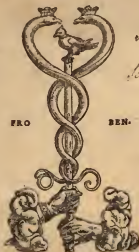
image
not
available

7
7 N
20

T. LIVII PATAVINI LATINAE HISTORIAE PRINCIPIS DECADES TRES

cum dimidia, longe tamen quàm nuper emaculatiores, quòd nunc demum ad uetera contulerimus exemplaria, ubi quantum sit deprehensum mendorum, facile indicabunt doctissimæ in hunc autorem Beati Rhenani & Sigismundi Gelenij adiunctæ Annotationes. Addita est Chronologia Henrici Glareani, ab ipso recognita & aucta, cum Indice copioso.

BASILEAE IN OFFICINA FROBENIANA ANNO M. D. XXXV

Cum priuilegio Cæsareo ad annos quatuor

GENEROSO EQVITI DOMINO FRANCISCO DILPHO SIGISMVNDVS GELENIVS S P D

IN COMMVNI OPERA circa emendationem Liuianæ historiæ, decebat quidem cum præfari, cuius partes in hac functione tanto potiores fuissent, quanto ipse omnibus ingenij dotibus antecellit: quanquam uererer ne uel hoc arrogantiæ speciem habeat, cum BEATO RHENANO homine iuuandis literis nato, quocunque modo conferri aut coniūgi, ni parata esset excusatio, quòd is ipse in consortium huius prouinciæ me ultro asciuerit: sed quādoquidem is, conscientia nimirum meritæ quum in castigando pro parte sua tum in annotando laudis securior, nihil amplius patrocinandum huic negocio obstinate animum induxit, mihi tamen si uellem id permittens: equidem meam certe unius uicem sollicitus, aliud patrocinium à Beato destitutus circūspectare cœpi. Et quamuis bonam causam me habere confiderem, malui tamen non solum iudicandi perito, sed etiam beneuolo atque amico alicui eam credere. Qua in reputatione nemo te prior occurrebat doctissime Dilphe. Nam & pro mutua beneuolentia non detrectaturum patrocinium sperabam: & quatenus patrocinari oporteat, facile dispecturum pro insigni eruditione, qua non apud exteras solum, sed etiam longinquas gentes præclaram existimationem acquisisti: tametsi tu non hac una laude censendus es, sed multis præterea magnisque dotibus: imaginum claritate, corporis specie, ingenij uigore, multarum gentium linguarum ac morum cognitione, quæ non exigua prudentiæ pars est: principum amicitia, in negocijs dexteritate, comitate in colloquijs, in conuictu ciuilitate, humanitate in officijs. Sed desino plura de te, præsertim apud te. Præstat fortasse indicare paucis, quibus præsidijs hoc negocium absolutum sit. Primum uir acerrimi iudicij Rhenanus, diligenti habita per collegia simul & cœnobia conquisitione, geminum exemplar omnium qui extant Liuij librorum, excepta dimidia Decade tertia, sibi cōparauit: eo consilio, ut prælucente antiqua lectione, facilius mendarum tenebras discuteret. quis enim non uideat, ubi uetera archetypa tam inter se consentiunt, quàm à uulgatis editionibus dissonant, multo quum expeditius tum certius sinceram lectionem restitui posse: atque ita bonæ partis Liuiani operis collationem ac castigationem quàm accuratissime peregit. Reliquum pari cura, ne dicam religione, atque eorundem exemplariū ope, ipse confeci: factumque operæpretium haudquaquam pœnitendum, abunde declarabunt Annotationes subiunctæ. Visum est enim rationem singulorum reddere, nisi sicubi euidentior ea est quàm ut probatione opus sit. Ne quis igitur mihi hic protinus reclamet, tolli receptam lectionem: sed prius consideret, quid sublatum, quid ue repositum. Equidem eam lectionem iustius pro recepta habendam censeo, quæ ante annos plus mille recepta est, quàm quæ proximis annis per typographorum oscitantiam primum irrepsit, mox numerosa uoluminum propagine latius in dies inualuit, doctis interim uel dissimulantibus uel aliud agentibus. Neque negauerim quosdam & ante nos quandoque uetera inspexisse exemplaria: uerum plurimum interest, quo pacto quis illis utatur. Id si cui dubium est, unum afferetur exemplum: non quod libeat alienæ industriæ obtrectare, sed quia animaduerto esse qui non ita magni negocij putent antiqua uolumina legere. Aetate nostra adiectus est reliquo operi tertius quartæ Decadis liber, tum recens repertus in exemplari quod nos quoque in hac editione sequuti sumus. Et tamen non pauca loca in eo castigatorem fefellerunt, ob imperitiam legendi & scripturæ difficultatem: quemadmodum ex Annotationibus euidenter apparebit. Hanc igitur nostram opellam si tuo calculo comprobaueris, spes est cæteros doctos libenter tuo iudicio accessuros: quæ si non fallet, Plinij quoque Naturalis Historiæ castigationem, æque ex gemini exemplaris utriusque emendatissimi collatione iam paratam, in gratiam studiosorum breui emissuri sumus. Vale, & me inter tuos habere perge.

IN T. LIVII PRIMAE DECADIS
LIBRVM PRIMVM ANNOTATIONES
PER BEATVM RHENANVM

XEMPLAR PRIMAE DECADIS manu ſcriptum ſanè quàm eleganter, quod nobis communicauit non gente ſolum ſed & literis clarus ille Vormacienſis eccleſiæ decanus, dominus Reinhardus à Rietpur, deſumptum illic ex bibliotheca publica, primis duobus ternionibus carebat, quos nebulo quiſpiam deſecuerat, dum liber alicubi incuſtoditus iacet. Idem ſcelus & in fine uoluminis commiſſum. Quare coacti ſumus hic aliquot paginas tranſilire.

Inſigniq; eum ueſtæ.) Sic exemplaria quædam excuſa habent: quum ſit ſcribendum, ueſte, abſque diphthongo. non enim de dea Veſta, ſed de ueſtimento loquitur.

Cætera quæque omnia pub.) Vetus lectio: Cætera quoque omnia. & ſic legi debet.

Propulſo legum ac pœnarum metu.) Archetypum Vormacienſe habet, Proximo legum ac pœnarum metu. Is ducit exercitum quàm proxime.) Non dubito quin Liuius ſcripſerit quemadmodum eſt in uolumine Vormacienſi, Ea res ab ſtatiuis exciuit Metium, ducit quàm proxime ad hoſtem poteſt. Abſolute enim uerbum duco, ſubinde Liuius uſurpat, & autores cæteri. Facis'ne me tu reg. n. populiq; Romani Quiritium?) Scribendum, Populi Romani Quiritium: abſque particula, que.

Patrem patratum Sp. Fuſium.) Adijce pronomen, is. Is patrem patratum Sp. Fuſium fecit. Sic enim in manu ſcripto libro legitur. Vt illa palàm prima poſtremaq;.) Habet exemplar uetus, Vt illa palàm prima poſtrema ex illis tab. Nihil autem ambigo particulam Que, poſtea additam. Si prior deſecerit.) Legendum, Si prior deſexit. nam ſic continet ſcriptura uetus. Dixerunt autem antiqui Deſexit, pro Defecerit. Tu illo die Iuppiter P.R.) Hic multum laboris mihi exhibuit & diu me diſtraxit, quum deprauata tum uariata lectio libri manuſcripti: in quo legitur, Tum ille dies Iuppiter. & quidam ſupra adiecerat, uel Dieſpiter. In margine notatum erat, Diesiuppiter. Deprehendi uero tandem ſcribendum eſſe, Tum die Iuppiter. Nam priſci, dium, deum dixerunt, ut dium Fidium, item diuum. Scribam ueterem decepit, Die, ſic fortaſsis ſcriptum, dle: ut poſſet facile uerti in, ille. diuerſa uidelicet lectione, quæ ſæpe notata ſeorſum à parum attentis ſcribis, dum nihil omittere uolunt, in contextum recipitur. Et Die, quod ipſe eſſe putabat à uocabulo Dies dici, mutatum eſt in Dies: ut quadraret oratio, Ille dies. Habebunt mihi docti, ſat ſcio, magnam gratiam pro hoc loco reſtituto. Porro Tum aduerbium ſatis ſignificantiæ temporalis in ſe habet, ut nihil addere fuerit opus, Illo die. Animo intenduntur.) Vetus lectio, Animo incenduntur. Et mox: Publicum imperium ſeruitiumq; obuerſatur animo. ſine coniunctione Sed, qui ſermo miram elegantiam habet. Item inferius paulo: Ad quorum caſum quum conclamaſſet gaudio Albanus ex. Ex inſperato pauentium ſolet.) Magnum hic mendum exemplaria Liuiana occupauit. Nam pro Pauentium, ſcribendum eſt Fauentium. Vehemens autem de proſpero rei prope deſperatæ ſucceſſu, gaudium. Et ut pugnatum eſt.) Non erat opus hic particulas iſtas tranſponere. Rectè enim exemplar ſcriptum habet, Sed diſtantia locis, ut & pugnatum eſt. Idem habet paulopoſt: Quæ deſponſa uni, non deſponſata. Et ibidem: Obuia ante portam Capenam fuit. non Obuiam. Cum immaturato amore.) Tu ſcribe, Cum immaturo amore. Et mox: Quæcunque Romana lugebit hoſtem. Sic enim archetypo Vormacienſi legitur. Aut ſecundum iudicium ſupplicij.) Antiqua lectio, Ad ſecundum iudicium ſup. Scribendum, Ac ſecundum iudicium ſupplicij author eſſet. I, caput obnube liberatoris huius urbis.) Imperatiuum I, recentior manus aſcripſerat in codice Vormacienſi: in quo non caret elegantia, quod ſcriptum eſt, Vrbis huius. Quemadmodum & quod ſequitur: Admiratione magis uirtutis quàm iure cauſæ. Item rurſum quod paulopoſt legitur: Id hodie quoq; publicè ſemper refectum manet. Hic miror quid libuerit quibuſdam dictiones tranſponere, contra fidem exemplaris ſcripti. Suo iuſſu circunduci Albanorum exercitum, ut Fidenatium nuda terga inuadat: idem imperat, ut haſtas equites erigere iubeat.) In uolumine Vormacienſi legitur, Albanum exercitum. Quæ ſequuntur concordant cum uulgatis editionibus. At ego ſic arbitror ſcripſiſſe Liuium hoc modo diſtinguenda oratione: Suo iuſſu circumduci Albanum exercitum, ut Fidenatium nuda terga inuadat idem (ſubaudi Albanus exercitus) imperat: haſtas equites erigere iubet. porrò mirum Tulli regis conſilium fuit, etiam deſciſcentes Albanos in ſpeciem adhortantis, quo Fidenates hoſtes terreret. In Veientem alieno pauore perculſum ferociter redit.) Legendum eſt, Ferocior redit. Exempli parum memoris legum humanarum fuit.) Cogitandum num ſcribi poſsit, Legum Romanarum fuit. Nam ſequitur, In alijs gloriari licet: & cætera. Eandem ſedem Tullus regiæ capit, ibiq; habitauit.) Authoritatem ſequuti ſcripti codicis ſic legemus, Eam ſedem Tullus regiæ capit, ibiq; deinde habitauit. Legiones etiam ueteres.) Vetus & ſincerior lectio, Legiones, & ueteres eodem ſupplemento expleuit, & nouas ſcripſit. Et quia proximum regnum cæteris egregium.) Re-

pone, Cætera ègregium. Sic enim Liuius loqui ſolet, & authores alij. Ita habes infra: Ergo uirum cæte ra egrègium ſequuta. Pontificem maximum in album relata.) In libro ſcripto tantum eſt: Pontificem in album. Sicut ſupra: Pontificem deinde Numa Marcium M.F. ex patribus legit.

Repetentibus res Romanis ſuperbè reſponſum reddiderunt.) Magis placet antiqua lectio, Reddunt. Illasq; res dedier nuntio populi Romani mihi expoſco.) Suſpicor tres iſtas dictiones, Nuntio populi Romani: poſtea additas ab exponente datiuum Mihi. In exemplari Vormacienſi recentiore manu ſupraſcriptum erat inter Res & Dedier, Po.Ro. Tum patriæ compotem me nunquam ſinas eſſe.) Lectio uetus: Siris eſſe. Scribo, ſieris eſſe. Hominibusq; priſcis Latinis.) Ex ueteri uolumine ſic apparet legendum eſſe: Patri patrato priſcorum Latinorum, hominibusq;. ſubaudi, Priſcorum Latinorum, priſcis'ue Latinis. Et paulopoſt: Homines'ue priſci Latini. non Hominesq;. Et quum circa palatium ſedem ueteres Romani.) Recte habet antiqua lectio: Sedem ueterem Romanorum, ut intelligas, Sabinos Capitolium atq; arcem impleſſe circa palatium, quæ ſedes erat ueterum Romanorū.

Inde ingenti præda potitus Romam redit.) Exemplar ſcriptum habet, Potens. opinor legendum Potiens. Quiritium quoq; foſſa, haud paruum munimentum à planioribus additum locis.) Qui hunc locum caſtigare niſus eſt, quum recte haberent uerba, deprauauit. nam Aditu, ſupinum, uertit in Additum, participium: ſed perperam. Significat enim Liuius foſſam Quiritium non paruum munimētum fuiſſe ab ea parte qua erant loca planiora ac faciliora aditu. Et in ora Tyberis Hoſtia urbs condita.) Legendum eſt: Et in ore Tyberis Hoſtia urbs condita. hoc eſt in exitu ubi in mare effunditur. Alioqui Roma quoq; in ora Tyberis ſita. Sic in ora Elli fluuij quem & Alſam uocant Argentuaria ac Elcebus ſiue Sletſtadium iacent, in ore eiuſdem, hoc eſt apud confluentes Argentoratum. Ea quum illi nupſiſſet.) Hic priſcum uerbū fœde deprauauit temeraria caſtigatoris manus: nam pro Innupſiſſet, ſcripſit Illi nupſiſſet. Sic aūt habet lectio uetus: Ea quum innupſiſſet. Porrò mulier innubit proprie, quum in mariti domum tranſit: unde factum ut Innubere, ueteres pro Tranſire uſurparint: teſte Nonio, qui Lucilium citat, ita hoc uſum uerbo. Senſus igitur eſt: Ea quum innupſiſſet, hoc eſt iam ad domum mariti tranſiſſet. Nam nupſiſſe dicitur puella etiamnum apud parētes domi manens. Innupſiſſe, niſi quæ cum uiro iam habitare cœpit, non dicitur. Facile uiro perſuadet.) Viro, datiuum, quiſpiam addidit inter enarrandum. Non reperimus in codice Vormacienſi, nec eſt neceſſarius: præceſsit autem, Forti ac ſtrenuo uiro. Commigrant Romam.) Exemplar antiquum habet: Amigrant Romam. ſubaudi, Tarquinijs. Non aliter dictum eſt infra: Auolant Romam. Porrò quid uetat dici, Amigro, pro Abmigro: ſiue Ammigro, pro Admigro: ſicut dicimus Immigro, & Demigro. Iam & Romanis conſpicuum.) In uolumine ſcripto tantum legitur: Aedidere nomen Romanis conſpicuum. Adiecit fortaſſis aliquis duas illas particulas connectere uolens orationem, quæ ſibi hiare uidebatur: mihi non uidentur neceſſariæ. Notitiaq; eum breui apud regem.) Hunc locum ſciolus aliquis adulterauit. Legendum uero quemadmodum archetypum Vormacienſe continet: Notitiamq; eam breui apud regem liberaliter dextreq; obeundo officia in familiaris amicitiæ adduxerat iura. Vt intelligas ipſum Lucumonem adduxiſſe eam notitiam in iura amicitiæ familiaris. Vt mille & trecenti equites.) Antiqua lectio: Vt mille & DCCC equites. Hoc pacto in ſingulis centurijs fuerunt ſexcenti equites. Et quicquid circa Collatiam agri erat.) Mihi magis probatur ut ſcribamus ad fidem uetuſti codicis: Et quicquid citra Collatiam agri erat. Et ego recipio.) At ego recipio, ſcriptum eſt in archetypo. Deinde triumphans Romam redit. Præterea: Omne nomen Latinum. Item: Pax deinde eſt facta. Vrbem, quam nondum munierat.) Tu caſtiga, Vrbem quá nondum munierat. Eſt Quâ, aduerbium loci: hoc eſt, qua parte. Hunc lumen quondam.) Interpretatio flammæ, qua uiſum eſt pueri caput ardere. Nec cuiquam ſecus uidetur legendum. Cæterum quando conſidero quæ poſtea ſequuntur, ubi uulnerato Tarquinio omne auxilium regiæ ſeruandæ in Seruio ſitum fuit, uideo melius legi poſſe contra receptam iſtam & Vormacienſis codicis & uulgatarum editionum lectionem: Hunc columen quondam rebus noſtris dubijs futurum. Sic autem Seruium columen dubijs rebus & regiæ afflictæ dicit futurum, quemadmodum Terentius in Phormione ſeruum antiquum Getam columen familiæ uocat: hoc eſt columnam. ita Donatus interpretatur. Vnde inter uetera ſeruitia Columellarū nomen. Porrò quum ſubdit, Præſidium'que regiæ afflictæ: uelut exponit quod præmiſit, Columen rebus noſtris dubijs. Iam indicant ſequentia, Seruium non oſtendiſſe quid foret agendum, ut lumen appellari poſſet. At dubias Tarquinij res & afflictam regiam fortiter fulſiſſe ſuſtinuiſſe'que. Non eſt diſsimilis huic, locus qui libro ſecundo huius Decadis legitur: ubi inquit, Trecentos ſex periſſe, ſatis conuenit: unum prope puberem ætate relictum, ſtirpem genti Fabiæ, dubijsq; rebus populi Romani ſæpe domi belli'que uel maximum futurum auxilium. Item libro tertio: Sibi, inquit, eam in dubijs ſuis rebus ueniſſe ſubſidio. Rurſum libro octauo: Nunc, inquit, miſericordia ueſtra conciliati, auxilio'que in dubijs rebus defenſi, beneficium quoque acceptum colamus. Poſſet tamen ſententia ſic etiam legi, poſteriori accuſatiuo Hunc, expuncto: Vides'ne tu puerum hunc? inquit, quem tam humili cultu educamus, ſcire licet columen quondam rebus noſtris dubijs futurum, præſidium'que regiæ afflictæ. Nec hic dubito quin doctiſsimus quiſque mecum ſit ſenſurus. Vocabulum columen uſurpat alibi quoque Liuius noſter ut libro ſexto: Conſulatum, inquit, ſupereſſe plebeis: eam eſſe arcem libertatis, id columen.

Et inter mulieres familiaritate auctam.) Non me latet Latinè dici, Familiaritate aucta, pro locupletata: quemadmodum Cicero dixit, Auctus pecunia, & auctus filiolo. Verum magis hic quadrāt, uetusti codicis lectio, Et inter mulieres familiaritatem auctam. ut intelligas, inter mulieres, hoc est inter uxorem Seruij Tullij & inter reginam, familiaritatem quæ primum tenuis & modica fuerat ut inter duorum principū uxores postea quàm est cognita illa inter captiuas, deinde auctam & maiorem factam, ubi in domum recepta puerum est enixa. **Et puerum in domo à paruo.)** Deest hic in uulgatis exemplaribus omnibus, Vt, particula. Sic enim scribe: Et puerum ut in domo à paruo eductum. Porrò non erat opus, Eductum, quod in antiquo libro legitur, in Educatum, mutare: quando Terentius usurpat Educere, pro Educare. Eduxi, inquit, à paruulo. **Id seruus serua natus.)** Volumen manu scriptum habet, Id Seruius serua natus. Et sic est legendum. nam præcedit, Romulus deo prognatus: ad quod respondet, Seruius serua natus. Et est hic figura quam παρονομασίαν, siue agnominationem uocant, in Seruius & serua. **Qui consueti erant.)** Scribendum est quemadmodum continet exemplar Vormaciense, Quibus consueti erant uterque agrestibus ferramentis. Nam oratio pendet adhuc usq; ad uerbum Conuertunt. quod non animaduertit, qui locum adulterauit. **Euocati ad regem pergunt. primo uterque uociferari.)** Debet esse, Vocati ad regem. Aliud enim est uocatus, aliud euocatus. Quod uero sequitur, Et iussi inuicem dicere: melius est ut legatur, In uicem: separatis dictionibus: hoc est, per uices. **Dextram tenēt, orat.)** Castiga, Dextram tenens orat. **Habitabat enim rex ad Iouis Statoris ædem.)** Hic addidit sciolus aliquis accusatiuum Aedem, qui non est in uolumine Vormaciensi. ἐλλειπτικῶς autem loquuntur autores: Ad Iouis Statoris: pro, ad Iouis Statoris ædem. **Interim Seruij Tullij iubere populum dicto audiētem esse.)** Liuius scripsit, Interim Seruio Tullo iubere populum dicto audientem esse. Sic libro quinto: Nec plebs, inquit, nobis dicto audiens atque obediens sit. Imperitus quispiam non uersatus in autorum lectione, & proinde non intelligens quid sibi uellet, dicto audiētem esse, pro Seruio Tullo, scripsit, Seruij Tullij: ut quadrarent uerba, Dicto Seruij Tullij, hoc est præcepto. At dicto obedientem esse, idem est quod obedire. Porrò uetus liber mox habet: Obiturumq; alia regis munia esse. **Tum demum palàm facta ex compl.)** Indicat manu scriptum exemplar esse legendum, Tum demum palàm factum: subaudi, regem esse extinctum. Tum demum, hoc est ubi suas opes firmasset. Cæterum quia mox uetus codex habet, Et comploratione in regia orta: arbitror sic scriptum reliquisse Liuium, Tum demum palàm factum. Et comploratio in regia orta. subauditur, Est. **Nec iam publicis magis consilijs.)** Sic & in archetypo Vormaciensi legitur. At ausim iurare ego, scripsisse Liuium, Nec iam publicis magis auxilijs Seruius, q̃ priuatis, munire opes. Siquidem quod ante dixit, Seruius præsidio firmo munitus, illud ipsum est quod hic publica auxilia uocat. Et aliquāto post sequitur, Consilio augere imperium conatus est. Porrò facillimus scribæ lapsus fuit, ut pro Auxilijs, scriberet Consilijs, literarum similitudine deceptus. **Galea, clypeus, ocreæ.)** Codex uetustus habet, Galea, clypeum, ocreæ. Quid autem opus erat hic scribere Clypeus, quum utrunq; doctis sit in usu, clypeus & clypeum. Vergilius nono Aeneidos: Et clypeum superintonat ingens. author Seruius. **Tertiæ classis in quinquaginta millium censum esse uoluit: totidem centuriæ, & eæ.)** Antiqua lectio: Tertia classis in L. millium censum esse uoluit: totidem centuriæ, & hæ. Suspicor scriptum fuisse, In tertia classe L. millium censum esse uoluit. aut, Tertiæ classis millium L. censum esse uoluit. **Hinc minor census.)** Scribe iuxta fidem uetusti uoluminis, Hoc minor census. Est autem Hoc, ablatiui casus. Id quod non animaduertit, qui Hinc, aduerbium supposuit. **Sue, oue, taurisq; tribus lustrauit.)** Antiqua lectio: Sue, oue, taurilibus lustrauit. Sic Cornelius Tacitus Annalium libro quinto: Sacrificantibus, quum hic more Romano suouetaurilia daret. Cogitandum autem quid sibi uelit, Idq; conditum lustrum appellatum, quia in censendo finis factus est. **Aggere & fossis & muro urbem circundat, item pomœrium profert.)** Dij boni quantum sibi permiserunt quidam in hoc authore interpolando. Scribendū est ad archetypi fidem: Aggere & fossis & muro circundat urbem, ita pomœrium profert. Sensus est, Aggere & fossis & muro circundando urbem, pomœrium profert. Quid igitur illi in mentem uenit, qui pro Ita, scripsit Item: nouam uidelicet sententiā facturus. Liuius in hoc libro paulopost: Ita sic armatus in Tyberim desiluit. **Pomœrium uerbi uim solam intuentes postmœnium interpretantur esse: est autem magis circa murum locus.)** In primis constare nobis debet, etymologiam pomœrij Liuium non à mœnibus, sed à muro deductam ostendere: quandoquidem pomerium dicimus, non pomœnium. Nam sequitur paulopost: Hoc spatium quod neq; habitari neq; arari fas erat, non magis quod post murum esset, quàm quod murus post id, pomœrium Romani appellarunt. Proinde, quemadmodum indicat uolumen Vormaciense, eius exemplum quod olim à Dextro Flauiano Nicomacho & Victoriano VV. CC, emēdatum est, non postmœnium hic scribi debet, sed postmœrium: Et mox: circamœrium, non circa murum. Nec obijciat hic aliquis eas uoces nihil significare. Sic enim & mulieris etymologiam afferentes, mulierem dictam interpretamur quasi mollierem, à mollicie uidelicet. Sic autem distingue uerba: Pomœrium, uerbi uim solam intuentes, postmœrium interpretantur esse: est autem magis circamœrium: locus quem in cond. urb. appositiue. In Fragmentis Festi Pompeij legitur, Prosimurium esse pontificale pomœrium; dictum, quasi proximurium, id est proximum muro. Ita nanque castigandum arbitror. **Quæ nunc uulgo etiam coniunguntur.)** Antiqua lectio: Quæ nunc uulgo etiam coniungunt. Subauditur, Quidam. Elegans sermo est.

Cuius

Cuius ciuitatis eam ciues Dianæ immolassent.) Vetustum exemplar habet: Ciuis Dianæ immolassent. Opinor legendum: Cuius ciuitatis eam ciuis Dianæ immolasset. Sequitur enim de antistite Romano, & illo patrefamiliæ Sabino. Sabinus, ut primum apta dies sacr.) Scribendum: Sabinusq;, ut primum apta dies sac. Nec uacat particula Que, non solum connectens sententiam, uerumetiam ad uehementiam eiusdem faciens. Infima ualle perfluit Tyberis.) Lege: Infima ualle præfluit Tyberis.

Præfluit Tyberis

Tulit enim Romana regia sceleris tragici exemplum.) Adde particulam Et. Tulit enim & Romana regia sceleris tragici exemp. Filius nepos'ue fuerit.) Vetus sinceraq; lectio: Filius nepos'ne fuerit. Subauditur, an. Aut elanguescendum aliena ignauia esse.) Hanc sententiam fœde deprauauit scioli cuiuspiam imperitia. Legendum: Aut ut elanguescendum aliena ignauia esset. Et pendent hæc uerba à superioribus. Non sibi defuisse cui nupta diceretur.) Persuadet mihi uetustus codex legendum hic esse: Cui innupta diceretur. Tametsi recentior manus, In, particulam suprascripserat: sed proculdubio sincerioris alicuius codicis admonitu. Porrò quum se dicit innuptam, indicat se iam in ædes uiri transisse. nam hoc significat innubere, quemadmodum ante docuimus. Muliebri dolo regnum occupasse.) Scribendum est: Muliebri dono regnum occupasse. Nam respicit quod supra dictum est, & quod mox præcessit: Quum Tanaquil peregrina mulier tantum moliri potuisset animo, ut duo continua regna, uiro, ac deinceps genero dedisset. Ibi dicit Liuius Tanaquilem genero dedisse regnũ, quare hic subdit: Muliebri dono. Tum Tarquinius necessitate iam ipsa cogente.) Inserenda hic Etiam, particula. Necessitate iam etiam ipsa cogente. Ipse prope exanguis cum semianimis regio comitatu.) Vetus uolumen habet: Semianimes. Neutra lectio gnesia est ac germana. Tu locum sic restitue: Ipse prope exanguis, quum semianime regio comitatu domum se reciperet. Subauditur in illis uerbis, Semianime regio comitatu: participium, Existente. In collem Esquiliarum.) Antiqua lectio: In collem Esquiliarium. Quem Sceleratũ uicum uocant.) Quem, pronomen, asinus aliquis adsuit: quum simpliciter Liuius scripserit: Monumentoq; locus est, Sceleratum uicum uocant. O castigatorem infelicem. Primores patrum quos Seruij rebus fauisse cred.) Scribendum est: Primores que patrum quos. Pendet enim adhuc sententia. Et altera ratio est cur Superbus fuerit appellatus. Aliquanto post in scripto codice legitur: Præcipue ita patrum numero imminuto. Non, Ita præcipue patrum num. im.

Haud mirum esse Superbo inditum Romæ cognomen.) Vetus lectio: Haud mirum esse Superbo ei inditum cognomen. Cui enim non appareret.) Adhuc pendet sententia per uerba infinita, Præcessit, Superbius esse, Non adesse, Tentari. Itaque scribendum hic Apparere: Cui enim non apparere.

Seruum Turni auro corrupit, ut in diuersorium eius.) Vt, particulam, adiecit aliquis quæ non est in libro scripto, nec est necessaria. Elegantius enim dicitur: Seruum Turni auro corrupit, in diuersorium eius uim magnam gladiorum inferri clam fineret. Vbi subauditur, ut. Id uerum nec ne sit, extemplo sciri posset.) Liuius indubie scripsit quemadmodum est in archetypo Borbetomagensi. Id uanum necne sit, extemplo sciri posse. Et quanquam idem sensus redundat, quid tamen opus fuit Liuiana uerba mutare. O præposteram diligentiam. Ac sentire cum rege uidebantur.) Exemplar manu scriptum habet, Videbant. subauditur, Latini. Et liberorum quoq; eum frequentiæ tædere.) Antiqua lectio continet, Frequentia. Septimus casus est, hoc est Ob frequentiam. Et uerbum Tædere, accipiendum absolute. Quum, si nihil mouetentur.) Aliter legitur in uetusto codice: Quum, si nihil morarentur. Certe quarto libro huius Decadis rursum hunc loquendi modum usurpat, ubi Hortensius tribunus plebis, C. inquit, Sempronium nihil moror. Id est, C. Sempronium dimitto. Verba uidentur fuisse quæ iudex ex more proferebat quoties reum absolueret. Proinde expone hic: Si nihil morarentur: id est, dimitterent. Quandoquidem ut omnia unus Gabijs posset.) Liber manu scriptus habet: Quandoquidem ut omnia unus pre Gabijs posset. Tu scribe: Quandoquidem ut omnia unus ipse Gabijs posset. Nec est ea uox hic superuacanea: emphasim enim habet. Et ut libera à cæteris religionibus arx ea esset tota Iouis, templiq; eius, quod in ea ædificaretur: exaugurare fana, facellaq; statuit: quia aliqua uota ibi à Tatio rege primum in ipso discrimine aduersus Romulum pugnæ consecrata inaugurataq; postea fuerant.) In hac periodo mendæ sunt aliquot ingentes. Primum quando non de arce extruenda, sed de templo Ioui condendo hic agitur, non scribendum est, Arx ea esset tota Iouis: uerum, Area esset tota Iouis. Non habet hic locum prorsus arcis Tarpeiæ mentio. Deinde scribendum est, Quod inædificaretur: non, Quod in ea ædificaretur. Est autem elegans uerbum Inædificare. Mox pro istis dictionibus, Quia aliqua uota ibi: substitui debet, Quæ aliquot ibi. postremo uocabulum Vota, transferendum est, ut ante Consecrata ponatur: hoc modo: Et ut libera à cæteris religionibus area esset tota Iouis templiq; eius, quod inædificaretur: exaugurare fana facellaq; statuit, quæ aliquot ibi à Tatio rege primum in ipso discrimine aduersus Romulum pugnæ uota, consecrata, inaugurataq; postea fuerant. Vide mi lector quàm necessaria res sit authores ad exemplaria antiqua conferre. Hæc non sunt imputanda Laurentio Vallæ, sed Pogio, Aurispæ, Aleriensi, Victorino, & Petrarchæ, qui doctissimi quidem fuere, uerum non usquequaque Latine callebant. Id omen auguriumq;.) Non erat hic eradenda particula Que. Idq; omen auguriumq;. Vnumq; deorum.) Nec hic dispungendus erat accusatiuus Eum: Vnumq; eum deorum. Sacratis ibi finibus.) Scribe, sacratis sibi finibus. Itaq; Pontinæ manubiæ.) Tametsi uetustum uolumen continet Pomptinæ: censeo tamen legendum, Pometinæ manubiæ. Nam exemplaria antiqua abhinc annos mille ferè maiusculis fuere literis perscripta, mo

Id uanum necne sit

Area esset tota Iouis, pro Arx ea esset

Quæ aliquot ibi, pro, quia aliqua uota ibi

do E maiusculum, non est ita dissimile P. Facile ergo POMETINAE uersum est in POMPTINAE. Praecedit autem, quòd Tarquinius Suessam Pometiam ui cœperit, ubi XL. millium pondo argenti aurique sit mentio: quod hic repetitur. Quare miror hoc non emendatum in editione Asulanica: quando iam olim ante nos sic legendum esse monuit M. Antonius Sabellicus. Eo magis Fabio Pictori.) Quispiam adiecit, Pictori: non est in codice scripto. Mouit hoc hominem, quod ante semel dixerit, Scriptorum antiquissimus Fabius Pictor. Quam summam pecuniæ.) Si quis hoc pacto legere uelit multa subintelligenda erunt. Ex fide uetusti codicis sic scribe, Quia summam pecuniæ. & repete uerbũ Scribit, quod subauditur. Minus tamen plebs grauabatur se templa deûm ædificare manibus suis.) Antiqua lectio: Minus tamen plebs grauabatur se templa deûm exædificare manibus suis.

Aperiretur tempore suo.) Scribendum: Opperiretur tempora sua. hoc est, expectaret opportunitatem temporis. Per ambages tegens effigiem ingenij sui.) Qui participium Tegens, infulsit, putabat orationem alioqui mutilam esse: non intelligens appositiue dictum: Aureum baculum donum Apollini, per ambages effigiem ingenij sui. Id est, qui baculus erat effigies ingenij ipsius. Quod se in fabrorum ministerijs.) Legendum: Ministerio. nec opus est hic numero multitudinis. Tentata res est primum, si primo impetu.) Vacat aduerbium hic, Primum. Sic scribe: Tentata res est, si primo impetu capi Ardea posset. In statiuis (ut fit) longo magis quàm acri bello.) Deest pronomen, His. In his statiuis (ut fit) longo magis quàm acri bel. Citatis equis aduolant Romam.) Vetus lectio: Auolant Romam. Vtrumque tolerabile est. Similis error accidere solet in Abducere, & Adducere. Quum post cœnam in hospitale cubiculum ductus esset.) Scribendum: Deductus esset. Postquam satis tuta omnia circa, sopitique.) Omnia, non est in libro scripto. Fortassis etiam legi posset: Postquàm satis tuta cuncta, sop. Mox sequitur: Pauida ex somno mulier. Et infra: Lucretiam sedentem mœstam in cubiculo inueniunt. Item: Sex. est Tarquinius. non: Sex. Tarquinius est. Ferro, igni, quacunque dehinc ui possim, exequuturum.) Non aliter in ueteri legitur. Sed quid si scribas, Exacturum. Et inuecta corpori patris.) Lectio uetus: Corpore patris. hoc est, in corpore patris: siue, per corpus patris.

IN LIBRVM SECVNDVM PRIMAE DECADIS
Annotationes per Beatum Rhenanum.

PArtium cœptæ urbis.) Codex Vormaciensis habet: Partium certæ urbis. Lego: Partium certè urbis. ut sit Certe, pro Quidem. Deinde fuit in eodem libro mox, Ab se auctæ multitudinis. tametsi literam S, quidam eraserat. At placet mihi ea lectio. Recte enim habebit sententia hoc modo: ut haud immerito omnes deinceps conditores partium certè urbis, quas nouas ipsi sedes ab se auctæ multitudinis addiderunt, numerentur. Refertur autem genitiuus Multitudinis, ad accusatiuum Sedes. Et hæc clausula, Quas nouas ipsi sedes: explicat quod dixit, Partium certè urbis. quasi dicat, Non totius urbis, sed partium quidem urbis. Primoribus equestris gradus electis.) Scribendũ est: Lectis. ut mox: Appellabant lectos. Necubi regum desiderium esset.) Indicat archetypum Vormaciense scripsisse Liuium: Necubi ibi regum desiderium esset. Ibi, hoc est quantum ad sacra attinet. Tametsi illic mendose scriptum fuerat, Necubi ubi. Solicitatamque suspicione plebem.) Legendum: Solicitamque suspicione plebem. Nobilium adolescentium animos pertentabant.) Habet uolumẽ Vormaciense: Pertentant. Nec fuit causa cur in Pertentabant, uerteretur. Aceruos consedisse illitos limo.) Antiqua lectio: Aceruos sedisse illitos limo. Quicquid hominum deorumque.) Exemplar scriptum: Quicquid deorum hominumque. Post illum seruatum, ut qui.) Scribendum: Post illum obseruatum. Ne se ortum eiusdem sanguinis extorrem.) Suspicor legendum: Ne se ortu eiusdem sanguinis, extorrem e. Vtut consentiat codex manu scriptus cum uulgatis editionibus. Fusi fugatique sunt.) Verbũ Sunt, postea adiectum est. maiore elegantia omittitur. Paulopost in scripto codice legitur, Vno plus Tuscorum. Vbi audire iussi.) Antiqua lectio: Ibi audire iussi. Ad Aquilios Vitelliosque recidisse.) Deest pronomen Se. Ad Aquilios se Vitelliosque recidisse. Metui me credere possem à ciuibus meis?) Restitue sententiam hoc modo: Metui me crederem posse à ciuibus meis? Et ubi nunc uicus publicus est.) Lectio uetus: Et ubi nunc uicæ pocæ est. Nescio an recte emendarint qui scripserunt: Vicus publicus. Fortassis melius scriberetur, nam ad coniecturas hic confugere necesse est: Et ubi nunc Viriplacæ est. ut subaudiatur ædes uel templum. Siquidem reperio Deæ Viriplacæ sacellum ad Veliam fuisse. Sic autem distingui uerba debent. Delata confestim materia omnis infra Veliam, & ubi nunc uicus publicus est. Siue, Et ubi nunc Viriplacæ est: domus in infimo cliuo ædificata. Credo, quòd nulla gesta res insig.) In codice Borbetomagensi legitur: Credo, quia nulla gesta res. Nec erat opus pro Quia, Quod scribere. An tantum roboris animo fuerit.) Hic rursum transpositæ sunt dictiones, quasi non melius sonet quod in ueteri uolumine habetur: An tantum animo roboris fuerit. Sed suosmetipsos ciues.) Antiqua lectio: Sed suosmet ipsi ciues. Cur hoc uoluit quisquam mutare? Porrò quòd hic habes de Suusmet, infra leges de Semet. Nisi, inquit, inter semetipsi seditionibus sæuiant. Et infra: Eos, inquit, per se ipsi Latini adsumptis Hernicis sine Romano aut duce aut auxilio, castris exuerunt.

Itaque monere, prædicare.) In scripto uolumine legitur: Itaque monere, prædicere. Hoc posterius uerbum doctus quispiam uidens huc non satis quadrare, uertit in Prædicare. Tu tamen meum sequutus

consilium

consilium,scribe,præcipere.Itaq; monere,præcipere.Primum monuit,deinde præcepit,quod plus est. Crescere enim debet oratio. Sp.Largium.) Vetus lectio.Sp.Larciũ.Quod uero sequitur:Circumferens inde minaciter truces oculos. non erat mutanda Liuiana compositio tanquam inepta:Circumferens inde truces minaciter oculos.Si modo studio factum est.Sicut mox:Iam impetu conabãtur detrudere uirum.Et rursum:Tyberine pater,inquit,te sancte precor. Mulnisq; desuper incidentibus telis.)Scribendum est:Multisq; superincidentibus telis.Est autem una dictio superincidentibus à uerbo superincido.Quod non intellexit is qui desuper incidentibus scripsit. Gabina uia.) Antiquũ exemplar habet:Gabinia uia.Item:Inde se obijcere.Inde,id est,ex eo loco.Sic enĩ exponi potest.Item,P.Lucretius.Rursum:Tam effuse euagandi. Eumq; milites uulgo adirẽt.) Particula que nõ est in exemplari uetusto.Sic autem sæpe Liuius loquitur cõnectentibus uoculis omissis.Paulopost,quàm fuit ad cædem. Quas insidiarum minas per ambages iaceret.) In uulgatis æditionibus omissum est hoc loco pronomen sibi:Quas insidiarum sibi minas per amb.iaceret. Qui magnam gloriam petunt.)Archetypon Vuormaciense habet:Qui magnam gloriam uident.Et adiectũ est recentiore manu in margine,petunt.Forte scriptum fuit:Qui magnam gloriam propositam uident. Cęteri,utcumq; ceciderit:primum,quoad te opportunum fortuna dederit.) Fœdè hallucinatus est qui sententiam hanc tam miserè deprauauit.Sic autem scribi debet:Mea prima sors fuit.Cæteri,utcunq; ceciderit primi,(Subauditur sors.nam primi genitiuus est,) quo te opportunum fortuna dederit suo quisq; tempore aderunt. Cognomentum inditum.) Lectio uetus:cognomen inditum. Clœlia uirgo,una ex obsidibus.) Omissa est hic & particula,quæ tamen mirè ad sensum facit. Auget enim rem,& cõparationem subindicat.Legendum.Et Clœlia uirgo,una ex obsidibus,& quæ sequuntur,inter tela hostium Tyberim tranauit.Sensus est:Non solum Cocles superincidentibus telis, incolumis ad suos tranauit,sed & idem fecit Clœlia uirgo. Sic deditam, intactam inuiolatamq; ad suos remissurũ.) Accusatiuus intactam postea additus est à quopiam,qui participium deditam ordinabat cum aduerbio sic,coniungendum cum altero participio futuri temporis remissurum.Et uidebatur sententia mutila. Tu uero sic ordinato uerba uolens orationem exponere : Sic remissurum ad suos, deditam inuiolatamq; . Præcedit: Quemadmodum si non dedatur obses,pro rupto fœdus se habiturũ. Paulopost scriptum est in ueteri codice,elegisse impubes dicitur. Bonis uendendis bona Porsenæ regis uendendi.) Hæc duo uocabula,Bonis uendendis nõ sunt in archetypo Borbetomagensi. Videnĩ inserta ab eo qui uoluerit usum moris indicare.quum tamen Liuius contentus sit dicere, inter cætera solennia. Arte aduersus uim usæ.) Antiqua lectio tametsi mendosa: Arte aduersius uim sæ,docet legi quoq; posse,Arte aduersus uim nisæ.A nitor,niteris. Multos Romæ hostium, urbisq; charitas tenuit.) Legendum,hospitum. hoc est eorum qui illos hospitio acceperant.Mox est in ueteri mendose tamen, purius publius Lucretius inde & P. Valerius Publicola COS. facti.Deest aduerbium tertium. Ne in tantis mutuis beneficijs.) Scribendum,neu in tantis beneficijs,hoc est,neue in t.b. Eam esse uoluntatem omnium.) In manu scripto codice legitur: Hostibus potius quàm portas regibus patefacere eam ea esse uota esse uoluntatem omnium . Lego : Hostibus potius quàm portas regibus patefacere . Ea esse uota, eam esse uoluntatem omnium. Consules deinde Marcus Valerius,Publius Posthumius.) In uolumine ueteri tantum est: COSS. M. Valerius P.Posthumius. Namq; Ap.Clausus,cui postea Ap. Claudio fuit Romæ cognomen.) Exemplar scriptum sic habet : Namque appius clausus cui postea Appio Claudio fuit Romæ nomen. Nec quibus factis consulibus.) Antiqua lectio,nec quibus facti consulibus.Neutra syncera est.Originem erroris accipe.Quia statim sequitur ex factione,scriba nõ satis attentus,quibus factione scribere est orsus , nec deleuit postea priores duas syllabas tam inceptæ perperam dictionis.Itaq; fragmentum id facti, doctus quispiam mutauit in factis,ut quadraret cum utrinq; positis ablatiuis.Tu uero me autore sic castiga:Sed nec quo anno,nec quibus cõsulibus quia ex factione Tarquinia (ita habet archetypon.nec est opus altero denominatiuo Tarquiniana) essent,id quoq; enim traditur,parum creditum sit,nec quis primum dictator creatus sit,satis constat. M. Valerium Fusium Valesij nepotem.) Aliam lectionem è uetere eruemus,quæ sic habet.M. Valerium marci sussium uolesi nepotem.Scribo M. Valerium Marci F.M. Volesi nepotem.Notum est F.filium significare.Sic rursum libro tertio proxime sequenti:Cum Marco Valerio,inquit, Valerij filio, Volesi nepote,quęstor erat T.Quintius Capitolinus.Porrò quæ de Furijs & Fusijs Valerijs & Valesijs ex autoritate Fabij Quintiliani solent adferri, non puto hic habere locum. M. Valerium spectatæ uirtutis consularem uirum.) Deest hic & particula,quæ inserenda est hoc modo, potius M. Valerium spectatæ uirtutis & consularem uirum legissent. Præstare Sabini (id enim postulatum erat) in animum induxissent.) Antiqua lectio, præstare Sabinium id enim post . Forte legendum : Præstare Sabini tum, (id enim postulatum erat) in animum induxissent. Et C. Vetusius.) In Vuormaciensi libro legitur:Et C. Vetusius, Veturius, Vetirius. Vide diligentiam scribę qui diuersam lectionem proculdubio seorsim adnotatam, in contextum meliore fide quàm iudicio retulit. Et infra, Valerium temere inuectum. Quam delecta manu.) Reponendum:Cohorti suæ quam de electa manu præsidij causa circa se habebat. Equitibus admoti equi,ut persequi hostem possent.) Liuius scripsit:Equiti admoti equi , ut persequi hostem posset . Nam eleganter singularis numerus pro pluratiuo usurpatur. Quia tamen præcedit:Ad equites dictator aduolat,desiliunt ex equis,ausus est quispiam hunc locum mutare

Superinciden tibus telis
Superincido
Vtcunq; ceciderit primi
Et Clœlia uirgo
Arte aduersus uim nisæ
Hospitum pro hostium
Neu in tantis m. beneficijs
Ea esse uota
Nec quibus consul[…]
Ex fact[…]
Tarquinia
Marci F. M. Volesi nepotẽ
Et cõsularem uirum
Et C. Veturius
De electa manu, pro delecta manu

mutare. Volſcos conſilij pœnam metuentes.) In æditionibus uulgatis hic particula nō eſt omiſſa,
Nec opinatares quam repone. Volſcos conſilij pœnam non metuentes, nec opinata res perculit. Cæterum ita dictum
eſt hic necopinata res, quemadmodum in fine primi libri de Lucretia, nec opinato uiri aduentu. Sic &
Cicero loquitur. Ad hoc prolixa barba.) O factum flagris dignū. Quum Liuius ſcripſerit: Ad hoc
Ad hoc promiſſa barba promiſſa barba, uelut indicat Vuormacienſe exemplar, amuſus aliquis eraſa dictione promiſſa, ſup/
poſuit, prolixa. Sic libro quinto: M. Papyrius unus ex his dicitur Gallo barbam ſuam, ut tum omni/
bus promiſſa erat, permulcenti ſcipione eburneo in caput incuſſo iram mouiſſe. Significat autem pro/
miſſus longum ſiue prolixum, quaſi procul miſſum. In hunc enim ſenſum etiam promittere uerbum
uſurpatur. Liuius noſter libro ſexto: Satis cōſtat magnam partem plebis ueſtem mutaſſe, multos mor/
tales capillum ac barbam promiſiſſe. Poſtulare minaciter magis quàm ſuppliciter.) Deeſt hic ad/
uerbium multo. Poſtulare multo minaciter magis quàm ſuppliciter. Contracti ad conſules.) Men/
Munimenta uellebantur, legendū pro uallabantur doſa uerba ſunt. Scribe, contracti ab conſulibus. Iamq; ab omni parte munimenta uallabantur.) In/
gens hic erratum occupauit codices Liuianos. Legendū pro uallabantur, uellebantur. Significat enim
Volſcos munimenta Romanorum ab omni parte euulſiſſe. Nocte in urbe nunciatum eſt.) Scri/
bendum, Nocte in urbem nunciatum eſt. In magna iam ſpe undiq; paratæ pacis.) Repone, partæ
Partæ pacis pacis. Adeo in alteram cauſam non collega ſolum præceperat.) Non aliter in codice manu deſcri/
pto legitur. Niſi quod in margine minutiore ſcriptura adnotatum erat, præceps erat. Quam lectionem
probauit M. Antonius Sabellicus, monens etiam præceps terat legi poſſe. Sed tamē ſi quis me audiat,
Adeo ui alterā cauſam nō collega ſolum præceperat potius leget: Adeo ui alteram cauſam non collega ſolum præceperat, ſed omnis factio nobilium. Hæc
lectio ſincera eſt ac germana. Ante dixit Appium uehementis ingenij uirum fuiſſe, quem paulo poſt
immitem natura uocat. Porrò nihil addubito ſi ſupereſſet adhuc Sabellicus, quin mihi ſubſcriberet.
Nam candorem hominis ædita ſcripta ſatis teſtantur. Et ego meliorum admonenti, non ſolum in hijs
Liuianis, ſed & in Plinianis ac aliorum autorum caſtigationibus libēter cedam. Quin gratias inſuper
ſum habiturus. Nam cupio ſubueniri rei literariæ. Hoc fortaſsis nō abs re fuerit monere, propter craſ/
Præcipere pro præſumere ſiores, accipiendum hic præcipere pro ante capere ſiue præſumere, quemadmodū & libro tertio uſur/
pat ita ſcribens: Nec ex quo caſtris caſtra conlata ſunt, inquit, ceſſatū à leuibus prælijs eſt, facile patien/
te dictatore, conferendo uires, ſpem uniuerſæ uictoriæ tentato paulatim euentu certaminū ſuos præci/
pere. Et apud Cæſarem in Commentarijs: Hæc uſu uentura Cæſar opinione præceperat. Præcepit au/
tem Appius ui cauſam alteram, quum prius propoſita ſententia, nobiles omnes habuit aſtipulatores.
Decreſſet Quemadmodum ex hijs quæ ante dicta ſunt liquere poteſt. Neq; cum decreuiſſet, quiſquā obtem/
Decreſſe perabat.) In antiquo uolumine legitur: Neq; cum decreſſet. Quod uerbum κατὰ συγκοπὴν uidetur fo/
ro fuiſſe ſolenne. Sic rurſum libro tertio, Lictor decreſſe ait. Verterāt.) Sic dixit hic, metuſq; omnis
& periculum libertatis in creditores à debitoribus uerterāt, ut ſupra: Libertatem aliorum in ſuam uer/
tiſſe ſeruitutem inter ſe conquerebantur. Et paulo inferius, Ea in caput uertit. De multa loquens. Item
libro decimo tertiæ Decadis. Et induratus præter ſpem reſiſtendo timor hoſtium, ac ne uertat in auda/
ciam periculum eſt. Sic enim nos illic legendū docebimus, quanq; æditiones uulgatæ contineant, Ac
Vertere ne uertatur. Habet autem in allegatis exemplis uerto paſsiuam ſignificationem. Non eſſe tamen de
ſertam omnino rempublicam.) Antiqua lectio: Non eſſe tamē deſeratam. Vt etiam legi poſsit: Non
eſſe tamen deſperatam omnino rempublicam. Porrò deſerta erat id temporis reſpublica magis quam
deſperata. Ad patres referūt.) Codex manu ſcriptus habet: Ad patres deferunt. Quod uero mox ſe
quitur, ſed delatam conſulere recte dictum eſt. Sic enim Plautus. Ibo, & conſulam hanc rem amicos,
quid faciendum cenſeant. Tum uero ad ſellas conſulum propere cōuolauere minimus quiſq; natu
patrum.) Adulteratus locus eſt. Legendum: Tum uero ad ſellas conſulum prope conuolare minimus
quiſq; natu patrum. Senſus eſt. Quum patres in curia conueniſſent, iuniores inter hos quibus calebat
ſanguis, non contenti in ſuis ſubſellijs dixiſſe quę ſentiebant, immemores maieſtatis cōſularis, ad ipſas
propemodum conſulum ſellas conuolabant. Erroris cauſam fuiſſe uideo, quod aduerbium prope bo/
nus ille uir, quiſquis fuit, cum uerbo conuolare conſtruerit, quod retro erat referendū. Notat autē im/
modeſtiæ Liuius iuniores patres. Senatus tumultuoſe uocatus.) Sic diſtingue. Senatus tumultuo/
ſe uocatus ſubauditur, eſt. Tumultuoſius conſulitur. Dictum eſt, conſulitur, imperſonaliter. Cuius
maieſtatē uiolauit.) Suſpicor legendū, uiolabit. Nā uulgus ueterū librariorū ſolitū fuit ſubinde u pro
b & uiciſsim b pro u ponere. Quæ res mire uitiauit omnes autores. Rurſus Virginij Largijque
exemplo. haud ſalubrem utiq; Largij putabant ſententiā, quæ totam fidem tolleret.) Obſcurus locus
eſt, quia deprauatus. Demiror quomodo ſe hinc explicent profeſſores, qui in publicis auditorijs Liui/
um enarrāt. Et uix eſt autor in ſcholis tritior. Quid hic afferebat ille profeſſorū Achilles Philippus Be/
roaldus, qui toties priuatim & publicè Liuianas Decades Bononię pręlegit: Reſtitue & diſtingue ſen
tentiam hoc modo: Rurſus Virginij Largijq;, exemplo haud ſalubres. Vtique Largij putabant ſenten
tiam, quæ totā fidem tolleret. Expone uero ſic: Rurſus Virginij Largijq;, ſubaudi ſententiæ, exemplo
haud ſalubres, ſubaudi, uidebantur. hoc eſt propter exemplum. Vtiq; Largij putabāt ſententiā. Subau
di, eam eſſe, uel talem eſſe, quæ totā fidem tolleret. Quid nūc apertius Liuianis uerbis: Mulris, ut erat,
horrida & atrox uidebat Appij ſentētia. Rurſus Virginij Largijq;, exēplo haud ſalubres. Vtiq; Largij
putabāt ſētentiā, quę totā fidē tolleret. Mediū maximè & moderatū utroq; cōſiliū Virginij habebat.

Vt imperium

Vt imperium suo uehemens mansueto permitteretur ingenio.) Hic nodus est superiore intricatior. Mirum est cur huiusmodi loca non notentur asteriscis. Nam uerba ista nullo sensu dicuntur. Et nescio an seculo nostro quisquam hanc Liuianam sententiam intellexerit. O securitatem lectorum, ó nimiam securitatem enarrantium. Immo nõnihil dubito an Clementianus & Flauianus Nicomachus Dexter, ac Victorianus VV CC qui ante nos primam istam Decadem emendarunt, locum hunc satis perceperint. Id quod ideo potissimum dico, ut lectores excitem. Habet antiqua lectio: Imperio suo. In cæteris conuenit: nisi quod est illic, Permitterentur. in quo uerbo omnis sita est difficultas: pro eo deprehendi tandem scribendum, Remitteretur. ut sic legamus: Sed curæ fuit consulibus ac senioribus patrum, ut imperio suo uehemens, mansueto remitteretur ingenio. M. Valerium dictatorem, M. Volesi filium creant. Sic enim in scripto codice est, non Valesi. Sensus est: Curarunt consules, ut talis eligeretur ac constitueretur Dictator, qui ob dictaturam quidem uehemens & nimium potens, mansueto tamen remitteretur ac mitigaretur ingenio: itaq; M. Valerium, dictatorem creant. Plebs etsi aduersus se, creatum dictatorẽ.) An in excusis exemplaribus omnibus, certe in Asulanico, quod nunc solum est ad manum, hic Videbat uerbum deest, Creatum dictatorem uidebat. Tu repone. Itaq; effuse & contemptim pugnam iniere.) Habet Vormaciense uolumen, Inire. subaditur, cœperunt. infinitiuus pro præterito imperfecto, more historicorum. Vbi ad manum uenisset hostis, tum cohortes tota ui gladijs rem gerere.) Ingens erratum hic inuasit Liuianos codices, scribendum, Tum coortos: pro Cohortes. participium est à coorior. Paulopost est in ueteri libro: Insidias incidissent. non, In insid. incid.

Videbat uerbum deest

Inire pro inibant

Coortos scribendum pro cohortes

Fundit fugatq;, exuitq; castris.) Antiqua lectio: Fundit fugatq;, exuit castris. Equitatu misso mediam turb. host. aciem.) Scribe: Equitatu immisso. Dictator triumphans Romam inuehitur.) Repone, Vrbem inuehitur. Hic expositio dictionem expositam de sua possessione deiecit. Id male commissum ignauia hostium in bonum uertit.) Elegans oratio est, ut Vertit, accipiatur absolute: quemadmodum supra quoq; admonuimus. Et, Ignauia hostium: septimo casu dictum est. Vertit, expone Versum est. Apparuit causa plebis suam uicem indignantem magistratu abijsse.) Hic quosdam nihil offenderet, Scio. Verum hoc ausim dicere si ita scripsit Liuius, non recte usum pronomine Suam. Dicendum enim fuisset, Ipsius uicem: non, Suam uicem. Hæc crassos lectores non mouent. Castigandus est locus. & hoc modo legendus: Apparuit causa plebi. hoc est, Plebes causam intellexit. Suam uicem indignantem magistratu abijsse. Tamen quia in consulum uerba iurassent.) Exemplar scriptum habet: Tamen quoniam. Cur hoc mutatum sine causa? Trans Anienem amnem tria ab urbe mil. pas.) Est, uerbum hic omissum rursus insere. Trans Anienem amnem est. subauditur, mons sacer, tria ab urbe millia passuum. Placuit igitur oratorem ad plebem mitti.) Scribendum est quemadmodum habet codex Borbetomagensis: Sic placuit igitur orat. ad pleb. mitti. Sic: hoc est, ad reconciliandam concordiam ciuitati. itaq; non est, superuacaneum. Omnia in unum consentiebant.) In uetusto uolumine legitur, Consentiant. Et mox: Suus sermo fuerit. arbitror scribẽdum: Tempore, quo in homine, non ut nunc, omnia in unum consentirent, sed singulis membris suum cuique consilium, suus sermo fuerit. Porrò conuenient modi, si ad narrantis Liuij uerba retuleris. Mature confecto cibo sanguinem.) O nugatorem qui hic pro Maturum confecto cibo sanguinem: scripsit, Mature confecto cibo sanguinem. intelligens à uentre mature cõfici cibum. Paulopost in ueteri codice est: Spurius Cassius & Posthumius Com. Cædeq; in proximo urbis facta.) Legendum: Cædeq; in proxima urbis facta. hoc est, in proximas partes urbis. Intelligit ædes uicinas portæ per quam irruperat. Ignem temere arreptũ.) Scribe: Ignem temere abreptum. Loquitur de igne quem forte è foco abripuerat. Primo ortus.) Antiqua lectio: Primo ortu. hoc est, in principio statim. Sed quæsitum in Sicilia quoque.) Repone: Sed quæsitum in Siciliam quoq;. Expone, dimissis non in Hetruriam modo sed in Siciliam quoq;: quæsitum: hoc est, ad quærendum. Frumentum cum Cumis coemptum esset.) Lectio uetus: Frumentum Cumis cum coemptum esset. Ex Hetruscis frumentum Tyberi uenit.) Liuius scripsit: Ex Tuscis. sic enim in archetypo manu scripto legitur. Antè uero dixit, In Hetruriam: nunc subdit, Ex Tuscis. ne eodem statim uocabulo bis utatur. De qua re supra quoq; admonuimus. Eo sustentata est plebs.) Antiqua lectio: Eo sustenta est plebs. A sustinendo, non à sustentando. Sic infra: Vnus ille uir ipse consul rempub. sustinuit. Infra tamen dicit: Diu sustentatum id malum. Incommodo bello in tam arctis commeatibus uersati forent.) Ingens hic erratum est: nam pro Versati forent, scribi debet Vexati forent. Agitatumq; in senatu, quantum plebi daretur.) Pudendum & hic erratum. legendum autem: Quanti plebi daretur. Siquidem agitatum fuisse de pretio quo frumentum plebi uenderetur, sequentia satis indicant. Et illud in primis quum dicit, Conditionibus laxandi annonam, patres, omnia inuitis iura imposita potuisse demere sibi. Itaq; qui istam scripti codicis lectionẽ amplectatur, exponet quod sequitur, Si annonam ueterem uolent. &, Vtantur annona quam furore suo fecere, de pretio ueteri, & annonę caritate. Cur Sicinium pollentem uideo.) Lege: Potentem uideo. Vtantur annona quam f.s.f.) In editionibus peruulgatis hic uerbum Fruantur, deest: inserendum hoc modo: Rapiant frumenta ex agris nostris, quemadmodum tertio anno rapuere: fruantur, utantur annona quam furore suo fecere. Fruantur, subaudi raptis. nam ad priorem sententiam est referendum: & est ironeia.

Exuit castris

Equitatu immisso

Vrbem inuehitur

In bonũ uertit

Apparuit causa plebi. Suam uicem

Tamen quoniam

Trans Anienem amnẽ est

Sic placuit igitur orat. ad pl. mitti.

Consentirent, pro consentiebant.

Fuerit pro fuerat

Maturũ confecto cibo sanguinem, Non, maturè

Vexati forẽt, legẽdum pro, uersati

Quanti plebi daretur, pro quantum pl. daretur

Absterrendo singulos à contionibus concilijsq;.) Non contemnendũ erratum hic irrepsit in exemplaria Liuiana: scribendum: A coitionibus concilijsq;. A uerbo Coire, quod congregari significat. Sic

Coitionibus legendum, pro concionibus

libro tertio: Quum, inquit, & per coitiones potentiorum iniuria fieret. Instaurandis hæc causa fuerat ludis.) Archetypon docet hic legendum esse: Instaurandi hæc causa fuerat. subauditur ludos. Deinde quod sequitur ita distinguendum, Ludis mane seruum quidam paterfamiliæ: & cætera. Ludis, hoc est die ludorum magnorum. T. Latino.) Vetus lectio: Tito Latinio. Sibi ludi præsultorem displicuisse.) In exemplari scripto legitur: Sibi ludis præsultatorem displicuisse. expone, ludis, hoc est die ludorum magnorum. Et aptius uocat miserum illum seruum, qui cæsus uirgis per medium circum saltauerat ex uehementi dolore, præsultatorem, quàm præsultorem. Porrò sequitur: Quanquam haud sanè liber erat religione animus. Ibi in Vormaciensi codice è margine mehercle elegantem annotatiunculam, quæ Clementianum, siue huius filium Flauianum Nicomachum Dextrum, siue Victorianum, certe ueterem aliquem authorem arguit, in medium contextum retulit scriba. Eam libuit hic subiungere in gratiam studiosorum. Habet autem sic: Ludi ex instauratione, quos displicuisse Ioui Latinius ab eo per somnium monitus ut nuntiaret, debereq; repeti, dum non uult magistratibus nuntiare, taciturnitas orbitate punita est. Quippe qui n.n.m. sed u.p. incolumes sumus.) Legēdum: Incolumes simus.

Sibi ludis, præsultorē displicuisse

Taciturnitas orbitate punita est.

Primum dicenda uobis consules ratus sum.) Castiga: Prius dicenda uobis. Ne cuius facti dictiq; contagione præsens uiolet.) Pro Dictiq;, repone Dictiue. Si hæc profectio & non fuga est.) Scribendum: Si hoc, profectio, & non fuga est. Satricum, Longulam.) Nusquam ferè maior exemplarium uetustorum diuersitas, quàm in nominibus proprijs uel hominum uel locorum. In Vormaciensi codice semper est Longuia. Sic autem hic habet: Satricum, Longuiam, Poluscam, Coriorolos, Nouellam, hæc Romanis oppida ademit: inde Lauinium (fortè Labinium) recipit: tūc deinceps Corbionem, Veteliam, Trebium, Labicos, Pedum cepit: postremū ad urbem à Pedo ducit, & ad fossas Cluuilias.

Et quam armis uiri defendere.) Non est absurda lectio. sed tamen in scripto uolumine legitur: Et quoniam armis. Coriolanus propere ut amens.) Adulteratum uerbum est Propere. tu repone Propè. Coriolanus propè ut amens. Munus uulgatum à ciuibus isse in socios.) In uetusto codice quidam scripserat Esse. Paulopost illic est: Quid ita enim. Item: Partem tertiam. Certatim plebi indulgere.) Antiqua lectio: Vt certatim, indulg. Idq; propius fidei est.) Emenda locum: Idq; propius fidem est. Apparet quàm fuerit uersatus in lectione bonorum authorū, qui non putabat Latine dici, Propius fidem. S. Cornelio, Q. Fabio cōsulibus.) In ueteri uolumine est: Seruio Cornelio. Seditio domestica bellū externū exciuit.) Corrupta sentētia est. scribendū: Eo infestior facta plebes, seditione domestica bellum externum exciuit. Sensus est: Seditionem domesticam externo bello dedisse occasionem. Neq; enim rebellassent Volsci & Aequi, nisi discordibus Romanis. Patres satis superq; gratuiti furoris in multitudine credentes esse.) Restitue sententiam hoc modo: Patres satis superq; gratuiti fauoris in multitudinem credentes esse. Artonam Latinam urbem.) In libro scripto legitur: Ortonam Latinam urbem. Nec est mox, Minitabantur: sed Minabantur. Infra sic distingue: Ducendus Fabio in Veientes, in Aeq. f. datur. Iniusi signa referunt.) Mendosum uocabulum est Iniusi. tu castiga, Iniussu signa referunt. Sic enim paulopost iterum loquitur: Iniussu, inquit, in castra reditum. T. Pontificius fuit.) Antiqua scriptura sic habet: TIB. Pontificius. hoc est Tiberius pōtificius. Sic distingue: Et hic annus Tr. a. l. a. habuit, Tib. Pontificius fuit is, eandem uiam uel. Præceptis Appij moniti patres uniuersi.) Hic Et, particula magno sententiæ detrimento deest. Tu sic scribe: Præceptis Appij moniti patres, & uniuersi comiter ac benigne tribunos appellare, & consulares. Et quæ sequūtur. Nouemq; tribunorum.) Quid nobis hic Liuius narrat de auxilio nouem tribunorum? nōnne ante dixit, duos tantum creatos tribunos, qui treis sibi collegas asciuerint? Num igitur memoria lapsus est, qui decem tribunos hic astruat, qui longe post sunt instituti, ceu Tertius liber indicabit? Inspiciamus ueterem codicem, consentiunt uerba. Ergo tuebimur lectionem? Minime. Scribemus: Nouumq; tribunorum aduersus unum moratorem publici commodi auxilio, delectum consules habent. Porro nouum delectum habitum dicit Liuius: id quod ideo factum est, ne proditor ille exercitus qui Fabium aduersus Veientes pugnātem penè destituit, magno reipublicæ damno rursum educeretur. Nouus igitur militum delectus habitus auxilio cæterorum quatuor tribunorum. Iam errori causam præbuit, quòd sciolus aliquis nesciens adiectiuum, nouumq;, esse referendum ad substantiuum Delectum, quod paulopost sequitur, quum non quadrarent hæc duo uerba Nouumq; tribunorum, scripsit Nouemq; tribunorum. Id mendum è manu scriptis exēplaribus in excusos typis codices postea transfusum est: nec quisquam obseruauit. Debent hanc mihi gratiam studiosi, qui meo Marte post longam inquisitionē germanum hic uocabulum depostliminio restitui. Ea spes Herruscos armauerat.) Scribendum: Hæ spes Herruscos armauerant. Memoriaq; pessimi pr. bel. exempli terrebant.) Lege: Memoria pessimi proximo bello exempli terrebantur. Sine Que, particula annexa. nam hoc sermonis genus asseuerātius est. Quidam in Vormaciēsi codice castigarat, Terrebat: ut Memoria casu, nominatiuo legeretur. Tergiuersatur tamen Fabius.) Sic scribe, distingue. adeoq; expone: Tergiuersantur tamen: subaudi Consules. Nam mox præcessit: Ad consules curritur. Fabius deinde ad crescentem tumultum iam metu seditionis collega concedente, quum silentium classico fecisset. Nisi uictores se redituros ex hac pugna iurent.) Non erat hic opus mutare lectionem scripti uoluminis, quæ habet, Iurant. Præcedit enim aliud uerbum, Itaque certum & decretum est. Aliosq; iuratus inuocat deos.) Adulteratus locus est temeritate scioli cuiuspiam. Neque enim simpliciter hic inuocat deos. nam sequitur: Idem deinceps omnis

Iniussu signa referunt

Nouumq; tribunorum auxilio. delectū cōsules habēt

Nisi iurant

exercitus in ſe quiſq; iurat. Proinde caſtigādæ ſunt hic uulgatæ editiones ad codicem manu ſcriptum, qui ſic habet: Si fallat, Iouem patrem, Gradiuumq; Martē, alioſq; iratos inuocat deos. Senſus eſt: Iram deorum Iouis & Martis ſibi ipſi imprecatur, ſi fallat. Nunc apte cohęrebit ſequens ſententia. Idem deinceps omnis exercitus in ſe quiſque iurat. Paulopoſt ubi uulgo legitur, Nunc armatis ſibi: in antiquo uolumine eſt, Nunc armati. ubi ſubaudiri poterit uerbum Iubent. Pugna iam ad manus.) Vetus lectio: Pugna iam in manus, iam ad gladios, u.m.e.a. uenerat. Paulo inferius ubi uulgo legitur: Conſulitum Cæſo Fabius. in ſcripto codice eſt: Gaius Fabius. Iterum paulopoſt: G. Fabius cum Tito Virginio COS. factus. Cn. Manlius.) Exemplar uetuſtū ter habet, Manlius: ſemel, Manilius. Item infra: Et ſua ſponte ipſi prælium renouant. Funera deinde duo, collegæ fratriſq; ducit.) Ex his uerbis poſſet aliquis putare funera iſta duo ſimul à conſule & æquali honore ducta. Proinde non erat eradēdum hic aduerbium Deinceps: quod unum poſt alterum ductum fuiſſe declarat. Ad ordinem enim Deinceps refertur, ſignificans aliquid gradatim fieri. Itaq; ſic eſt reſtituendus locus ex archetypo Borbetomagenſi: Funera deinde duo, deinceps collegę fratriſq; ducit. Senſus eſt: Prius ductū funus collegę tanquam conſulis, poſterius fratris funus. Quæ res & Fabij modeſtiam commēdat. Sic libro quinto: Sed antecedente fama nuntijſq; Cluſinorum, deinceps inde aliorum populorū plurimum terroris Romam celeritas hoſtium tulit. Rurſum eodem libro: Intuemini enim horum deinceps annorum uel ſecūdas res uel aduerſas. Iterum libro ſexto: Interreges deinceps M. Manlius Capitolinus, Ser. Sulpicius Camerinus, L. Valerius Potitus: hic demum. Deinceps, id eſt quod uulgo dicunt, alius poſt alium, & ſucceſſiue. Quàm recens dolor proximæ cladis tranſiſſet.) Antiqua lectio, Tranſiret. Nec erat opus mutare. Ex fauore & admiratione ſtupens.) Præpoſitionem Ex, inter prælegendum aliquis adiecit, quę poſtea recepta eſt in contextum. Tu rurſum deme. Sequitur infra, Id primo acerbum indignumq; Veientibus eſt uiſum. Exemplar antiquum. Hæc ſpes adeo prouexit.) Lectio uetus, Hæc ſpes prouexit. Quæ res paucitatem eorum inſignem.) Inſere hic particulam, &, Quæ res & paucitatem eorum inſignem, & multitudinem Hetruſcorū &c. Sic Liuius loqui ſolet. Eò nixi corporibus.) A nitor nixus dicimus & niſus. Sed uideo magis Liuio placuiſſe niſus. Vt hic, Eò niſi corporibus. Et inferius paulo: Quū et patres minus q̃ pro Coriolano adniſi eſſent. Rurſum infra: patres quoq; nō temerè pro ullo æque adniſi ſunt. Vt taceā de alijs locis. Vt primo pugnatū ſit ad Spei.) Conſentit exemplar Borbetomagenſe. Sic autem dictum eſt hic, Ad Spei, quemadmodū ante, Ad Iouis Statoris.

Alioſq; iratos inuocat deos, pro alioſq; iratus inuocat deos

Deinceps

Funera deinde duo, deinceps ducit

Se ægrè recepere

Quod inopia frumenti, quamuis præcipitia, dum celeriora eſſent, agebant conſilia.) Hic locus non ſolum in æditionibus peruulgatis omnibus eſt adulteratus, ſed & in manu ſcripto codice, qui ut rectè habet, in pręcipitia, ſic perperam continet, agebant. Tu ſic caſtiga, Quod inopia frumenti, quamuis in præcipitia dum celeriora eſſent, agebat conſilia. Siquidem inopia nominandi caſu dictum eſt. Aegritudineq;: inde morbo abſumptū eſſe.) Scribendum eſt, Negant tuliſſe ignominiā ægritudinemq;. Inde morbo abſumptum eſſe. Aegritudo refertur ad animum, Morbus ad corpus. Vt dum diſperſi alij, alij manipulatim excurrunt.) Lectio uetus, Vt dum diſperſi, alij alia manipulatim excurrūt. Alia, ſubaudi porta. Nam mox ſequitur, ea porta caperetur. O pulchre tractatū Liuium. Cui ſignum primum intulerat.) Repone, Cui ſigna primum intulerat. Sic infra, Nec ante reſtitit, quàm ſigna inferentem Volſcum munimentis uidit. Duæq; potentiſſimæ, & maxime finitimæ gentes ſuperatæ ſunt.) Legendum ad uolumen ſcriptum, duæ potentiſſimæ & maximæ, finitimæ gentes ſuperatæ ſunt.

Aegritudo Morbus

Nec tamen perpelli potuere, ut acie dimicarent.) Archetypon ſcriptum habet, Nec tamen perpeti potuere, ut acie dimicarēt. Suſpicor ſcripſiſſe Liuium, Hæc tamen perpeti potuere, quàm ut acie dimicarent. Subauditur potius, aut facilius, aut ſimile comparatiuum, more Græco. Quod orationis genus etiam alibi indicabimus in libris ſequētibus. Adeoq; neminem noxæ pœnitebat.) In exemplari ſcripto legitur, noxiæ. Dicitur autem noxia ſubſtantiuè non minus quàm noxa. Hoc admonendum duxi, propter eum qui hic pro noxiæ ſcripſit, noxę, uelut emendās locum. Palamq; ferrent.) Legendum, palamq; ferretur. Impersonaliter. Inferius paulo uetus codex habet, cum in ſenatum uocari iuſſiſſent. Magis placet uulgata lectio. Qui eum uexandis prioris anni conſulibus adminiſtraturum tribunatum credebant.) Vetus lectio, permiſſurū adminiſtraturum tribunatū credebant. Opinor legendum, Qui eum uexandis prioris anni conſulibus permiſſum adminiſtraturū tribunatum credebāt. Nam illi plebs tribunatum planè permiſerat, Paulopoſt eſt in ueteri, cum recentior, tum acrior. In accuſationem Appij.) Deeſt hic pronomen ipſe in æditionibus peruulgatis. Ipſe in accuſationem Ap. Sequitur paulopoſt iuxta antiquam lectionem, Ego hic aut in conſpectu ueſtro moriar. Dum tribuni conſuleſq;.) Antiqua lectio. Dum tribuniq; conſules ad ſe: Conijcio ſcribendum, Dum tribuniq; cōſuleſq; ad ſe quiſq; omnia trahāt. Paulopoſt, lege, Vt ſiqua ſeceſſio plebis fieret, ad ſe receptum haberet. Non, haberent. Quæ domi eſſe, eo liberior.) Caſtiga, quæ domi, eſſe liberior. Se unico conſule obiecto contra Trib. pot.) Scribe, electo. Nequaquam tanta patrum ſpe, priores impedierant cōſules.) Lectio manu ſcripti codicis. nequaq; tanta patrum ſperiores impedierunt conſules. Lege, nequaquam tanto patrum, Subaudi conatu, ſuperiores impedierint cōſules. Iam totus Ambitus ſic legi poterit, Eadem in militia ſæuitia quæ domi, eſſe liberior, quod ſine tribunitijs uinculis erat. Odiſſe plebem pluſquàm paterno odio. Se uictum ab ea. ſe unico conſule electo aduerſus tribunitiam poteſtatem, perlatam legem eſſe quā minore conatu, nequaquā tanto patrum, ſuperiores impedierint conſules. Ve-

Tribuni plebei, hoc est, plebis

inuictus ille od.pl.a.interdũ mouetur.) Scribe, moueretur. Mox pro tribus infinitis, agere, dicere, uocare, repone, ageret, diceret, uocaret. Item tribunos plebis potius quàm Trib. plebeios. Nam in libro scripto legitur, tribunos plebei. Iuxta quintam inflexionem, quemadmodũ & Plinius auunculus usurpauit. Porrò subinde legitur in exemplari archetypo: Tribuni plebei, non plebis. à nominatiuo plebes, non à denominatiuo plebeius. Duplicariosq́.) quidã in uetusto uolumine scripserat Dupliciariosq́.

Omnis militi data est.) Antiqua lectio: Ea omnis militi data est. Tum duci, tum p.d.p.q.p. exercitus rediit.) Melius in Archetypo Vuormaciensi legitur: Quum duci, tum propter ducem patribus quoq; placatior exercitus redit. Aut supplex prehensaret homines.) Volumen uetustum non hic modo, prensaret habet, sed & alijs innumeris locis. Item, prendi, quod uulgo legitur prehendi. De qua re semel admonuisse sufficiat. Ante tamen quàm prædicta dies ueniret.) In antiquo codice legitur, prodicta dies. Tu scribe producta dies. Cuius collaudationem cum tribuni plebis impedire conarentur.) Quid hic facit collaudatio? Emacula locum ad fidem exẽplaris uetusti. Cuius laudationẽ quum Tr.pl. impedire conarẽtur. Sequitur autem mox. Et laudationem tam æquis auribus mortui audiuit. Rursum libro quinto Matronis, inquit, gratiæ actę honosq; additus, ut earum sicut uirorum post mortem solennis laudatio esset. Hoc uocabulo pro oratione funebri Cicero quoq; usus est in Catonẽ Maiore: Est in manibus, inquit, uiri laudatio. Quintilianus libro tertio, Nam & funebres laudationes ingt pendent frequenter ex publico aliquo officio. Omnis ira belli ad populationẽ agri uertitur.) O hominem doctũ, qui hic pro uertit supposuit uertitur. Tu repone, uertit. De quo genere sermonis supra admonuimus. Cum pro uicto relinqueret hostem.) Corrige, Cur pro uicto relinqueret hostem.

Laudatio, pro oratione funebri

Ira uertit ad populationẽ agri Nõ, uertitur

P. Quintius.) Antiqua lectio. T.P. Quintius. Sic paulo superius scriptum fuit: L.P. Valerio T. Aemylio COSS. Vbi uulgò tantum legitur, L. Valerio. Impetu facto dum se putant uinci, uicere.) Non intellexit Liuij sensum, qui hunc locum adulterauit. Nam dicit autor salubri mẽdacio de fuga hostium, concitatam aciem fuisse cessuram alioqui. Itaq; quum putarẽt se uincere, qui tamen succumbebant, animo resumpto, uicere. Vide quid potuerit opinio duntaxat uictorię. Germana lectio sic habet: Impetu facto, dum se putant uincere, uicere. Cornicines tibicinesq́.) Scribendum, Tubicinesq́.

Dum se putãt uincere, uicere

Ferocius agunt equites circumfusi ducibus.) Vetus lectio: circumfusi duci. Saxa adiacentia pedibus ingerit in subeuntes.) Reponendum: Saxa obiacentia pedibus ingerit in subeuntes.

Saxa obiacentia

IN LIBRVM TERTIVM PRIMAE DECADIS
Annotationes per Beatum Rhenanum.

TRibunicijs se iactari actionibus.) Scribendum: Tribunicijs se iactare actionibus. Elargiẽdo de alieno.) Vitiatus locus est. Corrige: Et largiendo de alieno. Totam uero sentẽtiam sic distingue: Possessores & magna pars patrum tribunitijs se iactare actionibus, principem ciuitatis, & largiẽdo de alieno popularẽ fieri querentes. Consilio neutri partium acerbo.) Repone, neutri parti. Antium propinquum.) Lectio uetus: Antium, propinquam, opportunam & maritimam urbem. Sic infra: Coloniam fidam, propinquam, infamem fieri. Triumuiros agro dando creant.) In Archetypo Vuormaciensi legitur: Triumuiros agro dando creat. Subaudi Fabius COS. Ab his proximi audita.) Codex manu scriptus habet: Ab ijs proxume audita. Quam lectionẽ si quis sequi uolet, cogetur mox legere, ferri. Mox illic est, uocato dein senatu. Funestam ei populationem fecit.) Ei datiuus non est in exemplari Borbetomagensi. Nec est hic necessarius. Censa ciuium capita centum quatuor & XX millia, CC XIIII.) Antiqua lectio: Censa ciuium capita CIIII. ACCXIIII. Fortasse scribendum: Quater cẽtena millia, Ducenta quatuordecim. Adeo ciuitates hæ perpetuo.) In archetypo legitur: Adeo ciuitates eæ perp. Quidnam rei esset.) Vetus lectio: Quid rei esset. Absq; parelco nam. Se in castra recepit.) Scribe: Se intra castra recepit. In incautũ hostem.) In uolumine Borbetomagensi legitur: In cautum hostem, Nec displicet lectio. Præcedit enim: Tanta ui castra circumsessa atq; oppugnata fuisse, ut ne nuntius quidem Romam mitti potuerit. Non itaq; Furius hostes est adortus tanquam parum cautos, sed quia copiæ illorum propter obsidionem diuisæ erant, suæ uero collectæ.
V Mil. ac CCC.) Manu scriptum exemplar tantum habet: V A CCC. Hoc est, quinquies mille, trecentos. Inde Romam reditum est.) Locus uitiatus: Tu corrige, Vt Romam reditum est. Mox præcessit Inde, quod uerbi hic repetijt scriba parum attentus. Et auxere uim morbi terrores populationis.) O homines bliteos imbecillesq́, quibus terrores populationis auditi solum auxerunt uim morbi. Quid futurum erat de istis, si ipsi hostes in conspectum uenissent. expiraturi erant præ metu. Hoc ne cõuenit Romanis? Deprauauit sensum unica dictio perperam mutata. Sic scribe: Et auxere uim morbi, terrore populationis pecoribus agrestibusq; in urbem acceptis. Expone, auxere uim m. Subaudi, Romani. pecoribus agrestibusq; in urbẽ acceptis, terrore populationis, id est, ob terrorẽ populationis hostilis. Mox est in ueteri: Inde exercitu ingẽti. Per Lauicanos agros.) Supra fuit scriptũ: Labicum. Hic habes Lauicanos agros. Mos fuit ueterũ scribarũ u pro b ponere, & uicissim b pro u. quod etiam alibi indicauimus. Late euagata est uis morbi.) Verbum euagata, non habet hic locum. Tu castiga: Latè uagata est. Corpora salubriora esse coepere.) Legendum ad fidem libri ueteris: Corpora salubriora esse incipere. Id est incipiebant, qui sermo familiaris est historicis. Cum exitus haud in fa

cili esse

cili esset.) Scribe: Quum exitus haud in facili essent. Numero multitudinis. Mox est in ueteri codice: Vbi etsi adiectum aliquid numero sit. Inter alia prodigia & carnem pluisse: quam in urbem ingens numerus auium intra uolitando rapuisse fertur.) Hæc prodigia acciderunt Romæ dubio procul. Et tamen hic narratur, aues carnem illam pluuialem, in urbem rapuisse. Quædam periodi istius uerba prodigiose sunt corrupta. Nam pro, quam in urbem scribendū est, quem imbrem. & pro duobus uocabulis intra uolitando, reponendū unum uerbum, interuolitando. Dicimus enim Interuolito sicut interuolo. Præterea nō carnem pluisse, sed carne pluisse legendū. Vt hęc sit germana lectio, Inter alia prodigia & carne pluit. quem imbrem ingens numerus auium interuolitando rapuisse fertur. O negligentiam nostram ingentem qui non dignamur ueteres codices inspicere. Hoc prodigium Valerius Maximus libro primo, capite de ominibus & auspicijs, hijs uerbis describit: Carnesq; in modū nimbi, inquit, ceciderunt: quarum maiorem numerum præpetes diripuerunt aues. Reliquum humi per aliquot dies, neque odore tetro, neq; deformi aspectu prostratū iacuit. Vocat nimbum Valerius, quod imbrem Liuius dixit.

Quē imbrem, pro quam in urbem interuolito

Nequi in loca summa urbis impetus, cædesq; inde fierent.) Arbitror esse, nequi pro nequis. de quo loquendi usu ueterū etiam alibi dicturi sumus. Et si abscissæ res sint.) Archetypon Borbetomagense habet: Etsi abscisæ res sint, Vtraq; mendosa lectio. Tu meam autoritatem secutus scribe: Et si accisæ res sint, hoc est amputatæ, exhaustæ, debilitatæ. Sic libro sexto: Post accisas, inquit, à Camillo Volscorum res. Et paulo post: Quanquam, inquit, nuper Camilli ductu atq; auspicio accisæ res erant. Metaphora deducta uidetur ab auibus quibus alæ amputantur.

Et si accisæ res sint

Eijcere Antiates colonos.) Hic locus fuerat asterisco notandus. Sed professoribus omnia plana sunt. In uerbo eijcere non mendum est, sed portentum planè errari. Siquidem legendum: Ecetræ Antiates colonos. Et ita distinguenda sententia: Antij summam rei positam. Ecetræ Antiates colonos palam concilia facere. Id caput, eas uires belli esse. Fuit Ecetra Volscorum oppidum. Porrò faciunt ad hunc locum intelligendū quæ supra sunt dicta. Libet ea repetere: Itaq; Aequi, inquit, ab Ecetranis Volscis præsidium petiere: quo cupide oblato (adeo ciuitates eæ perpetuo in Romanos odio certauere) bellum summa ui parabatur. Sentiunt Hernici & prædicunt Romanis Ecetranū sd Aequos descisse. Suspecta & colonia Antium fuit, quod magna uis hominum inde, quum oppidum captum esset, confugisset ad Aequos. Isq; miles per bellum Aequicum uel acerrimus fuit. Compulsis deinde in oppida Aequis, ea multitudo dilapsa quum Antium redisset, sua sponte iam infidos colonos Romanis alienauit. Hactenus Liuius. Quæ propterea duxi renarranda, ut manifestū euaderet, quur Antij summam rei positam fuisse dicat, & Ecetrę potius ꝙ alibi palàm concilia facta. Sed uirium spe, sed manu obtinendū erat.) Antiqua lectio: Sed uiriū spe, & manu obtinendū. Sibi qui non dicto, qui nō facto.) Alterum qui superabundare docet exemplar uetustum, in quo legitur tantum: Sibi qui non dicto, nō facto quenq; offendisset. In iuuentutē grassantem in Suburra incidisse.) Antiquus codex tantum habet: Iuuentutem g. i. S. incidisse. Semianimem inter manus domum allatum.) Scribe: semianimē inter manus domum ablatum. Cui reo capitalis dies dicta sit.) Violauit hic sciolus quispiam uerba Liuiana. Tu corrige: Cui rei capitalis dies dicta sit. Neq; enim dicimus diem capitalem, sed rem capitalem, id est, quæ uitā hominis in discrimen adducat.

Cui rei capitalis dies dicta sit, p cui reo, capitalis dies dicta sit

Veluti relegatus agello quodā in tugurio uiueret.) Et hic locus infeliciter instauratus est. Antiqua lectio habet: Veluti relegatus deuo quodam tugurio uiueret. Ex qua germanā sic restitue: Veluti relegatus, deuio quodam tugurio uiueret. Ad quatuor millia hominum.) Vetus lectio: Ad M M hominum. Id est, Ad duo millia hominum. Ad opportuna omnia urbis loca.) In scripto codice legitur: Ad opportuna omnis urbis loca. Auocato populo ab armis.) Scribe: Aduocato populo ab armis. Aduocato, subaudi, ad concilium. Sic infra: Propositis decem tabulis, populum ad concionem aduocauerunt. Ad multitudinem oratione conuersa.) Exemplar uetustum tantum habet, uersa. Siquis impediat.) Lege: Siqui impediat. Nam dictum est Siqui pro siquis, quod & Ciceroni solenne est.

Siqui impediat, pro Siquis

L. Manilius.) Antiqua lectio: L. Mamilius. Si se doceri siuissent.) In codice Vuormaciensi legitur, si se doceri seniissent. Non dubito quin scriptum fuerit, si edoceri se sissent. Sissent pro sijssent. Sic enim aliquanto post sequitur: Duum, inquit, mensium spatium consulibus datum est ad inspiciendam legem, ut cum edocuissent populum, quid fraudis occultæ ferretur, sinerent deinde suffragium inire. Infra est: Pace parta, non, Parta pace. Cuius ordinis langore perpetuo iam tribuni plebis.) Vitiata sunt uerba. Corrige: Cuius ordinis languore, perpetui iam tribuni plebis. Perpetuos dicit, quod ijdem subinde reficerentur. Id quod ex praecedentibus magis liquet. Et ex eo quod mox sequitur: Loquaces, seditiosos, semina discordiarum iterū ac tertium tribunos, pessimis artibus ac regia licentia uiuere. Vbi obseruandū in archetypo nostro scriptum esse: iterum ac tertium tribunos, nō tertio tribunos. Huc facit quod infrà dicit: Plebes, inquit, uicit ut quintum eosdem tribunos crearēt. Et ibi mox: Id, inquit, modo excepere, ne postea eosdem tribunos uiderent.

Perpetui iam tribuni plebis

Iterum ac tertium tribunos

Et uos (cum C. Claudij pace, & P. Valerij mortui loquar.) Expunge præpositionē, cum. Et scribe: Et uos (C. Claudij pace, & P. Valerij m. loquar.) Atenim diuinis humanisq; abruptis legibus, legem uos hoc anno perlaturos dictitatis?) Fœde est deprauatus hic locus. Nam pro abruptis legibus, scribēdum est, obrui sceleribus. hoc modo: Atenim diuinis humanisq; obruti sceleribus, legē uos hoc anno perlaturos dictitatis? Porrò uocat diuina scelera quæ in deos sunt commissa, dum non à sacrilegis propugnantur. quod uocabulū hic aliquem offendit. Sic uocat diuinas & humanas res libro quinto: Atque hijs diuinis inquit, humanisq;

Diuinis humanisq; obruti sceleribus

 rebus

rebus gestis Dictatura se abdicauit. Item humanas opes eodem libro pauloante: Quũ iam, inquit, humanæ opes egestæ à Veijs essent. Et infra: Saluo etiamtum, inquit, discrimine diuinarũ humanarũq; rerum. Mox est in ueteri libro, malè gesta Respublica est. Nescio quo fato magis bellãtes, quàm pacati propitios habeamus deos.) Repone habemus. Nec censebit paruum hoc erratum Doctus lector, ut contemni debeat. Peragendi consularis officij partem ad se uendicabat.) Codex Borbetomagensis docet legendum: In peragendis consularis officij, partem ad se uindicabat. Paulopost in eodem est: Ad recipiundũ Capitolium. Et tribunos, si eò aduenient.) Lectio uetus: Si eò ueniant. Senatus consulta fiunt: ut neque tribuni l.) In exemplari manu scripto, nõ est particula, ut, quæ planè abesse debet, ut sua forma senatusconsultis constet, quorum primum ita incipit: Neque tribuni leg. Non permistim unam sociorum ciuiumq;.) Scribe: Non permixtam uel permistam. Sic enim in antiquo uolumine legitur, & placet lectio. Subauditur, aciem. Vt distinerent hostium copias.) Mendosum uerbum est distinerent. Tu castiga, distenderent, id est, distraherent, separarent. Sic libro nono: Distendit ea res, inquit, Samnitiũ animos. Paulopost est in ueteri, postquam mœnib. iam Romanis pulso hoste.

Vt distenderent hostium copias, pro distinerent

Ita esse multi priuatim ferebãt Volscio iudices.) Repone: Nisi ita esset, multi priuatim ferebãt Volscio iudicem. Quum ad iudicium ire non auderet, omneis eas res in unum congruenteis, haud magis dubiam damnationem Volscij, quàm Cæsonis Volscio teste fuerat, faciebãt. Est autem ferre iudicem, uelut offerre iudicem. Sic infrà: Proinde ut ille iterum ac sępius prouocet, sic se iterũ ac sępius iudicem illi ferre, ni uindicias ab libertate in seruitutem dederit. Verba sunt L. Verginij aduersus Appiũ Claudium. Hoc sermonis genere & M. Tullius utitur. Romam rediere legati.) Vetus lectio: Romam ut redire legati. Scribo: Romam ut rediere legati, senatus iussit ait. Quod ubi senserunt hostes.) Melius in antiquo codice legitur: Quod ubi senserant hostes. Nihil tam nec inopinatũ, nec insperatum accidere potuit.) Volumen manu scriptum habet: Nihil tam nec inopinatum, nec tam insperatum accidere potuit. Lego: Nihil tam neç opinatum, nec tam insperatũ accidere potuit. Porrò, nec opinatum subinde Liuius usurpat pro inopinato, quemadmodum & alibi admonuimus. Nisi effuse affluant opes.) Hic omissum est aduerbiũ ubi in æditionibus uulgatis, Tu repone: Nisi ubi effuse affluãt opes.

Ferre iudicē

Nihil tam nec opinatum

Bipalio innixus.) Archetypi scripti lectio, palo innixus. Sensus est: L. Quintiũ inclinasse in palum, qui forte illic erat terræ infixus. Nihil igitur opus fuit bipalio scribere, qđ instrumentum est rusticum.

Admiratus rogitansq;, satisne salua essent omnia?) In exemplari illo Borbetomagensi legit: Admiratus rogitansq; sat iam satis ne salua essent omnia? Scribo: Admiratus, rogitansq; etiam satis ne salua essent omnia? Aut, Admiratus, rogitansq; satin salua essent omnia. Sic libro sexto: Percontatus satin salue. Proinde librarius uidetur mihi pro satin scripsisse sat iam, & glossam eius aduerbij, id est, satis ne retulisse in contextum. Sed qui tum stipendia pedibus propter paupertatem fecisset.) Hic locus turpiter est uiolatus, ob unicam literam malè mutatam. Legendum est: Sed qui cum stipendia pedib. p.p. fecisset. Legionibus dictatoris clamore significantibus.) Vitiatus locus est. Scribe: A legionibus dictatoris clamore significant, ab ea quoq; parte rem in discrimine esse. A legionibus dictatoris, id est, à parte legionum. Significant, subaudi milites. Iam se ad prohibenda circumdati opera Aequi parabant.) In æditione Asulanica legitur ita, Tu castiga: Iam se ad prohibenda circumdari opera Aequi parabant. Infrà legitur in libro manu scripto, coronam auream dictatori libram pondo decreuerit. Appositiuè. Confestimq; se dictator magistratu abdicasset.) Scribe: Confestim se dictator m. abd. dispuncta particula que. Quod uero mox sequitur: Lanuuiũ exulatum abijt, & est in exemplari uetusto: Lanuuium exilium abijt, poterit etiam legi: Lanuuium in exiliũ abijt. Noua de delectu contentio exorta.) In uolumine Vuormaciensi tantum est orta, non exorta. Parumq; id plebi præsidium foret.) Sic in æditione Asulanica legitur, quæ nunc sola est ad manum. Tu repone paruumq; id plebi præsidiũ foret. Inuidiæ tamen ad exercitum fuit.) Hic omissum est uocabulum, res. Restitue locum: Inuidiæ tamen res ad ęxercitũ fuit. Cum de legibus conueniret, de latore tantum discreparent.) Scribendum: De latore tantum discreparet. Quemadmodũ enim conuenit usurpatur, sic & discrepat. Ita quoq; Suetonius usus est. Mox est in ueteri: Dein duo simul mala, nõ deinde. P. Sextilius Capitolinus.) In manu scripto codice legitur: P. Sextius Capitolinus. Et mox: Sextio alteri consulũ prioris anni. Et unica concordia inter ipsos, qui consensus in priuatis interdũ inutilis esset.) Hunc locum sciolus quispiam pro libidine sua tractauit. Germana lectio sic habet: Et in unica concordia inter ipsos, qui cõsensus priuatis interdũ inutilis esset, summa aduersus alios æquitas erat. Mox in nostro exemplari non est P. Sextium, sed loco prænominis dimissa lacunula. Eas leges habiturũ populum Romanũ, quas consensus omnium non iussisse latas magis q̃ tulisse uideri posset.) Delerunt hic quidam uerbum, quod in primis ad sensum facit. Nam in Vuormaciensi uolumine legit, inuasisse non iussisse latas. Proinde sic restitue sententiam: Eas leges habiturũ populum Romanum, quas consensus omnium inuasisse, nec iussisse latas magis quàm tulisse uideri posset. In trinundinũ indicta sunt.) Antiqua lectio: In trinum nundinium indicta sunt. Trinum nundinum etiam appellat Quintilianus quum inquit: Siue non trino forte nundino promulgata. Per illos se plebi uendicare.) Pudendum erratum est. Scribe: Per illos se plebi uenditare. Obsecundando mollire impetum aggrediunt.) In manu scripto uolumine legitur, tametsi mendose, obsequendo, se cum dando. Quorum prius libenter dicerem posterioris fuisse glossulam expositricem, nisi scirem obsecũdare plus esse quàm obsequi. Vt intelligamus collegas non

Qum de latore tātum discreparent

Trinum Nundinum

Per illos se plebi uenditare

solum

solum obsecutos in ijs quæ cupiebat Ap. Claudius, uerum etiam obsecūdasse & ultro hominis ambi-
tionem adiuuisse. Ars ea hæc erat.) Pronomen ea nescio quis assuit aliunde. Non est in archetypo
Borbetomagensi. Nec hic necessarium. Melius leges: Ars hæc erat. Pro hac occasione arripuit.) Et
hic ablatiuum hac quispiam insulsit, quum nō sit in libro ueteri. Tu dispunge & lege, impedimentum
pro occasione arripuit. Intercessionem quoq; consensus sustulerant.) Ingens erratum hic est. Corri
ge: consensu sustulerant. Pronuntiabantur in foro.) Placet antiqua lectio: Iudicia domi conflabant,
pronuntiabant in foro. Infrà debet esse: Si eæ quoq; leges. Tribunitiam pot. munimentum libertatis
rem intermissam repararent.) Scribe munimentū libertati, id est, tribunitiam pot. quę est munimētum
ipsi libertati. Seu futuram munim. libertati. Hi ferè agere plebem plebisq; res.) Insigne erratum hu-
ius loci, quum sit tam manifestum, mirum est quomodo doctos tam diu potuerit fallere. Vide q̄ egre-
gie se ulciscantur ueteres libri non inspecti. Corrige: Hi ferre agere plebem plebisq; res. id est, expila- *Ferre agere*
bant plebem diripiebantq;. Quo loquendi genere sæpe Liuius utitur. Sic alibi: Tum demū fracta per- *plebem*
tinacia est, ut ferri agiq; res suas uiderūt. Item: Quum ante oculos prope suos, sociorum res ferri agiq; *φέρειν καὶ*
uideret. Hoc Græci dicunt φέρεσθαι καὶ ἄγεσθαι, &, φέρειν καὶ ἄγειν. A quibus nostri usurparunt. Po- *ἄγειν*
tentioris esset etiam, ne tergo quidem abstinebatur, uirgis cædi alij, alij securi subijci.) Malim sic distin
guere: Et iam ne tergo quidem abstinebatur, uirgis cædi, alij securi subijci. Nam in scripto codice tan-
tum semel est, alij. Infrà est, quid opus facto sit. Item: Postquā audita uox in foro est præconis. Hæc
fremebat plebes.) Antiqua lectio: Hæc fremunt plebes. Sic ante habuimus: Quod haud secus factum
improbant boni, quàm nemo facere ausurum crediderat. Vbi uulgo legitur improbabāt. Senatūq;
in diem posterum edicunt.) In uolumine archetypo legitur tantum: Senatumq; in diem posterum di-
cunt. Scribo, indicunt. Nec nominis homines tum pertesum esse.) Liuius indubie scripsit, quemad-
modum attestatur liber manu scriptus: Nec nomen homines tum pertesum esse. Sic autem & Sueto-
nius in Cæsare: Et quasi petesus ignauiam suam. Item, pertesus, ut scribit, morum peruersitatem eius.
Quid igitur opus fuit hic scribere nominis. Licet non negem & id latine dici. Non solum enim accusa
tiuum id uerbum post se recipit, sed & genitiuum. Experirentur, quanto ferocior dolor in libertate
sua uindicanda, q̄ cupiditas in iniusta dominatione esset.) In exemplari ueteri pro ferocior scriptum
est fortior. Nec est in libertate sua, aut in iniusta dominatione, sed tantum libertate sua & iniusta domi
natione. Nam elegantius in subauditur utrobiq;. Quare crediderim sic scripsisse Liuium: Experiren-
tur, quanto fortior dolor libertate sua uindicāda, quàm cupiditas iniusta dominatione esset. Paulo post
est in ueteri: Qui anno iam prope. Oratio fuit precibus q̄ iurgio similior.) Antiqua lectio: Oratio
fuit precibus q̄ iurgio similis. Subauditur, aduerbium magis uel potius. Cæterū neminem, maiore
cura occupatis animis, uerum ex se præiudicium rei tantæ afferre.) Ausim iurare hunc Liuij locū ui-
tiatum esse, tametsi utcunq; stat sensus ut errorem nemo sentiat. Habet exemplar Vuormaciense: Cæ
terum neminem maiore cura occupatis animis uerum esse præiudiciū rei tantæ auferri. Lego: Cæte-
rum nemini nō, maiore cura occupatis animis, uerum esse, præiudiciū rei tantæ auferri. Sensus est: Ve
rum esse nec posse negari, nemini non auferri præiudicium rei tātæ, ideo quod animi maiore cura sint
occupati. Porrò præiudicium rei tantæ eleganter uo at, opinionem & sententiam quam senator prius *Præiudicium*
in animo suo concep am habet, planè dignam tanta re. Mox est in ueteri codice: De eo quo Valerius *rei tantæ*
Horatiusq;. Non, de eo quod. Senatu discrepante agi.) O fœdum erratū, quod prorsus sensum per-
dit. Scribendum: Senatu disceptante agi. Sensus est, bellis perfectis, & Repub. in tranquillum redacta, *Senatu discep*
tum uacabit ut senatus disceptet, id est, ambigat cōtendatq;, ut in iudicio fieri solet. Nam hęc significat *tante agi*
disceptare. Mox est in scripto uolumine: An donec leges quæ deessent perferrentur. Delectum quo *Disceptare.*
que primo tempore haberi & decemuiros.) Repone: Delectum primo quoq; tempore haberi. Decem
uiros quo cuique eorum uideatur, ex. ducere. Absque particula connectrice, &. Non (quod simula
bat) consulendo diremit certamen.) Legendum: Non cui simulabat consulendo diremit certamen.

Quàm gnauum in malitia ingenium esse. Melius in ueteri codice legitur: Quam nauum in malitia *Nauum in-*
ingenium esse. Nauo enim opponitur ignauum. Strenuū id significat. Velleius: Naua uirilisq; opera. *genium*
Mox habet scriptum exemplar: Et L. Sergio. Item, alia omnis penes milites noxia erat. Porrò non mi-
nus latinè dicitur noxia substantiuè, q̄ noxa. Pessima decemuirorum in uulg. f. est.) Ex codice ma-
nu scripto legendū apparet: Sepultus ingenti militum mœstitia, in pessima decemuirorū in uulgus fa-
ma est. Honestum ordinem in Algido ducebat.) Cogitandum num legi possit, pedes tum ordinem
in Algido ducebat. Nam plebeius fuit. Certe peditem Romā uenisse, & mox in castra redijsse, sequen-
tia testant. Appius amore ardens pretio ac spe.) Vetus lectio sed corrupta: Appius amore ardens
mens pretio. Fortasse scribendū: Appius amore ardente amens pretio ac spe perlicere adortus. Nam se
quitur infrà: Tanta uis amentiæ uerius q̄ amoris mentem turbauerat. Aut, Appius amore ardens im-
menso pretio ac spe perlicere adortus. Aut, Ap. amore ardens sensim pretio ac spe perlicere adortus.

Ibi namq; in tabernis literarum ludi erant.) Volumen manu scriptum habet: Ibi namq; in taberna-
culis literarum ludi erant. Opinor Liuium scripsisse: Ibi namq; uernaculi literarum ludi erant. Neque
enim crediderim pueros & puellas in humilibus tabernis quæ muris affigi solent, quales fuerunt lanio
rum quarum mox meminit, & sutorum ac aliorum opificū, sessitasse in propatulo. Necdum uero tem-
poribus illis opera Grāmaticæ dabatur, quæ nulla adhuc erat. Nam sub secundū & tertium Punicum

bellum, ut autor est Suetonius in libello de claris Grammaticis & Rhetoribus, huius demum studium
Romæ uigere cœpit. Ante id tempus erant ludi literarum Romæ, sed uernaculi tantum, nōdum uide-
licet loquendi scribendiq; regulis natis. Qualem & illum apud Falerios in Faliscis ludū fuisse dubium
non est, cuius magister discipulos Camillo prodidit. de quo Liuius libro quinto faciet mētionem. Mo
res illic docebat, ut uerisimile est, magis q; literas, & exercitijs corpora firmabat. Vernaculi ludi duo se-
orsum Selestadij fuerunt multis annis, Ludouico, Cratone, Hieronymo & Sapido, hic latinè profiten-
tibus. in altero pueri instituebantur, in altero puellæ. Neq; enim maioribus nostris promiscui ludi pla-
cuerunt, quales uidimus Basileæ, & alijs in locis. Institutionis summa erat, peritia legendi scribendiq;
& numerandi. At postquam fatalibus istis tumultibus corrigendæ religionis causa, Germania turba-
ri cœpta est, huc res deuenit, ut uix ludi Latini quarta pars hodie sustineri possit: (Priores illos namq;
professores ferè quadringentis scholasticis frequente schola docuisse constat.) etiam uernaculo ludo
puerorum duntaxat, in illum contracto. Adeo cōtemni passim cœperunt literæ, magno Germaniæ in
commodo, quod posteri nostri sunt sensuri. Præcipue uero dolendū hoc eo tempore accidisse, quo me
liores literæ paulo familiarius nostratibus innotuerant. Porrò pro uernaculi scriba supposuit berna-
culi recepto illo more. Id bernaculi quum nihil significaret, uertit alius in tabernaculis. At quia taber-
nacula militum sunt tentoria, doctus aliquis pro tabernaculis substituit, tabernis. P. Numitorius
puellæ auunculus.) In ueteri uolumine legitˀ, auus. Subaudi, maternus. Dum præriperent iter nun
Præcipere iter tij missi in castra.) Repone: Dum præciperent iter, hoc est, ante caperent. De qua uerbi huius significa
tione suprà admonuimus castigantes libro secundo locum illum, Adeo ui alteram causam non colle-
ga solum præceperat. Sic libro proxime sequenti: Nec ex quo castris, inquit, castra conlata sunt, cessa-
tum à leuibus prælijs est, facile patiente dictatore cōferendo uires, spem uniuersæ uictoriæ tētato pau
latim euentu certaminum suos præcipere. Nemo eum adibat.) Pronomen eum, inter prælegēdum
adiecit aliquis. Non est in exemplari Borbetomagensi. subauditur autem tribunal, uel simile quippiā.
In forum adducit.) Scribendum, in forum deducit. Quod ius sibi pridie per ambitionem dictum
non esset.) Vocabulū ius non est in libro ueteri, ut putem absolute usurpari à Liuio dicendi uerbum.
Proinde libet credere non prorsus absurdam esse paulo superius manu scripti codicis lectionē, ubi scri
ptum est, iusto die se non dicturum, pro eo quod in uulgatis editionibus legitur, ius eo die se non dictu
Per ambitionem dictum non esset rum. Nam forte iustum diem uocat, quo posset iure dicere, subaudi sententiam uel ius. Cæterum, per
ambitionem dictum non esset, intellige per gratiā. Vnde ambitiosa decreta iureconsultis, per gratiam
facta, quæ rescindi iubet Vlpianus. Ad comprehendendam uirginem.) Vitiatus locus est. Emēda:
Ambitiosa decreta ad prehendendam uirginem. Non enim M. Claudius comprehendere uirginem iubetˀ, quod lictoris
officium est, sed tanquam assertor & dominus prehendere. Sic mox Appius: I lictor, inquit, submoue
turbam, & da uiam domino ad prendendum mancipium. Illic uero comprehendendi uerbum aptum
locum habet, ubi aliquanto post sequitur: Clamore ad tam atrox facinus orto, excitus Appius cōpre-
hendi Virginium iubet. Decemuir alienato ad libidinem animo.) Non erat hic opus mutare uete-
rem lectionem, quę habet x uir alienatus ad libidinem animo. Negat, hesterno tantum conuitio.)
Repone, negat, ex hesterno tantum conuicio. Mox est in ueteri, populum Rom. Filia in libertatem
uindico.) Volumen scriptum habet, filiam in libertatem uindico. Nec est absurda lectio. Nisi quis ma
lit legere, filia mi in lib. uind. Cæteraq;, quæ in tali re.) Non dubito quin Liuius scripserit quemad-
modum est in libro uetusto: Eam ne liberorum procreandorū conditionem, ea pudicitiæ præmia esse,
cætera, pro & cætera, subaudi clamitant, quæ in tali re muliebris dolor. Et quæ sequūtur. Si iure age
rent.) Scribe: Si iure ageret, subaudi Appius. Mox dele pronomen se, ibi quoq; se. Nam præcedit, uin
dicare se à priuato. Vbi Virginius maiorem q; liquerat in urbe, motum exciuit.) Scribendū, quàm
reliquerat. Flens diu uocem nō emisit.) Hic postremū uerbum perperam mutatum est. Debet enim
Vocem non misit esse, uocem non misit, quemadmodū antiquum continet exemplar. Porro sæpe mitto pro emitto Li-
uius usurpat simplex pro composito. Sicut & missa participiū pro emissa. Si libere ac pudice uiuere
licitum fuisset.) Lectio uetus: Si libere ac pudicæm uiuere. Forte scribendū: Si libere ac pudicā uiuere
licitum fuisset. Et sequitur paulo post: Quia non ultra pudica uictura fuerit. Illis quoq; enim filias,
sorores, coniuges esse.) Liber antiquus habet, coniugesq; esse Siccij cædis memoria reuocata.) Scri
bēdum est, renouata. Porrò quod hic est renouata, paulopost dixit redintegrata. Redintegrata, inquit,
extemplo est omnibus memoria fœdissimæ potestatis. Quàm qui noua fama de Verginia.) Docet
legendum codex uetustus, q; quem noua fama de uirgine adeo fœde ad libidinem petita accenderat.
Imminensq; etiam potestati.) Antiqua lectio imminensq; & potestati. Opinor legendū, imminēsq;
ei potestati. Nam ipse postea tribunus plebis electus est, & eam potestatem restitui populo summis ui
ribus urgebat. Sic libro sequente Liuius noster. Interim Romæ principes plebis iamdiu nequicq;, im-
minentes spei maioris honoris. Ita enim legendum docebimus ad fidem uetusti codicis. Affirmante
Duellio.) In exemplari Borbetomagensi legitur: Affirmante C. Duellio. Sciturosq; quod sine restitu
ta potestate.) Codex uetustus habet, sciturosq;. Malim legere, scituros q; sine rest. pot. Aut, sciturosq;
quàm s.r.p. redigi in cōcordiam res nequeāt. Vbi parum secessione moueamur. Manu scriptus co
dex habet, Vbi parum secessione moueatur. Porrò Liuius moueatur impersonaliter dixit. Paulopost
legitur, Tum Valerius Horatiusq;. Item in castra accipiuntur, non accipiuntur in castra. Quippe li
beratores

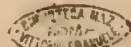
beratores haud dubie & motus initio & exitu rei.) In uolumine ueteri legitur: Quip.lib.haud dubiæ & motus initio exitu rei.Nescio an Liuius scripserit: Quippe liberatores hauddubie motus,initio exitu rei.Absq; copula &,nam hanc sæpe solet omittere.Infra legitur: Ad impugnandos alios,non impugnandum. Conuellunt inde signa.) Hoc uerbum obuium subinde est apud Liuium. Sed hoc loco placet mihi lectio uetus quæ habet,Conuertunt inde signa.Est autem conuertere signa redeuntiū. Sic libro octauo,Et quum iam portis prima signa & pars agminis esset egressa,nuntio allato de clade Latinorum,quū conuersis signis retro in urbem rediretur.Porrò offendit iam olim quosdam hoc uerbum. Vnde & in Vuormaciensi codice ascriptum est in margine,conuellunt. Quæ lectio deinde in uulgatas istas æditiones est recepta. Tum C.Sicinium progeniem eius,quem pri.)Scriptura uetus habet, progenies eius.Suspicor Liuium scripsisse:Tum C Sicinium,progenie eius,hoc est,ex progenie eius.

Vt quod tribuni plebis iussissent,populus teneret.)Adulteratus fœde locus est sic restituendus, Vt quod tributim plebes (siue plebs) iussisset,populum teneret.Codex Borbetomagēsis habet plebis pro plebes,quæ uox castigatori imposuit.Et est populum teneret,pro populū astringeret. Venum irēt.) Scribendum uenum iret,ut referatur ad nominatiuū familia. Sed eum qui deorum cuiquam nocuerit,id ad sacrum sanciri.) Deprauata uerba sunt, nec magnopere succurrit nobis exemplar scriptum, quod sic habet:sed eum qui deorum cuiquem nocuerit,id sacrum sanciri.In hoc tamē iuuat quod præpositionem ad,postea uides adiectam fuisse.Ergo meam secutus autoritatem,non eam modo præpositionem expunge,sed & pronomen id,sic legens:Sed eum qui eorum cuiquam nocuerit,sacrum sanciri. Vnde uero pronomen id huc irrepserit,audi.Librarius aliquis extremam syllabam uerbi nocuerit bis scripsit,hoc modo,nocuerit,it.Alius castigare uolens,posterius it,in pronomen id mutauit. Noceri enim ei,cum hac lege non liceat.) Et hic locus deprauatus est. Nam pro cum scribendum cui,hoc modo,Noceri enim ei,cui hac lege non liceat.subaudi noceri. Quæ antea arbitrio consulum supprimebantur nuntiabanturq;.) In postremo uerbo tam crassum mendum est,ut admodū demirer à nemine hactenus animaduersum.Debet autem esse supprimebantur uitiabanturq;. hoc est,corrumpebantur,deprauabantur. Qui plebem sine tribunis reliquissent,q.m.s.p.creassent,t.ac.c.punirent.) Verba pluratiui numeri hic cōmutanda sunt in singularem,hoc modo, Qui plebem sine tribunis reliquisset,quiq; magistratū sine prouocatione creasset,tergo ac capite puniretur. Sic & prior lex sonuit, Qui tribunis plebis,ædilib.iudicib.Decemuiris nocuisset. Vnius tantum criminis nisi te uindices.) Admonet nos liber uetustus scripsisse Liuium, Vnius tantum criminis nisi iudicem uindices te,ab libertate,&c.Nec uacat uocabulū iudicem,nam arguit rem pro tribunali gestam. In quam conspirasse decemuiros criminati sunt.) Scribendū criminati sint. Clienti dono uindicijs dederit.) Ablatiuus uindicijs superuacaneus est in æditione Asulanica,quæ nunc sola est ad manum. Auunculumq;.) Miror cur hoc loco legatur auumq; in uolumine scripto. Cum tanti uiri supplicio sua & plebi iam nimia libertas uideretur.) Corrige,suamet plebi iam n. lib. uideretur. Sed necessariorū Virginij,& trium tribunorum preces audirent.) Castiga,Sed necessariorū Virginiæ trium tribunorum preces audirēt; Nam ipse pater erat,L.Icilius spōsus,Auūculus P.Numitorius.Infrà est, proximus inuidiç, Et iterum in se sæuiret. Vultusq; iam ijdem tribunorū.) Lectio uetus, Vultusq; iam inde,tribunorū erant qui x uirorum fuerant. Cum & noua expiata sint decemuirorū supplicijs.) In archetypo Borbetomagensi legitur, & cum noua. Ego suspicor uerbi placet ultimam syllabam per incuriam librarij bis scriptam fuisse.quare &,monosyllabum eradendum puto,ut legas & distinguas,Nam neq; uetera peccata repeti iam obliterata placet,cum noua expiata sint decemuirorū supplicijs.Et nihil admissum iri. Et quæ sequuntur. Valerius aduersus coniunctos.) Ex uolumine manu scripto legendum apparet, M. Valerius.Sicut & infrà. Sed consule M. Valerio.Suprà tamen lectum fuit,L. Valerius.Itē, Quod ibi sensit consul.Non,consul sensit. Præter equitantes,qui absterrent peditum acies.) Sic lege,prætereequitantesq; absterrent peditum acies,&c. Id cōsilij animiq; habiturus sum, quod uos milites mihi effeceritis.) Nescio quis hūc locum ausus sit interpolare,quum in antiquo libro simpliciter legatur, Id consilij animiq; habiturus sum,quod uos milites geritis. Agite eum clamorē.)Scribe, Agite dum clamorem qualem in acie sublaturi estis,tollite hic.Sic infrà, Agitedum ubi hic curiam circunsederitis. Item libro quinto,Recordamini agitedum quotiens sacra instaurentur, quia aliquid ex patrio ritu,negligentia casu ue prætermissum est. Et locum ex quo excesserunt.) Corrige,ex quo cesserant, Infrà est undiq; omnes consij.Suspicor legendum connisi,quod in æditionibus uulgatis est connixi.

Suamet plebi iam nimis libertas uideretur

Circum iam tum Apollinarem appellabant.) Accusatiuus circum non est in codice manu scripto. Infrà tantum est,Multa & cæteris seniorib.p.c.essent dicta.Item inferius aliquanto, iura plebis labefacta essent.Nam labefacere & labefieri dicimus,non minus quàm labefactare. Nec deinde comitiorum causam habuit.) Emenda, Nec deinde comitiorum causa habuit.subaudi cōcilium. Siqui uos minus hodie.) Video legi posse.Siquominus hodie decem tribunos plebis fecerint,tum ut ij quos sibi collegas cooptasint, ut illi legitimi eadem lege tribuni plebei sint. Certe exemplar Vuormaciense habet,ij tum uti quos,non itique. Quare legendū aut,ij tum quos,aut,ut ij quos.Porrò cooptassint esse scribendum pro cooptassent,facile admittet doctissimus quisq;,& mihi pro hoc loco restituto gratiam habebit. Vsurpauit autem antiquitas cooptassint pro cooptarint. Cuius generis multa uerba adnotat Festus, quemadmodum & nos indicauimus in castigationibus nostris, in libellum Ciceronis de senectute

Cooptassent mendose legitur apud Liuium pro cooptassint, id est, cooptarint

ctute, emendantes Ennianum carmen, quo ſuum opus exorſus eſt Tullius, quod uulgo mendoſe legitur, O Tite ſi quid egó aduto curam ue leuabo, quum ex uetuſtis codicibus ſcribendum ſit: O Tite ſi quid ego adiuuro curam ue leuaſſo. Deinde ne ipſi quidem.) Ex uolumine ueteri colligo ſcriptum fuiſſe, in primis parum proderat, dein ne ipſi quidem in.erant. Infrà eſt, uaſtationem agrorum per contumeliam urbi oſtentantes. Ergo ſi arma illa uiros habuiſſent.) Syncera lectio, Ergo ſi uiri arma illa habuiſſent. Quo in ſtatu ſunt.) Vetuſtus codex habet, quo ſtatu ſunt. Item re fortuna domū auctior rediјt. Arbitror uero poſterius ſcilicet fortuna, prioris uocis expoſitionē fuiſſe. Nam res hic fortunam ſignificat, ſiue fortunas, id eſt, diuitias. Infrà eſt, Arma & bellum ſpectabat. Item, Cum conſules in concione pronuntiaſſent. Annū ſe tertiū & octogeſimū agere.) In quibuſdā exemplaribus legi, nonageſimum, ſatis indicat marginaria adnotatiuncula in codice Borbetomagēſi. Mox ſequit̃ pro parte uiri,

IN LIBRVM QVARTVM DECADIS PRIMAE
Annotationes per Beatum Rhenanum

NAm anni principio.) Vetus lectio, Anni nam principio. Lego, anni nanq; principio. Et quemadmodum plebs gloriari poſſet.) In manu ſcripto uolumine legitur, ut quemadmodū pl.g.p. Legi poſſet etiam, tum quemadmodū p.g.p. Colluuione gentium.) Antiquus codex habet, conluuionem gentium. Sinere non fieri poſſe.) Craſſiſſimū erratum eſt in æditione Aſulanica. ſcribendū, Finem non fieri poſſe. Vt pauloante, Finem ergo nō fieri, nec futurā. Infrà eſt, arceſſierint, quod idem eſt cum accerſierint. L. deinde Tarquinium non modo romanæ.) Vetus liber duntaxat ob trāſpoſitionem aduerbij modo à uulgatis æditionibus euariat, L. deinde Tarquiniū non Romanæ modo, ſed ne Italicæ quidem gentis. Animaduertendū autem ſic Liuium loqui ſolitum, unica tantū adhibita negatione, Vt & libro primo primæ Decadis, Regnare Romæ aduenam, inquit, non modo uicinæ ſed ne Italicæ quidem ſtirpis. Quem locum quidam addita negatione, caſtigare ſunt auſi. docent hoc uulgatæ ęditiones. Aliquando duabus utitur negationibus, qui ſermo frequentior eſt apud autores, ut infrà: Tantum metum, inquit, uaſtitatis in urbe agriſq; fecit, ut nō modo prædandi cauſa quiſꝗ ex agro Romano non exiret, belliue inferendi memoria patribus aut plebi eſſet: ſed ultro Fidenates qui ſe primo aut oppido aut montibus aut muris tenuerant, populabundi deſcenderent in agrum Romanū. Mox eſt, ingenio, uirtute, abſq; copula. Quis enim dubitat.) Exemplar uetus non habet, enim, ſed tātum, quis dubitat. Item, in æternū urbe condita, in immenſum creſcente. Abſq; copula, &. Peſſimo exemplo, cū ſumma iniuria plebis.) Omiſſus eſt ablatiuus publico in uulgatis æditionibus, Peſſimo exemplo publico, cum ſumma iniuria plebis. Aut inſignior contumelia.) Lege, aut inſignitior contumelia. Nam inſignitus dicimus ab inſigniēdi uerbo. Cauent ne ſocietur ſanguis.) Neſcio quid ſibi uelit caueant, quod eſt ſcriptū in exemplari Borbetomagenſi. Quid ſi hoc modo legas & diſtinguas, Ne adfinitatibus, ne propinquitatibus immiſceamur cauent, an ne ſocietur ſanguis? Vt reſpiciat id quod ſequitur: Id uos ſub legis ſuperbiſſimæ uincula conijcitis, qua dirimatis ſocietatem ciuilem. Neque ueſtras filias ſororeſꝗ etiam ei nubere ſinendo è patribus.) Non aliter in ſcripto codice legitur, niſi quod illic tantum eſt, & nubere, Non, etiam ei nubere. Quas uoces doctus aliquis admiſcuit. Lege: Neque ueſtras filias ſororeſꝗ enubere ſinendo è patribus. Quàm uicti tandem patres ut de connubio ferretur, conſenſere.) Verbum conceſſere in contextum relatum poſt cōſenſere, ſatis indicat, ueterem fortaſſis lectionem fuiſſe, patres ut de connubio ferretur conceſſere. Vt mox ope eorum.) Scribendum: Vt mox opes eorum qui præeſſent, ipſi honori ius maieſtatemq; adijcerent. Aduerſus quos co infeſtior.) In uolumine ſcripto tantum legitur: Aduerſus quos infeſtior. Præcipitiq; iam die.) Præcipitem diem uocat extremum diei, Sic Curtius præcipitem ſenectutem dixit. Alia undiq; abſciſa.) Hic abſciſam dicit, quod ſuprà eſt inciſa. Itaq; ſpe inciſa priuſꝗ prædicta dies adeſſet, Appius ſibi mortem conſciuit. Romanus conſul Ardeæ turbatas ſ.) Conſul nō eſt in codice manu ſcripto. Pauloante uero dixit Romanus ſimpliciter, ubi ſubauditur conſul. Et ſequitur mox: Conſul triumphans in urbem redit. Non gaudet autem eiuſdem repetitione uerbi Liuius. Proculo Geganio Macrino.) Non hic ſolum ſed & alibi ſępe liber ſcriptus habet, Macerino. Haud immeritam gratiam & gloriam tulit.) Scribe, Haud immeritam & gratiam & gloriam tulit. Conſiteri cogendo frumentum.) O aſinum qui hic conſiteri inſulſit, quum ſit legendum, profiteri. Id unum dignum tanto apparatu conſiliorum & certaminum, quod ingēs exudandū eſſet, præmium fore.) Si ſic legamus oportebit, quod ingens referre ad pręmiū. Secus eſt ſi quis, certamine legat. Cum apparitor iuſſu magiſtri equitū eum duceret.) Accuſatiuus eum nō eſt in ſcripto uolumine. Subaudit̃. Splēdore familiarū ſuſtuliſſe animos, qd' nefas fuerit. Scribe, quo nefas fuerit. Aduerbiū eſt loci. Bilibre farris.) In uolumine ueteri legit̃, bilibr libris farris. Diu locū expendēti uenit in mentē, optime legi poſſe, uilibus farris libris. Nā arbitror ſcriptum primo fuiſſe uilib. Et u litera mutata in b more librariorum, factum eſt bilib. Alius deinde adiecit ris, inducta dictione farris. Eſt autem non incommoda ſententia, Spurium Mælium cui tribunatus plebis magis optandus ꝗ ſperandus fuerit, frumentariū diuitem, uilibus libris farris ſperaſſe libertatem ſe ciuium ſuorum emiſſe. Bonaq; contacta pretijs regni mercandi publicarentur.) Libro primo huius Decadis, Vt cōtacta regia præda ſpem in perpetuū cum hijs pacis amitteret. Mox eſt: Id

Profiteri frumentum (marginal note)

æquimelium appellatum est. Haud dubij quin sex lectis.) Antiqua lectio: Haud dubij quin sex locis. A bello credo quod deinde gessit, appellatus.) In archetypo Vuormaciensi legitur: A bello credo quod deinde gessit, appellatũ. Subauditur, eum esse. Infrà est, quod simul ubi conspexit. Confestim & ipsa hasta innixus se in pedes excipit.) Scribe: Confestim & ipse hasta innixus se in pedes excepit. Alsurg. Mox est. Dictator legionibus fugatis. Paulopost prænominis literam reperi Fabio ascriptam, sed calamo recentiore. Intentos deinde hostes in uallum, egressus dextra principali cum triarijs repente inuadit.) Habet exemplar Borbetomagense, principia. Verum extremæ duæ literæ in erasæ scripturæ locum suppositæ uidentur. Suprà scriptum est, aliàs principali. Si libet legere principia, intellige dictum appositiue intentos hostes in uallum dextra principia, cum triarijs repẽte inuadit. Significat autem ualidiorem hostium partem aggressum. nam hij principiorũ nomine intelliguntur, ut exponit apud Terentiũ Donatus, quo loco Thraso dicit, Hic ego ero post principia. Liuius noster libro octauo huius Decadis docens, quo ordine solitus fuerit componi Romanus exercitus, Robustior inde ætas, inquit, totidem manipulorũ quibus principibus est nomen. Quod si mauis uulgatã lectionem sequi, notum est, autore Festo, principalem castrorum portam nominatam, quod in eo loco sit, in quo principes ordines tendunt. Sed an duę fuerint dextra & sinistra nescio. quare non displicet ut legamus principia. Mox est, quæ prima opima appellata. Item dux duci detraxit. non detraxerit. Infrà sequitur. Ita expugnandi. Congratulatione ac fauore.) Malim quemadmodũ habet archetypum uolumen, cum gratulatione ac fauore ingẽti populi est reductus. Nullum fuit.) Antiqua lectio: Victoriæ præmium quod petebatur ut plebeius crearet, nullus fuit. omnes patritij creati sunt. Expone, nullus fuit s. creatus. Appositiue, Victoriæ præmium, nullus fuit. Iamdiu nequicq; imminente spe maioris honoris.) Scribe iamdiu nequicquam imminentes spei maioris honoris. Sic priore libro dixit de L. Icilio: Imminensq; ei potestati. Ita nanq; nos castigauimus. Ne cui album uestimentum addere petitionis causa liceret.) Exemplar scriptum habet: Ne cui album inuestimentũ addere petitionis liceret causa. Sicut autem à uestiendo uestimentũ deducitur, ita ab inuestiendo, inuestimentum quod supra aliam uestem induitur. Hinc candidatorũ nomenclatura à candida ueste, quod hic uocat latinissime albũ inuestimentum. Inuestiendi uerbo iureconsulti utuntur. Qui & inuestituram usurpant. Vtrinq; obnixe obeditum dictatori est.) Legendum: Vtrinq; enixe obeditum d. est. Infrà est: Consul nec animo defecit, nec cõsilio. Item, firmat. Et paulo post. Q. Sulpiciũ legatum præficit. Item neutiquã uulgatæ laudis. Insuper: Et Fabius cum equitatu impetum dederat. Circumagenti se ad dissonos clamores ac subitos tumultus, hosti undiq; obiecerat uictorem peditem equitemq;.) Antiqua lectio: Agentes ad dissonos clamores ac subitos circum tumultus. Ascripserat aliquis in margine legendũ aliâs, circumagentes. Posset igitur etiam legi, satagenti ad dissonos clamores ac subitos circum tumultus hosti. Aut cogenti se ad diss. cl. ac sub. circum tumultus hosti. Nam sequitur, iam orbem uoluẽtes suos. Hic perituri, inquit, uos telis hostium estis.) Repone: Hic præbituri, inquit, uos telis hostium estis ind. inulti.

Hac qua me progressum uideritis.) Emenda, prægressum. Ibi Posthumius ictus saxo.) Scribe: Vnus Posthumius ictus saxo, perfracto capite acie excessit. Sic de Publio Sextio hoc ipso libro: Saxo ictus, inquit, turba excedit. Infrà est, tum abijci passim arma. Et argumento est quod imperia Manliana non Posthumiana appellata sint: quoniam qui prior.) Codex Borbetomagensis habet: Et arg. est quod imp. Manl. non Posthumiana appellata sint, quem qui prior. Lego, quom qui, pro quũ qui prior autor tam sæui exempli foret, occupaturus insignem titulum crudelitatis fuerit. Mox est illic, Manlio cog. ind. Documentoq; fuere quàm plurium imperium bello inutile esset.) Malim scribere: Documentoq; fuere, compluriũ imperium bello inutile esse. Nam arbitror ueterem olim scripturam quamplurium habuisse pro complurium. quod deinde uersum est in quamplurimũ notius equidẽ uocabulum. Iam ad infinitiuum esse prima litera uerbi sequentis accessit, & factum est esset. Romæ terror ingens erat, accito ex.) Ex uolumine Borbetomagẽsi hic mihi potius uerborum ordo placeret. Romæ terror ingẽs erat hostibus positis ad Fidenas accito exercitu à Veijs. Eoq; ipso ob rem male gestã.) Emenda: Eoq; ipso ab re male gesta. Solet autem sæpe in hunc modum loqui Liuius, & à præpositionem uel ab sic usurpare. Nam hoc ipso libro paulopost: Mœstæ ciuitati, inquit, ab re male gesta & iratæ ducibus, M. Posthumius reus obiectus. *Ab re male gesta* Sic & ab secundis rebus usurpat, ut libro quinto huius Decadis: Nunc, inquit, ab secundis rebus magis etiam insolito incauti. Libro quinto rursum: Ibi cum incomposito agmine negligentius ab re bene gesta euntem, adorti Aequi terrore iniecto in proximos compulere tumulos. Mox sequitur, cum trepidam ciuitatem. Et potest stare si quis sententiam continuet. Subinde uero sic Liuius loquitur. Vt libro proxime sequenti: Iamq; Romani desperata ope humana, fata & deos spectabant, quum legati ab Delphis uenerunt sortem oraculi adferentes. Item, ex tam leuibus momentis fortunæ. Et infrà, noua erumpit acies. Et equitem passim liberi frenis dispulissent equi.) Melior uetus lectio, liberis frenis. Subauditur existentibus. Eodem & Romanos sequentes impetus rapit.) Repone: Eadem & Ro. seq. imp. rapit. Eadem, id est, per eandem uiam uidelicet per castra. Aduerbiũ est loci, quo sæpe Liuius utitur. Sic inferius paulo. Interclusi equites. nec perrumpere eâdem, quâ transierãt, posse. Rursum libro quinto: Ibiq; omnibus solenniter peractis, eâdem reuertens similiter constanti uultu graduq;. Et, illic mox infrà. Eadem digressus nuntius Veios cõtendit. Et cum eo digressos modo de montibus.) Castiga, degressos. A degrediendi uerbo, quod crebro

reperias apud Liuium. Mox est in ueteri. signum ex muro tollunt. Classibus quoq; ad Fidenas pugnatum cum Veientibus quidam annales retulere.) Repone: Classi quoq; ad Fidenas pugnatũ cum Veientibus quidam in annales retulere. Scriptum autem est classi pro classe. Spectaculum comitate etiam hospitum, ad quod publico consensu cõuenerant: aduenis gratius fuit.) Hic exemplar uetus multis lituris est notatũ, & hospitium quidem habet, sed suprascripsit aliquis, aliâs hospitum. Ego tamen sciens quo pacto hospitij uocabulo Liuius alibi utat̃, ut quum libro proxime sequenti dicit, notos ignotosq; passim aduenas in hospitiũ ductos ferunt. Et libro quinto: Cũ Ceretibus publice hospitium fieret, ausim iurare sic hic legẽdũ. Spectaculũ comitate etiã hospitij, in quã cõsilio publico cõsenserãt, aduenis gratius fuit. Intellige humanitatẽ illam aduenis iussu magistratuum exhibitam. Fortem ac strenuum aliquem existere ortum ex plebe.) Deest accusatiuus uirum. Fortem ac strenuum uirum aliquem existere ortum ex plebe. Infra est, & iam inde ab incunabulis. Item, creati consules sunt. Et mox, ab duce eorum Capye. Grauatos somno.) Opinor legendum, graueis somno epulisq;. Nam in uolumine scripto, graui somno legitur. Idibus decembris.) Scribe: Idibus Decembribus. Mox est, retulerant. Item, arma bellumq; obliuioni danda. Mox est, forti euenit. Tanquam constantissimę rei fortuna fretus.) Hanc orationem etiam in manu scripto uolumine quidam ausus est interpolare, quum recte habeat, nempe sic: Tanquam constantissimæ rei fortunæ fretus. Iungit autem participiũ fretus interdum datiuo. Sic libro sexto: Multitudo hostium, inquit, nulli rei prætereq; numero freta. Rursum infra: Discordiæ hostium fretus. Mox in scripto codice nõ legitur exercitũ. Quare suspicor duxisset mutandum in dux esset. Quo res inclinatura esset.) Scribe, quâ res inclinatura. Nam hoc aduerbium usurpat Liuius sicut &, eadẽ. Mox est, segnius sæpe iteratus. Iam in omnibus locis ceditur.) Emenda, Iam omnibus locis ceditur. Interclusi equites, cum nec prorumpere eadem qua transierant, possent.) Vitiatus locus est. Tu expunge cum aduerbiũ & loco uerbi prorumpere, perrumpere, pro possent scribe posse, ut legas quemadmodũ est in archetypo Vuormaciensi, nimirum hoc modo: Interclusi equites, nec perrumpere eadem qua transierant, posse. Expone, Quod ubi est factum, interclusi equites subaudi, sunt, nec perrumpere eâdem quâ transierant, posse. id est, poterant. Hic uides duo loci aduerbia, eâdem & quâ eleganter coniuncta. Infra sequitur, Vltra mediam noctem est. Stationes ante portas agebat.) Lectio uetus, stationem ante portas agebat. Item mox, atq; animo uix præ gaudio cõpote effusæ. Et infra, in castra uestra uirtute perruperitis. Aduersus hæc Tempanij oratio incomposita fuisse dicitur.) Ingẽs mendum est. Scribe, incompta fuisse dicitur. Paulopost recentiore calamo superaddidit quidam particulam, atq;. Pugnantem, atq; adhortantem. Et euersuri tribunitiam potestatem.) Antiqua lectio, Et euersuri tribunitiam potestatem pl. Itaq; scribe, an erepturi ius populo & euersuri tribunitiam potestatem plebi. C. Sempronium nihil moror.) Solennia uidentur fuisse uerba absoluentis rerum iudicis, & dimittentis. Id æque in quæstionibus liberum esset arbitrium.) Pro

Adæquè

duabus uocibus, id æque, repone unum aduerbiũ, adæquè. Infra quidam castigauit, Veientium induciis. Infra est, Nec suffragatio horum ualuit. Aut perseuerantem sub iudicij tempus plebem offensurum.) Legendum, Aut perseuerante. Subauditur causa. Nam præcessit, deposita causa. Quæ duo opponuntur. C. Seruiliũ Q. Seruilij Prisci filium.) Habet uetustum exemplar tantum, C. Seruiliũ Prisci filium. Infra est, Per auersam portam fuga turpi deferuntur. Subaudi castra. A quo ipso tribuno militum dictator erat dictus.) Scribe, à quo ipse tribuno militum d. erat dictus. Infra debet esse, largitione pessimi exempli concirent. Tanquam priuatam inopem confugere.) Antiqua lectio: Tanquam priuatum inopem cõfugere. Subintellige, ciuem. Paulopost ubi in uulgatis æditionibus legitur: Duo bella insequens annus habuisset, uideo quosdam in manu scripto uolumine legisse: Ardua bella inseq. an. h. Iacere tamdiu irritas sanctiones.) Scribe: Iacere tam diu irritas actiones. Mox illic est, de sanguine ac supplicio suo. Item, Aptissimum tempus fuerat. Pestilentem annum, inopia frugum neglecto cultu agrorum (ut plerunq; fit) accepit.) Repone, excepit. Infra est, quum apud patres in M. fuit, tum. Item, damnũ aliamq; coertionem. Et, arcem recipit. Multarum magnarumq; rerum molem.) Castiga, Hij multarum magnar. q. rerum molem auidiss. adeo populo ostentantes. Item, quæsturamq; eam non honoris ipsius finem æstim. Et infra, Ea aduersa ciuitatis res. Consules an ambo.) Lectio uetus, Consules ambo profecti sint ad arcem Caruentanam, an alter. Et consulis quoque ab ea potestate uim.) Codex Vuormaciensis habet abbreuiatam lectionem, Et coss. Vt legi possit, Et consulum. Quàm in tribunis.) Repone quàm tribunis. nam mox præcessit in, Tarditatis causa in senatu magis fuit. Statim sequitur illic, summa ui restare nuntiabantur. Parum cogitauerunt: nulla non uirtute superari humanarũ uirium modum.) Hic non erat opus insulcire negationem quæ non est in exemplari Vuormaciensi. Nam sic scripsit indubie Liuius, Parum cogitauerunt, nulla uirtute superari humanarum uirium modum. Expone: quantumlibet egregia uirtus adsit, esse tamen suum modum humanis uiribus, ultra quem nemo eniti possit. Qui legatis repetentibus res, ni facesserent propere urbe finibusq;, daturos poenas, quas Larti Tolumnio dedissent, responderi iussit.) Locus hic misere est interpollatus. Nam accusatiuus poenas superadditus est, & pro Lars Tolumnius, Larti Tolumnio, pro dedisset, dedissent, scriptũ. Restituemus tamen ex ueteri codice germanam lectionem, qui sic habet, daturos quos Lars Tolumnius dedisset, responderi iussit. Lego, daturos quod Lars Tolumnius dedisset. hoc est, mortem. Nam Fidenates, C. Fulginium, Cloelium Tullum,

Sp. Antium

Sp. Antium, L. Roscium legatos Romanos, causam defectionis ad Veientes exquirentes, iussu Tolumnij interfecerunt, ut ante dixit Liuius hoc ipso libro. Porrò daturos refertur ad participium repetentibus. Siquidem qui repetit, petit aliquid sibi dari. Vides igitur totam sententiæ elegantiam fuisse corruptam. Occidione occisa cum periculo retineri. Scribe, modo duo præsidia occidione occisa, & cum periculo retineri. Quid superesse sanguinis.) Liber uetustus tantũ habet, quid super sanguinis. intelligẽdum uel superare uel superesse. Vt distinerent Volscos.) Non displicet hoc uerbum, nõ minus elegãs quàm hoc loco cõueniens. Sic libro sequẽte, duæ senatũ, inquit, distinebãt sentẽtiæ. Sed quia Borbetomagense uolumen habet in ipso contextu desternerent, in margine destinerẽt, cogitandũ an Liuius scripserit, ut externarent Volscos, id est, percellerent Volscos, mentem & consilium adimentes. Quod uerbi reposuimus etiam apud Ciceronem in libello, De senectute. Additum deinde omnium maxime tempestiue præcipuum in multitudinem munus.) Reponẽda antiqua lectio quæ habet: Additum deinde omnium maxime tempestiuo principũ in multitudine munere. Scribe tamẽ in multitudinem. Expone, additum deinde omniũ maxime tempestiuo, id est, summe tempestiuo munere, id est, per munus, principum, hoc est istorũ ducum siue imperatorum, in multitudinem: Q. D. Nullum unquàm munus ab ullis principibus magis tempestiue collatũ est multitudini. Nam populo sepe sunt exhibita munera. Mox est in ueteri libro, plebis tribunorumque. Item, patribus uniuersis. Ad fanum Vulturnæ.) Codex Antiquus habet: Ad fanum Voltumnæ. Sic libro sexto: Hinc, inquit Hetruriæ principum ex omnibus populis coniurationem de bello ad fanum Voltumnæ factam, mercatores afferebant. Item, parte tribunorum exercitusque ad Volscum auocata bellum. Non, aduocata.

IN. LIBRVM QVINTVM PRIMAE DECADIS
Annotationes per Beatum Rhenanum.

NOn noui sermonis authorem habebat.) Scribe: Non uani sermonis autorem habebat. Tum quod secundis potissimũ his uestris rebus.) Ablatiuus his, à quopiam additus est. Nec enim in Borbetomagensi codice habetur. Mox, Siquæ forte aliquando fuerunt. Video diuersam etiam lectionem quibusdam placuisse, siquæ forte aliquando inciderũt. Quàm dissoluendę maxime tribunitiæ potestatis rentur esse.) Non dubito quin scripserit Liuius: Quàm dissoluendæ max. tribunitiæ potestati rentur esse. Vt sit loquendi modus crebro obuius apud hunc autorem. Sic & libro proxime superiori: Experiundam rem denique in uno aut altero esse, sit ne aliquis plebeius ferendo magno honori. Item infra hoc libro: Etsi prodendæ patriæ dissoluendæque Reipub. est. Hoc hercule tanquàm artifices improbi.) Scribe: Sic hercule tanquam artif. improbi. Et quemadmodũ seruis suis uetant domini.) Insere quum aduerbiũ quod omissum est, Et quemadmodum quũ seruis suis uetãt domini. Sic uos interdicins patribus cõmercio plebis.) Istam lectionem in margine annotatam reperio. Verum antiquior habet: Sic uos interdicto patrib. commercio plebis. Subaudi, facitis. Quæ sententia neutiquàm est huic similitudinis accommodationi inconueniens. Postea edisseram.) Malim, disseram quod est in uolumine Vuormaciensi. Eis labons etiã nouũ pro portione iniungi.) Lege: Eis laborẽ etiam nouũ pro portione iniungi. Solidum te stipendiũ annuum accipere:) Expunge dictionem annuum, quam nescio quis hic infulsit, quum ea nil sit opus. At nos tanquàm cum ciuibus agere uolumus.) At quoque particula præter autoritatem manu scripti codicis est superaddita. Autores fuere contra ius gentium.) Genitiuus gentium non est in archetypo Vuormaciensi. Et abesse potest, quandoquidem subauditur. Glossæ nomine in contextum irrepsit. Quis dubitet illos non cupiditate solum ulciscendi. Vetus lectio: Quis dubitet illos nõ à cupiditate solũ ulciscendi. Vbi à particula non est superuacanea. nam causam significat, non instrumentũ. *A cupiditate ulciscendi* Per tantum spacium duxerunt.) Repone, per tantum spacij duxerunt. Et talium oppugnandarũ urbium apparatũ.) Sensus exposcit, ut pro talium scribatur alium. hoc modo. Quid uineas testudinesque & alium oppugnandarũ urbium apparatum loquar? Vtrum tandem finitimi populum Romanũ esse putent.) In scripto codice superadditus est accusatiuus eum, populum Romanum eum esse putent. Tu adde. Assuescitis audire.) Scribe, assuestis. Sed quia in exemplari uetusto scriptum fuit qui audire, cogitandũ an legi debeat, Assuestis æqui audire. Neglectum Anxuri præsidiũ uagationibus militum.) Non contemnendũ erratum hic est. Legendum, uacationibus militum, hoc est, immunitatibus. Obtinuerant enim à duce suo, dato uidelicet commeatu, ut abesse possent. Hoc uerbo etiam aliâs Liuius utitur, ut libro septimo: Et quũ quod per magnos tumultus fieri solitum erat, iustitio indicto delectus sine uacationibus habitus esset. *Vacationibus militum* *Vacationes* Infra est, Capenatium atque Faliscorum. Arcere iam uim.) Particula iam nõ est in ueteri codice. Infra est, à Kal. octobribus.

Et Romæ simul de delectu simul de tributo conferendo laboratũ est.) Antiqua lectio: Et Romæ simul delectu simul tributo cõferendo laboratum est. Quanto autem augebatur militum numerus.) Scribe: Quanto autem augebatur militum num. Hæc per se grauia, indigniora que ut uiderentur.) Emenda: Hæc per se grauia, indigniora ut uiderentur. Quæ nunc etiam uectigalis.) Quidam erasis hic aliquot literis in ueteri libro scripsit, quinetiam uectigalis ad ultimum facta sit. Is quod petisset q. p. i. r. t. t. m. expugnasse. Ad hanc priorem sententiam, ultima clausula refertur per longum hyperbaton sequens, id fraude patr. s. ac p. c. pactum arguere. Sciendum tamen, non legendũ iuxta fidem uetu-

sti uoluminis: Et eo deuolui rem, sed reuolui rem. Vt intelligas futurũ quod & antea factum est. Vt nullo bello ueniretur ad exitum spei.) Vetus lectio ad exitum rei. Nullo bello, hoc est, absq; bello.

M. Furio in Faliscis & Cn. Cor.) Scribe: à M. Furio in Faliscis & Cn. Cor. in C. a. h. r. e. m. inuenti.

At collatum obedienter.) Particula at, prçter autoritatem exemplaris Borbetomagensis addita est. Paulopost non refert an legas ex patricijs candidatis, an ex patricijs candidatus locum tenuit. Infra est, quibus eam opem dij tulissent, uinciri. M. Furium Camillũ tertium.) Antiqua lectio habet, iterum. Mox est in scripto libro: Prodigia interim multa nuntiauere, Forte legendũ nuntiata fuere. Virum haud intacti religione animi.) Volumen uetus monet legendũ: Vir haud int. r. a. causatus &c. ut intel-

Si operæ illi esset

ligas eum religione motum senem seductum apprehendisse. Si operæ illi esset, consulere uelle.) Sic sæpe loquitur Liuius, ut libro proxime superiore: Neq; consulibus, inquit, cum tot populorũ bella im-

Neq; cõsulib. operæ erat

minerent operæ erat id negotium agere. Ad fanum Vulturnæ.) Et hic, quemadmodũ supra, & infra libro sexto, habet Vormaciense uolumen: Ad fanum Voltumnæ. Infra est, uolũtate ad id bellum eant. Rei maxime in hoc tempus utilis.) Magis placet ut legatur quemadmodũ est in archetypo nostro: Rei max. in hoc tempus utili. Vt concordiæ dictum sit dandi casu. Vires corporis effoetæ.) Vi-

Vires affectæ

de quale flagitium cõmiserit, qui effoetę hic ausus est scribere, cũ legendum sit: Vires corporis affectę. Sic infra. Modo quæ res, inquit, post prodigiũ Albani lacus nisi instauratio sacrorum, auspiciorumq; renouatio adfectæ Veienti bello reipublicæ remedio fuit: Affectam uocat, debilitatam. Iterum libro sexto: Quorum legati opem rebus adfectis orantes, quum senatũ adissent. Et libro nono: In corpore tamen, inquit, adfecto uigebat uis animi consilijq;. Ibidem mox: Iam animũ quoq; patris, inquit, consenuisse in affecto corpore rebatur. Vt segnior sit prędator, ut quisq; laboris periculiq; præcipuã petere partem soleat.) Exemplar uetus tantum habet: Vt segnior sit prædator, quisq; laboris periculiq; p. p. p. soleat. Opinor scripsisse Liuium: Quũ ita fermè eueniat, ut segnior sit prędator, fortissimus quisq; laboris periculiq; præcipuam petere partem soleat. Et est insignis sententia. Nemo se à stationibus Romanis mouisset.) Antiqua lectio: Nemo se à stationibus Romanus mouisset. Infra sequitur, operæ pretium est. Item, quod post paucos accidit annos, cladem. Cum iam humanæ opes asportatæ, egestæq; à Veis essent.) Subolet mihi participiũ asportatæ addititium esse. Nam in uolumine manu scripto dũtaxat habetur: Cum iam humanæ opes egestæ à Veis essent. Mox est. Dein quum quidam seu spiritu d. Item, cum sibimetipse prædam æstimasset. Quod uero sequitur: Cæterum partem plebis partem senatus destinabant habitandos Veios, Quid si legas: Cæterũ parte plebis parte senatus destinabant habitandos Veios. Aut, Cæterũ partim plebi partim senatui dest. h. Veios. Eius partem decimam Apollini sacratam esse.) Scribe, sacram esse. Sed rogationi tribunitiæ aduersarius quærebatur.) Repone: Sed largitioni tribunitiæ ad. q. Prima luce aliquanto superioribus se ostendit.) Omissus in Asulanica æditione est ablatiuus locis, aliquanto superioribus locis se ostẽdit. Ni fortuna imp. r. s. & cog. r. b. u. specimen maturam uictoriam dedisset.) Legendum, simul & cognitæ rebus bellicis uirtutis specimen, & maturam uict. dedisset Ea in conspectu erant posita in plano.) Antiqua lectio: Et in cõspectu erant. Suspicor simpliciter scribendũ, in conspectu erant. Quod intercessione sublata tribunitiam potestatem euertissent.) In exemplari Vuormaciensi nõ est quod. Conijcio simpliciter legendum sustulisse, intercessione sublata tribunitiam potestatem euertisse. Et uictricem patriam uictam mutari.) Vetus uolumen habet: Et uictrice patria uictam mutari. Idem uidetur sensus. Infra: Caius Iulius censor decessit. Caius non est in ueteri libro. Aduentante fatali urbi clade.) Malim fatali urbis clade. Et habet antiquũ exemplar s literam superadditam. Et inuexisse in Galliam uinum illiciendæ gentis causa Arũtem Clusinum.) Hoc loco perperam distincta est ęditio Asulanica. Ego sanè malim: At inuexisse in Galliam uinum. Certe quod in scripto codice pro &, ut legitur, particulam at supra scriptam habet. Tum sic distingue: At inuexisse in Galliam uinum illiciendæ gentis causa, Aruntẽ Clusinum. Et quę sequuntur. Cui tutor is fuerat: ipso præpotente iuuene.) Sequenda uetusti libri lectio, sicq; distinguenda sententia: Cui tutor is fuerat ipse, prępotente iuuene. Mox est in codice ueteri: Ante Romanũ imperium, Non, Romanorum. Item, Et in utrunq; mare uergẽtes. Insuper, fortunaq; cum sua, tum publica. Is quod eis ex populis abundabat.) Scribe: Is quod eius ex populis abundabat. Quod eius, id est, partem quæ abundabat ex populis, eius hoc est, Ambigati regis auũculi. Ab Saluuiorum gente oppugnari.) Antiqua lectio: Ab Saluium gente opp. Opinor Liuium scripsisse: Salyum. Nam istam gentẽ Salyes appellant autores cæteri Massilienses erant in nauibus à Phocide profecti.) Hæc uerba si legisset Liu. omastix ille Caius Cæsar, non solum hic patauinitatis arguisset Liuium, sed etiam Soloecismi. Quis enim unquã latine scientiũ dixit, profectus sum in naui, Et nõ potius, profectus sum naui. Sic pauloante; Profectus ingẽtibus peditum equitumq; copijs. Non dixit cum copijs. Igitur scribe & distingue germanam hoc loco lectionem restituturus, Massilienses erant hij, nauibus à Phocide profecti. Librarius oscitans, non recte distinguendo uerba, quum non intelligeret, quid sibi uellet hij nauibus, scripsit, in nauibus. Ipsi per Taurinos saltus que iuliæ alpis transcenderunt.) M. Antonius Sabellicus libro secundo de uetustate Aquileiæ, propterea quod hic mentio fit Alpis Iuliæ dubitat, an Taurinorũ nomine Liuius Tauriscos intelligat illos, qui Noricis & Carnis uicini fuere. Et tandem affert argumenta quibus clarum euadit per proximas alpes, non ita procul à Massilienũ finibus Gallos in Italiam transisse. Putatq; iuliam alpem appellatam à Foro Iulij, quod subiectum à parte

quæ

quæ Galliam ſpectat commemoretur. Cæterum ego non arbitror id temporis ullum oppidum fuiſſe hoc nomine, quum nullus dum Romanorũ alpes trãſiſſet. Et apparet ſic dictum Forum Iulij, quemadmodum appellatũ eſt, Forum Cornelij, Forum Sempronij, Forũ Neronis, & quod nobis propinquius eſt, Forum Tiberij ſupra Auguſtam Rauricam ad Rhenum uergens, unumquodq; conditoris ſui ſiue præſidentis uocabulo. Itaq; dicturus mihi fuiſſe Liuius uidetur, ſaltusq; eius Alpis quam nunc Iuliam appellant, ſicut mox dicit: Vbi nunc Brixia ac Verona urbes ſunt. Proinde fieri poteſt ut iam olim ſcriptura uitiata fuerit (nam cõſentit Vuormacienſe exemplar cum uulgatis æditionibus) ſic ſtante ſinceriore lectione, Ipſi Taurino ſaltu, inuias alpeis tranſcenderunt. Sequitur enim: Eodem ſaltu fauente Belloueſo quum tranſcẽdiſſet alpes. Non dixit, Iiſdem ſaltibus. Et præceſſit: Nulla dum uia ſuperatas. Coniecturas quibus adducor ut librariũ hallucinatũ putem, dum maiuſculas literas uetuſtiſſimorum exemplarium partim non agnoſcit, partim agnitas perperam connectit, referre piget. Cognomine Inſubribus pago Heduorũ.) Subauditur, exiſtente. Senſus eſt: Apud Heduos quoq; pagum fuiſſe qui Inſubrium diceretur. Mox habet uetus codex, Mediolanium. Elitouio duce.) Antiqua lectio: Etytouio duce, Et aſcripſit in margine quidam, Eciouio. Vbi nunc Brixia ac Verona urbes ſunt, locos tenuere: ibi cõſidunt.) Locum priſtinæ lectioni reſtitueris ſi legas & diſtinguas: Vbi nunc Brixia ac Verona urbes ſunt, locos tenuere Libui, cõſidunt. Poſt hos Salluuij: qui prope antiquam gentem Iæuos Ligures, incolentes circa Ticinum amnem, petiere Apenninũ.) In hijs uerbis errata complura latent. In primis neſcio an pro Salluuij qui ſcribendũ ſit, Alij Libui. Vetuſtum exemplar habet: Poſt hos ſalluuij qui. Deinde habet non prope ſed præter. Poſtremo duntaxat habet, circa Ticinum amnem pœninon. Vt ſatis liqueat uerbum petiere poſtea additum ab aliquo qui uoluerit ſentẽtiæ corruptæ ſuccurrere. Ego dictionem Pœninon quoq; ex ueteri codice eradendam puto. Nam indubie parum peritus aliquis librarius pro dein. boij ſcripſit peninon. quod in archetypo fortaſſis erat peniuoij, u litera pro b poſita. Mox uerſum eſt in Apenninũ, & adiectum uerbum petiere, ut cõſiſteret ſententia. Quare ſic lego: Poſt hos Salluuij, præter antiquam gentem Leuos Ligures incolẽtes circa Ticinũ amnem. Dein Boij Lingonesq; tranſgreſſi. Subauditur uero uerbum: Poſt hos Salluuij ſ. trãſceoderunt alpes. Porrò ſcio nominari Pœnina iuga apud Tacitũ, & uallem Pœninam quæ uulgo Valleſia dicitur, in ueteri inſcriptione. Sed locum hic ea uox non habet. Cum multitudinem, tum formas hominũ inuſitatas cernerent.) Arridet uetus lectio, cum multitudinem, cum formas hominũ inuſitatas cernerent. Quod uero ſequitur: Legati tres M. Fabij. uocabulũ tres non eſt in codice uetuſto. Item eſt, accipere uelle, non, ſe accipere uelle. Inſuper, Vt nuntiare domum poſſent. Tribuni militũ conſulari poteſtate inſequentem annum crearentur.) Scribe, in inſequentem annum. Cuius impatiẽs eſt gens.) Repone: Cuius impotens eſt gens. E cruſtuminis montib.) Scribe: Qua flumen Allia Cruſtuminis montib. p. defluens alueo, haud multum infra uiam. Non, haud multo. Item paulopoſt: Ne circumueniri multitudine hoſtium poſſent. Non, à multitudine. Necupereſſe quenquam.) Antiqua lectio: Romani quum pars maior ex acie Veios petiſſet q̃ Romam, nemo ſupereſſe quenquam præter eos qui Romam refugerant, crederent. Rogantiumq; uiros.) Legendum: Rogitantiumq; uiros. Item: In arcem perſecutæ ſunt. Inſuper, ferunt uia. Tametſi refragante uetere ſcriptura. Item, Vt in fortunæ priſtinæ. Ne quis in diſſipatos ex arce, aut Capitolio impetus fieret.) Repone: Ne quæ uis in diſſipatos ex arce, aut Capitolio impetus fieret. Seu non omnibus delendi urbem libido erat.) Huic ſententiæ nihil deeſt. Sed quia manu ſcriptus codex habet delendæ, planè credo ſcriptum à Liuio fuiſſe, delẽdi urbis libido erat. Nam huiuſmodi conſtructio Gerundij in di doctis non eſt ignota. Caritate ædium ſuarum.) Vetus lectio, caritate ſedum ſuarum. Non mentibus ſolum concipere.) Vtcunq; hic cõſentiant, quum ſcripta tum typis excuſa uolumina, niſi nihil uideo, legendũ eſt: Non mentibus ſolum concidere, id eſt, concidebant, ſed ne auribus quidẽ atq; oculis ſatis conſtare poterant. Sic in fine decimi libri tertiæ Decadis Aſdrubal loquitur: Illo enim, inquit, uulnere cõcidimus. Infra debet eſſe, Nec ullum erat tempus. Item: Ad omnes aditus ſtationibus firmatis. Quod his exigua reſiſtitur manu.) Legendum: Ex arce Capitolioq; his exigua reſiſtitur manu. Infra: Primæ noctis ſilentio. Melior iucundiorq; compoſitio eſt in uetuſto uolumine: Primæ ſilentio noctis. Item, Hetruſcis'ne etiam, à quibus bellum Gallicũ in ſe auertiſſent, ludibrio eſſe clades ſuas? Ad id faciendum C. Fabius, dorſum gabino ritu cinctus, ſacra manibus gerens.) Borbetomagenſe uolumen habet: Ad id faciẽdum, C. Fabius Dorſuo gabo cinctus ſacra manibus gerẽs. Diu me torſit hic locus quem interpollatũ uidebam in uulgatis æditionibus, quonam pacto germanæ lectioni reſtitueretur. Lego C. Fabius Dorſuo Gabino cinctu, ſacra manibus gerens, cum de Capitolio deſcendiſſet. Porrò cinctus ſubſtãtiue pro ueſtitu uſurpatur. Deſcribuntq; Gabinum cinctum eſſe togam ſic in tergũ reiectam, ut una eius lacinia reuocata hominem cingat. Liuius noſter libro octauo: Ipſe incinctus, inquit, cinctu Gabino, armatus in equum inſiluit. Iam uides quid illis impoſuerit, qui ante me caſtigauerunt Liuiũ. M. Fabij Dorſuonis ſit mentio libro ſeptimo hijs uerbis: Hos conſules ſecuti ſunt M. Fabius Dorſuo, Ser. Sulpicius Camerinus. Cæditius negare ſe commiſſ. Deeſt particula &, quam addere debes, Et Cæditius negare ſe commiſſurũ. Infra debet eſſe: Lex curiata lata eſt. Ac paulopoſt eſt, uictu ſuo fraudans. Tum uigiles eius loci, quos fefellerat aſcendẽs hoſtis.) Mendoſa dictio eſt quos. Scribe, quâ fefellerat aſc. hoſtis, Vt referatur ad præcedentes duos genitiuos, Eius loci. Ob nocturni periculi memoriam.) Codex Vuormacienſis habet: Ab nocturni pe

riculi memoriam. Lego, memoria. Sicq; dictum erit ab nocturni periculi memoria, ut ab re male gesta, & ab rebus secundis, & quod hic mox sequitur, ab incendijs torrido. De quo loquendi modo supra admonuimus. Et cum stationibus procederent.) Mendosus locus est, Emenda: Et cum stationes procederent. Item, quacunq; pactione posset. Repone, possent. Iussumq; & templū in Noua uia allocutio fieri.) Antiqua lectio: Iussumq; templum in noua ia locutio fieri. Lego: Iussumq; templum in Noua uia Locutio fieri. Videte quid inter nos ac maiores intersit.) Scribe: Et uidete quid int. n. ac m. intersit. Mox est, Lauinioq;. Quanta piacula cōmittantur?) Incorrupta lectio: Nōne in mētem uenit, quantum piaculi cōmittatur? Ex qua eas nihil unquam.) Expunge pronomen eas, & scribe: Ex qua nihil unquam, prǽterq; urbs capta mouit. Et Flamen peregre habitādo in singulas noctes quantum sibi reiq; p. piaculi contrahet?) Repone: tantum sibi reiq; publicæ piaculi contrahet. Quia piget reædificare.) Antiqua exemplaria habent: Quia piget ædificare. Sicut & mox, ædificare incensa piget. Infrà est in ueteri, quàm meę calamitatis.

IN LIBRVM SEXTVM DECADIS PRIMAE
Annotationes per Beatum Rhenanum

TVm quod perraræ per eadem tempora literæ fuere.) Habet uetus lectio: Tum quod paruæ & raræ per eadem temp. lit. fuere. Dictio paruæ multos offendit. Nam illam in altero exemplari quod nobis ex Vuormacia communicauit Dn. Reinhardus à Rietpur primarij templi Decanus, uir pietate & eruditione iuxta spectabilis, quidam dispunxerat. In uulgatis æditionibus uides in perraræ commutatum, &, copula sublata. Atqui sciendum, aliquando literas inscriptionem apud Liuium significare, ut quum infrà dicit: Tabulaq; sub eo fixa monumentū rerum gestarum hijs fermè incisa literis, id est, hoc epigrāmate. Proinde hic quoq; intellige, paruas & raras per eadem tempora fuisse literas, hoc est, breues inscriptiones modo, quæ non satis rem explicarent, easq; fuisse raras. Infra est tantum, posteriore clade Alliensem appellarunt. Et mox in altero exemplari manu scripto, legitur insignemq; rei nulli

Præcipere publicè priuatimq; agendæ fecerunt. Nec, nisi anteq; omnia præripiant.) Et hic scribendum præcipiant, id est, prius capiant. De quo uerbo supra quoq; semel atq; iterum admonuimus. Et eandem exhaustam impensis.) Hic forte miraris aliquid desiderari. Itaq; scito sermonem elegantissimū Liuij uitiatū esse. Reponendū iuxta fidem archetypi Borbetomagensis, & eodem exhaustā impensis. Eodem, subauditur, ædificando. nam præcedit, propter ædificandi curam. Id quod non uidit is qui locū deprauauit. Porrò non est tam inops uerborū Liuius, ut amphibologiam cōmittat. quum dubiū sit quid accusatiuus eandem referat, plebem ne an curam. Infrà est in altero codice: Tromentina. Iuuentutem summisisse ad id bellum.) Antiqua lectio: Iuuentutē suam misisse ad id bellum. Collegam facimus.) Emenda: Collegæ facimus. Vt sit sensus: Te Sergi Corneli, præsidem huius publici consilij, custodem religionum, comitiorū, legum, rerum omnium urbanarū, ego & collegæ mei, de quibus toties iam dictum est, facimus. Sed turba hostium & fuga impediebatur.) Scribe: Sed turba hostium & fuga impediebat. Mœnibus Satricis se includunt.) Non contemnendū erratū est. Lege: Mœnibus Satrici se includunt. Ne tanq; Veios oppugnatus in opere longinquo sese tererent.) Nec hic mediocris lapsus. Restitue: Ne tanquam Veios oppugnantes in op. l. s. t. Ex parte altera interceptis itineribus.) Emacula locum scribens, interseptis itineribus. Sic obsepire iter dixit libro nono: Hæc, inquit, plebi ad curules magistratus iter obsepsit. Mœnia egredi iubet.) Legendū adgredi iubet. Infrà est in antiquo uolumine, L. Papyrio Cursore II trib. cons. pot. Item mox, bellum ab Volscis. M. Furio recuperari patria nō potuerit.) Scribe, à M. Furio recuperari patria nō potuerit. Alliciendo ad se plebeiam auram.) Adulteratus indubie locus est. Habet lectio uetus: Alliciendo ad se plebem iam auram. Lego & distinguo sic. Criminãdo patres, alliciendo ad se plebem. Iam aura non cōsilio ferri. Significat auram aspirantem uulgi fauorem. proinde elegantissime dictum est, iam aura non consilio ferri. hoc est, ferebatur. Asiduè bella cum Volscis gesta.) Sincerior & antiqua lectio: Asidua bella cum Volscis gesta. Siqui dij, uatesq; eorum in futurū uident.) Scribe, Siquid dij uatesq; eorum in f. u. Sed obnoxios uos stabili gradu impetum hostium excipere.) O pudendū lapsum. Repone: Sed obnixos uos stabili gradu imp. h. ex. Ab obnitendo. Sic libro septimo: Stant, inquit, obnixi Samnites. Tum terrorem equestrem occupatis alio labore infer.) pro labore scribe pauore. Sensus est: Territos, adhuc terre.

Et fluctuanti similis erat.) Non est absurda manu scripti codicis lectio quæ habet, Et fluctuantis similis acies erat. Nam cum genitiuo constructū similis, ad mores refertur, autore Donato. Mox ubi legitur, Dein postq; cadentibus primis, iam ad se quisq; peruenturam cædem cernebat, uideo diuersam lectionem in ueteri uolumine fuisse, nempe credebat. Et additū, Alibi cernebat. Illi se deuouere corporis uitaeq; ac sang. q. s.) Pronomen se expungi debet. Nam mox præcedit, Ab illo se habere. Quod hic subauditur. Addita alia cōmodioris ad omnia turbanda cōsilij res.) Fœdè uitiatus locus est, Scribe: Addita alia commotionis ad om. t. consilij res. Et conuenit hoc uocabulum seditionem molienti.

Siue quod & ipse in parte prædæ sis.) Rectè habet uolumen Borbetomagēse: Siue ut & ipse in parte prædæ sis. Nec erat opus mutare. Porrò & ipse M. Mā ius è patribus unus erat. infrà est: Quin eam diducitis. Est autem diducere, in diuersas partes ducere. Quod uerbi hic locum habet. Oblateq; uani furti

ni furti inuidiæ.) Sic hic dicit oblatam inuidiam, quemadmodū Terentius uitium oblatum, stuprum oblatum, & incendium oblatum, ac oblatam mortem Cicero. Quæ omnia per uim & inuitis facta intelliguntur. Elegantissima locutio est. Et iam magis insignis & sordibus & facie reorum turba Manliana erat.) Prius &, in exemplari ueteri dispunctum est. Vt sit sensus, insignis sordibus &, id est, facie reorum. Tot nunc aduersus unum hostes eritis.) Scribendum aduersus unum hostem eritis. In tot subauditur clientes, uel simile quippiam, puta milites seu uiri. Infra est, satis planum. Ab accusatoribus obiecta sunt reo.) Scribe, obiecta sint reo. Ad hoc seruatos ex hostibus ciues produxit.) Suspicor uerbum produxit ab exponente postea additum. Quod tamen subaudiri potest aptius quàm uerbum protulisset, quod inanimatis rebus conuenit. Alioqui melius legatur produxisse cohærente oratione. Quod uero sequitur precatumq; esse, aut subaudiendū aliud uerbum, puta aiunt siue ferunt, aut scribendum precatusq;. Extra portam frumentariam.) Sincera ac uetus lectio: Extra portam Flumentanam. Sunt qui duumuiros.) Ex uoluminibus manu scriptis antiquius habet & emēdatius, Sunt qui per duumuiros. Quare sic lego & distinguo: Sunt qui per duumuiros, qui de perduellione anquirerēt creatos, autores sint damnatū. Tribuni de saxo Tarpeio deiecerunt. Sensus est Liuij. Quidam dicunt damnatū ab ipso populo, quidam à Duumuiris. Hoc uero cōstat, quod tribuni illum de saxo Tarpeio deiecerint. Infra est in sinceriore codice, M. Furium Camillum VI Tr. mil. creauere. Comitijsq; iurare parato in uerba excusandæ ualetudinis solitæ consensus populi restiterat.) In antiquis libris legitur ualetudini. Coniicio scripsisse Liuium, in uerba excusandæ ualetudini solita. Id est, quibus solebat excusari ualetudo per iuramentū. Quibus solis considerer.) Antiqua lectio, quibus solis cōsiderent. Subaudi, hostes ipsi. Infra est, cum ætate & ingenio tum mult. Item, rapere sit solitus. Rursum, cum uitæ satis tum gloriæ. Item, Sensit ergo euētus uirtutis enixæ opem. Et Volsci quâ modo simulato metu cesserant: eunt in ueram fugam effusi.) Mendum hic est planè pudendum. Nam eâ aduerbiū quispiam in uerbum eunt mutauit, ignorans aduerbialiter eâ dici sicut & eâdem, ac referri ad quâ. Proinde sic scribe & distingue sententiā: Et Volsci quâ modo simulato metu cesserant, eâ in ueram fugam effusi, magna pars & in ipso certamine, & post in fuga cæsi. Infrà est: Cum in exercitu, tum Romæ. Non præripiam gratiam publici beneficij.) Scribe: Non præcipiā. Quod uerbum Liuio peculiare esse multis iam locis monuimus. Nisi quando à uobis procꝗ uobis arma acceperimus.) Repone: Nisi siquando. Interim tribunos plebis fama ipsa irritauerat.) Castiga, fama ea ipsa irritauerat. Infrà debet esse: Satis scire eum esse. [Oblata inuidia] [Eâ aduerbiū] [Præcipere gratiā publici beneficij]

IN LIBRVM SEPTIMVM PRIMAE DECADIS
Annotationes Sigismundi Gelenij.

QVæ exodia postea appellata.) Vetusti codices: quæ inde exodia. L. Manlius perinde ac rei gerendæ, ac non soluendæ religionis gratia creatus esset.) Melius antiqua lectio, perinde ac rei publicæ gerendæ, ac non soluendę religione g. c. e. Quadragenariæ VIII cohortes, lecta robora uirorum scribuntur.) Legendum, quadringenariæ, attestantibus prisci characteris codicibus. Speculatores paucos fugæ trepidationisq; Gallorum.) Exemplaria germanica sane perq; uetusta, quorum fidem atq; autoritatem libenter sequimur, habent spectatores, non speculatores. Lentius id aliquantum bellum, ꝙ parti utriq; placebat, fuit.) Lege, aliquanto. Qua fœditate supplicij aliquanto ignominia P R insignior fuit.) Insignitior fuit, habet antiqua scriptura, consentientibus inter se archetypis. Quod cum Tarquiniensibus iuuentus eorum militauerat.) Lege: Quod & cum Tarqu. ut sit geminata coniunctio &. paulopost: in acie operam nauaturos, non in aciem. ac mox pòst hæc uerba: emancipandoq; filium fraudem legi fecisset: non admodum apte cohærebant sequentia, nempe hæc, prohibitum deinceps per tribunos pl. leges in castris ferri, nec dubium est per inscitiam scribæ è margine in contextū translata. Paulopost: Etiam dictaturam in promiscuo esse.) Lege addendo: Etiam dictaturam iam in prom. esse: quemadmodū habēt manu scripta exemplaria. & mox: populatores agrorum uagos palantes oppressit absq; coniunctione. & proxime sequenti uersu: ex agro Ro. addita præpositione ex. Rursus in sequenti uersu: Nec per dictatorem plebeium, nec per Popilium cōsulem.) Melius uetus lectio: nec per consulem. ut plebeiū utroq; referas, tam ad COS. ꝙ ad dictatorem. Popilium primo aliquis inter lineas adscripsit, explanandi causa: deinde in contextum ea uox, ut sæpius fit, irrepsit. Postremo uicta perseuerantia COSS. plebe eò dolor erupit. Sincera lectio: uictæ perseuerantia consulum plebis. Paulopost. Nec patricios ambos consules.) Vetusti codices & hic & alibi constanter habent ambo in accusatiuo quoq; casu, ut sit κατ' ἀρχαϊσμὸν uox indeclinabilis, quemadmodum Græcis ἄμφω. Grauius est quod aliquantopost sequitur. Vt Romanos florentes ea sui misericordia caperet, quæ se rebus afflictis quondam populi Ro. cepisset.) Ardelio nescio quis non assecutus eius uocis elegantiā, rebus affectis mutauit in afflictis Post aliquot uersus: Ii meriti æquitate curaq; sunt.) Ii redundat. Mox: C. Sulpicius Peticus, & T. Quintius Pœnus. quidam Cæsonem cognomen Quintio adijciunt.) Vetus lectio: quidam Cæsonem, alij Caium, cognomen Quintio adijciunt. ut intelligamus triplicem uarietatem, quibusdam hunc Titum, Cæsonem alijs, alijs Caium appellantibus. Porrò cognomen eò maluit dicere quàm prænomen, ut opinor, quod prænomen non temere

alibi quàm in grammaticorũ scriptis reperiatur. & pro Potito in manu scriptis perpetuo Peticus legitur, duntaxat in Sulpicia gente, nec dubito quin rectius. nam Potitorum familia Valeriæ gentis est. Eum qui mutauit, offendebat uox non intellecta: atqui eadem ratione mutanda essent non pauca alia in hoc genere uocabula, quorum nemo est hodie qui significationem dicere queat, cum passim apud Liuium aliosq; historicos occurrant. Sequitur: Cuius lentæ tabis senio.) Lege addendo, lentę uelut tabis. & sic legitur in uetustis ac emendatis codicibus. Cum ipsa cunctatio & in his animos minuisset, & auxisset hosti.) In redundat. Mox pro materi, uetus habet matari. & aliquãto post pro musitantes, mussantes. Imperare duumuiris ut libros Sibyllinos inspicerent.) Legendũ decemuiris. Paulopost: ab ædilibus dicta dies esset, non dictæ essent. Cum robore iuuentutis suæ occiso.) Acciso est in archetypis, non occiso. Agros, delubra deûm, humanaq; omnia.) Lege addendo: diuina humanaq; omnia. Mox, Luxuria superbiaq; clarus, nõ potentiaq;. Superbiæ Campanorũ crebra mentio fit apud Latinos scriptores. In uallem infimam dimitteret agmen.) Scribo demitteret. In eundem lapidem & alibi non semel impegerunt scribæ. Nec tu mihi plus q̃ unius legionis principes hastatos dederis.) Antiqua scriptura: Ne tu mihi plus q̃ unius legionis principes hastatosq; dederis. Paulopost: Ad subducendũ agmen, non seducendum. Samnites dum huc illuc q; signa uertunt, utriusq; rei omissa occasione, neq; consequi.) Vetusti codices: Samnites dum huc illuc signa uertunt. absq; coniunctione. & insequi habent pro consequi. Singulis bobus binisq; tunicis donati.) Illic legitur: Binisq; priuis tunicis. & proxime sequenti uersu coronam obsidialẽ, quod nihil erat necesse mutare in obsidionalem. Suessanorumq; auditæ legationes, precantibus datum.) Legendũ: Precantibusq; datum. Paulopost: alios graues iam ætate esse, esse redundat. Per speciem militariũ usuum magna pars ablegati.) Lege addendo: Per speciem etiam militarium usuum, cum alij alio mitterentur, ablegati. attestantur manu scripti codices. Quem autem ab domo posse acciri.) Ab Roma, illic legitur, nõ ab domo. Aliquanto post, aut ubi restitaret, non restaret. Vt mihi de uobis concordiæ partam gloriam.) Partæ non partam legendũ. Non multo post: Ac si cui genus, non gens. Qui maxime suis militibus placeret.) Sincera lectio: Qui maxime uobis suis militibus parceret. Sed id propter P. Salonium.) Sed redundat. Proxime sequẽti uersu melius in uetustis codicibus legitur primi pili, quàm in uulgatis æditionibus primipilum.

IN LIBRVM OCTAVVM DECADIS PRIMAE
Annotationes Sig. Gelenij.

INterreges fuerunt M. Valerius, ac M. Fabius. Creauerunt COSS.) Lege creauit: uidelicet posterior interrex Fabius. Sequenti uersu est in Italiam, cum præpositione, contra q̃ in uulgatis æditionibus. Si socialis ullus exercitus ijs est.) Vetus lectio, Si socialis illis exercitus is est. Paulopost CC annorum morem solueremus, nõ soluerimus. Sed hoc leuius, q̃ quod mox præpositio intercidit, nisi conscientia uirium, cum ueteres codices indicent scripsisse Liuium, nisi à conscientia uirium. Rursus: Ego ipse audiente non P R Lege addendo, en ego ipse. Ac mox, Iure gentiũ tutus loqueretur, non iu. gen. loq. Senatus partem æquam ex utraque parte esse.) Melius uetus, ex utraque gente. Hæccine fœdera Tullus Ro. rex cum Albanis patribus uestris Latini, hæc L. Tarquinius uobiscum postea fœdera fecit?) Quorsum attinebat hic repetere hãc uocem, fœdera. Species uiri maioris, q̃ humano habitu.) Maior hic iniuria q̃ pro numero literarũ, elegantissimo scriptori facta est. Extat in manu scriptis sincera lectio, maioris q̃ pro hu. ha. Placuit ad auerrũcandam deûm iram uictimas cædi.) Et hic mutatam Liuij linguã, indicant ijdem codices, ubi legitur, a uerrũcandæ deûm iræ. Aliquanto post habent, Spatio quod uacui interiacebat campi, non parui campi. Ignarus fati futuri, quæ laus an poena merita esset.) Malui sequi ueterem lectionem, nempe sic. ignarus facti futuriq;, laus an poena merita esset. Scribebantur hæ quatuor ferè legiones.) Lege, scribebantur autem IIII. Mox, Tum nec uexilla, tum redundat. & quod paulo post sequitur, haud procul à radicibus Vesuuij, rectius in manu scriptis legitur, haud procul radicibus. Item aliquanto post, funusq; par morti, melius quàm compar.

Quem uelit ex legione Romana scriptum ciuem.) Nec hic erat cur scripta in scriptum mutaretur.

Affirmando cõmunem fore Martem belli.) Antiquior ac dubio procul sincerior lectio habet, communem uere Martem. Non hoc solum loco ex lectione Liuiana apparet, communis Mars ęque fuisse celebratum Romanis, ac Græcis illud ξυνὸς ἐνυάλιος. Sumptum est autem ex Homerico uersu, ξυνὸς ἐνυάλιος καί τε κτανέοντα κατέκτα. Bina in Latio iugera.) Latino lege, & subintellige agro. Nam mox sequitur, terna in Falerno. Paulopost: Pecunijs poenaq; pro cuiusq; merito persolutis.) Quis nõ uideat rectius legi, præmijs poenaq;? Pedani eodem iure quo Lanuuini ciuitatẽ adepti.) Non admodum discrepat, quantum ad sensum attinet, uetus scriptura: eodem iure, quo Lanuuini in ciuitatem accepti. Sed priusquam COSS. ab urbe (iusserat enim senatus defendi Auruncos) exercitum educerent, fama affertur Auruncos oppidũ deseruisse.) Vetus lectio, Sed priusquam COSS. ab urbe (iusserat enim senatus) defendendi Auruncos exercitum educerent, fama affertur Auruncos metu oppidum deseruisse. Ac mox, Dictus C. Claudius, nõ dictus est Claudius. Bibere iussæ, ut se falsum commentatam arguerent.) Antiqui codices commentam habent, non commentatam. Fugam magis

retro

retrò quàm prælium aut hostem expectante milite.) Spectante milite, legi debet. Bona Semoni Iano censuerunt consecranda.) Quanquam idem sit Sangus Sabinis qui Romanis Ianus, nihil tamē erat necessum hic pro Sango Ianum supponere, reclamātibus antiquæ scripturæ codicibus. Honoris etiam causa fuit, tribunatuq; pl. proximis comitijs absens petentibus præfertur.) Exemplaria nostra rectius: honoris etiam ei causa fuit, tribunatuq; pl. proximis comitijs absens præsentibus præfertur. Vitio ne creatus esset in discussionem uenit.) Rectius in disquisitionem uenit. Mox, Publice priuatim'ue, non priuatimq;. Et, Quid in castris uitij obuenisset, non euenisset. Ibidem: quod plebeius dictator sit dictus: dictus redundat, nec est in antiquis codicibus. Deinde est, Alia de causa, non alia causa. Paulo post, incursiones in omnem partem, nō excursiones, & si id leuiusculū est. Illud maioris aliquanto momenti, quod mox Sotimus in Sotinium deprauatus erat. Quidam Lucanorum precio acciti.) Pro acciti ambo exemplaria habent asciti. Cui cum senatus consulto Publius ob æs alienū paternum nexum dedisset, quem ætas formaq; ad misericordiam elicere poterant, ad libidinem & contumeliam animum accenderunt.) Sincera lectio: Cui cum se C. Publius ob æs alienum paternū nexum dedisset, quæ ætas formaq; misericordiā elicere poterāt, ad libi. &c. Paulopost est, tergum ostentabāt, non ostendebant. In rabiem atq; iras imperatorum uertitur.) Hic quoq; sicut sæpe aliâs, seu scriba seu castigator uertit deprauauit in uertitur. Proxime sequēti uersu pro auspicium petendū, auspicium repetendum legi debet. Item pro, missoq; repente senatu, misso itaq; repente. Quin tu respondeas.) Scribo quin tu respondes? Cum omni genere principum mag. equ. cum ascendisset.) Legendum cum omni agmine principum. Licentia sola qua se ubi uelint exautorent.) Qua redundat. Et mox detracta erat una dictio. Legendū enim iussu iniussu imperatoris. Tepentes tribunos.) Quid (malum) tepentes? Stupētes lege. Post aliquot uersus, qui castris præerat, nō in castris. Deinde, animi multo prius militū, nō multo plus. C. Sulpicio, Q. Aemylio (Aulum quidam annales habent) COSS.) Aulium lege. Nec enim de prænomine Q. ambigitur, sed de nomine gentili, Aemylius ne an Aulius dictus fuerit. Mox est, Sulpicio Samnites, Apuli Aemylio. non Apulia. Nec quenquam ex Pollia tribu candidatū fermè datum, Papyriam ferre solitum.) Vetus lectio sincerior: nec quenquam fermè ex Pollia tribu candidatum Papyriam ferre solitum. Deinde pro locum castris communiri, illic est, locum castris dimetari. Sequenti uersu pro, Itaq; cum, Itaq; ubi. Item proximo pro, instruuntur contra, instrunt contra. Postremo pro & hercule, at hercule. Clamor inde nouus accedens.) Imò accidens, hoc erratum & alijs locis aliquoties occurrit. Et quocunq; progrediebantur, magis magisq; turbatos hostes cernebāt.) Elegātior antiqua lectio: Et quicquid progrediebātur magis magisq; t. h. c. Pedestres restantes ac circumuentos cædunt, ab equite fugientium strages est facta.) Scriptura uetus habet: Pedes restantes ac circumuentos cecidit, ab equite &c. Sed cæterarum rerum irrita fuit deditio.) Sed redūdat. Mox pro nec discrepāt, manu scripta exēplaria habēt, nec discrepat, & quidē paulo Latinius.

IN LIBRVM NONVM DECADIS PRIMAE
Annotationes Sig. Gelenij

CIrca Caudium castra q̃ potest occultissime ducit.) Quis unquam legit, castra ducit? Legendum, castra locat. Altera propter oram superi maris.) Præter oram, lege. Sequēti uersu, pro alti syluosiq;, lege addendo alti, angusti, syluosiq;. Castra prope aquam uallo circumdant.) Hic potius propter aquam legi debet, attestantibus archetypis. Mox: Consultantes nox oppressit, non consulentes. Et, per annos iam propè XXX uincimus, rectius q̃ uicimus. His inuicem sermonibus tanquam quietis immemores nox traducta est.) Hæc locutio solœcismo non caret. Sequuti nostra exemplaria restituimus ad hunc modum. His inuicem sermonibus qua cibi qua quietis immemor nox traducta est. Ita fermè locutus est.) Lege, locutus esse, ut referas ad uerbū præcedens dicitur. Quicquid istuc præsens necessitas iniunxerit.) Iusserit habent uetusti codices, magno inter se consensu. Iidem sequenti uersu habent: Herēnius domum è castris est auectus: non, Herennius domum aduectus. Mox lege addendo, uti prouocarent ad pugnam. Quæ si pro seipsis ad mortem ruere uolunt.) Antiqua scriptura: Quæ nisi pro se ipsis. Deinde pro, Hic omnis spes opesq; sunt: scribo, Hic omnes spes opesq; sunt. Spoponderunt COSS. præfecti, legati.) præfecti non habentur in archetypis. Et legimus quidem præfectos non Romanorū sed sociorum auxiliorum'ue: sed illos in ordine Liuius nō anteposuisset legatis, quæ summa secundū cōsules imperatores'ue in castris Romanis dignitas erat. Sibi nequicq; animos datos.) Lege addendo: Sibi nequicq; arma, nequicquam uires, nequicquam animos datos. Hoc scribæ oscitanti imputandū. Deinde: tantam inter eos qui paulo ante. Lege, inter ipsos qui. Et aliquanto post pro, super mœrorem pudor quoq;, pudor quidam habent manu scripta uolumina. Paulo post: Ex alto animo, pro ex alto animi, & si parum interest. Sed tanquam reum tam infelicis belli quàm ignominiosæ pacis. Quid offendebat castigatorē in hac lectione? qua infelicis belli, qua ignominiosæ pacis? an sic Latini scriptores, aut ipse Liuius, nunquā loquuntur? Ne quid diuini aut humani obstet.) Malim ueterē scripturam: nequid diuini humani'ue. Atqui non indignitas rerum sponsioni uinculū leuat. Si quid est, in quo obligari populus possit, in omnibus potest.) In Archetypis legitur hoc modo. Atqui non indignitas rerum sponsionis uinculum leuat. Si quid est, in quo obligari

populus possit, in omnia potest. Arma cuncti spectant, & bellone unquam futurum.) Mutata est & hic lectio, ne dicam deprauata. Illic legitur: Arma cuncti spectant & bellum, en unq; futurum &c.

Omnia ira militaris prope uesano ordine egit.) Ridiculum erratum. Restituimus ex fide ueterũ codicum, prope uesano impetu egit. Aliquanto post, signa inde ferre iussit: pro signum inde ferri. Item, apud infensos ob interpellatam dulcedinem iræ, non interpolatam, quæ uox latina quidem, hic tamẽ locum non habet. Et proximo uersu lege addendo, consules odio in hostes cessisse. Omnia patienda prius q̃ perderetur salus tot principum.) Proderetur haud dubie legendum. Nam prius legas an potius, non ita multum refert. Portas etiam cõsuli aperuerunt.) Addẽdum: Armatosq; clàm hoste in urbem acceperunt. Acceptum ab uno pauorem plures per urbem fecerunt.) Non displicet uetus lectio: Plures per urbem ferunt. Paulo post est, occultæ principum coniurationes factæ: non, patefactæ. C.Menenius dictus.) C.Mænius. Hæc plebeia gens fuit, illa patricia. Etsi omnes anteactæ uitæ.) Legendum: Et omnes. Ac mox: Procul ab his coitionibus, non contionibus. Intentiores esse ad respectum castrorum, nequa eò uis fieret cum ad prælium starent. aciem peditum tutam fore.) Incorrupta lectio: Intentiores ad respectum castrorum, nequa eò uis fieret, q̃ ad prælium starent. Aciem pediti tutam fore. Ac mox. Aut ad circumeundos hostes, aut ne ipsi circumuenirentur.) Alia lectio nihilo deterior: Ne ipsi circuïrent. Samnitium omnis multitudo & Nolani agrestes.) In manu scriptis est, & Nolana agrestis, uidelicet multitudo. Minturnæ & Cassinum ut deducerentur coloniæ S C factum est. triumuiros creauere.) Vera lectio: Et in tertiam Cassinum ut deducerent coloni S C factum est. sed triumuiros &c. Religionem afferre facile posset.) Restituimus: religionẽ facere posset. Item pro classis ordinandæ, ornandæ legendũ est. Et, In Samnio Cluuiam, non Cluuiani. Vbi in distinguendo etiam peccatum erat. Repente adortus cum clamore ac tumultu inuadit.) Antiqua lectio: Repente exortus cum clamore ac tumultu incautos inuadit. Paulopost lege addendo, uno animo omnes inuadere. Virtutem in superbia, audaciam in contemptu deorum hominumq; ponis.) Antiqua lectio, Virtutem in superbia, in audacia, in contemptu deorum hominumq; ponis. Aliquãto post, In syluam Ciminiam penetratum, nõ penetrant. Tum ex ijs qui aderant, cõsulis fratrem M.Fabiũ, Cæsonem alij, C.Claudium quidam matre eadem qua consulem genitum, tradunt speculatum se iturum professum.) Vetus scriptura: Tum ex ijs qui aderant, consulis frater (M.Fabium, Cæsonem alij, C.Claudium quidam matre eadem qua consulem genitum tradunt) speculatum se iturum professus. Paulo post lege addendo, Agrestibus telis, falcibus gæsisq;. Et Samnitium bella extollit, non bellum.

Ob hæc etiam aucta fama & (ut solet) ingens terror patres inuasit.) Et redundat. Aliquanto post, Et ne nudentur pugnatoribus signa, legendũ propugnatoribus. Sequitur ridiculum erratum, galeatæ cristæ, pro galeæ cristatæ. Item legendũ, Ad Perusiam, quæ ipsa, non quæ & ipsa.

IN LIBRVM DECIMVM DECADIS PRIMAE

Annotationes Sig. Gelenij.

TAmen ne prorsus imbellem gererent annum.) Rectius uetus, imbellem agerent annum. Quà satis lato spatio equi præmitti possent.) Scribo, quà satis laxo spatio equi permitti possent. Consulem ex dictatura factum M. Valerium.) Lege, Consul ex dictatura factus M. Valerius. Mox, Certamen iniectum, melius q̃ inceptum. Et, Rogationem promulgarunt, absq; coniunctione. Vti rogastis, iubendam censeo.) Legendum, Vti rogata est. Ad populandos hostium fines intendit.) Lego, incedit. Et sequenti uersu uastum, non uastatum. Rursus aliquanto post, Quid ergo attineret, non attinet. Deinde, quantæq; in hanc aut in illam prouinciam copiæ satis essent, essent redundat. Samnites desperantes improuiso tumultu.) Desperato, rectius. Obtestandoq; propè resistentes cõsules in concionem pertraxerũt.) Vetus lectio habet restitantes nõ resistentes. Item pro, ast hic ego tibi templum uoueo, Illic est, Ast ego templum tibi uoueo. Ob hæc etiam appetebat tempus comitiorũ, quorum causa L. Volumnius COS. Romam reuocatus.) Sincera lectio, Ob hæc, & iam appetebat tempus, comitiorum causa &c. Tum quod ex cõcordia consilium bona.) Lege, tum quæ. Post aliquot uersus, è patribus enupsisset, non nupsisset. A Capena porta ad Martis ædem, ac mox, ad Cereris ædem.) Vtrobiq; ædem scriba benignus de suo adiecit. Ne ad omnia simul adire & obire unus non possit.) Vetus scriptura, Ne ad omnia simul obire unus non possit. Fabius Hetruria rebellante.) Adde præpositionem, Fabius in Hetruria rebellante. Voluntatẽ sibi ac fauorem cõsentientis populi pro omnibus iussis affutura.) Antiqua lectio, Pro omnibus iussis esse ac futuram. Additæ aræ in medio uictimæq;.) Additæ redundat. Aliquãto post, datũ hoc forsan. Hic quoq; redũdat forsan. Deinde, Exeunti iam forte in aciẽ. Rursus forte scriba adiecit de suo. Vox etiã ad hostes accederet.) Accideret, de quo aliâs monuimus. Sequẽti uersu, priusq; gloria alterius exercitus fieret, nõ foret. Incolumi uix ex tanta trepidatione Bouianũ peruentũ.) Antiqua scriptura, ut ex tanta trepidatione. Vt pauore admodum plures caperent.) Exemplaria uetera, Vt paruo admodũ. Pedites equitesq; insignes donis transire, ac transuectis multæ ciuicæ coronæ uallaresq; ac murales conspectæ.) Lege & distingue, pedites equites que insignes donis transiere ac transuecti. multæ ciuicæ &c. Aeris grauis transuecta uicies centum millia, & auri triginta tria millia, id enim redactum ex captiuis dicebatur.) Beauit ærarium suo mendacio scriba. Sincera lectio, Aeris grauis transuecta uicies centum millia, quingenta triginta tria millia, id æs redactum ex captiuis dicebatur.

FINIS

IN FRAGMENTA LIBRI SEXTI TERTIAE DECADIS ANNOTATIONES.

VOD nos nacti fuimus è Spira Liuianum exemplar, ex fragmentis uetustissimorũ codicum saltuatim descriptũ uidebatur, præsertim in hoc libro Sexto tertiæ Decadis. Nam initium uoluminis fecerat librarius à particula, quam nos uix tandem in medio libro reperimus, abruptis uerbis. Cum ea cohęrebat aliquot paginis intermedijs omissis, libri finis. Deinde quum Septimũ librum conferre cœpissemus, iterum particulam inuenimus quæ ad Sextum librum pertinebat. Vide miram cõfusionem. Nos in hijs Annotationibus excusorum codicum ordinem sequimur. Sacra fracta, ac spoliata deûm delubra.) Pro sex istis dictionibus, nos tantum quatuor reposuimus, Et refracta deûm delubra. Castigator quia connexis syllabis scriptum reperit & refracta, substituit ipse, sacra fracta. Deinde quum superessent duæ dictiones, deûm delubra, ne nullus esset sensus, adiecit has uoces ac spoliata. Iam substantiue sacrum usurpare magis poëticum est, ut apud Persium: In sacro quid facit aurum? Itaq; potius sacraria fracta dixisset Liuius, ut de proditis Bacchanalibus libro nono Decadis quartę, Deinde purè lautum in sacrarium deducturã. Et mox, Ancillam se ait dominę comitem id tum sacrariũ intrasse. Nam sacrum ipsum est sacrificiũ, ut ibidem: Quæ in ludo simili Bacchanalibus in sacro nocturno solerent fieri. Porrò refringendi uerbum sępe apud Liuium comperias, ut hoc libro sexto ad finem: Et porta intus forisq; pariter refringi cœpit. Et libro septimo: Deinde proxime refracta porta. Ita ut ne nudo quidem solo, reliquis direptis, al.) In ueteri codice est, relijs direptæ fortunæ, Reposuimus nos, reliquijs direptæ fort. Intelligenda autem per appositionem sententia, nudo solo subaudi agrorum ædificiorumq;, quæ erant reliquiæ direptæ fortunæ. Hoc tametsi leuiculum, non animaduersum, castigatorem decepit. Saltem quæ cõparent.) Non potest ulli dubium uideri legendũ esse compareant modo potentiali, etiamsi scriptus liber nullus monuisset. Maneant, inquit Marcellus.) In exemplari manu scripto legitur: Maneant immo inquit Marc. Neq; est hic ociosa confirmantis particula. Sed non quid ego fecerim in dis. u.) Post hæc uerba omissa erat sententia, quam nos in contextũ inseruimus, nempe hæc, quem quicquid in hostibus feci, ius belli defendit. Tametsi illic deprauatè scriptum erat defendendi. Ingentem saltum hoc loco fecit librarius, quemadmodũ pauloante meminimus. Auspicijs, ac per.) Reposuimus ex scripto codice, auspicijsq; & per n. Breui tempore, hinc o.) Prodigiose corruptus est hic locus. Legendũ quemadmodum castigauimus, breui extorre hinc omne Punicum nomen. Vt breui sit aduerbiũ. Significat extorris exulem, uelut qui extra terram siue patriam sit pulsus. Rursum Liuius libro septimo: Extorrem agro Romano, procul terræ contactu alto mergendum. Libro quinto primæ Decadis coniungit exulem & extorrem: Ne exulem extorrem, inquit, populum Romanũ ab solo patrio ac dijs penatibus in hostium urbem agerent. Distinguenda autem uerba hoc modo: Animus quoq; m.m.m.a.h.t.u. præsagit, nostram Hispaniam esse: breui extorre hinc omne Punicũ nomen, maria terrasq; fœda fuga impleturum. Trifariam exercitus in diu.r. distraxere.) Exercitus uertimus in exercitũ (sic enim est in ueteri libro) ut intelligas ex uno exercitu treis factos. Ibi pecuniæ.) Vetus habet: Ibi pecunia. Et sequitur paulopost: Hic pecunia omnis hostium. Et nescio an unam Hispaniæ oram, quæ nostro ad.m.) Hæc uerba nullo sensu dicta sunt. Reposuimus ex ueteri libro, & nescio an unum in Hispaniæ ora quã nostro adiacet mari. Est autem quâ aduerbialiter hic legendum. Vt eodem tempore exercitus ostenderet.) Hũc locum mutilum integrum fecimus, ascriptis uerbis ex antiquo uolumine quæ deerãt, hoc modo: Vt eodem tempore Scipio ab terra exercitum ostenderet, classis portum intraret. Expunximus enim coniunctionem quæ ultimam clausulam connectebat, qua nihil hic est opus. Porrò huic loco non frustra asteriscum apposuerat Asulanus. Nullum obiectum uallum.) Exemplar scriptum habet tantum, nullum obiectum. Perpensa sententia, legendũ opinor hunc locum sic: His ab tergo, nam frons natura tuta erat, uallum obiectum. Sensus est. A tergo castris uallum obiectum, ne obruerentur: à fronte uero minime, quum illac natura locus munitus esset. Assignat iterum rationẽ paulo post cur à fronte nullum uallum opposuerit, Vnde, inquit, quum tam parui operis munitio esset, non obiecit uallum Imperator Romanus. Cæterũ sita Carthago sic est.) Castigaui: Etenim sita C. Nam reddit causam nõ obiecti à fronte ualli. Paulo plus.) Paululo plus. Patulum, & ad sept.) Castigauimus, paulum etiam ad sept. hoc est modice. Ex antiquo. Vtcũq; exæstuat mare.) Adiecimus clausulam quæ deerat, Vtcũq; exæstuat aut deficit mare. Circumuectusq; classe.) Scripsimus classem. Et mox pro interim intenti. Ex ueteri. Quod ad urbem potissimum oppugnandam bello orsus esset.) Quatuor insignes mendæ sunt in hac breui oratiuncula. & sensus est inuersus, imò prorsus nullus. Sic autem Liuius scripsit, quod ab urbe potissimũ oppugnanda bellum orsus esset. Mox gerundium hortãdo quod sequitur, debebat esse cohortando. In ditionem nostram tradent.) Nostram aliquis adiecerat.

Hic tormenta, arma.) Omissum fuit hic uocabulum armamenta, hoc modo: Hic tormẽta, armamenta, arma. Sic deerat mox particula &, qui simul uos instruet, quum deberet esse, qui simul & uos instruet, & hostes nudabit. Et hic deerat pagina, aut amplius in exemplari manu scripto. Intentis omnibus ad opem ferendam.) Legendum ad opem eò ferendam. Vt nemo sentiret ante à tergo cap.) Vt nemo ante à tergo senserit capt. Vtrinq; ancipitem host.h.) Reposuimus ex ueteri codice. Et utrinque

Extorris

ancipitem h.h.Porrò non eſt hic ſuperuacanea connectens particula,&c. Et porta intus forisq; pariter refringi cœpta.) Emendaui cœpit.Ex manu ſcripto.Neq; enim affectauit Liuius figuram ſimiliter cadentis. Partem ipſe ad arcem ducit.) Induximus & dictionem partem,quæ non eſt in codice ueteri,non alia de cauſa additam hic à caſtigatore,q̃ quod non putarat abſolute ducendi uerbum à Liuio uſurpari. Catapultæ maximæ fermè centũ uiginti.) In ueteri codice eſt maximæ formæ. Et hic ubiq; certos numeros appoſitos habet. Libræ fermè omnes pondo.) Non libræ legendum eſt,ſed librales. At naues on.)Deleuimus at particulam,non ex antiquo libro,ſed aliunde adiectam. Et nauali alia materia.) In codice ſcripto mendoſe legitur,naualia materia.Opinor duntaxat legendum, nauali materia. Vt de lignis intelligas. Inter tantas opes bellicas Car.) Reſtituimus:Inter tantas opes belli captas Carthago ip.f. Et in capiẽda urbe.) Diſpunximus præpoſitionẽ in,quã elegantius ſubaudias. Feſſosq; milit.omnib.uno die belli operibus.)Caſtigauimus operis,autoritatem ſequuti uoluminis manu ſcripti,quæ uox huic loco maxime quadrat.Significat autem opera actionem ipſam cuius finis eſt opus . Opera militaria ſunt munitiones caſtrorũ, ut quum de Marcello paulopoſt dicit, & opere perfecto extemplo in aciem legiones ducebat.Et rurſum:Caſtra inde ponentem undiq; munitores operibus prohibet.Libro quinto primæ Decadis:Ad opus,inquit,milites traducti.Operũ omnium longe maximum ac laborioſiſſimũ, cuniculus in arcem hoſtium agi cœptus. Eodem libro paulopoſt: Operibus tamen,inquit,nõ ui expugnata eſt.Item libro nono ſignificãtiſsime de Gallis:Quando nec foſſa ualloq;,inquit, ab ignauiſſimo ad opera ac muniendum hoſte clauſi eſſent.At operæ ſunt ipſi labores & officia militum, ut in dimicando decurrendoq; & reliquis exercitijs. Nec conſtant opera ſine operis.Liuius noſter libro quinto primæ Decadis : Nuſquam,inquit, nec opera ſine emolumento,nec emolumentum fermè ſine impenſa opera eſt. Pretium tamen muralis coronæ decus eius eſſe.) Docuit hunc locum ſic emendandũ liber uetus,præcipuum muralis coronæ decus,eius eſſe. Q.Tyberilius centurio.) Legendum : Q.Trebellius centurio. Socijs C.Lælius claſſicis, Legionarijs M.S.) Volumen ſcriptum habet.Leliusq; tectus claſſis.Proinde legendum eſt indubie:Socijs C.Lælius Præfectus claſſis,legionarijs M.Sempr.Tuditanus aderat,quemadmodũ & nos in cõtextu caſtigauimus. Intelligit autem per ſocios,ſocios nauales,ut nihil fuerit opus addere claſſicis. Adiuuat noſtram emendationem quod paulopoſt ſequitur:Ante omnes C.Lælium præfectum claſſis &c. Corneliũ Claudium.) Vetuſtus codex docet legendum,P.Cornelium Caudinum. Tantæ indignitatis nõ tam aduocati.) Emendaui,amori tantæ dignitatis. Per omnes deos apparatos iurare magis.) Legendũ eſt iuxta antiquum uolumen paratos iurare,hoc eſt,promptos. Apparatus ad cultum refertur. Quod uero paulopoſt ſequitur, ad concionem aduocauit,illic eſt uocauit,& comperiſſe non compertum habere. Ac XXX bobus donauit.) In ſcripto codice eſt uiginti bubus d.Porrò mira uarietas in numeris eſt. Non de pondere auri argentiq; & redactæ pecuniæ conuenit.) Volumen antiquum habet: Non de numero auri atq; argenti, & redacta pecunia conuenit. Si aliquibus aſſentiri neſſe eſt.) Exemplar uetus habet:Si aliquis adſentiri n. Niſi ſit aliqueis pro aliquibus.Poſſet etiam legi alicui, ſubaudi ſcriptorum prodentium illa. Media ſimilliima ueris ſunt.) Arbitror Liuium ſcripſiſſe quemadmodum eſt in ueteri,media ſimilia ueri ſunt. Quid autem opus fuit ſimilia ueri mutare in ſimillima ueris,quum latine & eleganter dicamus ſimile ueri. Quàm triſti ſub .ſeru.)Lectio uetus,q̃ à triſti ſubiectas ſeruitio Nec uacat à particula ſignificans ſubiectionem q̃ pariat triſte ſeruitium. Sic libro ſeptimo:Scipio auidior etiam certaminis erat,cum à ſpe quam ſucceſſus rerum augebat,tum quod. Sic enim locum emendauimus,quum prius legeretur,cum ea ſpe. Inter hæc è media turba.)In exemplari ſcripto tantum eſt , media turba, ut ſubaudire poſſis,è uel in media turba. Cum Scipio nihil profecto.) Vetus. Quum Scipio nihil defuturum ijs profecto diceret. Alia mihi cura.) In antiquo uolumine legitur:Alia me angit cura,ætatem harum intuentem. Animum ſtimulat.) Hæc uerba non ſunt in libro manu ſcripto. Stabant ætate & forma.)Sic procul dubio Liuius ſcripſit,quemadmodum manu ſcriptum uolumen docet:Simul ætate & forma florentes circa eam Indibilis filiæ erant,aliæq; nobilitate pari. Cæterũ quãdo ſimul in ſtimulat uerterat caſtigator,opus erat uerbũ aliquod inſulcire. Adiecit itaq; de ſuo uerbũ ſtabãt. Nec minorẽ arguit,uel ſcribæ uel caſtigatoris ſupinitatẽ,qđ hactenus in uulgatis exẽplaribus,p aliæq; nobilitate pari,legimus eq; nobilitate pari. An ſi ſorores erãt,nõ erant pari nobilitate? Suſpicatus fortaſſe eſt ſcriba nõ fuiſſe germanas. Ne quid qđ ſanctũ uſq; eſſet apud uos, uiolareť.)Deprauata & hæc ſentẽtia. Legendũ enĩ hoc modo diſtinctis uerbis,ne qđ ſanctũ uſq; eſſet, apud nos uiolareť. Sic enĩ eſt in manu ſcripto codice.Q.D.Turpe eſſe uiolari apđ Romanos qđ apud ullos Barbaros ſanctũ ſit. Dignitasq; facit.) Facit nõ erat in libro ueteri, ſed ſuperne quidã uerbum, monet,adiecerat. Veſtra quoq; uirtus dignitasq; monet. Quàm ciuium coniuges.) Legendum q̃ hoſpitum coniuges,iuxta uetuſtum librum. Deſponſatam eam eſſe.) Deſponſam eſt in ueteri.

Cui Luccio nomen erat.) Hic & paulopoſt exemplar ſcriptum habet:Allucio,non Luccio.Et mox à domo non ab domo. Minor ſit inter nos.) Tu ſcribe ueteris libri fidem ſecutus, quo minus ſit huius inter nos ſermonis uerecundia. Vult autem Scipio nullam uerecundiam eſſe eius ſermonis,qui de caſto amore ſit inſtitutus inter iuuenes præſertim. Cum ſponſa tua uocata à militibus n.) Pro uocatà reponi debet,capta. Quia ipſe,ſi f.l.ludo æt.præſertim illecto & læto legitimoq; amore.) Hic locus multorum calamis deprauatus eſt,dum pro in recto alius ſubſtituit illecto,alius & læto. Sic autem legi debet:Et forma faceret fidem,quia ipſe ſi frui liceret ludo ætatis,præſertim recto & legitimo amo-

re,&

re,& non respub.&c. Tuo,cuius sponsa est,amori fauco.) Legendum ex fide codicis uetusti: Tuo, cuius possum,amori fauco. Fuit sponsa tua) Sic distingue. Fuit sponsa tua apud me,eadem qua apud soceros tuos parentesq; suos uerecundia. Seruata tibi est,ut inuiol. Adolescens simul pudore, gaudioq; perculsus.) Sic castigauimus ad exemplar uetus. Quum adulescens simul pudore & gaudio perfusus,dextram Scipionis tenens,deos omneis inuocaret ad gratiam illi pro se referendam,q.s.n.s.s. pro suo a.atque illius erga se merito esset,parentes inde cognatiq; uirginis appellati. Mira hic partim scribæ partim castigantis negligentia accidit, ut ex una sententia geminam fecerit,quum particula sublata,& uerbo inuocaret in inuocare mutato. Quid autem opus fuit pro perfusus supponere, perculsus quod ad metum & terrorem refertur: Vt nihil dicam quod ablatiuus merito,omissus fuit. Vt id ab se donum acciperet.) Pro ab se quidam,in exemplari uetusto scripserat ipse. Satis omnibus compositis.) Emendauimus in ueteri,rebus omnibus compositis. Captiuis Magone,& quind.) In scripto legitur: Captiuis,cum Magone & q. Vt intelligas & alios captiuos præter Magonem,& quindecim senatores,naui impositos. Præpilatisq; missilibus.) Codex antiquus habet hic,piatisq; missilibus. Suspicor scribendum, pilatisq; missilibus. Remigio classis ciues, militesq; tranquillo.) Vitiatus locus est,quum pro Remigium scriptum sit Remigio,& pro classiciq;,classis ciues. Legendum autem attestante uetusto uolumine: Remigium,classiciq; milites tranquillo in altum euecti. Porrò sic uocat Liuius Remigium ipsam multitudinem remigū,quemadmodum Horatius dixit in Epistolis: Remigium uitiosum Ithacensis Vlyssei. Respub.ipsa strepebat apparatu belli. Fabris omniū generum in publica officina inclusis data cuncta,quam pari cura subibat.) Et hæ clausulæ miris modis interpolatæ sunt. Nec lectio ueteris libri prorsus bene habet,quæ est huiusmodi: Vrbs ipsa strepebat apparatu bellicam officinam inclusis. Dux cuncta pari cura obibat,nunc in class ac nauali erat, nunc cum legionibus decurrebat,nunc operibus aspiciendis temp.dabat. Porrò suspicor legendū: Vrbs ipsa strepebat apparatu belli,publica officina inclusis. subaudi opificibus strepebat. Nam de illis loquitur,de quibus suprà dixit: Destinauit opifices,ad duo millia hominum erant,eos publicos fore cum spe propinqua libertatis. Iam uide quomodo interpolatus sit iste locus. Primū pro urbs ipsa subdidit castigator Resp. ipsa,quasi respub. strepere possit. Deinde hæc uerba: Fabris omnium generum fortassis adiecit de suo. Clausulamq; elegantem, Dux cuncta pari cura obibat,ipse sic mutauit,data cuncta,quam pari cura subibat,ut de officina intelligamus. Postremo omisit oratiunculas, nunc in classe ac nauali erat,nuc cum legionibus decurrebat. Refectisq; quos quassauerant,muris.) Vetus exemplar habet: Refectisq; quæ quassata erant muri. Cuius rei tam paruo præmio.) Apparet ex scriptura libri uetusti, legi etiam posse: Eius rei tam paruæ præmio.

Perculsus

Remigium

IN LIBRVM SEPTIMVM TERTIAE DECADIS
Annotationes pe Beatum Rhenanum.

IN Italia autem Consul.) In ueteri codice non est autem. Prædæ aliquantum eius m iti fuit concessum.) Exemplar manu scriptum habet,præda,& aliquātum eius fuit militum concessa. Arbitror legendum, Prædę aliquantum. Vsui militum concessa. Vt sit sensus: Prædæ aliquantum subaudi captum est. Vsui militum concessa s.fuit præda. Nam sequitur infrà: Ibi ad quatuor millia hominum capta,& cæteræ prædæ aliquantum. Tantum gaudij.) Vetus: Tantum gaudium. Pari audacia Romanus.) Emendauimus: Par audacia Romanus. Nam sequitur, consilio & uiribus impar. Et sic est in libro scripto. Et sinistra ala acriter pugnam inierunt.) Reposuimus: Et sexta,alacriter pugnam inierunt. Nam mox meminit sextæ legionis & quintæ. Occiditq; principes.) Hoc uerbum uidetur aliquis adiecisse. Mihi magis arridet uetusti codicis lectio cum participio perempti,quod in margine quidam ascripserat hoc modo. Principes qui cum Fuluio colloquia occulta habuisse comperti sunt,perempti. Semiermes.) Scriptura uetus satis ostendit non semiermes, sed inermes legendū esse. Et Romæ q.cum luctus ex p.tum.) Video potius scribendum iuxta uolumen antiquū: Et Romæ quidem q; luctus ex p.tam timor in s.e. In multum diei.) Castigaui in multū diem. Ex ueteri. Aduersus prodijt.) Prodit illic legitur,sicu pauloante,dexteræ alæ sinistra subit. Nō subijt. Locauit autem omne frumentum.) Deprauata clausula. Legendū attestante uetusta scriptura: Locauit autem omnem frumento. subaudi,agrum, ut uidelicet frumentum perciperet. Sibimetipsis tecta militariter c.) Scribe sibimet ipsos,ut sint duæ dictiones. Stramento intecta,omnibus uelut de industria alimentis ignis.) Hic locus cum mihi displiceret propter ablatiuum omnibus,inspexi uetus exemplar,& reperi illic scriptum non omnibus sed omne. Verum nec sic uidebam Liuianum constare candorem. Itaq; diutile expensis non solum uerbis sententiæ cohærentis, sed ipsis etiam elementis deprauati uocabuli, huc sum adductus,ut putem à Liuio scriptum fuisse,non omne sed omnia,sic ordinanda siue distinguenda sententia: Erant autem pleraq; ex cratibus aut tabulis facta,alia arundine texta,stramento intecta omnia, uelut de industria alimentis ignis. Vt uidelicet ablatiuus alimentis referatur ad priores ablatiuos,cratibus,tabulis,arundine & stramento. C L X X Campani.) Scribendum Capuani, sicut pauloante: Ne deesset materia in Capuanos sæu endi. Non Campanos. Nam Capuæ res hæc accidit, de qua hic loquitur. Sunt tamen Capuani & Campani, quod in Campania sita sit Capua. In Hetruriā legati.)

In exem

In exemplari ſcripto legitur: In Aetoliam legati. Ne aut conſulem Marcellum.) Expunximus Marcellum. Quæ proſpera prælia.) Repoſuimus quæ is proſp. Ex ueteri. Quàm Romano.) Vetus habet, ꝙ Romanis eſſe adfirmabant. L.Geminum.) In antiquo eſt, Genutium. Pateram ex quinque pondo auri factam.) Ex ſcripto codice legendum: Pateram auream ex quinq; pondo factam. Subauditur autem auri. Iis quoq; quæ darentur, portatæ togæ pr.) Videtur antiqui libri lectio eſſe: Iis quoque quæ darentur portata, togæ prętextæ. Multa ea æſtate.) Vetus. Multa æſtate qua hæc f.

Peruenisset.) In ueteri, uenisset. Et mox: Ibi de ſuis rebus. Non, ubi. Neminem Siculum, qui metu inde fugati abfuerint, eſſe.) Hęc uerba ſignificant, nullum ex Siculis qui aliquando fugerint, eſſe in Sicilia. At M. Valerius COS. contrariũ hic Romano ſenatui perſuadet. Legendũ igitur quemadmodum caſtigauimus ex ſcripto codice: Neminem Siculum, qui fugati metu inde abfuerint, nõ eſſe. Subaudi in Sicilia, hoc eſt in Siciliam rediiſſe. Honores omnibus ad exoluendam fidem à cõſule habiti.) Hoc ſatis obſcure dictum eſt ad exoluendam fidem. nam oportet aliquid ſubintelligere, puta ſenatus, ipſius, aut alterius cuiuſpiam. Clarius autẽ loqui ſolet Liuius. Proinde magis mihi probatur lectio manu ſcripti codicis, quę ſic habet: Honores omnibus ad exoluendam fidem conſulis habiti. Vt intelligas Regulis iſtis habitum honorem à ſenatu, quo liberarent fidem conſulis M. Valerij, qui fidem ſuam illis obſtrinxerat, futurũ ut ſi Romam uenirent, honoribus afficerentur. Quo ordine uel.) Hæc uerba non ſunt in antiquo codice. Sed tãtum, ut ſciret quo in ſtatu res Africæ eſſent: Quare diſpunximus adiectitiam clauſulam. Sed Dictatorem comitior. hab. dici, & extemplo.) Quid opus fuit hic mutare Liuij uerba? Procul dubio non conſuluit ueteres libros, qui deſcriptum ab hinc annis centum Liuianum exemplar caſtigare eſt aggreſſus. Melius & elegãtius in ſcripto uolumine legitur, nempe ſic. Vt non expectanda comitia cõſulis cenſeret, ſed dictatore comitiorum habendorũ cauſa dicto, extemplo in prouinciam redeundum, quemadmodũ & nos caſtigauimus in cõtextu. Eodemq; iure uocatæ reliquæ inclinaſſent.) Volumen ſcriptum non habet reliquę, ſed tantum eodemq; iure uocatæ inclinaſſent. Porrò, eodemq; aduerbium eſt, & iure ſeptimo caſu dictum, ut & forte. Itaq; ſi ſuum nomen dictator acciperet.) In exemplari uetuſto, ſi ſuum n.d. exciperet legitur. Vnde coniicio ſic hunc Liuij locum caſtigandum, Itaq; ni ſuum nomen Dictator exciperet. Cum Flaminius.) Indicant ueſtigia ſcripturæ ueteris, tametſi mendoſa deeſſe hic prænomen Flaminij, puta C. aut P. Plebemq; ſciſſe.) Eſt in ſcripto, iuſſiſſe. Sed neſcio an mendoſe, ſicut & ſuprà, quem populus iuſſiſſet dictatorem.

Exemplumq; ea in re.) Repoſuimus ex antiquo libro, exemplaq;. Nam ſubdit, uetus L. Poſthumij, recens Q. Fabij. Sic enim legi debet: Non recensq; Q. Fabij. Patribus id tempus Reipub.) In margine uetuſti codicis aſcriptum erat, uerbum intereſſe. Hi cenſores.) Caſtigauimus: Sed hi cenſores. Et mox pro Reipub. ſcripſimus publicæ rei. Sic enim antiquus liber habet. Et ſic eſt legendũ. Pro temporis huius copia magnifici apparatus.) Vetus habet: Pro temporis eius copia magnifice apparatos.

Ab Scipione geſtas ſupplicationes.) Scripſimus à P. Scipione geſtas ſupplicationem. Et paulopoſt pro, Quod mihi minus, ſed mihi minus. Ex uolumine ſcripto. C. Calpurnius præeſſet.) Emendauimus præfuiſſet. Quem Q. Fuluius habuiſſet.) Hanc ſententiam in uulgatis exemplaribus tranſpoſitam ex ueteri libro ſic ſuo loco reſtituimus: Capuam exercitumq; quem Q. Fuluius habuiſſet, T. Quintius obtineret. Exercitumq; qui tum iam Arimini erat.) Sic uidetur legendũ iuxta ſcriptum exemplar: Prouinciam exercitũq; (Arimini erat) acciperet. His quoq; eſt.) Huiuſmodi lectionem indicat uetuſtus codex, (His quoq; enim prorogatũ imperium) in Sicilia Cannenſis exercitus datus. Nam ſequitur infrà: Et in Sicilia ita diuiſæ res. Sex. Cæſari Cannenſis exercitus eſt datus. C. Aurun. eædem in Sardiniam.) Scripſimus in Sardinia. Hic unam paginam tranſſilire coacti fuimus ob defectum qui erat in exemplari manu ſcripto, quod ex Spirenſi bibliotheca nacti fueramus. Idem ſocios conſenſiſſe omnes) Sic diſtinximus. Idem ſocios. Subaudi facturos. Conſenſiſſe omnes. Quæ officio deceſſiſſent.) Miror cur hic libuerit caſtigatori ſupponere deceſſiſſent, quum in ueteri codice ſit deceſſerint. Tentatis prius aliarum col.) Caſtigauimus ex ueteri libro, Pertentatis pr. al. col. animis. Aliud autem eſt, tentatis, aliud pertentatis, nimirum hoc poſterius abſolutam diligentiam arguit.

Sequi in ſenatum eos iuſ.) Expunximus accuſatiuum eos, qui elegantius ſubauditur. Nam præcedit merito eorum, & collaudari eos. Nec eſt in ſcripto codice. Signini fuere & Nolani.) In Spirenſi uolumine non eſt Nolani, Venuſinorũ uero uocabulũ quod omiſſum erat in uulgatis æditionibus, inſeruimus poſt Nucerinos. Nec eſt illic Firmiani, quum oppidum Firmum appelletur nõ Firmium. Eſt & Spoletini non Spoletani. Et ad populum actę.) Vetuſti codicis lectio: Et apud populum actæ.

Firmani

Spoletini

Quod in ſ.ęr. ad ult. caſus ſeruabatur.) Liber ſcriptus habet ſeruaretur. Sic autem & infrà loquitur Liuius. Non eas, inquit, ſolum quæ remis agerẽtur. Non agebantur. Cenſores ut agrum Camp. fruendum loc. Caſtigauimus: Duo cenſores. Porrò ſic dicit hic eleganter, ut agrum Campanũ fruendum locarent, quemadmodũ ſupra dixit: Simul ut cum agro tecta urbis fruenda locarent. Et his T. Manlius.) Expũximus particulam &. Et ius liberum.) Pro &, hic ſubſtituimus, ei datiuum. Qui equo mereri deberent.) Emendauimus, merere. Ne remorandi quidem cau.) Antiqua lectio: Ne morandi quidem. Et quia in animum induxerat.) Addidimus uocabulũ ita: Et quia ita in animum indux.

um fruen

locare

Prægreſſum eum aſſequitur.) Pronomen eum quum non ſit in codice ſcripto, & elegantius ſubaudiatur, ſubmouimus. Non caſtra ponere pati.) Hunc locum mutilum ita ſuppleuimus & ordinauimus ex

mus ex libro uetusto. Non iter quietos facere, castra non ponere pati. Dextera alsa.) Castigauimus: Dextera ala. Dum alij trepidi cedūt.) Ex ueteri libro scripsimus, trepide. Nam sequit̃, alij segniter.

Et uictos sequendo, priore aestate absumpsistis.) Legendum, priorem aestatem absumpsistis. Sic autem saepe Liuius loquitur. Vt infrà. Primum diem quo fines hostium ingressi sunt, populando absumpserūt. Et rursus: Cum hyemem totam recōciliandis Barbarorum animis, partim remissione obsidum captiuorumq; absumpsisset. Et iterum: Ipse reliquum aestatis recipiendis in fidem Hispaniae populis absumpsit. Et cuius ipsius pudere ac poenitere uos oportet, referam.) Hanc sententiam castigator quispiam additis dictionibus interpolauit. Nec enim est: Et cuius, aut uerbū referam in exemplari Spirensi. Sed. Cuius & ipsius pudere ac poenitere uos oportet: nempe aequis manibus. Suspicor uero pro ipsius scribendū ipsos. Cuius & ipsos pud. ac poeni. uos op. Et est initium nouae sententiae. Nec opus est uerbo referam, quum cohaereant alioqui quae sequūtur. Nam sensus est. Cuius & ipsos pudere ac poenitere uos oportet, hoc ipsum est, quod aequis manibus hesterna die diremistis pugnam. Cum exercitu meo eloqui uideor.) Quid illi uenit in mētem, qui hic eloqui pro uerbo loqui supposuit, quod legitur in codice scripto? Districtis gladijs discinctos destituit.) Obscura lectio simul & mēdosa. Vetus exemplar habet: Destrinctis gladijs cinctos destituit. Non dubito quin scripserit Liuius, destrinctis gladijs cinctu destituit. Vt ea ignominia affectos intelligas, qua male se gerentibus in prelio militibus & gladij à lateribus auferuntur: & ipse cinctus siue cingulum, ut discincti & soluti incedant. Vsurpatur substantiue cinctus. Vnde Virgilianum illud: Cinctuq; Gabino. Ita concio dimissa, fatendo iure ac m.) Pro fatendo scribendum est fatentiū. Ordinati armatiq;.) Spirense uolumen habet, armati ornatiq;. Indicant autem sequentia nondum ordinatos fuisse. Et intellige ornatos post stragem proximam ex qua laceri redierant. Sic libro nono huius Decadis: Diemq; ijs, qua equis armisq; instructi atque ornati adessent, edixit. Viribus quoq; sufficerent.) Expunximus quoq;. Neq; enim est in libro scripto. Copias educit.) Scripsimus & copias educit. Hortator testisq; praesens firmabat.) In ueteri codice haec appositiue leguntur, sine particula que: Hortator testis praesens firmabat. Et partim conculcatis.) Reposuimus antiquum uocabulum quo Liuius usus est, quemadmodū testatur exemplar scriptum, nempe occulcatis. Est autem occulco pro obculco, ab ob & calco. Et tam conserta turba.) Vetus mendose habet, & eum conferat turba. Opinor scribendum: & in cōserta turba. Consternatas agit q.i.m.i. reguntur.) Restituimus ex Spirensi codice, consternatā agit, q; insid. m. imperio regitur. Subaudi beluam. Qui prosequerentur agmen.) Antiqua lectio, sequerentur agmen. Recepti sunt.) Scripsimus accepti, deleto uerbo sunt. Tu intellige clementer acceptos, clementer tractatos. Quam lectionem & aeditio Romana cōtinet. Ad caetera inopem, se recepere.) Vetus codex habet, concessere. quem & nos secuti sumus. Atq; inter populares tum honorati.) Exemplaris antiqui simul & Romanae aeditionis lectio, tam honorati. Pro transfuga iussus.) In Spirensi uolumine legitur profuga. Nos castigauimus perfuga, sublata praepositione pro, quae in uulgatis aeditionibus male recepta est. Simul à portu & à nauibus quae ab aperto mari.) Scripsimus & à portu & à nau. quae aperto mari. Nam sic habet antiqua lectio. Qui praefectus classis fuerat.) Inseruimus uocabulum antea, Qui praefectus antea classis fuerat. Et pro illo loco praepositus, scripsimus illi loco praep. Vt captae urbis interdum excitatur clamor.) Excitaretur castigauimus, quemadmodū & Romana habet aeditio. Et mox pro signaq; inferri scripsimus, ac signa. Accedebat sonus.) Vtrobiq; legitur accidebat in codice uetusto. Item quum ex temporis. Non quū & ex temporis spacio. Qua Brutiorum praesidium esse agitatae proditionis conciliator nunciauerat.) Haec mendosa lectio non solum in Romana aeditione, sed & in caeteris omnibus quae inde propagatae sunt inoleuit. Antiquum uolumen habet: Qua Brutiorum cohortem praesidium agitare prodit. conci. nūciauerat. Tametsi deprauate scriptum est illic cogitare pro agitare. Porrò librarius casu cohortem accusatiuum omiserat. Et castigator non inspecto codice uetusto, quum uerbum agitare nō admodum quadraret, adiecit aliud uerbum, nempe esse. & agitare uertit in agitatae, ut cōiungeretur cum genitiuo proditionis. Nos locum restituimus in contextu.

Inde & proxima ref.) Scripsimus: Deinde proxima ref. porta. Nam sic habet uolumen scriptum.

Prius penè q; consere.) Voculam pene expunximus. Et mox, pro ex equo praecipitatum esse scripsimus praecipitasse. Sic Liuius infrà: Quum in Italia ad Thrasimenum & Cannas praecipitasset Romana respublica. Itē libro sexto primae Decadis: Ipsi, inquit, in insidias praecipitauere ibi. Hoc uerbum usurpat absolute. Vt Syracusarum ornamenta aequauerint.) Fecimus ex aequauerint, ęquarent. & pro, sed & maiore scripsimus, sed maiore. Cursum agmine facto.) Corrupta uerba sunt. Legēdum, attestante ueteri libro: Cursim agmine acto. In aeditione Romana, & ea quam proxime nobis Colonia Agrippina dedit, curante Ioan. Sobio uiro optimo, recte legitur, cursim. Verū in altero uocabulo dormitatum est. Impunita ijs priora fore.) Sustulimus datiuū ijs. Et infrà pro, dolo inuictus fuisset, scripsimus, esset. Tantis augescere incrementis.) Legendum iuxta ueterem scripturam, tacitis augesc. incrementis. Et mox, quâ coepissent ruerent. Non quâ coepissent, fluerent: quemadmodum reposuimus. Demiror Venetos & Colonienses non dignatos inspicere aeditionem Romanam, in qua posterius uocabulum recte habet. Cum ea spe.) Legendum: Quum à spe, quam suc. t. augebat, hoc est, propter spem. Porrò mire elegans est à particula in hoc significatu. Cum ijs copijs.) Quid opus fuit hic addere copijs quum praecedat, copias auxerat. Et mox, terrestribus copijs. Huiusmodi dictiones à

Absumere aestatē aut hyemem

Destrinctis gladijs cinctu destituit

Agitare praesidium

Praecipito absolute

Cursim agmine acto

A spe

professoribus inter enarrandū adduntur,quum uerba autoris exponūt. Et deinde à parum attentis re/
cipiuntur in cõtextum. Iam enim & Lęlius.) Spirense exemplar huiusmodi lectionem uidetur con
tinere. Ab Tarracone egressus (& Lęlius redierat ab Roma sine q.n.m.r.m.uolebat.) Tametsi lacunu
la erat post uocabulum egressus. Quàm glorianti eam uelut primam occasionem raptam.) Mendo
sus locus est. In manu scripto legitur,qua glorianti ea uelut primam occasionē rapta, Suspicor sic scri/
psisse Liuium,ꝙ glorianti ea ut sub primam occasionem rapta. Nisi quis malit legere,uelut ad primā.
Neq; enim se reprehendere nomen hominum,si tam anceps od.)Sic in editione Veneta legitur,sed
deprauate,quam nos cum exemplari manu scripto contulimus,propter autoritatem officinæ Asulani
cæ. Vetus codex amorem hominum habet,minus à germana Liuij lectione aberrans. Debet autē esse
morem nō amorem. Et mox, si tam , nō, si tamen. Minime fefellit hoc Iacobum Sobium admiratorem
Liuij singularem,cui Coloniensem æditionem cęteris castigatiorem debemus. Quales ex hac die.)
Scripsimus,ex ea die. Et mox operæ eorum pretium faciat,pro faceret. Insuper in conspectum eius (s.
Indibilis qui pro utroq; loquebatur) pro,in conspectū ijs. Liberiq; lachrymantibus præ gaudio red/
duntur.) Vetus exemplar tantum habet, lachrymantibus gaudio red. absq; præ. Frequens autem est
apud Liuiū casus septimus. Sic paulopost: Quum effusis gaudio lachrymis cupere uero diceret. Gau/
dio,hoc est,ob gaudium. In hospitium adducti.) Vbi in excusis codicibus est adducti, plerunq; in
scripto abducti legitur. Nec male quadrat. Nam qui adducuntur,etiam abducuntur ab eo loco in quo
sunt. Et fluuius.) In scripto tãtum est,Fluuius. Armorumq;.)Scripsimus,aut armorū. Sicut mox,
quas coepissent hostes,quas coepissent,hostibus.aliter distincta sententia. Pręterea,per quam defertur
amnis,pro deferretur. Ex libro ueteri. Per aspera primum nihil aliud,ꝙ uia impediti iere.) Antiqua
lectio,per aspreta. Et eum cæde magna in ac.altiore.)Scripsimus. Et cæde mag.in aciem altiori. Pau
lopost adiecimus particulam &,quæ deerat, Locusq; ad euadendum & medijs datus est. Et cædes fie/
rent scripsimus,pro cædes fieret. Circumfusa inde omnis multitudo.) Omnis,nō erat in Spirensi co
dice. Et pro,Romæ intolerabile esse,erat intolerandū,quemadmodū & nos castigauimus. Vt con/
festim Asdrubalem consequeretur.) Legendū persequeretur. Aut in ultima Hispaniæ amoti.) Ve/
tus habet,moti. Quod uero mox sequitur: Simul & Hispanos,scripsimus ut pro &. Simul ut Hisp.
Nec cum Romanis.) In scripto libro legitur: Nec cum Romano,subaudi,exercitu,quemadmodum
& nos mutauimus. Ingenio magis ꝙ uirtute.) Reposuimus,astu magis ꝙ u. Demiror quid castiga
tori in mentem uenerit,ut hic aliam uocem supponeret. Astus est quem in hominibus damnamus.
Venusiam in tecta milites abduxisset.) Hic tecta legunt omnes propterea quod sequitur , bis cæ/
sum exercitum eius æstiua Venusiæ sub tectis agere. Exemplar manu scriptum habet,in extra. Proin/
de malim legere in statiua. Quemadmodum de Nerone COS. dicit circa finem huius libri : Citatiore
ꝙ inde uenerat, agmine die sexto ad statiua sua atq; ad hostem peruenit. Marcellus Romam redi/
ret.) Ex fide uetusti codicis scripsimus hic,ueniret,pro rediret. Et mox absente ipso ageretur. Item,ac/
cusauit tribunus. Et diutius ibi. Vtrisq; consulibus.) Scripsimus: Vtriq; consulum. Et mox,duo con
sulum prioris anni exercitus,pro consulares. Et quæ senatus censuisset.) Videtur ex æque mendosa
codicis scripti lectione legendum: Ex quo senatus censuisset. In qua & T. Quintius Pr. fuerat.) Au
toritatem secuti manu scripti uoluminis, hanc clausulam deprauatam sic restituimus: Quæ T. Quin/
tij prætoris fuerat. Italiæ,Siciliæ,Sardiniæq;.) Scripsimus,Italiæ Siciliæq; ac Sardiniæ. Et mox pro,
& in Sicilia ita diuisa res est. Et in Sicilia ita diuisa res. Eo anno pestilentia grauis incidit in urbem a/
grosq;,quę tamen magis in morbos longos,ꝙ in perniciales euasit.) In primis certum est non esse le/
gendum,in urbem agrosq;,quemadmodū uulgo legūt omnes, sed,per urbem agrosq;. Sic enim est in
ueteri uolumine. Castigatori non est uisa satis latina locutio,incidit per urbem. quare mutauit,pro per
scripsit in. At quid dicemus de dictione perniciales quæ sequitur. Perniciosus legimus, uerum perni/
cialis non reperitur apud autores. Subest,ni fallor,mendum. Scriptum exemplar habet,inpermitiales.
Diu me hic scrupus occupatū habuit. Et tandem quum cogitarem non esse tam inepte loquacem Li/
uium,ut quum dixerit magis in longos morbos, præpositionem in statim repetat & dicat, ꝙ in perni/
ciales,deprehendi unum esse uocabulum & indubie legendum,interniciales. Dictum autem est inter/
nicialis,ea forma qua dicimus exitialis. Significat interniciale quod necē affert. Sanè potest pernicio/
sum esse siue perniciale, ut uulgatum errorem sequar , quod tamen non sit letiferum . Accipitur enim
perniciosum etiam pro damnoso ac periculoso. Quo sensu longi & diuturni quoq; morbi sunt perni/
ciosi. Proinde uoce hic opus erat quæ plus significaret. Atq; ut hoc uocabulo uteretur hic, in causa est
quod pauloante dixit,exitiabilis prodigiorum euentus. Notū est quid sit internecio & internecíuum,
ubi præpositio inter auget. Porrò non dubito quin eruditi albo,quod aiunt, calculo meum sint proba/
turi iudicium. Nolui tamen lectionē receptam eradere,ne quis me temeritatis argueret. Sufficit hic do
ctos esse admonitos. Certè nihil clarius dici poterit,ꝙ si sic legas : Eo anno pestilētia grauis incidit,per
urbem agrosq;,quæ tamen magis in longos morbos, ꝙ interniciales euasit. Ante diem III Nonas
Quint.) Scripsimus,ad III Nonas Quintileis. Et mox,accipere. Cui traderet,Non,& cui traderet.
Biduum ad consyderandum tempus.) Vide num legendum sit,biduanum ad consyderandū. Hoc
enim magis placeret ꝙ bidui. Et uetus codex,biduum habet. Tribunis mil. præfectisq; soci. & cen/
turionibus.) Castigauimus ; Tribunos mil. præfectosq; & centuriones. Cauisq; cum cura.) Has

duas

duas uoces, cum cura, expunximus, quod non esset in exemplari Spirensi. Et pro intẽsius scripsimus, intentius. Alijs sententijs notantibus præfectum.) Mendæ postquã semel fuerint in libros receptæ, sic germanæ lectioni immixtæ latent, ut etiam à doctis uix sentiantur. Quis putaret in istis uerbis aliquid esse uitij? Et tamen est hic erratum prodigiosum. Quum hunc locum legerem primum, nõ placebat uocabulum sententijs, quod tamen septimo casu dictum uideri poterat, pro per sentẽtias. Sed quid opus erat uoce pluratiua? Inspexi Spirense exemplar, & reperi scriptum, alijs socijs notantibus. Videbam & hoc mendosum esse, sed sperabam ex aperto mendo germanam lectionem me facilius addiuinaturum. Deprehendi itaq; à Liuio ocij fuisse scriptum, quod primum ascita proxime præcedentis dictionis ultima litera s, deprauatum esset in socij, mox ob conuenientiã casuum utrinq; cohærentium in socijs foret mutatum. Id postea castigator non consyderans, sed aliò properans ac nimium fidens ingenio suo, uertit in sententijs. Sic accrescunt in monumẽtis autorum mendæ. Facilius autem sit ex primis librariorum erratis sinceram lectionem reperire, q̃ ex posterioribus nõnunquã eruditorum castigationibus. Proinde sic leges hæc Liuij uerba: Alijs ocij notantibus præfectum. Ita legendum quoque docet sequens statim clausula, quod eius socordia Tarentum proditum hosti esset. Nam ocium progignit socordiam, hoc est, desidiam & ignauiam. Coniungitur autem eleganter Notare cum genitiuo, quum reprehendere significat. Notionem de eo.) Antiqua lectio: Notitionem. Arbitror scribendum cognitionem. Hoc enim magis placeret q̃ notationem. Quod negabant unam cellam duobus recte dedicari.) Restituimus ex codice scripto: Quod neg. u. cellam amplius q̃ uni deo recte dedicari.

Alijs ocij notantibus præfectum

Reditum est.) Expunximus est, quod non sit in ueteri libro. In quo mox Annibal redit legitur, Non redijt. Subiecta res oculis nostris.) Expunximus, nostris. Et mox pro consentiente, substituimus, ad sentiente. Auctum etiam uisum in capite.) Simile extispicium describit Lucanus hijs uersibus, in primo: Quodq; nefas nullis impune apparuit extis, Ecce uidet capiti fibrarum increscere molem.

Alterius capitis, pars ægra & marcida pendet, Pars micat & celeri uenas mouet improba pulsu. Caput extorum est iecur. Et in iecore duo capita constituebant aruspices. Castra castris collata crederet.) Scripsimus diceret, Et mox, ut si collis, deleuimus particulã, ut. Deleuimus quoq; ea pronomen in sequenti uersu: Exiguũ campi ante castra erat. Deinde pro, posset excipere castigauimus, possent excipere, Et pro, ab tergo includerent uiam, intercluderent uiã. Postremo pro, neq; euadere possent in iugum, neq; euaderẽt iri iugum, eraso uerbo possent. Ad fidem omnia uetusti codicis. Interfecti A. Manlius.) Subuenimus huic loco, quem in æditione Asulanica asterisco notatum reperimus. Nam legendum est: Interfectus A. Manlius. Nec deest quicquam. Vocabulum pluratiuum interfecti, scrupulum ante iniecerat. Equitum tres.) Scripsimus, Equites tres: Et mox pro, Et tumultuatum in castris, Tumultuatum & in castris. Tam improuide isset, collegamq;.) Restituimus deprauatum locum, pro isset scribentes se, Tam improuide se collegamq;, & prope totam Rempub. in præceps dederat. Alteram scriptam laudatione filij, qui rei gestæ interfuit.) Autoritatem manu scripti uoluminis secuti, reposuimus: Alteram scripta laudatione, qui rei gestæ interfuerit. Ne cui dolus necteretur.) Legẽdum ne qui dolus. Sic enim in libro ueteri legitur. Porrò Liuius usurpat qui pro quis. Id quod & Cicero sæpe facit. Vt pro Cecinna, si qui familiam meam de fundo meo deiecerit. Si qui mihi præsto fuerit cum armatis. Idem peculiare est Septimio Tertulliano, quemadmodũ indicauimus in nostris annotationibus quas in illum scripsimus. Porrò res hæc nõ animaduersa corrumpendis autorum locis infinitis ansam dedit. Venit nunc in mentem unius loci, qui deprauate apud Ciceronem legitur, in libello cui titulus est De senectute siue Cato maior. Habẽt enim sic exemplaria typis excusa quæ uidimus hactenus: Omnia quæ curant, meminerũt, uadimonia constituta, qui sibi, quibus ipsi debeant. Quum indubie Cicero scripserit, qui sibi, cui ipsi debeant. pro quis sibi. Nam eam germanam lectionem continet exemplar Ciceronis manu scriptum, quod nos Sletstadij inuenimus apud diuum Ioannem. Sed de hijs aliâs. Si qua opera eorum opus esset.) Emendauimus: Si quò opera e. opus esset. Id est, ad aliquem locum. Rati occasionem supplicij petere, misso retro nuncio.). Vitiatum locum sic restituimus: Rati occa. supplicij peti, remisso retro nuntio. Participium misso, mutilatũ erat, & auctum inepte præcedens uerbum. Fortasse mouit castigatorem, quod dicit remisso retro: cui alterum uisum sufficere puta aut remisso, aut misso retro. Verum sic & infra loquitur Liuius: Venusiã, inquit, retro quibus uenerat itineribus repetit. Alij è turri eius portæ murisq;.) Pro duabus dictionibus, turri eius substituimus ex scripto codice, turribus. Opinor scriptum fuisse turri bus relicto spaciolo medio inter priores duas syllabas & ultimam. Id bus castigator mutauit in eius. Nam præcedit, circa portam qua uenturum hostem rebantur. Edito è speculis signo.) In spirensi codice tantum est, speculis. Non è speculis. Venusiam adducere iussit.) Scripsimus abducere. Et aliquanto post pro, & magnum luctum, magnum & luctum, Vt uidelicet magnum accusatiuus etiam ad metum referatur. Mox pro, exercitum Venusiam miserunt, reposuimus: Exercitum Venusianum miserunt. Tutasq; circa stationes.) Circa non est in exemplari scripto. Et postea legitur: Profectus ipse cum paucis equitum leuis armaturæ. Non cum paucis equitum, leuisq; armaturæ. Sulpicius ab Naupacto.) Addidimus literam prænominis. P. Sulpicius. Et mox, iussis subsequi peditibus scripsimus, se pronomine deleto. Item, nihil tale metuerent, pro metuerãt. Et ad naues, pro in naues. Quantæcunq; de Romanis tum uictoriæ.) Pro tum reposuimus tamen. Sensus est, Quantæcunq; uictoriæ, quia tamen non de quibuslibet, sed de Ro

Intercluderẽt pro includerent

Se legendum pro isset

Ne qui dolus hoc est ne quis dolus legẽdũ, pro ne cui dolus

Qui pro quis

Locus Ciceronis

Remisso retro nuncio

manis erat. Item pro, purpuraq;, purpura, particula que erasa. Per maritas domos.) Insigne erratum hic est. Non enim quemadmodum ulmos maritas dicimus, quibus coniunctæ sunt uites, sic & domos maritas uocamus, in quibus degunt matrimonio copulati. Spirense exẽplar habet, per maritũ as domos. Legendũ est: Per maritimas domos, hoc est domos ad mare sitas. Et intelligit domicilia tenuiorum. Captabat autem loca minus celebria ac parum frequẽtia. Nam sequitur; Quo minus cõspectus, eo solutior. Porrò sunt & hodie principes, qui Philippi licentiam imitentur, nõ per domos semper maritimas, sed maritatarũ discursantes cum uno aut altero comite; adeo summittendo se in priuatum fastigium, ut morionum cultus non pudeat. Vni etiam principi Achæorum Arato.) Hunc Aratum miris laudibus ornat Strabo libro octauo, tradens illum ciuitatem ad libertatem reuocasse, et adeptum regnum ab ultro offerentibus, quod longe lateq; postea ampliarit. Prolapsum in caput regem effudisset.) Iuxta scripturam ueterem pro in reposuimus per. Caderentq; circa eum multi & uulnerarentur.) Liber scriptus tantum habet, multi uulnerarentur absq; particula connectente, &. Suspicor Liuium scripsisse: Caderentq; circa eum multi, multi uulnerarentur. Neq; est in fine fugit, sed fuit. Raptus à suis atq; alteri equo insectus fuit. Et sensus est integer. Quod Pyrgum uocant.) Erasmus, quod fidem secuti manu scripti codicis, ut reliquã clausulam per Parenthesim legas, (Pyrgum uocant) duxit.

Per maritimas domos, non maritas legendum

Aratus princeps Achæorum

Fuerũt autem quatuor millia hominum, pec.) Antiqua lectio: Quatuor millia peditum hominum. Suspicor legendum, deditorum hominum. Nam præcedit, primo statim terrore adueniens cepit. Igitur, ut uerisimile est, dediderunt se. Post profectionem ex Achaia regis.) Reposuimus Philippi, loco regis. Nam sic est in scripto libro: Et mox præcedit, famã interfecti regis uulgauit. Qui tum ædilis curulis erat.) Legendum iuxta autoritatem exemplaris uetusti, tum ædilis curulis erat. Nam solet huiusmodi clausulis per parenthesim interiectis uti Liuius. Sicut modo monuimus, Pyrgum uocant.

Ac feruida ingenia imperatorum fuissent.) Reposuimus fuisse. Et omni coetu careret hominũ.) Liber uetustus habet, caruerit. Et mox, non præ se referens, sed tantum præferens in uultu habituq;. Quemadmodum & nos castigauimus. Quid ita male credito priore consulatu.) Hanc clausulam hæc uerba præcedere debent, in excusis exemplaribus hactenus desyderata: Si noxium comperissent, quid ita male credito priore cõsulatu, alterum crederent? Patriam pulsum sede sua restituisse.) Vulgo legunt omnes pulsum, & ad Furium Cam. referunt. At codex scriptus habet patriam pulsam.

Quæ ibi gererentur.) Inseruimus uocem res. Quæ res ibi gererentur. Et mox, sua omnia ijs, expunximus ijs, scriptum utrobiq; secuti uolumen. Et præsciscere quam quis eorum prouinciam.) Ex ueteri reposuimus quisq; eorum. Pro Tarento Capuam, legio una data est, cui. Reposuimus: Pro Tarento Capuam mutauerunt: Legio una data, cui Ful. Ita per prouincias diuisa, ut binæ cons.) Castigauimus, diuisa. Binæ consulum essent, ut expuncto. Nocte portam ingressus.) Nocte nõ est in codice Spirensi. Nec est hic necessarium, quum sequatur, uigilem laniauerat. Et ex decreto pontificum iterum nouendiale sacrum.) Quemadmodũ superabundat prima particula, &, ita ante nouendiale deest aduerbium, Inde, nouam auspicans sententiam, ut sic deinceps legamus: Et supplicatio diem unum fuit ex decreto pontificum. Inde nouendiale sacrum. Pure casteq;.) Pureq; & caste. Nam sic habet liber uetus. Per manus reste data.) Scripsimus: & per manus reste d. Et mox, in cliuum publicũ, In cliuum Publicium. Et infra, earumq; coloniarũ. Et earum col. Item eodem uersu, pernoctaturos se esse extra moen. Et duo millia de legionibus militum, equitumq; mille octingẽtos.) Sic restituimus: Ad duo millia de legione militum, equitum mille octingentos. Et mox, nauibus adduxisse, scripsimus aduexisse. Deincepsq; aliæ Gallicæ atq; alp.) Vocabulum aliæ nõ est in uolumine scripto. Nec est necessarium. Non ipsum solum ea oppugnatio impedijt.) Hunc locum sic restituimus: Non ipse se solum ea oppugnatione impedijt. Plenum adhuc ira.) Vetustus liber habet iræ. Nec refert. Verum hoc ad rem magis pertinet, quod mox habet pro nosset, cognosset: Et paulopost, in prouinciam perueniret. Quam lectionem & nos recepimus. Vt sterni obteriq;, priusq; instruãtur, possint.) Vetus scriptura sic habet: Vt sterni operiq;. Pro hoc posteriori castigator supposuit obteriq;. Nec est alienũ uerbum. Ego tamen non dubito Liuium scripsisse: Vt sterni opprimiq; priusq; instruantur possint. Quod uerbum huic loco magis conuenit. Et circa Romanorum socior.) Asteriscum hic habet æditio Asulanica. Et certe locus sincerus non est. Nec quicq; præsidij ab exemplari scripto. Quod si quis coniecturam sequi uolet, pro circa leget tres, hoc modo: Et tres Romanorum sociorumq; ductores ceciderunt. Hanc lectionem deprauatæ dictionis uestigia mihi suggesserunt. In aciem copijs ductis.) Scripsimus, eductis. Et mox, quæ pars castrorum, pro, quà pars cast. Et ne paucos quidem, qui pri.) In scripto codice legitur: Et ne passus quidem. Id passus quidam mutauit in paucos, quæ lectio uulgo recepta est. Ego tamen malim ipsos. Et ne ipsos quidem qui prima luce obamb. Paulopost pro discurrerent reposuimus discurrunt. Postquam à Placentiæ obsidione abscessit.) Volumen manu scriptum habet: Postquam ad Placentiæ obsidionem accessit. Quam lectionem miror cur quisquam ausus fuerit mutare. Quasi non potuerit Asdrubal ad obsidionem Placentiæ accedẽs, quam non putabat longi negocij futuram, præmittere equites cum literis ad fratrem. Simul & ipsos patres conscriptos quid pararet, edocet.) Scripsimus exemplaris scripti fidem sequendo, simul & ipse patres conscriptos quid pararet, edocet. Demiror quid hæc castiganti in mentem uenerit, ut quæ latinissime dicta sunt, melius dicere uoluerit. Præmissi inde per agrum lar.) Reposuimus; Præmissi item per ag. l. Et paulo post: Sex

millia

millia peditum, & mille equites, expūximus &. Quod floris fuerat.) Antiqua lectio, quod floris fuerit. Quæ cum melior sit & nos eam secuti sumus. Qui ducem inde atq; exercitus partē abesse ignoraret.) Scripsimus, abisse. Nam ne ante audiretur.) Scribe: audiatur. Inter uota & preces.) Inter uota ac preces. Item liberorumq;, pro & liberorum. Deos deasq; precabantur.) Reposuimus: Deos omnes deasq;. Et felix pugna, pro felixq; pugna. Item damnarēturq;, pro & damnarentur. Et fatigare precibus.) Volumē scriptū habet, flagitare precibus. Nec displicet ea lectio. Fatigare infra usurpat, quū inqt, Matronæ per oia delubra uagæ supplicijs uotisq; fatigauere deos. Melius uisum est.) Melius nō est in codice ueteri, nec est hic necessariū, sufficit em: Nocte clàm ingredi uisum est. Vt tribunus tribunū.) Tu lege uice uersa, ut tribunū tribunus, cēturio centurionē. Nam huiusmodi uariationē amāt autores. Facilis futura erat.) Scripsimus, facilior futura erat. Et mox, nihil fermè. Et paulopost: & quingētos inde fermè passus Asdrubal aberat. In tentoria adducti.) Antiqua lectio, abducti. Nec multū refert. De quo aliâs monuimus. Tēpus pugnæ differret.) Reposuimus, tēpus pugnādi differret. Et paulopost, nec ad sequendū se iter. deleuim⁹ se. Deleri exercitū Asdrub.) Vetus lectio, delere, subaudi, se. Et ut attēdāt.) Correximus, & attendāt, subaudit̄ em, ut. Itē, una M. Liuij, addita litera prænominis. Et infra, cum quo castra collata haberet. Vbi hactenus lectum est, habuerit. Signa efferri iussit.) Antiqua lectio: Signa ferri iussit. Duces parum intenti iter asseruare.) Vitiatus locus est. Legendum autem, duces parum intente adseruati. Quod uero mox sequitur, iam inde ante animo. deleuimus particulam inde. Cum errore uoluens haud multum processisset ubi prima lux tr.o.) Et hūc locum proculdubio mendosum hactenus omnes præterierunt. Nec succurrit codex scriptus. Quis autem unquam absolute legit usurpatum uerbum uoluere, ut hic participium uoluens: Egò puto legendum obiens pro uoluens. Deinde uerbū processisset diuidi debet in processit, & ut sic legamus: Et per tortuosi amnis sinus flexusq; cum errore obiens, haud multum processit. & ubi prima lux transitum opportunum ostendisset, transiturus erat. Porrò obiens mire huc quadrat, pro circumiens. Nec improbabunt meam cōiecturam qui latine norunt. Tædiosum uero sit, narrare quid scribam deceperit. Nos ad cætera festinamus. L. Portius.) Litera prænominis nō est in scripto uolumine. Nec Nero habet. Non itineri modo.) Hactenus hunc locum perperam intellexerunt omnes, ueluti sensus esset: Non ad iter solum, sed etiam ad conferendū extemplo prælium Liuij COS. copias fuisse instructas. At modo nomen hic est. Et legi debet: Non itineris modo, hoc est, proficiscētium ritu, qui plerunq; arma sua gestant ab humeris suspensa. Vide q̄ uariet sensum unica litera omissa. Sic rursum Liuius libro octauo, signis repente sublatis, fugæ magis q̄ itineris modo penitus ad Oceanū & Gadeis ducit. Ante signa elephantos collocat.) Scripsimus locat, ex fide uetusti codicis. Et ubi maxime.) Castigauimus, & ibi, sententia per parenthesim inclusa, hoc modo (& ibi maxime in uetere milite spem habebat)

Non itineris modo

Et signa mouerant loco.) Scripsimus etiam signa. Mox uero corruptum locum, impotentes iam regi inter duas acies uersari, sic castigauimus, impotentius iam regi, & inter duas acies uersari, Id est, impotentius iam regebantur, & inter duas acies uersabantur. Hic nobis egregie subuēnit uolumen scriptum. Vt cum ostendissent se ab latere, mox in terga iam pugnarent.) Ita ex omnibus partibus, ab fronte, ab latere, ab tergo, trucidantur Hispani Liguresq;. Exemplar uetus habet pro ab latere, in latere, & pro trucidantur, trucidarent̄. Hoc uerbum facit ut putem totam periodum sic legendam, Vt quū ostendissent se in latere, mox in terga depugnarent, ita ut omnibus partibus, ab fronte, ab latere, ab tergo, trucidarent̄ Hispani Liguresq;. Et ad Gallos iam cæd. p. Habes nunc perfectam sentētiam quæ ante mutila erat & lacera. Mire autem placet uerbum depugnarent, quod ex uestigijs scripturæ reponendum arbitror pro iam pugnarent. Vix arma humeris gestabant.) Est in scripto gerebāt. & quid fuit opus hoc mutare. Vbi regendi spem ui uicisset.) Legendū, ubi regendi spem uicissent, subaudi elephanti. Quia mox præcedit belua, quidam in æditione Asulanica mutauerat id in uicisset. Ne superesset tanto exercitui suum nomen secuto.) Castigauimus, ne superstes tanto exercitui suum nomen secuto esset. Cædisq; ceperat satietas.) Indicat codex Spirensis Liuium scripsisse, non satietas, sed satias. Quo uocabulo ueteres usos fuisse docet Nonius Marcellus Accium citans, & Varronem, Lucilium & Lucretium. Salustium quoq; sic scribentem hist. libro secundo: Tum externorum agros inuasere, frumentiq; ex inopia graui satias facta. Et Terētium in Eunucho: Nam ubi me forte satias cepit, commuto locum. Gaudet autem antiqtis interdum uti uocabulis Liuius, qualia fortassis sunt, aspreta & internicialis, quorum ante meminimus. Die sexta.) Scripsimus, die sexto. Et mox: Nemo enim, pro quia nemo. Item narrariq;, pro enarrariq;. Et ciuitas fuerit, pro ciuitas fuerat. Vix ut compotes mentium præ gaudio essent.) In antiquo uolumine tantum est, gaudio, hoc est, ob gaudium. Sic suprà Liuius: Effusis gaudio lachrymis. Aut populus è foro.) Deleuimus præpositionem è, quæ elegātius subauditur. Et mox pro fatigare deos, scripsimus fatigauere deos. Eæ literæ per forū ad tribunal perlatæ.) Legēdum, ad tribunal prætoris latæ, quemadmodū & nos castigauimus. Trahereturq; à percunctantibus uociferantibusq;, ut in rostris priusq; in senatu literæ recitarētur. Tandem cum summoti, & coerciti à magistratibus fuerūt: dispensariq; lætitia inter impotētes eius animos potuit.) Hic multæ dictiones additæ sunt, una tantum aut altera mutatæ. Codex scriptus sic habet: Sed cūctantibus uociferantibusq; ut in rostris priusq; in f.l.r. Tādem summoti & coerciti à magistratibus, dissertariq; letitia inter impotenteis eius animos potuit. Ista uerba sic legenda mihi uidentur, ut cohæreant cum supe

Satias, pro satietas

rioribus,hoc modo:Tantoq; certamine ac tumultu populi ad fores curiæ concurſum eſt,ut adire nuncius non poſſet præ cunctantibus uociferātibusq;,ut in roſtris priuſq; in ſenatu literæ recitarent:Tandem ſummoti & coerciti à magiſtratibus.ſubaudi,ſunt. Vixq; ſeruari lætitia intra impotēteis eius animos potuit.In ſenatu primum,d. Porrò,nunc uides quātum aberrarint qui ante nos ſententiam iſtam inſtaurare ſunt conati : dum trahereturq; uerbum aſſuunt , & pro ſed cunctantibus ſcribunt percunctantibus,quod id uerbum poſtea ſequatur,quum,inquit,quæ acta ſint percunctarentur : dumq; particulam quum & uerbum fuerunt inſulciunt , & pro diſſertariq; reponunt diſpenſariq;. Cæterum noſtræ diuinationes magno nobis labore conſtiterunt, non remittentibus animum donec germanam, ut ſperamus lectionem reperiſſemus.Sanè hic proprie uſus eſt participio cūctantibus , de multitudine loquens apud curiam manente.Cunctātur enim quæ ſic manent, ut difficulter moueri poſſint. Et pro cuiuſq; ingenio,alijs iam certū gaudium,alijs nul.an.) Antiqua lectio:Et pro cuiuſq; ingenio certum gaudio alijs.Fortaſſis legendum : Et pro cuiuſq; ingenio,certatum gaudio.Alijs nulla ante futura fid. erat. Currere obuij. Scripſimus,obuiam.Et poſtea,quę acta ſint percūct.pro,quæ acta eſſent.Item poſtea perueniſſent, pro peruentum eſſet. Inde introducti in concionem.) Legendum eſt,traducti, quemadmodū nos caſtigauimus. Introducti enim ſunt legati primum in curiam & ſenatum, traducti poſtea in concionem quæ erat foris & in publico. Ipſe planius.) Hæc duo uocabula neſcio quis hic inſulſit. Quaſi uero Liuij ſententia quicq; tale expoſcere uideatur. O temeritatem.Quid autem huic orationi deeſt:L. Veturius literis recitatis, omnia quæ acta erant,expoſuit. Argentum creditū ſoluendo.) Exemplar ſcriptum habet:Argētum credituq; ſoluendo. Quid ſi legas,ſignatum credituq; ſoluendo. Vt intelligas de rebus conteſtatis conſignatisq;.Paulopoſt,ubi uulgo legitur:Captiuos'que Afros uinctos,ut erant,eſt in ſcripto,uincti ut erant. utrunq; ſtare poteſt.

IN LIBRVM OCTAVVM DECADIS TERTIAE
Annotationes per Beatum Rhenanum

QVum tranſitu Haſdrubalis quantum in Italia declinauerat belli.) Loquitur hic de Haſdrubale Amilcaris F.qui ut præcedenti libro narratum eſt, Alpeis tranſcendit cōiuncturus ſe fratri Hannibali.De hoc nimirum tranſitu Liuius intelligit. At quid formidoloſius accidit Italiæ,quid magis extimeſcendum , quid unquā rebus Romanis certius exitium afferre uiſum eſt, q; cum in Italiam per Alpeis tranſiret Haſdrubal.Per huius enim aduentum duo bella Punica facta,duo ingētes exercitus,duo prope Hannibales,ut Liuij uerbis utar. Quomodo ergo declinaſſe bellum in Italia tranſitu Haſdrubalis uideri poteſt,quod tum eſt maxime auctum.Sic enim in omnibus exemplaribus excuſis,quę nobis uidere contigit,legitur : Quum tranſitu Haſdrubalis quātum in Italia declinauerat belli.&c . Cupiam hic audire profeſſores hunc locum exponentes. Mihi libet cogitare in uerbo declinauerat, ingens eſſe mendum.Habet & uetus uolumē deprauatam lectionem,nempe ,inclauerat ſiue indauerat,adeo ſunt ambiguæ literæ.Ego uero ſcribendum arbitror, inundauerat,quod uerbum hic mire quadrat. Franciſcus Petrarcha aut Victorinus Feltrenſis pro illo indauerat, fortaſſis primum ſubſtituit, declinauerat. Id poſtea Laurētium quoq; Vallam uirum in literis prorſus incomparabilem fallere potuit. Nam aiūt hunc in reſtituendo Liuio multum operæ ſumpſiſſe. Porrò libet hoc erratum propemodum alicui monacho tribuere,qui pro indauerat ſuppoſuerit hic declinauerat,quod tranſitum acciperet pro interitu. Nam Chriſtiana pietas tranſitum diuorum uocat,mortem intelligens.Huic mendoſo loco mederi conatus eſt doctus aliquis in æditione Eucharij Ceruicorni ſcribens,quātum in Italiam declinauerat belli. Et id fermè quod roboris erat.) Hæc clauſula pronomine qđ expuncto,(neq; eñ in ueteri uolumine habetur) per parentheſim eſt legenda,hoc modo:Hanc iuſtam legionem,(& id fermè roboris erat) in prima acie locat. Leuem armaturam.) Repoſuimus cæteros,leuem armaturam. Appoſitiue.

Id ad cædem eos.) Hæ duæ uoces,id ad,erant omiſſæ in exemplari Spirenſi,defectum indicabat lacunula uacua. Fortaſſe melius eſſet reponere,& ad cædem eos. Quod mihi magis probaretur. Pœnus cum caſtra tum forte.) Autoritatem ſecuti manu ſcripti codicis ſic reſtituimus. Pœnus quum caſtra ſua forte in Betica ad ſociorum animos continendos in fide haberet. Cæterum quoad cōtinuiſſet exercitum,propoſitum bello ſe fore ratus,anteq; freto Gades traijceret,exercitum omem paſſim in ciuitates diuiſit.) Si quis hunc mihi locum expoſuerit,illum Oedipum uocabo.Quid enim ſequitur, quod ad iſta uerba attineat,quoad continuiſſet exercitū? Multum miror cur ita ueteribus illis,nempe Victorino Feltrenſi,Petrarchæ, Alerienſi pontifici, quoties locum aliquem nō ſatis aſſequerentur, de ſuo quiduis addere libuerit.Et quamuis hic decem dictiones inſulſerint,nihilominus mutila adhuc eſt ſententia.Hic itaq; locus aſteriſco notandus erat,non is qui paulopoſt ſequitur in æditione Aſulanica ea nota ſignatus,quum bene habeat.In uolumine ſcripto,tantum legitur: Cæterum quoad cōtinuiſſet exercitum omnem paſſim in ciuitates dimiſit.Dicam quid mihi tandem in mentem uenerit,quum diu hic hæſiſſem. Suſpicor iſta uerba quoad continuiſſet, prorſus eſſe deprauata, ac ſcribendum pro illis, quod aciem renuiſſet . Nam ſic conſtabit ſententia : Cæterum quod aciem renuiſſet , exercitum omnem paſſim in ciuitates dimiſit.Senſus eſt : Aſdrubal detrectabat cōfligere cum Scipione,& ideo paſſim exercitum in ciuitates dimiſit.non diuiſit. Conſidera lector, quantum ſibi quidam permiſerint in

autorib us

autoribus restituendis, imò deprauãdis. Non sufficiebat hic mendum exemplaris scripti, nisi plura assuerentur οὔτε γῆς οὔτε οὐρανοῦ ἁπτόμενον quemadmodum Græcis est in prouerbio. Hæc licentia Plinianos quoq; libros nobis perdidit, quos mendosissimos hactenus fuisse quibusdã persuaderi nõ potest, In Melessum finibus est sita.) Hic uerborũ ordo est in codice uetusto: Sita in Melessum finibus est, Ea arx fuerat Asdrubali.) Reposuimus iuxta fidem antiqui uoluminis: Ea arx fuit Asdrubalis ad excursiones circa in mediterraneos populos faciendas. Quæ particula in, hactenus desyderata fuit in exemplaribus uulgatis. Corrector accepit circa, hic ut esset præpositio, quum sit aduerbium, hoc est in circuitu. Et propterea particulam in expunxit. Duplicíq; uallo circundata urbe in treis partes exercitum diuisit.) Codicem ueterem sequendo sic castigauimus & distinximus: Duplicíq; uallo circumdat urbem. In treis partes exercitum diuidit. Paulopost, pro & iam bis scripsimus etiam. In unum se colligeret.) Addidimus accusatiuum locum, qui est in libro scripto. An dolus aliquis suspectus fuerit.) In uolumine ueteri non est aliquis, sed aliqui. Sic autem Liuium loqui & cæteros autores suprà docuimus. Legionarij cæteras parteis peruadunt, direptione & cæde obuiorum, nisi qui armis se tuebantur, abstinuerunt.) Reposuimus ad fidem exemplaris Spirensis: Legionarij cæteram partem urbis peruadunt, direptione & cæde obuiorum, nisi qui armis se tuebantur. Sensus est: Legionarios reliquam partem urbis diripuisse, & obuijs quibusq; cæsis grassatos fuisse, præter eos qui armis sese periculo eximebant contra hostium uim uitam suã defendendo. Quid igitur opus fuit hic uerbum abstinuerunt insulcire, & sensum Liuij inuertere. Nos id audacter erasimus. Romanorũ haud amplius.) Scripsimus haud plus. Et postea distinximus, cæteroq; exercitui. Speciosum aduentum. In citeriorem Hispaniam omnes suas copias reduxit.) Nos reposuimus ueterem sequẽtes lectionem: In citeriorem Hispaniam recipit exercitum. Mox autem: Ipse Tarraconem concessit. ipse non est in codice scripto. Sicut paulopost nec que post decem. Sed tantum, decem & septem naues. Tuto inde mari pulsis hostium nauibus.) Non est hæc absurda lectio. Verũ nos maluimus sequi Spirense exemplar, quod habet: Toto inde mari pulsi.h. nauibus. Cum ob Romanam societatem.) Antiqua lectio: Ab Romana societate. Haud procul Argiuorum fine.) Reposuimus Argeorum. Græci ἀργεῖος dicunt, autore Stephano. Quæ pericula terra maríq; portendebantur.) Scripsimus portenderentur. Similis locus est libro precedenti: Quod in sanctiore ærario ad ultimos casus seruaretur. Vbi quispiam scripserat, seruabatur. Valloq; intercludi ab Aetolis nunciabant.) Legendum est, nunciarant. Prout tempus ac res se daret, omnibus laturum se auxilium.) Sic Liuius scripsit: Prout tempus ac res sineret, omnibus laturum auxilium. O asinum, qui pro sineret, supposuit se daret. Huiusmodi loquendi formulas imitamur postea, nondum satis repurgatis exemplaribus, quæ res periculo non caret. Tum præsidium ubi mit.) Non satis uideo quid sibi hic uelit asteriscus quẽ habet æditio Asulanica. Nam quod sequitur: Vnde allatum erat, idem est quod nunciatum. & depopulatũ, participium est non supinum. Scotusam copias reduxit.) Scripsimus reducit. Et mox sese recipit, pro recepit. Nec pertinaciter prælio iterato.) Legendũ est, prælio inito. Ad demetriacum Phthiotidis exposuit.) Scriptum exemplar habet, ad demetrium thiondis. Vbi posterius uocabulũ mutilum est. Legendum enim ad Demetrium Phthiotidis. Est autem Demetrium locus circa Thessaliam, ceu scribit Stephanus. Græci Δημήτριον uocãt. Eodẽ autore φθία, πόλις καὶ μοῖρα θετταλίας, hoc est, oppidũ & pars Thessaliæ. Vnã sanè ex quatuor Thessaliç partibus, Strabo θετταλίαν φθιῶτιν appellat. Quare hic in Phthiotidis subaudi, Thessaliæ. At ó supinã quorundã negligentiã in restituendo Liuio. Non puduit illos, Demetriũ in Demetriacum uertere: quod pauloante Demetriaci sinus sit facta mentio. Sed nemo uult laborare. Quicquid in mentem primũ uenit, id insulcimus. Deinde nisi manifestus sit Solœcismus huiusmodi lectionem omnes sequuntur. Sic legit Beroaldus, inquiunt, sic Sabellicus, sic Baptista Pius. Et quis amplius dubitat? Equidem fuerunt uiri celebres & literati: sed qui mallent omnia interpretari quàm intelligere. Fidebant ingenio suo, fidebant eruditioni. Nec putabant opus esse scripta cõsulere exemplaria. Id quod rarenter admodum faciebant. Quin erant cõtenti autoritate & opinione nominis, quam apud omnes sibi pepererant, ut iam propemodum sufficeret illud αὐτὸς ἔφα. At alia res est castigate ueterum autorum libros. Eget enim non solum eruditione, sed & pertinaci studio, labore & diligẽtia, ac cum primis acri iudicio. Speciem intuenti.) Castigauimus, ut speciem intuenti primo gemini portus in ora duo uersi præbuerit. Subiti ac procellosi deijciunt.) Opinor scribendum, decidunt. Quç fluxa & uana apud Oreum fuerant.) Scripsimus, fuerat. Nam refertur ad fidem. Et impari tum maritimis uiribus.) Tum particula non est in codice scripto. Mox uero: Ita re per cũctationem omissa, ad Chalcidis auxilium. Sic restituimus & distinximus: Ita res per cunctationem omissa. Subaudi, est. Ad Chalcidis auxilium ubi f.a.i. est motus. Deinde quod sequitur, terraq; aditum faciliorem. expũximus que. Nam elegantius subintelligitur. Et gaudet asyndeto Liuius. Sicut mox, deiecto præsidio, fusis Aetolis, non fusisq; Aetolis. Sic em̃ intelligi debet, deiecto præsidio, quod erant Aetoli. Et dicit deiecto, quod essent in montibus & saltibus Thermopylarum, ubi angustæ fauces coarctabant iter. Cum Romana classis eò se recepisset. Attalus igitur ignarus.) Reposuimus ex scripto uolumine. Romana classis Oreum sese recepat, & Attalus ignarus ad Ph. Non enim uult dicere Liuius quomodo sit captũ Oreum, quod ante exposuit. Sed quid interim fieret cum à Romanis tum ab Attalo rege. Magnam quorundam temeritatem uides, qui Liuij uerba ad suum sensum inuertere ausi sunt. Quale etiã est, quod paulopost

pro cursu effuso mare ac naues petit, scripserunt, cursus effusus. Et molientibus ab terra naues Philippus superuenit.) Sic dixit, molientibus ab terra naues, quemadmodũ infra, quum Poeni ancoras molirentur. Et in oratione Scipionis, qua Q. Fabio respondet non procul à calce huius libri: Audietis hinc molientem Hannibalem. Et rursum postea: Et anchoras, ne in moliendo mora esset, praecidunt: Porrò non est superuenit in scripto codice, sed aduenit. Quod uero cohaeret, tumultumq; etiam ex terra nauticis praebuit, debet esse, metumq; etiam ex ter. naut. praebuit. Omissis Romanis.) Ex ueteri codice, rebus ablatiuũ adiecimus. Et mox, classem recipit scripsimus, pro recepit. Profugi à Thebis Phthiotici.) Nouem sunt oppida quibus nomenclatura Thebarum olim tributa est. De quo hic fit sermo, Stephanus tertium facit. τρίτη, inquit, θεσσαλίας τῆς φθιώτιδος. Est autem Phthia Thessaliae pars, ceu antè diximus, unde φθιῶτις θεσσαλία Straboni, & Phthiotici hic gẽtile nomen. Cum in fidem Aetolorum perfugissent.) In codice scripto, pertenissent est. Opinor autem pro fidem scribendũ, finem. Nam usurpare solet Liuius finem pro finibus, ut supra: Haud procul Argeorum fine positis castris terrebat.

Vrbis uastatae ac desertae priore eiusdem Philippi bello.) Reposuimus ueterem librum secuti, Vrbis uastae, ac desertae priore quidem Philippi bello. Vrbs erat uasta Torone, ergo magnum populũ capere poterat. Sic rursum aliquantopost: Et infrequentes se urbes, agrum uastum ac desertum haberet.

Cum expedito agmine.) In exemplari legitur, quam expedito. Forte scribẽdum, perq; expedito ag.

Et iam cum Ercam uenisset, audit Machanidã f.a.s.t.r.L. Aegiumq; se ad con.) Hic se doctus quispiam infeliciter exercuit. Nam cum in exemplari reperisset, audita, scripsit, audit, & non cohaerente eo quod sequitur: Aegium se ad c. A. recepit, adiecit particulam que, ut esset nouae sententiae initium. Tu sic castiga locum: Et iam quum Eream uenisset, audito, Machanidam fama aduectus sui territum refugisse Lacedaemonem, Aegium se ad concilium Achaeorum recepit. Ad hanc loquendi formam pertinet, quod infra sequitur: Quidam quas disceptando controuersias finire nequierant, aut noluerant, pacto inter se, ut uictorem res sequeretur, ferro decreuerint. Pacto, id est, ubi pepigissent, sic hic audito, id est, ubi audisset. Sed uix rationem inire posse.) Lectio uetus: Sed id rationem iniri posse. Scribendũ opinor, sed haud rationem iniri posse. Mox sequit̃, an fugacius, quod illic legitur, quàm fugacius. Nec est, à Chalcide, sed tantum Chalcide. subauditur autem praecedens praepositio, ab. Si modo congressus cum hostibus sis.) Quum eleganter hic dixerit Liuius, ceu non dubio, congressus cum hoste sis (nam praecedit ab hostibus, & sequitur, confessionem hostium) tamen asinus ausus est supponere ablatiuum pluratiuum, hostibus. Idem mox addidit de suo datiuum sibi, nequaquàm pares esse eos sibi, quum tamen illo expresso nõ fuerit opus. Descensionem fecit.) Codex scriptus habet, exscensionem fecit.

Ipse ab Oenotrijs pręter terram Atticam super sinum nauigans inter medias propè hostium classes Chalcidem peruenit.) Quomodo in Italia subito Philippus ex Corintho? Nam Oenotria est Italia. Videtur mihi planè quispiam lectores ludere uoluisse. Sed mirũ est hactenus hoc à nemine perceptũ. Oportet hic ingenue dicere quod uerissimum est, nimia securitate fidunt studiosi quibusdam typographicis officinis, ut in Italia Asulanicae, quasi uero castigatissima sint omnia quae ex illis prodeunt. Quibus hactenus credẽdum erat, ut rem iudicio prius et collatione exploraremus. Interim studiosi meritas suae credulitatis poenas saepe luunt. Restituimus hunc deprauatissimũ locum iuxta scriptum archetypum, hoc modo: Ipse à Cenchreis praeter Atticen per Sunium nauigans, inter medias propè hostium classes Chalcidem peruenit. Vide per Musas in paucis uerbis ingẽtia errata. Cenchrearum ciuitas de qua hic loquit̃ Liuius, apud Corinthios nauali statione fuit insignis. Atq; eadẽ est, cuius & diuus Paulus meminit in fine epistolae quam ad Romanos scripsit. Sunium uero promontoriũ est Atticae. Caeterum usurpauit forma graeca Atticen, ut nihil fuerit opus emendare, terram Atticam. Quod mox sequit̃ur, flexisset eorum animos, scripsimus flexissent. Et paulopost, primo ad opem ferendam. Q. Fabius Maximus Pr.) Praetor non est in codice Spirensi, nec uocabulum patres, quod paulopost sequitur. Nec item postea coniunctio quoque: Vno quoq; tempore. Quare & nos expunximus. Quod eorum opera incolumis.) Antiqua lectio, eorum ope. Sed magis placet opera. Et paulopost, fortiter fideliterq; administrata. Sic & infrà: Quàm forti fideliq; duorum praecipue legatorum opera usi essent.

Prisca cõuentionis formula

Ita conuenit, ut quoniam & in prouin.) Mihi magis hic probatur lectio uetusti uoluminis, quae uidetur antiquam aliquam formulam referre, neq; enim est illic, ut particula, nec & coniunctio ter repetita. Sic autem habet, ita conuenit: Quoniam in prouincia M. Liuij res gesta esset, eo die quo pugnatum foret, eius sorte auspicium fuisset, exercitus Liuianus deductus Romam uenisset, Neronis deduci de prouincia non potuisset, ut M. Liuium. Hic tandem sequitur, ut. Ad istum modum singula castigauimus in cõtextu. Vnius equo per urbẽ.) Scripsimus, uno equo. Nam praecedit, multijugis equis. Et sic habet liber uetus. Neroniq;, etiam si pedes incedat, uel parto eo bello, uel spreto triumpho, gloriam memorabilem fore.) Quo sensu dictum est, uel parto eo bello. Nos istam sententiam ex uestigijs ueteris scripturae, sic restituimus: Neronemq;, etiamsi pedes incedat, uel parta eo bello, uel spreta eo triumpho gloria, memorabilem fore. Pecuniam in aerarium tulerunt.) Castigauimus: Pecuniae in aerarium tulerunt sestertiûm tricies, octoginta millia aeris. Sub aduentu eius.) Legendum, sub aduentum, id est, pauloante quàm ueniret. Item, & ludi Romani particulã & expunximus. Et Q. Cęcilio Metello COSS. ambobus, ut cum Annibale bellum gererent, prouincia decreta.) Cur hic asteriscum non apposuerunt, deest enim nomen prouinciae. Reposuimus nos ex manu scripto codice; Et Q. Caecilio

Metello

Metello COSS. Brutij,ambobus ut cum Annib.& quæ sequuntur. A C.Terentio proconsule.) Opinor scribendum proprætore.In ueteri codice mendose est,pro publicare,quas uoces indoctus scriba semper supposuit quoties scriptum repperit,Propr. Vestalis uirgo.) Scriptus codex tantum habet: Vestalis.Professor aliquis inter exponēdum dixit: Vestalis, subaudi uirgo.Id postea receptum est in contextum. Et supplicationem ad Vestæ aram habere placuit.) Qui hic insulsit accusatiuū aram, non fuit admodum latine doctus. Legendum est, ad Vestæ,& subauditur,templum,aut aram. Horatius: Ventum erat ad uestæ.De quo sermonis genere sæpe monuimus in prima Decade. Moniti ab senatu sunt.) Scripsimus, admoniti.Et in sequenti uersu.Et posse sine metu. Agrum uastatū ac desertum habere.) Agrum uastum reposuimus.Sicut supra, urbis uastæ ac desertæ priori quidem Philippi bello.Et paulopost,Atq; Placentini essent,ante certam diem. In saltu angusto à Brutijs,iaculatoribusq; numidis turbati sunt.) Audi hic mi lector rem ridiculam,quid librarium deceperit,ut syncerам scripturam deprauaret. disturbati,à disturbor, aris, forte scriptum erat primore syllaba à cæteris per spaciolum aliquot distante,hoc modo,dis turbati. Placuit uocabulum turbati,dis scriba fragmentum alicuius dictionis esse putauit.ipse syllabam nouam adiecit,ut fieret mundis.Et quum hęc uox locum hic nō habeat,doctus aliquis scripsit iaculatoribusq; Numidis,adiecto q; ad finem dictionis prioris. Sic autem indubie Liuius scripsit:In saltu angusto à Brutijs iaculatoribus disturbati sunt. Cum magnam partem iuuent.)Scripsimus: Tum magnam p.i.Et mox,inter latrocinia,non per latrocinia Tantæ se fore parem multitudini.) Fore uerbum additum uidetur. Nos induximus. Neq; enim est in uetusto. Inde ad Betulam urbem progressus.) Scripsimus,processum.subauditur est.Impersonaliter dictum. Plures & integri.) Hic deerat usq; dictio quam inseruimus.Plures usq; & integri f.subirent. Terga hauddubie uertunt Pœni.Numidæq; primo turm.) Hunc locum deprauatum sic restituimus: Terga haud dubie uertunt Pœni Numidæq;.Et primo turmatim. Tamen nunq̃ aliquot in sequentes dies.)Exemplar scriptū habet: Tamen nunq̃ prælio qđ insequentis dies.Ex qua mendosa lectione conijcio fuisse scriptū: Tamen nunq̃ per aliq̃t insequēteis dies. quēadmodū & emendauimus. Castellorū procul speciē uisu præbebāt.) Vocabulū uisu quispiā insulsit.nos exemimus. Cū raptim prāsi essent.)Hic nugator aliqs se exercuit. Liuius scripsit: Vt ante lucē uiri equiq; prāsissent aut prāsi essent.Ille adiecit, cū raptim prāsi essent. Nec ex ordine solito quicq̃ in acie struenda mutat.) Debet esse:Nec ex or.s.quicq̃ acie instruenda mutat.Subauditur autem,in. Equitum iamdiu a.p. fuit.nec ipsa per se decerni poterat,quia pulsis (quod prope inuicem fiebat) in aciem peditum tutus receptus erat.) Miseret me planè optimorum quorumq; autorum,qui indignissime passim tractati sunt à castigatoribus non sat diligentibus. Qualem hominum temeritatem cum alibi tum hic insigniter expertus est T.Liuius.Antiqua lectio sic habet:Equitū iamdiu anceps pugna erat. nec quia pulsis quod prope inuicem fiebant in aciem peditum tutus receptus erat. Hanc mendosam lectionem quum nō intelligerent castigatores,adiecerunt multa de suo, Liuijq; sensum inuerterunt. Nos tamen bene fortunantibus Musis ex ista deprauata germanam indicabimus,nempe hanc,Equitum iamdiu anceps pugna fuit,nec depulsis (quod propè in uicem fiebat) in aciem peditum tutus receptus erat. Sensus clarus est,quod equites utriusq; exercitus,quum in uicem depellerent, sic ut nūc Romani Pœnos, nunc uicissim Romanos Pœni depellerēt, nam hoc sibi uult interiecta clausula,quod prope inuicem fiebat, in aciem peditum tuto recipi non poterat. Nam sequitur postea : Signo receptui dato Scipio , patefactisq; ordinibus , equitatum omnem leuemq; armaturā in medium acceptā , diuisamq; in partes duas in subsidijs post cornua locat. Confer nunc quod nos castigauimus cum uulgata lectione,& uide quale piaculum cōmiserint,qui eo quod legebant quia pulsis,quod nos castigauimus,depulsis siue perpulsis,hanc clausulam de suo adiecerunt,Nec ipsa per se decerni poterat, conspurcantes Liuij sensum inuertentesq;.Sed ubi non similia acciderunt in hoc autore? Acies inter sese diuisæ aberant.) Quasi non satis latine diceretur,haud plus D. passus acies inter sese aberant, quidam inseruit diuisæ. Ipse è dextro cornu.) Liuius omittit plerunq; præpositiones,quæ elegantius subaudiuntur q̃ exprimuntur.Castigatores priores nusq̃ non insulserunt.Ipse dextro cornu mittit,subauditur à dextro cornu.

In sinistram partem quemadmodū se tendentem ad dextram uidissent.) Codex scriptus habet,in sinistra parte.Proinde non dubito scripsisse Liuium,in sinistra parte quemadmodum se tendentem à dextera uidissent.Sic & nos reponere sumus ausi. Et cum ab omni parte haudquaq̃ par pugna erat, tum quod turba Balearium tyronumq; Hispa.) Hic in primis notandum est, quod in uolumine ueteri pro turba Balearium,scriptum est,turba balirum,ut suspicer ba syllabam librariū perperam repetijsse. Quid si legas,lixarum tyronumq; Hispanorum.Deinde sciat lector sic esse exponenda Liuij uerba:Et quū ab omni parte haudquaq̃ par pugna erat,tum subaudi,haudquaq̃ pugna par erat, qđ turba lixarum tyronumq; Hisp.Romano latinoq; militi obiecta erat. Id quod quum non animaduertissent olim Liuiani castigatores particulam &,quæ sequitur, & procedente,temere eraserunt,coniungentes tum præcedens cum hac oratione,procedente iam die. Verum nos & particulam hic necessariam de postliminio inseruimus. Nam Liuius duas præcipuas causas assignat imparis pugnæ. Vnam quod lixæ & tyrones à partibus Pœnorum,fortissimis militibus erant obiecti. Alteram,quod exercitus Punicus deficere cœpisset,ob inediā. Cornibus incurrerunt.) Scripsimus,cōcurrerunt. Et mox,ut prius æstus, reposuimus,ita ut prius. Cum proximus quisq; hostem cæderet.) In exemplari uetusto legitur,proximi

ximi. Proinde uideo sic quoq; uerba stare posse: Quum proximi quiq; hostem cæderent. Inde ut in ferri impigre signa uiderunt.) Scripsimus deinde. Et paulopost: Vt uix in castra sua reciperēt se uictores: quosdam etiam religio ceperat. Vbi uulgata lectio habebat, receperit & ceperit. Item infrà, citato agmine ducti sunt, pro educti. Et mox: Ducibus est creditum, particula sed expuncta. Cum hostis nequicq; subire i. asc. conatus esset.) Emendauimus ad lectionem ueterem: Quum hostes nequicq; subire iniquo ascensu conati essent. Cæterum quemadmodum hic singularem numerū in pluralem mutauimus, sic mox pluralem uertimus in singularem. Itaq; trāsitiones ad hostem fiebant. Ad uitandum cacephaton. Astipulatur autem nobis liber uetus. Paulopost scripsimus, mille equites relinquit Syllano. Proconsulis Scipionis.) Nos scripsimus, P. Scipionis. Nam ubiq; librarius pro P. litera prænominis, hoc est pro Publio proconsulē scripsit. Mox reposuimus duas dictiones quæ deerant. Quinto post quam P. Scipio prouinciam & exercitum accepit. Paulopost, in exemplari Spirensi legitur, cum multis nobilibus captis. Poenis autem in Italia aduersæ.) Particulam autem, expunximus. Et paulopost, ad Scipionem redit scripsimus, pro redijt. Opulentissimus eius terræ.) Hic deerat uocabulum rex, quod inseruimus. Opulentissimus eius terræ rex. Et mox, pro quà freto exiguo dirimuntur, reposuimus, quod freto exiguo dirimuntur, subaudi fines. Paulopost prænominis literam Syllano præfiximus, alio loco iuuante uento scribentes, pro adiuuante. Sequimur enim ubiq;, quatenus licet, autoritatem manu scripti codicis. Quàm Poeni anchoras molirentur.) Sic supra. Et molientibus ab terra naues Philipppus aduenit. Nec ultra tumultum edere quisq; in regio portu audebat.) Antiqua lectio: Nec ultra tumulatū agere quisquisq; in regio portu audebat. Ex hijs corruptis uerbis hanc germanam Liuij lectionem, erui. Nec ultra tumultum, agere quis quicquam in regio portu audebat. Itaq; prior in terram Asdrubali.) In antiquo libro legitur: Ita in terra prior Hasdrubal. Subaudire poteris uerbū, fuit.

Magnificumq; id Syphaci, nec erat aliâs uisum.) Volumen Spirense nō habet aliâs sed aliter. Qui nobis hunc Liuij locum deprauauit, aliâs pro, aliter supponendo, in hoc lapsus est, quod uisum ordinabat cum aliter aduerbio. quæ cum illi parum latina uideretur oratio, aliter uertit in alias. At uisum postrema uox referenda erat ad primam magnificumq;, & ea posterior clausula per parenthesim legēda, hoc modo: Magnificumq; id Syphaci (nec erat aliter) uisum. quemadmodum nos in contextu restituimus. Et quoniam fors eis sub.) Et particula, non est in codice scripto. Nec mox, contrahere ad colloquium, sed in colloquiū. Illud magnopere contend.) Melius hic placuit uulgata lectio, quàm ea quę est in ueteri libro. Siquidem habere uidetur. Illuc magnopere tendente rege. Nos tamen aliter distinximus sententiam. Paulopost: Et eodem etiam lectio, particulam & dereuimus. Sibi conciliaret. mirabilioremq; sibi eum uirum.) Scripsimus sibi conciliarit. mirabiliorem sibi eum. cōiunctione que & accusatiuo uirum, dispunctis. Sic postea particulam tam erasimus. Regnumq; eius in Romanorum esset potestate. Sed potiundæ Africæ spem affectantem.) Affectare spem utcunq; grammaticè dicitur. Verum non satis intelligo quid sibi uelit quod dicit, potiundæ Africæ spem affectantem. Certe Scipio spem magno emit, si tantis periculis nihil aliud assequi in animo habebat, nisi ut affectaret spem Africæ obtinendæ. Ego opinor locum esse uitiatum. Codex scriptus habet spe adsectantem. Siquis diuinationem nostram recipere uelit, leget, sed potiundæ Africæ pretia sectantem. Quæ sententia Liuio digna erit. Scriba mutauit pre in spe, & cia in ad. Ea posterior particula cum sequenti participio cōnexa, cōstituit adsectantē. qd' alius postea uertit in adfectantē, quū spem pro spe scripsisset. Et plerisq; sæuis in alto iactatus uentis.) Scripsimus, & plerūq; sæuis. Illiturgū & Castulo.) Legendū Illiturgi & Castulo erāt, suffragāte codice uetusto. Plinius, Illiturgi, qd' Forū iuliū. Desinunt aūt pleraq; uetera Hispanię oppidorū noīa, in i, ut Ipasturgi, Astigi, Virgi, Sexi, Osigi, Tuani, Anubi, Alostigi, & similia.

Castulonēses cū prosperis reb. s.f. p.c.c.e.S. defecerāt.) Antiqua lectio, Castulo cū p.r.f.s.p.c.c.e.S. defecerat ad Poenos. Nec dubito sic scripsisse Liuiū. Castigatorē offendit uerbū socij pluralis numeri.

Scelus etiā defectioni addiderant.) Hęc uerba, scelus etiā defectioni, nō sunt in exēplari uetusto. sed tantum, addiderant. Pro quo uerbo fortassis scribendum, perfidi erant, hoc modo: Illiturgitani prodendis qui ex illa clade ad eos perfugerant (siue profugerant) interficiendisq;, perfidi erant. Nam sequitur infra: Ab ijs perfidiæ & crudelitatis, & sceleris poenas expetendas esse. Non tamen reprehendo lectionem uulgatam. nam & hic sceleris scriptum est. Merito magis quàm utiliter sæuitum foret.) Miror in Liuio tot loca prodigiose corrupta reperiri, quando omnium studiosorum manibus assidue teritur. Certe hic tam est uitiata lectio, ut totam sententiam cohærentem obscurarit perdideritq;. Nec quicq; profuit codex scriptus. Deprehendi post longam expensionem sensus, legēdum hic, increpitos magis, quàm ut aliter sæuitum foret, pro eo quod est, merito magis quàm utiliter sæuitum foret. Quibus uerbis restitutis facile est instaurare totam sententiam ante male distinctam, nimirū hoc modo: In eos populos primo aduentu, quum dubiæ Hispaniæ essent, increpitos magis quàm ut aliter sæuitū foret, tum iam (sic enim est legendum, quod tamen mendose in Spirensi uolumine est, tunicam) trāquillis rebus, quia tempus expetendæ poenæ uidebatur uenisse, accitum ab Tarracone, L. Martium, cum tertia parte copiarum ad Castulonem oppugnandum mittit. Hic habes uerbum, hucusq; procurrente sentētia.

Ipsos claudendis portis indicasse Hispanos.) Reposuimus claudendo portas. In ueteri legitur, claudendos portas. Paulopost, cum illis sine ira prope, sic ordinauimus, cum illis prope sine ira. Et pro, euenisse tempus, scripsimus uenisse tempus. Sed sua ipsorum conscientia culpæ metu ad def.) Hanc deprauata m

prauatam clausulam sic restituimus: Sed suus ipsorum ex conscientia culpæ metus ad defendendam impigre urbem hortatur. Non libertas sola agebatur.) Quis unquam dixit libertas agitur, & nõ potius libertatis negocium agitur? Antiqua lectio: Non liberata sola alebatur. Ex mendosa scriptura sinceram uenabimur. Prima syllaba uerbi alebatur, sumpta est à fine præcedentis dictionis. At lebatur nihil significat. quid ergo fuit? fuit lędebatur. Id a litera accedēte factum est aledebatur. pro quo semidoctus scriba supposuit alebatur. Tu lege: Non libertas sola lędebatur. Postea scripsimus, haud satis decòro prelio trepidarit, pro trepidaret. Veritus ne uanis conatibus suorum hostibus cresceret animus.) In exemplari Spirensi duntaxat est, ueritus ne uanis tot conatibus cresceret animus. Fortasse legēdum est: Veritus ne uanis tot conatibus decresceret animus, & segnior miles fieret. Sic bene haberet sententia. Sibimet conandum ad partem periculi capessendam esse.) Emendauimus, ac partem peric. c. esse. Lælius instat. Tum uicta oppidanorum uis, deiectisq; propugnatoribus occupant muri.) Antiqua lectio. Lælius institit. Tum uicta oppidanorum exercitui propugnatoribus occupantur muri. Mendosus locus est. Castigator quum non posset se explicare, sensum utcunq; reddidit. Diu luctatus sum cū deprauato uocabulo, exercitui, priusquā germanam, ut spero, lectionem deprehēderim, quam arbitror huiusmodi fuisse: Tum uicta oppidanorum extrema ui, ab oppugnatoribus occupantur muri. Mox scripsimus, quæ inexpugnabilis uidebatur. pro qua inexp. Scalis moenia.) Hæc duo uerba quispiam inseruit. Quasi uero non bene dictum sit, & Romanis subeuntibus, qua adire poterant. Nos summouimus. Quæ rupe præalta tegebatur.) Legendum est, quia rupe p. teg. Et infra: Primi insequenteis extrahentes. Et mox, Qui præ se irent, non, qui præirent. Item, paulopost legendum uidetur, prædæ memor. Non prædæ memor est. Nam id elegantius subauditur. Quod postea sequitur, ex dissipata passim fuga, ac in ueteri est, & dissipata pas. fug. poteris legere è uel ex dissipara passim fuga.
Terrorq; deinde, ac de sp.) Scripsimus: Terrorq; inde ac desperatio. Quod uero est infra, Martius inde in barbaros. & uetus liber habet: Martius dein barbaros, uide num legendū sit: Martius deinde in barbaros. Illic etiam, Munusq; gladiatorum, & gladiatorū spectaculum legitur. Seruorum delectu ac libertorum.) Antiqua lectio, seruorum decausa ab liberorum. Dij boni quæ portenta hæc sunt. Doctus aliquis qui olim Liuium castigauit, non diu seipsum torquens, pro de causa statim scripsit, delectu, & pro ab liberorum, ac libertorum. Ego suspicor scribendum, seruorum censu haud liberorum, qui (subaudi serui) uenalem sanguinem habent. Paulopost, prouocatiue, scripsimus prouocatiq; haud abnuerent. Pacti inter se.) Emendauimus, pacto inter se, ut uictorem res sequeretur, ferro decreuerunt. Sic supra de Philippo Liuius: Et iam quum Eream uenisset, audito, Machanidam fama aduentus sui territum refugisse Lacedæmonem, Aegium se ad concilium Achæorum recepit. Sic enim nos illic castigauimus, cum ante legeretur, audit. Pacto, id est, cum pepigissent, sicut illic audito, quum audisset. Hoc quum falleret eum qui locum emendauit, pro pacto, scripsit pacti. Alterius imperio subigeretur.) Reposuimus subijceretur. Et mox, quod ab tanta rabie dirimi nequirent. Et infra, in deditionē accipit.
Quàm quod extra necessitates belli præc.) Mendosam mehercle ueterem lectionem, quàm quod necessitatis bella (sic enim in scripto codice legitur) restituere conatus doctus aliquis, scripsit, extra necessitates belli. Suspicor legendum: Quàm quod uel cessante bello, præcipuum in Ro. gerebāt odium. Paulopost scripsimus, pro & mercatores, aut mercatores. Et deinde pro interfecerunt, interfecerant.
Neq; erat ulla satis firma statio opposita.) In codice scripto, nõ est firma. Quod si ordines aduerbium satis cum participio opposita, bene habebit oratio. Paulopost, ad id ipsum emissa, legēdum opinor, ad id emissa. Mox sequitur, qui primus hosti se obtulerat. Nos reposuimus, qui primum se. Infra, ut neminem cedere. In scripto uolumine est, ut nē cedere, suspicor scribendum, ut non cedere. Paulopost uetustus liber habet, imbellem, inermem, sine particula que. Quid autem si quis legat in fine inijcerent, pro iniecerunt, ut tota sententia cohæreat. Correpti alij flamma sunt.) Exemplar Spirense tantum habet correpti, ubi subauditur uerbum sunt, alij ambusti adflatu uaporis. Mox inseruimus duas dictiones quæ deerant, ab tergo, Quum receptus primis urgēte ab tergo ingenti turba non esset. Paulopost, quod in ea urbe esset, dispunximus ablatiuum urbe. Et transfretum ex Africa ora, & ex.) Antiqua lectio, & transfretum Africæ ope & ex. Tu scribe: Et trans fretum Africæ oræ, & ex proximis Hispaniæ locis. Rati forent.) Legendum est, rati fore. Nam sequentia cohærent, nec sunt separāda, quemadmodum in uulgatis editionibus factum uidemus. Præterea non est in scripto codice: & signum ab eis petebant. sed tantum, & ab eis petebant. Quia tamen infra sequitur: Signum ab ijs petitum est, probo uulgatam lectionem. Nec est in ordinem ibant, sed ordine ibant. Sic autem integra sententia legi debet: Forma tamen Romanorum castrorum constabat una ea spe, quod tribunos ex contagione furoris haud expertes seditionis defectionisq; rati fore, & iura reddere in principijs sinebant, & signum ab eis petebant, & in stationes ac uigilias ordine ibant. Paulopost scripsimus, C. Atrium Vmbrum. Nõ Vmbrium. Et mox, delatum om. cons. imperium est. Suis tergis suisq; ceruicibus.) Particulam que, deleuimus. Sic enim hic dixit Liuius: Suis tergis, suis ceruicibus, ut supra: Turbam fœminarum puerorumq; imbellem, inermem. Et subtrahentes se quoq;.) Archetypum Spirense habet, & subtrantesse quoq;. Lego: Et subirascentes quoq;. Nam sequitur, ut credidisse potius temere q̃ finxisse rem talem, uideri possent: quę clausula uelut per parenthesim interiecta, legi debet. Sensus est, & subirascebātur ut temere credidisse, non finxisse uiderentur. Non quod se subduxerint. Hic locus hactenus non fuit in

in ocĩs placato. Et quæ ſequunt. Scipionũ nomini auſpicijſq;.) Exẽplar ſcriptũ habet, nomini, auſpicijs ſine que. Et ſic loqui ſolitum Liuium alibi indicauimus. Quod ad expeditionem attineat.) Scripſimus: Quod ad expeditionem eam attineat. Ad irritandam ferocitatem barbarorum.) Repoſuimus feritatem. Quod uero paulopoſt ſequitur, deinde emiſsis leuibus telis, in ſcripto uolumine eſt tantum, deinde miſsis telis. Itaq; ne pulſi uiderentur.) Imò pulſi iam propemodum erant. Sic inepiit Liuius? Tu ſcribe, itaq; ne perculſi uiderentur. Et paulopoſt, obliquo conſtituerunt colle, obliquo conſtiterunt colle. Equitem nec poſſe circumdare cornib. in tam a. ſ. & h. q. cum pedite eduxiſſet.) Hic locus mutilus ſic eſt reſtituendus. Equitem, nec ſe poſſe circumdare cornibus in tam anguſto ſpacio, & hoſti quem cum pedite eduxiſſet, inutilem. Præter reliquam prædam.) Scripſimus, præter cęteram prædam. Nihil tutius in afflictis rebus.) Legendum: nihil tutius afflictis rebus. ut afflictis rebus datiui ſint caſus. Quod ſi quis ablatiuos eſſe contenderit, ſubintelligetur in præpoſitio. Mox ſcripſimus: Sed caſtra Romana, dictione quoq; deleta. Aut ſeruati bis uni debitam uitam.) Archetypum Spirenſe habet, aut ſeruatibis uni deuitam pro eo in p. deuoueant. Lego: Aut ſeruati bis uni debitum pro eo in p. Vt referatur ad ſpiritum. Erit enim nunc ſententia planior, Vt aut, ſi ita uideatur, reddant ſpiritum Proconſuli Scipioni, ab eodem illo acceptum: aut ſeruati, bis uni debitum, pro eo in perpetuum deuoueant. Subaudi ſpiritum. Caſtigator olim hic ſe torſit. Nam quum non quadraret debitam fœminini generis, addidit uocabulum uitam. Et erat alioqui debitam ſcriptum, u pro b poſito, deuitam.

Spem poſitam habere.) Emendauimus, ſpem repoſitam habere. Mox uero: Cum quo nec fœdere, nec ęquis legibus iungerentur amicitia, placet antiqua lectio, quæ habet, iungeretur amicitia. Et ob fides accepti, armaq; adempta & præſidia.) Treis particulas connectentes hic ſummouimus, quibus non eſt uſus Liuius, ut indicat uolumen ſcriptum. Illos quidem merito perijſſe ipſorum maleficio.) Fortaſsis, etiã legi poſſet, illos quidẽ merito perituros fuiſſe ipſorũ maleficio. Paulo poſt repoſuimus, ſe libera arma relinquere, pro ſe libere arm. relinq. Atq; eiuſdem dextra fidem ſancire.) Scripſimus, atq; eius dextra f. ſancire. Et paulopoſt: Adhoc equitem, Item ad depopulandos prox. Hiſp. agros.

Subſtituerat[q]; animo.) Antiqua lectio. ſuſtituera atq; animo. Tu ſcribe: Præſtitueratq; animo ſpeciem quoq; corporis amplam ac magnificam. Velut renouatus flos iuuentæ faciebat.) Archetypũ ſcriptum habet: Velut renouatus iuuente faciebat. Conijcio ſcribendum, uelut renouata iuuenta faciebat. Non ſine cauſa erectam ante urbem ſtationem.) Caſtigauimus, electam. Hanc lectionem ſcripti codicis confirmant ea quæ mox præcedunt. Ad duo millia armatorum inuenta.) Narrat Liuius claſſem fugiſſe. & unde nobis iſti bis mille armati qui poſtero die ſunt inuenti? Codex ſcriptus habet, armorum. Haud procul à Gadibus.) Scripſimus: Haud procul Gadibus. Et paulopoſt, purgantibus ijs, ablatiuum ijs deleuimus, qui ſubintelligitur, aut ſimilis, puta Gaditanis. Vbi notandum eſt infeſtæ genitiui caſus eſſe, & referri ad præcedentem genitiuũ, multitudinis. Duæ ſunt Baleares inſulæ.) Vocabulum inſulæ diſpunximus, nam mox antecedit: Pœnus in Baleares inſulas. Paulopoſt ſcripſimus cenſebat, pro credebat. Spondebantq; animi.) Legendũ eſt deſpondebant animis, quemadmodum caſtigauimus. Semidoctus aliquis qui legerat, deſpondere animum, pro abijcere, mutauit hic deſpondebant in ſpondebant. Deſpondebant animis, hoc eſt, conſtituebant, deſtinabant. Hoc uerbo in hac ſignificãtia Cicero quoq; utitur. quam alibi uelut exponit, quum inquit, cui me præripere deſponſam iam & deſtinatam laudem ualde eſt iniquum. Vt conſulatũ inierunt.) Nos ut particulam eraſimus. Sic enim conſtat lectio. P. Cornelius Scipio, & P. Licinius Craſſus conſulatũ inierunt. Nominatæ conſulibus prouincię ſunt. Deleuimus & infra que, coniunctionem. Suſceptumq; quartũdecimum annum tam p. geritis. Velut ad colligendas reliquias naufragij noſtri miſiſtis.) Archetypũ Spirenſe habet, ueut ad conciliandas reliquias naufragij noſtri. Lego, ad cõcinnandas reliquias naufragij noſtri. Quod uocabulum hic mirè quadrat. Vtitur enim metaphora nauis fractæ, cuius partes cõcinnantur dum nauis inſtauratur. Eſt autem concinnare aptè componere. Cæterum an non reliquias Saguntinorum naufragij concinnarunt Romani, dum illis oppidum reſtituerunt, hoc eſt, repararunt? Vulgata lectio ſatis ad ſenſum facit, ſi quis ad diſperſos ciues, opera Romanorũ poſtea cõquiſitos reſpiciat. Verum quando me ueſtigia ſcripturæ ueteris huc duxerunt, non ſtudiũ nouitatis, ut putarem aliter legendum, nolui id lectorem latere. Vt optabilem eam.) Pronomen eam diſpunximus. Perdit enim ſentẽtiam. Et infra ſcripſimus, uidimus, pro uidemus. Mox, rurſum particula que deleta, ſpem, opem, ſalutem noſtram. Neq; enim, ut ſæpe diximus, coniunctionũ amans eſt Liuius, quum illis nihil opus eſt. In Hiſpania atq; in Italia geſsiſtis.) Quid fuit opus alterum, in addere? Nos expunximus.

Quà terrarum ultimas finit Oceanus.) Hic ſe exercuit ſciolus aliquis. Liuius ſcripſit, quemadmodum atteſtatur archetypon Spirenſe: Quà terrarũ ultimus finis Oceanus. Subauditur eſt. Quid enim clarius Liuij ſenſu, ſi ita legas: Vt Hiſpaniam nõ Ibero amne tenus, ſed quà terrarum ultimus finis Oceanus, domitam armis habeatis. O caſtigatorem. Neq; aliter id fieri poſſe.) Reſtituimus. Neq; id aliter finiri poſſe. Et mox, exercitũ tranſportaſſet, pro tranſportaret. Ibidem primoribus patrum conſcriptorum. In exemplari ſcripto tantum eſt, primoribus patrum. Alteram dictionem aliquis adiecit.

Non ſenatorem modo.) Dictionem modo quiſpiam hic inſulſit, putans iſta uerba, non ſenatorẽ referri ad id quod mox præcedit, ſenatum ludibrio habet. quum reſpiciant uerbũ ſuperius peccare. Conſulem peccare arbitror, non ſenatorem, qui de quo conſulit̃ ſ. l. dicit ſententiam. Duarum rerum

subeundam opinionem esse.) Liuius scripsit opinationem. pro hoc elegantissimo uerbo doctulus aliquis supposuit, opinionem. Sic adulterantur optimorũ autorum scripta. Infra, ætas saltem liberet, scripsimus, liberat. Item, aut ad populum audiuit. Egregiam istam palmam belli Punici peracti petis?) Scripsimus, patrati. Nam sic in uetusto codice legitur. Et habuimus pauloante, Penes C. Luctatiũ prioris Punici perpetrati belli titulus fuit. Si alterutra uictoria nobis consulibus relinquenda est.) Reposuimus, nouis consulibus. Siquidem scriba uidetur b pro u posuisse. quod identidem facit. Intellige nouos consules, consules alterius anni, siue insequentium annorum. Periculi tandem quantum adeatur, quem fallit?) Archetypum nostrum habet, quid periculi tandem. Et uictor Annibal ire ad urbem pergat.) In scripto uolumine tantum est, uictor Annibal. Vt sit, Quid? si uictor Annibal. Dies me deficiet.) scripsimus deficiat, modo potentiali, hoc est, deficere possit. Et paulopost, ac nobili, pro atq; nobili. Quod procul externus metus est.) Reposuimus, quia procul. Item: Et exercitũ alienigenam. Et populi Ro. imperio euenere.) Pro his uerbis, substituimus, ac Reipublicæ in imperio euenere. Aduersa casibus incertis belli et fortunę legare.) Volumẽ antiquum habet relegare. Quid si legas: Aduersa casibus incertis belli. subaudi assignare. & ad fortunam relegare. Paulopost, pro istic, scripsimus hic, An hic tuo collegæq; exercitu cõiuncto. Vbi genitiuũ tui, post, collegæq;, sustulimus. Iterum postea, pro, Quod istud cõsilium est? scripsimus: Quod istuc cons. est. Item ac graui militia fessum. Relinquere Italiam paras.) Vetus lectio. Tu cum Annibal in Italia sit aliò paras. Suspicor scribendum: Tu cum Annibal in Italia sit, aliò properas. Hoc uideretur mihi simplicius quàm legere, aliò ire paras. Paulopost, duæ literæ P.C. non sunt in codice Spirensi. Ego P. Cornelium reipub. Haud satis purgata est.) Reposuimus, haud sanè purgata est. Et mox, tanquam mihi ab insimo quoq; periculum sit. scripsimus, quoque. Nam est à quisque ablatiuus. Illud nec tibi in me, neu mihi in minoribus natu animi sit.) In archetypo scripto, non est pronomen illud. Et tamen est, animi sit. Vt planè putẽ sic legendum: Nec tibi in me, neu mihi in minores natu animus is sit. Nam nihil ambigo, scribendũ, in minores, non in minoribus, quemadmodum etiam in ęditione Coloniensi legitur. Nec est mox, inuiderimus, sed inuidebimus in libro scripto, & in fine est, non sit. Si in Africã traijcere uelim.) Scripsimus, si in Africam traijcerem. Quin ego minus in Africam.) Emendauimus, qui ego minus in A. ut sit, qui pro quomodo. Quot defecerunt post Cannensem pugnam.) Volumen scriptũ nõ habet, quot. Elegantior erit oratio si omittatur, quod citra incommodum sensus, fieri potest, hoc modo. Non sperauerat Annibal fore, ut tot in Italia populi ad se deficerent. Defecerunt post Cannẽsem pug. Habet autem maiorem uehementiam. Carthaginẽsi nihil ciuilis roboris est.) Lego, Carthagine, hoc est, apud Carthaginem. Quorum ego fidei ita innitar, ut bene tutus à perfidia sim.) Archetypum scriptũ habet, ut bene tutus perfidia sim. Hic semidoctus omnia bene habere putaret. Mihi locus est multum de mendo suspectus. Nam quando uerbum innitar futuri temporis est, Liuius non dixisset, ut bene tutus à perfidia sim, sed ut bene tutus à perfidia futurus sim. Quod si scriptum esset: Quorũ ego fidei ita innitor, ut bene tutus à perfidia sim, nullus esset mihi scrupulus. Proinde quando à præpositio non est in codice uetusto, (quæ res nobis ansam cogitandi dedit) non dubito quin ita fuerit scriptũ à Liuio: Quorum ego fidei ita innitor, ut ueriturus perfidiam sim. Quæ sententia cum est arguta, tum mirè conueniens huic loco. Refellit enim Scipio, quod à Q. Fabio dictũ est supra, An Syphaci Numidisq; credis? Satis sit semel creditum. Non semper temeritas est felix. Et fraus fidem in paruis sibi præstruit. & quæ illic sequuntur. Quasi dicat Scipio: Non sum adeo stupidus, ut ita regibus Afris credam, quasi fallere me aut nolint si queant, aut nequeant si uelint. Vnde pauloante dixit, Afros Numidasq; leuissima fidei mutandæ ingenia. hoc est ad fidem mutandam. Hic appello doctos qui latine callent, quos astipulaturos mihi nihil dubito. De sciolis non sum magnopere sollicitus. In castigationibus Plinianis expertus antè sum, q; sint hebetes in iudicando, & planè quod Græci dicunt, ὄνοι πρὸς λύραν. Non uenit.) Reposuimus, non ueniat. Nõdum enim sortiti erant. Et dissuadet, ne ueniat in sortem tam longinquæ prouinciæ, hoc est, Africæ, eo quod sit Pontifex Maximus, cui sacrorum causa semper in Italia manendum erat. Paulopost scripsimus, nec hoc credi, pro non hoc credi. Item toties Africam nostris exercitibus & class. oppugnatam, à præpositione expuncta. Præterea certatur, pro certetur. Requiescat aliquando tamdiu uexata Italia, uratur, euasteturq;.) Lectionem scripti codicis secuti sumus: Requiescat aliquando uexata diu Italia, uratur populeturq;. Pro ultimo uerbo quidã inseruerat, euasteturq;, quod putaret, populari passiue non dici. Dicimus actiuè populo, cuius passiuũ est populor. Dicimus & populor deponentaliter. Et x pondo argenti facti.) Lectio uetus: Et simulachra spoliorũ ex mille pondo argenti facta. Neq; magnopere tetendisset.) Videtur usurpasse tetendisset pro contendisset. Sic Maro: Ille simul manibus tendit dissoluere nodos. Paulopost, Lintea ad uela. Scripsimus, in uela. Mox illic est, millium quadraginta summam. Non quinquaginta. Item tritici cẽtum uiginti mil. mod. sine &. Præterea, Abietem in fabricandas naues. non abietes. Vmbriæ populi, & præter hos Nursini.) Antiqua lectio, Vmbriæ populi Nursiniq;. Qui hunc locum mutauit, exposuit, que coniunctionem pro id est. Et uitiatum locum putans quod Nursini & Reatini non sint in Vmbria sed in Sabinis, adiecit ipse dictiones istas, & præter hos. O errorẽ dignum qui magna cura fuerit uindicatus. Nos ueterem lectionem reduximus. Infra scripsimus, q; ex syluis materia detracta erat, pro esset. Vbi cuiq; ex s c liceret habitare, ibi habitarent.) Ex fide uetusti uoluminis emendauimus: Vbicunq; ex s c li-

ceret,habitarent.duobus uerbis habitare & ibi,sublatis.Quod uero mox præcedit:Et Cn.Seruilio prætori urbis,in ueteri codice est. PR. urbs. (debebat esse VRB.) mallem Prætor urbanus quam prætor urbis.Non hic solum sed & alijs apud Liuium locis. In stationem ad præsidium relictis.) Scripsimus in statione.Et mox,eò traiecturum esse,expunximus aduerbium eò.Repositimus etiam,montanos institit oppugnare,quod instituit corrupte legitur in uulgatis æditionibus.Sic de Marcello Liuius lib.septimo: Vestigijs institit sequi. Ea literis cognita Sp.Lucretij.) Verbum huius periodi non est accenderunt ceu uulgo legitur,sed accendit,in uolumine scripto.Quare non ambigo scripsisse Liuium : Ea res literis cognita Sp. Lucretij, ne frustra Asdrubale cum exercitu deleto biennio ante forent lætati,si par aliud inde bellum duce tantum mutato oriretur,curam ingentem accendit patribus. Captiuos Carthaginem portantes,tradit.) Hic participium captas defuit,quod nos inseruimus, portãtes,captas tradit. Supra morbum etiam fames afflixit.)Castigauimus:Super morbum,id est,præter morbum. Sic Suetonius in Othone:Instigãte super animi dolorem etiam magnitudine æris alieni. Idem in Domitiano:Super ingenij naturam,inopia rapax.

P R. V R B. Prætor Vrbanus potius legendum in Liuio,quàm prætor urbis

Super morbũ

IN LIBRVM NONVM TERTIAE DECADIS
Annotationes per Beatum Rhenanum.

FLorentes ætate & uirium robore inermes circa se habebat.) Quia sequitur, ignorantes quem ad usum neque centuriati,neque armati seruarentur:ausus est quispiam pro insignes, inermes supponere.Fuit in causa quod uerba perperam distinxisset, nimirum sic : Florentes ætate & uirium robore, insignes circa se habebat.Nos uero sic legimus & distinguimus:Florentes ætate,& uirium robore insignes circa se habebat.astipulante codice ueteri. Paulopost scripsimus, arma equosque ostenderunt,& particula dispuncta. Malle eos sibi tunc fateri.)Reposuimus,malle eos sibi iam tunc fateri.Et mox, utrum ueller,pro uelit. Conciente Ilergetes Indibili.) Vetus lectio.conciente Ilergete Indibili, subauditur bellum,quod præcedit.Item Romani haberent,pro Romani habebant.Quod sequitur:Et inconditam inde turbam tyronum esse,submouimus dictionem inde. Et distinximus, Nec in uicem his, aut illis. Ne glisceret primo negligendo bellum.) Vide quantulũ erratulum hic totum sensum perturbet.Legendum est:Ne glisceret,prima negligendo,bellum.Iuxta illud Nasonis,Principijs obsta.

Cornu dextrum Ilergetes.)Emendauimus,cornua.Sic ordina,cornua tenebant,dextrum Ilergetes, læuum ignobiles Hispani populi. Equites per patentes in hostium aciem uias permittere equos iubeat.) Accusatiuus aciem lectori nebulam offundit.Docet uetustus codex esse scribendum acie,auferendi casu.Pro permittere uero scribo,immittere . Nam sequitur: Simul equitibus Hispanorum uiam immittendi equos clauserunt.Sic sententia clara euadet,quę fuit obscurissima. Locata prona erat.) Quid opus fuit hic addere uocabulum prona,quod nõ est in uolumine scripto,quum præcedat,cedenti d.legioni.Si enim cedebat,indigebat firmamẽto. Sic mox insulsisse uidetur quispiam has dictiones, ex subsidijs.Neque enim sunt in archetypo nostro.Porrò,quia sequitur:Ac subsidia quibus res postulabat locis inducentem , prælector aliquis inter exponendum, legionem ducit, adiecit ex subsidijs. Eam glossulam alius in contextum retulit.Ibidem scripsimus,uenit,indicat.Non,uenit indicatque. Vbi in ueteri libro mox legitur,Cornelium Seruium. Itaque omissa pugna equestri ad pedestrem Hispani descenderunt.) Antiquum uolumen.Itaque commissa pugna equestri ad pedes hispanie iescetiderunt.Restitue sic germanã lectionẽ:Itaque omissa pugna equestri,ad pedes Hispani eqtes descenderũt. Nõ discrepat sensus uulgatarũ æditionum, nisi quod alia uerba supposita sunt. Cum equitibus ad pedes digresfsis.) Castigauimus,degressis.Degrediendi uerbo Liuius in hoc nono libro rursum utitur, haud procul à calce,Cum quingentis,inquit,haud amplius peditibus,ducentisque equitibus degressum iugis Masanissam persecutus.Cæterum ad pedes rursum hic est sicut pauloante:Ad pedes Hispani equites descenderunt,quemadmodum nos legendum monuimus. Verso marte.) Quis hic quicque scrupuli habeat? Nemo est qui non putet hoc optime dictum. At deprauata scriptura archetypi Spirẽsis in quo legitur,uersos arte,ad eruendam germanam lectionem,ansam mihi præbuit.Scribo uersa forte. Et arbitror primum fuisse scriptum, uersas orte : deinde quum uocabulum orte nihil uideretur significare, per transpositionem uocalium literarum a & o, uersos arte.Elegãs & aperta sententia erit: Tantum fortunam mutasse,ut qui modo ipsi exercitũ ante mœnia Romana habuissent,&c.ij uersą forte, Africæ populationes & obsidionem Carthaginis uisuri forent. Pro tot cæsis exercitibus sobolescẽtem.) Mihi non displicet hic lectio uoluminis scripti,subolescentem, ob propriam ac notam uim præpositionis sub. Iam regem Syphacem.)Emẽdauimus ad fidem archetypi scripti,Iam reges,Syphacem post colloquium cum Scipione alienatum,Masinissam aperta defectione infestissimum hostem,&,particula ante accusatiuum Masinissam expuncta . Similem locutionem paulo superius habuimus , Cornua dextrum Ilergetes,læuum ignobiles tenebant Hispani populi . Vbi quidam cornu scripserat, sicut hic regẽ pro reges. Octingenti equites,& septẽ elephanti.) Lege,absque &,cõnectente particula.Continenter sequitur:Ad hæc mag.pe. Vbi sciendum est, quotiescunque in uulgatis æditionibus,ad hæc legitur , in ueteri codice esse,Ad hoc.Sicut & urbem Romanã ferè semper,ubi uulgo scriptum est urbem Romam,Quod & hic mox sequitur. Ad Lælium prædas ingẽtes ex ag.) Nos hic aliam induximus

Degredi

Versa forte pro uerso marte

lectionē præsidio freti uoluminis uetusti,hanc uidelicet:Hęc Carthagine parabant agitabantq́;,quum
ad Læliū prædas ingētes ex agro inermi ac nudo pręſ. agentem Maſaniſſa f.r.c.e.c.e.p. uenit. Inter
Albigaunos,Liguresq́; Alpinos Genuam acceſſerūt.) Exemplar ſcriptum.Inter Albigaunos Ligures
Genuamq́; acceſſerūt. Vt intelligas intermedio loco inter Albigaunos qui Liguriæ populi ſunt, & ur
bem Genuam acceſsiſſe.Et ſequitur,in ijs locis. Principio ab Numidis facto,& Brutijs non ſocieta/
te magis Punica.) Lectio uetus.principio numidis nō ſocietate magis punica. Cæterum principio hic
aduerbialiter accipitur.nam ſequitur,poſtremo. Quod non intellexit,qui facto participium cum præ/
poſitione ab inſulſit,& quia in Brutijs res latrocinijs geri narrantur,pręterea adiecit,& Brutijs.De hoc
multum miror,cur pro ablatiuo promptis,ipſe ſuppoſuerit congruentibus. Nos totam ſententiam ſic
diſtinximus & caſtigauimus,pro,Quod latrocinijs ſcribentes,Quia latrocinijs,hoc modo:Quia latro
cinijs magis q̃ iuſto bello in Brutijs gerebantur res,principio Numidis non ſocietate magis Punica q̃
ſuopte ingenio promptis in eum morem,poſtremo Romani quoq́; milites,Et quæ ſequuntur. Qui
pulſi ab aduerſa factione,quæ Annibali locros tradiderat,Rhegyum ſe contulerant.) Hic rurſum alia
uerba quiſpiam inſeruit,quum ſcripſerit Liuius:Qui exulabāt Rhegyi pulſi ab aduerſa factione,quæ
Annibali Locros tradiderat. Scalas ad dictam altitudinem arcis fabricatas.)Exemplar uetuſtum,ad
editam altitudinem. Poſtremo certiores,alijs excitantibus alios,iam pro ſe quiſq́; ad arma uocabāt.)
Sic caſtigauimus & ordinauimus . Poſtremo certior res,alijs excitantibus alios. Iamq́; ad arma pro ſe
quiſq́; uocabat. Sed propè libenti uideri poſſent.) Verbum uideri additum eſt præter autoritatem
archetypi ſcripti. Nam auaritia ne ſacrorum q.)Scripſimus.Iam auaritia ne ſa.q.ut ſit initium nouę
ſententiæ.Item pro quam aſportabant, extulerāt,quam aſportauerant extulerunt. Furorem iniecit.)
Repoſuimus,furorem obiecit,iuxta ueterem ſcripturam.Paulopoſt legi poteſt,quam ipſe ab Rhegyo
abduxerat. Sic enim eſt in codice ſcripto. Primo iurgiū,deinde clamor quoq́;.) Hic aliquis ſe exer/
cuit pręter cauſam,quū Liuius indubie ſcripſerit quemadmodū eſt in codice uetere,& nos in contex/
tu reſtituimus,Iurgium inde,& clamor,pugna poſtremo orta. Militumq́; implorabant auxilium.)
Emendauimus,militumq́; fidem implorabant.Quod uero continenter ſequitur,repēte frequentes mi
lites feroces,uocabulum frequentes non eſt in archetypo Spirenſi.nec ſolet ita duo adiectiua cum uno
ſubſtantiuo connectere Liuius. Ibidem mox ſuſtulimus aduerbium quū . Legendum enim eſt ſuffra/
gante exemplari ſcripto: Velut aduerſus hoſtes ad arma conclamatū eſſet,cōcurrerunt. Scipio poſt
paucos dies Locros aduectus.) Vetus lectio. Scipio poſt paucos dies Locros hexeri aduectus. Et
qui antea per libidinem.) Scripſimus:Et quæ antea per libidinem atq́; au. Nec ſiſti potuiſſe.)Legen
dum eſt,nec ſubſiſti potuiſſe.Item paulopoſt:Exercitū Q.Cæcilij,q́; particula diſpuncta. Si Matris
Ideæ Peſimunte numē Romam aduectū foret.) Quia non ſtatim apparebat quid ſcripſiſſet Liuius ob
deprauatam ſcripturam,iſta uerba quidam in contextum inſcripſit.At nos ex ueſtigijs ueteris ſenten/
tiæ,germanā Liuij lectionem exculpſimus,nempe hanc: Si Mater Idæa à Peſinunte Romam aduecta
eſſet. Itaq́; quo maturius fatis omnibus oraculiſq́; portēdentis ſeſe uictoriæ compotes fieret,id co
gitare,quæ atio tranſportandæ Romam deæ eſſet.Nullas dum in Aſia ſocias ciuitates habebat popu
lus Romanus.) Hic rurſum locus abunde doceat,quantum eruditi uiri,prout tunc erat ſeculum, Fran
ciſcus Petrarcha, Victorinus F ltrenſis & alij,quum in Liuij ſcriptis uerſarentur, quoties nodoſior lo/
cus aliquis occurriſſet ſibi licere putabant,ut ſenſum modo reſtituerent,non ut curarent de uerbis.Sa/
nè doctus fuit,quod negari non poteſt qui hunc locum inſtaurauit . Arbitror Laurentiū Vallam fuiſ/
ſe, quem Thaddæus Vgoletus emendādo Liuio operam impendiſſe ſcribit. Sed ut melior,ſic & labo
rioſior eſt caſtigatio,qua non ſolum ſenſus,ſed & ipſa autoris uerba reſtituunt̃. Effecimus hic aliquid
diligenter conſiderando locum,& ueſtigia ueteris ſcripturæ expendendo.Ea ſic habet:Itaq́; quo matu
rius factis omnibus oraculiſq́; portende romam de e eſſet nullas dum in aſia ſocias ciuitates habebat
populum romanum. Tu pro factis omnibus,ſcribe fauſtis ominibus,& pro portēde romam de e eſſet,
portanda Romam dea eſſet,habebiſq́; germanum Liuij ſenſum germanis redditum uerbis : Itaq́; quo
maturius fauſtis ominibus oraculiſq́; portanda Romam dea eſſet , nullas dum in Aſia ſocias ciuitates
habebat populus Romanus.Dixit autem Liuius,nullas dum,pro nullas ad eum diem.Porrò nunc ui/
des quantum peccarint,qui nō modo tantam uerborum congeriem de ſuo adiecerunt:ſed & pro quo,
quoniam,& pro factis quod fauſtis eſſe debebat,auſi ſunt ſcribere fatis. Et poſtremo,nullas dum mu/
tare in nullas tum ut eſſet alterius ſententiæ principium. Præmiſſus ab legatis M. Valerius.) Le/
gendum eſt:Remiſſus ab legatis M. Val.Nam ſequitur infra, M. Valerius unus ex legatis regreſſus.
ſic enim ibi ſcribendum eſt,non prægreſſus,quemadmodū uulgatæ æditiones habent. Romano,cui
uni fidebāt,auxilio,)Nos ſic ſcripſimus,deſertos ab Romanis,cui uni fidebāt auxilio. Parthenosq́;.)
Parthini Et hic & infra repoſuimus Parthinos.Sic enim Plinius appellat & Strabo.Cæterū Parthinos inter Li/
burniæ populos Plinius recenſet.Item ſcripſimus,Dimallumq́; oppugnari. Cum Romanis quoq́;.)
Et particulam adiecimus,Et cum Romanis quoq́;. Pro ſi minus, ſubſtituimus ſin minus.Item, Neque
enim ipſius, ne particulam negatiuam inſeruimus:Neq́; enim ne ipſius quidem regis abhorrebat ani/
mus.Mox Derda legitur in exemplari ſcripto,non Darda. Hæc conſcripta modo conſignataq́;.)Mi
ror quiſnam dictionem modo hic infulſerit.Nō enim eſt in codice ſcripto. Quia auerſo in Africam
bello.) Legendum eſt,quia uerſo in Africam bello.Paulopoſt adiecimus literam prænominis. P.Sem
pronius

pronius pace facta. Quod uero sequit̃, decessit subaudi, ex Macedonia. P. Scipioni proconsuli.) Exemplar uetus. Proconsuli Scipioni cum eo ex. Video scribendum tantum. P. Scipioni, non, P. Scipioni proconsuli. Nam librarius ubicunq; P. literam reperit, scripsit proconsulem, id quod alibi etiam indicauimus. Nec est mox, cumq; ea classe, sed tantum, cum ea classe. Et rursum, ut Brutios duabus legionibus obtineret. De Hispaniæ imperio, quod in eam prouinciam.) Scripsimus, quos in eam prouinciam duos proconſ. mitti placeret. Et facem stellæ septies ab ortu solis.) Legendum, Et facem Setiæ ab ortu solis in occidẽtem porrigi uisam. Est aute Setia Volscorum oppidum, quod hic additum est, sicut mox, Tarracinæ, Anagniæ, & Lanuuij. Porrò quum Setiæ uocabulum putaretur mendū esse, pro illo supposuit alius stellæ, alius, septies aduerbium. M. Valerius unus ex legatis prægressus.) Ante docuimus hic legendum: Regressus, quum moneremus scribendum, remissus pro præmissus. Veram certe uictoriam eius rei sibi quisq; mallet, ꝙ ulla imperia.) Hæc oratio tametsi integra ualde mihi tamen est de mendo suspecta. Nam germanam Liuij lectionem non uidetur mihi restituisse, quisquis deprauatū in scripto codice locum castigare est conatus. Legitur illic: Veram certe uictoriam eius rei sibi quisquã ulla imperia. Nec est ibi uerbum mallet, quod certe eruditus aliquis infulsit, subuenire uolens corruptæ & mutilæ sententiæ. Ego diligentius inspectis uitiatæ scripturæ uestigijs, non dubito quin sic scripserit Liuius, Veram certe uictoriã eius rei cupias ꝙ ulla imperia, honores ue suffragio seu patrum seu plebis delatos. Subauditur autem in uerbo cupias aduerbium potius uel magis. Qui loquendi modus oppido ꝙ elegans à Græcis sumptus est, apud quos huiusmodi eclipticas orationes frequentius reperias. Qualis est illa, δίλω τύχης σκελεγμόν, ὦ φρενῶν πίθον. Patres conscripti P. Scipionem.) Non sunt in libro scripto duæ istæ dictiones, aut duæ saltem literæ earum loco P C. Sicut traditum à proximis memoriæ temporum illorum scriptoribus.) Archetypum Spirense, sicut proditum memoriæ à primis temporū illorum scriptoribus, libens posteris tradiderim: ita meas opiniones, coniectando rem uetustate obrutam, non interponam. Neq; suum delectum.) Lego, delictū. Nam præcedit: Nihil se quare perire merito deberent admisisse. Sed si pereundum etiam foret. Quia uero hic de delectu agitur, facilis lapsus fuit. Tam atroces atq; indignas iniurias.) Duæ istæ uoces, atq; indignas nõ sunt in exemplari scripto. Paulopost, quicq; omnium nob. nec illic est quicq;. Fortasse sic legendum, qui Locros recepit, omnium nobis rectè perperamq; factorum testis, subauditur existens, agatur. Posset etiam legi, ut coram P. Scipione o. n. r. p. factorum teste. Multa fœda, & indigna à præfecto præsidij Amilcare.) Castigauimus: Multa fœda, indigna, & à præfecto præsidij Amil. & ab Numidis Afrisq; passos esse. In discrimine est nunc humanum genus.) Deerat dictio omne, humanum omne genus. Paulopost scripsimus cūmaxime, pro ꝙmaxime. Nam hoc aduerbio sępe Liuius utitur, ceu alibi quoque monuimus. Ad recipiendos à Carthaginiensibus Locros.) Antiqua lectio, ad recuperandos à Carthagin. Locros. Eam & nos secuti sumus. Paulopost, præter habitum uestitumq;, & sonum latinæ ling. quia uocabulum uestitumq; nõ est in ueteri codice, & nos submouimus. Submouimus & q; particulam quam accusatiuo libidinem quispiam adnexuerat. Constuprant matronas, fiunt in uirgines ingenuas raptus ex complexu parentum pueroscq;.) Hic mire quispiam fuit occupatus in mutandis Liuij uerbis. Nos ueterem & proinde sinceram lectionẽ ex ueteri uolumine restituimus, in hunc modū. Constuprant matronas, uirgines, ingenuos raptos ex complexu parẽtum, cotidie capitur urbs nostra. Porrò qui mutauit uidetur legisse raptus pro raptos. Hinc retexẽda fuit illi tota oratio. Miretur qui sciat.) Antiqua lectio. Miretur qui nesciat. Nec quicq; incommodi habet sermo. Libidinis ac auaritię superesse, quod in eorum ullo, qui pati potuerint.) Scripsimus, libidinis, auaritię superesse, quod in ullo qui pati potuerit. Et mox, exitiabilis tyrannus, pro exitialis. Et rursum, cummaxime, pro ꝙmaxime. Item, & coniuges edidit, pro coniugesq; edidit. Vbi statim sequit̃ in scripto codice: Et soluere rem publicam uestram religione. nõ exoluere. Qua tandem clade edoctus, tandem deos esse superbissimus agnouit rex, pecuniamq; omnem conquisitam.) Infeliciter instauratus locus est. Archetypū Spirense sic habet: Qua tanta clade edoctus tãdem deos esse superbissimus rex, pecuniam omnem inquisitam in thesauros Proserpinæ referri iussit. Nec erat opus hic cõquisitam scribere, propterea quod infra legatur: Pecuniam, quanta ex thesauris Proserpinæ sublata esset, cõquiri. Sanè nimis multa passim sunt in Liuio mutata, dum ex præcedentibus sequentia aut ex sequentibus uicissim præcedentia castigantur. Quasi uero idem semper eodem modo sit dicendum. Dein uerberibus affectos, seruilibusq; omnibus supplicijs trucidatos cruciando occidit.) Iuxta fidem manu scripti codicis reposuimus: Dein uerberatos, seruilibusq; omnibus supplicijs cruciando occidit. Ego tamen malim, seruilibus omnibus sup. sine que. Nisi quis uelit legere cruciatos. De absente, indicta causa.) Inseruimus duobus locis particulã, ut. Vt de absente, ut indicta causa. Paulopost, pro post paucos dies scripsimus, intra paucos dies: Item è templo pro ex templo. Q. Fabius natum eum.) Accusatiuum eum deleuimus. Et mox reposuimus per seditionem militum, pro seditione militum. Item, sententiam deinde æquè trucem, Sustulimus æquè. Quod sequitur: Quæ Locrenses quererentur, & in scripto codice est, fererent, cogitandum an scribendum sit, assererent. Mox pro decessisset, supposuimus decesserit. nam archetypon habet decessit, mendose. Et deleuimus pronomen eas, Eas neq; senatum. Et sacrum piaculare fieri, ita.) Has quinq; uoces hic temere insertas quod infra sequatur: Ac piaculare sacrum fecerunt, nos dispunximus. Est enim etiã sine istis incolumis sentẽtia. Scripsimusq;, aperti, uiolati essent, pro uiolatiq; essent.

Exitiabilis.
Soluere rem/pub. religione

Et aduersus Scipionẽ.) Hæ tres dictiones præter autoritatẽ scripti codicis sunt insultæ. Nam quan-
to magis principum orationibus lacerabatur Scipio, tanto magis aliorum studia sunt in illum accẽsa.
Hoc uult dicere Liuius. Paulopost, crepidisq́ inambulare in gymnasio, libellis etiam eum, deleuimus
accusatiuum eum. Qui de cæteris maxime assensus.) Legendũ est: Maximo assensus. Intelligit Q.
Fabium Maximũ. Ducemq́ recepta ab hostibus Hispania.) Hanc periodum totam aliter distinxi-
mus, transposita clausula in suum locum reducta. hoc modo: Qui enim cõuenire, quem modo ciuitas
iuuenem admodum, unum recuperandæ Hispaniæ delegerit ducem: quem recepta ab hostibus Hispa
nia ad imponendum Punico bello finem creauerit consulem: spe destinauerit Hannibalem ex Italia re
tracturum; Africam subacturum, eum repente tanq̃ Q. Pleminium, indicta causa, prope damnatum
ex prouincia reuocari? Porrò neminem hic offendat quod scripsimus, retracturum (sic enim est in co-
dice scripto) quum infra alio loco legatur, ex Italia detracturũ. Neq; enim, ut ante monuimus, ijsdem
semper uocabulis utitur Liuius. Vt compararent inter se.) Emendauimus: Aut compararent inter
se. Subauditur, ut. Tum uocatos ad concionẽ.) Antiqua lectio, in cõcionem. Paulopost, Sine omni
mora, deleuim⁹ dictionẽ omni. Si quis Pleminiũ aliũ ue accusare uellet.) Scripsim⁹, Si qui Pleminiũ
aliũ ue quẽ ac. uel. Est si qui pro si quis. Itẽ postea, q̃ inimicũ malint esse. Et alios triginta hoies.) Re
posuimus, & ad duos & triginta hoies. Itẽ, cõperta oculis pferrẽt Romã, p referrẽt. Et sese parauit, pro
se præparauit. Præterea terrestrẽ naualẽq; exercitus, pro terrestres naualesq; exercitus. Traijcere, &
spei conceptæ.) Lego, traijceret, & spei conc. q. d. i. o. c. p. c. d. p. q. t. cõpotem populum Romanũ face-
ret. Subauditur, ut. Molliebantur iræ.) Scripsimus, molliebaẽ ira. Item pro memoriaq; absentis Sci-
pionis facilius eos ad uulgum conciliabat. mortuus est tamen prius in uinculis q̃ iudicium de eo popu
li perficeretur, ita nos reposuimus: Memoriaq; absentis Scipionis fauorem ad uulgum cõciliabat. mor
tuus tamen prius in uinculis est, q̃ iudicium de eo perficeretur. In ueteri codice faborem legitur b pro
u posito. pro hoc uocabulo quidam duas dictiones, facilius eos, introseruit. Sequitur postea, & tribuni
classem eam. nos deleuimus accusatiuum eam. Ipse legeret.) Castigauimus eligeret. Et mox: Dum
hæc apud Romanos geruntur. Item, ad eam rem confirmandam, pro consummandã. Et, Iam enim nu
bilis erat uirgo. & particula dispuncta. Præterea, initæ regi societatis, hoc est, à rege, quod prius erat re
giæ. Ibi mox legitur in uolumine ueteri, paruulum uinculum. Auertit à uero falsis elicitas præoccu
pando mentes hominum.) Quid hic facit participium elicitas? Impedit sensum non illustrat. Non est
in archetypo Spirensi. Proinde & nos induximus. Paulopost, & regno suo posset cõsulere, scripsimus,
ac regno posset consulere. Item postea, quas legiones potissimum, quãtum militum numerum, & con-
iunctione expuncta. Item circum oram maritimam misit.) Accusatiuus omnem deerat, quem nos
inseruimus. Item circum oram omnem maritimam misit. Quod uero inferius aliquanto sequitur: Sed
in urbibus etiam oppugnandis, submouimus præpositionem, in. Non paruo numero inter autores
discrepat.) Antiqua lectio. Non par numero inter autores discrepat. Lego: Non pari numero, inter au
tores discrepat. Hoc est, eo quod numerus apud illos par non sit. Ibidem mox legitur in ueteri libro, se-
decim millia, non, quindecim millia. Alibi parum plus dimidio rem auctam.) Emendauimus, Alibi
parte plus dimidia rem auctam. Mox, poni malim, pro malui. Et paulopost, nauibus ante conscendere
coactos continuit. Vbi prius legebatur: In naues ante con. c. continuit. Item, M. Pomponio cura data,
Non, curam dat. Vbi mox, in antiquo uolumine legitur, triginta quinq; dierum. Et tamen sequitur: a-
quam dierũ quadraginta quinq; in nauibus esse. Expunximus illic accusatiuũ necessariã, nam arche-
typum Spirense sic habet: Si aquam hominibus, iumentisq; in totidem dies, quot frumentum, impo-
suisset. Hoc est in usum hominum iumentorumq́, siue pro hominibus iumentisq;. Eoq; abundans
omni copia rerum est regio.) Scripsimus, omnium copia rerum. Et mox, priusq;, pro prius quoq;.

Quanq̃ si magnitudine clasis æstimaretur.) Emendauimus: Quanq̃ si magnitudine classes æsti-
mares. Sic autem legendum docent sequentia. Ingentis ad incrementa gloriæ.) Reposuimus ingen
ti, sicq; distinximus, partim suapte fortuna quadã ingenti, ad incrementa gloriæ celebratus. Paulopost,
in portum castigauimus, pro in portu. Quæ ad prosequendũ Scipionem.) Restituimus hic particu
Ad hoc lam &, quæ deerat, Quæ & ad proseq. Scip. Ad hoc legiones.) In exemplari uetusto plerunq; legi-
tur Ad hoc, quod in uulgatis æditionibus est, Ad hæc. Hic non fuisse mutatum à castigatoribus equi-
dem miror. Dij deæq;, inquit, maria terrasq; qui colitis.) Vetus lectio: Diui diuæq;, inquit. Diuos
perpetuos esse Varro tradit, qui propter sui execrationem timẽtur, ut sunt Dij Manes. Diuos pro dijs
reperias & apud Plautum. Nec est mox in scripto codice, maria terrasq; qui colitis, sed, qui maria ter-
rasq; colitis. Vti quæ in meo imperio gesta sunt.) Dictionẽ uti nescio quis hic insulsit, quę elegãtius
subauditur. Porrò non habet antiquum uolumen gesta sunt, uerum acta sunt. Item, mihi, populo, ple-
Bene uerruncent biq; Romanæ, Non, mihi populoq;, & plebi Ro. Bene uertant.) Exemplar Spirense expresse hic ha
bet, bene uerruncent. quod tamen illic geminatum legitur errore librarij. Cæterum ueteres uerrunca-
Verruncare re pro uertere usurpasse docet uerbum auerruncare quod auertere significat, quemadmodum annota
Auerrũcare uit Nonius Marcellus. Nihil igitur opus erat hic pro bene uerruncent scribere, bene uertant, quando
hæc tota Scipionis precatio uetustatem ipsam refert. Præda onustos.) Hæ duæ dictiones non sunt
in codice Spirẽsi. Quod uero sequitur, mecum domos reduces sistatis, expendendũ num legi debeat,
domo. Vti mos est in mare porricit.) Antiqua lectio: Vti mos, in mare proiecit. Et sequitur uerbum

præteriti

praeteriti temporis, signum dedit. Mox scripsimus, celeriter conspectu terrae ablati sunt, e praepositione expuncta. Statim sequitur in exemplari scripto: Et à meridie nebula occoepit. Non occoeperat. Haud ita multo post T. Posthumius gubernator.) Archetypum nostrum habet tantum, haud ita multo post gubernator Scipioni ait. Proinde apparet praepositionē post dedisse occasionem, ut aliquis insulciret gubernatoris nomen T. Posthumius. Et uento eodem ferebantur.) Castigauimus: Vento eodem ferebantur, particula & deleta, quam debemus finali syllabae uerbi praecedentis, iubet. Inde ęgre correptum cursum.) In antiquo uolumine legitur, inde aegre correctum cursum. Aberrarant enim, qui error non citra difficultatem correctus est & emendatus. Quibus descensiones in agros marit. factae erant.) Archetypum quod penes nos est, exscensiones habet. quod etiam alibi in eodem codice scripto lectitatur. Octo millia liberorum capitum seruorumq;.) Genitiuus capitum à quopiam insertus est. Nam in scripto uolumine tantum est: Octo millia liberorum seruorumq;. Caeterum cum magis iure gentis, q̃ autoritate inter suos, aut uiribus obtineret regnum.) Sic castigauimus secuti fidem manu scripti codicis. Caeterum quum magis iure gentis, autoritate inter suos, q̃ uiribus obtineret regnum. Sensus est: Obtigerat illi inter suos autoritas. Ea magis q̃ uiribus obtinebat regnum. Vrbem Masanissa primo imp. capit.) Addidimus particulam & duobus locis: Et urbem Masanissa primo impetu capit, & ex regijs alios tr. se recepit. Deinde scripsimus, quo primum intenderant iter, pro, primo intenderat iter. Item, & incitabant iuuenem. Nam & ipse cum exercitu.) Reposuimus, Nam & ipse eum exercitum, quo Capusam uicerat, & ex receptis post caedem regis, aliquot habebat. Item, tantum peditum equitumq; habens. Quia sibi aduersus Syphacem.) Emendauimus, Quia sibi cum Syphace. Deinde deleuimus pronomē eum, futurum eum in eodem honore. Quod uero sequitur ibi, quo apud Galam & Desalcem quondam fuisset, ingens erratum est, Scribendum: Quo apud Galam Desalces quondam fuisset. In medium regnum eundum. aut sine certamine concessuros in ditionem.) Antiqua lectio. In medium regni eundum. Item mox, persecuti sunt regem. Pluresq; q̃ iusto saepe in praelio.) Scribi debet, in bello. Nam praelium ipsam pugnam & hostium congressionē significat. Mox scripsimus, Carthaginiensiū pro Carthaginienses. Et alioqui statim sequitur, Carthaginienses. Deinde reposuimus, praemiorumq; ingentium spe, pro ingenti spe. Postremo pronomen is deleuimus. Nam in fine positum est uerbum à quo totus circumductus pendet. Bocchar ex praef. reg. & caetera compellit.

Sed copijs etiam aliquanto maioribus.) Inseruimus particulam ut, ut aliquanto maioribus. Sequentibus sese abripuit.) Scripsimus, sequentib. se eripuit. Et mox, ita circumdedit, pro circum uenit. Item, omnes ad unum interfecerit. Inter uirgulta ulterioris ripae emerserūt.) Legi debet, cum eo uirgulta interioris ripae tenuerunt. Dij boni quid fingi potest impudentius illis qui ulterioris subdiderunt pro interioris, pro tenuerunt, emerserunt. Deinde quo cohaererent uerba potius q̃ sensus, adiecerunt praepositionem inter. Paulopost, redit scripsimus pro redijt. Patiq; posse est uisa iactationem.) Ad fidem manu scripti codicis castigauimus. Patiq; posse uisus iactationem. ut de ipso Masanissa intelligas, non de cicatrice. Haud plus XL equitibus collectis.) Archetypū Spirense habet: Haud plus triginta equitibus conlectis. Habet deinde, Atq; non in possesione modo. Inde irritato ad bellum Syphace.) Vocabulum inde, non est in uolumine scripto. Mox reposuimus, in iugis oportuniorum ad omnia montium. Maiorem igitur eam rem iam Syphax rex ratus, q̃ ut per praefectū ageret.) Duas dictiones iam & rex deleuimus, & praefectum mutauimus in praefectos. Sic enim in antiquo codice legitur. Imperat, ut circūducto agmine in se intētum hostem ab tergo inuadat.) Locus est corruptus & licenter mutatus, quum nihil opus esset. Inseruimus pronomen illum quod deerat, & ex fide Spirensis exemplaris sic castigauimus. Illum circumducto agmine in se intentum hostem ab tergo inuadere iubet. Mox expunximus accusatiuum eum, ex occulto aggressurus eum erat. Syphax autem interdiu.) Vetus lectio. Syphax tum interdiu. Deleuimus paulopost aduerbium primo. Vbi primo tempus uisum est. & pro leui cliuo scripsimus, leni cliuo. Item pro tum multitudine, cum multitudine.

Itaq; caeteri pedites equitesq; caesi, aut capti.) Scripsimus: Itaq; caeteri equites peditesq; caesi. sublata postrema clausula, Aut capti. Fides sit penes archetypū Spirense. Altera pertinacior in repugnando.) Vocabulum altera non est in codice ueteri. Stat uero sensus eleganter sine illo. Duae turmae haesere. altera metu dedita hosti. pertinacior in repugnando telis obruta & confixa est. Vbi subauditur altera. Porrò magis placet ut legatur telis obruta q̃ cetris obruta, quod in scripto codice est ceteris obruta. nam sequitur, & confixa est. In alia atq; alia flectendo itinera ludens.) Emendauimus, eludens. Et mox, absistere à sequendo, deleuimus à praepositionem, quę subintelligitur. Ipse cum LXX equitibus.) Antiqua lectio, Ipse cum decem equitibus. Cederet paulatim.) Scripsimus, cedere paulatim. subauditur superius uerbum, iubet. Deinde qui peropportunè circa uiae flexus suppositi erāt, sic reposuimus: Qui opportunè circa uiae flexus oppositi erant. Cum timoris simulati specie audaciam hosti faceret.) Lectio uetus, cum timoris simulati audaciam h. f. Ego non dubito quin Liuius scripserit: Quum timore simularo audaciam hosti faceret. Hannoni Afrisq; pugnando ac sequendo fessis se.) Sic emendauimus & distinximus: Et recentibus equis (Hannone Afrisq; pugnando ac sequendo fessis) se circumfudere. Quod uero sequitur, qui primi agminis fuerant, etiā legi posset, qui prioris agminis fuerant. Nam codex scriptus habet, qui prius agminis fuerāt. Quibus haud facilis receptus fuit.) Deerat hic ut particula, quam depostliminio reduximus in cōtextum. Vt quibus haud facilis receptus

fuit. Paulopost, inter eos satis constabant, scripsimus constabat. Id quod in æditione Romana, & ea quam Colonia Agrippina dedit recte legitur. Ad prædam alteram repetendam sese uenisse.) Accusatiuus repetēdam nō est in uolumine scripto. Subauditur is aut similis potius, puta uehendam. Nam præcesit, quæ prædam in Siciliam uexerant. Prout cuiusq; opera fuerat.) Antiqua lectio: Quorum opera fuerant. Quid si legas, quorum opera fusi erant. Simul & terrestris exercitus ad imminentem prope ipsis mœnibus tumulum est admotus.) Castigauimus, ab imminente prope ipsis mœnibus tumulo est admotus. Siquidem huiusmodi lectionem continet exemplar uetus. Et quid fuit opus mutare quod est elegantissime dictum. Non intellexit uirtutem præpositionis ab, quisquis is fuit qui id ausus est. Eadem temeritate mox & particula uersa fuit in etiam, Machinasq; etiam aduexerat secum, quum Liuius scripserit (sic enim solet) Machinasq; & aduexerat secum, & ex Sicilia cum commeatu missę erant. Paulopost, tria equitum cō fecisset, in ueteri uolumine est, effecisset. Abscederet inde irrito incœpto.) Quid si legamus: Abscederet inde irrito cœpto, quando codex Spirensis habet, abscederet inderito incepto. Etenim hyems instabat castra hyberna.) Sic emendauimus & distinximus: Et (iam enim hyems instabat) castra hyberna &c. cōmunit. Mox & naualiū castra amplectitur, exemplar uetustum habet, & naualia castra. In litus ad septentrionem uersum subd. naues.) Hic locus misere fuit interpolatus addita præpositione in, propterea quod librarius in fine dictionem equitatus omisisset. Nos id uocabuli reposuimus, in præpositiōe submota, & uerbis sic distinctis. Litus ad septentrionem uersum subductæ naues naualesq; socij tenebant: meridialem uallem, ad alterum litus deuexam, equitatus. subaudi tenebat. Comparari, aut mitti posset.) Castigauimus, comp. ac mitti posset. Item, XII millia tunicarum missa, & particula deleta. In agro Crotonēsi.) Debet esse, in agro Crotoniensi. Paulo minus trecenti uiui capti, & equi XL.) Lectio uetus, Paulominus trecenti uiui capti, equi quinquaginta. Mox scripsimus: Annibal Crotonem exercitum abduxit. Princeps iterum delectus Q. Fabius Max.) Reposuimus, lectus pro delectus. Censa cum ijs CCXV millia hominum.) Exemplar uetus. Censa cum ijs ducenti sexaginta quinq; millia hominum. legendum ducenta.

IN LIBRVM DECIMVM TERTIAE DECADIS,
Annotationes per Beatum Rhenanum.

VTer Hetruriam ac Liguriam prouinciam haberet.) Scripsimus, ac Ligures. Et sequitur mox. in Hetruria ac Liguribus decretum. Et ad populum suadendi ac dissuadendi locus esset.) In codice manu scripto non est gerundium dissuadendi, sed tantum, et apud populum suadendi locus esset. Nec erat opus illud hic addere. Nam suadet etiam qui dissuadet. Quod in Brutijs prouincia.) Exemplar uetus mendosam hic lectionem continet, nempe hanc: Cui in Brutijs prouincia eidem in Etru. ac liguribus decreta. Opinor scriptum fuisse: Quæ in Brutijs prouincia eadem in Hetruria ac Liguribus decreta. Et Lucretio prorogatum imperium est, ut Genuam.) In codice scripto sic legitur: Et Lucretio prorogatum imperium, Genuam oppidum à Magone P. d. exædificaret. Sine particula ut. Similis locutio mox præcesit, M. Cornelius nouo consuli tradere exercitum iussus. ipse prorogato imperio Galliam prouinciam obtineret. Quod postremum uerbum inepte quispiam mutarat in obtinere.

Quod roboris ea prouincia habuerat.) Non est in archetypo nostro hæc clausula. Nec usqueadeo est necessaria. Stat enim sensus hijs uerbis: Et quia ne qua classis ex Africa traijceret. Et cætera.

Amplexus est.) Sustulimus uerbum est, quemadmodum mox præpositionem in, Campestri agro, pro campestri in agro. Iterum expunximus uerbum est. Sicut ante dictum. Armaq; & omne genus com.) Castigauimus ex ueteri libro: Et arma etiam ex Sicilia & omne genus commeatus eò pòrtabantur. Item mox, ex animo miserat, scripsimus dimiserat. Spes ulla defiturum afferebatur.) Legēdum est desciturum, à uerbo descisco. Loquitur de Carthaginiēsibus relinquēdis, cum quibus aduersus Romanos fœdus inierat Syphax. Ab hoc fœdere modica spes erat futurū ut ille descisceret deficeretq;. Hoc planius faciunt ea quæ sequuntur, & astipulatur codex uetustus. Mox scripsimus Antias Valerius, secuti uidelicet fidem lectionis ueteris. Quod elegantiæ causa Liuius usurpauit. Postea ut causa probabilis uisa commeandi foret in castra hostium.) Cum lectione uulgata consentit exemplar scriptum, nisi quod postea aduerbium quispiam hic insulsit. Cæterum ausim affirmare ego pro participio uisa legendum suis, hoc modo: Primò has conditiones imperator Romanus uix auribus admisit. Vt causa probabilis suis commeandi foret in castra hostium, mollius eadem illa abnuere. Misit enim exploratores in hostium castra Scipio per occasionem colloquij, qui singula specularent. Nec uero quicquam addubito, quin eruditi mecum sint hic sensuri. Peruicacibus nihil satisfacit, & nihil intelligūt stupidi. Certè participium uisa nihil ad sensum pertinet. Dedit occasionem errori, quod præcedens dictio probabilis in s desinit. Vnde librarius omisso s altero, uis scripsit pro suis. Alius castigare uolens, a literam adiecit, ut fieret uisa. Porro mox legit̄ in scripto libro, ultro citroq; agitantibus rem, cōuenturum. Item Hybernacula Carthaginiēsibus. nō Carthaginiensiū. Hybernacula Carthaginiēsibus lignea erāt. hoc est, Carthaginienses habebant hybernacula lignea. Vetitos se reuerti ad imperatorem aiunt.) Castigauimus iuxta fidem scripti uoluminis, ab imperatore. quæ uerba respiciūt participium uetitos,

non autem infinitiuum reuerti, quod nō animaduertit, qui mutauit. Sic mox illic legitur, ad cōparāda quæ in rem opus erant. Et ſtatim, quia nimis. Ex archetypo Spirenſi. Tantum diligenti expleant cura. & ſe Aſdrubalem. Vitiata uerba ſunt. pro unaq; aduerbio quiſpiam non aſſecutus loci intelligentiam, ſuppoſuit cura &. Sic autem legenda ſententia eſt: Tantum diligentia expleant, unaq; ſe Haſdrubalem Punicaq; caſtra aggreſſurum. Quis hic nō clamet in profeſſores, quos exemplaria uetuſta conſulere piget ac pudet? Multos in ipſis cubiculis ſemiſomnes hauſit flamma.) Scripſimus, cubilibus, intelligit lectos, aut id quod illis uice lectorum erat. Nam hoc ſignificat cubile, quum cubiculum locus ſit in quo eſt cubile. Porrò in hybernaculis Pœnorū quemadmodū à Liuio deſcribuntur, apparet nulla fuiſſe cubicula. O aſinum qui pro cubilibus cubicula ſuppoſuit. An ex trepidatione nocturna eſſet confuſus.) Opinor ſcribendum, confuſis ſenſum ueri adimebat dandi caſu. Quod uocabulū infra hoc eodem libro rurſum uſurpat de Maſaniſſa loquens: Ex prætorio in tabernaculum ſuum confuſus conceſsit. Dein per continua ſerpens uno repente omnia incendio hauſit.) Exemplar manu ſcriptum duntaxat habet: Dein continua incendio hauſit. Demiror quis præpoſitionē per adiecerit, & tres alias dictiones, ſerpens uno repente. Obruebant itinera portarum.) Scripſimus ueterem lectionem ſecuti, obruerant itinera port. Et mox, pro die una, clade una. XX millia peditum.) In codice Spirenſi legitur, duo millia peditum. Cum paucis Afrorum.) Vetus lectio, cum paucis equorū. Mallem Pœnorum. Suſpicor autem Liuium ſcripſiſſe, cum paucis ſuorum. Id quum ita fuiſſet ſcriptum, cum paucis ſuorum, ſciolus aliquis uolens caſtigare locum, ex uorum additis duabus literis fecit equorum. Paulopoſt loco munito conſedit, non loco communito conſ. quemadmodum & nos ſcripſimus. Simul utroq; cornu.) Mihi magis arridet lectio uetus: Simul utraq; cornua. Quæ diutinæ obſidioni tolerandę ſunt neceſſaria, ex agris conuehit.) Hic ſciolus quiſpiam germanum Liuij ſermonem audacter uitiauit. Nam quum ille ſcripſerit: Quæ diutinæ obſidioni tolerandæ ſunt, ex agris conuehebat, quemadmodum continet Spirenſe uolumen, auſus eſt aliquis adijcere uocabulum neceſſaria, minime neceſſarium hoc loco, ſed ſuperuacaneū. Sic libro ſecūdo Decadis primæ Liuius dixit: Vt tam eminens area, firmaq; tēplis quoq; ac porticibus ſuſtinēdis eſſet. Rurſum alibi: Satis fretus tolerando certamini legatum eſſe. Item, P. Scipionē procōſulem deûm benignitate & Rempublicā eſſe gratiæ referendæ. Quo loquendi modo Cicero quoq; utitur, & alij autores. Vt felicißime gerantur res.) Caſtigauimus, ut felicißime geratur res. Nec improbatur mox uetus lectio, qui tueantur. Occupat relictum fuga cuſtodum Tuneta. Abeſt ab Carthagine XII millia fermè paſſuum: locus tum operibus, tum ſuapte natura tutus.) Hanc ſententiam ſic caſtigauimus & diſtinximus: Occupat relictum fuga cuſtodum Tuneta (abeſt ab Carthagine XII millia paſſuum) locum quum operibus tum ſuapte natura tutum.

Ne naues in terram ad obſidionem.) Placet uetus lectio, in terram & obſidionem uerſæ. Et aut in oncrariarum uſum uerſæ.) Hæc clauſula non eſt in exemplari ſcripto. ſed tantum, torm. machinaſq; portantes, & aut ita adpulſæ muris. Vnde conijcio particulam & repetitam à librario per errorem propter finalem ſyllabam es præcedentem. Et ſic ſcripſiſſe Liuium, tormenta machinaſq; portantes, aut ita appulſæ muris, ut pro aggere ac pontibus præbere aſcenſum poſſent. Sic enim legendum docet archetypum Spirenſe, nō acceſſum. Vt in nauali certamine ſolet.) Scribendum eſt, contraquam in nauali certamine ſolet. Nam quis unquam ſic ad naumachiam inſtrui naues uidit, ut inter ſe colligētur? Velut uno inter ſe uinculo illigatis compreſsit, tabulaſq; ſuper inſtrauit.) Tu lege, comprehendit, hoc eſt complexus eſt, copulauit. tabulaſq; ſuperſtrauit. Vt peruium nauium ordinem faceret.) Vetus lectio: Vt peruium in totum nauium ordinem eſſet. Nos emēdauimus: Vt peruius in totum nauium ordo eſſet. Porrò non ſolet Liuius idem uerbum ſtatim repetere, ut hic faceret & fecit. O miſere tractatum Liuium. Ita parati inſtructiq;.) Quæſo te per muſas ſic loquitur Liuius? quid aliud eſt inſtructi, niſi parati? Legendum eſt, Ita parati intentiq;. Significat enim Romanos attente Carthaginēſium aduentum expectaſſe. Omnia permiſta turba trepidantium primo impetu oppreſsiſſent.) Dij boni quanta eſt ſciolorum temeritas mutantium ſtatim quod non aſſequuntur. Scripſit Liuius: Omnia permixta turba trepidantium primo impetu deprendiſſent. Quod non intelligens aliquis, pro deprendiſſent ſuppoſuit oppreſsiſſent. Sed eo maior.) Vetus lectio, Sed eo gratior. Paulopoſt in ſcripto codice tantum eſt ad regem deſyderatum, non, diu deſyderatum. Item, ſtimulabant. Quod ſequitur, per multos florentes annos, caſtigauimus, florentis, ut referatur ad genitiuū regni qui præcedit. Cum aut uincentibus ſpes.) Expende lector num legi poſsit, urgentibus. Nam in uolumine ſcripto uigentibus habetur. Et opponuntur inter ſe, urgere & pelli. Præterea ſpes magis competit urgentibus, hoc modo uidelicet uictoriam conſecuturis, quàm iam uincentibus. Omnem poſtremo utrinq; equitatum.) Germana Liuij lectio ſic habere debet. Omnes utrinq; poſtremo equitum certaminis ſtudium effudit. Præceſsit autem, primo pauci equites. Nunc dicit, omnes ſubaudi equites. Porrò loquēdi modus per duos genitiuos, ut hic equitū certaminis ſtudium, Liuio familiaris eſt, & optimis quibuſq; autoribus. In codice ſcripto mendoſe legitur, utrunq; pro utrinq;. Intrandi ueſtibulū in ipſo ueſtibuli limine.) Genitiuus ueſtibuli inter pręlegendum additus ab exponente, poſt irrepſit in contextum. Nos ſubmouimus. Id indicat liber manu ſcriptus. Idē accidit paulopoſt in accuſatiuo me. Neq; me in cuiuſquam Romani ſup. Et in ut particula, me morte ut uindices. Nos item expunximus. Infra legitur: Ne quid relinqueretur integrum aut Lælio. Et, Maſaniſſa recipit. Item, quantum quiſq; plurimum poſſet. Præ-

terea

terea famæq; gentis,& infra perductus est. Hoc non omittendum, quia paulo superius in libro uetusto legitur, ad arbitrium, non ut arbitriũ, eam sententiam sic quoq; legi posse: Victus deinde precibus Masanissæ orantis, id arbitrium, utrius regum duorum fortunæ accesisio Sophonisba esset, ad Scipionem reijceret. Vbi non citra elegantiã subauditur, ut. In alloquendo uictorem.) Vetus lectio, in alloquendo uictore. Et mox, quum arma aduersus populum Romanum cepisset, nõ recepisset. Quod uero sequit, sibi hoc in miserijs solatij esse,& in scripto uolumine est, sibi in miserijs solaci esse: poterat etiam legi, sibi in miserijs solatio esse, aut solatium. Neq; prudentiorem neq; constant.) Codex manu scriptus tantum habet, neq; constanriorem Masanissam q̃ Syphacem esse, iam ab iuuenta incautiorem. Posset legi. Neq; constantiorẽ Masanissam q̃ Syphacẽ etiã ab iuuenta incautiorẽ. Sequitur in exemplari Spirensi, certe stultius eam quàm se duxisse. Proinde miror quis istas tres dictiones, illum atq; intemperatius, admiscuerit. Hanc non hostili modo odio sed amoris etiam stimulis armatam apud æmulum cernere se cum dixisset.) Hunc locum nullus crederet infeliciter interpolatũ esse & planè corruptum, nisi qui uetustum exemplar inspexerit, in quo sic legitur: Hęc non hostili odio modo, sed à nouis etiam stimulis, amatã apud æmulum cernens cum dixisset. Etiam eo fœdiora hęc uidebantur.) Scripsimus: Et eo. sic enim in scripto codice legitur. Hæc secum uoluenti.) Antiqua lectio: Hæc secum uolutanti. Et mox inseruimus & particulam, Et benigno uultu excepisset,& egregijs laud. t. p. celebrasset. Sic enim Liuius loqui solet. Propter quam appetendus t.u.l.) Scribe propter quas. Nam præcesit genitiuus uirtutum. Et sequitur, temperantia & continentia libidinum. Mox legendum est, qua ego, Non, in qua. Paulopost scripsimus, periculi. Qui eas sua temperantia frenauit: multo maius decus, maioremq; uictoriam sibi peperit, q̃ nos Syphace uicto habemus.) Exemplar manu scriptum sic habet: Qui etemperãtia sua frenauit ac domuit, ut multo maius decus, maioremq; uictoriam sibi cœperit, quàm nos Syph. u. hab. Suspicor hoc potius modo fuisse restituendam sententiam istam: Qui se temperantia sua frenauit ac domuit, nę multo maius decus maioremq; uictoriam sibi ceperit, quàm nos Syphace uicto habemus. Vt sit næ Græcũ pro certe, quod facile potuit in ut uerti, ab eo qui fortasis putabat, negatiuam esse particulam, quæ planè sensum turbabat. De se particula non dubito. De uerbo ceperit habes testimonium codicis Spirensis. Regnum, agri, oppida.) Legendum, ager, nõ agri. Significat ager, totum territoriũ. Sic possemus dicere: Hoc anno maligne frumẽta prouenisse in agro Gallico, in Alsatico uina. Is fuit quo hæc scribebam M D X X I X. Et tamen dicimus ager Argentoratensis, ager Sletstadiensis. Hoc non intellexit qui hic scripsit agri, propterea quod sequatur, oppida. Quo facile à circumstantibus tabernaculum exaudiri posset.) Scribendum est, quod facile. Non enim in hoc gemebat suspirabatq; Masanissa rex ut audiretur. Sed tanta erant suspiria, ut facile exaudiri possent. Vide quàm contrarium sensum inuehat unius literę abiectio. Paulopost scripsimus. Nec ingratum. Quod temeritatem temeritate alia luerit.) Vetus & sincerior lectio: Quod temeritatem alia luerit. subauditur, temeritate. Eadem habet, q̃ necesse fuerit. Sella curuli eburnea.) In archetypo Spirensi, non est eburnea. Quod uero sequitur: Neq; triumphantibus ampliorem eo ornatu esse, legitur illic, Neq; triumphantis. quæ lectio mihi probatur. Subauditur autem in genitiuo triumphantis accusatiuus ornatum. Hæc puerilia fateor admonere cogimur, quod appareat quosdam in errorem inde deductos. Paulopost illic scriptum est, Scipio Lælio. non C. Lælio.

ANNOTATIONVM BEATI RHENANI IN TERTIAM DECADEM FINIS

IN QVARTAM TITI LIVII DECADEM

ANNOTATIONES SIGISMVNDI GELENII

LIBRO PRIMO

P. IVLIVS Apulus.) Hunc & in prætura & poſt in cõſulatu P. Villium Tappulum ſcripti codices conſtanter appellant, hominem plebeium & nihil ad gentem Iuliam pertinentem. Sed magis mirum quod mox Sulpicio Galbæ conſuli prænomen mutatũ, & ex Publio Seruius factus, cũ nõ ſolum Florus Publiũ uocet, ſed etiã in oĩbus typis excuſis æditionibus is ipſe Galba ubiq; præterquam in cõſulatu Publius prænominetur. Munera deinde legatis in ſingulos quina millia L æris ex S C miſſa.) Legendum, quinum millium æris. minutiora alia nec hic nec alibi commemorabo. Paulopoſt, mutilata lectio ſic reſtituta: Legatos item mittẽdos in Africam cenſuerunt, eoſdem Carthaginem, eoſdem in Numidiam ad Maſaniſſam. Carthaginem, ut nunciarẽt &c. Indigne paſſus ſenatus non ceſſari ab ſacrilegijs.) Vetus lectio, ab ſacrilegis. Mox equuleus cum quinq; pedibus non equus. C. Claudius Centimalus.) Cento non Centimalus, quod Fuluiorum cognomen eſt. Mox: contraxerant autem ſibi. ſupereſt ſibi. Paulopoſt: beneficiorum primum in ciuitatem ſociam, legendum ſuam. Ibidem capeſſendum bellum, nõ capeſſendi belli. ac mox: naues longas quatuor in portu Athenieñ. in portu, de ſuo aliquis adiecit. Ibidem uirtutis ergô, non gratia. in ſequenti uerſu: Rhodij Ceam ab Aegina, non etiam ab Aegina. &: Parumq; & Cythnum, non Scyrum. & paulopoſt: Doriſcon & Serrheum, non Nympheum. Serrheum in eo tractu præter alios etiam Thucydides collocat. Equites C C Numidæ, cum daret, accepti.) Reſtituimus: equites M. Numidæ, cum M M daret, accepti. rationem mutatæ lectionis, non eſt uiſum paſsim adponere. Docti facile diſcernent, utra lectio alteri præſtet: indocti conſenſu ueterum codicum contenti eſſe debent. Et erant Atticæ tres aptæ naues.) Scribe, apertæ naues. non multo poſt, quà infrequentiſsima ædificia urbis ſunt. ædificia, ſuperuacuum eſt. Deinde, curſu propere Chalcidem contendit: uetus lectio potior, Curſu propè. & ibidem nec quicquam aliud, nõ, nec ad quicquam aliud. Sed Cynoſarges, & Lucus, & quicquid ſancti.) Repoſuimus, Sed & Cynoſarges, & Lyceum. Sequitur non longe inde: qui translato ab Achæis imperio à Philopœmene. ſuſtulimus, ab Achæis. Lilybæum indicitur concilium populi Romani.) Pro populi Rnmani lege prætor, hoc modo: Prætor Romanus conuentus agit. ac mox, Rhegium, Tarentum, Capuam, finitimasq;, Vetus lectio, Capuam, ne finitimas nominem. Ibidem. Monumentum Campani populi, elato & extorri eiecto ipſo populo. Non, Campano populo data extorri & eiecto. Niſi in Panætolico & Pyrrhiaco concilio.) Pylaico legendum, à Thermopylis quæ & pylæ dicuntur. Nam qui haſtis ſagittisq; & lata lanceis.) Lege, Et rara lanceis. Aliquantopoſt, Caſtra ad Atabolum mouit. pro quo exemplaria ſcripta Octolophum habent. L X X X admodum ornati equis ſpolijsq; ſimul armorum relictis, abducti.) Sincera lectio: Equi, ſpolijs ſimul armorum relatis, abducti. Anguſtis faucibus unde ex continenti iter eſt.) Lege, unum ex continenti. Mox, COS. in loca pacata ad Apolloniam, unde orſus bellum erat. Non, iam pacata, neq; ortum. Ibidem. Aetoli & Athamanes. nam Acarnanes partium Philippi erãt. Aliquanto poſt. cum uniuerſi ſexcentorum ægre. ubi uniuerſi dictio interciderat. Item: ternis ue ſummum, non ad ſummũ. Sic enim Liuius loqui ſolet. Neq; in ijs quicquam poſtea poni dedicariq; placere, eorum quæ in loco puro poni dedicariq; fas eſſet.) Hæc ſententia prius dimidia ſui parte truncata fuit. Ab Andro Scyrum traiecerunt.) Cythnum lege. Idem error qui ſupra. Qui uero Tanticeris, pro Atticę is locus eſt, ſcripſit, nõ legit apud Strabonẽ Praſias unũ ex maritimis Atticæ Demis eſſe, ad Eubœam uerſum. C. Aurelius COS. cum ex prôuincia Romam comitiorum cauſa ueniſſet, ut id nouit, quod animis præceperat.) Vetus lectio: non id quod animis præceperat. Paulopoſt: Neq; ex eo exercitu, qui cum Gallis pugnauerit, militem unum ſaltem fuiſſe. Legendum: Ecquem ex eo exercitu, qui cum Gallis pugnauerit, ſi non militem, lixam ſaltem fuiſſe. Mox Maſſaliota eſt Terentij cognomen, & Acilius Glabrio, non Attilius.

IN LIBRVM SECVNDVM QVARTAE DECADIS
Annotationes Sigiſmundi Gelenij

ET Veliterni, Apollinis & Saturni ædes.) Pro Saturni Sangi repoſuimus. Eſt autem Sangus Sabinorum numen. Ibidem, equuleum cum quinq; pedibus, non equum. Poſt aliquot uerſus: Ea militum fuit, qui ex Africa. Syncera lectio: M M ea militum fuere, &c. Et mox: Thaumaſtos eo tempore Philippus. Thaumacos habent ſcripta exemplaria. Sic etiam Stephanus appellat. Philippum, quantum ab aſsiduis laboribus itinerum pugnarumq; laxauerat animi.) Legendum, laxauerat animum. Deinde: maxime idoneum locum credidit eſſe præter amnem Aoum. Adiecimus duas uoces, maxime idoneum ad muniendum locum. Mox: equos C C X X X, non equites. Item, uenalicium Capuæ, nõ uenalium. M. Porcius Cato, C. Aelius.) Vetus lectio: C. Heluius. Paulopoſt: Ne aut ipſe prouincia decederet.) Scribendum, Vetitusq; aut ipſe prouincia decedere. Item: aduerſus Philip-

pum, com-

pum communem hostem uti.populo Romano gratum eum facturum & senatui,si Antiochus regno. Scribe & distingue sic: uti populũ Ro.gratum eum facturum senatui, si regno &c. Mox pro Suessæ aruspices,reposuimus:Suessæ Auruncæ. Pausanias & Hypselus ex Alexandri Magnetis equitibus.) Vera lectio,Pausanias prætor & Alexander magister equitum.Sic enim reddidit Strategum & Hipparchum. Post aliquot uersus, ubi legebatur antea: Genus armorum ad amplum prælium gerendum:contra illis loca. scripsimus:genus armorum erat,aptum urgẽdis regijs,pro hoste loca.Cęterum quia duarum uocum.s.urgendis regijs loco, uestigia magis literarũ quàm literæ apparebant in exemplari uetusto,ueriti ne quantum ad eas uoces attinet, non satis assecuti simus germanã lectionem,asteriscum apposuimus.inspiciat locum,cui scripti codicis copia dabitur. Alterũ exemplar (nam duobus usi sumus) hic nihil adiuuit,quod in eo primus & secundus libri,atq; initium tertij,desiderarentur.

Accesit etiam forte res.) Lego,fortuita res. Deinde,nec stationem procul à mari.Lege,nec rationem.Ibidem.Relicta obsidione,pro reiecta, Et mox: Daulis pro Daculisia.Item potestas dicendi facta est,non data est.Et,ij ferè atrocissime. Sociorum Philippi maritimæ etiam urbes.) Dele,etiam.

Et magnis recentibus colligatis beneficijs.) Lege,obligatis. Pauloante, pro neque morante ullo,uetus lectio est, neque mirante. Pertinacius Quintius à Misnepio perstabat.) Restituimus; in,incepto perstabat. Deinde, uelut ominis causa, non honoris causa. Mox, Aenesidemus Dymæus,non Elimeus.Sequitur,qui idem quod Macedones sentirent.nõ solis quidem.Et,huius rei tam fœdæ indicium.non fœdum. Iussiq; circumire eam.) Eas lege,ut ad uigilias referatur. Aut si qua in re occasio fuisset,adiuuarent Romanos.) Vetus lectio:aut si qua etiam occasio fuisset.Sequitur,Carpenta supra CC millia.satis erat,supra CC. Paulopost,summa ui ut tenderent,non,ut obtinerent.

Et Achæorum exules,& uir insignis Cycliadas.) Lege,& Achæorum exul,uir insignis Cycliadas. Item,ut nulla fides sit.non,ut in nullo fides sit. Ibidem, Simplicem suam orationem esse dixit.uerbum dixit aliquis adiecit de suo.& non regis præsidia,sed regi lege.deducenda regi esse.Item audiri postulata uerum esse,non,æquũ esse.qua locutione & alibi Liuius utitur.Mox,Rhodij Pyrrheam.Peræam legendum & uetus exemplar,& uerba per parenthesim addita satis declarant. id mendum & alijs aliquot locis inoleuit. Præterea,& in Hellesponto Sesto atq; Abydo.ubi in præpositio deerat. Ipsius enim Aetoliæ Græcos.) Agræos scribo non Græcos. Paulopost, ijs ne urbibus decedere. Vetus lectio:utrum,ijs ne urbibus &c.item,cum Ap.Claudio Tr.mil.nõ,cum A.Claudio præfecto. Mox,pro littus Athonium,lege,littus ad Thronium.Est enim in eo sinu huius nominis oppidum. Cæterum eorũ oratio.) Cætera nõ cæterũ. Post aliquot uersus: traderet ubi uellet,urbem,Philocli ait.sic nocte. Syncera lectio:tradere ubi uellet,urbem, Philoclem iussit.nocte &c.Mox:posteaquã in potestate Nabidis Argiuorum ciuitas erat.Hæc uox Nabidis non est in archetypo, & absq; ea satis constat sententia.ibidem.quas ijs forte diebus.Adiecimus pronnmẽ ipsis,uetus exemplar secuti.ijs ipsis. idem exemplar habet:haud procul urbe Mycenica,non Hyecenica. ibidem.inermes item regi,non inermibus. & in fine libri:sed postremo uestem quoq;,nnn,sed & postremo uestem.

IN LIBRVM TERTIVM QVARTAE DECADIS
Annotationes Sig.Gelenij

IN tempore & ad ipsum.) Ad id ipsum,lege.Paulopost: Dardanos transgressos fines ab contentu concessit cum regni.) Hæ uoces,ab contentu concessit cum,planè hic superfluunt. Deinde pro,omnibus uicis alijsq;,scriptũ est,omnibus his alijsq;. Cum Luscinone fidas urbes Cardonem & Bardnnem.) Scriptum exemplar quod unicum extat,habet:Cum Luscino ualidas urbes.Quod uero ędítio Maguntina hic & alijs locis degenerarit,in causa fuit priscus character,nec hoc seculo cuiuis lectu facilis.ibidem est pro mutauerat nudauerat. Satis iam ante diuidere esse.) Hæc uerba nõ solum deprauata,sed etiam non suo loco posita,initium sunt orationis Antiochi ad legatos Romanos,ut indicabitur,cum ad eum locum uentum fuerit. Bellum in Hispania quinto post anno exortum est,quàm simul cum Punico bello fuerat finitum.) Hic duas uoces exortũ & fuerat,typographus per incuriam omisit. Perinde atq; ab ipso hi & non à Quintio & Romanis dati essent.) Vetus lectio:Perinde atque ipsi id à Quintio & Romanis datum esset. ibidem. Et comitijs proximis Bœotij ceu nullã aliam. scriptum habet: Bœotarchen nullam aliam. nam prætorem castigator addidit de suo,sicut paulopost, Præpositionem de:quidnam de se futurum esset. Obuiam eundo impendentem.)Lege,impudẽter. Et mox,pro eo ipso rem,eo ipso timore.item.ad agendam rem fuerit.Rem redundat.Deinde pro efferauerat cædes,efferauit ea cædes. Ibidem pro ad uarios commeatus usus, legendum commeantes. & pro egredi ausus miles,egredi castris miles. Euastatis prius agris,quàm ab Elatia.) Quà non quàm. Sequitur, Euromo Pisidisq; & Bargyllis. ubi Pedasso non Pisidis lege Soli Aetoli id decretũ decem clamiũ sanies carpebant.) Non erat opus asterisco,si qui primæ æditioni præfuit,acrius oculos in characterem non satis notum intendisset:uidisset sinceram lectionem,nempe hanc.Decretum X legatorum clam mussantes carpebant. Eadem cæcutientia mox in tertio uersu pro liberentur legit libenter, & Eretriam omisit, ubi scriptũ est Oreum cum Eretria & Demetriade. Rursus post tres uersus,quod tempora Reipub.postulassent: deprauatum in,quo tempore P R postulasset. Ac paulopost præsidij

Romani, in pop. Ro. & Isthmiorum ludicrum in Nemeorum. Quàm quod uniuersi homines acciperent.) Vniuersum homines caperent debet legi. Non multo post, ubi legitur: adeo unum gaudiũ præoccupauerat omnem aliorum sensuum uoluptatem: temere ab archetypo discessum est, quod habet: præoccupauerat omnium aliarum sensum uoluptatum. Item, sine fide rerum iactata, iactantibus legẽdum. Sequitur. Thessalorum genti Phthiotæ dati. Achæi Phthiotæ lege. Sic & Strabo hos uocat. præterea pro Phocæam & Eretriam, Oreum & Eretriam lege: pro L. Thermus, L. Stertinius. Aetolorum principes alij questi sunt.) In archetypo est interquesti, sicut interloqui dicimus. Aliquantopost pro, prospera pugna nequicquam oppugnatũ est, legendum, à prospera pugna: & pro, ne mori se inde pellerent, ne mon semel pellerentur. Item pro in Boijs negligentius, Boij negligentius. & ad certamen destinatis, pro destinati. Romanos tam inquirere regi Antiocho faciendum, aut quousque terra mariq́; progrediendum fuerit. Ipsos non cogitare, Asiam nihil &c.) Hanc orationem non acephalon solum, sed alioqui etiam uitiatam, sic restituimus & distinximus. Satis iam ante uidere se, Romanos inquirere quid regi Antiocho faciendum: at quousq; terra mariq́; progrediendum fuerit ipsis, non cogitare. Asiam nihil. & reliqua. quinq; primas uoces, supra non suo loco positas, huc reposuimus, ut ante dictum est. Cypri nihilo minus.) Cyprum nihilominus tendens, legitur in archetypo: Et seditione remigum non regum. P. Manlius Nobilior.) Hic ommissæ sunt aliquot uoces. Integra lectio sic habet. P. Manlius. P. Porcius Lecca. Aediles curules M. Fuluius Nobilior &c. Sequitur, quo die magistratum inierunt: non, quidem magistratum. ibidem lege & quinq; milia, non ex quinq; milibus: & ab tergo Liguribus non Libuis. Mirantibus iam uulgo, Minucium quod Hispania mouisset, bellum negligere.) Vera lectio: Mirantibus iam uulgo hominibus, quod Hispania mouisset bellum negligi. Mox, Nabin nunc Lacedæmoniorũ, non, tyrannum Laced. & tenere Argos, non occupare. Eam rem rati maturatam, dilatam ue non magni momenti ad summam rem populi Ro. esse.) Sine causa hic quoq; mutata lectio: in manu scripto sic est: Eam rem esse rati, quę maturata dilataue nõ tam magni momẽti ad summam rem populi Ro. esset. deprauatius etiam est quod sequitur. Marcescere otio tum queri ciuitatem eum: id sic restitutũ est. Marcescere otio situq; ciuitatem queri eum. Per unum illum tam gesti quàm moti.) Paulo elegantius scriptum est in archetypo, non magis gesti quàm moti. Mox pro tam potenti regno, tam impotẽti, legendũ: ut alia minutiora hic dissimulem. Illud paruum uideri non debet, quod paulopost ordinarij reipublicæ usus deprauauit nescio quis in ordinati.

Aetoli quoque eodem tempore alienati ab societate Romana & Aminander, quorum &c.) In Magũtino legitur: Aetolorũ quoq; eodem tempore alienati ab societate Romana animi sunt, quorũ &c.

IN LIBRVM QVARTVM DECADIS QVARTAE
Annotationes Sig. Gelenij

AVthoribus nobis M. Fundanio & L. Valerio.) Vocatiui sunt Fundani & Valeri, sicut sequenti uersu, tribuni non tribunis. Eodem uersu pro nobis sic, uobis si, repositum est: sequenti, pro sicut, si ut. Aliquantopost pro, per quæ quãq;, per quæq; subiecerint uiris. Stantes in publico inuenisset eas quæ acciperẽt.) Eas redundat. Post aliquot uersus legendum: ipsis uinculis sicut fera bestia irritata, deinde emissa. Vbi aliquis participium, uinculis solutis, addidit, cum nihil opus esset. Nisi quid in utraq; re uani sit.) Re superest. Sequitur locus egregie uitiatus score alicuius opera. In eadem die deerant pecuniæ, frumentum, & cætera. Sincera lectio: In eandem diem frumentum & cætera. In eandem diem, hoc est, postquam debellatum esset. Magistratibus in colonijs municipijsq́; togæ prætextæ habendæ ius est.) Desunt aliquot uoces. Integra lectio hæc: Magistratibus in colonijs municipijsq́;, hic Romæ infimo genere magistris uicorum, togæ prætextæ habendæ ius permittemus. Ibidem. Nullam ęmulationem inter eas singularem, lege, inter se singularum. Paulopost: Et malle patres, non mallent. Item Brutorum ianuas, non tribunorum: & portum Pyrenei, non Pyrenem. Et agrorum exigere fructus.) Exhibere lege. Nam Græci illi nullos agros habebant. Deinde: Causa negati triumphi fuit. Vetus lectio potior: Causa triumphi negandi senatui fuit. Et pro, præsidiũ Romani misisset. In ueteribus legitur, pręsidio Romanus miles esset. tria milia &c. Paulopost pro, nullis periculis se motos, nullis terriculis. nec male: Consul ubi satis quod in speciem fuit, ostentatũ est. Pro quo in uulgaris æditionibus, in spem, legitur. Aliquantopost: Et ipse inter equites sparo percutit. lege interequitans. Præterea, ipsis castris exuti, non ipsi. Quos omneis appellatos benigne domos dimisit.) Vetus lectio plus habet: appellatos benigne, uinoq; & cibo curatos. Item donum cõsuli, non domum consulis. grauius erratum quod sequitur: Bergistanorum ciuitates septem & aliquot castella. quod legi debet: Bergistanorum ciuitatis aliquot castella. Et mox: Ap. Claudij Neronis, non à P. Claudio. Cæteri omnes in uicos.) In manu scriptis legitur: Cæteri omisso bello in uicos &c. Quintius cõuentũ Corinthum omnium sociarum ciuitatum legationibus in diem certam edicit: ad quam ubi frequentes undique principes conuenerunt, ita ut in ea ne Aetoli quidem abessent, tali oratione est usus) ad quam & in ea redundat. Nam Liuius scripsit conuentu edicto, ut sit continua oratio. Paulopost liberatæ Græciæ, non libertatis: nec incensos Aetolos, sed incesti Aetolos, legendum. Sequitur: Efferatioribus q;

ulli barbari immanes beluæ uiuunt. Vehementius est quod in manu scriptis exemplaribus legitur. ijs ulli barbari, immo quàm rapacissimæ beluæ utuntur. Inde potissimum ordiendi belli.) Melius, ordiendum bellum. Aliquantopost pro, tam suspectis & incertis, nostra archetypa habent, tam suspensis & incertis. Die postero ad Sellas super Eurotam.) Scripti codices habent: Die altero ad Sellasiam super Oenunta. Sic hunc fluuium & Polybius nominat. Ingentem terrorem ac tumultũ confecerũt nihil tale expectantibus.) Restituimus iuxta fidem archetyporum: In terrorem ac tumultum coniecerunt nihil tale expectantes. Deinde quæ minus infida ac trepida. Vbi hæc uox, infida, interciderat. E tribus concitata classibus.) Scribendum contracta. Item pro, ut discederent ab apertiore loco, ut distenderent. Et accepi urbem cum Philippi partiũ.) Dele urbem. Sequenti uersu: tempus autem me, lege: Tempus autem eo me. Ac mox, iam feceram hæc, pro nam feceram. Et non dico quid, pro non dico quod. Item, per æquationem fortunæ ad dignitates, lege: ac dignitatis. Et, pluribus me ipse egisse, pro, me peregisse. Aut ad summũ trium in ea re nouitatis culpã esse.) Sincera lectio, aut summũ trium in ea re nõ ciuitatis. Paulopost: Hoc tu dicas liberantibus græciam socijs, qui ut) Potior lectio, Hoc tu dicas liberantibus græciam? hoc ijs, qui ut &c. Sequenti uersu, pro populi Ro. nõ uiolaui, lege, proprie non uiolaui. Item pro Vtrum non à te factum est? Vtrunq; à te factum est.

Non tantummodo obsessam, sed iam captam urbem Lacedæmonem esse.) Sincera lectio, tantum non iam captam Lacedæmonem esse. Sequitur: Lateri adhærens tyranni. lege, & lateri adhærens tyrannus. item. Nabidis dominantis satellitem factum Tribunum mil. Lege: Satellitem factum populum Ro. Inter Cal. Martias & idus Maias.) Vetus lectio: Et pridie Cal. Maias: ut sint duo integri menses. Mox: Tempsam L. Cornelius Merula. Archetypa: L. Cornelius Merula & C. Salonius. Nihilominus tertius collega intercidit. Bigati C X X I I I millia, oscẽsis auri D X L pondo. Militibus C C C C millia ex præda diuisit.) Rectius manu scripti codices, nempe sic. Bigati C X X I I I millia, oscensis D X L. auri pondo M C C C C. Militibus ex præda. &c. Ibidem Boior x, nõ Boiorũ res: & locis idoneis, non locis apertis. Mox, Tertio ui subiere. ui redundat. Fusi inde Romani, & qui imperio consulis parere noluerant, suo pauore ac terrore castra repetunt.) Vetus lectio: Romani quæ imperio consulis noluerant, suo pauore &c. Omnibus circa ciuitatibus metuendum.) Secuti fidem ueterum codicum addidimus: hærentem uisceribus nobilissimæ ciuitatis. Ibidem: Et nunc cum aliter: dele, &c. Ac Corinthum ipsis extemplo.) Lege, Acrocorinthum ipsis. Sequitur: Salubrem eis & singulis ciuitatibus. Restituimus, salubrem & singulis & ciuitatibus. Ibidem: Ipsis qui habeant, non ijs qui habeant. Paulopost, ac munus suum bene positum, non, hinc munus suum. Mox, pro portione, lege disiunctim, quod in proportionem aliquis deprauauit. Ibidem, ab Acrocorintho descendens: non, à Corintho discedens. Triumphusq; meritus ab annuentibus decretus.) Antiqua lectio, ab lubentibus decretus. Mox, Tubero Tr. pl. tulit ad plebem. illic legitur: Tr. pl. ex S C tulit. Ita ab Antiocho græcas Asiæ urbes liberare.) Vetusta lectio paulo elegãtior. Ab Antiocho Asiæ urbes, quæ Graij nominis sint, liberare. Aliquantopost pro, Aristonem quendam Tyrium natum Ephesi, illic legitur, nactus Ephesi. Et paulopost pro, deinde tertia uigilia, scripsimus de tertia, consentientibus uetustis codicibus. Item, demptæ, non ademptæ. Masanissa posteaq; & infames Carthaginienses, & inter seipsos discordes principes propter colloquia Aristonis sensit, senatum propter indicia ipsius Aristonis populo suspectum.) Germana scriptura sic habet. Masanissa posteaquam & infames Carthaginienses, & inter seipsos discordes sensit, principibus propter colloquia Aristonis senatui, senatu, ꝑpter indicium eiusdem Aristonis populo suspecto. &c.

IN LIBRVM QVINTVM QVARTAE DECADIS
Annotationes Sig. Gelenij

QVod inde reuectum est, militi diuisum.) Effectum est, legi debet, non reuectum. Post aliquot lineas: tertium in Hispania adiecisse, non allegisse. Præterea, necdum noto satis inter se, ut uix fidere alij alijs possent. uix redundat. Et M. Martius tribunus.) Reposuimus secuti archetypa: Et M. Genucius & M. Marcius tribuni. Paulopost Feralia legitur in antiquis codicibus, non fœneralia. Ibidem: libero fœnore, non liberos. Nam & in unũ locum tenebant patritij ambo.) Antiquior lectio: in unum locum petebant ambo patricij. Ad Martis aram, qua in campos iter esset.) In campum scribendum est. nam de campo Martio intelligi debet. Paulopost. Nihil primo contemptius. lege, primo aspectu con. Item. Impotentes regendi equi inuitos, non equos inuitos. nominatiuus enim melius quadrat. Adiuncto Antiocho, socijs Aetolis.) Addidimus particulam ei, sic: Ei adiuncto Antiocho &c. Item. Pisidas qui circa Sicam. Selgam nõ Sicam. Mox, Pergamum ascenderunt, scripsimus. Nam ad mediterranea ascenditur non descenditur. Vt procul ab se honore.) Scribo, per honorem. Post aliquot uersus, uectigales factas Antiochus repetit, lege, uectigales factas in antiquum ius repetit. Item, eo spe gratiæ maior. spes non spe. Omnem præsenti in statu spem cuiq; nouandi res suas blandiorem esse.) Sincera lectio, omni præsenti statu &c. Deinde, huc ueniam toto orbe, uetusta scriptura, inueniam toto &c. Ibidem, crescendi quàm ex me. quàm redundat. Et, odi odioq; sum, legi debet, non odioq; quod sim. Ac mox, in id consiliũ alium cum quo deliberes, ubi uox alium interciderat.

L. Quintio Gallia.) Reposuimus ex fide archetyporum, Gallia & comitia habenda. Mox, ut duo millia. scribo, ut ei duo mil. & Romę prouincia, non Roma. Praeterea, seruari aliiq; aruspices iusserunt, non, aliquot aruspices. Quina ambobus equestria arma, & uasa argentea C pondo.) Antiqua scriptura, Equi duo, bina equestria arma, & uasa argentea centum pondo, & aurea XX pondo. Aliquanto post lege, lembos pristeisq;, non lembos treis isq;. Et Patrensis Tiso, non Piso. Vt dissimulem quod Philopœmenes ubiq; contra fidem ueterum codicum legitur, quum Philopœmen legendum sit. Illud maioris momenti, quod paulopost Tegeam in Telegam nescio quis deprauauit. Sed etiam in pace se ad id maxime exercuerat.) Vetusta scriptura: Sed etiam in pace ad id maxime animũ exercuerat. Item, quo turbam inermem traijceret. reijceret illic legitur, non traijceret. Eurotam amnem, qui propè sub ipsis affluit mœnibus.) Sub redundat. Zeno ex principibus unus Magnetum.) Magnæ lege. Nam sequitur, autoritatis. Paulopost, Abscisa res erat, non abscissa.

P R cum Antiocho, immissis Aetolis, non sine motu magno generis humani & pernicie gratiæ dimicare.) Tres literulæ deprauatæ totum sensum corrumpunt. Scripti codices habent, lanistis Aetolis dimicare. Nimirum metaphora à gladiatoribus sumpta. Nam cum idipsum posceret decretum T. Quintius, nõ ueritus maiestatem uiri, primo aliud in pręsentia, quod magis instaret, praeuertendum sibi esse duxit.) Diuersum legitur in ueteribus archetypis, hoc modo. Nam cum idipsum decretum posceret eum Quintius. Praeterea hæc uox primo, hic planè superflua, in neutro inuenitur.

Perpaucorum turba ex custodibus uitæ.) Scribo iuxta fidem archetyporum: Et spectatorum turba &c. Et mox, simul indignitas rei, ac simul contemptus. ac redundat. Rursus pro Herodorum mercatorem, Herodorum Cianum mercatorem legendum. Qui hic unam uocem detraxit, mox ut damnum compensaret, aliam de suo adiecit, naues onerarias, cum absolute onerarias legendum uetus scriptura indicet: quemadmodum aliquãtopost, quid moræ esset, non quid moræ causa esset. Praeterea in Chalcidis Euripo, non Chalcidem: & ostium portus, non ad bostium. De Villio iam dictum est. Prima ut sors duæ, peregrina urbanaq;, & inter ciues ac peregrinos.) Peregrina redundat. Et aliquantopost, ac cipientem prægrauatura, non pergrauatura legendum. Rursus post aliquam multos uersus: uerecundiam faciendam Ro. non inferendam. Ad Chæroniam occurrerunt, & decem rostratis nauibus secuti sunt.) Constratis nauibus legitur in manu scriptis, magno consensu. eas alibi tectas uocat. Item, Ad hæc Micilo. Mictio constanter ubiq; scribitur. Ac mox, pro indultã nuptijs, inclytam. Dahæ item non Dacæ, qui Græcis Δάαι sunt. Ibidem Sidetæ, non Hydetæ. Ac multopost, ante Salganea ad Hermeum nõ Herinium. Minus quatuor inde millium proximus in Eubœam est maris traiectus.) Antiquior lectio, minus quatuor millium inde in proxima Eubœæ est mari traiectus. Pleraq; uidentur castigatores ob uitandos hiatus data opera mutasse, cum tamen ab eis Liuius non admodum abhorreat. Sequitur, custodię causa loci communiebant, non locum. Castellum communiebant, loci custodię causa. Postremo, hi quoque tamen, non hi quoque iam, legendum.

IN LIBRVM SEXTVM QVARTAE DECADIS
Annotationes Sig. Gelenij

NE supra quinq; millia numerum.) Ne supra quinq; millium, lege. Aliquantopost: cum de Philippo consulerentur, hæc decreuisse, nihil referre, ipsi coram, an præsidio nunciaretur. Vetus lectio: Cum de Phil. consulerentur, decreuisse, nihil referre, ipsi coram an ad præsidium. Mox, XX M pondo argenti, non M XX. ac post aliquammultos uersus, eandem orationem exorsus, nõ eadem oratione. Hoc ergo adiuncto quid dubitare.) In nostris archetypis legitur, ego: & qui, non quid. Item, ille quidem ut feræ. ut redundat. Nam mox illic legitur cupienti. non cupientes. Dum in futurum minus cauti & prouidi essent.) Antiqua lectio, nimis cauti. Et socer Antiochi Cleoptolemus constanter scribitur, non Neoptolemus. Vbi allegando legitur, rectius quàm ablegando: & grauioris fortunæ conditioni, quàm grauiori fortune conditioniq;: & oblitus quantas, quàm quas tum. Sequitur: Menippum Macedonem magistratum Aetoliæ. Stratum nescio quis in magistratũ deprauauit, quemadmodum uersu proxime sequenti Calidonem in Chalcidem, & paulopost non semel Tyrrheum in Pyrrheum: Rursus aliquantopost, Proernam in Pernam, Thaumacos in Thaumastos. Satis fidens nunquã eà uiam Ro. exercitum facturum.) Vetusti codices habent, uim facturũ, non uiam. nec erat opus mutare. Deinde pro, multo & numero maior, illic legitur, ille & numero. Aliquantopost, pro quæ loca usque ad mare, quà loca &c. Pro grandinis & sagittas, glandes & sagittas. Pro Carpeiam, Scarphiam, ut alia minutiora dissimulem. Item Aristoteles pro Christoteles. Ad regionem à Mallea.) Maguntinus & Spirensis codices aliter habent, hoc modo. A sinu Maliaco, quæ aditum &c. Versu proxime sequenti, ab altero amniculo, nõ amnis latere. Paulopost pro, nõ iaculis solum, ut solet, non laqueis, ut solent. non minus erratum quod sequitur. ex ratione temporis, deprauatum erat in, expectatione temporis. Pars uigilantes ad hunc strepitum.) Vetus lectio aliquanto melior, nempe hæc: pars uigilantes adhuc ad strepitum pugnantium in tenebris currunt. Proximo uersu pro transcendere muros conantur: illic tantum, transcendere conantur, legitur, idq; rectius. Pars una, quà progressi erant.) Longe aliter in nostris exemplaribus legitur, hoc modo: Pars una in qua ædificia extra urbem erant, &c. nec est: Partim per erutos, partim scalis per integros.) Sed, partim per semiruta, partim scalis integros

muros transcendere. Inde diuersi ad duas simul oppugnandas urbes profecti sunt, iter septem millium fermè passũ.) Antiquior lectio melior, profecti. Intersunt septem millia fermè pas. æque deprauatus est & proxime sequẽs uersus. Et quia Lamia posita in tumulo est, tum regionem maxime eo despectat oppido.) Restituimus ex fide archetyporum hoc modo. Et quia Lamia cum posita est in tumulo, tum regionem eà maxime despectat oppidum, quà &c. Mox, post paucos dies, lege pro, ad paucos post dies. Et suppliciter agentibus ijs profuturum.) Scribo, & se suppliciter agentibus ijs adfuturum. Ac mox, in quo id diserte, pro in id quod. Paulopost, ingemuerunt conditioni, quemadmodum & illacrymari conditioni dicimus. Tum ergo uexato exercitu.) Scribo, tum quoq; uexato. Paulo post pertinaciam increpitabant, pro increpabant. Te milites[q]; tuos nondum tot urbes, quot Philippum gentes.) Vetus lectio: Nondum duas urbes, Philippum tot gentes. Fortuna uestra facit, ut & iræ meę & orationi tempora euenerint.) Restituimus ad exemplaria sępe iam memorata in hũc modum. Vt & irę meę et orationi tẽperẽ. Euenerũt quę prędixi euẽtura. Nõ multo post illic est, de exulibus Lacedæmoniorum, non Messeniorum: & perfecta res, non perfecta sunt. Quia suæ gratiæ reseruari ea Achæi per se ipsi.) Hic quoq; nostra exemplaria secuti sumus. Quia suæ gratiæ reseruari eam Achæi: Elei per se ipsi, quàm per Ro. maluerunt Achaico contribui concilio. Paulopost, ædem faciendam M. Liuius. Adde, ex S C. Item, & omia cum maiore religione. lege. & eo omnia &c. Rursus pro edixissent Xuiri, illic est, edidissent Xuiri. & pro, Vbi in numero: Vbi ut in numero. Itẽ, spem pro re ferentes, non ferentibus. Vnus uera & prouide & fideliter prædicere.) Antiqua lectio: Et prouidere & fideliter prædicere. Paulopost pro, Liuium deliberantem aliquot: Liuium Deli per aliquot.

Ita numero fermè pares futuros, ipsum cæteris omnibus superiorem esse.) Vetusta scriptura: ita numero non fermè impares futuros se, cæteris omnibus superiores. Sequitur, cæteræ apertæ minores omnes fermè erant. lege minoris formæ. Item Cissuntẽ, non Cissontem. Aliquantopost, remos detergunt, non defringunt. Sequenti uersu, cõpari marte, non pari. Mox, classes quoq; undique, non classes undequaque. Et, tandem substiterunt, non abstiterunt. In fine libri duo prætores deprauate legebantur, M. Fuluius pro M. Tuccio, C. Antistius pro C. Atinio.

IN LIBRVM SEPTIMVM QVARTAE DECADIS
Annotationes Sig. Gelenij

APud Africanũ erant, uitum sicut ad cætera regium.) Egregiũ habent uetusti codices. Mox, Bellicosiores ea tempestate erant Gallogræci. nõ gallogræci, sed gallicos lege. Nam ea uox cum sequentibus cohæret, ad hunc modum: Gallicos, nondum exoleta stirpe gentis, seruantes animos. Paulopost, in portum Achæorum classem aduertit, non auertit. Rhodiæ naues cum duabus Cyprijs effugerunt.) Vetus lectio: cum duab. Cois. Sequenti uersu pro iunctis enim binis, legitur contis enim binis. Ibidem. Et Cymæ aliæq;, no Cymæ Elæaq;. Vt prætetuehens, siquas aberrãtes.) Lege, ut prętetuehentis clasis, si quas aberrantes &c. Portum Phoenicum ad maritima uix tutum.) Legendũ, portum Phoenicũta à maritima ui tutum. Non quod milites solum aliquot, sed quod L. Apustius.) Vetus lectio: Neq; milites solum aliquot, sed L. Ap. Mox, in Bargyllam & Icoson descensionem, lege, in Bargylletico sinu excensionem. Plurimum terroris fecisset Gallis mercede cõductis, quatuor millia erant.) Sincera lectio: Plurimum terroris in Gallorum mercede conductis quatuor milib. erat. Sequenti uersu milites redundat. Coequitauerant autem sex M equitum.) Quid istuc uerbi est coequitare? legendum, cum equitatu (erant autem VI M equitum) Paulopost, Philopoemenis summi omnium. Lege, summi tum omnium. Aliquanto post pro Aphrodisias & Priene, uetus lectio habet, Aphrodisias crene. XIII suis nauibus, & una Coa quinqueremi ad terram Gnidiorum, ut ibi in statione essent, profecti sunt.) Antiqua lectio: Vna Coa quinqueremi, altera Gnidia, Rhodum, ut ibi &c. Quanquã ne uulgata quidem lectio absurda uidetur. Verior habenda in quam plures manu scripti codices consentiunt. Portum quem Megiston uocant.) Archetypa Megisten habent. Et geographi Megistes insulæ in hoc tractu meminerunt, quæ fortasse eum portum efficit. Mox, ut in obuio clasi, non, ut obuij. Audiunt ad Aspendum iam hostes esse.) In manu scriptis legitur: audiunt ab Aspendijs ad Sidam iam hostes esse. Paulopost pro, nam Eudemus in altum, nam nec sic in altum. Et, locum post se quæq; uenienti, non quoq;. Aliquanto post, includerentur, non intercluderentur: ac rursus Megisten. Item, in Hispania reges, nõ Hispaniæ. Circumuecti ab urbe aduersa insulæ.) Ad aduersa insulæ legendum, quemadmodũ habent manu scripti codices. Paulo post, in acutum cacumen, non acumen. Sequens quoq; uersus uitiatus est, à mari rupes exesæ fluctibus super claudũt. Restituimus, à mari exesæ fluctibus rupes claudũt. Aliquanto post, noscere aut adire, nõ audire. Minutius est quod mox sequitur, primus è portu, non primum portu, sicut uulgatæ æditiones habent. Virtute militum Romani longe regios præstabant, regiæ naues.) Hunc locum uidetur aliquis data opera corrupisse. Legendum esse Rhodios præstabant: Rhodiæ naues &c. satis declarant quæ sequuntur. nam ut donem agilitatem nauium, artem gubernatorum, scientiam remigum non minus recte tribui regijs quàm Rhodijs, populo in re nauali tum excellentissimo: certe ignes ad Panormum Rhodijs saluti fuerant, non

rant nõ regijs. attestant & scripta uolumina. Mox lege, metu ignis aduersi, nõ aduersæ. Nec erat cur paulopost anchorale in anchorã mutaret, & debilitatã in debilitate. Anchorale dixit, quemadmodũ dicit hastile. Totidẽ ex utraq; in anchorẽ uelut cuneũ.) Antiqua scriptura: Coit deinde ex utraq; parte. Ac mox, ubi cohæret illic legitur, non urbs. Et aliquanto post, ad deliberandum sumpto, non assumpto. Nihil ea mouerunt regem, tutam fore bellis Asiam ratum.) Sincera lectio: Tutam fore belli aleam ratum. Post aliquot uersus, omnis fortunę subsidia, non omnia: &, si extrahere tempus: non, dum extrahere. Paulopost, non sagittarij equiti intermisti legendum, sed sagittarij equites. Hos Hippotoxotas Græci appellãt. Nec est, ex propinquo castris facile, sed, ex propinquis castris facili subsidio. Mox, & tamen per se, non, duo tamen millia per se. Hanc Gemeam uocabant.) Vetus scriptura, agema eam uocabãt. Item, ab Ariarate missi rege. nõ, missi erãt regij. Quæ nihil ad malũ Romanis, eadem perincommoda regijs erant.) Vna uox fœde uitiata est. Lege, quæ nihil admodũ Ro. &c. Non multo post, & eques insequendo, non equos. Et, auxilia enim subsidiaria, non subsidiaq;. Grauius erratum quod sequitur, qui inter equites, quos appellant phalangitas, erat. Lege, & quos appellãt. Euitare impetum beluæ ex transuerso.) Lege. Et uitare imp. bel. & ex trans. Mox, is quà fugam cernebat suorũ, non sociorum. Item qui in præsidio erant: non, quæ in præs. erat. Et multo post: si nunc moratus fuerit, non remoratus. Desierant enim uictum in Aetolia metuere.) Legendum est, uictam Aetoliam. aliquãto post pro, sibi autem tanto obligatos beneficio, lege, ipsi aũt. Vsq; ad Mæandrum amnem. ex ciuitates Rhodiorum essent.) Vetus lectio: ea ciuitatis Rhodiorum essent. Deinde inter competitores censuræ est M. Claudius Marcellus, non Gelo. Aliquanto post pro, multa concilia habuerat: illic legitur, multa congiaria. Quandoquidem taciti indignarentur nobiles homines, ideoq; nouus.) Sincera lectio: quando quod taciti indignarentur nobiles homines, id æque nouus &c. Mox, ab ultimis orientis. Hæc uox, partibus, non additur in ueteri scriptura.

IN LIBRVM OCTAVVM QVARTAE DECADIS
Annotationes Sig. Gelenij

ET restituerent Aminandrum.) Aminãdrum redundat. Deinde in nostris archetypis est: fossa ita iungere, non fossa iungere: Et, asserem præfringebant, non, perfringebant. Adiunctis Achæorum quæ partis erant nauibus.) Lege Patris, non partis. Mox suspenso fulturis, non furculis.

Iurgijs excepti, quod rem traherent.) Vetus lectio: Quàm diu rem traherent. ac rursus Tyrrheum in Pyrrheum deprauatum. mox lege, ut conditiones pacis cõuenirent: non, ut ad cõditiones. Item, per fines suos, non tuos. Neq; eos Aetoli recepissent, uel in Aetolia essent: eæ urbes agriq; Acarnanum sunto.) Antiqua lectio, ne quem eorum Aetoli recepisse uelint. Aeniadæ cum urbe agrisq; Acarnanũ sunto. Et coronam auream XV talentûm afferebant munus.) Legi debet: Et in coronam auream XV talenta afferebant. Sequitur continenter: Heluius integros, non Manlius. Præter Cibyram, Muleum.) Archetypa Syleum habent non Muleum. & Syleum apud Stephanum legitur. Mox, XX talenta se confecturum, non collecturum. Deinde, ad Manandrum manserunt: Exemplaria nostra Mandrupyum habent, quam Mandropolin Stephanus appellare uidetur. Item, Termesenses, non Telmesenses. Nam Telmesus maritima est, Termesus mediterranea. Deinde Xylinen comen lege, quemadmodum alibi Macran comen, & paulo superius Hieran comen. præterea Lysinoe non Lysione, Anabura non Antibura. Primus regum Asiam incolentium.) In manu scriptis non est regum, ut non de regibus solum intelligatur, sed de dynastis quoque ac liberis ciuitatibus.

Hi iam degeneres sunt misti & Galli & Græci, unoq; nomine Gallogræci uere appellantur.) Emendatior lectio, Hi iam degeneres sunt, misti, & Gallogræci uere, quod appellantur. Nec minus deprauatum est quod sequitur. Massilia inter Gallos subtraxit aliquantulum ab accolis animorũ, nisi quod ex Spartana dura illa & horrida disciplina mansit.) Restituimus ad fidem archetyporum. Massilia inter Gallos sita traxit aliquantum ab accolis animorum. Tarentinis quid ex Spartana dura illa & horrida disciplina mansit? Subsidia enim in talibus iniquitatibus locorum maximæ spei suis fuerãt.) Antiqua scriptura, maximo sæpe usui fuerunt. Romani ardentibus animis.) Legendum, ardentibus ira animis. & sequenti uersu, biduum natura montis exploranda absumpsit, non naturam explorãdo. paulopost, dextra læuaq; prælati, nõ palati. Item, à porta Capena ad Martis, non, ad Martis ædem. præterea, timore uano quietem exuerunt, nõ, quietum excitauerũt malum. Iuxta uallum pro diruto nouum obstruentes murum.) Scribo, iuxta ualidum, hoc est, æque ualidum. Laconicæ oræ castellis, quæ omnes adepti erant.) Lege, quæ omnis adempta erat, uidelicet Lacedæmonijs. Ac mox, Lâs uicus, nõ Lamis, à quo uastato Castores Lapersæ græcis denominati sunt. Item, porta ex ea pecunia Megalopoli: in exemplaribus quorum ob uetustatem fidem sequimur, porticus legitur non porta. Ibidem pro, Lepidum defecisse tradunt, cum Lepidum defecisset. Romam reduceret M. Sempronius.) Antiquior lectio, Romam reducere M. Sempronium proprætorem. Hispanijs legiones &c. & aliquanto post, neue minorem ex belli causa: illic legitur, neue monerem. Quemadmodum enim trierem, ita dierem & monerem Græci dicunt. Paulopost, parte dimidia pecuniæ remissa, non dimissa. Et Drymusam

insulam,non Donissam: Phoceensibus non Phocensibus, Leuiculum hoc uidetur,interest tamen non parum.Phocensium gens in Græcia est:Phoceensium ciuitas ultra mare in Ionia.Mox Milyada lege, non Mityadam. Q.Minucij Thermi morte omissum est inceptum.) Sincera lectio:plurimum Q. Minucij Thermi morte damni est acceptum.Ibidem nō Geruntium sed Zerynthium lege:attestantibus manu scriptis codicibus & Stephano.Et longe post,rectius aliquāto illic legitur: Ambraciensibus superesse,quàm non superesse. An per omneis anfractus uiarum,cum uia cōsisteres.) Scribo:cum ad biuia consisteres.Ac paulo post:Et corpora & animi misti ac uitiati sunt: non,& corpore & animo misti ac mutati sunt.Et mox:censuisset bellum,nō bella.Et sequenti uersu,nunciaretur:singulariter.

Sed referre etiam,si opus esse uideretur,parati essent.) Antiqua lectio: Si opus esset,uiderentur parati esse.item.Nullius equidem inuideo honori: adde, P C. Nec est mox, circa Asiam ad omnes urbes:sed,circa omnes Asiæ urbes. Ibidem mox,utra grauiori,nō utrum à grauiori: & emoto,potius q̃ moto. At enim sunt hæc ita.uerum etiam Delphos.)Nihilo deterior uidetͅ uetus lectio,nempe hæc. At enim sunt quidem ista uera.etiam Delphos &c.Eadem figura usus est lib.7.At enim quædam ciuitates cum Antiocho senserunt. & aliæ prius cum Philippo. Alias agro mulctatis uectigal imponitis.) Lege addendo,alijs uectigal imponitis.Mox:quieta in suis arcibus,non partibus. Te L.Scipio appello:cuius ego imperio succedens, inuicem imperij tui uirtutem felicitatemq; pariter nō frustra ab dijs immortalibus precatus sum.) Emēdatior lectio:cuius ego mihi,succedēs in uicem imperij tui,uirtutem &c.item.non cum Gallis bellum senatus: lege addendo, bellum his senatus.ac paulo post: Sed ego,non,Sed si ego.Et,eodem modo super Aoum,non eo modo.Et præmia earum,non eorum.Præterea pro,non cupiditas gloriandi: lege addendo,nō cupiditas gloriandi de me.Et,tamen procos.triumphum in Thracia:non,tamen triumphum. Deinde non,in Liternum concessit: sed in Literninum:ut subintelligas rus:alioqui Liternum dixisset,absq; præpositione.Et mox morbum causæ esse,non causam.id casu ita scriptum uideri poterat,nisi post aliquot uersus repeteretͅ: Cum L.Scipio excuset, morbum esse causæ fratri,consentientibus uetustis codicibus. Antiochum,recepto eius fratre consorte huius gloriæ,L.Cornelius Scipio ultra Tauri iuga emouit.) Lege per parenthesin.(recipit enim fratrem cōsortem huius gloriæ L.Cornelius Scipio.) Mox est, Africani triumpho,non Africano.

Quo ad primum consulatum:secundo etiam si censuram adijcias.) Nō sine causa asteriscus hic appositus erat. Nodum dissoluerunt codices antiquæ scripturæ, in quibus ad hunc modū legitur. Quid ad primum consulatum secundus,etiam si censuram adijcias? nec est in sequenti uersu,necessitas, sed necessitate.ac mox:unus præcipuam. non unam.Item pro, quod æs in publicum,illic est,quod eius in publicum.Et aliquanto post,accessio inuidiæ,rectius q̃ accessione.quod non dubito data opera deprauatum ab istis delicatulis, qui hiatus ne in alienis quidem scriptis ferre possunt. Quem rogationem Petilij quærere uellent.) Imò rogatione Petilia. Alij hunc prætorem adeo amicum.) Lege,ad hunc prætorem:& pro,alij adeo inimicum,aut adeo inimicum:pro prodiderunt,prodiderint.Ita tota periodus pulchre constabit:quam is qui bis perperā scripsit,alij,mire obscurauit. Et tamen talia uix possunt scribis imputari. Vix tempero stomacho quoties in mentem uenit ingeniorum tam male auspicatorū, tametsi nimium crebro stomachandi materiam præbeant. Cæterū mox C.Furius quæstor Aculeo cognominatur nō Culeo,quod cognomen in Terentia gente fuit,non Furia.Et aliquanto post pro: orationes quoq; aberrant inter se:rectius illic legitur,abhorrent inter se. Hinc enim ipse Gracchus queritur.) Tu scribe,hæc enim ipsa. Huic Graccho minorem ex duabus filiabus.) Cum constanter legatur in manu scriptis uoluminibus,ex duabus filijs: uidetur hoc loco Liuius contempsisse exceptionem grammaticorum. Neque enim iam est ambigua uox, quantum ad sexum attinet, si dicas duabus filijs. Si cui tamen magis placet uulgata lectio, cum eo equidem non pugnarim, contentus ueterem indicasse. Quibus ita in publicum solenne sponsalibus rite factis.) Cur non inter publicum solenne potius? quemadmodū in archetypis legitur. Et ipsi desponsam reddidisse.) Grande operæ pretium fecit scilicet,quisquis ille fuit,qui hic de suo adiecit coniunctionem &.Libenter istas minutias dissimulo,inter annotandum duntaxat,sed hoc maius est erratum,quàm primo aspectu uidetur.quod qui non sentit,uel admonitus,is planè nihil sentit.Et aliquanto post: Causam dici uenisse.)Quis intelliget hæc? & tamen non nisi una litera deprauata est.Debet enim scribi, eam dici uenisse.Eam,uidelicet pacem.nec minus lepidum quod cōtinenter sequitur. Huc decem legatos simul arguiq;.)Quæ malum sunt hæc portenta? mutata una literula errori medebitur. Hic decem legatos simul argui.Nam coniunctionē que quis non uidet praua castigatorū sedulitate tam apposite insultā? Paulopost:expulso eo in ultimum angulum. eo redundat.Hic certe uitandus erat hiatus, quod alibi parum opportune factum deprehēdimus sæpius q̃ indicauimus. Mox scriba quasi liberalitatem suam reuocans,tantundem subtrahit,quantum de suo adiecerat,scribendo: cuius gloria prodesse,pro,cuius cum gloria prodesse.Rursus ut hoc damni belle compenset, adijcit particulam id.Id ubi ergo esse regium aurum? O diligentem scribam & laurea dignum,si ferula puerile præmium uidetur.Et hæc minuta contemnunt magni typographi ac celebres.Nihilo minus in fronte libri magnifice iactāt miram industriam in perscrutandis & cōferendis uetustissimis exemplaribus,& alios præ se pro nihilo ducunt:atq; in nostram Barbariem captata etiam occasione sibi inuehi permittunt. Paulopost pro, rogationem petiliam ex S C, lege & S C.

IN LIBRVM NONVM QVARTAE DECADIS

Annotationes Sig. Gelenij

INde Cenomani conquesti Romæ.) Id Cenomani, non inde. & M. Aburius Tr. pl. non Amburius. Paulopost: quid ab eo quenquam ęqui expectare? Lege addendo: quid ab eo quenq; posse ęqui expectare. Item: & P. C orare. Lege, se & P C orare. &, alieni momentis animi, non alienis. Tribunatum sibi à P R mandatum obliuisci pro auxilio ac libertate priuatorũ.) Vetus lectio: à P R mandatum obliuisci, & mandatum pro auxilio &c. ac mox, necessum esset: nõ, necessarium. aliquantopost: ij primum lectos æratos: non, inde primum. Argenti pondo CCXX millia centum tria.) Omissum est auri pondus. Lectio erit integra hoc modo. argenti pondo CCXX millia. auri pondo MMCIII. Huius mali tabes ex Hetruria.) Labes est in uetustis exemplaribus, nõ tabes. Vt Hispalam identidem ex Auentino.) Legendum: indidem ex Auentino. Sequitur: In ludo simili Bacchanalibus. Pro quo uetusti codices habent: in luco Similæ. Opinor Semelen detorta nonnihil uoce Similam tum uulgo indocto dictam, quemadmodũ Græci nonnunquam in Romanis uocibus i præsertim breue per ε reddunt, Δομέντιον pro Domitio, Βεργίλιον pro Virgilio dicentes. Ebutij, qui optime de eo ipso meritæ talem gratiam retulisset.) Maluimus & hic fidem archetyporum sequi, in quibus scriptum est, qui optimi in eo ipso meriti. Paulopost est: tres in anno statos dies, non statutos. Cum publico nomine, quid eæ cõiurationes cœtusq; nocturni fraudis occultæ aut periculi importarẽt, tum priuata quisque suorum uice.) Melius legitur: ne quid eæ coniurationes. Et, tum priuatim suorum quisq; uicem.

Iam maius est, q̃ capere id priuata fortuna possit.) Vetus lectio, q̃ ut capere. Vbi deorum numen prætenditur, celerius subit animum timor.) Lege, prætenditur sceleribus. Et, quo quisq; loco positus erit, non, quo quis. Præterea, nomen ue absentis detulisset, non de absentibus. Multorum delata quidem nomina, ex ijs uiri fœminæq; mortem sibi cõsciuerunt.) Incorruptior lectio, multorum delata nomina, quidam ex ijs &c. nec est A. Faliscum, sed Faliscum L. Opiternium. Quia multæ sationes & res peribant.) Ridiculum erratum. Lege, multis actiones & res peribant. Paulopost, se id omittere posse, nõ dimittere. & dum ne plus quinq;, elegantius quàm, dum ne plures quàm quinque.

Perfectis quæstionibus Q. Marcius.) Lege addendo; Perfectis quæstionibus prior Q. Marcius. Aliquanto post, in prouinciam ierat, non in prouincia erat. Rursus paulopost Sipontum dixit non Sipuntem, quemadmodum Buxentum Latinis dicitur, qui Græcis Pyxûs. Tamen quia rem integram Quintius.) Lege, cum quia rem. ac mox, Antiocho deinde bello superato ad Thermopylas, regi diuisis partibus.) Ordinem sic restituimus. Antiocho rege deinde bello superato ad Thermopylas, diuisis partibus &c. Quod eum Aeni & Maroneæ affectare possessionem audierant.) Vetus lectio, quod iam Aeni & Maroneæ affectari poss. au. In controuersiam autem ueniebant Philippo Polystricta, Phaloria, & Euronome.) Lege Philippopolis, Tricca, Phaloria & Eurymenæ. Et in parenthesi adde Aetolis (nam Philippum Aetolis ademisse eas constabat.) Alterum molestum, prauos mores.) Antiqua lectio, alterum mores suos respuere. Direxisse finem Philippo ueterem, regiamq; Thraciæ Paroreiam. Sub ea nusq; ad mare ferentem deflexisse uiam.) Sincera lectio, direxisse finem Philippo ueterem uiam regiam, quæ ad Thraciæ paroreiam subeat, nusquam ad mare declinantem: Philippum nouam postea deflexisse uiam. X legatorum decretum specimen calumniæ impudentissimæ prætendit, in quo maxime.) Antiquior scriptura: decretum calumnię impudentissimæ prætendit, quo maxime &c. paulopost in integro manerent, non in integrum. Claudius unus ex omnibus nobilis candidatus erat.) Nouus non nobilis. Et post aliquot uersus pro, non ut Claudianis, lege, non ui claudiana. Post aliquammultos uersus ubi legitur, & Philippus quidem minime quin rebellandum esset dubius, particulam quidem aliquis cõtra fidem ueterum codicum adiecit.

Sed quod Areum & Alcibiadem capitis ab se in concilio proximo damnatos cum legatis se accusaturos uidebat.) Coniunctionem sed, & has duas uoces, se accusaturos, non habent uetusta exemplaria. Quam iniquitatem conditionis subimus, quod ab illa spe non decidimus.) Vetus lectio paucioribus uerbis tantundem dicit, hoc modo, subimus illa spe, iudicis animo te auditurum &c. Et mox pro,

Vestræ enim illæ deformes notæ seruitutis erãt.) Illic legitur, deformes ueluti cicatrices seruitutis.

Nego antiquas Lacedæmonijs leges Achæos ademisse, quas non habebant.) Antiqua & Sincera lectio sic habet: Ego antiquas Lacedæmonijs leges tyrannos ademisse arbitror: nos non suas ademisse quas non hab. &c. Paulopost lege addendo, re precaria libertas: ubi re uocula interciderat. Et mox: dignitatem suam tenere apud Romanos non posse: apud redundat. Ibidem lege, metum iniecit, non metu iniecto. Nec ita tantum ut cuius lingua.) Hæ particulæ, ita ut, non leguntur in uetustis exemplaribus. Ibidem: Coierant apud prætorem L. Flaccum.) Legendum: cõsenserantq; pręter L. Flaccum. Quieta deinde hiberna in citeriore prouincia habuit.) Vetus scriptura: & citerior prouincia habuit. Deinde XII M pondo argenti, XII pondo. Præterea: unũ ex illis miseris attrahi iussum securi percussisse: non, unum ex damnatis. Nec est in ueteribus, uti ea quoq; decuplo, sed decem, ut subintelligas millibus. Ac mox melius, detergendas cloacas, q̃ tegendas. Et inter prætores ultimo loco non Cn. Sulpicius est, sed Cn. Sicinius, qui ędilis proximo anno fuerat: quanq; illic corrupte Sicilium uulgatæ ędítiones habent. P. Licinius Crassus pont. max. mortuus est: in cuius locum M. Sempronius Tuditanus pont. max. est creatus. C. Seruilius Geminus P. Licinij funeris causa uisceratione data, ludos fecit;

& gladiatores C X X pugnauerunt.) Longe aliter habet uetus & incorrupta lectio, ad hunc modum. P. Licinius Crassus pont. max. mortuus est: in cuius locum M. Sempronius Tuditanus pōtifex est cooptatus. Pōt. max. est creatus C. Seruilius Geminus. P. Licinij funeris causa uisceratio data, & gladiatores C X X pugnauerunt Nam P. Licinio Crasso C. Seruilius Geminus, Gemino M. Aemylius Lepidus pont. max. succesit, ut satis apparet Liuium nō oscitanter legētibus. Eadem paulopost, cum undiꝗ disserenasset, sublata, defunctosꝗ fato uulgo ferebant, quod inter fatalia uates cecinissent: necesse est tabernacula in foro statui.) Et hic nōnihil discrepāt à uulgata lectione exemplaria uetera: ubi legitur. Eadem paulo post, cum undiꝗ serenasset, sublata: defunctosꝗ uulgo ferebant, quod inter fatalia uates cecinissent, necesse esse tabernacula in foro statui. Ob magnitudinem pristinæ eius fortunæ.) Lectio uetus: obstupuerant ad magnitudinem. Item: Sed defectionis authores, quorum in manu res erat.) Lege: defectionis authores quorum in manu Respub. erat. Paulo post: Duarum potentissimarum gentium, nō duobus. Næuius hic magistratum nō iniјt tribunatus plebis P. Claudio L. Porcio COSS.) Antiqua scriptura: Hic Næuius in magistratuum libris est tribunus pl. P. Claudio L. Porcio COSS. Mox: ita uixisse in tribunatu Neuij uidetur: non, ut uideretur. Paulopost redundat se: uixse sui arbitrij fore. Præuertendos etiam animos à suspicione.) Legendū, auertendos. Item: in Axium amnem editur, non elabitur, attestantibus archetypis. Deinde: pacem ꝗ̄ incerta belli præoptantes: non, incertam belli spem. Postremo circa finem libri: insulam quæ nō ante fuerat: pro, nondum ante.

IN LIBRVM DECIMVM QVARTAE DECADIS
Annotationes Sigismundi Gelenij

EXecrationesꝗ quæ in agminibus proficiscentium audiri solent, in regem, uincente odio metum, exaudiebantur.) Quid opus erat hic tot superfluas uoces insulcire? an parum integrum uidebatur: execrationesꝗ in agminibus proficiscentium in regem, uincente odio metum, exaudiebantur?

Quoniam dies appropinquabat.) Exemplaria, quorum fidem & inter se consensum libenter in hac editione sequimur, habent: cum iam appropinquabant. Aliquanto post lege addendo; cætera in suum quæꝗ tempus agenda differunt: ubi hæc uox, agenda, interciderat. Mox: Alij singulos principum, nō in singulos. Proditorem nolo dicere, speculatorē citius, ex quo obses Romæ fuit.) Hoc loco nostra archetypa melius. Proditorē nolo dicere, certe speculatorem habemus in sinu: cuius ex quo obses &c.

Nec regem se alium rentur habituros esse.) Illic legitur: nec regem se alium habituros aiunt.

Viuo & spirante me hæreditatem meam ambo & spe & cupiditate improba petitis.) Creuistis habet exemplar Maguntinum: quod certe magis antiquitatem sapit ꝗ̄ suppositicia uox petitis. Nec patrem potestis pati. nihil cari, nihil sancti nominis nostis, cuius uice regni unius insauabilis amor successit.) Restituimus ad fidem ueterum codicum hoc modo. Nec fratrem, nec patrem potestis pati. Nihil cari, nihil sancti est: in omnium uicem regni &c. Furias fraternas cogita.) Concita legi debet non cogita. Tollatur nunc primus, ut regno fraterna cæde potiar. Pater senex, & filio solus orbatus magis timebit ne irascatur, ꝗ̄ ut filij ulcisci necem patiatur.) Hic locus est egregie contaminatus. Ex collatione ad manu scripta restituimus sic. Tollatur. non primus regnum fraterna cæde petiero. Pater senex, & filio solus orbatus, de se magis timebit, ꝗ̄ ut filij necem ulciscatur. Si illa criminosa ac uana accusatio erat.) Incorrupta lectio: Si illa separata ab hac uana &c. Quis dies, qualis, quo lustratus exercitus.) Lege quid dies &c. Prælatis omnium qui unꝗ̄ fuere Macedoniæ regum armis, reges duo solito more tua tegentes latera pater præuecti sumus.) Antiquior lectio melior: prælatis o.q.u.f.M.r. armis regijs, duo soli tua teg. &c. Illic etiam prauo forsitan odio prouehente.) Legendum: illo etiam (prauo forsitan) gaudio prouehente. Quod si non interuenissent insidiatores, somno sopiti iaceremus.) Quāto melior antiqua lectio: quæ si nō interuenissent, insidiatores nos sopiti iaceremus. quod enim dicit insidiatores, ironia est. Mox addendæ duæ uoces te fateri. necesse erit te fateri, aut speculatorum &c. Ego nec obses Romanis ut traderer, nec ut legatus mitterer à te petij: missus ire non recusaui.) Magis arridet antiquus ordo. Ego nec obses Romanis ut traderer, nec ut legatus mitterer Romā, petij: à te missus ire nō recusaui. Etiam si à fratre caritate uincor.) Scriptura antiqua: etiamsi caritate à fratre maiore uincor. Sed per deditionem Ligures recipi, & receptis arma adimi.) Illic legitur: si per deditionem Ligures recipiet, receptis arma adimi. Et, uicti perseuerantia Fuluij, melius quadrat ꝗ̄, uicit perseu. Fuluius. Translatum argenti pondo millia CCÇXX, auri LXXXII pondo, aureæ coronæ LXVII.) Quantum ad argentum attinet, exiguum est quod Terentius in ærarium intulit, præ eo quod scriba locuples de suo adiecit, non minus liberalis in auro coronario. Credibilior summa est in manu scriptis codicibus. Translatum argenti pondo IX millia CCCXX, auri LXXX pondo, & duæ coronæ aureæ pondo LXVII. Quatuor legiones cōsules, quina.) Lege IIII legiones consulibus, quæ quina. & naualibus socijs ciuibus Ro. non ciuium Ro. In præsentia dat ei omnia mandata.) Omnia redundat. Aliquanto post: fuga per Pæoniam præparata arguebatur, nō arguebāt.

Paulus prorogato cōsulari imperio.) Legendum, prorogato ex cōsulatu imperio. Et post aliquam multos uersus pro, cuiusꝗ ad gallicum sinum: Matienoꝗ cuius ad Gallicum sinum. Mox non est legendum

gendũ:erumpere extraordinarijs cohortibus à porta iussit:sed, extraordinaria portã. Sic enim constabit quatuor portarum numerus:ut sint duæ principales,una quęstoria, & quarta haec ipsa extraordinaria. Quem scrutantes antea in deuios saltus.) Tollenda est præpositio in. Paulo post pro:quia creditur Pythagoræ:lege, qua creditur:& ibidem, accommodata fide, pro accommodat fidem. Ac mox:pleraque dissoluendarum religionum resse, nõ paulo elegantius q̃ ad dissoluendas religiones. Et nõ multo post lege addendo, igne à uictimarijs facto. Ad castra hostium speculatũ misit, ut uiseret.) Plus uerborum habent hic nostra exemplaria. Misit proxime succedere ad uallum iussum : ut &c. Aliquanto post legendum : castra amissa esse, & tum cum maxime ardere, nõ arderẽt, ut est in uulgatis editionibus, distinctione etiam confusa. Ibidem, clamor accidebat, nõ accendebat. Tria millia peditum, quibus data quinquagena iugera, centurionibus centena.) Vetus scriptura:tria millia peditum quinquagena iugera, centuriones centena, centena quadragena equites acceperunt. Quæ cum ita sint, ego tamen hæc prædico P C.) Antiqui codices:ego iam hinc prædico. Mox adde infinitiuum uerbum scire, eius esse dicere, qui scire possit : & ibidem, illud exploratum, nõ illos. Iidem codices paulo post habent, ornari prouincias, nõ armari. Cum uim deditis remisisset admonens.) In archetypo est:cum bis deditis rem esse admonens. Id qui legere nõ potuit, ob characterum formas ut opinor nostro seculo ignotiores, male diuinando sensum uitiauit: atque idem ferè ex eadem causa in cæteris accidit, quæ deinceps usq; ad finem libri indicabuntur. In partibus extremis iam oppugnabantur.) Iam pugnabatur, illic scriptum est. Et proxime sequenti uersu egregie legiones, non tertię legionis. Remitteret quæ ei datæ sunt à consule ad P. Manlium in Hispaniam ulteriorem milites deferri iussit:ad signa redire.) Non erat opus asterisco, si acrius oculos atq; animum aduertere non piguisset. Scriptum enim est hoc modo. Literæq; ei datæ sunt à COS. ad P. Manlium in Hispaniam ulteriorem deferendæ. Milites iussi ad signa redire. Et proximo uersu est in eum annum, non eum annum. Et COS. iussus, nõ iussit.

Duronius qui Pr. anno superiore ex Illyrico cum X nauibus inde, in portu Brundusino relictis nauibus, cum uenisset Ro.) Et hic ab archetypo discessum est, quod sic habet. Duronius, qui Pr. anno superiore ex Illyrico cum X nauibus Brundusium redierat, inde in portu relictis nauibus cum uenisset Ro. Et paulo post pro:recusante quod sibi faceret:illic est : recusantiq; id facere. Pontifex in locum eius L. Acilius cooptatus. Q. Fuluius Flaccus ante pontificem maximum Aemylius Lepidus.) Archetypi scriptura : põtifex in locum eius à collegio cooptatus Q. Fuluius Flaccus:in pontificem maximũ Aemylius Lepidus. Libro nono per occasionẽ deprauatæ scripturæ indicauimus Seruiliũ hunc Crasso in eo sacerdotio successisse. Confer locum hunc cum illo : agnosces utrobiq; germanam lectionem. Et paulo post pro, urbem ingressus est uectus:illic legitur:urbem est inuectus. Ibidem nõ, nummũ centum septuaginta tres ducentos:sed, centum septuaginta tria millia, ducentos. Neq; quingeni sunt diuisi, sed quinquageni. Et mox non est, qui à ternis ad quaternos, sed, qui alternis quaternos. Et nos à uobis admonefieri, nõ uos à nobis debere.) Pro admonefieri illic est, admoneri & regi. Si Gracchus maius sibi bellum esset, in ultima Celtiberiæ penetraret. Mundam ui cepit urbem, primo agressos nocte. Acceptis deinde ex improuiso obsidibus, & castella oppugnare:præsidioq; imposito deinde agros urere.) Hic preter alia uicia ordo quoq; multipliciter luxatus est. Rectius legẽt hoc modo:Gracchus, quod maius ibi bellum esset, in ultima Celtiberiæ penetrauit. Mundam urbem primum ui cepit, nocte ex improuiso aggressus. Acceptis deinde obsidibus, præsidioq; imposito, castella oppugnare, agros urere. Non dissimulantium rebellaturos esse.) In archetypo est:non dissimulantiũ bellaturos, si uires essent. Fulmina etiam sic undiq; micabant, ut lucere uiderentur corpora.) Pro lucere peti habet archetypon. Postremo pro tum firma re tres, dum firmaret res, legendum.

ANNOTATIONVM SIGISMVNDI GELENII IN QVARTAM DECADEM FINIS

L. FLORI EPITOME HISTORIARVM TITI LIVII PATAVINI LIBRI PRIMI.

DVENTVS Æneæ in Italiam, & res ab eo gestę, Ascanij regnum Albæ & Sylvij Aeneæ, ac deinceps Syluiorum regum primo libro continentur. Numitoris filia à Marte cópressa, nati Romulus & Remus. Amulius obtruncatus. Vrbs à Romulo códita. Senatus lectus. Cum Sabinis bellatum. Opima spolia Ioui feretrio lata. In curias populus diuisus. Fidenates & Veientes uicti. Romulus cósecratus. Numa Pompilius ritus sacrorú tradidit. Iano templum constituit, eiusq; portá, pacatis omnibus circa populis, primus clausit: cum dea Aegeria sibi congressus nocturnos esse simulans, feroces populi animos ad religionem perpulit. Tullus Hostilius Albanos bello petijt. Posthæc trigeminorum pugna. Horatius absolutus. Metij Suffetij supplicium. Alba diruta. Albani in ciuitatem recepti. Sabinis bellum indictum. Ad postremú fulmine absumptus est. Ancus Martius ceremonias à Numa institutas renouauit: Latinis uictis, & ad ciuitatem ascitis montem Auentinum assignauit. Politorium urbem Latinorum bello repetitam, quam prisci Latini occupauerant, diruit: pontem Sublicium in Tyberi fecit: Ianiculú collem urbi addidit, fines imperij protulit. Ostiam condidit. Tarquinius Priscus in Anci amicitiam receptus. Centum additis patrum numerum auxit, Latinos subegit, circum designauit, ludos edidit. Sabinorú bello petitus, equitum centurias ampliauit. Tentandæ scientiæ causa Accij Nauij auguris, consuluisse fertur: an id de quo cogitaret, effici posset: quod cum ille fieri posse respondisset, iussisse eum nouacula cotem præcidere, idq; protinus factum. Sabinos præterea acie uicit, urbem muro circumdedit, cloacas fecit. Seruius Tullius natus ex captiua Corniculana, cui puero in cunis posito caput arsisse traditum est: Veientes atque Hetruscos prælio fudit, censum primus omnium egit, lustrum códidit, classes centuriasq; descripsit: Pomœrium protulit: colles urbi, Quirinalem, Viminalem, Esquilinumq; adiecit: templum Dianæ cum Latinis in Auentino fecit. Lucius Tarquinius Superbus, occiso Seruio socero, inuasit regnum. quo die scelerata Tullia per patris iacentis corpus carpentum egit. Armatos circa se ad custodiam corporis sui habuit, Turnum Herdonium fraude interemit: bellum cum Volscis gessit, & ex eorum præda templum Ioui in Capitolio fecit. Terminus & Iuuentas non addixere, quorum aræ moueri non potuerunt. Filius Sextus Tarquinius dolo Gabios in potestatem suam redegit. Huius filijs Delphos profectis, & cósulentibus, quis eorum regnaturus esset Romæ: dictum est, eum regnaturum, qui primus matrem osculatus esset. quod responsum cum ipsi aliter interpretarétur: Iunius Brutus qui cum ijs profectus erat, prolapsum se simulauit, & terram osculatus est. idq; factum eius euentus rei comprobauit. nam cum impotenter se gerendo Tarquinius Superbus omnes in odium suum adduxisset, ad ultimum propter expugnatam nocturna ui à Sex. filio eius Lucretiæ pudicitiam, quæ uocato patre ad se Tricipitino, & uito Collatino, obtestata ne inulta mors eius esset, cultro se interemit, Bruti opera maxime expulsus est: cum regnasset annos uigintiquinque. Tunc consules primum creati sunt, L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.

LIBRI II

BRutus iureiurando populum astrinxit, neminem regnare Romæ passurum, Tarquinium Collatinum collegam suum propter affinitatem Tarquiniorum suspectum, coegit consulatu se abdicare, & ciuitate cedere: bona regum diripi iussit: agrum Marti consecrauit, qui Campus Martius nominatus est. adolescentes nobiles, in quibus suos quoque & fratris filios, quia coniurauerant de recipiendis regibus, securi percussit: seruo indici, cui Vindicius nomen fuit, libertatem dedit: ex cuius nomine uindicta est appellata. Cum aduersus reges, qui contractis

Veientium

Veientium & Tarquiniorum copijs bellum intulerant, exercitum duxisset, in acie cum Arunte filio Superbi commortuus est: eumq; matronæ annum luxerunt. L. Valerius consul legem de prouocatione ad populum tulit. Capitolium dedicatum est. Porsena rex Clusinorum, bello pro Tarquinijs suscepto, cum ad Ianiculum uenisset, ne Tyberim transiret, uirtute Coclitis Horatij prohibitus est. qui dum alij pontem Sublicium rescindunt, solus Hetruscos sustinuit, & ponte rupto armatus se in flumen misit, & ad suos tranauit. Alterum accessit uirtutis exemplum à Mutio. qui cum ad feriendum Porsenam castra hostium intrasset: occiso scriba, quem regem esse putabat: comprehẽsus, impositam altaribus manum, in quibus sacrificatum erat, exuri passus est: dixitq;, tales trecentos esse coniuratos in mortem ipsius regis: quorum admiratione coactus Porsena pacis conditiones ferre, bellũ omisit, acceptis obsidibus. ex quibus uirgo una Cloelia deceptis custodibus per Tyberim ad suos tranauit, & cum reddita esset, à Porsena honorifice remissa, equestriq; statua donata est. Appius Claudius ex Sabinis Romam transfugit: ob hoc Claudia tribus adiecta est. Numerus tribuum ampliatus est, ut essent triginta una. Aduersus Tarquinium Superbum cum Latinorum exercitu bellum inferentem Aulus Posthumius dictator prospere pugnauit apud lacum Regillum. Plebs, cum propter nexos ob æs alienum Sacrum in montem secessisset, consilio Menenij Agrippæ à seditione reuocata est. Idem Agrippa cum decessisset, propter paupertatem publico impendio elatus. Tribuni plebis quinque creati sunt. Oppidum Volscorum Corioli captum est uirtute & opera Cn. Martij, qui ob hoc Coriolanus uocatus est. Titus Latinius uir de plebe, cum in uisu admonitus esset, ut de quibusdam religionibus ad senatum perferret, & neglexisset: amisso filio, debilis factus, posteaquam delatus ad senatum lectica, eadem illa indicauerat, usu pedum recepto, domum reuersus est. Cum Cn. Martius Coriolanus, qui in exilium pulsus, dux Volscorum factus exercitum hostium urbi primo admouisset: & missi ad eum primum legati, postea sacerdotes frustra deprecati essent, ne bellum patriæ inferret: Veturia mater, & Volumnia uxor, impetrauerunt ab eo ut recederet. Lex agraria primum lata est.

Sp. Cassius consularis regni crimine damnatus est necatusq;. Oppia uirgo uestalis ob incestum uiua defossa est. Cum uicini hostes Veientes incõmodi magis quàm graues essent: familia Fabiorum id bellum gerendum depoposcit, misitq; in id trecentos sex armatos: qui ad Cremeram ad unum ab hostibus cæsi sunt, uno impubere domi relicto. Res præterea aduersum Volscos & Aequos & Veientes, & seditiones inter patres plebemq; continet.

Appius Claudius consul, cum aduersus Volscos contumacia exercitus male pugnatum esset, decimum quemq; militum fuste percussit.

LIBRI III

Seditiones de agrarijs legibus factæ. Capitolium ab exulibus & seruis occupatum: cæsis ijs receptum est. Census bis actus est: priore lustro censa sunt ciuium capita centum quatuor & uiginti millia, CCXIIII. præter orbos orbasque: sequenti, CXXXXII millia, CCCCXIX. Cum aduersus Aequos res male gesta esset, L. Quintius Cincinnatus dictator factus, cum rure intentus rustico operi esset, ad bellum gerendum accersitus est. Is uictos hostes sub iugum misit. Tribunorum pleb. numerus ampliatus est, ut essent decem: XXXVI anno à primis tribunis plebis. Petitis per legatos, & allatis atticis legibus, ad constituendas eas, proponendasq; decemuiri pro consulibus sine ullis alijs magistratibus creati, altero & trecentesimo anno, quàm Roma condita erat: & ut à regibus ad consules, ita à consulibus ad decemuiros translatum imperium. Ii decem tabulis legum positis, cum modeste se in honore gessissent: & ob id in alterum quoque annum eundem esse magistratum placuisset, cum complura impotenter fecissent, magistratum noluerunt deponere, & in tertium annum detinuerunt, donec inuicto eorum imperio finem attulit libido Appij Claudij. qui cum in amorem uirginis incidisset: summisso qui eam in seruitutem peteret, necessitatem patri eius Virginio imposuit, rapto ex taberna proxima cultro, ut filiam interimeret: cum aliter eam tueri nõ posset, ne in potestatẽ stuprum illaturi ueniret. hoc tam magnæ luxuriæ exemplo plebs incitata montem Auentinum occupauit, coegitq; decemuiros abdicare se magistratu. ex quibus Appius

bus Appius,& unus collegarum, qui præcipue pœnam meruerant, in carcerem coniecti,cæteri in exilium acti. Res præterea contra Sabinos & Volscos & Aequos prospere gestas continet,& parum honestum populi Romani iudicium.qui iudex inter Ardeates & Aricinos sumptus,agrum de quo ambigebatur, sibi adiudicauit.

LIBRI IIII

LEx de connubio patrum & plebis, contentione magna patribus repugnantibus, perlata est à trib. plebis. Aliquot annis res populi Romani domi militiæq; per hoc genus magistratus administratæ sunt. Item censores tunc primum creati sunt. Ager Ardeatinis Romani populi iudicio ablatus,missis in eum colonis,restitutus est. Cum fame populus Romanus laboraret, Sp. Melius eques Romanus frumentum populo sua impensa largitus est: & ob id factum conciliata sibi plebe,regnum affectans à Caio Seruilio Hala magistro equitum iussu Quintij Cincinnati dictatoris occisus est. L. Minutius index boue aurata donatus est. Legatis Romanis à Fidenatibus occisis, quoniam ob Rempublicam occubuerant, statuæ in rostris positæ sunt. Cornelius Cossus tribunus militum,occiso Tolumnio rege Veientiũ,opima spolia secunda retulit. Mamercus Aemylius dictator censuræ honore, qui antea per quinquennium gerebatur, anni & sex mensium spacio finito,ob eam rem à censoribus notatus est. Fidenę in potestatem redactæ,eoq; coloni missi sunt.quibus occisis Fidenates cum defecissent à populo Romano, à Mamerco Aemylio dictatore uicti sunt: & Fidenæ captæ. Coniuratio seruorum oppressa est. Posthumius tribunus militum propter crudelitatem ab exercitu occisus est. Stipendium ex ærario tum primum militibus datum est. Res præterea gestas aduersum Volscos & Veientes continet.

LIBRI V

IN obsidione Veiorum tabernacula militibus facta sunt. ea res cum esset noua,indignationem tribunorum plebis mouit,querentiũ non dari plebi nec per hyemem militiæ requiem. Equites tum primum equis suis merere cœperunt. Cum inundatio in lacu Albano facta esset: uates qui eam rem interpretaretur,ab hostibus captus est. Furius Camillus dictator decem annos obsessos Veios cepit, simulachrum Romam transtulit, decimam partem prædæ Delphos Apollini misit. Idem tribunus militum cum Faliscos obsideret, proditos hostium filios parentibus remisit:statimq; deditione facta,Faliscorum uictoriam iustitia consecutus est. Cum alter ex censoribus, Iulius decessisset, in locum eius M.Cornelius suffectus est.nec id postea factum est, quoniã eo lustro à Gallis Roma capta est. Furius Camillus, cum ei dies à L.Apuleio trib.ple.dicta esset,in exilium abijt. Cum Senones Clusium obsiderent, & legati à senatu missi ad componendum inter eos & Clusinos pacem, pugnantes contra Gallos in acie Clusinorum stetissent, hoc facto eorum concitati Senones urbem infesto exercitu petierunt:fusisq; ad Alliam flumen Romanis, cepere urbem, præter Capitolium,in quod se iuuenes contulerant. maiores natu cum insignibus honorum quos quisq; gesserat, in uestibulis ædium sedentes occiderunt.& cum per auersam partem Capitolij iam in summum euasissent: proditi clangore anserũ, M.Mãlij præcipue opera deiecti sunt.coactis deinde propter famem Romanis despõdere,ut mille pondo auri darent,& hoc pretio finem obsidionis emerent: Furius Camillus dictator absens creatus inter pendendum aurum cum exercitu uenit: & Gallos post sextum mensem urbe expulit, ceciditq;. Aedes Ioui Capitolino facta,quo loco ante urbem captam uox audita erat,aduentare Gallos. Dictum est ad Veios migrandum esse,propter incensam & dirutam urbem.quod consilium Camillo autore discussum est.Mouit populum uocis quoq; omen ex centurione auditæ. qui cum in forum uenisset,manipularijs suis dixerat:sta miles,hic optime manebimus.

LIBRI VI

REs aduersus Æquos & Volscos & Hetruscos prospere gestas cõtinet. Quatuor tribus additæ sunt, Stellatina, Sabbatina, Prometina, Amiensis. M. Manlius qui Capitolium à Gallis defenderat, cum obstrictos ære alieno liberaret,nexos exolueret, crimine affectati regni damnatus,de saxo Tarpeio deiectus est.in cuius notam s c factum est,ne cui de Manlia

gente

gente Marco cognomen esset. C. Licinius & L. Sextius tribuni pl. legem promulgarũt: ut consules etiam ex plebe fierent, qui ex patribus creabantur. eam legem cum magna contentione repugnantibus patribus, cum iĳdem tribuni pl. per quinquẽnium soli magistratus fuissent, pertulerunt. & primus omnium ex plebe consul L. Sextius creatus est. Lata est altera lex, ne cuiquam plus quingentis iugeribus agri liceret possidere.

LIBRI VII

DVo noui magistratus adiecti sunt, prætura & ædilitas curulis. Pestilentia ciuitas laborauit, eamq́ insignem fecit mors Furij Camilli. cuius remedium & finis cum per nouas religiones quæreretur, ludi scenici tunc primum facti sunt. Cum dies L. Manlio dicta esset à M. Pomponio trib. pl. propter delectum acerbe factum, & ob T. Mãlium filium relegatum sine ullo crimine: adolescens ipse, cuius relegatio patri obĳciebatur, uenit in cubiculum tribuni, strictoq́ gladio coegit in uerba sua iurare, non perseueraturum se in accusatione: tunc omnia perniciosa omissa sunt. In patentem uoraginem urbis Romæ Curtius armatus equo se præcipitauit, eaq́ expleta est. Manlius adolescens, qui patrem à tribunitia uexatione liberauerat: contra Gallum prouocantem aliquem ex militibus Romanis, in singulare certamen descendit, eiq́ occiso torquem aureum detraxit, quem ipse postea tulit, & ex eo Torquatus est nuncupatus. Duæ tribus additæ, Pontina & Publicia. Licinius Stolo lege ab ipso lata damnatus est, quod plus quingentorum iugerum agri possideret. M. Valerius tribunus militum Gallũ, à quo prouocatus erat, insidente galea coruo, & unguibus rostroq́ infestante hostem, interemit: & ex eo Coruini nomen accepit, consulq́ proximo anno creatus est ob uirtutem, cum XXIII haberet annum. Amicitia cum Carthaginiensibus iuncta. Campani cum urgerentur à Samnitibus bello, auxilio aduersus eos à senatu petito, cum id non impetrarent: urbem atq́ agros populo Ro. dediderunt. ob quam causam ea quæ populi Ro. facta essent, defendi bello aduersus Samnites placuit. Cum ab A. Cornelio COS exercitus in iniquũ locum deductus in magno discrimine esset: P. Decĳ tribuni militum opera seruatus est: qui occupato colle super id iugum, in quo Samnites sederant, occasionem consuli in æquiorem locum euadendi dedit, ipse ab hostibus circumsessus erupit. Milites Romanos qui Capuæ in præsidio erant relicti: cum de ea occupanda urbe conspirassent, & detecto consilio, metu supplicĳ à populo Romano defecissent: per M. Valerium Coruinum dictatorem, qui consilio suo eos à furore reuocauerat, patriæ restituti sunt.

LIBRI VIII

LAtini cum Campanis defecerunt, & missis legatis ad senatum conditionem tulerunt: ut, si pacem habere uellent, alterum ex Latinis consulem facerent. Qua legatione perlata, prætor eorum Annius de Capitolio ita prolapsus est, ut exanimaretur. T. Manlius COS. filium suum, quod contra edictum pugnauerat aduersum Latinos, quamuis prospere pugnasset, securi percussit. Laborantibus Ro. P. Decius tunc cum Mãlio COS deuouit se pro exercitu, & cõcitato equo cum in medios hostes se intulisset, interfectus morte sua Romanis uictoriã restituit. Latini in deditionem uenerunt. T. Manlio in urbem reuerso nemo ex iuuentute obuiam processit. Minucia uirgo uestalis incesti damnata est. Ausonibus uictis, in oppidũ Cales Colonia deducta est. Item Fregellæ colonia deducta est. Veneficium complurium matronarum deprehensum, quarum plurimę statim epotis medicaminibus perierunt. Lex de ueneficio tunc primum constituta est. Priuernatibus cum rebellassent, uictis ciuitas data est. Palæpolitani uicti bello, & obsidione in deditionem uenerunt. Q. Publio qui eos obsederat, primum imperiũ prolatũ, & per consules ei decretus triumphus. Plebs nexu liberata est propter L. Papyrĳ creditoris libidinem, qui C. Publio debitori suo stuprum inferre uoluerat. Cum L. Papyrius dictator reuersus in urbem ab exercitu esset propter auspicia repetenda: Q. Fabius magister equitũ occasione rei bene gerendæ inuitatus, cõtra edictũ eius præliatus est, qui prospere aduersus Samnites pugnauit. ob eam causam cum dictator de magistro equitũ suppliciũ sumpturus uideretur: Fabius Romam profugit, & cum causa parum proficeret, populi precibus donatus est. Res præterea contra Samnites prospere gestas continet.

Libri

LIBRI IX

Titus Veturius, & Sp. Posthumius, apud Caudinas furcas deducto in locum iniquũ exercitu nulla cum spes euadendi esset: fœdere cum Samnitibus facto, & sexcentis equitibus Romanis obsidibus datis, ita exercitũ abduxerunt, ut omnes sub iugum mitterentur. ijdemq́ autore Sp. Posthumio COS. qui in senatu suaserat: ut eorum deditione, quorum culpa tam deforme fœdus ictum erat, publica fides liberaretur: cum duobus trib. plebis, & omnibus qui per fœdus spoponderant, dediti Samnitibus non sunt recepti. nec etiam multo postea fusis à Papyrio Cursore Samnitibus, & sub iugum missis, receptisq́ sexcentis equitibus Romanis, qui obsides dati erant: pudor prioris flagitij abolitus. Tribus duæ adiectæ sunt, Vfentina & Falerina. Suessa & Pontiæ coloniæ deductæ sunt. Ap. Claudius censor aquam Claudiam perduxit: uiam strauit, quæ Appia uocata est: libertinorum filios in senatũ legit. ideoq́ quoniam is ordo uidebatur inquinatus indignis: sequentis anni consules in senatu legendo obseruauerunt, quemadmodum ante per proximos censores obseruatum fuerat. Res præterea contra Apulos, Hetruscos, Vmbros, Marsos, Pelignos, Æquos & Samnites, quibus fœdus erat restitutum, prospere gestas continet. Flauius scriba libertino patre natus ædilis curulis fuit, per forensem factionem creatus. quæ cum comitia & campũ turbaret, & in ijs propter nimias uires dominaret, à Q. Fabio censore in quatuor tribus redacta est: eaq́ res Fabio Maximo nomen dedit.

LIBRI X

Coloniæ deductæ sunt Sora & Alba & Carseoli. Marsi in deditionẽ accepti sunt. Collegium augurum ampliatum est, ut essent nouem, cum antea quaterni fuissent. Lex de prouocatione ad populum à Valerio COS. tunc primum lata est. Duæ tribus adiectę sunt, Aniensis & Terentina. Samnitibus bellum indictum, & aduersus eos prospere pugnatum est. Cum aduersus Hetruscos, Vmbros, Samnites, Gallos P. Decio & Q. Fabio ducibus pugnaretur, Romanusq́ exercitus in maximo esset discrimine: P. Decius secutus exemplum patris deuouit se pro exercitu, & morte sua uictoriã eius pugnæ populo Ro. dedit. Papyrius Cursor Samitium exercitũ, qui iureiurando astrictus fuerat, quo maiore constantia uirtutis in aciem descenderet, fudit. Census actus est: lustrum conditum. censa sunt ciuium capita ducenta sexagintaduo millia, & trecenta uigintiduo.

EPITOMES PRIMAE DECADIS FINIS

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS PRIMAE LIBER PRIMVS

ACTVRVS ne operæpretium sim, si à primordio urbis res populi Romani perscripserim, nec satis scio: nec si sciam, dicere ausim. quippe qui cum ueterem, tum uulgatã esse rem uideam: dum noui semper scriptores, aut in rebus certius aliquid allaturos se, aut scribendi arte rudem uetustatem superaturos credunt. Vtcunq; erit; iuuabit tamen rerum gestarum memoriæ principis terrarũ populi pro uirili parte & meipsum consuluisse. Et si in tanta scriptorũ turba mea fama in obscuro sit, nobilitate ac magnitudine eorum qui nomini officient meo, me cõsoler. Res est præterea & immensi operis, ut quæ supra septingentesimũ annum repetat: & quæ ab exiguis profecta initijs eò creuerit, ut iam magnitudine laboret sua: & legentium plerisque haud dubito, quin primæ origines proximaq; originibus, minus præbitura uoluptatis sint, festinãtibus ad hæc noua, quibus iam pridem præualentis populi uires se ipsæ conficiunt. Ego contra hoc quoque laboris præmium petam, ut me à cõspectu malorum quæ nostra tot per annos uidit ætas, tantisper certe, dum prisca illa tota mente repeto, auertam, omnis expers curæ, quæ scribentis animum, etsi non flectere à uero, sollicitum tamen efficere possit. Quæ ante conditam condendam'ue urbem, poëticis magis decora fabulis, quàm incorruptis rerum gestarum monumentis traduntur: ea nec affirmare, nec refellere in animo est. Datur hæc uenia antiquitati, ut miscendo humana diuinis, primordia urbium augustiora faciat. Et si cui populo licere oportet consecrare origines suas, & ad deos referre autores: ea belli gloria est populo Romano, ut cum suum conditorisq; sui parentem Martem potissimum ferat: tam & hoc gentes humanæ patiantur æquo animo, quàm imperium patiuntur. Sed hæc & his similia, utcunque animaduersa aut existimata erunt, haud in magno equidem ponam discrimine. Ad illa mihi pro se quisque acriter intendat animum, quæ uita, qui mores fuerint: per quos uiros, quibusq; artibus, domi, militia'que, & partum & auctum imperium sit: labente deinde paulatim disciplina, uelut dissidentes primo mores sequatur animo: deinde ut magis magis'que lapsi sint: tum ire cœperint præcipites, donec ad hæc tempora quibus nec uitia nostra, nec remedia pati possumus, peruentum est. Hoc illud est præcipue in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri: inde tibi tuæ'que Reipublicæ quod imitere capias: inde fœdum inceptu, fœdum exitu, quod uites. Cæterum aut me amor negocij suscepti fallit, aut nulla unquam Respublica nec maior, nec sanctior, nec bonis exemplis ditior fuit: nec in quam tam seræ auaritia luxuriaq; immigrauerint: nec ubi tantus, ac tam diu paupertati ac parsimoniæ honos fuerit: adeo quanto rerum minus, tanto minus cupiditatis erat. Nuper diuitiæ auaritiam, & abundantes uoluptates desiderium per luxum atque libidinem pereundi perdendiq; omnia inuexere. Sed querelæ ne tum quidem gratæ futuræ, cum forsitan necessariæ erunt, ab initio certe tantæ ordiendæ rei absint: cum bonis potius ominibus, uotis'que ac precationibus deorum dearumq;, si ut poëtis nobis quoque mos esset, libentius inciperemus, ut orsis tanti operis successus prosperos darent.

AM PRIMVM omnium satis constat, Troia capta in cæteros sæuitum esse Troianos, duobus, Aenea Antenoreq;, & uetusti iure hospitij, & quia pacis reddendæq; Helenæ semper autores fuerant, omne ius belli Achiuos abstinuisse. Casibus deinde uarijs Antenorem cum multitudine Henetum, qui seditione ex Paphlagonia pulsi, & sedes & ducem rege Pylemene ad Troiam amisso, quærebant: uenisse in intimum maris Adriatici sinum: Euganeisq; qui inter mare alpesq; incolebãt, pulsis, Henetos Troianosq; eas tenuisse

terras. & in quem primum egressi sunt locum, Troia uocatur: pagoq; inde Troia oomen est, geos uniuersi Veneti appellati. Aeneam ab simili clade domo profugum, sed ad maiora rerum initia ducentibus fatis primo in Macedooiam ueoisse: iode io Siciliam quærentem sedes delatum: ab Sicilia classe Laurentem agrum tenuisse. Troia & huic loco oomeo est. ibi egressi Troiani, ut quibus ab immenso prope errore nihil præter arma & naues superesset, cum prædam ex agris agerent: Latinus rex Aboriginesq; qui tum ea tenebant loca, ad arcendam uim aduenarũ armati ex urbe atq; agris cõcurrunt. Duplex exinde fama est. alij prælio uictum Latinum pacem cum Aeoea, deinde affinitatem iunxisse tradunt. alij cum iostructæ acies coostitissent, pnusquam signa canereot, processisse Latioum inter primores, ducem. p. aduenarum euocasse ad colloquium: percunctatum deiode qui mortales essent? unde? aut quo casu profecti domo? quidúe quærentes io agrum Laurentem exissent? postquam audierit multitudinem Troiaoos esse: ducem Aeneam, filium Anchisæ & Veneris: cremata patria & domo profugos, sedem, condendæq; urbi locum quærere: & oobilitatem admiratum gentis uiriq;, & animum uel bello uel paci paratum, dextera data fidem futuræ amicitiæ sanxisse. Iode fœdus ictum inter duces, ioter exercitus salutationem factam. Aeoeam apud Latinum fuisse in hospitio. ibi Latioum apud penates deos domesticum publico adiunxisse fœdus, filia Aeneæ in matrimonium data. ea res utique Troianis spem affirmat tãdem stabili certaq; sede finiendi erroris. Oppidum cõdunt. Aeneas ab nomine uxoris Lauinium appellat. breui stirps quoque uirilis ex nouo matrimooio fuit, cui Ascanium parentes dixere oomen. Bello deinde Aborigines Troianiq́ue simul petiti. Turous rex Rutulorum, cui pacta Lauinia ante aduentum Aeneæ fuerat: prælatum sibi aduenam ægre patiens, simul Aeneæ Latinoq; bellum intulerat. Neutra acies læta ex eo certamine abijt. uicti Rutuli: uictores Aborigioes Troianiq; ducem Latinum amisere. Iode Turnus Rutuliq́ue diffisi rebus ad florentes Hetruscorum opes, Mezeoumq; eorum regem coofugiunt, qui Cære opulento tum oppido imperitans, iam inde ab inioo minime lætus nouæ origine urbis, & tum nimio plus quàm satis tutum esset accolis, rem Troianam crescere ratus, haud grauatim socia arma Rutulis iunxit. Aeneas aduersus tanti belli terrorem ut animos Aboriginum sibi cõciliaret, oe sub eodem iure solum, sed etiam nomiue omoes essent: Latinos utraoque geotem appellauit. oec deinde Aborigines Troianis studio, ac fide erga regem Aeneam cessere. fretus'que his aoimis coalescentium in dies magis duorum populorum Aeneas, quanquam tanta opibus Hetruria erat, ut iam ooo terras solum, sed mare etiã per totam Italiæ longitudinem ab alpibus ad fretum Siculum fama nominis sui impleſſet: tamen cum mœnibus bellum propulsare posset, in aciem copias eduxit. Secuodum inde prælium Lannis, Aeneæ etiam ultimum operum mortalium fuit. Situs est, quemcunque eum dici ius fas'que est, super Numicum flumen. Iouem Indigetem appellant. Nondum maturus imperio Ascanius Aeneæ filius erat, tamen id imperium ei ad puberem ætatem incolume mansit. tantisper tutela muliebri (tanta indoles in Lauioia erat) res latina & regnum auitum, paternum'que puero stetit. Haud oihil ambigam (quis enim rem tam ueterem pro certo affirmet) hiccine fuerit Ascanius: an maior quàm hic, Creusa matre Ilio incolumi natus, comes'que inde paternæ fugæ, quem Iulum eundem Iulia gens autorem nominis sui nuncupat. is Ascanius, ubicunque, & quacunque matre genitus (certe oatum Aenea constat) abundante Lauioo multitudine, florentem iam (ut tum res erant) atque opulentam urbem matri, seu oouercæ reliquit: nouam ipse aliam sub Albano monte condidit. quæ ab situ porrectæ in dorso urbis longa Alba appellata. Iotet Lauiniũ & Albam longam coloniam deductam trigiota fermè interfuere anoi. tantum tameo opes creuerant, maxime fusis Hetruscis: ut ne morte quidem Aneę, nec deiode inter muliebrem tutelam rudimentumq; primum puerilis regni mouere arma, aut Mezentius Hetruscisq;, aut ulli alij accolæ ausi sint. Pax ita conoceerat, ut Hetruscis Latinis'que fluuius Albula, quem ounc Tyberim uocant, finis esset. Syluius deinde regnat Ascanij filius, casu quodam in syluis oatus. is Aeneam Syluium creat. is deiode Latinum Syluium. ab eo coloniæ aliquot deductæ, Prisci Latini appellati. mansit Syluius postea omnibus cogoomen, qui Albæ regnarunt. Latino Alba ortus, Alba

Atys

Atys, Ati Capys, Capi Capetus, Capeto Tyberinus, qui in traiectu Albulæ amnis ſubmerſus, celebre ad poſteros nomen flumini dedit. Agrippa inde Tyberini filius, poſt Agrippam Romulus Syluius à patre accepto imperio regnat. Auentino fulmine ipſe ictus regnum per manus tradidit. is ſepultus in eo colle, qui nunc eſt pars Romanæ urbis, cognomen colli fecit. Proca deinde regnat. is Numitorem atq; Amulium procreat: Numitori, qui ſtirpis maximus erat, regnum uetuſtum ſyluiæ gentis legat. plus tamen uis potuit, quàm uoluntas patris, aut uerecundia ætatis. pulſo fratre Amulius regnat. addit ſceleri ſcelus. ſtirpem fratris uirilem interimit: fratris filiæ Rheæ Syluiæ per ſpeciem honoris, cum ueſtalem eam legiſſet, perpetua uirginitate ſpem partus adimit. Sed debebatur (ut opinor) fatis tantæ origo urbis, maximiq; ſecundum deorum opes imperij principium. ui compreſſa ueſtalis cum geminum partum edidiſſet, ſeu ita rata, ſeu quia deus autor culpæ honeſtior erat, Martem incertæ ſtirpis patrem nuncupat. ſed nec dij, nec homines aut ipſam, aut ſtirpem à crudelitate regia uindicant. ſacerdos uincta in cuſtodiam datur, pueros in profluentem aquam mitti iubet. Sorte quadam diuinitus ſuper ripas Tyberis effuſus lenibus ſtagnis, nec adiri uſquam ad iuſti curſum poterat amnis, & poſſe quamuis languida mergi aqua infantes, ſpem ferentibus dabat: ita uelut defuncti regis imperio, in proxima alluuie, ubi nunc ficus ruminalis eſt (Romularem uocatam ferunt) pueros exponunt. uaſtæ tum in ijs locis ſolitudines erant. Tenet fama, cum fluitantem alueum, quo expoſiti erant pueri, tenuis in ſicco aqua deſtituiſſet, lupam ſitientem ex montibus, qui circa ſunt, ad puerilem uagitum curſum flexiſſe: eam ſummiſſas infantibus adeo mitem præbuiſſe mammas: ut lingua lambentem pueros magiſter regij pecoris inuenerit: (Fauſtulo fuiſſe nomen ferunt) ab eo ad ſtabula Laurentiæ uxori educandos datos. Sunt qui Laurentiam uulgato corpore lupam inter paſtores uocatam putent: inde locum fabulæ ac miraculo datum. Ita geniti, ita educati, cum primum adoleuit ætas, nec in ſtabulis, nec ad pecora ſegnes, uenando peragrare ſaltus. hinc robore corporibus animisq; ſumpto, iam non feras tantum ſubſiſtere, ſed in latrones præda onuſtos impetum facere, paſtoribúsque rapta diuidere: & cum his, creſcente in dies grege iuuenum, ferias ac iocos celebrare. Iam tum in Palatino monte lupercal hoc fuiſſe ludicrum ferunt, & à Palanteo urbe Arcadica Palantium, deinde Palatinum montem appellatum. ibi Euandrum, qui ex eo genere Arcadum multis ante tempeſtatibus ea tenuerat loca, ſolenne allatum ex Arcadia inſtituiſſe, ut nudi iuuenes Lycæum Pana uenerantes, per luxum atque laſciuiam currerent. quem Romani deinde uocarunt Inuum. huic deditis ludicro, cum ſolennie uotum eſſet: inſidiatos ob iram prædæ amiſſæ latrones, cum Romulus ui ſe defendiſſet, Remum cepiſſe: captum regi Amulio tradidiſſe ultro accuſantes, crimini maxime dabant in Numitoris agros ab his impetum fieri: inde eos collecta iuuenum manu hoſtilem in modum prædas agere. ſic Numitori ad ſupplicium Remus deditur. Iam inde ab initio Fauſtulo ſpes fuerat regiam ſtirpem apud ſe educari. nam & expoſitos iuſſu regis infantes ſciebat: & tempus, quo ipſe eos ſuſtuliſſet, ad id ipſum congruere: ſed rem immaturam niſi aut per occaſionem, aut per neceſſitatem aperiri noluerat. neceſſitas prior uenit. ita metu ſubactus Romulo rem aperit. Forte & Numitori, cum in cuſtodia Remum haberet: audiſſetqúe geminos eſſe fratres: comparando eorum ætatem, & ipſam minime ſeruilem indolem, tetigerat animum memoria nepotum: ſciſcitandoqúe eodem peruenit, ut haud procul eſſet, quin Remum agnoſceret. ita undique regi dolus nectitur. Romulus non cum globo iuuenum (nec enim erat ad uim apertam par) ſed alijs alio itinere iuſſis certo tempore ad regiam uenire paſtoribus, ad regem impetum facit. & à domo Numitoris alia comparata manu adiuuat Remus: ita regem obtruncant. Numitor inter primum tumultum hoſtes inuaſiſſe urbem, atque adortos regiam dictitans, cum pubem Albanam in arcem præſidio armisq; obtinendam aduocaſſet: poſteaquam iuuenes perpetrata cæde pergere ad ſe gratulantes uidit: extemplo aduocato concilio, ſcelera in ſe fratris, originem nepotum, ut geniti, ut educati, ut cogniti eſſent, cædem deinceps tyranni, ſeqúe eius autorem oſtendit. Iuuenes per mediam contionem agmine ingreſſi, cum auum regem ſalutaſſent: ſecuta ex omni multitudine conſentiens uox ra-

rum nomen imperiumq; regi effecit. Ita Numitori Albana permissa re, Romulum Remumq;
cupido cepit, in iis locis ubi expositi, ubiq; educati erant, urbis condendæ. & supererat multi-
tudo Albanorum Latinorumq;. ad id pastores quoque accesserant, qui omnes facile spem fa-
cerent: paruam Albam, paruum Lauinium, præ ea urbe quæ conderetur, fore. Interuenit dein-
de his cogitationibus auitum malum, regni cupido, atq; inde fœdum certamen coortum à sa-
tis miti principio: quoniam gemini essent, nec ætatis uerecundia discrimen facere posset: ut dij
in quorum tutela ea loca essent, augurijs legerent qui nomen nouæ urbi daret, qui conditam
imperio regeret. Palatinum Romulus, Remus Auentinum ad inaugurandum templa capi-
unt. priori Remo augurium uenisse fertur, sex uultures. iamq; nuntiato augurio, cum duplex
numerus Romulo se ostendisset, utrunque regem sua multitudo consalutauerat. tempore illi
præcepto, at hi numero auium regnum trahebant. Inde cum altercatione congressi certami-
ne irarum ad cædem uertuntur. ibi in turba ictus Remus cecidit. Vulgatior fama est: ludibrio
fratris Remum nouos transiluisse muros: inde ab irato Romulo, cum uerbis quoque increpi-
tans adiecisset: Sic deinde, quicunque alius transiliet mœnia mea: interfectum. Ita solus potitus
imperio Romulus: cõdita urbs conditoris nomine appellata. Palatinum primum, in quo ipse
erat educatus, munijt. sacra dijs alijs Albano ritu, Græco Herculi, ut ab Euandro instituta e-
rant, facit. Herculem in ea loca Geryone interempto boues mira specie abegisse memorãt,
ac prope Tyberim fluuium, quà præ se armentum agens nando traiecerat: loco herbido, ut
quiete & pabulo læto reficeret boues, & ipsum fessum uia procubuisse. ibi cũ eum cibo uinoq;
grauatum sopor oppressisset: pastor accola eius loci nomine Cacus, ferox uiribus, captus pul-
chritudine boum, cum auertere eam prædam uellet: quia, si agendo armentum in speluncam
compulisset, ipsa uestigia quærentem dominum eò deductura erant: auersos boues eximium
quenque pulchritudine, caudis in speluncam traxit. Hercules ad primam auroram somno
excitus cum gregem perlustrasset oculis, & partem abesse numero sensisset, pergit ad proxi-
mam speluncam: si forte eò uestigia ferrent. quæ ubi omnia foras uersa uidit, nec in partem
aliam ferre: confusus atque incertus animi ex loco infesto agere porrò armentum occepit. In-
de cum actæ boues quædam ad desyderium (ut fit) relictarum mugissent: reddita inclusa-
rum ex spelunca boum uox Herculem conuertit. quem cum uadentem ad speluncam Cacus
ui prohibere conatus esset: ictus claua, fidem pastorum nequicquam inuocans morte occu-
buit. Euander tum ea, profugus ex Peloponneso, autoritate magis quàm imperio regebat lo-
ca: uenerabilis uir miraculo literarum, rei nouæ inter rudes artium homines: uenerabilior diui-
nitate credita Carmentæ matris, quam fatiloquam ante Sibyllæ in Italiam aduentum mira-
tæ hæ gentes fuerant. is tum Euander concursu pastorum trepidantium circa aduenam ma-
nifestæ reum cædis excitus, postq; facinus facinorisque causam audiuit: habitum formamq;
uiri aliquantum ampliorem augustioremq; humana intuens, rogitat, qui uir esset? ubi no-
men patremq; ac patriam accepit: Ioue nate Hercules salue, inquit. te mihi mater ueridica in-
terpres deûm aucturum cœlestium numerum cecinit: tibiq; aram hic dicatum iri, quam opu-
lentissima olim in terris gens maximam uocet, tuoq; ritu colat. Dextra Hercules data accipe-
re se omen, impleturumq; fata, ara condita atque dicata, ait. Ibi tum primum boue eximia ca-
pta de grege, sacrum, adhibitis ad ministerium dapemq; Potitijs ac Pinarijs, quæ tum fami-
liæ maxime inclytæ ea loca incolebant, factum. Forte ita euenit, ut Potitij ad tempus præsto
essent, hisque exta apponerentur: Pinarij extis adesis ad cæteram uenirent dapem. inde institu-
tum mansit, donec Pinarium genus fuit, ne extis solennibus uescerentur. Potitij ab Euãdro e-
docti antistites sacri eius per multas ætates fuerunt, donec tradito seruis publicis solenni fami-
liæ ministerio, genus omne Potitiorum interijt. Hæc tum sacra Romulus una ex omnibus
peregrina suscepit, iam tum immortalitatis uirtute partæ, ad quam eum sua fata ducebant,
fautor. Rebus diuinis rite perpetratis, uocataq; ad concilium multitudine, quæ coalescere in
populi unius corpus nulla re, præterquam legibus poterat, iura dedit. quę ita sancta generi ho-
minum agresti fore ratus, si se ipse uenerabilem insignibus imperij fecisset, cum cætero habitu
se augustiorem, tum maxime lictoribus duodecim sumptis fecit. alij ab numero auium quæ

augurio

augurio regnum portenderant, eum secutum numerum putant. me haud pœnitet eorum sententiæ esse: quibus & apparitores & hoc genus ab Hetruscis finitimis, unde sella curulis, unde toga prætexta sumpta est: numerum quoque ipsum ductum placet: & ita habuisse Hetruscos, quod ex duodecim populis communiter creato rege, singulos singuli populi lictores dederint. Crescebat interim urbs munitionibus, alia atque alia appetendo loca: cum in spem magis futuræ multitudinis, quàm ad id quod tum hominum erat, munirent. deinde, ne uana urbis magnitudo esset: adijciendæ multitudinis causa, uetere consilio condentium urbes, qui obscuram atque humilem conciendo ad se multitudinem, natam è terra sibi prolem mentiebantur: locum qui nunc septus densis sentibus inter duos lucos est, asylum aperit. eò ex finitimis populis turba omnis, sine discrimine liber an seruus esset, auida nouarũ rerum perfugit: idq; primum ad cœptam magnitudinem roboris fuit. Cum iam uirium haud pœniteret, cõsilium deinde uiribus parat. centum creat senatores: siue quia is numerus satis erat: siue quia soli centum erant, qui creari patres possent. patres certe ab honore, patricijq; progenies eorum, appellati. Iam res Romana adeo erat ualida, ut cuilibet finitimarum ciuitatum bello par esset. sed penuria mulierum hominis ætatem duratura magnitudo erat. quippe quibus nec domi spes prolis, nec cum finitimis connubia essent. Tum ex consilio patrum Romulus legatos circa uicinas gentes misit: qui societatem connubium que nouo populo peterent. Vrbes quoque, ut cætera, ex infimo nasci: deinde quas sua uirtus ac dij iuuent, magnas opes magnumque nomen sibi facere. satis scire origini Romanæ & deos affuisse, & non defuturam uirtutem. proinde ne grauarentur homines cum hominibus sanguinem & genus miscere. Nusquam benigne legatio audita est: adeo simul omnes spernebant, simul tantã in medio crescentem molem sibi ac posteris suis metuebant. à plerisque rogitantibus dimissi, ecquod fœminis quoque asylum aperuissent: id enim demum compar connubium fore. Ægre id Romana pubes passa: & haud dubie ad uim spectare res cœpit. cui tempus locumque aptum ut daret Romulus, ægritudinem animi dissimulans, ludos ex industria parat Neptuno equestri solennes: Consualia uocat. Indici deinde finitimis spectaculum iubet. quantoq; apparatu tum sciebant aut poterãt, concelebrant: ut rem claram expectatamq; facerent. Multi mortales conuenere studio etiam uidendæ nouæ urbis: maxime proximi quique, Ceninenses, Crustumini, Antemnates. Iam Sabinorum omnis multitudo cum liberis ac cõiugibus uenit. inuitati hospitaliter per domos, cum situm mœniaq; & frequẽtem tectis urbem uidissent: mirantur tam breui rem Romanam creuisse. Vbi spectaculi tempus uenit, deditæq; eò mentes cum oculis erant: tum ex composito orta uis: signoq; dato iuuentus Romana ad capiendas uirgines discurrit. magna pars forte ut in quem quæque inciderat, raptæ. quasdam forma excellentes primoribus patrum destinatas ex plebe homines, quibus datum negocium erat, domos deferebant. Vnam longe ante alias specie ac pulchritudine insignem à globo Talassij cuiusdam raptam ferunt: multisq; sciscitantibus cuinã eam ferrent, identidem, nequis uiolaret, Talassio ferri clamitatum: inde nuptialem hanc uocem factam. Turbato per metum ludicro, mœsti parentes uirginum profugiunt, incusantes uiolati hospitij fœdus, deumq; inuocantes, cuius ad solenne ludosq; per fas ac fidem decepti uenissent. Nec raptis aut spes de se melior, aut indignatio est minor. sed ipse Romulus circumibat docebatq;, patrum id superbia factum, qui connubium finitimis negassent. illas tamen in matrimonio in societate fortunarum omnium ciuitatisq;, &, quo nihil carius humano generi sit, liberũm fore. mollirent modo iras, & quibus sors corpora dedisset, darent animos. sæpe ex iniuria postmodum gratiam ortam: eoq; melioribus usuras uiris, quod annixurus pro se quisque sit, ut cum sua uice functus officio sit: parentum etiam patriæq; expleat desyderium. accedebant blanditiæ uirorum factum purgantium cupiditate atque amore: quæ maxime ad muliebre ingenium efficaces preces sunt. Iam admodum mitigati animi raptis erant. At raptarum parentes tum maxime sordida ueste, lachrymisq; & querelis ciuitates cõcitabant: nec domi tantum indignationes continebant, sed congregabantur undique ad Titum Tatium regem Sabinorum: & legationes eò, quod maximum Tatij nomen in his regionibus erat, conueniebant. Ceninenses Crustuminiq; & Antemnates erant, ad quos eius in

Senatores centum.

Raptus Sabinarum mulierum.

iuriæ pars pertinebat:lente agere ijs Tatius Sabiniq; uisi sunt. Ipsi inter se tres populi communiter bellum parant. nec Crustumini quidem atque Antemnates pro ardore, iraq; Ceninensium satis se impigre mouent. ita per seipsum nomen Ceninum in agrum Romanum impetum facit:sed effuse nastantibus fit obuius cum exercitu Romulus, leuiq; certamine docet nanam sine uiribus iram esse:exercitum fundit fugatq;,fusum persequitur: regem in prælio obtruncat & spoliat:duce hostium occiso,urbem primo impetu capit. Inde exercitu uictore reducto,ipse cum factis uir magnificus,tum factorũ ostentator haud minor,spolia ducis hostium cæsi suspensa fabricato ad id apte ferculo gerens in Capitolium ascendit:ibiq; ea cum ad quercum pastoribus sacram deposuisset, simul cum dono designauit templo Iouis fines, cognomenq; addidit deo: Iupiter Feretri,inquit,hæc tibi uictor Romulus rex regia arma fero,templumq; ijs regionibus quas modo animo metatus sum,dedico:sedem opimis spolijs quę regibus ducibusq; hostiũ cæsis me autorem sequentes posteri ferent. Hæc templi est origo,quod primum omnium Romæ sacratum est. ita deinde dijs uisum, nec irritam conditoris templi uocem esse,qua laturos eò spolia posteros nuncupauit: nec multitudine cõpotum eius doni uulgari laudem. bina postea inter tot annos,tot bella opima parta sunt spolia. adeo rara eius fortuna decoris fuit. Dum ea ibi Romani gerunt, Antemnatium exercitus per occasionem ac solitudinem hostiliter in fines Romanos incursionem facit. raptim & ad hos Romana legio ducta palantes in agris oppressit. fusi sunt igitur primo impetu & clamore hostes: oppidum captum, dupliciq; uictoria ouantem Romulum Hersilia coniunx precibus raptarum fatigata, orat ut parentibus earum det ueniam,& in ciuitatem accipiat. ita rem coalescere cõcordia posse. facile impetratum. Inde contra Crustuminos profectus,bellum inferentes. ibi minus etiam quod alienis cladibus ceciderant animi,certaminis fuit. utroq; coloniæ missę,plures inuẽti, qui propter ubertatem terræ in Crustuminiũ nomina darent. & Romam inde frequenter migratum est à parentibus maxime ac propinquis raptarum. Nouissimum ab Sabinis bellum ortum,multoq; id maximum fuit. nihil enim per iram aut cupiditatem actum est. nec ostenderunt bellum prius quàm intulerunt:consilio etiam additus dolus. Sp. Tarpeius Romanæ præerat arci. huius filiam uirginem auro corrumpit Tatius,ut armatos in arcem accipiat. aquã forte ea tum sacris extra mœnia petitum ierat. accepti obrutam armis necauere:seu ut ui capta potius arx uideretur,seu prodendi exempli causa:nequid usquam fidum proditori esset. additur fabulæ,quod uulgo Sabini aureas armillas magni ponderis brachio læuo, gemmatosq; magna specie annulos habuerint: pepigisse eam quod in sinistris manibus haberent. eo scuta illi pro aureis donis cõgesta. Sunt qui eam ex pacto tradendi,quod in sinistris manibus esset,decreto arma petisse dicant:& fraude uisam agere, sua ipsam peremptã mercede. tenuere tamen arcem Sabini. atque inde postera die, cum Romanus exercitus instructus, quod inter palatinum capitolinumq; collem campi est,complesset: nõ prius descenderunt in ęquum, quàm ira & cupiditate recuperandæ arcis stimulante animos in aduersum Romani subiere. Principes utrinq; pugnam ciebant:ab Sabinis Metius Curtius,ab Romanis Hostius Hostilius. hic rem romanam iniquo loco ad prima signa animo atq; audacia sustinebat. Vt Hostius cecidit,confestim Romana inclinatur acies:fusaq; est ad ueterem portam palatij. Romulus & ipse turba fugientium actus,arma ad cœlum tollens: Iupiter tuis,inquit,iussus auibus hic in palatino prima urbi fundamenta ieci. arcem iam scelere emptam Sabini habent. inde huc armati superata media ualle tendunt. at tu pater deûm hominumq;, hinc saltem arce hostes: deme terrorem Romanis,fugamq; fœdam siste. hic ego tibi templum Statori Ioui,quod monimẽtum sit posteris,tua præsenti ope seruatam urbem esse,uoueo. Hæc precatus,ueluti sensisset auditas preces: hinc,inquit,Romani Iupiter optimus maximus resistere atque iterare pugnam iubet. restitere Romani, tanquam cœlesti uoce iussi. ipse ad primores Romulus prouolat. Metius Curtius ab Sabinis princeps ab arce decurrerat, & effusos egerat Romanos, toto quantum foro spatium est. nec procul iam à porta palatij erat,clamitans. uicimus perfidos hospites,imbelles hostes. iam sciunt longe aliud esse uirgines rapere, aliud pugnare cum uiris. in eum hæc gloriantem cum globo ferocissimorum iuuenum Romulus impetũ facit. ex equo tum forte Metius pu-

tius pugnabat: eo pelli facilius fuit. pulsum Romani persequuntur. & alia Romana acies audacia regis accensa, fundit Sabinos. Metius in paludem sese strepitu sequentium trepidante equo coniecit. auerteratq; ea res etiam Sabinos tanti periculo uiri. Et ille quidem annuentibus ac uocantibus suis, fauore multorum addito animo, euadit. Romani Sabiniq́ue in media conualle duorum montium redintegrant prælium. sed res Romana erat superior. Tum Sabinæ mulieres, quarum ex iniuria bellum ortum erat: crinibus passis scissaq́ue ueste, uicto malis muliebri pauore, ausæ se inter tela uolantia inferre: ex transuerso impetu facto, dirimere infestas acies, dirimere iras: hinc patres, hinc uiros orantes, ne se sanguine nefando soceri generiq́ue respergerent: ne paricidio macularent partus suos: nepotum illi, liberûm hi progeniem. si affinitatis inter uos, si connubij piget, in nos uertite iras. nos causa belli, nos uulnerum ac cædium uiris ac parentibus sumus. melius peribimus, quàm sine alteris uestrum uiduæ, aut orbæ uiuemus. Mouet res tum multitudinem, tum duces. silentium & repentina fit quies. inde ad fœdus faciendum duces prodeunt: nec pacem modo, sed ciuitatem unam ex duabus faciunt: regnum consociant, imperium omne conferunt Romam. Ita geminata urbe, ut Sabinis tamen aliquid daretur, Quirites à Curibus appellati. monimentum eius pugnæ, ubi primum ex profunda emersus palude equum Curtius in uado statuit: Curtium lacum appellarunt. Ex bello tam tristi læta repente pax cariores Sabinas uiris ac parentibus, & ante omneis Romulo ipsi fecit. Itaque cum populum in curias triginta diuideret, nomina earum curijs imposuit. id non traditur, cum haud dubie aliquanto numerus maior hoc mulierum fuerit: ætate, an dignitatibus suis uirorumúe, an sorte lectæ sint, quæ nomina curijs darent. Eodem tempore & centuriæ tres equitum conscriptæ sunt, Ramnenses ab Romulo, ab Tito Tatio Titienses appellati. Lucerum nominis & originis causa incerta est. inde non modo commune, sed concors etiam regnum duobus regibus fuit. Post aliquot annos propinqui regis Tatij legatos Laurentium pulsant. cumq́ue Laurentes iure gentium agerent, apud Tatium gratia suorum, & preces plus poterant. igitur illorum pœnam in se uertit: nam Lauinij, cum ad solenne sacrificium eò uenisset, concursu facto interficitur. eam rem minus ægre quàm dignum erat, tulisse Romulum ferunt: seu ob infidam societatem regni, seu quia haud iniuria cæsum credebat. Itaque bello quidem abstinuit. ut tamen expiarentur legatorum iniuriæ, regisq́ue cædes: fœdus inter Romam Lauiniumq́ue urbes renouatum est. Et cum his quidem insperata pax erat, aliud multo propius, atque in ipsis propè portis bellum ortum. Fidenates nimis uicinas prope se conualescere opes rati, prius quàm tantum roboris esset, quantum futurum apparebat, occupant bellum facere. iuuentute armata immissa, uastatur agri quod inter urbem ac Fidenas est. inde ad læuam uersi, quia dextra Tyberis arcebat: cum magna trepidatione agrestium populantur. tumultusq́ue repens ex agris in urbem illatus pro nuntio fuit. excitus Romulus (neque enim dilationem pati tam uicinum bellum poterat) exercitum educit: castra à Fidenis mille passuum locat. ibi modico præsidio relicto, egressus omnibus copijs, partem militum locis circa densa obsita uirgulta obscuris subsidere in insidijs iussit. cum parte maiore atque omni equitatu profectus, id quod quærebat, tumultuoso & minaci genere pugnæ obequitando ipsis propè portis hostem exciuit. fugæ quoque quæ simulanda erat, eadem equestris pugna causam minus mirabilem dedit. & cum uelut inter pugnæ fugæq́ue consilium trepidante equitatu pedes quoque referret gradum, plenis repente portis effusi hostes, impulsa Romana acie, studio instandi sequendiq́; trahuntur ad locum insidiarum. inde subito exorti Romani transuersam inuadunt hostium aciem. addunt pauorem mota è castris signa eorum qui in præsidio relicti fuerant. ita multiplici terrore perculsi Fidenates, prius pene quàm Romulus, quiq́ue cum eo equites erant, circumagerent frenis equos, terga uertunt: multoq́ue effusius, quippe uera fuga, qui simulantes pauloante secuti erant, oppidum repetebant. non tamen eripuere se hosti. Hærens in terga Romanus, prius quàm fores portarum obijcerentur, uelut agmine uno irrumpit. Belli Fidenatis contagione irritati Veientiũ animi: & consanguinitate, nam Fidenates quoq; Hetrusci fuerunt: & quod ipsa propinquitas loci, si Romana arma omnibus infesta finitimis essent, stimu-

labat. in fines Romanos excurrerunt, populabundi magis quàm iusti more belli. Itaque non
castris positis,non expectato hostium exercitu,raptam ex agris prædam portantes,Veios re
diere. Romanus contra, postquam hostem in agris non inuenit: dimicationi ultimæ instru/
ctus intentusꝗ,Tyberim trásit.quem postquam castra ponere, & ad urbem accessurú Veien
tes audiuere:obuiam egressi,ut potius acie decernerent, quàm inclusi de tectis mœnibusꝗ di/
micarent.ibi uiribus nulla parte adiutis,tantum ueterani robore exercitus rex Romanus uicit:
persecutusꝗ fusos ad mœnia hostes,urbe ualida muris ac situ ipso munita abstinuit.agros re
diens uastat,ulciscendi magis quàm prædæ studio. eaꝗ clade haud minus quàm aduersa pu/
gna subacti Veientes pacem petitum oratores Romam mittunt.agri parte multatis in centum
annos induciæ datæ.Hæc fermè Romulo regnante domi militiæꝗ gesta. quorum nihil abso/
num fidei diuinæ originis,diuinitatisꝗ post mortem creditæ,fuit:non animus in regno auito
recuperando:non condendæ urbis consilium,non bello ac pace firmandæ. ab illo enim profe
cto uiribus datis tantum ualuit,ut in quadraginta deinde annos tutam pacem haberet.multi/
tudini tamen gratior fuit quàm patribus: longe ante alios acceptissimus militú animis.trecen/
tosꝗ armatos ad custodiam corporis,quos celeres appellauit,non in bello solum,sed etiam in
pace habuit.His immortalibus editis operibus,cum ad exercitú recensendú cótionem in cam/
po ad Capræ paludé haberet:subito coorta tempestas cum magno fragore tonitribusꝗ tam
denso regem operuit nimbo,ut conspectú eius contioni abstulerit.nec deinde in terris Romu/
lus fuit.Romana pubes sedato tandem pauore, postquam ex tam turbido die serena & tran/
quilla lux rediit:ubi uacuam sedem regiam uidit:etsi satis credebat patribus,qui proximi stete
rant,sublimem raptum procella: tamen uelut orbitatis metu icta, mœstum aliquandiu silen/
tium obtinuit.deinde à paucis initio facto,deum deo natum,regem parentemꝗ urbis Roma
næ saluere uniuersi Romulum iubent,pacem precibus exposcút, uti uolens propitius suá sem/
per sospitet progenié. Fuisse credo tum quoꝗ aliquos, qui discerptú regem patrum manibus
taciti arguerent.manauit enim hæc quoꝗ,sed per obscura fama. illam alterá admiratio uiri,&
pauor præsens nobilitauit.consilio etiam unius hominis addita rei dicit fides. nanꝗ Proculus
Iulius solicita ciuitate desyderio regis & infensa patribus, grauis,ut traditur,quáuis magnæ rei
autor,in contionem prodit. Romulus,inquit,Quirites parens urbis huius prima hodierna
luce cœlo repente delapsus se mihi obuium dedit.cum perfusus horrore uenerabundusꝗ asti
tissem,petens precibus,ut contra intueri fas esset:abi, nuntia,inquit,Romanis cœlestes ita uel/
le,ut mea Roma caput orbis terrarú sit. proinde rem militarem colant, sciantꝗ & ita posteris
tradát:nullas opes humanas armis Romanis resistere posse.hęc,inquit,locutus,sublimis abiit.
Mirum,quantú illi uiro nuntianti hęc fides fuerit: quamꝗ desyderiú Romuli apud plebem
exercitumꝗ facta fide immortalitatis,lenitú sit. Patrum interim animos certamen regni ac cu
pido uersabat. nec dum à singulis, quia nemo magnopere eminebat in nouo populo, perue/
nerant factiones.inter ordines certabatur. oriundi ab Sabinis, ne,quia post Tatii mortem ab
sua parte non erat regnatú in societate æqua,possessioné imperii amitterent,sui corporis creá/
ri regem uolebant.Romani ueteres peregrinum regem aspernabantur.in uariis uoluntatibus,
regem tamen omnes uolebant,libertatis dulcedine nondum experta.Timor deinde patres in
cessit:ne ciuitatem sine imperio, exercitum sine duce, multarum circa ciuitatum irritatis animis
uis aliqua externa adoriretur.& esse igitur aliquod caput placebat:& nemo alteri concedere in
animum inducebat.itaꝗ rem inter se centum patres decem decuriis factis,singulisꝗ in singu/
las decurias creatis,qui summæ rerum præessent,consociant.decem imperitabant,unus cum in
signibus imperii & lictoribus erat. quinꝗ dierum spatio finiebatur imperiú, ac per omnes in
orbem ibat:annuumꝗ interuallum regni fuit.id ab re,quod nunc quoꝗ tenet nomen, interre
gnum appellatum.Fremere deinde plebs multiplicatá seruitutem: centum pro uno dominos
factos.nec ultra,nisi regem,& ab ipsis creatum uidebantur passuri. Cum sensissent ea moue/
ri patres,offerendum ultro rati quod amissuri erant,ita gratiam ineunt, summa potestate po/
pulo permissa,ut nó plus darent iuris quàm detinerent.decreuerunt enim,ut cum populus re/
gem iussisset,id sic ratum esset, si patres autores fierent. hodieꝗ in legibus magistratibus'que
rogandis

rogandis usurpatur idem ius, ui ademptum: priusquam populus suffragium ineat, in incertum comitiorum euentum patres autores fiunt. Tum interrex contione aduocata, Quod bonum, faustumque felixque sit, inquit, Quirites regem create. ita patribus uisum est. patres deinde, si dignum qui secundus ab Romulo numeretur, crearitis, autores fient. Adeo id gratum plebi fuit: ut, ne uicti beneficio uiderentur, id modo sciscerent iuberentque, ut senatus decerneret, qui Romae regnaret. Inclyta iustitia, religioque ea tempestate Numae Pompilij erat. Curibus Sabinis habitabat consultissimus uir, ut in illa quisquam aetate esse poterat, omnis diuini atque humani iuris. Autorem doctrinae eius, quia non extat alius, falso Samium Pythagoram edunt: quem Seruio Tullo regnante Romae centum amplius post annos, in ultima Italiae ora circa Metapontum Heracleamque, & Crotonem iuuenum aemulantium studia coetus habuisse cōstat. ex quibus locis, etsi eiusdem aetatis fuisset: quae fama in Sabinos, aut quo linguae commercio quenquam ad cupiditatem discendi exciuisset? quóue praesidio unus per tot gentes dissonas sermone, moribusque peruenisset? Suopte igitur ingenio temperatum animum uirtutibus fuisse opinor magis: instructumque non tam peregrinis artibus, quàm disciplina tetrica, ac tristi ueterum Sabinorum: quo genere nullum quondam incorruptius fuit. Audito nomine Numae patres Romani, quanquam inclinari opes ad Sabinos rege inde sumpto uidebantur: tamen neque se quisquam, nec factionis suae alium, nec denique patrum aut ciuium quenquam praeferre illi uiro ausi, ad unum omnes Numae Pompilio regnum deferendum decernunt. Accitus, sicut Romulus augurato in urbe condenda regnum adeptus est, de se quoque deos cōsuli iussit. inde ab augure, cui deinde honoris gratia publicum id perpetuumque sacerdotium fuit: deductus in arcem, in lapide ad meridiem uersus consedit. augur ad laeuam eius capite uelato sedem cepit, dextra manu baculum sine nodo aduncum tenēs: quem lituum appellauerunt. inde ubi prospectu in urbem agrumque capto, deos precatus, regiones ab oriente ad occasum determinauit: dextras ad meridiem partes, laeuasque ad septentrionem esse dixit: signum contra quod longissime conspectum oculi ferebant, animo finiuit: tum lituo in laeuam manum translato, dextra in capite Numae imposita, precatus est ita. Iupiter pater, si est fas hunc Numam Pompilium, cuius ego caput teneo, regem Romae esse, ut tua signa nobis certa ac clara sint inter eos fines, quos feci. Tum peregit uerbis auspicia quae mitti uellet. quibus missis, declaratus rex Numa de templo descendit. qui regno ita potitus, urbem nouam conditam ui & armis, iure eam legibusque ac moribus de integro condere parat. quibus cum inter bella assuescere uideret non posse: quippe efferatis militia animis: mitigandum ferocem populum armorum desuetudine ratus, Ianum ad infimum Argiletum indicem pacis bellique fecit: apertus ut in armis esse ciuitatem, clausus pacatos circa omneis populos significaret. Bis deinde post Numae regnum clausus fuit: semel T. Manlio consule, post punicum primum perfectum bellum: iterum, quod nostrae aetati dij dederunt ut uideremus, post bellum Actiacum ab imperatore Caesare Augusto pace terra marique parta. Clauso eo, cum omnium circa finitimorum societate ac foederibus iunxisset animos: positis externorum periculorum curis ne luxuriarent ocio animi: quos metus hostium disciplinaque militaris continuerat: omnium primum rem ad multitudinem imperitam, & illis seculis rudem, efficacissimam, deorum metum injiciendum ratus est. qui cum descendere ad animos sine aliquo commento miraculi non posset: simulat sibi cum dea Aegeria congressus nocturnos esse: eius se monitu, quae acceptissima dijs essent, sacra instituere: sacerdotes suos cuique deorum praeficere. atque omnium primum ad cursum lunae in duodecim menses describit annum. quem, quia tricenos dies singulis mensibus luna non explet: desuntque dies solido anno, qui solstitiali circumagitur orbe: intercalares mensibus interponendo ita dispensauit, ut uigesimoquarto quoque anno ad metam eandem solis, unde orsi essent, plenis annorum omnium spatijs dies congruerent. Idem nefastos dies fastosque fecit, quia aliquando nihil cum populo agi utile futurum erat. Tum sacerdotibus creandis animum adiecit, quanquam ipse plurima sacra obibat: ea maxime quae nunc ad dialem flaminem pertinent. sed quia in ciuitate bellicosa plures Romuli quàm Numae similes reges putabat fore, ituros que ipsos ad bella, ne sacra regiae uicis

deserērentur

Numa Pomp. Rex.

Templu. Jani.

Anni diuisio in 12 menses.

Virgines Vestales.

deserentur, flaminem Ioui assiduum sacerdotem creauit: insigniq́ue eum ueste, & curuli regia sella adornauit. huic duos flamines adiecit: Marti unum, alterum Quirino. Virginesq́ue Vestæ legit: Alba oriundum sacerdotium, & genti conditoris haud alienum. his, ut assiduæ templi antistites essent, stipendium de publico statuit: uirginitate alijśque cærimonijs uenerabiles ac sanctas fecit. Salios item duodecim Marti Gradiuo legit, tunicæq́ue pictæ insigne dedit, & super tunicam æneum pectori tegumen. cœlestiáque arma quæ ancilia appellantur, ferre, ac per urbem ire canentes carmina cum tripudijs solenniq; saltatu iussit. Pontificem deinde Numa Marcium Marci filium ex patribus legit: eiq́ue omnia exscripta exsignatáque attribuit: quibus hostijs, quibus diebus ad quæ templa sacra fierent: atque unde in eos sumptus pecunia erogaretur. cætera quoque omnia publica priuatáque sacra põtificis scitis subiecit: ut esset quò consultum plebs ueniret: nequid diuini iuris negligendo patrios ritus, peregrinośque asciscendo turbaretur. nec cœlestes modo cærimonias, sed iusta quoque funebria, placándośque manes ut idem pontifex edoceret: quæq́ue prodigia fulminibus, alióue quo uisu missa susciperentur, atque curarentur: ad ea elicienda ex mentibus diuinis Ioui Elicio aram in Auentino dicauit: deuḿque consuluit augurijs quæ suscipienda essent. ad hæc consultanda procurandáque, multitudine omni à ui & armis conuersa, & animi aliquid agendo occupati erant: & deorum assidua insidens cura, cum interesse rebus humanis cœleste numen uideretur, ea pietate omnium pectora imbuerat: ut fides ac iusiurandum propulso legum ac pœnarum metu ciuitatem regerent. & cum ipsi se homines in regis, uelut unici exempli, mores formarent: tum finitimi etiam populi, qui ante castra, non urbem positam in medio ad solicitandam omnium pacem crediderant: in eam uerecũdiam adducti sunt, ut ciuitatem totam in cultum uersam deorum, uiolari ducerent nefas. Lucus erat, quem medium ex opaco specu fons perenni rigabat aqua. quò quia se persæpe Numa sine arbitris, uelut ad congressum deæ inferebat: camœnis eum lucum sacrauit, quod earum sibi concilia cum coniuge sua Ægeria essent: & soli fidei solenne instituit. ad id sacrarium flamines bigis curru arcuato uehi iussit, manuq; ad digitos usque inuoluta rem diuinã facere: significantes fidem tutãdam, sedemq; eius etiam in dextris sacratam esse. Multa alia sacrificia, locáque sacris faciendis, quæ Argeos pontifices uocant, dedicauit. omnium tamen maximum eius operum fuit tutela per omne regni tempus haud minor pacis quàm regni. Ita duo deinceps reges, alius alia uia, ille bello, hic pace ciuitatem auxerunt.

Romulus regnavit annos 37. Numa ... annos 43. Tullus Hostilius ...

Romulus septẽ & triginta regnauit annos: Numa tres & quadraginta. Tum ualida, tum temperata & belli & pacis artibus erat ciuitas. Numæ morte ad interregnum res redijt. Inde Tullum Hostilium nepotem Hostilij, cuius in infima arce clara pugna aduersus Sabinos fuerat, regem populus iussit. patres autores facti.

Hic non solum proximo regi dissimilis, sed ferocior etiam Romulo fuit: tum ætas uireśque, tum auita quoque gloria animum stimulabat. Senescere igitur ciuitatem ocio ratus, undique materiam excitandi belli quærebat. Forte euenit, ut agrestes Romani ex Albano agro, Albani ex Romano prædas inuicem agerent. imperitabat tum C. Cluilius Albæ. utrinque legati ferè sub idem tempus ad res repetendas missi. Tullus præceperat suis, ne quid prius quàm mandata agerent. satis sciebat negaturum Albanum: ita pie bellum indici posse. ab Albanis socordius res acta. excepti hospitio ab Tullo blande ac benigne, comiter regis conuiuium celebrant. tantisper Romani & res repetiuerant priores: & neganti Albano bellum in trigesimum diem indixerant. Hæc renuntiant Tullo. Tum legatis Tullus dicendi potestatem quid petentes uenerint, facit. illi omnium ignari, primum purgãdo terũt tempus. Se inuitos quicquam, quod minus placeat Tullo, dicturos, sed imperio subigi. res repetitum se uenisse: ni reddantur, bellum indicere iussos. Ad hæc Tullus, nuntiate, inquit, regi uestro: regem Romanum deos facere testes: uter prius populus res repetentes legatos aspernatus dimiserit, ut in eum omnes expetãt huiusce clades belli. Hæc nuntiant domũ Albani. Et bellum utrinq; summa ope parabat, ciuili simillimũ bello, propè inter parentes natosq;, Troianã utranq; prolem, cum Lauiniũ ab Troia, ab Lauinio Alba, ab Alba norũ stirpe regũ oriundi Romani essent. Euentus tamen belli minus miserabilẽ dimicationem fecit: quod nec acie certatũ est, & tectis modo dirutis alterius urbis, duo populi in unum confu

si sunt

ſi ſunt. Albani priores ingenti exercitu in agrum Romanum impetum fecere. caſtra ab urbe haud plus quinque millia paſſuum locant,foſſa circundant.foſſa Cluilia ab nomine ducis per aliquot ſecula appellata eſt,donec cum re nomē quoque uetuſtate aboleuit.in his caſtris Cluilius Albanus rex moritur. dictatorem Albani Metium Soffetium creant. Interim Tullus ferox præcipue morte regis,magnumq; deorum numen ab ipſo capite orſum, in omne nomen Albanum expeiturum Pœnas ob bellum impium dictitans,nocte præteritis hoſtium caſtris, infeſto exercitu in agrum Albanum pergit.Ea res ab ſtatiuis exciuit Metium.ducit quàm proxime ad hoſtem poteſt. inde legatum præmiſſum nūtiare Tullo iubet, priuſquam dimicent, opus eſſe colloquio:ſi ſecum congreſſus ſit,ſatis ſcire ea ſe allaturum,quę nihilo minus ad rem Romanā quàm ad Albanam pertineant.haud aſpernatus Tullus, tametſi uana afferebantur, ſuos in aciem educit.exeunt cōtra & Albani. Poſtquam inſtructi utrinq; ſtabant,cum paucis procerum in medium duces procedunt.ibi infit Albanus.Iniurias & non redditas res ex fœdere quæ repetire ſint:& ego regem noſtrum Cluilium cauſam huiuſce eſſe belli audiſſe uideor: nec te dubito Tulle eadem præ te ferre. ſed ſi uera potius quàm dictu ſpecioſa dicenda ſunt, cupido imperij duos cognatos uicinosq; populos ad arma ſtimulat.neq; recte,an perperā interpretor:fuerit iſta eius deliberatio,qui bellum ſuſcepit.me Albani gerēdo bello ducem creauere.Illud te Tulle monitū uelim:hetruſca res, quāta circa nos teq; maxime ſit,quo propiores uos,hoc magis ſcis.multum illi terra, plurimū mari pollent. memor eſto iam cum ſignum pugnæ dabis,has duas acies ſpectaculo fore:ut feſſos confectosq;,ſimul uictorem ac uictum aggrediantur.Itaq; ſi nos dij amant,quoniam nōn contenti libertate certa,in dubiam imperij ſeruitijq; aleam imus:ineamus aliquam uiam, qua utri utris imperēt,ſine magna clade,ſine multo ſanguine utriuſq; populi decerni poſſit.Haud diſplicet res Tullo,quanquā tum indole animi,tum ſpe uictoriæ ferocior erat. Quærētibus utrinq; ratio initur, cui & fortuna ipſa præbuit materiam.Forte in duobus tum exercitibus erāt trigemini fratres, nec ætate nec uiribus diſpares.Horatios Curiatiosq; fuiſſe ſatis conſtat,nec fermè res antiqua alia eſt nobilior. tamē in re tam clara nominum error manet,utrius populi Horatij,utrius Curiatij fuerint.autores utroq; trahunt.plures tamen inuenio,qui Romanos Horatios uocent.hos ut ſequar,inclinat animus. Cum trigeminis agunt reges,ut pro ſua quiſq; patria dimicent ferro.ibi imperiū fore,unde uictoria fuerit.nihil recuſatur,tempus & locus conuenit.priuſquā dimicarent,fœdus ictum inter Romanos & Albanos eſt his legibus, ut cuius populi ciues eo certamine uiciſſent, is alteri populo cum bona pace imperitaret. Fœdera alia alijs legibus, cæterū eodem modo omnia fiunt. Tum ita factum accepimus.nec ullius uetuſtior fœderis memoria eſt. fœcialis regem Tullum ita rogauit.Iubes'ne me rex cum patrepatrato populi Albani fœdus ferire?iubente rege Sagmina,inquit,te rex poſco.rex ait.puram tollito. fœcialis ex arce graminis herbam puram attulit:poſtea regem ita rogauit. rex, facis'ne me tu regium nuntium populi Romani Quiritium? uaſa comitesq; meos?Rex reſpondit.Quod ſine fraude mea, populiq; Romani Quiritiū fiat, facio.Fœcialis erat M. Valerius. is patrempatratū Sp.Fuſium fecit,uerbena caput capilloſq; tangens(paterpatratus ad iuſiurādum patrandū,id eſt ſanciendum fit)fœdus multisq; id uerbis,quæ longo effata carmine non operæ eſt referre,peragit. Legibus deinde recitatis,audi,inquit Iupiter, audi paterpatrate populi Albani, audi tu populus Albanus: ut illa palam prima poſtrema ex illis tabulis ceraúe recitata ſunt ſine dolo malo: utiq; ea hic hodie rectiſſime intellecta ſunt,illis legibus populus Romanus prior non deficiet. ſi prior defexit publico conſilio,dolo malo,tu illo die Iupiter populum Romanum ſic ferito,ut ego hunc porcum hodie feriam:tantoq; magis ferito, quanto magis potes pollesq;. id ubi dixit, porcum ſaxo ſilice percuſſit. Sua item carmina Albani, ſuumq; iuſiurandū per ſuum dictatorem, ſuosq; ſacerdotes peregerunt.Fœdere icto,trigemini,ſicut cōuenerat,arma capiūt.Cum ſui utroſq; adhortarentur:deos patrios, patriam ac parentes, quicquid ciuium domi, quicquid in exercitu ſit,illorum tunc arma,illorum intueri manus:feroces & ſuopte ingenio,& pleni adhortantium uocibus in medium inter duas acies procedunt. Conſederant utrinque pro caſtris duo exercitus,periculi magis præſentis quàm curæ expertes. Quippe imperium agebatur, in tam paucorum uirtute

atq;

atq; fortuna positum . itaque ergo erecti suspensiq; in minime gratum spectaculum animo in
tenduntur . Datur signum: infestisq; armis , uelut acies ,terni iuuenes magnorum exercituum
animos gerentes concurrunt : nec his nec illis periculum suum , sed publicum imperium serui/
tiumq; obuersat animo , futuraq; ea deinde patriæ fortuna quam ipsi fecissent. Vt primo sta/
tim concursu increpuere arma,micantesq; fulsere gladij,horror ingens spectantes perstringit,
& neutro inclinata spe torpebat uox spiritusq;.Consertis deinde manibus,cum iam non mo/
tus tantum corporum , agitatioq; anceps telorum armorumq; , sed uulnera quoq; & sanguis
spectaculo essent:duo Romani,super alium alius,uulneratis tribus Albanis,expirantes corrue
runt.ad quorum casum cum conclamasset gaudio Albanus exercitus,Romanas legiones iam
spes tota,nondum tamen cura deseruerat, exanimes uice unius,quem tres Curiatij circumste/
terāt.Forte is integer fuit,ut uniuersis solus nequaquam par, sic aduersus singulos ferox:ergo,
ut segregaret pugnam eorum,capessit fugam: ita ratus secuturos, ut quenq; uulnere affectum
corpus sineret.Iam aliquantum spatij ex eo loco, ubi pugnatum est,aufugerat,cum respiciens
uidet magnis interuallis sequentes: unum haud procul ab sese abesse . in eum magno impetu
redijt. Et dum Albanus exercitus inclamat Curiatijs, uti opem ferant fratri,iam Horatius cæ/
so hoste uictor secundam pugnam petebat .tunc clamore qualis ex insperato pauētium solet,
Romani adiuuant militem suum:& ille defungi prælio festinat.Prius itaq; quàm alter qui nec
procul aberat,consequi posset,& alterum Curiatium conficit.Iamq; æquato Marte singuli su/
pererant,sed nec spe,nec uiribus pares.alterum intactum ferro corpus, & geminata uictoria fe
rocem in certamen tertium dabant.alter fessum uulnere,fessum cursu trahens corpus,uictusq;
fratrū ante se strage,uictori obijcit hosti.nec illud prælium fuit . Romanus exultans,duos,in/
quit, fratrū manibus dedi : tertium causam belli huiusce,ut Romanus Albano imperet,dabo.
Male sustinenti arma gladiū superne iugulo defigit,iacentem spoliat.Romani ouantes ac gra/
tulantes Horatium accipiunt,eo maiore cum gaudio, quo prope metum res fuerat. Ad sepul/
turam inde suorum nequaquam paribus animis uertuntur: quippe imperio alteri aucti,alteri
ditionis alienæ facti.sepulchra extant,quo quisq; loco cecidit:duo Romana uno loco propius
Albam,tria Albana Romam uersus,sed distantia locis, ut & pugnatū est. Priusquam inde di/
grederētur,roganti Metio ex fœdere icto quid imperaret,imperat Tullus : uti iuuentutem in
armis habeat:usurum se eorū opera,si bellum cum Veientibus foret. ita exercitus inde domos
abducti.Princeps Horatius ibat, trigemina spolia præ se gerens.cui soror uirgo,quę desponsa
uni ex Curiatijs fuerat,obuia ante portam Capenā fuit: cognitoq; super humeros fratris pa/
ludamento sponsi quod ipsa confecerat, soluit crines, & flebiliter nomine sponsum mortuum
appellat.Mouet feroci iuueni animum comploratio sororis in uictoria sua,tātoq; gaudio pu/
blico.Stricto itaq; gladio simul uerbis increpans transfigit puellam.Abi hinc cum immaturo
amore ad sponsum, inquit,oblita fratrum mortuorū uiuiq;, oblita patriæ.Sic eat quæcunque
Romana lugebit hostem.Atrox uisum id facinus patribus plebiq; : sed recens meritum facto
obstabat:tamen raptus in ius ad regem . Rex, ne ipse tam tristis ingratiq; ad uulgus iudicij,ac
secundum iudicium supplicij autor esset:concilio populi aduocato,duumuiros,inquit,qui Ho
ratio perduellionem iudicent secundū legem,facio.lex horrendi carminis erat. Duumuiri per/
duellionem iudicent.si à duumuiris prouocarit,prouocatione certato.si uincent, caput obnubi
to:infelici arbori reste suspendito:uerberato uel intra pomœrium,uel extra pomœrium. Hac
lege duumuiri creati , qui se absoluere non rebantur ea lege ne innoxium quidem posse, cum
condemnassent:tum alter ex his,P.Horati tibi perduellionem iudico,inquit.lictor colliga ma/
nus.accesserat lictor, inijciebatq; laqueū. tum Horatius autore Tullo clemente legis interpre/
te,prouoco,inquit:ita de prouocatione certatum ad populum est.Moti homines sunt in eo iu/
dicio,maxime P.Horatio patre proclamāte,se filiam iure cæsam iudicare.ni ita esset,patrio iu/
re in filium animaduersurum fuisse . orabat deinde,ne se, quem pauloante cum egregia stirpe
conspexissent,orbum liberis facerent.inter hæc senex iuuenem amplexus, spolia Curatiorum
fixa eo loco, qui nunc Pila Horatia appellatur,ostentans:hūccine aiebat,quem modo decora
tum ouantemq; uictoria incedentem uidistis Quirites , cum sub furca uinctum inter uerbera
& crucia/

& cruciatus uidere poteſtis? quod uix Albanorum oculi tam deforme ſpectaculum ferre poſſent. I lictor, colliga manus, quæ pauloante armatæ imperium populo Rom. pepererunt. i caput obnube liberatoris urbis huius, arbori infelici ſuſpende: uerbera uel intra pomœrium, modo inter illa pila, & ſpolia hoſtium: uel extra pomœrium, modo intra ſepulchra Curatiorum. quò enim ducere hunc iuuenem poteſtis, ubi non ſua decora eum à tanta fœditate ſupplicij uindicent? Non tulit populus nec patris lachrymas, nec ipſius parem in omni periculo animũ: abſolueruntq; admiratione magis uirtutis, quàm iure cauſæ. Itaq; ut cædes manifeſta, aliquo tamen piaculo lueretur, imperatum patri, ut filium expiaret pecunia publica. is quibuſdam piacularibus ſacrificijs factis, quæ deinde genti Horatiæ tradita ſunt, tranſmiſſo per uiam tigillo, capite adoperto, uelut ſub iugum miſit iuuenem. id hodie publice quoq; ſemper refectum manet: ſororium tigillum uocant. Horatiæ ſepulchrum, quo loco corruerat icta, conſtructum eſt ſaxo quadrato. Nec diu pax Albana manſit. inuidia uulgi, quod tribus militibus fortuna publica commiſſa fuerit, uanũ ingenium dictatoris corrupit. &, quoniam recta conſilia haud bene euenerant, prauis reconciliare popularium animos cœpit. Igitur ut prius in bello pacem, ſic in pace bellum quærens, quia ſuæ ciuitati animorum plus, quàm uirium cernebat eſſe, ad bellum palàm, atq; ex edicto gerendum alios concitat populos, ſuis per ſpeciem ſocietatis proditionem reſeruat. Fidenates colonia Romana, Veientibus ſocijs conſilij aſſumptis, pacto tranſitionis Albanorũ, ad bellum atq; arma incitantur. Cum Fidenæ aperte deſciſſent: Tullus Metio, exercituq; eius ab Alba accito, contra hoſtes ducit. ubi Anienem tranſijt, ad confluentes collocat caſtra. Inter eum locum, & Fidenas Veientium exercitus Tyberim tranſierat. Hi & in acie prope flumen tenuere dextrum cornu, in ſiniſtro Fidenates propius montes conſiſtunt. Tullus aduerſus Veientem hoſtem dirigit ſuos, Albanos contra legionem Fidenatium collocat. Albano nõ plus animi erat, quàm fidei: nec manere ergo, nec tranſire aperte auſus, ſenſim ad montes ſuccedit. inde ubi ſatis ſubiſſe ſeſe ratus eſt, erigit totam aciem, fluctuanſq; animo, ut tereret tempus, ordines explicat. Conſilium erat, qua fortuna rem daret, eà inclinare uires. Miraculo primo eſſe Romanis, qui proximi ſteterant, ut nudari latera ſua ſociorum digreſſu ſenſerunt. inde eques citato equo nuntiat regi, abire Albanos. Tullus in re trepida duodecim uouit ſalios, fanaq; Pallori, ac Pauori. equitem clara increpans uoce, ut hoſtes exaudirent, redire in prælium iubet. Nihil trepidatione opus eſſe: ſuo iuſſu circunduci Albanorũ exercitum, ut Fidenatium nuda terga inuadat. Idem imperat, ut haſtas equites erigere iubeat. Id factũ magnæ parti peditum Romanorum conſpectum abeuntis albani exercitus interſepſit. qui uiderant: id, quod ab rege auditum erat, rati, eo acrius pugnant. Terror ad hoſtes tranſit: & audiuerant clara uoce dictum: & magna pars Fidenatium, ut qui coloni additi Romanis eſſent, latine ſciebant. Itaq; ne ſubito ex collibus decurſu Albanorum intercluderentur ab oppido, terga uertunt. Inſtat Tullus, fuſoq; Fidenatium cornu, in Veientem alieno pauore perculſum ferocior redit. nec illi tulere impetum, ſed ab effuſa fuga flumen obiectum à tergo arcebat. Quò poſtquam fuga inclinauit, alij arma fœde iactantes in aquam cæci ruebant: alij, dum cunctantur in ripis, inter fugæ pugnæq; conſiliũ oppreſſi. non alia ante Romana pugna atrocior fuit. Tum Albanus exercitus ſpectator certaminis deductus in campos. Metius Tullo deuictos hoſtes gratulatur. contrà Tullus Metium benigne alloquitur. quod bene uertat, caſtra Albanos Romanis caſtris iungere iubet: ſacrificium luſtrale in diem poſterum parat. Vbi illuxit, paratis omnibus, ut aſſolet, uocari ad contionem utrunq; exercitum iubet. præcones ab extremo orſi primos exciuere Albanos. hi nouitate etiam rei moti, ut regem Romanum contionantem audirent, proximi conſtitere. ex compoſito armata circundatur Romana legio. centurionibus datum negotium erat, ut ſine mora imperia exequerentur. Tum ita Tullus infit. Romani, ſi unquam ante aliàs ullo in bello fuit, quod primum dijs immortalibus gratias ageretis, deinde ueſtræ ipſorum uirtuti, heſternum id prælium fuit. dimicatum eſt enim non magis cum hoſtibus, quàm (quæ dimicatio maior, ac periculoſior eſt) cum proditione ac perfidia ſociorũ. nam, ne uos falſa opinio teneat, iniuſſu meo Albani ſubiere ad montes: nec imperium illud meum, ſed conſilium, & imperij ſimulatio fuit: ut nec uobis ignorantibus deſeri uos, auerteretur à cer-

tamine animus:& hostibus circumueniri se ab tergo ratis,terror ac fuga iniiceretur. Nec ea culpa, quam arguo, omniũ Albanorum est. ducem secuti sunt, ut & uos, siquò ego inde agmen declinare uoluissem,fecissetis.Metius ille est ductor itineris huius, Metius idem huius machinator belli, Metius fœderis Romani Albaniq; ruptor. audeat deinde talia alius, nisi in hunc insigne iam documentum mortalibus dedero.Centuriones armati Metium circunsistunt. rex cætera,ut orsus erat,peragit. Quod bonum,faustum,felixq; sit populo Romano,ac mihi uobisq; Albani, populum omnem Albanũ Romam traducere in animo est: ciuitatem dare plebi,primores in patres legere:unam urbem,unam rempub.facere.ut ex uno quondam in duos populos diuisa Albana res est,sic nunc in unum redeat. Ad hæc Albana pubes inermis ab armatis septa in uarijs uoluntatibus,communi tamen metu cogente,silentium tenet.tum Tullus,Meti Suffeti inquit,si ipse discere posses fidem ac fœdera seruare, uiuo tibi ea disciplina à me adhibita esset.nunc quoniam tuum insanabile ingeniũ est, at tu tuo supplicio doce humanum genus ea sancta credere,quæ à te uiolata sunt. ut igitur pauloante animum inter Fidenatem Romanamq; rem ancipitem gessisti, ita iam corpus passim distrahendum dabis. Exinde duabus admotis quadrigis,in currus earum distentum illigat Metium. deinde in diuersum iter equi concitati, lacerũ in utroq; curru corpus, qua inhæserant uinculis membra, portantes. auertere omnes à tanta fœditate spectaculi oculos. Primum, ultimumq; illud suppliciũ apud Romanos exempli parum memoris legum humanarũ fuit.in alijs gloriari licet,nulli gentium mitiores placuisse pœnas. Inter hæc iam præmissi Albam erant equites, qui multitudinẽ traducerent Romam. legiones deinde ductæ ad diruendam urbem. quæ ubi intrauere portas, non quidem fuit tumultus ille,nec pauor,qualis captarum esse urbium solet,cum effractis portis,stratis'ue ariete muris,aut arce ui capta,clamor hostilis,& cursus per urbem armatorũ omnia ferro flammaq; miscet.sed silentium triste, ac tacita mœstitia ita defixit omnium animos, ut præ metu obliti quid relinquerent,quid secum ferrent, deficiente consilio, rogitantesq; alij alios,nunc in liminibus starent,nunc errabundi domos suas,ultimum illud uisuri peruagarentur. Vt uero iam equitum clamor exire iubentium instabat: iam fragor tectorum, quæ diruebantur,ultimis urbis partibus audiebatur,puluisq; ex distantibus locis ortus,uelut nube inducta omnia impleuerat : raptim quibus quisq; poterat elatis, cum larem ac penates, tectaq;, in quibus natus quisque educatusq; esset, relinquentes exirent, iam continens agmen migrantium impleuerat uias: & cõspectus aliorum mutua miseratione integrabat lachrimas: uocesq; etiam miserabiles exaudiebantur, mulierum præcipue, cum obsessa ab armatis templa augusta præterirent,ac uelut captos relinquerent deos. Egressis urbem Albanis Romanus passim publica priuataq; omnia tecta adæquat solo.unaq; hora quadringentorum annorum opus, quibus Alba steterat,excidio ac ruinis dedit.templis tamen deũm (ita enim edictum ab rege fuerat)temperatum est.Roma interim crescit Albæ ruinis,duplicatur ciuium numerus:Cœlius additur urbi mons:&,quo frequentius habitaretur, eam sedem Tullus regiæ capit, ibiq; deinde habitauit.principes Albanorum in patres,ut ea quoq; pars reipublicæ cresceret, legit: Tullios,Seruilios, Quintios, Geganios, Curiatios, Clœlios : templumq; ordini ab se aucto curiam fecit,quę Hostilia usq; ad patrum nostrorũ ætatem appellata est. & ut omnium ordinum uiribus aliquid ex nouo populo adijceretur,equitum decem turmas ex Albanis legit.legiones & ueteres eodem supplemento expleuit,& nouas scripsit. Hac fiducia uirium Tullus Sabinis bellum indicit,genti ea tempestate secundum Hetruscos opulentissimæ uiris,armisq;. utrinq; iniuriæ factæ,ac res nequicquam erant repetitæ. Tullus ad Feroniæ fanum mercatu frequenti negotiatores Romanos comprehensos querebatur: Sabini suos prius in lucum confugisse, ac Romæ retentos. Hæ causæ belli ferebantur. Sabini haud parum memores, & suarum uirium partem Romę ab Tatio locatam,& Romanam rem nuper etiam adiectione populi Albani auctam,circunspicere & ipsi externa auxilia. Hetruria erat uicina,proximi Hetruscorum Veientes.inde ob residuas bellorum iras maxime sollicitatis ad defectionem animis, uoluntarios traxere.& apud uagos quosdam ex inopi plebe etiam merces ualuit. publico auxilio nullo adiuti sunt.ualuitq; apud Veientes(nam de cæteris minus mirum est) pacta cum Romulo

induciarum

induciarum fides. Cum bellum utrinq; summa ope pararent, uertiq; in eo res uideretur, utri prius arma inferrent, occupat Tullus in agrum Sabinum transire. pugna atrox ad syluam Malitiosam fuit. ubi & peditum quidem robore, cæterum equitatu aucto nuper, plurimum Romana acies naluit. ab equitibus repente inuectis turbati ordines sunt Sabinorum. nec pugna deinde illis constare, nec fuga explicari sine magna cæde potuit. Deuictis Sabinis, cum in magna gloria, magnisq; opibus regnum Tulli, ac tota res Romana esset, nuntiatum regi, patribusq; est, in monte Albano lapidibus pluisse: quod cũ credi uix posset, missis ad id uisendum prodigium, in conspectu haud aliter, quàm cum grandinem uenti glomeratam in terras agũt, crebri cecidere cœlo lapides. uisi etiam audire uocem ingentem ex summi cacuminis luco, ut patrio ritu sacra Albani facerent, quæ uelut dijs quoq; simul cum patria relictis, obliuioni dederant: & aut Romana sacra susceperant, aut fortunę (ut fit) obirati cultum reliquerant deûm. Romanis quoq; ab eodem prodigio nouendiale sacrum publice susceptum est: seu uoce cœlesti ex Albano monte missa (nam id quoq; traditur) seu aruspicum monitu. mansit certe solenne, ut quandocunq; idem prodigiũ nuntiaretur, feriæ per nouem dies agerentur. Haud ita multo post pestilentia laboratum est. unde cum pigritia militandi oriretur, nulla tamen ab armis quies dabatur à bellicoso rege, salubriora etiam credente militiæ quàm domi iuuenum corpora esse, donec ipse quoq; longinquo morbo est implicitus. tunc adeo fracti simul cum corpore sunt spiritus illi feroces, ut qui nihil ante ratus esset minus regiũ, quàm sacris dedere animum, repente omnibus, magnis, paruisq; superstitionibus obnoxius degeret, religionibusq; etiam populum impleret. uulgo iam homines eum statum rerum, qui sub Numa rege fuerat, requirentes, unam opem ægris corporibus relictam, si pax ueniaq; ab dijs impetrata esset, credebant. Ipsum regem tradunt uoluentem cõmentarios Numæ, cum ibi quædam occulta solennia sacrificia Ioui Elicio facta inuenisset, operatum his sacris se abdidisse: sed non rite initum, aut curatum id sacrum esse: nec solum nullam ei oblatam cœlestium speciem, sed ira Iouis sollicitati praua religione fulmine ipsum cum domo conflagrasse. Tullus magna gloria belli regnauit annos duos & triginta. Mortuo Tullo, res, ut institutum iam inde ab initio erat, ad patres redierat, hiq; interregem nominauerant: quo comitia habente, Ancum Martium regem populus creauit. patres fuere autores. Numæ Pompilij regis nepos filia ortus Ancus Martius erat. qui ut regnare cœpit, & auitæ gloriæ memor, & quia proximũ regnum cætera egregium ab una parte haud satis prosperum fuerat, aut neglectis religionibus, aut praue cultis: longeq; antiquissimum ratus sacra publica, ut ab Numa instituta erant, facere: omnia ea ex commentarijs regis pontificem maximũ in album relata proponere in publico iubet. inde & ciuibus otij cupidis, & finitimis ciuitatibus facta spes, in aui mores atq; instituta regem abiturum. Igitur Latini, cum quibus Tullo regnante ictum fœdus erat, sustulerãt animos. & cum incursionem in agrum Romanum fecissent, repetentibus res Romanis superbe responsum reddiderunt, desidem Romanum regem inter sacella & aras acturum esse regnum rati. Medium erat in Anco ingenium, & Numæ, & Romuli memor: & præterquàm quod aui regno magis necessariam fuisse pacem credebat, cum in nouo, tum feroci populo, etiam quod illi contigisset otium sine iniuria, id se hand facile habiturum: tentari patientiam, & tentatam contemni, temporaq; esse Tullo regi aptiora quàm Numæ. ut tamẽ, quoniam Numa in pace religiones instituisset, à se bellicæ cęrimoniæ proderentur: nec gererentur solum, sed etiam indicerentur bella aliquo ritu: ius ab antiqua gente Aequicolis, quod nunc fœciales habent, descripsit, quo res repetuntur. Legatus ubi ad fines eorum uenit, unde res repetuntur, capite uelato (filum lanæ uelamen est) Audi Iupiter, inquit, audite fines (cuiuscunq; gentis sunt, nominat) audiat fas. ego sum publicus nuntius populi Romani, iuste pieq; legatus uenio, uerbisq; meis fides sit. Peragit deinde postulata. inde Iouem testem facit. Si ego iniuste, impieq; illos homines, illasq; res dedier nuntio populi Romanj mihi exposco, tum patriæ compotem me nunquam sinas esse. Hæc, cum fines supra scandit, hæc quicunq; ei primus uir obuius fuerit, hæc portam ingrediens, hæc forum ingressus, paucis uerbis carminis, concipiendiq; iurisiurandi mutatis, peragit. si non deduntur, quos exposcit, diebus tribus & triginta (tot enim solennes sunt) peractis, bellum ita in-

dicit. Audi Iupiter, & tu Iuno: Quirine, dijq; omnes cœlestes, uosq; terrestres, uosq; inferni audite. ego uos testor, populum illum (quicunq; est, nominat) iniustum esse, neq; ius persoluere. sed de istis rebus in patria maiores natu consulemus, quo pacto ius nostrū adipiscamur.

Cum his nuntius Romam ad consulendum redit, confestim rex ex his fermè uerbis patres consulebat. Quarum rerum, litium, causarum condixit paterpatratus populi Romani Quiritium patripatrato priscorum Latinorum, hominibusq; priscis Latinis, quas res nec dederūt, nec soluerunt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, solui oportuit, dic, inquit ei, quem primum sententiam rogabat, quid censes? tum ille. Puro pioq; duello quærendas censeo, itaq; consentio, consciscoq;. Inde ordine alij rogabantur. quandoq; pars maior eorū, qui aderant, in eandem sententiam ibat, bellum erat consensu fieri solitum: ut fœcialis hastam ferratam, aut sanguineam præustam ad fines eorum ferret, & non minus tribus puberibus præsentibus diceret.

Quod populi priscorum Latinorum, hominesq; prisci Latini aduersus populū Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt, quod populus Romanus Quiritium bellum cum priscis Latinis iussit esse, senatusq; populi Romani Quiritium censuit, consensit, cōsciuit, ut bellum cum priscis Latinis fieret: ob eam rem ego, populusq; Romanus populis priscorū Latinorum, hominibusq; priscis Latinis bellum indico, facioq;. Id ubi dixisset, hastam in fines eorū emittebat. Hoc tum modo ab Latinis repetitæ res, ac bellum indictum: moremq; eum posteri acceperunt. Ancus demandata cura sacrorū flaminibus, sacerdotibusq; alijs, exercitu nouo conscripto profectus Politorium urbem Latinorū ui cepit. secutusq; morem regū priorū, qui rem Romanam auxerant hostibus in ciuitatem accipiendis, multitudinē omnē Romam traduxit. & cum circa palatium sedem ueteres Romani, Sabini Capitolium atq; arcem, Cœlium montem Albani implessent: Auentinum nouæ multitudini datum. additi eidem haud ita multo post, Tellenis Ficanaq; captis, noui ciues. Politorium inde rursus bello repetitū, quod uacuum occupauerant prisci Latini. eaq; causa diruendæ urbis eius fuit Romanis, ne hostiū semper receptaculum esset. Postremo omni bello Latino Medulliam compulso, aliquandiu ibi marte incerto, uaria uictoria pugnatum est. nam & urbs tuta munitionibus, præsidioq; firmata ualido erat: & castris in aperto positis, aliquoties exercitus Latinus cominus cum Romanis signa contulerat. Ad ultimum omnibus copijs connixus Ancus acie primū uincit, inde ingenti præda potitus Romam redit, tum quoq; multis millibus Latinorū in ciuitatem acceptis. quibus, ut iungeretur Palatio Auentinum, ad Murtiæ datę sedes. Ianiculum quoq; adiectum, non inopia loci, sed nequando ea arx hostium esset. id non muro solum, sed etiam ob cōmoditatem itineris ponte Sublicio, tum primum in Tyberi facto, coniungi urbi placuit. Quiritium quoq; fossa, haud paruum munimentum à planioribus aditu locis, Anci regis opus est. Ingenti incremento rebus auctis, cum in tanta multitudine hominum, discrimine recte an perperam facti confuso, facinora clandestina fierent, carcer ad terrorem increscentis audaciæ media urbe imminens foro ædificatur. nec urbs tantum hoc rege creuit, sed etiam ager finesq;: sylua Mæsia Veientibus adempta, usq; ad mare imperiū prolatum: & in ore Tyberis Hostia urbs condita, salinæ circa factæ: egregieq; rebus bello gestis, ædes Iouis Feretrij amplificata. Anco regnante Lucumo uir impiger, ac diuitijs potens Romam commigrauit, cupidine maxime ac spe magni honoris, cuius adipiscendi Tarquinijs (nam ibi quoq; peregrina stirpe oriundus erat) facultas non fuerat. Demarati Corinthij filius erat. qui ob seditiones domo profugus cum Tarquinijs forte cōsedisset, uxore ibi ducta duos filios genuit. nomina his Lucumo, atque Aruns fuerunt. Lucumo superfuit patri bonorū omniū hæres: Aruns prior quàm pater moritur, uxore grauida relicta. nec diu manet superstes filio pater. qui cum ignorans nurum uentrem ferre, immemor in testando nepotis decessisset, puero post aui mortem in nullam sortem bonorum nato ab inopia Egerio inditum nomen. Lucumoni contra omnium hæredi bonorum cum diuitiæ iam animos facerent, auxit ducta in matrimonium Tanaquil, summo loco nata, & quæ haud facile ijs, in quibus nata erat, humiliora sineret. ea cum innupsisset, spernentibus Hetruscis Lucumonem exule aduena ortum, ferre indignitatem nō potuit. oblitaq; ingenitæ erga patriam charitatis, dummodo uirum honoratū uideret, cōsilium migrandi ab Tarquinijs cepit.

Roma

Roma eſt ad id potiſſimũ uiſa. In nouo populo, ubi omnis repentina atq; ex uirtute nobilitas ſit, futurum locũ forti ac ſtrenuo uiro. regnaſſe Tatium Sabinũ: accerſitum in regnũ Numam à Curibus: & Ancum Sabina matre ortum nobilemq; una imagine Numæ eſſe. facile perſuadet, ut cupido honorum, & cui Tarquinij materna tantum patria eſſet. Sublatis itaq; rebus cõmigrant Romam. Ad Ianiculum forte uentum erat. ibi ei carpento ſedenti cum uxore aquila ſuſpenſis demiſſa leniter alis pileum aufert: ſuperq; carpentum cum magno clangore uolitans rurſus uelut miniſterio diuinitus miſſa capiti apte reponit: inde ſublimis abijt. accepiſſe id augurium læta dicitur Tanaquil, perita, ut uulgo Hetruſci, cœleſtium prodigiorum mulier. excelſa & alta ſperare complexa uirum iubet. eam alitem ea regione cœli & eius dei nuntiam ueniſſe: circa ſummum culmen hominis auſpicium feciſſe: leuaſſe humano ſuperpoſitum capiti decus, ut diuinitus eidem redderet. Has ſpes cogitationeſq; ſecum portantes urbem ingreſſi ſunt: domicilioq; ibi comparato, L. Tarquinium Priſcum edidere nomẽ. Iam & Romanis conſpicuum eum nouitas diuitiæq; faciebant: & ipſe quoq; fortunam benigno alloquio, comitate inuitandi, beneficijſq; quos poterat ſibi conciliando, adiuuabat: donec in regiam quoq; de eo fama perlata eſt. notitiamq; eam breui apud regem, liberaliter dextreq; obeundo officia, in familiaris amicitiæ adduxerat iura: ut publicis pariter, ac priuatis conſilijs bello domiq; intereſſet: & per omnia expertus, poſtremo tutor etiam liberis regis teſtamento inſtitueretur.

Regnauit Ancus annos quatuor & uiginti, cuilibet ſuperiorũ regum belli paciſq; & artibus & gloria par. Iam filij prope puberem ætatem erãt. eo magis Tarquinius inſtare: ut quamprimum comitia regi creando fierent: quibus indictis, ſub tempus pueros uenatum ablegauit. iſq; primus & petiſſe ambitioſe regnum, & orationem dicitur habuiſſe ad cõciliandos plebis animos compoſitã. Cum ſe non rem nouam petere: quippe qui non primus, quod quiſq; indignari mirariúe poſſet, ſed tertius Romæ peregrinus regnum affectet. & Tatium non ex peregrino ſolum, ſed etiam ex hoſte regem factum. & Numam ignarum urbis, non petentem in regnum ultro accitum. ſe ex quo ſui potens fuerit, Romam cum coniuge ac fortunis omnibus commigraſſe. maiorem partem ætatis eius, qua ciuilibus officijs funguntur homines, Romæ ſe quàm in uetere patria uixiſſe. domi militiæq; ſub haud pœnitendo magiſtro, ipſo Anco rege, Romana ſe iura, Romanos ritus didiciſſe. obſequio & obſeruantia in regem cum omnibus, benignitate erga alios cum rege ipſo certaſſe. Hæc eum haud falſa memorantem ingenti conſenſu populus Romanus regnare iuſſit. ergo uirum cętera egregium, ſecuta, quam in petendo habuerat, etiam regnante ambitio eſt. nec minus regni ſui firmãdi, q; augendæ reip. memor, centum in patres legit: qui deinde minorum gentiũ ſunt appellati: factio haud dubia regis, cuius beneficio in curiam uenerant. Bellum primum cum Latinis geſſit. & oppidum ibi Appiolas ui cepit: prædaq; inde maiore q; quanta belli fama fuerat, reuecta, ludos opulẽtius inſtructiuſq; quàm priores reges fecit. Tum primum circo, qui nũc maximus dicitur, deſignatus locus eſt. loca diuiſa patribus, equitibuſq;, ubi ſpectacula ſibi quiſq; facerent: fori appellati. Spectauere, furcis duodenos ab terra ſpectacula alta ſuſtinentibus pedes. ludicrum fuit equi, pugileſq; ex Hetruria maxime acciti. ſolennes deinde annui manſere ludi, Romani Magniq; uarie appellati. ab eodem rege & circa forum priuatis ædificanda diuiſa ſunt loca: porticus, tabernæq; factæ. muro quoq; lapideo circũdare urbem parabat, cum Sabinum bellum cœptis interuenit. adeoq; ea ſubita res fuit, ut prius Anienem tranſirent hoſtes, quàm obuiam ire, ac prohibere exercitus Romanus poſſet. itaq; trepidatum Romæ eſt. & primo dubia uictoria magna utrinq; cæde pugnatum eſt. reductis deinde in caſtra hoſtiũ copijs, datoq; ſpatio Romanis ad comparandum deintegro bellum, Tarquinius equitem maxime ſuis deeſſe uiribus ratus, ad Ramnenſes, Titienſes, Luceres, quas centurias Romulus ſcripſerat: addere alias conſtituit, ſuoq; inſignes relinquere nomine. id quia inaugurato Romulus fecerat: negare Accius Nauius inclytus ea tempeſtate augur, neq; mutari, neq; nouum cõſtitui, niſi aues addixiſſent, poſſe. ex eo ira regi mota. eludenſq; artem (ut ferunt) agedum, inquit, diuine tu, inaugura: fieri ne poſſit, quod nunc ego mente concipio. cum ille in augurio rem expertus profecto futuram dixiſſet: atqui hoc animo agitaui, inquit: te nouacula cotem diſciſſurũ. cape hæc, & perage

quod aues tuæ fieri posse portendunt. Tum illum haud cunctanter discidisse cotem ferunt. Statua Accij capite uelato, quo in loco res acta est, in comitio in gradibus ipsis ad læuam curiæ fuit. cotem quoq; eodem loco sitam fuisse memorãt, ut esset ad posteros miraculi eius monimentum. augurijs certe, sacerdotioq; augurum tantus honos accessit, ut nihil belli, domiq; postea, nisi auspicato gereretur, concilia populi, exercitus uocati, summa rerũ, ubi aues nõ admisissent, dirimerentur. Neq; tum Tarquinius de equitum centurijs quicquam mutauit, numero tantum alterũ adiecit, ut mille & trecenti equites in tribus centurijs essent. posteriore modo sub hisdem nominibus, qui additi erant, appellati sunt. quas nunc, quia geminatæ sunt, sex uocant centurias. Hac parte copiarum aucta, iterum cum Sabinis confligitur. sed prȩterquam quod uiribus creuerat Romanus exercitus, ex occulto etiam additur dolus, missis qui magnam uim lignorum in Anienis ripa iacentem, ardentem in flumen conijcerent: uentoq; iuuante accensa ligna, & pleraque in ratibus impacta sublicis cum hærerent, pontem incendunt. ea quoq; res in pugna terrorem attulit Sabinis, effusis eadem fugam impedijt. multiq; mortales, cum hostem effugissent, in flumine ipso periere. quorum fluitantia arma ad urbem cognita in Tyberi, prius penè, quàm nuntiari posset, insignem uictoriam fecere. Eo prælio prȩcipua equitum gloria fuit. utrinq; ab cornibus positos, cum iam pelleretur media peditum suorum acies, ita incurrisse ab lateribus ferunt, ut non sisterent modo Sabinas legiones ferociter instantes cedentibus, sed subito in fugam auerterent. montes effuso cursu Sabini petebant, & pauci tenuere. maxima pars, ut ante dictum est, ab equitibus in flumen acti sunt. Tarquinius instandum perterritis ratus, præda, captiuisq; Romam missis, spolijs hostium (uotũ id Vulcano erat) ingenti cumulo accensis, pergit porrò in agrum Sabinum exercitum inducere. & quanquam male gesta res erat, nec gesturos melius sperare poterant: tamẽ quia consulendi res nõ dabat spatium, iere obuiam Sabini tumultuario milite. iterumq; ibi fusi perditis iam propè rebus pacẽ petiere. Collatia, & quicquid circa Collatiam agri erat, Sabinis ademptũ. Egerius (fratris hic filius erat regis) Collatiæ in præsidio relictus. deditosq; Collatinos ita accipio, eamq; deditionis formulam esse. Rex interrogauit. Estis'ne uos legati oratoresq; missi à populo Collatino, ut uos, populumq; Collatinum dederetis? Sumus. Est'ne populus Collatinus in sua potestate? Est. Deditis'ne uos, populumq; Collatinum, urbem, agros, aquam, terminos, delubra, utensilia, diuina humanaq; omnia, in meam populiq; Romani ditionẽ? Dedimus. Et ego recipio. Bello Sabino perfecto, Tarquinius triumphãs Romam redijt. inde priscis Latinis bellum fecit. ubi nusquam ad uniuersæ rei dimicationem uentum est. ad singula oppida circunferendo arma nomen omne Latinum domuit. Corniculũ, Ficulnea uetus, Camena, Crustumerium, Ameriola, Medullia, Nomentum, hæc de priscis Latinis, aut qui ad Latinos defecerant, capta oppida. Pax deinde facta. Maiore inde animo pacis opera inchoata, quàm quanta mole gesserat bella, ut nõ quietior populus domi esset, quàm militiȩ fuisset. nam & muro lapideo, cuius exordium operis Sabino bello turbatum erat, urbem, quã nondũ munierat, cingere parat: & infima urbis loca circa forum, aliasq; interiectas collibus conualles, quia ex planis locis haud facile euehebant aquas, cloacis è fastigio in Tyberim ductis siccat: & aream ad ædem in Capitolio Iouis, quam uouerat bello Sabino, iam præsagiente animo futuram olim amplitudinem loci, occupat fundamentis. Eo tempore in regia prodigium uisu euentuq; mirabile fuit. Puero dormienti, cui Seruio Tullio nomẽ fuit, caput arsisse ferunt multorum in conspectu: plurimo igitur clamore inde ad tantæ rei miraculum orto excitum regem. & cum quidam familiarium aquam ad restinguendum ferret, ab regina retentum: sedatoq; iam tumultu, moueri uetuisse puerum, donec sua sponte experrectus esset. mox cum somno & flammam abijsse. Tum abducto in secretum uiro Tanaquil. Vides'ne tu puerum hunc, inquit, quem tam humili cultu educamus? scire licet hunc lumen quondam rebus nostris dubijs futurũ, præsidiumq; regiæ afflictæ. proinde materiẽ ingentis publice priuatimq; decoris omni indulgentia nostra nutriamus. inde puerum liberùm loco cœptũ haberi, erudiriq; artibus, quibus ingenia ad magnæ fortunæ cultũ excitantur. Euenit facile, quod dijs cordi esset. iuuenis euasit uere indolis regiæ. nec, cũ quæreretur gener Tarquinio, quisquam Romanæ iuuentutis ulla arte conferri potuit

tuit. filiamq; ei suam rex despondit. Hic quacunq; de causa tantus illi honos habitus credere prohibet serua natum eum, paruumq; ipsum seruisse. eorum magis sententiæ sum, qui Corniculo capto Seruij Tullij, qui princeps in illa urbe fuerat, grauidam uiro occiso uxorem, cũ inter reliquas captiuas cognita esset, ob unicam nobilitatem ab regina Romana prohibitam ferunt seruitio partum Romæ edidisse Prisci Tarquinij domo. inde tanto beneficio, & inter mulieres familiaritatem auctam, & puerum in domo à paruo eductum in charitate, atq; honore fuisse. fortunam matris, quod capta patria in hostium manus uenerit, ut serua natus crederetur, fecisse. Duodequadragesimo fermè anno, ex quo regnare cœperat Tarquinius, nõ apud regem modo, sed apud patres plebemq; longe maximo honore Seruius Tullius erat. Tum Anci filij duo etsi antea semp pro indignissimo habuerãt, se patrio regno tutoris fraude pulsos, regnare Romæ aduenam, nõ modo uicinæ, sed ne Italicæ quidem stirpis: tum impensius his indignitas crescere, si ne ab Tarquinio quidem ad se rediret regnum, sed præceps inde porrò ad seruitia caderet: ut in eadem ciuitate post centesimum ferè annum, quàm Romulus deo prognatus, deus ipse tenuerit regnũ, donec in terris fuerit, id seruus serua natus possideat. tum cõmune Romani nominis, tum præcipue id domus suæ dedecus fore, si Anci regis uirili stirpe salua, nõ modo aduenis, sed seruis etiam regnum Romæ pateret. ferro igitur eam arcere cõtumeliam statuunt. sed & iniuriæ dolor in Tarquinium ipsum magis, quam in Seruium eos stimulabat: & quia grauior ultor cædis, si superesset, rex futurus erat, quàm priuatus: tum Seruio occiso, quemcunq; alium generum delegisset, eundem regni hæredem facturus uidebatur. ob hæc ipsi regi insidię parantur. Ex pastoribus duo ferocissimi delecti ad facinus, quibus consueti erant uterq; agrestibus ferramentis, in uestibulo regiæ quàm potuere tumultuosissime specie rixæ in se omnes apparitores regios cõuertunt. inde cũ ambo regem appellarent, clamorq; eorum penitus in regiam peruenisset, uocati ad regem pergunt. primo uterque uociferari, & certatim alter alteri obstrepere. coerciti ab lictore, & iussi in uicem dicere, tandem obloqui desistunt. unus rem ex composito orditur. dum intentus in eum se rex totus auerteret, alter elatam securim in caput deiecit: relictoq; in uulnere telo, ambo se foras ejciũt. Tarquinium moribundum cum qui circa erant excepissent, illos fugientes lictores comprehendũt. clamor inde, concursusq; populi, mirantium quid rei esset. Tanaquil inter tumultum claudi regiam iubet, arbitros ejcit: simul quæ curando uulneri opus sunt, tanquam spes subesset, sedulo comparat: simul, si destituat spes, alia præsidia molitur. Seruio propere accito cum penè exanguem uirum ostendisset, dextram tenens, orat, ne inultam mortem soceri, ne socrũ inimicis ludibrio esse sinat. tuum est, inquit, Serui, si uir es, regnum, nõ eorum qui alienis manibus pessimum facinus fecere. erige te, deosq; duces sequere, qui clarum hoc fore caput diuino quondam circunfuso igni portenderunt. nunc te illa cœlestis excitet flamma. nunc expergiscere uere. & nos peregrini regnauimus: qui sis, nõ unde natus sis, reputa. si tua te subita consilia torpent, at tu mea consilia sequere. Cũ clamor impetusq; multitudinis uix sustineri posset, ex superiore parte ędium per fenestras in Nouam uiam uersas (habitabat enim rex ad Iouis Statoris) populum Tanaquil alloquitur. Iubet bono animo esse. sopitum fuisse regem subito ictu, ferrum haud alte in corpus descendisse: iam ad se redisse, inspectum uulnus absterso cruore, omnia salubria esse. confidere propediem ipsum eos uisuros. Interim Seruio Tullio iubere populũ dicto audientem esse: eum iura redditurũ, obiturumq; alia regis munia. Seruius cum trabea & lictoribus prodit: ac sede regia sedens alia decernit, de alijs consulturũ se regem esse simulat. Itaq; per aliquot dies, cũ iam expirasset Tarquinius, celata morte per speciem alienę fungendæ uicis, suas opes firmauit. tum demũ palàm facta ex comploratione in regia orta, Seruius pręsidio firmo munitus, primus iniussu populi uoluntate patrũ regnauit. Anci liberi iam tum comprehensis sceleris ministris, ut uiuere regem, & tantas esse opes Seruij nuntiatũ est, Suessam Pometiam exulatũ ierant. Nec iam publicis magis cõsilijs Seruius quàm priuatis munire opes. & ne qualis Anci liberũm animus aduersus Tarquiniũ fuerat, talis aduersus se Tarquinij liberúm esset, duas filias iuuenibus regijs, Lucio atq; Arũti Tarquinijs, iungit. nec rupit tamẽ fati necessitatẽ humanis cõsilijs, quin inuidia regni etiam inter domesticos infida omnia atq; infesta faceret.

Peropportune ad præsentis quietem status bellum cum Veientibus(iam enim induciæ exierant)aliisq; Hetruscis sumptū.in eo bello,& uirtus,& fortuna enituit Tullij.fusoq; ingenti hostium exercitu haud dubius rex,seu patrū,seu plebis animus periclitaretur,Romam rediit.aggrediturq; inde pacis longe maximū opus,ut quemadmodū Numa diuini autor iuris fuisset, ita Seruium conditorem omnis in ciuitate discriminis, ordinumq;, quibus inter gradus dignitatis,fortunæq; aliquid interlucet,posteri fama ferrent. Censum enim instituit,rem saluberrimam tanto futuro imperio:ex quo belli,pacisq; munia non uiritim,ut ante,sed pro habitu pecuniarum fierent.tum classes,centuriasq;, & hūc ordinem ex censu descripsit, uel paci decorū, uel bello. Ex ijs,qui centū millium æris,aut maiorem censum haberent, LXXX confecit centurias,quadragenas seniorū,ac iuniorum. prima classis omnes appellati.seniores, ad urbis custodiam ut præsto essent:iuuenes,ut foris bella gererent.arma his imperata,galea, clypeus,ocreæ,lorica,omnia ex ære,hæc ut tegumenta corporis essent.tela in hostē, hastaq; & gladius. additæ huic classi duæ fabrūm centuriæ, quæ sine armis stipendia facerent. datum munus, ut machinas in bello ferrent.Secunda classis intra centum usq; ad quinq; & septuaginta millium censum instituta.& ex his senioribus,iunioribusq; uiginti conscriptæ centuriæ.arma imperata, scutum pro clypeo, & præter loricam omnia eadem. Tertiæ classis in quinquaginta millium censum esse uoluit. totidem centuriæ & hæ, eodemq; discrimine ætatum factæ : nec de armis quicquam mutatum, ocreæ tantū ademptæ.In quarta classe census quinq; & uiginti millium, totidem centuriæ factæ:arma mutata,nihil præter hastam & uerutum datum . Quinta classis aucta,centuriæ triginta factæ.fundas, lapidesq; missiles hi secum gerebant. in his accensi cornicines,tibicinesq; in tres centurias distributi.undecim millibus hęc classis censebatur.Hoc minor census reliquam multitudinem habuit.Inde una centuria facta est immunis militia.Ita pedestri exercitu ornato,distributoq;,equitum ex primoribus ciuitatis XII scripsit centurias. sex item alias centurias,tribus ab Romulo institutis,sub ijsdem,quibus inauguratæ erant, nominibus fecit.ad equos emendos dena millia æris ex publico data:& quibus equos alerent, uiduæ attributæ,quæ bina millia æris in annos singulos penderēt. Hæc omnia in dites à pauperibus inclinata onera.Deinde est honos additus.non enim, ut ab Romulo traditum cæteri seruauerant reges,uiritim suffragium eadem ui,eodemq; iure promiscue omnibus datum est:sed gradus facti,ut neq; exclusus quisquam suffragio uideretur,& uis omnis penes primores ciuitatis esset.equites enim uocabantur primi, LXXX inde primæ classis centuriæ primū peditum uocabantur. ibi si uariaret, quod raro incidebat,ut secundæ classis uocarentur: nec ferè unquam infra ita descenderent,ut ad infimos peruenirent.Nec mirari oportet,hunc ordinem,qui nunc est,post expletas quinq; & XXX tribus,duplicato earum numero, centurijs iuniorum, seniorumq; ad institutam ab Seruio Tullio summam non conuenire.quadrifariam enim urbe diuisa regionibus,collibusq;,quę habitabantur partes,tribus eas appellauit,ut ego arbitror, ab tributo.nam eius quoq; æqualiter ex censu cōferendi ab eodem inita ratio est.neq; hæ tribus ad centuriarum distributionem numerumq; quicquam pertinuere. Censu perfecto,quem maturauerat metu legis de incensis latæ,cum uinculorū minis mortisq;:edixit,ut omnes ciues Romani equites, peditesq; in suis quisque centurijs in campo Martio prima luce adessent. ibi instructum exercitum omnem suouetaurilibus lustrauit. idq; conditum lustrum appellatum, quia in censendo finis factus est.Milia LXXX eo lustro ciuium censa dicuntur. Adijcit scriptorum antiquissimus Fabius Pictor:eorum, qui ferre arma possent, eum numerū fuisse. Ad eam multitudinem urbs quoq; amplificanda uisa est.addit duos colles, Quirinalem, Viminalemq;. inde deinceps auget Esquilias: ibiq; ipse, ut loco dignitas fieret, habitat.aggere, & fossis,& muro urbem circundat:ita pomœrium profert. Pomœrium uerbi uim solam intuentes postmœnium interpretantur esse.est autē magis circa murum locus,quem in condendis urbibus quondam Hetrusci, quà murum ducturi erant, certis circa terminis inaugurato consecrabant:ut neq; interiore parte ædificia mœnibus continuarentur,quæ nunc uulgo etiam coniungunt,& extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli.hoc spatium,quod neq; habitari,neq; arari fas erat,nō magis q̃ post murū esset,quàm quod murus post id,pomœrium Ro

mani

mani appellarunt. & in urbis incremento ſemper, quantum mœnia proceſſura erant, tantũ termini hi conſecrati proferebantur. Aucta ciuitate magnitudine urbis, formatis omnibus domi & ad belli & ad pacis uſus, ne ſemper armis opes acquirerentur, conſilio augere imperiũ conatus eſt, ſimul & aliquod addere urbi decus. Iam tum erat inclytum Dianæ Epheſiæ fanum, id cõmuniter à ciuitatibus Aſiæ factum fama ferebat. Cum conſenſum, deosq; cõſociatos laudaret mire Seruius inter proceres Latinorum, cum quibus publice priuatimq; hoſpitia amicitiasq; de induſtria iunxerat, ſæpe iterando eadem, perpulit tandem, ut Romæ fanum Dianę populi Latini cum populo Romano facerent. ea erat confeſſio, caput rerum Romam eſſe: de quo toties armis certatum fuerat. id quanquam omiſſum iam ex omnium cura Latinorum ob rem toties infeliciter tentatam armis, uidebatur, uni ſe ex Sabinis fors dare uiſa eſt priuato cõſilio imperij recuperandi. Bos in Sabinis nata cuidam patrifamiliæ dicitur miranda magnitudine ac ſpecie. fixa per multas ætates cornua in ueſtibulo templi Dianæ monumentum ei fuere miraculo. habita, ut erat, res prodigij loco eſt. & cecinere uates, cuius ciuitatis eam ciuis Dianæ immolaſſet, ibi fore imperium. idq; carmẽ peruenerat ad antiſtitem fani Dianæ. Sabinus, ut primũ apta dies ſacrificio uiſa eſt, bouem Romam actam deducit ad fanum Dianæ, & ante aram ſtatuit. Ibi antiſtes Romanus, cum eum magnitudo uictimę celebrata fama mouiſſet, memor reſponſi, Sabinũ ita alloquitur. Quidnam tu hoſpes paras, inquit, inceſte ſacrificium Dianæ facere? quin tu ante uiuo perfunderis flumine? infima ualle præfluit Tyberis. Religione tactus hoſpes, qui omnia, ut prodigio reſponderet euentus, cuperet rite facta, extemplo deſcendit ad Tyberim. interea Romanus immolat Dianæ bouem. id mire gratum regi, atq; ciuitati fuit. Seruius, quanquam iam uſu haud dubie regnum poſſederat, tamen quia interdum iactari uoces à iuuene Tarquinio audiebat, ſe iniuſſu populi regnare, conciliata prius uoluntate plebis, agro capto ex hoſtibus uiritim diuiſo, auſus eſt ferre ad populum, uellent, iuberent ne ſe regnare. tantoq; conſenſu, quanto haud quiſquam alius ante, rex eſt declaratus. neq; ea res Tarquinio ſpem affectandi regni minuit. imò eo impenſius, quia de agro plebis aduerſum patrum uoluntatem ſenſerat agi, criminandi Seruij apud patres, creſcendiq; in curia ſibi occaſionem datam ratus eſt, & ipſe iuuenis ardentis animi, & domi uxore Tullia inquietum animum ſtimulante, Tulit enim & Romana regia ſceleris tragici exemplum, ut tædio regum maturior ueniret libertas, ultimumq; regnum eſſet, quod ſcelere partum foret. Hic L. Tarquinius Priſci Tarquinij regis filius nepos ue fuerit, parum liquet: pluribus tamen autoribus filium crediderim. fratrem habuerat Aruntem Tarquinium, mitis ingenij iuuenem. His duobus, ut ante dictum eſt, duæ Tulliæ regis filiæ nupſerant, & ipſæ longe diſpares moribus. Forte ita inciderat, ne duo uiolenta ingenia matrimonio iungerentur, fortuna credo populi Romani, quo diuturnius Seruij regnum eſſet, conſtituiq; ciuitatis mores poſſent. Angebatur ferox Tullia nihil materiæ in uiro neque ad cupiditatem, neque ad audaciam eſſe. tota in alterum uerſa Tarquinium, eum mirari, eum uirum dicere, ac regio ſanguine ortum: ſpernere ſororem, quod uirum nacta muliebri ceſſaret audacia. Contrahit celeriter ſimilitudo eos, ut ferè fit malum malo aptiſsimum. ſed initium turbandi omnia à fœmina ortum eſt. ea ſecretis uiri alieni aſſuefacta ſermonibus, nullis uerborum contumelijs parcere de uiro ad fratrem, de ſorore ad uirum: & ſe rectius uiduam, & illum cœlibem futurum fuiſſe contendere, quàm cum impari iungi, ut elangueſcendum aliena ignauia eſſet. ſi ſibi eum, quo digna eſſet, dij dediſſent uirum, domi ſe propediem uiſuram regnum fuiſſe, quod apud patrem uideat. celeriter adoleſcentem ſuæ temeritatis implet. Aruns Tarquinius, & Tullia minor propè continuatis funeribus cum domos uacuas nouo matrimonio feciſſent, iunguntur nuptijs magis non prohibente Seruio, quàm approbante. Tum uero in dies infeſtior Tullij ſenectus, infeſtius cœpit regnum eſſe. iam enim ab ſcelere ad aliud ſpectare mulier ſcelus: nec nocte, nec interdiu uirum conquieſcere pati, ne gratuita præterita parricidia eſſent. Non ſibi defuiſſe cui nupta diceretur, nec cum quo tacita ſeruiret. defuiſſe qui ſe regno dignum putaret, qui meminiſſet ſe eſſe Priſci Tarquinij filium, qui habere quàm ſperare regnum mallet. ſi tu is es, cui nuptam eſſe me arbitror, & uirum, & regem appello. ſin minus, eo nunc peius mutata eſt res, quod iſtic

cum

cum ignauia est scelus. quin accingeris? non tibi ab Corintho, nec ab Tarquinijs, ut patri tuo, peregrina regna moliri necesse est. dij te penates, patrijque, & patris imago, & domus regia, & in domo regale solium, & nomen Tarquinium creat, uocatque regem. aut si ad hæc parum est animi, quid frustraris ciuitatem? quid te ut regium iuuenem conspici sinis? facesse hinc Tarquinios, aut Corinthum: deuoluere retro ad stirpem, fratri similior quàm patri. His alijsque increpando iuuenem instigat. nec conquiescere ipsa potest: si, cum Tanaquil peregrina mulier tantum moliri potuisset animo, ut duo continua regna, uiro, ac deinceps genero dedisset: ipsa regio semine orta nullum momentum in dando adimendoque regno faceret. His muliebribus instinctus furijs Tarquinius, circumire & prehensare minorum maxime gentiũ patres, admonere paterni beneficij, ac pro eo gratiam repetere: allicere donis iuuenes: tum de se ingentia pollicendo, tum regis criminibus omnibus locis crescere. Postremo ut iam agendæ rei tempus uisum est: stipatus agmine armatorum in forum irrupit. inde omnibus perculsis pauore, in regia sede pro curia sedens, patres in curiam per præconem ad regem Tarquinium citari iussit. Conuenere extemplo, alij iam ante ad hoc præparati, alij metu: ne non uenisse fraudi esset: nouitate ac miraculo attoniti, etiam de Seruio actum rati. Ibi Tarquinius maledicta ab stirpe ultima orsus. Seruum, seruaque natum post mortem indignam parentis sui, non interregno, ut antea, inito, non comitijs habitis, non per suffragium populi, non autoribus patribus, muliebri dolo regnum occupasse. ita natum, ita creatum regem fautorem infimi generis hominũ, ex quo ipse sit, odio alienæ honestatis ereptum primoribus agrum sordidissimo cuique diuisisse: omnia onera, quæ communia quondam fuerint, inclinasse in primores ciuitatis: instituisse censum: ut insignis ad inuidiam locupletiorum fortuna esset, & parata, ubi uellet, egentissimis largiretur. Huic orationi Seruius cum interuenisset, trepido nuntio excitatus: extemplo à uestibulo curiæ magna uoce, Quid hoc, inquit, Tarquini rei est? qua tu audacia me uiuo uocare ausus es patres? aut in sede considere mea? Cum ille ferociter ad hæc. se patris sui tenere sedem, multo quàm seruum potiorem filium regis regni hæredem: satis illum diu per licentiã eludentem insultasse dominis. Clamor ab utriusque fautoribus oritur, & cõcursus populi fiebat in curiam: apparebatque regnaturum, qui uicisset. Tum Tarquinius necessitate iam etiam ipsa cogente ultima audere, multo & ætate, & uiribus ualidior medium arripit Seruiũ: elatumque è curia in inferiorem partem per gradus deijcit. inde ad cogendum senatum in curiam redit. fit fuga regis apparitorum, atque comitum. ipse propè exanguis cum semianimis regio comitatu domum se reciperet: peruenissetque ad summũ Cyprium uicum: ab ijs, qui missi ab Tarquinio fugientem consecuti erant, interficitur. Creditur, quia non abhorret à cætero scelere: admonitu Tulliæ id factum. carpento certe, id quod satis constat, in forum inuecta, nec reuerita cœtum uirorum, euocauit uirum è curia: regemque prima appellauit. à quo facessere iussa ex tanto tumultu, cum se domum reciperet: peruenissetque ad summum Cyprium uicum, ubi Dianium nuper fuit: flectente carpentum dextra in uirbium cliuum, ut in collem Esquiliarum eueheretur, restitit pauidus, atque inhibuit frenos is, qui iumenta agebat, iacentemque dominæ Seruium trucidatum ostendit. fœdum, inhumanumque inde traditur scelus. monumentoque locus est: Sceleratum uicum uocant: quo amens agitantibus furijs sororis, ac uiri, Tullia per patris corpus carpentum egisse fertur: partemque sanguinis ac cædis paternæ cruento uehiculo, contaminata ipsa respersaque tulisse ad penates suos, uirique sui: quibus iratis malo regni principio similes propediem exitus sequerentur. Seruius Tullius regnauit annos quatuor & quadraginta: ita, ut bono etiam, moderatoque succedenti regi difficilis æmulatio esset. cæterum id quoque ad gloriam accessit: quod cum illo simul iusta, ac legitima regna occiderunt. Id ipsum tam mite, ac tam moderatum imperium, tamẽ quia unius esset, deponere eum in animo habuisse quidam autores sunt: ni scelus intestinum liberandæ patriæ consilia agitanti interuenisset. Inde L. Tarquinius regnare occepit, cui Superbo cognomen facta indiderunt: quia socerum gener sepultura prohibuit, Romulũ quoque insepultum perisse dictitans: primoresque patrum, quos Seruij rebus fauisse credebat, interfecit. cõscius deinde male quęrẽdi regni ab seipso aduersus se exẽplũ capi posse, armatis corpus circumsepsit. neque enim ad ius regni quicquam pręter uim habebat: ut qui

ut qui neq; populi iussu, neq; autoribus patribus regnaret. eò accedebat, ut in charitate ciuium nihil spei reponenti metu regnũ tutandum esset. quem ut pluribus incuteret, cognitiones capitalium rerum sine consilijs per se solus exercebat: perq; eam causam occidere, in exilium agere, bonis mulctare poterat non suspectos modo aut inuisos, sed unde nihil aliud, quàm prædam sperare posset. Ita patrum præcipue numero imminuto, statuit nullos in patres legere: quo contemptior paucitate ipsa ordo esset, minusq; per se nihil agi indignarentur. Hic enim regum primus traditum à prioribus morem de omnibus senatum consulendi soluit, domesticis consilijs rempublicam administrauit: bellum, pacem, fœdera, societates per se ipse cum quibus uoluit, iniussu populi ac senatus fecit diremitq;. Latinorum sibi maxime gentem conciliabat, ut peregrinis quoq; opibus tutior inter ciues esset. neque hospitia modo cum primoribus eorum, sed affinitates quoq; iungebat. Octauio Mamilio Thusculano: is longe princeps latini nominis erat, si famæ credimus, ab Vlysse deaq; Circe oriundus: ei Mamilio filiam nuptũ dat: perq; eas nuptias multos sibi cognatos, amicosq; eius conciliat. Iam magna Tarquinij autoritas inter Latinorum proceres erat, cum in diem certam ut ad lucum Ferentinæ conueniant, indicit. esse quæ agere de rebus cõmunibus uelit. Conueniunt frequentes prima luce. ipse Tarquinius diem quidẽ seruauit, sed pauloante quàm sol occideret, uenit. multa ibi toto die in concilio uarijs iactata sermonibus erant. Turnus Herdonius ab Aricia ferociter in absentem Tarquinium erat inuectus. Haud mirum esse, Superbo inditum Romæ cognomen (iam enim ita clàm quidam mussitantes, uulgo tamen eum appellabant) an quicq; superbius esse, quàm ludificari sic omne nomẽ latinũ? principibus longe ab domo excitis, ipsum, qui conciliũ indixerit, non adesse. tentari profecto patientiam, ut si iugum acceperint, obnoxios premat. cui enim non apparere, affectare eum imperium in Latinos? Quod si sui bene crediderint ciues, aut si creditum illud & non raptum parricidio sit: credere & Latinos. quanquam ne sic quidem alienigenæ deberent. sin suos eius pœniteat, quippe qui alij super alios trucidentur, exulatũ eant, bona amittant, quid spei melioris Latinis portendi? si se audiant, domum suam quenque inde abituros: neq; magis obseruaturos diem consilij, quàm ipse, qui indixerit, obseruet. Hæc, atq; alia eodem pertinentia seditiosus facinorosusq; homo, hisq; artibus opes domi nactus, cum maxime dissereret, interuenit Tarquinius. Is finis orationi fuit. Auersi omnes ad Tarquiniũ salutandum. Qui silentio facto, monitus à proximis ut purgaret se, quod id temporis uenisset, disceptatorem ait se sumptum inter patrem & filium, cura reconciliandi eos in gratiam, moratum esse. & quia ea res exemisset illum diem, postero die acturum, quæ cõstituisset. Ne id quidem ab Turno tulisse tacitum ferũt. dixisse enim, nullam breuiorem esse cognitionem, quàm inter patrem & filium, paucisq; transigi uerbis posse: ni pareat patri, habiturum infortunium esse. Hæc Aricinus in regem Romanum increpans ex concilio abijt. Quam rem Tarquinius aliquanto, quàm uidebatur, ægrius ferens, cõfestim Turno necem machinatur: ut eundem terrorem, quo ciuium animos domi oppresserat, Latinis inijceret. & quia pro imperio palàm interfici non poterat, oblato falso crimine insontem oppressit. per aduersæ factionis quosdam Aricinos seruum Turni auro corrupit, in diuersorium eius uim magnam gladiorum inferri clàm sineret. ea cum una nocte perfecta essent: Tarquinius pauloante lucem accitis ad se principibus Latinorum, quasi re noua perturbatus, moram suam hesternam uelut deorum quadam prouidentia illatam, ait saluti sibi atq; illis fuisse. ab Turno dici sibi & primoribus populorum parari necem, ut Latinorum solus imperium teneat. aggressurum fuisse hesterno die in concilio: dilatam rem esse, quod autor concilij abfuerit, quem maxime peteret. inde illam absentis insectationem esse natam, quod morando spem destituerit. non dubitare, si uera deferantur, quin prima luce ubi uentum in concilium sit, instructus cum coniuratorum manu, armatusq; uenturus sit. dici gladiorum ingentem numerum esse ad eum conuectum. id uanum nec'ne sit, extemplo sciri posse. rogare eos, ut inde secum ad Turnum ueniant. Suspectam fecit rem, & ingenium Turni ferox, & oratio hesterna, & mora Tarquinij, quod uidebatur ob eam differri cædes potuisse. Eunt inclinatis quidem ad credendum animis, tamen, nisi gladijs deprehensis, cætera uana existimaturi. ubi est eò uentum: Turnum ex somno excitatum

circumsistunt custodes: comprehēsisq; seruis, qui charitate domini uim parabant, cum gladij abditi ex omnibus locis diuerticuli protraherētur: enimuero manifesta res uisa, iniectæq; Turno catenæ: & confestim Latinorum concilium magno cum tumultu aduocatur. ibi tam atrox inuidia orta est, gladijs in medio positis, ut indicta causa nouo genere leti, deiectus ad caput aquæ Ferentinæ crate superne iniecta, saxisq; congestis mergeretur. Reuocatis deinde ad concilium Latinis Tarquinius, collaudatisq;, qui Turnum nouãtem res pro manifesto parricidio merita pœna affecissent, ita uerba fecit. Posse quidem se uetusto iure agere, quod cum omnes Latini ab Alba oriundi sint, in eo fœdere teneantur: quo ab Tullo res omnis albana cum colonis suis in Romanum cesserit imperium. cæterum se utilitatis id magis omnium causa censere, ut renouetur id fœdus: secundaq; potius fortuna populi Romani ut participes Latini fruantur, quàm urbium excidia, uastationesq; agrorum, quas Anco prius, patre deinde suo regnante perpessi sint, semper aut expectent aut patiantur. Haud difficulter persuasum Latinis: quanquam in eo fœdere superior Romana res erat. cæterum & capita nominis Latini stare, ac sentire cum rege uidebant: & Turnus sui cuiq; periculi, si aduersatus esset, recens erat documentum. Ita renouatum fœdus: indictumq; iunioribus Latinorum, ut ex fœdere die certa ad lucum Ferentinæ armati frequentes adessent. Qui ubi ad edictum Romani regis ex omnibus populis conuenere: ne ducem suum, néue secretum imperium, propriáue signa haberent, miscuit manipulos ex Latinis, Romanisq;: ut ex binis singulos faceret, binosq; ex singulis. ita geminatis manipulis, centuriones imposuit. Nec ut iniustus in pace rex, ita dux belli prauus fuit. quin ea arte æquasset superiores reges, ni degeneratum in alijs, huic quoq; decori obfecisset. Is primus Volscis bellum in ducentos amplius post suam ætatem annos mouit: Suessamq; Pometiam ex his ui cepit. ubi cum diuendita præda XL. talenta argenti, auriq; recepisset: concepit animo eam amplitudinem Iouis templi: quę digna deûm, hominumq; rege, quæ Romano imperio, quæ ipsius etiam loci maiestate esset. captiuã pecuniam in ædificationē eius templi seposuit. Excepit deinde eum lentius spe bellum: quo Gabios propinquam urbem nequicquam ui adortus, cum obsidendi quoq; urbē spes pulso à mœnibus adempta esset: postremo minime arte Romana, fraude ac dolo aggressus est. nam cum uelut posito bello fundamentis templi faciendis, alijsq; urbanis operibus intentum se esse simularet: Sextus filius eius, qui minimus ex tribus erat, transfugit ex composito Gabios, patris in se sæuitiam intolerabilem conquerens. Iam ab alienis in suos uertisse superbiam: & liberorum quoq; eum frequentiæ tædere, ut quam in curia solitudinem fecerit, domi quoq; faciat: ne quã stirpem, ne quem hæredem regni relinquat. se quidem inter tela & gladios patris elapsum, nihil usquam sibi tutum, nisi apud hostes L. Tarquinij credidisse. nam ne errarent, manere his bellum, quod positum simuletur: & per occasionem eum incautos inuasurum. Quod si apud eos supplicibus locus non sit, pererraturum se omne Latium: Volscosq; se inde, & Aequos, & Hernicos petiturũ: donec ad eos perueniat, qui à patrum crudelibus atq; impijs supplicijs tegere liberos sciant. forsitan etiam ardoris aliquid ad bellum armaq; se aduersus superbissimũ regem ac ferocissimum populum inuenturum. Cum, si nihil mouerentur, infensus ira porrò inde abiturus uideretur: benigne ab Gabinis excipitur. Vetant mirari, si qualis in ciues, qualis in socios, talis ad ultimum in liberos esset. in seipsum postremo sæuiturum, si alia desint. sibi uero gratum aduentum eius esse: futurumq; credere breui, ut illo adiuuante ab portis Gabinis sub Romana mœnia bellum transferatur. Inde in consilia publica adhiberi. ubi cum de alijs rebus assentire se ueteribus Gabinis diceret, quibus hæ notiores essent, ipse identidem belli autor esset, in eo sibi præcipuam prudentiam assumere: quod utriusq; populi uires nosset: sciretq; inuisam profecto superbiam regiam ciuibus esse, quam ferre ne liberi quidem potuissent. Ita cum sensim ad rebellandum primores Gabinorum incitaret, ipse cum promptissimis iuuenum prædatum, atq; in expeditiones iret, & dictis factisq; omnibus ad fallendum instructis uana accresceret fides, dux ad ultimum belli legitur. ibi cum inscia multitudine quid ageretur, prælia parua inter Romam Gabiosq; fierent, quibus plerunq; Gabina res superior esset: tum certatim summi infimiq; Gabinorum Sex. Tarquinium dono deûm sibi missum ducem credere. apud milites

uero

uero obeundo pericula ac labores,pariter prædam munifice largiendo, tanta charitate esse,ut
non pater Tarquinius potentior Romę quàm filius Gabijs esset. Itaq; postquam satis uirium
collectum ad omnes conatus uidebat: tum è suis unum sciscitatum Romam ad patrem mittit,
quidnam se facere uellet? quandoquidem ut omnia unus Gabijs posset,ei dij dedissent.Huic
nuntio,quia credo dubiæ fidei uidebatur, nihil uoce responsum est.rex uelut deliberabundus
in hortum ædium transit sequente nuntio filij.ibi inambulans tacitus summa papauerum capi
ta dicitur baculo decussisse. Interrogando expectandoq; responsum nuntius fessus, ut re im/
perfecta redit Gabios.quæ dixerit ipse,quæq; uiderit,refert.seu ira,seu odio,seu superbia insi/
ta ingenio,nullam eum uocem emisisse. Sexto ubi quid uellet parens,quid ue præciperet ta
citis ambagibus, patuit:primores ciuitatis,criminando alios apud populum,alios sua ipsos in
uidia opportunos interemit. multi palàm, quidam, in quibus minus speciosa criminatio erat
futura,clàm interfecti.patuit quibusdam nolentibus fuga, aut in exilium acti sunt. absentiũq;
bona iuxta atque interemptorum diuisa fuere. Largitionis inde prædæq; & dulcedine priuati
commodi,sensus malorum publicorum adimi,donec orba consilio auxilioq; Gabina res regi
Romano sine ulla dimicatione in manum traditur. Gabijs receptis Tarquinius pacem cum
Æquorum gente fecit, fœdus cum Thuscis renouauit. Inde ad negotia urbana animum con/
uertit.quorum erat primum, ut Iouis templum in monte Tarpeio monumentum regni sui nõ
minisq; relinqueret. Tarquinios reges ambos, patrem uouisse,filium perfecisse. & ut libera à
cæteris religionibus area esset tota Iouis templiq; eius quod inædificaretur, exaugurare fana
sacellaq; statuit: quæ aliquot ibi à Tatio rege primum in ipso discrimine aduersus Romulum
pugnæ uota, consecrata inaugurataq; postea fuerant. Inter principia condendi huius operis,
mouisse numen ad indicandam tanti imperij molem traditur deos.nam cum omnium sacello
rum exaugurationes admitterent aues, in Termini fano non addixere.idq; omen auguriũq;
ita acceptum est,non motam Termini sedem, unumq; eum deorum non euocatum sacratis si
bi finibus firma stabiliaq; cuncta portendere.Hoc perpetuitatis auspicio accepto,secutũ aliud
magnitudinem imperij portendens prodigium est.caput humanum integra facie aperiẽtibus
fundamenta templi dicitur apparuisse. quæ uisa species haud per ambages arcem eam impe/
rij,caputq; rerum fore portendebat. idq; ita cecinere uates,quiq; in urbe erãt,quosq; ad eam
rem consultandam ex Hetruria acciuerãt.Augebatur ad impensas regis animus. itaque pom/
ptinæ manubiæ,quæ perducendo ad culmen operi destinatæ erant,uix in fundamenta suppe
ditauere. Eo magis Fabio.præterquam quod antiquior est,crediderim XL ea sola talenta
fuisse,quàm Pisoni, qui XL millia pondo argẽti seposita in eam rem scribit. quam summam
pecuniæ neque ex unius tum urbis præda sperandam: & nullius ne horum quidem magnifi/
centiæ operum fundamenta non exuperaturam. Intentus perficiendo templo fabris undi/
que ex Hetruria accitis, non pecunia solum ad id publica est usus, sed operis etiam ex plebe.
qui cum haud paruus & ipse militiæ adderetur labor, minus tamen plebs grauabatur,se tem/
pla deûm exędificare manibus suis.quę posthac & ad alia ut specie minora,sic laboris aliquã/
to maioris traducebantur opera,foros in circo faciendos,cloacamq; maximam receptaculum
omnium purgamẽtorum urbis,sub terram agendam.quibus duobus operibus uix noua hæc
magnificentia quicquam adæquare potuit.His laboribus exercita plebe, quia & urbi multitu/
dinem,ubi usus non esset,oneri rebatur esse: & colonis mittendis occupari latius imperij fines
uolebat:Signiam Circeiosq; colonos misit,præsidia urbi futura terra mariq;.Hęc agenti por
tentum terribile uisum.anguis ex columna lignea elapsus cum terrorem fugamq; in regiam fe
cisset:ipsius regis nõ tam subito pauore perculit pectus,quàm anxijs impleuit curis. Itaq; cum
ad publica prodigia Hetrusci tantum uates adhiberentur, hoc uelut domestico exterritus ui/
su,Delphos ad maxime inclytum in terris oraculum mittere statuit.neq; responsa sortium ulli
alij cõmittere ausus, duos filios per ignotas ea tempestate terras, ignotiora maria in Gręciam
misit.Titus & Aruns profecti.comes his additus L.Iunius Brutus Tarquinia sorore regis na/
tus,iuuenis longe alius ingenio quàm cuius simulationem induerat. Is,cum primores ciuitatis
in quibus fratrem suum ab auunculo interfectum audisset: neque in animo suo quicquam re/

gi timendum, neque in fortuna cōcupiscendum relinquere statuit: contemptuq; tutus esse, ubi in iure parum præsidij esset. Ergo ex industria factus ad imitationem stultitiæ, cum se sua q; prædæ esse regi sineret, Bruti quoque haud abnuit cognomen: ut sub eius obtentu cognominis liberator ille populi Romani animus latens aperiretur tempore suo. Is tum ab Tarquinijs ductus Delphos ludibrium uerius quàm comes, aureum baculum inclusum corneo cauato ad id baculo tulisse donum Apollini dicitur, per ambages effigiem ingenij sui. Quò postquā uentum est, perfectis patris mādatis, cupido incessit animos iuuenum sciscitandi, ad quem eorum regnum Romanum esset uenturum. ex infimo specu uocem redditam ferunt: imperium summum Romæ habebit, qui uestrum primus ó iuuenes osculum matri tulerit. Tarquinij, ut Sextus, qui Romæ relictus fuerat, ignarus responsi expersq; imperij esset, rem summa ope taceri iubent. ipsi inter se uter prior cum Romam redisset, matri osculum daret, sorti permittunt. Brutus aliò ratus spectare pythicam uocem, uelut si prolapsus cecidisset, terram osculo contigit: scilicet quod ea communis mater omnium mortalium esset. Reditum inde Romam, ubi aduersus Rutulos bellum summa ui parabatur. Ardeam Rutuli habebant, gens ut in ea regione atque in ea ætate, diuitijs præpollens. eaq; ipsa causa belli fuit, quod rex Romanus tum ipse ditari exhaustus magnificentia publicorum operum, tum præda delinere popularium animos studebat, præter aliam superbiam regno infestos etiam, quod se in fabrorum ministerijs, ac seruili tādiu habitos opere ab rege indignabant. Tentata res est, si primo impetu capi Ardea posset. ubi id parum processit, obsidione munitionibusq; cœpti premi hostes. In ijs statiuis (ut fit) longo magis quam acri bello satis liberi commeatus erāt: primoribus tamen magis quàm militibus. regij quidem iuuenes interdum otium conuiuijs comessationibusq; inter se terebāt.

Forte potantibus his apud Sex. Tarquinium, ubi & Collatinus cœnabat Tarquinius Egerij filius, incidit de uxoribus mentio. suam quisque laudare miris modis. inde certamine accenso, Collatinus negat uerbis opus esse. paucis id quidem horis posse sciri, quantum cæteris præstet Lucretia sua. quin si uigor iuuentæ inest, conscendimus equos? inuisimusq; præsentes nostrarum ingenia? Idq; cuique spectatissimū sit: quod nec opinato uiri aduentu occurrerit oculis. incaluerant uino. age sanè, omnes citatis equis aduolant Romam. quò cum primis se intendentibus tenebris peruenissent, pergunt inde Collatiam: ubi Lucretiam haudquaquam ut regias nurus, quas in conuiuio luxuq; cum æqualibus uiderant tempus terentes, sed nocte sera deditam lanæ inter lucubrantes ancillas in medio ædium sedentem inueniunt. Muliebris certaminis laus penès Lucretiam fuit. adueniens uir Tarquinijq; excepti benigne. uictor maritus comiter inuitat regios iuuenes. ibi Sex. Tarquinium mala libido Lucretiæ per uim stuprandæ capit: tum forma, tum spectata castitas incitat. & tum quidem ab nocturno iuuenili ludo in castra redeunt. Paucis interiectis diebus, Sex. Tarquinius inscio Collatino cum comite uno Collatiam uenit. ubi exceptus benigne ab ignaris cōsilij, cum post cœnam in hospitale cubiculum deductus esset: amore ardens postquam satis omnia tuta circa, sopitiq; omnes uidebātur, stricto gladio ad dormientem Lucretiam uenit. sinistraq; manu mulieris pectore oppresso, tace Lucretia, inquit, Sex. Tarquinius sum. ferrum in manu est: moriere, si emiseris uocē. Cum pauida è somno mulier nullam opem, propè mortem imminentem uideret, tum Tarquinius fateri amorem, orare: miscere precibus minas: uersare in omnes partes muliebrem animum. ubi obstinatam uidebat, & ne mortis quidem metu inclinari, addit ad metum dedecus. cum mortua iugulatum seruum nudum positurum ait: ut in sordido adulterio necata dicatur. Quo terrore cum uicisset obstinatam pudicitiam uelut uictrix libido, profectusq; inde Tarquinius ferox expugnato decore muliebri esset: Lucretia mœsta tanto malo nuntium Romam eundem ad patrem Ardeamq; ad uirū mittit, ut cum singulis fidelibus amicis ueniant: ita facto maturatoq; opus esse, rem atrocē incidisse. Sp. Lucretius cū P. Valerio Volesi filio, Collatinus cum L. Iunio Bruto uenit: cum quo forte Romam rediens, ab nuntio uxoris erat conuentus. Lucretiam sedentem mœstam in cubiculo inueniunt. aduentu suorum lachrymæ obortæ. quærentiq́ue uiro satin' salue? minime, inquit. quid enim salui est mulieri amissa pudicitia? uestigia uiri alieni Collatine in lecto sunt tuo. cæterum corpus est tātum uiolatum, animus insons: mors

testis

teſtis erit. ſed date dextras fidemq́;, haud impune adultero fore. Sex. eſt Tarquinius, qui hoſtis pro hoſpite priore nocte ui armatus mihi ſibiq́;, ſi uos uiri eſtis, peſtiferum hinc abſtulit gaudium. Dant ordine omnes fidem: conſolantur ægram animi, auertendo noxam ab coacta in autorem delicti. mentem peccare non corpus: & unde conſilium abfuerit, culpam abeſſe. Vos, inquit, uideritis, quid illi debeatur: ego me & ſi peccato abſoluo, ſupplicio non libero: nec ulla deinde impudica Lucretiæ exemplo uiuet. Cultrum, quem ſub ueſte abditum habebat, eum in corde defigit: prolapſaq́; in uulnus moribunda cecidit. Conclamant uir paterque. Brutus illis luctu occupatis, cultrum ex uulnere Lucretiæ extractum manantem cruore præ ſe tenens, per hunc, inquit, caſtiſſimum ante regiam iniuriam ſanguinem iuro, uosq́; dij teſtes facio, me L. Tarquiniū Superbum cum ſcelerata coniuge, & omni liberorum ſtirpe, ferro, igni, quacunq; dehinc ui poſſim, exacturum: nec illos, nec alium quenquam regnare Romæ paſſurum. cultrum deinde Collatino tradit. inde Lucretio ac Valerio ſtupentibus miraculo rei, unde nouum in Bruti pectore ingenium. ut præceptum erat, iurant. totiq́; ab luctu uerſi in iram, Brutum iam inde ad expugnandum regnum uocantem ſequuntur ducem. Elatum domo Lucretiæ corpus in forum deferunt, concientq́; miraculo (ut fit) rei nouæ, atque indignitate homines. pro ſe quiſque ſcelus regium ac uim queruntur. mouet tum patris mœſtitia: tum Brutus caſtigator lachrymarum atque inertium querelarum, autorq́ue, quod uiros, quod Romanos deceret, arma capiendi aduerſus hoſtilia auſos. Ferociſſimus quiſque iuuenum cum armis uoluntarius adeſt: ſequitur & cætera iuuentus. inde pari præſidio relicto Collatiæ ad portas, cuſtodibusq́; datis, nequis eum motum regibus nuntiaret: cæteri armati duce Bruto Romā profecti. ubi eò uentum eſt, quacunq; incedit armata multitudo, pauorem ac tumultum facit. rurſus ubi anteire primores ciuitatis uident, quicquid ſit, haud temere eſſe rentur. nec minorē motum animorum Romæ tam atrox res facit, quàm Collatiæ fecerat. Ergo ex omnibus locis urbis in forum curritur. quò ſimul uentum eſt, præco ad tribunum celerum, in quo tum magiſtratu forte Brutus erat, populum aduocauit. Ibi oratio habita nequaquam eius pectoris ingenijq́ue, quod ſimulatum ad eam diem fuerat: de ui ac libidine Sex. Tarquinij, de ſtupro infando Lucretiæ & miſerabili cæde, de orbitate Tricipitini, cui morte filiæ cauſa mortis indignior ac miſerabilior eſſet. addita ſuperbia ipſius regis, miſeriæq́; & labores plebis in foſſas cloacasq́; exhauriendas demerſæ. Romanos homines uictores omnium circa populorum, opifices ac lapicidas pro bellatoribus factos. indigna Seruij Tullij regis memorata cædes: & inuecta corpori patris nefando uehiculo filia, inuocatiq́; ultores parentum dij. His atrocioribusq́; credo alijs, quæ præſens rerum indignitas haudquaquam relatu ſcriptoribus facilia ſubijcit, memorans, incenſam multitudinem perpulit, ut imperium regi abrogaret, exulesq́; eſſe iuberet L. Tarquinium cum coniuge ac liberis. ipſe iunioribus qui ultro nomina dabant lectis armatisq́;, ad concitandum inde aduerſus regem exercitum Ardeam in caſtra eſt profectus: imperium in urbe Lucretio præfecto urbis iam ante ab rege inſtituto reliquit. Inter hunc tumultum Tullia domo profugit: execrantibus quacunq; incedebat, inuocantibusq́; parentum furias uiris mulieribusq́;. Harum rerum nuntijs in caſtra perlatis, cum re noua trepidus rex pergeret Romam ad comprimendos motus, flexit uiam Brutus (ſenſerat enim aduentum) ne obuius fieret. eodemq́; ferè tempore diuerſis itineribus Brutus Ardeam, Tarquinius Romam uenerunt. Tarquinio clauſæ portæ, exiliumq́; indictum: liberatorem urbis læta caſtra accepere. exactiq́; inde liberi regis, duo patrem ſecuti ſunt, qui exulatū Cære in Hetruſcos ierunt. Sex. Tarquinius Gabios tāquam in ſuum regnum profectus, ab ultoribus ueterum ſimultatum, quas ſibi ipſe cædibus rapiniſque conciuerat, eſt interfectus. L. Tarquinius Superbus regnauit annos V & XX. Regnatum Romæ ab cōdita urbe ad liberatam annos CCXLIIII. Duo conſules inde comitijs centuriatis à præfecto urbis ex cōmentarijs Seruij Tullij creati ſunt,

L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.

Lucius Tarquinius regnauit annos 25.

IBERI iam hinc populi Romani res pace belloq; gestas, annuos magistratus imperiaq; legum potentiora quàm hominum peragam. quę libertas ut lętior esset, proximi regis superbia fecerat. nam priores ita regnarũt, ut haud immerito omnes deinceps conditores partium cœptę urbis, quas nouas ipsi sedes ab se auctæ multitudini addiderũt, numerentur. neq; ambigitur, quin Brutus idem, qui tantũ gloriæ Superbo exacto rege meruit: pessimo publico id facturus fuerit, si libertatis immaturæ cupidine priorum regum alicui regnum extorsisset. Quid eoim futurum fuit, si illa pastorum cõuenarumq; plebs transfuga ex suis populis, sub tutela inuiolati templi aut libertatem aut certe impunitatem adepta, soluta regio metu agitari cœpta esset tribunitijs procellis: & in aliena urbe cum patribus serere certamina, priusquam pignora coniugum ac liberorũ, charitasq; ipsius soli, cui longo tempore assuescitur, animos eorum consociasset: dissipatæ res nondum adultæ discordia forent: quas fouit tranquilla moderatio imperij, eoq; nutriendo perduxit, ut bonã frugem libertatis maturis iam uiribus ferre possent. libertatis autem originẽ inde magis, quia annuum imperiũ cõsulare factum est, quàm qnod diminutum quicquam sit ex regia potestate, oumeres. omnia iura, omoia insignia primi consules tenoere. id modo cautum est, ne si ambo fasces haberent, duplicatus terror uideretur. Brutus prior coocedente collega fasces habuit: qui non acrior uindex libertatis fuerat, quàm deiode custos fuit. Omnium primum auidum oouæ libertatis populom, ne postmodnm flecti precibus aut donis regijs posset, iureiurãdo adegit, neminem Romæ passuros regnare. deinde quo plus uiriom in senatu frequentia etiam ordinis faceret: cædibus regis diminutum patrum numerum primoribus equestris gradus lectis ad trecentorum summam expleuit. traditumq; inde fertur, nt in senatum uocarentur, qui patres, quique conscripti essent. cooscriptos uidelicet nouum senatum, appellabant lectos. Id mirum quaotum profuit ad concordiam ciuitatis, iuogendosq; patribus plebis animos. Rerum deinde diuinarum habita cura. & qnia quædam publica sacra per ipsos reges factitata erant, necubi regum desyderium esset, regem sacrificulum creant. id sacerdotium pontifici subiecere, ne additus nomini honos aliquid libertati, cuius tunc prima erat cura, officeret. ac oescio ao nimis undique eam minimis quoque rebus muniendo, modum excesserint. consulis enim alterius, cum nihil aliud offenderit, nomen iouisum ciuitati fuit. Nimium Tarquinios regno assuesse. initium à Prisco factum. regnasse deiode Seruium Tullium. ne interuallo quidem facto oblitum tanquam alieoi regni Superbum Tarquinium uelut hæreditatem gentis, scelere ac ui repetisse. pulso Soperbo, peoes Collatioum imperium esse. nescire Tarquinios priuatos niuere. non placere oomeo, periculosum libertati esse. Hic primo sensim teotantium animos sermo per totam ciuitatẽ est datus. solicitatamq; suspicione plebem Brutus ad contionem uocat. ibi omnium primum iusiurandum populi recitat, nemiocm regnare passuros, nec esse Romæ unde periculum libertati foret. id summa ope tuendum esse, oeque ullam rem quæ eò pertineat, contemnendam. inuitum se dicere hominis causa: nec dicturum fuisse, ni charitas reipublicæ uinceret. non credere populum Romanum solidam libertatem recuperatam esse. regium genus, regium nomen non solum in ciuitate, sed etiam in imperio esse. id officere, id obstare libertati. Hunc tu, ioquit, tua uoluntate L. Tarquini remoue metum. meminimus, fatemur: eiecisti reges. absolue beneficium tuom, aufer hinc regium nomen. res tuas tibi non solum reddent ciues tui autore me, sed siquid deest, munifice augebunt. amicus abi, exonera ciuitatem uano forsitan metu. ita persuasum est animis, cum geote Tarquinia regnum hinc abiturum.

Consuli primo tam nouæ rei ac subitæ admiratio incluserat uocem. dicere deinde incipientem primores ciuitatis circumsistunt, eadem multis precibus oraot. & cæteri quidem mouebãt minus. postquam Sp. Lucretius maior ætate ac dignitate, socer præterea ipsius agere uarie, rogando alternis suadendoq; cœpit, ut uinci se consensu ciuitatis pateretur: timens cõsul ne postmodum priuato sibi eadem illa cum bonorum amissione, additaq; alia insuper ignominia acciderent

tiderent, abdicauit se consulatu: rebusque suis omnibus Lauinium translatis, ciuitate cessit. Brutus ex senatusconsulto ad populum tulit, ut omnes tarquiniæ gentis exules essent. collegam sibi comitijs centuriatis creauit P. Valeriũ, quo adiutore reges eiecerat. Cum haud cuiquam in dubio esset, bellum ab Tarquinijs imminere, id quidem spe omnium serius fuit. cæterum id quod non timebant, per dolum ac proditionem propè libertas amissa est. Erant in Romana iuuentute adolescentes aliquot, nec ij tenui loco orti, quorum in regno libido solutior fuerat: æquales sodalesque adolescentium Tarquiniorum, assueti more regio uiuere. eam tum æquato iure omnium licentiam quærentes, libertatem aliorum in suam uertisse seruitutem inter se conquerebantur. Regem hominem esse, à quo impetres ubi ius, ubi iniuria opus sit. esse gratiæ locum, esse beneficio, & irasci & ignoscere posse: inter amicum atque inimicum discrimen nosse. leges rem surdam, inexorabilem esse, salubriorem melioremque inopi quàm potenti: nihil laxamenti nec ueniæ habere, si modum excesseris. periculosum esse, in tot humanis erroribus sola innocentia uiuere. Ita iam sua sponte ægris animis legati ab regibus superueniunt, sine mentione reditus bona tantum repetentes. eorum uerba postquam in senatu audita sunt, per aliquot dies ea consultatio tenuit: ne non reddita belli causa, reddita belli materia & adiumentum essent. Interim legati cum alijs alia moliti, aperte bona repetentes, clàm recuperandi regni consilia struere: & tanquam ad id quod agi uidebatur, ambientes nobilium adolescentium animos pertentabant. à quibus placide oratio accepta est. his literas ab Tarquinijs reddunt: & de accipiendis clàm nocte in urbem regibus colloquuntur. Vitellijs Aquilijsque fratribus primo commissa res est. Vitelliorum soror consuli nupta Bruto erat. iamque ex eo matrimonio adolescentes erant liberi, Titus Tiberiusque: eos quoque in societatem consilij auunculi assumunt. præterea & nobiles aliquot adolescentes conscij assumpti, quorum uetustate memoria abijt. Interim cum in senatu uicisset sententia quæ censebat reddenda bona: eamque ipsam causam moræ in urbe haberent legati, quod spatium ad uehicula comparanda à consulibus sumpsissent, quibus regum asportarent res: omne id tempus cum coniuratis consultando absumunt: euincuntque instãdo, ut literæ sibi ad Tarquinios darentur. nam aliter qui credituros eos, non uana ab legatis super rebus tantis afferri? Datæ literæ ut pignus fidei essent, manifestum facinus fecerunt. nam cum, pridie quàm legati ad Tarquinios proficiscerẽtur, & cœnatum forte apud Vitellios esset, coniuratique ibi remotis arbitris multa inter se de nouo (ut fit) consilio egissent, sermonem eorum ex seruis unus excepit, qui iam antea id senserat agi: sed eam occasionem, ut literæ legatis darentur, quæ deprehensæ rem coarguere possent, expectabat. postquam datas sensit, rem ad consules detulit. Consules ad deprehendendos legatos cõiuratosque profecti domo, sine tumultu rem omnem oppressere. literarum in primis habita cura, ne interciderent. proditoribus extemplo in uincla coniectis, de legatis paululum addubitatum est. & quanquam uisi sunt cõmisisse, ut hostium loco essent, ius tamen gentium ualuit. De bonis regijs quæ reddenda ante censuerant, res integra refertur ad patres. illi uicti ira uetuere reddi, uetuere in publicum redigi. diripienda plebi sunt data, ut contacta regia præda spem in perpetuum cum his pacis amitteret. ager Tarquiniorum qui inter urbem ac Tyberim fuit, consecratus Marti Martius deinde cãpus fuit. Forte ibi tũ seges farris dicit' fuisse matura messi. quem campi fructum quia religiosum erat consumere, desectam cum stramento segetem magna uis hominum simul immissa corbibus fudere in Tyberim tenui fluentem aqua, ut medijs caloribus solet. ita in uadis hæsitantis frumenti aceruos sedisse illitos limo: insulam inde paulatim, & alijs quæ fert temere flumen eodem inuectis, factam. postea credo additas moles, manuque adiutum, ut tam eminens area, firmaque templis quoque ac porticibus sustinendis esset.

Vitellij et Aquilij cum patria conivent. Titus et Tiberius filij consulis sunt in coniuratione. [handwritten margin note, uncertain reading]

Consules deprehendunt coniuratos. [handwritten margin note]

Campus Martius [handwritten margin note]

Direptis bonis regum, damnati proditores, sumptumque supplicium, cõspectius eo, quod pœnæ capiendæ ministerium patri de liberis consulatus imposuit: & qui spectator erat amouendus, cum ipsum fortuna exactorem supplicij dedit. Stabant deligati ad palum nobilissimi iuuenes. sed a cæteris uelut ab ignotis capitibus, consulis liberi omniũ in se auerterant oculos. miserebatque non pœnæ magis homines quàm sceleris, quo pœnam meriti essent. illos eo potissimum anno patriam liberatam, patrem liberatorem, consulatum ortum ex domo Iunia, pa

tres, plebem, quicquid deorum hominumq; Romanorum esset, induxisse in animum ut Superbo quondam regi, tum infesto exuli proderent. Cõsules in sedem processere suam: missiq; lictores ad sumendum supplicium, nudatos uirgis cædunt, securiq́ue feriunt: cum inter omne tempus pater, uultusq; & os eius, spectaculo esset: eminente animo patrio inter publicę pœnæ ministerium. Secundum pœnam nocentium, ut in utranque partem arcendis sceleribus exemplum nobile esset, præmium indici, pecunia ex ærario, libertas, & ciuitas data. Ille primum dicitur uindicta liberatus. quidam uindictæ quoque nomen tractum ab illo putant: Vindicio ipsi nomen fuisse. post illum obseruatum, ut qui ita liberati essent, in ciuitatem accepti uiderentur.

His sicut acta erant, nuntiatis, incensus Tarquinius non dolore solum tantæ ad irritum cadentis spei, sed etiam odio itaq́ue, postquam dolo uiam obseptam uidit: bellum aperte moliendum ratus, circumire supplex Hetruriæ urbes: orare maxime Veientes Tarquinienseśq;, ne se ortum eiusdem sanguinis extorrem, egentem ex tanto modo regno cum liberis adolescentibus ante oculos suos perire finerent. alios peregre in regnum Romam accitos: se regem augentem bello Romanum imperium, à proximis scelerata coniuratione pulsum. eos inter se, quia nemo unus satis dignus regno uisus sit, partes regni rapuisse: bona sua diripienda populo dedisse, nequis expers sceleris esset. patriam se regnum'que suum repetere, & persequi ingratos ciues uelle. ferrent opem, adiuuarent: suas quoque ueteres iniurias ultum irent: toties cæsas legiones, agrum ademptum. Hæc mouerunt Veientes. ac pro se quisque Romano saltem duce ignominias demendas, bellóque amissa repetenda, minaciter fremunt. Tarquinienses nomen ac cognatio mouet. pulchrum uidebatur suos Romæ regnare. Ita duo duarum ciuitatum exercitus ad repetendum regnum, bellóque persequendos Romanos secuti Tarquinium. Postquam in agrum Romanum uentum est, obuiam hosti consules eunt. Valerius quadrato agmine peditem ducit: Brutus ad explorandum cum equitatu antecessit. Eodem modo primus eques hostium agminis fuit: præerat Aruns Tarquinius filius regis: rex ipse cum legionibus sequebatur. Aruns, ubi ex lictoribus procul consulem esse: deinde iam propius, ac certius facie quoque Brutum cognouit: inflammatus ira, ille est uir, inquit, qui nos extorres expulit patria. ipse en ille nostris decoratus insignibus magnifice incedit. dij regum ultores adeste. concitat calcaribus equum, atque in ipsum infestus consulem dirigit. Sensit in se iri Brutus. decorum erat tum ipsis capessere pugnam ducibus. auide itaque se certamini offert. adeoq; infestis animis concurrerunt, neuter, dum hostem uulneraret, sui protegendi corporis memor, ut contrario ictu per parmam uterque transfixus, duabus hærentes hastis moribundi ex equis lapsi sint. simul & cætera equestris pugna cœpit. neque ita multo post & pedites superueniunt. Ibi uaria uictoria, & uelut æquo Marte pugnatum est. dextra utrinque cornua uicere, læua superata. Veientes uinci ab Romano milite assueti, fusi fugatiq; sunt. Tarquiniensis nouus hostis non stetit solum, sed etiam ab sua parte Romanum pepulit. Ita cum pugnatum esset: tantus terror Tarquinium atque Hetruscos incessit: ut omissa irrita re, nocte ambo exercitus, Veiens Tarquinienśisq; suas quisque abirent domos. Adijciunt miracula huic pugnæ, silentio proximæ noctis ex sylua Arsia ingentem editam uocem: Syluani uocem eam creditam: hæc dicta, Vno plus Hetruscorũ cecidisse in acie: uincere bello Romanum. Ita certe inde abiere Romani ut uictores, Hetrusci pro uictis. nam postquam illuxit, nec quisquam hostium in conspectu erat, P. Valerius COS. spolia legit: triumphansq; inde Romam redijt. collegæ funus, quanto tum potuit apparatu, fecit. sed multo maius morti decus publica fuit mœstitia, eo ante omnia insignis, quia matronæ annum, ut parentem eum luxerunt, quod tam acer ultor uiolatæ pudicitiæ fuisset. Consuli deinde qui superfuerat, ut sunt mutabiles uulgi animi, ex fauore non inuidia modo, sed suspicio etiam cum atroci crimine orta. regnum eum affectare, fama ferebat: quia nec collegam subrogauerat in locum Bruti, & ædificabat in summa Velia. ibi alto atque munito loco arcem inexpugnabilem fore. Hæc dicta uulgo creditaq; cum indignitate angerent consulis animum: uocato ad concilium populo, summissis fascibus in contionẽ ascendit. Gratum id multitudini spectaculũ fuit. summissa sibi esse imperij insignia: confessionem'que factam, populi quàm consulis maiestatem

uimq;

uimq́ maiorem esse. Vbi audire iussi, consul laudare fortunam collegæ, quod liberata patria in summo honore pro Republica dimicans, matura gloria, necdum se uertente in inuidiam, mortem occubuisset. se superstitem gloriæ suæ ad crimen atque inuidiam superesse: ex liberatore patriæ ad Aquilios Vitelliosq́ue recidisse. Nunquam'ne ergo, inquit, ulla adeo à uobis spectata uirtus erit, ut suspicione uiolari nequeat? ego me illum acerrimũ regum hostem, ipsum cupiditatis regni crimen subiturum timerem? ego si in ipsa arce Capitolioq́ue habitarem, metui me crederem posse à ciuibus meis? tam leui momento mea apud uos fama pendet? adeo'ne est fundata leuiter fides: ut ubi sim, quàm qui sim magis referat? Non obstabunt P. Valerij ædes libertati uestræ Quirites, tuta erit uobis Velia. deferam non in planum modo ædes, sed colli etiam subijciam: ut uos supra suspectum me ciuem habitetis. in Velia ædificent, quibus melius quàm P. Valerio creditur libertas. Delata confestim materia omnis infra Veliam, & ubi nunc uicus publicus est, domus in infimo cliuo ædificata. Latæ deinde leges, non solum quæ regni suspicione consulem absoluerent: sed quæ adeo in contrarium uerterent, ut popularem etiam facerent. Inde cognomen factum Publicolæ est. Ante omnes de prouocatione aduersus magistratus ad populum, sacrandoq́ cum bonis capite eius, qui regni occupandi consilia inisset. Gratæ in uulgus leges fuere. quas cum solus pertulisset, ut sua unius in his gratia esset: tum deinde comitia collegæ subrogando habuit. Creatus Sp. Lucretius COS. qui magno natu, non sufficientibus iam uiribus ad consularia munera obeunda, intra paucos dies moritur. Suffectus in Lucretij locum M. Horatius Puluillus. Apud quosdam ueteres autores non inuenio Lucretium consulem. Bruto statim Horatium suggerunt. credo, quia nulla gesta res insignem fecerit consulatum, memoria intercidisse. Nondum dedicata erat in Capitolio Iouis ædes. Valerius Horatius'que COS. sortiti uter dedicaret: Horatio sorte euenit: Publicola ad Veientiũ bellum profectus. Ægrius quàm dignum erat tulere Valerij necessarij, dedicationem tam inclyti templi Horatio dari. id omnibus modis impedire conati, postquam alia frustra tentata erant: postem iam tenenti consuli fœdum inter precationem deûm nuntium incutiunt: mortuum eius filium esse, funestaq́ familia dedicare eum templum nõ posse. Non crediderit factum, an tantum animo roboris fuerit: nec traditur certum, nec interpretatio est facilis. nihil aliud ad eum nũtium à proposito auersus, quàm ut cadauer efferri iuberet, tenens postem, precationem peragit, & dedicat templum. Hæc post exactos reges domi militiæq́ gesta primo anno. Inde P. Valerius iterum, T. Lucretius COS. facti Iam Tarquinij ad Lartem Porsenam Clusinum regem perfugerant. ibi miscendo consilium preces'que, nunc orabant, ne se oriundos ex Hetruscis, eiusdem sanguinis nominisq́, egentes exulare pateretur: nunc monebant etiam, ne orientem morem pellendi reges inultum sineret. satis libertatem ipsam habere dulcedinis, nisi quanta ui ciuitates eam expetant, tanta regna reges defendant: æquari summa infimis, nihil excelsum, nihil quod supra cætera emineat, in ciuitatibus fore: adesse finem regnis, rei inter deos hominesq́ pulcherrimę. Porsena tum regem esse Romæ, tum Hetruscæ gentis regem amplum Thuscis ratus, Romam infesto exercitu uenit. Non unquam aliàs ante tantus terror senatum inuasit: adeo ualida res tum Clusina erat, magnumq́ Porsenæ nomen. nec hostes modo timebant, sed suosmetipsi ciues, ne Romana plebs metu perculsa, receptis in urbem regibus uel cum seruitute pacem acciperet. Multa igitur blandimenta plebi per id tempus ab senatu data. annonę in primis habita cura, & ad frumentum comparandum missi, alij in Volscos, alij Cumas. salis quoque uendendi arbitrium, quia impenso pretio uenibat in publicum, omni sumptu ademptum priuatis: portorijs quoque & tributo plebe liberata, ut diuites conferrent, qui oneri ferendo essent. pauperes satis stipendij pendere, si liberos educent. Itaque hæc indulgentia patrum asperis postmodum rebus in obsidione ac fame, adeo concordem ciuitatem tenuit, ut regium nomen non summi magis quàm infimi horrerent: nec quisquã unus malis artibus postea tam popularis esset, quàm tum bene imperãdo uniuersus senatus fuit. Cum hostes adessent, pro se quisq́ in urbem ex agris demigrant: urbem ipsam sepiunt præsidijs. alia muris, alia Tyberi obiecto uidebãtur tuta. pons Sublicius iter penè hostibus dedit, ni unus uir fuisset, Horatius

Horatius Cocles.

Cocles:(id munimentum illo die fortuna urbis Romanæ habuit)qui positus forte in statione pontis,cum captum repentino impetu Ianiculum,atque inde citatos decurrere hostes uidisset: trepidamq; turbam suorum arma ordinesq; relinquere,reprehēsans singulos,obsistens, obtestansq; deum & hominum fidem,testabatur:nequicquā deserto præsidio eos fugere.si transitum pontem à tergo reliquissent : iam plus hostium in Palatio Capitolioq;,quàm in Ianiculo fore. Itaq; monere prędicere,ut pontem ferro,igni, quacunq; ui possent,interrumpāt:se impetum hostium,quantum corpore uno posset obsisti,excepturum. Vadit inde in primum aditum pontis:insignisq; inter cōspecta cedentium pugnæ terga, obuersis cominus ad ineundum prælium armis,ipso miraculo audaciæ obstupefecit hostes.duos tamen cum eo pudor tenuit, Sp. Largium ac T. Herminiū , ambos claros genere factisq;. Cum his primam periculi procellam,& quod tumultuosissimū pugnæ erat,parumper sustinuit : deinde eos quoq; ipsos exigua parte pōtis relicta, reuocantibus qui rescindebant, cedere in tutum coegit . Circumferens inde minaciter truces oculos ad proceres Hetruscorum,nunc singulos prouocare,nunc increpare omnes: seruitia regum superborum suæ libertatis immemores alienam oppugnatum uenire. Cunctati aliquandiu sunt,dum alius alium,ut prælium incipiant,circunspectant.pudor deinde commouit aciem, & clamore sublato undiq; in unum hostem tela coniiciunt. quæ cum in obiecto cuncta scuto hæsissent,neq; ille minus obstinatus ingenti pontē obtineret gradu:iam impetu detrudere conabantur uirum,cum simul fragor rupti pontis, simul clamor Romanorum alacritate perfecti operis sublatus, pauore subito impetum sustinuit. Tum Cocles, Tyberine pater,inquit,te sancte precor, hæc arma & hunc militem propitio flumine accipias. ita sic armatus in Tyberim desiluit, multisq; superincidentibus telis, incolumis ad suos tranauit : rem ausus plus famæ habituram ad posteros quàm fidei. Grata erga tantam uirtutem ciuitas fuit. statua in comitio posita, agri quantum uno die circūarauit,datum. priuata quoq; inter publicos honores studia eminebant . nam in magna inopia pro domesticis copijs unusquisq; ei aliquid,fraudans se ipse uictu suo,contulit. Porsena primo conatu repulsus,cōsilijs ab oppugnanda urbe ad obsidendam uersis,præsidio in Ianiculo locato,ipse in plano ripisq; Tyberis castra posuit:nauibus undiq; accitis & ad custodiam, nequid Romam frumenti subuehi sineret:& ut prædatū milites trans flumen per occasiones alijs atque alijs locis traijcerent. breuiq; adeo infestum omnem romanum agrum reddidit , ut non cætera solum ex agris , sed pécus quoq; omne in urbem compelleretur : neq; quisquam extra portas propellere auderet. Hoc tantum licentiæ Hetruscis non metu magis quàm consilio concessum. namque Valerius consul intentus in occasionē multos simul & effusos improuiso adoriundi, in paruis rebus negligens ultor grauem se ad maiora uindicem seruabat.itaque ut eliceret prædatores,edicit suis: postero die frequentes porta esquilina , quæ auersissima ab hoste erat, expellerēt pecus : scituros id hostes ratus, quod in obsidione & fame seruitia infida transfugerent. Et sciere perfugæ indicio:multoq; plures,ut in spem uniuersæ prædæ,flumen traijciunt.P.Valerius inde T.Herminium cum modicis copijs ad secundum lapidem Gabina uia occultum considere iubet:Sp. Largium cum expedita iuuentute ad portā Collinam stare,donec hostis prætereat.deinde se obijcere,ne sit ad flumen reditus.consulum alter T.Lucretius porta Næuia cum aliquot manipulis militum egressus : ipse Valerius Cœlio monte cohortes delectas educit. hiq; sic primi apparuere hosti.Herminius ubi tumultum sensit,concurrit ex insidijs:uersis que in Lucretiū Hetruscis terga cædit.dextra læuaq;,hinc à porta Collina,illinc ab Næuia redditus clamor.ita ceu si in medio prædatores,neq; ad pugnā uiribus pares,& ad fugam septis omnibus uijs.finisq; ilic tam effuse uagandi Hetruscis fuit. Obsidio erat nihilo minus, & frumenti cum summa caritate inopia : sedendoq; expugnaturum se urbem, spem Porsena habebat.cum C. Mutius adolescens nobilis,cui indignum uidebatur, populū Romanum seruientem, cum sub regibus esset,nullo bello,nec ab hostibus ullis obsessum esse : liberū eundem populum ab ijsdem Hetruscis obsideri,quorum sæpe exercitus fuderit:itaq; magno audaciq; aliquo facinore eam indignitatem uindicandā ratus,primo sua sponte penetrare in hostium castra cōstituit: dein metuens ne si consulum iniussu & ignaris omnibus iret, forte deprehensus à custodibus romanis

Mutius Scaevola.

retra-

retraheretur ut transfuga, fortuna tum urbis crimen affirmante, senatum adijt. Transire Tyberim, inquit, patres, & intrare, si possim, castra hostium uolo, non prædo, nec populationum inuicem ultor. maius, si dij iuuant, in animo est facinus. Approbant patres. abdito intra uestem ferro proficiscitur. ubi eò uenit, in confertissima turba prope regium tribunal constitit. ibi cum stipendium forte militibus daretur, & scriba cum rege sedens pari ferè ornatu multa ageret, eumq; milites uulgo adirent: timens sciscitari uter Porsena esset, ne ignorãdo regem semetipse aperiret quis esset: quò temere traxit fortuna facinus, scribam pro rege obtruncat. uadentem inde quà per trepidam turbam cruento mucrone sibi ipse fecerat uiam, cum cõcursu ad clamorem facto comprehensum regij satellites retraxissent ante tribunal regis: destitutus tum quoq; inter tantas fortunæ minas, metuendus magis ꝙ metuens: Romanus sum, inquit, ciuis: C. Mutium uocant. hostis hostem occidere uolui. nec ad mortem minus animi est, quàm ad cædem fuit. & facere & pati fortia, romanum est. nec unus in te ego hos animos gessi: longus post me ordo est idem petentium decus. proinde in hoc discrimen, si iuuat, accingere: ut in singulas horas capite dimices tuo: ferrum hostemq; in uestibulo habeas regiæ. hoc tibi iuuentus romana indicimus bellum. nullam aciem, nullum præliũ timueris. uni tibi, & cum singulis res erit. Cum rex simul ira infensus periculoq; conterritus, circumdari ignes minitabundus iuberet, nisi expromeret propere, quas insidiarum sibi minas per ambages iaceret: en tibi, inquit, ut sentias ꝙ uile corpus sit ijs qui magnam gloriam petunt. dextramq́ue accenso ad sacrificium foculo inijcit. quam cum uelut alienato ab sensu torreret animo: propè attonitus miraculo rex, cum ab sede sua prosiluisset, amoueriq; ab altaribus iuuenem iussisset: tu uero abi, inquit, in te magis ꝙ in me hostilia ausus. iuberem macte uirtute esse, si pro mea patria ista uirtus staret. nunc iure belli liberum te, intactum inuiolatumq; hinc dimitto. Tum Mutius quasi remunerans meritum, quãdoquidem, inquit, est apud te uirtuti honos, ut beneficio tuleris à me, quod minis nequisti: trecenti coniurauimus principes iuuentutis Romanæ, ut in te hac uia grassaremur. mea prima sors fuit. cæteri, utcunque ceciderit primum, quoad te opportunum fortuna dederit, suo quisq; tempore aderunt. Mutium dimissum, cui postea Scæuolæ à clade dextrę manus cognomentum inditum: legati à Porsena Romam secuti sunt. adeo mouerat eum & primi periculi casus, quo nihil se præter errorem insidiatoris texisset: & subeũda dimicatio toties quot cõiurati superessent, ut pacis conditiones ultro ferret Romanis. Iactatum in conditionibus nequicq; de Tarquinijs in regnum restituẽdis, magis quia id negare ipse nequiuerat Tarquinijs, quàm quod negatum iri sibi ab Romanis ignoraret. de agro Veientibus restituendo impetratũ: expressaq; necessitas obsides dandi Romanis, si Ianiculo præsidium deduci uellent. His conditionibus composita pace, exercitum ab Ianiculo deduxit Porsena, & agro romano excessit.

Patres C. Mutio uirtutis causa trans Tyberim agrum dono dedere, quæ postea sunt Mutia prata appellata. Ergo ita honorata uirtute, fœminæ quoque ad publica decora excitatæ. Clœlia uirgo, una ex obsidibus, cum castra Hetruscorum forte haud procul ripa Tyberis locata essent: frustrata custodes, dux agminis uirginum inter tela hostium Tyberim tranauit: sospitesq; omnes Romam ad propinquos restituit. Quod ubi regi nuntiatũ est, primo incensus ira oratores Romam misit ad Clœliam obsidem deposcendã, alias haud magni facere. deinde in admirationem uersus supra Coclites Mutiosq́ue dicere id facinus esse: & præ se ferre, quemadmodũ, si non dedatur obses, pro rupto se fœdus habiturum: sic deditam, intactam inuiolatamq; ad suos remissurũ. Vtrinq; constitit fides: & Romani pignus pacis ex fœdere restituerunt: & apud regem Hetruscũ nõ tuta solum, sed honorata etiã uirtus fuit. laudatãq; uirginem parte obsidũ se donare dixit: ipsa quos uellet, legeret. productis om̃ibus elegisse impubes dicitur: quod & uirginitati decorum, & consensu obsidũ ipsorum probabile erat: eam ætatem potissimum liberari ab hoste, quæ maxime opportuna iniuriæ esset. Pace redintegrata, Romani nouam in fœmina uirtutem nouo genere honoris, statua equestri donauere. in summa Sacra uia fuit posita uirgo insidens equo. Huic tam pacatę profectioni ab urbe regis Hetrusci abhorrẽs mos traditus ab antiquis usq; ad nostrã ætatẽ inter cætera solennia manet: bonis uendendis bona Porsenæ regis uendendi. cuius originem moris necesse est aut inter bellum

narant

natam esse,neque omissam in pace:aut à mitiore creuisse principio,quàm hic præ se ferat titu-
lus,bona hostiliter uendendi. proximũ uero est ex ijs quæ traduntur: Porsenam discedentem
ab Ianiculo castra opulenta conuecto ex propinquis ac fertilibus Hetruriæ aruis commeatu,
Romanis dono dedisse: inopi tum urbe ab longinqua obsidióe.ea deinde,ne populo immis-
so diriperentur hostiliter,uenisse bona: quæ Porsenæ appellata, gratiam muneris magis signi
ficante titulo, quàm auctionem fortunæ regiæ, quæ ne in potestate quidem populi Romani
esset. Omisso Romano bello Porsena,ne frustra in ea loca exercitus adductus uideret̃,cum
parte copiarum filium Aruntem Ariciam oppugnatum mittit. Primo Aricinos res nec opina-
ta perculerat.accersita deinde auxilia & à Latinis populis,& à Cumis tãtum spei fecere,ut ãcie
decernere auderent. Prælio inito adeo concitato impetu se intulerant Hetrusci, ut funderent
ipso incursu Aricinos.Cumanæ cohortes arte aduersus uim usæ,declinauere paululũ:effusęq;
prælatos hostes conuersis signis ab tergo adortæ sunt. Ita in medio propè iam uictores cæsi
Hetrusci: pars perexigua duce amisso,quia nullum propius perfugium erat, Romam inermes
& fortuna et specie supplicũ delati sunt.ibi benigne excepti,diuisiq; in hospitia.Curatis uulne
ribus alij profecti domos,nuntij hospitalium beneficiprum:multos Romæ hospitum urbisq;
charitas tenuit.his locus ad habitandum datus,quem deinde Thuscum uicum appellarunt.

P.Lucretius inde & P. Valerius Publicola tertium consules facti. Eo anno postremum
legati à Porsena de reducendo in regnum Tarquinio uenerunt. quibus cum responsum esset,
missurum ad regem senatum legatos: missi confestim honoratissimus quisq; ex patribus. non
quin breuiter reddi responsum potuerit,non recipi reges: ideo potius delectos patrum ad eum
missos,quàm legatis eius Romæ daretur responsum: sed ut in perpetuum mentio eius rei fini-
retur,neu in tantis mutuis beneficijs inuicem animi solicitarentur.cum ille peteret quod contra
libertatem populi Romani esset:Romani,nisi in perniciem suam faciles esse uellent,negarent,
cui nihil negatum uellent.Non in regno populum Romanũ,sed in libertate esse. ita induxisse
in animũ:hostibus potius quàm regibus portas patefacere.eam esse uoluntatem omnium, ut
qui libertati erit in illa urbe finis,idem urbi sit. proinde si saluam esse uellet Romam, ut patia-
tur liberam esse,orare. Rex uerecundia uictus,quando id certũ atq; obstinatum est,inquit:
neq; ego obtundã,sæpius eadem nequicq; agendo, nec Tarquinios spe auxilij,quod nullum
in me est,frustrabor. alium hinc, seu bello opus est, seu quiete,exilio quærant locum, nequid
meam uobiscũ pacem distineat. Dictis facta amiciora adiecit. obsidũ quod reliquum erat,
reddidit.agrum Veientem,fœdere ad Ianiculum icto ademptum,restituit. Tarquinius spe
omni reditus incisa, exulatum ad generum Mamilium Octauium Tusculum abijt. Romanis
pax fida ita cum Porsena fuit. Consules deinde M. Valerius, P.Posthumius.Eo anno be-
ne pugnatum cum Sabinis, consules triumpharunt. Maiore inde mole Sabini bellũ parabãt.
aduersus eos,& nequid simul ab Tusculo,unde etsi non apertum,suspectum tamen bellum e-
rat:repẽtini periculi oriretur,P.Valerius quartum,T.Lucretius iterum consules facti. Sedi-
tio inter belli pacisq; autores orta in Sabinis, aliquantũ inde uirium transtulit ab Romanos.
nanq; Ap.Clausus,cui postea Ap.Claudio fuit Romæ cognomen, cum pacis ipse autor à tur
batoribus belli premeret̃,nec par factioni esset,ab Regillo magna clientium comitatus manu,
Romam trãsfugit.His ciuitas data, agerq; trans Anienẽ.uetus Claudia tribus,additis postea
nouis tribulibus,qui ex eo uenirent agro,appellata.Appius inter patres lectus haud ita multo
post in principum dignationẽ peruenit.Consules infesto exercitu in agrum Sabinũ profecti,
cum ita uastatione, deinde prælio afflixissent opes hostiũ, ut diu nihil inde rebellionis timere
possent,triumphantes Romam redierunt. P.Valerius omniũ cõsensu princeps belli pacisq;
artibus,anno post,Agrippa Menenio,P.Posthumio coss. morit̃,gloria ingenti,copijs fami
liaribus adeo exiguis,ut funeri sumptus deesset.de publico est elatus. Luxere matronę,ut Bru-
tum. Eodẽ anno duæ coloniæ latinę,Pometia & Cora ad Auruncos deficiũt.cum Auruncis
bellũ initũ.fusoq; ingẽti exercitu, qui se ingrediẽtibus fines cõsulibus ferociter obtulerat:omẽ
auruncũ bellum Pometiã cõpulsum est.Nec magis post præliũ,q̃ in prẹlio cædibus tempera
tum est.& cæsi aliquãto plures erant q̃ capti, & captos passim trucidauerunt. ne ab obsidibus
quidem

quidem, qui ccc accepti numero erant, ... belli abstinuit. Et hoc anno Romæ triumphatum.

Secuti cõsules Opiter Virginius, Sp. Cassius Pometiam primo ui, deinde uineis alijsq; operibus oppugnauerunt. in quos Aurunci magis iam inexpiabili odio, quàm spe aliqua, aut occasione coorti, cum plures igni quàm ferro armati excurrissent, cæde incendioq; cuncta complent: uineis incensis, multis hostium uulneratis & occisis, consulum quoque alterum (sed uerum nomen autores non adijciunt) graui uulnere ex equo deiectum propè interfecerunt. Romam inde male gesta re reditum. inter multos saucios consul spe incerta uitæ relictus. Interiecto deinde haud magno spatio, quod uulneribus curãdis supplẽdoq; exercitui satis esset: tum ira maiore belli, tum uiribus etiam auctis Pometiæ arma illata. & cum uineis refectis, aliaq; iam mole belli iam in eo esset, ut in muros euaderet miles, deditio est facta. cæterum nihilo minus fœde dedita urbe quàm si capta foret, Aurunci passim principes securi percussi, sub corona uenierunt coloni alij: oppidum dirutum, ager uenijt. Consules magis ob iras grauiter ultas, q; ob magnitudinem perfecti belli triumpharunt. Insequens annus Posthumium Cominium & T. Largium coss. habuit. Eo anno Romæ cum per ludos ab Sabinorum iuuẽtute per lasciuiam scorta raperentur: concursu hominum rixa ac propè prælium fuit: paruaq; ex re ad rebellionem spectare res uidebatur. Supra belli Latini metum id quoq; accesserat, quod triginta iam coniurasse populos concitante Octauio Mamilio, satis constabat. In hac tantarum expectatione rerum solicita ciuitate, dictatoris primum creandi mentio orta. sed nec quo anno, nec quibus consulibus, quia ex factione Tarquinia essent (id quoque enim traditur) parum creditum sit: nec quis primum dictator creatus sit, satis constat. apud ueterrimos tamen autores T. Largium dictatorem primum, Sp. Cassium magistrum equitum, creatos inuenio. consulares legere. ita lex iubebat, de dictatore creando lata. eo magis adducor ut credã Largium, qui consularis erat, potius quàm M. Valerium, Marci filium, Volesi nepotem, qui nondũ consul fuerat, moderatorem & magistrum consulibus appositum. qui si maxime ex ea familia legi dictatorem uellent: patrem multo potius M. Valerium spectatæ uirtutis & consularem uirum legissent. Creato dictatore primum Romæ; postquam præferri secures uiderunt, magnus plebem metus incessit, ut intentiores essent ad dicto parendum. neque enim ut in consulibus, qui pari potestate essent, alterius auxilium, neque prouocatio erat: neq; ullum usquam, nisi in cura parendi auxilium. Sabinis etiam creatus Romæ dictator eo magis, quod propter se creatum crediderãt, metum incussit. itaque legatos de pace mittunt. quibus orantibus dictatorem senatumq;, ut ueniam erroris hominibus adolescentibus darent: responsum, ignosci adolescentibus posse, senibus non posse, qui bella ex bellis sererent. actum tamen est de pace, impetrataq; foret: si quod impensæ factum in bellum erat, præstare Sabini (id enim postulatum erat) in animum induxissent. bellum indictum. tacite induciæ quietum annum tenuere. Consules Seruius Sulpicius, M. Manlius Tullus. nihil dignum memoria actum. T. Ebutius deinde & C. Vetusius. His cõsulibus Fidenæ obsessæ, Crustumeria capta, Præneste ab Latinis ad Romanos desciuit. nec ultra bellum Latinum gliscens iam per aliquot annos dilatum. A. Posthumius dictator, T. Ebutius magister equitum magnis copijs peditum equitumque profecti ad lacum Regillum in agro Tusculano agmini hostium occurrerunt. & quia Tarquinios esse in exercitu Latinorum auditum est, sustineri ira non potuit, quin exemplo confligerent. ergo etiam prælium aliquanto quàm cætera grauius atque atrocius fuit. non enim duces ad regendam modo consilio rem affuere, sed suismetipsis corporibus dimicantes miscuere certamina. nec quisquam procerum fermè hac aut illa ex acie sine uulnere, præter dictatorem Romanũ, excessit. In Posthumium prima in acie suos adhortantem instruẽtemq; Tarquinius Superbus, quanquam iam ætate & uiribus erat grauior, equum infestus admisit. ictusque ab latere concursu suorum receptus in tutum est. Et ad alterum cornu Ebutius magister equitum in Octauium Mamilium impetum dederat. nec fefellit ueniens Tusculanum ducem: contra quem & ille concitat equum. tantáque uis infestis uenientium hastis fuit, ut brachium Ebutio traiectum sit, Mamilio pectus percussum. hunc quidem in secũdam aciem Latini recepere: Ebutius cum saucio brachio tenere telum non posset, pugna excessit. Latinus dux nihil deterritus uul-

ucre

nere prælium ciet. & quia ſuos perculſos uidebat, acceſsit cohortem exulum Romanorum, cui L. Tarquinij filius præerat, ea quo maiore pugnabat ira ob erepta bona, patriamq; ademptam, pugnā parumper reſtituit. Referentibus iam pedem ab ea parte Romanis, M. Valerius Publicolæ frater conſpicatus ferocem iuuenem Tarquinium oſtentantem ſe in prima exulum acie, domeſtica etiam gloria accenſus, ut cuius familiæ decus eiecti reges erant, eiuſdem interfecti forent: ſubdit calcaria equo, & Tarquinium infeſto ſpiculo petit. Tarquinius retro in agmen ſuorum infenſo ceſſit hoſti. Valerium temere inuectum in exulum aciem ex tranſuerſo quidam adortus transfigit: nec quicquam equitis uulnere equo retardato, moribundus Romanus labentibus ſuper corpus armis ad terram defluxit. Dictator Poſthumius poſtquam cecidiſſe talem uirum, exules ferociter citato agmine inuehi, ſuos perculſos cedere animaduertit: cohorti ſuæ quam delecta manu præſidij cauſa circa ſe habebat, dat ſignum, ut quem ſuorum fugientem uiderint, pro hoſte habeant. ita metu ancipiti uerſi à fuga Romani in hoſtem, & reſtituta acies. Cohors dictatoris tum primum prælium iniſt, integris corporibus animisque feſſos adorti exules cędunt. Ibi alia inter proceres coorta pugna. imperator Latinus ubi cohortem exulum à dictatore Romano propè circumuentam uidit, ex ſubſidiarijs manipulos aliquot in primam aciem ſecum rapit. hos agmine uenientes T. Herminius legatus conſpicatus, interq; eos inſignem ueſte armiſq; Mamiliū noſcitans, tanto ui maiore, quàm paulo ante magiſter equitū cum hoſtium duce pręliū iniſt, ut & uno ictu transfixū per latus occiderit Mamilium: & ipſe inter ſpoliandū corpus hoſtis ueruto percuſſus, cum uictor in caſtra eſſet relatus, inter primā curationem expirauerit. Tum ad equites dictator aduolat, obteſtans, ut feſſo iam pedite deſcendant ex equis, & pugnam capeſſant. dicto paruere: deſiliunt ex equis, prouolant in primum, & pro anteſignanis parmas obijciunt. recipit extemplo animum pedeſtris acies, poſtquam iuuentutis proceres æquato genere pugnę ſecum partem periculi ſuſtinentes uidit. tum demum impulſi Latini, perculſaq; inclinauit acies. equitibus admoti equi, ut perſequi hoſtem poſſent. ſecuta & pedeſtris acies. Ibi nihil nec diuinæ, nec humanæ opis dictator prætermittens ædem Caſtori uouiſſe fertur: ac pronunciaſſe militi præmia, qui primus, qui ſecundus caſtra hoſtium intraſſet. tantuſq; ardor fuit, ut eodem impetu quo fuderant hoſtem, Romani caſtra caperent. Hoc modo ad lacum Regillum pugnatū eſt. Dictator & magiſter equitum triumphantes in urbem rediere. Triennio deinde nec certa pax, nec bellum fuit. Conſules Q. Clœlius & T. Lartius. Inde A. Sempronius & M. Minucius. his conſulibus ædes Saturno dedicata: ſaturnalia inſtitutus feſtus dies. A. deinde Poſthumius & T. Virginius coss. facti. Hoc demum anno ad Regillum lacum pugnatū apud quoſdam inuenio. A. Poſthumium, quia collega dubiæ fidei fuerit, ſe conſulatu abdicaſſe, dictatorē inde factum. Tanti errores implicant temporum, aliter apud alios ordinatis magiſtratibus, ut nec qui cōſules ſecundum quoſdam, nec quid quoq; anno actum ſit, in tanta uetuſtate nō rerum modo, ſed etiam autorum digerere poſſis. Ap. Claudius deinde & P. Seruilius conſules facti. Inſignis hic annus eſt nuntio Tarquinij mortis. Mortuus eſt Cumis, quo ſe poſt fractas opes Latinorum ad Ariſtodemum tyrannum contulerat. Eo nuntio erecti patres, erecta plebs. ſed patribus nimis luxurioſa ea fuit lætitia. plebi, cui ad eam diem ſumma ope inſeruitū erat: iniuriæ à primoribus fieri cœpere. Eodem anno Signia colonia quam rex Tarquinius deduxerat, ſuppleto numero colonorum iterum deducta eſt. Romæ tribus una & xxx factæ. Aedes Mercurij dedicata eſt idibus Maijs. Cum Volſcorum gente Latino bello neq; pax, neq; bellū fuerat. nam & Volſci comparauerant auxilia quæ mitterent Latinis, ni maturatū ab dictatore Romano eſſet: & maturauit Romanus, ne prælio uno cum Latino Volſcoq; contenderet. Hac ira conſules in Volſcum agrum legiones duxere. Volſcos conſilij pœnam nō metuentes nec opinata res perculit. armorū immemores obſides dant ccc principum à Cora atq; Pometia liberos. ita ſine certamine inde abductę legiones. Nec ita multo poſt Volſcis leuatis metu ſuum redijt ingeniū. rurſus occultum parant bellum, Hernicis in ſocietatē armorum aſſumptis. legatos quoq; ad ſolicitandū Latium paſſim dimittunt. ſed recens ad Regillū lacum accepta clades Latinos ira odioq; eius, quicunq; arma ſuaderet, ne ab legatis quidē uiolandis abſtinuit. com

prehenſos

prehensos Volscos Romam duxere. ibi traditi consulibus, indicatumq́ est, Volscos Hernicosq́ parare bellum Romanis. Relata re ad senatum, adeo fuit gratum patribus, ut & captiuorum sex millia Latinis remitterent, & de foedere, quod propè in perpetuum negatum fuerat, rem ad nouos magistratus reijcerent. Enimuero tum Latini gaudere facto, pacis autores in ingenti gloria esse. coronam auream Ioui donũ in Capitolium mittunt. cum legatis, donoq́, qui captiuorum remissi ad suos fuerant, magna circumfusa multitudo uenit. pergunt domos eorum, apud quem quisq́ seruierant. gratias agunt liberaliter habiti, cultiq́ in calamitate sua, inde hospitia iungunt. Nunquam alias ante publice priuatimq́ latinum nomen Romano imperio coniunctius fuit. Sed & bellum Volscum imminebat, & ciuitas secum ipsa discors intestino inter patres plebemq́ flagrabat odio, maxime propter nexos ob æs alienum. Fremebant, se foris pro libertate & imperio dimicantes, domi à ciuibus captos & oppressos esse: tutioremque in bello, quàm in pace, inter hostes, quàm inter ciues libertatem plebis esse. inuidiamq́ eam sua sponte gliscentem insignis unius calamitas accendit. Magno natu quidam cum omnium maiorum suorum insignibus se in forum proiecit. obsita erat squalore uestis, fœdior corporis habitus pallore ac macie perempti. adhoc promissa barba & capilli efferauerant speciem oris. noscitabatur tamen in tanta deformitate, & ordines duxisse aiebant, aliaq́ militiæ decora uulgo miserantes eum iactabant. ipse testes honestarum aliquot locis pugnarum cicatrices aduerso pectore ostentabat. Sciscitantibus unde ille habitus? unde deformitas? cum circumfusa turba esset propè in contionis modum: Sabino bello ait se militantem, quia propter populationes agri non fructu modo caruerit, sed uilla incensa fuerit, direpta omnia, pecora abacta, tributum iniquo suo tempore imperatum, æs alienum fecisse. id cumulatũ usuris primo se agro paterno auitoq́ exuisse, deinde fortunis alijs, postremo uelut tabem peruenisse ad corpus. ductum se ab creditore non in seruitium, sed in ergastulũ & carnificinam esse. inde ostentare tergum fœdum recentibus uestigijs uerberum. Ad hæc uisa auditaq́ clamor ingens oritur. non iam foro se tumultus cõtinet, sed passim totam urbem peruadit. nexu uincti, solutiq́ se undiq; in publicum proripiunt, implorant Quiritiũ fidem. nullo loco deest seditionis uoluntarius comes. multis passim agminibus per omnes uias cum clamore in forum curritur. Magno cũ periculo suo, qui forte patrum in foro erant, in eam turbam inciderunt. nec temperatum manibus foret, ni propere consules P. Seruilius, & Ap. Claudius ad comprimendam seditionem interuenissent. At in eos multitudo uersa ostentare uincula sua, deformitatemq́ aliam. hæc se meritos dicere, exprobrantes suam quisque alius alibi militiam. postulare minaciter magis, quàm suppliciter, ut senatum uocarent. curiamq́ ipsi futuri arbitri, moderatoresq́ publici consilij circumsistunt. Pauci admodum patrum, quos casus obtulerat, contracti ad consules: cæteros metus non curia modo, sed etiam foro arcebat. nec agi quicq; per infrequentiam poterat senatus.

Tum uero eludi atq; extrahi se multitudo putare, & patrum qui abessent, non casu, non metu, sed impediendæ rei causa abesse, & consules ipsos tergiuersari: nec dubie ludibrio esse miserias suas. Iam propè erat, ut ne consulum quidem maiestas coerceret iras hominum, cum incerti morando, an ueniendo plus periculi contraherent, tandem in senatum ueniunt. frequentiq́ tandem curia non modo inter patres, sed ne inter consules quidem ipsos satis conueniebat.

Appius uehementis ingenij uir, imperio consulari rem agendam censebat: uno aut altero arrepto, quieturos alios. Seruilius lenibus remedijs aptior, concitatos animos flecti, quàm frangi putabat cum tutius, tum facilius esse. Inter hęc maior alius terror. Latini equites cum tumultuoso aduolant nuntio: Volscos infesto exercitu ad urbẽ oppugnandam uenire. quæ audita (adeo duas ex una ciuitate discordia fecerat) longe aliter patres ac plebem affecere. exultare gaudio plebes, ultores superbiæ patrũ adesse dicere deos. alius aliũ confirmare ne nomina darent: cũ omnibus potius, quàm solos perituros. patres militarẽt, patres arma caperẽt, ut penes eosdem pericula belli, penes quos præmia essent. At uero curia mœsta ac trepida ancipiti metu, & ab ciue, & ab hoste, Seruilium consulem, cui ingenium magis populare erat, orare, ut tantis circunuentam terroribus expediret rempublicam. Tum consul misso senatu in contionem prodit. ibi curæ esse patribus ostendit, ut consulatur plebi. cæterum deliberationi de maxima

quidem illa, sed tamen parte ciuitatis, metum pro uniuersa republica interueniſſe. nec poſſe, cũ hoſtes propè ad portas eſſent, bello præuertiſſe quicquam: nec, ſi ſit laxamenti aliquid, aut plebi honeſtum eſſe, niſi mercede prius accepta, arma pro patria nõ cepiſſe: neq; patribus ſatis decorum, per metum potius, quàm poſtmodum uoluntate, afflictis ciuium ſuorum fortunis conſuluiſſe. Contioni deinde edicto addidit fidem. quo edixit, ne quis ciuem Romanũ uinctum aut clauſum teneret, quo minus ei nominis edendi apud conſules poteſtas fieret: ne quis militis, donec in caſtris eſſet, bona poſsideret, aut uenderet: liberos, nepotésue eius moraretur. Hoc propoſito edicto, & qui aderant nexi, profiteri extemplo nomina: & undiq; ex tota urbe proripientium ſe ex priuato, cum retinendi ius creditori non eſſet, concurſus in forum, ut ſacramento dicerent, fieri. magna ea manus fuit: neq; aliorum magis in Volſco bello uirtus, atq; opera enituit. Conſul copias contra hoſtem educit, paruo dirimente interuallo caſtra ponit. proxima inde nocte Volſci diſcordia Romana freti, ſi qua nocturna tranſitio proditióue fieri poſsit, tentant caſtra. ſenſere uigiles: excitatus exercitus: ſigno dato concurſum eſt ad arma: Ita fruſtra id inceptum Volſcis fuit. reliquum noctis utrinq; quieti datum. poſtero die prima luce Volſci foſsis repletis uallum inuadũt. Iamq; ab omni parte munimenta uellebantur, cum conſul, quanquam cuncti undiq;, & nexi ante omnes ut ſignum daret, clamabant, experiendi animos militũ cauſa parumper moratus, poſtquam ſatis apparebat ingens ardor, dato tandem ad erumpendum ſigno, militem auidum certaminis emittit. primo ſtatim incurſu pulſi hoſtes: fugientibus quoad inſequi pedes potuit, terga cæſa. eques uſq; ad caſtra pauidos egit. mox ipſa caſtra legionibus circundatis, cum Volſcos inde etiam pauor expuliſſet, capta, direptaq;. Poſtero die ad Sueſſam Pometiam, quò cõfugerant hoſtes, legionibus ductis, intra paucos dies oppidum capitur: captum prædæ datum. inde paulum recreatus egens miles. Conſul cum maxima gloria ſua uictorem exercitum Romam reducit. decedentem Romam Ecetranorũ Volſcorum legati rebus ſuis timentes poſt Pometiam captam, adeunt. His ex ſenatus conſulto data pax, ager ademptus. Confeſtim & Sabini Romanos territauere. tumultus enim fuit uerius, quàm bellum. Nocte in urbem nuntiatum eſt, exercitum Sabinum prædabundum ad Anienem amnem perueniſſe: ibi paſsim diripi, atq; incendi uillas. Miſſus extemplo eò cũ omnibus copijs equitum A. Poſthumius, qui dictator bello latino fuerat. ſecutus conſul Seruilius cum delecta peditũ manu. plerosq; palantes eques circumuenit. nec aduenienti peditum agmini reſtitit Sabina legio. feſſi tum itinere, tum populatione nocturna, magna pars in uillis repleti cibo uinoq;, uix fugæ quod ſatis eſſet uirium habuere. Nocte una audito, perfectoq; bello Sabino, poſtero die in magna iam ſpe undiq; partæ pacis legati Aurunci ſenatum adeunt, ni decedatur Volſco agro, bellum indicentes. cum legatis ſimul exercitus Auruncorũ domo profectus erat. cuius fama haud procul iam ab Aricia uiſi tanto tumultu conciuit Romanos, ut nec conſuli ordine patres, nec pacatũ reſponſum arma inferentibus arma ipſi capientes dare poſſent. Ariciam infeſto agmine itur: nec procul inde cũ Auruncis ſigna collata: prælioq; uno debellatum eſt. Fuſis Auruncis uictor tot intra paucos dies bellis Romanus promiſſa conſulis, fidemq; ſenatus expectabat: cum Appius & inſita ſuperbia animo, & ut collegæ uanam faceret fidẽ, quàm aſperrime poterat, ius de creditis pecunijs dicere. deinceps & qui ante nexi fuerant, creditoribus tradebantur, & nectebantur alij. Quod ubi cui militi inciderat, collegam appellabat, cõcurſus ad Seruiliũ fiebat: illius promiſſa iactabãt, illi exprobrabant ſua quiſq; belli merita, cicatricesq; acceptas: poſtulabãt, ut aut referret ad ſenatũ, aut ut auxilio eſſet cõſul ciuibus ſuis, imperator militibus. Mouebant conſulẽ hæc, ſed tergiuerſari res cogebat. adeo in alteram cauſam non collega ſolũ præceps ierat, ſed omnis factio nobiliũ. ita mediũ ſe gerendo, nec plebis uitauit odium, nec apud patres gratiam inijt. Patres mollem conſulem & ambitioſum rati, plebs fallacem. breuiq; apparuit, æquaſſe eum Appij odiũ. Certamẽ conſulibus inciderat, uter dedicaret Mercurij ædem. ſenatus à ſe rem ad populũ reiecit. utri eorũ dedicatio iuſſu populi data eſſet, eum præeſſe annonæ, mercatorũ collegiũ inſtituere, ſolennia pro pontifice iuſsit ſuſcipere. populus dedicationẽ ædis dat M. Lectorio primipili centurioni: quod facile appareret nõ tam ad honorẽ eius, cui curatio altior faſtigio ſuo data eſſet, factũ, quàm ad conſulũ ignominiam

miniam.Sæuire inde utiq; conſulũ alter,patresq;.ſed plebi creuerãt animi,& longe alia quàm
primo inſtituerant, uia graſſabantur.deſperato enim conſulũ ſenatusq; auxilio, cũ in ius duci
debitorẽ uidiſſent, undiq; conuolabant:neq; decretũ exaudiri conſulis præ ſtrepitu & clamo-
re poterat:neq; cũ decreuiſſet,quiſquã obtemperabat.ui agebatur,metusq; omnis & periculũ
libertatis,cum in conſpectu conſulis ſinguli à pluribus uiolarentur, in creditores à debitoribus
uerterant.Super hæc timor inceſsit Sabini belli.delectuq; decreto,nemo nomen dedit, furen-
te Appio,& inſectante ambitionẽ collegæ:qui populari ſilentio rempublicam proderet,& ad
id,quod de credita pecunia ius nõ dixiſſet,adijceret,ut ne delectum quidẽ ex ſenatus conſulto
haberet.nõ eſſe tamen deſertam omnino rempublicam,neq; proiectũ conſulare imperium.ſe
unum & ſuæ & patrũ maieſtatis uindicem fore . Cũ circumſtaret quotidiana multitudo licen-
tia accenſa,arripi unũ inſignem ducem ſeditionũ iuſsit.ille,cũ à lictoribus iam traheretur,pro-
uocauit.nec ceſsiſſet prouocationi conſul,quia non dubiũ erat populi iudicium,niſi ægre uicta
pertinacia foret conſilio magis & autoritate principũ,quàm populi clamore. adeo ſupererant
animi ad ſuſtinendã inuidiam. Creſcere inde malũ in dies non clamoribus modo apertis,ſed,
quod multo pernicioſius erat,ſeceſsione,occultisq; colloquijs. Tandẽ inuiſi plebi conſules ma
giſtratu abeunt:Seruilius neutris,Appius patribus mire gratus.A. Virginius inde,& T. Vetu-
ſius conſulatũ ineunt. Tum uero plebs incerta quales habitura conſules eſſet,cœtus nocturnos
pars in Eſquilijs,pars in Auentino facere,ne in foro ſubitis trepidaret conſilijs,& omnia teme-
re ac fortuito ageret.Eam rem conſules rati,ut erat,pernicioſam,ad patres referũt: ſed delatam
cõſulere ordine nõ licuit.adeo tumultuoſe excepta eſt clamoribus undiq;, & indignatione pa-
trum.ſi quod imperio cõſulari exequendũ eſſet,inuidiam eius cõſules ad ſenatũ reijcerẽt . pro-
fecto ſi eſſent in republica magiſtratus,nullum futurũ fuiſſe Romæ niſi publicũ conciliũ.nunc
in mille curias,contionesq;,cũ alia in Eſquilijs,alia in Auentino fiant cõcilia,diſperſam & diſsi
patam eſſe rempublicam.unum Hercule uirum(id enim plus eſſe,quàm conſulem)qualis Ap.
Claudius fuerit,momento temporis diſcuſſurũ illos cœtus fuiſſe.Correpti conſules cũ quid er
go ſe facere uellent(nihil enim ſegnius molliusue,quàm patribus placeat,acturos)percuncta
rentur:decernunt,ut delectũ quamacerrimũ habeant.ocio laſciuire plebem.Dimiſſo ſenatu cõ
ſules in tribunal aſcendunt,citant nominatim iuniores.cũ ad nomen nemo reſponderet,circun
fuſa multitudo in contionis modũ,negare ultra decipi plebem poſſe.nunq; unũ militem habi
turos,ni præſtaretur fides publica.libertatẽ unicuiq; prius reddendã eſſe, quàm arma danda,
ut pro patria ciuibusq;,non pro dominis pugnent. Conſules quid mandatũ eſſet à ſenatu,ui-
debant:ſed eorũ,qui intra parietes curiæ ferociter loquerentur,neminẽ adeſſe inuidiæ ſuæ par
ticipem.& apparebat atrox cũ plebe certamẽ.prius itaq;, quàm ultima experirentur, ſenatum
iterum conſulere placuit. tum uero ad ſellas conſulũ propere cõuolauere minimus quiſq; natu
patrũ,abdicare conſulatu iubentes,& deponere imperium,ad quod tuendum animus deeſſet.
Vtraq; re ſatis experta,tum demũ conſules.Ne prædictũ negetis Patres Conſcripti, adeſt in-
gens ſeditio.poſtulamus,ut ij,qui maxime ignauiam increpant, adſint nobis habentibus dele
ctum.acerrimi cuiuſq; arbitrio,quando ita placet,rem agemus.Redeunt in tribunal, citari no-
minatim unũ ex ijs,qui in cõſpectu erant,dedita opera iubent. cum ſtaret tacitus, & circa eum
aliquot hominũ,ne forte uiolaretur,conſtitiſſet globus,lictorem ad eum conſules mittũt.quo
repulſo,tum uero indignũ facinus eſſe clamitantes,qui patrũ conſulibus aderant, deuolant de
tribunali, ut lictori auxilio eſſent. ſed ab lictore nihil aliud quàm prehendere prohibito, cum
conuerſus in patres impetus eſſet,conſulũ intercurſu rixa ſedata eſt.in qua tamẽ ſine lapide, ſi-
ne telo plus clamoris atq; irarũ,quàm iniuriæ fuerat.Senatus tumultuoſe uocatus, tumultuo-
ſius conſulitur,quæſtionẽ poſtulantibus ijs,qui pulſati fuerant,decernente ferociſsimo quoq;
non ſententijs magis, quàm clamore & ſtrepitu.tandẽ cũ iræ reſediſſent,exprobrantibus con-
ſulibus nihilo plus ſanitatis in curia,quàm in foro eſſe,ordine conſuli cœpit.Tres fuere ſenten-
tiæ.P.Virginius rem nõ uulgabat. de ijs tantũ,qui fidem ſecuti P. Seruilij cõſulis Volſco,Au-
runco,Sabinoq; militaſſent bello,agendum cenſebat. T.Largius,nõ id tempus eſſe,ut merita
tantummodo exoluerentur.totam plebem ære alieno demerſam eſſe:nec ſiſti poſſe, ni omni-

 bus

bus consulatur. quin si alia aliorũ sit conditio, accendi magis discordiã, quàm sedari. Ap. Clau-
dius & natura immitis, & efferatus hinc plebis odio, illinc patrum laudibus: nõ miserijs ait, sed
licentia tantũ concitum turbarũ: & lasciuire magis plebem, quàm sæuire. id adeo malũ ex pro-
uocatione natũ. quippe minas esse consulum, nõ imperiũ, ubi ad eos, qui unà peccauerint, pro-
uocare liceat. agedum, inquit, dictatorem, à quo prouocatio nõ est, creemus. iam hic, quo nunc
omnia ardent, conticescet furor. pulset tum mihi lictorem, qui sciet ius de tergo uitaq; sua pe-
nes unum illum esse, cuius maiestatem uiolauit. Multis, ut erat, horrida & atrox uidebatur Ap
pij sententia: rursus Virginij Largijq;, exemplo haud salubres: utiq; Largij putabant sententi-
am, quę totam fidem tolleret. medium maxime, & moderatũ utroq; consiliũ Virginij habeba-
tur. sed factione, respectuq; rerum priuatarũ, quæ semper offecere, officientq; publicis consi-
lijs, Appius uicit: ac propè fuit, ut dictator ille idem crearetur. quæ res utiq; alienasset plebem
periculosissimo tempore, cum Volsci Aequiq; & Sabini forte unà omnes in armis essent. sed
curæ fuit consulibus, & senioribus patrum, ut imperiũ suo uehemens mansueto permitteretur
ingenio. M. Valerium dictatorem Volesi filium creant. Plebs etsi aduersus se creatũ dictato-
rem uidebat, tamen cũ prouocationem fratris lege haberet, nihil ex ea familia triste, nec super
bum timebat. edictum deinde à dictatore propositũ confirmauit animos, Seruilij ferè consu-
lis edicto cõueniens. sed & homini & potestati melius rati credi, omisso certamine nomina de
dère. quantus nunquã ante exercitus, legiones decem effectę. ternæ inde datæ consulibus, qua
tuor dictator usus. Nec poterat iam bellũ differri. Aequi latinũ agrum inuaserant. oratores La
tinorum à senatu petebant, ut aut mitterent subsidiũ, aut seipsos tuendorũ finium causa cape-
re arma sinerent. Tutius uisum est, defendi inermes Latinos, quàm pati retractare arma. Vetu
sius consul missus est. is finis populationibus fuit. Cessere Aequi campis, locoq; magis, quàm
armis freti, summis se iugis montiũ tutabantur. Alter consul in Volscos profectus, ne & ipse te
reret tempus, uastandis maxime agris hostem ad conferenda propius castra, dimicandumq;
acie exciuit. medio inter castra campo ante suũ quisq; uallum infestis signis constitere, multitu
dine aliquantũ Volsci superabant. itaq; effusi, & contemptim pugnam iniere. Consul Roma-
nus nec promouit aciem: nec clamorem reddi passus, defixis pilis stare suos iussit: ubi ad ma-
num uenisset hostis, tum coortos tota ui gladijs rem gerere. Volsci cursu & clamore fessi cum
se uelut stupentibus metu intulissent Romanis, postquàm impressionẽ sensere ex aduerso fa-
ctam, & ante oculos micare gladios, haud secus quàm si in insidias incidissent, turbati uertunt
terga. & ne ad fugam quidẽ satis uirium fuit, quia cursu in prœliũ ierant. Romani contra, quia
principio pugnæ quieti steterant, uigentes corporibus facile adepti fessos, & castra impetu ce-
perunt: & castris exutum hostem Velitras persecuti, uno agmine uictores cũ uictis in urbem
irrupere. plusq; ibi sanguinis promiscua omniũ generum cæde, quàm in ipsa dimicatione fac-
tum. paucis data uenia, qui inermes in deditionẽ uenerunt. Dum hæc in Volscis geruntur, dic-
tator Sabinos, ubi longe plurimũ belli fuerat, fundit fugatq;, exuitq; castris. Equitatu immis-
so mediam turbauerat hostiũ aciem, qua, dum se cornua latius pandunt, parũ apte introrsum
ordinibus aciem firmauerant. turbatos pedes inuasit. eodẽ impetu castra capta, debellatumq;
est. Post pugnam ad Regillũ lacum nõ alia illis annis pugna clarior fuit. dictator triumphans
urbem inuehitur. super solitos honores locus in circo ipsi, posterisq; ad spectaculũ datus, sella
in eo loco curulis posita. Volscis deuictis Veliternus ager ademptus: Velitras coloni ab urbe
missi, & colonia deducta. Cum Æquis post aliquanto pugnatum est, inuito quidem consule,
quia loco iniquo subeundum erat ad hostes. sed milites extrahi rem criminantes, ut dictator,
priusquàm ipsi redirent in urbem, magistratu abiret: irritaq;, sicut ante consulis, promissa eius
caderent: perpulere, ut forte temere in aduersos montes agmẽ erigeret. id male cõmissum igna
uia hostiũ in bonum uertit. qui, priusq; ad coniectum teli ueniretur, obstupefacti audacia Ro-
manorum, relictis castris, quæ munitissimis tenuerant locis, in aduersas ualles desiluere. ubi sa
tis prædæ, & uictoria incruenta fuit. Ita trifariam re bello bene gesta, de domesticarum rerum
euentu nec patribus, nec plebi cura decesserat. tanta cũ gratia, tum arte præparauerant fœnera
tores, quæ nõ modo plebem, sed ipsum etiam dictatorẽ frustrarentur. Nanq; Valerius post

Vetusij

Vetusij consulis reditum omniũ actionũ in senatu primam habuit pro uictore populo, retulitq; qnid de nexis fieri placeret.quæ cũ reiecta relatio esset,nõ placeo,inquit, cõcordiæ autor. optabitis mediusfidius propediem,ut mei similes Romana plebs patronos habeat. quod ad me attinet,neq; frustrabor ultra ciues meos,neq; ipse frustra dictator ero.discordię intestinæ, bellũ externũ,fecere ut hoc magistratu egeret respublica. pax foris parta est,domi impeditur. priuatus potius,quàm dictator seditioni intereero.Ita curia egressus dictatura se abdicauit.apparuit causa plebi,suam uicem indignantem magistratu abisse.Itaq; uelut persoluta fide,quoniam per eum nõ stetisset quin præstaretur, decedentẽ domũ cũ fauore ac laudibus prosecuti sunt. Timor inde patres incesit,ne si dimissus exercitus foret, rursus cœtus occulti coniurationesq; fierent. itaq; quanq; per dictatorem delectus habitus esset, tamen quia in consulũ uerba iurassent, sacramento teneri militem rati, per causam renouati ab Aequis belli educi ex urbe legiones iussere.quo facto maturata est seditio.& primo agitatũ dicitur de consulũ cęde,ut soluerentur sacramento.doctos deinde nullam scelere religionẽ exolui,Sicinio quodam autore iniussu consulũ in Sacrũ montem secessisse trans Anienem amnem tria ab urbe millia passuum.ea frequentior fama est,quàm,cuius Piso autor est, in Auentinũ secessionẽ factam esse. Ibi sine ullo duce, uallo fossaq; cõmunitis castris, quieti rem nullam nisi necessariam ad uictũ sumendo,per aliquot dies neq; lacessiti,neq; lacessentes sese tenuere.pauor ingens in urbe,metuq; mutuo suspensa erant omnia. timere relicta ab suis plebes uiolentiã patrũ, timere patres residem in urbe plebem,incerti manere eam,an abire mallent. quandiu aũt tranquillam, quæ secesserit,multitudinẽ fore? quid futurũ deinde, si quod externũ interim bellũ existat? nullam profecto,nisi in concordia ciuiũ spem reliquã ducere.eam per æqua,per iniqua recõciliandam ciuitati esse.Placuit igitur oratorem ad plebem mitti Meneniũ Agrippam, facundũ uirum,&, quod inde oriundus erat,plebi carũ.is intromissus in castra,prisco illo dicendi & horrido modo nihil aliud,quàm hoc narrasse fertur. Tempore,quo in homine nõ,ut nunc,omnia in unũ consentiebant: sed singulis membris suũ cuiq; consiliũ, suus sermo fuerat: indignatas reliquas partes,sua cura,suo labore ac ministerio uentri omnia quæri: uentrem in medio quietum nihil aliud,quàm datis uoluptatibus frui:cõspirasse inde ne manus ad os cibũ ferrent:nec os acciperet datum:nec dentes conficerent. hac ira dum uentrem fame domare uellent, ipsa unà membra, totumq; corpus ad extremam tabem uenisse.inde apparuisse, uentris quoq; haud segne ministeriũ esse:nec magis ali,quàm alere eum,reddentem in omnes corporis partes hunc,quo uiuimus uigemusq;,diuisum pariter in uenas maturũ confecto cibo sanguinem. Comparando hinc quàm intestina corporis seditio similis esset iræ plebis in patres, flexisse mentes hominum.Agi deinde de concordia cœptum,concessumq; in conditiones:ut plebi sui magistratus essent sacrosancti,quibus auxilij latio aduersus consules esset:neúe cui patrum capere eum magistratum liceret. ita tribuni plebei creati duo, C. Licinius, & L. Albinus. Hi tres collegas sibi creauerũt.in his Siciniũ fuisse seditionis autorem,de duobus qui fuerint,minus cõuenit. Sunt qui duos tantum in sacro monte creatos tribunos esse dicant, ibiq; sacratam legem latam. Per secessionem plebis Sp.Cassius,& Posthumus Cominius consulatum inierunt.his consulibus cum Latinis populis ictum fœdus. ad id feriendũ cõsul alter Romæ mansit,alter ad Volscum bellum missus,Antiates Volscos fundit fugatq;: compulsos in oppidum Longulam persecutus,mœnibus potitur.inde protinus Mucamitem Volscorum cepit.tum magna ui adortus est Coriolos. Erat tum in castris inter primores iuuenũ Cn.Martius,adolescens & consilio & manu promptus,cui cognomen postea Coriolano fuit. Cum subito exercitum Romanũ Coriolos obsidentem,atq; in oppidanos,quos intus clausos habebat,intentũ sine ullo metu extrinsecus imminentis belli Volscæ legiones profectæ ab Antio inuasissent, eodemq; tempore ex oppido erupissent hostes, forte in statione Martius fuit.is cum delecta militum manu nõ modo impetum erumpentiũ retudit, sed per patentem portam ferox irrupit, cædeq; in proximo urbis facta,ignem temere arreptum imminentibus muro ædificijs iniecit.clamor inde oppidanorum mistus muliebri pueriliq; ploratu ad terrorem,ut solet,primo ortus,& Romanis auxit animũ,& turbauit Volscos:utpote capta urbe,cui ad ferendam opem uenerant.Ita fusi Volsci

Antiates, Corioli oppidum captum. tantumq; sua laude obstitit famæ consulis Martius: ut, nisi fœdus cũ Latinis columna ænea insculptũ monumento esset, ab Sp. Cassio uno, quia collega abfuerat, ictum: Posthumũ Cominiũ bellum gessisse cum Volscis, memoria cessisset. Eodem anno Agrippa Menenius moritur, uir omni uita pariter patribus ac plebi carus, post secessionem carior plebi factus. Huic interpreti arbitroq; cõcordiæ ciuium, legato patrũ ad plebem, reductori plebis Romanæ in urbẽ, sumptus funeri defuit. extulit eum plebs sextantibus collatis in capita. Consules deinde T. Geganius, P. Minucius facti. Eo anno, cum & foris quieta omnia bello essent, & domi sanata discordia, aliud multo grauius malũ ciuitatem inuasit, caritas primũ annonæ ex incultis per secessionem plebis agris, fames deinde, qualis clausis solet. uentumq; ad interitũ seruitiorũ utiq; & plebis esset, ni cõsules prouidissent, dimissis passim ad frumentũ coemendũ nõ in Hetruriam modo dextris ab hostia litoribus, læuoq; per Volscos mari usq; ad Cumas, sed quæsitũ in Sicilia quoq;. adeo finitimorũ odia longinquis coegerant indigere auxilijs. Frumentũ cũ Cumis coemptum esset, naues pro bonis Tarquiniorũ ab Aristodemo tyranno, qui heres erat, retentæ sunt. in Volscis Pomptinoq; ne emi quidem potuit. periculum quoq; ab impetu hominũ ipsis frumentatoribus fuit. Ex Hetruscis frumentum Tyberi uenit. eo sustentata est plebs. Incõmodo bello in tam arctis cõmeatibus uexati forent, ni Volscos iam mouentes arma pestilentia ingens inuasisset. ea clade conterritis hostium animis, ut etiam ubi ea remisisset, terrore aliquo tenerentur, & Velitris auxere numerũ colonorũ Romani, & Norbæ in montes nouã coloniã, quæ arx in Pomptino esset, misẽrũt. M. Minucio deinde, & A. Sempronio consulibus, magna uis frumenti ex Sicilia aduecta: agitatũq; in senatu, quanti plebi daretur. Multi uenisse tempus premendæ plebis putabant, recuperandiq; iura, quæ extorta secessione ac ui patribus essent. In primis Martius Coriolanus hostis tribuniciæ potestatis, si annonam, inquit, ueterem uolunt, ius pristinũ reddant patribus. cur ego plebeios magistratus, cur Siciniũ potentẽ uideo sub iugum missus, tanquam à latronibus redemptus? egóne has indignitates diutius patiar, quàm necesse est? Tarquiniũ regem qui nõ tulerim, Sicinium feram? secedat nunc, auocet plebem, patet uia in Sacrum montem, aliosq; colles: rapiant frumenta ex agris nostris, quemadmodũ tertio anno rapuere: utantur annona, quam furore suo fecere. audeo dicere, hoc malo domitos ipsos potius cultores agrorũ fore, quàm ut armati per secessionem coli prohibeant. Haud tam facile dictu est, faciendúmne fuerit, quàm potuisse arbitror fieri, ut conditionibus laxandi annonam, & tribuniciam potestatem, & omnia inuitis iura imposita patres demerent sibi. Et senatui nimis atrox uisa sententia est, & ira plebẽ propè armauit. Fame iam se sicut hostes peti, cibo uictuq; fraudari: peregrinũ frumentũ, quæ sola alimenta ex insperato fortuna dederit, ab ore rapi, nisi Cn. Martio uincti dedantur tribuni, nisi de tergo plebis Romanæ satisfiat. cum sibi carnificem nouũ exortũ, qui aut mori aut seruire iubeat. In exeuntẽ è curia impetus factus esset, ni per opportune tribuni diem dixissent. ibi ira est suppressa. se iudicẽ quisq;, se dominũ uitæ, necisq; inimici factum uidebat. Cõtemptim primo Martius audiebat minas tribunicias. auxilij, nõ pœnæ ius datum illi potestati: plebisq;, nõ patrum tribunos esse. sed adeo coorta erat infensa plebs, ut unius pœna defungendũ esset patribus. restiterunt tamen aduersa inuidia, usiq; sunt qua suis quisq;, qua totius ordinis uiribus. ac primo tentata res est, si dispositis clientibus absterrendo singulos à contionibus, concilijsq;, disijcere rem possent. uniuersi deinde processere (quicquid erat patrum, reos diceres) precibus plebem exposcentes: unũ sibi ciuem, unum senatorem, si innocentem absoluere nollent, pro nocente donarent. ipse cum die dicta nõ adesset, perseueratũ in ira est. damnatus absens in Volscos exulatũ abijt, minitans patriæ, hostilesq; iam tum spiritus gerẽs. Venientẽ Volsci benigne excepere: benigniusq; in dies colebant, quo maior ira in suos eminebat, crebræq; nũc querelæ, nunc minæ percipiebantur. Hospitio utebatur Accij Tullij. longe is tũ princeps Volsci nominis erat, Romanisq; semper infestus. ita cum alterum uetus odium, alterum ira recens stimularet, consilia conferunt de Romano bello. haud facile credebant plebem suam impelli posse, ut toties infeliciter tentata arma caperent. multis sæpe bellis, pestilentia postremo amissa iuuentute, fractos spiritus esse. arte agendũ in exoleto iam uetustate odio, ut recenti aliqua ira

ira exacerbarentur animi. Ludi forte ex instauratione magni Romę parabantur. instaurandis hæc causa fuerat ludis. Mane seruum quidam paterfamiliæ non dum cōmisso spectaculo sub furca cæsum medio egerat circo. cœpti inde ludi, uelut ea res nihil ad religionem pertinuisset. haud ita multo post T. Latinio de plebe homini somnium fuit. Visus Iupiter dicere, sibi ludis præsultatorem displicuisse. nisi magnifice instaurarentur hi ludi, periculū urbi fore. iret, ea consulibus nuntiaret. Quanquam haud sanè liber erat religione animus, uerecundia tamen maiestatis magistratuum timorem uicit, ne in ora hominum pro ludibrio abiret. magno illi ea cunctatio stetit. filium nanq; intra paucos dies amisit. cuius repentinæ cladis ne causa dubia esset, ægro animi eadem illa in somnis obuersata species, uisa est rogitare, satin' magnam spreti numinis haberet mercedem? maiorem instare, ni eat propere ac nunciet consulibus. Iam præsentior res erat. cunctantē tamen, ac prolatantē ingens uis morbi adorta est debilitate subita. tum enimuero deorū ira admonuit. fessus igitur malis præteritis instantibusq;, cōsilio propinquorum adhibito, cū uisa atq; audita, & obuersatū toties somno Iouem, minas irasq; cœlestes repræsentatas casibus suis exposuisset, consensu inde haud dubio omniū qui aderant, in forū ad consules lectica defertur. inde in curiam iussu consulū delatus, eadem illa cum patribus ingenti omniū admiratione enarrasset, ecce aliud miraculum. qui captus omnibus membris delatus in curiam esset, eum functum officio pedibus suis domum redisse, traditum memoriæ est. Ludi quàmamplissimi ut fierent, senatus decreuit. Ad eos ludos autore Accio Tullio uis magna Volscorū uenit. priusquàm cōmitterentur ludi, Tullius, ut domi compositū cum Martio fuerat, ad consules uenit. dicit esse quæ secretò agere de rep. uelit. arbitris remotis, Inuitus, inquit, quod sequius sit, de meis ciuibus loquor. nō tamen admissum quicquam ab ijs, criminatum uenio, sed cautum, ne admittant. Nimio plus quàm uelim, nostrorū ingenia sunt mobilia. multis id cladibus sensimus, quippe qui nō nostro merito, sed uestra patientia incolumes simus. magna hic nunc Volscorum multitudo est, ludi sunt, spectaculo intenta ciuitas erit. memini quid per eandem occasionem ab Sabinorū iuuentute in hac urbe cōmissum sit. horret animus, nequid inconsulte, ac temere fiat. hæc nostra, uestraq; causa prius dicenda uobis consules ratus sum. Quod ad me attinet, extemplo hinc domū abire in animo est, ne cuius facti, dictiue contagione præsens uioler. Hæc locutus abijt. Consules cū ad patres rem dubiam sub autore certo detulissent, autor magis (ut fit) quàm res ad præcauendū uel ex superuacuo mouit. factoq; senatusconsulto ut urbem excederent Volsci, præcones dimittuntur, qui omnes eos proficisci ante noctem iuberent. Ingens pauor primo discurrentes ad suas res tollendas in hospitia perculit: proficiscentibus deinde indignatio oborta, se ut consceleratos cōtaminatosq; ab ludis, festis diebus, cœtu quodammodo hominū deorumq; abactos esse. Cū propè cōnnuato agmine irent, prægressus Tullius ad caput Ferentinum, ut quisq; ueniret, primores eorū excipiens, querendo, indignandoq;, & eos ipsos sedulo audientes secunda iræ uerba, & per eos multitudinem aliam in subiectū uiæ campū deduxit. ibi in contionis modū orationē exorsus. Veteres populi Romani iniurias, cladesq; gentis Volscorū, ut omnia, inquit, obliuiscamini alia, hodiernam hanc cōtumeliam quo tandē animo fertis? qua per nostram ignominiam ludos cōmiserest? an nō sensistis triumphatū hodie de uobis esse? uos omnibus ciuibus, peregrinis, tot finitimis populis spectaculo abeuntes fuisse? uestras cōiuges, uestros liberos traductos per ora hominū? quid eos, qui audiuere uocē præconis? quid qui uos uidere abeuntes? quid eos, qui huic ignominioso agmini fuere obuij, existimasse putatis? nisi aliquod profecto nefas esse, qd' si interfimus spectaculo, uiolaturi simus ludos, piaculúq; merituri: ideo nos ab sede piorum, cœtu, cōcilioq; abigi. quid deinde illud nō succurrit? uiuere nos, quod maturauimus proficisci? si hæc profectio, & nō fuga est. & hanc urbē uos nō hostiū ducitis, ubi si unū diem morati essetis, moriendū omnibus fuit. Bellū uobis indictū est magno eorum malo, qui indixere, si uiri estis. Ita & sua sponte iratū pleni, & incitati domos inde digresси sunt. instigandoq; suos quisque populos effecere, ut omne Volscum nomen deficeret. Imperatores ad id bellum de omnium populorū sententia lecti Accius Tullius, & Cn. Martius exul Romanus, in quo aliquanto plus spei repositū. quā spem nequaquā fefellit, ut facile appareret, ducibus ualidiorem, quàm

exercitu rem Romanam esse. Circeios profectus, primum colonos inde Romanos expulit: liberamque eam urbem Volscis tradidit: inde in latinā uiam transuersis tramitibus transgressus, Satricum, Longulam, Polluſtiam, Coriolos, nouella hæc Romanis oppida ademit, inde Lauinium recepit. tunc deinceps Corbionem, Viteliam, Trebiam, Labicos, Pedum, cepit. postremum ad urbem à Pedo ducit, & ad fossas Cluilias quinque ab urbe millia passuum castris positis, populatur inde agrū Romanū, custodibus inter populatores missis, qui patriciorū agros intactos seruarent: siue infensus plebi magis: siue ut discordia inde inter patres plebemque oriretur. Quæ profecto orta esset. adeo tribuni iam ferocem per se plebē criminādo in primores ciuitatis instigabant: sed externus timor maximū concordiæ uinculū, quamuis suspectos, infensosque inter se iungebat animos. Id modo non cōueniebat: quod senatus, consulesque nusquam alibi spem, quam in armis ponebant: plebes omnia quam bellum malebat. Sp. Nautius iam, & Sex. Furius cōsules erāt. Eos recensentes legiones, præsidia per muros, aliaque in quibus stationes uigiliasque esse placuerat, loca distribuentes multitudo ingens pacē poscentium primū seditioso clamore cōterruit: deinde uocare senatū, referre de legatis ad Cn. Martiū mittendis coegit. Acceperunt relationē patres: postquam apparuit labare plebis animos. missique de pace ad Martiū oratores, atrox responsum retulerūt. Si Volscis ager redderetur, posse agi de pace. si præda belli per otium frui uelint: memorē se & ciuiū iniuriæ, & hospitum beneficij, adnisurū: ut appareat exilio sibi irritatos, nō fractos animos esse. Iterū deinde ijdem missi non recipiūtur in castra. sacerdotes quoque suis insignibus uelatos isse supplices ad castra hostiū, traditum est: nihilo magis quam legatos flexisse animū. Tum matronæ ad Veturiam matrē Coriolani, Volumniamque uxorem frequentes coeunt. id publicū consiliū, an muliebris timor fuerit, parū inuenio. peruicere certe: ut & Veturia magno natu mulier, & Volumnia duos paruos ex Martio ferens filios secum in castra hostiū irent: & quā armis uiri defendere urbē non possent, mulieres precibus lachrymisque defenderēt. Vbi ad castra uentū est, nuntiatumque Coriolano, adesse ingens mulierum agmē: primo, ut qui nec publica maiestate in legatis, nec in sacerdotibus tanta offusa oculis animoque religione motus esset, multo obstinatior aduersus lachrymas muliebres erat. dein familiariū quidā, qui insignem mœstitia inter cæteras cognouerat Veturiā, inter nurum nepotesque stantem: nisi me frustrantur, inquit, oculi, mater tibi cōiuxque & liberi adsunt. Coriolanus propè ut amens, cōsternatus ab sede sua cum ferret matri obuiæ complexū: mulier in iram ex precibus uersa, Sine priusquam complexū accipio, sciam, inquit, ad hostem, an ad filium uenerim: captiua, materne in castris tuis sim. in hoc me longa uita, & infelix senecta traxit: ut exulem te, deinde hostem uiderē? potuisti populari hanc terram, quæ te genuit atque aluit? nō tibi, quamuis infesto animo & minaci perueneras: ingredièti fines ira cecidit? non, cum in conspectu Roma fuit, succurrit? intra illa mœnia domus ac penates mei sunt? mater, coniux, liberique? Ergo ego nisi peperissem, Roma non oppugnaretur? nisi filium haberē, libera in libera patria mortua essem? Sed ego nihil iam pati nec tibi turpius, quàm mihi miserius possum: nec ut sim miserrima, diu futura sum. de his uideris: quos, si pergis, aut immatura mors, aut longa seruitus manet. Vxor deinde ac liberi amplexi, fletusque ab omni turba mulierum ortus, & cōploratio sui patriæque, fregēre tandem uirum. cōplexus inde suos, dimittit: ipse retro ab urbe castra mouit. Abductis deinde legionibus ex agro Romano, inuidia rei oppressum perisse tradunt, alij alio leto. apud Fabium longe antiquissimum autorem, usque ad senectutē uixisse eundem inuenio. refert certe hanc sæpe eum exacta ætate usurpasse uocem: multo miserius seni exiliū esse. Non inuiderunt laudes suas mulieribus uiri Romani. adeo sine obtrectatione gloriæ alienæ uiuebatur. monumento quoque quod esset, templū Fortunæ muliebri ædificatū dedicatumque est. Rediere deinde Volsci adiunctis Aequis in agrū Romanum. sed Aequi Accium Tullium haud ultra tulere ducē. Hinc ex certamine Volsci Aequi'ne imperatorē cōiuncto exercitui darent, seditio, deinde atrox prælium ortum. Ibi fortuna populi Romani duos hostium exercitus haud minus perniciosо, quàm pertinaci certamine confecit. Consules T. Sicinius, & C. Aquilius. Sicinio Volsci, Aquilio Hernici (nā ij quoque in armis erant) prouincia euenit. eo anno Hernici deuicti: cum Volscis æquo Marte discessum est. Sp. Cassius deinde & Proculus Virginius

consules

consules facti. cum Hernicis fœdus ictum, agri partes duæ ademptæ. inde dimidiũ Latinis, dimidium plebi diuisurus consul Casſius erat. adijciebat huic muneri agri aliquantũ, quem publicum posſideri à priuatis criminabatur. Id multos quidẽ patrũ, ipsos posſesſores, periculo rerum suarũ terrebat. sed & publica patribus solicitudo inerat, largitione cõsulem periculosas libertati opes struere. Tũ primũ lex agraria promulgata est, nunꝗ deinde usꝗ ad hanc memoriam sine maximis motibus rerũ agitata. Cõsul alter largitioni resistebat, autoribus patribus, nec omni plebe aduersante: quæ primo cœperat fastidire munus uulgatũ à ciuibus isſe in socios. sępe deinde & Virginium consulem in contionibus uelut uaticinantem audiebat: pestilens collegæ munus esſe: agros illos seruitutem ijs, qui acceperint, laturos: regno uiam fieri. quid ita enim asſumi socios, & nomen latinum? quid attinuisſe, Hernicis pauloante hostibus capti agri tertiam partem reddi? nisi ut hæ gentes pro Coriolano duce Casſium habeãt? Popularis iam esſe disſuasor, & intercesſor legis agrariæ cœperat. uterꝗ deinde consul certatim plebi indulgere. Virginius dicere, pasſurũ se asſignari agros, dum ne cui, nisi ciui Romano asſignentur. Casſius, quia in agraria largitione ambitiosus in socios, eoꝗ ciuibus uilior erat: ut alio munere sibi reconciliaret ciuium animos, iubere pro siculo frumento pecuniam acceptam retribui populo. Id uero haud secus, quàm præsentem mercedem regni aspernata plebs: adeo propter suspicionem insitam regni, uelut abundarent omnia, munera eius in animis hominum respuebantur. quem, ubi primũ magistratu abijt, damnatũ, necatumꝗ constat. Sunt, qui patrem autorẽ eius supplicij ferant. cum cognita domi causa uerberasſe, ac necasſe: peculiumꝗ filij Cereri cõsecrauisſe: signũ inde factũ esſe, & inscriptũ. ex Casſia familia datum. Inuenio apud quosdam, idꝗ propius fidẽ est, à quæstoribus Cæsone Fabio, & L. Valerio diem dictam perduellionis: damnatumꝗ populi iudicio, dirutas publice ædes. ea est area ante Telluris ædem. Cæterũ siue illud domesticũ, siue publicum fuit iudicium, damnatur Serg. Cornelio, Q. Fabio consulibus. Haud diuturna ira populi in Casſiũ fuit. dulcedo agrariæ legis ipsa per se dempto autore subibat animos: accensaꝗ ea cupiditas est malignitate patrum, qui deuictis eo anno Volscis, Aequisꝗ militem præda fraudauere. quicquid captũ ex hostibus est uendidit Fabius consul, ac redegit in publicũ. inuisum erat Fabium nomen plebi propter nouisſimũ consulem: tenuere tamen patres, ut cum L. Aemylio Cæso Fabius consul crearetur. eo infestior facta plebes. seditio domestica bellũ externũ exciuit: bello deinde ciuiles discordiæ intermisſæ. uno animo patres ac plebs rebellantes Volscos, & Aequos duce Aemylio prospera pugna uicere. plus tamẽ hostium fuga, quàm præliũ absumpsit. adeo pertinaciter fusos insecuti sunt equites. Castoris ædes eodem anno Idibus Quintilibus dedicata est. uota erat Latino bello Posthumio dictatore. filius eius duumuir ad id ipsum creatus dedicauit. Solicitati & eo anno sunt dulcedine agrariæ legis animi plebis. tribuni plebis popularem potestatẽ lege populari celebrabant. patres satis superꝗ gratuiti furoris in multitudine credentes esſe, largitiones, temeritatisꝗ inuitamenta horrebant. acerrimi patribus duces ad resistendũ consules fuere. ea igitur pars reipublicæ uicit. nec in præsens modo, sed in uenientẽ etiam annũ M. Fabiũ Cæsonis fratrem, & magis inuisum alterũ plebi accusatione Sp. Casſij, L. Valeriũ consulem dedit. Certatũ eo quoꝗ anno cũ tribunis est. uana lex, uaniꝗ legis autores, iactando irritum munus, facti. Fabium inde nomẽ ingens post tres continuos consulatus, unoꝗ uelut tenore omnes expertos tribunicijs certaminibus habitũ. itaꝗ ut bene locatus mansit in ea familia aliquandiu honos. Bellũ inde Veiens initum. & Volsci rebellarunt. sed ad bella externa propè supererant uires, abutebanturꝗ ijs inter semetipsos certando. Accesſere ad ægras iam omniũ mentes prodigia cœlestia, propè quotidianas in urbe, agrisꝗ ostentantia minas. motiꝗ ira numinis causam nullam aliam uates canebant, publice priuatimꝗ nunc extis, nũc per aues consulti, quàm, haud rite sacra fieri. qui terrores tamen eò euasere, ut Oppia uirgo uestalis damnata incesti pœnas dederit. Q. Fabius inde, & C. Tullius consules facti. Eo anno non segnior discordia domi, & bellum foris atrocius fuit. Ab Aequis arma sumpta. Veientes agrum quoque Romanorum populantes inierunt. quorum bellorum crescente cura, Cæso Fabius, & Sp. Furius consules fiunt. Artonam latinam urbem Aequi oppugnabant. Veientes pleni iam populationum Romam ipsam se oppugnaturos

turos minitabantur. qui terrores, cum compescere deberent, auxere insuper animos plebis: rebusdibus[?] nō sua sponte plebi mos detrectandi militiam, sed Sp. Licinius tribunus plebis uenisse tempus ratus per ultimā necessitatem legis agrariæ patribus iniungendæ, susceperat rem militarem impediendam. cæterū tota inuidia tribunitiæ potestatis uersa in autorē est: nec in eum consules acrius, q̃ ipsius eius collegæ coorti sunt. auxilioq́ꝫ eorum delectum consules habent. Ad duo simul bella exercitus scribitur: ducēdus Fabio in Veientes, in Aequos Furio datur. & in Aequis quidem nihil dignum memoria gestum est. Fabio aliquanto plus negocij cum ciuibus, q̃ cum hostibus fuit. unus ille uir ipse consul rempub. sustinuit, quam exercitus odio consulis, quantum in se fuit, prodebat. nam cum consul præter cęteras imperatorias artes, quas parando gerendoq́ꝫ bello edidit plurimas, ita instruxisset aciē, ut solo equitatu emisso exercitum hostium funderet, insequi fusos pedes noluit. nec illos, etsi non adhortatio inuisi ducis, suum saltem flagitium, & publicum in præsentia dedecus, postmodo periculum, si animus hosti redisset, cogere potuit gradum accelerare: aut si aliud nihil, instare instructos. iniussu signa referunt: mœstiq́ꝫ (crederes uictos) execrantes nunc imperatorem, nunc nauatam ab equite operam, redeunt in castra. Nec huic tam pestilenti exemplo remedia ulla ab imperatore quæsita sunt. adeo excellentibus ingenijs citius defuerit ars qua ciuem regant, quàm qua hostem superent. Consul Romam redijt, non tam belli gloria aucta, quàm irritato exacerbatoq́ꝫ in se militum odio. Obtinuere tamen patres, ut in Fabia gente consulatus maneret. M. Fabium consulem creant: Fabio collega Cn. Manlius datur. Et hic annus tribunum autorem legis Agrariæ habuit. Tib. Pontificius fuit. is eādem uiam, uelut processisset Sp. Licinio, ingressus, delectum paulisper impedijt. Perturbatis iterum patribus Ap. Claudius uictam tribunitiā potestatem dicere priore anno, in præsentia re ipsa, exemplo in perpetuum: quando inuentū sit, suis ipsam uiribus dissolui. neq; enim unquam defuturum, qui ex collega uictoriā sibi, & gratiā melioris partis bono publico uelit quæsitā. & plures, si pluribus opus sit, tribunos ad auxiliū consulum paratos fore, & unum uel aduersus omnes satis esse. darent modo & consules, & primores patrum operam: ut, si minus omnes, aliquos tamen ex tribunis reip. ac senatui conciliarent. Præceptis Appij moniti patres & uniuersi comiter ac benigne tribunos appellare: & consulares, ut cuiq; eorum priuatim aliquid iuris aduersus singulos erat, partim gratia, partim autoritate obtinuere: ut tribunitiæ potestatis uires salubres uellent reipub. esse. quatuorq́ꝫ tribunorū aduersus unum moratorem publici cōmodi auxilio delectum consules habent. Inde ad Veiens bellum profecti: quò undiq; ex Hetruria auxilia conuenerant, non tam Veientium gratia conciliata: quàm quod in spem uentum erat: discordia intestina dissolui rem Romanam posse. principesq́ꝫ in omnium Hetruriæ populorū concilijs fremebant: æternas opes esse Romanas, nisi inter semetipsos seditionibus sæuiant. id unum uenenum, eam labem ciuitatibus opulentis repertam: ut magna imperia mortalia essent. diu sustentatum id malum partim patrum cōsilijs, partim patientia plebis, iam ad extrema uenisse: duas ciuitates ex una factas: suos cuiq; parti magistratus, suas leges esse. primum in delectibus sæuire solitos, eosdem in bello tamen paruisse ducibus. qualicunq; urbis statu, manente disciplina militari, sisti potuisse. iam non parendi magistratibus morem in castra quoq; Romanum militem sequi. proximo bello in ipsa acie in ipso certamine consensu exercitus traditam ultro uictoriam uictis Aequis: signa deserta: imperatorem in acie relictum, iniussu in castra reditū. profecto si instetur: suo milite uinci Romam posse. nihil aliud opus esse, quàm indici ostendiq́ꝫ bellum: cætera sua spōte fata & deos gesturos. Hæ spes Hetruscos armauerant, multis inuicem casibus uictos uictoresq́ꝫ. Coss. quoq; Romani nihil prætera aliud, quàm suas uires, sua arma horrebant: memoriaq́ꝫ pessimi proximo bello exempli terrebantur: ne rem committerent eò, ubi duæ simul acies timendæ essent. itaq; castris se tenebant, tam ancipiti periculo auersi. diem, tempusq́ꝫ forsitan ipsum leniturum iras, sanitatemq́ꝫ animis allaturum. Veiens hostis Hetruscíq́ꝫ eo magis præpropere agere: lacessere ad pugnam primo obequitando castris, prouocandoq́ꝫ: postremo ut nihil mouebant qua consules ipsos, qua exercitum increpando. simulationem intestinæ discordię remedium timoris inuentū: & consules magis non confidere, q̃ non credere suis militibus. nouū seditionis genus

genus, silentium, ociumq́; inter armatos. ad hæc in nouitaté generis, originisq́; qua falsa, qua uera iacere. Hæc cũ sub ipso uallo portisq́; strepetẽt, haud ægre cõsules pati. at imperitæ multitudini nunc indignatio, nunc pudor pectora uersare, & ab intestinis auertere malis. nolle inultos hostes, nolle successum, nõ patribus, nõ consulibus. externa, & domestica odia certare in animis. tandẽ superant externa, adeo superbe insolenterq́; hostis eludebat. frequentes in prætorium cõueniunt, poscunt pugnam, postulant ut signum detur. Consules uelut deliberabundi capita conferunt, diu colloquuntur. pugnare cupiebant, sed retro reuocanda, & addenda cupiditas erat, ut aduersando remorandoq́; incitato semel militi adderẽt impetum. Redditur responsum, immaturam rem agi, nondũ tempus pugnæ esse: castris se tenerent: edicunt inde, ut abstineant pugna. si quis iniussu pugnauerit, ut in hostẽ animaduersuros. ita dimissis, quo minus consules uelle credunt, crescit ardor pugnandi. accendũt insuper hostes ferocius multo, ut statuisse non pugnare consules cognitum est. quippe impune se insultaturos. nõ credi militi arma. rem ad ultimum seditionis erupturam, finemq́; uenisse Romano imperio. His freti occursant portis, ingerunt probra, ægre abstinent, quin castra oppugnent. Enimuero nõ ultra contumeliam pati Romanus posse. totis castris undiq́; ad consules curritur. nõ iam sensim, ut ante, per centurionũ principes postulant. sed passim omnes clamoribus agunt. Matura res erat, tergiuersatur tamen Fabius. deinde ad crescentem tumultũ, iam metu seditionis collega cõcedente, cum silentiũ classico fecisset: ego istos Cn. Manli posse uincere scio, uelle ne scirem, ipsi fecerunt. itaq́; certũ atq́; decretum est, non dare signum, nisi uictores se redituros ex hac pugna iurent. consulem Romanũ miles semel in acie fefellit, deos nunquam fallet. Centurio erat M. Flauoleius inter primores pugnæ flagitator. uictor, inquit, M. Fabi reuertar ex acie. si fallat, Iouẽ patrẽ, Gradiuumq́; Martem, aliosq́; iuratus inuocat deos. Idem deinceps omnis exercitus in se quisq́; iurat. Iuratis datur signũ, arma capiunt, eunt in pugnam irarum speiq́; pleni. nunc iubent Hetruscos probra iacere, nunc armatis sibi quisq́; lingua promptũ hostẽ offerri. Omniũ illo die, qua plebis, qua patrũ eximia uirtus fuit. Fabiũ nomẽ, Fabia gens maxime enituit: multis ciuilibus certaminibus infensos plebis animos illa pugna sibi reconciliare statuunt. instruitur acies. Nec Veiens hostis Hetruscæq́; legiones detrectant. propè certa spes erat, nõ magis secũ pugnaturos, quàm pugnauerint cũ Aequis. maius quoq́; aliquod in tam irritatis animis, & occasione ancipiti, haud desperandũ esse facinus. res aliter longe euenit. nam non alio ante bello infestior Romanus (adeo hinc contumelijs hostes, hinc consules mora exacerbauerant) prœliũ inijt. Vix explicandi ordinis spaciũ Hetruscis fuit, cũ pilis inter primam trepidationem abiectis temere magis quàm emissis pugna iam ad manus, iam ad gladios, ubi mars est atrocissimus, uenerat. Inter primores genus Fabiũ insigne spectaculo exemploq́; ciuibus erat. ex his Q. Fabium (tertio hic anno ante consul fuerat) principem in confertos Veientes euntem ferox uiribus & armorũ arte Thuscus, incautũ inter multas uersantẽ hostiũ manus, gladio per pectus transfigit. telo extracto præceps Fabius in uulnus abijt. Sensit utraq́; acies unius uiri casum. cedebatq́; inde Romanus: cum M. Fabius consul transilijt iacentis corpus, obiectaq́; parma, hoc iurastis, inquit, milites? fugientes uos in castra redituros? adeo ignauissimos hostes magis timetis, quàm Iouem, Martemq́;, per quos iurastis? at ego iniuratus aut uictor reuertar, aut prope te hic Q. Fabi dimicans cadam. cõsuli tum Cæso Fabius prioris anni consul. uerbis ne istis frater ut pugnent te impetraturũ credis? dij impetrabunt, per quos iurauere. & nos, ut decet proceres, ut Fabio nomine est dignum, pugnando potius, quàm adhortando accendamus militum animos. Sic in primum infestis hastis prouolant duo Fabij, totamq́; mouerunt secum aciem. Prælio ex parte una restituto, nihilo segnius in altero cornu Cn. Manlius consul pugnam ciebat. ubi propè similis fortuna est uersata. nam ut altero in cornu Q. Fabiũ, sic in hoc ipsum consulem Manlium iam uelut fusos agentem hostes, & impigre milites secuti sunt: & ut ille graui uulnere ictus ex acie cessit, interfectum rati, gradum retulere: cessissentq́; loco, ni consul alter cum aliquot turmis equitũ in eam partem citato equo aduectus, uiuere clamitans collegam, se uictorem fuso altero cornu adesse, rem inclinatam sustinuisset. Manlius quoq́; ad restituendam aciem se ipse coràm offert. duorum consulum cognita ora accendunt

militum

militum animos. simul & uanior iam erat hostiũ acies, dum abundante multitudine freti sub tracta subsidia mittunt ad castra oppugnanda. in quæ haud magno certamine impetu facto, dum prædæ magis quàm pugnæ memores tererent tempus: triarij Romani, qui primam irruptionem sustinere non potuerant, missis ad consules nuntijs quo loco res essent, conglobati ad prætorium redeunt, & sua sponte prælium ipsi renouant. & Manilius consul reuectus in castra ad omnes portas milite opposito hostibus uiam clauserat. ea desperatio Thuscis rabiem magis quàm audaciam accendit. nam cum incursantes quacunque exitum ostenderet spes, uano aliquoties impetu issent: globus iuuenum unus in ipsum consulem insignem armis inuadit. prima excepta à circunstantibus tela: sustineri deinde uis nequit. cõsul mortifero uulnere ictus cadit, fusique circa omnes. Thuscis crescit audacia. Romanos terror per tota castra trepidos agit. & ad extrema uentum foret, ni legati rapto consulis corpore patefecissent una porta hostibus uiam. ea erumpunt, consternatoque agmine abeuntes in uictorem alterum incidunt consulem. ibi iterum cæsi, fusique passim. Victoria egregie parta, tristis tamẽ duobus tam claris funeribus. Itaque consul, decernẽte senatu triumphum, si exercitus sine imperatore triumphare possit, pro eximia eo bello opera facile passurum respõdit: se familia funesta Q. Fabij fratris morte, rep. ex parte orba consule altero amisso, publico priuatoque deformem luctu lauream nõ acceptu rum. Omni acto triumpho depositus triumphus clarior fuit. adeo spreta in tempore gloria interdum cumulatior redit. Funera deinde duo deinceps, collegæ fratrisque, ducit. idem in utroque laudator, cum concedendo illis suas laudes, ipse maximam partem earum ferret. neque immemor eius, quod initio consulatus imbiberat: reconciliandi animos plebis, saucios milites curandos diuidit patribus. Fabijs plurimi dati: nec alibi maiore cura habiti. inde populares iam esse Fabij: nec hoc ulla, nisi salubri reipublicæ arte. Igitur non patrum magis quàm plebis studijs Cæso Fabius cum T. Virginio consul factus, neque bella, neque delectus, neque ullam aliam priorem curam agere, quàm ut iam aliqua ex parte inchoata concordiæ spe primo quoque tempore cum patribus coalescerent animi plebis. Itaque principio anni censuit: priusquam quisquam agrariæ legis autor tribunus existeret, occuparent patres ipsi suum munus facere: captiuum agrum plebi quammaxime æqualiter darent. æquum esse habere eos, quorum sanguine ac sudore partus sit. aspernati patres sunt: questi quoque quidam, nimia gloria luxuriare & euanescere uiuidum quondam illud Cæsonis ingenium. nullæ deinde urbanæ factiones fuere. Vexabantur incursionibus Aequorum Latini. eò cum exercitu Cæso missus, in ipsorum Aequorum agrum depopulandum transit. Aequi se in oppida receperunt, murisque se tenebant. eo nulla pugna memorabilis fuit. At à Veiente hoste clades accepta temeritate alterius consulis. actumque de exercitu foret, ni Cæso Fabius in tempore subsidio uenisset. Ex eo tempore neque pax neque bellum cum Veientibus fuit. res proxime formam latrocinij uenerat. legionibus Romanis cedebant in urbem: ubi abductas senserant legiones, agros incursabant, bellum quiete, quietem bello inuicem eludentes. ita neque omitti tota res, neque perfici poterat. & alia bella aut præsentia instabant, ut ab Aequis Volscisque, non diutius, quàm recens dolor proximæ cladis transisset, quiescentibus: aut mox moturos se apparebat Sabinos semper infestos, Hetruriamque omnem. sed Veiẽs hostis assiduus magis quàm grauis, contumelijs sæpius quàm periculo animos agitabat: quod nullo tẽpore negligi poterat, aut auerti aliò sinebat. Tum Fabia gens senatum adit. consul pro gente loquitur. Assiduo magis, quàm magno præsidio, ut scitis patres cõscripti, bellum Veiens eget. uos alia bella curate: Fabios hostes Veientibus date. autores sumus, tutam ibi maiestatem Romani nominis fore. nostrum id nobis uelut familiare bellum priuato sumptu gerere in animo est. respub. & milite illic, & pecunia uacet. Gratiæ ingentes actæ. Consul è curia egressus comitante Fabiorum agmine qui in uestibulo curiæ senatusconsultum expectantes steterant, domum redijt. iussi armati postero die ad limen consulis adesse, domos inde discedunt. Manat tota urbe rumor: Fabios ad cœlum laudibus ferũt. familiam unam subijsse ciuitatis onus: Veiens bellum in priuatam curam, in priuata arma uersum. si sint duæ roboris eiusdem in urbe gentes: deposcant, hæc Volscos sibi, illa Aequos: populo Romano tranquillam pacem agente, omnes finitimos subigi populos posse

posse.Fabij postera die arma capiunt:quò iussi erant,coueniunt.Consul paludatus egrediens
in uestibulo gentem omnem suam instructo agmine uidet: acceptus in medium signa ferri iu
bet.nunquam exercitus neq; minor numero, neq; clarior fama & admiratione hominum per
urbem incessit.Sex & CCC milites,omnes patricij,omnes unius gentis,quorum neminem du/
cem sperneret egregius quibuslibet temporibus senatus, ibant unius familiæ uiribus Veienti
populo pestem minitantes.sequebatur turba,propria alia cognatorum sodaliumq;,nihil me/
dium nec spem nec curam, sed immensa omnia uoluẽtium animo:alia publica solicitudine ex/
citata,fauore & admiratione stupens.ire fortes, ire felices iubent:inceptis euentus pares redde
re:cõsulatus inde ac triumphos,omnia præmia ab se,omnes honores sperare.Prætereuntibus
Capitoliũ arcemq; & alia templa,quicquid deorũ oculis,quicquid animo occurrit, precant:ut
illud agmen faustum atque felix mittant: sospites breui in patriam ad parentes restituant.In/
cassum missæ preces.infelici uia à dextro Iano portæ Carmentalis profecti,ad Cremeram flu
men perueniũt.is opportunus uisus locus cõmuniendo præsidio. L.Æmylius inde,& C.Ser
uilius COSS. facti.& donec nil aliud quàm in populationibus res fuit:non ad præsidiũ modo
tutandũ Fabij satis erant,sed tota regione,qua thuscus ager Romano adiacet:sua tuta omnia,
infesta hostium,uagantes per utrunq; finem fecere.Interuallum deinde haud magnũ popula
tionibus fuit:dum & Veientes accito ex Hetruria exercitu præsidiũ Cremeræ oppugnant: &
Romanæ legiones ab L.Aemylio COS. adductæ cominus cum Hetruscis dimicãt acie.quan/
quam uix dirigendi aciem spatiũ Veientibus fuit.adeo inter primam trepidationẽ, dum post
signa ordines introeunt, subsidiaq; locant,inuecta subito ab latere Romana equitum ala,non
pugnæ modo incipiendæ,sed cõsistendi ademit locum.ita fusi retro ad saxa Rubra (ibi castra
habebãt) pacem supplices petunt.cuius impetratæ ab insita animis leuitate ante deductũ Crẽ
mera Romanum præsidiũ pœnituit. rursus cum Fabijs erat Veienti populo sine ullo maioris
belli apparatu certamen.nec erãt incursiones modo in agros,aut subiti impetus incursantium,
sed aliquoties æquo campo,collatisq; signis certatũ: gensq; una populi Ro.sæpe ex opulen/
tissima,ut tum res erant,Hetrusca ciuitate uictoriam tulit. Id primo acerbum indignumq; Ve
ientibus uisum.inde consiliũ ex re natum,insidijs ferocẽ hostem captandi.gaudere etiã multo
successu Fabijs audaciam crescere. itaq; & pecora prædãtibus aliquoties uelut casu incidissent,
obuiam acta:& agrestiũ fuga uasti relicti agri:et subsidia armatorũ ad arcendas populationes
missa,sæpius simulato q; uero pauore refugerunt. Iamq; Fabij adeo contempserant hostem,
ut sua inuicta arma neq; loco,neq; tempore ullo crederent sustineri posse.hæc spes adeo pro/
uexit,ut ad conspecta procul à Cremera magno campi interuallo pecora,quanquam rara hõ
stium apparebant arma,decurrerent.& cum improuidi effuso cursu insidias circa ipsum iter lõ
catas superassent,palatiq; passim uaga (ut fit) pauore iniecto raperent pecora ,subito ex insi/
dijs consurgitur.& aduersi & undiq; hostes erant. primo clamor circũlatus exterruit,dein tela
ab omni parte accidebant. coeuntibusq; Hetruscis iam cõtinenti agmine armatorũ septi,quo
magis se hostis inferebat,cogebant breuiore spatio & ipsi orbem colligere.quæ res & paucita
tem eorum insignem,& multitudinem Hetruscorũ, multiplicatis in arcto ordinibus,faciebat.
tum omissa pugna quam in omnes partes parem intenderant, in unum locum se omnes incli/
nant. eò nixi corporibus armisq́ue rupere cuneo uiam. duxit uia in editum leniter collem. in/
de primo restitere:mox ut respirandi superior locus spatium dedit,recipiendiq; à pauore tan/
to animum,pepulere etiam subeuntes:uincebatq; auxilio loci paucitas,ni iugo circũmissus Ve
iens,in uerticem collis euasisset.ita superior rursus hostis factus:Fabij cæsi ad unũ omnes,præ
sidiumq; expugnatũ. CCCVI perisse satis conuenit:unum propè puberem ætate relictum,stir
pem genti Fabiæ dubijsq; rebus populi Ro.sæpe domi bellíq; uel maximum futurum auxili
um. Cum hæc accepta clades esset,iam C.Horatius & T.Menenius COSS. erãt.Menenius
aduersus Thuscos uictoria elatos confestim missus.tum quoq; male pugnatum est. & Ianicu
lum hostes occupauere:obsessaq; urbs foret, super bellũ annona premente,(transierant enim
Hetrusci Tyberim) ni Horatius COS. ex Volscis esset reuocatus.adeoq; id bellum ipsis insti/
tit mœnibus,ut primo pugnatũ ad Spei sit æquo marte,iterũ ad portam Collinam. ibi quan/

quam paruo momento superior Romana res fuit: meliorem tamen militem recepto pristino
animo in futura prælia id certamen fecit. A. Virginius & Sp. Seruilius COSS. fiunt. post ac/
ceptam proximam pugnę cladem Veientes abstinuere acie. populationes erant, & uelut ab ar
ce Ianiculi passim in Romanũ agrum impetus dabant. non usquam pecora tuta, non agrestes
erant. capti deinde eadem arte sunt, qua ceperant Fabios. Secuti dedita opera passim ad ille/
tebras propulsa pecora præcipitauere in insidias. quo plures erant, maior cædes fuit. ex hac cla
de atrox ira maioris cladis causa atq; initium fuit. traiecto enim nocte Tyberi castra Seruilij
COS. adorti sunt oppugnare. inde fusi magna cæde in Ianiculum se ægre receperunt. Confe/
stim consul & ipse transit Tyberim, castra sub Ianiculo cõmunit. postero die luce orta non ni/
hil & hesterna felicitate pugnæ ferox: magis tamen, quod inopia frumenti, quamuis in præci/
pitia, dum celeriora essent, agebat cõsilia: temere aduerso Ianiculo ad castra hostium aciem ere
xit. fœdiusq; inde pulsus q̃ pridie pepulerat, interuentu collegæ ipse exercitusq; est seruatus.
inter duas acies Hetrusci, cum inuicem his atq; illis terga darẽt, occidione occisi. Ita oppressum
temeritate felici Veiens bellũ. Vrbi cum pace laxior etiam annona rediit, & aducto ex Cam
pania frumento, & postq; timor sibi cuiq; futuræ inopiæ abiit, eo quod abditum fuerat, prola
to. Ex copia deinde otioq; lasciuire rursus animi: & pristina mala, postq; foris deerant, domi
quærere. tribuni plebẽ agitare suo ueneno, agraria lege: in resistentes incitare patres, nec in uni
uersos modo, sed in singulos. Q. Considius & T. Genutius autores agrariæ legis T. Menenio
diem dicunt. inuidiæ erat amissum Cremeræ præsidiũ, cum haud procul inde statiua cõsul ha
buisset. eam oppressit: cum & patres haud minus q̃ pro Coriolano annixi essent, & patris A/
grippæ fauor haud dum exoleuisset. In mulcta temperarunt tribuni: cum capitis anquisissent,
duo millia æris damnato mulctam edixerunt. ea in caput uertit. negant tulisse ignominiã: ęgri
tudineq;, inde morbo absumptum esse. Alius deinde reus Sp. Seruilius, ut consulatu abiit,
C. Nautio & P. Valerio COSS. initio statim anni ab L. Ceditio & T. Statio trib. die dicta, non
ut Menenius precibus suis aut patrum, sed cum multa fiducia innocentiæ gratiæq; tribunicios
impetus tulit. & huic prælium cum Thuscis ad Ianiculum erat crimini. sed feruidi animi uir ut
in publico periculo ante, sic tum in suo, non tribunos modo, sed plebem oratione feroci refu/
tando, exprobrãdoq; T. Menenij damnationẽ mortemq;: cuius patris munere restituta quon
dam plebs eos ipsos, quibus tum sæuiret magistratus, eas leges haberet: periculum audacia di/
scussit. iuuit & Virginius collega testis productus, participãdo laudes: magis tamen Menenia/
num (adeo mutauerant animũ) profuit iudicium. Certamine domi finito, Veiens bellũ exor/
tum, quibus Sabini arma coniunxerant. P. Valerius COS. accitis Latinorum Hernicorũq; au
xilijs cum exercitu Veios missus, castra Sabina quę pro mœnibus sociorũ locata erant, confe/
stim aggredit̃: tantamq; trepidationem iniecit, ut dum dispersi, alij alia manipulatim excurrũt
ad arcendam hostium uim, ea porta cui signa primum intulerat caperet̃. intra uallum deinde
cædes magis q̃ prælium esse. tumultus è castris & in urbem penetrat. tanq; Veijs captis, ira pa
uidi Veientes ad arma currunt. pars Sabinis eunt subsidio, pars Romanos toto impetu inten/
tos in castra adoriuntur. paulisper auersi turbatiq; sunt. deinde & ipsi utroq; uersis signis resi/
stunt: & eques ab consule immissus Thuscos fundit fugatq;. eadẽq; hora duo exercitus duęq;
potentissimæ & maximæ finitimæ gentes superatæ sunt. Dum hæc ad Veios gerunt̃, Vol/
sci Aequiq; in Latino agro posuerãt castra, populatiq; fines erant. eos per se ipsi Latini assum
ptis Hernicis sine Romano aut duce, aut auxilio castris exuerunt. ingenti pręda præter suas re
cuperatas res potiti sunt. missus tamẽ ab Roma consul in Volscos C. Nautius. mos credo non
placebat, sine Romano duce exercituq; socios proprijs uiribus cõsilijsq; bella gerere. nullũ ge/
nus calamitatis contumeliæq; non editũ in Volscos est. nec tamen perpelli potuere, ut acie di/
micarent. L. Furius inde & C. Manlius COSS. Manlio Veientes prouincia euenit. non ta/
men bellatũ. induciæ in annos XL petentibus datæ: frumento stipendioq; imperato. Paci ex/
ternæ confestim continuat̃ discordia domi. agrarię legis tribunicijs stimulis plebs furebat. con
sules nihil Menenij damnatione, nihil periculo deterriti Seruilij, summa ui resistunt. abeuntes
magistratu consules Genutius Tr. pl. arripuit. L. Aemylius & Opiter Virginius consulatũ in/

eunt. Vopiſcum Iulium pro Virginio in quibuſdam annalibus conſulem inuenio. Hoc anno,
quoſcunq; conſules habuit: rei ad populum Furius & Manlius circumeunt ſordidati non ple/
bem magis quàm iuniores patrum. ſuadent, monent, honoribus & adminiſtratiõe reipub. ab/
ſtineant. conſulares uero faſces, pretextam curulemq; ſellam, nihil aliud quàm pompam fune
ris putent. claris inſignibus uelut infulis uelatos ad mortem deſtinari. quod ſi conſulatus tanta
dulcedo ſit, iam nunc ita animum inducant: cõſulatum captum & oppreſſum ab tribunitia po
teſtate eſſe. conſuli uelut apparitori tribunicio omnia ad nutum imperiumq; tribuni agenda
eſſe. ſi ſe commouerit, ſi reſpexerit patres, ſi aliud quàm plebem eſſe in repub. crediderit: exili/
um Cn. Martij, Menenij damnationem & mortem ſibi proponat ante oculos. His accenſi uo
cibus patres conſilia inde non publica, ſed in priuato, ſeductaq; à plurium conſcientia habue/
re. ubi cum id modo conſtaret, iure an iniuria eripiendos eſſe reos: atrociſſima quæq; maxime
placebat ſententia: nec autor quamuis audaci facinori deerat. Igitur iudicij die cum plebs in fo/
ro erecta expectatione ſtaret: mirari primo, quod non deſcenderet tribunus: deinde cum iam
mora ſuſpectior fieret, deterritũ à primoribus credere, & deſertam ac proditam cauſam publi/
cam queri. tãdem qui obuerſati ueſtibulo tribuni fuerant, nuntiant: domi mortuum eſſe inuen
tum. quod ubi in totam contionem pertulit rumor: ſicut acies funditur duce occiſo, ita dilapſi
paſſim alij aliò. precipuus pauor tribunos inuaſerat, quàm nihil auxilij ſacratę leges haberent,
morte collegæ monitos. Nec patres ſatis moderate ferre lætitiam. adeoq; neminem noxæ pœ
nitebat, ut etiam inſontes feciſſe uideri uellent, palamq; ferrent, malo domandam tribuniciam
poteſtatem. Sub hac peſſimi exempli uictoria delectus edicitur, pauentibusq; tribunis ſine in
terceſſione ulla conſules rem peragunt. Tum uero iraſci plebs tribunorũ magis ſilentio, quàm
conſulum imperio: & dicere, actum eſſe de libertate ſua: rurſus ad antiqua reditũ, cum Genu/
tio unà mortuam ac ſepultam tribunitiam poteſtatẽ: aliud agendum, ac cogitandum quo mo
do reſiſtatur patribus. id autem unum conſiliũ eſſe, ut ſe ipſa plebs, quando aliud nihil auxilij
habeat, defendat. quatuor & uiginti lictores apparere conſulibus, & eos ipſos plebis homines,
nihil contemptius neq; infirmius, ſi ſint qui contemnant. ſibi quenque ea magna atque hor/
renda facere. His uocibus alij alios cum incitaſſent, ad Volcronẽ Publiũ de plebe hominem,
quia quod ordines duxiſſet, negaret ſe militem fieri debere, lictor miſſus eſt à conſulibus. Vo/
lero appellat tribunos. cum auxilio nemo eſſet, conſules ſpoliari hominem, & uirgas expediri
iubent. prouoco inquit ad populum Volero, quoniam tribuni ciuem Romanum in cõſpectu
ſuo uirgis cædi malunt, quàm ipſi in lecto ſuo à uobis trucidari. quo ferocius clamitabat, eo in/
feſtius circumſcindere & ſpoliare lictor. Tum Volero & prevalens ipſe, & adiuuantibus aduo
catis repulſo lictore, ubi indigoantium pro ſe acerrimus erat clamor, eò ſe in turbam cõfertiſſi/
mam recipit clamitans. prouoco & fidem plebis imploro. adeſte ciues, adeſte cõmilitones, ni/
hil eſt quod expectetis tribunos, quibus ipſis ueſtro auxilio opus eſt. Concitati homines
ueluti ad prælium ſe expediunt: apparebatq; omne diſcrimen adeſſe, nihil cuiquam ſanctum
non publici fore, non priuati iuris. Huic tantæ tempeſtati cum ſe conſules obtuliſſent, facile ex
perti ſunt: parum tutam maieſtatem ſine uiribus eſſe. uiolatis lictoribus, faſcibus fractis è foro
in curiam compelluntur, incerti quatenus Volero exerceret uictoriam. Cõiceſcente deinde tu
multu, cum ſenatum uocari iuſſiſſent: querũtur iniurias ſuas, uim plebis, Volcronis audaciam.
Multis ferociter dictis ſententijs, uicere ſeniores, quibus ira patrum aduerſus temeritatem ple
bis certari non placuit. Volcronem amplexa fauore plebs, proximis comitijs tribunum plebis
creat in eum annum, qui L. Pinarium, P. Furium coss. habuit. cõtraq; omnium opinionem,
qui eum uexandis prioris anni conſulibus adminiſtraturũ tribunatũ credebãt, poſt publicam
cauſam priuato dolore habito, ne uerbo quidem uiolatis cõſulibus rogatioocm tulit ad popu
lum, ut plebeij magiſtratus tributis comitijs fierent. Haud parua res ſub titulo prima ſpecie
minime atroci ferebatur, ſed quæ patricijs omnem poteſtatẽ per clientũ ſuffragia creãdi quos
uellent tribunos, auferret. Huic actioni gratiſſimæ plebi cum ſumma ui reſiſterent patres: nec
quæ una uis ad reſiſtendũ erat, ut intercederet aliquis ex collegio, autoritate aut conſulum, aut
principum adduci poſſet: res tamen ſuo ipſa molimine grauis certaminibus in annum extra/

hitur.Plebs Volceronem trib.reficit.patres ad ultimũ dimicationis rati rem uenturã,Ap.Clau/
dium Appij filiũ,iam inde à paternis certaminibus inuisum infestumq; plebi,cõsulem faciunt.
collega ei T.Quintius datur.Principio statim anni nihil prius ꝙ de lege agebatur.sed ut inuen
tor legis Volero,sic Lectorius collega eius autor tum recentior,tum acrior erat.ferocẽ faciebat
belli gloria ingens, quod ætatis eius haud quisquã manu promptior erat. is cum Volero nihil
præterq; de lege loqueretur insectatione abstinẽs COSS. ipse in accusationẽ Appij familiæq;
superbissimæ,ac crudelissimæ in plebem Ro. exorsus,cum à patribus nõ COS. sed carnificẽ ad
uexandam & lacerandã plebem creatũ esse contenderet, rudis in militari homine lingua non
suppetebat libertati animoq;.itaq; deficiente oratione,quandoquidẽ nõ tam facile loquor,in/
quit, Quirites,ꝙ quod locutus sum præsto,crastino die adeste.ego hic aut in cõspectu uestro
moriar,aut perferã legem. Occupant tribuni templũ postero die.consules nobilitasq; ad im/
pediendam legem in cõtione cõsistunt. summoueri Lectorius iubet,præterq; qui suffragium
ineant.adolescentes nobiles stabant nihil cedentes uiatori. tum ex his prehendi quosdam Le/
ctorius iubet.Consul Appius negare,ius esse tribuno in quenq;,nisi in plebeiũ:non enim po/
puli,sed plebis eum magistratũ esse:nec illum ipsum summouere pro imperio posse more ma/
iorum,quia ita dicatur:si uobis uidetur,discedite Quirites.Facile & cõtemptim de iure differen
do perturbare Lectoriũ poterat.ardens igitur ira tribunus uiatorẽ mittit ad cõsulem:consul li/
ctorem ad tribunũ,priuatũ esse clamitans,sine imperio,sine magistratu.uiolatusq; esset tribu/
nus,ni & contio omnis atrox coorta pro tribuno in cõsulẽ esset:& concursus hominũ in forum
ex tota urbe cõcitatæ multitudinis fieret.sustinebat tamen Appius pertinacia tãtam tempesta
tem:certatumq; haud incruento prælio foret,ni Quintius COS. alter consularibus negotio da
to,ut collegam ui,si aliter non possent,de foro abducerent:ipse nunc plebem sæuientem preci/
bus leniisset:nunc orasset tribunos,ut cõcilium dimitterent:darent iræ spatiũ,non uim suam illis
tempus ademturũ,sed cõsilium uiribus additurũ:& patres in populi,& consulem in patrũ fo
re potestate. Ægre sedata ab Quintio plebs,multo ægrius cõsul alter à patribus. Dimisso tan/
dem concilio plebis,senatũ cõsules habent. ubi cum timor atq; ira inuicẽ sententias uariassent,
quo magis spatio interposito ab impetu ad consultandũ aduocabantur, eo plus abhorrebant
à certatione animi:adeo ut Quintio gratias agerent,quod eius opera mitigata discordia esset.
ab Appio petitur,ut tantã consularẽ maiestatẽ esse uellet,quanta in concordi ciuitate esse pos/
set.dum tribuni cõsulesq; ad se quisq; omnia trahant, nihil relictũ esse uirium in medio.distra
ctam laceratamq; rempub.per magistratus,magis quorũ in manu sit,ꝙ ut incolumis sit,quæ/
ri.Appius contra,testari deos atq; homines,rempub.prodi per metum ac deseri:non cõsulem
senatui,sed senatũ consuli deesse:grauiores accipi leges,ꝙ in Sacro monte acceptæ sint. uictus
tamen patrum cõsensu quieuit.lex silentio perfertur.Tum primũ tributis comitijs creati tribu/
ni sunt.numero etiam additos tres,perinde ac duo ante fuerint,Piso autor est. nominat quoq;
tribunos,Cn.Siccium,L.Numitoriũ,M.Duelliũ,Sp.Iciliũ,L.Meciliũ. Volsci tum Aequiq;
inter seditionem Romanã & bellum coortum,uastauerãt agros, ut siqua secessio plebis fieret,
ad se receptũ haberẽt.compositis deinde rebus,castra retro mouere. Ap.Claudius in Volscos
missus.Quintio Aequi prouincia euenit. Eadem in militia sæuitia Appij, quæ domi esse,eo li/
berior quod sine tribunicijs uinculis erat.odisse plebem plus ꝙ paterno odio,quod se uictum
uidebat ab ea. se unico consule obiecto aduersus tribuniciã potestatem, perlatam legem esse,
quam minore conatu,nequaquã tanta patrum spe,priores impedierant consules. Hęc ira indi
gnatioq; ferocem animũ ad uexandum sæuo imperio exercitũ stimulabat. nec ulla ui domari
poterat,tantum certamen animis imbiberant.segniter, otiose,negligenter,cõtumaciter omnia
agere.nec pudor nec metus coercebat. si citius agi uellet agmen, tardius sedulo incedere.si ad/
hortator operis adesset,omnes sua sponte motam remittere industriam.pręsenti uultus demit
tere,tacite prætereuntẽ execrari:ut inuictus ille odio plebeio animus interdũ moueretur,omni
nequicquã acerbitate prompta:nihil iam cum militibus ageret,à centurionibus corruptũ exer/
citum diceret:tribunos plebei,cauillans interdũ & Volerones uocaret.Nihil eorum Volsci ne/
sciebant:instabantq; eo magis, sperantes idem certamen animorũ aduersus Appium habitu/
rum exer/

tum exercitum Romanũ,quod aduersus Fabium cos. habuisset.cæterũ multo Appio q̃ Fabio uiolentior fuit.nõ enim uincere tantum noluit,ut Fabianus exercitus, sed uinci uoluit.productus in aciem turpi fuga petit castra,nec ante restitit,q̃ signa inferentem Volscũ munimentis uidit,fœdãq; extremi agminis cædem.tum expressa uis ad pugnandũ,ut uictor iam à uallo summoueretur hostis:satis tamen appareret, capi tãtum castra militem Romanũ noluisse. alij gaudere sua clade atq; ignominia. Quibus nihil infractus ferox Appij animus, cum insuper sæuire uellet,contionemq; aduocaret:concurrunt ad eum legati tribuniq; monentes,ne utique experiri uellet imperiũ, cuius uis omnis in cõsensu obedientiũ esset. negare uulgo milites se ad contionẽ ituros,passimq; exaudiri uoces postulantiũ,ut castra ex Volsco agro mouerãtur.hostem uictorem pauloante propè in portis ac uallo fuisse, ingentisq; mali non suspicionẽ modo,sed apertam speciem obuersari ante oculos. Victus tandẽ (quandoquidẽ nihil præter tempus noxæ lucrarentur) remissa contione iter in sequentem diem pronuntiari cum iussisset,prima luce classico signum profectionis dedit. Cum maxime agmen è castris explicaretur, Volsci ut eodem signo excitati nouissimos adoriunt̃.à quibus perlatus ad primos tumultus,eo pauore signaq; & ordines turbauit,ut neq; imperia exaudiri,neq; instrui acies possent.nemo ullius nisi fugæ memor,ita effuso agmine per stragem corporũ armorumq; euasere,ut prius hostis desisteret sequi,q̃ Romanus fugere.Tandem collectis ex dissipato cursu militibus,consul cum reuocando nequicq̃ suos persecutus esset, in pacato agro castra posuit.aduocatãq; cõtione,inuectus haud falso in proditorẽ exercitũ militaris disciplinæ, desertorẽ signorũ, ubi signa ubi arma essent:singulos rogitans, inermes milites,signo amisso signiferos,ad hoc cẽturiones duplicariosq; qui reliquerãt ordines, uirgis cæsos securi percussit.cætera multitudo sorte decimus quisq; ad suppliciũ lecti. Contra ea in Aequis inter consulẽ ac militem comitate ac beneficijs certatũ est.& natura Quintius erat lenior, & sæuitia infelix collegæ quo is magis gauderet ingenio suo,effecerat.Huic tantæ cõcordię ducis exercitusq; nõ ausi offerre se Aequi,uagati populabundũ hostem per agros passi.nec ullo ante bello latius inde actæ prædæ. omnis militi data est.addebanẽ & laudes,quibus haud minus q̃ præmio gaudent militũ animi.Tum duci,tum propter ducem patribus quoq; placatior exercitus rediji:sibi parentem,alteri exercitui dominũ datum ab senatu memorans. Varia fortuna belli,atroci discordia domi forisq; annum exactum,insignem maxime comitia tributa efficiunt:res maior uictoria suscepti certaminis q̃ usu.plus enim dignitatis comitijs ipsis detractũ est, patribus ex concilio summouendis, q̃ uirium aut plebi additũ, aut demptũ patribus. Turbulentior inde annus excepit, L.Valerio,T.Aemylio coss.tum propter certamina ordinũ de lege agraria:tum propter iudicium Ap.Claudij. cui acerrimo aduersario legis, causamq; possessorũ publici agri tanq̃ tertio cõsuli sustinenti M.Duellius & Cn. Siccius diem dixere. Nunq̃ ante tam inuisus plebi reus ad iudicium uocatus populi est,plenus suarũ,plenus paternarũ irarũ.patres quoq; non temere pro ullo æque annixi sunt: propugnatorẽ senatus, maiestatisq; uindicem suæ ad omnes tribunicios.plebeiosq; oppositũ tumultus, modum duntaxat in certamine egressum,obijci iratę plebi. Vnus è patribus ipse Ap. Claudius & tribunos & plebem & suũ iudiciũ pro nihilo habebat. illum non minæ plebis,non senatus preces perpellere unquã potuere,nõ modo ut uestem mutaret,aut supplex prehensaret homines, sed ne ut ex consueta quidẽ asperitate orationis, cum ad populũ agenda causa esset,aliquid leniret atq; summitteret.idem habitus oris,eadem contumacia in uultu,idem in oratione spiritus erat: adeo ut magna pars plebis Appium non minus reum timeret,q̃ consulem timuerat.semel causam dixit, quo semper agere omnia solitus erat, accusatorio spiritu:adeoq; constantia sua & tribunos obstupefecit & plebem, ut diem ipsi sua uoluntate producerent:trahi deinde rem sinerent. haud ita multũ interim temporis fuit: ante tamẽ q̃ prædicta dies ueniret,morbo morit̃.cuius laudationẽ cũ tribuni plebis impedire conarent̃,plebs fraudari solenni honore supremũ diem tãti uiri noluit: & laudationẽ tam æquis auribus mortui audiuit,q̃ uiui accusationem audierat,& exequias frequens celebrauit. Eodem anno Valerius cos. cum exercitu in Aequos profectus,cum hostem ad prælium elicere non posset,castra oppugnare est adortus. prohibuit fœda tempestas, cum grandine ac tonitribus

cœlo deiecta.admiratione deinde auxit,signo receptui dato,adeo tranquilla serenitas reddita, ut uelut numine aliquo defensa castra oppugnare iterum religio fuerit. omnis ira belli ad populationẽ agri uertit.. Alter cõsul Aemylius in Sabinis bellũ gessit.& ibi, quia hostis mœnibus se tenebat,uastati agri sunt. Incẽdijs deinde non uillarũ modo, sed etiam uicorum,quibus frequenter habitabac,Sabini exciti cum prædatoribus occurrissent,ancipiti prælio digressi,postero die retulere castra in tutiora loca.id satis consuli uisum,cur pro uicto relinqueret hostem, integro inde decedens bello.. Inter hæc bella manente discordia domi,T.Numitius Priscus, A. Virginius COSS. facti. Non ultra uidebatur latura plebs dilationem agrariæ legis, ultimaq; uis parabatur,cum Volscos adesse,fumo ex incendijs uillarũ,fugaq; agrestiũ cognitum est.ea res maturam iam seditionem ac propè erumpentem repressit. Consules coacti extemplo ab senatu ad bellum,educta ex urbe iuuentute, tranquilliorem cæteram plebem fecerunt. Et hostes quidem nihil aliud q̃ perfusis uano timore Romanis,citato agmine abeunt. Numitius Antium aduersus Volscos,Virginius contra Aequos profectus.ibi ex insidijs propè magna accepta clade, uirtus militum rem prolapsam negligẽtia consulis restituit.Melius in Volscis imperatũ est.fusi primo prælio hostes,fugaq; in urbem Antium,ut tum res erant,opulentissimam acti.quam consul oppugnare nõ ausus, Cenonem aliud oppidũ nequaq; tam opulentum ab Antiatibus cepit. Dum Aequi Volsciq; Romanos exercitus tenent,Sabini usq; ad portas urbis populãtes incessere.deinde ipsi paucis post diebus à duobus exercitibus,utroque per iram consule ingresso in fines, plus cladiũ q̃ intulerant,acceperunt. Extremo anno pacis aliquid fuit:sed ut semper aliàs, solicitæ certamine patrum & plebis.Irata plebs interesse consularibus comitijs noluit,per patres clientesq; patrum cõsules creati, T.Quintius & Q.Seruilius.similem annum priori consules habent, seditiosa initia, bello deinde externo tranquilla. Sabini crustuminos campos citato agmine transgressi,cum cædes & incendium circum Anienem flumen fecissent,à porta propè Collina mœnibusq; pulsi,ingentes tamen prædas hominum pecorumq; egère.quos Seruilius COS. infesto exercitu insecutus,ipsum quidem agmen adipisci æquis locis non potuit: populationem adeo effuse fecit, ut nihil bello intactum relinqueret,multiplicíq; capta præda rediret. Et in Volscis respublica egregie gesta, tum ducis, tum militum opera.Primum æquo campo signis collatis pugnatum,ingenti cæde utrinq;, plurimo sanguine.Et Romani,quia paucitas damno sentiẽdo propior erat,gradum retulissent,ni salubri mendacio consul fugere hostes ab cornu altero clamitans concitasset aciem.impetu facto,dum se putant uincere, uicere. Consul metuens ne nimis instando renouaret certamen,signum receptui dedit.Intercessere pauci dies, uelut tacitis inducijs utrinque quiete sumpta: per quos ingens uis hominum ex omnibus Volscis Aequisq; populis in castra uenit: haud dubitans,si sensérint,Romanos nocte abituros.itaque tertia fere uigilia ad castra oppugnanda ueniunt.Quintius sedato tumultu, quem terror subitus exciuerat, cum manere in tentorijs quietum militem iussisset, Hernicorũ cohortem in stationẽ educit: cornicines tubicinesq; in equos impositos canere ante uallum iubet, solicitumq; hostem ad lucem tenere. reliquũ noctis adeo tranquilla omnia in castris fuere,ut somni quoque Romanis copia esset. Volscos species armatorum peditum,quos & plures esse & Romanos putabant: fremitus hinnitusq; equorum, qui & insueto sedente equite,& insuper aures agitante sonitu,sæuiebant:intentos uelut ad impetum hostium tenuit. Vbi illuxit, Romanus integer satiatusq; somno, productus in aciem, fessum stando & uigilijs Volscum primo impetu perculit.quanquã cessere magis,quàm pulsi hostes sunt:quia ab tergo erant cliui, in quos post principia integris ordinibus tutus receptus fuit.Consul ubi ad iniquum locum uentum est,sistit aciem.miles ægre teneri,clamare & poscere,ut perculsis instare liceat. ferocius agunt equites circumfusi ducibus: uociferantur se ante signa ituros. Dum cunctatur consul uirtutum milite fretus, loco parum fidens: conclamant se ituros.clamoremq; res est secuta.fixis in terram pilis,quo leuiores ardua euaderent,cursu subeunt. Volscus effusis ad primum impetum missilibus telis, saxa obiacentia pedibus ingerit in subeuntes:turbatosq; ictibus crebris urget ex superiore loco. Sic propè oneratũ est sinistrum Romanis cornu, ni referentibus iam gradum cõsul increpando simul temeritatem, simul igna

uiam,pudore metũ excussisset.restitere primo obstinatis animis: deinde ut obtinentes locũ ui
res ferebant,audent ultro gradũ inferre,& clamore renouato cõmouent aciem. tum rursus im
petu capto enitunť atq; exuperant iniquitatẽ loci.iam propè erat ut in summũ cliui iugum eua
derent,cum terga hostes dedere:effusoq; cursu penè agmine uno,fugiẽtes sequentesq; castris
incidêre.in eo pauore castra capiunť.qui Volscorum effugere potuerunt,Antium petunt.An/
tium & Romanus exercitus ductus. paucos circumsessum dies deditur, nulla oppugnantium
noua ui,sed quod iam inde ab infelici pugna,castrisq; amissis ceciderant animi.

DECADIS PRIMAE LIBER III

NTIO CAPTO T.Aemylius & Q.Fabius COSS. fiunt.hic erat Fa/
bius,qui unus extinctæ ad Cremeram genti superfuerat. Iam priore con/
sulatu Aemylius dandi agri plebi fuerat autor.itaque secundo quoq; con
sulatu eius & agrarij se in spem legis erexerant: & tribuni rem cõtra consu
les sæpe tentatam adiutore utique consule obtineri posse rati,suscipiunt:&
consul manebat in sententia sua.possessores & magna pars patrum tribu/
nicijs se iactare actionibus principem ciuitatis, & largiendo de alieno po/
pularem fieri querentes, totius inuidiam rei à tribunis in consulem auerterant.atrox certamen
aderat,ni Fabius consilio neutri parti acerbo rem expedisset. T.Quintij ductu & auspicio agri
capti priore anno aliquantũ à Volscis esse,Antium propinquam opportunam & maritimam
urbem coloniam deduci posse: ita sine querelis possessorum plebem in agros ituram, ciuita/
tem in concordia fore. Hæc sententia accepta est. Triumuiros agro dando creat T. Quinti/
um, A. Virginium, P. Furium. iussi nomina dare, qui agrum accipere uellent. Fecit statim
(ut fit) fastidium copia: adeóque pauci nomina dedere, ut ad explendum numerum coloni
Volsci adderentur: cætera multitudo poscere Romæ agrum malle,quàm alibi accipere. Ae/
qui à Q.Fabio (is eò cum exercitu uenerat) pacem petiere,irritamq; eam ipsi subita incursio/
ne in agrum Latinum fecere. Q. Seruilius insequenti anno, is enim cum Sp. Posthumio
COS. fuit:in Aequos missus,in Latino agro statiua habuit.intra castra quies necessaria mor/
bo implicitum exercitum tenuit.Extractũ in tertium annum bellum est,Q.Fabio & T.Quin/
tio COSS. Fabio extra ordinem, quia is uictor pacem Aequis dederat, ea prouincia data.
Qui haud dubia spe profectus famam nominis sui pacaturam Aequos, legatos in concilium
gentis missos nuntiare iussit: Q.Fabium COS. dicere, se ex Aequis pacem Romam tulisse,
ab Roma Aequis bellum afferre, eadem dextera armata, quam pacatam illis antea dederat.
quorum id perfidia & periurio fiat,deos nunc testes esse,mox fore ultores.se tamen,utcunque
sit,etiam nunc,pœnitere sua sponte Aequos,quàm pati hostilia,malle.si pœniteat, tutum rece
ptum ad expertam clementiam fore. sin periurio gaudeant, dijs magis iratis quàm hostibus
gesturos bellum.Hæc dicta adeo nihil mouerunt quenquam,ut legati propè uiolati sint,exer
citusq; in Algidũ aduersus Romanos missus. Quæ ubi Romam sunt nuntiata, indignitas rei
magis quàm periculum consulem alterum ab urbe exciuit. ita duo consulares exercitus ad ho
stem accessere,acie instructa,ut confestim dimicarent. Sed cum forte haud multum diei super
esset,unus ab statione hostium exclamat.Ostentare hoc est Romani,nõ gerere bellum.in no/
ctem imminentem aciem instruitis. longiore luce ad id certamen quod instat,nobis opus est.
crastino die oriente sole redite in aciem: erit copia pugnãdi,ne timete.His uocibus irritatus mi/
les in diem posterũ in castra reducitur,longam uenire noctem ratus,quę moram certamini fa
ceret.tum quidem corpora cibo somnoq; curant.ubi illuxit postero die,prior aliquanto consti
tit Romana acies,tandem & Aequi processere.prælium fuit utrinq; uehemẽs, quod & Roma
nus miles ira odioq; pugnabat:& Aequos cõscientia contracti culpa periculi,& desperatio fu
turæ sibi postea fidei, ultima audere & experiri cogebat. Non tamẽ sustinuere aciem Roma/
nam Aequi.pulsiq; cum in fines suos se recepissent, nihilo inclinatioribus ad pacem animis fe
rox multitudo increpare duces,quod in aciem qua pugnandi arte Romanus excellat, cõmissa

res sit. Æquos populationibus incursionibusq; meliores esse: & multas passim manus, quam magnam molem unius exercitus, rectius bella gerere. Relicto itaq; castris præsidio, egressi tanto cum tumultu inuasere fines Romanos, ut ad urbem quoq; terrorem pertulerint. nec opinata etiam res plus trepidationis fecit, quod nihil minus quàm ne uictus, ac propè in castris obsessus hostis memor populationis esset, timeri poterat. agrestesq; pauidi incidentes portis nō populationem, nec prędonū paruas manus, sed omnia uano augentes timore, exercitus & legiones adesse hostium, & infesto agmine ruere ad urbem clamabant. Ab his proximi audita incerta, eoq; uaniora ferre ad alios: cursus clamorq; uocātium ad arma, haud multū à pauore captæ urbis abesse. Forte ab Algido Quintius COS. redierat Romā: id remedium timori fuit: tumultuq; sedato, uictos timeri increpans hostes, præsidia portis imposuit. uocato deinde senatu cum ex autoritate patrum iustitio indicto profectus ad tutandos fines esset, Q. Seruilio præfecto urbis relicto, hostem in agris non inuenit. Ab altero consule res gesta egregie est. qui quà uenturū hostem sciebat, grauē præda, eoq; impeditiore agmine incedentē aggressus, funestam ei populationem fecit. pauci hostiū euasere ex insidijs, præda omnis recepta est. Sic finem iustitio quod quatriduū fuit, reditus Quintij COS. in urbem fecit. Cēsus deinde actus, & conditū à Quintio lustrum. Censa ciuium capita centum quatuor & XX millia, CCXIIII dicuntur, præter orbos orbasq;. In Aequis nihil deinde memorabile actum. in oppida sua se recepere, uri sua populariq; passi. Consul cum aliquoties per omnem hostium agrū infesto agmine populabundus isset, cum ingenti laude prædaq; Romā redijt. Cōsules inde Posthumius Albus, Sp. Furius. Furios Fusios scripsere quidā. id admoneo, nequis immutationem uirorum ipsorū esse, quæ nominū est, putet. Haud dubium erat, quin cum Aequis alter consulum bellum gereret. itaque Aequi ab Ecetranis Volscis præsidium petiere. quo cupide oblato (adeo ciuitates hæ perpetuo in Romanos odio certauere) bellum summa ui parabatur. Sentiunt Hernici & prædicūt Romanis, Ecetranū ad Aequos descisse. suspecta & colonia Antium fuit, quod magna uis hominū inde, cum oppidū captum esset, confugisset ad Aequos. isq; miles per bellum æquicū uel acerrimus fuit. Cōpulsis deinde in oppida Aequis, ea multitudo dilapsa cum Antiū redisset, sua sponte iam infidos colonos Romanis abalienauit. Nec dum matura re, cum defectionem parari delatum ad senatum esset, datum negotium est consulibus, ut principibus coloniæ Romam excitis, quærerent quidnam rei esset: qui cum haud grauate uenissent: introducti à cōsulibus ad senatum, ita responderunt ad interrogata, ut magis suspecti quàm uenerāt, dimitterentur. Bellum inde haud dubium haberi. Sp. Furius cōsulum alter, cui ea prouincia euenerat, profectus in Aequos, Hernicorū in agro populabūdū hostem inuenit: ignarusq; multitudinis, quia nusq; uniuersa cōspecta fuerat, imparem copijs exercitū temere pugnæ commisit. primo concursu pulsus se in castra recepit. neq; is finis periculi fuit. nanq; & proxima nocte & postero die tanta ui castra sunt circumsessa atque oppugnata, ut ne nuntius quidem inde mitti Romam posset. Hernici & male pugnatū, & consulem exercitumq; obsideri, nuntiauerunt: tantumq; terrorē incussere patribus, ut (quæ forma senatus consulti ultimę semper necessitatis habita est) Posthumio alteri consulū negotium daretur: uideret nequid respublica detrimenti caperet. Ipsum cōsulem Romæ manere ad cōscribendos omnes qui arma ferre possent, optimū uisum est: proconsulem T. Quintium subsidio castris cum sociali exercitu mitti. ad eum explendū Latini Hernicique, & colonia Antium dare Quintio subitarios milites (ita tum repentina auxilia appellabāt) iussi. Multi per eos dies motus, multiq; impetus hinc atque illinc facti, quia superante multitudine hostes carpere multifariā uires Romanas ut non suffecturas ad omnia, aggressi sunt. simul castra oppugnabātur, simul pars exercitus ad populandum agrū Romanū missa, urbemq; ipsam, siqua fortuna daret, tentandā. L. Valerius ad præsidium urbis relictus: consul Posthumius ad arcendas populationes finiū missus. Nihil remissum ab ulla parte curæ aut laboris. uigiliæ in urbe, stationes ante portas, præsidiaq; in muris disposita: & quod necesse erat in tanto tumultu, iustitium per aliquot dies seruatum. Interim in castris Furius COS. cum primo quietus obsidionem passus esset, in incautum hostem decumana porta erupit: & cum persequi posset, metu substitit, nequa ex parte altera in castra uis

fieret. Furium legatum (frater idem consulis erat) longius extulit cursus: nec suos ille redeuntes persequendi studio, neque hostiū ab tergo incursum uidit. ita exclusus multis sæpe frustra cona tibus captis, ut uiam sibi ad castra faceret, acriter dimicans cecidit. Et consul nuntio circumuenti fratris cōuersus ad pugnam, dum se temere magis quàm satis caute in mediam dimicationem infert, uulnere accepto, ægre ab circūstantibus ereptus, & suorū animos turbauit, & ferociores hostes fecit: qui cęde legati, & cōsulis uulnere accensi nulla deinde ui sustineri potuere, cū compulsi in castra Romani rursus obsiderentur, nec spe nec uiribus pares: uenissetque in periculum summa rerum, ni T. Quintius peregrinis copijs cum Latino Hernicoque exercitu subuenisset. is intentos in castra Romana Aequos, legatique caput ferociter ostentātes ab tergo adortus, simul ad signum à se procul editum ex castris eruptione facta, magnā uim hostium circūuenit. Minor cædes, fuga effusior Aequorū in agro fuit Romano. in quos palatos prædam agentes Posthumius aliquot locis, quibus opportuna imposuerat præsidia, impetū dedit. ij uagi dissipato agmine fugientes in Quintium uictorem cum saucio cōsule reuertentem incidêre. Tum consularis exercitus egregia pugna cōsulis uulnus, legati & cohortiū ultus est cædem. Magnæ clades ultro citroque illis diebus & illatæ & acceptæ. difficile ad fidem est in tam antiqua re quot pugnauerint ceciderintúe, exacto affirmare numero. audet tamen Antiâs Valerius concipere summas. Romanos cecidisse in Hernico agro V Mil. ac CCC. Ex prædatoribus Aequorū, qui populabundi in finibus Romanis uagabantur, ab A. Posthumio COS. duo millia & CCCC cæsos: cæteram multitudinē prædam agentem quæ inciderit in Quintiū, nequaquam pari defunctam esse cæde: interfecta inde quatuor millia, & exequendo subtiliter numerum, CC ait & XXX. Inde Romam reditum est, iustitium remissum est. Cœlum uisum est ardere plurimo igni, portētaque alia aut obuersata oculis, aut uanas exterritis ostentauere species. His auertendis terroribus in triduum feriæ indictæ, per quas omnia delubra pacem deûm exposcenti um uirorum mulierumque turba implebantur. Cohortes inde Latinæ Hernicæque, ab senatu gratijs ob impigram militiā actis, remissæ domos. Antiates mille milites, quia serū auxilium post prælium uenerant, propè cum ignominia dimissi. Comitia inde habita. creati consules L. Ebutius, P. Seruilius calendis sextilibus, ut tunc principiū anni agebatur, consulatum ineunt. Graue tempus & forte annus pestilens erat urbi agrisque, nec hominibus magis quàm pecori. & auxere uim morbi terrores populationis, pecoribus agrestibusque in urbem acceptis. ea colluuio mistorū omnis generis animantiū, & odore insolito urbanos, & agrestem confertum in arcta tecta æstu ac uigilijs angebat: ministeriaque inuicem ac contagio ipsa uulgabant morbos. Vix instantes sustinentibus clades repente legati Hernici nuntiant in agro suo Aequos Volscosque cōiunctis copijs castra posuisse, inde ingēti exercitu fines suos depopulati. preterquam quod infrequēs senatus indicio erat socijs, afflictam ciuitātem pestilentia esse: mœstum etiam responsum tulere, ut per se ipsi Hernici cum Latinis res suas tutarentur: urbem Romanam subita deûm ira morbo populari. si qua eius mali quies ueniat, ut anno ante, ut semper aliâs, socijs opem laturos. Discessere socij, pro tristi nuntio tristiorem domum referentes: quippe quibus per se sustinēdum bellum erat, quod uix Romanis fulti uiribus sustinuissent. Non diutius se in Hernico hostis continuit. pergit inde infestus in agros Romanos, etiam sine belli iniuria uastatos. Vbi cum obuius nemo ne inermis quidem fieret: perque omnia non præsidijs modo deserta, sed etiam cultu agresti, trāsirent: peruenere ad tertium lapidem Gabina uia. Mortuus Ebutius erat Romanus consul, collega eius Seruilius exigua in spe trahebat animā: affecti plerique principū, patrum maior pars, militaris ferè ætas omnis: ut nōmodo ad expeditiones quas in tanto tumultu res poscebat, sed uix ad quietas stationes uiribus sufficerent. munus uigiliarum senatores, qui per ætatem ac ualetudinem poterant, per se ipsi obibant: circuitio ac cura ædilium plebis erat: ad eos summa rerum ac maiestas consularis imperij uenerat. Deserta omnia sine capite, sine uiribus dij præsides ac fortuna urbis tutata est: quæ Volscis Aequisque prædonum potius mentem quàm hostium dedit. adeo enim nulla spes non potiundi modo, sed ne adeundi quidem Romana mœnia animos eorum cœpit: tectaque procul uisa atque imminentes tumuli auertere mentes eorum: ut totis passim castris fremitu orto, quid in uasto ac deserto

ac deſerto agro, inter tabem pecorũ hominumq́;, deſides ſine præda tempus tererent, cum integra loca, Thuſculanum agrum opimum copijs petere poſſent: ſigna repente conuellerent: tranſuerſisq́; itineribus per lauicanos agros in Thuſculanos colles trãſirent. eò uis omnis tempeſtasq́; belli conuerſa eſt. Interim Hernici Latiniq́; pudore etiam, non miſericordia ſolum moti, ſi nec obſtitiſſent cõmunibus hoſtibus, infeſto agmine Romanã urbem petentibus, nec opem ullam obſeſſis socijs ferrent: coniuncto exercitu Romam pergunt. ubi cum hoſtes nõ inuenissent, ſecuti famam ac ueſtigia, obuij fiunt deſcẽdentibus à Thuſculano in Albanam uallem. ibi haudquaq; æquo prælio pugnatũ eſt: fidesq́; ſua ſocijs parum felix in præſentia fuit. Haud minor Romæ fit morbo ſtrages, ꝙ quanta ferro ſociorũ facta erat. conſul qui unus ſupererat, moritur. mortui & alij clari uiri, M. Valerius, T. Virginius Rutilius augures: Ser. Sulpicius, curio maximus. & per ignota capita late uagata eſt uis morbi: inopsq́; ſenatus auxilij humani, ad deos populũ ac uota uertit. iuſſi cum coniugibus ac liberis ſupplicatũ ire, pacemq́; expoſcere deũm. ad id quod ſua quenq; mala cogebant, autoritate publica euocati, omnia delubra implent. ſtratę paſſim matres crinibus templa uerrẽtes, ueniã irarũ cœleſtiũ finemq́; peſti expoſcunt. Inde paulatim ſeu pace deũm impetrata, ſeu grauiore tempore anni iam circũacto, defuncta morbis corpora ſalubriora eſſe cœpere: uerſisq́ue animis iam ad publicam curam, cum aliquot interregna exiſſent: P. Valerius Publicola tertio die ꝙ interregnum inierat, conſules creat L. Lucretium Tricipitinũ & T. Veturium Geminũ, ſiue ille Vetuſius fuit. Ante diem III idus ſextiles conſulatũ ineunt, iam ſatis ualida ciuitate, ut non ſolum arcere bellum, ſed ultro etiam inferre poſſet. Igitur nuntiantibus Hernicis, in fines ſuos tranſcendiſſe hoſtes, impigre promiſſum auxilium. duo conſulares exercitus ſcripti. Veturius miſſus in Volſcos ad bellum ultro inferendum. Tricipitinus populationibus arcendis ſociorum agro oppoſitus, nõ ultra ꝙ in Hernicos procedit. Veturius primo prælio hoſtes fundit fugatq́;. Lucretium dum in Hernicis ſedet, prædonum agmen fefellit, ſupra montes Præneſtinos ductum. inde dimiſſum in campos, uaſtauere agros, Præneſtinũ Gabinumq́;: ex Gabino in Thuſculanos flexere colles. urbi quoq; Romæ ingens præbitus terror, magis in re ſubita, ꝙ quod ad arcẽdam uim parum uirium eſſet. Q. Fabius præerat urbi. is armata iuuẽtute, diſpoſitisq́; præſidijs tuta omnia ac tranquilla fecit. Itaque hoſtes præda ex proximis locis rapta appropinquare urbi non auſi, cum circumacto agmine redirent, quanto longius ab urbe hoſtium abſcederent, eo ſolutiore cura, in Lucretium incidunt conſulem, iam ante exploratis itineribus ſuis inſtructũ, & ad certamen intentum. Igitur præparatis animis repentino pauore perculſos adorti, aliquanto pauciores multitudinem ingentem fundunt fugantq́;: & compulſos in cauas ualles, cum exitus haud in facili eſſet, circumueniunt. ibi Volſcum nomen propè deletum eſt. XIII millia CCCCLXX cecidiſſe in acie ac fuga, M. CCL uiuos captos, ſigna XXVII militaria relata, in quibuſdam annalibus inuenio. ubi etſi adiectum aliquid numero ſit, magna certe cædes fuit. Victor conſul ingenti præda potitus eadem in ſtatiua redijt. tum conſules caſtra coniungunt. & Volſci Aequiq́; afflictas uires ſuas in unum contulere. Tertia illa pugna eo anno fuit. eadem fortuna uictoriam dedit. fuſis hoſtibus etiam caſtra capta. Sic res Romana in antiquum ſtatum redijt: ſecundæq́; belli res extemplo urbanos motus excitauerunt. C. Terentillus Arſa tribunus plebis eo anno fuit. is conſulibus abſentibus ratus locum tribunicijs actionibus datum, per aliquot dies patrum ſuperbiam ad plebem criminatus, maxime in conſulare imperium tanquam nimium, nec tolerabile liberæ ciuitati inuehebatur. nomine enim tantum minus inuidioſum, re ipſa propè atrocius quàm regium eſſe. quippe duos pro uno dominos acceptos immoderata, infinita poteſtate: qui ſoluti atque effrenati ipſi, omnis metus legum, omniaq́; ſupplicia uerterent in plebem. quæ ne æterna illis licentia ſit, legem ſe promulgaturum, ut quinqueuiri creentur legibus de imperio conſulari ſcribendis. quod populus in ſe ius dederit, eo conſulem uſurum: non ipſos libidinem ac licentiam ſuam pro lege habituros. Qua promulgata lege, cum timerent patres, ne abſentibus conſulibus iugum acciperent: ſenatus à præfecto urbis Q. Fabio uocatur. qui adeo atrociter in rogationem latoremq́; ipſum eſt inuectus: ut nihil, ſi ambo conſules infeſti circumſtarent tribunum, relictum minarũ atq;

terroris

terroris ſit. Inſidiatum eum, & tempore capto adortum rempublicam. ſi quem ſimilem eius priore anno inter morbum, bellumq; irati dij tribunum dediſſent, non potuiſſe ſiſti. mortuis duobus conſulibus, iacente ægra ciuitate in colluuione omnium rerum, ad tollendum è repub. conſulare imperiũ laturũ leges fuiſſe: ducem Volſcis, Aequisq; ad oppugnãdam urbem futurum. Quid tandẽ illi non licere? ſiquid conſules ſuperbe in aliquẽ ciuiũ, aut crudeliter fecerint, diem dicere: accuſare his ipſis iudicibus, quorũ in aliquem ſæuitũ ſit. non illum conſulare imperium, ſed tribuniciã poteſtatẽ inuiſam, intolerandamq; facere: quam pacatã reconciliatamq; patribus deintegro in antiqua redigi mala. neq; illum ſe deprecari quo minus pergat ut cœperit. Vos, inquit Fabius, cæteri tribuni oramus, ut primũ omnium cogitetis, poteſtatem iſtam ad ſingulorũ auxilium, non ad perniciem uniuerſorum comparatam eſſe: tribunos plebis uos creatos, non hoſtes patribus. nobis miſerũ, inuidioſum nobis eſt, deſertã rempublicam inuadi. non ius ueſtrum, ſed inuidiam minueritis. agite cum collega, ut rem integram in aduentũ conſulum differat. ne Aequi quidem ac Volſci morbo abſumptis priore anno conſulibus, crudeli ſuperboq; nobis bello inſtitere. Agunt cum Terentillo tribuni. dilataq; in ſpeciem actione, re ipſa ſublata, conſules extemplo accerſiti. Lucretius cum ingenti præda, maiore multo gloria redijt. & auget gloriam adueniẽs expoſita omni in campo Martio præda, ut ſuum quiſq; per triduum cognitum abduceret. reliqua uendita, quibus domini nõ extitere. Debebat omnium conſenſu conſuli triumphus: ſed dilata res eſt, tribuno de lege agente. id antiquius conſuli fuit. Iactata per aliquot dies tum in ſenatu res, tum ad populũ eſt. ceſſit ad ultimum maieſtati conſulis tribunus, & deſtitit. Tum imperatori exercituiq; honos ſuus redditus. Triumphauit de Volſcis Aequisq;, triumphantẽ ſecutæ ſuæ legiones. Alteri conſuli datum, ut ouans ſine militibus urbem iniret. Anno deinde inſequenti lex Terentilla ab toto relata collegio nouos aggreſſa cõſules eſt. erant cõſules P. Volumnius, Ser. Sulpicius. Eo anno cœlum ardere uiſum, terra ingenti cõcuſſa motu eſt. bouem locutã, cui rei priore anno fides nõ fuerat, creditũ. Inter alia prodigia & carne pluit, quem imbrem ingens numerus auiũ interuolitando rapuiſſe fertur: quod intercidit, ſparſum ita iacuiſſe per aliquot dies, ut nihil odor mutaret. Libri per duumuiros ſacrorũ aditi. pericula à cõuentu alienigenarũ prędicta, ne qui in loca ſumma urbis impetus cædesq; inde fierent. inter cætera monitum, ut ſeditionibus abſtinerẽt. Id factum ad impediendam legem tribuni criminabanẽ, ingensq; aderat certamen. Ecce (ut idem in ſingulos annos orbis uoluerẽt) Hernici nuntiant: Volſcos & Aequos etſi acciſæ res ſint, reficere exercitus: Antij ſummã rei poſitam, Ecetræ Antiates colonos palàm cõcilia facere: id caput, eas uires belli eſſe. Vt hæc dicta in ſenatu ſunt, delectus edicitur. conſules belli adminiſtrationẽ inter ſe diſpartiri iuſſi: alteri ut Volſci, alteri ut Aequi prouincia eſſet. Tribuni coràm in foro perſonare, fabulam compoſitam Volſci belli, Hernicos ad partes paratos. iam ne uirtute quidem premi libertatem populi Ro. ſed arte eludi. quia occidione propè occiſos Volſcos, & Aequos mouere ſua ſpõte arma poſſe, iam fides abierit: nouos hoſtes quæri. coloniã fidam propinquam infamem fieri. bellum innoxijs Antiatibus indici, geri cum plebe Romana, quam oneratam armis ex urbe præcipiti agmine acturi eſſent, exilio & relegatione ciuium ulciſcentes tribunos. ſic nequid aliud actum putent, uictam legem eſſe: niſi dum integro res ſit, dum domi, dum togati ſint, caueant: ne poſſeſſione urbis pellantur, ne iugum accipiant. ſi animus ſit, non defore auxilium. conſentire omnes tribunos, nullum terrorem externum, nullum periculum eſſe. cauiſſe deos priore anno ut tutò libertas defendi poſſet. Hæc tribuni. At ex parte altera conſules in conſpectu eorum poſitis ſellis delectum habebant. eò decurrunt tribuni, concionemq; ſecum trahunt. citati pauci, uelut rei experiundæ cauſa, & ſtatim uis coorta. quencunque lictor iuſſu conſulis prehendiſſet, tribunus mitti iubebat. neq; ſuum cuiq; ius modum faciebat: ſed uirium ſpe, ſed manu obtinendum erat quod intenderes. quemadmodũ ſe tribuni geſſiſſent in prohibendo delectu: ſic patres in lege quæ per omneis comitiales dies ferebatur, impedienda gerebant. Initiũ erat rixæ, cum diſcedere populũ iuſſiſſent tribuni, quod patres ſe ſummoueri haud ſinebant. nec ferè ſeniores rei intererãt: quippe quæ non conſilio regenda, ſed permiſſa temeritati audaciæq; eſſet. multum & conſules ſe abſtinebant, necui in colluuione rerum maie-

ſtatem

statem suam contumeliæ offerrent. Cæso erat Quintius ferox iuuenis qua nobilitate gentis, qua corporis magnitudine ac uiribus. ad ea munera data à dijs, & ipse addiderat multa belli decora, facundiamq; in foro, ut nemo non lingua, non manu promptior in ciuitate haberetur. Hic cum in medio patrũ agmine constitisset, eminens inter alios, uelut omnes dictaturas consulatusq; gerens in uoce ac uiribus suis, unus impetus tribunicios popularesq; procellas sustinebat. hoc duce sæpe pulsi foro tribuni, fusa ac fugata plebs est. qui obuius fuerat, mulctatus nudatusq; abibat: ut satis appareret, si sic agi liceret, uictam legem esse. Tum propè iam perculsis alijs tribunis, A. Virginius ex collegio unus Cæsoni capitis diem dicit. atrox ingenium accenderat eo facto magis quàm conterruerat. eo acrius obstare legi, agitare plebem, tribunos uelut iusto persequi bello. accusator pati reum ruere, inuidiæq; flammam ac materiam criminibus suis suggerere: legem interim non tam ad spem perferendi, quàm ad lacessendam Cæsonis temeritatem ferre. Ibi multa sæpe ab iuuentute inconsulte dicta factaq; in unius Cæsonis suspectum incidunt ingenium. tamen legi resistebatur. Et A. Virginius identidem plebi. Ecquid sentitis iam uos Quirites, Cæsonem simul ciuem, & legem quam cupitis, habere non posse? quanquam quid ego legem loquor? libertati obstat, omnes Tarquinios superbia exuperat. expectate dum consul aut dictator fiat, quem priuatum uiribus & audacia regnantem uidetis. Assentiebantur multi, pulsatos se querentes, & tribunum ad rem peragendam ultro incitabant. Iam aderat iudicio dies, apparebatq; uulgo homines in damnatione Cæsonis libertatem agi credere. tum demum coactus cum multa indignitate prehensabat singulos. sequebantur necessarij, principes ciuitatis. T. Quintius Capitolinus, qui ter cõsul fuerat, cum multa referret sua familiæq; decora, affirmabat neque in Quintia gente, neq; in ciuitate Romana tantam indolem tam maturæ uirtutis unquam extitisse. suum primum militem fuisse, se sæpe uidẽte pugnasse in hostem. Sp. Furius missum ab Quintio Capitolino sibi eum in dubijs suis rebus uenisse subsidio. neminem unum esse, cuius magis opera putet Rempublicã restitutam. L. Lucretius cos. anni prioris, recenti gloria nitens, suas laudes participare cum Cæsone, memorare pugnas, referre egregia facinora nunc in expeditionibus, nunc in acie. suadere & monere: iuuenem egregium, instructum naturæ fortunæ omnibus bonis, maximum momentum rerum eius ciuitatis in quancunque uenisset, suum quàm alienum mallent ciuem esse. quod offendat in eo, feruorem & audaciam ætatem quotidie auferre. quod desyderetur consilium, id in dies crescere. senescentibus uitijs, maturescente uirtute, sinerent tantum uirum senem in ciuitate fieri. Pater inter hos L. Quintius, cui Cincinnato cognomen erat, non iterando laudes, ne cumularet inuidiam, sed ueniam errori atque adolescentiæ petendo, sibi qui non dicto, non facto quenquam offendisset, ut condonarent filium, orabat. Sed alij auersabantur preces, aut uerecundia aut metu: alij se suos'que mulctatos querentes, atroci responso iudicium suum præferebant. Premebat reum, præter uulgatam inuidiam, crimen unum: quod M. Volscius Fictor, qui ante aliquot annos tribunus plebis fuerat, testis extiterat: se haud multo post quàm pestilentia in urbe fuerat, in iuuentutem grassantem in Suburra incidisse. Ibi rixam natam esse, fratremq; suum maiorem natu necdum ex morbo satis ualidum pugno ictum à Cæsone cecidisse semianimem: inter manus domum allatum: mortuumq; inde arbitrari. nec sibi rem exequi tam atrocem per cõsules superiorum annorum licuisse. Hæc Volscio clamitante adeo concitati homines sunt: ut haud multum abfuerit, quin impetu populi Cæso interiret. Virginius arripi iubet hominem, & in uincula duci. patricij ui contra uim resistunt. T. Quintius clamitat, cui rei capitalis dies dicta sit, & de quo futurum propediem iudiciũ, eum indemnatum indicta causa non debere uiolari. Tribunus supplicium negat sumpturum se de indemnato, seruaturũ tamen in uinculis esse ad iudicij diem: ut qui hominem necauerit, de eo supplicij sumendi copia populo Romano fiat. Appellati tribuni medio decreto ius auxilij sui expediunt: in uincla conijci uetant: sisti reum, pecuniamq; nisi sistatur populo promitti, placere pronunciant. summam pecuniæ quantam æquum esset promitti, ueniebat in dubium. id ad senatum reijcitur. reus dum consulerentur patres, retentus in publico est. uades dare placuit. unum uadem III Mil. æris obligarunt. quot darentur, permissum tribunis est. decem finierunt. tot uadibus

dibus accusator uadatus est reũ. Hic primus uades publicos dedit. Dimissus è foro nocte proxima iussu consulum in Thuscos in exilium abijt. Iudicij die cum excusaretur solum uertisse exilij causa, nihilo minus Virginio comitia habente collegæ appellati dimisere cōcilium. pecunia à patre exacta crudeliter, ut diuenditis omnibus bonis aliquandiu trans Tyberim ueluti relegatus deuio quodam in tugurio uiueret. Hoc iudicium, & promulgata lex exercuit ciuitatem. ab externis armis otium fuit. cum uelut uictores tribuni perculsis patribus Cęsonis exilio propè perlatam esse crederent legem, & quod ad seniores patrum pertineret, cessissent possessione reipublicæ: iuniores, id maxime quod Cæsonis sodalium fuit, auxere iras in plebem, nō minuerunt animos. sed ibi plurimũ profectum est, quod modo quodam temperauere impetus suos. Cum primo post Cæsonis exilium lex cœpta ferri est, instructi paratiq; cum ingenti clientium exercitu sic tribunos, ubi primũ summouentes præbuere causam, adorti sunt, ut nemo unus inde præcipuum quicquam gloriæ domũ inuidiæ'ue ferret, mille pro uno Cæsones extitisse plebes quereretur. Medijs diebus, quibus tribuni de lege nō agerent, nihil eisdem illis placidius, aut quietius erat. benigne salutare, alloqui plebis homines, domũ inuitare, adesse in foro, tribunos ipsos cætera pati sine interpellatione concilia habere, nunquam ulli neq; publice neq; priuatim truces esse, nisi cum de lege agi cœptum esset. alibi popularis iuuentus erat. Nec cętera modo tribuni tranquille peregere, sed refecti quoq; in insequentem annũ. ne uoce quidem incōmoda, nedum ut ulla uis fieret, paulatim permulcendo, tractandoq; mansuefecerant plebem. His per totum annũ artibus lex elusa est. Accipiunt ciuitatem placidiorem consules C. Claudius Appij filius, & P. Valerius Publicola. Nihil noui nouus annus attulerat. legis ferendæ, aut accipiendæ cura ciuitatem tenebat. Quantũ iuniores patrũ plebi se magis insinuabant, eo acrius contra tribuni tendebant, ut plebi suspectos eos criminando facerent. coniurationem factam, Cæsonem Romæ esse, interficiendorũ tribunorũ, trucidandæ plebis consilia inita. id negotij datum ab senioribus patrum, ut iuuentus tribuniciam potestatem è republica tolleret, formaq; eadem ciuitatis esset, quæ ante Sacrum montem occupatum fuerat. Et ab Volscis & Aequis statum iam ac propè solenne in singulos annos bellum timebatur, propiusq; aliud nouum malum nec opinato exortũ. Exules, seruiq; ad quatuor millia hominum, & quingenti, duce Ap. Herdonio Sabino nocte Capitoliũ atq; arcem occupauere. confestim in arce facta cædes eorum, qui coniurare & simul capere arma noluerant, alij inter tumultum præcipites pauore in forum deuolant. alternę uoces, ad arma, &, hostes in urbe sunt, audiebantur. consules & armare plebem, & inermem pati timebant, incerti quod malum repentinũ, externum, an intestinũ, ab odio plebis, an ab seruili fraude urbem inuasisset. sedabant tumultus, sedando interdum mouebant. nec enim poterat pauida & consternata multitudo regi imperio. dant tamē arma, nō uulgo, tantũ ut incerto hoste præsidiũ satis fidũ ad omnia esset. solicitū reliquũ noctis, incertiq; qui homines, quantus numerus hostiũ esset, in stationibus disponendis ad opportuna omnia urbis loca egēre. Lux deinde aperuit bellum, ducemq; belli. seruos ad libertatem Ap. Herdonius ex Capitolio uocabat. se miserrimi cuiusq; suscepisse causam, ut exules iniuria pulsos in patriam reduceret, & seruitutis graue iugum demeret. id malle populo Romano autore fieri. si ibi spes non sit, se Volscos, & Aequos, & omnia extrema tentaturũ, & concitaturum. Dilucere res magis patribus atq; consulibus. præter ea tamen, quæ denuntiabantur, ne Veientium, neu Sabinorum id consilium esset, timere: & cum tantum in urbe hostium esset, mox sabinæ hetruscæq; legiones ex composito adessent: tum æterni hostes Volsci & Aequi nō ad populandos, ut ante, fines, sed ad urbem ut ex parte captam uenirēt. Multi, & uarij timores. inter cęteros eminebat terror seruilis, ne suus cuiq; domi hostis esset, cui nec credere, nec nō credendo, ne infestior fieret, fidem abrogare, satis erat tutũ. uixq; concordia sisti uidebatur posse. tantum superantibus alijs ac emergentibus malis: nemo tribunos aut plebem timebat: mansuetum id malum, & per aliorum quietem malorũ semper exoriens, rumq; esse peregrino terrore sopirũ uidebatur. At id propè unũ maxime inclinatis rebus incubuit. tantus enim tribunos furor tenuit, ut nō bellum, sed uanam imaginem belli ad auertendos ab legis cura plebis animos Capitolium insedisse cōtenderent: patriciorum hospites clientesq;, si

f perlata

perlata lege frustra tumultuatos esse se sentiãt, maiore quàm uenerint silentio abituros. Cōcilium inde legi perferendę habere, auocato populo ab armis. Senatū interim consules habent, alio se maiore à tribunis metu ostendente, quàm quem nocturnus hostis intulerat. Postquàm arma poni, & discedere homines ab stationibus nunciatum est: P. Valerius, collega senatū retinente, se ex curia proripit, inde in templū ad tribunos uenit. Quid hoc rei est, inquit, tribuni? Ap. Herdonij ductu & auspicio rempublicam euersuri estis? tam felix uobis corrumpendis fuit, qui seruitia nō cōmouit autor? cum hostes supra caput sint, discedi ab armis, legesq́ ferri placet? Inde ad multitudinē oratione uersa. Si uos urbis Quirites, si uestri nulla cura tangit, at uos ueremini deos uestros ab hostibus captos. Iupiter optimus maximus, Iuno regina, & Minerua, alij dij, deæq́ obsidentur, castra seruorum publicos uestros penates tenent. hæc uobis forma sanæ ciuitatis uidetur? tantum hostium nō solum intra muros est, sed in arce supra forum, curiamq́: comitia interim in foro sunt, senatus in curia est: uelut cū otium superat, senator sententiam dicit, alij Quirites suffragium ineunt. non quicquid patrum, plebisq́ est, consules, tribunos, deos, hominesq́, omnes armatos opem ferre, in Capitolium currere, liberare ac pacare augustissimam illam domum Iouis optimi maximi decuit? Romule pater, tu mentem tuam, qua quondam arcem ab his ijsdem Sabinis auro captam recepisti, da stirpi tuæ. iube hanc ingredi uiam, quam tu dux, quā tuus ingressus exercitus est. primus en ego consul quantum mortalis deū possum, te, ac tua uestigia sequar. Vltimum orationis fuit, se arma capere, uocare omnes Quirites ad arma. si quis impediat, iam se consularis imperij, iam tribuniciæ potestatis, sacratarumq́ legū oblitū, quisquis ille sit, ubicunq́ sit, in Capitolio, in foro pro hoste habiturum. iuberent tribuni, quoniam in Ap. Herdonium uetarent, in P. Valerium consulem sumi arma. ausurum se in tribunis, quod princeps familiæ suæ ausus in regibus esset. Vim ultimam apparebat futuram, spectaculoq́ seditionē Romanam hostibus fore: nec lex tamen ferri, nec ire in Capitolium consul potuit: nox certamina cœpta oppressit. tribuni cessere nocti, timentes consulum arma. Amotis inde seditionis autoribus, patres circumire plebem, inserentesq́ se in circulos sermones tempori aptos serere: admonere, ut uiderent in quod discrimen rempublicam adducerent: nō inter patres ac plebem certamē esse, sed simul patres, plebemq́, arcem urbis, templa deorum, penates publicos priuatosq́ hostibus dedi. Dum hæc in foro sedandæ discordiæ causa aguntur, consules interim, ne Sabini, ne Veiens hostis moueretur, circa portas, murosq́ discesserant. Eadem nocte & Thusculum de arce capta, Capitolioq́ occupato, & alio turbatæ urbis statu nuntij ueniūt. L. Mamilius Thusculi tum dictator erat. is confestim conuocato senatu, atq́ introductis nuncijs, magnopere censet, ne expectent, dum ab Roma legati auxiliū petentes ueniant: periculū ipsum, discrimenq́, ac sociales deos, fidemq́ fœderum id poscere. demerendi beneficio tam potentem, tam propinquam ciuitatem, nunq́ parem occasionem daturos deos. Placet ferri auxilium, iuuentus cōscribitur, arma dantur. Romam prima luce uenientes, procul speciem hostiū præbuere. Æqui, aut Volsci uenire uisi sunt. deinde ubi uanus terror abijt, accepti in urbem agmine in forum descendunt. ibi iam P. Valerius relicto ad portarum præsidia collega, instruebat aciem. autoritas uiri mouerat, affirmantis Capitolio recuperato, & urbe pacata, si se doceri siuissent quæ fraus ab tribunis occulta in lege ferretur, memorem se maiorum suorum, memorem cognominis, quod populi colendi uelut hæreditaria cura sibi à maioribus tradita esset, concilium plebis non impediturū. hunc ducem secuti nequicquam reclamantibus tribunis, in cliuum capitolinum erigunt aciem. adiungitur & Thusculana legio. certare socij, ciuesq́, utri recuperatæ arcis suum decus facerent. dux uterq́ suos adhortatur. Trepidare tum hostes: nec ulli satis rei, prœterquàm loco fidere. trepidantibus inferunt signa Romani, sociiq́. Iam in uestibulum perruperant templi, cum P. Valerius inter primores pugnam ciens interficitur. P. Volumnius consularis uidit cadentem. is dato negocio suis ut corpus obtegerent, ipse in locum, uicemq́ consulis prouolat. præ ardore impetuq́ tantę rei sensus nō peruenit ad militem. prius uicit, quàm se pugnare sine duce sentiret. Multi exulum cæde sua fœdauere templum, multi uiui capti, Herdonius interfectus. Ita Capitolium recuperatū. De captiuis ut quisq́ liber, aut seruus esset, suæ fortunæ à quoq́ sumptum

supplicium

supplicium est. Thusculanis gratiæ actæ: Capitolium purgatum, atq; lustratū. In consulis domum plebes quadrantes, ut funere ampliore efferretur, iactasse fertur. Pace parta, instare tū tribuni patribus, ut P. Valerij fidem exoluerent, instare Claudio, ut collegæ deos manes fraude liberaret, agi de lege sineret. Consul, antequàm collegam sibi subrogasset, negare passurum agi de lege. hæ tenuere contentiones usq; ad comitia consulis subrogandi. Decembri mense summo patrū studio L. Quintius Cincinnatus pater Cæsonis consul creatur, qui magistratū statim occiperet. Perculsa erat plebes consulem habitura iratum, potentem fauore patrum, uirtute sua, tribus liberis, quorum nemo Cæsoni cedebat magnitudine animi, consilium & modum adhibendo ubi res posceret, priores erant. Is ut magistratū inijt, assiduis contionibus pro tribunali non in plebe coercenda, quàm senatu castigando uehementior fuit. cuius ordinis languore, perpetui iam tribuni plebis nō ut in republica populi Romani, sed ut in perdita domo lingua, criminibusq; regnarent. cū Cæsone filio suo uirtutem, constantiam, omnia iuuentutis belli domiq; decora pulsa ex urbe Romana, & fugata esse: loquaces, seditiosos, semina discordiarum, iterum ac tertium tribunos pessimis artibus regia licentia uiuere. Aulus, inquit, ille Virginius, quia in Capitolio non fuit, minus supplicij, quàm Ap. Herdonius meruit? plus hercule aliquanto, qui uere rem æstimare uelit. Herdonius si nihil aliud, hostē se fatendo prope denuntiauit, ut arma caperetis. hic negando bella esse, arma uobis ademit, nudosq; seruis uestris & exulibus obiecit. & uos (C. Claudij pace, & P. Valerij mortui loquar) prius in cliuū capitolinum signa intulistis, quàm hos hostes de foro tolleretis? pudet deorum, hominumq;: cum hostes in arce, in Capitolio essent, exulum, & seruorum dux profanatis omnibus in cella Iouis optimi maximi habitaret, Thusculi ante quàm Romæ sumpta sunt arma. in dubio fuit, utrum L. Mamilius thusculanus dux, an P. Valerius & C. Claudius cōsules Romanam arcem liberarent. & qui ante Latinos ne pro se quidem ipsis, cum in finibus hostem haberēt, attingere arma passi sumus: nunc nisi Latini sua sponte arma sumpsissent, capti & deleti eramus. Hoc est tribuni auxilium plebi ferre? inermem eam hosti trucidandam obijcere? scilicet si quis uobis humillimus homo de uestra plebe, quā partem ueluti abruptam à cætero populo uestram patriam, peculiaremq; remp. fecistis: si quis ex his domū suam obsessam à familia armata nunciaret, ferendum auxilium putaretis: Iuppiter optimus maximus, exulum atq; seruorū septus armis, nulla humana ope dignus erat? & hi postulāt, ut sacrosancti habeantur? quibus ipsi dij neq; sacri, neq; sancti sunt. at enim diuinis humanisq; obruti sceleribus legem uos hoc anno perlaturos dictitatis? tū hercule illo die, quo ego consul sum creatus, male gesta respublica est, peius multo, quàm cum P. Valerius consul perijt, si tuleritis. Iam primū omnium, inquit, Quirites, in Volscos & Aequos mihi atq; collegæ legiones ducere in animo est. nescio quo fato magis bellantes quàm pacati propitios habemus deos. quantum periculum ab illis populis fuerit, si Capitolium ab exulibus obsessum scissent, suspicari de præterito, quàm re ipsa experiri, est melius. Mouerat plebem oratio consulis. erecti patres restitutam credebāt rempublicam. consul alter comes animosior, quàm autor, suscepisse collegam priorem actionem tam grauis rei facile passus, in peragendis consularis officij partem ad se uendicabat. Tum tribuni eludentes uelut uana dicta, persequi, quærendo quonam modo exercitum educturi consules essent, quos delectum habere nemo passurus esset? Nobis uero, inquit Quintius, nihil delectu opus est, cum, quo tempore P. Valerius ad recipiendum Capitoliū arma plebi dedit, omnes in uerba iurauerint, conuenturos se iussu consulis, nec iniussu abituros. edicimus itaq;, omnes, qui in uerba iurastis, crastina die armati ad lacum Regillū adsitis. Cauillari tum tribuni, & populum exoluere religione uelle: priuatum eo tempore Quintium fuisse, cum sacramento adacti sint. sed nondum hæc, quæ nunc tenet seculum, negligentia deūm uenerat: nec interpretando sibi quisq; iusiurandum, & leges aptas faciebat, sed suos potius mores ad ea accommodabat. Igitur tribuni, ut impediendæ rei nulla spes erat, de proferendo exercitu agere, eo magis, quod & augures iussos adesse ad Regillū lacum fama exierat: locumq; inaugurari, ubi auspicato cum populo agi posset: ut quicquid Romæ ui tribunicia rogatum esset, id comitijs ibi abrogaretur. omnes id iussuros, quod consules uellent. neq; enim prouocationē esse longius ab urbe mille

passuum: & tribunos, si eò ueniant, in alia turba Quiritium subiectos fore consulari imperio. Terrebant hæc. sed ille maximus terror animos agitabat, quod sæpius Quintius dictitabat, se consulum comitia non habiturū. non ita ciuitatem ægram esse, ut consuetis remedijs sisti possit. dictatore opus esse reipublicæ, ut qui se mouerit ad solicitandū statum ciuitatis, sentiat sine prouocatione dictaturam esse. Senatus in Capitolio erat. eò tribuni cum perturbata plebe ueniunt. multitudo clamore ingenti nunc consulum, nunc patrum fidem implorant. nec ante mouerunt de sententia consulem, quàm tribuni se in autoritate patrum futuros esse polliciti sunt.

Tunc referente consule de tribunorū, & plebis postulatis, senatus consulta fiunt: neq; tribuni legem eo anno ferrent, neq; consules ab urbe exercitum educerent. in reliquū magistratus continuari, & eosdem tribunos refici, iudicare senatum contra rempublicam esse. consules fuere in patrū potestate. tribuni reclamantibus consulibus refecti: patres quoq;, nequid cederent plebi, & ipsi L. Quintium consulem reficiebant. Nulla toto anno uehementior actio consulis fuit. Mirer, inquit, si uana uestra patres conscripti ad plebē autoritas est: uos eleuatis eam. quippe quia plebs senatus consultū in continuandis magistratibus soluit, ipsi quoq; solutum uultis, ne temeritati multitudinis cedatis: tanquam id sit plus posse in ciuitate, plus leuitatis, ac licentiæ habere. leuius enim, uaniusq́ profecto est, sua decreta & consulta tollere, quàm aliorum. Imitamini patres conscripti turbam inconsultam: & qui exemplo alijs esse debetis, aliorū exemplo peccetis potius, quàm alij uestro recte faciant: dum ego ne imiter tribunos, nec me contra senatus consultū consulem renunciari patiar. Te uero C. Claudi adhortor, ut & ipse populum Romanum hac licentia arceas, & de me hoc tibi persuadeas: me ita accepturum, ut non honorem meum à te impeditum, sed gloriam spreti honoris auctam, inuidiamq́ quę ex continuato eo impenderet, leuatam putem. Communiter inde edicunt, ne quis L. Quintium consulem faceret. si quis fecisset, se id suffragium nō obseruaturos. Consules creati Q. Fabius Vibulanus tertium, & L. Cornelius Maluginensis. Census actus eo anno. lustrum propter Capitolium captum, consulem occisum, condi religiosum fuit. Q. Fabio, & L. Cornelio cōsulibus, principio anni statim res turbulentæ. instigabant plebem tribuni. bellum ingens à Volscis, & Aequis Latini atq; Hernici nuntiabant. Iam Antij Volscorū legiones esse, & ipsam coloniam ingens metus erat defecturam. ægreq́ impetratum à tribunis, ut bellū præuerti sinerent. Consules inde partiti prouincias. Fabio ut Antium legiones duceret, datum: Cornelius ut Romæ præsidio esset, nequa pars hostium, qui Aequis mos erat, ad populandum ueniret. Hernici & Latini iussi milites dare ex fœdere. duæq́ partes sociorum in exercitu, tertia ciuiū fuit. Postquàm ad diem præstitutum uenerunt socij, consul extra portam Capenam castra locat: inde lustrato exercitu Antium profectus, haud procul oppido statiuisq́ hostiū consedit. Vbi cum Volsci, quia nondum ab Aequis uenisset exercitus, dimicare non ausi, quemadmodum quieti uallo se tutarentur pararent: postero die Fabius non permistam unam sociorum ciuiumq́, sed trium populorum tres separatim acies circa uallum hostium instruxit. ipse erat medius cum legionibus Romanis. inde signum obseruare iussit, ut pariter & socij rem inciperent, referrentq́ pedem, si receptui cecinisset. equites item suæ cuique parti post principia collocat. Ita trifariam adortus castra circumuenit: & cum undiq; instaret, non sustinentes impetū Volscos uallo deturbat. transgressus inde munitiones, pauidam turbam inclinatamq́ in partem unam castris expellit. inde effuse fugientes eques, cui superare uallum haud facile fuerat, cum ad id spectator pugnæ astitisset, libero campo adeptus, parte uictoriæ fruitur, territos cædendo. Magna & in castris, & extra munimenta cædes fugientiū fuit: sed præda maior, quia uix arma secum efferre hostis potuit. deletusq́ exercitus foret, ni fugientes syluæ texissent. Dum ad Antium hæc geruntur, interim Aequi robore iuuentutis præmisso, arcem thusculanam improuiso nocte capiunt: reliquo exercitu haud procul mœnibus Thusculi considūt, ut distinerent hostium copias. Hæc celeriter Romā, ab Roma in castra Antiū perlata mouent Romanos haud secus, ꝗ̄ si Capitolium captū nuntiaretur. adeo & recens erat thusculanorū meritū, & similitudo ipsa periculi reposcere datū auxiliū uidebatur. Fabius omissis omnibus, prædam ex castris raptim Antium conuehit. ibi modico præsidio relicto, citatū agmen Thusculū rapit. nihil præter

arma

arma,& quod cocti ad manum fuit cibi, ferre militi licuit. Commeatũ ab Roma cõsul Cor-
nelius subuehit. Aliquot menses Thusculi bellatum. parte exercitus consul castra Aequorum
oppugnabat, partẽ Thusculanis dederat ad arcem recuperandam. ui nunquam eò subire po-
tuit. fames postremo inde detraxit hostem. quò postquàm uentum ad extremũ est, inermes,
nudiq́ omnes sub iugum ab Thusculanis missi. hos ignominiosa fuga domum se recipientes
Romanus consul in Algido consecutus, ad unum omnes occidit. Victor ad Columen (id loco
nomen est) exercitu relicto castra locat. Et alter cõsul, postquàm mœnibus Romanis iam
pulso hoste periculum esse desierat, & ipse ab Roma profectus. ita bifariam consules ingressi
hostium fines, ingenti certamine hinc Volscos, hinc Aequos populantur. Eodem anno desi-
cisse Antiates, apud plerosq; autores inuenio. L. Cornelium consulem id bellum gessisse, oppi-
dumq́ cepisse. certũ affirmare, quia nulla apud uetustiores scriptores eius rei mentio est, non
ausim. Hoc bello perfecto tribunicium domi bellum patres territat. Clamant, fraude fieri,
quod foris teneatur exercitus: frustrationem eam legis tollendæ esse. se nihilo minus rem sus-
ceptam peracturos. Obtinuit tamen P. Lucretius præfectus urbis, ut actiones tribuniciæ in ad-
uentum cõsulum differrentur. Erat & noua exorta causa motus. A. Cornelius, & Q. Seruilius
quæstores M. Volscio, quod falsus haud dubio testis in Cæsonem extitisset, diem dixerant.
multis enim emanabat indicijs, neq; fratrem Volscij, ex quo semel fuerit æger, unquam non
modo uisum in publico, sed ne assurrexisse quidem ex morbo multorumq́ tabe mensiũ: nec
his temporibus, in quæ testis crimen coniecisset, Cæsonem Romæ uisum: affirmantibus, qui
unà meruerant, secum eum tum, frequentemq́ ad signa sine ullo commeatu fuisse. ni ita esset
multi priuatim ferebant Volscio iudicem. cum ad iudicium ire non auderet, omnes eæ res in
unum cõgruentes haud magis dubiam damnationem Volscij, quàm Cæsonis Volscio teste
fuerat, faciebant. in mora tribuni erant, qui comitia quæstores habere de reo, nisi prius habita
de lege essent, passuros negabant. ita extracta utraq; res in consulũ aduentum est. Qui ubi tri-
umphantes uictore cum exercitu urbem inierũt, quia silentium de lege erat, perculsos magna
pars credebant tribunos. at illi (etenim extremum anni iam erat) quartum affectantes tribuna-
tum, in comitiorum disceptationem ab lege certamen auerterant. & cum cõsules nihilo minus
aduersus continuationem tribunatus, quàm si lex minuendæ suæ maiestatis causa promulga-
ta ferret, tetẽdissent, uictoria certaminis penes tribunos fuit. Eodem anno Aequis pax est pe-
tentibus data. Census, res priore anno inchoata, perficitur: idq́ lustrum ab origine urbis de-
cimum conditum. Fuerunt censa ciuium capita centumtrigintaduo millia, ccccxix. Consu-
lum magna domi belliq́ eo anno gloria fuit: quod & foris pacem peperere: & domi, etsi non
concors, minus tamen quàm aliàs infesta ciuitas fuit. L. Minucius inde, & L. Nautius cõsules
facti duas residuas anni prioris causas exceperunt. Eodem modo consules legem, tribuni iudi-
cium de Volscio impediebãt. sed in quæstoribus nouis maior uis, maior autoritas erat. Cum
M. Valerio Valerij filio, Volesi nepote quæstor erat T. Quintius Capitolinus, qui ter consul
fuerat. is quoniam neq; quintiæ familiæ Cæso, neq; reipublicæ maximus iuuenũ restitui pos-
set, falsum testem, qui dicendæ causæ innoxio potestatem ademisset: iusto, ac pio bello perse-
quebatur. Cum Virginius maxime ex tribunis de lege ageret, duũm mensium spatium consu-
libus datum est ad inspiciendam legem: ut, cum edocuissent populũ, quid fraudis occultæ fer-
retur, sinerent deinde suffragium inire. hoc interualli datum res tranquillas in urbe fecit. Nec
diuturnam quietem Aequi dederunt. Qui rupto fœdere, quod ictum erat priore anno cũ Ro-
manis, imperium ad Gracchũ Cluilium deferunt. is tum longe princeps in Aequis erat. Grac-
cho duce in Lanuuinum agrum, inde in Thusculanũ hostili populatione ueniũt, plenique præ-
dæ in Algido castra locant. In ea castra Q. Fabius, P. Volumnius, A. Posthumius legati ab Ro-
ma uenerunt questum iniurias, & ex eo fœdere res repetitum. eos Aequorum imperator quæ
mandata habeant ab senatu Romano, ad quercum iubet dicere: se alia interim acturum. quer-
cus ingens arbor prætorio imminebat, cuius umbra opaca sedes erat. Tum ex legatis unus abi-
ens, & hæc, inquit, sacrata quercus, & quicquid deorum est, audiant fœdus à nobis ruptum: no-
strisq; & nunc querelis adsint, & mox armis, cum deorum hominumq́ simul uiolata iura exe-

quemur. Romam ut rediere legati, senatus iussit alterum consulem contra Gracchum in Algidum exercitum ducere: alteri populationem finium Aequorũ prouinciam dedit. Tribuni suo more impedire delectum. & forsitan ad ultimũ impedissent, sed nouus subito additus terror est. Vis Sabinorum ingens propè ad mœnia urbis infesta populatione uenit. fœdati agri, terror iniectus urbi est. tũ plebs benigne arma cepit: reclamantibus frustra tribunis, magni duo exercitus scripti. alterum Nautius contra Sabinos duxit. castrisq; ad Eretum positis, per expeditiones paruas plerunq; nocturnis incursionibus tantam uastitatem in sabino agro reddidit, ut comparati ad eam propè intacti bello fines Romani uiderentur. Minucio neq; fortuna, nec uis animi eadem in gerendo negotio fuit. nam cũ haud procul ab hoste castra posuisset, nulla magnopere clade accepta castris se pauidus tenebat. Quod ubi senserant hostes, creuit ex metu alieno (ut fit) audacia. & nocte adorti castra, postquàm parum uis aperta profecerat, munitiones postero die circundant. Quæ priusquàm undiq; uallo obiectæ clauderent exitus, quinq; equites inter stationes hostium emissi, Romam pertulere, consulem, exercitumq; obsideri. Nihil tam nec opinatum, nec tam insperatũ accidere potuit. itaq; tantus pauor, tanta trepidatio fuit, quanta, si urbem, non castra hostes obsiderent. Nautium consulem accersunt. in quo cum parum præsidij uideretur, dictatoremq; dici placeret, qui rem perculsam restitueret: L. Quintius Cincinnatus consensu omnium dicitur. Operæpretiũ est audire, qui omnia præ diuitijs humana spernunt, neq; honori magno locum, neq; uirtuti putant esse, nisi ubi effuse affluant opes. Spes unica imperij populi Romani L. Quintius trans Tyberim contra eum ipsum locum, ubi nunc naualia sunt, quatuor iugerum colebat agrum, quæ prata Quintia uocantur. Ibi ab legatis seu fossam fodiens bipalio innixus, seu cum araret, operi certe, id quod constat, agresti intentus, salute data inuicem, redditaq;, rogatus ut (quod bene uerteret ipsi, reiq; publicæ) togatus mandata senatus audiret: admiratus, rogitansq; satin' salua omnia, togam propere è tugurio proferre uxorem Raciliam iubet. qua simul absterso puluere ac sudore uelatus processit, dictatorem eum gratulantes cõsalutant, in urbem uocant, qui terror sit in exercitu, exponũt. Nauis Quintio publice parata fuit, transuectumq; tres obuiam egressi filij excipiunt, inde alij propinqui, atq; amici, tum patrũ maior pars. ea frequentia stipatus antecedentibus lictoribus deductus est domum. & plebis concursus ingens fuit: sed ea nequaquam tam læta Quintium uidit, & imperij nimium, & uirum in ipso imperio uehementiorem rata. Et illa quidem nocte nihil, præterquàm uigilatum est in urbe. Postero die dictator cum ante lucem in forum uenisset, magistrum equitum dicit L. Tarquinium patriciæ gentis, sed qui cum stipendia pedibus propter paupertatem fecisset, bello tamen primus longe Romanæ iuuentutis habitus esset. Cum magistro equitum in contionem uenit, iustitiũ edicit, claudi tabernas tota urbe iubet, uetat quenquam priuatæ quicquam rei agere. Tum quicunq; ætate militari essent, armati cum cibarijs in dies quinq; coctis, uallisq; duodenis ante solis occasum Martio in campo adessent. quibus ætas ad militandum grauior esset, uicino militi, dum is arma pararet, uallumq; peteret, cibaria coquere iussit. Sic iuuentus discurrit ad uallum petendum. sumpsere unde cuiq; proximũ fuit, prohibitus nemo est: impigreq; omnes ad edictum dictatoris præstò fuere. Inde composito agmine non itineri magis apto, quàm prælio, si res ita tulisset, legiones ipse dictator, magister equitum suos equites ducit. In utroq; agmine quas tempus ipsum poscebat, adhortationes erant: adderent gradum, maturato opus esse, ut nocte ad hostem peruenire possent. consulem exercitumq; Romanum obsideri, tertium diem iam clausos esse: quid quæq; nox aut dies ferat, incertum esse: puncto sæpe temporis maximarum rerum momenta uerti. accelera signifer, sequere miles, inter se quoq; gratificantes ducibus clamabant. media nocte in Algidum perueniunt: &, ut sensere se iam prope hostes esse, signa constituunt. Ibi dictator quantum nocte prospici poterat, equo circumuectus, contemplatusq; qui tractus castrorum, quæq; forma esset, tribunis militum imperauit, ut sarcinas in unum conijci iubeant, militem cum armis uallo q; redire in ordines suos. facta quæ imperauit. Tum quo fuerant ordine in uia, exercitũ omnem longo agmine circundat hostium castris: & ubi signũ datum sit, clamorem omnes tollere iubet: clamore sublato, ante se quenq; ducere fossam, & iacere uallũ. Edito imperio

imperio signũ secutũ est, iussa miles exequitur, clamor hostes circunsonat. superat inde castra
hostiũ,& in castra consulis uenit:alibi pauorem,alibi gaudiũ ingens facit. Romani ciuilem esse
clamorem, atq; auxiliũ adesse inter se gratulantes,ultro ex stationibus ac uigiliis territant ho/
stem. Consul differendũ negat. illo clamore nõ aduentũ modo significari,sed rem ab suis cœ/
ptam: mirumq; esse, ni iam exteriore parte castra hostiũ oppugnentur. itaq; arma suos cape/
re,& se subsequi iubet. Nocte initum præliũ est,legionibus dictatoris clamore significantibus
ab ea quoq; parte rem in discrimine esse. Iam se ad prohibenda circundari opera Aequi para/
bant,cũ ab interiore hoste prælio cœpto,ne per media sua castra fieret eruptio,à munientibus
ad pugnantes introrsum uersi,uacuam noctem operi dedêre. pugnatumq; cum consule ad lu
cem est: luce prima iam circunuallati ab dictatore erant,& uix aduersus unũ exercitũ pugnam
sustinebant. tum à quintiano exercitu,qui cõfestim à perfecto opere ad arma rediit, inuaditur
uallum. hic instabat noua pugna,illa nihil remiserat prior. tum ancipiti malo urgente à prælio
ad preces uersi,hinc dictatorẽ,hinc consulẽ orare,ne in occidione uictoriam ponerent,ut iner/
mes se inde abire sinerent. Ab consule ad dictatorem ire iussis ignominiam infensus addidit.
Gracchũ Cluiliũ ducem,principesq; alios uinctos ad se adduci iubet,oppido Corbione dece
di:sanguinis se Aequorũ nõ egere. licere abire:sed,ut exprimatur tandẽ confessio, subactã do/
mitamq; esse gentẽ, sub iugũ abituros. Tribus hastis iugũ fit, humi fixis duabus,superq; eas
transuersa una deligata. sub hoc iugo dictator Æquos misit. Castris hostiũ receptis plenis om
nium rerũ(nudos enim emiserat)prædam omnẽ suo tantũ militi dedit. consularẽ exercitũ, ip/
sumq; consulẽ increpans,carebis,inquit,prædæ parte miles ex eo hoste, cui propè prædæ fui/
sti. & tu L. Minuci, donec consularẽ animũ incipias habere, legatus his legionibus præeris. Ita
se Minucius abdicat cõsulatu,iussusq; ad exercitũ manet. Sed adeo tum imperio meliori ani/
mus mansuete obediẽs erat,ut beneficii magis quàm ignominiæ hic exercitus memor,& coro
nam aureã dictatori libræ pondo decreuerit,& proficiscentẽ eũ patronũ salutauerit. Romæ
à Q. Fabio præfecto urbis senatus habitus triũphantẽ Quintiũ quo ueniebat agmine urbem
ingredi iussit. ducti ante currũ hostium duces,militaria signa prælata,secutus exercitus præda
onustus. epulæ instructæ dicuntur fuisse ante omniũ domos: epulantesq; cum carmine trium
phali,& solennibus iocis comessantiũ modo currũ secuti sunt. Eo die L. Mamilio Thusculano
approbantibus cunctis ciuitas data est. Cõfestim se dictator magistratu abdicasset,ni comitia
M. Volscii falsi testis tenuissent. ea ne impedirent tribuni, dictatoris obstitit metus. Volscius
damnatus Lanuuiũ exulatũ abiit. Quintius XVI die dictatura in sex menses accepta se abdica
uit. Per eos dies consul Nautius ad Eretum cũ Sabinis egregie pugnat. ad uastatos agros ea
quoq; clades accessit Sabinis. Minucio Fabius successor in Algidũ missus. Extremo anno agi
tatũ de lege ab tribunis est. sed quia duo exercitus aberãt, nequid ferretur ad populũ, patres te/
nuere. plebes uicit,ut quintũ eosdẽ tribunos crearẽt. Lupos uisos in Capitolio ferunt à cani/
bus fugatos:ob id prodigiũ lustratũ Capitoliũ esse. Hæc eo anno gesta. Sequuntur cõsules.
Q. Minucius, M. Horatius Puluillus. Cuius initio anni cũ foris otiũ esset,domi seditiones iidẽ
tribuni, eadẽ lex faciebat. ulteriusq; uentũ foret,adeo exarserant animis,ni uelut dedita opera
nocturno impetu Aequorũ Corbione amissum præsidiũ,nuntiatũ esset. Senatũ consules uo/
cãt. iubentur subitariũ scribere exercitũ, atq; in Algidũ ducere. Inde posito legis certamine,noua
de delectu cõtentio exorta. uincebaturq; cõsulare imperiũ tribunicio auxilio, cũ alius additur
terror: sabinũ exercitũ prædatũ descendisse in agros Romanos, inde ad urbẽ uenire. is metus
perculit,ut scribi militẽ tribuni sinerent,nõ sine pactione tamen:ut,quoniam ipsi quinquenniũ
elusi essent,paruũq; id plebi præsidiũ foret,decẽ deinde tribuni plebis crearentur. Expressit hoc
necessitas patribus. id modo excepere,ne postea eosdẽ tribunos inberent. Tribunicia comitia,
ne id quoq; post bellũ,ut cætera,uanum esset,extemplo habita. Tricesimosexto anno à primis
tribunis plebis decẽ creati sunt, bini ex singulis classibus. itaq; cautũ est ut postea crearentur.
Delectu deinde habito Minucius contra Sabinos profectus nõ inuenit hostẽ. Horatius,cum
iam Aequi Corbione interfecto præsidio Hortanã etiam cepissent,in Algido pugnat. multos
mortales occidit,fugat hostem nõ ex Algido modo,sed à Corbione Hortanaq;. Corbionem

etiam diruit propter proditum præsidium. Deinde M. Valerius, Sp. Virginius cõsules facti. Domi forisq; otium fuit. annona propter aquarum intemperiem laboratum est. De Auentino publicando lata lex est. Tribuni plebis ijdem refecti. Hi sequente anno T. Romulio, & C. Veturio consulibus legẽ omnibus contionibus suis celebrant. Pudere se numeri sui nequicquam aucti: si ea res æque suo biennio iaceret, ac toto superiore lustro iacuisset. Cum maxime hæc agerent: trepidi nuntij ab Thusculo ueniunt: Aequos in agro thusculano esse. Fecit pudorem recens eius populi meritum morandi auxilij. ambo consules cum exercitu missi hostem in sua sede in Algido inueniunt. Ibi pugnatũ. supra septem millia hostium cæsa: alij fugati: præda parta ingens. eam propter inopiam ærarij cõsules uendiderunt. inuidiæ tamen res ad exercitum fuit. ea deniq; tribunis materiã criminandi ad plebem consules præbuit. Itaq; ergo ut magistratu abiere, Sp. Tarpeio A. Aeternio cõsulibus, dies dicta est Romulio ab C. Claudio Cicerone tribuno plebis, Veturio ab L. Halieno ædili plebis. uterq; magna patrum indignatione damnatus: Romulius decem millibus æris, Veturius x v millibus. Nec hæc priorum calamitas consulum segniores nouos fecerat consules. & se damnari posse aiebant: & plebem, & tribunos legẽ ferre non posse. Tum abiecta lege, quæ promulgata consenuerat: tribuni lenius agere cum patribus. Finem tandem certaminũ facerent: si plebeiæ leges displicerent, at illi communiter legum latores, & ex plebe, & ex patribus, qui utrisq; utilia ferrent: quæq; æquandæ libertatis essent, sinerent creari. Rem non aspernabãtur patres, daturum leges neminem nisi ex patribus aiebant. Cum de legibus conueniret, de latore tantum discreparet: missi legati Athenas Sp. Posthumius Albus, A. Manlius, P. Sulpicius Camerinus: iussiq; inclytas leges Solonis describere: & aliarum Græciæ ciuitatũ, instituta, mores iuraq; noscere. Ab externis bellis quietus annus fuit. quietior insequens P. Curiatio, & Sex. Quintilio consulibus, perpetuo silentio tribunorum. quod primo legatorum, qui Athenas ierant, legumq; peregrinarum expectatio præbuit: deinde duo simul mala ingentia exorta, fames, pestilentiaq; fœda homini, fœda pecori. uastati agri sunt: urbs assiduis exhausta funeribus, multæ & claræ lugubres domus. Flamen quirinalis Ser. Cornelius mortuus: augur C. Horatius Puluillus: in cuius locũ C. Veturium eo cupidius, quia damnatus à plebe erat, augures legêre. mortuus consul Quintilius, quatuor tribuni plebis. multiplici clade fœdatus annus. ab hoste otium fuit. Inde consules C. Menenius, P. Sextius Capitolinus. neq; eo anno quicquam belli externi fuit. domi motus orti. Iam redierant legati cum atticis legibus. eo intentius instabant tribuni: ut tandem scribendarum legum initium fieret. Placet creari decemuiros sine prouocatione, & nequis eo anno alius magistratus esset: admiscerentúrne plebei, controuersia aliquandiu fuit. postremo concessum patribus: modo ne lex Acilia de Auentino, aliæq; sacratæ leges abrogarentur. Anno trecentesimo altero, quàm condita Roma erat, iterum mutatur forma ciuitatis, ab consulibus ad decemuiros, quemadmodum ab regibus ante ad consules uenerat, translato imperio. minus insignis, quia non diuturna, mutatio fuit. læta enim principia magistratus eius nimis luxuriauere. eo citius lapsa res est, repetitumq; duobus uti mandaretur consulũ nomen imperiũq;.

Decemuiri creati Ap. Claudius, T. Genutius, P. Sextius, L. Veturius, C. Iulius, A. Manlius, P. Sulpicius, P. Curiatius, T. Romulius, Sp. Posthumius. Claudio & Genutio, quia designati consules in eum annum fuerant, pro honore honor redditus: & Sextio alteri consulum prioris anni, quod eam rem collega inuito ad patres retulerat. his proximi legati tres habiti: qui Athenas ierant: simul ut pro legatione tam longinqua præmio esset honos: simul peritos legũ peregrinarũ ad condenda noua iura usui fore credebant. suppleuere cæteri numerũ. graues quoq; ætate electos nouissimis suffragijs ferunt: quo minus ferociter aliorum scitis aduersarẽtur. Regimẽ totius magistratus penes Appium erat fauore plebis. adeoq; nouum sibi ingeniũ induerat, ut plebicola repẽte omnisq; auræ popularis captator euaderet, pro truci sæuoq; insectatore plebis. Decimo die ius populo singuli reddebant. eo die penes præfectum iuris fasces duodecim erant, collegis nouem singuli accensi apparebant. & unica concordia inter ipsos, qui consensus priuatis interdũ inutilis esset, summa aduersus alios æquitas erat. Moderationis eorum argumẽtum exemplo unius rei notasse satis erit. Cum sine prouocatione creati essent: defosso

cadauere domi apud P. Sextium patriciæ gentis uirum inuento, prolatoq; in contionem, in re iuxta manifesta atq; atroci C. Iulius decemuir diem Sextio dixit, & accusator ad populum extitit, cuius rei iudex legitimus erat: decessitq; iure suo, ut demptum de ui magistratus populi libertati adijceret. Cum promptum hoc ius uelut ex oraculo incorruptum pariter ab his summi infimiq; ferrent, tum legibus condendis opera dabatur: ingentiq; hominũ expectatione propositis decem tabulis populum ad contionem aduocauerunt: &, quod bonũ, faustum, felixq; reipublicæ, ipsis, liberisq; eorum esset, ire, & legere leges propositas iussere: se, quantũ decem hominũ ingenijs prouideri potuerit, omnibus summis infimisq; iura æquasse. plus pollere multorũ ingenia, consiliaq;. uersarent in animis secum unamquanq; rem, agitarent deinde sermonibus, atq; in medium quid in quaq; re plus, minus ue esset, conferrent. eas leges habiturum populum Romanum, quas consensus omnium nõ iussisse latas magis, quàm tulisse uideri posset. Cum ad rumores hominum de uno quoq; legum capite edito satis correctæ uiderentur, centuriatis comitijs x tabularum leges perlatæ sunt: qui nunc quoque in hoc immenso aliarum super alias aceruatarum legum cumulo fons omnis publici priuatiq; est iuris. Vulgatur deinde rumor, duas deesse tabulas, quibus adiectis absolui posse uelut corpus omnis Romani iuris. Ea expectatio, cum dies comitiorum appropinquaret, desyderium decemuiros iterum creandi fecit. Iam plebs, præterquàm quod cõsulum nomen haud secus, quàm regum perosa erat, ne tribunicium quidem auxilium cedentibus inuicem appellatione decemuiris quærebat. Postquàm uero comitia decemuiris creandis in trinum nundinũ indicta sunt, tanta exarsit ambitio, ut primores quoq; ciuitatis (metu credo ne tanti possessio imperij uacuo ab se relicto loco haud satis dignis pateret) prehensarent homines, honorem summa ope ab se impugnatum ab ea plebe, cum qua contenderent, suppliciter petentes. Dimissa iam in discrimen dignitas ea ætate, hisq; honoribus actis, stimulabat Ap. Claudium. nescires utrum inter decemuiros, an inter candidatos numerares. propior interdum petendo, quàm gerendo magistratui erat. criminari optimates, extollere candidatorũ leuissimũ quenq;, humillimumq;. ipse medius inter tribunicios Duellios Iciliosq; in foro uolitare, per illos se plebi uenditare. donec collegæ quoq;, qui unice illi diditi fuerant ad id tempus, conicecre in eum oculos, mirantes quid sibi uellet: apparere nihil synceri esse: profecto haud gratuitam in tanta superbia comitatem fore: nimium in ordinem se ipsum cogere, & uulgari cum priuatis, nõ tam properantis abire magistratu, quàm uiam ad continandum magistratũ quærentis esse. Propalàm obuiam ire cupiditati parũ ausi, obsecundando mollire impetũ aggrediuntur. comitiorũ illi habendorũ, quando minimus natu sit, munus consensu iniungũt. ars hæc erat, ne semetipse creare posset. quod præter tribunos plebis, & id ipsum pessimo exemplo, nemo unquam fecisset. ille enimuero, quod beneuertat, habiturum se comitia professus, impedimentum pro occasione arripuit. deiectisq; honore ꝑ cõitionẽ duobus Quintijs, Capitolino & Cincinnato, & patruo suo C. Claudio, constantissimo uiro in optimatium causa, & alijs eiusdem fastigij ciuibus, nequaq; splendore uitæ pares decemuiros creat, se in primis. quod haud secus factum improbabant boni, quàm nemo facere ausurum crediderat. Creati cũ eo M. Cornelius Maluginensis, M. Sergius, L. Minucius, Q. Fabius Vibulanus, Q. Petilius, T. Antonius Merenda, Cæso Duellius, Sp. Oppius Cornicen, M. Rabuleius. Ille finis Appio alienæ personæ ferendæ fuit. suo iam inde uiuere ingenio cœpit, nouosq; collegas iam priusquam inirent magistratũ, in suos mores formare. Quotidie coibant remotis arbitris. inde impotentibus instructi consilijs, quæ secretò ab alijs coquebant, iam haud dissimulando superbiam, rari aditus, colloquentibus difficiles ad idus maias rem perduxere. Idus tum Maiæ solennes ineundis magistratibus erant. Initio igitur magistratus primum honoris diem denuntiatione ingentis terroris insignem fecere. nam cũ ita priores decemuiri seruassent, ut unus fasces haberet, & hoc insigne regiũ in orbem suam cuiusq; uicem per omnes iret, subito omnes cum duodenis fascibus prodiere. centũ uiginti lictores forũ impleuerant, & cum fascibus secures illigatas præferebant. nec attinuisse demi securim, cũ sine prouocatione creati essent, interpretabantur. decem regum species erat, multiplicatusq; terror nõ infimis solũ, sed primoribus patrum, ratis cædis causam ac principiũ quæri, ut

siquis memorem libertatis uocem aut in senatu aut in populo misisset, statim uirgæ securesq; etiam ad cæterorum metum expedirentur. nam præterquam quod in populo nihil erat præsidij, sublata prouocatione, intercessionem quoq; consensu sustulerant: cum priores decemuiri appellatione collegæ corrigi reddita ab se iura tulissent: & quædam, quæ sui iudicij uideri possent, ad populum reiecissent. Aliquandiu æquatus inter omnes terror fuit: paulatim totus uertere in plebem cœpit. abstinebatur à patribus: in humiliores libidinose, crudeliterq; consulebatur: hominum, non causarũ toti erant: ut apud quos gratia uim æqui haberet. iudicia domi conflabant: pronuntiabant in foro. siquis collegam appellasset: ab eo, ad quem uenerat, ita discedebat: ut pœniteret non prioris decreto stetisse. Opinio etiam sine autore exierat: non in præsentis modo temporis eos iniuriam conspirasse: sed fœdus clandestinum inter ipsos iureiurando ictum: ne comitia haberent, perpetuoq; decẽuiratu possessum semel retinerent imperium. Circunspectare tum patriciorum uultus plebeij: & inde libertatis captare auram, unde seruitutem timendo, in eum statum remp. adduxerant. primores patrum odisse decemuiros: odisse plebẽ: nec probare quæ fierent: & credere haud indignis accidere: auide ruendo ad libertatem, in seruitutem elapsos. iuuare nolle: cumulare quoq; iniurias: ut tedio præsentium consules duo tandem, & status pristinus rerum in desyderium ueniant. Iam & processerat pars maior anni: & duæ tabulæ legum ad prioris anni decem tabulas erant adiectæ, nec quicquã iam supererat si hæ quoq; leges centuriatis comitijs perlatæ essent, cur eo magistratu reipub. opus esset. expectabant quam mox consulibus creandis comitia edicerentur. Id modo plebs agitabat, quonam modo tribunitiam potestatem, munimentum libertatis, rem intermissam repararẽt: cum interim mentio comitiorũ nulla fieri: & decemuiri, qui primo tribunicios homines, quia id populare habebatur, circùm se ostentauerant plebi, patricijs iuuenibus sepserant latera: eorum cateruæ tribunalia obsidebant. Hi ferre agere plebem plebisq; res, cum fortuna, qua quicquid cupitum foret, potentioris esset. & iam ne tergo quidem abstinebatur: uirgis cædi alij, alij securi subijci: & ne gratuita crudelitas esset, bonorum donatio sequi domini supplicium. Hac mercede iuuentus nobilis corrupta non modo nõ ire obuiam iniuriæ: sed propalã licentiam suam malle, quàm omniũ libertatẽ. Idus Maiæ uenere, nullis subrogatis magistratibus: priuati pro decemuiris neq; animis ad imperium inhibendum imminutis, neq; ad speciem honoris insignibus prodeunt. Id uero regnum haud dubie uideri: deploratur in perpetuũ libertas: nec uindex quisquam existit aut futurus uidetur. Nec ipsi solum desponderant animos, sed contemni cœpti erant à finitimis populis: imperiumq; ibi esse, ubi nõ esset libertas, indignabantur. Sabini magna manu incursionem in agrum Romanum fecere: lateq; populati, cum hominum atq; pecudum inulti prædas egissent, recepto ad Eretum, quod passim uagatum erat, agmine, castra locant: spem in discordia Romana ponentes, eam impedimentum delectui fore. Non nuntij solum, sed per urbem agrestium fuga trepidationem iniecit. decemuiri consultant quid opus facto sit. destitutis inter patrũ & plebis odia addit terrorẽ insuper alium fortuna. Aequi alia ex parte castra in Algido locãt: depopulatumq; inde excursionibus thusculanum agrum, legati ab Thusculo præsidium orantes, nuntiant. Is pauor perculit decemuiros: ut senatum simul duobus circunstantibus urbem bellis, consulerent. citari iubent in curiã patres, haud ignari quanta inuidiæ immineret tempestas: omnes uastati agri periculorumq; imminentium causas in se congesturos: tentationemq; eã fore abolendi sibi magistratus: ni consensu resisterent, imperioq; inhibendo acriter in paucos præferocis animi, conatus aliorum cõprimerent. Postquam audita uox in foro est præconis, patres in curiã ad decemuiros uocantis: uelut noua res, quia intermiserant iamdiu morem consulendi senatus, mirabundã plebem cõuertit: quidnam incidisset, cur ex tanto interuallo rem desuetã usurparent. hostibus belloq; gratiã habendam, quod solitũ quicq; liberæ ciuitatis fieret. circũspectare omnibus fori partibus senatorẽ, raroq; usq; noscitare: curiã inde, ac solitudinẽ circa decemuiros intueri: cum & ipsi cõsensu inuisum imperium: & plebs, quia priuatis ius nõ esset uocandi senatũ: non cõuenire patres, interpretarentur. iam caput fieri libertatẽ repetentiũ: si se plebs comitẽ senatui det, & quemadmodũ patres uocati non coeant in senatũ, sic plebs abnuat delectũ. Hęc fremebat plebes. Patrum haud ferè

quisq;

quisquam in foro, in urbe rari erant. indignitate rerum cesserant in agros: suarumq; rerũ erant, amissa publica: tantum ab iniuria se abesse rati, quantũ à cœtu congressuq; impotentiũ dominorum se amouissent. Postq; citati nõ côueniebant, dimissi circa domos apparitores simul ad pignora capienda, sciscitandumq;, num consulto detrectarent? referunt, senatum in agris esse. Laetius id decemuiris accidit, quàm si praesentes detrectare imperiũ referrent. iubent acciri omnes, senatumq; in diem posterũ indicunt. qui aliquanto spe ipsorum frequentior côuenit. quo facto proditam à patribus plebs libertatem rata, quod ijs, qui iam magistratu abissent, priuatisq; ius abesset, tanquam iure cogentibus senatus paruisset. Sed magis obedienter uentum in curiam est, quàm obnoxie dictas sententias accepimus. L. Valerium Potitum proditum memoriae est, post relationem Ap. Claudij, priusquàm ordine sententiae rogarentur, postulando ut de rep. liceret dicere, prohibentibus minaciter decemuiris, proditurũ se ad plebem denuntiantem, tumultum exciuisse. Nec minus ferociter M. Horatium Barbatum isse in certamen, x Tarquinios appellantem, admonentemq;, Valerijs, & Horatijs ducibus pulsos reges: nec nominis homines tum pertesum esse. quippe quo Iouem appellari fas sit, quo Romulum conditorem urbis, deincepsq; reges appellatos, quod sacris etiam ut solenne retentũ sit. superbiam, uiolentiamq; tum perosos regis. quae si in rege tum eodem, aut in filio regis ferenda non fuerint, quem laturũ in tot priuatis? uiderent, ne uetando in curia libere homines loqui, extra curiam etiam mouerent uocem. neq; se uidere, qui sibi minus priuato ad contionem populũ uocare, quàm illis senatũ cogere liceat. ubi uellent, experirentur quanto ferocior dolor in libertate sua uindicanda, quàm cupiditas in iniusta dominatione esset. De bello sabino eos referre, tanquam maius ullum populo Romano bellũ sit, quàm cum ijs, qui legum ferendarũ causa creati nihil iuris in ciuitate reliquerint: qui comitia, qui annuos magistratus, qui uicissitudinẽ imperitandi, quod unum exaequandae sit libertatis, sustulerint: qui priuati fasces & regiũ imperium habeant. Fuisse regibus exactis patricios magistratus, creatos postea post secess onẽ plebis, plebeios. cuius illi partis essent, rogitare. populares? quid enim eos per populũ egisse? optimates? qui anno iam propè senatum nõ habuerint, tunc ita habeant, ut de repub. loqui prohibeant? ne nimium in metu alieno spei ponerent. grauiora quae patiantur uideri iam hominibus, quàm quae metuãt. Haec uociferante Horatio cum decemuiri nec irae nec ignoscendi modum reperirent: nec quò euasura res esset, cernerent: C. Claudij, qui patruus Appij decemuiri erat, oratio fuit precibus quàm iurgio similis, orantis per sui fratris, parentisq; eius manes, ut ciuilis potius societatis, in qua natus esset, quàm foederis nefarie icti cum collegis meminisset. multo id magis se illius causa orare, quàm reipublicae. quippe rempub. si à uolentibus nequeat, ab inuitis ius expetituram. sed ex magno certamine magnas excitari fermè iras, earum euentum se horrere. Cum aliud praeterquàm de quo retulissent, decemuiri dicere prohiberent: Claudium interpellandi uerecundia fuit. sententiam igitur peregit, nullum placere senatus cõsultum fieri. omnesq; ita accipiebant, priuatos eos à Claudio iudicatos: multiq; ex consularibus uerbo assensi sunt. Alia sententia asperior in speciem, uim minorem aliquanto habuit, quae patricios coire ad prodendũ interregem iubebat. censendo enim quoscunq; magistratus esse, qui senatũ haberẽt, iudicabat: quos priuatos fecerat autor nullius senatus cõsulti faciendi. Ita labante iam causa decemuirorum, L. Cornelius Maluginensis M. Cornelij decemuiri frater, cum ex consularibus ad ultimum dicendi locum consulto seruatus esset, simulando curam belli, fratrem collegasq; eius tuebatur: quonam fato incidisset mirari se dictitans, ut decemuiros, qui decemuiratum petissent, aut socij, aut hi maxime oppugnarent: aut quid ita, cum per tot menses uacua ciuitate nemo iusti ne magistratus summae rerum praeessent, controuersiam fecerit: nunc demum cum hostes propè ad portas sint, ciuiles discordias serant: nisi quod in turbido minus perspicuum fore putent quid agatur. Caeterum neminem, maiore cura occupatis animis, uerum ex se praeiudiciũ rei tantae afferre. sibi placere de eo, quod Valerius, Horatiusq; ante idus Maius decemuiros abisse magistratu insimulent, bellis quae immineant, perfectis, republica in tranquillum redacta, senatu disceptante agi: & iam nunc ita se parare Ap. Claudium, ut cominorum, quae decemuiris creandis decemuir ipse habuerit, sciat sibi rationem reddendam esse

esse, utrum in unum annum creati sint, an donec leges, quæ deessent, perferrentur. in præsentia omnia præter bellum omitti placere. cuius si falsò famam uulgatam, uanaq; non nuntios solum, sed Thusculanorum etiam legatos attulisse putent: speculatores mittẽdos censere, qui certius explorata referant. sin fides & nuntijs & legatis habeatur, delectum primo quoq; tempore haberi: decemuiros quò cuiq; eorũ uideatur, exercitus ducere: nec rem aliam præuerti. In hanc sententiam ut discederetur, iuniores patrum euincebant. ferocioresq; iterum coorti Valerius Horatiusq; uociferari: ut de repub. liceret dicere: dicturos ad populum, si in senatu per factionem nõ liceat. neq; enim sibi priuatos aut in curia, aut in concione posse obstare: neque se imaginarijs fascibus eorum cessuros esse. Tum Appius iam propè esse ratus: ut, ni uiolentiæ eorum pari resisteretur audacia, uictum imperium esset: nõ erit melius, inquit, nisi de quo consulimus, uocem misisse. & ad Valerium negantem se priuato reticere, lictorem accedere iussit. Iam Quiritium fidem implorante Valerio à curiæ limine, L. Cornelius complexus Appium, non cui simulabat consulendo diremit certamen. factaq; per Cornelium Valerio dicendi gratia quæ uellet, cum libertas nõn ultra uocem excessisset, decemuiri propositum tenuere. consulares quoq; ac seniores ab residuo tribuniciæ potestatis odio, cuius desyderium plebi multo acrius, quàm consularis imperij rebantur esse: propè malebant postmodum ipsos decemuiros uoluntate abire magistratu, quàm inuidia eorum exurgere rursus plebem. si leniter ducta res sine populari strepitu ad consules redisset: aut bellis interpositis, aut moderatione cõsulum in imperijs exercendis, posse in obliuionem tribunorum adduci. Silentio patrum edicitur delectus. iuniores, cum sine prouocatione imperium esset, ad nomina respondent. Legionibus scriptis, inter se decemuiri comparabant, quos ire ad bellum, quos præesse exercitibus oporteret. Principes inter decemuiros erant Q. Fabius, & Ap. Claudius. bellum domi maius, quàm foris apparebat. Appij uiolentiam aptiorem rati ad comprimendos urbanos motus: in Fabio minus in bono constans, quàm gnauum in malitia ingenium esse. hunc enim uirum egregium olim domi militiæq;, decemuiratus collegæq; ita mutauerant: ut Apij quàm sui similis mallet esse. huic bellum in Sabinis, M. Rabuleio, & Q. Petilio additis collegis, mandatum. M. Cornelius in Algidum missus cum L. Minucio, & T. Antonio, & Cæsone Duellio, & M. Sergio. Sp. Oppium Ap. Claudio adiutorem ad urbem tuendam æquo omnium decemuirorũ imperio decernunt. Nihilo militiæ quàm domi melius respub. administrata est. illa modo in ducibus culpa, quod ut odio essent ciuibus, fecerant: alia omnis penes milites noxa erat. qui nequid ductu atq; auspicio decemuirorum prospere usquam gereretur, uinci se per suum atq; illorum dedecus patiebantur. Fusi & ab Sabinis ad Eretũ, & in Algido ab Aequis exercitus erant. ab Ereto per silentiũ noctis profugi propius urbem inter Fidenas Crustumeniamq; loco edito castra communierant. persecutis hostibus nusquam se æquo certamine committentes, natura loci ac uallo, non uirtute aut armis tutabantur. Maius flagitium in Algido: maior etiam clades accepta: castra quoq; amissa erant: exutusq; omnibus utensilibus miles Thusculum se fide, misericordiaq; uicturus hospitum (quæ tamen non fefellerunt) contulerant. Romam tanti erant terrores allati: ut posito iam decemuirali odio patres uigilias in urbe habendas censerent: omnes, qui per ætatem arma ferre possent: custodire mœnia, ac pro portis stationes agere iuberent: arma Thusculum ad supplementum decernerent, decemuirosq; ab arce Thusculi digressos in castris militem habere: castra alia à Fidenis in sabinum agrum transferri: belloq; ultro inferendo deterreri hostes à consilio urbis oppugnandæ. Ad clades ab hostibus acceptas duo nefanda facinora decemuiri belli domiq; adijciunt. L. Siccium in Sabinis per inuidiam decemuiralem tribunorum creandorum, secessionisq; mẽtiones ad uulgus militum sermonibus occultis serentem, prospeculatũ ad locum castris capiendum mittunt. datur negotiũ militibus, quos miserant expeditionis eius comites, ut eum opportuno adorti loco interficerent. Haud inultum interfecere. nam circa repugnantem aliquot insidiatores cecidere: cum ipse se prævalidus pari uiribus animo circumuentus tutaretur. Nuntiant in castra cæteri, præcipitatum in insidias esse Siccium egregie pugnantem, militesq; quosdam cum eo amissos. Primo fides nuntiantibus fuit: profecta deinde cohors ad sepeliendos qui ceciderant, decemuirorũ permissu, postquam nullum

nullum spoliatum ibi corpus, Sicciumq; in medio iacentem, armatumq; omnibus in eum uer/
sis corporibus uidere: hostium neq; corpus ullum, nec uestigia abeuntium: profecto ab suis in
terfectũ memorantes retulere corpus. inuidiæq; plena castra erant, & Romam ferri protinus
Siccium placebat, ni decemuiri funus militare ei publica impensa facere maturassent. Sepultus
ingenti militum mœstitia, pessima decemuirorũ in uulgus fama est. Sequitur aliud in urbe
nefas ab libidine ortũ, haud minus fœdo euentu, quàm quod per stuprum cædemq; Lucre/
tiæ urbe regnoq; Tarquinios expulerat: ut non finis solum idem decemuiris, qui regibus, sed
causa etiam eadem imperij amittendi esset. Ap. Claudium uirginis plebeiæ stuprandæ libi
do cepit. pater uirginis L. Virginius honestum ordinem in Algido ducebat, uir exempli recti
domi militiæq;. perinde uxor instituta fuerat, liberiq; instituebantur. desponderant filiam L. Ici
lio tribunicio, uiro acri, & pro causa plebis expertæ uirtutis. hanc uirginem adultam, formà ex/
cellentem Appius amore ardens pretio ac spe pellicere adortus, postquã omnia pudore septa
animaduerterat, ad crudelem superbamq; uim animum conuertit. M. Claudio clienti negoti/
um dedit, ut uirginem in seruitutem assereret: neq; cederet secũdum libertatem postulantibus
uindicias: quod pater puellæ abesset, locum iniuriæ esse ratus. uirgini uenienti in forum (ibi nam
que in tabernis literarum ludi erant) minister decemuiri libidinis manum iniecit, serua sua na/
tam seruamq; appellans esse: sequiq; se iubebat, cunctantem ui abstracturũ. Pauida puella
stupente, ad clamorem nutricis fidem Quiritiũ implorantis fit concursus. Virginij patris spon
siq; Icilij populare nomen celebratur: notos gratia eorum, turbam indignitas rei uirgini conci/
liat. Iam à ui tuta erat, cum assertor nihil opus esse multitudine cõcitata ait: se iure grassari, non
ui. uocat puellam in ius, autoribus qui aderant, ut sequeretur. ad tribunal Appij peruentum est:
notam iudici fabulam petitor, quippe apud ipsum autorem argumẽti, peragit. puellam domi
suæ natam, furtoq; inde in domũ Virginij translatam, suppositam ei esse. id se indicio compertum
afferre: probaturũq; uel ipso Virginio iudice, ad quem maior pars iniuriæ eius pertineat:
interim dominum sequi ancillam æquum esse. Aduocati puellæ, cum Virginium reipub. causa
dixissent abesse, biduo affuturum, si nuntiatum ei sit: iniquum esse absentem de liberis dimica
re: postulãt ut rem integram in patris aduentum differat: lege ab ipso lata uindicias det secun/
dum libertatem, neu patiatur uirginem adultam famę prius, quàm libertatis periculum adire.
Appius decreto præfatus quàm libertati fauerit, eam ipsam legem declarare, quam Virginij
amici postulationi suæ prætendant. cæterum ita in ea firmum libertati fore præsidium, si nec
causis nec personis uariet. in his enim quæ asserantur in libertatem, quia quiuis lege agere
possit, id iuris esse: in ea quæ in patris manu sit, neminem esse alium, cui dominus possessione
cedat. placere itaq; patrem accersiri: interea iuris sui iacturam assertorẽ non facere, quin ducat
puellam, sistendamq; in aduentũ eius qui pater dicatur, promittat. Aduersus iniuriam decreti
cum multi magis fremerẽt, q̃ quisquam unus recusare auderet: P. Numitorius puellæ auuncu
lus, & sponsus Icilius interueniunt: dataq; inter turbam uia, cum multitudo Icilij maxime inter
uentu resisti posse Appio crederet, lictor decresse ait: uociferantemq; Icilium summouet. Placi
dum quoq; ingenium tam atrox iniuria accendisset. Ferro hinc tibi summouendus sum Ap
pi, inquit, ut tacitum feras, quod cælari uis, uirginem ego hanc sum ducturus, nuptamq; pudi/
cam habiturus. proinde omnes collegarum quoq; lictores conuoca, expediri uirgas & secures
iube: non manebit extra domũ patris sponsa Icilij. non, si tribuniciũ auxiliũ & prouocationem
plebi Romanæ, duas arces libertatis tuendæ ademistis: ideo in liberos quoq; nostros coniu/
gesq; regnum uestræ libidini datũ est. sæuite in tergum & in ceruices nostras, pudicitia saltem
in tuto sit. Huic si uis afferetur: ego præsentiũ Quiritium pro sponsa, Virginius militũ pro uni
ca filia, omnes deorum hominũq; implorabimus fidem: neq; tu istud unquam decretum sine
cæde nostra referes: postulo Appi, etiam atq; etiam cõsyderes quò progrediare. Virginius ui/
derit de filia, ubi uenerit, quid agat. hoc tantum sciat, sibi, si huius uindicijs cesserit, cõditionem
filiæ quærendam esse. me uindicantẽ sponsam in libertatem uita citius deseret quàm fides.

Concitata multitudo erat, certamenq; instare uidebatur. lictores Icilium circunsteterãt: nec
ultra minas tamen processum est, cum Appius non Virginiã defendi ab Icilio, sed inquietum

hominem & tribunatū etiam nunc ſpirantem, locum ſeditionis quærere diceret: non præbiturum ſe illi eo die materiam: ſed ut iam ſciret, non id petulantiæ ſuæ, ſed Virginio abſenti & patrio nomini & libertati datum, ius eo die ſe non dicturū, neq; decretū interpoſiturū: a M. Claudio petiturū, ut decederet iure ſuo, uindicariq; puellam in poſterū diem pateret. quod niſi pater poſtero die affuiſſet, denuntiare ſe Icilio ſimilibuſq; Icilij: neq; legi ſuæ latorem, neque decemuiro conſtantiā defore: nec ſe utiq; collegarū lictores conuocaturū ad coercendos ſeditionis autores, contentū ſe ſuis lictoribus fore. Cum dilatum tempus iniuriæ eſſet, ſeceſſiſſentq; aduocati puellę, placuit omnium primum fratrem Icilij, filiumq; Numitorij, impigros iuuenes pergere inde recta ad portam, & quantum accelerari poſſet, Virginiū acciri è caſtris. in eo uerti puellæ ſalutem, ſi poſtero die uindex iniuriæ ad tempus præſto eſſet. Iuſſi pergunt, citatiſq; equis nuntiū ad patrem perferunt. Cum iuſtaret aſſertor puellæ ut uindicaret, ſponſoreſq; daret: atq; id ipſum agi diceret Icilius, ſedulo tempus terens, dum præciperent iter nuntij miſſi in caſtra: manus tollere undiq; multitudo, & ſe quiſq; paratum ad ſpondendū Icilio oſtendere. atq; ille lachrymabundus, gratum eſt, inquit, craſtina die ueſtra opera utar, ſponſorum nūc ſatis eſt. Ita uindicat Virginia ſpondentibus propinquis. Appius pauliſper moratus, ne eius rei cauſa ſediſſe uideretur: poſtq; omiſſis rebus alijs præ cura unius nemo adibat, domum ſe recepit: collegiſq; in caſtra ſcribit, ne Virginio cōmeatum dent, atq; etiam in cuſtodia habeant. Improbum conſilium ſerum, ut debuit, fuit: & iam cōmeatu ſumpto profectus Virginius prima uigilia erat, cum poſtero die mane de retinendo eo nequicq; literæ redduntur. At in urbe prima luce, cum ciuitas in foro expectatione erecta ſtaret: Virginius ſordidatus filiam ſecum obſoleta ueſte comitātibus aliquot matronis cum ingenti aduocatione in forum deducit. circumire ibi & prehenſare homines cœpit: & non orare ſolum precariam opem, ſed pro debita petere. ſe pro liberis eorum ac coniugibus quotidie in acie ſtare: nec alium uirum eſſe, cuius ſtrenue ac ferociter facta in bello plura memorari poſſent. quid prodeſſe, ſi incolumi urbe quæ capta ultima timeantur, liberis ſuis ſint patienda? Hæc propè contionabundus circūibat homines. Similia his ab Icilio iactabantur. comitatus muliebris plus tacito fletu, q; ulla uox mouebat. Aduerſus quæ omnia obſtinato animo Appius (tanta uis amentiæ uerius q; amoris mentem turbauerat) in tribunal aſcendit: & ultro querente pauca petitore, quod ius ſibi pridie per ambitionem dictum non eſſet, priuſq; aut ille poſtulatū perageret, aut Virginio reſpondendi daretur locus, Appius interfatur. Quem decreto ſermonem prætenderit, forſan aliquem uerum autores antiqui tradiderunt. quia nuſquā ullum in tanta fœditate decreti ueriſimilem inuenio: id quod conſtat, nudum uidetur proponendū. decreſſe uindicias ſecundū ſeruitutem. Primo ſtupor omnes admiratione rei tam atrocis defixit: ſilentium inde aliquandiu tenuit. deinde cum M. Claudius circūſtantibus matronis iret ad prehendendā uirginem, lamentabiliſq; eum mulierum cōploratio excepiſſet: Virginius intentans in Appium manus, Icilio, inquit, Appi, nō tibi filiam deſpondi, & ad nuptias non ad ſtuprū educaui. placet pecudū ferarumq; ritu promiſcue in cōcubitus ruere? paſſuri ne hæc iſti ſint, neſcio. nō ſpero eſſe paſſuros illos qui arma habent. Cum repelleret aſſertor uirginis à globo mulierū circūſtantiumq; aduocatorū, ſilētium factum per præconē. Decemuir alienato ad libidinē animo, negat ex heſterno tantū conuitio Icilij uiolentiaq; Virginij, cuius teſtem P R habeat, ſed certis quoq; indicijs compertū ſe habere: nocte tota cœtus in urbe factos eſſe ad mouendā ſeditionem. itaq; ſe haud inſcium eius dimicationis cum armatis deſcendiſſe, non ut quenq; quietum uiolaret, ſed ut turbātes ciuitatis otiū pro maieſtate imperij coerceret: proinde quieſſe erit melius. i, inquit lictor, ſummoue turbam, & da uiam domino ad prehendendū mancipium. Cum hæc intonuiſſet plenus irę, multitudo ipſa ſe ſua ſponte dimouit, deſertaq; præda iniuriæ puella ſtabat. Tum Virginius ubi nihil uſquam auxilij uidit: quæſo, inquit, Appi, primum ignoſce patrio dolori. ſi inclementius in te ſum inuectus: deinde ſinas hic coràm uirgine nutricem percunctari, quid hoc rei ſit? ut ſi falsò pater dictus ſum, æquiore hinc animo diſcedam. Data uenia ſeducit filiam ac nutricem prope Cloacinæ ad tabernas, quibus nunc nouis eſt nomen: atque ibi ab lanio cultro arrepto, hoc te uno, quo poſſum, ait, modo filia in libertatem uindico. pectus deinde puellæ transfi-

gitre-

git: reſpectanſq; ad tribunal. te, inquit, Appi, tuumq; caput ſanguine hoc conſecro. Clamore ad tam atrox facinus orto excitus Appius comprehendi Virginiũ iubet: ille ferro, quacunque ibat, uiam facere, donec multitudine etiã proſequentiũ tuente ad portam pertexit. Icilius Numitoriuſq; exangue corpus ſublatum oſtentãt populo: ſcelus Appij, puellæ infelicẽ formam, neceſſitatem patris deplorant. ſequentes clamitant matronę, eam ne liberorũ procreandorum conditionem? ea pudicitiæ præmia eſſe? cæteraq; quæ in tali re muliebris dolor, quo eſt mœſtior imbecillo animo, eo miſerabilia magis querẽtibus ſubijcit. Virorum & maximẽ Icilij uox tota tribuniciæ poteſtatis ac prouocatiõis ad populum ereptæ, publicarumq; indignationum erat. Concitatur multitudo partim atrocitate ſceleris, partim ſpe per occaſionem repetendæ libertatis. Appius nunc uocari Iciliũ, nunc retractantẽ arripi: poſtremo cum locus adeundi apparitoribus non daretur, ipſe cum agmine patriciorũ iuuenum per turbam uadens in uincla duci iubet. Iam circa Iciliũ non ſolum multitudo, ſed duces quoq; multitudinis erant, L. Valerius & M. Horatius, qui repulſo lictore, ſi iure ageret, uindicare ſe à priuato Icilium aiebant: ſi uim afferre conaretẽ, ibi quoq; haud impares fore. Hinc atrox rixa oritur. Valeriũ Horatiumq; lictor decemuiri inuadit, franguntẽ à multitudine faſces. In contionem Appius aſcendit: ſequuntẽ Horatius Valeriuſq;. eos contio audit, decemuiro obſtrepitur. Iam pro imperio Valerius diſcedere à priuato lictores iubebat: cum fractis animis Appius uitæ metuens in domum ſe propinquam foro inſcijs aduerſarijs capite obuoluto recepit. Sp. Oppius ut auxilio collegæ eſſet, in forum ex altera parte irrumpit, uidet imperium ui uictũ. Agitatus deinde conſilijs atq; ex omni parte aſſentiendo multis autoribus trepidus, ſenatũ poſtremo uocari iuſſit. ea res quod magnæ parti patrum diſplicere acta decemuirorũ uidebantur: ſpe per ſenatum finiendæ poteſtatis eius multitudinem ſedauit. Senatus nec plebem irritãdam cenſuit: & multo magis prouidendum, nequid Virginij aduentus in exercitu motus faceret. itaq; miſſi iuniores patrum in caſtra, quæ tum in monte Vecilio erant, nuntiant decemuiris, ut omni ope ab ſeditione milites contineant. ubi Virginius maiorem ꝙ reliquerat in urbe, motum exciuit. Nam prętereꝙ quod agmine propè quadringentorũ hominum ueniens, qui ab urbe indignitate rei acceriſi comites ei ſe dederant, conſpectus eſt: ſtrictũ etiam telum, reſperſuſq; ipſe cruore tota in ſe caſtra conuertit. & togæ multifariã in caſtris uiſæ maioris aliquãto ꝙ erat, ſpeciem urbanæ multitudinis fecerant. Quærentibus quid rei eſſet, flens diu uocem non miſit. tandem ut iam ex trepidatione concurrentiũ turba cõſtitit ac ſilentium fuit: ordine cuncta ut geſta erant, expoſuit. Supinas deinde tendens manus, cõmilitones appellans orabat, ne quod ſcelus Ap. Claudij eſſet, ſibi attribuerent: neu ſe ut paricidã liberũm auerſarentẽ. ſibi uitam filiæ ſua cariorem fuiſſe, ſi liberę ac pudicę uiuere licitũ fuiſſet. cum uelut ſeruam ad ſtuprum rapi uideret, morte amitti melius ratum ꝙ contumelia liberos, miſericordia ſe in ſpeciem crudelitatis lapſum. nec ſe ſuperſtitem filiæ futurũ fuiſſe, niſi ſpem ulciſcendæ mortis eius in auxilio commilitonum habuiſſet. illis quoq; enim filias, ſorores coniugeſq; eſſe. nec cum filia ſua libidinẽ Ap. Claudij extinctam eſſe: ſed quo impunitior ſit, eo effrenatiorem fore. aliena calamitate documentũ datum illis cauendæ ſimilis iniuriæ. quod ad ſe attineat, uxorem ſibi fato ereptam, filiam, quia non ultra pudica uictura fuerit, miſeram, ſed honeſtam mortem occubuiſſe. non eſſe iam Appij libidini locum in domo ſua: ab alia uiolentia eius eodem ſe animo ſuum corpus uindicaturũ, quo uindicauerit filiæ. cæteri ſibi ac liberis ſuis cõſulerent. Hæc Virginio uociferanti ſucclamabat multitudo, nec illius dolori, nec ſuæ libertati ſe defuturos. Et immiſti turbæ militũ togati cũ eadem illa querendo docendoq; quãto uiſa, ꝙ audita indigniora potuerint uideri: ſimul profligatam iam rem nuntiando Romæ eſſe, inſecutoſq; qui Appium propè interemptũ in exilium abiſſe dicerent: perpulerunt, ut ad arma conclamaretur: uellerentq; ſigna, & Romam proficiſcerẽtur. Decemuiri ſimul ijs quæ uidebant, ijſq; quæ acta Romæ audierant, perturbati, alius in aliam partem caſtrorũ ad ſedandos motus diſcurrunt: & leniter agentibus reſponſum non redditur: imperio ſi quis inhiberet, & uiros & armatos ſe eſſe reſpondetur. eunt agmine ad urbem, & Auentinum inſidunt, ut quiſq; occurrerat plebem ad repetendam libertatem creandoſq; tribunos plebis adhortantes. alia uox nulla uiolenta audita eſt. ſenatum Sp. Oppius habet. ni-

 hil pla-

hil placet aspere agi.quippe ab ipsis datum locum seditionis esse.mittuntur tres legati consula
res, Sp.Tarpeius,C.Iulius, P.Sulpicius, qui quærerent senatus uerbis, cuius iussu castra dese-
ruissent:aut quid sibi uellent,qui armati Auentinum obsedissent: belloq; auerso ab hostibus
patriã suam cepissent:Non defuit quid responderetur : deerat qui daret respõsum,nullodum
certo duce,nec satis audẽtibus singulis inuidiæ se offerre. id modo à multitudine cõclamatum
est,ut L. Valerium & M.Horatium ad se mitterent, his se daturos responsum. Dimissis lega-
tis,admonet milites Virginius, in re non maxima pauloante trepidatum esse, quia sine capite
multitudo fuerit:responsumq; quanq; non inutiliter,fortuito tamen magis consensu ꝙ cõmu
ni consilio esse.placere decem creari,qui summæ rei præessent,militariq; honore tribunos mili
tum appellari.Cum ad eum ipsum primum is honos deferretur:melioribus meis uestrisq; re-
bus reseruate,inquit,ista de me iudicia.nec mihi filia in uita honorem ullum iucundum esse pa
titur : nec in perturbata repub.eos utile est præesse uobis, qui proximi inuidiæ sint. siquis usus
mei est,nihilo minor ex priuato capiet.Ita decem numero tribunos militares creãt. Neq; in
Sabinis quieuit exercitus . ibi quoque autore Icilio Numitorioq; secessio ab decemuiris facta
est:nõ minore motu animorũ Siccij cædis memoria renouata , ꝙ quẽ noua fama de Virginia
adeo fœde ad libidinẽ petita accenderat . Icilius ubi audiuit tribunos militũ in Auentino crea-
tos,ne comitiorũ militariũ prærogatiuã urbana comitia ijsdem tribunis plebis creandis seque
rentur:peritus rerum populariũ,imminẽsq; ei potestati, & ipse prius ꝙ iretur ad urbẽ,pari po
testate eundem numerũ ab suis creãdum curat.Porta Collina urbem intrauere sub signis,me-
diaq; urbe agmine in Auentinũ pergunt.ibi coniuncti alteri exercitui xx tribunis militũ ne-
gotium dederũt, ut ex suo numero duos crearent, qui summæ rerum præessent.M.Oppium,
Sex.Maniliũ creant. Patres soliciti de summa rerum,cum senatus quotidie esset , iurgijs sæ-
pius terunt tempus ꝙ cõsilijs.Siccij cædes decẽuiris & appiana libido,& dedecora militiæ ob-
ijciebantur.placebat Valerium Horatiumq; ire in Auentinũ. illi negabant se aliter ituros,ꝙ si
decemuiri deponerent insignia magistratus eius,quo anno iam ante abissent.Decemuiri que-
rentes se in ordinem cogi,non ante quàm perlatis legibus, quarum causa creati essent,deposi-
turos imperiũ se aiebant.Per M.Duellium qui tribunus plebis fuerat, certior facta plebs,con-
tentionibus assiduis nihil transigi,in Sacrum montem ex Auentino trãsit: affirmante Duellio
non prius ꝙ deseri urbem uideant,curam in animos patrum descensuram:admoniturum Sa-
crum montem constantiæ plebis,scituros,quod sine restituta potestate redigi in concordiã res
nequeant. Via Nomentana cui tum Ficulensi nomen fuit , profecti,castra in monte Sacro lo-
cauere,modestiam patrum suorũ,nihil uiolãdo, imitati.Secuta exercitum plebs,nullo qui per
ætatem ire posset,retractante:prosequuntur coniuges liberiq;, cuinam se relinquerent in ea ur
be,in qua nec pudicitia nec libertas sancta esset : miserabiliter rogitãtes.Cum uasta Romæ o-
mnia insueta solitudo fecisset,in foro præter paucos seniorum nemo esset:uocatis utiq; in sena
tum patribus,desertum apparuisset forum:plures iam ꝙ Horatius & Valerius uociferabãtur.
Quid expectabitis Pa.Conscripti : si decemuiri finem pertinaciæ non faciunt, ruere ac de-
flagrare omnia passuri estis: Quod autem istud imperium est decemuiri,quod amplexi tene-
tis: tectis ac parietibus iura dicturi estis : non pudet lictorum uestrorum maiorem propè nu-
merum in foro conspici ꝙ togatorum aliorũ: Quid si hostes ad urbem ueniant,facturi estis:
quid si plebs mox ubi parum secessione moueamur,armata ueniat: occasu'ne urbis uultis fini
re imperium: atqui aut plebs non est habenda,aut habendi sunt tribuni plebis. Nos citius ca-
ruerimus patricijs magistratibus ꝙ illi plebeijs.nouam inexpertamq; eam potestatem eripue
re patribus nostris,ne nunc dulcedine semel capti ferant desyderium : cum præsertim nec nos
temperemus imperijs, quo minus illi auxilij egeant. Cum hæc ex omni parte iactarentur,
uicti consensu decemuiri futuros se,quãdo ita uideatur,in potestate patrum affirmant.id mo-
do simul orant ac monent,ut ipsis ab inuidia caueatur : nec suo sanguine ad supplicia patrum
plebem assuefaciant. Tum Valerius Horatiusq; missi ad plebem conditionibus quibus uide-
retur reuocandam,componendasq; res,decemuiris quoq; ab ira & impetu multitudinis præ-
cauere iubentur. Profecti gaudio ingenti plebis in castra accipiuntur:quippe liberatores haud

dubie & motus initio,& exitu rei.ob hæc ijs aduenientibus gratiæ actæ.Icilius pro multitudi/
ne uerba facit.idem cum de cōditionibus ageretur, quærentibus legatis quæ postulata plebis
essent:composito iam ante aduentū legatorum consilio ea postulauit,ut appareret in æquitate
rerum plus ꝙ in armis reponi spei.potestatē enim tribuniciam prouocationemq; repetebant,
quæ ante decemuiros creatos auxilia plebis fuerant.& necui fraudi esset,cōcisse milites,aut ple
bem ad repetendam per secessionē libertatem. de decemuirorū modo supplicio atrox postu/
latum fuit.dedi quippe eos æquum censebant,uiuosq; igni concrematuros minabant.Legati
ad ea. Quæ consilij fuerunt,adeo æqua postulastis, ut ultro uobis deferenda fuerint:liber/
tati enim ea præsidia petitis,non licentiæ ad impugnandū alios.iræ uestræ magis ignoscēdum
ꝙ indulgendū est: quippe qui crudelitatis odio in crudelitatē ruitis, & prius penè ꝙ ipsi liberi
sitis,dominari iam in aduersarios uultis. Numquam'ne quiescet ciuitas nostra à supplicijs,aut
patrum in plebem Romanam,aut plebis in patres? Scuto nobis magis ꝙ gladio opus est. sa/
tis superq; humilis est, qui iure æquo in ciuitate uiuit,nec inferendo iniuriam,nec patiendo.e/
tiam siquando metuendos uos præbituri estis, cū recuperatis magistratibus,legibusq; uestris
iudicia penes uos erunt:de capite nostro fortunisq; tunc, ut quæq; causa erit,statuetis.nunc li/
bertatem repeti satis est. Facerent ut nellent permittentibus cunctis, mox redituros se lega/
ti rebus perfectis affirmant. Profecti cum mandata plebis patribus exposuissent:alij decemui
ri, quandoquidē præter spem ipsorum supplicij sui nulla mentio fieret, haud quicq; abnuere.
Appius truci ingenio,& inuidia præcipua,odiū in se aliorū suo in eos metiens odio:haud igna
ro,inquit,imminet fortuna.uideo donec arma aduersarijs tradant,differri aduersus nos certa/
men.dandus inuidiæ est sanguis.nihil ne ego quidē moror,quo minus decēuiratu abeam.Fa/
ctum senatusconsultū,ut decemuiri se primo quoq; tempore magistratu abdicarēt: Q.Furius
pontifex maximus tribunos plebis crearet:& necui fraudi esset secessio militū plebisq;. His se/
natus consultis perfectis,dimisso senatu decemuiri prodeunt in contionē,abdicantq; se magi/
stratu ingenti hominū lætitia.Nuntiantur hæc plebi. legatos quicquid in urbe hominū super/
erat,prosequitur.huic multitudini læta alia turba ex castris occurrit.congratulantur libertatem
concordiamq; ciuitati restitutā.Legati pro contione. Quod bonum, faustum felixq; sit uobis,
reiq; publicæ, redite in patriam ad penates, coniuges liberosq; uestros. sed qua hic modestia
fuistis, ubi nullius ager in tot usu rerum necessario tantæ multitudini est uiolatus, eam mode/
stiam ferte in urbem.in Auentinū ite,unde profecti estis.ibi felici loco,ubi prima initia inchoa
stis libertatis uestræ,tribunos plebis creabitis. præstò erit pontifex maximus,qui comitia ha/
beat.Ingens assensus alacritasq; cuncta approbantiū fuit.cōuellunt inde signa,profectiq; Ro
mam certant cum obuijs gaudio.armati per urbem silentio in Auentinū perueniūt. ibi extem/
plo pontifice maximo comitia habente tribunos plebis creauerunt,omniū primum A. Virgi/
nium,inde L.Icilium & P.Numitoriū auunculum Virginiæ,autores secessionis:tum C.Sicini/
um,progeniem eius, quem primum tribunū plebis creatū in Sacro monte, proditū memoriæ
est,& M.Duellium, qui tribunatū insignem ante decemuiros creatos gesserat:nec in decemui/
ralibus certaminibus plebi defuerat.spe deinde magis ꝙ meritis electi,M.Titinnius,M.Pom
ponius,C.Apronius,Ap.Iulius,C.Oppius.Tribunatu inito L.Icilius extemplo plebem roga
uit:& plebs sciuit,necui fraudi esset secessio ab decemuiris facta.confestim de consulibus crean
dis cum prouocatione M.Duellius rogationem pertulit.ea omnia in pratis Flaminijs concilio
plebis acta,quem nunc circum Flaminiū appellant.Per interregē deinde consules creati,L.Va
lerius & M.Horatius,qui extemplo magistratū occeperunt: quorum consulatus popularis si/
ne ulla patrum iniuria,nec sine offensione fuit. quicquid enim libertati plebis caueretur,id suis
decedere opibus credebant. Omnium primum, cum ueluti in controuerso iure esset, tene/
rentur'ne patres plebiscitis:legem centuriatis comitijs tulere, ut quod tributim plebes iussisset,
populum teneret.qua lege tribunicijs rogationibus telum acerrimum datum est. Aliam dein/
de consularem legem de prouocatione,unicum præsidiū libertatis,decemuirali potestate euer
sam non restituunt modo,sed etiam in posterū muniunt:sanciendo nouam legem, ne quis ul/
lum magistratum sine prouocatione crearet.qui creasset,eum ius fasq; esset occidi:neue ea ca/

des capitalis noxæ haberetur. & cum plebem hinc prouocatione, hinc tribunitio auxilio satis firmassent: ipsis quoque tribunis ut sacrosancti uiderentur: cuius rei propè iam memoria aboleuerat: relatis quibusdam ex magno interuallo cærimonijs, renouarunt: & cum religione inuiolatos eos, tum lege etiam fecerunt: sanciendo, ut qui tribunis plebis, ædilibus, iudicibus, decemuiris nocuisset: eius caput Ioui sacrum esset: familia ad ædem Cereris, Liberi Liberæque uenum iret. Hac lege iuris interpretes negant quenquam sacrosanctum esse, sed eum, qui eorum cuique nocuerit, sacrum sanciri. itaque ædilem prehendi, ducique à maioribus magistratibus: quod etsi non iure fiat, (noceri enim ei, cui hac lege non liceat) tamen argumentum esse non haberi pro sacrosancto ædilem: tribunos uetere iureiurando plebis, cum primum eam potestatem creauit, sacrosanctos esse. Fuere qui interpretarentur: eadem hac Horatia lege consulibus quoque & prætoribus, quia eisdem auspicijs, quibus consules crearentur, cautū esse. iudicem enim consulem appellari. Quæ refellitur interpretatio: quod his temporibus nondum consulem iudicem, sed prætorem appellari mos fuerit. Hæ consulares leges fuere. Institutum etiam ab ijsdem consulibus, ut senatusconsulta in ædem Cereris ad ædiles plebis deferrentur: quæ ante arbitrio consulum supprimebantur uitiabanturque. M. Duellius deinde tribunus plebis plebem rogauit: plebesque sciuit: qui plebem sine tribunis reliquisset, quique magistratum sine prouocatione creasset: tergo, ac capite puniretur. Hæc omnia ut inuitis, ita non aduersantibus patricijs transacta: quia nondum in quenquam unum sæuiebatur. Fundata deinde & potestate tribunicia, & plebis libertate, tum tribuni aggredi singulos tutum maturumque iam rati, accusatorem primum Virginium, & Appium reum deligunt. Cum diem Appio Virginius dixisset: & Appius stipatus patricijs iuuenibus in forum descendisset: redintegrata extemplo est omnibus memoria fœdissimæ potestatis, cum ipsum satellitesque eius uidissent. Tum Virginius Oratio, inquit, rebus dubijs inuenta est. itaque neque ego accusando apud uos eum tempus teram, à cuius crudelitate uosmetipsi armis uindicastis: nec istum ad cætera scelera impudētiam in defendendo se adijcere patiar. Omnium igitur tibi Ap. Claudi, quæ impie nefarieque per biennium alia super alia es ausus, gratiam facio. unius tantum criminis nisi te iudicem, ab libertate in seruitutem contra leges uindicias non dedisse, in uincula te duci iubeo. Nec in tribunicio auxilio Appius, nec in iudicio populi ullam spem habebat: attamen & tribunos appellauit: & nullo morante arreptus à uiatore, prouoco, inquit. Audita uox una uindex libertatis ex eo missa ore, quo uindiciæ nuper ab libertate dictæ erant, silentiū fecit. Et dum pro se quisque deos tandem esse, & non negligere humana fremunt: & superbiæ crudelitatique etsi seras, non leues tamen uenire pœnas: prouocare qui prouocationem sustulisset: & implorare præsidium populi, qui omnia iura populi obtrisset: rapique in uincula egentem iure libertatis, qui liberū corpus in seruitutem addixisset: ipsius Appij inter cōtionis murmur fidem populi Romani implorantis uox audiebatur. Maiorum merita in rempub. domi militiæque commemorabat: suum infelix erga plebem Romanam studium, quod æquandarum legum causa cum maxima offensione patrum consulatu abisset: suas leges, quibus manentibus lator earum in uincula ducatur. cæterum sua propria bona malaque cum causæ dicendæ data facultas sit, tum se experturum. in præsentia se communi iure ciuitatis ciuem Romanum die dicta postulare, ut dicere liceat, ut iudicium populi Ro. experiri. non ita se inuidiā pertimuisse, ut nihil in æquitate & misericordia ciuium suorum spei habeat. quod si indicta causa in uincula ducatur: iterum se tribunos plebis appellare, & monere, ne imitentur quos oderint. quod si tribuni eodem fœdere obligatos se fateantur tollendæ appellationis causa, in quam conspirasse decemuiros criminati sint: ait se prouocare ad populum: implorare leges de prouocatione, & consulares, & tribunicias eo ipso anno latas. quem enim prouocaturum, si hoc indemnato indicta causa non liceat? cui plebeio, & humili præsidium in legibus fore, si Ap. Claudio non sit? se documēto futurum: utrum nouis legib. dominatio, an libertas firmata sit: & appellatio prouocatioque aduersus iniuriā magistratuum ostentata tantū inanibus literis, an uere data sit. Cōtra ea Virginius, unum Ap. Claudium & legum expertem, & ciuilis & humani fœderis esse aiebat. respicerēt tribunal homines, castellum omnium scelerum: ubi decemuir ille perpetuus, bonis, tergo, sanguini ciuiū infestus,

uirgas

uirgas, securesq; omnibus minitans, deorum hominumq; contemptor, carnificibus nō lictoribus stipatus, iam ab rapinis & cædibus animo ad libidinem uerso, uirginē ingenuam in oculis populi Romani uelut bello captam, à cōplexu patris abreptam ministro cubiculi sui clienti dono dederit: ubi crudeli decreto, nefandisq; uindicijs dexteram patris in filiam armauerit: ubi tollentes corpus semianime uirginis, sponsum, auunculumq; in carcerem duci iusserit, stupro interpellato magis quàm cæde motus. & illi carcerem ædificatum esse, quod domicilium plebis Romanæ uocare sit solitus. Proinde ut ille iterū ac sæpius prouocet, sic se iterum ac sæpius iudicem illi ferre, ni uindicias ab libertate in seruitutē dederit. si ad iudicem nō eat, pro damnato in uincula duci iubere. Vt haud quoquam improbante, sic magno motu animorum, cum tanti uiri supplicio suamet plebi iam nimia libertas uideretur, in carcerem est cōiectus. tribunus ei diem prædixit. Inter hæc ab Latinis & Hernicis legati gratulatum de concordia patrum ac plebis Romam uenerūt: donumq; ob eam Ioui optimo maximo coronam auream in Capitolium tulere parui ponderis, prout res haud opulentæ erant, colebanturq; religiones pie magis quàm magnifice. Iisdem autoribus cognitū est, Aequos Volscosq; summa ui bellum apparare. Itaq; partiri prouincias consules iussi. Horatio Sabini, Valerio Aequi euenêre. Cum ad ea bella delectum edixissent, fauore plebis nō iuniores modo, sed emeritis etiam stipendijs pars magna uoluntariorum ad nomina danda præsto fuere: eoq; non copia modo, sed genere etiam militum ueteranis admistis firmior exercitus fuit. Priusquam urbem egrederentur, leges decemuirales, quibus tabulis duodecim est nomē, in æs incisas in publico propofuerunt. Sunt qui iussu tribunorum ædiles functos eo ministerio scribant. C. Claudius, qui perosus decemuirorum scelera, & ante omnis fratris filij superbiæ infestus, Regillū antiquam in patriam se contulerat: is magno iam natu cum ad pericula eius deprecanda redisset, cuius uitia fugerat, sordidatus cum gentilibus, clientibusq; in foro prehensabat singulos: orabatq;, ne claudiæ genti eam inustam maculam uellent, ut carcere & uinculis uiderentur digni. uirum honoratissimæ imaginis futurum ad posteros, legumlatorem, conditoremq; Romani iuris iacere uinctum inter fures nocturnos ac latrones. auerterent ab ira parumper ad cognitionem cogitationemq; animos: & potius unum tot Claudijs deprecantibus condonarent, quàm propter unius odium multorum preces aspernarentur. se quoq; id generi ac nomini dare: nec cum eo in gratiam redisse, cuius aduersæ fortunæ uelit succursum. uirtute libertatē recuperatam esse, clementia concordiam ordinum stabiliri posse. Erant quos moueret sua magis pietate, quàm eius pro quo agebat causa. sed Virginius sui potius ut misererentur orabat, filiæq;: nec gentis claudiæ regnum in plebem sortitæ, sed necessariorum Virginiæ trium tribunorum preces audirent: qui ad auxilium plebis creati, ipsi plebis fidem atq; auxilium implorarent. Iustiores hæ lachrymæ uidebantur. Itaq; spe incisa, priusquam prædicta dies adesset, Appius sibi mortem consciuit. Subinde arreptus à P. Numitorio Sp. Oppius inuidiæ proximus, quod in urbe fuerat, cum iniustæ uindiciæ à collega dicerentur. plus tamen facta iniuria Oppio, quàm non prohibita inuidiæ fecit. testis productus, qui VII & XX enumeratis stipendijs, octies extra ordinem donatus, donaq; ea gerens in conspectu populi, scissa ueste tergum laceratum uirgis ostendit, nihilum deprecans quin, si quam suam noxam reus dicere posset, priuatus in se iterum sæuiret. Oppius quoq; ductus in uincula est, & ante iudicij diem finem ibi uitæ fecit. Bona Claudij Oppijq; tribuni publicauere. collegæ eorum exilij causa solum uerterunt, bona publicata sunt. & M. Claudius assertor Virginiæ die dicta damnatus, ipso remittente Virginio ultimam pœnam, dimissus Tybur exulatum abijt: manésque Virginiæ mortuæ, quàm uiuæ feliciores per tot domos ad petendas pœnas uagati, nullo relicto sonte tandem quieuerunt. Ingens metus incesserat patres, uultúsque iam ijdem tribunorum erant, qui decemuirorum fuerant, cum M. Duillius tribunus plebis inhibito salubriter modo nimiæ potestatis: & libertatis, inquit, nostræ, & pœnarum ex inimicis satis est. itaque hoc anno nec diem dici cuiquam, nec in uincula duci quenquam sum passurus. nam neque uetera peccata repeti iam obliterata placet, cum noua expiata sint decemuirorum supplicijs: & nihil admissum iri, quod uim tribuniciam desyderet, spondet perpetua consulum ambo-

rum in libertate uestra tuenda cura. Ea primum moderatio tribuni metum patribus dem-psit, eademq; auxit consulum inuidiam: quod adeo toti plebis fuissent, ut patrū salutis liberta tisq; prior plebeio magistratui q̄ patricio cura fuisset: & ante inimicos satietas pœnarū sua-rum cepisset, q̄ obuiam ituros licentiæ eorū consules appareret. multiq; erant, qui mollius con sultum dicerent, quod legum ab ijs latarū patres autores fuissent. neq; erat dubium, quin tur-bato reipub. statu tempori succubuissent. Cōsules rebus urbanis cōpositis, fundatoq; plebis statu, in prouincias diuersi abiere. Valerius aduersus coniunctos iam in Algido exercitus Ae-quorum Volscorūq; sustinuit cōsilio bellum. quod si extemplo rem fortunæ cōmisisset, haud scio an (qui tum animi ab decemuirorū infelicibus auspicijs Romanis hostibusq; erant) ma-gno detrimento certamen staturū fuerit. Castris mille passuum ab hoste positis, copias conti-nebat. hostes medium inter bina castra spatium acie instructa complebant: prouocantibusq; ad prælium responsum Romanus nemo reddebat. tādem fatigati stando, ac nequicquam ex-pectando certamen Aequi Volsciq;, postquam concessum propemodum de uictoria crede-bant: pars in Hernicos, pars in Latinos prædatū abeunt. relinquitur magis castris præsidium, quàm satis uirium ad certamen. Quod ubi sensit consul, reddit illatum antea terrorem, instru-ctaq; acie ultro hostem lacessit. ubi illi conscientia quid abesset uirium detrectauere pugnam, creuit extemplo Romanis animus, & pro uictis habebant pauentes intra uallum. Cum per to tum diem stetissent intenti ad certamē, nocti cessere. & Romani quidem pleni spei corpora cu rabant. haudquaquā pari hostes animo nuntios passim trepidi ad reuocandos prædatores di mittunt. recurrit ex proximis locis, ulteriores non inuenti. Vbi illuxit, egreditur castris Roma-nus, uallum inuasurus, ni copia pugnæ fieret. & postquam multa iam dies erat, neq; moueba-tur quicq; ab hoste, iubet signa inferri consul. motaq; acie indignatio Aequos & Volscos in-cessit, si uictores exercitus uallum potius quàm uirtus & arma tegerent. igitur & ipsi efflagita-tum ab ducibus signū pugnę accepere. Iamq; pars egressa portis erat: deincepsq; alij seruabāt ordinem, in suum quisq; locum descendentes, cum consul Romanus prius quàm totis uiribus fulta constaret hostiū acies, intulit signa: adortusq; nec omnes dum eductos, nec qui erant, sa-tis explicatis ordinibus, propè fluctuantem turbam trepidantiū huc atq; illuc, circumspectan-tiumq; se ac suos, addito turbatis mentibus clamore atq; impetu, inuadit. Retulere primo pe-dem hostes. deinde cū animos collegissent, & undiq; duces uictis ne cessuri essent, increparēt: restituitur pugna. Consul ex altera parte Romanos meminisse iubebat, illo die primū libe-ros pro libera urbe Romana pugnare, sibimetipsis uicturos, nō ut decemuirorū uictores præ-mium essent: non Appio duce rem geri, sed consule Valerio à liberatoribus populi Romani orto, liberatore ipso: ostenderent prioribus prælijs per duces, non per milites stetisse ne uince-rent: turpe esse, contra ciues plus animi habuisse quàm contra hostes, & domi quàm foris seruī tutem magis timuisse. Vnam Virginiam fuisse, cuius pudicitiæ in pace periculum esset: unum Appiū ciuem periculosæ libidinis: at si fortuna belli inclinet, omniū liberis ab tot millibus ho-stium periculum fore. Nolle ominari quæ nec Iupiter, nec Mars pater passuri sint ijs auspicijs conditæ urbi accidere. Auentini Sacriq; montis admonebat, ut ubi libertas parta esset paucis ante mensibus, eò imperium illibatū referrent: ostenderentq;, eandem indolem militibus Ro-manis post exactos decēuiros esse, quæ ante creatos fuerit: nec æquatis legibus imminutam uirtutem populi Romani esse. Hæc ubi inter signa peditum dicta dedit, aduolat deinde ad equites. Agite iuuenes, inquit, præstate uirtute peditem, ut honore atque ordine præstatis. pri mo concursu pedes mouit hostem, pulsum uos immissis equis exigite è campo: non sustine-bunt imperium, & nunc cunctantur magis quàm resistunt. Concitant equos, permittuntq; in hostem pedestri iam turbatū pugna: & perruptis ordinibus elati ad nouissimam aciem, pars libero spatio circūuecti, iam fugam undiq; capessentes plerosq; à castris auertunt, prætereqüi-tantesq; absterrent. peditū acies & consul ipse, uisq; omnis belli fertur in castra: captisq; cum ingenti cæde maiore præda potitur. Huius pugnæ fama perlata non in urbem modo, sed in Sabinos ad alterū exercitū, in urbe lætitia modo celebrata est: in castris animos militum ad æmulandū decus accēdit. Iam Horatius eos excursionibus sufficiendo, prælijsq; leuibus expe riundo

riundo, aſſuefecerat ſibi potius fidere, ꝙ meminiſſe ignominiæ decemuirorũ ductu acceptæ, paruaq; certamina in ſummam totius profecerant ſpei. Nec ceſſabãt Sabini feroces ab re priore anno bene geſta laceſſere atq; inſtare, rogitantes quid latrocinij modo procurſantes pauci, recurrentesq; tererent tempus? & in multa prælia paruaq; carperent ſummã unius belli? quin illi congrederentur acie? inclinandamq; ſemel fortunæ rem darent? Ad id quod ſua ſponte ſatis collectũ animorum erat, indignitate etiam Romani accẽdebant. iam alterum exercitum uictorem in urbem redíturũ, ſibi ultro per contumelias hoſtem inſultare. quando autẽ ſe, ſi tum non ſint, pares hoſtibus fore? Vbi hæc fremere militem in caſtris conſul ſenſit: contione aduocata, Quemadmodũ, inquit, in Algido res geſta ſit, arbitror uos milites audiſſe. qualem liberi populi exercitũ decuit eſſe, talis fuit. conſilio collegæ, nirtute militum uictoria parta eſt. Quod ad me attinet, id conſilij animiq; habiturus ſum, quod nos milites mihi effeceritis. & trahi bellum ſalubriter, & matute perfici poteſt. ſi trahendum eſt, ego ut in dies ſpes uirtusq; ueſtra creſcat, eadem qua inſtitui diſciplina efficiam. ſi iam ſatis animi eſt decerniq; placet, agitedum clamorem, qualem in aciem ſublaturi eſtis, tollite hic indicem uoluntatis uirtutisq; ueſtrę. Poſtꝙ ingenti alacritate clamor eſt ſublatus: quod bene uertat, geſturũ ſe illis morem, poſteroq; die in aciem deductũrũ, affirmat. reliquum diei apparandis armis conſumptũ eſt. Poſtero die ſimul inſtrui Romanam aciem Sabini uidere, & ipſi iam auidi certaminis procedunt. Prælium fuit, quale inter fidentes ſibimet ambos exercitus, ueteris perpetuæq; alterum gloriæ, alterum nuper noua uictoria elatum. Cõſilio etiam Sabini uires adiuuere. nam cum æquaſſent aciem, duo extra ordinem millia, quæ in ſiniſtrũ cornu Romanorũ in ipſo certamine impreſſionem facerent, tenuere. quæ ubi illatis ex tranſuerſo ſignis degrauabant propè circunuentum cornu: equites duarum legionũ ſexcenti ferè ex equis deſiliunt: cedẽtibusq; iam ſuis prouolant in primum: ſimulq; & hoſti ſe opponũt: & æquato primũ periculo, pudore deinde animos peditum accendũt. uerecundiæ erat, equitem ſuo alienoq; marte pugnare: peditem ne ad pedes quidem degreſſo equiti parem eſſe. Vadunt igitur in prælium ab ſua partę omiſſum, & locum ex quo ceſſerant, repetunt: momentoq; nõ reſtituta modo pugna, ſed inclinatur etiam Sabinis cornu. eques inter ordines peditum tectus ſe ad equos recipit: tranſuolat inde in partem alteram ſuis uictoriæ nuntius: ſimul & in hoſtes iam pauidos, quippe fuſo ſuę partis ualidiore cornu, impetum facit. non aliorũ eo prælio uirtus magis enituit. Conſul prouidere omnia, laudare fortes, increpare, ſicubi ſegnior pugna eſſet. caſtigati fortium ſtatim uirorũ opera edebant: tantumq; hos pudor, quantũ alios laudes excitabant. Redintegrato clamore undiq; omnes connixi hoſtem auertunt: nec deinde Romana uis ſuſtineri potuit. Sabini fuſi paſſim per agros caſtra hoſti ad prædam relinqnunt. ibi non ſociorũ ſicut in Algido res, ſed ſuas Romanus populationibus agrorũ amiſſas recipit. Gemina uictoria duobus bifariã prælijs parta, maligne ſenatus in unum diem ſupplicationes conſulũ nomine decreuit. populus iniuſſu & altero die frequens ijt ſupplicatũ. & hæc uaga popularisq; ſupplicatio ſtudijs propè celebratior fuit. Conſules ex compoſito eodem biduo ad urbem acceſſere, ſenatumq; in Martium campum euocauere. ubi cum de rebus ab ſe geſtis agerent, queſti primores patrũ, ſenatũ inter milites dedita opera terroris cauſa haberi. itaque inde conſules, ne criminationi locus eſſet, in prata Flaminia, ubi nunc ædes Apollinis eſt: (circum iam tum Apollinarem appellabant) anocauere ſenatum. ubi cum ingenti cõſenſu patrum negaretur triumphus, L. Icilius trib. pl. tulit ad populum de triumpho conſulum: multis diſſuaſum prodeuntibus, maxime C. Claudio uociferante, de patribus non de hoſtibus conſules triumphare uelle: gratiamq; pro priuato merito in tribunum, nõ pro uirtute honorem peti. nunquam ante de triumpho per populum actum, ſemper æſtimationem arbitriumq; eius honoris penes ſenatum fuiſſe. ne reges quidem maieſtatem ſummi ordinis imminuiſſe. ne ita omnia tribuni poteſtatis ſuæ impleterent, ut nullum publicum conſilium ſinerent eſſe. ita demum liberam ciuitatem fore, ita æquatas leges, ſi ſua quiſq; iura ordo, ſuam maieſtatem teneat. in eandem ſententiam multa & à cæteris ſenioribus patrum cum eſſent dicta, omnes tribus eam rogationẽ acceperũt. Tum primũ ſine autoritate ſenatus populi iuſſu triumphatum eſt. Hæc uictoria tribunorum plebis'que propè in haud ſalubrem luxuriam uertit,

cóſpiratione inter tribunos facta, ut ijdem tribuni reficerétur: & quo ſua minus cupiditas emineret, conſulibus quoqꝫ cótinuarent magiſtratū. conſenſum patrum cauſabantur, quo per contumeliam cóſulum iura plebis labefactata eſſent. quid futurū, nondum firmatis legibus ſi nouos tribunos per factiones ſuas cóſules adorti eſſent? non enim ſemper Valerios Horatiosqꝫ COSS. fore, qui libertati plebis ſuas opes poſtferrent. Forte quadam utili ad tempus, ut comitijs preeſſet, potiſſimum M. Duellio ſorte euenit, uiro prudenti, & ex continuatione magiſtratus inuidiam imminentem cernenti. qui cum ex ueteribus tribunis negaret ullius ſe rationem habiturū: pugnarentqꝫ collegæ ut liberas tribus in ſuffragiū mitteret: aut cócederet ſortem comitiorum collegis, habituris è lege potius comitia qꝫ ex uoluntate patrum: iniecta cótentione Duellius cóſules ad ſubſellia accitos cum interrogaſſet, quid de comitijs cóſularibus in animo haberent? reſpondiſſentqꝫ ſe nouos cóſules creaturos: autores popularis ſententiæ haud populares nactus, in contioné cum ijs proceſſit. ubi cum conſules producti ad populum, interrogatiqꝫ, ſi eos P R memor libertatis per illos receptæ domi, memor militiæ rerumqꝫ geſtarum conſules iterum faceret: quidnam facturi eſſent? nihil ſententiæ ſuæ mutaſſent: collaudatis conſulibus, quod perſeuerarent ad ultimū diſſimiles decéuirorū eſſe, comitia habuit. & quinqꝫ tribunis plebis creatis, cum præ ſtudijs aperte petentium nouem tribunorum alij cádidati tribus non explerent, cócilium dimiſit: nec deinde comitiorū cauſa habuit. ſatisfactū legi aiebat, quæ numero nuſquam prefinito tribunis, modo ut relinquerétur, ſanciret: & ab ijs qui creati eſſent, cooptari collegas iuberet. recitabatqꝫ rogationis carmen, in quo. Si tribunos plebis decem rogabo, ſi qui uos minus hodie decem tribunos plebis feceritis: hi tum utiqꝫ quos ſibi collegas cooptaſſint, ut illi legitimi eadem lege tribuni plebei ſint, ut illi quos hodie tribunos plebei feceritis. Duellius cum ad ultimum perſeueraſſet, negádo XV. tribunos plebis rempublicam habere poſſe, uicta collegarum cupiditate, pariter patribus plebiqꝫ acceptus magiſtratu abijt. Noui tribuni plebis in cooptádis collegis patrum uoluntatem fouerunt: duos etiam patricios conſularesqꝫ, Sp. Tarpeium & A. Æternium cooptauere. Conſules creati, Sp. Herminius, T. Virginius Cælimontanus, nihil magnopere ad patrum aut plebis cauſam inclinati otiū domi ac foris habuere. L. Trebonius trib. pl. infeſtus patribus, quod ſe ab ijs in cooptandis tribunis fraude captum, proditumqꝫ à collegis aiebat: rogationé tulit, ut qui plebem Romanam tribunos plebis rogaret: is uſqꝫ eò rogaret, dum X tribunos plebis faceret. inſectandiſqꝫ patribus, unde Aſpero etiam inditum eſt cognomen, tribunatū geſſit. Inde M. Geganius Macrinus & C. Iulius COSS. facti, contiones tribunorum aduerſus nobilium iuuentutem ortas, ſine inſectatione poteſtatis eius, cóſeruata maieſtate patrum, ſedauere: plebem decreto ad bellum Volſcorum & Aequorum delectu ſuſtinendo, rem ab ſeditionibus continuere: urbano quoqꝫ otio foris omnia tranquilla eſſe affirmantes, per diſcordias ciuiles externos tollere animos. cura pacis concordiæ quoqꝫ inteſtinæ cauſa fuit. Sed alter ſemper ordo grauis alterius modeſtiæ erat. quieſcéti plebi ab iunioribus patrum iniurię fieri cœptæ. ubi tribuni auxilio humilioribus eſſent, in primis parum proderat: deinde ne ipſi quidem inuiolati erant. utiqꝫ poſtremis menſibus cum & per coitiones potentiorum iniuria fieret: & uis poteſtatis omnis aliquanto poſteriore anni parte languidior fermè eſſet: iamqꝫ plebs ita in tribunatu ponere aliquid ſpei, ſi ſimiles Icilio tribunos haberet: nomina tantum ſe biennio habuiſſe. Seniores contrà patrum ut nimis feroces ſuos credere iuuenes eſſe: ita malle ſi modus excedendus eſſet, ſuis quàm aduerſarijs ſupereſſe animos. adeo moderatio tuendæ libertatis, dum æquari uelle ſimulando ita ſe quiſque extollit, ut deprimat alium, in difficili eſt: cauendoqꝫ ne metuant homines, metuendos ultro ſe efficiunt: & iniuriam à nobis repulſam, tanquam aut facere aut pati neceſſe ſit, iniungimus alijs. T. Quintius Capitolinus quartum, & Agrippa Furius conſules inde facti, nec ſeditionem domi, nec foris bellum acceperunt: ſed imminebat utrunque. Iam non ultra diſcordia ciuium reprimi poterat, & tribunis & plebe incitata in patres, cum dies alicui nobilium dicta nouis ſemper certaminibus contiones turbaret. Ad quarum primum ſtrepitum uelut ſigno accepto arma cepere Aequi ac Volſci: ſimul quod perſuaſerant ijs duces cupidi prædarum: biennio ante delectum indictum haberi non potuiſſe, abnuente iam plebe

impetium

imperium. eo aduersus se non esse missos exercitus. dissolui licentia militandi morem, nec pro
cõmuni iam patria Romam esse. quicquid irarũ simultatumq; cum externis fuerit, in ipsos uer-
ti. occæcatos lupos intestina rabie opprimendi occasionem esse. Coniunctis exercitibus Lati-
num primũ agrum populati sunt: deinde postq̃ ibi nemo uindex occurrebat, tum uero exul-
tantibus belli autoribus, ad mœnia ipsa Romæ populabundi regione portæ Esquilinæ acces-
sere, uastationem agrorum urbi per cõtumeliam ostentantes. unde postquam inulti prædam
præ se agentes retro ad Corbionẽ agmine iere: Quintius COS. ad contionem populum uoca-
uit. ibi in hanc sententiam locutũ accipio. Etsi mihi nullius noxæ conscius Quirites sum, ta-
men cum pudore summo in contionẽ uestrã processi: hoc uos scire, hoc posteris memoriæ tra-
ditum iri: Aequos & Volscos uix Hernicis modo pares, T. Quintio quartũ cõsule ad mœnia
urbis Romæ impune armatos uenisse. hanc ego ignominiã (quanquam iamdiu ita uiuitur, is
status rerũ est, ut nihil boni diuinet animus) si huic potissimũ imminere anno scissem, uel exi-
lio uel morte, si alia fuga honoris nõ esset, uitassem. Ergo si arma illa uiros habuissent, quæ in
portis fuere nostris, capi Roma me consule potuit? satis honorũ, satis superq; uitæ erat: mori
consulẽ tertiũ oportuit. Quem tandem ignauissimi hostiũ contempsere? nos consules? an uos
Quirites? si culpa in nobis est, auferte imperiũ indignis: & si id parũ est, insuper pœnas expeti-
te. si in uobis, nemo deorũ nec hominũ sit, qui uestra puniat peccata Quirites, uosmet tantum
eorum pœniteat. Non illi uestram ignauiã contempsere, nec suæ uirtuti confisi sunt: quippe to-
ties fusi fugatiq;, castris exuti, agro mulctati, sub iugum missi, & se & uos nouere. discordia or-
dinum est uenenũ urbis huius, patrum ac plebis certamina. dum nec nobis imperij, nec uobis
libertatis est modus: dum tedet uos patriciorũ, nos plebeiorum magistratuũ, sustulere illi ani-
mos. Prò deûm fidẽ, quid uobis uultis? tribunos plebis cõcupistis, cõcordiæ causa cõcessimus.
decẽuiros desyderastis, creari passi sumus. decemuirorũ uos pertæsum est, coegimus abire ma-
gistratu. manente in eosdem priuatos ira uestra, mori atq; exulare nobilissimos uiros honora-
tissimosq; passi sumus. tribunos plebis creare iterũ uoluistis, creastis. cõsules facere uestrarum
partium, etsi patribus uidebamus iniquũ, patriciũ quoq; magistratũ plebi donũ fieri uidimus.
auxilium tribuniciũ, prouocationem ad populum, scita plebis iniuncta patribus, sub titulo æ-
quandarum legum nostra iura oppressa tulimus & ferimus. Qui finis erit discordiarũ? ecquan-
do unam urbem habere, ecquãdo communem hanc esse patriam licebit? Victi nos æquiore
animo quiescimus, q̃ uos uictores. satis ne est, nobis uos metuẽdos esse? Aduersus nos Auen-
tinum capit, aduersus nos Sacer occupatur mons. Esquilias quidem ab hoste propè captas, &
scandentem in aggerem Volscũ hostem nemo submouit. in nos uiri, in nos armati estis. Agi-
tedum, ubi hic curiam circũsederitis, & forum infestũ feceritis, & carcerem impleueritis principi-
bus, hisdem istis ferocibus animis egredimini extra portam Esquilinam. aut si ne hoc quidem
audetis, ex muris uisite agros uestros ferro igniq; uastatos, prędam abigi, fumare incensa pas-
sim tecta. Atenim communis res per hæc loco est peiore. ager uritur, urbs obsidetur, belli glo-
ria penès hostes est. Quid tandem priuatæ res uestræ quo in statu sunt? iam unicuiq; ex agris
sua damna nuntiabuntur. quid est tandem domi, unde ea expleatis? tribuni uobis amissa red-
dent ac restituent? uocis uerborumq́ue quantum uoletis, ingerent, & criminum in principes,
& legum aliarum super alias & contionum. sed ex illis contionibus nunquam uestrum quisq;
re fortunaq; domum auctior rediјt. Ecquis retulit aliquid ad cõiugem & liberos, præter odia,
offensiones, simultates publicas priuatasq;? à quibus semper nõ uestra uirtute innocentiaq;,
sed auxilio alieno tuti sitis. At Hercules cum stipendia nobis consulibus, non tribunis duci-
bus, & in castris non in foro faciebatis, & in acie uestrum clamorem hostes non in contione
patres Romani horrebant: præda parta, agro ex hoste capto, pleni fortunarum gloriæq́ue
simul publicæ, simul priuatæ, triumphantes domum ad penates redibatis: nunc oneratum ue-
stris fortunis hostem abire sinitis. Hærete affixi contionibus, & in foro uiuite: sequitur uos ne-
cessitas militandi, quam fugitis. Graue erat in Aequos & Volscos proficisci? ante portas est
bellum. si inde non pellitur, iam intra mœnia erit, & arcem & Capitolium scandet: & in do-
mos uestras uos persequetur. Biennio ante senatus delectum haberi, & educi exercitum in

Algidum

Algidũ iussit. sedemus desides domi, mulierũ ritu inter nos altercantes, præsenti pace læti, nec
cernentes ex otio illo breui multiplex bellum rediturum. His ego gratiora dictu alia esse scio,
sed me uera pro gratis loqui, & si meum ingenium non moneret, necessitas cogit. uellem equi/
dem uobis placere Quirites, sed multo malo uos saluos esse, qualicunq; erga me animo futuri
estis. Natura hoc ita comparatum est, ut qui apud multitudinem sua causa loquitur, gratior eo
sit, cuius mens nihil præter publicum cõmodum uidet. nisi forte assentatores publicos, plebico
las istos, qui uos nec in armis, nec in otio esse sinunt: uestra uos causa incitare & stimulare puta
tis. concitati aut honori aut quæstui illis estis. & quia in concordia ordinum nullos se usq; esse
uident: malæ rei se q̃ nullius, turbarum ac seditionum duces esse uolunt. Quarum rerum si
uos tædium tandem capere potest: & patrum uestrosq; antiquos mores uultis pro his nouis
sumere: nulla supplicia recuso, nisi paucis diebus hos populatores agrorum nostrorum fusos
fugatosq; castris exuero: & à portis nostris mœnibusq; ad illorum urbes hunc belli terrorem
quo nunc uos attoniti estis, transtulero. Raro aliâs tribuni popularis oratio acceptior plebi,
q̃ tunc seuerissimi consulis fuit. Iuuentus quoq; quę inter tales metus detrectationem militiæ,
telum acerrimum aduersus patres habere solita erat, bellum & arma spectabat. & agrestium
fuga spoliatiq; in agris & uulnerati, fœdiora ijs quę subijciebantur oculis nuntiantes, totam ur
bem ira impleuere. In senatum ubi uẽtum est, ibi uero in Quintium omnes uersi, ut unum uin/
dicem maiestatis Romanæ intueri: & primores patrum dignam dicere cõtionem imperio con
sulari, dignam tot consulatibus anteactis, dignam uita omni plena honorum sæpe gestorum,
sæpius meritorũ. alios consules aut per proditionem dignitatis patrum plebi adulatos, aut acer
be tuendo iura ordinis asperiorem domando multitudinem fecisse: T. Quintium orationem
memorem maiestatis patrum concordiæq; ordinum, & temporum in primis habuisse. orare
eum collegamq;, ut capesserent rempub. orare tribunos, ut uno animo cum consulibus bellum
ab urbe ac mœnibus propulsari uellent, plebemq; obediẽtem in re tam trepida patribus præ
berent. appellare tribunos cõmunem patriam, auxiliumq; eorum implorare, uastatis agris, ur/
be prope oppugnata. Consensu omnium delectus decernitur habeturq;. Cum cõsules in con
tione pronuntiassent, tempus non esse causas cognoscendi: omnes iuniores postero die prima
luce in campo Martio adessent: cognoscendis causis eorum qui nomina non dedissent, bello
perfecto se daturos tempus: pro desertore futurum, cuius nõ probassent causam: omnis iuuen
tus affuit postero die. cohortes sibi quæq; centuriones legerunt, bini senatores singulis cohor/
tibus præpositi. Hæc omnia adeo mature perfecta accepimus, ut signa eo ipso die à quæstori
bus ex ærario prompta delataq; in campũ, quarta diei hora mota ex campo sint: exercitusq;
nouus, paucis cohortibus ueterũ militum uoluntate sequẽtibus, manserit ad decimũ lapidem.
Insequens dies hostem in conspectum dedit, castraq; ad Corbionem castris sunt coniuncta.
tertio die cum ira Romanos, illos cum toties rebellassent, conscientia culpæ ac desperatio irri/
taret, mora dimicãdi nulla est facta. In exercitu Romano cum duo consules essent potestate
pari, quod saluberrimum in administratione magnarũ rerum est, summa imperij concedente
Agrippa penes collegam erat: & præclarus ille facilitati summittentis se comiter respondebat,
cõmunicando consilia laudesq;, & æquando imparem sibi. In acie Quintius dextrum cornu,
Agrippa sinistrum tenuit: Sp. Posthumio Albo legato datur media acies tuenda: legatum al/
terum P. Sulpiciũ equitibus præficiunt. Pedites ab dextro cornu egregie pugnauere, haud se/
gniter resistentibus Volscis. P. Sulpicius per mediam hostiũ aciem cum equitatu perrupit. un/
de cum eadem reuerti posset ad suos, priusquã hostis turbatos ordines reficeret: terga impu/
gnare hostium satius uisum est. momentoq; temporis in auersam incursando aciem ancipiti
terrore dissipasset hostes, ni suo proprio eum prælio equites Volscorum & Aequorum exce/
ptum aliquandiu tenuissent. Ibi uero Sulpicius negare cunctandi tempus esse, circũuentos in/
terclusosq; ab suis uociferans, ni equestre prælium connixi omni ui perficerẽt. nec fugare equi/
tem integrum satis esse. conficerent equos uirosq;, nequis reueheretur inde ad præliũ, aut in/
tegraret pugnam. non posse illos resistere sibi, quibus conferta peditũ acies cessisset. Haud sur
dis auribus dicta. impressione una totum equitatum fudere, magnam uim ex equis præcipi/
taure

tauere:ipsos,equosq́; spiculis cõfodere. Is finis pugnæ equestris fuit. Tũc adorti peditũ aciem, nuncios ad consules rei gestæ mittunt, ubi iam inclinabatur hostiũ acies. nuncius deinde & uincentibus Romanis animos anxit, & referentes gradũ perculit Aequos. In media primum acie uinci cœpti, qua permissus equitatus turbauerat ordines. sinistrũ deinde cornu ab Quintio consule pelli cœptũ. in dextro plurimũ laboris fuit. Ibi Agrippa ętate, uiribusq́; ferox cũ omni parte pugnæ melius rem geri, quàm apud se uideret, accepta signa ab signiferis ipse inferre, quædam iacere etiam in confertos hostes cœpit. cuius ignominiæ metu concitati milites inuasere hostem. ita æquata ex omni parte uictoria est. Nuncius tum à Quintio uenit, uictorem iam se imminere hostiũ castris, nolle irrumpere antequàm sciat debellatum & in sinistro cornu esse. si iam fudisset hostes, conferret ad se signa, ut simul omnis exercitus pręda potiretur. Victor Agrippa cũ mutua gratulatione ad uictorẽ collegam, castraq́; hostiũ uenit. ibi paucis defendentibus, momentoq́; fusis, sine certamine in munitiones irrumpunt, prædaq́; ingenti compotem exercitũ, suis etiam rebus recuperatis, quæ populatione agrorũ amissæ erant, reducunt. Triumphum nec ipsos postulasse, nec delatum iis ab senatu, accipio: nec traditur causa spreti, aut nõ sperati honoris. ego quantũ in tanto interuallo temporũ conijcio, cum Valerio, atq; Horatio consulibus, qui præter Volscos & Aequos Sabini etiam belli perfecti gloriam pepererant, negatus ab senatu triumphus esset, uerecundiæ fuit pro parte dimidia rerũ consulibus petere triumphum: ne, etiam si impetrassent, magis hominũ ratio, quàm meritorũ habita uideretur. Victoriam honestam ex hostibus partam turpe domi de finibus sociorũ iudicium populi deformauit. Aricini atq; Ardeates de ambiguo agro cũ sæpe bello certassent, multis inuicem cladibus fessi iudicem populũ Romanũ cepere. Cũ ad causam orandam uenissent, concilio populi à magistratibus dato, magna contentione actum. iamq́; editis testibus cũ tribus uocari, & populum inire suffragiũ oporteret, consurgit P. Scaptius de plebe magno natu. Et, si licet, inquit, consules de rep. dicere, errare ego populũ in hac causa nõ patiar. Cum ut uanũ eum negarent consules audiendũ esse, uociferantemq́; prodi publicam causam, summoueri iussissent, tribunos appellat. Tribuni, ut fere semper reguntur à multitudine magis, quàm regunt, dedêre cupidæ audiendi plebi ut quæ uellet, Scaptius diceret. Ibi infit, annũ se tertiũ & octogesimũ agere, & in eo agro, de quo agitur, militasse nõ iuuenem, sed uicesima iam stipendia merentem, cum ad Coriolos sit bellatũ. eo se rem uetustate obliteratam, cæterũ suæ memoriæ infixam afferre. agrũ, de quo ambigitur, finium Coriolanorũ fuisse, captisq́; Coriolis iure belli publicũ populi Romani factũ. mirari se, quonam more Ardeates Aricinique, cuius agri ius nunq̃ usurpauerint incolumi Coriolana re, eum se à populo Romano, quem pro domino iudicem fecerint, intercepturos sperent. Sibi exiguũ uitæ tempus superesse: nõ potuisse se tamẽ inducere in animum, quin quem agrũ miles pro parte uirili manu cepisset, eum senex quoq; uoce, qua una posset, uindicaret. magnopere se suadere populo, ne inutili pudore suam ipse causam damnaret. Consules cũ Scaptium nõ silentio modo, sed cũ assensu etiam audiri animaduertissent: deos, hominesq́; testantes flagitiũ ingens fieri, patrũ primores accersunt. cũ his circumire tribunos, orare, ne pessimũ facinus peiore exemplo admitterent, iudices in suam rem litem uertendo: cũ præsertim, etiam si fas sit curam emolumenti sui iudici esse, nequaq̃ tantũ agro intercipiendo acquiratur, quantũ amittatur alienandis iniuria sociorũ animis. nam famę quidẽ ac fidei damna maiora esse, quàm quæ æstimari possent. Hoc legatos referre domũ? hoc uulgari? hoc socios audire? hoc hostes? quo cũ dolore hos? quo cũ gaudio illos? Scaptiõne hoc cõcionali seni assignaturos putarent finitimos populos? clarũ hac fore imagine Scaptiũ nomẽ: populũ Romanum quadruplatoris, & interceptoris litis alienæ personam laturũ. quem enim hoc priuatæ rei iudicem fecisse, ut sibi controuersiosam adiudicaret rem? Scaptium ipsum id quidem, etsi præmortui iam sit pudoris, nõ facturũ. Hæc consules, hæc patres uociferantur. sed plus cupiditas, & autor cupiditatis Scaptius ualet. uocatæ tribus iudicauerunt agrũ publicũ populi Rom. esse. nec abnuitur ita fuisse, si ad iudices alios itum foret. nunc haud sanè quicquam bona causa eleuatur dedecus iudicij. idq́; non Aricinis Ardeatibusq́;, quàm patribus Romanis, fœdius atq; acerbius uisum. Reliquum anni quietum ab urbanis motibus, & ab externis mansit.

os secuti M.Genutius & P. Curiatius consules. Fuit annus domi forisq; infestus. nam anni principio & de connubio patrum & plebis C. Canuleius tribunus plebis rogationem promulgauit, qua contaminari sanguinem suum patres, confundiq; iura gentium rebantur: & mentio primo sensim illata à tribunis, ut alterum ex plebe consulem liceret fieri, eò processit deinde, ut rogationem nouem tribuni promulgarent, ut populo potestas esset, seu de plebe, seu de patribus uellet, consules faciendi. Id uero si fieret, nō uulgari modo cum infimis, sed prorsus auferri à primoribus ad plebem summū imperium credebant. Læti ergo audire patres, Ardeatium populū ob iniuriam agri abiudicati descisse, & Veientes depopulatos extrema agri Romani, & Volscos Aequosq; ob cōmunitam Verrugine fremere. adeo uel infelix bellum ignominiosæ paci præferebāt. His itaq; in maius etiam acceptis, ut inter strepitū tot bellorum conticescerent actiones tribuniciæ, delectus haberi, bellum, armaq; ui summa apparari iubent, siquo intentius posśit, quàm T.Quinctio cōsule, apparatum sit. Tū C.Canuleius pauca in senatu uociferatus, nequicquam territando consules auertere plebem à cura nouarū legum: nunquam eos se uiuo delectum habituros, antequàm ea, quæ promulgata ab se collegisq; essent, plebes sciuisset: confestim ad concionem aduocauit. Eodem tempore & consules senatum in tribunū, & tribunus populū in consules incitabat. Negabant consules iam ultra ferri posse furores tribunicios. uentū iam ad finem esse, domi plus belli concitari, quàm foris. id adeo nō plebis quàm patrum, neq; tribunorū magis quàm consulum culpa accidere. cuius rei præmium sit in ciuitate, eam maximis semper auctibus crescere: sic pace bonos, sic bello fieri. maximū Romæ præmium seditionum esse: id & singulis uniuersisq; semper honori fuisse. Reminiscerentur quam maiestatem senatus ipsi à patribus accepissent, quam liberis tradituri essent: & quemadmodum plebs gloriari posset, auctiorem ampliotemq; esse. finē ergo nō fieri, nec futurū, donec q; felices seditiones, tam honorati seditionum autores essent. Quas, quantasq; res C.Canuleium aggressum? colluuione gentium perturbationem auspiciorum publicorum priuatorumq; afferre, nequid synceri, nequid incontaminati sit: ut discrimine omni sublato, nec se quisquam, nec suos nouerit. quam enim aliam uim connubia promiscua habere, nisi ut ferarum propè ritu uulgentur cōcubitus plebis, patrumq;? ut qui natus sit, ignoret cuius sanguinis, quorum sacrorum sit: dimidius patrum sit, dimidius plebis, ne secum quidem ipse concors. Parum id uideri, quod omnia diuina humanaq; turbentur, iam ad consulatum uulgi turbatores accingi. & primo, ut alter consul ex plebe fieret, id modo sermonibus tentasse: nunc rogari, ut seu ex patribus, seu ex plebe uelit, populus consules creet: & creaturos haud dubie ex plebe seditiosissimū quenq;. Canuleios igitur Iciliosq; consules fore. ne id Iupiter optimus maximus sineret, regiæ maiestatis imperium eò recidere. & se millies morituros potius, quàm ut tantum dedecoris admitti patiantur. certum habere: maiores quoq;, si diuinassent, concedendo omnia non mitiorem in se plebem, sed asperiorem, alia ex alijs iniquiora postulando, cum prima impetrasset, futuram: primo quamlibet dimicationem subituros fuisse potius, quàm eas leges sibi imponi paterentur. quia tum concessum sit de tribunis, iterum concessum esse. Finem non fieri posse in eadem ciuitate tribunos plebis, & patres esse. aut hunc ordinem, aut illum magistratum tollendum esse: potiusq; sero, quàm nunquam obuiam eundum audaciæ temeritatiq;. illi' ne ut impune primo discordias serentes, concitent finitima bella? deinde aduersus ea quæ concitauerint, armari ciuitatem defendiq; prohibeant? & cum hostes tantum non accersierint, exercitus conscribi aduersus hostes non patiantur? sed audeat Canuleius in senatu proloqui, se, nisi suas leges tanquam uictoris patres accipi sinant, delectum haberi prohibiturum. quid esse aliud, quàm minari se proditurum patriam: oppugnari atq; capi passurum? quid eam uocem animorum, non plebi Romanæ, sed Volscis & Aequis & Veientibus allaturam? nónne Canuleio duce se speraturos Capitolium atq; arcem scandere posse, si patribus tribuni cū iure ac maiestate adempta, animos etiam eripuerint? Consules paratos esse duces prius aduersus scelus ciuium, quàm aduersus hostiū arma. Cum maxime hæc in senatu agerentur, Canuleius pro legibus suis, & aduersus cōsules ita

disseruit

disseruit. Quantopere uos Quirites contemnerent patres, quàm indignos ducerent, qui una secum urbe intra eadem mœnia uiueretis, sæpe equidem & ante uideor animaduertisse: nunc tamen maxime, quod adeo atroces in has rogationes nostras coorti sunt, quibus quid aliud quàm admonemus ciues nos eorum esse: et si non easdem opes habere, eandem tamen patriam incolere? Altera connubium petimus, quod finitimis, externisq; dari solet. nos quidem ciuitatem, quæ plus quàm connubium est, hostibus etiam uictis, dedimus. Altera nihil noui ferimus, sed id, quod populi est, repetimus, atq; usurpamus: ut quibus uelit, populus Romanus honores mandet. Quid tandem est, cur cœlũ ac terras misceant? cur in me impetus modo penè in senatu sit factus? negent se manibus temperaturos? uiolaturosq; denuntient sacrosanctam potestatem? Si populo Romano liberũ suffragium datur, ut quibus uelit, consulatũ mandet: & nõ præciditur spes plebeio quoq;, si dignus summo honore erit, adipiscendi summi honoris: stare urbs hæc non poterit? de imperio actum est? Et perinde hoc ualet, plebeius ne consul fiat, tanquam seruum, aut libertinum aliquis consulem futurũ dicat. Ecquid sentitis in quanto contemptu uiuatis? Lucis uobis huius partem, si liceat, adimant. quod spiratis, quod uocem mittitis, quod formas hominum habetis, indignantur. quinetiam (si dijs placet) nefas aiunt esse consulem plebeium fieri. Obsecro uos, si non ad fastos, non ad cõmentarios pontificum admittimur, ne ea quidem scimus, quæ omnes peregrini etiam sciunt, consules in locũ regum successisse: nec aut iuris, aut maiestatis quicquam habere, quod non in regibus ante fuerit? en unquam creditis fando auditum esse: Numam Ponpilium non modo non patricium, sed ne ciuem quidem Romanum, ex Sabino agro accitum, populi iussu, patribus autoribus Romæ regnasse? L. deinde Tarquinium non modo Romanæ, sed ne Italicæ quidem gentis, Demarati Corinthij filium, incolam ab Tarquinijs, uiuis liberis Anci, regem factum? Seruium Tullium post hunc captiua Corniculana natum, patre nullo, matre serua, ingenio & uirtute regnum tenuisse? quid enim de T. Tatio Sabino dicam? quem ipse Romulus parens urbis in societatem regni accepit? Ergo dum nullum fastiditur genus, in quo eniteret uirtus, creuit imperiũ Romanum. pœniteat nunc uos plebeij consulis, cum maiores nostri aduenas reges non fastidierint, & ne regibus quidẽ exactis clausa urbs fuerit peregrinæ uirtuti. Claudiam certe gentem post reges exactos ex Sabinis non in ciuitatem modo accepimus, sed etiam in patriciorum numerum. Ex peregrinóne patricius, deinde consul fiat? ciuis Romanus si sit ex plebe, præcisa consulatus spes erit? Vtrum tandem non credimus fieri posse, ut uir fortis ac strenuus, pace belloq; bonus ex plebe, sit Numæ, L. Tarquinio, Seruio Tullio similis? an ne si sit quidẽ, ad gubernacula reip. accedere eum patiemur? potiusq; decemuiris teterrimis mortalium, qui tum omnes ex patribus erant, quàm optimis regum nouis hominibus similes consules sumus habituri? Atenim nemo post reges exactos de plebe consul fuit. Quid postea? nulláne res noua institui debet? & quod nondum est factum, multa enim nondũ sunt facta in nouo populo, ea ne si utilia quidem sint, fieri oportet? Pontifices, augures Romulo regnante nulli erant, ab Numa Pompilio creati sunt. census in ciuitate, & descriptio centuriarum, classiumq; non erat, ab Seruio Tullio est facta. consules nunquam fuerant, regibus exactis creati sunt. dictatoris nec imperium, nec nomen fuerat, apud patres esse cœpit. tribuni plebis, ædiles, quæstores nulli erant, institutũ est ut fierent. decemuiros legibus scribendis intra decem hos annos & creauimus, & è republica sustulimus. Quis dubitat, quin in æternum urbe condita, & in immensum crescente, noua imperia, sacerdotia, iura gentiũ, hominumq; instituantur? Hoc ipsum, ne connubium patribus cum plebe esset, non decemuiri tulerunt paucis his annis pessimo exemplo publico, cum summa iniuria plebis? an esse ulla maior, aut insignitior contumelia potest, quàm partem ciuitatis uelut contaminatam, indignam connubio haberi? quid est aliud, quàm exilium intra eadem mœnia, quàm relegationem pati? ne affinitatibus, ne propinquitatibus immisceamur? Cauent ne societur sanguis. quid, hoc si polluit nobilitatem istam uestram: quam pleriq; oriundi ex Albanis & Sabinis, non genere nec sanguine, sed per cooptationem in patres habetis, aut ab regibus lecti, aut post reges exactos iussu populi: synceram seruare priuatis cõsilijs nõ poteratis, nec ducendo ex plebe, neq; uestras filias sororesq; enubere sinendo è patribus?

Nemo plebeius patriciæ uirgini uim afferret: patriciorũ ista libido est: nemo inuitum pactionem nuptialem quecoquam facere coegisset. uerumenimuero lege id prohiberi, & connubium tolli patrum ac plebis, id demum contumeliosum plebi est. cur enim non confertis, ne sit connubium diuitibus ac pauperibus? Quod priuatorum consiliorum ubiq; sempet fuit, ut in quam cuiq; fœminæ conuenisset domum, nuberet: ex qua pactus esset uir domo, in matrimonium duceret: id uos sub legis superbissimæ uincula conijcitis, qua ditimatis societatem ciuilem; duasq; ex una ciuitate faciatis. Cur non sancitis, ne uicinus patricio sit plebeius? ne eodem itinere eat? ne idem conuiuium ineat? ne in foro eodem consistat? quid enim in re est aliud, si plebeiam patricius duxerit? si patriciam plebeius? quid iuris tandem mutatur? nempe patrem sequuntur liberi. nec, quod nos ex connubio uestro peramus, qoicquam est, præterquàm ut hominnm, ut ciuium numero simus. nec uos (nisi in contumeliam ignominiámque nostram certare iuuat) quod contendatis, quicquam est. Denique, utrum tandem populi Romani, an uestrum summum imperium est? regibus exactis utrum uobis dominatio, an omnibus æqua libertas parta est? Oportet licere popnlo Romano, si uelit, iubere legem. an ut qoæq; rogatio promulgata erit, uos delectum pro pœna decernetis? & simul ego tribunus uocare tribus in suffragium cœpero, tu statim consul sacramento iuniores adiges? & in castra educes? & minaberis plebi, minaberis tribuno? Quid? si non quantum istæ minæ aduersus plebis consensum ualerent, bis iam experti essetis? scilicet quia nobis consultum uolebatis, certamine abstinoistis? an ideo non est dimicatum, qood quæ pats firmiot, eadem modestior fuit? Nec nunc erit certamen Quirites. animos uestros illi tentabunt semper, uires non experientur. Itaque ad bella ista, seu falsa, seu uera sunt, consules parata uobis plebs est, si connubijs redditis, unam hanc ciuitatem tandem facitis: si coalescere, si iungi, miscerióq; uobis priuatis oecessitudinibus possont: si spes, si aditus ad honores uiris strenuis & fortibus datur: si in consortio, si in societate reipublicæ esse: si, quod æquæ libertatis est, inuicem annuis magistratibus parere, atque imperitare licet. Si hæc impediet aliquis, ferte sermonibus, & multiplicate fama bella. nemo est nomen daturus, nemo arma capturus, oemo dimicaturus pro superbis dominis, cum quibus nec in te publica honorum, nec in priuata connubij societas est. Cum in contionem & consules processissent, & res à perpetuis orationibus in altercationem uertisset, interroganti tribuno, cur plebeium consulem fieri non oporteret? ut fortasse oere, sic parum utiliter in præsens certamen respondit, quod nemo plebeius auspicia haberet. ideoq; decemuiros connubium diremisse, ne incerta prole auspicia turbarentur. Plebes ad id maxime indigoatione exarsit, quod auspicari tanquam inuisi dijs immortalibus negarentur posse. Nec ante finis contentionum fuit, cum & tribunum acerrimum autorem plebs nacta esset, & ipsa cum eo pertinacia certaret, quàm uicti tandem patres ut de connubio ferretur concessere: ita maxime rati contentionem de plebeis consulibus tribunos aut totam deposituros, aut post bellom dilaturos esse: contentamq; interim connubio plebem paratam delectui fore. Cum Canuleius uictoria de patribus, & plebis fauore ingens esset, accensi alij tribuni ad certamen, pro rogatione sua summa ui pugnant: & crescente in dies fama belli, delectũ impediunt. Consules, cum per senatum, intercedentibus tribunis, nihil agi posset, consilia principum domi habebant: apparebat, aut hostibus, aut ciuibus de uictoria concedendum esse. Soli ex consularibus Valerius atq; Horatius nõ intererant cõsilijs. C. Claudij sententia consules armabat in tribunos: Quintiorum, Cincinnatiq; & Capitolini, sententiæ abhorrebant à cæde, uiolandisq; quos fœdere icto cum plebe sacrosanctos accepissent. Per hæc consilia eò deducta res est, ut tribunos militum consulari potestáte promiscue ex patribus, ac plebe creari sinerent, de consulibus creandis nihil mutaretur. eoq; contenti tribuni, contenta plebs fuit. Comitia tribunis consulari potestate tribus creandis indicuntur. quibus indictis, extemplo quicunque aliquid feditiose dixerat, aut fecerat, quàm maxime tribunicij & prehensare homines, & concursare toto foro candidati cœpere: ut patricios desperatio primo irritata plebe adipiscendi honoris, deinde indignatio, si cam his gerendus esset honos, deterreret. postremo coacti tamen à primoribus, petiere, ne cessisse possessione reipublicæ uiderentur. Euentus eorum comitiorum

docuit

docuit, alios animos in contentione libertatis dignitatisq́, alios secundum deposita certamina incorrupto iudicio esse. tribunos enim omnes patricios creauit populus, cōtentus eo, quod ratio habita plebeiorum esset. Hanc modestiam, æquitatemq́, & altitudinem animi ubi nunc in uno inueneris, quæ tum populi uniuersi fuit? Anno trecentesimo decimo quàm urbs Roma condita erat, primum tribuni militum pro cōsulibus magistratum ineunt, A. Sempronius Atratinus, L. Atilius, T. Cæcilius. quorum in magistratu concordia domi, pacem etiam foris præbuit. Sunt qui propter adiectum Aequorum Volscorumq́ bello, & Ardeatium defectioni Veiens bellum, quia duo consules obire tot simul bella nequirent, tribunos militū tres creatos dicant, sine mentione promulgatæ legis de consulibus creandis ex plebe: & imperio, & insignibus consularibus usos. Non tamen pro firmato iam stetit magistratus eius ius, quia tertio mense quàm inierūt, augurum decreto, perinde ac uitio creati honore abiere, quod C. Curiatius, qui comitijs eorum præfuerat, parum recte tabernaculum cepisset. Legati ab Ardeatibus Romam uenerūt, ita de iniuria querentes, ut si demeretur ea, in fœdere atq; amicitia mansuros restituto agro appareret. Ab senatu responsum est: iudicium populi rescindi ab senatu non posse, præterquàm quod nullo nec exemplo, nec iure fieret, concordiæ etiam ordinū causa. si Ardeates sua tempora expectare uelint, arbitriumq́ senatui leuandæ iniuriæ suæ permittant, fore, ut postmodum gaudeant se iræ moderatos: sciantq́ patribus æque curæ fuisse, ne qua iniuria in eos oriretur, ac ne orta, diuturna esset. Ita legati, cum se rem integram relaturos dixissent, comiter dimissi. Patricij, cum sine curuli magistratu respublica esset, coiere, & interregem creauere. contentio, consules ne, an tribuni militū crearentur, in interregno rem dies complures tenuit. Interrex, ac senatus consulum comitia, tribuni plebis & plebs tribunorum militum ut habeantur, tendunt. Vicerunt patres, quia & plebs patricijs seu hunc, seu illum delatura honorem, frustra certare supersedit: & principes plebis ea comitia malebant, quibus non haberetur ratio sui, quàm quibus ut indigni præterirentur. tribuni quoque plebis certamen sine effectu in beneficio apud primores patrum reliquere. T. Quintius Barbatus interrex consules creat L. Papyrium Mugilanum, L. Sempronium Atratinum. His consulibus cum Ardeatibus fœdus renouatum est. Idq́ monumenti est, consules eos illo anno fuisse, qui neque in annalibus priscis, neque in libris magistratuum inueniuntur. credo, quod tribuni militum initio anni fuerunt, eo, perinde ac si totum annum in imperio fuerint, suffectis his consulibus, prætermissa nomina consulum horum. Licinius Macer autor est & in fœdere Ardeatino, & in linteis libris ad Monetæ inuentos. Et foris, cum tot terrores à finitimis ostentati essent, & domi otium fuit. Hunc annum, seu tribunos modo, seu tribunis suffectos consules quoque habuit, sequitur annus haud dubijs cōsulibus, M. Geganio Macerino iterum, T. Quintio Capitolino quintum consule. Idem hic annus censuræ initium fuit, rei à parua origine ortæ. quæ deinde tanto incremento aucta est, ut morum, disciplinæq́ Romanæ penes eam regimen, senatus equitumq́ centuriæ, decoris dedecorisq́ discrimen sub ditione eius magistratus, publicorum ius, priuatorumq́ locorum, uectigalia populi Romani sub nutu, atque arbitrio essent. ortum autem initium rei est, quod in populo per multos annos incenso neque differri census poterat, neq; consulibus, cum tot populorum bella imminerent, operæ erat id negotium agere. Mentio illata ab senatu est, rem operosam, ac minime consularem suo proprio magistratu egere: cui scribarum ministerium, custodiæq́ & tabularum cura, cui arbitrium formulæ censendi subijceretur. Et patres quanquam rem paruam, tamen quo plures patricij magistratus in republica essent, læti accepere: id quod euenit, futurum credo etiam rati, ut mox opes eorum qui præessent, ipsi honori ius maiestatemq́ adijcerent. & tribuni (id quod tunc erat) magis necessariam, quàm speciosi ministerij procurationem intuentes, ne paruis quoque rebus incommode aduersarentur, haud sanè tetendere. Cum à primoribus ciuitatis spretus honor esset: Papyrium, Semproniumq́, quorum de consulatu dubitabatur, ut eo magistratu parum solidum consulatum explerent, censui agendo populus suffragijs præfecit. Censores ab re appellati sunt. Dum hæc Romæ geruntur, legati ab Ardea ueniunt, pro uetertima societate, renouatoq́ fœdere recenti auxilium propè euersæ urbi implorantes. frui nanque pace optimo

consilio cum populo Romano seruata, per intestina arma non licuit. quorum causa, atque initium traditur ex certamine factionum ortum, quæ fuere, eruntq; pluribus populis magis exitio, quàm bella externa, quàm fames morbiue, quæq; alia in deûm iras uelut ultima publicorum malorum uertunt. Virginem plebeij generis maxime forma notam petiere iuuenes: alter uirgini genere par, tutoribus fretus, qui & ipsi eiusdem corporis erant: nobilis alter, nulla re, præter quàm forma captus. adiuuabant eum optimatium studia, per quæ in domum quoque puellę certamen partium penetrauit. nobilis superior indicio matris esse, quæ quàm splendidissimis nuptijs iungi puellam uolebat. tutores in ea quoq; re partium memores, ad suum tendere. Cum res peragi intra parietes nequisset, uentum in ius est. postulatu audito matris tutorumq;, magistratus secundum parentis arbitrium dant ius nuptiarum. Sed uis potentior fuit. nanq; tutores inter suæ partis homines de iniuria decreti palam in foro concionati, manu facta uirginem ex domo matris rapiunt. aduersus quos infestior coorta optimatium acies sequitur accensum iniuria iuuenem. fit prælium atrox. Pulsa plebs nihil Romanæ plebi similis, armata ex urbe profecta colle quodam capto in agros optimatium cum ferro igniq; excursiones facit. urbem quoque omnis etiam expertem ante certaminis, multitudine opificum ad spem prædæ euocata, obsidere parat. nec ulla species, cladesq; belli abest, uelut contacta ciuitate rabie duorum iuuenum, funestas nuptias ex occasu patriæ petentium. Parum parti utrique domi armorum belliq; est uisum. optimates Romanos ad auxilium urbis obsessæ, plebs ad expugnandam secum Ardeam Volscos exciuere. Priores Volsci duce Aequo Cluilio Ardeam uenerunt, & mœnibus hostium uallum obiecere. Quod ubi Romam est nunciatum, extemplo M. Geganius consul cum exercitu profectus, tria millia passuum ab hoste locum castris cepit, præcipitiq; iam die curare corpora milites iubet. quarta deinde uigilia signa profert: cœptumq; opus adeo approperatum est, ut sole orto Volsci firmiore se munimento ab Romanis circumuallatos, quàm à se urbem uiderent. & alia parte consul muro Ardeæ brachium iniunxerat, qua ex oppido sui commeare possent. Volscus imperator: qui ad eam diem non commeatu præparato, sed ex populatione agrorum rapto in diem frumento aluisset militem: postquàm septus uallo repente inops omnium rerum erat, ad colloquium consule euocato, si soluendæ obsidionis causa uenerit Romanus, abducturû se inde Volscos ait. Aduersus ea consul, uictis conditiones accipiendas esse, non ferendas, respondit: neque ut uenerint ad oppugnandos socios populi Romani suo arbitrio, ita abituros Volscos esse. dedi imperatorem, arma poni iubet, fatentes uictos se esse, & imperio parere. aliter tam abeuntibus, quàm manentibus se hostem infensum, uictoriam potius ex Volscis, quàm pacem infidam Romam relaturum. Volsci exiguam spem in armis, alia undiq; abscisa, cum tentassent: præter cætera aduersa, loco quoq; iniquo ad pugnam congresi, iniquiore ad fugam, cum ab omni parte cæderentur: ad preces à certamine uersi, dedito imperatore, traditisq; armis sub iugum missi, cum singulis uestimentis ignominiæ cladisq; pleni dimittuntur. & cum haud procul urbe Thusculo consedissent, uetere Thusculanorum odio inermes oppresi dederunt pœnas, uix nuntijs cædis relictis. Romanus consul Ardeæ turbatas seditione res, principibus eius motus securi percussis, bonisq; eorum in publicum Ardeatium redactis, composuit. Demptamq; iniuriam iudicij tanto beneficio populi Romani Ardeates credebant. senatui superesse aliquid ad delendum publicæ auaritiæ monumentum uidebatur. Consul triumphans in urbem redijt, Ciuilio Volscorum duce ante currum ducto, prælatisq; spolijs, quibus dearmatum exercitum hostium sub iugum miserat. Acquauit, quod haud facile est, Quintius consul togatus armati gloriam collegæ: qua concordiæ, pacisq; domesticam curam, iura infimis summisq; moderando, ita tenuit: ut eum & patres seuerum consulem, & plebs satis comem crederint: & aduersus tribunos autoritate plura, quàm certamine tenuit. quinque consulatus eodem tenore gesti, uitaq; omnis consulariter acta, uerendum penè ipsum magis quàm honorem faciebant. eo tribunorum militarium nulla mentio his consulibus fuit. Consules creant M. Fabium Vibulanum, Posthumium Eburium Comicinem. Fabius & Ebutius consules, quo maiori gloriæ rerum domi forisq; gestarum succedere se cernebant: maxime autem memorabilem

morabilem annum apud finitimos socios hostesq́ esse, quod Ardeatibus in re præcipiti tanta foret cura subuentum: eo impensius, ut delerent prorsus ex animis hominum infamiam iudicij, senatusconsultum fecerunt: ut, quoniam ciuitas Ardeatium intestino tumultu redacta ad paucos esset: coloni eò præsidij causa aduersus Volscos scriberentur. Hoc palàm relatum in tabulas, ut plebem tribunosq́ falleret iudicij rescindendi consilium initum. consenserant autem ut multo maiore parte Rutulorum colonorum quàm Romanorum scripta, nec ager ullus diuideretur, nisi is qui interceptus iudicio infami erat: nec ulli prius Romano ibi, quàm omnibus Rutulis diuisus esset, gleba ulla agri assignaretur. Sic ager ad Ardeates rediit. Trium uiri ad coloniam Ardeam deducendam creati, Agrippa Menenius, T. Clœlius Siculus, M. Ebutius Helua. Qui præter minime populare ministerium agro assignando socijs, quem populus Romanus suum iudicasset: cum plebem offendissent, ne primoribus quidem patrum satis accepti, quod nihil gratiæ cuiusquam dederant: uexationes, ad populum iam die dicta ab tribunis, coloni ascripti remanendo in colonia, quam testem integritatis iustitiæq́ habebant, uitauere. Pax domi forisq́ fuit, & hoc & insequenti anno, C. Furio Pacilio, & M. Papyrio Crasso coss. Ludi ab decemuiris per secessionem plebis à patribus ex senatusconsulto uoti, eo anno facti sunt. Causa seditionum nequicquam à Petilio quæsita. qui tribunus plebis iterum ea ipsa denuntiando factus, neq; ut de agris diuidendis plebi referrent consules ad senatum, peruincere potuit: & cum magno certamine obtinuisset ut consulerentur patres, consulum an tribunorum placeret comitia haberi, consules creari iussi sunt. ludibrioq́ erant minæ tribuni denuntiantis se delectum impediturum: cum quietis finitimis neq; bello, neq; belli apparatu opus esset. Sequitur hanc tranquillitatem rerum annus Proculo Geganio Macerino, L. Menenio Lanato coss. multiplici clade ac periculo insignis, seditionibus, fame, regno propè per largitionis dulcedinem in ceruices accepto. Vnum absuit bellum externum: quo si aggrauatæ res essent, uix ope deorum omnium res sisti potuisset. Cœpere à fame mala: seu aduersus annus frugibus fuit: seu dulcedine cōtionū & urbis, deserto agrorū cultu. nam utrunq; traditur. & patres plebem desidem, & tribuni plebis nunc fraudem, nunc negligentiam consulum accusabant. Postremo perpulere plebem haud aduersante senatu: ut L. Minucius præfectus annonæ crearetur: felicior in eo magistratu ad custodiam libertatis futurus, quàm ad curationem ministerij sui: quanquam postremo annonæ quoq; leuatæ haud immeritam & gratiam & gloriam tulit. Qui cum multis circa finitimos populos legationibus terra mariq́; nequicquam missis, nisi quod ex Hetruria haud ita multum frumenti aduectum est: & nullum momentum annonæ fecisset: & reuolutus ad dispensationem inopiæ, profiteri cogendo frumentum, & uendere quod usui menstruo superesset: fraudandoq́ parte diurni cibi seruitia: criminando inde, & obijciendo iræ populi frumentarios, acerba inquisitione aperiret magis, q̃ leuaret inopiam: multi ex plebe spe amissa, potius quàm ut cruciarentur trahendo animam, capitibus obuolutis se in Tyberim præcipitauerunt. Tum Sp. Melius ex equestri ordine, ut illis temporibus, prædiues: rem utilem pessimo exemplo, peiore consilio est aggressus. frumento namq; ex Hetruria priuata pecunia per hospitum clientiumq́ ministeria coempto, (quæ credo ipsa res ad leuandam publica cura annonam impedimento fuerat) largitiones frumenti facere instituit: plebemq́ hoc munere delinitam, quacunq; incederet conspectus, elatusq́ supra modum hominis priuati, secum trahere, haud dubium consulatum fauore ac spe despondentem. Ipse, ut est humanus animus insatiabilis eo quod fortuna spondet: ad altiora & non concessa tendere: & quoniam consulatus quoq; eripiendus inuitis patribus esset, de regno agitare. id unum dignum tanto apparatu consiliorum, & certamine, quod ingens exudandum esset, præmium fore. Iam comitia consularia instabant: quæ res eum necdum compositis maturisde satis consilijs, oppressit. Consul sextum creatus T. Quintius Capitolinus, minime opportunus uir nouanti res: collega additur ei Agrippa Menenius, cui Lanato erat cognomen. & L. Minucius præfectus annonæ, seu refectus, seu quoad res posceret, in incertum creatus. nihil enim cōstat: nisi in libros linteos utroq; anno relatum inter magistratus præfecti nomen. Hic Minucius eandem reip. curationem agens, quam Melius priuatim agendam susceperat;

cum in utraq; domo genus idem hominum uersaretur: rem compertam ad senatum refert: tela in domum Melij conferri, eumq; contiones domi habere: ac non dubia regni consilia esse: tempus agendæ rei nondum stare, cætera iam conuenisse: & tribunos mercede emptos ad prodendam libertatem: & partita ducibus multitudinis ministeria esse. serius se pene, quàm tutum fuerit, ne cuius incerti uaniq; autor esset, ea deferre. Quæ postquam sunt audita: & undiq; primores patrum & prioris anni consules increparent: quod eas largitiones, cœtusq; plebis in priuata domo passi essent fieri: & nouos consules, quod expectassent, donec à præfecto annonæ tanta res ad senatum deferretur: quæ consulem non autorem solum desideraret, sed etiam uindicem: tum T. Quintius, consules immerito increpari ait: qui constricti legibus de prouocatione ad dissoluendum imperium latis, nequaquam tantum uirium in magistratu ad eam rem pro atrocitate uindicandam, quantum animi haberent. opus esse non forti solum uiro, sed etiam libero, exolutoq; legum uinculis. Itaq; se dictatorem L. Quintium dicturum. ibi animum parem tantæ potestati esse. Approbantibus cunctis, primo Quintius abnuere: &, quid sibi uellent, rogitare: qui se ætate exacta tantæ dimicationi obijcerent? Dein cum undiq; plus in illo senili animo non consilij modo, sed etiam uirtutis esse, quàm in omnibus alijs dicerent: laudibusq; haud immeritis onerarent: & consul nihil remitteret: precatus tandem deos immortales Cincinnatus, ne senectus sua in tam trepidis rebus damno dedecori ue reipublicæ esset: dictator à consule dicitur. ipse deinde C. Seruilium Halam magistrum equitum dicit. Postero die dispositis præsidijs cum in forum descendisset: conuersaq; in eum plebs nouitate rei, ac miraculo esset: & Meliani, atque ipse dux eorum in se intentam uim tanti imperij cernerent: expertes consiliorum regni, qui tumultus, quod bellum repens aut dictatoriam maiestatem, aut Quintium post octogesimum annum rectorem reipublicæ quæsisset? rogitarent: missus ab dictatore Seruilius magister equitum ad Melium, uocat te, inquit, dictator. Cum pauidus ille quid uellet, quæreret: Seruiliusq; causam dicendam esse proponeret: crimenq; à Minucio delatum ad senatum diluendum: tunc Melius recipere se in cateruam suorum: & primum circunspectans tergiuersari, postremo cum apparitor iussu magistri equitum eum duceret: ereptus à circumstantibus, fugiensq;, fidem plebis Romanæ implorare: & opprimi se consensu patrum dicere, quod plebi benigne fecisset: orare, ut opem sibi ultimo in discrimine ferrent: néue ante oculos suos trucidari sinerent. Hæc eum uociferantem assecutus Hala Seruilius obtruncat: respersusq; cruore obtruncati, stipatus caterua patriciorum iuuenum dictatori renuntiat: uocatum ad eum Melium repulso apparitore concitantem multitudinem, pœnam meritam habere. Tum dictator, macte uirtute, inquit, C. Seruili esto, liberata republica. Tumultuantem deinde multitudinem incerta existimatione facti, ad contionem uocari iussit: & Melium iure cæsum pronuntiauit: etiam si regni crimine insons fuerit: qui uocatus à magistro equitum ad dictatorem non uenisset. se ad causam cognoscendam consedisse: qua cognita, habiturum fuisse Melium similem causæ fortunam. uim parãtem ne iudicio se committeret, ui coercitum esse. nec cum eo tanquam cum ciue agendum fuisse: qui natus in libero populo inter iura, legesq;, ex qua urbe reges exactos sciret: eodemq; anno sororis filios regis, & liberos consulis liberatoris patriæ, propter pactionem indicatam recipiendorum in urbem regum, à patre securi esse percussos: ex qua Collatinum Tarquinium consulem nominis odio abdicare se magistratu, atq; exulare iussum: in qua de Sp. Cassio post aliquot annos propter consilia inita de regno supplicium sumptum: in qua nuper decemuiros bonis, exilio, capite mulctatos ob superbiam regiam: in ea Sp. Melius spem regni conceperit, & quis homo? quanquam nullam nobilitatem, nullos honores, nulla merita cuiquam ad dominationem pandere uiam. sed tamen Claudios, Cassios consulatibus, decemuiratibus suis, maiorumq; honoribus, splendore familiarum sustulisse animos, quò nefas fuerit. Sp. Melium, cui tribunatus plebis magis optandus, quàm sperandus fuerit: frumentarium diuitem bilibre farris sperasse libertatem se ciuium suorum emisse: ciboq; obijciẽdo ratum uictorem finitimorum omnium populum in seruitutem perlici posse: ut quem senatorem concoquere ciuitas uix posset, regem ferret, Romuli conditoris ab dijs orti, recepti ad deos, insignia atq; imperium habentẽ. nó pro

scelere

scelere id magis, quàm pro monstro habendum. Nec satis esse sanguine eius expiatum: nisi tecta parietesq; intra quæ tantum amentiæ conceptum esset, dissiparentur: bonaque contacta pretijs regni mercandi, publicarentur. Iubere itaq; quæstores uendere ea bona, atq; in publicum redigere. Domum deinde, ut monumento area esset oppressæ nefariæ spei: dirui extemplo iussit. id Aequimeliū appellatum est. L. Minucius boue aurato extra portam trigeminam est donatus, ne plebe quidem inuita, quia frumentum melianum assibus in modios æstimatum plebi diuisit. Hunc Minucium apud quosdam autores transisse à patribus ad plebem, undecimumq; tribunum plebis cooptatum, seditionem motam ex meliana cæde sedasse, inuenio. cæterum uix credibile est, numerum tribunorum patres augeri passos: idq; potissimū exemplum à patricio homine introductum: nec deinde id plebem concessum semel obtinuisse, aut certe tentasse. sed ante omnia refellit falsum imaginis titulum, paucis ante annis lege cautum, ne tribunis collegam cooptare liceret. Q. Cæcilius, Q. Iunius, Sex. Titinnius, soli ex collegio tribunorum neque tulerant de honoribus Minucij legem: & criminari nunc Minucium nunc Seruilium apud plebem, queriq; indignam necem Melij non destiterant. peruicerunt igitur, ut tribunorum militum potius, quàm consulum comitia haberentur: haud dubij, quin sex locis (tot enim iam creari licebat) & plebeij aliqui profitendo se ultores fore melianæ cædis, crearentur. Plebs quanquam agitata multis eo anno & uarijs motibus erat, nec plures quàm tres tribunos consulari potestate creauit, & in ijs L. Quintium Cincinnati filium: ex cuius dictaturæ inuidia tumultus quærebatur. prælatus suffragijs Quintio Mamercus Aemylius, uir summæ dignitatis. L. Iulium tertium creant. in horum magistratu Fidenæ colonia Romana ad Lartem Tolumnium Veientium regem ac Veientes defecere. maius additum defectioni scelus. C. Fulcinium, C. Iulium Tullum, Sp. Nautium, L. Roscium legatos Romanos, causam noui consilij quærentes, iussu Tolumnij interfecerunt. Leuant quidam regis facinus. in tesserarum prospero iactu uocem eius ambiguā, ut occidi iussisse uideretur, à Fidenatibus exceptam, causam mortis legatis fuisse. rem incredibilem: interuentu Fidenatium nouorum sociorū consulentium de cæde ruptura ius gentium, non auersum ab intentione lusus animum: nec deinde in horrorem uersum facinus. propius est fidem: obstringi Fidenatium populum, ne respicere spem ullam ab Romanis posset conscientia tanti sceleris: uoluisse. Legatorum, qui Fidenis cæsi erant, statuæ publice in rostris positæ sunt. Cum Veientibus Fidenatibusq;, præterquam finitimis populis ab causa etiam tam nefanda bellum exorsis, atrox dimicatio instabat. Itaq; ad curam summæ rerum quieta plebe, tribunisq; eius, nihil controuersiæ fuit quin consules crearentur M. Geganius Macerinus tertium, & L. Sergius Fidenas: à bello credo, quod deinde gessit, appellatus. hic enim primus cis Anienem cum rege Veientium secundo prælio conflixit: nec incruentam uictoriam retulit. Maior itaq; ex ciuibus amissis dolor, quàm lætitia fusis hostibus, fuit. & senatus, ut in trepidis rebus, dictatorem dici Mamercum Aemylium iussit: is magistrum equitum ex collegio prioris anni, quo simul tribuni militum consulari potestate fuerant, L. Quintium Cincinnatum dignum parente iuuenem dixit. Ad delectum à consulibus habitum centuriones ueteres belli periti adiecti: & numerus amissorum proxima pugna expletus. Legatos, Quintium Capitolinum, & M. Fabium Vibulanum sequi se dictator iussit. Cum potestas maior, tum uir quoque potestati par hostes ex agro Romano trans Anienem submouere: colles que inter Fidenas, atque Anienem ceperunt, referentes castra: nec ante in campos digressi sunt, quàm legiones auxilio Faliscorum uenerunt. tum demum castra Hetruscorum pro mœnibus Fidenarum posita. Et dictator Romanus haud procul inde ad confluentes consedit in utriusq; ripis amnis, qua sequi munimento poterat, uallo intepposito. postero die in aciem eduxit. Inter hostes uariæ fuere sententiæ. Faliscus procul ab domo militiam ægre patiens, satisq; fidens sibi, poscere pugnam: Veienti Fidenatiq; plus spei in trahendo bello esse. Tolumnius quanquam suorum magis placebant consilia: ne longinquam militiam non paterentur Falisci, postero die se pugnaturum edicit. Dictatori ac Romanis, quod detrectasset pugnam hostis, animi accessere. posteroq; die iam militibus castra urbemq; se oppugnaturos frementibus, ni copia pugnæ fiat, utrinque acies inter bina castra in medium

campi

campi procedunt. Veiens multitudine abundans, qui inter dimicationem caſtra Romana aggrederentur, poſt montes circummiſit. Trium populorum exercitus ita ſterit inſtructus: ut dextrum cornu Veientes, ſiniſttum Faliſci tenerent: medij Fidenates eſſent. Dictator dextro cornu aduerſus Faliſcos, ſiniſtro contta Veientem Capitolinus Quintius intulit ſigna: ante mediam aciem cum equitatu magiſter equitum proceſſit. Paũper ſilentiũ & quies fuit: nec Hetruſcis, niſi cogerentur, pugnam inituris: & dictatore arcem Romanam reſpectante, ut ab auguribus ſimul aues rite admiſiſſent, ex compoſito tolleretur ſignum. quod ubi conſpexit: primos equites clamore ſublato in hoſtem emiſit. ſecuta peditum acies ingenti ui conflixit. nulla parte legiones Hetruſcæ ſuſtinuere impetum Romanorum. eques maxime reſiſtebat. equitumq́; longe fortiſſimus ipſe rex ab omni parte effuſe ſequentibus obequitans Romanis, trahebat certamen. Erat tum inter equites tribunus militum A. Cornelius Coſſus eximia pulchritudine corporis, animo ac uiribus par, memorq́; generis: quod ampliſſimum acceptum, maius auctiusq́; reliquit poſteris. Is cum ad impetum Tolumnij quacunq; ſe intendiſſet, trepidantes Romanas uideret turmas, inſignemq́; eum regio habitu uolitantem tota acie cognouiſſet: hiccine eſt, inquit, ruptor fœderis humani, uiolatorq́; gentium iuris? iam ego hanc mactatam uictimam (ſi modo ſancti quicquam in terris eſſe dij uolunt) legatorum manibus dabo. calcaribus ſubditis infeſta cuſpide in unum fertur hoſtem. quem cum ictum equo deieciſſet, confeſtim & ipſe haſta innixus ſe in pedes excipit. aſſurgentem ibi regem umbone reſupinat, repetitumq́; ſæpius cuſpide ad terram affixit. tum exangui detracta ſpolia, caputq́; abſciſum uictor ſpiculo gerens, terrore cæſi regis hoſtes fundit. Ita equitum quoq; fuſa acies, quæ una fecerat anceps certamen. Dictator fugatis legionibus inſtat: & ad caſtra compulſos cædit. Fidenatium plurimi locorũ notitia effugere in montes. Coſſus Tyberim cum equitatu tranſuectus, ex agro Veientano ingentem detulit prædam ad urbem. Inter prælium & ad caſtra Romana pugnatum eſt aduerſus partem copiarum ab Tolumnio, ut ante dictum eſt, ad caſtra miſſam. Fabius Vibulanus corona primum uallum defendit: intentos deinde hoſtes in uallum, egreſſus dextra principali cum triarijs repente inuadit. quo pauore iniecto, cædes minor, quia pauciores erant: fuga non minus trepida, quàm in acie fuit. Omnibus locis re bene geſta, dictator ſenatuſconſulto, iuſſuq́; populi triumphans in urbem redijt. Longe maximum triumphi ſpectaculum fuit Coſſus ſpolia opima regis interfecti gerens. In eum milites carmina incondita æquantes eum Romulo, canere. Spolia in æde Iouis Feretrij prope Romuli ſpolia, quæ prima opima appellata ſola ea tempeſtate erant: cum ſolenni dedicatione dono fixit. auerteratq́; in ſe à curru dictatoris ciuium ora, & celebritatis eius diei fructum propè ſolus tulerat. Dictator coronam auream libræ pondo ex publica pecunia populi iuſſu in Capitolio Ioui donum poſuit.

Omneis ante me autores ſecutus, A. Cornelium Coſſum tribunum militum ſecunda ſpolia opima Iouis Feretrij templo intuliſſe expoſui. cæterum, præterquàm quod ea rite opima ſpolia habentur, quæ dux duci detraxerit: nec ducem nouimus, niſi cuius auſpicio bellum geritur: titulus ipſe ſpolijs inſcriptus illos, méque arguit: conſulem ea Coſſum cepiſſe. Hoc ego cum Auguſtum Cæſarem templorum omnium conditorem aut reſtitutorem, ingreſſum ædem Feretrij Iouis, quam uetuſtate dilapſam refecit, ſeipſum in thorace linteo ſcriptum legiſſe audiſſem: propè ſacrilegium ratus ſum, Coſſum ſpoliorũ ſuorum, Cæſaremq́; ipſius templi autorem ſubtrahere teſtem. qui ſi ea in re ſit error: quod tam ueteres annales quodq́; magiſtratuum libri, quos linteos in æde repoſitos Monetæ Macer Licinius citat identidem autores: ſeptimo poſt demum anno cum T. Quintio Pœno A. Cornelium Coſſum conſulem habeant: exiſtimatio communis omnibus eſt. nam etiam illud accedit: ne tam clara pugna in eum annum transferri poſſet: quod imbelle triennium fermè peſtilentia, inopiaq́; frugum circa A. Cornelium conſulem fuit: adeo, ut quidam annales uelut funeſti, nihil præter nomina conſulũ ſuggerant. tertius ab cõſulatu Coſſi annus tribunũ eum militum cõſulari poteſtate habet: eodẽ anno magiſtrũ equitũ: quo in imperio alterã inſignẽ edidit pugnã equeſtrẽ. ea libera cõiectura eſt. ſed (ut ego arbitror) uana uerſare in omnes opiniones licet: cum autor pugnę recentibus ſpolijs in ſacra ſede poſitis, Iouem propè ipſum, cui uota

erant

erant,Romulumq; intuens,haud spernendos falsi tituli testes,sese A.Cornelium Cossum consulē scripserit. M.Cornelio Maluginense,L.Papyrio Crasso consulibus, exercitus in agrum Veientem,ac Faliscum ducti:prædæ abactæ hominum, pecorumq;, hostis in agris nusquam inuentus,neq; pugnandi copia facta.urbes tamen nō oppugnatæ: quia pestilentia populum inuasit.Et seditiones domi quæsitæ sunt,nec motę tamen,ab Sp.Melio trib.plebis.qui fauore nominis motorum se aliquid ratus, & Minucio diem dixerat: & rogationem de publicandis bonis Seruilij Halæ tulerat: falsis criminibus à Minucio circumuentum Melium arguens:Seruilio cædem ciuis indemnati obijciens. quæ uaniora ad populum ipso autore fuere. Cæterum magis uis morbi ingrauescens curæ erat, terroresq; ac prodigia, maxime quod crebris motibus terrę ruere in agris nuntiabantur tecta. Obsecratio itaq; à populo duumuiris præeuntibus est facta. Pestilentior inde annus C.Iulio iterum, & L. Virginio consulibus, tantum metum uastitatis in urbe agrisq; fecit:ut non modo prædandi causa quisquam ex agro Romano non exiret: belli'ue inferendi memoria patribus aut plebi esset: sed ultro Fidenates, qui se primo aut oppido,aut montibus,aut muris tenuerant: populabundi descenderent in agrum Romanum.deinde Veientium exercitu accito (nam Falisci perpelli ad instaurādum bellum,neq; clade Romanorū,neq; sociorum precibus potuere) duo populi transiere Anienem:atq; haud procul Collina porta signa habuere. Trepidatum itaq; non in agris magis quàm in urbe est. Iulius consul in aggere murisq; explicat copias.à Virginio senatus in æde Quirini consulitur. dictatorē dici A.Seruiliū placet, cuiq; Prisco alij,alij Structo fuisse cognomen tradunt. Virginius dum collegam consuleret moratus, permittente eo nocte dictatorem dixit. is sibi magistrum equitum Posthumium Ebutium Heluam dicit. Dictator omnes luce prima extra portam Collinam adesse iubet. quibuscunq; uires suppetebant ad arma ferenda,præstò fuere:signa ex ærario prompta feruntur ad dictatorem. Quæ cum agerentur, hostes in loca altiora concessere. eò dictator agmine infesto subit: nec procul Nomento signis collatis fudit hetruscas legiones:compulit inde in urbem Fidenas, ualloq; circundedit. sed neq; scalis capi poterat urbs alta,& munita:neq; in obsidione uis ulla erat: quia frumentum non necessitati modo satis,sed copiæ quoq; abunde ex ante cōuecto sufficiebat. Ita expugnandi pariter,cogendiq; ad deditionem spe amissa, dictator in locis propter propinquitatem notis ab auersa parte urbis maxime neglecta, quia suapte natura tutissima erat: agere in arcem cuniculū instituit. ipse diuersissimis locis subeundo ad mœnia quadrifariam diuiso exercitu, qui alij alijs succederent ad pugnam: continenti die ac nocte prælio ab sensu operis hostes auertebat: donec perfosso à castris monte erecta in arcem uia est. intentisq; Hetruscis ad uanas à certo periculo minas, clamor supra caput hostilis captam urbem ostendit.Eo anno C.Furius Pacilius, & M. Geganius Macerinus censores uillam publicam in campo Martio probauerunt: ibiq; primum census populi est actus. Eosdem consules insequenti anno refectos,Iulium tertiū, Virginium iterum,apud Macrum Liciniū inuenio. Valerius Antiâs,& Q.Tubero M. Manliū, & Q.Sulpicium consules in eum annū edunt. cæterum in tam discrepāti editione & Tubero & Macer libros linteos autores profitentur: neuter tribunos militum eo anno fuisse,traditū à scriptoribus antiquis dissimulat. Licinio libros haud dubie sequi linteos placet:& Tubero incertus ueri est. sed inter cætera uetustate incomperta hoc quoq; in incerto positū. Trepidatū in Hetruria est post Fidenas captas,nō Veientibus solū exterritis metu similis excidij,sed etiā Faliscis,memoria initi primo cū ijs belli:quanquā rebellantibus nō affuerant.Igitur cum duę ciuitates legatis circa XII populos missis impetrassent, ut ad Volumnæ fanum indiceretur omni Hetruriæ cōcilium: uelut magno inde tumultu imminente, senatus Mamercū Aemiliū dictatorē iterum dici iussit. Ab eo A.Posthumius Tubertus magister equitum est dictus.bellumq; tanto maiore,quàm proximo conatu apparatū est:quanto plus erat ab omni Hetruria periculi,quàm ab duobus populis fuerat.Ea res aliquāto expectatione omniū tranquillior fuit.Itaq; cum renunciatum à mercatoribus esset:negata Veientibus auxilia,iussosq; suo consilio bellum initū, suis uiribus exequi:nec aduersarū rerum quærere socios,cum quibus spem integrā cōmunicati non sint:tum dictator,ne nequicquā creatus esset:materia quærēdæ bello gloriæ adempta,in pace aliquid

aliquid operis edere,quod monumentum esset dictaturæ,cupiens, censurā minuere parat:seu nimiam potestatem ratus:seu non tam magnitudine honoris,q̄ diuturnitate offensus. Contione itaq; aduocata,rempub. foris gerendam ait,tutaq; omnia præstanda, deos immortales suscepisse.se,quod intra muros agendum esset, libertati populi Romani consulturum. maximam autem eius custodiam esse: si magna imperia diuturna nō essent: & temporis modus imponeretur,quibus iuris imponi nō posset. Alios magistratus annuos esse:quinquennalē censuram grauem esse:ijsdem per tot annos magna parte uitæ obnoxios uiuere. se legem laturum, ne plus quàm annua ac semestris censura esset. Cōsensu ingenti populi legem postero die pertulit. Et ut re ipsa,inquit,sciatis Quirites,quàm mihi diuturna non placeant imperia: dictatura me abdico. Deposito suo magistratu,modo aliorum magistratui imposito fine alteri,congratulatione ac fauore ingenti populi domū est reductus. Censores ęgre passi,Mamercum,quod magistratum populi Romani minuisset,tribu mouerunt octuplicatoq; censu ærariū fecerunt. Quam rem ipsum ingenti animo tulisse ferunt: causam potius ignominiæ intuentem, quàm ignominiam. primores patrum, quanquam diminutum censuræ ius uoluissent,exemplo acerbitatis censoriæ offensos. quippe cum se quisq; diutius ac sæpius subiectum censoribus fore cerneret,quàm censuram gesturum. Populi certe tanta indignatio coorta dicitur, ut uis à censoribus nullius autoritate, præterquam ipsius Mamerci, deterreri quiuerit. Tribuni plebis assiduis contionibus prohibendo cōsularia comitia, cum res propè ad interregnum perducta esset:euicere tandem,ut tribuni militum cōsulari potestate crearentur. uictoriæ præmium,quod petebatur,ut plebeius crearetur,nullum fuit. omnes patricij creati sunt, M. Fabius Vibulanus, M. Folius, L. Sergius Fidenas. Pestilentia eo anno aliarum rerum ocium præbuit. ædes Apollini pro ualetudine populi uota est. multa duumuiri ex libris placandæ deūm iræ,auertendæq; à populo pestis causa,fecere. magna tamen clades in urbe agrisq; promiscue hominum pecorumq; pernicie accepta. famē cultoribus agrorū timentes,in Hetruriam, Pōptinumq; agrum, & Cumas,postremo in Siciliam quoq; frumēti causa misere. Consularium comitiorum nulla mentio habita est. Tribuni militum consulari potestate omnes patricij creati sunt, L. Pinarius Mamercus, L. Furius Medullinus, Sp. Posthumius Albus. Eo anno uis morbi leuata, neq; à penuria frumenti,quia ante prouisum erat,periculum fuit. Consilia ad mouēda bella in Volscorum Aequorumq; concilijs, & in Hetruria ad fanum Voltumnæ agitata. Ibi prolatæ in annum res:decretoq; cautum,ne quod ante concilium fieret: nequicquam Veiente populo querente eandem, qua Fidenæ deletæ sint, imminere Veijs fortunam. Interim Romæ principes plebis iamdiu nequicquam imminentes spei maioris honoris, dum foris ocium esset, cœtus indicere in domos tribunorum plebis. ibi secreta consilia agitare. Queri se à plebe adeo spretos:ut, cum per tot annos tribuni militum consulari potestate creentur: nulli unquam plebeio ad eum honorem aditus fuerit: multum prouidisse suos maiores, qui cauerint, necui patricio plebeij magistratus paterent:aut patricios habendos fuisse tribunos plebis. adeo se suis etiam sordere, nec à plebe minus, quàm à patribus contemni. Alij purgare plebem: culpam in patres uertere. eorum ambitione artibusq; fieri, ut obseptum plebi sit ad honorem iter. si plebi respirare ab eorum mistis precibus minisq; liceat, memorem eam suorum inituram suffragia esse: & parto auxilio imperium quoq; ascituram. Placet tollendæ ambitionis causa tribunos legem promulgare,ne cui album uestimentum addere petitionis causa liceret. Parua nunc res, & uix serio agenda uideri possit: quæ tunc ingenti certamine patres ac plebem accendit. Vicere tamen tribuni:ut legem perferrent:apparebatq; irritatis animis plebem ad suos studia inclinaturam. quæ ne libera essent, senatus consultum factum est, ut consularia comitia haberentur. Tumultus causa fuit: quem ab Aequis & Volscis, Latini atque Hernici nuntiarant. T. Quintius Lucij filius, Cincinnatus,(eidem & Pœno cognomen additur) & Cn. Iulius Mento consules facti. nec ultra terror belli est dilatus. Lege sacrata, quæ maxima apud eos uis cogendæ militiæ erat:delectu habito, utrinq; ualidi exercitus profecti in Algidum conuenere: ibiq; seorsum Aequi,seorsum Volsci castra cōmuniuere:intentiorq;,quam unquam ante,muniendi,exercendiq; militem cura ducibus erat. eo plus nuntij terroris Romā attulere. Senatui

dictatorem

dictatorem dici placuit: quia etsi sæpe uicti populi, maiore tamē conatu, quàm aliâs unquam rebellarent: & aliquantum Romanæ iuuentutis morbo absumptum erat. ante omnia prauitas consulum, discordiaq; inter ipsos, & certamina in consilijs omnibus, terrebant. Sunt qui male pugnatum ab his consulibus in Algido authores sint: eamq; causam dictatoris creandi fuisse. Illud satis constat: ad alia discordes, in uno aduersus patrum uoluntatem consensisse: ne dicerent dictatorē. donec, cum alia alijs terribiliora afferrentur: nec in authoritate senatus consules essent: Q. Seruilius Priscus summis honoribus egregie usus, Vos, inquit, tribuni plebis, quoniam ad extrema uentum est, senatus appellat: ut in tanto discrimine reipublicæ dictatorem dicere consules pro potestate uestra cogatis. Qua uoce audita, occasionem oblatā rati tribuni augendę potestatis, secedunt: proq; collegio pronuntiant: placere consules senatui dicto audientes esse: si aduersus cōsensum amplissimi ordinis ultra tendāt, in uincula se duci eos iussuros. Consules ab tribunis, quàm ab senatu uinci maluerunt: proditum à patribus summi imperij ius, datumq; sub iugum tribuniciæ potestati consulatum memorantes: siquidem cogi aliquid pro potestate ab tribuno consules, & (quo quid ulterius priuato timendum foret?) in uincula etiam duci possent. Sors, ut dictatorem diceret (nam ne id quidem inter collegas cōuenerat) T. Quintio euenit. is A. Posthumium Tubertum, socerū suum, seuerissimi imperij uirum, dictatorem dixit. ab eo L. Iulius magister equitum est dictus. simul edicitur & iustitium: neq; aliud tota urbe agi, quàm bellum apparari. cognitio uacantiū militiæ munere post bellum differtur. ita dubij quoq; inclinant ad nomina dāda. & Hernicis, Latinisq; milites imperati. utrinque enixe obeditum dictatori est. Hæc omnia celeritate ingenti acta. relictoq; Cn. Iulio consule ad præsidium urbis, & L. Iulio magistro equitum ad subita belli ministeria, ne qua res, qua eguissent in castris, moraretur: dictator præeūte A. Cornelio pōtifice maximo ludos magnos tumultus causa uouit: profectusq; ab urbe diuiso cum Quintio cōsule exercitu, ad hostes peruenit. Sicut bina castra hostium paruo inter se spatio distātia uiderant: ipsi quoq; mille fermè passus ab hoste, dictator Thusculo, consul Lanuuio propiorē locum castris ceperunt. Ita quatuor exercitus totidē munimēta, planiciem in medio non paruis modo excursionibus ad prælia, sed uel ad explicandas utrinq; acies satis patentem habebant. nec ex quo castris castra collata sunt, cessatum à leuibus prælijs est: facile patiente dictatore, conferēdo uires spem uniuersæ uictoriæ, tentato paulatim euentu certaminum, suos præcipere. Itaq; hostes nulla in prælio iusto relicta spe, noctu adorti castra consulis rem in casum ancipitis euentus committunt. Clamor subito ortus non cōsulis modo uigiles, exercitum deinde omnem, sed dictatorem quoq; ex somno exciuit. Vbi præsenti ope res egebant, cōsul nec animo deficit, nec cōsilio. pars militum portarum stationes firmant: pars corona uallum cingunt. In alteris apud dictatorem castris quò minus tumultus est, eo plus animaduertitur quid opus facto sit. missum extēplo ad castra subsidium: cui Sp. Posthumius Albus legatus præficitur. ipse parte copiarum paruo circuitu locum maxime secretū ab tumultu petit: unde ex nec opinato auersum hostem inuadat. Q. Sulpicium legatum præficit castris: M. Fabio legato assignat equites: nec ante lucem moueri iubet manum, inter nocturnos tumultus moderatu difficilē. Omnia, quæ uel alius imperator prudens, & impiger in tali re præciperet, ageretq;: præcipit ordine, atq; agit. Illud eximium consilij, animiq; specimen, & neutiquam uulgatæ laudis: quod ultro ad oppugnanda castra hostium, unde maiore agmine profectos exploratum fuerat: M. Geganium cum cohortibus delectis misit. qui postquàm intentos homines in euentum periculi alieni, pro se incautos negligentis uigilijs, stationibusq; est adortus: prius penè cepit castra, quàm oppugnari hostes satis scirent. inde fumo, ut conuenerat, datum signum ubi conspectū ab dictatore est: exclamat capta hostium castra: nuntiariq; passim iubet. Et iam lucescebat, omniaq; sub oculis erant: & Fabius cum equitatu impetum dederat: & consul eruptionem è castris in trepidos iam hostes fecerat. Dictator autem parte altera, subsidia & secundam aciem adortus, circumagenti se ad dissonos clamores ac subitos tumultus, hosti undiq; obiecerat uictorem peditem equitemq;. Circumuenti igitur iam in medio ad unum omnes pœnas rebellionis dedissent: ni Vectius Messius ex Volscis nobilior uir factis quàm genere, iam orbem uoluētes suos increpans clara

uoce, Hic præbituri, inquit, uos telis hostiũ estis indefensi, inulti? quid igitur arma habetis? aut quid ultro bellum intulistis? in ocio tumultuosi, in bello segnes? quid hic stantibus spei est? an deũm aliquem protecturum uos, rapturumq; hinc putatis? ferro uia facienda est. hac, qua me prægressum uideritis, agite qui uisuri domos, parentes, coniuges, liberos estis, ite mecum: non murus, nec uallum, sed armati armatis obstãt: uirtute pares, necessitate quæ ultimum ac maximum telum est, superiores estis. Hæc locutum, exequẽtemq; dicta, redintegrato clamore secuti, dant impressionem, qua Posthumius Albus cohortes obiecerat: & mouerũt uictorẽ, donec dictator pedem iam referentibus suis aduenit: eoq; omne præliũ uersum est. Vni uiro Messio fortuna hostiũ innititur. multa utrinq; uulnera, multa passim cædes est. Iam ne duces quidem Romani incruenti pugnant. Vnus Posthumius ictus saxo, perfracto capite acie excessit. Non dictatorẽ humerus uulneratus, non Fabium propè affixum equo femur, non brachium abscisum consulẽ ex tam ancipiti prælio summouit. Messium impetus per stratos cæde hostes cum globo fortissimorum iuuenum extulit ad castra Volscorum, quę nondum capta erant. eodem omnis acies inclinatur. Consul effusos usq; ad uallũ persecutus, ipsa castra uallumq; aggreditur. eodem & dictator alia parte copias admouet. non segnior oppugnatio est, q̃ pugna fuerat. Consulem signum quoq; intra uallum iniecisse ferunt, quo milites acrius subirent: repetendoq; signo primam impressionẽ factam. Et dictator prorupto uallo iam in castra prælium intulerat. Tum abijci arma passim, ac dedi hostes cœpti: castrisq; & his captis, hostes, præter senatores, omnes uenundati sunt. Prædæ pars, sua cognoscentibus Latinis atq; Hernicis reddita: partem sub hasta dictator uendidit: præpositoq; consule castris, ipse triumphans inuectus urbem, dictatura se abdicauit. Egregiæ dictaturæ tristem memoriam faciunt: qui filium ab A. Posthumio, quod occasione bene pugnãdi captus iniussu discesserit præsidio, uictorẽ securi percussum tradunt. nec libet credere: & licet, in uarijs opinionibus: & argumento est, q̃ imperia Manliana, non Posthumiana, appellata sint: quum qui prior author tam sæui exempli foret, occupaturus insignem titulũ crudelitatis fuerit. Imperioso quoq; Manlio cognomẽ inditum: Posthumius nulla tristi nota est insignitus. Cn. Iulius consul ædem Apollinis absente collega sine sorte dedicauit. ægre id passus Quintius, cum dimisso exercitu in urbẽ redisset: nequicquã in senatu est conquestus. Insigni magnis rebus anno additur, nihil tum ad rem Romanam pertinere uisum: q̃ Carthaginienses tanti hostes futuri, tum primũ per seditiones Siculorum ad partis alterius auxilium in Siciliam exercitum traiecere. Agitatum in urbe ab tribunis plebis, ut tribuni militum consulari potestate crearentur: nec obtineri potuit. Consules fiunt L. Papyrius Crassus, L. Iulius. Æquorum legati fœdus ab senatu cum petissent, & pro fœdere deditio ostentaretur, inducias annorũ octo impetrauerunt. Volscorum res super acceptam in Algido cladem, pertinaci certamine inter pacis belliq; authores in iurgia & seditiones uersa. Vndiq; ocium fuit Romanis. Legem de mulctarum ęstimatione pergratam populo, cum ab tribunis parari cõsules unius ex collegio proditione excepissent, ipsi pręoccupauerunt ferre. Consules L. Sergius Fidenas iterum, Hostius Lucretius Tricipitinus. Nihil dignum dictu actum his consulibus. Secuti eos cõsules, A. Cornelius Cossus, T. Quintius Pœnus iterum. Veientes in agrum Romanũ excursiones fecerunt. Fama fuit, quosdam ex Fidenatium iuuentute participes eius populationis fuisse. cognitioq; eius rei L. Sergio & Q. Seruilio & Mamerco Æmylio permissa. Quidã Hostiam relegati, quod cur per eos dies à Fidenis abfuissent, parum constabat: colonorum additus numerus, agerq; ijs bello interemptorũ assignatus. Siccitate eo anno plurimũ laboratũ est: nec cœlestes modo defuerunt aquæ, sed terra quoq; ingenito humore egens, uix ad perennes suffecit amnes. defectus alibi aquarũ circa torridos fontes, riuosq;, stragem siti pecorũ morientiũ dedit: scabie alia absumpta, uulgatiq; contactu in homines morbi: & primo in agrestes ingruerãt seruitiaq;, urbs deinde impletur. Nec corpora modo affecta tabo: sed animos quoq; multiplex religio, & pleraq; externa inuasit: nouos ritus sacrificãdo uaticinãdo inserẽtibus in domos, quibus quæstui sunt capti superstitione animi: donec publicus iam pudor ad primores ciuitatis peruenit, cernentes in omnibus uicis sacellisq; peregrina atq; insolita piacula pacis deũm exposcẽdæ. Datum inde negotiũ ædilibus,

ut ani

ut animaduerterent,ne qui,nisi Romani dij,neu quo alio more q̄ patrio colerentur. Iræ ad/
uersus Veientes in insequentem annū C.Seruilio Hala,L.Papyrio Mugilano consulibus,di/
latæ sunt.Tunc quoq; ne confestim bellum indiceretur,ne ue exercitus mitterentur,religio ob/
stitit:fœciales prius mittendos ad res repetendas censuere.Cum Veientibus nuper acie dimi/
catum ad Nomentum & Fidenas fuerat:induciæq; inde,non pax facta,quarum & dies exie/
rat,& ante diem rebellauerant.missi tamen fœciales:nec eorum,cum more patrum iurati repe
terent res,uerba sunt audita.Controuersia inde fuit,utrum populi iussu indiceretur bellum,an
satis esset senatus consultum.Peruicere tribuni,denūtiando impedituros se delectum,ut Quin
tius consul de bello ad populum ferret:omnes centuriç iussere.In eo quoq; plebs superior fuit,
quod tenuit ne consules in proximū annum crearentur. Tribuni militum consulari potestate
quatuor creati sunt:T.Quintius Pœnus ex cōsulatu,C.Furius,M.Posthumius,A.Cornelius
Cossus:ex ijs Cossus præfuit urbi:tres delectu habito profecti sunt Veios:documentoq; fue/
re,q̄ plurium imperium bello inutile esset.Tendendo ad sua quisq; consilia,cum aliud alij ui/
deretur,aperuerunt ad occasionem locū hosti.incertam nāq; aciem,signum alijs dari receptui,
alijs cani iubentibus,inuasere opportune Veientes:castra propinqua turbatos,ac terga dantes
accepere.Plus itaq; ignominiæ q̄ cladis est acceptū.Mœsta ciuitas fuit,uinci insueta:odisse tri/
bunos:poscere dictatorē:in eo uerti spes ciuitatis.& cū ibi quoq; religio obstaret,ne posset nisi
ab consule dici dictator,augures consulti eam religionē exemere.A.Cornelius dictatorē Ma/
mercum Æmylium dixit:& ipse ab eo magister equitum est dictus.adeo simul fortuna ciuita
tis uirtute uera eguit:nihil censoria animaduersio effecit,quo minus regimen rerum ex notata
indigne domo peteretur. Veientes re secunda elati,missis circum Hetruriæ populos legatis,
iactando tres duces Romanos ab se uno prælio fusos,cum tamen nullam publici consilij socie
tatem mouissent:uolūtarios undiq; ad spem prædæ adsciuerūt.Vni Fidenatiū populo rebel/
lare placuit:& tanq̄ nisi ab scelere bellum ordiri nefas esset,sicut legatorū antea,ita tum nouo/
rum colonorū cæde imbutis armis,Veientibus sese coniūgunt.Consultare inde principes duo
rum populorū,Veios,an Fidenas sedem belli caperent.Fidenæ uisæ opportuniores.Itaq; tra/
iecto Tyberi Veientes Fidenas transtulerūt bellum. Romæ terror ingens erat:accito exerci/
tu ab Veijs,hostibus positis ad Fidenas:eoq; ipso ab re male gesta perculsa castra locātur an/
te portam Collinam:& in muris armati dispositi,& iustitiū in foro,tabernæq; clausæ:fiuntq;
omnia castris q̄ urbi similiora. Tum trepidam ciuitatem præconibus per uicos dimissis dicta
tor ad contionē aduocatā increpuit,quod animos ex tam leuibus fortunç momētis suspensos
gererent:ut parua iactura accepta,quæ ipsa non uirtute hostiū,nec ignauia Romani exercitus,
sed discordia imperatorū accepta sit,Veientem hostem sexies uictum pertimescāt:Fidenasq;
propè sæpius captas q̄ oppugnatas:eosdem & Romanos & hostes esse:qui per tot secula fue/
rint:eosdem animos,easdē corporis uires,eadem arma gerere:se quoq; eūdem dictatorē Ma/
mercum Æmylium esse,qui ante Veientium Fidenatiumq; adiunctis Faliscis ad Nomentum
exercitus fuderit:& magistrū equitum A.Cornelium eundem in acie fore,qui priore bello tri/
bunus militum Larte Tolumnio rege Veientium in cōspectu duorum exercituū occiso,spolia
opima Iouis Feretrij templo intulerit.proinde memores secum triūphos,secū spolia,secum ui/
ctoriam esse,cum hostibus scelus legatorū contra ius gentium interfectorū,cædem in pace Fi
denatium colonorū,inducias ruptas,septimā infelicem defectionē,arma caperent:simul castra
castris coniunxissent,satis confidere,nec sceleratissimis hostibus diuturnū ex ignominia exerci
tus Romani gaudium fore:& populum Romanū intellecturū quanto melius de repub.meriti
sint,qui se dictatorem tertiū dixerint,q̄ eos qui ob ereptum censuræ regnū labem secundæ di/
ctaturæ suæ imposuerint. Votis deinde nūcupatis profectus, M & D passus citra Fidenas ca
stra locat:dextra montibus,læua Tyberi amne septus.T.Quintium Pœnum legatū occupare
montes iubet:occultūq; id iugū capere,quod ab tergo hostibus foret.ipse postero die,cum He
trusci pleni animorū,ac pristini diei meliore occasione q̄ pugna in aciē processissent:cunctatus
parūper,dum speculatores referrent,Quintium euasisse in iugum propinquū arci Fidenarū,si/
gna profert:peditumq; aciem instructā pleno gradu in hostem inducit:magistro equitū præ/

cipit,ne iniussu pugnam incipiat:se,cum opus sit,equestri auxilio signum daturum:tum ut me
mor regiæ pugnæ,memor opimi doni,Romuliꝗ ac Iouis Feretrij,rem gereret.Legiones im
petu ingenti confligunt.Romanus odio accensus,impium Fidenatem,prædonem Veientem,
ruptores induciarum,cruentos legatorũ infanda cęde,respersos sanguine colonorum suorum,
perfidos socios,imbelles hostes compellans,factis simul dictisꝗ odiũ explet.Concusserat pri
mo statim congressu hostem:cum repente patefactis Fidenatũ portis noua erupit acies,inau
dita ante id tempus,inusitataꝗ.Ignibus armata ingens multitudo,facibusꝗ ardentibus tota
collucens,uelut phanatico instincta cursu in hostem ruit:formaꝗ insolitæ pugnæ Romanos
parumper exterruit.Tum dictator magistro equitum,equitibusꝗ,tum ex mõtibus Quintio
accito prælium ciens,ipse in sinistrum cornu,quod incendio similius q̃ prælio territum cesserat
flãmis,accurrit:claraꝗ uoce,Fumo'ne uicti,inquit,uelut examen apum loco uestro exacti,in
ermi cedetis hosti?non ferro extinguitis ignes?non faces has ipsas pro se quisꝗ,si igni non te
lis pugnandũ est,ereptas ultro inferetis?agite nominis Romani,ac uirtutis patrũ uestraꝗ me
mores:uertite incendiũ hoc in hostium urbem:& suis flammis delete Fidenas, quas uestris be
neficijs placare non potuistis.legatorũ hoc uos uestrorũ,colonorumꝗ sanguis,uastatiꝗ fines
monent.Ad imperium dictatoris mota cuncta acies:faces partim emissæ excipiuntur,partim
ui eripiuntur:utraꝗ acies armatur igni.Magister equitum & ipse nouat pugnã equestrem.fre
nos ut detrahant equis,imperat:& ipse princeps calcaribus subditis euectus effreno equo,in
medios ignes infertur:& alij concitati equi libero cursu ferunt equitẽ in hostem. Puluis elatus
mistusꝗ fumo lucem ex oculis uirorũ equorumꝗ aufert:ea quæ militẽ terruerat,species nihil
terruit equos.ruinæ igitur similem stragem eques quacunꝗ peruaserat,dedit.Clamor deinde
accidit nouus.qui cum utrãꝗ mirabundam in se aciem uertisset,dictator exclamat:Quintium
legatum & suos ab tergo hostem adortos.ipse redintegrato clamore infert acrius signa.Cum
duæ acies,duo diuersa prælia circũuentos Hetruscos & à fronte & ab tergo urgerẽt:neꝗ in ca
stra retro,neꝗ in montes,unde se nouus hostis obiecerat,iter fugæ esset:& equitẽ passim libe
ri frenis dispulissent equi:Veientium maxima pars Tyberim effusi petunt:Fidenatium qui su
persunt,ad urbem Fidenas tendunt.infert pauidos fuga in mediam cædem:obtruncantur in ri
pis:alios in aquam compulsos gurgites ferunt:etiam peritos nandi lassitudo & uulnera & pa
uor degrauant:pauci ex multis tranant.alterũ agmen fertur per castra in urbem:eadem & Ro
manos sequentes impetus rapit:Quintium maxime,& cum eo degressos modo de montibus,
recentissimũ ad laborẽ militem:quia ultimo prælio aduenerat.Hi postq̃ mixti hostibus por
tam intrauere,in muros euadunt:suisꝗ capti oppidi signum ex muro tollunt.quod ubi dicta
tor conspexit,(iam enim & ipse in deserta hostium castra penetrauerat) cupiẽtem militem dis
currere ad prædam,spe iniecta maioris in urbe prædæ,ad portam ducit:receptusꝗ intra mu
ros,in arcem quò ruere fugientium turbam uidebat,pergit.Nec minor cædes in urbe quàm in
prælio fuit:donec abiectis armis,nihil præter uitam petẽtes dictatori dedũtur.Vrbs castraꝗ
diripiuntur.Postero die singulis captiuis ab equite ad centurionẽ sorte ductis,& quorum exi
mia uirtus fuerat,binis,alijs sub corona uenundatis,exercitum uictorem opulentumꝗ præda
triumphans dictator Romam reduxit:iussoꝗ magistro equitum abdicare se magistratu,ipse
deinde abdicat die sextodecimo,reddito in pace imperio,quod in bello trepidisꝗ rebus acce
perat. Classi quoꝗ ad Fidenas pugnatum cum Veientibus quidam in annales retulere:rem
æque difficilem atꝗ incredibilem:nec nunc lato satis ad hoc amne:& tum aliquanto,ut à uete
ribus accepimus,arctiore.nisi in traiectu forte fluminis prohibendo aliquarũ nauium concur
sum,in maius(ut fit)celebrantes,naualis uictoriæ uanum titulũ appetiuere. Insequens annus
tribunos militares consulari potestate habuit,A.Sempronium Atratinum,L.Quintium Cin
cinnatum,L.Furium Medullinũ,L.Horatium Barbatum. Veientibus annorũ xx induciæ
datæ:& Æquis triennij,cum pluriũ annorũ petissent. Et ab seditionibus urbanis ocium fuit.
Annũ insequentem neꝗ bello foris neꝗ domi seditione insignem,ludi bello uoti celebrẽ &
tribunorũ militum apparatu,& finitimorũ concursu fecere.Tribuni consulari potestate erant,
Cl.Crassus.Sp.Nautius Rutilius,T.Sergius Fidenas,Sex.Iulius Tullus.spectaculũ comitate
etiam

etiam hospitum,ad quod publico consensu uenerant,aduenis gratius fuit. Post ludos contio
nes seditiosæ tribunorum plebis fuerunt,obiurgantium multitudinem:quod admiratione eo/
rum quos odissent,stupens,in æterno se ipsa teneret seruitio:& non modo ad spem cósulatus
in partem reuocãdam aspirare non auderet, sed ne in tribunis quidem militum creandis(quæ
communia essent comitia patrum ac plebis)aut sui aut suorum meminisset.desineret ergo mi/
rari,cur nemo de commodis plebis ageret:eò impendi laborem ac periculũ:unde emolumen/
tum atq; honos speret.nihil non aggressuros homines,si magna conatis magna præmia pro
ponantur:ut quidem aliquis tribunus plebis ruat cæcus in certamina periculo ingenti, fructu
nullo:ex quibus pro certo habeat,patres,aduersus quos tenderet,bello inexpiabili se persecu/
turos:apud plebem,pro qua dimicauerit,nihilo se honoratiorem fore:neq; sperandũ,neq; po
stulandũ esse.magnos animos,magnis honoribus fieri.neminem se plebeium cótempturum,
ubi contemni desissent.experiendã rem deniq; in uno aut altero esse:sit ne aliquis plebeius fe/
rendo magno honori:an portẽto simile miraculoq; sit,fortem ac strenuũ uirũ aliquem existe/
re ortum ex plebe.Summa ui expugnatũ esse,ut tribuni militũ consulari potestate & ex plebe
crearentur.petisse uiros domi militiæq; spectatos:primis annis sugillatos,repulsos,risui patri/
bus fuisse:desisse postremo præbere ad contumeliã os.nec se uidere cur nó lex quoq; abroge/
tur,qua id liceat quod nũquam futurũ sit:minorem quippe ruborẽ fore in iuris iniquitate,q̃ si
per indignitatem ipsorum prætereantur. Huius generis orationes cum assensu auditæ incita
uere quosdam ad petendum tribunatum militum:alium alia de commodis plebis laturum se
in magistratu profitentem. Agri publici diuidendi,coloniarumq; deducendarum ostentatæ
spes:& uectigali possessoribus agrorum imposito,in stipendium militum erogandi æris. Ca/
ptatum deinde tempus ab tribunis militum,quo per discessum hominum ab urbe,cum patres
clandestina denuntiatione reuocati ad diem certam essent,senatusconsultum fieret absentibus
tribunis plebis:ut quoniam Volscos in Hernicorũ agros prædatum exisse,fama esset,ad rem
inspiciendam tribuni militum proficiscerentur,consulariaq; comitia haberentur. Profecti Ap
pium Claudium filium decemuiri præfectũ urbis relinquunt,impigrum iuuenem,& iam inde
ab incunabulis imbutum odio tribunorum plebisq;:tribunis plebis nec cum absentibus ijs qui
senatus consultum fecerant:nec cum Appio transacta re,quod contenderent,fuit. Creati con
sules,C.Sempronius Atratinus,Q.Fabius Vibulanus. Peregrina res,sed memoria digna tra
ditur eo anno facta. Vulturnum Hetruscorũ urbem,quæ nunc Capua est, ab Samninbus ca/
ptam:Capuamq; ab duce eorum Capye,uel(quod propius uero est)à campestri agro appel/
latam.cepere autem prius bello fatigatis Hetruscis,in societatẽ urbis agrorumq; accepti:dein/
de festo die grauatos somno epulisq; incolas ueteres noui coloni nocturna cæde adorti. His
rebus actis,consules ij quos diximus,idibus Decembribus magistratũ occœpere.Iam non so/
lum qui ad id missi erant,retulerant imminere Volscum bellum:sed legati quoq; ab Latinis &
Hernicis nuntiabant:non antè unquam Volscos nec ducibus legendis,nec exercitui scribendo
intẽtiores fuisse:uulgo fremere,aut in perpetuũ arma bellumq; obliuioni danda,iugumq; acci
piendum:aut ijs cum quibus de imperio certetur,nec uirtute,nec patientia,nec disciplina rei mi
litaris cedendum esse.Haud uana attulere:sed nec perinde patres moti sunt,& C.Sempronius
cui ea prouincia sorte euenit,tanquã constantissimæ rei fortunæ fretus,q; uictoris populi exer
citum aduersus uictos duxisset,omnia temere ac negligenter egit:adeo ut disciplinæ Romanæ
plus in Volsco exercitu,q̃ in Romano esset.ergo fortuna,ut sæpe aliâs,uirtutem est secuta.Pri/
mò prælio quod ab Sempronio incaute incósulteq; commissum est,nõ subsidijs firmata acie,
non equite apte locato concursum est.clamor indicium primum fuit quò res inclinatura esset:
excitatior crebriorq; ab hoste sublatus:ab Romanis dissonus,impar,segnis,sæpe iteratus,in/
certo clamore prodidit pauorẽ animorũ.Eo ferocior illatus hostis urgere scutis,micare gladijs:
altera ex parte nutant circũspectantibus galeæ,& incerti trepidant,applicantq; se turbæ:signa
nunc resistentia deferuntur ab antesignanis,nunc inter suos manipulos recipiuntur.Nondum
fuga certa,nódum uictoria erat . tegi magis Romanus,quàm pugnare.Volscus inferre signa:
urgere aciem:plus cædis hostium uidere,quàm fugæ.Iam omnibus locis ceditur,nequicquam

Sempronio consule obiurgante atq; hortante:nihil nec imperiũ nec maiestas ualebat:dataq; mox terga hostibus forent,ni Sex. Tempanius decurio equitum labente iam re præsenti animo subuenisset. Qui cum magna uoce exclamasset,ut equites qui saluam remp. uellent esse,ex equis desilirent:omnium turmarum equitibus uelut ad consulis imperium motis,Nisi hæc,inquit,armata cohors sistat impetũ hostium,actum de imperio est. sequimini pro uexillo cuspidem meã:ostendite Romanis Volscisq;,neq; equitibus uobis ullos equites,nec peditibus esse pedites pares. Cum clamore cõprobata adhortatio esset,uadit alte cuspidem gerens:quacunq; incedunt,ui uiam faciunt:eò se inferunt obiectis parmis,ubi suorum plurimũ laborem uident. restituitur omnibus locis pugna,in quæ eos impetus tulit. nec dubium erat,quin si tam pauci simul obire omnia possent,terga daturi hostes fuerint. Et cum iam parte nulla sustinerentur,dat signum Volscus imperator,ut parmatis,nouæ cohorti hostium locus detur,donec impetu illati ab suis excludantur. quod ubi est factum,interclusi equites:nec prorumpere eadem qua transierant,posse:ibi maxime confertis hostibus,qua uiam fecerant. & consul legionesq; Romanæ,cum quod tegumẽ modo omnis exercitus fuerat,nusquam uiderent:ne tot fortissimos uiros interclusos opprimeret hostis,tendunt in quẽcunq; casum. diuersi Volsci,hinc consulem ac legiones sustinere:altera fronte instare Tempanio atq; equitibus. qui cum sæpe conati nequissent perrumpere ad suos,tumulo quodã occupato,in orbem se tutabantur,nequaq̃ inulti,nec pugnæ finis ante noctẽ fuit. consul quoq; nusquã remisso certamine,dum quicq̃ superfuit lucis,hostem tenuit:nox incertos diremit. tantusq; ab imprudẽtia euentus utraq; castra tenuit pauor,ut relictis saucijs,& magna parte impedimentorũ,ambo pro uictis exercitus se in montes proximos reciperent. tumulus tamen circũsessus ultra mediã noctẽ est:quò cum circũsedentibus nuntiatũ esset castra deserta esse,uictos rati suos & ipsi qua quenq; in tenebris pauor tulit,fugerũt. Tempanius metu insidiarũ suos ad lucem tenuit:digressus deinde ipse cum paucis speculatũ,cum ab saucijs hostibus sciscitando cõperisset castra Volscorũ deserta esse,lætus ab tumulo suos deuocat,& in castra Romana penetrat:ubi cum uasta desertaq; omnia,atq; eandem quam apud hostes fœditatẽ inuenisset,prius q̃ Volscos cognitus error reduceret,quibus poterat saucijs ductis secum,ignarus quam regionem cõsul petisset,ad urbem proximis itineribus pergit. Iam eò fama pugnæ aduersæ castrorũq; desertorũ perlata erat:& ante omnia deplorati erant equites non priuato magis q̃ publico luctu: Fabiusq; consul terrore urbi quoq; iniecto stationẽ ante portas agebat:cum equites procul uisi nõ sine terrore ab dubijs quinam essent,mox cogniti tantam ex metu lætitiã fecere,ut clamor urbem peruaderet gratulantiũ saluos uictoresq; redisse equites:& ex mœstis pauloante domibus quæ cõclamauerãt suos,procurreretur in uias:pauidæq; matres ac coniuges,oblitæ præ gaudio decoris,obuiã agmini occurrerent,in suos quæq; simul corpore atq; animo uix præ gaudio cõpote effusæ.

Tribunis plebis qui M. Posthumio & T. Quintio diem dixerãt,quod ad Veios eorum opera male pugnatum esset,occasio uisa est per recens odium Sempronij consulis renouãdæ in eos inuidiæ: itaq; aduocata contione cum proditam Veijs remp. esse ab ducibus,proditũ deinde,quia illis impune fuerit,in Volscis ab consule exercitum,traditos ad cædem fortissimos equites,deserta fœde castra uociferati essent:C. Iulius unus ex tribunis Tempanium equitem uocari iussit. coramq; eis,Sexte Tempani,inquit,quæro de te,arbitreris'ne C. Semproniũ consulẽ aut in tempore pugnam inisse,aut firmasse subsidijs aciem? aut ullo boni cõsulis functũ officio? & tu'ne ipse uictis legionibus Romanis tuo cõsilio equitẽ ad pedes deduxeris? restituerisq; pugnam? excluso deinde ab acie nostra tibi atq; equitibus num aut cõsul ipse subuenerit aut miserit præsidium? postero deniq; die ecquid præsidij usquã habueris? an tu cohorsq; in castra uestra uirtute perruperitis? ecquem in castris consulem,ecquem exercitũ inueneritis? an deserta castra,relictos saucios milites? Hæc pro uirtute tua fideq; qua una hoc bello resp. stetit,dicenda tibi sunt hodie. Deniq; ubi C. Sempronius,ubi legiones nostræ sint? desertus sis,an deserueris cõsulem exercitumq;? uicti deniq; simus,an uicerimus? Aduersus hæc Tempanij oratio incompta fuisse dicitur:cæterum militariter grauis,non suis uana laudibus,non crimine alieno læta. Quanta prudentia rei bellicæ in C. Sempronio esset,non militis de imperatore æstimationem

esse, sed populi Romani fuisse, cum eum comitijs consulem legeret. Itaque ne ab se imperatoria consilia, neu consulares artes exquirerent: quæ pensitanda quoque magnis animis atque ingenijs essent: sed quod uiderit, referre posse. Vidisse autem se prius quàm ab acie intercluderetur, consulem in prima acie pugnātem, adhortantem, inter signa romana telaque hostium uersantem: postea se ab cōspectu suorum ablatum, ex strepitu tamen & clamore sensisse usque ad noctem extractum certamen: nec ad tumulum quem ipse tenuerat, præ multitudine hostium credere perrumpi potuisse. Exercitus ubi esset, se nescire: arbitrari uelut ipse in re trepida loci præsidio se suosque sit tutatus, sic consulem seruandi exercitus causa loca tutiora castris cepisse. Nec Volscorum meliores res esse credere quàm populi Romani fortunā, noctemque omnia erroris mutui implesse. precantemque deinde ne se fessum labore ac uulneribus tenerent, cum ingenti laude non uirtutis magis quàm moderationis dimissum. Cum hæc agerentur, iam consul uia lauicana ad fanum Quietis erat. eò missa plaustra iumētaque alia ab urbe, exercitum affectum prælio ac uia nocturna excepere. Paulopost in urbem est ingressus consul, non ab se magis enixe amouens culpam, quàm Tempanium meritis laudibus ferens. Mœstæ ciuitati ab re male gesta, & iratæ ducibus M. Posthumius reus obiectus, qui tribunus militum pro consule ad Veios fuerat: decem millibus æris grauis damnatur. T. Quintium collegam eius, quia & in Volscis cōsul auspicio dictatoris Posthumij Tuberti, & ad Fidenas legatus dictatoris alterius Mamerci Aemylij res prospere gesserat: totam culpam eius temporis in prædamnatum collegam transferentem, omnes tribus absoluerunt. profuisse ei Cincinnitati patris memoria dicitur, uenerabilis uiri, & exactæ iam ætatis Capitolinus Quintius, suppliciter orans, ne se breui reliquo uitæ spatio tam tristem nuntium ferre ad Cincinnatum paterentur. Plebs tribunos plebis absentes Sex. Tempanium, A. Sellium & Antistium & Spurilium fecit, quos & pro centurionibus sibi præfecerant Tempanio autore equites. Senatus cum odio Sempronij consulare nomen offenderet: tribunos militum consulari potestate creari iussit. creati sunt L. Manlius Capitolinus, Q. Antonius Merēda, L. Papyrius Mugillanus. Principio statim anni L. Hortēsius tribunus plebis C. Sempronio consuli anni prioris diem dixit. quem cum quatuor collegę inspectante populo Romano orarent, ne imperatorem suum innoxium, in quo nihil præter fortunam reprehēdi posset, uexaret: ęgre Hortēsius pati, tentationem eam credens esse perseuerantiæ suæ, nec precibus tribunorum quæ in speciem modo iactentur, sed auxilio confidere reum. Itaque modo ad eum conuersus, ubi illi patricij spiritus, ubi subnixus & fidens innocentiæ animus esset quærebat: sub tribunicia umbra consularem uirum delituisse. modo ad collegas. uos autem si reum perago, quid acturi estis? an erepturi ius populo, & euersuri tribuniciam potestatem? Cum illi & de Sempronio, & de omnibus summam populi Romani potestatem esse dicerent: nec se iudicium populi tollere aut uelle aut posse: sed si preces suę pro imperatore, qui sibi parentis esset loco, non ualuissent, se uestem cum eo mutaturos: tum Hortensius, non uidebit, inquit, plebs Romana sordidatos tribunos suos. C. Sempronium nihil moror, quādo hoc est in imperio consecutus, ut tam carus esset militibus. nec pietas quatuor tribunorum quàm Hortensij tam placabile ad iustas preces ingenium pariter plebi patribusque gratior fuit. Non diutius fortuna Aequis indulsit, qui ambiguam uictoriam Volscorum pro sua amplexi fuerant. proximo anno Cn. Fabio Vibulano, T. Quintio Capitolini filio Capitolino consulibus, ductu Fabij, cui sorte ea prouincia euenerat, nihil dignum memoratu actum. cum trepidam tantum ostendissent aciem Aequi, turpi fuga funduntur haud magno consulis decore. Itaque triumphus negatus: cæterum ob Sempronianæ cladis leuatam ignominiam, ut ouans urbem intraret cōcessum est. Quemadmodum bellum minore quàm timuerant dimicatione erat perfectum: sic in urbe ex tranquillo nec opinata moles discordiarum inter plebem ac patres exorta est, cœpta ab duplicādo quæstorum numero. quā rem, ut præter duos urbanos quæstores, duo consulibus ad ministeria belli præstò essent, à consulibus relatam cum & patres summa ope approbassent: cōsulibus tribuni plebis certamen intulerunt, ut pars quæstorum (nam ad id tempus patricij creati erant) ex plebe fieret. aduersus quam actionem primo & consules & patres summa ope annixi sunt. concedendo deinde ut quemadmodum in tribunis con

sulari potestate creandis usi sunt,adæque in quæstoribus liberum esset arbitrium populi:cum parum proficerent,totam rem de augēdo quæstorum numero omittunt. Excipiunt omissam tribuni,aliæq; subinde,inter quas & agrariæ legis,sediriosæ actiones existūt:propter quos mo tus cum senatus consules q̄ tribunos creari mallet:neq; posset per intercessiones tribunicias se natus consultum fieri:resp.à consulibus ad interregnum,neq; id ipsum(nam coire patricios tri buni prohibebāt)sine certamine ingenti redit.Cum pars maior insequētis anni per nouos tri bunos plebis & aliquot interreges certaminibus extracta esset:modo prohibentibus tribunis patricios coire ad prodēdum interregem, modo interregem interpellātibus ne senatus consul tum de comitijs consularibus faceret:postremo L.Papyrius Mugillanus proditus interrex ca stigando nunc patres nunc tribunos plebis,desertā omissamq; ab hominibus remp.deorum prouidentia curaq; exceptam memorabat Veientiū indutijs,& cunctatione Æquorum stare: unde si quid increpet terroris,sine patricio magistratu placere remp.opprimi:non exercitum, non ducem scribēdo exercitui esse. an bello intestino bellum externū propulsaturos?quæ si in unum cōueniant,uix deorum opibus quin obruatur Romana res,resisti posse:quin illi,remit tendo de summa quisq; iuris medijs copularent concordiā: patres patiendo tribunos militum pro consulibus fieri:tribuni plebis non intercedēdo,quo minus quatuor quæstores promiscue de plebe ac patribus libero suffragio populi fierent.tribunicia primū comitia sunt habita:crea ti tribuni cōsulari potestate omnes patricij,L.Quintius Cincinnatus tertium,Sex.Furius Me dullinus iterum,M.Manlius,A.Sempronius Atratinus.Hoc tribuno comitia quæstorum ha bente,petentibusq; inter aliquot plebeios filio Antistij tribuni plebis,& fratre alterius tribuni plebis Sex.Pompilij,nec potestas,nec suffragatio horū ualuit, quin quorū patres auosq; con sules uiderant,eos nobilitate præferrent. Furere omnes tribuni plebis,ante omnes Pompilius Antistiusq; repulsa suorum accensi.quid nam id rei esset?non suis beneficijs,non patrum iniu rijs,non deniq; usurpandi libidine,cum liceat quod ante non licuerit, si non tribunum milita rem,ne quæstorē quidem quenquā ex plebe factū:non ualuisse patris pro filio,fratris pro fra tre preces,tribunorū plebis,potestatis sacrosanctæ ad auxiliū libertatis creatæ.Fraudem profe cto in re esse,& A.Semproniū comitijs plus artis adhibuisse,q̄ fidei:eius iniuria queri suos ho nore deiectos.Itaq; cum in ipsum & innocētia tutum,& magistratu in quo tunc erat,impetus fieri non posset,flexere iras in C.Sempronium patruelem Atratini:eiq; ob ignominiam Vol sci belli adiutore collega M.Canuleio diem dixere.subinde ab eisdem tribunis mentio in sena tu de agris diuidendis illata est:cui actioni semper acerrime C.Sempronius restiterat:ratis id quod erat,aut deposita causa leuiorem futurum apud patres reum,aut perseuerantem sub iu dicij tempus plebem offensurum.aduersæ inuidiæ obijci maluit,& suę nocere causæ,quàm pu blicæ deesse:stetitq; in eadem sententia,neque largitio cessura in trium gratiam tribunorū fie ret.nec tum agrum plebi,sed sibi inuidiam quæri:se quoq; subiturum eam tempestatem forti animo:nec senatui tanti se ciuem aut quenquam alium debere esse,ut in parcendo uni malum publicum fiat.Nihilo demissiore animo cum dies uenit causa ipse pro se dicta,nequicquā om nia expertis patribus ut mitigarent plebem,quindecim millibus æris damnatur. Eodem anno Posthumia uirgo uestalis de incestu causam dixit,crimine innoxia:ob suspicionē propter cul tum amœniorem,ingeniumq; liberius quàm uirginem decet,parum abhorrens famam.Am pliatam,deinde absolutam pro collegij sententia pontifex maximus abstinere iocis,coliq; san cte potius q̄ scite iussit.Eodem anno à Campanis Cumæ,quam Græci tum urbem tenebant, capiuntur.Insequens annus tribunos militum cōsulari potestate habuit Agrippā Menenium Lanatum,P.Lucretium Tricipitinum,Sp.Nautium.Annus felicitate populi Romani periculo potius ingenti,q̄ clade insignis.seruitia urbem ut incenderent distantibus locis,coniurarūt:po puloq; ad opem passim ferendā tectis intento,ut arcem capitoliūq; armati occuparēt.Auertit nefanda cōsilia Iupiter:indicioq; duorū cōprehensi sontes pœnas dederūt.indicibus dena mil lia grauis æris,quæ tū diuitiæ habebātur,ex ærario numerata,& libertas præmiū fuit.Bellum inde ab Æquis reparari cœptum:&.nouos hostes Lauicanos consilia cum ueteribus iungere, haud incertis authoribus Romā est allatū.Æquorū iam uelut anniuersarijs armis assueuerat

ciuitas

ciuitas. Lauicos legati miſſi cum reſponſa inde retuliſſent dubia, quibus nec tūc bellum parari; nec diuturnā pacem fore appareret: Thuſculanis negotiū datum, aduerterent animos nequid noui tumultus Lauicis orireutr. Ad inſequētis anni tribunos militū cōſulari poteſtate inito magiſtratu legati ab Thuſculo uenerunt, L. Sergiū Fidenatē, M. Papyrium Mugillanū, C. Seruilium Q. Seruilij Priſci filiū, quo dictatore Fidenæ captæ fuerant. nuntiabant legati Lauicanos arma cepiſſe, & cum Aequorū exercitu depopulatos agrum Thuſculanū caſtra in Algido poſuiſſe. Tum Lauicanis bellum indictū: factoq; ſenatuſcōſulto ut duo ex tribunis ad bellū proficiſcerentur, unus res Romæ curaret, certamē ſubito inter tribunos exortum. ſe quiſq; belli ducem potiorē ferre: curam urbis ut ingratā ignobilēq; aſpernari. Cum parum decorū inter collegas certamen mirabundi patres cōſpicerent: Q. Seruilius quādo nec ordinis huius ulla, inquit, nec reip. eſt uerecūdia, patria maieſtas altercationē iſtam dirimet: filius meus extra ſortē urbi præerit. bellum utinam qui appetunt, cōſyderatius cōcordiusq; q̄ cupiunt, gerant. Delectum haberi non ex toto paſſim populo placuit: decem tribus ſorte ductæ ſunt. ex his ſcriptos iuniores duo tribuni ad bellum duxere. Cœpta inter eos in urbe certamina cupiditate eadē imperij multo impenſius in caſtris accendi: nihil ſentire idē, pro ſententia pugnare: ſua cōſilia uelle, ſua imperia ſola rata eſſe: contemnere inuicē & cōtemni: donec caſtigātibus legatis tandē ita comparatum eſt, ut alternis diebus ſummā imperij haberēt. Quæ cum allata Romā eſſent, dicitur Q. Seruilius ætate & uſu doctus, precatus ab dijs immortalibus ne diſcordia tribunorū dānoſior reipub. eſſet q̄ ad Veios fuiſſet: & uelut haud dubia clade imminente, inſtitiſſe filio ut milites ſcriberet, & arma pararet. Nec falſus uates fuit. nam ductu L. Sergij, cuius dies imperij erat, loco iniquo ſub hoſtium caſtris, cum quia ſimulato metu receperat ſe hoſtis ad uallū, ſpes uana expugnādi caſtra eò traxiſſet: repentino impetu Aequorū per ſupinam uallem fuſi ſunt: multiq; in ruina maiore q̄ fuga oppreſſi obtrūcatiq;: caſtraq; eo die ęgre retenta, poſtero die circūfuſis iam magna ex parte hoſtibus, per auerſam portā fuga turpi deſerunt. duces legatiq; & quod circa ſigna roboris de exercitu fuit, Thuſculū petiere. Palati alij per agros paſſim multis itineribus maioris q̄ accepta erat, cladis nuntij Romam cōtenderunt. Minus trepidationis fuit, quod euentus timori hominū cōgruens fuerat: & quod ſubſidia quæ reſpicerēt, in re trepida præparata erant ab tribuno militū: iuſſuq; eiuſdē per minores magiſtratus ſedato in urbe tumultu, ſpeculatores propere miſſi nuntiauere Thuſculi duces exercitūq; eſſe, hoſtē caſtra loco nō mouiſſe. & quod plurimū animorū fecit, dictator ex ſenatuſcōſulto dictus Q. Seruilius Priſcus, uir cuius prouidentiā in rep. cū multis alijs tēpeſtatibus ante experta ciuitas erat, tum euentu eius belli, quod uni certamen tribunorū ſuſpectū ante rem male geſtā fuerat: magiſtro equitū creato, à quo ipſe tribuno militū dictator erat dictus, filio ſuo, ut tradidere quidā, (nam alij Halam Seruiliū magiſtrū equitū eo anno fuiſſe ſcribūt) nouo exercitu ꝑfectus ad bellum, accitis qui Thuſculi erant, duo millia paſſuū ab hoſte locū caſtris cepit. Tranſierat ex re bene geſta ſuperbia negligentiaq; ad Aequos quæ in Romanis ducibus fuerat. Itaq; primo ſtatim prælio cū dictator equitatu immiſſo anteſignanos hoſtiū turbaſſet: legionū inde ſigna inferri propere iuſſit: ſigniferūq; ex ſuis unum cūctantem occidit. tantus ardor ad dimicandū fuit, ut impetū Aequi nō tulerint: uictiq; acie cum fuga effuſa petiſſent caſtra, breuior tempore & certamine minor caſtrorū oppugnatio fuit q̄ prælium fuerat. captis direptiſq; caſtris cum prædam dictator militi cōceſſiſſet, ſecutiq; fugientē ex caſtris hoſtem equites renūtiaſſent omnes Lauicanos uictos, magnam partem Aequorum Lauicos cōfugiſſe: poſtero die ad Lauicos ductus exercitus: oppidumq; corona circundatum, ſcalis captum ac direptum eſt. Dictator exercitu uictore Romam reducto, die octauo q̄ creatus erat, magiſtratu ſe abdicauit. & opportune ſenatus prius q̄ ab tribunis plebis agrariæ ſeditiones mentione illata de agro Lauicano diuidendo fierent, cenſuit frequens coloniam Lauicos deducendā. coloni ab urbe mille & quingenti miſſi bina iugera acceperunt. Captis Lauicis, ac deinde tribunis militū conſulari poteſtate Agrippa Menenio Lanato, & L. Seruilio Structo, & P. Lucretio Tricipitino, iterū omnibus his, & Sp. Rutilio Craſſo: & inſequenti anno A. Sempronio Atratino tertium, & duobus iterum M. Papyrio Mugillano, & Sp. Nautio Rutilio: bienniū tranquillæ externæ res, diſcordia

domi ex agrarijs legibus fuit. Turbatores uulgi erant Sp. Mecilius quartum,& Metilius ter-
tium tribuni plebis ambo abſentes creati.& cum rogationem promulgaſſent ut ager ex hoſti
bus captus uiritim diuideretur,magnæq; partis nobilium eo plebiſcito publicarētur fortunæ
(nec enim fermè quicquam agri,ut in urbe alieno ſolo poſita,nō armis partum erat:nec quod
ueniſſet,aſſignatum'ue publice eſſet,prætèrquàm plebs habebat)atrox plebi patribusq; pro-
poſitum uidebatur certamen:nec tribuni militū nunc in ſenatu,nunc in conſilijs priuatis princi
pum cogendis uiam conſilij inueniebāt.Cum Ap.Claudius,nepos eius qui decemuir legibus
ſcribendis fuerat,minimus natu ex patrum concilio dicitur dixiſſe:uetus ſe ac familiare conſi-
lium domo afferre:proauum enim ſuum Ap.Claudium oſtendiſſe patribus uiam unam diſ-
ſoluendæ tribuniciæ poteſtatis per collegarum interceſſionem.facile homines nouos authori
tate principum de ſententia deduci,ſi temporū interdum potius quàm maieſtatis memor ad-
hibeatur oratio.pro fortuna illis animos eſſe:ubi uideāt collegas principes agēdæ rei gratiam
omnem ad plebem præoccupaſſe,nec locum in ea relictum ſibi,haud grauate acclinaturos ſe
ad cauſam ſenatus:per quam uniuerſo ordini cum primoribus ſe patrū concilient.Approban
tibus cunctis,& ante omneis Q.Seruilio Priſco,quod non degeneraſſet ab ſtirpe claudia col-
laudante iuuenē,negociū datur ut quos quiſq; poſſet ex collegio tribunorū ad interceſſionem
perlicerent.Miſſo ſenatu prehenſantur ab principibus tribuni:ſuadendo,monendo,pollicen-
doq; gratum id ſingulis priuatim,gratum uniuerſo ſenatui fore,ſex ad interceſſionē cōparaue
re.Poſteroq; die cum ex cōpoſito relatum ad ſenatū eſſet de ſeditione quam Mecilius Meti-
liusq; largitione peſſimi exēpli cōcirent:eæ orationes à primoribus patrū habitæ ſunt,ut pro
ſe quiſq; iam nec conſiliū ſibi ſuppetere diceret:nec ſe ullam opem cernere aliam uſquā,præter
q̃ in tribunicio auxilio:in eius poteſtatis fidem circumuentā remp.tanquā priuatum inopem
confugere.præclarū ipſis poteſtatiq; eſſe,non ad uexandū ſenatum,diſcordiamq; ordinū mo
uendam plus in tribunatu uirium eſſe,q̃ ad reſiſtendū improbis collegis.Fremitus deinde uni
uerſi ſenatus ortus,cum ex omnibus partibus curiæ tribuni appellarētur:tum ſilentio facto ij
qui præparati erant gratia principū,quam rogationem à collegis promulgatā ſenatus cenſeat
diſſoluendæ reip.eſſe,ei ſe interceſſuros oſtendūt.Gratiæ interceſſoribus ab ſenatu actæ.Lato
res rogationis contione aduocata proditores plebis commodorū,ac ſeruos conſulariū appel-
lantes,aliaq; truci oratione in collegas inuecti actionē depoſuere.Duo bella inſequens annus
habuiſſet,quo P.Cornelius Coſſus,C.Valerius Potitus,Quintius Cincinnatus,M.Fabius Vi
bulanus,tribuni militum conſulari poteſtate fuerunt:ni Veiens bellum religio principū diſtu-
liſſet,quorū agros Tyberis ſuper ripas effuſus maxime ruinis uillarum uaſtauit:ſimul Æquos
triennio ante accepta clades prohibuit Volanis,ſuæ gentis populo præſidiū ferre.Excurſiones
inde in confinē agrum Lauicanū factæ erant,nouiſq; colonis bellū illatum.Quam noxā cum
ſe cōſenſu omniū Æquorum defenſuros ſperaſſent,deſerti ab ſuis,ne memorabili quidē bello
per obſidionē leuemq; unam pugnam & oppidū & fines amiſere. Tentatū ab L.Sextio tribu
no plebis ut rogationē ferret,qua Volas quoq; ſicut Lauicos coloni mitterētur:per interceſſio-
nem collegarum,qui nullum plebiſcitū,niſi ex authoritate ſenatus paſſuros ſe perferri oſtēde-
runt,diſcuſſum eſt.Volis inſequente anno receptis Æqui,coloniaq; eò deducta nouis uiribus
oppidū firmarunt,tribunis militum Romæ cōſulari poteſtate Cn.Cornelio Coſſo,L.Valerio
Potito,Q.Fabio Vibulano iterū,M.Poſthumio Regillenſi.huic bellum aduerſus Æquos per-
miſſum eſt,prauæ mentis homini:quantū uictoria magis q̃ bellum oſtēdit.Nam exercitu im
pigre ſcripto,ductoq; ad Volas,cū leuibus prælijs Æquorū animos fregiſſet:poſtremo in op
pidum irrupit:deinde ab hoſtibus in ciues certamen uertit:& cū inter oppugnationē prædam
militis fore edixiſſet,capto oppido fidem mutauit. Eam magis adducor ut credā iræ cauſam
exercitui fuiſſe,q̃ quod in urbe nuper direpta,coloniaq; noua,minus pręedicatione tribuni præ
dæ fuerit.Auxit eam iram poſtq̃ ab collegis accerſitus propter ſeditiones tribunicias in urbem
reuertit,audita uox eius in contione ſtolida,ac propè uecors:qua Sextio tribuno plebis legem
agrariam ferenti,ſimul Volas quoq; ut mitterētur coloni laturum ſe dicenti:dignos enim eſſe
qui armis cepiſſent,eorum urbem agrumq; Volanum eſſe:malum quidem militibus meis,in-
quit

quit, niſi quieuerint. quod auditũ non contionem magis quàm mox patres offendit. & tribu-
nus plebis uir acer, nec infacundus, nactus inter aduerſarios ſuperbũ ingenium immodicamq́
linguam, quam irritando agitandoq́ in eas impelleret uoces, quæ inuidiæ nõ ipſi tantum, ſed
cauſæ atq; uniuerſo ordini eſſent, neminem ex collegio tribunorum militum ſæpius q̃ Poſt-
humium in diſceptationem trahebat. Tum uero ſecundum tam ſæuum atq; inhumanũ di-
ctum, auditis, inquit, Quirites, ſicut ſeruis malum minantẽ militibus? tamen hæc bellua digni-
or uobis tanto honore uidebitur, quàm qui uos urbe agriſq́ donatos in colonias mittunt, qui
ſedem ſenectuti ueſtræ proſpiciunt, qui pro ueſtris commodis aduerſus tam crudeles ſuper-
boſq́ aduerſarios depugnãt. Incipite deinde mirari, cur pauci iam ueſtram ſuſcipiant cauſam.
quid ut à uobis ſperent? an honores, quos aduerſarijs ueſtris potius q̃ P R propugnatoribus
datis? Ingemuiſtis modo uoce huius audita. quid id refert? iam ſi ſuffragium detur, hunc qui
malum uobis minatur, ijs qui agros ſedeſq́ ac fortunas ſtabilire uolunt, præferetis. Perlata
hæc uox Poſthumij ad milites, multo in caſtris maiorem indignationem mouit. prædæ'ne in-
terceptorem fraudatoremq́ etiam malum minari militibus. Itaque cum fremitus aperte eſſet:
& quæſtor P. Sextius eadem uiolentia coerceri putaret ſeditionẽ poſſe, qua mota erat: miſſo
ad uociferantem quendam militem lictore, cum inde clamor & iurgium orireť, ſaxo ictus tur
ba excedit: inſuper increpante qui uulneranerat, habere quæſtorem, quod imperator eſſet mi-
litibus minatus. Ad hunc tumultũ accitus Poſthumius aſperiora omnia fecit acerbis quæſtio-
nibus, crudelibus ſupplicijs. poſtremo cum modum iræ nullum faceret: ad uociferationem eo-
rum quos necari ſub crate iuſſerat, concurſu facto, ipſe ad interpellantis pœnam uecors de tri-
bunali decurrit. ibi cum ſummouentes paſſim lictores centurioneſq́ uexarent turbam, eò in-
dignatio erupit, ut tribunus militum ab exercitu ſuo lapidibus cooperiretur. Quod tam atrox
facinus poſtq̃ eſt Romam nuntiatum, tribunis militum de morte collegæ per ſenatum quæ-
ſtiones decernentibus tribuni plebis intercedebant. ſed ea contentio ex certamine alio pende-
bat: quod cura inceſſerat patres, ne metu quæſtionum plebs iraq́, tribunos militum ex plebe
crearet: tendebantq́ ſumma ope, ut conſules crearentur. Cum ſenatuſconſultũ fieri tribuni ple-
bis nõ paterentur, ijdem intercederent conſularibus comitijs, res ad interregnũ redijt. uictoria
deinde penes patres fuit. Q. Fabio Vibulano interrege comitia habente, cõſules creati ſunt,
A. Cornelius Coſſus, L. Furius Medullinus. His conſulibus principio anni ſenatuſconſultũ fa-
ctum eſt, ut de quæſtione poſthumianæ cædis tribuni primo quoq; tempore ad plebem fer-
rent: plebſq́ præficeret quæſtioni quem uellet. à plebe conſenſu populi conſulibus negotium
mandatur. qui ſumma moderatione ac lenitate per paucorum ſupplicium, quos ſibimetipſos
conſciſſe mortem ſatis creditũ eſt, tranſacta re, nequiuere tamen conſequi ut non ægerrime id
plebs ferret. iacere tandiu irritas ſanctiones, quæ de ſuis commodis ferrentur: cum interim de
ſanguine ac ſupplicio ſuo latam legem confeſtim exerceri, & tantam uim habere. Aptiſſimum
tempus erat, uindicatis ſeditionibus delinimentum animis Volani agri diuiſionem obijci: quo
facto minuiſſent deſyderiũ agrariæ legis, quæ poſſeſſo per iniuriam agro publico patres pel-
lebat. Tunc hæc ipſa indignitas angebat animos: non in retinendis modo publicis agris, quos
ui teneret, pertinacem nobilitatem eſſe: ſed ne uacuum quidem agrum nuper ex hoſtibus ca-
ptum plebi diuidere, mox paucis, ut cætera, futurum prædæ. Eodem anno aduerſus Vol-
ſcos populantes Hernicorum fines, legiones ductæ à Furio COS. cum hoſtem ibi non inue-
niſſent: Ferentinum quò magna multitudo Volſcorum ſe contulerat, cepere. minus prædæ q̃
ſperauerant, fuit: quod Volſci poſtquam ſpes tuendi exigua erat, ſublatis rebus nocte oppi-
dum reliquerunt. poſtero die propè deſertum capitur. Hernicis ipſe ager dono datus. Annum
modeſtia tribunorum quietum excepit trib. pl. L. Icilius, Q. Fabio Ambuſto, C. Furio Pacilio
COSS. Is cum principio ſtatim anni uelut penſum nominis familiæq́, ſeditiones agrarijs legi
bus promulgãdis cieret: peſtilentia coorta, minacior tamẽ quàm perniciosior, cogitationes ho-
minum à foro certaminibuſq́ publicis ad domum curamq́ corporũ nutriendorũ auertit mi-
nuſq́ eam damnoſam fuiſſe q̃ ſeditio futura fuerit, credũt. Defuncta ciuitate plurimorũ mor
bis, perpaucis funeribus, peſtilentem annum, inopia frugũ neglecto cultu agrorũ (ut plerunq;
fit) exce-

fit) excepit,M.Papyrio Atracino,C.Nautio Rutilio consulibus.Iam fames,quàm pestilentia tristior erat:ni dimissis circa omnes populos legatis,qui Hetruscum mare, quiqꝫ Tyberim accolunt,ad frumētum mercandum,annonæ foret subuentum.superbe ab Samnitibus,qui Capuam habebant Cumasqꝫ,legati prohibiti commercio sunt:contra ea benigne ab Siculorum tyrānis adiuti.maximos commeatus summo Hetruriæ studio Tyberis deuexit.Solitudinem in ciuitate ægra experti cōsules sunt:cum in legationes non plus singulis senatoribus inuenientes,coacti sunt binos equites adijcere. Præterquā ab morbo,annonaqꝫ,nihil eo biennio intestini,externi'ue incōmodi fuit.at ubi hæ solicitudines discessere,omnia quibus turbari solita erat ciuitas,domi discordia,foris bellū exortum. M.Æmylio,C.Valerio Potito,consulibus,bellum Æqui parabant:Volscis,quanquam non publico consilio capessentibus arma,uoluntarijs mercede secutis militiam.Ad quorū famā hostium(iam enim in Latinum Hernicumqꝫ transcenderant agrum)delectum habentem Valerium consulem M.Menenius tribunus plebis legis agrariæ lator,cum impediret:auxilioqꝫ tribuni nemo inuitus sacramēto diceret:repente nūtiatur:arcem Caruentanam ab hostibus occupatā esse. Ea ignominia accepta cum apud patres inuidiæ Menenio fuit:tum cæteris tribunis iam ante præparatis intercessoribus legis agrariæ,præbuit iustiorem causam resistendi collegæ.Itaque cum res diu ducta per altercationem esset:consulibus deos,hominesqꝫ testantibus,quicquid ab hostibus cladis,ignominiæqꝫ aut iam acceptum esset,aut immineret,culpam penes Menenium fore:qui delectum impediret:Menenio contra uociferante,si iniusti domini possessione agri publici cederent,se moram delectui non facere:decreto interposito nouem tribuni sustulerūt certamen:pronūciaueruntqꝫ ex collegij sententia:C.Valerio consuli se,damnum aliamqꝫ coercitionē aduersus intercessionem collegæ delectus causa detrectantibus militiam inhibenti,auxilio futuros esse.Hoc decreto consul armatus cum paucis appellantibus tribunū collum torsisset:metu cæteri sacramento dixere.Ductus exercitus ad Caruentanam arcem,quanquam inuisus,infestusqꝫ consuli erat: impigre primo statim aduentu,deiectis qui in præsidio erant,arcē recepit.prædatores ex præsidio per negligentiā dilapsi,occasionem aperuere ad inuadendum.Prædæ ex assiduis populationibus,quod omnia in locum tutum congesta erant,fuit aliquantum.uenditum sub hasta consul in ærarium redigere quæstores iussit:tum prædicās participem prædæ fore exercitum, cum militiam non abnuisset.Auctæ inde plebis,ac militum in consulem iræ.itaqꝫ cum ex senatusconsulto urbem ouans introiret:alternis incōditi uersus militari licentia iactati:quibus consul increpitus,Menenij celebre nomen laudibus fuit:cum ad omnem mētionem tribuni fauor circūstantis populi plausuqꝫ & assensu cum uocibus militū certaret.plusqꝫ ea res,quàm propè solennis militum lasciuia in consulem,curæ patribus iniecit.& tanquam haud dubius inter tribunos militum bonos Menenij,si peteret,cōsularibus comitijs est exclusus. Creati consules sunt Cn.Cornelius Cossus,L.Furius Medullinus iterum.Non aliàs ægrius plebs tulit tribunicia sibi comitia non cōmissa.cum dolorem quæstorijs comitijs simul ostendit & ulta est,tunc primum plebeijs quæstoribus creatis:ita,ut in quatuor creandis uni patricio C.Fabio Ambusto relinqueretur locus:tres plebeij,Q.Silius,P.Ælius,P.Pipius,clarissimarum familiarum iuuenibus præferrentur. Authores fuisse tam liberi populo suffragij Icilios accipio,ex familia infestissima patribus,tres in eum annum tribunos plebis creatos,multarum magnarumqꝫ rerum molem auidissimo adeo populo ostētantes:cum affirmassent nihil se moturos:si ne quæstorijs quidē comitijs,quæ sola promiscua plebi patribusqꝫ reliquisset senatus:satis animi populo esset ad id,quod tandiu uellent,& per leges liceret. Pro ingenti itaqꝫ uictoria id fuit plebi:quæsturamqꝫ non honoris ipsius finem æstimabant:sed patefactus ad consulatū, ac triumphos locus nouis hominibus uidebatur.Patres contrà,non pro communicatis,sed pro amissis honoribus fremere:negare,si ea ita sint,liberos tollendos esse:qui pulsi maiorum loco,cernentesqꝫ alios in possessione dignitatis suæ,salij,flaminesqꝫ nusquam aliò,quàm ad sacrificādum pro populo sine imperijs ac potestatibus relinquantur.Irritatis utriusqꝫ partis animis,cum & spiritus plebes sumpsisset:& tres ad popularē causam celeberrimi nominis haberet duces:patres omnia quæstorijs comitijs,ubi utrunqꝫ plebi liceret,similia fore cernentes,tendere ad consulum

ſulum comitia,quæ nondum promiſcua eſſent.Icilij contra tribunos militum creandos dicere;
& tandem aliquando impartiendos plebi honores. Sed nulla erat conſularis actio,quam im/
pediendo id quod petebant,exprimerent:cum mira opportunitate Volſcos & Æquos prędā
tum extra fines exiſſe in agrum Latinum Hernicumq́, affertur. ad quod bellum ubi ex ſena/
tuſconſulto conſules delectum habere occipiunt : obſtare tunc enixe tribuni, ſibi plebiq́ eam
fortunam oblatam memorantes. Tres erant & omnes acerrimi uiri , generoſiq́ etiam,ut inter
plebeios.duo ſinguli ſingulos ſibi conſules aſſeruandos aſſidua opera deſumunt:uni contioni
bus data nunc detinenda,nunc concienda plebs. Nec delectum conſules,nec comitia quæ pe/
tebant,tribuni expediebant.inclinante deinde ſe fortuna ad cauſam plebis,nuntij ueniunt : ar/
cem Caruentanā dilapſis ad prædam militibus qui in præſidio erant,Aequos interfectis pau/
cis cuſtodibus arcis inuaſiſſe:alios recurrentes in arcem,alios palantes in agris cęſos.Ea aduer/
ſa ciuitati res uires tribuniciæ actioni adiecit . nequicquam enim tentati ut tum deniq; deſiſte/
rent impediendo bello,poſtquam non ceſſere nec publicæ tempeſtati nec ſuæ inuidię,peruin/
cunt,ut ſenatuſconſultū fiat de tribunis militum creandis:certo tamen pacto, ne cuius ratio ha
beretur,qui eo anno tribunus plebis eſſet: néue quis reficeretur in annū tribunus plebis : haud
dubie Icilios denotante ſenatu,quos mercedem ſeditioſi tribunatus, petere cōſulatum inſimu/
labant. Tum delectus haberi,bellumq́ omniū ordinum cōſenſu apparari cœptum. Conſules
ambo profecti ſint ad arcem Caruētanam, an alter ad comitia habenda ſubſtiterit, incertum
diuerſi autores faciunt.illa pro certo habenda,in quibus non diſſentiunt:ab arce Caruentana,
cum diu nequicquam oppugnata eſſet,receſſum: Verruginem in Volſcis eodem exercitu rece
ptam,populationesq́ & prædas & in Aequis & in Volſco agro ingentes factas . Romæ ſicut
plebis uictoria fuit in eo,ut quæ mallent comitia haberent:ita euentu comitiorum patres uice/
re.nanq; tribuni militum conſulari poteſtate cōtra ſpem omnium tres patricij creati ſunt, C.Iu
lius Tullus,Cn.Cornelius Coſſus,C. Seruilius Hala. Artem adhibitam ferunt à patricijs,cu/
ius eos Icilij tum quoq; inſimulabant, quod turbam indignorum candidatorū intermiſcendo
dignis, tedio ſordium in quibuſdam inſignium populum à plebeijs auertiſſent. Volſcos dein/
de & Aequos,ſeu Caruentana arx retenta in ſpem, ſeu Verrugine amiſſum præſidiū ad iram
cum impuliſſet,fama affertur,ſumma ui ad bellum coortos:caput rerum Antiates eſſe. eorum
legatos utrinſq; gentis populos circumiſſe,caſtigantes ignauiam:quod abditi intra muros po
pulabundos in agris uagari Romanos priore anno ; & opprimi Verruginis præſidium paſſi
eſſent. iam non exercitus modo armatos,ſed colonias etiam in ſuos fines mitti : nec ipſos mo/
do Romanos ſua diuiſa habere,ſed Ferentinū etiā de ſe captū Hernicis donaſſe. Ad hæc cum
inflammarentur animi,ut ad quoſq; uentum erat,numerus iuniorum cōſcribebatur. Ita omni/
um populorum iuuentus Antium cōtracta. ibi caſtris poſitis hoſtem opperiebātur. Quæ ubi
tumultu maiore etiam quàm res erat,nūtiātur Romam:ſenatus extemplo (quod in rebus tre/
pidis ultimum conſilium erat) dictatorem dici iuſſit. Quam rem ægre paſſos,Iulium Corneli
umq́ ferunt:magnoq́ certamine animorum rem actam:cum primores patrum nequicquam
conqueſti nō eſſe in autoritate ſenatus tribunos militum, poſtremo etiam tribunos plebis ap/
pellarent,& conſulis quoq; ab ea poteſtate uim ſuper tali re inhibitam referrent:tribuni plebis
læti diſcordia patrum,nihil eſſe in his auxilij dicerent,qui non ciuium non deniq; hominū nu
mero eſſent.ſiquando promiſcui honores,communicata reſpublica eſſet: tum ſe animaduerſu
ros,ne qua ſuperbia magiſtratuum irrita ſenatus conſulta eſſent.interim patricij ſoluti legū ma
giſtratuumq́ uerecundia, per ſe quoq; tribuniciam poteſtatem agerent. Hæc contentio mini/
me idoneo tempore,cum tātum belli in manibus eſſet, occupauerat cogitationes hominū:do/
nec ubi diu alternis Iulius Corneliusq́, cum ad id bellum ipſi ſatis idonei duces eſſent,nō eſſe
æquum,mandatum ſibi à populo eripi honorem,diſſeruere:tum Hala Seruilius Trib. mil.ta/
cuiſſe ſe tandiu ait,non quia incertus ſententiæ fuerit:(quem enim bonum ciuem ſecernere ſua
à publicis conſilia ?) ſed quia maluerit collegas ſua ſponte cedere autoritati ſenatus,quàm tri/
buniciam poteſtatem aduerſus ſe implorari paterentur. tum quoq; ſi res ſineret,libenter ſe da
turum tempus ijs fuiſſe ad receptū nimis pertinacis ſententię. ſed cum belli neceſſitates nō ex/

pectent humana conſilia,potiorem ſibi collegarum gratia rempub.fore.& ſi maneat in ſententia ſenatus, dictatorem nocte proxima dicturum:ac ſi quis intercedat, ſenatuſconſulti autoritate ſe fore contentum.Quo facto,cum haud immeritam laudem,gratiamq; apud omnes tuliſſet: dictatore P.Cornelio dicto, ipſe ab eo magiſter equitum creatus eſt. Exemplo fuit collegas, eumq; intuentibus, quàm gratia atq; honos opportuniora interdum non cupientibus eſſent.Bellum haud memorabile fuit.uno,atq; eo facili prælio cæſi ad Antium hoſtes. uictor exercitus depopulatus Volſcum agrum.caſtellum ad lacum Fucinum ui expugnatum: atq; in eo tria millia hominum capta:cæteris Volſcis intra mœnia cōpulſis,nec defendentibus agros. Dictator bello ita geſto,ut tantum non defuiſſe fortunæ uideretur:felicitate, quàm gloria maior in urbem rediit:magiſtratuq; ſe abdicauit.Tribuni militum mentione nulla comitiorū conſularium habita(credo ob iram dictatoris creati) tribunorū militum comitia edixerunt. Tum uero grauior cura patribus inceſſit:quippe cum prodi cauſam ab ſuis cernerent.Itaq; ſicut priore anno per indigniſſimos ex plebeiis candidatos omnium etiam dignorum tedium fecerāt: ſic tum primoribus patrum ſplendore gratia que ad petendum præparatis, omnia loca obtinuere:necui plebeio aditus eſſet. quatuor creati ſunt, omnes iam functi eo honore, L. Furius Medullinus,C. Valerius Potitus,Cn. Fabius Vibulanus,C. Seruilius Hala.hic refectus continuato honore,cum ob alias uirtutes,tum ob recentem fauorem unica moderatione partum. Eo anno,quia tempus induciarum cum Veienti populo exierat: per legatos, fœcialesq; res repeti cœptæ. quibus uenientibus ad finem legatio Veientium obuiā fuit. petiere:ne priuſquam ipſi ſenatum Romanum adiſſent,Veios iretur. Ab ſenatu impetratum,quia diſcordia inteſtina laborarent Veientes,ne res ab iis repeterentur.tantum abfuit ut ex incommodo alieno ſua occaſio peteretur. Et in Volſcis accepta clades, amiſſo Verrugine præſidio.ubi tantum in tempore fuit momenti:ut,cum precantibus opem militibus,qui ibi à Volſcis obſidebantur,ſuccurri, ſi maturatum eſſet,potuiſſet:ad id uenerit exercitus ſubſidio miſſus,ut ab recenti cæde palati ad prędandum hoſtes opprimerentur.Tarditatis cauſa in ſenatu magis fuit,quàm tribunis. qui,quia ſumma ui reſiſtere nuntiabantur: parum cogitauerunt,nulla non uirtute ſuperari humanarum uirium modum.fortiſſimi milites non tamen nec uiui,nec poſt mortem inulti fuere.

Inſequenti anno,P.& Cn. Corneliis Coſſis,C.Fabio Ambuſto, L.Valerio Potito; tribunis militum conſulari poteſtate,Veiens bellum motum ob ſuperbum reſponſum Veientis ſenatus.qui legatis repetentibus res,ni faceſſerēt propere urbe finibuſq;,daturos quod Lars Tolumnius dediſſet, reſponderi iuſſit.Id patres ægre paſſi, decreuere: ut tribuni militum de bello indicendo Veientibus primo quoq; die ad populum ferrent. Quod ubi primo promulgatum eſt,fremere iuuentus:nondum debellatum cum Volſcis eſſe:modo duo præſidia occidione occiſa cum periculo retineri: nullum annum eſſe,quo non acie dimicetur:& tanquam pœniteat laboris,nouum bellum cum finitimo populo,& potentiſſimo parari: qui omnem Hetruriam ſit cōcitaturus.Hæc ſua ſponte agitata inſuper tribuni plebis accendunt. Maximum bellum patribus cum plebe eſſe dictitāt:eam de induſtria uexandam militia, trucidandamq; hoſtibus obiici:eam procul urbe haberi, atq; ablegari: ne domi per otium memor libertatis coloniarumq;,aut agri publici, aut ſuffragii libere ferendi conſilia agitet.prehēſanteſq; ueteranos, ſtipendia cuiuſq;,& uulnera,ac cicatrices numerabant: quid iam integri eſſe in corpore loci ad noua uulnera accipienda? quid ſupereſſe ſanguinis, qui dari pro republica poſſet? rogitantes. Hæc cum in ſermonibus,contionibuſq; interdum agitantes, auertiſſent plebem ab ſuſcipiendo bello,profertur tempus ferundę legis: quam,ſi ſubiecta inuidiæ eſſet,antiquari apparebat. Interim tribunos militum in Volſcum agrum ducere exercitum placuit. Cn. Cornelius unus Romæ relictus. Tres tribuni, poſtquàm nullo loco caſtra Volſcorum eſſe, nec commiſſuros ſe prælio apparuit:tripartito ad deuaſtandos fines diſceſſere: Valerius Antium petit, Cornelius Ecetras. quacunq; inceſſere,late populati ſunt tecta agroſq;, ut diſtinerent Volſcos. Fabius,quod maxime petebatur, ad Anxur oppugnandum ſine ulla populatione acceſſit. Anxur fuit,quæ nūc Tarracinæ ſunt: urbs prona in paludes.ab ea parte Fabius oppugnationem oſtendit. Circummiſſæ quatuor cohortes cum C. Seruilio Hala,cum iminentem urbi collem

cepiſſent

cepissent:ex loco altiore,qua nullum erat præsidium,ingenti clamore ac tumultu mœnia inuasere.ad quem tumultum obstupefacti,qui aduersus Fabium urbem infimam tuebātur,locum dedere scalas admouendi.plenaq; hostium cuncta erant:& in muris diu cædes pariter fugientium ac resistentiū armatorum atq; inermium fuit. cogebanť itaq; uicti, quia cedentibus spei nihil erat,pugnam inire:cum pronuntiatū repente,nequis præter armatos uiolaretur,reliquam omnem multitudinem uoluntariam exuit armis: quorum ad duo millia & quingenti uiui capiuntur.à cætera præda Fabius militem abstinuit, donec collegæ uenirent:ab illis quoq; exercitibus captum Anxur dictitans esse,qui cæteros Volscos à præsidio eius loci auertissent. Qui ubi uenerunt, oppidum uetere fortuna opulentū tres exercitus diripuere. eaq; primum benignitas imperatorum plebem patribus conciliauit.Additum deinde omniū maxime tempestiuo principum in multitudinem munere, ut ante mentionem ullam plebis tribunorum ue decerneret senatus,ut stipendiū miles de publico acciperet,cum ante id tempus de suo quisq; functus eo munere esset. Nihil acceptum unq; à plebe tanto gaudio traditur.concursum itaq; ad curiā esse,prehensatasq; exeuntium manus,& patres uere appellatos:effectum esse fatētibus, ut nemo pro tam munifica patria, donec quicquā uirium superesset, corpori aut sanguini suo parceret:cum commoditas iuuaret,rem familiarem saltem acquiescere eo tempore,quo corpus addictum atq; operatum reipub.esset.tum quod ultro sibi oblatum esset, nō à tribunis plebis unquam agitatum,non suis sermonibus efflagitatū: id efficiebat multiplex gaudium cumulatioremq; gratiam rei. Tribuni plebis communis ordinum lætitiæ concordiæq; soli expertes, negare tam id lætum patribus uniuersis, nec prosperum fore q̄ ipsi crederent. consilium specie prima melius fuisse quàm usu appariturum.unde enim eam pecuniam confici posse,nisi tributo populo indicto?ex alieno igitur alijs largitos.neq; id etiam si cæteri ferant,passuros eos, quibus iam emerita stipendia essent, meliore cōditione alios militare quàm ipsi militassent:& eosdem in sua stipendia impensas fecisse,& in aliorum facere. His uocibus mouerunt partem plebis.postremo indicto iam tributo,edixerūt etiam tribuni, auxilio se futuros,siquis in militate stipendium tributum non contulisset. Patres bene cœptam rem perseueranter tueri: conferre ipsi primi: & quia nondum argentum signatum erat, æs graue plaustris quidam ad ærarium cōuehentes, speciosam etiam collationem faciebant. Cum senatus summa fide ex censu contulisset,primores plebis nobilium amici ex composito conferre incipiunt.quos cum & à patribus collaudari,& à militari ætate tanq̄ bonos ciues conspici uulgus hominum uidit: repente spreto tribunicio auxilio,certamen cōferendi est ortum.& lege perlata de indicendo Veientibus bello, exercitum magna ex parte uoluntarium noui tribuni militum consulari potestate Veios duxere. Fuere autem tribuni T. Quintius Capitolinus, Q. Quintius Cincinnatus, C.Iulius Tullus iterū, A.Manilius, L.Furius Medullinus tertiū,M.Aemylius Mamercus.Ab his primum circumsessi Veij sunt. sub cuius initium obsidionis cum Hetruscorū concilium ad fanum Voltumnæ frequenter habitū esset, parum constitit: bellóne publico gentis uniuersæ tuendi Veientes essent.Ea oppugnatio segnior insequenti anno fuit,parte tribunorum exercitusq; ad Volscum auocata bellum. Tribunos militum consulari potestate his annus habuit C.Valerium Potitum tertium,M.Sergium Fidenatem,P.Corneliū Maluginensem,Cn.Cornelium Cossum,C.Fabium Ambustum, Sp.Nautium Rutilium iterum. Cum Volscis inter Ferentinū atq; Ecetram signis collatis dimicatum.Romanis secunda fortuna pugnæ fuit.Artena inde Volscorū oppidum ab tribunis obsideri cœpta.inde inter eruptionem tentatam compulso in urbem hoste, occasio data est Romanis irrumpendi, præterq; arcem, cætera capta.in arcem munitam natura globus armatorum concessit. infra arcem cæsi captiq; multi mortales. Arx deinde obsidebatť:nec aut ui capi poterat,quia pro spatio loci satis præsidij habebat: aut spem dabat deditionis,omni publico frumento priusquam urbs caperetur, in arcem cōuecto. tedioq; recessum inde foret,ni seruus arcem Romanis prodidisset. ab eo milites per locum arduum accepti,cepere.à quibus cum custodes trucidarentur, cætera multitudo repentino pauore oppressa in deditionem uenit. Diruta & arce & urbe Artena, reductæ legiones ex Volscis, omnisq; uis Romana Veios conuersa est. Proditori præter libertatem duarum familiarū bo

na in præmium data. Seruius Romanus uocitatus. Sunt, qui Artenam Veientium, non Volscorum fuisse credant. præbet errorem, quod eiusdem nominis urbs inter Cære atq; Veios fuit. sed eam reges Romani deleuere: Cerctumq;, non Veientium fuerat. altera hæc nomine eodem in Volsco agro fuit, cuius excidium est dictum.

DECADIS PRIMAE LIBER QVINTVS

ACE alibi parta, Romani Veijq; in armis erant, tanta ira odioq;, ut uictis finem adesse appareret. Comitia utriusq; populi longe diuersa ratione facta sunt. Romani auxere tribunorum militum consulari potestate numerum. octo, quot nunquam antea, creati, M. Aemylius Mamercus iterum, L. Valerius Potitus tertium, Ap. Claudius Crassus, M. Quintilius Varus, M. Iulius Tullus, M. Posthumius, M. Furius Camillus, M. Posthumius Albinus. Veientes contra, tedio annuæ ambitionis, quæ interdum discordiarum causa erat, regem creauere. Offendit ea res populorum Hetruriæ animos non maiore odio regni, quàm ipsius regis. grauis iam is antea genti fuerat opibus superbiaq;, quia solennia ludorū, quos intermitti nefas est, uiolenter diremisset: cū ob iram repulsæ, quod suffragio XII populorum alius sacerdos ei prælatus esset, artifices, quorū magna pars ipsius serui erant, ex medio ludicro repente abduxit. gens itaq; ante omnes alias eo magis dedita religionibus, quod excelleret arte colendi eas, auxilium Veientibus negandū, donec sub rege essent, decreuit. cuius decreti suppressa fama est Veijs propter metū regis, qui à quo tale quid dictum referretur, pro seditionis eum principe, nō noui sermonis autorem habebat. Romanis & si quietæ res ex Hetruria nuntiabantur: tamen, quia omnibus concilijs eam rem agitari afferebatur, ita muniebant, ut ancipitia munimenta essent. alia in urbem & contra oppidanorum eruptiones uersa: alijs frons in Hetruriā spectans auxilijs, si qua forte inde uenirent, obstruebat. Cum spes maior imperatoribus Romanis in obsidione, quàm in oppugnatione esset, hybernacula etiam, res noua militi Romano, ædificari cœpta: consiliumq; erat hyemando continuare bellum. quod postquàm tribunis plebis, iamdiu nullam nouandi res causam inuenientibus, Romam est allatum, in contionem prosiliunt, solicitant plebis animos, hoc illud esse dictitantes, quod æra militibus sint constituta. nec se fefellisse, id donum inimicorum ueneno illitum fore. uenisse libertatem plebis. remotam in perpetuū, & ablegatam ab urbe & ab republica iuuentutem iam ne hyemi quidē aut tempori anni cedere, ac domos & res inuisere suas. Quam putarent continuatæ militiæ causam esse? nullam profecto aliam inuenturos, quàm nequid per frequentiam iuuenum eorum, in quibus uires omnes plebis essent, agi de cōmodis eorū posset. uexari præterea, & subigi multo acrius, quàm Veientes. Quippe illos hyemem sub tectis suis agere, egregijs muris situq; naturali urbem tutantes. militem Romanū in opere ac labore, niuibus pruinisq; obrutum sub pellibus durare, ne hyemis quidem spatio, quæ omniū bellorum terra mariq; sit quies, arma deponentem. Hoc neq; reges, neq; ante tribuniciam potestatem creatam superbos illos consules, neq; triste dictatoris imperiū, neq; importunos decemuiros iniunxisse seruitutis, ut perennem militiam facerent, quod tribuni militum in plebe Romana regnum exercerent. quidnam illi consules dictatoresue facturi essent, qui proconsularem imaginem tam sæuam ac trucem fecerint? Sed id accidere haud immerito. nō fuisse ne in octo quidem tribunis militum locum ulli plebeio. Antea trina loca cum contentione summa patricios explere solitos. nunc iam octoiuges ad imperia obtinenda ire: & ne in turba quidem hærere plebeium quenquam: qui, si nihil aliud, admoneat collegas: liberos, & ciues eorum, nō seruos militare, quos hyeme saltē in domos ac tecta reduci oporteat, & aliquo tempore anni parentes liberosq; ac coniuges inuisere, & usurpare libertatē, & creare magistratus. Hæc, taliaq; uociferantes aduersarium haud imparem nacti sunt, Ap. Claudium, relictum à collegis ad tribunicias seditiones comprimendas, uirum imbutum iam ab iuuenta certaminibus plebejs: quem autorem aliquot annis ante fuisse memoratum est per collegarum intercessionem tribuniciæ

bunicię potestatis dissoluendæ. Is tum iam non promptus ingenio tantum, sed usu etiā exer/
citatus talem orationem habuit. Si unquam dubitatum est Quirites, utrum tribuni plebis ue/
stra, an sua causa seditionū semper autores fuerint, id ego hoc anno desisse dubitari certum ha
beo. & cum lætor tandem longi erroris uobis finem factū esse, tum quod secūdis potissimum
uestris rebus hic error est sublatus, & uobis & propter uos reip. gratulor. An est quisquam qui
dubitet, nullis iniurijs uestris, si quæ forte aliquando fuerunt, unquam æquè quàm munere pá
trum in plebem, cum æra militantibus constituta sunt, tribunos plebis offensos ac concitatos
esse? quid illos aliud aut tum timuisse creditis, aut hodie turbare uelle, nisi cōcordiā ordinum?
quam dissoluendæ maxime tribuniciæ potestati rentur esse. Sic hercule tanquam artifices im/
probi opus quærunt: qui & semper ægri aliquid esse in rep. uolunt, ut sit ad cuius curationem
à uobis adhibeantur. Vtrum enim defenditis, an impugnatis plebem? utrum militantium ad/
uersarij estis? an causam agitis? nisi forte hoc dicitis, quicquid patres faciunt, displicet: siue illud
pro plebe, seu contra plebem est. Et quemadmodū seruis suis uetant domini quicquā rei cum
alienis hominibus esse, pariterq; in ijs beneficio ac maleficio abstineri æquum censent: sic uos
interdicitis patribus cōmercio plebis: ne nos comitate ac munificentia nostra prouocemus ple
bem, nec plebs nobis dicto audiens atq; obediens sit. Quanto tandem, si quicq; in uobis non
dico ciuilis, sed humani esset, fauere uos magis, & quantum in uobis esset, indulgere potius co/
mitati patrum atq; obsequio plebis oportuit? quæ si perpetua concordia sit, quis non sponde/
re ausit maximum hoc imperium inter finitimos breui futurū esse? Atq; ego ꝙ hoc consilium
collegarum meorum, quo abducere infecta re à Veijs exercitū noluerunt: non utile solum, sed
etiam necessarium fuerit, postea disseram. nunc de ipsa cōditione militantiū dicere libet. quam
orationem non apud uos solum, sed etiam in castris si habeatur ipso exercitu disceptante, æ/
quam arbitror uideri posse. in qua si mihi ipsi nihil quod dicerem, in mentē uenire posset: ad/
uersariorū certe orationibus contentus essem. Negabant nuper danda esse æra militibus, quia
nunq; data essent. quonā modo igitur nunc indignari possunt, quibus aliquid noui adiectum
commodi sit, eis laborem etiam nouum pro portione iniungi? nusquam nec opera sine emo/
lumento, nec emolumētum fermè sine impensa opera est. labor uoluptasq; dissimillima natu/
ra, societate quadam inter se naturali sunt iuncta. Moleste antea ferebat miles se suo sumptu
operam reipub. præbere: gaudebat idem partem anni se agrum suum colere, quęrere unde do
mi militiæq; se ac suos tueri posset. gaudet nunc fructui sibi rempub. esse, & lætus stipendiū ac
cipit. æquo igitur animo patiatur se ab domo, ab re familiari, cui grauis impensa non est, pau/
lo diutius abesse. an si ad calculos eum respub. uocet, non merito dicat? annua æra habes, an/
nuam operam ede. an tu æquum censes, militia semestri solidum te stipendiū annuum accipe/
re? Inuitus in hac parte orationis Quirites moror. sic enim agere debent qui mercenario mili/
te utuntur. nos tanquam cum ciuibus agere uolumus: agiq; tanquam cum patria nobiscum,
æquum censemus. Aut non suscipi bellum oportuit: aut geri pro dignitate populi Romani, &
perfici quamprimum oportet. perficietur autem, si urgemus obsessos, si non ante abscedimus,
quàm spei nostræ finem captis Veijs imposuerimus. Si hercule nulla alia causa, ipsa indigni/
tas perseuerantiam imponere debuit. Decem quondam annos urbs oppugnata est ob unam
mulierem ab uniuersa Græcia quàm procul ab domo? quot terras, quot maria distans? nos in/
tra uicesimum lapidem, in conspectu propè urbis nostræ annuam oppugnationem perferre
piget: scilicet quia leuis causa belli est: nec satis quicquam iusti doloris est, quod nos ad perse/
uerandum stimulet. Septies rebellarunt, in pace nunquam fidi fuerunt: agros nostros millies
depopulati sunt: Fidenates deficere à nobis coegerunt: colonos nostros ibi interfecerunt: auto
res fuere contra ius gentium cædis impię legatorum nostrorum: Hetruriam omnem aduersus
nos concitare uoluerunt, hodieq; id moliuntur: res repetentes legatos nostros haud procul
abfuit quin uiolarent. Cum his molliter & per dilationes bellum geri oportet? Si nos tam iu/
stum odium nihil mouet, ne illa quidem oro uos mouent? operibus ingētibus septa urbs est,
quibus intra muros coercetur hostis. agrum non coluit, & culta euastata sunt bello. Si reduci/
mus exercitum, quis est qui dubitet illos non cupiditate solum ulciscendi, sed etiam necessitate

imposita ex alieno prædandi, cum sua amiserint, agrum nostrum inuasuros? non differimus igitur bellum isto consilio, sed intra fines nostros accipimus: Quid? illud, quod proprie ad milites pertinet: quibus boni tribuni plebis cum stipendiũ extorquere uoluerint, nunc consultum repente uoluntquale est? uallum fossamq́, ingentis utranq; rem operis, per tantum spatij duxeruntcastella primo pauca, postea exercitu aucto creberrima fecerunt: munitiones non in urbem modo, sed in Hetruriã etiam spectantes, siqua inde auxilia ueniant, opposuere. quid turres? quid uineas testudinesq́, & alium oppugnandarũ urbium apparatũ loquar? cum tantum laboris exhaustum sit: & ad finem iam operis tandem peruentum: relinquendáne hæc cẽsetis, ut ad æstatem rursus nouus deintegro his instituendis exudetur labor? quanto est minus opera tueri facta? & instare, & perseuerare, defungiq́ cura? breuis enim profecto res est: si uno tenore peragitur, nec ipsi per intermissiones has interuallaq́ lentiorem spem nostram facimus. loquor de opere, & de tẽporis iactura. Quid? periculi, quod differendo bello adimus: num obliuisci nos hæc tam crebra Hetruriæ cõcilia de mittendis Veios auxilijs patiuntur? ut nunc res se habet, irati sunt, oderunt, negant missuros: quantũ in illis est, capere Veios licet. quis est, qui spondeat: eundem, si differtur bellum, animũ postea fore? cum, si laxamentum dederis, maior frequentiorq́ legatio itura sit: cum, id, quod nunc offendit Hetruscos, rex creatus Veijs spacio mutari interposito possit: uel consensu ciuitatis, ut eo reconcilient Hetruriæ animos, uel ipsius uoluntate regis, qui obstare regnũ suum saluti ciuium nolit. Videte quot res quàm inutiles sequantur illam uiam consilij: iactura operum tanto labore factorũ: uastatio imminens finium nostrorum: Hetruscũ bellum pro Veiente concitatũ. Hæc sunt tribuni consilia uestra, non hercule dissimilia, ac siquis ægro, qui curari se fortiter passus, extemplo cõualescere possit: cibi gratia præsentis aut potionis, longinquũ & forsitan insanabilem morbũ efficiat. Si medius fidius ad hoc bellum nihil pertineret, ad disciplinam certe militiæ plurimum intererat insuescere militem nostrum non solũ parta uictoria frui: sed, si res etiã lentior sit, pati tedium: & quàm uis seræ spei exitum expectare: &, si non sit æstate perfectũ bellum, hyemem operiri: nec, sicut æstiuas aues, statim autumno tecta ac recessum circumspicere. Obsecro uos: uenandi studium ac uoluptas homines per niues ac pruinas in montes syluasq́ rapit: belli necessitatibus eam patientiam non adhibebimus, quam uel lusus ac uoluptas elicere solet? adeóne effœminata corpora militum nostrorum esse putamus, adeo molles animos, ut hyemem unam durare in castris, abesse ab domo non possint? ut tanquã nauale bellum tempestatibus captandis, & obseruando tempore anni gerant? non æstus, non frigora pati possint? erubescant profecto, siquis eis hæc obijciat: contendantq́, & animis, & corporibus suis uirilem patientiam inesse: & se iuxta hyeme, atq; æstate bella gerere posse: nec se patrocinium molliciæ inertiæq́ mandasse tribunis: & meminisse hancipsam potestatem nõ in umbra, nec in tectis maiores suos creasse. Hæc uirtute militum uestrorũ, hæc Romano nomine sunt digna: non Veios tantũ, nec hoc bellum intueri, quod instat: sed famam & ad alia bella, & ad cæteros populos in posterũ quærere. An mediocre discrimen opinionis secuturum ex hac re putatis? utrum tandem finitimi populum Romanum eum esse putent, cuius siqua urbs primũ illum breuissimi temporis sustinuerit impetum, nihil deinde timeat? an hic sit terror nominis nostri, ut exercitũ Romanum nõ tedium longinquę oppugnationis, nõ uis hiemis ab urbe circunsessa semel amouere possit? nec finem ullum alium belli, quàm uictoriam nouerit? nec impetu potius bella, quàm perseuerantia gerat? quæ in omni quidem genere militiæ, maxime tamen in obsidendis urbibus necessaria est: quarum plerasq; munitionibus, ac naturali situ inexpugnabiles, fame, sitiq́ tempus ipsum uincit atq; expugnat: sicut Veios expugnabit: nisi auxilio hostibus tribuni plebis fuerint: & Romæ inuenerint præsidia Veientes, quæ nequicquam in Hetruria quærunt. An est quicquam quod Veientibus optatum æque contingere possit: quàm ut seditionibus primũ urbs Romana, deinde uelut ex contagione castra impleãtur? At hercule apud hostes tanta modestia est, ut non obsidionis tedio, non deniq; regni, quicquam apud eos nouatum sit: non negata auxilia ab Hetruscis iritauerint animos. morietur enim extemplo, quicunq; erit seditionis autor: nec cuiquam dicere ea licebit, quæ apud uos impune dicuntur. fustuarium meretur, qui signa

relinquit,aut præsidio decedit.autores signa relinquendi,& deferendi castra,non uni aut alteri militi, sed uniuersis exercitibus, palàm in contione audiuntur. adeo quicquid tribunus plebis loquitur,& si prodendæ patriæ,dissoluendæq; reip.est,assuetis audire:& dulcedine potestatis eius capti,quælibet sub ea scelera latere sinitis. Reliquum est, ut quæ hic uociferantur, eadem in castris & apud milites agant,& exercitus corrumpant,ducibusq; parere nō patiantur: quoniam ea demum Romæ libertas est,non senatum,non magistratus,non leges,non mores maiorum,non instituta patrum,nō disciplinam uereri militiæ. Par iam etiam in contionibus erat Appius tribunis plebis,cum subito, unde minime quis crederet, accepta calamitas apud Veios, & superiorem Appium in causa, & concordiam ordinum maiorem, ardoremq; ab obsidendos pertinacius Veios fecit. Nam cū agger promotus ad urbem,uineæq; tantum nō iam iniunctæ mœnibus essent, dum opera interdiu fiunt intentius, quàm nocte custodiuntur, patefacta repente porta, ingens multitudo facibus maxime armata ignes coniecit: horæq; momento simul aggerem,ac uineas,tam longi temporis opus incendium hausit: multiq; ibi mortales nequicquam opem ferentes,ferro,ignique absumpti sunt. Quod ubi Romam est nuntiatum,mœstitiam omnibus,senatui curam metumq; iniecit,ne tum uero sustineri nec in urbe seditio, nec in castris posset, & tribuni plebis uelut ab se uictæ reipub. insultarent: cum repente, quibus census equester erat,equi publici non erant assignati,consilio prius inter sese habito,senatum adeunt,factaq; dicendi potestate,equis se suis stipendia facturos promittunt. Quibus cum amplissimis uerbis gratiæ ab senatu actæ essent, famaq; ea forum atq; urbem peruasisset,subito ad curiam concursus fit plebis.pedestris ordinis se aiunt nunc esse, operamq; reipublicæ extra ordinem polliceri,seu Veios,seu quò aliò ducere uelint.si Veios ducti sint,negant se inde prius,quàm capta urbe hostium,redituros esse.Tum uero iam superfundenti se lętitiæ uix temperatum est.non enim sicut equites,dato magistratibus negotio,laudari iussi:neq; aut in curiam uocati, quibus responsum daretur,aut limine curiæ continebatur senatus: sed pro se quisq; ex superiore loco ad multitudinem in comitio stantem, uoce manibusq; significare publicam lætitiam.beatam urbem Romanam,& inuictam, & æternam illa concordia dicere:laudare equites, laudare plebem: diem ipsum laudibus ferre : uictam esse fateri comitatem benignitatemq; senatus. certatim patribus, plebiq; manare gaudio lachrymæ, donec reuocatis in curiam patribus senatusconsultum factum est: ut tribuni militares contione aduocata peditibus,equitibusq; gratias agerent:memorem pietatis eorum erga patriam dicerent senatum fore: placere autem omnibus his uoluntariam extra ordinem professis militiam æra procedere. & equiti certus numerus æris est assignatus.Tum primū equis merere equites cœperunt. Voluntarius ductus exercitus Veios nō amissa modo restituit opera, sed noua etiam instituit. ab urbe commeatus intentiore quàm antea subuehi cura, nequid tam benemerito exercitui ad usum deesset.Insequens annus tribunos militum consulari potestate habuit,C.Seruilium Halam tertium,Q.Seruilium,P.Virginium,Q.Sulpicium, A.Manlium iterum,M.Sergium iterum.His tribunis dum cura omnium in Veiens bellum intenta est, neglectum Anxuri præsidium uagationibus militum, & Volscos mercatores uulgo receptando, proditis repente portarum custodibus oppressum est.minus militū perijt, quia præter ægros lixarum in modum omnes per agros,uicinasq; urbes negotiabantur.Nec Veijs melius gesta res,quod tum caput omnium curarum publicarum erat. nam & duces Romani plus inter se irarum, quàm aduersus hostes animi habuerunt:& auctum est bellum aduentu repentino Capenatium atq; Faliscorum.Hi duo Hetruriæ populi,quia proximi regione erant,deuictis Veijs bello quoq; Romano se proximos fore credentes: Falisci propria etiam causa infesti, quod Fidenati bello se iam antea immiscuerant,per legatos ultro citroq; missos iureiurando inter se obligati:cum exercitibus nec opinato ad Veios accessere. Forte ea regione, qua M. Sergius tribunus militum præerat,castra adorti sunt:ingentemq; terrorem intulere,quia Hetruriam omnem excitam sedibus magna mole adesse Romani crediderant.eadem opinio Veientes in urbe concitauit.Ita ancipiti prælio castra Romana oppugnabantur. concursantesq; cū huc atq; illuc signa transferrent: nec Veientem satis cohibere intra munitiones, nec suis munimentis arcere iam uim

ac tueri se ab exteriore poterãt hoste. una spes erat, si ex maioribus castris subueniret, ut diuersæ legiones, aliæ aduersus Capenatem ac Faliscũ, aliæ contra eruptionem oppidanorũ pugnarent. Sed castris præerat Virginius priuatim Sergio inuisus infestusq;. is cum pleraq; castella oppugnata, superatas munitiones, utrinq; inuehi hostem nuntiaretur, in armis milites tenuit: si opus foret auxilio, collegã dictitãs ad se missurũ. Huius arrogantiã pertinacia alterius æquabat, qui nequam opem ab inimico uideretur petisse: uinci ab hoste q̃ uincere per ciuem maluit. Diu in medio cæsi milites, postremo desertis munitionibus perpauci in maiora castra, pars maxima atq; ipse Sergius Romam pertenderunt. ubi cum omnem culpam in collegã inclinaret: acciri Virginiũ ex castris, interea præesse legatos placuit. Acta deinde in senatu res est, certatumq; inter collegas maledictis. pauci reipublicæ, huic atq; illi, ut quosq; studium priuatim aut gratia occupauerunt, adsunt. primores patrum siue culpa, siue infelicitate imperatorũ tam ignominiosa clades accepta esset, censuere non expectandũ iustum tempus comitiorũ, sed extemplo nouos tribunos militũ creandos esse, qui Calendis octobribus magistratũ occiperent. In quam sententiam cum pedibus iretur, cæteri tribuni militum nihil contradicere. at enimuero Sergius Virginiusq;, propter quos pœnitere magistratuũ eius anni senatũ apparebat: primo deprecari ignominiã, deinde intercedere senatusconsulto. negare se ante Idus Decembres, solennem ineundis magistratibus diem, honore abituros esse. Inter hæc tribuni plebis, cũ in concordia hominũ secundisq; rebus ciuitatis inuiti silentiũ tenuissent, feroces repente minari tribunis militũ, nisi in autoritate senatus essent, se in uincula eos duci iussuros esse. Tum C. Seruilius Hala Trib. mil. Quod ad nos attinet tribuni plebis minasq; uestras, nę ego libenter experirer quàm non plus in his iuris q̃ in uobis animi esset. sed nefas est tendere aduersus autoritatẽ senatus. proinde & uos desinite inter nostra certamina locum iniuriæ quærere, & collegæ aut facient quod censet senatus: aut si pertinacius tendent, dictatorem extemplo dicam, qui eos abire magistratu cogat. Cum omniũ assensu comprobata oratio esset, gauderentq; patres, sine tribuniciç potestatis terriculis inuentã esse aliam uim maiorem ad coercendos magistratus, uicti consensu omnium comitia tribunorum militum habuere, qui Calendis octobribus magistratum occiperẽt: seq; eam ante diem magistratu abdicauere. L. Valerio Potito quartum, M. Furio Camillo iterum, M. Aemylio Mamerco tertiũ, Cn. Cornelio Cosso iterum, C. Fabio Ambusto, L. Iulio Tullo, Tr. mil. consulari potestate, multa domi militiæq; gesta. Nam & bellum multiplex fuit eodem tempore, ad Veios & ad Capenam, & ad Falerios & in Volscis, ut Anxur ab hostibus recuperaretur: & Romæ simul delectu, simul tributo conferendo laboratum est: & de tribunis plebis cooptandis contentio fuit: & haud paruũ motum duo iudicia eorum, qui pauloante consulari potestate fuerant, exciuere. Omnium primum tribunis militum fuit, delectũ haberi: nec iuniores modo conscripti, sed seniores etiam coacti nomina dare, ut urbis custodiã agerent. Quantum autem augebatur militũ numerus, tãto maiore pecunia in stipendium opus erat: eaq; tributo conferebatur inuitis conferentibus qui domi remanebant, quia tuentibus urbem opera quoq; militari laborandũ seruiendumq; reipub. erat. Hæc per se grauia, indigniora ut uiderentur, tribuni plebis seditiosis contionibus faciebant: ideo æra militibus constituta esse arguendo, ut plebis partem militia, partem tributo conficerent. Vnum bellum annum iam tertiũ trahi, & cõsulto male geri, ut diutius gerant. in quatuor deinde bella uno delectu exercitus scriptos, & pueros quoq; ac senes extractos. Iam nõ æstatis nec hyemis discrimen esse, ne ulla quies unq̃ miseræ plebi sit: quæ nunc etiam uectigalis ad ultimũ facta sit: ut cum confecta labore, uulneribus, postremo ætate corpora retulerint: incultaq; omnia diutino dominorũ desyderio domi inuenerint: tributũ ex affecta re familiari pendant: æraq; militaria uelut fœnore accepta, multiplicia reip. reddãt. Inter delectũ tributumq;, & occupatos animos maiorũ rerũ curis, comitijs tribunorũ pl. numerus expleri nequijt. Pugnatũ inde in loca uacua ut patricij cooptarent. postq̃ obtineri non poterat, tamen labefactandæ legis tribuniciæ causa effectum est ut cooptarentur tribuni plebis C. Lacerius & M. Acutius, haud dubie patriciorum opibus. Fors ita tulit, ut eo anno trib. pl. C. Trebonius esset, qui nomini ac familiæ debitum præstare uideretur treboniæ legis patrocinium. is quod petissent patres quidam primo

incepto

incepto repulsi, tamen tribunos militum expugnasse uociferans, legem treboniam sublatam, & cooptatos tribunos plebis non suffragijs populi, sed imperio patriciorũ, & eò deuolui rem, ut aut patricij, aut patriciorum assectæ habẽdi tribuni plebis sint, eripi sacratas leges, extorqueri tribuniciam potestatem: id fraude patriciorum, scelere ac proditione collegarum factum arguere. Cum arderent inuidia non patres modo, sed etiã tribuni plebis, cooptati pariter, & qui cooptauerant: tum ex collegio tres, P. Curiatius, M. Metilius, & M. Minucius, trepidi rerũ suarum in Sergium Virginiumq; prioris anni tribunos militares incurrunt: in eos ab se iram plebis inuidiamq; die dicta auertunt. Quibus delectus, quibus tributum, quibus diutina militia, longinquitasq; belli sit grauis: qui clade accepta ad Veios doleãt: qui amissis liberis, fratribus, propinquis, affinibus lugubres domos habeãt: ijs publici, priuatiq; doloris exequendi ius potestatemq; ex duobus noxijs capitibus datam ab se memorant. omnium nanq; malorum in Sergio Virginioq; causas esse: nec id accusatorem magis arguere, q̃ fateri reos: qui noxij ambo, alter in alterum causam conferant: fugam Sergij Virginius, Sergius proditionẽ increpans Virginij. quorum adeo incredibilem amentiam fuisse: ut multo uerisimilius sit: compacto eam rem, & communi fraude patriciorum actam. Ab his & prius datum locum Veientibus ad incendenda opera, belli trahendi causa: & nunc proditũ exercitũ: tradita Faliscis Romana castra. omnia fieri, ut consenescat ad Veios iuuentus: nec de agris, nec de alijs commodis plebis ferre ad populum tribuni, frequentiaq; urbana celebrare actiones, & resistere conspirationi patriciorum possint. Præiudiciũ iam de reis & ab senatu, & à populo Romano, & ab ipsorum collegis factum esse. nam & senatusconsulto eos ab republica remotos esse: & recusantes abdicare se magistratu, dictatoris metu ab collegis coercitos esse: & populum Romanum tribunos creasse, qui non Idibus Decembribus die solenni, sed extemplo Cal. octobribus magistratum occiperent: quia stare diutius respub. his manentibus in magistratu non posset. Et tamen eos tot iudicijs confossos, prędamnatosq; uenire ad populi iudicium: & existimare defunctos se esse satisq; pœnarum dedisse, quod duobus mensibus citius priuati facti sint: neq; intelligere, nocendi sibi diutius tum potestatem ereptam esse, non pœnam irrogatã. quippe & collegis abrogatum imperium, qui certe nihil deliquissent. illos repeterẽt animos Quirites: quos recenti clade accepta habuissent, cum fuga trepidum, plenum uulnerum ac pauore incidentem portis exercitum uiderint, non fortunam, aut quenquam deorum, sed hos duces accusantem. Pro certo se habere: neminẽ in cõtiõe stare, qui illo die nõ caput, domũ, fortunasq; L. Virginij ac M. Sergij sit execratus, detestatusq;. minime conuenire, quibus iratos quisq; deos precatus sit, in ijs sua potestate, cum liceat & oporteat, non uti. nunquam deos ipsos admouere nocentibus manus: satis esse, si occasione ulciscendi læsos armẽt. His orationibus incitata plebs denis millibus æris grauis reos condemnat: nequicquam Sergio martem communem belli, fortunamq; accusante: Virginio deprecante, ne infelicior domi, quàm militiæ esset. In hos uersa ira populi cooptationis tribunorum, fraudisq; contra legem treboniam factæ memoriã obscuram fecit. Victores tribuni ut præsentem mercedem iudicij plebes haberet: legem agrariam promulgant, tributumq; cõferri prohibent: cũ tot exercitibus stipendio opus esset, resq; militia ita prospere gererentur, ut nullo bello ueniretur ad exitũ spei. nanq; Veijs castra, quæ amissa erant, recuperata castellis præsidijsq; firmantur. Præerant tribuni militum, M. Aemylius, & Q. Fabius. à M. Furio in Faliscis, & Cn. Cornelio in capenate agro hostes nulli extra mœnia inuenti: prædæ actæ, incendijsq; uillarum ac frugũ uastati fines: oppida nec oppugnata, nec obsessa sunt. At in Volscis depopulato agro Anxur nequicquam oppugnatum, loco alto situm: & postq; uis irrita erat, uallo fossaq; obsideri ceptũ. Valerio Potito Volsci prouincia euenerat. Hoc statu militariũ rerum, seditio intestina maiore mole coorta, quàm bella tractabãtur. & cum tributum cõferri per tribunos nõ posset: nec stipendium imperatoribus mitteretur, æraq; militaria flagitaret miles: haud procul erat, quin castra quoq; urbanæ seditionis contagione turbarentur. Inter has iras plebis in patres cũ tribuni plebis nunc illud tempus esse dicerent stabiliendæ libertatis: & ab Sergijs Virginijsq; ad plebeios uiros fortes ac strenuos trãsferẽdi summi honoris: nõ tamẽ ultra processum est, q̃ ut unus ex plebe usurpãdi iuris causa, P. Licinius Caluus

tribunus militum consulari potestate crearetur.cæteri patricij creati: P.Manlius & P.Titinius, P.Melius,L.Furius Medullinus,L.Popilius Volscus. Ipsa plebes mirabatur se tantam rem obtinuisse,non is modo qui creatus erat, uir nullis ante honoribus usus, uetus tantum senator,& ætate iam grauis. Nec satis constat, cur primus ac potissimus ad nouum delibandū honorem sit habitus. Alij Cn.Cornelij fratris, qui tribunus militum priore anno fuerat:triplexq́ stipendium equitibus dederat,gratia extractum ad tantum honorem credunt.alij orationem ipsum tempestiuam de concordia ordinū,patribus plebiq́ gratā habuisse. Hac uictoria comitiorum exultantes tribuni plebis,quod maxime rempublicam impediebat,de tributo remiserunt.collatum obedienter missumq́ ad exercitum est. Anxur in Volscis breui receptum est,neglectis die festo custodijs urbis. Insignis annus hyeme gelida ac niuosa fuit:adeo ut uiæ clausæ,Tyberis innauigabilis fuerit. Annona ex ante côuecta copia nihil mutauit. Et quia P.Licinius ut cœperat haud tumultuose magistratum maiore gaudio plebis quàm indignatione patrum,ita etiam gessit:dulcedo inuasit proximis comitijs tribunorū militum plebeios creādi.unus M.Veturius ex patricijs candidatis locum tenuit. plebeios alios tribunos militum consulari potestate omnes ferè centuriæ dixere,L.Titinium,P.Menenium,Racilium,Cn.Genutium,L.Atilium Tristem hyemem,siue ex intemperie cœli raptim mutatione in contrarium facta,siue alia qua de causa,grauis pestilensq́ omnibus animalibus æstas excepit.cuius insanabili pernicie quando nec causa nec finis inueniebatur: libri Sibyllini ex senatuscôsulto aditi sunt.duumuiri sacris faciundis,lectisternio tunc primū in urbe Romana facto, per dies octo Apollinē Latonamq́ & Dianam, Herculem, Mercurium atq; Neptunum tribus quàamplissime tum apparari poterat,stratis lectis placauere.priuatim quoq; id sacrum celebratum est. tota urbe patentibus ia nuis,promiscuoq́ usu rerum omnium in propatulo posito, notos ignotosq́ passim aduenas in hospitium ductos ferunt: & cum inimicis quoq; benigne ac comiter sermones habitos,iurgijs ac litibus temperatum:uinctis quoque dempta in eos dies uincula: religioni deinde fuisse, quibus eam opem dij tulissent,uinciri. Interim ad Veios terror multiplex fuit, tribus in unum bellis collatis.nanq; eodem quo antea,modo circa munimenta, cum repente Capenates Faliscicq́ subsidio uenissent:aduersus tres exercitus ancipiti prælio pugnatum est.ante omnia adiuuit memoria damnationis Sergij ac Virginij.itaq; maioribus castris,unde antea cessatum fuerat, breui spatio circunductæ copiæ Capenates in nallum Romanum uersos ab tergo aggrediuntur.Inde pugna cœpta & Faliscis intulit terrorem,trepidantesq́ eruptio ex castris opportune facta auertit.repulsos deinde insecuti uictores,ingentem ediderunt cædem. Nec ita multo post iam palantes, ueluti forte oblati, populatores capenatis agri reliquias pugnæ absumpsere.& Veientiū refugientes in urbem multi ante portas cęsi,dum præ metu ne simul Romanus irrumperet,obiectis foribus extremos suorum exclusere. Hæc eo anno acta. Et iam comitia tribunorum militum aderant,quorum propè maior patribus quàm belli cura erat: quippe non cōmunicatum modo cum plebe,sed propè amissum cernentibus summum imperiū.itaq; clarissimis uiris ex composito præparatis ad petendū, quos prætereundi uerecundiam crederent fore:nihilo minus ipsi perinde ac si omnes candidati essent,cuncta experientes,nō homines modo,sed deos etiam excipiebant,in religionem uertentes comitia biennio habita. priore anno intolerandā hyemem prodigijsq́ diuinis similem coortam: proximo non prodigia,sed iam euentus,pestilentiam agris,urbiq́ illatam haud dubia ira deûm,quos pestis eius arcendæ causa placandos esse,in libris fatalibus inuentum sit.comitijs,auspicato quæ fierent,indignum dijs uisum honores uulgari,discriminaq́ gentium confundi. Præterquam maiestate petentium,religione etiam attoniti homines patricios omnes,partem magnam honoratissimū quenque,tribunos militum consulari potestate creauere, L. Valerium Potitum quintum,M.Valerium Maximum,M.Furium Camillum tertium, L.Furium Medullinum tertium , Q. Seruilium Fidenatem iterum , Q. Sulpicium Camerinum iterum . His tribunis ad Veios nihil admodum memorabile actum est.tota uis in populationibus fuit.duo summi imperatores,Potitus à Falerijs,Camillus à Capena prædas ingētes egere,nulla incolumi relicta re, cui ferro,aut igni noceri posset . Prodigia interim multa nuntiari, quorum pleraque,& quia singuli autores

erant

erant,parum credita, spretaqꝫ: & quia hostibus Hetruscis, per quos ea procurarent, aruspices non erant.In unum omnium curæ uersæ sunt,quod lacus in Albano nemore sine ullis cœlestibus aquis, causaue qua alia,quæ rem miraculo eximeret, in altitudinē insolitam creuit. Quidnam eo dij portenderent prodigio,missi sciscitatum oratores ad delphicum oraculum.sed propior interpres fatis oblatus senior quidam Veiens.qui inter cauillantes in stationibus ac custodijs milites Romanos Hetruscosqꝫ, naticinantis in modū cecinit: priusquam ex lacu Albano aqua emissa foret, nunqꝫ potiturum Veijs Romanum.quod primo uelut temere iactum sperni, agitari deinde sermonibus cœptū est: donec unus ex statione Romana percunctatus proximum oppidanorū,iam per longinquitatem belli cōmercio sermonū facto:quis nam is esset, qui per ambages de lacu Albano iaceret:postquàm audiuit aruspicem esse,uir haud intacti religione animi, causatus de priuati portenti procuratione, si operæ illi esset, consulere uelle, ad colloquium uatem elicuit.cumqꝫ progressi ambo à suis longius essent inermes,sine ullo metu, præualens iuuenis Romanus senem infirmum in conspectu omniū raptum nequicqꝫ tumultuantibus Hetruscis, ad suos transtulit. qui cum perductus ad imperatorem,inde Romam ad senatum missus esset:sciscitantibus quidnam id esset, quod de lacu Albano docuisset:respondit, profecto iratos deos Veienti populo illo fuisse die,quo sibi eam mentem obiecissent, ut excidium patriæ fatale proderet.itaqꝫ quæ tum cecinerit diuino spiritu instinctus, ea se nec ut indicta sint, reuocare posse: & tacendo forsitan quæ dij immortales uulgari uelint, haud minus quàm cælanda effando,nefas contrahi. Sic igitur libris fatalibus, sic disciplina Hetrusca traditum esse:ut quando aqua Albana abundasset,tū si eam Romanus rite emisisset, uictoriam de Veientibus dari:anteqꝫ id fiat,deos mœnia Veientium deserturos nō esse. Exequebatur inde quæ solennis derivatio esset. Sed autorem leuem,nec satis fidum super tanta re patres rati,decreuere legatos,sortesqꝫ oraculi pythici expectandas.Priusqꝫ à Delphis oratores redirent,Albaniúe prodigij piacula inuenirentur,noui tribuni militū consulari potestate, L.Iulius Tullus, L.Furius Medullinus quartum, L. Sergius Fidenas, A.Posthumius Regillensis,P.Cornelius Maluginensis,A. Manilius,magistratum inierūt. Eo anno Tarquinienses,noui hostes exorti: quia multis simul bellis,Volscorū ad Anxur,ubi præsidiū obsidebatur: Aequorū ad Lauicos, qui Romanā ibi coloniam oppugnabant:ad hoc Veienti quoqꝫ,& Falisco, & Capenati bello occupatos uidebāt Romanos:nec intra muros quietiora negotia esse certaminibus patrum ac plebis. inter hæc locū iniuriæ rati esse, prædatū in agrū Romanū cohortes expeditas mittunt. aut enim passuros inultam eam iniuriā Romanos,ne nouo bello se onerarēt:aut exiguo,eoqꝫ parū ualido exercitu persecuturos. Romanis indignitas maior, quàm cura populationis Tarquiniensium fuit.eo nec magno conatu suscepta,nec in longū dilata res est. A. Posthumius, & L.Iulius nō iusto delectu(etenim ab tribunis plebis impediebantur) sed propè uoluntariorū quos adhortando incitauerant,coacta manu:per agrū cæretem obliquis tramitibus egressi,redeuntes à populationibus,grauesqꝫ præda Tarquiniēses oppressere. multos mortales obtruncant,omnes exuunt impedimentis:& receptis agrorū suorum spolijs Romam reuertuntur. Biduum ad recognoscendas res datū dominis:tertio incognita(erant autē ea pleraqꝫ hostiū ipsorum) sub hasta uenere. quodqꝫ inde redactū, militibus est diuisum.Cætera bella,maximeqꝫ Veiens,incerti exitus erāt.Iamqꝫ Romani desperata ope humana,fata & deos spectabant,cū legati ab Delphis uenerūt,sortem oraculi afferentes congruentem responso captiui uatis.Romane,aquā Albanam caue lacu contineri,caue in mare manare suo flumine sinas.emissam per agros rigabis, dissipatamqꝫ riuis extingues. tū tu insiste audax hostiū muris,memor quā per tot annos obsides urbem.ex ea tibi his,quæ nūc panduntur,fatis uictoriā datam. bello perfecto donū amplū uictor ad mea templa portato:sacraqꝫ patria, quorū omissa cura est, instaurata,ut assolet, facito.Ingens inde haberi captiuus uates cœptus,eumqꝫ adhibere tribuni militum Cornelius,Posthumiusqꝫ ad prodigij Albani procurationem,ac deos rite placandos cœpere.inuentumqꝫ tandem est,ubi neglectas cærimonias, intermissumúe solenne dij arguerēt, nihil profecto aliud esse:qꝫ magistratus uitio creatos,Latinas,sacrumqꝫ in Albano mōte non rite concepisse.unam expiationē eorū esse, ut tribuni militū abdicarent se magistratu, auspicia

de inte-

de integro repeterentur,& interregnũ iniretur.Ea ita facta sunt ex senatusconsulto. Interreges tres deinceps fuere,L.Valerius,Q.Seruilius Fidenas,M.Furius Camillus. nunquam desitum interim turbari,comitia interpellantibus tribunis plebis, donec cõuenisset prius,ut maior pars tribunorum militum ex plebe crearetur. Quæ dum aguntur, cõcilia Hetruriæ ad fanum Voltumnæ habita. postulantibusq; Capenatibus ac Faliscis,ut Veios cõmuni animo cõsilioq; omnes Hetruriæ populi ex obsidione eriperent,responsum est,antea se id Veientibus negasse, quia unde cõsilium non petissent super tanta re,auxilium petere nõ deberent: nunc iam pro se fortunã suam illis negare. maxime in ea parte Hetruriæ gentem inusitatã,nouos accolas Gallos esse,cum quibus nec pax satis fida,nec bellũ pro certo sit.sanguini tamen nominiq; & præsentibus periculis consanguineorũ id dari,ut siqui iuuentutis suę uoluntarij ad id bellum eant, non impediant. Eum magnum aduenisse hostium numerũ fama Romæ erat. eoq; mitescere discordiæ intestinæ metu cõmuni,ut fit,coeptæ. Haud inuitis patribus P.Liciniũ Caluum prærogatiua tribunum militum non petentem creant, moderationis expertæ in priore magistratu uirum,cæterũ iam tum exactæ ætatis. omnesq; deinceps ex collegio eiusdem anni refici apparebat,L.Titinium,P.Menenium,Cn.Genutium,L.Attilium:qui priusquã renunciarentur, iure uocatis tribubus permissu interregis P.Licinius Caluus ita uerba fecit. Omen concordiæ Quirites, rei maxime in hoc tempus utilis, memoria nostri magistratus uos his comitijs petere in insequentem annum uideo:si & collegas eosdem reficitis, etiam usu meliores factos. me iam nõ eundem,sed umbram nomenq; P.Licinij relictũ uidetis.uires corporis affectæ,sensus oculorum atq; aurium hebetes,memoria labat,uigor animi obtusus. En uobis,inquit,iuuenem,filium tenens, effigiem atq; imaginem eius, quem uos antea tribunum militum ex plebe primum fecistis.hunc ego institutũ disciplina mea , uicarium pro me reipub. do dicoq;:uosq; quęso Quirites delatũ mihi ultro honorẽ huic petenti, meisq; pro eo adiectis precibus mandetis. Datũ id petenti patri, filiusq; eius P.Licinius Tr. mil. cõsulari potestate cum ijs quos supra scripsimus,declaratus. Titinius Genutiusq; Tr. mil. profecti aduersus Faliscos Capenatesq;, dum bellum maiore animo gerunt quàm consilio,præcipitauere se in insidias. Genutius morte honesta temeritatem luens, ante signa inter primores cecidit: Titinius in editum tumulum ex multa trepidatione militibus collectis,aciem restituit:nec se tamen æquo loco hosti commisit. Plus ignominiæ erat quàm cladis acceptum. quæ propè in cladem ingentem uertit:tantum inde terroris non Romæ modo, quò multiplex fama peruenerat: sed in castris quoq; fuit ad Veios.ægre ibi miles retentus à fuga est,cum peruasisset castra rumor,ducibus exercituq; cæso uictorem Capenatem ac Faliscũ, Hetruriæq; omnem iuuentutẽ haud procul inde abesse. His tumultuosiora Romæ.iam castra ad Veios oppugnari,iam partem hostiũ tendere ad urbem agmine infesto crediderant:concursumq; in muros est,& matronarũ quas ex domo conciuerat publicus pauor,obsecrationes in templis factæ:precibusq; ab dijs petitũ,ut exitium ab urbis tectis templisq; ac Romanis moenibus arcerent, Veiosq; eum auerterent terrorem,si sacra renouata rite,si procurata prodigia essent. Iam ludi latinæq; instaurata erant: iam ex lacu Albano aqua emissa in agros, Veiosq; fata appetebant. Igitur fatalis dux ad excidiũ illius urbis seruandæq; patriæ,M.Furius Camillus dictator dictus, magistrum equitũ P.Cornelium Scipionem dixit. Omnia repente mutauerat imperator mutatus,alia spes,alius animus hominum,fortuna quoq; alia urbis uideri. Omniũ primũ in eos qui à Veijs in illo pauore fugerant, more militari animaduertit,effecitq; ne hostis maxime timẽdus militi esset. deinde indicto delectu in diem certã,ipse interim Veios ad cõfirmãdos militũ animos intercurrit: inde Romam ad scribendũ nouum exercitũ redit,nullo detrectante militiã.peregrina etiam iuuentus,Latini Hernicique operam suam pollicentes ad id bellũ uenere.quibus cum gratias in senatu egisset dictator,satis iam omnibus ad id bellũ paratis,ludos magnos ex senatusconsulto uouit Veijs captis se facturũ:ædemq; Matutæ matris refectam dedicaturũ, iam ante ab rege Seruio Tullio dedicatã. Profectus cũ exercitu ab urbe expectatiõe hominũ maiore q̃ spe, in agro primum Nepesino cum Faliscis & Capenatibus signa confert.omnia ibi summa ratione cõsilioq; acta fortuna etiam,ut fit,secuta est.non prælio tantũ fudit hostes,sed castris quoq; exuit:ingentiq;

præda

præda est potitus: cuius pars maxima ad quæstorem redacta est: haud ita multum militi datum. Inde ad Veios exercitus ductus, densioraq; castella facta: & à procursationibus, quæ multæ temere inter murum ac uallum fiebant, edicto nequis iniussu pugnaret, ad opus milites traducti. operum fuit omnium longe maximũ ac laboriosissimum, cuniculus in arcem hostium agi cœptus. quod ne intermitteretur opus, neu sub terra continuus labor eosdem conficeret, in partes sex munitorum numerũ diuisit. senæ horæ in orbem operi attributæ sunt. nocte ac die nunquam ante omissum, quàm in arcem uiam facerent. Dictator, cum iam in manibus uideret uictoriam esse: urbem opulentissimã capi: tantumq; prædæ fore, quantũ nõ omnibus in unum collatis ante bellis fuisset: nequam inde aut militum iram ex malignitate prædæ partitæ, aut inuidiam apud patres ex prodiga largitione caperet: literas ad senatum misit. Deûm immortalium benignitate, suis consilijs, patientia militum Veios iam fore in potestate populi Romani. quid de præda faciendũ censerent? Duæ senatum distinebant sententiæ. senis P. Licinij. quem primum dixisse à filio interrogatũ ferunt: edici palàm placere populo, ut qui particeps esse prędæ uellet, in castra Veios iret. altera Ap. Claudij. qui largitionem nouam, prodigam, inæqualem, inconsultã arguens, si semel nefas ducerent captam ex hostibus in ærario exhausto bellis pecuniam esse: autor erat stipendij ex ea pecunia militi numerandi: ut eo minus tributi plebes conferret. eius enim doni societatem sensuras æqualiter omnium domos: non auidas in direptiones manus otiosorum urbanorum prærepturas fortium bellatorum præmia esse: cum ita fermè eueniat, ut segnior sit prædator, ut quisq; laboris periculiq; præcipuam petere partẽ soleat. Licinius contra suspectam & inuisam semper eam pecuniam fore aiebat: causasq; criminum ad plebem, seditionũ inde, ac legum nouarum præbituram. satius igitur esse: recõciliari eo dono plebis animos: exhaustis atq; exinanitis tributo tot annorũ succurri: & sentire prędę fructum ex eo bello, in quo propè cõsenuerint. gratius id fore, lætiusq;, quod quisq; sua manu ex hoste captum domum retulerit, quàm si multiplex alterius arbitrio accipiat. ipsum dictatorem fugere inuidiam ex eo criminaq;, eo delegasse ad senatum: senatũ quoq; debere reiectã rem ad se permittere plebi, ac pati habere, quod cuiq; fors belli dederit. Hæc tutior uisa sententia est, quæ popularẽ senatum faceret. Edictum itaq; est: ad prædam Veientem quibus uideretur, in castra ad dictatorem proficiscerentur. ingens profecta multitudo repleuit castra. Tum dictator auspicato egressus, cum edixisset ut arma milites caperẽt. Tuo ductu, inquit, Pythice Apollo, tuoq; numine instinctus pergo ad delendam urbem Veios: tibiq; hinc decimã partem prædæ uoueo. te simul Iuno regina, quæ nunc Veios colis, precor: ut nos uictores in nostram, tuamq; mox futuram urbem sequare: ubi te dignũ amplitudine tua templũ accipiat. Hæc precatus, superante multitudine ab omnibus locis urbẽ aggreditur, quo minor ab cuniculo ingruentis periculi sensus esset. Veientes ignari se iam ab suis uatibus, iã ab externis oraculis proditos, iam in partem prædæ suæ uocatos deos, alios uotis ex urbe sua euocatos hostiũ templa nouasq; sedes spectare, seq; ultimũ illum diem agere, nihil minus timentes, quàm subrutis cuniculo mœnibus arcem iam plenam hostiũ esse, in muros pro se quisq; armati discurrũt: mirantes quidnã id esset, quod cum tot per dies nemo se ab stationibus Romanis mouisset, tum uelut repentino icti furore improuidi currerent ad muros. Inseritur huic loco fabula: immolante rege Veientium, uocem aruspicis dicentis, qui eius hostiæ exta prosecuisset, ei uictoriam dari, exauditam in cuniculo mouisse Romanos milites, ut adaperto cuniculo exta raperẽt: & ad dictatorem ferrent. Sed in rebus tam antiquis si quæ similia ueri sint, pro ueris accipiantur, satis habeam. hæc ad ostentationem scenæ gaudentis miraculis aptiora, quàm ad fidem, neq; affirmare, neq; refellere operæpretium est. Cuniculus delectis militibus eo tempore plenus: in æde Iunonis, quæ in Veientana arce erat, armatos repente edidit. & pars auersos in muris inuadũt hostes: pars claustra portarũ reuellunt: pars, cum ex tectis saxa tegulæq; à mulieribus ac seruitijs iacerentur, inferũt ignes. Clamor omnia uarijs terrentiũ ac pauentium uocibus, misto mulierum ac puerorũ ploratu, complet. Momẽto temporis deiectis ex muro undiq; armatis, patefactisq; portis, cum alij agmine irruerent, alij desertos scanderent muros, urbs hostibus impletur: omnibus locis pugnatur. Deinde multa iam edita cæde, senescit pugna: & dictator præ

cones edicere iubet, ut ab inermi abstineatur. Is finis sanguinis fuit. dedi inde inermes cœpti. & ad prædam miles permissu dictatoris discurrit. quæ cum ante oculos eius aliquantũ spe, atq; opinione maior, maiorisq; pretij rerum ferretur: dicitur manus ad cœlũ tollens precatus esse: ut sicui deorum, hominumq; nimia sua fortuna, populiq; Romani uideretur: ut eam inuidiam lenire quam minimo suo priuato incõmodo, publicoq; Romani populi liceret. conuertentẽ se inter hanc uenerationẽ, traditur memoriæ, prolapsum cecidisse: idq; omen pertinuisse postea euentu rem cõiectantibus uisum ad damnationẽ ipsius Camilli, captæ deinde urbis Romanę, quod post paucos accidit annos, cladem. Atq; ille dies cęde hostiũ, ac direptione urbis opulentissimæ est cõsumptus. Postero die libera corpora dictator sub corona uẽdidit. ea sola pecunia in publicũ redigitur, haud sine ira plebis. & quod retulere secum prædæ, nec duci, qui ad senatum, malignitatis autores quærendo, rem arbitrij sui reiecisset: nec senatui, sed Liciniæ familiæ, ex qua filius ad senatũ retulisset: pater tam popularis sentẽtiæ autor fuisset: acceptũ referebãt. Cum iam humanæ opes asportatæ, egestæq; à Veijs essent: amoliri tum deũm dona ipsosq; deos, sed colentiũ magis, q̃ rapiẽnum modo, cœpere. nanq; delecti ex omni exercitu iuuenes, pure lautis corporibus, candida ueste, quibus deportanda Romã regina Iuno assignata erat: uenerabundi templũ iniere, primo religiose admouentes manus: quod id signũ more Hetrusco nisi certæ gentis sacerdos attrectare non esset solitus. deinde cum quidã, seu spiritu diuino tactus, seu iuuenili ioco uis'ne Romã ire Iuno? dixisset: annuisse cæteri Deam conclamauerũt. inde fabulæ adiectum est: uocem quoq; dicentis, uelle, auditam. motã certe sede sua parui molimenti adminiculis, sequentis modo accepimus leuem, ac facilem translatu fuisse: integramq; in Auentinum æternã sedem suam, quò uota Romani dictatoris uocauerant, perlatã: ubi templum ei postea idem, qui uouerat, Camillus dedicauit. Hic Veiorum occasus fuit, urbis opulentissimæ Hetrusci nominis, magnitudinẽ suam uel ultima clade indicãtis: quod decem æstates hyemesq; cõtinuas circũsessa, cum plus aliquanto cladiũ intulisset q̃ accepisset, postremo iam fato quoq; urgente, operibus tamen, non ui expugnata est. Romam ut nuntiatum est, Veios captos: quanq; & prodigia procurata fuerant: & uatum responsa, & pythicæ sortes notæ: & quantũ humanis adiuuari cõsilijs poterat res, ducẽ M. Furium maximũ imperatorum omnium legerant: tamen quia tot annis uarie ibi bellatum erat multæq; clades acceptæ: uelut ex insperato immensum gaudium fuit. & priusq; senatus decerneret, plena omnia templa Romanarum matrũ gratias dijs agentiũ erant. senatus in quatriduũ, quot dierum nullo ante bello, supplicationes decernit. Aduentus quoq; dictatoris omnibus ordinibus obuiam effusis celebratior, q̃ ullius unquam antea fuit: triumphusq; omnem consuetũ honorãdi illius diei modum aliquantum excessit. maxime conspectus ipse est, curru equis albis iuncto urbẽ inuectus: parumq; id non ciuile modo, sed humanum etiam uisum. Iouis, Solisq; equis æquiperatum dictatorem in religionẽ etiam trahebant. triumphusq; ob eam unam maxime rem clarior, q̃ gratior fuit. Tum Iunoni reginæ templum in Auentino locauit, dedicauitq; Matutæ matris. atq; his diuinis, humanisq; rebus gestis, dictatura se abdicauit. Agi deinde de Apollinis dono cœptum. cui se decimam uouisse prædæ partem cum diceret Camillus: pontifices soluendum religione populum censerent: haud facile inibatur ratio iubendi referre prædam populum: ut ex ea pars debita in sacrum secerneretur. tandem eò, quod leuissimũ uidebatur, decursum est, ut qui se domumq; religione exoluere uellet, cum sibimetipse prædam æstimasset suam, decimæ pretium partis in publicum deferret: ut ex eo donum aureũ dignum amplitudine templi, ac numine dei ex dignitate populi Romani fieret. ea quoq; collatio plebis animos à Camillo alienauit. Inter hæc pacificatũ legati à Volscis, & Aequis uenerunt. impetrataq; pax, magis ut fessa tam diutino bello acquiesceret ciuitas, q̃ quod digni peterent. Veijs captis, sex tribunos militum consulari potestate insequens annus habuit, duos P. Cornelios, Cossum & Scipionem, M. Valerium Maximum iterũ, C. Fabium Ambustum iterũ, L. Furium Medullinum quintum, Q. Seruilium tertium. Cornelijs faliscum bellum, Valerio ac Seruilio capenas sorte euenit. ab ijs non urbes ui aut operibus tentatæ: sed ager est depopulatus: prædæq; rerũ agrestium actæ: nulla felix arbor, nihil frugiferũ in agro relictum. Ea clades capenatem populum

subegit

ſubegit. pax petentibus data. In Faliſcis bellum reſtabat. Romæ interim multiplex ſeditio erat, cuius leniendæ cauſa coloniam in Volſcos, quò tria millia ciuium Romanorum ſcriberentur, deducendam cenſuerant: triumuiriq; ad id creati terna iugera, & ſeptunces uiritim diuiſerant. Ea largitio ſperni cœpta: quia ſpei maioris auertendæ ſolatium obiectum cenſebant. cur enim relegari plebem in Volſcos? cum pulcherrima urbs Veij agerq; Veientanus in cõſpectu ſit, uberior ampliorq; Romano agro? urbem quoq; urbi Romæ uel ſitu, nel magnificentia publicorum, priuatorumq; tectorum ac locorum præponebant. quin illa quoq; actio mouebatur, quæ poſt captam utiq; Romam à Gallis celebratior fuit, transmigrandi Veios. cæterũ partem plebis, partem ſenatus deſtinabant habitandos Veios: duasq; urbes cõmunes reipub. incoli à Romano populo poſſe. Aduerſus quæ cũ optimates ita tenderent, ut morituros ſe citius dicerent in couſpectu populi Romani, quàm quicquam earum rerum rogaretur: quippe nunc in una urbe tantum diſſenſionum eſſe, quid in duabus urbibus fore? uictam' ne ut quiſquam uictrici patriæ præferret? ſineretq; maiorem fortunam captis eſſe Veijs, quàm incolumibus fuerit? poſtremo ſe relinqui à ciuibus in patria poſſe: ut reliuquant patriam atq; ciues, nullam uim unquam ſubacturam: & T. Sicinium (is enim ex tribunis plebis rogationis eius lator erat) conditorem Veios ſequantur, relicto deo Romulo, dei filio, parente & autore urbis Romæ. Hæc cum fœdis certaminibus agerentur: (nam partem tribunorum plebis patres in ſuam ſententiam traxerant) nulla res alia manibus temperare plebem cogebat: q; quod ubi rixæ committendæ cauſa clamor ortus eſſet, priucipes ſenatus primi turbæ offerentes ſe, peti, feriri, atq; occidi iubebant. ab horum ætatibus dignitatibusq; & honoribus uiolandis dum abſtiuebatur & ad reliquos ſimiles conatus uerecundia iræ obſtabat. Camillus identidẽ omnibus locis contionabatur. haud mirum id quidẽ eſſe: furere ciuitatem, quæ damnata uoti omniũ rerum potiorem curam, quàm religione ſe exoluendi, habeat. nihil de collatione dicere ſtipis uerius, q; decimæ: quando ea ſe quiſq; priuatim obligauerit, liberatus ſit populus. enimuero illud ſe tacere, ſuam conſcientiam nou pati: quod ex ea tantum præda, quæ rerum mouentium ſit, decima deſignetur: urbis, atq; agri capti, quæ & ipſa uoto contineatur, mentionem nullam fieri. Cum ea diſceptatio anceps ſenatui uiſa, delegata ad pontifices eſſet: adhibito Camillo uiſum collegio: quòd eius ante conceptum uotum Veientium fuiſſet, & poſt uotum in poteſtatem populi Romani ueniſſet, eius partem decimã Apollini ſacram eſſe. ita in æſtimationem urbs agerq; uenit: pecunia ex ærario prompta, & tribunis militum cõſularibus ut aurum ex ea coemerent, negotium datum. cuius cum copia non eſſet: matronæ cœtibus ad eam rem conſultandam habitis, & communi decreto pollicitæ tribunis militum aurum & omuia ornamenta ſua, in ærarium detulerunt. Grata ea res, ut quę maxime ſenatui unquam fuit: honoremq; ob eam munificentiam ferunt matronis habitum: ut pilento ad ſacra ludosq;, carpentis feſto profeſtoq; uterentur. Pondere ab ſingulis auri accepto, æſtimatoq;, ut pecuniæ ſoluerẽtur, crateram auream fieri placuit: quæ donum Apollini Delphos portaretur. Simul ab religione animos remiſerũt integrant ſeditionem tribuni plebis: incitatur multitudo in omnes principes, ante alios in Camillum. eum prædam Veientanam publicando ſacrandoq; ad nihilum redegiſſe. abſentes ferociter increpant: præſentium, cum ſe ultro iratis offerrent, uerecundiam habent. Simul extrahi rem ex eo anno uiderunt, tribunos plebis latores legis in anuum eoſdem reficiunt: & patres hoc idem de interceſſoribus legis anniſi. ita tribuni plebis magna ex parte ijdem refecti. Comitijs tribunorum militum patres ſumma ope euicerunt ut M. Furius Camillus crearetur. propter bella ſimulabãt parari ducem, ſed rogationi tribuniciæ aduerſarius quærebatur. cum Camillo creati tribuni militum conſulari poteſtate, L. Furius Medullinus ſextum, C. Aemylius, L. Valerius Publicola, Sp. Poſthumius, P. Cornelius iterum. Principio anni tribuni plebis nihil mouerunt: donec M. Furius Camillus in Faliſcos, cui id bellum mandatum erat: proficiſceretur. differendo deinde elanguit res. & Camillo, quem aduerſarium maxime metuerant: gloria in Faliſcis creuit. Nam cum primo mœnibus ſe hoſtes tenerent, tutiſſimum id rati: populatione agrorum, atq; incendijs uillarum coegit eos egredi urbe, ſed timor longius progredi prohibuit. mille ferè paſſuũ ab oppido caſtra locant: nulla re alia fidentes ea ſatis tuta eſſe, quàm

difficultate aditus, asperis confragosisq; circa, & partim arctis, partim arduis ujs. Cæterum Camillus captiuum indicem ex agris secutus ducem, castris multa nocte motis, prima luce alíquanto superioribus locis se ostendit. trifariam Romani muniebant. alius exercitus prælio intentus stabat. ibi impedire opus conatos hostes fundit fugatq;. tantumq; inde pauoris Faliscis iniectum est: ut effusa fuga castra sua, quæ propiora erant, prælati, urbem peterent. multi cæsi uulneratiq;, priusquam pauentes portis inciderent. castra capta: præda ad quæstores redacta cum magna militum ira. sed seueritate imperij uicti eandem uirtutem & oderant & mirabantur. Obsidio inde urbis, & munitiones, & interdum per occasionem impetus oppidanorum in Romanas stationes præliaq; parua fieri: & teri tempus, neutro inclinata spe: cum frumentum, copiæq; aliæ ex ante conuecto largius obsessis quàm obsidentibus suppeterent. uidebaturq; æque diuturnus futurus labor ac Verjs fuisset: ni fortuna imperatori Romano simul & cognitæ rebus bellicis uirtutis specimen & maturam uictoriam dedisset. Mos erat Faliscis eodem magistro liberorum & comite uti: simulq; plures pueri, quod hodie quoq; in Græcia manet, unius curæ demandabantur. principum liberos sicut ferè fit, qui scientia uidebatur præcellere, erudiebat. Is cum in pace instituisset pueros ante urbem lusus exercendiq; causa producere: nihil eo more per belli tempus intermisso, dum modo breuioribus, modo lõgioribus spatijs trahendo eos à porta lusu, sermonibusq; uariatis longius solito ubi res dedit, progressus inter stationes eos hostium, castraq; inde Romana in prætorium ad Camillum perduxit. ibi scelesto facinori scelestiorem sermonem addit: Falerios se in manus Romanis tradidisse: quando eos pueros, quorum parentes capita ibi rerum sint, in potestatem dediderit. Quæ ubi Camillus audiuit: non ad similem inquit tui nec populum, nec imperatorem scelestus ipse cum scelesto munere uenisti. nobis cum Faliscis, quæ pacto fit humano, societas non est: quam ingenerauit natura, utrisq; est eritq;. sunt & belli, sicut pacis iura: iusteq; ea non minus quàm fortiter didicimus gerere. arma habemus non aduersum eam ætatem, cui etiam captis urbibus parcitur, sed aduersus armatos & ipsos, qui nec læsi nec lacessiti à nobis castra Romana ad Veios oppugnarunt. eos tu, quantum in te fuit, nouo scelere uicisti: ego Romanis artibus, uirtute, opere, armis, sicut Veios uincam. Denudatum deinde eum manibus post tergum illigatis, reducendum Falerios pueris tradidit: uirgasq; eis, quibus proditorem agerent in urbem uerberantes, dedit. Ad quod spectaculum concursu populi primum facto, deinde à magistratibus de re no ua uocato senatu, tanta mutatio animis est iniecta, ut qui modo efferati odio iraq; Veientium exitum penè quàm Capenatium pacem mallent, apud eos pacem uniuersa posceret ciuitas. fides Romana, iustitia imperatoris, in foro & curia celebrantur: consensuq; omnium legati ad Camillum in castra, atq; inde permissu Camilli Romam ad senatum, qui dederent Falerios, proficiscuntur. introducti ad senatum ita locuti traduntur. Patres conscripti, uictoria cui nec deus nec homo quisquam inuideat, uicti à uobis & imperatore uestro dedimus nos uobis: rati, quo nihil uictori pulchrius est, melius nos sub imperio uestro, quàm legibus nostris uicturos. Euentu huius belli duo salutaria exempla prodita humano generi sunt. uos fidem in bello, quàm præsentem uictoriam maluistis: nos fide prouocati uictoriam ultro detulimus: sub ditione uestra sumus. mittite qui arma, qui obsides, qui urbem patentibus portis accipiant: nec uos fidei nostræ, nec nos imperij uestri pœnitebit. Camillo & ab hostibus, & à ciuibus gratiæ actæ: Faliscis in stipendium militum eius anni, ut populus Romanus tributo uacaret, pecunia imperata. Pace data, exercitus Romam reductus. Camillus meliore multo laude, quam cum triumphantem albi per urbem uexerant equi, insignis iustitia fideq; hostibus uictis cum in urbem redisset: tacite eius uerecundiam non tulit senatus, quin sine mora uoti liberaretur: cra teramq; auream donum Apollini Delphos legati qui ferrẽt, L. Valerius, L. Sergius, A. Manlius missi longa una naue, haud procul freto siculo à piratis liparensium excepti deuehuntur Liparas. mos erat ciuitatis uelut publico latrocinio partam prædam diuidere. Forte eo anno in summo magistratu erat Timasitheus quidam Romanis uir similior quàm suis, qui legatorum nomẽ, donumq; & deum cui mitteretur, & doni causam ueritus ipse, multitudinem quoque, quæ semper fermè regenti est similis, religionis iustæ impleuit: adductosq; in publicum hospitium

hospitium legatos cum præsidio etiam nauium Delphos prosecutus, Romam inde sospites restituit. hospitium cum eo senatusconsulto est factum: donaq; publice data. Eodem anno in Aequis uarie bellatum: adeo ut in incerto fuerit & apud ipsos exercitus, & Romæ: uicissent, uicti ne essent. Imperatores Romani fuere ex tribunis militum C. Aemylius, Spurius Posthumius. primo rem communiter gesserunt: fusis inde acie hostibus, Aemylium præsidio Verruginem obtinere placuit, Posthumium fines uastare. ibi cum incomposito agmine negligētius ab re bene gesta cūtem adorti Aequi terrore iniecto in proximos cōpulere tumulos: pauorq; inde Verruginem etiam ad præsidiū alterum est perlatus. Posthumius suis in tutum receptis cum contione aduocata terrorem increparet, ac fugam: fusos esse ab ignauissimo & fugacissimo hoste: conclamat uniuersus exercitus, merito se ea audire, & fateri admissum flagitium: sed eosdem correcturos esse, neq; diuturnum id gaudium hostibus fore: poscentes ut confestim inde ad castra hostium duceret (in conspectu erant posita in plano) nihil poenæ recusabant, ni ea ante noctem expugnassent. Collaudatos corpora curare, paratosq; esse quarta uigilia iubet, & hostes nocturnam fugam ex tumulo Romanorum ut ab ea uia, quæ ferebat Verruginem, excluderent, fuere obuij: præliumq; ante lucem (sed luna pernox erat) commissum est: & haud incertius diurno prælium fuit. Sed clamor Verruginem perlatus, cum castra Romana crederent oppugnari, tantum iniecit pauoris, ut nequicquam retinente atq; obsecrante Aemylio, Thusculum palati fugerent. inde fama Romam perlata est Posthumium, exercitumq; occisum. Qui ubi prima lux metum insidiarum effuse sequentibus sustulit: cum perequitasset aciem promissa repetens, tantum iniecit ardoris, ut non ultra sustinuerint impetum Aequi. cædes inde fugientiū, qualis ubi ira magis q̄ uirtute res geritur, ad perniciem hostium facta est. tristemq; ab Thusculo nuntium nequicquam exterrita ciuitate literæ à Posthumio laureatæ sequuntur: uictoriam populi Romani esse: Aequorum exercitum deletum. Tribunorum plebis actiones, quia nondum inuenerant finem, & plebs continuare latoribus legis tribunatum, & patres reficere intercessores legis annisi sunt. sed plus suis comitijs plebs ualuit. quem dolorem ulti patres sunt, senatusconsulto facto ut consules, inuisus plebi magistratus, crearentur. annum post quintumdecimum creati cōsules L. Lucretius Flauus, Seruius Sulpicius Camerinus. Principio huius anni ferociter, quia nemo ex collegio intercessurus erat: coortis ad perferendā legē tribunis plebis, nec segnius ob id ipsum consulibus resistentibus, omniq; ciuitate in unam eam curam conuersa, Vitelliam coloniam Romanam in suo agro Aequi expugnant. colonorum pars maxima incolumis, quia nocte proditione oppidum captum liberam per auersa urbis fugam dederat: Romam perfugere. L. Lucretio consuli ea prouincia euenit. is cum exercitu profectus acie hostes uicit: uictorq; Romam ad maius aliquanto certamen rediit. dies dicta erat tribunis plebis bienniį superioris A. Virginio, & Q. Pomponio: quos defendi patrum consensu ad fidem senatus pertinebat. neq; enim eos aut uitæ ullo crimine alio, aut gesti magistratus quisquam arguebat, præterquam quod gratificantes patribus rogationi tribuniciæ intercessissent. uicit tamen gratiam senatus plebis ira: & pessimo exemplo innoxij denis millibus grauis æris condemnati sunt. id ægre passi patres. Camillus palàm sceleris plebem arguere: quæ iam in suos uersa non intelligeret se prauo indicio de tribunis intercessionem sustulisse: intercessione sublata tribunitiam potestatē euertisse. Nam quod illi sperarent effrenatam licentiam eius magistratus patres laturos, falli eos. si tribunicia uis tribunicio auxilio repelli nequeat, aliud telum patres inuenturos esse. consulesq; increpabat, quod fide publica decipi tribunos eos taciti tulissent, qui senatus autoritatem secuti essent. Hæc propalàm contionabundus in dies magis augebat iras hominum. senatum uero incitare aduersus legem haud desistebat: ne aliter descenderent in forum cum dies ferendæ legis uenisset, quàm ut qui meminissent sibi pro aris, focisq;, & deûm templis, ac solo in quo nati essent, dimicandum fore. nam quod ad se priuatim attineat: si suæ gloriæ sibi inter dimicationem patriæ meminisse sit fas, sibi amplum quoq; esse urbem ab se captam frequentari: quotidie se frui monimento gloriæ suæ: & ante oculos habere urbem latam in triumpho suo: insistere omnes uestigijs laudum suarum. sed nefas ducere desertam, ac relictam ab dijs immortalibus incoli urbem: & in captiuo solo

habitare populum Romanum: & uictrice patria uictam mutari. His adhortationibus princi pis concitati patres, senes iuuenesq;, cum ferretur lex agmine facto in forum uenerunt: dissi patiq; per tribus, suos quisq; tribules prehensantes orare cum lachrymis cœpere: ne eam pa triam, pro qua fortissime felicissimeq; ipsi ac patres eorum dimicassent, desererent: capitolium, ædem Vestæ, cætera circa templa deorum ostentantes: ne exulem, extorrem populum Ro. ab solo patrio, ac dijs penatibus in hostium urbem agerent: eoq; rem adducerent, ut melius fuerit non capi Veios, ne Roma desereretur. Quia non ui agebant sed precibus, & inter preces mul ta deorum mentio erat, religiosum parti maximæ fuit: & legem unam plures tribus antiqua runt, quàm iusserunt. adeoq; ea uictoria læta patribus fuit, ut postero die referentibus consu libus senatusconsultũ fieret, ut agri Veientani septena iugera plebi diuiderentur: nec patribus familiæ tantum, sed ut omnium in domo liberorũ capitum ratio haberetur: uellentq; in eam spem liberos tollere. Eo munere delinita plebe nihil certatum est, quo minus consularia comi tia haberentur. creati consules L. Valerius Potitus, M. Manlius, cui Capitolino postea fuit co gnomen. Hi consules magnos ludos fecere: quos M. Furius dictator uouerat ueienti bello. eo dem anno ædes Iunonis reginæ ab eodem dictatore, eodemq; bello uota dedicatur: celebra tamq; dedicationem ingenti matronarum studio tradunt. Bellum haud memorabile in Algi do cum Aequis gestum est, fusis hostibus prius penè, quàm manus cõsererent. Valerio, quod perseuerantior cædendis in fuga fuit, triumphus: Manlio ut ouans ingrederetur urbem, decre tum est. Eodem anno nouum bellum cum Volsiniensibus exortum: quò propter famem, pe stiléntiamq; in agro Romano ex siccitate caloribusq; nimijs ortam, exercitus duci nequiuit. ob quæ Volsinienses Salpinatibus adiũctis superbia elati ultro agros Romanos incursauere. bel lum inde duobus populis indictum. C. Iulius censor decessit: in eius locum M. Cornelius suffe ctus. quæ res postea religioni fuit: quia eo lustro Roma est capta: nec deinde unquã in demor tui locum censor sufficitur. consulibusq; morbo implicitis placuit per interregnum renouari au spicia. itaq; cum ex senatusconsulto consules magistratu se abdicassent: interrex creatur M. Fu rius Camillus: qui P. Cornelium Scipionem, is deinde L. Valerium Potitum interregem pro didit. ab eo creati sex tribuni militum consulari potestate: ut etiam si cui eorum incommoda ua letudo fuisset, copia magistratuum reipub. esset. Calendis quintilibus magistratum occepe re L. Lucretius, Seruius Sulpicius, M. Aemylius, L. Furius Medullinus septimum, Agrippa Fu rius, C. Aemylius iterum. Ex his L. Lucretio, & C. Aemylio Volsinienses prouincia euenit: Salpinates Agrippæ Furio, & Seruio Sulpicio. Prius cum Volsiniensibus pugnatum est. bel lum numero hostium ingens, certamine haud sanè asperum fuit. fusa concursu primo acies in fugam. millia octo armatorum ab equitibus interclusa positis armis in deditionem uenerunt. Eius belli fama effecit, ne se pugnæ committerent Salpinates: mœnibus armati se tutabantur. Romani prædas passim & ex Salpinati agro, & ex Volsiniensi, nullo eã uim arcente, egerunt: donec Volsiniensibus fessis bello, ea conditione, ut res populo Romano redderent, stipen diumq; eius anni exercitui præstarent: in uiginti annos induciæ datæ. Eodem anno M. Cæ ditius de plebe nuntiauit tribunis: se in Noua uia, ubi nunc sacellum est: supra ædem Vestæ uocem noctis silentio audisse clariorẽ humana: quæ magistratibus dici iuberet: Gallos aduen tare. Id (ut fit) propter autoris humilitatem spretum: & quod longinqua, eoq; ignotior gens erat. Neque deorum modo monita ingruente fato spreta: sed humanam quoque opem, quæ una erat, M. Furium ab urbe amouêre. qui die dicta ab L. Apuleio tribuno plebis propter pręe dam Veientanam, filio quoque adolescente per idem tempus orbatus, cum accitis domum tri bulibus, & clientibus, quæ magna pars plebis erat: percunctatus animos eorum, responsum tu lisset: se collaturos quanti damnatus esset: absoluere eum non posse: in exilium abijt: preca tus ab dijs immortalibus, si innoxio sibi ea iniuria fieret, primo quoque tempore desyderium sui ciuitati ingratæ facerent. absens quindecim millibus grauis æris damnatur. Expulso ciue, quo manente, si quicquam humanorum certi est, capi Roma non poterat: aduentante fa tali urbis clade, legati ab Clusinis ueniunt, auxilium aduersus Gallos petentes. Eam gentem traditur fama dulcedine frugum, maximeq; uini noua tum uoluptate captam, alpes transisse:

agrosq;

agrosq; ab Hetruscis ante cultos possedisse. & innexisse in Galliam uinum illiciendæ gentis causa Aruntem Clusinum, ira corruptæ uxoris ab Lucumone, cui tutor is fuerat ipse, præpotente iuuene, & à quo expeti pœnæ, nisi externa uis quæsita esset, nequirent. hunc transeuntibus alpes ducem, autoremq; Clusium oppugnandi fuisse. Equidem haud abnuerim: Clusium Gallos ab Arunte, seu quo alio Clusino adductos. sed eos qui oppugnauerint Clusium, non fuisse qui primi alpes transierint, satis constat. ducentis quippe annis ante, quàm Clusium oppugnarent, urbemq; Romam caperent, in Italiam Galli transcenderunt: nec cũ his primum Hetruscorum, sed multo ante cum ijs, qui inter Apenninũ, Alpesq; incolebant, sæpe exercitus Gallici pugnauere. Thuscorum ante Romanum imperium late terra, mariq; opes patuere. mari supero inferoq;, quibus Italia insulæ modo cingitur, quantum potuerint, nomina sunt argumento: quod alterum Thuscum cõmuni uocabulo gentis, alterum adriaticum mare ab Adria Thuscorũ colonia uocauere Italicæ gentes. Græci eadem Tyrrhenum, atq; Adriaticum uocant. Ii in utrumq; mare uergenteis incoluere urbibus duodenis terras, prius cis Apenninũ, ad inferum mare: postea trans Apenninũ totidem, quot capita originis erant, colonijs missis: quæ trans Padum omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui sinum circuncolunt maris, usque ad alpes tenuere. Alpinis quoq; ea gentibus haud dubie origo est, maxime Rhetis: quos loca ipsa efferarunt, nequid ex antiquo, præter sonum linguæ, nec eum incorruptum, retinerent. De transitu in Italiam Gallorum hæc accepimus. Prisco Tarquinio Romæ regnante Celtarum, quæ pars Galliæ tertia est, penes Bituriges summa imperij fuit. ij regem Celtico dabant. Ambigatus is fuit, uirtute fortunaq; cum sua tum publica præpollens: quod in imperio eius Gallia adeo frugum, hominumq; fertilis fuit, ut abundans multitudo uix regi uideretur posse. Hic magno natu ipse iam exonerare prægrauante turba regnum cupiens, Bellouesum ac Sigouesum sororis filios impigros iuuenes missurum se esse in quas dij dedissent augurijs sedes, ostendit. quantum ipsi uellent numerum hominum, excirent, nequa gens arcere aduenientes posset. Tum Sigoueso sortibus dati Hercynei saltus. Belloueso haud paulo lætiorem in Italiam uiam dij dabãt. Is, quod eis ex populis abundabat, Bituriges, Aruernos, Senones, Heduos, Ambarros, Carnutes, Aulercos, exciuit. profectus ingentibus peditum equitumq; copijs in Tricastinos uenit. Alpes inde oppositæ erãt, quas inexuperabiles uisas haud equidem miror, nulla dum uia (quod quidem continens memoria sit, nisi de Hercule fabulis credere libet) superatas. Ibi cum uelut septos montiũ altitudo teneret Gallos, circunspectarentq; quanam per iuncta cœlo iuga in alium orbem terrarum transirent, religio etiam tenuit: quod allatum est, aduenas quærentes agrum ab Saluium gente oppugnari. Massilienses erant hij, nauibus à Phocæa profecti. id Galli fortunæ suæ omen rati adiuuere, ut quem primum in terram egressi occuperant locum, patentibus syluis communirent. ipsi per Taurinos saltusq; Iuliç Alpis transcenderũt: fusisq; acie Thuscis haud procul Ticino flumine, cum, in quo consederant, agrum Insubrium appellari audissent, cognominem Insubribus pago Heduorum: ibi omen sequentes loci, condidere urbem, Mediolanum appellarunt. Alia subinde manus Germanorum Elitouio duce uestigia priorum secuta, eodem saltu fauente Belloueso cum transcendisset Alpes, ubi nunc Brixia ac Verona urbes sunt, locos tenuere Libui, considunt. post hos Salluuij, qui prope antiquam gentem Leuos Ligures, incolentes circa Ticinũ amnem, petiere Apenninum. deinde Boij, Lingonesq; transgressi, cum iam inter Padum atq; Alpes omnia tenerentur, Pado ratibus traiecto, non Hetruscos modo, sed etiam Vmbros agro pellunt: intra Apenninum tamen sese tenuere. Tum Senones recentissimi aduenarũ ab Vtente flumine usque ad Athesim fines habuere. hanc gentem Clusiũ, Romamq; inde uenisse cõperio: id patũ certum est, solamne, an ab omnibus Cisalpinorũ Gallorũ populis adiutam. Clusini nouo bello exterriti, cũ multitudinem, tum formas hominũ inusitatas cernerẽt, & genus armorũ: audirentq; sæpe ab ijs cis Padum, ultraq;, legiones Hetruscorum fusas: quanq; aduersus Romanos nullum eis ius societatis amicitiæ ue erat, nisi quod Veientes consanguineos aduersus populum Rom. non defendissent, legatos Romam, qui auxilium ab senatu peterent, misere. De auxilio nihil impetratum. legati tres, M. Fabij Ambusti filij missi, qui senatus, populiq; Romani

nomine agerent cum Gallis, ne à quibus nullam iniuriam accepiſſent, ſocios populi Romani, atq; amicos oppugnarent. Romanis eos bello quoq;, ſi res cogat, tuendos eſſe: ſed melius uiſum bellum ipſum amoueri, ſi poſſet, & Gallos nouam gentem pace potius cognoſci, quàm armis. Mitis legatio, ni præferoces legatos, Galliſq; magis quàm Romanis ſimiles habuiſſet. quibus, poſtquam mandata ediderunt in concilio Gallorum, datur reſponſum. Etſi nouum nomen audiant Romanorũ, tamen credere uiros fortes eſſe, quorum auxilium à Cluſinis in re trepida ſit imploratum. & quoniam legatione aduerſus ſe maluerint, quàm armis tueri ſocios, ne ſe quidẽ pacem, quam illi afferant, aſpernari, ſi Gallis egentibus agro, quem latius poſſideant quàm colant Cluſini, partem finium concedant: aliter pacem impetrari non poſſe. & reſponſum coràm Romanis ſe accipere uelle: & ſi negetur ager, coram iiſdem Romanis dimicaturos, ut nuntiare domum poſſint quantũ Galli uirtute cæteros mortales præſtarent. Quodnam id ius eſſet? agrum à poſſeſſoribus petere? aut minari arma? Romanis quærentibus, ecquid in Hetruria rei Gallis eſſet? cum illi ſe in armis ius ferre, & omnia fortium uirorum eſſe ferociter dicerent, accenſis utrinq; animis ad arma diſcurritur, & prælium conſeritur. ibi, iam urgentibus Romanam urbem fatis, legati contra ius gentium arma capiunt. nec id clàm eſſe potuit, cum ante ſigna Hetruſcorũ tres nobiliſsimi fortiſsimiq; Romanæ iuuentutis pugnarent. tantum eminebat peregrina uirtus. quin etiam Q. Fabius euectus extra aciem equo, ducem Gallorum ferociter in ipſa ſigna Hetruſcorum incurſantem per latus transfixũ haſta occidit. ſpoliaq; eius legentem Galli agnouere, perq; totam aciem Romanum legatum eſſe ſignum datum eſt. Omiſſa inde in Cluſinos ira receptui canunt, minantes Romanis. Erant, qui extemplo Romam eundum cenſerent. uicere ſeniores, ut legati prius mitterentur queſtum iniurias, poſtulatumq;, ut pro iure gentium uiolato Fabij dederentur. Legati Gallorum cum ea, ſicut erant mandata, expoſuiſſent, ſenatui nec factum placebat Fabiorum, & ius poſtulare barbari uidebantur. ſed ne id, quod placebat, decerneret in tantæ nobilitatis uiris, ambitio obſtabat. itaq; ne penes ipſos culpa eſſet cladis forte gallico bello acceptæ, cognitionem de poſtulatis Gallorum ad populum reijciunt. ubi tanto plus gratia atq; opes ualuere, ut quorũ de pœna agebatur, tribuni militum conſulari poteſtate in ſequentem annũ crearentur. quo facto haud ſecus quàm dignum erat, infenſi Galli bellum propalàm minantes, ad ſuos redeunt. Tribuni militũ cum tribus Fabijs creati P. Sulpicius Longus, Q. Seruilius quartũ, P. Seruilius Maluginenſis. Cum tanta moles mali inſtaret (adeo occæcat animos fortuna, ubi uim ſuam ingruentem refringi non uult) ciuitas, quæ aduerſus fidenatem ac ueientem hoſtem, alioſq; finitimos populos ultima experiens auxilia, dictatorem multis tempeſtatibus dixiſſet: ea tunc inuſitato atq; inaudito hoſte, ab oceano terrarumq; ultimis oris bellũ ciente, nihil extraordinarij imperij aut auxilij quæſiuit. Tribuni, quorũ temeritate bellum contractũ erat, ſummæ rerum præerant: delectũq; nihilo accuratiorẽ, quàm ad media bella haberi ſolitus erat, extenuantes etiam famam belli, habebant. Interim Galli, poſtquam accepere, ultro honorem habitum uiolatoribus iuris humani, cluſamq; ſuam legationem eſſe, flagrantes ira, cuius impotens eſt gens, confeſtim ſignis conuulſis, citato agmine iter ingrediuntur. Ad quorum prætereuntiũ raptim tumultum cum exterritæ urbes ad arma concurrerent, fugaq; agreſtiũ fieret: Romam ſe ire magno clamore ſignificabãt, quacunq; ibant, equis, uiriſq; longe ac late fuſo agmine immenſum obtinentes loci. Sed antecedente fama, nuntijſq; Cluſinorum, deinceps inde aliorum populorum plurimum terroris Romam celeritas hoſtium tulit. quippe quibus uelut tumultuario exercitu raptim ducto ægre ad undecimum lapidem occurſum eſt, qua flumẽ Allia cruſtuminis montibus præalto defluens alueo haud multũ infra uiam Tyberino amni miſcetur. Iam omnia contra, circaq; hoſtiũ plena erant, & nata in uanos tumultus gens truci cantu clamoribúſque uarijs horrendo cuncta compleuerant ſono. Ibi tribuni militũ non loco caſtris antecapto, non præmunito uallo, quò receptus eſſet, non deorum ſaltem, ſi non hominum memores, nec auſpicato, nec litato inſtruũt aciem diductam in cornua, ne circumueniri multitudine hoſtium poſſent. nec tàmen æquari frontes poterant, cũ extenuando, infirmam, & uix cohærentem mediam aciem haberent. paulum erat ab dextera editi loci, quem ſubſidiarijs repleri placuit. eaq;

res

res ut initium pauoris ac fugæ,ſic una ſalus fugientibus fuit. nam Brennus regulus Gallorum in paucitate hoſtium artem maxime timens,ratus ad id captum ſuperiorem locũ,ut,ubi Galli cum acie legionum recta fronte concurriſſent, ſubſidia in auerſos tranſuerſosq; impetum darent,ad ſubſidiarios ſigna cõuertit:ſi eos loco depuliſſet, haud dubius facilem in æquo campi tantũ ſuperanti multitudini uictoriam fore.adeo nõ fortuna modo, ſed ratio etiam cum barbaris ſtabat. In altera acie nihil ſimile Romanis, non apud duces, nõ apud milites erat. pauor fugaq; occupauerat animos,& tanta hominũ obliuio,ut multo maior pars Veios in hoſtiũ urbem, cũ Tyberis arceret,quàm recto itinere Romam ad coniuges ac liberos fugerent.Parumper ſubſidiarios tutatus eſt locus. in reliqua acie ſimul eſt clamor proximis ab latere, ultimis ab tergo auditus,ignotum hoſtem prius penè quàm uiderent,nonmodo non tentato certamine,ſed ne clamore quidem reddito, integri intactiq; fugerunt. nec ulla cædes pugnantiũ fuit. terga cæſa ſuomet ipſorum certamine in turba impedientiũ fugam. circa ripam Tyberis, quò armis abiectis totum ſiniſtrum cornu defugit, magna ſtrages facta eſt: multosq; imperitos nandi, aut inualidos graues loricis, alijsq; tegminibus haulere gurgites. maxima tamen pars incolumis Veios perfugit, unde nonmodo præſidij quicquam, ſed ne nuntius quidem cladis Romam eſt miſſus.ab dextro cornu,quod procul à flumine,& magis ſub monte ſteterat: Romam omnes petiere,& ne clauſis quidem portis urbis in arcem confugerunt.Gallos quoq; uelut obſtupefactos miraculum uictoriæ tam repentinæ tenuit. & ipſi pauore defixi primũ ſteterunt,uelut ignari quid accidiſſet: deinde inſidias uereri:poſtremo cæſorum ſpolia legere, armorumq; cumulos,ut mos eis eſt,coaceruare. Tum demum poſtquam nihil uſquam hoſtile cernebatur, uiam ingreſsi haud multo ante ſolis occaſum ad urbem Romam perueniunt. ubi cum prægreſsi equites non portas clauſas, non ſtationem pro portis excubare, non armatos eſſe in muris retuliſſent,aliud priori ſimile miraculum eos ſuſtinuit.noctemq; ueriti,& ignotæ ſitum urbis,inter Romam,atq; Anienem cõſedere, exploratoribus miſsis circa mœnia aliasq; portas,quænam hoſtibus in perdita re conſilia eſſent. Romani,cum pars maior ex acie Veios petiſſet quàm Romam,nemo ſupereſſe quenquam præter eos,qui Romam refugerant,crederet:complorati omnes pariter uiui mortuiq; totam prope urbem lamentis impleuerunt.Priuatos deinde luctus ſtupefecit publicus pauor,poſtquam hoſtes adeſſe nuntiatum eſt. mox ululatus cantusq; diſſonos uagantibus circa mœnia turmatim barbaris audiebant. omne inde tempus ſuſpenſos ita tenuit animos uſq; ad lucem alteram, ut identidem iam in urbem futurus uideretur impetus primo aduentu, quo acceſſerant ad urbem. manſuros enim ad Alliam fuiſſe,niſi hoc conſilij foret.deinde ſub occaſum ſolis,quia haud multũ diei ſupererat,ante noctem rati ſe inuaſuros: tum in noctem dilatum conſilium eſſe, quo plus pauoris inferrent. poſtremo lux appropinquans exanimare. timoriq; perpetuo ipſum malum continens fuit, cũ ſigna infeſta portis ſunt illata.nequaq; tamen ea nocte,neque inſequenti die ſimilis illi,quæ ad Alliam tam pauide fugerat, ciuitas fuit. nam cũ defendi urbem poſſe tam parua relicta manu ſpes nulla eſſet, placuit cũ cõiugibus ac liberis iuuentutẽ militarem, ſenatusq; robur in arcem, capitoliumq; concedere: armisq;, & frumento collatis, ex loco inde munito deos hominesq; & Romanũ nomen defendere. flaminem,ſacerdotesq; ueſtales,ſacra publica à cæde,ab incendijs procul auferre:nec ante deſeri cultum eorũ,quàm nõ ſupereſſent qui colerent. Si arx,Capitoliumq; ſedes deorum, ſi ſenatus caput publici conſilij, ſi militaris iuuentus ſuperfuerit imminenti ruinæ urbis,facilem iacturam eſſe ſeniorũ,relictæ in urbe utiq; periture turbæ.& quo id ęquiore animo de plebe multitudo ferret, ſenes triumphales conſularesq; ſimul ſe cum illis palàm dicere obituros:nec his corporibus,quibus non arma ferre, non tueri patriam poſſent, oneraturos inopiam armatorũ.Hæc inter ſeniores morti deſtinatos iactata ſolatia. Verſæ inde adhortationes ad agmen iuuenum, quos in Capitolium, atq; in arcem proſequebantur, cõmendantes uirtuti eorum iuuentæq; urbis per trecentos ſexaginta annos omnibus bellis uictricis,quæcunq; reliqua eſſet,fortunam.digredientibus qui ſpem omnem atq; opem ſecũ ferebant,ab ijs, qui captæ urbis non ſupereſſe ſtatuerant exitio, cũ ipſa res ſpeciesq; miſerabilis erat,tum muliebris fletus,& concurſatio incerta nunc hos nunc illos ſequentiũ, rogitantiumq;

uiros

uiros natosq́,cui se fato darent:nihil, quod humanis superesset malis, relinquebant. magna pars tamen earum in arcem suos persecutæ sunt,nec prohibente ullo, nec uocante:quia quod utile obsessis ad minuendam imbellem multitudinem,id parũ humanũ erat. Alia maxime plebis turba,quam nec capere tam exiguus collis,nec alere in tanta inopia frumenti poterat,ex urbe effusa uelut agmine iam uno petijt Ianiculũ.inde pars per agros dilapsi, pars urbes petunt finitimas,sine ullo duce,aut consensu,suam quisq; spem,sua consilia,communibus deploratis, exequentes. Flamen interim quirinalis,uirginesq́ uestales omissa rerum suarũ cura,quæ sacrorum secum ferenda,quæ,quia uires ad omnia ferenda deerant, relinquenda essent consultantes, quisúe ea locus fideli asseruaturus custodia esset, optimũ ducũt, condita in doliolis sacello proximo ædibus flaminis quirinalis,ubi nunc despui religio est, defodere. cætera inter se onere partito ferunt uia,quæ sublicio ponte ducit ad Ianiculum.In eo cliuo eas cum L.Albinus de plebe Romana homo conspexisset, plaustro coniugem ac liberos habens inter cæteram turbam, quæ inutilis bello urbe excedebat, saluo etiam tum discrimine diuinarũ humanarumq́ rerum,irreligiosum ratus sacerdotes publicos sacraq́ populi Ro.pedibus ire, ferriq́ se ac suos in uehiculo conspici,descendere uxorem ac pueros iussit,uirgines sacraq́ in plaustrum imposuit,& Cære,quò iter sacerdotibus erat,peruexit. Romæ interim satis iam omnibus,ut in tali re,ad tuendam arcem cõpositis,turba seniorũ domos regressa aduentũ hostium obstinato ad mortem animo expectabat.qui eorũ curules gesserant magistratus,ut in fortunæ pristinæ honorumq́ aut uirtutis insignibus morerentur,quæ augustissima uestis est thensas ducentibus, triumphantibúsue,ea uestiti medio ædium eburneis sellis sedere.Sunt,qui M. Fabio pontifice maximo præfante carmen deuouisse eos se pro patria,quiritibusq́ Romanis tradant. Galli & quia interposita nocte à contentione pugnæ remiserant animos: & quod nec in acie ancipiti usquam certauerant prælio,nec tum impetu aut ui capiebant urbem: sine ira, sine ardore animorum ingressi postero die urbem patente Collina porta in forum perueniunt, circumferentes oculos ad templa deûm,arcemq́ solam belli speciem tenentẽ. inde modico relicto præsidio, nequis in dissipatos ex arce aut Capitolio impetus fieret, dilapsi ad prædam uacuis occursu hominum uijs.pars in proxima quæq; tectorum agmine ruunt,pars ultima,uelut ea demum intacta & referta præda,petunt.inde rursus ipsa solitudine absterriti,nequa fraus hostilis uagos exciperet,in forũ ac propinqua foro loca conglobati redibant : ubi eos, plebis ædificijs obseratis, patentibus atrijs principũ, maior propè cunctatio tenebat aperta quàm clausa inuadendi. adeo haud secus quàm uenerabundi intuebantur in ædium uestibulis sedentes uiros,præter ornatũ habitumq́ humano augustiorem,maiestate etiam, quã uultus grauitasq́ oris præ se ferebat,simillimos dijs.Ad eos uelut simulachra uersi cũ starent:M.Papyrius unus ex his dicitur Gallo barbam suam,ut tum omnibus promissa erat,permulcenti scipione eburneo in caput incusso iram mouisse:atq; ab eo initiũ cædis ortũ, cæteros in sedibus suis trucidatos.Post principũ cædem nulli deinde mortaliũ parci,diripi tecta,exhaustis inijci ignes. Cæterum,seu nõ omnibus delendi urbẽ libido erat,seu ita placuerat principibus Gallorũ, & ostentari quædam incendia terroris causa, si compelli ad deditionẽ caritate ædiũ suarũ obsessi possent:& nõ omnia cõcremari tecta,ut quodcunq; superesset urbis, id pignus ad flectendos hostium animos haberent:nequaquam perinde atq; in capta urbe prima die aut passim,aut late uagatus est ignis.Romani ex arce plenam hostiũ urbem cernentes, uagosq́ per uias omnes cursus, cum alia atq; alia parte noua aliqua cladès oriretur, nõ mentibus solum concipere, sed ne auribus quidem,atq; oculis satis constare poterant.quocunq; clamor,sonitus hostiũ, mulierum puerorumq́ ploratus,sonitus flammæ,& fragor ruentium tectorum auertisset,pauentes ad omnia animos oraq́ & oculos flectebant : uelut ad spectaculum à fortuna positi occidentis patriæ,nec ullius rerum suarũ relicti, præter quàm corporum uindices: tanto ante alios miserandi magis,qui unquam obsessi sunt,quod interclusi à patria obsidebantur,omnia sua cernentes in hostiũ potestate.Nec tranquillior nox diem tam fœde actũ excepit.Lux deinde noctem inquietam insecuta est.nec ullum erat tempus, quod à nouæ semper cladis alicuius spectaculo cessaret . nihil tamen tot onerati atque obruti malis flexerunt animos,quin etsi omnia

flammis

flammis ac ruinis æquata uidiſſent, quamuis inopem paruūq́; quē tenebant, collem libertati relictum uirtute defenderēt: & iam cum eadem quotidie acciderent uelut aſſueti malis abalie nauerant ab ſenſu rerum ſuarū animos, arma tantum, ferrumq́; in dextris uelut ſolas reliquias ſpei ſuæ intuentes. Galli quoq; per aliquot dies in tecta modo urbis nequicq̄ bello geſto, cum inter incendia ac ruinas captæ urbis nihil ſupereſſe præter armatos hoſtes uiderent: nec quicq̄ tot cladibus territos, nec flexuros ad deditionem animos, ni uis adhiberetur: experiri ultima, & impetum facere in arcem ſtatuunt. Prima luce ſigno dato multitudo omnis in foro inſtrui/tur: inde clamore ſublato, ac teſtudine facta ſubeunt. aduerſus quos Romani nihil temere, nec trepide, ad omnes aditus ſtationibus firmatis, quà ſigna ferri uidebant, eà robore uirorum op poſito ſcandere hoſtem ſinunt: quo ſucceſſerit magis in arduū, eo pelli poſſe per procliue faci/lius rati. medio ferè cliuo reſtitere: atq; inde ex loco ſuperiore, qui propè ſua ſponte in hoſtem inferebat, impetu facto, ſtrage ac ruina fudere Gallos: ut nunq̄ poſtea nec pars, nec uniuerſi tentauerint tale pugnæ genus. Omiſſa itaq; ſpe per uim atq; arma ſubeundi, obſidionem pa/rant: cuius ad id tempus immemores, & quod in urbe fuerat frumentū, incendijs urbis abſum/pſerant, & ex agris per ipſos dies raptum omne Veios erat. Igitur exercitu diuiſo partim per fi nitimos populos prædari placuit, partim obſideri arcem, ut obſidentibus frumentū populato res agrorum præberent. Proficiſcentes Gallos ab urbe ad Romanam experiendam uirtutem fortuna ipſa Ardeam, ubi Camillus exulabat, duxit. Qui mœſtior ibi fortuna publica quàm ſua, cū dijs hominibusq́; accuſandis ſeneſceret, indignando mirandoq́; ubi illi uiri eſſent, qui ſecum Veios Faleriosq́; cepiſſent, qui alia bella fortius ſemper quàm felicius geſſiſſent, repen te audit Gallorū exercitū aduentare, atq; de eo pauidos Ardeatis conſultare. Nec ſecus quàm diuino ſpiritu tactus, cum ſe in mediam contionem intuliſſet, abſtinere ſuetus ante talibus con cilijs. Ardeates, inquit, ueteres amici, noui etiam ciues mei, quando & ueſtrū beneficiū ita tu/lit, & fortuna hoc egit mea, nemo ueſtrum conditionis meç oblitum me huc proceſsiſſe putet. ſed res, ac periculum cōmune cogit quod quiſq; poſsit in re trepida præſidij, in mediū confer/re. & quando ego uobis pro tantis ueſtris in me meritis gratiam referam, ſi nunc ceſſauero? aut ubi uſus erit mei uobis, ſi in bello nō fuerit? hac arte in patria ſteti, & inuictus bello in pace ab ingratis ciuibus pulſus ſum. Vobis autē Ardeates fortuna oblata eſt, & pro tantis priſtinis po puli Romani beneficijs, quanta ipſi meminiſtis (nec enim exprobranda apud memores ſunt) gratiæ referendæ: & huic urbi decus ingens belli ex hoſte cōmuni pariendi. Quæ effuſo agmi ne aduentat, gens eſt, cui natura corpora, animóſque magna magis quàm firma dederit. eo in certamen omne plus terroris quàm uirium ferunt. argumento ſit clades Romana. patentem ce pere urbem: ex arce Capitolioq́; his exigua reſiſtitur manu. iam obſidionis tedio uicti abſce/dunt, uagiq́; per agros palantur. cibo, uinoq́; raptim hauſto repleti ubi nox appetit, propè ri/uos aquarum ſine munimento, ſine ſtationibus ac cuſtodijs paſsim ferarum ritu ſternuntur, nunc ab ſecundis rebus magis etiam ſolito incauti. Si uobis in animo eſt tueri mœnia ueſtra, nec pati hæc omnia Galliam fieri, prima uigilia capite arma frequentes: me ſequimini ad cæ/dem, nō ad pugnam. niſi uictos ſomno uelut pecudes trucidandos tradidero, non recuſo eun/dem Ardeæ rerum mearum exitum, quem Romæ habui. Aequis iniquiſq; perſuaſum erat, tantum bello uirum neminem uſquam ea tempeſtate eſſe. contione dimiſſa corpora curant, in tenti quàm mox ſignū daretur. quo dato, primæ noctis ſilentio ad portas cum Camillo præ/ſtò fuere. egreſsi haud procul urbe, ſicut prædictum erat, caſtra Gallorū intuta, neglectaq́; ab omni parte nacti cū ingenti clamore inuadunt. nuſquam præliū, omnibus locis cædes eſt: nu/da corpora, & ſoluta ſomno trucidantur. extremos tamē pauor cubilibus ſuis excitos, quæ, aut unde uis eſſet ignaros, in fugam, & quoſdam in hoſtem ipſum improuidos tulit. magna pars in agrum Antiatem delati, incurſione ab oppidanis in palatos facta, circumueniuntur. Simi/lis in agro Veienti Thuſcorum facta ſtrages eſt. qui urbis iam propè quadringenteſimum an num uicinæ oppreſſæ ab hoſte inuſitato inauditoq́; adeo nihil miſerti ſunt, ut in agrum Ro/manum eo tempore incurſiones facerent, pleniq́; prædæ Veios etiam præſidiumq́;, & ſpem ultimam Romani nominis in animo habuerint oppugnare. Viderant eos milites Romani

uagantes per agros, & cõgregatos agmine prædam præ se agentes, & castra cernebant haud procul Veijs posita. inde primum miseratio sui, deinde indignitas, atq; ex ea ira animos cepit. Hetruscis ne etiam, à quibus bellum Gallicũ in se auertissent, ludibrio esse clades suas. uix temperauere animis, quin extemplo impetum facerent: cõpressiq; à Cæditio centurione, quem sibimetipsi præfecerant, rem in nocte sustinuere. tantũ par Camillo defuit autor, cætera eodem ordine, eodemq; fortunæ euentu gesta. quin etiam ducibus captiuis, qui cędi nocturnę superfuerant, ad aliam manũ Thuscorũ ad Salinas profecti nocte insequenti ex improuiso maiorem cædem edidere, duplicíq; uictoria ouantes Veios redeunt. Romæ interim plerunq; obsidio segnis, & utrinq; silentiũ esse, ad id tantum intentis Gallis, ne quis hostiũ euadere inter stationes posset. cum repente iuuenis Romanus admiratione in se ciues, hostesq; conuertit. sacrificium erat statum in quirinali colle genti Fabiæ. ad id faciendum C. Fabius Dorsuo, gabino cinctu, sacra manibus gerens cũ de capitolio descendisset, per medias hostiũ stationes egressus, nihil ad uocem cuiusquam, terroremue motus in Quirinalem collem peruenit. ibiq; omnibus solenniter peractis, eadem reuertens similiter constanti uultu gradúq;, satis sperans propitios esse deos, quorũ cultum ne mortis quidem metu prohibitus deseruisset, in Capitoliũ ad suos rediijt: seu attonitis Gallis miraculo audaciæ, seu religione etiam motis, cuius haudquaq; negligens gens est. Veijs interim nõ animi tantum indies, sed etiam uires crescebant: nec Romanis solum eò conuenientibus ex agris, qui aut prælio aduerso, aut clade captæ urbis palati fuerant, sed etiam ex Latio uoluntarijs confluentibus, ut in parte prędæ essent. Maturum iam uidebatur reperi patriam, eripiq; ex hostium manibus, sed corpori ualido caput deerat. locus ipse admonebat Camilli, & magna pars militum erat, qui ductu auspicióq; eius res prospere gesserant. & Cæditius negare se commissurum cur sibi aut deorum aut hominum quisquam imperium finiret potius, quàm ipse memor ordinis sui posceret imperatorem. Consensu omnium placuit ab Ardea Camillum acciri, sed antea consulto Senatu, qui Romæ esset. adeo regebat omnia pudor, discriminaq; rerũ propè perditis rebus seruabant. Ingenti periculo transeundum per hostium custodias erat. ad eam rem Pontius Cominius impiger iuuenis operam pollicitus, incubans cortici secundo Tyberi ad urbem defertur: inde qua proximum fuit à ripa per præruptũ, eoq; neglectũ hostiũ custodiæ saxum in capitoliũ euadit, & ad magistratus ductus mandata exercitus edit. Accepto inde Senatus decreto, ut & comitijs curiatis reuocatus de exilio iussu populi Camillus dictator extemplo diceretur, militesq; haberẽt imperatorem quem uellent, eadem digressus nuntius Veios cõtendit: missiq; Ardeam legati ad Camillum Veios eum perduxere: seu quod magis credere libet, non prius profectum ab Ardea, quàm comperit legem latam: quod nec iniussu populi mutari finibus posset, nec nisi dictator dictus auspicia in exercitu habere, lex curiata lata est, dictatorq; absens dictus. Dum hæc Veijs agebantur, interim arx Romę capitoliũq; in ingenti periculo fuit. nanq; Galli seu uestigio notato humano, quà nuntius à Veijs peruenerat: seu sua sponte animaduerso ad Carmentis saxum ascensu æquo: nocte sublustri cum primo inermem, qui tentaret uiam, præmisissent, tradentes inde arma, ubi quid iniqui esset, alterni innixi, subleuantesq; inuicem, & trahentes alij alios, prout postularet locus, tanto silentio in summum euasere, ut nõ custodes solum fallerent, sed ne canes quidem, solicitum animal ad nocturnos strepitus, excitarent. anseres non fefellere, quibus sacris Iunoni in summa inopia cibi tamen abstinebatur. quæ res saluti fuit. nanq; clangore eorum, alarumq; crepitu excitus M. Manlius, qui triennio ante consul fuerat, uir bello egregius, armis arreptis simul ad arma cæteros ciens uadit. & dum cæteri trepidant: Gallum, qui iam in summo constiterat, umbone ictum deturbat. cuius casus prolapsi cum proximos sterneret, trepidantes alios, armisq; omissis saxa, quibus adhærebant, manibus amplexos trucidat. iamq; & alij congregati telis, missilibusq; saxis proturbare hostes, ruinaq; tota prolapsa acies in præceps deferri. Sedato deinde tumultu reliquum noctis, quantum in turbatis mentibus poterat, cum præteritum quoq; periculum solicitaret, quieti datum est. Luce orta uocatis classico ad concilium militibus ad tribunos, cum & recte, & perperam facto pretium deberetur: Manlius primum ob uirtutem laudatus, donatusq; non ab tribunis solum militum, sed
consensu

consensu etiam militari:cui uniuersi selibras farris,& quartarios uini ad ædes eius quæ in arce
erant,contulerunt:rem dictu paruam:cæterum inopia fecerat eam argumentum ingens cari-
tatis:cum se quisq; uictu suo fraudans detractum corpori atq; usibus necessarijs ad honorem
unius uiri conferret. Tum uigiles eius loci,quà fefellerat ascendens hostis,citati:& cum in om-
nes more militari se animaduersurum P. Sulpicius tribunus militum pronunciasset,consentien
te clamore militum in unum uigilem conijciētium culpam,deterritus à cæteris abstinuit:reum
haud dubium eius noxæ approbātibus cunctis de saxo deiecit. Inde intentiores utrinq; custo
diæ esse:& apud Gallos,quia uulgatū erat,inter Veios Romamq; nuntios commeare:& apud
Romanos,ob nocturni periculi memoriam. Sed ante omnia obsidionis belliq; mala fames
utrinq; exercitum urgebat:Gallos pestilentia etiam,cum loco iacente inter tumulos castra ha-
bentes,tum ab incendijs torrido & uaporis pleno,cineremq; non puluerem modo ferēte,cum
quid uenti motum esset:quorū intolerātissima gens est,humoriq; ac frigori assueta:tum æstu
& angore uexati,uulgatis uelut in pecora morbis morerētur. Iam pigritia singulos sepeliendi,
promiscue aceruatos cumulos hominum urebant:bustorumq; inde Gallicorum nomine insi-
gnem locum fecere. Induciæ deinde cum Romanis factæ,& colloquia permissu imperatorum
habita:in quibus cum identidem Galli famem obijcerent,eaq; necessitate ad deditionem uoca
rent,dicitur auertendæ eius opinionis causa multis locis panis de Capitolio iactatus esse in ho
stium stationes. Sed iam neq; dissimulari,neq; ferri ultra fames poterat:itaque dum dictator
delectum per se Ardeæ habet,magistrum equitum L. Valerium à Veijs abducere exercitum
iubet:parat,instruitq; quibus haud impar adoriatur hostes:interim capitolinus exercitus sta-
tionibus uigilijsq; fessus,superatis tamen humanis omnibus malis cum famem unam natura
uinci non sineret:diem de die prospectās ecquod auxilium ab dictatore appareret, postremo
spe quoq; iam,non solum cibo deficiente,& cum stationes procederent propè obruētibus in-
firmum corpus armis,uel dedi,uel redimi se quacūq; pactione possent,iussit:iactantibus non
obscure Gallis,haud magna mercede se adduci posse ut obsidionem relinquāt. Tum senatus
habitus,tribunisq; militum negocium datum,ut paciscerentur. Inde inter P. Sulpicium tribu-
num militum,& Brennum regulum Gallorum colloquio transacta res est,& mille pondo auri
pretium populi gentibus mox imperaturi factū. Rei fœdissimæ per se,adiecta indignitas est:
pondera ab Gallis allata iniqua:& tribuno recusante, additus ab insolente Gallo ponderi gla-
dius:auditaq; intoleranda Romanis uox,næ uictis esse. Sed dijq; & homines prohibuere re-
demptos uiuere Romanos. nam forte quadam,prius quàm infanda merces perficeretur, per
altercationem nondum omni auro appenso,dictator interuenit:auferriq; aurum de medio,&
Gallos submoueri iubet. cum illi renitentes pactos dicerent sese, negat eam pactionem ratam
esse,quæ postquàm ipse dictator creatus esset,iniussu suo ab inferioris iuris magistratu facta
esset:denuntiatq; Gallis,ut se ad prælium expediant:suos in aceruum conijcere sarcinas & ar-
ma aptare,ferroq; non auro recuperare patriam iubet,in conspectu habentes fana deúm &
coniuges & liberos,& solum patriæ deforme belli malis,& omnia quæ defendi repetiq; & ul-
cisci fas sit. Instruit deinde aciem ut loci natura patiebatur,in semirutæ solo urbis & natura inæ
quali:& omnia quæ arte belli secunda suis eligi præparari ue poterant,prouidit. Galli noua re
trepidi arma capiunt,iraq; magis quàm consilio in Romanos incurrunt. Iam uerterat fortu-
na,iam deorum opes humanaq; consilia rem Romanam adiuuabant. Igitur primo concursu
haud maiore momento fusi Galli sunt,quàm ad Alliam uicerant. Iustiore altero deinde præ-
lio ad octauum lapidem Gabina uia,quò se ex fuga contulerant,eiusdem ductu auspicioq;
Camilli uincuntur. Ibi cædes omnia obtinuit,castra capiuntur,& ne nuntius quidem cladis re-
lictus. Dictator,recuperata ex hostibus patria,triumphans in urbem redit:interq; iocos mi-
litares quos inconditos iaciunt,Romulus ac parens patriæ conditorq; alter urbis haud uanis
laudibus appellabatur. Seruatam deinde bello patriam iterum in pace haud dubie seruauit,
cum prohibuit migrari Veios:& tribunis rem intentius agētibus post incensam urbem,& per
se inclinata magis plebe ad id consilium.eaq; causa fuit non abdicandæ post triumphum di-
ctaturæ,senatu obsecrante ne rempublicam in incerto relinqueret statu. Omnium primum ut

erat diligentiſſimus religionũ cultor, quæ ad deos immortales pertinebant, retulit: & ſenatuſconſultum facit: fana omnia quod ea hoſtes poſſediſſent, reſtituerentur, terminarentur expiarenturq;: expiatioq; eorum in libris per duumuiros quęreretur. cum Cæretibus publice hoſpitium fieret: quod ſacra populi Romani ac ſacerdotes recepiſſent, beneficioq; eius populi non intermiſſus honos deûm immortaliũ eſſet. ludi Capitolini fierent, quod Iupiter optimus maximus ſuam ſedem atq; arcem P R in re trepida tutatus eſſet: collegiumq; ad eam rem M. Furius dictator conſtitueret ex ijs qui in Capitolio atq; arce habitarent. Expiandæ etiam uocis nocturnæ, quæ nunna dadis ante bellum gallicum audita neglectaq; eſſet, mentio illata, iuſſumq; templum in Noua uia Locutio fieri. Aurum quod Gallis ereptũ erat, quodq; ex alijs templis inter trepidationem in Iouis cellam collatum, cum in quæ referri oporteret, confuſa memoria eſſet: ſacrum omne iudicatũ, & ſub Iouis ſella poni iuſſum. Iam ante in eo religio ciuitatis apparuerat: quod cum in publico deeſſet aurum, ex quo ſumma pactæ mercedis Gallis confieret, à matronis collatum acceperãt, ut ſacro auro abſtineretur. Matronis gratiæ actæ, honosq; additus, ut earum ſicut uirorum, poſt mortem ſolennis laudatio eſſet. Iis peractis quæ ad deos pertinebant, quæq; per ſenatum agi poterant: tum demum agitantibus tribunis plebem aſſiduis contionibus, ut relictis ruinis in urbem paratam Veios tranſmigrarent: in contionem uniuerſo ſenatu proſequente aſcendit, atq; ita uerba fecit. Adeo mihi acerbę ſunt Quirites contentiones cum tribunis plebis, ut nec triſtiſſimi exilij ſolatium aliud habuerim quoad Ardeæ uixi, quàm quod procul ab his certaminibus eram: & ob eadem hæc non, niſi me ſenatuſconſulto populiq; iuſſu reuocaretis, rediturus unquam fuerim: nec nũc me, ut redirem, mea uoluntas mutata, ſed ueſtra fortuna perpulit. quippe ut in ſua ſede maneret patria, id agebatur: non ut ego utiq; in patria eſſem. & nũc quieſcerem ac tacerem libenter, niſi hæc quoq; pro patria dimicatio eſſet, cui deeſſe quoad uita ſuppetat, alijs turpe, Camillo etiam nefas eſt.

Quid enim repetijmus? quid obſeſſam ex hoſtium manibus eripuimus? ſi recuperatam ipſi deſerimus? & cum uictoribus Gallis capta tota urbe, Capitoliũ tamen atq; arcem dijq; & homines romani tenuerint, habitauerint: uictoribus Romanis recuperata urbe arx quoq; & Capitolium deſeretur? & plus uaſtitatis huic urbi ſecunda noſtra fortuna faciet, quàm aduerſa fecerit? Equidem ſi nobis cum urbe ſimul poſitæ, traditæq; per manus religiones nullę eſſent: tamen tam euidens numen hac tempeſtate rebus affuit Romanis, ut omnem negligentiam diuini cultus exemptam hominibus putem. intuemini enim horum deinceps annorũ uel ſecundas res uel aduerſas: inuenietis omnia proſpere eueniſſe ſequentibus deos, aduerſa ſpernentibus. Iam omniũ primum ueiens bellum, per quot annos, quanto labore geſtum non ante cepit finem, quàm monitu deorum aqua ex lacu Albano emiſſa eſt. Quid hæc tandem urbis noſtræ clades noua? num ante exorta eſt, quàm ſpreta uox cœlo emiſſa de aduentu Gallorum? quàm gentium ius ab legatis noſtris uiolatũ? quàm à nobis cum uindicari deberet, eadem negligentia deorum prætermiſſum? Igitur uicti captiq;, ac redempti tantum pœnarũ dijs hominibusq; dedimus, ut terrarum orbi documento eſſemus. aduerſæ deinde res admonuerunt religionum. Confugimus in Capitolium ad deos, ad ſedem Iouis optimi maximi, ſacra in ruina rerum noſtrarum alia terræ cælauimus, alia auecta in finitimas urbes amouimus ab hoſtium oculis: deorum cultum deſerti ab dijs hominibuſq;, tamen non intermiſimus. reddidere igitur patriam & uictoriam & antiquum belli decus amiſſum: & in hoſtes qui cęci auaritia in pondere auri fœdus ac fidem fefellerunt, uerterũt terrorem fugamq; & cædem. Hæc culti neglectiq; numinis tanta monumenta in rebus humanis cernentes, ecquid ſentitis Quirites quãtum uix dum ex naufragijs prioris culpæ cladisq; emergentes paremus nefas. Vrbem auſpicato inauguratoq; conditam habemus: nullus locus in ea non religionum deorumq; eſt plenus: ſacrificijs ſolennibus non dies magis ſtati quàm loca ſunt, in quibus fiant. hos omnes deos publicos priuatoſq; Quirites deſerturi eſtis? quàm par ueſtrum factum eſt, quod in obſidione nuper in egregio adoleſcente C. Fabio non minore hoſtium admiratione quàm ueſtra conſpectum eſt? cum inter gallica tela digreſſus ex arce ſolenne Fabiæ gentis in colle Quirinali obijt. An gentilicia ſacra ne in bello quidem intermitti, publica ſacra & romanos deos etiam in pace de-

feri placet?& pontifices flaminesq; negligentiores publicarum religionum esse, quàm priuatus in solenni gentis fuerit? Forsitan aliquis dicat, aut Veijs ea nos facturos, aut huc inde missuros sacerdotes nostros, qui faciant: quorum neutrum fieri saluis cerimonijs potest: & ne omnia generatim sacra, omnesq; percenseam deos: in Iouis epulo num alibi, quàm in Capitolio puluinar suscipi potest? Quid de æternis Vestæ ignibus, signoq; quod imperij pignus custodia eius templi tenetur, loquar? quid de ancylibus uestris, Mars Gradiue, tuq; Quirine pater? hæc omnia in profano deseri placet sacra, æqualia urbi, quædam uetustiora origine urbis? Et uidete quid inter nos ac maiores intersit: illi sacra quædam in monte Albano Lauinioq; nobis facienda tradiderunt. An ex hostium urbibus Romam ad nos transferri sacra religiosum fuit: hinc sine piaculo in hostium urbem Veios transferemus? Recordamini agitédum, quoties sacra instaurentur: quia aliquid ex patrio ritu negligentia casu'ue prætermissum est. Modo quę res post prodigium Albani lacus, nisi instauratio sacrorum auspiciorumq; renouatio affectæ Veienti bello reipub. remedio fuit? At etiam tanquam ueterum religionum memores, & peregrinos deos trãstulimus Romam, & instituimus nouos. Iuno regina transuecta à Veijs nuper in Auentino quàm insigni ob excellens matronarum studium, celebriq; dedicata est die? Locutio templum propter cœlestem uocem exauditam in Noua uia iussimus fieri: capitolinos ludos solennibus alijs addidimus: collegiumq; ad id nouum authore senatu condidimus. Quid horum opus fuit suscipi: si unà cum Gallis urbem Romanam relicturi fuimus? si non nolũtate mansimus in Capitolio per tot menses obsidionis? si ab hostibus metu retenti sumus? de sacris loquimur & de templis, quid tãdem de sacerdotibus? nónne in mentem uenit, quantũ piaculi committatur? Vestalibus nempe unà illa sedes est, ex qua eas nihil unquam præterquàm urbs capta mouit. flamini diali noctem unam manere extra urbem nefas est. hos Veiẽtes pro Romanis facturi estis sacerdotes? & uestales tuæ te deserent Vesta? & flamen peregre habitando, in singulas noctes tantum sibi reiq; publicæ piaculi contrahet? Quid alia, quæ auspicato agimus omnia ferè intra pomœrium, cui obliuioni, aut cui negligentiæ damus? Comitia curiata, quæ rem militarem continent: comitia centuriata, quibus consules tribunosq; militares creatis: ubi auspicato, nisi ubi adsolent, fieri possunt? Veios'ne hęc transferemus? an comitiorũ causa populus tanto incómodo in desertam hanc ab dijs hominibusq; urbem conueniet? Sed res ipsa cogit uastatam incendijs ruinisq; relinquere urbem, & ad integra omnia Veios migrare: nec hic ædificando inopem plebem uexare. Hanc autẽ iactari magis causam, quàm ueram esse, ut ego non dicam, apparere uobis Quirites puto: qui meministis ante Gallorum aduentum saluis tectis publicis priuatisq;, stante incolumi urbe, hanc eãdem rem actã esse: ut Veios transmigraremus. Et uidete quantum inter meam sententiam uestramq; intersit tribuni: uos etiam si tunc faciendum non fuerit, nunc utiq; faciendum putatis: ego contrà (nec id mirati sitis prius, quàm quale sit audieritis) etiam si tunc migrandum fuisset incolumi tota urbe, nunc has ruinas relinquendas non censerem: quippe tum causa nobis in urbem captam migrandi uictoria esset, gloriosa nobis ac posteris nostris: nunc hæc migratio nobis misera ac turpis, Gallis gloriosa est. non enim reliquisse uictores, sed amisisse uicti patriam uidebimur. hoc ad Alliam fuga, hoc capta urbs, hoc circunsessum Capitolium necessitatis imposuisse: ut desereremus penates nostros, exiliumq; ac fugam nobis ex eo loco cõsciseremus, quem tueri non possemus. & Galli euertere potuerunt Romã, quam Romani restituere non uidebuntur potuisse? Quid restat, nisi ut si iam nouis copijs ueniant, (constat enim uix credibilem multitudinẽ esse) & habitare in capta ab se, deserta à uobis hac urbe uelint, sinatis? Quid si non Galli hoc, sed ueteres hostes uestri, Æqui, Volsci'ne faciant, ut commigrent Romam? uelitis'ne illos Romanos, uos Veientes esse? non malitis hanc solitudinem uestram, quàm urbem hostium esse? non equidem uideo quid magis nefas sit. Hæc scelera, quia piget ædificare, hæc dedecora pati parati estis? Si tota urbe nullum melius, amplius'ue tectum fieri possit, quàm casa illa conditoris est nostri: non in casis ritu pastorũ agrestiumq; habitare est satius inter sacra penatesq; uestros, quàm exulatum publice ire? Maiores nostri conuenæ, pastoresq;, cum in his locis nihil pręter syluas paludesq; esset, nouã urbem tam breui ædificarunt. nos Capitolio, arce incolumi, stan-

tibus templis deorum, ædificare incẽſam piget? & quod ſinguli facturi fuimus, ſi ædes noſtræ deflagraſſent: hoc in publico incendio uniuerſi recuſamus facere? Quid tandem, ſi fraude, ſi caſu Veijs incendium ortum ſit, uentoq; (ut fieri poteſt) diffuſa flamma magnam partem urbis abſumat: Fidenas inde aut Gabios, aliam'ue quam urbem quæſituri ſumus, quò tranſmigremus? adeo nihil tenet ſolum patriæ? nec hæc terra quam matrem appellamus? ſed in ſuperficie tignisq; charitas nobis patriæ pendet? Et quidem fatebor uobis, etſi minus iniuriæ ueſtræ quàm meæ calamitatis meminiſſe iuuat: cum abeſſem, quotieſcunque patria in mentem ueniret: hæc omnia occurrebant, colles campiq; & Tyberis, & aſſueta oculis regio, & hoc cœlum, ſub quo natus educatusq; eſſem. quæ uos Quirites nunc moueant potius charitate ſua, ut maneatis in ſede ueſtra, quàm poſtea cum reliqueritis ea, macerent deſyderio. Non ſine cauſa dij hominesq; hunc urbi condendæ locum elegerunt: ſaluberrimos colles, flumen opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges deuehantur, quo maritimi commeatus accipiantur: mare uicinum ad commoditates, nec expoſitũ nimia propinquitate ad pericula claſſium externarum regionum Italiæ medium, ad incrementum urbis natum unice locum. argumento eſt ipſa magnitudo tam nouæ urbis. trecenteſimus ſexageſimusquintus annus urbis Quirites agitur. inter tot ueterrimos populos tandiu bella geritis, cum interea, ne ſingulas loquar urbes, non coniuncti cum Aequis Volſci, tot tam ualida oppida, non uniuerſa Hetruria tantum terra mariq; pollens, atque inter duo maria latitudinem obtinens Italiæ, bello uobis par eſt. Quod cum ita ſit; quæ malum ratio eſt expertis alia experiri? cum iam ut uirtus ueſtra tranſire aliò poſſit, fortuna certe loci huius transferri non poſſit. Hic Capitolium eſt, ubi quondam capite humano inuento reſpõnſum eſt, eo loco caput rerum ſummamq; imperij fore. hic cum augurato liberaretur Capitolium, Iuuentas Terminusq; maximo gaudio patrum noſtrorum moueri ſe non paſſi. hic Veſtę ignes, hic ancylia cœlo demiſſa, hic omnes propitij manentibus uobis dij.

Mouiſſe eos Camillus cum alia oratione, tum ea quæ ad religiones pertinebat, maxime dicitur. ſed rem dubiam decreuit opportune nox emiſſa, quod cum ſenatus poſt paulo de his rebus in curia Hoſtilia haberetur: cohortes'que ex præſidijs reuertentes forte agmine forum tranſirent: centurio in comitio exclamauit. ſignifer, ſtatue ſignum, hic manebimus optime. Qua uoce audita, & ſenatus accipere ſe omen ex curia egreſſus conclamauit, & plebs circunfuſa approbauit. Antiquata deinde lege, promiſcue urbs ædificari cœpta. tegula publice præbita eſt: ſaxi materiæq; cædendæ unde quiſque uellet ius factum, prædibus acceptis eo anno ædificia perfecturos. Feſtinatio curam exemit uicos dirigendi, dum omiſſo ſui alieniq́ue diſcrimine, in uacuo ædificant. ea eſt cauſa, ut ueteres cloacæ primo per publicum ductæ, nunc priuata paſſim ſubeant tecta: formaq́ue urbis ſit occupatæ magis quàm diuiſæ ſimilis.

DECADIS PRIMAE
LIBER VI

VAE ab condita urbe Roma ad captam eandem urbem Romani ſub regibus primum, conſulibus deinde ac dictatoribus, decemuirisq; ac tribunis conſularibus geſſere foris bella, domi ſeditiones, quinq; libris expoſuiis res cum uetuſtate nimia obſcuras, uelut quæ magno ex interuallo loci uix cernuntur: tum quod perraræ per eadem tempora literæ fuere, una cuſtodia fidelis memoriæ rerum geſtarum, & quod etiam ſiquæ in commentarijs pontificum, alijsq; publicis priuatisq; erant monumentis: incenſa urbe pleræq; interiere. clariora deinceps certioraq; ab ſecunda origine, uelut ab ſtirpibus lætius feraciusq; renatæ urbis, geſta domi militiæq; exponentur. Cæterum primo quo adminiculo erecta erat, eodem innixa M. Furio principe ſtetit: neque eum abdicare ſe dictatura, niſi anno circunacto paſſi ſunt. Comitia in inſequentem annum tribunos habere, quorum in magiſtratu capta urbs eſſet, non placuit: res ad interregnum redijt. Cum ciuitas in opere ac labore aſſiduo reficiendæ urbis teneretur: interim Q. Fabio, ſimul primum magiſtratu abijt: ab C. Marcio tri-

cio tribuno plebis dicta dies est:quod legatus in Gallos,ad quos missus erat orator,cõtra ius gentium pugnasset.cui iudicio eum mors adeo opportuna,ut uoluntariam magna pars crederet,subtraxit.Interregnum iniit P.Cornelius Scipio interrex:& post eum M . Furius Camillus iterum . is tribunos militum consulari potestate creat , A.Valerium Publicolam iterum, L.Virginium, P.Cornelium,A.Manliũ, L.Æmylium, L.Posthumium.Ii ex interregno cum extemplo magistratum inissent,nulla de re prius quàm de religionibus senatum cõsuluere.In primis fœdera,ac leges (erant autem eæ duodecim tabulæ,& quædam regiæ leges) conquiri, quæ comparerent,iusserunt.alia ex eis edita etiam in uulgus.quæ autem ad sacra pertinebant, à pontificibus maxime,ut religione obstrictos haberent multitudinis animos,suppressa.Tum de diebus religiosis agitari cœptum,diemq́ ad xv calendas sextiles duplici clade insignem, quo die ad Cremeram Fabij cæsi:quo deinde ad Alliam cum exitio urbis fœde pugnatum:à posteriore clade Alliensem appellarunt,insignemq́ rei nulli publice priuatimq́ agendæ fecerunt.Quidam,quod postridie idus Quintiles non litasset Sulpicius tribunus militum:neque inuenta pace deúm post diem tertium obiectus hosti exercitus Romanus esset:etiam postridie idus rebus diuinis supersederi iussum:inde ut postridie calẽdas quoq́ ac nonas eadem religio esset,traditum putant. Nec diu licuit quietis consilia erigendæ èx tam graui casu reipublicæ secum agitare.Hinc Volsci ueteres hostes ad extinguendum nomen Romanum arma ceperant . Hinc Hetruriæ principum ex omnibus populis coniurationem de bello ad fanum Voltumnæ factam,mercatores afferebant.nouus quoque terror accesserat defectione Latinorum Hernicorumq́,qui post pugnam ad lacum Regillum factam,per annos propè centum nunquam ambigua fide in amicitia populi Romani fuerant.Itaque cum tanti undiq́ terrores circunstarent:appareretq́ omnibus non odio solum apud hostes,sed contemptu etiam inter socios nomen Romanum laborare:placuit eiusdem auspicijs defendi rempublicam,cuius recuperata esset:dictatoremq́ dici M . Furium Camillum.is dictator C.Seruilium Halam magistrum equitum dixit:iustitioq́ indicto delectum iuniorum habuit:ita ut seniores quoq́,quibus aliquid roboris superesset:in uerba sua iuratos centuriaret.Exercitum conscriptum armatumq́ trifariam diuisit.partẽ unam in agro Veiente Hetruriæ opposuit.alteram ante urbem castra locare iussit:tribunus militum bis A.Manlius,illis qui aduersus Hetruscos mittebâtur, L.Æmylius præpositus.tertiam partem ipse ad Volscos duxit:nec procul ab Lanuuio(Admetium is locus dicitur) castra oppugnare est adortus.quibus ab contemptu,quod prope omnem deletam à Gallis Romanam iuuentutem crederent:ad bellum profectis,tantum Camillus auditus imperator terroris intulerat:ut uallo se ipsi,uallum congestis arboribus sepirent: nequa intrare ad munimenta hostis posset.Quod ubi animaduertit Camillus, ignem in obiectam sepem conijci iussit.& forte erat uis magna uenti uersa in hostẽ.itaq́ non aperuit solum incendio uiam,sed flammis in castra tendentibus,uapore etiam ac fumo,crepituq́ uiridis materiæ flagrantis ita consternauit hostes:ut minor moles superantibus uallum in castra Volscorum Romanis fuerit,quàm transcendentibus sepem incendio absumptam fuerat.Fusis hostibus,cæsisq́,cum castra impetu cepisset dictator,prædam militi dedit,quo minus speratã minime largitore duce,eo militi gratiorem.persecutus deinde fugientes,cum omnem Volscum agrum depopulatus esset,ad deditionem Volscos septuagesimo demũ anno subegit.Victor ex Volscis in Æquos transijt,& ipsos bellum molientes.exercitum eorum ad Bolas oppressit: nec castra modo,sed urbem etiam aggressus,impetu primo cepit.Cum in ea parte,in qua caput rei Romanæ Camillus erat,ea fortuna esset,aliam in partem terror ingens ingruerat. Hetruria propè omnis armata Sutrium socios populi Romani obsidebat.quorũ legati opem rebus affectis orantes cum senatum adissent,decretum tulere,ur dictator primo quoq́ tempore auxilium Sutrinis ferret.cuius spei moram cum pati fortuna obsessorum non potuisset:confectaq́ paucitas oppidanorum opere,uigilijs uulneribusq́,quæ semper eosdem urgebant:per pactionem urbe hostibus tradita,inermes cum singulis emissi uestimentis,miserabili agmine penates relinquerent:eo forte tempore Camillus cum exercitu Romano interuenit.cui cum se mœsta turba ad pedes prouoluisset:principũq́ orationẽ necessitate ultima expressam,fletus

mulierum ac puerorum,qui exilij comites trahebantur, excepisset : parcere lamentis Sutrinos
iussit : Hetruscis se luctum lachrymasq; ferre. Sarcinas inde deponi,Sutrinosq; ibi considere
modico præsidio relicto,arma secũ militem ferre iubet.ita expedito exercitu profectus ad Su
trium,id quod rebatur,soluta omnia rebus (ut fit) secundis inuenit:nullam statioẽ ante mœ-
nia,patentes portas,uictorem uagum prædam ex hostium tectis egerentem.Iterum igitur eo
dem die Sutrium capitur:uictores Hetrusci passim trucidantur ab nouo hoste, neq; se cóglo-
bandi coeundiq; in unum,aut arma capiẽdi datur spatiũ. cum pro se quisq; tenderent ad por-
tas,siqua forte se in agros eijcere possent:clausas (id enim primũ dictator imperauerat)portas
inueniunt.Inde alij arma capere,alij quos forte armatos tumultus occupauerat,cõuocare suos,
ut prælium inirent. quod accensum ab desperatione hostiũ fuisset, ni præcones per urbem di-
missi poni arma,& parci inermi iussissent, nec præter armatos quenquam uiolari. Tum etiam
quibus animi in spe ultima obstinati ad decertãdum fuerant: postquam data spes uitæ est,ia-
ctare passim arma:inermesq;,quod tutius fortuna fecerat,se hosti offerre. Magna multitudo
in custodias diuisa:oppidum ante noctem redditũ Sutrinis inuiolatum, integrumq; ab omni
clade belli:quia non ui captum,sed traditum per conditiones fuerat.Camillus in urbem trium
phans redijt,trium simul bellorum uictor.longe plurimos captiuos ex Hetruscis ante currum
duxit.quibus sub hasta uenundatis,tantum æris redactũ est,ut pretio pro auro matronis per-
soluto,ex eo quod supererat,tres pateræ aureæ factę sint:quas cum titulo nominis Camilli an
te Capitolium incensum in Iouis cælla constat ante pedes Iunonis positas fuisse. Eo anno in
ciuitatem accepti, qui Veientium Capenatiumq; ac Faliscorum per ea bella transfugerant ad
Romanos, agerq; ijs nouis ciuibus assignatus. reuocati quoq; in urbẽ senatuscõsulto à Veijs,
qui ædificandi Romæ pigritia,occupatis ibi uacuis tectis Veios se contulerant.& primo fremi
tus fuit aspernantium imperium. dies deinde præstituta capitalisq; pœna,qui nõ remigrasset
Romam,ex ferocibus uniuersis singulos metu suo quenq; obedientes fecit.Et Roma cum fre-
quentia crescere , tum tota simul exurgere ædificijs: & republica impensas adiuuante,& ædili-
bus uelut publicum exigentibus opus,& ipsis priuatis (admonebat enim desyderium usus)fe
stinantibus ad effectum operis . intraq; annum noua urbs stetit. Exitu anni comitia tribu-
norum militum consulari potestate habita. Creati,T.Quintius Cincinnatus,Q.Seruilius Fi-
denas quintũ,Iulius Tullus,L.Aquilius Coruus,L.Lucretius Tricipitinus, Ser.Sulpicius Ruf-
fus.Exercitum alterum in Aequos,non ad bellum (uictos nanq; se fatebantur)sed ab odio ad
peruastandos fines,nequid ad noua consilia relinquerent uiriũ,duxere:alterum in agrum tar-
quiniensem.ibi oppida Hetruscorum Cortuosa & Contenebra ui capta dirutaq;.Ad Cortuo
sam nihil certaminis fuit.improuiso adorti primo clamore atq; impetu cepere.direptum oppi
dum atq; incensum est. Contenebra paucos dies oppugnationẽ sustinuit, laborq; continuus
non die,nõ nocte remissus subegit eos. cum in sex partes diuisus exercitus romanus senis ho-
ris in orbem succederet prælio : oppidanos eosdem integro semper certamini paucitas fessos
obijceret:cessere tandem,locusq; inuadendi urbem romanis datus est . Publicari prædam tri-
bunis placebat, sed imperium quàm cõsilium segnius fuit.dum cunctantur,iam militum præ-
da erat,nec nisi per inuidiam adimi poterat. Eodem anno,ne priuatis tantum operibus cre
sceret urbs,Capitolium quoq; saxo quadrato substructum est, opus uel in hac magnificentia
urbis conspiciendum. Iam & tribuni plebis,ciuitate ædificando occupata,contiones suas fre
quentare legibus agrarijs conabãtur . ostentabat in spem pomptinus ager,tum primum post
accisas à Camillo Volscorũ res possessionis haud ambiguæ. Criminabantur multo eum infe
stiorem agrum ab nobilitate esse quàm à Volscis fuerit . ab illis enim tantum , quoad uires &
arma habuerunt, incursiones eò factas. nobiles homines in possessionem agri publici grassa-
ri : nec nisi antequam omnia præcipiant,diuisus sit,locum ibi plebi fore.Haud magnopere ple
bem mouerant,& infrequentem in foro,propter ædificandi curam,& eodem exhaustam im-
pensis,eoq; agri immemorem,ad quem instruendum uires non essent. In ciuitate plena re-
ligionum,tum etiam ab recenti clade superstitiosis principibus,ut renouarẽtur auspicia,res ad
interregnum redijt.interreges deinceps, M.Manlius Capitolinus, Ser.Sulpicius Camerinus,

L. Valerius Potitus. hic demum tribunorum militum consulari potestate comitia habuit. L. Papyrium, Cn. Sergium, L. Æmylium iterum, L. Licinium, M. Menenium, L. Valerium Publicolam tertium, creat. hi ex interregno magistratum occœpere. Eo anno ædes Martis Gallico bello uota, dedicata est à T. Quintio duumuiro sacris faciundis. Tribus quatuor ex nouis ciuibus additæ, Stellatina, Pomarina, Sabbatina, Arniensis: eæq; trigintaquinque tribuum numerum expleuere. De agro Pomptino ab L. Sicinio tribuno plebis actum ad frequentiorem iam populum, mobilioremq; ad cupiditatem agri, quàm fuerat. Et de Latino Hernicóque bello mentio facta in senatu, maioris belli cura, quod Hetruria in armis erat, dilata est. Res ad Camillum tribunum militum consulari potestate rediit: collegæ additi quinque, Ser. Cornelius Maluginensis, Q. Seruilius Fidenâs sextum, L. Quinctius Cincinnatus, L. Horatius Puluillus, P. Valerius. Principio anni auersæ curæ hominum sunt à bello Hetrusco: quod fugientium ex agro Pomptino agmen repente illatum in urbem, attulit: Antiates in armis esse, Latinorumq; populos iuuentutem submisisse ad id bellum, eo abnuentes publicum fuisse consilium: quod non prohibitos tantummodo, uoluntarios dicerent militare, ubi uellent. Desierant iam ulla contemni bella. itaque senatus dijs agere gratias: quod Camillus in magistratu esset. dictatorem quippe dicendum eum fuisse, si priuatus esset: & collegæ fateri regimen omnium rerum, ubi quid bellici terroris ingruat, in uiro uno esse: sibiq; destinatum in animo esse Camillo summittere imperium: nec quicquam de maiestate sua detractum credere, quod maiestati eius uiri concessissent. Collaudatis ab senatu tribunis, & ipse Camillus confusus animo gratias egit. Ingens inde ait onus à populo Romano sibi, qui se dictatorem iam quartum creasset, magnum à senatu talibus de se iudicijs eius ordinis, maximum tam honoratorum collegarum obsequio iniungi. itaque si quid laboris uigiliarumq; adijci posset, certantem secum ipsum annisurum, ut tanto de se consensu ciuitatis opinionem, quæ maxima sit, etiam constantem efficiat. Quod ad bellum atque Antiates attineat, plus ibi minarum, quàm periculi esse: se tamen, ut nihil timendi, sic nihil contemnendi authorem esse. Circunsederi urbem Romanam ab inuidia & odio finitimorum: itaq; & ducibus pluribus & exercitibus administrandam rempublicam esse. Te, inquit, P. Valeri socium imperij consilijq; legiones mecum aduersus Antiatem hostem ducere placet: te Q. Seruili altero exercitu instructo paratoq; in urbe castra habere intentum: siue Hetruria se interim, ut nuper, siue noua hæc cura, Latini atque Hernici mouerint: pro certo habeo ita rem gesturum, ut patre, auo, teq; ipso ac sex tribunatibus dignum est: tertius exercitus ex causarijs senioribusq; à L. Quinctio scribatur, qui urbi mœnibusq; præsidio sit. L. Horatius arma, tela, frumentum, quæq; belli alia tempora poscent, prouideat. Te Sergi Corneli, præsidem huius publici consilij, custodem religionum, comitiorum, legum, rerum omnium urbanarum, collegæ facimus. Cunctis in partes muneris sui benigne pollicentibus operam, Valerius socius imperij lectus adiecit: M. Furium sibi pro dictatore: seq; ei pro magistro equitum futurum: proinde quam opinionem de unico imperatore, eam spem de bello haberent. Se uero bene sperare patres & de bello & de pace, uniuersaq; republica erecti gaudio fremunt: nec dictatore unquam opus fore reipublicæ, si tales uiros in magistratu habeat, tam concordibus iunctos animis, parere atque imperare iuxta paratos, laudemq; conferentes potius in medium quàm ex communi ad se trahentes. Iustitio indicto, delectuq; habito, Furius ac Valerius ad Satricum profecti: quò non Volscorum modo iuuentutem Antiates ex noua sobole lectam, sed ingentem Latinorum Hernicorum que conciuerant ex integerrimis diutina pace populis. itaque nouus hostis ueteri adiunctus commouit animos militis Romani. Quod ubi aciem iam instruenti Camillo centuriones renunciauerunt, turbatas militum mentes esse: segniter arma capta, cunctabundos que & resistentes egressos castris esse: quin uoces quoque auditas, cum centenis hostibus singulos pugnaturos: & ægre inermem tantam multitudinem, nedum armatam sustineri posse: in equum insilit: & ante signa obuersus in aciem, ordines interequitans. Quæ tristitia milites hæc, quæ insolita cunctatio est? hostem, an me, an uos ignoratis? hostis est, quid aliud quàm perpetua materia uirtutis gloriæ que uestræ? uos contra, me duce (ut Falerios Veiosq;

captos,& in capta patria Galloru legiones cæsas taceam)modo trigeminæ uictoriæ triplicem triumphum ex his ipsis Volscis & Æquis & ex Hetruria egistis.an me,quod non dictator uobis,sed tribunus signum dedi,non agnoscitis ducem?neque ego maxima imperia in nos desidero:& uos in me nihil præter me ipsum intueri decet.neq; enim dictatura mihi unquam animos fecit,ut ne exiliu quidem ademit.Iidem igitur omnes sumus:& cum eadem omnia in hoc bellum afferamus,quæ in priora attulimus:eundem euentum belli expectemus.simul concurreritis,quod quisq; didicit ac consueuit,facietis:uos uincetis,illi fugient. Dato deinde signo ex equo desilit:& proximum signiferum manu arreptum secum in hostem rapit:infer miles clamitans signum.Quod ubi uidere ipsum Camillu iam ad munera corporis senecta inualidum uadentem in hostes,procurrunt pariter omnes clamore sublato,sequere imperatorem pro se quisq; clamantes.emissum etiam signum Camilli iussu in hostium aciem feruntur:idq; ut repeteretur,concitatos antesignanos.Ibi primum pulsum Antiatem,terroremq; non in primam tantum aciem,sed etiam ad subsidiarios perlatum.nec uis tantum militum mouebat excitata præsentia ducis:sed quod Volscorum animis nihil terribilius erat,quàm ipsius Camilli forte oblata species.ita quocunq; se intulisset,uictoriam secum haud dubiam trahebat.maxime id euidens fuit,cum in læuum cornu propè iam pulsum arrepto repète equo cum scuto pedestri aduectus conspectu suo prælium restituit,ostentans uincentem cæteram aciem.Iam inclinata res erat:sed turba hostium & fuga impediebatur:& longa cæde conficieda multitudo tanta fesso militi erat:cum repente ingentibus procellis fusus imber certam magis uictoriam quàm prælium diremit.Signo deinde receptui dato,nox insecuta quietis Romanis perfecit bellum.Latini nanq; & Hernici relictis Volscis domos profecti sunt,malis consilijs pares adepti euentus.

Volsci ubi se desertos ab eis uidere,quoru fiducia rebellauerat:relictis castris,mœnibus Satrici se includunt.quos primo Camillus uallo circundare & aggere atq; operibus oppugnare est adortus.Quæ postquàm nulla eruptione impediri uidet:minus esse animi ratus in hoste, quàm ut in eo tam lentæ spei uictoriam expectaret:cohortatus milites ne tanquam Veios oppugnantes in opere longinquo sese tererent,uictoriam in manibus esse:ingenti militum alacritate mœnia undiq; aggressus scalis oppidum cepit.Volsci abiectis armis sese dediderunt.Cæterum animus ducis rei maiori,Antio imminebat.id caput Volscorum,eam fuisse originem proximi belli.sed quia nisi magno apparatu,tormentis machinisq; tam ualida urbs capi non poterat:relicto ad exercitum collega Romam est profectus,ut senatum ad excidendum Antium hortaretur.Inter sermonem eius (credo rem Antiatem diuturniorem manere dijs cordi fuisse)legati ab Nepete ac Sutrio auxilium aduersus Hetruscos petentes ueniut,breuem occasionem esse ferendi auxilij memorantes:eò uim Camilli ab Antio fortuna auertit.namq; cum ea loca opposita Hetruriæ,& uelut claustra inde portæq; essent:& illis occupandi ea,cum quid noui molirentur,& Romanis recuperandi tuendiq; cura erat.Igitur senatui cum Camillo agi placuit,ut omisso Antio bellum Hetruscum susciperet.legiones urbanæ,quibus Quintius præfuerat,ei decernuntur:quanquam expertu exercitum assuetumq; imperio qui in Volscis erat, mallet,nihil recusauit:Valerium tantummodo imperij socium depoposcit. Quintius,Horatiusq; successores Valerio in Volscis missi. Profecti ab urbe Sutrium Furius & Valerius partem oppidi iam captam ab Hetruscis inuenere:ex parte altera interseptis itineribus ægre oppidanos uim hostium ab se arcentes.tum Romani auxilij aduentus,tum Camilli nomen celeberrimum apud hostes sociosq;,& in præsentia rem inclinatam sustinuit:& spatium ad opem ferendam dedit.Itaque diuiso exercitu Camillus collegam eam in partem circunductis copijs quam hostes tenebant,mœnia aggredi iubet:non tanta spe scalis capi urbem posse,quàm ut auersis eò hostibus,& oppidanis iam pugnando fessis laxaretur labor,& ipse spatium intrandi sine certamine mœnia haberet.Quod cum simul utrinque factum esset,ancepsq; terror Hetruscos circunstaret:& mœnia summa ui oppugnari:& intra mœnia esse hostem uiderent, porta se,quæ una forte non obsidebatur,trepidi uno agmine eiecere.magna cædes fugientium & in urbe & per agros est facta. plures à Furianis intra mœnia cæsi: Valeriani expeditiores ad persequendos fuere:nec ante noctem,quæ conspectum ademit,finem cædendi fecere

fecere.Sutrio recepto,restitutoq; ſocijs,Nepete exercitus ductus,quod per deditionem acce-
ptum iam totum Hetruſci habebant.Videbatur plus in ea urbe recipiēda laboris fore,non in
eo ſolum quod tota hoſtium erat,ſed etiam quod parte Nepeſinorum prodente ciuitatem fa
cta erat deditio.mitti tamen ad principes eorum placuit,ut ſecernerēt ſe ab Hetruſcis:fidemq;
quam implorasſent ab Romanis,ipſi præſtarent. Vnde cum reſpōſum allatum eſſet,nihil ſuæ
poteſtatis eſſe:Hetruſcos mœnia,cuſtodiasq; portarū tenere:primo populationibus agri ter-
ror eſt oppidanis admotus:deinde poſtquàm deditionis quàm ſocietatis fides ſanctior erat,
faſcibus ſarmētorum ex agro collatis ductus ad mœnia exercitus,completisq; foſſis ſcalæ ad-
motæ,& clamore primo impetuq; oppidum capitur. Nepeſinis inde edictū ut arma ponant,
parciq; iuſſum inermi.Hetruſci pariter armati atq; inermes cæſi.Nepeſinorum quoq; autho-
res deditionis ſecuri percuſſi:innoxiæ multitudini redditæ res,oppidumq; cum præſidio reli-
ctum.Ita duabus ſocijs urbibus ex hoſte receptis, uictorem exercitū tribuni cum magna glo-
ria Romam reduxerunt.Eodem anno ab Latinis Hernicisq; res repetitæ,quæſitumq; cur per
eos annos militem ex inſtituto non dediſſent.Reſponſum frequenti utriuſq; gentis cōcilio eſt
nec culpam in eo publicam,nec conſilium fuiſſe,quod ſuæ iuuentutis aliqui apud Volſcos mi-
litauerint:eos tamen ipſos praui conſilij pœnam habere, nec quenquam ex his reducem eſſe.
militis autem non dati cauſam,terrorem aſſiduum à Volſcis fuiſſe:quam peſtem adhærētem
lateri ſuo tot ſuper alia alijs bellis exhauriri nequiſſe.Quæ relata patribus magis tēpus,quàm
cauſam non uiſa belli habere.Inſequenti anno A.Manlio,P.Cornelio,T.& L.Quintijs Capi
tolinis,L.Papyrio Curſore tribunis conſulari poteſtate,graue bellum foris,grauior domi ſedi
tio exorta:bellum à Volſcis adiuncta Latinorum atque Hernicorum defectione:ſeditio,unde
minime timeri potuit, à patriciæ gentis uiro & inclytæ famæ M.Manlio Capitolino:qui ni-
mius animis cum alios principes ſperneret,uni inuideret,eximio ſimul honoribus atq; uirtuti-
bus M.Furio:ægre ferebat ſolum eum in magiſtratibus,ſolum apud exercitus eſſe:tātum iam
eminere,ut iiſdem auſpicijs creatos non pro collegis,ſed pro miniſtris habeat:cum interim,ſi
quis uere æſtimare uelit,à M.Furio recuperari patria ex obſidione hoſtium non potuerit,niſi
à ſe prius capitolium atq; arx ſeruata eſſet:& ille inter aurum accipiendum,& ſpem pacis ſolu
tis animis Gallos aggreſſus ſit:ipſe armatos capientesq; arcem depulerit:illius gloriæ pars uiri
lis apud omnes milites ſit,qui ſimul uicerint, ſuæ uictoriæ neminem omnium mortalium ſo-
cium eſſe.His opinionibus inflato animo,ad hoc uitio quoq; ingenij uehemens & impotens,
poſtq̄ inter patres non quantum æquum cenſebat excellere ſuas opes animaduertit:primum
omniū ex patribus popularis factus cum plebeijs magiſtratibus cōſilia cōmunicare,criminan
do patres,alliciendo ad ſe plebem,iam aura non conſilio ferri,famæq; magnæ malle q̄ bonæ
eſſe:& non contentus agrarijs legibus,quæ materia ſemper tribunis plebis ſeditionum fuiſſet,
idem moliri cœpit.acriores quippe æris alieni ſtimulos eſſe,qui non egeſtatē modo atq; igno
miniam minentur,ſed neruo ac uinculis corpus liberum territent:& erat æris alieni magna uis,
res damnoſiſſima etiam diuitibus,ædificando contracta. Bellum itaq; Volſcum graue per ſe,
oneratū Latinorum atq; Hernicorū defectione in ſpeciem cauſæ iactatum,ut maior poteſtas
quæreretur.ſed noua conſilia Manlij magis compulere ſenatū ad dictatorem creandū.creatus
A.Cornelius Coſſus magiſtrū equitum dixit T.Quintium Capitolinum. Dictator etſi maio
rem dimicationē propoſitam domi,q̄ foris cernebat:tamen ſeu quia celeritate ad bellum opus
erat,ſeu uictoria triumphoq; dictaturæ ipſi uires ſe additurū ratus, delectu habito in agrum
Pomptinum,quò à Volſcis exercitum indictum audierat,pergit.Non dubito præter ſatieta-
tem tot iam libris aſſidua bella cum Volſcis geſta legētibus illud quoq; ſuccurſurū,quod mihi
percenſenti propiores temporibus harū rerum authores miraculo fuit,unde toties uictis Vol-
ſcis & Æquis ſuffecerint milites.quod cum ab antiquis tacitum prætermiſſumq; ſit:cuius tan-
dem ego rei præter opinionē,quæ ſua cuiq; coniectāti eſſe poteſt,author ſim?Simile ueri eſt,
aut interuallis bellorū,ſicut nunc in delectibus fit romanis,alia atq; alia ſobole iuniorū ad bel-
la inſtaurāda toties uſos eſſe:aut non ex iiſdem ſemper populis exercitus ſcriptos:quanq̄ ea-
dem ſemper gens bellum intulerit:aut innumerabilē multitudinē liberorū capitum in eis fuiſſe

locis,quæ nunc uix seminario exiguo militũ relicto seruitia Romana ab solitudine uindicant. Ingens certe(quod inter omnes authores conueniat)quanquam nuper Camilli ductu atq; au spicio accisæ res erant,Volscorũ exercitus fuit.ad hoc Latini Hernicíq; accesserant,& Circeien sium quidam,& coloni etiam à Velitris.Romanus dictator castris eo die positis,postero cum auspicato prodisset,hostiaq; cæsa pacem deûm adorasset,lætus ad milites iam arma ad propositum pugnæ signum,sicut edictum erat,luce prima capientes processit.Nostra uictoria est milites,inquit,siquid dij uatesq; eorum in futurum uident.itaq; ut decet certæ spei plenos,& cum imparibus manus cõferturos,pilis ante pedes positis,gladijs tantum dextram armemus: ne procurri quidem ab acie uelim,sed obnixos uos stabili gradu impetum hostium excipere. ubi illi uana iniecerint missilia,& effusi stantibus uobis se intulerint,tum micent gladij,& ueniat in mentem unicuiq; deos esse,qui Romanum adiuuent:deos,qui secundis auibus in prælium miserint.Tu Quinti equitem intentus ad primum initium moti certaminis teneas:ubi hęrere iam aciem collato pede uideris,tum terrorem equestrem occupatis alio pauore infer:inuectusq; ordines pugnantium dissipa. Sic eques,sic pedes,ut præceperat,pugnant.nec dux legiones,nec fortuna fefellit ducem.Multitudo hostium nulli rei præter quàm numero freta & oculis utramq; metiens aciem,temere prælium inijt,temere omisit:clamore tantũ,missilibusq; telis,& primo pugnæ impetu ferox gladios & collatum pedem & uultum hostis ardore animi micantem ferre non potuit.Impulsa frons prima,& trepidatio subsidijs illata,& suum terrorem intulit eques.rupti inde multis locis ordines,motaq; omnia,& fluctuanti similis acies erat.deinde postquàm cadentibus primis iam ad se quisq; peruenturam cædem cernebat, terga uertunt.Instare Romanus:& donec armati confertiq; abibant,peditum labor in persequendo fuit. Postquam iactari arma passim,fugaq; per agros spargi aciem hostium animaduersum est:tum equitum turmæ emissæ,dato signo ne in singulorum morando cæde spatium ad euadẽdum interim multitudini darent:satis esse missilibus ac terrore impediri cursum,obequitandoq; agmen teneri,dum assequi pedes & iusta cæde conficere hostem posset.fugę,sequendiq; nõ ante noctem finis fuit:capta quoq; ac direpta eodem die castra Volscorum, prædaq; omnis,præter libera corpora,militi concessa est.pars maxima captiuorum ex Latinis atq; Hernicis fuit:nec hominũ de plebe,ut credi posset mercede militasse:sed principes quidam iuuentutis inuenti:manifesta fides publica ope Volscos hostes adiutos.Circeiẽsium quoq; quidam cogniti,& coloni à Velitris:Romamq; omnes missi percunctantibus primoribus patrum eadem,quæ dictatori,defectionem sui quisq; populi haud perplexe iudicauere.Dictator exercitum in statiuis tenebat,minime dubius bellum cum his populis patres iussuros:cum maior domi exorta moles coegit acciri Romam eum,gliscente in dies seditione,quam solito magis metuendam author faciebat.non enim iam orationes modo M. Manlij,sed facta popularia in speciem,tumultuosa eadem qua mente fierent,intuenda erant.Centurionem nobilem militaribus factis,iudicatum pecuniæ cum duci uidisset:medio foro cum caterua sua accurrit, & manum iniecit:uociferatusq; de superbia patrum,ac crudelitate fœneratorum,& miserijs plebis, uirtutibus eius uiri fortunaq;,Tum uero ego,inquit, nequicquam hac dextra capitolium arcemq; seruauerim,si ciuem commilitonemq; meum tanquam Gallis uictoribus captum in seruitutem ac uincula duci uideam.indé rem creditori palàm populo soluit:libraq; & ære liberatum emittit,deos atq; homines obtestãtem ut M.Manlio liberatori suo,parenti plebis Romanæ,gratiam referant.acceptus extemplo in tumultuosam turbam & ipse tumultum augebat, cicatrices acceptas Veienti,Gallico,alijsq; deinceps bellis ostentans:se militantem,se restituentem euersos penates multiplici iam sorte exoluta, mergentibus semper sortem usuris obrutum fœnore esse:uidere lucem,forum,ciuium ora,M.Manlij opera:omnia parentum beneficia ab illo se habere:illi deuouere corporis uitæq; ac sanguinis quod supersit:quodcunque sibi cum patria,penatibus publicis ac priuatis iuris fuerit,id cum uno homine esse.His uocibus instincta plebes cum iam unius hominis esset,addita alia commotioris ad omnia turbanda consilij res.fundum in Veienti,caput patrimonij,subiecit pręconi,Ne quem uestrum,inquit,Quirites, donec quicquam in re mea superent, iudicatum, addictum' ue duci patiar. Id uero ita

accendit

accendit animos,ut per omne fas ac nefas secuturi uindicem libertatis uiderẽtur.ad hoc domi
contionãtis in modum sermones pleni criminum in patres:inter quos cum omisso discrimine
uera an uana iaceret,thesauros gallici auri occultari à patribus iecit:nec iam possidendis publi/
cis agris contentos esse,nisi pecuniam quoq; publicam auertant:ea res si palàm fiat,exolui ple
bem ære alieno posse.Quæ ubi obiecta spes est,enimuero indignum facinus uideri,cum con/
ferendum ad redimendam ciuitatem à Gallis aurum fuerit,tributo collationem factam:idem
aurum ex hostibus captum in paucorum prædam cessisse.itaq; exequebantur quærendo ubi
tantæ rei furtum occultaretur:differenteq;,& tempore suo se indicaturũ dicente,cæteris omis/
sis eò uersæ erant omnium curæ:apparebatq; nec ueri indicij gratiam mediam,nec falsi offen/
sionem fore.Ita suspẽsis rebus dictator accitus ab exercitu in urbem uenit.postero die senatu
habito cum satis periclitatus uoluntates hominum discedere senatum ab se uetuisset:stipatus
ea multitudine sella in comitio posita uiatorem ad M.Manlium misit:qui dictatoris iussu uo/
catus cum signum suis dedisset adesse certamen,agmine ingenti ad tribunal uenit.hinc sena/
tus,hinc plebs suum quisq; intuentes ducem uelut in acie constiterant.Tum dictator silentio
facto,Vtinã,inquit,mihi patribusq; Romanis ita de cæteris rebus cum plebe cõueniat:quem/
admodum quod ad te attinet,eamq; rem quam de te sum quæsiturus,conuenturũ satis confi
do. Spem factã à te ciuitati uideo, fide incolumi ex thesauris gallicis,quos primores patrũ oc/
cultent,creditũ solui posse:cui ego rei tantum abest ut impedimẽto sim,ut contra te M.Manli
adhorter:liberes fœnore plebẽ Romanã:& istos incubantes publicis thesauris ex præda clan/
destina euoluas.quod nisi facis:siue ut & ipse in parte prædæ sis,siue quia uanum indiciũ est:
in uincla te duci iubebo,nec diutius patiar à te multitudinem fallaci spe concitari.Ad ea Man/
lius nec se fefellisse ait nõ aduersus Volscos toties hostes,quoties patribus expediat:nec aduer
sus Latinos Hernicosq;,quos falsis criminibus in arma agant:sed aduersus se ac plebẽ Roma/
nam dictatorem creatũ esse:iam omisso bello,quod simulatum sit,in se impetum fieri:iam di/
ctatorem profiteri patrocinium fœneratorum aduersus plebem:iam sibi ex fauore multitudi/
nis crimen & perniciem quæri.Offendit,inquit,te A.Corneli,uosq; patres conscripti circum/
fusa turba lateri meo:quin eam diducitis à me singuli uestris beneficijs? intercedẽdo,eximen/
do de neruo ciues uestros,prohibendo iudicatos addictosq; duci,ex eo quod affluit opibus
uestris,sustinendo necessitates aliorum?Sed quid ego uos de uestro impendatis hortor?sor/
tem aliam ferte,de capite deducite quod usuris pernumeratũ est:iam nihilo mea turba,quàm
ullius conspectior erit.At enim quid ita solus ego ciuiũ curam ago?nihilo magis quod respon
deam habeo, q̃ si quæras quid ita solus capitolium arcemq; seruarim:& tum uniuersis quam
potui,opem tuli,& nunc singulis feram. Nam quod ad thesauros gallicos attinet,rem suapte
natura facilem,difficilem interrogatio facit.cur enim quæritis quod scitis?cur quod in sinu ue/
stro est,excuti iubetis potius q̃ ponatis? nisi aliqua fraus subest. quo magis argui præstigias
iubetis uestras,eo plus uereor ne abstuleritis obseruantibus etiam oculos.Itaq; non ego uobis
ut indicem prædas uestras,sed uos id cogendi estis ut in medium proferatis.Cum mittere am
bages dictator iuberet,& aut peragere uerum indiciũ cogeret,aut fateri facinus insimulati fal/
so crimine senatus,oblatæq; uani furti inuidiæ:negantem arbitrio inimicorũ se locuturũ in uin
cula duci iussit.Arreptus à uiatore,Iupiter,inquit,optime maxime,Iunoq; regina,ac Minerua,
cæteriq; dij deæq; qui capitoliũ arcemq; incolitis,siccine uestrum militem ac præsidem sinitis
uexari ab inimicis? hæc dextra,qua Gallos fudi à delubris uestris,iam in uinculis & cathenis
erit?Nullius nec oculi,nec aures indignitatẽ ferebant:sed inuicta sibi quædã patiẽtissima iusti
imperij ciuitas fecerat:nec aduersus dictatoriam uim aut tribuni plebis,aut ipsa plebs attollere
oculos aut hiscere audebant.Coniecto in carcerẽ Manlio, satis constat magnã partem plebis
uestem mutasse,multos mortales capillum ac barbam promisisse,obuersatãq; uestibulo carce
ris mœstã turbam.Dictator de Volscis triũphauit:inuidiæq; magis triumphus,q̃ gloriæ fuit:
quippe domi,non militiæ partũ eum:actumq; de ciuè,non de hoste fremebãt:unum defuisse
tantum superbiæ,ꝙ non M.Manlius ante currum sit ductus.Iamq; haud procul seditione res
erat:cuius leniendæ causa postulãte nullo largitor uolũtarius repente senatus factus Satricum

coloniam duo millia ciuium Romanorum deduci iussit. bina iugera & semisses agri assignati. Quod cum & paruum & paucis datum, & mercedem esse prodendi M. Manlij interpretarentur, remedio irritatur seditio: & iam magis insignis sordibus & facie reorum turba Manliana erat: amotusque post triumphum abdicatione dictaturae terror & linguam & animos liberauerat hominum. audiebantur itaque propalàm uoces exprobrantium multitudini quod defensores suos in praecipitem semper locum fauore tollat: deinde in ipso discrimine periculi destituat, sic Sp. Cassium in agros plebem uocantem, sic Sp. Melium ab ore ciuium famem suis impensis propulsantem oppressos: sic M. Manlium mersam & obrutam foenore partem ciuitatis in libertatem ac lucem extrahentem proditum inimicis. saginare plebem populares suos ut iugulentur. hoccine patiendum fuisse, si ad nutum dictatoris non responderit uir consularis? fingerent mentitum antè, atque ideo non habuisse quod tum responderet: cui seruo unquam mendacij poenam uincula fuisse? Non obuersatam esse memoriam noctis illius, quae penè ultima atque aeterna nomini Romano fuerit: non speciem agminis Gallorum per Tarpeiam rupem scandentis: non ipsius M. Manlij: qualem eum armatum, plenum sudoris ac sanguinis, ipso penè Ioue erepto ex hostium manibus uidissent. selibris ne farris gratiam seruatori patriae relatam? & quem propè coelestem, cognomine certe capitolino Ioui parem fecerint, eum pati uinctum in carcere, in tenebris obnoxiā carnificis arbitrio ducere animam? adeo in uno omnibus satis auxilij fuisse: nullam opem in tam multis uni esse? Iam ne nocte quidem turba ex eo loco dilabebatur: refracturosque carcerem minabantur: cum remisso, id quod erepturi erant, ex senatus consulto Manlius uinculis liberatur. quo facto non seditio finita, sed dux seditioni datus est. Per eosdem dies Latinis & Hernicis, simul colonis Circeiensibus, & à Velitris purgantibus se Volsci crimine belli, captiuosque repetentibus ut suis legibus in eos animaduerterent, tristia responsa reddita: tristiora colonis, quod ciues Romani patriae oppugnandę nefanda consilia inissent. Non negatum itaque tantum de captiuis: sed, in quo ab socijs tamen temperauerant, denuntiatum senatus uerbis: facesserent propere ex urbe ab ore atque oculis populi Romani: ne nihil eos legationis ius, externo non ciui comparatū, tegeret. Recrudescente Manliana seditione sub exitu anni comitia habita, creatique tribuni militum consulari potestate Sergius Cornelius Maluginensis secundum, P. Valerius Potitus iterum, M. Furius Camillus quintum, Seruius Sulpicius Ruffus iterum, C. Papyrius Crassus, T. Quintius Cincinnatus secūdum. Cuius principio anni & patribus & plebi per opportune externa pax data: plebi, quod non auocata delectu spem cepit, dum tam potentem haberet ducem, foenoris expugnandi: patribus, ne quo externo terrore auocarentur animi ab sanandis domesticis malis. Igitur cum pars utraque acrior aliquanto coorta esset, iam in propinquum certamē aderat: & Manlius aduocata domum plebe cum principibus nouandarū rerum interdiu noctuque consilia agitat, plenior aliquanto animorum irarumque, quàm antea fuerat. iram accēderat ignominia recens in animo ad contumeliam inexperto: spiritus dabat, quod nec ausus esset idē in se dictator, quod in Sp. Melio Cincinnatus Quintius fecisset: & uinculorum suorum inuidiam non dictator modo abdicando dictaturam fugisset, sed ne senatus quidem sustinere potuisset. His simul inflatus exacerbatusque iam per se accensos incitabat plebis animos. Quousque tandem ignorabitis uires uestras, quas natura ne belluas quidem ignorare uoluit? numerate saltem quot ipsi sitis, quot aduersarios habeatis: si singuli singulos aggressuri essetis, tamen acrius crederem uos pro libertate, quàm illos pro dominatione certaturos. quot enim clientes circa singulos fuistis patronos, tot nunc aduersus unum hostem eritis. ostendite modo bellū, pacem habebitis. uideant uos paratos ad uim, ius ipsi remittent. audendum est aliquid uniuersis, aut omnia singulis patienda. Quousque me circunspectabitis? ego quidem nulli uestrū deero. ne fortuna mea desit, uidete. ipse uindex uester ubi uisum inimicis est, nullus repēte fui: & uidistis in uincula duci uniuersi eum qui à singulis uobis uincula depuleram. quid sperem, si plus in me audeant inimici? an exitum Cassij Melijque expectem? bene facitis quod abominamini: dij prohibebunt haec: sed nunquam propter me de coelo descendent: uobis dent mentem oportet, ut prohibeatis: sicut mihi dederunt armato togatoque, ut uos à barbaris hostibus, à superbis defenderem ciuibus. Tam paruus animus

mus tanti populi est,ut semper uobis auxiliũ aduersus inimicos satis sit? nec ullum, nisi quatenus imperari uobis sinatis,certamẽ aduersus patres noritis? nec hoc natura insitum uobis est, sed usu possidemini. cur enim aduersus externos tantum animorum geritis, ut imperare illis æquum censeatis? quia consuestis cum eis pro imperio certare, aduersus hos tentare magis quàm tueri libertatem. tamen qualescunq; duces habuistis, qualescunq; ipsi fuistis, omnia adhuc quantacunq; petistis,obtinuistis seu ui seu fortuna uestra. tempus est etiam maiora conari. experimini modo & uestram felicitatem, & me (ut spero) feliciter expertũ: minore negotio qui imperet patribus imponetis,quàm qui resisterent imperantibus,imposuistis. Solo æquandæ sunt dictaturę cõsulatusq;,ut caput attollere Rumana plebes possit. Proinde adeste,prohibete ius de pecunijs dici. ego me patronum profiteor plebis, quod mihi cura mea & fides nomen indnit. uos siquo insigni magis imperij honoris'ue nomine uestrum appellabitis ducem, eo utemini potentiore ad obtinenda ea quæ uultis. Inde de regno agendi ortum initium dicitur: sed nec cum quibus,nec quem ad finem consilia peruenerint,sat planum tradit. At in parte altera senatus de secessione in domum priuatam plebis, forte etiam in arce positã, & imminenti mole libertati agitat. magna pars uociferantur,Seruilio Hala opus esse,qui non in uincula duci iubendo iritet publicũ hostem, sed unius iactura ciuis finiat intestinum bellum. decurritur ad leniorem uerbis sententiam, uim tamen eandem habentẽ, ut uideant magistratus ne quid ex perniciosis consilijs M.Manlij respub. detrimenti capiat. Tum tributii consulari potestate tribuniq; plebis: nam &, quia eundem & suæ potestatis quẽ libertatis omnium finem cernebant,patrum autoritati se dediderant: hi tum omnes quid opus facto sit,consultant. Cum præter uim & cędem nihil cuiq; occurreret,eam aũt ingentis dimicationis fore appareret: tum M.Menenius & Q.Publius trib. pl. quid patrũ & plebis certamen facimus, quod ciuitatis esse aduersus unum pestiferum ciuem debet? quid cum plebe aggredimur eum, quem per ipsam plebem tutius aggredi est? ut suis ipse oneratus uiribus ruat. diem dicere ei nobis in animo est. nihil minus populare q; regnum est. simul multitudo illa non secum certari uiderint,& ex aduocatis iudices facti erunt,& accusatores de plebe, patriciũ reum intuebuntur, & regni crimen in medio,nulli magis q; libertati fauebunt suæ. Approbantibus cunctis diem Manlio dicunt. quod ubi est factum,primo commota plebs est, utiq; postquam sordidatum reum uiderunt: nec cum eo non modo patrum quenquam, sed ne cognatos quidem aut affines, postremo ne fratres quidem A.& T.Manlios: quod ad eum diem nunquam usu uenisset, ut in tanto discrimine non & proximi uestem mutarent. Appio Claudio in uincula ducto C.Claudium inimicum Claudiamq; omnem gentem sordidatam fuisse. cõsensu opprimi popularẽ uirum,quod primus à patribus ad plebem defecisset. Cum dies uenit,quæ præter cœtus multitudinis seditiosasq; uoces & largitionem & fallax indicium, pertinentia proprie ad regni crimen,ab accusatoribus obiecta sint reo, apud neminẽ autorem inuenio. nec dubito haud parua fuisse,cum damnandi mora plebi non in causa, sed in loco fuerit. Illud notandum uidetur,ut sciant homines quæ & quanta decora fœda cupiditas regni nõ ingrata solum, sed inuisa etiam reddiderit. Homines propè CCCC produxisse dicitur,quibus sine fœnore expensas pecunias tulisset, quorum bona uenire,quos duci addictos prohibuisset. ad hęc decora quoq; belli non commemorasse tantum,sed protulisse etiam conspicienda,spolia hostium cæsorum ad XXX. dona imperatorum ad XL. in quibus insignes duas murales coronas,ciuicas octo. ad hoc seruatos ex hostibus ciues produxisse,inter quos C.Seruilium magistrũ equitum absentem nominatum. & cum ea quoq; quæ bello gesta essent, pro fastigio rerum oratione etiam magnifica facta dictis æquando memorasset: nudasse pectus insigne cicatricibus bello acceptis: & identidem capitolium spectãs, Iouem deosq; alios deuocasse ad auxilium fortunarum suarum: precatusq; esse ut quam mentem sibi capitolinã arcem protegẽti ad salutem populi Romani dedissent, eam populo Romano in suo discrimine darent: & orasse singulos uniuersosq; ut capitolium atq; arcem intuentes,ut ad deos immortales uersi de se iudicarent. In campo Martio cum centuriatim populus citaretur,& reus ad Capitolium manus tendens ab hominibus ad deos preces auertisset: apparuit tribunis,nisi oculos quoq; hominum liberassent à tanti memoria deco

ris, unncq; forc in præoccupatis beneficio animis ucro crimini locũ. ita producta die, in Petelinum lucum extra portam Flumentanam, unde conspectus in capitolium non esset, concilium populi indictum est. ibi crimen ualuit, & obstinatis animis triste indicium, inuisumq; etiam iudicibus factum. sunt qui duumuiros, qui de perduellione anquirerent, creatos, autores sint. Damnatum tribuni de saxo Tarpeio deiecerunt: locusq; idem in uno homine & eximiæ gloriæ mouumentum, & pœnæ ultimæ fuit. Adiectæ mortuo notæ sunt. publica una, quod, cum domus eius fuisset, ubi nunc ædes atq; officina Monetæ est, latum ad populũ est, nequis patricius in arce, aut Capitolio habitaret. gentilicia altera, quod geutis Manliæ decreto cautũ est, ne quis deinde M. Manlius uocaretur. Hunc exitum habuit uir, nisi in libera ciuitate natus esset, memorabilis. Populum breui postquam periculũ ab eo nullum erat, per se ipsas recordantem uirtutes desyderium eius tenuit. pestileutia etiam breui consecuta, nullis occurrentibus tantæ cladis causis, ex Manliano supplicio magnæ parti uideri orta. uiolatum Capitoliũ esse sanguine seruatoris. nec dijs cordi fuisse pœnam eius oblatam propè oculis suis, à quo sua templa erepta è manibus hostium essent. Pestilentiam, inopiam frugum, & uulgatam utriusq; mali famam, anno insequente multiplex bellũ excepit, L. Valerio IIII, A. Manlio III, Ser. Sulpicio III, L. Lucretio, L. Aemylio III, M. Trebonio, tribunis militũ consulari potestate. Hostes noui, præter Volscos uelut sorte quadã propè in æternũ exercendo Romano militi datos, Circeiósque & Velitras colonias iamdiu molientes defectionem, & suspectum Latium, Lanuuini etiam, quæ fidelissima urbs fuerat, subito exorti. Id patres rati cõtemptu accidere, quod Veliternis ciuibus suis tamdiu impunita defectio esset, decreuerũt, ut primo quoq; tempore ad populum ferretur de bello eis indicendo. ad quã militiam quo paratior plebes esset, quinqueuiros pomptiuo agro diuidendo, & triumuiros Nepete coloniæ deducendæ creauerunt. Tũ ut bellum iuberent, latum ad populum est, & nequicquam dissuadentibus tribunis plebis, omnes tribus bellum iusserunt. Apparatum eo anuo bellum est, exercitus propter pestilentiam nõ eductus: eaq; cunctatio colonis spatium dederat deprecandi senatum, & magna hominum pars eò, ut legatio supplex Romam mitteretur, inclinabat: ni priuato (ut fit) periculo publicum implicitum esset, autoresq; defectionis ab Romanis, metu ne soli crimini subiecti piacula irę Romanorum dederentur, auertissent colonias à consilijs pacis. neq; in senatu solum per eos legatio impedita est, sed magna pars plebis incitata, ut prædatum in agrum Romanũ exirent. hæc noua iniuria exturbauit omnem spem pacis. De Prænestinorũ quoq; defectione eo anno primum fama exorta: arguentibusq; eos Thusculanis, & Gabinis, & Labicanis, quorum in fines incursatũ erat, ita placide ab senatu respousum est, ut minus credi de criminibus, quia nollent ea uera esse, appareret. Insequenti anno Sp. & L. Papyrij noui tribuni militum consulari potestate Velitras legiones duxere, quatuor collegis Ser. Cornelio Maluginense IIII, Q. Seruilio, C. Sulpicio, L. Aemylio quartũ, tribunis ad præsidium urbis, & siqui ex Hetruria noui motus nuntiarentur (omnia enim inde suspecta erant) relictis. Ad Velitras aduersus maiora penè auxilia Prænestinorum, quàm ipsam colonorum multitudinem secundo prælio pugnatũ est: ita, ut propinquitas urbis hosti & causa maturioris fugæ, & unum ex fuga receptaculum esset. Oppidi oppugnatione tribuni abstiuuere, quia & anceps erat: nec in perniciem coloniæ pugnandum censebant. literæ Romam ad senatum cum uictoriæ nuntijs acriores in prænestinum, quàm in ueliternum hostem missæ. Itaq; ex senatusconsulto, populiq; iussu bellum Prænestinis indictum: qui coniuncti Volscis anuo insequente Satricũ coloniam populi Romani pertinaciter à colonis defensam ui expugnarũt, fœdeq; in captis exercuere uictoriam. Eam rem ægre passi Romani M. Furium Camillum VII tribunum militum creauere. additi collegæ, A. & L. Posthumij Regillenses, ac L. Furius cum L. Lucretio, & M. Fabio Ambusto. Volscũ bellum M. Furio extra ordinem decretum. adiutor ex tribunis sorte L. Furius datur, non tam è rep. quàm ut collegæ materia ad omnem laudem esset: & publice, quod rem temeritate eius prolapsam restituit: & priuatim, quod ex errore gratiam potius eius sibi quàm suam gloriam petijt. Exactæ iam ætatis Camillus erat: comitijsq; iurare parato in uerba excusandæ ualetudini solita consensus populi restiterat. sed uegetum ingenium in uiuido pectore uigebat uirebatq;

batq́ꝫ integris ſenſibus, & ciuiles iam res haud magnopere obeuntem bella excitabant. Qua/
tuor legionibus quaternûm millium ſcriptis, exercitu indicto ad portam Eſquilinam in poſte
ram diem, ad Satricum profectus. ibi eum expugnatores coloniæ haudquaquam perculſi;
fidentes militum numero, quo aliquantum præſtabant, opperiebantur. poſtquam appro/
pinquare Romanos ſenſerunt: extemplo in aciem procedunt, nihil dilaturi quin periculum
ſummæ rerum facerent. ita paucitati hoſtium nihil artes imperatoris unici, quibus ſolis confi/
derent, profuturas eſſe. Idem ardor & in Romano exercitu erat, & in altero duce: nec præ/
ſentis dimicationis fortunam ulla res, præterquam unius uiri conſilium atque imperium mo/
rabatur, qui occaſionem iuuandarum ratione uirium trahendo bello quærebat. eo magis ho/
ſtis inſtare: nec iam pro caſtris tantum ſuis explicare aciem, ſed procedere in medium campi;
& uallo propè hoſtium ſigna inferendo ſuperbam fiduciam uirium oſtentare. Id ægre patie/
batur Romanus miles: multo ægrius alter ex tribunis militum L. Furius, ferox tum ætate &
ingenio, tum multitudinis ex incertiſſimo ſumentis animos ſpe inflatus. hic per ſe iam mili/
tes incitatos inſuper inſtigabat eleuando, qua una poterat, ætate autoritatem collegæ: iuue/
nibus bella data dictitans, & cum corporibus uigere & deflorеſcere animos. cunctatorem ex
acerrimo bellatore factum: & qui adueniens caſtra urbesq́ꝫ primo impetu capere ſit ſolitus,
eum reſidem intra uallum tempus terere: quid acceſſurum ſuis, deceſſurumúe hoſtium uiri/
bus ſperantem? quam occaſionem? quod tempus? quem inſidijs inſtruentem locum? fri/
gere ac torpere ſenis conſilia. ſed Camillo tum uitæ ſatis tum gloriæ eſſe. quid attinere cum
mortali corpore uno, ciuitatis, quam immortalem eſſe deceat, pati conſeneſcere uires? His ſer/
monibus tota in ſe auerterat caſtra. & cum omnibus locis poſceretur pugna: ſuſtinere, inquit,
M. Furi non poſſumus militum impetum: & hoſtis cuius animos cunctãdo auximus, iam mi/
nime tolerãda ſuperbia inſultat. cede unus omnibus, & patere te uinci conſilio, ut maturius
bello uincas. ad ea Camillus. Quæ bella ſuo unius auſpicio geſta ad eam diem eſſent, nega
re in eis neq́ꝫ ſe, neq́ꝫ populum Romanum aut conſilij ſui, aut fortunæ pœnituiſſe. nunc ſcire ſe
collegam habere iure imperioq́ꝫ parem, uigore ætatis præſtantem. itaq́ꝫ ſe quod ad exercitum
attineat, regere conſueſſe, non regi. collegæ imperium ſe non poſſe impedire. dijs bene iuuanti
bus ageret, quod è republica duceret. ętati ſuæ ſe ueniã etiam petere, ne in prima acie eſſet. quæ
ſenis munia in bello ſint, ijs ſe non defuturũ. Id à dijs immortalibus precari, ne qui caſus ſuum
conſilium laudabile efficiat. Nec ab hominibus ſalutaris ſententia, nec à dijs tam piæ preces
auditæ ſunt. primam aciem autor pugnæ inſtruit, ſubſidia Camillus firmat, ualidamq́ꝫ ſtatio/
nem pro caſtris opponit: ipſe edito loco ſpectator intentus in euentu alieni cõſilij conſtitit. Si/
mul primo concurſu concrepuere arma, hoſtis dolo, nõ metu pedem retulit. Lenis à tergo cli/
uus erat inter aciem & caſtra: & quod multitudo ſuppeditabat, aliquot ualidas cohortes in ca/
ſtris armatas inſtructasq́ꝫ reliquerant: quæ inter commiſſum iam certamen, ubi uallo appro/
pinquaſſet hoſtis, erumperent. Romanus cedentem hoſtem effuſe ſequendo in locũ iniquum
pertractus, opportunus huic eruptioni fuit. uerſus itaque in uictorem terror & nouo hoſte, &
ſupina ualle Romanam inclinauit aciem. Inſtant Volſci recentes, qui è caſtris impetũ fecerant:
integrant & illi pugnam, qui ſimulata ceſſerant fuga. Iam non recipiebat ſe Romanus miles,
ſed immemor recentis ferociæ ueterisq́ꝫ decoris, terga paſſim dabat, atq́ꝫ effuſo curſu caſtra re
petebat: cum Camillus ſublatus à circũſtantibus in equum, & raptim ſubſidijs oppoſitis, hæc
eſt, inquit, milites pugna quam popoſciſtis? quis homo, quis deus eſt, quem accuſare poſſitis?
ueſtra illa temeritas, ueſtra ignauia hæc eſt. ſecuti alium ducem, ſequimini nunc Camillum: &,
quod ductu meo ſoletis, uincite. quid uallum & caſtra ſpectatis? neminem ueſtrum illa, niſi ui/
ctorem receptura ſunt. Pudor primo tenuit effuſos: inde ut circumagi ſigna, obuertiq́ꝫ aciem
uiderunt in hoſtem: & dux præterquam quod tot inſignis triumphis, etiam ætate uenerabilis
inter prima ſigna, ubi plurimus labor periculumq́ꝫ erat, ſe offerebat: increpare ſinguli ſe quiſ/
que & alios, & adhortatio inuicem totam alacri clamore peruaſit aciem. Neque alter tribunus
rei defuit: ſed miſſus à collega reſtituente peditum aciem ad equites, non caſtigando, ad quam
rem leuiorem autorem cum culpæ ſocietas fecerat: ſed ab imperio totus ad preces uerſus, ora

re ſingulos uniuerſosq;, ut ſe reum fortunæ eius diei crimine eximerent. Abnuente ac prohibente collega, temeritatis me omnium potius ſocium, quàm unius prudentiæ dedi. Camillus in utraq; ueſtra fortuna ſuam gloriam uidet: ego, ni reſtituitur pugna: quod miſerrimum eſt: fortunam cum omnibus, infamiã ſolus ſentiam. Oprimum uiſum eſt in fluctuantẽ aciem tradi equos, & pedeſtri pugna inuadere hoſtem. cunt inſignes armis animiſq;, qua premi parte maxime peditum copias uident: nihil neq; apud duces, neq; apud milites remittitur à ſummo certamine animi. Senſit ergo euentus uirtutis enixæ opem: & Volſci, qua modo ſimulato metu ceſſerant, ea in uerã fugam effuſi, magna pars & in ipſo certamine, & poſt in fuga cæſi: cæteri in caſtris, quæ capta eodem impetu ſunt, plures tamen capti, quàm occiſi. Vbi in recenſendis captiuis cum Thuſculani aliquot noſcitarentur, ſecreti ab alijs ad tribunos adducuntur: percunctantibusq; faſſi publico conſilio ſe militaſſe. Cuius tam uicini belli metu Camillus motus extemplo ſe Romam captiuos ducturum ait, ne patres ignari ſint Thuſculanos ab ſocietate deſciſſe: caſtris exercituiq; interim, ſi uideatur, præſit collega. documento unus dies fuerat: ne ſua conſilia melioribus præferret. nec tamen aut ipſi, aut in exercitu cuiquam ſatis placato animo Camillus laturus culpam eius uidebatur: qua data in tam præcipitem caſum reſpub. eſſet. & tum in exercitu, tum Romæ conſtans omnium fama erat, cum uaria fortuna in Volſcis geſta res eſſet: aduerſæ pugnæ fugæq; in L. Furio culpam, ſecundæ decus omne penes M. Furium eſſe. Introductis in ſenatum captiuis, cum bello perſequendos Thuſculanos patres cenſuiſſent Camilloq; id bellum mandaſſent: adiurorem ſibi ad eam rem unum petit: permiſſoq; ut ex collegis optaret, quem uellet, contra ſpem omnium L. Furium optauit. Qua moderatione animi cum collegæ leuauit infamiam, tum ſibi gloriam ingentem peperit. Nec fuit cum Thuſculanis bellum. pace conſtanri uim Romanam arcuerunt, quam armis non poterant. Intrantibus fines Romanis, non demigratum ex propinquis itineri locis, nõ cultus agrorum intermiſſus: patentibus portis urbis rogari obuiam frequentes imperatoribus proceſſere: commeatus exercitui comiter in caſtra ex urbe & ex agris deuehitur. Camillus caſtris ante portas poſitis, eadem'ne forma pacis, quæ in agris oſtentaretur, etiam intra mœnia eſſet, ſcire cupiens: ingreſſus urbem, ubi patentes ianuas, & tabernis apertis propoſita omnia in medio uidit: intentosq; opifices ſuo quemq; operi, & ludos literarum ſtrepere diſcentium uocibus: ac repletas ſemitas inter uulgus aliud puerorum & mulierum huc atq; illuc euntium, quà quenq; ſuorum uſuum cauſæ ferrent: nihil uſquam non pauidis modo, ſed ne mirantibus quidem ſimile circunſpiciebat, omnia inquirens oculis, ubi nam bellum fuiſſet. adeo nec amotæ rei uſquam, nec oblatæ ad tempus ueſtigium ullum erat: ſed ita omnia conſtanti tranquilla pace, ut eò uix fama belli perlata uideri poſſet. Victus igitur patientia hoſtium, ſenatum eorum uocari iuſſit. Soli adhuc, inquit, Thuſculani uera arma, ueraſq; uires, quibus ab ira Romanorum ueſtra tutaremini, inueniſtis. ite Romam ad ſenatum. æſtimabunt patres: utrum plus ante pœnæ, an nunc ueniæ meriti ſitis. non ptæcipiam gratiam publici beneficij. deprecandi poteſtatem à me habueritis, precibus euentum ueſtris ſenatus quem uidebitur dabit. Poſtquam Romam Thuſculani uenerunt: ſenatuſq; pauloante fidelium ſociorum mœſtus in ueſtibulo curiæ eſt conſpectus: moti extemplo patres, uocari eos iam tum hoſpitaliter magis, quàm hoſtiliter iuſſere. Dictator Thuſculanus ita uerba fecit. Quibus bellum indixiſtis, intuliſtiſq;, patres conſcripti, ſicut nunc uidetis nos ſtantes in ueſtibulo curiæ ueſtræ, ita armati paratiq; obuiam imperatoribus legionibuſq; ueſtris proceſſimus. hic noſter, hic plebis noſtræ habitus fuit, eritq; ſemper, niſi ſi quando à uobis, proq; uobis arma acceperimus. Gratias agimus & ducibus ueſtris, & exercitibus: quod oculis magis, quàm auribus crediderunt: & ubi nihil hoſtile erat, ne ipſi quidem fecerunt. pacem quam nos præſtitimus, eam à uobis petimus: bellum eò, ſicubi eſt, auertatis precamur. In nos quid arma polleant ueſtra, ſi patiendo experiundum eſt, inermes experiemur: hæc mens noſtra eſt, dĳ immortales faciant, tam felix quàm pia. Quod ad crimina attinet, quibus moti bellum indixiſtis: etſi reuicta rebus uerbis confutare nihil attinet: tamen etiamſi uera ſint, uel fateri nobis ea, cum tam euidenter pœnituerit, tutum cenſemus. peccetur in uos, dum digni ſitis, quibus ita ſatisfiat. Tantum ferè uerborum ab Thuſculanis

lanis factum.pacem in præsentia,nec ita multo post ciuitatem etiam impetrauerunt.ab Thusculo legiones reductæ. Camillus consilio & uirtute in Volsco bello, felicitate in thusculana expeditione,utrobiq; singulari aduersus collegam patientia & moderatione insignis,magistratu abijt:creatis militaribus trib.in insequentē annū L.& P.Valerijs,Lucio v, Publio III; & C. Sergio III, Licinio Menenio II, P. Papyrio, Sergio Cornelio Maluginense. Censoribus quoque eguit annus,maxime propter incertam famam æris alieni,aggrauantibus summam etiam inuidiæ eius tribunis plebis, cum ab ijs eleuaretur, quibus fide magis quàm fortuna debentium laborare creditum uideri expediebat. Creati censores, C. Sulpicius Camerinus,Sp.Posthumius Regillensis. cœptaq; iam res morte Posthumij, quia collegam suffici censori religio erat, interpellata est. igitur cum Sulpicius abdicasset se magistratu, censores alij uitio creati non gesserunt magistratum. tertios creari, uelut dijs non accipientibus in eum annum censuram,religiosum fuit. Eam uero ludificationem plebis tribuni ferendā negabant.

Fugere senatū testes tabulas publicas census cuiusq;, quia nolint conspici summā æris alieni,quæ indicatura sit demersam partem à parte ciuitatis,cum interim obæratam plebem obiectari alijs atq; alijs hostibus. passim iam sine ullo discrimine bella quæri:ab Antio Satricum, ab Satrico Velitras,inde Thusculū legiones ductas. Latinis,Hernicis,Prænestinis,iam intentari arma ciuium magis quàm hostium odio,ut in armis terant plebem: nec respirare in urbe, aut per otium libertatis meminisse sinant:aut cōsistere in contione,ubi aliquando audiant uocem tribuniciam de leuando fœnore,& fine aliarum iniuriarum agentem. Quod si sit animus plebi memor patrum libertatis,se nec addici quenquam ciuem Romanum ob creditam pecuniam passuros: neque delectum haberi,donec inspecto ære alieno,initaqúe ratione minuendi eius,sciat unusquisque quid sui,quid alieni sit: supersit sibi liberum corpus, an id quoq; nervo debeatur. Merces seditionis proposita confestim seditionem excitauit. nam & addicebantur multi,& ad Prænestini famam belli nouas legiones scribendas patres censuerant. quæ utraque simul auxilio tribunicio,et consensu plebis impediri cœpta.nam neque duci addictos tribuni sinebant,neque iuniores nomina dabant.cum patribus minor præsentis cura creditæ pecuniæ iuris exequendi, quàm delectus esset: quippe iam à Præneste profectos hostes in agro Sabino consedisse nuntiabatur: interim tribunos plebis fama ea ipsa irritauerat magis ad susceptum certamen quàm deterruerat. neq; aliud ad seditionem extinguendam in urbe, quàm propè illatum mœnibus ipsis bellum ualuit. Nam cum esset Prænestinis nūtiatum,nullū exercitum conscriptum Romæ,nullum ducem certum esse: patres ac plebem in semetipsos uersos: occasionem rati duces eorum,raptim agmine facto peruastatis protinus agris ad portā Collinam signa intulere. Ingens in urbe trepidatio fuit.conclamatum ad arma,concursumq; in muros atq; portas est:tandemq; ab seditione ad bellum uersi, dictatorem T.Quintium Cincinnatum creauere.is magistrum equitum A.Sempronium Atratinum dixit. Quod ubi auditum est,(tantus eius magistratus terror erat) simul hostes à mœnibus recessere, & iuniores Romani ad edictum sine detrectatione cōuenere. Dum conscribitur Romæ exercitus,castra interim hostium haud procul Allia flumine posita. inde agrum late populantes, fatalem se urbi Romanæ locum cepisse inter se iactabant: similem pauorem inde ac fugam fore, ac bello gallico fuerit. etenim si diem contactum religione, insignemq; nomine eius loci timeant Romani, quanto magis Alliensi die Alliam ipsam monumentum tantæ cladis reformidaturos? species profecto his ibi truces Gallorum sonumq; uocis,in oculis atque in auribus fore. Has inanium rerum inanes ipsas uoluentes cogitationes, fortunæ loci delegauerant spes suas. Romani contra, ubicunque esset Latinus hostis, satis scire eum esse, quem ad Regillum lacum deuictum centum annorum pace obnoxia tenuerint. locum insignem memoria cladis irritaturum se potius ad delendam memoriam dedecoris quàm ut timorem faciat,ne qua terra sit nefasta uictoriæ suæ. quin ipsi Galli si offerantur, illo loco se ita pugnaturos, ut Romæ pugnauerint in repetēda patria, ut postero die ad Gabios:tūc cum effecerint ne quis hostis qui mœnia Romana intrasset, nuntium secundæ aduersæq; fortunæ domum perferret. His utrinque animis ad Alliam uentum est. Dictator Romanus, postquam in conspectu hostes erant in-

structi, intentiq;, uides'ne tu, inquit, A. Semproni loci fortuna illos fretos ad Alliam constitisse: nec illis dij immortales certioris quicquam fiduciæ, maions'ue quod sit auxilij, dederint. at tu fretus armis animisq;, cōcitatis equis inuade mediam aciem: ego cum legionibus in turbatos, trepidantésque inferam signa. Adeste dij testes fœderis, & expetite pœnas debitas simul uobis uiolatis, nobisq; per uestrum numen deceptis. Non equitem, non peditem sustinuere Prænestini. primo impetu ac clamore dissipati ordines sunt: deinde, postquam nullo loco constabat acies, terga uertunt: consternatiq;, & præter castra etiam sua pauore prælati, non prius se ab effuso cursu sistunt, quàm in conspectu Præneste fuit. ibi ex fuga dissipati locum, quem tumultuario opere communirent, capiunt: ne, si intra mœnia se recepissent, extemplo ureretur ager, depopulatisq; omnibus obsidio urbi inferretur. Sed postquā direptis ad Alliam castris uictor Romanus aderat, id quoque munimentum relictum: & uix mœnia tuta rati, oppido se Præneste includunt. Octo præterea oppida erant sub ditione Prænestinorū. ad ea circumlatum bellum: deincepsq; haud magno certamine captis, Velitras exercitus ductus. eæ quoque expugnatæ. tum ad caput belli Præneste uentum. id non ui, sed per deditionem receptum est. T. Quintius semel acie uictor, binis castris hostium, nouem oppidis ui captis, Præneste in deditionem accepto, Romam reuertit: triumphansq; signum Pręneste deuectum Iouis Imperatoris in Capitolium tulit. dedicatum est inter cellam Iouis, ac Mineruæ: tabulaq; sub eo fixa, monumentum rerum gestarum his fermè incisa literis fuit. Iupiter, atq; diui omnes hoc dederunt, ut T. Quintius dictator oppida nouem caperet. Die x x, quàm creatus erat, dictatura se abdicauit. Comitia inde habita tribunorum militum consulari potestate, quibus æquatus patriciorum, plebeiorumq; numerus. Ex patribus creati, P. & C. Manlij cum L. Iulio, plebes C. Sextilium, M. Albinum, L. Antistium dedit. Manlijs, quod genere plebeios, gratia Iulium anteibant, Volsci prouincia sine sorte, sine comparatione extra ordinem data: cuius & ipsos postmodo, & patres, qui dederant, pœnituit. Inexplorato pabulatum cohortes misere. quibus uelut circumuentis, cum id falsò nuntiatum esset, dum præsidio ut essent, citati feruntur, ne autore quidē asseruato, qui eos hostis Latinus pro milite Romano frustratus erat, ipsi in insidias præcipitauere. ibi dum iniquo loco sola uirtute militum restantes cæduntur, cæduntq;, castra interim Romana iacentia in campo ab altera parte hostes inuasere. Ab ducibus utrobique proditæ temeritate atq; inscitia res. quicquid superfuit fortunæ populi Romani, id militum etiam sine rectore stabilis uirtus tutata est. Quæ ubi Romam sunt relata, primum dictatorem dici placebat: deinde, postquam quietæ res ex Volscis afferebantur, & apparuit nescire eos uictoria & tempore uti, reuocati etiam inde exercitus ac duces. otiumq; inde, quantum à Volscis, fuit. id modo extremo anno tumultuatum, quod Prænestini concitatis Latinorūm populis rebellarūt. Eodem anno etiam ipsis querentibus penuriam hominum, noui coloni ascripti. Rebusq; haud prosperis bello domestica quies, quam tribunorum militum ex plebe gratia maiestasq; inter suos obtinuit, solatium fuit. Insequentis anni principia statim seditione ingenti arsere, tribunis militum consulari potestate, Sp. Furio, Q. Seruilio II, Licinio Menenio III, P. Clœlio, M. Horatio, L. Geganio. Erat autem & materia, & causa seditionis æs alienum: cuius noscendi gratia Sp. Seruilius Priscus, Q. Clœlius Siculus censores facti, ne rem agerent, bello impediti sunt. nanq; trepidi nuntij primo, fuga deinde ex agris, legiones Volscorum ingressas fines, populariq; passim Romanum agrum, attulere. In qua trepidatione tantum abfuit, ut ciuilia certamina terror externus cohiberet, ut contra eo uiolentior tribunicia potestas impediendo delectui esset: donec conditiones impositæ patribus, nequis quóo ad bellatum esset, tributum daret, aut ius de pecunia credita diceret. eo laxamento plebi sumpto, mora delectui non est facta. Legionibus nouis scriptis, placuit duos exercitus in agrum Volscum legionibus diuisis duci. Sp. Furius, M. Horatius dextrorsus maritimam oram atq; Antium, Q. Seruilius & L. Geganius læua ad montes Ecetram pergunt. Neutra parte hostis obuius fuit: populatióque non illi uagæ similis, quam Volscus latrocinij more discordia hostium fretus, & uirtutem metuens per trepidationem raptim fecerat: sed ab iusto exercitu iusta ira facta, spatio quoq; temporis grauior. quippe à Volscis timentibus, ne

interim

interim exercitus ab Roma exiret, incursiones in extrema finium factæ erant: Romano con/
tra etiam in hostico morandi erat causa, ut hostem ad certamen eliceret. Itaq; omnibus passim
tectis agrorum, uicisq; etiam quibusdam exustis, non arbore frugifera, non satis in spem fru/
gum relictis, omni, quæ extra mœnia fuit, hominũ pecudumq; præda abacta, Romã utrinq;
exercitus reducti. Paruo interuallo ad respirandum debitoribus dato, postquam quietæ res
ab hostibus erant, celebrari de integro iurisdictio: & tantum abesse spes ueteris leuandi fœno/
ris, ut tributo nouum fœnus contraheretur in murum à censoribus locatum, saxo quadrato fa
ciundum. cui succumbere oneri coacta plebes: quia quem delectũ impedirent, non habebant
tribuni plebis. Tribunos etiam militares patricios omneis coacta principum opibus fecit,
L. Aemylium, P. Valerium IIII, C. Veturium, Ser. Sulpicium, L. & C. Quintios Cincinnatos.
Iisdem opibus obtinuere, ut aduersus Latinos, Volscosq;, qui coniunctis legionibus ad Sa/
tricum castra habebant: nullo impediente omnibus iunioribus sacramento adactis, tres exer/
citus scriberent: unum ad præsidium urbis: alterum, qui, si qui alibi motus extitisset, ad subita
belli mitti posset. tertium longe ualidissimum P. Valerius & L. Aemylius ad Satricum duxe/
re. ubi cum aciem instructam hostium loco æquo inuenissent, extemplo pugnatum: & ut non
dum satis claram uictoriam, sic prosperæ spei pugnam imber ingentibus procellis fusus dire/
mit. Postero die iterata pugna: & aliquandiu æqua uirtute fortunaq; Latinæ maxime legio/
nes longa societate militiam Romanam edoctæ, restabant. eques immissus ordines turbauit:
turbatis signa peditum illata: quantumq; Romana se inuexit acies, tantum hostes gradu de/
moti. & ut semel inclinauit pugna, iam intolerabilis Romana uis erat. Fusi hostes cum Satri/
cum, quod duobus millibus inde aberat, non castra peterent, ab equite maxime cæsi. castra
capta, direptaq;. Ab Satrico nocte, quæ prælio proxima fuit, fugæ simili agmine petunt An/
tium: & cum Romanus exercitus propè in uestigiis sequeretur, plus tamen timor, quàm ira,
celeritatis habuit. prius itaq; mœnia intrauere hostes, quàm Romanus extrema agminis car/
pere, aut morari posset. inde aliquot dies uastando agro absumpti, nec Romanis satis instru/
ctis apparatu bellico ad mœnia aggredienda, nec illis ad subeundum pugnæ casum. Seditio
tum inter Antiates Latinosq; coorta, cum Antiates uicti malis, subactiq; bello, in quo & na/
ti erant & consenuerant, deditionem spectarent: Latinos ex diutina pace noua defectio recen
tibus adhuc animis ferociores ad perseuerandum in bello faceret. finis certaminis fuit, post/
quam utrisque apparuit, nihil per alteros stare quo minus incepta persequerentur. Latini pro
fecti à societate pacis, ut rebantur, inhonestæ sese uindicauerunt. Antiates incommodis ar/
bitris salutarium consiliorum remotis, urbem agrosq; Romanis dedunt. Ira & rabies Latino/
rum, quia nec Romanos bello lædere, nec Volscos in armis retinere potuerant: eò erupit, ut
Satricum urbem, quæ receptaculum primum eis aduersæ pugnæ fuerat, igni concremarent.
nec aliud tectum eius superfuit urbis, cum faces pariter sacris profanisq; iniicerent, quàm ma/
tris Matutæ templum. inde eos nec sua religio, nec uerecundia deûm arcuisse dicitur, sed uox
horrenda edita templo cum tristibus minis, ni nefandos ignes procul delubris amouissent.
incensos ea rabie impetus Thusculum tulit, ob iram, quod deserto communi concilio Lati/
norum non in societatem modo Romanam, sed etiam in ciuitatem se dedissent. patentibus
portis cum improuiso incidissent, primo clamore oppidum præter arcem captum est. in ar/
cem oppidani refugêre cum coniugibus ac liberis: nuntiosq; Romam, qui certiorem de suo ca
su senatum facerent, misere. Haud segnius quàm fide populi Romani dignum fuit, exercitus
Thusculum ductus. L. Quintius, & Seruius Sulpicius tribuni militum duxere. clausas portas
Thusculi, Latinosq; simul obsidentiũ atq; obsessorum animo hinc mœnia tueri uident, illinc
arcem oppugnare, terrere unà ac pauere. aduentus Romanorum mutauerat utriusq; partis
animos: Thusculanos ex ingenti metu in summam alacritatem: Latinos ex propè certa fidu/
cia mox capiendæ arcis, quoniam oppido potirentur, in exiguam de se ipsis spem uerterat
Tollitur ex arce clamor ab Thusculanis: excipitur aliquanto maiore ab exercitu Romano.
utrinq; urgêtur Latini: nec impetus Thusculanorum decurrentiũ ex superiore loco sustinent.
nec Romanos subeuntes mœnia, molientesq; obiices portarum arcere possunt. scalis prius

mœnia capta: inde effracta claustra portarum. & cum anceps hostis & à fronte & à tergo urgeret: nec ad pugnam ulla uis, nec ad fugam loci quicquam superesset, in medio cæsi ad unum omnes. Recuperato ab hostibus Thusculo exercitus Romã est reductus. Quanto magis prosperis eo anno bellis tranquilla omnia foris erant, tanto in urbe uis patrum in dies miseriæq; plebis crescebant, cum eo ipso quod necesse erat solui, facultas soluẽdi impediretur. itaq; cum iam ex re nihil dari posset, fama & corpore iudicati atque addicti creditoribus satisfaciebant, pœnaq; in uicem fidei cesserat. adeo ergo obnoxios summiserãt animos nõ infimi solum, sed principes etiam plebis, ut non modo ad tribunatũ militum inter patricios petendũ, quod tanta ui ut liceret tetenderant: sed ne ad plebeios quidem magistratus capessendos, petendosq; ulli uiro acri, experientiq; animus esset: possessionemq; honoris usurpati modo à plebe per paucos annos, recuperasse in perpetuũ patres uiderentur. Ne id nimis lætum parti alteri esset, parua (ut plerunq; solet) rem ingentem moliundi causa interuenit. M. Fabij Ambusti potẽtis uiri tum inter sui corporis homines, tum etiam ad plebem, quod haudquaquã inter id genus contemptor eius habebatur: filiæ duæ nuptæ, Ser. Sulpicio maior, minor C. Licinio Stoloni erat, illustri quidẽ uiro, tamen plebeio: eaq; ipsa affinitas haud spreta gratiã Fabio ad uulgum quæsierat. Forte ita incidit, ut in Ser. Sulpicij tribuni militum domo sorores Fabiæ cum inter se (ut fit) sermonibus tempus tererent: lictor Sulpicij cum is de foro se domũ reciperet, forem (ut mos est) uirga percuteret. cum ad id moris eius insueta expauisset minor Fabia, risui sorori fuit miranti ignorare id sororem. Cæterum is risus stimulos paruis mobili rebus animo muliebri subdidit. frequentia quoq; prosequentiũ rogantiumq; nunquid uellet: credo fortunatum matrimonium ei sororis uisum: suiq; ipsam malo arbitrio, quo à proximis quisq; minime anteiri uult, pœnituisse. confusam eam ex recenti morsu animi cum pater forte uidisset, percũctatus satin saluæ: auertentem causam doloris, quippe nec satis piam aduersus sororem, nec admodum in uirum honorificam, elicuit comiter sciscitando ut fateretur eam esse causam doloris, quod iuncta impari esset, nupta in domo, quam nec honos, nec gratia intrare posset. consolans inde filiam Ambustus bonum animum habere iussit: eosdem propediem domi uisuram honores, quos apud sororem uiderat. Inde cõsilia inire cum genero cœpit, adhibito L. Sextio strenuo adolescente, & cuius spei nihil præter genus patricium deesset. Occasio uidebatur rerum nouãdarum propter ingentem uim æris alieni, cuius leuamen mali plebes, nisi suis in summo imperio locatis nullum speraret. accingendum ad eam cogitationem esse, conando agendoq; iam eo gradum fecisse plebeios, unde si porrò annitantur, peruenire ad summa, & patribus æquari tam honore quàm uirtute possent. In præsentia tribunos plebis fieri placuit, quo in magistratu sibimetipsi uiam ad cæteros honores aperirent. creatiq; tribuni C. Licinius & L. Sextius promulgauere leges omnes aduersus opes patriciorum, & pro commodis plebis. unam de ære alieno, ut deducto eo de capite quod usuris pernumeratum esset, id quod superesset, triennio æquis portionibus persolueretur. alteram de modo agrorũ, nequis plus quigenta iugera agri possideret. tertiam ne tribunorũ militum comitia fierent, consulumq; utiq; alter ex plebe crearetur. cuncta ingentia & quæ sine certamine maximo obtineri non possent. Omnium igitur simul rerum, quarum immodica cupido inter mortales est, agri, pecuniæ, honorum discrimine proposito, conterriti patres cum trepidassent, publicis priuatisq; consilijs nullo remedio alio præter expertam multis iam ante certaminibus intercessionem inuento, collegas aduersus tribunicias rogationes comparauerunt. qui ubi tribus ad suffragium ineundum citari à Licinio Sextioq; uiderunt: stipati patrum præsidijs nec recitari rogationes, nec solenne quicquam aliud ad sciscendum plebi fieri passi sunt. Iamq; frustra sæpe concilio aduocato cum pro antiquatis rogationes essent: bene habet inquit Sextius, quandoquidem tantum intercessionem pollere placet, isto ipso telo tutabimur plebem. agitedum, comitia indicite patres tribunis militum creandis. faxo ne iuuet uox ista, ueto, qua nunc concinentes collegas nostros tam læti auditis. Haud irritæ cecidere minæ: comitia præter ædilium tribunorumq; plebis nulla sunt habita. Licinius Sextius'que tribuni plebis refecti nullos curules magistratus creari passi sunt. eaq; solitudo magistratuum, & plebe reficiente duos tribunos, & his

comitia tribunorum militũ tollentibus per quinquenniũ urbem tenuit. Alia bella opportune
quieuere: Veliterni coloni gestientes otio, quod nullus exercitus Romanus esset, & agrum Ro
manum aliquoties incursauere, & Thusculũ oppugnare adorti sunt. eaq́ res Thusculanis uete
ribus socijs, nouis ciuibus opem orantibus, uerecundia maxime nõ patres modo sed etiam ple
bem mouit. remittentibus tribunis plebis comitia per interregem sunt habita: creatiq́ tribuni
militum L. Furius, A. Manlius, Ser. Sulpicius, Ser. Cornelius, A. & C. Valerij haudquaquam
tam obedientem in delectu, quàm in comitijs plebem habuere: ingentiq́ cõtentione exercitu
scripto profecti nõ ab Thusculo modo submouere hostẽ, sed intra suamet ipsum mœnia com
pulere. obsidebanturq́ haud paulo ui maiore Velitræ, quàm Thusculũ obsessum fuerat: nec
tamen ab eis, à quibus obsideri cœptæ erant, expugnari potuere. ante noui creati sunt tribuni
militũ Q. Seruilius, C. Veturius, A. & M. Cornelij, Q. Quintius, M. Fabius. nihil ne ab his qui
dem tribunis ad Velitras memorabile factũ. In maiore discrimine domi res uertebantur. nam
præter Sextium Liciniumq́ latores legum iam octauũ tribunos plebis refectos, Fabius quo/
que tribunus militum Stolonis socer quarũ legum autor fuerat, earum suasorem se haud du/
bium ferebat. & cum octo ex collegio tribunorum plebis primo intercessores legum fuissent,
quinq; soli erant: & (ut fermè solent, qui à suis desciscunt) capti, & stupentes animi uocibus alie
nis id modo, quod domi præceptum erat, intercessioni suæ prætendebant: Velitris in exercitu
plebis magnam partem abesse, in aduentum militum comitia differri debere, ut uniuersa ple/
bes de suis cõmodis suffragium ferret. Sextius Liciniusq́ cum parte collegarum, & uno ex tri
bunis militum Fabio, artifices iam tot annorũ usu tractandi animos plebis, primores patrum
productos interrogando de singulis, quæ ferebantur ad populũ, fatigabant. auderent ne po/
stulare, ut cum bina iugera agri plebi diuiderentur, ipsis plus quingenta iugera habere liceret?
ut singuli propè trecentorum ciuium possiderent agros, plebeio homini uix ad tectum neces/
sarium, aut locũ sepulturæ, suus pateret ager? an placeret fœnore circumuentam plebem, ni po/
tius, quàm sortem creditum soluat, corpus in neruum ac supplicia dare? & gregatim quotidie
de foro addictos duci? & repleri uinctis nobiles domos? & ubicunq; patricius habitet, ibi car/
cerem priuatum esse? Hæc indigna, miserandaq́ auditu cum apud timentes sibimetipsos ma
iore audientiũ indignatione quàm sua increpuissent: atqui nec agros occupandi modum, nec
fœnore trucidandi plebem alium patribus unquam fore affirmabant, nisi alterũ ex plebe con/
sulem custodem suæ libertatis plebs fecisset. contemni iam tribunos plebis, quippe quæ pote/
stas iam suam ipsa uim frangat intercedendo: non posse æquo iure agi, ubi imperium penès
illos, penès se auxilium tantum sit: nisi imperio communicato nunquam plebem in parte pari
reipublicæ fore: nec esse quod quisquam satis putet, si plebeiorum ratio comitijs consularibus
habeatur: nisi alterum consulem utique ex plebe fieri necesse sit, neminem fore. an iam memo
ria exisse, cum tribunos militum idcirco potius quàm consules creari placuisset, ut & plebeijs
pateret summus honos: IIII & XL annis neminem ex plebe tribunum militum creatum
esse? qui crederent duobus ne in locis sua uoluntate impertituros plebi honorem, qui octona
loca tribunis militum creandis occupare soliti sint? & ad consulatum uiam fieri passuros, qui
tribunatum septum tandiu habuerint? lege obtinendum esse, quod comitijs per gratiam ne/
queat: & seponendum extra certamen alterum consulatum, ad quem plebi sit aditus: quoni/
am in certamine relictus præmium semper potentioris futurus sit. nec iam posse dici id, quod
antea iactare soliti sint, non esse in plebeijs idoneos uiros ad curules magistratus. nunquid
enim socordius, aut segnius rempublicam administrari post P. Licinij Calui tribunatũ, qui pri
mus ex plebe creatus sit: quàm per eos annos gesta sit, quibus præter patricios nemo tribu/
nus militum fuerit? quin contra patricios aliquot damnatos post tribunatum, neminem ple/
beium. quæstores quoque, sicut tribunos militum, paucis ante annis ex plebe cœptos creari:
nec ullius eorum populum Romanum pœnituisse. consulatum superesse plebeijs: eam esse ar
cem libertatis, id columen: si eò peruentum sit, tum populum Romanum uere exactos ex ur/
be Reges, & stabilem libertatem suam existimaturum. quippe ex illa die in plebem uentu/
ra omnia, quibus patricij excellant, imperiũ atq; honorem, gloriam belli, genus, nobilitatem,

magna ipsis fruenda, maiora liberis relinquéda. Huius generis orationes ubi accipi uidere: nouam rogationem promulgant, ut pro duumuiris sacris faciundis decemuiri creent: ita ut pars ex plebe, pars ex patribus fiat: omniumq́ earum rogationum comitia in aduentum eius exercitus differunt, qui Velitras obsidebat. Prius circumactus est annus quàm à Velitris reducerentur legiones. ita suspensa de legibus res ad nouos tribunos militum dilata. nam plebis tribunos eosdem, duos utique qui legum latores erant, plebes reficiebat. tribuni militum creati T. Quintius, Ser. Cornelius, Ser. Sulpicius, Sp. Seruilius, L. Papyrius, L. Veturius. Principio statim anni ad ultimam dimicationem de legibus uentum: & cum tribus uocarentur, nec intercessio collegarum latoribus obstaret: trepidi patres ad duo ultima auxilia, summum imperium, summumq́ ad ciuem decurrunt. dictatorem dici placet. dicitur M. Furius Camillus, qui magistrum equitum L. Aemylium cooptat. Legum quoque latores aduersus tantum apparatum aduersariorũ & ipsi causam plebis ingentibus animis armant: concilioq́ plebis indicto tribus ad suffragium uocant. cum dictator stipatus agmine patriciorũ plenus iræ minarumq́ consedisset, atq; ageretur res solito primum certamine inter se tribunorum plebis ferentium legem, intercedentiumq́: & quanto iure potentior intercessio erat, tantum uinceretur fauore legum ipsarum latorumq́: & uti rogassent primæ tribus dicerent. Tum Camillus, quandoquidem inquit quirites iam uos tribunicia libido, non potestas regit, & intercessionem secessione quondam plebis partam uobis eadem ui facitis irritam, qua peperistis: non reipub. magis uniuersæ, q̃ uestra causa dictator intercessioni adero: euersumq́ uestrum auxilium imperio tutabor. itaq; si C. Licinius & L. Sextius intercessioni collegarum cedũt, nihil patricium magistratum inseram concilio plebis: si aduersus intercessionem tanquam captæ ciuitati leges imponere tendent, uim tribuniciam à se ipsa dissolui non patiar. Aduersus ea cum contemptim tribuni plebis rem nihilo segnius peragerẽt: tum percitus ira Camillus lictores, qui de medio plebem emouerent, misit. & addidit minas: si pergerent, sacramento omnes iuniores adacturũ, exercitum extemplo ex urbe deducturum. Terrorem ingentem incusserat plebi, ducibus plebis accendit magis certamine animos quàm minuit. sed re neutrò inclinata magistratu se abdicauit: seu quia uitio creatus erat, ut scripsere quidam: seu quia tribuni plebis tulerunt ad plebem, idq́ plebs sciuit, ut si M. Furius pro dictatore quid egisset: quingẽtûm millium æris ei mulcta esset. Sed auspicijs magis quàm noui exempli rogatione deterritum ut potius credam, cum ipsius uiri facit ingenium: tum quod ei suffectus est extemplo P. Manlius dictator, quem quid creari attinebat ad id certamen, quo M. Furius uictus esset: & quod eundem M. Furium dictatorem insequens annus habuit, haud sine pudore certe fractum priore anno in se imperium repetiturum: simul quod eo tempore, quo promulgatũ de mulcta eius traditur, aut & huic rogationi qua se in ordinem cogi uidebat, obsistere potuit: aut ne illas quidem, propter quas & hęc lata erat, impedire: & quod usque ad memoriam nostram tribunicijs consularibusq́ certatum uiribus est, dictaturæ semper altius fastigium fuit. Inter priorem dictaturam abdicatam nouamqúe à Manlio initam ab tribunis uelut per interregnum concilio plebis habito, apparuit quæ ex promulgatis plebi, quæ latoribus gratiora essent. nam de fœnore atque agro rogationes iubebant, de plebeio consulatu antiquabant. & perfecta utraque res esset, ni tribuni se in omnia simul consulere plebem dixissent. P. Manlius deinde dictator rem in causam plebis inclinauit, C. Licinio qui tribunus militum fuerat, magistro equitum de plebe dicto. Id ægre patres passos accipio: dictatorẽ propinqua cognatione Licinij se apud patres excusare solitum, simul negantem magistri equitum maius quàm tribuni cõsularis imperium esse. Licinius Sextiusque, cum tribunorum plebis creandorum indicta comitia essent, ita se gerere, ut negando iam sibi uelle continuari honorem acerrime accenderent ad id quod dissimulando petebant, plebem. nonum se annum iam uelut in aciem aduersus optimates maximo priuatim periculo, nullo publico emolumento stare: consenuisse iam secum & rogationes promulgatas, & uim omnem tribuniciæ potestatis. primo intercessione collegarum in leges suas pugnatum esse: deinde ablegatione iuuentutis ad Veliternum bellum: postremo dictatorium fulmen in se intentatum. iam nec collegas, nec bellum, nec dictatorem obstare, quippe qui etiam omen

plebeio

plebeio consuli,magistro equitum ex plebe dicendo dederit.se ipsam plebem,& cómoda mo tam sua.liberam urbem ac forum à creditoribus, liberos agros ab iniustis possessoribus extem plo,si uelit,habere posse.quæ munera quando tandem satis grato animo æstimaturos,si inter accipiendas de suis cómodis rogationes spem honoris latoribus earum incidant? non esse mo destiç populi Romani id postulare,ut ipse fœnore leuetur:& in agrum iniuria possessum à po tentibus inducatur:per quos ea consecutus sit, senes tribunicios non sine honore tantum, sed etiam sine spe honoris relinquat. Proinde ipsi primum statuerent apud animos quid uellent: deinde comitijs tribunicijs declararent uoluntatem. si coniunctim ferre ab se promulgatas ro/ gationes uellent,esse quod eosdem reficerent tribunos plebis:perlaturos enim quæ promulga uerint.sin quod cuiq; priuatim opus sit,id modo accipi uelint:opus esse nihil inuidiosa cótinua tione honoris: nec se tribunatum,nec illos ea quæ promulgata sint,habituros. Aduersus tam obstinatam orationem tribunorum cum præ indignitate rerum stupor,silentiumcp inde cæte ros patrum defixisset:Ap.Claudius Crassus nepos decemuiri dicitur odio magis iraq;,cp spe ad dissuadendum processisse:& locutus in hanc ferè sententiam esse. Neq; nouum,neq; inopi natum mihi sit quirites,si quod unum familiæ nostræ semper obiectum est ab seditiosis tribu nis,id nunc ego quoq; audiã: Claudiæ genti iam inde ab initio nil antiquius in repub.patrum maiestate fuisse:semper plebis cómodis aduersatos esse. quorum alterum neq; nego,neq; infi cias eo:nos, ex quo asciti sumus simul in ciuitatem & patres, enixe operam dedisse ut per nos aucta potius,cp imminuta maiestas earum gentiũ, inter quas nos esse uoluistis, dici uere pos/ set. illud alterum pro me maioribusq; meis contendere ausim quirites (nisi quæ pro uniuersa repub.fiant,ea plebi tanquam aliam incolenti urbem aduersa quis putet)nihil nos neq; priua tos,neq; in magistratibus quod incommodum plebi esset, scientes fecisse: nec ullum factum, dictum ue nostrum contra utilitatem uestram,& si quædam contra uoluntatẽ fuerint,uere re/ ferri posse. An hoc,si Claudiæ familiæ non sim,nec ex patricio sanguine ortus:sed unus quiri/ tium quilibet,qui modo me duobus ingenuis ortum,& uiuere in libera ciuitate sciam : reticere possim? L.illum Sextium, & C.Licinium perpetuos(si dijs placet) tribunos tantum licentiæ nouem annis,quibus regnant,sumpsisse,ut uobis negent potestatem liberam suffragij non in comitijs, non in legibus iubendis se permissuros esse? sub conditione inquit nos reficietis de/ cimum tribunos. quid est aliud dicere? quod petunt alij, nos adeo fastidimus, ut sine merce/ de magna non accipiamus. sed quæ tandem ista merces est, qua uos semper tribunos ple/ bis habeamus? ut rogationes inquit nostras, seu placent seu displicent, seu utiles seu inutiles sunt,omnes coniunctim accipiatis.Obsecro uos Tarquinij tribuni plebis,putate me ex media contione unum ciuem succlamare. bona uenia uestra liceat ex his rogationibus legere, quas salubres nobis censemus esse: antiquare alias. non inquit licebit tu de fœnore atq; agris quod ad uos omnes pertinet,iubeas:& hoc portenti non fiat in urbe Romana,uti L. Sextium atque hunc C.Licinium consules, quod indignaris, quod abominaris, uideas.aut omnia accipe:aut nihil fero. ut si quis ei, quem urgeat fames, uenenum ponat cum cibo: & aut abstinere eo quod uitale sit, iubeat: aut mortiferum uitali admisceat. Ergo si esset libera hæc ciuitas, non tibi frequentes succlamassent? abi hinc cum tribunatibus ac rogationibus tuis. quid si tu non tuleris quod commodum est populo accipere, nemo erit qui ferat illud? Siquis patricius, si quis (quod illi uolunt inuidiosius esse)Claudius diceret,aut omnia accipite,aut nihil fero:quis uestrum quirites ferret? nunquam ne uos res potius, quàm autores spectabitis? sed omnia semper, quæ magistratus ille dicet, secundis auribus: quæ ab nostrum quo dicentur, aduersis accipietis? At hercule sermo est minime ciuilis. Quid rogatio qualis est, quam à uobis anti/ quatam indignantur? sermoni quirites simillima. consules inquit rogo ne uobis,quos uelitis, facere liceat. an aliter rogat, qui utique alterum ex plebe fieri consulem iubet? nec duos patri/ cios creandi potestatem uobis permittit? Si hodie bella sint, quale Hetruscum fuit, cum Por/ sena ianiculum insedit: quale gallicum modo, cum præter capitolium atq; arcem omnia hæc hostium erãt:& consulatũ cum hoc M.Furio,aut quolibet alio ex patribus L.ille Sextius pete ret:possetis ne ferre Sextium haud pro dubio consulem esse, Camillum de repulsa dimicare?

Hoccine

Hoccine est in commune honores uocare?ut duos plebeios fieri cõsules liceat, duos patricios non liceat?& alterũ ex plebe creari necesse sit,utrunq; ex patribus præterire liceat? Quænam ista societas,quænam consortio est? parum est si cuius pars tua nulla adhuc fuit,in partẽ eius uenis,nisi partem petendo totum traxeris? Timeo,inquit,ne si duos licebit creari patricios,neminem creetis plebeium. Quid est dicere aliud? quia indignos uestra uoluntate creaturi non estis,necessitatẽ uobis creãdi quos non uultis,imponam. quid sequitur,nisi ut ne beneficium quidem debeat populo,si cum duobus patricijs unus petierit plebeius, & lege se,nõ suffragio creatum dicat?Quomodo extorqueant,non quomodo petant honores,quærunt:& ita maxima sunt adepturi, ut nihil ne pro minimis quidem debeant: & occasionibus potius q̃ uirtute petere honores malunt.Est aliquis qui se inspici æstimari fastidiat?qui certos sibi uni honores inter dimicantes competitores æquum censeat esse? qui se arbitrio uestro eximat? qui uestra necessaria suffragia pro uoluntarijs,& serua pro liberis faciat?omitto Liciniũ Sextiumq;,quorum annos in perpetua potestate tanquam Regum in Capitolio numeratis: quis est hodie in ciuitate tam humilis,cui non uia ad consulatũ facilior per istius legis occasionem,q̃ nobis ac liberis nostris fiat?si quidem nos ne cum uolueritis quidem creare inter dũ poteritis,istos etiam si nolueritis,necesse sit.De indignitate satis dictum est:(etenim dignitas ad homines pertinet) quid de religionibus atque auspicijs, quæ propria deorum immortalium contemptio atque iniuria est,loquar?auspicijs hanc urbem conditam esse,auspicijs bello ac pace, domi militiæq; omnia geri,quis est qui ignoret? penès quos igitur sunt auspicia more maiorũ? nempe penès patres.nam plebeius quidẽ magistratus nullus auspicato creatur: nobis adeo propria sunt auspicia,ut non solum quos populus creat patricios magistratus, nõ aliter q̃ auspicato creet,sed nos quoq; ipsi sine suffragio populi auspicato interregem prodamus,& priuatim auspicia habeamus,quę isti ne in magistratibus quidem habent.Quid igit̃ aliud q̃ tollit ex ciuitate auspicia,qui plebeios consules creando à patribus,qui soli ea habere possunt,aufert? Eludant nunc licet religiones. quid enim est si pulli non pascentur? si ex cauea tardius exierint? si occecinerit auis?parua sunt hęc.sed parua ista non contemnendo maiores nostri maximam hanc rem fecerunt. nunc nos tanquam iam nihil pace deorum opus sit, omnes cærimonias polluimus. uulgo ergo pontifices,augures, sacrificuli Reges creentur: cuilibet apicem dialem,dum modo homo sit,imponamus:tradamus ancylia,penetralia, deos deorumq; curam,quibus nefas est: non leges auspicato ferantur:non magistratus creentur:nec centuriatis,nec curiatis comitijs patres autores fiant:Sextius & Licinius tanquam Romulus ac Tatius in urbe Romana regnent, quia pecunias alienas, quia agros dono dant. tanta dulcedo est ex alienis fortunis prædandi: nec in mentem uenit altera lege solitudines uastas in agris fieri pellendo finibus dominos: altera fidem abrogari, cum qua omnis humana societas tollitur. Omnium rerum causa uobis antiquandas censeo istas rogationes. quod faxitis,deos uelim fortunare.Oratio Appij ad id modo ualuit,ut tempus rogationum iubendarum proferretur.Refecti decumum ijdem tribuni Sextius & Licinius de decemuiris sacrorum ex parte de plebe creãdis pertulere. creati quinque patrum,quinque plebis:graduq; eo iam uia facta ad consulatum uidebatur.Hac uictoria contenta plebes cessit patribus, ut in præsentia consulum mentione omissa tribuni militũ crearentur.creati A.& M.Cornelij iterum, M.Geganius,P.Manlius, L.Veturius,P.Valerius VI. Cum præter Velitratum obsidionem, tardi magis rerum exitus quàm dubij, quietæ externæ res Romanis essent: fama repens belli gallici allata perpulit ciuitatem ut M. Furius dictator quintum diceretur. is T. Quintium Pœnum magistrum equitum dixit. Bellatum cum Gallis eo anno circa Anienem flumen autor est Claudius: inclytamq́ue in ponte pugnam, qua T.Manlius Gallum, cum quo prouocatus manus conseruit, in cõspectu duorum exercituum cæsum torque spoliauit,tum pugnatam.Pluribus autoribus magis adducor ut credam decem haud minus post annos ea acta:hoc autem anno in albano agro cum Gallis dictatore M.Furio signa collata. nec dubia, nec difficilis Romanis, quanquam ingentem Galli terrorem memoria pristinæ cladis attulerant, uictoria fuit. multa millia Barbarorum in acie, multa captis castris cæsa. palati alii Apuliam maxime petentes, cum fuga sę longinqua, tum quod passim

eos

eos simul pauor terrorq; distulerant, ab hoste sese tutati sunt. Dictatori consensu patrum, plebisq; triumphus decretus. Vix dum perfunctum eum bello atrocior domi seditio excepit: & per ingentia certamina dictator, senatusq; uictus, ut rogationes tribuniciæ acciperentur: & comitia consulum aduersa nobilitate habita, quibus L. Sextius de plebe primus COS. factus. Et ne is quidem finis certaminum fuit: quia patricij se autores futuros negabant, prope secessionem plebis res, terribilesq; alias minas ciuilium certaminum uenit. cum tamē per dictatorem conditionibus sedatæ discordiæ sunt: cōcessumq; ab nobilitate plebi de consule plebeio: à plebe nobilitati de prætore uno, qui ius in urbe diceret, ex patribus creando. Ita ab diutina ira tandem in concordiam redactis ordinibus, cum dignam eam rem senatus censeret esse: meritoq; id, siquando unquam aliàs, deum immortaliū causa libenter facturos: fore ut ludi maximi fierent, & dies unus ad triduum adijceretur: recusantibus id munus ædilibus plebis, cōclamatum à patricijs est iuuenibus, se id honoris deum immortalium causa libenter acturos, ut ædiles fierent. quibus cum ab uniuersis gratiæ actæ essent, factum senatus consultum ut duos uiros ædiles ex patribus dictator populū rogaret, patres autores omnib. eius anni comitijs fierent.

DECADIS PRIMAE LIBER SEPTIMVS

ANNVS hic erit insignis noui hominis consulatu, insignis nouis duobus magistratibus, prætura, & curuli ædilitate. hos sibi patricij quæsiuere honores pro concesso plebi altero consulatu. Plebes consulatū L. Sextio, cuius lege partus erat, dedit: patres præturam Sp. Furio M. filio Camillo, ædilitatem Cn. Quintio Capitolino, & P. Cornelio Scipioni suarū gentiū uiris gratia campestri ceperunt. L. Sextio collega ex patribus datus L. Aemylius Mamercus. Principio anni & de Gallis, quos primo palatos per Apuliam congregari iam fama erat, & de Hernicorū defectione agitata mentio. Cum de industria omnia, nequid per plebeiū consulē ageretur, proferrent: silentiū omniū rerū, ac iustitio simile otium fuit: nisi quod non patientibus tacitū tribunis, quod pro consule uno plebeio tres patricios magistratus curulibus sellis prætextatos tanq; consules sedentes nobilitas sibi sumpsisset, prætorem quidem etiam iura reddentem, & collegam consulibus, atq; ijsdem auspicijs creatum: uerecundia inde imposita est senatui ex patribus iubendi ędiles curules creari. primo ut alternis annis ex plebe fierent, cōuenerat: postea promiscuū fuit. Inde L. Genutio, & Q. Seruilio COSS. & ab seditione, & à bello quietis rebus, nequando à metu ac periculis uacarent, pestilentia ingens orta. censorem, ædilem curulem, tres tribunos plebis mortuos ferunt, pro portione & ex multitudine alia multa funera fuisse. maximeq; eam pestilentiam insignem mors quàm matura, tam acerba M. Furij fecit. fuit enim uere uir unicus in omni fortuna, princeps pace belloq; prius quàm exulatum iret: clarior in exilio uel desyderio ciuitatis, quæ capta absentis implorauit opem: uel felicitate, qua restitutus in patriam secum patriam ipsam restituit. par deinde per quinq; & XXX annos (tot enim postea uixit) titulo tantæ gloriæ fuit: dignusq; habitus, quem secundum à Romulo conditorem urbis Romæ ferrent. Et hoc, & insequenti anno T. Sulpitio Petico, C. Licinio Stolone COSS. pestilentia fuit. eo nihil dignū memoria actum, nisi quod pacis deûm exposcendæ causa tertio tum post conditam urbem lectisternium fuit. & cum uis morbi, nec humanis consilijs, nec ope diuina leuaretur, uictis superstitione animis ludi quoq; scenici, noua res bellicoso populo (nam circi modo spectaculum fuerat) inter alia cœlestis iræ placamina instituti dicuntur. Cæterum parua quoq; (ut fermè principia omnia) & ea ipsa peregrina res fuit. sine carmine ullo, sine imitandorum carminum actu ludiones ex Hetruria acciti ad tibicinis modos saltantes haud indecoros motus more Thusco dabant. imitari deinde eos iuuentus simul inconditis inter se iocularia fundentes uersibus cœpere: nec absoni à uoce motus erant. Accepta itaq; res, sæpiusq; usurpando excitata. uernaculis artificibus, quia hister thusco uerbo ludio uocabatur, nomen histrionibus inditum: qui non sicut ante fescennino uersu similem incompositum temere, ac rudem alternis iaciebant: sed impletas modis sa-

tyras descripto iam ad tibicinem cantu, motuq; cōgruenti peragebant. Liuius post aliquot annos, qui ab satyris ausus est primus argumento fabulam serere, idem (scilicet id quod omnes tum erant) suorum carminum actor dicitur, cum sæpius reuocatus uocem obtudisset, uenia petita puerum ad canendum ante tibicinem cum statuisset, canticū egisse aliquanto magis uigente motu, quia nihil uocis usus impediebat. inde ad manum cantari histrionibus cœptū, diuerbiaq; tantum ipsorum uoci relicta. Postquàm lege hac fabularū ab risu, ac soluto ioco res auocabatur, & ludus in artem paulatim uerterat, iuuentus histrionibus fabellarum actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta uersibus iactitare cœpit. quæ inde exodia postea appellata, consertaq; fabellis potissimū atellanis sunt. quod genus ludorū ab Oscis acceptum tenuit iuuentus: nec ab histrionibus pollui passa est. eo institutum manet, ut actores atellanarum nec tribu moueantur, & stipendia tanquam expertes artis ludicræ faciant. Inter aliarum parua principia rerū ludorū quoq; prima origo ponenda uisa est, ut appareret quàm ab sano initio res in hanc uix opulentis regnis tolerabilem insaniam uenerit. nec tamen ludorū primū initiū procurandis religionibus datū aut religione animos, aut corpora morbis leuauit. quinetiam cum medios forte ludos circus Tyberi superfuso irrigatus impedisset, id uero uelut auersis iam dijs, aspernantibusq; placamina iræ, terrorem ingentē fecit. Itaq; C. Genutio, L. Aemylio Mamerco secundū consulibus, cum piaculorum magis conquisitio animos, quàm corpora morbi afficerent, repetitū ex seniorū memoria dicitur pestilentiam quondam clauo ab dictatore fixo sedatam. Ea religione adductus senatus dictatorem claui figendi causa dici iussit. dictus L. Manlius Imperiosus L. Pinariū magistrū equitum dixit. Lex uetusta est priscis literis uerbisq; scripta, ut qui prætor maximus sit, Idibus Septembribus clauum pangat. fixus fuit dextro lateri ædis Iouis optimi maximi ea parte qua Mineruæ templū est. eum clauum, quia raræ per ea tempora literæ erant, notam numeri annorū fuisse ferunt, eoq; Mineruæ templo dicatam legem, quia numerus Mineruæ inuentum sit. Volsinijs quoq; clauos indices numeri annorum fixos in templo Nortiæ Hetruscæ deæ comparere, diligens talium monimentorum autor Cintius affirmat. M. Horatius consul ex lege templū Iouis optimi maximi dedicauit anno post reges exactos. à consulibus postea ad dictatores, quia maius imperium erat, solenne claui figendi translatum est. Intermisso deinde more digna etiam per se uisa est res, propter quam dictator crearetur. qua de causa creatus L. Manlius, perinde ac reipub. gerendæ, ac non soluendæ religione gratia creatus esset, bellum Hernicū affectans delectu acerbo iuuentutem agitauit: tandemq; omnibus in eū tribunis plebis coortis, seu ui, seu uerecundia uictus dictatura abijt. neq; eo minus principio insequentis anni Q. Seruilio Hala, L. Genutio II COSS. dies Manlio dicitur à M. Pomponio tribuno plebis. acerbitas in delectu nō damno modo ciuium, sed etiam laceratione corporum lata, partim uirgis cæsis, qui ad nomina non respondissent, partim in uincula ductis, inuisa erat. & ante omnia inuisum ipsum ingeniū atrox, cognomenq; Imperiosi graue liberæ ciuitati ab ostentatione sæuitiæ ascitū, quam nō magis in alienis, quàm in proximis, ac sanguine ipso suo exerceret. criminiq; ei tribunus inter cætera dabat, quod filium iuuenem nullius probri compertum extorrem urbe, domo, penatibus, foro, luce, congressu æqualium prohibitū in opus seruile, propè in carcerem atq; in ergastulum dederit: ubi summo loco natus dictatorius iuuenis quotidiana miseria disceret uere imperioso patre se natum esse. at quam ob noxam? quia infacundior sit, & lingua impromptus. quod naturæ damnum utrum nutriendū patri, si quicquam in eo humani esset, an castigandū, ac uexatione insignē faciendū fuisse? ne mutas quidē bestias minus alere, ac fouere, si quid ex progenie sua parum prosperum sit. at hercule L. Manliū malū malo augere filij, & tarditatem ingenij insuper premere: & siquid in eo exiguū naturalis uigoris sit, id extinguere uita agresti, & rustico cultu inter pecudes habendo. Omnium potius his criminationibus, quàm ipsius iuuenis iritatus est animus. quin contrà se quoq; parenti causam inuidiæ atq; criminū esse ægre passus, ut omnes dij hominesq; scirent, se parenti opem latam quàm inimicis eius malle, capit consilium rudis quidem atq; agrestis animi, & quanquam nō ciuilis exempli, tamen pietate laudabile. Inscientibus cunctis cultro succinctus mane in urbem, atq; à porta domum confestim ad M. Pompo-

nium tribunum pergit: ianitori opus esse sibi domino eius conuento extemplo ait, nuntiaret
T.Manliũ Lucij filium esse.mox introductus(etenim percitum ira in patrem spes erat aut cri/
minis aliquid noui,aut consilij ad rem agendam deferre)salute accepta,redditaq;,esse ait quæ
cum eo agere arbitris remotis uelit . procul inde omnibus abire iussis cultrum stringit:& super
lectũ stans ferro intento,nisi in quæ ipse concepisset uerba iuraret, se patris eius accusandi cau
sa concilium plebis nunquam habiturũ, se cum extemplo transfixurum minatur. pauidus tri/
bunus(quippe qui ferrum ante oculos micare,se solum inermem,illum pręualidum iuuenem,
&,quod haud minus timendum erat,stolide ferocem uiribus suis cerneret)adiurat in quæ ad/
actus est uerba. & præ se deinde tulit,ea ui subactum se incepto destitisse. nec perinde ut ma/
luisset plebes,sibi suffragij ferendi de tam crudeli,& superbo reo potestatem fieri,ita ægre ha/
buit filium id pro parente ausum: eoq; id laudabilius erat, quod animum eius tanta acerbitas
patria nihil à pietate auertisset. Itaque non patri modo remissa causæ dictio est,sed ipsi etiam
adolescenti ea res honori fuit.& cum eo anno primum placuisset tribunos militũ ad legiones
suffragio fieri(nam & antea sicut nunc,quos ruffulos uocant,imperatores ipsi faciebant)secun
dum in sex locis tenuit , nullis domi militiæq; ad conciliandum gratiam meritis,ut qui rure,&
procul cœtu hominum iuuentam egisset. Eodem anno seu motu terræ,seu qua ui alia forum
medium fermè specu uasto collapsum in immensam altitudinẽ dicitur: neq; eam uoraginem
coniectu terræ,cum pro se quisq; gereret, expleri potuisse prius,quàm deũ monitu quæri cœ/
ptum quo plurimum populus Romanus posset.id enim illi loco dicandum uates canebant, si
rempub.Romanam perpetuam esse uellent.tum M. Curtium iuuenem bello egregium casti/
gasse ferunt dubitantes an ullum magis Romanum bonum,quàm arma,uirtusq; esset:Silen/
tio facto templa deorum immortalium,quæ foro imminent,Capitoliumq; intuentem,& ma
nus nunc in cœlum, nunc in patentes terræ hiatus ad deos manes porrigentem se deuouisse:
equo deinde quàm poterat maxime exornato insidentem armatũ se in specum immisisse, do/
naq; ac fruges super eum à multitudine uirorum ac mulierũ cõgestas: lacumq; Curtium non
ab antiquo illo T.Tatij milite Curtio Metio,sed ab hoc appellatum.cura nõ deesset, siqua ad
uerum uia inquirentem ferret.nunc famæ rerum standum est, ubi certam derogat uetustas fi/
dem. & lacus nomẽ ab hac recentiore insignius fabula est. post tanti prodigij procurationem
eodem anno de Hernicis consultus senatus cum fœciales ad res repetendas nequicquam mi/
sisset,primo quoq; die ferendum ad populum de bello indicendo Hernicis censuit:populusq;
id bellum frequens iussit.L.Genutio consuli ea prouincia forte euenit. In expectatione ciuitas
erat, quod primus ille de plebe consul bellum suis auspicijs gesturus esset : deinde ut eueniret
res,ita communicatos honores prospere, aut secus consulto habitura . Forte ita tulit casus, ut
Genutius ad hostes magno conatu profectus in insidias præcipitaretur:legionibus nec opina
to pauore fusis consul circumuentus ab inscijs quem interfecissent, occideretur . Quod ubi est
Romam nuntiatum, nequaquam tantum publica calamitate mœsti patres, quantum feroces
infelici consulis plebeij ductu,fremunt omnibus locis:irent,creatẽt consules ex plebe,transfer/
rent auspicia, quò nefas esset. potuisse patres plebiscito pelli honoribus suis,num etiam in de/
os immortales inauspicatam legem ualuisse? uindicasse ipsos suum numen, sua auspicia: quæ
ut primum contacta sint ab eo, à quo nec ius nec fas fuerit,deletum cum duce exercitum docu
mento fuisse ne deinde turbato gentium iure comitia haberentur.His uocibus curia,& forum
personat. Ap.Claudium,quia dissuaserat legem,maiore nunc autoritate euentum reprehensi
ab se consilij incusantem,dictatorem consensu patriciorum Seruilius consul dicit : delectusq;
& iustitium indictum . Prius quàm dictator legionesq; nouæ in Hernicos uenirent , ductu
C.Sulpicij legati res per occasionem gesta egregie est. In Hernicos morte consulis contem/
ptim ad castra Romana cum haud dubia expugnandi spe succedentes hortante legato,& ple
nis iræ atq; indignitatis militum animis eruptio est facta.multũ ab spe adeundi ualli res Her/
nicis abfuit,adeo turbatis inde ordinibus abscessere . Dictatoris deinde aduentu nouus ueteri
exercitus iungitur,& copiæ duplicantur . & pro contione dictator laudibus legati, militumq;,
quorum uirtute castra defensa erant,simul audientibus laudes meritas tollit animos,simul cæ.

teros ad æmulandas nirtutes acuit. Neq; seghius ad hostes bellum apparatur, qui & parti ante decoris memores, neq; ignari auctarum uirium hostis, suas quoq; uires augent. omne Hernicum nomen, omnis militaris ætas excitur. quadringenariæ octo cohortes, lecta robora uirorum scribuntur. hunc eximium florem iuuentutis eo etiam, quod ut duplex acciperēt stipendium decreuerant, spei animorumq; impleuere. immunes quoq; operum militarium erant, ut in unum pugnæ laborem reseruati plus sibi, quàm pro uirili parte annitendum scirent. extra ordinem etiam in acie locari, quo conspectior uirtus esset. Duum millium planicies castra Romana ab Hernicis dirimebat. ibi pari fermè utrinq; spatio in medio pugnatum est. primo stetit ambigua spe pugna, nequicquā sæpe conatis equitibus Romanis impetu turbare hostium aciem. postquàm equestris pugna effectu, quàm conatibus uanior erat, consulto prius dictatore equites, permissu deinde eius relictis equis clamore prouolant ante signa, & nouam integrant pugnam. neq; sustineri poterant, ni extraordinariæ cohortes pari corporum, animorumq; robore se obiecissent. Tunc inter primores duorum populorum res geritur. quicquid hinc, aut illinc communis Mars bello aufert, multiplex quàm pro numero damnum est: uulgus aliud armatorum uelut delegata primoribus pugna euentum suum in uirtute aliena ponit. multi utrinque cadunt, plures uulnera accipiunt. Tandem equites alius alium increpantes quid deinde restaret quærendo, si neq; ex equis pepulissent hostē, neq; pedites quicquam momenti facerent, quam tertiam expectarent pugnam? quid ante signa feroces prosiluissent? & alieno pugnarent loco? His inter se uocibus concitati clamore renouato inferunt pedem: &, primum gradu mouerunt hostem, deinde pepulerunt, postremo iam haud dubie auertunt. neq; tam uires pares quæ superauerit res, facile dictu est: nisi quod perpetua fortuna utriusq; populi & extollere animos, & minuere potuit. Vsq; ad castra fugientes Hernicos Romanus sequitur: castrorum oppugnatione, quia serum erat diei, abstinuere. diu non perlitatum tenuerat dictatorem ne ante meridiem signū dare posset: eo in noctem tractum erat certamen. Postera die deserta fuga castra Hernicorū, & saucij relicti quidam inuenti: agmenq; fugientium ab signis, cum præter mœnia eorum infrequentia signa conspecta essent, fusum ac per agros trepida fuga palatum est. nec Romanis incruenta uictoria fuit, quarta pars militum amissa: &, ubi haud minus iacturæ fuit, aliquot equites Romani cecidere. Insequenti anno cum L. Sulpicius, & C. Licioius Caluus consules in Hernicos exercitum duxissent, neq; inuentis in agro hostibus Ferentinum urbem eorum ui cepissent, reuertentibus inde eis Tyburtes portas clausere. ea ultima fuit causa, cum multæ ante querimoniæ ultro citroq; iactatæ essent, cur per fœciales rebus repetitis bellum Tyburti populo indiceretur. Dictatorem T. Quintium Pœnum eo anno fuisse satis constat, & magistrum equitum Sergium Cornelium Maluginensem. Macer Licinius comiciorum habendorum causa & ab Licinio consule dictum scribit: quia collega comitia bello præferre festinante ut continuaret consulatum, obuiam eundum prauæ cupiditati fuerit. Quæsita ea propriæ familiæ laus leuiorem autorem Liciniū facit. cum mentionem eius rei in uetustioribus annalibus nullam inueniam, magis ut belli Gallici causa dictatorem creatum arbitrer, inclinat animus. eo certe anno Galli ad tertium lapidem Salaria uia trans pontem Anienis castra habuere. Dictator cum tumultus Gallici causa iustitium edixisset, omnes iuniores sacramento adegit, ingentiq; exercitu ab urbe profectus in citeriore ripa Anienis castra posuit. Pons in medio erat, neutris eum rumpentibus, ne timoris indicium esset: prælia de occupando ponte crebra erant: nec qui potirentur, incertis uiribus satis discerni poterat. tum eximia corporis magnitudine in uacuum pontem Gallum processit: & quantum maxima uoce potuit, quem nunc inquit Roma fortissimum uirum habet, procedat agedum ad pugnam, ut noster duorum euentus ostendat utra gens bello sit melior. Diu inter primores iuuenum Romanorū silentium fuit, cum & abnuere certamen uererentur, & præcipuam sortem periculi petere nollent. tum T. Manlius L. Filius, qui patrē à uexatione tribunicia uindicauerat, ex statione ad dictatorem pergit. iniussu tuo inquit imperator extra ordinem nunquam pugnauerim, non si certam uictoriam uideam. si tu permittis, uolo ego illi belluæ ostendere, quando adeo ferox præsultat hostium signis, me ex ea familia ortum, quæ Gallorum agmen ex rupe

Tarpeia

Tarpeia deiecit. Tum dictator macte uirtute inquit,hac pietate in patrē,patriamq́ꝫ T. Manli esto, perge, & nomen Romanum inuictum iuuantibus dijs præsta. Armant inde iuuenem æquales:pedestre scutum capit,Hispano cingitur gladio,ad propiorem habili pugnam: arma tum adornatumq́ꝫ aduersus Gallum stolide lætum,& (quoniam id quoq́ꝫ memoria dignum antiquis uisum est)linguam etiam ab irrisu exerentem, producunt.Recipiunt inde se ad stationem,& duo in medio armati spectaculi magis more,quàm lege belli destituūtur,nequaquam uisu ac specie æstimantibus pares. corpus alteri magnitudine eximium, uersicolori ueste, pictisq́ꝫ & auro cælatis refulgens armis. media in altero militaris statura,modicaq́ꝫ in armis habilibus magis quàm decoris species,non cantus,nō exultatio,armorumq́ꝫ agitatio uana, sed pectus animorum iræq́ꝫ tacitæ plenum omnem ferociam in discrimen ipsum certaminis distulerat. Vbi constitere inter duas acies tot circa mortalium animis spe metuq́ꝫ pendentibus: Gallus uelut moles superne imminens proiecto læua scuto in aduenientis arma hostis uanum cæsim cum ingenti sonitu ensem deiecit.Romanus mucrone surrecto cum scuto scutū imum perculisset, totoq́ꝫ corpore interior periculo uulneris factus insinuasset se inter corpus, armáque, uno alteroq́ꝫ subinde ictu uentrem, atq́ꝫ inguina hausit,& in spatium ingens ruentem porrexit hostem. iacentis inde corpus ab omni alia uexatione intactū uno torque spoliauit, quem respersum cruore collo circundedit suo. Defixerat pauor cum admiratione Gallos. Romani alacres ab statione obuiam militi suo progresti, laudantes gratulantesq́ꝫ ad dictatorem perducunt.inter carminum propemodum incondita quædam militariter iocula̅tes Torquati cognomen auditum,celebratum deinde posteris etiam,familiæq́ꝫ bonori fuit. dictatór coronam auream addidit donum,mirisq́ꝫ pro contione eam pugnam laudibus tulit.Et hercule tanti ea ad uniuersi belli euentum momenti dimicatio fuit, ut Gallorum exercitus proxima nocte relictis trepide castris in Tyburtem agrum,atq́ꝫ inde societate belli facta, commeatuq́ꝫ benigne ab Tyburtibus adiutus mox in Campaniam transierit.Ea fuit causa cur proximo anno C.Petilius Balbus cos.cum collegæ eius M.Fabio Ambusto Hernici prouincia euenisset,aduersus Tyburtes iussu populi exercitum duceret. ad quorum auxilium cum Galli ex Campania redissent,fœdæ populationes in Lauicano,Thusculanoq́ꝫ, & Albano agro haud dubie Tyburtibus ducibus sunt factæ. Et cum aduersus Tyburtem hostem duce cos. contenta respub. esset,Gallicus tumultus dictatorem creari coegit.creatus Q.Seruilius Hala T.Quintium magistrum equitum dixit: & ex autoritate patrum, si prospere id bellum euenisset, ludos magnos uouit.Dictator ad continendos proprio bello Tyburtes,consulari exercitu iusso manere,omnes iuniores nullo detrectante militiam sacramento adegit.Pugnatū haud procul porta Collina est totius uiribus urbis, in conspectu parentum coniugumq́ꝫ ac liberorū: quæ magna etiam absentibus hortamenta animi,tum subiecta oculis simul uerecundia, misericordiaq́ꝫ militem accendebant. Magna utrinq́ꝫ edita cæde, auertitur tandem acies Gallorum, fuga Tybur sicut arcem belli Gallici petunt.palati à cos. Petilio haud procul Tybure excepti, egressis ad opem ferendam Tyburtibus simul cum his intra portas compelluntur.Egregie cum ab dictatore,tum ab cos. gesta est res. Et cos. alter Fabius prælijs primum paruis,postremo una insigni pugna cum hostes totis adorti copijs essent,Hernicos deuincit. Dictator coss. in senatu,& apud populum magnifice collaudatis,& suarum quoq́ꝫ rerum illis remisso honore,dictatura se abdicauit. Petilius de Gallis Tyburtibusq́ꝫ geminum triumphum egit. Fabio satis uisum,ut ouans urbem iniret.Irridere Petilij triumphū Tyburtes:ubi enim eum secum acie conflixisse? spectatores paucos fugæ trepidationisq́ꝫ Gallorum extra portas egressos,postquam in se quoq́ꝫ fieri impetum uiderint,& sine discrimine obuios cædi, recepisse se in urbem. eam rem triumpho dignam uisam Romanis. ne nimis mirum magnumq́ꝫ censerent, tumultum exciere in hostium portis, maiorem ipsos trepidationem ante mœnia sua uisuros.Itaque insequenti anno M.Popilio Lenate,Cn.Manlio coss. primo silentio noctis ab Tybure agminē infesto profecti ad urbem Romam uenerunt. terrorem repente ex somno excitatis subita res, & nocturnus pauor præbuit,ad hoc multorum inscitia qui,aut unde hostes aduenissent. conclamatum tamen celeriter ad arma est, & portæ stationibus, muriq́ꝫ præsidijs firmati. & ubi

prima lux mediocrem multitudinē ante mœnia, neq; alium quàm Tyburtem hostem ostendit, duabus portis egresi consules, utrinq; aciem subeuntium iam muros aggrediuntur. apparuitq; occasione magis, quàm uirtute fretos uenisse: adeo uix primū impetum Romanorum sustinuere. quin etiam bono fuisse Romanis aduentum eorum constabat, orientemq; iam seditionem inter patres & plebem metu tam propinqui belli compressam. Alius aduentus hostium fuit proximo bello agris, quàm urbi terribilior. populabundi Tarquinienses fines Romanos maxime qua ex parte Hetruriam adiacent, peragrauere: rebúsque nequicquam repetitis, noui consules C. Fabius, & C. Plautius iussu populi bellum indixere: Fabióque ea prouincia, Plautio Hernici euenere. Gallici quoque belli fama increbrescebat: sed inter multos terrores solatio fuit pax Latinis petentibus data, & magna uis militum ab ijs ex fœdere uetusto, quod multis intermiserant annis, accepta. quo præsidio cum fulta res Romana esset, leuius fuit, quod Gallos mox Præneste uenisse, atq; inde circa Pedum consedisse auditum est. Dictatorem dici C. Sulpicium placuit: consul ad id accitus C. Plautius dixit. magister equitum dictatori additus M. Valerius. Hi robora militum ex duobus consularibus exercitibus electa aduersus Gallos duxerunt. Lentius id aliquanto bellum, quàm parti utriq; placebat, fuit. cum primo Galli tantum auidi certaminis fuissent: deinde Romanus miles ruendo in arma ac dimicationem, aliquantum Gallicam ferociam uinceret. dictatori neutique placebat, quando nulla cogeret res, fortunæ se committere aduersus hostem, quem tempus deteriorem in dies, & locus alienus faceret, sine præparato commeatu, sine firmo munimento morantem: ad hoc ijs animis corporibusq;, quorū omnis in impetu uis esset, parua eadem languesceret mora. His consilijs dictator bellum trahebat: grauemq; edixerat pœnam, si quis iniussus in hostem pugnasset. milites ægre id patientes primo in stationibus uigilijsq; inter se dictatorem sermonibus carpere, interdum patres communiter increpare, quod non iussissent per consules geri bellum. electum esse eximium imperatorem, unicum ducem, qui nihil agenti sibi de cœlo deuolaturam in sinum uictoriam censeat. eadem deinde hæc interdiu propalàm, ac ferociora his iactare: se iniussu imperatoris aut dimicaturos, aut agmine Romam ituros: immiscerīq; militibus centuriones: nec in circulis modo fremere, sed iam in principijs ac prætorio in unum sermones confundi: atq; in contionis magnitudinem crescere turba, & uociferari ex omnibus locis ut extemplo ad dictatorem iretur: uerba pro exercitu faceret Sex. Tullius, ut uirtute eius dignum esset. Septimum primum pilum iam Tullius ducebat, neq; erat in exercitu, qui quidem pedestria stipendia fecisset, uir factis nobilior. is præcedens militum agmen ad tribunal pergit. mirantiq; Sulpicio nō turbam magis quàm turbæ principem Tullium imperijs obedientissimum militem, Scilicet dictator inquit condemnatū se uniuersus exercitus à te ignauiæ ratus, & propè ignominiæ causa destitutum sine armis, orauit me ut suam causam apud te agerem. Equidem sicubi loco cessum, si terga data hosti, si signa fœde amissa obijci nobis possent; tamen hoc à te impetrari æquum censerem, ut nos uirtute culpam nostram corrigere, & abolere flagitij memoriam noua gloria patereris. etiam ad Alliam fusæ legiones eandem, quā per pauorem amiserant, patriam profectæ postea ab Veijs uirtute recuperauere. nobis deūm benignitate, felicitate tua populiq; Romani & res & gloria est integra: quanquam de gloria uix dicere ausim, si nos & hostes haud secus quàm fœminas abditos intra uallum omnibus contumelijs eludūt: & tu imperator noster, quod ægrius patimur, exercitum tuum sine animis, sine armis, sine manibus iudicas esse: & prius quàm expertus nos esses, de nobis ita desperasti, ut te mancorum ac debilium ducem iudicares esse. quid enim aliud esse causæ credamus, cur ueteranus dux fortissimus bello compresis, quod aiūt, manibus sedeas? utcunq; enim se habeat res, te de nostra uirtute dubitasse uideri, quàm nos de tua uerius est. Sin autem nō tuū istuc, sed publicum est consilium, & consensus aliquis patrum, non Gallicum bellum nos ab urbe, à penatibus nostris ablegatos tenet: quæso ut quæ dicam, nō à militibus imperatori dicta censeas, sed à plebe patribus: quę sicut uos uestra habeatis consilia, sic se sua habituram dicat. Quis tandem succenseat milites nos esse, non seruos uestros? ad bellum, nō in exilium missos? Si quis det signū, in aciem educat, ut uiris ac Romanis dignum sit pugnaturos: si nihil armis opus sit,

otium

otium Romæ potius quàm in castris acturos. hęc dicta sint patribus. Te imperator milites tui oramus, ut nobis pugnandi copiam facias: tum uincere cupimus, tum duce te uincere: tibi lauream insignem deferre, tecum triumphantes urbem inire: tuum sequentes currum Iouis Opt. Max. templum gratantes ouantesq; adire. Orationem Tullij exceperunt preces multitudinis: & undiq; ut signum daret, ut capere arma iuberet, clamabât. Dictator quanquam rem bonam exemplo haud probabili actam censebat: tamen facturum quod milites uellent, se recepit: Tulliumq; secreto, quæ nam hæc res sit, aut quo acta more, percunctatur. Tullius magnopere à dictatore petere, ne se oblitum disciplinæ militaris, ne sui, neue imperatoriæ maiestatis crederet: multitudini concitatæ, quæ fermè autoribus similis esset, non subtraxisse se ducem: neqnis alius, qualem mota creare multitudo soleret, existeret. nam se quidē nihil non arbitrio imperatoris acturum. Illi quoq; tamen uidendum magnopere esse, ut exercitum in potestate haberet: differri non posse: adeo concitatos animos ipsos sibi locū, ac tempus pugnandi sumpturos, si ab imperatore nō detur. Dum hæc loquuntur, iumenta forte pascentia extra uallum Gallo abigenti duo milites Romani ademerūt. in eos saxa coniecta à Gallis: deinde ab Romana statione clamor ortus, ac procursum utrinq; est. Iamq; haud procul iusto prælio res erant: ni celeriter diremptum certamen per centuriones esset. Affirmata certe eo casu Tullij apud dictatorem fides est. nec recipiente iam dilationem re, in posterum diem edicitur acie pugnaturos. Dictator tamen, ut qui magis animis quàm uiribus fretus ad certamē descenderet, omnia circunspicere atq; agitare cœpit, ut arte aliqua terrorem hostibus incuteret. solerti animo rem nouam excogitat: qua deinde multi nostri atq; externi imperatores, nostra quoq; quidam ætate usi sunt. mulis strata detrahi iubet: binisq; tantum centunculis relictis agasones partim captiuis, partim ægrotum armis ornatos imponit: his ferè mille effectis centum admiscet equites: & nocte super castra in montes euadere, ac syluis se occultare iubet, neq; inde ante moueri, quàm ab se acciperent signum. ipse ubi illuxit, in radicibus montium extendere aciem cœpit sedulo, ut aduersus montes consisteret hostis. Instructo iā uani terroris apparatu, qui quidem terror plus penè ueris uiribus profuit: primo credere duces Gallorū non descensuros in æquū Romanos: deinde ubi digressos repente uiderunt, & ipsi auidi certaminis in prælium ruunt: priusq; pugna cœpit, quàm signum ab ducibus daretur. Acrius inuasere Galli dextrū cornu: neq; sustineri potuissent, ni forte eo loco dictator fuisset, Sex. Tullium nomine increpans, rogitansq; siccine pugnaturos milites spopondisset? ubi illi clamores sint arma poscentiū? ubi minæ iniussu imperatoris prælium inituros? en ipsum imperatorē clara uoce uocare ad prælium, & ire armatū ante prima signa. ecquis sequeretur eorum, qui modo ducturi fuerint? in castris feroces, in acie pauidi. Vera audiebant: itaq; tantos pudor stimulos admouit, ut ruerent in hostium tela alienatis à memoria periculi animis. hic primo impetus propè uecors turbauit hostes: eques deinde emissus turbatos auertit. Ipse dictator postquam labantem una parte uidit aciem, signa in læuum cornu cōfert, quò turbam hostiū congregari cernebat: & ijs, qui in monte erant, signum quod conuenerat, dedit. Vbi inde quoq; nouus clamor ortus, & tendere obliquo monte ad castra Gallorū uisi sunt: tum metu ne excluderentur, omissa pugna est, cursuq; effuso ad castra ferebantur. ubi cum occurrisset eis M. Valerius magister equitum, qui profligato dextro cornu obequitabat hostium munimentis, ad montes syluasq; uertūt fugam: plurimiq; ibi à fallaci equitum specie, agasonibusq; excepti sunt: & eorū, quos pauor pertulerat in syluas, atrox cædes post sedatum prælium fuit. Nec alius post M. Furium, quàm C. Sulpicius iustiorem de Gallis egit triumphum. auri quoq; ex Gallicis spolijs satis magnum pondus saxo quadrato septum in Capitolio sacrauit. Eodem anno & à coss. uario euentu bellatū. nam Hernici à C. Plautio deuicti, subactiq; sunt. Fabius collega eius incaute atq; inconsulte aduersus Tarquinienses pugnauit: nec in acie tantum ibi cladis acceptum, quàm quod CCCVII milites Romanos captos Tarquinienses immolarunt. qua fœditate supplicij aliquanto ignominia populi Romani insignitior fuit. accessit ad eam cladem & uastatio Romani agri: quam Priuernates, Veliterni deinde incursione repentina fecerunt. Eodē anno duæ tribus Pomptina, & Publilia additæ. Ludi uotiui, qnos M. Furius dictator uouerat, facti. & de ambitu à C. Petilio

tribuno plebis autoribus patribus tum primum ad populum latum est: eaq́ rogatione nouorum maxime hominum ambitionem, qui nundinas & conciliabula obire soliti erāt, compressam credebāt. Haud æque patribus læta insequenti anno C. Marcio, Cn. Manlio Coss. de unciario fœnore à M. Duellio, L. Menenio tribunis plebis rogatio est perlata: & plebs aliquanto eam cupidius sciuit, accepitq́. Ad bella noua priore anno destinata Falisci quoq; hostes exorti duplici crimine: quod & cum Tarquiniensibus iuuentus eorum militauerat: & eos, qui Falerios perfugerant, cum male pugnatum est, repetentibus fœcialibus Romanis nō reddiderant. ea prouincia Cn. Manlio obuenit. Marcius exercitum in agrum Priuernatem, integrum pace longinqua induxit: militemq́ præda impleuit. ad copiam rerum addidit munificentiā: quod nihil in publicum secernendo augenti rem priuatam militi fauit. Priuernates cum ante mœnia sua castris permunitis consedissent: uocatis ad contionem militibus, castra nunc inquit uobis hostium, urbemq́ prædæ do: si mihi pollicemini uos fortiter in acie operam nauaturos: nec prædæ magis, quàm pugnę paratos esse. Signum poscunt ingenti clamore: celsiq́, & spe haud dubia feroces in prælium uadunt: ibi ante signa Sex. Tullius, de quo ante dictum est, exclamat. aspice imperator inquit, quemadmodum exercitus tuus tibi promissa præstet: piloq́ posito, stricto gladio in hostem impetum facit: sequūtur Tullium antesignani omnes: primoq́ impetu auertēre hostem: fusum inde ad oppidum persecuti, cum iam scalas mœnibus admouerent, in deditionem urbem acceperunt. triumphus de Priuernatibus actus. Ab altero cos. nihil memorabile gestum: nisi quod legem nouo exemplo ad Sutrium in castris tributim de uicesima eorum, qui manumitterentur, tulit. patres, quia ea lege haud paruum uectigal inopi ærario additum esset, autores fuerunt. cæterum tribuni plebis non tam lege quàm exemplo moti, ne quis postea populum seuocaret, capite sanxerunt. nihil enim non per milites iuratos in consulis uerba, quamuis perniciosum populo, si id liceret, fieri posse. Eodem anno C. Licinius Stolo à M. Popilio Lenate sua lege decem millibus æris est damnatus: quod mille iugerum agri cum filio possideret, emancupandoq́ filium fraudem legi fecisset. Noui coss. inde M. Fabius Ambustus II & M. Popilius Lenas II duo bella habuere: facile alterum cum Tyburtibus, quod Lenas gessit: qui hoste in urbem compulso agros uastauit. Falisci, Tarquiniensesq́ alterum consulem prima pugna fuderunt. inde terror maximus fuit: quod sacerdotes eorum facibus ardentibus, anguibusq́ prælatis incessu furiali militem Romanum insueta turbauerunt specie: & tunc quidem uelut lymphati, & attoniti munimentis suis trepido agmine inciderunt. deinde ubi consules, legatiq́, ac tribuni puerorum ritu uana miracula pauentes irridebant, increpabantq́, uertit animos repente pudor: & in ea ipsa, quæ fugerant, uelut cæci ruebant. discusso itaq; uano apparatu hostium cum in ipsos armatos se intulissent; auerterunt totam aciem: castrisq́ etiam eo die potiti, prēda ingenti parta uictores reuerterunt militaribus iocis cum apparatum hostium, tum suum increpantes pauorem. Concitatur deinde omne nomen Hetruscum: & Tarquiniensibus Faliscisq́ ducibus ad Salinas perueniunt. aduersus eum terrorem dictator C. Marcius Rutilius primus de plebe dictus magistrum equitum item de plebe C. Plautium dixit. Id uero patribus indignum uideri, etiam dictaturā iam in promiscuo esse: omniq́ ope impediebant nequid dictatori ad id bellum decerneretur, parareturue. eo promptius cuncta ferente dictatore populus iussit. profectus ab urbe utraq; parte Tyberis, ratibus exercitu quocunque fama hostium ducebat traiecto, multos populatores agrorum uagos, palantes oppressit: castra quoque nec opinato aggressus cepit. & VIII millibus hostium captis, cæteris aut cæsis, aut ex agro Romano fugatis, sine autoritate patrum populi iussu triumphauit. Quia nec per dictatorem plebeium, nec per consulem, comitia consularia haberi uolebant: & alter consul Fabius bello retinebatur: res ad interregnum redit. Interreges deinceps Q. Seruilius Hala, M. Fabius, Cn. Manlius, C. Fabius, C. Sulpicius, L. Aemylius, Q. Seruilius, M. Fabius Ambustus. In secundo interregno orta contentio est: quod duo patricij consules creabantur: intercedentibusque tribunis interrex Fabius aiebat in XII tabulis legem esse: ut quodcunque postremum populus iussisset, id ius ratumq́ esset, iussum populi & suffragia esse. Cum intercedendo tribuni nihil aliud, quàm ut differrent

Cn. Manlius

differrent comitia ualuiſſent: duo patricij Coſs. creati ſunt C. Sulpicius Peticus tertium, M. Valerius Publicola: eodemq; die magiſtratum inierũt. Quadringenteſimo anno quàm urbs Romana condita erat, quinto triceſimo quàm à Gallis recepta, ablato poſt nonum annum à plebe conſulatu, patricij Coſs. ambo ex interregno magiſtratum iniere C. Sulpicius Peticus tertium, M. Valerius Publicola. Empulum eo anno ex Tyburtibus haud memorando certamine captum: ſiue duorum Coſs. auſpicio bellum ibi geſtum eſt, ut ſcripſere quidã: ſeu per idem tempus Tarquinienſium quoq; ſunt uaſtati agri ab Sulpicio Coſ. quo Valerius aduerſus Tyburtes legiones duxit. Domi maius certamen Coſs. cum plebe ac tribunis erat. fidei iam ſuæ, non ſolum uirtutis ducebant eſſe, ut accepiſſent duo patricij cõſulatum, ita ambobus patricijs mandare. quin aut toto cedendum eſſe, ſi plebeius iam magiſtratus fiat conſulatus: aut poſſidendum totum, quam poſſeſſionem integrã à patribus accepiſſent. Plebs contrà fremit. quid ſe uiuere? quid in parte ciuium cenſeri? ſi quod duorum hominum uirtute L. Sextij, ac C. Licinij partum ſit, id obtinere uniuerſi nõ poſſint? uel reges, uel decemuiros, uel ſi quod triſtius ſit imperij nomen, patiendum eſſe potius, quàm ambos patricios Coſs. uideant, nec inuicem pareatur, atq; imperetur, ſed pars altera in æterno imperio locata plebem nuſquam aliò natam ꝙ ad ſeruiendum putet. Non deſunt tribuni autores turbarum: ſed inter concitatos per ſe omnes uix duces eminent. Aliquoties fruſtra in campum deſcenſum cum eſſet, multiq; per ſeditiones acti comitiales dies: poſtremo uictæ perſeuerantia Coſs. plebis eò dolor erupit, ut tribunos actum eſſe de libertate uociferantes, relinquendumq; non campum iam ſolum, ſed etiam urbem captam atq; oppreſſam regno patriciorum, mœſta plebs ſequeretur. Conſules relicti à parte populi per infrequentiam comitia nihilo ſegnius perficiunt. creati conſules ambo patricij M. Fabius Ambuſtus tertium, T. Quintius. In quibuſdam annalibus pro T. Quintio M. Popilium Coſ. inuenio. Duo bella eo anno proſpere geſta: cum Tyburtibusq; ad deditionem pugnatum: Saſſula ex his urbs capta. cæteraq; oppida eandem fortunam habuiſſent, ni uniuerſa gens poſitis armis in fidem conſulis ueniſſet. triumphatũ de Tyburtibus: alioquin mitis uictoria fuit. In Tarquinienſes acerbe ſæuitum, multis mortalibus in acie cæſis: ex ingenti captiuorum numero CCCLVIII delecti nobiliſſimus quiſq;, qui Romam mitteretur: uulgus aliud trucidatum. nec populus in eos, qui miſſi Romam erant, mitior fuit. medio in foro omnes uirgis cæſi ac ſecuri percuſſi. id pro immolatis in foro Tarquiniẽſium Romanis pœnæ hoſtibus redditum. Res bello bene geſtæ ut Samnites quoq; amicitiam peterent, effecerunt. legatis eorum comiter ab ſenatu reſponſum: fœdere in ſocietatem accepti. Non eadem domi, quæ militiæ, fortuna erat plebi Romanæ. nã etſi unciario fœnore facto leuata uſura erat: ſorte ipſa obruebantur inopes: nexumq; inibant. eo nec patricios ambo cõſules, nec comitiorum curam, publicáue ſtudia præ priuatis incommodis plebs ad animum admittebat. Conſulatus uterq; apud patricios manet.

Conſules creati, C. Sulpicius Peticus quartum, M. Valerius Publicola iterum. In bellum Hetruſcum intentam ciuitatem, quia Cęritem populum miſericordia conſanguinitatis Tarquinienſibus adiunctum fama ferebat: legati Latini ad Volſcos conuertere, nunciantes: exercitum conſcriptum, armatumq; iam ſuis finibus imminere: inde populabundos in agrum Romanum uenturos eſſe. Cenſuit igitur ſenatus neutrã negligendam rem eſſe. utroq; legiones ſcribi: conſulesq; ſortiri prouincias iuſſit. Inclinauit deinde pars maior curæ in Hetruſcum bellum: poſtquam literis Sulpicij conſulis, cui Tarquinij prouincia euenerat, cognitum eſt: depopulatum agrum circa Romanas ſalinas: prædæq; partem in Cæritum fines auectam, & haud dubie iuuentutem eius populi inter prædatores fuiſſe. Itaq; Valerium cõſulem Volſcis oppoſitum, caſtraq; ad finem Thuſculanum habentem, reuocatũ inde ſenatus dictatorem dicere iuſſit. T. Manlium Lucij filium dixit. Is, cum ſibi magiſtrum equitum A. Cornelium Coſſum dixiſſet: conſulari exercitu contentus, ex autoritate patrum ac populi iuſſu Cæritibus bellum indixit. Tum primum Cærites tanquam in uerbis hoſtium uis maior ad bellum ſignificandum, ꝙ in ſuis factis, qui per populationem Romanos laceſſierant, eſſet, uerus belli terror inuaſit: & ꝙ non ſuarũ uirium ea dimicatio eſſet, cernebant: pœnitebatq; populationis. & Tarquinienſes execrabantur defectionis autores: nec arma, aut bellum quiſquam apparare

ſed

sed pro se quisq; legatos mitti iubebat ad petẽdam erroris ueniam. Legati senatum cum adissent, ab senatu reiecti ad populum, deos rogauerunt, quorum sacra bello Gallico accepta rite procurassent: ut Romanos florentes ea sui misericordia caperet: quæ se rebus adfectis quondam populi Romani cepisset: cõuersiq; ad delubra Vestæ, hospitium flaminum, uestaliumq; ab se caste ac religiose cultum inuocabant. Eáne meritos crederet quisquam, hostes repente sine causa factos? aut si quid hostiliter fecissent: consilio id magis, quàm furore lapsos fecisse? ut sua uetera beneficia, locata præsertim apud tam gratos, nouis corrumperent maleficijs? florentemq; populum Romanum ac felicissimum bello sibi desumerent hostem, cuius afflicti amicitiam cœpissent? ne appellarent cõsilium, quæ uis ac necessitas appellanda esset. Transeuntes agmine infesto per agrum suum Tarquinienses, cum præter uiam nihil petissent, traxisse quosdam agrestium populationis eius, quæ sibi crimini detur, comites. eos, seu dedi placeat, dedere se paratos esse: seu supplicio affici, daturos pœnas. Cære sacrarium populi Romani, diuersorium sacerdotum, ac receptaculum Romanorum sacrorum, intactũ inuiolatumq; crimine belli, hospitio Vestalium cultisq; dijs darent. Mouit populum nõ tam causa præsens quàm uetus meritum, ut maleficij quàm beneficij potius immemores essent. itaq; pax populo Cæriti data: induciasq; in centũ annos factas in senatusconsulta referri placuit. In Faliscos eodem noxios crimine uis belli conuersa est: sed hostes nusquam inuenti. Cum populatione peragrati fines essent ab oppugnatione urbium temperatum: legionibusq; Romam reductis reliquum anni muris turribusq; reficiendis consumptum. & ædes Apollinis dedicata est. Extremo anno comitia consularia certamen patrum ac plebis diremit: tribunis negantibus passuros comitia haberi, ni secundum Liciniam legẽ haberentur: dictatore obstinato tollere potius totum è repub. consulatum, quàm promiscuum patribus ac plebi facere. Prolatandis igitur comitijs cum dictator magistratu abisset: res ad interregnum redijt. Infestam inde patribus plebem interreges cum accepissent, ad undecimũ interregem seditionibus certatum est. Legis Liciniæ patrocinium tribuni iactabãt: propior dolor plebi fœnoris ingrauescentis erat: curæq; priuatæ in certaminibus publicis erumpebãt. quorum tedio patres L. Cornelium Scipionem interregem concordiæ causa obseruare legem Liciniam comitijs consularibus iussere. P. Valerio Publicolæ datus è plebe collega C. Marcius Rutilius. Inclinatis semel in concordiã animis, noui consules fœnebrem quoq; rem, quæ distinere unanimos uidebatur, leuare aggressi, solutionem alieni æris in publicã curam uerterunt: quinqueuiris creatis, quos mensarios ab dispensatione pecuniæ appellarunt. Meriti æquitate curaq; sunt, ut per omnium annalium monumẽta celebres nominibus essent. fuere autem C. Duellius, P. Decius Mus, M. Papyrius, Q. Publius, & T. Aemylius: qui rem difficillimam tractatu, & plerunq; parti utriq;, semper certe alteri grauem, cum alia moderatione, tum impendio magis publico, quàm iactura sustinuerunt. tarda enim nomina, & impeditiora inertia debitorum quàm facultatibus, aut ærarium mensis cum ære in foro positis dissoluit, ut populo prius caueretur: aut æstimatio æquis rerum pretijs liberauit, ut non modo sine iniuria, sed etiam sine querimonijs partis utriusq; exhausta uis ingens æris alieni sit. Terror inde uanus belli Hetrusci, cum coniurasse duodecim populos fama esset, dictatorẽ dici coegit. dictus in castris (eò enim ad consules missum senatusconsultum est) C. Iulius: cui magister equitum adiectus L. Aemylius. Cæterum foris trãquilla omnia fuere. Tentatum domi per dictatorẽ ut ambo patricij consules crearentur, rem ad interregnum perduxit. duo interreges C. Sulpicius, & M. Fabius interpositi obtinuere, quod dictator frustra tetenderat: mitiore iam plebe ob recens meritum leuati æris alieni, ut ambo patricij consules crearentur. creati ipse C. Sulpicius Peticus, qui prior interregno abijt: & T. Quintius Pœnus. quidam Cęsonem, alij C. cognomẽ Quintio adijciunt. Ad bellũ ambo profecti, Faliscum Quintius, Sulpicius Tarquiniense, nusq; acie congresso hoste, cum agris magis quàm cum hominibus, urendo populandoq;, gesserũt bella. cuius lentæ uelut tabis senio uicta utriusq; pertinacia populi est, ut primum à consulibus, dein permissu eorum ab senatu inducias peterent: in quadraginta annos impetrauerunt. Ita posita duorum bellorum, quæ imminebant, cura, dum aliqua ab armis quies esset: quia solutio æris alieni multarũ rerum mutauerat dominos, censum

censum agi placuit. cæterum, cum censoribus creandis indicta comitia essent: professus se petere censuram C. Marcius Rutilius, qui primus dictator de plebe fuerat: concordiam ordinum turbauit. quod uidebatur quidem tempore alieno fecisse: quia ambo tum forte patricij consules erant: qui rationem eius se habituros negabant. sed & ipse constantia inceptum obtinuit: & tribuni omni ui recuperando ius consularibus comitijs amissum, adiuuerunt. & cum ipsius uiri maiestas nullius honoris fastigium nõ æquabat, tum per eundem, qui ad dictaturam aperuisset uiam, censuram quoq; in partem uocari plebs uolebat. Nec uariatum comitijs est, quin cum Manlio Næuio censor Marcius crearetur. Dictatorem quoq; hic annus habuit M. Fabium, nullo terrore belli, sed ne Licinia lex comitijs consularibus obseruaretur. Magister equi. dictatori additus Q. Seruilius. nec tamen dictatura potentiorem eum cõsensum patrum consularibus comitijs fecit, quàm censorijs fuerat. M. Popilius Lenas à plebe consul, à patribus L. Cornelius Scipio datus. Fortuna quoq; illustriorem plebeium consulem fecit. nam cum ingentem Gallorum exercitũ in agro latino castra posuisse nunciatũ esset: Scipione graui morbo implicito Gallicum bellum Popilio extra ordinem datum. Is impigre exercitu scripto cum omnes extra portã Capenam ad Martis ædem conuenire armatos iuniores iussisset: signaq; eodem quęstores ex ærario deferre: quatuor expletis legionibus, quod superfuit militũ, P. Valerio Publicolæ prætori tradidit: autor patribus scribendi alterius exercitus, quod ad incertos belli euentus subsidium reipub. esset. Ipse iam satis omnibus instructis, comparatisq;, ad hostem pergit. cuius ut prius nosceret uires, quàm periculo ultimo tentaret: in tumulo, quem proximum castris Gallorum capere potuit, uallum ducere cœpit. Gens ferox, & ingenij auidi ad pugnam, cum procul uisis Romanorũ signis ut extemplo prælium initura explicuisset aciem: postquam neque in æquum dimitti agmen uidit, & cum loci altitudine, tum uallo etiam tegi Romanos: perculsos pauore rata, simul opportuniores, quod intenti tũ maxime operi essent, truci clamore aggreditur. Ab Romanis nec opus intermissum: triarij erant, qui muniebant: & ab hastatis principibusq;, qui pro munitoribus intenti armatiq; steterant, prælium initum. Præter uirtutem locus quoq; superior adiuuit, ut pila omnia hastæq; non tanquam ex æquo missa, uana (quod plerunq; fit) caderent, sed omnia librata ponderibus figerentur. oneratiq; telis Galli, quibus aut corpora transfixa, aut prægrauata inhærentibus gerebant scuta: cũ cursu penè in aduersum subissent, primo incerti restitere: dein cum ipsa cunctatio & his animos minuisset, & auxisset hosti, impulsi retro ruere alij super alios: stragemq; inter se cæde ipsa fœdiorem dare. adeo præcipiti turba obtriti plures, quam ferro necati. Necdum certa Romanis uictoria erat. alia in campum digressis supererat moles. nanq; multitudo Gallorum sensum omnem talis damni exuperans, uelut noua rursus exoriente acie integrum militem aduersus uictorem hostem ciebat. stetitq; suppresso impetu Romanus, & quia iterum fessis subeunda dimicatio erat, & quod consul, dum inter primores incautus agitat, læuo humero matari propè traiecto cesserat parumper ex acie. Iamq; omissa cunctando uictoria erat, cum consul uulnere alligato reuectus ad prima signa, quid stas miles? inquit. non cum Latino Sabinoq; hoste res est, quem uictum armis sociũ ex hoste facias. in belluas strinximus ferrũ: hauriẽdus aut dãdus est sanguis. propulistis à castris, supina ualle præcipites egistis, stratis corporibus hostiũ superstatis. complete eadẽ strage campos, qua mõtes replestis. nolite expectare, dum stantes uos fugiant. inferẽda sunt signa, & uadendũ in hostem. His adhortationibus iterũ coorti pellunt loco primos manipulos Gallorum, cuneis deinde in mediũ agmen perrumpunt. Inde barbari dissipati, quibus nec certa imperia, nec duces essent, uertunt impetũ in suos: fusiq; per campos, & præter castra etiam sua fuga prælati, quod editissimum inter æquales tumulos occurrebat oculis, arcẽ Albanam petunt. Consul nõ ultra castra insecutus, quia & uulnus degrauabat, & subijcere exercitũ pugna fessum nouo labori nolebat, à persequendo hoste contiuuit, tumulis ab hoste occupatis. Præda omnis castrorum militi data, uictorem exercitum, opulentumq; Gallicis spolijs Romam reduxit. morã triumpho uulnus consulis attulit. eademq; causa dictatoris desyderium senatui fecit, ut esset qui ægris cõsulibus comitia haberet. Dictator L. Furius Camillus dictus, addito magistro equitũ P. Cornelio Scipione, reddidit patrib. possessionem pristinam

pristinam cõsulatus.ipse ob id meritum ingenti patrũ studio creatus consul,collegã Ap. Claudium Crassum dixit. Priusquam inirent noui consules magistratum, triumphus a Popilio de Gallis actus magno fauore plebis:mussantesq; inter se rogitabant: num quem plebeij consulis pœniteret? simul dictatorem increpabant: qui legis Liciniæ spretæ mercedem consulatum priuata cupiditate, quàm publica iniuria fœdiorem, cepisset:ut se ipse consulem dictator crearet. Annus multis,uarijsq; motibus fuit insignis. Galli ex Albanis mõtibus, quia hyemis uim pati nequiuerant:per campos, maritimaq; loca uagi populabantur. Mare infestum classibus Græcorum erat:oraq; litoris Antiatis,Laurensq; tractus,& Tyberis hostia: ut prædones maritimi cum terrestribus congressi ancipiti semel prælio decertarẽt: dubijq; discesserint in castra Galli, Græci retro ad naues, uictos se,an uictores putarent. Inter hos longe maximus extitit terror:concilia populorum Latinorum ad lucum Ferentinæ habita:responsumq; haud ambiguum imperantibus milites Romanis datum:absisterent imperare ijs,quorũ auxilio egerent. Latinos pro sua libertate potius, quàm pro alieno imperio laturos arma. Inter duo simul bella externa defectione etiam sociorum senatus anxius,cum cerneret metu tenẽdos, quos fides non tenuisset:extendere omnes imperij uires cõsules delectu habendo iussit.ciuili quippe standum exercitu esse,quando socialis cœtus desereret. Vndiq; non urbana tantũ, sed etiam agresti iuuentute decem legiones scriptæ dicuntur, quaternum millium & ducenorum peditum, equitumq; trecenorum. quem nunc nouum exercitum, siqua externa uis ingruat: hæ uires populi Romani,quas uix terrarũ capit orbis, contractę in unum haud facile efficiãt.adeo in quæ labotamus sola creuimus,diuitias luxuriãq;. Inter cætera tristia eius anni cõsul alter Ap. Claudius in ipso belli apparatu moritur.redierantq; res ad Camillum:cui unico cõsuli uel ob aliam dignationem haud subijciendam dictaturæ,uel ob omen faustum ad Gallicum tumultum cognominis,dictatorem arrogari haud satis decorum uisum est patribus. Consul duabus legionibus urbi præpositis,octo cum L. Pinario prætore diuisis, memor paternæ uirtutis Gallicum sibi bellum extra sortem sumit: prætorem maritimam oram tutari, Græcosq; arcere litotibus iussit. & cum in agrum pomptinum descendisset: quia neq; in campis congredi nulla cogente re uolebat:& prohibendo populationibus, quos rapto uiuere necessitas cogeret, satis domari credebat hostem: locum idoneum statiuis delegit. Vbi cum stationibus quieti tempus tererent,Gallus processit magnitudine atq; armis insignis: quatiensq; scutum hasta cum silẽtium fecisset,prouocat per interpretem unum ex Romanis,qui secũ ferro decernat. Marcus erat Valerius tribunus militum,adolescens:qui haud indigniorem eo decore se,q; T. Manlium ratus, prius sciscitatus consulis uoluntatem,in mediũ armatus processit. Minus insigne certamen humanum numine interposito deorum factum.nanq; conserenti iam manum Romano coruus repente in galea consedit in hostem uersus. quod primo ut augurium cœlo missum lætus accepit tribunus:precatus deinde si diuus,si diua esset,qui sibi præpetem misisset,uolens propitius adesset.dictu mirabile: tenuit nõ solum ales captã semel sedem:sed quotiescunq; certamen initum est,leuans se alis, os oculosq; hostis rostro & unguibus appetijt: donec territum prodigij talis uisu,oculisq; simul ac mente turbatum Valerius obtrũcat. coruus è conspectu elatus orientem petit. Hactenus quietæ utrinq; stationes fuere. Postq; spoliare corpus cæsi hostis tribunus cœpit,nec Galli se statione tenuerũt, & Romanorum cursus ad uictorem etiam ocior fuit. ibi circa iacẽtis Galli corpus cõtracto certamine,pugna atrox concitať. Iam nõ manipulis proximarum stationũ,sed legionibus utrinq; effusis res geritur. Camillus lætum militem uictoria tribuni,lætum tam præsentibus ac secundis dijs,ire in prælium iubet. ostentansq; insignẽ spolijs tribunũ, hũc imitare miles,aiebat:& circa iacentẽ ducem sterne Gallorum cateruas. Dij hominesq; illi affuere pugnæ:depugnatumq; haud quaquã certamine ambiguo cum Gallis est. adeo duorum militum euentum,inter quos pugnatũ erat,utraq; acies animis præceperat. Inter primos, quorum concursus alios exciuerat, atrox prælium fuit:alia multitudo, priusquam ad coniectũ teli ueniret,terga uertit.primo per Volscos falernumq; agrum dissipati sunt:inde Apuliam ac mare inferũ petierunt. Consul contione aduocata laudatũ tribunum decẽ bobus aureaq; corona donat.ipse iussus ab senatu bellum maritimum curare,cum prætore iunxit castra

ſtra.ibi,quia res trahi ſegnitia Græcorum non cõmittentium ſe in aciem uidebantur: dictato rem comitiorũ cauſa T.Manlium Torquatũ ex autoritate ſenatus dixit. Dictator magiſtro equitum A. Cornelio Coſſo dicto conſularia comitia habuit, æmulúſq; decoris ſui abſentem M.Valerium Coruinum (id enim illi deinde cognominis fuit) ſummo fauore populi treis & uiginti natum annos cõſulem renunciauit. collega Coruino de plebe M. Popilius Lenas IIII conſul futurus datus eſt. Cum Græcis à Camillo nulla memorabilis geſta res. nec illi terra; nec Romanus mari bellator erat.Poſtremo cũ litoribus arcerent,aqua etiam præter cætera ne ceſſaria uſui deficiẽte,Italiã reliquere. Cuius populi ea cuiuſq; gẽtis claſſis fuerit,nihil certi eſt: maxime Siciliæ fuiſſe tyrannos crediderim.nam ulterior Græcia ea tempeſtate inteſtino feſſa bello iam Macedonũ opes horrebat. Exercitibus dimiſſis cum & foris pax, & domi cõcor dia ordinũ otium eſſet,ne nimis lætæ res eſſent, peſtilentia ciuitatem adorta coegit ſenatũ im perare decemuiris,ut libros Sibyllinos inſpicerẽt,eorumq; monitu lectiſterniũ fuit. Eodem anno Satricũ ab Antiatibus colonia deducta,reſtitutaq; urbs quã Latini diruerant. Et cum Carthaginienſibus legatis Romæ fœdus ictum, cum amicitiã ac ſocietatẽ petentes ueniſſent.

Idem otium domi foriſq; manſit,T.Manlio Torquato,C.Plautio ſecundũ coss. ſemuni ciarium tantũ ex unciario fœnus factum, & in penſiones æquas trienni,ita ut quarta præſens eſſet,ſolutio æris alieni diſpenſata eſt.& ſic quoq; parte plebis affecta,fides tamen publica pri uatis difficultatibus potior ad curam ſenatui fuit. leuatæ maximæ res,quia tributo ac delectu ſuperſeſſum. Tertio anno poſt Satricũ reſtitutũ à Volſcis,M.Valerius Coruinus ſecũdum cos. cum C.Petilio factus,cum ex Latio nuntiatũ eſſet,legatos ab Antio circũire populos La tinorum ad concitandũ bellum:priuſq; plus hoſtium fieret, Volſcis arma inferre iuſſus,ad Sa tricum exercitu infeſto pergit.quò cum Antiates, aliiq; Volſci præparatis iam ante,ſiquid ab Roma moueretur, copiis occurriſſent:nulla mora inter infenſos diutino odio dimicandi facta eſt.Volſci ferocior ad rebellandũ q; ad bellandũ gens,certamine uicti fuga effuſa Satrici mœ nia petũt.& ne in muris quidem ſatis firma ſpe, cum corona militũ cincta iam ſcalis caperetur urbs,ad quatuor millia præter multitudinẽ imbellem,ſeſe dedidere.oppidum dirutum atq; in cenſum.ab æde tantum matris Matutæ abſtinuere ignem.præda omnis militi data,extra præ dam quatuor millia deditorum habita. eos uinctos conſul ante currum triumphans egit:ueni ditis deinde,magnam pecuniam in ærariũ redegit.Sunt qui hanc multitudinẽ captiuam ſeruo rum fuiſſe ſcribant.idq; magis ueriſimile eſt q; deditos ueniſſe. Hos conſules ſecuti ſunt M.Fabius Dorſuo,Ser.Sulpicius Camerinus. Auruncũ inde bellum ab repentina popula tione cœptũ.metuq;, ne id factum populi unius conſiliũ omnis nominis Latini eſſet: dictator uelut aduerſus armatũ iam Latium L.Furius creatus,magiſtrũ equitum Cn. Manliũ Capitoli num dixit. & cum (quod per magnos tumultus fieri ſolitũ erat) iuſtitio indicto delectus ſine uacationibus habitus eſſet:legiones quantũ maturari potuit,in Auruncos ductę.ibi prędonum magis q; hoſtium animi inuenti.prima itaq; acie debellatũ eſt. Dictator tamen, quia & ultro bellum intulerant:& ſine detrectatione ſe certamini offerebant:deorũ quoq; opes adhibẽdas ratus,inter ipſam dimicationẽ ædem Iunoni Monetæ uouit.cuius damnatus uoti, cum uictor Romã reuertiſſet,dictatura ſe abdicauit.Senatus duumuiros ad eandem ædem pro amplitu dine P R faciendam creari iuſſit.locus in arce deſtinatus,quæ area ædium M. Manlii Capito lini fuerat.Conſules dictatoris exercitu ad bellum Volſcum uſi, Soram ex hoſtibus,incautos adorti,ceperunt. Anno poſtq; uota erat, ædes Monetæ dedicatur, C. Marcio Rutilio III, T.Manlio Torquato II coss. Prodigium extemplo dedicationem ſecutum,ſimile ueti ſto montis Albani prodigio. nanq; & lapidibus pluit, & nox interdiu uiſa intendi.librisq; in ſpectis,cum plena religione ciuitas eſſet, ſenatui placuit dictatorem feriarum cõſtituendarum cauſa dici. dictus P. Valerius Publicola,magiſter equitum ei Q. Fabius Ambuſtus datus eſt. Non tribus tantũ ſupplicatum ire placuit, ſed finitimos etiam populos: ordoq; iis quo quiſq; die ſupplicarẽt,ſtatutus. Iudicia eo anno populi triſtia in fœneratores facta.quibus ab ædi libus dicta dies eſſet,traduntur. Et res haud ulla inſigni ad memoriam cauſa ad interregnum re diit. Ex interregno,ut id actum uideri poſſet,ambo patricii cõſules creati ſunt,M. Valerius

Coruinus III, A. Cornelius Cossus. Maiora iam hinc bella & uiribus hostium, & longinqui-
tate uel regionum, uel temporum spatio, quibus bellatum est, dicentur. nanq; eo anno aduer-
sus Samnites, gentem opibus, armisq; ualidam mota arma. Samnitium bellũ ancipiti Marte
gestũ Pyrrhus hostis, Pyrrhum Pœni secuti. quanta rerũ moles? quoties in extrema periculo-
rum uentum? ut in hanc magnitudinem, quæ uix sustinetur, erigi imperiũ posset? Belli autem
causa cũ Samnitibus Romanis, cũ societate amicitiaq; iuncti essent, extrinsecus uenit, nõ orta
inter ipsos est. Samnites Sidicinis iniusta arma, quia uiribus plus poterant cum intulissent,
coacti inopes ad opulentiorũ auxiliũ cõfugere, Campanis sese coniungunt. Campani magis
nomẽ ad præsidiũ sociorum, quàm uires cũ attulissent, fluentes luxu ab duratis usu armorum
in Sidicino pulsi agro, in se deinde molem omnẽ belli uerterũt. nanq; Samnites omissis Sidi-
cinis, ipsam arcem finitimorũ, Campanos adorti: unde æque facilis uictoria, prædæ atq; glo-
riæ plus esset: Tifata imminentes Capuæ colles cũ præsidio firmo occupassent, descendunt in-
de quadrato agmine in planiciẽ, quæ Capuam Tifataq; interiacet. ibi rursus acie dimicatum,
aduersoq; prælio Campani intra mœnia compulsi, cũ robore iuuentutis suæ acciso nulla pro-
pinqua spes esset, coacti sunt ab Romanis petere auxilium. Legati introducti in senatum ma-
xime in hanc sententiam locuti sunt. Populus nos Campanus legatos ad uos P C misit, ami-
citiam in perpetuũ, auxilium præsens à uobis petitum. quam si secundis rebus nostris petisse-
mus, sicut cœpta celerius, ita infirmiore uinculo contracta esset. tunc enim, ut qui ex æquo nos
uenisse in amicitiam meminissemus, amici forsitan pariter ac nunc, subiecti atque obnoxij uo-
bis minus essemus. nunc misericordia uestra cõciliati, auxilioq; in dubijs rebus defensi, benefi-
cium quoq; acceptũ colamus oportet, ne ingrati, atq; omni ope diuina humanaq; indigni ui-
deamur. Neq; hercule, quod Samnites priores amici socijq; nobis facti sunt, ad id ualere arbi-
tror, ne nos in amicitiã suscipiamur: sed ut uetustate, & gradu honoris nos præstent. neq; enim
fœdere Samnitiũ, nequa noua iungeretis fœdera, cautũ est. Fuit quidem apud uos semper sa-
tis iusta causa amicitię, uelle eũ uobis amicũ esse, qui uos appeteret. Campani, etsi fortuna præ-
sens magnifice loqui prohibet, nõ urbis amplitudine, non agri ubertate ulli populo præterq;
uobis cedentes, haud parua (ut arbitror) accessio bonis rebus uestris in amicitiam uenimus ue-
stram. Aequis, Volscisq; æternis hostibus huius urbis, quandocunq; se mouerint, ab tergo eri-
mus: & quod uos pro salute nostra priores feceritis, id nos pro imperio uestro, & gloria sem-
per faciemus. Subactis ijs gentibus, quæ inter nos, uosq; sunt, quod propediẽ futurũ spondet
& uirtus & fortuna uestra, continens imperium usq; ad nos habebitis. Acerbum & miserũ est,
quod fateri nos fortuna nostra cogit. eò uentum est P C, ut aut amicorũ, aut inimicorũ Cam-
pani simus. si defenditis, uestri: si deseritis, Samnitium erimus. Capuam ergo, & Campaniam
omnem uestris, an Samnitium uiribus accedere malitis, deliberate. Omnibus quidem Roma-
ni uestram misericordiam, uestrumq; auxilium ęquum est patere: ijs tamen maxime, qui eam
implorantibus alijs auxiliũ dum supra uires suas pręstant, omnes ipsi in hanc necessitatẽ uene-
runt. quanq; pugnauimus uerbo pro Sidicinis, re pro nobis, cũ uideremus finitimũ populum
nefario latrocinio Samnitiũ peti: &, ubi conflagrassent Sidicini, ad nos traiecturũ illud incen-
dium esse. Nec enim nũc, quia dolent iniuriam acceptam Samnites, sed quia gaudẽt oblatam
sibi esse causam, oppugnatũ nos ueniũt. an si ultio iræ hæc, & nõ occasio cupiditatis explendæ
esset, parũ fuit quod semel in Sidicino agro, iterũ in Campania ipsa legiones nostras cecidere?
quę est ista tam infesta ira, quã per duas acies fusus sanguis explere nõ potuerit? adde huc po-
pulationem agrorũ, prædas hominũ atq; pecudũ actas, incendia uillarũ, ac ruinas, omnia fer-
ro igniq; uastata. Hiscine ira expleri nõ potuit? Sed cupiditas explenda est: ea ad oppugnan-
dam Capuam rapit. aut delere urbem pulcherrimam, aut ipsi possidere uolũt. Sed uos potius
Romani beneficio uestro occupate eam, quàm illos habere per maleficiũ sinatis. Non loquor
apud recusantẽ iusta bella populũ. sed tamen si ostenderitis auxilia uestra, ne bello quidẽ arbi-
tror uobis opus fore. usq; ad nos contemptus Samnitiũ peruenit, supra nõ ascendit. itaq; um-
bra uestri auxilij Romani tegi possumus: quicquid deinde habuerimus, quicquid ipsi fuerimus,
uestrum id omne existimaturi. Vobis arabitur ager campanus, uobis Capua urbs frequen-

tabitur:conditorũ,parentũ,deorum immortaliũ numero nobis eritis. nulla colonia uestra erit, quæ nos obsequio erga nos,fideq́ superet. Annuite patres conscripti nutũ numenq́ uestrum inuictum Campanis,& iubete sperare incolumem Capuam futurã. Qua frequentia omnium generũ multitudinis prosequente creditis nos illinc profectos? quàm omnia uotorum lachrymarũq́ plena reliquisse? in qua nunc expectatione senatũ populumq́ Campanũ, coniuges liberosq́ nostros esse? stare omnem multitudinẽ ad portas,uiam hinc ferentem prospectãtes certum habeo,quid illis nos P C solicitis ac pendentibus animis renunciare iubeatis. Alterum responsum salutem,uictoriam,lucem ac libertatem:alterũ ominari horreo,quæ ferat. Proinde ut aut de uestris futuris socijs atq; amicis, aut nusq́ ullis futuris nobis consulite. Summotis deinde legatis cum cõsultus senatus esset: etsi magnæ parti urbs maxima opulentissimaq́ Italiæ,uberrimus ager, mariq́ propinquus ad uarietates annonæ horreum populi Romani fore uidebatur:tamen tanta utilitate fides antiquior fuit. responditq́ ita ex autoritate senatus consul. Auxilio nos Campani dignos censet senatus: sed ita uobiscũ amicitiam institui par est, nequa uetustior amicitia ac societas uioletur. Samnites nobiscum fœdere iuncti sunt. itaq; arma deos prius quàm homines uiolatura,aduersus Samnites uobis negamus:legatos sicut fas iusq́ est,ad socios atq; amicos precatũ mittemus,nequa uobis uis fiat. Ad ea princeps legationis (sic enim domo mandatũ attulerat) quandoquidem,inquit,nostra tueri aduersus uim atq; iniuriã iusta ui non uultis, uestra certe defendetis. itaq; populum Campanum urbemq́ Capuam,agros,delubra deũm, diuina humanaq́ omnia in uestrã P C populiq́ Romani ditionem dedimus,quicquid deinde patiemur,dediticij uestri passuri. Sub hæc dicta omnes manus ad cõsules tendentes, pleni lachrymarũ in uestibulo curiæ procubuerunt. Cõmoti patres uice fortunarum humanarũ,si ille præpotens opibus populus,luxuria superbiaq́ clarus,à quo pauloante auxiliũ finitimi petissent,adeo infractos gereret animos, ut se ipse suaq́ omnia potestatis alienæ faceret. tum iam fides agi uisa,deditos nõ prodi: nec facturũ æqua Samnitium populũ censebant,si agrum urbemq́ per deditionem factam populi Ro. oppugnarent. legatos itaq; extemplo mitti ad Samnites placuit. data mandata,ut preces Campanorum, responsum senatus amicitiæ Samnitiũ memor, deditionem postremo factam, Samnitibus exponerent:peterent pro societate amicitiaq́,ut dediticijs suis parcerẽt:neq; in eum agrum, qui populi Romani factus esset,hostilia arma inferrent. si leniter agendo parum proficerent, denunciarent Samnitibus populi Romani senatusq́ uerbis, ut Capua urbe Campanoq́ agro abstinerent. Hæc legatis agentibus in concilio Samnitiũ adeo est ferociter responsum,ut non solũ gesturos se esse dicerent id bellum,sed magistratus eorum è curia egressi stantibus legatis præfectos cohortium uocarent:ijsq́ clara uoce imperarent,ut prædatũ in agrum Campanũ extemplo proficiscerẽtur. Hac legatione Romã relata, positis omniũ aliarum rerum curis,patres fecialibus ad res repetendas missis,belloq́,quia nõ redderentur,solenni more indicto,decreuerunt:ut primo quoq; tempore de ea re ad populũ ferretur. iussuq́ populi consules ambo cum duobus ab urbe exercitibus profecti, Valerius in Campaniã,Cornelius in Samnium, ille ad montem Gaurũ,hic ad Satriculam castra ponũt. Priori Valerio Samnitiũ legiones (eò nanq; omnem belli molem inclinaturam censebant) occurrunt. simul in Campanos stimulabat ira, tam promptos nunc ad ferenda,nũc ad accersenda aduersus se auxilia. Vt uero castra Romana uiderũt:ferociter pro se quisq́ signum duces poscere,affirmare eadem fortuna Romanum Campano laturũ opem, qua Campanus Sidicino tulerit. Valerius leuibus certaminibus tentandi hostis causa haud ita multos moratus dies,signum pugnę proposuit,paucis suos adhortatus, Ne nouum bellum eos nouusq́ hostis terreret. quicquid ab urbe longius proferrent arma, magis magisq́ in imbelles gentes eos prodire. Ne Sidicinorũ Campanorumq́ cladibus Samnitium æstimarent uirtutem. qualescunq; inter se certauerint, necesse fuisse alterã partem uinci. Campanos quidem haud dubie magis nimio luxu fluentibus rebus mollitiaq́ sua, quàm ui hostium uictos esse. Quid autem esse duo prospera in tot seculis bella Samnitiũ aduersus tot decora populi Romani,qui triumphos penè plures q́ annos ab urbe condita numeret? qui omnia circa se,Sabinos,Hetruriam, Latinos,Hernicos,Aequos,Volscos,Auruncos,

domita armis habeat? qui Gallos tot prælijs cæsos, postremo in mare ac naues fuga compulerit? Cum gloria belli ac uirtute sua quenq; fretos ire in aciem debere: tum etiã intueri cuius ductu auspicioq; ineunda pugna sit: utrum qui audiendus duntaxat magnificus adhortator sit, uerbis tantũ ferox, operum militariũ expers? an qui & ipse tela tractare, procedere ante signa, uersari media in mole pugnæ sciat? Facta mea, non dicta uos milites, inquit, sequi uolo: nec disciplinã modo, sed exemplũ etiam à me petere. Non factionibus modo, nec per contiones usitatas nobilibus, sed hac dextra mihi tres consulatus summãq; laudem peperi. Fuit cũ hoc dici poterat, patricius enim eras, & à liberatoribus patriæ ortus: & eodẽ anno familia ista consulatum, quo urbs hæc consulem, habuit. Nunc iam nobis patribus, uobisq; plebeijs promiscuus cõsulatus patet: nec generis ut ante, sed uirtutis est præmiũ. proinde summũ quodq; spectate milites decus. Non, si mihi nouum hoc Coruini cognomen dijs autoribus homines dedistis: Publicolarum uetustum familiæ nostræ cognomen memoria excessit. semper ego plebẽ Romanam militię domiq;, priuatus, in magistratibus paruis magnisq;, æque tribunus ac consul, eodem tenore per omnes deinceps consulatus colo atq; colui. Nunc quod instat, dijs bene iuuantibus nouum atq; integrũ de Samnitibus triumphũ mecum petite. Non alias militi familiarior dux fuit, omnia inter infimos militũ haud grauate munia obeũdo. In ludo preterea militari, cum uelocitatis uiriumq; inter se æquales certamina ineunt, comiter facilis uincere ac uinci uultu eodem: nec quenq; aspernari, parem qui se offerret: factis benignus pro re, dictis haud minus libertatis alienæ q; suæ dignitatis memor. & quo nihil popularius est, quibus artibus petierat magistratus, ijsdẽ gerebat. Itaq; uniuersus exercitus incredibili alacritate adhortationem prosecutus ducis, castris egreditur. Prælium ut quod maxime unquã, pari spe, utrinque æquis uiribus cum fiducia sui, sine contemptu hostium commissum est. Samnitibus ferociam augebant nouæ res gestæ, & paucos ante dies geminata uictoria. Romanis contrà, quadringentorum annorũ decora, & conditę urbi æqualis uictoria. utrisq; tamen nouus hostis curam addebat. pugna indicio fuit, quos gesserint animos. nanq; ita conflixerunt, ut aliquandiu in neutrã partem inclinaret acies. Tum cõsul trepidationẽ inijciendam ratus, quando ui pelli non poterant: equitibus immissis turbare prima signa hostium conatur. quos ubi nequicq; tumultuãtes in spatio exiguo uoluere turmas uidit: nec posse aperire in hostes uiam, reuectus ad antesignanos legionum, cum desiluisset ex equo, nostrum, inquit, peditum illud milites est opus: agitedum, ut me uideritis, quacunq; incessero, in aciem hostiũ ferro uiam facientem: sic pro se quisq; obuios sternite. illa nunc omnia qua nunc erectæ micant hastæ, patefacta strage uasta cernetis. Hæc dicta dederat, cum equites cõsulis iussu discurrunt in cornua, legionibusq; in mediam aciem aperiunt uiam. Primus omniũ consul inuadit hostem: & cum quo forte contulit gradum, obtruncat. hoc spectaculo accensi, dextra lęuaq; ante se quisq; memorandũ prælium cíet. stant obnixi Samnites, quanq; plura accipiunt quàm inferunt, uulnera. Aliquandiu iam pugnatũ erat: atrox cædes circa signa Samnitiũ, fuga ab nulla dum parte erat. adeo morte sola uinci destinauerãt animis. Itaq; Romani cum effluere iam lassitudine uires sentirent: & diei haud multum superesse, accensi ira concitant se in hostem. Tum primum referri pedem atq; inclinari rem in fugã apparuit: tum capi, occidi Samnis. nec superfuissent multi, ni nox uictoriam magis quàm prælium diremisset. & Romani fatebantur nunquam cum pertinaciore hoste conflictum. & Samnites, cum quæreretur quænam prima causa tam obstinatos mouisset in fugam, oculos sibi Romanorũ ardere uisos aiebant, uesanosq; uultus & furentia ora. inde plusquàm ex alia ulla re terroris ortum. Quem terrorem non pugnæ solum euentu, sed nocturna profectione cõfessi sunt. Postero die uacuis hostium castris Romanus potitur: quò se omnis Campanorũ multitudo gratulabunda effudit. Ceterum hoc gaudium magna propè clade in Samnio fœdatum est. nam ab Satricula profectus Cornelius COS. exercitum incaute in saltum caua ualle peruium, circaq; insessum ab hoste induxit: nec prius quàm recipi tutò signa non poterant, imminentẽ capiti hostem uidit. Dum id moræ Samnitibus est, quoad totum in uallem infimã demitteret agmen: P. Decius tribunus militum cõspicit unum editum in saltu collem, imminentem hostium castris, aditu arduum impedito agmini, expeditis haud

haud difficilem. itaq; consuli territo animi, uides ne tu, inquit, A. Corneli cacumen illud supra hostem? arx illa est spei, salutisq; nostræ: si eam, quam cæci reliquere Samnites, impigre capimus. nec tu mihi plus, quàm unius legionis principes hastatosq; dederis: cum quibus ubi euasero in summum, perge hinc omni liber metu: teq; & exercitũ serua. neq; enim moueri hostis subiectus nobis ad omnes ictus sine sua pernicie poterit. nos deinde aut fortuna populi Romani, aut nostra uirtus expediet. Collaudatus à consule accepto præsidio uadit occultus per saltum: nec prius ab hoste est uisus, quàm loco quem petebat appropinquauit. Inde admiratione pauentibus cunctis, cum omniũ in se uertisset oculos: & spatium consuli dedit ad subducendum agmen in æquiorem locum: & ipse in summo constitit uertice. Samnites dum huc illuc signa uertunt: utriusq; rei omissa occasione, neq; insequi cõsulem, nisi per eandem uallem, in qua paulo ante subiectum eum telis suis habuerant, possunt: nec erigere agmen in captum super se ab Decio tumulum. sed cum ira in hos magis, qui fortunam gerendæ rei eripuerant: tum propinquitas loci, atq; ipsa paucitas incitat: & nunc circundare undiq; collem armatis nolunt: ut à consule Decium intercludant: nunc uiam patefacere, ut digressos in uallem adoriantur. incertos quid agerent, nox oppressit. Decium primum spes tenuit cum subeuntibus in aduersum collem ex superiore loco se pugnaturũ: deinde admiratio incessit: quod nec pugnam inirent: nec, si ab eo consilio iniquitate loci deterrerentur, opere se uallóq; circundarent. Tum centurionibus ad se uocatis. Quæniam illa inscitia belli, ac pigritia est? aut quonam modo isti ex Sidicinis Campanisq; uictoriã pepererunt? huc atq; illuc signa moueri, ac modo in unum conferri, modo educi uidetis. opus quidem incipit nemo: cum iam circũdati uallo potuerimus esse. Tum uero nos similes istorum simus: si diutius hic moremur, quàm commodum sit. agitẽdum, ite mecum: ut, dum lucis aliquid superest: quibus locis præsidia ponant: qua pateat hinc exitus, exploremus. Hæc omnia sagulo gregali amictus, centurionibus item manipularium militũ habitu ductis, ne ducẽq; circumire hostes notarent, perlustrauit. Vigilijs deinde dispositis, cæteris omnibus tesseram dari iubet: ubi secundæ uigiliæ buccina datum signũ esset, armati cum silentio ad se uenirent. Quò ubi, sicut edictum erat, taciti conuenerunt: Hoc silentium milites, inquit, omisso militari assensu, in me audiendo seruandum est. ubi sententiã meam uobis peregero: tum quibus eadem placebunt, in dextram partem taciti transibitis: quæ pars maior erit, eo stabitur cõsilio. Nunc quæ mente agitem, audite. Non fuga delatos, nec inertia relictos hic uos circumuenit hostis. uirtute cepistis locum: uirtute hinc oportet euadatis. ueniendo huc exercitum egregium populi Romani seruastis: erumpendo hinc uos metipsos seruate. digni estis qui pauci pluribus opem tuleritis, ipsi nullius auxilio egueritis. Cum eo hoste res est, qui hesterno die delendi omnis exercitus fortuna per socordiam usus nõ sit: hunc tam opportunum collem imminentem capiti suo non ante uiderit, quàm captum à nobis: nos tam paucos tot ipse millibus hominum nec ascensu arcuerit: nec tenentes locum, cum diei tantum superesset, uallo circundederit. quem uidentem ac uigilantem sic eluseritis, sopitũ oportet fallatis: immo necesse est. in eo enim loco res sunt nostræ, ut ego uobis magis necessitatis uestræ index, quàm consilij author sim. neq; enim maneatis, an abeatis hinc, deliberari potest: cum, præter arma, & animos armorũ memores, nihil uobis fortuna reliqui fecerit: fame & siti moriendum sit: si plus, quàm uiros ac Romanos decet, ferrũ timeamus. Ergo una est salus, erumpere hinc atq; abire. id aut interdiu, aut nocte faciamus oportet. Ecce hoc aliud minus dubium. quippe si lux expectetur, quæ spes est nõ uallo perpetuo fossaq; nos septurum hostem? qui nunc corporibus suis subiectis undiq; cinxerit, ut uidetis, collem. atqui si nox opportuna est eruptioni, sicut est, hæc profecto noctis aptissima hora est. signo secundæ uigiliæ conuenistis: quod tempus mortales somno altissimo premit: per corpora sopita uadetis, uel silentio incautos fallẽtes, uel sentientibus clamore subito pauorẽ iniecturi. me modo sequimini, quem secuti estis. ego eandem, quæ duxit huc, sequar fortunam. Quibus hæc salutaria uidentur, agitẽdum, in dextram partẽ pedibus transite. Omnes transierunt: uadentemq; per intermissa custodijs loca Decium secuti sunt. Iam euaserant media castra, cum superscandens uigilum strata somno corpora miles offenso scuto præbuit sonitũ. quo excitatus uigil cum proximum

mouisset,erectiq; alios concitarent, ignari ciues an hostes essent: præsidiũ erumperet, an consul castra cepisset: Decius,cum non fallerẽt,clamorem tollere iussis militibus, torpidos somno insuper pauore exanimat: quo præpediti nec arma impigre capere, nec obsistere, nec insequi poterant.Inter trepidationem tumultumq; Samni ium,præsidium Romanum,obuijs custodibus cæsis,ad castra consulis peruadit. Aliquantum supererat noctis:iamq; in tuto uidebantur esse:cum Decius,macti uirtute,inquit,milites Romani este.uestrum iter,ac reditum omnia secula laudibus ferent. sed ad conspiciendam tantam uirtutem luce ac die opus est:nec uos digni estis quos cum tanta gloria in castra reduces silentium ac nox tegat. hic lucem quieti operiamur. Dictis obtemperatum. atq; ubi primum illuxit, præmisso nuntio ad consulem, in castra ingenti gaudio concitantur: & tessera data, incolumes reuerti qui sua corpora pro salute omnium haud dubio periculo obiecissent, pro se quisq; obuiam effusi laudant, gratulantur: singulos uniuersosq; seruatores suos uocant: dijs laudes gratesq; agunt: Decium in cœlum ferunt.Hic Decij castrensis triumphus fuit, incedentis per media castra cum armato præsidio,coniectis in eum omnium oculis,& omni honore tribunum consuli æquantibus. Vbi ad prætorium uentum est: consul classico ad contionem conuocat:orsusq; meritas Decij laudes, interfante ipso Decio distulit contionẽ. qui author omnia post habendi, dum occasio in manibus esset:perpulit consulem:ut hostes & nocturno pauore attonitos,& circa collem castellatim dissipatos aggrederetur. credere etiam aliquos ad se sequendum emissos per saltum uagari. Iussæ legiones arma capere,egressæq; castris, cum per exploratores notior iam saltus esset: uia patentiore ad hostem ducuntur. quem incautum improuiso adortæ, cum palati passim Samnitium milites,pleriq; inermes,nec coire in unum,nec arma capere, nec recipere intra uallum se possent: pauentem primum intra castra compellunt:deinde castra ipsa turbatis stationibus capiunt. perfertur circa collem clamor:fugatq; ex suis quenque præsidijs. ita magna pars absenti hosti cessit. quos intra uallum egerat pauor (fuere autem ad XXX millia) omnes cæsi: castra direpta. Ita rebus gestis, COS. aduocata concione P. Decij non cœptas solum ante, sed cumulatas noua uirtute laudes peragit: & præter militaria alia dona aurea corona eum,& centum bobus,eximioq; uno albo opimo auratis cornibus donat. Milites, qui in præsidio simul fuerant,duplici frumento in perpetuum,in præsentia singulis bobus,binisq; priuis tunicis donati. Secundum consulis donationem legiones gramineam coronam obsidialẽ clamore donum approbantes Decio imponunt: altera corona eiusdem honoris index à præsidio suo imposita est.His decoratus insignibus bouem eximium Marti immolauit,centum boues militibus dono dedit, qui secum in expeditione fuerant. ijsdem militibus legiones libras farris,& sextarios uini contulerunt.omniaq; ea ingenti alacritate per clamorem militarem,indicem omnium assensus,gerebantur. Tertia pugna ad Suessulam commissa est:qua fugatus à M. Valerio Samnitium exercitus, omni robore iuuentutis domo accito, certamine ultimo fortunam experiri statuit. Ab Suessula nuntij trepidi Capuam, inde equites citati ad Valerium COS. opem oratum ueniunt. Confestim signa mota: relictisq; impedimentis castrorum ualido præsidio,raptim agitur agmen:nec procul ab hoste locum exiguum, ut quibus præter equos cæterorum iumentorum calonumq; turba abesset, castris cepit. Samnitium exercitus, uelut haud ulla mora pugnę futura esset, aciem instruit:deinde postquàm nemo obuius ibat, infestis signis ad castra hostium succedit.ibi ut militẽ in uallo uidit: missiq; ab omni parte exploratum, quàm in exiguum orbem contracta castra essent, paucitatem inde hostiũ colligentes,retulerunt: fremere omnis acies,complendas esse fossas,scindendumq; uallum,& in castra irrumpendum.transactumq; ea temeritate bellum foret: ni duces continuissent impetum militum. Cæterum quia multitudo sua commeatibus grauis, & prius sedendo ad Suessulam,& tunc certaminis mora,haud procul ab rerum omnium inopia esset:placuit,dum inclusus paueret hostis, frumentatum per agros militem duci.interim & Romano,qui expeditus quantum humeris inter arma geri posset,frumenti secum attulisset,defutura omnia.Consul palatos per agros cum uidisset hostes,stationes infrequentes relictas, paucis milites adhortatus ad castra oppugnanda ducit.quæ cum primo clamore atq; impetu cepisset,pluribus hostiũ in tentorijs

suis

suis, quàm in portis ualloę cæsis, signa captiua in unum locū conferri iussit. relictisę duabus legionibus custodiæ & præsidij causa, graui edicto monitis, ut donec ipse reuertisset, præda abstinerent: profectus agmine instructo, cum præmissus eques uelut indagine dissipatos Samnites ageret, cædem ingentem fecit. nam neq; quo signo coirent inter se: neq; utrū castra peterent, an longiorē intenderent fugam, territis constare poterat. tantumę fugæ ac formidinis fuit, ut ad XL millia scutorum, nequaquam tot cæsis, & signa militaria cum ijs, quæ in castris capta erant: ad CLXX ad consulē deferrentur. Tum in castra hostium reditū: ibiq; omnis præda militi data. Huius certaminis fortuna & Faliscos, cum in inducijs essent, fœdus petere ab senatu coēgit: & Latinos iam exercitibus comparatis ab Romano in Pelignum uertit bellum. Neq; ita rei gestæ fama Italiæ se finibus tenuit: sed Carthaginiēses quoq; legatos gratulatum Romam misere cum coronæ aureæ dono: quæ in Capitolio in Iouis cælla poneretur. fuit pondo XXV. Consules ambo de Samnitibus triumpharunt: sequente Decio insigni cum laude, donisq;: cum incondito militari ioco haud minus tribuni celebre nomen, quàm consulū esset.

Campanorum deinde, Suessanorumę auditæ legationes: precantibusq; datum, ut præsidium eò in hybema mitteretur, quo Samnitium excursiones arcerentur. Iam tum minime salubris militari disciplinæ Capua, instrumento omnium uoluptatū delinitos militum animos auertit à memoria patriæ. inibanturę consilia in hybernis eodem scelere adimendæ Campanis Capuæ, per quod illi eam antiquis cultoribus ademissent: neq; immerito suum ipsorū exemplum in eos uersutum. Cur autem potius Campani agrum Italiæ uberrimum, dignā agro urbem, qui nec se nec sua tutari possint: quàm uictor exercitus haberet: qui suo sudore ac sanguine inde Samnites depulisset? An æquū esse: deditiios suos illa fertilitate atq; amœnitate perfrui: se militando fessos in pestilenti atq; arido circa urbē solo luctari? aut in urbe insidentem labem crescentis in dies fœnoris pati? Hæc agitata occultis cōiurationibus, necdū uulgata in omnes consilia inuenit nouus COS. C. Marcius Rutilius: cui Campania forte prouincia euenerat: Q. Seruilio collega ad urbē relicto. Itaq; cum omnia ea, sicut gesta erant, per tribunos cōperta & ætate haberet, & usu doctus: quippe qui iam IIII COS. esset, dictatorę & censor fuisset: optimū ratus, differendo spem quandocūq; uellent consilij exequendi, militarē impetum frustrari, rumorē dissipat in ijsdem oppidis & anno post præsidia hybernatura. diuisa enim erant per Campaniæ urbes: manauerantę à Capua consilia in exercitum omnem. Eo laxamento cogitationibus dato, quieuit in præsentia seditio. consul educto in æstiua milite, dum quietos Samnites habebat, exercitum purgare missionibus turbulentorū hominū instituit: alijs emerita dicendo stipendia esse: alios graues iam ætate, aut uiribus parū ualidos. quidam in commeatus mittebātur, singuli primo, deinde & cohortes quædā, quia procul ab domo ac rebus suis hybernassent: per speciē etiam militariū usuum cum alij aliò mitterentur, magna pars ablegati. quā multitudinē consul alter Romæ, prætorę alias ex alijs fingēdo moras retinebat. & primo quidem ignari ludificationis minime inuiti domos reuisebant. postquàm neq; reuerti ad signa primos, nec fermè alium, quàm qui in Campania hybernassent, præcipueę ex ijs seditionis authores mitti uiderunt: primō admiratio, deinde haud dubius timor incessit animos: consilia sua emanasse: iam quæstiones, iam iudicia, iam occulta singulorū supplicia, impotensę & crudele consulū ac patrū in se regnum passuros. Hæc qui in castris erant, occultis sermonibus serunt, neruos coniurationis eiectos arte consulis cernentes, Cohors una, cum haud procul Anxure esset: ad Lautulas saltu angusto inter mare ac montes consedit, ad excipiendos quos cōsul alijs atq; alijs (ut ante dictum est) causis mittebat. Iam ualido admodum numero manus erat: nec quicquā ad iusti exercitus formā, præter ducē, deerat. incompositi itaq; prædantes in agrum Albanum perueniūt: & sub iugo Albæ Longæ castra uallo cingunt. perfecto inde opere reliquū diei de imperatore sumēdo sententijs decertāt, nulli ex præsentibus satis fidentes. quem autē ab Roma posse acciri? quem patrū aut plebis esse, qui aut se tanto periculo sciens offerat, aut cui ex iniuria insanientis exercitus causa tecte cōmittatur? Postero die cum eadem deliberatio teneret, ex prædatoribus uagis quidā compertū attulerūt: T. Quintiū in Thusculano agrū colere, urbis honorūę immemorē. Patriciæ hic uir gentis erat.

cui cum militiæ magna cum gloria actæ finem pes alter ex uulnere claudus fecisset: ruri agere uitam procul ambitione ac foro cõstituit. Nomine audito, extemplo agnouere uirũ &, quod bene uerteret, acciri iusserunt. sed parum spei erat, uoluntate quicquam facturum. uim adhiberi ac metum placuit. Itaq; silentio noctis cum tectum uillæ, qui ad id missi erant, intrassent: somno graui Quintium oppressum, nihil medium, aut imperium atq; honorem, aut, ubi restitaret, mortem, ni sequeretur, denuntiantes, in castra pertraxerunt. Imperator extemplo adueniens appellatus: insigniaq; honoris exterrito subitæ rei miraculo deferunt: & ad urbem ducere iubent. Suo magis inde impetu, quàm cõsilio ducis conuulsis signis, infesto agmine ad lapidem octauum uiæ, quæ nunc Appia est, perueniunt: issentq; confestim ad urbem: ni uenire contrà exercitum, dictatoremq; aduersus se M. Valerium Coruinũ dictum, audissent, & magistrum equitum L. Æmylium Mamercum. Vbi primum in conspectu uentum est: arma, signaq; agnouere: extemplo omnibus memoria patriæ iras permulsit. nondum erant tam fortes ad sanguinem ciuilem: nec præter externa nouerant bella: ultimaq; rabies secesio ab suis habebatur. Itaq; iam duces, iam milites utrinq; congressus quærere ad colloquia. Quintius, quem armorum etiam pro patria satietas teneret, nedum aduersus patriam: Coruinus omnes charitate ciues, præcipue milites, & ante alios suum exercitum complexus, ad colloquium processit. cognito ei extemplo haud minor ab aduersarijs uerecundia, quàm ab suis silentium datum. Deos, inquit, immortales milites uestros publicos, meosq; ab urbe proficiscens ita adoraui, ueniamq; supplex poposci: ut mihi de uobis concordiæ partæ gloriam, non uictoriã darent: satis fuit, eritq;, unde belli decus pariatur: hinc pax petenda est. quod deos immortales inter nuncupanda uota expoposci, eius me compotẽ uoti uos facere potestis: si meminisse uultis nõ uos in Samnio, nec in Volscis, sed in Romano solo castra habere: si illos colles, quos cernitis, patriæ uestræ esse: si hunc exercitum ciuium uestrorum: si me consulem uestrũ: cuius ductu auspicioq; priore anno bis legiones Samniiũ fudistis, bis castra ui cepistis. Ego sum M. Valerius Coruinus milites: cuius uos nobilitatẽ beneficijs erga uos, non iniurijs sensistis: nullius superbæ in uos legis, nullius crudelis s c author: in omnibus meis imperijs in me senerior, quàm in uos. Ac sicui genus, sicui sua uirtus, sicui etiam maiestas, sicui honores subdere spiritus potuerunt: ijs eram natus, id specimen mei dederam, ea ætate consulatum adeptus eram: ut potuerim treis & xx annos natus consul patribus quoq; ferox esse, non solũ plebi. Quod meum factum, dictum'ue consulis grauius, quàm tribuni audistis? eodem tenore duos insequentes consulatus gessi: eodem hæc imperiosa dictatura geretur: ut neque in hos meos & patriæ meæ milites mitior, quàm in uos, horreo dicere hostes. Ergo uos prius in me strinxeritis ferrum, quàm in uos ego. istinc signa canent: istinc clamor prius incipiet atque impetus: si dimicandum est. inducite in animum, quod non induxerunt patres auiq; uestri: non illi, qui in Sacrum montem secesserunt: non hi, qui postea Auentinum insederunt. expectate dum uobis singulis, ut olim Coriolano, matres coniugesq; crinibus passis obuiæ ab urbe ueniant. tum Volscorum legiones, quia Romanum habebant ducem, quieuerunt: uos Romanus exercitus non destiteritis impio bello? T. Quinti, quocunq; istic loco seu uolens seu inuitus constitisti: si dimicandum erit, tum tu in nouissimos te recipito: fugeris etiam honestius, tergumq; ciui dederis: quàm pugnaueris contra patriam. nunc ad pacificandum bene atq; honeste inter primos stabis, & colloquij huius salutaris interpres fueris. postulate æqua, & ferte: quanquam uel iniquis standum est potius, quàm impias inter nos conseramus manus. T. Quintius plenus lachrymarum ad suos uersus, Me quoq;, inquit, milites, siquis usus mei est, meliorem pacis quàm belli habetis ducem. non enim illa modo Volscus aut Samnis, sed Romanus uerba fecit: uester consul, uester imperator milites: cuius auspicia pro nobis experti, nolite aduersus uos uelle experiri. Qui pugnarent uobiscum infestius, & alios duces senatus habuit: qui maxime uobis suis militibus parceret, cui plurimũ uos imperatori uestro crederetis, eum elegit. pacem, etiam qui uincere possunt, uolunt. quid nos uelle oportet? quin omissis ira & spe fallacibus authoribus, nos ipsos nostraq; omnia cognitæ permittimus fidei? Approbantibus clamore cunctis, T. Quintius ante signa progressus, in potestate dictatoris milites fore dixit:

orauit,ut causam miserorum ciuium susciperet:susceptamq; eadem fide, qua rempub.admini strare solitus esset,tueretur.sibi se priuatim nihil cauere: nolle alibi, quàm in innocentia spem habere.militibus cauendum,quod apud patres semel plebi, iterum legionibus cautum sit: ne fraudi secessio esset. Quintio collaudato,cæteris bonum animum habere iussis, dictator equo citato ad urbem reuectus,autoribus patribus tulit ad populum in luco Petilino:necui militum fraudi secessio esset.orauit etiam bona uenia Quirites:nequis eam rem ioco, serióue cuiquam exprobraret. Lex quoq; sacrata militaris lata est:ne cuius militis scripti nomen,nisi ipso uolente deleretur:additumq; legi:nequis, ubi tribunus militũ fuisset, postea ordinum ductor esset. id propter P.Salonium postulatum est ab coniuratis:qui alternis propè annis & tribunus militum,& primus centurio erat,quem nunc primi pili appellant.huic infensi milites erant,quod semper aduersatus nouis consilijs fuisset,& ne particeps eorum esset,qui ab Lautulis fugissent. Itaq;cum hoc unum propter Salonium ab senatu non impetraretur: tum Salonius obtestatus P C ne suum honorem pluris,quàm concordiam ciuitatis æstimarent:perpulit,ut id quoq; ferretur. Aeque impotens postulatum fuit, ut de stipendio equitum(merebant autem triplex ea tempestate) æra demerentur: quod aduersati coniurationi fuissent. Præter hæc inuenio apud quosdam,L. Genucium tribunum plebis tulisse ad populum: ne fœnerare liceret. Item alijs plebiscitis cautum: nequis eundem magistratum intra decem annos caperet, neu duos magistratus uno anno gereret,utriq; liceret coss. ambos plebeios creari. quæ si omnia concessa sunt plebi: apparet haud paruas uires defectionem habuisse. Alijs annalibus proditum est:neq; dictatorem Valerium dictum, sed per coss. omnem rem actam: neq; antequam Romam ueniretur,sed Romæ eam multitudinem coniuratorum ad arma consternatam esse: nec in T. Quintij uillam, sed in ædes C. Manlij nocte impetum factum: eumq; à coniuratis comprehensum, ut dux fieret: inde ad quartum lapidem profectos loco munito consedisse: nec ab ducibus mentionem concordiæ ortam,sed repente, cum in aciem armati exercitus processissent,salutationem factam:& permistos dextras iungere,ac complecti inter se lachrymantes milites cœpisse: coactosq; coss. cum uiderent auersos à dimicatione militum animos,retulisse ad patres de concordia recõcilianda. adeo nihil, præterquam seditionem fuisse,eamq; compositam, inter antiquos rerum autores constat. Et huius fama seditionis, & susceptum cum Samnitibus graue bellum,aliquot populos ab Romana societate auertit. & præter Latinorum infidum iam diu fœdus , Priuernates etiam Norbam atq; Setiam,finitimas colonias Romanas incursione subita depopulati sunt.

DECADIS PRIMAE LIBER OCTAVVS

IAM coss. erant C. Plautius II L. Aemylius Mamercus, cum Setini, Norbani que Romam nuntij defectionis Priuernatium cum querimonijs acceptæ cladis uenerunt. Volscorum item exercitum duce Antiati populo consedisse ad Satricum,allatum est. utrunq; bellum Plautio forte euenit. Prius ad Priuernum profectus, extemplo acie conflixit. haud magno certamine deuictí hostes: oppidum captum, redditumq; Priuernatibus, præsidio ualido imposito: agri partes duæ ademptæ.Inde uictor exercitus Satricum cõtra Antiates ductus.ibi magna utrinq; cæde atrox prælium fuit. & cum tempestas eos neutro inclinata spe dimicantes diremisset,Romani nihil eo certamine tam ambiguo fessi, in posterum diem prælium parant. Volscis recensentibus quos uiros in acie amisissent, haudquaquam idem animus ad iterandum periculum fuit. nocte pro uictis Antium agmine trepido,saucijs ac parte impedimentorũ relicta,abierunt. Armorum magna uis tum inter cæsa corpora hostium,tum in castris inuenta est. ea Luæ matri dare se cos.dixit:finesq; hostium usque ad oram maritimam est depopulatus. Alteri cos. Aemylio ingresso sabellum agrum, non castra Samnitium, non legiones usquam oppositæ. ferro, igni que uastantem agros legati Samnitium pacem orantes adeunt. à quo reiecti ad senatum, potestate

facta

facta dicendi, poſitis ferocibus animis pacem ſibi ab Romanis, belliq; ius aduerſus Sidicinos petierunt. quæ ſe eo iuſtius petere, quod in amicitiam populi Romani ſecundis ſuis rebus, non aduerſis, ut Campani ueniſſent: & aduerſus Sidicinos ſumerent arma, ſuos ſemper hoſtes, populi Romani nunquam amicos: qui nec, ut Samnites, in pace amicitiam, nec, ut Campani, auxilium in bello petiſſent: nec in fide populi Romani, nec in ditione eſſent. Cum de poſtulatis Samnitium T. Aemylius Pr. ſenatum cõſuluiſſet, reddendumq; his fœdus Patres cenſuiſſent, prætor Samnitibus reſpondit: Nec, quo minus perpetua amicitia eſſet, per populum Romanum ſtetiſſe: nec contradici quin, quoniam ipſos belli culpa ſua contracti tedium ceperit, amicitia de integro recõcilietur. Quod ad Sidicinos attinet, nihil intercedi, quo minus Samniti populo pacis belliq; liberum arbitrium ſit. Fœdere icto cum domum reuertiſſent, extemplo inde exercitus Romanus ductus, annuo ſtipendio, & trium menſium frumẽto accepto, quod pepigerat conſul, ut tempus inducijs daret, quoad legati rediſſent. Samnites copijs ijſdem, quibus uſi aduerſus Romanum bellum fuerant, contra Sidicinos profecti haud in dubia ſpe erant mature urbis hoſtium potiundæ. Tum ab Sidicinis deditio prius ad Romanos cœpta fieri eſt. deinde poſtq; patres ut ſeram eam, ultimaq; tandem neceſſitate expreſſam aſpernabantur: ad Latinos iam ſua ſponte in arma motos facta eſt. ne Campani quidem (adeo iniuriæ Samnitium, quàm beneficij Romanorum memoria præſentior erat) his ſe armis abſtinuere. Ex his tot populis ingens exercitus duce Latino fines Samnitium ingreſſus, plus populationibus q; prælijs cladium fecit. & quanquam ſuperiores certaminibus Latini erant: haud inuiti, ne ſæpius dimicandũ foret, agro hoſtium exceſſere. Id ſpatium Samnitibus datum eſt Romam legatos mittendi. qui cum adijſſent ſenatum, cõqueſti eadem ſe fœderatos pati, quæ hoſtes eſſent paſſi, precibus infimis petiere, ut ſatis ducerent Romani uictoriam, quam Samnitibus ex Campano Sidicinoq; hoſte eripuiſſent: ne uinci etiam ſe ab ignauiſſimis populis ſinerent. Latinos Campanosque, ſi ſub ditione populi Romani eſſent, pro imperio arcerent Samniti agro. ſin imperium abnuerent, armis coercerent. Aduerſus hæc reſponſum anceps datum, quia fateri pigebat in poteſtate ſua Latinos iam non eſſe, timebantq; ne arguendo abalienarent. Campanorum aliam conditionem eſſe, qui nõ fœdere, ſed per deditionem in fidem ueniſſent. itaq; Campanos, ſeu uelint, ſeu nolint, quieturos. in fœdere Latino nihil eſſe, quod bellare cum quibus ipſi uelint, prohibeantur. Quod reſponſum, ſicut dubios Samnites quidnam facturum Romanum cenſerent, dimiſit: ita Campanos metu abalienauit: Latinos, uelut nihil iam non concedentibus Romanis, ferociores fecit. Itaque per ſpeciem aduerſus Samnites belli parandi crebra concilia indicentes, omnibus cõſultationibus inter ſe principes occulte Romanum coquebant bellum. huic quoq; aduerſus ſeruatores ſuos bello Campanus aderat. Sed quanquam omnia de induſtria cælabantur, priusq; quàm mouerentur Romani, tolli ab tergo Samnitem hoſtem uolebant: tamen per quoſdam priuatis hoſpitijs neceſſitudinibusq; coniunctos indicia coniurationis eius Romam emanarunt. iuſſisq; ante tempus cõſulibus abdicare ſe magiſtratu, quo maturius noui conſules aduerſus tantam molem belli crearentur: religio inceſſit ab eis, quorum imminutum imperium eſſet, comitia haberi. itaq; interregnum initum. duo interreges fuerunt, M. Valerius ac M. Fabius. Creauit conſules T. Manlium Torquatum III, P. Decium Murem. Eo anno Alexandrum Epiri regem in Italiam claſſe appuliſſe conſtat. quod bellum, ſi prima ſatis proſpera fuiſſent: haud dubie ad Romanos perueniſſet. Eadem ætas rerum magni Alexandri eſt, quem ſorore huius ortum, in alio tractu orbis inuictum bellis iuuenem fortuna morbo extinxit. Cæterũ Romani, etſi defectio ſociorum nominisq; Latini haud dubia erat: tamen tanq; de Samnitibus, non de ſe curam agerent: decem principes Latinorũ Romam euocauerunt, quibus imperarent quę uellent. Prætores tum duos Latini habebant L. Annium Setinum & L. Numitium Circeienſem, ambo ex colonijs Romanis: per quos præter Signiam Velitrasq; & ipſas colonias Romanas, Volſci etiã exciti ad arma erant. eos nominatim euocari placuit. Haud cuiquam dubium erat ſuper qua re accirentur. itaq; cõcilio prius habito prætores quàm Romam proficiſcerentur: euocatos ſe ab ſenatu docent Romano, & quę actum iri ſecum credant, quidnam ad ea reſponderi placeat, referunt.

Cum

Cum aliud alij cenſerent, tum Annius. Quanquam ipſe ego retuli quid reſponderi placeret: tamen magis ad ſummam rerum noſtrarum pertinere arbitror, quid agendum nobis, quàm quid loquendum ſit. facile erit, explicatis conſilijs, accommodare rebus uerba. Nam ſi etiam nunc ſub umbra fœderis æqui ſeruitutem pati poſſumus: quid abeſt quin proditis Sidicinis non Romanorum ſolum, ſed Samnitium quoq; dicto pareamus? reſpondeamuſq; Romanis: nos, ubi innuerint, poſituros arma. Sin autem tandem libertatis deſyderium remordet animos: ſi fœdus eſt: ſi ſocietas æquatio iuris eſt: ſi conſanguineos nos Romanorum eſſe, quod olim pudebat, nunc gloriari licet: ſi ſocialis illis exercitus is eſt, quo adiuncto duplicent uires ſuas, quem ſecernere ab ſe coss. bellis proprijs ponendis ſumendiſq; nolint: cur non omnia æquantur? cur non alter ab Latinis cos. datur? ubi pars uirium, ibi & imperij pars eſt. Eſt quidem nobis hoc per ſe haud nimis amplum: quippe concedentibus Romam caput Latio eſſe: ſed ut amplum uideri poſſet, diuturna patientia fecimus. Atqui ſiquãdo unquam conſociandi imperij, uſurpandæ libertatis tempus optaſtis: en hoc tempus adeſt, & uirtute ueſtra, & deûm benignitate uobis datum. Tentaſtis patientiam negando militem. quis dubitat exarſiſſe eos cum plus ducentorum annorũ morem ſolueremus? pertulerunt tamen hunc dolorem. bellum noſtro nomine cum Pelignis geſſimus. qui ne noſtrorũ quidem finium per nos tuendorum ius antea dabant, nihil interceſſerunt. Sidicinos in fidem receptos, Campanos ab ſe ad nos deſciſſe, exercitus nos parare aduerſus Samnites fœderatos ſuos audierunt: nec mouerunt ſe ab urbe. unde hæc illis tanta modeſtia, niſi à conſcientia uirium & noſtrarum & ſuarum? Idoneos autores habeo, querentibus de nobis Samnitibus ita reſpõſum ab ſenatu Romano eſſe: ut facile appareret ne ipſos quidem iam poſtulare ut Latium ſub Romano imperio ſit. uſurpate modo poſtulando eo, quod illi uobis taciti concedunt. Si quem hoc dicere metus prohibet: en ego ipſe audiente non populo Romano modo ſenatuq;, ſed Ioue ipſo, qui Capitolium incolit, profiteor me dicturum: ut, ſi nos in fœdere, ac ſocietate eſſe nelint, cos. alterum ab nobis ſenatuſq; partem accipiant. Hæc ferociter nõ ſuadenti ſolum, ſed pollicenti, clamore & aſſenſu omnes permiſerunt, ut ageret diceretq;, quæ è repub. nominis Latini, fideq; ſua uiderentur. Vbi eſt Romam uentum, in Capitolio ei ſenatus datus eſt. Ibi cum T. Manlius cos. egiſſet cum eis ex autoritate patrum: ne Samnitibus fœderatis bellum inferrent: Annius, tanquam uictor armis Capitolium cepiſſet, nõ legatus iure gentium tutus loqueretur: tempus erat, inquit T. Manli, uoſq; P C tandem iam uos nobiſcum nihil pro imperio agere, cum florentiſſimum deûm benignitate nunc Latium armis uiriſq;, Samnitibus bello uictis, Sidicinis, Campaniſq; ſocijs, nunc etiam Volſcis adiunctis, uideretis: colonias quoq; ueſtras Latinum Romano prætuliſſe imperium. ſed quoniam uos regno impotenti finem ut imponatis, non inducitis in animum: nos quanq; armis poſſumus aſſerere Latium in libertatem, conſanguinitati tamen hoc dabimus, ut cõditiones pacis feramus æquãs utriſq;: quoniã uires quoq; æquari dijs immortalibus placuit. cos. alterũ Roma, alterũ ex Latio creari oportet: ſenatus partem æquã ex utraq; gente eſſe: unum populũ, unã remp. fieri. & ut imperij eadẽ ſedes ſit, idemq; omnibus nomen: quoniã ab alterutra parte cõcedi neceſſe eſt: quod utriſq; bene uertat, ſit hęc ſanè patria potior & Romani omnes uocemur. Forte ita accidit, ut parẽ ferociæ huius & Romani cos. T. Manlium haberẽt: qui adeo nõ tenuit irã, ut ſi tanta dementia P C cepiſſet, ut ab Setino homine leges acciperent, gladio cinctũ in ſenatũ uenturum ſe eſſe palã diceret, & quemcunq; in curia Latinum uidiſſet, ſua manu interempturũ. & cõuerſus ad ſimulachrũ Iouis, Audi Iupiter hæc ſcelera, inquit, audite ius faſq;. Peregrinos coss. & peregrinũ ſenatũ in tuo Iupiter augurato templo captus, atq; ipſe oppreſſus uiſurus es? hæccine fœdera Tullus Romanus rex cum Albanis patribus ueſtris Latini, hæc L. Tarquinius uobiſcum poſtea fecit? non uenit in mentẽ pugna apud Regillum lacum? adeo & cladium ueſtrarũ ueterum, & beneficiorũ noſtrorum erga nos obliti eſtis? Cum cos. uocẽ ſubſecuta patrũ indignatio eſſet, proditur memoriæ: aduerſus crebram implorationẽ deûm, quos teſtes fœderum ſæpius inuocabant coss. uocem Annij ſpernentis numina Iouis Romani auditã. certe cum cõmotus ira ſe ab ueſtibulo tẽpli citato gradu proriperet: lapſus per gradus, capite grauiter offenſo impactus imo ita eſt ſaxo, ut ſopiretur.

Exanimatũ autores quoniã non omnes ſunt, mihi quoq; in incerto relictum ſit:ſicut inter fœderum ruptorũ teſtationem ingenti fragore cœli procellã effuſam. nam & uera eſſe, et apte ad repræſentandam iram deúm ficta, poſſunt. Torquatus miſſus ab ſenatu ad dimittendos legatos, cum iacentẽ Anniũ uidiſſet: exclamat, ita ut populo patribusq; audita uox pariter ſit. Bene habet. dij pium mouete bellũ. eſt cœleſte numen, es magne Iupiter. haud fruſtra te patrem deúm hominũq; hac ſede ſacrauimus. Quid ceſſatis Quirites, uosq; patres conſcripti arma capere dijs ducibus? ſic ſtratas legiones Latinorũ dabo: quemadmodũ legatum iacentem uidetis. Aſſenſu populi excepta uox cõſulis tantũ ardoris animis fecit, ut legatos proficiſcentes cura magiſtratuũ magis, qui iuſſu conſulis proſequebantur, quàm ius gentium ab ira impetuq; hominum tegeret. Cõſenſit & ſenatus bellũ: Conſulesq; duobus ſcriptis exercitibus per Marſos Pelignosq; profecti, adiuncto Samnitiũ exercitu, ad Capuã, quò iam Latini ſocijq; conuenerant, caſtra locant. Ibi in quiete utriq; cõſuli eadem dicit uiſa ſpecies uiri maioris q̃ pro humano habitu auguſtiorisq;, dicentis: Ex una acie imperatorem, ex altera exercitum dijs manibus matriq; Terræ deberi: utrius exercitus imperator legiones hoſtium ſuperq; eas ſe deuouiſſet, eius populi partisq; uictoriam fore. Hos ubi nocturnos uiſus inter ſe conſules contulerunt: placuit auerruncandæ deúm iræ uictimas cædi: ſimul ut ſi extis eadẽ quæ ſomno uiſa fuerant, portenderentur, alteruter conſulũ fata impleret. Vbi reſponſa aruſpicum inſidẽti iam animo tacitæ religioni cõgruerunt, tum adhibitis legatis tribunisq;, & imperijs deúm propalàm expoſitis, ne mors uoluntaria conſulis exercitũ in acie terreret: cõparant inter ſe, ut ab utra parte cedere Romanus exercitus cœpiſſet: inde ſe conſul deuoueret pro populo Romano Quiritibusq;. Agitatũ etiam in concilio eſt, ut ſiquando unquã ſeuero ullum imperio bellũ adminiſtratum eſſet: tũc uti diſciplina militaris ad priſcos redigeretur mores. Curã acuebat, quod aduerſus Latinos bellandum erat: lingua, moribus, armorum genere, inſtitutis ante omnia militaribus cõgruentes: milites militibus, centurionibus centuriones, tribuni tribunis compares collegæq; ijſdem præſidijs, ſæpe ijſdem manipulis permiſti fuerant. Per hæc ne quo errore milites caperentur: edicunt conſules, ne quis extra ordinẽ in hoſtem pugnaret. Forte inter cæteros turmarum præfectos, qui exploratũ in omnes partes dimiſſi erant: T. Manlius cos. filius ſuper caſtra hoſtiũ cũ ſuis turmalibus euaſit, ut uix teli iactu ab ſtatione proxima abeſſet. ibi Thuſculani erant equites, præerat Geminius Metius, uir tum genere inter ſuos, tum factis clarus. is ubi Romanos equites, inſignemq; inter eos præcedentem conſulis filium (nam omnes inter ſe utique illuſtres uiri non erant) cognouit: unáne, ait, turma Romani cum Latinis ſocijs que bellum geſturi eſtis? quid interea conſules, quid duo exercitus conſulares agent? Aderunt in tempore, Manlius inquit, & cum illis aderit Iupiter ipſe fœderum à uobis uiolatorũ teſtis, qui plus poteſt polletq;. Si ad Regillũ lacum ad ſatietatem ueſtram pugnauimus: hic quoque efficiemus profecto, ne nimis acies uobis, & collata ſigna nobiſcum cordi ſint. Ad ea Geminius paululum ab ſuis equo prouectus. uis'ne igitur dum dies iſta uenit, qua magno conatu exercitus moueatis, interea tu ipſe congredi mecum: ut noſtro duorũ iam hinc euentu cernatur quantum eques Latinus Romano præſtet? Mouet ferocem animum iuuenis ſeu ira, ſeu detrectandi certaminis pudor, ſeu inexuperabilis uis fati. oblitus itaque imperij patrij cõſulumq; edicti, præceps ad id certamen agitur, quo uinceret an uinceretur, haud multum intereſſet. equitibus cæteris uelut ad ſpectaculum ſummotis, ſpatio quod uacui interiacebat campi, aduerſos concitant equos: & cum infeſtis cuſpidibus concurriſſent, Manlij cuſpis ſuper galeam hoſtis, Metij trans ceruicem equi elapſa eſt. circumactis deinde equis cum prior ad iterandum ictum Manlius conſurrexiſſet, ſpiculum inter aures equi fixit. ad cuius uulneris ſenſum cum equus prioribus pedibus erectis magna ui caput quateret, excuſſit equitem: quem cuſpide parmaq; innixum, attollentem ſe à graui caſu Manlius ab iugulo, ita ut per coſtas ferrum emineret, terræ affixit. ſpolijsq; lectis ad ſuos reuectus, cum ouante gaudio turma in caſtra, atque inde ad prætorium ad patrem tendit: ignarus facti futurique, laus an pœna merita eſſet. Vt me omnes, inquit, pater tuo ſanguine ortum uere ferrent, prouocatus equeſtria hæc ſpolia capta ex hoſte cæſo porto. Quod ubi audiuit conſul, extemplo filium auerſatus, contionem claſſico

aduocari

aduocari iussit. quæ ubi frequens conuenit: Quandoquidem, inquit, tu M. Manli neq; imperium consulare, neq; maiestatem patriam ueritus, aduersus edictum nostrum extra ordinem in hostem pugnasti: & quantum in te fuit, disciplinam militarem, qua stetit ad hanc diem Romana res, soluisti: meq; in eam necessitatem adduxisti, ut aut reipublicę mihi, aut mei meorumque obliuiscendū sit: nos potius nostro delicto plectemur, quàm respub. tanto suo damno nostra peccata luat. triste exemplum, sed in posterum salubre iuuentuti erimus. Me quidem cum ingenita charitas liberûm, tum specimen istud uirtutis deceptum uana imagine decoris in te mouet: sed cum aut morte tua sancienda sint consulum imperia, aut impunitate in perpetuū abroganda: nec te quidem, si quid in te nostri sanguinis est, recusare censeam, quin disciplinam militarem culpa tua prolapsam pœna restituas. I, lictor, deliga ad palum. Exanimati omnes tam atroci imperio: nec aliter quàm in se quisq; districtā cernentes securim, metu magis quàm modestia quieuere. Itaq; uelut emerso ab admiratione animo cum silentio defixi stetissent: repente postquam ceruice cæsa fusus est cruor: tum libero conquestu coortæ uoces sunt, ut neque lamentis neq; execrationibus parceretur: spolijsq; contectum iuuenis corpus, quantum militaribus studijs funus ullum concelebrari potest, structo extra uallum rogo cremaretur: Manlianaq; imperia non in præsentia modo horrenda, sed exempli etiam tristis in posterum essent. Fecit tamen atrocitas pœnæ obedientiorem duci militem: & præterquam quod custodiæ uigiliæq; & ordo stationum intentioris ubiq; curæ erant: in ultimo etiam certamine, cum descensum in aciem est, ea seueritas profuit. fuit enim ciuili maxime bello pugna similis. adeo nihil apud Latinos dissonū ab Romana republica, præter animos, erat. Clypeis antea Romani usi sunt: deinde postquam stipendiarij facti sunt, scuta pro clypeis fecere: & quod antea phalanges similes Macedonicis, hoc postea manipulatim structa acies cœpit esse. postremo in plures ordines instruebantur. ordo sexagenos milites, duos centuriones, uexillarium unum habebat. Prima acies hastati erāt manipuli quindecim, distantes inter se modicum spatium: manipulus leueis uicenos milites, aliam turbam scutatorū habebat. leues autē, qui hastam tantum gæsaq; gererent, uocabantur. Hęc prima frons in acie florem iuuenum pubescentium ad militiam habebat. Robustior inde ætas totidem manipulorū, quibus principibus est nomen, hos sequebātur scutati omnes, insignibus maxime armis. hoc XXX manipulorum agmen antepilanos appellabant, quia sub signis iam alij quindecim ordines locabantur: ex quibus ordo unusquisq; tres partes habebat: earum unamquanq; primum pilum uocabant: tribus ex uexillis constabat: uexillum CLXXXVI homines erant. Primum uexillum triarios ducebat, ueteranum militem spectatæ uirtutis: secundum rorarios, minus roboris ætate factisq;: tertium accensos, minimę fiduciæ manom, eo & in postremam aciem reijciebantur. Vbi his ordinibus exercitus instructus esset, hastati omnium primi pugnam inibant. si hastati profligare hostem non possent, pede presso eos retrocedentes in interualla ordinum principes recipiebant. tum principum pugna erat, hastati sequebantur. triarij sub uexillis considebant: sinistro crure porrecto, scuta innixa humeris, hastas suberecta cuspide in terra fixas, haud secus quàm uallo septa inhorreret acies, tenentes. Si apud principes quoq; haud satis prospere esset pugnatum, à prima acie ad triarios sensim referebantur. Inde rem ad triarios redisse, cum laboratur, prouerbio increbuit. Triarij consurgentes, ubi in interualla ordinum suorum principes & hastatos recepissent, extemplo compressis ordinibus uelut claudebant uias: unoq; cōtinente agmine iam nulla spe post relicta in hostem incedebāt. id erat formidolosissimum hosti, cum uelut uictos insecuti nouam repente aciem exurgentem, auctam numero cernebant. Scribebantur autem quatuor ferè legiones quinis millibus peditum, equitibus in singulas legiones trecenis. alterum tantum ex Latino delectu adijciebatur, qui ea tempestate hostes erant Romanis, eodemq; ordine instruxerant aciem. nec uexilla cum uexillis tantum, uniuersi hastati cum hastatis, principes cum principibus, sed centurio quoq; cum centurione, si ordines turbati non essent, concurrendum sibi esse sciebat. Duo primipili ex utraq; acie inter triarios erāt: Romanus corpore haudquaquam satis ualidus, cęterum strenuus uir peritusque militiæ, Latinus uiribus ingens bellatorq; primus, notissimi inter se, quia semper pares ordines duxerunt. Romano haud sa-

tis fidenti uiribus iam Romæ permissum erat ab coss. ut subcenturionem sibi, quem uellet, legeret: qui tutaretur eum ab uno destinato hoste. isq; iuuenis in acie oblatus, ex centurione Latino uictoriam tulit. Pugnatum est haud procul radicibus Vesuuij montis: qua uia ad Veserim ferebat. Romani coss. prius quàm educerēt in aciem, immolauerunt. Decio caput iocineris à familiari parte cæsum aruspex dicitur ostendisse: alioqui acceptam dijs hostiam esse: Manlium egregie litasse. Atqui bene habet, inquit Decius, si ab collega litatum est. Instructis, sicut ante dictum est, ordinibus processere in aciem: Manlius dextro, Decius læuo cornu præerat. Primo utrinque æquis uiribus, eodem ardore animorum gerebatur res: deinde ab læuo cornu hastati Romani non ferentes impressionem Latinorum, se ad principes recepere. In hac trepidatione Decius cos. M. Valerium magna uoce inclamat. Deorum, inquit, ope Valeri opus est. agedum pontifex publicus populi Romani præi uerba, quibus me pro legionibus deuoueam. Pontifex eum togam prætextā sumere iussit, & uelato capite manu subter togam ad mentum exerta, super telum subiectū pedibus stantem sic dicere. Iane, Iupiter, Mars pater, Quirine, Bellona, Lares, diui Nouensiles, dij Indigetes, diui quorū est potestas nostrorum, hostiumq;, dijq; manes, uos precor, ueneror, ueniam peto feroq;: uti populo Romano Quiritium uim uictoriamq; prosperetis: hostesq; populi Romani Quiritiū terrore, formidine, morteq; afficiatis. Sicut uerbis nuncupaui, ita pro republica Quiritiū, exercitu, legionibus, auxilijs populi Romani Quiritium, legiones auxiliaq; hostium mecum dijs manibus Tellurię; deuoueo. Hæc ita precatus, lictores ire ad T. Manlium iubet: matureq; collegæ se deuotum pro exercitu nuntiare. ipse incinctus cinctu gabino, armatus in equum insiluit: ac se in medios hostes immisit. Conspectus ab utraq; acie aliquanto augustior humano uisu, sicut cœlo missus, piaculum omnis deorum iræ, qui pestem ab suis auersam in hostes ferret. Ita omnis terror, pauorq; cum illo latus signa primo Latinorum turbauit: deinde in totam penitus aciem peruasit. Euidentissimum id fuit, quòd quacunq; equo inuectus est, ibi haud secus quàm pestifero sidere icti pauebant. ubi uero corruit obrutus telis, inde iam haud dubie cōsternatæ cohortes Latinorū fugam ac uastitatem late fecerunt. Simul & Romani exolutis religione animis, uelut tum primum signo dato coorti, pugnam integram ediderunt. nam & rorarij procurrebant inter antepilanos, addiderāntq; uires hastatis ac principibus: & triarij genu dextro innixi nutum cos. ad consurgendum expectabant. procedente deinde certamine cum alijs partibus multitudo superaret Latinorum, Manlius cos. audito euentu collegæ, cum, ut ius fasq; erat, lachrymis non minus quàm laudibus debitis prosecutus tam memorabilem mortem esset: paulisper addubitauit an consurgendi iam triarijs tempus esset: deinde melius ratus integros eos ad ultimum discrimen seruari, accensos ab nouissima acie ante signa procedere iubet. Qui ubi subiere, extemplo Latini, tanquam idem aduersarij fecissent, triarios suos excitauerunt: qui aliquandiu pugna atroci cum & semetipsi fatigassent, & hastas aut præfregissent aut hebetassent, pellerent ui tamen hostem, debellatum iam rati peruentumq; ad extremam aciem: tum cos. triarijs, Consurgite nunc, inquit, integri aduersus fessos, memores patriæ parentumq; & cōiugum ac liberorum, memores cos. pro uestra uictoria morte occubantis. Vbi triarij consurrexerunt integri, refulgentibus armis, noua ex improuiso exorta acies, receptis in interualla ordinum antepilanis, clamore sublato principia Latinorum perturbant: hastisq; ora fodientes primo robore uirorum cæso, per alios manipulos uelut inermes propè intacti euasere: tātaq; cæde perrupere cuneos, ut uix quartam partem relinquerent hostium. Samnites quoque sub radicibus montis procul instructi præbuere terrorem Latinis. Cæterum inter omnes ciues sociosq; præcipua laus eius belli penes coss. fuit: quorum alter omnes minas periculaq; ab deis superis inferisq; in se unum uertit: alter ea uirtute, eoq; consilio in prælio fuit, ut facile conuenerit inter Romanos Latinosq;, qui eius pugnæ memoriam posteris tradiderunt, utrius partis T. Manlius dux fuisset: eius futuram haud dubie fuisse uictoriam. Latini ex fuga se Minturnas contulerunt. castra secundum prælium capta, multiq; mortales ibi uiui oppressi, maxime Campani. Decij corpus ne eo die inueniretur, nox quærentes oppressit: postero die inuentum inter maximam hostium stragem coopertum telis: funusq; par morti, celebrante collega, factum.

Illud

Illud adijciendum uidetur: licere consuli, dictatoricp, & prætori, cum legiones hostiũ deuo-ueat: non utiq; se, sed quem uelit ex legione Romana scripta ciuem deuouere. si is homo qui deuotus est moritur, probe factum uideri: ni moritur, tum signum septem pedes altum, aut maius in terram defodi, & piaculum hostia cædi. ubi illud signum defossum erit, eò magistratum Romanum descendere fas non esse. sin autem sese deuouere uolet, sicuti Decius deuouit, ni moritur, neq; suum, neq; publicũ diuinũ pure faciet, qui sese deuouerit. Vulcano arma, siue cui alij diuo uouere uolet: siue hostia, siue quo alio uolet: ius esto. Telo, super quod stans cõsul precatus est, hostem potiri fas non est: si potiatur, Marti suouetaurilibus piaculũ fieri. Hæc etsi omnis diuini humaniq; moris memoria aboleuit, noua peregrinaq; omnia priscis ac patrijs præferendo: haud ab re duxi, uerbis quoq; ipsis, ut tradita nuncupataq; sunt, referre. Romanis post prælium demum factum Samnites uenisse subsidio, expectato euentu pugnæ, apud quosdam authores inuenio: Latinis quoq; ab Lauinio auxilium, dum deliberãdo terunt tempus, uictis demũ ferri cœptum. & cum iam portis prima signa, & pars agminis esset egressa: nuntio allato de clade Latinorum, cum conuersis signis retro in urbem rediretur, prætorem eorum nomine Milionium dixisse ferunt: pro paulula uia magnam mercedem Romanis esse soluendam. Qui Latinorum pugnæ superfuerant, multis itineribus dissipati cum se in unum conglobassent, Vescia urbs eis receptaculũ fuit. Ibi in concilijs Numisius imperator eorum, affirmando communem uere Martem belli, utranq; aciem pari cæde prostrauisse: uictoriæq; nomen tantum penes Romanos esse, cæteram pro uictis fortunã & illos gerere: funesta duo consulum prætoria, alterum paricidio filij, alterum consulis deuoti cæde: trucidatum exercitum omnem: cæsos hastatos principesq;, stragem & ante signa & post signa factã: triarios postremo rem restituisse. Latinorum etsi pariter accisæ copiæ sint, tamen supplemento uel Latium propius esse, uel Volscos, quàm Romam. Itaq;, si uideatur eis, se ex Latinis & ex Volscis populis iuuentute propere excita, rediturũ infesto exercitu Capuam esse: Romanosq; nihil tum minus quàm prælium expectantes, necopinato aduentu perculsurum. Fallacibus literis circa Latium nomenq; Volscum missis, quia qui non interfuerũt pugnæ, ad credendũ temere faciliores erant, tumultuarius undiq; exercitus raptim conscriptus cõuenit. Huic agmini Torquatus consul ad trifanum (inter Sinuessam Minturnasq; is locus est) occurrit. prius quàm castris locus caperetur, sarcinis utrinq; in aceruum coniectis, pugnatum debellatumq; est. adeo enim accisæ res sunt, ut consuli uictorem exercitum ad populandos agros eorum ducenti dederent se omnes Latini: deditionemq; eam Campani sequerentur. Latium Capuaq; agro mulctati. Latinus ager Priuernati addito agro, & Falernus, qui populi Campani fuerat, usq; ad Vulturnum flumen plebi Romanæ diuiditur. bina in Latino iugera, ita ut dodrantem ex Priuernati complerent, data: terna in Falerno, quadrantibus etiam pro longinquitate adiectis. Extra pœnam fuere Latinorũ Laurentes, Campanorumq; equites: quia non desciuerant. Cum Laurentibus renouari fœdus iussum. renouaturq; ex eo quotannis post diem decimũ Latinarum. equitibus Campanis ciuitas data: monumentoq; ut esset, æneam tabulã in æde Castoris Romæ fixerũt. uectigal quoq; eis Campanus populus iussus pendere in singulos quotannis (fuere autem mille, & sexcenti) denarios nummos quadringenos quinquagenos. Ita bello gesto, præmijs pœnaq; pro cuiusq; merito persolutis, T. Manlius Romam redijt. cui uenienti seniores tantum obuiam exisse constat: iuuentutẽ & tunc & omni uita deinde auersatam eum exe-cratamq;. Antiates in agrum Hostiensem, Ardeatem, Solonium incursiones fecerunt. Manlius COS. quia ipse per ualetudinem id bellum exequi nequierat, dictatorem L. Papyriũ Crassum, qui tum forte erat prætor, dixit: ab eo magister equitum L. Papyrius Cursor dictus. Nihil memorabile aduersus Antiates ab dictatore gestum est, cum aliquot menses statiua in agro Antiati habuisset. Anno insigni uictoria de tot ac tam potentibus populis, ad hoc consulum alterius nobili morte, alterius sicut truci, ita claro ad memoriã imperio, successere COSS. T. Æmylius Mamercus, & Q. Publius Philo: neq; in similem materiã rerum, & ipsi aut suarum rerum, aut partium in republica magis, q̃ patriæ memores. Latinos ob iram agri amissi rebellantes in campis Fenectanis fuderunt, castrisq; exuerunt. Ibi Publio, cuius ductu auspi-

cioq́; res geſtæ erant,in deditionẽ accipiente Latinos populos, quorũ ibi iuuentus cæſa erat: Aemylius ad Pedum exercitum duxit.Pedanos tuebatur Tyburs,Prænestinus, Veliternusq́; populus:uenerant & ab Lanuuio, Antioq́; auxilia. Vbi cum prælijs quidem ſuperior Romanus eſſet,ad urbem ipſam Pedum, caſtraq́; ſociorum populorũ, quæ urbi adiuncta erant, integer labor reſtaret: bello infecto repente omiſſo conſul, quia collegæ decretum triumphum audiuit: ipſe quoq; triumphi ante uictoriam flagitator Romam redijt. Qua cupiditate offenſis patribus,negantibusq́; niſi Pedo capto aut dedito triumphũ, hinc alienatus ab ſenatu Aemylius ſeditioſis tribunatibus ſimilem deinde conſulatum geſsit. Nam neq; quoad fuit conſul, criminari apud populum patres deſtitit, collega haudquaquã aduerſante: quia & ipſe de plebe erat. materiam autem præbebat criminibus ager in Latino Falernoq́; agro maligne plebi diuiſus. & poſtquàm ſenatus finire imperium conſulibus cupiens dictatorem aduerſus rebellantes Latinos dici iuſsit: Aemylius cuius tum faſces erant, collegam dictatorẽ dixit: ab eo magiſter equitum Iunius Brutus dictus: Dictatura popularis & orationibus in patres criminoſis fuit: & quod tres leges ſecundiſsimas plebi, aduerſas nobilitati tulit: unam, ut plebiſcita omnes Quirites tenerent:alteram, ut legum, quæ comitijs centuriatis ferrentur, ante initũ ſuffragium patres authores fierent:tertiam, ut alter utiq; ex plebe, cum eò uentum ſit ut utrunq; plebeium fieri liceret,cenſor crearetur.plus eo anno domi acceptum cladis ab cõſulibus, ac dictatore, quàm ex uictoria eorum, belliciſq́; rebus foris auctum imperium patres credebant.

Anno inſequenti L.Furio Camillo,C.Mænio COSS:quo inſignitius omiſſa res Aemylio ſuperioris anni COS. exprobraretur: Pedũ armis,uiriſq́;, & omni ui expugnandũ ac delendum ſenatus fremit: coactiq́; noui cõſules omnibus eam rem præuerti,proficiſcuntur. Iam Latio is ſtatus erat rerum, ut neq; bellum, neq; pacem pati poſſent. ad bellũ opes deerant: pacem ob agri adempti dolorem aſpernabantur. medijs conſilijs ſtandum uidebatur:ut oppidis ſe tenerent: ne laceſſitus Romanus cauſam belli haberet:& ſi cuius oppidi obſidio nunciata eſſet,undiq; ex omnibus populis auxilium obſeſsis ferretur. Neq; tamẽ niſi admodũ à paucis populis Pedani adiuti ſunt. Tyburtes,Præneſtiniq́;,quorum ager propior erat, Pedum peruenere. Aricinos,Lanuuinosq́;, & Veliternos Antiatibus Volſcis ſe coniungentes ad Aſturæ flumen Mænius improuiſo adortus fudit. Camillus ad Pedum cum Tyburtibus maxime ualido exercitu maiore mole, quanquam æque proſpero euentu pugnat. Tumultum maxime repentina inter prælium eruptio oppidanorum fecit: in quos parte exercitus cõuerſa Camillus non compulit ſolum eos intra mœnia:ſed eodem etiam die,cum ipſos auxiliaq́; eorum perculiſſet, oppidum ſcalis cepit. Placuit inde iam maiore conatu animoq́; ab unius expugnatione urbis, ad perdomandum Latium uictorem circunducere exercitum. nec quieuere, ante quàm expugnando,aut in deditionem accipiendo ſingulas urbes,Latium omne ſubegere.Præſidijs inde diſpoſitis per recepta oppida, Romam ad deſtinatum omnium conſenſu triumphum deceſſere.additus triumpho honos:ut ſtatuæ equeſtres eis, rara illa ætate res,in foro ponerentur.

Prius quàm comitijs in inſequentem annum conſules rogarent: Camillus de Latinis populis ad ſenatum retulit: atq; ita diſſeruit: P C, quod bello armiſq́; in Latio agendũ fuit, id iam deûm benignitate, ac uirtute militum ad finem uenit. cæſi ad Pedum Aſturamq́; ſunt exercitus hoſtium: oppida Latina omnia, & Antium ex Volſcis,aut ui capta,aut recepta in deditionem præſidijs tenentur ueſtris. Reliqua conſultatio eſt, quoniam rebellando ſæpius nos ſolicitant: quonam modo perpetua pace quietos obtineamus. dij immortales, ita uos potentes huius conſilij fecerunt,ut ſit Latium deinde,an non ſit,in ueſtra manu poſuerint. Itaq; pacem uobis, quod ad Latinos attinet, parare in perpetuum uel ſæuiendo, uel ignoſcendo poteſtis. Vultis crudeliter conſulere in deditos,uictoſq́;? licet delere omne Latium: uaſtas inde ſolitudines facere, unde ſociali egregio exercitu per multa bella magnaq́; ſæpe uſi eſtis. Vultis exemplo maiorum augere rem Romanam uictos in ciuitatẽ accipiendo? materia creſcendi per ſummam gloriam ſuppeditat. certe id firmiſsimum longe imperium eſt,quo obedientes gaudent. Sed maturato opus eſt, quicquid ſtatuere placet. tot populos inter ſpem metumq́; ſuſpenſos animi habetis: & ueſtram itaq; de eis curam quàm primum abſolui, & illorũ animos,

dum

dum expectatione stupent, seu pœna, seu beneficio præoccupari oportet. Nostrum enim fuit efficere ut omnium rerum uobis ad consulendum potestas esset. uestrum est decernere quod optimum uobis, reiq; publicæ sit. Principes senatus relationē consulis de summa rerū laudare: sed cum aliorum causa alia esset, ita expediri posse consiliū dicere, ut pro merito cuiusq; statueretur, si de singulis nominatim referrent populis. Relatum igitur de singulis, decretumq;. Lanuuinis ciuitas data: sacraq; sua reddita cum eo, ut ædes lucusq; Sospitæ Iunonis communis Lanuuinis municipibus cū populo Romano esset. Aricini, Nomētaniq;, & Pedani eodem iure, quo Lanuuini in ciuitatem accepti. Thusculanis seruata ciuitas, quam habebāt: crimenq; rebellionis à publica fraude in paucos authores uersum. In Veliternos ueteres ciues romanos, quod toties rebellassent, grauiter sæuitum: & muri deiecti: & senatus inde abductus: iussiq; trans Tyberim habitare: ut eius, qui cis Tyberim deprehensus esset, usq; ad mille pondo clarigatio esset: nec prius quàm ære persoluto, is qui cepisset extra uincula captū haberet. in agrum senatorum coloni missi: quibus ascriptis, speciem antiquæ frequentiæ Velitræ receperunt. Et Antium noua colonia missa, cum eo, ut Antiatibus permitteretur, si & ipsi ascribi coloni uellent. naues inde longæ abactæ: interdictumq; mari Antiati populo est: & ciuitas data. Tyburtes, Prænestiniq; agro mulctati: neq; ob recens tantū rebellionis commune cum alijs Latinis crimen: sed quod tedio imperij Romani cum Gallis gente efferata arma quondam consociassent. Cæteris Latinis populis connubia, cōmerciaq;, & cōsilia inter se ademerunt. Campanis equitibus honoris causa, quia cum Latinis rebellare noluissent: Fundanisq;, & Formianis, quod per fines eorum tuta pacataq; semper fuisset uia: ciuitas sine suffragio data. Cumanos, Suessulanosq; eiusdem iuris cōditionisq;, cuius Capuam esse placuit. Naues Antiarium partim in naualia Romæ subductæ, partim incensæ: rostrisq; earum suggestū in foro extructum adornari placuit: rostraq; id templum appellatum. C. Sulpicio Longo, P. Ælio Peto coss. cum omnia non opes magis Romanæ, quàm beneficijs parta gratia bona pace obtineret: inter Sidicinos, Auruncosq; bellum ortum. Aurunci à T. Manlio cos. in deditionem accepti nihil deinde mouerant: eo petendi auxilij ab Romanis causa iustior fuit. sed prius quàm consules ab urbe (iusserat enim senatus) defendendi Auruncos exercitum educerent: fama affertur Auruncos metu oppidū deseruisse: profugosq; cum coniugibus ac liberis Suessam communisse: quæ nunc Aurunca appellata: mœnia antiqua eorū, urbemq; ab Sidicinis deletam. Ob ea infensus coss. senatus, quorum cunctatione prodiri socij essent: dictatorem dici iussit. dictus C. Claudius Regillensis: magistrū equitum C. Claudiū Hortatorē dixit. Religio inde iniecta de dictatore: & cum augures uitio creatum uideri dixissent, dictator, magisterq; equitum se magistratu abdicarunt. Eo anno Minucia uestalis suspecta primo propter mundiorem iusto cultum, insimulata deinde apud pōtifices ab indice seruo, cum decreto eorum iussa esset sacris abstinere, familiamq; in potestate habere: facto iudicio uiua sub terrā ad portam Collinā dextra uiā stratā defossa scelerato campo. credo ab incesto id ei loco nomen factum.

Eodem anno Q. Publius Philo prætor primum de plebe aduersante Sulpicio cos. qui negabat rationem eius se habiturum, est factus: senatu, cum in summis imperijs id non obtinuisset, minus in prætura intendente. Insequens annus L. Papyrio Crasso, Cæsone Duellio coss. Ausonū magis nouo quàm magno bello fuit insignis. ea gens Cales urbem incolebat: Sidicinis finitimis arma coniunxerat: unoq; prælio haud sanè memorabili duorum populorum exercitus fusus propinquitate urbium & ad fugam pronior, & in fuga ipsa tutior fuit. nec tamen omissa eius belli cura patribus: quia toties iam Sidicini aut ipsi mouerant bellū, aut mouentibus auxilium tulerant, aut causa armorum fuerant. Itaq; omni ope annixi sunt ut maximum ea tempestate imperatorem M. Valerium Coruinum cos. IIII facerent: collega additus Coruino M. Attilius Regulus. & ne forte casu erraretur, petitum ab consulibus, ut extra sortem Coruini ea prouincia esset. Exercitu uictore à superioribus consulibus accepto ad Cales, unde bellū ortum erat, profectus cum hostes ab superioris etiam certaminis memoria pauidos clamore atq; impetu primo fudisset, mœnia ipsa oppugnare est aggressus: & militū quidem is erat ardor, ut iam inde cum scalis succedere ad muros uellent, euasurosq; cōtenderent.

q 3 Coruinus

Coruinus, quia id arduum factu erat, labore militum potius, quàm periculo peragere inceptum uoluit. itaque aggerem & uineas egit:turresq; muro admouit:quarũ usum forte oblata opportunitas præuertit. nanq; M.Fabius captiuus Romanus cum per negligentiã custodum festo die uinculis ruptis per murum inter opera Romanorum religata ad pinnam muri reste suspensus manibus se demisisset,perpulit imperatorem ut uino epul:sq; sopitos hostes aggrederetur.nec maiore certamine capti cum urbe Ausones sunt,quàm acie fusi erant.præda capta ingens est:præsidioq; imposito Calibus,reductæ Romam legiones.COS.ex S C triumphauit: & ne Attilius expers gloriæ esset,iussi ambo COSS. aduersus Sidicinos ducere exercitum, dictatorem ante ex senatus cõsulto comitiorum habendorũ causa dixerunt L. Aemylium Mamercum:is magistrũ equitum Q.Publium Philonem dixit.Dictatore comitia habente COSS. creati sunt T. Veturius,Sp. Posthumius. Etsi belli pars cum Sidicinis restabat: tamen ut beneficio præuenirent desyderium plebis, de colonia deducenda Cales retulerunt: factoq; S C ut duo millia quingenti homines eò scriberentur, III uiros coloniæ deducendæ, agroq; diuidundo creauerunt,Cæsonem Duellium,T. Quintium,M. Fabium.Noui deinde COSS.à ueteribus exercitu accepto,ingressi hostium fines populando usq; ad mœnia atq; urbem peruenerunt. Ibi,quia ingenti exercitu comparato Sidicini & ipsi pro extrema spe dimicaturi enixe uidebantur:& Samnium fama erat conciri ad bellum:dictator ab cõsulibus ex authoritate senatus dictus P. Cornelius Ruffinus: magister equitum M.Antonius.Religio deinde incessit uitio eos creatos: magistratuq; se abdicauerunt.& quia pestilentia insecuta est,uelut omnibus eo uitio contactis auspicijs,res ad interregnum redijt. ab interregno inito per quintũ demum interregem M. Valerium Coruinum creati COSS.L. Cornelius iterũ,& Cn.Domitius. Tranquillis rebus fama Gallici belli pro tumultu ualuit ut dictatorem dici placeret. dictus M. Papyrius Crassus: & magister equitum P. Valerius Publicola. à quibus cum delectus intentius quàm aduersus finitima bella haberetur: exploratores missi attulerunt quieta omnia apud Gallos esse. Samniũ quoq; iam alterũ annũ turbari nouis cõsilijs suspectũ erat:eo ex agro Sidicino exercitus Romanus non est deductus. cæterũ Samnites bellũ Alexandri Epeirensis in Lucanos traxit. qui duo populi aduersus regẽ excursionẽ à Pæsto facientẽ signis collatis pugnauerũt.eo certamine superior Alexander,incertũ qua fide culturus si perinde cætera processissent, pacẽ cum Romanis fecit. Eodẽ anno census áctus, nouiq; ciues censi: tribus propter eos additæ, Metia & Scaptia:cẽsores addiderũt,Publius Philo,Sp.Posthumius.Romani facti Acerrani lege ab L.Papyrio prætore lata:qua ciuitas sine suffragio data. Hæc eo anno domi militiæq; gesta. Fœdus insequens annus seu intemperie cœli,seu humana fraude fuit,M. Claudio Marcello, T.Valerio COSS.Flaccũ, Potitumq; uarie in annalibus cognomẽ consulis inuenio: cæterum in eo parui refert, quid ueri sit. illud peruelim (nec omnes authores sunt) proditũ falsò esse:uenenis absumptos,quorũ mors infamẽ annum pestilẽtia fecerit.sicut proditur tamen res,ne cui authorum fidem abrogauerim,exponenda est. Cum primores ciuitatis similibus morbis,eodemq; fermè omnes euentu morerentur:ancilla quædã ad Q.Fabium Maximum ædilẽ curulẽ indicaturã se causam publicæ pestis professa est,si ab eo fides sibi data esset haud futurum noxæ indiciũ. Fabius confestim rem ad COSS. consules ad senatum referunt:consensuq; ordinis fides indici data. Tum patefactũ muliebri fraude ciuitatem premi: matronasq; ea uenena coquere: & si sequi extemplo uelint,manifesto deprehendi posse. Secuti indicem & coquentes quasdã medicamẽta,& recondita alia inuenerunt.quibus in forum delatis,& ad XX matronis, apud quas deprehensa erant,per uiatorẽ accitis, duæ ex eis Cornelia ac Sergia,patriciæ utraq; gentis,cum ea medicamẽta salubria esse cõtenderent,ab consutante indice bibere iussæ,ut se falsum commentam arguerent: spatio ad colloquendũ sumpto cum summoto populo in conspectu omniũ rem ad cæteras retulissent: haud abnuentibus & illis bibere,epoto medicamento suametipsæ fraude omnes interierunt.cõprehensæ extemplo earum comites magnum numerum matronarũ indicauerunt:ex quibus ad CLXX damnatæ. Neq; de ueneficijs ante eam diẽ Romæ quæsitũ est. prodigij ea res loco habita: captisq; magis mentibus, quàm consceleratis similis uisa. Itaq; memoria ex annalibus repetita,in secessionibus

nibus quondam plebis clauum ab dictatore fixum, alienatasq; discordia mentes hominũ eo piaculo compotes sui fecisse, dictatorem claui figendi causa creari placuit. creatus Cn. Quintilius magistrum equitum L. Valerium dixit: qui fixo clauo magistratu se abdicarunt. Creati coss. L. Papyrius Crassus iterũ, L. Plautius Venox. cuius principio anni legati ex Volscis Fabraterni, & Lucani Romam uenerunt, orantes ut in fidem reciperentur: si à Samnitium armis defensi essent, se sub imperio populi Romani fideliter atq; obedienter futuros. Missi tum ab senatu legati: denuntiatumq; Samnitibus ut eorũ populorũ finibus uim abstinerent. naluitq; ea legatio, non tam quia pacẽ uolebant Samnites, quàm quia nondũ parati erant ad bellum.

Eodem anno Priuernas bellum initum: cuius socij Fundani, dux etiam Fundanus fuit Vitruuius Vaccus, uir non domi solum, sed etiã Romæ clarus. ædes fuere in palatio eius, quæ Vacci prata diruto ædificio, publicatoq; solo appellata. aduersus hunc uastantem effuse setinũ norbanumq; & coranum agrum L. Papyrius profectus haud procul castris eius consedit. Vitruuio nec ut uallo se teneret aduersus ualidiorem hostem sana cõstare mens: nec ut longius à castris dimicaret, animus suppetere. uix tota extra portam castrorũ explicata acie, fugam magis retro quàm præliũ aut hostem spectante milite, sine consilio, sine audacia depugnat: & ut leui momento, nec ambigue est uictus: ita breuitate ipsa loci, faciliq; receptu in tam propinqua castra, haud ægre militem à multa cæde est tutatus: nec ferè quisquam in ipso certamine, pauci in turba fugæ extremæ, cum in castra ruerent, cæsi: primisq; tenebris Priuernum inde petitum agmine trepido, ut muris potius q̃ uallo sese tutarentur. A Priuerno Plautius alter cos. peruastatis passim agris, prædaq; abacta, in agrum fundanũ exercitum inducit: ingredienti fines senatus Fundanorum occurrit: negant se pro Vitruuio sectamq; eius secutis precatũ uenisse, sed pro Fundano populo: quem extra culpam belli esse ipsum Vitruuium iudicasse: cum receptaculum fugæ Priuernum habuerit, non patriam Fundos. Priuerni igitur hostes populi Romani querendos, persequendosq; esse: qui simul à Fundanis ac Romanis utriusq; patriæ immemores defecerint. Fundanis pacem esse, & animos Romanos, & gratam memoriam acceptæ ciuitatis: orare se consulem ut bellum ab innoxio populo abstineat: agros, urbem, corpora ipsorum coniugumq; ac liberorũ suorum, in potestate populi Romani esse, futuraq;. Collaudatis Fundanis cos. literisq; Romam missis in officio Fundanos esse, ad Priuernum flexit iter. Prius animaduersum in eos, qui capita coniurationis fuerant, à cos. scribit Claudius: ad CCCL ex coniuratis uinctos Romam missos: eamq; deditionem ab senatu non acceptã: quod egentium atq; humilium pœna defungi uelle Fundanum populũ censuerint. Priuernũ duobus consularibus exercitibus cum obsideretur, alter cos. comitiorũ causa Romam reuocatus. Carceres eo anno in circo primum statuti. Nondum perfunctos cura priuernatis belli tumultus gallici fama atrox inuasit, haud fermè unquã neglecta patribus. Extẽplo igitur coss. noui L. Aemylius Mamercus, & Cn. Plautius eo ipso die cal. Quintilibus, quo magistratus inierunt, cõparare inter se prouincias iussi: & Mamercus, cui gallicũ bellum euenerat, scribere exercitũ sine ulla uacationis uenia. quin opificũ quoq; uulgus, & sellularij, minime militię idoneum genus, exciti dicuntur: Veiosq; ingens exercitus contractus, ut inde obuiam Gallis iretur. longius discedi, ne alio itinere hostis falleret ad urbem incedens, non placuit. Paucos deinde post dies satis explorata temporis e us quiete à Gallis Priuernum omnis cõuersa uis. Duplex inde fama est. alij ui captam urbem, Vitruuiumq; uiuum in potestatem uenisse: alij, prius q̃ ultima adhiberetur uis, ipsos se in deditionem cõsulis caduceũ præferentes permisisse authores sunt: Vitruuiumq; ab suis traditum. Senatus de Vitruuio Priuernatibusq; consultus cos. Plautium dirutis Priuerni muris, præsidioq; ualido imposito, ad triumphũ accersit. Vitruuiũ in carcerem asseruari iussit quoad cõsul redisset, tum uerberatũ necari: ædes eius, quæ essent in palatio, diruendas, bona Semoni Sango censuerunt consecranda: quodq; æris ex eis redactũ est, ex eo ænei orbes facti, positi in sacello Sangi uersus ædem Quirini. De senatu Priuernate ita decretum, ut qui senator Priuerni post defectionem ab Romanis mansisset, trans Tyberim lege eadem qua Veliterni, habitaret. His ita decretis, usq; ad triumphũ Plautij silentiũ de Priuernatibus fuit: post triumphum cos. necato Vitruuio socijsq; eius noxæ, apud satiatos iam

supplicijs nocentium tutam mentionē de Priuernatibus ratus, quoniā authores defectionis, inquit, meritas pœnas & ab dijs immortalibus, & à uobis habent P. C: quid placet de innoxia multitudine fieri? equidem etsi meæ partes exquirendæ magis sententiæ, quàm dandæ sunt: tamen cum uideā Priuernates uicinos Samnitibus esse, unde nunc nobis incertissima pax est: quàm minimū irarum inter nos illosq; relinqui uelim. Cum ipsa per se res anceps esset, prout cuiusq; ingenium erat atrocius, mitius'ue suadentibus: tum incertiora omnia unus ex Priuernatibus legatis fecit, magis conditionis in qua natus esset, quàm præsentis necessitatis memor: qui interrogatus à quodā tristioris sententiæ authore quam pœnam meritos Priuernates censeret: eam, inquit, quam merentur qui se libertate dignos censent. cuius cum feroci responso infestiores factos uideret consul eos, qui ante Priuernatium causam impugnabant: ut ipse benigna interrogatione mitius responsum eliceret: quid, si pœnā, inquit, remittimus uobis, qualem nos pacem uobiscū habituros speremus? Si bonam dederitis, inquit, & fidam, & perpetuam: si malam, haud diuturnam. Tum uero minari, nec id ambigue, Priuernatē quidam, & illis uocibus ad rebellandum incitari pacatos populos: pars melior senatus ad meliora responsa trahere: & dicere uiri, & liberi uocem auditam: an credi posse ullum populum, aut hominem denique in ea conditione, cuius eum pœniteat, diutius quàm necesse sit mansurum? ibi pacem esse fidam, ubi uoluntarij pacati sint: neq; eo loco, ubi seruitutem esse uelint, fidem sperandam esse.

In hanc sententiam maxime consul ipse inclinauit animos: identidem ad principes sententiarum consulares, uti exaudiri posset à pluribus, dicendo: eos demum, qui nihil præterquàm de libertate cogitant, dignos esse qui Romani fiant. Itaq; & in senatu causam obtinuere: & ex authoritate patrum latum ad populum est ut Priuernatibus ciuitas daretur. Eodem anno Anxur treceнti in coloniam missi sunt: bina iugera agri acceperunt. secutus est annus nulla re belli, domi'ue insignis P. Plautio Proculo, P. Cornelio Scapula COSS. præterquā quod Fregellas (Signinorum is ager, deinde Volscorum fuerat) colonia deducta: & populo uisceratio data à M. Flauio in funere matris. Erant qui per speciem honorandæ parentis meritam mercedem populo solutam interpretarentur: quod eum die dicta ab ædilibus crimine stupratæ matrisfamiliæ absoluisset. Data uisceratio in præteritā iudicij gratiam, honoris etiam ei causa fuit: tribu natuq; plebis proximis comitijs absens præsentibus præfertur. Palæpolis fuit haud procul inde, ubi nunc Neapolis sita est: duabus urbibus populus idē habitabat: Cumis erāt oriundi, Cumani Chalcide euboica originem trahunt. Classe, qua aduecti ab domo fuerant, multum in ora maris eius, quod accolunt, potuere. Primo in insulas Aenariā, & Pithecusas egressi, deinde in continentem ausi sedes transferre. Hæc ciuitas cum suis uiribus, tum Samnitium infidæ aduersus Romanos societati freta, siue pestilentiæ, quæ Romanā urbem adorta nunciabatur, fidens, multa hostilia aduersus Romanos agrum Campanū Falernumq; incolentes fecit: Igitur L. Cornelio Lentulo, Q. Publio Philone iterū COSS. fœcialibus Palæpolim ad res repetendas missis cum relatum esset à Græcis, gente lingua magis strenua quàm factis, ferox responsum: ex authoritate patrum populus Palæpolitanis bellum fieri iussit. Inter COSS. prouincijs comparatis, bello Græci persequendi Publio euenerunt. Cornelius altero exercitu Samnitibus, siqua se mouerent, oppositus. fama autem erat defectioni Campanorum imminentes ad moturos castra. ibi optimum uisum Cornelio statiua habere. Ab utroq; consule exiguā spem pacis cum Samnitibus esse certior fit senatus. Publius duo milia Nolanorū militum, & quatuor Samnitium magis Nolanis cogentibus, quàm uoluntate Græcorum recepta Palæpoli miserat. Romæ compertum delectum indictum à magistratibus: uniuersum Samniū erectum: ac uicinos populos, Priuernatem Fundanumq; & Formianum, haud ambigue solicitari. Ob hæc cum legatos mitti placuisset prius ad Samnites, quàm bellum fieret: responsum redditur à Samnitibus ferox. ultro incusabant iniurias Romanorum: neq; eo negligentius ea, quæ ipsis obijcerentur, purgabant. Haud ullo publico cōsilio, auxilióue iuuari Græcos: nec Fundanum, Formianum'ue à se solicitatos. quippe minime pœnitere se uiriū suarū, si bellū placeat. Cæterum non posse dissimulare, ægre pati ciuitatem Samnitium quod Fregellas ex Volscis captas dirutasq; ab se restituerit Romanus populus, coloniáq; in Samnitiū agro imposuerit, quam

coloni eorum Fregellas appellent. eam ſe contumeliã iniuriamq;, ni ſibi ab ĳs qui fecerint dematur, ipſos omni ui depulſuros eſſe. Cum Romanus legatus ad diſceptandũ eos ad communes ſocios atq; amicos uocaret: quid perplexe agimus, inquit? noſtra certamina Romani, non uerba legatorũ, nec hominum quiſquam diſceptator, ſed campus campanus, in quo concurrendum eſt, & arma, & communis Mars belli decernet. Proinde inter Capuam Sueſſulamq; caſtra caſtris conferamus: & Samnis Romanus ne imperio Italiã regat decernamus. Legati Romanorũ cum ſe non quò hoſtis uocaſſet, ſed quò imperatores ſui duxiſſent, ituros eſſe reſpondiſſent: iam Publius inter Palæpolim Neapolimq; loco opportune capto, diremerat hoſtibus ſocietatem auxilĳ mutui: qua ut quiſq; locus premeretur, inter ſe uſi fuerant. Itaq; cum & comitiorũ dies inſtaret: & Publium imminentẽ hoſtium muris auocari ab ſpe capiendæ in dies urbis haud è republica eſſet: actum cum tribunis eſt ad populum ferrent, ut cum Publius Philo cõſulatu abiſſet, proconſul rem gereret quoad debellatũ cum Græcis eſſet. L. Cornelio, quia ne eum quidẽ in Samnium iam ingreſſum reuocari ab impetu belli placebat: literæ miſſæ, ut dictatorem comitiorũ cauſa diceret. dixit M. Claudium Marcellũ: ab eo magiſter equitum dictus Sp. Poſthumius. Nec tamen ab dictatore comitia ſunt habita: quia uitio ne creatus eſſet, in diſquiſitionẽ uenit. conſulti augures, uitioſum uideri dictatorẽ pronuntiauerunt. Eam rem tribuni ſuſpectam infamemq; criminando fecerunt. nam neq; facile fuiſſe id uitium noſci: cum conſul oriente nocte ſilentio diceret dictatorẽ: neq; ab cõſule cuiquam publice priuatim'ue de ea re ſcriptum eſſe: nec quẽquam mortaliũ extare, qui ſe uidiſſe, aut audiuiſſe quid dicat, quod auſpiciũ dirimeret: neq; augures diuinare Romæ ſedentes potuiſſe quid in caſtris conſuli uitĳ obueniſſet. cui non apparere, quod plebeius dictator ſit, id uitium auguribus uiſum? Hæc, aliaq; ab tribunis nequicquam iactata: tamen ad interregnum res redit: dilatiſq; alia atq; alia de cauſa comitĳs, quartuſdecimus demũ interrex Lucius Aemylius coss. creat, C. Petilium, L. Papyrium Mugilanũ: Curſorem in alĳs annalibus inuenio. Eodem anno Alexandriam in Aegypto proditum conditam: Alexandrumq; Epeiri regem ab exule Lucano interfectum ſortes dodonæi Iouis euentu affirmaſſe. Accito ab Tarentinis in Italiam data dictio erat, caueret Acheruſiam aquam Pandoſiamq; urbem: ibi fatis eius terminũ dari. eoq; ocyus tranſmiſit in Italiã: ut quàm maxime procul abeſſet urbe Pandoſia in Epeiro, & Acheronte amni: quem ex Moloſside fluentem in ſtagna inferna accipit Theſprotius ſinus. Caeterum (ut fermè fugiendo in media fata ruitur) cum ſæpe Brutias Lucanaſq; legiones fudiſſet: Heracleam Tarentinorum coloniam, Conſentiam ex Lucanis Sipontumq;, Brutiorum coloniam Acerinam, alias inde Meſſapiorum ac Lucanorum cepiſſet urbes: & trecentas familias illuſtres in Epeirum, quas obſidum numero haberet, miſiſſet: haud procul Pandoſia urbe imminente Lucanis ac Brutĳs finibus, treis tumulos aliquantum inter ſe diſtantes inſedit: ex quibus incurſiones in omnem partem agri hoſtilis faceret: & ducentos fermè Lucanorum exules circa ſe pro fidis habebat, ut pleraq; eius generis ingenia ſunt, cum fortuna mutabilem gerentes fidem. imbres continui campis omnibus inundantes cum intercluſiſſent trifariam exercitum à mutuo inter ſe auxilio: duo præſidia, quæ ſine rege erant, improuiſo hoſtium aduentu opprimuntur: deletiſq; eis, ad ipſius obſidionem omnes conuerſi. inde ab Lucanis exulibus ad ſuos nuntĳ miſſi ſunt: pactoq; reditu promiſſum eſt regem aut uiuum, aut mortuum in poteſtatem daturos. Cæterum cum delectis ipſe egregium facinus auſus, per medios erumpit hoſtes: & ducem Lucanorum cominus congreſſum obtruncat: contrahenſq; ſuos ex fuga palatos peruenit ad amnem ruinis recentibus pontis, quem uis aquæ abſtulerat, indicantem iter. quem cum incerto uado tranſiret agmen, feſſus metu ac labore miles increpans nomen abominandum fluminis, iure Acheros uocaris inquit. Quod ubi ad aures accidit regis: adiecit extemplo animum fatis ſuis: ſubſtititq; dubius an tranſiret. Tum Sotimus miniſter ex regĳs pueris, quid in tanto diſcrimine periculi cunctaretur interrogans, indicat Lucanos inſidĳs quærere locum. quos ubi reſpexit rex procul grege facto uenientes, ſtringit gladium: & per medium amnem tranſmittit equum. Iamq; in uadum egreſſum eminus ueruto Lucanus exul tranſfigit. lapſum inde cum inhærente telo corpus exanime detulit amnis in hoſtium

præſidia. Ibi fœda laceratio corporis facta. nanq; præciſo medio partem Conſentiã miſere pars ipſis retenta ad ludibrium: quæ cum iaculis ſaxiſq; procul inceſſeretur, mulier una ultra humanarum irarum fidem ſæuienti turbæ immiſta, ut parumper ſuſtinerent precata, flens ait uirum ſibi liberoſq; captos apud hoſtes eſſe: ſperare corpore regio utcunq; mulctato ſe ſuos redempturam. Is finis lacerationi fuit: ſepultumq; Conſentiæ quod membrorum reliquum fuit, cura mulieris unius: oſſaq; Metapontum ad hoſtes remiſſa, inde Epeirum deuecta ad Cleopatram uxorem, ſororemq; Olympiadem: quarum mater magni Alexandri altera, ſoror altera fuit. Hæc de Alexandri Epeirenſis triſti euentu, quanquam Romano bello fortuna eum abſtinuit, tamen quia in Italia bella geſſit, paucis dixiſſe ſatis ſit. Eodem anno lectiſternium Romæ quinto poſt conditam urbem iiſdem, quibus ante, placandis habitum eſt diis. Noui deinde conſules iuſſu populi cum miſiſſent qui indicerent Samnitibus bellũ, & ipſi maiore conatu quàm aduerſus Græcos cuncta parabãt, & alia noua nihil tum animo tale agitantibus acceſſerũt auxilia. Lucani atq; Appuli, quibus gentibus nihil ad eam diem cum Romano populo fuerat, in fidem uenerunt arma uiroſq; ad bellum pollicẽtes. fœdere ergo in amicitiam accepti. Eodem tempore etiam in Samnio res proſpere geſta: tria oppida in poteſtatem uenerunt, Aliſe, Calliſe, Ruffrium: aliuſq; ager primo aduentu coss. longe, lateq; eſt peruaſtatus. Hoc bello tam proſpere commiſſo, alteri quoq; bello, quo Græci obſidebantur, iam finis aderat. nam præterquàm quod interſeptis munimentis hoſtium pars parti abſciſſa erat: fœdiora aliquanto intra muros iis, quibus hoſtis territabat, patiebantur: & uelut capti à ſuis metipſis præſidiis indigna iam liberis quoq; ac cõiugibus, & quæ captarum urbium extrema ſunt, patiebantur. Itaque cum & à Tarento, & à Samninbus fama eſſet noua auxilia uentura: Samnitium plus quàm uellent, intra mœnia eſſe rebantur: Tarentinorum iuuentutem Græci Græcos haud minus per quos Samniti Nolanoq;, quàm ut Romanis hoſtibus reſiſterẽt, expectabant. Poſtremo leuiſſimum malorum deditio ad Romanos uiſa. Charilaus & Nymphius principes ciuitatis communicato inter ſe conſilio partes ad rem agendã diuiſere: ut alter ad imperatorem Romanorum transfugeret: alter ſubſiſteret ad præbendam opportunã conſilio urbem. Charilaus fuit, qui ad Philonem uenit: &, quod bonum, fauſtum, felix Palæpolitanis, populoq; Romano eſſet: tradere ſe ait mœnia ſtatuiſſe. eo facto utrũ ab ſe prodita, an ſeruata patria uideatur, in fide Romana poſitum eſſe: ſibi priuatim nec paciſci quicquam, nec petere: publice petere quàm paciſci magis, ut ſi ſucceſsiſſet inceptũ, cogitaret Populus Romanus potius cum quanto ſtudio periculoq; reditũ in amicitiam ſuam eſſet, quàm qua ſtultitia & temeritate de officio deceſſum. Collaudatus ab imperatore tria millia militum ad occupandam eam partẽ urbis, quam Samnites inſidebãt, accepit: præſidio ei L. Quintius tribunus militum præpoſitus. Eodem tempore & Nymphius prætorem Samnitũ arte aggreſſus perpulerat, ut quoniã omnis Romanus exercitus aut circa Palæpolim, aut in Samnio eſſet: ſineret ſe claſſe circũuehi ad Romanũ agrum, non oram modo maris, ſed ipſi urbi propinqua loca depopulaturum. ſed ut falleret, nocte proficiſcendum eſſe, extemploq; naues deducendas. Quod quo maturius fieret, omnis iuuentus Samnitium præter neceſſarium urbis præſidiũ ad litus miſſa. Vbi dum Nymphius in tenebris & multitudine ſemetipſa impediente ſedulo aliis alia imperia turbans terit tempus, Charilaus ex cõpoſito ab ſociis in urbem receptus cum ſumma urbis Romano milite impleſſet, tolli clamorẽ iuſsit: ad quẽ Græci ſigno accepto à principibus, quieuere: Nolani per auerſam partẽ urbis uia Nolã ferente effugiunt. Samnitibus excluſis ab urbe, ut expeditior in præſentia fuga, ita fœdior, poſtq; periculo euaſerũt, uiſa: quippe qui inermes nulla rerũ ſuarũ nõ relicta inter hoſtes, ludibriũ nõ externis modo, ſed etiã popularibus, ſpoliati atq; egẽtes domos rediere. Haud ignarus opinionis alterius, qua hæc proditio ab Sãnitibus facta traditur: cũ authoribus hoc dedi, quibus dignius credi eſt: tum fœdus Neapolitanũ (eò enim deinde ſumma rei Græcorũ uenit) ſimilius uero facit ipſos in amicitiam rediſſe. Publio triũphus decretus: quod ſatis credebatur obſidione domitos hoſtes in fidẽ ueniſſe. Duo ſingularia hæc ei uiro primũ contigere, prorogatio imperii nõ ante in ullo facta, & acto honore triumphus. Aliud ſubinde bellũ cum alterius oræ Græcis exortũ. namq; cũ Tarentini

tentini

rentini rem Palæpolitanã uana spe auxilij aliquandiu sustinuissent, postq̃ Romanos urbe potitos accepere, uelut destituti, ac non qui ipsi destituissent, increpare Palæpolitanos: ira atq; inuidia in Romanos furere: eo etiam quod Lucanos & Appulos (nam utraque eo anno societas cœpta est) in fidem populi Romani uenisse allatum est. quippe propemodum peruentum ad se esse: iamq; in eo rem fore, ut Romani aut hostes aut domini habendi sint. discrimen profecto rerum suarum in bello Samnitium, euentuq; eius uerti: eam solam gẽtem restare, nec eam ipsam satis ualidam, quando Lucanus defecerit: quẽ reuocari abhuc, impelliq; ad abolendam societatem Romanam posse: si qua ars serendis discordijs adhibeatur. Hęc consilia cum apud cupidos rerum nouandarũ ualuissent: ex iuuentute quidam Lucanorum pretio asciti, clari magis inter populares quàm honesti, inter se mulctati ipsi uirgis cum corpora nuda intulissent in ciuium cœtum: uociferati sunt se, quòd castra Romana ingredi ausi essent, à coss. uirgis cæsos, ac propè securi percussos esse. Deformis suapte natura res, cum speciem iniuriæ magis q̃ doli præ se ferret, concitati homines cogunt clamore suo magistratus senatũ uocare: & alij circunstantes concilium bellum in Romanos poscunt: alij ad concitãdam in arma multitudinem agrestium discurrunt: tumultuq; etiam sanos consternante animos decernitur, ut societas cum Samnitibus renouaretur: legatiq; ad eam rem mittantur. Repentina res quia quàm causam nullam, tam ne fidem quidem habebat, coacti à Samnitibus & obsides dare, & præsidia in loca munita accipere, cæci fraude & ira nihil recusarunt. Dilucere deinde breui fraus cœpit, postquàm criminum falsorum authores Tarentum commigrauere: sed amissa omni de se potestate, nihil ultra quàm ut pœniteret frustra, restabat. Eo anno plebi Romanæ uelut aliud initium libertatis factum est, quod necti desierunt. mutatum autem ius ob unius fœneratoris simul libidinem, simul crudelitatem insignem. L. Papyrius is fuit, cui cum se C. Publius ob æs alienum paternum nexum dedisset: quæ ætas formaq; misericordiam elicere poterat, ad libidinem & contumeliam animum accenderunt: & florem ætatis eius fructum aduentitium crediti ratus, primo perlicere adolescentem sermone incesto est conatus: dein postquam aspernabantur flagitium aures, minis territare, atq; identidem admonere fortunæ: postremo cum ingenuitatis magis quàm præsentis conditionis memorem uideret, nudari iubet, uerberaq; afferri. Quibus laceratus iuuenis cum se in publicum proripuisset, libidinem crudelitatemq; conquerens fœneratoris: ingens uis hominum cum ætatis miseratione atque indignitate iniuriæ accensa, tum suæ conditionis, liberũmq; suorum respectu, in forum, atque inde agmine facto ad curiam concurrit. & cum coss. tumultu repentino coacti senatum uocarent, introeuntibus in curiam patribus laceratum iuuenis tergum procumbentes ad singulorum pedes ostentabant. Victum eo die ob impotentem iniuriam unius ingens uinculum fidei: iussiq; coss. ferre ad populum, ne quis, nisi qui noxam meruisset, donec pœnam lueret, in compedibus aut in neruo teneretur: pecuniæ creditæ bona debitoris, non corpus obnoxium esset. ita nexi soluti: cautum'que in posterum, ne necterentur. Eodem anno cum satis per se ipsum Samnitium bellum, & defectio repens Lucanorum, authoresq; defectionis Tarentini solicitos haberent patres: accessit ut & Vestinus populus Samnitibus sese coniungeret. Quæ res, sicut eo anno sermonibus magis passim hominum iactata, quàm in publico ullo concilio est: ita insequentis anni coss. L. Furio Camillo iterum, Iunio Bruto Scæuæ, nulla prior potiorq; uisa est, de qua ad senatum referrent. & quanquam noua res erat: tamen tanta cura patres incessit, ut pariter eam susceptam neglectam'que timerent: ne aut impunitas eorum lasciuia superbiaq;, aut bello pœnæ expetitæ metu propinquo atque ira concirent finitimos populos. Et erat genus omne abunde bello Samnitibus par, Marsi Peligni'que & Marucini: quos si Vestinus attingeretur, omnes habendos hostes. Vicit tamen pars, quæ in præsentia uideri potuit maioris animi quàm consilij: sed euentus docuit fortes fortunam iuuare. Bellum ex authoritate patrum populus aduersus Vestinos iussit: prouincia ea Bruto, Samnium Camillo sorte euenit. exercitus utroque ducti, & cura tuendorum finium hostes prohibiti coniungere arma. Cæterum alterum cos. L. Furium, cui maior moles rerum imposita erat: morbo graui implicitum fortuna bello subtraxit: iussus'que dictatorem dicere rei gerendæ causa,

longe

longe clariſſimum bello ea tempeſtate dixit L. Papyrium Curſorem,à quo Q.Fabius Maximus Rutilianus magiſter equitum eſt dictus : par nobile rebus in eo magiſtratu geſtis,diſcordia tamen,qua propè ad ultimum dimicationis uentum eſt,nobilius. Ab altero conſule in Veſtinis multiplex bellum,nec uſquam uario euentu geſtum eſt.nam & peruaſtauit agros:& populando atq; urendo tecta hoſtium ſataq;, in aciem inuitos extraxit:& ita prælio uno accidit Veſtinorum res haudquaquam tamen incruento milite ſuo,ut non in caſtra ſolum refugerent hoſtes,ſed iam ne uallo quidem ac foſſis freti dilaberētur in oppida, ſitu urbium mœnibusq; ſe defenſuri. Poſtremo oppida quoq; ui expugnare adortus, primo Cutinam ingenti ardore militum aut uulnerum ira,quod haud ferè quiſquam integer prælio exceſſerat,ſcalis cepit:deinde Cingiliam.utriuſq; urbis prædam militibus,quod eos neq; portæ,neq; muri hoſtium arcuerant,conceſſit.In Samnium incertis itum auſpicijs eſt:cuius rei uitium non in belli euentum quod proſpere geſtum eſt,ſed in rabiem atq; iras imperatorum uertit. Nanq; Papyrius dictator à pullario monitus,cum ad auſpicium repetēdum Romam proficiſceretur,magiſtro equitum denunciauit ut ſeſe loco teneret:neu abſente ſe cum hoſte manum conſereret.Fabius cum poſt profectionem dictatòris per exploratores comperiſſet, perinde omnia ſoluta apud hoſtes,ac ſi nemo Romanus in Samnio eſſet:ſeu ferox adoleſcens indignitate accenſus,quod omnia in dictatore uiderentur repoſita eſſe : ſeu occaſione bene gerendæ rei inductus,exercitu inſtructo paratoq; profectus ad Imbrinium (ita uocant locum) acie cum Samnitibus conflixit.Ea fortuna pugnæ fuit,ut nihil relictum ſit,quo ſi affuiſſet dictator, res melius geri potuerit : non dux militi,non miles duci defuit.eques etiam autore L . Cominio Tr.mil.qui aliquoties impetu capto perrumpere non poterat hoſtium agmen , detraxit frenos equis : atque ita cōcitatos calcaribus permiſit, ut ſuſtinere eos nulla uis poſſet.per arma,per uiros late ſtragem dedere.ſecutus pedes impetum equitum turbatis hoſtibus intulit ſigna.uiginti millia hoſtium cæſa eo die traduntur . Autores habeo,bis cum hoſte ſigna collata dictatore abſente,bis rem egregie geſtam.apud antiquiſſimos ſcriptores una hæc pugna inuenitur . in quibuſdam annalibus tota res prætermiſſa eſt . Magiſter equitum,ut ex tanta cæde multis potitus ſpolijs,congeſta in ingentem aceruum hoſtilia arma ſubdito igne concremauit : ſeu uotum id deorum cuipiam fuit : ſeu credere libet Fabio autore factum, ne ſuæ gloriæ fructum dictator caperet, nomenq; ibi ſcriberet,aut ſpolia in triumpho ferret. Literę quoque de re proſpere geſta ad ſenatum non ad dictatorem miſſæ , argumentum fuere minime cum eo communicantis laudem. Ita certe dictator id factum accepit , ut lætis alijs uictoria parta præ ſe ferret iram triſtitiamq; . miſſo itaque repente ſenatu ſe ex curia proripuit : tum uero non Samnitium magis legiones,quàm maieſtatem dictatoriam & diſciplinam militarem à magiſtro equitum uictam & euerſam dictitans, ſi illi impune ſpretum imperium fuiſſet . Itaque plenus minarum, iræq; profectus in caſtra cum maximis itineribus iſſet , non tamen præuenire famam aduentus ſui potuit . præcurrerant enim ab urbe , qui nunciarent dictatorem auidum pœnæ uenire, alternis penè uerbis T . Manlij facta laudantem . Fabius contione extemplo aduocata, obteſtatus milites eſt , ut qua uirtute rempublicam ab infeſtiſſimis hoſtibus defendiſſent , eadem ſe , cuius ductu auſpicioq; uiciſſent , ab impotenti crudelitate dictatoris tutarentur. Venire amentem inuidia , iratum uirtuti alienæ felicitatiq; furere, quod ſe abſente reſpublica egregie geſta eſſet : malle, ſi mutare fortunam poſſet , apud Samnites quàm Romanos uictoriam eſſe.imperium dictitare ſpretum,tanquam non eadem mente pugnari uetuerit,qua pugnatum doleat:& tunc inuidia impedire uirtutem alienam uoluiſſe, cupidiſſimisq; arma ablaturū fuiſſe militibus, ne ſe abſente moueri poſſent:& nunc id furere, id ægre pati,quod ſine L.Papyrio non inermes,non manci milites fuerint,quod ſe Q.Fabius magiſtrum equitū duxerit, ac non accenſum dictatoris . Quid illum facturum fuiſſe , ſi quod belli caſus ferunt Marsq; communis, aduerſa pugna eueniſſet: qui ſibi deuictis hoſtibus , republica bene geſta, ita ut non ab illo unico duce melius geri potuerit,ſupplicium magiſtro equitum,& tunc uictori minetur? Neque illum magiſtro equitum infeſtiorem quàm tribunis militum, quàm centurionibus,quàm militibus eſſe:ſi poſſit,in omnes ſæuiturū fuiſſe:quia id nequeat,in unum ſæuire : etiam inuidiam

tanquam

tanquam ignem summa petere, in caput consilij, in ducem incurrere. Si se simul cum gloria rei gestæ extinxisset, tunc uictorem uelut in capto exercitu dominantem quicquid licuerit in magistro equitum, in militibus ausurum. Proinde adessent in sua causa omnium libertati. si consensum exercitus eundem, qui in prælio fuerit, in tuenda uictoria uideat, & salutem unius omnibus curæ esse: inclinaturum ad clementiorem sententiam animum. postremo se uitam, fortunasq; suas illorum fidei, uirtutiq; permittere. Clamor è tota contione ortus, uti bonum animum haberet: neminem illi uim allaturum saluis legionibus Romanis. Haud multo post dictator aduenit: classicoq; extemplo ad contionem aduocauit. Tum silentio facto, præco Q. Fabium magistrum equitum citauit. qui simul ex inferiore loco ad tribunal accessit, tum dictator quæro inquit de te Q. Fabi, cum summũ imperium dictatoris sit: pareantq; ei coss. regia potestas, prætores ijsdem auspicijs quibus coss. creati, æquum censeas nécne magistrum equitum dicto audientem esse? itemq; illud interrogo, cum me incertis auspicijs profectum ab domo scirem, utrum mihi turbatis religionibus respub. in discrimen committenda fuerit? an auspicia repetenda, nequid dubijs dijs agerem? simul illud, quæ dictatori religio impedimento ad rem gerendam fuerit, num ea magister equitum solutus ac liber potuerit esse? Sed quid ego hæc interrogo? cum, si ego tacitus abissem, tamen tibi ad uoluntatis interpretationem meæ dirigenda tua sententia fuerit. quin tu respondes, uetuerim'ne te quicquam rei me absente agere? uetuerim'ne signa cum hostibus conferre? quo tu imperio meo spreto, incertis auspicijs, turbatis religionibus, aduersus morem militarem, disciplinamq; maiorum, & numen deorum ausus es cum hoste confligere? Ad hæc, quæ interrogatus es, responde: extra ea caue uocẽ mittas. Accede lictor. Aduersus quæ singula Q. Fabio cum respondere haud facile esset, & nunc quereretur eundem accusatorem capitis sui, ac iudicem esse: modo uitam sibi eripi citius, quàm gloriam rerum gestarum posse uociferaretur: purgaretq; se inuicem, atq; ultro accusaret: tunc Papyrius redintegrata ira spoliari magistrum equitum, ac uirgas & secures expediri iussit. Fabius fidem militum implorans, lacerantibus uestem lictoribus ad triarios tumultũ iam in contionem miscentes sese recepit. inde clamor in totam contionẽ est perlatus: alibi preces, alibi minæ audiebantur. qui proximi forte tribunali steterant, quia subiecti oculis imperatoris noscitari poterant: orabant ut parceret magistro equitum: neu cum eo exercitum damnaret. extrema contio, & circa Fabium globus increpabant inclementẽ dictatorem, nec procul seditione aberant: Ne tribunal quidem satis quietum erat. legati circunstantes sellam orabant ut rem in posterum diem differret, & iræ suæ spatium, & consilio tempus daret: satis castigatam adolescentiam Fabij esse: satis deformatam uictoriam: ne ad extremũ finem supplicij tenderet: neu unico iuueni, neu patri eius clarissimo uiro, neu Fabiæ genti eam inureret ignominiã. cum parum precibus, parum causa proficerent: intueri sæuientem contionem iubebant: ita iritatis militum animis subdere ignem, ac materiã seditioni, non esse ætatis, non prudentiæ eius: neminem id Q. Fabio pœnam deprecanti suam uitio uersurum, sed dictatori: si occæcatus ira infestã multitudinem in se prauo certamine mouisset. Postremo ne id se gratiæ dare Q. Fabij crederet, se iusiurandum dare paratos esse: non uideri è repub. in Q. Fabium eo tempore animaduerti.

His uocibus cum in se magis incitarent dictatorem, quàm magistro equitum placarent, iussi de tribunali descendere legati: & silentio nequicquam per præconem tentato, cum præ strepitu ac tumultu nec ipsius dictatoris, nec apparitorũ eius uox audiretur, nox uelut in prælio certamini finem fecit. magister equitum iussus postero die adesse, cum omnes affirmarent infestius Papyrium exarsurũ agitatum cõtentione ipsa exacerbatumq;, clàm ex castris Romam profugit: & patre autore M. Fabio, qui ter iam coss. dictatorq; fuerat, uocato extemplo senatu cum maxime conquereretur apud patres uim atq; iniuriam dictatoris, repente strepitus ante curiam lictorum submouentium auditur: & ipse infensus aderat, postquam comperit profectum ex castris, cum expedito equitatu secutus. Iterata deinde contentio: & prehendi Papyrius Fabium iussit. ubi cum deprecantibus primoribus patrum, atq; uniuerso senatu perstaret in incepto immitis animus: tum pater M. Fabius, quandoquidem inquit apud te nec autoritas senatus, nec ætas mea, cui orbitatem paras, nec uirtus nobilitasq; magistri equitum à te ipso

nominati ualet:nec preces,quæ sæpe hostem mitigauere, quæ deorum iras placant: tribunos plebis appello:& prouoco ad populum:eumq́; tibi fugienti exercitus tui,fugienti senatus iudicium iudicem fero:qui certe unus plus quàm tua dictatura potest polletq́;. uideto cessurus ne prouocationi sis:cui rex Romanus Tullus Hostilius cessit.Ex curia in cötionem itur. quo cum paucis dictator, cum omni agmine principū magister equitum cum ascendisset: deduci eum de rostris Papyrius in partem inferiorem iussit. secutus pater,bene agis inquit:cum eò nos de duci iussisti, unde & priuati uocem mittere possemus. Ibi primo non tam perpetuæ orationes,q̃ altercatio exaudiebátur. uicit deinde strepitum uox & indignatio Fabij senis increpantis superbiam crudelitatemq́; Papyrij:se quoq; dictatorem Romæ fuisse, nec à se quenquam ne plebis quidem hominem,non centurionem,nō militem uiolatum. Papyrium tanquam ex hostium ducibus,sic ex Romano imperatore uictoriam & triumphum petere. Quantum interesset inter moderationem antiquorum, & nouam superbiam crudelitatemq́;. dictatorem Quintium Cincinnatum in L.Minucium cos.ex obsidione à se ereptum non ultra sæuisse,q̃ ut legatum eum ad exercitum pro cos.relinqueret.M.Furium Camillum in L.Furio,qui contempta sua senectute & autoritate,fœdissimo cum euentu pugnasset: non solum in præsentia moderatum iræ esse, nequid de collega secus populo aut senatui scriberet: sed cum reuertisset, potissimū ex tribunis consularibus habuisse, quem ex collegis optione ab senatu data socium sibi imperij delegerit.Nam populi quidem,penès quem potestas omniū rerum esset: ne iram quidem unquam atrociorem fuisse in eos, qui temeritate atq; inscitia exercitus amisissent, q̃ ut pecunia eos mulctaret: capite anquisitū ob rem bello male gestam de imperatore nullum ad eam diem esse:nūc ducibus populi Romani,quæ nec uictis quidem bello fas fuerit, uirgas & secures uictoribus,& iustissimos meritis triumphos intentari.Quid enim tandem passurum fuisse filium suum, si exercitū amisisset? si fusus,fugatus, castris exutus fuisset? quò ultra iram uiolentiamq́; eius excessuram fuisse,quàm ut uerberaret necaretq́;? Quam cōueniens esse propter Q.Fabium ciuitatem in lætitia,uictoria,supplicationibus,ac gratulationibus esse:eū,propter quem deum delubra pateant:aræ sacrificijs fument,honore,donis cumulentur: nudatum uirgis lacerari in conspectu populi Romani, intuentem Capitolium atq; arcem, deosq́; ab se duobus prælijs haud frustra aduocatos? quo id animo exercitum, qui eius ductu auspicijsq́; uicisset, laturum? quem luctum in castris Romanis, quam lætitiam inter hostes fore? Hæc simul iurgans,querens, deum hominumq́; fidem obtestans,& complexus filium plurimis cum lachrymis agebat. Stabat cum eo senatus maiestas,fauor populi, tribunicium auxilium,memoria absentis exercitus.Ex parte altera imperium inuictum populi Romani,& disciplina rei militaris,& dictatoris edictum pro numine semper obseruatū, & Manliana imperia, & posthabita filij charitas publicæ utilitati iactabantur. Hoc etiam L.Brutum conditorem Romanæ libertatis antea in duobus liberis fecisse. nunc patres comes, & senes faciles de alieno imperio spreto tanquam rei paruæ disciplinæ militaris euersæ iuuentuti gratiā facere:se tamen perstaturum in incepto:nec ei,qui aduersus dictum suum turbatis religionibus,ac dubijs auspicijs pugnasset,quicquam ex iusta pœna remissurum. Maiestas imperij perpetua ne esset,non esse in sua potestate:L.Papyrium nihil de eius iure diminuturum.optare ne potestas tribunicia inuiolata ipsa uiolet intercessione sua Romanum imperium:neu populus Romanus in se potissimum dictatorem & ius dictaturæ extinguat.Quod si fecisset:nō L.Papyrium,sed tribunos, sed prauum populi iudicium nequicq̃ posteros accusaturos: cum pollnta semel militari disciplina non miles centurionis, non centurio tribuni, non tribunus legati,non legatus cos. non magister equitum dictatoris pareat imperio:nemo hominum,nemo deorum uerecundiā habeat,non edicta imperatorum,non auspicia obseruentur:sine cōmeatu uagi milites in pacato in hostico errent,immemores sacramenti, licentia sola se ubi uelint, exautorent: infrequentia deserantur signa, neq; conueniatur ad edictum:nec discernatur, interdiu nocte, æquo iniquo loco iussu, iniussu imperatoris pugnent: & nō signa,nō ordines seruent:latrocinij modo cęca, & fortuita pro solenni & sacrata,militia fit.Horum criminum uos reos in omnia secula offerte tribuni plebis:uestra obnoxia capita pro licentia Q.Fabij obijcite.Stupētes tribunos, & suam iam

iam uicem magis anxios, quàm eius, cui auxiliũ ab se petebatur: liberauit onere consensus populi Romani ad preces & obtestationẽ uersus: ut sibi pœnam magistri equitum dictator remitteret. tribuni quoq; inclinatam rem in preces subsecuti, orare dictatorẽ insistũt, ut ueniam errori humano, ueniam adolescentiæ Q. Fabij daret: satis eum pœnarũ dedisse. iam ipse adolescens, iam pater M. Fabius contentionis obliti procumbere ad genua, & irã deprecari dictatoris. Tum dictator silentio facto, bene habet, inquit, quirites. uicit disciplina militaris: uicit imperij maiestas: quæ in discrimine fuerũt an ulla post hanc diem essent. non noxæ eximitur Q. Fabius, qui contra edictum imperatoris pugnauit: sed noxæ damnatus donatur populo Romano: donatur tribuniciæ potestati, precariũ non iustum auxiliũ ferenti. Viue Q. Fabi felicior hoc consensu ciuitatis ad tuendũ te, ꝙ qua paulo ante exultabas uictoria: uiue id facinus ausus, cuius tibi ne parens quidẽ, si eodẽ loco fuisset, quo fuit L. Papyrius, ueniã dedisset. Mecum ut uoles reuerteris in gratiam: populo Romano, cui uitam debes, nihil maius præstiteris, ꝙ si hic tibi dies satis documẽti dederit, ut bello ac pace pati legitima imperia possis. Cum se nihil morari magistrũ equitũ pronuntiasset: digressum eum templo lætus senatus, lætior populus, circũfusi, ac gratulantes hinc magistro equitũ, hinc dictatori prosecuti sunt. firmatumq; imperium militare haud minus periculo Q. Fabij, ꝙ supplicio miserabili adolescentis Manlij uidebatur. Forte ita eo anno euenit, ut quotiescũq; dictator ab exercitu recessit, hostes in Samnio mouerentur. cæterum in oculis exemplũ erat Q. Fabius M. Valerio legato, qui castris præerat: ne quam uim hostium magis, quàm trucem dictatoris iram timeret. Itaq; frumentatores cum circũuenti ex insidijs cæsi loco iniquo essent: creditũ uulgo est subueniri eis ab legato potuisse, ni tristia edicta exhorruisset. ea quoq; ira alienauit à dictatore militũ animos, iam ante infensos: quod implacabilis Q. Fabio fuisset: & quod suis precibus negasset, eius populo Romano ueniã dedisset. Postq; dictator præposito in urbe L. Papyrio Crasso magistro equitũ, Q. Fabio uetito quicq; pro magistratu agere, in castra redijt: neq; ciuibus satis lætus aduentus eius fuit: nec hostibus quicquam attulit terroris. Nanq; postero die seu ignari uenisse dictatorem, seu adesset an abesset parui facientes, instructa acie ad castra accesserunt. Cæterum tantũ momenti in uno uiro L. Papyrio fuit, ut si ducis consilia fauor subsecutus militũ foret, debellari eo die cum Samnitibus potuisse pro haud dubio habitũ sit: ita instruxit aciem loco, ac subsidijs ita omni arte bellica firmauit. Cessatũ à milite: ac de industria, ut obtrectaretur laudibus ducis, impedita uictoria est. Plures Samnitiũ cecidere: plures Romani uulnerati sunt. Sensit peritus dux quæ res uictoriæ obstaret: temperandũ ingeniũ suum esse, & seueritatẽ miscendam comitati. itaq; adhibitis legatis ipse circũ saucios milites inserens in tentoria caput, singulos ut sese haberent rogitans, curã eorum nominatim legatis, tribunisq;, & præfectis demandabat: rem per se popularẽ ita dexter egit: ut medendis corporibus animi multo prius militũ imperatori reconciliarentur: nec quicquã ad salubritatẽ efficacius fuerit, quàm quod grato animo ea cura accepta est. Refecto exercitu cum hoste congressus haud dubia spe sua militũq;, ita fudit fugauitq; Samnites: ut ille ultimus eis dies cõferendi signa cũ dictatore fuerit. Incessit deinde quà duxit prædæ spes, uictor exercitus: perlustrauitq; hostiũ agros, nulla arma, nullã uim nec apertam, nec insidijs expertus. Addebat alacritatẽ, quod dictator prædam omnem edixerat militibus: nec ira magis publica, quàm priuatũ compendium in hostem acuebat. His cladibus subacti Samnites pacem à dictatore petiere: cum quo pacti, ut singula uestimenta militibus, & annuum stipendium darent: cum ire ad senatum iussi essent, secuturos se dictatorẽ responderunt, unius eius fidei, uirtutiq; causam suam cõmendantes. ita deductus ex Samnitibus exercitus. Dictatot triumphans urbem est ingressus: & cum se dictatura abdicare uellet, iussu patrum prius quàm abdicaret, coss. creauit C. Sulpiciũ Longum iterum, Q. Æmylium Cæretanum. Samnites infecta pace, quia de cõditionibus agebatur, inducias annuas ab urbe retulerunt: nec earum ipsarũ sancta fides fuit, adeo postquã Papyriũ abisse magistratu nuntiatum est, arrecti ad bellandũ animi sunt. C. Sulpicio, Q. Æmylio (Aulium quidã annales habent) coss. ad defectionem Samnitium Apulum nouum bellum accessit. utroque exercitus missi. Sulpicio Samnites, Apuli Aemylio sorte euenerunt. Sunt qui non ipsis Apulis bellũ illatum,

ſed ſocios eius gentis populos ab Samnitium ui atq; iniurijs defenſos ſcribant. Cæterum fortuna Samnitium uix à ſe ipſis eo tempore propulſantiũ bellum, propius ut ſit uero facit, non Apulis ab Samnitibus arma illata, ſed cum utraq; ſimul gente bellum Romanis fuiſſe. Nec tamen res ulla memorabilis acta: ager apulus, Samniumq́; euaſtatum: hoſtes nec hic nec illic inuenti. Romæ nocturnus terror ita ex ſomno trepidam repente ciuitatem exciuit, ut Capitolium atq; arx, mœniaq́; & portæ plena armatorum fuerint. & cum concurſatum, clamatumq́; ad arma omnibus locis eſſet: prima luce nec author, nec cauſa terroris comparuit. Eodem anno de Thuſculanis flauia rogatione populi fuit iudicium. M. Flauius Tr. pl. tulit ad populum ut in Thuſculanos animaduerteretur: quorum ope ac conſilio Veliterni Priuernatesq́; populo Romano bellum feciſſent. Populus Thuſculanus cum coniugibus ac liberis Romam uenit: ea multitudo ueſte mutata, & ſpecie reorum tribus circuit, genibus ſe omniũ aduoluens. Plus itaq; miſericordia ad pœnæ ueniam impetrandam, quàm cauſa ad crimen purgandũ ualuit. Tribus omnes, præter Polliam antiquarunt legem. Polliæ ſententia fuit, puberes uerberatos necari: coniuges, liberosq́; ſub corona lege belli uenire: memoriamq́; eius iræ Thuſculanis in pœnæ tam atrocis authores manſiſſe ad patrum ætatem conſtat: nec quẽquam fermè ex Pollia tribu candidatum papyriam ferre ſolitum. Inſequenti anno Q. Fabio, L. Fuluio coss. A. Cornelius Aruina dictator, & M. Fabius Ambuſtus magiſter equitũ metu grauioris in Samnio belli (cõducta enim pretio à finitimis iuuentus dicebatur) intentiore delectu habito egregium exercitum aduerſus Samnites duxerunt: caſtra in hoſtico incurioſe ita poſita, tanquam procul abeſſet hoſtis: cum ſubito aduenere Samnitium legiones tanta ferocia, ut uallum uſq; ad ſtationem Romanam inferrent. nox iam appetebat: id prohibuit munimenta adoriri, nec diſſimulabant orta luce poſtero die facturos. Dictator ubi propiorem ſpe dimicationẽ uidit: ne militum uirtuti damno locus eſſet, ignibus crebris relictis, qui conſpectũ hoſtiũ fruſtrarentur: ſilentio legiones educit: nec tamen fallere propter propinquitatẽ coſtrorum potuit. eques extemplo inſecutus ita inſtitit agmini, ut donec luceſceret, prælio abſtineret: nec pedeſtres quidem copiæ ante lucem caſtris egreſſæ. Eques luce demum auſus incurſare in hoſtẽ, carpendo nouiſſimos, premendoq́; iniquis ad tranſitũ locis agmen detinuit. interim pedes equitẽ aſſecutus: & totis iam copijs Samnis urgebat. Tum dictator poſtq; ſine magno incõmodo progredi non poterat: cum ipſum, in quo cõſtiterat, locum caſtris dimetari iuſſit. Id uero circũfuſo undiq; equitatu, ut uallum peteretur, opusq; inciperet, fieri non poterat. Itaq; ubi neq; eundi, neq; manendi copiã eſſe uidet: inſtruit aciem impedimentis ex agmine remotis: inſtruunt contra & hoſtes, & animis & uiribus pares. auxerat id maxime animos, quod ignari loco iniquo non hoſti ceſſum, uelut fugientes ac territos terribiles ipſi ſecuti fuerãt. Id aliquandiu æquauit pugnam, iam pridẽ deſueto Samnite clamorẽ Romani exercitus pati. At Hercule illo die ab hora diei tertia ad octauã ita anceps dicitur certamen ſtetiſſe, ut neq; clamor ut primo ſemel cõcurſum eſt ſublatus, iteratus ſit: neq; ſigna promota loco, retróue recepta: neq; recurſum ab ulla ſit parte. in ſuo quiſq; gradu obnixi, urgentes ſcutis ſine reſpiratione, ac reſpectu pugnabant. fremitus æqualis, tenorq́; idem pugnæ in defatigationẽ ultimã, aut noctem ſpectabat, Iam uiris uires, iam ferro ſua uis, iam conſilia ducibus deerant: cum ſubito Samnitium equites cum turma una longius profecta accepiſſent impedimenta Romanorũ procul ab armatis ſine præſidio, ſine munimẽto ſtare, auiditate prædæ impetum faciunt. Quod ubi dictatori trepidus nuntius attulit: ſine modo inquit ſeſe præda præpediant. alij deinde ſuper alios diripi paſſim, ferriq́; fortunas militum uociferabantur. Tum magiſtro equitũ accito, uides tu inquit M. Fabi ab hoſtium equite omiſſam pugnam? hærent impediti impedimentis noſtris: aggredere (quod inter prædandum omni multitudini euenit) diſſipatos: raros equis inſidẽtes, raros quibus ferrum in manu ſit, inuenies: equosq́; dum præda onerant, cæde inermes: cruentamq́; illis prædã redde. mihi legiones, peditumq́; pugna curæ erũt: penes te equeſtre ſit decus. Equitum acies qualis quæ eſſe inſtructiſſima poteſt, inuecta in diſſipatos impeditosq́; hoſtes cæde omnia replet. inter ſarcinas omiſſas repente obiacentes pedibus fugientiũ, conſternatorũq́; equorũ neq; pugnæ, neq; fugæ ſatis potentes cæduntur. Tum deleto propè equitatu hoſtium

M. Fabius circumductis paululū alis ab tergo pedestrem aciem adoritur. clamor inde nouus accidens & Samnitium animos terruit:& dictator, ubi respectantes hostiū antesignanos,turbataq; signa,& fluctuantem aciem uidit:tum appellare,tum adhortari milites: tribunos,principesq; ordinum nominatim ad iterandam secum pugnam uocare. Nouato clamore signa inferuntur,& quiquid progrediebantur, magis magisq; turbatos hostes cernebant. Eques ipse iam primis erat in conspectu:& Cornelius respiciens ad manipulos militū,quod manu,quod uoce poterat,monstrabat:uexilla se suorum,parmasq; cernere equitum. Quod ubi auditum, simulq; uisum est:adeo repente laboris per diem penè totum tolerati,uulnerumq; obliti sunt, ut haud secus quàm si tum integri è castris signum pugnæ accepissent, concitauerunt se in hostem.nec ultra Samnis tolerare terrorē equitum,peditumq; uim potuit:partim in medio cæsi, partim in fugam dissipati sunt. pedes restantes, ac circumuentos cecidit: ab equite fugientium strages est facta: inter quos & ipse imperator cecidit. Hoc demum prælium Samnitiū res ita infregit:ut omnibus concilijs fremerent minime id quidē mirum esse,si impio bello, & contra fœdus suscepto infestioribus merito dijs, quàm hominibus nihil prospere agerent: expiandum id bellum magna mercede,luendumq; esse.id referre tantū: utrum supplicia noxio pau corum, an omnium innoxio præbeant sanguine: audebantq; iam quidā nominare authores armorum.unum maxime nomen per consensum clamantiū Brutuli Papij exaudiebatur. Vir nobilis,potensq; erat, haud dubie proximarum induciarum ruptor.de eo coacti referre prætores decretum fecerunt ut Brutulus Papius Romanis dederetur:& cum eo præda omnis Romana,captiuiq; ut Romā mitterentur:quæq; res per fœciales ex fœdere repetitæ essent, secundum ius fasq; restituerentur. Fœciales Romā ut censuerunt missi: & corpus Brutuli exanime: ipse morte uoluntaria ignominiæ se,ac supplicio subtraxit:placuit cum corpore bona quoque eius dedi.nihil tamen earum rerum præter captiuos,ac siqua cognita ex præda sunt,acceptum est: cæterarum rerum irrita fuit deditio.dictator ex s c triumphauit. Hoc bellum à coss. bellatum quidam authores sunt: eosq; de Samnitibus triumphasse: Fabium etiam in Apuliam processisse,atq; inde magnas prędas egisse.nec discrepat quin dictator eo anno A.Cornelius fuerit. id ambigitur: belli'ne gerendi causa creatus sit: an ut esset qui ludis Romanis, quia L. Plautius prætor graui morbo forte implicitus erat:signū mittendis quadrigis daret: functusq; eo haud sanè memorandi imperij ministerio se dictatura abdicaret. nec facile est aut rem rei, aut authorē authori præferre. Vitiatam memoriam funebribus laudibus reor,falsisq; imaginum titulis:dum familia ad se quæq; famam rerum gestarum,honorumq; fallente mendacio trahunt: inde certe & singulorum gesta, & publica monimenta rerum confusa. nec quisquam æqualis temporibus illis scriptor extat, quo satis certo authore stetur.

DECADIS PRIMAE LIBER NONVS

EQVITVR hunc annum nobilis clade Romana caudina pax T. Veturio Caluino,Sp.Posthumio coss. Sānites eo anno imperatorē C. Pontium Herennij filiū habuerunt patre longe prudentissimo natū, primum ipsum bellatorē,ducemq;.Is,ubi legati,qui ad dedendas res missi erāt, pace infecta redierūt:ne nihil actū, inquit, hac legatione censeatis, expiatum est quicquid ex fœdere rupto irarū in nos cœlestiū fuit. Satis scio,quibuscunq; dijs cordi fuit subigi nos ad necessitatē dedendi res,quæ à nobis ex fœdere repetitæ fuerant,ijs non fuisse cordi tam superbe ab Romanis fœderis expiationem spretā. Quid enim ultra fieri ad placādos deos,mitigandosq; homines potuit,q̃ quod nos fecimus? Res hostium in præda captas,quæ belli iure nostræ uidebātur,remisimus:authores belli,quia uiuos nō potuimus,perfunctos iam fato dedimus:bona eorū nequid ex contagione noxæ remaneret penes nos, Romā portauimus. Quid ultra tibi Romane,quid fœderi, quid dijs arbitris fœderis debeo? quē tibi tuarū irarum,quem meorum suppliciorū iudicem feram? neminē neq; populum,neq; priuatū fugio. Quod si nihil cum potentiore iuris humani relinquitur inopi: at ego ad deos uindices intolerādæ superbiæ confugiā:& precabor ut iras suas uertant in eos,quibus

non ſuæ redditæ res,non alienę accumulatæ ſatis ſint:quorum ſæuitiã non mors noxiorũ,non deditio exanimatorũ corporũ, non bona ſequentia domini deditionem exſatient: placari nequeant,niſi hauriendũ ſanguinẽ,laniandaq; uiſcera noſtra præbuerimus. Iuſtum eſt bellum Samnites,quibus neceſſarium:& pia arma,quibus nulla niſi in armis relinquitur ſpes.Proinde cum rerum humanarũ maximũ momentũ ſit quàm propitijs rem, quàm aduerſis agant dijs: pro certo habete priora bella aduerſus deos magis, ꝙ homines geſsiſſe:hoc,quod inſtat, ducibus ipſis dijs geſturos. Hæc non læta magis, quàm uera uaticinatus, exercitu educto circa Caudiũ caſtra quàm poteſt occultiſſime locat:inde ad Calatiã, ubi iam COSS. Romanos, caſtraq; eſſe audiebat, milites decem paſtorũ habitu mittit: pecoraq; diuerſos alium alibi haud procul Romanis paſcere iubet præſidijs:ubi inciderint in prædatores,ut idem omnibus ſermo conſtet: legiones Samnitium in Apulia eſſe: Luceriã omnibus copijs circunſedere: nec procul abeſſe,quin ui capiant. Iam & is etiam rumor ante de induſtria uulgatus uenerat ad Romanos: ſed fidem auxere captiui,eo maxime:quod ſermo inter omnes cõgruebat. Haud erat dubium quin Lucerinis opem Romanus ferret, bonis ac fidelibus ſocijs: ſimul ne Apulia omnis ad præſentem terrorẽ deficeret.ea modo,quà irent,cõſultatio fuit.Duæ ad Luceriam ferebant uiæ: altera præter oram ſuperi maris patens apertaq;,ſed quanto tutior,tanto ferè longior:altera per furculas caudinas breuior. ſed ita natus locus eſt. ſaltus duo alti anguſti ſyluoſiq; ſunt,mõtibus circa ſe perpetuis inter ſe iuncti:iacet inter eos ſatis patens clauſus in medio campus,herbidus,aquoſusq;: per quẽ mediũ iter eſt.ſed ante quàm uenias ad eum,intrandæ primæ anguſtiæ ſunt: & aut eãdem,qua te inſinuaueris, retro uia repetenda: aut ſi ire porrò pergas,per alium ſaltum arctiorẽ, impeditioremq; euadendum. In eum campum uia alia per cauam rupem Romani demiſſo agmine,cum ad alias anguſtias protinus pergerent:ſeptas deiectu arborũ, ſaxorũq; ingentiũ obiacentẽ molẽ inuenere. cum fraus hoſtilis apparuiſſet: præſidium etiã in ſummo ſaltu cõſpicitur:citati inde retro, quà uenerãt,pergũt repetere uiam: eam quoq; clauſam ſua obice,armisq; inueniunt.ſiſtunt inde gradum ſine ullius imperio.ſtuporq; omniũ animos, ac uelut torpor quidã inſolitus membra tenet: intuentesq; alij alios, cum alterum quiſq; magis mentis compotẽ ac cõſilij ducerent, diu immobiles ſilent. deinde ubi prætoria conſulũ erigi uidere,& expedire quoſdam utilia operi:quanquam ludibrio fore munientes perditis rebus,ac ſpe omni adempta cernebant:tamẽ ne culpã malis adderẽt, pro ſe quiſq; nec hortante ullo,nec imperante ad muniendũ uerſi caſtra propter aquã uallo circundant, ſua ipſi opera,laboremq; irritũ,præter quàm quod hoſtes ſuperbe increpabant, cũ miſerabili confeſſione eludẽtes.ad COSS.mœſtos ne aduocantes quidẽ in conſiliũ,quãdo nec cõſilio nec auxilio locus eſſet,ſua ſponte legati,ac tribuni cõueniunt:militesq; in prætoriũ uerſi opem,quã uix dij immortales ferre poterãt,ab ducibus expoſcunt. Querentes magis,quàm cõſultantes nox oppreſſit.cum pro ingenio quiſq; fremerẽt:alius,per obices uiarũ,alius per diuerſa montium, per ſyluas,quà ferri arma poterãt,eamus:modo ad hoſtem peruenire liceat, quem per annos iam propè XXX uincimus, omnia æqua ac plana erunt Romano in perfidum Samnitẽ pugnanti. alius, quò,aut quà eamus? num montes moliri ſede ſua paramus? dum hæc imminebunt iuga,quà tu ad hoſtẽ uenies? armati,inermes,fortes, ignaui pariter omnes capti, atq; uicti ſumus.ne ferrũ quidem ad bene moriendũ oblaturus eſt hoſtis:ſedens bellũ conficiet. His inuicẽ ſermonibus qua cibi, qua quietis immemor nox traducta eſt. Ne Samnitibus quidem conſiliũ in tam lætis ſuppetebat rebus. itaq; uniuerſi Herenniũ Pontium patrem imperatoris per literas conſulendũ cenſent. Iam is grauior annis non militaribus ſolũ,ſed ciuilibus quoq; abſceſſerat muneribus:in corpore tamen affecto uigebat uis animi,conſilijq;.Is ubi accepit ad furculas caudinas inter duos ſaltus clauſos exercitus Romanos: cõſultus ab nuntio filij cenſuit omnes inde quam primũ inuiolatos dimittendos. quæ ubi ſpreta ſententia eſt:iterũq; eodem remeante nuntio cõſulebatur:cenſuit ad unũ omnes interficiendos. Quæ ubi tam diſcordia inter ſe uelut ex ancipiti oraculo reſponſa data ſunt: quanquã filius ipſe in primis iam animum quoq; patris cõſenuiſſe in affecto corpore rebatur: tamẽ conſenſu omniũ uictus eſt ut ipſum in conſilium acciret. Nec grauatus ſenex plauſtro in caſtra dicitur aduectus,uocatusq; in conſilium ita

filium ita fermè locutus esse, ut nihil sententiæ suæ mutaret, causas tantum adijceret. Priore se consilio, quod optimũ duceret, cum potentissimo populo per ingens beneficiũ perpetuã firmare pacem, amicitiamq́; altero consilio, in multas ætates, quibus amissis duobus exercitibus haud facile recepturа uires Romana res, bellum differre. tertium nullum consilium esse. Cum filius alijq́; principes percunctando exquirerent, quid si media uia consilium caperetur? ut & dimitterentur incolumes, & leges ijs iure belli uictis imponerentur? ista quidẽ sententia inquit ea est, quæ neq; amicos parat, neq; inimicos tollit: seruate modo, quos ignominia irritaueritis. Ea est Romana gens, quæ uicta quiescere nesciat: uiuet semper in pectoribus illorũ quicquid istuc præsens necessitas inusserit: neq; eos ante multiplices pœnas expetitas à uobis quiescere finet. Neutra sententia accepta, Herennius domũ è castris est auectus. Et in castris Romanis cum frustra multi conatus ad erumpendũ capti essent, & iam omnium rerũ inopia esset, uicti necessitate legatos mittunt, qui primum pacem æquam peterent: si pacem nõ impetrarent uti prouocarent ad pugnam. Tum Pontius debellatũ esse respondit: & quoniã ne uicti quidem ac capti fortunã fateri scirent, inermes cum singulis uestimentis sub iugum missurũ: alias conditiones pacis æquas uictis ac uictoribus fore: si agro Samnitium decederetur, coloniæ abducerentur, suis deinde legibus Romanũ ac Samnitẽ æquo fœdere uicturũ. His conditionibus paratum se esse fœdus cum coss. ferire: siquid eorum displiceat, legatos iam redire ad se uetuit. Hæc cum legatio renunciaretur, tantus gemitus omnium subito exortus est, tantaq́; mœstitia incessit, ut nõ grauius accepturi uiderentur, si nunciaretur omnibus eo loco mortem oppetendam esse. Cum diu silentiũ fuisset: nec coss. aut pro fœdere tam turpi, aut contra fœdus tam necessarium hiscere possent: Tum L. Lentulus, qui tum princeps legatorũ uirtute atq; honoribus erat: patrem meũ inquit coss. sæpe audiui memorantẽ, se in capitolio unum non fuisse authorem senatui redimendæ auro à Gallis ciuitatis: quãdo nec fossa ualloq; ab ignauissimo ad opera ac muniendũ hoste clausi essent: & erumpere si non sine periculo magno, tamẽ sine certa pernicie possent. Quod si, ut illis decurrere ex Capitolio armatis in hostẽ licuit, quo sæpe modo obsessi in obsidentes eruperunt: ita nobis æquo aut iniquo loco dimicandi tantummodo cum hoste copia esset: non mihi paterni animi indoles in consilio dando deesset. Equidem mortem pro patria præclarã esse fateor: & me uel deuouere pro populo Romano legionibusq́;, uel in medios me mittere hostes paratus sum: sed hic patriã uideo: hic quicquid Romanarum legionum est: quæ nisi pro se ipsis ad mortẽ ruere uolunt, quid habent quod morte sua seruent? tecta urbis dicat aliquis, & mœnia, & eam turbam, à qua urbs incolitur. imò hercule produntur magis omnia deleto hoc exercitu, non seruantur. quis enim ea tuebitur? imbellis uidelicet atque inermis multitudo? tam hercule, quàm à Gallorum impetu defendit. an à Veijs exercitum, Camillumq́; ducem implorabunt? Hic omnes spes opesq; sunt: quas seruando, patriam seruamus: dedendo ad necem, patriam deserimus, ac prodimus. At fœda atque ignominiosa deditio est: sed ea charitas patriæ est, ut tam ignominia eam, quam morte nostra, si opus sit, seruemus. Subeatur ergo ista quantacunque est indignitas: & pareatur necessitati, quam ne dij quidem superant. Ite coss. redimite armis ciuitatem, quam auro maiores uestri redemerunt. coss. profecti ad Pontium in colloquium, cum de fœdere uictor agitaret: negarunt iniussu populi fœdus fieri posse: nec sine fœcialibus, cærimoniaq́; alia solenni. Itaque non ut uulgò credunt, Claudiusq́; etiam scribit, fœdere pax Caudina, sed per sponsionem facta est. quid enim aut sponsoribus in fœdere opus esset, aut obsidibus, ubi precatione res transigitur? per quem populum fiat quo minus legibus dictis stetur: ut eum ita Iupiter feriat, quemadmodum à fœcialibus porcus feriatur? Spoponderunt coss. legati, quæstores, tribuni militum: nomináque omnium, qui spoponderunt extant: ubi si ex fœdere acta res esset, præterquam duorum fœcialium non extarent. & propter necessariam fœderis dilationem obsides etiam DC equites imperati: qui capite luerent, si pacto non staretur. tempus inde statutum tradendis obsidibus, exercituq́; inermi mittendo. Redintegrauit luctum in castris consulum aduentus: ut uix ab ijs abstinerent manus, quorum temeritate in eum locum deducti essent: quorum ignauia fœdius inde, quàm uenissent, abituri. illis non

ducem locorum, non exploratorem fuisse: belluarum modo caecos in foueam missos. alij alios intueri: contemplari arma mox tradenda, & inermes futuras dextras, obnoxiaq́ corpora hosti. Proponere sibimetipsi ante oculos iugum hostile, & ludibria uictoris, & uultus superbos, & per armatos inermium iter. inde foedi agminis miserabilem uiam, per sociorum urbes reditum in patriam, ac parentes: quò saepe ipsi, maioresq́ eorum triumphantes uenissent. Se solos sine uulnere, sine ferro, sine acie uictos: sibi non stringere licuisse gladios, non manum cum hoste cōferre: sibi nequicquā arma, nequicquam uires, nequicquā animos datos. Haec frementibus hora fatalis ignominiae aduenit, omnia tristiora experiundo factura, quàm quae praeceperant animis. Iam primum cum singulis uestimentis inermes extra uallū exire iussi: & primi traditi obsides, atq; in custodiā abducti. Tum à COSS. abire lictores iussi: paludamentaq́ detracta tantam inter ipsos, qui paulo ante eos execrantes, dedendos lacerandosq́ censuerant, miseratione fecit: ut suae quisq; conditionis oblitus ab illa deformatione tantę maiestatis uelut ab nefando spectaculo auerteret oculos. Primi COSS. propè seminudi sub iugum missi: tum ut quisq; gradu proximus erat, ita ignominiae obiectus: tum deinceps singulae legiones. circūstabant armati hostes exprobrantes, eludentesq́: gladij etiam plerisq; intentati: & uulnerati quidam, necatiq; : si uultus eorum indignitate rerū acrior uictorē offendisset. ita traducti sub iugum, & (quod penè grauius erat) per hostiū oculos, cum ex saltu euasissent: etsi uelut ab inferis extracti tum primum lucē aspicere uisi sunt, tamē ipsa lux ita deforme intuentibus agmen omni morte tristior fuit. Itaq; cum ante noctē Capuā peruenire possent, incerti de fide sociorum, & quod pudor praepediebat, circa uiam haud procul Capua omniū egena corpora humi prostrauerūt. Quod ubi est Capuam nunciatū: euicit miseratio iusta sociorū, superbiā ingenitam Campanis. cōfestim insignia sua COSS. fasces, lictores, arma, equos, uestimenta, commeatus militibus benigne mittunt: & uenientibus Capuā cunctus senatus, populusq́ obuiā egressus, iustis omnibus hospitalibus, priuatisq́ & publicis fungitur officijs: neq; illis sociorū comitas, uultusq́ benigni, & alloquia nō modo sermonē elicere, sed ne ut oculos quidē attollerent, aut consolantes amicos contra intuerentur, efficere poterant. adeo super moerorē pudor quidam effugere colloquia & coetus hominū cogebant. Postero die cum iuuenes nobiles missi à Capua ut proficiscentes ad finē Campanū prosequerentur, reuertissent: uocatiq́ in curiā percunctantibus maioribus natu multo sibi moestiores & abiectiores animi uisos referrent: adeo silens, ac propè mutum agmen incessisse: tacere indolē illā Romanā: ablatosq́ cum armis animos: non reddere salutē, non salutantibus dare responsum: non hiscere quenq; prae metu potuisse: tanquā ferentibus adhuc ceruicibus iugū, sub quod emissi essent. Habere Samnites uictoriam non praeclarā solū, sed etiam perpetuā: cepisse enim eos non Romam, sicut ante Gallos: sed, quod multo bellicosius fuerit, Romanā uirtutē, ferociamq́. Cum haec dicerentur, audirenturq́: & deploratū penè Romanū nomen in consilio sociorū fidelium esset: dicitur Offilius Calauius Ouij filius, clarus genere factisq́, tum etiā aetate uerendus, longe aliter se habere rem dixisse: silentiū illud obstinatū, fixosq́ in terrā oculos, & surdas ad omnia solatia aures, & pudorē intuendae lucis, ingentē molem irarum ex alto animo cientis indicia esse: aut se Romana ignorare ingenia: aut silentiū illud Samnitibus flebiles breui clamores gemitusq́ excitaturum: caudinaeq́ pacis aliquanto Samnitibus quàm Romanis tristiorē memoriam fore. quippe suos quenq; eorum animos habiturū, ubicunq; congressuri sint: saltus Caudinos non ubiq; Samnitibus fore. Iam & Romae sua infamis clades erat. obsessos primū audierūt: tristior deinde ignominiosae pacis magis, quàm periculi nuntius fuit. Ad famam obsidionis delectus haberi coeptus erat: dimissus deinde auxiliorū apparatus, postq́ deditionē tam foede factam acceperunt: extemploq́ sine ulla publica authoritate consessum in omnem formā luctus est. Tabernae circa forum clausae: iustitiumq́ in foro sua sponte coeptū, prius quàm indictum: lati claui, annuli aurei positi: poenè moestior exercitu ipso ciuitas esse: nec ducibus solū atq; authoribus, sponsoribusq́ pacis irasci: sed innoxios etiam milites odisse: & negare urbe tectis ue accipiendos. Quam concitationē animorū fregit aduentus exercitus, etiam iratis miserabilis. non enim tanq; in patriā reuertentes ex insperato incolumes, sed captorū habitu uultuq́ ingressi sero

ſero in urbem ita ſe in ſuis quiſq; tectis abdiderũt, ut poſtero, atq; inſequentibus diebus nemo eorum forum aut publicũ aſpicere uellet. Conſules in priuato abditi nihil pro magiſtratu agere, niſi quod expreſſum ſenatus conſulto eſt, ut dictatorem dicerent comitiorũ cauſa. Q. Fabium Ambuſtũ dixerunt, & P. Aelium Petum magiſtrum equitum. quibus uitio creatis ſuffecti M. Aemylius Pappus dictator, L. Valerius Flaccus magiſter equitũ. nec per eos comitia habita: & quia redebat populum omnium magiſtratuum eius anni, res ad interregnum rediјt. interreges Q. Fabius Maximus, M. Valerius Coruinus. is COSS. creauit Q. Publiũ Philonem, & L. Papyriũ curſoré iterum, haud dubio conſenſu ciuitatis, quod nulli ea tempeſtate duces clariores eſſent. Quo creati ſunt die, eo (ſic enim placuerat patribus) magiſtratũ inierunt, ſolennibusq; S C perfectis, de pace caudina retulerũt. & Publius, penès quem faſces erant: dic Spuri Poſthumi inquit. Qui ubi ſurrexit, eodé illo uultu, quo ſub iugum miſſus erat, haud ſum ignarus inquit COSS. ignominiæ, non honoris cauſa me primũ excitatũ: iuſſumq; dicere non tanq̃ ſenatoré, ſed tanq̃ reum quà infelicis belli, quà ignominioſæ pacis. ego tamé, quando neq; de noxa noſtra, neq; de pœna retuliſtis: omiſſa defenſione, quæ nó difficillima eſſet apud haud ignaros fortunarũ humanarũ, neceſſitatumq;: ſententiam de eo, de quo retuliſtis, paucis peragam: quæ ſententia teſtis erit mihi'ne, an legionibus ueſtris pepercerim: cum me ſeu turpi, ſeu neceſſaria ſponſione obſtrinxi: qua tamen, quando iniuſſu populi facta eſt, nó tenetur populus Romanus: nec quicquã ex ea, præter quàm corpora noſtra, debentur Samnitibus. Dedamur per fœciales nudi uinctiq;: exoluamus religione populũ, ſiqua obligauimus: nequid diuini, humani'ue obſtet, quo minus iuſtum piumq; de integro ineatur bellũ. interea COSS. exercitum ſcribere, armare, educere placet: nec prius ingredi hoſtium fines, quàm omnia iuſta in deditionem noſtrã perfecta erunt. Vos dіј immortales precor, quæſoq;, ſi uobis non fuit cordi Sp. Poſthumium, T. Veturium COSS. cum Samnitibus proſpere bellum gerere: at uos ſatis habeatis uidiſſe nos ſub iugũ miſſos: uidiſſe ſponſione infami obligatos: uidere nudos uinctoſq; hoſtibus deditos, omnem iram hoſtium noſtris capitibus excipientes: nouos COSS. legioneſq; Romanas ita cum Samnite gerere bellum uelitis, ut omnia ante nos conſules bella geſta ſunt. Quæ ubi dixit: tanta ſimul admiratio miſeratioq; uiri inceſſit homines, ut modo uix crederent illum eundé eſſe Sp. Poſthumiũ, qui author tam fœdæ pacis fuiſſet: modo miſerarentur quod uir talis etiam præcipuum apud hoſtes ſupplicium paſſurus eſſet ob iram diremptæ pacis. cum omnes laudibus modo proſequentes uirũ in ſententiã eius pedibus irent: tentata pauliſper interceſſio eſt ab L. Liuio, & Q. Melio Tr. pl. qui neq; exolui religione populum aiebant deditione ſua, niſi omnia Samnitibus qualia apud Caudium fuiſſent, reſtituerentur: neq; ſe pro eo, quod ſpondendo pacem ſeruaſſent exercitũ populi Ro. pœnam ullam meritos eſſe: neq; ad extremum cum ſacroſancti eſſent, dedi hoſtibus, uiolariue poſſe. Tum Poſthumius, interea dedite inquit profanos nos, quos ſalua religione poteſtis: dedetis deinde & iſtos ſacroſanctos, cum primum magiſtratu abierint: ſed, ſi me audiatis, prius quàm dedantur, hic in comitio uirgis cæſos, hanc iam ut intercalatæ pœnæ uſuram habeant. Nam quod deditione noſtra negant exolui religione populum: id iſtos magis ne dedantur, quàm quia ita ſe res habeat, dicere quis adeo iuris fœcialium expers eſt, qui ignoret? neq; ego inficias eo patres conſcripti, tam ſponſiones, quàm fœdera ſancta eſſe apud eos homines, apud quos iuxta diuinas religiones fides humana colitur: ſed iniuſſu populi nego quicquam ſanciri poſſe, quod populum teneat. An ſi eadem ſuperbia, qua ſponſionem iſtam expreſſerunt nobis Samnites, coegiſſent nos uerba legitima dedentium urbes nuncupare: deditum populũ Romanum uos tribuni diceretis? & hanc urbem, templa, delubra, fines, aquas Samnitium eſſe? omitto deditionem, quoniam de ſponſione agitur. Quid tandem, ſi ſpopondiſſemus urbem hanc relicturum populum Romanum? ſi incenſurum? ſi magiſtratus, ſi ſenatum, ſi leges non habiturum? ſi ſub regibus futurum? Dіј meliora, inquis. atqui non indignitas rerum ſponſionis uinculum leuat. Siquid eſt, in quo obligari populus poſſit, in omnia poteſt. & ne illud quidem, quod quoſdam forſitan moueat, refert: COS. an dictator, an prætor ſpoponderit. & hoc ipſi etiam Samnites iudicauerunt: quibus non fuit ſatis COSS. ſpondere, ſed legatos

quæſtores

quæſtores,tribunos militum ſpondere coegerunt. Nec à me nunc quiſquam quæſiuerit quid ita ſpoponderim: cum id nec conſulis ius eſſet:nec illis ſpondere pacē, quæ mei non erat arbitrij:nec pro uobis,qui nihil mandanetatis, poſſem. Nihil ad Caudiū patres conſcripti humanis conſilijs geſtum eſt:dij immortales & ueſtris,& hoſtium imperatoribus mentē ademerūt: nec nos in bello ſatis cauimus:& illi male partam uictoriam male perdiderunt: dum uix locis, quibus uicerant,credunt: dum quacunq; cōditione arma uiris in arma natis auferre feſtinant. An ſi ſana mens fuiſſet,difficile illis fuit,dum ſenes ab domo ad conſultandū accerſunt,mittere Romam legatos?cum ſenatu , cum populo de pace,ac fœdere agere ? tridui iter expeditis erat.interea in inducijs res fuiſſet:donec ab Roma legati aut uictoriam illis certam, aut pacem afferrent.ea demum ſponſio eſſet,quam populi iuſſu ſpopondiſſemus.ſed neq; uos tuliſſetis: nec nos ſpopondiſſemus: nec fas fuit alium rerū exitū eſſe, quàm ut & illi uelut ſomnio lætiore,q̃ quod mentes eorum capere poſſent,nequicquam eluderentur:& noſtrū exercitū eadem quæ impedierat fortuna,expediret: uanam uictoriā uanior irritam faceret pax:ſponſio interponeretur , quæ neminem præter ſponſorē,obligaret. Quid enim uobiſcum patres cōſcripti? quid cum populo Romano actum eſt ? quis uos appellare poteſt ? quis ſe à uobis dicere deceptum? hoſtis? an ciuis ? hoſti nihil ſpopōdiſtis: ciuem neminē ſpondere pro uobis iuſſiſtis. nihil ergo uobis,nec nobiſcum eſt,quibus nihil mandaſtis:nec cum Samnitibus, cum quibus nihil egiſtis. Samnitibus ſponſores nos ſumus rei ſatis locupletes in id, quod noſtrum eſt: in id,quod præſtare poſſumus,corpora noſtra,& animos:in hæc ſæuiant:in hæc ferrum, in hæc iras acuant. Quod ad tribunos plebis attinet: cōſulite utrum præſens deditio eorū fieri poſſit: an in diem differatur:nos interim T. Veturi , uosq; cæteri uilia hæc capita luendæ ſponſionis feramus,& noſtro ſupplicio liberemus Romana arma. Mouit patres cōſcriptos tum cauſa, tum author: nec cæteros ſolū , ſed tribunos etiā plebis, ut ſe in ſenatus dicerent fore poteſtate. magiſtratu inde ſe extemplo abdicauerūt : traditiq; fœcialibus cum cæteris Caudiū ducendi. Hoc facto ſenatus conſulto, lux quædā affulſiſſe ciuitati uiſa eſt: Poſthumius in ore erat:eum laudibus ad cœlum ferebant: deuotioni P. Decij cos.alijs claris facinoribus æquabant:emerſiſſe ciuitatē ex obnoxia pace illius cōſilio,& opera:ipſum ſe cruciatibus, & hoſtium iræ offerre:piaculaq; pro populo dare Romano.arma cuncti ſpectāt & bellū.en unquā futurū, ut congredi armatis cum Samnite liceat. In ciuitate ira odioq; ardente delectus omnium propè uoluntariorum fuit:reſcriptæ ex eodem milite nouæ legiones: ductuſq; ad Caudium exercitus. Prægreſſi fœciales ubi ad portā uenere, ueſtem detrahi pacis ſponſoribus iubent:manus poſt tergū uinciri. Cum apparitor uerecūdia maieſtatis Poſthumium laxe uinciret: quin tu inquit adducis lorum,ut iuſta fiat deditio? Tum ubi in cœtū Samnitiū,& ad tribunal uentum Pontij eſt, A. Cornelius Aruina fœcialis ita uerba fecit. Quandoquidē hiſce homines iniuſſu populi Romani quiritiū fœdus ictum iri ſpoſponderunt:atq; ob eam rem noxam nocuerunt:ob eam rem,quo populus Romanus ſcelere impio ſit ſolutus, hoſce homines uobis dedo. Hæc dicenti fœciali Poſthumius genu femur quanta maxime poterat ui,perculit: & clara uoce ait, ſe Samnitē ciuem eſſe,illum legatū: fœcialem à ſe contra ius gentium uiolatum: eo iuſtius bellum geſturos. Tum Pontius,nec ego iſtam deditionem accipiā inquit : nec Samnites ratam habebunt. quin tu Spuri Poſthumi , ſi deos eſſe cenſes, aut omnia irrita facis, aut pacto ſtas? Samniti populo omnes, quos in poteſtate habuit: aut pro ijs pax debet. Sed quid ego te appello, qui te captum uictori cum qua potes fide reſtituis ? populum Romanū appello: quem ſi ſponſionis ad furculas caudinas factæ pœnitet: reſtituat legiones intra ſaltū,quo ſeptæ fuerunt.nemo quenquam deceperit: omnia pro infecto ſint: recipiant arma, quæ per pactionem tradiderunt: redeant in caſtra ſua:quicquid pridie habuerunt,quàm in colloquiū eſt uentum, habeant.tum bellum, & fortia conſilia placeant:tunc ſponſio & pax repudietur.ea uero fortuna ijs locis, quæ ante pacis mentionē habuimus , geramus bellū . nec populus Romanus conſulum ſponſionē, nec nos fidē populi Romani accuſemus. Nunquamne cauſa defiet cur uicti pacto nō ſtetis? obſides Porſenæ dediſtis:furto eos ſubduxiſtis.auro ciuitatem à Gallis redemiſtis: inter accipiendum aurum cæſi ſunt.pacem nobiſcū pepigiſtis, ut legiones uobis captas

reſtitueremus:

restitueremus: eam pacē irritam facitis, & semper aliquam fraudi speciē iuris imponitis. Non probat populus Romanus ignominiosa pace legiones seruatas? pacem sibi habeat, legiones captas uictori restituat. hoc fide, hoc fœderibus, hoc fœcialibus cærimonijs dignū erat, ut quidem tu, quod petisti, per pactionem habeas, tot ciues incolumes? ego pacem, quam hosti tibi remittendo pactus sum, non habeam? hoc tu A. Corneli, hoc uos fœciales iuris gentibus dicitis? Ego uero istos, quos dedi simulatis, nec accipio, nec dedi arbitror: nec moror quo minus in ciuitatem obligatam sponsione commissa iratis omnibus dijs, quorum eluditur numen, redeant. gerite bellum, quando Sp. Posthumius modo legatum fœcialem genu perculit: ita dij credent Samnitem ciuem Posthumium, non ciuem Romanū esse: & à Samnite legatum Romanum uiolatum: eo uobis iustum in nos factum esse bellum. Hæc ludibria religionum non pudere in lucem proferre? & uix pueris dignas ambages senes ac cōsulares fallendæ fidei exquirere? I lictor, deme uincla Romanis, moratus sit nemo, quo minus ubi uisum fuerit, abeant.

Et illi quidem forsitan & publica, sua certe liberata fide, ab Caudio in castra Romana inuiolati redierunt. Samnitibus pro superba pace infestissimum cernentibus renatum bellum, omniaque quæ deinde uenerunt, non in animis solū sed propè in oculis esse, & serò ac nequicquam laudare senis Pontij utraque consilia: inter quæ se media lapsos uictoriæ possessionem pace incerta mutasse, & beneficij & maleficij occasione amissa, pugnaturos cum eis, quos potuerint in perpetuum uel inimicos tollere, uel amicos facere. adeoque nullodum certamine inclinatis uiribus post caudinam pacem animi mutauerant, ut clariorem inter Romanos deditio Posthumium, quàm Pontium incruenta uictoria inter Samnites faceret: & geri posse bellum Romani pro uictoria certa haberent, Samnites simul rebellasse & uicisse crederent Romanum. Inter hæc Satricani ad Samnites defecerunt, & Fregellæ colonia nec opinato aduentu Samnitium (fuisse & Satricanos cum ijs satis constat) nocte occupata est. timor inde mutuus utrosque usque ad lucem quietos tenuit: lux pugnæ initiū fuit: quam aliquandiu æquam, & quia pro aris ac focis dimicabatur, & quia ex tectis adiuuabat imbellis multitudo, tamen Fregellani sustinuerunt. Fraus deinde rem inclinauit, quod uocem audiri præconis passi sunt, incolumem abiturū qui arma posuisset. ea spes remisit à certamine animos, & passim arma iactari cœpta. Pertinacior pars armata per auersam portam erupit: tutiorque eis audacia fuit, quàm incautus ad credendum cæteris pauor: quos circundatos igni, nequicquam deos fidemque inuocantes, Samnites concremauerūt. COSS. inter se partiti prouincias, Papyrius in Apuliam ad Luceriam pergit, ubi equites Romani obsides ad Caudiū dati custodiebantur. Publius in Samnio substitit aduersus caudinas legiones. Distendit ea res Samnitium animos, quod nec ad Luceriam ire, ne à tergo instaret hostis: nec manere, ne Luceria interim amitteretur, satis audebant. optimum uisum est cōmittere rem fortunæ, & transigere cum Publio certamen. itaque in aciem copias ducunt. aduersus quos Publius COS. cum dimicaturus esset, prius alloquendos milites ratus contionem aduocari iussit. cæterum sicut ingenti alacritate ad pretorium concursum est, ita præ clamore poscentium pugnam nulla adhortatio imperatoris audita est: suus cuique animus memor ignominiæ adhortator aderat. Vadunt igitur in præliū urgentes signiferos: & ne mora in concursu pilis emittendis, stringendisque inde gladijs esset, pila uelut dato ad id signo abijciunt, strictisque gladijs cursu in hostem feruntur. nihil illic imperatoriæ artis ordinibus, aut subsidijs locandis fuit: omnia ira militaris propè uesano impetu egit. Itaque non fusi modo hostes sunt, sed ne castris quidem suis fugam impedire ausi, Apuliam dissipati petiere: Luceriam tamen coacto rursus in unum agmine est peruentum. Romanos ira eadem, quæ per mediam aciem hostium tulerat, & in castra pertulit. ibi plus quàm in acie sanguinis, ac cædis factū: prædæque pars maior ira corrupta. Exercitus alter cum Papyrio COS. locis maritimis peruenerat Arpos per omnia pacata, Samnitium magis iniurijs & odio, quàm beneficio ullo populi Romani. nam Samnites ea tempestate in montibus uicatim habitantes, campestria & maritima loca contemptu cultorum molliore, atque, ut euenit, ferè locis simili genere, ipsi montani atque agrestes depopulabantur. quæ regio si fida Samnitibus fuisset, aut peruenire Arpos exercitus Romanus nequisset, aut interiecta inter Romam & Arpos penuria rerum omniū, exclusos à

commeatibus

commeatibus absumpsisset. Tum quoque profectos inde ad Luceriam iuxta obsidentes obsessosque inopia uexauit: omnia ab Arpis Romanis suppeditabantur, cæterũ adeo exigue, ut militi occupato stationibus uigilijsque & opere, eques folliculis in castra ab Arpis frumentum ueheret, interdũ occursu hostiũ cogeretur abiecto ex equo frumento pugnare. & obsessis prius quàm alter COS. uictore exercitu aduenit, & cõmeatus ex montibus Samnitiũ inuecti erant, & auxilia intro missa. Arctiora omnia aduentus Publij fecit, qui obsidione delegata in curam collegæ, uacuus per agros cuncta infesta cõmeatibus hostiũ fecerat. Itaque cum spes nulla esset diutius obsessos inopiam laturos, coacti Samnites, qui ad Luceriam castra habebant, undique contractis uiribus signa cum Papyrio conferre. Per id tempus parantibus utrisque se ad prælium, legati Tarentini interueniunt, denuntiantes Samnitibus, Romanisque, ut bellum omitterent: per utros stetisset quo minus discederetur ab armis, aduersus eos se pro alteris pugnaturos. Ea legatione Papyrius audita, perinde ac motus dictis eorum cum collega se communicaturum respondit: accitoque eo cum tempus omne in apparatu cõsumpsisset, collocutus de re haud dubia, signum pugnæ proposuit. Agentibus diuina humanaque, quæ assolent cum acie dimicandum est, COSS. Tarentini legati occursare, responsum expectantes: quibus Papyrius ait. Auspicia secunda esse Tarentini pullarius nuntiat, litatum præterea est egregie. autoribus dijs, ut uidetis, ad rem agendam proficiscimur. Signa inde ferre iussit, & copias eduxit, uanissimam increpans gentem, quæ suarum impotens rerum præ domesticis seditionibus discordijsque, alijs modum pacis ac belli facere æquũ censeret. Samnites ex parte altera cum omnem curam belli remisissent, quia aut pacem uere cupiebant, aut expediebat simulare, ut Tarentinos sibi conciliarent, cum instructos repente ad pugnam Romanos conspexissent, uociferari se in autoritate Tarentinorũ manere, nec descendere in aciem, nec extra uallum arma ferre: deceptos potius quodcunque casus ferat, passuros, quàm ut spreuisse pacis autores Tarentinos uideantur. Accipere se omen COSS. aiunt, & eam precari mentem hostibus, ut ne uallum quidem defendant. ipsi inter se partitis copijs succedunt hostium munimentis: & simul undique adorti, cũ pars fossas explerent, pars uellerent uallum, atque in fossas proruerent: nec uirtus modo insita, sed ira etiã exulceratos ignominia stimularet animos, castra inuasere: & pro se quisque, non hæc furculas, nec Caudium, nec saltus inuios esse, ubi errorem fraus superbe uicisset, sed Romanam uirtutem, quam nec uallum, nec fossæ arcerent, memorantes: cædunt pariter resistentes fusosque, inermes atque armatos, seruos, liberos, puberes, impuberes, homines, iumentaque. nec ullum superfuisset animal, ni COSS. receptui signum dedissent, auidosque cædis milites è castris hostium imperio ac minis expulissent. Itaque apud infensos ob interpellatam dulcedinem iræ confestim oratio habita est, ut doceretur miles minime cuiquam militum COSS. odio in hostes cessisse, aut cessuros: quin duces sicut belli, ita insatiabilis supplicij futuros fuisse: ni respectus equitum sexcentorum, qui Luceriæ obsides tenerentur, præpedisset animos: ne desperata uenia hostes cæcos in supplicia eorum ageret, perdere prius, quàm perire, optãtes. Laudare ea milites, lætarique obuiam itum iræ suæ esse: fateri omnia patienda potius, quàm proderetur salus tot principum Romanæ iuuentutis. Dimissa contione consiliũ habitum, omnibus ne copijs Luceriam premerent, an altero exercitu & duce Appuli circa, gens dubiæ ad id uoluntatis, tentarentur. Publius COS. ad peragrandũ profectus Appuliam, aliquot expeditione una populos aut ui subegit, aut conditionibus in societatem accepit. Papyrio quoque, qui obsessor Luceriæ restiterat, breui ad spem euentus respondit. nam insessis omnibus uijs, per quas commeatus ex Samnio subuehebatur, fame domiti Samnites qui Luceriæ in præsidio erant, legatos misere ad COS. Romanũ, ut receptis equitibus, qui causa belli essent, absisteret obsidione. His Papyrius ita respondit. Debuisse eos Pontium Herennij filium, quo autore Romanos sub iugum misissent, consulere quid uictis patiendum censeret. cæterum, quoniam ab hostibus in se æqua statui, quàm in se ipsi ferre maluerint, nuntiare Luceriam iussit, arma, sarcinas, iumenta, multitudinem omnem imbellem intra mœnia relinquerent: militem se cum singulis uestimentis sub iugum missurum, ulciscentem illatam, non nouam inferentem ignominiam. Nihil recusatum. septem millia militum sub iugum missa, prædaque ingens Luceriæ capta,

receptis

receptis omnibus signis, armisq;, quæ ad Caudium amiserant: &, quod omnia superabat gaudia: equitibus recuperatis, qnos pignora pacis custodiendos Luceriam Samnites dederant. Haud fermè alia mutatione subita rerum clarior uictoria populi Romani est. siquidem etiam (quod quibusdam in annalibus inuenitur) Pontius Herēnij filius, Samnitiū imperator, ut expiaret coss. ignominiā, sub iugum cum cæteris est missus. Cæterum id minus miror obscurum esse de hostinm duce dedito, missoq; sub iugum. id magis mirabile est, ambigi Lucius'ne Cornelius dictator cum L. Papyrio Cursore magistro equitum eas res ad Caudium, atque inde Luceriā gesserit: ulrorq; unicus Romanæ ignominiæ haud sciam an iustissimo triumpho ad eam ætatem secundum Furium Camillum triumphauerit: an cos. Papyrij præcipuum id decus sit. Sequitur hunc errorem alius error: Cursor'ne Papyrius proximis comitijs cum Q. Aemylio Cæretano iterum ob rem bene gestam Luceriæ continuato magistratu consul tertium creatus sit: an L. Papyrius Mugilanus: & in cognomine erratum sit. Conuenit iam inde per consules reliqua belli perfecta. Aemylius cum Ferentanis uno secundo prælio debellauit: urbemq; ipsam, quò se fusa contulerat acies, obsidibus imperatis in deditionē accepit. Pari fortuna consul alter cum Satricanis, qui ciues Romani post caudinam cladem ad Samnites defecerant, præsidiumq; eorum in urbem acceperant, rem gessit. nam cum ad mœnia Satrici admotus esset exercitus: legatisq; missis ad pacem cum precibus petendam, triste responsum ab consule redditum esset, nisi præsidio Samnitiū interfecto, aut tradito, ne ad se remearent: plus ea uoce, quàm armis illatis, terroris colonis iniectū. Itaq; subinde cum exequerentur quærendo à consule legati, quonam se pacto paucos, & infirmos crederet præsidio tam ualido & armato uim allaturos: ab ijsdem consiliū petere iussi, quibus authoribus præsidiū in urbem accepissent, discedunt: ægreq; impetrato ut de ea re consuli senatum, responsaq; ad se ferri sineret, ad suos redeunt. Duæ factiones senatum distinebāt: una cuius principes erant defectionis à populo Romano authores: altera fidelium ciuium. certatū ab utrisq; tamen est, ut ad reconciliandam pacem consuli opera nauaretur. Pars altera, cum præsidium Samnitium, quia nihil satis præparati erat ab obsidionem tolerandam, excessurum proxima nocte esset: nuntiare consuli satis habuit, qua noctis hora, quamq; per portam, & quam in uiam egressurus hostis foret. altera, quibus inuitis descitum ad Samnites erat, eadem nocte portā etiam cos. aperuerunt, armatosq; clam hoste in urbem acceperunt. ita duplici proditione & præsidiū Samnitium, insessis circa uiā sylnestribus locis, nec opinato oppressum est: & ab urbe plena hostium clamor sublatus: momentoq; unius horæ Samnis cæsus, Satricanus captus: & omnia in potestate cos. erant. qui quæstione habita, quorum opera defectio esset facta: quos sontes comperit, uirgis cæsos securi percussit: præsidioq; ualido imposito, arma Satricanis ademit. Inde ad triumphum decessisse Romam Papyrium Cursorem scribunt, qui eo duce Luceriam receptam, Samnitesq; sub iugum missos, authores sunt. & fuit uir haud dubie dignus omni bellica laude, non animi solum uigore, sed etiam corporis uiribus excellens. præcipua pedum pernicitas inerat, quæ cognomen etiam dedit: uictoremq; cursu omnium ætatis suæ fuisse ferunt: & seu uirium ui, seu exercitatione multa, cibi uiniq; eundem capacissimum: nec cum ullo asperiorem, quia ipse inuicti ad laborem corporis esset, fuisse militiam pediti pariter equitiq;. equites etiam aliquādo ausos ab eo petere, ut sibi pro re bene gesta laxaret aliquid laboris. quibus ille: ne nihil remissum dicatis, remitto, inquit, ne utiq; dorsum demulceatis, cū ex equis descendetis. & uis erat in eo uiro imperij ingens pariter in socios, ciuesq;. Prænestinus prætor per timorem segnius ex subsidijs suos duxerat in primam aciem: quem cum inambulans ante tabernaculum uocari iussisset: lictorem expedire securim iussit. ad quam uocē exanimi stante Prænestino, agédum lictor, excide radicem hanc, inquit, incommodā ambulantibus: perfusumq; ultimi supplicij metu, mulcta dicta dimisit. Haud dubie illa ætate, qua nulla uirtutū feracior fuit, nemo unus erat uir, quo magis innixa res Romana staret. quin eum parem destinant animis magno Alexandro ducem: si arma Asia perdomita in Europam uertisset. Nihil minus quæsitum à principio huius operis uideri potest, quàm ut plus iusto ab rerum ordine declinarem, uarietatibusq; distinguendo opera, & legentibus uelut diuerticula amœna, & requiem

animo meo quæterem: tamen tanti regis ac ducis mentio, quibus sæpe tacitis cogitationibus uolutauit animum, eas euocat in medium: ut quærere libeat: quinam euentus Romanis rebus, si cum Alexandro foret bellatum, futurus fuerit. Plurimum in bello pollere uidentur, militum copia & uirtus, ingenia imperatorum, fortuna per omnia humana maxime in res bellicas potens. Ea & singula intuenti & uniuersa, sicut ab alijs regibus gentibusq;, ita ab hoc quoq; facile præstant inuictum Romanum imperiũ. Iam primum, ut ordiar ab ducibus comparandis: haud equidem abnuo egregium ducem fuisse Alexandrũ. sed clariorẽ tamen eum facit: quod unus fuit: quod adolescens in incremento rerum nondum alteram fortunam expertus decessit. Vt alios reges claros ducesq; omittã, magna exempla casuum humanorũ: Cyrum, quem maxime Græci laudibus celebrant, quid nisi longa uita, sicut Magnũ modo Pompeiũ, uertenti præbuit fortunæ? Recenseam duces Romanos, nec omnes omnium ætatum, sed ipsos eos cum quibus coss. aut dictatoribus Alexandro fuit bellandum: M. Valerium Coruinum, C. Marcium Rutilium, C. Sulpicium, T. Manlium Torquatum, Q. Publium Philonem, L. Papyrium Cursorem, Q. Fabium Maximum, duos Decios, L. Volumnium, Marcum Curium. deinceps ingentes sequuntur uiri: si Punicum Romano præuertisset bellum: seniorq; in Italiam traiecisset. Horum in quolibet tum indoles eadem quæ in Alexandro erat, animi ingenijq;: tum disciplina militaris iam inde ab initijs urbis tradita per manus, in artis perpetuis præceptis ordinatæ modum uenerat. Ita reges gesserant bella: ita deinde exactores regum Iunij, Valerijq;: ita deinceps Fabij, Quintij, Cornelij: ita Furius Camillus, quem iuuenes duo quibus cum Alexandro dimicandũ erat, senem uiderant. Militaria opera pugnando obeunti Alexandro (nam ea quoq; haud minus clarum eum faciunt) cessisset uidelicet in acie oblatus par Manlius Torquatus, aut Valerius Coruinus, insignes ante milites, quàm duces? cessissent Decij deuotis corporibus in hostem ruentes? cessisset Papyrius Cursor illo corporis robore, illo animi? uictus esset consilijs iuuenis unius, ne singulos nominem, senatus ille? quem qui ex regibus constare dixit, unus ueram speciem Romani senatus cepit. Id uero erat periculum, ne solertius, quàm quiuis unus ex ijs quos nominaui, castris locum caperet, commeatus expediret: ab insidijs præcaueret, tempus pugnæ eligeret: aciem instrueret, subsidijs firmaret. nõ iam cum Dario rem esse dixisset: quem mulierum ac spadonum agmen trahentẽ inter purpuram atq; aurum eneruatum fortunæ suæ apparatibus, prædam uerius quàm hostem, nihil aliud quam bene ausus uana contemnere, incruentus deuicit. Longe alius Italiæ, quàm Indiæ, per quam temulẽto agmine comessabundus incessit, uisus illi habitus esset: saltus Apuliæ, ac montes Lucanos cernenti, & uestigia recentia domesticæ cladis: ubi auunculus eius nuper, Epeiri rex Alexander absumptus erat. Et loquimur de Alexandro nondum merso secundis rebus, quarum nemo intolerantior fuit. qui si ex habitu nouæ fortunæ, nouiq; (ut ita dicam) ingenij, quod sibi uictor induerat, spectetur: Dario magis similis, quàm Alexandro in Italiam uenisset: & exercitum Macedoniæ oblitum, degenerantemq; iam in Persarum mores adduxisset. Referre in tanto rege piget superbam mutationẽ uestis: & desyderatas humi iacentium adulationes, etiam uictis Macedonib. graues, nedum uictoribus: & fœda supplicia: & inter uinum & epulas cædes amicorum: & uanitatem ementiendæ stirpis. Quid, si uini amor in dies fieret acrior? quid, si trux ac præferuida ira? (nec quicquam dubium inter scriptores refero) nulla'ne hæc damna imperatorijs uirtutibus ducimus? Id uero periculum erat: quod leuissimi ex Græcis, qui Parthorum quoq; contra nomen Romanum gloriæ fauent, dictitare solent: ne maiestatem nominis Alexandri, quem ne fama quidem illis notum arbitror fuisse, sustinere non potuerit populus Romanus: & aduersus quem Athenis, in ciuitate fracta Macedonum armis, cernente tum maxime propè fumantes Thebarũ ruinas, concionari libere ausi sint homines (id quod ex monumentis orationum patet) aduersus eum nemo ex tot proceribus Romanis uocem liberam missurus fuerit. Quãtalibet magnitudo hominis concipiatur animo, unius tamen ea magnitudo hominis erit, collecta paulo plus decem annorum felicitate: quam qui eo extollunt, quod populus Romanus etsi nullo bello multis tamen prælijs uictus sit, Alexandro nullius pugnæ non secunda fortuna fuerit, non intelligunt se hominis res

gestas

gestas,& eius iuuenis,cum populi iam octingentesimum bellantis annum rebus conferre mi-remur,si,cum ex hac parte secula plura numerentur,quàm ex illa anni: plus in tam longo spatio,quàm in ætate XIII annorum fortuna uariauerit. Quin tu hominis cum homine, & ducis cum duce,fortunam cum fortuna confers? Quot Romanos duces nominē: quibus nunquam aduersa fortuna pugnæ fuit? paginas in annalibus magistratuū,fastisq; percurrere licet, consulum,dictatorumq;:quorum nec uirtutis,nec fortunæ ullo die populū Romanum pœnituit. Et quo sint mirabiliores,q; Alexander,aut quisq; alius rex:denos,uicenosq; dies quidam dictaturam, nemo plusquam annum consulatum gessit. ab Tr.pl. delectus impediti sunt:post tempus ad bella ierunt: ante tempus,comitiorum causa reuocati sunt:in ipso conatu rerum circumegit se annus:collegæ nunc temeritas, nunc prauitas impedimento, aut damno fuit: male gestis rebus alterius successum est:tironem, aut mala disciplina institutum exercitum acceperunt. At Hercule reges non liberi solum impedimentis omnibus, sed domini rerum temporumq;, trahunt consilijs cuncta, non sequuntur. Inuictus ergo Alexander cum inuictis ducibus bella gessisset: & eadem fortunæ pignora in discrimē detulisset:immo etiam eo plus periculi subisset,qnod Macedones unum Alexandrum habuissent,multis casibus non solum obnoxium,sed etiam offerentem se:Romani multi fuissent Alexandro uel gloria,nel rerum magnitudine pares:quotum suo quisq; fato sine publico discrimine uiueret,moreretur.q;. Restat ut copiæ copijs comparentur uel numero,uel militum genere,uel multitudine auxiliorū. Censebantur eius ætatis lustris ducena quinquagena millia capitum. Itaq; in omni defectione sociorum Latini nominis urbano propè delectu decem scribebantur legiones.quaterni,quiniq; exercitus sæpe per eos annos,in Hetruria, in Vmbria, Gallis hostibus adiunctis, in Samnio, in Lucanis gerebāt bellum. Latium deinde omne cum Sabinis, & Volscis,& Aequis,& omni Campania, & parte Vmbriæ Hetruriæq;, & Picentibus, & Marsis, Pelignisq; ac Vestinis atq; Apulis,adiunctaq; omni ora Græcorum inferi maris à Thurijs Neapolim & Cumas, & inde Antio atq; Hostia tenus Samnites, aut socios ualidos Romanis, aut fractos bello inuenisset hostes. Ipse traiecisset mare cum ueteranis Macedonibus,non plus triginta millibus hominum,& quatuor millibus equitum,maxime Thessalorū. hoc enim roboris erat. Persas, Indos,aliasq; si adiunxisset gentes,impedimētum maius quàm auxilium traheret. Adde, quod Romanis ad manum domi supplementum esset: Alexandro (quod postea Annibali accidit) alieno in agro bellanti exercitus consenuisset. Arma,clypeus, sarissæq; illis: Romano scutum, maius corpori tegumentum,& pilum,haud paulo qnàm hasta uehementius ictu missuq; telum. statarius uterque miles,ordines seruans: sed illa phalanx immobilis & unius generis:Romana acies distinctior ex pluribus partibus constans: facilis partienti quacunq; opus esset,facilis iungenti. Iam in opere quis par Romano miles? quis ad tolerandum laborem melior? Vno prælio uictus Alexander, bello uictus esset. Romanū, quem Caudium, quem Cannæ non fregerunt,quæ fregisset acies? Næ ille sæpe,etiam si prima prospere euenissent, Persas & Indos, & imbellem Asiam quæsisset: & cum fœminis sibi bellum fuisse dixisset: qnod Epeiri regem Alexandrū mortifero uulnere ictum dixisse ferunt,sortem bellorum in Asia gestorum ab hoc ipso iuuene cum sua conferentem. Equidem cum per annos quatuor & uiginti primo Punico bello classibus certatum cum Pœnis recordor: uix ætatem Alexandri suffecturam fuisse reor ad unum bellum. & forsitan cum & fœderibus uetustis iuncta Punica res Romanæ esset, & timor par aduersus communē hostem duas potentissimas armis uirisq; urbes armaret, simul Punico Romanoq; obrutus bello esset. Non quidem Alexandro duce,nec integris Macedonum rebus, sed experti tamen sunt Romani Macedonem hostem aduersus Antiochum,Philippum,& Persen,non modo cum clade ulla,sed ne cum periculo quidem suo. absit inuidia nerbo,& ciuilia bella sileant. nunquam ab equite hoste,nnnquam à pedite,nunquam aperta acie,nunquam æquis utiq;,nunquam iniquis locis laborauimus. Equitem,sagittas, saltus impeditos, auia commeatibus loca,grauis armis miles timere potest. mille acies grauiores quàm Macedonū atq; Alexandri, auertit: auertetq;, modo sit perpetuus huius qua uiuimus pacis amor,& ciuilis cura concordiæ. M. Follius Flaccina inde,& L. Plautius Venox coss.

facti. Eo anno ab frequentibus Samnitium populis de foedere renouando legati cum senatum humi strati mouissent, reiecti ad populum haudquaquam tam efficaces habebant preces. itaque de foedere negatum: induciae biennij, cum per aliquot dies fatigassent singulos precibus impetratae. Et ex Apulia Theanenses Canusinique populationibus fessi, obsidibus L. Plautio cos. datis, in deditionem uenerunt. Eodem anno primum praefecti Capuae creari coepti, legibus ab L. Furio praetore datis: cum utrunque ipsi pro remedio aegris rebus discordia intestina petissent. Et duae Romae additae tribus, Vfentina ac Falerina. Inclinatis semel in Apulia rebus, Theates quoque Apuli ad nouos coss. C. Iunium Bubulcum, Q. Aemylium Barbulam foedus petitum uenerunt. pacis per omnem Apuliam praestandae populo Romano authores, id audacter spondendo, impetrauerunt ut foedus daretur: neque ut aequo tamen foedere, sed in ditione populi Romani essent. Apulia perdomita (nam Tarento quoque ualido oppido Iunius potitus erat) in Lucanos perrectum. inde repentino aduentu Aemylij cos. Nerulum ui captum. Et postquam res Capuae stabilitas Romana disciplina fama per socios uulgauit: Antiatibus quoque, qui se sine legibus certis, sine magistratibus agere querebantur: dati ab senatu ad iura statuenda ipsius coloniae patroni. nec arma modo, sed iura etiam Romana late pollebant. C. Iunius Bubulcus, & Q. Aemylius Barbula coss. exitu anni non coss. ab se creatis, Sp. Nautio & M. Popilio, caeterum dictatori L. Aemylio legiones tradiderunt. Is cum L. Fuluio magistro equitum Satriculam oppugnare adortus, rebellandi causam Samnitibus dedit. Duplex inde terror illatus Romanis. hinc Samnis magno exercitu coacto ad eximendos obsidione socios haud procul castris Romanorum castra posuit. hinc Satricani magno cum tumultu patefactis repente portis in stationes hostium incurrerunt. Inde pars utraque spe alieni magis auxilij, quam uiribus freta suis, iusto mox praelio inito Romanos urgent. & quanquam anceps dimicatio erat, tamen utrinque tutam aciem dictator habuit: quia & locum haud facilem ad circumueniendum cepit: & diuersa statuit signa. infestior tamen in erumpentes incessit: nec magno certamine intra moenia compulit. tum totam aciem in Samnites obuertit. ibi plus certaminis fuit. uictoria sicut sera, ita nec dubia, nec uaria fuit. Fusi in castra Samnites extinctis nocte ignibus tacito agmine abeunt: & spe abiecta Satriculae tuendae, Plistiam ipsi socios Romanorum, ut parem dolorem hosti redderent, circunsidunt. Anno circumacto, bellum deinceps ab dictatore Q. Fabio gestum est. coss. noui, sicut superiores, Romae manserunt: Fabius ad accipiendum ab Aemylio exercitum ad Satriculam cum supplemento uenit. neque enim Samnites ad Plistiam manserant: sed accitis ab domo nouis militibus, multitudine freti castra eodem quo ante loco posuerunt, lacessentesque praelio Romanos auertere ab obsidione conabantur. Eo intentius dictator in moenia hostium uersus, id bellum tanti ducere, quod urbem oppugnabat: securior ab Samnitibus agere, stationibus modo oppositis, nequa in castra uis fieret. eo ferocius adequitare Samnites uallo, neque otium pati. & cum iam prope in portis castrorum esset hostis, nihil consulto dictatore magister equitum Q. Aemylius Caeretanus magno tumultu cum omnibus turmis equitum euectus, summouit hostem. tum in minime pertinaci genere pugnae sic fortuna exercuit opes, ut insignis utrinque clades, & clara ipsorum ducum ederet funera. prior Samnitium imperator aegre patiens, quod tam520 ferociter adequitasset, inde se fundi fugarique, orando hortandoque equites praelium integrauit. In quem insignem inter suos cientem pugnam magister equitum Romanus infesta cuspide ita permisit equum: ut uno ictu exanimem equo praecipitaret: nec ut fit, ad ducis casum perculsa magis, quam irritata est multitudo omnis. Qui circa erant, in Aemylium temere inuectum per hostium turmas tela coniecerunt: fratrique praecipuum decus ulti Samnitium imperatoris dederunt. Is uictorem detractum ex equo magistrum equitum plenus moeroris atque irae trucidauit: nec multum abfuit, quin corpore etiam, quia inter hostiles ceciderat turmas, Samnites potirentur. sed extemplo ad pedes descensum ab Romanis est: coactique idem Samnites facere: & repentina acies circa corpora ducum pedestre praelium inijt, quo haud dubie superat Romanus: receptumque Aemylij corpus mista cum dolore laetitia uictores in castra referunt. Samnites duce amisso, & per equestre certamen tentatis uiribus, omissa Satricula, quam nequicquam defendi

rebantur, ad Plistiæ obsidionē redeunt: intraq; paucos dies Satricula Romanus per deditionem, Plistia per uim Samnis potitur. Mutata inde belli sedes est, ad Soram è Samnio Apuliaq; traductæ legiones. Sora ad Samnites defecerat, interfectis colonis Romanorum. Quò cum prior Romanus exercitus ad ulciscendam ciuium necem, recuperandamq; coloniam magnis itineribus peruenisset, & sparsi per uias speculatores sequi legiones Samnitium, nec iam procul abesse alij super alios nuntiarent, obuiam itum hosti, atq; ad Lautulas ancipiti prælio dimicatum est. non cædes, non fuga alterius partis, sed nox incertos uicti, uictores ne essent, diremit. Inuenio apud quosdam aduersam eam pugnam Romanis fuisse: atq; in ea cecidisse Q. Aulium magistrum equitum. Suffectus in locum Aulij C. Fabius magister equitum cum exercitu nouo ab Roma aduenit: & per præmissos nuntios consulto dictatore ubi subsisteret, quo'ue tempore, & qua ex parte hostem aggrederetur, substitit occultus ad omnia satis exploratis consilijs. Dictator cum per aliquot dies post pugnam continuisset suos intra uallum, obsessi magis quàm obsidentis modo, signum repente pugnæ proposuit. & efficacius ratus ad accendendos uirorum fortium animos nullam alibi, quàm in semetipso cuiquam relictam spem, de magistro equitum, nouoq; exercitu militem cælauit: & tanquam nulla, nisi in eruptione spes esset, Locis, inquit, angustis milites deprehensi, nisi quam uictoria patefecerimus, uiam nullam habemus. statiua nostra munimēto satis tuta sunt, sed inopia eadem infesta. nam & circa omnia defecerunt, unde subuehi commeatus poterant: & si homines iuuare uelint, iniqua loca sunt. Itaq; non frustrabor ego uos castra hic relinquendo, in quæ infecta uictoria, sicut pristino die, uos recipiatis. armis munimenta, non munimentis arma tuta esse debent. castra habeant, repetantq;, quibus operæ est trahere bellum: nos omnium rerum respectū, præterquàm uictoriæ nobis abscindamus. ferte signa in hostem: ubi extra uallum agmen excesserit, castra quibus imperatum est, incendant. damna uestra milites omnium circa, qui defecerunt, populorū præda sarcientur. Ea oratione dictatoris, quæ necessitatis ultimæ index erat, milites accensi uadunt in hostem: & respectus ipse ardentium castrorum, quanquam proximis tantum (ita enim iusserat dictator) ignis est subditus, haud paruum fuit iritamentum. Itaq; uelut uecordes illati signa primo impetu hostium turbant: & in tempore postquàm ardentia procul uidit castra magister equitum (id conuenerat signum) hostium terga inuadit. ita circumuenti Samnites, quà potest quisque, fugam per diuersa petunt. Ingens multitudo in unum metu conglobata, ac semetipsam turba impediens in medio cæsa. castra hostium capta direptaq;, quorum præda onustum militem in Romana castra dictator reducit, haudquaquam tam uictoria lætum, quàm quod præter exiguam deformatam incendio partem cætera contra spem salua inuenit. Ad Soram inde reditum, nouiq; COSS. M. Petilius, C. Sulpicius exercitum ab dictatore Fabio accipiunt, magna parte ueterum militum dimissa, nouisq; cohortibus in supplementum adductis. Cæterum cum propter difficilem urbis situm nec oppugnandi satis certa ratio iniretur, & aut tempore longinqua, aut præceps periculo uictoria esset, Soranus transfuga clàm ex oppido profectus cum ad uigiles Romanos penetrasset, duci se extemplo ad consules iubet, deductusq; traditurum urbem promittit. uisus inde, cum quonammodo id præstaturus esset percunctantes doceret, haud uana afferre, perpulit propè adiuncta mœnibus Romana castra, ut sex millia ab oppido remouerentur. fore ut minus intentæ in custodiam urbis diurnæ stationes, ac nocturnæ uigiliæ essent. ipse insequenti nocte sub oppido syluestribus locis cohortibus insidere iussis, decem milites delectos secum per ardua, ac propè inuia in arcem ducit, pluribus quàm pro numero uirorum missilibus telis eò collatis. ad hoc saxa erant, & temere iacentia (ut fit) in aspretis, & de industria etiam, quo locus tutior esset, ab oppidanis congesta. ubi cum constituisset Romanos, semitamq; angustam & arduam erectam ex oppido in arcem ostēdisset: hoc quidem ascensu, inquit, uel tres armati quamlibet multitudinē arcuerint: uos & decem numero, & quod plus est, Romani Romanorumq; fortissimi uiri estis, & locus pro uobis, & nox erit, quæ omnia ex incerto maiora territis ostentat. ego iam terrore omnia implebo, uos arcē intenti tenete. decurrit inde quanto maxime poterat cum tumultu, ad arma & prò uestram fidem ciues, clamitans, arx ab hostibus capta est,

defendite, ite. hæc incidens principum foribus, hæc obuijs, hæc excurrentibus in publicum pauidis increpat. Acceptum ab uno pauorem plures per urbem ferunt. Trepidi magistratus missis ad arcem exploratoribus, cum tela, & armatos tenere arcem multiplicato numero audirent, auertunt animos à spe recuperandæ arcis. fuga cuncta complentur: portæq; à semisomnis, ac maxima parte inermibus refringuntur: quarum per unam præsidium Romanum clamore excitatum irrumpit, & concursantes per uiam pauidos cædit. Iam Sora capta erat, cum coss. prima luce aduenere, & quos reliquos fortuna ex nocturna cæde ac fuga fecerat, in deditionem accipiunt. ex his CCXXV, qui omnium consensu destinabantur & infandæ colonorum cædis & defectionis authores, uinctos Romam deducunt. cæteram multitudinem incolumem præsidio imposito Soræ relinquunt. omnes, qui Romam deducti erant, uirgis in foro cæsi, ac securi percussi summo gaudio plebis: cuius maxime intererat, tutam ubiq;, quæ passim in colonias mitteretur, multitudinem esse. coss. ab Sora profecti, in agros, atq; urbes Ausonum bellum intulerunt. mota nanq; omnia aduentu Samnitium, cum apud Lautulas dimicatum est, fuerant, coniurationesq; circa Campaniam passim factæ. nec Capua ipsa crimine caruit. quin Romam quoq;, & ad principum quosdam inquirendos uentum est. cæterum Ausonum gens proditione urbium, sicut Sora, in potestatem uenit. Ausona, & Minturnæ, & Vestina urbes erant, ex quibus principes iuuentutis duodecim numero in proditionem urbium suarum coniurati ad consules ueniunt. docent: suos iampridem exoptantes Samnitium aduentum, simul ad Lautulas pugnatum audierunt, pro uictis Romanos habuisse, iuuentute armis Samnites iuuisse. fugatis inde Samnitibus incerta pace agere, nec claudentes portas Romanis, ne accersant bellum, & obstinatos claudere, si exercitus admoueatur. in ea fluctuatione animorum opprimi incautos posse. His authoribus mota propius castra: missiq; eodem tempore circa tria oppida milites: partim armati, qui occulti propinqua mœnibus insiderent loca: partim togati, tectis ueste gladijs, qui sub lucem apertis portis urbes ingrederentur. ab ijs simul custodes trucidari cœpti, simul datũ signum armatis, ut ex insidijs concurrerent. ita portæ occupatæ, triaq; oppida eadem hora, eodemq; consilio capta. sed quia absentibus ducibus impetus est factus, nullus modus cædibus fuit: deletaq; Ausonum gens uix certo defectionis crimine, perinde ac si interneciuo bello certasset. Eodẽ anno prodito hostibus Romano præsidio, Luceria Samnitium facta: nec diu proditoribus impunita res fuit. haud procul inde exercitus Romanus erat: cuius primo impetu urbs sita in plano capitur. Lucerini ac Samnites ad internicionem cæsi. eoq; ira processit, ut Romæ cum de colonis mittendis Luceriam cõsuleretur senatus, multi delendam urbem censerent. præter odium, quod execrabile in bis captos erat, longinquitas quoq; abhorrere à relegandis tam procul ab domo ciuibus inter tam infestas gentes cogebat. uicit tamen sententia, ut mitterentur coloni. duo millia & quingenti missi. Eodem anno, cum omnia infida Romanis essent, Capuæ quoq; occultæ principum coniurationes patefactæ. de quibus cum ad senatum relatum esset, haudquaquã neglecta res est. quæstiones decretæ: dictatoremq; quæstionibus exercendis dici placuit. C. Mænius dictus. is M. Follium magistrum equitum dixit. Ingens erat magistratus eius terror. itaq; siue timore eius, seu conscientia, Calauios, Ouium Nouiumq; (ea capita coniurationis fuerant) prius quàm nominarentur apud dictatorem, mors haud dubie ab ipsis conscita indicio subtraxit. Deinde ut quæstioni Campanæ materia decessit, uersa Romam interpretando res, non nominatim, qui Capuæ, sed in uniuersum, qui usquam coissent, coniurassent'ne aduersus Romanum populum, quæri senatum iussisse: & coitiones honorum adipiscendorum causa factas, aduersus rempub. esse. latioreq; & re, & personis quæstio fieri: haud abnuente dictatore sine fine ulla quæstionis suæ ius esse. Postulabantur ergo nobiles homines: appellantibusq; tribunos nemo erat auxilio, quin nomina reciperentur. inde nobilitas, nec ij modo, in quos crimen intendebatur, sed uniuersi simul negare nobiliũ id crimen esse, quibus, si nulla obstetur fraude, pateat uia ad honorem, sed hominum nouorum. ipsos adeo dictatorem magistrumq; equitum, reos magis quàm quæstores idoneos eius criminis esse: intellecturosq; ita id esse, simul magistratu abissent. Tum enim uero Mænius iam famæ magis, quam

quàm imperij memor,progreſſus in contionem ita uerba fecit. Et omnes anteactæ uitæ uos conſcios habeo Quirites,& hic ipſe honos delatus ad me teſtis eſt innocẽtiæ meæ. neꝗ enim quod ſæpe aliâs, quia ita tempora poſtulabant reipub. qui bello clariſsimus eſſet,ſed qui maxime procul ab his coitionibus uitam egiſſet, dictator deligendus exercendis quæſtionibus fuit. Sed quoniam quidam nobiles homines (qua de cauſa uos exiſtimare, quàm me pro magiſtratu quicquam incompertum dicere melius eſt) primum ipſas expugnare quæſtiones omni ope anniſſi ſunt: dein poſtquàm ad id parum potentes erant,ne cauſam dicerent,in præſidia aduerſariorum,appellationem & tribunitium auxilium, patricij confugerunt: poſtremo repulſi inde (adeo omnia tutiora,quàm ut innocentiã ſuam purgarent, uiſa) in nos irruerunt, & priuatis dictatorem poſcere reum uerecundiæ non fuit:ut omnes dij homineſꝗ ſciant:ab illis,etiam quæ non poſsint,tentari,ne rationem uitæ reddant: me obuiam ire crimini,& offerre me inimicis reum: dictatura me abdico. Vos quæſo COSS. ſi uobis datũ ab ſenatu negotium fuerit, in me primum & hunc M. Follium quæſtiones exerceatis: ut appareat innocentia noſtra nos,nõ maieſtate honoris tutos à criminibus iſtis eſſe. Abdicat inde ſe dictatura,& poſt eum confeſtim Follius magiſterio equitum: primiꝗ apud COSS. (ijs enim ab ſenatu mandata res eſt) rei facti,aduerſus nobilium teſtimonia egregie abſoluuntur. Publius etiã Philo multiplicatis ſummis honoribus poſt res tot domi belloꝗ geſtas, cæterum inuiſus nobilitati,cauſam dixit: abſolutuſꝗ eſt. Nec diutius (ut fit) quàm dum recens erat, quæſtio per clara nomina reorum uiguit. inde labi cœpit ad uiliora capita,donec coitionibus factionibuſꝗ,aduerſus quas comparata erat,oppreſſa eſt. Earum fama rerum,magis tamen ſpes Campanæ defectionis, in quam coniuratum erat, Samnites in Apuliam uerſos rurſus ad Caudium reuocauit: ut inde ex propinquo, ſiqui motus occaſionem aperiret, Capuam Romanis eriperent. Eò COSS. cum ualido exercitu uenerunt. & primo circa ſaltus, cum utrinꝗ ad hoſtẽ iniqua uia eſſet, cunctati ſunt. deinde Samnites per aperta loca breui circuitu in loca plana, campanos campos,agmen demittunt. ibiꝗ primum caſtra in conſpectu hoſtibus data: deinde leuibus prælijs,equitum ſæpius quàm peditum,utrinꝗ periculũ factum. nec aut euentus eorum Romanum, aut moræ,qua trahebant bellum,pœnitebat. Samnitium contra ducibus,& carpi paruis quotidie damnis, & ſeneſcere dilatione belli uires ſuæ uidebantur. itaꝗ in aciem procedunt,equitibus in cornua diuiſis: quibus præceptũ erat intentiores ad reſpectũ caſtrorũ,ne qua eò uis fieret, quàm ad prælium ſtarent: aciem pediti tutam fore. COSS. Sulpicius in dextro,Petilius in læuo cornu conſiſtunt. dextra pars,qua & Samnites raris ordinibus,aut ad circũeundos hoſtes,aut ne ipſi circumirentur,conſtiterant,latius patefacta ſtetit. ſiniſtris, præterquàm quod cõfertiores ſteterant,repentino cõſilio Petilij COS. additæ uires: qui ſubſidiarias cohortes,quæ integræ ad longioris pugnæ caſus reſeruabantur, in primam aciem extemplo emiſit: uniuerſiſꝗ hoſtem primo impetu uiribus impulit. Commota pedeſtri acie Samnitiũ,eques in pugnam ſuccedit. in hunc tranſuerſo agmine inter duas acies ſe inferentẽ Romanus equitatus concitat equos: ſignaꝗ & ordines peditum atꝗ equitum confundit, donec uniuerſam ab ea parte auertit aciem. In eo cornu non Petilius ſolus, ſed Sulpicius etiam hortator affuerat, auectus ab ſuis nondum cõſerentibus manus ad clamorem ab ſiniſtra parte prius exortum. unde haud dubiam uictoriam cernens,cum ad ſuum cornu tenderet cum mille ducentis uiris, diſsimilem ibi fortunam inuenit: Romanos loco pulſos,uictorẽ hoſtem ſigna in perculſos inferentem. cæterũ omnia mutauit repente conſulis aduentus. nam & conſpectu ducis refectus militum eſt animus: & maius quàm pro numero auxiliũ aduenerat, fortes uiri: & partis alterius uictoria audita, mox uiſa etiam,prçlium reſtituit. tota deinde iam uincere acie Romanus: & omiſſo certamine,cædi capiꝗ Samnites: niſi qui Maleuentũ,cui nunc urbi Beneuentũ nomen eſt,perfugerunt. Ad triginta milia cæſa aut capta Samnitiũ, proditum memoriæ eſt. COSS. egregia uictoria parta, protinus inde ad Bouianum oppugnandũ legiones ducunt: ibiꝗ hyberna egerunt: donec ab nouis COSS. L. Papyrio Curſore quintũ, C. Iunio Bubulco iterum, nominatus dictator C. Petilius cum M. Follio magiſtro equitum,exercitũ accepit. Is cum audiſſet arcem Fregellanã ab Samnitibus captã,omiſſo Bouiano ad Fregellas pergit. unde poſt

nocturnam Samnitium fugam sine certamine receptis Fregellis, præsidioq́ ualido imposito, in Campaniam reditum, maxime ad Nolam armis repetendã. eò se intra mœnia sub aduentum dictatoris & Samnitium omnis multitudo, & Nolana agrestis, contulerant. Dictator urbis situ circumspecto, quo apertior aditus ad mœnia esset, omnia ædificia (& frequenter ibi habitatur) circumiecta muris incendit. nec ita multo post, siue à Petilio dictatore, siue ab C. Iunio cos. (nam utrunq; traditur) Nola est capta. Qui captæ decus Nolæ ad cos. trahunt, adijciunt, Atinam & Calatiam ab eodem captas: Petilium autem pestilentia orta claui figendi causa dictatorem dictum. Suessa & Pontia eodem anno coloniæ deductæ sunt. Suessa, Auruncorum fuerat: Volsci Pontias insulam sitam in conspectu litoris sui incoluerant. & in tertiam Cassinum ut deduceretur colonia, s c factum est. sed IIIuiros creauere, ac misere colonorum quatuor millia insequentes coss. M. Valerius, P. Decius. Profligato ferè Samnitium bello, prius quàm ea cura decederet patribus Romanis, Hetrusci belli fama exorta est. nec erat ea tempestate gens alia, cuius secundum Gallicos tumultus arma terribiliora essent, cum propinquitate agri, tum multitudine hominum. Itaq; altero cos. in Samnio reliquias belli persequente, P. Decius, qui grauiter æger Romæ restiterat, authore senatu dictatorem C. Iunium Bubulcum dixit. Is, prout rei magnitudo postulabat, omnes iuniores sacramento adigit: arma, quæq; alia res poscit, summa industria parat: nec tantis apparatibus elatus de inferendo bello agitat, quieturus haud dubie, nisi ultro arma Hetrusci inferrent. Eadem in comparando cohibendoq; bello consilia & apud Hetruscos fuere. neutri finibus egressi.

Et censura clara eo anno Ap. Claudij, & C. Plautij fuit: memoriæ tamen felicioris ad posteros nomen Appij, quod uiam muniuit, & aquam in urbem duxit: eaq; unus perfecit, quia ob infamem atq; inuidiosam senatus lectionem uerecundia uictus collega magistratu se abdicauerat. Appius iam inde antiquitus insitam pertinaciam familiæ gerendo, solus censuram obtinuit. Eodem Appio authore Poticia gens, cuius ad aram Maximam Herculis familiare sacerdotium fuerat, seruos publicos ministerij delegandi causa solennia eius sacri docuerat.

Traditur inde dictu mirabile, & quod dimouendis statu suo sacris religionem facere posset: cum duodecim familiæ ea tempestate Poticiorum essent, puberes ad triginta, omnes intra annum cum stirpe extinctos: nec nomen tantum Poticiorum interijsse, sed censorem etiã Appium memori deûm ira post aliquot annos luminibus captum. Itaque coss. qui eum annum secuti sunt, C. Iunius Bubulcus III, & Q. Æmylius Barbula iterum, initio anni questi apud populum deformatũ ordinem praua lectione senatus, qua potiores aliquot lectis prætereriti essent: negauerunt eam lectionem se, quæ sine recti prauiq; discrimine ad gratiam ac libidinem facta esset obseruaturos: & senatum extemplo citauerunt eo ordine, qui ante censores Ap. Claudium & C. Plautium fuerat. Et duo imperia eo anno dari cœpta per populum, utraq; pertinentia ad rem militarem: unum, ut tribuni militũ seni deni in quatuor legiones à populo crearentur, quæ antea perquàm paucis suffragio populi relictis locis, dictatorum & consulum fermè fuerant beneficia. tulere eam rogationem Tr. pl. L. Atilius, C. Marcius. alterum, ut IIuiros nauales classis ornandæ reficiendæq; causa idem populus iuberet. Lator huius plebisciti fuit M. Decius Tr. pl. Eiusdem anni rem dictu paruam præterirem, ni ad religionem uisa esset pertinere. Tibicines, quia prohibiti à proximis censoribus erant in æde Iouis uesci, quod traditum antiquitus erat, ægre passi, Tybur uno agmine abierunt: adeo, ut nemo in urbe esset, qui sacrificijs præcineret. Eius rei religio tenuit Senatum: legatosq; Tybur miserunt, ut darent operam ut hi homines Romanis restituerentur. Tyburtini benigne polliciti, primum accitos eos in curiam hortati sunt, ut reuerterentur Romam: postquàm perpelli nequibant, consilio haud abhorrente ab ingenijs hominum, eos aggrediuntur. Die festo alij alios per speciem celebrandarum cantu epularum causa inuitant, & uino, cuius auidum fermè genus est, oneratos sopiunt: atque ita in plaustra somno uictos conijciunt, ac Romam deportant: nec prius sensere, quàm plaustris in foro relictis plenos crapulæ eos lux oppressit. Tunc cõcursus populi factus, impetratoq; ut manerent, datum, ut triduum quotannis ornati cum cantu, atq; hac, quæ nunc solennis est, licentia per urbem uagarentur restitu-

restitutumq́ in æde uescendi ius ijs, qui sacris præcinerent. Hæc inter duorum ingentium bellorum curam gerebantur. Consules inter se prouincias partiti: Iunio Samnites, Aemylio nouum bellum Hetruria sorte obuenit. In Samnio Cluuiam præsidium Romanum, quia nequiuerat ui capi, obsessum fame in deditionem acceperant Samnites: uerberibusq́ fœdum in modum laceratos occiderant deditos. Huic infensus crudelitati Iunius nihil antiquius oppugnatione Cluuiana ratus, quo die aggressus est mœnia, ui cepit: atq; omnes puberes interfecit. Inde uictor exercitus Bouianum ductus. caput hoc erat Pentrorum Samnitium, longe ditissimum, atq; opulentissimum armis uirisq́. Ibi quia haud tantum irarum erat, spe prædæ milites accensi, oppido potiuntur. minus itaq; sæuitum in hostes est: prædæ plus penè, quàm ex omni Samnio unquam egestum: benigneq́ omnis militi concessa. & postquàm præpotentem armis Romanum nec acies subsistere ullæ, nec castra, nec urbes poterant: omnium principum in Samnio eò curæ sunt intentæ, ut insidijs quæreretur locus: si qua licentia populando effusus exercitus excipi, ac circumueniri posset. Transfugæ agrestes, & captiui quidã, pars forte, pars consilio oblati congruentia ad consulem afferentes, quæ & uera erant: pecoris uim ingentem in saltum auium compulsam esse: perpulerunt ut prædatum eò expeditæ ducerentur legiones. ibi ingens hostium exercitus itinera occultus insederat: & postquàm intrasse Romanos uidit saltũ, repente exortus cum clamore ac tumultu incautos inuadit. & primo noua res trepidationem fecit, dum arma capiunt, sarcinas congerunt in medium. dein, postquàm ut quisq; liberauerat se onere, aptaueratq́ armis, ad signa undiq; coibant, & notis ordinibus in ueteri disciplina militiæ iam sine præcepto ullius sua sponte struebatur acies: consul ad ancipitem maxime pugnã aduectus, desilit ex equo: & Iouem, Martemq́, atq; alios testatur deos: se nullam suam gloriam inde, sed prædam militi quærentem, in eum locum deuenisse, neq; in se aliud, quàm nimiam ditandi ex hoste militis curã reprehendi posse. ab eo se dedecore nullam rem aliam, quàm uirtutem militum uindicaturã. connitérentur modo uno animo omnes inuadere hostem uictum acie, castris exutum, nudatum urbibus, ultimam spem furto insidiarum tentantem, & loco non armis fretum. Sed quem esse iam uirtuti Romanæ inexpugnabilem locum? Fregellana arx, Soranaq́, & ubicunq; iniquo successum erat loco, memorabantur. His accensus miles, omnium immemor difficultatum, uadit aduersus imminentem hostium aciem. ibi paulum laboris fuit, dum in aduersum cliuum erigitur agmen. cæterum postquàmprima signa planiciem summam ceperunt, sensitq́ acies æquo se iam institisse loco, uersus extemplo est terror in insidiatores: easdemq́ latebras, quibus se pauloante texerant, palati atq; inermes fuga repetebant: sed loca difficilia hosti quæsita ipsos tum sua fraude impediebant. itaq; ergo perpaucis effugium patuit. Cæsa ad uiginti millia hominum: uictorq́ Romanus ad oblatam ultro ab hoste prædam pecorum discurrit. Dum hæc geruntur in Samnio, iam omnes Hetruriæ populi, præter Arretinos, ad arma ierant, ab oppugnando Sutrio, quæ urbs socia Romanis uelut claustra Hetruriæ erat, ingens orsi bellũ. Eo alter cos. Aemylius cum exercitu ad liberandos obsidione socios uenit. aduenientibus Romanis Sutrini commeatus benigne in castra ante urbem posita aduexere. Hetrusci diem primũ, consultando maturarent, traherent'ne bellum, traduxerũt: postero die, ubi celeriora quàm tutiora consilia magis placuere ducibus, sole orto signum pugnæ propositum est: armatiq́ in aciem procedunt. Quod postquàm consuli nuntiatum est, extemplo tesseram dari iubet, ut prandeat miles, firmatisq́ cibo uiribus arma capiat. dicto paretur. consul ubi armatos paratosq́ uidit, signa extra uallum proferri iussit, & haud procul hoste instruxit aciem. Aliquandiu intenti utrinque steterunt, expectantes ut ab aduersarijs clamor & pugna inciperet. & prius sol meridie se inclinauit, quàm telum hinc aut illinc emissum est. inde, ne infecta re abiretur, clamor ab Hetruscis oritur, concinuntq́ tubæ, & signa inferuntur. Nec segnius à Romanis pugna initur. concurrunt infensis animis. numero hostis, uirtute Romanus superat. anceps prælium multos utrinque, & fortissimum quenque absumit. nec prius inclinata res est, quàm secunda acies Romana ad prima signa, integri fessis successerunt. Hetrusci, quia nullis recentibus subsidijs fulta prima acies fuit, ante signa circaq́ omnes ceciderunt. nullo unquam prælio fugæ

minus

minus, nec plus cædis fuiſſet: ni obſtinatos mori Thuſcos nox texiſſet: ita, ut uictores priuſquàm uicti pugnandi finem facerent. Poſt occaſum ſolis ſignum receptui datum eſt: nocte ab utroq; in caſtra reditum. Nec deinde quicquam eo anno rei memoria dignæ apud Sutrium geſtum eſt: quia & ex hoſtium exercitu prima tota acies deleta uno prælio fuerat, ſubſidiarijs modo relictis, uix quod ſatis eſſet ad caſtrorũ præſidium: & apud Romanos tantum uulnerum fuit, ut plures poſt prælium ſaucij deceſſerint, quàm ceciderant in acie. Q. Fabius in ſequentis anni COS. bellum ad Sutrium excepit. collega Fabio C. Martius Rutilius datus eſt. cæterum & Fabius ſupplementum ab Roma adduxit: & nouus exercitus domo accitus Hetruſcis uenit. Permulti iam anni erant, cum inter patricios magiſtratus, tribunosq; nulla certamina fuerant: cum ex ea familia, quæ uelut fatalis tum tribunis ac plebi erat, certamen oritur. Ap. Claudius cenſor circumactis decem & octo menſibus, quod Aemylia lege finitum cenſuræ ſpatium temporis erat: cum C. Plautius collega eius magiſtratu ſe abdicaſſet: nulla ui compelli ut abdicaret, potuit. P. Sempronius erat Tr. pl. qui finiendæ cenſuræ intra legitimum tempus actionem ſuſceperat, non popularem magis, quàm iuſtam, nec in uulgus, quàm optimo cuiq; gratiorem. Is cum identidem legem Aemyliam recitaret, authoremq; eius Mamercum Aemylium dictatorem laudibus ferret: qui quinquennalem ante cenſuram, & longinquitate poteſtatem dominantem intra ſex menſium & anni coegiſſet ſpatiũ: dic agedum, inquit, Ap. Claudi, quidnam facturus fueris, ſi eo tempore, quo C. Furius & M. Geganius cenſores fuerunt, cenſor fuiſſes? Negare Appius interrogationẽ tribuni magnopere ad cauſam pertinere ſuam. nam etſi tenuerit lex Aemylia eos cenſores, quorum in magiſtratu lata eſſet: quia poſt illos cenſores creatos eam legem populus iuſsiſſet, quodq; poſtremum iuſsiſſet, id ius, ratumq; eſſet: non tamen aut ſe, aut eorum quenquam, qui poſt eam legem latam creati cenſores eſſent, teneri ea lege potuiſſe. Hæc ſine ullius aſſenſu cauillante Appio, En, inquit, Quirites illius Appij progenies, qui decemuir in annum creatus altero anno ſe ipſe creauit: tertio nec ab ſe, nec ab ullo creatus, priuatus faſces & imperium obtinuit: nec ante continuando abſtitit magiſtratu, quàm obruerent eum male parta, male geſta, male retenta imperia. hæc eſt eadem familia Quirites, cuius ui atq; iniurijs compulſi extorres patria Sacrum montem cepiſtis. hæc, aduerſus quam tribunicium auxilium uobis cõparaſtis. hæc, propter quam duo exercitus Auentinum inſediſtis. hæc, quæ fœnebres leges: hæc, quæ agrarias ſemper impugnauit. hæc cõnubia patrum, & plebis interrupit. hæc plebi ad curules magiſtratus iter obſepſit. hoc eſt nomen multo, quàm Tarquiniorum, infeſtius ueſtræ libertati. Itáne tandem Ap. Claudi, cum centeſimus iam annus ſit ab Mamerco Aemylio dictatore, tot cenſores fuerint nobiliſsimi fortiſsimiq; uiri, nemo eorum duodecim tabulas legit? nemo id ius eſſe, quod poſtremo populus iuſsiſſet, ſciuit? immo uero omnes ſciuerunt: ideo Aemyliæ potius legi paruerunt, quàm illi antiquæ, qua primum cenſores creati erant: quia hanc poſtremum iuſſerat populus: & quia, ubi duæ contrariæ leges ſunt, ſemper antiquæ abrogat noua. An hoc dicis Appi? non teneri Aemylia lege populum? an populum teneri: te unum extra legiſſem eſſe? Tenuit Aemylia lex uiolentos illos cenſores, C. Furium & M. Geganium. qui quid iſte magiſtratus in rep. male facere poſſet, indicarunt: cum ira finitæ poteſtatis, Mamercum Aemylium principem ætatis ſuæ belli domiq;, ærarium fecerunt. tenuit deinceps omnes cenſores intra centum annorum ſpatium. tenet C. Plautium collegam tuum, ijſdem auſpicijs, eodem iure creatum. An hunc non ut qui optimo iure cenſor creatus eſſet, populus creauit? tu unus eximius es, in quo hoc præcipuum ac ſingulare ualeat? quem tu regem ſacrificiorum crees? amplexus regni nomen, ut qui optimo iure rex Romæ creatus ſit, creatum ſe dicet. quem ſemeſtri dictatura, quem interregno quinq; diebus contentum fore putes? quem claui figendi, aut ludorum cauſa dictatorem audacter crees? Quàm iſti ſtolidos ac ſocordes uideri creditis eos, qui intra uiceſimum diem ingentibus rebus geſtis dictatura ſe abdicauerunt? aut qui uitio creati abierunt magiſtratu? Quid ego antiqua repetam? nuper intra decem annos C. Mænius dictator, quia, cum quæſtiones ſeuerius, quàm quibuſdam potentibus tutum erat, exerceret: contagio eius, quod quærebat, ipſi criminis obiectata ab inimicis eſt: ut priuatus obuiam iret

crimini, dictatura ſe abdicauit. Nolo ego iſtam in te modeſtiam: ne degeneraueris à familia imperioſiſsima & ſuperbiſsima: non die, non hora citius, quàm neceſſe eſt, magiſtratu abieris: modo ne excedas finitũ tempus: ſatis eſt aut diem, aut menſem cenſuræ adijcere. Triennium, inquit, & ſex menſes ultra quàm licet Æmylia lege, cenſuram geram: & ſolus geram. hoc quidem iam regno ſimile eſt. An collegam ſubrogabis? quem ne in demortui quidem locũ ſubrogari fas eſt. pœnitet enim, quod antiquiſsimum ſolenne, & ſolum ab ipſo cui fit inſtitutum deo, ab nobiliſsimis antiſtitibus eius ſacri ad ſeruorum miniſterium religioſus cenſor deduxiſti: gens antiquior originibus urbis huius, hoſpitio deorum immortalium ſancta, propter te ac tuam cenſuram intra annum ab ſtirpe extincta eſt: niſi uniuerſam rempublicam eo nefario obſtrinxeris, quod ominari etiam reformidat animus. Vrbs eo luſtro capta eſt, quo demortuo collega C. Iulio cenſore L. Papyrius Curſor, ne abiret magiſtratu, M. Cornelium Maluginenſem collegam ſubrogauit. & quanto modeſtior illius cupiditas fuit, quàm tua Appi? nec ſolus, nec ultra finitum lege tempus L. Papyrius cenſuram geſsit. tamen neminem inuenit qui ſe poſtea authorem ſequeretur. omnes deinceps cenſores poſt mortem collegæ ſe magiſtratu abdicarunt. Te nec quod dies exijt cenſuræ, nec quod collega magiſtratu abijt, nec lex nec pudor coercet: uirtutem in ſuperbia, in audacia, in contemptu deorum hominumq; ponis. Ego te Appi Claudi pro iſtius magiſtratus maieſtate ac uerecundia, quem geſsiſti, non modo manu uiolatum, ſed ne uerbo quidem inclementiori à me appellatum uellem: ſed & hæc, quæ adhuc egi, peruicacia tua & ſuperbia coegit me loqui: & niſi Æmyliæ legi parueris, in uincula duci iubebo: nec cum ita comparatum à maioribus ſit, ut comitijs cenſorijs, niſi duo confecerint legitima ſuffragia, nõ renunciato altero comitia differantur: ego te, qui ſolus cenſor creari non poſsis ſolum cenſuram gerere patiar. Hæc taliaq; cum dixiſſet, prehendi cenſorẽ & in uincula duci iuſsit. Approbantibus ſex tribunis actionem collegæ, tres appellanti Appio auxilio fuerunt: ſummaq; inuidia omnium ordinum ſolus cenſuram geſsit. Dum ea Romæ geruntur, iam Sutrium ab Hetruſcis obſidebatur: conſuliq; Fabio imis montibus ducenti ad ferendam opem ſocijs, tentandasq; munitiones, ſiqua poſſet, acies hoſtium inſtructa occurrit. quorum ingentem multitudinem cum oſtenderet ſubiecta late planicies: conſul, ut loco paucitatem ſuorum adiuuaret flectit paululum in cliuos agmen: (aſpreta erant ſtrata ſaxis) inde ſigna in hoſtem obuertit. Hetruſci omnium, præterquàm multitudinis ſuæ, qua ſola freti erant, immemores, prælium ineunt adeo raptim & auide: ut abiectis miſsilibus, quo celerius manus conſererent, ſtringerent gladios uadentes in hoſtem. Romanus contra, nunc tela, nunc ſaxa, quibus eos affatim locus ipſe armabat, ingerere. igitur ſcuta, galeæq; ictæ cum etiã quos non uulnerauerant, turbarent: neq; ſubire erat facile ad propiorem pugnam: neq; miſsilia habebant, quibus eminus rem gererent: ſtantes, & expoſitos ad ictus cum iam ſatis nihil tegeret: quoſdam etiam pedem referentes, fluctuantesq;, & inſtabilem aciem redintegrato clamore ſtrictis gladijs haſtati & principes inuadunt. eum impetum non tulerunt Hetruſci: uerſisq; ſignis fuga effuſa caſtra repetunt. Sed equites Romani præuecti per obliqua campi cum ſe fugientibus obtuliſſent, omiſſo ad caſtra itinere montes petunt. Inde inermi penè agmine, ac uexato uulneribus in ſyluam Ciminiam penetratum. Romanus multis milibus Hetruſcorum cæſis, duodequadraginta ſignis militaribus captis, caſtris etiam hoſtium cum præda ingenti potitur. Tum de perſequendo hoſte agitari cœptum. Sylua erat Ciminia magis tum inuia atque horrenda, quàm nuper fuere Germanici ſaltus: nulli ad eam diem ne mercatorum quidem adita. eam intrare haud ferè quiſquam præter ducem ipſum audebat. alijs omnibus cladis caudinæ nondum memoria aboleuerat. Tum ex ijs qui aderant, conſulis frater (M. Fabium, Cæſonem alij, C. Claudium quidam matre eadem qua COS. genitum, tradunt) ſpeculatum ſe iturum profeſſus, breuiq; omnia certa allaturum. Cære educatus apud hoſpites, Hetruſcis inde literis eruditus erat: linguamq; Hetruſcam probe nouerat. Habeo authores: uulgo tum Romanos pueros, ſicut nunc Græcis, ita Hetruſcis literis erudiri ſolitos. ſed propius eſt uero: præcipuum aliquid fuiſſe in eo, qui ſe tam audaci ſimulatione hoſtibus immiſcuerit. ſeruus ei dicitur comes unus fuiſſe, nutritus unà, eoque haud ignarus

linguæ eiusdem.nec quicquam aliud proficiscentes,quàm summatim regionis, quæ intranda erat naturam,ac nomina principũ in populis accepere: nequa inter colloquia insigni nota hæsitantes deprehendi possent. iere pastorali habitu agrestibus telis, falcibus gæsisq; binis armati. Sed neq; commercium linguæ,nec uestis,armorum'ue habitus sic eos texit:quàm quod abhorrebat à fide, quenquam externum Ciminios saltus intraturũ. Vsq; ad Camertes Vmbros penetrasse dicuntur.ibi,qui essent,fateri Romanum ausum: introductumq; in senatum consulis uerbis egisse de societate,amicitiaq;: atq; inde comi hospitio acceptum, nuntiare Romanis iussum:commeatũ exercitui dierum XXX præstò fore,si ea loca intrasset: iuuentutemq; Camertium Vmbrorum in armis paratam imperio futuram. Hæc cum relata consuli essent: impedimentis prima uigilia præmissis, legionibus post impedimenta ire iussis, ipse substitit cum equitatu: & luce orta postero die obequitauit stationibus hostium: quæ extra saltum dispositæ erant. & cum satis diu tenuisset hostem, in castra sese recepit: portaq; altera egressus, ante noctem agmen assequitur.postero die luce prima iuga Ciminij montis tenebat.inde contemplatus opulenta Hetruriæ arua, milites emittit. Ingenti iam abacta præda, tumultuariæ agrestium Hetruscorum cohortes repente à principibus regionis eius concitatæ Romanis occurrunt,adeo incompositæ,ut uindices prædarum propè ipsi prædæ fuerint.Cæsis,fugatisq; ijs,late depopulato agro uictor Romanus,opulentusq; rerum omniũ copia,in castra rediit. Eò forte V legati cum duobus Tr.pl. uenerant denuntiatum Fabio senatus uerbis:ne saltum Ciminium transiret.lætati serius se,quàm ut impedire bellum possent,uenisse,nuntij uictoriæ Romam reuertuntur. Hac expeditione consulis motum latius erat,quàm profligatũ bellum. uastationẽ nanq; sub Ciminij montis radicibus iacens ora senserat: cõciueratq; indignatione non Hetruriæ modo populos,sed umbriæ finitima.itaque quantus non unquam antea,exercitus ad Sutrium uenit: neq; è syluis tantummodo promota castra: sed etiam auiditate dimicandi quàm primũ in campos delata acies: deinde instructa primo suo stare loco: relicto hostibus ad instruendum contra spatio. deinde postquàm detrectare hostem sensere pugnam: ad uallum subeunt.ubi postquàm stationes quoq; receptas intra munimenta sensere: clamor repente circa duces ortus: ut eò sibi è castris cibaria eius diei deferri iuberent: mansuros se sub armis:& aut nocte,aut certe luce prima castra hostium inuasuros. Nihilo quietior Romanus exercitus imperio ducis continetur. decima erat ferè diei hora, cum cibum capere consul milites iubet, præcipit ut in armis sint,quacunq; diei, noctis'ue hora signum dederit. paucis milites alloquitur: Samnitium bella extollit: eleuat Hetruscos: nec hostem hosti, nec multitudinem multitudini comparandam ait esse: præterea telum aliud occultum scituros in tempore: interea taceri opus esse. His ambagibus prodi simulabat hostes: quo animus militum multitudine territus restitueretur:& quod sine munimento cõsiderant,uerisimilius erat quod simulabatur. Curati cibo corpora quieti dant: & quarta ferè uigilia sine tumultu excitati arma capiunt.dolabræ calonibus diuiduntur ad uallum proruendum, fossasq; implendas. intra munimenta instruitur acies:delectæ cohortes ad portarum exitus collocantur. dato deinde signo paulo ante lucẽ,quod æstiuis noctibus sopitæ maxime quietis tempus est: proruto uallo erupit acies: stratos passim inuadit hostes: alios immobiles, alios semisomnos in cubilibus suis, maximam partem ad arma trepidantes cædes oppressit. paucis armandi se datum spatiũ est. eos ipsos non signum certum,non ducem sequentes fundit Romanus,fugatosq; persequitur. ad castra, ad syluas diuersi tendebant. syluæ tutius dedère refugiũ. nam castra in campis sita eodem die capiuntur. aurum,argentumq; iussum referri ad consulẽ. cætera præda militis fuit. Cæsa aut capta eo die hostium millia ad sexaginta. Eam tam claram pugnam trans Ciminiam syluam ad Perusiam pugnatam quidam authores sunt: metuq; in magno ciuitatẽ fuisse: ne interclusus exercitus tam infesto saltu coortis undiq; Thuscis Vmbrisq; opprimeretur. Sed ubicunq; pugnatum est,res Romana superior fuit. itaq; à Perusia, & Cortona, & Arretio, quæ fermè capita Hetruriæ populorũ ea tempestate erant, legati pacem fœdusq; ab Romanis petentes,inducias in triginta annos impetrauerunt. Dum hæc in Hetruria geruntur: cos. alter C. Marcius Rutilius Allifas de Samnitibus ui cepit. multa alia castella, uiciq;

aut

aut deleta hostiliter, aut integra in potestatem uenere. Per idem tempus & classis Romana à P. Cornelio, quem senatus maritimæ oræ præfecerat: in Campaniam acta, cum appulsa Pompeios esset: socij inde nauales ad depopulandum agrum Nucerinum profecti, proximis raptim uastatis, unde reditus tutus ad naues esset: dulcedine (ut fit) prædæ longius progressi exciuere hostes. palatis per agros nemo obuius fuit, cum occidione occidi possent: redeuntes agmine incauto haud procul nauibus assecuti agrestes exuerunt præda, partem etiam occiderunt. quæ superfuit cædi, trepida multitudo ad naues compulsa est. Profectio Q. Fabij trans Ciminiam syluam quantũ Romæ terrorem fecerat, tam lætam famam in Samniũ ad hostes tulerat: interclusum Romanũ exercitũ obsideri: cladisq; imaginem furculas Caudinas memorabant. eadem temeritate auidã ulteriorũ semper gentẽ in saltus innios deductã, septam non hostiũ magis armis, quàm locorum iniquitatibus esse. Iam gaudiũ inuidia quadã miscebatur: quod belli Romani decus ab Samnitibus fortuna ad Hetruscos auertisset. itaq; armis, uirisq; ad obterendũ C. Marciũ cos. cõcurrunt: protinus inde Hetruriã per Marsos ac Sabinos petituri, si Marcius dimicandi potestatẽ non faciat. Obuius ijs cos. fuit. dimicatũ prælio utrinq; atroci, atq; incerto euentu est. & cum anceps cædes fuisset: aduersæ tamen rei fama in Romanos uertit, ob amissos quosdã equestris ordinis, tribunosq; militũ, atq; unum legatũ, & (quod insigne maxime fuit) cõsulis ipsius uulnus. Ob hæc etiam aucta fama (ut solet) ingens terror patres inuasit: dictatorẽq; dici placebat, nec quin Cursor Papyrius diceretur, in quo tum summa rei bellicæ ponebatur, dubium cuiquã erat: sed nec in Samniũ nuntium perferri omnibus infestis tuto posse: nec uiuere Marcium cos. satis fidebant. Alter cos. Fabius infestus priuatim Papyrio erat: quæ ne ira obstaret bono publico, legatos ex consulariũ numero mittendos ad eum Senatus censuit: qui sua quoq; eum, non publica solũ authoritate mouerent: ut memoriam simultatũ patriæ remitteret. Profecti legati ad Fabium cos. cum s c tradidissent, adiecissentq; orationem conuenientem mandatis: consul demissis in terram oculis tacitus ab incertis quidnam esset acturus, legatis recessit. nocte deinde silentio (ut mos est) L. Papyriũ dictatorem dixit. cui cum ob animũ egregie uictum legati gratias agerent, obstinatũ silentiũ obtinuit: ac sine responso ac mentione facta sui, legatos dimisit: ut appareret insignem dolorem ingenti comprimi animo. Papyrius C. Iunium Bubulcum magistrũ equitum dixit: atq; ei legẽ curiatam de imperio ferenti triste omen diem diffidit, quod Fauciæ curiæ fuit principium duabus insignis cladibus, captæ urbis, & caudinæ pacis: quod utroq; anno eiusdẽ curiæ fuerat principium. Macer Licinius tertia etiam clade, quæ ad Cremerã accepta est, abominandã eam curiam facit. Dictator postero die auspicijs repetitis pertulit legẽ, & profectus cum legionibus ad terrorem traducti syluam Ciminiam exercitus nuper scriptis, ad Longulam peruenit: acceptisq; à Martio cos. ueteribus militibus, in aciem copias eduxit. nec hostes detrectare uisi pugnam. instructos deinde, armatosq;, cum ab neutris prælium inciperetur, nox oppressit. Quieti aliquandiu, nec suis diffidentes uiribus, nec hostẽ spernẽtes statiua in propinquo habuere. Nam & cũ Vmbrorũ exercitu acie depugnatũ est. fusi tamẽ magis, quàm cæsi hostes: quia cœptam acriter non tolerarunt pugnam. & ad uadimonis lacum Hetrusci lege sacrata coacto exercitu, cum uir uirum legisset, quantis nunquã alias ante simul copijs, simul animis dimicatũ: tantoq; irarum certamine gesta res est, ut ab neutra parte emissa sint tela. gladijs pugna cœpit: & acerrime cõmissa ipso certamine, quod aliquãdiu anceps fuit, accensa est: ut non cum Hetruscis totiens uictis, sed cum aliqua noua gẽte uideretur dimicatio esse. nihil ab ullo parte mouetur fugæ: cadunt antesignani: & ne nudẽtur propugnatoribus signa, fit ex secũda prima acies: ab ultimis deinde subsidijs cietur miles: adeoq; ad ultimũ laboris ac periculi uentum est, ut equites Romani omissis equis ad primos peditũ per arma, per corpora euaserint. ea uelut noua inter fessos exorta acies turbauit signa Hetruscorũ. secuta deinde impetũ eorũ, utcunq; affecta fuerat, cætera multitudo tandem perrumpit ordines hostiũ. Tunc uinci pertinacia cœpta, & auerti manipuli quidam: & ut semel dedere terga, etiam certiorem capessere fugam. Ille primum dies fortuna ueteri abundãtes Hetruscorũ fregit opes. cæsum in acie, quod roboris fuit: castra eo impetu capta, direptaq;. Pari subinde periculo, gloriæq; euentu bellũ in Samnitibus erat: qui præter cæteros belli apparatus, ut acies sua fulgeret nouis armorũ insignibus, fecerũt. duo

exercitus erant: scuta alterius auro, alterius argento cælauerunt. Forma erat scuti: summū latius qua pectus atq; humeri teguntur, fastigio æquali: ad imum cuneatior, mobilitatis causa. spongia pectori tegumentū: & sinistrū crus ocrea tectum. galeæ cristatæ, quæ speciem magnitudini corporum adderent. tunicæ auratis militibus uersicolores, argētatis linteæ candidæ. his dextrum cornu datum: illi in sinistro consistunt. Notus iam Romanis apparatus insignium armorum fuerat: doctiq; à ducibus erant, horridum militē esse debere, non cælatū auro argentoq;, sed ferro & animis fretum. quippe illa prędam uerius, quàm arma esse, nitentia ante rem, deformia inter sanguinē & uulnera. uirtutē esse militis decus, & omnia illa uictoriā sequi: & ditem hostem quamuis pauperis uictoris præmium esse. His Cursor uocibus instinctos milites in præliū ducit. dextro ipse cornu consistit: sinistro præfecit magistrū equitū. Simul est concursum, ingens fuit cum hoste certamē: non segnius inter dictatorē & magistrum equitū, ab utra parte uictoria inciperet. Prior forte Iunius cōmouit hostem, laeuo dextrū cornu, sacratos more Samnitium milites, eoq; candida ueste, & paribus candore armis insignes. eos se orco mactare Iunius dictitās cum intulisset signa, turbauit ordines, & haud dubie impulit aciē. Quod ubi sensit dictator, ab lęuóne cornu uictoria incipiet? inquit: & dextrū cornu, dictatoris acies alienam pugnā sequetur, non partē maximā uictoriæ trahet? concitat milites. Nec peditū uirtuti equites, aut legatorū studia ducibus cedunt. M. Valerius à dextro, P. Decius ab laeuo cornu, ambo cōsulares, ad equites in cornibus positos euehūtur: adhortatiq; eos, ut partē secū capesserent decoris, in transuersa latera hostiū incurrūt. is nouus additus terror cum ex parte utraq; circumuasisset aciem, & ad terrorē hostium legiones Romanæ redintegrato clamore intulissent gradum, tum fuga ab Samnitibus cœpta. Iam strage hominum, armorumq; insignium campi repleri. ac primo pauidos Samnites castra sua accepere: deinde ne ea quidē retenta. captis, direptisq; ante noctē iniectus ignis. Dictator ex s c triumphauit. cuius triumpho longe maximam speciē captiua arma præbuere. tantum magnificentiæ uisum in ijs, ut aurata scuta dominis argentariorū ad forum ornandum diuiderentur. inde natum initiū dicitur fori ornandi ab ædilibus, cum thensæ ducerentur. Et Romani quidem ad honorem deûm insignibus armis hostium usi sunt: Campani ab superbia & odio Samnitium gladiatores, quod spectaculum inter epulas erat, eo ornatu armarunt, Samnitiumq; nomine appellarunt. Eodem anno cum reliquis Hetruscorū ad Perusiam, quæ ipsa induciarū fidem ruperat, Fabius cos. nec dubia, nec difficili uictoria dimicat. Ipsum oppidū (nam ad mœnia uictor accessit) cepisset: ni legati dedentes urbem exissent. Præsidio Perusiæ imposito, legationibus Hetruriæ amicitiā petentibus præ se Romam ad Senatū missis, cos. præstantiore etiam quàm dictator uictoria triumphans urbē est inuectus. Quin etiā deuictorum Samnitiū decus magna ex parte ad legatos, P. Decium & M. Valeriū, est uersum: quos populus proximis comitijs ingenti consensu cos. alterum, alterū prætorē declarauit. Fabio ob egregie perdomitā Hetruriam continuatur consulatus: Decius collega datur. Valerius prætor quartum creatus. coss. partiti prouincias. Hetruria Decio, Samnium Fabio euenit. Is profectus ad Nuceriam, Allifates iam tum pacem petentes, quod uti ea cum daretur noluissent, aspernatus, oppugnando subegit. Cum Samnitibus acie dimicatum. haud magno certamine hostes uicti. neq; eius pugnæ memoria tradita foret, ni Marsi eo primū prælio cū Romanis bellassent. Secuti Marsorū defectionem Peligni, eandem fortunā habuerunt. Decio quoq; alteri cos. secunda belli fortuna erat. Tarquiniensem metu subegerat frumentum exercitui præbere, atq; inducias in XL. annos petere. Volsiniensium castella aliquot ui cepit: quædā ex ijs diruit, ne receptaculo hostibus essent: circunferendoq; passim bello tantum terrorem sui fecit, ut nomē omne Hetruscū fœdus à cos. peteret. ac de eo quidem nihil impetratū. induciæ annuæ datæ. stipendium exercitui Romano ab hoste in eum annum pensum: & binæ tunicæ in militem exactæ. ea merces induciarum fuit. Trāquillas res iam Hetruscis turbauit repentina defectio Vmbrorū, gentis integræ à cladibus belli: nisi quod transitum exercitus ager senserat. Ii concitata ōmni iuuentute sua, & magna parte Hetruscorū ad rebellionē compulsa, tantū exercitū fecerant, ut relicto post se in Hetruria Decio, ad oppugnandā inde Romam ituros, magnifice de se, ac contemptim de Romanis loquentes, iactarent. Quod inceptum eorū ubi ad Decium cos. perlatum est, ad urbem

ex Hetruria magnis itineribus pergit:& in agro pipiniensi ad famã intentus hostium cõsedit. Nec Romæ spernebatur Vmbrorũ bellum : & ipsæ minæ metum fecerant expertis à Gallica clade quàm intutam urbẽ incolerent. Itaq; legati ad Fabiũ COS. missi sunt:ut,siquid laxamenti à bello Samnitiũ esset:in Vmbriã propere exercitum duceret. Dicto paruit COS. magnisq; itineribus ad Meuaniã,ubi tum copiæ Vmbrorũ erant:perrexit. Repens aduẽtus COS. quem procul Vmbria in Samnio bello alio occupatum crediderant : ita exterruit Vmbros,ut alij recedendum ad urbes munitas, quidã bellum omittendũ censerent. Plaga una (materinam ipsi appellant) non continuit modo cæteros in armis:sed confestim ad certamẽ egit. castra uallantem Fabium adorti sunt. Quos ubi effusos ruere in munimenta consul uidit:reuocatos milites ab opere,prout loci natura tempusq; patiebatur,ita instruxit: cohortatusq; prædicatione uera qua in Thuscis,qua in Samnio partorum decorũ,exiguam appendicẽ Hetrusci belli conficere iubet: & uocis impiæ pœnas expetere: qua se urbẽ Romanã oppugnaturos minati sunt. Hæc tanta sunt alacritate militũ audita , ut clamor sua sponte ortus loquentem interpellauerit ducem.ante imperiũ deinde concentu tubarũ ac cornuũ , cursu effuso in hostem feruntur:non tanquam in uiros, aut armatos incurrunt. mirabilia dictu:signa primo eripi cœpta signiferis: deinde ipsi signiferi trahi ad consulẽ:armatiq; milites ex acie in aciẽ transferri.& sicubi est certamẽ, scutis magis quàm gladijs geritur res. umbonibus,incussaq; ala sternuntur hostes.plus capitur hominum,quàm cæditur:atq; una uox ponere arma iubentiũ per totam fertur aciem. Itaq; inter ipsum certamẽ facta deditio est à primis authoribus belli. postero insequẽtibusq; diebus & cæteri Vmbrorum populi deduntur, Ocriculani sponsione in amicitiam accepti.

Fabius alienæ sortis uictor belli, in suam prouinciã exercitũ reduxit. itaq; ei ob res tam feliciter gestas,sicut priore anno populus continuarat consulatum:ita senatus in insequentem annum, quo Ap. Claudius,L. Volumnius COSS. fuerũt,prorogauit maxime Appio aduersante imperium. Appium censorem petisse consulatũ, comitiaq; eius ab L. Furio Tr. pl.interpellata,donec se censura abdicauit: in quibusdã annalibus inuenio. Creatus consul, cum collega: nouum bellũ Salentini hostes decernerẽtur: Romæ mansit , ut urbanis artibus opes augeret: quando belli decus penes alios esset. Volumnium prouinciæ haud pœnituit. multa secunda prælia fecit: aliquot urbes hostiũ ui cepit. prædæ erat largitor: & benignitatem per se gratam comitate adiuuabat:militemq; ijs artibus fecerat & periculi & laboris auidum. Q. Fabius pro consul ad urbem Allifas cum Samnitiũ exercitu signis collatis confligit . minime ambigua res fuit:Fusi hostes,atq; in castra cõpulsi.nec castra forent retenta,ni exiguũ superfuisset diei:ante noctem tamen sunt circũsessa,& nocte custodita:ne quis elabi posset.postero die uix dum luce certa,deditio fieri cœpta:& pacti,qui Samnitiũ forent,ut cum singulis uestimẽtis emitterentur.hi omnes sub iugum missi.socijs Samnitium nihil cautũ. ad VII millia sub corona ueniere. qui se ciuem Hernicũ dixerat,seorsum in custodia habitus.eos omnes Fabius Romam ad Senatum misit: & cum quæsitũ esset,delectu,an uoluntarij pro Samnitibus aduersus Romanos bellassent:per Latinos populos custodiendi dantur. Iussiq; eam integram rem noui COSS. P. Cornelius Aruina,Q.Marcius Tremulus(ij enim iam creati erant) ad Senatum referre. Id ægre passi Hernici,conciliũ populorũ omnium habentibus Anagninis in circo, quem Maritimum uocant:præter Alatrinatẽ,Ferentinatemq;,& Verulanũ,omnes Hernici nominis populo Romano bellũ indixerunt.In Samnio quoq;,quia decesserat inde Fabius, noui motus exorti. Calatia & Sora, præsidiaq; quæ in ijs Romana erant, expugnata:& in captiuorũ corpora militum fœde sæuitum.itaq; eò P.Cornelius cum exercitu missus.Marcio noui hostes(iam enim Anagninis Hernicisq; alijs bellũ iussum erat) decernũtur. Primo ita omnia opportuna loca hostes inter consulũ castra interceperunt , ut peruadere expeditus nuntius non posset, & per aliquot dies incerti rerum omnium, suspensiq; de statu alterius,uterq; consul ageret: Romamq; is metus manaret:adeo, ut omnes iuniores sacramento adigerentur: atq; ad subita rerum duo iusti scriberentur exercitus. Cæterũ Hernicum bellum nequaquã pro præsenti terrore,ac uetustate gentis gloriæ fuit.nihil usquam dictu dignũ ausi,trinis castris intra paucos dies exuti,triginta dierum inducias, ita ut ad Senatũ Romã legatos mitterent, pacti sunt bimestri stipendio frumẽtoq;, & singulis in militem tunicis. Ab senatu ad Marcium reiecti: cui S C per-

missum de Hernicis erat:isq; gentem in deditionẽ accepit. Et in Samnio alter cos. superior
uiribus,locis impeditior erat. omnia itinera obsepserant hostes:saltusq; peruios ceperant: ne/
qua subuchi commeatus possent.neq; eos,cum quotidie signa in aciem cõsul proferret: elicere
ad certamen poterat:satisq; apparebat neq; Samnitem certamen præsens,nec Romanum di/
lationem belli laturum. Aduentus Marcij,qui Hernicis subactis maturauit collegæ uenire au/
xilio:moram certaminis hosti exemit.nam, ut qui ne alteri quidem exercitui se ad certamẽ cre
didissent pares,coniungi utiq; passi duos cõsulares exercitus,nihil crederent superesse spei: ad/
uenientem incõposito agmine Marcium aggrediuntur. Raptim collatæ sarcinæ in mediũ: &
prout tempus patiebatur,instructa acies.clamor primũ in statiua perlatus,deinde conspectus
procul puluis tumultũ apud alterum consulẽ in castris fecit. isq; confestim arma capere iussis,
raptimq; eductis in aciem militibus, transuersam hostium aciem, atq; alio certamine occupa/
tam inuadit clamitans summũ flagitium fore:si alterum exercitũ utriusq; uictoriæ compotem
sinerent fieri:nec ad se sui belli uindicarent decus. quà impetũ dederat, perrumpit:aciemq; per
mediam in castra hostium tendit:& uacua defensoribus capit,atq; incendit. Quæ ubi flagran/
tia marcianus miles conspexit,& hostes respexere:tum passim fuga cœpta Samnitiũ fieri. sed
omnia obtinet cædes:nec in ullam partem tutum perfugium est. Iam XXX millibus hostium
cæsis,signum receptui consules dederant:colligebantq; in unum copias,inuicẽ inter se gratan/
tes:cum repente uisæ procul hostium nouæ cohortes,quæ in supplementũ scriptæ fuerant: in/
tegrauere cædem.in quas nec iussu consulum,nec signo accepto uictores uadunt:malo tyroci/
nio imbuendum Samnitem clamitantes. Indulgent COSS.legionũ ardori:ut qui probe scirent
nouum militem hostium inter perculsos fuga ueteranos ne tentando quidem satis certamini
fore. nec eos opinio fefellit. omnes Samnitiũ copiæ,ueteres,nouæq; montes proximos fuga
capiunt.eò & Romana erigitur acies: nec quicquam satis tuti loci uictis est: & de iugis,quæ ce/
perant,funduntur.iamq; una uoce omnes pacem petebant. Tum trium mensiũ frumento im/
perato,& annuo stipendio, ac singulis in militem tunicis,ad senatũ pacis oratores missi. Cor/
nelius in Samnio relictus. Marcius de Hernicis triumphãs in urbem rediit.statuaq; equestris
in foro decreta est: quæ ante templum Castoris posita est. Hernicorum tribus populis,Alatri
nati, Verulano,Ferentinati,quia maluerunt quàm ciuitatem,suæ leges redditæ:connubiumq;
inter ipsos,quod aliquandiu soli Hernicorum habuerunt,permissum. Anagninis,quiq; arma
Romanis intulerant,ciuitas sine suffragij latione data:concilia,connubiaq; adempta:& magi/
stratibus,præterquàm sacrorum curatione interdictum. Eodem anno ædes Salutis à C. Iu/
nio Bubulco censore locata est:quam COS. bello Samnitium uouerat. ab eodẽ collegaq; eius
M. Valerio Maximo uiæ per agros publica impensa factæ. Et cum Carthaginiensibus eo/
dem anno fœdus tertio renouatũ:legatisq; eorum,qui ad id uenerant,comiter munera missa.

Dictatorem idem annus habuit, P. Cornelium Scipionẽ cum magistro equitum P. Decio
Mure.ab ijs,propter quæ creati erant,comitia consularia habita,quia neuter COSS. potuerant
bello abesse. Creati COSS. L. Posthumius, T. Minucius. Hos COSS. Piso Q. Fabio & P. De/
cio suggerit:biennio exempto,quo Claudiũ Volumniumq;, & Corneliũ cum Marcio COSS.
factos tradidimus. memoriáne fugerit in annalibus digerendis: an consulto binos cõsules fal/
sos ratus transcenderit:incertum est. Eodem anno in campũ stellatem agri Campani Samni
tium incursiones factę.itaq; ambo COSS. in Samnium missi.cum diuersas regiones, Tifernum
Posthumius,Bouianum Minutius petissent: Posthumij prius ductu ad Tifernũ pugnatum.
Alij haud dubie Samnites uictos, ac triginta millia inde hominum capta tradunt: alij Marte
æquo discessum: & Posthumium metum simulantẽ nocturno itinere clàm in montes copias
abduxisse: hostes secutos duo millia inde locis munitis & ipsos consedisse. Consul, ut statiua
tuta,copiosaq;(& ita erant)petisse uideretur:postquàm & munimẽtis castra firmauit, & omni
apparatu rerũ utilium instruxit:relicto firmo præsidio uigilia tertia,qua duci proxime potest,
expeditas legiones ad collegam,& ipsum aduersus alios sedentem,ducit.ibi authore Posthu/
mio Minucius cum hostibus signa confert. & cum anceps prælium in multum diei processis/
set:tum Posthumius integris legionibus defessam iam aciem hostiũ improuiso inuadit. itaq;
cum lassitudo ac uulnera fugam quoq; præpedissent, occidione occisi hostes: signa unum &
uiginti

uiginti capta: atq; inde ad castra Posthumij perrectum. ibi duo uictores exercitus perculsum iam fama hostem adorti fundunt, fugantq;: signa militaria sex & uiginti capta, & imperator Samnitium Statius Cellius, multiq; alij mortales: & castra utraq; capta: & Bouianum, ubi postero die cœptum oppugnari, breui capitur. magnaq; gloria rerum gestarũ cõsules triumpharunt. Minuciũ cos. cum uulnere graui relatũ in castra mortuum, quidã authores sunt, & M. Fuluium in locum eius consulem suffectum: & ab eo, cum ad exercitum Minucij missus esset, Bouianũ captum. Eodẽ anno Sora, Arpinũ, Consentia, recepta ab Samnitibus. Herculis magnum simulachrũ in Capitolio positũ, dedicatumq;. P. Sulpicio Auerrione, P. Sempronio Sopho coss. Samnites, seu finem, seu dilationẽ belli quærentes, legatos de pace Romam misere. quibus suppliciter agentibus respõsum est: nisi sæpe bellũ parantes pacẽ petissent Samnites, oratione ultro citroq; habita, de pace transigi potuisse. nunc, quando uerba uana ad id locorum fuerint, rebus standum esse. P. Sempronium cos. cum exercitu breui in Samnio forẽ: eum ad bellum, pacem'ne inclinent animi, falli non posse: cõperta omnia Senatui relaturũ: decedentem ex Samnio cos. legati sequerẽtur. Eo anno cum pacatũ Samnium exercitus Romanus benigne præbito commeatu peragrasset: fœdus antiquum Samnitibus redditũ. Ad Aequos inde ueteres hostes, cæterum per multos annos sub specie infidæ pacis quietos, uersa arma Romana: quod incolumi Hernico nomine missitauerant simul cum ijs Samniti auxilia, & post Hernicos subactos uniuersa propè gens sine dissimulatione consilij publici ad hostes desciuerat: & postquàm icto Romæ cum Samnitibus fœdere fœciales uenerãt res repetitum, tentationẽ aiebant esse, ut terrore incusso belli Romanos se fieri paterentur. quod quantopere optandũ foret, Hernicos docuisse: cum quibus licuerit, suas leges Romanæ ciuitati præoptauerint: quibus legendi quid mallent copia non fuerit, pro pœna necessariã ciuitatẽ fore. Ob hæc uulgo in concilijs iactata populus Romanus bellũ fieri Æquis iussit. consulesq; ambo ad nouum profecti bellũ quatuor mil. à castris hostium cõsederunt. Aequorũ exercitus (ut qui suo nomine per multos annos imbelles egissent) tumultuario similis, sine ducibus certis, sine imperio trepidare. alij excundum in aciem, alij castra tuenda censent: mouet plerosq; uastatio futura agrorum, ac deinceps cum leuibus præsidijs urbium relictarũ excidia. itaq; postquam inter multas sententias una, quæ omissa cura cõmunium ad respectũ suarũ quenq; rerũ auertisset, audita: ut prima uigilia diuersi è castris ad deportanda omnia, tuendasq; mœnibus in urbes abirent: cuncti eam sententiã ingenti assensu accepere. Palatis hostibus per agros, prima luce Romani signis prolatis in acie cõsistunt: & ubi nemo obuius ibat, pleno gradu ad castra hostium tendunt. cæterũ postquàm ibi neq; stationes pro portis, nec quẽquam in uallo, nec fremitum consuetũ castrorũ animaduerterũt: insolito silentio moti, metu insidiarũ subsistunt. transgressi deinde uallum cum deserta omnia inuenissent, pergunt hostem uestigijs sequi. sed uestigia in omnes æque ferentia partes, ut in dilapsis passim, primo errorem faciebant: post per exploratores cõpertis hostium consilijs ad singulas urbes circumferendo bello unum & quadraginta oppida intra dies sexaginta omnia oppugnãdo ceperunt: quorũ pleraq; diruta, atq; incensa: nomẽq; Aequorũ propè ad internecionẽ deletum. De Aequis triumphatũ: exemploq; eorũ clades fuit, ut Marrucini, Marsi, Peligni, Frentini mitterent Romã oratores pacis petendæ, amicitiæq;. ijs populis fœdus petentibus datum. Eodẽ anno C. Flauius Cn. filius scriba patre libertino humili fortuna ortus, cæterum callidus uir & facundus, ædilis curulis fuit. Inuenio in quibusdã annalibus, cum appareret ædilibus: fieriq; se pro tribu ædilem uideret: neque eius accipi nomẽ, quod scriptũ faceret: tabulã posuisse: & iurasse se scriptũ non facturũ. quem aliquanto antea desisse scriptum facere arguit Macer Licinius: tribunatu ante gesto, triumuiratibusq;, nocturno altero, altero coloniæ deducendæ. Cæterum (id q̃d haud discrepat) contumacia aduersus contemnentes humilitatẽ suam nobiles certauit. ciuile ius repositũ in penetralibus pontificũ euulgauit: fastosq; circa forũ in albo proposuit: ut quando lege agi posset sciretur. ædem Concordiæ in area Vulcani summa inuidia nobilium dedicauit: coactusq; cõsensu populi Cornelius Barbatus Pontifex Maximus uerba præire: cum more maiorũ negaret nisi cos. aut imperatorẽ posse templũ dedicare. Itaq; ex authoritate Senatus latum ad populum est, nequis templũ, aram'ue iniussu Senatus, aut Tr. pl. partis maioris dedicaret. Haud memo-

rabilem rem per se, nisi documentum sit aduersus superbiam nobilium plebeiæ libertatis, refe ram. Ad collegam ægrum uisendi causa Flauius cum uenisset: consensuq; nobiliũ adolescen/ tium, qui ibi assidebant, assurrectum ei non esset: curulem afferri sellam eò iussit: ac sede hono ris sui anxios inuidia inimicos spectauit. Cæterũ Flauium dixerat ædilem forensis factio, Ap. Claudij censura uires nacta: qui Senatum primus libertinorũ filijs lectis inquinauerat. & por steaquàm eam lectionem nemo ratam habuit: nec in curia adeptus erat quas petierat opes ur banas: humilibus per omnes tribus diuisis, forũ & campũ corrupit. tantumq; Flauij comitia indignitatis habuerunt, ut pleriq; nobiliũ annulos aureos, & phaleras deponerent. Ex eo tem/ pore in duas partes discessit ciuitas: aliud integer populus fautor & cultor bonorum, aliud fo rensis factio tenebat: donec Q. Fabius & P. Decius censores facti. Fabius simul concordiæ causa, simul ne humillimorum in manu comitia essent, omnem forensem turbam excretam in quatuor tribus coniecit: urbanasq; eas appellauit. adeoq; eam rem acceptam gratis animis fe runt, ut Maximi cognomẽ, quod tot uictorijs non pepererat, hac ordinum temperatione pa/ reret. Ab eodem institutum dicitur, ut equites Idibus quintilibus transueherentur.

DECADIS PRIMAE LIBER DECIMVS.

LVCIO Genutio, Ser. Cornelio coss. ab externis fermè bellis ocium fuit. Soram, atq; Albam coloniæ deductæ: Albam in Aequos sex millia colo/ norum scripta. Sora agri Volsci fuerat: sed possederant Samnites. eò qua/ tuor millia hominum missa. Eodem anno Arpinatibus, Trebulanisq; ci/ uitas data. Frusinates tertia parte agri damnati: quod Hernicos ab eis sol/ licitatos compertum: capitaq; coniurationis eius, quæstione ab coss. ex s c habita, uirgis cæsi ac securi percussi. Tamẽ ne prorsus imbellem agerent annum, parua ex/ peditio in Vmbria facta est: quod nuntiabatur ex spelunca quadam excursiones armatorum in agros fieri. In eam speluncam penetratũ cum signis est: & ex eo loco obscuro multa uulnera accepta, maximeq; lapidũ ictu, donec altero specus eius ore (nam peruius erat) inuẽto, utræq; fauces cõgestis lignis accensæ. ita intus fumo ac uapore ad duo millia armatorum ruentia no/ uissime in ipsas flammas dum euadere tendunt, absumpta. M. Liuio Dentre, & C. Aemylio coss. redintegratum Aequorũ bellum. Coloniã ægre patientes uelut arcẽ suis finibus impo/ sitam summa ui expugnare adorti, ab ipsis colonis pelluntur. cæterũ tantum Romæ terrorem fecere, quia uix credibile erat tam affectis rebus solos per se Aequos ad bellum coortos, ut tu/ multus eius causa dictator diceretur C. Iunius Bubulcus cum M. Titinio magistro equitũ. pro fectus primo cõgressu Aequos subegit. ac die octauo triumphãs in urbẽ cum redisset, ædem Salutis, quam cos. uouerat, censor locauerat: dictator dedicauit. Eodem anno classis Græ/ corum Cleonymo duce Lacedæmonio ad Italiæ littora appulsa Thurias urbem in Salentinis cepit. Aduersus hunc hostẽ cos. Aemylius missus prælio uno fugatũ cõpulit in naues. Thu/ riæ redditæ ueteri cultori: Salentinoq; agro pax parta. Iunium Bubulcum dictatorẽ missum in Salentinos in quibusdam annalibus inuenio: & Cleonymum prius quàm cõfligendum esset cum Romanis, Italia excessisse. circumuectus inde Brundusij promontoriũ, medioq; sinu Ha/ driatico uentis latus, cum leua importuosa Italiæ littora, dextra Illyrici Liburniq; & Istri, gen/ tes feræ & magna ex parte latrocinijs maritimis infames terrerent: penitus ad littora Veneto/ rum peruenit. expositis paucis, qui loca explorarẽt: cum audissent tenue prætentum littus esse, quod trãsgressis, stagna ab tergo sint irrigua æstibus maritimis: agros haud procul proximos campestres cerni: ulteriora colles uideri esse: ostium fluminis prealti, quò circumagi naues in stationem tutam, uidisse (Meduacus amnis erat) eò inuectam classem subire flumine aduerso iussit. Grauissimas nauium non pertulit alueus fluminis. in leuiora nauigia transgressa multi/ tudo armatorum ad frequẽtes agros tribus maritimis Patauinorũ uicis colentibus eam oram peruenit. Ibi egressi leui præsidio nauibus relicto, uicos expugnant: inflammant tecta: homi/ num, pecudumq; prædas agunt: & dulcedine prædandi longius usq; à nauibus procedunt. Hæc ubi Patauium sunt nuntiata (semper autem eos in armis accolæ Galli habebant) in duas partes

partes iuuentutē diuidunt. altera in regionem, qua effusa populatio nuntiabatur: altera, ne cui prædonū obuia fieret, altero itinere ad stationē nauium (millia autem XIIII ab oppido aberat) ducta. In naues paruas custodibus interemptis impetus factus: territiq́ nautæ coguntur naues in alteram ripam amnis traijcere. & in terra prosperum æque in palatos prædatores prælium fuerat: refugientibusq́ ad stationem Græcis Veneti obsistunt. Ita in medio circumuenti hostes, cæsiq́. pars capti classem indicant, regemq́ Cleonymū tria inde millia abesse. Ibi captiuis proximo uico in custodiam datis, pars fluuiatiles naues ad superanda uada stagnorum apte planis alueis fabricatas, pars captiua nauigia armatis complent. profectiq́ ad classem, immobiles naues, & loca ignota plus quàm hostem timentes circumuadunt: fugientesq́ in altum, ac nusquam repugnantes usq́ ad ostium amnis persecuti, captis quibusdā, incensisq́ nauibus hostiū, quas trepidatio in uada intulerat, uictores reuertuntur. Cleonymus uix quinta parte nauium incolumi, nulla regione maris Hadriatici prospere adita, discessit. rostra nauium, spoliaq́ Laconum in æde Iunonis ueteri fixa, multi supersunt qui uiderunt. Patauij monimentum naualis pugnæ eo die, quo pugnatum est, quotannis solenni certamine nauium in flumine oppidi medio exercetur. Eodem anno Romæ cum Vestinis petentibus amicitiam ictum est fœdus. Multiplex deinde exortus terror. Hetruriam rebellare ab Arretinorum seditionibus motu orto nuntiabatur: ubi Licinium genus præpotens, diuitiarum inuidia pelli armis cœptum. simul Marsos agrum ui tueri: in quem colonia Carseoli deducta erat, quatuor millibus hominum scriptis. Itaq; propter eos tumultus dictus M. Valerius Maximus dictator magistrum equitum sibi legit M. Aemylium Paulū. id magis credo, quàm Q. Fabium ea ætate, atq; eis honoribus Valerio subiectum. cæterū ex Maximi cognomine ortum errorem haud abnuerim. Profectus dictator cum exercitu prælio uno Marsos fundit. compulsis deinde in urbes munitas, Milioniam, Plestinā, Fresiliam intra dies paucos cepit: & parte agri mulctatis Marsis fœdus restituit. Tum in Hetruscos uersum bellum. & cum dictator auspiciorum repetendorum causa profectus Romam esset, magister equitum pabulatum egressus ex insidijs circumuenitur: signisq́ aliquot amissis fœda militum cæde ac fuga in castra est compulsus. qui terror non eo tantum à Fabio abhorret: quod siqua alia arte cognomen suum æquauit, tum maxime bellicis laudibus: sed etiam quod memor papyrianæ seuitiæ nunquam ut dictatoris iniussu dimicaret, adduci potuisset. Nūtiata ea clades Romā maiorem quàm res erat terrorem exciuit. nam ut exercitu deleto, ita iustitium indictū: custodiæ in portis, uigiliæ uicatim exactæ: arma, tela in muros cōgesta. Omnibus iunioribus sacramēto adactis dictator ad exercitum missus omnia spe tranquilliora, & composita magistri equitum cura, castra in tutiorem locum redacta, cohortes, quæ signa amiserant, extra uallū sine tentorijs destitutas, inuenit: exercitum auidum pugnæ, quo maturius ignominia aboleretur. Itaq; cōfestim castra inde in agrum Rusellanum promouit. eò & hostes secuti, quanquā ex bene gesta re summam & in aperto certamine uirium spem habebant: tamē insidijs quoq;, quas feliciter experti erant, hostem tentant. Tecta semiruta uici per uastationem agrorū deusti haud procul castris Romanorum aberant. ibi abditis armatis, pecus in cōspectu præsidij Romani, cui præerat Cn. Fuluius legatus, propulsum. ad quam illecebram cum cōmoueretur nemo ab Romana statione: pastorum unus progressus sub ipsas munitiones, inclamat alios cunctāter ab ruinis uici pecus propellentes: quid cessarent, cum per media castra Romana tuto agere possent? Hæc cum legato Cærites quidā interpretarentur: & per omnes manipulos militū ingens esset indignatio: nec tamen iniussu monere se auderēt: iubet peritos linguæ attendere animum. pastorū sermo agresti an urbano propior esset. Cum referrent sonum linguæ, & corporū habitū, & nitorem cultiora, quàm pastoralia esse: ite igitur, dicite inquit, detegant nequicquam conditas insidias: omnia scire Romanū: nec magis iam dolo capi, quàm armis uinci posse. Hæc ubi audita sunt, & ad eos, qui consederant in insidijs, perlata: consurrectum repente ex latebris est: & in patentem ad conspectum undiq; campū prolata signa. uisa legato maior acies, q̄ quæ ab suo præsidio sustineri posset. itaq; propere ad dictatorē auxilia accitū mittit: interea ipse impetus hostium sustinet. Nuntio allato, dictator signa ferri, ac sequi armatos iubet. sed celeriora propè omnia imperio erant. rapta extemplo signa, armaq́: & uix ab impetu & cursu tenebantur:

cum ira ab accepta nuper clade stimulabat, tum cōcitatior accidens clamor ab increscente certamine. urgent itaq; alij alios. hortanturq; signiferos ut ocius eant. quo magis festinātes uidet dictator, eo impensius retentat agmen, ac sensim incedere iubet. Hetrusci contra, principio excitj pugnæ omnibus copijs aderant: & super alios alij nuntiant dictatori omnes legiones Hetruscorū capessisse pugnā: nec iam ab suis resisti posse. & ipse cernit ex superiore loco in quanto discrimine præsidiū esset: cæterum satis fretus esse etiā nunc tolerando certamini legatū, nec se procul abesse periculi uindicē, quàm maxime uult fatigari hostem, ut integris adoriatur uiri bus fessos. quanquā lente procedunt, iam tamen ad impetum capiendū equiti utiq; modicum erat spatium. prima incedebant signa legionum, ne quid occultū aut repentinū hostis timeret: sed reliquerat interualla inter ordines peditū, quā satis laxo spatio equi permitti possent. Pariter sustulit clamorē acies: & immissus eques libero cursu in hostem inuehitur: incōpositisq; ad uersus equestrē procellā subitum pauorē offundit. Itaq; ut propè serum auxiliū iam pene circumuentis, ita uniuersa requies data est. integri accepere pugnā: nec ea ipsa longa, aut anceps fuit. fusi hostes castra repetunt, inferentibusq; iam signa Romanis cedunt, & in ultimā castrorum partē cōglobantur. hærent fugientes in angustijs portarū: pars magna aggerē uallumq; conscendūt, si aut ex superiore loco tueri se, aut superare aliquā & euadere possent. Forte quodam loco male densatus agger pondere supra stantiū in fossam procubuit: atq; eà cum deos pandere uiam fugæ conclamassent, plures inermes quàm armati euadunt. Hoc prælio fractæ iterum Hetruscorū uires: & pacto annuo stipendio, & duūm mensiū frumēto, permissum ab dictatore, ut de pace legatos mitterent Romā. pax negata: induciæ biennij datæ. dictator triumphans in urbem redijt. Habeo authores, sine ullo memorabili prælio pacatā ab dictatore Hetruriā esse: seditionibus tantū Arretinorū cōpositis, & Licinio genere cum plebe in gratiam reducto. COS. ex dictatura factus M. Valerius. non petentē, atq; adeo etiā absentē creatū credidere quidā: & per interregē ea comitia facta. id unū non ambigitur consulatū cum Apuleio Pansa gessisse. M. Valerio, & Q. Apuleio COSS. satis pacatæ foris res fuere. Hetruscū aduersæ belli res, & induciæ quietum tenebāt: Samnitem multorū annorum cladibus domitum haud dum fœderis noui pœnitebat. Romæ quoq; plebē quietā & exoneratā deducta in colonias multitudo præstabat. tamen ne undiq; tranquillæ res essent, certamen iniectū inter primores ciuitatis, patricios plebeiosq;, ab Tr. pl. Q. & Cn. Ogulnijs. qui undiq; criminandorū patrum apud plebem occasionibus quæsitis, postquam alia frustra tentata erant, eam actionem susceperunt, qua non infimā plebem accenderent, sed ipsa capita plebis, consulares triumphalesq; plebeios: quorū honoribus nihil, præter sacerdotia, quæ nondū promiscua erant, deesset. Rogationem promulgarunt, ut cum quatuor augures, quatuor pontifices ea tēpestate essent: placeretq; augeri sacerdotum numerum, quatuor pontifices, quinq; augures, de plebe omnes adlegerentur. Quemadmodū ad quatuor augurum numerum, nisi morte duorum id redigi collegium potuerit, non inuenio: cum inter augures constet imparem numerū debere esse, ut tres antiquæ tribus, Ramnenses, Titienses, Luceres suum quæq; augurem habeant: aut si pluribus sit opus, pari inter se numero sacerdotes multiplicent: sicut multiplicati sunt, cum ad quatuor quinq; adiecti nouem nnmerum, ut terni in singulas essent, expleuerunt. Cæterum quia de plebe adlegebantur: iuxta eam rem ægre passi patres, quàm cum consulatum uulgari uiderent: simulabant ad deos id magis, quàm ad se pertinere. ipsos uisuros ne sacra sua polluantur. id se optare tantum, nequa in rempub. clades ueniat. Minus autem tetendere, assueti iam tali genere certaminū uinci. & cernebant aduersarios non id, quod olim uix sperauerint, affectantes magnos honores: sed omnia iam, in quorum spem dubiam erat certatum, tamen adeptos, multiplices consulatus, censurasq;, & triumphos. Certatum tamen suadenda dissuadendaq; lege inter Ap. Claudium maxime ferunt, & inter Publium Decium Murem. qui cum eadem fermè de iure patrum ac plebis, quæ pro lege Licinia quondam, cōtraq; eam dicta erant, cum plebeijs consulatus rogabatur, disseruissent: retulisse dicitur Decius parentis sui speciem: qualem eum multi, qui in concione erant, uiderant: incinctū gabino cultu, super telum stantem: quo se habitu pro populo, ac legionibus Romanis deuouisset. tum Publium Decium COS. purum piumq; dijs immortalibus uisum, æque ac si T. Manlius collega eius deuouerettur

eundem

eundem P. Decium, qui sacra publica populi Romani faceret, legi rite non potuisse? id esse pèriculum, ne suas preces minus audirent dij, quàm Ap. Claudij? castius eum sacra priuata facere, & religiosius deos colere, quàm se? quem pœnitere uotorum, quæ pro re publica nuncupauerint tot COSS. plebeij, tot dictatores, aut ad exercitus euntes, aut inter ipsa bella? Numerarentur duces eorum annorum, quibus plebeiorũ ductu & auspicio res geri cœptę sunt: numerarentur triumphi: iam ne nobilitatis quidẽ suæ plebeios pœnitere. pro certo habere, si quod repens bellum oriatur, nõ plus spei fore Senatui populoq; Romano in patricijs, quàm in plebeijs ducibus. Quod cum ita se habeat, cui deorũ hominumúe indignũ uideri potest, inquit, eis uiris, quos uos sellis curulibus, toga prætexta, tunica palmata, & toga picta, & corona triumphali, laureaq; honoraritis: quorum domos spolijs hostium affixis insignes inter alias feceritis, pontificalia atq; auguralia insignia adijcere? Qui Iouis Opt. Max. ornatu decoratus, curru aurato per urbem uectus in Capitoliũ ascenderit: si conspiciatur cum capide ac lituo, capite uelato uictimam cædat: auguriumúe ex arce capiat? cuius imaginis titulo cõsulatus, censuraq;, & triumphus æquo animo legetur: si auguratũ aut pontificatũ adieceritis, nõ sustinebunt legentium oculi? equidẽ (pace dixerim deûm) eos nos iam populi Romani beneficio esse spero, qui sacerdotijs nõ minus reddamus dignatione nostra honoris, quàm acceperimus: & deorum magis, quàm nostra causa expetamus, ut quos priuatim colimus, publice colamus. Quid autem ego sic adhuc egi, tanquã integra sit causa patriciorũ de sacerdotijs? & non iam in possessione unius amplissimi simus sacerdotij? decemuiros sacris faciundis, carminũ Sibyllæ ac fatorum populi huius interpretes, antistites eosdẽ apollinaris sacri cerimoniarumq; aliarum plebeios uidemus. nec tum patricijs ulla iniuria facta est, cum duumuiris sacris faciundis adiectus est propter plebeios numerus: & nunc tribunus, uir fortis ac strenuus, quinq; augurũ loca, quatuor pontificũ adiecit, in quæ plebeij nominentur: nõ ut nos Appi uestro loco pellant, sed ut adiuuent nos homines plebeij diuinis quoq; rebus procurãdis: sicut in cæteris humanis pro parte uirili adiuuãt. Noli erubescere Appi collegã in sacerdotio habere, quem in censura, quem in consulatu collegã habere potuisti: cuius tam dictatoris magister equitũ, quàm magistri equitum dictator esse potes. Sabinum aduenã principem nobilitatis uestræ, seu Ap. Clausum, seu Ap. Claudium mauultis, illi antiqui patricij in suum numerũ acceperũt. ne fastidieris nos in sacerdotum numerum accipere. multa nobiscum decora afferimus: imò omnia eadem, quæ uos superbos fecerũt. L. Sextius primus de plebe COS. est factus: Caius Licinius Stolo primus magister equitũ: C. Marcius Rutilius primus & dictator, & censor: Q. Publius Philo primus prætor. Semper ista audita sunt eadem: penes uos auspicia esse: uos solos gentem habere: nos solos iustum imperiũ & auspicium domi militiæq;: æque adhuc prosperũ plebeium, ac patricium fuit, porroq; erit. En unquam fando audistis patricios primo esse factos, non de cœlo demissos, sed qui patrẽ ciere auumq; possent: id est, nihil ultra q; ingenuos. Consulem iam patrẽ ciere possum, auumq; iam poterit filius meus. nihil est aliud in re Quirites, nisi ut omnia negata adipiscamur. certamen tantum patricij petunt, nec curant quem euentum certaminum habeant. Ego hanc legem, quod bonũ, faustũ felixq; sit uobis ac reip. uti rogastis, iubendam censeo. Vocare tribus extemplo populus iubebat: apparebatq; accipi legem: ille tamen dies est intercessione sublatus. postero die deterritis tribunis ingenti consensu accepta est. Põtifices creantur, suasor legis P. Decius Mus, P. Sempronius Sophus, C. Marcius Rutilius, M. Liuius Denter. Quinq; augures item de plebe, C. Genutius, P. Ælius Pætus, M. Minucius Fessus, C. Marcius, T. Publius. Ita octo pontificũ, nouem augurũ numerus factus. Eodẽ anno M. Valerius COS. de prouocatione legẽ tulit diligentius sanctã. tertio ea tum post reges exactos lata est, semper à familia eadẽ. causam renouandæ sæpius haud aliam fuisse reor, quàm quod plus paucorũ opes, quàm libertas plebis poterãt. Portia tamẽ lex sola pro tergo ciuium lata uidetur: quod graui pœna, siquis uerberasset, necassetue ciuem Romanũ sanxit. Valeria lex, cum eum, qui prouocasset, uirgis cædi securiq; necari uetuisset: siquis aduersus ea fecisset, nihil ultra, quàm improbe factũ, adiecit. id (qui tum pudor hominũ erat) uisum credo uinculum satis ualidũ legis. nunc uix seruo ita minetur quisquã. Bellum ab eodẽ consule haudquaquam memorabile aduersus rebellãtes Aequos, cum præter animos feroces nihil ex antiqua

fortuna haberent:gestum est. Alter cos. Apuleius in Vmbria Nequinũ oppidũ circumsedit. locus erat arduus,atq; in parte una præceps,ubi nunc Narnia sita est:nec ui,nec munimẽto capi poterat.itaq; eam infectã rem M.Fuluius Pætus, T.Manlius Torquatus noui coss. acceperunt.In eum annũ cum Q. Fabiũ cos.non petentẽ omnes dicerent centuriæ: ipsum authorem fuisse Macer Licinius ac Tubero tradunt differendi sibi cõsulatus in bellicosiorẽ annum: eo anno maiori se usui reip.fore urbano gesto magistratu: ita nec dissimulantem quid mallet, nec petentẽ tamen,ædilem curulẽ cum L. Papyrio Cursore factum.Id ne pro certo ponerem, uetustior annalium author Piso effecit:qui eo anno ædiles curules fuisse tradit C.Domitium, Cn.F.Caluinum,& Sp.Caruilium,Q. F.Maximũ. id credo cognomen errorẽ in ædilibus fecisse: secutamq; fabulã mistam ex ædilicijs & cõsularibus comitijs, cõuenientem errori. Et lustrum eo anno conditũ à P. Sempronio Sopho,& P.Sulpicio Auerrione censoribus:tribusq; additæ duæ, Aniensis ac Terẽtina.Hæc Romæ gesta. cæterũ ad Nequinũ oppidũ cum segni obsidione tempus tereretur:duo ex oppidanis,quorũ erant ædificia iuncta muro:specu facto ad stationes Romanas itinere occulto perueniũt : inde ad consulẽ deducti præsidiũ armatum se intra mœnia & muros accepturos confirmãt.Nec aspernanda res uisa,neq; incaute credenda.cum altero eorũ (nam alter obses retentus) duo exploratores per cuniculũ missi: per quos satis comperta re,trecenti armati transfuga duce in urbem ingressi nocte portã,quæ proxima erat,cepere:qua refracta cos. exercitusq; Romanus sine certamine urbẽ inuasere.ita Nequinum in ditionẽ populi Romani uenit. colonia eò aduersus Vmbros missa à flumine Narnia appellata. exercitus cum magna præda Romã reductus. Eodẽ anno ab Hetruscis aduersus inducias paratũ bellum.sed eos alia molientes Gallorũ ingens exercitus fines ingressus paulisper à proposito auertit:pecunia deinde,qua multum poterant, freti,socios ex hostibus facere Gallos conantur,ut eo adiuncto exercitu cum Romanis bellarent. de societate haud abnuunt barbari:de mercede agitur.qua pacta,acceptaq;, cum parata cætera ad bellum essent: sequiq; Hetruscus iuberet: inficias eunt mercedẽ se belli Romanis inferendi pactos: quicquid acceperint accepisse ne agrum Hetruscũ uastarent,armisq; lacesserent cultores.militaturos tamen se, si utiq; Hetrusci uelint: sed nulla alia mercede,quàm ut in partem agri accipiantur:tandẽq; aliqua sede certa consistãt.Multa de eo cõcilia populorũ Hetruriæ habita:nec perfici quicquam potuit:non tam, quia imminui agrum, quàm quia accolas sibi quisq; adiungere tam efferatæ gentis homines horrebat. ita dimissi Galli pecuniã ingentem sine labore ac periculo paratam retulerunt.Romæ terrorem præbuit fama Gallici tumultus ad bellum Hetruscum adiecti: eo minus cunctanter fœdus ictum cum Picenti populo est. T. Manlio cos. Hetruria prouincia sorte euenit: qui uix dum ingressus hostium fines,cum exerceretur inter equites,ab rapido cursu circũagendo equo effusus extemplo propè expirauit: tertius ab eo casu dies finis uitæ cos. fuit. Quo uelut omine belli accepto,deos pro se cõmisisse bellũ memorantes Hetrusci sustulere animos.Romę tum desyderio uiri,tum incõmoditate temporis tristis nuntius fuit,ut patres ab iubendo dictatore consulis subrogandi comitia ex sententia principũ habita deterruerint. M. Valeriũ cos.omnes sententiæ, centuriæq; dixere : quẽ senatus dictatorẽ dici iussurus fuerat.tum extemplo in Hetruriã ad legiones proficisci iussit. aduentus eius cõpressit Hetruscos, adeo ut nemo extra munimenta egredi auderet:timorq; ipsorum obsidioni similis esset. neq; illos nouus cos.uastandis agris, urendisq; tectis,cum passim nõ uillæ solum, sed frequentes quoq; uici incendijs fumarẽt:elicere ad certamẽ potuit.Cum hoc segnius bellũ opinione esset alterius belli,quod multis inuicem cladibus haud immerito terribile erat:fama Picentiũ nouorum sociorum indicio exorta est: Samnites arma,& rebellionẽ spectare:seq; ab ijs sollicitatos esse.Picentibus gratiæ actæ: & magna pars curæ patribus ab Hetruria in Samnites uersa est. Caritas etiã annonæ solicitã ciuitatẽ habuit: uentũq; ad inopiæ ultimũ foret:ut scripsere, quibus ædilem fuisse eo anno Fabiũ Maximũ placet:ni eius uiri cura,qualis in bellicis rebus multis tempestatibus fuerat,talis domi tum in annonæ dispensatione præparando ac cõuehendo frumẽto fuisset. Eo anno (nec traditur causa) interregnũ initũ.interreges fuere Ap.Claudius, dein P.Sulpicius.is comitia consularia habuit:creauit L.Corneliũ Scipionẽ,Cn.Fuluiũ coss. Principio huius anni oratores Lucanorũ ad nouos coss. uenerunt questũ: quia cõditionibus

perlicere

perlicere se nequiuerint ad societatē armorum, Samnites infesto exercitu ingressos fines suos uastare:belloq́ ad bellum cogere. Lucano populo satis superq́ erratum quondam. nunc ita obstinatos animos esse, ut omnia ferre ac pati tolerabilius ducant, quàm ut unquā postea nomen Romanū uiolent. Orare patres, ut & Lucanos in fidem accipiāt, & uim atq́ iniuriā ab se Samnitium arceant. Se, quanquā bello cum Samnitibus suscepto necessaria iam facta aduersus Romanos fides sit, tamē obsides dare paratos esse. Breuis cōsultatio Senatus fuit. ad unum omnes iungendum foedus cum Lucanis, resq́ repetendas ab Samnitibus censent. Benigne responsum Lucanis: ictumq́ foedus. Foeciales missi, qui Samnitem decedere agro sociorū, ac deducere exercitū finibus Lucanis iuberent. quibus obuiam missi ab Samnitibus qui denunciarent: si quod adissent in Samnio concilium, haud inuiolatos abituros. Hæc postquàm audita sunt Romæ, bellum Samnitibus & patres censuerunt, & populus iussit. COSS. inter se prouincias partiti sunt. Scipioni Hetruria, Fuluio Samnites obuenerūt: diuersiq́ ad suum quisq́ bellum proficiscuntur. Scipioni segne bellum & similē prioris anni militiæ expectanti hostes ad Volaterras instructo agmine occurrerūt. pugnatū maiore parte diei, magna utrinq́ cęde. nox incertis qua data uictoria esset, interuenit. lux insequens uictorē, uictumq́ ostendit. nam Hetrusci silentio noctis castra reliquerunt. Romanus egressus in aciem ubi profectione hostium concessam uictoriā uidet, progressus ad castra uacuis cum plurima præda (nam & statiua trepide deserta fuerant) potitur. inde in Faliscū agrum copijs reductis, cum impedimēta Faleriis cum modico præsidio reliquisset, expedito agmine ad populandos hostium fines incedit. omnia ferro igniq́ uastantur: prædæ undiq́ actæ. nec solum modo uastum hosti relictū, sed castellis etiam uicisq́ illatus ignis. urbibus oppugnandis temperatum, in quas timor Hetruscos compulerat. Cn. Fuluij COS. clara pugna in Samnio ad Bouianū haudquaquā ambiguę uictoriæ fuit. Bouianum inde agressus, nec ita multo post Aufidenam, ui cepit. Eodem anno Carseolos Colonia in agrum Æquiculorum deducta. Fuluius COS. de Samnitibus triumphauit. Cum comitia consularia instarent, fama exorta: Hetruscos, Sānitesq́ ingentes cōscribere exercitus: palàm omnibus concilijs uexari principes Hetruscorū, quod non Gallos quacunq́ conditione traxerint ad bellum: increpari magistratus Samnitium, quod exercitum aduersus lucanum hostem comparatum obiecerint Romanis. itaq́ suis sociorumq́ uiribus consurgere hostes ad bellum, & haudquaquā pari desungendum esse certamine. Hic terror, cum illustres uiri consulatum peterent, omnes in Q. Fabium Maximum primo non petentē, deinde ut inclinata studia uidit, etiam recusantē conuertit. Quid se iam senem, ac perfunctū laboribus laborumq́ præmijs, sollicitarent? nec corporis, nec animi uigorem remanere eundem: & fortunam ipsam uereri, ne cui deorum nimia iam in se, & constantior quàm uelint humanæ res, uideatur. & se gloriæ seniorum succreuisse, & ad suam gloriā consurgentes alios lætum aspicere. nec honores magnos fortissimis uiris Romæ, nec honoribus deesse fortes uiros. Acuebat hac moderatione tam iusta studia: quæ uerecūdia legum restingnenda ratus, legem recitari iussit qua intra decē annos eundē consulē refici non liceret. uix præ strepitu audita lex est. tribuniq́ plebis nihil id impedimenti futurū aiebant. se ad populū laturos: uti legibus solueretur. & ille quidē in recusando perstabat: quid ergo attineret leges ferri rogitans, quibus per eosdē, qui tulissent, fraus fieret? iam regi leges, nō regere. Populus nihilominus suffragia inibat: &, ut quæque intro uocata erat cēturia, COS. haud dubie Fabiū dicebat. Tum demū cōsensu ciuitatis uictus dei approbēt, inquit, quod agitis, acturiq́ estis Quirites. cæterū quoniā in me, quod uos uultis, facturi estis: in collega sit meæ apud uos gratiæ locus. P. Deciū expertū mihi concordi collegio uirū, dignū uobis, dignū parēte suo, quæso mecū consulē faciatis. Iusta suffragatio uisa. omnes quæ supererāt cēturiæ Q. Fabiū, P. Deciū COSS. dixere. Eo anno plerisq́ dies dicta ab ædilibus: quia plus, quàm quod lege finitū erat, agri possiderent: nec quisquā fermē est purgatus: uinculumq́ ingens immodicæ cupiditatis iniectū est. COSS. noui, Q. Fabius Maximus quartū, & P. Decius Mus tertium, cum inter se agitarent uti alter Samnites hostes, alter Hetruscos deligeret: quantæq́ in hanc aut in illam prouinciā copiæ satis essent, & uter ad utrum bellum dux idoneus magis esset: ab Sutrio, & Nepete, & Falerijs legati, authores, concilia Hetruriæ populorum de petenda pace haberi, totam belli molem in Samnium auerterunt.

Profecti coss. quo expeditiores cõmeatus essent: & incertior hostis, quà uentutũ bellũ foret: Fabius per Soranum, Decius per Sidicinũ agrum, in Samniũ legiones ducũt. Vbi in hostium fines uentum est: uterq; populabundus effuso agmine incedit: explorant tamen latius, quàm populantur. Igitur non fefellere ad Tifernũ hostes in occulta ualle instructi: qua ingressos Romanos superiore ex loco adoriri parabant. Fabius impedimentis in locũ tutum remotis, præsidioq; modico imposito, præmonitis militibus adesse certamen, quadrato agmine ad prædictas hostium latebras succedit. Samnites desperãtes improuiso tumultu, quando in apertum semel discrimen euasura esset res, & ipsi acie iusta maluerunt concurrere. itaq; & in æquum descendunt: ac fortunæ se maiore animo, quàm spe cõmittunt. cæterũ siue quia ex omniũ Samnitium populis quodcunq; roboris fuerat, contraxerant: seu quia discrimen summæ rerum augebat animos: aliquantũ aperta quoq; pugna præbuerũt terroris. Fabius, ubi nulla ex parte hostem loco moueri uidet, M. Fuluium, & M. Valeriũ Tr. mil. cum quibus ad primã aciem procurrerat, ire ad equites iubet: & adhortari, ut siquãdo unquã equestri ope adiutã rempub. meminerint, illo die annitantur ut ordinis eius gloriam inuictam præstent. peditũ certamine immobilem hostẽ restare: omnem reliquã spem in impetu esse equitũ. & ipsos nominatim iuuenes pari comitate utrunq; nunc laudibus, nunc promissis onerat. Cæterum quando ne ea quoq; tentata uis proficeret: consilio grassandum, si nihil uires iuuarent, ratus, Scipionẽ legatum hastatos primæ legionis subtrahere ex acie, & ad montes proximos, quàm posset occultissime, circunducere iubet: inde ascensu abdito à cõspectu erigere in montes agmen: auersoq; hosti ab tergo repẽte se ostendere. Equites ducibus tribunis haud multo plus hostibus quàm suis, ex improuiso ante signa euecti, præbuerũt tumultus. aduersus incitatas turmas stetit immota Samnitium acies: nec parte ulla pelli, aut perrumpi potuit. & postquàm irritũ inceptum erat: recepti post signa prælio excesserunt. Creuit ex eo hostium animus: nec sustinere frons prima tam longum certamen, increscentemq; fiducia sui uim potuisset, ni secunda acies iussu cos. in primum successisset. Ibi integræ uires sistunt inuehentem se iam Samnitẽ. & tempore improuisa ex montibus signa, clamorq; sublatus non uero tantum metu terruere Samnitium animos. Nam & Fabius Decium collegam appropinquare exclamauit: & pro se quisq; miles adesse alterũ cos. adesse legiones gaudio alacres fremunt: errorq; utilis Romanis oblatus, fugæ formidinisq; Samnites impleuit: maxime territos ne ab altero exercitu integro intactoq; fessi opprimerentur. & quia passim in fugam dissipati sunt, minor cædes quàm pro tanta uictoria fuit. tria millia & cccc cæsi: capti trecenti fermè & uiginti: signa militaria capta tria & uiginti. Samnitibus Appuli se ante prælium coniunxissent, ni P. Decius cos. ijs ad Maleuentũ castra obiecisset, extractosq; deinde ad certamẽ fudisset. Ibi quoq; plus fugæ fuit, quàm cædis. duo millia Appulorũ cæsa. spretoq; eo hoste Decius in Samniũ legiones duxit. Ibi duo consulares exercitus diuersis uagati partibus omnia spatio quinq; mensium euastarunt. quadraginta & quinq; loca in Samnio fuere, in quibus Decij castra fuerunt: alterius cos. sex & octoginta. nec ualli tantum, ac fossarũ uestigia relicta: sed multa illis insigniora monimenta uastitatis circà, regionumq; depopulatarũ. Fabius etiam urbem Cimetrã cepit. ibi capta armatorum duo millia cccc: cæsi fermè pugnantes ad quadringentos triginta. Inde comitiorũ causa Romam profectus maturauit eam rem agere. cum primo uocatæ Q. Fabium cos. dicerent omnes centuriæ, Ap. Claudius cõsularis candidatus, uir acer & ambitiosus, nõ sui magis honoris causa, quàm ut patricij recuperarent duo cõsularia loca: cum suis, tum totius nobilitatis uiribus incubuit, ut se cum Q. Fabio cos. dicerent. Fabius primo de se eadẽ ferè, quæ priore anno dicendo abnuere. circunstare sellam omnis nobilitas: orare ut ex cœno plebeio consulatũ extraheret: maiestatẽq; pristinã tum honori, tum patricijs gentibus redderet. Fabius silentio facto media oratione studia hominũ sedauit. facturũ enim se fuisse dixit, ut duorum patriciorũ nomina reciperet, si aliũ, quàm se cos. fieri uideret: nunc se sui rationẽ comitijs, cum contra leges futurum sit, pessimo exemplo non habiturũ. Ita Lucius Volumnius de plebe cum Ap. Claudio cos. est factus, priore item cõsulatu inter se cõparati. Nobilitas obiectare Fabio, fugisse eum Appium Claudiũ collegam, eloquentia ciuilibusq; artibus haud dubie præstantem. Comitijs perfectis ueteres coss. iussi bellum in Samnio gerere prorogato in sex menses imperio. itaq;

Itaq; insequēti quoq; anno L. Volumnio, Ap. Claudio coss. P. Decius, qui cos. in Samnio relictus à collega fuerat: proconsul idem populari non destitit agros: donec Samnitium exercitum nusquam se prælio cōmittentem postremo expulit finibus. Hetruriam pulsi petierunt: & quod legationibus nequicquā sæpe tentauerant, id se tanto agmine armatorū mistis terrore precibus acturos efficacius rati, postulauerunt principum Hetruriæ conciliū. Quo coacto, per quot annos pro libertate dimicent cum Romanis, exponunt. omnia expertos esse, si suismet ipsorum uiribus tolerare tantam molem belli possent: tentasse etiā haud magni momenti finitimarum gentium auxilia: petisse pacem à populo Romano, cum bellū tolerare non possent: rebellasse, quod pax seruientibus grauior, quàm liberis bellum esset. unam sibi spem reliquam in Hetruscis restare: scire gentem Italiæ opulentissimā armis, uiris, pecunia esse: habere accolas Gallos inter ferrum & arma natos, feroces cum suopte ingenio, tum aduersus Romanum populum: quem captum à se, auroq; redemptū haud uana iactantes memorent. Nihil abesse, si sit animus Hetruscis, qui Porsenæ quondā, maioribusq; eorum fuerit: quin Romanos omni agro cis Tyberim pulsos dimicare pro salute sua, nō de intolerando Italiæ regno cogāt. Sānitem illis exercitum paratum, instructum, armis, stipendio uenisse: cōfestim secuturos, uel si ad ipsam Romanā urbem oppugnandā ducant. Hæc eos in Hetruria iactantes, molientesq; bellum domi Romanū urebat. nam P. Decius ubi cōperit per exploratores profectū Samnitium exercitū: aduocato cōcilio, quid per agros inquit uagamur uicatim circūferentes bellum? quin urbes ac mœnia aggredimur? nullus iam exercitus Samnio præsidet. cessere finibus: ac sibimetipsi exilium consciuere. Approbantibus cunctis ad Murgantiā ualidam urbē oppugnandam ducit. tantusq; ardor militū fuit, & charitate ducis, & spe maioris quàm ex agrestibus populationibus prædæ, ut uno die ui atq; armis urbem caperent. ibi duo millia Samnitiū & centum pugnantes circumuenti, captiq;: & alia præda ingens capta est. quæ ne impedimentis grauibus agmen oneraret, cōuocari milites Decius iubet. haccine inquit uictoria sola, aut hac præda contenti estis futuri? uultis uos pro uirtute spes gerere? omnes Samnitiū urbes, fortunæq; in urbibus relictæ, uestræ sunt: quando legiones eorum tot prælijs fusas, postremo finibus expulistis. uendite ista: & illicite lucro mercatorem, ut sequatur agmen. ego subinde suggeram quæ uendatis. Ad Romuleam urbem hinc eamus, ubi uos labor haud magnus, præda maior manet. Diuendita præda, ultro adhortantes imperatorē ad Romuleā pergunt. Ibi quoq; sine opere, sine tormentis, simul admota sunt signa, nulla ui deterriti à muris, qua cuiq; proximum fuit, scalis raptim admotis in mœnia euasere. captum oppidū, ac direptum est. ad duo millia & ccc occisi: & sex millia hominum capta. Et miles ingenti præda potitus: quam uendere, sicut priorem coactus, Ferentinum inde, quanquā nihil quietis dabatur, tamē summa alacritate ductus. cæterum ibi plus laboris ac periculi fuit. & defensa summa ui mœnia sunt: & locus erat munimento naturaq; tutus. sed euicit omnia assuetus prædæ miles. ad tria millia hostiū circa muros cæsa: præda militis fuit. Huius oppugnatarum urbium decoris pars maior in quibusdam annalibus ad Maximum trahitur: Murgantiā ab Decio, à Fabio Ferentinum Romuleamq;, oppugnatas tradunt. sunt qui nouorū consulum hanc gloriā faciant. quidā non amborum, sed alterius, P. Volumnij: ei Samnium prouinciam euenisse. Dum ea in Samnio, cuius cunq; ductu auspicioq;, gererentur, Romanis in Hetruria interim bellū ingens multis ex gentibus concitur: cuius author Gelius Egnatius ex Samnitibus erat. Thusci ferè omnes consciuerant bellum: traxerat contagio proximos Vmbriæ populos: & Gallica auxilia mercede sollicitabantur. omnis ea multitudo ad castra Samnitium conueniebat. Qui tumultus repens post quàm Romā perlatus est, cū iam L. Volumnius cos. cum legionibus secunda ac tertia, sociorumq; millibus quindecim profectus in Samnium esset: Ap. Claudium primo quoq; tempore in Hetruriā ire placuit. duæ Romanæ legiones secutæ, prima & quarta, & sociorum duodecim millia: castra haud procul ab hoste posita. Cæterū magis eò profectū est, quod mature uentum erat: ut quosdā spectantes iam arma in Hetruria populos metus Romani nominis comprimeret: quàm quod ductu cos. quicquā ibi satis scite, aut fortunate gestum sit. Multa prælia locis & temporibus iniquis commissa: spesq; in dies grauiorē hostem faciebat. & iam propè erat, ut nec duci milites, nec militibus dux satis fideret. Literas ad collegā accersendum

ex Samnio missas in trinis annalibus inuenio. piget tamen incertum ponere, cum ea ipsa inter coss. populi Romani iam iterum eodē honore fungentes discrepatio fuerit, Appio abnuente missas, Volumnio affirmante Appij se literis accitum. Iam Volumnius in Samnio tria castella ceperat, in quibus ad tria millia hostium cæsa erant, dimidiū ferè eius captum. Et Lucanorum seditiones, à plebeis & egentibus ducibus ortas, summa optimatiū uoluntate per Q. Fabium proconsulē missum eò cum ueteri exercitu cōpresserat. Decio populandos hostiū agros relinquit: ipse cum suis copijs in Hetruriā ad collegā pergit: quem aduenientē læti omnes accepere. Appiū ex conscientia sua credo animū habuisse haud immerito iratū, si nihil scripserat: illiberali, & ingrato animo, si eguerat ope, dissimulantem. uix enim salute mutua reddita cum obuiam egressus esset: satin' saluæ inquit, Luci Volumni? ut sese in Samnio res habēt? quæ te causa, ut prouincia tua excederes, induxit? Volumnius in Samnio res prosperas esse ait: literis eius accitum uenisse: quæ si falsæ fuerint, nec usus sui sit in Hetruria, extemplo conuersis signis abiturum. Tu uero abeas, inquit: neq; te quisquā moratur. etenim minime consentaneum est, cum bello tuo forsitan uix sufficias, hic te ad opem ferendā alijs gloriari uenisse. Bene Hercules uerteret, dicere Volumnius: malle frustra operam insumptā, quàm quicquam incidisse cur non satis esset Hetruriæ unus cōsularis exercitus. Digredientes iam coss. legati tribuniq; ex Appiano exercitu circūsistunt: pars imperatorē suum orare ne collegæ auxilium, quod acciendum ultro fuerit, sua sponte oblatū sperneretur: plures abeunti Volumnio obsistere, atq; obtestari ne prauo cum collega certamine remp. prodat. si qua clades incidisset: desertori magis, quam deserto noxiæ fore. eò rem adductā, ut omnis rei bene, aut secus gestæ in Hetruria decus dedecusq; ad L. Volumniū sit delegatū. neminē quæsiturum quæ uerba Appij, sed quæ fortuna exercitus fuerit. dimitti ab Appio eum: sed a repub. & ab exercitu retineri. experiretur modo uoluntatē militū. Hæc monendo, obtestandoq; propè restitantes coss. in concionem pertraxerunt. ibi orationes longiores habitæ in eandē fermè sententiā, in quam inter paucos certatum uerbis fuerat. Et cū Volumnius causa superior, ne infacundus quidē aduersus eximiam eloquentiā collegæ uisus esset: cauillāsq; Appius sibi acceptū referre diceret debere, quod ex muto atq; elingui facundum etiā cos. haberent: priore cōsulatu primis utiq; mensibus hiscere eum nequisse, nunc iam populares orationes serere: quàm mallem, inquit Volumnius, tu à me strenue facere, quàm ego abs te scite loqui didicissem. Postremo conditionem ferre, quæ decretura sit, non orator (neq; enim id desyderare rempub.) sed imperator uter sit melior: Hetruriam & Samnium prouincias esse: utram mallet, eligeret. suo exercitu se uel in Hetruria, uel in Samnio rem gesturū. Tum militum clamor ortus, ut simul ambo bellum Hetruscum susciperent. quo animaduerso cōsensu Volumnius: quoniam in collegæ uoluntate interpretanda inquit erraui, non committā ut quid uos uelitis, obscurū sit. manere, an abire me uelitis, clamore significate. tum uero tantus est clamor exortus, ut hostes è castris exciret. armis arreptis in aciem descendunt. & Volumnius signa canere, ac uexilla efferri è castris iussit. Appium addubitasse ferunt: cernentē seu pugnante, seu quieto se fore collegæ uictoriā: deinde ueritū ne suæ quoq; legiones Volumniū sequerentur, & ipsum flagitātibus suis signum dedisse. Ab neutra parte satis commode instructi fuerunt. nam & Samnitium dux Gelius Egnatius pabulatum cum cohortibus paucis ierat: suoq; impetu magis milites, quàm cuiusquā ductu, aut imperio pugnam capessebant: & Romani exercitus nec pariter ambo ducti, nec satis temporis ad instruendum fuit. Prius concurrit Volumnius, quàm Appius ad hostem perueniret. itaq; fronte inæquali concursum est: & uelut forte quadā mutante assuetos inter se hostes, Hetrusci Volumnio, Samnites parumper cunctati, quia dux aberat, Appio occurrere. Dicitur Appius in medio pugnæ discrimine, ita ut inter prima signa manibus ad cœlū sublatis conspiceretur: ita precatus esse. Bellona, si hodie nobis uictoriā duis: ast ego templum tibi uoueo. Hæc precatus uelut instigante Dea, & ipse collegæ, & exercitus uirtutem adæquauit ducis. imperatoria opera exequitur: & milites ne ab altera parte prius uictoria incipiat, annituntur. ergo fundunt fugantq; hostes, maiorē molem haud facile sustinentes, quàm cum qua manus conserere assueti fuerant. urgendo cedentes, insequendoq; effusos compulere ad castra. ibi interuentu Gelij, cohortiūq; Sabellarū, paulisper recruduit pugna. ijs quoq; mox fusis, iam à uictoribus castra oppugna-

oppugnabantur. & cum Volumnius ipse portæ signa inferret: Appius Bellonam uictricem identidem celebrans, accenderet militum animos: per uallum, per fossas irruperunt. castra capta, direptaq́; præda ingens parta, & militi concessa est. septem millia ac trecenti hostiũ occisi: duo millia & centum uiginti capti. Dum ambo coss. omnisq́; Romana uis in Hetruscũ bellum magis inclinat: in Samnio noui exercitus exorti ad depopulandos imperij Romani fines per Vestinos in Campaniam Falernumq́; agrum transcendunt, ingentesq́; prædas faciunt. Volumnium magnis itineribus in Samnium redeuntẽ (iam enim Fabio Decioq́; prorogati imperij finis aderat) fama de Samnitium exercitu, populationibusq́; Campani agri ad tuendos socios conuertit. Vt in Calœnum agrum uenit: & ipse cernit recentia cladis uestigia: & Calœni narrant tantum iam prædæ hostes trahere, ut uix explicare agmen possint: itaq; iam propalàm duces loqui, extemplo eundum in Samnium esse: ut relicta ibi præda in expeditionem redeant: nec tam oneratum agmen dimicationi committant. Ea quanquã similia ueris erant, certius tamen exploranda ratus, dimittit equites, qui uagos prædatores in agros palantes excipiant: ex quibus inquirendo cognoscit ad Vulturnum flumen sedere hostem: inde tertia uigilia moturũ iter in Samnium esse. His satis exploratis profectus tanto interuallo ab hostibus consedit, ut nec aduentus suus propinquitate nimia nosci posset: & egredientẽ è castris hostem opprimeret. aliquanto ante lucẽ ad castra accessit: gnarosq́; oscæ linguæ exploratum quid agatur mittit. Intermisti hostibus (quod facile erat in nocturna trepidatione) cognoscunt infrequentia armatis signa egressa, prædam prædæq́; custodes exire, ignobile agmẽ, & sua quenq; molientẽ, nullo inter alios consensu, nec satis certo imperio. Tempus aggrediendi aptissimum uisum est: & iam lux appetebat. itaq; signa canere iussit: agmenq́; hostium aggreditur. Samnites præda impediti, infrequentes armati, pars addere gradũ, ac præ se agere prædam: pars stare, incerti utrum progredi, an regredi in castra tutius foret. inter cunctationẽ opprimuntur. & Romani iam transcenderant uallum: cædesq́; ac tumultus erat in castris. Samnitium agmẽ præter quàm hostili tumultu, captiuorũ etiam repentina defectione turbatũ erat: qui partim ipsi soluti uinctos soluebãt: partim arma in sarcinis deligata rapiebãt, tumultumq́; prælio ipso terribiliorem intermisti agmini præbebãt. memorandum deinde edidere facinus: nam Statium Egnatiũ ducem adeuntem ordines, hortantemq́; inuadunt: dissipatis inde equitibus, qui cum eo aderant, ipsum circunsistunt: insidentemq́; equo captũ ad cos. Romanũ rapiunt. Reuocata eo tumultu prima signa Samnitium: præliumq́; iam profligatũ integratum est: nec diutius sustineri potuit. cæsa ad sex millia hominũ: duo millia & quingenti capti: in eis tribuni militum quatuor: signa militaria triginta: &, quod lætissimum uictoribus fuit, captiuorum recepta septem millia & cccc. præda ingens sociorũ: accitiq́; edicto domini ad res suas noscendas, recipiendasq́; præstituta die. quarum rerũ non extitit dominus, militi concessæ: coactiq́; uendere prædã, ne alibi quàm in armis animũ haberent. Magnũ ea populatio Campani agri tumultum Romæ præbuerat: & per eos forte dies ex Hetruria allatum erat, post deductum inde uolumnianũ exercitum Hetruriam concitã in arma, & Gelium Egnatium Samnitium ducem, & Vmbros ad defectionem uocari: & Gallos pretio ingenti sollicitari. His nuntijs Senatus conterritus iustitium indici, delectum omnis generis hominũ haberi iussit. nec ingenui modo, aut iuniores sacramẽto adacti sunt: sed seniorũ etiam cohortes factæ: libertiniq́; centuriati. & defendendæ urbis consilia agitabantur: summæq́; rerum prætor P. Sempronius præerat. cæterum parte curæ exonerarunt Senatũ Lucij Volumnij cos. literæ: quibus cæsos fusosq́; populatores Campaniæ cognitũ est. Itaq; & supplicationes ob rem bene gestã cos. nomine decernunt: iustitium remittitur, quod fuerat dies decẽ octo: supplicatioq́; perlæta fuit. Tum de præsidio regionis depopulatæ ab Samnitibus agitari cœptum. itaq; placuit ut duæ coloniæ circa Vestinũ & Falernum agrum deducerẽtur: una ad hostiũ Liris fluuij, quæ Minturnæ appellata: altera in saltu uestino Falernũ contingente agrum: ubi Synope dicitur græca urbs fuisse, Sinuessa deinde ab colonis Romanis appellata. Tribunis plebis negotiũ datum est, ut plebiscito iuberetur P. Sempronius prætor triumuiros in ea loca colonis deducendis creare. nec qui nomina darent, facile inueniebãtur: quia in stationẽ se propè perpetuã infestæ regionis, nõ in agros mitti rebantur. auertit ab eis curis Senatũ Hetruriæ ingrauescens bellum:

& crebræ literæ Appij, monentis ne regionis eius motũ negligerent. quatuor gentes conferre arma, Hetruscos, Samnites, Vmbros, Gallos. iam castra bifariã facta esse: quia unus locus capere tantã multitudinẽ non possit. Ob hæc, & iam appetebat tempus, comitiorũ causa L. Volumnius cos. Romam reuocatus. qui prius quàm ad suffragiũ centurias uocaret, in cõcionem aduocato populo multa de magnitudine belli Hetrusci disseruit. iam tum, cũ ipse ibi cum collega rem pariter gesserit: fuisse tantũ bellũ, ut nec duce uno, nec exercitu geri potuerit: accessisse postea dici Vmbros, & ingentẽ exercitum Gallorũ. Aduersus quatuor populos duces coss. illo die deligi meminissent. se, nisi confideret eum consensu populi Romani cos. declaratũ iri, qui haud dubie tum primus omniũ ductor habeatur: dictatorẽ fuisse extemplo dictũrũ. Nemini dubiũ erat quin Q. Fabius omniũ cõsensu destinaretur: eumq́ & prærogatiuæ, & primo uocatæ omnes centuriæ consulẽ cum L. Volumnio dicebant. Fabij oratio fuit qualis biennio ante: deinde ut uincebatur cõsensu, uersa postremo ad collegã P. Deciũ poscendũ. id senectuti suæ adminiculũ fore: censura, duobusq́ cõsularibus simul gestis expertũ se nil cõcordi collegio firmius ad rempub. tuendã esse. nouo imperij socio uix iam assuescere senilẽ animũ posse: cum moribus notis facilius se cõmunicaturũ consilia. Subscripsit orationi eius cos. cum meritis P. Decij laudibus, tum quæ ex concordia consulũ bona, quæq́ ex discordia mala in administratione rerum militariũ euenirent, memorando, quàm propè ad ultimũ discrimen suis & collegæ certaminibus nuper uentũ foret: admonendo Decium Fabiũq́, ut uno animo, una mente uiuerent. Esse præterea uiros natos militiæ, factis magnos, ad uerborum linguæq́ certamina rudes: ea ingenia consularia esse. callidos solertesq́, iuris atq́ eloquentiæ consultos, qualis Ap. Claudius esset: urbi, ac foro præsides habendos, prætoresq́ ad reddenda iura creandos esse. His agendis dies est consumptus. postridie ad præscriptũ cos. & cõsularia & prætoria comitia habita. coss. creati, Q. Fabius & P. Decius: Ap. Claudius prætor: omnes absentes. & L. Volumnio ex s c & scito plebis prorogatũ in annum imperium est. Eo anno prodigia multa fuerunt: quorum auerruncandorũ causa supplicationes in biduũ Senatus decreuit. publice uinum ac thus præbitũ. supplicatũ iere frequentes uiri fœminæq́. Insignem supplicationẽ fecit certamẽ in sacello Pudicitiæ patriciæ, quæ in foro bouario est ad ædem rotundã Herculis, inter matronas ortum. Virginiã Auli filiam, patriciã plebeio nuptã L. Volumnio cos. matronæ, quod è patribus enupsisset, sacris arcuerãt. Breuis altercatio inde ex iracundia muliebri in contentionẽ animorũ exarsit. cum se Virginia & patriciã & pudicã in patriciæ Pudicitiæ templum ingressam: & uni nuptã, ad quem uirgo deducta sit: nec se uiri, honorũue eius ac rerum gestarũ pœnitere uero gloriaretur: facto deinde egregio magnifica uerba adauxit. in uico Longo, ubi habitabat, ex parte ædium quod satis esset loci modico sacello, exclusit: aramq́ ibi posuit. & cõuocatis plebeijs matronis conquesta iniuriam patriciarũ, hanc ego aram, inquit, Pudicitiæ plebeiæ dedico: uosq́ hortor, ut quod certamen uirtutis uiros in hac ciuitate tenet, hoc pudicitiæ inter matronas sit: detisq́ operã, ut hæc ara, quàm illa, siquid potest, sanctius, & à castioribus coli dicatur. Eodẽ fermè ritu & hæc ara, quo illa antiquior culta est, ut nulla nisi spectatæ pudicitiæ matrona, & quæ uni uiro nupta fuisset, ius sacrificandi haberet. Vulgata dein religio à pollutis, nec matronis solũ, sed omnis ordinis fœminis, postremo in obliuionẽ uenit.

Eodem anno Cn. & Q. Ogulnij ædiles curules aliquot fœneratoribus diem dixerunt. quorum bonis mulctatis, ex eo quod in publicũ redactum est: ænea in Capitolio limina: & trium mensarũ argentea uasa in cella Iouis, Iouemq́ in culmine cum quadrigis, & ad Ficum Ruminalem simulachra infantium conditorũ urbis sub uberibus lupæ posuerũt: semitãq́ saxo quadrato à Capena porta ad Martis strauerunt. Et ab ædilibus plebeijs L. Ælio Pæto, & C. Fuluio Curuo ex mulctaticia item pecunia, quam exegerunt pecuarijs damnatis, ludi facti: pateræq́ aureæ ad Cereris positæ. Q. inde Fabius quintũ, & P. Decius quartũ, consulatũ ineunt: tribus consulatibus, censuraq́ collegæ, nec gloria magis rerum, quæ ingens erat: quàm concordia inter se clari. quæ ne perpetua esset: ordinum magis, quàm ipsorũ inter se certamẽ interuenisse reor: patricijs tendentibus ut Fabius Hetruriam extra ordinẽ prouinciã haberet: plebeijs authoribus Decio, ut ad sortem reuocaret. Fuit certe contentio in Senatu. & postquàm ibi Fabius plus poterat, reuocata res ad populum est. in concione, ut inter militares uiros, & factis potius

potius quàm dictis fretos, pauca uerba habita. Fabius, quam arborem conſeruiſſet, ſub ea legere alium fructum, indignum eſſe dicere. ſe aperuiſſe Ciminiam ſyluam: uiamq; per deuios ſaltus Romano bello feciſſe. Quid ſe id ætatis ſollicitaſſent, ſi alio duce bellum geſturi eſſent? Nimirum aduerſarium ſe, nō ſocium imperij legiſſe ſenſim exprobrat: & inuidiſſe Deciū concordibus collegijs tribus. Poſtremo ſe tendere nihil ultra, quàm ut, ſi ſe dignum prouincia ducerent, in eam mitterent. in Senatus arbitrio ſe fuiſſe: & in poteſtate populi futurū. P. Decius Senatus iniuriā querebatur. Quoàd potuerint patres anniſos, ne plebeijs aditus ad magnos honores eſſet. poſtquàm ipſa uirtus peruicerit ne in ullo genere hominum inhonorata eſſet: quæri quemadmodum irrita ſint non ſuffragia modo populi, ſed arbitria etiam fortunæ, & in paucorum poteſtatem uertantur. Omnes ante ſe conſules ſortiros prouincias eſſe: nunc extra ſortem Fabio Senatum prouinciam dare. Si honoris eius cauſa: ita eum de ſe, deq; repub. meritum eſſe, ut faueat Q. Fabij gloriæ: quæ modo non ſua contumelia ſplendeat. cui autem dubium eſſe: ubi unum bellum ſit aſperum ac difficile, cum id alteri extra ſortem mandetur: quin alter cōſul pro ſuperuacaneo atq; inutili habeatur? gloriari Fabium rebus in Hetruria geſtis: uelle & P. Decium gloriari: & forſitan quem ille obrutum ignē reliquerit: ita, ut toties nouum ex improuiſo incendium daret: eum ſe extincturum. Poſtremo ſe collegæ honores præmiaq; conceſſurum uerecundia ætatis eius maieſtatisq;: cum periculū, cum dimicatio propoſita ſit, neq; cedere ſua ſponte, neq; ceſſurum. & ſi nihil aliud ex eo certamine tulerit: illud certe laturum, ut quod populi ſit, populus iubeat potius, quàm patres gratificētur. Iouem optimū maximum, deosq; immortales ſe precari: ut ita ſortem æquam ſibi cum collega dent: ſi eandem uirtutem felicitatemq; in bello adminiſtrando daturi ſint. certe id & natura æquum, & exemplo utile eſſe: & ad famam populi Romani pertinere: eos conſules eſſe, quorum utrolibet duce bellum Hetruſcū geri recte poſſit. Fabius nihil aliud precatus populū, quàm ut prius quàm introuocarentur ad ſuffragium tribus, Ap. Claudij prætoris allatas ex Hetruria literas audirent: comitio abit. nec minore populi cōſenſu, quàm ſenatus, prouincia Hetruria extra ſortem Fabio decreta eſt. Concurſus inde ad conſulē factus omniū fermè iuniorum: & pro ſe quiſq; nomina dabant. tanta cupido erat ſub eo duce ſtipendia faciendi. Qua circūfuſus turba, quatuor millia, inquit, peditū, & ſexcentos equites duntaxat ſcribere in animo eſt. hodierno, & craſtino die qui nomina dederitis, mecum ducā. maiori mihi curæ eſt ut omnes locupletes reducam, quàm ut multis rem geram militibus. Profectus apto exercitu, & eo plus fiduciæ ac ſpei gerente, quod non deſyderata multitudo erat: ad oppidum Aharnam, unde haud procul hoſtes erant, ad caſtra Appij prætoris pergit. paucis citra millibus lignatores ei cum præſidio occurrunt. qui ut lictores prægredi uiderunt, Fabiumq; eſſe conſulem accepere: læti atq; alacres dijs populoq; Romano gratias agunt, quod eum ſibi imperatorem miſiſſent. Circunfuſi deinde cum conſulem ſalutarent, quærit Fabius quò pergerent. reſpondentibusq; lignatū ſe ire, ain' tandem, inquit. num caſtra uallata nō habetis? ad hoc cum ſucclamatum eſſet: duplici quidem uallo, & foſſa: & tamen in ingenti metu eſſe: habetis igitur, inquit, affatim lignorū: redite, & uellite uallum. Redeunt in caſtra, terroremq; ibi uellentes uallum & ijs, qui in caſtris remanſerant, militibus, & ipſi Appio fecerunt. Tum pro ſe quiſq; alij alijs dicere, conſulis ſe Q. Fabij facere iuſſu. Poſtero inde die caſtra mota: & Appius prætor Romam dimiſſus. inde nuſquam ſtatiua Romanis fuere. negabat utile eſſe uno loco ſedere exercitū: itineribus, ac mutatione locorum nobiliorem ac ſalubriorē eſſe. fiebant autem itinera, quanta fieri ſinebat hyems haudum exacta. Vere inde primo relicta ſecūda legione ad Cluſium, quod Camars olim appellabant: præpoſitoq; caſtris L. Scipione proprætore, Romam ipſe ad conſultandum de bello rediit: ſiue ipſe ſponte ſua, quia bellum ei maius in conſpectu erat, quàm quantū eſſe famæ crediderat: ſiue ſenatuſconſulto accitus: nam in utrumq; authores ſunt. Ab Ap. Claudio prætore retractum quidā uideri nolunt: cum in ſenatu, & apud populum (id quod per literas aſſidue fecerat) terrorem belli Hetruſci augeret. non ſuffecturū ducem unum, nec exercitū unum aduerſus quatuor populos. periculoſum eſſe, ſiue iuncti unum premant, ſiue id diuerſi gerant bellum, ne ad omnia ſimul obire unus non poſſit. duas ſe ibi legiones Romanas reliquiſſe: & minus quinq; millia peditū equitūq; cum Fabio ueniſſe. ſibi placere, P. Decium cōſulem primo

quoq; tempore in Hetruriam ad collegam proficiſci: L. Volumnio Samnium prouinciã dari. ſi coosul malit in ſuam prouinciam ire, Volumnium in Hetruriam ad conſulem cum exercitu iuſto conſulari proficiſci. Cum magnã partem moueret oratio prætoris, P. Decium cenſuiſſe ferunt, ut omnia integra ac libera Q. Fabio ſeruarentur: donec uel ipſe, ſi per cõmodum reip. poſſet, Romam ueniſſet, uel aliquem ex legatis miſiſſet: à quo diſceret Senatus quantum in Hetruria belli eſſet: quaotiſq; adminiſtrandum copijs, & quot per duces eſſet. Fabius ut Romam redijt: & in Senatu, & productus ad populum, mediam orationẽ habuit, ut nec augere nec minuere uideretur belli famã: magiſq; in altero aſſumendo duce aliorũ indulgere timori: quàm ſuo, aut reipub. periculo conſulere. Cæterũ ſi ſibi adiutorem belli, ſociumq; imperij darent: quonã modo ſe obliuiſci P. Decij conſulis per tot collegia experti poſſe? neminẽ omnium ſecum coniungi malle: & copiarum ſatis ſibi cum P. Decio, & nunquam nimium hoſtium fore. Sin collega quid aliud malit: at ſibi L. Volumnium darent adiutorem. Omnium rerum arbitrium & à populo, & à Senatu, & ab ipſo collega Fabio permiſſum eſt. & cum Decius ſe in Samnium, uel in Hetruriam proficiſci paratum eſſe oſtendiſſet: tanta lætitia ac gratulatio fuit, ut præciperetur uictoria animis: triumphuſq;, non bellum decretũ conſulibus uideretur.

Inuenio apud quoſdam, extemplo conſulatu inito profectos in Hetruriam Fabium Deciumq;, ſioe ulla mentione ſortis prouinciarũ certaminumq; inter collegas, quæ expoſui. Sunt quibus ne hæc quidem certamina exponere ſatis fuerit: adiecerint & Appij criminationes de Fabio abſente ad populũ, & pertinaciã aduerſus præſentẽ COS. prætoris: contentionemq; aliam inter collegas: tendente Decio, ut ſuæ quiſq; prouinciæ ſortẽ tueretur. Cooſtare res incipit ex eo tempore, quo profecti ambo COSS. ad bellũ ſunt. Cæterum antequàm COSS. in Hetruriam peruenirent, Senones Galli multitudine ingenti ad Cluſiũ ueneruot, legiooẽ Romanam caſtraq; oppugnaturi. Scipio qui caſtris præerat, loco adiuuandã paucitatẽ ſoorum militum ratus, in colle qui inter urbẽ & caſtra erat, aciem erexit. ſed, ut io re ſubita, parum explorato itinere ad iugũ perrexit, quod hoſtes ceperant parte alia aggreſſi. ita cæſa ab tergo legio: atq; in medio, cum hoſtis undiq; urgeret, circũuenta. Deletam quoq; ibi legionem, ita ut ountius noo ſupereſſet, quidã authores ſunt: nec ante ad conſules, qui iam haud procul à Cluſio aberant, famã eius cladis perlatã, quàm io conſpectu fuere Gallorũ equites, pectoribus equorum ſuſpenſa geſtantes capita, & lanceis infixa, ouanteſq; moris ſui carmine. Sunt qui Vmbros fuiſſe, non Gallos tradant: nec tantum cladis acceptũ: & circumuẽtis pabulatoribus cum L. Manlio Torquato legato Scipionem proprætorem ſubſidium è caſtris tuliſſe: uictoreſq; Vmbros redioteg rato prælio uictos eſſe: captiuoſq; eis ac prædam ademptam. Similius nero eſt, à Gallo hoſte, quàm Vmbro eam cladem acceptã. quod cum ſæpe aliâs, tum eo anno Gallici tumultus præcipuus terror ciuitatem tenuit. Itaq; præterquàm quod ambo conſules profecti ad bellum erant cum quatuor legiooibus, & magno equitatu Romano, Campaniſq; mille equitibus delectis ad id bellũ miſſis, & ſociorũ nomioiſq; latini maiore exercitu, qoàm Romaoi: alij duo exercitus haud procul urbe Hetruriæ oppoſiti: unus in Faliſco, alter in Vaticano agro. Cn. Foluius, & L. Poſthumius Megillus, proprætores ambo, ſtatiua in eis locis habere iuſſi. cõſules ad hoſtes tranſgreſſo Appennino in agrum ſentinatẽ peruenerunt. ibi quatuor millium fermè interuallo caſtra poſita. Inter hoſtes deinde cõſultationes habitæ: atq; ita conuenit, ot ne onis caſtris miſcerentur omnes: néue in aciem deſcenderent ſimul. Samoitibus Galli, Hetruſcis Vmbri adiecti. dies indicta pugnæ: Samniti Galliſq; delegata pugna: inter ipſum certamen Hetruſci Vmbriq; iuſſi caſtra Romana oppugnare. Hæc conſilia turbarunt transfugæ Cluſini tres, clàm nocte ad Fabium conſulẽ tranſgreſſi. qui editis hoſtium conſilijs dimiſſi cum donis, ut ſubinde ut quæq; res noua decreta eſſet, exploratam perferrẽt. conſules Fuluio, ut ex Faliſco, Poſthumio, ut ex Vaticaoo exercitum ad Cluſium admoueãt: ſummaq; ui fines hoſtium depopuleotur: ſcribunt. Huius populationis fama Hetruſcos ex agro ſentinate ad ſuos fioes tuendos mouit. ioſtare inde cõſules, ut abſentibus ijs pugnaretur. per biduum laceſſiere prælio hoſtẽ. biduo nihil dignum dictu actum. pauci utrinq; cecidere: magiſq; irritati ſunt ad iuſtum certamen animi, quam ad diſcrimen ſumma rerum adducta. tertio die deſcenſum in campũ omnibus copijs eſt. Cum inſtructæ acies ſtarẽt, cerua fugiens lupum è

montibus

montibus exacta per campos inter duas acies decurrit: inde diuersæ feræ, cerua ad Gallos, lupus ad Romanos cursum deflexit. Lupo data inter ordines uia, ceruam Galli confixere. Tum ex antesignanis Romanus miles, illac fuga, inquit, & cædes uertit, ubi sacram Dianæ feram iacentem uidens: hinc uictor Martius lupus, integer & intactus, gentis nos Martiæ & conditoris nostri admonuit. Dextro cornu Galli, sinistro Samnites cõstiterunt. aduersus Samnites Fabius primã ac tertiam legiones pro dextro cornu, aduersus Gallos pro sinistro Decius quintam & sextam instruxit. secunda & quarta cum L. Volumnio proconsule in Samnio gerebãt bellũ. Primo concursu adeo æquis uiribus gesta res est: ut, si affuissent Hetrusci & Vmbri, aut in acie, aut in castris, quocunq; se inclinassent, accipienda clades fuerit. cæterum quanquã communis adhuc Mars belli erat: necdũ discrimẽ fortuna fecerat, quà datura uires esset: haudquaquam similis pugna in dextro, leuoq; cornu erat: Romani apud Fabiũ arcebãt magis, quàm inferebant pugnam: extrahebaturq; in quàmmaxime serum diei certamẽ: quia ita persuasum erat duci: & Samnites, & Gallos primo impetu feroces esse: quos sustineri satis sit: longiore certamine sensim residere Samnitium animos: Gallorum quidẽ etiam corpora intolerantissima laboris atq; æstus fluere: primaq; eorum prælia plusquam uirorũ, postrema minusquàm foeminarum esse. In id tempus igitur, quo uinci solebat hostis, quàm integerrimas uires militi seruabat. Ferocior Decius & ætate & uigore animi, quantũcunq; uiriũ habuit, certamine primo effudit: & quia lentior uidebatur pedestris pugna, equitatũ in pugnam concitat: & ipse fortissimæ iuuenum turmæ immistus orat proceres iuuentutis, ut secum in hostem impetum faciant: duplicem illorum gloriã fore, si ab læuo cornu, & ab equite uictoria incipiat. Bis auertere Gallicum equitatum. iterum longius euectos, & iam inter media equitum agmina præliũ cientes, nouũ pugnæ conterruit genus: essedis carrisq; superstans armatus hostis ingenti sonitu equorum rotarumq; aduenit, & insolitos eius tumultus Romanorũ conterruit equos. Ita uictorem equitatũ uelut lymphaticus pauor dissipat: sternit inde ruentes equos uirosq; improuida fuga. turbata hinc etiam signa legionũ: multiq; impetu equorum, ac uehiculorum raptorũ per agmen, obtriti antesignani: & insecuta, simul territos hostes uidit, Gallica acies nullũ spatium respirandi recipiendiq; se dedit. Vociferari Decius, quò fugerent? quamúe in fuga spem haberent? obsistere cedentibus, ac reuocare fusos. deinde ut nulla ui perculsos sustinere poterat: patrem P. Decium nomine compellans, quid ultra moror, inquit, familiare fatum? datũ hoc nostro generi est, ut luendis periculis publicis piacula simus. iam ego mecũ legiones hostium mactandas Telluri ac dijs manibus dabo. Hæc locutus, M. Liuium Pontificẽ, quem descendens in aciem digredi uetuerat ab se: præire iussit uerba, quibus se, legionesq; hostium pro exercitu populi Romani Quiritium deuoueret. deuotus inde eadem precatione, eodemq; habitu, quo pater P. Decius ad Veserim bello latino se iusserat deuoueri: cum secundum solennes precationes adiecisset: præ se agere sese formidinẽ ac fugam, cædemq; ac cruorem: cœlestium, infernorum iras: contacturum funebribus diris signa, tela, arma hostium, locumq; eundẽ suæ pestis, & Gallorum ac Samnitiũ, fore: hæc execratus in se, hostesq;, quà confertissimã cernebat Gallorum aciem, concitat equũ: inferensq; se ipse infestis telis interfectus est. Vix humanæ inde opis uideri pugna potuit. Romani duce amisso, quæ res terrori aliàs esse solet: sistere fugam, ac nouã de integro uelle instaurare pugnã. Galli, & maxime globus circũstans cõsulis corpus, uelut alienata mente uana incassum iactare tela: torpere quidam: & nec pugnæ meminisse, nec fugæ. At ex parte altera põtifex Liuius, cui lictores Decius tradiderat: iusseratq; proprætorem esse, uociferari: uicisse Romanos, defunctos consulis fato: Gallos, Samnitesq; Telluris matris ac deorũ manium esse: rapere ad se ac uocare Decium deuotam secum aciem: furiarumq; ac formidinis plena omnia ad hostes esse. Superueniunt deinde his restituentibus pugnã Cornelius Scipio & C. Martius, cũ subsidijs ex nouissima acie iussu Q. Fabij consulis ad præsidiũ collegæ missi. ibi auditur P. Decij euentus, ingens hortamen ad omnia pro rep. audenda. itaq; cũ Galli structis ante se scutis conferti starent: nec facilis pede collato uideretur pugna: iussu legatorũ collecta humi pila, quæ strata inter duas acies iacebant, atq; in testitudinem hostiũ coniecta. quibus plerisq; in scuta, plerisq; uerutis in corpora ipsa fixis, sternitur cuneus: ita, ut magna pars integris corporibus attoniti conciderent. hæc in sinistro cornu Roma-

Prima Gallorum prælia plusq. virorum: Postrema minusq. foeminarum etc.

norum fortuna uariauerat. Fabius in dextro cornu primo (ut ante dictum est) cunctando extraxerat diem: deinde, postq̃ nec clamor hostium, nec impetus, nec tela missa eandẽ uim habere uisa: præfectis equitũ iussis ad latus Samnitiũ circũducere alas, ut signo dato in transuersos quãto maximo possent impetu incurrerent: sensim suos signa inferre iussit, & commouere hostem. Postquàm non resisti uidit, & haud dubiam lassitudinẽ esse: tum collectis omnibus subsidijs, quæ ad id tempus reseruauerat, & legiones concitauit, & signum ad inuadendos hostes equitibus dedit. Nec sustinuerunt Samnites impetũ: prætereq̃ aciem ipsam Gallorũ relictis in dimicatione socijs, ad castra effuso cursu ferebantur. Galli testudine facta conferti stabant. Tum Fabius audita morte collegæ, Campanorũ alam, quingentos ferè equites excedere acie iubet: & circumuectos à tergo Gallicã inuadere aciem: tertiæ deinde legionis subsequi principes: & quà turbatũ agmen hostiũ uiderent impetu equitũ instare ac territos cædere. Ipse ædem Ioui Victori, spoliaq̃ hostiũ cum uouisset, ad castra Samnitiũ perrexit: quò multitudo omnis consternata agebatur. sub ipso uallo, quia tantam multitudinem portæ non recepere, tentata ab exclusis turba suorum pugna est. ibi Gelius Egnatius imperator Samnitiũ cecidit. compulsi deinde intra uallũ Samnites: paruoq̃ certamine capta castra: & Galli à tergo circumuenti. Cæsa eo die hostium XXV millia, octo capta. nec incruenta uictoria fuit. nam ex P. Decij exercitu cæsa septem millia: ex Fabij mille ac ducenti. Fabius dimissis ad quærendũ collegæ corpus, spolia hostium coniecta in aceruũ Ioui Victori cremauit. Cõsulis corpus eo die, quia obrutum super stratis Gallorum cumulis erat, inueniri non potuit. postero die inuentum, relatumq̃ est cum multis militũ lachrymis. Intermissa inde omniũ aliarũ rerũ cura, Fabius collegæ funus omni honore, laudibusq̃ meritis celebrat. Et in Hetruria per eos dies ab Cn. Fuluio proprætore res ex sententia gesta: & præter ingentẽ illatam populationibus agrorũ hosti cladem, pugnatum etiã egregie est: Perusinorumq̃ & Clusinorũ cæsa amplius tria millia: & signa militaria ad uiginti capta. Samnitiũ agmen cum per Pelignũ agrum fugeret, circũuentum à Pelignis est. ex millibus quinq̃ ad mille cæsi. Magna eius diei, quo in Sentinati agro bellatũ, fama est, etiam uero stanti. Sed superiecere quidã augendo fidem: qui in hostiũ exercitu peditũ quadraginta millia, CCCXX, equitũ sex & quadraginta millia, mille carpentorum scripsere fuisse: scilicet cum Vmbris Thuscisq̃: quos & ipsos pugnæ affuisse. & ut Romanorum quoq̃ augerent copias: L. Volumnium proconsulẽ ducem consulibus, exercitumq̃ eius legionibus cõsulum adijciunt. In pluribus annalibus duorũ ea consulum propria uictoria est. Volumnius in Samnio interim res gerit, Samnitiumq̃ exercitũ in Tifernum montẽ compulsum, non deterritus iniquitate loci fundit fugatq̃. Q. Fabius Deciano exercitu relicto in Hetruria, suis legionibus deductis ad urbem, de Gallis Hetruscisq̃ ac Samnitibus triumphauit. milites triumphantem secuti sunt. celebrata inconditis carminibus militaribus non magis uictoria Q. Fabij, quàm mors præclara P. Decij est: excitataq̃ memoria parentis, æquata euentu publico priuatoq̃ filij laudibus. Data ex præda militibus æris octogeni bini, sagaq̃, & tunicæ, præmia illa tempestate militiæ haudquaquã spernenda. His ita rebus gestis, nec in Samnitibus adhuc, nec in Hetruria pax erat. nam & Perusinis authoribus post deductũ ab consule exercitum rebellatũ fuerat: & Samnites prædatum in agrum Vestinum Formianumq̃, & parte alia in Eserniniũ, quæq̃ Vulturno adiacẽt flumini, descẽdere. Aduersus eos Ap. Claudius prætor cum exercitu Deciano missus. Fabius in Hetruria rebellante denuo quatuor millia & quingentos Perusinorum occidit: cepit ad mille septingentos quadraginta: qui redempti singuli æris trecentis decem. præda alia omnis militibus concessa. Samnitiũ legiones cum partim Ap. Claudius prætor, partim L. Volumnius proconsul sequeretur, in agrum Stellatẽ conuenerunt. ibi & Samnitiũ legiones omnes considunt, & Appius Volumniusq̃ castra coniungunt. pugnatum infestissimis animis, hinc ira stimulante aduersus rebellãtes totiens: illinc ab ultima iam dimicantibus spe. Cæsa ergo Samnitium XVI millia trecenti, capta duo millia septingenti. ex Romano exercitu cecidere duo millia septingẽti. Felix annus bellicis rebus, pestilentia grauis, prodigijsq̃ sollicitus. nam & terra multifariã pluuisse, & in exercitu Ap. Claudij plerosq̃ fulminibus ictos, nuntiatum est: librią ob hæc aditi. Eo anno Q. Fabius Gurges consulis filius aliquot matronas ad populum stupri damnatas pecunia mulctauit, ex quo mulctaticio

mulctaticio ære Veneris ædem, quæ prope circum est, faciendã curauit. Supersunt etiã nunc Samnitium bella, quæ continua per quartũ iam uolumen, annumq; sextũ & quadragesimum à M. Valerio A. Cornelio consulibus, qui primi Samnio arma intulerũt, agimus. & ne tot annorum clades utriusq; gentis, laboresq; actos nunc referã: quibus nequiuerint tamen dum illa pectora uinci: proximo anno Samnites in Sentinati agro, Pelignis, ad Tifernũ, Stellatibus campis, suis ipsi legionibus, mistis alienis, ab quatuor exercitibus, quatuor ducibus Romanis cæsi fuerant: imperatorem clarissimum gentis suæ amiserant: socios belli, Hetruscos, Vmbros, Gallos, in eadẽ fortuna uidebãt, qua ipsi erãt: nec suis, nec externis uiribus iam stare poterant: tamen bello nõ abstinebãt. adeo ne infeliciter quidẽ defensæ libertatis tedebat: & uinci, quàm non tentare uictoriã, malebant. quinam sit ille, quẽ non pigeat longinquitatis bellorũ scribendo, legendoq;, quæ gerentes non fatigauerunt? Q. Fabium, P. Decium, L. Posthumius Megillus, & M. Attilius Regulus consules secuti sunt. Samnium ambobus decreta prouincia est: quia tres scriptos hostium exercitus: uno Hetruriam, altero populationẽ Campaniæ repeti, tertium tuendis parari finibus, fama erat. Posthumium ualitudo aduersa Romæ tenuit. Attilius cum exercitu extemplo profectus, ut in Samnio hostes (ita enim placuerat patribus) nondum egressos opprimeret: uelut ex cõposito ibi obuium habuere hostẽ: ubi & intrare, nedum uastare ipsi Samnitiũ agrum prohiberentur: & egredi inde in pacata, sociorumq; populi Romani fines Samnites prohiberent. cũ castra castris collata essent: quod uix Romanus totiens uictor auderet: ausi Samnites sunt (tantum desperatio ultima temeritatis facit) castra Romana oppugnare. & quanquam non uenit ad finem tam audax inceptum, tamẽ haud omnino uanum fuit. Nebula erat ad multum diei, densa adeo: ut lucis usum eriperet, non prospectu modo extra uallum adempto, sed propinquo etiam congredientiũ inter se conspectu. hac uelut latebra insidiarum freti Samnites, uix dum satis certa luce, & eam ipsam premẽte caligine, ad stationem Romanã in porta segniter agentẽ uigilias perueniunt. Improuiso oppressis, nec animi satis ad resistendum, nec uirium fuit. ab tergo castrorum decumana porta impetus factus. itaq; captum quæstorium: quæstorq; ibi L. Opimius Pansa occisus. conclamatum inde ad arma. Consul tumultu excitus cohortes duas sociorum, Lucanam, Suessanamq;, quæ proximæ forte erant tueri prætorium iubet: manipulos legionum principali uia inducit. uix dum satis aptatis armis in ordines eunt: & clamore magis quàm oculis hostem noscunt, nec quantus numerus sit, æstimari potest. cedunt primo incerti fortunæ suæ, & hostẽ introrsum in media castra accipiunt. inde cum consul uociferaretur, expulsi ne extra uallum castra deinde sua oppugnaturi essent, rogitans: clamore sublato cõnixi primo resistunt: deinde inferunt pedem, urgentq;: & impulsos semel terrore eodem agunt, quo cœperunt: expellunt extra portã, uallumq;: inde pergere, ac persequi, quia turbida lux metum circa insidiarum faciebat, non ausi, liberatis castris contenti receperunt se intra uallum, trecentis fermè hostium occisis. Romanorum stationis primæ, uigilumq;, & eorum qui circa quæstorium oppressi, periere ad ducentos triginta. Animos inde Samnitibus non infelix audacia auxit: & non modo proferre inde castra Romanum, sed ne pabulari quidem per agros suos patiebantur. retro in pacatum Soranum agrum pabulatores ibant. Quarum rerum fama tumultuosior etiam, quàm res erant, perlata Romam coegit L. Posthumium COS. uix dum ualidũ proficisci ex urbe, prius tamen quàm exiret, militibus edicto Soram iussis conuenire. Ipse ædem Victoriæ, quam ædilis curulis ex mulctaticia pecunia faciendã curauerat, dedicauit. Ita ad exercitum profectus ab Sora in Samnium ad castra collegæ perrexit. inde postquàm Samnites diffisi duobus exercitibus resisti posse recesserũt: diuersi COSS. ad uastandos agros, urbesq; oppugnãdas discedunt. Posthumius Milioniam oppugnare adortus ui primo, atq; impetu: deinde postq; ea parum procedebant, opere, ac uineis demum iniunctis muro cepit. ibi capta iam urbe, ab hora quarta usq; ad octauam ferè horam omnibus partibus urbis diu incerto euentu pugnatum est. postremo potitur oppido Romanus. Samnitiũ cæsi tria millia ducenti: capti quatuor millia cc. præter prædam aliam. Inde Ferentinum ductæ legiones: unde oppidani cum omnibus rebus suis, quæ ferri agiq; potuerunt, nocte per auersam portam silentio excesserunt. Igitur simul aduenit COS. primo ita compositus instructusq; mœnibus successit, tanquam idem, quod ad

Milioniam fuerat,certaminis foret:deinde ut ſilentium uaſtum in urbe, nec arma,nec uiros in turribus ac muris uidit:auidũ inuadendi deſerta mœnia militẽ detinet:nequam occultã in fraudem incautus rueret: duas turmas ſociorũ latini nominis circũequitare mœnia, atq; explorare omnia iubet. equites portam unam alteramq; eadem regione in propinquo patentes conſpiciunt,itineribusq; ijs ueſtigia nocturnæ hoſtiũ fugæ.adequitãt deinde ſenſim portis:urbemq; ex tuto rectis itineribus peruiã conſpiciunt:& conſuli referunt, exceſſum urbe:ſolitudine haud dubia id perſpicuum eſſe,& recentibus ueſtigijs fugæ, ac ſtrage rerum in trepidatione nocturna paſſim relictarũ. His auditis COS.ad eam partem urbis, quam adierant equites, circũducit agmen: conſtitutisq; haud procul porta ſignis,quinq; equites iubet intrare urbẽ:& modicum ſpacium progreſſos tres manere eodẽ loco,ſi tuta uideantur:duos explorata ad ſe referre:Qui ubi redierunt:retuleruntq; eò ſe progreſſos, unde in omnis partes circumſpectus eſſet: longe lateq; ſilentium ac ſolitudinem uidiſſe : extemplo COS. cohortes expeditas in urbem induxit: cæteros interim caſtra cõmunire iuſſit. Ingreſſi milites refractis foribus paucos graues ætate, aut inualidos,inueniunt:relictaq;,quæ migratu difficilia eſſent. ea direpta:& cognitum ex captiuis eſt,communi conſilio aliquot circa urbes conſciſſe fugam:ſuos prima uigilia profectos: credere eandem in alijs urbibus ſolitudinẽ inuenturos. Dictis captiuorũ fides extitit : deſertis oppidis COS. potitur. Alteri COS.M.Attilio nequaquã tam facile bellũ fuit.cum ad Luceriam duceret legiones,quam oppugnari ab Samnitibus audierat:ad finem Lucerinũ ei hoſtis obuius fuit. ibi ira uires æquauit.prælium uarium & anceps fuit, triſtius tamẽ euentu Romanis: & quia inſueti erant uinci:& quia digrediẽtes magis quàm in ipſo certamine ſenſerunt,quantum in ſua parte plus uulnerũ ac cædis fuiſſet. Itaq; is terror in caſtris ortus , qui ſi pugnantes cepiſſet,inſignis accepta clades foret. tum quoq; ſollicita nox fuit, iam inuaſurum caſtra Samnitem credentibus, aut prima luce cum uictoribus cõferendas manus. Minus cladis,cæterũ non plus animorum ad hoſtes erat. ubi primum illuxit,abire ſine certamine cupiunt.Sed uia una, & ea ipſa præter hoſtes,erat:quam ingreſſi præbuere ſpeciem recta tendentium ad caſtra oppugnanda.COS. arma capere milites iubet,& ſequi ſe extra uallum:legatis, tribunis, præfectis ſociorum imperat , quod apud quenq; facto opus eſt. Omnes affirmant ſe quidem omnia facturos:ſed militum iacere animos:tota nocte inter uulnera, & gemitus morientiũ uigilatum eſſe. ſi ante lucem ad caſtra uentũ foret:tantũ pauoris fuiſſe,ut relicturi ſigna fuerint:nunc pudore à fuga contineri,alioquin pro uictis eſſe. Quæ ubi conſul accepit,ſibimetipſi circũeundos alloquendosq; milites ratus, ut ad quoſq; uenerat, cunctantes arma capere increpabat. quid ceſſarent, tergiuerſarenturq;? hoſtẽ in caſtra uenturũ,niſi illi extra caſtra exiſſent,& pro tentorijs ſuis pugnaturos, ſi pro uallo nollent.armatis ac dimicantibus dubiã uictoriã eſſe: qui nudus atq; inermis hoſtẽ maneat,ei aut mortẽ,aut ſeruitutẽ patiendam. Hæc iurganti increpantiq; reſpondebãt,confectos ſe pugna heſterna eſſe:nec uiriũ quicquã, nec ſanguinis ſupereſſe: maiorem multitudinẽ hoſtium apparere,quàm pridie fuerit. Inter hæc appropinquabat agmen: & iam breuiore interuallo certiora intuentes, uallum ſecum portare Samnitẽ affirmant: nec dubium eſſe quin caſtra circũuallaturi ſint. Tunc enimuero COS.indignũ facinus eſſe uociferari,tantam contumeliã ignominiãq; ab ignauiſſimo accipi hoſte. etiam'ne circumſedebimur,inquit,in caſtris:ut fame potius per ignominiã, quàm ferro,ſi neceſſe eſt, per uirtutẽ moriamur? Dij bene uerterent: facerentq; quod ſe dignum quiſq; ducerent. COS. M. Attiliũ uel ſolum,ſi nemo alius ſequatur,iturum aduerſus hoſtes: caſurumq; inter ſigna Samnitium potius,quàm circumuallari caſtra Romana uideat. Dicta conſulis legati,tribuniq;, & omnes turmæ equitum,& centuriones primorũ ordinum approbauere . tum pudore uictus miles ſegniter arma capit, ſegniter è caſtris egreditur: longo agmine,nec continenti,mœſti ac propè uicti procedunt uerſus hoſtẽ,nec ſpe, nec animo certiorẽ. itaq; ſimul cõſpecta ſunt Romana ſigna, extẽplo à primo Samnitiũ agmine ad nouiſſimũ fremitus perfertur:exire, id quod timuerint, ad impediendũ iter Romanos:nullã inde ne fugæ quidẽ patere uiam: illo loco aut cadendum eſſe, aut ſtratis hoſtibus per corpora eorũ euadendũ.in medio ſarcinas conijciunt: armati ſuis quiſq; ordinibus inſtruunt aciẽ.Iam exiguũ inter duas acies erat ſpatiũ: & ſtabant expectãtes dum ab hoſtibus prius impetus , prius clamor inciperet: neutris animus eſt ad pugnandum.

Diuerſiq;

Diuersiq́; integri atq; intacti abissent, ni cedenti instaturum alterũ timuissent. sua sponte inter
inuitos tergiuersantesq́; segnis pugna, clamore incerto atq; impari, cœpit: nec uestigio quis-
quam mouebatur. Tum cos. Romanus ut rem excitaret, equitum paucas turmas extra ordi-
nem immisit: quorum cum pleriq; delapsi ex equis essent, & alij turbati, & ab Samnitium acie
ad opprimẽdos eos qui ceciderãt, & ad suos tuendos ab Romanis procursum est. Inde pau-
lulum irritata pugna est: sed aliquanto & impigre magis, & plures procurrerãt Sãnites: & tur-
batus eques sua ipse subsidia territis equis proculcauit. hinc fuga cœpta totã auertit aciem Ro-
manam. Iamq́; in terga fugientium Samnites pugnabant: cum cos. equo præuectus ad por-
tam castrorum, ac statione equitum ibi opposita, edictoq́; ut quicunq; ad uallum tenderet, si-
ue ille Romanus, siue Samnis esset, pro hoste haberetur: hæc ipsa minitãs obstitit profuse ten
dentibus suis in castra. quò pergis inquit miles? & hic arma, & uiros inuenies: nec uiuo cos.
tuo nisi uictor castra intrabis: proinde elige cum ciue, an hoste pugnare malis. Hæc dicente
cos. equites infestis cuspidibus circũfunduntur, ac peditem in pugnã redire iubent. Non uir-
tus solum cos. sed fors etiam adiuuit: quod non institerunt Samnites, spatiumq́; circũagendi
signa, uertendiq́; aciem à castris in hostem fuit. Tum alij alios hortari ut repeterent pugnam:
centuriones ab signiferis rapta signa inferre: & ostendere suis, paucos & ordinibus incomposi
tis effuse uenire hostes. Inter hæc cos. manus ad cœlum attollens uoce clara, ita ut exaudire-
tur, templũ Ioui Statori uouet, si constitisset à fuga Romana acies: redintegratoq́; prælio ce-
cidisset uicissetq́; legiones Samnitiũ. omnes undiq; annisi ad restituendã pugnam, duces, mi-
lites, peditum, equitumq́; uis. numen etiam deorum respexisse nomẽ Romanum uisum. adeo
facile inclinata res: repulsiq́; à castris hostes: mox etiã redacti ad eum locum, in quo cõmissa
pugna erat. Ibi obiacente sarcinarum cumulo, quas coniecerant in medium, hæsere impeditis
deinde ne diriperentur res, orbem armatorum sarcinis circundant. Tum uero cos à fronte ur-
gere pedites, ab tergo circumuecti equites. ita in medio cæsi, captiq́;. Captiuorũ numerus fuit
septem millia ccc, qui omnes nudi sub iugum missi. cæsos retulere ad quatuor millia octingen
tos. Ne Romanis quidẽ læta uictoria fuit. recensente cos. biduo acceptã cladem, amissorum
militum numerus relatus septẽ millia trecenti. Dum hæc in Apulia gerebantur: altero exercitu
Samnites Interamnã coloniam Romanam, quæ uia latina est: occupare conati, urbem non te-
nuerunt: agros depopulati cum prædã aliam inde mistam hominũ atq; pecudum, colonosq́;
captos agerent: in uictorem incidunt cos. ab Luceria redeuntẽ: nec prædã solum amittũt, sed
ipsi longo ac impedito agmine incompositi cæduntur. Consul Interamnã edicto dominis ad
res suas noscendas recipiendasq́; reuocatis, & exercitu ibi relicto, comitiorum causa Romã est
profectus. Cui de triumpho agenti negatus honos, & ob amissa tot millia militũ: & quod ca-
ptiuós sine pactione sub iugum misisset. cos. alter Posthumius, quia in Samnitibus materia
belli deerat: in Hetruriã traducto exercitu primũ peruastauerat Volsiniensem agrum: deinde
cum egressis ad tuendos fines haud procul mœnibus ipsorũ depugnat. duo millia cc Hetru-
scorum cæsi: cæterus propinquitas urbis tutata est. In Rosellanũ agrum exercitus traductus.
ibi non agri tantum uastati, sed oppidum etiam expugnatum: capta amplius duo millia homi
num: minus duo millia circa muros cæsa. Pax tamen clarior maiorq́;, quàm bellum in Hetru-
ria eo anno fuerat, parta est. tres ualidissimæ urbes, Hetruriæ capita, Volsinij, Perusia, Arreti-
um pacem petiere: & uestimentis militum, frumentoq́; pacti cum cos. ut mitti Romam orato
res liceret, inducias in quadraginta annos impetrauerũt. mulcta præsens quingentũm millium
æris in singulas ciuitates imposita. Ob hasce res gestas consul cum triumphum ab Senatu mo
ris magis causa, quàm spe impetrandi petisset: uideretq́; alios, quod tardius ab urbe exisset: ali
os, quod iniussu Senatus ex Samnio in Hetruriã transisset: partim suus inimicos, partim colle
gæ amicos, ad solatium æquatæ repulsæ sibi quoq; negare triumphum: non ita, inquit, Patres
conscripti uestræ maiestatis meminero, ut me consulem esse obliuiscar: eodẽ iure imperij, quo
bella gessi, bellis feliciter gestis, Samnio atq; Hetruria subactis, uictoria & pace parta trium-
phabo. ita Senatum reliquit. Inde inter tribunos plebis contentio orta est. pars intercessuros,
ne nouo exemplo triumpharet, aiebãt: pars auxilio se aduersus collegas triumphanti futuros.
Iactata res ad populũ est: uocatus ꝑ eò consul cum L. Horatium, Marcum Valeriũ consules,
C. Martium

C. Marcium Rutiliũ nuper, patrem eius qui tunc cẽſor eſſet: non ex authoritate Senatus, ſed iuſſu populi triumphaſſe diceret: adijciebat ſe quoq; laturum fuiſſe ad populum: ni ſciret mancipia nobilium tribunos plebis legem impedituros: uoluntatem ſibi ac fauorem conſentientis populi pro omnibus iuſſis eſſe ac futurã: poſteroq; die auxilio tribunorũ plebis trium aduerſus interceſſionẽ VII tribunorũ, & conſenſum Senatus, celebrante populo diem, triumphauit.

Et huius anni parum conſtans memoria eſt. Poſthumium author eſt Claudius in Samnio captis aliquot urbibus, in Apulia fuſum fugatumq;, ſaucium ipſum cum paucis Luceriã compulſum: ab Attilio in Hetruria res geſtas: eũq; triumphaſſe. Fabius ambos COSS. in Samnio, & ad Luceriã res geſsiſſe ſcribit: traductumq; in Hetruriam exercitũ: ſed ab utro COS. non adiecit: & ad Luceriam utrinq; multos occiſos: inq; ea pugna Iouis Statoris ædem notam, ut Romulus ante uouerat: ſed fanum tantũ, id eſt locus templo effatus iam ſacratus fuerat. Cæterum hoc demum anno, ut ædem etiam fieri Senatus iuberet, bis eiuſdẽ uoti damnata reſpub. in religionẽ uenit. Sequitur hunc annum & COS. inſignis, L. Papyrius Curſor qua paterna gloria, qua ſua: & bellum ingens, uictoriaq; quantã de Samnitibus nemo ad eam diem, præter L. Papyrium patrem COS. pepererat. & forte eodẽ conatu apparatuq; omni opulentia inſignium armorum bellum adornauerant: & opes deorũ etiam adhibuerant ritu quodã ſacramenti uetuſto uelut initiatis militibus, delectu per omne Samniũ habito noua lege: ut qui iuniorum non cõueniſſet ad imperatoriũ edictum, quiq; iniuſſu abiſſet, caput Ioui ſacratũ erat. Tum exercitus omnis Aquiloniã eſt indictus. ad XL millia militum, quod roboris in Samnio erat, conuenerunt. ibi medijs ferè caſtris locus eſt conſeptus cratibus, pluteiſq; & linteis contectus, patens ducentos maxime pedes in omnes pariter partes. Ibi ex libro uetere linteo lecto ſacrificatum ſacerdote Ouio Paccio quodam, homine magno natu: qui ſe id ſacrũ petere affirmabat ex uetuſta Samnitiũ religione: qua quondã uſi maiores eorum fuiſſent, cum adimendæ Hetruſcis Capuæ clandeſtinum cepiſſent conſilium. Sacrificio perfecto per uiatorem imperator acciri iubebat nobiliſſimum quenq; genere factiſq;. ſinguli introducebãtur. erat cum alius apparatus ſacri, qui perfundere religione animũ poſſet: tum in loco circa omni contecto aræ in medio uictimæq; circa cæſæ, & circũſtantes centuriones ſtrictis gladijs. admouebatur altaribus miles, magis ut uictima, q; ut ſacri particeps: adigebaturq; iureiurando, quæ uiſa auditaq; in eo loco eſſent, non enunciaturum. dein iurare cogebatur diro quodã carmine in execrationem capitis familiæq; & ſtirpis cõpoſito, niſi iſſet in prælium, quò imperatores duxiſſent: & ſi aut ipſe ex acie fugiſſet: aut ſi quem fugientẽ uidiſſet, non extemplo occidiſſet. Id primo quidam abnuentes iuraturos ſe obtruncati circa altaria ſunt: iacentes deinde inter ſtragem uictimarum documento cæteris fuere ne abnuerent. Primoribus Samnitium ea deteſtatione obſtrictis, decem nominatis ab imperatore, eis dictum ut uir uirum legerent: donec ſexdecim millium numerum confeciſſent. ea legio linteata ab integumento conſepti, quo ſacrata nobilitas erat, appellata eſt. his arma inſignia data, & criſtatæ galeæ, ut inter cæteros eminerẽt. Paulo plus uiginti millium alius exercitus fuit, nec corporum ſpecie, nec gloria belli, nec apparatu linteatæ legioni diſpar. hic hominũ numerus, quod roboris erat, ad Aquiloniã conſedit. COSS. profecti ab urbe: prior Sp. Caruilius: cui ueteres legiones, quas M. Attilius ſuperioris anni COS. in agro interamnati reliquerat, decretæ erant. cum eis in Samniũ profectus, dum hoſtes operati ſuperſtitionibus cõcilia ſecreta agunt, Amiternum oppidum de Samnitibus ui cepit. cæſa ibi millia hominum duo fermè atq; octingenti: capta quatuor millia ducẽti ſeptuaginta. Papyrius nouo exercitu (ita decretum erat) ſcripto Duroniã urbem expugnauit: minus quàm collega cepit hominum: plus aliquanto occidit: præda opulenta utrobiq; eſt parta. Inde peruagati Samnium COSS. maxime depopulato atinate agro, Caruilius ad Cominiũ, Papyrius ad Aquiloniam, ubi ſumma rei Samnitium erat, peruenit. ibi aliquandiu nec ceſſatum ab armis eſt, neq; gnauiter pugnatum: laceſſendo quietos, reſiſtẽtibus cedendo, cõminandoq; magis quàm inferendo pugnã dies abſumebatur. quod cum inciperetur, remittereturq;, omnium rerum etiam paruarũ euentus proferebatur in dies. Altera Romana caſtra uiginti millium ſpatio aberant: & abſentis collegæ cõſilia omnibus gerendis intererant rebus: intentiorq; Caruilius, quo maiore diſcrimine res uertebatur, in Aquiloniã, quàm ad Cominiũ, quod obſidebat,

erat. L. Papyrius iam per omnia ad dimicandũ ſatis paratus nuntium ad collegam mittit:ſibi in animo eſſe poſtero die,ſi per auſpicia liceret,confligere cum hoſte: opus eſſe & illũ quanta maxima ui poſſet, Cominiũ oppugnare:nequid laxamenti ſit Samnitibus ad ſubſidia Aquiloniam mittenda.diem ad proficiſcendũ nuntius habuit:nocte rediјt,approbare collegã conſulta referẽs. Papyrius nũtio miſſo extemplo concionẽ habuit: multa de uniuerſo genere belli, multa de præſenti hoſtiũ apparatu uana magis ſpecie,quàm efficaci ad euentum, diſſeruit. Non enim criſtas uulnera facere:& per picta atq; aurata ſcuta tranſire Romanũ pilum: & candore tunicarum fulgentẽ aciem,ubi res ferro geratur,cruentari. Aureã olim atq; argenteã Samnitium aciem à parente ſuo occidione occiſam : ſpoliaq; ea honeſtiora uictori hoſti, quàm ipſis arma fuiſſe. Datũ hoc nomini familiæq; ſuæ:ut aduerſus maximos conatus Samnitium opponerentur duces:ſpoliaq; ea referrent,quæ inſignia publicis etiam locis decorandis eſſent. Deos immortales adeſſe propter totiens petita fœdera , totiens rupta : tum ſiqua coniectura mentis diuinæ ſit,nulli unquã exercitui fuiſſe infeſtiores,quàm qui nefando ſacro miſta hominum pecudumq; cæde reſperſus,ancipiti deũ iræ deuotus,hinc fœderum cum Romanis ictorum teſtes deos,hinc iuriſiurandi aduerſus fœdera ſuſcepti execrationes horrens, inuitus iurauerit,oderit ſacramentũ,uno tempore deos,ciues,hoſteis metuat. Hæc cõperta perfugarũ indiciјs cum apud infenſos iam ſua ſponte milites diſſeruiſſet:ſimul diuinæ humanæq; ſpei pleni clamore cõſentienti pugnã poſcunt: pœnitet in poſterũ diem dilatũ certamen:moram diei, noctisq; oderunt. Tertia uigilia noctis iam relatis literis à collega Papyrius ſilentio ſurgit: & pullariũ in auſpiciũ mittit. Nullũ erat genus hominũ in caſtris intactũ cupiditate pugnæ:ſummi infimiq; æque intenti erant: dux militũ, miles ducis ardorẽ ſpectabat. Is ardor omniũ etiam ad eos,qui auſpicio intererant,peruenit. nam cum pulli non paſcerentur,pullarius auſpicium mentiri auſus,tripudium ſolliſtimũ COS. nũtiauit. COS. lætus, auſpiciũ egregiũ eſſe, & deis authoribus rem geſturos,pronuntiat:ſignũq; pugnæ proponit.Exeunti iam in aciem nuntiat perfuga,uiginti cohortes Samnitiũ(quadringenariæ fermè erãt)Cominiũ profectas.quod ne ignoraret collega,extemplo nuntiũ mittit:ipſe ſigna ocius proferri iubet:ſubſidiaq; ſuis quæq; locis,& præfectos ſubſidiјs attribuerat. Dextro cornu L. Volumnium,ſiniſtro L.Scipionem, equitibus legatos alios, C. Ceditium & Treboniũ præfecit. Sp.Nautium mulos detractis clitellis cum cohortibus alaribus in tumulum conſpectũ propere circũducere iubet: atq; inde inter ipſam dimicationem quanto maxime poſſet moto puluere oſtendere. Dum his intentus imperator erat , altercatio inter pullarios orta de auſpicio eius diei , exauditaq; ab equitibus Romanis:qui rem haud ſpernendã rati,Sp.Papyrio fratris filio cõſulis ambigi de auſpicio renuntiauerũt. Iuuenis ante doctrinã deos ſpernentem natus,rem inquiſitã nequid incompertum deferret, ad conſulẽ detulit.cui ille. tu quidem macte uirtute diligentiaq; eſto: cæterũ qui auſpicio adeſt,ſiquid falſi nuntiat,in ſemetipſum religionẽ recipit: mihi quidẽ tripudiũ nuntiatum, populo Romano exercituiq; egregiũ auſpicium eſt.centurionibus deinde imperauit, ut pullarios inter prima ſigna cõſtituerent. Promouent & Samnites ſigna: inſequitur acies ornata,armataq;: ut hoſtium quoq; magnificũ ſpectaculũ eſſet.Prius quàm clamor tolleretur, concurrereturq;,emiſſo temere pilo ictus pullarius ante ſigna cecidit. quod ubi COS. nuntiatũ eſt: diј in prælio ſunt,inquit: habet pœnã noxium caput. Ante COS. hæc dicentẽ coruus uoce clara occinuit: quo lætus augurio cõſul,affirmans nunquam humanis rebus magis præſentes interfuiſſe deos, ſigna canere,& clamorem tolli iuſsit. Prælium cõmiſſum atrox,cæterum longe diſparibus animis. Romanos ira, ſpes, ardor certaminis , auidos hoſtiũ ſanguinis in prælium rapit: Samnitium magnam partem neceſsitas ac religio inuitos magis reſiſtere, quàm inferre pugnam cogit . nec ſuſtinuiſſent primum clamorem atq; impetum Romanorum, per aliquot iam annos uinci aſſueti: ni potentior alius metus inſidens pectoribus à fuga retineret. quippe in oculis erat omnis ille occulti paratus ſacri,& armati ſacerdotes, & promiſcua hominum pecudumq; ſtrages, & reſperſæ fando nefandoq; ſanguine aræ, & dira execratio, ac furiale carmen, deteſtandæ familiæ ſtirpiq; compoſitum. his uinculis fugæ obſtricti ſtabant,ciuem magis quàm hoſtem timentes. Inſtare Romanus à cornu utroque , à media acie: & cædere deorum hominumq; attonitos metu. repugnatur ſegniter,ut ab iјs quos timor moraretur à fuga.

Iam

Iam propè ad ſigna cædes peruenerat: cum ex tranſuerſo puluis, uelut ingentis agminis inceſſu motus apparuit. Sp. Nautius (Octauium Metium quidã eum tradunt) dux alaribus cohortibus erat: puluerem maiorem quàm pro numero excitabant: inſidentes mulis calones frondoſos ramos per terram trahebant: arma, ſignaq; per turbidam lucem in primo apparebant: poſt altior denſiorq; puluis equitum ſpeciem cogentium agmen dabat. fefellitq; non Samnites modo, ſed etiam Romanos: & cõſul affirmauit errorem: clamitans inter prima ſigna, ita, ut uox etiam ad hoſtes accideret: captum Cominium, uictorem collegã adeſſe. anniterentur uincere prius quàm gloria alterius exercitus fieret. Hæc inſidens equo. inde tribunis, centurionibusq; imperat, ut uias equitibus patefaciãt. ipſe Trebonio Cæditioq; prędixerat, ut ubi ſe cuſpidem erectam quatientem uidiſſent: quanta maxima ui poſſent, concitarent equites in hoſtem. Ad nutum omnia, ut ex ante præparato, fiunt. panduntur inter ordines uiæ: prouolat eques: atq; infeſtis cuſpidibus in mediũ agmen hoſtium ruit: perrumpitq; ordines, quacunq; impetũ dedit. inſtant Volumnius & Scipio, & perculſos ſternunt. Tum iam deorũ hominũq; uicta ui, funduntur linteatæ cohortes: pariter iurati iniuratiq; fugiũt, nec quenquã præter hoſtes metuũnt. Peditũ agmen, quod ſuperfuit pugnæ, in caſtra ad Aquiloniã cõpulſum eſt. nobilitas equitesq; Bouianũ perfugerunt. equites eques ſequitur, peditem pedes: ac diuerſa cornua, dextrum ad caſtra Samnitiũ, læuum ad urbẽ tendit. Prior aliquanto Volumnius caſtra cepit. ad urbem Scipioni maiore reſiſtitur ui: non quia plus animi uictis eſt, ſed melius muri, quàm uallũ armatos arcent. inde lapidibus propulſant hoſtem. Scipio, niſi in primo pauore, priuſq; colligerentur animi, tranſacta res eſſet: lentiorem fore munitæ urbis oppugnationẽ ratus, interrogat milites: ſatin' æquo animo paterentur ab altero cornu caſtra capta eſſe: ſe uictores pelli à portis urbis? Reclamantibus uniuerſis, primus ipſe ſcuto ſuper caput elato pergit ad portã: ſecuti alij teſtudine facta in urbẽ perrumpunt: deturbatiſq; Samnitibus, quæ circa portam erant muri occupauere. penetrare interiora urbis, quia pauci admodũ erant, non audent. Hæc primo ignorare cõſul, & intentus recipiendo exercitui eſſe. iam enim præceps in occaſum ſol erat: & appetens nox periculoſa & ſuſpecta omnia etiã uictoribus faciebat. progreſſus longius, ab dextra caſtra capta uidet: ab leua clamorẽ in urbe, miſtum pugnantiũ ac pauentiũ fremitu eſſe. & tum forte certamẽ ad portã erat. aduectus deinde equo propius, ut ſuos in muris uidet: nec iam integri quicquã eſſe, quoniã temeritate paucorũ magnæ rei parta occaſio eſſet: acciri quas receperat copias, ſignaq; in urbẽ inferri iuſſit. ingreſſi proxima ex parte, quia nox appropinquabat, quieuere. nocte oppidũ ab hoſtibus deſertũ eſt. Cæſa illo die ad Aquiloniam Samnitiũ millia triginta trecẽti quadraginta: capta tria millia octingenti & ſeptuaginta: ſigna militaria nonaginta ſeptẽ. Cæterũ illud memoriæ traditur: non fermè aliũ ducẽ lætiorẽ in acie uiſum: ſeu ſuopte ingenio, ſeu fiducia bene gerundæ rei. Ab eodẽ robore animi neq; controuerſo auſpicio reuocari à prælio potuit: & in ipſo diſcrimine, quo templa dijs immortalibus uoueri mos erat, nouerat Ioui Victori: ſi legiones hoſtiũ fudiſſet, pocillũ mulſi priuſquã temetum biberet, ſeſe facturũ. id uotũ dijs cordi fuit: & auſpicia in bonũ uerterũt. Eadẽ fortuna ab altero cõſule ad Comininm geſta res. Prima luce ad mœnia omnibus copijs admotis, corona cinxit urbẽ: ſubſidiaq; firma, nequa eruptio fieret, portis oppoſuit. Iam ſignũ dantẽ eum nuncius à collega trepidus de uiginti cohortiũ aduẽtu, & ab impetu moratus eſt: & partẽ copiarum reuocare inſtructã, intentãq; ad oppugnandũ, coegit. D. Brutũ Scæuã legatũ cum legione prima, & uiginti cohortibus alaribus, equitatuq; ire aduerſus ſubſidiũ hoſtiũ iuſſit: quocũq; in loco fuiſſet obuius, obſiſteret ac moraretur: manumq;, ſi forte ita res poſceret, cõferret: modo ne ad Cominiũ eæ copiæ admoueri poſſent. ipſe ſcalas ferri ad muros ab omni parte urbis iuſſit: ac teſtudine ad portas ſucceſſit. ſimul & refringebãtur portę, & uis undiq; in muros fiebat. Samnites, ſicut antequã in muris uiderẽt armatos, ſatis animi habuerũt ad prohibẽdos urbis aditu hoſtes: ita, poſtquã iam non ex interuallo, nec miſſilibus, ſed cominus gerebatur res: & qui ægre ſucceſſerãt ex plano in muros, loco quẽ magis timuerant uicto, facile in hoſtẽ imparem ex ęquo pugnabãt: relictis turribus muriſq;, in forũ omnes cõpulſi, pauliſper inde tentauerũt extremã pugnæ fortunã. deinde abiectis armis, ad quindecim millia hominũ & quadringenti in fidem conſulis uenerunt. cæſa ad quatuor millia ac treceNti octuaginta. Sic ad Cominiũ, ſic

ad

ad Aquiloniã gesta res. Inde medio inter duas urbes spatio, ubi tertia expectata erat pugna, hostes non inuenti. septem millia passuum cum abessent à Cominio, reuocati ab suis, neutri prælio occurrerunt. primis fermè tenebris cum in conspectu iam castra, iam Aquiloniam habuissent: clamor eos utrinq; par accidens sustinuit. deinde è regione castrorũ, quæ incensa ab Romanis erant: flãma late fusa certioris cladis indicio progredi longius prohibuit. Eo ipso loco propè temere sub armis strati passim inquietum omne tempus noctis, expectando timendoq; lucem, egere. prima luce incerti quam in partẽ intenderent iter, repente in fugam consternantur cõspecti ab equitibus: qui egressos nocte ab oppido Samnites persecuti, uiderãt multitudinem non uallo, non stationibus firmatã. conspecta & ex muris Aquiloniæ ea multitudo erat. iamq; etiã legionariæ cohortes sequebantur: cæterũ nec pedes fugientes persequi potuit: & ab equite nouissimi agminis ducẽti fermè & octoginta interfecti. arma multa pauidi, ac signa militaria duo de uiginti reliquere: alio agmine incolumi, ut ex tanta trepidatione, Bouianum peruentũ est. Lætitiam utriusq; exercitus Romani auxit & ab altera parte feliciter gesta res. uterq; ex alterius sentẽtia consul captum oppidũ diripiendũ militi dedit: exhaustis deinde tectis ignem iniecit: eodemq; die Aquilonia & Cominium deflagrauere. & consules cum gratulatione mutua legionũ suaq;, castra cõiunxere. In conspectu duorum exercituũ & Caruilius suos pro cuiusq; merito laudauit, donauitq;: & Papyrius, apud quẽ multiplex, in acie, circa castra, circa urbem, fuerat certamẽ, Sp. Naurium, Sp. Papyrium fratris filium, & quatuor centuriones, manipulumq; hastatorũ, armillis, aureisq; coronis donauit: Nautiũ propter expeditionem, qua magni agminis modo terruerat hostes: iuuenem Papyriũ, propter nauatam cum equitatu & in prælio operã, & nocte, qua fugã infestã Samnitibus ab Aquilonia clàm egressis fecit: centuriones, militesq;, quia primi portã, murumq; Aquiloniæ ceperãt. equites omnes ob insignẽ multis locis operã, corniculis, armillisq; argenteis donat. Consiliũ inde habitũ, cum iam tempus esset deducẽdi ab Samnio exercitus, aut utriusq;, aut certe alterius. optimũ uisum, quo magis fractæ res Samnitiũ essent, eo pertinacius & infestius agere cætera, & persequi: ut perdomitum Samniũ insequentibus cõsulibus tradi posset. quando iam nullus esset hostium exercitus, qui signis collatis dimicaturus uideretur: unum superesse belli genus, urbium oppugnationes: quarum per excidia militem locupletare præda, & hostẽ pro aris ac focis dimicantem conficere possent. Itaq; literis misis ad Senatum populumq; Romanũ de rebus ab se gestis, diuersi, Papyrius ad Sepinũ, Caruilius ad Volanam oppugnandã, legiones ducunt. Literæ consulum ingenti lætitia & in curia & in concione auditæ: & quatridui supplicatione publica cum gaudium priuatis studijs celebratum est. nec populo Romano magna solum, sed peropportuna etiam ea uictoria fuit: quia per idem forte tempus rebellasse Hetruscos allatum est. Subibat cogitatio animũ: quonam modo tolerabilis futura Hetruria fuisset, si quid in Samnio aduersi uenisset: quæ coniuratione Samnitium erecta, quoniam ambo consules, omnisq; Romana uis auersa in Samnium esset, occupationẽ populi Romani pro occasione rebellandi habuisset. Legationes sociorũ à M. Attilio prætore in Senatum introductæ. querebantur uri & uastari agros à finitimis Hetruscis, quod desciscere à populo Romano nollent: obtestabanturq; patres conscriptos, ut se à ui atq; iniuria communium hostium tutarentur. Responsum legatis: curæ senatui futurum, ne socios fidei suæ pœniteret: Hetruscorum propediẽ eandem fortunam, quam Samnitium, fore. Segnius tamen, quod ad Hetruriam attinebat, acta res esset: ni Faliscos quoque, qui per multos annos in amicitia fuerant, allatum foret arma Hetruscis iunxisse. Huius propinquitas populi acuit curam patribus, ut fœciales mittendos ad res repetendas censerent. quibus non redditis, ex authoritate patrum, iussu populi, bellum Faliscis indictum est: iussiq; consules sortiri, uter ex Samnio in Hetruriam cum exercitu transiret. Iam Caruilius Volanam, & Palumbinum, & Herculaneum ex Samnitibus ceperat: Volanam intra paucos dies: Palumbinum eodem, quo ad muros accessit. ad Herculaneum bis etiam signis collatis ancipiti prælio, & cum maiore sua quàm hostium iactura, dimicauit. castris deinde positis, mœnibus hostem inclusit: oppugnatũ oppidum, captumq;. In his tribus urbibus capta, aut cæsa, ad decem millia hominũ: ita, ut paruo admodum plures caperentur. Sortientibus prouincias consulibus, Hetruria Caruilio euenit secundũ uota militum, qui uim frigoris

frigoris iam in Samnio non patiebantur. Papyrio ad Sepinum maior uis hostium restitit: sæpe in acie, sæpe in agmine, sæpe circa ipsam urbem aduersus eruptiones hostium pugnatum: neq; obsidio, neq; bellũ ex æquo erat: nõ enim muris magis se Samnites, quàm armis ac uiris mœnia tutabantur. tandẽ pugnando in obsidionẽ iustam coegit hostes: obsidendoq;, ui atq; operibus urbem expugnauit. itaq; ab ira plus cædis editum capta urbe: septem millia quadringenti cæsi: capta minus tria millia hominũ: præda, quæ plurima fuit, congestis Samnitiũ rebus in urbes paucas: militi concessa est. Niues iam omnia oppleuerant: nec durari extra tecta poterat: itaq; consul de Samnio exercitũ deduxit. Venienti Romã triumphus omniũ consensu est delatus. triumphauit in magistratu, insigni, ut illorum temporũ habitus erat, triumpho. pedites equitesq; insignes donis transiere ac transuecti: multæ ciuicæ coronæ uallaresq; ac murales conspectæ. inspectata spolia Samnitium: & decore ac pulchritudine paternis spolijs, quæ nota frequenti publicorũ ornatu locorũ erant, cõparabantur. nobiles aliquot captiui, clari suis patrumq; factis, ducti. æris grauis transuecta uicies centũ millia & quingenta triginta tria millia. id æs redactũ ex captiuis dicebatur. argenti, quod captũ ex urbibus erat: p. M.CCCXXX. omne æs argentumq; in ærarium conditũ: militibus nihil datũ ex præda est. auctaq; ea inuidia est ad plebẽ, quod tributum etiã in stipendiũ militum collatum est: cum, si spreta gloria fuisset captiuæ pecuniæ in ærarium illatæ, & militi tum dari ex præda, & stipendiũ militare præstari potuisset. Ædem Quirini, quam in ipsa dimicatione uotã apud neminem ueterẽ auctorem inuenio: (neq; hercule tam exiguo tempore perficere potuisset) ab dictatore patre uotam filius consul dedicauit: exornauitq; hostium spolijs. quorum tanta multitudo fuit, ut non templum tantũ forumq; his ornaretur, sed socijs etiã colonisq; finitimis ad templorũ locorumq; publicorum ornatũ diuiderentur. A triumpho exercitum in agrum Vestinum, quia regio ea infesta ab Samnitibus erat, hybernatum duxit. Inter hæc Caruilius consul in Hetruria Troilum primum oppugnare adortus, quadringentos septuaginta ditissimos, pecunia grandi pactos ut abire inde liceret, dimisit: cæterã multitudinẽ, oppidumq; ipsum ui cepit. inde quinq; castella locis sita munitis expugnauit. Cæsa ibi hostium duo millia quadringenti: minus duo millia capti. & Faliscis pacẽ petentibus annuas inducias dedit: pactus centũ millia grauis æris, & stipendium eius anni militibus. His rebus actis ad triumphũ decessit, ut minus clarum de Samnitibus, quàm collegæ triumphus fuerat: ita cumulo Hetrusci belli æquatum. æris grauis tulit in ærarium trecenta nonaginta millia: de reliquo ære ædem Fortisfortunæ de manubijs faciendam locauit, prope ædem eidem deæ ab rege Seruio Tullo dedicatam. & militibus ex præda centenos binos asses, & alterum tantum centurionibus atq; equitibus, malignitate collegæ gratius accipientibus munus, diuisit. Fauor consulis tutatus ad populũ est L. Posthumium legatum eius: qui dicta die à M. Cancio Tr. pl. fugerat in legationem (ut fama ferebat) populi iudicium: iactariq; magis, quàm peragi accusatio eius poterat. Exacto iam anno noui tribuni plebis magistratum inierant: ijsq; ipsis, quia uitio creati erant, quinq; post dies alij suffecti. Lustrum conditũ eo anno est à P. Cornelio Aruina, C. Marcio Rutilio, censoribus: censa capitum millia ducẽta sexaginta duo, trecenta uiginti duo. Censores uicesimi sexti à primis censoribus: lustrum undeuicesimum fuit. Eodem anno coronati primũ ob res bello bene gestas ludos Romanos spectauerunt: palmæq;, tum primum translato è Græcia more, uictoribus datæ. Eodem anno ab ædilibus curulibus, qui eos ludos fecerunt: dãnatis aliquot pecuarijs, uia à Martis silice ad Bouillas perstrata est. Comitia cõsularia L. Papyrius habuit: creauit consules, Q. Fabium Maximi filium, Gurgitem, & D. Iunium Brutum Scæuam. ipse Papyrius prætor factus. Multis rebus lætus annus uix ad solatium unius mali, pestilentiæ urentis simul urbem atq; agros, suffecit. portentoq; iam similis clades erat. & libri aditi, qui nam finis, aut quod remedium eius mali ab dijs daretur, inuentum in libris: Aesculapium ab Epidauro Romã accersendũ. neq; eo anno, quia bello occupati cõsules erant: quicquam de ea re actum: præter quàm quod unum diem Aesculapio supplicatio habita est.

NICOMACHVS DEXTER V C EMENDAVI AD EXEMPLVM PARENTIS MEI CLEMENTIANI.

VICTORIANVS V C EMENDABAM DOMNIS SYMMACHIS

TITI LIVII PATA VINI DECAS TERTIA

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS TERTIAE LIBRI PRIMI EPITOME.

N ITALIA belli Punici secundi acta narrantur.& Annibalis Pœnorum ducis cõtra fœdus per Iberũ amnem transitus,à quo Saguntus sociorum populi Romani ciuitas octauo mẽse capta est. de quibus iniurijs missi legati ad Carthaginiẽses,qui quererent.& cum satisfacere nollent, bellum ijs indictũ est. Annibal superato Pyreneo saltu,per Gallias fusis qui obsistere ei conati erant, ad Alpes uenit:& laborioso per eas transitu cũ montanos quoq; Gallos obuios aliquot prælijs repulisset,descendit in Italiã, & ad Ticinũ amnem Romanos equestri prælio fudit: in quo uulneratũ P. Corneliũ Scipionem protexit filius, qui Africani postea nomen accepit.iterũq; exercitu Ro.ad flumen Trebiam fuso, Annibal Apenninum per maximam militũ uexationem propter uim tempestatũ transijt. Cn. Cornelius Scipio in Hispania contra Pœnos prospere pugnauit,duce hostium Magone capto.

LIBRI II

ANnibal per continuas uigilias in paludibus oculo amisso,uenit in Hetruriã:per quas paludes quatriduo & tribus noctibus sine ulla requie iter fecit. C.Flaminius COS. homo temerarius contra auspicia profectus,signis militaribus effossis,quæ tolli non poterant,& ab equo quem conscenderat, per caput deuolutus, insidijs ab Annibale circũuentus ad Trasimenum lacum cum exercitu cæsus est.Sex millia quæ eruperant,fide ab Maharbale data,perfidia Annibalis uincta sunt. Cum ad nuntium cladis Romæ luctus esset, duæ matres insperato receptis filijs gaudio mortuæ sunt. Ob hanc cladem ex sibyllinis libris uer sacrum uotum. Cum deinde Q. Fabius Maximus dictator aduersus Annibalem missus nollet acie cum eo confligere, ne contra ferocem tot uictorijs hostem territum aduersus prælijs militem pugnę cõmitteret,& opponendo se tantummodo conatus Annibalis impediret:M.Minucius magister equitum,ferox & temerarius, criminando dictatorem tanquã timidũ & segnem effecit, ut populi iussu ei imperium cum dictatore æquaretur. diuisoq; exercitu cum in iniquo loco conflixisset, & in maximo discrimine legiones eius essent, superueniente cum exercitu Fabio Maximo ex discrimine liberatus est.quo beneficio uictus castra cũ eo iunxit, & patrẽ eum salutauit:idemq; milites facere cõmilitonibus iussit. Annibal uastata Campania inter Casilinum oppidũ & Calliculam montem à Fabio clausus, sarmentis ad cornua boum alligatis & incensis,præsidium Romanorũ,quod Calliculam insidebat, fugauit:& sic transgressus est saltum.idemq; Fabij Maximi dictatoris,cum circũposita ureret,agro pepercit,ut illum tanquam proditorem suspectũ faceret. Æmylio deinde Paulo & Terentio Varrone COSS. & ducibus cum maxima clade aduersus Annibalem ad Cannas pugnatũ est:cæsaq; eo prælio Romanorum quadragintaquinq; millia cum Paulo consule & senatoribus LXXX, consularibus atq; prætorijs aut ædilitijs triginta.Post quã cladẽ cum à nobilibus adolescẽtibus propter desperationem consiliũ de relinquenda Italia iniretur, P.Cornelius Scipio trib. mil. qui postea Africanus nuncupatus est: stricto super capita deliberantiũ ferro, iurauit se pro hoste habiturum eum,qui in uerba sua non iurasset: effecitq; ut omnes minime relictũ iri à se Italiam iureiurando astringerentur. Præterea trepidationẽ urbis & luctum,& res in Hispania meliore euentu gestas continet. Opimia & Floronia uestales uirgines incesti damnatæ sunt.Propter paucitatem uero militum seruorum octo millia armata sunt. captiui cum potestas esset redimendi,redempti non sunt. Varroni obuiã itum est,& gratiæ actæ, quod de rep.nõ desperasset.

LIBRI III

CAmpani ad Annibalem defecere. Nuntius cannensis uictoriæ Mago Carthaginem missus annulos aureos à digitis occisorum Romanorum detractos in uestibulo curiæ fudit,quos excessisse modij mensuram traditur. post quem quidem nuntium Hanno ex Pœnis uir nobilissimus suadebat senatui Carthaginiensiũ,ut pacem à populo Romano peterent:nec tenuit,obstrepente barchina factione. Claudius Marcellus Pr.ad Nolam eruptione aduer

sus Annibalem ex oppido facta prospere pugnauit. Exercitus Annibalis per hyberna Capuæ ita luxuriatus est, ut corporũ uiribus atq; animorũ eneruaretur. Casilinum à Pœnis obsessum ita fame nexatũ est: ut lora & pelles scutis detractas, item mures essent, & nucibus per Vulturnũ amnem à Romanis missis uixerint. Senatus ex equestri ordine hominibus centum nonaginta septem suppletus est. L.Posthumius pr. à Gallis cum exercitu cæsus est. Cn.& P.Scipiones in Hispania Asdrubalem uicerunt, & Hispaniam suam fecerũt. Reliquiæ cannensis exercitus in Siciliam relegatæ sunt, ne recederent inde, nisi finito bello. Inter Philippum Macedonum regem & Annibalem societas iuncta est. Sempronius Gracchus cos. Campanos cecidit. Præterea in Sardinia feliciter à T.Manlio prætore aduersus Pœnos Sardosq; res gestas continet, à quo Asdrubal dux & Mago & Hanno capti. Claudius Marcellus Pr. Annibalis exercitum ad Nolam prælio fudit & uicit: primusq; omnium tot cladibus fessis Romanis meliorem spem belli dedit.

LIBRI IIII

Hieronymus Syracusanorũ rex, cuius auus Hiero amicus populo Romano fuerat, ad Carthaginenses defecit: & propter crudelitatem superbiamq; à suis interfectus est. T.Sempronius Gracchus procos. prospere aduersus Pœnos & Hannonem ducem ad Beneuentum pugnauit, seruorum maxime opera, quos liberos esse iussit. Claudius Marcellus cos. in Sicilia quæ propè tota ad Pœnos defecerat, Syracusas obsedit. Philippo Macedonum regi bellum indictum est. qui ad Apolloniam nocturno prælio oppressus fugatusq;, in Macedoniam cum propè inermi exercitu profugit. ad id bellũ gerendũ Valerius Pr. missus est. Res præterea in Hispania à P.& Cn. Scipionibus aduersus Carthaginienses gestas continet. Syphax rex Numidarũ in amicitiam ascitus cõtra Masanissam regem Masæsulorũ pro Carthaginensibus pugnans, uictus, in Hispaniã ad Scipionẽ cum maxima manu trãsit cõtra Gades: ubi angusto freto Africa & Hispania dirimunť. Celtiberi quoq; in amicitiam recepti sunt, quorum auxilijs accitis, tunc primum mercenariũ militem Romana castra habuerunt.

LIBRI V

P. Cornelius Scipio, postea Africanus, ante legitimos annos ędilis factus est. Annibal urbem Tarentum præter arcem per Tarentinos iuuenes, qui se noctu uenatũ ire simulauerant, cepit. Ludi Apollinares ex marcijs carminibus, quibus cannensis clades prædicta fuerat, instituti sunt. A Q.Fuluio & Ap. Claudio cos. aduersus Hãnonem Pœnorum ducem prospere pugnatum est. T.Sempronius Gracchus procos. ab hospite suo Lucano in insidias ductus, à Magone interemptus est. Centenius Penula qui cẽturio militauerat, cum petisset à senatu, ut sibi exercitus daretť: pollicitusq; esset, si hoc impetrasset, de Annibale uictoriam: octo millibus acceptis militũ dux factus cõflixit acie cũ Annibale, qui cum exercitu eum cecidit. Cn.Fuluius pr. male aduersus Annibalẽ pugnauit: in quo prælio hominũ sexdecim millia ceciderunt: ipse cum equitibus ducentis effugit. Capua obsessa est à Q.Fuluio & ab Ap.Claudio coss. Claudius Marcellus Syracusas expugnauit anno tertio, & ingentem se uirum gessit. in eo tumultu urbis captæ Archimedes intentus formis quas in puluere descripserat, interfectus est. P.& Cn. Scipiones in Hispania tot tantarũq; rerũ feliciter gestarum tristem exitũ tulerunt, propè cum totis exercitibus cęsi anno octauo, quàm in Hispaniã ierãt: amissaq; eius prouinciæ possessio foret, nisi L.Marcij equitis Romani uirtute & industria contractis exercituũ reliquijs, eiusdem hortatu bina castra hostium expugnata essent. ad triginta septem millia cæsa, mille octingenti, & præda ingens capta. dux Martius appellatus est.

LIBRI VI

Annibal ad tertium ab urbe Roma lapidem super Anienem castra posuit. ipse uero cum duobus millibus equitũ usq; ad portam Capenam, ut urbis situm exploraret, obequitauit. & cum per triduũ in aciem utrinq; exercitus omnis descendisset, certamen tempestas diremit. nam cum in castra redijssent, statim serenitas erat. Capua capta est à Q.Fuluio & Ap. Claudio coss. Principes Campani ueneno sibi consciuerunt mortem. Cum senatus Campanorum deligatus esset ad palos, ut securi ferirentur: literas à senatu missas Q. Fuluius cos.

quibus

quibus iubebatur parcere,antequã legeret, in sinu posuit, & lege agi iussit,& supplicium peregit. Cum in comitijs apud populum quæreret,cui mandaretur Hispaniarũ imperium,nullo id uolente suscipere, P.Scipio P.filius qui in Hispania ceciderat,professus est se iturũ.& suffragio populi consensuq; omniũ missus,Nouam Carthaginem uno die expugnauit:cum ageret uigesimumquartum annum,uidereturq; diuina stirpe creatus:quoniã & ipse posteaquam togam acceperat,quotidie in Capitolio erat: & in cubiculo matris eius anguis supænumero uisus est. Res præterea in Sicilia gestas cõtinet: & amicitiam cum Aetolis iunctam,bellumq; gestum aduersum Acarnânes & Philippum Macedonum regem.

LIBRI VII

CN.Fuluius Procons.cum exercitu ab Annibale cęsus est.Meliore euentu à Claudio Marcello COS. aduersus eundem ad Numistronem pugnatum est.inde Annibal noctu recessit.Marcellus insecutus est,& subinde cedentem pressit,donec effugeret.priore pugna Annibal superior fuit,Marcellus insequenti. Fabius Maximus pater cos. Tarentinos per deditionem accepit. In Hispania ad Betulam Scipio cum Asdrubale Amilcaris conflixit & uicit.inter alia captum puerum regalem eximiæ formæ ad auunculum Masanissam cum donis misit. Claudius Marcellus T. Quintius Crispinus COSS. speculandi causa egressi à castris insidijs ab Annibale circumuenti sunt. Marcellus occisus fuit, Crispinus fugit. Res præterea à P.Sulpicio Pr.aduersus Philippum & Achæos gestas cõtinet. Lustrum à censoribus conditum est:censa sunt ciuium capita centum triginta septem millia, centum & octo. ex quo numero apparuit quantum hominum tot præliorum aduersa fortuna populo Romano abstulisset. Asdrubal qui cum exercitu nouo transcenderat Alpes,ut se Annibali cõiungeret,cum millibus hominum LVI cæsus est M. Liuij consulis ductu, nõ minore opera Claudij Neronis consulis.qui cum Annibali oppositus esset, relictis castris,ita ut inimicũ falleret,electa manu profectus Asdrubalem circumuenit.

LIBRI VIII

RES in Hispania prospere gestæ à Syllano Scipionis legato & à L. Scipione fratre aduersus Pœnos,à Sulpicio Procons. & ab Attalo rege Asiæ aduersus Philippum regem Macedonum pro Aetolis referuntur. Cum M.Liuio & Claudio Neroni COSS. triumphus decretus esset: Liuius qui in prouincia sua rem gesserat, quadrigis inuectus est; Nero,qui in collegæ prouinciam,& ut uictoriam eius adiuuaret,uenerat: equo est secutus,& in hoc habitu plus gloriæ reuerentiæq; habuit.nam & plus in bello quàm collega fecerat. Ignis in ęde Vestæ negligentia uirginis quæ non custodierat, extinctus est.uirgo cæsa est flagro. P.Scipio in Hispania cum Pœnis debellauit XIIII anno eius belli,anno quinto posteaquam ierat:exclusisq; in totum possessione eius hostibus,Hispaniam recepit:& à Tarracone in Africam ad Syphacem regem Numidarum duobus nauigijs transuectus,fœdus iunxit.Asdrubal Gisgonis ibi cum eo in eodem lecto accubauit. munus gladiatoriũ in honorem patris,patruiq; Carthagini Nouæ dedit,non ex gladiatoribus,sed ex ijs qui aut in honorem ducis,aut ex prouocatione in certamen descendebãt, in quo reguli fratres de regno ferro contenderunt. Cum Astapa urbs ab Romanis oppugnaretur, oppidani liberos & coniuges rogo extructo occiderunt,se insuper præcipitauerunt. Ipse Scipio dum graui morbo implicitus esset,seditionem in parte exercitus motam confirmatus discussit: rebellantesq; Hispaniæ populos coegit in deditionem uenire.Et amicitia facta est cum Masanissa rege Numidarum,qui illi quidem auxilium,si in Africam traiecisset,pollicebatur.Cum Gaditanis quoq; post discessum inde Magonis,cui ex Carthagine scriptum erat, ut in Italiam traijceret. Romam reuersus,consulq; creatus.Africam prouinciã petenti,cõtradicente Q. Fabio Maximo,Sicilia data est:permissumq; ut in Africam traijceret, si ex re publica esse censeret. Mago Amilcatis filius à minore Baleari insula ubi hyemarat,in Italiam traiecit.

LIBRI IX

EX Sicilia C. Lælius in Africam à Scipione missus ingentem prædam reportauit,& mandata Masanissæ Scipioni exposuit , conquerentis, quod non exercitum in Africam traie-

cisset. Bellum in Hispania finitum, uictore Romano, quod Indibilis excitauerat. ipse in acie occisus Mandonius exposcentibus Romanis à suis deditus est. Magoni, qui in Galliam & Liguriam ierat: ex Africa & militum ampla manus missa, & pecuniæ quibus auxilia conduceret, præceptumq; ut se Annibali iungeret. Scipio à Syracusis in Bruttios traiecit, & Locros pulso punico præsidio, fugatoq; Annibale, recepit. Pax cum Philippo facta est. Idæa mater deportata est Romã à Pesinunte oppido Phrygiæ. carmine in libris sibyllinis inuento: pelli Italia alienigenã hostem posse, si mater Idæa deportata Romam esset. tradita autem est Romanis per Attalum regẽ Asię. Lapis erat, quem matrem deûm incolæ dicebant. excepit P. Scipio Nasica, Cn. filius eius qui in Hispania perierat, uir optimus à senatu iudicatus, adolescens nondum quæstorius: quoniam ita responsum habebatur, ut numen id ab optimo uiro reciperetur consecraretur q;. Locrenses legatos Romam miserunt, qui de impotentia Q. Plemini legati quererentur: quod pecuniam Proserpinæ abstulerat, & liberos eorum & cõiuges stuprauerat. Pleminius in catenis Romã perductus in carcere mortuus est. Cum falsus rumor de P. Scipione Procons. qui in Sicilia erat, in urbem perlatus esset, tanquã luxuriaretur: missis ob hoc legatis à senatu, qui explorarẽt an ea uera essent: purgatus infamia Scipio in Africam traiecit senatus permissu. Syphax accepta filia in matrimonium Asdrubalis Gisgonis, amicitiæ quam cum Scipione ipse iunxerat, renuntiauit. Masanissa rex Masæsulorũ, dum pro Carthagine in Hispania militat: amisso patre Gala, de regno exciderat. quo per bellum sæpe repetito, aliquot prælijs à Syphace rege Numidarum uictus, in totum priuatus est: & cum ducentis equitibus exul Scipioni se iunxit, & cum eo primo statim bello Hannonem Amilcaris filium cum ampla manu interemit. Scipio aduentu Asdrubalis & Syphacis, qui propè cum centum millibus armatorum uenerant, ab obsidione Vticæ depulsus hyberna communiuit.

Sempronius C O S. in agro crotoniensi prospere aduersus Annibalem pugnauit. Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt ciuium capita C C X V millia. Inter censores M. Liuium & Claudium Neronem notabilis discordia fuit. nam & Claudius Liuio collegæ equum ademit, quod à populo Ro. damnatus, actusq; in exilium fuerat: & Liuius Claudio quod falsum in se testimonium dixisset, & quod minime bona fide secum in gratiam redisset. idem omnes tribus extra unam, ærarias reliquit, quod & innocentem se damnassent, & postea consulem censoremq; fecissent.

LIBRI X

IN Africa Scipio Carthaginiẽses & eundem Syphacem Numidarũ regem, Asdrubalemq; pluribus prælijs uicit, adiuuante Masanissa, binaq; hostium castra expugnauit, in quibus X L millia hominum ferro igniq; consumpta sunt. Syphacem per C. Lælium cepit. Masanissa Sophonisbam uxorem Syphacis, filiam Asdrubalis captam statim adamauit: & nuptijs factis uxorem habuit: castigatusq; à Scipione uenenum ei transmisit: quo quidem hausto illa decessit. Effectumq; est multis Scipionis uictorijs, ut Carthaginienses in desperationem acti in auxilium publicæ salutis Annibalem ex Italia reuocarent. Isq; anno decimo sexto Italia discedens in Africam traiecit, tẽtauitq; per colloquium pacem cum Scipione componere: & cum de conditionibus pacis non conuenisset, acie uictus est. Pax Carthaginensibus data est petentibus. Annibal Gisgonem pacem dissuadentem manu sua detraxit: excusata deinde temeritate facti, ipse pacem suasit. Mago bello, quo in agro Insubrium cum Romanis conflixerat: uulneratus dum in Africam per legatos reuocatus reuerteretur, ex uulnere mortuus est. Reuersus in urbem Scipio amplissimum nobilissimumq; egit triumphum, quẽ T. Terẽtius Culleo senator pileatus secutus est. Scipio Africanus, incertũ militari prius fauore, an populari aura ita cognominatus sit. primus certe hic imperator uictę à se nomine gentis nobilitatus est.

T. Liuij

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS TERTIAE LIBER PRIMVS

N PARTE operis mei licet mihi præfari, quod in principio sum mæ totius professi plerique sunt rerum scriptores: bellū maxime me morabile omniū quæ unquam gesta sint, me scripturū: quod Annibale duce Carthaginiēses cum populo Romano gessere. nam neque ualidiores opibus ullæ inter se ciuitates gentesque cōtulerunt arma: neque his ipsis tantum unquā uirium, aut roboris fuit: & haud ignotas belli artes inter se, sed expertas primo punico conferebant bello. & adeo uaria belli fortuna, ancepsque mars fuit, ut propius periculo fuerint, qui uicere. odijs etiā prope maioribus certarunt quàm uiribus: Romanis indignantibus quod uictoribus uicti ultro inferrent arma: Pœnis, quod superbe auareque crederent imperitatū uictis esse. Fama etiam est, Annibalem annorū fermè nouem pueriliter blandientem patri Amilcari, ut duceretur in Hispaniam, cum perfecto Africo bello exercitum eò traiecturus sacrificaret: altaribus admotum, tactis sacris iureiurando adactum, se cum primū posset, hostem fore populo Romano. Angebant ingentis spiritus uirum Sicilia Sardiniaque amissæ. nam & Siciliam nimis celeri desperatione rerum cōcessam, & Sardiniam inter motum Africæ fraude Romanorum, stipendio etiam superimposito, interceptam. His anxius curis ita se Africo bello, quod fuit sub recentem Romanam pacem, per quinque annos: ita deinde nouem annis in Hispania augendo punico imperio gessit, ut appareret maius eum quàm quod gereret, agitare in animo bellum: & si diutius uixisset, Amilcare duce Pœnos arma Italiæ illaturos fuisse, quæ Annibalis ductu intulerunt. Mors Amilcaris peropportuna & pueritia Annibalis, distulerūt bellum. Medius Asdrubal inter patrem & filium octo fermè annos imperium obtinuit, flore ætatis (uti ferunt) primo Amilcari conciliatus: gener inde ob altam indolem profectus animi ascitus: & quia gener erat, factionis barchinæ opibus, quæ apud milites plebemque plus quàm modicæ erant, haud sanè uoluntate principum in imperio positus. Is plura consilio quàm ui gerens, auspicijs regulorum magis, conciliandisque per amicitiam principum nouis gentibus, quàm bello aut armis, rem Carthaginiensem auxit. Cæterum nihilo ei pax tutior fuit. barbarus eum quidā palàm ob iram interfecti ab eo domini obtruncauit. comprehensusque à circumstantibus haud alio quàm si euasisset uultu, tormētis quoque cum laceraret, eo fuit habitu oris, ut superante lætitia dolores, ridentis etiam speciem præbuerit. Cum hoc Asdrubale, quia miræ artis in sollicitādis gentibus, imperioque iungendis suo fuerat: fœdus renouauerat populus Romanus, ut finis utriusque imperij esset amnis Iberus, Saguntinisque medijs inter imperia duorum populorum libertas seruaretur. In Asdrubalis locum haud dubia res fuit quin prærogatiuam militarem, qua extemplo iuuenis Annibal intra prætorium delatus, imperatorque ingenti omnium clamore atque assensu appellatus erat, fauor etiam plebis sequeretur. Hunc uixdum puberem Asdrubal literis ad se accersierat: actaque res in senatu etiam fuerat: Barchinis nitentibus ut assuesceret militiæ Annibal, atque in paternas suc cederet opes. Hanno alterius factionis princeps: & æquum postulare uidetur, inquit, Asdrubal, & ego tamen non censeo quod petit, tribuendum. Cum admiratione tam ancipitis sententiæ in se omnes conuertisset: florem ætatis, inquit, Asdrubal, quem ipse patri Annibalis fruendum præbuit, iusto iure eum à filio repeti censet. nos tamen minime decet iuuentutem nostram pro militari rudimento assuefacere libidini imperatorum. An hoc timemus, ne Amilcaris filius nimis sero imperia immodica, & regni paterni speciem uideat? & cuius regis genero hæreditarij sint relicti exercitus nostri, eius filio parum mature seruiamus? Ego istum iuuenem domi tenendum sub legibus, sub magistratibus docendum uiuere æquo iure cum cæteris censeo, ne quādoque patuus hic ignis incendiū ingens exsuscitet. Pauci, ac fermè optimus

quisq; Hannoni assentiebâtur:sed(ut plerunq; fit) maior pars meliorem uicit. Missus Annibal in Hispaniam primo statim aduentu omnem exercitum in se conuertit. Amilcarem iuuentem redditum sibi ueteres milites credere, eundem uigorem in uultu, uimq; in oculis, habitum oris, lineamentaq; intueri. deinde breui effecit, ut patet in se minimũ momentum ad fauorem conciliandum esset. Nunquam ingenium idem ad res diuersissimas parendũ atq; imperandum, habilius fuit. itaq; haud facile discerneres, utrum imperatori an exercitui carior esset: neque Asdrubal alium quenquam præficere malle, ubi quid fortiter ac strenue agendũ esset: neque milites alio duce plus cõfidere, aut audere. plurimum audaciæ ad pericula capessenda, plurimum consilij inter ipsa pericula erat. nullo labore aut corpus fatigari, aut animus uinci poterat. caloris ac frigoris patientia par: cibi potionisq; desyderio naturali, non uoluptate modus finitus: uigiliarum somniq; nec die nec nocte discriminata tempora. id quod gerẽdis rebus superesset, quieti datum. ea neque molli strato, neq; silentio accersita. multi sæpe militari sagulo opertum, humi iacentem inter custodias stationesq; militum conspexerunt. uestitus nihil inter æquales excellens, arma atq; equi cõspiciebantur. equitum peditumq; idem longe primus erat. princeps prælium inibat: ultimus conserto prælio excedebat. Has tantas uiri uirtutes ingentia uitia æquabãt: inhumana crudelitas, perfidia plus quàm punica, nihil ueri, nihil sancti, nullus deũm metus, nullum iusiurandum, nulla religio. Cum hac indole uirtutum ac uitiorum triennio sub Asdrubale imperatore meruit: nulla re quæ agẽda audendaq; magno futuro duci esset, prætermissa. Cæterũ ex quo die dux est declaratus, uelut Italia ei prouincia decreta, bellumq; Romanum mandatũ esset, nihil prolatãdum ratus, ne se quoq;, ut patrem Amilcarem, deinde Asdrubalem, cunctantem casus aliquis opprimeret: Saguntinis inferre bellum statuit, quibus oppugnandis haud dubie Romana arma mouebantur. in Olcadum fines prius (ultra Iberum ea gens in parte magis quàm in ditione Carthaginiensiũ erat) induxit exercitum, ut non petisse Saguntinos, sed rerum serie, finitimis domitis gentibus, iungendoq; tractus ad id bellum uideri posset. Carteiam urbem opulentam caput gentis eius expugnat diripitq́ue. quo metu perculsæ minores ciuitates, stipendio imposito imperium accepere. uictor exercitus opulentusq; præda Carthaginem Nouam in hyberna est deductus. Ibi large partiendo prædam, stipendia præterita cum fide exoluendo, cunctis ciuium suorum sociorumq; animis in se firmatis, uere primo in Vacceos promotum bellum. Hermandica & Arbacala Carteiotũ urbes ui captæ. Arbacala & uirtute & multitudine oppidanorum diu defensa. Ab Hermandica profugi exulibus Olcadum, priore æstate domitæ gentis, cum se iunxissent, concitant Carpetanos: adortiq́ue Annibalem regressum ex Vacceis, haud procul Tago flumine agmen graue præda turbauere. Annibal prælio abstinuit, castrisq́ue super ripam positis, cum prima quies silentiumq; ab hostibus fuit, agmen uado traiecit: ualloq́ue ita producto, ut locum ad transgrediendum hostes haberent, inuadere eos transeuntes statuit. equitibus præcepit, ut cum ingressos aquam uiderent, adorirentur peditum agmen. in ripa elephantos ante quadraginta disposuit. Carpetanorum cum appendicibus Olcadum Vacceorumq́ue centum millia fuere, inuicta acies, si æquo dimicaretur campo. Itaque & ingenio feroces & multitudine freti, & quod metu cessisse credebant hostem: id morari uictoriam rati, quod interesset amnis: clamore sublato, passim sine ullius imperio quà cuiq; proximum est, in amnem ruunt. Et ex parte altera ripæ uis ingens equitum in flumen immissa, medioq; alueo haudquaquam pari certamine concursum: quippe ubi pedes instabilis, ac uix uado fidens uel inermi equite equo temere acto peruerti posset: eques corpore armisq; liber, equo uel per medios gurgites stabili, cõminus eminusq; rem gereret. Pars magna flumine absumpta. quidam uorticoso amni delati in hostes, ab elephantis obtriti sunt. postremi, quibus ingressus in suam ripam tutior fuit, ex uaria trepidatione cum in unum colligerentur: prius quàm tanto ex pauore reciperent animos: Annibal agmine quadrato amnem ingressus, fugam ex ripa fecit: uastatisq́ue agris intra paucos dies Carpetanos quoq; in deditionem accepit. Et iam omnia trans Iberum præter Saguntinos, Carthaginiensium erant. cum Saguntinis bellum nondum erat. cæterum iam belli causa certamina cum finitimis serebantur, maxime Turdetanis. quos cum adesset idem,

qui

qui litis erat sator: nec certamen iuris, sed uim quæri appareret: legati à Saguntinis Romam missi,auxiliũ ad bellũ iam haud dubie imminẽs orãtes.Consules tunc Romæ erant,P. Cornelius Scipio & T. Sempronius Longus. qui cũ legatis in senatũ introductis de rep. retulissent placuissetq; mitti legatos in Hispaniã ad res sociorũ inspiciendas,quibus si uideret digna causa,& Annibali denuntiarẽt, ut ab Saguntinis socijs populi Ro.abstineret, & Carthaginem in Africam traijcerent,ac sociorum populi Ro.querimonias deferrent: hac legatione decreta,nec dum missa,omniũ spe celerius Saguntũ oppugnari allatũ est. tunc delata ex integro res ad senatum. Alij prouincias cõsulibus Hispaniã atq; Africam decernentes,terra mariq; rem gerendam censebãt.alij totum in Hispaniã Annibalemq; intendebãt bellũ.erant qui nõ temere mouendam rem tantã,expectandosq; ex Hispania legatos censerent. Hæc sententia, quæ tutissima uidebaẽ,uicit. legatiq; eo maturius missi P. Valerius Flaccus & Q.Bebius Pamphilus Saguntum ad Annibalẽ:atq; inde Carthaginem si nõ absisteretur bello,ad ducem ipsum in pœnam fœderis rupti deposcendũ. Dum ea Romani parant consultantq;, iam Saguntũ summa ui oppugnabaẽ.Ciuitas ea longe opulentissima ultra Iberũ fuit,sita passus mille fermè à mari. oriundi à Zacyntho insula dicũtur:mistiq; etiam ab Ardea Rutulorũ quidam generis. cæterum in tantas breui creuerãt opes,seu maritimis,seu terrestribus fructibus,seu multitudinis incremento,seu sanctitate disciplinæ,qua fidem socialem usq; ad ad perniciẽ suam coluerũt. Annibal infesto exercitu ingressus fines,peruastatis passim agris,urbem tripartito aggrediẽ. Angulus muri erat in planiorem patentioremq; quàm cætera circà,uallem uergẽs:aduersus eum uineas agere instituit,per quas aries mœnibus admoueri posset. Sed ut locus procul muro satis æquus agendis uineis fuit:ita haudquaq; prospere,postquã ad effectum operis uentũ est, cœptis succedebat.& turris ingẽs imminebat: & murus,ut in suspecto loco,supra cæterę modum altitudinis emunitus erat:& iuuentus delecta ubi plurimũ periculi ac laboris ostendebaẽ,ibi ui maiore obsistebant.ac primo missilibus summouere hostem:nec quicquã satis tutum munientibus pati.deinde iam nõ pro mœnibus modo atq; turri tela micare:sed ad erumpendũ etiam in stationes operaq; hostium animus erat.quibus tumultuarijs certaminibus haud fermè plures Saguntini cadebãt quàm Pœni. Vt uero Annibal ipse,dum murum incautius subit, aduersum femur tragula grauiter ictus cecidit: tanta circà fuga atq; trepidatio fuit, ut non multum abesset,quin opera ac uineę desererẽtur. Obsidio deinde per paucos dies magis quàm oppugnatio fuit,dum uulnus ducis curaretur. per quod tempus ut quies certaminũ erat:ita ab apparatu operum ac munitionum nihil cessatum.itaq; acrius de integro obortum est bellum,pluribusq; partibus uix accipientibus quibusdam opera locis,uineæ cœptæ agi,admouerique aries. Abundabat multitudine hominũ Pœnus.ad cẽtum enim quinquaginta millia habuisse in armis creditur. Oppidani ad omnia tuenda atq; obeunda multimoda arte distineri cœpti sunt & non sufficiebant.iam enim feriebantur arietibus muri: quassatæ quoq; multæ partes erant. una continentibus ruinis nudauerat urbem. tres deinceps turres,quantũq; inter eas muri erat, cum fragore ingenti prociderant:captumq; oppidum ea ruina crediderant Pœni, qua uelut si pariter utroq; murus texisset,ita utrinq; in pugnam procursum est. Nihil tumultuarię pugnæ simile erat, quales in oppugnationibus urbium per occasionem partis alterius conseri solent: sed instæ acies,uelut patenti campo, inter ruinas muri tectaq́ue urbis modico distantia interuallo constiterant. Hinc spes, hinc desperatio animos irritat: Pœno cepisse iam se urbem, si paululum adnitatur, credente: Saguntinis pro nudata mœnibus patria corpora opponentibus: nec ullo pedem referente, ne relicto à se loco hostem immitteret. Itaque quo acrius & confertim magis utrinque pugnabatur: eo plures uulnerabantur: nullo inter arma corporaq́ue uano intercidente telo. Falarica erat Saguntinis,missile telum hastili oblongo & cætera tereti,præterquam ad extremum,unde ferrum extabat.id, sicut in pilo,quadratum stuppa circumligabant,linebantq́ue pice. ferrum autem tres in longum habebat pedes: ut cum armis trãsfigere corpus posset.sed id maxime,etiam si hæsisset in scuto, nec penetrasset in corpus,pauorem faciebat:quod cum medium accensum mitteretur,conceptumq; ipso motu multo maiorem ignem ferret, arma omitti cogebat: nudumq; militem ad insequentes ictus præbebat.

Cum

Cum ergo diu anceps fuisset certamen, & Saguntinis,quia præter spem resisterent, creuissent animi:Pœnus,quia nō uicisset,pro uicto esset:clamorē repente oppidani tollunt,hostemq; in ruinas muri expellunt,inde impeditū trepidantēq; exturbant:postremo fusum fugatūq; in castra redigūt. Interim ab Roma legatos uenisse nuntiatū est. quibus obuiam ad mare missi ab Annibale qui dicerent: nec tuto eos adituros inter tot tam effrenatarū gentiū arma:nec Annibali in tāto discrimine rerū operę esse legationes audire. Apparebat nō admissos protinus Carthaginē ituros. literas igitur nuntiosq; ad principes factionis barchinæ præmittit,ut præpararent suorū animos,nequid pars altera gratificari pro Romanis posset. Itaq; pręterq; quod admissi auditiq; nō sunt, ea quoq; uana atq; irrita legatio fuit. Hanno unus aduerso senatu causam fœderis rupti magno silentio propter autoritatē suā cum assensu audientiū egit. Per deos fœderū arbitros ac testes monuisse,prædixisse se, ne Amilcaris progeniē ad exercitū mitterēt. nō manes,non stirpem eius conquiescere uiri:nec unquā, donec sanguinis nominisq; barchini quisquā superfit, quietura Romana fœdera. Iuuenē flagrantē cupidine regni, uiamq; unā ad id cernentē, si ex bellis bella serendo succinctus armis legionibusq; uiuat, uelut materiā igni præbentes,ad exercitus misistis. aluistis ergo hoc incendiū, quo nunc ardetis. Saguntū uestri circūsedent exercitus, unde arcent fœdere:mox Carthaginē circūsedebunt Romanæ legiones ducibus ijsdem dijs,per quos priore bello rupta fœdera sunt ulti. Vtrum hostem,an uos,an fortunā utriusq; populi ignoratis? Legatos ab socijs, & pro socijs uenientes bonus imperator uester in castra nō admisit,ius gentium sustulit. hi tamen,unde ne hostiū quidem legati arcentur,pulsi ad uos ueniūt,res ex fœdere repetunt:publica fraus absit:autorē culpę,& reum criminis deposcunt. quo lenius agunt,segnius incipiunt:eo cum ceperint,uereor ne perseueratius sæuiant. Aegates insulas Erycemq; ante oculos proponite:quæ terra mariq; per quatuor & uiginti annos passi sitis. Nec puer hic dux erat,sed pater ipse Amilcar, Mars alter,ut isti uolunt. sed Tarento rum in Italia non abstinueramus ex fœdere: sicut nunc Sagunto nō abstinemus. uicerūt ergo dij hominesq;: & id de quo uerbis ambigebat,uter populus fœdus rupisset:euentus belli,uelut æquus iudex,unde ius stabat, ei uictoriam dedit. Carthagini nunc Annibal uineas turresq; admouit:Carthaginis mœnia quatit ariete. Saguntí ruinæ (falsus utinam uates sim) nostris capitibus incident: susceptūq; cum Saguntinis bellū,habendū cum Romanis est.

Dedemus ergo Annibalem? dicet aliquis. Scio meam leuem esse in eo autoritatē,propter paternas inimicitias. sed & Amilcarem eo perijsse lætatus sum:quod si ille uiueret,bellum iam cum Romanis haberemus:& hunc iuuenem tanquam furiam facemq; huius belli odi ac detestor. nec dedendum solum ad piaculū rupti fœderis: sed si nemo deposcat,deuehendū in ultimas maris terrarumq; oras:ablegādumq; eò, unde nec ad nos nomen famaq; eius accedere, nec sollicitare quietę ciuitatis statum possit. Ego autem ita censeo: legatos extemplo Romam mittendos,qui senatui satisfaciant:alios qui Annibali nuntient,ut exercitū ab Sagunto abducat:ipsumq; Annibalem ex fœdere Romanis dedant. tertiam legationē ad res Saguntinis reddendas decerno. Cum Hanno perorasset, nemini omniū certare oratione cum eo necesse fuit. adeo propè omnis senatus Annibalis erat,infestiusq; locutum arguebant Hannonem, quàm Flaccum Valeriū legatum Romanū. Responsum inde legatis Romanis est:bellum ortū ab Saguntinis,non ab Annibale esse. populū Ro. iniuste facere, si Saguntinos uetustissimæ Carthaginiensium societati pręponat. Dum Romani tempus terunt legationibus mittendis: Annibal quia fessum militem prælijs operibusq; habebat, paucorum ijs dierum quietem dedit, stationibus ad custodiam uineարū aliorumq; operum dispositis. interim animos eorum nunc ira in hostes stimulando,nunc spe præmiorum accendit. ut uero pro contione prædam captæ urbis edixit militum fore,adeo accensi omnes sunt,ut si extemplo signum datum esset,nulla ui resisti uideretur posse. Saguntini ut à prælijs quietem habuerant, nec lacessentes,nec lacessiti per aliquot dies:ita non nocte,non die unquā cessauerant ab opere,ut nouum murum ab ea parte qua patefactum oppidum ruinis erat, reficerent. Inde oppugnatio eos aliquanto atrocior, quàm ante adorta est: nec qua primum, aut potissimū parte ferrent opem,cum omnia uarijs clamoribus streperent,satis scire poterant. Ipse Annibal,quā turris mobilis omnia munimēta

urbis

urbis ſuperans altitudine agebat: hortatot adetat. quæ cum admota catapultis baliſtisq; per omnia tabulata diſpoſitis, muros defenſoribus nudaſſet: tum Annibal occaſionem ratus, quingentos fermè Afros cum dolabris ad ſubruendũ ab imo murũ mittit. Nec erat difficile opus, quod cæmenta non calce durata erant, ſed interlita luto, ſtructuræ antiquæ genere. itaq; antequàm cęderetur, ruebat: perq; patentia ruinis agmina armatorum in urbem uadebant. locum quoq; editũ capiunt: collatisq; eò catapultis baliſtisq;, ut caſtellũ in ipſa urbe uelut arcem imminentem haberent, muro circundant. & Saguntini murũ interiorẽ ab nondũ capta urbis parte ducunt. Vtrinq; ſumma ui & muniunt & pugnãt. ſed interiora tuendo, minorem in dies urbem Saguntini faciũt. ſimul creſcit inopia omniũ longa obſidione, & minuitur expectatio externæ opis, cum tam procul Romani, unica ſpes, c.. ca omnia hoſtiũ eſſent. pauliſper tamẽ affectos animos recreauit repentina profectio Annibalis in Oretanos Carpetanosq;. qui duo populi delectus acerbitate cõſternati, retentis cõquiſitoribus metũ defectionis cum præbuiſſent, oppreſſi celeritate Annibalis omiſerũt mota arma. Nec Sagũti oppugnatio ſegnior erat, Maharbale Himilconis filio, quem præfecerat Annibal, ita impigre rem agente, ut ducem abeſſe nec ciues nec hoſtes ſentirent. Is & prælia aliquot ſecunda fecit, & tribus arietibus aliquantum muri diſcuſſit: ſtrataq; omnia recentibus ruinis aduenięti Annibali oſtendit. itaq; ad ipſam arcem extemplo ductus exercitus, atroxq; præliũ cum multorũ utrinq; cæde initũ, & pars arcis capta eſt. Tentata deinde per duos exigua pacis ſpes, Alconem Saguntinũ & Alorcũ Hiſpanum. Alcon inconſcijs Saguntinis, precibus aliquid moturũ ratus, cum ad Annibalem noctu tranſiſſet, poſtquã nihil lachrymæ mouebant, cõditionesq; triſtes, ut ab irato uictore ferebantur, transfuga ex oratore factus, apud hoſtem manſit: moriturũ affirmans, qui ſub conditionibus his de pace ageret. Poſtulabat autem, redderẽt res Turdetanis: traditoq; omni auro atq; argento, egreſſi urbe cum ſingulis ueſtimentis ibi habitarent, ubi Pœnus iuſſiſſet. Has pacis leges abnuente Alcone accepturos Saguntinos, Alorcus uinci animos ubi alia uincantur affirmans, ſe pacis eius interpretem fore pollicet. Erat autem tum miles Annibalis: cæterũ publice Saguntinis amicus atq; hoſpes. Tradito palàm telo cuſtodibus hoſtium, tranſgreſſus munimenta, ad prætorem Saguntinum (& ipſe ita iubebat) eſt deductus. Quò cum extemplo concurſus omnis generis hominum eſſet factus: ſummota cætera multitudine, ſenatus Alorco datus eſt. cuius talis oratio fuit. Si ciuis ueſter Alcon, ſicuti ad pacem petendam ad Annibalẽ uenit: ita pacis conditiones ab Annibale ad uos retuliſſet: ſuperuacaneum hoc mihi fuiſſet iter, quo nec orator Annibalis, nec transfuga ad uos ueniſſem. cum uero ille aut ueſtra, aut ſua culpa manſerit apud hoſtem: ſi metum ſimulauit, ſua: ueſtra, ſi periculum eſt apud uos uera referentibus: ego, ne ignoretis eſſe aliquas & ſalutis & pacis uobis conditiones, pro ueteſto hoſpitio, quod mihi uobiſcum eſt, ad uos ueni. Veſtra autem cauſa me, nec ullius alterius loqui, quæ loquor apud uos, uel ea fides ſit: quod neque dum ueſtris uiribus reſtitiſtis, neque dum auxilia ab Romanis ſperaſtis, pacis unquam apud uos mentionem feci. poſtquam nec ab Romanis uobis ulla ſpes eſt: nec ueſtra iam aut arma uos, aut mœnia ſatis defendunt, pacem affero ad uos magis neceſſariam quàm æquam. cuius ita aliqua ſpes eſt: ſi eam quemadmodum ut uictor fert Annibal, ſic uos ut uicti audiatis: ſi non id quod amittitur, in damno, cum omnia uictoris ſint: ſed quicquid relinquitur, pro munere habituri eſtis. Vrbem uobis quam ex magna iam parte dirutam, captam ferè totam habet, adimit: agros relinquit, locum aſſignaturus, in quo nouum oppidum ædificetis: aurum argentumqúe omne, publicum priuatumqúe ad ſe iubet deferri: coniugum ueſtráque corpora, ac liberorum ueſtrorum ſeruat inuiolata: ſi inermes cum binis ueſtimentis uelitis à Sagunto exire. Hæc uictor hoſtis imperat. hæc quanquam ſint grauia atque acerba, fortuna ueſtra uobis ſuadet. Equidem haud deſpero, cùm omnium poteſtas ei à uobis facta ſit: aliquid ex his rebus remiſſurum. Sed hæc patienda cenſeo potius quàm trucidari corpora ueſtra, rapi trahiqúe ante ora ueſtra coniuges ac liberos belli iure ſinatis. Ad hæc audienda cum circumfuſa paulatim multitudine permiſtum ſenatui eſſet populi concilium: repente primores ſeceſſione facta, priuſquam reſponſum daretur: argentum aurumqúe omne ex publico priuatoq; in forum collatum in ignem ad id

raptim factū conijcientes, eodem pleriq; semetipsos præcipitauerunt. Cum ex eo pauor ac trepidatio totam urbem peruasisset, alius insuper tumultus ex arce auditur. Turris diu quassata prociderat: perq; ruinam eius cohors Pœnorū impetu facto cum signū imperatori dedisset, nudatam stationibus custodijsq; solitis hostium esse urbem: non cunctandū in tali occasione ratus Annibal, totis uiribus aggressus urbem momēto cepit: signo dato, ut omnes puberes interficerent. quod imperiū crudele, cæterū propè necessariū cognitū in ipso euentu est. cui enim parci potuit ex ijs qui aut inclusi cum coniugibus ac liberis domos super seipsos concremauerunt: aut armati nullum ante finem pugnæ quàm morientes fecerunt? Captum oppidum est cum ingenti præda. quanquā pleraq; ab dominis de industria corrupta erāt, & in cædibus uix ullum discrimen ætatis ira fecerat, & captiui militum præda fuerāt: tamen ex pretio rerum uenditarum aliquantū pecuniæ redactū esse cōstat, & multam pretiosam supellectilem uestemq; missam Carthaginem. Octauo mēse quàm cœptū oppugnari, captum Saguntū quidam scripsere: inde Carthaginem Nouam in hyberna Annibalem concessisse: quinto deinde mense, quàm à Carthagine profectus sit, in Italiā peruenisse. Quę si ita sunt, fieri nō potuit, ut P. Cornelius, T. Sempronius coss. fuerint: ad quos & in principio oppugnationis legati Saguntini missi sint: & qui in suo magistratu cum Annibale, alter ad Ticinum amnem, ambo aliquanto post ad Trebiam pugnauerint. aut omnia breuiora aliquanto fuere: aut Saguntū principio anni, quo P. Cornelius T. Sempronius coss. fuerunt: non cœptū oppugnari est, sed captum. nam excessisse pugna ad Trebiam in annum Cn. Seruilij & C. Flaminij non potest. quia Flaminius Arimini consulatū inijt, creatus ab T. Sempronio cōsule: qui post pugnā ad Trebiam ad creandos consules Romam cum uenisset, comitijs perfectis ad exercitū in hyberna redijt. Sub idem ferè tempus & legati qui redierant à Carthagine, Romam retulerunt omnia hostilia esse, & Sagunti excidium nunciatū est: tantusq; simul mœror patres misericordiaq; sociorum peremptorū indigne, & pudor nō lati auxilij & ira in Carthaginiēses, metusq; de summa rerum cepit, uelut si iam ad portas hostis esset: ut tot uno tempore motibus animi turbati trepidarent magis quàm consulerent. Nam neque hostem acriorem bellicosioremq; secum congressum: nec rem Romanā tam desidem unquam fuisse atq; imbellem. Sardos Corsosq; & Histros atq; Illyricos lacessisse magis quàm exercuisse Romana arma: & cum Gallis tumultuatum magis quàm belligeratum. Pœnum hostem ueteranum trium & uiginti annorum militia durissima inter Hispanas gentes semper uictorem, primum Amilcare, deinde Asdrubale, nunc Annibale duce acerrimo assuetum, recentem ab excidio opulentissimæ urbis Iberū transire: trahere secum tot excitos Hispanorū populos: conciturum auidas semper armorum Gallicas gentes, cum orbe terrarum bellum gerendū in Italia, ac pro mœnibus Romanis esse. Nominatæ iam antea cōsulibus prouinciæ erant. tum sortiri iussi. Cornelio Hispania, Sempronio Africa cum Sicilia euenit. Sex in eum annum decretæ legiones, & sociorum quantum ipsis uideretur, & classis, quanta parari posset. quatuor & uiginti peditum Romanorū millia sunt scripta, mille & octingenti equites: sociorū XLIIII peditum, & IIII equitum. naues CCXX quinqueremes, celoces uiginti deductæ. Latum inde ad populū: uellent, iuberent, populo Carthaginiensi bellum indici. eiusq; belli causa supplicatio per urbem habita: atque adorati dij, ut bene ac feliciter eueniret, quod bellum populus Romanus iussisset. Inter consules ita copiæ diuisæ. Sempronio datæ legiones duæ: ea quaternā millia erant peditum, & treceni equites: sociorum sexdecim millia peditum, equites mille octingenti, naues longæ CLX, celoces duodecim. Cum his terrestribus maritimisq; copijs T. Sempronius missus in Siciliā, ita in Africam transmissurus, si ad arcendum Italia Pœnum consul alter satis esset. Cornelio minus copiarum datum, quia L. Manlius prætor & ipse cum haud inualido præsidio in Galliam mittebatur. Nauium maxime Cornelio numerus diminutus. sexaginta quinqueremes datæ: (neque enim mari uenturum, aut ea parte belli dimicaturum hostem credebant) & duæ Romanæ legiones cum suo iusto equitatu, & quatuordecim millibus sociorum peditum, equitibus mille ducentis. Duas legiones Romanas, & quatuordecim millia sociorum peditum, mille equites socios, sexcentos Romanos, Gallia prouincia eodem anno uersa in punicum bellum

habuit

habuit. His ita comparatis, ut omnia iusta ante bellum fierent, legatos maiores natu, Q. Fabium, M. Liuium, L. Æmylium, C. Licinium, Q. Bebium, in Africam mittunt ad percunctandos Carthaginienses: publico'ne consilio Annibal Saguntum oppugnasset? & si, id quod facturi uidebantur: faterentur ac defenderent publico consilio factum, ut indicerent populo Carthaginiensi bellum. Romani postquam Carthaginem uenerũt: cum senatus datus esset, & Q. Fabius nihil ultra quàm unum, quod mandatum erat: percunctatus esset: tum ex Carthaginiensibus unus princeps. Vana Romani, inquit, & prior legatio fuit: cum Annibalem tanquã suo consilio Saguntum oppugnantẽ deposcebatis. cæterum hæc legatio uerbis adhuc lenior est, re asperior. tunc enim Annibal & insimulabatur & deposcebatur. nunc à nobis & cõfessio culpæ exprimitur: & ut à confessis res extemplo repetuntur. Ego autem non priuato publico'ne consilio Saguntum oppugnatũ sit, quærendum censeo: sed utrum iure, an iniuria. nostra enim hæc quęstio atq; animaduersio in ciuem nostrum est: nostro, an suo fecerit arbitrio. uobiscum una disceptatio est: licuerit'ne per fœdus fieri. Itaq; quoniam discerni placet: quid publico consilio, quid sua sponte imperatores faciant: nobis uobiscum fœdus est à Luctatio COS. ictum: in quo cauetur utrorunq; socijs. nihil de Saguntinis (necdum enim erant socij uestri) cautum est. At enim eo fœdere, quod cum Asdrubale ictum est, Saguntini excipiũtur. aduersus quod nihil ego dicturus sum, nisi quod à uobis didici. uos enim quod C. Luctatius COS. primo nobiscum fœdus icit: quia neq; autoritate patrum, nec populi iussu ictum erat: negastis uos eo teneri. itaq; aliud deintegro fœdus publico consilio ictum est. si uos non tenent uestra fœdera, nisi ex autoritate aut iussu uestro icta: ne nos quidem Asdrubalis fœdus, quod nobis inscijs icit, obligare potuit. Proinde omittite Sagunti atq; Iberi mentionem facere: & quod diu parturit animus uester, aliquãdo pariat. Tum Romanus sinu ex toga facto, hic, inquit, uobis bellum & pacẽ portamus: utrum placet, sumite. Sub hãc uocẽ haud minus ferociter, daret utrum uellet, succlamatum est. & cum is iterum sinu effuso bellum dare dixisset, accipere se omnes responderunt: & quibus acciperẽt animis, ijsdem se gesturos. Hæc directa percunctatio ac denuntiatio belli magis ex dignitate P R uisa est, quàm de fœderum iure uerbis disceptare, cum ante, tum maxime Sagunto excisa. nam si uerborum disceptationis res esset: quod fœdus Asdrubalis cum Luctatij priore fœdere commutatum est, comparandum non erat: cum in Luctatij fœdere disserte additum esset: ita id ratum fore, si populus censuisset: in Asdrubalis fœdere, nec exceptum tale quicquam fuerit: & tot annorum silentio ita uiuo eo comprobatum sit fœdus, ut ne mortuo quidem autore quicquam mutaretur. quanquam & si priore fœdere staretur, satis cautum erat Saguntinis, socijs utrorunq; exceptis. nam neq; additũ erat ijs, qui tunc essent: nec, ne qui postea assumerẽtur. & cum assumere nouos liceret socios: quis æquum censeret, aut ob nulla quenquam merita in amicitiam recipi? aut receptos in fidem non defendi? tantum, ne Carthaginiensium socij, aut sollicitarentur ad defectionem, aut sua sponte desciscentes reciperentur. Legati Romani ab Carthagine, sicut his Romæ imperatum erat, in Hispaniam, ut adirent ciuitates, ut in societatem pellicerent, aut auerterent à Pœnis, traiecerunt. Ad Bargusios primum uenerũt. à quibus benigne excepti, quia tædebat imperij Punici, multos trans Iberum populos ad cupidinẽ nouæ fortunæ erexerunt. Ad Volcianos inde est uentum: quorum celebre per Hispaniam responsum cæteros populos à societate Romana auertit. ita enim maximus natu ex ijs in concilio respondit. Quæ uerecundia est uos Romani postulare, uti uestram Carthaginiensium præponamus amicitiæ? cum qui id fecerunt Saguntini, crudelius, quàm Pœnus hostis perdidit, uos socij prodideritis. ibi quęratis socios censeo: ubi Saguntina clades ignota est. Hispanis populis sicut lugubre, ita insigne documẽtum Sagunti ruinæ erunt: ne quis fidei Romanæ, aut societati cõfidat. Inde extemplo abire finibus Volcianorum iussi, ab nullo deinde concilio Hispaniæ benigniora uerba tulere. itaq; nequicquam peragrata Hispania in Galliam transeunt. In his noua terribilisq; species uisa est, quod armati (ita mos gentis erat) in cõcilium uenerunt. Cum uerbis extollentes uirtutem gloriamq; P R, ac magnitudinem imperij, petissent, ne Pœno bellum Italiæ inferenti per agros urbesq; suas transitum darent: tantus cum fremitu risus dicitur ortus, ut uix à magistratibus maioribusq;

Galli ibant in concil armati.

natu iuuentus sedaretur. adeo stolida impudensq; postulatio uisa est: censere ne in Italiam transmittant Galli bellum, ipsos id auertere in se, agrosq; suos pro alienis populandos obijcere. Sedato tandem fremitu, responsum legatis est: neq; Romanorum in se meritum esse, neq; Carthaginiensium iniuriam: ob quæ aut pro Romanis, aut aduersus Pœnos sumant arma. Contra ea audire sese, gentis suæ homines agris finibusq; Italiæ pelli à P. R. stipēdiumq; pendere, & cætera indigna pati. Eadem fermè in cæteris Galliæ concilijs dicta auditaq;. nec hospitale quicquam, pacatum ue satis prius auditum, quàm Massiliam uenerunt. ibi omnia ab socijs inquisita cum cura ac fide, cognita: præoccupatos iam ab Annibale Gallorū animos esse. sed ne illi quidem ipsi satis mitem gentē fore (adeo ferocia atq; indomita ingenia esse) ni subinde auro, cuius auidissima gens est, principum animi concilientur. Ita peragratis Hispaniæ & Galliæ populis, legati Romam redeunt: haud ita multo post quàm coss. in prouincias profecti erant. ciuitatem omnem in expectationem belli erectam inuenerunt: satis constante fama, iam Iberum Pœnos transisse. Annibal Sagunto capto Carthaginem Nouam in hyberna concesserat. ibiq; auditis, quæ Romæ, quæq; Carthagine acta decretaq; forent, seq; non ducem solum, sed etiam causam esse belli, partitis diuenditisq; reliquijs prædæ, nihil ultra differendum ratus, Hispani generis milites conuocat. Credo ego uos, inquit, socij & ipsos cernere: pacatis omnibus Hispaniæ populis, aut finiendam uobis militiam, exercitusq; dimittendos esse, aut in alias terras transferendum bellum. ita enim hæ gentes non pacis solum, sed etiam uictoriæ bonis florebunt, si ex alijs gentibus prædam & gloriā quæremus. itaq; cum longinqua ab domo instet militia, incertumq; sit quādo domos uestras, & quę cuiq; ibi cara sint, uisuri sitis: si quis uestrum suos inuisere uult, commeatum do. primo uere edico adsitis: ut dijs bene iuuantibus bellum ingentis gloriæ prędæq; futurum incipiamus. Omnibus ferè uisendi domos oblata ultro potestas grata erat, & iam desiderantibus suos, & longius in futurum prouidentibus desiderium. Per totum tempus hyemis quies inter labores aut iam exhaustos, aut mox exhauriendos, renouauit corpora animosq; ad omnia de integro patienda. uere primo ad edictum conuenere. Annibal cum recensuisset omnium auxilia gentium: Gadeis profectus Herculi uota exoluit: nouisq; se obligat uotis, si cætera prospera euenissent. Inde partiens curas simul inferendi atq; arcendi belli, ne, dum ipse terrestri per Hispaniam Galliasq; itinere Italiam peteret, nuda apertaq; Romanis Africa ab Sicilia esset, ualido præsidio eam firmare statuit. pro eo supplementum ipse ex Africa, maxime iaculatorum leuium armis petijt: ut Afri in Hispania, Hispani in Africa, melior procul ab domo futurus uterq; miles, uelut mutuis pignoribus obligati stipendia facerēt. Tredecim millia octingentos quinquaginta pedites cetratos misit in Africam, & funditores baleares octingētos septuaginta, equites mistos ex multis gentibus mille ducentos. has copias partim Carthagini præsidio esse, partim distribui per Africam iubet. simul conquisitoribus in ciuitates missis, quatuor millia conscripta delectæ iuuentutis, præsidium eosdem & obsides duci Carthaginem iubet. Neq; Hispaniam negligendam ratus, atq; ideo haud minus, quod haud ignarus erat, circuitam ab Romanis eam legatis ad sollicitandos principum animos: Asdrubali fratri uiro impigro eam prouinciam destinat: firmatq; eum Africis maxime præsidijs, peditum Afrorū undecim millibus, octingentis quinquaginta Liguribus, trecentis Balearibus. ad hęc peditum auxilia additi equites Libyphœnices, mistum Punicū Afris genus, trecenti: & Numidæ Mauriq; accolæ Oceani ad mille octingentos, & parua Ilergetum manus ex Hispania ducenti equites: & ne quod terrestris deesset auxilij genus, elephanti quatuordecim. classis præterea data ad tuendā maritimā oram, quia qua parte belli uicerāt, ea tum quoq; rem gesturos Romanos credi poterat: quinquaginta quinqueremes, quadriremes duæ, triremes quinq;: sed aptę instructæq; remigio triginta & duæ quinqueremes erant, & triremes quinq;. Ab Gadibus Carthaginem ad hyberna exercitus redijt: atq; inde profectus præter Etouissam urbem ad Iberum maritimamq; oram ducit. Ibi fama est in quiete uisum ab eo iuuenem diuina specie: qui se ab Ioue diceret ducem in Italiam Annibali missum. proinde sequeretur, neq; usquā à se deflecteret oculos. pauidū primo nusquam circunspicientem aut respicientem secutum: deinde cura humani ingenij, cum quidnam

nam id esset, quod respicere uetitus esset, agitaret animo, temperare oculis nequiuisse. tum ui- disse post se serpentem mira magnitudine cum ingenti arborum ac uirgultorum strage ferri: ac post insequi cum fragore cœli nimbum. tum quæ moles ea, quid'ue prodigij esset, quærentem audisse. uastitatē Italiæ esse: pergeret porrò ire, nec ultra inquireret, sineretq; fata in occulto esse. Hoc uisu lætus tripartito Iberum copias traiecit: præmissis, qui Gallorum animos quà traducendus exercitus erat, donis conciliarent: Alpiumq; transitus specularentur. nonaginta millia peditum, duodecim millia equitū Iberum traduxit. Ilergetes inde Bargusiosq; & Ausetanos & Aquitaniam, quæ subiecta Pyreneis montibus est, subegit: oræq; huic omni præfecit Hannonem: ut fauces, quæ Hispanias Gallijs iungunt, in potestate essent. Decem millia peditum Hannoni ad præsidium obtinendæ regionis data: & mille equites. Postquam per Pyreneum saltum traduci exercitus cœptus est: rumorq; per barbaros manauit certior de bello Romano: tria millia inde Carpetanorum peditum iter auerterunt. constabat non tam bello motos, quàm longinquitate uiç, insuperabiliq; Alpium transitu. Annibal quia reuocare aut ui retinere eos anceps erat: ne cæterorum etiam feroces animi irritarentur: supra septem millia hominum domos remisit, quos & ipse grauari militia senserat: Carpetanos quoque ab se dimissos simulans. inde ne mora atq; otium animos sollicitarent: cum reliquis copijs Pyreneum transgreditur: & ad oppidum Illiberim castra locat. Galli quanquam Italiæ bellum inferri audiebant: tamen quia ui subactos trans Pyreneum Hispanos fama erat, præsidiaq; ualida imposita: metu seruitutis ad arma consternati, Ruscinonem aliquot populi conueniunt. quod ubi Annibali nunciatum est, moram magis quàm bellum metuens, oratores ad regulos eorū misit: colloqui semetipsum uelle cum his: & uel illi propius Illiberim accederent, uel se Ruscinonem processurum, ut ex propinquo congressus facilior esset. nam & accepturum eos in castra sua se lætum, nec cunctanter se ipsum ad eos uenturum. hospitem enim se Galliç, non hostem aduenisse: nec stricturum ante gladium, si per Gallos liceat, quàm in Italiam uenisset. Et per nuntios quidem hęc. Vt uero reguli Gallorum castris ad Illiberim extemplo motis, haud grauate ad Pœnum uenerunt, capti donis cum bona pace exercitum per fines suos præter Ruscinonem oppidum transmiserunt. In Italiam interim nihil ultra quàm Iberum transisse Annibalem, à Massiliensium legatis Romam perlatum erat: cum perinde, ac si Alpes iam transisset, Boij sollicitatis Insubribus defecerunt: nec tam ob ueteres in P R iras, quàm quod nuper circa Padum Placentiam Cremonamq; colonias in agrum Gallicum deductas ægre patiebantur. Itaq; armis repente arreptis, in eum ipsum agrum impetu facto, tantum terroris ac tumultus fecerunt, ut non agrestis modo multitudo, sed ipsi triumuiri Romani, qui ad agrum uenerant assignandum: diffisi Placentiæ mœnibus, Mutinam confugerint: C. Luctatius, A. Seruilius, T. Annius. Luctatij nomen haud dubium est. pro A. Seruilio, & T. Annio, Q. Acilium, & C. Herennium habent quidam annales: alij P. Cornelium Asinam, & C. Papyrium Masonem. Id quoq; dubium est: legati ad Boios ad expostulandum missi, uiolati sint: an in triumuiros agrum metanteis impetus sit factus. Mutinæ cum obsiderentur, & gens ad oppugnandarum urbium artes rudis, pigerrima eadem ad militaria opera, segnis intactis assideret muris: simulari cœptum de pace agi. euocatiq; ab Gallorum principibus legati ad colloquium, non contra ius modo gentium, sed uiolata etiam, quę data in id tempus erat, fide, comprehenduntur: negantibus Gallis, nisi obsides sibi redderentur, eos se dimissuros. Cum hæc de legatis nuntiata essent, & Mutina præsidiumq; in periculo esset: L. Manlius Pr. ira accensus effusum agmen ad Mutinam ducit. Syluæ tunc circa uiam erant, plerisq; incultis. ibi inexplorato profectus, in insidias præcipitatus, multaq; cum cæde suorum ægre in apertos campos emersit. ibi castra communita: & quia Gallis ad tentanda ea defuit spes, refecti sunt militum animi, quanquam accisas res satis constabat. Iter deinde deintegro cœptum. necdum per patentia loca ducebatur agmen: cum apparuit hostis. ubi rursus syluę intratę: tum postremos adorti cum magna trepidatione ac pauore omnium, octingentos milites occiderunt: sex signa ademere. Finis & Gallis territandi & pauendi Romanis fuit, ut ex saltu inuio atq; impedito euasere. inde apertis locis facile tutantes agmen Romani Cannetum uicum propinquum Pado conten-

bb 2 dere

Peditu' nonag. millia Equitu' duod. millia

dere. ibi se munimento ad tempus, commeatibusq; fluminis, & Brixianorum Gallorum auxilio aduersus crescentem in dies multitudinem hostium tutabantur. Qui tumultus repens postquam est Romã perlatus: & Punicum insuper Gallico bello auctum patres acceperunt: C. Attilium Pr. cum una legione Romana, & quinq; millibus sociorum delectu nouo à cos. conscriptis, auxilium ferre Manlio iubent. qui sine ullo certamine (abscesserant enim metu hostes) Cannetum peruenit. Et P. Cornelius in locum eius, quæ missa cum prætore fuerat transcripta legione noua, profectus ab urbe sexaginta longis nauibus præter oram Hetruriæ Ligurumq;, & inde Salyum, mox peruenit Massiliam: & ad proximum ostium Rhodani (pluribus enim diuisus amnis in mare decurrit) castra locat: uixdum satis credens Annibalem superasse Pyreneos montes. quem ut de Rhodani quoque transitu agitare animaduertit, incertus quonam ei loco occurreret, needum satis refectis ab iactatione maritima militibus, trecentos interim delectos equites, ducibus Massiliensibus & auxiliaribus Gallis, ad explorãda omnia, uisendosq; ex tuto hostes præmittit. Annibal cæteris metu aut pretio pacatis, iam in Volcarum peruenerat agrum, gentis ualidæ. colunt autem circa utranq; ripam Rhodani. & diffisi citeriore agro arceri Pœnum posse, ut flumen pro munimento haberent, omnibus fermè suis trans Rhodanum traiectis, ulteriorem ripam amnis obtinebant. Cæteros accolas fluminis Annibal, & eos ipsos qui ipsas sedes tenuerant: simul pellicit donis ad naues undique contrahendas fabricandasq;: simul & ipsi traijci exercitum, leuariq; quàmprimum regionem suam tanta urgente hominum turba cupiebant. Itaq; ingens coacta uis nauium est, lintriumq; temere ad uicinalem usum paratarum. nouasq; alias primum Galli inchoantes cauabant ex singulis arboribus: deinde & ipsi milites, simul copia materiæ, simul facilitate operis inducti, alueos informes, nihil, dummodo innare aquæ & capere onera possent, curantes, raptim faciebant: quibus se suaq; transueherent. Iamq; omnibus satis comparatis ad traijciendum, terrebant ex aduerso hostes omnem ripam equis uirisq; obtinentes. quos ut auerteret: Hannonem Bomilcaris filium uigilia prima noctis cum parte copiarum, maxime Hispanis, aduerso flumine ire iter unius diei iubet: & ubi primo possit, quàm occultissime traiecto amni, circunducere agmen. ut cum facto opus sit, adoriatur ab tergo hostem. ad id dati duces Galli educunt inde millia quinq; & uiginti fermè supra paruæ insulæ circumfusum amnem, latiorem ubi diuidebatur: eoq; minus alto alueo transitum ostendere. ibi raptim cæsa materia, ratesq; fabricatæ: in quibus equi uiriq;, & alia onera traijcerentur. Hispani sine ulla mole in utres uestimentis coniectis, ipsi cetris superpositis incubantes flumen transnatauere. Et alius exercitus ratibus iunctis traiectus, castris prope flumen positis, nocturno itinere atq; operis labore fessus quiete unius diei reficitur: intento duce ad consilium opportune exequendum. Postero die profecti ex loco, prodito fumo significãt se transisse, & haud procul abesse. quod ubi accepit Annibal, ne tempori deesset, dat signum ad traijciendum. Iam paratas aptatasq; habebat pedes lintres. eques ferè propter equos nantes nauium agmen ad excipiendum aduersi impetum fluminis parte superiore transmittens, tranquillitatem infra traijcientibus lintribus præbebat. equorum pars magna nantes loris à puppibus trahebãtur: præter eos, quos instructos frenatosq;, ut extemplo egresso in ripam equiti usui essent, imposuerunt in naues. Galli occursant in ripam cum uarijs ululatibus, cantuq; moris sui, quatientes scuta super capita, uibrantesq; dextris tela: quanquam & ex aduerso terrebat tanta uis nauium cum ingenti sono fluminis, & clamore uario nautarum & militum, qui nitebantur perrumpere impetum fluminis: & qui ex altera ripa traijcientes suos hortabãtur. Iam satis pauentes aduerso tumultu terribilior ab tergo adortus clamor, castris ab Hãnone captis. mox & ipse aderat, ancepsq; terror circunstabat: & è nauibus tanta uis armatorum in terram euadens, & à tergo improuisa premebat acies. Galli postquam uim facere conati, ultro pellebantur, quà patere uisum maxime iter, perrumpunt: trepidiq; in uicos passim suos diffugiunt. Annibal cæteris copijs per otium traiectis, spernens iam Gallicos tumultus castra locat. Elephantorum traijciendorum uaria consilia fuisse credo. certe uariata memoria est actæ rei. quidam congregatis ad ripam elephantis tradunt ferocissimum ex ijs irritatum à rectore suo, cum refugientem in aquam nantem

tantem ſequeretur,traxiſſe gregem,ut quenq; timentem altitudinem deſtituerat uadum , im/
petu ipſo fluminis in alteram ripam rapiente.Cæterum magis conſtat ratibus traiectos. id ut
rutius conſilium ante rem foret:ita acta re,ad fidem pronius eſt . Ratem unam ducentos lon/
gam pedes,quinquaginta latam,à terra in amnem porrexerunt.quam,ne ſecunda aqua defer
retur, pluribus retinaculis ualidis parte ſuperiore ripæ religatam pontis in modum humo in/
iecta conſtrauerunt : ut beluæ audacter uelut per ſolum ingrederentur.altera ratis æque lata,
longa pedes centum,ad traijciendum flumen apta,huic copulata eſt: & cum elephanti per ſta
bilem ratem,tanquam uiam,prægredietibus fœminis,acti, in minorem applicatam tranſgreſ/
ſi ſunt:ea extemplo reſolutis,quibus leuiter annexa erat uinculis,ab actuarijs aliquot nauibus
ad alteram ripam pertrahitur.ita primis expoſitis,alij deinde repetiti ac traiecti ſunt.nihil ſanè
trepidabant:donec continenti uelut ponte agerentur.primis erat pauor,cum ſoluta ab cæteris
rate in altum raperentur.ibi urgentes inter ſe,cedentibus extremis ab aqua,trepidationem ali/
quantum edebant,donec quietem ipſe timor circũſpicientibus aquam feciſſet . excidêre etiam
ſæuientes quidam in flumen , ſed pondere ipſo ſtabiles,deiectis rectoribus, quærendis pede/
tentim uadis in terram euaſere.Dum elephanti traijciuntur,interim Annibal Numidas equi/
tes quingentos ad caſtra Romana miſerat ſpeculatum:ubi & quantæ copiæ eſſent,& quid pa
rarent.huic alæ equitum miſſi,ut ante dictum eſt,ab oſtio Rhodani trecenti Romanorũ equi/
tes occurrunt.prælium atrocius quàm pro numero pugnantiũ editur . nam præter multa ul/
nera, cædes etiam prope par utrinq; fuit.fugaq́; & pauor Numidarum Romanis iam admo/
dum feſſis uictoriam dedit.uictores ad centum ſexaginta,nec omnes Romani , ſed pars Gal/
lorum , uicti amplius ducentis ceciderunt . Hoc principium,ſimulq́; omen belli ut ſummæ re/
rum proſperum euentum,ita haud ſanè incruentam,ancipitisq́; certaminis uictoriam Roma/
nis portendit. Re ita geſta,ad utrunq; ducẽ ſui redierunt. Nec Scipionis ſtare ſententia po
terat,niſi ut ex conſilijs cœptisq́; hoſtis & ipſe conatus caperet : & Annibalem incertũ, utrum
cœptum in Italiam intenderet iter,an cum eo,qui primus ſe obtuliſſet Romanus exercitus,ma
nus conſereret : auertetat à præſenti certamine Boiorum legatorum , reguliq́; Matali aduen/
tus:qui ſe duces itinerum,ſocios periculi fore affirmantes,integro bello , nuſquam ante libatis
uiribus, Italiam aggrediendam cenſent . Multitudo timebat quidem hoſtes,nondum oblite/
rata memoria ſuperioris belli , ſed magis iter immenſum Alpesq́; , rem fama utique inexper/
tis horrendam metuebat. Itaq; Annibal, poſtquam ipſi ſententia ſterit pergere ire, atq; Itali/
am petere:aduocata contione,uarie militum uerſat animos,caſtigando adhortandoq́;. Mira/
ri ſe quinam pectora ſemper impauida repens terror inuaſerit . per tot annos uincenteis eos
ſtipendia facere: neque ante Hiſpania exceſſiſſe,quàm omnes genteſq́; & terræ eæ,quas duo
diuerſa maria amplectantur,Carthaginienſium eſſent.indignatos deinde,quod quicunq; Sa
guntum obſediſſent,uelut ob noxam ſibi dedi poſtularet P R: Iberum traieciſſe ad delendum
nomen Romanorum,liberandumq́; orbem terrarum . tum nemini uiſum id longum:cum ab
occaſu ſolis ad exortus intenderent iter.nunc, poſtquã multo maiorem partem itineris emen/
ſam cernant:Pyreneum ſaltum inter ferociſſimas gentes ſuperatum:Rhodanum tantum am/
nem,tot millibus Gallorum prohibentibus,domita etiam ipſius fluminis ui,traiectum:in con
ſpectu Alpes habeant , quarum alterum latus Italia ſit : in ipſis portis hoſtium fatigatos ſub/
ſiſtere , quid aliud Alpes eſſe credentes, quàm montium altitudines? fingerent altiores Pyre/
neis iugis : nullas profecto terras cœlum contingere : nec inexuperabiles humano generi eſſe.
Alpes quidem habitari,coli,gignere atq; alere animantes. peruias paucis eſſe ? exercitibus in/
uias?eos ipſos,quos cernant,legatos non pennis ſublime elatos Alpes tranſgreſſos.nec maio/
res quidem eorum indigenas , ſed aduenas Italiæ cultores,has ipſas Alpes ingentibus ſæpe
agminibus cum liberis ac coniugibus migrantium modo tuto tranſmiſiſſe . Militi quidem ar/
mato,nihil ſecum præter inſtruméta belli portanti,quid inuiũ aut inexuperabile eſſe?Sagun/
tum ut caperetur,quid per octo menſes periculi,quid laboris exhauſtum eſſe? Romam orbis
terrarum caput petentibus quicquam adeo aſperum atque arduum uideri , quod inceptum
moretur?cepiſſe quondam Gallos ea,quæ adiri poſſe Pœnus deſperet?proinde aut cederent

animo atq; uirtute genti per eos dies toties ab se uictę,aut itineris finem sperent campum interiacentem Tyberi ac mœnibus Romanis.His adhortationibus incitatos corpora curare, atque ad iter se parare iubet. Postero die profectus aduersa ripa Rhodani, mediterranea Galliæ petit:non quia rectior ad Alpes uia esset,sed quantum à mari recessisset,minus obuiam fore Romanum credens:cum quo,prius quàm in Italiam uentum foret,non erat in animo manus conserere. Quartis castris ad Insulam peruenit. ibi Arar Rhodanusq; amnis diuersis ex Alpibus decurrentes,agri aliquantulum amplexi confluũt in unum.medrijs campis Insulæ nomen inditum.accolunt prope Allobroges,gens iam inde nulla Gallica gente opibus aut fama inferior:tum discors erat.regni certamine ambigebant fratres.maior,& qui prius imperitarat, Brancus nomine,minore à fratre & cœtu iuniorũ, qui iure minus, ni plus poterat, pellebatur. Huius seditionis peropportuna disceptatio cum ad Annibalem reiecta esset, arbiter regni factus,quod erat senatus principumq; sententia futurum:imperium maiori restituit. ob id meritum commeatu copiaq; rerum omnium & uestimentis est adiutus: quæ infames frigoribus Alpes præparare cogebant.Sedatis certaminibus Allobrogum,cum iam Alpes peteret, non recta regione iter instituit, sed ad læuam in Tricastinos flexit: inde per extremam oram Vocontiorum agri tetendit in Tricorios:haud usquam impedita uia, prius quàm ad Druentiam flumen peruenit.Is & ipse alpinus amnis longe omnium Galliæ fluminum difficillimus transitu est.nam cum aquæ uim uehat ingentem,non tamen nauium patiens est: quia nullis coercitus ripis,pluribus simul,neq; ijsdem alueis fluens,noua semper uada nouosq; gurgites faciens,(& ob eadem pediti quoq; incerta uia est)ad hæc saxa glareosa uoluens,nihil stabilis, nec tuti ingredienti præbet. & tum forte imbribus auctus ingentem transgredientibus tumultum fecit,cum super cætera trepidatione ipsi sua,atq; incertis clamoribus turbarẽtur. P.Cornelius cos.triduo ferè postquam Annibal ab ripa Rhodani mouit,quadrato agmine ad castra hostium uenerat,nullam dimicandi moram facturus.cæterum ubi deserta munimenta,nec facile se tantum progressos assecuturum uidet:ad mare ad naues redijt, tutius faciliusq; ita descendenti ab Alpibus Annibali occursurus.ne tamen nuda auxilijs Romanis Hispania esset:quam prouinciam sortitus erat:Cn.Scipionem fratrem cum maxima parte copiarũ aduersus Asdrubalem misit:non ad tutandos tantũmodo ueteres socios,conciliandosq; nouos, sed etiam ad pellendum Hispania Asdrubalem.ipse cum admodũ exiguis copijs Genuam repetit:eo, qui circa Padum erat, exercitu Italiã defensurus. Annibal ab Druentia campestri maxime itinere cum bona pace ad Alpes incolẽrium ea loca Gallorum peruenit. Tum, quanquã fama prius,qua quidem incerta in maius uero ferri solent, percepta res erat: tamen ex propinquo uisa montium altitudo,niuesq; cœlo propè immistæ,tecta informia imposita rupibus, pecora iumentaq; torrida frigore,homines intonsi & inculti, animalia inanimaq; omnia rigentia gelu, cætera uisu quàm dictu fœdiora,terrorẽ renouauere.Erigentibus in primos agmen cliuos apparuerunt imminentes tumulos insidentes montani.qui si ualles occultiores insedissent:coorti in pugnam repente,ingentẽ fugam stragemq; dedissent. Annibal consistere signa iubet:Gallisq; ad uisenda loca præmissis,postquam comperit transitum eà non esse,castra inter confragosa omnia,prǽruptaq; quàm extentissima potest ualle locat.Tum per eosdem Gallos,haud sanè multum lingua moribusq; abhorrẽtes cum se immiscuissent colloquijs montanorũ,edoctus,interdiu tantum obsideri saltum:nocte in sua quenq; dilabi tecta:luce prima subijt tumulos,ut ex aperto atq; interdiu uiam per angustias facturus.die deinde simulando aliud quàm quod parabatur,consumpto,cum eodem,quo cõstiterat,loco castra cõmunisset: ubi primum digressos tumulis montanos, laxatasq; sensit custodias, pluribus ignibus quàm pro numero manentium in speciem factis,impedimentisq; cum equite relictis,& maxima parte peditum, ipse cum expeditis acerrimo quoq; uiro raptim angustias euadit:ijsq; ipsis tumulis,quos hostes tenuerant,cõsedit.Prima deinde luce castra mota,& agmen reliquũ incedere cœpit. Iam montani signo dato ex castellis ad stationẽ solitã conueniebant: cum repente conspiciunt alios arce occupata sua super caput imminenteis,alios uia transire hostes. utraq; simul obiecta res oculis animis immobiles parumper eos defixit.deinde ut trepidationẽ in angustijs, suoq;

ipso tumultu Annibalis misceri agmen uidere,equis maxime cõsternatis:quicquid adiecissent ipsi terroris, satis ad perniciem fore rati, peruersis rupibus iuxta inuia ac deuia assueti discurrunt. Tum uero simul ab hostibus,simul ab iniquitate locorum Pœni oppugnabantur:plusq; inter ipsos,sibi cuiq; tendenti ut periculo prius euaderet, quàm cum hostibus certaminis erat. equi maxime infestũ agmen faciebant. qui & clamoribus dissonis,quos nemora etiam repercussæq; ualles augebant,territi trepidabant:& icti forte aut uulnerati adeo consternati sunt,ut stragem ingentem simul hominum ac sarcinarũ omnis generis facerent. multosq; turba, cum præcipites diruptæq; utrinq; angustiæ essent,in immensum altitudinis deiecit:quosdam & armatos. inde ruinæ maxime modo iumenta cum oneribus deuoluebantur. Quæ quanquam fœda uisu erant: stetit parumper tamen Annibal,ac suos continuit, ne tumultum ac trepidationem augeret. deinde,postquam interrumpi agmen uidit, periculumq; esse,ne exutũ impedimentis exercitum nequicquã incolumem traduxisset,decurrit ex superiore loco: & cum impetu ipso fudisset hostem,suis tumultũ auxit. sed is tumultus momento temporis, postquam liberata itinera fuga montanorũ erant, sedatur:nec per otium modo, sed propè silentio mox omnes traducti. castellũ inde,quod caput eius regionis erat,uicosq; circumiectos capit,& captiuorum pecoribus per triduum exercitum aluit. & quia nec montanis primo perculsis, nec loco magnopere impediebantur: aliquantum eo triduo uiæ confecit. Peruentum inde ad frequentem cultoribus alium,ut inter montana,populũ:ibi nõ bello aperto, sed suis artibus,fraude,deinde insidijs est propè circumuentus. Magno natu principes castellorũ oratores ad Pœnum ueniunt:alienis malis, utili exemplo doctos, memorantes amicitiã malle quàm uim experiri Pœnorum:itaq; obedienter imperata facturos. commeatũ,itinerisq; duces, & ad fidem promissorum obsides acciperet. Annibal nec temere credendo, nec aspernando, ne repudiati aperte hostes fierent,benigne cum respondisset:obsidibus,quos dabant,acceptis:& commeatu,quem in uiam ipsi detulerant,usus:nequaquã,ut inter pacatos, incomposito agmine duces eorum sequitur. Primũ agmen elephanti & equites erant:ipse post cum robore peditum circumspectans sollicitus omnia,incedebat. ubi in angustiorem uiam ex parte altera subiectam iugo insuper imminenti uentum est,undiq; ex insidijs barbari à fronte & à tergo coorti, cominus eminusq; petunt,saxa ingentia in agmen deuoluunt. maxima ab tergo uis hominum urgebat. in eos uersa peditum acies haud dubiũ fecit, quin nisi firmata extrema agmina fuissent,ingens in eo saltu accipienda clades fuerit. Tunc quoq; ad extremũ periculi,ac propè perniciem uentum est. nam dum cunctatur Annibal dimittere in angustias agmen: quia non, ut ipse equitibus præsidio erat,ita peditibus quicquam ab tergo auxilij reliquerat: occursantes per obliqua mõtani erupto medio agmine uiam insedere. noxq; una Annibali sine equitibus ac impedimẽtis acta est. Postero die iam segnius intercursantibus barbaris, iunctæ copiæ, saltusq; haud sine clade,maiore tamen iumentorũ quàm hominũ pernicie superatus. inde montani pauciores iam,& latrocinij magis quàm belli more concursabant,modo in primũ, modo in nouissimum agmen: ut cuiq; aut locus opportunitatem daret, aut progressi morati'ue aliquam occasionẽ fecissent. Elephanti sicut præcipites per arctas uias magna mora agebantur: ita tutum ab hostibus quacunq; incederent,quia insuetis adeundi propius metus erat,agmen præbebant. Nono die in iugum Alpium peruentum est per inuia pleraq;,& errores:quos aut ducentium fraus,aut,ubi fides ijs non esset,temere initæ ualles à coniectantibus iter,faciebant. Biduum in iugis statiua habita:fessisq; labore ac pugnando quies data militibus: iumentaq; aliquot,quæ prolapsa in rupibus erant,sequendo uestigia agminis,in castra peruenere. Fessis tædio tot malorũ niuis etiam casus,occidente iam sydere uergiliarum, ingentem terrorem adiecit. Per omnia niue oppleta cum signis prima luce motis segniter agmẽ incederet, pigritiaq; & desperatio in omniũ uultu emineret: prægressus signa Annibal in promontorio quodam, unde longe ac late prospectus erat: cõsistere iussis militibus Italiam ostentat,subiectosq; Alpinis montibus circumpadanos campos: mœniaq; eos tum transcendere non Italiæ modo, sed etiam urbis Romæ:cætera plana, procliuia fore:uno,aut ad summum altero prælio arcem & caput Italiæ in manu ac potestate habituros. Procedere inde agmen cœpiniam nihil ne ho-

stibus quidem, præter parua furta per occasionem, tentantibus. cæterum iter multo, quàm in ascensu fuerat, ut pleraq; Alpiū ab Italia sicut breuiora, ita arrectiora sunt: difficilius fuit. omnis enim fermè uia præceps, angusta, lubrica erat: ut neq; sustinere se à lapsu possent: nec, si qui paululū titubassent, hærere afflicti uestigio suo: aliiq; super alios, & iumenta & homines occiderent. Ventum deinde ad multo angustiorem rupem, atq; ita rectis saxis, ut ægre expeditus miles tentabundus, manibusq; retinens uirgulta ac stirpes circa eminentes, demittere sese posset. Natura locus iam ante præceps, recenti terræ lapsu in pedum mille admodum altitudinem abruptus erat. Ibi cum uelut ad finem uiæ equites constitissent: miranti Annibali quæ res moraretur agmen, nuntiatur rupem inuiam esse. digressus deinde ipse ad locum uisendum. haud dubia res uisa, quin per inuia circa, nec trita antea quàm uis longo ambitu circūduceret agmen. Ea uero uia insuperabilis fuit. nam cum super ueterem niuem intactam noua modicæ altitudinis esset: molli, nec præaltæ niui facile pedes ingredientium insistebant. ut uero tot hominum iumentorumq; incessu dilapsa est: per nudam infra glaciem, fluentemq; tabem liquescentis niuis ingrediebantur. tetra ibi luctatio erat, ut à lubrica glacie non recipiente uestigium, & in prono citius pede se fallente: & seu manibus in assurgendo, seu genu se adiuuissent, ipsis adminiculis prolapsi si iterū corruissent, nec stirpes circa radicesue, ad quas pede aut manu quisquam eniti posset, erant. itaq; in leui tantum glacie tabidaq; niue uolutabantur iumenta: secabantur interdum, etiam tum infirmam ingredientia niuem: & prolapsa iactandis grauius in continendo ungulis, penitus perfringebant: ut pleraq; uelut pedica capta hærerent indurata & alta concreta glacie. Tandem nequicquā iumentis atq; hominibus fatigatis, castra in iugo posita, egerrime ad idipsum loco purgato. tantum niuis fodiendum atq; egerendum fuit. inde ad rupem minuendam, per quam uia una esse poterat, milites ducti, cum cædendū esset saxum: arboribus circa immanibus deiectis detruncatisq;, struem ingentem lignorum faciūt: eamq;, cum & uis uenti apta faciendo igni coorta esset, succendunt, ardentiaq; saxa infuso aceto putrefaciunt. ita torridam incendio rupem ferro pandunt, molliuntq; anfractibus modicis cliuos, ut non iumenta solum, sed elephanti etiam deduci possent. Quatriduum circa rupem consumptum. iumenta propè fame absumebātur. nuda enim ferè cacumina sunt: & si quid est pabuli, obruunt niues. inferiora uallis apricos quosdam colles habent, riuosq; prope syluas, etiam humano cultu digniora loca. ibi iumenta in pabulum missa, & quies muniendo fessis hominibus data triduo. inde ad planum descensum est, etiam locis mollioribus, & accolarum ingenijs. Hoc maxime modo peruentum est in Italiam quinto mense à Carthagine noua, (ut quidam autores sunt) quintodecimo die Alpibus superatis. Quantæ copiæ transgresso in Italiam Annibali fuerint, nequaquam inter autores constat. qui plurimum, centum millia peditum, uiginti equitum fuisse scribunt. qui minimum, uiginti millia peditum, sex equitum. L. Cincius Alimentius, qui captum se ab Annibale scribit, maxime autor moueret me: nisi confunderet numerum, Gallis Liguribusq; additis. cum his scribit octoginta millia peditum, decem equitum, adducta in Italiam: (magis affluxisse uerisimile est, & ita quidam autores sunt) ex ipso autem audisse Annibale: postquam Rhodanum transierit: triginta sex millia hominum, ingentemq; numerum equorum, & aliorum iumentorum amisisse in Taurinis: quæ Gallis proxima gens erat in Italiam digresso. Id cum inter omnes constet, eo magis miror ambigi, quanam Alpes transierit: & uulgo credere Pennino, atque inde nomen & iugo Alpium inditum, transgressum. Cœlius per Cremonis iugum dicit transisse. qui ambo saltus eum non in Taurinos, sed per saltus montanos ad Libuos Gallos deduxissent. Nec uerisimile est, ea tum ad Galliam patuisse itinera: utiq; cum quæ ad Penninum ferant, obsepta gentibus semigermanis fuissent. neq; hercule montibus his (si quem forte id mouit) ab transitu Pœnorum ullo Veragri incolæ iugi eius norunt nomen inditum: sed ab eo, quem in summo sacratum uertice Penninum montani appellant. Peropportune ad principia rerum Taurinis proximæ genti aduersus Insubres motum bellum erat. sed armare exercitum Annibal, ut parti alteri auxilio esset: in reficiendo maxime sentientem contracta ante mala, non poterat. otium etenim ex labore, copia ex inopia, cultus ex illuuie tabeq;, squalida & propè efferata corpora uarie mouebant

uebant. Ea P. Cornelio cos. causa fuit, cum Pisas nauibus uenisset: exercitu à Manlio Attilioq; accepto tyrone, & in nouis ignominijs trepido, ad Padum festinandi: ut cum hoste nondum refecto manum consereret. sed cum Placentiam cos. uenit: iam ex statiuis mouerat Annibal: Taurinorumq; unam urbem caput gentis eius, quia uolens in amicitiam non ueniebat, ui expugnarat: iunxissetq; sibi non metu solum, sed etiam uoluntate Gallos accolas Padi, ni eos circunspectantes defectionis tempus subito aduentus cos. oppressisset. Et Annibal mouit ex Taurinis, incertos quæ pars sequenda esset, Gallos præsentem se secuturos ratus. Iam propè in conspectu erant exercitus, conuenerantq; duces: sicut uterq; inter se nondum satis noti, ita iam imbutus uterque quadam admiratione alterius. nam Annibalis & apud Romanos iam ante Sagunti excidium celeberrimum nomen erat: & Scipionem Annibal eo ipso, quod aduersus se dux potissimum lectus esset, præstantem uirum credebat. & auxerant inter se opinionem: Scipio, quod relictus in Gallia, obuius fuerat in Italiam transgresso Annibali: Annibal conatu tam audaci traijciendarum Alpium & effectu. Occupauit tamen Scipio Padum traijcere: & ad Ticinum amnem motis castris, prius quàm educeret in aciem, adhortandorum militum causa talem orationem exorsus est. Si cum exercitum milites educerem in aciem, quem in Gallia mecum habui: supersedissem loqui apud uos. quid enim adhortari referret: aut eos equites, qui equitatum hostium ad Rhodanum flumen egregie uicissent: aut eas legiones, cum quibus fugientem hunc ipsum hostem secutus, confessionem cedentis ac detrectantis certamen pro uictoria habui. nunc quia ille exercitus Hispaniæ prouinciæ scriptus, ibi cũ fratre Cn. Scipione meis auspicijs rem gerit, ubi eum gerere senatus populusq; Romanus uoluit: ego, ut cos. ducem aduersus Annibalem ac Pœnos haberetis: ipse me huic uoluntario certamini obtuli. Nouo imperatori apud nouos milites pauca uerba facienda sunt. Ne genus belli, néue hostem ignoretis: cum ijs est uobis milites pugnandum, quos terra marique priore bello uicistis: à quibus stipendium per uiginti annos exegistis: à quibus capta belli præmia, Siciliam ac Sardiniam habetis. Erit igitur in hoc certamine is uobis illisq; animus, qui uictoribus & uictis esse solet. Nec nunc illi, quia audent, sed quia necesse est, pugnaturi sunt: nisi creditis, qui exercitu incolumi pugnam detrectauere, eos duabus partibus peditum equitumq; in transitu Alpium amissis, qui plures penè perierint quàm supersint, plus spei nactos esse. At enim pauci quidem sunt, sed uigentes animis corporibusq;: quorum robora ac uires uix sustinere uis ulla possit. Effigies, imò umbræ hominum, fame, frigore, illuuie, squalore enecti, contusi ac debilitati inter saxa rupesq;: ad hæc, perusti artus, niue rigentes nerui, membra torrida gelu, quassata fractaq; arma: claudi ac debiles equi. cum hoc equite, cum hoc pedite pugnaturi estis: reliquias extremas hostium, non hostes habebitis. Ac nihil magis uereor, ne antequam uos cum hoste pugnaueritis, Alpes uicisse Annibalem uideantur. Sed ita forsitan decuit: cum fœderum ruptore duce ac populo deos ipsos sine ulla humana ope committere ac profligare bellum: nos autem qui secundum deos uiolati sumus, commissum ac profligatum conficere. Non uereor ne quis me hoc uestri adhortandi causa magnifice loqui existimet, ipsum aliter animo affectum esse. Licuit in Hispaniam prouinciam meam ire, quò iam profectus eram cum exercitu meo, ubi & fratrem consilij participem, ac periculi socium haberem: & Asdrubalem potius quàm Annibalem hostem, & minorem haud dubie molem belli. tamen cum præterueherer nauibus Galliæ oram, ad famam huius hostis in terram egressus, præmisso equitatu, ad Rhodanum moui castra. equestri prælio, qua parte copiarum conserendi manum fortuna data est, hostem fudi. peditum agmen, quod in modum fugientium raptim agebatur, quia assequi terra non poteram, neque regressus ad naues erat quanta maxime celeritate potui, tanto maris terrarumq; circuitu, in radicibus Alpium obuius fui. Huic timendo hosti utrum, cum declinarem certamen, improuisus uideor incidisse? an occurrere in u[e]stigijs eius? lacessere ac trahere ad decernendum? Experiri iuuat, utrum alios certe repente Carthaginienses per uiginti annos terra ediderit: an ijdem sint, qui ad Ægates pugnauere insulas: & quos ab Eryce duodeuicenis denarijs æstimatos emisistis. & utrum Annibal hic sit æmulus itinerum Herculis, ut ipse fert: an uectigalis stipendiariusq; & seruus populi Romani

oro. Pub. Scip. ad exercitu.

Romani à patre relictus. quem nisi Saguntinum scelus agitaret, respiceret profecto, si non patriam uictam, domum certe, pacem& & fœdera Amilcaris scripta manu: qui iussus à cos. nostro præsidium deduxit ab Eryce, qui graues impositas uictis Carthaginiensibus leges fremens mœrens& accepit: qui decedere Sicilia, qui stipendium populo Romano dare pactus est. Itaq; nos ego milites, non eo solum animo, quo aduersus alios hostes soletis, pugnare uelim, sed cum indignatione quadam atq; ira: uelut si seruos uideatis uestros arma repente contra nos ferentes. Licuit, si uoluissemus, ad Erycem clausos ultimo supplicio humanorum, fame interficere. licuit classem uictricem in Africam traijcere, atq; intra paucos dies sine ullo certamine Carthaginem delere. Veniam dedimus precantibus: emisimus ex obsidione: pacem cum uictis fecimus: tutelæ nostræ deinde duximus, cum Africo bello urgerentur. Pro his impertitis furiosum iuuenem sequentes oppugnatum patriam nostram ueniunt. Atque utinam pro decore nobis hoc tantum, & non pro salute esset certamen. Non de possessione Siciliæ ac Sardiniæ, de quibus quondam agebatur: sed pro Italia nobis est pugnandum. nec est alius ab tergo exercitus: qui, nisi nos uincimus, hosti obsistat: nec Alpes aliæ sunt, quas dum superat, comparari noua possint præsidia. Hic est obstandum milites: uelut si ante Romana mœnia pugnemus. Vnusquisq; se non corpus suum, sed coniugem ac liberos paruos armis protegere putet: nec domesticas solum agitet curas: sed identidem hoc animo reputet, nostras nunc intueri manus senatum populum& Romanum: qualis nostra uis uirtus& fuerit, talem deinde fortunam illius urbis ac Romani imperij fore. Hæc apud Romanos cos. Annibal rebus prius quàm uerbis adhortandos milites ratus, circundato ad spectaculum exercitu, captiuos montanos uinctos in medio constituit: armis& Gallicis ante eorum pedes proiectis, interrogare interpretem iussit: quis, si uinculis leuaretur, arma& & equum uictor acciperet, decertare ferro uellet. Cum ad unum omnes ferrum pugnam& poscerét: & deiecta esset in id sors: se quisq; eum optabat, quem fortuna in id certamen eligeret. Vt cuiusq; sors exciderat, alacer, inter gratulantes gaudio exultans cum sui moris tripudijs arma raptim capiebat. ubi uero dimicarent: is habitus animorum non inter eiusdem modo conditionis homines erat, sed etiam inter spectantes uulgo: ut non uincentium magis quàm bene morientium fortuna laudaretur. Dum sic aliquot spectatis paribus affectos dimisisset: contione inde aduocata, ita apud eos locutus fertur. Si quem animum in alienæ sortis exemplo pauloante habuistis: eundem mox in æstimanda fortuna uestra habueritis: uicimus milites. neq; enim spectaculum modo illud, sed quædã ueluti imago uestræ conditionis erat. ac nescio, an maiora uincula, maiores& necessitates nobis quàm captiuis uestris fortuna circundederit. dextra læua& duo maria claudunt, nullam ne ad effugium quidem nauem habentibus: circa Padus amnis, maior ac uiolentior Rhodano: à tergo Alpes urgent, uix integris uobis, ac uigentibus transitæ. Hic uobis uincendum aut moriendum milites est: ubi primum hosti occurristis. & eadem fortuna, quæ necessitatem pugnandi imposuit: præmia uobis ea uictoribus proponit: quibus ampliora homines ne à dijs quidem immortalibus optare solent. Si Siciliam tantum ac Sardiniam parentibus nostris ereptas nostra uirtute recuperaturi essemus: satis tamen ampla pretia essent. quicquid Romani tot triumphis partum congestum& possident: id omne nostrum cum ipsis dominis futurum est. In hanc tam opimam mercedem agite cum dijs bene iuuantibus, arma capite. Satis adhuc in uastis Lusitaniæ Celtiberiæ& montibus pecora cõsectando nullum emolumentum tot laborum periculorum& uestrorum uidistis. tempus est iam opulẽta uos ac ditia stipendia facere, & magna operæ pretia mereri, tantum itineris per tot montes flumina&, & tot armatas gentes emensos. Hic uobis terminum laborum fortuna dedit: hic dignam mercedem emeritis stipendijs dabit. Nec quàm magni nominis bellum est: tam difficilem existimaueritis uictoriam fore. Sæpe & cõtemptus hostis cruentum certamen edidit: & inclyti populi reges& perleui momento uicti sunt. Nam dempto hoc uno fulgore nominis Romani, quid est, quod illi uobis comparandi sint. Vt uiginti annorum militiam uestram cum illa uirtute, cum illa fortuna taceã: ab Herculis columnis, ab Oceano terminis& ultimis terrarũ, per tot ferocissimos Hispaniæ & Galliæ populos uincentes huc peruenistis. pugnabitis cum exercitu

Oratio Annib. ad exercitum

citu tyrone, hac ipsa æstate cęso, uicto, circunsesso à Gallis, ignoto adhuc duci suo, ignorantiꝗ ducem. An me in prætorio patris clarissimi imperatoris propè natum, certe educatum, domitorem Hispaniæ Galliæꝗ, uictorem eundem non Alpinarum modo gentium, sed ipsarum, quod multo maius est, Alpium, cum semestri hoc conferam duce, desertore exercitus sui: cui si quis demptis signis Pœnos Romanosꝗ hodie ostendat, ignoraturum certum habeo, utrius exercitus sit cos. Non ego illud parui æstimo milites, quod nemo uestrum est, cuius non ante oculos ipse sæpe militare aliquod ediderim facinus, cui non idem ego uirtutis spectator ac testis notata temporibus locisꝗ referre sua possim decora. tum laudastis me milites, donastis. Alumnus prius omnium uestrum, quàm imperator procedam acie aduersus ignotos inter se, ignorantesꝗ. Quocunꝗ circunuli oculos, plena omnia uideo animorum ac roboris: ueteranum peditem, generosissimarũ gentium equites frenatos & infrenatos, uos socios fidelissimos fortissimosꝗ, uos Carthaginienses tum ob patriam tum ob iram iustissimã pugnaturos. Inferimus bellum, infestisꝗ signis descendimus in Italiam, tanto audacius fortiusꝗ pugnaturi, quanto maior spes maiorꝗ animus inferentis est uim quàm arcentis. Accendit præterea animos & stimulat, dolor, iniuria, indignitas. Ad supplicium depoposcere me ducem primum: deinde uos omnes, qui Saguntũ oppugnassetis: deditos ultimis cruciatibus affecturi fuere. Crudelissima ac superbissima gens sua omnia suiꝗ arbitrij facit: cum quibus bellum, cum quibus pacem habeamus, se modum imponere æquum censet: circunscribit includitꝗ nos terminis montiũ fluminumꝗ, quos ne excedamus: neꝗ eos, quos statuit, terminos obseruat. Ne transieris Iberum. ne quid rei tibi sit cum Saguntinis. ad Iberum est Saguntum. nusquã te uestigio moueris. Parum est quod ueterrimas prouincias nostras Siciliam ac Sardiniam ademit, nisi adimat etiam Hispaniam. & si inde cessero, in Africam transcendet. Transcendet autem dico? duos coss. huius anni, unum in Africam, alterum in Hispaniam misere. nihil usquam nobis relictum est, nisi quod armis uindicauerimus. illis timidis & ignauis licet esse, qui receptum habent: quos suus ager, sua terra per tuta ac pacata itinera fugientes accipient; uobis necesse est fortibus uiris esse, & omnibus inter uictoriam mortemue certa desperatione abruptis, aut uincere, aut si fortuna dubitabit, in prælio potius quàm in fuga mortem oppetere. Si hoc bene fixum omnibus, destinatumꝗ in animo est, iterum dicam, uicistis. nullum incitamẽtum ad uincendum homini à dijs immortalibus acrius datum est. His adhortationibus cum utrinꝗ ad certamen accensi militum animi essent, Romani ponte Ticinum iungũt: tutandiꝗ pontis causa castellum superimponunt. Pœnus opere occupatis hostibus, Maharbalem cum ala Numidarum, equitibus quingentis, ad depopulandos sociorũ P R agros mittit: Gallis parci quàm maxime iubet, principumꝗ animos sollicitare ad defectionem. Ponte perfecto traductus Romanus exercitus in agrum Insubrium, quinꝗ millia passuum à uico tumulis consedit. Ibi Annibal castra habebat, reuocatoꝗ propere Maharbale, atque equitibus, cum instare certamen cerneret: nihil unquam satis dictum præmonitumꝗ ad cohortandos milites ratus, uocatis ad contionem certa præmia pronuntiat, in quorum spem pugnarent. agrum sese daturum esse in Italia, Africa, Hispania, ubi quisꝗ uelit, immunem ipsi qui accepisset liberisꝗ: qui pecuniam quàm agrum maluisset, ei se argento satisfacturum. qui sociorum ciues Carthaginienses fieri uellent, potestatem facturum: qui domos redire mallent, daturum se operam, ne cuius suorum populariũ mutatam secum fortunã esse uellent. seruis quoꝗ dominos prosecutis libertatem proponit, binaꝗ pro his mancipia dominis se redditurũ. Eaꝗ ut rata scirent fore, agnum læua manu, dextra silicem retinens, si falleret, Iouem cæterosꝗ precatus deos, ita se mactarent, quemadmodum ipse agnum mactasset, secundum precationẽ caput pecudis saxo elisit. Tum uero omnes uelut dijs autoribus in spem suam quisꝗ acceptis, id moræ, quod nondum pugnarẽt, ad potienda sperata rati, præliũ uno animo & uoce una poscunt. Apud Romanos haud quaquam tanta alacritas erat, super cætera recentibus etiam territos prodigijs. nam & lupus intrauerat castra, laniatisꝗ obuijs, ipse intactus euaserat: & examen apũ in arbore prætorio imminente consederat. Quibus procuratis, Scipio cum equitatu iaculatoribusꝗ expeditis profectus ad castra hostiũ, exꝗ propinquo copias, quantæ & cuius generis

essent

essent, speculandas, obuius fit Annibali, & ipsi cum equitibus ad exploranda circa loca progresso. Neutri alteros primo cernebant. densior deinde incessu tot hominum equorumq́ oriens puluis signũ propinquantium hostium fuit. Constitit utrunq; agmen, & prælio sese expediebant. Scipio iaculatores & Gallos equites in fronte locat: Romanos sociorumq́ quod roboris fuit, in subsidijs. Annibal frenatos equites in medium accipit: cornua Numidis firmat. Vixdum clamore sublato, iaculatores fugere inter subsidia ad secundam aciem. inde equitum certamen erat aliquandiu anceps. deinde quia turbabant equos pedites intermisti: multis labentibus ex equis, aut desilientibus, ubi suos premi circunuentos uidissent: iam magna ex parte anceps pugna erat. donec Numidæ, qui in cornibus erant, circumuecti paululum ab tergo se ostendere. Is pauor perculit Romanos: auxitq́ pauorem cos. uulnus, periculumq́ intercursu tum primum pubescentis filij propulsatum. Hic erat iuuenis, penes quem perfecti huiusce belli laus est: Africanus ob egregiam uictoriam de Annibale & de Pœnis appellatus. Fuga tamen effusa iaculatorum maxime fuit, quos primos Numidæ inuaserunt. Alius confertus equitatus cos. in medium acceptum non armis modo, sed etiam corporibus suis protegens, in castra, nusquam trepide neq; effuse cedendo, reduxit. Seruati cos. decus Cœlius ad seruum natione Ligurem delegat. Malim equidem de filio uerum esse: quod & plures tradidere autores. seruum fama obtinuit. Hoc primum cum Annibale prẹlium fuit. quo facile apparuit, & equitatu meliorem Pœnũ esse: & ob id campos patẽtes, quales sunt inter Padum Alpesq́; bello gerendo Romanis aptos non esse. Itaq; proxima nocte iussis militibus uasa silentio colligere, castra ab Ticino mota: festinatumq́ ad Padum est, ut ratibus, quibus iunxerat flumen, nondum resolutis, sine tumultu atque insectatione hostis, copias traijceret. Prius Placentiam peruenere, quàm satis sciret Annibal ab Ticino profectos. tamen aliquot moratorum in citeriore ripa segniter ratem soluentes cepit. transire non potuit pontẽ, ut extrema resoluta erant, tota rate in secundam aquam labente. Cœlius autor est: Magonem cum equitatu, & Hispanis peditibus flumen extemplo transnatasse: ipsum Annibalem per superiora Padi uada exercitum traduxisse, elephantis in ordinem ad sustinendum impetum fluminis oppositis. Ea periti amnis eius uix fecerint. nam neq; equites armis equisq́ saluis tantam uim fluminis superasse, uerisimile est, ut iam Hispanos omneis inflati transuexerint utres: & multorum dierum circuitu Padi uada petenda fuerant: quà exercitus grauis impedimentis traduci posset. Potiores apud me autores sunt, qui biduo uix locum rate iungendo flumini inuentum tradunt, eà cum Magone equites Hispanorum expeditos præmissos. Dum Annibal citra flumen legationibus Gallorum audiendis moratus traijcit grauius peditum agmen: interim Mago, equitesq́ ab transitu fluminis diei unius itinere Placentiam ad hostes cõtendunt. Annibal paucis post diebus sex millia à Placentia castra communiuit, & postero die in conspectu hostium acie directa, potestatem pugnæ fecit. Insequenti nocte cædes in castris Romanis, tumultu tamen quàm re maior, ab auxiliaribus Gallis facta est. Ad duo millia peditum, & ducenti equites, uigilibus ad portas trucidatis, ad Annibalẽ transfugiunt. quos Pœnus benigne allocutus, & spe ingentiũ donorum accensos, in ciuitates quocq; suas ad sollicitandos populariũ animos dimisit. Scipio cædem eam signum defectionis omniũ Gallorum esse ratus, cõtactosq́ eo scelere uelut iniecta rabie ad arma ituros: quanq́ grauis adhuc uulnere erat, tamen quarta uigilia noctis insequentis tacito agmine profectus ad Trebiam fluuiũ in loca altiora, collesq́ impeditiores equiti castra mouet. Minus quàm ad Ticinum fefellit. missisq́ Annibal primũ Numidis, deinde omni equitatu, turbasset utiq; nouissimum agmen, ni auiditate prædæ in uacua Romana castra Numidæ diuertissent. Ibi dum perscrutantes loca omnia castrorum nullo satis digno moræ pretio tempus terunt, emissus hostis de manibus est: & cum iam transgressos Trebiam Romanos, metantesq́ castra cõspexissent, paucos moratorum occiderunt circa flumen interceptos. Scipio nec uexationem uulneris in uia iactantis ultra patiens, & collegam (iam enim reuocatum ex Sicilia audierat) ratus expectandũ, locum, qui prope flumen tutissimus statiuis est uisus, delectum cõmuniuit. Nec procul inde Annibal cum consedisset, quantum uictoria equestri elatus, tantum anxius inopia, quæ per hostium agros euntem nusquam

præpa-

præparatis cõmeatibus maior in dies excipiebat:ad Clastidium uicum,quo magnum frumenti numerũ congesserant Romani,mittit.ibi cum uim pararent,spes facta proditionis: nec sanè magno pretio,nummis aureis quadringentis datis P.Brundisino præfecto pręsidij corrupto, traditur Annibali Clastidium.id horreum fuit Pœnis sedentibus ad Trebiam. In captiuos ex tradito præsidio,ut fama clementiæ in principio rerum colligeretẽ, nihil sæuitum est. Cum ad Trebiam terrestre constitisset bellum,interim circa Siciliam insulasq; Italiæ imminentes,& à Sempronio consule,& ante aduentũ eius terra mariq; res gestę. Viginti quinqueremes cum mille armatis ad depopulandã oram Italię à Carthaginiensibus missæ, nouem Liparas,octo insulam Vulcani tenuerunt,tres in fretum auertit æstus. Ad eas conspectas à Messana duodecim naues ab Hierone rege Syracusanorũ missæ,qui tum forte Messanæ erat cõsulem Romanum opperiens,nullo repugnãte captas naues Messanam in portum deduxerunt. Cognitum ex captiuis,præter uiginti naues,cuius ipsi classis essent:in Italiã missas, quinq; & triginta alias quinqueremes Siciliam petere ad sollicitandos ueteres socios. Lilybæi occupandi præcipuam curam esse.credere eadem tempestate, qua ipsi disiecti forent:eam quoq; classem ad Ægateis insulam deiectam.Hęc sicut audita erant,rex Messanæ Æmylio prætori,cuius Sicilia erat prouincia,perscribit:monetq; Lilybæum firmo teneret præsidio.Extemplo & circa prætorem ad ciuitates missi legati tribuniq;,qui suos ad curam custodiæ intenderent:ante omnia Lilybęum teneri ad apparatũ belli:edicto proposito, ut socij nauales decem dierum cocta cibaria ad naues deferrẽt:ubi signum datum esset, nequid moram cõscendẽdi faceret:perq; omnem oram qui erant,ex speculis cõspicerent aduentantẽ hostium classem . Simul itaq;,quanquam de industria morati cursum nauium erant Carthaginiẽses,ut ante lucem accederent Lilybæũ:præsensum tamen est, quia & luna pernox erat : & sublatis armamentis ueniebant:extemplo datum è speculis signum,& in oppido ad arma conclamatũ est,& in naues cõscensum. pars militum in muris portarumq; stationibus,pars in nauibus erant. Et Carthaginienses,quia rem forte haud cum imparatis cernebant,usq; ad lucem portu se abstinuerunt: demendis armamẽtis eo tempore,aptandaq; ad pugnam classe absumpto. Vbi illuxit, recepere classem in altum,ut spatium pugnæ esset,exitumq; liberum è portu naues hostium haberent. Nec Romani detrectauere pugnam, & memoria circa ea ipsa loca gestarum rerum freti, & militum multitudine ac uirtute. Vbi in altum euecti sunt, Romanus conserere pugnam, & ex propinquo uires conferre uelle.contra eludere Pœnus, & arte non ui rem gerere, nauiumq; quàm uirorum aut armorum malle certamẽ facere.nam ut socijs naualibus affatim instructam classem,ita inopem milite habebat:& sicubi conserta manus esset, haudquaq; par numerus armatorum ex ea pugnabat. Quod ubi animaduersum est, & Romanis multitudo sua auxit animũ, & paucitas illis minuit.Extemplo septem naues punicæ circumuentæ,fugam cæterę ceperunt.Mille & DCC fuere in nauibus capti,milites nautæq;,in ijs tres nobiles Carthaginiensiũ.Classis Romana incolumis,una tantum perforata naui,sed ea quoq; ipsa reduce,in portum rediit. Secundũ hanc pugnam, nondum gnaris eis qui Messanæ erant : T. Sempronius COS. Messanam uenit,& fretum intranti rex Hiero classem ornatã obuiam duxit.transgressusq; ex regia in prætoriam nauem,gratulatus sospitem cum exercitu & nauibus aduenisse, precatusq; prosperum ac felicem in Siciliam transitum,statum deinde insulæ & Carthaginiensiũ conata exposuit : pollicitusq; est,quo animo priore bello populum Ro.iuuenis adiuuisset,eo senem adiuturũ:frumenta uestimentaq; se legionibus consulis socijsq; naualibus gratis præbiturũ. grande periculũ Lilybæorum maritimisq; ciuitatibus esse:quibusdam uolentibus nouas res fore. Ob hoc consuli nihil cunctandum uisum,quin Lilybæum classe peteret:& rex regiaq; classis unà profecti. nauigantes inde,pugnatum ad Lilybæum,fusasq; & captas hostium naues accepere. A Lilybęo COS. Hierone cum classe regia dimisso,relictoq; prætore ad tuendam Siciliæ oram,ipse in insulam Melitam quæ à Carthaginiensibus tenebatur,traiecit. Aduenienti Amilcar Gisgonis filius præfectus præsidij cum paulo minus duobus millibus militũ,oppidumq; cum insula traditur.inde post paucos dies reditum Lilybęum:captiuiq; & à consule & à prætore,præter insignes nobilitate uiros,sub corona uenierunt. Postquam ab ea parte satis tutam Siciliam cense-

bat conſul,ad inſulas Vulcani,quia fama erat ſtare ibi punicam claſſem,traiecit. nec quiſquam hoſtium circa eas inſulas inuentus. iam forte tranſmiſerant ad uaſtandam Italiæ oram:depopulatoq; Vibonenſi agro,urbē etiam terrebant. Repetenti Siciliam conſuli excurſio hoſtium in agrum Vibonenſem facta nuntiatur: literæq; à ſenatu de tranſitu in Italiam Annibalis, & ut primo quoq; tempore collegæ ferret auxilium, miſſæ traduntur. Multis ſimul anxius curis exercitum extemplo in naues impoſitum Ariminum ſupero mari miſit:Sex. Pomponio legato cum uigintiquinq; longis nauibus Vibonēſem agrum maritimamq; oram Italiæ tuendam attribuit:M.Æmylio Pr.quinquaginta nauium claſſem expleuit: ipſe cōpoſitis Siciliæ rebus, decem nauibus oram Italiæ legens, Ariminum peruenit: inde cum exercitu ſuo profectus ad Trebiam flumen collegæ cōiungitur. Iam ambo conſules,& quicquid Romanarū uirium erat Annibali oppoſitum, aut illis copijs defendi poſſe romanum imperiū,aut ſpem nullam aliam eſſe,ſatis declarabat. Tamen cōſul alter,equeſtri prælio uno & uulnere ſuo minutus,trahi rem malebat:recentis animi alter,eoq; ferocior nullam dilationē patiebatur. Quod inter Trebiam Padumq; agri eſt, Galli tum incolebant, in duorum præpotentiū populorum certamine per ambiguum fauorem haud dubie gratiam uictoris ſpectantes. Id Romani ne quid modo mouerent,æquo ſatis,Pœnus periniquo animo ferebat: à Gallis accitum ſe ueniſſe ad liberādum eos dictitans. Ob eam iram,ſimul ut præda militem aleret,duo millia peditum & mille equites,Numidas pleroſq;,miſtos quoſdam & Gallos,populari omnem deinceps agrum uſq; ad Padi ripas iuſſit. Egentes ope Galli, cum ad id dubios ſeruaſſent animos, coacti ab autoribus iniuriæ ad uindices futuros declinant:legatiſq; ad conſulem miſſis,auxilium Romanorū terræ ob nimiam cultorū fidem in Romanos laboranti,orant. Cornelio nec cauſa nec tempus agendæ rei placebat:ſuſpectaq; ei gens erat,tum ob infida multa facinora:tum ut alia uetuſtate obſoleuiſſent,ob recentem Boiorum perfidiam. Sempronius contra,cōtinendis in fide ſocijs maximum uinculū eſſe,primos qui coiſſent,ope defenſos cenſebat. Tum collega cunctante,equitatum ſuum,mille peditum iaculatoribus fermè admiſtis,ad defendendū Gallicum agrū trās Trebiam mittit. Ii ſparſos & incompoſitos oneratoſq; præda pleroſq;, cum inopinantes inuaſiſſent: ingentem terrorem cædemq; ac fugam uſq; ad caſtra ſtationeſq; hoſtium fecere: unde multitudine effuſa pulſi,rurſus ſubſidio ſuorum præliū reſtituere. uaria inde pugna ſequentes quanquā ad extremum æquaſſent certamen,maior tamen hoſtium Romanis fama uictoriæ fuit. Cæterum nemini omnium maior iuſtiorq; quàm ipſi cōſuli uideri. gaudio efferri,qua parte copiarum alter conſul uictus foret, ea ſe uiciſſe. reſtituros ac refectos militū animos, nec quenquam eſſe præter collegam,qui dilatam dimicationē uellet. eum animo magis quàm corpore ęgrum, memoria uulneris aciem ac tela horrere. ſed nō eſſe cum ægro ſeneſcendum. quid enim ultra differri ac teri tempus? quem tertium conſulem, quem alium exercitū expectari? caſtra Carthaginienſiū in Italia,ac propè in conſpectu urbis eſſe. non Siciliam ac Sardiniam uictis ademptas,nec cis Iberum Hiſpaniam peti:ſed ſolo patrio terraq; in qua geniti forent, pelli Romanos. Quantum ingemiſcant,inquit,patres noſtri circa mœnia Carthaginis bellare ſoliti:ſi uideant nos,progeniem ſuam,duos cōſules conſulareſq; exercitus in media Italia pauentes intra caſtra? Pœnum quod inter Alpes Apenninumq; agri ſit,ſuæ ditionis feciſſe? Hæc aſſidens ægro collegæ,hæc in prætorio propè cōtionabundus agere. ſtimulabat & tempus propinquum comitiorum, ne in nouos conſules bellum differretur: & occaſio in ſe unum uertendæ gloriæ,dum æger collega erat. Itaque nequicquā diſſentiente Cornelio, parari ad propinquum certamen milites iubet. Annibal cum quid optimum foret hoſti,cerneret:uix ullā ſpem habebat,temere atq; improuide quicquam conſules acturos,ſed cum alterius ingenium fama prius,deinde re cognitum,percitum ac ferox ſciret eſſe:ferociuſq; factum ex proſpero cū prædatoribus ſuis certamine crederet:adeſſe gerēdę rei fortunam haud diffidebat. cuius ne quod prætermitteret tempus: ſollicituſq; & intētus erat,dum tyro hoſtiū eſſet miles:dum meliorem ex ducibus inutilem uulnus faceret,dum Gallorum animi uigerent: quorum ingentem multitudinem ſciebat ſegnius ſecuturam,quāto longius ab domo traherentur. Cum ob hæc,taliaq; ſperaret propinquū certamen,& facere ſi ceſſaretur,cuperet: ſpeculatoreſq; Galli ad ea explo

randa

randa quæ uellet,tutiores,quia in utrisq; castris militabāt:paratos pugnæ esse Romanos retulissent:locum insidijs circumspectare Pœnus cœpit. Erat in medio riuus,præaltis utrinq; clausus ripis,& circa obsitus palustribus herbis,& quibus inculta fermè uestiuntur,uirgultis uepribusq;.quem ubi ad equites quoq; tegendos satis latebrosum locum circumuectus ipse oculis perlustrauit:hic erit locus,Magoni fratri ait,quem teneas. delige centenos uiros ex omni pedite atq; equite:cum quibus ad me uigilia prima uenias.nūc corpora curare tempus est. Ita prętorium missum.mox cum delectis Mago aderat.Robora uirorum cerno,inquit Annibal.sed ut & numero etiam, nō animis modo ualeatis:singulis uobis nouenos ex turmis manipulisq; uestri similes eligite.Mago locum monstrabit,quem insideatis.hostem cæcum ad has belli artes habebitis.Ita mille equitibus Magoni,mille peditibus dimissis,Annibal prima luce Numidas equites trāsgressos Trebiam flumen obequitare iubet hostium portis:iaculandoq; in stationes elicere ad pugnam hostem:iniecto deinde certamine, cedendo sensim citra flumen pertrahere.Hæc mandata Numidis.cæteris ducibus peditum equitumq; præceptum,ut prandere omnes iuberent:armatos deinde,instratisq; equis signū expectare.Sempronius ad tumultum Numidarum primum omnem equitatum,ferox ea parte uirium, deinde sex millia peditum,postremo omnes copias ad destinatū locum iam ante consilio,auidus certaminis eduxit. Erat forte brumæ tempus,& niualis dies in locis Alpibus Apenninoq; interiectis:propinquitate etiam fluminum ac paludum prægelidis. ad hæc raptim eductis hominibus atque equis, non capto ante cibo, non ope ulla ad arcendū frigus adhibita,nihil caloris inerat: & quicquid auræ fluminis appropinquabat,afflabat acrior frigoris uis.ut uero refugientes Numidas insequentes aquā ingressi sunt: (& erat pectoribus tenus aucta nocturno imbri) tum utiq; egressis rigere omnibus corpora , ut uix armorum tenendorū potentia essent: & simul procedente iam die fame etiam deficere. Annibalis interim miles ignibus ante tentoria factis, oleoq; per manipulos ut mollirent artus misso, & cibo per otium capto, ubi transgressos flumen nunciatum est hostes:alacer animis corporibusq; arma capit,atque in aciem procedit. Balcares locat ante signa, leuem armaturā, octo fermè millia hominum: deinde grauiorem armis peditem, quod uirium,quod roboris erat:in cornibus circunfudit decem millia equitum:& ab cornibus in utranq; partem diuisos elephantos statuit. Consul effusos sequenteis equites, cum ab resistentibus subito Numidis incauti exciperentur, signo receptui dato reuocatos circumdedit pedinibus.Duodeuiginti millia Romanorū erant,sociūm nominis Latini x x: auxilia præterea Cenomanorū.ea sola in fide manserat gallica gens.his copijs cōcursum est.Prælium à Balearibus ortum est. quibus cum maiore robore legiones obsisterent, diductæ propere in cornua leues armaturæ sunt.quæ res effecit ut equitatus Romanus extemplo urgeretur.nam cum uix iam per se resisterent decem millibus equitum quatuor millia,& fessi Romani plerisq; integris Pœnis, obruti sunt insuper uelut nube iaculorum à Balearibus coniecta.ad hoc elephanti eminentes ab extremis cornibus, equis maxime non uisu modo sed odore insolito territis, fugam late faciebant.Pedestris pugna par animis magis quàm uiribus erat,quas recētes Pœnus paulo ante curatis corporibus in prœliū attulerat:contrà,ieiuna fessaq; corpora Romanis,& rigentia gelu torpebant.restitissent tamen animis, si cum pedite solum foret pugnatum. sed & Baleares pulso equite iaculabantur in latera,& elephanti iam in mediam peditum aciem sese tulerant:& Mago Numidæq;,simul latebras eorum improuida pręterlata acies est,exorti à tergo ingentem tumultum ac terrorem fecere. Tamen in tot circumstantibus malis mansit aliquandiu immota acies: maxime præter spem omniū aduersus elephantos.eos pedites ad id ipsum locati uerutis coniectis & auertere,& insecuti auersos sub caudis,quà maxime molli cute uulnera accipiunt, fodiebant. Trepidanteis propeq; iam in suos consternatos media acie in extremam,ad sinistrū cornu aduersus Gallos auxiliares agi iussit Annibal.extemplo haud dubiam fecere fugam.additus quoq; nouus terror Romanis,ut fusa auxilia sua uiderūt. itaq; cum iam in orbem utrinq; pugnarent,decem millia fermè hominū cum alia euadere nequiuissent, media Afrorum acie, quæ gallicis auxilijs firmata erat, cum ingenti cæde hostium perrupere. & cum neq; in castra reditus esset flumine interclusis:neq; prę imbri satis discernere possent,quà

ſuis opem ferrent, Placentiam recto itinere perrexere. Plures deinde in omnes parteis eruptiones factæ. & qui flumen petiere, aut gurgitibus abſumpti ſunt, aut inter cunctat onem ingrediendi ab hoſtibus oppreſſi. qui paſſim per agros fuga ſparſi erant, ueſtigia cedentis ſequentes agminis Placenriam contendere. alijs timor hoſtium audaciam ingrediendi flumen fecit, tranſgreſſiquе in caſtra peruenere. Imber niue miſtus, & intoleranda uis frigoris, & homines multos, & iumenta & elephantos propè omneis conſumpſit. Finis inſequendi hoſtis Pœnis flumen Trebia fuit: & ita torpentes gelu in caſtra rediere, ut uix lætitiam uictoriæ ſentirent. Itaque nocte inſequẽti cum præſidium Romanorum caſtrorum, & quod reliquum ex magna parte militũ erat, ratibus Trebiam traijcerent: aut nihil ſenſere Pœni obſtrepente pluuia: aut quia iam moueri præ laſſitudine nequibãt ac uulneribus, ſentire ſeſe diſſimulauerũt: quieriſq; Pœnis, tacito agmine ab Scipione COS. exercitus Placentiam eſt perductus: inde Pado traiectus Cremonam, ne duorum exercituũ hybernis una colonia premeretur.

Romam tantus terror ex hac clade perlatus eſt, ut iam ad urbem Romam crederent infeſtis ſignis hoſtem uenturum: nec quicquam ſpei aut auxilij eſſe, quo portis mœnibuſq; uim arcerent. Vno conſule ad Ticinum uicto, altero ex Sicilia reuocato, duobus conſulibus, duobus conſularibus exercitibus uictis, quos alios duces, quas alias legiones eſſe, quæ accerſerentur? Ita territis Sempronius COS. aduenit: ingenti periculo per effuſos paſſim ad prædandam hoſtium equites, audacia magis quàm conſilio aut ſpe fallendi reſiſtendiúe, ſi non falleret, tranſgreſſus. Id quod unum maxime in præſentia deſyderabatur: comitijs conſularibus habitis, in hyberna redijt.

Creati conſules Cn. Seruilius & C. Flaminius. Cæterum ne hyberna quidem Romanis quieta erant: uagantibus paſſim Numidis equitibus, & quæ his impeditiora erant, Celtiberis Luſitaniſq;. Omnes igitur clauſi undique commeatus erant, niſi quos Pado naues ſubueherent. Emporium prope Placentiam fuit, & opere ualido & magno munitum præſidio. Eius caſtelli oppugnandi ſpe cum equitibus ac leui armatura profectus Annibal, cum plurimum in cælando incœpto ad effectum ſpei habuiſſet, nocte adortus non fefellit uigiles. tantus repente clamor eſt ſublatus, ut Placentię quoq; audiretur. Itaque ſub lucem cum equitatu cõſul aderat: iuſſis quadrato agmine legionibus ſequi. Equeſtre prælium interim commiſſum: in quo, quia Annibal ſaucius pugna exceſſit, pauore hoſtibus iniecto, defenſum egregie præſidium eſt. Paucorum inde dierum quiete ſumpta, & uixdum ſatis percurato uulnere, ad Victumuias ire pergit oppugnandas. Id emporium à Romanis gallico bello fuerat munitum. inde locum frequentauerant accolæ miſti undiq; ex finitimis populis: & tum terror populationum eò pleroſq; ex agris cõpulerat. Huius generis multitudo fama impigre defenſi ad Placentiam præſidij accenſa, armis arreptis obuiam Annibali procedit. Magis agmine quàm acie in uia concurrerunt. & cum ex altera parte nihil, præter inconditam turbam eſſet: in altera & dux militi, & duci fidens miles: ad triginta quinq; millia hominum à paucis fuſa. Poſtero die deditione facta præſidium intra mœnia accepere: iuſſiq; arma tradere, cum dicto paruiſſent, ſignum repente uictoribus datur, ut tanquam ui captam urbem diriperent. neq; ulla quæ in tali re memorabilis ſcribentibus uideri ſolet, prætermiſſa clades eſt. adeo omnis libidinis crudelitatiſq;, & inhumanæ ſuperbiæ editum in miſeros eſt exemplum. Hæ fuere hybernæ expeditiones Annibalis. Haud longis inde temporibus, dum intolerabilia frigora erãt, quies militi data eſt: & ad prima ac dubia ſigna ueris profectus ex hybernis, in Hetruriam ducit: eam quoque gentem, ſicut Gallos Ligureſq;, aut ui aut uoluntate adiuncturus. Tranſeuntem Apenninũ adeo atrox tempeſtas adorta eſt, ut Alpium fœditatẽ propè ſuperauerit. Vento miſtus imber cum ferretur in ipſa ora: primum, quia aut arma omittenda erant, aut contrà enitentes uortice intorti affligebantur, conſtitere. deinde cum iam ſpiritum intercluderet, nec reciprocare animam ſineret, auerſi à uento parumper conſedere. Tum uero ingenti ſono cœlum ſtrepere, & inter horrendos fragores micare ignes. capti auribus & oculis, metu omnes torpere. Tandem effuſo imbre, cum eo magis accenſa uis uenti eſſet: ipſo illo quo deprehenſi erant, loco caſtra ponere neceſſariũ uiſum eſt. Id uero laboris uelut deintegro initium fuit. nam nec explicare quicquam, nec ſtatuere poterant: nec quod ſtatutum eſſet, manebat: omnia perſcindente uento, &

rapiente

capiente. & mox aqua leuata uento cum super gelida montium cacumina concreta esset, tantum niuosæ grandinis deiecit: ut omnibus omissis procúberent homines, tegminibus suis magis obruti quàm tecti. tantaq; uis frigoris insecuta est, ut ex illa miserabili hominum iumentorumq; strage cum se quisq; attollere ac leuare uellet, diu nequiret: quia torpentibus rigore neruis uix flectere artus poterant. deinde ut tandem agitando sese mouêre ac recepere animos: & raris locis ignis fieri est cœptus: ad alienam opem quisq; inops tendere. Biduum eo loco uelut obsessi mansere. multi homines, multa iumenta, elephāti quoq; ex his qui prælio ad Trebiam facto superfuerant, septem absumpti. Digressus Apennino retro ad Placentiam castra mouit, & ad decem millia progressus consedit. Postero die XII millia peditum, quinq; equitum ad uersus hostem ducit. Nec Sempronius COS. (iam enim redierat ab Roma) detrectauit certamen. atque eo die tria millia passuum inter bina castra fuere. Postero die ingentibus animis, uario euentu pugnatum est. primo concursu adeo res Romana superior fuit, ut non acie uincerent solum, sed perculsos hostes in castra persequerentur: mox castra quoq; oppugnarent.

Annibal paucis propugnatoribus in uallo portisq; positis, cæteros confertos in media castra recepit intentosq; signum ad erumpendum spectare iubet. Iam nona fermè diei hora erat, cum Romanus nequicquam fatigato milite, postquam nulla spes erat potiundi castris, signum receptui dedit. Quod ubi Annibal accepit, laxatamq; pugnam & recessum à castris uidit, extemplo equitibus dextra læuaq; emissis in hostem, ipse cum peditum robore de his castris erupit. Pugna raro ulla magis sæua, & cum utriusq; partis pernicie clarior fuisset, si extendi à die in longum spatium quiuisset. nox accensum ingentibus animis prælium diremit. itaque acrior concursus fuit quàm cædes. & sicut æquata fermè pugna erat, ita clade pari discessum est. ab utraq; parte sexcentis plus peditibus, & dimidium eius equitum cecidit. sed maior Romanis quàm pro numero iactura fuit, quia equestris ordinis aliquot, & tribuni militū quinque, & præfecti sociorum tres sunt interfecti. Secundum eam pugnam Annibal in Ligures, Sempronius Lucam concessit. Venienti in Ligures Annibali per insidias intercepti duo quæstores Romani, C. Fuluius & L. Lucretius cum duobus tribunis militum, & quinque equestris ordinis senatorum fermè liberis, quo magis ratam fore cum his pacem societatemq; crederet, traduntur. Dum hæc in Italia gerūtur, Cn. Scipio in Hispaniam cum classe & exercitu missus, cum ab ostio Rhodani profectus, Pyreneosqúe montes circūuectus Emporijs appulisset classem: exposito ibi exercitu orsus à Lacetanis usque ad Iberum flumen, partim renouandis societatibus, partim nouis instituendis, Romanæ ditionis fecit. inde conciliata clemētiæ fama non ad maritimos modo populos, sed in mediterraneis quoq; ac montanis ad ferociores iam gentes ualuit: nec pax modo apud eos, sed societas etiam armorum parata est: ualidæq; aliquot auxiliorum cohortes ex ijs conscriptæ sunt. Hanno nō inscius erat, eum reliquerat Annibal ad regionis eius præsidium. itaq; priusquam alienarētur omnia, obuiam eundum ratus, castris in conspectu hostium positis, in aciem eduxit. Nec Romano differendum certamen uisum: quippe qui sciret cum Hannone & Asdrubale sibi dimicandum esse, malletq; aduersus singulos separatim quàm aduersus duos simul rem gerere. Nec magni certaminis ea dimicatio fuit. Sex millia hostium cæsa, duo capta cum præsidio castrorum. nam & castra expugnata sunt: atque ipse dux militum cum aliquot præsidijs capitur: & Stissum propinquum castris oppidum expugnatur. cæterum præda oppidi parui pretij rerum fuit, supellex barbarica, ac uilium mancipiorum. castra militem ditauere, non eius modo exercitus qui uictus erat, sed & eius qui cum Annibale in Italia militabat, omnibus ferè caris rebus, ne grauia impedimenta ferentibus essent, circa Pyreneum relictis. Priusquam certa huius cladis fama accideret, transgressus Iberum Asdrubal cum octo millibus peditum, mille equitibus, tanquam ad primum aduentum Romanorum occursurus, postquam perditas res amissaq; castra accepit, iter ad mare conuertit. Haud procul Tarracone classicos milites naualesq; socios uagos palanteisq; per agros (quod fermè fit, ut secundæ res negligentiam creent) equite passim dimisso, cum magna cæde, maiore fuga ad naues compellit. nec diutius circa ea loca morari ausus, ne à Scipione opprimeretur, trans Iberum sese recepit. Et Scipio raptim ad famam nouorum hostiū agmi-

ne acto, cum in paucos præfectos paululū animaduertisset, præsidio Tarracone modico relicto, Emporias cū classe redijt. Vixdū digresso eo Asdrubal aderat: & Ilergetū populo, qui obsides Scipioni dederat, ad defectionē impulso, cum eorum ipsorū iuuentute agros fideliū Romanis sociorū uastat. Excito deinde Scipione hybernis, hostis cis Iberū Tarraconē uersus cedit. Agros Scipio relictos ab autore defectiōis, & Ilergetū gentē cum infesto exercitu inuasisset: cōpulsis omnibus, Athanagiā urbē, quæ caput eius populi erat, circūsedit: intraq; dies paucos pluribus q̃ ante obsidibus imperatis, Ilergetes pecunia etiam mulctatos in ius ditionéq; recepit. inde in Ausetanos prope Iberū, socios & ipsos Pœnorum, procedit: atq; urbe eorum obsessa, Lacetanos auxilium finitimis ferentes nocte, haud procul iam urbe, cum intrare uellent, excepit insidijs. Cæsa ad duodecim millia, exuti pene omnes armis, domos passim palantes per agros diffugêre. nec obsessos alia ulla res, quàm iniqua oppugnantibus hyems tutabatur. x x x dies obsidio fuit: per quos raro unquam nix minus quatuor pedes alta iacuit: adeóque pluteos ac uineas Romanorum operuerat, ut ea sola, ignibus aliquoties coniectis ab hoste, etiam tutamentum fuerit. postremo cum Amusitus princeps eorum ad Asdrubalem profugisset, uiginti argenti talentis pacti deduntur. Tarraconem in hyberna reditum est. Romæ autem & circa urbem multa ea hyeme prodigia facta: aut (quod euenire solet, motis semel in religionem animis) multa nuntiata & temere credita sunt. In queis ingenuum infantem semestrem in foro olitorio triumphum clamasse: & foro boario bouem in tertiam contignationē sua sponte scandisse: atque inde tumultu habitatorum territum sese deiecisse: & nauium speciem de cœlo affulsisse: & ædem Spei quæ in foro olitorio est, fulmine ictam: & Lanuuij hastam se commouisse, & coruum in ædem Iunonis deuolasse, atque in ipso puluinario consedisse: & in agro amiternino multis locis hominum species procul candida ueste uisas, nec tamen illis congressos: & in Piceno lapidibus pluuisse: & Cære sortes extenuatas, & in Gallia lupum uigili gladium è uagina raptum abstulisse. Ob cætera prodigia libros adire decemuiri iussi. quod autem lapidibus pluuisset in Piceno, nouendiale sacrum edictum: & subinde alijs procurādis propè tota ciuitas operata fuit. Iam primum omniū urbs lustrata est: hostiæqué maiores, quibus edictum est, dijs cæsæ: & donum ex auri pondo XL Lanuuium Iunoni portatum est: & signum æneum matronæ Iunoni in Auentino ædificauerunt: & lectisternium Cære, ubi sortes extenuatæ erant, imperatum: & supplicatio Fortunæ in Algido: Romæ quoque, & lectisternium Iuuentæ, & supplicatio ad ædem Herculis: nominatim deinde uniuerso populo circa omnia puluinaria indicta: & Genio maiores hostiæ cæsæ quinque: & C. Attilius Seranus prætor uota suscipere iussus, si in decem annos R P eodem stetisset statu. Hæc procurata uotáque ex libris sibyllinis magna ex parte leuauerant animum religione. Consulum designatorum alter Flaminius, cui eæ legiones quæ Placentiæ hybernabant, sorte euenerant: edictum & literas ad consulem misit, ut is exercitus idibus martijs Arimini esset in castris. Huic in prouincia consulatum inire consilium erat, memori ueterum certaminum cum patribus: quæ tribunus plebis, & quæ postea consul, prius de consulatu qui abrogabatur, dein de triumpho habuerat: inuisus etiam senatui ob nouā legem, quam inique Q. Claudius tribunus plebis aduersus senatum, uno patrum adiuuante C. Flaminio, tulerat: ne quis senator, quiúe senatoris pater fuisset: maritimam nauem, quæ plus quàm trecentarum amphorarum esset, haberet. id satis habitum ad fructus ex agris uectandos. quæstus omnis patribus indecorus uisus est. Res per summam cōtentionem acta inuidiam apud nobilitatem suasori legis Flaminio, fauorem apud plebem, alterumq; inde consulatum peperit. Ob hoc ratus auspicijs ementiendis, Latinarumq; feriarum mora, & consularibus alijs impedimentis retenturos se in urbe, simulato itinere priuatus clàm in prouinciam abijt. Ea res ubi palàm facta est, nouam insuper iram infestis iam ante patribus mouit. Non cum senatu modo, sed cum dijs immortalibus C. Flaminium bellum gerere. consulem ante inauspicato factum, reuocantibus ex ipsa acie dijs atque hominibus non paruisse: & nunc comitia prætorum & Capitolium & solennem uotorum nuncupationem fugisse: ne die initi magistratus Iouis opt. max. templum adiret: ne senatum inuisus ipse, & sibi uni inuisum, uideret consule-

retcp: ne Latinas indiceret, Iouicp Latiali solenne sacrum in monte Albano faceret: ne auspicato profectus in Capitolium ad uota nuncupanda, paludatus inde ad prouinciam iret. lixæ modo sine insignibus, sine lictoribus profectum clàm, furtim, haud aliter, quàm si exilij causa solum uertisset: magis pro maiestate uidelicet imperij Arimini, quàm Romæ magistratum initurum: & in diuersorio hospitali, quàm apud penates suos prætextā sumpturum. Reuocandum uniuersi retrahendumcp censuerunt: & cogendum omnibus prius præsentem in deos hominesqúe fungi officijs, quàm ad exercitum & in prouinciam iret. In eam legationem (legatos enim mitti placuit) Q. Terentius & M. Antistius profecti nihilo magis eum mouere, quàm priori consulatu literę mouerant à senatu missæ. Paucos post dies magistratum inijt: immolantiqúe ei uitulus iam ictus è manibus sacrificantium sese cum proripuisset, multos circunstantes cruore respersit. Fuga procul etiam maior apud ignaros quid trepidaretur, & concursatio fuit. id à plerisque in omen magni terroris acceptum. Legionibus inde duabus à Sempronio prioris anni consule, duabus à C. Attilio prætore acceptis, in Hetruriam iam per Appennini tramites exercitus duci est cœptus.

DECADIS TERTIAE LIBER SECVNDVS

IAM VER appetebat, cum Annibal ex hybernis mouit, & nequicquam ante conatus transcendere Apenninum intolerandis frigoribus, & cum ingenti periculo moratus, ac metu. Galli quos prædæ populationumcp conciuerat spes: postquam pro eo, ut ipsi ex alieno agro raperent agerentcp, suas terras sedem belli esse, premicp utriuscp partis exercituū uiderunt hybernis: uerterunt retro ad Annibalem ab Romanis odia: petituscp sæpe principum insidijs, ipsorumcp inter se fraude, eadem leuitate qua consenserant consensum indicantium, seruatus erat: & mutando nunc uestem, nunc tegumenta capitis, errore etiam sese ab insidijs munierat. cæterum hic quoque ei timor causa fuit maturius mouendi ex hybernis. Per idem tempus Cn. Seruilius Romæ Idibus Martijs magistratum inijt. Ibi cum de Repub. retulisset, redintegrata in C. Flaminium inuidia est. Duos se consules creasse, unum habere. quod enim illi iustum imperium, quod auspicium esset magistratus: id à domo, publicis priuatiscp penatibus, Latinis ferijs actis, sacrificio in monte perfecto, uotis rite in Capitolio nuncupatis, secum ferre. nec priuatum auspicia sequi: nec sine auspicijs profectum in externo ea solo noua atque integra concipere posse. Augebant metum prodigia ex pluribus simul locis nuntiata: in Sicilia militibus aliquot spicula, in Sardinia autem in muro circumeunti uigilias equiti scipionem, quem manu tenuerat, arsisse, & litora crebris ignibus fulsisse: & scuta duo sanguinem sudasse: & milites quosdam ictos fulminibus, & solis orbem minui uisum: & Præneste ardentes lapides cœlo cecidisse: & Arpis palmas in cœlo uisas, pugnantemcp cum luna solem: & Capenę duas interdiu lunas ortas: & aquas Cęrete sanguine mistas fluxisse, fontécp ipsum Herculis cruentis manasse sparsum maculis: & Antij metentibus cruentas in corbem spicas cecidisse: & Falerijs cœlum findi uisum uelut magno hiatu: quacp patuerit, ingens lumen effulsisse: fortes sua sponte attenuatas, unamqúe excidisse ita scriptam: Mauors telum suum concutit. & per idem tempus Romæ signum Martis Appia uia ad simulachra luporum sudasse, & Capuæ speciem cœli ardentis fuisse, lunæcp inter imbrem cadentis. Inde minoribus etiam dictu prodigijs fides habita: Capras lanatas quibusdam factas, & gallinā in marem, gallum in fœminam sese uertisse. His sicut erant nuntiata expositis, autoribusqúe in curiam introductis, consul de religione patres consuluit. Decretum, ut ea prodigia partim maioribus hostijs, partim lactentibus procurarentur: & uti supplicatio per triduum ad omnia puluinaria haberetur. Cætera cum decemuiri libros inspexissent, ut ita fierent, quemadmodum cordi esse diui carminibus præfarentur. id decemuirorum monitu decretum est: Ioui primum donum fulmen aureum pondo quinquaginta fieret: Iunoni Mineruæcp ex argēto daretur: & Iunoni Reginæ in Auentino, Iunonicp Sospitę Lanuuij maioribus hostijs sacrificaretur: ma

tronæq́ pecunia collata, quantum conferre cuique cõmodum esset: donum Iunoni Reginæ in Auentinum ferrent, lectisterniumq́ fieret: quin & libertinæ & ipsæ, unde Feroniæ donũ da re tur, pecuniã pro facultatibus suis conferrent. Hæc ubi facta, decemuiri Ardeæ in foro maiori bus hostijs sacrificarunt. postremo ex libris decẽbri iam mense ad ædem Saturni Romæ im molatum est, lectisterniumq́ imperatũ: (& eum lectum senatores strauerunt) & conuiuiũ pu blicum, ac per urbem saturnalia die ac nocte clamatũ, populusq́ eum diem festum habere, ac seruare in perpetuum iussus. Dum consul placandis Romæ dijs, habendoq́ delectu dat operam: Annibal profectus ex hybernis, quia iam Flaminiũ cõsulem Arretium peruenisse fa ma erat: cum aliud longius, cæterũ commodius ostenderet iter: propiorem uiam per paludem petit, qua fluuius Arnus per eos dies solito magis inundauerat. Hispanos & Afros, & omne quod ueterani erat robur exercitus, admistis ipsorum impedimentis, necubi consistere coactis necessaria ad usus deessent, primos ire iussit: sequi Gallos, ut id agminis medium esset: nouissi mos ire equites: Magonẽ inde cum expeditis Numidis cogere agmen: maxime Gallos, si tæ dio laboris longæq́ uiæ (ut est mollis ad talia gens) dilaberent' aut subsisterent, cohibentem. Primi, quà modo præirẽt duces, per præaltas fluuij, ac profundas uoragines hausti penè limo, immergentesq́ se, tamen signa sequebãtur. Galli neq́ sustinere se prolapsi, neq́ assurgere ex uoraginibus poterant: aut corpora animis, aut animos spe sustinebant: alij fessa ægre trahen tes membra: alij ubi semel uictis tædio animis procubuissent: inter iumẽta & ipsa iacentia pas sim morientes. maximeq́ omnium uigiliæ conficiebant, per quatriduum iam, & tres noctes toleratæ. Cum omnia obtinentibus aquis, nihil, ubi in sicco fessa sternerent corpora, inueniri posset: cumulatis in aquas sarcinis insuper incumbebant. iumentorum itinere toto prostrato rum passim acerui, tantum quod extaret aqua quærentibus ad quietem, parui temporis neces sarium cubile dabant. Ipse Annibal æger oculis ex uerna primum intemperie uariante calores frigoraq́, elephanto, qui unus superfuerat, quod altius ex aqua extaret, uectus: uigilijs tamen & nocturno humore, palustriq́ cœlo grauante caput, & quia medendi nec locus nec tempus erat, altero oculo capitur. Multis hominibus iumentisq́ue fœde amissis, cum tandem de palu dibus emersisset, ubi primum in sicco potuit, castra locat: certumq́ue per præmissos explora tores habuit: exercitum Romanum circa Arretij mœnia esse. consulis deinde consilia atq́ ani mum, & situm regionum, itineraq́ & copias, atq́ commeatus expediendos, & cætera quæ co gnoscenda in re erant: summa omnia cum cura inquirendo exequebatur. Regio erat in primis Italiæ fertilis, Hetrusci campi, qui Fesulas inter Arretium'que iacent: frumenti ac pecoris, & o mnium copia rerum opulenti. Consul ferox ab consulatu priore, & nonmodo legum aut pa trum maiestatis, sed ne deorum quidem satis metuens erat. hanc insitam ingenio eius temeri tatem fortuna prospero ciuilibus bellicisq́ rebus successu aluerat. itaque satis apparebat: nec deos nec homines consulentem, ferociter omnia ac præpopere acturum. quoq́ pronior esset in uitia sua, agitare eum atque irritare Pœnus parat: & læua relicto hoste, Fesulas petens, He truriæ agros prædatum profectus, quantam maximam uastitatẽ potest, cædibus incendijsq́ consuli procul ostendit. Flaminius, qui ne quieto quidem hoste ipse quieturus erattum nero, posteaquam res sociorum ante oculos propè suos ferri agiq́ uidit: suum id dedecus ratus, per mediam iam Italiam uagari Pœnum: atque obsistente nullo ad ipsa Romana mœnia ire op pugnanda: cæteris omnibus in concilio salutaria magis quàm speciosa suadentibus: collegam expectandum, ut coniunctis exercitibus communi animo consilioq́ue rem gererent: interim equitatu, auxilijs'que leuium armorum ab effusa prædandi licentia hostem cohibendum: ira tus se ex concilio proripuit: signum'que simul itineris pugnæq́ proposuit. Quinimmo Arre tij ante mœnia sedeamus, inquit: hic enim patria & penates sunt: Annibal emissus è manibus perpopuletur Italiam: uastandoq́ & urendo omnia, ad Romana mœnia perueniat: nec ante nos hinc mouerimus, quàm sicut olim Camillum ab Veijs, C. Flamininum ab Arretio patres acciuerint. Hæc simul increpans cum ocyus signa conuelli iuberet: & ipse in equum insiluis set, equus repente corruit: consulemq́ lapsum super caput effudit. Territis omnibus qui circa erant, uelut fœdo omine incipiendæ rei, insuper nuntiatur: signum omni ui moliente signifero

conuelli

conuelli nequire. Cóuerſus ad nuntiũ, num literas quoq;, inquit, ab ſenatu affers: quæ me rem gerere uetent? abi, nuntia, ſignum effodiant: ſi ad conuellendũ manus præ metu obtorpuerint. Incedere inde agmen cœpit: primoribus, ſuperquã quod diſſenſerant à conſilio, territis etiam duplici prodigio: milite in uulgus læto ferocia ducis, cũ ſpem magis ipſam quàm cauſam ſpei intueretur. Annibal quod agri eſt inter Cortonam urbem Traſymenumq; lacum, omni clade belli peruaſtat: quo magis iram hoſti ad uindicandas ſociorũ iniurias acuat. Et iam peruenerant ad loca inſidijs nata, ubi maxime montes cortonẽſes Traſymenus ſubit. Via tantũ intereſt peranguſta, uelut ad id ipſum de induſtria relicto ſpatio: deinde paulo latior pateſcit campus, inde colles aſſurgunt. Ibi caſtra in aperto locat: ubi ipſe cum Afris modo, Hiſpaniſq; conſideret. Baleares cæteramq; leuem armaturam poſt monteis circunducit: equites ad ipſas fauces ſaltus, tumulis apte tegentibus, locat: ut ubi intraſſent Romani, obiecto equitatu clauſa omnia lacu ac montibus eſſent. Flaminius cum pridie ſolis occaſu ad lacum perueniſſet, inexplorato poſtero die uixdum ſatis certa luce anguſtijs ſuperatis, poſtquã in patentiorem campum pandi agmen cœpit: id tantũ hoſtium, quod ex aduerſo erat, aſpexit: à tergo ac ſuper caput detectæ inſidiæ. Pœnus ubi, id quod petierat, clauſum lacu montibuſq;, & circũfuſum ſuis copijs habuit hoſtem, ſignum omnibus dat inuadendi. Qui ubi quà cuiq; proximum fuit, decurrẽre: eo magis Romanis ſubita atq; improuiſa res fuit, quod orta ex lacu nebula, campo ꝙ montibus denſior ſederat: agminaq; hoſtium ex pluribus uallibus ipſa inter ſe ſatis cõſpecta, eoq; magis pariter decurrerunt. Romanus clamore prius undique orto quàm ſatis cerneret, ſe circunuentum eſſe ſenſit: & ante in frontem lateraq; pugnari cœptum eſt, quàm ſatis inſtrueretur acies, aut expediri arma ſtringiq; gladij poſſent. Conſul perculſis omnibus ipſe ſatis ut in trepida re impauidus, turbatos ordines, uertẽteſq; ſe quoq; ad diſſonos clamores, inſtruit ut tempus locuſq; patitur: & quacunq; poteſt, adhortatur: ac ſtare & pugnare iubet. Nec enim inde uotis, aut imploratiõe deûm, ſed ui ac uirtute euadendũ eſſe. per medias acies ferro uiam fieri: & quo timoris minus ſit, eo minus fermè periculi eſſe. Cæterum præ ſtrepitu ac tumultu, nec conſilium nec imperium accipi poterat: tantumq; aberat, ut ſua ſigna atq; ordinem & locum noſceret miles: ut uix ad arma capienda aptandaq; pugnæ competeret animus: opprimerenturq; quidam onerati magis his quàm tecti. & erat in tanta caligine maior uſus aurium ꝙ oculorum. ad gemitus uulnerum ictuſq; corporum aut armorum, & miſtos ſtrepentium pauentiumq; clamores circũferebant ora, oculoſq;. Alij fugientes pugnantium globo illati hærebant: alios redeuntes in pugnam auertebat fugientium agmen. deinde ubi in omnis partes nequicquam impetus facti, & ab lateribus montes ac lacus, à fronte & à tergo hoſtium acies claudebat: apparuitq; nullam niſi in dextra, ferroq; ſalutis ſpem eſſe: tum ſibi unuſquiſq; dux adhortatorq; factus ad rem gerendam: & noua de integro pugna exorta eſt, non illa ordinata per principes haſtatoſq; ac triarios: nec ut pro ſignis anteſignanus, poſt ſigna alia pugnaret acies: nec ut in ſua legione miles, aut cohorte, aut manipulo eſſet. ſors conglobabat, & animus ſuus cuiq; ante aut poſt pugnãdi ordinem dabat. tantuſq; fuit ardor animorũ, adeo intentus pugnæ animus, ut eum terræ motũ, qui multarũ urbium Italiæ magnas partes proſtrauit: auertitq; curſu rapido amneis, mare fluminibus inuexit, mõtes lapſu ingẽti proruit: nemo pugnantium ſenſerit. Tres fermè horas pugnatũ eſt, & ubiq; atrociter. circa conſulem tamen acrior infeſtiorq; pugna eſt. eum & robora uirorum ſequebant᷑: & ipſe quacunq; in parte premi ac laborare ſenſerat ſuos, impigre ferebat opem: inſigniſq; armis, & hoſtem ſumma ui petebat, & tuebat᷑ ſuos ciues. donec Inſuber equũ (Ducario nomen erat) faciemq; noſcitans, Conſul, inquit, hic eſt, popularibus ſuis, qui legiones noſtras cecidit, agroſq; & urbem eſt depopulatus. iam ego hanc uictimã manibus peremptorũ fœde ciuium dabo. ſubditiſq; calcaribus equo, per confertiſſimã hoſtium turbam impetũ facit. obtruncatoq; prius armigero, qui ſe infeſto uenienti obuiam obiecerat, conſulem lancea transfixit. ſpoliare cupientem triarij obiectis clypeis arcuere. Magnæ partis fuga inde primum cœpit: & iam nec lacus nec montes obſtabant pauori: per omnia arcta præruptaq; ueluti cæci euadũt: armaq; & uiri ſuper alium alij præcipitantur. pars magna, ubi locus fugæ deeſt, per prima uada paludis in aquam progreſſi, quoad

capitibus

capitibus humeriſq; extare poſſunt,ſeſe immergūt.fuere quos incōſultus pauor nando etiam capeſſere fugam impulerit.quæ ubi immenſa ac ſine ſpe erat:aut deficientibus animis hauriebantur gurgitibus,aut ubi nequicquam feſtinauerant,retro ægerrime terram repetebant,atq; ibi ab ingreſſis aquam hoſtium equitibus paſſim trucidabantur. Sex millia fermè primi agminis per aduerſos hoſteis eruptione impigre facta,ignari omniū quæ poſt ſe agerētur,ex ſaltu euaſere.& cum in tumulo quodam cōſtitiſſent, clamorem modo ac ſonum armorum audientes,quæ fortuna pugnæ eſſet,neq; ſcire,nec perſpicere præ caligine poterant. Inclinata ad iniqua re,cum caleſcente ſole depulſa nebula aperuiſſet diem: tum liquida iam luce montes campiq; perditas res, ſtratamq; oſtendēre fœde Romanam aciem. itaq; ne in conſpectos procul immitteretur eques: ſublatis raptim ſignis,quācitatiſſimo poterant agmine,ſeſe abripuerunt. poſtero die cum ſuper cætera extrema fames etiam inſtaret:fidem dante Maharbale,qui cum omnibus equeſtribus copijs nocte cōſecutus erat:ſi arma tradidiſſent,abire cum ſingulis ueſtimentis paſſurum,ſeſe dediderunt.quę punica religione ſeruata fides ab Annibale eſt,atque in uincula omnes conjecti.Hęc eſt nobilis ad Traſymenum pugna,atq; inter paucas memorata populi Romani clades.Quindecim millia Romanorū in acie cæſa ſunt:decem millia ſparſa fuga per omnem Hetruriā diuerſis itineribus Romam petiere. Mille & quingēti hoſtiū in acie, multi poſtea utrinq; ex uulneribus periere.Multiplex cædes utrinq; facta tradit̄ ab alijs. Ego præterquā quod nihil hauſtū ex uano uelim, quò nimis inclinant fermè ſcribentium animi:Fabium ęqualem temporibus huiuſce belli potiſſimū auctorem habui.Annibal captiuorum qui latini nominis eſſent,ſine pretio dimiſſis,Romanis in uincula datis,ſegregata ex hoſtiū coaceruatorum cumulis corpora ſuorū cum ſepeliri iuſſiſſet:Flaminij quoq; corpus funeris cauſa magna cum cura inquiſitū non inuenit.Romæ ad primum nuntium cladis eius cum ingenti terrore ac tumultu concurſus in forum populi eſt factus. Matronæ uagæ per uias quæ repens clades allata,quæue fortuna exercitus eſſet,obuios percunctant̄.& cum frequentis contionis modo turba in comitiū & curiam uerſa magiſtratus uocaret: tandem haudmulto ante ſolis occaſum M.Pomponius Pr. pugna,inquit,magna uicti ſumus. & quanquā nihil certius ex eo auditum eſt,tamen alius ab alio impleti rumoribus domos referunt:conſulem cum magna parte copiarum cæſum: ſupereſſe paucos, aut fuga paſſim per Hetruriam ſparſos, aut captos ab hoſte.Quot caſus exercitus uicti fuerant,tot in curas diſpertiti eorum animi erant,quorū propinqui ſub C.Flaminio cos. meruerant: ignorantium quæ cuiuſq; ſuorum fortuna eſſet.nec quiſquā ſatis certum habet,quid aut ſperet,aut timeat. Poſtero,ac deinceps aliquot diebus ad portas maior propè mulierum quàm uirorum multitudo ſtetit,aut ſuorum aliquem,aut nuntios de his operiens:circūfundebātur:q; obuijs ſciſcitantes:neq; auelli utiq; à notis,prius quàm ordine omnia inquiſiſſent,poterant.inde uarios uultus digredientiū ab nuntijs cerneres:ut cuique aut læta,aut triſtia nuntiabātur:gratulantesq; aut cōſolantes redeuntibus domos circunfuſos.Fœminarū præcipue & gaudia inſignia erant, & luctus. Vnam in ipſa porta,ſoſpite filio repente oblato,in conſpectu eius expiraſſe ferunt.alteram cui mors filij falſo nuntiata erat mœſtam ſedentem domi,ad primum conſpectum redeuntis filij gaudio nimio exanimatam. Senatum prætores per dies aliquot ab orto uſq; ad occidentē ſolem in curia retinent: conſultantes quonam duce,aut quibus copijs reſiſti uictoribus Pœnis poſſet. Priuſquam ſatis certa conſilia eſſent, repens alia nuntiatur clades: quatuor millia equitum cum C. Centronio proprętore miſſa ad collegam à Seruilio cos. in Vmbria,quò poſt pugnam ad Traſymenum auditam auerterant iter,ab Annibale circunuenta.Eius rei fama uarie homines affecit.pars occupatis maiore ægritudine animis, leuem ex comparatione priorum ducere recētem equitum iacturam. pars nō id quod acciderat,per ſe æſtimare: ſed ut in affecto corpore quamuis leuis cauſa magis quàm ualido grauior ſentiretur: ita tum ægrę & affectæ ciuitati quodcunque aduerſi inciderit: non rerum magnitudine, ſed uiribus extenuatis, quæ nihil quod aggrauaret, pati poſſent,æſtimandum eſſe. Itaque ad remedium iamdiu deſideratum,nec adhibitum,dictatorem dicendū ciuitas confugit: & quia & conſul aberat,à quo uno dici poſſe uidebat̄:nec per occupatam armis punicis Italiam facile erat aut nuntium,aut literas mitti: nec dictatorem

populus creare poterat:quod nunquam ante eam diem factum erat,prodictatorem populus creauit Q. Fabium Maximum, & magistrum equitū M.Minucium Rufum.hisq; negotium ab senatu datum,ut muros turresq; urbis firmarent,& præsidia disponerent quibus locis uide-retur,pontesq; rescinderent fluminum.ac tum pro penatibus,pro urbe dimicādum esse, quando Italiam tueri nequiuissent. Annibal interim recto itinere per Vmbriam usq; ad Spoletum uenit.inde cum perpopulato agro urbem oppugnare adortus esset,cum magna cęde suorum repulsus,coniectans ex unius coloniæ haud nimis prospere tentatæ uiribus, quanta moles Romanæ urbis esset,in agrum picenū auertit iter,non copia solum omnis generis frugum abundantem,sed refertum pręda,quam effuse auidi atq; egentes rapiebāt.ibi per dies aliquot statiua habita:refectusque miles,hybernis itineribus ac palustri uia, prælioq; magis ad euentum secundo quàm leui aut facili, affectus. Vbi satis quieti datum,præda ac populationibus magis quàm otio aut requie gaudentibus:profectus,prætutianum adrianumq; agrum,Marsos inde Marrucinosq; & Pelignos deuastat: circaq; Arpos & Luceriam proximam Apuliæ regionem. Cn.Seruilius COS. leuibus prælijs cum Gallis actis, & uno oppido ignobili expugnato, postquam de collegæ exercitusq; cæde audiuit: iam mœnibus patriæ metuens, ne abesset in discrimine extremo, ad urbem iter intendit. Q. Fabius Maximus dictator quo die magistratum inijt,uocato senatu,ab dijs orsus cum edocuisset patres,plus negligentia cerimoniarum auspiciorumq; temeritate quàm inscitia peccatū à C.Flaminio COS. esse:quæq; piacula iræ deum essent,ipsos deos consulendos esse: peruicit, ut quod non fermè decernitur, nisi cum tetra prodigia nuntiata sunt:decemuiri libros sibyllinos adire iuberentur.qui inspectis fatalibus libris retulerunt patribus:quod eius belli causa uotum Marti foret,id non rite factum, de integro atque amplius faciendum esse: & Ioui ludos magnos, & ædes Veneri Erycinæ ac Menti uouendas esse,& supplicationem lectisterniumq; habendum,& uer sacrū uouendum: si bellatum prospere esset, resq; publica in eodem quo ante bellum fuisset,statu permansisset. Senatus,quoniā Fabium belli cura occupatura esset, M.Æmylium Pr.ex collegij pontificum sententia omnia ea ut mature fiant, curare iubet. His senatusconsultis perfectis,L. Cornelius Lentulus PONT. MAX. consulente collegio pontificum, omnium primum populum consulendum de uere sacro censet: iniussu populi uoueri non posse. Rogatus in hæc uerba populus. Velitis iubeatis'ne hoc sic fieri? si res populi Romani quiritium ad quinquennium proximum,sicut uelim eam,salua seruata erit hisce duellis,datum donum duit populus Romanus quiritium,quod duellum populo Romano cum Carthaginiensi est:quæq; duella cum Gallis sunt,qui cis Alpes sunt: quod uer attulerit ex suillo, ouillo,caprino grege, quæq́ue prophana erunt,Ioui fieri,ex qua die senatus populusq; iusserit.qui faciet,quando uolet, quaq; lege uolet,facito:quo modo faxit,probe factum esto.si id moritur,quod fieri oportebit,prophanum esto,neque scelus esto. si quis rumpet occidetúe insciens,ne fraus esto. si quis clepser,ne populo scelus esto, néue cui cleptum erit.si atro die faxit insciens, probe factum esto.si nocte siue luce,si seruus siue liber faxit,probe factum esto.si ante id ea senatus populusq; iusserit fieri ac faxit,eo populus solutus,liber esto. Eiusdem rei causa ludi magni uoti æris CCCXXXIII millibus,triente: præterea bubus Ioui CCC, multis alijs diuis bubus albis,atq; cæteris hostijs. Votis rite nuncupatis,supplicatio edicta: supplicatumq; ijt cum coniugibus ac liberis non urbana multitudo tantum, sed agrestium etiam, quos in aliqua sua fortuna publica quoq; contingebat. Curatum lectisternium,& per triduum habitum,decem uiris sacrorum curantibus. & puluinaria in cōspectu fuere:Ioui & Iunoni unum, alterum Neptuno & Mineruæ:tertium Marti ac Veneri, quartum Apollini ac Dianæ: quintum Vulcano ac Vestę:sextum Mercurio & Cereri.Tum ædes uota Veneri Erycinæ.ædem Q. Fabius MAX. dictator uouit:quia ita ex fatalibus libris editum erat,ut is uoueret,cuius maximum imperium in ciuitate esset. Menti ædem Attilius prætor uouit. Ita rebus diuinis peractis, tum de bello reque publica dictator retulit: quibus quotúe legionibus uictori hosti obuiam eundum esse, patres censerent. Decretum, ut ab Cn. Seruilio consule exercitum acciperet: scriberet præterea ex ciuibus socijsq; quantum equitum ac peditum uideretur: cætera omnia ageret faceretq;, ut è republica

duceret

duceret. Fabius duas legiones se adiecturũ ad seruilianum exercitum dixit. his per magistrum equitum scriptis, Tybur diem ad conueniendũ edixit. edictoq́ꝫ proposito, ut quibus oppida castellaq́ꝫ immunita essent, in loca tuta cõmigrarent: ex agris quoq́ꝫ uti demigrarent omnes regionis eius, qua iturus Annibal esset: tectis prius incensis ac frugibus corruptis, ne cuius rei copia esset: ipse uia Flaminia profectus obuiam consuli exercituiq́ꝫ, cum ad Tyberim circa Otriculum prospexisset agmen, consulemq́ꝫ cum equitibus ad se progredientẽ, uiatorem misit, qui consuli nuntiaret, ut sine lictoribus ad dictatorẽ ueniret. Qui cum dicto paruisset: cõgressusq́ꝫ eorum ingentem speciem dictaturæ apud ciues sociosq́ꝫ, uetustate iam propè oblitos eius imperij, fecisset, literę ab urbe allatę sunt: naues onerarias cõmeatum ab Hostia in Hispaniam ad exercitũ portantes à classe punica circa portum Cossanum captas esse. Itaq́ꝫ extemplo consul Hostiam proficisci iussus: nauibus quæ ad urbem Romanam aut Hostię essent, completis milite ac naualibus socijs, persequi hostium classem, ac litora Italiæ tutari. Magna uis hominum conscripta Romæ erat. Libertini etiam quibus liberi essent, & ętas militaris, in uerba iurauerãt. Ex hoc urbano exercitu qui minores quinq́ꝫ & triginta annis erãt, in naueis impositi: alij ut urbi præsiderent, relicti. dictator exercitu consulis accepto à Fuluio Flacco legato, per agrum Sabinum Tybur, quò diem ad cõueniendũ edixerat nouis militibus, uenit: inde Præneste transuersis tramitibus in uiam Latinam est regressus: unde itineribus summa cum cura exploratis ad hostem ducit: nullo loco, nisi quantum necessitas cogeret, fortunæ se cõmissurus. Quo primum die haud procul Arpis in conspectu hostium posuit castra, nulla mora facta, quin Pœnus educeret in aciem, copiamq́ꝫ pugnandi faceret. sed ubi quieta omnia apud hostes, nec castra ullo tumultu mota uidet: increpãs quidem uictos tandem martios animos Romanorum debellatumq́ꝫ, & concessum eis propalàm de uirtute ac gloria esse, in castra redijt. Cæterum tacita cura animum incensus, quod cum duce haudquaquam Flaminio, Sempronioq́ꝫ simili futura sibi res esset: ac tum demum edocti malis Romani parem Annibali ducem quæsissent, & prudentiam quidem, non uim dictatoris extemplo timuit, constantiamq́ꝫ eius hauddũ expertus, agitare ac tentare animum mouendo crebro castra, populandoq́ꝫ in oculis eius agros sociorum, cepit: & modo citato agmine è conspectu abibat, modo repente in aliquo flexu uiæ, si excipere digressum in æquum posset, occultus subsistebat. Fabius per loca alta agmen ducebat, modico ab hoste interuallo, ut neq́ꝫ omitteret eum, neq́ꝫ cõgrederet̃. castris, nisi quãtum usus necessario cogeret, tenebatur miles. pabulum et ligna nec pauci petebant, nec passim. equitum leuisq́ꝫ armaturæ statio cõposita instructaq́ꝫ in subitos tumultus, & suo militi tuta omnia & infesta effusis hostium populatoribus præbebat. neque uniuerso periculo summa rerum committebatur: & parua momenta leuium certaminum ex tuto cœptorum, finitimorum receptu, assuefaciebant territum pristinis cladibus militem minus iam tandem aut uirtutis, aut fortunæ pœnitere suæ. Sed non Annibalem magis infestum tam sanis cõsilijs habebat quàm magistrum equitum, qui nihil aliud quàm quod non imperabat, morę ad rempublicam præcipitandam habebat. ferox rapidusq́ue in consilijs, ac lingua immodicus, primo inter paucos, dein propalàm in uulgus pro cunctatore segnem, pro cauto timidum, affingens uicina uirtutibus uitia, compellabat: premendorumq́ue superiorum arte, quæ pessima ars nimis prosperis multorum successibus creuit, sese extollebat. Annibal ex Arpis in Samnium transit, beneuentanum depopulatur agrum, Telesiam urbem capit: irritat etiam de industria ducem: si forte accensum tot indignitatibus cladibusq́ꝫ sociorum trahere ad æquum certamen possit. Inter multitudinem sociorum Italici generis, qui ad Trasimenum capti ab Annibale, dimissiq́ue fuerant: tres campani equites erant, multis iam tum illecti donis promissisq́ue Annibalis ad conciliandos popularium animos. Hi nuntiantes, si in Campaniam exercitum admouisset, Capuæ potiendæ copiam fore, cum res maior quàm autores esset: dubium Annibalem, alternisq́ꝫ fidentem ac diffidentem, tamen ut Campanos ex Samnio peteret, mouerunt. Monitos, ut etiam atque etiam promissa rebus confirmarent, iussosq́ue cum popularibus & aliquibus principum redire ad se, dimisit. ipse imperat duci, ut se in agrum Casinatem ducat: edoctus à peritis regionum, si eum saltum occupasset, exitum Romano ad opem ferendam socijs interclusurum

clusurum. Sed punicum abhorrens ab latino nomen, Casilinum pro Casino ducem accipere fecit: auersusq; ab itinere, per Alifanum, Calatinumq;, & Calenum agrum in campum Stellatem descendit. ubi cum montibus, fluminibusq; clausam regionem circunspexisset, uocatum ducem percunctatur: ubi terrarum esset. cum is Casilini eo die mansurum eum dixisset: tum demum cognitus est error, & Casinum longe inde alia regione esse. uirgisq; caeso duce, & ad reliquorum terrorem in crucem sublato, castris communitis Maharbalem cum equitibus in agrum Falernũ praedatum dimisit. Vsq; ad aquas Sinuessanas populatio ea peruenit. ingentem cladem, fugam tamen, terroremq; latius Numidae fecerunt. nec tamen is terror, cum omnia bello flagrarẽt, fide socios dimouit, uidelicet quia iusto & moderato regebantur imperio: nec abnuebant, quod unum uinculum fidei est, melioribus parere. Vt uero ad Vulturnum flumen castra sunt posita: exurebaturq; amoenissimus Italiae ager, uillaeq; passim incendijs fumabant, per iuga Massici montis Fabio ducente, propè deintegro est orta seditio: ac duces seditionis accensi quidam. fuerat enim silentiũ per paucos dies: quia cum celerius solito ductum agmen fuisset, festinari ad prohibendam populationibus Campaniam crediderant. ut uero in extrema iuga Massici montis uentũ est: hostesq; sub oculis erant, falerni agri, colonorúmque Sinuessae tecta urentes: nec ulla erat mentio pugnae: Spectatúmne huc, inquit Minucius, ad rem fruendam oculis, sociorum caedes, & incendia uenimus? nec si nullius alterius nos, ne ciuium quidem horum pudet? quos in Sinuessam colonos patres nostri miserunt: ut ab Samnite hoste tuta haec ora esset, quam nunc non uicinus Samnis urit: sed Poenus aduena, ab extremis orbis terrarum terminis nostra cunctatione & secordia iam huc progressus. Tantum (prò dolor) degeneramus à parentibus nostris: ut, praeter quam oram illi Punicas uagari classes dedecus esse imperij sui duxerint: eam nos nunc plenam Numidarũ hostium, ac Maurorum iam factam uideamus? Qui modo Saguntum oppugnari indignando non homines tantum, sed foedera, & deos ciebamus, tendentem ad moenia Romanae coloniae Annibalem lenti spectamus. Fumus ex incendijs uillarum agrorumq; in oculos atq; ora uenit, strepunt aures clamoribus plorantium sociorum, saepius nos, quàm deorum inuocantium opem. nos hic pecorum more per aestiuos saltus, deuiosq; colles exercitum ducimus, conditi nubibus, syluisq;. Si hoc modo peragrando cacumina saltusq; Furius recipere à Gallis urbem uoluisset, quo hic nouus Camillus nobis dictator unicus in rebus afflictis quaesitus Italiam ab Annibale recuperare parat, Gallorum Roma esset: quam uereor ne sic cunctantibus nobis, Annibali ac Poenis toties seruauerint maiores nostri. Sed uir, ac uere Romanus quo die dictatorẽ eum ex autoritate patrum iussuq; populi dictum, Veios allatus est nuntius: cum esset satis altum Ianiculum, ubi sedens prospectaret hostem: descendit in aequum: atq; illo ipso die media in urbe, quà nunc busta Gallica sunt, & postero die citra Gabios cecidit Gallorum legiones. Quid post multos annos, cum ad furcas caudinas ab Samnite hoste sub iugum missi sumus? utrum tandem L. Papyrius Cursor iuga Samnij perlustrando, an Luceriam premendo, obsidendoq;, & lacessendo uictorem hostem, depulsum ab Romanis ceruicibus iugum superbo Samniti imposuit. Modo cõsuli Luctatio quae alia res, quàm celeritas uictoriam dedit? quod postero die, quàm hostem uidit, classem grauem commeatibus, impeditam suo ipsam instrumento atq; apparatu, oppressit. Stultitia est sedendo, aut uotis debellari credere posse. armari copias oportet, deducendas in aequum: ut uir cum uiro congrediaris. Audendo, agendoq; res Romana creuit, non his sensibus, consilijsúe, quae timidi cauta uocant. Haec uelut contionanti Minucio circunfundebatur tribunorum, equitumq; Romanorũ multitudo, & ad aures quoq; militũ dicta ferocia uoluebantur: ac si militaris suffragij res esset, haud dubie ferebant, Minucium Fabio duci praelaturos. Fabius pariter in suos haud minus, quàm in hostes intentus, prius ab alijs inuictum animum praestans, quanquam probe scit, nõ in castris modo suis, sed iam etiam Romae suam cunctationem infamem esse, obstinatus tamen eodem consiliorũ tenore aestatis reliquum extraxit: ut Annibal destitutus ab spe summa appetiti certaminis, iam hybernis locum circunspectaret: quia ea regio praesentis erat copiae, non perpetuae, arbusta uineaeq;, & cõsita omnia magis amoenis quàm necessarijs fructibus. Hac per exploratores

relata fama Fabio, cum satis sciret per easdem angustias, quibus intraverat falernum agrum, rediturum, Calliculam montem & Casilinum occupat modicis præsidiis: quæ urbs Vulturno flumine dirempta, falernum à campano agro dividit: ipse iugis iisdem exercitum reducit, misso exploratum cum CCCC equitibus sociorum L. Hostilio Mancino: qui ex turba iuvenū audientium sæpe ferociter contionantem magistrum equitum, progressus primo exploratoris modo, ut ex tuto specularetur hostem, ubi vagos passim per vicos Numidas vidit, per occasionem etiam paucos occidit, extemplo occupatus certamine est animus, exciderunt que præcepta dictatoris: qui quàm tuto posset progressum prius recipere sese iusserat, quàm in conspectum hostium veniret. Numidæ alii atque alii occursantes, refugientesque, ad castra propè ipsum cum fatigatione equorum, atque hominū pertraxere. inde Cartalo, penes quem summa equestris imperii erat, concitatis equis invectus, cum prius quàm ad coniectum teli veniret, avertisset hostem: quinque millia fermè continenti cursu secutus est fugientes. Mancinus postquam nec hostem desistere sequi, nec spem vidit effugiendi esse, cohortatus suos in prælium rediit, omni parte virium impar. itaque ipse, & delecti equitum circumventi occiduntur. cæteri effuso rursus cursu Cales primū, inde propè inviis callibus ad dictatorem perfugerunt. Eo forte die Minucius se coniunxerat Fabio, missus ad firmandū præsidio saltum, qui super Tarracinam in arctas coactus fauces imminet mari, ne immunito Appiæ limite Pœnus pervenire in agrū Romanum posset. Coniunctis exercitibus dictator, ac magister equitum castra in viam deferunt, qua Annibal ducturus erat. duo inde millia hostes aberāt. Postero die Pœni quod viæ inter bina castra erat, agmine compleuere. Cum Romani sub ipso constitissent vallo, haud dubie æquiore loco, successit tamen Pœnus cum expeditis equitibus, atque ad lacessendū hostem raptim & procursando, recipiēdoque sese pugnavere. Restitit suo loco Romana acies. lenta pugna, & ex dictatoris magis, quàm Annibalis fuit voluntate. CC ab Romanis, DCCC hostium cecidere. Inclusus inde videri Annibal, & ad Casilinum obsessus: cum Capua, & Samnium, & tantum ab tergo divitū sociorum Romanis commeatus subveheret: Pœnus contra intra formiana saxa, ac Linterni arenas, stagnaque perhorrida situ hybernaturus esset. Nec Annibalem fefellit suis se artibus peti. itaque cum per Casilinum evadere non posset, petendique montes, & iugum Calliculæ superandū esset: necubi Romanus inclusum vallibus agmen aggrederetur, ludibrium oculorum specie terribile ad frustrandum hostem cōmentus, principio noctis furtim succedere ad montes statuit. Fallacis cōsilii talis apparatus fuit. Faces undique ex agris collectæ, fascesque virgarum, atque arida sarmenta præligantur cornibus boum: quos domitos, indomitosque multos inter cæteram agrestem prædam agebat. ad duo millia fermè boum effecta: Asdrubalique negotium datum, ut primis tenebris noctis id armentum accensis cornibus ad mōteis ageret: maxime, si posset, super saltus ab hoste insessos. Primis tenebris silentio mota castra, boves aliquanto ante signa acti. ubi ad radices montium, viasque angustas ventum est, signum extemplo datur, ut accensis cornibus armenta in adversos concitentur monteis. & metus ipse relucentis flammæ ex capite, caloreque iam ad vivum, ad imaque cornuum adveniens velut stimulatos furore agebat boves. quo repente discursu haud secus, quàm sylvis montibusque accensis, omnia circum virgulta ardere: capitumque inquietatio excitans flammam, hominum passim discurrentium speciem præbebat. Qui ad transitus saltus insidendos locati erant: ubi in summis montibus, ac super se quosdam ignes conspexerūt, circunventos se esse rati, præsidio excessere: quà ingens emicabat flamma, velut tutissimū iter petentes summa montium iuga. tum in quosdam boves palantes à suis gregibus inciderunt: & primo cū procul cernerent, veluti flammas spirantium miraculo attoniti constiterunt. deinde ut humana apparuit fraus, tum vero insidias rati esse, cum multo maximoque strepitu concitant se in fugam, leviique armaturæ hostium incurrēre. cæterum nox æquato timore neutros pugnam incipientes ad lucem tenuit. Interea toto agmine Annibal traducto per saltum, & quibusdam in ipso saltu hostium oppressis, in agro alifano posuit castra. Hunc tumultum sensit Fabius, cæterum & insidias esse ratus, & ab nocturno utique abhorrens certamine, suos munimentis tenuit. Luce prima sub iugo montis prælium fuit, quo interclusam ab suis levem armaturam facile (etenim numero ali-

ro aliquantum præſtabant)Romani ſuperaſſent, niſi Hiſpanorum cohors ad idipſum remiſſa ab Annibale,perueniſſet.ea aſſuetior montibus,& ad concurſandum inter ſaxa rupesq; aptior ac leuior,cum uelocitate corporum, tum armorum habitu, campeſtrem hoſtem, grauem armis ſtatariumq;.pugnæ genere facile eluſit.Ita haudquaquam pari certamine digreſsi, Hiſpani ferè omnes incolumes,Romani aliquot ſuis amiſsis,in caſtra contenderunt.Fabius quoque mouit caſtra, tranſgreſſusq; ſaltum ſuper Aliſas loco alto ac munito conſedit. Tum per Samniũ Romam ſe petere ſimulans Annibal, uſq; in Pelignos populabundus redijt. Fabius medijs inter hoſtium agmen,urbemq; Romam iugis ducebat, nec abſiſtens, nec cõgrediens. Ex Pelignis Pœnus flexit iter, retroq; Apuliam repetens, Gerionem peruenit, urbem metu, quia collapſa ruinis pars mœnium erat,ab ſuis deſertam.Dictator in larinate agro caſtra cõmunijt.inde ſacrorum cauſa Romam reuocatus,non imperio modo,ſed conſilio etiam,ac prope precibus agens cum magiſtro equitum: ut plus conſilio, quàm fortunæ confidat, & ſe potius ducem,quàm Sempronium Flaminiumq; imitetur.ne nihil actum cenſeret extracta prope æſtate per ludificationem hoſtis. medicos quoq; plus interdum quiete, quàm mouendo atq; agendo proficere.haud paruam rem eſſe,ab toties uictore hoſte uinci deſiiſſe: & ab continuis cladibus reſpitaſſe. Hæc nequicquam præmonito magiſtro equitum, Romam eſt profectus. Principio æſtatis,qua hæc gerebantur, in Hiſpania quoq; terra mariq; cœptũ bellum eſt.Aſdrubal ad eum nauium numerum, quem à fratre inſtructum, paratumq; acceperat,decem adiecit.quadraginta nauiũ claſſem Himilconi tradidit, atq; ita Carthagine profectus nauibus prope terram,exercitum in litore ducebat, paratus confligere quacunq; parte copiarum hoſtis occurriſſet.Cn.Scipioni,poſtquam mouiſſe ex hibernis hoſtem audiuit,primo idem conſilij fuit: deinde minus terra propter ingentem famam nouorum auxiliorum cõcurrere auſus, delecto milite in naues impoſito, quinq; & triginta nauiũ claſſe ire obuiam hoſti pergit.Altero ab Tarracone die ad ſtationẽ xx millia paſſuũ diſtantẽ ab oſtio Iberi amnis peruenit.inde duæ Maſsilienſium ſpeculatoriæ præmiſſæ retulerunt, claſſem punicam ſtare in oſtio fluminis, caſtraq; in ripa poſita. Itaq; ut improuidos, incautosq; uniuerſo ſimul effuſo terrore opprimeret,ſublatis anchoris ad hoſtem uadit.Multas,& locis altis poſitas turreis Hiſpania habet,quibus & ſpeculis,& propugnaculis aduerſus latrones utuntur. Inde primo conſpectis hoſtium nauibus,datum ſignum Aſdrubali eſt:tumultusq; prius in terra & caſtris, quàm ad mare & ad naues eſt ortus, nondum aut pulſu remorum ſtrepituq; alio nautico exaudito, aut aperientibus claſſem promontorijs: cum repente eques alius ſuper alium ab Aſdrubale miſſus, uagos in litore, quietosq; in tentorijs ſuis, nihil minus quàm hoſtem aut prælium eo die expectantes,conſcendere naues propere,atq; arma capere iubet. claſſem Romanam iam haud procul à portu eſſe. Hæc equites dimiſsi paſsim imperabant. mox Aſdrubal ipſe cum omni exercitu aderat:urarioq; omnia tumultu ſtrepunt,ruentibus in naues ſimul remigibus militibusq;,fugientiũ magis è terra quàm in pugnam euntiũ modo. Vixdum omnes conſcenderant,cum alij reſoluunt oras,aut anchoram uellunt: alij, ne quid teneat,anchoralia incidunt:raptimq; omnia præpropere agendo,militum apparatu nautica miniſteria impediuntur,trepidatione nautarum capere & aptare arma miles prohibetur. Et iam Romanus non appropinquabat modo,ſed direxerat etiam in pugnam naues.itaq; non ab hoſte & prælio magis Pœni, quàm ſuomet ipſi tumultu turbabantur:& tentata uerius pugna,quàm inita, in fugam auerterunt claſſem. & cum auerſi,ac diuerſo late agmine à tam multis ſimul uenientibus haud ſanè impenetrabiles eſſent,in litus paſsim naues egerunt:atq; alij uadis,alij ſicco litore excepti,partim armati,partim inermes ad inſtructam per litus aciem ſuorum perfugère. Duæ tamen primo concurſu captæ erant punicæ naues, quatuor ſuppreſſæ. Romani, quanquam terra hoſtiũ erat,armatamq; aciem toto prætentam in litore cernebant,haud cunctanter tamen inſecuti trepidam hoſtium claſſem, naueis omnes, quæ non aut perfregerant proras litore illiſas,aut carinas fixerant uadis, religatas puppibus in altum extraxere. ad v & xx naues ex xxx cepere.Neq; id pulcherrimum eius uictoriæ fuit, ſed quod una leui pugna toto eius oræ mari potiti erant. Itaq; ad Honoſcã claſſe prouecti, exſcenſu è nauibus in terram

facto,cum urbem ui cepissent,captamq́ diripuissent,Carthaginem inde petunt:atq; omnem agrum circa depopulati, postremo tecta quoq; coniuncta muro, portisq́ incenderunt. Inde iam præda grauis ad Longunticã peruenit clasis: ubi uis magna sparti fuit, ad rem nauticam congesta ab Asdrubale.quod satis in usum fuit,sublato,cæterũ omne incensum est. Nec continentis modo proiectas oras prætereuecta,sed in Ebusum insulam transmisũ. ubi urbe, quæ caput insulæ est,biduum nequicquam summo labore oppugnata, ubi in spem irritam frustra teri tempus animaduersum est, ad populationem agri uersi, direptis aliquot incensisq́ uicis, maiore quàm ex continenti præda parta, cum in naues sese recepissent, ex Balearibus insulis legati pacem petentes ad Scipionem uenerunt. Inde flexa retro clasis, reditumq́ in citeriora prouinciæ:quò omnium populorum,qui Iberum incolunt,multorum & ultimæ Hispaniæ legati concurrerunt.Sed qui uere ditionis imperijq́ Romani facti sunt,obsidibus datis, populi amplius fuerunt centumuiginti. Igitur terrestribus quoq; copijs satis fidens Romanus, usque ad saltum castulonensem est progressus.Asdrubal in Lusitaniam, ac propius Oceanum concessit.Quictum inde fore uidebatur reliquum æstatis tempus, fuissetq́ per Pœnum hostem: sed præterquam quod ipsorum Hispanorum inquieta auidáque in nouas res sunt ingenia, Mandonius uir nobilis, qui antea Ilergetũ regulus fuerat, postquam Romani ab saltu recessere ad maritimam oram,concitis popularibus in agrum pacatum Romanorum sociorum ad populandum uenit. Aduersus eos tribus millibus cum expeditis auxilijs à Scipione missis, leui certamine ut tumultuariam manum fudere, multis occisis, quibusdam captis:magnáque parte armis exuta. Hic tamen tumultus cedentem ad Oceanum Asdrubalem cis Iberum ad socios tutandos retraxit. Castra punica in agro Ilercaonensium, castra Romana ad nouam classem erant,cum fama repens aliò uertit bellum. Celtiberi principes, qui regionis suæ legatos,obsidesq́ dederant Romanis, nuntio misso à Scipione exciti arma capiũt, prouinciamq́ Carthaginensium ualido exercitu inuadunt: tria oppida ui expugnant. inde cum ipso Asdrubale duobus prælijs egregie pugnantes,xv millia hostium occiderũt,quatuor millia cum multis militaribus signis capiunt. Hoc statu rerum in Hispania,P.Scipio in prouinciam uenit,prorogato post consulatum imperio ab senatu missus cum xxx longis nauibus,& octo milibus militum,magnoq́ commeatu adiecto. Ea clasis ingens agmine onerariarum procul uisa cum magna lætitia ciuium sociorumq́,portum Tarraconis ex alto tenuit. ibi milite exposito, profectus Scipio fratri coniungitur: ac deinde cõmuni animo, consilioq́ gerebant bellum.Occupatis igitur Carthaginiensibus celtiberico bello, haud cunctanter Iberum transgrediuntur: nec ullo uiso hoste Saguntum pergunt ire, quod ibi obsides totius Hispaniæ custodiæ traditos ab Annibale,fama erat modico in arce custodiri præsidio.Id unum pignus inclinatos ad Romanam societatem omnium Hispaniæ populorum animos morabatur, ne sanguine liberorum suorũ culpa defectionis lueretur. Eo uinculo Hispaniam uir unus solerti magis quàm fideli cõsilio exoluit.Acedux erat Sagunti nobilis Hispanus,fidus ante Pœnis:tum (qualia pleraq; sunt barbarorum ingenia) cum fortuna mutauerat fidem. cæterũ transfugam sine magnæ rei proditione uenientem ad hostes,nihil aliud quàm unum uile atq; infame corpus esse ratus, id agebat, ut quammaximum emolumentum nouis socijs esset. circunspectis igitur omnibus, quæ fortuna potestatis eius poterat facere, obsidibus potisimum tradendis animum adiecit:eam unam rem maxime ratus conciliaturam Romanis principum Hispaniæ amicitiam. Sed cum iniussu Bostaris præfecti satis sciret nihil obsidũ custodes facturos esse: Bostarem ipsum arte aggreditur.Castra extra urbem in ipso litore habebat Bostar: ut aditũ ex portu intercluderet Romanis. ibi eum in secretum abductum uelut ignorantem monet in quo statu sit res.Metum continuisse ad eam diem Hispanorum animos: quia procul Romani abessent: nunc cis Iberũ castra Romana esse, arcem tutam, perfugiumq́ nouas uolentibus res. itaq; quos metus non teneat, beneficio & gratia deuinciendos esse. Miranti Bostari, percunctantiq́,quodnam id subitum tantæ rei donum posit esse,obsides, inquit, in ciuitates remitte.id priuatim parentibus,quorum maximum nomen in ciuitatibus est suis,& publice populis gratum erit. Vult sibi quisque credi,& habita fides ipsam plerunq; obligat fidem. Ministerium

niſterium reſtituendorum domos obſidnm mihimet depoſco ipſe, nt opera quoque impen
ſa cõſilium adiuuem meum, & rei ſuapte natura gratæ quantam inſuper gratiam poſſim, ad/
ijciam. Homini non ad cætera punica ingenia callido ut perſuaſit, nocte clàm progreſſus ad
hoſtium ſtationes, conuentis quibuſdam auxiliaribus Hiſpanis, & ab ijs ad Scipionem per/
ductus, quid afferret expromit. Fide accepta dataqꝫ, ac loco & tempore conſtituto ad obſi/
des tradendos, Saguntum redit. diem inſequentem abſumpſit cum Boſtare mandatis ad rem
agendam accipiendis. dimiſſus cum ſe nocte iturum, ut cuſtodias hoſtium falleret, conſtituiſ/
ſet, ad compoſitam cum ijs horam excitatis cuſtodibus puerotum profectus, ueluti ignarus
in præparatas ſua frande inſidias ducit. In caſtra Romana perducti. cætera omnia de redden/
dis obſidibus, ſicut cum Boſtare conſtiturum erat, acta per eundem ordinem, quaſi Cartha/
ginienſium nomine ſic agerentur. Maior aliquanto Romanorum gratia fuit in re pari, quàm
quanta futura Carthaginienſium fuerat. illos enim graues ſuperboſqꝫ in rebus ſecundis ex/
pertos fortuna & timor mitigaſſe uideri poterat. Romanus primo aduentu, incognitus ante,
ab re clementi liberaliqꝫ initium fecerat: & Acedux uir prudens haud fruſtra nidebatur ſocios
mutaſſe. Itaqꝫ ingenti conſenſu ad defectionem omnes ſpectare. armaqꝫ extemplo mota fo/
rent, ni hyems, quæ Romanos qnoque, & Carthaginienſes concedere in tecta coegit, interue/
niſſet. Hæc in Hiſpania quoqꝫ ſecunda æſtate punici belli geſta, cum in Italia paululum in/
terualli cladibus Romanis ſolers cunctatio Fabij feciſſet. quæ ut Annibalem non mediocri ſo/
licitum cura habebat, tandem cum militiæ magiſtrum delegiſſe Romanos cernentẽ, qui bel/
lum ratione, non fortuna gereret: ita contempta erat inter ciues armatos pariter togatoſqꝫ,
utiqꝫ poſtquam abſente eo, temeritate magiſtri equitum læto, ut uerius dixerim, quam pro/
ſpero euentu pugnatum fuerat. Acceſſerant duæ res ad augendam inuidiã dictatoris. una
fraude, ac dolo Annibalis: quod cum à perfugis ei monſtratus ager dictatoris eſſet, omni/
bus circa ſolo æquatis, ab uno eo ferrum ignemqꝫ & uim omnem hoſtium abſtineri iuſsit,
ut occulti alicuius pacti ea merces uideri poſſet. altera ipſius facto, primo forſitan dubio, quia
non expectata in eo ſenatus autoritas eſt: ad extremum haud ambigue in maximam laudem
uerſo, in permutandis captiuis: quod ſicut primo punico bello factum erat, conuenerat inter
duces Romanos, Pœnúmque, nt quæ pars plus reciperet quàm daret, argenti pondo bina
& ſelibras in militem præſtaret. CCXLVII cum plures Romanus, quàm Pœnus recepiſſet,
argentumqꝫ pro eis debitum, ſæpe iactata in ſenatu re, qnoniam non conſuluiſſet patres, tar/
dius rogaretur: inuiolatum ab hoſte agrum miſſo Romam filio uendidit, fidemqꝫ publicam
impendio priuato exoluit. Annibal pro Gerionis mœnibus, cuius urbis captæ atqꝫ incenſæ
ab ſe in uſum horreorum pauca reliquerat tecta, ſtatiua habebat. inde frumentarum duas ex
ercitus partes mittebat: cum tertia ipſe expedita in ſtatione erat, ſimul caſtris præſidio, & cir/
cunſpectans necunde impetus in frumentatores fieret. Romanus tunc exercitus in agro larina
ti erat. præerat Minucins magiſter eqnitum, profecto, ſicut ante dictum eſt, ad urbem dicta/
tore. Cæterum caſtra, quæ in monte alto, ac tuto loco poſita fuerant, iam in planum defe/
runtur: agitabãturqꝫ pro ingenio ducis conſilia callidiora, ut impetus aut in frumentatores pa/
lantes, aut in caſtra relicta cum leui manu præſidioqꝫ fieret. Nec Annibalem fefellit, cum
duce mutatam eſſe belli rationem, & ferocius, quàm conſultius rem hoſtes geſturos. Ipſe au
tem (qnod minime quis crederet) cum hoſtis propius eſſet, tertiam partem militum frumen/
tatum, duabus in caſtris retentis, dimiſit: deinde caſtra ipſa propius hoſtem mouit, duo fer/
mè à Gerione millia, in tumulum hoſti conſpectum: ut intenrum ſciret eſſe ad frumentatores,
ſi qua uis fieret, tutandos. Propior inde ei, atque ipſis imminens Romanorum caſtris tumu/
lus apparuit: ad quem capiendum, ſi luce palàm iretur, quia haud dubie hoſtibus breuiore
uia præuentus eſſet, nocte clàm miſsi Numidæ ceperunt. quos tenenteis locum contempta
paucitate Romani poſtero die cum eieciſſent, ipſi eò transferũt caſtra. Tum itaqꝫ nt exiguum
ſpatij uallũ à uallo aberat, & id ipſum totũ propè compleuerat Romana acies, ſimul & per a/
uerſa caſtra à caſtris Annibalis equitatus cum leui armatura emiſſus in frumentatores late cæ
dem fugamqꝫ hoſtium palatorum fecit: nec acie certare Annibal auſus: quia tanta paucitate

 uix caſtra

uix castra, si oppugnarentur, tutari poterat. iamque artibus Fabij pars exercitus aberat, iam ferme sedendo, & cunctando bellum gerebat, receperatque suos in priora castra, quæ pro Gerionis mœnibus erant. Iusta quoque acie, & collatis signis dimicatum, quidam autores sunt. primo concursu Pœnum usque ad castra fusum, inde eruptione facta repente uersum terrorem in Romanos: Numerij Decimi Samnitis deinde aduentu prælium restitutum. hunc principem genere ac diuitijs non Bouiani modo, unde erat, sed toto Samnio, iussu dictatoris octo millia peditum, & equites ducentos adducentem in castra, ab tergo cum apparuisset Annibali, spem parti utrique præbuisse noui subsidij: tumque Fabio ab Roma ueniente, Annibalem insidiarum quoque aliquid timentem recepisse suos: Romanum insecutum adiuuante Samnite duo castella eo die expugnasse: sex millia hostium cæsa, quinque admodum Romanorum. tamen in tam pari propè clade famam egregiæ uictoriæ cum uanioribus literis magistri equitum Romam perlatam. De his rebus persæpe & in senatu, & in concione actum est. Cum læta ciuitate dictator unus nihil nec famæ, nec literis crederet, ut si uera omnia essent, secunda se magis, quàm aduersa timere diceret: tum M. Metellus tribunus plebis id unum enimuero ferendum esse negat, non præsentem solum dictatorem obstitisse rei bene gerendæ, sed absentem etiam gestæ obstare: & in ducendo bello sedulo tempus terere, quo diutius in magistratu sit, solusque & Romæ & in exercitu imperium habeat. quippe consulum alterum in acie cecidisse, alterum specie classis Punicæ persequendæ procul ab Italia ablegatum. duos prætores Sicilia atque Sardinia occupatos, quorum neutra hoc tempore prouincia prætore egeat. M. Minucium magistrum equitum, ne hostem uideret, ne quid rei bellicæ gereret, propè in custodia habitum. Itaque Hercule non Samnium modo, quo iam tanquam trans Iberum agro Pœnis concessum sit, sed Campanum, Calenumque, & Falernum agrum peruastatos esse, sedente Casilini dictatore, & legionibus populi Romani agrum suum tutante. exercitum cupientem pugnare, & magistrum equitum, clausos propè intra uallum retentos, tanquam hostibus captiuis arma adempta. tandem ut abscesserit inde dictator, ut obsidione liberatos extra uallum egressos fudisse, ac fugasse hosteis. Quas ob res, si antiquus animus plebi Romanæ esset, audacter se laturum fuisse de abrogando Q. Fabij imperio. Nunc modicam rogationem promulgaturum de æquando magistri equitum & dictatoris iure: nec tamen ne ita quidem prius dimittendum ad exercitum Q. Fabium, quàm consulem in locum C. Flaminij suffecisset. Dictator concionibus se abstinuit, in actione minime popularis. ne in senatu quidem satis æquis auribus audiebatur, tunc cum hostem uerbis extolleret, biennijque clades per temeritatem atque inscitiam ducum acceptas referret: magistróque equitum, quod contra edictum suum pugnasset rationem diceret reddendam esse. si penes se summa imperij, consilijque sit, propediem effecturum, ut sciant homines: bono imperatori haud magni fortunam momenti esse, mentem, rationémque dominari. se sæuo tempore, & sine ignominia seruasse exercitum, quàm multa millia hostium occidisse, ducere maiorem gloriam esse. Huius generis orationibus frustra habitis, & consule creato M. Attilio Regulo, ne præsens de iure imperij dimicaret, pridie quàm rogationis ferendæ dies adesset, nocte ad exercitum abijt. Luce orta cum plebis concilium esset, magis tacita inuidia dictatoris, fauorque magistri equitum animos uersabat, quàm satis audebant homines ad suadendum quod uulgo placebat, prodire: & fauore superante, autoritas tamen rogationi deerat. Vnus inuentus est suasor legis C. Terentius Varro, qui priore anno prætor fuerat, loco non humili solum, sed etiam sordido ortus. patrem lanium fuisse ferunt, ipsum institorem mercis, filióque hoc ipso in seruili eius artis ministerio usum. Is iuuenis ubi ex eo genere quæstus pecunia à patre relicta, animum ad spem liberalioris fortunæ adiecit, togáque & forum placuere, proclamando pro sordibus hominibus, causisque aduersus rem & famam bonorum, primum in notitiam populi, deinde ad honorem peruenit. quæstura quoque, & duabus ædilitatibus, plebeia, & curuli, postremo & prætura perfunctus, iam ad consulatus spem cum attolleret animos, haud parum callide auram fauorabilis populi ex dictatoria inuidia petijt: sicque plebis unus gratiam tulit. Omnes eam rogationem, quique Romæ, quique in exercitu erant, æqui, atque iniqui,

præter

præter ipsum dictatorem, in contumeliam eius latam acceperunt. ipse qua grauitate animi criminantes se ad multitudinem inimicos tulerat, eadem & populi in se sæuientis iniuriam tulit. acceptisq; in ipso itinere literis senatus consulti de æquato imperio, satis fidens haudquaquam cum imperij iure artem imperandi æquatam, cúmque inuicto à ciuibus, hostibúsque animo ad exercitum rediit. Minucius uero cum iam ante uix tolerabilis fuisset, secundis rebus ac fauore uulgi: tum utique immodice immodestéque non Annibale magis uicto ab se quàm Fabio gloriari. Illum in rebus asperis unicum ac parem ducem quæsitum Annibali, maiorem minori, dictatorem magistro equitum, quod nulla memoria habeat annalium, iussu populi æquatum in eadem ciuitate, in qua magistri equitum uirgas ac secures dictatoris tremere atque horrere soliti sunt. in tantum suam felicitatem, uirtutémque enituisse. ergo secuturum se fortunam suam, si dictatoris cunctatio in segnitie deorum hominúmque iudicio damnata perstaret. Itaque quo die primum congressus est cum Fabio, statuendum omnium primum ait esse, quemadmodum imperio adæquato utantur. se optimum ducere, aut diebus alternis, aut, si maiora interualla placerent, partitis temporibus alternis summum ius imperiumq; esse, ut par hosti non solum consilio, sed uiribus etiam esset, si quam occasionem rei gerendæ habuisset. Q. Fabio haudquaquam id placere: omnia enim fortunam habituram, quæcunque temeritas collegæ habuisset. sibi communicatum cum illo, sed non ademptum imperium esse. itaque se nunquam uolentem parte, qua posset, rerum consilio gerendarum cessurum: nec se tempora, aut dies imperij cum eo, sed exercitus diuisurum: suisq; consilijs, quoniam omnia non liceret, quæ posset, seruaturum. Ita obtinuit ut legiones, sicut consulibus mos esset, inter se diuiderent. prima & quarta Minucio, secunda & tertia Fabio euenerunt. item equites pari numero, sociúmq; & Latini nominis auxilia diuiserunt. castris se quoque separari magister equitum uoluit. Duplex inde Annibali gaudium fuit (neq; enim quicquam eorum, quæ apud hostes agerentur, eum fallebat, & perfugis multa indicantibus, & per suos explorantem) nam & liberam Minucij temeritatem se suo modo captaturum, & solertiæ Fabij dimidium uirium decessisse. Tumulus erat inter castra Minucij, Pœnorumq;. eum qui occupasset, haud dubie iniquiorem erat hosti locum facturus. eum non tam capere sine certamine uolebat Annibal, quanquam id operæpretium erat, quàm causam certaminis cum Minucio, quem semper occursurum ad obsistendum satis sciebat, contrahere. Ager omnis medius erat prima specie inutilis insidiatori, quia nō modo syluestre quicquam, sed ne sepribus quidem uestitum habebat: re ipsa natus tegendis insidijs, eo magis, quod in nuda ualle nulla talis fraus timeri poterat. & erant in anfractibus cauæ rupes, ut quædam earum ducenos armatos possent capere. In has latebras, quot quemq; locum apte insidere poterant, quinq; millia conduntur peditum, equitumq;. necubi tamé aut motus alicuius temere egressi, aut fulgor armorum fraudem in ualle tam aperta detegeret, missis paucis prima luce ad capiendū quem ante diximus tumulum, auertit oculos hostium. Primo statim conspectu contempta paucitas, ac sibi quisque deposcere pellendos inde hosteis. ad locum capiendum dux ipse inter stolidissimos ferocissimosq; ad arma uocat, & uanis animis & minis increpat hostem. Principio leuem armaturam dimittit, deinde conserto agmine mittit equites: postremo, cum hostibus quoque subsidia mitti uideret, instructis legionibus procedit. Et Annibal laborantibus suis alia atque alia crescente certamine mittens auxilia peditum equitumq;, iam iustam expleuerat aciem, ac totis utrinque uiribus certabatur. Prima leuis armatura Romanorum præoccupatum inferiore loco succedens tumulum, pulsa detrusáque terrorem in succedentem intulit equitem, & ad signa legionum refugit. peditum acies inter perculsos impauida sola erat, uidebaturq;, si iusta, aut si recta pugna esset, haudquaquam impar futura. tantum animorum fecerat prospere ante paucos dies res gesta. sed exorti repente insidiatores eum tumultum terroremq; in latera utrinque, ab tergoq; incursantes fecerunt, ut neq; animus ad pugnam, neq; ad fugam spes cuiquam superesset. Tūc Fabius primo clamore pauentium audito, dein cōspecta procul turbata acie: ita est, inquit, nō celerius quàm timui, deprehendit fortuna temeritatem. Fabio æquatus imperio, Annibalem & uirtute & fortuna superiorem uidet. sed aliud

iurgandi ſuccenſendiq; tempus erit: nunc ſigna extra uallum proferte. uictoriam hoſti extorqueamus,confeſsionem erroris ciuibus. Iam magna ex parte cæſis aliis, aliis circunſpectantibus fugam, fabiana ſe acies repente uelut cœlo demiſſa ad auxiliũ oſtendit. itaq; priuſquam ad coniectum teli ueniret, aut manum cõſereret, & ſuos à fuga effuſa, & à feroci pugna hoſteis continuit. Qui ſolutis ordinibus uage diſsipati erant,undiq; confugerũt ad integram aciem.qui plures ſimul terga dederant, conuerſi in hoſtem,uoluenteſq; orbem, nunc ſenſim referre pedem,nunc conglobati reſtare. ac iam propè una acies facta erat uicti atq; integri exercitus,inferebantq; ſigna in hoſtem,cum Pœnus receptui cecinit,palàm ferente Annibale,ab ſe Minucium,ſe à Fabio uictum. Ita per uariam fortunam diei maiore parte exacta, cum in caſtra reditum eſſet: Minucius conuocatis militibus, Sæpe ego, inquit, audiui milites, eum primum eſſe uirum,qui ipſe conſulat quid in rem ſit:ſecundum,eum qui bene monenti obediat:qui nec ipſe cõſulere,nec alteri parere ſcit,eum extremi ingenii eſſe. Nobis quoniam prima animi ingeniiq; negata ſors eſt,ſecundam ac mediam teneamus: & dum imperare diſcimus, parere prudenti in animum inducamus.caſtra cum Fabio iungamus.ad prętorium eius ſigna cum tulerimus: ubi ego eum parentem appellauero, quod beneficio eius erga nos, ac maieſtate eius dignum eſt: uos milites eos, quorum uos modo arma dexteræq; texerunt, patronos ſalutabitis:& ſi nihil aliud,gratorum certe nobis animorum gloriam dies hæc dederit.Signo dato, conclamatur inde ut colligantur uaſa. profecti agmine incedentes ad dictatoris caſtra,in admirationem & ipſum,& omnes,qui circà erant,conuerterunt. Vt conſtituta ſunt ante tribunal ſigna, progreſſus ante alios magiſter equitum cum patrem Fabiũ appellaſſet,circunfuſoſq; militum eius totum agmen patronos conſalutaſſet: Parentibus,inquit, meis dictator, quibus te modo nomine,quo fando poſſum,æquaui, uitam tantum debeo:tibi cum meam ſalutem,tum omnium horum.itaq; plebiſcitum,quo oneratus magis,quàm honoratus ſum,primus antiquo,abrogoq;:&,quod tibi mihiq;,quod meo exercitui tuoq;,conſeruato ac conſeruatori ſit felix, ſub imperiũ auſpiciumq; tuũ redeo,& ſigna hæc legioneſq; reſtituo.tu quæſo placatus me magiſtrũ equitum,hos ordinibus ſuis quemq; teneri iubeas. Tum dextræ interiunctæ,militeſq; contione dimiſſa à notis ignotiſq; benigne atq; hoſpitaliter inuitati:lætuſq; dies ex admodũ triſti pauloante,ac propè execrabili factus. Romæ, ut eſt perlata fama rei geſtæ,dein literis non magis ipſorum imperatorum, quàm uulgo militum ex utroq; exercitu affirmata,pro ſe quiſq; Maximum laudibus ad cœlũ ferre. Par gloria apud Annibalem,hoſteiſq; Pœnos erat:ac tum demum ſentire,cum Romanis,atq; in Italia bellum eſſe:nam biennio ante adeo & duces Romanos, & milites ſpeuerant, ut uix cum eadem gente bellum eſſe crederent,cuius terribilem eam famam à patribus accepiſſent. Annibalem quoq; ex acie redeuntem dixiſſe ferunt,tandem eam nubem, quæ ſederet in iugis montium, ſolicitatam procella imbrem dediſſe. Dum hæc geruntur in Italia:Cn.Seruilius Geminus conſul cum claſſe nauium circumuectus Sardiniæ & Corſicæ oram, & obſidibus utrinq; acceptis,in Africam tranſmiſit:& priuſquam in cõtinentem deſcenſiones faceret, Meninge inſula uaſtata,& ab incolentibus circa eam, ne & ipſorum ureretur, diripereturq; ager, decem talentis argenti acceptis,ad litora Africæ acceſsit,copiáſque expoſuit. Inde ad populandum agrum ducti milites, naualeſq; ſocii iuxta effuſi,acſi inſulas cultorum egenteis prædarentur. itaq; in inſidias temere illati, cum à frequentibus palantes,& locorum ignari circumuenirentur, cum multa cæde, ac fœda fuga retro ad naues compulſi ſunt. Ad mille hominum, cum his Sempronio Bleſo quæſtore amiſſo, claſsis à litoribus hoſtium plenis trepide ſoluta in Siciliam curſum tenuit: traditáque Lilybei tota Attilio prætori, ut ab legato eius P. Sura Romam reduceretur. ipſe per Siciliam pedibus profectus, freto in Italiam traiecit: literiſq; Fabii accitus & ipſe, & collega eius M. Attilius,ut exercitum ab ſe exacto iam propè ſemeſtri imperio acciperent. Omnium propè annales Fabium dictatorem aduerſus Annibalem rem geſsiſſe tradunt. Cœlius etiam eum primum à populo creatũ dictatorem ſcribit.Sed & Cœlium, & cæteros fugit, uni conſuli Cn.Seruilio,qui tunc procul in Gallia prouincia aberat,ius fuiſſe dicendi dictatoris: quam moram quia expectare territa iam clade ciuitas non poterat, eò decurſum eſſe, ut à

populo crearetur qui pro dictatore esset:res inde gestas,gloriamq́ insignem ducis, & augen/
dæ titulum imaginis posteris,ut dictator pro prodictatore diceretur,facile obtinuisse. Con
sules M.Attilius Regulus,Cn. Seruilius Geminus exercitu accepto,hybernaculis mature cõ/
munitis (tum enim autumni erat tempus) Fabij artibus cum summa inter se concordia bel/
lum gesserunt. Frumentatum exeunti Annibali diuersis locis opportune aderant, carpentes
agmen,palantesq́ excipientes.in casum uniuersæ dimicationis, quam omnibus artibus pete/
bat hostis, non ueniebant. adeoq́ inopia est coactus Annibal, ut nisi tum fugæ speciem abe/
undo timuisset,Galliam repetiturus fuerit:nulla relicta spe alendi exercitus in eis locis, si inse/
quentes consules eisdem artibus bellum gererent. Cum ad Gerionem iam hyeme impen/
dente constitisset bellum : Neapolitani legati Romam uenere. ab ijs quadraginta pateræ au/
reæ magni ponderis in curiam illatæ, atq; ita uerba facta: ut dicerent, scire se Romani populi
ærarium bello exhauriri: & cum iuxta pro urbibus agrisq́ sociorũ, ac pro capite atq; arce Ita/
liæ urbe Romana atq; imperio geratur : æquum censuisse Neapolitanos, quod auri sibi cum
ad ipsorum ornatum,tum ad subsidium fortunæ à maioribus relictum foret,eo iuuare popu/
lum Romanum . siquam opem in sese crederent, eodem studio fuisse oblaturos. gratum sibi
patres Romanos,populumq́ facturũ,si omnes res Neapolitanorum suas duxissent:dignós/
que iudicauerint,a quibus donum animo ac uoluntate eorũ,qui libentes darent,quàm re ma/
ius ampliusq́,acciperent. Legatis gratiæ actæ pro munificentia,curaq́. patera,quæ ponderis
minimi fuit,accepta.Per eosdem dies speculator Carthaginiensis,qui per biennium fefellerat:
Romæ deprehensus, præcisisq́ manibus dimissus: & serui quinque & uiginti in crucem acti
quod in campo martio coniurassent.indici data libertas, & æris grauis uiginti milia. Legati &
ad Philippum Macedonum regem missi ad deposcendum Demetrium Pharium, qui bello
uictus ad eum fugisset:& alij in Ligures,ad expostulandum quod Pœnum opibus auxilijsq́
suis iuuissent:simul ad uisendum ex propinquo,quæ in Boijs, atq; Insubribus gererentur.Ad
Pineum quoq; regem in Illyricos legati missi ad stipendium,cuius dies exierat,poscendũ:aut,
si diem proferre uellet,obsides accipiendos.adeo etsi bellũ ingens in ceruicibus erat,nullius us/
quam terrarũ rei cura Romanos, ne longinqua quidem, effugiebat. In religionẽ etiam uenit,
ædem Cõcordiæ,quam per seditionem militarem biennio ante L. Manlius prætor in Gallia
uouisset,locatam ad id tempus non esse.itaq; duumuiri ad eam rem creati ab Aemylio præto
re urbis,Cn.Pupius,& Cæso Quintius Flamininus,ædem in arce faciendã locauerũt.Ab eo/
dem prætore ex senatus consulto literæ ad consules missæ: ut si ijs uideretur, alter eorũ ad con
sules creandos Romam ueniret:se in eam diem,qua iussissent,comitia edicturũ.Ad hæc à con
sulibus rescriptum,sine detrimento Reipublicæ abscedi non posse ab hoste. itaq; per interre/
gem comitia habenda esse potius:quàm consulũ alter à bello auocaretur.Patribus rectius ui/
sum est, dictatorem à consule dici comitiorum habendorum causa.Dictus L. Veturius Phi/
lo M.Pomponium Mathonem magistrum equitum dixit.His uitio creatis,iussisq́ die quar/
todecimo se magistratu abdicare,ad interregnum res redijt. cõsulibus prorogatum in annum
imperiũ. interreges proditi à patribus Cn.Claudius,Apij filius,Cento, inde P. Cornelius A/
sina.in eius interregno comitia habita magno certamine patrum ac plebis.C. Terentium Var
ronem, sui generis hominem, plebi insectatione principum popularibusq́ artibus concilia/
tum,ab Q. Fabij opibus & dictatorio imperio concussis, aliena inuidia splendentem, uulgus
etiam extrahere ad consulatum nitebatur.patres summa ope obstabant,ne se insectando,sibi
æquari assuescerent homines.Bebius Herentius tribunus plebis,cognatus C.Terentij,crimi/
nando non senatum modo, sed etiam augures,quod dictatorem prohibuissent comitia perfi
cere, per inuidiam eorum fauorem candidaro suo conciliabat. Ab hominibus nobilibus
per multos annos bellum quærentibus Annibalem in Italiam adductum: ab ijsdem,cum de/
bellari posit,fraude id bellum trahi.cum quatuor militum legionibus uniuersis pugnari pos/
se apparuisset, eo quod M. Minucius absente Fabio prospere pugnasset, duas legiones ho/
sti ad cædem obiectas: deinde ex ipsa cæde ereptas, ut pater, patronusq́ appellaretur, qui
prius uincere prohibuisset Romanos, quàm uinci. Consules deinde fabianis artibus, cum
debellari

debellari posset, bellum traxisse. Id fœdus inter omnes nobiles ictum: nec finem ante belli habituros, quàm consulem uere plebeium, id est, hominem nouum fecissent. nam plebeios nobiles iam eisdem initiatos esse sacris: & contemnere plebem, ex quo contemni desierint à patribus, cœpisse. Cui non id apparere? id actum & quæsitum esse, ut interregnum iniretur: ut in patrum potestate comitia essent. id consules ambos ad exercitum morando quæsisse. id postea, quia inuitis ijs dictator esset dictus comitiorum causa, expugnatum esse: ut uitiosus dictator per augures fieret. Abhorrere igitur interregnum eos: consulatum unum certe plebis Romanæ esse: populum liberius habiturum, ac daturum ei, qui magis uincere quàm diu imperare malit. Cum his orationibus accensa plebs esset, tribus patricijs petentibus, P. Cornelio Merenda, L. Manlio Volsone, M. Aemylio Lepido, duobus nobilibus iam familiaribus plebi, C. Attilio Serrano, & Q. Aelio Paeto, quorum alter pontifex, alter augur erat, C. Terentius consul unus creatur, ut in manu eius essent comitia rogando collegæ. Tum experta nobilitas parum fuisse uirium in cōpetitoribus eius, L. Aemylium Paulum, qui cum M. Lælio consul fuerat, & damnatione collegæ, & sua propè ambustus euaserat, infestum plebi, diu ac multum recusantem ad petitionem compellit. is proximo comitiali die, concedentibus omnibus qui cum Varrone certauerant, paŕq; magis in aduersando, quàm collega datur consuli. Inde prætoria comitia habita. creati M. Pomponius Matho, & P. Furius Philus. Romæ iuris dicundi urbana sors Pomponio, inter ciues Romanos & inter peregrinos P. Furio Philo euenit. Additi duo prætores, M. Claudius Marcellus in Siciliam, L. Posthumius Albinus in Galliam. Omnes absentes creati sunt, nec cuiquam eorum præter Terentium consulem, erat mandatus honos, quem iam non antea gessisset, præteritis aliquot fortibus ac strenuis uiris, quia in tali tempore nullus nouis magistratus uidebatur mandandus. Exercitus quoq; multiplicati sunt. Quantæ autem peditum equituḿq; additæ sint copiæ, adeo & numero, & genere copiarum uariant autores, ut uix quicquam satis certum affirmare ausim. Decem millia nouorum militum alij scripta in supplementum. alij nouas quatuor legiones quinq; legionibus additas, ut nouem legionibus rem gererent. numero quoq; peditum equituḿq; legiones auctas, millibus peditum, & centenis equitibus in singulas adiectis: ut quina millia peditum, treceni equites essent: socij duplicem numerum equitum darent, pedites æquarent. Septem & octoginta millia armatorum, & ducentos in castris Romanis, cum pugnatum ad Cannas est, quidam autores sunt. Illud haudquaquam discrepat, maiore conatu atq; impetu rem actam, quàm prioribus annis, quia spem posse uinci hostem dictator præbuerat. Cæterum prius quàm signa ab urbe nouæ legiones mouerent, decemuiri libros adire atq; inspicere iussi, propter territos uulgo homines nouis prodigijs. nam & Romæ in Auentino, & Ariciæ nunciatum erat sub idem tempus lapidibus pluuisse: & multo cruore, signa in Sabinis cædis, aquas è fonte calidas manasse. id quidem & quod sæpius acciderat, magis terrebat. & in uia Fornicata, quæ ad campum erat, aliquot homines de cœlo tacti, exanimatíq; fuerant. Ea prodigia ex libris procurata. Legati à Pesto pateras aureas Romam attulerunt. ijs, sicut Neapolitanis, gratiæ actæ, aurum non acceptum. Per eosdem dies ab Hierone classis Hostiam cum magno commeatu accessit. legati in senatum introducti nuntiarunt, cædem C. Flaminij consulis exercituśq; allatam adeo ægre tulisse regem Hieronem, ut nulla sui propria, regníq; sui clade moueri magis potuerit. itaq;, quanquam probè sciat magnitudinem populi Romani admirabiliorem propè aduersis rebus, q̃ secundis esse, missa tamen à se omnia, quibus à bonis fidelibuśq; socijs bella iuuari soleant. quæ ne accipere abnuant, magnopere se P C orare. Iam omnium primum ominis causa uictoriam auream pondo CCCXX afferre sese: acciperent eam, tenerent́q;, & haberent propriam & perpetuam. aduexisse etiam trecenta millia modiûm tritici, ducenta hordei, ne cōmeatus deessent. & quantū præterea opus esset, quò iussissent, subuecturos. Milite atq; equite scire nisi Romano latiníq; nominis non uti populum Romanū: leuium armatorū auxilia etiā externa uidisse in castris Romanis. itaq; misisse mille sagittariorū ac funditorū, aptam manū aduersus Baleares ac Mauros, pugnacesq́; alias missili telo gentes. Ad ea dona consiliū quoq; addebāt, ut prętor, cui prouincia Sicilia euenisset, classem in Africam

eam traijceret:ut & hostes in terra sua bellum haberent,minusq; laxamenti daretur ijs ad auxilia Annibali summittenda. Ab senatu ita responsum regi est. Virum bonum, egregiumq; sociũ Hieronem esse,atq; uno tenore,ex quo in amicitiam populi Romani uenerit, fidem coluisse,ac rem Romanam omni tempore,ac loco munifice adiuuisse:id perinde ac deberet,pergratum populo Romano esse. Aurum & à ciuitatibus quibusdam allatum gratia rei accepta non accepisse populum romanum:uictoriam,omenq; accipere: sedemq; ei se diuæ dare,dicare Capitolium,templum Iouis Optimi Maximi. in ea arce urbis Romæ sacratam, uolentem propitiamq;,firmam ac stabilem fore populo romano. Funditores, sagittarijq;, & frumentũ traditum consulibus.Quinqueremes ad nauium classem, quæ cum T. Octacilio proprætore in Sicilia erant,quinq; & uiginti additæ:permissumq; est,ut si è Rep. censeret esse, in Africam traijceret. Delectu perfecto,consules paucos morati dies, dum socij ab nomine latino uenirent. Milites tunc, quod nunquam antea factum erat, iureiurando à tribunis militum adacti,iussu consulũ cõuenturos, neq; iniussu abituros. nam ad eam diem nihil præter sacramentum fuerat:& ubi ad decuriatum,aut centuriatum cõuenissent,sua uoluntate ipsi inter se equites decuriati,centuriati pedites coniurabant, sese fugæ atq; formidinis ergô non abituros, neque ex ordine recessuros, nisi teli sumendi,aut petendi, aut hostis feriendi, aut ciuis seruandi causa. id ex uoluntario inter ipsos fœdere à tribunis ad legitimam iurisiurandi adactionem translatum.Contiones prius quàm urbe signa mouerentur,consulis Varronis multæ ac feroces fuere,denunciantes:bellũ accersitũ in Italiam ab nobilibus,mansurumq; in uisceribus Reipublicæ si plures Fabios imperatores haberet, se quo die hostem uidisset, profligaturum.

Collegæ eius Pauli una, pridie quàm ex urbe proficiscerentur, contio fuit, uerior, quàm gratior populo,qua nihil inclementer in Varronem dictum,nisi id modo.Mirari se,quo modo quis dux,prius quàm aut suum,aut hostium exercitum,locorum situm, naturam regionis nosset:iam nunc locatus in urbe sciret,quæ sibi agenda armato forent:& diem quoq; prædicere posset,qua cum hoste signis collatis esset dimicaturus.Se quæ consilia magis res dent hominibus,quàm homines rebus,ea ante tempus immatura non præcepturum. optare,ut quæ caute, atque consulte gesta essent,satis prospere euenirent.temeritatem,præterquam quod stulta sit,infelicem etiam ad id locorum fuisse. Eum sua sponte apparebat tuta celeribus consilijs præpositurum:& quo id constantius perseueraret, Q. Fabius Maximus sic eum proficiscentem allocutus fertur. Si aut collegam (id quod mallem) tui similem L. Æmyli haberes,aut tu collegæ tui similis esses,superuacanea esset oratio mea.nam & duo boni consules etiam me tacente omnia è republica fide uestra faceretis: & mali nec mea uerba auribus uestris,nec consilia animis reciperetis.nunc & collegam tuum , & te talem uirum intuenti mihi tecum omnis oratio est:quem uideo nequicquam & uirum bonum,& ciuem fore,si altera parte claudicet respublica,malis consilijs idem ac bonis iuris & potestatis erit.Erras enim L. Paule,si tibi minus certaminis cum C.Terentio,quàm cum Annibale futurũ censes.nescio an infestior hic aduersarius,quàm ille hostis maneat.& cum illo in acie tantum, cum hoc omnibus locis ac temporibus certaturus es.& aduersum Annibalẽ legionesq; eius tuis equitibus ac peditibus pugnandum tibi est: Varro dux tuis militibus te est oppugnaturus. Ominis etiam tibi causa absit C.Flaminij memoria. tamen ille consul demũ, & in prouincia,& ad exercitũ cœpit furere:hic prius quàm peteret consulatum,deinde in petendo consulatu:nunc quoq; consul,prius quàm castra uideat aut hostem ,insanit. & qui tantas iam nunc procellas, prælia atq; acies iactando inter togatos ciet, quid inter armatam iuuentutem censes factutum ? & ubi extemplo uerba res sequitur? Atqui si hic,quod facturum se denuntiat, extemplo pugnauerit: aut ego rem militarem,belli hoc genus, hostem hunc ignoro: aut nobilior alius Trasymeno locus nostris cladibus erit. Nec gloriandi tempus aduersus unum est:& ego contemnendo potius,quàm appetendo gloriam, modum excesserim. sed ita res habet. una ratio belli gerendi aduersus Annibalem est, qua ego gesi. nec euentus modo hoc docet: stultorum iste magister est: sed eadem ratio quæ fuit,futuraq;,donec res eædem manebunt,immutabilis est. In Italia bellum gerimus, in sede, ac solo nostro. omnia circa plena ciuium ac sociorum sunt. armis, uiris,

equis

equis,commeatibus iuuãt,iuuabuntq;:id iam fidei documentum in aduersis rebus nostris de/
derunt.meliores,prudentiores,constantiores nos tempus diesq; facit. Annibal contrà,in alie/
na,in hostili est terra,inter omnia inimica infestaq;,procul à domo,procul à patria.neq; illi ter
ra,neq; mari est pax:nullæ eum urbes accipiunt, nulla mœnia:nihil usquam sui uidet, in diem
rapto uiuit. partem uix tertiam exercitus eius habet, quem Iberum amnem traiecit.plures fa/
mes,quàm ferrum absumpsit:nec his paucis iam uictum suppeditat. Dubitas ergo quin eum
sedendo superaturi simus,qui senescat in dies? non commeatus, non supplementum, non pe/
cuniam habeat? Quàm diu pro Gerionis,castelli Apuliæ inopis, tanquam pro Carthaginis
mœnibus pugnatum est? Sed ne aduersus te quidem ego gloriabor. Cn.Seruilius,atque Atti
lius proximi consules,uide quemadmodum eum ludificati sint.Hæc una salutis est uia L.Pau
le:quam difficilem infestamq; ciues sibi magis,quàm hostes facient.idem enim tui, quod ho/
stium milites,nolent:idem Varro consul Romanus, quod Annibal pœnus imperator,cupiet.
duobus ducibus unus resistas oportet. resistes autem, aduersus famam rumoresq; hominum
si satis firmus steteris: si te neq; collegæ uana gloria,neq; tua falsa infamia mouerit. A uerita/
te laborare nimis ius sæpe aiunt, extingui nunquam. Gloriam qui spreuerit, ueram habebit.
Sine timidum pro cauto, tardum pro considerato, imbellem pro perito belli uocent. malo te
sapiens hostis metuat, quàm stulti ciues laudent. omnia audentem contemnet Annibal:nil te
mere agentem metuet.Nec ego,ut nihil agatur, sed ut agentem te ratio ducat,nõ fortuna.tuæ
potestatis semper,tuaq; omnia sint.armatus,intẽtusq; sis,neq; occasioni tuæ desis,neq; suam
occasionem hosti des. omnia non properanti clara, certaq; erunt.festinatio improuida est,&
cæca. Aduersus ea oratio consulis haud sanè læta fuit, magis fatentis ea, quæ diceret,uera,
quàm facilia factu esse. Dictatori magistrũ equitum intolerabilem fuisse, quid consilij ad/
uersus collegam seditiosum ac temerarium uirum, atque autoritatis fore? Se populare incen/
dium priore consulatu semiustum effugisse.optare ut omnia prospere euenirent.at si quid ad/
uersi caderet:hostium se telis potius,quàm suffragijs iratorum ciuium caput obiecturum.Ab
hoc sermone profectum Paulum tradunt, prosequẽtibus primoribus patrum.Plebeium con
sulem sua plebs prosecuta,turba,quàm dignitate conspectior. Vt in castra uenerũt: permisto
nouo exercitu ac uetere,castris bifariam factis,ut noua minora essent propius Annibali, in ue
teribus maior pars, & omne robur uirium esset: tum anni prioris consulem M. Attilium æta/
tem excusantem Romam miserunt. Cn. Seruilium in minoribus castris legioni Romanæ, &
sociũm peditum equitumq; duobus millibus præficiunt. Annibal quanquam parte dimidia
auctas hostium copias cernebat:tamen aduentu consulum mire gaudere.non solum enim ni/
hil ex raptis in diem commeatibus superabat,sed ne unde raperet quidem, quicquam reliqui
erat:omni undiq; frumento posteaquam ager parum tutus erat, in urbes munitas conuecto:
ut uix decem dierum,quod compertum postea est,frumentum superesset:Hispanorumq; ob
inopiam transitio parata fuerit, si maturitas temporum expectata foret. Cæterum temeritati
consulis,ac præpropero ingenio materiam etiam fortuna dedit: quod in prohibendis præda/
toribus tumultuario prælio,ac procursu magis militum, quàm ex præparato, aut iussu impe/
ratorum orto,haudquaquam par Pœnis dimicatio fuit. Ad mille & septingentos cęsi non
plus centum Romanorum sociorumq; occisis. Cæterum uictoribus effuse sequẽtibus me/
tu insidiarum obstitit Paulus consul: cuius eo die(nam alternis imperitabant) imperium erat:
Varrone indignante,ac uociferante,emissum hostem è manibus: debellariq;, ni cessatum fo/
ret, potuisse. Annibal id damnũ haud ægerrime pati: quin potius credere, uelut inescatam
temeritatem ferocioris consulis,ac nouorum maxime militum esse.& omnia ei hostium haud
secus,quàm sua,nota erant:dissimiles discordesq; imperitare, duas propè partes tyronum mi
litum in exercitu esse. itaque locum & tempus insidijs aptum se habere ratus, nocte proxima
nihil præter arma ferenteis secum milites ducens, castra plena omnis fortunæ publicæ priua/
tæq; relinquit:transq; proximos monteis læua pedites instructos condit, dextra equites, im/
pedimenta per cornua in medium agmen traducit: ut diripiendis uelut desertis fuga domi/
norum castris occupatum, impeditumq; hostem opprimeret. Crebri relicti in castris ignes:
ut fides

ut fides fieret: dum ipſe longius ſpatium fuga præriperet, falſa imagine caſtrorum, ſicut Fabium priore anno fruſtratus eſſet: tenere in locis conſules uoluiſſe. Vbi illuxit, ſubductæ primo ſtationes, deinde propius adeuntibus inſolitum ſilentium admirationem fecit. Iam ſatis comperta ſolitudine in caſtris, concurſus fit ad prætoria COSS. nuntiantium fugam hoſtium adeo trepidam, ut tabernaculis ſtantibus caſtra reliquerint: quoq; fuga obſcurior eſſet, crebros etiam relictos ignes. Clamor inde ortus, ut ſigna proferri iuberent, ducerentq; ad perſequendos hoſteis, ac protinus caſtra diripienda. Et COS. alter uelut unus turbæ militaris erat. Paulus etiam atq; etiam dicere: prouidendum præcauendumq; eſſe. poſtremo cum aliter neq; ſeditionem neq; ducem ſeditionis ſuſtinere poſſet: M. Stanlium præfectum cum turma Lucanorum exploratum miſit. qui ubi adequitauit portis, ſubſiſtere extra munimenta cæteris iuſſis, ipſe cum duobus equitibus uallum intrauit: ſpeculatusq; omnia cum cura, renuntiat: inſidias profecto eſſe: ignes in parte caſtrorum, quæ uergat in hoſtem, relictos: tabernacula aperta, & omnia cara in promptu relicta: argentum quibuſdam locis temere per uias uelut obiectũ ad prædam uidiſſe. Quæ ad detinendos à cupiditate animos nuntiata erant, ea accenderũt: & clamore ſublato à militibus, niſi ſignum detur, ſine ducibus ituros: haudquaquam dux defuit. nam extemplo Varro ſignum dedit proficiſcendi. Paulus, cum ei ſua ſponte cunctanti pulli quoq; auſpicio non addixiſſent: obnuntiari iam efferenti porta ſigna collegę iuſſit. quod quanquam Varro ægre eſt paſſus: Flaminij tamen recens caſus, Claudijq; COS. primo Punico bello memorata naualis clades religionem animo incuſſit. Dij propè ipſi eo die magis diſtulere, quàm prohibuere imminentem peſtem Romanis. nam forte ita euenit: ut, cum referri ſigna in caſtra iubenti COS. milites non parerent: ſerui duo, Formiani unus, alter Sidicini equitis, qui Seruilio atq; Attilio COSS. inter pabulatores excepti à Numidis fuerant: profugerent eo die ad dominos: qui deducti ad COSS. denuntiant, omnem exercitum Annibalis trans proximos montes ſedere in inſidijs. Horum opportunus aduentus COSS. imperij potentes fecit: cum ambitio alterius ſuam primum apud eos praua indulgentia maieſtatem ſoluiſſet. Annibal poſteaquam motos magis inconſulte Romanos, quàm ad ultimum temere euectos uidit: nequicquam detecta fraude in caſtra redijt. ibi plures dies propter inopiam frumenti manere nequibat: nouaq; conſilia in dies non apud milites ſolum miſtos ex colluuione omnium gentium, ſed etiam apud ipſum ducem oriebantur. nam cum initio fremitus, deinde aperta uociferatio fuiſſet expoſcentium ſtipendium debitum, querentiumq; annonã primo, poſtremo famem: & mercenarios milites, maxime Hiſpani generis, de tranſitione cœpiſſe conſilium fama eſſet: ipſe etiam interdum Annibal de fuga in Galliam dicitur agitaſſe: ita ut relicto peditatu omni, cum equitatu ſe proriperet. Cum hæc conſilia atq; hic habitus animorum eſſet in caſtris, mouere inde ſtatuit in calidiora, atq; eo maturiora meſſibus Apuliæ loca: ſimul ut quo longius ab hoſte receſſiſſet, transfugia impeditiora leuibus ingenijs eſſent. Profectus eſt nocte, ignibus ſimiliter factis, tabernaculiſq; paucis in ſpeciem relictis, ut inſidiarum par priori metus contineret Romanos. Sed per eundem Lucanum Statilium omnibus ultra caſtra, transq; montes exploratis: cum relatum eſſet, uiſum procul hoſtium agmen: tum die ſequenti eius inſequendi conſilia agitari cœpta. Cum utriuſq; COS. eadem, quæ ſemper ante, fuiſſet ſententia: cæterum Varroni ferè omnes, Paulo nemo, præter Seruiliũ prioris anni COS. aſſentiretur: maioris partis ſententia ad nobilitandas clade Romana Cannas urgente fato profecti ſunt. Prope eum uicum Annibal caſtra poſuerat auerſa à Vulturno uento, qui campis torridis ſiccitate nubes pulueris uehit. id cum ipſis caſtris percommodum fuit: tum ſalutare præcipue futurum erat, cum aciem dirigerent, ipſi auerſi, terga tantum afflante uento, in obcæcatum puluere effuſo hoſtem pugnaturi. COSS. ſatis exploratis itineribus ſequentes Pœnum, ut uentum ad Cannas eſt: ubi in conſpectu Pœnum habebant, bina caſtra communiunt eodem fermè interuallo, quo ad Gerionem, ſicut ante, copijs diuiſis. Aufidus amnis utriſq; caſtris affluens aditum aquatoribus ex ſua cuiuſq; opportunitate haud ſine certamine dabat. ex minoribus tamen caſtris, quæ poſita trans Aufidum erant, liberius aquabãtur Romani, quia ripa ulterior nullum habebat hoſtium præſidium. Annibal ſpem nactus loci ad equeſtrem pugnam, qua parte ui-

rium inuictus erat:facturus copiam pugnandi cõsulibus,dirigit aciem,lacessitq; Numidarum procursatione hostes.Inde rursus sollicitari seditione militari, ac discordia consulum Romana castra:cum Paulus Sempronij & Flaminij temeritatem Varroni, Varro speciosum timidis ac segnibus ducibus exemplum Fabij obijceret : testareturq; deos & homines hic,nullam penes se culpam esse,quod Annibal iam uelut suam cepisset Italiam,se constrictum à collega teneri, ferrum atq; arma iratis & pugnare cupientibus adimi militibus:ille,si quid proiectis ac proditis ad inconsultam atq; improuidam pugnam legionibus accideret, se omnis culpæ exortem, omnis tamen euentus participem fore diceret.uideret,ut quibus lingua prompta ac temeraria esset,æque in pugnam uigerent manus.Dum altercationibus magis quàm consilijs tempus teritur : Annibal ex acie, quam ad multum diei tenuerat instructam, cum in castra cæteras reciperet copias : Numidas ad inuadendos ex minoribus castris Romanorum aquatores trans flumen mittit . quam inconditam turbam cum uix dum in ripam egressi clamore ac tumultu fugassent: in stationem quoq; pro uallo locatam , atq; ipsas propè portas euecti sunt. Id uero indignum uisum , ab tumultuario auxilio iam etiam castra Romana terreri , ut ea modo una causa,ne extemplo transirēt flumen,dirigerentq; aciem,tenuerit Romanos:quod summa imperij eo die penès Paulum fuerit.Itaq; Varro postero die, cui sors eius diei imperij erat , nihil consulto collega signum proposuit:instructisq; copijs flumen transiuit, sequente Paulo, quia magis non probare,quàm non adiuuare consilium poterat . Transgressi flumen eas quoque, quas in castris minoribus habuerant copias, suis adiungunt:atque ita instructa acie,in dextro cornu(id erat flumini propius)Romanos equites locant,deinde pedites . læuum cornu extremi equites sociorum,intra pedites,ad medium iuncti legionibus Romanis tenuerunt iaculatores.ex cæteris leuium armorum auxilijs prima acies facta.COSS.cornua tenent , Terentius læuum,Æmylius dextrum.Cn.Seruilio media pugna tuenda data. Annibal luce prima Balearibus leuiq; alia armatura præmissa transgressus flumen, ut quosq; traduxerat,ita in acie locabat.Gallos Hispanosq; equites prope ripam læuo in cornu aduersus Romanũ equitatum. dextrum cornu Numidis equitibus datum,media acie peditibus firmata:ita,ut Afrorũ utraq; cornua essent,interponerentur his medij Galli atq; Hispani.Afros Romanam magna ex parte crederes aciem:ita armati erant,armis & ad Trebiam , cæterum magna ex parte ad Trasymenum captis.Gallis Hispanisq; scuta eiusdem formæ ferè erāt:dispares ac dissimiles gladij. Gallis prælongi,ac sine mucronibus:Hispano punctim magis quàm cæsim assueto petere hostem,breuitate habiles,& cum mucronibus.ante cęteros armati(is gentiũ harum habitus tum magnitudine corporum,tum specie terribilis erat.)Galli super umbilicum erant nudi.Hispani linteis prætextis purpura tunicis candore miro fulgentibus constiterant.Numerum omnium, qui tum peditum equitumq; in acie stetere:illum ferũt , uidelicet quadraginta peditum millia, decem equitum.Duces cornibus præerant.sinistrum Asdrubal , dextrum regebat Maharbal. mediam aciem Annibal ipse cum fratre Magone tenuit.sol seu de industria ita locatis,seu forte ita stando,peropportune utriq; parti obliquus erat, Romanis in meridiem , Pœnis in septentrionem uersis.uentus,quem Vulturnum incolæ regionis uocãt, aduersus Romanos coortus, multo puluere in ipsa ora uoluendo prospectum ademit. Clamore sublato procursum ab auxilijs: & pugna leuibus primum armis commissa:deinde equitum.Gallorũ Hispanorumq; læuum cornu cum dextro Romano concurrit, minime equestris more pugnę.frontibus enim aduersis concurrendum erat:quia nullo circa ad euagandũ relicto spatio , hinc amnis hinc peditum acies claudebant.in directum utrinq; nitentes,stantibus ac confertis,postremo turbatis equis,uir uirum amplexus detrahebat equo . pedestre magna iam ex parte certamen factum erat.acrius tamen quàm diutius pugnatũ est:pulsiq; Romani equites terga uertũt. Sub equestris finem certaminis coorta est peditum pugna.primo & uiribus & animis pares constabant ordines Gallis Hispanisq;.tandem Romani diu ac sæpe consilio agitabant: qua fronte acieq; densa impellerent hostium cuneum nimis tenuem,eoq; parum ualidum , à cætera prominentem acie.impulsis deinde ac trepide referentibus pedē insistere,ac tenore uno per præceps pauore fugientium agmen in mediam primam aciem illati , postremo nullo resistēte ad subsidia

Afrorum

Afrorum peruenerũt:qui utrinq; reductis alis cõstiterant. mediĳq; Galli Hispaniq; steterunt aliquantum prominente acie.qui cuneus ut pulsus æquauit frontem primum, deinde nitendo etiam sinum in medio dedit,Afri circa iam cornua uim fecerant: irruentibusq; incaute in medium Romanis circundedere alas:mox cornua extendendo,clausere & ab tergo hostes. Hinc Romani defuncti nequicq; prælio uno,omissis Gallis Hispanisq;,quorũ terga ceciderant,etiam aduersus Afros integram pugnã ineunt:non tantum eo iniquã, quod inclusi aduersus circumfusos,sed etiam quod fessi cum recentibus ac uegetis pugnabant. Iam & in sinistro cornu Romano,ubi sociorũ equites aduersus Numidas steterant, consertum præliũ erat, segne primo,& à punica cœptum fraude. Quingenti fermè Numidæ præter consueta arma telaq;,gladios occultos sub loricis habentes,specie transfugarũ cum ab suis parmas post terga habẽtes adequitassent:repente ex equis desiliũt,parmisq; & iaculis ante pedes hostiũ proiectis,in mediam aciem accepti,ductiq; ad ultimos considere ab tergo iubentur. ac dum prælium ab omni parte conseritur quieti manserunt. postq; omniũ animos oculosq; occupanerat certamen: tum arreptis scutis,quæ passim inter aceruos cæsorũ corporum strata erant,auersam adoriuntur Romanã aciem:tergaq; ferientes ac poplites cædentes stragem ingentẽ dederunt,ac maiorem aliquanto pauorem ac tumultũ fecerunt. Cum alibi terror ac fuga, alibi pertinax in mala iam spe præliũ esset:Asdrubal,qui ea parte præerat,subductos ex media acie Numidas, quia segnis eorũ cum aduersis pugna erat, ad persequendos passim fugientes mittit. Hispanos & Gallos pedites Afris iam propè fessis cęde magis q; pugna adiungit. Parte altera pugnæ Paulus,quanq; primo statim prælio funda grauiter ictus fuerat,tamen & occurrit sæpe cum confertis Annibali,& aliquot locis præliũ restituit,protegentibus eum equitibus Romanis. omissis postremo equis,quia COS. ad regendum equũ uires deficiebant: tum denuntianti cuidam, iussisse COS. ad pedes descendere equites,dixisse Annibalem ferunt. q; mallem uinctos mihi traderet. Equitum pedestre præliũ,quale iam haud dubia hostiũ uictoria fuit: cum uicti mori in uestigio mallent q; fugere:uictores morantibus uictoriã irati,trucidarent quos pellere non poterant. pepulerũt tamen iam paucos superatos, & labore ac uulneribus fessos.inde dissipati omnes sunt:equosq; ad fugã,qui poterant,repetebant. Cn. Lentulus Tr. mil. cum præteruehens equo sedentem in saxo cruore oppletũ COS. uidisset:L. Æmyli,inquit,quem unum insontem culpæ cladis hodiernæ dĳ respicere debent:cape hunc equũ.dum & tibi uirium aliquid superest,comes ego te tollere possum ac protegere,ne funestam hanc pugnã morte COS. feceris. etiam sine hoc lachrymarũ satis luctusq; est. Ad ea COS. Tu quidem Cn. Corneli macte uirtute esto. sed caue frustra miserando exiguũ tempus è manibus hostium euadendi absumas. Abi,nuntia publice patribus,urbem Romã muniant,ac prius q; hostis uictor adueniat, præsidĳs firment:priuatimq; Q. Fabio:L. Æmyliũ pręceptorũ eius memorem extitisse & uixisse, & adhuc mori. & tu me in hac strage militũ meorum patere expirare,ne ut reus inteream: aut faciq; consulatus accusator collegæ existam, ut alieno crimine innocentiam meam protegam.

Hæc exigentem prius turba fugientium ciuiũ,deinde hostes oppressere COS. ignorantes quis esset,obrueruntq; telis. Lentulum in tumulũ abripuit equus.tum inde effuse fugiunt. Septem millia hominum in minora castra,decem in maiora,duo fermè in uicum ipsum Cannas perfugerunt:qui extemplo à Cartalone atq; equitibus,nullo munimento tegente uicum, circumuenti sunt. COS. alter,seu forte,seu consilio,nihil fugientium infestus agmini,cum quinquaginta ferè equitibus Venusiam profugit. Quadraginta millia peditũ, duo millia septingenti equites,& tanta propè ciuiũ sociorumq; pars cæsi dicuntur. in his alter consulum, quæstores, L. Attilius, & L. Furius Bibaculus: XXI Tr. mil. consulares quidam prætorĳq; & ædilicĳ: inter eos Cn. Seruilius,& C. Minucius Numatius,qui magister equitum priore anno aliquot diebus ante fuerat: LXXX præterea senatores,aut qui eos magistratus gessissent:unde in senatum legi deberẽt,cum sua uoluntate milites in legionibus facti essent. Capta eo prælio tria millia peditum,& equites trecenti dicuntur. Hæc est pugna Cannensi clade nobilitata,par cætera Alliensi:utq; hæc illa ĳs,quæ post pugnã accidère,leuior,quia ab hoste cessatũ est:sic strage exercitus grauior,fœdiorq; fuit fuga.nanq; ad Alliam fuga sicut urbem prodidit, ita exer-

citum seruauit:ad Cannas fugientē cos.uix quinquaginta secuti sunt: alterius morientis prope totus exercitus fugit. Binis in castris cum multitudo semiermis sine ducibus esset: nuntium qui in maioribus erant,mittunt:dum prælio,deinde ex lęticia epulis fatigatos quies nocturna hostes premeret:ut ad se transirent. uno agmine Cannusium abituros esse. Eam sententiam alij totam aspernari.cur enim illos,qui se accersant, ipsos non uenire, cum æque coniungi possent? quia uidelicet plena hostiū omnia in medio essent: & aliorum,quàm sua corpora tanto periculo mallent obijcere. Alijs non tam sententia displicere,quàm animus deesse. P. Sempronius Tuditanus Tr.mil. Capi ergo mauultis,inquit,ab auarissimo & crudelissimo hoste? æstimariq; capita uestra pretio? & exquiri ab interrogantibus,Romanus ciuis sis, an Latinus socius? ut ex tua contumelia & miseria alteri honos quæratur,non tibi. Non uos quidem L. Æmylij,qui se bene mori,q̃ turpiter uiuere maluit:& tot fortissimorū uirorum,qui circa eum cumulati iacent,similes estis. Sed anteq̃ opprimat lux, maioraq; hostiū agmina obsępiant iter:per hos qui inordinati atq; incompositi obstrepunt portis,erumpamus. Ferro atq; audacia iter fit, quàm uis per confertos hosteis. cuneo quidem hoc laxum atq; solutum agmen,ac si nihil obstet, transibimus. itaq; ite mecū, qui & uosmetipsos & Remp. saluam uultis. Hæc ubi dicta dedit,stringit gladiū,cuneoq; facto per medios uadit hostes. & cum in latus dextrum, quod patebat, Numidæ iacularentur:translatis in dexterā partem scutis,in maiora castra ad sexcentos euaserūt:atq; inde protinus alio magno agmine adiuncto Cannusium incolumes perueniunt. Hęc apud uictos magis impetu animorū,quem ingenium suum cuiq;,aut fors dabat, quàm ex consilio ipsorum,aut imperio cuiusquā agebantur. Annibali uictori cum cæteri circumfusi gratularētur suaderentq;,ut tanto perfunctus bello,diei quod reliquū esset, noctisq; insequentis, quietē & ipse sibi sumeret,& fessis daret militibus: Maharbal pręfectus equitum minime cessandū ratus: Imò,ut quid hac pugna sit actū scias: die quinta,inquit,uictor in Capitolio epulaberis. sequere cum equite,ut prius te uenisse,q̃ uenturum sciant. Præcedant, Annibal inquit, nuntij: læta res est,sed uia maior, q̃ ut eam statim capere animo possim. itaq; uoluntatem se laudare Maharbalis,ait,ad consilium prensandū tempus opus esse. Tum Maharbal. Non omnia nimirū eidem dij dedere. Vincere scis Annibal,uictoria uti nescis. Mora eius diei satis creditur saluti fuisse urbi atq; imperio. Postero die ubi primū illuxit, ad spolia legenda,fœdamq; etiam hostibus spectandā stragem insistunt. Iacebant tot Romanorū millia, pedites passim equitesq;: ut quem cuiq; fors, aut pugna iunxerat,aut fuga. assurgentes quidam ex strage media cruenti,quos stricta matutino frigore excitauerāt uulnera, ab hoste oppressi sunt. Quosdam & iacenteis uiuos succisis feminibus poplitibusq; inuenerunt, nudanteis ceruicem iugulumq;,& reliquū sanguinem inuitātes haurire. Inuenti sunt quidā mersis in effossam terram capitibus,quos sibi ipsos fecisse foucas obruenteisq; ora subiecta super humo iniecta interclusisse spiritū apparebat. Præcipue cōuertit omnes substratus Numida mortuo superincumbenti Romano uiuus,naso auribusq; laceratis:cum,manibus ad capiendum telum inutilibus,in rabiem ira uersus,laniando dentibus hostem expirasset. Spolijs ad multum diei lectis, Annibal ad minora ducit castra oppugnanda,& omnium primum brachio fluminis obiecto eos excludit. Cæterum ab omnibus,labore,uigilijs,uulneribus etiam fessis maturior ipsius spe deditio est facta. pacti ut arma atq; equos traderēt, in capita Romana trecenis numis quadrigatis,in socios ducenis,in seruos centenis,& ut eo pretio persoluto, cum singulis abirent uestimentis,in castra hosteis acceperūt:traditiq; in custodiā omnes sunt, sed seorsum ciues sociiq;.

Dum ibi tempus teritur:interea cum ex maioribus castris, quibus satis uirium aut animi fuit,ad quatuor millia hominū,& c c equites,alij agmine,alij palantes passim per agros, quod haud minus tutum erat: Cannusium profugissent,castra ipsa ab saucijs timidisq; eadem conditione,qua altera,tradita hosti. Præda ingens parta est:& præter equos uirosq;,& si quid argenti,quod plurimū in faleris equorum erat,(nam ad uescendum facto perexiguo utiq; militantes utebantur) omnis cætera præda diripienda data est. Tum sepeliendi causa conferri in unum corpora suorum iussit. Ad octo millia fuisse dicuntur fortissimorū uirorum. cos. quoq; Romanum conquisitum sepultumq;,quidā autores sunt. Eos,qui Cannusium perfugerant: mulier

mulier Paula nomine Busa,genere clara ac diuitijs, moenibus tantũ tectisq; à Cannusinis acceptos,frumento, ueste, uiatico etiam iuuit. pro qua ei munificentia postea bello perfecto ab senatu honores habiti sunt. Cæterum cum ibi tribuni militum quatuor essent, Fabius Maximus de legione prima,cuius pater priore anno dictator fuerat:& de legione secunda L.Publicius Bibulus, & P. Cornelius Scipio:& de legione tertia Ap. Claudius Pulcher, qui proxime ædilis fuerat:omnium consensu ad P.Scipionem admodum adolescentem,& ad Ap.Claudium summa imperij delata est. quibus consultantibus inter paucos de summa rerum nuntiat P. Furius Philus,consularis uiri filius: nequicquam eos consultare,perditam spem fouere,desperatam comploratamq; rem esse publicam. nobiles iuuenes quosdam, quorum principem L.Cæcilium Metellũ,mare ac naues spectare:ut deserta Italia, ad regum aliquẽ transfugiant. Quod malum præterquam quod atrox super tot clades,etiam nouũ,cum stupore ac miraculo torpidos defixisset:& qui aderant,consilium aduocandum de eo censerent: negat consilij rem esse Scipio,iuuenis fatalis dux huiusce belli. audendum atq; agendũ,non consultandum ait in tanto malo esse.irent secum extemplo armati,qui Remp.saluam uellent. nusquã uerius, quàm ubi ea cogitentur, hostium castra esse. Pergit deinde ire sequentibus paucis in hospitium Metelli.& cum concilium ibi iuuenum,de quibus allatum erat,inuenisset:stricto super capita consultantiũ gladio,ex mei animi sententia,inquit,iuro,ut ego Remp.non deseram, neq; alium ciuem Romanum deserere patiar.si sciens fallo:tum me Iupiter O P T. M A X. domum, familiam,remq; meam pessimo leto afficias.In hæc uerba L.Cæcili iures expostulo,cæteriq;, qui adestis.qui non iurauerit,in se hunc gladium strictum esse sciat.Haud secus pauidi, quàm si uictorem Annibalem cernerent,iurant omnes: custodiendosq; semetipsos contra Annibalem Scipioni tradunt.Eo tempore,quo hæc Cannusij agebantur:Venusiam ad cos. ad quatuor millia peditum equitumq;,qui sparsi fuga per agros fuerant,peruenere. Eos omnes Venusini per familias benigne accipiendos curandosq; cum diuisissent:in singulos equites togas & tunicas & quadrigatos numos quinosuicenos,& peditibus denos,& arma quibus deerant, dederunt.cæteraq; publice ac priuatim hospitaliter facta: certatumq;, ne à muliere Cannusina populus Venusinus officijs uinceretur.Sed Cannusij grauius onus Busæ multitudo faciebat,& iam ad decem millia hominum erant. Appiusq; & Scipio postquam incolumem esse alterum cos. acceperunt,nuntium extemplo mittunt, quantæ secum peditum equitumq; copiæ essent, sciscitatumq; simul, utrum Venusiam adduci exercitum, an manere iuberet Cannusij? Varro ipse Cannusium copias traduxit. Et iam aliqua species consularis exercitus erat, moenibusq; se certe,si non armis ab hoste uidebantur defensuri. Romam ne has quidem reliquias superesse ciuium sociorumq;, sed occidione occisum cum duobus exercitibus cos. deletasq; omnes copias,allatum fuerat.Nunquam salua urbe tantum pauoris tumultusq; intra moenia Romana fuit.Itaq; succumbam oneri,neq; aggrediar narrare, quæ differendo minora uero facio.Consule exercituq; ad Trasymenum priore anno amisso, nõ uulnus super uulnus,sed multiplex clades,cum duobus coss. consulares exercitus amissi annuntiabantur, nec ulla iam castra Romana,nec ducem,nec militem esse: Annibalis Apuliam, Samninm, ac iam propè totam Italiam factam. Nulla profecto alia gens tanta mole cladis non obruta esset. Comparem cladem ad Ægateis insulas Carthaginiensium prælio nauali acceptam? qua fracti, Sicilia ac Sardinia cessere: hinc uectigales ac stipendiarios fieri se passi sunt. aut pugnam aduersam in Africa? cui postea hic ipse Annibal succubuit. nulla ex parte comparandæ sunt: nisi quod minore animo latæ sunt. P.Furius Philus,& M.Pomponius Prr.senatum in curiam Hostiliam uocauerunt:ut de urbis custodia consulerent. neq; enim dubitabãt, deletis exercitibus,hostem ad oppugnandam Romam,quod unum opus belli restaret,uenturũ. Cum malis sicut ingentibus, ita ignotis,nec consiliũ quidem satis expedirent, obstreperetq; clamor lamentantium mulierum:& nondum palàm facti uiui mortuiq; per omnes penè domos promiscue complorarentur: tum Fabius Maximus censuit equites expeditos & Appia & Latina uia mittendos:qui obuiam euntes percunctarentur aliquos profectos ex fuga,passim dissipatos:forte referant,quæ fortuna consulum atq; exercituum sit, & si quid dij immortales miseri

imperij reliquũ Romano nomini fecerint:ubi eæ copiæ sint:quò se Annibal post prælium contulerit,quid paret,quid agat acturusq; sit.Hæc exploranda noscendaq; per impigros iuuenes esse.Illud per patres ipsos agendum: quoniam magistratuum parum sit,ut tumultum ac trepidationem in urbe tollant, matronas publico arceant, contineriq; intra suum quanq; limen cogant:comploratus familiarum coerceant,silentium per urbem faciant:nuntios rerum omnium ad Pr. deducendos curent,suæ quisq; fortunæ domi autorem expectet: custodes præterea ad portas ponant, qui prohibeant quenquam egredi urbem: cogantq; homines nullam, nisi urbe ac mœnibus saluis,salutem sperare.ubi conticuerit tumultus,recte tum in curiam patres reuocandos,consulendumq; de urbis custodia esse.Cum in hanc sentẽtiam pedibus omnes issent, summotaq; foro per magistratus turba,patres diuersi ad sedandos tumultus discessissent:tum demum literæ à Terentio COS. allatæ sunt: L. Æmylium COS. exercitumq; cæsum:Cannusijq; se esse,reliquias tantæ cladis uelut ex naufragio colligentem: ad X millia militum fermè esse incompositorum inordinatorumq;.sed Annibalem nunc sedere ad Cannas, in captiuorum pretijs,prædaq; alia uictoriam nec uictoris animo,nec magni ducis more nundinantem.Tum priuatæ quoq; per domos clades uulgatæ sunt: adeoq; totam urbem oppleuit luctus,ut sacrum anniuersarium Cereris intermissum sit:quia nec lugentibus id facere est fas, nec ulla in illa tempestate matrona expers luctus fuerat. Itaq; ne ob eandẽ causam alia quoq; sacra publica aut priuata desererentur,senatus consulto diebus XXX luctus est finitus.Cæterum cum sedato urbis tumultu reuocati in curiam patres essent:aliæ insuper ex Sicilia literæ allatæ sunt ab T. Octacilio proprætore: regnũ Hieronis classe Punica uastari.cui cum opem imploranti ferre uellet, nuntiatũ sibi esse: aliam classem ad Ægateis insulas stare paratam instructamq;: ut ubi se uersum ad tuendam Syracusanã oram Pœni sensissent, Lilybæum extemplo prouinciamq; aliam Romanam aggrederentur.itaq; classe opus esse, si regem socium

* Siciliamq; tueri uellent.Literis COS. proprætorisq; lectis, M.Claudium, qui classi ad Ostiam stanti præesset,Cannusium ad exercitum mittendum: scribendumq; consuli,ut cum prætori exercitum tradidisset:primo quoq; tempore, quantum per commodũ Reip. fieri posset, Romam ueniret.Territi etiam super tantas clades,cum cæteris prodigijs: tum quod duæ Vestales eo anno,Opimia atq; Floronia,stupri compertæ:& altera sub terram,ut mos est,ad portam Collinam necata fuerat:altera sibimet ipsa mortem consciuerat:L.Cantilius scriba pontificum,quos nunc minores pontifices appellant,qui cum Floronia stuprum fecerat,à PONT. MAX. eo usq; uirgis in comitio cęsus erat,ut inter uerbera expiraret.Hoc nefas cum inter tot, ut fit,clades in prodigium uersum esset:decemuiri libros adire iussi sunt. Et Q. Fabius Pictor Delphos ad oraculũ missus est sciscitatum: quibus precibus supplicationibusq; deos possent placare: & quænam futura finis tantis cladibus foret. Interim ex fatalibus libris sacrificia aliquot extraordinaria facta:inter quæ Gallus & Galla,Græcus & Græca in foro Boario sub terra uiui demissi sunt in locum saxo conseptum, ibi ante hostijs humanis minime Romano sacro imbutum. Placatis satis ut rebantur deis, M.Claudius Marcellus ab Ostia mille & quingentos milites, quos in classem scriptos habebat, Romam,ut urbi præsidio essent, mittit:ipse legione classis (ea tertia legio erat) cum tribunis mil. Theano Sidicino præmissa, classe tradita P.Furio collegæ:paucos post dies Cannusium magnis itineribus contendit. Dictator ex autoritate patrum dictus M.Iunius,& T.Sempronius magister equitum, delectu edicto,iuniores ab annis XVII & quosdam prætextatos scribunt.quatuor ex his legiones,& mille equites effecti. item ad socios Latinumq; nomen ad milites ex formula accipiendos mittunt: arma,tela,alia parari iubent.& uetera hostium spolia detrahunt templis porticibusq;. Et aliam formam noui delectus inopia liberorum capitum ac necessitas dedit:octo millia iuuenum ualidorum ex seruitijs, prius sciscitantes singulos uellentne militare,empta publice armauerunt. Hic miles magis placuit,cum pretio minore redimendi captiuos copia fieret. Nanq; Annibal secundum tam prosperam ad Cannas pugnam, uictoris magis quàm bellum gerentis intentus curis,cum captiuis productis segregatisq; socijs,eos,sicut ante ad Trebiã Trasymenumq; lacum,benigne allocutus sine pretio dimisisset:Romanos quoq; uocatos, quod nunquã aliâs

antea

antea,satis miti sermone alloquitur. Non internecinum sibi esse cum Romanis bellum: de dignitate atq; imperio certare.& patres uirtuti Romanæ cessisse,& se id adniti, ut suæ inuicem simul felicitati & uirtuti cedatur. itaq; redimendi se captiuis copiam facere.pretium fore in capita,equiti quingenos quadrigatos nummos,trecenos pediti,seruo centum. Quanquã aliquantum adijciebatur equitibus ad id pretium,quod pepigerant dedentes se:leti tamen quancunq; conditionem paciscendi acceperunt. Placuit suffragio eorum decem deligi, qui Romam ad senatum irent.nec pignus aliud fidei,quàm ut iurarent se redituros,acceptum. Missus cum his Carthalo nobilis Carthaginiensis:qui, si forte ad pacem inclinarent animos, conditiones ferret.Cum egressi castris essent, unus ex ijs minime Romani ingenij homo, uelut aliquid oblitus, iurisiurandi soluendi causa cum in castra redisset, ante noctem comites assequitur. Vbi eos Romã uenire nuntiatum est,Carthaloni obuiam lictor missus,qui dictatoris uerbis nuntiaret, ut ante noctem excederet finibus Romanis. Legatis captiuorum senatus ab dictatore datus est.Quorum princeps M.Iunius, P C. inquit,nemo uestrum ignorat, nulli unquam ciuitati uiliores fuisse captiuos,quàm nostræ.cæterum,nisi nobis plus iusto nostra placet causa, non alij unquam minus negligendi uobis, quàm nos, in hostium potestatem uenerunt. non enim in acie per timorem arma tradidimus, sed cum propè ad noctem superstantes cumulis cæsorum corporum prælium extraxissemus, in castra recepimus nos.diei reliquũ,ac noctem insequentem fessi labore ac uulneribus uallum sumus tutati.postero die cum circunsessi ab exercitu uictore aqua arceremur: nec ulla alia iam per confertos hosteis erumpendi spes esset, nec esse nefas duceremus,quinquaginta millibus hominum ex acie nostra trucidatis, aliquem ex Cannensi pugna Romanum militem restare: tum demum pacti sumus pretium, quo redempti dimitteremur. arma, in quibus nihil iam auxilij erat, hosti tradidimus. Maiores nostros quoq; acceperamus se à Gallis auro redemisse:& patres nostros,asperrimos illos ad conditionem pacis,legatos tamen captiuorum redimendorum gratia Tarentum misisse. atqui in Italia cum Gallis,& ad Heracleam cum Pyrrho,utraq; non tam clade infamis, quàm pauore & fuga,pugna fuit. Cannenses campos aceruí Romanorũ corporum tegunt: nec superfumus pugnæ,nisi in quibus trucidandis & ferrum & uires hostem defecerũt. Sunt etiam de nostris quidam,qui nec in acie quidem refugerunt:sed præsidio castris relicti,cum castra traderentur, in potestatem hostium uenerunt. Haud equidem ullius ciuis, aut commilitonis fortunæ, aut conditioni inuideo,nec premendo alium me extulisse uelim uideri.ne illi quidem(nisi pernicitatis pedum,& cursus aliquod præmium est) qui plerìq; inermes ex acie fugientes non prius, q̃ Venusiæ, aut Canusij constiterũt,se nobis merito prætulerint:gloratiq; sint, in se plus q̃ in nobis præsidij Reip.esse.sed illis ut bonis ac fortibus uiris militibusq; utemini: & nobis iam promptioribus pro patria, quod beneficio uestro redempti, atque in patriam restituti fuerimus. Delectum ex omni ætate & fortuna habetis. octo millia seruorum audio armari. non minor numerus noster est,nec maiori pretio redimi possumus,quàm hi emuntur:nam si conferam nos cum illis,iniuriam nomini Romano faciam. Illud etiam in tali consilio animaduertendum uobis censeam P C. si tam duri oris esse uelitis, quod nullo nostro merito faciatis: cui nos hosti relicturi sitis.Pyrrho uidelicet? qui nos hospitum numero habuit captiuos. an barbaro, ac Pœno? qui utrum auarior,an crudelior sit, uix existimari potest. Si uideatis catenas, squalorem deformitatemq; ciuium uestrorum, non minus profecto uos ea species moueat, quàm si ex altera parte cernatis stratas Cannensibus campis legiones uestras.Intueri potestis solicitudinem & lachrymas in uestibulo curiæ stantium cognatorum nostrorum, expectantiumq; responsum uestrum: cum ij pro nobis, procq; ijs qui absunt, ita suspensi ac soliciti sint, quem censetis animum ipsorum esse,quorum in discrimine uita libertasq; est?Si mediusfidius ipse in nos mitis Annibal contra naturam suam esse uelit: nihil tamen nobis uita opus esse censeamus,cum indigni ut à uobis redimeremur,uisi sumus.Rediere Romam quondã remissi à Pyrrho sine pretio capti.sed rediere cum legatis,primoribus ciuitatis,ad redimẽdos sese missis.Redeam ego in patriã trecentis numis non æstimatus ciuis? Suum quisq; habet animum P C. scio in discrimine esse uitam corpusq; meum. magis me famæ periculũ mouet,ne à uobis

 damnati

damnati ac repulsi habeamur. neq; enim uos pretio pepercisse homines credent. Vbi is finem fecit, extemplo ab ea turba, quæ in comitio erat, clamor flebilis est sublatus, manusq; ad curiam tendebant orantes, ut sibi liberos, fratres, cognatos redderent. Fœminas quoq; metus, ac necessitas turbæ huic uirorum in foro immiscuerat. Senatus summotis arbitris consuli cœptus. Ibi cum sententijs uariaretur, & alij redimendos de publico, alij nullam publicam impensam faciendam, nec prohibendos ex priuato redimi: si quibus argentum in præsentia deesset, dandam ex ærario pecuniam mutuam, prædibusq; ac prædijs cauendum populo, censerent: tum T. Manlius Torquatus priscæ ac nimis duræ, ut plerisq; uidebatur, seueritatis, interrogatus sententiam ita locutus fertur. Si tantummodo postulassent legati pro ijs, qui in hostium potestate sunt, ut redimerentur, sine ullius insectatione eorum breui sententiam peregissem. quid enim aliud quàm admonendi essetis, ut morem traditũ à patribus necessario ad rem militarem exemplo, seruaretis? nunc autem cum propè gloriati sint quod se hostibus dediderint, præferriq; non captis modo in acie ab hostibus, sed etiam ijs, qui Venusiã Cannusiumq; peruenerunt, atq; ipsi C. Terentio cos. æquũ censuerint: nihil uos eorum P C quæ illic acta sunt, ignorare patiar. Atq; utinã hæc, quæ apud uos acturus sum: Cannusij apud ipsum exercitum agerem, optimũ testem ignauiæ cuiusq;, & uirtutis: aut unus hic saltem adesset P. Sempronius, quem si isti ducem secuti essent, milites hodie in castris Romanis, non captiui in hostiũ potestate essent: &, cum fessis pugnando hostibus, tum uictoria lætis, & ipsis plerisq; regressis in castra sua, noctem ad erumpendũ liberam habuissent: & septena armatorum hominum millia erumpere etiã inter cõfertos hostes potuissent. neq; enim per se ipsi id facere conati sunt, neq; alium sequi uoluerunt. Nocte propè tota P. Sempronius Tuditanus non destitit admonere adhortariq; eos, dum paucitas hostiũ circa castra, dum quies ac silentiũ esset, dum nox inceptum tegeret, se ducem sequerentur: ante lucem peruenire in tuta loca, in sociorũ urbes posse. Sicut auorum memoria P. Decius Tr. mil. in Samnio, sicut nobis adolescentibus priori punico bello Calpurnius Flamma trecentis uoluntarijs, cum ad tumulum eos capiendũ, situm inter medios hosteis, duceret: dixit, moriamur milites, & morte nostra eripiamus ex obsidione circumuentas legiones: si hoc P. Sempronius diceret: nec uiros quidẽ, nec Romanos uos duceret, si nemo tantæ uirtutis existeret comes. Viam non ad gloriam magis q̃ ad salutẽ ferentem demonstrat: ducem se in patriã, ad parentes, ad coniuges ac liberos facit: ut seruemini, deest uobis animus. quid, si moriendum pro patria esset, faceretis? Quinquaginta millia ciuium sociorumq; circa uos eo ipso die cæsa iacent: si tot exempla uirtutis nõ mouent, nihil unq̃ mouebit: si tanta clades uobis uilem uitã non fecit, nulla faciet. Liberi atq; incolumes desyderate patriam. imò desyderate, dum patria est, dum ciues eius estis. sero nũc desyderatis, diminuti capite, abalienati iure ciuiũ, serui Carthaginiensiũ facti. Pretio redituri estis eò, unde ignauia ac nequitia abistis? P. Semproniũ ciuem uestrũ non audistis, arma capere, ac se iubentẽ sequi: Annibalem paulopost audistis, castra prodi, & arma tradi iubentẽ. Quam ego ignauiã istorum accuso? cum scelus possim accusare? non enim modo sequi recusarunt benemonentẽ, sed obsistere ac retinere conati sunt, ni strictis gladijs uiri fortissimi inerteis summouissent. prius inquam P. Sempronio per ciuiũ agmen, q̃ per hostiũ fuit erumpendum. Hos ciues patria desyderet? quorũ si cæteri similes fuissent, neminẽ hodie ex ijs, qui ad Cannas pugnauerunt, ciuem haberet. Ex millibus septem armatorũ sexcenti extiterunt, qui erumpere auderent, qui in patriã liberi atq; armati redirent. neq; ijs quadraginta millia hostium obstitere. q̃ tutum iter duarum propè legionũ agmini futurũ censetis fuisse? haberetis hodie uiginti millia armatorũ Cannusij, fortia, fidelia P C. Nunc autem quemadmodum hi boni, fidelesq; (nam fortes ne ipsi quidem dixerint) ciues esse possunt? nisi quis credere potest fuisse: qui erumpentibus quin erumperent, obsistere conati sunt: aut non inuidere eos cum incolumitati, tum gloriæ illorũ per uirtutem partæ: cum sibi timorem ignauiamq; seruitutis ignominiosæ causam esse sciant. Maluerunt in tentorijs latentes simul lucem, atq; hostem expectare: cum silentio noctis erumpendi occasio esset. Atenim ad erumpendũ è castris defuit animus, ad tutanda fortiter castra animum habuerũt. dies noctesq; aliquot obsessi, armati se ipsi tutati uallo sunt: tandẽ ultima ausi,

passiq;

paſſiq;,cum omnia ſubſidia uitæ deeſſent,affectiſq; ſame uiribus, arma iam ſuſtinere nequirent:neceſſitatibus magis humanis quàm armis uicti ſunt. Orto ſole hoſtis ad uallum acceſſit. ante ſecundam horam nullam fortunã certaminis experti tradiderũt arma ac ſeipſos. Hæc uobis ipſorum per biduũ militia fuit. cum in acie ſtare,ac pugnare decuerat,tum in caſtra refugerunt: cum pro uallo pugnandum erat, caſtra tradiderũt,neq; in acie,neq; in caſtris utiles. Vos redimam? cum erumpere caſtris oportet,cunctamini ac manetis. cum manere & caſtra tutari armis neceſſe eſt, & caſtra & arma & uos ipſos traditis hoſti. Ego non magis iſtos redimendos P C cenſeo: quàm illos dedendos Annibali,qui per medios hoſteis è caſtris eruperunt, ac per ſummam uirtutem ſe patriæ reſtituerunt. Poſteaquam Manlius dixit: quanquã patrum quoq; pleroſq; captiui cognatione attingebant, præter exemplũ ciuitatis minime in captiuos iam inde antiquitus indulgentis,pecuniæ quoq; ſumma homines mouit. quia nec ærariũ exhaurire,magna iam ſumma erogata in ſeruos ad militiã emendos armandoſq;, nec Annibalem maxime huiuſce rei,ut fama erat,egentem locupletari uolebant. Cum triſte reſponſum non redimi captiuos redditum eſſet, nouuſq; ſuper ueterem luctus tot iactura ciuium adiectus eſſet, cum magnis fletibus queſtibuſq; legatos ad portam proſecuti ſunt. Vnus ex ijs domum abijt, quod fallaci reditu in caſtra iureiurando ſe exoluiſſet. quod ubi innotuit, relatumq; ad ſenatum eſt: omnes cenſuerũt,comprehendendum,& cuſtodibus publice datis, deducendum ad Annibalem eſſe. Eſt & alia de captiuis fama. X primos ueniſſe. de eis cum dubitatum in ſenatu eſſet,admitterentur in urbem,nec ne: ita admiſſos eſſe, ne tamen ijs ſenatus daretur. morãtibus deinde longius omnium ſpe,alios tres inſuper legatos ueniſſe,L. Scribonium,& C.Calpurnium,& L.Manlium. tum demum ab cognato Scribonij Tr. pl. de redimendis captiuis relatum eſſe,nec cenſuiſſe redimendos ſenatũ.& nouos legatos tres ad Annibalem reuertiſſe,decem ueteres remanſiſſe: quod per cauſam recognoſcendi nomina captiuorum ad Annibalem ex itinere regreſſi religione ſeſe exoluiſſent. de ijs dedendis magna contentione actum in ſenatu eſſe: uictoſq; paucis ſententijs,qui dedendos cenſuerint. cæterũ proximis cenſoribus adeo omnibus notis ignominijſq; confectos eſſe, ut quidam eorũ mortem ſibi ipſi extemplo conſciuerint: cæteri non foro ſolum omni deinde uita, ſed propè luce ac publico caruerint. Mirari magis adeo diſcrepare inter autores,quàm quid ueri ſit,diſcernere queas. Quanto autem maior hæc clades ſuperioribus cladibus fuerit: uel ea res indicio eſt,quod qui ſociorũ ad eam diem firmi ſteterant,tum labare cœperunt: nulla profecto alia de re,quàm quod deſperare cœperant de imperio. Defecere autem ad Pœnos hi populi: Attellani, Calatini,Hirpini,Apulorum pars, Samnites, præter Petellinos Brutij omnes,Lucani: præter hos Surrentini,& Græcorum omnis fermè ora,Tarentini,Metapontini, Crotonenſes Locriq;, & Ciſalpini omnes Galli. nec tamen hæ clades defectioneſq; ſociorum mouerunt, ut pacis unquam mentio apud Romanos fieret,neq; ante COS. Romani aduentum,nec poſtquam is redijt renouauitq; memoriam acceptæ cladis. quo in tempore ipſo adeo magno animo ciuitas fuit,ut conſuli ex tanta clade,cuius ipſe maxima cauſa fuiſſet,redeunti, & obuiã itum frequenter ab omnibus ordinibus ſit,& gratiæ actæ,quod de Rep. non deſperaſſet. cui, ſi Carthaginienſium ductor fuiſſet,nihil recuſandum ſupplicij foret.

DECADIS TERTIAE LIBER TERTIVS

NNIBAL poſt Cannenſem pugnã,caſtra capta ac direpta, cõfeſtim ex Apulia in Samniũ mouerat: accitus in Hirpinos à Statio pollicẽte ſe Coſſam traditurum. Coſſanus erat Trebius, nobilis inter ſuos: ſed premebat eum Coſſanorũ factio familiæ per gratiam Romanorũ potentis. poſt famam Cannenſis pugnæ,uulgatumq; Trebij ſermonibus aduentũ Annibalis,cũ Coſſani urbe exceſſiſſent: ſine certamine tradita urbs Pœno, præſidiumq; acceptũ eſt. Ibi præda omni atq; impedimentis relictis,exercitu partito, Magonem regionis eius urbes,aut deficientes ab Romanis accipere,aut detrectantes cogere ad defectionem iubet. ipſe per agrum Campanum mare inferum petit oppugnaturus Neapolim, ut urbem

bem

bem maritimam haberet. Vbi fines Neapolitanorum intrauit: Numidas partim in inſidijs (& pleræq; cauæ ſunt uiæ, ſinusq; occulti) quacunq; arte poterat, diſpoſuit: alios præ ſe actã prædam ex agris oſtentanteis obequitare portis iuſſit. in quos, quia nec multi & incompoſiti uidebantur: cum turma equitum erupiſſet, à cedentibus cõſulto tracta in inſidias, circumuenta eſt. nec euaſiſſet quiſquam: ni mare propinquum, & haud procul litore naues piſcatoriæ pleræq; conſpectæ peritis nandi dediſſent effugium. aliquot tamen eo prælio nobiles iuuenes cæſi ſunt. inter quos & Hegeas præfectus equitum intemperantius cedentes ſecutus, cecidit. Ab urbe oppugnanda Pœnum abſterruere conſpecta mœnia, haudquaquã prompta oppugnanti. Inde Capuam flectit iter luxuriantem longa felicitate atq; indulgentia fortunæ. maxime tamen inter corrupta omnia licentia plebis ſine modo libertatem exercentis, ſenatum & ſibi & plebi obnoxium Pacuuius Calauius fecerat, nobilis idem ac popularis homo, cæterum malis artibus nactus opes. Is cum eo forte anno, quo res male geſta ad Traſymenũ eſt: in ſummo magiſtratu eſſet: iam diu infeſtam ſenatui plebem ratus per occaſionem nouãdi res magnum auſuram facinus, ut ſi in ea loca Annibal cum uictore exercitu ueniſſet, trucidato ſenatu traderet Capuam Pœnis: improbus homo, ſed non ad extremum perditus, cum mallet incolumi quàm euerſa Rep. dominari, nullam autem incolumem eſſe orbatam publico conſilio crederet, rationem inijt qua & ſenatum ſeruaret, & obnoxium ſibi ac plebi faceret. Vocato ſenatu, cum ſibi defectionis ab Romanis conſilium placiturum nullo modo, niſi neceſſarium fuiſſet, præfatus eſſet: quippe qui liberos ex Appij Claudij filia haberet, filiamq; Romã nuptum Liuio dediſſet: cæterum maiorem multo rem, magiſq; timendam inſtare. non enim per defectionem ad tollendũ ex ciuitate ſenatũ plebem ſpectare: ſed per cædem ſenatus uacuam Remp. tradere Annibali ac Pœnis uelle. eo ſe periculo poſſe liberare eos: ſi ſe permittant ſibi, & certaminum in Rep. obliti credant. Cum omnes uicti metu permitterent: claudam in curia uos, inquit, & tanquam & ipſe cogitati facinoris particeps, approbando cõſilia, quibus nequicquam aduerſarer, uiam ſaluti ueſtræ inueniã. in hoc fidem, quam uultis ipſi, accipite. Fide data egreſſus claudi curiam iubet, præſidiumq; in ueſtibulo reliquit: ne quis adire curiã iniuſſu ſuo, néne inde egredi poſſit. Tunc uocato ad contionem populo, quod ſæpe, inquit, optaſtis Campani, ut ſupplicij ſumendi uobis ex improbo ac deteſtabili ſenatu poteſtas eſſet: eam nunc non per tumultum expugnantes domos ſingulorum, quas pręſidijs clientiũ ſeruorumq; tuentur: cum ſummo ueſtro periculo, ſed tutam habetis ac liberam. Clauſos omnes in curiã accipite, ſolos, inermes: nec quicquam raptim, aut forte temere egeritis. de ſingulorũ capite uobis ius ſententiæ dicendæ faciam: ut quas quiſq; meritus eſt, pœnas pendat. Sed ante omnia ita uos irę indulgere oportet: ut potiorem ira ſalutem atq; utilitatẽ ueſtram habeatis. Etenim hos (ut opinor) odiſtis ſenatores. nam ſenatum omnino non habere nõ uultis. quippe aut rex, quod abominandum: aut, quod unum liberæ ciuitatis conſiliũ eſt, ſenatus habendus eſt. Itaq; duę res ſimul agendæ ſunt uobis, ut & ueterẽ ſenatũ tollatis, & nouũ cooptetis. Citari ſingulos ſenatores iubebo: de quorũ capite uos conſulã. quod de quoq; cenſueritis, fiet. ſed prius in eius locum uirum fortem ac ſtrenuum nouũ ſenatorem cooptabitis, ꝙ de noxio ſuppliciũ ſumatur. Inde cõſedit, & nominibus in urnã coniectis, citari quod primũ ſorte nomen excidit: ipſumq; è curia produci iuſſit. Vbi auditũ eſt nomen, malũ & improbũ pro ſe quiſq; clamare, & ſupplicio dignũ. Tum Pacauius. uideo quę ſententia de hoc ſit data: eijcitur pro malo atq; improbo. bonum ſenatorem & iuſtũ eligite. Primo ſilentiũ erat inopia potioris ſubijciundi. deinde cum aliquis omiſſa uerecundia quempiã nominaſſet: multo maior extemplo clamor oriebatur: cum alij negarent noſſe: alij nunc probra, nunc humilitatẽ ſordidamq; inopiam, & pudendæ artis aut quæſtus genus obijcerẽt. Hoc multo magis in ſecundo ac tertio ſenatore eſt factũ, ut ipſius pœnitere homines appareret: quem autẽ in eius ſubſtituerent locũ, deeſſe. quia nec eoſdem nominari attinebat, nihil aliud ꝙ ad audienda probra nominatos: & multo humiliores obſcurioreſq; cæteri erant eis: qui primi memoriæ occurrebant. Ita dilabi homines: notiſſimum quodq; malũ maxime tolerabile dicẽtes eſſe, iubenteſq; ſenatũ ex cuſtodia dimitti. Hoc modo Pacuuius cum obnoxiũ uitæ beneficio ſenatũ multo ſibi magis ꝙ plebi feciſſet: ſine armis

iam

iam omnibus concedentibus dominabatur. Hinc senatores omissa dignitatis libertatisq; memoria plebem affari, salutare, benigne inuitare, apparatis accipere epulis, eius causas suscipere, ei semper parati adesse: secundū eum in lite iudicem dare, qui magis popularis aptiorq; in uulgus fauori cōciliando esset. Iam uero nihil in senatu actum aliter, q̄ si plebis ibi esset cōcilium. Prona semper ciuitas in luxuriā non ingeniorum modo uitio, sed affluenti copia uoluptatum, & illecebris omnis amœnitatis maritimæ terrestrisq;: tum uero ita obsequio principū, & licentia plebis lasciuire, ut nec libidini, nec sumptibus modus esset. ad contemptum legum, magistratuum senatusq;, accessit tum post Cannensem cladem, ut, cuius aliqua erat uerecūdia, Romanum quoq; imperium spernerent. id modo erat in mora, ne id extemplo efficerent: quod connubium uetustum multas familias claras ac potētes Romanis miscuerat: & quod, cum militarent aliquot apud Romanos: maximū uinculum erant trecenti equites nobilissimus quisq; Campanorum, in præsidia Siculorum urbium delecti ab Romanis ac missi. Horum parentes cognatiq; ægre peruicerunt, ut legati ad cos. Romanum mitterentur. Ii nondum Cannusium profectum, sed Venusię cum paucis ac semiermibus cos. inuenerunt: q̄ poterat maxime miserabilem bonis socijs, superbis atq; infidelibus, ut erant Campani, spernendum. Et auxit rerum suarum suiq; contemptum cos. nimis detegendo cladem, nudandoq;. nam cum legati ægre ferre senatum populumq; Campanum aduersi quicq; euenisse Romanis, nuntiassent, pollicerenturq; omnia, quæ ad bellum opus essent. Morem, inquit, magis loquendi cum socijs seruastis Campani, iubentes quæ opus essent ad bellū, imperare, q̄ conuenienter ad præsentem fortunę nostrę statum locuti estis. quid enim nobis ad Cannas relictū est, ut quasi aliquid habeamus, id quod deest, expleri ab socijs uelimus? pedites uobis imperemus, tanquam equites habeamus? pecuniā deesse dicamus, tanquam ea tantum desit? Nihil, ne quod supplere mus quidē, nobis reliquit fortuna. legiones, equitatus, arma, signa, equi uiriq;, pecunia, commeatus, aut in acie, aut in ruinis postero die amissis castris perierunt. Itaq; non iuuetis nos in bello oportet Campani, sed cum Pœnis bellum pro nobis suscipiatis. Veniat in mentē, ut trepidos quondam maiores uestros intra mœnia compulsos, nec Samnitem modo hostem, sed etiam Sidicinum pauentes, receptos in fidem apud Satriculā defenderimus, cœptumq; propter nos cum Samnitibus bellū per centum propè annos, uariante fortuna euentū, tulerimus. Adijcite ad hæc, quod fœdus æquū dedimus, quod leges nostras, quod ad extremū, id quod ante Cannensem certe cladem maximū fuit, ciuitatem nostrā magnę parti uestrum dedimus cōmunicauimusq; uobiscum. Itaq; cōmunem uos hanc cladē, quæ accepta est, credere Campani oportet, communem patriam tuendā arbitrari esse. Non cum Samnite aut Hetrusco res est, ut quod à nobis ablatū sit, in Italia tamen imperium maneat. Pœnus hostis, ne Africę quidem indigena, ab ultimis terrarū oris, freto Oceani Herculisq; columnis, expertē omnis iuris & conditionis & linguæ propè humanæ militē trahit. Hunc natura & moribus immitem ferumq; insuper dux ipse efferauit, pontibus ac molibus ex humanorum corporū strue faciendis, & (quod ptoloqui etiam piget) uesci humanis corporibus docendo. hos infandis pastos epulis, quos contingere etiā nefas sit, uidere atq; habere dominos, & ex Africa, & à Carthagine iura petere, & Italiā Numidarum ac Maurorum pati prouinciā esse, cui non, genito modo in Italia, detestabile sit? Pulchrum erit Campani, prolapsum clade Romanū imperium uestra fide, uestris uiribus retentū ac recuperatum esse. Triginta millia peditū, quatuor equitum arbitror ex Campania nos scripsisse, iam pecuniæ affatim esse frumentiq;. qui si parē fortunæ nostræ fidem habetis, nec Annibal se uicisse sentiet, nec Romani se uictos esse. Hac oratione cos. dimissis redeuntibusq; domū legatis, unus ex ijs, Subius Virius, tempus uenisse, ait, quo Campani non agrū solum ab Romanis quondā per iniuriam ademptum recuperare, sed imperio etiā Italię potiri possint. fœdus enim cum Annibale quibus uelint legibus facturos. neq; controuersiā fore: quin ipse cōfecto bello Annibal uictor in Africā hinc decedat, exercitumq; deportet: Italiæ imperiū Campanis relinquatur. Hæc Virio loquenti assensi omnes ita renuntiant legationē, uti deletum omnibus uideretur nomen Romanū. Extemplo plebes ad defectionem, ac pars maxima senatus spectare. extracta tamē autoritatibus seniorū per paucos dies

est res

eſt res.poſtremo uicit ſententia plurium,ut ijdem legati,qui ad COS.Romanum ierant, ad Annibalem mitterentur. Quò prius ꝙ iretur,certumq́; defectionis cõſilium eſſet: Romã legatos miſſos à Campanis,in quibuſdã annalibus inuenio,poſtulantes,ut alter COS. Campanus fieret,ſi rem Romanã adiuuari uellẽt.indignatione orta,ſummoueri à curia iuſſos eſſe:miſſumq́; lictorem,qui ex urbe educeret eos,atq; eo die manere extra fines Romanos iuberet. Quia nimis compar Latinorũ quondam poſtulationi erat:Cœliusq́; & alij id haud ſine cauſa præter miſerant ſcriptores,ponere pro certo ſum ueritus. Legati ad Annibalẽ uenerũt, pacemq́; cum eo his conditionibus fecerunt. Ne quis imperator magiſtratus'ue Pœnorũ ius ullum in ciuem Campanum haberet, néue ciuis Campanus inuitus militaret,munus'ue faceret.ut ſuæ leges, ſui magiſtratus Campanís eſſent. ut trecẽtos ex Romanis captiuos Pœnus daret Campanis: quos ipſi elegiſſent:cum quibus equitũ Campanorum,qui in Sicilia ſtipendia facerẽt,permutatio fieret. Hæc pacta. Alia inſuper,quàm quæ pacta erant,facinora Campani ediderũt. nam pręfectos ſociũm,ciuesq́; Romanos alios,partim aliquo militię munere occupatos,partim priuatis negotijs implicitos, plebs repente omnis comprehenſos, uelut cuſtodiæ cauſa balneis includi iuſſit:ubi feruore atq; ęſtu anima intercluſa,fœdum in modũ expirarent. Ea ne fierent, neu legatio mitteretur ad Pœnũ, ſumma ope Decius Magius, uir,cui ad ſummã autoritatem nihil,præter ſanam ciuiũ mentem defuit,reſtiterat. ut uero præſidiũ mitti ab Annibale audiuit: Pyrrhi ſuperbã dominationem miſerabilemq́; Tarentinorũ ſeruitutẽ exempla referens, primo ne reciperetur præſidiũ,palàm uociferatus eſt:deinde ut receptum aut eijceretur: aut,ſi malum facinus,quod à uetuſtiſſimis ſocijs conſanguineisq́; defeciſſent,forti ac memorabili facinore purgare uellent,ut interfecto punico præſidio reſtituerent ſe Romanis. Hęc(neq; enim occulte agebantur) cum relata Annibali eſſent:primo miſit, qui uocarent Magiũ ad ſeſe in caſtra. deinde cum is ferociter negaſſet ſe iturum: (nec enim Annibali ius eſſe in ciuem Campanum)concitatus ira Pœnus cõprehendi hominem, uinctumq́; attrahi ad ſe iuſſit. ueritus deinde nequid inter uim tumultus, atq; ex concitatione animorũ inconſulti certaminis oriretur: ipſe præmiſſo nuntio ad Marium Bloſium Pr. Campanum poſtero die ſe Capuæ futurum, proficiſcitur è caſtris cum modico præſidio. Marius contione aduocata edicit,ut frequentes cum coniugibus ac liberis obuiam irent Annibali. Ab uniuerſis id non obedienter modo,ſed enixe,fauore etiam uulgi,& ſtudio uiſendi tot iam uictorijs clarum imperatorem,factum eſt. Decius Magius nec obuiam egreſſus eſt:nec, quo timorem aliquem ex conſcientia ſignificare poſſet,priuatim ſe tenuit.in foro cum filio clientibusq́; paucis otioſe inambulauit: trepidante tota ciuitate ad excipiendum Pœnum uiſendumq́;. Annibal ingreſſus urbem ſenatũ extemplo poſtulat.precantibusq́; inde primoribus Campanorũ,nequid eo die ferè gereret: diemq́; ut ipſe aduentu ſuo feſtum lætus ac libens celebraret: quanquã præceps ingenio in iram erat, tamen nequid in principio negaret:uiſendo urbem magnã diei partem conſumpſit. Diuerſatus eſt apud Munios Celeres,Stenium Pacuuiumq́;, inclytos nobilitate ac diuitijs. Eò Pacuuius Calauius,de quo ante dictum eſt,princeps factionis eius quæ attraxerat rem ad Pœnos, filium iuuenem adduxit: abſtractumq́; ab ſe à Decij ait latere, cum quo ferociſſime pro Romana ſocietate aduerſus Punicum fœdus ſteterat: nec eum aut inclinata in partem alteram ciuitas, aut patria maieſtas ſententia depulerat. Huic tum pater iuueni Annibalem deprecando magis quàm purgando placauit. uictusq́; patris precibus lachrymisq́;, etiam ad cœnam eum cum patre uocari iuſſit:cui conuiuio neminem Campanũ,præter quàm hoſpites, Iubelliumq́; Tauream inſignem bello uirum,adhibiturus erat. Cœperunt epulari de die, & conuiuiũ non ex more punico,aut militari diſciplina eſſe:ſed ut in ciuitate, atq; etiã modo diu ad uarias omnium uoluptatum illecebras inſtructũ. Vnus nec dominorũ inuitatione, nec ipſius interdum Annibalis, Calauij filius Perolla uinci potuit.ipſiq́; ualitudinem excuſans patri, animi quoq; eius mirabilem interturbationẽ cum quæreret:ante ſolis fermè occaſum patrẽ Calauiũ ex conuiuio egreſſum ſecutus filius.ubi in ſecretũ(hortus erat poſticis ædium partibus) peruenerunt: conſilium,inquit,affero pater,quo non ueniam ſolum peccati, quo deficimus ad Annibalem, impetrare ab Romanis:ſed in multo maiore dignitate & gratia ſimus Campani, ꝙ unquam

fuimus

fuimus. Cum mirabundus pater quidnam id esset consilij quæreret: toga reiecta ab humero, latus succinctũ gladio nudat. Iam ego, inquit, sanguine Annibalis sanciam Romanum fœdus. te id prius scire uolui, si forte abesse, dũ facinus patrať, malles. Quæ ubi uidit audiuitq; senex, uelut si iam agendis quæ audiebat, interesset: cum metu Per ego te, inquit, fili quæcunq; iura liberos iungunt parentibus, precor quæsoq;, ne ante oculos patris facere & pati omnia infanda uelis. paucæ horæ sunt, intra quas iurantes per quicquid deorũ est, dextras dextræ iungentes fidem obstrinximus, ut sacratis de mẽsis essemus. digressi à colloquio extemplo in eum armamur? surgis ab hospitali mensa, ad quam tertius Campanorũ adhibitus ab Annibale es: eam ipsam mensam cruentare uis hospitis sanguine? Annibalem pater filio meo potui placare, filium Annibali non possum? Sed si nihil sancti, nõ fides, non religio, non pietas, audeantur infanda, si non perniciem nobis cum scelere afferũt. Vnus aggressurus es Annibalem? quid illa turba tot liberorũ seruorumq;? quid in unum intenti omnium oculi? quid tot dextræ? torpescent'ne in amentia illa? uultum ipsius Annibalis, quem armati exercitus tremunt, quem horret populus Romanus, tu sustinebis? & si alia auxilia desint, meipsum ferire, corpus meum opponentem pro corpore Annibalis, sustinebis? atqui per meum pectus petendus ille tibi, transfigendusq; est. deterreri hic sine te potius quàm illic uinci. ualeãt preces apud te meæ, sicut pro te hodie ualuerunt. Lachrymantẽ inde iuuenem cernens, medium complectiť atq; osculo hærens non ante precibus abstitit, quàm peruicit ut gladiũ poneret, fidemq; daret, nihil facturum tale. Tum iuuenis, Ego quidẽ, inquit, quam patriæ debeo pietatẽ, exoluam patri. tuam doleo uicem, cui ter proditæ patriæ sustinendũ est crimen: semel, cum defectionẽ inisti ab Romanis: iterũ, cum pacis cum Annibale fuisti autor: tertio hodie, cum restituendæ Romanis Capuæ mora atq; impedimentũ tu es. O patria, ferrum, quo pro te armatus hanc arcem defendere uolebam, hosti minime parcens: quando parens extorquet, recipe. Hæc cum dixisset, gladium in publicũ trans maceriam horti abiecit: & quo minus res suspecta esset, se ipse conuiuio reddidit. Postero die Senatus frequens datur Annibali. ubi prima eius oratio perblanda ac benigna fuit: qua gratias egit Campanis, quod amicitiã suam Romanę societati præposuissent: & inter cætera magnifica promissa pollicitus, breui caput Italiæ omnis Capuam fore: iuraq; inde cum cæteris populis Romanũ etiam petiturũ. Vnum esse exortem punicæ amicitiæ fœderisq; secum facti, quem neq; esse Campanũ, neq; dici debere, Magium Decium. eum postulare, ut sibi dedatur, ac se præsente de eo referať, senatusq; consultũ fiat. omnes in eam sententiam ierunt: quanquã magnæ parti, & uir indignus ea calamitate, & haud paruo initio minui uidebať ius libertatis. Egressus curia in templo magistratus consedit: comprehendiq; Decium Magium, atq; ante pedes destitutũ causam dicere iussit. Qui cum manente ferocia animi negaret lege fœderis id cogi posse: tum iniectæ catenæ, duciq; ante lictorẽ in castra est iussus. Quoad capite aperto est ductus, contionabundus incessit, ad circunfusam undiq; multitudinem uociferans. Habetis libertatẽ Campani, quam petistis. foro medio, luce clara, uidentibus uobis, nulli Campanorũ secũdus, uinctus ad mortem rapior. quid uiolentius Capua capta fieret? ite obuiã Annibali, exornate urbem, diemq; aduentus eius cõsecrate, ut hunc triumphum de ciue uestro spectetis. Hæc eo uociferante cum moueri uulgus uideretur, obuolutum caput est: ocyusq; rapi extra portam iussus. ita in castra perduciť: extemploq; impositus in nauim, & Carthaginem missus: ne motu aliquo Capuæ ex indignitate rei orto, Senatũ quoq; pœniteret dediti principis: & legatione missa ad repetendũ eum, ne aut negando rem, quam primum peterent, offendendi sibi noui socij, aut tribuendo habendus Capuæ esset seditionis ac turbarum autor. Nauem Cyrenas detulit tempestas, quæ tum in ditione regum erant. ibi cum Magius ad statuam Ptolemæi regis confugisset, deportatus à custodibus Alexandriam ad Ptolemęum, dum eum docuisset, contra ius fœderis uinctum se ab Annibale esse, uinculis liberatur: permissumq; ut rediret, seu Romam seu Capuam mallet. Nec Magius Capuam sibi tutam dicere: & Romam eo tempore, quo inter Romanos Campanosq; bellum sit, transfugæ magis quàm hospitis fore domiciliũ. nusquam malle, quàm in regno eius uiuere, quem uindicem atque autorem habeat libertatis. Dum hæc geruntť, Q. Fabius Pictor legatus à Delphis Ro-

mam rediјt,reſponſumq; ex ſcripto recitauit.(diui quoq; in eo erant,quibus quoq; modo ſupplicaretur.)Tum ſi ita faxitis Romani, ueſtræ res meliores facilioresq; erunt:magis ex ſententia Reſpub.ueſtra uobis procedet:uictoriaq; duelli populi Romani erit.Pythio Apollini, R P ueſtra bene geſta ſeruataq;,lucris meritis donũ mittitote:deq; præda,manubijs,ſpolijsq; honorem habetote. Hæc ubi ex Græco carmine interpretata recitauit : tum dixit,ſe oraculo egreſſum extemplo his omnibus diuis rem diuinam thure ac uino feciſſe : iuſſumq; ab antiſtite,ſicut coronatus laurea corona & oraculum adiſſet, & rem diuinam feciſſet:ita coronatũ nauim aſcendere,nec ante deponere eam,quàm Romam perueniſſet.ſe quęcunq; imperata ſint, cum ſumma religione ac diligentia executum, coronam Romæ in ara Apollinis depoſuiſſe.

Senatus decreuit,ut eæ res diuinę,ſupplicatiões q; primo quoq; tempore cum cura fierent.

Dum hæc Romæ atq; in Italia geruntur, nuntius uictoriæ ad Cannas Carthaginẽ uenerat Mago Amilcaris filius,non ex ipſa acie à fratre miſſus,ſed retentus aliquot dies in recipiendis ciuitatibus Brutiorum,quæ deficiebãt. Is cum ei ſenatus datus eſſet,res geſtas in Italia à fratre expoſuit. Cum ſex imperatoribus eum,quorum quatuor cõſules,duo dictator ac magiſter equitum fuerint:cum ſex conſularibus exercitibus acie conflixiſſe. occidiſſe ſupra ducenta millia hoſtiũ:ſupra L millia cepiſſe.ex quatuor conſulibus duos occidiſſe.ex duobus ſaucium alterum,alterũ toto exercitu amiſſo uix cum L hominibus effugiſſe.magiſtrũ equitum qui conſularis poteſtatis ſit,fuſum fugatumq;.dictatorem,quia ſe in aciem nunquã cõmiſerit:unicum haberi imperatorem.Brutios Apulosq;, partem Samnitum ac Lucanorum,defeciſſe ad Pœnos.Capuam,quod caput non Campaniæ modo,ſed poſt afflictam rem Romanã Cannenſi pugna Italię ſit,Annibali ſe tradidiſſe.Pro his tantis totq; uictorijs uerũ ſacrum dijs immortalibus agi haberiq;.Ad fidem deinde tam lætarum rerum effundi in ueſtibulo curiæ iuſſit annulos aureos.qui tantus aceruus fuit, ut metientibus dimidiũ ſuper treis modios expleſſe, ſint quidam autores. Fama tenuit, quæ propior uero eſt,haud plus fuiſſe modio. Adiecit deinde uerbis,quo maioris cladis indicium eſſet , neminem niſi equitem, atq; eorum ipſorum primores id gerere inſigne.Summa fuit orationis,quo propius ſpes belli perficiendi ſit : eo magis omni ope iuuandũ Annibalem eſſe.procul enim ab domo militiam eſſe, in media hoſtiũ terra, magnam uim frumenti pecuniæq; abſumi: & tot acies ut hoſtiũ exercitus deleſſe , ita uictoris etiam copias parte aliqua minuiſſe.mittendum igitur ſupplementũ eſſe, mittendam in ſtipendium pecuniam, frumentũq; tam benemeritis de nomine punico militibus. Secundũ hæc dicta Magonis lætis omnibus, Himilco uir factionis barchinæ locum Hannonis increpãdi eſſe ratus, Quid eſt Hanno? inquit, etiam nunc pœnitet belli ſuſcepti aduerſus Romanos? iube dedi Annibalem : ueta in tam proſperis rebus gratias dijs immortalibus agi. audiamus Romanum ſenatorem in Carthaginienſiũ curia. Tum Hanno, Tacuiſſem hodie Patres conſcripti, ne quid in cõmuni omnium gaudio,minus lætum quod eſſet uobis,loquerer.nũc interroganti ſenatori,pœniteatńe me adhuc ſuſcepti aduerſus Romanos belli,ſi reticeã:aut ſuperbus aut obnoxius uidear.quorũ alterũ eſt hominis alienæ libertatis obliti,alterũ ſuæ. Reſpõdeam,inquit,Himilconi,nõ deſiſſe pœnitere me belli, neq; deſiturũ ante inuictum noſtrum imperatorem incuſare,quàm finitum aliqua tolerabili cõditione bellum uidero.nec mihi pacis antiquæ deſyderium ulla alia res,quàm pax noua finiet.Itaq; iſta quæ modo Mago iactauit, Himilconi cæteriſq; Annibalis ſatellitibus iam læta ſunt.mihi poſſunt læta eſſe,quia res bello bene geſtæ,ſi uolumus fortuna uti, pacem nobis æquiorem dabunt. nam ſi prætermittimus hoc tempus,quo magis dare quàm accipere poſſumus uideri pacem:uereor ne hæc quoq; lætitia luxuriet nobis,ac uana euadat.quæ tamen nunc quoq; qualis eſt? Occidi exercitus hoſtium. mittite milites mihi.Quid aliud rogares,ſi eſſes uictus? Hoſtium cepi bina caſtra,prædæ uidelicet plena,& cõmeatuum.frumentũ,& pecuniã date.Quid aliud inquam,ſi ſpoliatus, ſi exutus caſtris eſſes,peteres? Et ne omnia ipſe mirer;(mihi quoq; enim, quoniam reſpondi Himilconi,interrogare ius faſq; eſt) uelim ſeu Himilco, ſeu Mago reſpondeat: cum ad internicionem Romani imperij pugnatũ ad Cannas ſit:conſtetq; in defectione totam Italiam eſſe : primum ecquis latini nominis populus defecerit ad nos? deinde ecquis homo ex V & XXX tribubus

ad Annibalem

ad Annibalem transfugerit? Cum utrunque Mago negasset: Hostium quidem ergo, inquit, adhuc multũ superest. sed multitudo ea quid animorũ, quid'ue spei habeat, scire uelim. Cum id nescire se Mago diceret: Nihil facilius scitu est, inquit. ecquos legatos ad Annibalem Romani miserunt de pace? ecquam denique mẽtionem pacis Romæ factã esse, allatum ad uos est? Cum id quoque negasset: Bellum igitur, inquit, tam integrũ habemus, quàm habuimus qua die Annibal in Italiam est ingressus. Quàm uaria uictoria priore punico bello fuerit: plerique, qui meminerimus, supersumus. nunquã terra marique magis prosperæ res nostræ uisæ sunt, quàm ante consules C. Luctatium & A. Posthumiũ fuerunt. Luctatio & Posthumio coss. deuicti ad Ægateis insulas sumus. Quod si (id quod dij omen auertant) nunc quoque fortuna aliquid uariauerit: tum pacem speraris, cum uincimur: quam nũc, cum uicimus, dat nemo? Ego, si quis de pace cõsulet, seu de ferenda hostibus, seu accipienda: habeo quid sententiæ dicam. si de ijs quæ Mago postulat, refertis: nec uictoribus mitti attinere puto: & frustrantibus nos falsa atque inani uictoria multo minus censeo mittenda esse. Haud multos mouit Hannonis oratio. nam & simultas cum familia Barchina leuiorem autorem faciebat: & occupati animi præsenti lætitia nihil, quo uanius fieret gaudium suum, auribus admittebant: debellatumque mox fore, si adniti paululum uoluissent, rebantur. Itaque ingenti cõsensu fit senatusconsultum, ut Annibali XL Numidarum millia in supplementum mitterentur: & XL elephanti, & argenti multa talenta. Dictatorque cum Magone in Hispaniam præmissus est ad conducenda XX millia peditum, quatuor equitum, quibus exercitus qui in Italia quique in Hispania erant, supplerentur. Cæterum hæc, ut in secundis rebus, segniter ociosèque gesta sunt. Romanos præter insitam industriam animis, fortuna etiam cunctari prohibebat. nam nec consul ulli rei, quæ per eum agenda esset, deerat: & dictator M. Iunius rebus diuinis perfectis, latoque ut solet ad populum, ut equum ascendere liceret: præter duas urbanas legiones, quæ principio anni à cõsulibus conscriptæ fuerant: & seruorum delectũ, cohortesque ex agro Piceno & Gallico collectas, ad ultimum propè desperatæ Reipub. auxilium, cum honesta utilibus cedunt: descendit equo, dixitque: qui capitalem fraudem ausi, quique pecuniæ iudicati in uinculis essent: qui eorum apud se milites fierent: eos noxa pecuniaque se exolui iussurum. & sex millia hominum gallicis spolijs, quæ triumpho C. Flaminij translata erant, armauit. itaque cum XXV millibus armatorũ ab urbe proficiscitur. Annibal Capua recepta cum iterũ Neapolitanorũ animos partim spe, partim metu nequicquam tentasset, in agrum Nolanum exercitum traducit: & ut non hostiliter statim, quia non desperabat uoluntariam deditionem: ita si morarentur spem, nihil eorum quæ pati aut timere possent, prætermissurus. Senatus ac maxime primores eius in societate Romana cum fide perstare. plebs nouarũ (ut solet) rerum auida, atque Annibalis tota esse: metumque agrorũ populationis, & patienda in obsidione multa grauia indignaque proponere animo. neque autores defectionis deerãt. Itaque ubi senatũ metus cepit, si palàm cõtra tenderet, resisti multitudini concitatæ non posse, clàm simulando dilationem mali inueniunt. placere enim sibi defectionẽ ad Annibalem simulant: quibus autem conditionibus in fœdus amicitiamque nouam trãseant, parum constare. Ita spatio sumpto, legatos propere ad prætorem Romanum Marcellum Claudium, qui Canusij cum exercitu erat, mittunt: docentque quanto in discrimine sit Nolana res. agrum Annibalis esse & Pœnorũ: urbem extemplo futuram, ni subueniatur. concedendo plebi senatum, ubi uelint, defecturos se, ne deficere præfestinarent, effecisse. Marcellus collaudatis Nolanis, eadem simulatione extrahi rem in suum aduentum iussit: interim cælari quæ secum acta essent: spemque omnem auxilij Romani. Ipse à Cannusio Calatiam petit: atque inde Vulturno amne traiecto, perque agrum Satriculanũ, Trebianumque super Suessulam per montes Nolam peruenit. Sub aduentum prætoris Romani Pœnus agro Nolano excessit: & ad mare proxime Neapolim descendit, cupidus marini oppidi potiundi, quò cursus nauibus tutus ex Africa esset. Cæterum posteaque Neapolim à præfecto Romano teneri accepit: (M. Iunius Syllanus erat, ab ipsis Neapolitanis accitus) Neapolim quoque sicut Nolã, non admissus, petit Nuceriam. Eam cum aliquandiu circunsedisset: sæpe ui, sæpe solicitandis nequicquã nunc plebe, nunc principibus, fame demum in deditionem accepit: pactus, ut inermes cum singulis

abirent uestimentis. deinde ut qui à principio mitis omnibus Italicis, præter Romanos, uideri uellet: præmia atq; honores ijs qui remansissent, ac militare uellent secū, proposuit. nec ea spes quenquā tenuit. dilapsi omnes quocunq; hospitia, aut fortuitus animi impetus tulit, per Campaniæ urbes, maxime Nolam Neapolimque. Cum fermè triginta senatores, ac forte primus quisq; Capuam petissent: exclusi inde quod portas Annibali clausissent, Cumas se cōtulerūt. Nuceriæ præda militi data est, urbs direpta atq; incensa. Nolam Marcellus non sui magis fiducia præsidij, quàm uoluntate principum habebat. plebs timebatur, & ante omnes L. Bantius, quem consensus attentatæ defectionis, ac metus à prætore Romano nūc ad proditionem patriæ, nunc si ea die fortuna defuisset, ad transfugiendum stimulabat. Erat iuuenis acer, & sociorum ea tempestate nobilissimus eques. semineeem eum ad Cannas in aceruo cæsorum corporum inuentum, curatumq; benigne etiam cum donis Annibal domum remiserat. ob eius gratiam meriti rem Nolanam in ius ditionemq; dare uoluerat Pœno: anxiumq; eum & solicitum cura nouandi res prætor cernebat. cæterum cum aut pœna cohibendus esset, aut beneficio conciliandus: sibi assumpsisse quàm hosti ademisse fortem ac strenuum maluit sociū. accitumq; ad se benigne appellat, Multos eum inuidos inter populares habere, inde existimatu facile esse, quod nemo ciuis Nolanus sibi indicauerit quàm multa eius egregia facinora militaria essent. sed qui in Romanis militauerit castris, non posse obscuram eius uirtutem esse. multos sibi qui cum eo stipendia fecerint, referre qui uir esset ille: quæq; & quoties pericula pro salute ac dignitate populi Romani adisset: utiq; Cannensi pugna non prius prælio abstiterit, q; propè exanguis ruina super incidentiū uirorum, equorum, armorumq; sit oppressus. Itaq; macte uirtute esto, inquit. apud me tibi omnis honos atq; omne præmium erit: & quo frequentior mecum fueris, senties eam rem tibi dignitati atq; emolumento esse. Lętoq; iuueni promissis equum eximium dono dat, bigatosq; quingentos quæstorem numerare iubet. lictoribus imperat, ut eum se adire, quoties uelit patiant̄. Hac comitate Marcelli ferocis iuuenis animus adeo est mollitus, ut nemo inde sociorū rem Romanā fortius ac fidelius iuuerit. Cum Annibal ad portas esset, (Nolam enim rursus à Nuceria mouerat castra) plebesq; Nolana deintegro ad defectionē spectaret: Marcellus sub aduentum hostiū intra muros se recepit, non castris metuens, sed ne prodendæ urbis occasionem nimis multis in eam imminētibus daret. Instrui deinde utrinq; acies cœptæ, Romanorū pro mœnibus Nolæ, Pœnorum ante castra sua. prælia hinc parua inter urbem castraq;, & uario euētu fiebant: quia duces nec prohibere paucos temere roganteis, nec dare signum uniuersæ pugnæ uolebant. in hac comitiaria iam duorum exercituū statione principes Nolanorū nunciant Marcello: nocturna colloquia inter plebem ac Pœnos fieri: statutumq; esse, ut cum Romana acies egressa portis iret: impedimēta eorum ac sarcinas diriperent: clauderentq; deinde portas murosq; occuparent, ut potentes rerum suarum atq; urbis, Pœnum inde pro Romano acciperent. Hæc ubi nuntiata sunt Marcello, collaudatis senatoribus Nolanis, priusquā aliquis motus in muris oriretur, fortunā pugnæ experiri statuit. Ad treis portas in hostes uersas tripartito exercitū instruxit. impedimēta subsequi iussit: calones lixasq; & inualidos milites uallum ferre. media porta robora legionum & Romanos equites, duabus circa portis nouos milites, leuemq; armaturam ac sociorū equites statuit. Nolani muros portasq; adire uetiti: subsidiaq; destinata impedimentis data, ne occupatis prælio legionibus in ea impetus fieret. ita instructi intra portas stabant. Annibali sub signis (id quod per aliquot dies fecerat) ad multū diei in acie stanti primo miraculo esse, quod nec exercitus Romanus porta egrederet̄, nec armatus quisquā in muris esset. ratus deinde prodita colloquia esse, metuq; resides factos, partem militū in castra remittit, iussos propere apparatum omnem oppugnandæ urbis in primam aciem afferre: satis fidens, si cunctātibus instaret, tumultum aliquem in urbe plebem moturam. Moxq; dum in sua quisq; ministeria discurrit trepidat ad prima signa, succeditq; ad muros acies: patefacta repēte porta, Marcellus signa canere clamoremq; tolli, ac pedites primum, deinde equites quanto maximo possent impetu in hostem erumpere iubet. Satis terroris tumultusq; in aciem mediam intulerāt, cum duabus circa portis P. Valerius Flaccus & C. Aurelius legati in cornua hostium erupere. Addidere

clamorem

clamorem lixæ calonesq́;,& alia turba custodiæ impedimentorũ apposita,ut paucitatem maxime spernentibus Pœnis ingentis repente exercitus speciem fecerint. Vix equidem ausim affirmare,quod quidam autores sunt,duo millia & ccc hostiũ cæsos:non plus uno Romanos amisisse. Siue tanta,siue minor uictoria fuit, ingens eo die res, ac nescio an maxima illo bello gesta sit.non uinci enim ab Annibale uincentibus difficilius fuit,quàm postea uincere. Annibal spe potiundæ Nolæ adempta cum Acerras recessisset: Marcellus extemplo clausis portis,custodibusq́; dispositis,ne quis egrederet̃,quæstionem in foro de ijs qui clàm in colloquijs hostium fuerant,habuit.supra LXX damnatos proditionis securi percussit,bonaq́; eorũ iussit publica esse. & summa rerũ senatui tradita,cum exercitu omni profectus supra Suessulam castris positis consedit. Pœnus Acerras primũ ad uoluntariã deditionem conatus perlicere,postea quàm obstinatos uidit:obsidere inde atq; oppugnare parat.Cęterũ Acerranis plus animi quã uirium erat.itaq; desperata tutela urbis,ut circũuallari mœnia uiderunt, priusquam continuarentur hostium opera,per intermissa munimenta, neglectasq́; custodias silentio noctis dilapsi,per uias inuiasq́;,quà quenq; aut consiliũ,aut terror tulit:in urbes Campanię quas satis certũ erat non mutasse fidem,perfugerunt. Annibal Acerris direptis atq; incensis, cum à Casilino dictatorẽ Romanũ legionesq́; nuntij accipi nuntiassent,ne quis tam propinquis hostium castris Capua quoq; recurrat,exercitũ ad Casilinũ ducit. Casilinũ eo tempore quingenti Prænestini habebant cum paucis Romanis latiniq́; nominis, quos eodem audita Cannẽsis clades cõtulerat. Hi non cõfecto Præneste ad diem delectu, serius profecti domo cum Casilinum ante aduersæ pugnæ famam uenissent,& alijs aggregarent sese Romanis socijsq́;: profecti à Casilino cum satis magno agmine irent: auertit eos retro Casilinũ nuntius Cannensis pugnæ. ibi cum dies aliquot suspecti Campanis timentesq́; cauendis ac struendis inuicẽ insidijs traduxissent: iamq́; de Capuæ defectione agi accipiq́; Annibalem satis pro certo habnere: interfectis nocte oppidanis, partem urbis quæ citra Vulturnũ est, (eo enim diuidit̃ amni) occupauere. idq́; præsidiũ Casilini habebant Romani. Additur & perusina cohors,homines CCCC & LX, eodem nuntio,quo Prænestini paucos ante dies Casilinũ compulsi. & satis fermè armatorum ad tam exigua mœnia,& flumine altera parte cincta,tuenda erat.penuria frumenti,nimiũ etiam ut uideret̃ hominum,efficiebat. Annibal cum iam inde haud procul esset, Getulos cum præfecto nomine Isalca præmittit. ac primo, si fiat colloquij copia,uerbis benignis ad portas aperiendas præsidiumq́; accipiendũ perlicere iubet. sin in pertinacia perstent, rem gerere ac tentare si qua parte inuadere urbem possit. Vbi ad mœnia accessere, quia silentium erat,solitudo uisa:metuq́; concessum barbarus ratus,moliri portas & seras claustraq́; effringere parat.cum patefactis repente portis cohortes duæ ad idipsum instructæ intus,ingenti cum tumultu erumpunt,stragemq́; hostium faciunt.Ita primis repulsis,Maharbal cum maiore robore uirorũ missus,nec ipse eruptionẽ cohortiũ sustinuit.Postremo Annibal castris ante ipsa mœnia oppositis, paruam urbem paruumq́; præsidiũ summa ui atq; omnibus copijs oppugnare parat.ac dum instat lacessitq́;, corona undiq; circũdatis mœnibus, aliquot milites & promptissimũ quenq; è muro turribusq́; ictos amisit.Semel ultro erumpenteis agmine elephantorum opposito propè interclusit,trepidosq́; compulit in urbem:satis multis,ut ex tanta paucitate,interfectis. plures cecidissent, ni nox prælio interuenisset. Postero die omniũ animi ad oppugnandũ accendunt̃:utiq; posteaq; corona aurea muralis proposita est, atq; ipse dux castelli plano loco positi segnẽ oppugnationẽ Sagunti expugnatoribus exprobrabat:Cannarum Trasymeniq́; & Trebiæ singulos admonẽs,uniuersosq́;.inde uineæ quoq; cœptæ agi cuniculiq́;:nec ad uarios conatus hostiũ aut uis ulla,aut ars deerat. Socij Romanorũ propugnacula aduersus uineas statuere,transuersis cuniculis hostiũ cuniculos excipere, & palàm & clàm cœptis obuiã ire,donec pudor etiam Annibalẽ ab incœpto auertit.castrisq́; cõmunitis ac præsidio modico imposito,ne omissa res uideretur,in hyberna Capuam cõcessit.ibi partem maiorem hyemis exercitũ in tectis habuit,aduersus omnia humana mala sæpe ac diu durantẽ, bonis inexpertũ atq; insuetũ. itaq; quos nulla mali uicerat uis, perdidere nimia bona ac uoluptates immodicæ:& eo impensius, quo auidius ex insolentia in eas se immerserãt. somnus enim

& uinum & epulæ, & ſcorta balneaq́;, & ocium cõſuetudine in dies blandius, ita enarrauerunt corpora animosq́;, ut magis deinde præteritę uictoriæ eos quàm pręſentes tutarent̃ uires: maiusq́; id peccatũ ducis apud peritos artiũ militariũ haberet̃, quàm quod non ex Cannenſi acie protinus ad urbem Romam duxiſſet. illa enim cunctatio diſtuliſſe modo uictoriã uideri potuit: hic error uires ademiſſe ad uincendũ. Itaq; Hercule, uelut ſi cum alio exercitu à Capua exiret: nihil uſquã priſtinæ diſciplinæ tenuit. nam & redierunt pleriq; ſcortis impliciti: & ubi primum ſub pellibus haberi cœpti ſunt, uiaq́; & alius militaris labor excepit, tyronum modo corporibus animisq́; deficiebant: & deinde per omne æſtiuorũ tempus magna pars ſine cõmeatibus ab ſignis dilabebant̃: neq; aliæ latebræ, quàm Capua deſertoribus erant. Cęterũ miteſcente iam hyeme ducto ex hybernis milite, Caſilinũ redit. ubi quanquã ob oppugnatione ceſſatum erat, obſidio tamen cõtinuata oppidanos præſidiumq́; ad ultimũ inopiæ adduxerat. Caſtris Romanis T. Sempronius præerat: dictatore auſpiciorũ repetendorũ cauſa profecto Romam. Marcellum & ipſum cupientẽ ferre auxiliũ obſeſſis Vulturnus amnis inflatus aquis, & preces Nolanorũ atq; Acerranorũ tenebant, Campanos timentiũ, ſi præſidium Romanũ abſceſſiſſet. Gracchus aſſidens tantum Caſilino, quia prædictũ erat dictatoris, ne quid abſente eo rei gereret: nihil mouebat, quanq; quę facile omnem patientiã uincerent, nuntiabant̃ à Caſilino. nam & præcipitaſſe ſe quoſdam non tolerantes famem, cõſtabat: & ſtare inermes in muris, nuda corpora ad miſſiliũ telorum ictus præbentes. Ea ægre patiens Gracchus, cum neque pugnã conſerere dictatoris iniuſſu auderet: pugnandum autem eſſe, ſi palàm frumentum importare uellet, uideret: neq; clàm importãdi ſpes eſſet: farre ex agris circa undiq; cõuecto cum complura dolia compleſſet, nuntium ad magiſtratũ Caſilinũ miſit, ut exciperent dolia, quæ amnis deferret. Inſequenti nocte intentis omnibus in flumen ac ſpem ab nuntio Romano factam, dolia medio miſſa amni defluxerũt. æqualiter inter omnes frumentũ diuiſum. id poſtero quoque die, ac tertio factum eſt. nocte & mittebantur & perueniebant: eo cuſtodias hoſtium fallebant. Imbribus deinde continuis citatior ſolito amnis tranſuerſo uertice dolia impulit ad ripam, quam hoſtes ſeruabãt. ibi hærentia inter obnata ripis ſalicta conſpiciunt̃, nuntiatumq́ue Annibali eſt: & deinde intẽtiore cuſtodia cautum, ne quid falleret Vulturno ad urbem miſſum. Nuces inde fuſæ ab Romanis caſtris cum medio amni ad Caſilinũ defluerent, cratibus excipiebant̃. Poſtremo ad id uentũ inopię eſt, ut lora detractasq́; ſcutis pelles, ubi feruida molliſſent aqua, mãdere conarent̃: nec muribus alióue animali abſtinerent: & omne herbarum radicumq́; genus aggeribus infimis muri eruerent. & cum hoſtes obaraſſent quicquid herbidi terreni extra murũ erat: raporũ ſemen iniecerũt, ut Annibal, eóne uſq; dum ea naſcantur, ad Caſilinũ ſeſſurus ſum? exclamaret. & qui nullã antea pactionẽ auribus admiſerat, tum demũ agi ſecũ eſt paſſus de redemptione liberorũ capitũ. Septunces auri in ſingulos pretium cõuenit. fide accepta, ſeſe tradiderũt. donec omne aurũ perſolutũ eſt, in uinculis habiti. tum remiſſi Cumas cum fide. Id uerius eſt, q; ab equite in abeunteis immiſſo interfectos. Præneſtini maxima pars fuere. ex quingentis ſeptuaginta, qui in pręſidio fuerunt: minus dimidiũ ferrum famesq́; abſumpſit. cæteri incolumes Præneſte cum prætore ſuo Manitio (ſcriba is antea fuerat) redierunt. Statua eius indicio fuit Præneſte in foro ſtatuta, loricata, amicta toga, uelato capite: & tria ſigna cum titulo laminæ æneæ inſcripto: Manitiũ pro militibus, qui Caſilini in præſidio fuerint, uotũ uouiſſe. Idem titulus tribus ſignis in æde Fortunæ poſitis fuit ſubiectus. Caſilinum oppidũ redditũ Campanis eſt, firmatũ ſeptingentorũ militum de exercitu Annibalis præſidio: ne ubi Pœnus inde abſceſſiſſet, Romani oppugnarẽt. Præneſtinis militibus ſenatus Romanus duplex ſtipendiũ, & quinquennij militiæ uacationem decreuit. ciuitate cum donarentur ob uirtutẽ, non mutauerũt. Peruſinorũ caſus obſcurior fama eſt, quia nec ipſorũ monumento ullo eſt illuſtratus, nec decreto Romanorũ. Eodem tempore Petellinos, qui uni ex Brutijs manſerant in amicitia Romana: nõ Carthaginienſes modo, qui regionem obtinebant, ſed Brutij quoq; cæteri ob ſeparata ab ſe cõſilia oppugnabãt. cum obſiſtere malis nequirent Petellini: legatos Romam ad præſidiũ petendũ miſerunt. Quorum preces lachrymæq́; (in queſtus enim flebiles, cum ſibimetipſi conſulere iuſſi ſunt, ſeſe in ueſtibulo curiæ profuderunt) in-

gentem

gentem misericordiam patribus ac populo mouerunt. cōsulibꝗ iterū à M. Æmylio Pr. patres, circūspectis omibus imperij uiribus fateri coacti, nihil iam longinquis socijs in se præsidij esse, redire domum, fideꝗ ad ultimū expleta, consulere sibimetipsos in præsenti fortuna iusserunt. Hæc postea quā renuntiata legatio Petellinis est: tantus repente mœror pauorꝗ senatum eorum cepit, ut pars profugiendi quà quisꝗ posset, ac deserendæ urbis autores essent: pars quando deserti à ueteribus socijs essent, adiungendi se cæteris Brutijs, ac per eos dedendi Annibali. Vicit tamen ea pars quæ nihil raptim, nec temere agendū consulendumꝗ deintegro censuit. Re laxata postero die per minorē trepidationē retinuerunt optimates, ut conuectis omnibus ex agris, urbem ac muros firmarent. Per idem ferè tempus literæ ex Sicilia Sardiniaꝗ Romam allatæ. priores ex Sicilia Octacilij Propr. in senatu recitatæ sunt. L. Furium Pr. cum classe ex Africa Lilybæum uenisse. ipsum grauiter saucium in discrimine ultimo uitę esse. militi & naualibus socijs neꝗ stipendium neꝗ frumentū ad diem dari: neꝗ unde detur, esse. magnopere suadere ut quamprimū ea mittantur: sibiꝗ si ita uideatur, ex nouis prætoribus successorem mittant. Eademꝗ fermè de stipendio frumentoꝗ ab A. Cornelio Mammula Propr. ex Sardinia scripta. Responsum utrisꝗ non esse, unde mitteretur. iussiꝗ ipsi classibus atꝗ exercitibus suis consulerent. Octacilius ad unicum subsidium populi Romani Hieronem legatos cum misisset, in stipendium quantum argenti opus fuit, & sex mensium frumentum accepit. Cornelio in Sardinia ciuitates sociæ benigne contulerunt. Et Romæ quoque propter penuriam argenti triumuiri mensarij rogatione Minucij trib. pleb. facti, L. Æmylius, qui consul censorꝗ fuerat: & M. Attilius Regulus, qui bis consul fuerat, & L. Scribonius Libo, qui tum trib. pleb. erat. Et duumuiri creati, M. & C. Attilij, ædem Concordiæ, quam L. Manlius Pr. uouerat, dedicauerunt. Et tres pontifices creati, Q. Cæcilius Metellus, Q. Fabius Maximus, & Q. Fuluius Flaccus, in locum P. Scantinij demortui, & L. Aemylij Pauli COS. & Q. Aelij Pæti, qui ceciderāt pugna Cannensi. Cum cætera quæ continuis cladibus fortuna minuerat, quantum cōsilijs humanis assequi poterāt, patres explessent: tandem se quoꝗ & solitudinem curiæ, paucitatemꝗ conuenientiū ad publicum consilium respexerunt. neꝗ enim post L. Aemylium & C. Flaminium censores senatus lectus fuerat, cum tantum senatorum aduersæ pugnę, ad hoc sui quenque casus per quinquēnium absumpsissent. Cum de ea re M. Aemylius Pr. dictatore post Casilinum amissum profecto iam ad exercitum, exposcentibus cūctis retulisset: tum Sp. Caruilius, cum longa oratione nō solum inopiam, sed paucitatem etiam ciuium, ex quibus in patres legerenť, conquestus esset: explendi senatus causa, & iungendi arctius latini nominis, pro magna re se suadere dixit, ut ex singulis populis Latinorū binis senatoribus, si patres Romani censuissent, ciuitas daretur: atꝗ in demortuorū locum in senatum legerenť. Eam sentētiam haud æquioribus animis, quàm ipsorum quondam postulatū Latinorum, patres audierunt. & cum fremitus indignantiū tota curia esset: & præcipue Manlius, esse etiam nunc stirpis eius uirū diceret: ex qua quondā in Capitolio cōsul minatus esset, quem Latinū in curia uidisset, eum sua manu se interfecturū: Q. Fabius Maximus nunquam rei ullius alieniore tempore mentionem factam in senatu dixit, quàm inter tam suspensos sociorū animos, incertáꝗ fidem id tactum, quod insuper solicitaret eos. eam unius hominis temerariā uocem silentio omniū extinguendam esse: & si quid unquā arcani sanctiúe ad silendum in curia fuerit, id omniū maxime tegendum, occulendum, obliuiscendū, pro non dicto habendū esse. Ita eius rei oppressa mentio est. Dictatorem qui censor ante fuisset: uetustissimusꝗ ex ijs qui uiuerēt, censorijs esset: creari placuit qui senatum legeret: acciriꝗ C. Terentium COS. ad dictatorem dicendum iusserunt. qui cum ex Apulia, relicto ibi præsidio, magnis itineribus Romā redisset: nocte proxima, ut mos erat, M. Fabium Buteonem ex S. C. sine magistro equitum dictatorem in sex menses dixit. Is, ubi cum lictoribus in rostra ascendit, neque duos dictatores tempore uno, quod nunquam antea factum esset, probare se dixit: neꝗ dictatorem se sine magistro equitum: nec censoriam uim permissam uni & eidem iterum: nec dictatori, nisi rei gerendæ causa creato, in sex menses datum imperiū. quæ immoderata fors, tempus ac necessitas fecerint: ijs se modū impositurū. nam neꝗ senatu quenquā moturum ex ijs, quos C. Flaminius, L. Aemylius cēsores

in senatum legissent: transcribi tantũ recitariq́ eos iussurũ, ne penes unum hominẽ iudiciũ atbitriumq́ de fama ac moribus senatoris fuerit: & ita in demortuorũ locũ sublecturũ, ut ordo ordini,nõ homo homini prælatus uideret. Recitato netere senatu,inde primum in demortuorum locum legit,qui post L.Æmylium & C.Flaminiũ censores curulem magistratũ cepissent, necdũ in senatum lecti essent: ut quisq́ eorũ senator primus creatus erat. tum legit qui ædiles, tribuni,prætores quæstoresúe fuerant. tum ex ijs qui spolia ex Romano hoste fixa domi haberent,aut ciuicam coronã accepissent.Ita CLXXVII cum ingenti approbatione omniũ in senatum lectis,extemplo se magistratu abdicauit,priuatusq́ de rostris descendit, lictoribus abire iussis,turbæq́ se immiscuit priuatas agentiũ res:tempus hoc sedulo terens,ne deducendi sui causa populum de foro abduceret. neq; tamen elanguit cura hominũ ea mora, frequentesq́ eum domum deduxerunt.Consul nocte insequenti ad exercitũ redijt,non facto certiore senatu,ne comitiorũ causa in urbe retineret. Postero die consultus à M. Pomponio Pr.senatus decreuit dictatori scribendũ:uti si è Repub.censeret esse,ad cõsules subrogandos ueniret cum magistro equitũ,& prætore M. Marcello, ut ex ijs præsentibus noscere patres possent quo statu Respub.esset,consiliaq́ue ex rebus caperent. Qui acciti erant,omnes uenerunt,relictis legatis, qui legionibus præessent.Dictator de se pauca ac modice locutus in magistrũ equitũ T.Sempronium Gracchũ magnam partẽ gloriæ uertit:comitiaq́ edixit,quibus L. Posthumius III absens,qui tum Galliam prouinciam obtinebat: & T.Sempronius Gracchus,qui tum magister equitum eò accurrerat, consules createntur. Prætores inde creati, M. Valerius Leuinus, Ap.Claudius Pulcher, Q.Fuluius Flaccus, Q.Mutius Scæuola. Dictator creatis magistratibus,Theanum in hyberna ad exercitũ redijt,relicto magistro equitum Romæ: qui cum post paucos dies magistratum initurus esset,de exercitibus scribendis cõparandisq́ in annum,patres consuleret.Cum eæ res maxime agerentur, noua clades nuntiata:alia super alia cumulante in eum annum fortuna:L.Posthumiũ cõsulem designatũ,in Gallia ipsum atq; exercitũ deletos. Sylua erat uasta, (Litanam Galli uocant) qua exercitũ traducturus erat.eius syluę dextra læuaq́ circa uiam Galli arbores ita inciderant, ut immotæ starent:momento leui impulsæ occiderent.Legiones duas Romanas habebat Posthumius: sociúmq́ ab supero mari tantum conscripserat,ut XXV millia armatorũ in agros hostium induxisset.Galli oras extremæ syluę cum circũsedissent,ubi intrauit agmen saltum:tum extremas arborũ succisarũ impellunt. quæ alia in aliam instabilem per se ac male hærentem incidentes, ancipiti strage arma, uiros, equos obruerunt,ut uix decem homines effugerent. nam cum exanimati pleriq; essent arborum truncis fragmentisq́ ramorũ:cæteram quoq; multitudinẽ inopinato malo trepidã Galli saltum omnem armati circumsidentes interfecerũt,paucis è tanto numero captis,qui pontem fluminis petentes obsesso ante ab hostibus ponte interclusi sunt. Ibi Posthumius omni ui ne caperet obnixus,occubuit. spolia corporis caputq́ ducis præcisum Boij ouãtes templo,quod sanctissimũ est apud eos,intulere.purgato inde capite,ut mos ijs est,caluã auro cælauere.idq́ sacrum uas ijs erat, quo solẽnibus libarent:poculúq́ idem sacerdotis esse,ac tẽpli antistitibus. Præda quoq; haud minor Gallis q̃ uictoria fuit.nam etsi magna pars animaliũ strage syluæ oppressa erat:tamen cæteræ res,quia nihil dissipatũ fuga est,stratę per omnem iacentis agminis ordinem inuentæ sunt. Hac nũtiata clade cum per dies multos in tãto pauore fuisset ciuitas,ut tabernis clausis,uelut nocturna solitudine per urbem acta,senatus ædilibus negotiũ daret:ut urbem circumirent, apeririq́ tabernas, & mœstitiæ publicæ speciem urbi demi iuberẽt: tum T.Sempronius senatum habuit: cõsolatusq́ patres est & adhortatus,ne qui Cannẽsi ruinæ non succubuissent, ad minores calamitates animos summitterent. quod ad Carthaginienses hostes Annibalemq́ attinet:prospera modo esset,sicut speraret,fortuna: Gallicum bellum & omitti tuto & differri posse: ultionemq́ eam fraudis in deorũ ac populi Romani potestate fore.de hoste Pœno exercitibusq́,per quos id bellum gereret, consultandũ atq; agitandum. Ipse primum quid peditũ equitumq́,quid ciuium, quid sociorum in exercitu esset dictatoris, disseruit. Tum Marcellus suarum copiarũ summam exposuit. Quid in Apulia cum C.Terentio consule esset, à peritis quæsitum est. duóne consulares exercitus satis firmati tanto bello

lo sufficerent,inibatur ratio.itaq; Galliam, quanquam stimulabat iusta ira:omitti eo anno pla cuit. Exercitus dictatoris consuli decretus est. De exercitu Marcelli qui ex fuga Cannensis essent,in Siciliam eos traduci, atque ibi militare, donec in Italia bellum esset,placuit.eodem ex dictatoris legionibus reijci militem minimi quenq; roboris,nullo praestituto militiae tempore,nisi quod stipendiorum legitimorum esset.Duae legiones urbanae alteri cõsuli,qui in locum L.Posthumij suffectus esset,decretae sunt: eumq; cum primũ saluis auspicijs posset,creari placuit.legiones praeterea duas primo quoq; tempore ex Sicilia acciri: atq; inde consul,cui legiones urbanae euenissent,militum sumeret quantum opus esset.C.Terentio cos. prorogari in annum imperium:neq; de eo exercitu quem ad presidium Apuliae haberet,quicquam minui.

Dum haec in Italia geruntur apparanturq;, nihilo segnius in Hispania bellum erat, sed ad eam diem magis prosperum Romanis.P.& Cn.Scipiones inter se partiti copias,ut Cn.terra, P.mari nauibusq; rem gereret. Asdrubal Poenorũ imperator neutri parti uirium satis fidens, procul ab hoste interuallo,ac locis tutis tenebat se. cui multum ac diu obtestanti quatuor millia peditũ, & quingenti equites in supplementũ missi ex Africa sunt. tum refecta tandem spe, castra propius hostem mouit: classemq; & ipse instrui parariq; iubet, ad insulas maritimãq; oram tutandam.In ipso impetu mouendarũ deintegro rerum perculit eum praefectorum nauium transitio:qui post classem ad Iberum per pauorem desertã grauiter increpiti, nunquam deinde satis fidi aut duci,aut Carthaginiensiũ rebus fuerant. Fecerant ij transfugae motum in Carpesiorũ gente:desciuerãtq; ijs autoribus urbes aliquot: una etiam ab ipsis ui capta fuerat. In eam gentem uersum ab Romanis bellum est:infestoq; exercitu Asdrubal ingressus agrum hostium,pro captae ante dies paucos urbis moenibus Galbum nobilem Carpesiorum ducem cum ualido exercitu castris se detinentem aggredi statuit. praemissa igitur leui armatura, quae eliceret hosteis ad pugnam:peditum partem ad depopulandũ per agros passim dimisit,ut palanteis exciperent.simul & ad castra tumultus erat,& per agros fugaq; & caedes.deinde undique diuersis itineribus cum in castra se recepissent: adeo repente decessit animis pauor,ut non ad munimenta modo defendenda satis animorũ esset, sed etiam ad lacessendum hostem praelio.Erumpunt igitur agmine è castris tripudiantes more suo : repentinaq; eorum audacia terrorem hosti paulo ante ultro lacessenti incussit . itaq; & ipse Asdrubal in collem satis arduum tutumq; flumine etiam obiecto tum copias subducit , & praemissam leuem armaturam equitesq; palatos eódem recepit : nec aut colli aut flumini satis fidens , uallo castra permunijt. In hoc alterno pauore certamina aliquot sunt cõtracta.nec Numida Hispano eques par fuit:nec iaculator Maurus cetrato,uelocitate pari,robore animi uiriumq; aliquantũ praestanti.Postquam neq; elicere Poenum ad certamen obuersati castris poterant:neq; castrorum oppugnatio facilis erat: urbem Asenam, quò fineis hostiũ ingrediens Asdrubal frumentũ cõmeatusq; alios conuexerat,ui capiũt,omniq; circa agro potiunt.nec iam aut in agmine,aut in castris ullo imperio contineri.Quam ubi negligentiam ex re (ut fit)bene gesta oriri senserat Asdrubal:cohortatus milites ut palãtes sine signis hostes aggrederent,digressus colle pergit ire acie instructa ad castra. Quem ut adesse tumultuosi nuntij refugientes ex speculis stationibusq; attulere,ad arma conclamatũ est. Vt quisq; arma ceperat,sine imperio,sine signo,incompositi,inordinati in praelium ruunt.Iam primi conseruerãt manus,cum alij cateruatim currerent, alij nondum è castris exissent.tum primo ipsa audacia terruere hostem.deinde rari in confertos illati, cum paucitas parum tuta esset,respicere alij alios,& undique pulsi coire in orbem. & dum corporibus applicantur,armaq; armis iungunt,in arctum compulsi,cum uix mouendis armis satis spatij esset:corona hostiũ cincti,ad multum diei caedunt. Exigua pars eruptione facta, syluas ac montes petit:pariq; terrore & castra sunt deserta,& uniuersa gens postero die in deditionem uenit.nec diu in pacato mansit. nam subinde ab Carthagine allatum est,ut Asdrubal primo quoq; tempore in Italiam exercitũ duceret . quae uulgata res per Hispaniam omnium fermè animos ad Romanos auertit.Itaq; Asdrubal extemplo literas Carthaginem mittit, indicans,quanto fama profectionis suae damno fuisset.Si uero inde pergeret,priusq; Iberũ transiret, Romanorũ Hispaniã fore.nam praeterq; quod nec praesidiũ, nec ducem haberet, quem

relinqueret

relinqueret pro se,imperatores esse Romanos,quibus uix equis uiribus resisti possit. itaque si
ulla Hispaniæ cura esset,successorem sibi cum ualido exercitu mitterent.cui si omnia prospere
euenirent,non tamen ociosam prouinciam fore.Hæ literæ quanquam primo admodum mo/
uerunt senatum: tamen quia Italiæ cura prior potiorq; erat, nihil de Asdrubale neq; de copijs
eius mutatũ est.Himilco cum exercitu iusto, & aucta classe ad retinendã terra mariq;,ac tuen/
dam Hispaniam est missus.qui ut pedestreis naualeisq; copias traiecit:castris communitis,na/
uibusq; subductis & uallo circundatis, cum equitibus delectis ipse quantum maxime accele/
rare poterat,per dubios infestosq; populos iuxta intentus ad Asdrubalem peruenit.Cum de
creta senatus mandataq; exposuisset, atque edidicisset ipse inuicem, quemadmodum tractan
dum bellum in Hispania foret,retro in sua castra redijt: nulla re quàm celeritate tutior: quod
undiq; abierat,antequã populi consentirent.Asdrubal priusquã moueret castra,pecunias im/
perat populis omnibus suæ ditionis: satis gnarus Annibalem transitus quosdam pretio mer/
catum:nec auxilia gallica aliter quàm conducta habuisse: inopem tantum iter ingressum,uix
penetraturum ad Alpeis fuisse.pecunijs igitur raptim exactis,ad Iberum descendit. Decre/
ta Carthaginiẽsium & Asdrubalis iter ubi ad Romanos sunt perlata,omnibus omissis rebus,
ambo duces iunctis copijs ire obuiam cœptis, atq; obsistere parant:rati,si Annibali uix per se
ipsi tolerando Italiæ hosti Asdrubal dux atq; Hispaniensis exercitus esset iunctus, illico Ro/
mani finem imperij fore. His anxij curis ad Iberum contrahunt copias,& transito amne cum
diu consultassent:utrum castra castris conferrent,an satis haberent,socijs Carthaginiensiũ op/
pugnandis morari ab itinere proposito hostem:urbem à propinquo flumine Iberam appella
tam,opulentissimam ea tempestate reginnis eius, oppugnare parant. quod ubi sensit Asdru/
bal, pro ope ferenda socijs pergit ipse ire ad urbem deditam nuper in fidem Romanorum op
pugnandã.Ita iam cœpta obsidio omissa ab Romanis est,& in ipsum Asdrubalẽ uersum bel/
lum.Quinq; millium interuallo castra distantia habuere paucos dies:nec sine leuibus prælijs,
nec ut in aciem exirent. tandem uno eodemq; die uelut ex composito utrinq; signum pugnæ
propositum est:atq; omnibus copijs in campum descensum est. Triplex stetit Romana acies,
peditum pars ante signa locata,pars post signa accepta,equites cornua cinxere. Asdrubal me
diam aciem Hispanis firmat:in cornibus,dextro Pœnos locat,læuo Afros:mercenariorumq;
auxilia equitum,Numidas Pœnorum peditibus,cæteros Afros pro cornibus opponit. nec o/
mnes Numidæ in dextro locati cornu, sed quibus desultorum in modum binos trahentibus
equos inter acerrimam sæpe pugnam in recentem equum ex fesso armatis transultare mos e/
rat.tanta uelocitas ipsis, tamq; docile equorũ genus est. Cum hoc modo instructi starent,
imperatorũ utriusq; partis haud fermè dispares spes erant. nam ne multũ quidẽ aut numero
aut genere militũ, hi aut illi præstabãt.militibus longe dispar animus erat.Romanis eñ,quan
quam procul à patria pugnarent, facile persuaserant duces pro Italia,atq; urbe Roma eos pu
gnare. itaq; uelut quibus reditus in patriam eo discrimine pugnæ uerteretur:obstinauerãt ani
mis uincere,aut mori.Minus pertinaces uiros habebat altera acies. nam maxima pars Hispa/
ni erant:qui uinci in Hispania,quàm uictores in Italiam trahi, malebant.Primo igitur concur/
su cum uix pila cõiecta essent,retulit pedẽ media acies, inferentibusq; sese magno impetu Ro
manis terga uertit.Nihilo segnius in cornibus prælium fuit.hinc Pœnus,hinc Afer urget:& ue
lut in circumuentos prælio ancipiti pugnant. sed cum in medium tota iam coisset Romana
acies, satis uirium ad dimouenda hostium cornua habuit. itaque duo diuersa prælia erant:
utroq; Romani,ut qui pulsis tandem medijs & numero & robore uirorũ pręstarent,haud du
bie superarunt.Magna uis hominũ ibi occisa.& nisi Hispani uixdum cõserto prælio tam effu/
se fugissent:perpauci ex tota superfuissent acie.Equestris pugna nulla admodũ fuit.quia simul
inclinatã mediam aciem Mauri Numidæq; uiderunt: extemplo fuga effusa nuda cornua,ele/
phãtis quoq; pręse actis,deseruere.Et Asdrubal usq; ad ultimũ euentũ pugnæ moratus,è me
dia cæde cũ paucis effugit.Castra Romani cepere,atq; inde diripuere.Ea pugna, si qua dubia
in Hispania erãt,Romanis adiunxit:Asdrubaliq; nõ modo in Italiã traducendi exercitus,sed
ne manẽdi quidẽ satis tuto in Hispania spem reliquit. Quæ posteaq; literis Scipionũ Romæ
uulgata

uulgata sunt,non tam uictoria quàm prohibito Asdrubalis in Italiã transitu lætabant. Dum hæc in Hispania geruntur, Petellia in Brutijs aliquot post mensibus, quàm cœpta oppugnari erat, ab Himilcone præfecto Annibalis expugnata est. multorũq; sanguine ac uulneribus ea Pœnis uictoria stetit. nec ulla magis uis obsessos, quàm fames expugnauit. absumptis enim frugum alimẽtis,carnisq; omnis generis quadrupedum, sutrinæ postremo corijs,herbisq; & radicibus, & corticibus teneris, strictisq; rubis uixere. nec antequã uires ad standum in muris ferendaq; arma deerant,expugnati sunt.Recepta Petellia,Pœnus ad Consentiam copias traducit.quam minus pertinaciter defensam,intra paucos dies in deditionem accepit. Iisdem fermè diebus & Bruttiorũ exercitus Crotonem græcam urbem circunsedit,opulentam quondam armis uirisq;,tum iam adeo multis magnisq; cladibus afflictam,ut omnis ætatis minus nigin ti millia ciuium superessent.itaq; urbe defensoribus uastata facile potiti sunt hostes.arx tãtum retenta,in quam inter tumultum captæ urbis è media cæde quidam effugêre. Et Locrenses desciuere ad Brutios Pœnosq;,prodita multitudine à principibus.Rhegyni tantummodo regionis eius & in fide erga Romanos,& potestatis suæ ad ultimum manserunt. In Siciliã quoque eadem inclinatio animorum peruenit: & ne domus quidem Hieronis tota ab defectione abstinuit.nanq; Gelo maximus stirpis contempta simul senectute patris,simul post Cannensem cladem Romana societate,ad Pœnos defecit.mouissetq; in Sicilia res,nisi mors adeo opportuna,ut patrem quoq; suspicione aspergeret: armantem eum multitudinẽ,sollicitantemq; socios absumpsisset. Hæc eo anno in Italia,in Africa,in Sicilia,in Hispania uario euẽtu acta.

Exitu anni Q. Fabius Maximus à senatu postulauit, ut ædem Veneris Erycinæ,quam dictator uouisset,dedicari liceret.Senatus decreuit,ut T.Semptonius cos. designatus,cum primum magistratũ iniisset,ad populum ferret, ut Fabium duumuirũ esse iuberent ædis dedicandæ causa.Et M.Æmylio Lepido,qui bis consul augurq; fuerat: filij tres,Lucius,Marcus,Quintus,ludos funebres per triduum, & gladiatorum paria duo & xx per triduum in foro dederunt.Ædiles curules C.Lectorius & T.Sempronius Gracchus cos. designatus,qui in æditate magister equitũ fuerat:ludos Romanos fecerunt,qui per triduum instaurati sunt. Plebeij ludi à M.Aurelio Cotta & M.Claudio Marcello ter instaurati sunt. Circumacto tertio anno punici belli,T.Sempronius cos. Idibus Martijs magistratũ inijt.Prætoresq; Fuluius Flaccus qui antea consul censorq; fuerat:urbanam,M.Valerius Leuinus peregrinam sortem in iurisdictione habuit. Ap.Claudius Pulcher Siciliã,Q.Mutius Scæuola Sardiniã sortiti sunt.M.Marcello Procons.imperiũ esse populus iussit,quod post Cannensem cladem unus Romanorum imperatorum in Italia prospere rem gessisset.Senatus quo die primum est in Capitolio cõsultus,decreuit,ut eo anno duplex tributũ imperaretur,simplex confestim exigeretur, ex quo stipendium præsens omnibus militibus daretur,prætérquã qui milites ad Cannas fuissent.Inde de exercitib.ita decretũ est,ut duabus legionibus urbanis T.Sempronius cos. Cales ad conueniendum diem ediceret.inde sex legiones in castra Claudiana supra Suessulam deducerentur.quæ ibi legiones essent:(erant autem Cannẽsis maxime exercitus) eas Ap.Claudius Pulcher Pr.in Siciliam traijceret:quæq; in Sicilia essent, Romam deportarẽtur. Ad exercitum, cui ad conueniendum Cales edicta dies erat: M.Claudius Marcellus missus,isq; iussus in castra Claudiana deducere urbanas legiones. ad ueterem exercitũ accipiendum deducẽdumq; in Siciliam,T.Metilius Croto legatus ab Ap. Claudio est missus. Taciti primo expectauerãt homines, uti consul comitia collegæ creando haberet. deinde ubi ablegatũ uelut de industriã M.Marcellum uiderunt: quem maxime consulem in eum annum ob egregie in prætura res gestas creari uolebãt,fremitus in curia est ortus. Quod ubi sensit cõsul,utrunq;, inquit,è Repub. fuit patres conscripti: & M.Claudium ad permutãdos exercitus in Campaniam proficisci,& comitia non prius edici,quàm is inde confecto quod mãdatum est, negotio reuertisset:ut uos consulem,quem tempus Reipub. postularet:quemqúe maxime uultis, haberetis.Ita de comitijs,donec redijt Marcellus,silentium fuit.Interea duumuiri creati sunt Q.Fabius Maximus & T.Octacilius Crassus,ędibus dedicãdis, Menti Octacilius,Fabius Veneri Erycinę. Vtraq; in Capitolio est,canali uno discretæ. Et de trecẽtis equitibus Cãpanis, qui in Sicilia cum fide sti-

præsidia Romana illati sunt, deductiq; ad M. Valerium Leuinum pretorem, circa Nuceriam castra habentem. Ibi intrepide Xenophanes legationis princeps à Philippo rege se missum ait ad amicitiam, societatemq; iungendam cum populo Romano, mandata habere ad consules, ac senatum populumq; Romanum. Inter defectiones ueterum sociorum Valerius noua societate tam clari regis lætus admodum hostem pro hospite comiter accepit. dat, qui prosequantur, itineraq; cum cura demonstrent, quæ loca, quosq; saltus, aut Romani, aut hostes teneant. Xenophanes per præsidia Romana in Campaniam, inde quà proximũ fuit, in castra Annibalis peruenit: fœdusq; cum eo, atq; amicitiam iungit legibus his: ut Philippus rex quàm maxima classe (ducentas autem naues uidebatur effecturus) in Italiam traijceret, & uastaret maritimam oram, bellum pro parte sua terra, mariq; gereret. ubi debellatum esset: Italia omnis cum ipsa urbe Roma Carthaginiensium atq; Annibalis esset, prædaq; omnis Annibali cederet. perdomita Italia, nauigarent in Græciam, bellumq; cum quibus regibus placeret, gererent. quæ ciuitates continentis, quæ insulæ ad Macedoniam uergunt, eæ Philippi, regniq; eius essent. In has fermè leges inter Pœnum ducem, legatosq; Macedonum ictum fœdus. missiq; cum ijs ad regis ipsius firmandam fidem legati, Gisgo, & Bostar, & Mago, eodem ad Iunonis Laciniæ templũ, ubi nauis occulta in statione erat, perueniunt. inde prouecti cũ iam altum tenerent, conspecti à classe Romana sunt quæ præsidio erat Calabriæ litoribus. Q. Fuluius Flaccus Corcyræos ad persequendam, retrahendamq; nauem cum misisset, primo fugere regij conati: dein de ubi celeritate uicti cesserunt, tradunt se Romanis: & ad præfectum classis adducti. cum quæreret, qui, & unde, & quò tenderent cursum: Xenophanes primo satis iam semel felix mendacium struere, à Philippo se ad Romanos missum, ad M. Valeriũ, ad quem unum iter tutum fuerit, peruenisse: Campaniam superare nequisse, septam hostium præsidijs. deinde, ut punicus cultus, habitusq; suspectos legatos fecit Annibalis, interrogatosq; sermo prodidit, tum comitibus eorum seductis, ac metu territis, literæ quoq; ab Annibale ad Philippũ inuentæ de pace inter regem Macedonũ, Pœnumq; ducem. Quibus satis cognitis, optimum uisum est, captiuos, comitesq; eorũ Romam ad senatum, aut consules, ubicunq; essent, quàm primum deportare. ad id celerrimæ quinq; naues delectæ, ac L. Valerius Antias, qui preesset, missus: eiq; mandatũ, ut in omneis naues legatos separatim custodiendos diuideret, daretq; operam, ne quod ijs colloquium inter se, neue communicatio consilij esset. Per idem tempus Romæ, cũ A. Cornelius Mammula ex Sardinia prouincia decedens retulisset, qui status rerum in insula esset, ad bellũ ac defectionẽ omneis spectare: Q. Mutium, qui successisset sibi, grauitate cœli aquarumq; aduenientem exceptũ, nõ tam in periculosum, quàm longum morbum implicitum, diu ad belli uim sustinendam inutilem fore: exercitumq; ibi ut satis firmum pacatæ prouinciæ præsidem esse, ita parum bello, quod motum iri uideretur: decreuerunt patres, ut Q. Fuluius Flaccus quinq; millia peditum, quadringentos equites scriberet, eamq; legionem primo quoq; tempore in Sardiniam traijciendam curaret: mitteretq; cum imperio quem ipsi uideretur, qui rem gereret, quoad Mutius conualuisset. Ad eam rem missus est T. Manlius Torquatus, qui bis consul, censorq; fuerat, subegeratq; in cõsulatu Sardos. Sub idem ferè tempus & à Carthagine in Sardiniam classis missa duce Asdrubale, cui Caluo cognomen erat, fœda tempestate uexata ad Baleares insulas eijcitur. ibiq; (adeo non armamenta modo, sed etiam aluei nauium quassati erant) subductæ naues dum reficiuntur, aliquantum temporis triuerunt. In Italia cum post cannensem pugnam fractis partis alterius uiribus, alterius mollitis animis, segnius bellum esset: Campani per se adorti sunt rem cumanam suæ ditionis facere, primo solicitantes ut ab Romanis deficerent. ubi id parũ procesisit dolum ad capiendos eos comparant. Campanis omnibus statum sacrificium ad Hamas. eò senatum campanum uenturum certiores Cumanos fecerunt: petieruntq;, ut & cumanus eò senatus ueniret ad consultandum communiter, ut eosdem uterq; populus socios, hostesq; haberet. præsidium ibi armatum sese habituros, nequid ab Romanis noui periculi esset. Cumani, quanquam suspecta fraus erat, nihil abnuere, ita tegi fallax consiliũ posse rati. Interim T. Sempronius consul Romanus Sinuessæ, quò ad conueniendum diem edixerat, exercitu lustrato,

transgressus Vulturnum flumen,circa Linternum castra posuit. Ibi, quia otiosa statiua erant, crebro decurrere milites cogebat,ut tyrones(ea maxima pars uolonum erat) assnescerēt signa sequi,& in acie agnoscere ordines suos.inter quæ concordiæ maxima erat cura duci. itaq; legatis,tribunisq; præceperat,ne quam exprobratio cuiquam ueteris fortunæ discordiam inter ordines sereret,uetus miles tyroni, liber uoloni sese exæquari sineret. omneis satis honestos, generososq; ducerent,quibus arma sua,signaq; populus Romanus cōmisisset. quæ fortuna coegisset ita fieri, eandem cogere tueri factum. Ea non maiore cura præcepta ab ducibus sunt, quàm à militibus obseruata. breuiq; tanta concordia coaluerant omnium animi, ut propè in obliuionem uenirent,qua ex conditione quisq; esset miles factus.Hæc agenti Graccho legati cumani nuntiarunt,quæ à Campanis legatio paucos ante dies uenisset,& quid ꝗs ipsi respondissent.Triduum post eum diem festum esse: non senatum solum omnem ibi futurum,sed castra etiam,& exercitum campanum.Gracchus iussis Cumanis omnia ex agris in urbem conuehere,& manere intra muros: ipse pridie quàm statutum sacrificiū Campanis esset, Cumas mouet castra.Hamæ inde tria millia passuū absunt.Iam Campani eò frequentes ex composito conuenerant:nec procul inde in occulto Marius Alfius,qui summus magistratus erat Campanis,cū XIIII millibus militū habebat castra. is sacrificio apparando,& inter id instruendæ fraudi aliquanto intentior,quàm muniendis castris,aut ulli militari operi fuit.Triduum sacrificatum ad Hamas.nocturnum erat sacrū,ita,ut ante mediam noctem compleretur.Huic Gracchus insidiandum tempori ratus,custodibus ad portas positis,ne quis enuntiare posset,à sexta ad decimam diei horam coactis militibus corpora curare,somnoq; operam dare,ut primis tenebris cōuenire ad signum possent,uigilia fermè prima tolli iussit signa. silentioq; profectus agmine cum ad Hamas media nocte peruenisset,castra campana,ut in peruigilio neglecta,simul omnibus portis inuadit. alios somno stratos,alios perpetrato sacro inermes redeuntes obtruncat. Hominū eo tumultu nocturno cæsa plus duo millia cum ipso duce Mario Alfio. capta sunt signa militaria quatuor & triginta. Gracchus minus centum militum iactura castris hostium potitus,Cumas se propere recepit,ab Annibale metuens, qui super Capuam ad Tifata habebat castra. Nec eum prouida uiri fefellit opinio: nam simul Capuam ea clades est nuntiata,ratus Annibal ab re bene gesta insolenter lætum exercitum tyronum magna ex parte seruorumq;, spoliantem uictos prædasq; agentem ad Hamas se inuenturum, citatum agmen præter Capuam rapit:obuiosq; ex fuga Campanorum per duo præsidia Capuam duci,saucios uehiculis tolli, portariq; iubet. ipse ad Hamas uacua ab hostibus castra, nec quicquam,præter recentis uestigia cædis,strataq; passim corpora sociorū, inuenit. Autores erant quidam,ut protinus inde Cumas duceret,urbemq; oppugnaret.Id quanquam haud modice Annibal cupiebat,ut quia Neapolim non potuerat, Cumas saltem maritimam urbem haberet:tamē quia præter arma nihil secum miles raptim acto agmine extulerat,retro in castra supra Tifata se recepit.inde fatigatus Campanorum precibus sequenti die cum omni apparatu oppugnandę urbis Cumas redit:populatoq; agro cumano,mille passus ab urbe castra locat. Tum Gracchus magis uerecundia in tali necessitate deserendi socios implorantes fidem suam populiq; Romani substitit,quàm satis fidens exercitui. Nec alter consul Fabius,qui ad Cales castra habebat, Vulturnum traducere audebat exercitum:occupatus primo auspicijs repetendis Romæ:dein prodigijs,quæ alia super alia nunciabantur,expiantiq; ea haud facile litari aruspices respondebant.Hæ causæ cum Fabium tenerent:Sempronius in obsidione erat,& iam operibus oppugnabatur. Aduersus ligneam ingentem turrim admotam urbi, aliam turrim ex ipso muro excitauit consul Romanus aliquanto altiorem: quia muro satis per se alto subiectis ualidis sublicis pro solo usus erat.inde primum saxis, sudibusq;,& cæteris missilibus propugnatores urbem ac mœnia tuebantur:postremo ubi promouēdo adiunctam muro uiderunt turrim, facibus ardentibus plurimum simul ignem coniecerunt. quo incendio trepida armatorum multitudo cum de turri sese præcipitaret,eruptio ex oppido simul duabus portis facta stationes hostiū fudit, fugauitq; in castra, ut eo die obsesso, quàm obsidenti similior esset Pœnus. Ad mille CCCC Carthaginiensium cæsi,unde quadraginta uiui capti,qui circa muros

ros, & in stationibus solute ac negligenter agentes, cũ nihil minus quàm eruptionem timuissent, ex improuiso oppressi sunt. Gracchus priusq; se hostes ab repentino pauore colligerêt, receptui signũ dedit, ac suos intra muros recepit. Postero die Annibal elatũ secunda re consulem iusto prælio ratus certaturũ, aciem inter castra atq; urbem instruxit. cæterũ posteaquam neminem moueri ab solita custodia urbis uidit:nec cõmitti quicquam temerariæ spei, ad Tifata redit infecta re. Quibus diebus Cumæ liberatæ sunt obsidione, ijsdẽ diebus & in Lucanis ad Grumentum T. Sempronius, cui Longo cognomen erat, cum Hannone Pœno prospere pugnat. supra duo millia hominũ occidit: & CCLXXX milites amisit. signa militaria ad XLI cepit. Pulsus finibus lucanis Hanno retro in Brutios sese recepit. Et ex Hirpinis oppida tria, quæ à populo Romano defecerant, ui recepta per M. Valerium prætorem. Vercellius, Siciliusq;, autores defectionis securi percussi. supra mille captiuorum sub hasta uenierunt. præda alia militi concessa, exercitusq; Cumas reductus. Dum hæc in Lucanis, atq; in Hirpinis geruntur, quinq; naues, quæ Macedonum, atq; Pœnorum captos legatos Romam portabant, à supero mari ad inferum circumuectæ propè omnem Italiæ oram, cum præter Cumas uelis ferrentur, neq; hostium an sociorum essent, satis sciretur, Gracchus obuiam ex classe sua naues misit. Cum percunctando inuicem cognitũ esset, consulem Cumis esse, naues Cumas appulsæ, captiuiq; ad consulem deducti, & literæ datæ. Consul literis Philippi, atq; Annibalis perlectis, consignata omnia ad senatum itinere terrestri misit: nauibus deuehi legatos iussit. Cum eodem ferè die literæ legatiq; Romam uenissent, & percunctatione facta, dicta cum scriptis congruerent, primo grauis cura patres incessit, cernentes quanta uix tolerantibus punicum bellum macedonici belli moles instaret. cui tamen adeo non succubuerunt, ut extemplo agitaretur, quemadmodum ultro inferendo bello auerterêt ab Italia hostem. Captiuis in uincula conditis, comitibusq; eorum sub hasta uenditis, ad naues XXV, quibus Q. Fuluius Flaccus præfectus præerat, uiginti paratas alias decernunt. His comparatis deductisq; & additis quinq; nauibus, quæ aduexerant captiuos legatos, quinquaginta naues ab Ostia Tarentum profectæ: iussusq; Q. Fuluius militibus uarronianis, quibus L. Apustius legatus Tarenti præerat, in naues impositis, L nauium classe non tueri modo Italiæ oram, sed explorare de macedonico bello. si congruentia literis, legatorumq; indicijs Philippi consilia essent, ut M. Valerium prætorem literis certiorem faceret: isq; L. Apustio legato exercitui præposito, Tarentum ad classem profectus, primo quoq; tempore in Macedoniam transmitteret: daretq; operam, ut Philippum in regno contineret. Pecunia ad classem tuendam, bellumq; macedonicũ ei decreta est, quæ Ap. Claudio in Siciliã missa erat, ut redderetur Hieroni regi. & hæc per L. Apustium legatum Tarentum est deuecta. simul ab Hierone missa ducenta millia modiũm tritici, & hordei centum. Dum hæc Romani parant, aguntq;, ad Philippum captiua nauis una ex ijs, quæ Romam missæ erant, ex cursu fugit. inde scitum, legatos cum literis captos. itaq; ignarus de ijs, quæ cum Annibale legatis suis cõuenissent, quæq; legati eius ad se allaturi fuissent, legationem aliam cum eisdem mandatis mittit. Legati ad Annibalẽ missi Heraclitus, cui Scotino cognomen erat, & Crito Berreus, & Sositheus Magnes. hi prospere tulerunt, ac retulerunt mandata. sed prius se æstas circumegit, quàm mouere ac moliri quicquam rex posset. tantum nauis una capta cum legatis momenti fecit ad dilationem imminentis Romanis belli.

Et circa Capuam, trangresso Vulturnum Fabio post expiata tandem prodigia, ambo consules rem gerebant. Combulteriam, & Trebulam, & Austiculam urbes, quæ ad Pœnum defecerant, Fabius ui cepit. Præsidiaq; in ijs Annibalis, Campani permulti capti. & Nolę, sicut priore anno, senatus Romanorum, plebs Annibalis erat: consiliaq; occulta de cæde principum, & proditione urbis inibantur. Quibus ne incœpta procederent, inter Capuam castraq; Annibalis, quæ in Tifatis erant, traducto exercitu Fabius super Vesuuium in castris claudianis consedit. inde M. Marcellum proconsulem cum ijs copijs, quas habebat, Nolam in præsidium misit. Et in Sardinia res per T. Manlium prætorem administrari cœptæ, quæ omissæ erant, posteaquam Q. Mutius prætor graui morbo est implicitus. Manlius nauibus longis ad Caralis subductis, naualibusq; socijs armatis, ut terra rem gereret, & à prætore exercitu accepto, duo

& uiginti millia peditum,mille & ducentos equites confecit. Cum his equitum peditumq; copijs profectus in agrum hostium, haud procul ab Harsicoræ castris castra posuit. Harsicora tum forte profectus erat in Pellidos Sardos ad iuuentutem armandam, qua copias augeret. Filius eius nomine Hiostus castris præerat.Is adolescentia ferox temere prælio inito fusus,fugatusq; ad XXX millia Sardorum eo prælio cæsa.mille trecenti ferme uiui capti.Alius exercitus primo per agros, syluasq; fuga palatus: dein,quò ducem fugisse fama erat, ad urbem nomine Cornum,caput eius regionis,confugit.Debellatumq; eo prælio in Sardinia esset,ni classis punica cum duce Asdrubale,quę tempestate deiecta ad Baleares erat,in tempore ad spem rebellandi aduenisset. Manlius post famam appulsæ punicæ clasis Calareis se recepit. ea occasio Harsicoræ data Pœno se iungendi. Asdrubal copijs in terram expositis,& classe remissa Carthaginem,duce Harsicora ad sociorum populi Romani agrum populandum profectus, Calareis peruenturus erat, ni Manlius obuio exercitu ab effusa cum populatione cōtinuisset. Primo castra castris modico interuallo sunt obiecta, deinceps procursationes leuiaq; certamina uario euentu inita:postremo descēsum in aciem, signisq; collatis iusto prælio per quatuor horas pugnatum. Diu pugnam ancipitem Pœni, Sardis facile uinci assuetis fecerunt: postremo & ipsi, cum omnia circa strage ac fuga Sardorum repleta essent, fusi. cæterum terga dantes circumducto cornu,quo pepulerat Sardos,inclusit Romanus:cædes inde magis,quàm pugna fuit. Duodecim millia hostium cæsa, Sardorum simul Pœnorumq;. fermè III millia, & DCC capti, & signa militaria septem & uiginti. Ante omnia claram & memorabilem pugnam fecit Asdrubal imperator captus, & Hanno, & Mago,nobiles Carthaginienses: Mago ex gente barchina propinqua cognatione Annibali iunctus:Hanno autor rebellionis Sardis,belliq; eius haud dubie concitator. Nec Sardorū duces minus nobilem eam pugnam cladibus suis fecerunt. nam & filius Harsicoræ Hiostus in acie cecidit: & Harsicora cum paucis equitibus fugiens, ut super afflictas res necem quoq; filij audiuit: nocte, ne cuiusquam interuentus cœptum impediret, mortem sibi consciuit. Cæteris urbs Cornus eadem,quæ ante,fugæ receptaculum fuit. quam Manlius uictore exercitu aggressus intra paucos dies recepit. Deinde aliæ quoq; ciuitates,quæ ad Harsicoram Pœnosq; defecerant,obsidibus datis,dediderunt sese.quibus stipendio frumentoq; imperato pro cuiusq; aut uiribus,aut delicto,Calareis exercitum reduxit.ibi nauibus longis deductis,impositoq; quem secum aduexerat milite, Romam nauigat. Sardiniamq; perdomitam nuntiat patribus: & stipendiū quæstoribus frumentum ædilibus, captiuosq; Fuluio prætori tradidit. Per idem tempus T. Octacilius prætor quinquaginta nauium ab Lilybæo classe in Africam transuectus, depopulatusq; agrum Carthaginiensem, cū Sardiniam inde peteret, quò fama erat Asdrubalē à Balearibus nuper traiecisse, clasi Africam repetenti occurrit: leuiq; armatura certamine in alto cōmisso, septem inde naues cū socijs naualibus cepit. cæteras metus haud secus,quàm tempestas passim disiecit. Per eosdem forte dies & Bomilcar cum militibus ad supplementum Carthagine missis, quadragintaq; elephantis,& commeatu,Locros accessit. quem ut incautum opprimeret Ap. Claudius,per simulationem prouinciæ circumeundæ Messanam raptim exercitu ducto,æstu secundo Locros traiecit. Iam inde Bomilcar ad Hannonem in Brutios profectus erat, & Locrenses portas Romanis clauserunt.Appius magno conatu nulla re gesta, Messanam repetit.

Eadem æstate Marcellus ab Nola,quam præsidio obtinebat, crebras excursiones in agrum hirpinum,& Samnites Caudinos fecit:adeoq; omnia ferro atq; igni uastauit,ut antiquarum cladium Samnio memoriam renouaret. itaq; extemplo legati ad Annibalem missi simul ex utraq; gente,ita Pœnum allocuti sunt. Hostes populi Romani Annibal fuimus primum per nos ipsi,quoad nostra arma,nostræ uires nos tutari poterant. posteaquam ijs parum fidebamus, Pyrrho regi nos adiunximus. à quo relicti,pacem necessariam accepimus, fuimusq; in ea per annos propè quinquaginta ad id tempus,quo in Italiam uenisti.Tua nos nō magis uirtus fortunaq;,quam unica comitas ac benignitas erga ciues nostros,quos captos nobis remisisti,ita cōciliauit tibi:ut te saluo atq; incolumi amico, nō modo populum Romanum, sed ne deos quidem iratos(si dici fas est)timeremus. At Hercule non solum incolumi & uictore, sed

praesente

præsente te, cum ploratum propè coniugum ac liberorum nostrorum exaudire, & flagrantia tecta posses conspicere: ita sumus aliquoties hac æstate deuastati, ut M. Marcellus non Annibal uicisse ad Cannas uideatur: glorienturq; Romani, te ad unum modo ictum uigentem, uelut iaculo emisso torpere. Per centum propè annos cum populo Romano bellum gessimus, nullo externo adiuti nec duce, nec exercitu: nisi quod per biennium Pyrrhus nostro magis milite suas auxit uires: quàm suis uiribus nos defendit. Non ego secūdis rebus nostris gloriabor: duos consules, ac duos consulares exercitus à nobis sub iugum missos: & si qua alia aut læta, aut gloriosa nobis euenerunt. quæ aspera aduersaq; tunc acciderunt, minore indignatione referre possumus, quàm quæ hodie eueniunt. Magni dictatores cum magistris equitum, bini consules cum binis consularibus exercitibus ingrediebantur fines nostros. ante explorato, & subsidijs positis, & sub signis ad populandum ducebant. nunc propè unius, & parui ad tuendam Nolam præsidij præda sumus. iam ne manipulatim quidem, sed latronum modo percursant totis finibus nostris negligentius, quàm si in Romano uagarentur agro. Causa autem hæc est: quod neq; tu defendis: & nostra iuuentus, quæ si domi esset, tutaretur: omnis sub signis militat tuis. Nec te, nec exercitum tuum norim: nisi à quo tot Romanas acies fusas, stratasq; esse sciam: ei facile esse ducam opprimere populatores nostros uagos, sine signis, palatos, quò quenq; trahit quamuis uana prędæ spes. Numidarum paucorum illi quidem præda erunt: præsidiumq; missum nobis erit, & Nolæ ademeris: si modo quos ut socios haberes dignos duxisti, haud indignos iudicas quos in fidem receptos tuearis. Ad ea Annibal respondit: omnia simul facere Hirpinos, Samnitesq;: & indicare clades suas: & petere præsidium: & queri indefensos se, neglectosq;. Indicandum autem fuisse primum: dein petendū præsidium: postremo ni impetraretur, tum demum querendum frustra opem imploratam. Exercitum se non in agrum Hirpinum, Samnitemúe, ne & ipse oneri esset: sed in proxima loca sociorū populi Romani adducturum. ijs populandis & militem suum repleturum se: & metu procul ab ijs summoturum hosteis. Quod ad bellum Romanum attineret: si Trasymeni, quàm Trebiæ, si Cannarum, quàm Trasymeni pugna nobilior esset: Cannarum se quoq; memoriam obscuram maiore & clariore uictoria facturum. Cum hoc responso, muneribusq; amplis legatos dimisit. ipse præsidio modico relicto in Tifatis, profectus cum cætero exercitu ire Nolam pergit. Eodem Hanno ex Brutijs cum supplemento Carthagine aduecto atq; elephantis uenit. ibi castris haud procul positis, longe alia omnia inquirenti comperta sunt, quàm quæ à legatis sociorum audierat. nihil enim Marcellus ita gerebat, ut aut fortunæ, aut temere hosti commissum dici posset. explorato, cum firmisq; præsidijs tuto receptu prædatum ierat: omniaq; uelut aduersus præsentem Annibalem cauta prouisaq; fuerunt. tum ubi sensit hostem aduentare, copias intra mœnia tenuit: per muros inambulare senatores Nolanos iussit, & omnia circa explorare: quæ apud hostes fierent. Ex ijs Hāno, cum ad murum successisset: Herennium Bassum, & Herium Petrium ad colloquium euocatos, permissuq; Marcelli egressos, per interpretem alloquitur. Annibalis uirtutem, fortunamq; extollit: populi Romani obterit senescentem cum uiribus maiestatem. quæ si paria essent, ut quondam fuissent, tamen expertis quàm graue Romanum imperium socijs, quāta indulgentia Annibalis etiam in captiuos omnes Italici nominis fuisset: Punicam Romanæ societatem atque amicitiam præoptandam esse. Si ambo consules cum suis exercitibus ad Nolam essent: tamen nō magis pares Annibali futuros q̃ ad Cannas fuissent: nedū prætor unus cum paucis & nouis militibus Nolam tutari possit. Ipsorum magis, quàm Annibalis interesse: capta, an tradita Nola potiretur. potiturum enim, ut Capua Nuceriaq; potitus esset. sed quid inter Capuæ Nuceriæq; fortunam interesset, ipsos propè in medio sitos Nolanos scire. Nolle ominari quæ captæ urbi cessura forent: sed potius spondere: si Marcellum cum pręsidio ac Nolam tradidissent: neminem alium, quàm ipsos, legem, qua in societatem amicitiamq; Annibalis uenirēt, dicturum. Ad ea Herēnius Bassus respondit: Multos annos iam inter Romanum, Nolanumq; populum amicitiam esse: cuius neutros ad eam diem pœniteret: & sibi si cum fortuna mutanda fides fuerat, sero iam esse mutare eam. dedituris se Annibali non fuisse accersendum Romanū pręsidium.

cum ijs,qui ad se tuendos uenissent,omnia sibi & esse consociata,& ad ultimũ fore. Hoc colloquium abstulit spem Annibali per proditionem recipiendæ Nolæ. itaq; oppidum corona circundedit,ut simul ab omni parte mœnia aggrederetur. Quem ut succesisse muris Marcellus uidit,instructa intra portam acie cum magno tumultu erupit. Aliquot primo impetu perculsi,cæsiq; sunt.deinde concursu ad pugnam facto, æquatisq; uiribus, atrox cœpit esse pugna. memorabilisq; inter paucas fuisset, ni ingentibus procellis effusus imber diremisset pugnantes.Eo die commisso modico certamine,atq; irritatis animis,in urbem Romani,Pœni in castra sese receperunt. tamen Pœnorum prima eruptione perculsi ceciderunt haud plus, quàm triginta: Romanorum nullus. Imber continens per noctem totam usque ad horam tertiam diei insequentis tenuit.itaq; quanquam utraq; pars auida certaminis erat,eo die tamen tenuerunt sese munimentis. tertio die Annibal partem copiarum prædatum in agrum Nolanum misit.Quod ubi animaduertit Marcellus,extemplo in aciem copias eduxit.neq; Annibal detrectauit.Mille ferè passuum inter urbem erant,castraq;. eo spatio (& sunt omnia campi circa Nolam)concurrerunt. Clamor ex parte utraque sublatus proximos ex cohortibus ijs,quæ in agros prædatum exierant,ad prælium iam cõmissum reuocauit. Et Nolani aciem Romanam auxerunt.quos collaudatos Marcellus in subsidijs stare,& saucios ex acie efferre iussit. pugna abstinerent,nisi ab se signum accepissent.Prælium erat anceps. summa ui & duces hortabantur,& milites pugnabant.Marcellus uictis ante diem tertium, fugatis ante paucos dies à Cumis,pulsis priore anno ab Nola ab eodem se duce, milite alio, instare iubet. Non omnes esse in acie,prædanteis uagari in agro.sed qui pugnent,marcere campana luxuria,uino,scortis,omnibusq; lustris per totam hyemem cõfectos.abisse illam uim,uigoremq;, dilapsa esse robora corporũ animorumq;,quibus Pyrenei, Alpiumq; superata sint iuga. reliquias illorũ uirorum uix arma,membraq; sustinenteis pugnare.Capuam Annibali Cannas fuisse. ibi uirtutẽ bellicam,ibi militarem disciplinam,ibi præteriti temporis famam,ibi spem futuri extinctam.Cum hæc exprobrando hosti Marcellus suorum militum animos erigeret, Annibal multo grauioribus probris increpabat.Arma,signaq; eadem se aiebat noscere,quæ ad Trebiam,Trasymenumq;, postremo ad Cannas uiderit, habueritq;. militem alium profectò se in hyberna Capuam duxisse, alium inde eduxisse. Legatũne Romanum, & legionis unius atque alæ magno certamine uix toleratis pugnam,quos binæ acies consulares nunquam sustinuerũt? Marcellus tyrone milite, ac Nolanis subsidijs inultus nos iam iterum lacessit? Vbi ille meus miles est, qui erepto ex equo C.Flaminio consuli caput abstulit? ubi,qui L.Paulum ad Cannas occidit? ferrum nunc hebet? an dexteræ torpent? an quid prodigij est aliud? qui pauci plures uincere soliti estis, nunc paucis plures uix restatis. Romam uos expugnaturos, si quis duceret, fortes lingua iactabatis. en nunc minor res est. hic experiri uim, uirtutemq; uolo. expugnate Nolam, campestrem urbem,non flumine, non mari septam. hinc uos ex tam opulenta urbe præda spolijsq; onustos uel ducam quò uoletis, uel sequar. Nec bene, nec male dicta profuerunt ad confirmandos animos.Cum omni parte pellerentur,Romanisq; cresceret animi,non duce solum adhortante, sed Nolanis etiam per clamorem fauoris indicem accendentibus ad ardorem pugnæ, terga Pœni dederunt, atq; in castra compulsi sunt. quæ oppugnare cupientes milites Romanos Marcellus Nolam reduxit cum magno gaudio, & gratulatione etiam plebis, quæ ante inclinatior ad Pœnos fuerat. Hostium plus mille cæsi eo die, capti mille DC: & signa militaria undeuiginti, & duo elephanti,quatuor in acie occisi.Romanorum minus mille interfecti.Posterum diem indutijs datis sepeliendo utrinq; cæsos in acie,consumpserunt.Spolia hostium Marcellus Vulcano uotum cremauit.Tertio post die(ob iram credo aliquam,aut spem liberalioris militiæ) mille CCLXXII equites,misti Numidæ Hispaniq;,ad Marcellum transfugerunt.eorum forti fideliq; opera in eo bello usi sunt sæpe Romani. Ager Hispanis in Hispania, Numidis in Africa post bellum uirtutis causa latus datus est. Annibal ab Nola remisso in Brutios Hannone cum quibus uenerat copijs, ipse Apuliæ hyberna petit, circaq; Arpos consedit. Q. Fabius ut profectum in Apuliam Annibalem audiuit, frumento ab Nola Neapoliq; in ea castra conuecto,quæ super Suessulam erant,munimentisq;

firmatis, & præsidio quod per hyberna ad tutandum locum satis esset relicto, ipse Capuam propius mouit castra, agrumq; Campanum ferro igniq; est depopulatus. donec coacti sunt Campani nihil admodum uiribus suis fidentes egredi portis, & castra ante urbem in aperto communire. Sex millia armatorum habebant, peditem imbellem, equitatu plus poterant. itaque equestribus prælijs lacessebant hostem. Inter multos nobiles equites Campanos acerrimus erat Iubellius, cognomine Taurea: ciuis indidem erat, longe omnium Campanorum fortissimus eques: adeo, ut cum apud Romanos militaret, unus eum Romanus, Claudius Asellus gloria equestri æquaret. Hunc Taurea cum diu perlustrans oculis obequitasset hostium turmis, tandem facto silentio, ubi esset Claudius Asellus quæsiuit. & quoniam uerbis secum de uirtute ambigere solitus esset, cur non ferro decerneret? daretq; opima spolia uictus? aut uictor caperet? Hæc ubi Asello nunciata sunt in castra, id modo moratus, ut cõsulem percunctaretur, liceretne extra ordinem in prouocantem hostem pugnare? permissu eius arma extemplo cepit: prouectusq; ante stationes equo, Tauream nomine compellauit, cõgrediq; ubi uellet iussit. Iam Romani ad spectaculum pugnæ eius frequentes exierant. & Campani non uallum modo castrorum, sed mœnia etiam urbis prospectantes repleuerunt. Cum iam ante ferocibus dictis rem nobilitassent, infestis hastis concitarunt equos. dein libero spatio inter se ludificantes, sine uulnere pugnam extrahebant. Tum campanus Romano, Equorum, inquit, hoc, non equitum erit certamen, nisi è campo in cauam hanc uiam demittimus equos. ibi nullo ad euagandum spatio comminus conserentur manus. Dicto propè citius equum in uiam Claudius egit. Taurea uerbis ferocior quàm re, minime sis, inquit, canterium in fossa. quæ uox in rusticum inde prouerbium prodita. Claudius cum ex uia longe perequitasset, nullo obuio hoste in campum rursus euectus, increpans ignauiam hostis, cum magno gaudio & gratulatione uictor in castra redit. Huic pugnæ equestri rem, quam satis certam communis existimatio est, mirabilem certe, adijciunt quidam annales: cũ refugientem ad urbem Tauream Claudius sequeretur, patenti hostium portæ inuectum, per alteram stupentibus miraculo hostibus intactum euasisse. Quieta inde statiua fuere, ac retro etiam consul mouit castra, ut sementem Campani facerent: nec ante uiolauit agrum Campanũ, quàm iam altæ in segetibus herbæ pabulum præbere poterant. id conuexit in Claudiana castra super Suessulam, ibiq; hyberna ædificauit. M. Claudio proconsuli imperauit, ut retento Nolæ necessario ad tuendam urbem præsidio, cæteros milites dimitteret Romam, ne oneri socijs, & sumptui Reipublicæ essent. Et T. Gracchus a Cumis Luceriam in Apuliam legiones cum duxisset: M. Valerium inde prætorem Brundisium cũ eo, quem Luceriæ habuerat, exercitu misit, tuerique oram agri Salentini, & prouidere quod ad Philippum bellumq; Macedonicum attineret, iussit.

Exitu æstatis eius, qua hæc gesta perscripsimus, literæ à P. & Cn. Scipionibus uenerunt, quantas, quamq; prosperas in Hispania res gessissent: sed pecuniam in stipendium, uestimentaq;, & frumentum exercitui, & socijs naualibus omnia deesse. quod ad stipendium attineat, si ærarium inops esset, se aliquam rationem inituros, quo modo ab Hispanis sumant. cætera utiq; ab Roma mittenda esse: nec aliter aut exercitum, aut prouinciam retineri posse. Literis recitatis, nemo omnium erat, qui non & uera scribi, & postulari æqua fateretur. sed occurrebat animis, quantos exercitus terrestres, naualesq; tuerentur. quantaq; noua classis mox paranda esset, si bellum Macedonicum moueretur. Siciliam, ac Sardiniam, quæ ante bellum uectigales fuissent, uix præsides prouinciarum exercitus alere. tributo sumptus suppeditari. uerum cum ipsum tributum conferentium numerum tantis exercituum stragibus & ad Trasymenum lacum, & ad Cannas, imminutum: tum qui superessent pauci, si multiplici grauarentur stipendio, alia perituros peste. itaque nisi fide staret respublica, opibus non staturam. Prodeundum in contionem Fuluio prætori esse, indicandasq; populo publicas necessitates, exhortandosque, qui redempturis auxissent patrimonia, ut Reipublicæ, ex qua creuissent, ad tempus commodarent: conducerentq; ex lege præbenda, quæ ad exercitum Hispaniensem opus essent: ut cum pecunia in ærario esset, ijs primis solueretur. Hæc prætor in contione edixit, qua die uestimenta, frumentum, Hispaniensi exercitui præbenda, quæq; alia opus essent naualibus

socijs esset locaturus. Vbi ea dies uenit, ad conducendum tres societates aderant hominum undeuiginti. quorum duo postulata fuere: unum, ne alij triennio eo publicani essent: alterum, ut quæ in naues imposuissent, ab hostiũ tempestatisq; ui publico periculo essent. Vtroq; impetrato, conduxerũt, priuataq; pecunia respublica administrata est. Hi mores, eaq; caritas patriæ per omnes ordines, uelut tenore uno pertinebat. Quemadmodum conducta omnia magno animo sunt, sic summa fide præbita: nec quicquam desideratũ, ac si ex opulento ærario, ut quondam, alerentur. Cum hi cõmeatus uenerunt, Illiturgi oppidum ab Asdrubale, ac Magone, & Amilcare Bomilcaris filio, ob defectionẽ ad Romanos oppugnabatur. Inter hæc terna castra hostium Scipiones cum in urbem sociorũ magno certamine ac strage obsistentium peruenissent, frumentum, cuius inopia erat, aduexerunt. cohortatiq; oppidanos, ut eodem animo mœnia tutarentur, quo pro se pugnantem Romanum exercitum uidissent, ad castra maxima oppugnanda, quibus Asdrubal præerat, ducunt. Eodem & duo duces, & duo exercitus Carthaginiensium, ibi rem summam agi cernentes, conuenerunt. itaq; eruptione è castris pugnatum est. LX hostiũ millia eo die in pugna fuerũt, sexdecim circiter Romanis. Tamẽ adeo haud dubia uictoria fuit, ut plures numero, quàm ipsi erant, Romani hostium occiderint, ceperint amplius tria millia hominum, paulominus mille equorũ, undesexaginta militaria signa, elephantis V in prælio occisis. ternisq; castris eo die potiti sunt. Illiturgi obsidione liberato, ad Incibili oppugnandũ punici exercitus traducti, suppletis copijs ex prouincia, ut quæ maxime omnium belli auida, modo præda, aut merces esset, & tum iuuentute abundante. Iterum signis collatis eadẽ fortuna utriusq; partis pugnatũ. supra XIII millia hostiũ cæsa, supraq; tria capta, cũ signis duobus & XL, & nouem elephantis. Tum uero omnes propè Hispaniæ populi ad Romanos defecerunt. multoq; maiores ea æstate in Hispania, quàm in Italia res gestæ.

DECADIS TERTIAE LIBER QVARTVS

T EX Campania in Brutios reditum est: Hanno adiutoribus & ducibus Brutijs Græcas urbes tentauit, eo facilius in societate manenteis Romana, quod Brutios, quos & oderant & metuebant, Carthaginiensium partis factos cernebant. Rhegium primum tentatum est, diesq; aliquot ibi nequicquam absumpti. Interim Locrenses frumentum, lignaq;, & cætera necessaria usibus ex agris in urbem rapere, etiam nequid relictum prædæ hostibus esset, & in dies maior omnibus portis multitudo effundi. postremo ij modo relicti in urbe erant, qui reficere muros ac portas, telaq; in propugnacula congerere cogebantur. In permistam omnium ætatum ordinumq; multitudinem, & uagantem in agris magna ex parte inermem Amilcar Pœnus equites emisit. qui uiolare quenquam uetiti, tantũ ut excluderent ab urbe fuga dissipatos, turmas obicere. Dux ipse loco superiore castra ponit, unde agros, urbemq; posset cõspicere. Brutiorum cohortem adire muros, atq; euocare principes Locrensium ad colloquium iussit, & pollicentes amicitiam Annibalis, adhortari ad urbem tradendam. Brutijs in colloquio nullius rei primo fides est: deinde ut Pœnus apparuit in collibus, & refugientes pauci aliam omnem multitudinem in potestate hostium esse afferebant, tum metu uicti consulturos se populum responderunt. aduocataq; extemplo contione, cum & leuissimus quisq; nouas res, nouamq; societatem mallet: & quorum propinqui extra urbem interclusi ab hostibus erant, uelut obsidibus datis, pignoratos haberent animos: pauci magis taciti probarẽt constantẽ fidem, quàm probatam tueri auderẽt: haud dubio in speciem cõsensu fit ad Pœnos deditio. L. Attilio præfecto præsidij, quiq; cũ eo milites Romani erant, clàm in portũ deductis, atq; impositis in naueis, ut Rhegium deueherentur: Amilcarem, Pœnosq; ea cõditione, ut fœdus extemplo æquis legibus fieret, in urbẽ acceperũt. Cuius rei propè nõ seruata fides deditis est, cũ Pœnus dolo dimissum Romanũ incusaret: Locrenses profugisse ipsum causarentur. Insecuti etiam equites sunt, si quo casu in freto æstus morari, aut deferre naues in terram posset. & eos quidem, quos sequebantur, nõ sunt adepti. alias à Messana traijcienteis freto Rhegiũ naues conspexerũt. milites erant Romani à Claudio prætore missi

ad obtinendam urbem præsidio.itaq; Rhegio extemplo abscessum est.Locrensibus iussu Annibalis data pax: ut liberi suis legibus uiuerent: urbs pariter, & portus in potestate Locrensium esset:societas eo iure staret,ut Pœnus Locrensem,Locrensisq; Pœnum pace ac bello iuuaret.Sic à freto Pœni reducti,frementibus Brutijs, quod Rhegium ac Locros, quas urbes direpturos se destinauerant,intactas reliquissent.Itaq; per se ipsi conscriptis armatisq; iuuentutis suæ xv millibus,ad Crotonem oppugnandum pergunt ire, Græcam & ipsam urbem,& maritimam:plurimum accessurum opibus, si in ora maris portū ac urbem mœnibus ualidam tenuissent,credentes.Ea cura angebat,quod neq; non accersere ad auxilium Pœnos satis audebant,nequid nō pro socijs egisse uiderentur:& si Pœnus rursus magis arbiter pacis,quàm adiutor belli fuisset,ne in libertatem Crotonis,sicut ante Locrorum,frustra pugnaretur.itaq; optimum uisum est, ad Annibalem mitti legatos: caueriq; ab eo, ut receptus Croto Brutiorum esset. Annibal cum præsentiū eam consultationem esse respondisset,& ad Hannonē eos reiecisset,ab Hannone nihil certi allatum. nec enim diripi uolebant nobilem, atq; opulentam urbem:& sperabant,cum Brutius oppugnaret,Pœnos nec probare nec iuuare eam oppugnationem appareret,eo maturius ad se defecturos. Crotone nec consilium unum inter populares, nec uoluntas erat. Vnus uelut morbus inuaserat omnes Italiæ ciuitates, ut plebes ab optimatibus dissentirent:senatus Romanis faueret, plebs ad Pœnos rem traheret. Eam dissensionē in urbe perfuga nuntiat Brutijs.Aristomachum esse principem plebis, tradendæq; autorem urbis:& in uasta urbe, latecq; omnibus disiectis mœnibus partitas stationes custodiasq; senatorum ac plebis esse.quacunq; custodiant plebis homines,ea patere aditum.Autore ac duce perfuga Brutij corona cinxerunt urbem: acceptiq; à plebe primo impetu locos omnes,præter arcem,cepere.Arcem optimates tenebāt,præparato iam ante ad talem casum perfugio. Eodem Aristomachus perfugit,tanquam Pœnis,non Brutijs autor urbis tradendæ fuisset. Vrbs Croto murum in circuitu patentem xii millia passuum habuit ante Pyrrhi in Italiam aduentum. post uastitatem eo bello factam uix pars dimidia habitabatur. flumen, quod medio oppido fluxerat, extra frequentia tectis loca præterfluebat muros, procul ijs qui inhabitabantur. sex millia aberat ab urbe nobile templum, ipsa urbe nobilius, Laciniæ Iunonis,sanctum omnibus circa populis. lucus ibi frequenti sylua, & proceris abietis arboribus septus, læta in medio pascua habuit, ubi omnis generis sacrum deæ pascebatur pecus sine ullo pastore: separatimq; egressi cuiusq; generis greges nocte remeabant ad stabula, nunquam insidijs ferarum, nō fraude uiolati hominū.magni igitur fructus ex eo pecore capti:columnaq; inde aurea solida facta,& sacrata est:inclytumq; templum diuitijs etiam,non tantum sanctitate fuit. Ac miracula aliqua affinguntur plerunq; tam insignibus locis.Fama est aram esse in uestibulo templi, cuius cinerem nullus unquam moueat uentus. Et arx Crotonis una parte imminet mari, altera uergente in agrum,situ tantum naturali quondam munita, postea & muro cincta, quà per auersas rupes ab Dionysio Siciliæ tyranno per dolum fuerat capta.Eam tum arcem satis, ut uidebatur, tutam Crotoniatum optimates tenebant, circunsedente cum Brutijs eos etiam plebe sua.Postremo Brutij,cum suis uiribus inexpugnabilem uiderent arcem,coacti necessitate Hannonis auxilium implorant. Is conditionibus ad deditionem compellere Crotoniatas conatus,ut coloniam Brutiorum eò deduci, antiquamq; frequentiam eorum recipere uastam ac desertam bellis urbem paterentur, omnium neminem præter Aristomachum mouit. morituros se affirmabant citius,quàm immisti Brutijs in alienos ritus,mores,legesq;,ac mox linguam etiam uerterentur. Aristomachus unus,quando nec suadendo ad deditionem satis ualebat: nec sicut urbem prodiderat,locū prodendæ arcis inueniebat, transfugit ad Hannonem. Locrenses breui post legati cum permissu Hannonis arcem intrassent, persuadent, ut traduci se in Locros paterentur: nec ultima experiri uellent.iam hoc ut sibi liceret,impetrauerant & ab Annibale,missis ad idipsum tum legatis.Ita Crotone excessum est,deductiq; Crotoniatæ ad mare naues conscendunt. Locros omnis multitudo abeunt. In Apulia ne hyems quidem quieta inter Romanos, atque Annibalem erat. Luceriæ Sempronius consul, Annibal haud procul Arpis hybernabat. Inter eos leuia prælia ex occasione, aut opportunitate huius, aut illius

illius partis oriebantur: meliorq; eis Romanus, & in dies cautior, tutiorq; ab inſidijs fiebat.

In Sicilia Romanis omnia mutauerat mors Hieronis, regnumq; ad Hieronymum nepotem eius translatum, puerum, uix dum libertatem, nedum dominationem modice laturum. Læte id ingenium tutores, atq; amici ad præcipitandum in omnia uitia acceperunt. Quæ ita futura cernens Hiero, ultima ſenecta uoluiſſe dicitur liberas Syracuſas relinquere: ne ſub dominatu puerili per ludibrium bonis artibus partum firmatumq; interiret regnum. Huic conſilio eius ſumma ope obſtitere filiæ: nomen regium penes puerum futurum ratæ, regimen rerum omnium penes ſe, uirosq; ſuos, Andronodorum, & Zoilum: nam ij tutorum primi relinquebantur. Non facile erat nonageſimum iam agenti annum, circunſeſſo dies noctesq; mulie bribus blanditijs liberare animum: & conuertere ad publicam priuatam curam. Itaq; tutores numero quindecim puero reliquit. quos precatus eſt moriens: ut fidem erga populum Romanum quinquaginta annos ab ſe cultam inuiolatam ſeruarent: iuuenemq; ſuis potiſsimum ueſtigijs inſiſtere uellent: diſciplinæq;, in qua edoctus eſſet. Poſt hæc mandata cum expiraſſet: tutores prodeunt. teſtamento prolato, pueroq; in contionem producto, (erat autem XV tunc fermè annorum) paucis, qui per contionē ad excitandos clamores diſpoſiti erant: approbantibus teſtamentum, cæteris uelut patre amiſſo in orba ciuitate omnia timentibus, funus fit regium magis amore ciuium & caritate, quàm cura ſuorum celebre. Deinde cæteros tutores ſummouet Andronodorus: iuuenem iam eſſe dictitans Hieronymum, ac regni potentem: deponendoq; tutelam, quæ ipſi cum pluribus communis erat: in ſe unum omnium uires conuertit. Vix quidem ulli bono, moderatoq; regi facilis erat fauor apud Syracuſanos, ſuccedenti tanta caritate Hieronis. uerum enimuero Hieronymus, uelut ſuis uitijs deſyderabilem efficere uellet auum: primo ſtatim conſpectu omnia quàm diſparia eſſent, oſtendit. nam qui per tot annos Hieronem, filiumq; eius Gelonem, nec ueſtis habitu, nec alio ullo inſigni differentes à cæteris ciuibus uidiſſent: conſpexere purpuram, ac diadema, ac ſatellites armatos: quadrigisq; etiam alborum equorum interdum ex regia procedentem, more Dionyſij tyranni. Hunc tam ſuperbum apparatum, habitumq; conuenientes ſequebantur mores: contemptus omnium hominum, ſuperbæ aures, contumelioſa dicta, aditus non alienis modo, ſed tutoribus etiam difficilis, libidines nouæ, inhumana crudelitas. itaq; tantus omneis terror inuaſerat: ut quidam ex tutoribus aut morte uoluntaria, aut fuga præuerterent metum ſuppliciorū. Tres ex ijs, quibus ſolis aditus in domum familiarior erat: Andronodorus & Zoilus, generi Hieronis, & Thraſo quidam, de alijs quidē rebus haud magnopere audiebātur. Tendendo autem duo ad Carthaginienſes, Thraſo ad ſocietatem Romanam, certamine ac ſtudijs interdum in ſe conuertebant animum adoleſcentis. Coniuratio in tyranni caput facta indicatur per Calonem quendam æqualem Hieronymi, & iam inde à puero in omnia familiaria iura aſſuetum. Index unum ex coniuratis Theodorum, à quo ipſe appellatus erat: nominare potuit. qui comprehenſus, extemplo, traditusq; Andronodoro torquendus, de ſe ipſe haud cunctāter faſſus, conſcios celabat. poſtremo cum omnibus intolerandis patientiæ humanæ cruciatibus laceraretur: uictum malis ſe ſimulans auertit ab conſcijs in inſontes indicium: Thraſonem eſſe autorem conſilij mentitus. nec niſi tam potenti duce confiſos, rem tantā auſuros. ab latere inde eos nominat tyranni, quorum capita uiliſsima fingenti inter dolores, gemitusq; occurrêre. Maxime animo tyranni credibile indicium Thraſo nominatus fecit. itaq; extemplo traditur ad ſupplicium. adiectiq; pœnæ cæteri iuxta inſontes. Conſciorum nemo, cum diu ſocius conſilij tor queretur, aut latuit, aut fugit. tantū illis in uirtute ac fide Theodori fiduciæ fuit: tantumq; ipſi Theodoro uiriū ad arcana occultanda. Itaq;, quod unū uinculū cum Romanis ſocietatis erat: Thraſone ſublato è medio, extemplo haud dubie ad defectionem res ſpectabat. legatiq; ad Annibalem miſsi: ac remiſsi ab eo cū Annibale nobili aduleſcentulo, Hippocrates, & Epicides nati Carthagine, ſed oriundi ab Syracuſis exule auo, Pœni ipſi materno genere. per hos iuncta ſocietas Annibali, ac Syracuſano tyrāno. nec inuito Annibale apud tyrānum manſerunt.

Ap. Claudius prætor, cuius Sicilia prouincia erat: ubi ea accepit: extēplo legatos ad Hieronymum miſit. qui cum ſeſe ad renouandam ſocietatem, quæ cum auo fuiſſet: ueniſſe dicerēt, per

ludibrium auditi,dimisśiq; sunt ab quærente per iocum Hieronymo,quæ fortuna eis pugnæ ad Cannas fuisset. uix credibilia enim legatos Annibalis narrare.uelle quid ueri sit scire, ut ex eo utram spem sequatur,consilium capiat. Romani,cum serio legationes audire cœpisset, redituros se ad eum dicentes esse,monito magis eo,quàm rogato,ne fidem temere mutaret, profi ciscuntur. Hieronymus legatos Carthaginem misit ad fœdus ex societate cum Annibale faciendum. Pacto conuenit,ut cum Romanos Sicilia expulissent(id autem breui fore,si naues atque exercitum misissent) Himera amnis,qui fermè insulam diuidit, finis regni Syracusani, ac Punici imperij esset. Aliam deinde inflatus assentationibus eorum,qui eum non Hieronis tantum,sed Pyrrhi etiam regis materni aui iubebant meminisse,legationē misit:qua æquum censebat , Siciliam sibi omnem cedi : Italiæ imperium proprium quæri Carthaginiensi populo. Hanc leuitatem ac iactationē animi neq; mirabantur in iuuene furioso,neq; arguebant,dummodo auerterent eum ab Romanis. Sed omnia in eo præcipitia ad exitium fuerunt. nam cum præmisśis Hippocrate atq; Epicide cum binis millibus armatorum ad tentandas urbes, quæ præsidijs tenebantur Romanis, & ipse in Leontinos cum cætero omni exercitu (erant autem ad xv millia peditum equitumq́;)profectus esset:liberas ædes coniurati (& omnes forte militabant)imminentes uix angustæ, qua descendere ad forum rex solebat, sumpserunt. ibi cum instructi armatiq; cæteri transitum expectantes starent,uni ex eis (Indigemini fuit nomen) quia custos corporis erat, partes datæ sunt,ut cum appropinquaret ianuæ rex per causam aliquam in angustijs sustineret ab tergo agmen. Ita,ut conuenerat,factum est. tanquam laxaret elatum pedem abstricto nodo,moratus turbam Indigemines, tantum interualli fecit, ut cum in prætereuntem sine armatis regem impetus fieret, confoderetur aliquot prius uulneribus, quàm succurri posset . Clamore & tumultu audito, in Indigeminem iam haud dubie obstantem tela conijciuntur. per quæ tamen,duobus acceptis uulneribus,euasit. fuga satellitum, ut iacentem uidère regem,facta est. interfectores pars in forum in multitudinem lætam libertate, pars Syracusas pergunt ad præoccupanda Andronodori,regiorumq́; aliorum consilia. Incerto rerum statu,Ap. Claudius bellum oriens ex propinquo cum cerneret, senatum literis certiorem fecit,Siciliam Carthaginiensi populo,& Annibali cōciliari. ipse aduersus syracusana consilia prouinciam,regniq; fines,omnia conuertit præsidia. Exitu anni eius Q. Fabius ex autoritate senatus Puteolos,per bellum cœptum frequentari emporium,communijt,præsidiumq; imposuit. inde Romam comitiorum causa ueniens, in eum,quem primū diem comitialem habuit,comitia edixit,atq; ex itinere præter urbem in campum descendit. Eo die cum sors prærogatiuæ ante iuniorum exisset,eaq; T. Octacilium,& M. Aemylium Regillū coss. diceret,tum Q. Fabius silentio facto tali oratione est usus. Si aut pacem in Italia,aut bellum cum eo hoste haberemus,in quo negligentiæ, aut errori locus esset: qui uestris studijs,quæ in campū ad mandandos quibus uelitis honores affertis,moram ullam offerret, is mihi parum meminisse uideretur uestrę libertatis. sed cum in hoc bello,cum hoc hoste nunquam ab ullo duce sine ingenti nostra clade erratum sit:eadem uos cura, qua in aciem armati descenditis, inire suffragiū ad creandos coss. decet,& sibi sic quenq; dicere. Annibali imperatori parem consulē nomino. Hoc anno ad Capuam Iubellio Taureæ Campano summo equiti prouocanti summus Romanus eques Asellus Claudius oppositus. Aduersus Gallum quondam prouocantē in ponte Anienis Manlium fidentem & animo & uiribus misere maiores nostri. Ob eandem causam haud multis annis post fuisse non negauerim,cur M. Valerio non diffideretur, aduersus similiter prouocantem arma capienti Gallum ad certamen. Quemadmodū pedites equitesq́; optamus ut ualidiores, si minus, ut pares hosti habeamus: ita duci hostiū parē imperatorem quæramus. Cū qui est summus in ciuitate dux,eum legerimus:tum repente lectus, in annum creatus aduersus ueterem ac perpetuū imperatorē cōparabitur, nullis neq; temporis neq; iuris inclusum angustijs, quominus ita omnia gerat administretq́;, ut tempora postulabūt belli. nobis autē in apparatu ipso,ac tantū inchoantibus res,annus circumagitur . Quoniā quales uiros creare uos consules deceat, satis est dictū:restat ut pauca de eis,in quos prærogatiuæ fauor inclinauit,dicā. M. Aemylius Regillus flamē est Quirinalis,quē neq; mittere à sacris,neq;

retinere

retinere possumus:ut non deûm,aut belli deseramus curam. Octacilius sororis meæ filiam uxorem,atq; ex ea liberos habet.cæterum non ea uestra in me, maioresq; meos merita sunt:ut non potiorem priuatis necessitudinibus rempub. habeam. Quilibet nautarum, uectorumq; tranquillo mari gubernare potest. ubi sæua orta tempestas est : ac turbato mari rapitur uento nauis:tum uiro,& gubernatore opus est.Non tranquillo nauigamus : sed iam aliquot procellis submersi penè sumus.itaq; quis ad gubernacula sedeat:summa cura prouidendum,ac præcauendum nobis est.In minore re experti T.Octacili operam tuam sumus.haud sanè, cur ad maiora tibi fidamus,documenti quicquam dedisti. Classem hoc anno,cui tu præfuisti : trium rerum causa parauimus:ut Africæ oram popularetur : ut tuta nobis Italię litora essent:ante omnia,ne supplementum cum stipendio, commeatuq; ab Carthagine Annibali transportaretur.Create consulem T.Octacilium:non dico si omnia hæc,sed si aliquid eorum reipub.præstitit . Sin autem te classem obtinente,etiam uelut pacato mari quælibet Annibali tuta atque integra ab domo uenerunt:si ora Italiæ infestior hoc anno,quàm Africæ fuit:quid dicere potes:cur te potissimum ducem Annibali hosti opponat? Si consul esses:dictatorem dicendum exemplo maiorum nostrorum censeremus. nec tu id indignari posses : aliquem in ciuitate Romana meliorem bello haberi, quàm te. magis nullius interest, quàm tua T.Octacili : non imponi ceruicibus tuis onus,sub quo concidas. Ego magnopere suadeo : eodem animo , quo, si stantibus uobis in aciem armatis repente deligendi duo imperatores essent, quorum ductu atq; auspicio dimicaretis,hodie quoq; consules creetis:quibus sacramenta liberi nostri dicant: ad quorum edictum conueniant: sub quorum tutela atque cura militent. Lacus Trasymenus, & Cannæ,triste ad recordationem exemplar : at ad præcauendum simile , utiles documento sunt. Prærogatiua iuniorum in suffragium reuocata, cum T.Octacilius ferociter eum continuare consulatum uelle uociferaretur:atq; obstreperet: lictores ad eum accedere consul iussit. & quia in urbem non inierat, protinus in campum ex itinere profectus: admonuit,cum securibus sibi fasces præferri.Interim prærogatiua suffragium init:creatiq; in ea consules Q.Fabius Maximus quartum, M.Marcellus tertium . eosdem consules cæteræ centuriæ sine uariatione ulla dixerunt.& prætor unus refectus,Q.Fuluius Flaccus nonû.alij creati:T.Octacilius Crassus iterum,Q.Fabius consulis filius,qui tum ædilis curulis erat: P.Cornelius Lentulus.Comitijs prætorum perfectis,S.C. factum est:ut Q.Fuluio extra ordinem urbana prouincia esset: isq; potissimum consulibus ad bellum profectis,urbi præesset. Aquæ magnæ,& niues eo anno fuerût:Tyberisq; agros inundauit cum magna strage tectorum , pecorumq; & hominum pernicie. Quinto anno secundi punici belli Q. Fabius Maximus quartum , M. Claudius Marcellus tertium,consulatum ineuntes plus solito conuerterant in se ciuitatis animos. multis enim annis tale consulum par non fuerat. Referebant senes:sic Maximû Rullum cum P. Decio ad bellum gallicum, sic postea Papyrium & Caruilium aduersus Samnites,Brutiosq; , & Lucanum cum Tarentino populum , consules declaratos . Absens Marcellus consul creatus: cum ad exercitum esset.præsenti Fabio, atque ipso comitia habente , consulatus continuatus. Tempus, ac necessitas belli, ac discrimen summæ rerum faciebant: ne quis aut in exemplum exquireret : aut suspectum cupiditatis imperij consulem haberet . quin laudabant potius magnitudinem animi:quod cum summo imperatore esse opus reipub. sciret:seq; eum haud dubie esse:minoris inuidiam suam,si qua ex re orîretur,quàm utilitatem reipub.fecisset.Quo die magistratum inierunt consules , senatus in Capitolio est habitus : decretumq; omnium primum, ut consules sortirentur, compararentúe inter se: uter censoribus creandis comitia haberet: priusquam ad exercitum proficisceretur. Prorogatum deinde imperium omnibus, qui ad exercitus erant:iussiq; in prouincijs manere,T.Gracchus Luceriæ,ubi cum uolonum exercitu erat,C.Terentius Varro in agro Piceno,M.Pomponius in Gallico.ex prætoribus prioris anni proprætor Q. Mutius obtineret Sardiniam , M. Valerius ad Brundisium oræ maritimæ, intentus aduersus omnes motus Philippi Macedonû regis præesset. P.Cornelio Lentulo prætori Sicilia decreta prouincia,T.Octacilio classis eadem,quam aduersus Carthaginiẽses priore anno habuisset. Prodigia eo anno multa nûtiata sunt.quæ quo magis credebât simplices

ac reli-

ac religiosi homines, eo etiam plura nuntiabantur. Lanuuíj in æde intus Sospitæ Iunonis coruos nidum fecisse. In Apulia palmã uiridem arsisse. Mantuæ stagnũ effusum Mintio amni cruentum uisum. Et Calibus creta, & Romæ in foro Boario sanguine pluuisse. Et in uico Istrico fontem sub terra tanta ui aquarũ fluxisse, ut serias doliaq;, quæ in eo loco erant, prouoluta uelut impetus torrẽtis tulerit. Tacta de cœlo, atrium publicum in Capitolio, ædem in campo Vulcani, nucem in Sabinis, publicamq; uiam, murũ ac portam Gabíjs. Iam alia uulgata miracula erant: hastam Martis Præneste sua sponte promotam, bouem in Sicilia locutum: infantem in utero matris in Marrucinis, Io triumphe, clamasse: ex muliere Spoleti uirum factũ: Hadriæ aram in cœlo, speciesq; hominũ circum eam cum candida ueste uisas esse. Quin Romæ quoq; in ipsa urbe secundũ apum examen in foro uisum. quod mirabile est, quia rarum, affirmantes quidam legiones se armatas in Ianiculo uidere, concitauerunt ciuitatem ad arma: qui cum in Ianiculum iuissent, negarunt quenquam ibi, præter assuetos collis eius cultores, apparuisse. Hæc prodigia hostíjs maioribus procurata sunt ex aruspicum responso: & supplicatio omnibus díjs, quorũ puluinaria Romæ sint, indicta est. Perpetratis, quæ ad pacẽ deûm pertinebant: de Rep. belloq; gerendo, & quantũ copiarum, & ubi quæq; essent, COSS. ad senatum retulerunt. Duodeuiginti legionibus bellum geri placuit: binas COSS. sibi sumere: binis Galliam Siciliamq; ac Sardiniam obtineri: duabusq; Q. Fabium Pr. Apuliæ, duabus Volonum T. Gracchum circa Luceriam præesse: singulas C. Terentio procos. ad Picenum, & M. Valerio ad classem circa Brundisium, & duas urbi præsidium relinqui. Hic ut numerus legionũ expleretur: sex nouæ legiones erant scribendæ. Eas primo quoq; tempore COSS. scribere iussi, & classem parare, ut cum eis nauibus, quæ pro Calabriæ littoribus in statione essent: CL longarum nauium classis eo anno expleretur. Delectu habito, & nauibus nouis deductis, Q. Fabius comitia censoribus creandis habuit. creati M. Attilius Regulus, & P. Furius Philus. Cum increbresceret rumor, bellũ in Sicilia esse: T. Octacilius eò cum classe proficisci iussus est. Cum deessent nautæ, COSS. ex S C edixerunt, ut qui L. Æmylio, C. Flaminio censoribus, millibus æris quinquaginta ipse, aut pater eius census fuisset usq; ad centum millia: aut cui postea res tanta esset facta: nautam unum cum sex mensium stipendio daret. qui supra centum millia usq; ad CCC millia: treis nautas cum stipendio annuo. qui supra trecenta millia usq; ad decies æris: quinq; nautas: qui supra decies, septem. senatores octo nautas cum annuo stipendio darent. Ex hoc edicto dati nautæ armati instructiq; ab dominis cum triginta dierum coctis cibaríjs naues conscenderunt. Tum primũ est factum, ut classis Romana socíjs naualibus priuata impensa paratis cõpleretur. Hic maior solito apparatus præcipue conterruit Campanos, ne ab obsidione Capuæ bellũ eius anni Romani inciperẽt. itaq; legatos ad Annibalem oratum miserunt, ut Capuam exercitũ admoueret. ad eam oppugnandã nouos exercitus scribi Romæ, nec ullius urbis defectioni magis infensos eorum animos esse. Id quia tam trepidi nuntiabãt, maturandum Annibal ratus, ne præuenirẽt Romani: profectus Arpis ad Tifata in ueteribus castris super Capuam consedit. inde Numidis Hispanisq; ad præsidiũ simul castrorum simul Capuæ relictis, cum cætero exercitu ad lacum Auerni per speciem sacrificandi, re ipsa, ut tentaret Puteolos, quiq; ibi præsidio erant, descendit. Maximus, postquã Annibalem Arpis profectum, & regredi in Campaniã, allatum est: nec die nec nocte intermisso itinere, ad exercitum redit: & T. Gracchum ab Luceria Beneuentũ copias admouere: Q. Fabium Pr. (is filius COS. erat) Luceriã Graccho succedere iubet. In Siciliam eodem tempore duo Prr. profecti: P. Cornelius ad exercitũ, Octacilius, qui maritimæ oræ reiq; nauali præesset. & cæteri in suas quisq; prouincias profecti. & quibus prorogatum imperium erat: easdem, quas priore anno, regiones obtinuerunt. Ad Annibalem, cum ad lacum Auerni esset, quinq; nobiles iuuenes ab Tarento uenerunt: partim ad Trasymenũ lacum, partim ad Cannas capti, dimissiq; domos cum eadem comitate, qua usus aduersus omnes Romanorum socios Pœnus fuerat. Ii memores beneficiorum eius perpulisse magnam partem se iuuentutis Tarentinæ referunt, ut Annibalis amicitiam ac societatem, quàm P R mallent: legatosq; ab suis missos rogare Annibalem, ut exercitum propius Tarentum admoueat. si signa eius, si castra cõspecta à Tarento sint, haud

ullam interceſſuram moram,quin urbs dedatur.in poteſtate iuniorum plebem, in manu plebis rem Tarentinam eſſe. Annibal collaudatos eos oneratosq; ingentibus promiſſis domum ad cœpta maturanda redire iubet:ſe in tempore affuturum eſſe. Hac cum ſpe dimiſſi Tarentini. Ipſum ingens cupido inceſſerat Tarenti potiundi. urbem eſſe uidebat cum opulentam nobilemq;,tum maritimã,& in Macedoniam opportune uerſam:regemq; Philippum hunc portum,ſi tranſiret in Italiam,cum Brundiſiũ Romani haberent,petiturũ. Sacro inde perpetrato, ad quod uenerat:& dum ibi moratur, peruaſtato agro Cumano uſq; ad Miſeni promontorium,Puteolos repente agmen cõuertit ad opprimendũ præſidiũ Romanũ. Sex millia hominum erant:& locus munimento quoq;,non natura modo tutus. Triduũ ibi moratus Pœnus, ab omni parte tentato pręſidio. deinde,ut nihil procedebat,ad populandũ agrum Neapolitanum magis ira quàm potiundæ urbis ſpe proceſſit. Aduentu eius in propinquũ agrum Nolana mota eſt plebs,iamdiu auerſa ab Romanis,& infeſta ſenatui ſuo. itaq; legati ad accerſendum Annibalem cum haud dubio promiſſo tradendæ urbis uenerunt. Præuenit inceptum eorum Marcellus cos. à primoribus accitus. die uno Sueſſulã à Calibus,cum Vulturnus amnis traijcientem moratus eſſet,contenderat. inde proxima nocte ſex millia peditum,equitesq; CCC, qui præſidio ſenatui eſſent, Nolam intromiſit. & uti à cos. omnia impigre facta ſunt ad præoccupandam Nolam:ita Annibal tempus terebat,bis iam ante nequicquam tentata re ſegnior ad credendũ Nolanis factus. Iisdem diebus & Q. Fabius cos. ad Caſilinum tentandum,quod præſidio punico tenebatur,uenit. Et ad Beneuentum uelut ex compoſito parte altera Hanno ex Brutijs cum magna peditum equitumq; manu,altera T. Gracchus ab Luceria acceſſit. qui primo oppidum intrauit. deinde, ut Hannonem tria millia fermè ab urbe ad Calorem fluuium caſtra poſuiſſe,& inde agrum populari audiuit: & ipſe egreſſus mœnibus mille fermè paſſus ab hoſte caſtra locat: ibiq; contionem militum habuit. Legiones magna ex parte Volonum habebat:qui iam alterum annũ libertatem tacite mereri,quàm poſtulare palàm maluerant. ſenſerat tamen hybernis egrediens murmur in agmine eſſe querentium, nunquam ne liberi militaturi eſſent: ſcripſeratq; ſenatui, non tam quid deſyderarent, quàm quid meruiſſent. bona fortiq; opera eorum ſe ad eam diem uſum: neq; ad exemplum iuſti militis quicquam eis,præter libertatem,deeſſe. De eo permiſſum ipſi erat, faceret quod è Rep. duceret eſſe. Itaq; prius quàm cum hoſte manũ conſereret,pronũtiat: tempus ueniſſe eis libertatis, quam diu ſperaſſent,potiundæ. poſtero die ſignis collatis dimicaturũ puro ac patenti campo, ubi ſine ullo inſidiarũ metu uera uirtute geri res poſſet. Qui caput hoſtis retuliſſet, eum ſe extemplo liberum iuſſurum eſſe. qui loco ceſſiſſet,in eum ſeruili ſupplicio animaduerſurũ. Suam cuiq; fortunã in manu eſſe. libertatis autorem eis non ſe fore ſolum: ſed cos. M. Marcellum, & uniuerſos patres: qui conſulti ab ſe de libertate eorum ſibi permiſiſſent. Literas inde cos. ac S C recitauit. Ad quæ clamor cum ingenti aſſenſu eſt ſublatus. pugnã poſcebant, ſignumq; ut daret extemplo,ferociter inſtabant. Gracchus prælio in poſterum diem pronuntiato, contionem dimiſit. Milites læti,præcipue quibus merces nauatæ in unum diem operę libertas futura erat:armis expediendis quod reliquũ diei fuit,conſumpſerunt. Poſtero die ubi ſigna cœperunt canere:primi omniũ parati inſtructiq; ad prætorium conueniunt. ſole orto Gracchus in aciem copias eduxit. Nec hoſtes moram dimicandi fecerunt. Decem & ſeptem millia peditum erant, maxima ex parte Brutij ac Lucani:equites MCC: inter quos pauci admodũ Italici:cæteri Numidæ ferè omnes,Mauriq;. Pugnatum eſt & acriter,& diu. quatuor horis neutrò inclinata eſt pugna. nec alia magis Romanũ impediebat res, quàm capita hoſtiũ pretia libertati facta. nam ut quiq; hoſtem impigre occiderat,primũ capita ægre inter turbã tumultumq; abſcidendo tempus terebat:deinde occupata dextra tenendo caput, fortiſſimus quiſq; pugnator eſſe deſierat. Quod ubi tribuni mil. Graccho nuntiauerunt,neminem ſtantem iam uulnerari hoſtem,carnificari iacentes,& in dextris militum pro gladijs humana capita eſſe: ſignum dari propere iuſſit,proijcerent capita,inuaderentq; hoſtem. claram ſatis & inſignem uirtutem eſſe:nec dubiam libertatem futuram ſtrenuis uiris. Tum redintegrata pugna eſt, & eques etiam in hoſtem emiſſus. Quibus cum impigre Numidæ cõcurriſſent, nec ſegnior equitũ quàm

peditum pugna esset, iterum in dubium adducta res: cum utrinque duces, Romanus Brutium Lucanumque toties à maioribus suis uictos subactosque, Pœnus mancipia Romana, & ex ergastulo militem uerbis obtereret. Postremo pronuntiat Gracchus, esse nihil, quod de libertate sperarent, nisi eo die fusi fugatique hostes essent. Ea demum uox ita animos accendit, atque reno uato clamore uelut alij repente facti, tanta ui se in hostē intulerunt, ut sustineri ultra non possent. Primo antesignani Pœnorum, deinde signa perturbata, postremo tota impulsa acies: inde haud dubie terga data. ruuntque fugiētes in castra adeo pauidi trepidique, ut ne in portis quidem aut uallo quisquam restiterit: ac propè continenti agmine Romani insecuti, nouum de integro prælium inclusi hostium uallo ediderunt. Ibi sicut pugna impeditior in angustijs, ita cædes atrocior fuit: & adiunxere captiui, qui rapto inter tumultum ferro conglobati, & à tergo ceciderunt Pœnos, & fugam impedierunt. itaque minus duo millia hominum ex tanto exercitu, & ea maior pars equitū cum ipso duce effugerūt. alij omnes cæsi aut capti. capta & signa duodequadraginta. Ex uictoribus duo millia fermè cecidere. præda omnis, prærerquā hominum captorum, militi concessa est. & pecus exceptum est: quod intra dies triginta domini cognouissent. Cum præda onusti in castra redissent, quatuor millia fermè Volonum militū, qui pugnauerant segnius, nec in castra irruperant simul, metu pœnæ collem haud procul castris ceperunt. postero die per Tr. mil. inde deducti, contione militum aduocata à Graccho, superueniunt. Vbi cum proconsul ueteres milites primū, prout cuiusque uirtus atque opera in ea pugna fuerat, militaribus donis donasset: tunc quod ad Volones attineret, omnes ait malle laudatos à se, dignos indignosque, quàm quenquam eo die castigatū esse. quod bonum, faustum felixque Reip. ipsisque esset, omnes eos liberos esse iubere. Ad quam uocem cum clamor ingenti alacritate sublatus esset: ac nunc cōplexi inter se gratulantesque, nunc manus ad cœlum tollentes bona omnia P R Gracchoque ipsi precarentur: tum Gracchus, prius quàm omnes iure libertatis æquassem, inquit, neminem nota strenui aut ignaui militis notasse uolui. nunc exsoluta iam fide publica, ne discrimen omne uirtutis ignauiæque pereat: nomina eorum, qui detractatæ pugnæ memores secessionem paulo ante fecerunt: referri ad me iubebo: citatosque singulos iureiurando adigam, nisi quibus morbus causa erit, non aliter, quàm stantes cibū potumque, quo ad stipendia facient, capturos esse. Hanc mulctam ita æquo animo feretis: si reputabitis, nulla ignauiæ nota leuiore nos designari potuisse. Signum deinde colligendi uasa dedit: milites que prædam portantes agentesque per lasciuiam ac iocum ita ludibundi Beneuentum rediere, ut ab epulis celebrem festumque diem actis, nō ex acie reuerti uiderētur. Beneuentani omnes turba effusa cum obuiam ad portas exissent, complecti milites, gratulari, uocare in hospitiū. Apparata conuiuia omnibus in propatulo ædium fuerant: ad ea inuitabant, Gracchumque orabant, ut epulari permitteret militibus. Et Gracchus ita permisit, in publico epularētur omnes. Ante suas quibusque fores prolata omnia. pileati, aut lana alba uelatis capitibus Volones epulati sunt, alij accubantes, alij stantes: qui simul ministrabant uescebanturque. Digna res uisa, ut simulachrum celebrati eius diei Gracchus, postquam Romam redijt, pingi iuberet in æde Libertatis: quam pater eius in Auentino ex multaticia pecunia faciendam curauit dedicauitque.

Dum hæc ad Beneuentum geruntur: Annibal depopulatus agrum Neapolitanum ad Nolam castra mouet. Quem ubi aduentare COS. sensit: Pomponio proprætore cum eo exercitu, qui super Suessulam in castris erat, accito, ire obuiam hosti parat, ne moram dimicandi faceret. Claudium Neronem cum robore equitum silentio noctis per auersam maxime ab hoste portam emittit: circumuectumque occulte subsequi sensim agmen hostium iubet: & cum coortum prælium uideret, ab tergo se obijcere. Id errore uiarum, an exiguitate temporis Nero exequi non potuerit, incertum est. Absente eo cum prælium commissum esset: superior quidem haud dubie Romanus erat. sed quia equites non affuere in tempore: ratio compositæ rei turbata est. Non ausus insequi cedentes Marcellus, uincentibus suis signum receptui dedit: plus tamen duo millia hostium eo die cæsa traduntur: Romanorum minus CCCC. Solis fere occasu Nero diem noctemque nequicquam fatigatis equis hominibusque, ne uiso quidem hoste rediens adeo grauiter est ab COS. increpatus: ut per eum stetisse diceret, quo minus accepta ad

Cannas redderetur hosti clades. Postero die Romanus in aciem descendit. Pœnus tacita etiam confessione uictus castris se tenuit. Tertio die silentio noctis, omissa spe Nolæ potiundæ, rei nunquam prospere tentatæ, Tarentum ad certiorem spem proditionis proficiscitur. Nec minore animo res Romanæ domi, quàm militiæ gerebantur. Censores uacui ab operum locandorum cura propter inopiam ærarij: ad mores hominum regendos animum aduerterunt, castigandaque uitia: quæ, uelut diutinis morbis ægra corpora ex sese gignunt, nata bello erant. Primum eos citauerunt, qui post Cannensem pugnã Remp. deseruisse, Italiaque excessisse nelle dicebantur. princeps eorum L. Cæcilius Metellus, qui quæstor tum forte erat. iusso deinde eo, cæterisque eiusdem noxæ reis causam dicere, cum purgari nequissent, pronuntiarunt: uerba orationemque eos aduersus Remp. habuisse, quo coniuratio deserendæ Italiæ causa fieret. Secundum eos citati nimis callidi exoluendi iurisiurandi interpretes: qui captiuorum ex itinere regressi clàm in castra Annibalis, solutum, quod iurauerant redituros, rebantur. His superioribusque illis equi adempti, qui publicum equum habebant: tribuque moti, ærarij omnes facti. Neque senatu modo, aut equestri ordine regendo cura se censorum tenuit. nomina omnium ex iuniorum tabulis excerpserunt: qui quadriennio non militassent: quibus neque uacatio iusta militiæ, neque morbus causa fuisset. & ea supra duo millia nominum in ærarios relata: tribuque omnes moti. additumque inerti censoriæ notæ triste senatus consultum: ut ij omnes, quos censores notassent, pedibus mererent, mitterenturque in Siciliã ad Cannensis exercitus reliquias. cui militum generi nõ prius quàm pulsus Italia hostis esset, finitum stipendiorũ tempus erat. Cum censores ob inopiam ærarij se iam locationibus abstinerent ædiũ sacrarum tuendarum, curuliumque equorũ præbendorum, ac similium his rerum: conuenere ad eos frequentes, qui hastæ huius generis assueuerant: hortatique censores, ut omnia perinde agerent locarentque, ac si pecunia in ærario esset. neminem nisi bello confecto, pecuniã ab ærario petiturũ esse. Conuenere deinde domini eorũ, quos T. Sempronius ad Beneuentũ manu emiserat: accersitosque se ab triumuiris mensarijs esse dixerunt, ut pretia seruorũ acciperent. cæterum non antequam bello confecto accepturos esse. Cum hæc inclinatio animorum plebis ad sustinendã inopiam ærarij fieret: pecuniæ quoque pupillares primo, deinde uiduarũ cœptæ conferri, nusquã eas tutius sanctiusque deponere credentibus, qui deferebant, quàm in publica fide. inde si quid emptum paratumque pupillis ac uiduis foret, à quæstore perscribebatur. Manauit ea priuatorum benignitas ex urbe etiam in castra: ut non eques, non centurio stipendiũ acciperent: mercenariumque increpantes uocarent, qui accepisset. Q. Fabius cos. ad Casilinũ castra habebat, quod duûm millium Campanorũ, & septingentorũ militum Annibalis tenebatur præsidio. Præerat Statius Metius, missus ab Cn. Magio Atellano: qui eo anno Medixtuticus erat, seruitiaque & plebem promiscue armabat, ut castra Romana inuaderet, intento cos. ad Casilinum oppugnandum. Nihil eorum Fabium fefellit. Itaque Nolam ad collegam mittit: altero exercitu, dum Casilinum oppugnatur, opus esse, qui Campanis opponatur. uel ipse relicto Nolæ præsidio modico ueniret. uel si eum Nola teneret, & necdũ securæ res ab Annibale essent: T. Gracchum procos. à Beneuento acciturum. Hoc nuntio Marcellus duobus militũ millibus Nolæ in præsidio relictis, cum cætero exercitu Casilinum uenit. aduentuque eius Campani iam mouentes sese quieuerunt. ita à duobus coss. Casilinum oppugnari cœptum. ubi cum multa succedentes temere mœnibus Romani milites acciperent uulnera, neque satis inceptis succederet: Fabius omittendam rem paruam, ac iuxta magnis difficilem, abscedendumque inde censebat, cum res maiores instarent. Marcellus multa magnis ducibus sicut non aggredienda, ita semel aggressis non dimittenda esse dicendo, quia magna famæ momenta in utranque partẽ fierent, tenuit ne incepto abiretur. Vineæ inde, omniaque alia operum machinationumque genera cum admouerentur: Campanique Fabium orarent, ut abire Capuam tuto liceret: paucis egressis, Marcellus portam, qua egrediebantur, occupauit: cædesque promiscue omniũ circa portã primo, deinde irruptione facta, etiam in urbe fieri cœpta est. Quinquaginta ferè primo egressi Campanorum cum ad Fabium confugissent, præsidio eius Capuã peruenerũt. Casilinum inter colloquia, cunctationemque petentium fidem, per occasionem captum est. captiui, quique Campano

rum

rum,quiq; Annibalis militum erant, Romam miſſi, atq; ibi in carcere incluſi ſunt.oppidanorum turba per finitimos populos in cuſtodiam diuiſa. Quibus diebus à Caſilino re bene geſta receſſum eſt: eis Gracchus in Lucanis aliquot cohortes in ea regione conſcriptas cum præfecto ſociorũ in agros hoſtium prædatũ miſit.eos effuſe palatos Hanno adortus, haud multo minorem, q̃ à Beneuento acceperat,reddidit hoſti cladem:atq; in Brutios raptim,ne Gracchus aſſequeretur,conceſſit. COSS. Marcellus retro , unde uenerat , Nolam redit: Fabius in Samnium ad populandos agros,recipiendasq; armis,quę defecerant,urbes proceſſit.Caudinus Samnis grauius deuaſtatus : peruſti populatiq; late agri , prædæ pecudum hominumq; actæ.oppida ui capta,Compulteria,Teleſia,Coſſa,Melæ,Fuiſulę & Orbitanium.ex Lucanis Blandæ,Apulorum Ancæ oppugnatæ.Millia hoſtium in his urbibus XXV capta aut occiſa:& recepti perfugæ CCCLXX. quos cum Romã miſiſſet COS.uirgis in comitio cæſi omnes,ac de ſaxo deiecti. Hęc à Q.Fabio intra paucos dies geſta. Marcellum ab regendis rebus ualitudo aduerſa Nolæ tenuit.Et à Pr.Q. Fabio,cui circa Luceriam prouincia erat: Accua oppidum per eos dies ui captum , ſtatiuaq; ad Ardoneas cõmunita. Dum hæc alijs locis ab Romanis geruntur:iam Tarentum peruenerat Annibal cum maxima omniũ,quacunq; ierat, clade.in Tarentino demum agro pacatum incedere agmen cœpit.nihil ibi uiolatum , neq; uſquam uia exceſſum eſt. apparebatq; non id modeſtia militum aut ducis,niſi ad conciliandos Tarentinorum animos fieri.Cæterum cum propè iam mœnibus acceſſiſſet, nullo ad conſpectum primi agminis, ut rebatur,motu facto,caſtra ab urbe fermè paſſus mille locat. Tarentum triduo antequam Annibal ad mœnia accederet:à M.Valerio propr.qui claſſi ad Brundiſium præerat:T.Valerius legatus miſſus.Is primorũ iuuentute conſcripta,diſpoſitisq; ad omnes portas,circaq; muros quà res poſtulabat,ſtationibus,die ac nocte plurimũ intentus, neq; hoſtibus,neq; dubijs ſocijs loci quicquã prębuit ad tentandũ.Sicq; diebus aliquot fruſtra ibi abſumptis,Annibal,cum eorũ nemo,qui ad lacum Auerni adiſſent,aut ipſi uenirent,aut nuntium literas'ue mitterent : uana promiſſa ſe temere ſecutum cernens, caſtra inde mouit. Tum quoq; intacto agro Tarentino,quanquam ſimulata lenitas nondum profuerat:tamen ſpe labefactandæ fidei haud abſiſtens,Salapiam tendit : eoq; frumentum ex agris Metapontino atq; Heracleenſi(iam media ęſtas exacta erat,& hybernis placebat locus)comportat.Prædatum inde Numidæ Mauriq; per Salentinum agrum,proximosq; Apulię ſaltus dimiſſi:unde cæteræ prædæ haud multum,equorũ greges maxime abacti . è quibus ad quatuor millia domanda equitibus diuiſa. Romani,cum bellum nequaquam contemnendum in Sicilia oriretur: morsq; tyranni duces magis impigros dediſſet Syracuſanis, q̃ cauſam aut animos mutaſſet:M.Marcello alteri conſulum eam prouinciam decernunt.Secundũ Hieronymi cædem primo tumultuatum in Leontinis apud milites fuerat , uociferatumq; ferociter:parentandum regi ſanguine coniuratorum eſſe . deinde libertatis reſtitutæ dulce auditũ nomen crebro uſurpatum,ſpes facta ex pecunia regia largitionis militi,atq; fungendi potioribus ducibus: & relata tyranni fœda ſcelera,fœdioresq; libidines,adeo mutauere animos , ut inſepultũ iacere corpus pauloante deſiderati regis paterentur. Cum cęteri ex coniuratis ad exercitũ obtinendum remanſiſſent,Theodorus & Soſis regijs equis quanto maximo curſu poterãt,ut ignaros omnium regios opprimerent:Syracuſas contendunt.cæterum præuenerat non fama ſolum,qua nihil in talibus rebus eſt celerius:ſed nuntius etiam ex regijs ſeruis.itaq; Andronodorus & inſulam & arcẽ & alia,quæ poterat,quæq; opportuna erant:præſidijs firmarat.Hexapylo Theodorus ac Soſis poſt ſolis occaſum iam obſcura luce inuecti,cum cruentã regiam ueſtem,atq; inſigne capitis oſtentarent,tranſuecti per Thicam,ſimul ad libertatem,ſimul ad arma uocantes,in Acradinam conuenire iubent.Multitudo pars procurrit in uias,pars in ædium ueſtibulis ſtat,pars ex tectis feneſtriſq; proſpectant : & quid rei ſit,rogitant.omnia luminibus collucent,ſtrepituq; uario cõplentur.armati locis patentibus congregãtur.inermes ex Olympij Iouis templo ſpolia Gallorum Illyriorúmq;, dono data Hieroni à P R, fixaq; ab eo, detrahũt, precantes Iouem,ut uolens propitius præbeat ſacra arma pro patria,pro deúm delubris, pro libertate ſeſe armantibus . Hæc quoq; multitudo ſtationibus per principes regionũ urbis diſ-

positis adiungitur. In insula inter cætera Andronodorus præsidijs firmat horrea publica. Locus saxo quadrato septus, atq; arcis in modum emunitus capitur ab iuuentute, quæ præsidio eius loci attributa erat. mittuntq; nuntios in Acradinam: horrea frumentumq; in senatus potestate esse. Luce prima populus omnis armatus inermisq; in Acradinam ad curiam conuenit. ibi pro Concordię ara, quæ in eo sita loco erat: ex principibus unus nomine Polyneus concionem & liberam & moderatā habuit. Seruitudinis indignitatisq; homines expertos aduersus notum malū irritatos esse. Discordia ciuilis quas importet clades, audisse magis à patribus Syracusanos, quàm ipsos uidisse. Arma quod impigre ceperint, laudare. magis laudaturum, si non utantur, nisi ultima necessitate coacti. in præsentia legatos ad Andronodorum mitti placere: qui denuntient, ut in potestate senatus ac populi sit: portæ insulæ pateant, reddat præsidium. si tutelam alieni regni suum regnum uelit facere, eundem se censere: multo acrius ab Andronodoro, quàm ab Hieronymo repeti libertatem. Ab hac contione legati missi sunt. senatus inde haberi cœptus est. quod sicut regnante Hierone manserat publicum consiliū: ita post mortem eius ante eam diem nulla de re, neq; conuocati, neq; consulti fuerant. Vt uentum ad Andronodorum est: ipsum quidem mouebat & ciuium cōsensus, & cum aliæ occupatæ urbis partes, tum pars insulæ, uelut munitissima prodita atq; alienata: sed euocatum eum ab legatis Demarata uxor, filia Hieronis, inflata adhuc regijs animis ac muliebri spiritu, admonet sæpe usurpatæ Dionysij tyranni uocis: qua pedibus tractum, non insidentem equo relinquere tyrannidem dixerit debere. facile esse momento quo quis uelit, cedere possessione magnæ fortunæ: facere & parare eam, difficile atq; arduum esse. paululū sumeret spatij ad consultandum ab legatis. eo uteretur ad accersendos ex Leontinis milites. quibus si pecuniam regiam pollicitus esset, omnia in potestate eius futura. Hęc mulicbria cōsilia Andronodorus neq; tota asper natus est, neq; extemplo accepit: tutiorem ad opes affectandas ratus esse uiam, si in præsentia tempori cessisset. itaq; legatos renuntiare iussit: futurum se in senatus ac populi potestate. Postero die luce prima patefactis insulæ portis in forum Acradinæ uenit. ibi in aram Concordiæ, ex qua pridie Polyneus concionatus erat, ascendit: orationemq; eam orsus est, qua primum cunctationis suæ ueniam petiuit. Se enim clausas habuisse portas non separantem suas res à publicis, sed strictis semel gladijs timentē, qui finis cædibus esset futurus: utrum, quod satis libertatis foret, contenti nece tyranni essent: an quicunq; aut propinquitate, aut affinitate, aut aliquibus ministerijs regiam contigissent, alienę culpę rei trucidarētur. postq; animaduertit: eos, qui liberassent patriam, seruare etiam libertatā uelle, atq; undiq; consuli in mediū: non dubitasse, quin & corpus suum, & cætera omnia, quæ suæ fidei tutelæq; essent, quando eum qui mandasset suus furor absumpsisset, patriæ restitueret. Conuersus deinde ad interfectores tyranni, ac nomine appellans Theodorum ac Sosim, facinus, inquit, memorabile fecistis. sed, mihi credite, inchoata uestra gloria nondū perfecta est: periculumq; ingens manet, nisi communi cōcordiæ consulitis, ne libera efferatur res. Post hanc orationem claues portarum pecuniæq; regiæ ante pedes eorum posuit. atq; illo quidē die dimissi ex contione læti circa omnia fana deūm supplicauerunt cum coniugibus ac liberis. postero die comitia Prr. creandis habita. creatus in primis Andronodorus: cæteri magna ex parte interfectores tyranni. duos etiam absentes, Sopatrum ac Deomenem fecerunt. Qui auditis ijs, quæ Syracusis acta erant: pecuniam regiam, quæ in Leontinis erat, Syracusas deuectam quæstoribus ad idipsum creatis tradiderunt. & ea quæ in insula erat, & Acradina, tradita est. murique ea pars, quæ ab cætera urbe nimis firmo munimento intersepiebat insulam: consensu omnium deiecta est. secutæ & cæteræ res hanc inclinationē animorum ad libertatem. Hippocrates atq; Epicides audita morte tyranni, quam Hippocrates etiā nuntio interfecto cælare uolucrat: deserti à militibus, quia id tutissimum ex præsentibus uidebatur, Syracusas rediere. ubi ne suspecti obseruarētur, tanquam nouandi res aliquam occasionē quærētes: prætores primum, dein per eos senatum adeunt. Ab Annibale se missos prædicāt ad Hieronymum, tanquam amicum ac socium. paruisse imperio eius, cuius imperator suus uoluerit. uelle ad Annibalem redire. cæterū cum iter tutum non sit, uagantibus passim per totam Siciliam Romanis armis: petere ut præsidij dent aliquid,
quo

quo Locros in Italiam perducantur. gratiam magnam eos parua opera apud Annibalem inituros. Fatile res impetrata. abire enim duces regios, cum peritos militiæ, tum egentes eosdem atq; audaces cupiebant. sed quod uolebant: non quàm maturato opus erat, nauiter expediebant. Interim iuuenes militares, & assueti militibus, nunc apud eos ipsos, nunc apud transfugas, quorum maxima pars ex naualibus socijs Romanorũ erat: nunc etiam apud infimæ plebis homines crimina ferebant in senatum optimatesq;. moliri clàm eos atq; struere, ut Syracusæ per speciem reconciliandæ societatis in ditione Romanorum sint: dein factio, & pauci autores fœderis renouati dominentur. His audiendis credendisq; opportuna multitudo maior in dies Syracusas confluebat: nec Hippocrati & Epicidi solum spem nouandarũ rerum, sed Andronodoro etiam prębebat. Qui fessus tandem uxoris uocibus monẽtis, nunc illud esse tempus occupandi res: dum turbata omnia noua atq; incognita libertate essent: dum regijs stipendijs pastus obuersaretur miles: dum ab Annibale missi duces assueti militibus iuuare possent incepta: cum Themistio, cui Gelonis filia nupta erat: rem consociatã paucos post dies Aristoni cuidam tragico actori, cui & alia arcana cõmittere assuerat, incaute aperit. Huic & genus & fortuna honesta erant: nec ars, quia nihil tale apud Græcos pudori est, ea deformabat. itaq; fidem potiorem ratus, quam patriæ debebat, indicium ad Prr. defert. Qui ubi rem haud uanam esse certis indicijs compererunt: consultis senioribus, & autoritate eorum præsidio ad fores posito, ingressos curiam Themistium atq; Andronodorũ interfecerunt. & cum tumultus ab re in speciem atrociore causam alijs ignorantibus ortus esset: silentio tandem facto, indicem in curiam introduxerunt. Qui cum ordine omnia edocuisset: & principiũ coniurationis factum ab Harmoniæ Gelonis filiæ nuptijs, quibus Themistio iuncta esset: Afrorũ Hispanorumq; auxiliares instructos ad cædem prætorum principumq; aliorum: bonaq; eorum prædæ futura interfectoribus pronuntiatum: iam mercenariorũ manum assuetam imperijs Andronodori paratam fuisse ad insulam rursus occupandam: singula deinde, quæ, per quosq; agerentur, totamq; uiris armisq; instructam coniurationem ante oculos posuisset: senatui quidem tam iure cæsi, quàm Hieronymus, uidebantur. Ante curiam uariæ atq; incertæ rerũ multitudinis clamor erat. quam ferociter minitantem in uestibulo curiæ corpora coniuratorum eo metu compresserunt, ut silentes integram plebem in contionẽ sequerentur. Sopatro mandatum ab senatu, & ab collegis, ut uerba faceret. Is (tanquam reos agebat) ab ante acta uita orsus, quæcunq; post Hieronis mortem scelestè atq; impie facta essent, Andronodorũ ac Themistium arguit fecisse. Quid enim sua sponte fecisse Hieronymũ puerum: ac uixdum pubescentem facere potuisse? tutores ac magistratus eius sub aliena inuidia regnasse. itaq; aut ante Hieronymũ, aut certe cum Hieronymo perire eos debuisse. At illos debitos iam morti destinatosq; alia noua scelera post mortem tyranni molitos. palàm primo, cum clausis Andronodorus insulæ portis hęreditatẽ regni creuerit: quæq; procurator tenuerat, pro domino possederit. proditus deinde ab eis, qui in insula erant, circunsessus ab uniuersa ciuitate, quæ Acradinam tenuerit: nequicq; palàm atq; aperte petitum regnum, clàm & dolo affectare conatus sit. & ne beneficio quidem atq; honore potuerit uinci: cum inter liberatores patriæ insidiator ipse libertatis creatus esset Prętor. Sed animos eis regios regias cõiuges fecisse: alteri Hieronis, alteri Gelonis, filias nuptas. Sub hanc uocẽ ex omnibus partibus contionis clamor oritur: nullam earũ uiuere debere, nec quenq; superesse tyrannorũ stirpis. Hæc natura multitudinis est: aut seruit humiliter, aut superbe dominatur. libertatem, quæ media est, nec spernere modice, nec habere sciunt. & non fermè desunt irarum indulgentes ministri, qui auidos atq; intemperantes plebeiorũ animos ad sanguinẽ & cædes irritent. sicut tum extemplo Prr. rogationem promulgarũt: acceptaq; penè prius quàm promulgata est: ut omnis regia stirps interficeretur. missiq; à Prr. Demaratam Hieronis, & Harmoniam Gelonis filiam, coniuges Andronodori & Themistij, interfecerunt. Heraclea erat filia Hieronis, uxor Sosippi: qui legatus ab Hieronymo ad regem Ptolemæum missus, uoluntarium consciuerat exilium. Ea cum ad se quoq; uenire præscisset: in sacrariũ ad penates confugit cum duabus filiabus uirginibus, resolutis crinibus, miserabiliq; alio habitu: & ad ea addidit preces: nunc per memoriã Hieronis patris, Gelonisq; fratris, ne se innoxiam

inuidia Hieronymi conflagrate ſinerent.nihil ſe ex regno illius,præter exiliū uiri,habere.neq; fortunam ſuam eandē uiuo Hierooymo fuiſſe,quam ſororis: neq; interfecto eo cauſam eandem eſſe. Quid quod,ſi Andronodoro conſilia proceſſiſſent:illa cum uiro fuerit regnatura:ſibi cum cæteris ſeruiendū? Si quis Soſippo nuntiet:interfectum Hieronymū,ac liberatas Syracuſas: cui dubium eſſe, quin extemplo conſcenſurus ſit nauim, atq; in patriam rediturus? Quantum ſpes hominum fallit. in liberata patria coniugem eius,ac liberos de uita dimicare? quid obſtantes libertati,aut legibus? quod ab ſe cuiquam periculum,à ſola, ac propè uidua,& puellis in orbitate degentibus eſſe? Atenim periculi quidem nihil ab ſe timeri:inuiſam tantum regiam ſtirpem eſſe. Ablegarēt ergo procul ab Syracuſis Siciliaq;, & aſportari Alexadriam iuberent ad uirum uxorem,ad patrem filias. Auerſis auribus animiſq;, caſſe ne tempus tereretur, (ferrum enim quoſdam expedientes cernebat) tum omiſſis pro ſe precibus, puellis ut ſaltem parcerent,orare inſtitit:à qua ætate etiam hoſtes irati abſtinerēt.ne tyrannos ulciſcendo, quæ odiſſent ſcelera,ipſi imitarentur. Inter hæc abſtractam à penetralibus iugulant. in uirgines deinde reſperſas matris cruore impetū faciunt.quæ alienata mente ſimul luctu metuq;, uelut captæ furore occurſu ſe ex ſacrario proripuerunt:ut,ſi effugium patuiſſet in publicum: impleturæ urbem tumultu fuerint. tum quoq; haud magno ædiū ſpatio inter medios tot armatos aliquoties integro corpore euaſerunt:tenentibuſq;,cum tot ac tam ualidæ eluctandæ manus eſſent,ſeſe eripuerunt.tandem uulneribus confectæ,cum omnia repleſſent ſanguine, exanimes corruerunt.cædemq; per ſe miſerabilē,miſerabiliorem caſus fecit:qood paulo poſt nuntius uenit,mutatis repente ad miſericordiam animis,ne interficerētur. Ira deinde ex miſericordia orta:quod adeo feſtinatum ad ſupplicium,neq; locus pœnitendi, aut regreſſus ab ira relictus eſſet.itaq; fremere multitudo, & in locum Andronodori ac Themiſtij (nam ambo Prr. fuerant)comitia poſcere:quæ nequaquam ex ſententia prætorū futura eſſent. Statutus eſt comitijs dies:quo nec opinantibus omnibus,unus ex ultima turba Epicidem nominauit:tum inde alius Hippocratem.crebriores deinde eę uoces,& cum haud dubio aſſenſu multidinis eſſe. Et erat confuſa contio, noo populari modo, ſed militari quoq; turba,magna ex parte etiam perfugis,qui omnia nouare cupiebant,permiſtis. Prætores diſſimulare primo:& trahendam rem eſſe.poſtremo uicti conſenſu,& ſeditionem metuentes,pronuntiār eos prætores. Nec illi primo ſtatim creati nudare qoid uellent:quanquam ægre ferebant, & de inducijs dierum decem legatos iſſe ad Appium Claudium: & impetratis eis alios, qui de fœdere antiqoo renouando agerent, miſſos. Ad Murgantiam tum claſſem nauium centum Romanus habebat, quò euaderent motus ex cędibus tyrannorum orti Syracuſis:quò ne eos ageret noua atq; inſolita libertas, opperiens. Per eoſdem dies cum ad Marcellum uenientem in Siciliam legati Syracuſani miſſi ab Appio eſſent: auditis conditionibus pacis Marcellus poſſe rem conueniri ratus,& ipſe legatos Syracuſas,qui coràm cum prætoribus de renouando fœdere agerent, miſit. Et iam ibi nequaquam eadem quies & tranquillitas erat. poſtqoā punicam claſſem acceſſiſſe Pachynum allatum eſt: dempto timore Hippocrates & Epicides nunc apud mercenarios milites,nunc apud transfugas prodi Romanis Syracuſas criminabantur. At uero Appius naues ad oſtium portus, quid aliæ partis hominibus animi accederet opperiens, io ſtatione habere cœpit. Ingens in ſpeciem criminibus uaois acceſſerat fides, ac primo etiam tumultuoſe decurrerat multitudo ad prohibendos: ſi in terram egrederentur. In hac turbatione rerum io contionem uocari placuit. ubi cum alij aliò tenderent, nec procul à ſeditione res eſſet: Apollonides principom unus orationem ſalutarem,ut in tali tempore,haboit. Nec ſpem ſalutis,nec perniciem propiorē unquam ciuitati ulli fuiſſe.ſi enim uno animo omnes uel ad Romanos,uel ad Carthaginienſes iuclinent:nullius ciuitatis ſtatum fortunatiorem,gratiorem ue fore.ſi alia aliò trahat res:non inter Pœnos Romanoſq; bellū atrocius fore, quàm ioter ipſos Syracuſanos:cum intra eoſdem muros pars una quæq; ſuos exercitus,ſua arma, ſuos habitura ſit duces.itaq; ut idem omnes ſentiant,ſumma ui agendum eſſe.utra ſocietas ſit utilior: longe minoris adeo rem momenti conſultatione eſſe. ſed tamen Hieronis potius q̄ Hieronymi autoritatem ſequendam in ſocijs legendis,uel quinqoaginta annis feliciter expertā amicitiam

nunc

nunc incognitæ, quondam infideli præferendam. Esse etiam momenti aliquid ad consilium, quod Carthaginiensibus ita pax negari possit, ut non utiq; in præsentia bellum cum eis gerature: cum Romanis extemplo aut pacem aut bellum habendum. Quo minus cupiditatis ac studij uisa est oratio habere, eo plus autoritatis habuit. Adiectum est prætoribus ac delectis senatorum militare etiam consilium, iussi & duces ordinum præfectiq; auxiliorum simul consulere. Cum sæpe acta res esset medijs certaminibus: postremo quia belli cum Romanis gerendi ratio nulla apparebat, pacem fieri placuit: mittiq; cum eis legatos ad rem cõfirmandam. Dies haud ita multi intercesserant: cum ex Leontinis legati præsidium finibus suis orantes uenerunt. Legatio peropportuna uisa ad multitudinẽ inconditã ac tumultuosam exonerandam, ducesq; eius ablegandos. Hippocrates Pr. ducere eò transfugas iussus: secuti multi ex auxilijs mercenarijs quatuor millia armatorum effecerunt. Et mittentibus & missis ea læta expeditio fuit. nam & illis, quod iam diu cupiebãt, nouandi res occasio data est: & hi sentinam quandam urbis rati exhaustã, lætabantur. cæterum leuauerunt modo in præsentia uelut corpus ægrum, quo mox in grauiorem morbũ recideret. Hippocrates enim finitima prouinciæ Romanæ primo furtiuis excursionibus uastare cœpit: deinde cum ad tuendos sociorum agros missum ab Appio præsidiũ esset, omnibus copijs impetum in oppositã stationem cum cæde multorum fecit. Quæ cum essent nuntiata Marcello, legatos extemplo Syracusas misit, qui pacis fidem ruptam esse dicerent: nec belli defuturã unquam causam, nisi Hippocrates atq; Epicides non ab Syracusis modo, sed tota procul Sicilia ablegarentur. Epicides ne aut reus criminis absentis fratris præsens esset, aut deesset pro parte sua concitando bello: profectus & ipse in Leontinos, quia satis eos aduersus P R concitatos cernebat: auertere etiam ab Syracusis cœpit. Nam ita eos pacem pepigisse cum Romanis: ut quicunq; populi sub regibus fuissent, & suæ ditionis essent. nec iam libertate contentos esse, nisi etiam regnent ac dominentur. Renuntiandum igitur eis esse: Leontinos quoq; æquum censere liberos esse: uel quod in solo urbis suæ tyrannus ceciderit: uel quod ibi primum conclamatum ad libertatem, relictisq; regijs ducibus Syracusas sit concursum. Itaq; aut eximendũ id de fœdere esse, aut legem eam fœderis non accipiendam. Facile multitudini persuasum. legatisq; Syracusanorum & de cæde stationis Romanæ querentibus, & Hippocratem atq; Epicidem abire, seu Locros, seu quò aliò mallent, dum modo Sicilia cederent, iubentibus ferociter responsum est. Neq; mandasse sese Syracusanis, ut pacem pro se cum Romanis facerent, neq; teneri alienis fœderibus. Hæc ad Romanos Syracusani detulerunt, abnuentes Leontinos in sua potestate esse. itaque integro secum fœdere bellum Romanos cum ijs gesturos. neq; sese defuturos ei bello: ita, ut in potestatem redacti suæ rursus ditionis essent, sicut pax conuenisset. Marcellus cum omni exercitu profectus in Leontinos, Appio quoq; accito, ut altera parte aggrederetur: tanto ardore militum est usus ob iram inter conditiones pacis interfectæ stationis, ut primo impetu urbem expugnarent. Hippocrates atq; Epicides posteaquam capi muros refringiq; portas uiderunt, in arcem sese cum paucis recepere. inde clàm nocte Herbesum perfugiunt. Syracusanis octo millium armatorum agmine profectis domo ad Mylam flumen nuntius occurrit, captã urbem esse, cętera falsa mista ueris ferens: cædem promiscuã militum atq; oppidanorum factã, nec quenquam puberem arbitrari superesse: direptam urbem, bona locupletum donata. Ad nuntium tam atrocem constitit agmen: concitatisq; omnibus, duces (erant autem Sosis ac Dinomenes) quid agerent consultabãt. Erroris speciem haud uanã mendacio præbuerãt uerberati ac securi percussi transfugæ ad duo millia hominum. Cæterum Leontinorum militumq; aliorum nemo post captã urbem uiolatus fuerat: suaq; omnia eis, nisi quæ primus tumultus captæ urbis absumpserat, restituebãtur. Nec ut Leontinos irent, proditos ad cædem cõmilitones querentes, perpelli potuere: nec ut eodem loco certiorem nuntium expectarent. Cum ad defectionẽ inclinatos animos cernerent Prr. sed eum motum haud diuturnum fore, si duces amentiæ sublati essent, exercitum ducunt Megarã. ipsi cum paucis equitibus Herbesum proficiscuntur, spe territis omnibus per proditionẽ urbis potiundæ. quod ubi frustra eis fuit inceptum, ui agendũ rati, postero die Megaris castra mouent, ut Herbesum omnibus copijs oppugnarent. Hippocrates

crates & Epicides non tam tutum prima ſpecie, quàm unum ſpe undiq; abſciſa conſilium eſſe rati, ut ſe militibus permitterent, & aſſuetis magna ex parte ſibi, & tum fama cædis commilitonum accenſis, obuiam agmini procedunt. Prima forte ſigna ſexcentorũ Cretenſium erant, qui apud Hieronymum meruerant ſub eis, & Annibalis beneficium habebant, capti ad Traſymenum inter Romana auxilia, dimiſſiq;. quos ubi ex ſignis armorumq; habitu cognouere Hippocrates atq; Epicides, ramos oleæ ac uelamenta alia ſupplicum porrigentes orare, ut reciperent ſeſe, receptosq; tutarentur, neu proderent Syracuſanis: à quibus mox ipſi trucidandi
P R dederentur. Enimuero conclamant, bonum ut animum haberent, omnem ſe cum illis fortunam ſubituros. Inter hoc colloquium ſigna conſtiterant, tenebaturq; agmen: nec dum quæ moræ cauſa foret, peruenerat ad duces. Poſtquam Hippocratem atq; Epicidem adeſſe peruaſit rumor, fremitusq; toto agmine erat haud dubie approbantium aduentũ eorum, extemplo Prr. citatis equis ad prima ſigna pertexerunt. qui mos ille, quæ licentia Cretenſium eſſet, cogitantes, colloquia ſerendi cum hoſte: iniuſſuq; prætorum miſcendi eos agmini ſuo: comprehendi uincirique catenis iuſſerũt Hippocratem. Ad quam uocem tantus extemplo primum à Cretenſibus clamor eſt ortus: deinde exceptus ab alijs: ut facile, ſi ultra tenderent, appareret eis timendum eſſe. Solliciti incertiq; rerum ſuarum Megaram, unde profecti erant, referri ſigna iubent, nuntiosq; de ſtatu præſenti Syracuſas mittunt. Fraudem quoq; Hippocrates addit, inclinatis ad omnem ſuſpicionem animis: & Cretenſium quibuſdam ad itinera inſidenda miſſis, uelut interceptas literas, quas ipſe cõpoſuerat, recitat. Prr. Syracuſani Marcello ſuo S.

Secundum ſalutem, ut aſſolet, ſcriptum erat. Recte eum atq; ordine feciſſe, quod in Leontinis nulli pepercisset. Sed omnium mercenariorum militum eandem eſſe cauſam, nec unquam Syracuſas quieturas, donec quicquam externorum auxiliorum aut in urbe aut in exercitu ſuo eſſet. itaq; daret operam: ut eos, qui cum ſuis prætoribus caſtra ad Megaram haberent, in ſuam poteſtatem redigeret, ac ſupplicio eorum liberaret tandem Syracuſas. Hęc cum recitata eſſent, tanto clamore ad arma diſcurſum eſt, ut prætores inter tumultum pauidi abequitauerint Syracuſas. & ne fuga quidem eorum ſeditio cõpreſſa eſt, impetusq; in Syracuſanos milites fiebat. nec ab ullo temperatum foret: ni Epicides atq; Hippocrates iræ multitudinis obuiam iſſent: non à miſericordia, aut humano conſilio: ſed ne ſpem reditus præciderẽt ſibi, & cum ipſos ſimul milites fidos haberẽt, ſimul obſides: tum cognatos quoq; eorum, atq; amicos tanto merito primum, dein pignore ſibi conciliarent. expertiq; quàm uana, aut leui aura mobile uulgus eſſet, militem nacti ex eo numero, qui in Leontinis circunſeſſi erant, ſubornant: ut Syracuſas perferret nuntium conuenientem eis, quæ ad Mylam falſò nuntiata erant: autoremq; ſe exhibendo, ac uelut uiſa quæ dubia erant narrando, cõcitaret iras hominũ. Huic non apud uulgum modo fides fuit, ſed ſenatũ quoq; in curiam introductus mouit, ut uani quidã homines palàm ferrent: perbene detectam in Leontinis eſſe auaritiã & crudelitatem Romanorum. eadem, ſi intraſſent Syracuſas, aut fœdiora etiam, quo maius ibi auariciæ præmiũ eſſet, facturos fuiſſe. Itaq; claudendas cuncti portas, & cuſtodiendã urbem cenſere. ſed non ab eiſdem omnes timere, nec eoſdem odiſſe. ad militares penè omnes, partemq; magnã plebis inuiſum eſſe nomen Romanũ. prætores optimatumq; pauci quanq; inflati uano nuntio erant: tamen ad propius præſentiusq; malũ cautiores eſſe. Et iam ad Hexapylum erant Hippocrates atq; Epicides: ſerebanturq; colloquia per propinquos popularium, qui in exercitu erant, ut portas aperirent ſinerentq; cõmunem patriã defendi ab impetu Romanorũ. Iam unis foribus Hexapyli apertis cœpti erant recipi: cum Prr. interuenerunt. & primo imperio minisq;, deinde autoritate deterrendo, poſtremo, ut omnia uana erant: obliti maieſtatis precibus agebant, ne proderent patriã tyranni ante ſatellitibus, & tum corruptoribus exercitus. Sed ſurdæ adeo omnium aures cõcitatæ multitudinis erant: quod nõ minore intus ui, q̃ foris portæ effringerentur. effractisq; omnibus tuto in Hexapylo agmen receptum eſt. Prr. in Acradinam cum iuuentute populariũ confugiunt. mercenarij milites perfugæq;, & quicquid regiorũ militum Syracuſis erat, agmen hoſtium augent. Ita Acradina quoq; primo impetu capitur, prætoresq;, niſi qui inter tumultũ effugerũt, omnes interficiũtur. nox cædibus finem fecit. Poſtero die ſerui ad

pileum

pileum uocati, & carcere uincti emiſſi. confuſaq; omnis multitudo Hippocratem atq; Epicidem creant prætores. Syracuſæq;, cum breue tempus libertas affulſiſſet, in antiquam ſeruitutem reciderunt. Hæc nuntiata cum eſſent Romanis, ex Leontinis mota ſunt extemplo caſtra ad Syracuſas. Et ab Appio legati per portum miſſi forte in quinqueremi erant. præmiſſa quadriremis cum intraſſet fauces portus, capitur. legati ægre effugerunt. Et iam non modo pacis, ſed ne belli quidem iura relicta erāt: cum Romanus exercitus ad Olympium (Iouis id templum eſt) mille & quingentis paſſibus ab urbe caſtra poſuit. Inde quoq; legatos præmitti placuit. quibus, ne intrarent urbem, extra portam Hippocrates atq; Epicides obuiā cum ſuis proceſſerunt. Romanus orator non bellum ſe Syracuſanis, ſed opem auxiliumq; afferre ait: & ijs, qui ex media cæde elapſi perfugerint ad ſe: & eis, qui metu oppreſſi fœdiorem non exilio ſolum, ſed etiam morte ſeruitutem patiantur. Nec cędem nefandam ſociorū inultam Romanos paſſuros. Itaq; ſi eis, qui ad ſe perfugerunt, tutus in patriam reditus pateret, ac cædis autores dedantur: & libertas legesq; Syracuſanis reſtituantur, nihil armis opus eſſe. ſi ea non fiant: quicunq; in mora ſit, bello perſecuturos. Ad ea Epicides, ſiqua ad ſe mandata haberent, reſponſum eis, ait, ſe daturos fuiſſe. cum in eorum, ad quos uenerint, manu res Syracuſana eſſet: tum reuerterentur. Si bello laceſſant, ipſa re intellecturos, nequaquam idem eſſe Syracuſas ac Leontinos oppugnare. Ita legatis relictis portas clauſit. Inde terra mariq; ſimul cœptæ oppugnari Syracuſæ: terra ab Hexapylo, mari ab Acradina, cuius murus fluctu alluitur. & quia ſicut Leontinos terrore ac primo impetu ceperant, non diffidebant, uaſtam diſiectamq; ſpatio urbem parte aliqua ſe inuaſuros, omnem apparatum oppugnandarum urbium muris admouerunt. Et habuiſſet tanto impetu cœpta res fortunam: niſi unus homo Syracuſis ea tempeſtate fuiſſet. Archimedes is erat, unicus ſpectator cœli ſyderumq;: mirabilior tamen inuentor ac machinator bellicorum tormentorum operumq;: quibus ea quæ hoſtes ingenti mole agerent, ipſe perleui momento ludificaretur. Murum per inæquales ductū colles, pleraq; alta & difficilia aditu, ſummiſſa quædam, & quæ planis uallibus adiri poſſent, ut cuiq; aptum uiſum eſt loco: ita omni genere tormentorum inſtruxit. Acradinæ murum, qui, ut ante dictum eſt, mari alluitur: ex quinqueremibus Marcellus oppugnabat. ex cęteris nauibus ſagittarij funditoresq;, & uelites etiam, quorum telum inhabile ad remittendum imperitis eſt: uix quenquam ſine uulnere conſiſtere in muro patiebantur. Hi, quia ſpatio miſſilibus opus eſt, procul muro tenebant naues. iunctę aliæ binæ ad quinqueremes, demptis interioribus remis, ut latus lateri applicaretur: cum exteriore ordine remorum uelut naues agerentur: turres contabulatas, machinamentaq; alia quatiendis muris portabant. Aduerſus hunc naualem apparatum Archimedes uariæ magnitudinis tormenta in muris diſpoſuit. in eas quæ procul erant naueis ſaxa ingenti pondere emittebat. propiores leuioribus, eoq; magis crebris petebat telis. poſtremo ut ſui uulnere intacti tela in hoſtem ingererent: murum ab imo ad ſummum crebris cubitalibus ferè cauis aperuit. per quæ caua pars ſagittis, pars ſcorpionibus modicis ex occulto petebant hoſtem. Quæ propius quidem ſubibant naues, quo interiores ictibus tormentorum eſſent: in eas tollendas deſuper murum eminentem ferrea manus firmæ catenæ illigata, cum iniecta prorę eſſet, grauiq; libramento plumbi recelleret ad ſolum: ſuſpenſa prora, nauim in puppim ſtatuebat. dein remiſſa ſubito, uelut ex muro cadentem nauim cum ingenti trepidatione nautarum ita undæ affligebant: ut etiam ſi recta recideret, aliquantum aquæ acciperet. Ita maritima oppugnatio eſt eluſa. omniſq; uis eſt auerſa, ut totis uiribus terra aggrederentur. ſed ea quoq; pars eodem omni apparatu tormentorum inſtructa erat, Hieronis impenſis curaq; per multos annos, Archimedis unica arte. natura etiam adiuuabat loci: quod ſaxum, cui impoſita muri fundamenta ſunt: magna ex parte ita procliue eſt, ut non ſolum miſſa tormento, ſed etiam quæ pondere ſuo prouoluta eſſent, grauiter in hoſtem inciderent. eadem cauſa ad ſubeundum arduum aditum inſtabilemq; ingreſſum præbebat. Ita conſilio habito, cum omnis conatus ludibrio eſſet: abſiſtere oppugnatione, atq; obſidendo tantum arcere terra mariq; commeatibus hoſtem placuit. ¶Interim Marcellus cum tertia ferè parte exercitus ad recipiendas urbes profectus: quæ in motu rerum ad Carthaginienſes defecerant: Pelo-

rum atq; Herbesum dedentibus ipsis recepit. Megaram ui captā diruit ac diripuit, ad reliquorum, ac maxime Syracusanorū terrorem. Per idem ferè tempus & Himilco, qui ad Pachyni promontorium classem diu tenuerat: ad Heracleam, quam uocant Minoam, quinq; & uiginti millia peditum, tria equitum, XII elephantos exposuit. Nequaquam cum tantis copijs ante tenuerat ad Pachyuum classem. sed postquam ab Hippocrate occupatæ Syracusæ erant, profectus Carthaginē, accitusq; ibi & ab legatis Hippocratis, & literis Annibalis, qui uenisse tempus aiebat Siciliæ per summum decus repetendæ: & ipse haud uanus præsens monitor facile perpulerat, ut quantæ maximę possent, peditum equitumq; copiæ in Siciliam trajcerentur. Adueniens Heracleam intra paucos dies inde Agrigentum recipit: aliarumq; ciuitatum quæ partis Carthaginiensium erant, adeo accensæ sunt spes ad pellendos Sicilia Romanos: ut postremo etiam qui obsidebantur Syracusis, animos sustulerint. & parte copiarum satis defendi urbē posse rati, ita inter se munera belli partiti sunt: ut Epicides præesset custodiæ urbis: Hippocrates Himilconi coniunctus bellum aduersus COS. Romanum gereret. Cum decem millibus peditum, quingentis equitibus nocte per intermissa custodijs loca profectus, castra circa Acillas urbem ponebat. Munientibus superuenit Marcellus, ab Agrigento iam occupato, cum frustra eò præuenire hostem festinans tetendisset, rediens: nihil minus ratus, quàm illo tempore ac loco Syracusanum sibi exercitum obuiam fore. sed tamen metu Himilconis Pœnorumq;, ut quibus nequaquam eis copijs quas habebat par esset, quàm poterat maxime intentus, atq; agmine ad omnes casus composito ibat. Forte ea cura, quæ erat aduersus Pœnos præparata: aduersus Siculos usui fuit. Castris ponendis incōpositos ac dispersos nactus eos, & plerosq; inermes, quod peditum fuit circumuenit. eques leui certamine inito, cum Hippocrate Acras perfugit. Ea pugna deficientes ab Romanis cum cohibuisset Siculos: Marcellus Syracusas redijt. & post paucos dies Himilco adiuncto Hippocrate ad flumen Anatim, octo fermè inde millia castra posuit. Sub idem ferè tempus & naues longæ quinq; & quinquaginta Carthaginiensium cum Bomilcare classis præfecto in magnum portum Syracusas ex alto decurrère: & Romana item classis, XXX quinqueremes legionē pri̅mā Panormi exposuere. uersumq; ab Italia bellum. adeo uterq; populus in Siciliā intentus fuisse uideri poterat. Legionem Romanā, quæ exposita Panormi erat: uenientem Syracusas prædæ haud dubiæ sibi futuram Himilco ratus, uia decipitur. mediterraneo nanq; Pœnus itinere duxit: legio maritimis locis classe prosequente ad Appium Claudium Pachynū cum parte copiarum obuiam progressum, peruenit. Nec diutius Pœni Syracusis morati sunt. & Bomilcar simul parū fidens nauibus suis, duplici facile numero classe aduentantibus Romanis, simul inutili mora cernens nihil aliud ab suis, quàm inopia aggrauari socios, uelis in altum datis in Africam transmisit. & Himilco secutus nequicquam Marcellum Syracusas, si qua, prius quàm maioribus copijs iungeretur, occasio pugnandi esset: postquā ea nulla contigerat, tutumq; ad Syracusas & munimento, & uiribus hostē cernebat: ne frustra assidendo spectandoq; obsidionē sociorum tempus tereret, castra inde mouit: ut quocunq; uocasset defectionis ab Romanis spes, admoneret exercitum: ac præsens suas res fouentibus adderet animos. Murgantiam primum, prodito ab ipsis præsidio Romano, recepit: ubi frumenti magna uis, cōmeatusq; omnis generis conuecti erant à Romanis. Ad hanc defectionē erecti sunt & aliarum ciuitatum animi: præsidiaq; Romana aut pellebantur arcibus, aut prodita per fraudem opprimebantur. Ænna in excelso loco ac prærupto undiq; sita, cum loco inexpugnabilis erat, tum præsidiū in arce ualidū, præfectumq; præsidij haud sanè opportunū insidiantibus habebat. L. Pinarius erat, uir acer, & qui plus in eo ne posset decipi, quàm in fide Siculorum reponeret. & tum intenderant eum ad cauendum omni cura tot auditę proditiones defectionesq; urbiū, & clades pręsidiorū. itaq; nocte dieq; iuxta parata instructaq; omnia custodijs ac uigilijs erant: nec ab armis, aut loco suo miles abscedebat. Quod ubi Ænnensiū principes iam pacti cū Himilcone de proditione præsidij, animaduerterunt: nulli occasioni fraudis Romanū patere, aperte ac propalàm placuerat agendum. Vrbem arcemq; suæ potestatis aiunt debere esse: si liberi in societatem, nō serui in custodiam traditi essent Romanis. itaq; claues portarū reddi sibi æquum censent. bonis socijs fidem

fidem suam maximum uinculum esse. & ita sibi populum Romanũ senatumq́ꝫ gratias habi/turum:si uolentes,ac nõ coacti mansissent in amicitia. Ad ea Romanus,se in præsidio imposi/tum esse dicere,ab imperatore suo:clauesq́ꝫ portarum & custodiam arcis ab eo accepisse,quæ nec suo,nec Aennẽsium arbitrio haberet,sed eius qui commisisset.presidio decedere,apud Romanos capitale esse:& nec liberorũ etiam suorum causa parentes,sanxisse.cõsulem Marcellum haud procul esse.ad eum mitterẽt legatos,cuius iuris atq; arbitrij esset. Se uero negare illi mis/suros:testariq́ꝫ si uerbis nihil agerent,uindictam aliquam libertatis suæ quæsituros. Tum Pi/narius ait illis:si ad cõsulem grauarentur mittere,sibi saltem darent populi cõcilium:ut sciretur, utrum paucorum ea denuntiata,an uniuersæ ciuitatis essent.Consensu in posterum diem con/tio edicit.Postq́ꝫ ab eo colloquio in arcem sese recepit,cõuocatis militibus,Credo ego uos au/disse milites,inquit,quemadmodum præsidia Romana ab Siculis circũuenta,& oppressa sint per hos dies.eam uos fraudẽ deũm primo benignitate,dein uestra ipsi uirtute, dies noctesq́ꝫ perstando ac peruigilando in armis,uitastis.utinam reliquum tempus nec patiendo infanda, nec faciendo,traduci possit.Hęc occulta fraude cautio est:qua,quia adhuc minus cuiquam suc/cessit:aperte ac propalàm claues portarum reposcunt.quas simul tradiderimus,Carthaginien/sium extemplo Aenna erit:fœdiusq́ꝫ hic trucidabimur, quàm Murgantiæ præsidium interfe/ctum est.Noctem unam ægre ad cõsultandum sumpsi,qua uos certiores periculi instantis fa/cerem.Orta luce cõtionem habituri sunt ad criminandũ me,concitandumq́ꝫ in uos populum. itaq; crastino die aut uestro,aut Aennensium sanguine Aenna inundabit.nec præoccupari pe/culij,nec occupãtes periculi quicquam habebitis. qui prior strinxerit ferrum,eius uictoria erit. Intenti ergo omnes.armatiq́ue signum expectabitis.ego in contione ero:& tempus quoad o/mnia instructa sint,loquendo altercandoq́ꝫ traham.cum toga signum dedero:tum mihi undi/que clamore sublato turbam inuadite,ac sternite omnia ferro:& cauete ne quisquam ex ijs su/persit,à quibus aut uis,aut fraus timeri possit. Vos Ceres mater ac Proserpina precor,cæteri su/perni inferniq́ꝫ dij,qui hãc urbem,hos sacratos lacus lucosq́ꝫ colitis,ut ita uobis uolentes pro/pitij adsitis:si uitandæ,nõ ferendæ fraudis causa hoc cõsilij capimus.Pluribus uos milites hor/tarer,si cum armatis dimicatio futura esset.inermes,incautos ad satietatem trucidabitis. Et con/sulis castra in propinquo sunt,nequid ab Himilcone & Carthaginiensibus timeri possit. Ab hac adhortatione dimissi corpora curant.Postero die alij alijs locis ad obsidenda itinera,clau/dendosq́ꝫ oppidanis exitus,pars maxima super theatrũ circaq́ꝫ,assueti & ante spectaculis con/tionum consistunt.Productus ad populum à magistratibus præfectus Romanus,cum consu/lis de ea re ius ac potestatem esse nõ suam, & pleraq; eadem quæ pridie prius dixisset: primo sensim ac plures reddere claues,dein iam una uoce id omnes iuberent:cunctantiq́ꝫ ac differen/ti ferociter minitarentur:nec uiderentur ultra uim ultimam dilaturi:tum præfectus toga signum ut conuenerat,dedit.militesq́ꝫ intenti dudum ac parati,alij superne in auersam cõtionem cla/more sublato decurrunt: alij ad exitus theatri conferti obsistunt.Cæduntur Aennenses cauea inclusi:coaceruanturq́ꝫ nõ cæde solum, sed etiam fuga, cum alij super aliorum capita ruerent, atq; integri saucijs,uiui mortuis incidentes cumularentur. Inde passim discurritur, & urbis ca/ptæ modo fugaq́ꝫ & cædes omnia tenet:nihilo remissiore militum ira,quod iure turbam iner/mem cædebant,quàm si periculum par & ardor certaminis eos irritaret. Ita Aenna aut malo, aut necessario facinore retenta. Marcellus nec factum improbauit,& prædam Aennẽsium militibus cõcessit: ratus timore deterritos, temperaturos proditionibus præsidiorum Siculos. Atq; ea clades,ut urbis in media Sicilia sitæ,claræq́ꝫ uel ob insignem munimento naturali lo/cum,uel ob sacrata omnia uestigijs raptæ quondam Proserpinæ, propè uno die omnem Sici/liam peruasit.& quia cęde infanda rebantur non hominum tantum,sed etiam deorum sedem uiolatam esse:tum uero qui etiam ante dubij fuerant, defecere ad Pœnos. Hippocrates in/de Murgantiam,Himilco Agrigentum sese recepit,cum acciti à proditoribus nequicquam ad Aennam exercitum admouissent. Marcellus retro in Leontinos redit:frumentoq́ꝫ & com/meatibus alijs in castra conuectis, præsidio modico ibi relicto , ad Syracusas obsidendas ue/nit.inde Appio Claudio Romam ad consulatum petendum misso, T. Quintium Crispinum

in eius locũ classi,castrisq́; pręfecit ueteribus. ipse hybernacula quinq; millia passuũ ab Hexapylo (Leontiam uocant locum) cõmuniijt ædificauitq́;. Hęc in Sicilia usq; ad principiũ hyemis gesta. Eadem ęstate & cum Philippo rege quod iam ante suspectũ fuerat,motum bellum est.Legati ab Orico ad M. Valerium Pr. uenerunt, præsidentem classi Brundisio,Calabriæq́; circa litoribus, nuntiantes Philippum primum Apolloniam tentasse, leuibus biremibus c x x flumine aduerso subuectum : deinde,ut ea res tardior spe fuerit, ad Oricum clàm nocte exercitum admouisse : eamq́; urbem sitam in plano,neque mœnibus,neq; uiris,neque armis ualidã primo impetu oppressam esse.Hæc nuntiantes orabant,ut opem ferret, hostẽq́; haud dubium Romanis terra,aut maritimis uiribus arceret, qui ob nullam aliam causam, nisi quod imminerent Italiæ,peterentur. M.Valerius præsidio loci eius relicto T.Valerio legato,cum classe instructa parataq́;, & quod longæ naues militum capere nõ poterant,in onerarias impositis,altera die Oricum peruenit:urbemq́; eam leui tenente præsidio,quod recedens inde reliquerat Philippus, haud magno certamine recepit. Legati eò ab Apollonia uenerunt nuntiãtes,in obsidione sese,quod deficere ab Romanis uollent esse: neque sustinere ultra uim Macedonũ posse,nisi præsidium mittatur Romanũ. Facturum se quæ uellent pollicitus,mille delectorum militum nauibus longis mittit ad ostium fluminis cum præfecto socium Næuio Crispo,uiro impigro & perito militiæ. Is expositis in terram militibus,nauibusq́; Oricum retro unde uenerat ad cæterã classem remissis, milites procul à flumine per uiam minime ab regijs obsessam duxit:& nocte,ita ut nemo hostium sentiret, urbem est ingressus. Die insequẽti quieuere,dum præfectus iuuentutem Apolloniatũ,armaq́; & urbis uires inspiceret. ubi ea uisa inspectaq́; satis animorũ fecere: simulq́; ab exploratoribus comperit,quanta secordia ac negligentia apud hostes esset : silentio noctis ab urbe sine ullo tumultu egressus,castra hostium adeo neglecta atq; aperta intrauit,ut satis constaret prius plus mille hominũ uallum intrasse, quàm quisq; sentiret : ac si cæde abstinuissent,peruenire ad tabernaculũ regium potuisse.Cædes proximorum portæ excitauit hostes.inde tantus terror pauorq́; omnes occupauit,ut non modo alius quisq; arma caperet,aut castris pellere hostem conaretur: sed etiam ipse rex, sicut somno excitus erat,propè seminudus fugiens,militi quoq; nedum regi uix decoro habitu, ad flumen nauesq́; perfugerit. eodem & alia turba effusa est. Paulo minus tria millia militum in castris aut capta, aut occisa.plus tamen hostium aliquanto captum, quàm cæsum est. Castris direptis,Apolloniatæ catapultas,balistas tormentaq́; alia, quæ oppugnãdæ urbi comparata erant,ad tuenda mœnia, siquãdo similis fortuna uenisset, Apolloniã deuexere.cætera omnis præda castrorũ Romanis concessa est. Hæc cum Oricum essent nuntiata,M. Valerius classem extemplo ad ostiũ fluminis duxit, ne nauibus capessere fugam rex posset. Itaq; Philippus neq; terrestri,neq; nauali certamine satis fore parem se fidens,subductis aut incẽsis nauibus, terra Macedoniã petijt, magna ex parte inermi exercitu spoliatoq́ue. Romana classis cum M.Valerio Orici hybernauit Eodem anno in Hispania uarie res gestæ. nam prius q̃ Romani amnem Iberũ transirent, ingentes copias Hispanorũ Mago & Asdrubal fuderunt. defecissetq́; ab Romanis ulterior Hispania,ni P.Cornelius raptim traducto exercitu Iberum, dubijs sociorũ animis in tempore aduenisset. Primo ad castrũ Altum (locus est insignis cæde magni Amilcaris) castra Romani habuere.Arx erat munita, & cõuexerant ante frumentum. tamen quia omnia circa hostium plena erãt: agmenq́; Romanum impune incursatũ ab equitibus hostium fuerat:& ad duo millia aut moratorũ,aut palantiũ per agros interfecta:cessere inde Romani propius pacata loca,& ad montem Victoriæ castra communiuere. Eò Cn.Scipio cum omnibus copijs,& Asdrubal Gisgonis filius, tertius Carthaginiensiũ dux cum exercitu iusto aduenit:contraq́; castra Romana trans fluuium omnes consedere. P.Scipio cum expeditis clàm profectus ad loca circa uisenda,haud fefellit hostes:oppressissentq́; eum in patentibus campis,ni tumulum in propinquo cepisset. ibi quoq; circũsessus aduentu fratris obsidione eximitur.Castulo urbs Hispaniæ ualida ac nobilis, & adeo coniuncta societate Pœnis, ut uxor inde Annibali esset,ad Romanos defecit. Carthaginienses Illiturgi oppugnare adorti,quia pręsidium ibi Romanum erat.uidebanturq́; inopia eum locum maxime expugnaturi.

Cn.Scipio ut socijs præsidioꝗ ferret opem, cum legione expedita profectus inter bina castra cum magna cæde hostiũ urbem est ingressus. & postero die eruptione æque felici pugnauit. supra duodecim millia hominũ cęsa duobus prętijs: plus decẽ millia capta, cum sex & triginta militaribus signis. ita ab Illiturgi recessum est obsidione. Bigerra inde urbs (socia & hæc Romanorum erat) à Carthaginiensibus oppugnari cœpta est. Eam obsidionẽ sine certamine adueniens Cn.Scipio soluit. Ad Mundam exinde castra punica mota. Et Romani eò confestim secuti sunt. Ibi signis collatis pugnatũ per quatuor fermè horas, egregieꝗ uincentibus Romanis signum receptui est datum, quod Cn.Scipionis femur tragula cõfixum erat: pauorꝗ circa eum ceperat milites, ne mortiferũ esset uulnus. Cęterum haud dubium fuit, quin, nisi ea mora interuenisset, castra eo die punica capi potuerint. iam enim nõ milites solũ, sed elephãti etiam usꝗ ad uallum acti erant: superꝗ ipso nouem & triginta elephanti pilis confixi. Hoc quoꝗ prælio ad duodecim millia hominũ dicuntur cæsa: propè tria millia capta, cum signis militaribus septem & quinquaginta. Ad Auringen inde urbem Pœni recessere. & ut territis instaret, secutus Romanus. Ibi iterum Scipio lecticula in aciem illatus cõflixit. nec dubia uictoria fuit, minus tamen dimidio hostium, quàm antea, quia pauciores superfuerant qui pugnarent, occisum. Sed gens nata instaurandis reparandisꝗ bellis, Magone ad cõquisitionem militum fratre misso, breui repleuit exercitũ: animosꝗ ad tentandum deintegro certamen fecit. Alij plerique milites, sicut pro parte toties intra paucos dies uicta, eisdem animis, quibus prius, eodẽꝗ euentu pugnauere. plus octo millia hominũ cæsa: haud multo minus quàm mille capta: & signa militaria LVIII. & spolia plurima gallica fuere: annuli aurei, torques armillęꝗ magnus numerus. duo etiam insignes reguli Gallorũ (Mœnicapto & Ciuismaro nomina erant) eo prælio ceciderunt. octo elephanti capti, tres occisi. Cum iam res prosperæ in Hispania essent, uerecundia Romanos tandem cepit: Saguntũ oppidum, quod causa belli esset, octauum iam annum sub hostium potestate esse. itaꝗ id oppidum ui pulso præsidio punico receperunt: cultoribusꝗ antiquis quos uis reliquerat belli, restituerunt. & Turdetanos qui contraxerãt eis cum Carthaginiensibus bellum, in potestatem redactos sub corona uendiderunt, urbemꝗ eorum deleuere. Hæc in Hispania Q.Fabio, M.Claudio COSS. gesta. Romæ cum tribuni plebis noui magistratũ inissent, extemplo censoribus P.Furio & M.Attilio à L.Metello trib.ple. dies dicta ad populum est. quæstorem eum proximo anno adempto equo tribu mouerãt atque ærarium fecerant, propter coniurationẽ deserendæ Italiæ ad Cannas factam. sed nouem tribunorum auxilio uetiti causam in magistratu dicere, dimissiꝗ fuerant. Ne lustrum perficerent, mors prohibuit P.Furij. M. Attilius magistratu se abdicauit. Consularia comitia habita à Q.Fabio Maximo COS. creati consules ambo absentes, Q.Fabius Maximus cõsulis filius, & T.Sempronius Gracchus iterũ. Prætores fiunt M.Attilius, & qui tum ædiles curules erant: P.Sempronius Tuditanus & Cn.Fuluius Centimalus, & M.Æmylius Lepidus. Ludos scenicos per quatriduũ eo anno primum factos ab curulibus ædilibus, memoriæ proditur. Aedilis Tuditanus hic erat, qui ad Cannas, pauore alijs in tanta clade torpentibus, per medios hostes erupit. Comitijs perfectis ab Q.Fabio COS. designati consules Romam accersiti magistratum inierunt: senatumꝗ de bello ac prouincijs suis prætorumꝗ, & de exercitibus quibus quique præessent, consuluerunt. Itaꝗ prouinciæ atꝗ exercitus diuisi. Bellum undecunꝗ cum Annibale cõsulibus mandatum, & exercitus unus quem ipse Sempronius habuerat, alter quem Fabius COS. eæ binę erãt legiones. M.Aemylius Pr. cuius peregrina sors erat, iurisdictionem Attilio collegæ prætori urbano mandarat, ut Luceriam prouinciã haberet, legionesꝗ duas, quibus Q.Fabius qui tum consul erat, prætor pręfuerat. prætori Sempronio prouincia Ariminum, Cn.Fuluio Suessula, cum binis item legionibus euenerunt; ut Fuluius urbanas legiones duceret: Tuditanus à M.Pomponio acciperet. Prorogata imperia prouinciæꝗ, M.Claudio Sicilia, finibus eis quibus regnũ Hieronis fuisset, Lentulo Propr. prouincia uetus, T.Octacilio classis, exercitus nulli additi noui: M. Valerio Græcia Macedoniaꝗ, cum legione & classe, quam haberet: Q.Mutio cum uetere exercitu (duæ autem legiones erant) Sardinia: C.Terentio cum legione una, cui iam diu præerat, Picenũ. Scribi præterea duæ legiones urbanæ iussæ,

& uiginti millia sociorum. His ducibus, his copijs aduersus multa simul aut mota, aut suspecta bella munierũt Romanũ imperium. Consules duabus urbanis legionibus scriptis, supplementoq; in alias lecto, prius quàm ab urbe mouerent prodigia procurarunt, quæ nunciata erant. Murus ac portæ tactæ. & Ariciæ etiam Iouis ædes de cœlo tacta fuerat. Et alia ludibria oculorum auriumq; credita pro ueris. nauium longarũ species in flumine Tarracinæ, quę nullæ erãt uisæ. & in Iouis Vicilini templo, quod in cosano agro est, arma concrepuisse. & flumen Amiterni cruentum fluxisse. His procuratis ex decreto pontificũ, profecti consules, Sempronius in Lucanos, in Apuliam Fabius. Pater filio legatus ad Suessulam in castra uenit. cum obuiã filius progrederet, lictoresq; uerecundia maiestatis eius taciti anteirent nõ summouentes patrem, præter undecim fasces equo præuectus senex, ut consul animaduertere proximũ lictorem iussit: & is ut descenderet ex equo, inclamauit: tum demum desiliens experiri, inquit, uolui fili, satin' scires consulem te esse. In ea castra Classius Altinius Arpinas clàm nocte cum tribus seruis uenit promittens, si sibi præmio foret, se Arpos proditurũ esse. Cum eam tũc rem ad cõsilium retulisset Fabius, alijs pro transfuga uerberandus, necandusq; uideri ancipitis animi communis hostis: qui post cannẽsem cladem, tanquã cum fortuna fidem stare oporteret, ad Annibalem discessisset, traxissetq; ad defectionem Arpos: tum posteaquã res Romana contra spem uotaq; eius uelut resurgeret, turpius uideatur nouam referre proditionem: ut proditio pro se ptemuirali iudicio esset, semperq; aliud sentiret. infidus socius, uanus hostis, ad Faleriorũ, Pyrrhiúe proditorem, tertium transfugis documentũ esset. Contra ea cõsulis pater Fabius, temporum oblitos homines in medio ardore belli, tanq; in pace libera de quoq; arbitrari & agere, aiebat: cum illud potius agendum atq; eis cogitandũ sit: si quo modo fieri possit: ne qui socij à populo Romano desciscant: & ooo uociteot. documentum autem ducant statui oportere, si quis resipiscat & antiquam societatem respiciat. quod si abire ab Romanis liceat, redire ad eos non liceat, cui dubium esse, quin breui deserta ab socijs Romana res fœderibus punicis omnia in Italia iuncta uisura sit? Se tamen non eum esse, qui Altinio fidei quicquam censeat habendum, sed mediam consecuturum consilij uiam. neque eum pro hoste, neq; pro socio in præsentia habitũ, libera custodia haod procul à castris placere in aliqua fida ciuitate seruari per belli tempus. perpetrato bello, tum consultandũ, utrum defectio prior plus merita sit pœnæ, ao hic reditus ueniæ. Fabio assensum est. catenisq; ligatus traditus & ipse et comites: & auri satis magnom pondus, quod secum tum attulerat, ei seruari iussum. Calibus eum interdiu solutũ custodes sequebant, nocte clausum asseruabant. Arpis domi primum desyderari quæriq; est cœptus: deio fama per totam urbem uulgata tumultũ pro principe amisso fecit: metuq; rerum nouarum extemplo nũtij ad Annibalem missi. Quibus nequaq; offensus Pœnus, quia & ipsum ut ambiguæ fidei uirum suspectum iampridem habebat, & causam nactus erat tam ditis hominis bona possidendi uendendiq;. cæterum nt iræ magis, quàm auaritiæ datum crederent homines, crudelitati quoq; grauitatẽ addidit: coniugemq; eius ac liberos in castra accitos, quæstione prius habita, primum de fuga, deinde quantũ auri argentiq; domi relictum esset: satis cognitis omnibus, uiuos combussit. Fabius ab Suessula profectus, Arpos primum institit oppugnare. ubi cum à mille ferè passibus castra posuisset, contemplatos ex propinquo situm urbis mœniaq;, quæ pars tutissima mœnibus erat, qua maxime neglectam custodia uidit, ea potissimũ aggredi statuit. Comparatis omnibus quæ ad urbes oppugnandas usui sunt, centurionũ robora ex toto exercitu delegit, tribunosq; uiros fortes eis præfecit: & milites sexceotos, quantũ satis uisum est, attribuit: eosq;, ubi quartæ uigiliæ signum cecinisset, ad eum locum scalas iussit ferre. Porta ibi humilis & angosta erat, uia infrequenti per desertã partem urbis. eam portam scalis prius transgressos, ad murum pergere, & ex ioteriore parte claustra refriogere iubet: & tenentes partem orbis cornu signum dare, ut cæteræ copiæ admouerentur. parata omnia atq; instructa sese habiturum. Ea impigre facta. & quod impedimẽtum agentibus fore uidebatur, id maxime ad fallendum iuuit. Imber à nocte media coortus custodes, uigilesq; dilapsos è stationibus suffugere io tecta coegit: sonituq; primo largioris procellæ strepitum demolientiũ portam, exaudiri prohibuit: lentior deiode æqualiorq; accidens auribus

tibus, magnā partem hominū sopiuit. Posteaquā portam tenuerunt, cornicines in uia paribus interuallis dispositos canere iubent, ut cōsulem excirent. Id ubi factum ex composito est, signa efferri consul iubet: ac paulo ante lucem per effractā portam urbem ingreditur. Tum demum hostes excitati sunt, iam & imbre conquiescente & propinqua luce. Præsidiū in urbe erat Annibalis quinq; millia fermè armatorū: & ipsi Arpini tria millia hominū armabant. eos primos Pœni, ne quid ab tergo fraudis esset, hosti opposuerūt. Pugnatū primo in tenebris angustisq; uijs est: cum Romani nō uias tantum, sed tecta etiam proxima portæ occupassent: ne peti superne ac uulnerari possent. Cogniti inter se quidam Arpiniq; & Romani, atq; inde colloquia cœpta fieri: percunctantibus Romanis, quid sibi uellent Arpini: quam ob noxā Romanorum quod ob meritū Pœnorum, pro alienigenis ac barbaris Italici aduersus ueteres socios Romanos bellum gererent: & uectigalem ac stipendiariā Italiam Africæ facerent: Arpinis purgantibus, ignaros omniū se uenum à principibus datos, pene captos oppressosq; à paucis esse. Initio orto plures cū pluribus colloqui. postremo prætor Arpinus ab suis ad cōsulem deductus: fideq; data inter signa aciesq;, Arpini repente pro Romanis aduersus Carthaginienses arma uerterunt. Hispani quoq; paulo minus mille homines, nihil præterea cum cōsule pacti, quàm ut sine fraude punicū emitteretur præsidium, ad consulem transtulerunt signa. Carthaginiensibus portæ patefactæ, emissiq; cum fide incolumes ad Annibalem Salapiam uenerunt. Arpi sine clade ullius, præterq; unius ueteris proditoris, noui perfugæ, restituti Romanis. Hispanis duplicia cibaria dari iussa, operaq; eorū forti ac fideli persæpe Respublica usa est. Cum consulum alter in Apulia, alter in Lucanis esset: equites CXII nobiles Campani per speciem prædandi ex hostium agro permissu magistratuū ab Capua profecti, ad castra Romana quæ sub Suessulam erant uenerunt. stationi militum qui essent dixerunt, colloqui se cum prætore uelle. Cn. Fuluius castris præerat: cui ubi nuntiatū est, X ex eo numero iussis inermibus deductis ad se, ubi quæ postularent audiuit: (nihil autem aliud petebant, quàm ut Capua recepta bona sibi restituerentur) in fidem omnes accepti. Et ab altero prætore Sempronio Tuditano oppidum Cliternum expugnatum. amplius septem millia hominum capta, & æris argentiq; signati aliquantum. Romæ fœdum incendium per duas noctes, ac diem unum tenuit. solo æquata omnia inter Salinas ac portam Carmentalem cum Æquimelio Ingarioq; nico, in templis Fortunæ ac matris Matutæ & Spei extra portam, late uagatus ignis sacra profanaq; multa absumpsit. Eodem anno P. & Cn. Cornelij, cū in Hispania res prosperæ essent, multosq; & ueteres reciperent socios, & nouos adijcerent, in Africam quoq; spem extenderunt. Syphax erat rex Numidarū, subito Carthaginiensibus hostis factus. ad eum centuriones tres legatos miserunt, qui cum eo amicitiam societatemq; facerent: & pollicerentur, si perseueraret urgere bello Carthaginienses: gratam eam rem fore senatui populoq; Romano: & adnixuros, ut in tempore, & bene cumulatam gratiam referant. Grata ea legatio barbaro fuit. collocutusq; cum legatis de ratione belli gerendi, ut ueterum militum uerba audiuit, quàm multarum rerum ipse ignarus esset, ex cōparatione tam ordinatæ disciplinæ animaduertit. Tum primum, ut pro bonis ac fidelibus socijs facerent, orauit, ut duo legationem referrent ad imperatores suos: unus apud sese magister rei militaris remaneret. rudem ad pedestria bella Numidarum gentem esse, equis tantū habilem. Ita iam inde à principijs gentis maiores suos bella gessisse, ita se à pueris insuetos. sed habere hostē pedestri fidentem marte, cui se æquari robore uirium uelit. & sibi pedites comparandos esse: & ad id multitudine hominum regnum abundare. sed armandi ordinandiq; & instruendi eos, artē ignorare. omnis, uelut forte cōgregata turba sua inscia, ac temeraria esset. Facturos se in præsentia quod uellet, legati responderunt: fide accepta, ut remitteret extemplo eum, si imperatores sui non comprobassent factum. Q. Statorio nomen fuit, qui ad regem remansit. Cum duobus Romanis relata Numida, legatosq; in Hispaniam misit ad accipiendam fidem ab imperatoribus Romanis. ijsdem mandauit, ut protinus Numidas, qui intra portas, seu præsidia Carthaginiēsium auxiliares essent, ad transitionem perlicerent. Et Statorius ex multa iuuentute regi pedites conscripsit: ordinatosq; proxime morem Romanum instruendo, & decurrendo signa sequi, & seruare ordines docuit: &

operi,alijsq́ institutis militaribus ita assuefecit,ut breui rex non equiti magis fideret quàm pediti : collatisq́ æquo campo signis iusto prælio Carthaginiensem hostem superaret. Romanis quoque in Hispania legatorum regis aduentus magno emolumento fuit.nanque ad famam eorum transitiones crebræ ab Numidis cœptæ fieri. Ita cum Syphace Romanis iuncta amicitia est. Quod ubi Carthaginiẽses acceperunt,extemplo ad Galam in parte altera Numidiæ (Massyla ea gens uocatur) regnantem legatos mittunt.Filium Gala Masanissam habebat,septem & decem annos natum,cæterum iuuenem ea indole,ut iam tum appareret, eius regnum opulentius quàm quod accepisset, facturum. Legati quoniam Syphax se Romanis iunxisset,ut potentior societate eorum aduersus reges populosq́ Africæ esset,docent : melius fore Galæ quoque Carthaginiensibus iungi quamprimũ.antequam Syphax in Hispaniam, aut Romani in Africam transeant : opprimi Syphacem, nihildum præter nomen ex fœdere Romano habentem, posse. Facile persuasum Galæ, filio deposcente id bellum,ut exercitum mitteret. Qui Carthaginiensium legionibus coniunctis, magno prælio Syphacem deuicit. XXX millia eo prælio hominum cæsa dicuntur. Syphax cum paucis equitibus in Maurusios ex acie Numidas (extremi prope Oceanum aduersus Gadeis colunt) refugit : affluentibusq́ ad famam eius undique barbaris,ingẽteis breui copias armauit.cum quibus antequam in Hispaniam angusto diremptam freto traijceret : Masanissa cum uictore exercitu aduenit, isq́ ibi cum Syphace ingenti gloria per se sine ullis Carthaginiensium opibus gessit bellum.

In Hispania nihil memorabile gestum,præterquam quod Celtiberũm iuuentutem eadem mercede,quæ pacta cum Carthaginiensibus erat: imperatores Romani ad se perduxerunt:& nobilissimos Hispanos supra CCC inde in Italiam ad solicitandos populares,qui inter auxilia Annibalis erant, miserunt. Id modo eius anni in Hispania ad memoriam insigne est, quod mercenarium militem in castris neminem,antequam tum Celtiberos,Romani habuerunt.

DECADIS TERTIAE LIBER QVINTVS

DVM hæc in Africa atq́ in Hispania gerũtur, Annibal in agro Tarentino æstatem consumpsit,spe per proditionẽ urbis Tarentinorũ potiundę.ipsorum interim Salentinorũ ignobiles urbes ad eum defecerũt. Eodẽ tẽpore in Brutijs ex XII populis, qui anno priore ad Pœnos defeciuerãt:Cõsentini & Thurini in fidem populi Ro.redierunt. & plures redissent:ni L.Pomponius Veientanus prĕfectus sociũm,prosperis aliquot populationibus in agro brutio iusti ducis speciẽ nactus,tumultuario exercitu coacto cum Hannone conflixisset. Magna ibi uis hominũ, sed inconditæ turbæ agrestiũ seruorũq́ cæsa, aut capta est. minimũq́ iacturæ fuit : quod præfectus inter cæteros est captus, & tum temerariæ pugnæ autor & antè publicanus,omnibus malis artibus & Reipub.& societatibus infidus,damnosusq́. Sempronius COS. in Lucanis multa prælia parua, haud ullum dignũ memoratu fecit:& ignobilia oppida Lucanorũ aliquot expugnauit. Quo diutius trahebatur bellum,& uariabant secundæ aduersæq́ res nõ fortunam magis q̃ animos hominũ: tanta religio,& ea magna ex parte externa,ciuitatẽ incessit:ut aut homines,aut dij repente alij uiderent̃ facti.nec iã in secreto modo atq́ intra parietes ac postes contemnebant̃ Romani ritus: sed in publico etiam ac foro Capitolioq́ mulierũ turba erat, nec sacrificantiũ nec precantium deos patrio more.Sacrificuli ac uates ceperant hominũ mentes.quorum numerũ auxit rustica plebs,ex incultis diutino bello infestisq́ agris egestate & metu in urbem compulsa:& quęstus ex alieno errore facilis,quem uelut ex cõcessæ artis usu exercebant.Primo secretę bonorũ indignationes exaudiebant̃.deinde ad patres etiam,& ad publicã querimoniã excessit res.Incusati grauiter ab senatu ędiles triumuiriq́ capitales,quod nõ prohiberent,cum emoueri eam multitudinẽ è foro,ac disijcere apparatus sacrorũ conati essent, haud procul absuit quin uiolarent̃. Vbi potentius iam esse id malum apparuit,q̃ ut minores per magistratus sedaret:M. Aemylio Pr.urbis negotiũ ab senatu datum est,ut & his religionibus populũ liberaret. Is & in cõtione senatus consultũ recitauit,& edixit,ut quicunq́ libros uaticinos precationesúe,aut artẽ sacrificandi conscriptã haberet, eos libros

libros omneis literásq; ad se ante Calen. Apriles deferret:neu quis in publico sacroue loco,no uo aut externo ritu sacrificaret. Et aliquot publici sacerdotes mortui eo anno sunt: L.Cornelius Lentulus PONT. MAX. & C.Papyrius C.F.Masso pontifex, & P.Furius Philus augur, & C.Papyrius L.F.Masso decemuir sacrorũ. In Lentuli locũ M.Cornelius Cethegus, in Papyrij Cn.Seruilius Cepio, pōtifices suffecti sunt. augur creatus L.Quintius Flamininus, decẽuir sa crorum L.Cornelius Lentulus. Comitiorũ consulariũ iam appetebat tempus, sed quia cõsules à bello intentos auocare nō placebat: T.Sempronius COS. comitiorũ causa dictatorem dixit C.Claudiũ Centonem. ab eo magister equitũ est dictus Q.Fuluius Flaccus. Dictator primo comitiali die creauit cõsules Q.Fuluiũ Flaccum magistrũ equitum, & Ap.Claudiũ Pulchrum, cui Sicilia prouincia in prætura fuerat. Tum prætores creati Cn.Fuluius Flaccus, Claudius Ne ro, M.Iunius Syllanus, P.Cornelius Sulla. comitijs perfectis, dictator magistratu abijt. Aedi lis curulis fuit eo anno cũ M. Cornelio Cethego P. Cornelius Scipio, cui post Africanus fuit cognomen. Huic petenti ædilitatem cum obsisterent tribuni plebis, negantes rationẽ eius ha bendã esse, quod nōdum ad petendũ legitima ætas esset: si me, inquit, omnes quirites ædilem facere uolunt, satis annorũ habeo. Tanto inde fauore ad suffragium ferẽdum in tribus discur sum est, ut tribuni repẽte incepto destiterint. Aedilitia largitio hæc fuit. Ludi Romani pro tem poris illius copijs magnifice facti, & diem unum instaurati, & cōgij olei in uicos singulos dati. L.Villius Tappulus & M. Fundanius ædiles plebei aliquot matronas apud populũ probri ac cusarunt: quasdam ex eis damnatas in exilium egerunt. Ludi plebeij per biduum instaurati. & Iouis epulum fuit ludorũ causa. Q.Fuluius Flaccus tertium, Ap.Claudius consulatũ ineunt. Et prætores prouincias sortiti sunt: P.Cornelius Sulla urbanam & peregrinam, quæ duorũ an te sors fuerat: Cn.Fuluius Flaccus Apuliam, Claudius Nero Suessulam, M.Iunius Syllanus inter cõsules. Consulibus bellum cum Annibale, & binæ legiones decretæ. alter à Q.Fabio su perioris anni cõsule, alter à Fuluio Centimalo acciperet. Prætorum Fuluij Flacci, quæ Luceriæ sub Aemylio Pr. Neronis Claudij, quæ in Piceno sub C.Terentio fuissent, legiones essent. sup plementum in eas quisq; scriberet sibi. M.Iunio inter cõsules legiones urbanæ prioris anni da tæ. T. Sempronio Graccho & P.Sempronio Tuditano imperiũ prouinciæq; Lucani & Gal lia cũ suis exercitibus prorogatæ. item P.Lentulo, quà uetus prouincia in Sicilia esset, M.Mar cello Syracusę, & quà Hieronis regnum fuisset, T.Octacilio classis, Græcia M.Valerio, Sardi nia Q.Mutio Scæuolæ, Hispaniæ P. & Cn.Cornelijs. Ad ueteres exercitus duę urbanę legio nes à cõsulibus scriptę, summaq; trium & uiginti legionũ eo anno effecta est. Delectum consu lum M.Posthumij Pyrgensis cum magno propè motu rerum factũ impedijt. Publicanus erat Posthumius, qui multis annis parem fraude auaritiaq; neminem in ciuitate habuerat, præter L.Pomponiũ Veientanum, quem populantẽ temere agros in Lucanis, ductu Hannonis prio re anno ceperant Carthaginienses. Hi, quia publicũ periculum erat à ui tempestatis in ijs, quæ portarent ad exercitus: & ementiti erant facta naufragia, & ea ipsa quæ uera renuntiauerant, fraude ipsorum facta erant, non casu: in ueteres quassatasq; naues paucis, & parui pretij rebus impositis, cum mersissent eas in alto, exceptis in præparatas scaphas nautis, multiplices fuisse merces ementiebant. Ea fraus indicata M.Æmylio Pr. priore anno fuerat, ac per eum ad sena tum delata: nec tamen ullo senatus consulto notata: quia patres ordinem publicanorum in tali tempore offensum nolebant. populus seuerior uindex fraudis erat. excitatiq; tandem duo tri buni plebis Sp. & L.Caruilij, cum rem inuisam infamemq; cernerent, ducentûm millium æris multam M.Posthumio dixerunt. cuius certãdæ cum dies aduenisset, cõciliumq; tam frequens plebis adesset, ut multitudinem area Capitolij uix caperet: perorata causa, spes una uidebatur esse: si C. Seruilius Casca trib. pleb. qui propinquus cognatusq; Posthumio erat, prius quàm ad suffragium tribus uocarentur, intercessisset. Testulis datis, tribuni populum summouerunt: sitellaq; allata est, ut sortirent, ubi Latini suffragium ferrent. Interim publicani Cascæ instare, ut concilio diem eximeret. populus reclamare. & forte in cornu primus sedebat Casca, cui si mul metus pudorq; animum uersabat. Cum in eo parum præsidij esset, turbandæ rei causa pu blicani per uacuum ui summo occupato loco in eos irruperunt, iurgantes simul cum populo

tribunisq́;. Nec procul dimicatione res erat, cum Fuluius consul tribunis, nónne uidetis, inquit, uos in ordinem coactos esse? & rem ad seditionem spectare? ni propere dimittitis plebis concilium. Plebe dimissa, senatus uocatur: & consules referunt de concilio plebis turbato ui atque audacia publicanorum. M. Furium Camillum, cuius exilium ruina urbis secuta fuerit, damnari se ab ingratis ciuibus passum esse. Decemuiros ante eum, quorum legibus ad eam diem uiuerent: multos postea principes ciuitatis iudicium de se populi passos. Posthumium Pyrgensem suffragium populo per uim extorsisse, cõcilium plebis sustulisse, tribunos in ordinem coegisse, contra populum Romanum aciem introduxisse, locum occupasse, ut tribunos à plebe intercluderet: tribus in suffragium uocari prohiberet. nihil aliud à cæde ac dimicatione cõtinuisse homines, nisi patientiam magistratuum, quod cesserint in præsentia furori atque audaciæ paucorum: uincíq; se ac populum Romanum passi sint: & comitia quæ reus ui atque armis prohibiturus erat, ne causa quærentibus dimicationem daretur, uoluntate ipsius sustulerint. Hæc cum ab optimo quoque pro atrocitate rei acta essent: uimq́; eam contra rempublicam pernicioso exemplo factam senatus decerneret: confestim Caruilij tribuni plebis omissa multæ certatione, rei capitalis diem Posthumio dixerunt: ac ni uades daret, prehendi à uiatore, atque in carcerem duci iusserunt. Posthumius uadibus datis, non affuit. Tribuni uocauerunt plebem. quæ ita sciuit. Si M. Posthumius ante Calend. Maias non prodisset, citatusq́; eo die non respondisset, neque excusatus esset, uideri eum in exilio esse: bonaq́; eius uenire, ipsi aqua & igni placere interdici. Singulis deinde eorum qui turbę ac tumultus concitatores fuerant, rei capitalis diem dicere, ac uades poscere cœperunt. primo non dantes, deinde etiam eos qui dare possent, in carcerem cõijciebant. cuius rei periculum uitantes pleriq; in exilium abierunt. Hunc fraus publicanorum, deinde fraudem audacia protegens, exitum habuit. Comitia in de pontifici maximo creãdo sunt habita. Ea comitia nouus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit. Tres ingenti certamine petierunt: Q. Fuluius Flaccus COS. qui & ante bis consul & censor fuerat: & T. Manlius Torquatus, & ipse duobus consulatibus & censura insignis, & Licinius Crassus, qui ædilitatem curulem petiturus erat. Hic senes honoratosq́; iuuenis in eo certamine deuicit. Ante hunc intra centum annos & uiginti nemo, præter P. Cornelium Calussam pontifex maximus creatus fuerat, qui sella curuli non sedisset. Consules cum ægre delectum conficerent, quod inopia iuniorum non facile in utrunq;, ut & nouæ urbanæ legiones, & supplementum ueteribus scriberetur, sufficiebat: senatus absistere eos incepto uetuit: & triumuiros binos creari iussit: alteros qui citra, alteros qui ultra quinquagesimum lapidem in plateis forisq́;, & in conciliabulis omnem copiam ingenuorum inspicerent: & si qui roboris satis ad ferenda arma habere uiderentur: etiam si nondum militari ætate essent, milites facerent. Tribuni plebis, si ijs uideret, ad populum ferrent: ut qui minores septem & decem annis sacramento dixissent, ijs perinde stipendia procederent, ac si septem & uiginti annorum, aut maiores, milites facti essent. Ex hoc senatus cõsulto creati triumuiri bini conquisitionẽ ingenuorum per agros habuerunt. Eodem tempore ex Sicilia literæ M. Marcelli de postulatis militum, qui cum P. Lentulo militabant, in senatu recitatæ sunt. Cannensis reliquiæ cladis is exercitus erat, relegatus in Siciliam, sicut ante dictum est, ne ante punici belli finem in Italiam reportaretur. Hi permissu Lentuli primores equitũ centurionumq́;, & robora ex legionibus peditum legatos in hyberna ad M. Marcellũ miserunt. è quibus unus potestate dicendi facta. Consulem te M. Marcelle in Italiam adissemus, cum primum de nobis, etsi non iniquum, certe triste senatus consultum factũ est: nisi hoc sperassemus, in prouinciam nos morte regum turbatam ad graue bellum aduersus Siculos simul Pœnosq́; mitti: & sanguine nostro uulneribusq́; magistratibus satisfacturos esse: sicut patrum memoria qui capti a Pyrrho ad Heracleam erant, aduersus Pyrrhũ ipsum pugnãtes satisfecerũt. quanq́; quod ob meritum nostrũ succensuistis patres conscripti nobis, aut succensetis? Ambos mihi consules, & uniuersum senatum intueri uideor, cum te M. Marcelle intueor. quem si ad Cannas cõsulem habuissemus: melior & reip. & nostra fortuna esset. Sine quæso priusq́; de conditione nostra queror: noxam, cuius arguimur, nos purgare. Si nõ deûm ira, nec fato, cuius lege immobilis rerũ humanarũ ordo seritur:

sed

ſed culpa perijmus ad Cannas,cuius tandem ea culpa fuit? militum?an imperatorum?Equidem miles nihil unquã dicam de imperatore eo, cui præſertim gratias ſciam ab ſenatu actas, quod nõ deſperauerit de republica, cui poſt fugam actam ſit per omneis annos prorogatum imperium.Cæteros item ex reliquijs cladis eius,quos tribunos militũ habuimus:honores petere & gerere,& prouincias obtinere audiuimus. An uobis ueſtriſq; liberis ignoſcitis facile patres conſcripti? in hæc uilia capita ſæuitis? & conſuli primoribuſq; alijs ciuitatis fugere, cum ſpes alia nulla eſſet,turpe non fuit? milites utiq; morituros in aciem miſiſtis? Ad Alliam propè omnis exercitus fugit:ad Furcas Caudinas ne expertus quidẽ certamen, arma tradidit hoſti (ut alias pudendas clades exercituum taceam) tamen tantum abfuit ab eo, ut ulla ignominia ijs exercitibus inureretur: ut & urbs Roma per eum exercitum, qui ab Allia Veios tranſfugerat,recuperaretur: & caudinæ legiones quæ ſine armis redierant Romam,armatæ remiſſæ in Samniũ, eundem illum hoſtem ſub iugum miſerint, qui hac ſua ignominia lætatus fuerat.Cannenſem uero quiſquam exercitum fugæ,aut pauoris inſimulare poteſt? ubi plus quinquaginta millia hominum ceciderunt? unde conſul cum equitibus quinquaginta fugit? unde nemo ſupereſt, niſi quem hoſtis cædendo feſſus reliquit? Cum captiuis redemptio negabatur,nos uulgo homines laudabant,quod reipublicæ nos ſeruaſſemus: quod ad conſulem Venuſiam rediſſemus, & ſpeciem iuſti exercitus feciſſemus. Nunc deteriore conditione ſumus, quàm apud patres noſtros fuerant captiui. quippe illis arma tantum atq; ordo militandi, locuſq; in quo tenderent, in caſtris eſt mutatus. quæ tamen ſemel nauata reipublicæ opera, & uno felici prælio recuperarunt. nemo eorum relegatus in exilium eſt:nemini ſpes emerendi ſtipendia adempta. hoſtis deniq; eſt datus, cum quo dimicantes, aut uitam ſemel, aut ignominiam finirent.Nos,quibus,niſi quod commiſimus ut quiſquam ex cannenſi acie miles Romanus ſupereſſet,nihil obijci poteſt: non ſolum à patria procul Italiaq;,ſed ab hoſte etiam relegati ſumus:ubi ſeneſcamus in exilio,ne qua ſpes,ne qua occaſio abolendæ ignominiæ,ne qua placandæ ciuium iræ,ne qua deniq; benemoriendi ſit. Neq; ignominiæ finem, nec uirtutis præmium petimus:modo experiri animum, & uirtutem exercere liceat.laborem & periculum petimus:ut uirorum,ut militum officio fungamur.Bellum in Sicilia iam alterũ annum ingenti dimicatiõe geritur.urbes alias Pœnus,alias Romanus expugnat. peditum & equitum acies concurrunt. ad Syracuſas terra mariq; res geritur.clamorem pugnantium, crepitumq; armorum exaudimus reſides ipſi ac ſegnes, tanquam nec manus,nec arma habeamus. Seruorum legionibus T. Sempronius COS. toties iam cum hoſte ſignis collatis pugnauit.operæpretium habent, libertatẽ ciuitatemq́ue. pro ſeruis ſaltem ad hoc bellum emptis nobis ſimul congredi cum hoſte liceat, & pugnando quærere libertatem. Vis tu mari, uis terra,uis acie,uis urbibus oppugnandis experiri uirtutem? aſperrima quæque ad laborem periculumq; depoſcimus, ut quod ad Cannas faciundum fuit,quàm primum fiat. quoniam quicquid poſtea uiximus, id omne deſtinatum ignominiæ eſt Sub hæc dicta ad genua Marcelli procubuerunt. Marcellus id nec iuris, nec poteſtatis ſuæ eſſe dixit. ſenatui ſcripturum ſe:omniaq; de ſententia patrum facturum eſſe. Hæ literæ ad nouos cõſules allatæ,ac per eos in ſenatu recitatæ ſunt. conſultuſq; de his literis ita decreuit ſenatus. Militibus qui ad Cannas cõmilitones ſuos pugnantes deſeruiſſent,ſenatui nihil uideri rempublicam committendam eſſe.ſi M. Claudio proconſuli aliter uideretur,faceret quod è repub.fideq; ſua duceret: dum ne quis eorum munere uacaret: neu dono militari uirtutis ergô donaretur, neu in Italiam reportaretur, donec hoſtis intra Italiam eſſet.Comitia deinde à prætore urbano de ſenatus ſententia, plebiſq; ſcito ſunt habita.quibus creati ſunt quinqueuiri muris turribuſq; reficiendis: & triumuiri bini,uni ſacris conquirendis, doniſq; perſignandis: alteri reficiendis ædibus Fortunæ & Matris Matutæ intra portam Carmentalem,ſed & Spei extra portam, quæ priore anno incendio conſumptæ fuerant. Tempeſtates fœdę fuere.In Albano monte biduum continenter lapidibus pluuit. tacta de cœlo multa:duæ in Capitolio ædes: uallum in caſtris multis locis ſupra Sueſſulam: & duo uigiles exanimati:murus turreſq; quædam Cumis nõ ictę modo fulminibus,ſed etiã decuſſæ.Reate ſaxum ingẽs uiſum uolitare:ſol rubere ſolito magis,ſanguineoq; ſimilis.Horum

prodigiorum

prodigiorum causa diem unum supplicatio fuit:& per aliquot dies consules rebus diuinis operam dederunt:& per eosdem dies sacrum nouendiale fuit. Cum Tarentinorũ defectio iam diu & in spe Annibali,& in suspicione Romanis esset: causa forte extrinsecus maturanda: eius interuenit. Phileas Tarentinus diu iam per speciem legationis Romę cum esset,uir inquieti animi & minime otium,quo tum diutino senescere uidebatur,patientis,aditũ sibi ad obsides Tarentinos inuenit. Custodiebantur in atrio Libertatis minore cura:quia nec ipsis,nec ciuitati eorum fallere Romanos expediebat. Hos crebris colloquijs sollicitatos, corruptis æditiuis duobus,cũ primis tenebris custodia eduxisset:ipse comes occulti itineris factus profugit. Luce prima uulgata per urbem fuga est: emissiq; qui sequerẽtur, à Tarracina cõprehensos omnes retraxerunt. deducti in comitio,uirgisq; approbante populo cæsi,de saxo deijciunt. Huius atrocitas pœnæ duarum nobilissimarũ in Italia gręcarum ciuitatum animos irritauit,tum publice, tum etiam singulos priuatim,ut quisq; tam fœde interemptos aut propinquitate,aut amicitia cõtingebat. Ex ijs tredecim ferè nobiles Tarentini cõiurauerunt,quorũ principes Nico & Philomenes erant. Hi prius q̃ aliquid mouerent, colloquendũ cum Annibale rati, nocte per speciem uenandi urbe egressi ad eum proficiscunt.& cum haud procul castris abessent,cæteri sylua prope uiam sese occuluerunt: Nico & Philomenes progressi ad stationes cõprehensiq;,ultro id petentes ad Annibalem deducti sunt. Qui cum & causas cõsilij sui,& quid pararent,exposuissent:collaudati oneratiq; promissis iubentur, ut fidem popularibus facerent prædandi causa se urbe egressos:pecora Carthaginiensiũ quæ pastum propulsa essent, ad urbem agere. tuto ac sine certamine id facturos,promissum est. Cõspecta ea præda iuuenũ est:minusq; iterum ac sæpius id eos audere,miraculo fuit. Congressi cum Annibale rursus fide sanxerunt: liberos Tarentinos leges suaq; omnia habituros,neque ullum uectigal Pœno pensuros,præsidiumúe inuitos recepturos:prodita præsidia Carthaginiensiũ fore. Hæc ubi cõuenerunt,tunc uero Philomenes consuetudinem nocte egrediundi, redeundiq; in urbem frequentiorem facere (& erat uenandi studio insignis) canesq; & alius apparatus sequebatur: captumq; fermè aliquid,aut ab hoste ex præparato ablatũ reportando,donabat aut præfecto, aut custodibus portarum. nocte maxime commeare propter metum hostium credebant. Vbi iam eò consuetudinis adducta res est, ut quocunque noctis tempore sibilo dedisset signum, porta aperiretur: tempus agendæ rei Annibali uisum est. Tridui uia aberat. ubi, quo minus mirum esset uno, eodemq́ue loco statiua eum tandiu habere: ægrum simulabat. Romanis quoque, qui in præsidio Tarenti erant:suspecta esse iam segnis mora eius desierat. Cæterum postea quam Tarentum ire constituit, decem millibus peditum atque equitum, quos in expeditione uelocitate corporum ac leuitate armorum aptissimos esse ratus est: electis, quarta uigilia noctis signa mouit. præmissisq́ue octuaginta ferè Numidis equitibus præcepit, ut discurrerent circa uias, perlustrarentq́ue omnia oculis, ne quis agrestium procul spectator agminis falleret, progressos retraherent, obuios occiderent, ut prædonum magis quàm exercitus accolis species esset. ipse raptim agmine facto, quindecim fermè millium spatio castra ab Tarento posuit. & ne ibi quidem nuntiato quò pergerent,tantum conuocatos milites monuit:uia omnes irent: nec diuerti quenquam, aut excedere ordinem agminis paterentur: & in primis intenti ad imperia accipienda essent:neu quid nisi ducum iussu facerent.se in tempore editurum,quæ uellet agi. Eadem fermè hora Tarentum fama peruenerat,Numidas equites paucos populari agros, terroremq́ue late agrestibus iniecisse. Ad quem nuntium nihil ultra motus præfectus Romanus, quàm ut partem equitum postero die luce prima iuberet exire ad arcendum populationibus hostem. interea adeo nihil obediente curatum est, ut contra pro argumento fuerit illa procursatio Numidarum: Annibalem exercitumq́ue castris non mouisse. Annibal concubia nocte mouit. dux Philomenes erat cum solito captæ uenationis onere. cæteri proditores ea quæ composita erant, expectabant. Conuenerat autem ut Philomenes portula assueta uenationem inferens armatos induceret. parte alia portam Temenitida adiret Annibal. Ea mediterranea regione orientem spectabat. aliquantum intra mœnia includitur. Cum portæ appropinquaret, editus ex composito ignis ab Annibale est, refulsitq́ue. idem redditum ab Nicone

ab Nicone signũ.extinctæ deinde utrinq; flammæ sunt. Annibal silentio ducebat ad portam. Nico ex improuiso ad portas sopitos uigiles in cubilibus suis obtruncat, portamq; aperit. Annibal cum peditum agmine ingreditur, equites subsistere iubet:ut quò res postulet, occurrere libero campo possent. Et Philomenes portulæ parte alia qua commeare assuerat, appropinquabat. nota uox eius, & familiare iam signum cum excitasset uigilem dicentis, uix sustinere grandis bestiæ onus, portula aperitur. inferentes aprum duos iuuenes secutus ipse cum expedito uenatore, uigilem incautius miraculo magnitudinis in eos qui ferebãt uersum, uenabulo traijcit. ingressi deinde triginta ferè armati cæteros uigiles obtruncãt, refringũtq; portam maximam. & agmen sub signis cõfestim irrupit. inde cum silentio in forum ducti, Annibali sese coniunxerunt. Tum duo millia Gallorum Pœnus in treis diuisa partes per urbem dimittit. Tarentinos & Afros quàmaxime frequentia occupare iubet. tumultu orto, Romanos passim cædi, oppidanis parci. sed ut fieri id posset, præcipit iuuenibus Tarentinis, ut ubi quem suorũ procul uidissent, quiescere & silere, ac bono animo esse iuberent. Iam tumultus erat clamorq;, qualis esse in capta urbe solet: sed quid rei esset, nemo satis pro certo scire. Tarentini Romanos ad diripiendam urbem credere coortos. Romanis seditio aliqua cum fraude uideri ab oppidanis mota. Præfectus primo excitatus tumultu in portum effugit: inde acceptus scapha in arcem cõfugit. Terrorẽ & tuba audita ex theatro faciebat. nam & Romana erat, à proditorib. ad hoc ipsum præparata, & inscienter à Græco inflata, quis aut quibus signum daret, incertũ efficiebat. Vbi illuxit, & Romanis punica & gallica arma cognita tum dubitationem exemerunt: & Græci Romanos passim cæde stratos cernentes, ab Annibale captam urbem senserunt. Postq; lux certior erat, & Romani qui cædibus superfuerant, in arcem cõfugerant: conticescebatq; paulatim tumultus: tum Annibal Tarentinos sine armis cõuocare iubet. Cõuenere omnes, præterquam qui cedenteis in arcem Romanos ad omnem adeundã simul fortunã persecuti fuerant. Ibi Annibal benigne allocutus Tarentinos, testatusq; quæ præstitisset ciuibus eorum, quos ad Trasymenum aut ad Cannas cepisset: simul in dominationem superbã Romanorũ inuectus, recipere se in domos suas quenq; iussit, & foribus nomen suum inscribere. se domos eas quæ inscriptæ non essent, signo extemplo dato, diripi iussurum. si quis in hospitio ciuis Romani (uacuas autem cernebat domos) nomen inscripsisset, eum se pro hoste habiturum. Contione dimissa, cum titulis notatæ fores discrimen pacatæ ab hostili domo fecissent: signo dato, ad diripienda hospitia Romana passim discursum est, & fuit prædæ aliquantũ. Postero die ad oppugnandã arcem ducit. quã cum & mari, quo in peninsulæ modũ pars maior circumluitur, & prælatis rupibus, & ab ipsa urbe muro & fossa ingenti septam uideret, eoq; nec ui, nec operibus expugnabilem esse, ne aut se ipsum cura tuendi Tarentinos à maioribus rebus moraretur: aut in relictos sine ualido præsidio Tarẽtinos impetũ ex arce cum uellent, Romani facerent: uallo urbem ab arce intersepire statuit, nõ sine ulla etiã spe, cum prohibẽtibus opus Romanis manum posse cõseri: & si ferocius procurrissent, magna cæde ita attenuari præsidij uires, ut facile per se ipsi Tarentini urbem ab ijs tueri possent. Vbi cœptũ opus est, patefacta repente porta, in munienteis impetũ fecerunt Romani. pellic; se statio passa est, quæ pro opere erat, ut successu cresceret audacia: pluresq; & longius pulsos persequerẽtur. Tum signo dato coorti undiq; Pœni sunt, quos instructos ad hoc Annibal tenuerat. nec sustinuere impetum Romani. sed ab effusa fuga loci angustiæ eos, impedimẽtaq; alia opere iam cœpto, alia apparatu operis, morabãtur. plurimi in fossam præcipitati, occisiq; sunt plures in fuga q; in pugna. Inde & opus nullo prohibente fieri cœptũ. fossa ingens ducta, & uallum intra eam erigit: modicoq; post interuallo murũ etiã eadẽ regione addere parat: ut uel sine præsidio tueri se aduersus Romanos possent. reliquit tamen modicum præsidiũ, ut simul interficiendo muro adiuuaret. ipse profectus cum cæteris copijs ad Galesum flumen (quinq; millia ab urbe abest) posuit castra. Ex ijs statiuis regressus ad inspiciendũ opus, quod aliquantũ opinione eius celerius creuerat, spem cepit etiam arcem expugnari posse. Et est non altitudine, ut cætera tuta, sed loco plano posita: & ab urbe muro tantum, ac fossa diuisa. Cum iam machinationum omni genere & operibus oppugnaretur, missum à Metaponto præsidiũ Romanis fecit animum, ut nocte ex improuiso opera hostium

stium inuaderent.alia disiecerunt,alia igni corruperunt.isq; finis Annibali fuit ea parte arcem oppugnãdi. Reliqua erat in obsidione spes, nec ea satis efficax.quia arcem tenentes,quã in peninsula posita imminet faucibus portus,mare liberum habebant:urbs cõtra exclusa maritimis commeatibus,propiusq; inopiam erant obsidentes,quàm obsessi. Annibal conuocatis principibus tarentinis omnes præsentes difficultates exposuit:in neq; arcis tam munitę expugnandæ uiam cernere: neq; in obsidione quicq; habere spei,donec mari potiantur hostes. quod si naues sint,quibus commeatus inuehi prohibeant:extemplo aut abscessuros,aut dedituros se hostes. Assentiebantur Tarentini.cæterum ei qui consilium afferret, opem quoq; in eam rem afferendam esse censebant. punicas enim naues ex Sicilia accitas id posse facere: suas quæ sinu exiguo interclusæ essent, cum claustra portus hostis haberet: quemadmodũ inde in apertum mare euasuras? Euadent, inquit Annibal. multa quæ impedita natura sunt, consilio expediuntur.urbem enim in campo sitam habetis: planæ & satis latę uiæ patent in omneis partes. uia quæ in portum per mediam urbem ad mare transmissa est,plaustris trãsuehã naues haud magna mole.& mare nostrum erit,quo nunc hostes potiuntur:& illinc mari,hinc terra circunsedebimus arcem.imò breui,aut relictam ab hostibus,aut cum ipsis hostibus capiemus. Hæc oratio non spem modo effectus, sed ingentem etiam ducis admirationem fecit. Cõtracta extemplo undique plaustra, iunctaq; inter se:& machinæ ad subducendas naues admotæ, munitumq; iter: quo faciliora plaustra minorq; moles in transitu esset. iumenta inde & homines contracti,& opus impigre cœptum.paucosq; post dies classis instructa ac parata circumuehitur arcem, & ante ipsum portum anchoras iacit. Hunc statum rerum Annibal Tarenti reliquit,regressus ipse in hyberna. Cæterum defectio Tarentinorum utrum priore anno, an hoc facta sit,in diuersum autores trahunt.plures propioresq; ætate memoriæ rerum hoc anno tradunt factam. Romæ consules prætoresq; usque ante diem quintum Calen. Maias Latinæ tennerunt.eo die perpetrato sacro in monte,in suas quisque prouincias proficiscuntur. Religio deinde noua obiecta est ex carminibus martianis. Vates hic Martius illustris fuerat.& cum inquisitio priore anno ex senatusconsulto talium librorum fieret: in M. Aemylij prętoris urbis, qui eam rem agebat, manus uenerant. is protinus nouo prætori Sullæ tradiderat. Ex huius Martij duobus carminibus alterius postea aucta declarata autoritas euẽtu, alteri quoque cuius nondum tempus uenerat, afferebat fidem. Priore carmine Cannensis prædicta clades in hæc fermè uerba erat. Amnem troiugena Cannam Romane fuge, ne te alienigenæ cogant in campo Diomedis conserere manus. sed neque credes tu mihi, donec compleris sanguine campum: multaque millia occisa tua deferat amnis in pontum magnum ex terra frugifera piscibus: atque auibus ferisq; quæ incolunt terras,ijs fuat esca caro tua.nam mihi ita Iupiter fatus est. Et Diomedis Argiui campos,& Cannam flumen,qui militauerant in ijs locis, iuxta atque ipsam cladem,agnoscebant. Tum alterum carmen recitatum,non eo tantum obscurius, quia incertiora futura præteritis sunt, sed perplexius etiam scripturæ genere. Hostes Romani si expellere uultis,uomicamq;,quę gentium uenit longe,Apollini uouendos censeo ludos:qui quotannis comiter Apollini fiant, cum populus dederit ex publico partem:priuati uti conferant pro se,suisq;.ijs ludis faciendis præerit prætor is,qui ius populo plebiq; dabit summum. decemuiri græco ritu hostijs sacra faciant. hæc si rectè faxitis, gaudebitis semper,fietq; res uestra melior. nam is dius extinguet perduelles uestros, qui uestros campos pascit placide. Ad id carmen explanandum diem unum sumpserunt. postero die senatusconsultum factum est, ut decemuiri libros de ludis Apollini, req; diuina facienda inspicerent. Ea cum inspectá relataq; ad senatum essent,censuerunt patres,Apollini ludos uouendos faciendosq;:& quando ludi facti essent, duodecim millia æris pretori ad rem diuinam, & duas hostias maiores dandas. Alterũ senatusconsultũ factum est,ut decẽuiri sacra græco ritu facerent, ijsq; hostijs:Apollini boue aurato & capris duabus albis auratis: Latonæ boue fœmina aurata. Ludos prætor in circo maximo cum facturus esset, edixit:ut populus per eos ludos stipem Apollini,quantam cõmodum esset,cõferret. Hæc est origo ludorũ Apollinariũ,uictoriæ non ualetudinis ergó,ut plerìq; rentur,uotorum.factosq; populus coronatus spectauit. matronæ supplicauere

supplicauere. uulgo apertis ianuis in propatulo epulati sunt: celeberq; dies omni cæremoniarum genere fuit. Cum Annibal circa Tarentũ, consules ambo in Samnio essent, sed circum sessuri Capuam uiderentur: quod malum diuturnæ obsidionis esse solet, iam famem Campani sentiebant: quia sementem facere prohibuerant eos Romani exercitus. itaq; legatos ad Annibalem miserunt, orantes, ut prius quàm consules in agros suos educerent legiones: uiæq; omnes hostium præsidijs insiderentur: frumentum ex propinquis locis conuehi iuberet Capuam. Annibal Hannonem ex Brutijs cum exercitu in Campaniam transire, & dare operam ut frumenti copia fieret Campanis, iussit. Hanno ex Brutijs profectus cum exercitu, uitabundus castra hostium, cõsulesq;, qui in Samnio erant, cum Beneuento iam appropinquaret, tria passuum millia ab ipsa urbe loco edito castra posuit. inde ex socijs circa populis, quò æstate comportatum erat: deuehi frumẽtum in castra iussit, præsidijs datis, quæ commeatus eos prosequerentur. Capuam inde nuntium misit, qua die ad accipiendum frumẽtum præsto essent, omni undiq; genere uehiculorum, iumentorumq; ex agris contracto. Id pro cætera secordia negligẽtiaq; a Cãpanis actũ. paulo plus CCCC uehicula missa, & pauca præterea iumẽta. ob id castigatis ab Hannone, quod ne fames quidem, quæ mutas accenderet bestias, curam eorum stimulare posset: alia producta dies ad frumentum maiore apparatu petendum. Ea omnia, sicut acta erant, cum enuntiata Beneuentanis essent, legatos decem extemplo ad consules (circa Bouianum castra Romanorum erant) miserunt. Qui cum auditis quæ ad Capuam agerentur, inter se comparassent, ut alter in Campaniam exercitum duceret: Fuluius, cui ea prouincia euenerat: profectus nocte Beneuentũ, mœnia est ingressus. Ex propinquo cognoscit, Hannonem cum exercitus parte profectum frumentatum: duo millia plaustrorum, inconditam, inermemq; aliam turbam aduenisse: per tumultum ac trepidationem omnia agi, castrorumq; formam, & militarem ordinem, immistis agrestibus ijs ex terris, sublatum. His satis compertis, consul militibus edicit: signa tantum armaq; in proximam noctem expedirent: castra punica oppugnanda esse. Quarta uigilia profecti, sarcinis omnibus, impedimentisq; Beneuenti relictis, paulo ante lucem cum ad castra peruenissent, tantum pauoris iniecerunt, ut si in plano castra posita essent, haud dubie primo impetu capi potuerint. altitudo loci, & munimenta defenderũt: quæ nulla ex parte adiri, nisi arduo ac difficili ascensu poterãt. Luce prima prælium ingens accensum est. nec uallum modo tutantur Pœni: sed, ut quibus locus æquior esset, deturbant niteneis per ardua hostes. Vicit tamen omnia pertinax uirtus: & aliquot simul partibus ad uallum, ac fossas peruentũ est, sed cum multis uulneribus, ac militũ pernicie. Itaq; conuocatis tribunis militum consul absistendum temerario incepto ait. tutius sibi uideri, reduci eo die exercitum Beneuentum: dein postero castris se hostium iungi, ne exire inde Campani, neue Hanno regredi posset. id quo facilius obtineatur: collegam quoq;, & exercitum eius se accituum: totumq; eò uersuros bellũ. Hæc consilia ducis, cum iam receptui caneret, clamor militum aspernantium tam segne imperium disiecit. Proxima portæ hostium erat cohors peligna: cuius præfectus Vibius creptum uexillum trans uallum hostium traiecit. execratus inde seq; & cohortẽ, si eius uexilli hostes potiti essent: princeps ipse per fossam uallumq; in castra irrumpit. Iamq; intra uallum Peligni pugnabant, cum altera parte Valerio Flacco tribuno militum tertiæ legionis exprobrante Romanis ignauiam, qui socijs captorum castrorum concederent decus: T. Pedanius princeps primus centurio, cum signifero signũ ademisset: iam hoc signum, & hic centurio, inquit, intra uallum hostium erit: sequantur qui capi signum ab hoste prohibituri sunt. Manipulares sui primum transcendentem fossam, dein legio tota secuta est: Iam & consul ad conspectum transgredientium uallum mutato cõsilio, ab reuocandis ad incitandos hortandosq; uersus milites, ostendere in quanto discrimine ac periculo fortissima cohors sociorum & ciuium legio esset. Itaq; pro se quisq; omnes per æqua atq; iniqua loca, cum undiq; tela conijcerentur, armaq; & corpora hostes obijcerent, peruadunt, irrumpuntq;. multi uulnerati, etiam quos uires sanguisq; desereret, ut intra uallum hostium caderent nitebãtur. Capta itaq; momento temporis, uelut in plano sita, nec permunita castra. Cędes inde, nõ iam pugna erat, omnibus intra uallũ permistis. supra sex millia hostium cæsa. supra septem millia capiun

tur, cum frumentatoribus campanis, omniq; plaustrorum & iumentorum apparatu. capta & alia ingens præda fuit, quam Hanno, populabundus passim cum isset, ex sociorũ populi Romani agris traxerat. Inde deiectis hostium castris, Beneuentũ reditum est. prædamq; ibi ambo consules (nam & Ap. Claudius eò post paucos dies uenit) uendiderunt, diuiseruntq;. & donati, quorum opera castra hostium capta erant, ante alios Vibius Pelignus, & T. Pedanius princeps tertiæ legionis. Hanno ab Cominio Cerito, quò nuntiata castrorũ clades est, cum paucis frumentatoribus, quos forte secum habuerat: fugæ magis, quàm itineris modo in Brutios rediit. Et Campani audita sua pariter, sociorumq; clade, legatos ad Annibalem miserunt, qui nuntiarent, duos consules ad Beneuentum esse, diei iter à Capua: tantum non ad portas, & muros bellum esse. ni propere subueniat, celerius Capuam, quàm Arpos, in potestatem hostium uenturam. ne Tarentum quidem, non modo arcem, tanti debere esse, ut Capuam, quam Carthagini æquare sit solitus, desertam, indefensamq; populo Romano tradat. Annibal curæ sibi fore rem Campanam pollicitus, in præsentia duo millia equitum cum legatis mittit, quo præsidio agros populationibus possent prohibere. Romanis interim, sicut aliarum rerum, arcis Tarentinæ, præsidijq; quod ibi obsideretur, cura esse. C. Seruilius legatus ex autoritate patrum à P. Cornelio prætore in Hetruriam ad frumentum coemendum missus, cum aliquot nauibus onustis in portum Tarentinum inter hostium custodias peruenit.

Cuius aduentu, qui ante in exigua spe, uocati sæpe ad transitionem ab hostibus per colloquia erant, ultro ad transeundum hosteis uocabant, sollicitabantq;. & erat satis ualidum præsidium, traductis ad arcem Tarenti tuendam, qui Metaponti erant, militibus. Itaq; Metapontini extemplo metu, quo tenebantur, liberati ad Annibalẽ defecere. Hoc idem eadem ora maris & Thurini fecerunt. mouit eos non Tarentinorum magis defectio, Metapontinorumq;, quibus indidem ex Achaia oriundi etiam cognatione iuncti erãt, quàm ira in Romanos, propter obsides nuper interfectos. Eorum amici, cognatiq; literas ac nuntios ad Hannonem, Magonemq;, qui in propinquo in Brutijs erant, miserunt, si exercitum ad mœnia admouissent, se in potestatem eorum urbem tradituros esse. M. Atinius Thurinis cum modico præsidio præerat: quẽ facile elici ad certamen temere ineundũ rebantur posse, non tam militũ, quos per paucos habebat, fiducia, quàm iuuentutis thurinæ. eam ex industria centuriauerat, armaueratq; ad tales casus: Diuisis copijs inter se duces pœni cum agrum thurinum ingressi essent, Hanno cum peditum agmine infestis signis ire ad urbem pergit, Mago cum equitatu tectus collibus ad tegendas insidias oppositis, substitit. Atinius peditum tantum agmine per exploratores comperto, in aciem copias educit, & fraudis intestinæ, & hostium insidiarum ignarus. Pedestre prælium fuit persegne, paucis in prima acie pugnantibus Romanis, Thurinis expectantibus magis, quàm adiuuantibus euentũ. & Carthaginiensium acies de industria pedem referebat, ut ad terga collis ab equite suo insessi hostem incautum pertraheret. Quò ubi uentum est, coorti cum clamore equites propere inconditam Thurinorum turbam, nec satis fido animo unde pugnabat stantem, extemplo in fugam auerterunt. Romani, quanquam circumuentos hinc pedes hinc eques urgebat, tamen aliquandiu pugnam traxere. postremo & ipsi terga uertunt, atq; ad urbem fugiunt. Ibi proditores conglobati cum popularium agmen patentibus portis accepissent: ubi Romanos fusos ad urbem ferri uiderunt, conclamant, instare Pœnum: permistosq; hosteis urbem inuasuros, ni propere portas claudant. ita exclusos Romanos præbuere hosti ad cædem. Atinius tamẽ cum paucis receptus. Seditio inde paulisper tenuit, cum alij urbem tuendam, inde alij cedendũ fortunæ, & tradendam urbem uictoribus censerent. cæterum, ut plerunq;, fortuna, & consilia mala uicerunt. Atinio cum suis ad mare ac naues deducto, magis quia ipsi ob imperium in se mite ac iustum consultum nolebant, quàm respectu Romanorum, Carthaginienses in urbem accipiunt. Consules à Beneuento in Campanum agrum legiones ducunt, non ad frumenta modo, quæ iam in hybernis erant, corrumpenda, sed ad Capuam oppugnandam, nobilem se consulatum tam opulentæ urbis excidio rati facturos: simul & ingens flagitium imperio dempturos, quod urbi tam propinquæ tertiũ annum impunita defectio esset. Cæterum ne Beneuentum sine præsidio esset, & ut ad subita

belli

belli,si Annibal (quod facturum haud dubitabant) ad opem feredam socijs Capuam uenisset,equites uim sustinere possent. T. Gracchum ex Lucanis cum equitatu,ac leui armatura Beneuentum uenire iubent.legionibus,statiuisq; ad obtinendas res in Lucanis aliquem præficeret. Graccho, priusquam ex Lucanis moueret, sacrificanti triste prodigium factum est. ad exta sacrificio perpetrato angues duo ex occulto allapsi edere iecur,cōspectiq; repente ex oculis abierunt. id cum aruspicum monitu sacrificiū instauraretur, atq; intentius exta reserata seruarentur,iterum ac tertium uenisse tradunt, libatoq; iecinore intactos angues abijsse. Cū aruspices ad imperatorem id pertinere prodigium præmonuissent, & ab occultis cauendum hominibus, consilijsq;, nulla tamen prouidentia fatum imminens moueri potuit. Flauius Lucanus fuit,caput partis eius Lucanorum, cum pars ad Annibalem defecisset, quæ cum Romanis stabat:& iam anno in magistratu erat,ab eisdem illis creatus prætor. Is mutata repente uoluntate locum gratiæ apud pœnum quærens,neq; transire ipse,neq; trahere ad defectionem Lucanos satis habuit, nisi imperatoris, & eiusdem hospitis proditi capite ac sanguine fœdus cum hostibus sanxisset.ad Magonem,qui in Brutijs præerat,clàm in colloquium uenit.fideq; ab eo accepta, si Romanū is imperatorē tradidisset, liberos cum suis legibus uenturos in amicitiam Lucanos,deducit Pœnum in locum pacis Gracchum adducturus. Magonem ibi pedites equitesq; armare,& capere eas latebras,ubi ingentem numerum occuleret,iubet. Loco satis inspecto, atq; undiq; explorato,dies composita gerendæ rei est.Flauius ad Romanum imperatorem uenit.Rem se ait magnam inchoasse, ad quàm perficiendam ipsius Gracchi opera opus esset. omnium populorum prætoribus, qui ad Pœnum in illo cōmuni Italiæ motu descissent,persuasisse,ut redirent in amicitiam Romanorū,quando res quoq; Romana,quæ prope exitium clade Cannensi uenisset,in dies melior atque auctior fieret, Annibalis uis senesceret,ac propè ad nihilum uenisset.neten delicto haud implacabileis fore Romanos:nullam unquam gentem magis exorabilem,promptioremq; ueniæ dandæ fuisse. quoties rebellioni etiam maiorum suorum ignotum?Hæc ab se ait dicta.cæterum ab ipso Graccho eadem hæc audire malle eos,præsentisq; contingere dextram: id pignus fidei secum ferre. Locum se consilijs edixisse à conspectu amotū,haud procul à castris Romanis. ibi paucis uerbis transigi rem posse, ut omne nomen Lucanum in fide ac societate Romana sit. Gracchus fraudem & sermoni & rei abesse ratus,ac similitudine ueri captus, cum lictoribus ac turma equitum è castris profectus,duce hospite in insidias præcipitatus. Hostes subito exorti. & ne dubia proditio esset, Flauius his se adiungit.tela undiq; in Gracchum atque equites conijciuntur. Gracchus ex equo desilit, idem cæteros facere iubet: hortaturq;, ut quod unum reliquum fortuna fecerit,id honestent uirtute.reliquum autem quid esse paucis à multitudine in ualle sylua ac montibus septa circumuentis, præter mortem?id referre, utrum præsenti torpore pecorum modo inulti trucidentur:an toto animo à patiendo expectandoq; euentu in impetum atq; iram uersi,agentes audentesq;,perfusi hostium cruore inter expirantium inimicorū cumulata armaq; & corpora cadant. Lucanum proditorem ac transfugam omnes peterent. qui eam uictimam præ se ad inferos misisset, eum decus eximium, egregiumq; solatium suæ morti inuenturum. Inter hæc dicta paludamento circum læuum brachium intorto (nam ne scuta quidem secum extulerant)in hostes impetum fecit. Maior quàm pro numero hominum editur pugna.iaculis maxime aperta corpora Romanorum,& cum undique ex altioribus locis in cauam uallem coniectus esset,transfiguntur. Gracchum iam nudatum præsidio uiuum capere Pœni nituntur.cæterum ille conspicatus Lucanum hospitem inter hosteis adeo infestus confertos inuasit, ut parci ei sine multorum pernicie non posset. Exanimem eum Mago extemplo ad Annibalem misit,poniq; cū captis simul fascibus ante tribunal imperatoris iussit. Hæc uera fama est.

Gracchus in Lucanis ad campos,qui ueteres uocantur, perijt. Sunt qui in agro Beneuentano prope Calorem fluuium ostendant à castris cum lictoribus, ac tribus seruis lauandi causa progressum,cum forte inter salicta innata ripis laterent hostes,nudum atq; inermem,saxisq;, quæ uoluit amnis, propugnantem, interfectum. Sunt qui aruspicū monitu quingentos passus à castris progressum, uti loco puro ea,quæ ante dicta prodigia sunt,procuraret,ab insiden

tibus forte locum duabus turmis Numidarum circumuentum scribatit. adeo nec locus, nec ratio mortis in uiro tam claro & insigni constat. Funeris quoq; Gracchi uaria fama est. Alij in castris Romanis sepultum ab suis: alij ab Annibale (& ea uulgatior fama est) tradunt in uestibulo punicorum castrorum rogum extructum esse, armatum exercitum decurrisse cum tripudiis Hispanorum, motibusq; armorum & corporum suæ cuiq; genti assuetis, ipso Annibale omni rerum uerborumq; honore exequias celebrante. Hæc tradunt, qui in Lucanis rei gestæ autores sunt. Si illis, qui ad Calorem fluuium interfectũ memorant, credere uelis, capitis tantum Gracchi hostes potiti sunt. eo delato ad Annibalem, missus ab eo confestim Carthalo, qui in castra Romana ad Cn. Corneliũ quæstorem deferret. is funus imperatoris in castris, celebrantibus cum exercitu Beneuentanis, fecit. Consules agrum Campanum ingressi cum passim populentur, eruptione oppidanorum & Magonis cum equitatu territi, ac trepidi ad signa milites palatos passim reuocarunt: & uixdum instructa acie fusi, supra mille & quingentos milites amiserũt. Inde ingens ferocia superbæ suopte ingenio genti creuit: multisq; prælijs lacessebant Romanos. sed intentiores ad cauendũ consules una pugna fecerat, incaute atq; inconsulte inita. Restituit tamen his animos, & illis minuit audaciam parua una res. sed in bello nihil tam leue est, quod non magnæ interdum rei momentum faciat. T. Quintio Crispino Badius Campanus hospes erat perfamiliari hospitio iunctus. creuerat consuetudo, quod æger Romæ apud Crispinum Badius ante defectionem Campanam liberaliter, comiterq; curatus fuerat. Tum Badius progressus ante stationes, quę pro porta stabant, euocari Crispinum iussit. quod ubi est Crispino nuntiatum, ratus colloquium amicum ac familiare quæri, manente memoria etiam in dissidio publicorũ fœderum priuati iuris, paulum à cæteris processit. Postquam in conspectum uenere, prouoco te, inquit, ad pugnam Crispine, Badius. conscendamus equos, summotisq; alijs, uter bello melior sit decernamus. Ad ea Crispinus, nec sibi, nec illi ait hostes deesse, in quibus uirtutem ostendant. se ab eo, etiam si in acie occurrat, declinaturum, ne hospitali cæde dextram uiolet. conuersusq; abibat. Enimuero ferocius tum Campanus increpare mollitiem ignauiamq;, & se digna probra in insontem iacere, hospitalem hostem appellans, simulantemq; parcere cui sciat parem se non esse. si parum publicis fœderibus ruptis dirempta simul & priuata iura esse putet, Badium Campanum T. Quintio Crispino Romano palàm omnibus, duobus exercitibus audientibus, renuntiare hospitium. nihil sibi cum eo consociatum, nihil fœderatũ hospiti cum hoste, cuius patriam ac penates publicos priuatosq; oppugnatum uenisset. si uir esset, congrederetur. Diu cunctantem Crispinũ perpulere turmales, ne impune insultare Campanum pateretur. itaq; tantum moratus, dum imperatores consuleret, permitterentne sibi extra ordinem in prouocantem hostem pugnare, permissu eorum arma cepit, equumq; conscendit, & Badium nomine compellans ad pugnam euocauit. Nulla mora à Campano facta est. infestis equis concurrere. Crispinus supra scutum sinistrum humerum Badio hasta transfixit: superq; delapsum cum uulnere ex equo desilijt, ut pedes iacentem conficeret. Badius priusquã opprimeretur, parma atq; equo relicto, ad suos aufugit. Crispinus equum, armaq; capta, & cruentam cuspidem insignis spolijs ostentans, cũ magna laude & gratulatione militum ad consules est deductus, laudatusq; ibi magnifice, & donis donatus. Annibal ex agro Beneuentano castra ad Capuam cum mouisset, tertio post die quàm uenit, copias in aciem eduxit: haudquaquam dubius, quod Campanis absente se paucos ante dies secunda fuisset pugna, quin multo minus se, suumq; toties uictorem exercitum sustinere Romani possent. Cæterum posteaquam pugnari ceptum est, equitum maxime incursu cum iaculis obrueretur, laborabat Romana acies: donec signum equitibus datum est, ut in hostem admitterent equos. itaq; equestre prælium erat, cum procul uisus Sempronianus exercitus, cui Cn. Cornelius quæstor præerat, utriq; parti parem metum præbuit, ne hostes noui aduentarent. uelut ex composito utrinq; signum receptui datum: reductiq; in castra propè æquo marte discesserunt. plures tamen ab Romanis primo incursu equitum ceciderunt. Inde consules ut auerterent Capua Annibalem, nocte quæ secuta est diuersi, Fuluius in agrum Cumanum, Claudius in Lucanos, abierũt. Postero die cum uacua castra Romanorũ, nuntiatum Annibali

esset

esset: & duobus agminibus diuersos abijsse: incertus primo utrum sequeretur, Appium instiꝛ tit sequi. Ille circunducto hoste quà uoluit, alio itinere ad Capuam redijt. Annibali alia in ijs locis bene gerendæ rei fortuna oblata est. M. Centenius fuit cognomine Penula, insignis inter primi pili cēturiones & magnitudine corporis, & animi. Is perfunctus militia, per P. Cornelium Sullam prætorem in Senatum introductus petit à patribus: uti sibi quinq; millia miliꝛ tum darentur: se peritum & hostis & regionum, breui operæ precium facturum: & quibus artibus ad id locorum nostri & duces, & exercitus capti forent, ijs aduersus inuentorem usurum. Id non promissum magis stolide, quàm stolide creditum: tanquam eædem militares, & impeꝛ ratoriæ artes essent. Data pro quinque octo millia militum: pars dimidia ciues, pars socij. & ipse aliquantum uoluntariorum itinere in agris conciuit: ac propè duplicato exercitu in Lucaꝛ nos peruenit, ubi Annibal nequicquam secutus Claudium substiterat. Haud dubia res est: quippe inter Annibalem ducem, & centurionem, exercitusq;, alterum uincendo ueteranum, alterum nouum totum, & magna ex parte etiam tumultuarium ac semiermem. Vt conspecta inter se agmina sunt, & neutra pars detrectauit pugnam, extemplo instructæ acies. pugnatum tamen ut in nulla pari re duas amplius horas: concitata etiam, donec dux stetisset, Romana aꝛ cie. Posteaquam is non pro uetere fama solum, sed etiam metu futuri dedecoris, si sua temeriꝛ tate contractæ cladi superesset, obiectans se hostium telis cecidit: fusa extemplo est Romana acies. sed adeo ne fugæ quidem iter patuit, omnibus uijs ab eqnite insessis, ut ex tanta multiꝛ tudine uix mille euaserint. cæteri passim, alij alia peste absumpti sunt. Capua à consulibus interim summa ui obsideri cœpta est: quæq; in eam rem opus erant, comportabantur, paraꝛ banturq;. Casilinum frumentum conuectum: ad Vulturni ostium, ubi nunc urbs est, castelꝛ lum communitum: (ante Fabius Maximus munierat) præsidium impositum, ut & mare proꝛ ximum, & flumen in potestate essent. In ea duo maritima castella frumentum, quod ex Sarꝛ dinia nuper missum erat: quodq; Murius prætor ex Hetruria coemerat: ab Ostia conuectum est, ut exercitui per hyemem copia esset. Cæterum super eam cladem, quæ in Lucanis acceꝛ pta erat, uolonum quoq; exercitus, qui uiuo Gracchho summa fide stipendia fecerat: uelut exꝛ autoratus morte ducis, ab signis decessit. Annibal non Capuam neglectam, neque in tanꝛ to discrimine desertos uolebat socios: sed prospero ex temeritate unius Romani ducis succesꝛ su, in alterius ducis exercitusq; opprimendi occasionem imminebat. Cn. Fuluium prætorem Apuli legati nuntiabāt, primo dum urbes quasdam Apulorum, quæ ad Annibalem desciuisꝛ sent, oppugnaret, intentius rem egisse: postea nimio successu & ipsum, & milites præda impleꝛ tos in tantam licentiam secordiamq; effusos, ut nulla disciplina militiæ esset. Annibal cum sæpe aliàs, tum paucis diebus ante expertus qualis sub inscio duce exercitus esset, in Apuliam castra mouit. Circa Herdoniā Romanæ legiones, & prætor Fuluius erant. quò ubi allatum est hostes aduentare: propè est factum, ut iniussu prætoris signis conuulsis in aciem exirent. nec res ulla magis tenuit, quàm spes haud dubia, suo id arbitrio, ubi uellent, acturos. Noꝛ cte insequenti Annibal, cum tumultuatum in castris, & plerosq; ferociter signum ut daret inꝛ stitisse duci ad arma uocanteis, sciret: haud dubius prosperæ pugnæ occasionem dari, tria milꝛ lia expeditorum militum in uillis circa, uepribusq;, & syluis disponit: qui signo dato simul oꝛ mnes è latebris exilirent. & Magonem, ac duo fermè millia equitum, quà fugam inclinaturam credebat: omnia itinera insidere iubet. his nocte præparatis, prima luce in aciem copias eduꝛ cit. Nec Fuluius est cunctatus, non tam sua ulla spe, quàm militum impetu fortuito tractus. itaq; eadem temeritate, qua processum in aciem est, instruitur ipsa acies ad libidinē militum forte procurrentium, cōsistentiumq; quo loco ipsorum tulisset animus, deinde per libidinem aut metum deserentium locum. prima legio, & sinistra ala primo instructæ, & in longitudiꝛ nem porrectæ acies: clamantibus tribunis, nihil introrsus roboris ac uirium esse, & quacunq; impetum fecissent, hostes perrupturos. nil, quod salutare esset, non modo ad animum, sed ne ad aures quidem admittebant. Et Annibal quidem haudquaquam simili exercitu, neq; ita inꝛ structo aderat. ergo ne clamorem quidem atq; impetum primum eorum Romani sustinueꝛ re. Dux stultitia, & temeritate Centenio par, animo nequaquam comparandus, ubi rem inꝛ

clinatam ac trepidantes suos uidit, equo arrepto cum ducentis fermè equitibus effugit. cætera à fronte pulsa, à tergo atq; alis circumuenta acies eo usq; est cæsa, ut ex duodeuiginti millibus hominum duo millia haud amplius euaserint. castris hostes potiti sunt. Hæ clades super aliam alia Romam cum essent nuntiatę, ingens quidem & luctus, & pauor ciuitatem cepit. sed tamen quia consules, ubi summa rerum esset, ad id locorum prospere gererent, minus his cladibus commouebantur. Legatos ad consules mittunt C. Lectorium, M. Metilium: qui nuntiarent, ut reliquias duorum exercituum cum cura colligerent: darentq; operam, ne per metum ac desperationem hosti se dederēt (id quod post Cannensem accidisset cladem) & ut desertores de exercitu uolonum conquirerent. Idem negotij P. Cornelio datum, cui & delectus mandatus erat. isq; per fora conciliabulaq; edixit, ut conquisitio uolonum fieret, ijq; ad signa reducerentur. Hæc omnia intentissima cura acta. Ap. Claudius consul D. Iunio ad ostium Vulturni, M. Aurelio Cotta Puteolis præposito, qui, ut quæque naues ex Hetruria ac Sardinia accessissent, extemplo in castra mitterent frumentū, ipse ad Capuam regressus Q. Fuluium collegam inuenit Casilino omnia importantem molientemq; ad oppugnandam Capuam. Tum ambo consules circum sederunt urbem, & Claudiū Neronem prætorem ab Suessula ex Claudianis castris exciuerunt. Is quoque modico ibi præsidio ad tenendum locum relicto, cæteris cum omnibus copijs ad Capuam descendit. ita tria prætoria circa Capuam erecta, tres exercitus diuersis partibus opus aggressi, fossa ualloq; circumdare urbem parant: & castella excitant modicis interuallis: multisq; simul locis cum prohibentibus opera Campanis eo euentu pugnant, ut postremo portis muroq; se contineret Campanus. Prius tamen, quàm hæc continuarentur opera, legati ad Annibalem missi: qui quererentur, desertam ab eo Capuam, ac propè redditam Romanis: obtestarenturq;, ut tunc saltem opem non circumsessis modo, sed etiam circumuallatis ferret. Consulibus literæ à P. Cornelio prætore missæ: ut priusquam clauderent Capuam operibus, potestatem Campanis facerent: ut qui eorum uellent, exirent ab Capua, suasq; res secum auferrent. liberos fore, suáque omnia habituros, qui ante Idus Martias exissent. post eam diem quiq; exissent, quiq; ibi mansissent, hostium futuros numero. Ea pronuntiata Campanis, atq; ita spreta, ut ultro dicerent contumelias, minarenturq;. Annibal ab Herdonia Tarentum duxerat legiones, spe aut ui, aut dolo arcis Tarentinæ potiundæ. quod ubi parum processit, ad Brundisium flexit iter, prodi id oppidum ratus. ibi quoque cum frustra tereret tempus, legati Campani ad eum uenerunt, querentes simul, orantésque. quibus Annibal magnifice respondit: & antea soluisse obsidionem, & nunc aduentum suum consules non laturos. cum hac spe dimissi legati uix regredi Capuam, iam duplici fossa uallóque cinctam, potuerunt. Cum maxime Capua circumuallaretur, Syracusarum quoque oppugnatio ad finem uenit, præterquam ui ac uirtute ducis exercitusq;, intestina etiam proditione adiuta. Nanque Marcellus initio ueris incertus utrum Agrigentum ad Himilconem & Hippocratem uerteret bellum, an obsidione Syracusas premeret: quanquam nec ui capi uidebat posse inexpugnabilem terrestri ac maritimo situ urbem, nec fame, quam propè liberi ab Carthagine commeatus alerent: tamen ne quid inexpertum relinqueret, transfugas Syracusanos (erant autem apud Romanos aliqui nobilissimi uiri, inter defectionem ab Romanis, quia ab nouis consilijs abhorrebant, pulsi) colloquijs suæ partis tentare hominum animos iussit: & fidem dare, si traditæ forent Syracusæ, liberos eos ac suis legibus uicturos esse. Non erat colloquij copia: quia multorum animi suspecti omnium curam oculosq; conuerterant, ne quid falleret tale admissum. Seruus unus exulum pro transfuga intromissus in urbem, conuentis paucis, initium colloquendi de tali re fecit. deinde in piscatoria quidam naui retibus operti, circumuectiq; ita ad castra Romana, collocutiq; cum transfugis. & idem sæpius eodem modo alij atq; alij. postremo ad octuaginta facti. & cum iam composita omnia ad proditionem essent, indicio delato ad Epicidem per Attalum quendam indignantem sibi rem creditam nō esse, necati omnes, & cruciati sunt. Alia subinde spes, postquam hæc uana euaserat, excepit. Damasippus quidam Lacedæmonius missus ab Syracusis ad Philippum regem, captus ab Romanis nauibus erat. huius utique redimendi & Epicidi cura erat ingens: nec abnuit Marcellus

cellus, iam tum Aetolorũ, cuius gentis socij Lacedæmonij erant, amicitiam affectantibus Romanis. Ad colloquium de redemptione eius missis medius maxime, atque utrisque opportunus locus ad portum Trogilorum, propter turrim quam uocant Galeagram, est uisus. quò cum sæpius commearent: unus ex Romanis ex propinquo murum contemplatus, numerando lapides, æstimandoq́ ipse secum, qui in fronte paterent: simul altitudinem muri, quantum proxime coniectura poterat, permensus: humilioremq́ aliquanto pristina opinione sua & cæterorum omnium ratus esse, & uel mediocribus scalis superabilem: ad Marcellum rem defert. Haud spernenda res uisa. sed cum adiri locus, qui ob idipsum intentius custodiebatur, non posset, occasio quærebatur. quam obtulit transfuga, nuntians, diem festum Dianæ per triduum agi: & quia alia in obsidione desint, uino largius epulas celebrari, & ab Epicide præbito uniuersæ plebi, & per tribus à principibus diuiso. Id ubi accepit Marcellus, cum paucis tribunorum militum collocutus, electisq́ per eos ad rem tantam agendam audendamq́ idoneis centurionibus militibusq́, & scalis in occulto comparatis, cæteris signũ dari iubet, ut mature corpora curarent quietiq́ darent. nocte in expeditionem eundum esse. Inde ubi id temporis uisum, quo die epulatis iam, uinoq́ satiatis principium somni esset, signi unius milites ferre scalas iussit: & ad mille ferè armati tenui agmine per silentium eò deducti. Vbi sine strepitu ac tumultu primi euaserunt in murum, secuti ordine alij. cum priorum audacia dubijs etiam animum faceret. Iam mille armatorum ceperant partem, cum cæteræ admotæ, pluribusque scalis in murum euadebant, signo ab Hexapylo dato: quò per ingentem solitudinem erat peruentum, quia magna pars in turribus epulati, aut sopiti uino erant, aut semigraues potabant. paucos tamen eorum comprehensos in cubilibus interfecerunt. Prope Hexapylon est portula. ea magna ui refringi cœpta. & è muro ex composito tuba datum signum erat: & iam undique non furtim, sed ui aperte gerebatur res. quippe ad Epipolas, frequentem custodijs locum, peruentum erat: terrendiq́ magis hostes erant, quàm fallendi: sicut territi sunt. nam simulac tubarum est auditus cantus, clamorq́ tenentium muros, partemq́ urbis: omnia teneri custodes rati, alij per murum fugere, alij salire de muro, præcipitantiq́ turba pauentium. magna pars tamen ignara tanti mali erat, & grauatis omnibus uino somnóque, & in uastæ magnitudinis urbe partium sensu non satis pertinente in omnia. Sub luce Hexapylo effracto Marcellus omnibus copijs urbem ingressus, excitauit, conuertitq́ omnes ad arma capienda, opémque, si quam possent, iam captæ propè urbi ferendam. Epicides ab insula, quam ipsi Nasson uocant, citato profectus agmine, haud dubius quin paucos per negligentiam custodum transgressos murum expulsurus foret, occurrentibus pauidis tumultum augere eos dictitans, & maiora ac terribiliora uero afferre: postquam cõspexit omnia circa Epipolas armis cõpleta, lacessito tantum hoste paucis missilibus, retro in Acradinam agmen conuertit: non tam uim, multitudinémque hostium metuens, quàm ne qua intestina trans per occasionem oriretur, clausásque inter tumultum Acradinæ atque insulæ inueniret portas. Marcellus ut mœnia ingressus ex superioribus locis urbem, omnium fermè illa tempestate pulcherrimam, subiectam oculis uidit, illachrymasse dicitur: partim gaudio tantæ perpetratæ rei, partim uetusta gloria urbis. Atheniensium classes demersæ, & duo ingentes exercitus cum duobus clarissimis ducibus deleti occurrebant: & tot bella cum Carthaginiensibus tanto cum discrimine gesta, tot ac tam opulenti tyranni regesq́: præter cæteros Hiero, cum recentissimæ memoriæ rex, tum ante omnia, quæ uirtus ei fortunáque sua dederat, beneficijs in populum Romanum insignis. ea cum uniuersa occurrerent animo, subiretq́ cogitatio, iam illa momento horæ arsura omnia, & ad cineres reditura: priusquam signa Acradinæ admoueret, præmittit Syracusanos, qui inter præsidia Romana, ut ante dictum est, fuerant, ut alloquio leni perlicerent hostes ad dedendam urbem. Tenebant Acradinæ portas, murosq́ maxime transfugæ: quibus nulla erat per conditiones ueniæ spes. ij nec adire muros, nec alloqui quenquam passi. itaq́ Marcellus postquam id inceptum irritum fuit, ad Euryalum signa referri iussit. Tumulus est in extrema parte urbis uersus à mari, uiæq́ imminens ferenti in agros mediterraneaq́ insulæ, percommodus ad commeatus excipiendos. Præerat huic arci Philodemus Argiuus

ab Epicide impositus. ad quē missus à Marcello Sosis, unus ex interfectoribus tyranni, cum longo sermone habito dilatus per frustrationem esset, retulit Marcello, tempus eum ad deliberandum sumpsisse. Cum is diem de die differret, dum Hippocrates atque Himilco admouerent castra legionesque, haud dubius, si in arcem accepisset eos, deleri Romanum exercitum inclusum muris posse: Marcellus ut Euryalum neque tradi, neque capi uidit posse, inter Neapolim, & Thicam (nomina partium urbis, & instar urbium sunt) posuit castra: timens ne, si frequentia intrasset loca, contineri à discursu miles auidus prædæ non posset. Legati eò ab Thica & Neapoli cum infulis & uelamentis uenerunt, precantes ut à cædibus & ab incendijs parceretur. De quorum precibus quàm postulatis magis consilio habito, Marcellus ex omnium sententia edixit militibus, ne quis liberum corpus uiolaret, cætera prædæ futura. castráque tectis parietum pro muro septa, portis regione platearum patentibus stationes præsidiaque disposuit, ne quis in discursu militū impetus in castra fieri posset. Inde signo dato milites discurrerunt. refractisque foribus cum omnia terrore ac tumultu streperent, à cædibus tamen temperatū est. rapinis nullus ante modus fuit, quàm omnia diuturna felicitate cumulata bona egesta sere. Inter hæc & Philodemus, cum spes auxilij nulla esset, fide accepta ut inuiolatus ad Epicidem rediret, reducto præsidio tradidit tumulū Romanis. Auersis omnibus ad tumultum ex parte captæ urbis, Bomilcar noctem eam nactus, qua propter uim tempestatis stare ad anchoram in salo Romana classis non posset, cum trigintaquinque nauibus ex portu Syracusano profectus, libero mari uela in altum dedit, quinque & quinquaginta nauibus Epicidæ & Syracusanis relictis. edoctisque Carthaginiensibus, in quanto res Syracusana discrimine esset, cum c nauibus post paucos dies redit, multis (ut fama est) donis ex Hieronis gaza ab Epicide donatus. Marcellus Euryalo recepto, præsidioque addito, una cura erat liber, ne qua ab tergo uis hostium in arcem accepta inclusos impeditosque mœnibus suos turbaret. Acradinam inde terris castris per idonea dispositis loca, spe ad inopiam omnium rerum inclusos redacturum se, circumsedit. Cum per aliquot dies quietæ stationes utrinque fuissent, repente aduentus Hippocratis & Himilconis, ut ultro undique oppugnarētur Romani, fecit. nam & Hippocrates castris ad magnum portum cōmunitis, signoque ijs dato qui Acradinam tenebant, castra uetera Romanorum adortus est, quibus Crispinus præerat: & Epicides eruptionē in stationes Marcelli fecit: & classis punica litori, quod inter urbem & castra Romana erat, appulsa est, ne quid præsidij Crispino submitti à Marcello posset. Tumultum tamen maiorem hostes præbuerunt, quàm certamen. nam & Crispinus Hippocratem non repulit tantū à munimentis, sed insecutus etiam est trepide fugientem: & Epicidem Marcellus in urbem compulit. satisque iam etiam in posterum uidebatur prouisum, ne quid ab repentinis eorū excursionibus periculi foret. Accessit & pestilentia, commune malum, quod facile utrorunque animos auerteret à belli cōsilijs. nam tempore autumni, & locis natura grauibus, multo tamē magis extra urbem, quàm in urbe, intoleranda uis æstus per utraque castra omnium fermè corpora mouit. & primo temporis ac loci uitio & ægri erant, & moriebantur. postea curatio ipsa, & contactus ægrorum uulgabat morbos: ut aut neglecti desertique, qui incidissent, morerentur: aut assidentes curantesque eadem ui morbi repletos secum traherent: quotidianaque funera, & mors ob omniū oculos esset, & undique dies noctesque ploratus audirentur. postremo ita assuetudine mali efferauerant animos, ut nō modo nō lachrymis, iustoque comploratu prosequerentur mortuos, sed ne efferrēt quidem aut sepelirent: iacerentque strata exanima corpora in conspectu similē quoque mortem expectantiū: mortuique ægros, ægri ualidos cum metu, tum tabe ac pestifero odore corporum conficerent. & ut ferro potius morerentur, quidam inuadebant soli hostium stationes. Multo tamen maior uis pestis Pœnorum castra, quàm Romana, diu circumsedendo Syracusas cæde aquisque affecerat magis. Ex hostiū exercitu Siculi ut primū uidēre ex grauitate loci uulgari morbos, in suas quisque propinquas urbes dilapsi sunt. at Carthaginienses, quibus nusquam receptus erat, cum ipsis ducibus Hippocrate atque Himilcone ad internicionem omnes perierunt. Marcellus, ut tanta uis ingruebat mali, adduxerat in urbem suos: infirmaque corpora tecta & umbræ recreauerant. multi tamen ex Romano exercitu eadem peste absumpti sunt.

Deleto terrestri punico exercitu,Siculi,qui Hippocratis milites fuerant,haud in magna oppida, cæterum & situ & munimentis tuta, tria millia alterum ab Syracusis, alterū quindecim ab ostio,& commeatus è ciuitatibus suis comportabant, & auxilia accersebant. Interea Bomilcar iterum cum classe profectus Carthaginem,ita exposita fortuna sociorum,ut spem faceret, non ipsis modo salutarem opem ferri posse,sed Romanos quoq; in capta quodammodo urbe capi: perpulit ut onerarias naues quàm plurimas omni copia rerum onustas secum mitterent,classemq; suam augerent.Igitur centum triginta nauibus longis,& septuaginta onerarijs profectus à Carthagine,satis prosperos uentos ad trajiciendum in Siciliam habuit. sed ijdem uenti superare eum Pachynum prohibebant. Bomilcaris aduentus fama primo, dein præter spem mora, cum gaudium & metum inuicem Romanis Syracusanisq; præbuisset: Epicides metuens ne,si pergerent ijdem, qui tum tenebant, ab ortu solis flare per dies plures uenti, classis punica Africam repeteret: tradita Acradina mercenariorum militum ducibus, ad Bomilcarem nauigat.classem in statione uersa in Africam habentem,atq; timentem nauale prælium, non tam quod impar uiribus, aut numero nauium esset (quippe etiam plures habebat) quàm quod uenti aptiores Romanæ quàm suæ classi flarent: perpulit tandem, ut fortunam naualis certaminis experiri uellet. Et Marcellus cum & siculum exercitum ex tota insula conciri uideret,& cum ingenti commeatu classem punicam aduentare,ne simul terra mariq; inclusus urbe hostium urgeretur,quanquam impar numero nauium erat,prohibere aditu Syracusarum Bomilcarem constituit. Duæ classes infestæ circa promontorium Pachynum stabant, ubi primum tranquillitas maris in altum euexisset,concursuræ.Itaq; cadente iam euro,qui per dies aliquot sæuierat,prior Bomilcar mouit: cuius prima classis petere altum uisa est,quo facilius superaret promontorium.cæterum postquam tendere ad se Romanas naues uidit, incertum qua subita territus re,Bomilcar uela in altum dedit:missisq; nuntijs Heracleam, qui onerarias naues retro in Africam repetere iuberent, ipse Siciliam prætereuectus, Tarentum petit. Epicides à tanta repente destitutus spe,ne in obsidionem magna ex parte captę urbis rediret, Agrigentū nauigat,expectaturus magis euentum, quàm inde quicquam moturus. Quæ ubi in castra Siculorū sunt nuntiata: Epicidem Syracusis excessisse,à Carthaginiensibus relictam insulam,& propè iterum Romanis traditam:legatos de conditionibus dedendæ urbis, explorata prius per colloquia uoluntate eorum qui obsidebantur,ad Marcellū mittunt. Cum haud fermè discreparet,quin quæ ubiq; regum fuissent, Romanorum essent: Siculis cætera cum libertate ac legibus suis seruarentur: euocatis ad colloquium ijs, quibus ab Epicide credita res erat,missos se simul ad Marcellum,simul ab eo ad exercitum Siculorū aiunt:ut una omnium, qui obsiderentur, quiq; extra obsidionem essent, fortuna esset: néue alteri propriè sibi paciscerentur quicquam. Recepti deinde ab ijs ut necessarios hospitesq; alloquerentur, expositis quæ pacta iam cum Marcello haberent, oblata spe salutis perpulere eos,ut secum præfectos Epicidis,Polycletum & Philistionem & Epicidem cui Sydon cognomen erat,aggrederentur. Interfectis ijs, & multitudine ad contionem conuocata: & inopiam, qua ipsi inter se fremere occulte soliti erant,conquesti: & quanquam tot mala urgerent, negarunt fortunam accusandam esse,quod in ipsorum esset potestate, quandiu ea paterentur. Romanis causam oppugnandi Syracusas fuisse charitatem Syracusanorum, non odium: nam ut occupatas res ab satellitibus Annibalis, deinde Hieronymi, Hippocrate atq; Epicide audierint,tum bellum mouisse,& obsidere urbem cœpisse: ut crudeles tyrannos eius, nō ut ipsam urbem expugnarent. Hippocrate uero interempto, Epicide interclusо ab Syracusis: & præfectis eius occisis, Carthaginiensibus omni possessione Siciliæ terra mariq; pulsis: quam superesse causam Romanis,cur non perinde,ac si Hiero ipse uiueret,unicus Romanæ amicitiæ cultor, incolumes Syracusas esse uelint?Itaq; nec urbi,nec hominibus aliud periculi, quàm ab semetipsis esse,si occasionem reconciliandi se Romanis prætermisissent. eam autem,qualis illo momento horæ sit, nullam deinde fore, si simul libertas ab impotentibus tyrannis apparuisset. Omnium ingenti assensu oratio audita est. prætores tamen prius creari quàm legatos nominari placuit. ex ipsorum deinde prætorum numero missi oratores ad Marcellum. quorum princeps.

Neq;

Neq; primo,inquit,Syracusani à uobis defecimus, sed Hieronymus,nequaquam tam in uos impius,quàm in nos:nec postea pacem tyrāni cæde compositam Syracusanus quisquam, sed satellites regij Hippocrates atq; Epicides,oppresisis nobis hinc metu, hinc fraude,turbauerūt. nec quisquam dicere potest:aliquādo nobis libertatis tempus fuisse: quod pacis uobiscum nō fuerit. Nunc certe cæde eorum,qui oppressas tenebant Syracusas:cum primum arbitrij nostri esse cœpimus:extemplo uenimus ad tradenda arma:dedendos nos,urbem,mœnia:nullam re cusandam fortunā, quæ imposita à uobis fuerit. Gloriam captæ nobilissimæ pulcherrimæq; urbis Græcarum dij tibi dederunt Marcelle. quicquid unquam terra mariq; memorandum gessimus,id tui triumphi titulo accedit. famæ ne credi malis,quanta urbs à te capta sit, quàm posteris quoq; eam spectaculo esse.quò quisquis terra,quisquis mari uenerit: nunc nostra de Atheniensibus,Carthaginiensibusq; trophæa,nunc tua de nobis ostendat. incolumesq; Syracusas familiæ uestræ sub dientela nominis Marcellorum , tutelaq; habendas tradas.ne plus apud uos Hieronymi,quàm Hieronis memoria momenti faciat. diutius ille multo amicus fuit,quàm hic hostis: & illius etiam benefacta persensistis, huius amentia ad perniciem tantum ipsius ualuit. Omnia & impetrabilia & tuta erant apud Romanos. inter ipsos plus belli ac periculi erat.namq; transfugæ tradi se Romanis rati, mercenariorum quoq; militum auxilia in eundem compulere metum.arreptisq; armis prætores primum obtruncāt, inde ad cædem Syracusanorum discurrunt:quosq; fors obtulit,irati interfecerunt: atq; omnia, quæ in promptu erant, diripuere.tum, ne sine ducibus essent, sex præfectos creauere, ut terni Acradinæ, ac Nasso præessent. Sedato tandē tumultu exequentibus sciscitando mercenarijs, quæ acta cum Romanis essent:dilucere id quod erat,cœpit:aliam suam,ac transfugarum causam esse. In tempore legati à Marcello redierunt: falsa eos suspitione incitatos memorātes: nec causam expetendæ pœnæ eorum ullam Romanis esse.Erat ex tribus Acradinæ præfectis Hispanus,Mericus nomine.ad eum inter comites legatorū de industria unus ex Hispanorum auxiliaribus est missus.qui sine arbitris Mericum nactus, primum quo in statu reliquisset Hispaniam(& nuper inde uenerat) exponit.omnia Romanis ibi obtineri armis. posse eū,si operæprecium faciat,principem popularium esse:seu militare cum Romanis,seu in patriam reuerti libeat.contrà,si malle obsideri pergat:quàm spem esse terra mariq; clauso? Motus his Mericus,cum legatos ad Marcellum mitti placuisset:fratrem inter eos mittit.qui per eundem illum Hispanum secretus ab alijs ad Marcellum deductus cum fidem accepisset: composuissetq; agendæ rei ordinem,Acradinam redit. Tum Mericus,ut ab suspicione proditionis auerteret omnium animos:negat sibi placere legatos commeare ultro citroq;. neq; recipiendum quenq; neq; mittendum. & quo intentius custodiæ seruentur: opportuna loca diuidenda præfectis esse,ut suæ quisq; partis tutandæ reus sit. Omnes assensi sunt partibus diuidendis. ipsi regio euenit ab Arethusa fonte usq; ad ostium magni portus. id ût scirent Romani, fecit. Itaq; Marcellus nocte nauim onerariam cum armatis remulco quadriremis trahi ad Acradinam iussit: exponiq; milites regione portæ,quæ propè fontem Arethusam est. Hoc cum quarta uigilia factum esset:expositosq; milites porta,ut conuenerat,recepisset Mericus:luce prima Marcellus omnibus copijs mœnia Acradinæ aggreditur: ita ut non eos solum, qui Acradinam tenebant,in se conuerteret, sed ab Nasso etiam agmina armatorum concurrerent,relictis stationibus suis,ad uim & impetum Romanorū arcendum. In hoc tumultu actuariæ naues instructæ iam ante, circumuectæq; ad Nassum armatos exponūt.qui improuiso adorti semiplenas stationes, & adapertas fores portæ, qua paulo ante excurrerant armati : haud magno certamine Nassum cepere, desertam trepidatione & fuga custodum. neque ullis minus præsidij, aut pertinaciæ ad manendum, quàm transfugis fuit: quia ne suis quidem satis credentes se, medio certamine effugerunt. Marcellus ut captam esse Nassum didicit: & Acradinæ regionem unam teneri,Mericumq; cum præsidio suis adiunctū, receptui cecinit:ne regiæ opes, quarum fama maior q̃ res erat, diriperentur. Suppresso impetu militum, & ijs qui in Acradina erant trāsfugis spaciū locusq; fugæ datus est: & Syracusani tandē liberi metu,portis Acradinę apertis, oratores ad Marcellū mittunt:nihil petentes aliud, quàm incolumitatem sibi,liberisq; suis.

Marcellus

Marcellus concilio aduocato,& adhibitis etiam Syracusanis,qui per seditiones pulsi ab domo inter præsidia Romana fuerant, respondit: non plura per annos quinquaginta benefacta Hieronis, quàm paucis his annis maleficia eorum, qui Syracusas tenuerint, erga populum Romanum esse. sed pleraque eorum quò debuerint,recidisse: fœderumque ruptorum ipsos ab se grauiores multo,quàm populus Romanus uoluerit,pœnas exegisse. Se quidem tertium annum circumsedere Syracusas,non ne populus reseruatam ciuitatem haberet,sed ne transfugarum duces captam & oppressam tenerēt. Quid potuerint Syracusani facere, exemplo uel eos Syracusanorum esse,qui inter præsidia Romana fuerint: uel Hispanum ducem Mericum,qui præsidium tradiderit: uel ipsorum Syracusanorum postremo serum quidem, sed forte consilium. Omnium sibi laborum periculorumque,circa mœnia Syracusana terra marique tandiu exhaustorum,nequaquam tantum fructum esse,quàm capere Syracusas potuisse. Inde quæstor cum præsidio ad Nassum ad accipiendam pecuniam regiam, custodiendamque missus. diripiendaque urbs militi data est, custodibus diuisis per domos eorū, qui intra præsidia Romana fuerūt. Cum multa iræ, multa inuidiæ, auaritiæque fœda exempla ederentur: Archimedem memoriæ proditum est,in tanto tumultu,quantum capta urbs in discursu diripientiū militum ciere poterat, intentum formis,quas in puluere descripserat,ab ignaro milite quis esset,interfectum. ægre id Marcellū tulisse,sepulturæque curam habitam: & propinquis etiam inquisitis honori præsidioque nomen ac memoriam eius fuisse. Hoc maxime modo Syracusæ captæ. in quibus prædæ tantū fuit,quantū uix capta Carthagine tum fuisset,cū qua uiribus æquis certabatur. Paucis ante diebus,quàm Syracusæ caperentur,T. Octacilius cū quinqueremibus octoginta Vticam ab Lilybæo transmisit. & cum ante lucem portum intrasset,onerarias frumento onustas cepit: egressusque in terram, depopulatus est aliquantū agri circa Vticam: prædamque omnis generis retro ad naues egit. Lilybæum tertio die,quàm inde profectus erat, cū centum triginta onerarijs nauibus frumento prædaque onustis redijt: idque frumentū extemplo Syracusas misit. quod ni tam in tempore subuenisset, uictoribus uictisque pariter perniciosa fames instabat. Eadem æstate in Hispania,cum biennio fermè nihil admodum memorabile factum esset, consilijsque magis quàm armis bellū gereretur, Romani imperatores egressi hybernis copias coniunxerunt. ibi concilium aduocatū, omniumque in unum congruerunt sententiæ: quando ad id locorū id modo actum esset,ut Asdrubalē tendentem in Italiam retinerēt,tempus esse id iam agi, ut bellū in Hispania finiretur. & satis ad id uirium credebant accessisse,triginta millia Celtiberorum ea hyeme ad arma excitata. Tres exercitus erant, Asdrubal Gisgonis filius,& Mago coniunctis castris quinque fermè dierū iter ab Romanis aberant. Propior erat Amilcaris filius Asdrubal, uetus in Hispania imperator. ad urbē nomine Anitorgin exercitum habebat. Eum uolebant prius opprimi duces Romani, & spes erat satis superque ad id uirium esse. illa restabat cura,ne fuso eo perculsi, alter Asdrubal & Mago, in auios saltus montesque recipientes sese, bellum extraherent. Optimum igitur rati diuisis bifariam copijs totius simul Hispaniæ amplecti bellum, ita inter se diuiserunt: ut P. Cornelius duas partes exercitus Romanorū sociorumque aduersus Magonem duceret atque Asdrubalem: Cn. Cornelius cum tertia parte ueteris exercitus Celtiberis adiunctis cum Asdrubale Barchino bellum gereret.

Vna profecti ambo duces exercitusque, Celtiberis prægredientibus,ad urbem Anitorgin in conspectu hostium,dirimente amne,ponunt castra. Ibi Cn. Scipio cum quibus ante dictū est copijs substitit. Et P. Scipio profectus ad destinatam belli partem. Asdrubal postquam animaduertit exiguum Romanum exercitū in castris, & spem omnem in Celtiberorum auxilijs esse: peritus omnis barbaricæ,& præcipue omniū earum gentium,in quibus per tot annos militabat,perfidiæ, facili linguæ cōmercio, cum utraque castra plena Hispanorū essent, per occulta colloquia paciscitur magna mercede cum Celtiberorum principibus, ut copias inde abducant. Nec atrox uisum facinus. non enim ut in Romanos uerterent arma agebatur: & merces, quanta uel pro bello satis esset, dabatur ne bellum gererent: & cum quies ipsa, tum reditus domum, fructusque uidendi suos suáque, grata uulgo erant. itaque non ducibus facilius,quàm multitudini persuasum est: simul ne metus quidem ab Romanis erat,quippe tam paucis,si ne

retinerent

retinerent. Id quidem cauendum semper Romanis ducibus erit, exemplaq; hæc uere pro documentis habenda, ne ita externis credant auxilijs, ut non plus sui roboris, suarumq; proprie uirium in castris habeant. Signis repente sublatis Celtiberi abeunt, nihil aliud quærentibus causam, obtestantibusq; ut manerent Romanis respondentes, quàm domestico se auocari bello. Scipio, postquam socij nec precibus, nec ui retineri poterant: nec se aut parem sine illis hosti esse, aut fratri rursus coniungi uidit posse: nec ullum aliud salutare consilium in promptu esse: retro quantũ posset, cedere statuit, in id omni cura intentus, necubi hosti æquo se committeret loco, qui transgressus flumen propè uestigijs abeuntium insistebat. Per eosdem dies P. Scipionem par terror, periculum maius ab nouo hoste urgebat. Masanissa erat iuuenis, qui eo tempore erat socius Carthaginiensiũ, quem deinde clarum potentemq; Romana fecit amicitia. Is tum cum equitatu Numidarum & aduenienti P. Scipioni occurrit, & deinde assidue dies noctesq; infestus aderat: ut nõ uagos tantum procul à castris lignatum pabulatumq; progressos exciperet, sed ipsis obequitaret castris, inuectusq; in medias sæpe stationes omnia ingenti tumultu turbaret. noctibus quoq; sæpe incursu repentino in portis uallóq; trepidatum est: nec aut locus, aut tempus ullum uacuũ à metu ac sollicitudine erat Romanis, compulsisq; intra uallum, adempto rerum omnium usu, cum propè iusta obsidio esset: futuramq; arctiorem eam appareret, si se Indibilis, quem cũ septem millibus & quingentis Suessetanorũ aduentare fama erat, Pœnis coniunxisset: dux cautus & prudens Scipio uictus necessitatibus temerarium capit consilium, ut nocte Indibili obuiam iret, & quocunq; occurrissent loco, prælium consereret. Relicto igitur modico præsidio in castris, præpositoq; T. Fonteio legato, media nocte profectus cum obuijs hostibus manus conseruit. Agmina magis, quàm acies pugnabant. superior tamen, ut in tumultuaria pugna, Romanus erat. cæterum & equites Numidæ repente, quos fefellisse se dux ratus erat, ab lateribus circumfusi magnum terrorem intulere. Contracto aduersus Numidas certamine nouo, tertius insuper aduenit hostis, duces pœni assecuti ab tergo iam pugnantes. ancepsq; prælium Romanos circumsteterat, incertos in quem potissimum hostem, quamúe in partem conferti eruptionem facerẽt. Pugnanti, hortantiq; imperatori, & offerenti se, ubi plurimus labor erat, latus dexterum lancea traijcitur: cuneusq; is hostium, qui in confertos circa ducem impetum fecerat, ut exanimem labentemq; ex equo Scipionem uidit, alacres gaudio cum clamore per totam aciem nuntiantes discurrũt, imperatorem Romanum cecidisse. Hæc peruagata passim uox, ut & hostes haud dubie pro uictoribus, & Romani pro uictis essent, fecit. Fuga confestim ex acie duce amisso fieri cœpta est. cæterum ut ad erumpendum inter Numidas, aliaq; leuiũ armatorum auxilia haud difficilis res erat: ita effugere tantum equitũ, æquantiumq; equos uelocitate peditum, uix poterant: cæsiq; propè plures in fuga, quàm in pugna sunt. nec superfuisset quisquam, ni præcipiti iam ad uesperum die nox interuenisset. Haud segniter inde duces pœni fortuna usi, confestim è prælio, uix necessaria quiete data militibus, ad Asdrubalem Amilcaris citatum agmẽ rapiunt, non dubia spe, cum copias coniunxissent, debellari posse. Quò ubi est uentum, inter exercitus ducesq; uictoria recenti lætos gratulatio ingens facta, imperatore tanto cum omni exercitu deleto, & alteram pro haud dubio parem uictoriam expectantes. Ad Romanos nondum quidem fama tantæ cladis peruenerat, sed tamen mœstum quoddam silentium erat, & tacita diuinatio, qualis iam præsagientibus animis imminentis mali esse solet. Imperator ipse, præterquam quod ab socijs se desertum, hostium tantum auctas copias sentiebat, coniectura etiam & ratione ad suspitionem acceptæ cladis, quàm ad ullam bonam spem pronior erat. Quonam modo enim Asdrubalem ac Magonem, nisi defuncto suo fratre bello, sine certamine adducere exercitum potuisse? quo modo autem non obstitisse? aut ab tergo non secutum fratrem? ut, si prohibere quo minus in unum coirent & duces, & exercitus hostium, non posset, ipse certe cum fratre coniungeret copias. His anxius curis id modò esse salutare in præsens credebat, cedere inde quantũ posset. & inde una nocte ignaris hostibus, & ob id quietis, aliquantum emensus est iter. Luce ut senserunt profectos hostes, præmissis Numidis, quàm poterant maxime citato agmine sequi cœperunt. ante noctem assecuti Numidæ, nunc ab tergo

tergo,nunc in latera concursantes.Consistere cœperunt,ac tutari agmen quantum possent.tamen tuto ut simul pugnarent procederentq́;.Scipio hortabatur,priusquã pedestres copiæ assequerentur. cæterum nunc agendo, nunc sustinendo agmen,cum aliquandiu haud multum procederetur,& nox iam instaret:reuocat è prælio suos Scipio:& collectos in tumulum quendam,non quidem satis tutum,præsertim agmini perculso,editiorem tamen, quàm cætera circa erant,subducit.Ibi primo impedimentis & equitatu in medium receptis, circundati pedites haud difficulter impetus incursantium Numidarum arcebant. dein postquam toto agmine tres imperatores cum tribus iustis exercitibus aderãt, apparebatq́; parum armis ad tuendum locum sine munimẽto ualituros esse:circunspectare atq; agitare dux cœpit, si quo modo posset uallum circùm inijcere.sed erat adeo nudus tumulus,& asperi soli,ut nec uirgulta uallo cædendo,nec terra cespiti faciundo,aut ducendæ fossæ,alij ue ulli operi apta inueniri posset: nec fermè quicquam satis arduum aut abscisum erat, quod hosti aditum ascensum'ue difficilem præberet. omnia fastigio leni subuexa. ut tamen aliquam imaginem ualli obijcerent:clitellas illigatas oneribus uelut struentes ad altitudinem solitam circundabant: cumulo sarcinarum omnis generis obiecto,ubi ad moliendum clitellæ defuerant. Punici exercitus postquã aduenere,in tumulum quidem perfacile agmen erexere. munitionis uero facies noua primo eos uelut miraculo quodam tenuit:cum duces undiq; uociferarentur,quid starent? & non ludibrium illud uix fœminis pueris'ne morandis satis ualidum distraherẽt diriperentq́;? captum hostem teneri latentem post sarcinas.Hæc contemptim duces increpabant.cæterum neq; transilire,neq; moliri onera obiecta,nec cedere stipatas clitellas, ipsisq; obrutas sarcinis,facile erat. Tardatis diu cum amoliti obiecta onera armatis dedissent uiam, pluribusq; idem partibus fieret:capta iam undiq; castra erant:pauci ab multis, perculsiq; à uictoribus passim cædebantur. Magna pars tamen militum, cum in propinquas refugisset syluas:in castra P. Scipionis, quibus T.Fonteius legatus præerat,perfugerunt. Cn. Scipionem alij in tumulo primo impetu hostium cæsum tradunt.alij cum paucis in propinquam castris turrim perfugisse.hanc igni circundatam,atq; ita exustis foribus, quas nulla moliri potuerunt ui, captam:omnesq; intus cum ipso imperatore occisos. Anno octauo postquam in Hispaniam uenerat Cn. Scipio, undetrigesimo die post fratris mortem est interfectus. Luctus ex morte eorum non Romæ maior, quàm per totam Hispaniam fuit. quin apud ciues partem doloris & exercitus amissi, & alienata prouincia,& publica trahebat clades.Hispaniæ ipsos lugebãt desyderabantq́; duces.Cneum tamen magis,quod diutius præfuerat ijs,priorq; & fauorem occupauerat,& specimen iustitiæ temperantiæq́; Romanæ primus dederat. Cum deletus exercitus, amissæq; Hispaniæ uiderentur:uir unus res perditas restituit. Erat in exercitu L. Martius Septimij filius,eques Romanus,impiger iuuenis,animiq; & ingenij aliquanto quàm pro fortuna, in qua erat natus:maioris. ad summam indolem accesserat Cn. Scipionis disciplina: sub qua per tot annos omneis militiæ arteis edoctus fuerat. Hic & ex fuga collectis militibus, & quibusdam de præsidijs deductis, haud contemnendum exercitum fecerat, iunxeratq; cum T. Fonteio P.Scipionis legato. Sed tantum præstitit eques Romanus autoritate inter milites atq; honore,ut castris citra Iberum communitis,cum ducem exercituum comitijs militaribus creari placuisset:subeuntes alij alijs in custodiam ualli stationesq́;,donec per omnes suffragium iret, ad L.Martium cuncti summã imperij detulerint.Omne inde tempus (exiguum id fuit) muniendis castris, conuehendisq; commeatibus consumptum: & omnia imperia milites cum impigre,tum haudquaquam abiecto animo exequebantur. Cæterũ postquam Asdrubalem Gisgonis uenientem ad reliquias belli delendas transisse Iberum, & appropinquare allatum est: signumq; pugnæ propositum ab nouo duce milites uiderunt: recordati quos pauloante imperatores habuissent,quibusq; & ducibus & copijs freti prodire ad pugnam soliti essent, flere omnes repente & offensare capita:& alij manus ad cœlũ tendere,deos incusantes:alij strati humi suum quisq; nominatim ducem implorare.neq; sedari lamentatio poterat, excitantibus centurionibus manipulares,& ipso minitante & increpante Martio,quod in muliebres & inutiles se proiecissent fletus,potius quàm ad tutandos semetipsos & rempublicã secum acuerent

animos: & ne inultos imperatores suos iacere finerent: cum subito clamor tubarumque sonus (iam enim prope uallum hostes erant) exauditur.inde uerso repente in iram luctu,discurrunt ad arma:ac uelut accensi rabie discurrunt ad portas,& in hostem negligenter atque incomposite uenientem incurrunt.Extemplo improuisa res pauorem incutit Pœnis.mirabundique, unde tot hostes tam subito exorti propè deleto exercitu forent:unde tanta audacia,tanta fiducia sui uictis ac fugatis:quis imperator duobus Scipionibus cęsis extitisset:quis castris præesset: quis signum dedisset pugnæ:ad hæc tot iam nec opinata primo omnium incerti,stupentesque referunt pedem:dein ualida impressione pulsi terga uertunt. & aut fugientiũ cædes fœda fuisset, aut temerarius periculosusque sequẽtiũ impetus: ni Martius propere receptui dedisset signum, obsistensque ad prima signa,quosdam & ipse retinens,concitatam repressisset aciem. inde in castra auidos adhuc cædisque & sanguinis reduxit. Carthaginienses trepide primo ab hostium uallo acti,postquam neminem insequi uiderunt,metu substitisse rati, cõtemptim rursus & sedato gradu in castra abeunt.Par negligentia in castris custodiendis fuit. nam & si propinquus hostis erat:tamen reliquias eum esse duorum exercituum ante paucos dies deletorum,succurrebat. Ob hoc cum omnia neglecta apud hostes essent: exploratis ijs Martius ad consilium prima specie temerarium magis quàm audax animum adiecit, ut ultro castra hostium oppugnaret:simul facilius esse ratus unius Asdrubalis expugnari castra,quàm si se rursus tres exercitus ac tres duces iunxissent,sua defendi:simul,aut si successisset cœptis,recepturum se afflictas res: aut si pulsus esset,tamen ultro inferendo arma contemptum sui demptum iri.ne tamen subita res,& nocturnus error etiamnum suæ fortunæ consilium perturbaret:alloquendos adhortandosque sibi milites ratus, concione aduocata ita disseruit. Vel mea erga imperatores nostros uiuos mortuosque pietas,uel præsens omnium nostrum milites fortuna fidem cuiuis facere potest:mihi hoc imperium,ut amplum iudicio uestro, ita re ipsa graue ac sollicitũ esse.quo enim tempore,nisi metus mœrorem obstupefaceret,uix ita compos mei essem, ut aliqua solatia inuenire ægro animo possem: cogor uestram omnium uicem (quod difficillimum in luctu est) unus consolari. & ne tum quidem, ubi quonam modo has reliquias duorum exercituum patriæ conseruare possim,cogitandum est:auertere animum ab assiduo mœrore libet.presto est enim acerba memoria: & Scipiones me ambo dies noctesque curis insomnijsque agitant, & excitant sæpe somno:neu se,neu inuictos per octo annos in ijs terris milites suos, commilitones uestros,neu Remp.patiar inultam: & suam disciplinam suaque instituta sequi iubent. Et ut imperijs uiuorum nemo obedientior me uno fuerit:ita post mortem suam, quod quaque in re facturos illos fuisse maxime censeam:id optimum ducere uos quoque uelim milites: non lamentis lachrymisque tanquam extinctos prosequi: (uiuunt enim uigentque fama rerum gestarum) sed quotiescunque occurret memoria illorum, uelut si adhortanteis signumque dantes uideatis eos,ita prælia inire.Nec alia profecto species hesterno die oculis animisque uestris oblata memorabile illud edidit prælium:quo documentum dedistis hostibus: nõ cum Scipionibus extinctum esse nomen Romanum: & cuius populi uis atque uirtus non obruta sit Cannensi clade,ex omni profecto sæuitia fortunæ emersuram esse. Nunc,qui tantum ausi estis sponte uestra,experiri libet quantum audeatis duce uestro autore. non enim hesterno die cum signum receptui dedi,sequentibus effuse uobis turbatum hostem,frangere audaciam uestram,sed differre in maiorem gloriam atque opportunitatem uolui:ut postmodum præparati incautos,armati inermes, atque etiam sopitos,per occasionẽ aggredi possetis. Nec huius occasionis spem milites forte temere,sed ex re ipsa conceptam habeo.A uobis quoque profecto si quis quærat, quonam modo pauci à multis,uicti à uictoribus castra tutati sitis, nihil aliud respondeatis,quàm idipsum:timentes uos, omnia & operibus firmata habuisse,& ipsos paratos instructosque fuisse. Et ita se res habet.ad id, quod ne timeatur fortuna facit, minime tuti sunt homines: quia quod neglexeris,incautum atque apertum habeas. Nihil omnium nunc minus metuũt hostes, quàm ne obsessi modo ipsi atque oppugnati, castra sua ultro oppugnemus. Audeamus quod credi non potest ausuros nos.eo ipso,quod difficillimum uidetur,facillimum erit. Tertia uigilia noctis silenti agmine ducam nos.exploratum habeo,non uigiliarũ ordinem,non stationes iustas

iustas esse.clamor in portis auditus,& primus impetus castra ceperit. tum inter torpidos somno,pauenteisq; ad nec opinatum tumultum,& inermes in cubilibus suis oppressos illa cædes edatur,à qua uos hesterno die reuocatos ægre ferebatis.Scio audax uideri consilium.sed in rebus asperis & tenuibus,fortissima quæq; consilia tutissima sunt. quia si in occasionis momento,cuius prætereuolat opportunitas,cunctatus paulum fueris: nequiquam mox omissam quæraris.Vnus exercitus in propinquo est:duo haud procul absunt. nunc aggredientibus par aliqua opportunitas est:& iam tentastis uestras atq; illorum uires.si diem proferimus, & hesternæ eruptionis fama contenti desierimus: periculum est ne omnes duces, omnesq; copiæ conueniant.tres deinde duces,tres exercitus sustinebimus hostium:quos Cn. Scipio incolumi exercitu non sustinuit? Vt diuidendo copias periere duces nostri:ita separati ac diuisi opprimi possunt hostes.alia belli gerendi uia nulla est.proinde nihil præter noctis proximæ opportunitatem expectemus. Ite dijs bene iuuantibus, corpora curate, ut integri uigentesq; eodem animo in castra hostiũ irrumpatis,quo uestra tutati estis. Læti & audiere ab nouo duce nouum consilium:& quo audacius erat,magis placebat.reliquum diei expediendis armis, & curatione corporum consumptum: & maior pars noctis quieti data est. quarta uigilia mouere. Erant ultra proxima castra sex millium interuallo distantes aliæ copiæ Pœnorum. Vallis caua intererat,condensa arboribus.in huius sylux medio fermè stadio cohors Romana arte punica abditur,& equites.Ita medio itinere intercepto,cęteræ copiæ silenti agmine ad proximos hostes ductæ. & cum statio nulla pro portis, neq; in uallo custodiæ essent,uelut in sua castra, nullo usquã obsistente,penetrauere. inde signa canũt,& tollitur clamor. pars semisopitos hostes cædunt,pars ignis escas stramento arido tectis iniiciunt. pars portas occupant, ut fugam intercludant.hosteis simul ignis,clamor,cædes,uelut alienatos sensibus,nec audire, nec prouidere quicquam sinunt.incidunt inermes inter cateruas armatorũ.alij ruunt ad portas, alij obseptis itineribus super uallũ saliunt:& ut quisq; euaserat,protinus ad castra altera fugiunt. ubi à cohorte & equitibus ex occulto prorumpentibus circumuenti cæsiq; ad unum omnes sunt.quanquam etiam,siquis ex ea cęde effugisset,adeo raptim captis propioribus castris in altera transcursum castra ab Romanis est, ut præuenire nuntius cladis non posset. Ibi uero quo longius ab hoste aberant, & quia sub lucem pabulatum, lignatum & prædatum quidam dilapsi fuerant,neglecta magis omnia ac soluta inuenere:arma tantum in stationibus posita, milites inermes,aut humi sedentes accubantesq;,aut obambulantes ante uallũ portasq;.Cum his tam securis solutisq; Romani calentes adhuc ab recenti pugna,ferocesq; uictoria prælium ineunt. itaq; nequaquam resisti in portis potuit.intra portas,concursũ ex totis castris ad primum clamorem,& tumultu facto,atrox prælium oritur.diuq; tenuisset:ni cruenta scuta Romanorum uisa indicium alterius cladis Pœnis,atq; inde pauorem iniecissent. hic terror in fugam auertit omnes.effusiq; quà iter est,nisi quos cædes oppressit, exuuntur castris. Ita nocte ac die bina castra hostium expugnata ductu L.Martij.Ad trigintaseptem millia hostium cæsa,autor est Claudius:qui annales Acilianos ex Græco in Latinũ sermonem uertit:captos ad mille octingentos triginta:prædam ingentem partam: in ea fuisse clypeum argenteũ pondo centum trigintaocto cum imagine Barchini Asdrubalis. Valerius Antias una castra Magonis capta tradit:septem millia cæsa hostium:altero prælio eruptione pugnatũ cum Asdrubale, decem millia occisa: quatuor millia trecentos triginta captos. Piso quinq; millia hominum, cum Mago cedenteis nostros effuse sequeretur, cæsa ex insidijs scribit. Apud omnes magnum nomen Martij ducis est.& ueræ gloriæ eius etiam miracula addunt: flammam ei contionanti fusam è capite sine ipsius sensu cum magno pauore circunstantium militum: monumentumq; uictoriæ eius de Pœnis usq; ad incensum Capitolium fuisse in templo clypeum,Martium appellatum,cum imagine Asdrubalis. Quietę deinde aliquandiu in Hispania res fuere,utrisq; post tantas acceptas inuicem, illatasq; clades cunctantibus periculũ summæ rerum facere. Dum hæc in Hispania geruntur,Marcellus captis Syracusis cum cætera in Sicilia tanta fide atq; integritate composuisset,ut non modo suam gloriam,sed etiam maiestatem P R augeret: ornamenta urbis,signa tabulasq;,quibus abundabant Syracusæ,Romam deuexit. Hostium qui-

dem illa spolia, & parta belli iure. Cæterum inde primum initium mirandi Græcarum artium opera, licentiæq; hinc sacra profanaq; omnia uulgo spoliandi, factum est. quæ postremo in Romanos deos, templum idipsum primum, quod à Marcello eximie ornatum est, uertit. ni-sebantur enim ab externis ad portam Capenam dedicata à Marcello templa, propter excellentia eius generis ornaméta, quorum perexigua pars comparet. Legationes omnium fermè ciuitatum Siciliæ ad eum conueniebant. dispar ut causa earum, ita coditio erat. Qui aote captas Syracusas, aut non desciuerant, aut redierant in amicitiam, ut socij fideles accepti cultiq;. quos metus post captas Syracusas dediderat: ut uicti à uictore leges acceperunt. Erant tamen haud paruæ reliquiæ belli circa Agrigentum Romanis: Epicides & Hanno, duces reliqui prioris belli, & tertius nouus ab Annibale in locum Hippocratis missus, Libyphœnicum generis Hipponiates, (Mutinem populares uocabāt) uir impiger, & sub Annibale magistro omneis belli artes edoctus. Huic ab Epicide & Hannone Numidæ dati auxiliares. cum quibus ita peruagatus est hostium agros: ita socios ad retinendos in fide animos eorum, ferendumq; in tempore cuiq; auxilium, adijt: ut breui tempore totam Siciliam impleret nominis sui, nec spes alia maior apud fauentes rebus Carthaginiensium esset. Itaq; inclusi ad tempus mœnibus Agrigenti dux Pœnus Syracusanusq;, non consilio Mutinis quàm fiducia magis ausi egredi extra muros, ad Himeram amnem posuerunt castra. Quod ubi perlatum ad Marcellum est, extemplo copias mouit: & ab hoste quatuor fermè millium interuallo consedit, quid agerent pararentue expectaturus. Sed nullum neq; locum, neq; tempus cunctationi consilio ue dedit Mutines, transgressus amnem, ac stationibus hostium cum ingenti terrore ac tumultu inuectus. Postero die propè iusto prælio compulit hostem intra munimenta. inde reuocatus seditione Numidarum in castris facta, cum trecenti fermè eorum Heracleam Minoam concessissent, ad mitigandos reuocandosq; eos profectus magnopere monuisse duces dicitur, ne absente se cum hoste manus consererent. Id ambo ægre passi duces, magis Hanno, iam ante anxius gloria eius: Mutinem sibi modum facere, degenerem Afrum imperatori Carthaginiensi misso ab senatu populoq;. Is perpulit cunctantē Epicidem, ut transgressi flumen in aciem exirent. nam si Mutinem opperirentur, & secunda pugnę fortuna euenisset: haud dubie Mutinis gloriam fore. Enimuero indignum ratus Marcellus, se qui Annibalem subnixum uictoria Cannensi ab Nola reppulisset: his terra mariq; uictis ab se hostibus cedere, arma propere capere milites, & efferri signa iubet. Ad instruentem exercitū decem effusis equis aduolant ex hostium acie Numidæ, nuntiantes, populares suos primum ea seditione motos, qua trecenti ex numero suo concesserint Heracleam: dein quod præfectum suum ab obtrectantibus ducibus glorię eius sub ipsam certaminis diem ablegatum uideant, quieturos in pugna. Gens fallax promissi fidem præstitit. itaq; & Romanis creuit animus, nuntio celeri per ordinem misso, destitutum ab equite hostem esse, quem maxime timuerāt: & territi hostes, præterquam quod maxima parte uirium suarum non iuuabātur, timore etiam incusso ne ab suo ipsi equite oppugnarentur. Itaq; haud magna uis certaminis fuit. Primus clamor atq; impetus rem decreuit. Numidæ cum in concursu quieti stetissent in cornibus, ut terga dantes suos uiderunt, fugæ tantum parumper comites facti, postquam omnes Agrigentum trepido agmine petentes uiderunt, ipsi metu obsidionis passim in ciuitates proximas dilapsi. Multa millia hominum cæsa captaq;: & VIII elephanti. Hæc ultima in Sicilia Marcelli pugna fuit. uictor inde Syracusas redijt. Iam fermè in exitu annus erat. itaq; senatus Romæ decreuit, ut P. Cornelius Pr. literas Capuam ad COSS. mitteret: dum Annibal procul abesset, nec ulla magni discriminis res ad Capuam gereretur: alter eorum, si ita uideretur, ad magistratus subrogandos Romam ueniret. Literis acceptis, inter se COSS. compararunt: ut Claudius comitia perficeret: Fuluius ad Capuam maneret. COSS. Claudius creauit Cn. Fuluium Centimalum, & P. Sulpicium Seruij filium, Galbam, qui nullum antea curulem magistratum gessisset. Prr. deinde creati L. Cornelius Lentulus, Cornelius Cethegus, C. Sulpicius, C. Calpurnius Piso. Pisoni iurisdictio urbana, Sulpicio Sicilia, Cethego Apulia, Lentulo Sardinia euenit. Consulibus prorogatum in annum imperium est.

Decadis

N. FVLVIVS Centimalus, P. Sulpicius Galba coss. cum Idibus Martijs magiſtratum iniſſent: ſenatu in Capitolium uocato, de Rep. de adminiſtratione belli, de prouincijs exercitibusq; patres conſuluerunt. Q. Fuluio, & Appio Claudio prioris annis COSS. prorogatum imperium eſt, atq; exercitus, quos habebãt, decreti. adiectumq;, ne à Capua, quam obſidebant, abſcederent, priuſquam expugnaſſent. Ea tum cura maxime intentos habebat Romanos: non tam ob iram, quæ in nullam unquam ciuitatem iuſtior fuit, quàm quod urbs tam nobilis ac potens, ſicut defectione ſua traxerat aliquot populos: ita recepta inclinatura rurſus animos uidebatur ad ueteris imperij reſpectum. Et prætoribus prioris anni, M. Iunio in Hetruria, P. Semptonio in Gallia, cum binis legionibus, quas habuerant, prorogatum eſt imperium. Protogatum & M. Marcello, ut proconſul in Sicilia reliquias belli perficeret eo exercitu, quem haberet. ſi ſupplemento opus eſſet, ſuppleret de legionibus, quibus P. Cornelius proprætor in Sicilia præeſſet: dum nequem militem legeret ex eo numero, quibus ſenatus miſſionem reditumq; in patriam negaſſet ante belli finem. C. Sulpicio, cui Sicilia euenerat, duæ legiones, quas P. Cornelius habuiſſet, decretæ: & ſupplementũ de exercitu Cn. Fuluij, qui priore anno in Apulia fœde cæſus fugatusq; erat. Huic generi militum ſenatus eundem, quem Cannenſibus, finem ſtatuerat militiæ. additum etiam utrorunq; ignominiæ eſt, ne in oppidis hybernarẽt, neue hyberna ptopius ullam urbem decem millibus paſſuum ædificarent. L. Cornelio in Sardinia duæ legiones datæ, quibus Q. Mutius præfuerat. ſupplementum, ſi opus eſſet, conſules ſcribere iuſſi. T. Octacilio, & M. Valerio, Siciliæ Græciæq; ora cum legionibus claſſibusq;, quibus præerant, decretæ. Quinquaginta Græci cum legione una, centũ Siculi cum duabus legionibus habebant naues. Tribus & uiginti legionibus Romanis eo anno bellum terra mariq; eſt geſtum. Principio eius anni cum de literis L. Martij referretur, res geſtæ magnificæ ſenatui uiſæ. titulus honoris, quod imperio non populi iuſſu, non ex autoritae patrum dato, Proprętor Senatui ſcripſerat, magnam partem hominũ offendebat. Rem mali exempli eſſe, imperatores legi ab exercitibus: & ſolenne auſpicatorum comitiorum in caſtra & prouincias procul ab legibus magiſtratibusq; ad militarem temeritatem transferri. & cum quidam referendum ad ſenatum cenſerent, melius uiſum differri eam conſultationem, donec proficiſcerentur equites, qui ab Martio literas attulerant. Reſcribi de frumento & ueſtimentis exercitus placuit: utranq; rem eam curæ fore ſenatui. aſcribi autem, Proprætori L. Martio, non placuit: ne idipſum, quod conſultationi reliquerant, pro præiudicato ferrent. Dimiſſis equitibus, de nulla re prius cõſules retulerunt. omniumq; in unum ſententiæ congruebant, agendum cum tribunis plebis eſſe: primo quoq; tempore ad plebem ferrent, quem cum imperio mitti placeret in Hiſpaniam ad eum exercitum, cui Cn. Scipio imperator præfuiſſet. Ea res cum tribunis acta promulgataq; eſt. Sed aliud certamen occupauerat animos. C. Semptonius Blæſus die dicta Cn. Fuluium ob exercitum in Apulia amiſſum in concionibus uexabat: multa imperatorem temeritate atq; inſcitia exercitum in locum præcipitem perduxiſſe dictitans. Neminem, præter Cn. Fuluium, ante corrupiſſe omnibus uitijs legiones ſuas, quàm proderet. itaq; uere dici poſſe: prius eos periſſe, quàm uiderent hoſtem: nec ab Annibale, ſed ab imperatore ſuo uictos eſſe. Neminem, cum ſuffragium ineat, ſatis cernere, cui imperium, cui exercitum permittat. Quid interfuiſſe inter T. Sempronium? Cum ei ſeruorum exercitus datus eſſet, breui effeciſſe diſciplina atq; imperio: ut nemo eorum generis ac ſanguinis ſui memor in acie eſſet: pręſidio socijs, hoſtibus terrori eſſent. Cum ad Beneuentum aliasq; urbes eos uelut è faucibus Annibalis ereptos P R reſtituiſſet: Cn. Fuluium Quiritium Romanorum exercitum, honeſte genitos, liberaliter educatos, ſeruilibus uitijs imbuiſſe. ergo effeciſſe, ut feroces & inquieti inter ſocios, ignaui & imbelles inter hoſtes eſſent: nec impetum modo Pœnorum, ſed ne clamorem quidem ſuſtinere poſſent. Nec Hercule mirum eſſe, milites in acie non ſtetiſſe: cum primus omnium imperator fugeret. magis mirari ſe, aliquos ſtan-

tes cecidisse, & non omnes comites Cn. Fulurj fuisse pauoris ac fugæ. C. Flaminium, L. Paulum, L. Posthumium, Cn. ac P. Scipiones cadere in acie maluisse, quàm deserere circumuentos hostibus suos exercitus. Cn. Fuluium propè unum nuntium deleti exercitus Romam redisse. Facinus indignum esse, Cannensem exercitum, quod ex acie fugerit, in Siciliam deportatum, ne prius inde dimittatur, quàm hostis ex Italia decesserit: & hoc idem in Cn. Fulurj legionibus nuper decretum: Cn. Fuluio fugam ex prælio ipsius temeritate commisso impunitam esse: & eum in ganea lustrisq́; ubi iuuentam egerit, senectutem acturum: milites, qui nihil aliud peccauerint, quàm quod imperatoris similes fuerint: relegatos propè in exilium ignominiosam pati militiam. adeo imparem libertatem Romæ diti ac pauperi, honorato atq; inhonorato esse. Reus ab se culpam in milites transferebat. Eos ferociter pugnam poscenteis productos in aciem, non eo, quo uoluerint, quia serum diei fuerit: sed postero die & tempore & loco æquo instructos, seu famam, seu uim hostium non sustinuisse. cum effuse omnes fugerent, se quoq; turba ablatum, ut Varronem Cannensi pugna, ut multos alios imperatores. Quid autem solum se restantem prodesse Reip. potuisse? nisi si mors sua remedio publicis cladibus futura esse potuisset. Non se inopia commeatus, non in loca iniqua incaute deductum: non agmine inexplorato euntem insidijs circumuentum. ui aperta, armis, acie uictum, nec suorum animos, nec hostium, in potestate habuisse. suum cuiq; ingeniũ audaciam aut pauorem facere. Bis est accusatus: pecuniaq; anquisitum. tertio testibus datis, cum præterquam quod omnibus probris onerabatur, iurati permulti dicerent, fugæ pauorisq́; initium à prætore ortum: ab eo desertos milites, cum haud uanum timorem ducis crederẽt, terga dedisse: tanta ira accensa est, ut capite anquirendum contio succlamaret. De eo quoq; nouum certamen ortum. nam cum tribunus bis pecunia anquisisset, tertio capitis se anquirere diceret: tribuni pl. appellati. cum collegæ negarent se in mora esse: quo minus, quod ei more maiorũ permissum esset: seu legibus, seu moribus mallet, anquireret: quoad uel capitis, uel pecuniæ iudicasset priuato: tum Sempronius perduellionis se iudicare Cn. Fuluio dixit: diemq; comitijs ab C. Calpurnio prætore urbis petit. Inde alia spes ab reo tentata est: si adesse iudicio Q. Fuluius frater posset, florens tum & fama rerum gestarum, & propinqua spe Capuæ potiundæ. Id cum per literas miserabiliter pro fratris capite scriptas petisset Fuluius, negassentq́; patres è Rep. esse abscedi à Capua, priusquam dies comitiorum aderat: Cn. Fuluius exulatum Tarquinios abijt. id ei iustum exilium esse sciuit plebs. Inter hæc uis omnis belli uersa in Capuam erat. obsidebatur tamen acrius, quàm oppugnabatur. nec aut famem tolerare seruitia ac plebs poterãt, aut mittere nuntios ad Annibalem per custodias tam arctas. Inuentus est tandem quidam Numida, qui acceptis literis euasurum se professus, ut promissum præstaret per media Romana castra nocte egressus, spem accendit Campanis, dum aliquid uirium superesset, ab omni parte eruptionem tentandi. Cæterũ in multis certaminibus equestria prælia fermè prospera faciebant: pedites superabantur. sed nequaquam tam lætum uincere, quàm triste uinci ulla parte erat ab obsesso & propè expugnato hoste. Inita tandem ratio est, ut quod uiribus deerat, arte æquaretur. Ex omnibus legionibus electi sunt iuuenes maxime uigore ac leuitate corporum ueloces. eis parmæ breuiores, quàm equestres, & septena iacula quaternos longa pedes data, præfixa ferro, quale hastis uelitaribus inest. cos singulos in equos suos accipientes equites assuefecerunt, & uehi post sese, & desilire perniciter: ubi datum signum esset. Postquam assuetudine quotidiana satis intrepide uisum est fieri: in campum, qui medius inter castra murumq́; erat, aduersus instructos Campanorum equites processerunt. & ubi ad coniectum teli uentum est, signo dato uelites desiliunt. pedestris inde acies ex equitatu repente in hostium equites incurrit: iaculaq; cum impetu alia super alia emittunt. quibus plurimis in equos uirosq́; passim con iectis permultos uulnerauerunt. pauoris tamen plus ex re noua atq; inopinata iniectum est. & in perculsum hostem equites inuecti, fugam stragemq́; eorum usq; ad portas fecerunt. Inde equitatu quoq; superior Romana acies fuit. Institutum, ut uelites in legionibus essent. Autorem peditum equiti immiscendorum centurionem Q. Nauium ferunt: honoriq; id ei apud imperatorem fuisse. Cum in hoc statu ad Capuam res essent, Annibalem in diuersum Tarentinæ

rentinæ arcis potiundæ, Capuæq; retinendæ trahebant curæ. uicit tamen respectus Capuæ, in quam omnium sociorum hostiumq; conuersos uidebat animos: documento futuræ, qualemcunq; euentum defectio ab Romanis habuisset. Igitur magna parte impedimentorum relicta in Brutijs, & omni grauiore armatura, cum delectis peditum equitumq; quàm poterat aptissimis ad maturandum iter, in Campaniā contendit. secuti tamen tam raptim euntem tres & x x x elephanti. in ualle occulta post Tifata montem imminentem Capuæ consedit. Adueniens cum castellum Galatiam, præsidio inde ui pulso, cepisset: in circunsedenteis Capuam se uertit: præmissis ante nuntijs Capuam, quo tempore castra Romana aggressurus esset, ut eodem & illi ad eruptionem parati portis omnibus sese effunderent. Res nec explorata Romanis ingentem præbuit terrorem. nam alia parte ipse adortus est: alia Campani omnes pedites equitesq;, & cum ijs Punicum præsidium, cui Bostar & Hanno præerant, erupit. Romani, ut in re trepida, ne ad unam concurrendo partem aliquid indefensi relinquerent: ita inter se copias partiti sunt. Appius Claudius Campanis, Fuluius Annibali est oppositus. Claudius Nero proprætor cum equitibus sextæ legionis uia, quæ Suessulam fert: C. Fuluius Flaccus legatus cum sociali equitatu constitit è regione Vulturni amnis. Prælium non solito modo clamore ac tumultu est cœptum, sed ad alium uirorum equorum armorumq; sonum disposita in muris Campanorum imbellis multitudo tantum cum æris crepitu, qualis in defectu lunæ silenti nocte cieri solet, edidit clamorem: ut auerteret etiam pugnantium animos. Campanos facile in uallo Appius arcebat. Maior uis ab altera parte Fuluium, Annibal & Pœni urgebant. legio ibi sexta loco cessit. qua pulsa, cohors Hispanorum cum tribus elephantis usq; ad uallum peruasit. ruperatq; mediam aciem Romanorū: & in ancipiti spe ac periculo erat: utrum in castra perrumperet: an intercluderetur à suis. Quem pauorem legionis, periculumq; castrorum Fuluius ubi uidit: Q. Nauium primoresq; alios centurionum hortatur, ut cohortem hostium sub uallo pugnantem inuadant ac trucident. In summo discrimine rem uerti. aut uiam dandam ijs esse, & minore conatu, quàm cōdensam aciem irrupissent, in castra irrupturos: aut conficiendos sub uallo esse. nec magni certaminis rem fore. paucos esse, & ab suis interclusos. & quæ, dum paueat, Romanis interrupta acies uideatur: etiā si se utrinq; in hostem uertat, ancipiti pugna medios circunuēturam. Nauius ubi hæc imperatoris dicta accepit, secundi hastati signum ademptū signifero in hostes infert, iacturū in medios eos minitans, ni se propere sequantur milites, & partem capessant pugnæ. Ingens corpus erat, & arma honestabant, & sublatum alte signum conuerterat ad spectaculum ciues hostesq;. cæterum postquam iam ad signa peruenerat Hispanorū: tum undiq; in eum tragulæ coniectæ, & prope tota in unum acies uersa. sed neq; hostium multitudo, neq; telorum uis arcere impetum eius uiri potuerunt.

Et M. Attilius legatus primi principis ex eadem legione signum inferri in cohortem Hispanorūm coegit. Et qui castris præerant: L. Porcius Licinius, & T. Popilius legati pro uallo acriter pugnant: elephantosq; transgredientes in ipso uallo conficiunt. quorum corporibus cum oppleta esset fossa, uelut aggere, aut ponte iniecto, transitum hostibus dedit. ibi per stragem iacentium elephantorum atrox edita cædes. Altera in parte castrorum iam pulsi erant Campani, Punicumq; præsidium: & sub ipsa porta Capuæ, quæ ad Vulturnum fert, pugnabatur: neq; tam armati irrumpentibus Romanis resistebant: quàm quod porta balistis scorpionibusq; instructa, missilibus procul hostes arcebat. & suppressit impetum Romanorum uulnus imperatoris Appij Claudij: cui suos ante prima signa adhortanti sub læuo humero summum pectus gæso ictum est. magna tamen uis hostium ante portam est cæsa: cæteri trepidi in urbem compulsi. Et Annibal posteaquam cohortis Hispanorum stragem uidit, summaq; ui castra hostium defendi: omissa oppugnatione recipere signa & conuertere agmen peditum, obiecto à tergo equitatu, ne hostis instaret, cœpit. Legionum ardor ingens ad hostem insequendum fuit. sed Flaccus receptui cani iussit, satis ad utrunq; profectum ratus: ut & Campani q̄ haud multum in Annibale præsidij esset, & ipse Annibalis sentiret. Cæsa eo die, qui huius pugnæ autores sunt: v i i i millia hominum de Annibalis exercitu, tria ex Campanis tradunt: signaq; Carthaginiensibus quindecim adempta, duodeuiginti Campanis. Apud alios ne-

quaquam tantam molem pugnæ inuenio.plusq; pauoris,quàm certaminis fuisse: cum inopinato in castra Romana Numidæ Hispaniq; cum elephantis irrupissent:elephanti per media castra uadentes stragem tabernaculorum ingenti sonitu ac fuga abrumpentium uincula iumentorum facerēt.fraudem quoq; super tumultum adiectam,immissis ab Annibale,qui (habuit aliquot) gnari Latinæ linguæ iuberent consulum uerbis, quoniam amissa castra essent, pro se quenq; militum in proximos montes fugere.sed eam celeriter cognitam fraudem, oppressamq; magna cæde hostium. elephantos igni è castris exactos. Hoc ultimum,utcunq; initum finitumq; est, ante deditionem Capuæ prælium fuit. Mediastuticus, qui summus magistratus apud Campanos est:eo anno Seppius Lesius erat,loco obscuro,tenuiq; fortuna ortus.Matrem eius quondam pro pupillo eo procurantem familiare ostentum, cum respondisset aruspex:summum quod esset imperium Capuæ, peruenturū ad eum puerum: nihil ad eam spem agnoscentem dixisse ferunt.ru perditas res Campanorum narras,ubi summus honos ad filium meum perueniet.Ea ludificario ueri & ipsa in uerum uertit. nam cum fame ferroq; urgerentur:nec spes ulla superesset: ijs qui nati in spem honorum erant, honores detrectantibus, Lesius querendo desertam ac proditam à primoribus Capuam, summum magistratum ultimus omnium Campanorum cepit. Cæterum Annibal ut nec hostes elici amplius ad pugnam uidit,nec per castra eorum perrumpi ad Capuam posse:ne suos quoq; commeatus intercluderent noui consules,abscedere irrito incœpto, & mouere à Capua statuit castra, multa secum quò iam inde ire pergeret uolenti subijt animū impetus caput ipsum belli Romam petendi. cuius rei semper cupitę pretermissam occasionē post Cannensem pugnam, & alij uulgo fremebant,& ipse non dissimulabat:nec opinato pauore ac tumultu non esse desperandum aliquam partem urbis occupari posse.Si Roma in discrimine esset: Capuam extemplo omissuros aut ambos imperatores Romanos, aut alterū ex ijs. qui si diuisissent copias,utrunq; infirmiorem factum,aut sibi, aut Campanis bene gerendæ rei fortunam daturos esse.Vna ea cura angebat:ne ubi abscessisset,extemplo dederentur Campani.Numidā promptum ad omnia audenda donis perlicit,ut literis acceptis,specie transfugæ castra Romana ingressus,altera parte Capuam clàm peruadat.Literæ autem erant adhortatione plenæ.Profectionem suam,quæ salutaris illis foret:abstracturam ad defendendam Romā ab oppugnanda Capua duces atq; exercitus Romanos.ne desponderēt animos.tolerando paucos dies, totam soluturos obsidionem. Inde naues in flumine Vulturno comprehensas duci Casilinum, quod iam ante præsidij causa fecerat castellum,iussit.quarum ubi tantam copiam esse, ut una nocte traijci posset exercitus,allatum est: cibarijs decem dierum præparatis,deductas nocte ad fluuium legiones ante lucem traiecit.Id priusquam fieret,ita futurum compertum ex transfugis Fuluius Flaccus senatui Romam cum scripsisset, uarie hominū animi pro cuiusq; ingenio affecti sunt.Vt in re tam trepida,senatu extemplo uocato,P.Cornelius, cui Asinæ cognomen erat:omnes duces exercitusq; ex tota Italia,neq; Capuæ, neq; ullius alterius rei memor, ad urbis præsidiū reuocabat.Fabius Maximus abscedi à Capua,terreriq; & circumagi ad nutus cōminationesq; Annibalis,flagitiosum ducebat.Qui ad Cannas uictor, ire tamen ad urbem ausus non esset,eum à Capua repulsum spem potiundæ urbis Romæ cœpisse? Non ad Romam obsidendā,sed ad Capuam liberandam obsidione ire Romam. cum eo exercitu,qui ad urbem esset:Iouem fœderum ruptorum ab Annibale testem,deosq; alios defensuros esse.

Has diuersas sententias media sententia P.Valerij Flacci uicit.qui utriusq; rei memor imperatoribus,qui ad Capuā essent,scribendū censuit:quid ad urbem præsidij esset.quantas autem Annibal copias duceret,aut quāto exercitu ad Capuam obsidendā opus esset,ipsos scire.si & Romā è ducibus alter, & exercitus pars mitti posset,ut ab reliquo & duce & exercitu Capua recte obsideretur:inter se cōpararent Claudius Fuluiusq;:utri obsidenda Capua,utri ad prohibendam obsidione patriam, Romam ueniendum esset. Hoc senatusconsulto Capuam perlato,Q.Fuluius proconsul,cui collega ex uulnere ægro,eundum Romam erat:è tribus exercitibus milite electo,ad quindecim millia peditum, mille equites Vulturnum traducit. inde cum Annibalem Latina uia iturum satis cōperisset:ipse per Appiæ municipia,quæq; propter

eam

eam uiam ſunt, Setiam, Soram, Lauinium præmiſit, ut commeatus paratos & in urbibus haberent, & ex agris deuijs in uiam proferrent: præſidiaq; in urbes contraherent, ut ſua cuiq; reſpublica in manu eſſet. Annibal quo die Vulturnum eſt tranſgreſſus, haud procul à flumine caſtra poſuit. poſtero die præter Cales in agrum Sidicinum peruenit. ibi diem unum populando moratus, per Sueſſulam Alliſanumq; & Caſinatem agrum uia Latina ducit. ſub Caſinum biduo ſtatiua habita: & paſſim populationes factæ. Inde præter Interamnã Aquinumq; in Fregellanum agrum ad Lirim fluuium uentum. ubi interciſum pontem à Fregellanis morandi itineris cauſa inuenit. Et Fuluium Vulturnus tenuerat amnis, nauibus ab Annibale incenſis, rates ad traijciendum exercitum in magna inopia materiæ ægre comparantem. traiecto ratibus exercitu, reliquum Fuluio expeditum iter, non per urbes modo, ſed circa uiam expoſitis benigne commeatibus, erat. alacresq; milites alius alium, ut adderet gradum memor ad defendendam ire patriam, hortabantur. Romam Fregellanus nuntius diem noctemq; itinere continuato ingentem attulit terrorem. tumultuoſius, quàm allatum erat, curſus hominum affingentium uana auditis totam urbem conciuerat. ploratus mulierum non ex priuatis ſolum domibus exaudiebatur: ſed undiq; matronæ in publicum effuſæ circa deûm delubra diſcurrunt, crinibus paſſis aras uerrentes, nixæ genibus, ſupinas manus ad cœlum ac deos tendentes orantesq;, ut urbem Romam è manibus hoſtium eriperent: matresq; Romanas, & liberos paruos inuiolatos ſeruarent. Senatus magiſtratibus in foro præſto eſt, ſiquid conſulere uelint. alij accipiunt imperia, diſceduntq; ad ſuas quiſq; officiorum partes. alij offerũt ſe: ſiquo uſus operæ ſit. præſidia in arce, in Capitolio, in muris, circa urbem, in monte etiã Albano atq; arce Tuſculana ponuntur. Inter hunc tumultum Q. Fuluium procos. profectum cum exercitu à Capua affertur. cui ne minueretur imperiũ, ſi in urbẽ ueniſſet, decreuit ſenatus: ut Q. Fuluio par cum conſulibus imperiũ eſſet. Annibal infeſtius perpopulato agro Fregellano propter interciſos pontes, per Fruſinatem Ferentinatemq; & Anagninum agrum in Labicanum uenit. inde Algido Tuſculum petijt: nec receptus mœnibus infra Tuſculum dextrorſus Gabios deſcendit. inde in Pupiniam exercitu demiſſo, octo millia paſſuum à Roma poſuit caſtra. Quo propius hoſtis accedebat, eo maior cædes fiebat fugientium, præcedentibus Numidis: pluresq; omnium generum atq; ætatum capiebantur. In hoc tumultu Fuluius Flaccus porta Capena cum exercitu Romam ingreſſus, media urbe per Carinas Exquilias contendit. inde egreſſus inter Exquilinam Collinamq; portam poſuit caſtra. Ædiles plebis commeatum eò comportarunt. COSS. ſenatusq; in caſtra uenerunt. ibi de ſumma Reip. conſultatum. Placuit, COSS. circa portas Collinam Exquilinamq; ponere caſtra: C. Calpurnium Pr. urbanum Capitolio atq; arci præeſſe: & ſenatum frequentem in foro contineri, ſi quid in tam ſubitis rebus conſulto opus eſſet. Inter hæc Annibal ad Anienem fluuium tria millia paſſuum ab urbe caſtra admouit. ibi ſtatiuis poſitis, ipſe cum duobus millibus equitũ ad portam Collinam uſq; ad Herculis templũ eſt progreſſus: atq; unde proxime poterat, mœnia ſitumq; urbis obequitans contemplabatur. Id eum tam licenter atq; otioſe facere, Flacco indignũ uiſum eſt. itaq; immiſit equites, ſubmouerìq;, atq; in caſtra redigi hoſtium equitatũ iuſſit. Cum commiſſum prælium eſſet: COSS. transfugas Numidarum, qui tum in Auentino ad mille & CC erant, media urbe tranſire Exquilias iuſſerunt: nullos aptiores inter conualles, tectaq; hortorum & ſepulchra & cauas undiq; uias ad pugnandum futuros rati. quos cum ex arce Capitolioq; cliuo publico in equis decurrentes quidam uidiſſent, captum Auentinum conclamauerunt. Ea res tantum tumultum ac fugam præbuit, ut niſi caſtra punica extra urbem fuiſſent, effuſura ſe omnis pauida multitudo fuerit. Tunc in domos atq; in tecta refugiebant: uagosq; in uijs ſuos pro hoſtibus lapidibus teliſq; inceſſebant. nec cõprimi tumultus, apeririq; error poterat, refertis itineribus agreſtium turba pecorumq;, quæ repentinus pauor in urbem compulerat. Equeſtre prælium ſecundum fuit, ſummotiq; hoſtes ſunt. & quia multis locis comprimendi tumultus erant, qui temere oriebãtur, placuit: omnes, qui dictatores, COSS. cenſores'ue fuiſſent, cum imperio eſſe donec receſſiſſet à muris hoſtis. Et diei quod reliquum fuit, & nocte inſequenti, multi temere excitati tumultus ſunt, compreſſiq;. Poſtero die tranſgreſſus Anie-

nem Annibal in aciem omnes copias eduxit. nec Flaccus consulesq; certamen detrectauere. Instructis utrinq; exercitibus in eius pugnæ casum, in qua urbs Roma uictori præmium esset, imber ingens grandine mistus ita utranq; aciem turbauit, ut uix armis retentis in castra sese receperint, nullius rei minore quàm hostium metu. Et postero die eodem loco acies instructas eadem tempestas diremit. ubi recepissent se in castra, mira serenitas cum tranquillitate oriebatur. In religionem ea res apud Pœnos uersa est: auditaq; uox Annibalis fertur, potiundæ sibi urbis Romæ modo mentem non dari, modo fortunam. Minuère etiam spem eius & aliæ paruæ magnæq; res. magna illa, quod cum ipse ad mœnia urbis Romæ armatus sederet, milites sub uexillis in supplementũ Hispaniæ profectos audiuit. parua autem, quod per eos dies eum forte agrum, in quo ipse castra haberet, uenisse nihil ob id diminuto pretio, cognitum ex quodam captiuo est. Id uero adeo superbum atq; indignum uisum, eius soli, quod ipse bello captum possideret haberetq;, inuentum Romæ emptorem: ut extemplo uocato præcone, tabernas argentarias, quæ circa forum Romanũ tunc essent, iusserit uenire. His motus ad Turiam fluuium castra retulit, sex millia passuum ab urbe. inde ad lucum Feroniæ pergit ire, templum ea tempestate inclytum diuitijs. Capenates aliqui accolæ eius erant. primitias frugum eò, donaq; alia pro copia portantes, multo auro argentoq; id exornatum habebant. His omnibus donis tum spoliatum templum. æris acerui, cum rudera milites religione inducti iacerent: post profectionem Annibalis magni inuenti. Huius populatio templi haud dubia inter scriptores est. Cœlius Romam euntem ab Ereto diuertisse eò Annibalem tradit: iterq; eius ab Reate, Cutilijsq;, & ab Amiterno orditur. ex Campania in Samnium, inde in Pelignos peruenisse: prætereq; oppidũ Sulmonem in Marrucinos transisse: inde Albensi agro in Marsos: hinc Amiternum, Foruloskq; uicũ uenisse. Neq; ibi error est, quod tanti exercitus uestigia intra tam breuis æui memoriam potuerint confundi. isse enim eà constat. tantũ id interest: uenerit ne eo itinere ad urbem: an ab urbe in Campaniã redierit. Cæterum non quantũ pertinaciæ ad premendam obsidione Capuam Romanis fuit, tantũ ad defendendam Annibali. namq; ex Lucanis in Brutium agrum, ad fretum uero ac Rhegium eo cursu contendit, ut propè repentino aduentu incautos oppresserit. Capua & si nihilo segnius oppressa per eos dies fuerat, tamen aduentũ Flacci sensit. & admiratio orta est: non simul regressum Annibalem. inde per colloquia intellexerũt: relictos se desertosq;, & spem Capuæ retinendæ deploratã apud Pœnos esse. Accessit edictum proconsulis ex s c propositum, uulgatumq; apud hostes: ut qui ciuis Campanus ante certam diem transisset, sine fraude esset. nec ulla facta est transitio, metu magis eos, quàm fide cõtinente: quia maiora in defectione deliquerant, q̃ quibus ignosci posset. Cæterum quemadmodũ nemo priuato consilio ad hostem transibat: ita nihil salutare in medium consulebatur. Nobilitas Remp. deseruerat: neq; in senatum cogi poterat. in magistratu autem erat, qui non sibi honorem adiecisset, sed indignitate sua uim ac ius magistratui, quem gerebat, dempsisset. iam ne in foro quidem, aut publico loco principũ quisquã apparebat. domibus inclusi patriæ occasum cum suo exitio in dies expectabant. summa curæ omnis in Bostarem Hannonemq; præfectos præsidij punici uersa erat, suo, non sociorũ periculo solicitos. Hi conscriptis ad Annibalem literis non libere modo, sed etiam aspere, quibus non Capuam solum traditã in manum hostibus, sed se quoq; & præsidiũ in omnes cruciatus proditos incusabant: abijsse eum in Brutios, uelut auertentem sese, ne Capua in oculis eius caperetur. at Hercule Romanos ne oppugnatione quidem urbis Romę abstrahi à Capua obsidenda potuisse. tanto constantiorem inimicum Romanum, quàm amicum Pœnum esse. Si redeat Capuam, bellumq; omne eò uertat: & se, & Campanos paratos eruptioni fore. Nõ cum Rheginis, neq; Tarentinis bellum gesturos transisse Alpes. ubi Romanæ legiones sint: ibi & Carthaginiensium exercitus debere esse. sic ad Cannas, sic ad Trasymenum rem bene gestam, coeundo, conferendo cum hoste castra, fortunam tentando. In hanc sententiam literæ conscriptæ Numidis, proposita mercede iam professis operam, dantur. Hi specie transfugarum cum ad Flaccum in castra uenissent, ut inde tempore captato abirent: famesq;, quæ tam diu Capuæ erat, nulli non probabilem causam transitionis faceret: mulier repente Campana in castra uenit, scortum

scortum transfugarū unius: indicatq; imperatori Romano, Numidas fraude composita transisse, literasq; ad Annibalem ferre. Id unum ex ijs, qui sibi rem aperuisset, arguere sese paratam esse. Productus primo satis constanter ignorare se mulierem simulabat. paulatim deinde convictus ueris, cum tormenta posci & parari uideret: fassus id ita esse, literæq; prolatæ: & additum etiam indicio, quod cælabatur, & alios specie transfugarū Numidas uagari in castris Romanis. Hi supra L X X comprehensi, & cum transfugis nouis mulctati uirgis, manibusq; præcisis Capuam rediguntur. Conspectum tam triste supplicium fregit animos Campanorum. Concursus ad curiam populi factus coegit Lesium senatum uocare: & primoribus, qui iam diu publicis consilijs aberant, propalàm minabantur: nisi uenirent in senatum, circa domos eorum ituros se, & in publicum omnes ui extracturos esse. Is timor frequentem senatum magistratui præbuit. Ibi cum cæteri de legatis mittendis ad imperatores Romanos agerent: Vibius Virius, qui defectionis ab Romanis autor fuerat, interrogatus sententiam, negat eos, qui de legatis & de pace ac deditione loquantur, meminisse: nec quid facturi fuerint, si Romanos in potestate habuissent: nec quid ipsis patiendum sit. Quid uos, inquit, eam deditionem fore censetis: qua quondam, ut aduersus Samnites auxilium impetraremus, nos nostraq; omnia Romanis dedimus? Iam è memoria excessit, quo tempore, & in qua fortuna à P R defecerimus? iam quemadmodum in defectione præsidium, quod poterat emitti, per cruciatum, & ad contumeliam necauerimus? quoties in obsidenteis quàm inimici eruperimus? castra oppugnauerimus? Annibalem uocauerimus ad opprimendos eos? hoc quod recentissimum est, ad oppugnandam Romam hinc eum miserimus? Age contrà, quæ illi infeste in nos fecerint repetite, ut ex eo quid speretis habeatis. Cum hostis alienigena in Italia esset, & Annibal hostis, & cuncta bello arderent: omissis omnibus, omisso ipso Annibale, ambos COSS. & duos consulares exercitus ad Capuam oppugnandam miserunt. alterum annum circumuallatos inclusosq; nos fame macerant, & ipsi nobiscum ultima pericula, grauissimos labores perpessi: circa uallum ac fossas sæpe trucidati, & propè ad extremū castris exuti. Sed omitto hæc. uetus atq; usitata res est, in oppugnanda hostium urbe labores ac pericula pati. illud iræ atq; odij execrabilis indicium est. Annibal ingentibus copijs peditum equitumq; castra oppugnauit, & ex parte cepit: tanto periculo nihil moti sunt ab obsidione. profectus trans Vulturnum perussit Calenum agrum: nihil tanta sociorum clade auocati sunt. ad ipsam urbem Romam infesta signa ferri iussit: eam quoq; tempestatem imminentem spreuerunt. transgressus Anienem tria millia passuum ab urbe castra posuit: postremo ad mœnia ipsa & ad portas accessit: Romam se adempturum eis, nisi omitterent Capuam, ostendit: & non omiserunt. Feras bestias cæco impetu ac rabie concitatas, si ad cubilia & catulos earum ire pergas, ad opem suis ferendā auertas. Romanos Roma circunsessa, coniuges, liberi, quorum ploratus hic quoq; propè exaudiebantur: aræ, foci, deūm delubra, sepulchra maiorum temerata ac uiolata, à Capua non auerterunt. tanta auiditas supplicij expetēdi, tanta sanguinis nostri hauriendi est sitis. nec iniuria forsitan. nos quoq; idem fecissemus, si data fortuna esset. Itaq; quādo aliter dijs immortalibus uisum est, cum mortem ne recusare quidem debeam: cruciatus contumeliasq; quas sperat hostis, dum liber dum mei potens sum, effugere morte præterquam honesta etiam leni possum: non uidebo Ap. Claudium & Q. Fuluium, uictoria insolenti subnixos: neque uinctus per urbem Romam triumphi spectaculum trahar: ut deinde in carcere, aut ad palum deligatus, lacerato uirgis tergo, ceruicem securi Romanæ subijciam: nec dirui incendiq; patriam uidebo: nec rapi ad stuprum matres Campanas, uirginesq; & ingenuos pueros. Albam, unde ipsi oriundi erant, à fundamentis proruerunt, ne stirpis, ne memoria originum suarū extaret: nedum eos Capuæ parsuros credam, cui infestiores quàm Carthagini sunt. Itaq; quibus uestrum ante fato cedere, quàm hæc tot & tam acerba uideant, in animo est: ijs apud me hodie epulæ instructæ paratæq; sunt. satiatis uino ciboq; poculum idem, quod mihi datum fuerit, circunferetur. ea potio corpus à cruciatu, animum à contumelijs, oculos aures à uidendis audiendisq; omnibus acerbis indignisq;, quæ manent uictos, uindicabit. parati erunt, qui magno rogo in propatulo ædiū accenso corpora exanima inijciant. Hæc una uia & honesta & libera ad mortem

tem.& ipsi uirtutem mirabuntur hostes,& Annibal fortes socios sciet ab se desertos ac proditos esse. Hanc orationem Virij plures audierũt cum assensu, q̃ forti animo id quod probabant exequi potuerunt. Maior pars senatus multis sæpe bellis expertam populi Romani clementiam haud diffidentes sibi quoq; placabilem fore, legatos ad dedendam Romanis Capuam decreuerunt miseruntq;. Vibium Virium septem & uiginti fermè senatores domum secuti sunt: epulatiq; cum eo, & quantum facere potuerant, alienatis mentibus uino ab imminentis sensu mali, uenenum omnes sumpserunt. inde misso conuiuio, dextris inter se datis, ultimoq; complexu, collachrymantes suum patriæq; casum, alij ut eodem rogo cremarentur, manserunt, alij domos digressi sunt. Impletæ cibis uinoq; uenæ minus efficacem in maturanda morte uim ueneni fecerunt. itaq; noctem totam pleriq; eorum,& diei insequentis partem cum animam egissent: omnes tamen prius quàm aperirẽtur hostibus portæ, expirarunt.

Postero die porta Iouis, quæ aduersus castra Romana erat, iussu proconsulis aperta est. ea intromissa legio una,& duæ alæ cum C. Fuluio legato. Is cum omnium primum arma telaq;, quæ Capuæ erant, ad se conferenda curasset, custodijs ad omnes portas dispositis, ne quis exire aut emitti posset, pręsidium punicũ comprehendit: senatũ Campanũ ire in castra ad imperatores Romanos iussit. quò cum uenissent, extemplo his omnibus catenæ iniectæ, iussiq; ad quæstores deferre quod auri argentiq; haberent. auri pondo L X X fuit: argenti tria millia pondo & C C. senatores quinq; & uiginti Cales in custodiam, duodetriginta Theanum missi, quorum de sententia maxime descitum ab Romanis constabat. De supplicio Campani senatus haudquaquã inter Fuluium Claudiumq; conueniebat. facilis impetrandæ ueniæ Claudius, Fulnij durior sententia erat. Itaq; Appius Romam ad senatum arbitrium eius rei totum reijciebat. percunctandi etiam æquum esse potestatem fieri patribus: num communicassent consilia cum aliquibus sociorum Latini nominis municipiorum? & num ope eorum in bello forent,& municipiorum adiuti? Id uero minime committendum esse, Fuluius dicere, ut sollicitarentur criminibus dubijs sociorum fideliũ animi: & subijcerentur indicibus queis, neq; quid facerent, neq; quid dicerent, quicquam unquam pensi fuisset. itaq; se eam quæstionẽ oppressurum extincturumq;. Ab hoc sermone cum digressi essent: & Appius quamuis ferociter loquentem collegam, non dubitaret tamen literas super tanta re ab Roma expectaturum: Fuluius ne id ipsum impedimentũ incœpto foret, dimittens prætorium, tribunis militum ac præfectis sociorum imperauit, uti duobus millibus equitum delectis denuntiarent, ut ad tertiam buccinam præsto essent. Cum hoc equitatu nocte Theanum profectus, prima luce portam intrauit, atq; in forum perrexit: cõcursuq; ad primum equitum ingressum facto, magistratum Sidicinum citari iussit: imperauitq; ut produceret Campanos, quos in custodia haberet. Producti omnes, uirgisq; cęsi ac securi percussi. Inde citato equo Cales percurrit. ubi cum in tribunali consedisset: productiq; Campani deligarentur ad palum: eques citus ab Roma uenit. literasq; à C. Calpurnio, populoq; Romano Fuluio cum tradidisset: murmur à tribunali totam contionem peruasit, deferri rem integram ad patres de Campanis. Et Fuluius id ita esse ratus, acceptas literas, neq; resolutas cum in gremio reposuisset, præconi imperauit, ut lictorem lege agere iuberet. Ita de ijs quoq;, qui Calibus erant, sumptum supplicium. tum literæ lectæ, senatusq; consultum, serum ad impediendã rem actam: quæ summa ope approperata erat, ne impediri posset. Consurgentem iam Fuluium Taurea Iubellius Campanus per mediam uadens turbam nomine inclamauit: & cum mirabundus quidnam sese uellet, residisset Flaccus: me quoq;, inquit, iube occidi: ut gloriari possis, multo fortiorẽ q̃ ipse es uirũ abs te occisum esse. Cum Flaccus negaret profecto satis cõpotem mentis esse: modo prohiberi etiam se, si id uellet, S C diceret: tum Iubellius, quandoquidẽ, inquit, capta patria, propinquis amicisq; amissis, cum ipse manu mea coniugem liberosq; interfecerim ne quid indigni paterẽtur: mihi ne mortis quidem copia eadẽ est, quæ his ciuibus meis: petatur à uirtute inuisæ huius uitæ uindicta. atq; ita gladio, quẽ ueste texerat, per aduersum pectus transfixus, ante pedes imperatoris moribundus procubuit. Quia & quod ad supplicium attinet Campanorum: & pleraq; alia de Flacci unius sententia acta erant: mortuum Appium Claudium sub deditionem Capuæ qui

dam

dam tradunt.hunc quoq; ipsum Tauream neq; sua sponte uenisse Cales:neq; sua manu inter
fectum: sed dum inter cæteros ad palum deligaē, quia parum inter strepitus exaudiri possent
quæ uociferabaē,silentium fieri Flaccum iussisse: tum Tauream illa quæ ante memorata sunt,
dixisse:uirum se fortissimum à nequaquã pari ad uirtutem occidi. sub hæc dicta iussu procon/
sulis præconem ita pronuntiasse.Lictor uiro forti adde uirgas,& in eum primum lege age.Lè
ctum quoq; senatusconsultum, priusquam securi feriret, quidam autores sunt. sed quia adscri
ptum in senatusconsulto fuerit: si ei uideretur,integram rem ad senatum reijceret: interpretã/
tum esse , quid magis è Repub.duceret æstimationem sibi permissam.   Capuam à Calibus
reditum est:Atellaq; & Calatia in deditionem acceptæ.ibi quoq; in eos qui capita rerum erãt,
animaduersum.ita ad L X X principes senatus interfecti, trecenti ferme nobiles Campani in
carcerem conditi.alij per sociorum latini nominis urbes in custodias dati,uarijs casibus interiè
runt.multitudo alia ciuium Campanorũ uenundata. De urbe agroq; reliqua consultatio fuit:
quibusdam delendam censentibus urbem præualidam , ppinquam,inimicã.Cæterum præ/
sens utilitas uicit . nam propter agrum , quem omni fertilitate terræ satis constabat primum in
Italia esse:urbs seruata est,ut esset aliqua aratorum sedes . urbi frequentandæ multitudo inco/
larum libertinorumq; & institorũ opificumq; retenta.ager omnis & tecta publica populi Ro
mani facta. .   Cæterum habitari tantum,tanquã urbem,Capuam frequentariq; placuit:cor/
pus nullum ciuitatis,nec senatus nec plebis concilium nec magistratus esse. sine consilio publi
co,sine imperio multitudinem nullius rei inter se sociam ad consensum inhabilem fore. præfe/
ctum ad iura reddenda ab Roma quotannis missuros . Ita ad Capuam res compositæ con/
silio ab omni parte laudabili.seuere & celeriter in maxime noxios animaduersum : multitudo
ciuium dissipata in nullam spem reditus:non sæuitum incendijs ruinisq; in tecta innoxia mu/
rosq;:& cum emolumento quæsita etiam apud socios lenitatis species incolumitate urbis no/
bilissimæ opulentissimæq;,cuius ruinis omnis Campania,omnes qui Campaniam circa acco/
lunt,populi ingemuissent:confessio expressa hosti,quanta uis in Romanis ad expetendas pœ
nas ab infidelibus socijs , & quàm nihil in Annibale auxilij ad receptos in fidem tuẽdos esset.

Romani proconsules perfuncti quod ad Capuam attinebat cura , Claudio Neroni ex ijs
duabus legionibus,quas ad Capuam habuerãt:sex millia peditum, & trecentos equites quos
ipse legisset:& sociûm latini nominis peditum numerum parem.& octingentos equites decer/
nunt . Eum exercitum Puteolis in naues impositum Nero in Hispaniam transportauit. Cum
Tarraconem nauibus uenisset,expositisq; ibi copijs,& nauibus subductis, socios quoq; naua
les multitudinis augendę causa armasset:profectus ad Iberum flumen,exercitũ ab T.Fonteio
& L . Martio accepit . inde pergit ad hostes ire . Asdrubal Amilcaris ad Lapides atros castra
habebat in Ausetanis . is locus est inter oppida Illiturgim & Mentissam . huius saltus fauces
Nero occupauit.   Asdrubal ne in arcto res esset,caduceatorem misit,qui promitteret, si inde
missus foret, se omnem exercitum ex Hispania deportaturum . Quam rem cum læto animo
Romanus accepisset,diem posterum Asdrubal colloquio petiuit: ut Romani leges conscribe/
rent de tradendis arcibus urbium , dieq; statuenda,ad quam præsidia deducerentur, suaq; o/
mnia sine fraude Pœni deportarent.Quod ubi impetrauit,extemplo primis tenebris,atq; in/
de tota nocte quod grauissimum exercitus erat , Asdrubal quacunque posset, euadere è saltu
iussit.data sedulo opera est,ne multi ea nocte exirent, ut ipsa paucitas tum ad hostem silentio
fallendum aptior,tum ad euadendum per arctas semitas ac difficiles esset. Ventum insequen/
ti die ad colloquium est.sed loquendo plura scribendoq; dedita opera quæ in rem nõ essent,
die consumpto,in posterum dilatum est.addita insequens nox spatium dedit & alios emitten
di:nec postero die res finem inuenit.ita aliquot dies disceptando palàm de legibus,noctesq;
emittendis clàm è castris Carthaginiensibus absumptæ.& posteaquã maior pars emissa exer
citus erat,iam ne ijs quidem quæ ultro dicta erant stabatur:minusq; ac minus,cum timore si/
mul fide decrescente,conueniebat.Iam fermè pedestres omnes copiæ euaserãt è saltu:cum pri
ma luce densa nebula saltum omnem camposq; circa intexuit. quod ubi sensit Asdrubal,mit/
tit ad Neronem,qui in posterum diem colloquium differret.illum diem religiosum Carthagi

niesibus

nienſibus ad agendum quicquam rei, feriatum eſſe. Ne tum quidem ſuſpecta fraus. cum data eſſet uenia eius diei, extemplo Aſdrubal cum equitatu elephantiſq; caſtris egreſſus ſine ullo tumultu in tutum euaſit. Hora fermè quarta depulſa ſole nebula aperuit diem, uacuaq́ue hoſtium caſtra conſpexerunt Romani. Tum demum Claudius punicam fraudem agnoſcens, ut ſe dolo captum ſenſit, proficiſcentem inſtitit ſequi, paratus confligere acie. ſed hoſtis detrectabat pugnam. leuia tamen prælia inter extremum punicum agmen, præcurſoreſq; Romanorum fiebant. Inter hæc Hiſpaniæ populi, nec qui poſt cladem acceptam defecerant, redibãt ad Romanos, nec ulli noui deficiebant. Et Romæ ſenatui populoq; poſt receptam Capuam non Italiæ iam maior, quàm Hiſpaniæ cura erat. & exercitum augeri & imperatorẽ mitti placebat. nec tamen quem mitterent, ſatis conſtabat: quoniam illuc, ubi duo ſummi imperatores intra dies XXX cecidiſſent, qui in locum duorum ſuccederet, extraordinaria cura deligẽdus eſſet. Cum alij alium nominarent, poſtremum eò decurſum eſt, ut populus proconſuli creando in Hiſpaniam comitia haberet. diemq; comitijs conſules edixerunt. Primo expectauerant, ut qui ſe tanto imperio dignos crederent, nomina profiterentur. quæ ut deſtituta expectatio eſt, redintegratus luctus acceptæ cladis, deſyderiumq; imperatorum amiſſorum. Mœſta itaq; ciuitas propè inops conſilij, comitiorum die tamen in campum deſcendit. atq; in magiſtratus uerſi circumſpectant ora principum, aliorum alios intuentium, fremuntq;: adeo perditas res, deſperatumq; de Repub. eſſe, ut nemo audeat in Hiſpaniam imperium accipere. Cum ſubito P. Cornelius, illius qui in Hiſpania ceciderat filius, quatuor & uiginti fermè annos natus, profeſſus ſe petere, in ſuperiore unde conſpici poſſet loco conſtitit. In quem poſtquam omnium ora conuerſa ſunt, clamore ac fauore ominati extemplo ſunt felix fauſtumq; imperium. iuſſi deinde inire ſuffragium, ad unum omnes non centuriæ modo, ſed etiam homines P. Scipioni imperium eſſe in Hiſpaniam iuſſerunt. Cæterum poſt rem actam, ut iam reſiderat impetus animorum ardorq;, ſilentium ſubito ortum, & tacita cogitatio, quidnam egiſſent noui. quod fauor plus ualuiſſet, quàm ratio ætatis, maxime pœnitebat. quidam fortunam etiam domus horrebant nomenq;, ex funeſtis duabus familijs in eas prouincias, ubi inter ſepulchra patris patruiq; res gerendæ eſſent, proficiſcentis. Quam ubi ab re tanto impetu acta ſolicitudinẽ curamq; hominum animaduertit: aduocata concione, ita de ætate ſua imperioq́ue mandato, & bello quod gerendum eſſet, magno elatoq; animo diſſeruit: ut ardorem eum qui reſiderat, excitarèt rurſus innouaretq;: & impleret homines certioris ſpei, quàm quãtam fides promiſſi humani, aut ratio ex fiducia rerum ſubijcere ſolet. Fuit enim Scipio non ueris tantum uirtutibus mirabilis, ſed arte quoq; quadam ab iuuenta in oſtentationem earum compoſitus: pleraque apud multitudinem aut per nocturnas uiſa ſpecies, aut uelut diuinitus mente monita, agens: ſiue & ipſe capti quadam ſuperſtitione animi: ſiue ut imperia cõſiliaq;, uelut forte oraculi miſſa, ſine cunctatione aſſequeretur. ad hæc iam inde ab initio præparans animos, ex quo togam uirilem ſumpſit, nullo die prius ullam publicam priuatamq; rem egit, quàm in Capitoliũ iret, ingreſſuſq; ædem conſideret: & plerunq; tempus ſolus in ſecreto ibi tereret. Hic mos, quia per omnem uitam ſeruabatur, ſeu conſulto ſeu temere uulgatæ opinioni fidem apud quoſdam fecit: ſtirpis eum diuinæ uirum eſſe. retulitq; famam in Alexandro Magno prius uulgatam, & uanitate & fabula parem: anguis immanis cõcubitu conceptum, & in cubiculo matris eius perſæpe uiſam prodigij eius ſpeciem, interuentuq; hominum euolutam repente, atque ex oculis elapſam. His miraculis nunquam ab ipſo eluſa fides eſt: quin potius aucta arte quadam, nec abnuendi tale quicquam, nec palàm affirmandi. Multa alia eiuſdem generis, alia uera, alia aſſimulata, admirationis humanæ in eo iuuene exceſſerant modum. quibus freta tunc ciuitas ætati haudquaquam maturæ tantam molem rerum, tantumq; imperium permiſit. Ad eas copias, quas ex uetere exercitu Hiſpania habebat: quæq; à Puteolis cum Claudio Nerone traiectæ erant, decem millia peditum, & mille equites addũtur. & M. Iunius Syllanus Propr. adiutor ad res gerendas datus eſt. Ita cum XXX nauium claſſe (omnes autem quinqueremes erant) oſtijs tyberinis profectus præter oram tuſci maris, Alpes atque gallicum ſinum, & deinde Pyrenes circumuectus promontorium, Emporijs urbe Græca (oriundi & ipſi à Phocæa

tæ sunt) copias exposuit. inde sequi nauibus iussis, Tarraconem pedibus profectus conuentum omnium sociorum (etenim legationes ad famã aduentus eius ex omni se prouincia effuderant) habuit. naues ibi subduci iussit: remissis quatuor triremibus Massiliensiũ, quæ officij causa ab domo prosecutæ fuerant. Responsa inde legationibus suspensis uarietate tot casuum dare cœpit: ita elato ab ingenti uirtutum suarum fiducia animo, ut nullum ferox uerbum excideret: ingensq; omnibus quæ diceret, cũ maiestas inesset, tum fides. Profectus ab Tarracone & ciuitates sociorum & hyberna exercitus adijt: collaudauitq; milites, quod duabus tantis cladibus deinceps icti prouinciam obtinuissent: nec fructum secundarum rerum sentire hosteis passi, omni cis Iberum agro eos arcuissent, sociosq; cum fide tutati essent. Martium secum habebat cum tanto honore, ut facile appareret, nihil minus eum uereri, quàm ne quis obstaret gloriæ suæ. Successit inde Neroni Syllanus, & in hyberna noui milites deducti. Scipio omnibus quæ adeunda agendaq; erant, mature aditis peractisq;, Tarraconem concessit. Nihilo minor fama apud hostes Scipionis erat, quàm apud ciues sociosq;: & diuinatio quædam futuri, quo minus ratio timoris reddi poterat, eo opportune maiorem inferens metum. In hyberna diuersi concesserant: Asdrubal Gisgonis usq; ad Oceanum & Gades: Mago in mediterranea maxime supra castulonensem saltum. Asdrubal Amilcaris filius proximus Ibero circa Saguntũ hybernauit. Æstatis eius extremo, quo capta est Capua, & Scipio in Hispaniam uenit: punica classis ex Sicilia Tarentum accita ad arcendos commeatus præsidij Romani, quod in arce Tarentina erat: clauserat quidem omneis ad arcem à mari aditus: sed assidendo diutius arctiorem annonam socijs, quàm hosti faciebat. non enim tantum subuchi oppidanis per pacata litora, apertosq; portus præsidio nauium punicarum poterat: quantũ frumẽti classis ipsa turba nauali mista ex omni genere hominũ absumebat: ut arcis præsidium etiam sine inuecto, quia ibi pauci erant, ex ante præparato sustentari posset: Tarentinis classiq; ne inuectum quidem sufficeret. tãdem maiore gratia quàm uenerat, classis dimissa est. annona haud multum laxauerat: quia remoto maritimo præsidio, subuehi frumentũ non poterat. Eiusdem æstatis exitu M. Marcellus ex Sicilia prouincia cum ad urbem uenisset, à C. Calpurnio Pr. senatus ei ad ædem Bellonæ datus est. ibi cum de rebus ab se gestis disseruisset, questus leniter non suam magis quàm militũ uicem, quod prouincia confecta exercitum deportare non licuisset, postulauit, ut triumphãti urbẽ inire liceret. id non impetrauit. Cũ multis uerbis actum esset, utrum minus conueniret, cuius nomine absentis ob res prospere ductu eius gestas supplicatio decreta foret, & dijs immortalibus habitus honos, ei præsenti negare triumphũ: an quem tradere exercitum successori iussissent, quod nisi manente in prouincia bello nõ decerneretur, eum quasi debellato triumphare, cum exercitus testis meriti atq; immeriti triumphi abesset: medium uisum, ut ouans urbem iniret. Tribuni plebis ex autoritate senatus ad populum tulerunt, ut M. Marcello, quo die urbem ouans iniret, imperium esset. Pridie quàm urbem iniret, in monte Albano triumphauit. inde ouans multam præ se prædam in urbem intulit. Cum simulachro captarum Syracusarum catapultæ balistæq;, & alia omnia instrumenta belli lata, & pacis diuturnæ regiæq; opulentiæ ornamenta, argenti ærisq; fabre facta uasa: & alia suppellex pretiosaq; uestis: & multa nobilia signa, quibus inter primas Græciæ urbes Syracusę ornatæ fuerant. Punicæ quoq; uictoriæ signum, octo ducti elephanti. Et non minimum fuere spectaculum cum coronis aureis præcedentes Sosis Syracusanus & Mericus Hispanus. quorum altero duce nocturno Syracusas introitum erat: alter Nassum, quodq; ibi præsidij erat, prodiderat. His ambobus ciuitas data. & quingena iugera agri: Sosidi in agro Syracusano, qui aut regius, aut hostium populi Romani fuisset: & ædes Syracusis cuius uellet eorum, in quos belli iure animaduersum esset: Merico Hispanisq; qui cum eo transierant, urbs agerq; in Sicilia ex ijs qui à populo Romano defecissent, iussa dari. id M. Cornelio mãdatum, ut ubi ei uideretur, urbem agrumq; eis assignaret. in eodem agro Belligeni, per quem illectus ad transitionẽ Mericus erat, CCCC iugera agri decreta. Post profectionem ex Sicilia Marcelli punica classis octo millia peditum, tria Numidarum equitum exposuit. Ad eos Murgentinæ desciuerũt terræ. secutę defectionẽ earum Hybla & Magella sunt, & ignobiliores quędam alię. Et Numidæ

præfecto Mutine uagi per totam Siciliam sociorũ populi Romani agros urebant. Super hęc exercitus Romanus iratus, partim quod cum imperatore nõ deuectus ex prouincia esset: partim quod in oppidis hybernare uetiti erant, segni fungebantur militia: magisq; eis autor ad seditionem, quàm animus deerat. Inter has difficultates M. Cornelius Pr. & militũ animos nunc consolando nunc castigando sedauit: & ciuitates omnes quæ defecerant, in deditionem redegit: atq; ex his Murgantiam Hispanis, quibus urbs agerq; debebatur, ex s c tribuit. Consules cum ambo Apuliam prouinciam haberent, minusq; iam terroris à Pœnis & Annibale esset, sortiri iussi Apuliam Macedoniamq; prouincias. Sulpicio Macedonia euenit, isq; Leuino successit. Fuluius Romam comitiorum causa accersitus cum comitia consulibus rogãdis haberet: prærogatiua centuria iuniorum declarauit T. Manlium Torquatum & T. Octacilium. Manlius qui præsens erat, gratulandi causa cum turba coiret, nec dubius esset consensus populi, magna circumfusus turba ad tribunal consulis uenit: petitq; ut pauca sua uerba audiret, centuriamq; quæ tulisset suffragium, reuocari iuberet. Erectis omnibus expectatione, quidnã postulaturus esset, oculorum ualetudinem excusauit. Impudentem & gubernatorem & imperatorem esse: qui cum alienis oculis ei omnia agenda sint: postulet sibi aliorum capita, ac fortunas committi. proinde si uideretur, & redire in suffragium centuriam iuniorum iuberet: & meminisset in consulibus creandis belli, quod in Italia sit, temporumq; reipublicę. uixdum requiescere aureis à strepitu et tumultu hostili, quo paucos ante menses assederint propè mœnia Romana. Post hæc cum centuria frequens succlamasset, nihil se mutare sententiæ, eosdemq; consules dicturos esse: tum Torquatus, neq; ego uestros, inquit, mores consul ferre potero, neque uos imperium meum. redite in suffragium, & cogitate bellum punicum in Italia, & hostium ducem Annibalem esse. Tum centuria & autoritate mota uiri, & admirantium circa fremitu, petit à consule, ut centuriam seniorum citaret. uelle sese cum maioribus natu colloqui, & ex autoritate eorum consules dicere. Citatis centuriæ senioribus, datum secreto in ouili cum his colloquendi tempus. Seniores de tribus consulendum dixerunt esse: duobus iam plenis honorum, Q. Fabio & M. Marcello: & si utiq; nouum aliquem aduersus Pœnos cõsulem creari uellent, M. Valerium Leuinum egregie aduersus Philippum regem terra mariq; res gessisse. Ita de tribus consultatione data, senioribus dimissis, iuniores suffragium ineunt. M. Claudiũ Marcellum fulgentem tum Sicilia domita, & M. Valerium, absentes cõsules dixerunt. autoritatem prærogatiuæ omnes centuriæ secutę sunt. Eludant nunc antiqua mirantes. nõ equidẽ si qua sit sapientium ciuitas: quam docti fingunt magis quàm norunt: aut principes grauiores temperatioresq; à cupidine imperij, aut multitudinem melius moratam censeam fieri posse. Centuriam uero iuniorum seniores consulere uoluisse, quibus imperium suffragio mandaret: uix ut uerisimile sit, parentũ quoq; hoc sæculo uilis leuisq; apud liberos autoritas fecit. Prætoria inde comitia habita. P. Manlius Volso & L. Manlius Acidinus, & C. Lectorius & L. Cincius Alimentus creati sunt. Forte ita incidit, ut comitijs perfectis nuntiaretur: T. Octacilium, quem T. Manlio, nisi interpellatus ordo comitiorum esset, collegam absentem daturus fuisse uidebatur populus, mortuum in Sicilia esse. Ludi Apollinares & priore anno fuerant: & eo anno ut fierent, repente Calpurnio Pr. senatus decreuit, ut in perpetuum uouerentur. Eodem anno prodigia aliquot uisa, nuntiataq; sunt. In æde Concordiæ uictoria quę in culmine erat, fulmine icta decussaq; ad Victorias quæ in ante fixæ erãt, hæsit, neq; inde procidit. Et Anagniæ & Fregellis nuntiatum est murum portasq; de cœlo tactas. & in foro sudertano sanguinis riuos per diem totũ fluxisse. & Ereti lapidibus pluuisse. & Reate mulam peperisse. Ea prodigia hostijs maioribus sunt procurata: & obsecratio in unum diem populo indicta, & nouendiale sacrum. Sacerdotes publici aliquot eo anno mortui sunt, nouiq; suffecti, in locum M. Aemylij Numidæ decemuiri sacrorum M. Aemylius Lepidus: in locum M. Pomponij Mathonis pontificis C. Liuius: in locum Sp. Caruilij Maximi auguris M. Seruilius. T. Octacilius Crassus pontifex quia exacto anno mortuus erat: ideo nominatio in locum eius non est facta. C. Claudius flamen dialis quod exta perperam dederat, Flaminio abijt. Per idem tempus M. Valerius Leuinus, tentatis prius per secreta colloquia principum animis, ad indictum

ante ad idipsum concilium Ætolorum classe expedita uenit. Vbi cum Syracusas Capuamque captas in fidem, in Italiaque rerum secundarũ successum ostentasset: adiecissetque, iam inde à maioribus traditum morem Romanis colendi socios: ex quibus alios in ciuitatem, atque æquum secum ius accepissent: alios in ea fortuna haberent, ut socij esse quàm ciues mallent: Aetolos eò in maiore futuros honore, quod gentium transmarinarũ in amicitiam primi uenissent. Philippum eis & Macedonas graues accolas esse. quorum se uim ac spiritus etiam fregisse: & eò redactos esse, ut non his modo urbibus quas per uim ademissent Aetolis, excedant: sed ipsam Macedoniam infestam habeant. Et Acarnanas quos ægre ferrent Aetoli à corpore suo diremptos, restituturũ se in antiquam formulam iurisque ac ditionis eorum. Hęc dicta promissaque à Romano imperatore Scopas, qui tum prætor gentis erat, & Dorimachus princeps Aetolorum affirmauerunt autoritate sua, minore cum uerecundia & maiore cum fide uim maiestatemque populi Romani extollentes. maxime tamen spes potiundæ mouebat Acarnanię. Igitur conscriptę cõditiones quibus in amicitiam societatemque populi Romani uenirent. additumque, ut si placeret uellentque, eodem iure amicitiæ Elei Lacedæmonijque, & Attalus & Pleuratus & Scerdiletus essent. Asiæ Attalus, hi Illyriorum reges. Bellum ut extemplo Aetoli cum Philippo terra gererent. Nauibus ne minus xx quinqueremibus adiuuaret Romanus. Vrbiũ Corcyra tenus ab Aetolia incipienti solum tectaque, & muri cum agris Aetolorum, alia omnis præda populi Romani esset. Darentque operam Romani, ut Acarnaniam Aetoli haberent. Si Aetoli pacem cum Philippo facerent, fœderi adscriberent: ita ratam eorum pacem, si Philippus arma ab Romanis socijsque quique eorum ditionis essent, abstinuisset. Item si populus Romanus fœdere iungeretur regi, ut caueret ne ius ei belli inferendi Aetolis socijsque eorum esset. Hæc conuenerunt. conscriptaque biennio post, Olympiæ ab Aetolis, in Capitolio ab Romanis, ut testata sacratis monumẽtis essent, sunt posita. Moræ causa fuerant retenti Romæ diutius legati Aetolorum. nec tamen impedimento id rebus gerendis fuit. & Aetoli extemplo mouerunt aduersus Philippum bellum: & Leuinus Zacynthum (parua insula est, propinqua Aetoliæ: urbem unam eodem quo ipsa est nomine habet: eam præter arcem ui cepit) & Oleniada Naxumque Acarnanum captas Aetolis cõtribuit. Philippum quoque satis implicatum bello finitimo ratus, ne Italiam Pœnosque & pacta cum Annibale posset respicere, Corcyram ipse se recepit. Philippo Aetolorum defectio Pellæ hybernanti allata est. itaque quia primo uere moturus exercitum in Græciam erat, Illyrios finitimasque eis urbes alieno metu quietas ut Macedonia haberet, expeditionem subitam in Oricinorum atque Apolloniatum fines fecit: egressosque Apolloniatas cum magno terrore ac pauore compulit intra muros. uastatis proximis Illyrijs, in Pelagoniam eadem celeritate uertit iter. inde Dardanorum urbem sitam in Macedoniam, transitum Dardanis facturam, cœpit. His raptim actis, memor Aetolici iunctique cum eo Romani belli per Pelagoniam & Nympheum & Boleam in Thessaliam descendit. ad bellum secum aduersus Aetolos capessendum incitari posse homines credebat: & relicto ad fauces Thessaliæ Perseo cum quatuor millibus armatorum ad arcendos aditu Aetolos, ipse priusquam maioribus occuparetur rebus, in Macedoniam atque inde in Thraciam exercitum ac Mędos eduxit. Incurrere ea gens Macedoniam solita erat, ubi regem occupatũ externo bello, ac sine præsidio esse regnum sensisset. Ad Phragandas igitur uastare agros, & urbem Iamphoriniam, caput arcemque Mædicæ oppugnare cœpit. Scopas ubi profectum in Thraciam regem, occupatumque ibi bello audiuit, armata omni iuuentute Aetolorũ, bellum inferre Acarnaniæ parat. Aduersus quos Acarnanum gens & uiribus impar, & iam mœnia Oleniados Naxumque amissa cernens, Romanaque insuper arma ingruere, ira magis instruit quàm consilio bellum. coniugibus liberisque & senioribus supra L X annos in propinquam Epirum missis, ab X V ad L X annos coniurant: nisi uictores, se non redituros. qui uictus acie excessisset, eum nequis urbe tecto mensa lare reciperet, diram execrationem in populares, obtestationem quàm sanctissimã potuerunt, aduersus hospites composuerunt. precatique simul Epirotas sunt, ut qui suorum in acie cecidissent, eos uno tumulo contegerent, adhiberentque humatis titulum. Hic siti sunt Acarnanes, qui aduersus uim atque iniuriam Aetolorum pro patria pugnantes mortem occubuerũt. Per hæc

incitatis animis, castra in extremis finibus suis obuiam hosti posuerunt. nuntijs ad Philippum missis, quanto res in discrimine esset: omittere Philippum id quod in manibus erat, coegerunt bellum, Lampharnia per deditionem recepta, & prospero alio successu rerum. Aetolorum impetum tardauerat primo coniurationis fama Acarnanicæ: deinde auditus Philippi aduentus regredi etiam in intimos coegit fines. Nec Philippus, quanquam ne opprimerentur Acarnanes, itineribus magnis ierat: ultra Clinen est progressus. inde cum audisset reditũ Aetolorum ex Acarnania, & ipse Pellam redijt. Leuinus ueris principio à Corcyra profectus nauibus, superato Leucate promontorio, cum uenisset Naupactum: Anticyram inde se petiturum edixit, ut præsto ibi Scopas Aetolique essent. Sita Anticyra est in Locride læua parte sinum Corinthiacum intrantibus. breue terra iter eò, breuis nauigatio ab Naupacto est. Tertio fermè post die utrinque oppugnari cœpta est. grauior à mari oppugnatio erat: quia & tormenta machinæque omnis generis in nauibus erant, & Romani inde oppugnabant. itaque intra paucos dies recepta urbs per deditionem, Aetolis traditur. præda ex pacto Romanis cessit.

Literæ Leuino redditæ, consulẽ eum absentem declaratum, & successorem uenire P. Sulpicium. cæterum diuturno ibi morbo implicitus serius spe omnium Romam uenit. M. Marcellus cum Idibus Martijs consulatum inisset, senatum eo die moris modo causa habuit: professus nihil se absente collega, neque de republica, neque de prouincijs acturum. Scire se frequentes Siculos prope urbem in uillis obtrectatorum suorum esse. quibus tantum abesse, ut per se non liceat palàm Romæ crimina edita, fictaque ab inimicis uulgare: ut ni simularent aliquem sibi timorem absente collega dicendi de consule esse, ipse eis extemplo daturus senatum fuerit. ubi quidem collega uenisset: non passurum quicquam prius agi, quàm Siculi in senatum introducantur. delectum propè à M. Cornelio per totam Siciliam habitum, ut quàm plurimi questum de se Romam uenirent. eundem literis falsis urbem implesse, bellum in Sicilia esse, ut suam laudem minuat. Moderati animi gloriam eo die adeptus consul senatum dimisit. ac propè iustitium omnium rerum futurum uidebatur, donec alter consul ad urbem uenisset. Otium, ut solet, excitauit plebis rumores. belli diuturnitate & uastatos agros circa urbem, quà infesto agmine isset Annibal: & exhaustam delectibus Italiam, & pro republica Cannis exercitus cæsos querebantur: & consules bellicosos ambos, uiros acres nimis & feroces creatos: qui uel in pace tranquilla bellum excitare possent, nedum in bello respirare ciuitatem forent passuri. Interrupit hos sermones nocte, quæ pridie quinquatrus fuit, pluribus simul locis circa forum incendium ortum. eodem tempore septem tabernæ, quæ postea quinque: & argentariæ, quæ nunc nouæ appellantur, arsere. comprehensa postea priuata ædificia: (neque enim tum basilicæ erant) comprehensæ latumiæ forumque piscatoriũ & atrium regium, ædes Vestæ uix defensa est, tredecim maxime seruorum opera, qui in publicum redempti, ac manumissi sunt. nocte ac die continuatum incendium fuit. nec ulli dubium erat, humana id fraude factum esse: quod pluribus simul locis, & ijs diuersis, ignes coorti essent. Itaque consul ex autoritate senatus pro contione edixit: qui quorum opera id conflatum incendium profiteretur: prẽmium fore, libero pecuniam, seruo libertatẽ. Eo præmio inductus Campanorum Calauiorum seruus (Mannus ei nomen erat) indicauit: dominos, & quinque præterea iuuenes nobiles Campanos, quorum parentes à Q. Fuluio securi percussi erant: id incendium fecisse: uulgoque facturos alia, ni comprehendantur. Comprehensi, familiæque eorum. & primo eleuabatur index indiciumque. pridie eum uerberibus castigatum ab dominis discessisse: per iram ac leuitatem ex re fortuita crimen commentum. cæterum ut coràm coarguebantur, & quæstio ex ministris facinoris foro medio haberi cœpta est: fassi omnes, atque in dominos seruosque conscios animaduersum est. indici libertas data, & uiginti millia æris.

Consuli Leuino Capuam prætereunti circumfusa multitudo Campanorũ est, obsecrãtium cum lachrymis, ut sibi Romam ad senatum ire liceret oratum: si qua misericordia tandem flecti possent, ne se ad ultimum perditum irent, nomenque Campanorum à Q. Flacco deleri sinerent. Flaccus sibi priuatam simultatem cum Campanis negare ullam esse, publicas inimicitias & hostileis esse: & futuras, quoad eo animo in populum Romanum esse sciret. nullam

Iam enim in terris gentem esse, nullum infestiorem populum nomini Romano. ideo se mœni
bus inclusos tenere eos: quia si qui euasissent aliqua, uelut feras bestias per agrus uagari: & la/
niare & trucidare quodcunque obuium detur. alios ad Annibalem transfugisse, alios ad Ro/
mam incendendam profectos. inuenturum in semiusto foro consulem uestigia sceleris Cam/
panorum. Vestæ ædem petitam, & æternos ignes, & conditum in penetrali fatale pignus im/
perij Romani. se minime censere tutum esse, Campanis potestatem intrandi Romana mœ/
nia fieri. Leuinus Campanus iureiurando à Flacco adactos, quinto die quàm à senatu re/
sponsum accepissent, Capuam redituros, sequi se Romam iussit. Hac circumfusus multitudi/
ne simul Siculis obuiam egressis potestatem Romam adeundi fecit: clarissimarum urbium ex
cidio celeberrimis uiris uictos bello accusatores in urbem adducens. De republica tamen pri/
mum, ac de prouincijs ambo consules ad senatum retulere. Ibi Leuinus quo statu Macedonia
& Græcia, Aetoli, Acarnanes Locrique essent: quasque ibi res ipse egisset terra marique, exposuit.
Philippum inferentem bellum Aetolis in Macedoniam retro ab se compulsum, ad intima pe
nitus regni abijsse, legionemque inde deduci posse. classem satis esse ad arcendum Italia regem.
Hæc de se deque prouincia, cui præfuerat. Cōsulum de prouincijs communis relatio fuit.
Decreuere patres, ut alteri consulum Italia, bellumque cum Annibale, prouincia esset: alter clas/
sem cui T. Octacilius præfuisset: Siciliamque prouinciā cum L. Cincio prætore obtineret. Exer
citus eis duo decreti, qui in Hetruria Galliaque essent. eæ quatuor erant legiones. urbanæ duæ
superioris anni in Hetruriam: duæ quibus Sulpicius COS. præfuisset, in Galliam mitteren/
tur. Galliæ & legiunibus præesset, quem consul, cuius Italia prouincia esset, præfecisset. In He/
truriam C. Calpurnius post præturam, prorogato in annum imperio, missus. & Q. Fuluio Ca
pua prouincia decreta, prorogatumque in annum imperium. Exercitus ciuium sociorumque mi/
nui iussus, ut ex duabus legionibus una legio quinque millia peditū, & trecenti equites essent:
dimissis qui plurima stipendia haberent: & sociorum septem millia peditum, & trecenti equi
tes relinquerentur: eadem ratione stipendiorum habita in ueteribus militibus dimittendis.
Cn. Fuluio COS. superioris anni, nec de prouincia Apulia, nec de exercitu quem habuerat,
quicquam mutatum: tantum in annum prorogatum imperium est. P. Sulpicius collega eius
omnem exercitum, præter socios nauales, iussus dimittere est. Item ex Sicilia exercitus, cui
M. Cornelius præesset: ubi consul in prouinciam uenisset, dimitti iussus. L. Cincio Pr. ad obti/
nendam Siciliam Cannenses milites dati, duarum instar legionum. Totidem legiones in Sar
diniam P. Manlio Volsoni Pr. decretæ: quibus L. Cornelius in eadem prouincia priore anno
præfuerat. Vrbanas legiones ita scribere consules iussi, ne quem militem facerent, qui in exerci
tu M. Claudij, M. Valerij, Fuluijque fuissent: neue eo anno plures quam una & XX Romanæ le/
giones essent. His senatus cōsultis perfectis, sortiti prouincias cōsules. Sicilia & classis Mar
cello, Italia cum bello aduersus Annibalem Leuino euenit. Quæ sors, uelut iterum captis Sy/
racusis, ita exanimauit Siculos expectatione sortis in consulum conspectu stanteis: ut complo
ratio eorum flebilesque uoces, & extemplo oculos hominum conuerterent, & postmodum ser
mones præbuerint. Circumibant enim senatum cum ueste sordida, affirmantes: se non modo
suam quisque patriam, sed totam Siciliam relicturos: si eò Marcellus iterum cum imperio re/
disset. nullo suo merito eum ante implacabilem in se fuisse: quid iratum quod Romam de se
questum uenisse Siculos sciat, facturum? obrui ab Aetnæ ignibus, aut mergi freto, satius illi in
sulæ esse, quàm uelut dedi noxæ inimico. Hæ Siculorum querelæ, domos primum nobilium
circumlatæ, celebrataeque sermonibus, quos partim misericordia Siculorū partim inuidia Mar/
celli excitabat, in senatum etiam peruenerunt. Postulatum à consulibus est, ut de permutan/
dis prouincijs senatum consulerent. Marcellus, si iam auditi ab senatu Siculi essent: aliam for/
sitan futurā fuisse sententiā suā, dicere. nūc ne quis timore frenari eos dicere posset: quo minus
de eo libere querant, in cuius potestate mox futuri sint: si collegæ nihil interSit, mutare se pro/
uinciam paratū esse. deprecari senatus præiudiciū. nam cum extra sortem collegę optionē dare
prouinciæ iniquū fuerit, quanto maiorem iniuriā, immo contumeliā esse, sortem suam ad eum
transferri? Ita senatus, cum quid placeret, magis ostendisset quàm decreuisset, dimittitur.

Inter ipsos consules permutatio prouinciarum, rapiente fato Marcellum ad Annibalem facta est, ut ex quo primus aduersæ pugnæ gloriam ceperat, in eius laudem postremus Romanorum imperatorum, prosperis tum maxime bellicis rebus, caderet. Permutatis prouincijs, Siculi in senatum introducti multa de Hieronis regis fide perpetua erga populum Romanum uerba fecerunt, in gratiam publicam auertentes. Hieronymum ac postea Hippocratem & Epicidem tyrannos, cum ob alia, tum propter defectionem ab Romanis ad Annibalem, inuisos fuisse sibi. ob eam causam & Hieronymum à principibus iuuenturis propè publico consilio interfectum, & in Epicidis Hippocratisq́ cædem septuaginta nobilissimorum iuuenum coniurationem factam. quos Marcelli mora destitutos, quia ad prædictum tempus exercitum ad Syracusas non admouisset: indicio facto, omnes ab tyrannis interfectos. Eam quoque Hippocratis atq; Epicidis tyrannidem Marcellum excitasse, Leontinis crudeliter direptis. Nunq́ deinde principes Syracusanorum desisse ad Marcellum trāsire pollicerię, se urbem cum uellet, ei tradituros. sed cum primo ui capere maluisse: dein cum id neque terra neq; mari omnia expertus potuisset, autores traditarum Syracusarum fabrum ærarium Sosin, & Mericum Hispanum, quàm principes Syracusanorum habere, toties id nequicquam ultro offerēteis, prae optasse, quo scilicet iustiore de causa uetustissimos socios populi Romani trucidaret ac diriperet. Si non Hieronymus ad Annibalem defecisset, sed populus Syracusanus & senatus: si portas Marcello Syracusani publice, & nō oppressis Syracusanis, tyranni eorum Hippocrates & Epicides clausissent: si Carthaginiēsium animis bellum cum populo Romano gessissent: quid ultra quàm quod fecerit, nisi ut deleret Syracusas, facere hostiliter Marcellum potuisse? Certe præter mœnia & tecta exhausta urbis, & refracta deûm delubra, dijs ipsis ornamentisq́ eorum ablatis, nihil relictū Syracusis esse. bona quoque multis adempta: ita ut ne nudo quidem solo, reliquijs direptæ fortunæ, alere sese ac suos possent. Orare se patres conscriptos, ut si nequeant omnia, saltem quæ compareant, cognoscięq; possint, restitui dominis iubeant. Talia conquestos cum excedere templo, ut de postulatis eorum patres consuli possent, Leuinus iussisset: Imò maneant, inquit Marcellus, ut coràm his respondeam: quando ea cōditione pro uobis patres conscripti bella gerimus, ut uictos armis accusatores habeamus: duæ captæ hoc anno urbes, Capua Fuluium reum, Marcellum Syracusæ habeant. Reductis in curiam legatis, tum consul. Non adeo maiestatis, inquit, populi Romani imperijq; huius oblitus sum patres conscripti, ut si de meo crimine ambigeretur, consul dicturus causam, accusantibus Græcis, fuerim. sed non quid ego fecerim, in disquisitionem uenit, quem quicquid in hostibus feci, ius belli defendit, sed quid isti pati debuerint. qui si non fuerunt hostes, nihil interest: nunc, an uiuo Hierone Syracusas uiolauerim. sin autem desciuerunt, legatos nostros ferro atque armis petierunt, urbem ac mœnia clauserunt, exercitumq́ue Carthaginiensium aduersus nos tutati sunt: quis passos esse hostilia cum fecerint, indignatur? Tradentes urbem principes Syracusanorum auersatus sum: Sosin & Meticum Hispanum, quibus tantam rem crederem, potiores habui? Non estis extremi Syracusanorum: quippe qui alijs humilitatem obijciatis: quis est uestrum, qui se mihi portas aperturum, qui armatos milites meos in urbem accepturum promiserit? Odistis, & execramini eos qui fecerunt: & ne hic quidem contumelijs in eos dicendis parcitis. tantum abest, ut & ipsi tale quicquam facturi fueritis. Ipsa humilitas eorum patres conscripti, quam isti obijciunt: maximo argumento est, me nemini, qui nauatam operam Reipublicæ nostræ uelit, auersatum esse. Et antequam obsiderem Syracusas: nunc legatis mittendis, nunc ad colloquium eundo, tentaui pacem: & postea quam neque legatos uiolandi uerecundia erat: nec mihi ipsi congresso ad portas cum principibus responsum dabatur: multis terra mariqúe exhaustis laboribus, tandem ui atque armis Syracusas cepi. Quæ captis acciderint apud Annibalem & Carthaginienses, uictos'que iustius quàm apud uictoris populi Romani senatum quererentur. Ego Patres conscripti Syracusas spoliatas si negaturus essem: nunquam spolijs earum urbem Romam exornarem. quæ autem singulis uictor aut ademi aut dedi, cum belli iure tum ex cuiusque merito satis scio me fecisse. ea uos rata habeatis patres conscripti, necne, magis reipublicæ interest, quàm mea. mea quippe

quippe fides exoluta eſt:ad rempublicam pertinet,ne acta mea reſcindẽdo, alios in poſterum ſegniores duces faciatis. Et quoniam coràm & Siculorum,& mea uerba audiſtis patres cõſcripti:ſimul templo excedemus,ut me abſente liberius conſuli ſenatus poſſit. Ita dimiſſis Siculis, & ipſe in Capitolium ad delectum diſceſſit. Conſul alter de poſtulatis Siculorum ad patres retulit. Ibi cum diu de ſententijs certatum eſſet:& magna pars ſenatus,principe eius ſententiæ T. Manlio Torquato, cum tyrannis bellum gerendum fuiſſe cenſerent,hoſtibus & Syracuſanorum & populi Romani:& urbem recipi,non capi: & receptam legibus antiquis & libertate ſtabiliri, non feſſam miſeranda ſeruitute bello affligi: inter tyrannorum & ducis Romani certamina præmium uictoris in medio poſitam urbem pulcherrimam ac nobiliſſimam perijſſe,horreum atq; ærariũ quondam populi Romani:cuius munificentia ac donis multis tempeſtatibus,hoc deniq; ipſo punico bello adiuta ornataq; reſpublica eſſet. Si ab inferis exiſtat rex Hiero, fidiſſimus imperij Romani cultor: quo ore aut Syracuſas, aut Romam ei oſtendi poſſe?cum ubi ſemirutam ac ſpoliatam patriam reſpexiſſet, ingrediens Romam in ueſtibulo urbis,propè in porta,ſpolia patriæ ſuæ uiſurus ſit?Hæc taliaq; cum ad inuidiam conſulis miſerationemq; Siculorum dicerentur,mitius tamen decreuerunt patres cauſa Marcelli. Quæ is gerens bellum uictorq; egiſſet, rata habenda eſſe. in reliquum curæ ſenatui fore rem Syracuſanam,mandaturosq; conſuli Leuino,quoad ſine iactura reipub. fieri poſſet,fortunis eius ciuitatis conſuleret. Miſſis duobus ſenatoribus in Capitolium ad cõſulem, uti rediret in curiam, & introductis Siculis,ſenatuſconſultũ recitatũ eſt. legatiq; benigne appellati ac dimiſſi, ad genua ſe Marcelli COS. proiecerũt,obſecrantes, ut quæ deplorandæ ac leuandæ calamitatis cauſa dixiſſent,ueniã eis daret:& in fidem & clientelam ſe urbemq; Syracuſas acciperet. poſt hęc conſul clementer appellatos eos dimiſit. Campanis deinde ſenatus datus eſt. quorũ oratio miſerabilior,cauſa durior erat. neque enim meritas pœnas negare poterant, nec tyranni erant,in quos culpam conferrent. ſed ſatis penſum pœnarum,tot ueneno abſumptis, tot ſecuri percuſſis ſenatoribus,credebant. Paucos nobiliũ ſuperſtites eſſe,quos nec ſua conſcientia,ut quicquam de ſe grauius conſulerent, impulerit: nec uictoris ira capitis damnauerit. eos libertatem ſibi ſuisq;, & bonorum aliquam partem orare, ciues Romanos, affinitatibus pleroſq; & propinquis iam cognationibus ex cõnubio uetuſto iunctos. Summotis deinde è templo,pauliſper dubitatum,an accerſendus à Capua Q. Fuluius eſſet:(mortuus enim poſt captam Claudius COS. erat) ut coràm imperatore qui res geſſiſſet,ſicut inter Marcellum Siculoſq; diſceptatum fuerat,diſceptaretur. dein cum M. Attilium,C. Fuluium fratrem Flacci, legatos eius,ac Q. Minucium & L. Veturium Philonem item Claudij legatos, qui omnibus gerendis rebus affuerant,in ſenatu uiderent:nec Fuluium auocari à Capua,nec differri Campanos uellent:interrogatus ſententiam M. Attilius Regulus,cuius ex ijs qui ad Capuam fuerãt, maxima autoritas erat. In conſilio,inquit,arbitror me fuiſſe cõſulibus Capua capta. cum quæreretur:ecquis Campanorum de rep. noſtra benemeritus eſſet,duas mulieres compertum eſt, Veſtiam Oppiam Attellanam Capuæ habitãtem,& Fauculam Cluuiam quæ quondam quęſtum corpore feciſſet:illam quotidie ſacrificaſſe pro ſalute & uictoria populi Romani:hanc captiuis egentibus alimenta clàm ſuppeditaſſe:cæterorũ omnium Campanorũ eundem erga nos animum, quem Carthaginienſiũ,fuiſſe. ſecuriq; percuſſos à Q. Fuluio fuiſſe magis,quorũ dignitas inter alios,quàm quorum culpa eminebat. Per ſenatũ agi de Campanis,qui ciues Romani ſunt,iniuſſu populi nõ uideo poſſe. idq; & apud maiores noſtros in Sutrianis factũ eſt, cum defeciſſent: ut M. Antiſtius trib. pleb. prius rogationem ferret:ſciretq; plebs, uti ſenatui de Sutrianis ſententiæ dicendæ ius eſſet. Itaq; cenſeo cum trib. pl. agendũ eſſe,ut eorum unus pluresúe rogationem ferãt ad plebem, qua nobis ſtatuendi de Campanis ius fiat. L. Attilius tribunus pl. ex autoritate ſenatus plebem in hæc uerba rogauit Omnes Campani, Attellani, Calatini, Sabatini, qui ſe dediderunt in arbitrium ditionemqúe populi Romani Fuluio proconſuli, quæq; unà ſecum dediderunt,agrum urbemq;,diuina humanaq; utenſiliaq;: ſiue quid aliud dediderũt: de ijs rebus quid fieri uelitis, uos rogo quirites. Plebs ſic iuſſit. Quod ſenatus maxima pars cenſeat,qui aſſidens,id uolumus iubemusq;. Ex hoc plebiſcito ſenatus cõſul-

tus

tus Oppiæ Cluuiæq́ primum bona,ac libertatem restituit.si qua alia præmia petere à senatu uellent,uenire eas Romam.Campanis in familias singulas decreta facta,quæ non operæpretium est omnia enumerare.Aliorum bona publicanda,ipsos liberosq́ eorum & cõiuges uendendas,extra filias quæ nupsissent,prius quàm in populi Romani potestatem uenirent. alios in uincula cõdendos,ac de his posterius consulendũ. aliorum Campanorum summam etiam census distinxerunt, publicanda necne bona essent. pecua captiua, præter equos & mancipia, prçter puberes uirilis sexus,& omnia quç solo non continerenť,restituenda censuerunt domi nis.Campanos omnes,Atellanos,Calatinos,Sabatinos,extra quàm qui eorum aut ipsi,aut parentes eorum apud hostes essent, liberos esse iusserunt:ita ut nemo eorum ciuis Romanus, aut latini nominis esset.néue quis eorum qui Capuæ fuissent,dum portæ clausæ essent: in urbe agróue Campano intra certam diem maneret.locus ubi habitarẽt:trans Tyberim,qui non contingeret Tyberim,daretur.qui nec Capuç nec in urbe Campana,quæ à populo Romano defecisset,per bellum fuissent,eos cis Lirim amnem Romam uersus: qui ad Romanos transissent prius quàm Annibal Capuam ueniret,cis Vulturnum emouendos censuerũt:ne quis eorum propius mare XV millibus passuum agrum ædificiumúe haberet.qui eorum trans Tyberim emoti essent: ne ipsi posterúe eorum uspiam pararent haberentúe, nisi in Veiente,aut Sutrino Nepesinóue agro: dum ne cui maior, quàm quinquaginta iugerũ agri modus esset. Senatorum omnium,quiq́ magistratus Capuæ,Atellæ,Calatiæ gessissent, bona uenire Capuæ iusserunt.libera corpora quç uenundari placuerat,Romam mitti ac Romç uenire.Signa, statuas æneas,quæ capta de hostibus dicerentur,quæ eorum sacra ac profana essent,ad pontificum collegium reiecerunt. Ob hæc decreta mœstiores aliquanto quàm Romam uenerãt, Campanos dimiserunt.nec iam Q. Fuluij sæuitiam in sese,sed iniquitatẽ deũm,atq; execrabilem fortunam suam incusabant.Dimissis Siculis Campanisq́,delectus habitus. scripto deinde exercitu,de remigũ supplemento agi cœptum. in quam rem cum neq; hominũ satis,nec ex qua pararentur stipendiumq́ acciperent:pecuniæ quicquã ea tempestate in publico esset:edixerunt cõsules, ut priuati ex censu ordinibusq́ sicut antea remiges darent cum stipendio cibarijsq́ dierum triginta. Ad id edictum tantus fremitus hominũ,tanta indignatio fuit, ut magis dux quàm materia seditioni deesset. Secundum Siculos Campanosq́ plebem Romanam perdendam,lacerandamq́ sibi cõsules sumpsisse.per tot annos tributo exhaustos nil reliqui,præter terrã nudam ac uastam,habere. tecta hosteis incendisse,seruos agri cultores rem publicam abduxisse:nunc ad militiam paruo ære emendo, nunc remiges imperãdo.siquid cui argenti æris'ue fuerit:stipendio remigum,& tributis annuis ablatum. se ut dent,quod non habent,nulla ui,nullo imperio cogi posse.bona sua uenderent: in corpora quæ reliqua essent,sæuirent.ne unde redimantur quidem, quicquam superesse.Hæc nõ in occulto,sed propalàm in foro atque oculis ipsorum consulum ingens turba circumfusi fremebant: nec eos sedare consules nũc castigando,nunc consolando poterant.Spatium deinde his tribuere se,dareq́ ad cogitandum dixerunt: quo ipsi ad rem inspiciendam,expediendamq́ usi sunt. Senatum postero die habuerunt de remigum supplemento.ubi cum multa disseruissent,cur æqua plebis recusatio esset: uerterunt orationem eò,ut dicerent: priuatis id,seu æquum,seu iniquum onus iniungendum esse.nam unde, cum pecunia in ærario non esset, paraturos nauales socios? quomodo autem sine classibus,aut Siciliam obtineri,aut Italia Philippum arceri posse? aut tuta Italiæ litora esse? Cum in hac difficultate rerum consilium hæreret, ac propè torpor quidam occupasset hominum mentes,tum Leuinus COS. Magistratus senatui,& senatus populo sicut honore præstet:ita ad omnia quç dura atq; aspera essent,subeunda ducem debere esse. siquid iniungere inferiori uelis,id prius in te ac tuos si ipse iuris statueris,facilius omneis obedienteis habeas.nec impensa grauis est, cum ex ea plus quàm pro uirili parte sibi quenq; capere principum uident. Itaq; ut classem habeat quam ornare uolumus populus Romanus, priuatos sine recusatione remiges dare nobismetipsis primum imperemus.aurum, argentum,æs signatum omnes senatores crastina die in publicũ cõferamus: ita ut annulos sibi quisq; & cõiugi & liberis & filio bullã: & quibus uxor filiæue sunt,singulas uncias auri,pondo relinquãt.argenti,qui

curuli ſella ſederunt: equi ornamenta & libras pondo, ut ſalinum patellamqúe deorum cauſa habere poſſint. cæteri ſenatores libram argenti tantum, æris ſignati quina millia in ſingulos patresfamiliæ relinquamus. Cæterum omne aurum, argentum, æs ſignatum, ad triumuiros menſarios extemplo deferamus: nullo ante ſenatus conſulto facto, ut uoluntaria collatio, & certamen adiuuandæ Reipublicæ excitet ad æmulandum animos primum equeſtris ordinis, dein reliquæ plebis. hanc unam uiam, multa inter nos collocuti, conſules inuenimus. Ingredimini dijs bene iuuantibus. Reſpublica incolumis & priuatas res facile ſaluas præſtat. publica prodendo, tua nequicquam ſerues. In hæc tanto animo conſenſum eſt, ut gratiæ ultro conſulibus agerentur. ſenatu inde miſſo, pro ſe quiſque aurum, argentum & æs in publicum conferunt, tanto certamine iniecto, ut prima inter primos nomina ſua uellent in publicis tabulis eſſe: ut nec triumuiri accipiendo, nec ſcribæ referendo ſufficerent. Hunc cõſenſum ſenatus equeſter ordo eſt ſecutus, equeſtris ordinis plebs. ita ſine edicto, ſine cohortatione magiſtratus, nec remige in ſupplementum, nec ſtipendio Reſpublica eguit: paratisꝙ omnibus ad bellum, conſules in prouincias profecti ſunt. Neque aliud magis tempus belli fuit, quo Carthaginienſes Romaniꝙ pariter uarijs caſibus immiſtis magis in ancipiti ſpe ac metu fuerint. Nam Romanis & in prouincijs, hinc in Hiſpania aduerſæ res, hinc proſperæ in Sicilia luctum & lætitiam miſcuerant: & in Italia, cum Tarentum amiſſum damno & dolori: tum arx cum præſidio retenta præter ſpem, gaudio fuit: & terrorem ſubitum pauoremꝙ urbis Romæ obſeſſę & oppugnatæ, Capua poſt dies paucos capta in lætitiam uertit. Tranſmarinæ quoque res quadam uice penſatæ. Philippus hoſtis tempore haud ſatis opportuno factus: Ætoli noui adſciti ſocij, Attalusꝙ Aſiæ rex, iam uelut deſpondente fortuna Romanis imperium orientis. Carthaginienſes quoque Capuam amiſſam, & Tarentum captum æquabant: & ut ad mœnia urbis Romæ nullo prohibente ſe perueniſſe in gloria ponebant: ita pigebat irriti incepti, pudebatꝙ adeo ſe ſpretos, ut ſedentibus ipſis ad Romana mœnia, alia porta exercitus Romanus in Hiſpaniam duceret. Ipſæ quoque Hiſpaniæ quo propius ſpem uenerant, tantis duobus ducibus exercitibusꝙ cęſis, debellatum ibi, ac pulſos inde Romanos eſſe: eo plus ab L. Martio tumultuario duce ad uanum & irritum uictoriam redactam eſſe, indignationis præbebant. Ita æquante fortuna, ſuſpenſa omnia utrinque erant, integra ſpe, integro metu: uelut illo tempore primum bellum inciperent. Annibalem ante omnia angebat, quod Capua pertinacius oppugnata ab Romanis, quàm defenſa ab ſe, multorum Italiæ populorum animos auerterat: quos neque omnes tenere præſidijs, niſi uellet in multas paruasqúe partes carpere exercitum, quod minime tum expediebat, poterat: nec deductis præſidijs ſpei liberam, uel obnoxiam timori ſociorum relinquere fidem. Præceps in auaritiam & crudelitatem animus ad ſpolianda quæ tueri nequibat, ut uaſtata hoſti relinquerentur, indinauit. Id fœdum conſilium cum incepto, tum etiam exitu fuit. neque enim indigna patientium modo abalienabantur animi, ſed cæterorum etiam. quippe ad plures exemplum, quàm calamitas pertinebat. Nec conſul Romanus tentandis urbibus, ſicunde ſpes aliqua ſe oſtendiſſet, deerat. Salapiæ principes erant Daſius & Blactius: Daſius Annibali amicus, Blactius quantum ex tuto poterat, rem Romanam fouebat: & per occultos nuntios ſpem proditionis fecerat Marcello, ſed ſine adiutore Daſio res tranſigi non poterat. Multum ac diu cunctatus, & tum quoque magis inopia conſilij potioris, quàm ſpe effectus, Daſium appellabat. at ille cum ab re auerſus, tum æmulo potentatus inimicus, rem Annibali aperit. Accerſito utroꝙ, Annibal cum pro tribunali quædam ageret, mox de Blactio cogniturus, ſtarentꝙ ſummoto populo accuſator & reus: Blactius de proditione Daſium appellabat. Enimuero ille uelut in manifeſta re exclamat: ſub oculis Annibalis ſecum de proditione agi. Annibali atꝙ eis qui aderant, quo audacior res erat, minus ſimilis ueri uiſa eſt. æmulationem profecto atꝙ odium eſſe: & id crimen afferri, quod, quia teſtem habere non potuiſſet, liberius fingeretur. Ita inde dimiſſi ſunt. nec Blactius ante abſtitit tam audaci incepto, quàm idem obtundendo, docendoꝙ quàm ea res ipſis patriæꝙ ſalutaris eſſet, peruicit, ut præſidiũ punicum, (hi autem Numidæ erant) Salapiaꝙ traderetur Marcello. Nec ſine cæde multa tradi potuit. longe fortiſſimi equitum toto punico exercitu erant. itaꝙ quamquam

quam improuiſa res fuit, nec uſus equorum in urbe erat, tamē armis inter tumultum captis & eruptionem tentauerunt, & cum euadere nequirent pugnantes ad ultimum occubuerunt. nec plus quinquaginta ex his in poteſtatem hoſtium uiui uenerunt. plusq; aliquanto damni hæc ala equitum amiſſa Annibali, quàm Salapia fuit: nec deinde unquam Pœnus, quo longe plurimum ualuerat, equitatu ſuperior fuit. Per idem tempus cum in arce Tarentina uix inopia tolerabilis eſſet, ſpem omnem præſidium quod ibi erat Romanum, præfectusq; præſidij atq; arcis M. Liuius in cōmeatibus ab Sicilia miſſis habebant. qui ut tuto præterueherentur oram Italiæ, claſſis uiginti fermè nauium Rhegyi ſtabat. Præerat claſſi cōmeatibusq; D. Quintius obſcuro genere ortus, cæterum multis fortibus factis gloria militari illuſtris. primo quinq; naues, quarum maximę duæ triremes à Marcello ei traditæ erant, habuit: poſtea rem impigre ſæpe gerenti tres additæ quinqueremes: poſtremo ipſe à ſocijs, Rheginisq; & à Velia & Peſto, debitas ex fœdere exigendo, claſſem X X nauiū, ſicut ante dictum eſt, effecit. Huic ab Rhegyo profectæ claſſi Democrates cum pari claſſe nauium Tarentinarum numero, quindecim millia fermè ab urbe ad Sacriportum obuius fuit. Velis tum forte improuidus futuri certaminis Romanus ueniebat: ſed circa Crotonem Sibarimq; ſuppleuerat remigio naueis: inſtructamq; & armatam egregie pro magnitudine nauium claſſem habebat. & tum forte ſub idem ferè tempus & uenti uis omnis cecidit, & hoſtes in conſpectu fuere: ut ad componenda armamenta, expediendumq; remigē ac militem ad imminens certamen ſatis temporis eſſet. Raro aliâs tantis animis iuſtæ cōcurrerunt claſſes: quippe cum in maioris diſcrimen rei, quàm ipſæ erant, pugnarent: Tarentini, ut recuperata urbe ab Romanis poſt centeſimum propè annum, arcem etiam liberarent: ſpem commeatus quoq; hoſtibus, ſi nauali prælio poſſeſſionem maris ademiſſent, interclusuri: Romani ut retenta poſſeſſione arcis oſtenderent, non ui aut uirtute, ſed proditione ac furto Tarentum amiſſum. Itaq; ex utraq; parte ſigno dato cum roſtris concurriſſent: neq; retro nauem inhiberent, nec dirimi ab ſe hoſtem paterentur, quam quis indeptus nauem erat, ferrea iniecta manu: ita conſerebant ex propinquo pugnam, ut non miſſilibus tantum, ſed gladijs etiam propè collato pede præliarentur. Proræ inter ſe iunctæ hærebant, puppes alieno remigio circumagebantur. ita in arcto ſtipatæ erant naues, ut uix ullum telum in mari nanum intercideret. frontibus uelut pedeſtris acies urgebāt: peruiæq; naues pugnantibus erant. Inſignis tamen inter cæteras pugna fuit duarum, quæ primæ agminis cōcurrerant inter ſe. in Romana naue ipſe Quintius erat, in Tarentina Nico, cui Perconi fuit cognomen, non publico modo, ſed priuato etiam odio inuiſus atq; infeſtus Romanis: quod eius factionis erat, quæ Tarentum Annibali prodiderat. Hic Quintium ſimul pugnantem hortantemq; ſuos, incautum haſta transfigit. ille atque præceps cum armis procidit ante proram, uictor Tarentinus in turbatā duce amiſſo nauem impigre trāſgreſſus cum ſummouiſſet hoſtes: & prora iam Tarentinorum eſſet, puppim male conglobati tuerentur Romani: repēte & alia à puppi triremis hoſtium apparuit. ita in medio circumuenta Romana nauis capitur. hinc cæteris terror iniectus, ut prætoriam nauem captam uidêre: fugientesq; paſſim, aliæ in alto merſæ, aliæ in terram remis abreptæ, mox prædæ fuere Thurinis Metapontinisq;. ex onerarijs, quæ cum commeatu ſequebantur, perpaucæ in poteſtatem hoſtium uenere: aliæ ad incertos uentos hinc atque illinc obliqua transferentes uela, in altum euectæ ſunt. Nequaquam pari fortuna per eos dies Tarenti res geſta. nam ad quatuor millia hominum frumentatum egreſſa cum in agris paſſim uagarentur: Liuius, qui arci præſidioq; Romano præerat, intentus in omnes occaſiones gerēdæ rei, C. Perſium impigrum uirum cum duobus millibus armatorum ex arce emiſit. qui uage effuſos per agros, palatosq; adortus cum diu paſſim cecidiſſet: paucos ex multis trepida fuga incidentes ſemiapertis portarum foribus, in urbem compulit: ne urbs eodem impetu caperetur. Ita æquatæ res ad Tarētum, Romanis uictoribus terra, Tarentinis mari. frumenti ſpes quæ in oculis fuerat, utroſq; fruſtrata pariter. Per idem tempus Leuinus C O S. iam magna parte anni circumacta, in Siciliam ueteribus nouisq; ſocijs expectatus cum ueniſſet, primum ac potiſſimū omnium ratus Syracuſanis noua pace inconditas componere res: Agrigentum inde, quod belli reliquum erat, tenebaturq; à Carthaginienſium ua-

lido

lido præſidio, duxit legiones. & affuit fortuna incepto. Hanno erat imperator Carthaginienſium, ſed omnem in Mutine Numidiſq; ſpem repoſitam habebat. Per totam Siciliam uagus prædas agebat ex ſocijs Romanorum: neq; intercludi ab Agrigento ui aut arte ulla, nec quin erumperet ubi uellet, prohiberi poterat. Hæc eius gloria quia iam imperatoris quoq; famę officiebat, poſtremo in inuidiam uertit: ut ne bene geſtæ quidem res iam Hannoni propter autorem ſatis lætæ eſſent. propter quæ poſtremo pręfecturam eius filio ſuo dedit, ratus cum imperio autoritatem quoq; ei inter Numidas erepturum. quod longe aliter euenit. nam ueterem fauorem eius ſua inſuper inuidia auxit. neq; ille indignitatem iniuriæ tulit: confeſtimq; ad Leuinum occultos nuntios miſit de tradendo Agrigento. per quos ut eſt facta fides, compoſituſq; rei gerēdæ modus: portam ad mare ferentem Numidæ cum occupaſſent, pulſis inde cuſtodibus, aut cæſis, Romanos ad idipſum miſſos in urbem acceperunt. & cum agmine iam in media urbis, ac forum magno tumultu iretur: ratus Hanno non aliud, quàm tumultum ac ſeceſſionem (id quod & ante acciderat) Numidarum eſſe, ad comprimendā ſeditionem proceſſit. atq; ille, cum ei multitudo maior, quàm Numidarū procul uiſa, & clamor Romanus haudquaquam ignotus ad aures accidiſſet: prius quàm ad ictum teli ueniret, capeſſit fugam. per auerſam portam emiſſus, aſſumpto comite Epicide, cum paucis ad mare peruenit: nactiq; opportune paruum nauigium, relicta hoſtibus Sicilia, de qua per tot annos certatum erat, in Africam traiecerūt. alia multitudo Pœnorū Siculorumq; ne tentato quidem certamine cum cæci in fugam ruerent, clauſiq; exitus eſſent, circa portas cæſa. Oppido recepto Leuinus, qui capita rerum Agrigenti erāt, uirgis cæſos ſecuri percuſſit: cæteros, prædamq; uendidit: omnem pecuniam Romam miſit. Fama Agrigentinorum cladis Siciliam cum peruaſiſſet, omnia repente ad Romanos inclinauerunt. Prodita breui ſunt x x oppida, ſex ui capta. uoluntaria deditione in fidem uenerunt ad quadraginta. Quarum ciuitatum principibus cum pro cuiuſq; merito conſul præmia, pœnaſq; exoluiſſet: coegiſſetq; Siculos poſitis tandem armis ad agrum colendum animos conuertere: ut eſſet non incolarum modo alimentis frugifera inſula, ſed urbis Romæ, atq; Italiæ (id quod multis ſæpe tempeſtatibus fecerat) annonam leuaret: ab Agatirna inconditam multitudinem ſecum in Italiam tranſuexit. Quatuor millia hominum erant, mixti ex omni colluuione, exules, obærati, capitalia auſi pleriq;, & cum in ciuitatibus ſuis, ac ſub legibus uixerant, & poſtquam eos ex uarijs cauſis fortuna ſimilis conglobauerat, Agatirnæ per latrocinia ac rapinam tolerantes uitam. Hos neq; relinquere Leuinus in inſula, tum primum noua pace coaleſcente, uelut materiam nouandis rebus, ſatis tutum ratus eſt: & Rhegynis uſui futuri erant ad populandum brutium agrum, aſſuetam latrocinijs quærentibus manum. Et quod ad Siciliam attinet, eo anno debellatum eſt. In Hiſpania principio ueris P. Scipio nauibus deductis, euocatiſq; edicto Tarraconem ſociorum auxilijs, claſſem onerariaſq; oſtium inde Iberi fluminis petere iubet. eodem legiones ex hybernis cōuenire cum iuſſiſſet, ipſe cum quinq; millibus ſociorum ab Tarracone profectus ad exercitū eſt. quò cum ueniſſet, alloquendos maxime ueteres milites, qui tantis ſuperfuerant cladibus, ratus, cōtione aduocata ita diſſeruit.

Nemo ante me nouus imperator militibus ſuis, prius quàm opera eorum uſus eſſet, gratias agere iure ac merito potuit. me uobis, priuſquam prouinciam, aut caſtra uiderem, obligauit fortuna: primum, quod ea pietate erga patrem patruumq; meum, uiuos mortuoſq; fuiſtis: deinde, quod amiſſam tanta clade prouinciæ poſſeſsionem integram & populo Romano, & ſucceſſori mihi uirtute ueſtra obtinuiſtis. Sed cum iam benignitate deûm id paremus atq; agamus, non ut ipſi maneamus in Hiſpania, ſed ne Pœni maneant: nec ut pro ripa Iberi ſtantes arceamus tranſitum hoſtis, ſed ui ultro tranſeamus, transferamuſq; bellum: uereor ne cui ueſtrum maius id, audaciuſq; conſilium, quàm aut pro memoria cladium nuper acceptarum, aut pro ętate mea uideatur. Aduerſæ pugnæ in Hiſpania nullius in animo, quàm meo minus obliterari poſſunt. quippe cui pater, & patruus intra triginta dierum ſpacium, ut aliud ſuper aliud cumularetur familiæ noſtræ funus, interfecti ſunt. ſed ut familiaris penè orbitas ac ſolitudo frāgit animū: ita publica cum fortuna tum uirtus deſperare de ſumma rerum prohibet, eo fato, quo donata nobis ſors eſt, ut magnis omnibus bellis uicti uicerimus. Ve-

tera omitto, Porsenam, Gallos, Samnites. à punicis bellis incipiam. Quot classes, quot duces, quot exercitus priore bello amissi sunt? iam quid hoc bello memorem? omnibus aut ipse affui cladibus, aut quibus absfui, maxime unus omnium eas sensi. Trebia, Trasymenus, Cannæ, quid aliud sunt, quàm monumenta occisorum exercituum, consulumq́ Romanorum? adde defectionem Italiæ, Siciliæ, maioris partis Sardiniæ: adde ultimum terrorem ac pauorem, castra punica inter Anienem & mœnia Romana posita, & uisum propè in portis uictorē Annibalem. In hac ruina rerum stetit una integra atq; immobilis uirtus populi Romani. Hæc omnia strata humi erexit ac sustulit. Vos omniū primi milites post Cannensem cladem uadenti Asdrubali ad Alpeis, Italiamq́, qui si se cum fratre coniunxisset, nullum iam nomen esset populi Romani, ductu, auspicioq́ patris mei obstitistis. & hæ secundæ res illas aduersas sustinuerunt. Nunc benignitate deûm omnia secunda, prospera, in dies lætiora ac meliora in Italia, Siciliaq́ geruntur. In Sicilia Syracusæ, Agrigentum captum, pulsi tota insula hostes, receptaq́ prouincia in ditionem populi Romani est. In Italia Arpi recepti, Capua capta: iter omne ab urbe Roma trepida fuga emensus Annibal, in extremum angulum agri Brutij compulsus nihil iam maius precatur deos, quàm ut incolumi cedere atq; abire ex hostium terra liceat. Quid igitur minus cōueniat milites, quàm cum aliæ super alias clades cumularentur, ac dij propè ipsi cum Annibale starent, uos hic cum parentibus meis (æquentur enim ipsi etiam honore nominis) sustinuisse labantem fortunam populi Romani: nunc eosdem, quia illic omnia secunda, lætaq́ sunt, animis deficere? Nuper quoque quæ acciderunt, utinam tam sine meo luctu, quàm uestro transissent. Nunc dij immortales imperij Romani præsides, qui centurijs omnibus, ut mihi imperium iuberēt dari, fuere autores, ijdem augurijs auspicijsq́ & per nocturnos etiam uisus omnia læta ac prospera portendunt. animus quoq; meus, maximus mihi ad hoc tempus uates, præsagit, nostram Hispaniam esse: breui extorre hinc omne punicum nomen maria terrasq́ fœda fuga impleturum. Quod mens sua sponte diuinat, idem subijcit ratio haud fallax. Vexati ab ijs socij nostram fidem per legatos implorant. tres duces discrepantes, propè ut defecerint alij ab alijs, trifariam exercitū in diuersissimas regiones distraxere. Eadem in illos ingruit fortuna, quæ nuper nos afflixit. nam & deserūtur ab socijs, ut prius ab Celtiberis nos: & diduxere exercitus, quę patri, patruoq́ meo causa exitij fuit. nec discordia intestina coire eos in unū sinet, neq; singuli nobis resistere poterūt. Vos modo milites fauete nomini Scipionum, soboli imperatorum uestrorum, uelut accisis recrescenti stirpibus. agite milites ueteres, nouum exercitum, nouumq́ ducem traducite Iberum, traducite in terras cum multis fortibus factis sæpe à uobis peragratas. Breui faciam, ut quemadmodum nunc noscitatis in me patris patruiq́ similitudinē oris uultusq́, & lineamenta corporis, ita ingenij, fidei, uirtutisq́ exemplum, ac effigiem uobis reddam: ut reuixisse, aut renatum sibi quisq; Scipionem imperatorem dicat. Hac oratione accensis militum animis, relicto ad præsidium regionis eius M. Sylano cum tribus millibus peditum, & trecentis equitibus, cæteras omnes copias (erant autē uigintiquinq; millia peditum, duo millia & quingenti equites) Iberū traiecit. Ibi quibusdam suadentibus, ut, quoniam in treis tam diuersas regiones discessissent punici exercitus, proximum aggrederetur: periculum esse ratus, ne eo facto in unum omnes contraheret: nec par esset unus tot exercitibus, Carthaginem Nouam interim oppugnare statuit: urbem cum ipsam opulentam suis opibus, tum hostium omni bellico apparatu plenam (ibi arma, ibi pecunia, ibi totius Hispaniæ obsides erant) sitam præterea cum opportune ad trajciendū in Africam, tum super portum satis amplum quantæuis classi, & nescio an unum in Hispaniæ ora qua nostro adiacet mari. Nemo omnium quò iretur sciebat, præter C. Lælium. Is classe circummissus ita moderari cursum nauium iussus erat, ut eodem tempore Scipio ab terra exercitū ostenderet, classis portum intraret. Septimo die ab Ibero Carthaginem uentū est. simul terra manq́ castra ab regione urbis, qua in Septentrionem uersa est, posita. his ab tergo (nam frons natura tuta erat) uallum obiectum. Etenim sita Carthago sic est. Sinus est maris media ferè Hispaniæ ora, maxime Africo uento oppositus, & quingentos passus introrsus retractus, paululo plus passuum in latitudinem patens. huius in ostio sinus parua insula obiecta ab alto, portum ab

omnibus

omnibus uentis præterquam Africo,tutum facit.ab intimo sinu peninsula excurrit,tumulus is ipse in quo condita urbs est:ab ortu solis & à meridie cincta mari:ab occasu stagnum claudit, paulum & ad septentrionem fusum,incertæ altitudinis utcunq; exæstuat aut deficit mare.continenti urbem iugum ducentos ferè & quinquaginta passus patens coniungit. Vnde cum tam parui operis munitio esset,non obiecit uallum imperator Romanus:seu fiduciam hosti superbe ostentans,siue ut subeunti sæpe ad mœnia urbis recursus pateret. Cætera, quæ munienda erant,cum perfecisset,naues etiam in portu,uelut maritimam quoque ostentans obsidionem, instruxit.circumuectusq; classem cum monuisset præfectos nauium,ut uigilias nocturnas intenti seruarent(omnia ubiq; primo obsessum hostem conari)regressus in castra,ut consilij sui rationem,quod ab urbe potissimum oppugnanda bellum orsus esset, militibus ostenderet,& spem potiundæ cohortando faceret, contione aduocata ita disseruit. Ad urbem unam oppugnandum si quis uos adductos credit, is magis operis uestri, quàm emolumenti rationem exactam milites habet. oppugnabitis enim uere mœnia unius urbis, sed in una urbe uniuersam ceperitis Hispaniam. Hic sunt obsides omniũ nobilium regum populorumq; : qui simul in potestate uestra erunt,extemplo omnia,quæ nũc sub Carthaginiensibus sunt,in ditionem tradent. hic pecunia omnis hostium,sine qua neq; illi gerere bellum possunt,quippe qui mercenarios exercitus alant,& quę nobis maximo usui ad conciliandos animos barbarorum erit. hic tormẽta,arma, armamẽta,& omnis apparatus belli est,qui simul & uos instruet,& hostes nudabit.Potiemur præterea cũ pulcherrima opulentissimaq; urbe, tum opportunissima portu egregio:unde terra mariq; quæ belli usus poscunt,suppeditentur. quæ cum magna ipsi habebimus,tum dempserimus hostibus multo maiora. hæc illis arx,hoc horreum, ærarium, armamentarium,hoc omnium rerum receptaculum est.huc rectus ex Africa cursus est,hæc una inter Pyreneum & Gades statio, hinc omnis Hispania imminet Africæ.Sed quoniam uos instructos & ordinatos cognosco,ad Carthaginem nouam oppugnandam totis uiribus,& bono animo transeamus. Cumq; omnes una uoce hoc faciendum succlamarent,eos Carthaginem duxit.tum terra,mariq; eam oppugnari iubet.Contra Mago Pœnorum dux,cum terra mari instrui oppugnationem uideret,& ipse copias ita disponit. Oppidanorum duo millia ab ea parte,qua castra Romana erant,opponit: quingentis militibus arcem insedit: quingentos tumulo urbis in orientem uerso imponit: multitudinem aliam quò clamor, quo subita uis aduocasset,resistentẽ ad omnia occurrere iubet.Patefacta deinde porta,eos,quos in uia ferente ad castra hostium instruxerat, mittit. Romani duce ipso præcipiente parumper cessere, ut propiores subsidijs in certamine ipso summittendis essent. Et primo haud impari stetere acie. subsidia deinde identidem summissa è castris non auerterunt solum in fugam hostes:sed adeo effusis institerũt,ut nisi receptui cecinisset, permisti fugientibus irrupturi fuisse in urbem uiderentur. Trepidatio uero non prælio maior,quàm tota urbe fuit. multæ stationes pauore atq; loca deserta sunt: relictiq; muri,cum quà cuiq; erat proximũ,desiluissent. Quod ubi uersus Scipio in tumulum, quem Mercurium Teutatem appellant,aduertit, multis partibus nudata defensoribus mœnia esse, omnes è castris excitos ire ad oppugnandum urbem, & ferre scalas iubet. ipse trium præ se iuuenum ualidorum scutis oppositis (ingens enim iam uis omnis generis telorum è muris uolabat) ad urbem succedit. hortatur,imperat quæ in rem sunt: quodq; plurimum ad accendendos militum animos intererat, testis spectatorq; uirtutis atq; ignauiæ cuiusq; adest.Itaq; in uulnera ac tela ruunt: neq; illos muri, neq; superstantes armati arcere queunt, quin certatim ascendant. Et ab nauibus eodem tempore ea, quæ mari alluitur,pars urbis oppugnari cœpta est. cæterum tumultus inde maior, quàm uis uideri poterat. dum applicant, dum partim exponunt scalas militesq;, dum quà cuiq; proximum est,in terram euadere properant,ipsa festinatione & certamine alij alios impediunt.inter hæc repleuerat iam Pœnus armatis muros,& uis magna,& ingens copia congesta telorum suppeditabat. Sed neq; uiri,nec tela,nec quicquã aliud æque quam mœnia ipsa sese defendebant.raræ enim scalæ altitudini æquari poterant:& quo quæq; altiores,eo infirmiores erant. itaque cum summus quisq; euadere non posset, subirent tamen alij,onere ipso frangebantur. quidam stanti-

bus scalis, cum altitudo caliginem oculis offudisset, ad terram delati sunt. Et cum passim homines, scalæq; ruerent, & ipso successu audacia atq; alacritas hostium cresceret, signum receptui datum est. quod spem non præsentis modo ab tanto certamine ac labore quietis obsessis, sed etiam in posterum dedit, scalis & corona capi urbem non posse: opera & difficilia esse, & tempus datura ad ferendam opem imperatoribus suis. Vix prior tumultus conticuerat, cum Scipio ab defessis iam uulneratisq; recenteis integrosq; alios accipere scalas iubet, & ui maiore aggredi urbem. ipse, ut ei nuntiatum est, æstum decedere: quod per piscatores Tarraconenses, nunc leuibus cymbis, nunc, ubi eæ sederent, uadis peruagatos per stagnum, compertum habebat, facilem pedibus ad murum transitum dari: eò armatos duxit. Medium fermè diei erat: & ad id quod sua sponte cedēte in mare æstu trahebatur aqua, acer etiam Septentrio ortus inclinatum stagnum eodem quò æstus ferebat: & adeo nudauerat uada, ut alibi umbilico tenus aqua esset, alibi genua uix superaret. Hoc cura ac ratione compertū in prodigium ac deos uertens Scipio: qui ad transitum Romanis mare uerterent, & stagna auferrent, uiasq; ante nunquam initas humano uestigio aperirent: Neptunū iubebat ducem itineris sequi, ac medio stagno euadere ad mœnia. Ab terra ingens labor succedentibus erat: nec altitudine tantum mœnium impediebantur: sed quod euntes ad ancipites utrinq; ictus subiectos habebant Romanos: ut latera infestiora subeuntibus, quàm aduersa corpora essent. At parte in alia quietus, & per stagnum facilis transitus, & in murum ascensus inde fuit. nam neq; opere emunitus erat, ut ubi ipsius loci ac stagni præsidio satis creditum foret: nec ulla armatorum statio, aut custodia opposita, intentis omnibus ad opem eò ferendam, unde periculum ostendebatur. Vbi urbem sine certamine intrauere, pergunt inde quanto maximo cursu poterant, ad eam portam, circa quam omne contractum certamen erat. in quod adeo intenti omnium non animi solum fuerant, sed etiam oculi, auresq; pugnantium, spectantiumq; & adhortantiū pugnantes: ut nemo ante ab tergo senserit captam urbem, quàm tela in auersos inciderūt, & utrinq; ancipitem hostem habebant. tunc turbatis defensoribus metu, & mœnia capta, & porta intus forisq; pariter refringi cœpit: & mox cædendo confractis, ne iter impediretur, foribus, armati impetum fecerunt. Magna multitudo & muros transcendebat, sed hij passim ad cædem oppidanorum uersi. illa, quæ portam ingressa erat, iusta acies cum ducibus, cum ordinibus media urbe in forum processit. Inde cum duobus itineribus fugientes uideret hostes: alios ad tumulum in orientem uersum, qui tenebatur quingentorum militum præsidio: alios in arcem, in quam & ipse Mago cum omnibus ferè armatis, qui muris pulsi fuerant, refugerat: partem copiarum ad tumulum expugnandū mittit, ipse ad arcem ducit. Et tumulus primo impetu est captus: & Mago arcem conatus defendere, cum omnia hostium plena uideret, neq; spem ullam esse, se arcemq; & præsidium dedidit. Quoad dedita arx est, cædes tota urbe passim factæ: nec ulli puberum, qui obuius fuit, parcebatur. Tum signo dato cædibus finis factus. ad prædam uictores uersi, quæ ingens omnis generis fuit. Liberorum capitum uirilis sexus ad x millia capta. inde qui ciues nouæ Carthaginis erant, dimisit: urbemq;, & sua omnia, quæ reliqua eis bellum fecerat, restituit. Opifices ad duo millia hominum erant. eos publicos fore populo Romano edixit, cum spe propinqua libertatis, si ad ministeria belli enixe operam nauassent. cæteram multitudinem incolarum iuuenum, ac ualidorum seruorum in classem ad supplementum remigum dedit. & auxerat nauibus octo captiuis classem. Extra hanc multitudinem Hispanorum obsides erant. quorum perinde, ac si sociorum liberi essent, cura habita. Captus & apparatus ingens belli, catapultæ maximæ formæ centum uiginti, minores CCLXXXI, balistæ maiores XXIII, minores LII, scorpionū maiorum minorumq;, & armorū telorumq; ingens numerus, signa militaria LXXIIII. Et auri, argentiq; relata ad imperatorem magna uis. pateræ aureæ fuerunt CCLXXVI, librales fermè omnes pondo: argenti facti, signatiq; decem & octo millia & CCC pondo: uasorum argenteorū magnus numerus. Hæc omnia C. Flaminio quæstori appensa adnumerataq; sunt. tritici XL millia modiorum, hordei CCLXX. Naues onerariæ LXIII in portu expugnatæ, captæq;: quædam cum suis oneribus, frumento, armis, ære præterea, ferroq;, & linteis, & sparto, & nauali alia materia ad classem ædificandam: ut minimum

mum omnium inter tantas opes belli captas Carthago ipsa fuerit. Eo die Scipio C. Lælio cum socijs naualibus urbem custodire iusso, ipse in castra legiones reduxit: fessosq; milites omnibus uno die belli operis (quippe qui & acie dimicassent, & capienda urbe tantum laboris periculiq; adissent: & capta, cum ijs qui in arcem confugerant iniquo etiam loco pugnassent) curare corpora iussit. Postero die militibus, naualibusq; socijs conuocatis, primum dijs immortalibus laudes, gratiasq; egit: qui se non urbis solum opulentissimæ omnium in Hispania uno die compotem fecissent, sed ante eò congessissent omnis penè Africæ atq; Hispaniæ opes: ut neq; hostibus quicquam relinqueretur, & sibi ac suis omnia superessent. Militum deinde uirtutem collaudauit, quod eos non eruptio hostium, non altitudo mœnium, non inexplorata stagni uada, non castellum in alto tumulo situm, nō munitissima arx deterruisset: quo minus transcenderent omnia, perrumperentq;. Itaq; quanquam omnibus omnia deberet, præcipuum tamē muralis coronæ decus eius esse, qui primus murum ascendisset, profiteretur, qui se dignum eo duceret dono. Duo professi sunt, Q. Trebellius centurio legionis quartæ, & Sex. Digitius socius naualis. Nec ipsi tam inter se acriter contendebant, quàm studia excitauerant uterque sui corporis hominum. socijs C. Lælius præfectus classis, legionarijs M. Sempronius Tuditanus aderat. Ea cōtentio cum prope seditionem ueniret, Scipio tres recuperatores cum se daturum pronunciasset, qui cognita causa, testibusq; auditis iudicarēt, uter prior in oppidum transcendisset: C. Lælio, & M. Sempronio aduocatis partis utriusq; P. Corneliū Caudinum de medio adiecit: eosq; tres recuperatores considere, & causam cognoscere iussit. Cum res eo maiore ageretur certamine, quod amoti tantæ dignitatis non tam aduocati, quàm moderatores studiorū fuerant: C. Lælius relicto cōsilio, ad tribunal ad Scipionem accedit: eumq; docet, rem sine modo ac modestia agi: ac prope esse, ut manus inter se conserant. cæterū etiam si uis absit, nihilominus detestabili exemplo rem agi. quippe ubi fraude ac periurio decus petatur uirtutis. Stare hinc legionarios milites, hinc classicos, per omnes deos paratos iurare magis quæ uelint, quàm quæ sciant uera esse, & obstringere periurio non se solum suumq; caput, sed signa militaria & aquilas sacramentiq; religionem. Hæc se ad eum de sententia P. Cornelij, & M. Sempronij deferre. Scipio collaudato Lælio, ad contionem uocauit, pronuntiauitq; se satis compertum habere, Q. Trebellium & Sex. Digitium pariter in murum ascendisse: seq; eos ambos uirtutis causa coronis muralibus donare. Tum reliquos, prout cuiusq; meritū uirtusq; erat, donauit. ante omnes C. Lælium præfectum classis, & omni genere laudis sibimet ipsi æquauit, & corona aurea ac XXX bobus donauit. Tum obsides ciuitatum Hispaniæ uocari iussit. quorum quantus numerus fuerit, piget scribere: quippe cum alibi CCC fermè, alibi DCCXXV fuisse inueniam. Aeque & alia inter autores discrepant. Præsidium punicum alius X, alius VII, alius haud plus, quàm duūm millium fuisse scribit. Capta alibi decem millia capitum, alibi supra V & XX, inuenio. Scorpiones maiores minoresq; ad LX captos scripserim, si autorem Græcum sequar Silenum. Si Valerium Antiatem, maiorum scorpionum sex millia, minorum XIII. adeo nullus mentiendi modus est. Ne de ducibus quidem conuenit. pleriq; Lælium præfuisse classi: sunt qui M. Iunium Syllanum dicant. Armen præfuisse punico præsidio, deditumq; Romanis, Antias Valerius: Magonem alij scriptores tradunt. Non de numero nauium captarum, non de pondere auri atq; argenti, & redacta pecunia conuenit. Si aliquibus assentiri necesse est, media similia ueri sunt. Cæterum Scipio uocatis obsidibus, primum uniuersos bonum animum habere iussit. uenisse eos in populi Romani potestatem, qui beneficio quàm metu obligare homines mallet: exterasq; gentes fide ac societate iunctas habere, quàm tristi subiectas seruitio. deinde acceptis nominibus ciuitatum, recensuit captiuos: quot cuiusq; populi essent: & nuntios domum misit, ut ad suos quisq; recipiendos ueniret. si quarum forte ciuitatum legati aderant, eis præsentibus suos restituit. cæterorum curam benigne tuendorum C. Flaminio quæstori attribuit. Inter hæc è media turba obsidum mulier magno natu, Mandonij uxor, qui frater Indibilis Ilergetum reguli erat: flens ad pedes imperatoris procubuit: obtestariq; cœpit, ut curam cultumq; fœminarum impensius custodibus commendaret. Cum Scipio nihil profecto defuturum diceret: tum rursus mulier, haud

magni ista facimus, inquit. quid enim huic fortunæ non satis est? alia me angit cura, ætatem harum intuentem: nam ipsa iam extra periculum iniuriæ mulicbris sum. simul ætate & forma florentes circa eam Indibilis filiæ erant, aliæq; nobilitate pari, quæ omnes eam pro parente colebant. Tum Scipio, meæ, populiq; Romani disciplinæ causa facerem, inquit, ne quid, quod sanctum usquam esset apud uos, uiolaretur. nunc ut id curem impensius, uestra quoq; uirtus dignitasq; facit, quæ nec in malis quidem oblitæ decoris matronalis estis. Spectatæ deinde integritatis uiro tradidit eas: tuerìq; haud secus uerecunde ac modeste, quàm hospitum coniuges ac matres iussit. Captiua deinde à militibus adducitur ad eum adulta uirgo, adeo eximia forma, ut quacunq; incedebat, cõuerteret omnium oculos. Scipio percunctatus patriam, parentesq;, inter cætera accepit, desponsatam eam principi Celtiberorum adolescenti, cui Allucio nomen erat. Extemplo igitur parentibus, sponsoq; ab domo accitis, cum interim audiret deperire eum sponsæ amore: ubi primum uenit, accuratiore eum sermone quàm parentes alloquitur. Iuuenis, inquit, iuuenem appello. quo minus sit inter nos huius sermonis uerecundia. Ego, cum sponsa tua capta à militibus nostris ad me deducta esset: audiremq; eam tibi cordi esse, & forma faceret fidem: quia ipse, si frui liceret ludo ætatis, præsertim recto & legitimo amore: & non respublica animum nostrum occupasset: ueniam mihi dari sponsam impensius amanti uellem: tuo, cuius possum, amori faueo. Fuit sponsa tua apud me eadem, qua apud soceros tuos, parentesq; suos uerecundia: seruata tibi est, ut inuiolatum, & dignum me teq; dari tibi donum posset. hanc mercedem unam pro eo munere paciscor: amicus populo Romano sis. & si me uirum bonũ credis esse: qualeis patrem, patruumq; meum iam ante hæ gentes norant: scias multos nostri similes in ciuitate Romana esse: nec ullum in terris populum hodie dici posse, quem minus tibi hostem tuisq; esse uelis, aut amicum malis. Cum adolescens simul pudore, gaudioq; perfusus, dextram Scipionis tenens deos omneis inuocaret ad gratiam illi pro se referendam: quoniam sibi nequaquam satis facultatis pro suo animo, atque illius erga se merito, esset: parentes inde, cognatiq; uirginis appellati. qui quoniam gratis sibi redderetur uirgo: ad quam redimendam satis magnum attulissent auri pondus: orare Scipionem, ut id ab se donum acciperet, cœperunt: haud minorem eius rei apud se gratiam futuram affirmantes, quam redditæ inuiolatæ foret uirginis. Scipio, quando tantopere peterent, accepturum se pollicitus, poni ante pedes iussit: uocatoq; ad se Allucio, super dotem, inquit, quam accepturus a socero es, hæc tibi à me dotalia dona accedent. aurúmque tollere, ac sibi habere iussit. His lætus donis honoribusq; dimissus domum, impleuit populares laudibus & meritis Scipionis. Venisse dijs simillimum iuuenem, uincentem omnia cum armis, tum benignitate ac beneficijs. Itaq; delectu clientium habito, cum delectis mille & cccc equitibus intra paucos dies ad Scipionem reuertit. Scipio retentum secum Lælium, dum captiuos obsidesq; & prædam ex cõsilio eius disponeret: rebus omnibus compositis, data quinqueremi, captiuis cum Magone, & quindecim ferè senatoribus, qui simul cum eo capti erant, in naue impositis, nuntium uictoriæ Romam mittit. ipse paucos dies, quibus morari Carthagine statuerat: exercendis naualibus pedestribusq; copijs absumpsit. Primo die legiones in armis quatuor millium spatio decurrerunt. secundo die arma curare & tergere ante tentoria iussit. tertio die sudibus inter se in modum iustæ pugnæ concurrerunt: præpilatisq; missilibus iaculati sunt. quarto die quies data. quinto iterum in armis decursum est. Hunc ordinem laboris, quietisq; quoad Carthagine morati sunt, seruauerunt. Remigium classici, milites tranquillo in altum euecti agilitatem nauium simulachris naualis pugnæ experiebantur. Hæc extra urbem terra, mariq; corpora simul, animosq; ad bellum acuebant. urbs ipsa strepebat apparatu belli, fabris omniũ generũ in publica officina inclusis. dux cuncta pari cura obibat: nũc in classe ac nauali erat, nunc cum legionibus decurrebat, nunc operibus aspiciendis tempus dabat, quæq; in officinis, quæq; in armamentario ac naualibus fabrorum multitudo plurima in singulos dies certamine ingenti faciebat. His ita inchoatis, refectisq; quæ quassata erant muri, dispositisq; præsidijs ad custodiam urbis, Tarraconem est profectus, à multis legationibus protinus in uia aditus. quas partim dato responso ex itinere dimisit, partim distulit Tarraconem: quò omnibus

nouis ueteribus'q; socijs edixerat conuentum. Et cuncti fere, qui cis Iberum incolunt, populi, multiq; etiam ulterioris Hispaniæ conuenerunt. Carthaginiensium duces primo ex industria famam captæ Carthaginis compresserant: deinde ut clarior res erat, quàm ut tegi ac dissimulari posset, eleuabãt uerbis. Nec opinato aduentu, ac propè furto unius diei urbem unam Hispaniæ interceptam. cuius rei tam paruæ præmio elatum insolentem iuuenem immodico gaudio speciem magnæ uictoriæ imposuisse. at ubi appropinquare tres duces, tres uictores hostium exercitus audisset, occursuram ei extemplo domesticorum funerũ memoriam. Hæc in uulgus iactabant, haudquaquam ipsi ignari, quantum sibi ad omnia uirium Carthagine amissa decessisset.

DECADIS TERTIAE LIBER SEPTIMVS

HIC status rerum Hispaniæ erat. In Italia consul Marcellus, Salapia per proditionem recepta, Maroneam, & Meles de Samnitibus ui cepit. Ad tria millia militum ibi Annibalis, quę præsidij causa relicta erant, oppressa. prædæ aliquantum eius militi fuit concessum. tritici quoq; CCXL millia modiûm, & CX millia hordei inuenta. Cæterum nequaquam inde tantum gaudium fuit, quanta clades intra paucos dies accepta est haud procul Herdonea urbe. Castra ibi Cn. Fuluius proconsul habebat, spe recipiundæ Herdoneæ: quæ post Cannensem cladẽ ab Romanis defecerat, nec loco satis tuto posita, nec pręsidijs firmata. Negligentiam insitam ingenio ducis augebat spes ea: quod labare ijs aduersus Pœnum fidem senserat: postquam Salapia amissa excessisse his locis Annibalem in Brutios auditum est. Ea omnia ab Herdonea per occultos nuntios delata Annibali, simul curam sociæ retinendæ urbis, & spem fecere incautum hostem aggrediendi. Exercitu expedito, ita ut famam propè præueniret, magnis itineribus ad Herdoneam contendit. & quo plus terroris hosti obijceret, acie instructa accessit. Par audacia Romanus, consilio & uiribus impar, copijs raptim eductis conflixit. quinta legio, & sexta alacriter pugnam inierunt. Cæterum Annibal signo equitibus dato, ut cum pedestres acies occupassent præsenti certamine oculos animosq;, circumuecti, pars castra hostium, pars terga pugnantium inuaderent: ipse Cn. Fuluij similitudinem nominis, quod Cn. Fuluium prætorem biennio ante in ijsdem deuicerat locis: increpans, similem euentũ pugnæ fore affirmabat. Neq; ea spes uana fuit. nam cum cõminus acie & peditum certamine multi cecidissent Romanorũ, starent tamen ordines signaq;: equestris tumultus à tergo, simul à castris clamor hostilis auditus, sextam ante legionem, quæ in secunda acie posita, prior ab Numidis turbata est: quintam deinde, atq; eos qui ad prima signa erant, auertit. Pars in fugam effusi, pars in medio cæsi. ubi & ipse Cn. Fuluius cum duodecim tribunis militum cecidit. Romanorũ, sociorumq; quot cæsa in eo prælio millia sint, quis pro certo affirmet? cum tredecim millia alibi, alibi haud plusquam septẽ inueniam? Castris, prædaq; uictor potitur. Herdoneam, quia & defecturam fuisse ad Romanos comperit: nec mansuram in fide, si inde abscessisset: multitudine omni Metapontũ ac Thurios traducta, incendit: occiditq; principes, qui cum Fuluio colloquia occulta habuisse comperti sunt. Romani, qui ex tanta clade euaserant, diuersis itineribus semiermes ad Marcellũ consulem in Samniũ confugerunt. Marcellus nihil admodũ tanta clade territus, literas Romã ad senatũ de duce & exercitu ad Herdoneam amisso scribit. Cæterum eundem se, qui post Cannensem pugnam ferocem uictoria Annibalem contudisset, ire aduersus eum, breuem illi lætitiam qua exultet facturum. Et Romæ quidem cum luctus ingens ex præterito, tum timor in futurũ erat. Consul ex Samnio in Lucanos transgressus ad Numistronem in conspectu Annibalis loco plano, cum Pœnus collem teneret, posuit castra. addidit & aliam fidentis speciẽ, quod prior in aciem eduxit. Nec detrectauit Annibal, ut signa portis efferri uidit. Ita tamen aciem instruxerunt, ut Pœnus dexterũ cornu in collem erigeret, Romani sinistrũ ad oppidũ applicarent. Ab hora tertia cum ad noctem pugnam extendissent, fessæq; pugnando primæ acies essent, ab Romanis prima legio & dextera ala, ab Annibale Hispani milites & funditores baleares, elephanti quoq;, commisso iam

certamine,in prœliū acti.Diu pugna neutrò inclinata stetit. Primæ legioni tertia, dexteræ alæ sinistra subijt.& apud hostes integri à fessis pugnam accepere. Nouum atque atrox prælium ex tam segni repente exarsit,recentibus animis corporibusq́.sed nox incerta uictoria diremit pugnantes. Postero die Romani ab sole orto in multum diem stetere in acie:ubi nemo hostium aduersus prodijt,spolia per otium legêre,& congestos in unum locum cremauere suos. Nocte insequenti Annibal silentio mouit castra, & in Apuliam abijt. Marcellus ubi lux fugam hostium aperuit, saucijs cum præsidio modico Numistrone relictis, præpositóque his L.Furio Purpurione tribuno militum, uestigijs institit sequi. Ad Venusiam adeptus eum est. Ibi per dies aliquot cum ab stationibus procursaretur,mista equitum, peditumq́ tumultuosa magis prælia,quàm magna,& fermè omnia Romanis secunda fuerunt.Inde per Apuliam ducti exercitus sine ullo memorando certamine,cum Annibal nocte signa moueret, locum insidijs quærens:Marcellus,nisi certa luce, & explorato ante, non sequeretur. Capuæ interim Flaccus dum bonis principum uendendis,agro,qui publicatus fuerat,locandò(locauit autem omnem frumento)tempus terit,ne deesset materia in Campanos sæuiendi,nouum in occulto glíscens per indicium protractum est facinus.milites ędificijs emotos,simul ut cum agro tecta urbis fruenda locarentur: simul metuens,ne suum quoq; exercitū, sicut Annibalis,nimia urbis amœnitas emolliret:in portis, murisq́ sibimet ipsos tecta militariter coegerat ædificare. erant autem pleraq; ex cratibus,aut tabulis facta, alia arundine texta,stramento intecta: omnibus uelut de industria alimentis ignis. Hæc noctis una hora ut omnia incenderent, CLXX Campani,principibus fratribus Blosijs, coniurauerant. indicio eius rei ex familia Blosiorum facto, portis repente iussu proconsulis clausis, cum ad arma signo dato milites cōcurrissent, comprehensi omnes qui in noxa erant, & quæstione acriter habita,damnati necatiq́.indicibus libertas,& æris dena millia data. Nucerinos,& Acerranos querentes ubi habitarent nō esse,Acerris ex parte incensis,Nuceria deleta,Romam Fuluius ad senatum misit.Acerranis permissum, ut ædificarent quæ incensa erant. Nucerini Atellam,quia id maluerant, Atellanis Calatiā migrare iussis,traducti. Inter multas magnasq́ res, quæ nunc secundæ, nuc aduersæ occupabant cogitationes hominum , ne Tarentinæ quidem arcis excidit memoria. M. Ogulnius,& P. Aquilius in Hetruriam legati ad frumentū coemendum,quod Tarentum portaretur, profecti:& mille milites de exercitu Vrbano,par numerus Romanorū,sociorumq́ eodem in præsidium cum frumento missi sunt. Iam æstas in exitu erat, comitiorumq́ consulariū instabat tempus.sed literæ Marcelli negantis è rep.esse, uestigium abscedi ab Annibale,cui cedenti,certamenq́ abnuenti grauius ipse instaret:curam iniecerāt, ne aut consulē tum maxime res agentem à bello auocarent,aut in annum consules deessent.optimum uisum est, quanquam extra Italiam esset,Valeriū potius consulē ex Sicilia reuocari.Ad eū literæ iussu senatus ab L. Manlio prætore urbis missæ cum literis consulis M.Marcelli:ut ex ijs nosceret, quæ causa patribus eum potius quàm collegam reuocandi ex prouincia esset. Eo ferè tempore legati ab rege Syphace Romam uenerunt, quæ is prospera prælia rex cum Carthaginiensibus fecisset, memorantes . Regem nec inimiciorem ulli populo quàm Carthaginiensi, nec amiciorem quàm Romano affirmabant esse.misisse eum antea legatos in Hispaniam ad Cn.& P.Cornelios imperatores Romanos.nūc ab ipso uelut fonte petere Romanam amicitiam uoluisse. Senatus nō legatis modo benigne respondit,sed & ipse legatos cū donis ad regem misit,L.Genuciū,P.Petellium P.Popiliū.Dona tulere, togam,& tunicam purpuream, sellam eburneam,pateram ex quinq; pondo auream factam.Protinus & alios Africæ regulos iussit adire. ijs quoq; quæ darentur,portatæ togæ prætextæ, & terna pondo pateræ aureæ. Et Alexandriam ad Ptolemæum Cleopatramq́ reges M.Attilius,& M. Acilius legati ad commemorandam renouandamq́ amicitiam missi dona tulere:Regi togam,& tunicam purpuream cū sella eburnea: Reginæ pallam pictam cū amiculo purpureo. Multa æstate,qua hæc facta sunt,ex propinquis urbibus agrisq́ nunciata sunt prodigia. Tusculi agnum cum ubere lactanti natum: Iouis ædis culmen fulmine ictum,ac propè omni tecto nudatū . Iisdem fermè diebus Anagniæ terram ante portam ictam diem ac noctem sine ullo ignis alimento arsisse: & aues ad compitum

Anagninum

Anagninum in luco Dianæ nidos in arboribus reliquisse. Tarracinę in mari haud procul por tu angues magnitudinis miræ lasciuientium piscium more exultasse. Tarquinijs porcum cum ore humano genitū. Et in agro Capenate ad lucum Feroniæ IIII signa sanguine multo diem ac noctem sudasse. Hæc prodigia hostijs maioribus procurata decreto pontificum: & supplicatio diem unum Romæ ad omnia puluinaria, alterum in Capenate agro ad Feroniæ lucum indicta. M. Valerius consul literis excitus, prouincia, exercituq; mandato Cincio prætori, M. Valerio Messala præfecto clasis cum parte nauium in Africam prædatum simul, speculatumq; quę populus Carthaginiensis ageret pararetq;, misso: ipse X nauibus Romam profectus cum prospere peruenisset, senatum extemplo habuit. ibi de suis rebus gestis commemorauit. Cum annos propè LX in Sicilia terra mariq; sæpe magnis cladibus bellatum esset, se eam prouinciam confecisse. neminem Carthaginiensem in Sicilia esse: neminem Siculum, qui metu inde fugati abfuerint, non esse. omnes in urbes, agrosq; suos reductos, arare, serere: desertam recoli tandem terram, frugiferam ipsis cultoribus, populoq; Romano pace ac bello fidissimum annonæ subsidium. Exin Mutine, & si quorum aliorum merita erga populum Romanū erant, in senatum introductis, honores omnibus ad exoluendam fidem consulis habiti. Mutines etiam ciuis Romanus factus, rogatione ab tribuno plebis ex autoritate patrum ad plebem lata. Dum hæc Romæ geruntur, M. Valerius Messala L nauibus cum ante lucem ad Africam accessisset, improuiso in agro Vticensi excursionem fecit: eumq; late depopulatus, multis mortalibus cum alia omnis generis præda captis, ad naues rediit, atq; in Siciliam transmisit: tertiodecimo die, quàm profectus inde erat, Lilybeū reuectus. Ex captiuis, quæstione habita, hæc comperta: consuliq; Leuino omnia ordine perscripta, ut sciret in quo statu res Africæ essent. Quinq; millia Numidarum cum Masanissa Galæ filio acerrimo iuuene Carthagine esse: & alios per totam Africam milites mercede cōduci, qui in Hispaniam ad Asdrubalem traijcerentur, ut is quàmmaximo exercitu primo quoq; tempore in Italiam transgressus iungeret se Annibali. in eo positam uictoriam credere Carthaginiēses. classem præterea ingentem apparati ad Siciliam repetendam, eamq; se credere breui traiectu ram. Hæc recitata à consule ita mouère senatum, ut non expectanda comitia consuli censeret, sed dictatore comitiorum habendorū causa dicto extemplo in prouinciam redeundum. Illa disceptatio tenebat, quod consul in Sicilia se M. Valerium Messalam, qui tum classi præesset, dictatorem dicturum esse aiebat: patres extra Romanum agrum (eum autem in Italia terminari) negabant dictatorem dici posse. M. Lucretius tribunus plebis cum de ea re consuleret, ita decreuit senatus, ut consul prius quàm ab urbe discederet, populum rogaret, quem dictatorem dici placeret: eumq; quem populus iussisset, dictatorē diceret. si consul noluisset, prætor urbanus populum rogaret. si ne is quidem uellet, tum tribuni ad plebem ferrent. Cum consul se populum rogaturum negasset, quod suæ potestatis esset: prætoremq; uetuisset rogare: tribuni plebis rogarunt, plebesq; sciuit, ut Q. Fuluius, qui tum ad Capuam erat, dictator diceretur. Sed quo die id plebis cōcilium futurum erat, consul clàm nocte in Siciliam abijt. destitutiq; patres literas ad M. Claudium mittendas censuerunt, ut desertæ à collega Reipub. subueniret: diceretq;, quem populus iussisset, dictatorem. Ita à M. Claudio consule Q. Fuluius dictator dictus. & ex eodem plebiscito ab Q. Fuluio dictatore P. Licinius Crassus pontifex maximus magister equitum dictus. Dictator postea quam Romam uenit: Cn. Sempronium Blesum legatum, quem ad Capuam habuerat, in Hetruriam prouinciam ad exercitum misit, in locum C. Calpurnij prætoris: quem, ut Capuæ exercituiq; suo præesset, literis exciuit. ipse comitia in quem diem primum potuit, edixit: quæ certamine inter tribunos dictatoremq; iniecto, perfici non potuerant. Galeria iuniorum, quæ sorte prærogatiua erat: Q. Fuluium & Q. Fabium consules dixerat. eodemq; iure uocatæ reliquæ inclinassent, ni tribuni plebis C. & L. Ariani se interposuissent: qui neq; magistratum continuari satis ciuile esse aiebant: & multo fœdioris exempli, cum ipsum creari qui comitia haberet. itaq; si suū nomen dictator acciperet, se comitijs intercessuros. si aliorum, præterquam ipsius, ratio haberetur, comitijs se moram nō facere. Dictator causam comitiorū autoritate Senatus, plebiscito, exemplisq; tutabatur.

Nam

Nam Cn. Seruilio Cos. cum Flaminius alter consul ad Trasymenum cecidisset: ex autoritate patrum ad plebem latum, plebemq; sciuisse: ut quoad bellum in Italia esset, ex ijs qui consules fuissent, quos & quoties uellet, reficiendi consules populo ius esset. exemplaq; ea in re se habere, uetus L. Posthumij Megilli: qui interrex ijs comitijs, quæ ipse habuisset, consul cum Cn. Iunio Bubulco creatus esset: recēs Q. Fabij, qui sibi continuari consulatum, nisi id bono publico fieret, profecto nunquam siuisset. His orationibus cum diu certatum esset, postremo ita inter dictatorem ac tribunos conuenit, ut eo quod censuisset Senatus, staretur. Patribus id tempus reipub. uisum est, ut per ueteres & expertos, bellique peritos imperatores respublica gereretur. itaq; moram fieri comitijs non placere. Concedentibus tribunis, comitia habita. Declarati consules Q. Fabius Maximus quintum, Q. Fuluius Flaccus IIII. Prætores creati, L. Veturius Philo, T. Quintius Crispinus, C. Hostilius Tubulus, C. Aurunculeius. Magistratibus in annum creatis, Q. Fuluius dictatura se abdicauit. Extremo æstatis huius classis punica nanium XL cum præfecto Amilcare in Sardiniam traiecta, Olbiensem primo, dein postquam ibi P. Manlius Volso prætor cum exercitu apparuit: circumacta inde ad alterum insulæ latus, Caralitanum agrum uastauit: & cum præda omnis generis in Africam redijt. Sacerdotes Romani eo anno mortui aliquot, suffectiq;. C. Seruilius pontifex factus in locum T. Octacilij Crassi. Decemuir item sacris faciundis in locum T. Sempronij T. F. Longi T. Sempronius C. F. Longus suffectus. M. Martius rex sacrorum mortuus est: & M. Aemylius Pappus maximus curio: neque in eorum locum sacerdotes eo anno suffecti. Et censores hic annus habuit L. Veturium Philonem, & P. Licinium Crassum pontificem maximum. Crassus Licinius nec consul, nec prætor ante fuerat, quàm censor est factus. ex ædilitate gradum ad censuram fecit. Sed hij censores neq; senatum legerũt, nec quicquam publicæ rei egerunt. mors diremit L. Veturij. inde & Licinius censura se abdicauit. Aediles curules L. Veturius, & P. Licinius Varus ludos Romanos diem unum instaurarunt. Aediles plebis Q. Catius, & L. Portius Licinius ex multaticio argento signa ænea ad Cereris dedêre: & ludos pro temporis eius copia magnifice apparatos fecerunt. Exitu anni huius die IIII & XXX, quàm ab Tarracone profectus erat: Lælius Romam uenit. isq; cum agmine captiuorum ingressus urbem magnum concursum hominum fecit. Postero die in senatum introductus, captam Carthaginē caput Hispaniæ uno die, receptasq; aliquot urbes, quæ defecissent nouasq; in societatem ascitas, exposuit. Ex captiuis comperta his ferè congruentia: quæ in literis fuerant M. Valerij Messalæ. Maxime mouit patres Asdrubalis transitus in Italiam, uix Annibali atque eius armis obsistentem. Productus in contionem Lęlius eadem disseruit. Senatus ob res feliciter à P. Scipione gestas supplicationem in unum diem decreuit. C. Lælium primo quoq; tempore cum quibus uenerat nauibus, redire in Hispaniam iussit. Carthaginis expugnationem in hunc annum contuli multis autoribus: haud nescius quosdam esse, qui anno insequenti captam tradiderint. Sed mihi minus simile uero uisum est, annum integrum Scipionem nihil gerendo in Hispania consumpsisse. Q. Fabio Maximo quintum, Q. Fuluio Flacco IIII consulibus Idibus Martijs, quo die magistratum inierunt: Italia ambobus prouincia decreta: regionibus tamen partitum imperium. Fabius ad Tarentum, Fuluius in Lucanis ac Brutijs rem gereret. M. Claudio prorogatum in annum imperium. Prætores sortiti prouincias: C. Hostilius Tubulus urbanam: L. Veturius Philo peregrinā cum Gallia: T. Quintius Crispinus Capuam: C. Aurunculeius Sardiniam. Exercitus ita per prouincias diuisi. Fuluio duæ legiones, quas in Sicilia M. Valerius Leuinus haberet. Q. Fabio: quibus in Hetruria C. Calpurnius pręfuisset. exercitus urbanus ut in Hetruriam succederet: C. Calpurnius eidem præesset prouinciæ, exercituiq; quē Q. Fuluius habuisset. Capuā, exercitũq; T. Quintius obtineret. C. Hostilius ab C. Lectorio proprætore prouinciam, exercitumq;, qui tum iam Arimini erat, acciperet. M. Marcello, quibus consul rem gesserat, legiones decretæ. M. Valerio cum L. Cincio (his quoq; enim prorogatũ in Sicilia imperium) Cannensis exercitus datus: eumq; supplere ex militib. qui ex legionib. Cn. Fuluij superessent, iussi. Cōquisitos eos cōsules in Siciliam miserũt: additaq; eadē militiæ ignominia, sub qua Cānenses militabāt: quiq; ex prætoris

Cn. Fuluij exercitu ob similis iram fugæ missi eò ab Senatu fuerant. C. Aurunculeio cædem in Sardinia legiones,quibus P.Manlius Volso eam prouinciam obtinuerat,decretæ.P.Sulpicio eadem legione,eademq́ classe Macedoniam obtinere iusso prorogatum in annum imperium. XXX quinqueremes ex Sicilia Tarentum ad Q. Fabium consulem mitti iussæ: cætera classe placere prædatum in Africam aut ipsum M.Valerium Leuinũ traijcere : aut mittere,seu L.Cincium,seu M.Valerium Messalam uellet.Nec de Hispania quicquam mutatũ,nisi quod non in annum Scipioni Syllanoq́, sed donec reuocati ab Senatu forent, prorogatum imperium est.ita prouinciæ,exercitusq́ in eum annum partita imperia. Inter maiorum rerum curas comitia maximi curionis , cum in locum M. Aemylij sacerdos crearetur, uetus excitauerunt certamen,patricijs negantibus C. Manilij Attelij,qui unus ex plebe petebat, habendam rationem esse,quia nemo ante eum,nisi ex patribus,id sacerdotium habuisset. Tribuni appellati,ad Senatum reiecerunt.Senatus populo potestatem fecit.Ita primus ex plebe creatus maximus curio C.Manilius Attelius.Et flaminẽ dialem inuitũ inaugurari coegit P.Licinius pontifex maximus C. Valerium Flaccũ.decemuir sacris faciundis creatus in locum Q. Mutij Scæuolæ demortui C. Lectorius.Causam inaugurari coacti flaminis libens reticuissem,ni ex mala fama in bonam uertisset.Ob adolescentiam negligentem,luxuriosamq́ C. Flaccus flamen captus à P. Licinio pontifice maximo erat, L.Flacco fratri germano, cognatisq́ alijs ob eadem uitia inuisus. Is, ut animum eius cura sacrorum & cærimoniarum cepit : ita repente exuit antiquos mores, ut nemo tota iuuentute haberetur prior: nec probatior primoribus patrum, suis pariter, alienisq́ esset . Huius famæ consensu elatus ad iustam fiduciam sui,rem intermissam per multos annos ob indignitatem flaminum priorum repetiuit, ut in Senatũ introiret. Ingressum eum curiam cum L. Licinius prætor inde eduxisset, tribunos plebis appellauit flamen.Vetustum ius sacerdotij repetebat.datum id cum toga prætexta,& sella curuli C.Flaminio esse. Prætor non exoletis uetustate annalium exemplis stare ius, sed recentissimæ cuiusq́ consuetudinis usu uolebat . nec patrum, nec auorum memoria dialem quenquam id ius usurpasse.Tribuni rem inertia flaminum obliteratam,ipsis,nõ sacerdotio damno fuisse cũ æquum censuissent, ne ipso quidem contra tendente prætore, magno assensu patrum plebisq́ flaminem in Senatum introduxerunt: omnibus ita existimantibus,magis sanctitate uitæ quàm sacerdotij iure rem eam flaminem obtinuisse. Consules prius quam in prouincias irent,duas urbanas legiones, in supplementum, quantum opus erat cæteris exercitibus militum, scripserunt.Vrbanum ueterem exercitum Fuluius consul C.Fuluio Flacco legato (frater hic consulis erat)in Hetruriam dedit ducendum:& legiones,quę in Hetruria erant,Romam deducendas. Et Fabius cõsul reliquias exercitus Fuluiani cõquisitas(fuerũt aũt ad tria millia CCCXXXVI) Q.Maximum filium ducere in Siciliam ad M.Valerium proconsulem iusit: atq; ab eo duas legiones, & triginta quinqueremes accipere . Nihil hæ eductæ ex insula legiones minuerunt nec uiribus,nec specie eius prouinciæ præsidium. nam cum præter egregie suppletas duas ueteres legiones,transfugarum etiam Numidarum equitum peditumq́ magnam uim haberet: Siculos quoq; qui in exercitu Epicidis,aut Pœnorum fuerant,belli peritos uiros, milites scripsit.Ea externa auxilia cum singulis Romanis legionibus adiunxisset, duorum speciem exercituum seruauit.altero L.Cincium partem insulæ,qua regnum Hieronis fuerat,tueri iusit. altero ipse cæteram insulam tuebatur,diuisam quondam Romani puniciq́ imperij finibus.Classis quoq; nauium LXX parata, ut omni ambitu litorum præsidio oræ maritimæ essent . Ipse cum Mutinis equitatu prouinciam peragrabat,ut uiseret agros,cultaq́ ab incultis notaret: & perinde dominos laudaret,castigaretq́. Ita tantum ea cura frumenti prouenit, ut & Romam mitteret,& Catanam conueheret, unde exercitui, qui ad Tarentum æstiua acturus esset,posset præberi . Cæterum transportati milites in Siciliam (& erat maior pars latini nominis , sociorumq́) propè magni motus causa fuere . adeo ex paruis sæpe magnarum momenta rerum pendent.fremitus enim inter Latinos,sociosq́ in concilijs ortus. Decimum annum delectibus, & stipendijs exhaustos esse. quotannis fermè clade magna pugnare.alios in acie occidi,alios morbo absumi.magis perire sibi ciuem,qui ab Romano miles lectus sit,quàm qui à

Pœno

Pœno captus. quippe ab hoste gratis remitti in patriam, ab Romanis extra Italiã in exilium, uerius, quàm in militiam ablegari. Octauum iam ibi annum senescere Cannensem militem, moriturum antequam Italia hostis, quippe nunc cum maxime florens uiribus, excedat. si ueteres milites non redeant in patriam, noui legantur, breui neminem superfuturum. Itaq; quod propediem res ipsa negatura sit, prius quàm ad ultimam solitudinem atq; egestatem perueniant, negandum populo Romano esse. si consentientes in hoc socios uideant Romani, profecto de pace cum Carthaginiensibus iungenda cogitaturos. aliter nunquam uiuo Annibale sine bello Italiam fore. Hæc acta in consilijs. Triginta tum coloniæ populi Romani erant, ex ijs duodecim, cum omnium legationes Romæ essent, negauerunt consulibus esse, unde milites pecuniamq; darent. Eæ fuere, Ardea, Nepete, Sutrium, Circeij, Alba, Carseoli, Suessa, Sora, Setia, Cales, Narnia, Interamna. Noua re consules icti cum absterrere eos à tam detestabili consilio uellent, castigando increpandoq; plus quàm leniter agendo profecturos rati, eos ausos esse consulibus dicere, aiebant, quod consules in Senatu ut pronuntiarent, in animũ inducere non possent. nõ enim detrectationem eam munerum militiæ, sed apertam defectionem à populo Romano esse. Redirent itaq; propere in colonias, & tanquam integra re locuti, magis quàm ausi tantum nefas, cum suis consulerent. admonerent, non Campanos, neq; Tarentinos eos esse, sed Romanos. inde oriundos, inde in colonias atq; in agrum bello captum, stirpis augendæ causa missos. quæ liberi parentibus deberent, ea illos Romanis debere, si ulla pietas, si memoria antiquæ patriæ esset. Consulerent igitur de integro. nam tum quidem quæ temere agitassent, ea prodendi imperij Romani, tradendæ Annibali uictoriæ esse. Cum alternis hæc consules diu iactassent, nihil moti legati, neq; se quod domum renuntiarent, habere dixerunt, neq; Senatum suum quid noui consuleret: ubi nec miles qui legeretur, nec pecunia quæ daretur in stipendium, esset. Cum obstinatos eos uiderent consules, rem ad Senatum detulerunt. ubi tantus pauor animis hominum est iniectus, ut magna pars actum de imperio diceret. idem alias colonias facturas, idem socios consensisse omnes, ad prodendam Annibali urbem Romam. Consules hortari & consolari Senatum: & dicere, alias colonias in fide atque officio pristino fore. eas quoq; ipsas quæ officio decesserint, si legati circa eas colonias mittantur, qui castigent, non qui precentur, uerecundiam imperij habituras esse. Permissum ab Senatu ijs cum esset, agerent, facerentq;, ut è republica ducerent: pertentatis prius aliarum coloniarum animis, citauerunt legatos: quæsiueruntq; ab ijs, ecquid milites ex formula paratos haberent. Pro duodeuiginti colonijs M. Sextilius Fregellanus respondit: & milites ex formula paratos esse: & si pluribus opus esset, pluteis daturos: & quicquid aliud imperaret, uelletq; populus Romanus, enixe facturos. ad id sibi neq; opes deesse, animũ etiam superesse. Consules sibi parum uideri præfari pro merito eorum, sua uoce collaudari eos, nisi uniuersi patres in curia gratias egissent, sequi in Senatum iusserunt. Senatus quàm poterat honoratißimo decreto allocutus eos, mandat consulibus, ut ad populũ quoq; eos producerent: & inter multa alia præclara, quæ ipsis maioribusq; suis præstitissent, recens etiam meritum eorum in rempublicam cõmemorarent. Ne nunc quidem post tot secula sileantur, fraudenturúe laude sua. Signini fuere, & Norbani, Satriculaniq;, & Brundisini, & Fregellani, & Lucerini, & Venusini, & Adriani, & Firmani, & Ariminenses: & ab altero mari, Pontiani, & Pestani, & Cossani: & mediterranei, Beneuentani, & Esernini, & Spoletini, & Placentini, & Cremonenses. Harũ coloniarum subsidio tum imperium populi Romani stetit. ijsq; gratiæ & in Senatu, & apud populum actæ. Duodecim aliarum coloniarum, quæ detrectauerunt imperium, mentionem fieri patres uetuerunt: neq; illos dimitti, neq; retineri, neq; appellari à consulibus. Ea tacita castigatio maxime ex dignitate populi Romani uisa est. Cætera expedientibus, quæ ad bellũ opus erant, consulibus, aurum uicesimarium, quod in sanctiore ærario ad ultimos casus seruaretur, promi placuit. prompta ad quatuor millia pondo auri. Inde quingena pondo data consulibus, & M. Marcello, & P. Sulpicio procoss. & L. Veturio prætori, qui Galliam prouinciam sortitus erat. additumq; Fabio Cos. c pondo auri præcipuum, quod in arcem Tarentinam portaretur. cætero usi sunt ad uestimenta præsenti pecunia locanda exercitui, qui in Hispania bellum

fecunda sua fama, ducisq́ gerebat. Prodigia quoq;, prius quàm ab urbe coss. proficiscerentur, procurari placuit. In Albano monte tacta de cœlo erant, signũ Iouis, arborq́ templo propinqua, & Hostiæ lacus, & Capuæ murus, Fortunæq́ ædes, & Sinuessæ murus portaq́. Hæc de cœlo tacta. Cruentam etiam fluxisse aquam Albanam, quidã autores erant. Et Romæ intra cællam ædis Fortis Fortunæ de capite signum, quod in corona erat, in manus sponte sua prolapsum. Et Priuerni satis constabat bouem locutum, nulturemq́ frequenti foro in tabernam deuolasse. Et Sinuessæ natum ambiguo inter mares ac fœminã sexu infantem: quos androgynos uulgus, ut pleraq; faciliore ad duplicanda nerba Græco sermone, appellat. & lacte pluuisse, & cum elephanti capite puerum natum. Ea prodigia hostijs maioribus procurata, & supplicatio circa omnia puluinaria, obsecratio in unum diem indicta. & decretum, ut C. Hostilius Pr. ludos Apollinis, sicut his annis uoti factiq; erãt, uoueret faceretq;. Per eos dies & censoribus creandis Q. Fuluius cos. comitia habuit. Creati censores, ambo qui nondum consules fuerant: M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus. duo censores ut agrũ Campanum fruendum locarent, ex autoritate patrum latum ad plebem est, plebesq́ sciuit. Senatus lectionem contentio inter censores de principe legendo tenuit. Sempronij lectio erat. Cæterum Cornelius morem traditum à patribus sequendum aiebat, ut qui primus censor ex ijs, qui uiuerent, fuisset, eum principem legerent: is T. Manlius Torquatus erat. Sempronius, cui dij sortem legendi dedissent: ei ius liberum eosdem dedisse deos. se id suo arbitrio facturum: lecturumq́ Q. Fabium Maximum, quem tum principem Romanæ ciuitatis esse, uel Annibale iudice nicturus esset. Cum diu certatum esset nerbis, concedente collega, lectus à Sempronio princeps in senatu Q. Fabius Maximus cos. Inde alius lectus senatus, octo præteritis, inter quos L. Cæcilius Metellus erat, infamis autor deserendæ Italiæ post Cannensem cladem. In equestribus quoq; notis eadem seruata causa. sed erant perpauci, quos ea infamia attingeret. Illis omnibus (& multi erant) adempti equi, qui Cannensium legionum equites in Sicilia erant. addiderunt acerbitati etiam tempus, ne præterita stipendia procederent ijs qui equo publico meruerant, sed dena stipendia equis priuatis facerent. Magnum præterea numerum eorum conquisiuerunt, qui equo merere deberent: atq; ex ijs qui principio eius belli sexdecim annos nati fuerant, neq; militauerant, omnes ærarios fecerunt. Locauerunt inde reficienda quæ circa forum incendio consumpta erant, VII tabernas, macellum, atrium regium. Transactis omnibus quæ Romæ agenda erant, cõsules ad bellum profecti. prior Fuluius prægressus Capuam. post paucos dies consecutus Fabius. qui & collegã coràm obtestatus, & per literas Marcellum, ut quàm acerrimo bello detineret Annibalem, dum ipse Tarentum oppugnaret. ea urbe adempta hosti undiq; pulso, nec ubi consisteret, nec quid fidum respiceret habenti, ne morandi quidem causam in Italia fore. Rhegyum etiam nuntium mittit ad præfectum præsidij, quod ab Leuino cos. aduersus Brutios ibi locatum erat, octo millia hominum, pars maxima ab Agatirna (sicut antea dictum est) ex Sicilia traducta, rapto niuere hominum assuetorum. additi erant Brutiorum indidem perfugę, & audacia & audendi omnia necessitatibus pares. Hanc manum ad Brutium primum agrum depopulandũ duci iussit, inde ad Cauloniam urbem oppugnandã. Imperata nõ impigre solum, sed etiam auide executi, direptis fugatisq́ cultoribus agri, summa ui urbem oppugnabant. Marcellus & consulis literis excitus, & quia ita in animum induxerat, neminem ducem Romanum tam parem Annibali quàm se esse: ubi primum in agris pabuli copia fuit: ex hybernis profectus, ad Cannusium Annibali occurrit. Solicitabat ad defectionem Cannusinos Pœnus. cæterũ ut appropinquare Marcellum audiuit, castra inde mouit. Aperta erat regio sine ullis ad insidias latebris: itaq; in loca saltuosa cedere inde cœpit. Marcellus uestigijs instabat, castraq́ castris conserebat: & opere perfecto, extemplo in aciem legiones educebat. Annibal turmatim per equites, peditumq́ iaculatores leuia certamina serens, casum uniuersæ pugnę non necessariũ ducebat. tractus est tamen ad id quod uitabat certamen. Nocte prægressum assequitur locis planis ac patentibus Marcellus, castra inde ponentem, pugnãdo undiq; in munitores, operibus prohibet. Ita signa collata, pugnatumq́ totis copijs. & cũ iam nox instaret, marte ęquo discessum est. castra exiguo distantia

tia spatio raptim ante noctem permunita. Postero die luce prima Marcellus in aciem copias eduxit. Nec Annibal detrectauit certamē, multis uerbis adhortatus milites, ut memores Trasymeni Cannarumq́;, contunderent ferociam hostis. urgere atq; instare eum: non iter quietos facere, non castra ponere pati, non respirare aut circumspicere. quotidie simul orientem solem, & Romanam aciem in campis uidendam esse. si uno prælio haud incruentus abeat: quietius deinde tranquilliusq́; eum bellaturum. His irritati adhortationibus, simulq́ue tædio ferociæ hostium quotidie instantium lacessentiumq́;, acriter prælium ineunt. Pugnatum amplius duabus horis est. cedere inde ab Romanis dextera ala, & extraordinarij cepere. quod ubi Marcellus uidit, duodeuicesimam legionem in primam aciem inducit. Dum alij trepidè cedunt, alij segniter subeunt, turbata tota acies est: dein prorsus fusa, & uincente pudorem metu terga dabant. Cecideréq; in pugna ad duo millia & septingenti ciuium sociorumq́;. in his quatuor Romani cēturiones fuere: duo tribuni militum, M. Licinius & M. Fuluius. signa militaria quatuor de ala prima, quæ fugit: duo de legione quæ cedentibus socijs successerat, amissa. Marcellus, postquam in castra reditum est, contionem adeo sæuam atq; acerbam apud milites habuit, ut prælio per diem totum infeliciter tolerato tristior ijs irati ducis oratio esset. Dijs immortalibus ut in tali re laudes gratesq́;, inquit, ago: quod uictor hostis cum tanto pauore incidentibus uobis in uallum portasq́;, nō ipsa castra est aggressus. deseruissetis profecto eodem terrore castra, quo omisistis pugnam. Qui pauor hic? qui terror? quę repente, qui, & cum quibus pugnaretis, obliuio animos cepit? nempe ijdem sunt ij hostes, quos uincēdo & uictos sequendo priorem æstatem absumpsistis: quibus dies noctesq; fugientibus per hos dies institistis: quos leuibus prælijs fugastis, quos hesterno die nec iter facere, nec castra ponere passi estis. Omitto ea quibus gloriari potestis: cuius & ipsius pudere ac pœnitere uos oportet. nempe æquis manibus hesterna die diremistis pugnam. quid hæc nox, quid hæc dies abstulit? uestræ his copiæ imminutæ sunt, an illorum auctæ? Non equidem mihi cum exercitu meo loqui uideor, nec cum Romanis militibus. corpora tātum atq; arma eadem sunt. an si eosdem animos habuissetis: terga uestra uidisset hostis? signa alicui manipulo, aut cohorti abstulisset? Non adhuc cæsis Romanis legionibus gloriabatur? uos illi hodierno die primum fugati exercitus decus dictis decus. Clamor inde ortus, ut ueniam eius diei daret, ubi uellet deinde experiretur militum suorū animos. Ego uero experiar, inquit, milites: & uos crastina die in aciem educam, ut uictores potius quàm uicti ueniam impetretis, quam petitis. Cohortibus quę signa amiserant, hordeum dari iussit: centurionesq; manipulorum, quorum signa amissa fuerant, districtis gladijs discinctos destituit: & ut postero die omnes pedites equitesq; armati adessent, edixit. Ita contio dimissa fatentium iure ac merito sese increpitos: neq; illo die uirum quenquam in acie Romana fuisse, præter unum ducem: cui aut morte satisfaciendum, aut egregia uictoria esset. Postero die armati ornatiq́ue ad edictum aderant. Imperator eos collaudat: pronunciatq́;, à quibus orta pridie fuga esset, cohortesq; quæ signa amisissent, se in primam aciem inducturum. edicere iam sese: omnibus pugnandum ac uincendum esse: & adnitendum singulis uniuersisq́;, ne prius hesternæ fugæ, quàm hodiernæ uictoriæ fama Romam perueniat. Inde cibo corpora firmare iussi, ut si longior esset pugna, uiribus sufficerent. Vbi omnia dicta factaq; sunt, quibus excitarent animi militum, in aciem procedunt. Quod ubi Annibali nunciatum est, cum eo nimirum, inquit, hoste res est: qui nec bonā, nec malam ferre fortunam potest. seu uicit, ferociter instat uictis. seu uictus est, instaurat cum uictoribus certamen. Signa inde canere iussit, & copias educit. Pugnatum utrinq; aliquanto quàm pridie acrius est: Pœnis ad obtinendum hesternum decus adnitentibus: Romanis ad demendam ignominiam. Sinistra ala ab Romanis & cohortes, quæ amiserant signa, in prima acie pugnabant. & legio uicesima ab dextro cornu instructa. L. Cornelius Lentulus & C. Claudius Nero legati cornibus præerant: Marcellus mediam aciem hortator, testisq; præsens firmabat. Ab Annibale Hispani primam obtinebant frontem. & id roboris in omni exercitu erat. Cum anceps diu pugna esset, Annibal elephantos in primam aciem induci iussit: si quem inijcere ea res tumultum ac pauorem posset. Et primo turbarūt signa ordinesq́;, & partim occulcatis, partim dissipatis

terrore qui circa erant, nudauerāt una parte aciem. latiusq; fuga manasset: ni C. Decimius Flauus tribunus militum signo arrepto primi hastati manipulum eius signi se sequi iussisset. duxit ubi maxime tumultū conglobatæ belluæ faciebant: pilaq; in eas conijci iussit. Hæsere omnia tela haud difficili ex propinquo in tanta corpora ictu, & tam conferta turba. sed ut nō omnes uulnerati sunt: ita in quorum tergis infixa stetere pila, ut est genus anceps, in fugam uersi etiam integros auertere. Tum iam non unus manipulus, sed pro se quisq; miles, qui modo assequi agmen fugientium elephantorum poterat, pila conijcere. eo magis ruere in suos belluæ: tantoq; maiorem stragem edere, quàm inter hostes ediderant: quanto acrius pauor consternatam agit, quàm insidentis magistri imperio regitur. In perturbatam transcursu belluarum aciem signa inferūt Romani pedites: & haud magno certamine dissipatos, trepidantesq; auertunt. Tum in fugientes equitatū immittit Marcellus. nec ante finis sequendi est factus, quàm in castra pauentes compulsi sunt. nam super alia, quæ terrorem trepidationemq; facerent, elephanti forte duo in ipsa porta corruerant, coactiq; erant milites per fossam, uallumq; ruere in castra. ibi maxima hostium cædes facta. Cæsa ad octo millia hominū, quinq; elephanti. Nec Romanis incruenta uictoria fuit. mille fermè, & septingenti de duabus legionibus, & sociorū supra M & CCC occisi: uulnerati permulti ciuium, sociorumq;. Annibal nocte proxima castra mouit. Cupientem insequi Marcellum prohibuit multitudo sauciorum. Speculatores, qui sequerentur agmen missi, postero die retulerunt: Brutios Annibalem petere. Iisdem fermè diebus & ad Q. Fuluium consulem Hirpini, & Lucani, & Volscentes, traditis præsidijs Annibalis, quæ in urbibus habebāt, dediderunt sese: clementerq; à consule cum uerborum tantum castigatione ob errorem præteritum accepti. Et Brutijs similis spes ueniæ facta est, cum ab ijs Vibius & Pactius fratres, longe nobilissimi gentis eius, eandem, quę data Lucanis erat, conditionem deditionis petentes uenissent. Q. Fabius consul oppidum in Salentinis Manduriam ui cepit. ibi ad quatuor millia hominum capta: & cæteræ prædæ aliquantum. Inde Tarentum profectus, in ipsis faucibus portus posuit castra. naues, quas Liuius tutandis commeatibus habuerat: partim machinationibus onerat, apparatuq; mœnium oppugnandorum: partim tormentis & saxis omniq; missilium telorum genere instruit: onerarias quoq;, nō eas solum quæ remis agerentur: ut alij machinas scalasq; ad muros ferrent, alij procul ex nauibus uulnerarēt mœnium propugnatores. Eæ naues ab aperto mari, ut urbem aggrederentur, instructę paratæq; sunt. Et erat liberū mare, classe punica, cum Philippus oppugnare Aetolos pararet, Corcyram transmissa. In Brutijs interim Cauloniæ oppugnatores sub aduentum Annibalis, ne opprimerentur, in tumulum à præsenti impetu tutum, ad cætera inopem, concessere. Fabium Tarentum obsidentem leue dictu momentum ad rem ingentem potiundam adiuuit. Præsidium Brutiorum datum ab Annibale Tarentini habebant. eius præsidij pręfectus deperibat amore mulierculæ: cuius frater in exercitu Fabij consulis erat. Is certior literis sororis factus de noua consuetudine aduenæ locupletis, atq; inter populares tam honorati, spem nactus per sororem quolibet impelli amantem posse, quid speraret, ad consulem detulit. Quæ cum haud uana cogitatio uisa esset, perfuga iussus Tarentum transire, ac per sororem præfecto conciliatus, primo occulte animum eius tentando, dein satis explorata leuitate, blanditijs muliebribus perpulit eum ad proditionem custodiæ loci, cui præpositus erat. Vbi & ratio agendæ rei, & tempus conuenit, miles nocte per interualla stationum clàm ex urbe emissus, ea quæ acta erant, quæq; ut agerentur conuenerant, ad consulem refert. Fabius uigilia prima dato signo ijs qui in arce erant, quiq; custodiam portus habebant, ipse circuito portu ab regione urbis in orientem uersa occultus consedit. Canere inde tubæ simul ab arce, & à portu & à nauibus, quæ aperto mari appulsæ erant: clamorq; undiq; cum ingenti tumultu, unde minimum periculi erat, de industria ortus. Consul interim silentio continebat suos. Igitur Democrates, qui præfectus antea classis fuerat, forte illi loco præpositus postquam quieta omnia circa se uidit, alias partes eo tumultu personare, ut captæ urbis interdum excitaretur clamor, ueritus ne inter cunctationem suam consul aliquam uim faceret, ac signa inferret, præsidiū ad arcem, unde maxime terribilis accidebat sonus, traducit. Fabius cum ex temporis spatio, & ex silentio ipso: quod

ubi paulo ante strepebant excitantes uocantesq; ad arma, inde nulla accidebat uox: deductas custodias sensisset, ferri scalas ad eam partem muri, qua Brutiorum cohortem præsidium agitare proditionis cōciliator nunciauerat, iubet. Ea primum captus est murus, adiuuantibus recipientibusq; Brutijs, & transcensum in urbem est. deinde proxima refracta porta, ut frequenti agmine signa inferrentur. Tum clamore sublato sub ortum fermè lucis nullo obuio armato in forum perueniunt: omnesq; undiq;, qui ad arcem portumq; pugnabant, in se conuerterunt. Prælium in aditu fori maiore impetu, quàm perseuerantia commissum est. non animo, non armis, non arte belli, non uigore aut uiribus corporis, par Romano Tarentinus erat. Igitur pilis tantum coniectis, prius quàm consererent manus, terga dederunt, dilapsiq; per nota urbis itinera in suas amicorumq; domos. Duo ex ducibus, Nico & Democrates, fortiter pugnantes cecidere. Philomenes, qui proditionis ad Annibalem autor fuerat, cum citato equo ex prælio auectus esset, uacuus paulo post equus erransq; per urbem cognitus, corpus nusquam inuentum est. creditū uulgo est, in puteū apertū ex equo præcipitasse. Carthalonē autē præfectum punici præsidij, cum commemoratione paterni hospitij positis armis uenientem ad consulem, miles obuius obtruncat. Alij alios passim sine discrimine armatos inermesq; cædunt, Carthaginienses Tarentinosq; pariter. Brutij quoq; multi interfecti, seu per errorem, seu uetere in eos insito odio: seu ad proditionis famam, ut ui potius atq; armis captū Tarentū uideretur, extinguēdam. Tum à cæde ad diripiendam urbem discursum. Triginta millia seruilium capitum dicuntur capta, ingens argenti uis facti signatiq;, auri LXXXIII millia pondo, signa tabulæq;, propè ut Syracusarum ornamenta æquarent. Sed maiore animo generis eius præda abstinuit Fabius quam Marcellus: qui interroganti scribæ, quid fieri de signis uellet (ingentis magnitudinis dij sunt, suo quisque habitu in modum pugnantium formati) deos iratos Tarentinis relinqui iussit. Murus inde, qui urbē ab arce dirimebat, dirutus est ac disiectus.

Dum hæc Tarenti aguntur, Annibal ijs qui Cauloniam obsidebant in deditionem acceptis, audita oppugnatione Tarenti, dies noctesq; cursim agmine acto cum festinans ad opem ferendam, captam urbem audisset: & Romani, inquit, suum Annibalem habent. eadem, qua ceperamus, arte Tarentum amisimus. Ne tamen fugientis modo conuertisse agmen uideretur, quo constiterat loco, quinque millia fermè ab urbe posuit castra. ibi paucos moratus dies Metapontum sese recepit. Inde duos Metapontinos cum literis principum eius ciuitatis ad Fabium Tarentum mittit, fidem ab consule accepturos, impunita priora fore, si Metapontum ei cum præsidio punico prodidissent. Fabius uera quæ afferrent esse ratus, diem, qua accessurus esset Metapontum, constituit. literasq; ad principes dedit, quæ ad Annibalem delatæ sunt. Enimuero lætus successu fraudis, si ne Fabius quidem dolo inuictus esset, haud procul Metaponto insidias ponit. Fabio auspicanti, prius quàm egrederetur ab Tarento, aues semel atque iterum non addixerunt. hostia quoq; cæsa consulenti deos aruspex cauendum à fraude hostili, & ab insidijs, prædixit. Metapontini, postquam ad constitutam non uenerat diem, remissi ut cunctantem hortarentur, repente comprehensi metu grauioris quæstionis detegunt insidias. Aestatis eius principio, qua hæc agebantur, P. Scipio in Hispania cum hyemem totam reconciliandis barbarorum animis partim donis, partim remissione obsidum captiuorumq; absumpsisset: Edesco ad eum, clarus inter duces Hispanos, uenit. Erant coniux liberiq; eius apud Romanos. sed prẹter eam causam etiam uelut fortuita inclinatio animorum, quæ Hispaniam omnem auerterat ad Romanum à punico imperio, traxit eum. Eadem causa Indibili Mandonioq; fuit, haud dubie omnis Hispaniæ principibus, cum omni popularium manu relicto Asdrubale, secedendi in imminenteis castris eius tumulos: unde per continentia iuga tutus receptus ad Romanos esset. Asdrubal cum hostium res tacitis augescere incrementis cerneret: suas imminui, ac fore, ut nisi audendo aliquid moueret, quà cœpissent ruerent: dimicare quamprimum statuit. Scipio auidior etiam certaminis erat, cum à spe, quam successus rerum augebat: tum quod prius quàm iungerentur hostium exercitus, cū uno dimicare duce, exercituq;, quam simul cum uniuersis malebat. Cæterum etiam si cum pluribus pariter dimicandum foret, arte quadam copias auxerat. nam cum uideret nullum esse nauiū usum, quia uacua

omnis

omnis Hispaniæ ora classibus punicis erat, subductis nauibus Tarraconem, nauales socios terrestribus copijs addidit. Et armorum affatim erat captorum Carthagine: & quæ post captam eam fecerat, tanto opificum numero incluso. Cum ijs Scipio ueris principio ab Tarracone egressus (iam enim & Lælius redierat ab Roma, sine quo nihil maioris rei motum uolebat) ducere ad hostem pergit. Per omnia pacata eunti, ut cuiusq; populi fines transiret, prosequentibus excipientibusq; socijs, Indibilis & Mandonius cum suis copijs occurrerunt. Indibilis pro utroque locutus, haudquaquam ut barbarus stolide incauteq;, sed potius cum uerecunda grauitate: propiorq; excusanti transitionem ut necessariam, quàm glorianti ea uelut ad primam occasionem rapta. Scire enim se, transfugæ nomen execrabile ueteribus socijs, nouis suspectum esse. neque eum se reprehendere morem hominum, si tamen anceps odium causa, non nomen faciat. Merita inde sua in duces Carthaginienses commemorauit. auaritiam contra eorum, superbiamq;, & omnis generis iniurias in se atque populares. Itaque corpus duntaxat suum ad id tempus apud eos fuisse: animum iam pridem ibi esse, ubi ius ac fas crederet coli. ad deos quoq; confugere supplices, qui nequeant hominum uim atque iniurias pati. se id Scipionem orare, ut transitio sibi nec fraudi apud eum, nec honori sit. quales ex ea die experiundo cognouerit, perinde operæ eorum pretium faciat. Ita prorsus respondet facturum Romanus: nec pro transfugis habiturum, qui non duxerint societatem ratam, ubi nec diuini quicquam nec humani sanctum esset. Productæ deinde in conspectum eius coniuges liberiq; lachrymantibus gaudio redduntur: atque eo die in hospitium abducti. Postero die fœdere accepta fides, dimissiq; ad copias adducendas. Iisdē deinde in castris tendebant donec ducibus ijs ad hostem peruentum est. Proximus Carthaginiēsium exercitus Asdrubalis propè urbem Betulam erat. pro castris equitum stationes habebat. In eas uelites, antesignaniq;, & qui primi agminis erant: aduenientes ex itinere, priusquam castris locum caperent: adeo contemptim impetum fecerunt, ut facile appareret, quid utriq; parti animorum esset. In castra trepida fuga compulsi equites sunt: signaq; Romana portis propè ipsis illata. Atq; illo quidem die irritatis tantum ad certamen animis, castra Romani posuerunt. Nocte Asdrubal in tumulum copias recepit, plano campo in summo patentem: fluuius ab tergo, ante circaq; uelut ripa præceps oram eius omnem cingebat. suberat & altera inferior summissa fastigio planicies. eam quoque altera crepido haud facilior in ascensum ambibat. In hunc inferiorem campum postero die Asdrubal, postquam stantem pro castris hostium aciem uidit: equites numidas, leuiumq; armorum Baleares, & Afros demisit. Scipio circumuectus ordines signaq;, ostendebat hostem, prædamnata spe æquo dimicandi campo, captantem tumulos. loci fiducia, non uirtutis aut armorum stare in conspectu. sed altiora mœnia habuisse Carthaginem, quæ transcendisset miles Romanus. nec tumulos, nec arcem, ne mare quidem armis obstitisse suis. ad id fore altitudines quas cepissent hostibus, ut per præcipitia & prærupta salientes fugerent. eam quoq; se illis fugam clausurū. Cohortesq; duas, alterā tenere fauces uallis, per quam defertur amnis, iubet: alteram uiam insidere, quæ ab urbe per tumuli obliqua in agros ferret. ipse expeditos, qui pridie stationes hostium pepulerant, ad leuem armaturam infimo stantem supercilio ducit. Per aspreta primum, nihil aliud quàm uia impediti iere. deinde ut sub iactum uenerunt telorum: primo omnis generis uis ingens effusa est in eos. ipsi contra saxa, quæ locus strata passim omnia fermè missilia præbet, ingerere: non milites solum, sed etiam turba calonū immista armatis. Cæterum quanquam ascensus difficilis erat, & propè obruebātur telis saxisq;, & assuetudine succedendi muros & pertinacia animi subiere tunt primi. Qui simul cepere aliquid æqui loci, ubi firmo consisterent gradu, leuem & concursatorem hostem, atq; interuallo tutū, cum procul missilibus pugna eluditur, instabilem eundem ad comminus conserendas manus, expulerunt loco: & cæde magna in aciem altiori superstantem tumulo impegere. inde Scipio iussis aduersus mediam euadere aciem uictoribus cæteras copias cum Lælio diuidit: atque eum parte dextra tumuli circumire, donec mollioris ascensus uiam inueniret, iubet. ipse ab læua circuitu haud magno in transuersos hostes incurrit. Inde primo turbata acies est, dum ad circumsonantem undique clamorem flectere cornua

uagum per citeriorem Hispaniam socijs opem ferre, hostium oppida atque agros populari. His decretis, ad exequenda quæ statuerant, duces digresi. Hæc eo anno in Hispania acta.

Romæ fama Scipionis in dies crescere. Fabio Tarentum captum astu magis quàm uirtute, gloriæ tamen esse. Fuluij senescere fama. Marcellus etiam aduerso rumore esse, super quàm quòd primo male pugnauerat, quia uagante per Italiam Annibale, media æstate Venusiam in tecta milites abduxisset. Inimicus erat ei C. Publicius Bibulus tribunus plebis. Is iam à prima pugna, quæ aduersa fuerat, assiduis concionibus infamem, inuisumq́ plebi Claudium fecerat: & iam de imperio abrogando eius agebat, cum tamen necessarij Claudij obtinuerunt, ut relicto Venusiæ legato, Marcellus Romam ueniret ad purganda ea, quæ inimici obijcerēt: nec de imperio eius abrogando absente ipso ageretur. Forte sub idem tempus & Marcellus ad deprecandam ignominiam, & Q. Fuluius consul comitiorum causa Romam uenit. Actum de imperio Marcelli in circo Flaminio est, ingenti concursu plebisq́ & omnium ordinum. Accusauit tribunus plebis non Marcellum modo, sed omnem nobilitatem. Fraude eorum, & cunctatione fieri, ut Annibal decimum iam annum Italiam prouinciam habeat, diutius ibi quàm Carthagine uixerit. habere fructum imperij prorogati Marcello populū Romanum. bis cæsum exercitum eius æstiua Venusiæ sub tectis agere. Hanc tribuni orationem ita obruit Marcellus cōmemoratione rerum suarum, ut nō rogatio solum de imperio eius abrogando antiquaretur, sed postero die consulem cum ingenti cōsensu centuriæ omnes crearent. Additur collega T. Quintius Crispinus, qui tum prætor erat. Postero die prætores creati P. Licinius Crassus Diues, pont. max. P. Licinius Varus, Sex. Iulius Cæsar, Q. Claudius Flamen.

Comitiorum ipsorum diebus sollicita ciuitas de Hetruriæ defectione fuit. Principiū eius rei ab Arretinis fieri, C. Calpurnius scripserat, qui eam prouinciam proprætor obtinebat. Itaque confestim eò missus Marcellus consul designatus, qui rem inspiceret, ac si digna uideretur, exercitu accito bellum ex Appulia in Hetruriam transferret. Eo metu compresi Hetrusci quieuerunt. Tarentinorum legatis pacem petentibus cū libertate, ac legibus suis responsum ab senatu est, ut redirent cum Fabius consul Romam uenisset. Ludi & Romani, & plebeij eo anno singulos dies instaurati. Aediles curules fuere L. Cornelius Caudinus, & Ser. Sulpicius Galba: plebeij, C. Seruilius, & Q. Cæcilius Metellus. Seruilium negabant iure aut tribunū plebis fuisse, aut ædilem esse, quod patrem eius, quem triumuirū agrarium occisum à Boijs circa Mutinam esse, opinio per decem annos fuerat, uiuere atq; in hostium potestate esse satis constabat. Vndecimo anno punici belli consulatum inierunt M. Marcellus quintum (ut numeretur consulatus, quem uitio creatus non gessit) & T. Quintius Crispinus. Vtriq; consulum Italia decreta prouincia est, & duo consulū prioris anni exercitus: tertius tū erat Venusiæ, cui M. Marcellus præfuerat: ita ut ex tribus eligerēt duos quos uellent, tertius ei traderetur, cui Tarentum & Salentini prouincia euenisset. Cæteræ prouinciæ ita diuisæ prætoribus: P. Licinio Varo urbana: P. Licinio Crasso pont. max. peregrina, & quò senatus censuisset: Sex Iulio Cæsari Sicilia: Q. Claudio Flamini Tarentum. Prorogatū imperium in annū est Q. Fuluio Flacco, ut prouinciam Capuam, quæ T. Quintij prętoris fuerat, cum una legione obtineret. Prorogatum & C. Hostilio Tubulo est, ut proprætor in Hetruriam ad duas legiones succederet C. Calpurnio. Prorogatū & L. Veturio Philoni est, ut proprætor Galliam candē prouinciam cū ijsdem duabus legionibus obtineret, quibus prætor obtinuisset. Quod in L. Veturio, idem in C. Aurunculeio decretū ab senatu, latumq́ de prorogando imperio ad populū est: qui prætor Sardiniam prouinciam cū duabus legionibus obtinuerat. additæ ei ad præsidiū prouinciæ quinquaginta longæ naues, quas P. Scipio ex Hispania misisset. Et P. Scipioni, & M. Syllano suæ Hispaniæ, suiq; exercitus in annum decreti. Scipio ex octuaginta nauibus, quas aut secum ex Italia adductas, aut captas Carthagine habebat, quinquaginta in Sardiniā transmittere iussus: quia fama erat, magnum naualem apparatum eo anno Carthagine esse: CC nauibus omnem oram Italiæ, Siciliæq; ac Sardiniæ impleturos. Et in Sicilia ita diuisa res est. Sex. Cæsari exercitus Cannensis est datus. M. Valerius Leuinus (ei quoq; enim in annū prorogatū imperium est) classem quæ ad Siciliam erat, nauium LXX obtineret, adderet eò XXX naues,

oo 4 quæ

quæ ad Tarentum priore anno fuerant. cum ea centum nauium classe, si uideretur ei, prædatum in Africam traijceret. Et P. Sulpicio, ut eadem classe Macedoniam Græciamq; prouinciam haberet, prorogatum in annum imperium est. De duabus quæ ad urbem Romam fuerant, legionibus nihil mutatum. Supplementum, quo opus esset, ut scriberent, consulibus permissum. Vna & uiginti legionibus eo anno defensum imperium Romanum est. Et P. Licinio Varo prætori urbis negotium datum, ut naues longas XXX ueteres reficeret, quæ Hostiæ erant, & uiginti nouas naues socijs naualibus compleret, ut quinquaginta nauium classe oram maris uicinam urbi Romæ tueri posset. C. Calpurnius uetitus ab Arretio mouere exercitum, nisi cum successor uenisset. Idem & Tubulo imperatum, ut inde præcipue caueret ne qua noua consilia orirentur. Prætores in prouincias profecti. Consules religio tenebat, quod prodigijs aliquot nuntiatis, non facile litabant. Ex campania nuntiata erant, Capuæ duas ædes, Fortunæ & Martis, & sepulchra aliquot de cœlo tacta: cum ijs (adeo minimis etiam rebus praua religio inserit deos) mures in æde Iouis aurum rosisse. Casini examen apum ingens in foro consedisse. Et Hostiæ murum, portamq; de cœlo tactam. Cære uulturium uolasse in ędem Iouis. Vulsinijs sanguine lacum manasse. Horum prodigiorũ causa diem unum supplicatio fuit. Per dies aliquot hostiæ maiores sine litatione cæsæ, diuq; non impetrata pax deûm. in capita consulum, repub. incolumi, exitiabilis prodigiorum euentus uertit. Ludi Apollinares Q. Fuluio, Ap. Claudio Coss. à P. Cornelio Sulla prætore urbis primũ facti erant, inde omnes deinceps prætores urbani fecerant. sed in unum annum uouebant, dieq; incerta faciebant.

Eo anno pestilentia grauis incidit per urbem, agrosq;, quæ tamen magis in longos morbos quàm in perniciales euasit. Eius pestilentiæ causa, & supplicatum per compita tota urbe est, & P. Licinius Varus Prætor urb. legem ferre ad populum iussus, ut hi ludi in perpetuum in statam diem uouerentur. Itaq; ipse primus ita uouit, fecitq; ad III Nonas Quintiles. is dies deinde solennis seruatus. De Arretinis, & fama in dies grauior, & cura crescere patribus. Itaque C. Hostilio scriptum est, ne differret obsides ab Arretinis accipere. cui traderet Romam deducendos, C. Terentius Varro cũ imperio missus. qui ut aduenit, extemplo Hostilius legionem unam, quæ ante urbem castra habebat, signa in urbem ferre iussit, præsidiaq; locis idoneis disposuit. tum in foro citatis senatoribus obsides imperauit. Cum senatus biduum ad considerandum peteret tempus, aut ipsos extemplo dare, aut se postero die senatorum omneis liberos sumpturum, edixit. inde portas custodire iussit tribunos militum, præfectosq; sociũm & centuriones, ne quis nocte urbe exiret. Id segnius, negligentiusq; factum. septem principes senatus, prius quam custodiæ in portis locarentur, ante noctem cum liberis euaserunt. Postero die luce prima cum senatus in forum citari cœptus esset, desiderati, bonaq; eorum uenierunt. à cæteris senatoribus CXX obsides, liberi ipsorum accepti, traditiq; C. Terentio Romam deducendi. Is omnia suspectiora, quàm ante fuerant, in senatu fecit. itaq; tanquam imminente Hetrusco tumultu, legionem alteram ex urbanis Arretiũ ducere iussus ipse C. Terentius, eamq; habere in præsidio urbis. C. Hostilium cum cætero exercitu placuit totam prouinciam peragrare, & cauere, ne qua occasio nouare cupientibus res daretur. C. Terentius ut Arretium cum legione uenit, claues portarum cum magistratus poposcisset, negantibus ijs compatere, fraude amotas magis ratus, quàm negligentia intercidisse, ipse alias claues omnibus portis imposuit: cauitq; ut omnia in potestate sua essent. Hostilium intentius monuit, ut in eo spem non moturos quicquam Hetruscos poneret, si nequid mouere possent, præcauisset. De Tarentinis inde magna contentione in senatu actum coram Fabio, defendente ipso quos ceperat armis, alijs infensis, & plerisq; æquantibus eos Campanorum noxæ pœnæq;. S. C. in sententiam M. Acilij factum est, ut oppidum præsidio custodiretur: Tarentiniq; omnes intra mœnia continerentur res integra postea referretur, cum tranquillior status Italiæ esset. Et de M. Liuio præfecto arcis Tarentinæ haud minore certamine actum est, alijs sententijs notantibus præfectum, quod eius secordia Tarentum proditum hosti esset: alijs præmia decernentibus, quod per quinquennium arcem tutatus esset, maximeq; unius eius opera receptum Tarentum foret: medijs ad censores, non ad senatum notionem de eo pertinere dicentibus. cuius

sententiæ

sententiæ & Fabius fuit. adiecit tamen, fateri se opera Liuij Tarentum receptum, quod amici eius uulgo in senatu iactassent.neq; enim recipiendum fuisse,nisi amissum foret. Consulum alter T.Quintius Crispinus ad exercitum,quem Q.Fuluius Flaccus habuerat, cũ supplemento in Lucanos est profectus. Marcellum aliæ atq; aliæ obiectæ animo religiones tenebant. in quibus: quod,cum bello Gallico ad Clastidium ædem Honori & Virtuti uouisset, dedicatio eius à pontificibus impediebatur: quod negabant unam cellam amplius quàm uni deo recte dedicari. quia si de cœlo tacta, aut prodigij aliquid in ea factum esset, difficilis procuratio foret:quod utri deo diuina res fieret, sciri non posset. neq; enim duobus, nisi certis deis rite una hostia fieri.Ita addita Virtutis ædes approperato opere.neq; tamen ab ipso ædes eæ dedicatæ sunt.Tum demum ad exercitum,quem priore anno Venusiæ reliquerat, cum supplemento proficiscitur. Locros in Brutijs Crispinus oppugnare conatus, quia magnam famam attulisse Fabio Tarentum ferebatur, omne genus tormentorum, machinarumq; ex Sicilia acciuerat:& naues indidem accitæ erant,quæ uergentem ad mare partem urbis oppugnarent. Ea omissa oppugnatio est, quia Lacinium Annibal admouerat copias: & collegam eduxisse iam à Venusia exercitũ fama erat,cui coniungi uolebat.Itaq; in Apuliam ex Brutijs reditum, & inter Venusiam Bautiamq; minus trium millium passuum interuallo consules binis castris consederant. In eandem regionem & Annibal redijt,auerso ab Locris bello.Ibi consules ambo ingenio feroces propè quotidie milites in aciem excire,haud dubia spe, si duobus exercitibus consularibus iunctis commisisset sese hostis,debellari posse. Annibal quia cum Marcello bis priore anno cõgressus uicerat,uictusq; erat:ut cum eodem si dimicandum foret, nec spem nec metum ex uano haberet: ita duobus consulibus haudquaquam sese parem futurum credebat. itaq; totus in suas artes uersus insidijs locum quærebat. Leuia tamen prælia inter bina castra uario euentu fiebant . quibus cum extrahi æstatem posse consules crederent, nihilominus oppugnari Locros posse rati,L. Cincio,ut ex Sicilia Locros cum classe trajceret, scribunt. Et ut ab terra quoq; oppugnari mœnia possent, ab Tarento partem exercitus, quæ in præsidio erat,duci eò iusserunt. Ea ita futura per quosdam Thurinos comperta Annibali cum essent,mittit ad insidendam ab Tarento uiam. Ibi sub tumulo Petelliæ equitum duo, peditum tria millia in occulto locata:in quæ inexplorato euntes Romani cum incidissent, ad duo millia armatorum cæsa,& mille & CC fermè uiui capti.alij dissipati fuga per agros,saltusq; Tarentum rediere. Tumulus erat syluestris inter punica & Romana castra,ab neutris primo occupatus:quia Romani qualis pars eius,quæ uergeret in hostium castra,esset,ignorabant. Annibal insidijs,quàm castris aptiorem eum crediderat. itaq; nocte ad id missas aliquot Numidarum turmas medio in saltu condiderat. quorum interdiu nemo ab statione mouebatur, ne aut arma, aut ipsi procul conspicerentur. Fremebant uulgo in castris Romanis, occupandum eum tumulum esse, & castello firmandum: ne, si occupatus ab Annibale foret, uelut in ceruicibus haberent hostem. Mouit ea res Marcellum. & collegæ, quin imus,inquit, ipsi cum equitibus paucis exploratum? subiecta res oculis certius dabit consilium. Adsentiente Crispino, cum equitibus ducentis & uiginti, ex quibus XL Fregellani, cæteri Hetrusci erant, proficiscuntur. Secuti M.Marcellus consulis filius,& A.Manlius,tribuni militũ, simul & duo præfecti sociũm, L.Arennius,& M.Aulius. Immolasse eo die quidã memoriæ prodidere COS. Marcellũ: & prima hostia cæsa,iecur sine capite inuentum:in secunda omnia comparuisse,quæ assolent. Auctum etiam uisum in capite:nec id sanè aruspici placuisse,quod secundum trunca & turpia exta,nimis læta apparuissent. Cæterũ consulem Marcellum tanta cupiditas tenebat dimicandi cum Annibale, ut nunquam satis castra castris collata diceret. Tum quoq; uallo egrediens signum dedit, ut ad locum miles esset paratus: si collis,in quem speculatum irent, placuisset, uasa colligerent,ac sequerentur. Exiguum campi ante castra erat, inde in collem aperta undique,& conspecta ferebat uia. Numidis speculator nequaquam in spem tantæ rei positus, sed si quos uagos pabuli aut lignorũ causa longius à castris progressos possent excipere, signum dat,ut pariter ab suis quisq; latebris exorirentur. Non ante apparuere, quibus obuijs ab iugo ipso consurgendum erat, quam circumiere qui ab tergo intercluderent uiam. Tum undique

omnes

omnes exorti,& clamore sublato impetum fecere. Cum in ea ualle consules essent,ut neq; eua derent in iugum occupatum ab hoste:nec receptum ab tergo circumuenti haberent:extrahi tamen diutius certamen potuisset, ni cœpta ab Hetruscis fuga pauorem cæteris iniecisset. Non tamen omisere pugnã deserti ab Hetruscis Fregellani,donec integri consules hortando,ipsiq; ex parte pugnando rem sustinebant. Sed postquam uulneratos ambos consules, Marcellum etiam transfixum lancea prolabentem ex equo moribundum uidère,tum & ipsi(perpauci autem supererant)cũ Crispino consule duobus iaculis icto,& Marcello adolescẽte,saucio & ipso, effugerunt. Interfectus A.Manlius tribunus militum: & ex duobus præfectis sociũm M.Aulius occisus: L. Arennius captus. & lictores consulum quinq; uiui in hostium potestatem uenerunt.cæteri aut interfecti, aut cum consule effugerũt. equites tres & XL aut in prælio,aut in fuga ceciderunt: duodeuiginti uiui capti. Tumultuatum & in castris fuerat, ut consulibus irent subsidio:cum consulem, & filium alterius consulis saucios, exiguasq; infelicis expeditionis reliquias ad castra uenientes cernunt. Mors Marcelli cum alioqui miserabilis fuit: tum quod nec pro ætate,(maior iam enim LX annis erat) neq; pro ueteris prudentia ducis,tam improuide se collegamq; , & propè totam rempub. in præceps dederat. Multos circa unam rem ambitus fecerim: si, quæ de Marcelli morte uariant autores, omnia exequi uelim. Vt omittam alios:C. Lælius triplicem gestæ rei ordinem edit: unam traditam fama:alteram scripta laudatione filij, qui rei gestæ interfuerit: tertiam, quam ipse pro inquisita, ac sibi comperta affert. Cæterum ita fama uariat, ut tamen pleriq; loci speculandi causa castris egressum,omnes insidijs circunuentum tradant. Annibal magnum terrorem hostibus morte consulis unius, uulnere alterius iniectum esse ratus, ne cui deesset occasioni, castra in tumulum,in quo pugnatum erat,extemplo transfert.ibi inuentum Marcelli corpus sepelit. Crispinus & morte collegæ, & suo uulnere territus, silentio insequentis noctis profectus, quos proximos nactus est monteis: in ijs loco alto & tuto undiq; castra posuit. Ibi duo duces sagaciter moti sunt,alter ad inferendam, alter ad cauendam fraudem. Annulo Marcelli simul cum corpore Annibal potitus erat. eius signi errore ne qui dolus necteretur à pœno, metuens Crispinus, circa ciuitates proximas miserat nuntios:occisum collegã esse,annuloq; eius hostem potitum: ne quibus literis crederent nomine Marcelli compositis. Paulo ante hic nuntius consulis Salapiam uenerat, cum literæ ab Annibale allatæ sunt,Marcelli nomine compositæ:se nocte,quæ diem illum secutura esset: Salapiam uenturũ.parati milites essent, qui in præsidio erant,si quo opera eorum opus esset. Sensere Salapiani fraudem: & ab ira non defectionis modo, sed etiam equitum interfectorum rati occasionem supplicij peti, remisso retro nuntio,(perfuga autem Romanus erat) ut sine arbitro milites quæ uellent agerent,oppidanos per muros urbisq; opportuna loca in stationibus disponunt: custodias, uigiliásque in eam noctem intentius instruunt: circa portam,qua uenturum hostem rebantur,quod roboris in præsidio erat, opponunt. Annibal quarta uigilia fermè ad urbem accessit. Primi agminis erant perfugæ Romanorum & arma Romana habebant.ij ubi ad portam est uentum, latine omnes loquentes excitant uigiles: apeririq; portam iubent. consulem adesse. Vigiles uelut ad uocem eorum excitari, tumultuari, trepidare, moliri. porta cataracta deiecta clausa erat. eam partim uectibus leuant:partim funibus subducunt in tantum altitudinis, ut subire recti possent. Vix dum satis patebat iter, cum perfugæ certatim ruunt per portam. & cum sexcenti fermè intrassent,remisso fune,quo suspensa erat, cataracta magno sonitu cecidit. Salapiani, alij perfugas negligenter ex itinere suspensa humeris, ut inter pacatos, gerentes arma inuadunt: alij e turribus portæ murisq; saxis,sudibus,pilis absterrent hostem.Ita inde Annibal suametipse fraude captus abijt: profectusq; ad Locrorum soluendam obsidionem,quam Cincius summa ui,operibus, tormẽtorumq; omni genere ex Sicilia aduecto oppugnabat. Magoni iam haud fermè fidenti, retenturum defensurumq; se urbem,prima spes morte nuntiata Marcelli affulsit:secutus inde nuntius,Annibalem Numidarum equitatu præmisso, ipsum quantum accelerare posset, cum peditum agmine sequi. Itaq; ubi primum Numidas edito speculis signo aduentare sensit, & ipse patefacta repente porta ferox in hostes erumpit. Et primo, magis quia improuiso

id fecerat

id fecerat, quàm quod par uiribus esset, anceps certamē erat. deinde ut superuenere Numidæ, tantus pauor Romanis est iniectus, ut passim ad mare ac naues fugerent, relictis operibus machinisq;, quibus muros quatiebant. Ita aduentu Annibalis soluta Locrorū obsidio est. Crispinus postquam in Brutios profectum Annibalem sensit, exercitum cui collega præfuerat, M. Marcellum trib. mil. Venusiā abducere iussit. ipse cum legionibus suis Capuam profectus, uix lecticæ agitationem præ grauitate uulnerū patiens, Romam literas de morte collegæ scripsit, quantoq; ipse in discrimine esset. Se comitiorū causa non posse Romam uenire: quia necuiæ laborem passurus uideret, & de Tarento solicitus esset, ne ex Brutijs Annibal eò conuerteret agmen. legatos opus esse ad se mitti uiros prudenteis, cum quibus quæ uellet, de Repub. loqueretur. Hæ literæ recitatæ, & luctum magnum morte alterius cōsulis, & metum de altero fecerunt. Itaq; & Q. Fabium filium ad exercitum Venusianum miserunt: & ad consulem tres legati missi: Sex. Iulius Cæsar, L. Licinius Pollio, L. Cincius Alimentius, cum paucis ante diebus ex Sicilia rediisset. Hi nuntiare consuli iussi, ut si ad comitia ipse Romam uenire non posset, dictatorem in agro Romano diceret comitiorū causa. si consul Tarentū profectus esset: Q. Claudium Pr. placere in eam regionem inde abducere legiones, in qua plurimas sociorū urbes tueri posset. Eadem æstate M. Valerius cum classe centum nauium ex Sicilia in Africam transmisit: & ad Clupeam urbem exscensione facta, agrum late nullo fermè obuio armato uastabat. inde ad naues raptim prædatores recepti, quia repente fama accidit, classem punicam aduentare. LXXX erant & tres naues. Cum ijs haud procul Clupea prospere pugnat Romanus. Decem & octo nauibus captis, fugatis alijs, cū magna terrestri naualiq; præda Lilybœum redijt. Eadem æstate & Philippus implorantibus Achæis auxilium tulit. quos & Machanidas tyrānus Lacedæmoniorū finitimo bello urebat: & Aetoli nauibus per fretum, quod Naupactum & Patras interfluit: (Rhion incolæ uocant) exercitu traiecto, depopulati erant. Attalum quoq; regem Asiæ, quia Aetoli summum gentis suæ magistratū ad eum proximo concilio detulerant, fama erat in Europam traiecturum. Ob hæc Philippo in Græciam descendenti ad Lamiam urbem Aetoli duce Physia, qui prætor in eum annum cum absente Attalo creatus erat, occurrerunt. Habebant & ab Attalo auxilia secum: & mille fermè ex Romana classe à P. Sulpicio missos. Aduersus hunc ducem, atq; has copias Philippus bis prospero euentu pugnauit: multos admodum hostium utraque pugna occidit. Inde cum Aetoli metu compulsi Lamiæ urbis mœnibus tenerent sese, Philippus ad Phaleram exercitum reduxit. In Maliaco sinu is locus est, quondam frequenter habitatus propter egregiū portum, tutasq; circà stationes, & aliam opportunitatem maritimam, terrestremq;. Eò legati ab rege Aegypti Ptolemæo Rhodijsq; & Atheniensibus & Chijs uenerunt, ad dirimendum inter Philippum atq; Aetolos bellū. Adhibitus ab Aetolis ex finitimis pacificator Aminander rex Athamanū. Omnium autem non tanta pro Aetolis cura erat, ferocioribus quàm pro ingenijs Græcorum gentis: ēq; ne Philippus regnumq; eius, graue libertati futurum, rebus Græciæ immisceretur. De pace dilata consultatio est in concilium Achæorum: concilioq; ei & locus, & dies certa indicta. interim triginta dierum inducię impetratę. Profectus inde rex per Thessaliam Bœotiamq;, Chalcidem Eubœę uenit, ut Attalum, quem classe Eubœam petiturū audierat: portubus & litorum appulsu arceret. Inde præsidio relicto aduersus Attalum, si forte interim traiecisset: profectus ipse cum paucis equitum, leuisq; armaturę Argos uenit. Ibi curatione Heræorū Nemeorumq; suffragijs populi ad eum delata, quia se Macedonū reges ex ea ciuitate oriundos referunt: Heræis peractis, ab ipso ludicro extemplo Rhium profectus est ad indictū multo ante sociorum concilium. Ibi de ætolico finiendo bello actum, ne causa aut Romanis, aut Attalo intrandi Græciam esset. Sed ea omnia uixdum induciarum tempore circūacto, Aetoli turbauere: postquam & Attalum Aeginam uenisse, & Romanā classem stare ad Naupactū audiuere. Vocati enim in concilium Achæorum, in quo eædem legationes erant, quæ ad Phaleram egerant de pace: primum questi sunt quædam contra fidem cōuentionis tempore induciarum facta: postremo negarunt dirimi bellum posse, nisi Messenijs Achæi Pylum redderent: Sationis restituerentur Athamānis, Scerdileto & Pleurato Parthini. id uero indignum ratus Philippus, uictos

ctos uictori sibi ultro cōditiones ferre,ne antea quidem se aut de pace audisse,aut inducias pe-pigisse dixit,spem ullam habentem quieturos Aetolos: sed ut omnes socios testes haberet,se pacis,illos belli causam quæsisse.Ita infecta pace concilium dimisit, quatuor millibus armatorum relictis ad præsidium Achæorū, & quinq; longis nauibus acceptis. quas si adiecisset missæ nuper ad se classi Carthaginiensiū,& ex Bithynia ab rege Prusia uenientibus nauibus, statuerat naualī prælio lacessere Romanos,iamdiu in ea regione potentes maris.ipse ab eo concilio Argos regressus.iam enim Nemeorum appetebat tempus, quæ celebrari uolebat præsentia sua. Occupato rege apparatu ludorum, & per dies festos licentius quàm inter belli tempora remittente animum, P. Sulpicius ab Naupacto profectus classem appulit inter Sicyonem & Corinthū, agrūq; nobilissimæ fertilitatis effuse uastauit. Fama eius rei Philippum ab ludis exciuit: raptimq; cū equitatu profectus, iussis subsequi peditibus,palatos passim per agros, grauesq; prēda,ut qui nihil tale metuerēt,adortus Romanos cōpulit ad naues.Classis Romana haudquaquā læta præda Naupactum rediit. Philippus ludorum quoq; qui reliqui erant, celebritatem quantæcunq; de Romanis tamen uictoriæ partæ fama auxerat: lætitiaq; ingenti celebrati festi dies: eo magis etiam, quod populariter dempto capitis insigni,purpura atq; alio regio habitu,æquauerat cæteris se in speciem: quo nihil gratius est ciuitatibus liberis. Præbuissetq; haud dubiam eo facto spem libertatis, nisi omnia intoleranda libidine fœda ac deformia effecisset. uagabatur enim cum uno aut altero comite per maritas domos dies noctesq;: & submittendo se in priuatum fastigium,quo minus conspectus,eo solutior erat: & libertatem cum aliis uanam ostendisset,totam in suam licentiā uerterat.Neq; enim omnia emebat aut eblandiebatur,sed uim etiam flagitiis adhibebat: periculosumq; & uiris & parentibus erat:moram incommoda seueritate libidini regiæ fecisse.uni etiam principi Achęorum Arato adempta uxor nomine Polycratia,ac spe regiarum nuptiarum in Macedoniam asportata fuerat. Per hæc flagitia solenni Nemeorum peracto,paucisq; additis diebus,Dymas est profectus ad præsidium Ætolorum,quod ab Eleis accitum acceptumq; in urbem erat,eiiciēdum. Cycliadas (penes eum summa imperii erat) Achæiq; ad Dymas regi occurrēre: & Eleorum accensi odio,quod à cæteris Achæis dissentirent:& infensi Aetolis, quos Romanum quoque aduersus se mouisse bellum credebant. Profecti à Dymis coniuncto exercitu transeunt Larissum amnem,qui Eleum agrum ab Dymeo dirimit. Primū diem,quo fines hostium ingressi sunt,populando absumpserunt.Postero die acie instructa ad urbē accesserunt,præmissis equitibus,qui obequitando portis promptum ad excursiones genus lacesserent Aetolorum.Ignorabant Sulpicium cum quindecim nauibus ab Naupacto Cyllenem traiecisse: & expositis in terram quatuor millibus armatorū silentio noctis,ne conspici agmen posset,intrasse Elim. Itaque improuisa res ingentem iniecit terrorem: postquā inter Aetolos Eleosq; Romana signa atq; arma cognouere. Et primo recipere suos uoluerat rex: dein contracto iam inter Aetolos & Tribalos (Illyriorum id est genus) certamine,cum urgeri uideret suos, & ipse rex cum equitatu in cohortem Romanam incurrit. Ibi equus pilo traiectus cum prolapsum per caput regem effudisset,atrox pugna utrinq; accensa est: & ab Romanis impetu in regem facto, & protegētibus regiis.Insignis & ipsius pugna fuit, cum pedes inter equites coactus esset prælium inire.deinde cum iam impar certamen esset, caderentq; circa eum multi,& uulnerarētur: raptus ab suis,atq; alteri equo iniectus fugit.Eo die castra quinq; millia passuū ab urbe Eleorum posuit.postero die omneis copias ad propinquum Eleorum castellum, (Pyrgum uocāt) duxit: quò agrestium multitudinem cum pecoribus metu populationum compulsam audierat.eam inconditam inermemq; multitudinem primo statim terrore adueniens cepit:compensaueratq; ea præda,quod ignominiæ ad Elim acceptum fuerat. Diuidēti prædam,captiuosq; (fuerunt autem quatuor millia hominum, pecorumq; omnis generis ad uiginti millia) nūtius ex Macedonia uenit:Eropum quendam corrupto arcis præsidiiq; præfecto , Lychnidum cepisse:tenere & Dassaretiorum quosdam uicos,& Dardanos etiam concire.Omisso igit achaico atq; ætolico bello, relictis tamen duobus millibus & quingētis omnis generis armatorum, cum Menippo & Polyphante ducibus ad præsidiū sociorum,profectus ab Dymis per Acha-

iam

iam Bœotiamq́ & Eubœā, decimis castris Demetriadē in Thessaliam peruenit. Ibi alij maiorem afferentes tumultum nuntij occurrunt: Dardanos in Macedoniā effusos Orestidem iam tenere, ac descendisse in argestæum campum: famamq́ inter barbaros celebrem esse, Philippum occisum. Expeditione ea, qua cum populatoribus agri ad Sicyonem pugnauit: in arborem illatus impetu equi ad eminētem ramum cornu alterum galeæ perfregit. id inuentum ab Aetolo quodam, perlatumq́ in Aetoliam ad Scerdiletum, cui notum erat insigne galeæ: famam interfecti regis uulgauit. Post profectionē ex Achaia Philippi Sulpicius Aeginam classe profectus cum Attalo sese coniunxit. Achæi cum Aetolis, Eleisq́ haud procul Messene prosperam pugnam fecerunt. Attalus rex, & P. Sulpicius Aeginæ hybernarūt. Exitu huius anni T. Quintius consul, dictatore comitiorum ludorumq́ faciendorum causa dicto L. Manlio Torquato, ex uulnere moritur. Alij Tarenti, alij in Campania mortuum tradunt. Id quod nullo ante bello acciderat: duo consules sine memorando prælio interfecti uelut orbam rempub. reliquerant. Dictator Manlius magistrum equitum C. Seruilium (tum ædilis curulis erat) dixit. Senatus quo die primum est habitus, ludos magnos facere dictatorem iussit: quos M. Aemylius prætor urb. C. Flaminio Cn. Seruilio consulibus, fecerat: & in quinquennium uouerat. Tum dictator & ludos fecit: & in sequens lustrum uouit. Cæterum cum duo consulares exercitus tam prope hostem sine ducibus essent: omnibus alijs omissis, una præcipua cura patres populumq́ incessit consules primo quoq; tempore creandi: & ut eos potissimum crearent: quorum uirtus satis tuta à fraude punica esset. Cum toto eo bello damnosa præpropera ac feruida ingenia imperatorum fuisse: tum eo ipso anno consules nimia cupiditate conserendi cum hoste manum in nec opinatam fraudem lapsos esse. cæterum deos immortales misertos nominis Romani pepercisse innoxijs exercitibus: temeritatem consulum ipsorum capitibus damnasse. Cum circunspicerent patres quosnam consules facerent: longe ante alios eminebat C. Claudius Nero. ei collega quærebatur. & uirum quidem eum egregium ducebant: sed promptiorem acrioremq́, quam tempora belli postularēt, aut hostis Annibal. temperandum acre eius ingeniū moderato & prudenti uiro adiuncto collega censebant. M. Liuius erat, multis ante annis ex consulatu populi iudicio damnatus. quam ignominiam adeo ægre tulerat: ut & rus migrarit: & per multos annos & urbe, & omni cœtu caruerit hominū. octauo fermè post damnationem anno M. Claudins Marcellus, & M. Valerius Leuinus consules reduxerant eum in urbem. sed erat ueste obsoleta, capilloq́ & barba promissa, præferens in uultu habituq́ insignem memoriā ignominiæ acceptæ. L. Veturius, & P. Licinius censores eum tondere, & squallorem deponere, & in senatū uenire, fungiq́ alijs publicis muneribus coegerunt. sed tum quoq; aut uerbo assentiebatur: aut pedibus in sententiam ibat: donec cognati hominis eum causa M. Liuij Macati, cum de fama eius ageretur: stantem coegit in senatu sententiam dicere. Tum ex tanto interuallo auditus cōuertit ora hominum in se: causamq́ sermonibus præbuit: indigno iniuriā à populo factā: magnoq́ id damno fuisse, quod tā graui bello nec opera nec consilio talis uiri usa respub. esset. C. Neroni neq; Q. Fabiū, neq; M. Valeriū Leuinum dari collegas posse: quia duos patricios creari non liceret. eandem causam in T. Manlio esse: præterquam quod recusasset delatum consulatum: recusaturusq́ esset. egregium par consulum fore, si M. Liuium C. Claudio collegam adiunxissent. Nec populus mentionem eius rei ortam à patribus est aspernatus. Vnus eā rē in ciuitate, is, cui deferebatur honos, abnuebat: leuitatē ciuitatis accusans. Sordidati rei non misertos candidā togam inuito offerre. eodem honores, pœnasq́ congeri. si bonū uirum ducerent: quid ita pro malo, ac noxio damnassent? si innoxium comperissent, quid ita male credito priore consulatu, alterum crederent? Hæc, taliaq́ arguentem, & querentem castigabant patres: & M. Furium memorantes reuocatū de exilio patriam pulsam sede sua restituisse. ut parentum sæuitiam, sic patriæ patiendo ac ferendo leniendam esse. Adnixi omnes cum C. Claudio M. Liuium consulem fecerunt. Post diem tertiū eius diei prætorum comitia habita. Prætores creati L. Porcius Licinius, C. Manlius, A & C. Hostilij Catones. Comitijs perfectis, ludisq́ factis, dictator & magister equitum magistratu abierūt. C. Terentius Varro in Hetruriā proprætor missus: ut ex ea prouincia C. Hostilius Tarentum

ad eum exercitum iret, quem T. Quintius consul habuerat. & L. Manlius trans mare legatus iret: uiseretq; quae res ibi gererentur: simul, quod Olympiae ludicrum ea aestate futurum erat, quod maximo coetu Graeciae celebraretur: ut si tuto per hostem posset, adiret id concilium: ut qui Siculi bello ibi profugi, aut Tarentini ciues relegati ab Annibale essent, domos redirent: scirentq; sua omnia, quae ante bellum habuissent, reddere populum Romanum. Quia periculosissimus annus imminere uidebatur, neq; consules in republica erant: in consules designatos omnes uersi, quamprimum eos sortiri prouincias, & praesciscere quam quisque eorum prouinciam, quem hostem haberet, uolebant. De reconciliatione etiam gratiae eorũ in senatu actum est: principio facto à Q. Fabio Maximo. Inimicitiae autem nobiles inter eos erant: & acerbiores eas, indigniores q; Liuio sua calamitas fecerat: quod spretum se in ea fortuna credebat. itaq; is magis implacabilis erat: & nihil opus esse reconciliatione aiebat. acrius & intentius omnia gesturos, timentes ne crescendi ex se inimico collegae potestas fieret. Vicit tamen autoritas senatus: ut positis simultatibus, communi animo consilioq; administrarent rempublicam. Prouinciae ijs non permistae regionibus, sicut superioribus annis, sed diuersae extremis Italiae finibus, alteri aduersus Annibalem Brutij, Lucani: alteri Gallia aduersus Asdrubalem, quem Alpibus appropinquare fama erat, decreta. Exercitum ex duobus, qui in Gallia, quiq; in Hetruria essent, addito urbano eligeret quem mallet: qui Galliam esset sortitus. Cui Brutij prouincia euenisset: nouis legionibus urbanis scriptis, utrius mallet consulum prioris anni exercitum sumeret. Relictum à consule exercitũ Q. Fuluius proconsul acciperet: eiq; in annum imperium esset. & C. Hostilio, cui pro Hetruria Tarentũ mutauerãt prouinciam: pro Tarento Capuam mutauerũt. legio una data, cui Fuluius proximo anno praefuerat. De Asdrubalis aduentu in Italiam cura in dies crescebat. Massiliensiũ primũ legati nuntiauerant, eum in Galliam transgressum: erectosq; aduentu eius, quia magnũ pondus auri attulisse diceretur ad mercede auxilia conducenda, Gallorum animos. missi deinde cum ijs legati ab Roma Sex. Antistius, & M. Retius ad rem inspiciendam, retulerant: misisse se cum Massiliensibus ducibus, qui per hospites eorum principes Gallorum omnia explorata referrent. pro comperto habere: Asdrubalem ingenti iam coacto exercitu proximo uere Alpeis traiecturum: nec tum eum quicquam aliud morari, nisi quod clausae hyeme Alpes essent. In locum M. Marcelli L. Aquilius Paetus augur creatus, inauguratusq;. Et Cn. Cornelius Dolobella rex sacrorum inauguratus est in locum M. Marcij, qui biennio ante mortuus erat. Hoc eodem anno & lustrum conditum est à censoribus P. Sempronio Tuditano, & M. Cornelio Cethego: Censa ciuium capita CXXXVII millia C & VIII: minor aliquanto numerus, quàm qui ante bellum fuerat. Eo anno primum, ex quo Annibal in Italiam uenisset, comitium tectum esse, memoriae proditum est: & ludos Romanos semel instauratos ab aedilibus curulibus Q. Metello, & C. Seruilio. & plebeijs ludis biduum instauratum ab Q. Manlio, & M. Caecilio Metello aedilibus plebis. & tria signa ad Cereris aedem dederunt. & Iouis epulum fuit, ludorum causa. Consulatum inde ineunt C. Claudius Nero, & M. Liuius iterũ. qui, quia iam designati prouincias sortiti erant: praetores sortiri iusserunt. C. Hostilio urbana iurisdictio euenit: addita & peregrina, ut tres in prouincias exire posset. A. Hostilio Sardinia, C. Manlio Sicilia, L. Portio Gallia euenit. Summa legionũ triũ & XX ita per prouincias diuisa: binae consulũ essent: quatuor Hispania haberet: tres praetores binas, in Sicilia, in Sardinia, & Gallia: duas C. Terentius in Hetruria: duas Q. Fuluius in Brutijs: duas Q. Claudius circa Tarentum & Salentinos: unam C. Hostilius Tubulus Capuae: duae urbanae ut scriberentur. primis quatuor legionibus populus tribunos creauit. in caeteras consules miserunt. Priusquam consules proficiscerentur, nouendiale sacrũ fuit: quia Veijs de coelo lapidauerat. Sub unius prodigij (ut fit) mentionem alia quoq; nuntiata.

Minturnis aedem Iouis, & lucum Maricae, item Atellae murum, & portam de coelo tactam. Minturnenses terribilius quod esset, adijciebant: sanguinis riuum in porta fluxisse. Et Capuae lupus nocte portam ingressus uigilem laniauerat. Haec procurata hostijs maioribus prodigia: & supplicatio diem unum fuit ex decreto pontificũ. inde iterum nouendiale instauratũ: quod in Armilustro lapidibus uisum pluere. Liberatas religione mentes turbauit rursus nuntiatum:

Frusinone infantem natum esse quadrimo parem: nec magnitudine tam mirandum, quàm quod is quoque, ut Sinuessæ biennio ante, incertus mas an fœmina esset, natus erat. Id uero aruspices ex Hetruria acciti fœdum ac turpe prodigium dicere: extorrem agro Romano procul terræ contactu alto mergendum. uiuum in arcam condidere, prouectumque in mare proiecerunt. Decreuere item pontifices, ut uirgines ter nouenæ per urbem euntes carmen canerent. Id cum in Iouis Statoris æde discerent conditum ab Liuio poeta carmen, tacta de cœlo ædes in Auentino Iunonis Reginæ. prodigiumque id ad matronas pertinere aruspices cum respondissent, donoque diuam placandam esse, ædilium curulium edicto in Capitolium conuocatæ, qui bus in urbe Roma, intraque decimũ lapidem ab urbe domicilia essent, ipsæ inter se quinque & uiginti delegerunt, ad quas ex dotibus stipem conferrent. inde donum peluis aurea facta, lataque in Auentinum, pureque & castè à matronis sacrificatum. Confestim ad aliud sacrificium eidem diuæ ab decemuiris edicta dies, cuius ordo talis fuit. Ab æde Apollinis boues fœminæ albæ duæ porta Carmentali in urbem ductæ. post eas duo signa cupressea Iunonis reginæ portabantur. tum septem & uiginti uirgines longam indutæ uestem carmen in Iunonem reginam canentes ibant, illa tempestate forsitan laudabile rudibus ingenijs, nunc abhorrens & inconditum, si referatur. uirginum ordinem sequebantur decemuiri coronati laurea, prætextatique. à porta Iugario uico in forum uenere. in foro pompa constitit. & per manus reste data, uirgines sonum uocis pulsu pedum modulantes incesserunt. inde uico Tusco, Velabroque per Boarium forum in cliuum Publicium, atque ædem Iunonis reginæ perrectum. ibi duæ hostiæ ab decemuiris immolatæ, & simulachra cupressea in ædem illata. Dijs rite placatis, delectum consules habebant acrius, intentiusque, quàm prioribus annis quisquam meminerat habitum. nam & belli terror duplicatus noui hostis in Italiam aduentu: & minus iuuentutis erat, unde scriberent milites. itaque colonos etiam maritimos, qui sacrosanctam uacationẽ dicebantur habere, dare milites cogebant. quibus recusantibus edixere in diem certam: ut quo quisque iure uacationem haberet, ad senatum deferret. Ea die hi populi ad senatum uenerunt: Hostiensis, Alsiensis, Antiâs, Anxurâs, Minturnensis, Sinuessanus, & à supero mari Senensis. Cum uacationes suas quisque populus recitaret, nullius, cũ in Italia hostis esset, præter Antiatem Hostiensemque, uacatio obseruata est. & earum coloniarũ iuniores iureiurando adacti, supra dies triginta non pernoctaturos se esse extra mœnia coloniæ suæ, donec hostis in Italia esset. Cum omnes censerent, primo quoque tempore consulibus eundum ad bellum (nam & Asdrubali occurrendum esse descendenti ab Alpibus, ne Gallos Cisalpinos, néue Hetruriam erectam in spem rerum nouarum solicitaret: & Annibalem suo proprio occupandum bello, ne emergeret ex Brutijs, atque obuiam fratri ire posset) Liuius cunctabatur, parum fidens suarum prouinciarum exercitibus: collegam ex duobus consularibus egregijs exercitibus, & tertio, cui Q. Claudius Tarenti præesset, electionem habere. intuleratque mentionem de Volonibus reuocandis ad signa. Senatus liberam potestatem consulibus fecit, & supplendi unde uellent: & eligendi de omnibus exercitibus, quos uellent, permutandique: & ex prouincijs, quos è republica censerẽt esse, traducendi. Ea omnia cum summa concordia consulum acta. Volones in undeuicesimam, & uicesimam legiones scripti. magni roboris auxilia ex Hispania quoque à P. Scipione Liuio missa quidam ad id bellum autores sunt, octo millia Hispanorum Gallorumque, duo millia de legionibus militum, equitum ad mille octingentos, mistos Numidas Hispanosque. M. Lucretium has copias nauibus aduexisse. & sagittariorũ, funditorumque ad quatuor millia ex Sicilia C. Manlium misisse. Auxerunt Romæ tumultum literæ ex Gallia missæ ab L. Porcio prætore: Asdrubalem mouisse ex hybernis, & iam alpes transire: octo millia Ligurum conscripta, armataque, coniuncturaque se transgresso in Italiam esse, nisi mitteretur in Ligures qui eos bello occuparet. se cum inualido exercitu, quoad tutũ putaret, progressurum. Hæ literæ consules raptim confecto delectu maturius, quàm constituerant, exire in prouincias coegerunt: ea mente, ut uterque hostem in sua prouincia contineret, neque coniungi, aut conferre in unum uires pateretur. Plurimum in eam rem adiuuit opinio Annibalis: quod etsi ea æstate transiturũ in Italiam fratrem crediderat, recordando quæ ipse in transitu nunc Rhodani nunc Alpium, cũ homini-

bus locisq; pugnando per quinq; menses exhausisset, haudquaquam tam facilem maturúmque transitum expectabat. ea tardius mouendi ex hybernis causa fuit. Cæterum Asdrubali & sua, & aliorum spe omnia celeriora, atq; expeditiora fuere. non enim receperunt modo Aruerni eum, deincepsq; aliæ gallicæ atque alpinæ gentes, sed etiam secutæ sunt ad bellum. & cum per munita pleraq; transitu fratris, quæ antea inuia fuerant, ducebat: tum etiam duodecim annorum assuetudine peruijs Alpibus factis, inter mitiora iam hominum transibat ingenia. inusitati nanq; antea alienigenis, nec uidere ipsi aduenam in sua terra assueti, omni generi humano insociabiles erant. & primo ignari quo Pœnus pergeret, suas rupes suaq; castella, & pecorum hominumq; prædam peti crediderant. fama deinde punici belli, quo duodecimum annum Italia urebatur, satis edocuerat, uiam tantum Alpeis esse: duas prævalidas urbes, magno inter se maris terrarumq; spatio discretas, de imperio & opibus certare. Hæ causæ aperuerant Alpes Asdrubali. Cæterum quod celeritate itineris profectum erat, id mora ad Placentiam, dum frustra obsidet magis, quàm oppugnat, corrupit. Crediderat campestris oppidi facilem expugnationem esse: & nobilitas coloniæ induxerat eum, magnum se excidio eius urbis terrorem cæteris iniecturũ. Non ipse se solum ea oppugnatione impedijt: sed Annibalem post famam transitus eius tanto spe sua celeriorem, iam mouentem ex hybernis, continuerat. quippe reputantem non solum quàm lenta urbium oppugnatio esset, sed etiam quàm ipse frustra eandem illam coloniam ab Trebia uictor regressus tentasset. Consules diuersis itineribus profecti ab urbe uelut in duo pariter bella, distenderant curas hominũ: simul recordantium, quas primus aduentus Annibalis intulisset Italiæ clades: simul, cũ illa angeret cura, quos tam propitios urbi atq; imperio fore deos, ut eodem tempore utrobiq; respublica prospere gereretur. aduersa secundis pensando, rem ad id tempus extractam esse. cum in Italia ad Trasymenum & Cannas præcipitasset Romana respublica, prospera bella in Hispania prolapsam eam erexisse. postea cum in Hispania alia super aliam clades, duobus egregijs ducibus amissis, duos exercitus ex parte delesset, secunda in Italia Siciliaq; gesta quassatam rempublicam excepisse. & ipsum, interuallum loci, quod in ultimis terrarum oris alterum bellum gereretur, spatium dedisse ad respirandum. nunc duo bella in Italiam accepta, duos celeberrimi nominis duces circunstare urbem Romam, & unum in locum totam periculi molem, omne onus incubuisse. qui eorum prior uicisset, intra paucos dies castra cum altero iuncturum. Terrebat & proximus annus lugubris duorum consulum funeribus. His anxij curis homines digredientes in prouincias consules prosecuti sunt. Memoriæ proditum est, plenum adhuc iræ in ciues M. Liuiũ ad bellum proficiscentem monenti Q. Fabio, ne priusquam genus hostium cognosset, temere manum consereret, respondisse: ubi primum hostium agmen conspexisset, pugnaturum. cum quæreretur, quæ causa festinandi esset: aut ex hoste egregiam gloriam, inquit, aut ex ciuibus uictis gaudium, meritum certe, etsi non honestum, capiam. Priusquam Claudius consul in prouinciam perueniret, per extremum finem agri Larinatis ducentem in Salentinos exercitum Annibalem cum expeditis cohortibus adortus C. Hostilius Tubulus incomposito agmini terribilem tumultum intulit. Ad quatuor millia hominum occidit, nouem signa militaria cepit. Mouerat ex hybernis ad famam hostis Q. Claudius, qui per urbes agri Salentini castra disposita habebat. Itaq; ne cum duobus exercitibus simul confligeret Annibal, nocte castra ex agro Tarentino mouit, atq; in Brutios concessit. Claudius in Salentinos agmen conuertit. Hostilius Capuam petens, obuius ad Venusiam fit consuli Claudio. Ibi ex utroq; exercitu electa peditũ quadraginta millia, duo millia & quingenti equites, quibus consul aduersus Annibalẽ rem gereret. reliquas copias Hostilius Capuam ducere iussus, ut Q. Fuluio proconsuli traderet. Annibal undiq; contracto exercitu, quem in hybernis, aut in præsidijs agri Brutij habuerat, in Lucanos ad Grumentum uenit, spe recipiendi oppida, quæ per metum ad Romanos defecissent. eodem à Venusia consul Romanus explorans itineribus contendit, & mille ferè & quingentos passus castra ab hoste locat. Grumenti mœnibus propè iunctum uidebatur Pœnorum uallum. quingenti passus erant inter castra Punica, ac Romana. interiacebat campus: colles imminebãt nudi, sinistro lateri Carthaginiensium, dextro

dextro Romanorum, neutris suspecti: quod nihil syluæ, neque ad insidias latebrarum habebant. In medio campo ab stationibus procursantes certamina haud satis digna dictu serebat. Id modo Romanum quærere apparebat, ne abire hostem pateretur. Annibal inde euadere cupiens, totis uiribus in aciem descendebat. Tum consul ingenio hostis usus, quo minus in tam apertis collibus timeri insidiæ poterant: quinq; cohortes additis quinq; manipulis, nocte iugum superare, & in auersis uallibus considere iubet: tempus exurgendi ex insidijs, & aggrediendi hostem, T. Claudium Asellum tribunum militum, & P. Claudium præfectum sociûm edocet: quos cum ijs mittebat. Ipse luce prima copias omnes peditum, equitumq; in aciem eduxit. Paulo post & ab Annibale signum pugnæ propositum est: clamorq; in castris ad arma discurrentium est sublatus. inde eques, pedesq; certatim portis ruere, ac palati per campum properare ad hostes. Quos ubi effusos consul uidet: tribuno militum tertiæ legionis C. Aurunculeio imperat: ut equites legionis quanto maximo impetu posit, in hostem emittat. ita pecorum modo incompositos toto passim campo se fudisse: ut sterni obterìq;, priusquam instruantur, posśint. Nondum Annibal è castris exierat: cum pugnantium clamorem audiuit. itaq; excitus tumultu raptim ad hostem copias agit. Iam primos occupauerat equestris terror. peditum etiam prima legio, & dextra ala prælium inibant. incompositi hostes, ut quenque aut pediti, aut equiti casus obtulit: ita conserunt manus. crescit pugna subsidijs: & procurrentium ad certamen numero augetur. pugnantesq; (quod nisi in uetere exercitu, & duce uetere haud facile est) inter tumultum ac terrorem instruxisset Annibal: ni cohortium ac manipulorum decurrentium per colles clamor ab tergo auditus metum, ne intercluderentur à castris, iniecisset. Inde pauor incussus: & fuga passim fieri cœpta est. minorq; cædes fuit, quia propinquitas castrorum breuiorem fugam perculsis fecit. equites enim in tergo inhærebant: in transuersa latera inuaserant cohortes secundis collibus uia nuda ac facili decurrentes. tamen supra octo millia hominum occisa: supra septingentos capti: signa militaria nouem adempta. elephanti etiam, quorum nullus usus in repentina ac tumultuaria pugna fuerat: quatuor occisi: duo capti. Romanorum sociorumq; ducenti ceciderunt. Postero die Pœnus quieuit. Romanus in aciem copijs eductis, posteaquam neminem signa contra efferre uidit: spolia legi cæsorum hostium, & suorum corpora collata in unum sepeliri iussit. inde insequentibus continuis diebus aliquot ita institit portis: ut propè inferre signa uideretur. donec Annibal tertia uigilia crebris ignibus tabernaculisq;, quæ pars castrorum ad hostes uergebat: & Numidis paucis, qui in uallo portisq; se ostenderent: relictis, profectus Apuliam petere intendit. Vbi illuxit, successit uallo Romana acies. & Numidæ ex composito paulisper in portis se ualloq; ostentauere: frustratiq; aliquandiu hostem, citatis equis agmen suorum assequuntur. Consul ubi silentium in castris, & ne paucos quidem qui prima luce obambulauerant, parte ulla cernebat: duobus equitibus speculatum in castra præmissis, posteaquam satis tuta omnia esse exploratum est: inferri signa iussit. tantumq; ibi moratus, dum milites ad prædam discurrunt: receptui deinde cecinit: multoq; ante noctē copias reduxit. Postero die prima luce profectus, magnis itineribus famam & uestigia agminis sequens, haud procul Venusia hostem assequitur. Ibi quoq; tumultuaria pugna fuit. supra duo millia Pœnorum cæsa. Inde nocturnis, montanisq; itineribus Pœnus, ne locum pugnandi daret: Metapontum petijt. Hanno inde (is enim præsidio eius loci præfuerat) in Brutios cum paucis ad exercitum nouum comparandum missus. Annibal copijs eius ad suas additis, Venusiam retro quibus uenerat itineribus repetit: atque inde Cannusium procedit. Nunquam Nero uestigijs hostis absliterat: & Q. Fuluium, cum Metapontum ipse proficisceretur: in Lucanos, ne regio ea sine præsidio esset, accersierat. Inter hæc ab Asdrubale, postquam à Placentiæ obsidione abscessit: quatuor Galli equites, duo Numidæ cum literis ad Annibalem missi, cum per medios hostes totam ferme longitudinem Italiæ emensi essent: dum Metapontum cedentem Annibalem sequuntur, incertis itineribus Tarentum delati, à uagis per agros pabulatoribus Romanis ad Q. Claudium proprætorem deducuntur. Eum primo incertis implicantes responsis, ut metus tormentorum admotus fateri uera coegit, edocuerunt: literas se ab Asdrubale ad Annibalem ferre.

Cum ijs literis,ficut erant,fignatis L. Virginio tribuno militum ducendi ad Claudium confu/lem traduntur. duæ fimul turmæ Samnitum præfidij caufa miffæ. Qui ubi ad confulem peruenerunt, literæq; lectæ per interpretem funt,& ex captiuis percunctatio facta: tum Claudius non id tempus effe reipublicæ ratus, quo confilijs ordinarijs prouinciæ fuæ quifque finibus per exercitus fuos cum hofte deftinato ab fenatu bellum gereret: audendum, ac nouandum aliquid improuifum, inopinatum, quod cœptum non minorem apud ciues,quàm hofteis terrorem faceret, perpetratum in magnam lætitiam ex magno metu uerteret: literis Afdrubalis Romam ad fenatum mifsis,fimul & ipfe patres cõfcriptos quid pararet,edocet:ut cum in Vmbria fe occurfurum Afdrubal fratri fcribat, legionem à Capua Romam accerfant,delectum Romæ habeant,exercitum urbanũ ad Narniam hofti opponant.Hæc fenatui fcripta.

Præmifsi item per agrum Larinatem,Marrucinum, Ferentinum, Prætutianum,quà exercitum ducturus erat, ut omnes ex agris urbibusq; commeatus paratos militi ad uefcendum in uiam deferrent,equos iumentaq; alia producerent, ut uehiculorũ feffis copia effet.ipfe de toto exercitu ciuium,fociorumq; quod roboris erat,delegit,fex milia peditũ, mille equites. pronunciat,occupare fe in Lucanis proximam urbem,Punicumq; in ea pręfidium uelle,ut ad iter parati omnes effent.Profectus nocte flexit in Picenum. Et conful quidem quantis maximis poterat itineribus,ad collegam ducebat,relicto Q.Tatio legato,qui caftris præeffet. Romæ haud minus terroris, ac tumultus erat, quàm fuerat biennio ante, cum caftra Punica obiecta Romanis mœnibus portisq; fuerant.neq; fatis conftabat animis, tam audax iter confulis laudarent,uituperarent ne. apparebat (quo nihil iniquius eft) ex euentu famam habiturum. Caftra prope Annibalem hoftem relicta fine duce cum exercitu, cui detractum foret omne, quod roboris,quod floris fuerit: & cõfulem in Lucanos oftendiffe iter,cum Picenum & Galliam peteret,caftra relinquentem nulla alia re tutiora,quàm errore hoftis, qui ducem inde atque exercitus partem abiffe ignoraret. Quid futurum , fi id palàm fiat? & aut infequi Neronem cum fex millibus armatorum profectum Annibal toto exercitu uelit? aut caftra inuadere prædæ relicta,fine uiribus, fine imperio, fine aufpicio? Veteres eius belli clades,duo confules proximo anno interfecti terrebant. & ea omnia accidiffe, cum unus imperator,unus exercitus hoftium in Italia effet.nunc duo bella Punica facta,duos ingentes exercitus,duos propè Annibales in Italia effe.quippe & Afdrubalem patre eodem Amilcare genitum,æque impigrum ducem, per tot in Hifpania annos Romano exercitum bello, gemina uictoria infignem,duobus exercitibus cũ clarifsimis ducibus deletis.nam itineris quidem celeritate ex Hifpania, concitatis ad arma Gallicis gentibus, multomagis quàm Annibalem ipfum gloriari poffe. quippe in ijs locis hunc coegiffe exercitum,quibus ille maiorem partem militum fame, ac frigore,quæ miferrima mortis genera fint,amififfet.Adijciebant etiam periti rerum Hifpaniæ,haud cum ignoto duce C.Nerone congreffurum, fed quem in faltu impedito deprehenfus forte, haud fecus quàm puerum, confcribendis fallacibus conditionibus pacis fruftratus elufiffet.Omnia maiora etiam uero præfidia hoftium,minora fua, metu interprete femper in deteriora inclinato,ducebant. Nero poftquam iam tantum interualli ab hofte fecerat,ut detegi confilium fatis tutum effet,paucis milites alloquitur. Negat ullius confilium imperatoris in fpeciem audacius, re ipfa tutius fuiffe, quàm fuum. Ad certam eos fe uictoriam ducere. quippe ad quod bellum collega nõ antequam ad fatietatem ipfius peditum atq; equitum datæ ab fenatu copię fuiffent, maiores inftructioresq; quàm fi aduerfus ipfum Annibalem iret, profectus fit: eo ipfos quantumcunq; uirium momentum addiderint, rem omnem inclinaturos.auditum modo in acie(nam ne ante audiatur,daturum operam)alterum confulem,& alterum exercitum aduenifse,haud dubiam uictoriam facturũ. Famam bellum conficere, & parua momenta in fpem metumq; impellere animos.Gloriæ quidem ex re bene gefta partæ fructum propè omnem ipfos laturos. Semper quod poftremum adiectum fit, id rem totam uideri traxiffe.Cernere ipfos,quo concurfu,qua admiratione, quo fauore hominũ iter fuum celebretur. Et Hercule per inftructa omnia ordinibus uirorum mulierumq; undiq; ex agris effuforum,inter uota ac preces & laudes ibant.illos præfidia reipublicę, uindices urbis Romæ imperijq;

imperijq; appellabant. in illorum armis dextrisq; suam liberorumq; suorũ salutem ac liber-tatem repositam esse. deos omnes deasq; precabantur, ut illis faustum iter, felixq; pugna, matura ex hostibus uictoria esset, damnarenturq; ipsi uotorũ, quæ pro ijs suscepissent: ut quemadmodum nunc soliciti prosequerentur eos, ita paucos post dies læti ouantibus uictoria obuiam irent. Inuitare inde pro se quisque, & offerre, & flagitare precibus, ut quæ ipsis iumentisq; usui essent, ab se potissimum sumerent. benigne omnia cumulata dare. Modestia certare milites, ne quid ultra usum necessarium sumerent. nihil morari, nec ab signis absistere. cibum capientes diem ac noctem ire, uix quod satis ad naturale desyderium corporum esset, quieti dare.

Et ad collegam præmissi erant, qui nuntiarent aduentũ, percunctarenturq;, clam an palàm, interdiu an noctu uenire sese uellet, ijsdem an alijs cõsidere castris. Nocte clam ingredi uisum est. Tessera per castra ab Liuio consule data erat, ut tribunum tribunus, centurio centurionem, eques equitem, pedes peditem acciperet. neq; enim dilatari castra opus esse, ne hostis aduentum alterius consulis sentiret: & coartatio plurium in angusto tendentium facilior futura erat, quod Claudianus exercitus nihil fermè, præter arma, secũ in expeditionem tulerat. Cæterum in ipso itinere auctũ uoluntarijs agmen erat. offerentibus sese ultro & ueteribus militibus, perfunctis iam militia: & iuuenibus, quos certatim nomina dantes, si quorum corporis species, roburq; uirũ aptum militiæ uidebatur, conscripserat. Ad Senam castra alterius consulis erant: & quingentos inde fermè passus Asdrubal aberat. Itaq; cũ iam appropinquaret, tectus montibus substitit Nero, ne ante noctem castra ingrederetur. Silentio ingressi, ab sui quisq; ordinis hominibus in tentoria adducti, cum summa omnium lętitia hospitaliter excipiuntur. Postero die concilium habitum, cui & L. Porcius Licinius prętor affuit. Castra iuncta consulum castris habebat: & ante aduentum eorum per loca alta ducendo exercitũ, cum modo insideret angustos saltus, ut transitum clauderet, modo ab latere aut ab tergo carperet agmen, ludificatus hostem omnibus artibus belli fuerat. is tum in concilio aderat. Multorum eò inclinabant sententiæ: ut, dum fessum uia ac uigilijs reficeret militem Nero, simul & ad noscendum hostem paucos sibi sumeret dies, tempus pugnandi differretur. Nero nõ suadere modo, sed summa ope orare instititit, ne consilium suum, quod tutum celeritas fecisset, temerarium morando facerent. Errore, qui nõ diuturnus futurus esset, uelut torpentem Annibalem, nec castra sua sine duce relicta aggredi, nec ad sequendum se iter intendisse. antequam se moueat, delere exercitũ Asdrubalis posse, rediteq; in Apuliam. Qui prolatando spatium hosti det, cum & illa castra prodere Annibali, & aperire in Galliam iter, ut per otiũ, ubi uelit, Asdrubali coniungatur. Extemplo signum dandum, & exeundum in aciem: abutendumq; errore hostiũ absentium, præsentiumq;: dum neq; illi sciant cũ paucioribus, nec hi cũ pluribus & ualidioribus rem esse. Concilio dimisso, signũ pugnæ proponitur, confestimq; in aciem procedunt. Iam hostes ante castra instructi stabant. Moram pugnæ attulit, quod Asdrubal prouectus ante signa cũ paucis equitibus scuta uetera hostiũ notauit, quæ ante nõ uiderat, & strigósiores equos. multitudo quoq; maior solita uisa est. Suspicatus id quod erat, receptui propere cecinit, ac misit ad flumen, unde aquabantur: ubi & excipi aliqui possent, & notari oculis, si qui forte adustioris coloris, ut ex recenti uia, essent. simul circumuehi procul castra iubet, specularicq;, num auctum aliqua parte sit uallum: & attendant, semel, bis ne signũ canat in castris. Ea cum ordine omnia relata essent, castra nihil aucta errorem faciebant. Bina erant, sicut ante aduentũ consulis alterius fuerant, una M. Liuij, altera L. Porcij. neutris quicquam, quo latius tenderetur, ad munimenta adiectum. Illud ueterem ducem assuetumq; Romano hosti mouit, quod semel in prætorijs castris signum, bis in consularibus referebant cecinisse. duos profectò consules esse: & quonam modo alter ab Annibale abscessisset, cura angebat. minime id, quod erat, suspicari poterat, tantæ rei frustratione Annibalẽ elusum: ut ubi dux, ubi exercitus esset, cũ quo castra collata haberet, ignoraret. profecto haud mediocri clade absterritũ, insequi nõ ausum. magnopere uereri, ne perditis rebus serũ ipse auxiliũ uenisset, Romanisq; eadem iam fortuna in Italia, quę in Hispania esset. interdũ literas suas ad eũ nõ peruenisse, credere: intereptisq; ijs, cõsulẽ ad sese opprimendũ accelerasse. His anxius curis, extinctis ignibus, uigilia prima dato signo, ut taciti uasa colli-

gerent, ſigna ferri iuſsit. In trepidatione & nocturno tumultu duces parũ intẽte aſſeruati,alter in deſtinatis iam inde ante animo latebris ſubſedit, alter per uada nota Metaurũ flumen trauauit.Ita deſertum à ducibus agmen primo per agros palatur: feſsiq́ue aliquot ſomno, ac uigilijs ſternunt corpora paſsim,atq; infrequentia relinquũt ſigna. Aſdrubal dum lux uiam oſtenderet, ripa fluminis ſigna ferri iubet. & per tortuoſi amnis ſinus flexusq́ue cum errore uoluens haud multum proceſsiſſet,ubi prima lux tranſitum opportunum oſtendiſſet,tranſiturus erat. ſed cum,quantum à mari abſcedebat, tanto altioribus coercentibus amnem ripis, non inueniret uada, diem terendo ſpacium dedit ad inſequendum ſeſe hoſti. Nero primum cum omni equitatu aduenit.Porcius deinde aſſecutus cum leui armatura. Qui cum feſſum agmen carperent ab omni parte,incurſarentq́ue,& iam omiſſo itinere,quod fugæ ſimile erat, caſtra metari Pœnus in tumulo ſuper fluminis ripam uellet:aduenit Liuius peditum omnibus copijs, non itineri modo,ſed ad conſerendum extemplo prælium inſtructis, armatisq́ue. Sed ubi omnes copias coniunxerũt,directaq́ue acies eſt, Claudius dextro in cornu, Liuius ab ſiniſtro pugnam inſtruit,media acies prætori tuenda datur.Aſdrubal omiſſa munitione caſtrorum,poſtquam pugnandum uidit, in prima acie ante ſigna elephantos locat.circa eos læuo in cornu aduerſus Claudium Gallos opponit, haud tantum eis fidens, quantum ab hoſte timeri eos credebat. ipſe dextrum cornu aduerſus M. Liuium ſibi, atq; Hiſpanis (& ibi maxime in uetere milite ſpem habebat) ſumpſit. Ligures in medio poſt elephantos poſiti. ſed longior, quàm latior acies erat. Gallos prominens collis tegebat, Ea frons, quam Hiſpani tenebant, cum ſiniſtro Romanorum cornu concurrit. dextra omnis acies extra prælium eminens ceſſabat. collis oppoſitus arcebat, ne aut à fronte, aut ab latere aggrederentur. Inter Liuium, Aſdrubalemq́ue ingens contractum certamen erat, atroxq́ue cædes utrinque edebatur. ibi duces ambo, ibi pars maior peditum, equitumq́ue Romanorum, ibi Hiſpani, uetus miles peritusq́ue Romanæ pugnæ,& Ligures, durum in armis genus. eodem uerſi elephanti, qui primo impetu turbauerant anteſignanos,& iam ſigna mouerãt loco:deinde creſcente certamine & clamore, impotentius iam regi,& inter duas acies uerſari,uelut incerti quorum eſſent, haud diſsimiliter nauibus ſine gubernaculo uagis. Claudius, quid ergo præcipiti curſu tam longum iter emenſi ſumus? clamitans militibus,cum in aduerſum collem fruſtra ſigna erigere conatus eſſet, poſtquam ea regione penetrari ad hoſtem non uidebat poſſe, cohortes aliquot ſubductas è dextro cornu, ubi ſtationem magis ſegnem,quàm pugnam futuram cernebat, poſt aciem circunducit: & nõ hoſtibus modo, ſed etiam ſuis inopinantibus, in ſiniſtrum hoſtium latus incurrit: tantaq́ue celeritas fuit, ut cum oſtendiſſent ſe in latere, mox in terga iam pugnarent. Ita ex omnibus partibus, ab fronte, ab latere, ab tergo, trucidantur Hiſpani Liguresq́ue, & ad Gallos iam cædes peruenerat. Ibi minimum certaminis fuit. nam & pars magna ab ſignis aberant, nocte dilapſi, ſtratiq́ue ſomno paſsim per agros: & qui aderant, itinere ac uigilijs feſsi, intolerantiſsima laboris corpora, uix arma humeris gerebant. Et iam diei medium erat, ſitisq́ue, & calor hiantes cædendos, capiendosq́ue affatim præbebat. Elephanti plures ab ipſis rectoribus quàm ab hoſte interfecti. fabrile ſcalprum cum malleo habebant. id, ubi ſæuire belluæ ac ruere in ſuos cœperant, magiſter inter aures poſitum ipſa in compage, qua iungitur capiti ceruix, quanto maximo poterat ictu, adigebat. ea celerrima uia mortis in tantæ molis bellua inuenta erat, ubi regendi ſpem uiciſſent. primusq́ue id Aſdrubal inſtituerat, dux cum ſæpe aliàs memorabilis, tum illa præcipue pugna. ille pugnantes hortando, paritérq́ue obeundo pericula, ſuſtinuit: ille feſſos, abnuenteisq́ue tædio & labore, nunc precando, nunc caſtigando accendit: ille fugientes reuocauit, omiſſamq́ue pugnam aliquot locis reſtituit. poſtremo cum haud dubia fortuna hoſtium eſſet, ne ſuperſtes tanto exercitui ſuũ nomen ſecuto eſſet,concitato equo ſe in cohortem Romanam immiſit. ibi, ut patre Amilcare, & Annibale fratre dignum erat, pugnans cecidit. Nunquam eo bello una acie tantum hoſtium interfectum eſt. redditáque æqua Cannenſi clades uel ducis uel exercitus interitu uidebatur. Quinquaginta ſex millia hoſtium occiſa:capta quinq; millia & quadringenti, præda alia magna tum omnis generis, tum auri etiam,argentiq́ue.ciuium etiam Romanorum, qui capti apud hoſtes erant, ſupra quatuor

millia

millia capitum recepta.id solatij fuit pro amissis eo prælio militibus. Nam haudquaquam incruenta uictoria fuit.octo fermè millia Romanorum,sociorumq; occisa. Adeoq; etiam uictores sanguinis cædisq; ceperat satietas,ut postero die,cum esset nuntiatum Liuio consuli: Gallos Cisalpinos, Liguresq;,qui aut prælio non affuissent, aut inter cædem effugissent, uno agmine abire sine certo duce, sine signis, sine ordine ullo aut imperio: posse, si una equitum ala mittatur,omnes deleri: supersint,inquit, aliqui nuntij & hostium cladis, & nostræ uirtutis.

Nero ea nocte,quæ secuta est pugnam,citatiore,quàm inde uenerat,agmine die sexto ad statiua sua,atq; ad hostem peruenit. Iter eius frequentia minore,nemo enim præcesserat nuntius,lætitia uero tanta,uix ut compotes mentium gaudio essent, celebratum est. Nam Romæ neuter animi habitus satis dici,narrariq; potest: nec quo incerta expectatione euentus ciuitas fuerit: nec quo uictoriæ famam acceperit. Nunquam per omnes dies,ex quo Claudiũ consulem profectum fama attulit,ab orto sole ad occidentem, aut senator quisquam à curia, atq; ab magistratibus abscessit,aut populus è foro. Matronæ,quia nihil in ipsis opis erat,in preces obtestationesq; uersæ, per omnia delubra uagæ supplicijs uotisq; fatigauere deos. Tam sollicitæ ac suspensæ ciuitati fama incerta primo accidit:duos Narnienses equites in castra,quæ in faucibus Vmbriæ opposita erant,uenisse ex prælio nuntiantes,cæsos hostes. & primo magis auribus,quàm animis id acceptum erat,ut maius, lætiusq;, quàm quod mente capere, aut satis credere possent. & ipsa celeritas fidem impediebat, quod biduo ante pugnatum dicebatur.literæ deinde ab L.Manlio Acidino missæ ex castris afferuntur de Narniensium equitum aduentu. Eæ literæ per forum ad tribunal Prætoris latæ senatum curia exciuerunt,tantoq; certamine ac tumultu populi ad fores curiæ concursum est, ut adire nuntius non posset: trahereturq; à percunctantibus, uociferantibusq;, ut in rostris priusquam in senatu literæ recitarentur.tandem cum summoti,& coerciti à magistratibus fuerunt, dispensariq; lætitia inter impotentes eius animos potuit:in senatu primum,deinde in contione literæ recitatæ sunt: & pro cuiusq; ingenio,alijs iam certum gaudium,alijs nulla ante futura fides erat,quàm legatos consulum,uel literas audissent. Ipsos deinde appropinquare legatos allatũ est. Tunc enimuero omnis ætas currere obuiam, primus quisq; oculis auribusq; haurire tantum gaudium cupientes. Ad Miluium usq; pontem continens agmen peruenit. Legati erant L. Veturius Philo, P. Licinius Varus, Q. Cæcilius Metellus. Circunfusi omnis generis hominum frequentia in forum peruenerunt, cum alij ipsos,alij comites eorum,quæ acta sint,percunctarentur:& ut quisq; audierat,exercitum hostium,imperatoremq; occisum,legiones Romanas incolumes,saluos consules esse,extemplo alijs porrò impertiebant gaudium suum. Cum ægre in curiam peruenissent,multo ægrius summota turba, ne patribus misceretur, literæ in senatu recitatæ sunt. inde traducti in contionem legati. L. Veturius literis recitatis ipse planius omnia, quæ acta erant, exposuit,cum ingenti assensu,postremo etiam clamore uniuersæ contionis,cum uix gaudium animis caperent. Discursum inde ab alijs circa templa deûm,ut grates agerent:ab alijs domos, ut coniugibus liberisq; tam lætum nuntium impertirent. Senatus,quod M.Liuius,& C.Claudius consules incolumi exercitu,ducem hostium legionesq; occidissent, supplicationem in triduum decreuit. Eam supplicationem C.Hostilius prætor pro contione edixit:celebrataq; à uiris,fœminisq;. Omniaq; templa per totum triduum æqualem turbam habuere, cum matronæ amplissima ueste cum liberis,perinde,ac si debellatũ foret, omni solutæ metu deis immortalibus grates agerẽt. Statum quoq; ciuitatis ea uictoria mouit,ut iam inde haud secus, quàm in pace,res inter se contrahere,uendendo, emendo, mutuum dando, argentum creditum soluendo,auderent. C. Claudius consul cum in castra redisset, caput Asdrubalis, quod seruatum cum cura attulerat,projci ante hostiũ stationes:captiuosq; Afros uinctos,ut erant,ostendi:duos etiam ex ijs solutos ire ad Annibalem, & expromere quæ acta essent, iussit. Annibal tanto simul publico familiariq; ictus luctu,agnoscere se fortunam Carthaginis fertur dixisse. castrisq; inde motis,ut omnia auxilia,quæ diffusa latius tueri non poterat,in extremum Italiæ angulum,Brutios,cõtraheret: & Metapontinos,ciuitatem uniuersam,excitos sedibus suis: & Lucanorum qui suæ ditionis erant,in Brutium agrum traduxit.

VM Transitu Asdrubalis quantũ in Italiam declinauerat belli, tantum leuatæ Hispaniæ uiderentur: renatum ibi subito par priori bellum est. Et Hispanias ea tempestate sic habebant Romani, Pœniq;. Asdrubal Gisgonis filius ad oceanum penitus, Gadeisq; concesserat, Nostri maris ora, omnisq; fermè Hispania, qua in orientem uergit, Scipionis ac Romanæ ditionis erat. Nouus imperator Hanno in locum Barchini Asdrubalis nouo cum exercitu ex Africa transgressus, Magoniq; iunctus, cum in Celtiberia, quæ media inter duo maria est, breui magnum hominum numerum armasset: Scipio aduersus eum M. Syllanum cum decem millibus peditum, equitibus quingentis misit. Syllanus quantis maximis potuit itineribus, (impediebant autem & asperitates uiarum, & angustiæ saltibus crebris, ut pleraq; Hispaniæ sunt inclusæ) tamen nõ solum nuntios, sed etiam famam aduentus sui prægressus, ducibus indidem ex Celtiberia transfugis ad hostem peruenit. Eisdem autoribus compertum est, cum decem circiter millia ab hoste abessent: bina castra circa uiam qua irent, esse: læua Celtiberos, nouum exercitum supra nouem millia hominum, dextra punica tenere castra. Hæc stationibus, uigilijs, omni iusta militari custodia tuta & firma esse: illa altera soluta neglectaq;, ut barbarorum, & tyronum, & minus timentium: quod in sua terra essent. Ea prius aggredienda ratus Syllanus, signa quammaxime ad læuam iubebat ferri: necunde ab stationibus punicis conspiceretur. ipse præmissis speculatoribus, citato agmine ad hostem pergit. Tria millia fermè aberat: cum hauddum quisquam hostium senserat. confragosa loca, & obsita uirgultis tenebant colles. ibi in caua ualle, atq; ob id occulta, considere militem, & cibum capere iubet. interim speculatores, transfugarum dicta affirmantes, uenerunt. Tum sarcinis in medium coniectis, arma Romani capiunt: acieq; iusta in pugnam uadunt. Mille passuum aberant: cum ab hoste cõspecti sunt. trepidariq; repente cœptum. Mago ex castris citato equo ad primum clamorem & tumultum aduehitur. Erant in Celtiberorum exercitu quatuor millia scutata, & CC equites. hanc iustam legionem (& id fermè robor eris erat) in prima acie locat: cæteros, leuem armaturam, in subsidijs posuit. Cum ita instructos educeret castris, uixdum in egressos uallo Romani pila coniecerunt. Subsidunt Hispani aduersus emissa tela ab hoste. inde ad emittenda ipsi consurgunt. quæ cum Romani conferti, ut solent, densatis excepissent scutis: tum pes cum pede collatus, & gladijs geri res cœpta est. Cæterum asperitas locorum & Celtiberis, quibus in prælio cõcursare mos est, uelocitatem inutilem faciebat: & haud iniqua eadem erat Romanis stabili pugnæ assuetis: nisi quod angustiæ, & internata uirgulta ordines dirimebant: & singuli, biniq; uelut cum paribus conserere pugnam cogebantur. quod ad fugam impedimento hostibus erat: id ad cædem eos, uelut uinctos præbebat. Et iam fermè omnibus scutatis Celtiberorum interfectis, leuis armatura, & Carthaginienses, qui ex alteris castris subsidio uenerant, perculsi cædebantur. Duo haud amplius millia peditum, & equitatus omnis, uix inito prælio, cum Magone effugerunt. Hanno alter imperator cum eis, qui postremi iam profligato prælio aduenerant: uiuus capitur. Magonẽ fugientem equitatus fermè omnis, & quod ueterum peditum erat secuti, decimo die in Gaditanam prouinciam ad Asdrubalem peruenerunt. Celtiberi, nouus miles, in proximas dilapsi syluas, inde domos diffugerunt. Peropportuna uictoria nequaquam tantum iam conflatum bellum, quanta futuri materia belli, si licuisset ijs Celtiberorum gente excita, & alios ad arma sollicitare populos, oppresserat. Itaq; collaudato benigne Syllano, Scipio spem debellandi, si nihil etiam ipse cunctando moratus esset, nactus, ad id quod reliquum belli erat, in ultimam Hispaniam aduersus Asdrubalem pergit. Pœnus cum castra sua forte ad sociorum animos in Betica continendos in fide haberet: signis repente sublatis, fugæ magis quàm itineris modo penitus ad Oceanum & Gadeis ducit. Cæterũ quoad continuisset exercitum, propositũ bello se fore ratus, antequam freto Gades traijceret, exercitum omnem passim in ciuitates dimisit: ut & muris seipsi, & armis muros tutarentur. Scipio ubi animaduertit dissipatum passim bellum: & circunferre ad singulas urbes arma, diutini magis quàm magni esse operis: retro uertit iter.

ne tamen hostibus eam relinqueret regionem, L.Scipionem fratrem cum decem millibus pe-ditum,& mille equitum ad oppugnandam opulentissimam in ijs locis urbem,quam Oringin barbari appellabant,mittit.sita in Melessum finibus est,Hispanæ gentis.ager frugifer. argentum etiam incolæ fodiūt. Ea arx fuit Asdrubalis ad excursiones circa in mediterraneos populos faciendas.Scipio castris prope urbem positis,prius quàm circumuallaret urbem, misit ad portas qui ex propinquo alloquio animos tentarent: suaderentq́,ut amicitiam potius quàm uim experirentur Romanorū. Vbi nihil pacati respondebatur,fossa duplicíq; uallo circundata urbe in treis parteis exercitū diuidit:ut una semper pars, quietis interim duabus, oppugnaret.Prima pars cum adorta oppugnare est,atrox sane & anceps prælium fuit.non subire,non scalas ferre ad muros præ incidentibus telis facile erat. & iam qui erexerant ad murum scalas: alij furcis ad idipsum factis detrudebantur:in alios lupi superne ferrei iniecti: ut in periculo essent,ne suspensi in murum extraherentur. Quod ubi animaduertit Scipio:nimia paucitate suorum exæquatum certamen esse:etiam eo superare hostem, quod ex muro pugnaret: duabus simul partibus,prima recepta,urbem est aggressus.Quæ res tantum pauoris iniecit fessis iam cum primis pugnando : ut & oppidani mœnia repentina fuga desererent: & punicum præsidium metu ne prodita urbs esset,relictis stationibus in unū locū se colligeret. Timor inde oppidanos incessit: ne,si hostis urbem intrasset,sine discrimine,Pœnus an Hispanus esset, obuij passim cæderentur. itaque patefacta repente porta,frequentes ex oppido sese eiecerunt:scuta prę se tenentes,ne tela procul conijcerentur:dextras nudas ostentantes,ut gladios abiecisse appareret. Id utrum parū ex interuallo sit conspectum:an dolus aliquis suspectus fuerit: incompertum est.Impetus hostilis in transfugas factus:nec secus,quàm aduersa acies cæsi: eademq́; porta signa infesta urbi illata.& alijs partibus securibus dolabrisq́; cędebantur,& refringebantur portæ.& ut quisq; intrauerat eques:ad forum occupandum(ita enim præceptum erat)citato equo pergebat.additum erat & triariorum equiti præsidium.legionarŋ cæteram partem urbis peruadunt direptione,& cæde obuiorū,nisi qui armis se tuebantur . Carthaginienses omnes in custodiam dati sunt:oppidanorū quoq; CCC fermè:qui clauserant portas: cæteris tradi tum oppidum, suæ redditæ res. Cecidere in urbis eius oppugnatione hostium duo millia fermè,Romanorum haud plus XC. Læta & ipsis qui rem gessere,urbis eius expugnatio fuit: & imperatori cæteroq; exercitui speciosum aduentum suum, ingentem turbam captiuorum prę se agentes,fecerunt.Scipio collaudato fratre,cum quanto poterat uerborum honore Carthagini ab se captæ captam ab eo Otingin æquasset : quia & hyems instabat , ut nec tentare Gades,nec disiectum passim per prouinciam exercitum Asdrubalis consectari posset : in citeriorem Hispaniam recipit exercitū:dimissisq́; in hyberna legionibus,L.Scipione fratre Romam misso, & Hannone hostium imperatore, cæterisq́; nobilibus captiuis, ipse Tarraconem concessit. Eodem anno classis Romana cum M. Valerio Leuino proconsule ex Sicilia in Africam transmissa, in uticensi carthaginiensiq́; agro late populationes fecit. extremis finibus Carthaginiensium , circa ipsa mœnia Vticæ prædæ actæ sunt . Repetentibus Siciliam classis punica (septuaginta erant longæ naues)occurrit.decem & septem naues ex ijs captæ sunt:quatuor in alto mersæ: cætera fusa ac fugata classis . Terra mariq́; uictor Romanus cum magna omnis generis præda Lilybæum repetit. Toto inde mari pulsis hostium nauibus,magni commeatus frumenti Romam subuecti. Principio æstatis eius,qua hæc sunt gesta, P.Sulpicius proconsul, & Attalus rex cum Aeginæ (sicut ante dictum est) hybernassent: Lemnum inde classe iuncta Romanæ V & XX quinqueremes, regiæ V & XX transmiserunt . Et Philippus, ut seu terra seu mari obuiam eundum hosti foret,paratus ad omnes conatus esset, ipse Demetriadem ad mare descendit:Larissam diem ad conueniendum exercitui edixit . Vndiq; ab socijs legationes Demetriadem ad famam regis conuenerunt.Sustulerant enim animos Aetoli, cum ob Romanam societatem,tum post Attali aduentum : finitimosq́; depopulabantur. nec Acarnanes solum Bœotiq́;,& qui Eubœam incolunt,in magno metu erant:sed Achæi quoq;, quos super ætolicum bellum Machanidas etiam lacedæmonius tyrannus hand procul Argiuorum fine positis castris terrebat. Hi omnes suis quisq; urbibus quæ pericula terra mariq;

portenderentur

portenderentur, memorantes, auxilia regem orabant. Ne ex regno quidem ipsius tranquillæ nuntiabantur res. Et Scerdiletum Pleuratumq; motos esse, & Thracum maxime Mædos, si quod longinquũ bellum regem occupasset, proxima Macedoniæ incursuros. Bœoti quidem, & interiores Græciæ populi, Thermopylarum saltus, ubi angustæ fauces coarctant iter: fossa ualloq; intercludi ab Aetolis nuntiarant: ne transitum ad sociorum urbes tuendas Philippo darent. Vel segnem ducem tot excitare tumultus circunfusi poterant. Legationes dimittit: pollicitus, prout tempus ac res sineret: omnibus laturũ auxilium. in præsentia quæ maxime urgebant, res pararent. Tum præsidium urbi mittit unde allatum erat, Attalum ab Lemno classe transmissa omnem circa urbem agrũ depopulatũ. Polyphantem cum modica manu in Bœotiam, Menippum item quendam ex regijs ducibus cum mille peltatis (pelta cetræ haud dissimilis est) Chalcidem mittit. additi quingenti Aenianũ: ut omnes insulæ partes tueri possent. ipse Scotusam est profectus: eodemq; ab Larissa Macedonum copias traduci iussit. Eò nuntiatum est: concilium Aetolis Heracleam indictum: regemq; Attalum ad consultandũ de summa belli uenturum. Hunc conuentum ut turbaret subito aduentu, magnis itineribus Heracleam duxit: & concilio quidem dimisso iam uenit: segetibus tamẽ, quæ iam ꝓpe maturitatem erant, maxime in sinu æniano euastatis, Scotusam copias reducit. ibi exercitu omni relicto, cũ cohorte regia Demetriadem sese recipit. Inde ut ad omnes hostium motus posset occurrere: etiam in Phocidem, atq; Eubœam, & Peparethum mittit: qui loca alta eligerent: unde editi ignẽs apparerent. ipse in Cisseo (mons est in altitudinẽ ingentem cacuminis editi) speculam posuit: ut ignibus procul sublatis signum, ubi quid molirentur hostes, momento temporis acciperet. Romanus imperator, & Attalus rex à Peparetho Niceam traiecerũt. inde classem in Eubœam ad urbem Oreum transmittũt: quæ ab Demetriaco sinu Chalcidem & Euripũ petenti ad læuam prima urbium Eubœæ posita est. Ita inter Attalum, ac Sulpicium conuenit: ut Romani à mari, regij à terra oppugnarent. Quatriduo postquam appulsa classis est: urbem aggressi sunt. id tempus occultis cum Platore, qui à Philippo præpositus urbi erat: colloquijs absumptum est. Duas arces urbs habet: unam imminentem mari: altera urbis medio est: cuniculo inde uia ad mare ducit: quam à mari turris quinq; tabulatorũ, egregium propugnaculum, claudebat. Ibi primo atrocissimum contractum est certamen: & turre instructa omni genere telorum: & tormentis, machinisq; ad oppugnandam eam ex nauibus expositis. Cũ omnium animos, oculosq; id certamen auertisset: porta maritimæ arcis Plator Romanos accepit: momentoq; arx occupata est. Oppidani pulsi inde in mediam urbem ad alteram tendere arcem. Et ibi positi erant, qui fores portæ obijcerent. ita exclusi in medio cæduntur, capiunturq;. Macedonum præsidium conglobatum sub arcis muro stetit, nec fuga effuse petita, nec pertinaciter prælio inito. Eos Plator uenia à Sulpicio impetrata in naues impositos ad Demetrium Phthiotidis exposuit: ipse ad Attalum se recepit. Sulpicius tam facili ad Oreũ successu elatus, Chalcidem inde protinus uictrici classe petit. ubi haudquaquam ad spem euentus respondit.

Ex patenti utrinq; coactum in angustias mare, ut speciem intuenti primo gemini portus in ora duo uersi præbuerit. sed haud facile alia infestior classi statio est. nam & uenti ab utrinsq; terræ præaltis montibus subiti ac procellosi deijciunt: & fretum ipsum Euripi non septies die, sicut fama fert, temporibus statis reciprocat: sed temere in modum uenti nunc huc nunc illuc uerso mari, uelut monte præcipiti deuolutus torrens rapitur. ita nec nocte, nec die quies nauibus datur. Cum classem tam infesta statio accepit: tum & oppidum alia parte clausum mari, alia à terra egregie munitum, præsidioq; ualido firmatum, & præcipue fide præfectorum principumq;, quæ fluxa & uana apud Oreum fuerat, stabile atq; inexpugnabile fuit. Id prudẽter, ut in temere suscepta re, Romanus fecit: quod circũspectis difficultatibus, ne frustra tempus tereret, celeriter abstitit incepto: classemq; inde Cynum Locridis (emporium id est Opuntiorum urbis mille passuum à mari sitæ) traiecit. Philippum & ignes ab Oreo editi mouerant, sed serius Platoris fraude è specula elati: & impari maritimis uiribus haud facilis erat in insulam classi accessus. Ita res per cunctationem omissa. Ad Chalcidis auxilium, ubi signum accepit, impigre est motus. nam & ipsa Chalcis quanquam eiusdem insulæ urbs est, tamen adeo

arcto interscinditur freto,ut ponte cõtinenti iungatur, terra aditum faciliorem quàm mari habeat.igitur Philippus deiecto præsidio,fusis Aetolis, qui saltum Thermopylarum insidebãt, cum ab Demetriade Scotusam, inde tertia uigilia profectus trepidos hostes Heracleam compulisset,ipse uno die Phocidis Elatiam millia amplius LX contendit.Eodem fermè die ab Attalo rege Opuntiorum urbs capta diripiebatur.concesserat eam prædam regi Sulpicius, quia Oreum paucos ante dies ab Romano milite, expertibus regijs, direptũ fuerat. Romana classis Oreũ sese receperat, & Attalus ignarus aduentus Philippi, pecunijs à principibus exigendis terebat tempus. adeoq; improuisa res fuit:ut, nisi Cretensium quidam forte pabulatũ ab urbe longius progressi agmen hostium procul conspexissent,opprimi potuerit. Attalus inermis atq; incompositus,cursu effuso mare ac naues petit.& molientibus ab terra naues Philippus aduenit,metumq; etiam ex terra nauticis præbuit.inde Opuntem redijt,deos hominesq; accusans,quod tantæ rei fortunam ex oculis propè raptam amisisset. Opuntij quoq; ab eadẽ ira increpiti, quod cum trahere obsidionem in aduentum suum potuissent, uiso statim hoste propè in uoluntariam deditionem cõcessissent. Compositis circa Opuntem rebus, Toronen est profectus. Et Attalus primo Oreum se recepit.inde cum fama accidisset,Prusiam Bithyniæ regem in fines regni sui transgressum,omissis Romanis rebus,atq; ętolico bello,in Asiam traiecit. Et Sulpicius Aeginam classem recipit,unde initio ueris profectus erat. Haud maiore certamine,quàm Opuntem Attalus ceperat,Philippus Toronen cepit. Incolebãt urbem eam profugi ab Thebis Phthiotici. urbe sua capta à Philippo, cum in fidem Aetolorum perfugissent,sedem eis Aetoli eam dederant,urbis uastæ ac desertæ priore quidẽ Philippi bello.Tum ab Torone,sicut paulo ante dictum est,recepta profectus,Tritonon,& Drymas,Doridis parua atq; ignobilia oppida cepit.inde Elatiam,iussis ibi se operiri Ptolemæi Rhodiorumq; legatis,uenit. ubi cum de finiendo ætolico bello ageretur (affuerant enim legati nuper Heracleæ concilio Romanorum Aetolorumq;) nuntius affertur, Machanidam olympiorum solenne ludicrum paranteis Eleos aggredi statuisse. Præuertendum id ratus, legatis cum benigno responso dimissis:se neq; causam eius belli fuisse: nec moram, si modo æqua & honesta conditione liceat,paci facturum:cum expedito agmine profectus per Bœotiam Megaram,atq; inde Corinthum descendit. unde cõmeatibus sumptis, Phliunta Pheneumq; petit. & iam cum Heream uenisset, audito Machanidam fama aduentus sui territum refugisse Lacedæmonem, Aegium se ad concilium Achæorum recepit: simul classem punicam, ut mari quoque aliquid posset, accitam, ibi ratus se inuenturum. Paucis ante diebus in Phoceas traiecerant Pœni: inde portus Acarnanum petierant, cum ab Oreo profectum Attalum Romanosq; audissent, ueriti,ne in se iretur,& intra Rhium(fauces eæ sunt Corinthij sinus)opprimerentur.Philippus mœrebat quidem & angebatur, cum ad omnia ipse raptim isset, nulli tamen se rei in tempore occurrisse,& rapientem omnia ex oculis elusisse celeritatem suam fortunam.In concilio tamen dissimulans ægritudinẽ,elato animo disseruit: testatus deos hominesq;,se nulli loco nec tempori defuisse,quin ubi hostium arma concrepuissent,eò quanta maxima posset celeritate tenderet.sed uix rationem inire posse,utrum ab se audacius, an fugacius ab hostibus geratur bellum.sic ab Opunte Attalum, sic Sulpicium Chalcide, sic his ipsis diebus Machanidam è manibus suis elapsum.Sed nõ semper felicem esse fugam: nec pro difficili id bellum habendum, in quo,si modo congressus cum hoste sis,uiceris.quod primum esset, cõfessionem se hostium habere,nequaquam pares esse eos.breui & uictoriam haud dubiam habiturum : nec meliore euentu eos secum,quàm spe pugnaturos. Læti regem socij audierunt.Reddidit inde Achæis Heream,& Triphyliam.Alipheram autem Megalopolitis, quod suorũ fuisse finium satis probabant,restituit. inde nauibus acceptis ab Achæis (erant autem tres quadriremes, & biremes totidem)Anticyram traiecit.inde quinqueremibus septem,& lembis uiginti amplius, quos,ut adiungeret Carthaginiensium classi,miserat in Corinthiũ sinum, profectus ad Erythras Aetolorum,quæ prope Eupaliũ sunt, exscensionem fecit.Haud fefellit Aetolos. nam hominum quod aut in agris,aut in propinquis castellis Potidaniæ ac Apolloniæ fuit,in syluas montesq; refugit.Pecora,quę inter festinationem abigi nequiuerant,sunt direpta,& in naues compulsa.

Cum his, cæteraq; præda Nicia prætore Achæorum Aegium misso, cum Corinthum petis-set, pedestres inde copias per Bœotiam terra duci iussit. ipse à Cenchreis præter Atticen super Sunium nauigans inter medias propè hostium classes Chalcidem peruenit. inde collaudata fide ac uirtute, quod neq; timor neq; spes flexissent eorum animos, hortatusq; in posterum, ut eadem constantia permanerent in societate, si suam quàm Oreanorum atq; Opuntiorum fortunam mallēt, ab Chalcide Oreum nauigat. principumq; ijs, qui fugere capta urbe quàm se Romanis tradere maluerant, summa rerum & custodia urbis permissa, ipse Demetriadem ab Eubœa, unde primo ad opem ferendam socijs profectus erat, traiecit. Casandreæ deinde centum nauium longarum carinis positis, contractaq; ad effectum eius operis multitudine fabrorum naualium, quia res in Græcia tranquillas & profectio Attali fecerat, & in tempore laborantibus socijs latum ab se auxilium, retro in regnum concessit, ut Dardanis bellum inferret. Extremo æstatis eius, qua hæc in Græcia sunt gesta, cum Q. Fabius Maximus prætor legatus ab M. Liuio consule Romam ad senatum missus nuntiasset, cōsulem satis præsidij Galliæ prouinciæ credere L. Porcium cum suis legionibus esse, decedere se inde, ac deduci exercitum consularem posse: patres non M. Liuium tantum redire ad urbem, sed collegam quoque eius C. Claudium iusserunt. Id modo in decreto interfuit, quod M. Liuij exercitum reduci, Neronis legiones Annibali oppositas manere in prouincia iusserunt. Inter consules ita per literas conuenit, ut quemadmodum uno animo rempublicam gessissent: ita, quanquam ex diuersis regionibus cōuenirent, uno tempore ad urbem accederent. Præneste qui prior uenisset, collegam ibi opperiri iussus. Forte ita euenit, ut eodem die ambo Præneste uenirent. inde præmisso edicto, ut triduo post frequens senatus ad ædem Bellonæ adesset, omni multitudine obuiam effusa ad urbem accessere. Non salutabant modo uniuersi, sed contingere pro se quisque uictrices dextras consulum cupientes, alij gratulabantur, alij gratias agebant, quod eorū opera incolumis respublica esset. In senatu cum more omnium imperatorum expositis rebus ab se gestis postulassent, ut pro republica fortiter fideliterq; administrata, & dijs immortalibus haberetur honos, & ipsis triumphantibus urbem inire liceret: se uero ea, quæ postularent, decernere patres merito deorum primum, dein secundum deos consulum, responderunt, & supplicatione amborum nomine, & triumpho utriq; decreto. Inter ipsos, ne, cum bellum communi animo gessissent, triumphum separarent, ita conuenit: quoniam in prouincia M. Liuij res gesta esset, & eo die, quo pugnatum foret, eius forte auspicium fuisset: exercitus Liuianus deductus Romam uenisset, Neronis de prouincia deduci non potuisset: ut M. Liuium quadrigis urbem ineuntē milites sequerentur, C. Claudius equo sine militibus ueheretur. Ita consociatus triumphus, cum utriq;, tum magis ei, qui quantum merito anteibat, tantum honore collegæ cesserat, gloriam auxit. Illum equitem aiebant sex dierum spatio transcurrisse longitudinem Italiæ: & eo die cum Asdrubale in Gallia signis collatis pugnasse, quo eum castra aduersus sese in Apulia posita habere Annibal credidisset. ita unum consulem pro utraq; parte Italiæ aduersus duos duces, duos imperatores, hinc consilium suum, hinc corpus opposuisse. nomen Neronis satis fuisse ad continendum castris Annibalem: Asdrubalem uero qua alia re, quàm aduentu eius obrutum, atq; extinctum esse? Itaque iret alter consul sublimis curru multijugis, si uellet, equis, uno equo per urbem uerum triumphum uehi: Neronemq; etiam si pedes incedat, uel parta eo bello, uel spreta eo triumpho gloria, memorabilem fore. Hi sermones spectantium Neronem usque in Capitolium prosecuti sunt. Pecuniæ in ærarium tulerunt sestertium tricies octoginta millia æris. militibus M. Liuius quinquagenos senos asses diuisit. tantundem C. Claudius absentibus militibus suis est pollicitus, cum ad exercitum redisset. Notatum, eo die plura carmina militaribus iocis in C. Claudium, quàm in consulem suum iactata. equites L. Veturium, & Q. Cæciliū legatos magnis tulisse laudibus: hortatosq; esse plebem, ut eos consules in proximum annum crearent. adiecisse equitum prærogatiuæ autoritatem consules, postero die in contione, quàm forti fidelíq; duorum præcipue legatorum opera usi essent, commemorantes. Cum comitiorum tempus appeteret, & per dictatorem comitia haberi placuisset, C. Claudius consul M. Liuium collegam dictatorem dixit, Liuius

Q. Cæcilium

Q.Cæcilium magiſtrum equitum.A M.Liuio dictatore creati conſules L. Veturius,Q. Cæcilius,is ipſe,qui tum erat magiſter equitum.Inde prætorum comitia habita. Creati C. Seruilius, M.Cæcilius Metellus,T. Claudius Aſellus,Q.Manlius Thurinus, qui tum ædilis plebis erat.Comitijs perfectis, dictator magiſtratu abdicato, dimiſſocp exercitu,in Hetruriam prouinciam ex S C eſt profectus ad quæſtiones habendas, qui Hetruſcorum Vmbrorum'ue populi defectionis ab Romanis ad Aſdrubalem ſub aduentū eius conſilia agitaſſent, quicp eum auxilijs,aut commeatu,aut ope aliqua iuuiſſent.Hæc eo anno domi,milinæcp geſta.Ludi Romani ter toti inſtaurati ab ædilibus curulibus Cn. Seruilio Cepione, Ser. Cornelio Lentulo. Item ludi plebeij ſemel toti inſtaurati ab ædilibus plebis M.Pomponio Mathone,& Q.Manlio Thurino. Tertiodecimo anno Punici belli, L. Veturio Philone, & Q. Cæcilio Metello conſulibus,Brutij ambobus,ut cum Annibale bellū gererent, prouincia decreta. Prætores exinde ſortiti ſunt,M.Cæcilius Metellus urbanam,Q Manlius peregrinam, C. Seruilius Siciliam,T.Claudius Sardiniam.Exercitus ita diuiſi:conſulum alteri,quem C.Claudius prioris anni conſul,alteri,quem Q.Claudius proprætor(eæ binæ legiones erant) habuiſſet exercitum. In Hetruria duas uolonum legiones à C.Terentio proconſule M. Liuius proconſul,cui prorogatum in annum imperium erat,acciperet.Et Q.Manlio,ut collegæ iuriſdictione tradita,Galliam cum exercitu,cui L.Porcius proprætor præfuerat,obtineret,decretum eſt:iuſſuſcp populari agros Gallorum,qui ad Pœnos ſub aduentū Aſdrubalis defeciſſent.C.Seruilio cum Cannenſibus duabus legionibus,ſicut P.Manlius tenuerat,Sicilia tuenda data.Ex Sardinia uetus exercitus, cui A.Hoſtilius præfuerat, deportatus. nouam legionem, quam T. Claudius traijceret ſecum,conſules conſcripſerunt.Q.Claudio,ut Tarentum,C.Hoſtilio Tubulo,ut Capuam prouinciam haberet,prorogatum in annum imperium eſt.M. Valerius proconſul,qui tuendæ circa Siciliam maritimæ oræ præfuerat, XXX nauibus C.Seruilio traditis,cum cætera omni claſſe redire ad urbem iuſſus. In ciuitate tanto diſcrimine belli ſollicita, cum omnium ſecundorum aduerſorumcp cauſas in deos uerterent, multa prodigia nuntiabantur . Tarracinæ Iouis ædem,Satrici matris Matutæ de cœlo tactam . Satricanos haud minus terrebant in ædem Iouis foribus ipſis duo prolapſi angues . Ab Antio nuntiatum eſt, cruentas ſpicas metentibus uiſas eſſe.Cære porcus biceps,& agnus mas idemcp fœmina natus erat.Et Albæ duos ſoles uiſos referebant,& nocte Fregellis lucem obortam . Et bos in agro Romano locutus, & ara Neptuni multo ſudore manaſſe in circo Flaminio dicebatur, & ædes Cereris, Salutis, Quirini de cœlo tactę.Prodigia conſules hoſtijs maioribus procurare iuſsi,& ſupplicationem unum diem habere. Ea ex ſenatuſconſulto facta . Plus omnibus aut nuntiatis peregre, aut uiſis domi prodigijs, terruit animos hominum ignis in æde Veſtæ extinctus.ob quam cauſam cæſa flagro eſt Veſtalis, cuius cuſtodia noctis eius fuerat, iuſſu P. Licinij pontificis. Id quanquam nihil portendentibus deis, cæterum negligentia humana acciderat, tamen & hoſtijs maioribus procurari,& ſupplicationem ad Veſtæ haberi placuit. Priuſquam proficiſcerentur conſules ad bellum , admoniti ab ſenatu ſunt, ut in agros reducendæ plebis curam haberent.deûm benignitate ſummotum bellum ab urbe Roma, & Lario eſſe. & poſſe ſine metu in agris habitari.minime conuenire,Siciliæ,quàm Italiæ, colendæ maiorem curam eſſe . Sed res haudquaquam erat populo facilis, & liberis cultoribus bello abſumptis, & inopia ſeruitiorū, & pecore direpto, uilliscp dirutis aut incenſis: magna tamen pars autoritate conſulum compulſa in agros remigrauit . Mouerant autem huiuſce rei mentionem Placentinorū & Cremonenſium legati,querentes,agrum ſuum ab accolis Gallis incurſari ac uaſtari : magnamcp partem colonorū ſuorum dilapſam eſſe:& infrequentes ſe urbes, agrum uaſtum ac deſertum habere . Manlio prætori mandatum, ut colonias ab hoſte tueretur.Conſules ex S C edixerunt, ut qui ciues Cremonenſes atcp Placentini eſſent, ante certam diem in colonias reuerterentur. principio deinde ueris & ipſi ad bellum profecti ſunt. Q. Cæcilius conſul exercitū ab C. Nerone,L.Veturius ab Q.Claudio proprætore accepit, nouiscp militibus, quos ipſe conſcripſerat,ſuppleuit.In Conſentinum agrum conſules exercitum duxerūt,paſsimcp depopulati,cum agmen iam graue præda eſſet,in ſaltu anguſto à Brutijs,iaculatoribuscp numidis turbati ſunt,

ita ut non præda tantum, sed armati quoq; in periculo fuerint. maior tamen tumultus, quàm pugna fuit: & præmissa præda, incolumes legiones in loca culta euasere. inde in Lucanos profecti. Ea fine certamine tota gens in ditionem populi Romani rediit. Cum Annibale nihil eo anno rei gestum est. nam neq; ipse se obtulit in tam recenti uulnere publico priuatoq;, neque lacessierūt quietum Romani. tantam inesse uim, etsi omnia alia circa eum ruerent, in uno illo duce censebant. Ac nescio an mirabilior fuerit aduersis, quàm secundis rebus. quippe qui, cum & in hostium terra per annos tredecim, tam procul ab domo, uaria fortuna bellum gereret exercitu non suo ciuili, sed misto ex colluuione omnium gentium, quibus non lex, nō mos, non lingua communis, alius habitus, alia uestis, alia arma, alij ritus, alia sacra, alij propè dij essent: ita quodā uno uinculo copulauerit eos, ut nulla nec inter ipsos, nec aduersus ducē seditio extiterit, cum & pecunia sæpe in stipendium, & cōmeatus in hostium agro deessent: quorum inopia priore punico bello multa infanda inter duces, militesq; cōmissa fuerant. Post Asdrubalis uero exercitum cum duce, in quibus spes omnis reposita uictoriæ fuerat, deletum, cedendoq; in angulum brutium cætera Italia concessum, cui non uideatur mirabile, nullum motum in castris factum? nam ad cætera id quoq; accesserat, ut ne alendi quidē exercitus, nisi ex brutio agro spes esset. qui ut omnis coleretur, exiguus tamen tanto alendo exercitui erat. tum magnam partem iuuentutis abstractam à cultu agrorū bellum occupauerat, & mos uitio etiam insitus genti inter latrocinia militiam exercendi. nec ab domo quicquam mittebatur, de Hispania retinenda sollicitis, tanquam omnia prospera in Italia essent. In Hispania res quadam ex parte eandem fortunam, quadam longe disparem habebant. eandem, quod prælio uicti Carthaginienses duce amisso in ultimam Hispaniæ oram usq; ad Oceanum compulsi erant. disparem autem, quod Hispania non quàm Italia modo, sed quàm ulla pars terrarum bello reparando aptior erat locorum hominumq; ingenijs. Itaq; ergo prima Romanis inita prouinciarum, quæ quidem continentis sint, postrema omnium nostra demum ætate ductu, auspicioq; Augusti Cæsaris perdomita est. Ibi tum Asdrubal Gisgonis filius, maximus clarissimusq; eo bello secundū Barchinos dux, regressus ab Gadibus, rebellandi spē adiuuante Magone Amilcaris filio, delectibus per ulteriorem Hispaniam habitis, ad quinquaginta millia peditum, & quatuor millia & quingentos equites armauit. De equestribus copijs fermè inter autores conuenit. peditum LXX millia quidam adducta ad Silpiam urbem scribunt. Ibi super campos patentes duo duces pœni ea mente, ne detrectarent certamen, consederunt. Scipio, cum ad eum fama tanti comparari exercitus perlata esset, neq; Romanis legionibus tantæ se parem multitudini ratus, ut non in speciem saltim opponerentur barbarorum auxilia: neq; in ijs tamen tantum uirium ponendum, ut mutando fidem, quæ cladis causa fuisset patri patruoq;, magnum momentum facerent: præmisso Syllano ad Colcam duodetriginta oppidis regnantem, ut equites peditesq; ab eo, quos se per hyemem conscripturū pollicitus erat, acciperet: ipse à Tarracone profectus, protinus ab socijs, qui accolunt uiam, modica cōtrahendo auxilia, Castulonem peruenit. Eò adducta ab Syllano auxilia, tria millia peditum, & quingenti equites. Inde ad Betulam urbem processum cum omni exercitu ciuium, sociorum, peditum equitumq; V & XL millibus. Castra ponenteis eos Mago & Masanissa cum omni equitatu aggressi sunt. turbassentq; munientes, ni abditi post tumulum, opportune ad id positi ab Scipione equites improuiso in effusos incurrissent. Hi promptissimum quenque, & proxime uallum, atq; in ipsos munitores primum inuectum uix dum prælio inito fuderunt. cum cæteris, qui sub signis atq; ordine agminis incesserant, longior & diu ambigua pugna fuit. sed cum ab stationibus primum expeditæ cohortes, deinde ex opere deducti milites, atque arma capere iussi plures & usque integri fessis subirent, magnumq; iam agmen armatorum à castris in prælium rueret, terga haud dubie uertunt Pœni Numidæq;. Et primo turmatim abibant, nihil propter pauorem, festinationemue confusis ordinibus: dein postquam acrius ultimis incidebat Romanus, neque sustineri impetus poterat, nihil iam ordinum memores, passim quà cuique proximum fuit, in fugam effunduntur. Et quanquam eo prœlio aliquantum & Romanis aucti, & diminuti hostibus animi erant: tamen nunquam per aliquot insequentes

dies

dies ab excursionibus equitum leuisq; armaturæ cessatum est. Vbi satis tentatæ per hæc leuia certamina uires sunt, prior Asdrubal in aciem copias eduxit, deinde & Romani processere. sed utraq; acies pro uallo stetit instructa. & cum ab neutris pugna cœpta esset, iam die ad occasum inclinante, à Pœno prius, deinde ab Romano in castra copiæ reductæ. Hoc idem per dies aliquot factum. prior semper Pœnus copias castris educebat, prior fessis stando signum receptui dabat. ab neutra parte procursum, telum'ue missum, aut uox ulla orta. mediam aciem hinc Romani, illinc Carthaginienses misti Afris: cornua socij tenebant. erant autem utrinque Hispani pro cornibus. ante Punicam aciem elephanti castellorum procul speciem præbebant. Iam hoc in utrisque castris sermonis erat, ita ut instructi stetissent, pugnaturos. medias acies, Romanum Pœnumq;, quos inter belli causa esset, pari robore animorum armorumq; concursuras. Scipio ubi hæc obstinate credita animaduertit, omnia de industria in eum diem, quo pugnaturus erat, mutauit. Tesseram uesperi per castra dedit, ut ante lucem uiri equiq; pransi essent, armatus eques frenatos stratosq; teneret equos. Vixdum satis certa luce equitatum omnem cum leui armatura in stationes punicas immisit. inde confestim ipse cum graui agmine legionum procedit, præter opinionem destinatam suorum hostiumq;, Romano milite cornibus firmatis, socijs in mediam aciem acceptis. Asdrubal clamore equitum excitatus ut ex tabernaculo prosiluit, tumultumq; ante uallum, & trepidationem suorum, & procul signa legionum fulgentia, plenosq; hostium campos uidit, equitatum omnem extemplo in equites emittit. ipse cum peditum agmine castris egreditur: nec ex ordine solito quicquam acie instruenda mutat. Equitum iamdiu anceps pugna erat: nec ipsa per se decerni poterat, quia pulsis (quod propè inuicem fiebat) in aciem peditum tutus receptus erat. sed ubi iam haud plus quingentos passus acies inter sese aberant, signo receptui dato Scipio, patefactisq; ordinibus, equitatum omnem leuemq; armaturam in medium acceptam, diuisamq; in partes duas in subsidijs post cornua locat. inde ubi incipiendæ iam pugnæ tempus erat, Hispanos (ea media acies fuit) presso gradu incedere iubet. ipse è dextro cornu (ibi nanq; præerat) nuntium ad Syllanum & Martium mittit, ut cornu extenderent in sinistra parte, quemadmodum se tendentem à dextra uidissent, & cum expeditis peditum, equitumq; prius pugnam consererent cum hoste, quàm coire inter se mediæ acies possent. Ita diductis cornibus cum ternis peditum cohortibus, ternisq; equitum turmis, ad hoc uelitibus, citato gradu in hostem ducebant, sequentibus in obliquum alijs. Sinus in medio erat, quia segnius Hispanorũ signa incedebant. & iam conflixerant cornua, cum, quod roboris in acie hostium erat, Pœni ueterani, Afriq; nondum ad teli coniectum uenissent, neq; in cornua, ut adiuuarent pugnantes, discurrere auderent, ne aperirent mediam aciem uenienti ex aduerso hosti. Cornua ancipiti prælio urgebantur. eques, leuisq; armatura, & uelites circunductis alis in latera incurrebant, cohortes à fronte urgebant, ut abrumperent cornua à cætera acie. Et cum ab omni parte haudquaquam par pugna erat, tum quod turba Balearium, tyronumq; Hispanorum Romano Latinoq; militi obiecta erat. procedente iam die uires etiam deficere Asdrubalis exercitum cœperant, oppressos matutino tumultu, coactosq; priusquam cibo corpora firmarent raptim in aciem exire. Ad id sedulo diem extraxerat Scipio, ut sera pugna esset. nam ab septima demum hora peditum signa cornibus concurrerunt. ad medias acies aliquanto serius peruenit pugna, ita ut prius æstus à meridiano sole, laborq; standi sub armis, & simul fames sitisq; corpora afficerent, quàm manus cum hoste consererent. itaq; steterunt scutis innixi. nam super cætera elephanti etiam, tumultuoso genere pugnæ equitum uelitumq; & leuis armaturæ consternati, è cornibus in mediam aciem sese intulerãt. Fessi igitur corporibus animisq; retulere pedem, ordines tamen seruantes haud secus, quàm si imperio ducis cederet integra acies. Sed cum eo ipso acrius, ubi inclinatam sensere, uictores se undique inueherent, nec facile impetus sustineri posset: quanquam retinebat obsistebatq; cedentibus Asdrubal, ab tergo esse colleis tutumq; receptum, si modice se reciperent, clamitans: tamen uincente uerecundiam metu, cum proximus quisque hostem cæderet, terga extemplo data, atq; in fugam sese omnes effuderunt. Ac primo consistere signa in radicibus collium, ac reuocare in ordines militem cœperant, cunctantibus in ad-

uersum collem erigere aciem Romanis.deinde ut inferri impigre signa uiderunt,integrata fuga,in castra pauidi compelluntur.Nec procul uallo Romanus aberat.cepissetq; tanto impetu castra,nisi ex uehementi sole,qualis inter graues imbre nubes effulget,tanta uis aquæ deiecta esset, ut uix in castra sua reciperent se uictores. quosdam etiam religio ceperat, ulterius quicquam eo die conandi. Carthaginienses,quanquam fessos labore,ac uulneribus, nox imberq; ad necessariam quietem uocabat: tamen quia metus & periculum cessandi nō dabat tempus, prima luce oppugnaturis hostibus castra, saxis undiq; circa ex propinquis uallibus congestis augent uallum, munimento sese,quando in armis parum præsidij foret, defensuri. Sed transitio sociorum, fuga ut tutior mora uideretur,fecit. principium defectionis ab Attane regulo Turdetanorum factum est.is cum magna popularium manu transfugit. inde duo munita oppida cum præsidijs tradita à præfectis Romano.Et ne latius,inclinatis semel ad defectionem animis serperet res,silentio proximæ noctis Asdrubal castra mouet. Scipio,ut prima luce qui in stationibus erant retulerunt, profectos hostes, præmisso equitatu signa ferri iubet.adeoq; citato agmine ducti sunt, ut si uia recta uestigia sequentes issent, haud dubie assecuturi fuerint.ducibus est creditum, breuius aliud esse iter ad Bętim fluuium,ut transeuntes aggrederentur. Asdrubal clauso transitu fluminis ad Oceanum flectit. & iam inde fugientium modo effusi abibant, idq; aliquantum ab legionibus Romanis interualli fecit. eques, leuisq; armatura nunc ab tergo,nunc ab lateribus occurrendo,fatigabat morabaturq;.sed cum ad crebros tumultus signa consisterent, & nunc equestria, nunc cum uelitibus auxilijsq; peditum prælia consererent,superuenerunt legiones.Inde non iam pugna, sed trucidatio uelut pecorum fieri, donec ipse dux fugæ autor in proximos colles cum septem millibus fermè semermiū euasit. cæteri cæsi captiq;. castra tumultuaria raptim Pœni tumulo editissimo communierunt:atque inde, cum hostes nequicquam subire iniquo ascensu conati essent, haud difficulter sese tutati sunt. sed obsidio in loco nudo atque inopi uix in paucos dies tolerabilis erat. itaque transitiones ad hostem fiebant. postremo ipse dux nauibus acceptis(nec procul inde aberat mare) nocte relicto exercitu Gadeis perfugit. Scipio fuga ducis hostium audita, decem millia peditum, mille equites relinquit Syllano ad castrorū obsidionem. ipse cum cæteris copijs, septuagesimis castris, protinus causis regulorum ciuitatumq; cognoscendis, ut præmia ad ueram meritorum æstimationem tribui possent, Tarraconem redit. Post profectionem eius Masanissa cum Syllano clam congressus, ut ad noua consilia gentem quoque suam obedientem haberet, cum paucis popularibus in Africam traiecit, non tam euidenti eo tempore subitæ mutationis causa, quam documento post id tempus constantissimæ ad ultimam senectam fidei, ne tum quidem eum sine probabili causa fecisse. Mago inde remissis ab Asdrubale nauibus, Gades petit. Cæteri deserti ab ducibus, pars transitione, pars fuga dissipati per proximas ciuitates sunt,nulla manus numero aut uiribus insignis. Hoc maxime modo ductu atque auspicio P. Scipionis pulsi Hispania Carthaginienses sunt,quartodecimo anno post bellum initum, quinto postquam P. Scipio prouinciam, & exercitum accepit. Haud multo post Syllanus debellatum referens, Tarraconem ad Scipionem redit. L. Scipio cum multis nobilibus captiuis nuntius receptæ Hispaniæ Romam est missus. Et cum cæteri lætitia gloriáque ingenti eam rem uulgo ferrent, unus qui gesserat, inexplebilis uirtutis ueræq; laudis,paruum instar eorum, quæ spe ac magnitudine animi concepisset, receptas Hispanias ducebat. iam Africam magnamq; Carthaginem, & in suum decus nomenq; uelut consumatam eius belli gloriam spectabat. Itaque præmoliendas ibi ratus iam res, conciliandosq; regum gentiumq; animos, Syphacem primum regem statuit tentare. Masæsulorum is rex erat. Masæsuli gens affinis Mauris,regionem Hispaniæ,maxime quà sita Noua Carthago est,spectant. Fœdus ea tempestate regi cum Carthaginiensibus erat. quod haud grauius ei sanctiusq;, quam uulgo barbaris, quibus ex fortuna pendet fides, ratus fore, oratorem ad eum C. Lælium cum donis mittit.Quibus barbarus lætus,& quia res tum prosperæ ubiq; Romanis, Pœnis in Italia aduersæ,in Hispania nullæ iam erant,amicitiam se Romanorum accipere annuit. firmandæ eius fidem nec dare,nec accipere,nisi cū ipso coram duce Romano. Ita Lælius in id

modo

modo fide ab rege accepta,tutum aduentũ fore,ad Scipionem rediјt.Magnum in omnia momentum Syphax affectanti res Africæ erat,opulentissimus eius terræ rex,bello iam expertus ipsos Carthaginienses, finibus etiam regni apte ad Hispaniam, quod freto exiguo dirimuntur, positis. Dignam itaque rem Scipio ratus, quæ, quoniam non aliter posset, magno periculo peteretur:L.Martio Tarracone, M.Syllano Carthagine Noua,quò pedibus ab Tarracone itineribus magnis ierat,ad præsidium Hispaniæ relictis: ipse cum C. Lælio duabus quinqueremibus ab Carthagine profectus tranquillo mari plurimum remis, interdum & leni iuuante uento in Africam traiecit. Forte ita incidit, ut eo ipso tempore Asdrubal pulsus Hispania septem triremibus portum inuectus,anchoris positis terræ applicaret naues: cum conspectæ duæ quinqueremes haud cuiquam dubio, quin hostium essent, opprimiq́ à pluribus, priusquam portum intrarent, possent,nihil aliud quàm tumultum ac trepidationem simul militum ac nautarum, nequicquam armaq́ & naues expedientium, fecerunt. percussa enim ex alto uela paulo acriori uento prius in portum intulerũt quinqueremes, quàm Pœni anchoras molirentur. nec ultra tumultum agere quis quicquam in regio portu audebat. Itaque prior in terram Asdrubal, mox Scipio & Lælius egressi ad regem pergunt. Magnificúmque id Syphaci (nec erat aliter) uisum, duorum opulentissimorũ ea tempestate duces populorum uno die suam pacem amicitiamq́ petenteis uenisse. Vtrunque in hospitium inuitat. & quoniam fors eos sub uno tecto esse, atq; ad eosdem penates uoluisset, contrahere in colloquium dirimendarum simultatum causa est conatus: Scipione abnuente, aut priuatim sibi ullum cum Pœno odium esse, quod colloquendo finiret: aut de republica se quicquam cum hoste agere iniussu senatus posse. Illud magnopere contendente rege, ne alter hospitum exclusus mensa uideretur, ut in animum induceret ad easdem uenire epulas, haud abnuit. cœnatumq́ simul apud regem est. eodem etiam lecto Scipio atq; Asdrubal,quia ita cordi erat regi,accubuerũt. Tanta autem inerat comitas Scipioni,atq; ad omnia naturalis ingeniј dexteritas, ut non Syphacem modo barbarum, insuetumq́ moribus Romanis, sed hostem etiam infestissimum facunde alloquendo sibi conciliarit. mirabilioremq́ sibi eum congresso coram uisum præ se ferebat,quàm bello rebus gestis. nec dubitare, quin Syphax, regnumq́ eius in Romanorum esset potestate. eam artem illi uiro ad conciliandos animos esse. Itaque non quo modo Hispania amissa sit, quærendum magis Carthaginiensibus esse, quàm quo modo Africam retineant, cogitandum. Non peregrinabundũ, neq; circa amœnas oras uagantem tantum ducem Romanum, relicta prouincia nouæ ditionis, relictis exercitibus, duabus nauibus in Africam traiecisse, & commisisse sese in hostilem terram, in potestatem regiam, in fidem inexpertam, sed potiundæ Africæ spem affectantem. hoc enim iamptidem uolutare in animo, hoc palam fremere,quod non quemadmodum Annibal in Italia,sic Scipio in Africa bellum gereret. Scipio fœdere icto cum Syphace,profectus ex Africa, dubiјsq́ & plerumq; sæuis in alto iactatus uentis,die quarto Nouæ Carthaginis portum tenuit. Hispaniæ sicut à bello Punico quietæ erant, ita quasdam ciuitates propter conscientiam culpæ metu magis quàm fide quietas esse apparebat: quarum maxime insignes & magnitudine & noxa, Illiturgi & Castulo erant.Castulonenses cum prosperis rebus socij fuissent,post cæsos cum exercitibus Scipiones defecerant ad Pœnos. Illiturgitani prodendis,qui ex illa clade ad eos perfugerant,interficiendisq́,scelus etiam defectioni addiderant. In eos populos primo aduentu, cum dubiæ Hispaniæ essent, merito magis quàm utiliter sæuitum foret.tunc iam tranquillis rebus, quia tempus expetendæ pœnæ uidebatur uenisse, accitum ab Tarracone L. Martium cum tertia parte copiarum ad Castulonem oppugnandum mittit. ipse cum cætero exercitu quintis fermè ad Illiturgim castris peruenit. Clausæ erant portæ, omniáque instructa, & parata ad oppugnationem arcendam. adeo conscientia,quid se meritos scirent,pro indicto eis bello fuerat. Hinc & hortari milites Scipio orsus est. Ipsos claudendo portas indicasse Hispanos, quid ut timerent meriti essent. itaq; multo infestioribus animis cũ eis, quàm cũ Carthaginiensibus bellum gerendum esse. quippe cum illis propè sine ira de imperio & gloria certari: ab iјs perfidiæ & crudelitatis & sceleris pœnas expetendas esse. uenisse tempus, quo & nefandam commilitonum

necem, & in femetipfos, fi eodem fuga delati forent, inftructam fraudem ulcifcerentur: & in omne tempus graui documento fancirent, ne quis unquam Romanum ciuem, militém ue in ulla fortuna opportunum iniuriæ duceret. Ab hac exhortatione ducis incitati fcalas electis per manipulos uiris diuidunt. partito exercitu, ita ut parti alteri Lælius præeffet legatus, duobus fimul locis ancipiti terrore urbem aggrediuntur. Non dux unus, aut plures principes oppidanos, fed fuus ipforum ex confcientia culpæ metus ad defendendam impigre urbem hortatur. & meminerant, & admonebant alios fupplicium ex fe, non uictoriam peti: ubi quifque mortem oppeteret, id referre: utrum in pugna & in acie, ubi mars communis & uictum fæpe erigeret & affligeret uictorem: an poftmodum cremata & diruta urbe ante ora captarum coniugum liberorumq; inter uerbera & uincula, omnia fœda atque indigna pafsi expirarent. Igitur non militaris modo ætas, aut uiri tantum, fed fœminæ quoq; puerię fupra animi corporisq; uires adfunt: propugnantibus tela miniftrant, faxa in muros munientibus gerunt. non libertas folum agebatur, quæ uirorum fortium tantum pectora acuit: fed ultima omnibus fupplicia, & fœda mors ob oculos erat. accendebantur animi & certamine laboris ac periculi, atq; ipfo inter fe confpectu. Itaq; tanto ardore certamen initum eft, ut domitor ille totius Hifpaniæ exercitus ab unius oppidi iuuentute fæpe repulfus à muris haud fatis decoro prælio trepidarit. Id ubi uidit Scipio: ueritus ne uanis tot conatibus fuorum hoftibus cresceret animus, & fegnior miles fieret: fibimet conandum ac partem periculi capeffendam effe ratus, increpita ignauia militum, ferri fcalas iubet: fe ipfum, fi cæteri cunctentur afcenfurum minatur. Iam fubierat haud mediocri periculo mœnia, cum clamor undiq; ab follicitis uicem imperatoris militibus fublatus: fcalæq; multis fimul partibus erigi cœptæ. Et ex altera parte Lælius inftitit. Tum uicta oppidanorum uis, deiectisq; propugnatoribus occupantur muri. arx etiam ab ea parte, quæ inexpugnabilis uidebatur, inter tumultũ capta eft. Transfugę Afri, qui tum inter auxilia Romana erant, & oppidanis in ea tuenda, unde periculum uidebatur uerfis, & Romanis fubeuntibus quà adire poterant: confpexerunt editifsimam urbis partem, quia rupe præalta tegebatur, neque opere ullo munitam, & ab defenforibus uacuam. leuium corporum homines, & multa exercitatione pernicium, clauos fecum ferreos portantes, quà per inæqualiter eminentia rupis poterant, fcandunt. ficubi nimis arduum, & leue faxum occurrebat: clauos per modica interualla figentes, cum uelut gradus feciffent: primi infequentes extrahentes manu, poftremi fubleuantes eos, qui præ fe irent: in fummum euadunt. inde decurrunt cum clamore in urbem iam captam ab Romanis. Tum uero apparuit ab ira, & ab odio urbem oppugnatam effe. nemo capiendi uiuos, nemo patentibus ad direptionem omnibus, prædæ memor eft. trucidant inermes iuxta atq; armatos, fœminas pariter ac uiros: ufque ad infantium cædem ira crudelis peruenit. ignem deinde tectis iniiciunt, ac diruunt quæ incendio abfumi nequeunt. adeo ueftigia quoq; urbis extinguere, ac delere memoriam hoftium fedis cordi eft. Caftulonem inde Scipio exercitum ducit. quam urbem non Hifpani modo conuenæ, fed punici etiam exercitus è difsipata pafsim fuga reliquiæ tutabantur. fed aduentum Scipionis præuenerat fama cladis Illiturgitanorũ: terrorq; inde ac defperatio inuaferat. & in diuerfis caufis cum fibi quifq; confultum fine alterius refpectu uellet, primo tacita fufpicio, deinde aperta difcordia fecefsionem inter Carthaginienfes, atq; Hifpanos fecit. His Cerdubellus propalàm deditionis auctor, Himilco punicis auxiliaribus præerat: quos urbemq;, clàm fide accepta, Cerdubellus Romano prodit. Mitior ea uictoria fuit. nec tantundem noxæ admiffum erat, & aliquantum iræ lenierat uoluntaria deditio. Martius inde in barbaros, fi qui nondum perdomiti erant, fub ius, ditionemq; redigẽdos miffus. Scipio Carthaginem ad uota foluenda diis, munusq; gladiatorium, quod mortis caufa patris patruiq; parauerat, edendum rediit. Gladiatorium fpectaculum fuit non ex eo genere hominum, ex quo laniftis comparare mos eft, feruorum delectu ac libertorum, qui uenalem fanguinem habent. uoluntaria omnis & gratuita opera pugnantium fuit. nam alii mifsi ab regulis funt ad fpecimen infitæ genti uirtutis oftendendum, alii ipfi profefsi fe pugnaturos in gratiam ducis, alios æmulatio & certamen, ut prouocarent prouocatiq; haud abnuerent, traxit. quidam quas difceptãdo controuerfias

controuersias finire nequiuerant, aut noluerant, pacto inter se, ut uictorem res sequeretur, ferro decreuerunt. Neq; obscuri generis homines, sed clari illustresq;, Corbis, & Orsua, patrueles fratres, de principatu ciuitatis, quam Ibem uocabant, ambigentes, ferro se certaturos professi sunt. Corbis maior erat ætate. Orsuę pater princeps proxime fuerat, à fratre maiore post mortem eius principatu accepto. Cum uerbis disceptare Scipio uellet, ac sedare iras, negatum id ambo dicere communibus cognatis: nec alium deorū hominum'ue, quàm Martem se iudicem habituros esse. Robore maior, minor flore ætatis ferox, mortem in certamine, quàm ut alter alterius imperio subijceretur, præoptantes, quod ab tanta rabie dirimi nequirent, insigne spectaculum exercitui præbuere, documentumq;, quantum cupiditas imperij malum inter mortales esset. Maior usu armorum & astu facile stolidas uires minoris superauit. Huic gladiatorum spectaculo ludi funebres additi pro copia, & prouinciali, & castrensi apparatu.

Res interim nihilo minus ab legatis gerebantur. Martius superato Bæte amni, quem incolæ Cirtium appellant, duas opulentas ciuitates sine certamine in deditionem accipit. Astapa urbs erat, Carthaginiensium semper partis: neq; id tam dignum ira erat, quàm quod extra necessitates belli præcipuum in Romanos gerebant odium. nec urbem aut situ, aut munimento tutam habebant, quæ ferociores ijs animos faceret. sed ingenia incolarum latrocinio læta, ut excursiones in finitimum agrum sociorum populi Romani facerent, impulerant, & uagos milites Romanos, lixasq; aut mercatores exciperent. magnum etiam comitatum, quia paucis parum tutum fuerat, transgredientem fines positis insidijs circumuentum iniquo loco interfecerant. Ad hanc urbem oppugnandam cum admotus exercitus esset, oppidani conscientia scelerum, quia nec deditio tuta ad tam infestos uidebatur: nec spes mœnibus aut armis tuendæ salutis erat, facinus in se ac suos fœdum ac ferum consciscunt. Locum in foro destinant, quò pretiosissima rerum suarum congererent. super eum cumulum coniuges ac liberos considere cum iussissent, ligna circa extruunt, fascesq; uirgultorum conijciunt. quinquaginta deinde armatis iuuenibus præcipiunt, ut donec incertus euentus pugnæ esset, præsidium eo loco fortunarum suarum, corporumq;, quæ cariora fortunis essent, seruarent. si rem inclinatam uiderent, atque in eo iam esse ut urbs caperetur: scirent, omnes, quos euntes in prælium cernerent, mortem in ipsa pugna obituros. illos se per deos superos inferosq; orare, ut memores libertatis, quæ illo die aut morte honesta, aut seruitute infami finienda esset, nihil relinquerent in quod sæuire iratus hostis posset. ferrum, ignemq; in manibus esse. amicæ, ac fideles potius ea, quæ peritura forent, absumerent manus, quàm insultarent superbo ludibrio hostes. His adhortationibus execratio dira adiecta, si quē à proposito spes mollicia'ue animi flexisset. inde concitato agmine patentibus portis ingenti cum tumultu erumpunt. Neq; erat ulla satis firma statio opposita, quia nihil minus, quàm ut egredi mœnibus auderent, timeri poterat. perpaucæ equitum turmæ, leuisq; armatura repente è castris ad idipsum emissa occurrit. Acrior impetu atq; animis, quàm composito ordine ullo pugna fuit. Itaq; pulsus eques, qui primum hosti se obtulerat, terrorem intulit leui armaturæ. pugnatumq; sub ipso uallo foret, ni robur legionum, perexiguo ad instruendum dato tempore, aciem direxisset. Ibi quoq; trepidatum parumper circa signa est, cum cæci furore in uulnera ac ferrum uecordi audacia ruerent. dein uetus miles aduersus temerarios impetus pertinax, cæde primorum insequentes suppressit. conatus paulo post ultro inferre pedem, ut neminem cedere, atq; obstinatos mori in uestigio quenque suo uidit: patefacta acie, quod ut facere posset, multitudo armatorum facile suppeditabat, cornua hostium amplexus in orbem pugnantes ad unum omnes occidit. Atque hæc tamen hostium iratorum, ac tum maxime dimicantium iure belli in armatos repugnantesq; edebantur. fœdior alia in urbe trucidatio erat: cum turbam fœminarum puerorumq; imbellem, inermem ciues sui cæderent, & in succensum rogum semianima pleraque inijcerent corpora, riuiq; sanguinis flammam orientem restinguerent: postremo ipsi cæde miseranda suorum fatigati cum armis medio incendio se iniecerunt. Iam cædi perpetratæ uictores Romani superuenerunt. ac primo conspectu tam fœdæ rei mirabundi parumper obstupuerunt. dein cum aurum argentumq; cumulo rerum aliarum interfulgēs auiditate ingenij humani rapere ex igne

uellent

uellent, correpti alij flamma sunt, alij ambusti afflatu uaporis: cum receptus primis urgente ab tergo ingenti turba non esset. Ita Astapa sine præda militũ ferro igniq; absumpta est. Mar tius cæteris eius regionis metu in deditionem acceptis, uictorem exercitum Carthaginem ad Scipionem reduxit. Per eos ipsos dies perfugæ à Gadibus uenerunt, pollicentes: urbem, Pu nicumq; præsidium, quod in ea esset, & imperatorem præsidij cum classe prodituros esse. Mago ibi ex fuga substiterat: nauibusq; in Oceano collectis, aliquantum auxiliorum & trans fretum ex Africa ora, & ex proximis Hispaniæ locis per Hannonem præfectum coegerat. Fide accepta, dataq; perfugis, & Martius eò cum expeditis cohortibus, & Lælius cum septem triremibus, quinqueremi una est missus, ut terra mariq; communi consilio rem gererent. Sci pio ipse graui morbo implicitus, grauiore tamen fama, cum ad id quisque quod audierat, in sita hominibus libidine alendi de industria rumores, adijceret aliquid: prouinciam omnem, ac maxime longinqua eius turbauit: apparuitq; quantam excitatura molem uera fuisset clades, cum uanus tumor tantas procellas exciuisset. non socij in fide, non exercitus in officio mansit. Mandonius & Indibilis, quibus, quia regnum sibi Hispaniæ pulsis inde Carthaginiensibus destinarant animis, nihil pro spe contigerat: concitatis popularibus, (Lacetani autem erant) & iuuentute Celtiberorum excitata, agrum Suessitanum Sedetanumq; sociorum populi Ro mani hostiliter depopulati sunt. Ciuilis alius furor in castris ad Sucronem ortus. Octo ibi millia militum erant, præsidium gentibus quæ cis Iberum incolunt impositum. Motæ autem eorum mentes sunt non tum, cum primum de uita imperatoris dubij rumores allati sunt: sed iam ante, licentia ex diutino, ut fit, otio collecta: & non nihil, quod in hostico laxius rapto sue tis uiuere arctiores in pace res erant. Ac primo sermones tantum occulti serebantur. si bellum in prouincia esset, quid sese inter pacatos facere? si debellatum iam & confecta prouincia esset, cur in Italiam non reuehi? Flagitatum quoque stipendium procacius, quàm ex more & mo destia militari erat, & à custodibus probra in circumeuntes uigilias tribunos iacta: & noctu quidam prædatum in agrum circà pacatum ierant: postremo interdiu, ac propalàm sine com meatu ab signis abibant. omnia libidine ac licentia militum, nihil instituto, ac disciplina mili tiæ, aut imperio eorum qui præerant, gerebatur. forma tamen Romanorum castrorum con stabat una ea spe, quod tribunos ex cõtagione furoris haud expertes seditionis defectionisq; rati fore, & iura reddere in principijs sinebant, & signum ab eis petebant, & in stationes ac ui gilias ordine ibant: & ut uim imperij abstulerant, ita speciem dicto parentium ultro ipsi im perantes seruabant. Erupit deinde seditio, postquam reprehendere, atq; improbare tribunos ea, quæ fierent, & conari obuiam ire, & propalàm abnuere furoris eorum se futuros socios, sen serunt. Fugatis itaq; ex principijs, ac paulo post è castris tribunis, ad principes seditionis gre garios milites, C. Albium Calenum, & C. Atrium Vmbrum, delatum omnium consensu im perium est. qui nequaquam tribunicijs contenti ornamentis, insignia etiam summi imperij, fasces securesq; attrectare ausi. neq; ijs uenit in mentem, suis tergis, suis ceruicibus uirgas illas securesq; imminere, quas ad metum aliorum præferrent. Mors Scipionis falsò credita occæ cabat animos: sub cuius uulgatam iam famam non dubitabant totam Hispaniã arsuram bel lo. in eo tumultu & socijs pecunias imperari, & diripi propinquas urbes posse, & turbatis re bus, cum omnia omnes auderent, minus insignia fore quæ ipsi fecissent. Cum alios subinde recentes nuntios non mortis modo, sed etiam funeris expectarẽt, neq; superueniret quisquam euanesceretq; temere ortus tumor: tum primi autores requiri cœpti. & subirascentes quoq;, ut credidisse potius temere, quàm finxisse rem talem uideri possent: destituti duces iam sua ipsi insignia, & pro uana imagine imperij quod gererent, ueram iustamq; mox in se uersuram potestatem exhorrebant. Stupenti ita seditioni cum uiuere primo, mox etiam ualere Scipio nem, certi autores afferrent: tribuni militum septem, ab ipso Scipione missi superuenerunt. Ad quorum primum aduentum exasperati animi: mox ipsis placido sermone permulcenti bus notos, cum quibus congressi erant, leniti sunt. circumeuntes enim tentoria primo, dein de in principijs prætorioq;, ubi sermones inter se serentiũ circulos uidissent, alloquebantur: per cunctantes magis, quæ causa iræ consternationisq; subitæ foret, q̃ factũ accusantes. Vulgo stipendium

stipendium nō datum ad diem iactabatur:& cum eodem tempore, quo scelus Illiturgitanum extitisset, post duorum imperatorum duorumq́ exercituū stragem sua uirtute defensum nomen Romanum, ac retenta prouincia esset, Illiturgitanos pœnam noxæ meritam habere, suis recte factis gratiam qui exoluat nō esse. Talia querentes æqua orare, seq́ ea relaturos ad imperatorem respondebant. lætari, quod nihil tristius, nec insanabilius esset: & P. Scipionem deûm benignitate, & rempublicam esse gratiæ referendæ. Scipionem bellis assuetum, ad seditionum procellas rudem, sollicitum habebat res, ne aut exercitus peccando, aut ipse puniendo modum excederet. in præsentia, ut cœpisset, leniter agi placuit, & missis circa stipendiarias ciuitates exactoribus, stipendij spem propinquam facere. Edictum subinde propositum, ut ad stipendium petendum cōuenirent Carthaginem, seu carptim partes, seu uniuersi mallent.

Tranquillam seditionem iam per se languescentem repentina quies rebellantium Hispanorum fecit. redierant enim in fines omisso incœpto Mandonius & Indibilis, postquam uiuere Scipionem allatum est. nec iam erat aut ciuis, aut externus, cū quo furorem suum consociarēt. omnia circunspectantes consilia nihil reliqui habebant, præter unum tutissimum à malis consilijs receptum, ut imperatoris uel iustæ iræ, uel non desperandę clementiæ sese committerent. etiam hostibus cum ignouisse, cum quibus ferro dimicasset. suam seditionem sine uulnere, sine sanguine fuisse: nec ipsam atrocem, nec atroci pœna dignam. ut ingenia humana sunt ad suam cuique leuandam culpam nimio plus facunda. Illa dubitatio erat, singulæ'ne cohortes, an uniuersi ad stipendium petendum irent. inclinauit eò sententia, quod tutius censebant, uniuersos ire. Per eosdem dies, quibus hæc illi consultabant, consilium de ijs Carthagine erat: certabaturq́ sententijs, utrum in autores tantum seditionis (erant autem hi numero haud plus quàm quinq́ & triginta) animaduerteretur, an plurium supplicio uindicanda tam fœdi exempli defectio magis quàm seditio esset. Vicit sententia lenior, ut unde orta culpa esset, ibi pœna consisteret. ad multitudinem castigationem satis esse. Concilio dimisso, ut id actum uideretur, expeditio aduersus Mandonium Indibilemq́ edicitur exercitui, qui Carthagine erat, & cibaria dierū aliquot parare iubentur. tribunis septem, qui & antea Sucronem ad leniendam seditionem ierant, obuiam exercitui missis quina nomina principum seditionis edita sunt, ut eos per idoneos homines benigno uultu ac sermone in hospitium inuitatos, sopitosq́ uino uincirent. Haud procul iam Carthagine aberant, cum ex obuijs auditum, postero die omnem exercitum cum M. Syllano in Lacetanos proficisci, non metu modo omni, qui tacitus insidebat animis, liberauit eos, sed lætitiam ingentem fecit: quod magis habituri solum imperatorem, quàm ipsi futuri in potestate eius essent. Sub occasum solis urbem ingressi sunt, exercitumq́ alterum parantem omnia ad iter uiderunt. Excepti sermonibus de industria compositis, lætum opportunumq́ aduentum eorum imperatori esse, quod sub ipsam profectionem alterius exercitus uenissent: corpora curant. à tribunis sine ullo tumultu autores seditionis per idoneos homines inducti in hospitia, comprehensi ac uincti sunt. Vigilia quarta impedimenta exercitus, cui simulabatur iter, proficisci cœpere. sub lucem signa mota, & ad portam retentum agmen: custodesq́ circa omnes portas missi, ne quis urbe egrederetur. Vocati deinde ad contionem qui pridie uenerant, ferociter in forum ad tribunal imperatoris, ut ultro territuri succlamationibus, concurrunt. Simul & imperator in tribunal conscendit, & reducti armati à portis inermi se contioni ab tergo circunfuderunt. tum omnis ferocia concidit, & (ut postea fatebantur) nihil æque eos terruit, quàm præter spem robur & color imperatoris, quē affectum uisuros crediderant, uultusq́ qualem ne in acie quidem aiebant meminisse. Sedit tacitus paulisper, donec nuntiatum est, deductos in forum autores seditionis, & parata iam omnia esse. Tum silentio per præconem facto, ita cœpit. Nunquam mihi defuturam orationem qua exercitum meum alloquerer, credidi: non quo uerba unquam potius quàm res exercuerim, sed quia propè à pueritia in castris habitus assueueram militaribus ingenijs. apud uos quemadmodum loquar, nec consilium, nec oratio suppeditat: quos nec quo nomine quidem appellare debeam, scio. ciues? qui à patria uestra desciuistis. an milites? qui imperiū auspiciumq́ abnuistis, sacramenti religionem rupistis. hostes? corpora, ora, uestitum, habitum ciuium agnosco:

facta

facta, dicta, consilia, animos hostium uideo. Quid enim uos, nisi quod Illergetes & Lacetani, aut optastis aliud, aut sperastis? & illi tamen Mandonium, atque Indibilem, regiæ nobilitatis uiros, duces furoris secuti sunt: uos auspicium & imperium ad Vmbrum Atrium, & Calenum Albium detulistis. Negate uos id omnes fecisse, aut factum noluisse milites. paucorum eum furorem, atque amentiam esse libenter credam negantibus. nec enim ea sunt commissa, quæ uulgata in omnem exercitum sine piaculis ingentibus expiari possint. inuitus ea, tanquam uulnera attingo: sed nisi tacta, tractataque sanari non possunt. Equidem pulsis Hispania Carthaginiensibus, nullum locum tota prouincia, nullos homines credebam esse, ubi uita inuisa esset mea. sic me non solum aduersus socios gesseram, sed etiam aduersus hostes. In castris meis (en quantum me opinio fefellit) fama mortis meæ non accepta solum, sed etiam expectata est. non quod ego uulgari facinus per omnes uelim: (equidem si totum exercitum meum mortem mihi optasse crederem, hic statim ante oculos uestros morerer: nec me uita iuuaret inuisa ciuibus, & militibus meis) sed multitudo omnis, sicut natura maris, per se immobilis est: ut uenti, & auræ cient: ita aut tranquillum, aut procellæ in uobis sunt: & causa, atque origo omnis furoris penes auctores est, uos contagione insanistis. Quin mihi ne hodie quidem scire uidemini, quò amentiæ progressi sitis: quid facinoris in me, quid in patriam, parentesque ac liberos uestros, quid in deos sacramenti testes, quid aduersus auspicia, sub quibus militastis, quid aduersus morem militiæ disciplinamque maiorum, quid aduersus summi imperij maiestatem ausi sitis. De me ipso taceo. temere potius, quàm auide credideritis: is denique ego sim, cuius imperij tædere exercitum, minime mirandum sit. patria quid de uobis meruerat? quam cum Mandonio, & Indibili consocian do consilia prodebatis? quid populus Romanus? cum imperium ablatum ab tribunis suffragio populi creatis ad homines priuatos detulistis? cum, eo ipso non contenti, si pro tribunis illos haberetis: fasces imperatoris uestri ad eos, quibus seruus cui imperarent nunque fuerat, Romanus exercitus detulistis. In prætorio tetenderunt Albius & Atrius: classicum apud eos cecinit: signum ab ijs petitum est: sederunt in tribunali proconsulis Scipionis: lictor apparuit: submouente eo incesserunt: fasces & secures prælatæ sunt. Lapides pluere, & fulmina iaci de cœlo, & insuetos fœtus animalia edere, uos portenta esse putatis? hoc est portentum, quod nullis hostijs, nullis supplicationibus sine sanguine eorum, qui tantum facinus ausi sunt, expiari possit. Atque ego, quanquam nullum scelus rationem habet: tamen ut in re nefaria, quæ mens, quod consilium uestrum fuerit: scire uelim. Rhegium quondam in præsidium missa legio, interfectis per scelus principibus ciuitatis, urbem opulentam per decem annos tenuit. propter quod facinus tota legio, millia hominum quatuor, in foro Romæ securi percussi sunt. Sed illi primum non Atrium Vmbrum semilixam, nominis etiam abominandi ducem, sed Decium Iubellium tribunum militum secuti sunt: nec cum Pyrrho, nec Samnitibus aut Lucanis, hostibus populi Romani se coniunxerant. uos cum Mandonio & Indibili consilia communicastis, & arma consociaturi fuistis. Illi, sicut Campani Capuam Tuscis ueteribus ademptam, Mamertini in Sicilia Messanam, sic Rhegium habituri perpetuam sedem erant: nec populum Romanum, nec socios populi Ro. ultro lacessituri bello. Sucronémne uos domicilium habituri eratis? ubi si uos decedens confecta prouincia imperator relinquerem, deûm hominumque fidem implorare debebatis, quod nó rediretis ad coniuges liberosque uestros. sed horum quoque memoriam, sicut patriæ meique, eieceratis ex animis uestris. Viam consilij scelerati, sed non ad ultimum dementis exequi uolo. Mé ne uiuo, & cætero incolumi exercitu, cum quo ego die una Carthaginem cepi: cum quo quatuor imperatores, quatuor exercitus Carthaginiensium fudi fugaui, Hispania expuli: uos octo millia hominum, minoris certe omnes pretij, quàm Albius & Atrius sunt, quibus nos subiecistis: Hispaniam prouinciam populo Romano erepturi eratis? Amolior & amoueo nomen meum: nihil ultra facile creditam mortem meam à uobis uiolatus sim. quid? si ego morerer, mecum expiratura resp. mecum casurum imperium populi Ro. erat? ne istuc Iuppiter Opt. Max. sierit: urbem auspicato dijs autoribus in æternum conditam fragili huic & mortali corpori æqualem esse. Flaminio, Paulo, Graccho, Posthumio Albino, M. Marcello, T. Quintio Crispino, Cn. Fuluio, Scipionibus meis, tot tam claris imperatoribus uno bello

uno bello absumptis superstes est Po. Ro. eritq; mille alijs nunc ferro nunc morbo morientibus,meo unius funere elata populi Romani esset respublica? Vos ipsi hic in Hispania patre & patruo meo,duobus imperatoribus interfectis, Septimium Martium ducem uobis aduersus exultanteis recenti uictoria Pœnos delegistis. & sic loquor, tanquam sine duce Hispaniæ futuræ fuerint. M.Syllanus eodem iure,eodem imperio mecum in prouinciam missus,L.Scipio frater meus,& C.Lælius legati,uindices maiestatis imperij deessent?utrum exercitus exercitui,an duces ducibus,an dignitas,an causa comparari poterat?quibus si omnibus superiores essetis,arma contra patriam,contra ciues uestros ferretis? Africam Italiæ, Carthaginem urbi Romæ imperare uelletis? quam ob noxam patriæ? Coriolanū quondam damnatio iniusta, miserum & indignum exilium, ut iret ad oppugnandam patriam, impulit, reuocauit tamen à publico parricidio priuata pietas.uos qui dolor,quæ ira incitauit? stipendium'ne diebus paucis imperatore ægro serius numeratum satis digna causa fuit,cur patriæ indiceretis bellum?cur ad Illergetes descisceretis à po.Ro.cur nihil diuinarum,humanarum'ue rerum inuiolatum uobis esset?insanistis profecto milites:nec maior in corpus meū uis morbi,quàm in uestras mentes inuasit. Horret animus referre, quid crediderint homines, quid sperauerint, quid optauerint.auferat omnia irrita obliuio,si potest.si non,utcunq; silentium tegat. Non negauerim,tristem atrocemq; nobis uisam orationem.quanto creditis facta uestra atrociora esse, quàm dicta mea?& me ea quæ fecistis.pati æquum censetis: uos ne dici quidem omnia æquo animo fertis?sed ne ea quidē ipsa ultra exprobrabuntur. utinam tam facile uos obliuiscamini eorum, quàm ego obliuiscar.Itaq; quod ad uos uniuersos attinet, si erroris pœnitet,satis superq; pœnarum habeo. Albius Calenus, & Atrius Vmber,& cæteri nefariæ seditionis autores sanguine luent quod admiserunt. uobis supplicij eorum spectaculum non modo non acerbum, sed lætum etiam,si sana mens redijt,debet esse.de nullis enim,quàm de uobis infestius, aut inimicius consuluerunt. Vix finem dicendi fecerat, cum ex præparato simul omnium rerum terror oculis auribusq; est offusus.Exercitus,qui corona contionem circundederat, gladijs ad scuta concrepuit.præconis audita uox citantis nomina damnatorum in concilio.nudi in medium protrahebantur, & simul omnis apparatus supplicij expromebatur. deligati ad palū,uirgisq; cæsi,& securi percussi,adeo torpentibus metu qui aderant, ut non modo ferocior uox aduersus atrocitatem pœnæ,sed ne gemitus quidem exaudiretur.Tracti inde de medio omnes,purgatoq; loco,citati milites nominatim apud tribunos militum in uerba P.Scipionis iurarunt,stipendiumq; ad nomen singulis persolutum. Hunc finem exitumq; seditio militū cœpta apud Sucronem habuit. Per idem tempus ad Bætim fluuium Hanno præfectus à Magone missus à Gadibus cum parua manu Afrorum,mercede Hispanos sollicitando,ad IIII millia iuuenum armauit. castris deinde exutus ab L. Martio, maxima parte militum inter tumultum captorum castrorum,quibusdam etiam in fuga amissis,palatos persequente equite, cum paucis ipse effugit. Dum hæc ad Bætim fluuium geruntur,Lælius interim freto in Oceanum euectus ad Carteiam classe accessit. Vrbs ea in ora Oceani sita est, ubi primum è faucibus angustis panditur mare.Gadeis sine certamine proditione recipiendi,ultro qui eam rem pollicerentur,in castra Romana uenientibus,spes,sicut ante dictum est, fuerat. sed patefacta immatura proditio est, comprehensosq; omnes Mago Adherbali prætori Carthaginem deuehendos tradit.Adherbal coniuratis in quinqueremem impositis,præmissaq; ea, quia tardior quàm triremis erat,ipse cum octo triremibus modico interuallo sequitur. Iam fretū intrabat quinqueremis,cum Lælius & ipse in quinqueremi è portu Carteiæ sequentibus septem triremibus euectus, in Adherbalem ac triremes inuehitur, quinqueremem satis credens deprehensam rapido in freto in aduersum æstum reciprocari non posse. Pœnus in re subita parumper incertus trepidauit, utrum quinqueremem sequeretur, an in hosteis rostra conuerteret. ipsa cunctatio facultatem detractandæ pugnæ ademit. iam enim sub ictu teli erant, & undiq; instabant hostes.æstus quoq; arbitrium moderandi naues ademerat.neq; erat nauali pugna similis: quippe ubi nihil uoluntarium, nihil artis aut consilij esset. una natura freti,æstusq; totius certaminis potens suis alienis nauibus nequicquam remigio in contrarium tendentes inuehebat:ut fu

gientem uideres retro uertice intortam uictricibus illatam: & sequentem, si in contrarium tractum incidisset maris, fugientis modo sese auertentem. Iam in ipsa pugna hæc cum infesto rostro peteret hostium nauem, obliqua ipsa ictum alterius rostri accipiebat: illa cum transuersa obijceretur hosti, repente intorta in proram circumagebatur. Cum inter triremes fortuna regente anceps prælium misceretur, quinqueremis Romana, seu pondere tenacior, seu pluribus remorum ordinibus scindentibus uertices, cum facilius regeretur, duas triremes suppressit, unius prælata impetu lateris alterius remos detersit. cæterasq́;, quas indepta esset, mulctasset, ni cum reliquis v nauibus Adherbal uelis in Africam transmisisset. Lælius uictor Carteiam reuectus, auditis, quæ acta Gadibus erant, patefactam proditionem, coniuratosq́; missos Carthaginem: spe in irritum redacta, qua uenissent: nuntijs ad L. Martium missis, nisi tere re frustra tempus sedendo ad Gadeis uellent, redeundū ad imperatorē esse: assentiente Martio, paucos post dies ambo Carthaginem rediere. Ad quorum discessum non respirauit modo Mago, cū terra mariq́; ancipiti metu urgeretur: sed etiam audita rebellione Ilergetū spem recuperandæ Hispaniæ nactus, nuncios Carthaginem mittit ad senatū: qui simul seditionem ciuilem in castris Romanis, simul defectionem sociorū in maius uerbis extollentes, hortarentur, ut auxilia mitterent, quibus traditum à patribus imperium Hispaniæ repeti posset. Mandonius & Indibilis in fines regresi, paulisper, dum quidnam de seditione statueretur, scirent, suspensi quieuerunt: si ciuiū errori ignosceretur, non diffidentes sibi quoq; ignosci posse. postquam uulgata est atrocitas supplicij, suam quoq; noxam pari pœna æstimatam rati, uocatis rursus ad arma popularibus, contractisq́; quæ ante habuerant auxilijs, in Sedetanum agrum, ubi principio defectionis statiua habuerant, cum xx millibus peditū, duobus millibus equitum & quingentis transcenderunt. Scipio cum fide soluendi pariter omnibus noxijs innoxijsq́; stipendij, tum uultu ac sermone in omneis placato facile recōciliatis militū animis, priusquam castra à Carthagine moueret, contione aduocata, multis uerbis in perfidiam rebellantium regulorū inuectus, nequaquam eodem animo se ire professus est ad uindicandū id scelus, quo ciuilem errorē nuper sanauerit. Tum se haud secus, quàm uiscera secantem sua, cum gemitu & lachrymis triginta hominum capitibus expiasse octo millium seu imprudentiam, seu noxam: nunc læto & erecto animo ad cædem Illergetum ire. non enim eos neq; natos in eadem terra, nec ulla secum societate iunctos esse. eam, quæ sola fuerit, fidem, atq; amicitiam ipsos per scelus rupisse. in exercitu suo se, præterquam quod omnes ciues, aut socios, latiniq́; nominis uideat, etiam eo moueri: quod nemo ferè sit miles, qui non aut à patruo suo Cn. Scipione, qui primus Romani nominis in eam prouinciam uenerit, aut à patre consule, aut à se sit ex Italia aduectus. Scipionum nomini auspicijsq́; omneis assuetos: quos secum in patriam ad meritum triumphum deducere uelit: quos consulatum petenti, uelut si omnium cōmunis agatur honos, affuturos speret. Quod ad expeditionem eam attineat, quę instet, immemorem esse rerum suarum gestarum, qui id bellum ducat. Magonis Hercule sibi, qui extra orbem terrarum in circunfusam Oceano insulam cū paucis perfugerit nauibus, maiorē curam esse, quàm Illergetum. quippe illic & ducem Carthaginiensem, & quantumcunq; punicum præsidiū esse: hic latrones, latronumq́; duces: quibus ut ad populandos finitimorum agros, tectaq́; urenda, & rapienda pecora aliqua uis sit, ita in acie ac signis collatis nullam esse. magis uelocitate ad fugam, quàm armis fretos, pugnaturos esse. Itaq; non quod ullum inde periculum, aut semen maioris belli uideat, ideo se, priusquā prouincia decedat, opprimendos Illergetes duxisse: sed primum, ne impunita tam scelerata defectio esset: deinde, ne quis in prouincia simul uirtute tanta & felicitate perdomita relictus hostis dici posset. Proinde deis bene iuuantibus sequerentur non tam ad bellum gerendum (neq; enim cum pari hoste certamen esse) quàm ad expetendas ab hominibus scelestis pœnas. Ab hac oratione dimissos ad iter se comparare in diem posterum iubet. profectusq́; decimis castris peruenit ad Iberum flumē. inde superato amni, die quarto in conspectu hostium posuit castra. Campus autem montibus circunseptus erat. in eam uallem Scipio cum pecora, rapta pleraq; ex ipsorum hostium agris, propelli ad irritandam feritatē barbarorū iussisset, uelites subsidio misit. à quibus ubi per procursationem

commissa

commissa pugna esset, Lælium cum equitatu impetum ex occulto facere iubet. mons opportune prominens equitũ insidias texit. Nec ulla mora pugnæ facta est. Hispani in conspecta procul pecora, uelites in Hispanos præda occupatos incurrere. primo missilibus territauere. deinde emissis leuibus telis, quæ irritare magis quàm decernere pugnam poterãt, gladios nudant, & collato pede res cœpta geri est: ancepsq́ pedestre certamen erat, ni equites superuenissent. neq; ex aduerso tantum illati obuios obtriuere, sed circumuecti etiam quidam per infima cliui ab tergo se, ut plerosq́ intercluderent, obiecere. maiorq́ cædes fuit, quàm quantam edere leuia per excursiones prælia solent. Ira magis accensa aduerso prælio barbaris est, quàm imminuti animi. itaq; ne perculsi uiderentur, prima luce postero die in aciem processere. Non capiebat omnes copias angusta, sicut ante dictum est, uallis. duæ fermè peditũ partes, & omnis equitatus in aciem descendit: quod reliquum peditum erat, obliquo constiterunt colle. Scipio pro se esse loci angustias ratus, & quod in arcto pugna romano aptior q̃ hispano militi futura uidebatur: & quod in eum locum detracta hostiũ acies esset, qui nõ omnem multitudinem eorum caperet, nouo etiam consilio adiecit animũ. equitem nec se posse circũdare cornibus in tam angusto spatio: & hosti, quem cum pedite deduxisset, inutilem fore. itaque imperat Lælio, ut per colles q̃ occultissimo itinere circunducat equites: segregetq́ quantum possit, equestrem à pedestri pugna. ipse omnia signa peditũ in hostes uertit: quatuor cohortes in fronte statuit, quia latius pandere aciem non poterat. moram pugnandi nullam fecit, ut ipso certamine auerteret à conspectu transeuntium per colles equitũ. nec ante circũductos sensere, q̃ tumultum equestris pugnæ ab tergo accepere. Ita duo diuersa prælia erãt. duæ peditũ acies, duo equitatus per longitudinem campi (quia misceri ex genere utroq; præliũ angustiæ non patiebantur) pugnabant. Hispanorũ cum neq; pedes equiti, nec eques pediti auxilio esset: pedes fiducia equitis temere cõmissus cãpo cæderetur: eques circũuentus nec peditẽ à fronte, (iam enĩ stratæ pedestres copiæ erãt) nec ab tergo equitẽ sustineret: & ipsi cũ diu in orbem sese stantibus equis defendissent, ad unum omnes cæsi sunt: nec quisquam peditũ equitumúe superfuit, qui in ualle pugnauerunt. Tertia pars, quæ in colle ad spectaculũ magis tutum q̃ ad partẽ pugnæ capessendam steterat, & locum & tempus ad fugiendum habuit. inter eos & reguli ipsi fugerunt, priusq̃ tota circũueniretur acies, inter tumultum elapsi. Castra eodem die Hispanorũ præter cæterã prædam cũ tribus ferme millibus hominũ capiunt. Romani sociiq; ad mille cc eo prælio ceciderunt, uulnerata amplius tria millia hominum. minus cruenta uictoria fuisset, si patentiore campo, & ad fugam capessendam facili foret pugnatũ. Indibilis abiectis belli consiliis, nihil tutius afflictis rebus experta fide & clementia Scipionis ratus, Mandonium fratrem ad eum mittit. Qui aduolutus genibus fatalem rabiem temporis eius accusat, cum uelut cõtagione quadam pestifera non Illergetes modo & Lacetani, sed castra quoq; romana insanierint. suam quidem & fratris, & reliquorũ populariũ eam conditionem esse: ut aut, si ita uideatur, reddant spiritum P. Scipioni, ab eodem illo acceptum: aut seruati bis uni debitam uitam pro eo in perpetuũ deuoueant. antea in causa sua fiduciam sibi fuisse, nondũ experta clementia eius: nunc cõtra, nullam in causa, omnẽ in misericordia uictoris spem repositam habere. Mos uetustus erat Romanis, cum quo nec fœdere, nec æquis legibus iungerentur amicitia, non prius imperio in eum tanquam pacatum uti, quàm omnia diuina humanaq́ dedisset: obsides accepti, arma adempta, præsidia urbibus imposita forẽt. Scipio multis inuectus in præsentem Mandoniũ, absentemq́ Indibilem uerbis, illos quidem merito periisse ipsorum maleficio, ait: uicturos suo atque populi romani beneficio. cæterum se neq; arma iis adempturũ, (quippe ea pignora timentium rebellionem esse, se libera arma relinquere, solutosq́ metu animos) neq; se in obsides innoxios, sed in ipsos si defecerint, sæuiturum: nec ab inermi, sed ab armato hoste pœnas expeti turum. utranque fortunam expertis permittere sese, utrum propitios, an iratos habere Romanos mallent. Ita dimissus Mandonius, pecunia tantũmodo imperata, ex qua stipendium militi præstari posset. Ipse Martio in ulteriorem Hispaniam præmisso, Syllano Tarraconem remisso, paucos moratus dies, dum imperatã pecuniã Illergetes pernumerarent, cum expeditis Martium iam appropinquantem Oceano assequitur. Inchoata res iam ante de Masanissa

aliis atq; aliis de causis dilata erat, quod Numida cum ipso utiq; congredi Scipione uolebat, atq; eius dextra fidem sancire. ea tum itineris tam longi, ac tam deuii causa Scipioni fuit. Masanissa cum Gadibus esset, certior aduentare eum à Martio factus, causando corrumpi equos inclusos in insula, penuriamq; omniū rerum & facere cæteris & ipsos sentire, adhoc equitem marcescere desidia: Magonem perpulit, ut se traiicere in continentem ad depopulandos proximos Hispaniæ agros pateretur. Transgressus treis principes Numidarum præmittit ad tempus locumq; colloquio statuendum: duos pro obsidibus retineri à Scipione iubet. remisso tertio, qui quò iussus erat, adduceret Masanissam: cum paucis in colloquium uenerunt. Ceperat iam ante Numidā ex fama rerum gestarū admiratio uiri: substitueratq; animo speciem quoque corporis amplam ac magnificā. cæterum maior præsentis ueneratio cepit. & præterquam quod suapte natura multa maiestas inerat, adornabat promissa cæsaries, habitusq; corporis non cultus munditiis, sed uirilis uere ac militaris: & ætas erat in medio uiriū robore, quod plenius nitidiusq; ex morbo uelut renouatus flos iuuentæ faciebat. Propè attonitus ipso cōgressu Numida gratias de fratris filio remisso agit. Ex eo tempore affirmat eam se quæsisse occasionem, quam tandem oblatam deûm immortalium beneficio non omiserit. cupere se illi, populoq; romano operam nauare: ita, ut nemo unus externus magis enixe adiuuerit rem romanam. id se, etiam si iampridem uellet, minus præstare in Hispania terra aliena atq; ignota potuisse: in qua autem genitus educatusq; in spem paterni regni esset, facile præstaturum. si quidem eundem Scipionem ducem in Africam mittant Romani, satis sperare perbreuis æui Carthaginem esse. Lætus eum Scipio uidit audiuitq;, cum caput rerum in omni hostium equitatu Masanissam fuisse sciret, & ipse iuuenis specimen animi præ se ferret. Fide data acceptaq;, profectus retro Tarraconem est. Masanissa permissu Romanorum, ne sine causa traiecisse in cōtinentem uideretur: populatus proximos agros, Gades rediit. Magoni, desperatis in Hispania rebus, in quatum spem seditio primū militaris, deinde defectio Indibilis animos eius sustulerant, paranti traiicere in Africam nuntiatum ab Carthagine est: iubere senatum, ut classem quam Gadibus haberet, in Italiam traiiceret: conductaq; ibi Gallorum ac Ligurū quanta maxima posset iuuentute, coniungeret se Annibali: neu senescere bellum maximo impetu, maiore fortuna cœptum sineret. Ad eam rem & à Carthagine pecunia Magoni aduecta est: & ipse quantam potuit, à Gaditanis exegit: non ærario modo eorum, sed etiam templis spoliatis, & priuatim omnibus coactis aurum argentumq; in publicum conferre. Cum præteruehe retur Hispaniæ oram, haud procul Carthagine Noua expositis in terrā militibus proximos depopulatus agros, inde ad urbem classem appulit. ibi cum interdiu milites in nauibus tenuisset, nocte in litus expositos ad partem eam muri, qua capta Carthago ab Romanis fuerat, duxit: nec præsidio satis ualido urbem teneri ratus, & aliquos oppidanorum ad spem nouādi res aliquid moturos. Cæterum nuntii ex agris trepidi simul populationem agrestiumq; fugam & hostium aduentū attulerant: & uisa interdiu classis erat, nec sine causa electam ante urbem stationem apparebat. itaq; instructi armatiq; intra portam ad stagnum ac mare uersam continebātur. Vbi effusi hostes, mista inter milites nauali turba, ad muros tumultu maiore quàm ui subierunt: patefacta repente porta Romani cum clamore erumpunt: turbatosq; hostes, & ad primum incursum coniectumq; telorum auersos usq; ad litus cum multa cæde persequuntur. nec nisi naues litori appulsæ trepidos accepissent, superfuisset fugæ aut pugnæ quisquā. In ipsis quoque trepidatum nauibus est, dum ne hostes cum suis simul irrumperent, trahunt scalas orasq;. & anchoras, ne in moliendo mora esset, præcidunt. multiq; adnantes nauibus, incerto præ tenebris quid aut peterent aut uitarent, fœde interierūt. Postero die cum classis inde retro ad Oceanum, unde uenerat, fugisset: ad octingentos homines cæsi inter murum litusq;, & ad duo millia armorū inuēta. Mago cum Gadeis repetisset, exclusus inde ad Cimbim (haud procul Gadibus is locus abest) classe appulsa, mittendis legatis, querendoq; quod portæ sibi socio atq; amico clausæ forent: purgantibus multitudinis concursu factum, infestæ ob direpta quædam ab conscendentibus naues militibus, ad colloquiū Suffetes eorum, qui summus Pœnis est magistratus, cum quæstore elicuit: laceratosq; uerberibus cruci affigi iussit. inde nauibus ad Pi-

ad Pityusam insulam centum millia fermè à cõtinenti (Pœni tum eam incolebant) traiecit. itaque classis bona cum pace accepta est, nec cõmeatus modo benigne præbiti, sed in supplementum classis iuuentus armaq́ꝫ data. quorum fiducia Pœnus in Baleares insulas (quinquaginta inde millia absunt) transmisit. Duæ sunt Baleares. maior altera atqꝫ opulentior armis uirisq́ꝫ: & portum habet, ubi commode hybernaturum se (& iam extremum autumni erat) censebat: cæterũ haud secus quàm si Romani eam insulam incolerent, hostiliter classi occursum est. Fundis ut nunc plurimum, ita tunc solo eo telo utebantur. nec quisquam alterius gentis unus tantum ea arte, quantum inter alios omnes Baleares excellunt. Itaque tanta uis lapidum creberrimæ grandinis modo in propinquantem iam terræ classem effusa est, ut intrare portum nõ ausi auerterent in altum naues. In minorem inde Balearium insulam traiecerunt, fertilem agro, uiris armis haud ęque ualidam. itaqꝫ egressi nauibus supra portum loco munito castra locant: ac sine certamine urbe agroq́ꝫ potiti, duobus millibus auxiliarium inde conscriptis, missisq́ꝫ Carthaginem ad hybernandum, naues subduxerunt. Post Magonis ab Oceani ora discessum Gaditani Romanis deduntur. Hæc in Hispania P. Scipionis ductu auspicioq́ꝫ gesta: Ipse L. Lentulo & L. Manlio Acidino prouincia tradita, decem nauibus Romam rediȷ̃t. & senatu extra urbem dato in æde Bellonæ, quas res in Hispania gessisset, disseruit: quoties signis collatis dimicasset, quot oppida ex hostibus ui cepisset, quas gentes in ditionem populi romani redegisset. aduersus quatuor se imperatores, quatuor uictores exercitus in Hispaniam iuisse, neminem Carthaginiensem in iȷs terris reliquisse. Ob has res gestas magis tentata est triumphi spes, quàm petita pertinaciter: quia neminem ad eam diem triumphasse, qui sine magistratu res gessisset, constabat. Senatu misso, urbem est ingressus, argentiq́ꝫ præ se in ærarium tulit quatuordecim millia pondo CCCXLII, & signati argenti magnũ numerum. Comitia inde creandis consulibus habuit L. Veturius Philo: centuriæq́ꝫ omnes ingenti fauore P. Scipionem consulem dixerunt. collega additur ei P. Licinius Crassus pontifex maximus. Cæterum comitia maiore quàm ulla per id bellum celebrata frequentia, proditum memoriȩ est. conuenerant undiqꝫ non suffragandi modo, sed etiam spectandi causa P. Scipionis: concurrebantq́ꝫ & domum frequentes, & in capitolium ad immolantem eum, cum centum bobus uotis in Hispania Ioui sacrificaret: despondebãtq́ꝫ animis, sicut C. Luctatius superius bellum punicum finisset; ita id quod instaret P. Cornelium finiturum: atqꝫ ut Hispania omni Pœnos expulisset, sic Italia pulsurum esse. Africamq́ꝫ ei, perinde ac debellatum in Italia foret, prouinciam destinabant: Prętoria inde comitia habita. creati duo, qui tum ædiles plebis erãt, Sp. Lucretius & Cn. Octauius, & ex priuatis Cn. Seruilius Cepio & L. Æmylius Pappus. Quartodecimo anno punici belli P. Cornelius Scipio & P. Licinius Crassus consulatum inierunt, nominatæ consulibus prouinciæ sunt: Sicilia Scipioni extra sortem, concedente collega, quia cura sacrorum pontificem maximum in Italia retinebat, Brutiȷ Crasso. Tum prætoriæ prouinciæ in sortem cõiectæ: urbana Cn. Seruilio obtigit: Ariminum (ita Galliam appellabant) Sp. Lucretio, Sicilia L. Æmylio, Cn. Octauio Sardinia. Senatus in capitolio habitus. ibi referente P. Scipione, senatusc õsultum factum est, ut quos ludos inter seditionem militarem in Hispania uouisset: ex ea pecunia quam ipse in ærarium detulisset, faceret. Tum Saguntinorum legatos in senatum introduxit. ex eis maximus natu. Etsi nihil ultra malorum est P. C. quàm quod passi sumus, ut ad ultimum fidem uobis præstaremus: tamen ea uestra merita, imperatorumq́ꝫ uestrorum ergà nos fuerũt, ut nos cladium nostrarum nõ pœniteat. Bellum propter nos suscepistis: susceptum quartumdecimum annum tam pertinaciter geritis, ut sæpe ad ultimum discrimen & ipsi ueneritis, & populum Carhaginiẽsem adduxeritis. Cum in Italia tam atrox bellum & Annibalem hostem haberetis, consules cum exercitu in Hispaniam, uelut ad colligendas reliquias naufragiȷ nostri misistis. P. & Cn. Corneliȷ ex quo in prouinciã uenerunt, nullo tempore destiterunt, quæ nobis secunda, quæq́ꝫ aduersa hostibus nostris essent, facere. iam omnium primum oppidum nobis restituerunt: per omnem Hispaniam ciues nostros uenũdatos, dimissis qui conquirerent, ex seruitute in libertatem restituerunt. cum iam prope esset, ut optabilem ex miserrima fortunã haberemus: P. & Cn. Corneliȷ imperatores uestri luctuosius nobis propè quàm

uobis perierunt. tum uero ad hoc retracti ex distãtibus locis in sedem antiquam uidebamur, ut iterum periremus, & alterum excidium patriæ uideremus: nec ad perniciem nostram Carthaginiensi utiq; aut duce aut exercitu opus esse, ab Turdetanis ueterrimis hostibus, qui prioris quoq; excidij causa nobis fuerant, extingui posse: cum ex insperato repente misistis nobis hunc P. Scipionem. quem fortunatissimi omnium Saguntinorum uidemur, quia cõsulem declaratum uidimus, ac uidisse nos, ciuibus nostris renunciaturi sumus: spem, opem, salutem nostram. qui cum plurimas hostium uestrorum cepisset in Hispania urbes, ubiq; ex captorum numero excerptos Saguntinos in patriam remisit. postremo Turdetaniam adeo infestã nobis, ut illa gente incolumi, stare Saguntum non posset, ita bello afflixit, ut non modo nobis, (absit uerbo inuidia) sed ne posteris quidem timenda nostris esset. deletam urbem cernimus eorum, quorum in gratiam Saguntum deleuerat Annibal. uectigal ex agro eorum capimus, quod nobis non fructu iucundius est quàm ultione. Ob hæc quibus maiora neq; sperare, neque optare ab dijs immortalibus poteramus: gratias actum nos decem legatos saguntinus senatus populusq; ad uos misit: simul gratulatum, quod ita res per hos annos in Hispania atq; Italia gessistis, ut Hispaniam non Ibero amne tenus, sed quà terrarum ultimus finis Oceanus, domitam armis habeatis: Italiæ, nisi quatenus uallum castrorum cingit, nihil reliqueritis Pœno. Ioui Opt. Max. præsidi capitolinæ arcis non grates tantum ob hæc agere iussi sumus: sed donum hoc etiã, si uos permitteretis, coronam auream in Capitolium uictoriæ ergô ferre. Id uti permittatis, quæsumus: utiq; si uobis ita uidetur, quæ nobis imperatores uestri commoda tribuerunt, ea rata atq; perpetua autoritate uestra faciatis. Senatus legatis saguntinis respondit: & dirutum & restitutum Saguntum fidei socialis utrinq; seruatæ documentum omnibus gentibus fore. suos imperatores recte et ordine & ex uolũtate senatus fecisse, quod Sagũtum restituerint, ciuesq; saguntinos seruitio exemerint. quæq; alia eis benigne fecerint, ea senatum ita uoluisse fieri. donum permittere ut in capitolio ponerent. Locus inde lautiaq; legatis præberi iussa, & muneris ergô in singulos dari ne minus dena millia æris. Legationes deinde cæteræ in senatum introductæ: auditæq;. Et petentibus Saguntinis, ut quatenus tuto possent, Italiam spectatum irent: duces dati, literæq; per oppida missæ, ut Hispanos comiter acciperent. Tum de repub. de exercitibus scribẽdis, de prouincijs relatum. Cum Africam nouam prouinciam extra sortem P. Scipioni destinari, homines fama ferrent: & ipse nulla iam modica gloria contentus, nõ ad gerendũ modo bellum, sed ad finiendum diceret se consulem declaratũ esse: neq; aliter finiri id posse, ꝙ si ipse in Africam exercitũ transportasset: & acturum se id per populum aperte ferret, si senatus aduersaretur: idq; cõsilium haudquaquam primoribus patrum placeret: cæteriq; per metum aut ambitionem mussarent: Q. Fabius Maximus rogatus sententiam: Scio, inquit, multis uestrum uideri patres conscripti, rem actam hodierno die agi, & frustra habiturũ orationem, qui tanquam de integra re, de Africa prouincia sententiã dixerit. Ego autem primum illud ignoro, quemadmodũ iam certa prouincia Africa consulis uiri fortis ac strenui sit, quam nec senatus censuit in hunc annum prouinciam esse, nec populus iussit. deinde, si est, consulem peccare arbitror, qui de re transacta simulando se referre, senatum ludibrio habet, non senatorem: qui de quo consulitur, suo loco dicit sententiam. Atq; ego certum habeo, dissentienti mihi ab ista festinatione in Africam traijciẽdi, duarum rerum subeundam opinationem esse. unius, insitæ ingenio meo cunctationis. quam metum pigritiamq; homines adolescentes sanè appellent, dum me nõ pœniteat: adhuc aliorum speciosiora primo aspectu consilia semper uisa, mea usu meliora. alterius, obtrectationis atq; inuidię aduersus crescentem in dies gloriam fortissimi consulis. A qua suspicione si me neq; uita acta & mores mei, neq; dictatura cum quinq; consulatibus, tantumq; gloriæ belli domiq; partæ uindicat, ut propius fastidium eius sim, quàm desyderiũ: ætas saltem liberat. quæ enim mihi æmulatio cũ eo esse potest, qui ne filio quidem meo æqualis sit? Me dictatorem, cum uigerem adhuc uiribus, & in cursu maximarum rerum essem, recusantem nemo aut in senatu, aut ad populum audiuit, quo minus insectanti me magistro equitum, quod fando nunquã ante auditum erat, imperiũ mecum æquaretur. rebus quàm uerbis assequi malui, ut qui aliorum iudicio mihi comparatus

erat

erat, sua mox confessione me sibi præferret. nedum ego perfunctus honorib.certamina mihi atq; æmulationes,cum adolescēte florentissimo proponam:uidelicet ut mihi iam uiuēdo,non solum rebus gerendis fesso,si huic negata fuerit,Africa prouincia decernat.cum ea gloria quæ parta est,uiuendum atq; moriendum est. Vincere ego prohibui Annibalem, ut à uobis,quorum uigent nūc uires,etiam uinci posset.Illud te mihi ignoscere P. Corneli æquum erit,si cum in me ipso nunquā pluris famam hominū quàm rempub.fecerim:ne tuam quidē gloriam bono publico præponam.quanquam si aut bellum nullum in Italia,aut is hostis esset,ex quo uicto nihil gloriæ quęreretur:qui te in Italia retineret,etsi id bono publico faceret,simul cū bello materiā gloriæ tuæ ire ereptū uideri posset. cum uero Annibal hostis incolumi exercitu quartumdecimū annum Italiam obsideat,pœnitebit te P. Corneli gloriæ tuæ, si hostem eum, qui tot funerum,tot cladium nobis causa fuit, tu consul Italia expuleris? & sicut penes C. Luctatium prioris punici perpetrati belli titulus fuit, ita penes te huius fuerit? nisi aut Amilcar Annibali dux est præferendus,aut illud bellū huic,aut uictoria illa maior clariorq;,quàm hæc (modo cōtingat ut te cōsule uincamus) futura est. Ab Drepano atq; Eryce detraxisse Amilcarem, quàm Italia expulisse Pœnos atq; Annibalem malis? Ne tu quidem,etsi magis partam quàm speratam gloriam amplecteris: Hispania potius quàm Italia bello liberata gloriatus fueris. Nondum is est Annibal,quem non magis timuisse uideatur quàm cōtempsisse,qui aliud bellum maluerit. Quin igitur ad hoc accingeris? nec per istos circuitus,ut cum in Africam traiecℯris, secuturum te illuc Annibalem speres, potius quàm recto hinc itinere, ubi Annibal est, eò bellum intendis? Egregiam istam palmam belli punici patrati petis? hoc & natura prius est, tua cum defenderis,aliena ire oppugnatum.pax ante in Italia quàm bellum in Africa sit,& nobis prius decedat timor quàm ultro alijs inferatur. si utrunque tuo ductu auspicioq; fieri potest:Annibale hic uicto,illic Carthaginem expugna. si alterutra uictoria nouis consulibus relinquenda est: prior cum maior clariorq;, tum causa etiam insequentis fuerit.Nam nunc quidem præterquam quod & in Italia & in Africa duos diuersos exercitus alere ærarium non potest, præterquam quod unde classes tueamur, unde commeatibus præbendis sufficiamus, nihil reliqui est,periculi tandem quantum adeatur,quem fallit? P.Licinius in Italia,P.Scipio bellum in Africa geret.Quid? si (quod omnes dij omen auertant, & dicere etiam reformidat animus,sed quæ acciderunt,accidere possunt) uictor Annibal ire ad urbem pergat: tum demum te consulem ex Africa,sicut Q.Fuluium à Capua,accersemus? Quid? quod in Africa quoque Mars communis belli erit? Domus tibi tua, pater patruusq; intra triginta dies cum exercitibus cæsi documento sint, ubi per aliquot annos maximis rebus terra mariq́ue gerendis amplissimum nomen apud exteras gentes populi Romani uestræq́ue familiæ fecerant. Dies me deficiat, si reges imperatoresq; temere in hostium terras transgressos cum maximis cladibus suis exercituumq; suorum,enumerare uelim.Athenieſes,prudentissima ciuitas,bello domi relicto, autore æque impigro ac nobili iuuene magna classe in Siciliam transmissa, una pugna nauali florentem rempublicam suam in perpetuum afflixerunt. Externa & nimis antiqua repeto.Africa eadem ista,& M.Attilius,insigne utriusque fortunæ exemplum,nobis documento sint.Næ tibi P.Corneli,cum ex alto Africam cōspexeris,ludus & iocus fuisse Hispaniæ tuæ uidebuntur.quid enim simile? Pacato mari præter oram Italiæ, Galliæq; uectus Emporias in urbem sociorum classem appulisti: expositos milites per tutissima omnia ad socios & amicos populi romani, Tarraconem duxisti:ab Tarracone deinde iter per præsidia romana:circa Iberum exercitus patris patruiq; tui,post amissos imperatores ferociores calamitate ipsa facti: & dux tumultuarius quidem ille L. Martius,& militari suffragio ad tempus electus, cæterum si nobilitas ac iusti honores adornarent, claris imperatoribus qualibet arte belli par: oppugnata per summum otium Carthago,nullo trium punicorum exercituum socios defendēte. Cætera,neq; ea eleuo,nullo tamen modo africo bello compatanda.ubi non portus ullus classi nostræ apertus,non ager pacatus,non ciuitas socia, non rex amicus,non consistendi usquam locus, non procedendi. quacunq; circūspexeris,hostilia omnia atq; infesta. An Syphaci Numidisq; credis? satis sit semel creditū. non semper temeritas est felix:& fraus fidem in paruis sibi

 præstruit

præstruit,ut cum operæpretiũ sit,cum mercede magna fallat.Non hostes patrem patruumq́;
tuum armis prius,quàm Celtiberi socij fraude,circũuenerunt.nec tibi ipsi à Magone & Asdru
bale hostium ducibus, quantum ab Indibili & Mandonio in fidem acceptis,periculi fuit.Nu-
midis tu credere potes,defectionem militum tuorum expertus?Et Syphax et Masanissa se q̃;
Carthaginienses,malunt potentissimos in Africa esse, Carthaginiẽses quàm quenquã alium.
nunc illos æmulatio inter sese, & omnes causæ certaminũ acuunt, quia procul externus metus
est.ostende romana arma,& exercitũ alienigenam: iam uelut ad cõmune restinguendũ incen-
dium concurrent.Aliter ijdem illi Carthaginienses Hispaniam defenderunt: aliter mœnia pa
triæ,templa deûm,aras & focos defendent : cum euntes in præliũ pauida prosequet̃ coniunx,
& parui liberi occursabunt.Quid porro?si satis cõfisi Carthaginienses cõsensu Africæ,fide so-
ciorum regum,mœnibus suis,cum tuo exercitusq́; tui præsidio nudatam Italiam uiderint:ipsi
ultro nouum exercitum in Italiam aut ex Africa miserint ? aut Magonem,quem à Balearibus
classe transmissa iam præter oram Ligurum alpinorũ uectari constat , Annibali se coniunge-
re iusserint?nempe in eodem terrore erimus,in quo nuper fuimus,cum Asdrubal in Italiã tran
scẽdit.quem tu,qui nõ solum Carthaginẽ,sed omnem Africam exercitu tuo es clausurus,è ma
nibus tuis in Italiam emisisti. Victum à te dices.eo quidem minus uellem,& id tua nõ reipub.
solum causa,iter datum uicto in Italiam esse.Patere nos omnia quę prospera tibi ac reipub.in
imperio euenere, tuo cõsilio assignare:aduersa casibus incertis belli & fortunæ legare.quo me
lior fortiorq́; es,eo magis talem pręsidem sibi patria atq; uniuersa Italia retinet.Non potes ne
ipse quidem dissimulare,ubi Annibal sit,ibi caput atq; arcem huius belli esse.quippe qui prę te
feras, eam tibi causam trajciendi in Africam esse, ut Annibalem eò trahas.Siue igitur hic,siue
illic,cum Annibale est tibi futura res. utrum ergo tãdem firmior eris in Africa solus,an hic tuo
collegæq́; exercitu coniuncto? ne Claudius quidem & Liuius COSS. tam recenti exemplo,
quantum id intersit,documento sunt?Quid?Annibalem utrum tandẽ extremus angulus agri
Brutij frustra iamdiu poscentem ab domo auxilia,an propinqua Carthago,& tota socia Afri
ca potentiorem armis uirisq́; faciet? Quod istuc consilium est,ibi malle decernere, ubi tuæ di-
midio minores copiæ sint,hostium multo maiores:quàm ubi duobus exercitibus aduersus u-
num tot prælijs & tam diuturna ac graui militia fessum,pugnandum sit?Quàm compar consi
lium tuum parentis tui consilio sit,reputa . ille consul profectus in Hispaniam, ut Annibali ab
Alpibus descendenti occurreret, in Italiam ex prouincia redijt. tu,cum Annibal in Italia sit,re-
linquere Italiam paras:non quia reipublicæ id utile,sed quia tibi amplum & gloriosum censes
esse. sicut cum prouincia & exercitu relicto sine lege, sine senatusconsulto duabus nauibus po-
puli romani imperator fortunam publicam & maiestatem imperij,quæ tum in tuo capite pe-
riclitabantur , commisisti . Ego P. Cornelium P C reipublicæ nobisq́;,non sibi ipsi priuatim
creatum cõsulem existimo: exercitusq́; ad custodiam urbis atq; Italiæ scriptos esse, non quos
regio more per superbiam cõsules quò terrarum uelint,trajciant. Cum oratione ad tempus
parata Fabius,tum autoritate & inueterata prudentiæ fama magnam partem senatus & senio
res maxime mouisset : pluresq́; consilium senis quàm animum adolescentia ferocẽ laudarent:
Scipio ita locutus fertur. Et ipse Q. Fabius principio orationis P C commemorauit,in senten
tia sua posse obtrectationem suspectam esse . cuius ego rei non tam ipse ausim tantum uirum
insimulare,q̃; ea suspicio , uitio orationis an rei,haud sanè purgata est. sic em̃ honores suos &
famam rerum gestarum extulit uerbis ad extinguendum inuidiæ crimen,tanquã mihi ab infi
mo quoq; periculum sit,ne mecũ æmuletur:& non ab eo qui,quia super cæteros excellat, quò
me quoq; niti nõ dissimulo,me sibi æquari nolit.sic senem se perfunctum, & me infra ætatem
filij sui posuit,tanquam non longius quàm quantum uitæ humanæ spatium est,cupiditas glo
riæ extendatur : maximaq́; pars eius in memoriam ac posteritatẽ promineat . Maximo cuiq;
id accidere animo certũ habeo,ut se non cum præsentibus modo, sed cum omnis æui claris ui-
ris cõparet.Equidem haud dissimulo,me tuas Q.Fabi laudes non assequi solum uelle,sed (bo
na uenia tua dixerim) si possim,etiam exuperare.Illud nec tibi in me,nec mihi in minores na-
tu animi sit, ut nolimus quenquam nostri similem euadere ciuem. id enim non eorum modo,
quibus

quibus inuiderimus, sed reipublicæ, & penè omnis generis humani detrimentum sit. Commemorauit quantum essem periculi aditurus, si in Africam traijcerem: ut meam quoque, non solum reipublicæ & exercitus uicem uideretur sollicitus. Vnde hæc repente de me cura exorta? cum pater patruusque meus interfecti, cum duo exercitus eorum propè occidione occisi essent: cum amissę Hispanię, cum quatuor exercitus Pœnorū, quatuorque duces omnia metu armisque tenerent: cum quæsitus ad id bellum imperator nemo se ostenderet, præter me, nemo profiteri nomen ausus esset: cum mihi quatuor & uiginti annos nato detulisset imperium populus romanus: quid ita tum nemo ætatem meam, uim hostium, difficultatem belli, patris patruique recentem cladem commemorabat? utrum maior aliqua nunc in Africa calamitas accepta est, quàm tunc in Hispania erat? an maiores nūc sunt exercitus in Africa, duces plures melioresque quàm tunc in Hispania fuerunt? an ætas mea tunc maturior bello gerēdo fuit, quàm nunc est? an cum carthaginiēsi hoste in Hispania quàm in Africa bellum geri aptius est? Facile est post fusos fugatosque quatuor exercitus punicos, post tot urbes ui captas, aut metu subactas in ditionem, post perdomita omnia usque ad Oceanum, tot regulos, tot sæuas gentes, post receptam totam Hispaniam, ita ut uestigium nullum belli reliquum sit, eleuare meas res gestas: tam Hercule quàm si uictor ex Africa redierim, ea ipsa eleuare, quæ nunc retinendi mei causa, ut terribilia eadem uideantur, uerbis extolluntur. Negat aditum esse in Africam, negat ullos patere portus: M. Attilium captum in Africa commemorat, tanquam M. Attilius primo accessu ad Africam offenderit: neque recordatur, illi ipsi tam infelici imperatori patuisse tamen portus Africæ, & res egregias primo anno gessisse, & quantum ad Carthaginienses duces attinet, inuictum ad ultimum permansisse. Nihil igitur me isto exemplo terrueris: si hoc bello, non priore, si nuper, non annis ante quadraginta ista clades accepta foret: qui ego minus in Africam Regulo capto, quàm Scipionibus occisis in Hispaniam, traijcerem. nec felicius Xanthippnm Lacedæmonium Carthagini, quàm me patriæ meæ sinerem natum esse: cresceretque mihi ex eo ipso fiducia, quod possit in hominis unius uirtute tantum momenti esse. At etiam Athenienses audiendi sunt, temere in Siciliam omisso domi bello transgressi. Cur ergo, quoniam græcas fabulas narrare uacat: non Agathoclem potius Syracusanum regem, cum diu Sicilia punico bello nreret: trāsgressum in hanc eandē Africā, auertisse eò bellum, unde uenerat refers? Sed quid ultro metum inferre hosti, & ab se remoto periculo alium in discrimen adducere, quale sit, ueteribus externisque exemplis admonere opus est? maius præsentius'ue ullum exemplum esse quàm Annibal potest? Multum interest, alienos populere fines, an tuos uri excindique uideas. plus animi est inferenti periculum quàm propulsanti. ad hoc maior ignotarum rerum est terror, bona malaque hostium ex propinquo ingressus fines aspicias. Non sperauerat Annibal fore, ut tot in Italia populi ad se deficerent, quot defecerunt post cannensem cladem. quanto minus quicquam in Africa Carthaginiensibus firmum ac stabile est, infidis socijs, grauibus ac superbis dominis? Ad hæc, nos etiam deserti ab socijs uiribus nostris, milite romano stetimus. Carthagine nihil ciuilis roboris est, mercede paratos milites habent, Afros Numidasque, leuissima fidei mutādæ ingenia. Hic modo nihil moræ sit, unà et traiecisse me audietis, & ardere bello Africam, & molientem hinc Annibalem, & obsideri Carthaginem. lętiores & frequentiores ex Africa expectate nuntios, quàm ex Hispania accipiebatis. Has mihi spes subijcit fortuna populi Romani, dij fœderis ab hoste uiolati testes: Syphax & Masanissa reges: quorum ego fidei ita innitar, ut bene tutus à perfidia sim. multa quæ nūc ex interuallo non apparent, bellum aperiet. & id est uiri & ducis, non deesse fortunæ præbenti se, & oblata casu flectere ad consilium. Habebo Q. Fabi parem quidem Annibalem, sed illum potius ego traham, quàm ille me retineat. in sua terra cogā pugnare eum, & Carthago potius præmium uictoriæ erit, quàm semiruta Brutiorum castella. Nequid interim dum traijcio, dum expono exercitum in Africam, dum castra ad Carthaginem promoueo: respublica hic detrimenti capiat, quod tu Q. Fabi, cum uictor tota Italia uolitaret Annibal, potuisti præstare: hoc uide ne contumeliosum sit concusso iam, & penè fracto Annibale negare posse P. Licinium consulem uirum fortissimum præstare. qui ne à sacris absit pōtifex maximus, ideo in sortem tam longin

quæ

quæ prouinciæ non uenit. Si Hercule nihilo maturius hoc, quo ego censeo, modo perficeretur bellum: tamen ad dignitatem populi Ro. famamq́ apud reges gentesq́ externas pertinebat, non ad defendendam modo Italiam, sed ad inferenda etiam Africæ arma, uideri nobis animum esse: nec hoc credi uulgariq́, quod Annibal ausus sit, neminem ducem Romanorum audere: & priore punico bello, tum cum de Sicilia certaretur, toties Africam nostris exercitibus & classibus oppugnatã: nunc cum de Italia certatur, Africam pacatam esse. Requiescat aliquando diu uexata Italia, uratur populeturq́ inuicem Africa. castra romana potius Carthaginis portis immineant, quàm nos iterum uallum hostium ex mœnibus nostris uideamus. Africa sit reliqui belli sedes: illuc terror fugaq́, populatio agrorum, defectio sociorum, cæteræ belli clades, quæ in nos per quatuordecim annos ingruerunt, uertantur. Quæ ad rempublicam pertinent, & bellum quod instat, & prouincias de quibus agitur, dixisse satis est. Illa longa oratio nec ad uos pertinens sit, si quemadmodum Q. Fabius meas res gestas in Hispania eleuauit, sic & ego contra gloriam eius eludere, & meam uerbis extollere uelim. neutrum faciam P. C. & si nulla alia re, modestia certe & temperamento linguæ adolescens senem uicero. ita & uixi, & res gessi, ut tacitus ea opinione, quam uestra sponte conceptam animis haberetis, facile contentus essem. Minus æquis animis auditus est Scipio, quia uulgatum erat, si apud senatum nõ obtinuisset ut prouincia Africa sibi decerneretur, ad populum extemplo laturum. Itaque Q. Fuluius, qui consul quater & censor fuerat, postulauit à consule, ut palàm in senatu diceret, permitteret'ne patribus, ut de prouincijs decernerent: staturusq́ eo esset quod censuissent, an ad populum laturus. Cum Scipio respõdisset, se quod è republica esset, facturũ: tum Fuluius, non ego ignarus quid responsurus facturus'ue esses, quæsiui: quippe cum præ te feras, tentare magis quàm consulere senatum: & ni prouinciam tibi quam uolucris, extemplo decernamus, paratam rogationem habeas. Itaque à uobis tribuni plebis postulo, inquit, ut sententiam mihi ideo nõ dicenti, quod si in meam sententiam discedatur, non sit ratum habiturus consul, auxilio sitis. Inde altercatio orta, cum consul negaret æquum esse tribunos intercedere, quo minus suo quisque loco senator rogatus sententiam diceret. Tribuni ita decreuerunt. Si consul senatui de prouincijs permittit, stari eo quod senatus censuerit, placet: nec de ea re ferri ad populum patiemur. si non permittit, qui de ea re sententiam recusabit dicere, auxilio erimus. Cõsul diem ad colloquendum cum collega petijt. Postero die permissum senatui est. Prouinciæ ita decretæ. Alteri consuli Sicilia, & triginta rostratæ naues, quas C. Seruilius superiore anno habuisset: permissumq́ ut in Africam, si id è republica esse censeret, trajceret. Alteri Brutij, & bellum cum Annibale cum eo exercitu, quem L. Veturius & Q. Cæcilius sortirentur inter se compararent'ue, uter in Brutijs duabus legionibus, quas consul reliquisset, rem gereret: imperiumq́ue in annum ei prorogaretur, cui ea prouincia euenisset. Et cæteris prætoribus consulibusque, qui exercitibus prouincijsq́ue præfuturi erant, prorogata imperia. Q. Cæcilio sorte euenit, ut cum consule in Brutijs aduersus Annibalem bellum gereret. Ludi deinde Scipionis magna frequentia & fauore spectantium celebrati. Legati Delphos ad donum ex præda Asdrubalis portandum missi M. Pomponius Matho & Q. Catulus, tulerunt coronam auream CC pondo, & simulachra spoliorum, ex M. pondo argenti facta.

Scipio cum ut delectum haberet, neque impetrasset, neque magnopere tetendisset, ut uoluntarios ducere sibi milites liceret, tenuit: & quia impensæ negauerat reipublicæ futuram classem, ut quæ à socijs darentur ad nouas fabricandas naues, acciperet. Hetruriæ primum populi pro suis quisque facultatibus consulem adiuturos polliciti. Cærites frumentum socijs naualibus, commeatumq́ omnis generis, Populonienses ferrũ, Tarquinienses lintea in uela, Volaterrani armamenta nauium & frumentum: Aretini XXX milia scutorum, galeas totidem, pila, gæsa, hastas longas, millium quinquaginta summam pari cuiusq́ generis numero expleturos: secures, rutra, falces, alueolos, molas, quantũ in XL longas naues opus esset: tritici cẽtum & XX millia modiûm, & in uiaticũ decurionibus remigibusq́ collaturos: Perusini, Clusini, Rusellani, abietẽ in fabricãdas naues, & frumẽti magnũ numerũ: abiete ex publicis syluis est usus. Vmbriæ populi, Nursiniq́ & Reatini & Amiternini, Sabinusq́ omnis ager, milites polliciti.

Marsi, Peligni Marrucinic multi uoluntarij nomina in classem dederunt. Camertes cũ æquo fœdere cum Romanis essent, cohortem armatam sexcentorũ hominum miserunt. XXX nauium carinæ, XX quinqueremes, X quadriremes cum essent positæ, ipse ita instit it operi, ut die quadragesimoquinto, quàm ex syluis detracta materia erat, naues instructæ armatæq; in aquam deductæ sint. Profectus in Siciliam est XXX nauibus longis, uolũtariorum septem fermè millibus in naues impositis. Et P. Licinius in Brutios ad duos exercitus consulares uenit. ex eis eum sibi sumpsit, quem L. Veturius COS. habuerat. Metello, ut quibus præfuisset legionibus, ijs præesset, facilius cum assuetis imperio rem gesturum ratus, permisit. Et prætores diuersi in prouincias profecti. Et quia pecunia ad bellum deerat, agri campani regionem à fossa græca ad mare uersam uendere quæstores iussi. indicio quoq; permisso, qui ager ciuis campani fuisset, ut is publicus populi Ro. esset: indici præmium constitutum, quantæ pecuniæ ager indicatus esset, pars decima. Et Cn. Seruilio Pr. urb. negocium datum: ut campani ciues ubi cuique ex S C liceret habitarent: animaduerteretq; in eos, qui alibi habitarent. Eadem æstate Mago Amilcaris filius ex minore Balearium insula, ubi hybernarat, iuuentute lecta in classem imposita, in Italiam XXX fermè rostratis nauibus, & multis onerarijs XII millia peditum, duo fermè equitum traiecit: Genuamq; nullis præsidijs maritimam oram tutantibus, repentino aduentu cepit: inde ad oram Ligurum alpinorum, si quos ibi motus facere posset, classem appulit. Ingauni (Ligurum ea gens est) bellum ea tempestate gerebant cum Epanterijs montanis. Igitur Pœnus Sauone oppido alpino præda deposita, & decem longis nauibus in statione ad præsidium relictis, cæteris Carthaginem missis ad tuendam maritimam oram, quia fama erat, Scipionem traiecturum esse: ipse societate cum Ingaunis, quorum gratiam malebat, cõposita, montanos instituit oppugnare. Et crescebat exercitus in dies, ad famam nominis eius Gallis undique confluentibus. Ea literis cognita Sp. Lucretij, ne frustra Asdrubale cum exercitu deleto biennio ante forent læti, si par aliud inde bellum duce tantum mutato oriretur, curam ingentem accenderunt patribus. Itaq; & M. Liuiũ Procos. ex Hetruria uolonum exercitum admouere Ariminum iusserunt. & Cn. Seruilio prætori negotium datum: ut si è repub. censeret esse, duas urbanas legiones, cui imperio uideretur dato, ex urbe duci iuberet. M. Valerius Leuinus Aretium eas legiones duxit. Eisdem diebus naues onerariæ Pœnorum ad LXXX circa Sardiniam ab C. Octauio, qui prouinciæ præerat, captæ. Eas Cælius frumento misso ad Annibalem, commeatuq; onustas: Valerius prædam Hetruscam Ligurumq; montanorum captiuos Carthaginem portantes, captas tradit. In Brutijs nihil fermè anno eo memorabile gestum est. Pestilentia incesserat pari clade in Romanos Pœnosq;, nisi quod punicum exercitum super morbum etiam fames affecit. Propter Iunonis Laciniæ templum æstatem Annibal egit: ibiq; aram condidit, dedicauitqúe cum ingenti rerum ab se gestarum titulo, punicis græcisqúe literis insculpto.

DECADIS TERTIAE LIBER IX

CIPIO posteaquam in Siciliam uenit, uoluntarios milites ordinauit, centuriauitq;. ex ijs trecentos iuuenes florentes ætate & uirium robore insignes circa se habebat, ignorantes, quem ad usum neq; centuriati, neq; armati seruarentur. tum ex totius Siciliæ iuniorum numero principes genere & fortuna trecentos equites, qui secum in Africam traijcerent, legit: diemq; ijs qua equis armisq; instructi atque ornati adessent edixit. Grauis ea militia procul domo terra mariq; multos labores, magna pericula allatura uidebatur: neque ipsos modo, sed parentes cognatosq; eorum ea cura angebat. Vbi dies quæ edicta erat, aduenit, arma equosq; ostenderunt. tum Scipio renunciari sibi dixit, quosdam equites Siculorum tanquam grauem & duram horrere eam militiam. si qui ita animati essent: malle eos sibi iam tunc fateri, quàm postmodum querentes, segnes atq; inutiles milites reipublicæ esse. expromerent quid sentirent. cum bona uenia se auditurum. Vbi ex his unus ausus est dicere: se prorsus, si sibi utrum uellet liberum esset, nolle militare: tum Scipio ei. Quãdo

igitur

igitur adoleſcens quid ſentires non diſsimulaſti,uicarium tibi expediam,cui tu arma equumq;
& cætera inſtrumenta militiæ tradas,& tecum hinc extemplo domum ducas,exerceas,docen-
dum cures,equo tradito armisq;. Læto conditionem accipienti unum ex CCC,quos inermes
habebat,tradit. Vbi hoc modo exautoratum equitem cum gratia imperatoris cæteri uiderũt:
ſe quiſq; excuſare & uicarium accipere.Ita trecentis Siculis Romani equites ſubſtituti ſine pu-
blica impenſa.docendorum atq; exercendorum curam Siculi habuerunt:quia edictum impe
ratoris erat,ipſum militaturum,qui ita non feciſſet. Egregiam hanc alam equitum euaſiſſe fe-
runt,multisq; prælijs rempub.adiuuiſſe.Legiones inde cum inſpiceret, plurimorum ſtipendio
rum ex ijs milites delegit,maxime qui ſub duce Marcello militauerant. quos cum optima di-
ſciplina inſtitutos credebat,tum etiam ab longa Syracuſarum obſidione peritiſsimos eſſe ur-
bium oppugnandarum. nihil enim paruum,ſed Carthaginis iam excidia agitabat animo.In-
de exercitum per oppida diſpertit:frumentum Siculorum ciuitatibus imperat: ex Italia adue-
cto parcit,ueteres naues reficit,& cum ijs C.Lælium in Africam prædatum mittit, nouas Pa-
normi ſubducit,quia ex uiridi materia raptim factæ erant,ut in ſicco hybernarent.Præparatis
omnibus ad bellum, Syracuſas nondum ex magnis belli motibus ſatis tranquillas uenit.Græ
ci res à quibuſdam Italici generis eadem ui,qua per bellum ceperant,retinentibus conceſſas ſi-
bi ab ſenatu repetebant. Omnium primum ratus, tueri publicam fidem, partim edicto, par-
tim iudicijs etiam in pertinaces ad obtinendam iniuriam redditis, ſuas res Syracuſanis reſti-
tuit. Non ipſis tantum ea res,ſed omnibus Siciliæ populis grata fuit,eoq; enixius bellum ad-
iuuerunt. Eadem æſtate in Hiſpania coortum ingens bellum, conciente Illergete Indibili
nulla alia de cauſa, quàm per admirationem Scipionis contemptu imperatorum aliorum or-
to. Eum ſupereſſe unum ducem Romanis,cæteris ab Annibale interfectis,rebantur.eo nec
in Hiſpaniam cæſis Scipionibus alium,quem mitterent, habuiſſe: & poſteaquam in Italia gra
uius bellum urgeret,aduerſus Annibalem eum accerſitum.prẹterquam quod nomina tantum
ducum in Hiſpania Romani haberẽt,exercitum quoq; inde ueterem deductum. trepida om-
nia & inconditam turbam tyronum eſſe. nunquam talem occaſionem liberandæ Hiſpaniæ fo
re.ſeruitum ad eam diem aut Carthaginienſibus, aut Romanis:nec inuicem his,aut illis,ſed in
terdum utriſq; ſimul. pulſos ab Romanis Carthaginienſes: ab Hiſpanis, ſi conſentirent, pelli
Romanos poſſe:ut ab omni externo imperio ſoluta in perpetuum Hiſpania in patrios rediret
mores ritusq;. Hæc taliaq; dicendo non populares modo, ſed Auſetanos quoq; uicinam
gentem concitat,& alios finitimos ſibi atq; illis populos. itaq; intra paucos dies XXX millia
peditum,quatuor fermè equitum in Sedetanum agrum,quò edictum erat,conuenerunt. Ro
mani quoq; imperatores, L.Lentulus & L. Manlius Acidinus, ne gliſceret prima negligendo
bellum:iunctis & ipſi exercitibus per agrum auſetanum hoſtico, tanquam pacato clementer
ductis militibus,ad ſedem hoſtium peruenere.trium millium ſpatio procul à caſtris eorum po
ſuerunt caſtra.Primo per legatos nequicquam eſt tentatum,ut diſcederetur ab armis. deinde
cum in pabulatores Romanos impetus repente ab equitibus Hiſpanis factus eſſet, ſummiſſo
ab ſtatione Romana equitatu,prælium equeſtre fuit, haud ſanè memorãdo in partem ullam
euentu. Sole oriente poſtero die armati inſtructiq; omnes mille fermè paſſus procul à caſtris
Romanis aciem oſtendêre: Medij Auſetani erant.cornua dextrum Illergetes, læuum ignobi-
les tenebant Hiſpani populi. inter cornua & mediam aciem interualla patentia ſatis late fece-
runt:quà equitatum,ubi tempus eſſet, emitterent.Et Romani more ſuo exercitum cum inſtru
xiſſent,id modo hoſtiũ imitati ſunt, ut inter legiones & ipſi patentes equiti relinquerent uias.
Cæterum Lentulus ei parti uſum equitis fore ratus, quæ prior in dehiſcentem interuallis ho-
ſtium aciẽ equites emiſiſſet: Ser. Cornelio tribuno militũ imperat:equites per patentes in ho-
ſtium acie uias permittere equos iubeat. ipſe cœpta parum proſpere pedeſtri pugna, tantum
moratus,dum cedenti duodecimæ legioni, quæ in læuo cornu aduerſus Illergetes locata erat,
tertiamdecimam legionem ex ſubſidijs in primam aciem firmamentum ducit. poſteaquam
æquata ibi pugna eſt,ad L.Manlium inter prima ſigna hortantem, ac ſubſidia quibus res po
ſtulabat locis inducentẽ, uenit.indicat tuta ab lęuo cornu eſſe:iã miſſum ab ſe Ser.Cornelium

procella

procella equestri hosteis circumfusurum. Vix hæc dicta dederat, cum Romani equites in medios inuecti hostes, simul pedestres acies turbarũt, simul equitibus Hispanorum uiam immittendi equos clauserunt. itaq; omissa pugna equestri ad pedestrem Hispani descenderunt. Romani imperatores ut turbatos hostium ordines, & trepidationem pauoremq́;, & fluctuantia uiderũt signa, hortantur, orant milites, ut perculsos inuadant, neu restitui aciem patiantur. Nõ sustinuissent tam infestum impetũ barbari, ni regulus ipse Indibilis cum equitibus ad pedes digressis ante prima signa peditum se obiecisset. Ibi aliquandiu atrox pugna stetit. tandem postquam ij, qui circa regem seminecem restantem, deinde pilo terræ affixum pugnabant, ob ruti telis occubuerunt, tum fuga passim cœpta, plures cæsi, quia equos cõscendendi equitibus spatium non fuerat, & quia perculsis acriter institerunt Romani. nec ante abscessum est, quàm castris quoq; exuerunt hostem. Tredecim millia Hispanorum cæsa eo die, DCCC fermè capti. Romanorum, sociorumq́; paulo amplius CC, maxime in læuo cornu ceciderunt. Pulsi castris Hispani, aut qui ex prælio effugerant, sparsi primo per urbes, deinde in suas quisque ciuitates redierunt. Tum à Mandonio euocati in conciliũ, conquestiq́; ibi clades suas increpitis authoribus belli, legatos mittendos ad arma tradenda, deditionemq́; faciendam censuerunt. Quibus culpam in autores belli Indibilem, cæterosq́; principes, quorum pleriq; in acie cecidissent, conferentibus, tradentibusq́; arma & dedentibus sese responsum est: In deditionẽ ita accipi eos, si Mandonium cæterosq́; belli concitores tradidissent uiuos. sin minus, exercitus se in agrum Ilergetum Ausetanorumq́; & deinceps aliorum populorum ducturos. Hæc dicta legatis, renuntiataq́; in conciliũ. Ibi Mandonius, cæteriq́; principes comprehensi, traditi ad supplicium. Hispanis populis reddita pax: stipendium eius anni duplex, & frumentum sex mensium imperatũ, sagaq́; & togæ exercitui: & obsides ab triginta fermè populis accepti. Ita Hispaniæ rebellantis tumultu haud magno motu intra paucos dies concito & compresso, in Africam omnis terror uersus. C. Lælius nocte ad Hipponem Regium cum accessisset, luce prima ad populandum agrum sub signis milites, sociosq́; nauales duxit. Omnibus pacis modo incuriose agentibus, magna clades illata: nuntijq́; trepidi Carthaginem terrore ingenti compleuere, classem Romanam Scipionemq́; imperatorem (& fama fuerat iam in Siciliam transgressum) aduenisse. Nec quot naues uidissent, nec quanta manus agros popularetur, satis gnari, omnia in maius metu augente accipiebãt. itaq; primo terror pauorq́;, deinde mœstitia animos incessit: tantũ fortunam mutasse, ut qui modo ipsi exercitũ ante mœnia Romana habuissent uicto res, stratis tot hostium exercitibus, omnes Italiæ populos aut ui, aut uoluntate in deditionem accepissent: ij uerso marte Africæ populationes, & obsidionem Carthaginis uisuri forent, nequaquam pari ad patienda ea robore, ac Romani fuissent. Illis Romanam plebẽ, illis Latium iuuentutẽ præbuisse, maiorem semper frequentioremq́; pro tot cæsis exercitibus sobolescentem: cæterũ suam plebem imbellem in urbe, imbellem in agris esse: mercede parari auxilia ex Afris, gente ad omnẽ auram spei mobili atq; infida. iam reges, Syphacem post colloquium cum Scipione alienatum, Masanissam aperta defectione infestissimũ hostem. nihil usquam spei nihil auxilij esse. nec Magonem ex Gallia mouere tumultus quicquam: nec coniungere se Annibali: & Annibalem ipsum iam & fama senescere, & uiribus. In hæc deflenda prolapsos ab recenti nuntio animos rursus terror instans reuocauit ad consultandũ, quonam modo obuiam præsentibus periculis iretur. Delectus raptim in urbe agrisq́; haberi placet, mittere ad conducenda Afrorum auxilia, munire urbem, frumentũ conuehere, tela, arma parare, instruere naues, ac mittere ad Hipponẽ aduersus Romanam classem. Iam hęc agentibus nuntius tandem uenit, Lælium, non Scipionem, copiasq́;, quantæ ad incursiones agrorum satis sint, transuectas, summam belli molem adhuc in Sicilia esse. Ita respiratum, mittiq́; ad Syphacem legationes, aliosq́; regulos firmandæ societatis causa cœptæ. Ad Philippum quoq; missi, qui ducenta argenti talenta pollicerentur, ut in Siciliam, aut Italiam traijceret. Missi & ad suos imperatores in Italiam, ut omni terrore Scipionem retinerent. ad Magonem non legati modo, sed XXV naues longæ, sex millia peditum, octingenti equites, septem elephanti, ad hæc magna pecunia ad cõducenda auxilia, quibus fretus propius urbem Romam exercitum admoueret,

coniungeretq; se Annibali. Hæc Carthagine parabant agitabantq;, cum ad Lælium prædas ingenteś ex agro inermi ac nudo præsidiis agentem Masanissa fama Romanæ classis excitus cum equitibus paucis uenit. Is segniter rem agi à Scipione questus, quod non iam exercitum in Africam traiecisset, perculsis Carthaginiensibus, Syphace impedito finitimis bellis, quē certum haberet, si spatium ad sua ut uelit componenda detur, nihil syncera fide cum Romanis acturum. Hortaretur, ac stimularet Scipionē ne cessaret. se, quanquam regno pulsus esset, cum haud contemnendis copijs affuturum peditum equitumq;. nec ipsi Lælio morandum in Africa esse. classem credere profectam à Carthagine, cum qua absente Scipione non satis tutū esset contrahi certamen. Ab hoc sermone dimisso Masanissa, Lælius postero die naues præda onustas ab Hippone soluit: reuectusq; in Siciliā mandata Masanissę Scipioni exposuit. Eisdem fermè diebus naues, quæ ab Carthagine ad Magonem missæ erant, inter Albingaunos Ligures Genuamq; accesserunt. In ijs locis tum forte Mago tenebat classem. qui legatorū auditis uerbis, iubenuū exercitus quammaximos comparare, extemplo Gallorum & Ligurum (namq; utriusq; gentis ingens ibi multitudo erat) concilium habuit. & missum se ad eos uindicandos in libertatē ait: &, ut ipsi cernant, mitti sibi ab domo pręsidia. sed quantis uiribus, quanto exercitu id bellum gereretur, in eorum potestate esse. duos exercitus Romanos, unum in Gallia, alterum in Hetruria esse. satis scire, Sp. Lucretium se cum M. Liuio iuncturum. multa millia ipsis etiam armanda esse, ut duobus ducibus, duobus exercitibus Romanis resistatur. Galli summam ad id suam uoluntatem esse dicere. sed cum una castra Romana intra fines, altera in finitima terra Hetruria propè in conspectu habeant, si palàm fiat auxilijs adiutum ab sese Pœnū, extemplo infestos utrinq; exercitus in agrum suum incursuros. ea ab Gallis desyderaret, quibus occulte adiuuari posset. Liguribus, quod procul agro, urbibusq; eorum castra Romana sint, libera consilia esse. illos armare iuuentutē, & capessere pro parte bellum, ęquum esse. Ligures haud abnuere. tempus modo duorum mensium petere ad delectus habendos.

Interim Mago milites, Gallis dimisis, clam per agros eorum mercede conducere. cōmeatus quoq; omnis generis occulte ad eum à gallicis populis mittebantur. M. Liuius exercitum uolonum ex Hetruria in Galliam traducit: iunctusq; Lucretio, si se Mago ex Liguribus propius urbem moueat, obuiam ire parat: si Pœnus sub angulo Alpium quietus se contineat, & ipse in eadem statione circa Ariminū Italiæ præsidio futurus. Post reditū ex Africa C. Lælij, & Scipione stimulato Masanissæ adhortationibus, & militibus prædam ex hostium terra cernentibus tota classe efferri, accensis ad traijciendum quàmprimum, interuenit maiori minor cogitatio, Locros urbem recipiendi, quæ sub defectionem Italiæ desciuerat & ipsa ad Pœnos. Spes autem affectandæ eius rei ex minima re affulsit: quod latrocinijs magis quàm iusto bello in Brutijs gerebantur res, principio ab Numidis facto, & Brutijs non societate magis punica, quàm suopte ingenio promptis in eum morem. postremo Romani quoq; milites iam contagione quadam rapto gaudentes, quantum per duces licebat, excursiones in hostium agros facere. Ab ijs egressi quidam urbe Locrenses circumuenti, Rhegyumq; abstracti fuerant. in eo captiuorum numero fabri quidam fuere, assueti forte apud Pœnos mercede opus in arce Locrorum facere. ij cogniti ab Locrensium principibus, qui exulabant Rhegyi pulsi ab aduersa factione, quæ Annibali Locros tradiderat. Cū cætera percunctantibus (ut mos est ijs qui diu absunt) quæ domi agerentur, exposuissent: spem fecerunt, si redempti ac remisi forent, arcē se ijs tradituros. ibi se habitare, fidemq; sibi rerū omniū inter Carthaginienses esse. Itaq; ut qui simul desyderio patriæ agerentur, simul cupiditate inimicos ulciscendi arderēt, redemptis extemplo ijs remisisq;, cum ordinem agendæ rei composuissent, signaq; quæ procul edita obseruarent: ipsi ad Scipionem Syracusas profecti, apud quem pars exulum erat, referentes ibi promissa captiuorum, cum spem ab effectu haud abhorrentem consuli fecissent: tribuni militum cum ijs M. Sergius & P. Matienus missi: iussiq; ab Rhegyo tria millia militum Locros ducere. & Q. Pleminio proprætori scriptum, ut rei agendæ adesset. Profecti ab Rhegyo scalas ad dictam altitudinem arcis fabricatas portantes, media fermè nocte ex eo loco, unde conuenerat, signum dedère proditoribus arcis. qui parati intentiq;, & ipsi scalas ad idipsum factas cum

tum demisissent, pluribusq; simul locis scandentes accepissent, priusquam clamor oriretur, in uigiles Pœnorum, ut in nullo tali metu sopitos, impetus est factus. quorũ gemitus primo morientium exauditus: deinde subita cõsternatio ex somno, & tumultus. cum causa ignoraretur, postremo certior res alijs excitãtibus alios, iamq; ad arma pro se quisq; uocabat. hostes in arce esse: & cędi uigiles. oppresiq; forent Romani, nequaquam numero pares: ni clamor ab ijs qui extra arcem erant sublatus, incertũ unde accidisset, omnia uana augente nocturno tumultu, fecisset. Itaq; uelut plena iam hostiũ arce territi Pœni, omisso certamine in alteram arcem (duæ sunt haud multum inter se distantes) confugiunt. Oppidani urbem habebant, uictoribus præmiũ in medio positam. Ex arcibus duabus prælijs quotidie leuibus certabatur. Q. Pleminius Romano, Amilcar punico pręsidio pręerat: & accerientes ex propinquis locis subsidia copias augebant. Ipse postremo ueniebat Annibal. nec sustinuissent Romani: nisi Locrẽsium multitudo exacerbata superbia atq; auaritia Pœnorum ad Romanos inclinasset. Scipioni ut nuntiatũ est, in maiore discrimine Locris rem uerti, ipsumq; Annibalem aduentare: ne præsidium etiã periclitaretur haud facili inde receptu, & ipse à Messana, L. Scipione fratre in præsidio ibi relicto, cum primum æstu fretum inclinatum est, naues mari secundo misit. Et Annibal à Buthroto amni (haud procul is ab urbe Locris abest) nuntio pręmisso, ut sui luce prima summa ui prælium cum Romanis ac Locrensibus consererent, dum ipse auersis omnibus in eum tumultum ab tergo urbem incautam aggrederetur: ubi luce cœptam inuenit pugnã, ipse nec in arcem se includere, turba locum arctum impediturus, uoluit: neq; scalas, quibus scanderent muros, attulerant. sarcinis in aceruum coniectis, cum haud procul muris ad terrorem hostium aciem ostendisset, cum equitibus numidis circumequitabat urbem. dum scalæ, quæ que alia ad oppugnandum opus erant, parantur, ad uisendum qua maxime parte aggrederetur, progressus ad murum, scorpione ictus, qui proximus eum forte steterat. territus inde tam periculoso casu receptui canere cum iussisset, castra procul ab ictu teli communijt. Classis Romana à Messana Locros multa die superante accessit. expositi omnes nauibus: & ante occasum solis urbem ingressi sunt. Postero die cœpta ex arce à pœnis pugna. & Annibal iam scalis, alijsq; omnibus ad oppugnationem paratis, subibat muros, cum repente in eum nihil minus quàm tale quicquam timentem, patefacta porta erumpunt Romani. ad cc improuidos cũm inuasissent, occidunt. cæteros Annibal, ut cõsulem adesse sensit, in castra recipit: nuntioq; misso ad eos, qui in arce erant, ut sibimetipsis consulerent, nocte motis castris abijt. Et qui in arce erant, igni iniecto tectis quæ tenebãt, ut is tumultus hostem moraretur, agmen suorum fugæ simili cursu ante noctem assecuti sunt. Scipio ut & arcem relictam ab hostibus, & uacua uidit castra, uocatos ad contionem Locrenses grauiter ob defectionem incusauit: de autoribus supplicium sumpsit, bonaq; eorum alterius factionis principibus ob egregiã fidem aduersus Romanos concessit. publice nec dare, nec eripere se quicquam Locrensibus dixit. Romam mitterent legatos. quam senatus æquum censuisset, eam fortunam habituros. illud satis scire, etsi male de populo Romano meriti essent, in meliore statu sub iratis Romanis futuros, quàm sub amicis Carthaginiensibus fuerint. Ipse Q. Pleminio legato, præsidioq; quod arcem ceperat, ad tuendam urbem relicto, cum quibus uenerat copijs, Messanã traiecit. Ita superbe crudeliterq; habiti Locrenses à Carthaginiensibus post defectionem ab Romanis fuerant, ut modicas iniurias non æquo modo animo pati, sed propè libenti uideri possent. uerum enimuero tantum Pleminius Amilcarem præsidij præfectum, tantum præsidiarij milites Romani Pœnos scelere atq; auaritia superauerunt, ut non armis, sed uitijs uideretur certari. nihil omnium, quæ inopi inuisas opes potentioris faciũt, prætermissũ in oppidanos est ab duce, aut à militibus. in corpora ipsorum, in liberos, in coniuges infandæ contumeliæ editæ. nam auaritia ne sacrorũ quidem spoliatione abstinuit: nec alia modo templa uiolata, sed Proserpinæ etiam intacti omni ætate thesauri: præterquã quod à Pyrrho, qui cum magno piaculo sacrilegij sui manubias retulit, spoliati dicebantur. Ergo sicut ante regiæ naues laceratæ naufragijs nihil in terram integri, præter sacram pecuniam deæ, quam asportauerant, extulerunt: tum quoq; alio genere cladis eadem illa pecunia omnibus contactis ea uiolatione templi furorem obiecit: atq; inter se

ducem in ducem, militem in militem rabie hostili uertit. Summæ rei Pleminius præerat: militũ pars sub eo, quam ipse ab Rhegyo adduxerat, pars sub tribunis erat. Rapto poculo argenteo ex oppidani domo Pleminij miles fugiens, sequentibus quorum erat, obuius forte Sergio & Matieno tribunis militum fuit. cui cum iussu tribunorũ ademptum poculum esset, iurgium inde & clamor, pugna postremo orta inter Pleminij milites, tribunorumq́, ut suis quisq; opportunus aduenerat, multitudine simul ac tumultu crescente. Victi Pleminij milites cũ ad Pleminium cruorem & uulnera ostentantes nõ sine uociferatione atq; indignatione cõcurrissent, probra in eum ipsum iactata in iurgijs referentes, accensus ira domo sese proripuit: uocatosq́ tribunos nudari, ac uirgas expediri iubet. Dum spoliandis ijs (repugnabãt enim, militumq́ fidem implorabant) tempus teritur, repente frequentes milites feroces recenti uictoria ex omnibus locis, uelut aduersus hostes ad arma conclamatũ esset, concurrerũt. & cum uiolata iam uirgis corpora tribunorũ uidissent, tum uero in multo impotentiorẽ subito rabiem accensi, sine respectu non maiestatis modo, sed etiam humanitatis, in legatum impetũ, lictoribus prius indignum in modũ mulctatis, faciũt. tum ipsum ab suis interceptũ & seclusum hostiliter lacerãt, & propè exanguem, naso auribusq́ mutilatis, relinquunt. His Messanam nuntiatis, Scipio post paucos dies Locros hexeri aduectus, cũ causam Pleminij & tribunorũ audisset, Pleminio noxa liberato, relictoq́ in eiusdem loci præsidio, tribunis sontibus iudicatis, & in uincula coniectis, ut Romam ad senatũ mitterentur, Messanam atq; inde Syracusas redit. Pleminius impotens iræ, neglectam ab Scipione & nimis leuiter latam suam iniuriam ratus: nec quenq; æstimare alium eam litem posse, nisi qui atrocitatẽ eius patiendo sensisset: tribunos attrahi ad sese iussit: laceratosq́ omnibus, quæ pati corpus ullũ potest, supplicijs interfecit: nec satiatus uiuorum pœna insepultos proiecit. Simili crudelitate & in Locrensium principes est usus, quos ad cõquerendas iniurias ad Scipionẽ profectos audiuit. & quæ antea per libidinẽ atq; auaritiam fœda exempla in socios ediderat, tunc ab ira multiplicia edere: infamiæ atq; inuidiæ non sibi modo, sed etiam imperatori esse. Iam comitiorũ appetebat tempus: cũ à P. Licinio literæ Romam allatæ sunt: se, exercitumq́ suũ graui morbo afflictari: nec subsisti potuisse, nisi eadẽ uis mali, aut grauior etiam, in hostes ingruisset. itaq; quoniam ipse uenire ad comitia nõ posset, si ita patribus uideretur, se Q. Cæciliũ Metellũ dictatorem comitiorũ causa dicturũ. exercitum Q. Cæcilij dimitti, è republica esse. nam neq; usum eius ullũ in præsentia esse, cũ Annibal iam in hyberna suos receperit: & tantàm incessisse in ea castra uim morbi, ut nisi mature dimittantur, nemo omniũ superfuturus uideatur. Ea consuli à patribus facienda, ut è republica fideq́ sua duceret, permissa. Ciuitatem eo tempore repens religio inuaserat, inuento carmine in libris sibyllinis, propter crebrius eo anno de cœlo lapidatũ inspectis. Quandocunq; hostis alienigena terræ Italiæ bellum intulisset, eum pelli Italia, uinciq́ posse, si mater Idæa Pesimunte Romam aduecta esset. Id carmẽ ab decemuiris inuentũ eo magis patres mouit, quod & legati, qui donũ Delphos portauerant, referebant: & sacrificantibus ipsis Pythio Apollini, omnia læta exta fuisse: & responsum oraculo editũ, maiorem multo uictoriam, quàm cuius ex spolijs dona portarent, adesse populo Romano. In eiusdem spei summam conferebant P. Scipionis uelut præsagientem animũ de fine belli, quod depoposcisset prouinciam Africam. Itaq; quo maturius fatis omnibus oraculisq́ portendentis sese uictoriæ compotes fierent, id cogitare, quæ ratio transportandę Romam deæ esset. Nullas tum in Asia ciuitates socias habebat populus Romanus. tamen memores, Aesculapium quoq; ex Græcia quondam hauddem ullo fœdere sociata ualetudinis populi causa accersitum: & iam cum Attalo rege propter cõmunẽ aduersus Philippum bellum cœptam amicitiam esse, facturũ cum quæ posset, populi Romani causa: legatos ad eum decernunt, M. Valerium Leuinum, qui bis consul fuerat, ac res in Græcia gesserat, M. Cæcilium Metellum prætorium, Sulpiciũ Galbam ædilitium, duos quæstorios, C. Tremelium Flaccum, & M. Valerium Falconem. His quinq; naues quinqueremes, ut ex dignitate populi Romani adirent eas terras, ad quas concilianda maiestas nomini Romano esset, decernunt. Legati Asiam petentes protinus Delphos cum exscendissent, oraculũ adierunt, consulentes, ad quod negotiũ domo missi essent, perficiendi eius quam sibi spem populo

loco Romano portenderet. Responsum esse ferunt, per Attalum regem compotes eius fore, quod peterent.cum Romam deam deuexissent,tum curarent,ut eam qui uir optimus Romæ esset,hospitio acciperet. Pergamum ad regem uenerunt.Is legatos comiter acceptos Pesinuntem in Phrygiam deduxit: sacrumque ijs lapidem, quem matrem deûm incolæ esse dicebant, tradidit, ac deportare Romam iussit. Remissus ab legatis M. Valerius Falco nunciauit deam apportari,quærendũ uirum optimũ in ciuitate esse,qui eam rite hospitio acciperet. Q.Cæcilius Metellus dictator ab consule in Bruttijs comitiorũ causa dictus, exercitusque eius dimissus, magister equitũ L. Veturius Philo. Comitia per dictatorẽ habita. Consules facti M.Cornelius Cethegus,P.Sempronius Tuditanus absens,cum prouinciam Græciam haberet.Prætores inde creati,T. Claudius Nero, M. Martius Ralla, L.Scribonius Libo, M. Pomponius Matho.Comitijs perfectis dictator sese magistratu abdicauit. Ludi Romani ter, plebeij septies instaurati. Curules erant ædiles Cn.& L.Cornelij Lentuli. Lucius Hispaniam prouinciam habebat.absens creatus,absens eum honorẽ gessit.T. Claudius Asellus,& M. Iunius Pœnus plebeij ædiles fuerunt. Aedem Virtutis eo anno ad portam Capenam M.Marcellus dedicauit, septimodecimo anno postquam à patre eius primo consulatu uota in Gallia ad Clastidiũ fuerat.Et flamẽ martialis eo anno est mortuus M.Aemylius Regillus. Neglectæ eo biennio res in Græcia erant. itaque Philippus Aetolos desertos ab Romanis, cui uni fidebant auxilio, quibus uoluit conditionibus ad petendam & paciscendam subegit pacem. quod nisi omni ui perficere maturasset,bellantem eum cum Aetolis P.Sempronius proconsul,successor imperij missus Sulpitio cum decem millibus peditum,& mille equitibus,trigintaquinque rostratis nauibus,haud paruum momentum ad opem ferendam socijs,oppressisset. Vixdũ pace facta nuntius regi uenit,Romanos Dyrrhachium uenisse: Parthinosque,& propinquas alias gentes motas esse ad spem nouandi res: Dimallumque oppugnari. eò se auerterant Romani ab Aetolorum,quò missi erant,auxilio:irati, quod sine autoritate sua aduersus fœdus cũ rege pacem fecissent.Ea cum audisset Philippus, ne qui motus maior in finitimis gentibus populisque oriretur, magnis itineribus Apolloniam contendit: quò Sempronius se receperat, misso Lectorio legato cum parte copiarũ,& XV nauibus in Aetoliam ad uisendas res,pacemque,si posset,turbandam.Philippus agros Apolloniatũ uastauit,& ad urbem admotis copijs, potestatem pugnæ Romano fecit. quem posteaquam quietum muros tantummodo tueri uidit:nec satis fidens uiribus ut urbem oppugnaret,& cũ Romanis quoque,sicut cum Aetolis, cupiens pacem,si posset,sin minus,inducias facere, nihil ultra iritatis nouo certamine odijs,in regnũ se recepit.

Per idem tempus tædio diutini belli Epirotæ,tentata prius Romanorum uoluntate,legatos de pace communi ad Philippum misere, satis confidere conuenturam eam affirmantes, si ad colloquium cum P.Sempronio imperatore Romano uenisset.Facile impetratum (neque enim ne ipsius quidem regis abhorrebat animus)ut in Epirum transiret.Phœnice urbs est Epiri. ibi prius collocutus rex cum Eropo, & Darda, & Philippo Epirotarum prætoribus, postea cum P.Sempronio congreditur.Affuit colloquio & Aminander Athamanum rex,& magistratus alij Epirotarum, & Acarnanũ. Primus Philippus prætor uerba fecit,& petijt simul ab rege, & ab imperatore Romano,ut finẽ belli facerent,darentque eam Epirotis ueniam.P.Sempronius conditiones pacis dixit,ut Parthini,& Dimallum,& Bargulum, & Eugenium, Romanorũ essent.Atintanas, missis Romam legatis ab senatu impetrasse, ut Macedoni accederent. In eas conditiones cum pax conuenisset,ab rege fœderi ascripti,Prusia Bithyniæ rex,Achæi,Bœoti, Thessali,Acarnanes,Epirotæ:ab Romanis,Ilienses,Attalus rex,Pleuratus,Nabis Lacedæmoniorũ tyrannus,Elei,Messenij,Athenienses.Hæc conscripta,cõsignataque sunt,& in duos menses induciæ factæ,donec Romam mitterentur legati, ut populus in has conditiones pacem iuberet.Iusseruntque omnes tribus,quia uerso in Africam bello,omnibus alijs in præsentia leuari bellis uolebãt.P.Sempronius pace facta ad consulatũ Romam decessit.M.Cornelio P.Sempronio cõsulibus(quintusdecimus is annus punici belli erat)prouinciæ, Cornelio Hetruria cũ uetere exercitu,Sempronio Bruttij,ut nouas scriberet legiones,decretæ. Prætoribus, M. Martio urbana,L. Scribonio Liboni peregrina, & eidem Gallia, M. Pomponio Mathoni Sicilia,

T.Claudio Neroni Sardinia euenit.P.Scipioni cum eo exercitu,cum'q; ea classe,quam habe/bat, prorogatum in annum imperium est. Item P.Licinio, ut Brutios cum duabus legionibus obtineret,quoad eum in prouincia cū imperio morari consuli è republica uisum esset.Et M.Liuio,& Sp.Lucretio cum binis legionibus,quibus aduersus Magonē Galliæ præsidio fuissent, prorogatum imperium est.Et Cn.Octauio,ut cum Sardiniam,legionem'q; T.Claudio tradidisset,ipse nauibus longis XL maritimam oram, quibus finibus senatus censuisset, tutaretur. M.Pomponio prętori in Sicilia cannensis exercitus duæ legiones decretæ.T.Quintius Tarentum,C.Hostilius Tubulus Capuam,proprætores,sicut priore anno,cum uetere uterq; præsidio obtinerent.De Hispaniæ imperio, quos in eam prouinciam duos proconsules mitti placeret,latum ad populum est.Omnes tribus eosdem L.Cornelium Lentulum,& L.Manlium Acidinum proconsules,sicut priore anno tenuissent,obtinere eas prouincias iusserunt.Consules delectum habere instituerunt, & ad nouas scribendas in Brutios legiones, & cæterorum (ita enim iussi ab senatu erant) exercituum supplementū.Quanquam nondum aperte Africa prouincia decreta erat,occultantibus id credo patribus,ne præscirent Carthaginienses:tamē in eam spē erecta ciuitas erat,in Africa eo anno debellatū iri,finem'q; bello punico adesse.Impleuerat ea res superstitione animos: proni'q; & ad nuntianda,& ad credenda prodigia erant. ea plura uulgabantur:duos soles uisos: & nocte interluxisse: & facem Setiæ ab ortu solis in occidentem porrigi uisam.Tarracinæ portam,Anagniæ & portam,& multis locis murum de cœlo tactum.in æde Iunonis Sospitæ Lanuuij cum horrendo fragore strepitum editum.Eorum procurandorum causa diem unum supplicatio fuit: & nouendiale sacrum, quod de cœlo lapidatum esset,factū.Eò accessit consultatio de matre Idæa accipienda.quam præterquàm quod M.Valerius unus ex legatis regressus,actutum in Italia fore nunciauerat, recens nuntius aderat,Tarracinæ iam esse.Haud paruæ rei iudicium senatum tenebat,qui uir optimus in ciuitate esset.ueram certe uictoriam eius rei sibi quisque mallet,quàm ulla imperia, honores'ue suffragio seu patrū,seu plebis delatos.P.Scipionem, Cn.filium,eius qui in Hispania ceciderat,adolescentem nondum quæstorium,iudicauerunt in tota ciuitate uirum optimum esse. Id quibus uirtutibus inducti ita iudicauerint,sicut proditum memoriæ à primis temporum illorum scriptoribus libens posteris tradiderim: ita meas opiniones, cōiectando rem uetustate obrutam, nō interponā.P.Cornelius cū omnibus matronis Ostiam obuiam ire deæ iussus: is'q; eam de naue acciperet, & in terram elatam traderet ferendam matronis. Postq; nauis ad ostiū amnis tyberini accessisset,sicut erat iussus,in salum naue euectus ab sacerdotibus deam accepit,extulit'q; in terram.Matronæ primores ciuitatis,inter quas unius Claudiæ Quintiæ insigne est nomen,accepere: cui dubia (ut traditur) ante fama clariorem ad posteros tam religioso ministerio pudicitiam fecit.Eę per manus succedentes deinceps alię alijs,omni effusa ciuitate obuiam, thuribulis ante ianuas positis,quà praeferebatur,atq; accenso thure, precantibus ut uolēs propitia'q; urbem Romam iniret,in ædem Victoriæ, quæ est in palatio, pertulere deam pridie idus Aprilis,is'q; dies festus fuit.populus frequens dona deæ in palatiū tulit, lectisternium'q;, & ludi fuere,Megalesia appellata. Cum de supplemento legionum,quæ in prouincijs erant, ageretur,tempus esse,à quibusdam senatoribus subiectum est, quæ dubijs in rebus utcunque tolerata essent, ea dempto iam tandem deûm benignitate metu,non ultra pati. Erectis expectatione patribus,subiecerunt:colonias latinas duodecim,quæ Q. Fabio & Q. Fuluio consulibus abnuissent milites dare, eas annum iam fermè sextum uacationem militiæ, quasi honoris & beneficij causa habere: cum interim boni, obedientes'q; socij pro fide atq; obsequio imperij Romani continuis omnium annorum delectibus exhausti essent. Sub hanc uocem non memoria magis patribus renouata rei propè iam obliteratæ, quàm ira irritata est.Itaque nihil prius referre consules passi, decreuerunt, ut consules magistratus, denos'q; principes Nepete, Sutrio, Ardea, Calibus, Alba, Carseolis, Sora, Suessa, Setia, Circeis, Narnia, Interamna (eæ nanque coloniæ in ea causa erant) Romam excirent: ijs imperarent, quantum quæque earum coloniarum militum plurimum dedisset populo Romano, ex quo hostes in Italia essent, duplicatum eius summæ numerū peditum daret,& equites centenos uicenos. si qua cum

numerum

numerum equitum explere non posset, pro equite uno treis pedites liceret dare. pedites, equitesq; quàm locupletissimi legerentur, mitterenturq;, ubicunque extra Italiam supplemento opus esset. si qui ex ijs recusarent, retineri eius coloniæ magistratus. legatosq; placere: neque, si postularent, senatum dari, priusquam imperata fecissent. stipendium præterea ijs colonijs tria millia æris, asses singulos imperari, exigiq; quotannis: censumq; in ijs colonijs agi ex formula ab Romanis censoribus data. dari autem placere eandem, quam populo Romano: deferriq; Romam ab iuratis censoribus coloniarum, priusquam magistratu abirent. Ex hoc senatusconsulto accitis Romam magistratibus, primoribusq; earum coloniarum, consules cum milites stipendiumq; imperassent, alij alijs magis recusare ac reclamare. negare tantum militum effici posse: uix, si simplum ex formula imperetur, enixuros. orare, atque obsecrare, ut sibi senatum adire ac deprecari liceret. nihil se, quare perire merito deberent, admisisse. sed si pereundum etiam foret, neq; suum delictum, neq; iram populi Romani, ut plus militum darent, quàm haberēt, posse efficere. Consules obstinati manere legatos Romæ iubent, magistratus ire domos ad delectus habendos. nisi summa militū, quæ imperata esset, Romam adducta, neminem ijs senatum daturum. Ita præcisa spe senatum adeundi, deprecandiq;, delectus in ijs duodecim colonijs, per longam uacationem numero iuniorum aucto, haud difficulter est perfectus. Altera itidem res, propè æque longo neglecta silentio, relata à M. Valerio Leuino est: qui priuatis collatas pecunias, se ac M. Claudio consule, reddi tandem æquum esse dixit. nec mirari quenquam debere, in publica obligata fide suam pręcipuam curam esse. nam præterquam quod aliquid proprie ad consulem eius anni, quo collatæ pecuniæ essent, pertineret, etiam se authorem ita conferendi fuisse inopi ærario, nec plebe ad tributum sufficiente. Grata ea patribus admonitio fuit. iussisq; referre consulibus, decreuerunt: ut tribus pensionibus ea pecunia solueretur: primam præsentem ij, qui tum essent, duas tertij, & quinti consules numerarent. Omnes deinde alias curas una occupauit, postquàm Locrensium clades, quæ ignotæ ad eam diem fuerant, legatorum aduentu uulgatæ sunt. nec tam Q. Pleminij scelus, quàm Scipionis in eo aut ambitio, aut negligentia iras hominū iritauit. Decem legati Locrensiū obsiti squallore & sordibus, in comitio sedentibus consulibus, uelamenta supplicum, ramos oleæ (ut Græcis mos est) porrigentes, ante tribunal cum flebili uociferatione humi procubuerunt. Quærentibus consulibus Locrenses se dixerunt esse, ea passos à Q. Pleminio legato, Romanisq; militibus, quæ pati ne Carthaginienses quidem uelit populus Romanus. orare, uti sibi patres adeundi, deplorandiq; erumnas suas potestatem facerent. Senatu dato, maximus natu ex ijs. Scio, inquit, quanti æstimentur nostræ apud uos querelæ patres conscripti plurimum in eo momenti esse, si probe sciatis, & quomodo proditi Locri Annibali sint, & quo modo pulso Annibalis præsidio, restituti in ditionem uestram. quippe si & culpa defectionis procul à publico consilio absit, & reditum in uestram ditionem appareat, non uoluntate solum, sed ope etiam ac uirtute nostra, magis indignemini bonis ac fidelibus socijs tam atroces atque indignas iniurias ab legato uestro, militibusq; fieri. Sed ego causam utriusque defectionis nostræ in aliud tempus differendam arbitror esse, duarum rerum gratia: unius, ut coram P. Scipione, qui Locros recepit, quiq; omnium nobis recte perperamq; factorum est testis, agatur: alterius, quod qualescunque sumus, tamen hæc, quæ passi sumus, pati non debuimus. Non possumus dissimulare P. C. nos. cum præsidium punicum in arce nostra haberemus, multa fœda indigna & à præfecto præsidij Amilcare, & ab Numidis Afrisq; passos esse. sed quid illa sunt, collata cum ijs, quæ hodie patimur? Cum bona uenia quæso audiatis P. C. id, quod inuitus eloquar. In discrimine est nunc humanū omne genus, utrum uos, an Carthaginienses principes orbis terrarum uideat. sed si ex ijs, quæ Locrenses aut ab illis passi sumus, aut à uestro præsidio nunc cum maxime patimur, æstimandum Romanum ac punicum imperium sit, nemo non illos sibi quàm uos dominos præoptet. Et tamen uidete quemadmodum Locrenses in uos animati sint. cum à Carthaginiensibus iniurias multo minores acciperemus, ad uestrum imperatorem confugimus: cum à uestro pręsidio plusquam hostilia patiamur, nusquam aliò, quàm ad uos querelas detulimus. Aut uos respicietis perditas res nostras

P C, aut ne ab dijs quidem immortalibus quod precemur, quicquam superest. Q. Pleminius legatus missus est cum præsidio ad recuperandos à Carthaginiésibus Locros, & cum eodem ibi relictus est præsidio. in hoc legato uestro (dant enim animum ad loquendũ libere ultimæ miseriæ) nec hominis quicquam est P C præter figuram & speciem, neq; Romani ciuis, præter habitum, & sonum latinæ linguæ. pestis, ac belua immanis, qualem fretum quondam, quo ab Sicilia diuidimur, ad perniciem nauigantium circumsedisse fabulæ ferunt. Ac si scelus, libidinem, & auaritiam solus ipse exercere in socios uestros satis haberet, unam profundam quidem uoraginem tamẽ patientia nostra expleremus. nunc omnes centuriones militesq; uestros (adeo in promiscuo licentiam atq; improbitatem esse uoluit) Pleminios fecit: omnes rapiunt, spoliant, uerberant, uulnerant, occidunt, constuprant matronas, uirgines, ingenuos, raptos ex complexu parentum. quotidie capitur urbs nostra, quotidie diripitur, dies noctesq; omnia passim mulierum, puerorumq; qui rapiuntur, atq; asportantur, ploratibus sonant. Miretur, qui sciat, quomodo aut nos ad patiendum sufficiamus: aut illos, qui faciunt, nondum tantarum iniuriarum satietas ceperit. Neq; ego exequi possum, nec uobis operæ est andire singula, quæ passi sumus. communiter omnia complectar. Nego domum ullam Locris, nego quenquam hominem expertem iniuriæ esse: nego ullum genus, sceleris, libidinis, auaritię superesse, quod in ullo, qui pati potuerit, prætermissum sit. Vix ratio iniri potest, uter casus ciuitatis sit detestabilior: cum hostes bello urbem cepere, an cũ exitiabilis tyrannus ui atq; armis oppressit. omnia, quæ captæ urbes patiuntur, passi sumus, & nunc cum maxime patimur P C. omnia quæ crudelissimi atq; importunissimi tyrãni scelera in oppressos ciues edũt, Pleminius in nos, liberosq; nostros, & coniuges edidit. Vnum est, de quo nominatim & nos queri religio infixa animis cogat: & uos audire, & exoluere remp. uestram religione, si ita uobis uidebitur, uelimus P C. uidimus enim cum quanta cærimonia non uestros solum colatis deos, sed etiam externos accipiatis. Fanum est apud nos Proserpinæ, de cuius sanctitate templi credo aliquam famam ad uos peruenisse Pyrrhi bello. qui cum ex Sicilia rediens Locros classe præteruehere tur, inter alia fœda, quæ propter fidem nostram erga uos in ciuitatem nostrã facinora edidit, thesauros quoq; Proserpinę intactos ad eam diem spoliauit: atq; ita pecunia in naues imposita, ipse terra est profectus. Quid ergo euenit P C. classis postero die fœdissima tempestate lacerata: omnesq; naues, quæ sacram pecuniam habebant, in litora nostra eiectæ sunt. quã tanta clade edoctus tandem deos esse superbissimus rex, pecuniam omnem inquisitam in thesauros Proserpinæ referri iussit. nec tamen illi unquam postea prospere quicquã euenit: pulsusq; Italia, ignobili atq; inhonesta morte temere nocte ingressus Argos occubuit. Hæc cum audisset legatus uester, tribuniq; militum: & mille alia, quæ non augendæ religionis causa, sed præsentis deæ numine sæpe comperta nobis maioribusq; nostris, referebãtur: ausi sunt nihilo minus sacrilegas admouere manus intactis illis thesauris: & nefanda præda seipsos, ac domos contaminare suas, & milites uestros. quibus per uos fidemq; uestram P C priusquam eorum scelus expietis, neq; in Italia, neq; in Africa quicq; rei gesseritis: ne quod piaculi commiserunt, nõ suo solũ sanguine, sed etiam publica clade luant. quanq; ne nũc quidem P C aut in ducibus, aut in militibus uestris cessat ira deę. aliquoties iam inter se signis collatis concurrerũt. dux alterius partis Pleminius, alterius duo tribuni militum erant. nõ acrius cum Carthaginiensibus, q; ipsi inter se ferro dimicauerũt. præbuissentq; occasionẽ furore suo Locros recipiendi Annibali: ni accitus à nobis Scipio interuenisset. At Hercule milites cõtactos sacrilegio furor agitat, in ducibus ipsis puniẽdis nullũ deæ numen apparuit. imò ibi præsens maxime fuit. uirgis cæsi tribuni ab legato sunt. legatus deinde insidijs tribunorum interceptus, præterquam quod toto corpore laceratus, naso quoq; auribusq; decisis exanguis est relictus. recreatus deinde legatus ex uulneribus tribunos militũ in uincula cõiectos, dein uerberatos, seruilibusq; omnibus supplicijs cruciando occidit: mortuos deinde prohibuit sepeliri. Has dea pœnas à tẽpli sui spoliatoribus habet: nec ante desinet omnibus eos agitare furijs, quàm reposita sacra pecunia in thesauris fuerit. Maiores quondam nostri graui Crotoniensium bello, quia extra urbem tẽplum est, transferre in urbem eam pecuniam uoluerũt. nocte audita ex delubro uox est, abstinerent manus

manus,deam sua templa defensuram.quia mouendi inde thesauros incussa erat religio,muro circundare templum uoluerunt.ad aliquantum iam altitudinis excitata erant mœnia,cum subito collapsa ruina sunt.Sed & nunc,& sæpe aliàs dea suam sedem,suumq́ templum aut tutata est,aut à uiolatoribus grauia piacula exegit.nostras iniurias nec potest,nec possit alius ulcisci,quàm uos P. C. ad uos,uestramq́ fidem supplices confugimus.nihil nostra interest,utrum sub illo legato,sub illo præsidio Locros esse sinatis,an irato Annibali & Pœnis ad supplicium dedatis.Nõ postulamus ut extemplo nobis,ut de absente,ut indicta causa credatis.ueniat,coram ipse audiat,ipse diluat.si quicquam sceleris, quod homo in homines edere potest,in nos prætermisit, non recusamus quin & nos omnia eadem iterum, si pati possumus,patiamur, & ille omni diuino humanoq́ liberetur scelere. Hæc cum ab legatis dicta essent,quæsissetq́ ab ijs Q.Fabius,detulissent'ne eas querelas ad P.Scipionẽ,responderunt:missos legatos esse,sed eum belli apparatu occupatum esse:& in Africam aut iam traiecisse, aut intra paucos dies traiecturum.& legati gratia quanta esset apud imperatorem,expertos esse: cũ inter eum & tribunos cognita causa,tribunos in uincula coniecerit:legatum æque sontem,aut magis etiam,in ea potestate reliquerit. Iussis excedere è templo legatis,non Pleminius modo,sed etiam Scipio principum orationibus lacerari.ante omnes Q.Fabius natum ad corrumpendam disciplinam militarem arguere. sic & in Hispania plus propè per seditionem militũ, quàm bello amissum. externo & regio more & indulgere licentiæ militum,& sæuire in eos. Sententiam deinde trucem orationi adiecit. Pleminium legatum uinctum Romam deportari placere, & ex uinculis causam dicere:ac si uera forent,quæ Locrenses quererentur, in carcere necari, bonaq́ eius publicari.P.Scipionem, quod de prouincia decessisset iniussu senatus, reuocari: agiq́ cũ tribunis plebis,ut de imperio eius abrogãdo ferrẽt ad populũ. Locrensibus corám senatũ respondere: quas iniurias sibi factas quererentur, neq; senatum neq; populũ Romanũ factas uelle. uiros bonos,sociosq́ & amicos eos appellari.liberos,coniuges,quæq́ alia erepta essent,restitui.pecuniam,quanta ex thesauris Proserpinę sublata esset,conquiri:duplamq́ pecuniam in thesauris reponi:& sacrũ piaculare fieri:ita ut prius ad collegium pontificũ referretur: quod sacri thesauri moti,aperti,uiolatiq́ essent,quæ piacula quibus dijs,quibus hostijs fieri placeret.milites qui Locris essent,omnes in Siciliam transportari:quatuor cohortes sociorum latini nominis in præsidiũ Locros adduci. Perrogari eo die sententiæ accensis studijs pro Scipione,& aduersus Scipionem,nõ potuere.Præter Pleminij facinus,Locrensiumq́ cladem,ipsius etiam imperatoris nõ Romanus modo,sed ne militaris quidem cultus iactabatur. cũ pallio crepidisq́ inambulare in gymnasio,libellis etiam palæstræq́ operam dare. æque segniter, molliterq́ cohortem totam Syracusatũ amœnitate frui:Carthaginem,atq; Annibalem excidisse de memoria: exercitum omnem licentia corruptũ,qualis Sucrone in Hispania fuerit,qualis nunc Locris,socijs magis quàm hosti metuendus. Hæc quanq́ partim uera,partim mista,eoq; similia ueris iactabantur, uicit tamen Q. Metelli sententia: qui de cæteris Maximo assensus,de Scipionis causa dissensit. Qui enim conuenire,quem modo ciuitas iuuenem admodũ unum recuperandæ Hispaniæ delegerit ducem,quẽ recepta ab hostibus Hispania ad imponendũ punico bello finem creauerit consulẽ,spe destinauerit Annibalem ex Italia retractuũ,Africam subacturum:cũ repente,tanq́ Q.Pleminiũ,indicta causa propè damnatũ ex prouincia reuocari? cum ea,quæ in se nefarie facta Locrenses quererentur, ne præsente quidem Scipione facta diceret: neq; aliud,quàm patientia,aut pudor,quod legato pepercisset,insimulari posset?Sibi placere, M.Pomponium prætorem,cui Sicilia prouincia sorte euenisset, triduo proximo in prouinciam proficisci: consules decem legatos, quos ijs uideretur, ex senatu legere, quos cum prætore mitterent,& duos tribunos plebis,atq; ædilem.cum eo cõsilio pętorem cognoscere.si ea,quæ Locrenses facta quererentur,iussu aut uoluntate P.Scipionis facta essent, ut cum de prouincia decedere iuberent:si P.Scipio iam in Africam traiecisset,tribuni plebis,atq; ędilis cum duobus legatis,quos maxime prætor idoneos censuisset, in Africam proficiscerentur: tribuni atq; ædilis,qui reducerent inde Scipionem:legati,qui exercitui præessent, donec nouus imperator ad eum exercitum uenisset.sin M.Pomponius, & decem legati comperissent. neq; iussu neq;

uoluntate

uoluntate P. Scipionis ea facta esse, ut in exercitu Scipio maneret, bellumq; ut proposuisset, gereret. Hoc facto s c cum tribunis plebis actum est, aut compararent inter se, aut sorte legerent, qui duo cum prætore ac legatis irent. Ad collegium pontificum relatum de expiandis, quæ Locris in templo Proserpinæ tacta, uiolata, elataq; inde essent. Tribuni plebis cum prætore & decem legatis profecti, M. Claudius Marcellus, & M. Cincius Alimentius, ijsq; ædilis plebis datus est: quem, si aut in Sicilia prætoris dicto audiens nõ esset Scipio, aut iam in Africam traiecisset, cõprehendere tribuni iuberent, ac iure sacrosanctæ potestatis reducerent. Prius Locros ire, quàm Messanam consilium erat. Cæterum duplex fama est, quod ad Pleminium attinet. alij, auditis quæ Romæ acta essent, in exiliũ Neapolim euntem forte in Q. Metellum unum ex legatis incidisse, & ab eo Rhegyum ui retractum. alij, ab ipso Scipione legatum cum triginta nobilissimis equitum missum, qui Q. Pleminium in catenas, & cum eo seditionis principes conijcerent. Ii omnes, seu ante Scipionis, seu tum prętoris iussu traditi in custodiam Rhegynis sunt. Prætor legatiq; Locros profecti primam, sicuti mandatum erat, religionis curam habuere. omnem enim sacram pecuniam, quæq; apud Pleminium, quæq; apud milites erat, conquisitam cum ea, quam ipsi secum attulerant, in thesauris reposuerunt, ac piaculare sacrum fecerunt. tum uocatos in contionem milites prętor signa extra urbem efferre iubet: castraq; in campo locat, cũ graui edicto, si quis miles aut in urbe restitisset, aut secũ extulisset quod suum non esset. Locrensibus se permittere, ut quod suũ quisq; cognosceret, prehenderet: si quid non cõpareret, repeteret. ante omnia libera corpora placere sine mora Locrensibus restitui: non leui defunctutum pœna, qui non restituisset. Locrensium deinde contionem habuit, atq; ijs libertatem, legesq; suas populum Romanum senatumq; restituere dixit. si qui Pleminium, aliumúe quem accusare uellet, Rhegyum sequeretur. si de P. Scipione publice queri uellent, ea, quæ Locris nefarie in deos hominesq; facta essent, iussu aut uoluntate P. Scipionis facta esse, legatos mitterẽt Messanam. ibi se cum consilio cogniturum. Locrenses prætori legatisq;, & senatui ac populo Romano gratias egere. se ad Pleminium accusandum ituros. Scipionem, quanquam parum iniurijs ciuitatis suæ doluerit, eum esse uirum, quem amicum sibi quàm inimicum malint esse. pro certo se habere, neq; iussu neq; uoluntate P. Scipionis tot tam nefanda cõmissa: sed aut Pleminio nimium, au sibi parũ creditum. natura insitum quibusdam esse, ut magis peccari nolint, quàm satis animi ad uindicanda peccata habeant. Et prætori & consilio haud mediocre onus demptum erat de Scipione cognoscendi. Pleminiũ, & ad duos & triginta homines cum eo damnauerũt, atq; in catenis Romam miserunt. ipsi ad Scipionem profecti sunt, ut ea quoq;, quæ uulgata sermonibus erãt de cultu ac desidia imperatoris, solutaq; militiæ disciplina, comperta oculis perferrẽt Romã. Venientibus ijs Syracusas, Scipio res nõ uerba ad purgandum se parauit. exercitum omnem eò conuenire, classem expediri iussit, tanquam dimicandum eo die terra mariq; cum Carthaginiensibus esset. Quo die uenerunt, hospitio comiter accepti. postero die terrestrem naualemq; exercitus non instructos modo, sed hos decurrenteis, classem in portu simulachrum & ipsam edentem naualis pugnæ ostendit: tum circa armamentaria & horrea aliumq; belli apparatum uisendum prætor legatiq; ducti. tantaq; admiratio singularũ uniuersarumq; rerum incussa, ut satis crederent, aut illo duce atq; exercitu uinci Carthaginiensem populum, aut nullo alio posse: iuberentq;, quod dij bene uerterent, traijceret, & spei conceptæ quo die illum omnes centuriæ priorem consulem dixissent, primo quoq; tempore compotem populum Romanũ faceret. adeoq; lætis inde animis profecti sunt, tanquam uictoriam, non belli magnificum apparatum nuntiaturi Romam essent.

Pleminius, quiq; in eadem causa erant, postquam Romam est uentum, extemplo in carcerem conditi. ac primo producti ad populum ab tribunis apud præoccupatos Locrensiũ clade animos nullum misericordiæ locum habuerunt. postea cum sæpius producerentur, iam senescente inuidia mollie batur ira: & ipsa deformitas Pleminij, memoriaq; absentis Scipionis fauorem ad uulgum conciliabat. mortuus tamen prius in uinculis est quam iudicium de eo perficeretur. Hunc Pleminium Clodius Licinius in libro tertio rerũ Romanarũ refert ludis uotiuis, quos Romæ Africanus iterũ consul faciebat, conatum per quosdam, quos pretio corruperat,

aliquot

aliquot locis urbem incendere, ut frangendi carceris fugiendiq; haberet occasionem: patefacto dein scelere, delegatum in Tullianum CXSC. De Scipione nusquam, nisi in senatu actum. ubi omnes legatiq; & tribuni classem, exercitum, ducemq; uerbis extollentes, effecerunt, ut senatus censeret primo quoque tempore in Africam traijciendum: Scipioniq; permitteretur, ut ex ijs exercitibus, qui in Sicilia essent, ipse eligeret, quos in Africam secum traijceret, quos prouinciæ relinqueret præsidio. Dum hæc apud Romanos geruntur, Carthaginienses quoq; cum speculis per promontoria omnia positis, percunctantes pauentesq; ad singulos nuntios sollicitam hyemem egissent, haud paruum & ipsi tuendæ Africæ momentum adiecerũt societatem Syphacis regis, cuius maxime fiducia traiecturum in Africam Romanum crediderunt. Erat Asdrubali Gisgonis filio non hospitium modo cum rege, de quo ante dictum est, cum ex Hispania forte in idem tempus Scipio atq; Asdrubal conuenerunt: sed mentio quoq; inchoatæ affinitatis, ut rex duceret filiam Asdrubalis. Ad eam rem confirmandam, tempusq; nuptijs statuendum (iam enim nubilis erat uirgo) profectus Asdrubal, ut accensum cupiditate (& sunt ante omnes barbaros Numidæ effusi in uenerem) sensit, uirginem ab Carthagine accersit, maturatq; nuptias: & inter aliam gratulationem, ut publicum quoq; fœdus priuato adijceretur, societas inter populum Carthaginiensem regemq;, data ultro citroq; fide eosdem amicos inimicosq; habituros, iureiurando affirmatur. Cæterum Asdrubal memor & cum Scipione initæ regi societatis, & quàm uana & mutabilia barbarorum ingenia essent: ueritus ne, si traijceret in Africam Scipio, paruum uinculum eæ nuptiæ essent: dum accensum recenti amore Numidam habet, perpellit, blanditijs quoq; puellæ adhibitis, ut legatos in Siciliam ad Scipionem mittat, per quos moneat eum, ne prioribus suis promissis fretus in Africam traijciat. se & nuptijs ciuis Carthaginiensis filiæ Asdrubalis, quem uiderit apud se in hospitio, & publico etiam fœdere cum populo Carthaginiensi iunctum. hortari primum, ut procul ab Africa, sicut adhuc fecerint, bellum Romani cum Carthaginiensibus gerant, ne sibi interesse certaminibus eorum, armaq; aut hæc, aut illa abnuentem alteram societatem sequi necesse sit. si non abstineat Africa Scipio, & Carthagini exercitum admoueat, sibi necessarium fore, & pro terra Africa, in qua & ipse sit genitus, & pro patria coniugis suæ, proq; parente, ac penatibus dimicare. Cum his mandatis ab rege legati ad Scipionem missi, Syracusis eum conuenerunt.

Scipio quanquam magno momento rerum in Africa gerendarum, magnaq; spe destitutus erat, legatis propere, priusquam res uulgaretur, remissis in Africam literas dat ad regem. quibus etiam atq; etiam monet eum, ne iura hospitij secũ, neu cum populo Romano initæ societatis, neu fas, fidem, dexteras, deos testes atq; arbitros conuentorum fallat. Cæterum quando neq; cælari aduentus Numidarum poterat (uagati enim in urbe, obuersatiq; prætorio erant) &, si sileretur quid petentes uenissent, periculũ erat, ne uera eo ipso, quod cælarentur, sua sponte magis emanarent: timorq; in exercitum incideret, ne simul cum rege, & Carthaginiensibus foret bellandum: auertit à uero falsis præoccupando mentes hominum. Et uocatis ad concionem militibus, non ultra esse cunctandum ait. instare ut in Africam quamprimum traijciat, socios reges. Masanissam prius ipsum ad Lælium uenisse, querentem, quod cunctando tempus tereretur. nunc Syphacem mittere legatos, idem admirantem, quę tam diutinæ moræ sit causa: postulantemq;, ut aut traijciatur tandem in Africam exercitus: aut, si mutata cõsilia sint, certior fiat: ut & ipse sibi, ac regno possit cõsulere. Itaq; iam satis omnibus instructis apparatisq;, & re iam non ultra recipiente cunctationem, in animo sibi esse, Lilybæum classe traducta, eodemq; omnibus peditum equitumq; copijs cõtractis, quæ prima dies cursum nauibus daret, deis bene iuuantibus in Africam traijcere. Literas ad M. Pomponium mittit, ut si ei uideretur, Lilybæum ueniret: ut cõmuniter consulerent, quas legiones potissimum, & quantum militum numerum in Africam traijceret. item circum oram omnem maritimam misit, ut naues onerariæ comprehensæ Lilybæum omnes contraherentur. Quicquid militum, nauiumq; in Sicilia erat, cum Lilybæũ conuenissent, & nec urbs multitudinem hominũ, nec portus naues caperet, tantus omnibus ardor erat in Africam traijciendi, ut nõ ad bellum duci uiderentur, sed ad certa uictoriæ præmia. præcipue qui superabant ex cannensi exercitu milites, illo non alio duce

credebant

credebant nauata reipub. opera finire ſe militiam ignominioſam poſſe. Et Scipio minime id
genus militum aſpernabatur, ut qui neq; ad Cannas ignauia eorum cladem acceptam ſciret,
neq; ullos æque ueteres milites in exercitu Romano eſſe, expertosq; non uarijs prælijs modo,
ſed urbibus etiam oppugnandis. Quinta & ſexta cannenſes erant legiones. eas ſe traiecturum
in Africam cum dixiſſet, ſingulos milites inſpexit: relictisq; quos non idoneos credebat, in lo-
cum eorum ſubiecit quos ſecũ ex Italia adduxerat: ſuppleuitq; ita eas legiones, ut ſingulæ ſe-
na millia & ducenos pedites, trecenos haberent equites. ſociorum item latini nominis pedites
equitesq; de exercitu cannenſi legit. Quantum militum in Africam tranſportatum ſit: non
paruo numero inter autores diſcrepat. alibi decẽ millia peditum, duo millia & ducentos equi-
tes: alibi XV millia peditũ, mille & quingentos equites: alibi parte plus dimidia rem auctam
V & XXX millia peditum equitumq; in naues impoſita inuenio. quidam non adiecere nume
rum, inter quos me ipſe in re dubia poni malim. Cœlius ut abſtinet numero, ita ad immen-
ſum multitudinis ſpeciem auget. uolucres ad terram delapſas clamore militum ait: tantamq;
multitudinem conſcendiſſe naues, ut nemo mortalium aut in Italia, aut in Sicilia relinqui ui-
deretur. Milites ut in naues ordine ac ſine tumultu conſcenderent, ipſe eam ſibi curam ſum-
pſit. nauticos C. Lælius, qui claſſis præfectus erat, nauibus ante conſcendere coactos cõtinuit.
commeatus imponendi M. Pomponio prætori cura data. V & XL dierum cibaria, è quibus
XV dierum cocta, impoſita. ut omnes iam in nauibus erant: ſcaphas circummiſit, ut ex omni
bus nauibus gubernatoresq; & magiſtri nauium, & bini milites in forum conuenirent ad im-
peria accipienda. Poſteaquam conuenerunt, primum ab ijs quæſiuit: ſi aquam hominibus, iu-
mentisq; in totidem dies, quot frumentum, impoſuiſſent. ubi reſponſum eſt, aquam dierum
V & XL in nauibus eſſe: tum edixit militibus, ut ſilentium quieti nautis ſine certamine ad mini
ſteria exequenda bene obedientes pręſtarent. cum XX roſtratis ſe ac L. Scipionem ab dextro
cornu: ab læuo totidem roſtratis C. Lælium præfectum claſſis cum M. Porcio Catone (quæ-
ſtor tum is erat) onerarijs futurum præſidio. lumina in nauibus ſingula roſtratæ, bina onera-
riæ haberent: in prætoria naue inſigne nocturnum trium luminum fore. Emporia ut peterent
gubernatoribus edixit. Fertiliſſimus ager eoq; abundãs omnium copia rerum eſt regio, & im
belles (quod plerunq; in ubere agro euenit) barbari ſunt: priusq;, quàm à Carthagine ſubue-
niretur, opprimi uidebantur poſſe. Iis editis imperijs, redire ad naues iuſſi: & poſtero die dijs
bene iuuantibus ſigno dato ſoluere naues. Multæ claſſes Romanæ è Sicilia, atq; ipſo illo
portu profectæ erant. cæterum non eo bello ſolum, (nec id mirum, prædatum enim tantum
modo pleræq; claſſes ierant) ſed ne priore quidem ulla profectio tanti ſpectaculi fuit. quanq;
ſi magnitudine claſſes æſtimares: & bini conſules cum binis exercitibus ante traiecerãt: & pro-
pè totidem roſtratæ in illis claſſibus fuerant, quot onerarijs Scipio tum traijciebat. nam præ-
ter XL longas naues, quadringentis fermè onerarijs exercitum tranſuexit. ſed & bellum bel-
lo, ſecundũ priore ut atrocius Romanis uideretur, cum quod in Italia bellabatur, tum ingen-
tes ſtrages tot exercituum ſimul cæſis ducibus effecerãt. & Scipio dux partim factis fortibus,
partim ſuapte fortuna quadam ingenti, ad incrementa gloriæ celebratus conuerterat animos:
ſimul & mens ipſa traijciendi, nulli ante eo bello duci tentata, quod ad Annibalem detrahen-
dum ex Italia, transferendumq; & finiendum in Africa bellum, ſe tranſire uulgauerat. Concur
rerat ad ſpectaculum in portum omnis turba non habitantiũ modo Lilybæi, ſed legationum
omnium ex Sicilia: quæ & ad proſequendum Scipionem officij cauſa conuenerant, & præto-
rem prouinciæ M. Pomponiũ ſecutæ fuerant. ad hoc legiones, quæ in Sicilia relinquebantur,
ad proſequendos commilitones proceſſerant. nec claſſis modo proſpectãtibus è terra, ſed ter-
ra etiam omnis circa referta turba ſpectaculo nauigantibus erat. Vbi illuxit: Scipio è prætoria
naue, ſilentio per præconem facto. Dij deæq;, inquit, qui maria terrasq; colitis, uos precor,
quæſoq;, quæ in meo imperio geſta ſunt, geruntur, poſtq; gerentur: ea mihi, populo plebiq;
Romanæ, ſocijs nominiq; latino, qui populi Romani, quiq; meam ſectam imperium auſpi-
ciumq; terra, mari, amnibusq; ſequuntur, bene uertant: eaq; uos omnia bene iuueris: bonis au
ctibus auxiris: ſaluos incolumesq; uictis perduellibus uictores ſpolijs decoratos, præda onu-

ſtos

stos, triumphantesq́ mecum domos reduces sistatis: inimicorum hostiumq́ ulciscendorum copiam faxitis: quæq́ populus Carthaginiensis in ciuitatem nostram facere molitus est, ea ut mihi populoq́ Ro. in ciuitatem Carthaginiensium exempla edendi facultatem detis. Secundum eas preces cruda exta cæsa uictima (uti mos) in mare proiecit, tubaq́ signum dedit proficiscendi. Vento secundo uehementi satis profecti, celeriter conspectu terræ ablati sunt. & à meridie nebula occepit, ita ut uix cōcursus nauium inter se uitarent. lenior uentus in alto factus: noctem insequentem eadem caligo obtinuit: sole orto est discussa, & addita uis uento. Iam terram cernebant. haud ita multo post gubernator Scipioni ait: non plus quinq́ millia passuum Africā abesse, Mercurij promontoriū se cernere. si iubeat eò dirigi, iam in portu fore omnem classem. Scipio ut in conspectu terra fuit, precatus deos, uti bono reipub. suoq́ Africam uiderit, dare uela, & alium infra nauibus accessum petere iubet. uento eodem ferebantur. cæterum nebula sub idem fermè tempus, quo pridie, exorta conspectū terræ ademit, & uentus premente nebula cecidit. nox deinde incertiora omnia fecit. itaq́ anchoras, ne aut inter se concurrerent naues, aut terræ inferrentur, iecere. ubi illuxit, uentus idem coortus, nebula disiecta aperuit omnia Africæ litora. Scipio quod esset proximū promontoriū percūctatus, cū Pulchri promontoriū id uocari audisset: placet omen, inquit, huc dirigite naues. eò classis decurrit: copiæ omnes in terram expositæ sunt. Prosperam nauigationem sine terrore ac tumultu fuisse, permultis græcis latinisq́ autoribus credidi. Cœlius unus præterquam quod non mersas fluctibus naues, cæteros omnes cœlestes maritimosq́ terrores, postremo abreptam tempestate ab Africa classem ad insulam Ægimurum, inde ægre correctum cursum exponit: & propè obrutis nauibus, iniussu imperatoris scaphis haud secus quàm naufragos milites sine armis cum ingēti tumultu in terram euasisse. Expositis copijs Romani castra in proximis tumulis metanť. Iam non in maritimos modo agros cōspectu primum classis, dein tumultu egredientiū in terram, pauor terrorq́ peruenerat, sed in ipsas urbes. neq́ enim hominum modo turba mulierū puerorumq́ agminibus immista omnes passim compleuerat uias, sed pecora quoq́ præ se agrestes agebant, ut relinqui subito Africam diceres. urbibus uero ipsis maiorem quàm quem secum attulerant, terrorem inferebant. Præcipue Carthagini propè ut captæ tumultus fuit. nam post M. Attilium Regulum & L. Manlium coss. annis propè quinquaginta nullum romanum exercitum uiderant, præter prædatorias classes, quibus exscensiones in agros maritimos factæ erant: raptisq́ quæ obuia fors fecerat, prius recursum semper ad naues quàm clamor agrestes conciret, fuerat. eo maior tum fuga pauorq́ in urbe fuit. Et Hercule neq́ exercitus domi ualidus, neq́ dux quem opponerēt, erat. Asdrubal Gisgonis filius, genere, fama, diuitijs, regia tum etiam affinitate longe primus ciuitatis erat. sed eum ab illo ipso Scipione aliquot prælijs fusum, pulsumq́ in Hispania meminerant: nec magis ducem duci parem, quàm tumultuarium exercitū suum romano exercitui esse. itaq́ uelut si urbem extemplo aggressurus Scipio foret, ita ad arma est conclamatum: portæq́ raptim clausæ, & armati in muris, uigiliæq́ & stationes dispositæ, ac nocte insequenti uigilatum est. Postero die quingenti equites speculatum ad mare, turbādosq́ egrediētes ex nauibus missi, in stationes Romanorū inciderūt. iam enim Scipio classe Vticam missa, ipse haud ita multum progressus à mari tumulos proximos ceperat, & equites in stationibus locis idoneis posuerat, & per agros miserat prædatum. Ii cum Carthaginiensi equitatu prælium cum commisissent, paucos in ipso certamine, plerosq́ fugientes persecuti, in quibus præfectū quoq́ Hannonē nobilē iuuenē, occiderunt. Scipio nō agros modo circa uastauit, sed urbem etiam proximam Afrorum satis opulentam cepit. ubi præter cætera quæ extemplo in naues onerarias imposita, missaq́ in Siciliam erant: octo millia liberorum capitū seruorumq́ sunt capta. Lætissimus tamen Romanis in principio rerum gerendarum aduentus Masanissæ fuit. quem quidam cum CC haud amplius equitibus, plerique cum duûm millium equitatu tradūt uenisse. Cæterum cum longe maximus omnium ętatis suæ regum hic fuerit, plurimumq́ rem romanam iuuerit: operæpretium uidetur excedere paululum ad enarrādum quàm uaria fortuna usus sit in amittendo recuperandoq́ paterno regno. Militante eo pro Carthaginiensibus in Hispania, pater eius moritur: (Galæ nomen erat) re-

gnum ad fratrem regis Desalcem pergrandē natu(mos ita apud Numidas est)peruenit.haud multo post Desalce quoq; mortuo, maior ex duobus filijs eius Capusa,puero admodum altero, paternum imperium accepit.cæterum cum magis iure gentis quàm autoritate inter suos, uiribus obtineret regnum:extitit quidam Mezetullus nomine, non alienus sanguine regibus, familiæ semper inimicæ, ac de imperio uaria fortuna cum ijs qui tum obtinebant, certantis. Is concitatis popularibus, apud quos inuidia regum magnæ autoritatis erat, castris palàm positis, descendere regem in aciem, ac dimicare de regno coegit. in eo prælio Capusa cum multis principum cecidit,gens Masæsulorum omnis in ditionem imperiumq; Mezetulli concessit. regio tamen nomine abstinuit:contentusq; nomine modico tutoris, puerū Lacumacen,qui stirpis regiæ supererat,regem appellat. Carthaginiensem nobilem fœminam,sororis filiam Annibalis,quæ proxime Desalci regi nupta fuerat, matrimonio sibi iūgit,spe Carthaginiensium societatis: & cum Syphace hospitium uetustum legatis missis renouat,omnia ea auxilia præparans aduersus Masanissam.Et Masanissa audita morte patrui,dein nece fratris patruelis,ex Hispania in Mauritaniam (Bocchar ea tempestate rex Maurorū erat) traijcit.ab eo supplex infimis precibus auxilium itineri, quoniam bello non poterat, quatuor millia Maurorum impetrauit.Cum ijs,præmisso nuntio ad paternos suosq; amicos,cum ad fines regni peruenisset, quingenti fermè Numidæ ad eum cōuenerunt.Igitur Mauris inde,sicut conuenerat,retro ad regem remissis,quanquam aliquanto minor spe multitudo,nec cum qua tantam rem aggredi satis auderet,conueniret:ratus agendo ac moliendo uires quoq; ad agendum aliquid collectu rum,proficiscenti ad Syphacem Lacumaci regulo ad Tapsum occurrit.trepidum agmen cum in urbem refugisset,& urbē Masanissa primo impetu capit,& ex regijs alios tradentes se recepit, alios uim parantes occidit. pars maxima cum ipso puero inter tumultum ad Syphacem, quò primum intenderant iter,peruenerunt.Fama huius modicę rei in principio rerum prospere actæ conuertit ad Masanissam Numidas.affluebantq; undiq; ex agris uicisq; ueteres milites Galæ, & incitabant iuuenem ad recuperandum paternum regnum. Numero militum aliquantum Mezetullus superabat.nam & ipse eum exercitum quo Capusam uicerat,& ex receptis post cædem regis aliquot habebat, & puer Lacumaces ab Syphace auxilia ingentia adduxerat,quindecim millia peditum.Mezetullo decem millia equitum erant. Quibuscum Masanissa nequaquam tantum peditum equitum'ue habēs acie conflixit. uicit tamen & ueterum militum uirtus, & prudentia inter romana & punica arma exercitati ducis. Regulus cum tutore & exigua Masæsulorum manu in Carthaginiensium agrum perfugit. Ita recuperato regno paterno Masanissa,quia sibi cum Syphace haud paulo maiorem restare dimicationem cernebat:optimum ratus cum fratre patruele gratiam reconciliare,missis qui & puero spem facerēt: si in fidem Masanissæ sese permisisset,futurum in eodem honore,quo apud Galam Desalces quondam fuisset: & qui Mezetullo præter impunitatem sua omnia cum fide restitui sponderent:ambos præoptanteis exilio modicam domi fortunam,omnia,ne id fieret,Carthaginiensibus de industria agentibus,ad sese perduxit. Asdrubal tum forte cum hæc gerebantur, apud Syphacem erat.qui Numidæ haud sanè multum ad se pertinere credenti,utrum penes Lacumacen,an Masanissam regnum Masæsulorum esset, falli eum magnopere ait: si Masanissam eisdem contentum fore,quibus patrem Galam,aut patruum eius Desalcem,credat.multo maiorem indolem in eo animi ingenijq; esse, quàm in ullo gentis eius unquam fuisset. sæpe eum in Hispania raræ inter homines uirtutis specimen dedisse socijs pariter hostibusq;.& Syphacem & Carthaginienses, nisi orientem illum ignem oppressissent, ingenti mox incendio,cum iam nullam opem ferre possent,arsuros.adhuc teneras et fragiles eius uires esse:uixdum coalescere fouenti regnum. Instando stimulandoq; peruicit,ut exercitum ad fines Masæsulorum admoueat:atq; in agro de quo sæpe cum Gala nō uerbis modo disceptatum,sed etiam armis certatum fuerat,tanquam haud dubie iuris sui castra locet:si quis arceat, quod maxime opus sit,acie dimicaturum.sin per metum agro cedatur, in medium regni eundum.aut sine certamine concessuros in ditionem eius Masæsulos,aut nequaquā pares futuros armis. His uocibus incitatus Syphax Masanissæ bellū infert:& primo certamine Masæsulos fundit fugatq;.Masanissa

ſaniſſa cum paucis equitibus ex acie in montem (Balbum incolæ uocant) perfugit. familiæ aliquot cum mapalibus pecoribusq; ſuis (ea pecunia illis eſt) perſecuti ſunt regem. cætera Maſæſulorum multitudo in ditionem Syphacis conceſſit. Quem ceperant exules montem, herbidus aquoſusq; eſt: & quia pecori bonus alendo erat, hominum quoque carne ac lacte ueſcentium abunde ſufficiebat alimẽtis. Inde nocturnis primo ac furtiuis incurſionibus, deinde aperto latrocinio infeſta omnia circà eſſe: maxime tamen Carthaginienſis ager, quia & plus prædæ quàm inter Numidas & latrocinium tutius erat. iamq; adeo licenter eludebãt, ut ad mare deuectam prædam uenderent mercatoribus, appellentibus naues ad id ipſum, pluresq; quàm iuſto ſæpe in bello Carthaginienſiũ cæderentur caperenturq;. Deplorabant ea apud Syphacem Carthaginienſes, infenſumq; & ipſum ad reliquias belli perſequendas inſtigabant. ſed uix regium uidebatur, latronem uagum in montibus cõſectari. Bocchar ex præfectis regijs, uir acer & impiger ad id delectus. ei data quatuor millia peditum, duo equitum: præmiorumq; ingentium ſpe oneratus, ſi caput Maſaniſſæ retuliſſet, aut uiuum (id uero inæſtimabile gaudium fore) cepiſſet. Palatos incurioſeq; agentes improuiſo adortus, pecorum hominumq; ingẽti multitudine à præſidio armatorũ excluſa, Maſaniſſam ipſum cum paucis in uerticem montis compellit. inde propè ut iam debellato, nec præda modo pecorum hominumq; captorũ miſſa ad regem, ſed copijs etiam ut aliquãto maioribus, quàm pro reliquijs belli remiſſis, cum quingentis haud amplius peditibus, ducẽtisq; equitibus degreſſum iugis Maſaniſſam ꝓſecutus in ualle arcta, faucibus utrinque obſeſſis, incluſit. ibi ingens cædes Maſæſulorum facta, Maſaniſſa cum quinquaginta haud amplius equitibus per amfractus montis ignotos ſequentibus ſe eripuit. Tenuit tamen ueſtigia Bocchar: adeptusq; eum patentibus prope Clupeam urbem campis ita circumdedit, ut præter quatuor equites, omnes ad unum interfecerit. cum ijs ipſum quoque Maſaniſſam ſaucium propè è manibus inter tumultum amiſit. In conſpectu erant fugientis alæ equitum diſperſæ lato campo, quibuſdam ut occurrerent per obliqua tendẽtibus, quacunq; hoſtis flectebat. amnis ingens fugientes accepit, (neq; enim cunctanter, ut quos maior metus urgeret, immiſerant equos) raptiq; gurgite, & in obliquum relati. duobus in conſpectu hoſtium in præruptum gurgitem hauſtis, ipſe perijſſe creditus. duo reliqui equites cum eo uirgulta interioris ripæ tenuerunt. Is finis Bocchari ſequendi fuit, nec ingredi flumen auſo, nec habere credẽti ſe iam quem ſequeretur. inde uanus autor abſumpti Maſaniſſæ ad regem redit: miſſiq; qui Carthaginem gaudium ingens nuntiarent: totaq; Africa fama mortis Maſaniſſæ repleta uarie animos affecit. Maſaniſſa in ſpelunca occulta cum herbis curaret uulnus, duorum equitum latrocinio per dies aliquot uixit. ubi primum ducta cicatrix, patiq; poſſe uiſus eſt iactationẽ, audacia ingẽti pergit ire ad regnũ repetẽdum. atq; in ipſo itinere haud plus XL equitibus collectis, cum in Maſæſulos palàm iam quis eſſet ferens ueniſſet, tantũ motum cum fauore priſtino, tum gaudio inſperato, quod quem perijſſe crediderant, incolumem cernebant, fecit ut intra paucos dies VI millia peditum armatorum, quatuor equitum ad eum conuenirent: atq; non in poſſeſſione modo paterni regni eſſet, ſed etiam ſocios Carthaginiẽſium populos, Maſæſulorũq; fines (id Syphacis regnum erat) uaſtaret. irritato ad bellum Syphace, inter Cirtham Hipponemq; in iugis opportunorum ad omnia montium conſedit. Maiorem igitur eam rem Syphax ratus, quàm ut per præfectos ageret, cum filio iuuene (nomen Verminæ erat) parte exercitus miſſa, illum circumducto agmine in ſe intentum hoſtem ab tergo inuadere iubet. Nocte profectus Vermina, qui ex occulto aggreſſurus erat. Syphax autem interdiu aperto itinere, ut qui ſignis collatis acie dimicaturus eſſet, mouit caſtra. Vbi tempus uiſum eſt, quo perueniſſe iam circummiſſi uideri poterant: & ipſe leni cliuo ferente ad hoſtem cum multitudine fretus, tum præparatis à tergo inſidijs, per aduerſum montem erectam aciem ducit. Maſaniſſa fiducia maxime loci, quo multo æquiore pugnaturus erat, & ipſe dirigit ſuos. Atrox prælium & diu anceps fuit: loco & uirtute militum Maſaniſſam, multitudine quæ nimio maior erat, Syphacem iuuante. Ea multitudo diuiſa, cum pars à fronte urgeret, pars ab tergo ſe circũfudiſſet, uictoriam haud dubiam Syphaci dedit. & ne effugium quidem patebat, hinc à fronte hinc à tergo incluſis. itaq; cæteri pedites equitesq; cæſi. Ducentos fermè

equites Masanissa circa se conglobatos, diuisosq; turmatim in treis partes erumpere iubet, loco prædicto in quem ex dissipata conuenirent fuga. ipse quà intenderat, inter media tela hostium euasit. duæ turmæ hæsere. altera metu dedita hosti, altera pertinacior in repugnando telis obruta & confixa est. Verminam propè uestigijs instantem in alia atq; alia flectendo itinera eludens, tædio & desperatione tandem fessum absistere sequendo coegit. ipse cum LXX equitibus ad minorem Syrtim peruenit. ibi cum conscientia egregie sæpe repetiti regni paterni inter punica emporia, gentemq; Garamantum omne tempus usq; ad C. Lælij, classisq; romanæ aduentũ in Africam consumpsit. Hæc animũ inclinant, ut cum modico potius, quàm cum magno præsidio equitum ad Scipionem quoq; postea uenisse Masanissam credam. quippe illa regnanti multitudo, hæc paucitas exulis fortunæ conueniens est. Carthaginienses ala equitũ cum præfecto amissa, alioq; equitatu per nouũ delectum cõparato, Hannonẽ Amilcaris filium præficiunt. Asdrubalem subinde ac Syphacem per literas nũtiosq;, postremo etiam per legatos accersunt. Asdrubalem opem ferre propè circũsessæ patriæ iubent: Syphacẽ orãt, ut Carthagini & uniuersæ Africæ subueniat. Ad Vticã tum castra Scipio, fermè mille passus ab urbe habebat, translata à mari, ubi paucos dies statiua coniuncta classi fuerant. Hanno nequaquàm satis ualido non modo ad lacessendũ hostem, sed ne ad tuendos quidem à populationibus agros equitatu accepto, id omniũ primum egit, ut per cõquisitionem numerũ equitum augeret. nec aliarum gentium aspernatus, maxime tamẽ Numidas (id longe primũ equitum in Africa est genus) conducit. Iam ad quatuor millia equitũ habebat, cum Saleram nomine urbem occupauit, XV fermè millia ab romanis castris. Quod ubi Scipioni relatũ est, æstiua sub tectis agere equitatus sint, inquit, uel plures, dum talem ducem habeant. eoq; minus sibi cessandum ratus, quo illi segnius rem agerent: Masanissam cum equitatu præmissum portis obequitare, atq; hostem ad pugnã elicere iubet. ubi omnis multitudo se effudisset, grauiorq; iam in certamine esset, quàm ut facile sustineri posset, cedere paulatim. se in tempore pugnæ uenturum. Tantum moratus, quantum satis temporis prægresso uisum ad eliciẽdos hostes, cum romano equitatu secutus, tegentibus tumulis, qui opportune circa uiæ flexus oppositi erant, occultus processit. Masanissa ex composito nunc terrentis, nunc timentis modo, aut ipsis obequitabat portis, aut cedendo cum timoris simulati specie audaciam hosti faceret, ad insequẽdum temere eliciebat. Nondum omnes egressi erãt, uarieq; dux fatigabat: alios uino & somno graues arma capere, & frenare equos cogendo: alijs, ne sparsi & incõditi sine ordine, sine signis omnibus portis excurrerent, obsistendo. Primo incaute se inuehentes Masanissa excipiebat: mox plures simul conferti porta effusi æquauerant certamen: postremo iam omnis equitatus prælio cum adesset, sustineri ultra nequiuere. Non tamen effusa fuga Masanissa, sed cedendo sensim impetus eorum excipiebat, donec ad tumulos tegentes romanum equitatum pertraxit. Inde exorti equites & ipsi integris uiribus, & recentibus equis Hannoni Afrisq; pugnando ac sequendo fessis se circunfudere: & Masanissa flexis subito equis in pugnam redijt. Mille fermè qui primi agminis fuerant, ut quibus haud facilis receptus fuit, cum ipso duce Hannone interclusi atq; interfecti sunt. cæteros ducis præcipue territos cæde effuse fugientes per triginta millia passuum uictores secuti, ad duo præterea millia equitum aut ceperũt, aut occiderunt. inter eos satis constabat non minus ducentos Carthaginiensium equites fuisse, & diuitijs quosdam & genere illustres. Eodem forte quo hæc gesta sunt die naues quæ prædam in Siciliam uexerant, cum commeatu rediere, uelut ominatæ ad prædam alteram repetendã sese uenisse.

Duos eodem nomine Carthaginiensium duces duobus equestribus prælijs interfectos, non omnes autores sunt: ueriti credo ne falleret bis relata eadem res. Cœlius quidem & Valerius captum Hannonem tradunt. Scipio præfectos equitesq;, prout cuiusq; opera fuerat, & ante omneis Masanissam insignibus donis donat. & firmo præsidio Saleræ imposito, ipse cum cætero exercitu profectus, non agris modo quacunque incedebat populatis, sed urbibus etiam quibusdam uicisq; expugnatis, late fuso terrore belli, septimo die quàm profectus erat, magnam uim hominum & pecoris & omnis generis prædæ trahens, in castra redit: grauesq; iterum hostium spolijs naues dimittit. inde omissis expeditionibus paruis populationibusq;, ad oppu

ad oppugnandam Vticam omnes belli uires conuertit:eam deinde si cepisset, sedem ad cætera exequenda habiturus. Simul & à classe nauales socij, qua ex parte urbs mari alluitur: simul & terrestris exercitus ab imminente propè ipsis mœnibus tumulo est admotus. tormenta machinasq; & aduexerat secum, & ex Sicilia cum cõmeatu missæ erãt: & nouę in armamentario multis talium operũ artificibus de industria inclusis, fiebant.

Vticensibus tãta undiq; mole circunsessis in Carthaginiensi populo, Carthaginiensibus in Asdrubale, ita si is mouisset Syphacem, spes omnis erat. sed desyderio indigentiũ auxilij tardius cuncta mouebantur. Asdrubal intẽtissima conquisitione cum ad XXX millia peditum, tria equitum effecisset:nõ tamen ante aduẽtum Syphacis castra propius hostem mouere est ausus. Syphax cum quinquaginta millibus peditum, decem equitum aduenit:confestimq; motis ab Carthagine castris, haud procul Vtica munitionibusq; Romanis consedit. Quorum aduentus hoc tamen momenti fecit, ut Scipio, cum quadraginta fermè dies nequicquam omnia experiens obsedisset Vticam: abscederet inde irrito incœpto. iam enim hyems instabat. castra hyberna in promontorio; quod tenui iugo continenti adhærens in aliquantum maris spatium extenditur, cõmunit: unò uallo & naualia castra amplectitur. iugo medio legionum castris impositis, litus ad septentriònem uersum subductæ naues naualesq; socij tenebant, meridianam uallem ad alterum litus deuexam equitatus.

Hæc in Africa usq; ad extremum autumni gesta. Præter cõuectum undiq; ex populatis circa agris frumentũ, cõmeatusq; ex Sicilia atq; Italia aduectos, Cn: Octauius Propr. ex Sardinia ab T. Claudio Pr. cuius ea prouincia erat, ingenti uim frumenti aduexit: horreaq; nõ solũ ea quę iam facta erant, repleta, sed noua ædificata. Vestimenta exercitui deerant. id mandatum Octauio ut cum prætore ageret, si quid ex ea prouincia comparari, ac mitti posset. ea quoque haud segniter curata res. mille ducentæ togæ breui spatio, duodecim millia tunicarum missa.

Æstate ea qua hæc in Africa gesta sunt, P. Sempronius COS. cui Brutij prouincia erat, in agro Crotoniensi cum Annibale in ipso itinere tumultuario prælio conflixit. agminibus magis quàm acie pugnatum est. Romani pulsi: & tumultu uerius quàm pugna ad mille & CC de exercitu consulis interfectis, in castra trepidi rediere. neq; oppugnare tamen ea hostes ausi. Cæterum silentio proximæ noctis profectus inde consul, præmisso nuntio ad P. Licinium proconsulem, ut suas legiones admoueret, copias coniunxit. ita duo duces, duo exercitus ad Annibalem redierunt. nec mora dimicandi facta est, cum consuli duplicatæ uires: Pœno recens uictoria animos faceret. In primã aciem suas legiones Sempronius induxit: in subsidijs locatæ P. Licinij legiones. Consul principio pugnæ ædem Fortunæ Primigeniæ uouit, si eo die hostes fudisset: cõposq; eius uoti fuit. fusi ac fugati Pœni. supra quatuor millia armatorum cæsa: paulo minus trecenti uiui capti: equi quadraginta, & undecim militaria signa. Perculsus aduerso prælio Annibal Crotonem exercitum abduxit.

Eodem tempore M. Cornelius COS. altera parte Italiæ non tam armis, quàm iudiciorum terrore Hetruriam continuit, totam fermè ad Magonem, ac per eum ad spem nouandi res uersam. Eas quæstiones ex senatusconsulto minime ambitiose habuit. multiq; nobiles Hetrusci, qui aut ipsi ierant, aut miserant ad Magonem de populorum suorum defectione, primo erant præsentes condemnati: postea conscientia sibimet ipsi exilium consciscentes, cum absentes damnati essent, corporibus subtractis, bona tantum quæ publicari poterant, pigneranda pœnæ præbebant.

Dum hæc consules diuersis regionibus agunt, censores interim Romæ M. Liuius & C. Claudius senatũ recitarunt. princeps iterum lectus Q. Fabius Maximus. notati septem, nemo tamen qui sella curuli sedisset. sarta tecta acriter, & cum summa fide exegerunt. uiam è foro Boario ad Veneris, & circa foros publicos, & ædem Matris magnæ in palatio faciendam locauerunt. nectigal etiam nouum ex salaria annona statuerunt. sextante sal & Romæ, & per totam Italiam erat. Romæ pretio eodem, pluris in foris & cõciliabulis, & alio alibi pretio præbendum locauerunt. Id nectigal commentum alterum ex censoribus satis credebant, populo iratum, quod iniquo iudicio quondam damnatus esset. & in pretio salis maxime oneratas tribus, quarum opera damnatus erat, credebant. Inde Salinatori Liuio inditum cognomen. Lustrum conditum serius, quia per prouincias dimiserunt censores, ut ciuiũ romanorum in exer-

citibus, quantus ubiq; esset, referretur numerus. Censa cum ijs C C X V millia hominum. condidit lustrum C. Claudius Nero. Duodecim deinde coloniarum, quod nunquã antea factum erat, deferentibus censoribus, censum receperunt: ut quantum numero militum, quantum pecunia ualerent, in publicis tabulis monumenta extarent. Equitum deinde census agi coeptus est. & ambo forte censores equum publicum habebant. cum ad tribum Polliam uentum est, in qua M. Liuij nomen erat: & praeco cunctaretur citare ipsum censorem: cita, inquit Nero, M. Liuium. & siue ex residua & uetere simultate, siue intempestiua iactatione seueritatis inflatus, M. Liuium, quia populi iudicio esset condemnatus, equum uendere iussit. Item M. Liuius cum ad tribum Narniensem & nomẽ collegae uentum est, uendere equum C. Claudium iussit, duarum rerum causa: unius, quod falsum aduersus se testimonium dixisset: alterius, quod non syncera fide secum in gratiam redisset. Itaq; ibi foedum certamen inquinandi famam alterius cum suae famae damno factum est. Exitu censurae cum in leges iurasset C. Claudius, & in aerarium ascendisset, inter nomina eorum quos aerarios relinquebat, dedit collegae nomen. Deinde M Liuius in aerarium uenit, & praeter Metiam tribum, quae se nec condemnasset, neque condemnatum consulem aut censorem fecisset: populum romanum omnem, quatuor & triginta tribus, aerarios reliquit: quod & innocentem se condemnassent, & condemnatum consulem & censorem fecissent: neq; inficiari possent, aut iudicio semel, aut comitijs bis ab se peccatum esse. inter quatuor & triginta tribus & C. Claudium aerarium fore. quod si exemplum haberet bis eundem aerarium relinquendi, C. Claudium nominatim se inter aerarios fuisse relicturum. Prauum certamen notarum inter censores, castigatio inconstantiae populi censoria grauitate temporum illorum digna. In inuidia censores cum essent, crescendi ex his ratus esse occasionem Cn. Bebius tribunus plebis, diem ad populum utrique dixit. Ea res consensu patrum discussa est, ne postea obnoxia populari aurae censura esset. Eadem aestate in Brutijs iam Petilia à consule ui capta, Consentia & Pandosia, & ignobiles aliae ciuitates uoluntate in deditionem uenerunt. Et cum comitiorum iam appeteret tempus Cornelium potius ex Hetruria, ubi nihil belli erat, Romam acciri placuit. Is consules Cn. Seruilium Cepionem, & Cn. Seruilium Geminum creauit. Inde praetoria comitia habita. Creati P. Cornelius Lentulus, P. Quintilius Varus, P. Ælius Paetus, P. Villius Tappulus. Hi duo cum ędiles plebis essent praetores creati sunt. Cõsul comitijs perfectis ad exercitum in Hetruriam redijt. Sacerdotes eo anno mortui, atque in locum eorum suffecti. T. Veturius Philo flamen Martialis in locum M. Æmylij Regilli, qui priore anno mortuus erat, creatus inauguratusq;. & in M. Pomponij Mathonis auguris, & decemuiri locum creati, decemuir M. Aurelius Cotta, augur Tib. Sempronius Gracchus admodum adolescens, quod tunc perrarum in mandandis sacerdotijs erat. Quadrigae aureae eo anno in Capitolio positae ab aedilibus curulibus C. Liuio & M. Seruilio Gemino. Et ludi romani biduum instaurati. item per biduum plebeij ab aedilibus P. Aelio, P. Villio. & Iouis epulum fuit ludorum causa.

DECADIS TERTIAE LIBER X

CN. SERVILIVS Cepio & Cn. Seruilius Geminus coss. (sextusdecimus is annus belli punici erat) cum de republica belloq; & prouincijs ad senatum retulissent, censuerunt patres, ut consules inter se cõpararent sortirenturue: uter Brutios aduersus Annibalem, uter Hetruriam ac Ligures prouinciam haberet. cui Brutij euenissent, exercitum à P. Sempronio acciperet. P. Sempronius (ei quoq; enim proconsuli imperium in annum prorogabatur) P. Licinio succederet, is Romam reuerteretur. Bello quoq; bonus habitus ad cętera, quibus nemo ea tempestate instructior ciuis habebatur, congestis omnibus humanis à natura fortunaq; bonis, nobilis idem ac diues erat: forma uiribusq; corporis excellebat, facundissimus habebatur, seu causa oranda, seu in senatu & ad populum suadendi ac dissuadendi locus esset, iuris pontificij peritissimus. super haec bellicae quoque laudis consulatus compotem fecerat. Quod in Brutijs prouincia, idem in Hetruria ac Liguribus decretum

tum. M. Cornelius nouo consuli tradere exercitũ iussus: ipse prorogato imperio Galliam prouinciam obtineret cum legionibus ĳs, quas prætor L. Scribonius priore anno habuisset. Sortiti deinde prouincias. Cepioni Brutĳ, Seruilio Gemino Hetruria euenit. Tum prætorum prouinciæ in sortem coniectæ. Iurisdictionẽ urbanam P. Aelius, Sardiniam P. Lentulus, Siciliam P. Villius, Ariminũ cum duabus legionibus (sub Spurio Lucretio eæ fuerant) Quintilius Varus est sortitus. Et Lucretio prorogatũ imperium, ut Genuam oppidum à Magone Pœno dirutum exædificaret. P. Scipioni non temporis, sed rei gerendę fine, donec debellatum in Africa foret, prorogatũ imperium est. decretumq́; ut supplicatio fieret, quod is in Africam prouinciam traiecisset, ut ea res salutaris populo Ro. ipsiq́; duci atq; exercitui esset. In Sicilia tria millia militum sunt scripta. & quia quod roboris ea prouincia habuerat, in Africã transuectũ fuerat, ne qua classis ex Africa traĳceret, XL nauibus custodiri placuerat Siciliæ maritimã oram. Tredecim nouas naues Villius secum in Siciliam duxit: cæteræ in Sicilia ueteres refectæ. Huic classi M. Pomponius prioris anni prætor prorogato imperio præpositus, nouos milites ex Italia aduectos in naues imposuit. Parem nauiũ numerũ Cn. Octauio Pr. item prioris anni cum pari iure imperĳ ad tuendam Sardiniæ oram patres decreuerunt. Lentulus Pr. duo millia militum dare in naues iussus. Et Italiæ ora, quia incertum erat, quò missuri classem Carthaginienses forent: uidebantur autem quicquid nudatum præsidĳs esset perituri: M. Marcio Pr. prioris anni cum totidem nauibus tuenda data est. tria millia militum in eam classem ex decreto patrum consules scripserunt, & duas legiones urbanas ad incerta belli. Hispaniæ cum exercitibus imperioq́ue ueteribus imperatoribus, L. Lentulo & L. Manlio Acidino decretæ. Viginti omnino legionibus, & CLX nauibus longis res romana eo anno gesta. Prætores in prouincias ire iussi. Consulibus imperatum, ut priusquam ab urbe proficiscerentur, ludos magnos facerent, quos T. Manlius Torquatus dictator in quintum annum uouisset, si eodem statu respublica staret. Et nouas religiones excitabant in animis hominum prodigia ex pluribus locis nuntiata. Aurum in Capitolio corui non lacerasse tantum rostris crediti, sed etiam edisse. Mures Antĳ coronam auream arroserunt. Circa Capuã omnem agrum locustarũ uis ingens, ita ut unde aduenissent parum constaret, compleuit. Equuleus Reate cum quinq; pedibus natus. Anagniæ sparsi primum ignes in cœlo, dein fax ingens arsit. Frusinone arcus solem tenui linea amplexus: circulũ deinde ipsum maior solis orbis extrinsecus inclusit. Arpini terra campestri agro in ingentem sinum consedit. Consulum alteri primam hostiam immolanti caput iecinori defuit. Ea prodigia maioribus hostĳs procurata. editi à collegio pontificũ dĳ quibus sacrificaretur. Iis transactis, consules prætoresq́; in prouincias profecti. omnibus tamen, uelut eam sortitis, Africæ cura erat: seu quia ibi summam rerum bellíq; uerti cernebant, seu ut Scipioni gratificarenť, in quem tum omnis uersa ciuitas erat. itaq; non ex Sardinia tantum, (sicut ante dictum) sed ex Sicilia quoq; & Hispania uestiměta frumentũq;, & arma etiam ex Sicilia & omne genus cõmeatus eò portabanť. Nec Scipio ullo tempore hyemis belli opera remiserat, quæ multa simul undiq; eum circũstabant. Vticã obsidebat, castra in cõspectu Asdrubalis erant. Carthaginiẽses deduxerant naues, classem paratam instructamq́; ad cõmeatus intercipiendos habebãt. inter hæc ne Syphacis quidem recõciliandi curam ex animo dimiserat: si forte iam satias amoris in uxore ex multa copia eum cepisset. Ab Syphace magis pacis cũ Carthaginiensibus cõditiones, ut Romani Africa, Pœni Italia excederent, q̃ si bellaretur, spes ulla defecturũ afferebatur. Hæc per nuntios magis equidem acta crediderim (& ita pars maior autores sunt) quàm ipsum Syphacem, ut Antias Valerius prodit, in castra romana ad colloquium uenisse. Primo eas cõditiones imperator romanus uix auribus admisit. postea ut causa probabilis suis commeandi foret in castra hostium, mollius eadem illa abnuere: ac spem facere, sæpius ultro citroq́; agitantibus rem conuenturam. Hybernacula Carthaginiensiũ, cõgesta temere ex agris materia exædificata, lignea fermè tota erant. Numidæ præcipue arundine textis storiaq́; pars maxima tectis passim nullo ordine, quidã ut sine imperio occupatis locis, extra fossam etiam uallumq́; habitabãt. Hæc relata Scipioni spem fecerant castra hostiũ per occasionem incẽdendi. Cum legaris quos mitteret ad Syphacem, calonum loco primos or-

dinis spectatæ uirtutis atque prudentiæ seruili habitu mittebat: qui dum in colloquio legati essent, uagi per castra alius alia, aditus exitusque omnes, situm formamque & uniuersorum castrorum & partium, qua Pœni, qua Numidæ haberent, quantum interualli inter Asdrubalis ac regia castra esset, specularentur: moremque simul noscerent stationum uigiliarumque: nocte, an interdiu opportuniores insidiantibus essent. & inter crebra colloquia alij atque alij de industria, quo pluribus omnia nota essent, mittebatur. Cum sæpius agitata res certiorem spem pacis in dies & Syphaci & Carthaginiensibus per eum faceret: legati romani uetitos se reuerti ab imperatore aiunt, nisi certum responsum detur. proinde seu ipsi staret iam sententia, seu consulendus Asdrubal & Carthaginienses essent, consuleret. tempus esse, aut pacem componi, aut bellum nauiter geri. Dum consulitur Asdrubal ab Syphace, ab Asdrubale Carthaginiẽses: & speculatores omnia uisendi, & Scipio ad comparanda quæ in rem opus erant, tempus habuit: & ex mentione ac spe pacis negligentia, ut fit, apud Pœnos Numidasque orta cauendi, ne quid hostile interim paterētur. Tandem relatum responsum, quibusdam, quia nimis cupere Romanus pacem uidebatur, iniquis per occasionem adiectis: quæ peropportune cupienti tollere inducias Scipioni causam præbuere. ac nuncio regis, cum relaturum se ad consilium dixisset: postero die respondit, se uno frustra tendẽte nulli alij pacem placuisse. renuntiaret igitur, nullam aliam spem pacis, quàm relictis Carthaginiensibus, Syphaci cum Romanis esse. Ita tollit inducias, ut libera fide incœpta exequeretur. deductisque nauibus (& iam ueris principium erat) machinas tormentaque, uelut à mari aggressurus Vticam, imponit. duo millia militũ ad capiendum quem antea tenuerat, tumulum super Vticam mittit: simul ut ab eo quod parabat, in alterius rei curam converteret hostium animos: simul ne qua, cum ipse ad Syphacem Asdrubalemque profectus esset, eruptio ex urbe & impetus in castra sua relicta cum leui pręsidio fieret. His præparatis, aduocatoque consilio, & dicere exploratoribus iussis quæ comperta afferrent, Masanissaque, cui omnia hostium nota erant: postremo quid ipse pararet in proximã noctem proponit. tribunis edicit, ut ubi prætorio dimisso signa concinuissent, extemplo educerent è castris legiões. Ita, ut imperauerat, signa sub occasum solis efferri sunt cœpta. ad primam fermè uigiliam agmen explicauerunt: media nocte (septem enim millia itineris erant) modico gradu ad castra hostium peruentum. Ibi Scipio partem copiarũ Lælio Masanissamque ac Numidas attribuit: & castra Syphacis inuadere, ignesque conijcere iubet. singulos deinde separatim, Lælium ac Masanissam seductos obtestatur, ut quantum nox prouidentiæ adimat, tantum diligentia expleant curaque. se Asdrubalem punicaque castra aggressurum. cæterum nõ ante cœpturum, quàm ignẽ in regijs castris conspexisset. Neque ea res morata diu est. nam ut proximis castris iniectus ignis hæsit, extemplo proxima quæque, & deinceps continua amplexus totis se passim dissipauit castris. & trepidatio quidem, quanta necesse erat in nocturno effuso tam late incendio, orta est. cęterũ fortuitum, non hostilem ac bellicũ ignem rati esse, sine armis ad restinguendum incendium effusi in armatos inciderunt hostes, maxime Numidas ab Masanissa notitia regiorum castrorũ ad exitus itinerum idoneis locis dispositos. Multos in ipsis cubilibus semisomnes hausit flamma: multi in præcipiti fuga ruentes super alios alij in angustijs portarum obtriti sunt. Relucentem flammam primo uigiles Carthaginiensiũ, deinde excitati alij nocturno tumultu cum conspexissent, ab eodem errore credere & ipsi sua sponte incendium ortum. & clamor inter cędem & uulnera sublatus, an ex trepidatione nocturna esset confusus, sensum ueri adimebat. Igitur pro se quisque inermes, ut quibus nihil hostile suspectũ esset, omnibus portis quà cuique proximum erat, ea modo quæ restinguendo igni forent portantes, in agmen romanum ruebant. Quibus cæsis omnibus, præterquam hostili odio, etiam ne quis nuntius effugeret: extemplo Scipio neglectas, ut in tali tumultu, portas inuadit. ignibusque in proxima tecta cöiectis, effusa flamma primo ueluti sparsa pluribus locis reluxit: dein per cõtinua serpens uno repente omnia incendio hausit. Ambusti homines iumẽtaque fœda primũ fuga, dein strage obruerant itinera portarũ. quos non oppresserat ignis, ferro absumpti. binaque castra clade una deleta. duces tamen ambo, & ex tot millibus armatorũ M M peditum, & quingenti equites semiermes, magna pars saucij, afflatique incendio effugerũt. Cæsa, aut hausta flãmis ad XL. millia

millia hominum ſunt:capti ſupra VI millia: multi Carthaginienſium nobiles, XI ſenatores, ſigna militaria CLXXVIII: equi numidici ſupra II millia DCC, elephanti ſex capti: octo flamma ferroq; abſumpti, magnaq; uis armorũ capta. Ea omnia imperator Vulcano ſacrata incendit. Aſdrubal ex fuga cum paucis Afrorum urbem proximam petierat: eoq; omnes qui ſupererant, ueſtigia ducis ſequentes ſe cõtulerant. metu deinde ne dederetur Scipioni, urbe exceſſit. Mox eodem patentibus portis Romani accepti, nec quicquam hoſtile, quia uoluntate conceſſerant in deditionem, factum. duæ ſubinde urbes captæ direptæq;. ea præda & quæ caſtris incenſis ex igne rapta erat, militi conceſſa eſt. Syphax octo millium fermè inde ſpatio loco munito conſedit. Aſdrubal Carthaginem contendit, ne quid per metum ex recenti clade mollius conſuleretur. quò tantus primo terror eſt allatus, ut omiſſa Vtica Carthaginem crederent extemplo Scipionem oppreſſurum. Senatum itaque Suffetes, quod uelut conſulare imperiũ apud eos erat, uocauerunt. ibi tribus dictis ſententijs, una de pace legatos ad Scipionem decernebat: altera Annibalem ad tuendam ab exitiabili bello patriam reuocabat: tertia romanæ in aduerſis rebus conſtantiæ exemplo reparandum exercitum, Syphacemq; orandum, ne bello abſiſteret, cenſebat. Hæc ſententia, quia Aſdrubal præſens, barchinæq; omnes factionis bellum malebant, uicit. Inde delectus in urbe agriſq; haberi cœptus: & ad Syphacem legati miſſi; ſumma ope & ipſum reparantem bellum: cum uxor iam non ut ante blanditijs ſatis potentibus ad animum amantis, ſed precibus & miſericordia ualuiſſet. plena lachrymarum obteſtans: ne patrem ſuum patriamq; proderet: ijſdemq; flammis Carthaginẽ, quibus caſtra conflagraſſent, abſumi ſineret. Spem quoq; opportune oblatam afferebant legati: quatuor millia Celtiberorum circa urbem nomine Olbam ab conquiſitoribus ſuis conducta in Hiſpania, egregiæ iuuẽtutis ſibi occurriſſe: & Aſdrubalem propediem affore cum manu haudquaquam contemnenda. Is non benigne modo legatis reſpondit, ſed oſtendit etiam multitudinem Numidarum agreſtium, quibus per eoſdem dies arma equoſq; dediſſet, & omnem iuuentutem affirmat exciturum ex regno. ſcire incendio, non prælio cladem acceptam. eum bello inferiorem eſſe, qui armis uincatur. Hæc legatis reſponſa. Et poſt dies paucos rurſus Aſdrubal & Syphax copias iunxerunt. is omnis exercitus fuit XXX fermè millium armatorum. Scipionem uelut debellato iam, quod ad Syphacem Carthaginienſeſq; attineret: Vticæ oppugnandæ intentum, iamq; machinas admouentem muris auertit fama redintegrari belli. modiciſq; præſidijs ad ſpeciem modo obſidionis terra mariq; relictis, ipſe cum robore exercitus ire ad hoſtes pergit. Primo in tumulo quatuor fermè millia diſtante ab caſtris regijs conſedit. poſtero die cum equitatu in Magnos (ita uocant) campos ſubiectos ei tumulo degreſſus, ſuccedendo ad ſtationem hoſtium, laceſſendoq; leuibus prælijs diem abſumpſit. & per inſequens biduum tumultuoſis hinc atque illinc excurſionibus inuicem nihil dictu ſatis dignum fecerunt. quarto die utrinq; in aciem deſcenſum eſt. Romanus poſt principes haſtatorum prima ſigna in ſubſidijs triarios conſtituit: equitatũ italicum ab dextro cornu, ab læuo Numidas, Maſaniſſamq; oppoſuit. Syphax Aſdrubalq; Numidis aduerſus italicũ equitatum, Carthaginiẽſibus contra Maſaniſſam locatis. Celtiberos in mediam aciem in aduerſa ſigna legionum accepere. Ita inſtructi concurrunt. Primo impetu ſimul utraq; cornua & Numidæ & Carthaginienſes pulſi. nam neq; Numidæ, maxima pars agreſtis, romanũ equitatum: neq; Carthaginienſes, & ipſe nouus miles, Maſaniſſam recẽti ſupra cætera uictoria terribilem ſuſtinuere. Nudata utrinque cornibus Celtiberorũ acies ſtabat: quod nec in fuga ſalus ulla oſtendebat locis ignotis: neque ſpes ueniæ ab Scipione erat, quẽ benemeritũ de ſe & gente ſua mercenarijs armis in Africam oppugnatum ueniſſent. Igitur circũfuſis undiq; hoſtibus, alij ſuper alios cadẽtes obſtinati moriebant. omnibuſq; in eos uerſis, aliquantũ ad fugã temporis Syphax & Aſdrubal præceperunt. fatigatos cæde diutius, quàm pugna uictores nox oppreſſit. Poſtero die Scipio Lælium Maſaniſſamq; cum omni romano & numidico equitatu, expeditiſsimiſq; militũ ad perſequendos Syphacem atque Aſdrubalem mittit. ipſe cum robore exercitus urbes circa omnes quæ Carthaginienſium ditionis erant: partim ui, partim metu ſubegit. Carthagini quidem erat ingens terror, & circunferentem arma Scipionem, omnibus finitimis raptim perdomitis,

ipſam

ipsam Carthaginem repente aggressurum credebant. itaque & muri reficiebantur, propugnaculisq́ armabantur: & pro se quisque quæ diutinæ obsidioni tolerandæ sunt, ex agris conuehebat. Rara mentio est pacis, frequẽtior legatorum ad Annibalem accersendum mittendorum. pars maxima classem, quæ ad commeatus excipiendos parata erat, mittere iubent ad opprimendam stationem nauium ad Vticam incaute agentem: forsitan etiam naualia castra relicta cum leui præsidio oppressuros. In hoc consilium maxime inclinant. legatos tamen ad Annibalem mittendos censent. quippe classe ut felicissime geratur res, parte aliqua leuari Vticæ obsidionem: Carthaginem ipsam qui tueãtur, neque imperatorem alium quam Annibalem, neque exercitum alium quàm Annibalis superesse. Deductæ ergo postero die naues, simul & legati in Italiam profecti. raptimq́ omnia stimulante fortuna agebantur: & in quo quisque cessasset, prodi ab se salutem omnium rebatur. Scipio grauem iam spolijs multarum urbiũ exercitum trahens, captiuis aliaq́ præda in uetera castra ad Vticam missis, iam in Carthaginem intentus occupat relictum fuga custodum Tuneta (abest ab Carthagine XII millia fermè passuum) locum cum operibus, tum suapte natura tutum, & qui ab Carthagine cõspici, & præbere ipse prospectum cum ad urbem, tum ad circumfusum mare urbi posset. Inde cum maxime uallum Romani iacerent, conspecta classis hostium est Vticam Carthagine petens. Igitur omisso opere, pronunciatum iter, signaq́ raptim ferri sunt cœpta, ne naues in terram & obsidionem uersæ, ac minime naauali prælio aptę opprimerentur. qui enim restinissent agili & nautico instrumento aptæ & armatæ classi, naues tormenta machinasq́ portantes? & aut in onerariarum usum uersæ? aut ita appulsæ muris, ut pro aggere ac pontibus præbere ascensum possent? Itaq; Scipio, postq̃ eò uentum est, contra q̃ in nauali certamine solet, rostratis quæ præsidio alijs esse poterant, in postremam aciem receptis prope terram, onerariarũ quadruplicem ordinem pro muro aduersus hostem opposuit: easq́ ipsas, ne in tumultu pugnæ turbari ordines possent, malis antemnisq́ de naue in nauem traiectis, ac ualidis funibus uelut uno inter se uinculo illigatis comprehendit: tabulasque superstrauit, ut peruius in totum nauium ordo esset: & sub ipsis pontibus interualla fecit, quà procurrere speculatoriæ naues in hostem, ac tuto recipi possent. His raptim pro tempore instructis, mille fermè delecti propugnatores onerarijs imponuntur: telorum maxime missilium, ut quàm uis longo certamine sufficerent, uis ingens congeritur. ita parati atque intenti hostium aduentum operiebantur. Carthaginienses, qui, si maturassent, omnia permista turba trepidantium primo impetu deprehendissent: perculsi terrestribus cladibus, atque inde ne in mari quidem, ubi ipsi plus poterant, satis fidentes, die segni nauigatione absumpto, sub occasum solis in portum (Ruscinona Afri uocant) classem appulere. postero die sub ortum solis instruxere ab alto naues uelut ad iustum prælium nauale, & tanquam exituris contra Romanis. Cum diu stetissent, postquàm nihil moueri ab hostibus uiderunt, tum demum onerarias aggrediuntur. Erat res minime certamini nauali similis, proxime speciem muros oppugnantium nauium. altitudine aliquantum onerariæ superabant. ex rostratis Pœni uana pleraque, utpote supino iactu, tela in locum superiorem mittebant. grauior ac pondere ipso libratior superne ex onerarijs ictus erat. speculatoriæ naues ac leuia ipsa nauigia, quæ sub constratis pontium per interualla excurrebant: primo ipso tantum impetu ac magnitudine rostratarum obruebantur: deinde & propugnatoribus quoque incommodę erant, quod permistæ cum hostium nauibus inhibere sæpe tela cogebant, metu ne ambiguo ictu suis inciderent. postremo asseres ferreo unco præfixi (harpagones uocant milites) ex punicis nauibus inijci in romanas cœpti. quos cum neq; ipsos neq; catenas quibus suspensi inijciebantur, incidere possent: ut quæque retro inhibita rostrata onerariam hærentem unco traheret, scindi uideres uincula, quibus alijs innexa erat: seriemq́ aliam simul plurium nauium trahi. Hoc maxime modo lacerati quidem omnes pontes, & uix transiliendi in secundum ordinem nauium spatiũ propugnatoribus datum est. Sex fermè onerariæ puppibus abstractæ Carthaginem sunt. maior quàm pro re lætitia, sed eo gratior, quod inter assiduas clades ac lachrymas unum quantũcunq; ex insperato gaudiũ affulserat cum eo, ut appareret haud procul exitio fuisse romanã classem, ni cessatũ à præfectis suarum nauium

foret

foret,& Scipio in tempore ſubueniſſet. Per eoſdem forte dies cũ Lælius & Maſaniſſa quintodecimo fermè die in Numidiam perueniſſent,Maſæſuli regnum paternum Maſaniſſę læti, ut ad regem diu deſyderatum,conceſſere. Syphax,pulſis inde pręfectis pręſidῃſq; ſuis,uetere ſe cõtinebat regno,neutiq; quieturus.ſtimulabant ægrum amore uxor ſocerq;: & ita uiris equiſq; abundabat,ut ſubiectę oculis regni per multos florentis annos uires etiam minus barbaro atq; impotẽti animo ſpiritus poſſent facere. Igitur omnibus qui bello apti erãt, in unum coactis,equos,arma,tela,diuidit:equites in turmas, pedites in cohortes,ſicut quõdã ab romanis centurionibus didicerat,diſtribuit. Exercitu haud minore quàm quem prius habuerat,cæterum omni propè nouo atq; incondito ire ad hoſtes pergit. Et caſtris in propinquo poſitis, primo pauci equites ex tuto ſpeculantes ab ſtationibus progredi,inde iaculis ſummoti recurrere ad ſuos:inde excurſiones inuicẽ fieri,et cum pulſos indignatio accẽderet,plures ſubire:quod irritamentũ certaminum equeſtrium eſt,cum aut uincẽtibus ſpes,aut pulſis ira aggregat ſuos. Ita tum à paucis prælio accenſo, omnes utrinq; poſtremo equitum certaminis ſtudium effudit.ac dum equeſtre prælium erat,multitudo Maſæſulorum, ingentia agmina Syphace emittente,ſuſtineri uix poterat.deinde ut pedes romanus repentino per turmas ſuas uiam danteis intercurſu ſtabilem aciem fecit, abſterruitq; effuſe inuehentem ſeſe hoſtem:primo barbari ſegnius permittere equos,dein ſtare ac propè turbari nouo genere pugnæ:poſtremo non pediti ſolum cedere,ſed ne equitem quidem ſuſtinere peditis pręſidio audentem.Iam ſigna quoq; legionum appropinquabant.tum uero Maſæſuli non modo primum impetum, ſed ne cõſpectum quidem ſignorum atque armorum tulerunt.tantum ſeu memoria priorum cladium, ſeu præſens terror ualuit.Ibi Syphax, dum obequitat hoſtiũ turmis:ſi pudore,ſi periculo ſuo fugam ſiſtere poſſet:equo grauiter icto effuſus opprimitur capiturq;: & uiuus, lętũ ante omnes Maſaniſſæ præbiturus ſpectaculũ, ad Lælium attrahitur. Cirtha caput regni Syphacis erat: eoq; ſe ingens uis hominum ex fuga cõtulerat.Cædes in eo prælio minor quàm uictoria fuit, quia equeſtri tantummodo prælio certatum fuerat.non plus quinq; millia occiſa,minus dimidium eius hominum captũ eſt: impetu in caſtra facto, quò perculſa rege amiſſo multitudo ſe contulerat. Maſaniſſa Lęlio dicere,ſibi quidem nihil eſſe in pręſentia pulchrius,quàm uictorem recuperatũ tanto poſt interuallo inuiſere receptum patrium regnum.ſed tam ſecundis, ꝗ aduerſis rebus non dari ſpatium ad ceſſandũ. ſi ſe Lælius cum equitatu uictoq; Syphace Cirtham pręcedere ſinat, trepida omnia metu ſe oppreſſurum. Lælium cum peditibus ſubſequi modicis itineribus poſſe.Aſſentiente Lælio prægreſſus Cirtham,euocari ad colloquium principes Cirthenſium iubet.ſed apud ignaros regis caſus,neq; quę acta eſſent promendo,nec minis,nec ſuadendo ante ualuit, ꝗ rex uinctus in conſpectum datus eſt. Tum ad ſpectaculum tam fœdum comploratio orta:& partim pauore mœnia ſunt deſerta,partim repentino cõſenſu gratiam apud uictorem quærentium patefactæ portæ. Et Maſaniſſa præſidio circa portas opportunaq; mœnium dimiſſo,ne cui fugę pateret exitus, ad regiam occupâdam citato uadit equo.Intranti ueſtibulũ in ipſo limine Sophoniſba uxor Syphacis,filia Aſdrubalis Pœni occurrit:& cum in medio agmine armatorũ Maſaniſſam inſignem cum armis,tum cætero habitu conſpexiſſet, regem eſſe (id quod erat) rata,genibus aduoluta eius. Omnia quidem,inquit,ut poſſes in nos,dῃ tibi dederunt, uirtuſq; & felicitas tua.ſed ſi captiuæ apud dominũ uitæ neciſq; ſuæ uocem ſupplicem mittere licet:ſi genua, ſi uictricem attingere dextram, precor quæſoq; per maieſtatem regiam,in qua paulo ante nos quoq; fuimus:perq; gentis Numidarum nomen,quod tibi cum Syphace commune fuit:per huiuſce regiæ deos,qui te melioribus ominibus accipiant,quàm Syphacem hinc miſerunt: hanc ueniã ſupplici des,ut ipſe quodcunque feret animus, de captiua ſtatuas: neq; in cuiuſq; Romani ſuperbum ac crudele arbitrium uenire ſinas.ſi nihil aliud quàm Syphacis uxor fuiſſem, tamen Numidæ atq; in eadẽ mecum Africa geniti,ꝗ alienigenæ & externi fidẽ experiri mallem. quid Carthaginiẽſi ab Romano, quid filiæ Aſdrubalis timendũ ſit,uides.ſi nulla alia re potes,morte me uindices ab Romanorum arbitrio,oro obteſtorq;. Forma erat inſignis & florentiſſima ætas.itaque cum modo dextram amplectens in id,ne cui Romano traderẽ,fidem expoſceret:propiuſq; iam blanditias

oratio esset quàm preces: nõ in misericordiam modo prolapsus est animus uictoris, sed (ut est genus Numidarũ in uenerem præceps) amore captiuæ uictor captus, data dextera in id quod petebatur obligandæ fidei, in regiam cõcedit. Institit deinde reputare secum ipse, quemadmodum promissi fidem præstaret. quod cum expedire non posset, ab amore temerarium atq; impudens mutuatur cõsilium. nuptias in eum ipsum diem repente parari iubet, ne quid relinqueret integri aut Lælio, aut ipsi Scipioni cõsulendi uelut in captiuam, quæ Masanissæ iam nupta foret. Factis nuptijs superuenit Lælius: & adeo non dissimulauit improbare factum, ut primo etiam cum Syphace & cæteris captiuis detractam eam thoro geniali mittere ad Scipionem conatus sit. uictus deinde precibus Masanissæ orantis, ut arbitrium, utrius regum duorum fortunæ accessio Sophonisba esset, ad Scipionem rejceret: misso Syphace & cæteris captiuis, cæteras urbes Numidiæ quæ præsidijs regijs tenebantur, adiuuante Masanissa recipit. Syphacem in castra adduci cum esset nuntiatum, omnis uelut ad spectaculum triumphi multitudo effusa est. Præcedebat ipse uinctus, sequebatur grex nobilium Numidarũ. tum quantũ quisq; plurimum posset magnitudini Syphacis famæq; gentis, uictoriam suam augendo, addebat. Illum esse regem cuius tantum maiestati duo potentissimi in terris tribuerint populi, romanus Carthaginiensisq;, ut Scipio imperator suus ad amicitiam eius petendam, relicta prouincia Hispania exercituq;, duabus quinqueremibus in Africam nauigarit: Asdrubal Pœnorũ imperator non ipse modo ad eum in regnum uenerit, sed etiam filiam ei nuptũ dederit. habuisse eum tempore uno in potestate duos imperatores, pœnum romanumq;. sicut ab dijs immortalibus pars utraq; hostijs mactãdis pacem petisset, ita ab eo utrinq; pariter amicitiã petitã. iam tantas habuisse opes, ut Masanissam regno pulsum eò redegerit: ut uita eius fama mortis & latebris, ferarum modo in syluis rapto uiuentis tegeretur. His sermonibus circumstantium celebratus rex in prætorium ad Scipionem est perductus. Mouit & Scipionem cum fortuna pristina uiri præsenti fortunæ collata: tum recordatio hospitij dextræq; datæ, & fœderis publice ac priuatim iuncti. Eadem hæc & Syphaci animũ dederunt in alloquendo uictore. nam cum Scipio quid sibi uoluisset quæreret, qui non societatem solum abnuisset romanam, sed ultro bellum intulisset: tum ille peccasse quidem sese, atq; insanisse fatebatur. sed tum demum, cum arma aduersus populum Ro. cepisset, exitum sui furoris fuisse, non principium. tuncse insanisse, cum hospitia priuata & publica fœdera omnia ex animo eiecisset: cum Carthaginiẽsem matronam domum acceperit. illis nuptialibus facibus regiam conflagrasse suam: illam furiam pestemq; omnibus delinimentis animum suum auertisse atq; alienasse: nec quieuisse, donec ipsa manibus suis nefaria sibi arma aduersus hospitem atq; amicum induerit. perdito tamen atque afflicto sibi hoc in miserijs solatij esse, quod in omnium hominum inimicissimi sibi domum ac penates eandem pestem ac furiam transisse uideat. neq; prudentiorem, neq; constantiorem Masanissam quàm Syphacem esse, etiam ab iuuenta incautiorem. certe stultius illum atq; intemperãtius eam, quàm se duxisse. Hæc non hostili modo odio, sed à nouis etiã stimulis, amatam apud æmulum cernens cum dixisset: non mediocri cura Scipionis animum pepulit. & fidem criminibus factæ propè inter arma nuptiæ, neq; consulto neq; expectato Lælio, faciebantq; tamq; præceps festinatio, ut quo die captam reginam uidisset, eodem matrimonio iunctam acciperet: & apud penates hostis sui nuptiale sacrum conficeret. Et eo fœdiora hæc uidebãtur Scipioni, quod ipsum in Hispania iuuenẽ nullius forma pepulerat captiuæ. Hæc secum uolutanti Lælius ac Masanissa superuenerunt, quos cum pariter ambos & benigno uultu excepisset, & egregijs laudibus frequenti prætorio celebrasset, abductũ in secretum Masanissam sic alloquitur. Aliqua te existimo Masanissa intuentem in me bona, & principio in Hispaniam ad iungẽdam mecum amicitiam uenisse, & postea in Africa teipsum, spesq; omneis tuas in fidem meam commisisse. atqui nulla earum uirtus est, propter quas appetendus tibi uisus sim, qua ego æque atq; temperantia & continentia libidinum gloriatus fuerim. Hanc te quoque ad cæteras tuas eximias uirtutes Masanissa adiecisse uelim. nam non est (mihi crede) tantum ab hostibus armatis ætati nostræ periculi, quantum ab circumfusis undiq; uoluptatibus. qui eas sua temperantia frenauit ac domuit, multo maius decus maioremq; uictoriam sibi pe-

perit

perit, quàm nos Syphace uiĉto habemus. Quæ me abſente ſtrenue ac fortiter feciſti, libenter & commemoraui, & memini, cætera teipſum reputare tecum, quàm me dicente erubeſcere malo. Syphax populi Romani auſpicijs uictus captusq; eſt. itaq; ipſe, coniunx, regnum, ager, oppida, homines qui incolunt, quicquid deniq; Syphacis fuit, præda populi Romani eſt: & regem, coniugemq; eius, etiam ſi non ciuis Carthagnienſis eſſet, etiam ſi non patrem eius imperatorem hoſtiũ uideremus, Romam oporteret mitti: ac ſenatus populiq; Romani de ea iudicium atq; arbitrium eſſe, quæ regem nobis ſocium alienaſſe, atq; in arma coegiſſe præcipitem dicatur. Vince animum, caue deformes multa bona uno uitio, & tot meritorum gratiam maiore culpa, quàm cauſa culpæ eſt, corrũpas. Maſaniſſæ hæc audienti non rubor ſolum ſuffuſus, ſed lachrymæ etiam obortæ. & cum ſe quidem in poteſtate futurum imperatoris dixiſſet, oraſſetq; eum, ut quantum res ſineret, fidei ſuæ temere obſtrictæ conſuleret (promiſiſſe enim ſeſe in nullius poteſtatem eam traditurum) ex prætorio in tabernaculum ſuum confuſus conceſſit. Ibi arbitris remotis cum crebro ſuſpirio, & gemitu, quod facile à circunſtantibus tabernaculum exaudiri poſſet, aliquantum temporis conſumpſiſſet, ingenti ad poſtremum edito gemitu, fido ex ſeruis uno accito, ſub cuius cuſtodia regio more ad incerta fortunæ uenenũ erat, ei miſtum in poculo ferre ad Sophonisbam iubet ac ſimul nuntiare: Maſaniſſam libenter primam ei fidem præſtaturum fuiſſe, quam uir uxori debuerit. quoniam arbitrium eius, qui poſſint, adimant: ſecundam fidem præſtare, ne uiua in poteſtatem Romanorum ueniat. memor patris imperatoris, patriæq;, & duorũ regum, quibus nupta fuiſſet, ſibi ipſa conſuleret. Huic nuntium, ac ſimul uenenum ferens miniſter cum ad Sophonisbam ueniſſet: accipio, inquit, nuptiale munus, nec ingratum: ſi nihil maius uir uxori præſtare potuit. hoc tamen nuntia: melius me morituram fuiſſe, ſi non in funere meo nupſiſſem. nec locuta eſt ferocius, quàm acceptum poculum nullo trepidationis ſigno daro impauide hauſit. Quod ubi nuntiatum eſt Scipioni: ne quid æger animo ferox iuuenis grauius conſuleret: accitũ eum extemplo nunc ſolatur: nunc quod temeritatem temeritate alia luerit, triſtioremq; rem quàm neceſſe fuit fecerit, leniter caſtigat. Poſtero die ut à præſenti motu auerteret animũ eius, in tribunal aſcendit: & contionem aduocari iuſſit. ibi Maſaniſſam primum regem appellatum, eximijsq; ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, ſella curuli, & ſcipione eburneo, toga picta, & palmata tunica donat. addit uerbis honorem, neq; magnificẽtius quicquam triumpho apud Romanos, neq; triumphantibus ampliorem eo ornatu eſſe, quo unum omnium externorum dignum Maſaniſſam populus Ro. ducat. Lælium deinde & ipſum collaudatum aurea corona donat. & alij militares uiri, prout à quoq; nauata opera erat, donati. Iis honorib. mollitus regis animus, erectusq; in ſpem propinquam ſublato Syphace omnis Numidiæ potiundæ. Scipio C. Lælio cum Syphace alijsq; captiuis Romam miſſo, cum quibus & Maſaniſſæ legati profecti ſunt, ipſe ad Tuneta rurſum caſtra refert: & quæ munimenta inchoauerat, permunit. Carthaginienſes non breui ſolum, ſed propè uano gaudio ab ſatis proſpera in præſens oppugnatione claſſis perfuſi, poſt famam capti Syphacis, in quo plus propè, quàm in Aſdrubale atq; exercitu ſuo ſpei repoſuerant: perculſi, iam nullo autore belli ultro audito, oratores ad pacem petendam mittunt XXX ſeniorum principes. id erat ſanctius apud illos conſilium, maximaq; ad ipſum ſenatum regendum uis. Qui ubi in caſtra Romana & prætorium peruenerunt, more adorantium (accepto credo ritu ex ea regione, ex qua oriundi erant) procubuerunt. Conueniens oratio tam humili adorationi fuit, non culpam purgantium, ſed transferentium initium culpæ in Annibalem, impotentiæq; eius fautores. ueniam ciuitati petebant, ciuium temeritate bis iam ante euerſæ, incolumi futuræ iterum hoſtium beneficio. imperiũ ex uictis hoſtibus populum Romanum, non perniciem petere. paratis obedienter ſeruire, quæ uellet imperaret. Scipio & ueniſſe ea ſpe in Africam ſe ait, & ſpem ſuam proſpero belli euentu auctam, uictoriam ſe non pacem domum reportaturum eſſe. tamen cum uictoriam propè in manibus habeat, pacem non abnuere: ut omnes gentes ſciant, populum Romanum & ſuſcipere iuſte bella, & finire. Leges pacis ſe has dicere. Captiuos & perfugas & fugitiuos reſtituant. exercitus ex Italia & Gallia deducant. Hiſpania abſtineant. inſulis omnibus, quæ inter Italiam & Africam ſunt,

decedant.naues longas, præter uiginti, omnes tradant. tritici quingenta, hordei CCC millia
modiûm.Pecuniæ summã quantam imperauerit,parũ conuenit. alibi quinq; millia talentûm,
alibi quinq; millia pondo argenti, alibi duplex stipendium militibus imperatũ inuenio . His
conditionibus,inquit, placeat ne pax, triduum ad consultandum dabitur. si placuerit,mecum
inducias facite,Romam ad senatum mittite legatos. Ita dimissi Carthaginienses nullas recu
sandas conditiones pacis cum censuissent:quippe qui moram temporis quærerent,dum Anni
bal in Africam traijceret:legatos alios ad Scipionem,ut inducias facerẽt:alios Romam ad pa/
cem petendam mittunt,ducentes paucos in speciem captiuos,perfugasq; & fugitiuos,quo im
petrabilior pax esset. Multis ante diebus Lęlius cum Syphace primoribusq; Numidarum ca
ptiuis Romam uenit : quæq; in Africa gesta essent, omnia exposuit ordine patribus, ingenti
omnium & in præsens lætitia,& in futurum spe.Consulti inde patres regem in custodiam Al/
bam mittendum censuerunt,Lælium retinendũ,donec legati Carthaginienses uenirent. Sup/
plicatio ii. quatriduum decreta est.P. Aelius prætor senatu misso, & contione inde aduocata,
cum C.Lælio in rostra ascendit.Ibi uero audientes, fusos Carthaginiensium exercitus, deuic/
tum & captum ingentis nominis regem,Numidiam omnem egregia uictoria peragratam,ta
citum continere gaudium non poterant,quin clamoribus,quibusq; alijs multitudo solet, læti/
tiam immodicam significarent.Itaq; prætor extemplo edixit,uti æditui ædes sacras omnes to
ta urbe aperirent,circumeundi,salutandiq; deos,agendiq; gratias per totum diem populo po
testas fieret.Postero die legatos Masanissæ in senatum introduxit. Gratulati primum senatui
sunt,quod P. Scipio prospere res in Africa gessisset:deinde gratias egerũt, quod Masanissam
non appellasset modo regem, sed fecisset, restituendo in paternum regnum: in quo post Sy/
phacem sublatum,si ita patribus uisum esset, sine metu & certamine esset regnaturus. deinde,
quod collaudatum pro contione amplissimis decorasset donis:quibus ne indignus esset,& de
disse operam Masanissam,& porrò daturũ esse.petere,ut regium nomen, cæteraq; Scipionis
beneficia & munera senatus decreto confirmaret:&,nisi molestũ esset,illud quoq; petere Ma/
sanissam,ut Numidas captiuos,qui Romæ in custodia essent,remitterent. id sibi amplũ apud
populares futurum esse. Ad ea responsum legatis. Rerum gestarum in Africa prospere cõ
munem sibi cum rege gratulationem esse.Scipionẽ recte atq; ordine uideri fecisse, quod eum
regem appellasset:& quicquid aliud fecisset,quod honori foret Masanissæ,ea patres compro/
bare atq; laudare.Munera,quæ legati ferrent regi,decreuerũt:sagula purpurea duo cum fibu/
lis aureis singulis, & lato clauo tunicis : equos duos phaleratos, bina equestria arma cũ loricis:
& tabernacula , militaremq; supellectilem,qualem præberi consuli mos est . Hæc regi prætor
mittere iussus . legatis in singulos dona ne minus quinûm millium, comitibus eorum millibus
æris,& uestimenta bina legatis,singula comitibus,Numidisq;,qui ex custodia missi redderen
tur regi.ad hoc ædes,libera loca,lautia legatis decreta. Eadem æstate, qua hæc decreta Ro/
mæ,& in Africa gesta sunt,P.Quintilius Varus prætor,& M.Cornelius procos.in agro Insu/
brium Gallorum cum Magone pœno signis collatis pugnauerũt. Prætoris legiones in prima
acie fuerunt:Cornelius suas in subsidijs tenuit,ipse ad prima signa equo aduectus.procq; duo
bus cornibus prætor ac proconsul milites ad inferenda in hostes signa summa ui hortaban/
tur.posteaquam nihil commouebant,tum Cornelio Quintilius:lentior,ut uides,fit pugna,in/
quit:& indutatus præter spem resistendo hostium timor:ac ne uertat in audaciam,periculum
est. equestrem procellam excitemus oportet, si turbare ac statu mouere uolumus. itaq; uel tu
ad prima signa præliũ sustine,ego inducam in pugnam equites: uel ego hic in prima acie rem
geram,tu quatuor legionũ equites in hostem emittito. Vtram uellet prætor muneris partem
proconsule accipiente,Quintilius prætor cum filio, cui Marco prænomen erat, impigro iuue/
ne,ad equites pergit,iussosq; ascendere in equos,repente in hostem emittit. Tumultum eque
strem auxit clamor ab legionibus additus:nec stetisset hostium acies,ni Mago ad primũ equi
tum motum paratos elephantos extemplo in prælium induxisset.ad quorum stridorem odo
remq; & aspectum territi equi uanum equestre prælium fecerunt . & ut permixtus, ubi cuspi/
de uti & cõminus gladio posset, roboris maioris Romanus eques erat: ita in ablatum pauen/
tibus

tibus procul equis melius ex interuallo Numidæ iaculabantur. simul & peditum legio duode
cima magna ex parte cæsa pudore magis quàm uiribus tenebat locum: nec diutius tenuisset,
ni ex subsidijs tertiadecima legio in primam aciem inducta prælium dubium excepisset, Ma/
goq; ex subsidijs Gallos integrę legioni opposuisset. quibus haud magno certamine fusis, ha
stati legionis undecimæ conglobãt sese, atq; elephantos iam etiam peditum aciem turbantes
inuadunt. in quos cum pila confertos coniecissent: nullo fermè frustra emisso, omnes retro in
aciem suorum auerterunt. quatuor grauati uulneribus corruerunt. Tum prima commota ho/
stium acies, simul omnibus peditibus, ut auersos uidère elephantos, ad augendũ pauorem ac
tumultũ effusis. sed donec stetit ante signa Mago, gradum sensim referentes ordines tenorem
pugnæ seruabant. posteaquam fœmine transfixo cadentem, auferriq; ex prælio propè exan/
guem uidêre: extemplo in fugam omnes conuersi. Ad v millia hostium eo die cæsa, & signa
militaria duodeuiginti capta. nec Romanis incruenta uictoria fuit. II millia & ccc de exercitu
prætoris, pars multo maxima ex legione XII amissa. inde & tribuni militum duo, M. Cosco/
nius, & M. Męnius: tertiæ decimæ quoq; legionis, quæ postremo prędio affuerat, Cn. Heluius
tribunus militum in restituenda pugna cecidit, & duodeuiginti fermè equites illustres obtriti
ab elephantis cum centurionibus aliquot perierunt. & longius certamen fuisset, ni uulnere du
cis concessa uictoria esset. Mago proximæ noctis silentio profectus, quantum pati niæ per
uulnus poterat, itineribus extentis, ad mare in Ligures Ingaunos peruenit. ibi eũ legati ab Car
thagine paucis ante diebus in sinum Gallicũ appulsis nauibus adierunt: iubẽtes primo quoq;
tempore in Africam traijcere. idem & fratrem eius Annibalẽ (nam ad eum quoq; isse legatos
eadem iubentes) facturum. nõ in eo esse Carthaginiensium res, ut Galliam, atq; Italiam armis
obtineant. Mago non imperio modo senatus periculoq; patriæ motus, sed metuens etiam,
ne uictor hostis moranti instaret: Liguresq; ipsi relinqui Italiã à Pœnis cernentes, ad eos, quo
rum mox in potestate futuri essent, deficerent: simul sperans leuiorem in nauigatione quàm
in uia iactationem uulneris fore, & curationi omnia cõmodiora: impositis copijs in naues pro
fectus, uixdum superata Sardinia ex uulnere moritur. naues quoq; aliquot Pœnorum disie/
ctæ in alto à classe Romana, quæ circa Sardiniam erat, capiuntur. Hæc terra mariq; in parte
Italiæ, quæ iacet ad Alpes, gesta. Consul Cn. Seruilius nulla memorabili re in prouincia He
truria, & Gallia (nam eò quoq; processerat) gesta, patre Cn. Seruilio, & C. Luctario patruo ex
seruitute post decimumsextum annum receptis, qui ad uicum Tanetum à Boijs capti fuerant:
hinc patre, hinc patruo latera circũdantibus, priuato magis, quàm publico decore insignis Ro
mam redijt. Latum ad populum est, ne Cn. Seruilio fraudi esset, quod patre, qui sella curuli
sedisset: uiuo, cum id ignoraret: tribunus pl. atq; ædilis pl. fuisset contra quàm sancitum legi/
bus erat. Hac rogatione perlata, in prouinciam redijt. Ad Cn. Seruilium consulem, qui in Bru
tijs erat, Cõsentia, Vffugum, Vergæ, Besidiæ, Hetriculum, Sypheum, Argentanum, Dampe/
tia, multiq; alij ignobiles populi senescere punicum bellum cernentes, defecere. Idem consul
cum Annibale in agro crotonensi acie conflixit. Obscura eius pugnæ fama est. Valerius An/
tias quinque millia hostium cæsa ait. quæ tanta res est, ut aut impudenter ficta sit, aut negli/
genter prætermissa. Nihil certe ultra rei in Italia ab Annibale gestum. nam ad eum quoq;
legati ab Carthagine uocantes in Africam ijs forte diebus, quibus ad Magonem, uenerunt.
Frendens gemensq; ac uix lachrymis temperans dicitur legatorũ uerba audisse. Posteaquam
edita sunt mandata: iã non perplexe, inquit, sed palàm reuocant, qui uetando supplementum
& pecuniam mitti, iampridem retrahebant. Vicit ergo Annibalem nõ populus Romanus to
ties cæsus fugatusq;, sed senatus Carthaginiensis obtrectatione, atq; inuidia. neq; hac defor/
mitate reditus mei tam P. Scipio exultabit, atq; efferet sese, q̃ Hanno: qui domum nostram,
quando alia re non potuit, ruina Carthaginis oppressit. Iam hoc ipsum præsagiens animo
præparauerat ante naues. itaq; inutili militum turba præsidij specie in oppida brutij agri, quæ
pauca magis metu, q̃ fide cõtinebãtur, dimissa, quod roboris in exercitu erat, in Africã trãsue/
xit: multis italici generis, quia in Africã secuturos abnuẽtes concesserant in Iunonis Lacinię de
lubrum, inuiolatum ad eam diem, in templo ipso fœde interfectis. Raro quenquam alium

patriam exilij causa relinquentem magis mœstum abisse ferunt, quàm Annibalem hostium terra excedentem. respexisse sæpe Italiæ litora,& deos hominesq; accusanté, se quoq; ac suũ ipsius caput execratum, quod non cruentum ab cannensi uictoria militem Romam duxisset. Scipionem ire ad Carthaginem ausum,qui consul hostem in Italia Pœnũ non uidisset:se centum millibus armatorum ad Trasymenum & Cannas cæsis, circa Casilinũ, Cumas, Nolámque consenuisse.Hæc accusans,querensq; ex diutina possessione Italiæ est detractus. Romã per eosdem dies,& Magonem & Annibalem profectos allatum est.cuius duplicis gratulationis minuit lætitiam: & quod parum duces in retinendis ijs,cum id mandatum ab senatu esset, aut animi,aut uirium habuisse uidebantur:& quod soliciti erant,omni belli mole in unum ducem exercitumq; inclinata,quò euasura esset res. Per eosdem dies legati saguntini uenerunt, comprehensos cũ pecunia adducentes Carthaginienses.qui ad conducenda auxilia in Hispaniam traiecissent. ducenta & quinquaginta auri, octingenta pondo argenti in uestibulo curiæ posuerunt.Hominibus acceptis,& in carcerem conditis,auro argentoq; reddito,gratiæ legatis actæ:atq; insuper munera data,ac naues,quibus in Hispaniam reuerterentur. Mentio deinde ab senioribus facta est, segnius homines bona quàm mala sentire. transitus Annibalis in Italiam quantum terroris pauorisq; iniecisset,sese meminisse.quas deinde clades,quos luctus incidisse?uisa castra hostium è muris urbis:quæ uota singulorum,uniuersorumq; fuisse? quoties in concilijs uoces manus ad cœlum porrigentium auditas? en unquam ille dies futurus esset,quo uacuam hostibus Italiam bona pace florentem uisuri essent? dedisse tandem id deos sextodecimo demum post anno: nec esse qui dijs gratias agendas censeat. adeo ne aduenientem quidem gratiam homines benigne accipere, nedum ut præteritæ satis memores sint.

Conclamatũ deinde ex omni parte curiæ est,uti referret P. Aelius prætor:decretumq;, ut v dies circa omnia puluinaria supplicaretur, uictimæq; maiores immolarentur CXX. Iam dimisso Lælio, legatisq; Masanissæ, cum Carthaginiensiũ legatos de pace ad senatum uenientes Puteolis uisos,inde terra uenturos allatum esset: reuocari C. Læliũ placuit, ut coram eo de pace ageretur. Q. Fuluius Gillo legatus Scipionis Carthaginienses Romam adduxit: quibus uetitis ingredi urbem,hospitium in uilla publica,senatus ad ædem Bellonæ datus est.Orationem eandem fermè,quam apud Scipionem,habuerunt,culpam omnem belli à publico consilio in Annibalem uertentes. Eum iniussu senatus nõ Alpes modo,sed Iberũ quoq; transgressum:nec Romanis solum, sed ante etiam Saguntinis priuato consilio bellum intulisse. senatui ac populo Carthaginiensi,si quis uera æstimet,fœdus ad eam diem inuiolatum esse cum Romanis.itaq; nihil aliud sibi mandatũ esse uti peterent,quàm ut in ea pace, quæ postremo cum consule Luctatio facta esset,manere liceret. Cum more tradito à patribus potestatem interrogandi,si quis quid uellet,legatos prætor fecisset:senioresq; qui fœderibus interfuerant, alia alij interrogarent:nec meminisse se per ætatem (etenim omnes fermè iuuenes erant) dicerent legati:conclamatum ex omni parte curiæ est,punica fraude electos, qui ueterem pacem repeterent, cuius ipsi non meminissent. Emotis deinde curia legatis, sententiæ interrogari cœptæ. M. Liuius Cn. Seruilium COS. qui propior esset,accersendũ,ut coram eo de pace ageretur, censebat.cum de re maiore,quàm quanta esset,consultatio incidere non posset:non uideri sibi absente consulũ altero,ambobus'ue eam rem agi satis ex dignitate populi Ro. esse. Q. Metellus, qui triennio ante consul,dictatorq; fuerat:cum P. Scipio cædendo exercitus, agros populando,in eam necessitatem compulisset hostes,ut supplices pacem peterent: & nemo omnium uerius existimare posset,qua mente ea pax peteretur, quàm is,qui ante portas Carthaginis bellum gereret:nullius alterius consilio,quàm Scipionis accipiendam,abnuendamq; pacem esse. M. Valerius Leuinus, qui bis consul fuerat, speculatores, non legatos uenisse arguebat: iubendosq; eos Italia excedere, & custodes cũ ijs usq; ad naues mittendos, Scipioniq; scribendum,ne bellũ remitteret. Lælius Fuluiusq; adiecerunt,& Scipionem in eo positam habuisse spem pacis,si Annibal & Mago ex Italia nõ reuocarentur.cæterũ omnia simulaturos Carthaginienses,duces eos exercitusq; expectantes: deinde quàm uis recentium fœderũ, & deorum omnium oblitos,bellum gesturos.Eo magis in Leuini sententiam discessum. Legati pace infecta

fecta,ac propè fine responso dimisi. Per eos dies Cn.Seruilius consul,haud dubius quin pacatæ Italiæ penes se gloria esset,uelut pulsum ab se Annibalem persequens,in Siciliam,inde in Africam transiturus,traiecit. Quod ubi Romæ uulgatum est,primo censuerunt patres,ut prætor scriberet consuli,senatum æquum censere in Italiam reuerti eum: deinde,cum prætor spreturum eum literas suas diceret,dictator ad idipsum creatus P.Sulpicius pro iure maioris imperij consulem in Italiam reuocauit.reliquum anni cum M.Seruilio magistro equitum circumeundis in Italia urbibus,quæ bello alienatæ fuerant,noscendisq; singularum causis consumpsit.

Per induciarum tempus & ex Sardinia ab Lentulo prætore centum onerariæ naues cũ commeatu & uiginti rostratarum præsidio, & ab hoste, & ab tempestatibus mari tuto in Africam transmiserunt. Cn.Octauio cc onerarijs, x x x longis nauibus ex Sicilia traijcienti non eadem fortuna fuit. In conspectũ fermè Africæ prospero cursu uectum primo destituit uentus, dein uersus in Africum turbauit,ac pasim naues disiecit. ipse cum rostratis per aduersos fluctus ingenti remigum labore enixus Apollinis promontorium tenuit. onerariæ pars maxima ad Aegimurum insulam(ea sinum ab alto claudit,in quo sita Carthago est) x x x fermè millia ab urbe, alia aduersus urbem ipsam ad Calidas Aquas delatæ sunt. Omnia in conspectu Carthaginis erant. itaq; ex tota urbe in forum concursum est. magistratus senatũ uocare, populus in curiæ uestibulo fremere, ne tanta ex oculis manibusq; amitteretur præda. Cum quidam pacis petitæ,alij induciarũ(necdum enim dies exierat)fidem opponerent,postremo permisto pene senatus populiq; consilio, cõsensum est, ut classe quinquaginta nauium Asdrubal Aegimurum traijceret,inde per litora portusq; dispersas Romanas naues colligeret. Desertæ fuga nautarũ primũ ab Aegimuro, dein ab Aquis onerariæ Carthaginem puppibus tractæ sunt. Nondũ reuerterant ab Roma legati,neq; sciebatur quæ senatus Romani de bello,aut pace sententia esset: necdum induciarum dies exierat. eo indigniorem iniuriam ratus Scipio, ab ijs qui petissent pacem & inducias, spem pacis & fidem induciarum uiolatam esse, legatos Carthaginem L.Bebium, M. Seruilium, L. Fabium extemplo misit. Qui cum multitudinis concursu propè uiolati essent,nec reditum tutiorem futurum cernerent: petierunt à magistratibus,quorum auxilio uis prohibita erat,ut naues mitterent,quæ se prosequerentur. Datæ triremes duæ cum ad Bagradam flumen peruenissent,unde castra Romana conspiciebantur,Carthaginem rediere. Classis punica ad Vticam stationem habebat:ex ea tres quadriremes,seu clam misso à Carthagine nuntio,uti fieret, seu Asdrubale qui classi præerat, sine publica fraude auso facinus, quinqueremem Romanã superantẽ promontoriũ ex alto repente aggressæ sunt. sed neq; rostro ferire celeritate subterlabentem poterant, neq; transilire armati ex humilioribus in altiorem nauem,& defendebatur egregie,quoad tela suppeditarũt.quibus deficientibus,cum iam nulla alia res eam,quàm propinquitas terræ,multitudoq; à castris in litus effusa tueri potuisset,concitatam remis quanto maximo impetu poterant, in terram cum immisissent,nauis tantum iactura facta,incolumes ipsi euaserũt. Ita alio super aliud scelere cum haud dubie induciæ ruptæ essent, Lælius Fuluiusq; ab Roma cũ legatis Carthaginiensibus superuenerunt.quibus Scipio,etsi nõ induciarũ modo fides à Carthaginiensibus,sed etiam ius gentium in legatis suis uiolatum esset, tamen se nihil nec institutis populi Romani, nec suis moribus indignum in ijs facturũ esse cum dixisset,legatis dimisis,bellum parabat. Annibale iam terræ appropinquante iussus è nautis unus ascendere in malũ, ut specularetur quam tenerent regionem,cum dixisset sepulchrũ dirutum proram spectare,abominatus,prætereuehi iusso gubernatore,ad Leptim appulit classem,atq; ibi copias exposuit. Hęc eo anno in Africa gesta. Insequentia excedunt in eum annum,quo M.Seruilius Geminus, qui tum magister equitum erat,& T.Claudius Nero consules facti sunt. Cæterum exitu superioris anni cum legati sociarum urbium ex Græcia questi essent,uastatos agros ab regijs præsidijs,missosq; in Macedoniam legatos ad res repetendas,nõ admissos ad Philippum regem:simul nunciassent,quatuor millia militum cum Sopatro duce traiecta in Africam duci, ut essent Carthaginiensibus præsidio,& pecuniæ aliquantum unà missum:legatos ad regem,qui hæc aduersus fœdus facta uideri patribus nuntiarent,mittendos censuit senatus. Misi C.Terentius Varro,Cn.Man

lius, M. Aurelius. iis tres quinqueremes datae. Annus insignis incendio ingenti, quo cliuus publicus ad solū exustus est, & aquarū magnitudine, & annonae uilitate fuit, praeterquam quod pace omnis Italia erat aperta, etiam quod magnā uim frumenti ex Hispania missam M. Valerius Falco, & M. Fabius Buteo aediles curules quaternis aeris uicatim populo descripserunt.

Eodem anno Q. Fabius Maximus moritur, exactae aetatis, si quidē uerū est, augurem duos & quadraginta annos fuisse, quod quidam autores sunt. Vir certe fuit dignus tanto cognomine, uel si nouum ab eo inciperet. superauit paternos honores, auitos aequauit. pluribus uictorijs, & maioribus praelijs auus insignis Rullus, sed omnia aequare unus hostis Annibal potest. cautior tamē, quàm promptior hic habitus fuit. & sicut dubites, utrum ingenio cunctator fuerit, an quia ita bello proprie, quod tum gerebatur, aptum erat: sic nihil certius est, quàm unum hominem nobis cunctando rem restituisse, sicut Ennius ait. Augur in locum eius inauguratus Q. Fabius Maximus, filius. in eiusdem locum pontifex (nam duo sacerdotia habuit) Seruius Sulpicius Galba. Ludi Romani diem unum, plebeij ter toti instaurati ab aedilibus M. Sextio Sabino, & Cn. Tremellio Flacco. Ii ambo praetores facti, & cū iis C. Liuius Salinator, & C. Aurelius Cotta. Comitia eius anni utrum Cn. Seruilius consul habuerit, an quia eum res in Hetruria tenuerint, quaestiones ex socijs de coniurationibus principū habentem, dictator ab eo dictus P. Sulpicius, incertū diuersi autores faciunt. Principio insequentis anni M. Seruilius, T. Claudius senatu in capitolium uocato de prouincijs retulerunt. Italiam, atque Africam in sortem conijci, Africam ambo cupientes, uolebant. caeterum Q. Metello maxime annitente, neque data, neque negata est Africa. Consules iussi cum tribunis plebis agere: ut, si iis uideretur, populum rogarent, quem uellet in Africa bellum gerere. omnes tribus P. Scipionem iusserunt. nihilominus consules prouinciam Africam (ita enim senatus decreuerat) in sortem coniecerunt. T. Claudio Africa euenit, ut quinquaginta nauium classem, omnes quinqueremes, in Africam traijceret, pariq; imperio cū Scipione imperator esset. M. Seruilius Hetruriam sortitus. In eadem prouincia & Cn. Seruilio prorogatum imperium, si consulem remorari ad urbem senatui placuisset. Praetores, M. Sextius Galliam est sortitus, ut duas legiones, prouinciamq; traderet ei P. Quintilius Varus: C. Liuius Brutios cum duabus legionibus, quibus P. Sempronius proconsul priore anno praefuerat: Cn. Tremellius Siciliam, ut ab P. Villio Tappulo praetore prioris anni prouinciam, & duas legiones acciperet. Villius propraetor cū xx nauibus longis, militibus mille oram Siciliae tutaretur: inde M. Pomponius uiginti nauibus reliquis mille & quingentos milites Romam deportaret. C. Aurelio Cottae urbana euenit. caeteris ita, uti quisque obtinebant prouincias, exercitusq;, prorogata imperia. Sexdecim non amplius eo anno legionibus defensum imperium est. Et ut placatis dijs omnia inciperēt, agerentq;, quos ludos M. Claudio Marcello T. Quintio cōsulibus T. Manlius dictator, quasq; hostias maiores uouerat, si per quinquenniū illud res publica eodem statu fuisset: ut eos consules, prius quàm ad bellū proficiscerentur, facerent. Ludi in circo per quatriduū facti: hostiaeq; quibus uotae erant dijs, caesae. Inter haec simul spes, simul cura in dies crescebat: nec satis certū constare apud animos poterat: utrum gaudio dignius esset, Annibalem post sextum decimum annum ex Italia decedentem uacuam possessionem eius reliquisse populo Romano: an magis metuendum, quod incolumi exercitu in Africam traiecisset. Locum nimirum, non periculum mutatum. cuius tantę dimicationis uatem, qui nuper decessisset, Q. Fabium haud frustra canere solitum, grauiorem in sua terra futurum hostem Annibalem, quàm in aliena fuisset. nec Scipioni aut cum Syphace, inconditae barbariae rege, qui statarios semilixas ducere exercitus solitus sit, aut cum socero eius Asdrubale, fugacissimo duce rem futuram, aut tumultuarijs exercitibus, ex agrestium semermi turba subito collectis: sed cū Annibale, propè nato in praetorio patris fortissimi ducis, alito atq; educto inter arma, puero quondam milite, uixdum iuuene imperatore: qui senex uincendo factus, Hispanias, Gallias, Italiam ab Alpibus ad fretum monumentis ingentium rerum complesset. ducere exercitum aequalem stipendijs suis, duratum omnium rerum patientia, quas uix fides fiat homines passos, perfusum milies cruore Romano, exuuias non militum modo, sed etiam imperatorum portantem. multos occursuros Scipioni in acie,

qui

qui prætores, qui consules Romanos sua manu occidissent, muralibus uallaribusq; insignes
coronis, peruagatos capta castra captas urbes Romanas. non esse hodie tot fasces magistrati/
bus populi Romani, quot captos ex cæde imperatorum præ se ferre posset Annibal. Has
formidines agitando animis, ipsi curas & metus augebant. & iam quod, cum assuessent per ali
quot annos bellum ante oculos alijs atque alijs in Italiæ partibus lenta spe in nullum propin/
quum debellandi finem gerere, erexerant omnium animos Scipio & Annibal, uelut ad supre
mum certamen comparati duces. ij quoq;, quibus ingens erat in Scipione fiducia, & uictoriæ
spes, quo magis in propinquam eam imminebant animis, eo curæ intentioris erant. Haud
dispar habitus animorum Carthaginiensibus erat: quos modo petisse pacem, intuentes Anni
balem ac rerum gestarum eius magnitudinem, pœnitebat: modo, cum respicerent, bis sese acie
uictos, Syphacem captū, pulsos se Hispania, pulsos Italia, atq; ea omnia unius uirtute & consi
lio Scipionis facta, uelut fatalem eum ducem in exitiū suum natum horrebant. Iam Adru/
metum peruenerat Annibal. unde ad reficiendum ex iactatione maritima militem paucis die/
bus sumptis, excitus pauidis nuntijs omnia circa Carthaginem obtineri armis afferentiū, ma/
gnis itineribus Zamam contendit. Zama quinq; dierum iter ab Carthagine abest. inde præ/
missi speculatores cum excepti à custodibus Romanis deducti ad Scipionem essent: traditos
eos tribunis militum, iussosq; omisso metu uisere omnia, per castra, quà uellent, circunduci ius/
sit: percunctatusq;, satin' percommode omnia explorassent, datis qui prosequerentur, retro
ad Annibalem dimisit. Annibal nihil quidem eorum, quę nuntiabantur (nam & Masanissam
cum sex millibus peditum, quatuor equitum uenisse eo ipso forte die afferebant) læto animo
audiuit, maxime hostis fiducia, quæ nō de nihilo profecto concepta est, perculsus. itaq; quan/
quam & ipse causa belli eius erat, & aduentu suo turbauerat pactas inducias, & spem fœde/
rum: tamē, si integer, quàm si uictus peteret pacem, æquiorem impetrari posse ratus, nuntium
ad Scipionem misit, ut colloquendi secum potestatem faceret. Id utrum sua sponte fecerit, an
publico consilio, neutrum cur affirmem, habeo. Valerius Antias primo prælio uictum
eum a Scipione, quo duodecim millia armatorum in acie sunt cæsa, mille & septingenti capti,
legatum cum alijs decem legatis tradit in castra ad Scipionem uenisse. Cæterum Scipio
cum colloquium haud abnuisset, ambo ex composito duces castra protulerunt, ut coire ex
propinquo possent. Scipio haud procul Nadagara urbe, tum ad cętera loco opportuno, tum
quod aquatio intra teli coniectum erat, consedit. Annibal tumulum à quatuor millibus inde,
tutum commodumq; alioqui, nisi quod longinquæ aquationis erat, cepit. ibi in medio locus
conspectus undiq;, ne quid insidiarum esset, delectus. Summotis pari spatio armatis, cum sin/
gulis interpretibus congressi sunt non suæ modo ætatis maximi duces, sed omnis ante se me/
moriæ omnium gentium cuilibet regum imperatorumue pares. Paulisper alter alterius con/
spectu admiratione mutua propè attoniti conticuere. Tum Annibal prior. Si hoc ita fato
datum erat, ut qui primus bellum intuli populo Romano, quiq; toties propè in manibus uic/
toriam habui, is ultro ad pacem petendam uenirem, lætor te mihi potissimum datum, à quo
peterem. Tibi quoq; inter multa egregia non in ultimis laudum hoc fuerit, Annibalem, cui de
tot Romanis ducibus uictoriam dij dedissent, tibi cessisse: teq; huic bello uestris prius quam
nostris cladibus insigni finem imposuisse. hoc quoq; ludibrium fortunę casus ediderit, ut cum
patre tuo consule ceperim arma, cum eodem primum Romano imperatore signa cōtulerim,
ad filium eius inermis ad pacem petendam ueniam. Optimum quidem fuerat, eam patribus
nostris mentē datam ab dijs esse, ut & uos Italiæ, & nos Africæ imperio cōtenti essemus. neq;
enim ne uobis quidem Sicilia atq; Sardinia satis digna pretia sunt pro tot classibus, tot exer/
citibus, tot tamq; egregijs amissis ducibus. Sed pręterita magis reprehendi possunt, quàm cor
rigi. Ita aliena appetiuimus, ut de nostris dimicaremus. nec in Italia solum uobis bellum, nobis
in Africa est: sed & uos in portis uestris propè, ac mœnibus signa armaq; hostium uidistis: &
nos ab Carthagine fremitum castrorū Romanorū exaudiuimus. Quod igitur nos maxime
abominaremur, uos ante omnia optaretis, in meliore uestra fortuna de pace agitur: agimusq;
ij, quorum & maxime interest pacem esse, & qui quodcunque egerimus, ratū ciuitates nostræ

Oro Annib. ad Scipionem.

habituræ sint.animo tantum nobis opus est non abhorrente à quietis consilijs. Quod ad me attinet, iam ætas senem in patriam reuertentem,unde puer profectus sum, iam secundæ, iam aduersæ res ita erudierunt,ut rationem sequi quàm fortunam malim.tuam & adolescentiam, & perpetuam felicitatem,ferociora utraq;,quàm quietis opus est consilijs,metuo.Non temere incerta casuum reputat,quem fortuna nunquam decepit. Quod ego fui ad Trasymenum, ad Cannas,id tu hodie es. uixdum militari ætate imperio accepto, omnia audacissime incipientem nusquam fefellit fortuna. patris & patrui persecutus mortem, ex calamitate uestræ domus decus insigne uirtutis pietatisq; eximiæ cepisti: amissas Hispanias recuperasti, quatuor inde punicis exercitibus pulsis. consul creatus, cum cæteris ad tutandam Italiam parum animi esset, transgressus in Africam, duobus hic exercitibus cæsis, binis eadem hora captis simul incensisq; castris, Syphace potentissimo rege capto, tot urbibus regni eius, tot nostri imperij ereptis,me sextumdecimum iam annum hærentem in possessione Italiæ detraxisti. Potest uictoriam malle,quàm pacem animus.Noui uobis spiritus magnos magis quàm utiles. & mihi talis aliquando fortuna affulsit. Quod si in secundis rebus bonam quoq; mentem darent dij, non ea solum,quæ euenissent,sed etiam ea,quæ euenire possent,reputaremus. Vt omniũ obliuiscaris aliorum,satis ego documenti in omnes casus sum. quem modo castris inter Anienem atq; urbem uestram positis,ac iam propè scandentẽ mœnia Romana uideras, hic cernis duobus fortissimis uiris fratribus, clarissimis imperatoribus orbatum ante mœnia propè obsessæ patriæ,quibus terrui uestram urbem ea pro mea deprecantem. Maximæ cuiq; fortunæ minime credendum est.In bonis tuis rebus,nostris dubijs,tibi ampla ac speciosa danti est pax: nobis petentibus magis necessaria,quàm honesta.Melior tutiorq; est certa pax,quàm sperata uictoria.hæc in tua,illa in deorum manu est.Ne tot annorum felicitatem in unius horæ dederis discrimen.cum tuas uires,tum uim fortunæ,martemq; belli cõmunem propone animo. utrinque ferrum,corpora humana erunt.nusquam minus,quàm in bello euentus respondét. Non tantum ad id, quod data pace iam habere potes, si prælio uincas, gloriæ adieceris: quantum ademeris, si quid aduersi eueniat. simul parta ac sperata decora unius horæ fortuna euertere potest.omnia in pace iungenda tuæ potestatis sunt P. Corneli.tunc ea habenda fortuna erit, quam dij dederint.Inter pauca felicitatis uirtutisq; exempla M. Attilius quondam in hac eadem terra fuisset,si uictor pacem petentibus dedisset patribus nostris: sed non statuendo tandem felicitati modũ,nec cohibendo efferentem se fortunam, quanto altius elatus erat, eo fœdius corruit.Est quidem eius,qui dat,non qui petit, conditiones dicere pacis. sed forsitan non indigni simus,qui nobismetipsis mulctam irrogemus.nõ recusamus quin omnia,propter quę bellum initum est,uestra sint,Sicilia, Sardinia, Hispania, quicquid insularum toto inter Africam Italiamq; continetur mari: Carthaginienses inclusi Africæ litoribus,uos, quando ita dijs placuit,externa etiam terra mariq; uideamus regentes imperia. Haud negauerim,propter nõ nimis syncere petitam aut expectatam nuper pacem, suspectam esse uobis punicam fidem. multum,per quos petita sit,ad fidem tuendæ pacis pertinet Scipio.uestri quoq;(ut audio)patres non nihil etiam ob hoc,quia parum dignitatis in legatione erat,negauerunt pacem.Annibal peto pacem:qui neq; peterem, nisi utilem crederem: & propter eandem utilitatem tuebor eam,propter quam petij.& quemadmodũ, quia à me bellum cœptum est, ne quem eius pœniteret,quoad ipsi inuidere dei,præstiti:ita annitar,ne quem pacis per me partæ pœniteat.

Aduersus hæc imperator Romanus in hanc ferè sententiam respondit. Non me fallebat Annibal aduentus tui spe Carthaginienses & pręsentem induciarum fidem, & spem pacis turbasse:neq; tu id sanè dissimulas,qui de cõditionibus superioribus pacis omnia subtrahas,præter ea, quæ iampridem in nostra potestate sunt. cæterum sicut tibi curæ est, sentire ciues tuos quanto per te onere leuentur:sic mihi laborandum est,ne quæ tunc pepigerunt,hodie subtracta ex conditionibus pacis præmia perfidiæ habeant.indigni,quibus eadem pateat conditio, ut etiam prosit uobis fraus,petitis. Neq; patres nostri priores de Sicilia,neq; nos de Hispania fecimus bellum.& tunc Mamertinorum sociorum periculum, & nunc Sagunti excidiũ nobis pia ac iusta induerũt arma. uos lacessisse,& tu ipse fateris,& dij testes sunt:qui & illius belli

exitum secundum ius fasq; dederunt, & huius dant & dabunt. Quod ad me attinet, & humanæ infirmitatis memini, & uim fortunæ reputo, & omnia quæcunq; agimus, subiecta esse mille casibus scio. cæterum quemadmodum superbe, & uiolenter me faterer facere: si, priusquam in Africam traiecissem, te tua uoluntate cedentem Italia, & imposito in naues exercitu ipsum uenientem ad pacem petendam aspernarer: sic nunc, cum propè manu conserta testitantem ac tergiuersantē in Africam traduxerim, nulla sum tibi uerecundia obstrictus. proinde si quid ad ea, in quæ tum pax cōuentura uidebatur (quæ sunt, nosti) mulctæ nauium cum commeatu per inducias expugnaturū, legatorumq; uiolatorum, adijcitur, est quod referam ad cōsilium. sin illa quoq; grauia uidentur, bellum parate, quoniam pacem pati non potuistis. Ita infecta pace ex colloquio ad suos cum se recepissent, frustra uerba pacata renuntiant: armis decernendum esse, habendamq; eam fortunam, quam dij dedissent. In castra ut est uentū, pronuntiant ambo, arma expedirent milites animosq; ad supremum certamen, non in unum diem, sed in perpetuum, si felicitas adesset, uictores. Roma, an Carthago iura gentibus daret, ante crastinam noctem scituros. neq; enim Africam, aut Italiam, sed orbem terrarum uictoriæ præmium fore: par periculum præmio, quibus aduersæ pugnæ fortuna fuisset. Nam neq; Romanis effugiū ullum patebat in aliena ignotaq; terra, & Carthagini supremo auxilio effuso adesse uidebatur præsens excidium. Ad hoc discrimen procedunt postero die duorū opulentissimorum populorum duo longe clarissimi duces, duo fortissimi exercitus, multa ante parta decora aut cumulaturi eo die, aut euersuri. Anceps igitur spes & metus miscebant animos: contemplantibusq; modo suam, modo hostium aciem, cum oculis magis, quàm ratione pensarēt uires, simul læta, simul tristia obuersabantur. quæ ipsis sua sponte non succurrebant, ea duces admonendo atq; hortando subijciunt. *Pœnus XVI annorum in terra Italia res gestas, tot duces Romanos, tot exercitus occidione occisos, & sua cuiq; decora, ubi ad insignē alicuius pugnæ memoria militem uenerat, referebat. Scipio Hispanias, & recentia in Africa prælia, & confessionem hostium, quod neq; non petere pacem propter metum, neq; manere in ea præ insita animis perfidia potuissent. ad hoc, colloquium Annibalis in secreto habitū, ac liberum fingenti, quà uelit flecti. ominatur, quibus quondam auspicijs patres eorum pugnauerint ad Aegateis insulas, ea illis exeuntibus in aciem portendisse deos. adesse finem belli, ac laboris: in manibus esse prædam Carthaginis, reditum domum in patriam ad parentes, liberos, coniuges, penatesq; deos. Adeo celsus hæc corpore, uultuq; ita læto, ut uicisse iam crederes, dicebat. Instruit deinde primos hastatos, post eos principes, triarijs postremam aciem clausit. non confertas autem cohortes ante sua quenq; signa instruebat, sed manipulos aliquantum inter se distantes, ut esset spatium, quo elephanti hostium accepti nihil ordines turbarent. Lælium, cuius ante legati, eo anno quæstoris extra sortem ex senatusconsulto opera utebatur, cū italico equitatu ab sinistro cornu, Masanissam Numidasq; ab dextro opposuit. uias patentes inter manipulos antesignanorum uelitibus (ea tunc leuis armatura erat) compleuit: dato præcepto: ut ad impetum elephantorum aut post rectos refugerēt ordines, aut in dextram leuamq; discursu applicantes se antesignanis, uiam, quà irruerent in ancipitia tela, beluis darent. Annibal ad terrorem primum elephantos (LXXX autem erant, quot nulla unquam in acie ante habuerat) instruxit: deinde auxilia Ligurum Gallorumq;, Balearibus Maurisq; admistis: in secunda acie Carthaginienses Afrosq;, & Macedonū legionē: modico deinde interuallo relicto subsidiariam aciem italicorum militum (Brutij plerıq; erant, ui ac necessitate plures quàm sua uoluntate decedentem ex Italia secuti) instruxit. equitatum etiam ipsum circundedit cornibus. dextrum Carthaginienses, sinistrum Numidæ tenuerūt. Varia adhortatio erat in exercitu inter tot homines, quibus non lingua, non mores, non lex, non arma, non uestitus habitusq;, non causa militandi eadem esset. auxiliaribus & præsens, & multiplicata merces ex præda ostentatur. Galli proprio atq; insito in Romanos odio accenduntur. Liguribus campi uberes Italiæ deducĩs ex asperrimis montibus in spem uictoriæ ostentantur. Mauros Numidasq; impotenti Masanissæ futuro dominatu terret. alijs aliæ spes ac metus iactantur. Carthaginiensibus mœnia patriæ, dij penates, sepulchra maiorum, liberi cum parentibus, coniugesq; pauidæ,

aut excidium seruitiumq́, aut imperium orbis terrarum, nihil aut in metum, aut in spem me-
dium ostentatur. Cũ maxime hæc imperator apud Carthaginienses duces suarum gentiũ
inter populares pleraq; p interpretes intermistos alienigenis ageret, tubæ cornuaq́ ab Roma
nis cecinerunt: tantusq́ clamor ortus, ut elephanti in suos, sinistro maxime cornu, uerterent,
Mauros ac Numidas. addidit facile Masanissa perculsis terrorẽ: nudauitq́ ab ea parte aciem
equestri auxilio. paucæ tamẽ bestiarum intrepidæ in hostem actæ inter uelitum ordines cum
multis suis uulneribus ingentem stragem edebant. resilientes enim ad manipulos uelites, cum
uiam elephantis ne obtererentur fecissent, in ancipites ad ictum utrinq; conijciebant hastas:
nec pila ab antesignanis cessabant: donec undique incidentibus telis exacti ex Romana acie
hi quoq; in suo dextro cornu ipsos Carthaginiensium equites in fugam uerterunt. Lælius ut
turbatos uidit hostes, addit perculsis terrorẽ. Vtrinq; equite nudata erat punica acies, cum pe-
des concurrit, nec spe, nec uiribus iam par. ad hoc, dictu parua, sed magni eadem in re geren-
da momenti res, congruẽs clamor à Romanis, eoq́ maior & terribilior: dissonæ illis, ut gen-
tium multarum discrepantibus linguis, uoces. pugna Romana stabilis & suo & armorum
pondere incumbentium in hostem: concursatio & uelocitas illinc maior, quàm uis. Igitur pri-
mo impetu extemplo mouêre loco hostium aciem Romani: ala deinde, & umbonibus pulsan
tes, in summotos gradu illato, aliquantum spatij, uelut nullo resistente, incessêre: urgentibus &
nouissimis primos, ut semel motam aciem sensere, quod ipsum uim magnam ad pellendum
hostem addebat. Apud hosteis auxiliares cedenteis secunda acies Afri & Carthaginienses
adeo non sustinebant, ut contra etiam, ne resistentes pertinaciter primos cędendo ad se perue
niret hostis, pedem referrent. Igitur auxiliares terga dant repente: & in suos uersi, partim refu
gere in secundam aciem: partim non recipientes cædere, uti paulo ante non adiuti, & tunc ex-
clusi. & propè duo iam permista prælia erãt: cum Carthaginienses simul cum hostibus, simul
cum suis cogerentur conserere manus. non tamen ita perculsos, iratosq́ in aciem accepere, sed
densatis ordinibus, in cornua, uacuumq́ circa campum extra prælium eiecere: ne pauidos fu-
ga uulneribusq́ milites in certam & integram aciem miscerent. Cæterum tanta strages homi
num armorumq́ locum, in quo steterant paulo ante auxiliares, compleuerat: ut propè diffi-
cilior transitus esset, quàm per confertos hostes fuerat: itaq; qui primi erant hastati, per cumu
los corporum armorumq́, & labem sanguinis, quà quisq; poterat, sequentes hostem, & signa
& ordines confuderunt. principum quoq; signa fluctuare cœperant, uagam ante se cernentes
aciem. Quod Scipio ubi uidit, receptui propere canere hastatis iussit: & saucijs in postremam
aciem subductis, principes triariosq́ in cornua inducit, quo tutior firmiorq́ media hastato-
rum acies esset. Ita nouum de integro prælium ortum est: quippe ad ueros hostes peruentum
erat, & armorum genere, & usu militiæ, & fama rerum gestarum, & magnitudine uel spei uel
periculi pares. sed numero Romanus superior erat, & animo: quod iam equites, iam elephan-
tos fuderat: iam prima acie pulsa, in secundam pugnabat. In tempore Lælius ac Masanissa
pulsos per aliquantum spatij secuti equites, reuertentes in auersam hostium aciem incurrêre.
Is demum impetus perculit hostem. multi circumuenti in acie cæsi: multi per patentem circa
campum fuga sparsi, tenente omnia equitatu, passim interierunt. Carthaginiensium so-
ciorumq́ cæsa eo die supra millia uiginti. par fermè numerus captus est, cum signis militari-
bus centum trigintatribus, elephantis undecim. Victores ad decem millia cecidere. Anni-
bal cum paucis equitibus inter tumultum elapsus Adrumetum perfugit, omnia & in prælio,
& ante aciem, priusquã excederet pugna expertus: & confessione etiam Scipionis, omniumq́
peritorum militiæ illam laudem adeptus, singulari arte aciem eo die instruxisse. elephantos
in prima fronte: quorũ fortuitus impetus, atq; intolerabilis uis signa sequi, & seruare ordines,
in quo plurimum spei ponerent, Romanos prohiberet. deinde auxiliares ante Carthaginien
sium aciem, ne homines misti colluuione omnium gentium, quos non fides teneret, sed
merces, liberum receptum fugæ haberent: simul primum ardorem hostium excipiẽtes fati-
garent: ac si nihil aliud, uulneribus suis ferrũ hostile hebetarent. tum, ubi omnis spes esset mili
tes Carthaginiẽses afrosq́, ut omnibus rebus alijs pares, eo quod integri cum fessis ac saucijs

• • • pugnarent

pugnarent, superiores essent. italicos interuallo quoque diremptos, incertos socij an hostes essent, in postremam aciem summotos. Hoc edito uelut ultimo uirtutis opere Annibal cum Adrumetũ refugisset: accitusq; inde Carthaginem sexto ac trigesimo post anno, quàm puer inde profectus erat, redisset: fassus in curia est, nõ prælio modo se, sed bello uictum: nec spem salutis alibi, quàm in pace impetrata esse. Scipio confestim à prælio expugnatis hostium castris, direptisq;, cum ingenti præda ad mare ac naues redijt, nuntio allato: P. Lentulum cum L rostratis, C onerarijs omni genere cõmeatus, ad Vticam accessisse. Admouendum igitur undiq; terrorem perculsæ Carthagini ratus, misso Lælio Romam cum uictoriȩ nuntio, Cn. Octauium terrestri itinere ducere legiones Carthaginem iubet. ipse ad suam ueterem noua Lentuli classe adiuncta, profectus ab Vtica portum Carthaginis petit. Haud procul aberat, cum uelata infulis ramisq; oleæ Carthaginiensium occurrit nauis. decem legati erant principes ciuitatis, autore Annibale missi ad petendam pacem. qui cum ad puppim prætoriæ nauis accessissent, uelamenta supplicum porrigentes, orantes, implorantesq; fidem & misericordiam Scipionis, nullum ijs aliud responsum datum, quàm ut Tunetem uenirent. eò se moturum castra. ipse ab contemplato situ Carthaginis non tam noscendi in præsentia, quàm terrendi hostis causa, Vticam, eodem & Octauio reuocato, redijt. Inde procedentibus ad Tunetem nuntius allatus: Verminam Syphacis filiũ cum equitibus pluribus, quàm peditibus uenire Carthaginiensibus auxilio. Pars exercitus cum omni equitatu missa, turmalibus primis in agmine, aggressa Numidas leui certamine fudit. exitu quoque fugæ intercluso, à parte omni circundatis equitibus, XV millia hominum cæsa, mille & CC uiui capti sunt, & equi numidici mille & D, signa militaria duo & septuaginta. Regulus ipse inter tumultũ cum paucis effugit. Tum ad Tunetem eodem, quo antea, loco castra posita. legatiq; XXX Carthagine ad Scipionem uenerunt. & illi quidem multo miserabilius quàm ante, quo magis cogebat fortuna, egerunt: sed aliquanto minore cum misericordia ab recenti memoria perfidiæ auditi sunt. In consilio quanquam iusta ira omneis ad delendam stimulabat Carthaginem: tamen cum & quanta res esset, & quàm longi temporis obsidio tam munitæ & ualidæ urbis, reputarent: & ipsum Scipionem expectatio successoris, uenturi ad paratam alterius labore ac periculo finiti belli famam, sollicitaret: ad pacem omnium animi uersi sunt. Postero die reuocatis legatis, & cum multa castigatione perfidiæ monitis, ut tot cladibus edocti tandem deos & iusiurandũ esse crederent, conditiones pacis dictæ. Vt liberi legibus suis uiuerent. quas urbes, quosq; agros, quibusq; finibus ante bellum tenuissent, tenerent, populandiq; finem eo die Romanus faceret. perfugas, fugitiuosq;, & captiuos omneis, & naues rostratas, præter decem triremes, traderent, elephantosq;, quos haberent domitos, neq; domarent alios. bellum ne'ue in Africa, ne'ue extra Africam iniussu populi Romani gererent. Masanissæ res redderent, fœdusq; cum eo facerent. frumentum, stipendiumq; auxilijs, donec ab Roma legati redissent, præstarent. decem millia talentũm argenti descripta pensionibus æquis in annos quinquaginta soluerẽt. obsides centũ arbitratu Scipionis darent: ne minores XIIII annis, neu XXX maiores. inducias ita se daturũ, si per priores inducias naues onerariæ captæ, quæq; fuissent in nauibus, restituerentur. aliter nec inducias, nec spem pacis ullam esse. Has conditiones legati cum domũ ferre iussi in contione ederent, & Gisgo ad dissuadendam pacem processisset, audireturq; à multitudine inquieta eadem & imbelli, indignatus Annibal dici ea in tali tempore, audiriq;, arreptum Gisgonem manu sua ex superiore loco detraxit. quæ insueta liberȩ ciuitati species cum fremitum populi mouisset, perturbatus militaris uir urbana libertate: nouem, inquit, annorum à uobis profectus post sextum & tricesimum annum redij. militares artes, quas me à puero fortuna nunc priuata nunc publica docuit, probe uideor scire: urbis ac fori iura, leges, mores uos me oportet doceatis. Excusata imprudentia, de pace multis uerbis disseruit, quàm nec iniqua, & necessaria esset. Id omnium maxime difficile erat, quod ex nauibus per inducias captis nihil, præter ipsas comparebat naues: nec inquisitio erat facilis. Cum aduersantes paci arguerentur, placuit naues reddi, & homines utique inquiri: cætera, quæ abessent, æstimanda Scipioni permitti: atq; ita pecunia luere Carthaginienses. Sunt qui Annibalem ex acie ad mare peruenisse, inde

præparata

præparata naue ad regem Antiochum extemplo profectum tradant: postulantiq; ante omnia Scipioni, ut Annibal sibi traderetur, responsum esse, Annibalem in Africa non esse.

Posteaquam redierunt ad Scipionem legati: quæ publica in nauibus fuerant, ex publicis descripta rationibus quæstores: quæ priuata, profiteri domini iussi: pro ea summa pecuniæ xxv millia poudo argenti præsentia exacta. induciæq; Carthaginiensibus datæ in tres menses. additum: ne per induciarum tempus aliò usquam, quàm Romam mitterent legatos: & quicunq; legati Carthaginem uenissent, ne ante dimitterent eos, quàm Romanū imperatorem, qui, & quæ petentes uenissent, certiorem facerent. Cum legatis Carthaginiensibus Romam missi L. Veturius Philo, & M. Marcius Ralla, & L. Scipio imperatoris frater. Per eos dies commeatus ex Sicilia Sardiniaq; tantam uilitatem annonæ effecerunt, ut pro uectura frumentum mercator nautis relinqueret. Romæ ad nuntium primum rebellionis Carthaginiensium trepidatum fuerat: iussusq; erat T. Claudius mature in Siciliam classem ducere, atque inde in Africam traijcere: & alter consul M. Seruilius ad urbem morari, donec quo statu res in Africa essent, sciretur. Segniter omnia in comparanda deducẽdaq; classe ab T. Claudio consule facta erant, quod patres de pace Scipionis potius arbitrium esse, quibus legibus daretur, quàm consulis censuerant. Prodigia quoq; nuntiata sub ipsam famā rebellionis terrorem attulerant. Cumis solis orbis minui uisus, & pluit lapideo imbri. & in ueliterno agro terra ingentibus cauernis consedit, arboresq; in profundum haustæ. Ariciæ forum, & circa tabernę, Frusinone murus aliquot locis, & porta de cœlo tacta: & in palatio lapidibus pluuit. Id prodigium more patrio nouendiali sacro, cætera hostijs maioribus expiata. Inter quæ etiā aquarum insolita magnitudo in religionem uersa. nam ita abundauit Tyberis: ut ludi apollinares, circo inundato, extra portam Collinam ad ædem Erycinæ Veneris parari sint. cæterum ludorum ipso die serenitate subita orta, pompa duci cœpta ad portam Collinam, reuocata, deductaq; in circum est, cum decessisse inde aquam nuntiatum esset: lætitiamq; populo, & ludis celebritatem addidit sedes sua solenni spectaculo reddita. Claudium cos. profectum tandem ab urbe inter portus cossanum laurẽtinumq; atrox uis tempestatis adorta in metū ingentem adduxit. Populonios inde cum peruenisset, stetissetq; ibi dum reliquum tempestatis exsæuiret: Iluam insulam, & ab Ilua Corsicam, à Corsica in Sardiniam traiecit. ibi superantem Insanos mõtes multo & sæuior & infestioribus locis tẽpestas adorta disiecit classem. multæ quassatæ, armamentisq; spoliatæ naues: quædam fractæ. ita uexata, ac lacerata classis Carales tenuit. ubi dum subductæ reficiuntur naues, hiems oppressit: circūactumq; anni tempus. & nullo prorogante imperium, priuatus T. Claudius classem Romam reduxit. M. Seruilius, ne comitiorum causa ad urbem reuocaretur: dictatore dicto Cn. Seruilio Gemino, in prouinciam est profectus. Dictator magistrū equitum P. Aelium Pætum dixit. Sæpe comitia indicta perfici tempestates prohibuerunt. itaq; cum præter idus martias ueteres magistratus abissent, noui suffecti non essent, respub. sine curulibus magistratibus erat. L. Manlius Torquatus pontifex eo anno mortuus. in locum eius suffectus C. Sulpicius Galba. Ab L. Licinio Lucullo, & Q. Fuluio ædil. curul. ludi Romani tertio instaurati. Pecuniam ex ærario scribæ, uiatoresq; ædilitij clam egessisse per indicem comperti, damnati sunt, non sine infamia Luculli ædilis. P. Aelius Tubero, & L. Lectorius ædiles plebis uitio creati magistratu se abdicarunt, cum ludos, ludorumq; causa epulum Ioui fecissent, & signa tria ex mulctatitio argẽto facta in Capitolio posuissent. Cerealia ludos dictator, & magister equitum ex senatusconsulto fecerunt.

Legati ex Africa Romani simul carthaginiẽsesq; cum uenissent Romam: senatus ad ædem Bellonæ habitus est. ubi cum L. Veturius Philo pugnatum cum Annibale esse supremā Carthaginiensibus pugna, finemq; tandem lugubri bello impositū, ingenti lætitia patrum exposuisset, adiecit: Verminam etiam Syphacis filium, quæ parua bene gestæ rei accessio erat, deuictum. in contionẽ inde prodire iussus, gaudiumq; id populo impertire. Tum patefacta gratulatione omnia in urbe tẽpla, supplicationesq; in triduū decretæ. Legatis Carthaginiẽsium & Philippi regis (nam hi quoq; uenerãt) petentibus ut senatus sibi daretur, responsum iussu patrū à dictatore est, cõsules nouos eis senatū daturos esse. Comitia inde habita: creati cõsules

Cn. Cornelius

Cn.Cornelius Lentulus,P.Aelius Pætus. prætores M.Iunius Pœnus,cui ſors urbana euenit.
M.Valerius Falco Brutios,M.Fabius Buteo Sardiniam, P.Aelius Tubero Siciliam eſt ſorti/
tus.De prouincijs conſulum nihil ante placebat agi,quàm legati Philippi regis,& Carthagini
enſium auditi eſſent.belli finem alterius,principium alterius proſpiciebant animis. Cn.Lentu
lus conſul cupiditate flagrabat prouinciæ Africæ:ſeu bellum foret,facilem uictoriam: ſeu iam
finiretur,finiti tanti belli ſe cõſule gloriam petens. negare itaq; prius quicquam agi paſſurum,
quàm ſibi Africa decreta eſſet: concedente collega,moderato uiro & prudenti:qui gloriæ eius
certamen cum Scipione, præterquam quod iniquum eſſet, etiam impar futurum cernebat.
Q. Minucius Thermus & M Acilius Glabrio tribuni plebis rem priore anno nequicquã ten/
tatam ab T. Claudio conſule Cn. Cornelium tentare aiebant.ex autoritate patrum latum ad
populum eſſe, cuius uellent imperium in Africa eſſe.omnes v & xxx tribus P.Scipioni id
imperium decreuiſſe. Multis contentionibus & in ſenatu,& ad populũ acta res, poſtremo eò
deducta eſt,ut ſenatui permitterent.Patres igitur iurati (ita conuenerat) cenſuerunt,uti cõſules
prouincias inter ſe cõpararent, ſortirentur'ue, uter Italiam, uter claſſem nauium L habcret. cui
claſsis obueniſſet,in Siciliam nauigaret. ſi pax cum Carthaginienſibus componi nequiſſet, in
Africam traijceret:conſul mari,Scipio eodem,quo adhuc,iure imperij terra rem gereret.ſi con
ditiones conuenirent pacis,tribuni pl.populum rogarent, utrum conſulem,an P.Scipionẽ iu/
berent pacem dare:& quẽ,ſi deportandus exercitus uictor ex Africa eſſet,deportare.ſi pacem
per P.Scipionem dari,atq; ab eodem exercitũ deportari iuſsiſſent, ne conſul ex Sicilia in Afri
cam traijceret.alter conſul,cui Italia eueniſſet,duas legiones à Seſtio prætore acciperet. P.Sci/
pioni cum exercitibus,quos haberet,in prouincia Africa prorogatũ imperiũ.Prætori M.Vale
rio Falconi duæ legiones in Brutijs, quibus C.Liuius priore anno præfuerat,decretę.P.Ælius
prætor duas legiones in Sicilia ab Cn. Tremellio acciperet. Legio una M.Fabio in Sardiniã,
quam P.Lentulus proprætor habuiſſet,decernitur.M.Seruilio prioris anni conſuli cũ ſuis dua
bus item legionibus in Hetruria prorogatum imperium eſt. Quod ad Hiſpanias attineret,ali
quot iam annos ibi L.Cornelium Lentulum,& L.Manlium Acidinum eſſe.ut ij conſules cum
tribunis agerent,ſi eis uideretur,ut plebem rogarent, cui iuberẽt in Hiſpania imperium eſſe. is
ex duobus exercitibus in unam legionem conſcriberet Romanos milites,& in xv cohortes ſo
cios latini nominis,quibus prouinciam obtineret. ueteres milites L. Cornelius, & L. Manlius
in Italiam deportarent.Cornelio cõſuli L nauiũ claſsis ex duabus claſsibus,Cn. Octauij, quæ
in Africa eſſet,P.Villij,quæ Siciliæ orã tuebatur,decreta:ut quas naues uellet,deligeret.P.Sci/
pio L longas naues haberet,quas habuiſſet.quibus ſi Cn. Octauium,ſicut præfuiſſet,præeſſe
uellet,Octauio proprætori in eum annũ imperium eſſet:ſi Lælium præficeret, Octauius Ro/
mam decederet:reduceretq; naues,quibus proconſuli uſus non eſſet. Et M. Fabio in Sardini/
am decem longæ naues decretæ. Et conſules duas legiones urbanas ſcribere iuſsi, ut quatuor/
decim legionibus eo anno,centum nauibus longis reſpublica adminiſtraretur. Tum de lega
tis Philippi,& Carthaginienſium actum.priores Macedonas introduci placuit.quorum uaria
oratio fuit: partim purgantium,quæ queſti erant miſsi ad regem à Roma legati de populatio
ne ſociorum: partim ultro accuſantium quidem & ſocios populi Romani, ſed multo infeſtius
M.Aurelium:quem ex tribus ad ſe miſsis legatis delectu habito ſubſtitiſſe, & ſe bello laceſsiſ/
ſe contra fœdus, & ſæpe cum præfectis ſuis ſignis collatis pugnaſſe: partim poſtulantium, ut
Macedones,duxq; eorum Sopater,qui apud Annibalem mercede militaſſent, captiq; in uin
culis eſſent,ſibi reſtituerentur. Aduerſus ea M.Furius, miſſus ad idipſum ab Aurelio ex Ma/
cedonia,diſſeruit. Aurelium relictum,ne ſocij populi Romani feſsi populationibus,atq; iniu
ria ad regem deficerent, finibus ſociorum non exceſsiſſe. dediſſe operam,ne impune in agros
eorum tranſcenderent populatores.Sopatrũ ex purpuratis,& propinquis regis eſſe.eum cum
quatuor millibus Macedonum & pecunia miſſum nuper in Africam eſſe, Annibali Cartha/
ginienſibusq; auxilio. De his rebus interrogati Macedones cum perplexe reſponderẽt, ipſi
ante reſponſum tulerunt.Bellum quærere regem,& ſi pergat,propediem inuenturum.dupli
ter ab eo fœdus uiolatum:& quod ſocijs populi Ro.iniurias fecerit,bello armisq; laceſsiuerit:

& quod hostes auxilijs & pecunia iuuerit. & P. Scipionem recte, atque ordine uideri fecisse, & facere, quod eos, qui arma contra populum Rom. ferentes capti sunt, hostium numero in uinculis habeat. & M. Aurelium è republica facere, gratumque id senatui esse, quod socios populi Romani, quando iure fœderis non posset, armis tueatur. Cum hoc tam tristi responso dimissis Macedonibus, legati Carthaginienses uocati. quorũ ætatibus, dignitatibusque conspectis (nam longe primi ciuitatis erant) tum pro se quisque dicere, uere de pace agi. Insignis tamen inter cæteros Asdrubal erat (Hædũ populares cognomine appellabant) pacis semper autor, aduersusque factioni barchinæ. eo tum plus illi autoritatis fuit, belli culpam in paucorum cupiditatem à republica transferenti. Qui cum uaria oratione usus esset, nunc purgando crimina, nunc quædam fatendo, ne impudenter certa negantibus difficilior uenia esset: nunc monendo etiam patres conscriptos, ut rebus secundis modeste ac moderate uterentur: Si se atque Hannonem audissent Carthaginienses, & tempore uti uoluissent, daturos fuisse pacis conditiones, quas tunc peterent. Raro simul hominibus bonam fortunam, bonamque mentem dari. populum Rom. eo inuictum esse, quod in secundis rebus sapere, & cõsulere meminerit. & Hercule mirandum fuisse, si aliter facerent. ex insolentia, quibus noua bona fortuna sit, impotentes lętitiæ insanire: populo Rom. usitata. ac propè iam obsoleta ex uictoria gaudia esse, ac plus penè parcendo uictis, quàm uincendo imperium auxisse. Cæterorum miserabilior oratio fuit, commemorantium, ex quantis opibus quò recidissent Carthaginiensiũ res. nihil eis, qui modo orbem propè terrarum obtinuissent armis, superesse, præter Carthaginis mœnia. ijs inclusos nõ terra, nõ mari quicquam sui iuris cernere. urbem quoque ipsam, ac penates ita habituros, si nõ in ea quoque, quo nihil ulterius sit, sæuire populus Rom. uelit. Cum flecti misericordia patres appareret, senatorum unum infestum perfidiæ Carthaginiensium succlamasse ferunt: per quos deos fœdus ictum essent, cum eos, per quos ante ictum esset, fefellissent? Per eosdem, inquit Asdrubal, qui tam infesti sunt fœdera uiolantibus. Inclinatis omnium ad pacem animis, Cn. Lentulus consul, cui classis prouincia erat, s c intercessit. Tum M. Attilius & Q. Minucius tribuni pl. ad populum tulerũt: uellent, iuberentne senatũ decernere, ut cum Carthaginiensibus pax fieret? & quem eam pacem dare, quemque ex Africa exercitus deportare iuberent? De pace uti togatæ omnes tribus erant, iusserunt pacem dare P. Scipionem, eundem exercitus deportare. Ex hac rogatione senatus decreuit, ut P. Scipio ex x legatorũ sententia pacem cum populo Carthaginiensi, quibus legibus ei uideretur, faceret. Gratias deinde patribus egere Carthaginienses: petieruntque, ut sibi in urbem introire, & colloqui cũ ciuibus suis liceret, qui capti in publica custodia essẽt. esse in ijs partim propinquos, amicosque suos, nobiles homines, partim ad quos mandata à propinquis haberent. Quibus conuentis cum rursus peterent, ut sibi quos uellent ex ijs redimendi potestas fieret, iussi nomina edere. & cũ cc fermè ederent, senatusconsultum factum est, ut legati Romani ducentos ex captiuis, quos Carthaginienses uellẽt, ad P. Cornelium Scipionem in Africam deportarent: nuntiarentque ei, ut si pax conuenisset, sine pretio eos Carthaginiensibus redderet. Fœciales cũ in Africam ad fœdus feriendum ire iuberentur, ipsis postulantibus senatusconsultum in hæc uerba factum est. Vt priuos lapides silices, priuasque uerbenas secum ferrent: uti prætor Romanus his imperaret ut fœdus ferirent, illi prætorem sagmina poscerent. Herbæ id genus ex arce sumptum dari fœcialibus solet. Ita dimissi ab Roma Carthaginienses cum in Africam uenissent ad Scipionem, quibus ante dictũ est legibus pacem fecerũt. Naues longas, elephantos, perfugas, fugitiuos, captiuorum quatuor millia tradiderunt. inter quos Q. Terentius Culleo senator fuit. Naues prouectas in altum incendi iussit. Quingentas fuisse omnis generis, quæ remis agerentur, quidam tradũt. quarũ conspectum repente incendium tam lugubre fuisse Pœnis, quàm si ipsa Carthago arderet. De perfugis grauius, quàm de fugitiuis consultum. nominis latini qui erant, securi percussi, Romani in crucem sublati. Annis ante XL pax cum Carthaginiensibus postremo facta erat, Q. Luctatio A. Manlio consulibus. bellum initum annis post tribus & X X, P. Cornelio T. Sempronio consulibus, finitum est septimodecimo anno Cn. Cornelio P. Aelio Peto consulibus. Sæpe postea ferunt Scipionem dixisse: T. Claudij primum cupiditatem, deinde Cn. Cornelij fuisse

in

in mora,quo minus id bellum exitio Carthaginis finiret. Carthaginiensibus cum prima collatio pecuniæ diutino bello exhaustis difficilis uideretur,mœstitiaq; & fletus in curia esset,ridentem Annibalem ferunt conspectum.cuius cum Asdrubal Hædus risum increparet in publico fletu,cum ipse lachrymarum causa esset: Si quemadmodum oris habitus cernitur oculis,inquit,sic & animus intus cerni posset, facile uobis appareret,non læti, sed propè amentis malis cordis hunc,quem increpatis,risum esse. qui tamē nequaquam adeo est intempestiuus, quàm uestræ istæ absurdæ atq; abhorrentes lachrymæ sunt. tunc flesse decuit, cum adempta nobis arma,incensæ naues,interdictum externis bellis.illo enim uulnere concidimus. Nec esse in uos odio uestro consultum ab Romanis credatis. Nulla magna ciuitas diu quiescere potest.si foris hostē nō habet, domi inuenit: ut præualida corpora ab externis causis tuta uidentur, sed suis ipsa uiribus onerantur. Tantum nimirū ex publicis malis sentimus, quantum ad priuatas res pertinet:nec in eis quicquam acrius,quàm pecuniæ damnum stimulat. Itaq; cum spolia uictæ Carthagini detrahebantur, cum inermem iam ac nudam destitui inter tot armatas gentes Africæ cerneretis,nemo ingemuit.nunc quia tributum ex priuato conferendum est,tanquam in publico funere comploratis. quàm uereor, ne propediem sentiatis leuissimo in malo uos hodie lachrymasse. Hæc Annibal apud Carthaginienses. Scipio concione aduocata Masinissam ad regnum paternū Cirtha oppido, & cæteris urbibus agrisq;,quæ ex regno Syphacis in populi Romani potestatem uenissent, adiectis donauit. Cn. Octauium classem in Siciliam ductam Cn.Cornelio consuli tradere iussit.legatos Carthaginiensium Romam proficisci,ut quæ ab se ex decem legatorum sententia acta essent,ea patrum autoritate, populiq; iussu confirmarentur. Pace terra mariq; parta,exercitu in naues imposito,in Siciliam Lilybeū traiecit.inde magna parte militum in nauibus missa,ipse per lætam pace non minus,quàm uictoria Italiam,effusis nō urbibus modo ad habendos honores, sed agrestiū etiam turba obsidente uias, Romam peruenit, triumphoq; omniū clarissimo urbem est inuectus. Argenti tulit in ærarium pondo centū millia x xIII. militibus ex præda quadragenos æris diuisit. Morte subtractus spectaculo magis hominū,quàm triumphātis gloriæ Syphax est, Tybure haud ita multo ante mortuus,quò ab Alba traductus fuerat. conspecta mors tamen eius fuit, quia publico funere est elatus. Hunc regem in triumpho ductum Polybius haudquaquam spernendus autor tradit. Secutus Scipionem triumphantem est pileo capiti imposito Q. Terentius Culleo,omniq; deinde uita,ut dignum erat,libertatis autorem coluit. Africanum cognomen militaris prius fauor,an popularis aura celebrauerit,an sicuti Felicis Syllæ,Magniq; Pompeij patrum memoria cœptum ab assentatione familiari sit,parum compertū habeo. Primus certe hic imperator nomine uictæ ab se gentis est nobilitatus:exemplo deinde huius nequaquam uictoria pares,insignes imaginum titulos,claraq; cognomina familiæ fecere.

FINIS

TITI LIVII PATA VINI DECAS QVARTA

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS QVARTAE LIBRI PRIMI EPITOME.

ELLI ADVERSVS Philippum Macedoniæ regem,quod inter missum erat:repetiti causæ feruntur hæ. Tempore initiorum duo iuuenes Acarnânes,qui non initiati erant, Athenas uenerunt,& in sacrarium Cereris cum alijs pluribus suis intrauerũt.ob hoc,tanquam nefas summũ commisissent, ab Atheniensibus cæsi sunt. Acarnânes mortibus suorum commoti ad uindicandum illos auxilium à Philippo petierunt. Paucis mensibus post pacem Carthaginensibus datam,quingentesimo quadragesimo anno ab urbe condita,cum Atheniensium,qui obsidebantur à Philippo:legati auxilium à senatu petissent,& senatus id censuisset ferendum,plebe,quod tot bellorum continuus labor grauis erat,dissentiente, tenuit autoritas patrum, ut sociæ ciuitati ferri opem populus quoque iuberet. Bellum id P.Sulpicio consuli mandatũ est,qui exercitu in Macedoniam ducto, equestribus prælijs cum Philippo prospere pugnauit. Abydeni à Philippo obsessi ad exemplum Saguntinorũ,suos secꝙ occiderunt. L.Furius prætor Gallos Insubres rebellantes, & Amilcarem Pœnum bellum in ea parte molientem acie uicit. Amilcar eo in bello occisus est, & millia hominũ XXXV. Præterea expeditiones Philippi regis, & Sulpicij consulis, expugnationesꝙ urbium ab utroque factas continet. Sulpicius COS. adiuuantibus rege Attalo, & Rhodijs bellum gerebat. Triumphauit de Gallis L.Furius prætor.

LIBRI II

COmplura prodigia ex diuersis regionibus nuntiata referuntur,inter quæ,in Macedonia in puppi longæ nauis lauream esse natam.T.Quintius Flamininus COS. aduersus Philippum feliciter pugnauit in faucibus Epiri,fugatumꝙ coegit in regnum reuerti. Ipse Thessaliam,quæ est uicina Macedoniæ,socijs Aetolis & Athamanibus,uexauit.L.Quintius Flamininus consulis frater nauali prælio,Attalo rege,& Rhodijs adiuuantibus,Eubœã,& maritimam oram cepit. Achæi in amicitiam recepti sunt.Coniuratio seruorum facta de soluendis Carthaginensibus obsidibus oppressa est. Prætorum numerus ampliatus est, ut seni crearentur. Cornelius COS. Gallos Insubres prælio fudit. Cum Lacedæmonijs,& tyranno eorum Nabide amicitia iuncta est. Præterea expugnationes urbium in Macedonia referuntur.

LIBRI III

TItus Quintius Flamininus proconsul cũ Philippo ad Cynoscephalas in Thessalia acie uicto debellauit. L.Quintius Flamininus frater proconsulis, Acarnânes,Leucade urbe, quæ caput est Acarnaniæ:expugnata,in deditionẽ accepit. C.Sempronius Tuditanus prætor à Celtiberis cum exercitu cæsus est. Attalus à Thebis ob subitam ualitudinẽ translatus decessit. Pax petenti Philippo, Græciæ libertas data est. L.Furius, & Claudius Marcellus consules Boios,& Insubres Gallos subegerunt.Marcellus triumphauit. Annibal frustra in Africa bellum molitus,& ob hoc Romanis per epistolas aduersę factionis principum delatus,propter metum Romanorum, qui legatos ad Carthaginensium senatum de eo miserant: profugus ad Antiochum regem Syriæ se contulit,bellum contra Romanos parantem.

LIBRI IIII

LEx Oppia,quam C.Oppius tribunus plebis bello Punico de stringendis cultibus matronarum tulerat,cum maxima contentione abrogata est:cum Porcius Cato autor fuisset,ne ea lex aboleretur.Is in Hispaniam profectus bello, quod Emporijs orsus est,citeriorẽ Hispaniam pacauit. T. Quintius Flamininus bellum aduersus Lacedæmonios, & tyrannum eorum Nabidem prospere gestum,data ijs pace,qualem ipse uoluit:liberatisꝙ Argis,qui sub ditione tyranni erant, finiuit. Senatus tunc primum secretus à populo ludos spectauit.ut id fieret,Sex.Ælius Pætus,& L.Cornelius Cethegus censores interuenerũt cum indignatione ple-

bis.Coloniæ pleræq; deductæ sunt. M.Porcius Cato de Hispania triumphauit. Res præterea aduersus Boios & Insubres Gallos feliciter gestę referuntur. T.Quintius Flamininus qui Philippum Macedonum regem,& Nabidem Lacedæmoniorum tyrannum uicerat,Græciamq; omnem liberauerat:ob hanc rerum gestarum multitudinem triduo triumphauit. Legati Carthaginensium nuntiauerunt: Annibalem qui ad Antiochum cõfugerat,bellum cum eo moliri. tentauerat autem per Aristonem Tyrium sine literis Carthaginem missum ad rebellandum Pœnos concitare.

LIBRI V

P.Scipio Africanus legatus missus ad Antiochũ,Ephesi cum Annibale,qui se Antiocho iunxerat,collocutus est:ut,si fieri posset,metum uitæ,quem ex populo Romano conceperat, eximeret. Inter alia cum quæreret ab Annibale, quem fuisse maximum imperatorẽ Annibal crederet:respondit,Alexandrum Macedonum regem,quod parua manu innumerabiles exercitus fudisset:quodq; ultimas oras,quas uisere supra fidem humanam esset,peragrasset.quærenti deinde quem secundum poneret,inquit, Pyrrhum, eo quod castra metari docuisset:ad hæc neminem elegantius loca cepisse,præsidia disposuisse.exequenti quem tertium diceret:se met dixit.ridens Scipio,quidnam tu diceres:si me,inquit,uicisses?tunc uero,inquit,me & ante Alexandrũ,& ante Pyrrhum,& ante alios posuissem. Inter ea prodigia,quæ plurima fuisse traduntur:bouem,Cn.Domitio cõsule,locutum:Roma caue tibi,refertur. Apparant in Antiochum bellum Romani. Nabis Lacedæmoniorũ tyrannus incitatus ab Aetolis, qui & Philippum,& Antiochum ad inferendum bellum populo Romano solicitabãt:à populo Romano desciuit:& bello aduersus Philopœmenem Achæorum prætorem gesto, ab Aetolis interfectus est. Aetoli quoq; ab amicitia populi Ro.defecerũt.cũ quibus societate iuncta Antiochus Syriæ rex cum bellũ Græciæ intulisset,cõplures urbes occupauit,inter quas Chalcidẽ & totam Eubœam. Res præterea in Liguribus gestas,& apparatũ belli ab Antiocho cõtinet.

LIBRI VI

MArcus Acilius Glabrio cos. Antiochum apud Thermopylas,Philippo rege adiuuante,uictum Græcia expulit: idemq; Aetolos subegit.P. Cornelius Scipio Nasica cos. ædem matris deûm,quam ipse in Palatium intulerat, uir optimus à senatu iudicatus, dedicauit. idemque Boios Gallos uictos in deditionem accepit, & de ijs triumphauit. Præterea naualia certamina prospera aduersus præfectos Antiochi regis referuntur.

LIBRI VII

L.Cornelius Scipio cos. legato P.Scipione Africano,qui se fratris legatum futurum dixerat: si ei Græcia,& Asia prouincia decerneretur:cum C. Lælio,qui multum in senatu poterat,ea prouincia dari uideretur:profectus ad bellum aduersus Antiochũ gerendũ,in Asiam primus omnium Romanorum ducum traiecit. Aemylius Regillus aduersus regiam classem Antiochi feliciter pugnauit ad Myonnesum,Rhodijs adiuuantibus. Filius Africani ab Antiocho captus patri remissus est. M.Acilius Glabrio de Antiocho,quem Gręcia expulerat, & de Aetolis triumphauit. Victo deinde Antiocho à L.Cornelio Scipione,adiuuante Eumene rege Attali Pergameni filio, pax data, ea conditione, ut omnibus prouincijs citra Taurum montem cederet. Eumeni,quo iuuante Antiochus uictus erat,regnum ampliatũ.Rhodijs quoq;,qui & ipsi iuuerant,quædam ciuitates concessæ.Colonia deducta est Bononia. Aemylius Regillus, qui præfectos Antiochi nauali certamine uicerat : naualem triumphum duxit. L.Cornelius Scipio,qui cum Antiocho bellauerat : cognomine fratri coæquatus,Asiaticus appellatus est.

LIBRI VIII

MArcus Fuluius cos. in Epiro Ambracienses obsessos,per deditionem accepit : Cephaleniam subegit:Aetolis perdomitis pacẽ dedit. Cn.Manlius cos. collega eius Gallogræcos Tolistobogios Tectosagos,& Trocmos,qui Brenno duce in Asiam trãsierant,cum soli citra Taurum montẽ minime parerent,uicit. Eorum origo,& cum eo loca,quæ tenent, occupaueruntq;,referuntur. Exemplum quoq; uirtutis,& pudicitiæ in fœmina traditur. Quæ cum

cum regis Gallogręcorũ uxor fuerit,capta centurionē qui ei uim intulerat,occidit. Lustrum à censoribus conditum est.censa sunt ciuium capita CCLVIII millia,& CCCXVIII.Cum Ariarathe rege Cappadociæ amicitia iuncta est. Cn.Manlius,contradicentibus decem legatis,ex quorũ consilio fœdus cum Antiocho conscripserat: de Gallogræcis,acta per se causa in senatu triumphauit. Scipio Africanus,die ei dicta,ut quidam aiunt,à Petilio Acteo trib. plebis,ut quidã,à Næuio,quod præda cum Antiocho capta ærarium fraudasset:postea quã is dies uenit: euocatus in rostra,hac die,inquit, Quirites Carthaginē uici:& prosequēte populo, Capitoliũ ascendit:inde,ne amplius tribunitijs iniurijs uexaretur,in uoluntariũ exilium Literninum cōcessit,incertũ ibi an Romæ defunctus.nam eius monimentũ utrobiq; fuit. L.Scipio Asiaticus,frater Africani,eodē peculatus crimine accusatus,damnatusq́;,cũ in uincula & carcerem duceret:Tib.Sempronius Gracchus tribunus pleb. qui antea Scipionibus inimicus erat, intercessit:& ob id beneficiũ Africani filiam duxit. Cum populus quæstores in bona eius publice possidenda misisset:non modo in ijs nullum uestigiũ pecuniæ regiæ apparuit:sed nequaquam tantum in ærarium redactum, quantæ summæ erat damnatus. collatam à cognatis,& amicis innumerabilem pecuniam accipere noluit. quæ necessitati ei erat ad cultum,retenta.

LIBRI IX

AEmylius COS. Liguribus subactis, uiam à Placentia usq; Ariminũ perductã Flaminiæ iunxit. Initia luxuriæ introducta ab exercitu Asiatico referuntur. Ligures quicunq; citra Appenninũ erant,subacti sunt. Bacchanalia sacrũ Græcũ,& quidem nocturnũ,scelerum omniũ maximũ seminariũ,cum ad ingentis turbæ coniurationem peruenisset:à cōsule inuestigatum:& multorũ pœna sublatũ est. A censoribus L.Valerio Flacco,& M.Porcio Catone, uir & belli & pacis artibus maximus motus est senatu L.Quintius Flamininus T.Quintij frater:eo quod cum Galliã prouinciã COS. obtinuerat:rogatus à Philippo Pœno, quē amabat, scorto nobili:Gallũ quendam sua manu occiderat:siue,ut quidã tradiderunt, unum damnatorum securi percusserat, rogatus à meretrice Placentina, cuius amore deperibat. Extat in eum M.Catonis oratio. Scipio Literni decessit. Et,tanquã iungente fortuna circa id tempus duo funera maximorũ uirorũ,Annibal à Prusia Bithyniæ rege,ad quem uicto Antiocho confugerat,cum dederetur Romanis,qui ad exposcendũ illum T. Quintium Flamininũ miserant:ueneno sibi mortem cōsciuit. Philopœmen quoque, dux Achæorum uir maximus est à Messenijs interemptus ueneno,cum ab ijs bello captus esset. Coloniæ Pollentia,& Pisaurũ,& Mutina,& Parma, deductæ sunt. Præterea res aduersum Celtiberos prospere gestas, & initia causasq́; belli Macedonici continet. cuius origo inde uenit, quod Philippus ægre ferebat regnum suum minui à Romanis, eo quod cogeretũ à Thracibus, alijsq́; locis præsidia deducere.

LIBRI X

CVm Philippus liberos eorũ, quos in uinculis nobilissimorũ quidem hominũ habebat, conquiri ad mortem iussisset: Theoxena pro liberis suis & sororis admodũ pueris uerita regis libidinem,prolatis in medium gladijs,& poculo,in quo erat uenenum,suasit [illegible] ut imminens ludibrium morte effugerent:& cum persuasisset,ipsa etiam se interemit. Certamina inter Philippi Macedoniæ regis liberos Perseum & Demetrium referuntur: & ut fraude fratris sui Demetrius confictis criminibus, inter quæ accusatione parricidij, & affectati regni, primum petitus, ad ultimum,quoniã populi Romani amicus erat,ueneno necatus est: regnumq́; Macedoniæ mortuo Philippo ad Perseum deuenit. Item res in Liguribus, & Hispania contra Celtiberos à compluribus feliciter gestas continet. Libri Numæ Pompilij in agro L. Petilij scribæ sub Ianiculo à cultoribus agri in arca lapidea clausi & græci & latini inuenti sunt.in quibus plura,quæ dissoluendarũ religionum erãt,prætor ad quem delati erant,cum legisset, iurauit senatui contra rempub.esse,ut legerentur,seruarenturq́; : & ex S C in comitio exusti sunt.

Colonia Aquileia deducta est. Philippus ęgritudine animi cōfectus,quod Demetrium filium falsis alterius filij in eundem delationibus impulsus ueneno sustulisset:& de pœna Persei cogitauit:uoluitq́; Antigonum potius amicum suum successorem regni sui relinquere.sed in hac cogitatione morte raptus est.regnum Perseus accepit.

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS QVARTAE LIBER PRIMVS

E QVOQVE iuuat, uelut ipse in parte laboris ac periculi fuerim, ad finem belli punici peruenisse. nam etsi profiteri ausum, perscripturum res omneis Romanas, in partibus singulis tāti operis fatigari minime cōuenit:tamen cum in mentem uenit, tres & LX annos (tot enim sunt à primo punico ad secundum bellum finitum) æque multa uolumina occupasse mihi, quàm occuparint quadringenti LXXVIII anni à cōdita urbe ad Appium Claudiū consulem, qui primus bellum Carthaginiēsibus intulit: iam prouideo animo, uelut qui proximis litori uadis inducti mare pedibus ingrediuntur:quicquid progredior,in uastiorem me altitudinem,ac uelut profundum inuehi,& crescere penè opus,quod prima quæq; perficiendo minui uidebat. Pacem punicam bellum Macedonicum excepit,periculo haudquaquā comparandum aut uirtute ducis, aut militum robore:claritate regum antiquorū,uetustáq; fama gentis,& magnitudine imperij,quo multa quondam Europæ,maiorem partem Asiæ obtinuerant armis, propè nobilius. Cæterum cœptum bellum aduersus Philippum decem fermè ante annis,triennio prius depositū erat:cum Ætoli & belli, & pacis fuissent causæ. uacuos deinde pace punica iam Romanos, & infensos Philippo, cum ob infidam aduersus Ætolos,aliosq; regionis eiusdem socios pacem,tum ob auxilia cum pecunia nuper in Africam missa Annibali, Pœnisq;,preces Atheniensiū,quos agro peruastato in urbem compulerat: excitauerunt ad renouandū bellum. Sub idem ferè tempus & ab Attalo rege,& Rhodijs legati uenerunt, nuntiantes:Asiæ quoq; ciuitates sollicitari. His legationibus responsum est:curæ Asianam rem senatui fore. Consultatio de Macedonico bello integra ad COSS. qui tunc in prælio cum Boijs erant,reiecta est. Interim ad Ptolemæum Ægypti regem legati tres missi,C.Claudius Nero,M.Æmylius Lepidus,P.Sempronius Tuditanus:ut & annuntiarent uictum Annibalem,Pœnosq;: & gratias agerent regi,quod in rebus dubijs,cum finitimi etiā socij Romanos desererent,in fide mansisset: & peterent,ut si coacti iniurijs bellum aduersus Philippū suscepissent: pristinum animum erga populum Romanum conseruaret. Eodem ferè tempore P. Ælius COS. in Gallia cum audisset à Boijs ante suum aduentū incursiones in agros sociorū factas:duabus legionibus subitarijs tumultus eius causa scriptis,additisq; ad eas quatuor cohortibus de exercitu suo, C.Appium præfectum sociûm hac tumultuaria manu per Vmbriam,quam tribum Sappiniā uocant,agrum Boiorum inuadere iussit.ipse eodem aperto itinere per montes duxit. Appius ingressus hostiū fines primo populationes satis prospere,ac tuto fecit. delecto deinde ad castrū Mutilum satis idoneo loco ad demetenda frumenta (iam enim maturæ erant segetes) profectus neq; explorato circa,nec stationibus satis firmis,quæ armatæ inermes,atq; operi intentos tutarentur,positis,improuiso impetu Gallorum cum frumentatoribus est circumuentus. inde pauor,fugaq; etiā armatos cepit.ad septem millia hominū palata per segetes sunt cæsa: inter quos ipse C.Appius præfectus. cæteri in castra metu compulsi, inde sine certo duce consensu militari proxima nocte,relicta magna parte rerum suarum,ad consulem per saltus propè inuios peruenere.qui,nisi quod populatus est Boiorum fines:& cum Ingaunis Liguribus fœdus icit: nihil,quod esset memorabile,aliud in prouincia cum gessisset, Romam redijt. Cum primum senatum habuit, uniuersis postulātibus,ne quam prius rem,quàm de Philippo,sociorumq; querelis ageret,relatum extemplo est,decreuitq; frequens senatus,ut P.Aelius COS. quem uideretur ei,cum imperio mitteret:qui classe accepta,quam ex Sicilia Cn.Octauius reduceret,in Macedoniā traijceret.M. Valerius Leuinus proprætor missus,circa Vibonem duodequadraginta nauibus ab Cn.Octauio acceptis in Macedoniam transmisit.ad quem cum M.Aurelius legatus uenisset,

edocuissetꝗ cum quantos exercitus, quantum nauium numerum comparasset rex: & quemadmodum circa omnes non continentis modo urbes, sed etiam insulas, partim ipse adeundo, partim per legatos conciret homines ad arma: maiore conatu Romanis id capessendum bellum esse, ne cunctātibus ijs auderet Philippus, quod Pyrrhus prius ausus ex aliquanto minore regno esset: hæc eadem scribere Aurelium consulibus, & senatui placuit. Exitu huius anni cum de agris ueterum militũ relatum esset: qui ductu atꝗ auspicio proconsulis Scipionis in Africa bellum perfecissent: decreuerunt patres, ut M. Iunius prętor urb. si ei uideretur, decemuiros agro samniti, apuloꝗ, quod eius publicũ populi Ro. esset: metiendo, diuidēdoꝗ crearet. Creati P. Seruilius, Q. Cæcilius Metellus, Cn. & M. Seruilij (Geminis ambobus cognomen erat) L. & A. Hostilij Catones, P. Villius Tappulus, M. Fuluius Flaccus, P. Ælius Pętus, Q. Flaminius. Per eos dies P. Aelio consulũ comitia habēte, creati COSS. P. Sulpicius Galba, C. Aurelius Cotta, Prætores exinde facti Q. Minucius Rufus, L. Furius Purpurio, Q. Fuluius Gillo, Cn. Sergius Plancus. Ludi Romani scenici eo anno magnifice, apparateꝗ facti ab ædilibus curulibus L. Valerio Flacco, & T. Quintio Flaminino, biduum instaurati sunt. frumētiꝗ uim ingentem, quod ex Africa proconsul Scipio miserat: quaternis æris populo cum summa fide & gratia diuiserunt. Et plebeij ludi ter toti instaurati ab ædilibus plebis L. Apustio Fullone, & Q. Minucio Rufo: qui ex ædilitate prætor creatus erat. & Iouis epulum fuit ludorum causa.

Anno quingentesimo quadragesimo ab urbe cōdita, P. Sulpicio Galba, C. Aurelio COSS. bellum cum rege Philippo initum est, paucis mēsibus post pacem Carthaginiēsibus datam. Omnium primũ eam rem idibus Martijs, quo die tum consulatus inibatur: P. Sulpicius COS. retulit, senatusꝗ decreuit: uti COSS. maioribus hostijs rem diuinam facerent quibus dijs ipsis uideretur, cum precatione ea. Quam rem senatus populusꝗ Romanus de republica, deꝗ ineundo nouo bello in animo haberet: ea res uti populo Romano, socijsꝗ, ac nomini latino bene, ac feliciter eueniret. secundum rem diuinam, precationemq́ue, ut de republica, deꝗ prouincijs senatum consulerent. Per eos dies opportune irritandis ad bellum animis & literæ à M. Aurelio legato, & M. Valerio Leuino proprætore allatæ: & Atheniensium noua legatio uenit, quæ regem appropinquare finibus suis nuntiaret: breuiq́ue nō agros modo, sed urbem etiam in ditione eius futuram, nisi quid in Romanis auxilij foret. Cum pronuntiassent COSS. rem diuinam rite perfectam esse, & precationi annuisse deos, aruspices respondere: lætaꝗ exta fuisse: & prolationem finium, uictoriamꝗ, & triumphum portendi: tum literæ Valerij, Aurelijꝗ lectæ, & legati Atheniensium auditi. Senatus inde cōsultum factum est: ut socijs gratiæ agerentur, quod diu sollicitati ne obsidionis quidem metu fide decessissent. de auxilio mittendo tum respondere placere: cum consules prouincias sortiti essent: atque is COS. cui Macedonia prouincia euenisset, ad populum tulisset, ut Philippo regi Macedonum indiceretur bellum. P. Sulpicio prouincia Macedonia sorte euenit. isꝗ rogationem promulgauit: uellent, iuberent Philippo regi, Macedonibusꝗ, qui sub regno eius essent: ob iniurias, armaꝗ illata socijs populi Romani bellum indici? Alteri consuli Aurelio Italia prouincia obtigit. Prætores exinde sortiti sunt: Cn. Sergius Plancus urbanam: Q. Fuluius Gillo Siciliam: Q. Minucius Rufus Brutios: L. Furius Purpurio Galliam. Rogatio de bello Macedonico primis comitijs ab omnibus fermè centurijs antiquata est. id cum fessi diuturnitate & grauitate belli sua sponte homines tædio laborum, periculorumꝗ fecerant: tum Q. Bebius tribunus plebis uiam antiquam criminandi patres ingressus incusauerat bella ex bellis seri, ne pace unquam frui plebs posset. Aegre eam rem passi patres: laceratusꝗ probris in senatu tribunus plebis: & consulem pro se quisque hortari: ut de integro comitia rogationi ferendæ ediceret, castigaretꝗ segnitiam populi: atque doceret quanto damno, dedecoriꝗ dilatio ea belli futura esset. Consul in campo Martio comitijs habitis, priusquam centurias in suffragium mitteret concione aduocata, Ignorare, inquit, uidemini mihi Quirites: non utrum bellum, an pacem habeatis, uos consuli: (neque enim liberum id uobis permittet Philippus: qui terra mariꝗ ingens bellum molitur) sed utrum in Macedoniam legiones transportetis: an hostem in Italiam accipiatis. hoc quantũ intersit, si unꝗ ante aliâs, punico certe proximo bello experti estis.

Quis

Quis enim dubitat quin, si Saguntinis obsessis fidemq; nostram implorantibus impigre tulissemus opem, sicut patres nostri Mamertinis tulerant: totum in Hispaniam auersuri bellum fuerimus, quod cunctando cum summa clade nostra in Italiã accepimus? Ne illud quidem dubium est, quin hunc ipsum Philippum pactum iam per legatos, literasq; cum Annibale in Italiam traijcere, misso cum classe Leuino, qui ultro ei bellum inferret: in Macedonia continueri mus. & quod tunc fecimus, cum hostem Annibalem in Italia haberemus: id nunc pulso Italia Annibale, deuictis Carthaginiensibus, cunctamur facere? Patiamur expugnandis Athenis, sicut Sagunto expugnando Annibalem passi sumus, segnitiẽ nostrã experiri regem. nõ quinto inde mense, quemadmodũ ab Sagunto Annibal, sed quinto inde die, quàm ab Corintho soluerit naues, in Italiam perueniet. Ne æquaueritis Annibali Philippum: ne Carthaginiensibus Macedonas: Pyrrho certe æquabitis: dico quantum uel uir uiro, uel gens genti præstat. Minima accessio semper Epirus regno Macedoniæ fuit, & hodie est. Peloponnesum totam in ditione Philippus habet, Argosq; ipsos, non uetere fama magis, quàm morte Pyrrhi nobilitatos. Nostra nunc compara. quãto magis florentem Italiã, quanto magis integras res, saluis ducibus, saluis tot exercitibus, quos punicũ postea bellum absumpsit: aggressus Pyrrhus tamen concussit, & uictor prope ad ipsam urbem Romam uenit. nec Tarentini modo, oraq; illa Italiæ, quam maiorem Græciã uocant: ut linguã, ut nomen secutos crederes: sed Lucanus, & Brutius, & Samnis à nobis defecerunt. hęc nos, si Philippus in Italiã trãsmiserit, quietura aut mansura in fide creditis? manserunt enim punico postea bello. nunquã isti populi, nisi cum deerit ad quem desciscant, à nobis non deficient. Si piguisset nos in Africam traijcere, hodie in Italia Annibalẽ & Carthaginienses hostes haberetis. Macedonia potius, quàm Italia bellũ habeat: hostium urbes agriq; ferro atq; igni uastentur. experti iam sumus foris nobis, quàm domi feliciora, potentiotaq; arma esse. Ite in suffragiũ bene iuuantibus dijs: & quæ patres censuerunt, nos iubete. Huius uobis sententiæ non consul modo autor est, sed etiam dij immortales, qui mihi sacrificanti, precantiq;, ut hoc bellũ mihi, senatui, uobisq;, & socijs ac nomini latino, classibus exercitibusq; nostris bene ac feliciter eueniret: læta omnia, prosperaq; portendere. Ab hac oratione in suffragium missi, uti rogarat bellum iusserunt. Supplicatio inde à COSS. in triduum EX S C indicta est, obsecratioq; circa omnia puluinaria dij, quod bellũ cum Philippo populus iussisset, id bene ac feliciter eueniret. consultiq; fœciales ab COS. Sulpicio, bellũ quod indiceretur regi Philippo, utrum ipsi utiq; nuntiari iuberẽt: an satis esset, in finibus regni quod proximum præsidium esset, eò nuntiari. fœciales decreuerunt, utrum eorum fecisset, recte facturum. Consuli à patribus permissum, ut quem uideretur ex ijs, qui extra senatum essent, legatum mitteret ad bellum regi indicendũ. Tum de exercitibus consulum, pretorumq; actum. consules binas legiones scribere iussi: ueteres dimittere exercitus. Sulpicio, cui nonum, ac magni nominis bellum decretum erat, permissum: ut de exercitu, quem proconsul Scipio ex Africa deportasset: uoluntarios quos posset, duceret: inuitum ne quem militem ueterem ducendi ius esset. Prætoribus L. Furio Purpurioni, & Q. Minucio Rufo quina millia sociũm latini nominis consul daret: quibus præsidijs alter Galliam, alter Brutios prouinciam obtineret. Q. Fuluins Gillo & ipse iussus ex eo exercitu, quem P. Aelius COS. habuisset: ut quisque minime multa stipendia haberet, legere donec & ipse quinq; millia sociũm ac nominis latini effecisset: id præsidio Siciliæ prouinciæ esset. M. Valerio Falconi qui prætor priore anno Campaniam prouinciam habuerat: prorogatum in annum imperium est: uti proprætor in Sardiniam traijceret: quoq; de exercitu, qui ibi esset, quinque millia sociũm nominis latini, qui eorum minime multa stipendia haberet, legeret. Et consules duas urbanas legiones scribere iussi: quæ si quò res posceret, multis in Italia contactis gentibus punici belli societate iraq; inde tumentibus, mitterentur. Sex legionibus Romanis eo anno usura respublica erat. In ipso apparatu belli legati ab rege Ptolemæo uenerunt, qui nuntiarunt, Athenienses aduersus Philippum petisse ab rege auxilium. cæterum etsi communes socij sint: tamen nisi ex autoritate populi Romani, neque classem, neque exercitum defendendi, aut oppugnandi cuiusquam causa regem in Græciam missurum esse. uel quietutũ cum in regno, si populo Romano socios

ſocios defendere liceat:uel Romanos quieſcere,ſi malint,paſſurum:atq; ipſum auxilia, quæ facile aduerſus Philippum tueri Athenas poſſent:miſſurum. Gratiæ regi ab ſenatu actæ,reſponſumq́; : tutari ſocios populo Romano in animo eſſe,ſi qua re ad id bellum opus ſit: indicaturos regi. regniq́; eius opes ſcire ſubſidia firma ac fidelia ſuæ reipub. eſſe. Munera deinde legatis in ſingulos quinum millium æris ex s c miſſa. Cum delectum conſules haberent: pararentq́; quæ ad bellum opus eſſent: ciuitas religioſa,in principijs maxime nouorum bellorum, ſupplicationibus habitis iam,& obſecratione circa omnia puluinaria facta, ne quid prętermitteretur,quod aliquando factum eſſet: ludos Ioui, donumq́; uouere conſulem, cui prouincia Macedonia eueniſſet,iuſſit. Moram uoto publico Licinius pontifex maximus attulit: qui negauit ex incerta pecunia uouere debere. ſi ea pecunia non poſſet in bellum uſui eſſe: reponi ſtatim debere: nec cum alia pecunia miſceri. quod niſi factum eſſet: uotum rite ſolui non poſſe. Quanquam & res,& autor mouebat: tamen ad collegium pontificum referre conſul iuſſus: ſi poſſet recte uotum incertæ pecuniæ ſuſcipi. poſſe, rectiusq́; etiam eſſe, pontifices decreuerunt. Vouit in eadem uerba c o s. præeunte maximo pontifice: quibus antea quiquennalia uota ſuſcipi ſolita erant: præterquam quod tanta pecunia,quantam tum,cum solueretur,ſenatus cenſuiſſet: ludos,donaq́; facturũ uouit. toties ante ludi magni de certa pecunia uoti erant: ij primi de incerta.

Omnium animis in bellum Macedonicum uerſis, repente nihil minus eo tempore timentibus gallici tumultus fama exorta eſt. Inſubres,Cenomaniq́;,& Boij,excitis Sallyis, Iluatibusq́;, & cæteris Liguſticis populis, Amilcare Pœno duce, qui in ijs locis de Aſdrubalis exercitu ſubſtiterat: Placentiam inuaſerant: & direpta urbe, ac per itam magna ex parte incenſa,uix duobus millibus hominum inter incendia, ruinasq́; relictis, traiecto Pado ad Cremonam diripiendam pergunt. Vicinæ urbis audita clades ſpatium colonis dedit ad claudendas portas,præſidiaq́; per muros diſponenda: ut obſiderentur tamen prius quàm expugnarentur: nuntiosq́; mitterent ad populum Romanum. L. Furius Purpurio, tum prouinciæ præerat, cætero ex s c exercitu dimiſſo, præter quinque millia ſociũm ac latini nominis: cum ijs copijs in proxima regione prouinciæ circa Ariminum ſubſtiterat. is tum ſenatui ſcripſit,quo in tumultu prouincia eſſet. duarum coloniarum, quæ ingentem illam tempeſtatem punici belli ſubterfugiſſent: alteram captam, ac direptam ab hoſtibus: alteram oppugnari. nec in exercitu ſuo ſatis præſidij colonis laborãtibus fore: niſi quinq; millia ſociũm x l millibus hoſtium (tot enim in armis eſſe) trucidanda obijcere uelit, & tanta ſua clade iam inflatos excidio coloniæ Romanæ augeri hoſtium animos. His literis recitatis decreuerunt: ut C. Aurelius c o s. exercitum cui in Hetruriam ad conueniendum diem edixerat: Arimini eadem die adeſſe iuberet: & aut ipſe,ſi per commodum reipublicæ poſſet, ad opprimendũ gallicum tumultum proficiſceretur: aut L. Furio prætori ſcriberet: ut cum ad eum legiones ex Hetruria ueniſſent: miſſis in uicem earum quinq; millibus ſociorum, qui interim Hetruriæ præſidio eſſent: proficiſceretur ipſe ad coloniam liberandam obſidione. Legatos item mittendos in Africam cenſuerunt: eoſdem Carthaginem,eoſdem in Numidiam ad Maſaniſſam. Carthaginem, ut nuntiarent, ciuem eorum Amilcarem relictũ in Gallia, haud ſatis ſcire ex Aſdrubalis prius,an ex Magonis poſtea exercitu,bellum contra fœdus facere. exercitus Gallorum, Ligurumq́; exciuiſſe ad arma contra populum Romanum. eum ſi pax placeret: reuocandum illis, & dedendũ populo Romano eſſe. ſimul nuntiare iuſſi: perfugas ſibi non omnes redditos eſſe: magnam partem eorum palàm Carthagini obuerſari dici: quos comprehendi conquiriq́ue debere: ut ſibi ex fœdere reſtituantur. Hæc ad Carthaginienſes mandata. Maſaniſſæ gratulari iuſſi: quod non patrium modo recuperaſſet regnum, ſed parte florentiſſima Syphacis finium adiecta etiam auxiſſet. Nuntiare præterea iuſſi, bellum cum rege Philippo ſuſceptum, quod Carthaginienſes auxilijs iuuiſſet,iniuriasq́ue inferendo ſocijs populi Romani,flagrante bello Italia coegiſſet claſſes exercitusq́ue in Græciam mitti, & diſtinendo copias cauſa in primis fuiſſet ſerius in Africam traijciendi. peterent, ut ad id bellum mitteret auxilia Numidarum equitum. Dona ampla data, quæ ferrent regi: uaſa aurea argenteaq́ue, toga purpurea, & palmata tunica cum eburneo ſcipione, & toga prætexta cum curuli ſella. iuſſiq́; polli-

ceri

ceri:ſi quid ei ad firmandũ augendumq; regnum opus eſſe iudicaſſet, enixe id populum Romanum merito eius præſtaturum. Verminæ quoq; Syphacis filij legati per eos dies ſenatum adierunt, excuſantes errorem adoleſcentiamq;, & culpam omnem in fraudem Carthaginenſium auertentes. Et Maſaniſſam Romanis ex hoſte amicum factum: Verminam quoq; anniſurum: ne officijs in populum Romanum aut à Maſaniſſa, aut ab ullo alio uincatur. petere, ut rex, ſociusq;, & amicus ab ſenatu appellaretur. Reſponſum legatis eſt: & patrem eius Syphacem ſine cauſa ex ſocio & amico hoſtem repente populi Ro. factũ: & eum ipſum rudimentum adoleſcentiæ bello laceſſentem Romanos poſuiſſe. itaq; pacem illi prius petendam à populo Romano eſſe, quàm ut rex, ſociusq; & amicus appelletur. nominis eius honorem pro magnis erga ſe regum meritis dare populum Romanum conſueſſe. legatos Romanos in Africa fore; quibus mandaturum ſenatum: ut Verminæ pacis dent leges: liberum arbitriũ eis populo Romano permittente. ſi quid ad eas addi, demi, mutariúe uellet: rurſus ab ſenatu ei poſtulandum fore. Legati cum ijs mandatis in Africam miſſi, C. Terentius Varro, Sp. Lucretius, Cn. Octauius. quinqueremes ſingulis datæ. Literæ deinde in ſenatu recitatæ ſunt Q. Minucij prætoris: cui Brutij prouincia erat: pecuniam Locris ex Proſerpinæ theſauris nocte clàm ſublatam; nec ad quos pertineat facinus, ueſtigia ulla extare. Indigne paſſus ſenatus non ceſſari ab ſacrilegis: & ne Pleminium quidem, tam clarum recensq; noxæ ſimul ac pœnæ exemplum, homines deterrere. C. Aurelio conſuli negotium datum, ut ad prętorem in Brutios ſcriberet: ſenatui placere quæſtionem de expilatis theſauris eodem exemplo haberi: quo M. Pomponius prætor triennio ante habuiſſet. quæ inuenta pecunia eſſet, reponi. ſi quo minus inuentum foret; expleri: ac piacularia, ſi uideretur, ſicut ante pontifices cenſuiſſent: fieri, cauſa expiandæ uiolationis eius templi. Prodigia etiam ſub idem tempus pluribus locis nuntiata acciderunt. In Lucanis cœlum arſiſſe afferebãt. Priuerni ſereno per diem totum rubrum ſolem fuiſſe: Lanuuij templo Soſpitæ Iunonis nocte ſtrepitum ingentem exortum. iam animalium obſcœni fœtus pluribus locis nuntiabantur. in Sabinis incertus infans natus, maſculus an fœmina eſſet. alter ſexdecim iam annorum item ambiguo ſexu inuentus. Fruſinone agnus cum ſuillo capite, Sinueſſæ porcus cum capite humano natus: in Lucanis in agro publico equuleus cum quinque pedibus. Fœda omnia & deformia, errantisq; in alienos fœtus naturæ uiſa. ante omnia abominati ſemimares: iuſſiq́ue in mare extemplo deportari: ſicut proxime C. Claudio, M. Liuio coss. deportatus ſimilis prodigij fœtus erat. nihilominus decẽuiros adire libros de portento eo iuſſerunt. decemuiri ex libris res diuinas eaſdem, quę proxime ſecundũ id prodigium factæ eſſent, imperarunt. carmen pręterea ab ter nouenis uirginibus cani per urbem iuſſerunt: donumq; Iunoni reginæ ferri. Ea uti fierent, C. Aurelius cos. ex decemuirorũ reſponſo curauit. carmen ſicut patrũ memoria Liuius, ita tum cõdidit P. Licinius Tegula. Expiatis omnibus religionibus (nam etiam Locris ſacrilegiũ perueſtigatũ à Q. Minucio erat, pecuniaq; ex bonis noxiorum in theſauris repoſita) cum conſules in prouincias proficiſci uellent: priuati frequentes, quibus ex pecunia, quam M. Valerio & M. Claudio coss. mutuam dederant, tertia penſio debebatur eo anno, adierunt ſenatum: quia conſules, cum ad nouum bellum, quod magna claſſe magnisq; exercitibus gerendũ eſſet, uix ærarium ſufficeret: negauerant eſſe, unde ijs in præſentia ſolueretur. Senatus querentes eos non ſuſtinuit: ſi in punicum bellum pecunia data in Macedonicum quoq; bellum uti reſpublica uellet: alijs ex alijs orientibus bellis, quid aliud quàm publicã pro beneficio tanquã ob noxam ſuam pecuniã fore? Cum & priuati æquum poſtularent: nec tamen ſoluendo ære alieno reſpublica eſſet: quod medium inter æquum, & utile erat, decreuerunt: ut, quoniam magna pars eorum agros uulgo uenales eſſe diceret: & ſibimet emptis opus eſſe: agri publici, qui intra quinquageſimum lapidem eſſet: copia ijs fieret. conſules agrum æſtimaturos: & in iugera aſſes uectigales, teſtandi cauſa publicum agrum eſſe, impoſituros: ut ſiquis, cum ſoluere poſſet populus, pecuniam habere quàm agrum mallet: reſtitueret agrum populo. Læti eam conditionẽ priuati accepere. Trientius, Tabuliusq; is ager, quia pro tertia parte pecuniæ datus erat, appellatus. Tum P. Sulpicius ſecundum uota in Capitolio nuncupata paludatus cum lictoribus profectus ab urbe, Brundiſium uenit: &

ueteribus militibus uoluntarijs ex Africano exercitu in legiones descriptis, nauibusq; ex classe consulis Cornelij lectis: altera die, quàm à Brundisio soluit, in Macedoniam traiecit. ibi ei præsto fuere Atheniensiũ legati, orantes, ut se obsidione eximeret. Missus extemplo Athenas est C. Claudius Cento cum x x longis nauibus, & militum copijs. neq; enim ipse rex Athenas obsidebat. eo maxime tempore Abydũ oppugnabat, iam cum Rhodijs, & Attalo naualibus certaminibus, neutro feliciter prælio uires expertus. sed animos ei faciebat præter ferociam insitam, fœdus ictum cum Antiocho Syriæ rege: diuisæq; iam cum eo Aegypti opes: cui morte audita Ptolemæi regis ambo imminebant. Contraxerant autem cum Philippo bellũ Athenienses haudquaq; digna causa: dum ex uetere fortuna nihil præter animos seruant. Acarnânes duo innenes per ioiniorũ dies non initiati templum Cereris imprudentes religionis cum cætera turba ingressi sunt. facile eos sermo prodidit absurde quædã percunctantes. deductiq; ad antistites templi, cum palàm esset per errorem ingressos, tanquam ob infandũ scelus interfecti sunt. Id tam fœde atq; hostiliter factum gens Acarnanũ ad Philippum detulit: impetrauitq; ab eo, ut datis Macedonũ auxilijs, bellum se inferre Atheniensibus pateretur. Hic exercitus primo terram Atticam ferro igniq; depopulatus, cum omnis generis præda in Acarnaniam redijt. & irritatio animorũ ea prima fuit. postea iustum bellum decretis ciuitatis ultro indicendo factum. Attalus enim rex Rhodijq; secuti cedentem in Macedoniam Philippũ, cum Aeginam uenissent: rex Piræeum renouandæ firmandæq; cum Atheniensibus societatis causa traiecit. Ciuitas omnis obuiam effusa cum coniugibus ac liberis, sacerdotes cum insignibus suis intrantem urbem, ac dij prope ipsi exciti sedibus suis exceperunt. In concionem extemplo populus uocatus: ut rex quæ uellet, coràm ageret. deinde ex dignitate magis uisum, scribere eum, de quibus uideretur: quàm præsentem aut referendis suis in ciuitatem beneficijs erubescere, aut significationibus acclamationibusq; multitudinis, assentatione immodica pudorẽ onerantis. In literis autẽ, quæ missæ in cõcionem, recitatæq; sunt: cõmemoratio erat beneficiorum primum in ciuitatem suam: deinde rerum, quas aduersus Philippum gessisset: ad postremum adhortatio. capessendum bellum dum se, dum Rhodios, tum quidem dum etiam Romanos haberent. nequicquã postea, si tum cessassent, prætermissam occasionem quæsituros. Rhodij deinde legati auditi sunt, quorũ recens erat beneficiũ, quod naues longas quatuor Atheniensium captas nuper à Macedonibus, recuperatasq; remiserant. Itaq; ingenti consensu bellũ aduersus Philippum decretũ. Honores regi primum Attalo immodici, deinde & Rhodijs habiti. tum primum mentio illata de tribu, quam Attalida appellarent, ad decem ueteres tribus addenda. & Rhodiorum populus corona aurea uirtutis ergô donatus, ciuitasq; Rhodijs data: quemadmodũ Rhodij prius Atheniensibus dederant. Secundum hæc rex Attalus Aeginam ad classem se recepit. Rhodij Ceam ab Aegina, inde per insulas Rhodum nauigarunt: omnibus, præter Andrum, Parumq;, & Cythnum, quæ præsidijs Macedonum tenebantur: in societatem acceptis. Attalum Aeginæ missi in Aetoliam nuntij, expectatioq; inde legati aliquandiu nihil agentem tenuere. & neq; illos excire ad arma potuit, gaudentes utcunq; composita cum Philippo pace: & ipse, Rhodijq;, cum, si institissent Philippo: egregium liberatæ per se Græciæ titulum habere potuissent: patiendo rursus, eum in Hellespontũ trajcere, occupantemq; Græciæ opportuna loca uires colligere, bellũ aluere: gloriamq; eius gesti, perfectiq; Romanis concesserunt. Philippus magis regio animo est usus: qui cum Attalum Rhodiosq; hostes non sustinuisset: ne Romano quidem quod imminebat, bello territus, Philocle quodam ex præfectis suis cum duobus millibus peditum, equitibus ducẽtis ad populandos Atheniensiũ agros misso, classe tradita Heraclidi, ut Maroneam peteret: ipse terra eodem cum expeditis duobus millibus peditum, equitibus ducentis pergit. & Maroneam quidem primo impetu expugnauit. Aenum inde cum magno labore, postremo per proditionem Ganymedis præfecti Ptolemæi cepit. deinceps alia castella, Cypsela, & Doriscon, & Serrheum occupat. inde progressus ad Chersonesum, Eleúnta, & Alopeconnesum, tradentibus ipsis, recipit. Callipolis quoque, & Madytos dedita, & castella quædã ignobilia. Abydeni ne legatis quidem admissis, regi portas clauserunt. ea oppugnatio diu Philippum tenuit. eripiq; ex obsidione, ni cessatum ab At-

talo

talo,& Rhodijs foret:potuerunt. Attalus trecentos tantum milites in præsidium,Rhodij quadriremem unam ex classe,cum ad Tenedum staret:miserunt. eodem postea cum iam uix sustinerent obsidionem,& ipse Attalus cum traiecisset: spem tantũ auxilij ex propinquo ostendit,neq; terra,neq; mari adiuuis socijs. Abydeni primo tormentis per muros dispositis, non terra modo adeunteis aditu arcebant:sed nauium quoq; stationem infestam hosti faciebant. postea cum & muri pars strata ruinis, & ad interiorem raptim oppositum murum cuniculis iam peruentum esset:legatos ad regem de conditionibus tradendæ urbis miserũt. Paciscebantur autem:ut rhodiam quadriremem cum socijs naualibus, Attaliq; præsidium emitti liceret: atq; ipsis urbe excedere cum singulis uestimentis. quibus cum Philippus nihil pacati, nisi omnia permittentibus respondisset:adeo renunciata hæc legatio ab indignatione simul ac desperatione iram accendit:ut ad Saguntinam rabiem uersi matronas omnes in templo Dianæ,pueros ingenuos uirginesq;,infantes etiam cum suis nutricibus in gymnasium includi iuberent: aurum & argentum in forum deferri:uestem pretiosam in naues,rhodiam cyzicenamq;, quæ in portu erant,conijci:sacerdotes, uictimasq; adduci: & altaria in medio poni. ibi delecti primum:qui ubi cæsam aciem suorum pro diruto muro pugnantem uidissent: extemplo coniuges,liberosq; interficerent: aurum, argentum, uestemq; quæ in nauibus esset:in mare deijcerent:tectis publicis priuatisq; quamplurimis locis possent,ignes subijcerent: & se facinus perpetraturos,præeuntibus execrabile carmen sacerdotibus,iureiurãdo adacti:tum militaris ætas iurare,neminem uiuum,nisi uictorem,acie excessurum. Hi memores deorum adeo pertinaciter pugnauerunt:ut cum nox prælium diremptura esset:rex prior territus rabie eorum,pugna abstiterit. Principes,quibus atrocior pars facinoris delegata erat:cum paucos, & cõfectos uulneribus ac lassitudine superesse prælio cernerent: luce prima sacerdotes cum infulis ad urbem dedendam Philippo mittunt. Ante deditionem ex ijs legatis Romanis, qui Alexandriam missi erant:M. Æmylius duorum consensu, minimus natu, audita obsidione Abydenorum ad Philippum uenit. qui questus Attalo,Rhodijsq; arma illata, & quod tum maxime Abydum oppugnaret:cum rex ab Attalo,& Rhodijs ultro se bello lacessitũ diceret:num Abydeni quoq;,inquit,ultro tibi intulerũt arma? Insueto uera audire ferocior oratio uisa est, quàm quæ habenda apud regem esset. Ætas,inquit,& forma,& super omnia Romanum nomen te ferociorem facit. ego autem primum uelim uos fœderum memores seruare mecum pacem. si bello lacessitis:mihi quoq; in animo est facere,ut regnum Macedonũ nomenq;,haud minus quàm Romanum,nobile bello sentiatis. Ita dimisso legato Philippus auro argentoq;,quæ coacerua ta erant:accepto,hominum prædam omnem amisit. tanta enim rabies multitudinem inuasit: ut repente proditos rati,qui pugnantes mortẽ occubuissent:periuriumq; alijs alij exprobrantes,& sacerdotibus maxime, qui quos ad mortẽ deuouissent: eorum deditionẽ uiuorum hosti fecissent:repente omnes ad cædem coniugum liberorumq; discurrerẽt:seq; ipsi per omnes uias lethi interficerent. Obstupefactus eo furore rex suppressit impetum militum:& triduum se ad moriendum Abydenis dare dixit:quo spatio plura facinora in se uicti ediderunt, quàm infesti edidissent uictores. nec nisi quem uincula,aut alia necessitas mori prohibuit: quisquam uiuus in potestatem uenit. Philippus imposito Abydi præsidio,in regnum redijt. Cum uelut Sagunti excidium Annibali, sic Philippo Abydenorum clades ad Romanũ bellum animos fecisset:nuntij occurrerunt:consulem iam in Epiro esse:& Apolloniam terrestres copias, nauales Corcyram in hyberna deduxisse. Inter hæc legatis, qui in Africam missi erant de Amilcare Gallici exercitus duce,responsum à Carthaginiẽsibus est:nihil ultra se facere posse:quàm ut exilio eum mulctarent:bonaq; eius publicarent. perfugas & fugitiuos, quos inquirendo uestigare potuerint,reddidisse.& de ea re missuros legatos Romã,qui senatui satisfacerent. Ducenta millia modiũm tritici Romam,ducenta ad exercitum in Macedoniam miserunt. Inde in Numidiam ad reges profecti legati. dona data Masanissæ:mandataq; edita. Equites M Numidæ,cum M M daret,accepti. ipse in naues imponendos curauit:& cum ducẽtis millibus modiũm tritici,ducentis hordei in Macedoniam misit. Tertia legatio ad Verminam erat. Is ad primos fines regni legatis obuiam progressus, ut scriberent ipsi quas uellent pacis cõditiones

bbb permisit

permisit. omnem pacem bonã iustamq; fore sibi cum populo Romano. datæ leges pacis, iussusq; ad eam cõfirmandam mittere legatos Romam. Per idem tempus L. Cornelius Lentulus proconsul ex Hispania rediit, qui cum in senatu res ab se per multos annos fortiter feliciterq; gestas exposuisset, postulassetq; ut triumphanti sibi inuehi liceret in urbem: res triumpho dignas esse censebat senatus: sed exemplum à maioribus non accepisse: ut qui neq; dictator, neq; consul, neq; prætor res gessisset: triumpharet. proconsulem illum Hispaniam prouinciam, non consulem, aut prætorem obtinuisse. decurrebatur tamen eò, ut ouans urbem iniret: intercedente T. Sempronio Longo tribuno pl. qui nihilo magis id more maiorũ, aut ullo exemplo futurum diceret. postremo uictus consensu patrum tribunus cessit: & ex S C L. Lentulus ouans urbem est ingressus. Argenti tulit ex præda quadragintaquatuor millia pondo: auri duo millia quadringenta L: militibus ex præda centum XX asses diuisit. Iam exercitus cõsularis ab Arretio Ariminum traductus erat: & quinq; millia sociũm Latini nominis ex Gallia in Hetruriam transierant. itaq; L. Furius magnis itineribus ab Arimino aduersus Gallos Cremonam tum obsidentes profectus, castra mille quingentorum passuum interuallo ab hoste posuit. Occasio egregie rei gerendæ fuit: si protinus de uia ad castra oppugnanda duxisset. palati passim uagabantur per agros, nullo satis firmo relicto præsidio. lassitudini militum timuit: quod raptim ductum agmen erat. Galli clamore suorum ex agris reuocati, omissa præda, quæ in manibus erat: castra repetiuere. & postero die in aciem progressi. nec Romanus moram pugnandi fecit. sed uix spatium instruendi fuit: eo cursu hostes in prælium uenerunt. Dextera ala (in alas diuisum socialem exercitum habebat) in prima acie locata est: in subsidiis duæ Romanæ legiones. M. Furius dexteræ alæ, legionibus M. Cæcilius, equitibus L. Valerius Flaccus (legati omnes erant) præpositi. Prætor secum duos legatos, Cn. Lectorium, & P. Titinium habebat: cum quibus circunspicere, & obire ad omneis hostium subitos conatus posset. Primo Galli omni multitudine in unum locum connixi, obruere, atq; obterere sese dextram alam, quæ prima erat: sperarunt posse. ubi id parum procedebat: circumuenire à cornibus & amplecti hostium aciem, quod multitudini aduersus paucos facile uidebatur: conati sunt. Id ubi uidit prætor: ut & ipse dilataret aciem, duas legiones ex subsidiis dextra læuaq; alæ quæ in prima acie pugnabat, circundat: ædemq; deo Ioui uouit: si eo die hostes fudisset. L. Valerio imperat: ut altera parte duarum legionum equites, altera sociorum equitatum in cornua hostium emittat: nec circumuenire eos aciem patiatur. simul & ipse, ut extenuatam mediam diductis cornibus aciem Gallorum uidit: signa inferre confertos milites, & perrumpere ordines iubet. & cornua ab equitibus, & medii à pedite pulsi: ac repente, cum omni parte cæde ingenti sternerentur: Galli terga uertunt: fugaq; effusa repetũt castra. fugientes persecutus eques: mox & legiones insecutæ in castra impetum fecerunt. Minus sex milia hominum inde effugerunt. cæsa & capta supra quinq; & XXX millia cum signis militaribus LXX, carpentis Gallicis multa præda oneratis plus ducentis. Amilcar dux Pœnus eo prælio cecidit: & tres imperatores nobiles Gallorũ. Placentini captiui ad duo millia liberorum capitum redditi colonis. Magna uictoria, lætaq; Romæ fuit literis allatis: supplicatio in triduũ decreta est. Romanorum, sociorumq; ad duo millia eo prælio ceciderunt: plurimi dexteræ alæ: in quam primo impetu uis ingens hostium illata est. Quanq; à prætore propè debellatũ erat: consul quoq; C. Aurelius perfectis quæ Romæ agenda fuerant, profectus in Galliam uictorem exercitũ à prætore accepit. Consul alter, cum autumno fermè exacto in prouinciam uenisset: circa Apolloniam hibernabat. ab classe, quæ Corcyræ subducta erat: C. Claudius, triremesq; Romanæ (sicut ante dictum est) Athenas missæ cum Pyræeum peruenissent: despondentibus iam animos sociis spem ingentem attulerãt. nam & terrestres ab Corintho, quæ per Megaram incursiones in agros fieri solitæ erant, non fiebant: & prædonũ à Chalcide naues, quæ non mare solũ infestum, sed etiam omnes maritimos agros Atheniensibus fecerant: nõ modo Sunium superare, sed nec extra fretum Euripi committere aperto mari se audebant. Superuenerunt his tres Rhodiæ quadriremes: & erant Atticæ tres apertæ naues ad tuendos maritimos agros cõparatæ. Hac classe si urbs, agriq; Atheniensiũ defenderentur: satis in præsentia existimanti Claudio esse, maioris

etiam

etiam rei fortuna oblata est. Exules ab Chalcide regiorum iniurijs pulsi attulerunt: occupari Chalcidem sine certamine ullo posse. nam & Macedonas, quia nullus in propinquo sit hostium metus, uagari passim: & oppidanos præsidio Macedonum fretos custodiam urbis negligere. His autoribus profectus, quanquam Sunium ita mature peruenerat: ut inde prouehi ad primas angustias Euboeæ posset: ne superato promontorio conspiceretur: classem in statione usque ad noctem tenuit. primis tenebris mouit: & tranquillo prouectus Chalcidem paulo ante lucem, quà infrequentissima urbis sunt: paucis militibus turrim proximam, murumque circa scalis cepit: alibi sopitis custodibus, alibi nullo custodiente. progressi inde ad frequentia ædificijs loca, custodibus interfectis, refractaque porta, cæteram multitudinem armatorum acceperunt. inde in totam urbem discursum est: aucto etiam tumultu: quod circa forum ignis tectis iniectus erat. conflagrarunt & horrea regia, & armamentarium cum ingenti apparatu machinarum, tormentorumque. cædes inde passim fugientium pariter ac repugnantium fieri cœpta est. nec ullo iam, qui militaris ætatis esset: non aut cæso, aut fugato: Sopatro etiam Acarnâne præfecto præsidij interfecto: præda omnis primo in forum collata: deinde in naues imposita. carcer etiam ab Rhodijs refractus: emissique captiui: quos Philippus tanquã in tutissimam custodiam condiderat. statuis inde regis deiectis, truncatisque, signo receptui dato, conscenderunt naues: & Piræeum, unde profecti erant, redierunt. Quod si tantum militum Romanorũ fuisset: ut & Chalcis teneri, & non deseri præsidium Athenarum potuisset: magna res principio statim belli, Chalcis & Euripus adempta regi forent. nam ut terra Thermopylarum angustiæ Græciam, ita mari fretũ Euripi claudit. Demetriade tum Philippus erat. quo cum esset nunciata clades sociæ urbis: quanquam serum auxilium perditis erat: tamen quę proxima auxilio est, ultionem petens, cum expeditis quinque millibus peditum, & CCC equitibus extemplo profectus, cursu propè Chalcidem contendit, haudquaquã dubius opprimi Romanos posse. à qua destitutus spe, nec quicquam aliud, quàm ad deforme spectaculum semirutæ ac fumantis sociæ urbis cum uenisset: paucis uix qui sepelirent bello absumptos, relictis, ęque raptim ac uenerat, transgressus ponte Euripum per Bœotiam Athenas ducit, pari incepto haud disparem euentum ratus responsurum. & respondisset: ni speculator (hemerodromos uocant Græci, ingens die uno cursu emetientes spatium) contemplatus regium agmen è specula quadam, prægressus nocte media Athenas peruenisset. idem ibi somnus, eademque negligẽtia erat: quę Chalcidem dies ante paucos prodiderat. Excitati nuntio trepido & prætor Atheniensium, & Dioxippus præfectus cohortis mercede militantium auxiliorum, conuocatis in forum militibus, tuba signum ex arce dari iubent: ut hostes adesse omnes scirent. ita undique ad portas, ad muros discurrũt. Paucas post horas Philippus, aliquanto tamen ante lucem appropinquans urbi, cõspectis luminibus crebris, & fremitu hominum trepidantium (ut in tali tumultu) exaudito, sustinuit signa: & considere, ac cõquiescere agmen iussit, ui aperta propalàm usurus: quando parum dolus profuerat. ad Dipylon accessit. Porta ea, uelut in ore urbis posita, maior aliquanto, patentiorque, quàm cæteræ, est: & intra eam extraque latæ sunt uiæ: ut & oppidani dirigere aciem à foro ad portam possent: & extra limes mille fermè passus in Academiæ gymnasium ferens, pediti equitique hostium liberum spatiũ præberet. Eo limite Athenienses cum Attali præsidio, & cohorte Dioxippi, acie intra portã instructa, signa extulerunt. Quod ubi Philippus uidit: habere se hostes in potestate ratus, & diu optata cæde (neque enim ulli Græcarum ciuitatum infestior erat) expleturum, cohortatus milites, ut se intuentes pugnarent: scirentque ibi signa, ibi aciem esse debere, ubi rex esset: concitat in hostes equum, non ira tantum, sed etiam gloria elatus: quod ingenti turba completis etiam ad spectaculum muris, conspici se pugnantem egregium ducebat. Aliquantum ante aciem cum equitibus paucis euectus in medios hostes, ingentem cum suis ardorem tum pauorem hostibus iniecit. plurimos manu sua comminus eminusque uulneratos, compulsosque in portam consecutus & ipse, cum maiorem in angustijs trepidantium edidisset cædem, in temerario incepto tutum tamen receptum habuit, quia qui in turribus portæ erant, sustinebãt tela, ne in permistos hostibus suos coniicerent. intra muros deinde tenentibus milites Atheniensibus, Philippus signo receptui dato, castra

ad Cynosarges(templū Herculis,gymnasiumq; & lucus erat circumiectus)posuit. sed & Cynosarges,& Lyceum,& quicquid sancti amoenive circa urbē erat, incensum est: dirutaq; non tecta solum, sed etiam sepulchra: nec diuini humaniue iuris quicquam præ impotenti ira est seruatum. Postero die cum primo clausæ fuissent portæ:deinde subito apertæ: quia præsidium Attali ab Ægina,Romaniq; ab Piræeo intrauerant urbem: castra ab urbe retulit rex tria fermè millia passuum.inde Eleusinem profectus,spe improuiso templi,castelliq;, quod & imminet & circundatum est templo:capiendi,cum haudquaquam neglectas custodias animaduertisset: & classem à Pyræeo subsidio uenire: omisso incepto,Megaram,ac protinus Corinthum ducit. & cum Argis Achæorum concilium esse audisset:inopinantibus Achæis concioni ipsi superuenit. Consultabant de bello aduersus Nabin tyrannum Lacedæmoniorum. qui translato imperio à Philopœmene ad Cycliaden nequaquam parem illi ducem dilapsa cernens Achæorum auxilia,redintegrauerat bellum:agrosq; finitimorum uastabat:& iam urbibus quoq; erat terribilis. Aduersus hunc hostem cum quantum ex quaq; ciuitatū militum conscriberetur consultarent:Philippus demptutum se eis curam, quod ad Nabin & Lacedæmonios attineret,pollicitus:nec tantum agros sociorum populationibus prohibiturū: sed terrorem omnem belli in ipsam Laconicam,ducto eò extemplo exercitu,translaturum: hæc oratio cum ingenti hominum assensu acciperetur:ita tamen æquum est,inquit,me uestra meis armis tutari:ne mea interim nudentur præsidijs. itaq;, si uobis uidetur: tantum parate militum: quantum ad Oreum,& Chalcidem,& Corinthum tuenda satis sint:ut meis ab tergo tutis,securus bellum Nabidi inferam & Lacedæmonijs.Non fefellit Achæos,quò spectasset tam benigna pollicitatio,auxiliumq; oblatum aduersus Lacedæmonios.id quæri,ut obsidem Achæorum iuuentutem educeret ex Peloponneso ad illigandam Romano bello gentem. & id quidem coarguere Cycliades prætor Achæorum nihil attinere ratus,id modo cum dixisset: non licere legibus Achæorum de alijs rebus referre: quàm propter quas conuocati essent: decreto de exercitu parando aduersus Nabin facto,concilium fortiter ac libere habitum dimisit, inter assentatores regios ante eam diem habitus.Philippus magna spe depulsus, uolūtarijs paucis militibus conscriptis,Corinthum, atq; in Atticam terram redijt. Per eos ipsos dies, quibus Philippus in Achaia fuit:Philocles præfectus regius ex Eubœa profectus cum duobus millibus Thracum Macedonumq; ad depopulandos Atheniensium fines,è regione Eleusinis saltum Cithæronis transcendit.inde dimidia parte militum ad prædandum passim per agros dimissa,cum parte ipse occultus loco ad insidias opportuno consedit: ut si ex castello ab Eleusine in prædantes suos impetus fieret:repente hostes effusos ex improuiso adoriretur. Non fefellere insidiæ.itaq; reuocatis,qui discurrerant ad prædandum,militibus, instructisq;, ad oppugnandum castellum Eleusinem profectus cum multis inde uulneribus recessit:Philippoq; se uenienti ex Achaia cōiunxit.Tentata & ab ipso rege oppugnatio eius castelli est. sed naues Romanæ à Piræeo uenientes,intromissumq; præsidium absistere incepto coegerunt. Diuiso deinde exercitu rex cum parte Philoclem Athenas mittit: cum parte ipse Piræeum pergit: ut dum Philocles subeundo muros, & comminanda oppugnatione contineret urbe Athenienses:ipsi Piræeum leui cum præsidio relictum expugnandi facultas esset.Cęterum nihilo ei Piræei, quàm Eleusinis facilior,ijsdem ferè defendentibus, oppugnatio fuit. A Piræeo Athenas repente duxit.inde eruptione subita peditū equitumq; inter angustias semiruti muri, qui brachijs duobus Piræeum Athenis iungit:repulsus,omissa oppugnatione urbis,diuiso cum Philocle rursus exercitu,ad uastandos agros profectus,cum priorem populationē sepulchris circa urbem diruendis exercuisset,nequid inuiolatum relinqueret:templa deûm,quæ pagatim sacrata habebant, dirui atq; incendi iussit. Exornata eo genere operum eximie terra Attica, & copia domestici marmoris,& ingenijs artificum præbuit huic furori materiam. neq; enim diruere modo ipsa templa,ac simulacra euertere satis habuit:sed lapides quoq;,ne integri cumularent ruinas:frangi iussit.& postea quā non tam ira satiata,quàm iræ exercendæ materia hæc deerat:agro hostium in Bœotiam excessit: nec aliud quicquam dignum memoria in Græcia egit. Consul Sulpicius eo tempore inter Apolloniam ac Dyrrachium ad Apsum flumen

habebat

habebat castra: quò accersitum T. Apustium legatum cum parte copiarum ad depopulandos hostium fines mittit. Apustius extrema Macedoniæ populatus, Corrhago, & Gerrhunio, & Orgesso castellis primo impetu captis, ad Antipatriam, in faucibus angustis sitam urbem, uenit. ac primo euocatos principes ad colloquium, ut fidei Romanorum se committerent, perlicere est conatus: deinde ubi magnitudine ac mœnibus, situq; urbis freti dicta aspernabantur: ui atq; armis adortus expugnauit: puberibusq; interfectis, præda omni militibus concessa, diruit muros, atq; urbem incendit. Hic metus Codrionem, satis ualidum & munitum oppidum, sine certamine ut dederetur Romanis, effecit. præsidio ibi relicto, Ilion (nomen propter alteram in Asia urbem, quàm oppidum, notius) ui capitur. Reuertentem legatum ad COS. cum satis magna præda Athenagoras quidam regius præfectus in transitu fluminis à nouissimo agmine adortus postremos turbauit. ad quorum clamorem, & trepidationem cum reuectus equo propere legatus signa conuertisset: coniectisq; in medium sarcinis aciem direxisset: non tulere impetum Romanorum militum regij. multi ex ijs occisi: plures capti. Legatus incolumi exercitu reducto ad COS. remittitur inde extemplo ad classem. Hac satis felici expeditione bello commisso, reguli ac principes accolæ Macedonum in castra Romana ueniunt, Pleuratus Scerdilæi filius, & Aminander Athamanum rex, & ex Dardanis Bato, Longari filius. Bellum suo nomine Longarus cum Demetrio Philippi patre gesserat. Pollicentibus auxilia respondit COS. Dardanorum & Pleurati opera, cum exercitum in Macedoniam induceret, se usurum. Aminandro Aetolos concitandos ad bellum attribuit. Attali legatis (nam ij quoq; per id tempus uenerant) mandat: ut Aeginæ rex, ubi hibernabat: classem Romanam operiretur. qua adiuncta, bello maritimo, sicut ante, Philippum urgeret. Ad Rhodios quoque missi legati: ut capesserent partem belli. Nec Philippus segnius (iam enim in Macedoniam peruenerat) apparabat bellum. filium Persea, puerum admodum, datis ex amicorum numero, qui ætatem eius regerent: cum parte copiarũ ad obsidendas angustias, quæ ad Pelagoniam sunt, mittit. Sciathum, & Peparethum, haud ignobiles urbes, ne classi hostium prædæ ac præmio essent, diruit. Ad Aetolos mittit legatos: ne gens inquieta aduentu Romanorum fidem mutaret. Concilium Aetolorum statuta die, quod Panætolium uocant: futurum erat. huic ut occurrerent: & legati regis iter accelerarunt: & ab COS. missus L. Furius Purpurio legatus uenit. Atheniensium quoque legati ad id concilium occurrerunt. Primi Macedones, cum quibus recentissimum fœdus erat: auditi sunt. qui nulla noua re nihil se noui habere, quod afferrent, dixerunt. quibus enim de causis, experta inutili societate Romana, pacem cum Philippo fecissent: compositam semel seruare eos debere. An imitari, inquit unus ex legatis, Romanorum, licentiam an leuitatem dicam, mauultis? qui cum legatis uestris Romæ responderi ita iussissent: quid ad nos uenitis Aetoli, sine quorum autoritate pacem cum Philippo fecistis? ijdem nunc, ut bellum secum aduersus Philippum geratis, postulant: & antea propter nos, & pro nobis arma sumpta aduersus eum simulabant: nunc nos in pace esse cum Philippo prohibent. Messanæ ut auxilio essent, primo in Siciliam conscenderunt: iterum, ut Syracusas oppressas ab Carthaginiensibus in libertatem eximerent. Et Messanam, & Syracusas, & totam Siciliam ipsi habent: uectigalemq; prouinciam securibus & fascibus subiecerunt. Scilicet sicut uos Naupacti legibus uestris per magistratus à uobis creatos concilium habetis, socium hostemq; libere, quem uelitis, lecturi, pacem ac bellum arbitrio habituri uestro: sic Siculorum ciuitatibus Syracusas, aut Messanam aut Lilybæum indicitur concilium. prætor Romanus conuentus agit: eo imperio euocati conueniunt: excelso in suggestu superba iura reddentem, stipatum lictoribus uident: uirgæ tergo, secures ceruicibus imminent: & quotannis alium atq; alium dominum sortiuntur. Nec id mirari debent, aut possunt: cum Italiæ urbes, Rhegium, Tarentum, Capuam, ne finitimas nominem, quarum ruinis creuit urbs Roma: eiusdem subiectas uideant imperio. Capua quidem sepulchrum ac monumentum Campani populi, elato & extorri eiecto ipso populo superest urbs trunca, sine senatu, sine plebe, sine magistratibus, prodigium, relicta crudelius habitanda quàm si deleta foret. Furor est, si alienigenæ homines plus lingua & moribus & legibus, quàm maris terrarumq; spatio discreti, hæc tenuerint: spe-

rate quicquam eodem statu mansurum. Philippi regnum officere aliquid uidetur libertati uestræ: qui cum merito uestro uobis infestus esset: & nihil à uobis ultra quàm pacem petijt, fidemq́ hodie pacis pactæ desiderat. Assuefacite ijs terris legiones externas, & iugum accipite: sero ac nequicquam, cum dominum Romanum habebitis, socium Philippum quæretis. Ætolos, Acarnanas, Macedonas eiusdem linguæ homines leues ad tempus ortæ causæ disiungũt coniunguntq́: cum alienigenis, cum barbaris æternum omnibus Græcis bellum est, eritq́. natura enim, quæ perpetua est: non mutabilibus in diem causis hostes sunt. Sed unde cœpit oratio mea, ibi desinet. Hoc eodem loco ijdem homines de eiusdem Philippi pace triennio ante decreuistis, ijsdem improbantibus eam pacem Romanis, qui nunc pactam & cõpositam turbare uolunt. in qua consultatione nihil fortuna mutauit, cur uos mutetis non uideo. Secundum Macedonas, ipsis Romanis ita cõcedentibus iubentibusq́, Athenienses, qui fœda passi iustius in crudelitatẽ sæuitiamq́ regis inuehi poterant, introducti sunt. Deplorauerunt uastationem populationemq́ miserabilem agrorũ. Neq́ id se queri, quod hostilia ab hoste passi forent. esse enim quædã belli iura: quæ ut facere, ita pati sit fas. sata exuri, dirui tecta, prædas hominum pecorumq́ agi, misera magis, q̃ indigna patienti esse. uerum enimuero id se queri: quod is qui Romanos alienigenas, & barbaros uocet: adeo omnia simul diuina humanaq́ iura polluerit: ut priore populatione cum infernis dijs, secũda cum superis bellũ nefarium gesserit. omnia sepulchra monumentaq́ diruta esse in finibus suis, omniũ nudatos manes, nullius ossa terra tegi. delubra sibi fuisse: quæ quondam pagatim habitantes in paruis illis castellis uicisq́ consecrata, ne in unam urbem quidem contributi maiores sui deserta reliquerint. circa ea omnia templa Philippum infestos circuntulisse ignes: semusta & truncata simulacra deûm inter prostratos iacere postes templorum. Qualem terram Atticam fecerit, exornatã quõdam, opulentamq́: talem eum, si liceat, Ætoliam, Græciamq́ omnem facturũ. Vrbis quoq́ suæ similem deformitatem futuram fuisse, nisi Romani subuenissent. eodem enim scelere urbem colentem hos deos, præsidemq́ arcis Mineruam petitam: eodem Eleusinæ Cereris templũ: eodem Piræei Iouem Mineruamq́. sed ab eorũ non templis modo, sed etiam mœnibus ui atq́ armis repulsum, in ea delubra, quæ sola religione tuta fuerint, sæuisse. Itaq́ se orare atq́ obsecrare Ætolos: ut miserti Atheniensiũ, ducibus dijs immortalibus, deinde Romanis, qui secundum deos plurimum possint, bellum susciperent. Tum Romanus legatus. Totam orationis meæ formam Macedones primum, deinde Athenienses mutarunt. nam & Macedones, cum ad cõquerendas Philippi iniurias in tot socias nobis urbes uenissem: ultro accusando Romanos, defensionem ut accusatione potiorem haberem, effecerunt. & Athenienses in deos superos inferosq́ nefanda atq́ inhumana scelera eius referendo, quid mihi aut cuiquã reliquerunt, quod obijcere ultra possim? Eadem Chios, Abydenos, Æneos, Maronitas, Thasios, Parios, Samios, Larissenses, Messenios, hinc ex Achaia existimate queri grauiora etiam acerbioraq́ eos, quibus nocendi maiorem facultatẽ habuit. Nam quod ad ea attinet, quæ nobis obiecit: nisi gloria digna sunt, fateor ea defendi non posse. Rhegium, & Capuam, & Syracusas nobis obiecit. Rhegiũ Pyrrhi bello legio à nobis, Rheginis ipsis ut mitteremus orantibus, in præsidium missa, urbem ad quam defendendam missa erat, per scelus possedit. comprobauimus ergo id facinus? an bello persecuti sceleratam legionem in potestatẽ nostram redactam tergo & ceruicibus pœnas socijs pendere cum coegissemus, urbem, agros, suaq́ omnia cum libertate, legibusq́ Rheginis reddidimus? Syracusanis oppressis ab externis tyrannis, quo indignius esset, cum tulissemus opem, & fatigati propè per triennium terra mariq́ urbe munitissima oppugnanda essemus: cum iam ipsi Syracusani seruire tyrannis, quàm capi à nobis mallent: captam ijsdem armis, & liberatam urbem reddidimus. neq́ inficias imus: Siciliã prouinciam nostram esse: & ciuitates quæ in parte Carthaginiensium fuerunt: & uno animo cum illis aduersus nos bellũ gesserunt: stipendiarias nobis, ac uectigales esse. quin cõtra, hoc & uos, & omnes gentes scire uolumus: pro merito cuiq́ erga nos fortunã esse. An Campanorũ pœnæ, de qua neq́ ipsi quidem queri possunt: nos pœniteat? Hi homines, cum pro ijs bellum aduersus Samnites per annos propè septuaginta cũ magnis nostris cladibus gessissemus: ipsos fœdere

primum

primum,deinde connubio,atq; inde cognationibus, postremo ciuitate nobis coiunxissemus: tempore nostro aduerso primi omnium Italiæ populorum,præsidio nostro fœde interfecto, ad Annibalem defecerunt:deinde indignati se obsideri à nobis, Annibalē ad oppugnandam Romam miserūt.Horum si neq; urbs ipsa,neq; homo quisquā superesset: quis durius, quàm pro merito ipsorum statutum indignari posset? Plures sibimet ipsi cōscientia scelerū mortem consciuerunt:quàm à nobis supplicio affecti sint.cæteris ita oppidum,ita agros ademimus: ut agrum locumq; ad habitandum daremus: urbem innoxiam stare incolumem pateremur: ut qui hodie uideat eam,nullum oppugnatæ captæue ibi uestigium inueniat.Sed quid ego Capuam dico? cum Carthagini uictæ pacem ac libertatem dederimus? magis illud est periculum:ne nimis facile uictis ignoscendo, plures ob idipsum ad experiendam aduersus nos fortunam belli incitemus. Hæc pro nobis dicta sint, hæc aduersus Philippum: cuius domestica parricidia,& cognatorum amicorumq; cædes, & libidinem inhumaniorem propè quàm crudelitatem, uos, quo propiores Macedoniæ estis: melius nostis. Quod ad uos attinet Ætoli: nos pro uobis bellum suscepimus aduersus Philippum: uos sine nobis cum eo pacem fecistis. & forsitan dicatis:bello punico occupatis nobis,coactos metu uos leges pacis ab eo, qui tum plus poterat accepisse.& nos cum alia maiora urgerent,depositum à uobis bellum & ipsi omisimus.Nunc & nos deûm benignitate punico perfecto bello,totis uiribus nostris in Macedoniam incubuimus:& uobis restituendi uos in amicitiam societatemq; nostram fortuna oblata est:nisi perire cum Philippo, quàm uincere cum Romanis mauultis. Hæc dicta ab Romano cum essent:inclinatis omnium animis ad Romanos,Damocritus prætor Ætolorum,pecunia, ut fama est, ab rege accepta, nihil aut huic, aut illi parti assensus, rem magni discriminis consilijs nullam esse tam inimicam,quàm celeritatem,dixit.celerem enim pœnitentiā,sed eandem seram atq; inutilē sequi:cum præcipitata raptim consilia neq; reuocari,neq; in integrum restitui possint.deliberationis autem eius,cuius ipse maturitatem expectandam putaret: tempus ita iam nunc statui posse. cum legibus cautum esset: ne de pace belloue, nisi in panætolico,& pylaico concilio ageretur,decernerent extemplo:ut prætor sine fraude,cum de bello, aut de pace agere nelit, aduocet concilium: & quod tum referatur decernaturq;: ut perinde ius ratumq; sit:ac si in panætolico,aut pylaico concilio actum esset. Dimissis ita suspensa re legatis, egregie consultum genti aiebat. nam utrius partis melior fortuna belli esset, ad eius societatem inclinaturos. Hæc in concilio Aetolorum acta. Philippus impigre terra mariq; parabat bellum.nauales copias Demetriadem in Thessalia cōtrahebat:Attalum, Romanamq; classem principio ueris ab Aegina ratus moturos. nauibus maritimæq; oræ præfecit Heraclidam,quem & ante præfecerat.ipse terrestreis copias comparabat:magna se duo auxilia detraxisse Romanis credens:ex una parte Aetolos, ex altera Dardanos, faucibus ad Pelagoniam à filio Perseo interclusis. Ab cos. non parabatur,sed gerebatur iam bellum. per Dassaretiorum fines exercitum ducebat:frumentum quod ex hibernis extulerat, integrū uehens: quod in usum militi satis esset,præbentibus agris. oppida uiciq; partim uoluntate,partim metu se tradebant.quædam ui expugnata. quædam deserta, in montes propinquos refugientibus barbaris,inueniebantur.Ad Lingum statiua posuit propè flumen Beuum: inde frumentatum circa horrea Dassaretiorum mittebat. Philippus consternata quidem omnia circa, pauoremq; ingentem hominum cernebat: sed parum gnarus quā partem petisset cos. alam equitum ad explorandum,quonam hostes iter intendissent,misit.Idem error apud cos.erat. mouisse ex hibernis regem sciebat,quam regionem petisset ignorans.is quoq; speculatū miserat equites.Hæ duæ alæ ex diuerso,cum diu incertis itineribus uagatæ per Dassaretios essent: tandem in unum iter conuenerunt. neutros fefellit,ut fremitus procul hominum equorumq; exauditus est,hostes appropinquare.itaq; prius quàm in cōspectum uenirent,equos armaq; expedierant.nec mora,ubi primum hostem uidêre,concurrendi facta est. Forte & numero,& uirtute,utpote lecti utrinq;,haud impares,æquis uiribus per aliquot horas pugnarunt,fatigatio ipsorum equorumq; incerta uictoria diremit prælium.Macedonum XL equites, Romanorum quinq; & XXX ceciderunt.Neq; eo magis explorati quicquam,in qua regione ca

ſtra hoſtium eſſent, aut illi ad regem, aut hi ad c o s. retulerunt. per transfugas cognitum eſt:
quos leuitas ingeniorum ad cognoſcendas hoſtium res in omnibus bellis præbet. Philippus
aliquid & ad caritatem ſuorum, & ut promptius pro eo periculum adirent, ratus profecturum
ſe, ſi equitum, qui ceciderant in expeditione, ſepeliendorum curam habuiſſet: afferri eos in ca/
ſtra iuſſit: ut conſpiceretur ab omnibus funeris honos. Nihil tam incertum, nec tam inæſtima/
bile eſt, quàm animi multitudinis. quod promptiores ad ſubeundam omnem dimicationem
uidebatur facturũ, id metum pigritiamq; incuſſit. nam qui haſtis ſagittisq;, & rara lanceis uul/
nera facta uidiſſent, cum Græcis Illyrijsq; pugnare aſſueti: poſteaquã gladio hiſpanienſi de/
truncata corpora brachijs abſciſis, aut tota ceruice deſecta, diuiſa à corpore capita, patentiaq;
uiſcera, & fœditatem aliam uulnerum uiderunt: aduerſus quæ tela, quosq; uiros pugnandum
eſſet, pauidi uulgo cernebant. ipſum quoq; regem terror cepit: nondum iuſto prælio cum Ro/
manis congreſſum. itaq; reuocato filio præſidioq; quod in Pelagoniæ faucibus erat: ut ijs co/
pijs ſuas augeret: Pleurato Dardanisq; iter in Macedoniam patefecit. Ipſe cum x x millibus
peditum, quatuor millibus equitum, ducibus transfugis ad hoſtem profectus, paulo plus du/
centis paſſibus à caſtris Romanis tumulum propinquum Athaco foſſa ac uallo communiuit.
ac ſubiecta cernẽs Romana caſtra, admiratus eſſe dicitur, & uniuerſam ſpeciem caſtrorum, &
deſcripta ſuis quæq; partibus, tum tendentium ordine, tum itinerũ interuallis: & negaſſe bar/
barorum ea caſtra ulli uideri poſſe. Biduum c o s. & rex, alter alterius conatus expectãtes, con/
tinuere ſuos intra uallum. tertio die Romanus omneis copias in aciem eduxit. Rex uero tam
celerem aleam uniuerſi certaminis timens: quadringentos Tribalos (Illyriorum id, ſicut alio
diximus loco, eſt genus) & Cretenſes c c c, addito ijs peditibus pari numero equitum cum
duce Athenagora, uno ex purpuratis, ad laceſſendos hoſtiũ equites miſit. Ab Romanis cum
aberat acies eorum paulo plus quingentos paſſus, uelites & equitum duæ fermè alæ emiſſæ:
ut numero quoq; eques pedesq; hoſtem æquarent. Credidere regij genus pugnæ, cui aſſue/
uerant: fore, ut equites inuicem inſequentes refugientesq;, nunc telis uterentur, nunc terga da/
rent: Illyriorum uelocitas ad excurſiones, & impetus ſubitos uſui eſſet: Cretenſes in inuehen/
tem ſe effuſe hoſtem ſagittas conijcerent. Turbauit hunc ordinem pugnãdi non acrior, quàm
pertinacior impetus Romanorum. nam haud ſecus, quàm ſi tota acie dimicarent: & uelites
emiſſis haſtis comminus gladijs rem gerebant: & equites, ut ſemel in hoſtem euecti ſunt: ſtan/
tibus equis partim ex ipſis equis partim deſilientes immiſcentesq; ſe peditibus pugnabant.
ita nec eques regius equiti par erat, inſuetus ad ſtabilem pugnam: nec pedes concurſator, & ua
gus, & propè ſeminudus genere armorum ueliti Romano parmam gladiumq; habenti, pari
terq; & ad ſe tuendum, & ad hoſtem petendum armato. non tulere itaq; dimicationem: nec
alia re quàm uelocitate tutantes ſe, in caſtra refugerunt. Vno deinde intermiſſo die, cum om/
nibus copijs equitum leuisq; armaturæ pugnaturus rex eſſet: nocte cetratos, quos peltaſtas
uocant: loco opportuno inter bina caſtra in inſidijs abdiderat. præceperatq; Athenagoræ &
equitibus, ut ſi aperto prælio procederet res, uterentur fortuna: ſi minus, cedendo ſenſim ad
inſidiarũ locum hoſtem pertraherent. & equitatus quidem ceſſit. duces cetratæ cohortis, non
ſatis expectato ſigno ante tempus excitatis ſuis, occaſionem bene gerendæ rei amiſere. Roma
nus & aperto prælio uictor, & tutus à fraude inſidiarum in caſtra ſeſe recepit. Poſtero die om
nibus copijs c o s. in aciem deſcendit, ante prima ſigna locatis elephantis. quo auxilio tum pri/
mum Romani, quia captos aliquot bello punico habebant, uſi ſunt. ubi latentem intra uallum
ſenſit, exprobrans metum ſucceſſit. Poſteaquam ne tum quidem poteſtas pugnandi dabatur:
quia ex tam propinquis ſtatiuis parum tuta frumẽtatio erat, diſperſos milites per agros equi/
tibus extemplo inuaſuris: octo fermè inde millia interuallo tutiorem frumentationem habitu
rus, caſtra ad Octolophum (id eſt loco nomen) mouit. Cum in propinquo agro frumẽtaren/
tur Romani: primo rex intra uallum ſuos tenuit: ut creſceret ſimul & negligentia cum audacia
hoſti. ubi effuſos uidit: cum omni equitatu, & Cretenſium auxiliaribus, quantum equitem ue/
lociſſimi pedites curſu æquare poterant, citato profectus agmine, inter caſtra Romana & fru/
mentatores cõſtituit ſigna. inde copijs diuiſis, partem ad conſectandos uagos frumentatores
emiſit

emisit, dato signo nequem uiuum relinquerent: cum parte ipse substitit: itineraq;, quibus ad castra recursuri uidebantur hostes, obsedit. Iam passim cædes ac fuga erat: nec dum quisquam in castra Romana nuntius cladis peruenerat: quia refugiētes in regiam stationem incidebant: & plures ab obsidentibus uias, q; ab emissis ad cædem interficiebantur. tandem inter medias hostium stationes elapsi quidam trepidi tumultum magis, quàm certum nuntium intulerunt castris. Consul equitibus iussis quà quisq; posset, opem ferre laborantibus, ipse legiones è castris educit: & agmine quadrato ad hostem ducit. Dispersi equites per agros quidam aberrarunt, decepti clamoribus aliis ex alio existentibus loco: pars obuios habuerunt hostes. pluribus locis simul pugna cœpit. Regia statio atrocissimum prælium edebat. nam & ipsa multitudine equitum peditumq; propè iusta acies erat: & Romanorum, quia medium obsederat iter: plurimi in eam inferebantur. Eo quoq; superiores Macedones erant: quod & rex ipse hortator aderat: & Cretensium auxiliares multos ex improuiso uulnerabant, conferti præparatiq; in dispersos & effusos pugnantes. Quod si modum in insequendo habuissent: non in præsentis modo certaminis gloriam, sed in summā etiam belli profectum foret. nunc auiditate cædis intemperantius insecuti, in prægressas cum tribunis militū cohortes Romanas incidēre. & fugiens eques ut primo signa suorū uidit: conuertit in effusum hostem equos: uersaq; momento temporis fortuna pugnæ est, terga dantibus qui modo secuti erant. multi cōminus congressi, multi fugientes interfecti: nec ferro tantū periere: sed in paludes quidā cōiecti profundo limo cum ipsis equis hausti sunt. Rex quoq; in periculo fuit. nam ruente saucio equo præceps ad terram datus, haud multū abfuit quin iacens opprimeretur. saluti fuit eques: qui raptim ipse desiluit, pauidumq; regem in equū subiecit. ipse cum pedes æquare cursu fugientes non posset equites: ab hostibus ad casum regis concitatis cōfossus periit. Rex circūuectus paludes peruias inuiasq; trepida fuga, in castra tandē, iam desperantibus plerisq; incolumem euasurū, peruenit. Ducenti Macedonū equites eo prælio periere: centū fermè capti: LXXX admodum ornati equi, spoliis simul armorū relatis, abducti. Fuerunt, qui hoc die regem temeritatis, consulem segnitiæ accusarent. nam & Philippo quiescendum fuisse: cum paucis diebus hostes exhausto circa omni agro ad ultimū inopiæ uenturos sciret: & cōsulem, cum equitatū hostium, leuemq; armaturā fudisset: ac propè regem ipsum cepisset: protinus ad castra hostium ducere debuisse. nec enim mansuros ita perculsos hostes fuisse: debellariq; momento temporis potuisse. Id dictu, quàm re, ut pleraq;, facilius. nam si omnibus peditū quoq; copiis rex cōgressus fuisset: forsitan inter tumultū, cum omnes uicti, metuq; perculsi ex prælio intra uallum, protinus inde superuadentem munimenta uictorē hostem fugerent: exui castris potuerit rex. cum uero integræ copiæ peditū in castris mansissent: stationes ante portas, præsidiaq; disposita essent: quid, nisi ut temeritatē regis effuse pauloante secuti perculsos equites imitaretur, profecisset? neq; enim ne regis quidē primum consilium, quo impetum in frumentatores palatos per agros fecit: reprehendendū foret: si modū prosperæ pugnæ imposuisset. Eo quoq; minus est mirum, tentasse eum fortunā: quod fama erat: Pleuratū, Dardanosq; ingentibus copiis profectos domo iam in Macedoniā transcendisse: quibus si undiq; circūuentus copiis foret: sedentem Romanum debellaturū credi poterat. Itaq; secundum duas aduersas equestreis pugnas multo minus tutam moram in iisdem statiuis fore Philippus ratus, cum abire inde, & fallere abiens hostem uellet: caduceatore sub occasum solis ad cōsulem misso, qui inducias ad sepeliendos equites peteret: frustratus hostē secunda uigilia, multis ignibus per tota castra relictis, silenti agmine abiit. Corpus iam curabat cos. cum uenisse caduceatorē, & quid uenisset, nuntiatum est. Responso tantum dato, mane postero die fore copiam conueniendi, id quod quæsitum erat, nox, dieiq; insequentis pars ad præcipiendū iter Philippo data est. montes, quam uiam non ingressurum graui agmine Romanum sciebat, petit. cos. prima luce caduceatore datis induciis dimisso, haud ita multo post abisse hostem cum sensisset: ignarus quà sequeretur, iisdem statiuis frumentando dies aliquos consumpsit. Stuberam deinde petit, atque ex Pelagonia frumentum, quod in agris erat, conuexit. inde ad Pluuinam est progressus nondum comperto, quam regionem hostes petissent. Philippus cum primo ad Bruannam statiua

tiua habuisset: profectus inde transuersis limitibus terrorem præbuit subitum hosti. mouere itaq; ex Pluuina Romani:& ad Osphagum flumen posuerunt castra. Rex haud procul inde & ipse uallo super ripam amnis ducto(Erigonum incolæ uocant)consedit. inde satis comperto Eduæam petituros Romanos, ad occupandas angustias, ne superare hostes arctis faucibus inclusum aditum possent, præcessit.ibi alia uallo, alia fossa,alia lapidum congerie,ut pro muro essent:alia arboribus obiectis,ita ut locus postulabat, aut materia suppeditabat: opere permunijt:atq;(ut ipse rebatur)uiam suapte natura difficilé,obiectis per omnes transitus operibus inexpugnabilem fecit.Erant pleraq; syluestria circa,incómoda phalangi maxime Macedonum:quæ,nisi ubi prælongis hastis uelut uallum ante clypeos obiecit:(quod ut fiat, libero campo opus est)nullius admodú usus est.Thracas quoq; rumphææ,ingentis & ipse longitudinis, inter obiectos undiq; ramos impediebant. Cretensiú una cohors non inutilis erat. sed ea quoq; ipsa,ut si quis impetú faceret:in patentem uulneri equú,equitemq; sagittas conijcere poterat:ita aduersus scuta Romana nec ad traijciendú satis magnam uim habebat: nec aperti quicquá erat, quod peteret.Itaq; id ut uanú teli genus senserunt esse:saxis passim tota ualle iacentibus incessebant hostem.ea maiore cum sonitu,q̃ uulnere ullo,pulsatio scutorum parum per succedentes Romanos tenuit.Deinde ijs quoq; spretis, partim testudine facta per aduersos uadunt hostes: partim breui circuitu cum in iugum collis euasissent: trepidos ex præsidijs stationibusq; Macedonas deturbant:&,ut in locis impeditis difficili fuga, plerosq; etiam obtruncant.ita angustię minore certamine,quàm quod animis proposuerant,superatæ:& in Eduæam peruentum:ubi peruastatis passim agris,in Elimeam se recepit.inde impetum in Orestidem fecit: & oppidum Celetrum est aggressus, in peninsula situm.lacus mœnia cingit:angustis faucibus unum ex continenti iter est.Primo situ ipso freti,clausis portis imperiú abnuere:deinde postquam signa ferri,ac testudine succedi ad portam,obsessasq; fauces agmine hostium uiderunt:priusquam experirentur certamen:metu in deditionem uenerunt.Ab Celetro in Dassaretios processit: urbemq; Pelium ui cepit. seruitia inde cum cætera præda abduxit: & libera capita sine pretio dimisit:oppidumq; ijs reddidit, præsidio ualido imposito:nam & sita opportune urbs erat ad impetus in Macedoniam faciendos. Ita peragratis hostium agris consul in loca pacata ad Apolloniam, unde orsus bellum erat,copias reduxit. Philippum auerterant Aetoli, & Athamânes, & Dardani, & tot bella repente alia ex alijs locis exorta. Aduersus Dardanos iam recipientes ex Macedonia sese Athenagoram cum expeditis peditibus,ac maiore parte equitatus misit,iussum instare ab tergo abeuntibus,& carpendo postremum agmen segniores eos ad mouendos domo exercitus efficere. Aetolos Damocritus prætor,qui moræ ad decernendum bellum ad Naupactum autor fuerat:idem proximo concilio ad arma conciuerat, post famam equestris ad Octolophum pugnæ, Dardanorumq;, & Pleurati cum Illyrijs transitum in Macedoniam,ad hæc classis Romanæ aduentum in Oreum, & super circumfusas tot Macedoniæ gentes maritimam quoque instantem obsidionem. Hæ causæ Damocritum Aetolosq; restituerant Romanis:& Aminandro rege Athamanum adiuncto profecti Cercinium obsedere. Clauserant portas: incertum ui, an uoluntate: quia regium habebant præsidium.cæterum intra paucos dies captum est Cercinium, atque incensum.qui superfuerant è magna clade,liberi seruiq; inter cæteram prædam abducti. Is timor omneis,qui circúcolunt Bœben paludem:relictis urbibus montes coegit petere. Ætoli inopia prædæ inde auersi in Perræbiam ire pergunt. Cyretias ibi ui capiunt: fœdeq; diripiunt, qui Mallœam incolunt,uoluntate in deditioné societatemq; accepti.Ex Perræbia Gomphos petendi Aminander autor erat:(& imminet Athamania huic urbi, uidebaturq; expugnari sine magno certamine posse.)Ætoli campos Thessaliæ opimos ad prædá petiere:sequente,quanquam non probante Aminandro nec effusas populationes Aetolorú, nec castra quo fors tulisset loco,sine ullo discrimine ac cura muniendi posita. itaq; ne temeritas eorú, negligentiaq; sibi ac suis etiam cladis alicuius causa esset:cum campestribus locis subijcientes eos castra Phecado urbi uideret, ipse paulo plus quingentorum passuum inde tumulum suis, quamuis leui munimento tutum,cepit.Cum Aetoli,nisi quod populabátur:uix meminisse uiderétur se in hostium

hoſtium agro eſſe:alij palati ſemermes uagarētur: alij in caſtris ſine ſtationibus per ſomnum uinumq; dies noctibus ęquarent:Philippus inopinantibus aduenit.quem cum adeſſe refugientes ex agris quidam pauidi nunciaſſent:trepidare Damocritus, cæteriq; duces. & erat forte meridianū tempus:quo pleriq; graues cibo ſopiti iacebant.excitare igitur alij alios: iubere arma capere:alios dimittere ad reuocandos qui palati per agros prædabantur. tantaq; trepidatio fuit:ut ſine gladijs quidam equitum exirent:loricas pleriq; non induerent. ita raptim educti,cum uniuerſi ſexcentorum ægre ſimul equites pediteſq; numerum expleſſent: incidunt in regium equitatum,numero,armis animiſq; præſtantem. itaq; primo impetu fuſi,uix tentato certamine turpi fuga repetūt caſtra.cæſi,captiq; quidam: quos equites ab agmine fugientium interclusere. Philippus ſuis iam uallo appropinquantibus receptui cani iuſſit. fatigatos enim equos,uiroſq; non tam prælio,quàm itineris ſimul longitudine, ſimul præpropera celeritate habebat.itaq; turmatim equites,inuicemq; manipulos leuis armaturæ aquatum ire, & prandere iubet:alios in ſtatione armatos retinet, opperiens agmen peditum tardius ductum propter grauitatem armorū. quod ubi aduenit:& ipſis imperatum: ut ſtatutis ſignis, armiſq; ante ſe poſitis,raptim cibum caperent:binis,terniſue ſummum ex manipulis aquandi cauſa miſſis.interim eques cum leui armatura paratus,inſtructuſq; ſtetit:ſiquid hoſtis moueret. Ætoli (iam enim & quæ per agros multitudo ſparſa fuerat,receperat ſe in caſtra) ut defenſuri munimenta,circa portas,uallumq; armatos diſponunt:dum quietos hoſtes ipſi feroces ex tuto ſpectabant.poſteaquam mota ſigna Macedonum ſunt: & ſuccedere ad uallū parati atq; inſtructi cœpere: omnes repente relictis ſtationibus per auerſam partem caſtrorū ad tumulum, ad caſtra Athamânum perfugiunt.multi in hac quoq; tam trepida fuga capti,cæſiq; ſunt Ætolorum.Philippus,ſi ſatis diei ſupereſſet,non dubius quin Athamânes quoq; exui caſtris potuiſſent:die per prælium, deinde per direptionem caſtrorum abſumpto, ſub tumulo in proxima planitie conſedit,prima luce inſequentis diei hoſtem aggreſſurus.Sed Aetoli eodem pauore, quo ſua caſtra reliquerant, nocte proxima diſperſi fugerunt. Maxime uſui fuit Aminander: quo duce Athamânes itinerū periti ſummis montibus per calles ignotos ſequentibus eos hoſtibus in Aetoliam perduxerunt.non ita multos in diſperſa fuga error intulit in Macedonum equites:quos luce prima Philippus,ut deſertum tumulū uidit: ad carpendū hoſtium agmen miſit. Per eos dies & Athenagoras regius præfectus Dardanos recipientes ſe in fines adeptus:poſtremum agmen primo turbauit.dein poſteaquam Dardani conuerſis ſignis direxere aciem:æqua pugna iuſto prælio erat.ubi rurſus procedere Dardani cœpiſſent: equite & leui armatura regij nullum talis auxilij genus habētes Dardanos,oneratos immobilibus armis uexabant.& loca ipſa adiuuabant.Occiſi perpauci ſunt: plures uulnerati: captus nemo: quia non excedunt temere ordinibus ſuis:ſed confertim & pugnant, & cedunt. Ita damna Romano accepta bello,duabus per opportunas expeditiones coercitis gentibus, reſtituerat Philippus incepto forti,non proſpero ſolum euentu.Minuit deinde ei forte oblata res hoſtiū Aetolorum numerum. Scopas princeps gentis ab Alexandria magno cum pondere auri ab rege Ptolemæo miſſus ſex millia peditum, & equites mercede conductos Ægyptum auexit. nec ex iuuentute Aetolorum quenquam reliquiſſet,ni Damocritus nunc belli quod inſtaret,nunc futuræ ſolitudinis admonens(incertum cura gentis, an ut aduerſaretur Scopæ, parum donis cultus)partem iuniorum caſtigando domi continuiſſet. Hæc ea æſtate ab Romanis,Philippoq; geſta erant. Claſſis à Corcyra eiuſdem principio ęſtatis cum L. Apuſtio legato profecta,Malea ſuperata,circa Scyllæū agri Hermionici Attalo regi cōiuncta eſt.Tum uero Athenienſium ciuitas cui odio in Philippum per metum iam diu moderata erat:id omne in auxilij præſentis ſpem effundit. Nec unquam ibi deſunt linguæ promptæ ad plebem concitandam. quod genus cum in omnibus liberis ciuitatibus,tum præcipue Athenis, ubi oratio plurimum pollet:fauore multitudinis alitur.Rogationem extemplo tulerunt:plebeſq; ſciuit: ut Philippi ſtatuæ,imagines omnes,nominaq; earum,item maiorum eius uirilis, ac muliebris ſexus omnium tollerentur delerenturq;:dies feſti,ſacra,ſacerdotes,quæ ipſius maiorúmue eius honoris cauſa inſtituti eſſent,omnia profanarentur.loca quoq;,in quibus poſitū aliquid inſcriptúmue

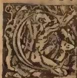
honoris

honoris eius causa fuisset,detestabilia esse:neq; in ijs quicquam postea poni dedicariq; placere,eorum quę in loco puro poni dedicariq; fas esset.sacerdotes publicos, quotiescunq; pro populo Atheniensi,socijsq;,& exercitibus,& classibus eorum precarentur:toties detestari, atque execrari Philippum,liberos eius, regnumq;,terrestres naualesq; copias, Macedonum genus omne,nomenq;.additum decreto:si quis quid postea,quod ad notam,ignominiamq; Philippi pertineret:ferret:id omne populum Atheniensem iussurum.si quis cotra ignominiā, proue honore eius dixisset:fecissetúe:qui occidisset eum,iure cæsurum.postremo inclusum:ut omnia quæ aduersus Pisistratidas decreta quondam erant:eadem in Philippo seruarentur. Athenienses quidem literis,uerbisq;,quibus solis ualent:bellum aduersus Philippum gerebāt. Attalus,Romaniq; cum Pyræeum primo ab Hermione petissent:paucos ibi morati dies, onerati<q;> æque immodicis ad honores sociorum,ac quæ in iram aduersus hostem fuerant,Atheniensium decretis,nauigant à Pyræeo Andrum.& cum in portu,quem Gaureleon uocant, constitissent:missis, qui tentarent oppidanorum animos:si uoluntate tradere urbem, quam uim experiri mallent: postquam præsidio regio arcem teneri,nec se potestatis suæ esse respondebant:expositis copijs,omniq; apparatu urbium expugnandarum,diuersis partibus rex, & legatus Romanus ad urbem subeunt.Plus aliquanto Græcos Romana signa,armaq; non ante uisa, animiq; militum tam prompte succedentium muro terruere. itaq; fuga extemplo in arcem facta est:urbe hostes potiti.& in arce cum biduum loci se magis, quàm armorum fiducia tenuissent:tertio die pacti ipsi præsidiumq;:ut cum singulis uestimentis Deliū Bœotiæ transueherentur. Ea ab Romanis regi Attalo concessa:prædam ornamētaq; urbis ipsi auexerunt. Attalus ne desertam haberet insulam: & Macedonum ferè omnibus,& quibusdam Andriorum ut manerent,persuasit.postea & ab Delio,qui ex pacto transuecti eò fuerant: promissis regis cum desiderium quoq; patriæ facilius ad credendū inclinaret animos:reuocati. Ab Andro Cythnum traiecerunt.ibi dies aliquot oppugnanda urbe nequicquam absumpti: & quia uix operæpretium erat,abscessere. Ad Prasias(continentis Atticæ is locus est) Issæorum x x lembi classi Romanorum adiuncti sunt. ij missi ad populandos Carystiorum agros. cætera classis Geræstum nobilem Eubϕæ portum,dum à Carysto Issæi redirent:tenuit.Inde omnes uelis in altum datis,maris medio præter Scyrum insulam Icum peruenere. ibi paucos dies sæuiente borea retenti,ubi prima tranquillitas data est:Sciathum traiecere,uastatā urbem, direptamq; nuper à Philippo.Per agros palati milites frumētum,& siqua alia usui esse ad uescendum poterant:ad naues retulere.prædæ nec erat quicquam:nec meruerant Græci, cur diriperentur.Inde Casandream petentes primo ad Mendin,maritimum ciuitatis eius uicum,tenuere.inde cum superato promontorio ad ipsa mœnia urbis circumagere classem uellent:sæua coorta tempestate prope obruti fluctibus,dispersi magna ex parte amissis armamētis in terram effugerunt. Omen quoq; ea maritima tempestas ad rem terra gerendam fuit. nam collectis in unum nauibus,expositisq; copijs aggressi urbē,cum multis uulneribus repulsi, (& erat ualidum ibi regium præsidium)irrito incepto regressi Canastrum Pallenes traiecere. inde superato Toronæ promontorio, nauigantes Acanthum petiere. ibi primo ager uastatus: deinde ipsa urbs ui capta,ac direpta.nec ultra progressi,(iam enim & graues pręda nancs habebant) retro,unde uenerant,Sciathum,& ab Sciatho Eubœam repetunt.Ibi relicta classe, decem nauibus expeditis sinum maliacum intrauere ad colloquendum cum Ætolis de ratione gerendi belli.Sipyrrhicas Ætolus princeps legationis eius fuit: qui ad communicanda consilia Heracleam cum rege,& cum Romano legato uenit.Petitum ex fœdere ab Attalo est:ut mille milites præstaret.tantum enim numerum bellum gerentibus aduersus Philippum debebat. Id negatum Aetolis:quod illi quoq; grauati prius essent ad populandam Macedoniam exire:quo tempore Philippo circa Pergamū urente sacra profanaq;, abstrahere eum inde respectu rerum suarum potuissent.Ita Aetoli cum spe magis, Romanis omnia pollicentibus, quàm cum auxilio dimissi. Apustius cum Attalo ad classem redijt.inde consultari de Oreo oppugnando cœptum. Valida ea ciuitas & mœnibus,&,quia ante fuerat tentata,firmo erat præsidio. Coniunxerant se ijs post expugnationē Andri cum pręfecto Agesimbroto x x Rhodiæ naues,

tectæ

tectæ omnes. eam classem in stationem ad Zelasium miserunt (Isthmiæ id super Demetriadem promontoriũ est peropportune obiectum) ut si quid inde mouerent Macedonũ naues, in præsidio essent. Heraclides præfectus regius classem ibi tenebat: magis per occasionem, si quam negligentia hostium dedisset: quàm aperta ui quicquã ausurus. Oreum diuersi Romani, & rex Attalus oppugnabant: Romani à maritima arce, regij aduersus uallem inter duas iacentem arces, quà & muro intersepta urbs est. & ut loca diuersa, sic dispari modo etiam oppugnabant: Romani testudinibus, & uineis, & ariete admouẽdo muris: regij balistis, catapultisq́ & alio omni genere tormentorũ tela ingerentes, & pondere ingenti saxa iaciebant: & cuniculos, & quicquid aliud priore oppugnatione expertum profuerat. Cęterum non plures tantum Macedones, quàm ante tuebantur urbem, sed etiam præsentioribus animis, & castigationibus regis in admissa culpa, & simul minarum, simul promissionum in futurum memores: ita ut parum in expugnatione celeri spei esset. Interim & aliud agi posse ratus legatus, relictis quod satis uidebat ad opera perficienda, traijcit in proxima cõtinentis: Larissamq́, non illã in Thessalia nobilem urbem, sed alteram, quam Cremasten uocant, subito aduentu, præter arcem, cepit. Attalus quoq́ Aegeleon, nihil minus, quàm tale quicquam in alterius oppugnatione ueritis timentibus, oppressit. Et iam cum opera in effectu erant circa Oreum: tum præsidiũ, quod intus erat, labore assiduo, uigilijs diurnis pariter nocturnisq́, & uulneribus confectum. muri quoq́ pars ariete incusso subruta multis iam locis prociderat. perq́ apertum ruina iter nocte Romani, quodq́ super portum est, in arcem perruperunt. Attalus luce prima, signo ex arce dato ab Romanis, & ipse urbem inuasit, stratis magna ex parte muris: pręsidium, oppidaniq́ in alteram arcem perfugêre: unde biduo post deditio facta. urbs regi, captiua corpora Romanis cessere. Iam autumnale æquinoctiũ instabat: & est sinus Euboicus, quem Cœla uocant, suspectus nautis. itaq́ ante hyemales motus euadere cupiẽtes, Pirecũ, unde profecti ad bellum erant, repetunt. Apustius triginta nauibus ibi relictis, super Maleam nauigat Corcyrã: regem spatium initiorum Cereris, ut sacris interesset, tenuit. secũdum initia & ipse in Asiam se recepit, Agesimbroto & Rhodijs domũ remissis. Hęc ea æstate terra mariq́ aduersus Philippum, sociosq́ eius à consule & legato Romanis, adiuuãtibus rege Attalo, & Rhodijs gesta. Consul alter C. Aurelius ad confectum bellum cum in prouinciã uenisset: haud clàm tulit iram aduersus prętorem, quod absente se rem gessisset. misso igitur eo in Hetruriam, ipse in agrum hostium legiones induxit: populandoq́ cum præda maiore, quàm gloria bellum gessit. L. Furius, simul quod in Hetruria nihil erat rei, quod gereret: simul gallico triumpho imminens, quem absente consule irato atque inuidente facilius impetrari posse ratus, Romam inopinato cum uenisset, senatum in æde Bellonæ habuit: expositisq́ rebus gestis, ut triumphanti sibi in urbem inuehi liceret, petit. Apud magnam partem senatus, & magnitudine rerum gestarum ualebat, & gratia. maiores natu negabãt triumphum: & quod alieno exercitu rem gessisset, & quod prouinciam reliquisset auiditate rapiendi per occasionem triumphi: id uero eum nullo exemplo fecisse. cõsulares pręcipue expectandum fuisse consulem dicebant. potuisse enim castris prope urbem positis, tutanda colonia, ita ut acie non decerneret: in aduentum eius rem extrahere. & quod prætor non fecisset, senatui faciendum esse. consulem expectarent. ubi coràm disceptantes consulem & prætorem audissent, uerius de causa existimaturos esse. Magna pars senatus nihil, præter res gestas, & an in magistratu suisq́ auspicijs gessisset, censebãt spectare senatũ debere. Ex duabus colonijs, quæ uelut claustra ad cohibendos gallicos tumultus oppositæ fuissent, cum una direpta & incensa esset: traiecturumq́ id incendium uelut ex continentibus tectis in alteram tam propinquam coloniam esset: quid tandem prætori faciendum fuisse? nam si sine consule geri nihil oportuerit, aut senatum peccasse, qui exercitũ prætori dederit: (potuisse enim, si non cum prætoris, sed consulis exercitu rem geri uoluerit: ita finire s c ne per prætorem, sed per cõsulem gereretur:) aut consulem, qui non, cum exercitum ex Hetruria transire in Galliam iussisset: ipse Arimini occurrerit, ut bello interesset, quod sine eo geri fas non esset. Non expectare belli tempora moras, & dilationes imperatorum. & pugnandum esse interdum: non quia uelis, sed quia hostis cogat. pugnam ipsam, euentumq́ pu

gnæ spectari oportere. fusos, cæsosq; hosteis: castra capta, ac direpta: coloniam liberatam obsidione: alterius coloniæ captiuos recuperatos, restitutosq; suis: debellatum uno prælio esse. non homines tantum ea uictoria lætatos, sed dijs quoq; immortalibus per triduum supplicationes habitas: quod bene ac feliciter, non quod male ac temere respublica à L. Furio prætore gesta esset. data fato etiam quodam Furiæ genti gallica bella. Huius generis orationibus ipsius amicorumq; uicta est præsentis gratia prætoris, absentis consulis maiestas: triumphumq; frequentes L. Furio decreuerũt. Triumphauit de Gallis in magistratu L. Furius prætor. In ærarium tulit trecenta uiginti millia æris, argenti C L X X millia pondo. neq; captiui ulli ante currum ducti: neq; spolia prælata, neq; milites secuti. omnia, præter uictoriam, penes consulem esse apparebat. Ludi deinde à P. Cornelio Scipione, quos consul in Africa uouerat: magno apparatu facti. Et de agris militum eius decretum, ut quot quisq; eorum annos in Hispania, aut in Africa militasset: in singulos annos bina iugera acciperet. eum agrum decemuiri assignarent. Triumuiri inde creati ad supplendum Venusinis colonorũ numerum, quod bello Annibalis attenuatæ uires eius coloniæ erant: C. Terentius Varro, T. Quintius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio. ij colonos Venusiam ascripserunt. Eodem anno C. Cornelius Cethegus, qui proconsul Hispaniam obtinebat: magnum hostium exercitum in agro Sedetano fudit. quindecim millia Hispanorũ eo prælio dicuntur cæsa, signa militaria capta octo & L X X. C. Aurelius C O S. cum ex prouincia Romam comitiorum causa uenisset, nõ id, quod animis præceperat: questus est non expectatum se ab senatu: neq; disceptandi cum prætore consuli potestatem factam: sed ita triumphum decreuisse senatum, ut nullius, nisi eius, qui triumphaturus esset: haud eorum, qui bello interfuissent, uerba audiret. maiores ideo instituisse ut legati, Tr. mil. centuriones, milites deniq; triumpho adessent, ut uirtutes rerum gestarum eius, cui tantus honos haberetur, publice uiderentur. ecquem ex eo exercitu, qui cum Gallis pugnauerit, si non militẽ lixam saltem fuisse, quem percunctari posset senatus quid ueri prætor uani ue referret? Comitijs deinde diẽ indixit. quibus creati sunt cõsules L. Cornelius Lentulus, P. Villius Tappulus. Prętores inde facti L. Quintius Flamininus, L. Valerius Flaccus, L. Villius Tappulus, C. Bebius Pamphilus. Annona quoq; eo anno perutilis fuit. frumenti uim magnam ex Africa aduectã ædiles curules M. Claudius Marcellus, & Sex. Aelius Pætus binis æris in modios populo diuiserunt: & ludos Romanos magno apparatu fecerunt: diem unum instaurarunt: signa ænea quinque ex multatitio argento in ærario posuerunt. Plebeij ludi ab ædilibus L. Terentio Massaliota, & C. Bebio Pamphilo, quem prętorem designauerant, ter toti instaurati. Et ludi funebres eo anno per quatriduum in foro mortis M. Valerij Leuini causa à P. & M. filijs eius facti: & munus gladiatoriũ datum ab ijs. paria quinq; & uiginti pugnarũt. M. Aurelius Cotta decemuir sacrorum mortuus: in eius locum M. Acilius Glabrio suffectus. Comitijs ædiles curules creati sunt forte ambo, qui statim accipere magistratum non possent. nam C. Cornelius Cethegus absens creatus erat, cum Hispaniam obtineret prouinciam: C. Valerius Flaccus, quem præsentem creauerant: quia flamen Dialis erat, iurare in leges non poterat: magistratum autem plus quinq; dies, nisi qui iurasset in leges, non licebat gerere. Petente Flacco, ut legibus solueretur, senatus decreuit, ut si ædilis qui pro se iuraret, arbitratu consulum daret: consules, si eis uideretur, cum tribunis plebis agerent, uti ad plebem ferrent. Datus, qui iuraret pro fratre: L. Valerius Flaccus prætor designatus. tribuni ad plebem tulerunt, plebesq; sciuit, ut perinde esset, ac si ipse ædilis iurasset. Et de altero ædile plebiscitum est factum, rogantibus tribunis, quos duos in Hispaniã cum imperio ad exercitus ire iuberent, ut C. Cornelius ædilis curulis ad magistratum gerendum ueniret, & L. Manlius Acidinus decederet de prouincia multos post annos. plebes Cn. Cornelio Lentulo, & L. Stertinio proconsulibus imperium esse in Hispania iussit.

ONSVLES, prætoresq́ue cum Idibus Martijs magistratũ iniissent, prouincias sortiti sunt. L. Lentulo Italia, P. Villio Macedonia: prætoribus, L. Quintio urbana, C. Bebio Ariminũ, L. Valerio Sicilia, L. Villio Sardinia euenit. Lentulus COS. nouas legiões scribere iussus: Villius à P. Sulpicio exercitum accipere. in supplementum eius quantum militum uideretur ut scriberet, ipsi permissum. Prætori Bebio legiones, quas C. Aurelius COS. habuisset: ita decretæ, ut retineret eas, donec cõsul nouo cum exercitu succederet in Galliã. ubi is uenisset, omnes milites exauctorati domum dimitterentur, præter quinq; millia sociûm. his obtineri circa Ariminũ prouinciam satis esse, prorogato imperio prætoribus prioris anni. Cn. Sergio, ut militibus qui in Hispania, Sicilia, Sardinia stipẽdia per multos annos fecissent, agrum assignandum curaret: Q. Minucio, ut in Brutijs idem de coniurationibus quæstiones, quas prætor cum fide curaq; exercuisset, perficeret: & eos, quos sacrilegij compertos in uincu lis Romam misisset, Locros mitteret ad supplicium: quæq; sublata ex delubro Proserpinæ essent, reponenda cum piaculis curaret. Feriæ Latinæ pontificũ decreto instauratæ sunt: quod legati ab Ardea questi in senatu erãt, sibi in monte Albano Latinis carnem, ut assolet, datã non esse. Ab Suessa nunciatũ est, duas portas, quodq; inter eas muri erat, de cœlo tactum. & Formiani legati, ædem Iouis: Item Ostiẽses, ædem Iouis: & Veliterni, Apollinis & Sangi ædes: & in Herculis æde capillum enatum. & ex Brutijs ab Q. Minucio proprætore scriptum, equuleum cum quinq; pedibus, pullos gallinaceos tres cum ternis pedibus natos esse. inde à P. Sulpicio proconsule ex Macedonia literæ allatæ, in quibus inter cætera scriptum erat, lauream in puppi nauis longæ enatam. Priorum prodigiorum causa senatus censuerat, ut consul maioribus hostijs quibus dijs uideretur, sacrificaret. ob hoc unum prodigium aruspices in senatũ uocati, atq; ex responso eorum supplicatio populo in diem unum edicta, & ad omnia pulvinaria res diuinæ factæ. Carthaginienses eo anno argentum in stipendium impositũ primum Romam aduexerunt. id quia probum non esse quæstores renunciauerant, experientibusq; pars quarta decocta erat, pecunia Romę mutua sumpta intertrimentũ argenti suppleuerunt. Petentibus deinde, ut si iam uideretur senatui: obsides sibi redderẽtur, centum redditi obsides. de cæteris, si in fide permanerent, spes facta. Petentibus ijsdem, qui non reddebantur obsides, ut ab Norba, ubi parum commode essent: aliò traducerentur, cõcessum ut Signiam & Ferentinum trãsirent. Gaditanis item petentibus remissum, ne præfectus Gadeis mitteretur, aduersus quod ijs in fidem populi Romani uenientibus cũ L. Martio Septimio conuenisset. Et Narniensium legatis querentibus ad numerum sibi colonos non esse, & immistos quosdam non sui generis pro colonis se gerere, earum rerum causa triumuiros creare L. Cornelius COS. iussus. creati P. & Sex. Aelij (Pætis fuit ambobus cognomen) & C. Cornelius Lentulus. Quod Narniensibus datum erat, ut colonorum numerus augeretur, id Cossani petentes non impetrauerunt. Rebus, quæ Romæ agendæ erant, perfectis, consules in prouincias profecti. P. Villium, in Macedoniam cum uenisset, atrox seditio militum iam ante irritata, nec satis in principio compressa, excepit. MM ea militum fuere, quæ ex Africa post deuictum Annibalem in Siciliam, inde anno ferè post in Macedoniam pro uoluntarijs transportata erant. id uoluntate factum negabant. ab tribunis recusantes in naues impositos. sed utcunq; seu inuita, seu suscepta foret militia, & eam exhaustam, & finem aliquem militandi fieri æquum esse. multis annis sese Italiam non uidisse, cõsenuisse sub armis in Sicilia, Africa, Macedonia: confectos iam se labore & opere, exangues tot acceptis uulneribus esse. Consul causam postulandæ missionis probabilem, si modeste peteretur, uideri dixit: seditionis nec eam, nec ullam aliam satis iustam causam esse. itaq; si manere ad signa, & dicto parere uelint, se de missione eorum ad senatũ scripturum. modestia facilius quàm pertinacia quod uelint impetraturos. Thaumacos eo tempore Philippus summa ui oppugnabat aggeribus, uineisq;: & iam arietem muris admoturus erat. cæterum incepto absistere eum coegit subitus Ætolorũ aduentus, qui Archidamo duce inter custodias Macedonum mœnia ingressi, nec die nec nocte finem ullum erumpendi nunc in statio

nes,nunc in opera Macedonum faciebant.& adiuuabat eos natura ipsa loci.nanq; Thaumaci à Pylis,sinuq; Maliaco per Lamiam eunti loco alto siti sunt,ipsis faucibus imminentes, quam Cœlen uocant:Thessaliæq; transeunti confragosa loca,implicatasq; flexibus uallium uias,ubi uentum ad hanc urbem est:repente uelut maris uasti, sic immensa panditur planities,ut subiectos campos terminare oculis haud facile queas.ab eo miraculo Thaumaci appellati.nec altitudine solum tuta urbs,sed quod saxo undiq; absciso rupibus imposita est.Hæ difficultates, & quod haud satis dignum tanti laboris periculiq; pretium erat, ut absisteret incepto Philippus,effecerunt. hyems quoq; iam instabat,cum inde abscessit, & in Macedoniam in hyberna copias reduxit.Ibi cæteri quidem data quantacunq; quiete temporis,simul animos,corporaq; remiserant: Philippum,quantum ab assiduis laboribus itinerum pugnarumq; laxauerat animum, tanto magis intentum in uniuersum euentū belli curæ angunt:non hostes modo timentem, qui terra mariq; urgebant, sed nunc sociorum, nunc etiam popularium animos,ne & illi ad spem amicitiæ Romanorum deficerent, & Macedonas ipsos cupido nouandi res caperet. itaq; & in Achaiam legatos misit,simul qui iusiurandū (ita enim pepigerant quotannis iuraturos in uerba Philippi) exigerent:simul qui redderent Achæis Orchomenon,& Hereā,& Triphyliam:Eleis Alipheram contendentibus,nunquam eam urbem fuisse ex Triphylia,sed sibi debere restitui:quia una esset ex ijs,quæ ad condendam Megalopolim ex concilio Arcadum contributæ forent. Et cum Achæis quidem per hæc societatē firmabat. Macedonum animos sibi conciliauit cum Heraclide.nam cum eum maximæ inuidiæ sibi esse cerneret,multis criminibus oneratum in uincla coniecit ingenti populariū gaudio. Bellum,siquando unquam ante aliâs,cū magna cura apparauit,exercuitq; in armis & Macedonas & mercenarios milites:principioq; ueris cum Athenagora omnia externa auxilia, quodq; leuis armaturæ erat, in Chaoniam per Epirū ad occupādas,quæ ad Antigoniā fauces sunt (Stena uocant Græci) misit.ipse post paucis diebus grauiore secutus agmine, cum situm omnem regionis aspexisset: maxime idoneum ad muniendum locum credidit esse præter amnem Aoum.Is inter montes,quorum alterum Æropum,alterū Asnaum incolæ uocāt,angusta ualle fluit, iter exiguum super ripam præbens.Asnaum Athenagoram cum leui armatura tenere ac cōmunire iubet:ipse in Æropo posuit castra. quà abscissæ rupes erant,statio paucorum armatorum tenebat:quæ minus tuta erant,alia fossis,alia uallis, alia turribus muniebat. magna tormentorū etiam uis, ut missilibus procul arcerent hostem,idoneis locis disposita est.tabernaculū regium pro uallo in conspecto maxime tumulo,ut terrorem hostibus,suisq; spem ex fiducia faceret,positum. Consul per Charopum Epiroten certior factus,quos saltus cum exercitu insedisset rex:& ipse cum Corcyræ hybernasset: uere primo in continentē traiectus ad hostem ducere pergit.quinque millia ferme ab regijs castris cum abesset, loco munito relictis legionibus, ipse cū expeditis progressus ad speculanda loca,postero die consilium habuit,utrum per insessum ab hoste saltū,quanquam labor ingens periculumq; proponeretur, transitum tentaret,an eodem itinere,quo priore anno Sulpicius Macedoniam intrauerat, circūduceret copias. Hoc consiliū per multos dies agitanti nuncius uenit:T.Quintium consulem factum,sortitumq; prouinciam Macedoniam, maturato itinere iam Corcyrā traiecisse. Valerius Antiâs intrasse saltum Villiū tradit, quia recto itinere nequierit,omnibus à rege insessis, secutū uallem,per quam mediam fertur Aous amnis:ponte raptim facto in ripam,in qua erant castra regia,transgressum acie conflixisse:fusum,fugatumq; regem, castris exutum. XII millia hostium eo prælio cæsa , capta duo millia,& ducentos: & signa militaria centum XXXII, equos CCXXX. ædem etiam Ioui in eo prælio uotā,si res prospere gesta esset.Cæteri Græci Latiniq; autores, quorum quidē ego legi annales,nihil memorabile a Villio actum, integrūq; bellum insequentē consulē T.Quintium accepisse tradunt. Dum hæc in Macedonia geruntur,consul alter L.Lentulus,qui Romæ substiterat,comitia censoribus creandis habuit. multis clans petentibus uiris,creati censores P.Cornelius Scipio Africanus,& P.Ælius Pætus. Hi magna inter se cōcordia,& senatum sine ullius nota legebant:& portoria uenalicium Capuæ,Puteolisq; item castrorū portorium, quo in loco nunc oppidū est,fruendum locarunt:colonosq; eò trecentos (is enim numerus finitus

nitus

nitus ab senatu erat) ascripserunt,& sub Tifatis Capuæ agrum uendiderũt. Sub idem tempus L.Manlius Acidinus ex Hispania decedens,prohibitus à M.Porcio Lecca tribuno plebis ne ouans rediret,cum ab senatu impetrasset,priuatus urbem ingrediens M C C pondo argenti, X X X pondo fermè auri in ærarium tulit. Eodem anno C. Bebius Pamphilus, qui ab C.Aurelio consule anni prioris prouinciam Galliam acceperat, temere ingressus Gallorũ Insubrium fines propè cum toto exercitu est circumuentus.supra sex millia, & sexcentos milites amisit.tanta ex eo bello,quod iam timeri desierat, clades accepta est. Ea res L.Lentulum consulem ab urbe exciuit. qui ut in prouinciam uenit plenam tumultus, trepido exercitu accepto, prætorem multis probris increpitum prouincia decedere, atq; abire Romam iussit. neq; ipse consul memorabile quicquam gessit,comitiorũ causa Romam reuocatus, quæ ipsa per M.Fuluium,& M.Curium tribunos plebis impediebantur:quod T. Quintium Flamininum consulatum ex quæstura petere non patiebantur.Iam ædilitatem,præturamq; fastidiri: nec per honorum gradus documentum sui dantes nobiles homines tendere ad consulatum,sed transcendendo media,summa imis cõtinuare. Res ex campestri certamine in senatum uenit.patres censuerunt, qui honorem, quem sibi capere per leges liceret, peteret:in eo populo creandi quem uelit,potestatem fieri æquum esse.In autoritate patrum fuere tribuni.creati COSS. Sex.Aelius Pætus,& T.Quintius Flamininus.Inde prętorum comitia habita.creati L.Cornelius Merula, M.Claudius Marcellus, M. Porcius Cato, C. Heluius, qui ædiles plebis fuerant. Ab ijs ludi plebeij instaurati.& epulũ Iouis fuit ludorum causa.Et ab ædilibus curulibus C.Valerio Flacco flamine Diali, & C. Cornelio Cethego ludi Romani magno apparatu facti. Ser.Sulpicius,& L.Galba pontifices eo anno mortui sunt.in eorũ locũ M.Aemylius Lepidus,& Cn.Cornelius Scipio pontifices suffecti sunt. Sex.Aelius Pætus,T. Quintius Flamininus consules magistratu inito senatum in Capitolio cum habuissent,decreuerunt patres,ut prouincias Macedoniam atq; Italiam consules compararent inter se, sortirenturúe. utri eorum Macedonia euenisset,in supplementum legionum tria millia militum Romanorum scriberet,& CCC equites:item sociorum latini nominis quinq; millia peditum, quingentos equites.alteri consuli nouus omnis exercitus decretus. L. Lentulo prioris anni consuli prorogatum imperium est:uetitusq; aut ipse prouincia decedere prius,aut ueterem exercitũ deducere, quàm cum legionibus nouis consul uenisset.Sortiti consules prouincias. Aelio Italia,Quintio Macedonia euenit.Prętores,L.Cornelius Merula urbanam, M.Claudius Siciliam, M.Porcius Sardiniam, C.Heluius Galliã est sortitus.Delectus inde haberi est cœptus.nam præter consulares exercitus prætores quoq; iussi scribere milites erant. Marcello in Siciliam quatuor millia peditum sociũm latini nominis, & CCC equites:Catoni in Sardiniam ex eodem genere militum tria millia peditum, CC equites:ita ut hi prætores ambo cum in prouincias uenissent, ueteres dimitterent pedites,equitesq;. Attali deinde regis legatos in senatum cõsules introduxerunt. Hi regem classe sua,copijsq; omnibus terra mariq; Romanam rem iuuare, quæq; imperarent Romani consules,impigre atq; obedienter ad eam diem fecisse cum exposuissent,uereri dixerunt,ne id præstare ei per Antiochum regem ultra non liceret. uacuum nanq; præsidijs naualibus,terrestribusq; regnum Attali Antiochũ inuasisse.itaq; Attalum orare P C si sua classe, suaq; opera uti ad Macedonicum bellum uellent: mitterent ipsi præsidium ad regnum eius tutandum: si id nollent,ipsum ad sua defendenda cum classe,ac reliquis copijs redire paterentur. Senatus legatis ita responderi iussit,quod rex Attalus classe,copijsq; alijs duces Romanos iuuisset, id gratum senatui esse.auxilia nec ipsos missuros Attalo aduersus Antiochum, socium & amicum populi Romani: nec Attali auxilia retenturos ultra, quàm regi commodum esset. Semper populum Romanum alienis rebus arbitrio alieno usum.& principium,& finem in potestate ipsorum, qui ope sua uelint adiutos Romanos, esse. Legatos ad Antiochum missuros, qui nuncient, Attali, nauiumq; eius, & militum opera aduersus Philippum communem hostem uti populum Romanum.gratum eum facturum senatui,si regno Attali abstineat,belloq; abstineat.æquum esse,socios, & amicos populi Romani reges inter se quoque ipsos pacem seruare. Consulem T.Quintium,ita habito delectu,ut eos ferè legeret,qui in Hispania,aut Afri

frica meruissent spectatæ uirtutis milites, properantem in prouinciam prodigia nuntiata, atq; eorum procuratio Romæ retinuerunt. De cœlo tacta erant, uia publica Veijs, forum & ædes Iouis Lanuuij, Herculis ædes Ardeæ, Capuæ murus, & turres, & ædes quæ Alba dicitur. cœlum ardere uisum erat Arretij. terra Velitris trium iugerum spatio cauerna ingenti desederat. Suessæ Auruncæ nuntiabāt agnum cum duobus capitibus natum: & Sinuessę porcum humano capite. Eorum prodigiorum causa supplicatio unum diem habita. & consules rebus diuinis operam dederunt: placatisq; dijs profecti in prouincias sunt. Aelius cum C. Heluio prætore in Galliam: exercitumq; ab L. Lentulo acceptum, quem dimittere debebat, prætori tradidit, ipse nouis legionibus, quas secum adduxerat, bellum gesturus: neque memorabilis rei quicquam gessit. Et T. Quintius alter COS. maturius, quàm priores soliti erant COSS. à Brundisio cum transmisisset, Corcyram tenuit cum octo millibus peditum, equitibus quingentis. à Corcyra in proxima Epiri quinqueremi traiecit: & in castra Romana magnis itineribus contendit. inde Villio dimisso paucos moratus dies, dum se copiæ à Corcyra assequerentur, consilium habuit: utrum recto itinere per castra hostium uiam facere conaretur: an ne tētata quidem re tāti laboris ac periculi, per Dassaretios potius, Lingumqúe tuto circuitu Macedoniam intraret. uicissetqúe ea sententia, ni timuisset: ne, cum à mari longius recessisset, misso è manibus hoste, si (quod antea fecerat) solitudinibus syluisq; se tutari rex uoluisset: sine ullo effectu æstas extraheretur. utcunq; esset igitur, illo ipso tam iniquo loco aggredi hostem placuit. sed magis fieri id placebat, quàm quo modo id fieret, satis expediebant: diesq; XL sine ullo conatu sedentes in conspectu hostium absumpserant. inde spes data Philippo est per Epirotarum gentem tentandæ pacis. habitoq; concilio delecti ad eam rem agendam, Pausanias prætor & Alexander magister equitum, consulem & regem, ubi in arctissimas ripas Aous cogitur amnis, in colloquium adduxerunt. Summa postulatorum consulis erat, præsidia ex ciuitatibus rex deduceret: ijs, quorum agros, urbesq; populatus esset, redderet res, quæ comparerent: cæterorum æquo arbitrio æstimatio fieret. Philippus aliam aliarum ciuitatum conditionem esse respondit. quas ipse cepisset, eas liberaturum. quæ sibi traditæ à maioribus essent: earum hæreditaria ac iusta possessione non excessurum. siquas quererentur belli clades eæ ciuitates, cum quibus bellatum foret: arbitrio quo uellent, populorum, cum quibus pax utrisque fuisset, se usurum. Consul nihil ad id quidem arbitro aut iudice opus esse dicere. cui enim non apparere, ab eo qui prior arma intulisset, iniuriam ortam? nec Philippum ab ullis bello lacessitum, priorem uim omnibus fecisse. Inde cum ageretur, quæ ciuitates liberandæ essent, Thessalos primos omnium nominauit consul. ad id uero adeo accensus indignatione est rex, ut exclamaret. quid uicto grauius imperares T. Quinti? atque ita se ex colloquio proripuit. & temperatum ægre est: quin missilibus, quia dirempti medio amne fuerant, pugnam inter se consererent. Postero die per excursiones ab stationibus primo in planitie satis ad id patenti multa leuia commissa prælia sunt: deinde recipientibus se regijs in arcta & confragosa loca, auiditate accensi certaminis eò quoque Romani penetrauere. pro his ordo, & militaris disciplina, &
* genus armorum erat, aptum urgendis regijs: pro hoste loca, & catapultæ balistæq; in omnibus propè rupibus, quasi in muris dispositæ. multis hinc atque illinc uulneribus acceptis, cum etiam, ut in prælio iusto, aliquot cecidissent: nox pugnæ finem fecit. Cum in hoc statu res esset, pastor quidam à Charopo principe Epirotarum missus deducitur ad consulem. is se in eo saltu, qui regijs tunc oneratus castris erat, armentum pascere ait: omnes montium eorum anfractus callesq; nosse. si secum aliquot mittere uelit, non iniquo, nec perdifficili aditu supra caput hostium deducturum. hæc, Charopus renuntiari iubet, ita crederet, ut suæ potius omnia, quàm illius potestatis essent. Cum magis uellet credere quàm auderet consul, mistumq; gaudio ac metu animum gereret, autoritate motus Charopi, experiri spem oblatam statuit. & ut auerteret rem à suspicione, biduo insequenti lacessere hostem, dispositis ab omni parte copijs, succedentibusq; integris in locum defessorum, nō destitit. quatuor millia inde lecta peditum, & trecentos equites tribuno militum tradit. equites, quoad loca patiantur, ducere iubet: ubi ad inuia equiti uentum sit, in planitie aliqua locari equitatum. pedites quà dux monstraret uiam

ire

ire:ubi,ut polliceatur,super caput hostium peruentum sit, fumo dare signum:nec ante clamorem tollere, quàm ab se signo accepto pugnam coeptam arbitrari posset. nocte itinera fieri iubet: (& pernox forte luna erat)interdiu cibi,quietisq; sumeret tempus.ducem promissis ingentibus oneratum,si fides extet,uinctum tamen tribuno tradit. His copijs ita dimissis, eo intentius Romanus undiq; instat capere stationes. Interim die tertio cum uerticem,quem petierāt Romani cepisse,ac tenere se fumo significarent: tum uero trifariam diuisis copijs,consul ualle media cum militū robore succedit: cornua dextra læuaq; admouet castris. nec segnius hostes obuiam eunt.& dum auiditate certaminis prouecti extra munitiones pugnant,haud paulo superior est Romanus miles & uirtute & scientia & armorum genere. Posteaquam multis uulneratis interfectisq; recepere se regij in loca aut munimento aut natura tuta, uerterat periculum in Romanos,temere in loca iniqua,nec faciles ad receptum angustias progressos.neq; impunita temeritate inde recepissent sese, ni clamor primū à tergo auditus, dein pugna etiam coepta amentes repentino terrore regios fecisset. Pars in fugam effusi sunt.pars quia magis locus fugæ deerat,quàm quod animi satis esset ad pugnam,cum substitissent:ab hoste & a fronte & à tergo urgente circumuenti sunt. Deleri totus exercitus potuit,si fugientes persecuti uictores essent:sed equitem angustiæ locorumq; asperitas, peditem armorum grauitas impedijt. Rex primo effuse ac sine respectu fugit: dein quinq; millium spatium progressus,cum ex iniquitate locorum,id quod erat,suspicatus esset sequi nō posse hostem,substitit in tumulo quodam,dimisitq; suos per omnia iuga uallesq;,qui palatos in unum colligerēt. Non plus duobus millibus hominum amissis,cætera omnis multitudo,uelut signum aliquot secuta, in unum cum conuenisset,frequenti agmine petunt Thessaliam. Romani quoad tutum fuit insecuti, cædentes,spoliantesq; cæsos,castra regia, etiam sine defensoribus difficili aditu,diripiunt: atq; ea nocte in suis castris manserunt. Postero die consul per ipsas angustias, quà se inter ualles flumen insinuat, hostem sequitur. Rex primo die ad castra Pyrrhi peruenit. locus quem ita uocant,est in Triphylia terræ Melotidis.inde postero die ingēti itinere agminis(& metus urgebat) in montem Lingon perrexit. Ipsi montes Epiri sunt, interiecti Macedoniæ, Thessaliæq;: latus quod uergit in Thessaliam,oriens spectat: septentrio à Macedonia obijcitur.uestiti frequētibus syluis sunt,iuga summa campos patentes, aquasq; perennes habent. Ibi statiuis rex per aliquot dies habitis,fluctuatus animo est,utrum protinus in regnum se reciperet, an reuerti in Thessaliam posset.inclinauit sententia,suum in Thessaliam agmen dimitteret: Triccamq; proximis limitibus petit:inde obuias urbes raptim peragrauit.homines qui sequi possent, sedibus exciebat:oppida incendebat:rerum suarum,quas possent,ferendarū secū dominis ius fiebat:cætera militis præda erat.nec quod ab hoste crudelius pati possent,reliqui quiquā fuit:quàm quę ab socijs patiebanī. Hæc etiam facienti Philippo acerba erāt, sed è terra mox futura hostium corpora saltem eripere sociorū uolebat.ita euastata sunt oppida,Phacium,Iresiæ, Euhydriū,Eretria,Palæpharus.Pheras cum peteret, exclusus:quia res egebat mora,si expugnare uellet,nec tempus erat:omisso incepto,in Macedoniā transcēdit.nam etiā Aetolos appropinquare fama erat. qui audito prælio, quod circa amnem Aoum factum erat,proximis prius euastatis circa Sperchias & Macran(quam uocant)comen, transgressi inde in Thessaliam Cymines & Angeas primo impetu potiti sunt.à Metropoli dum uastant agros,concursu oppidanorū ad tuenda moenia facto,repulsi sunt. Callithera inde aggressi similem impetum oppidanorum pertinacius sustinuerūt: compulsisq; intra moenia qui eruperant,cōtenti ea uictoria,quia spes nulla admodū expugnandi erat,abscesserunt. Theuma inde,& Calathana uicos expugnant,diripiuntq;. Acharras per deditionem receperunt. Xyniæ simili metu à cultoribus desertæ sunt. Hoc sedibus suis extorre agmen in præsidiū incidit,quod Athamānum, quo tutior frumentatio esset,ducebatur. incondita inermisq; multitudo, mista imbelli turba, ab armatis cæsa est. Xyniæ desertæ diripiuntur. Cyphara inde Aetoli capiunt,opportune Dolopiæ imminens castellū. Hæc raptim intra paucos dies ab Aetolis gesta. Nec Aminander atq; Athamānes post famam prosperæ pugnæ Romanorum quieuerunt. Cæterum Aminander quia suo militi parum fidebat,petito ab consule modico præsidio,cū Gomphos peteret:oppidū protinus nomi

ne Phecam, situm inter Gomphos, faucesq; angustas, quæ ab Athamania Thessaliam diri/munt, ui cepit. inde Gomphos adortus: & per aliquot dies summa ui urbem tuentes, cum sca/las ad mœnia erexisset, eodem metu perpulit ad deditionem. Hæc deditio Gomphorũ ingen tem terrorem Thessalis intulit. dediderc deinceps sese, qui Argenta, quiq; Pherinum, & Thi/marum, & Lisinas, & Stimonem, & Lampsum habet, aliaq; castella iuxta ignobilia. Dum A/thamanes, Aetoliq; summoto Macedonũ metu, in aliena uictoria suam prædã faciunt: Thes/saliaq; à tribus simul exercitibus, incerta quem hostem, quemúe sociũ crederet, uastatur: cõsul faucibus, quas fuga hostium aperuerat, in regionem Epiri transgressus, etsi probe scit cui par/ti, Charopo principe excepto, Epirotæ fauissent: tamen quia ab satisfaciendi quoque cura im/perata enixe facere uidet: ex præsenti eos potius, quàm ex præterito æstimat habitu, & ipsa fa cilitate ueniæ animos eorum in posterũ cõciliat. Missis deinde nuntiis Corcyram, ut onerariæ naues in sinum uenirent Ambracium: ipse progressus modicis itineribus quarto die in monte Cercetio posuit castra, eodem Aminandro cum suis auxiliis accito, nõ tam uirium eius egens, quàm ut duces in Thessaliam haberet. ab eodem consilio & pleriq; Epirotarum uoluntarij in ter auxilia accepti. Primam urbiũ Thessaliæ Phaleriam est aggressus. duo millia Macedonum in præsidio habebat. qui primo summa ui restiterunt, quantum arma, quantum mœnia tueri poterant. sed oppugnatio continua non die non nocte remissa, cum consul in eo uerti crederet cæterorum Thessalorũ animos, si primi uim Romanam non sustinuissent, uicit pertinaciã Ma cedonum. Capta Phaleria, legati à Metropoli & à Piera dedentes urbes uenerunt. uenia eis/dem petentibus datur. Phaleria incensa ac direpta est. Inde Aeginium petit. quem locum cum uel modico præsidio tutum, ac propè inexpugnabilem uidisset, paucis in stationẽ proximam telis coniectis, ad Gomphorũ regionem agmen uertit. digressusq; in campos Thessaliæ, cum iam omnia exercitui deessent: quia Epirotarum pepercerat agris: explorato ante, utrum Leu cadem, an sinum Ambracium onerariæ tenuissent, frumentatum Ambraciam inuicem cohor/tes misit. & est iter à Gomphis Ambraciam sicut impeditum ac difficile, ita spatio perbreui. in tra paucos itaq; dies, transuectis à mari commeatibus, repleta omni rerum copia sunt castra. Inde ad Rhagen est profectus. Decem fermè millia à Larissa abest, ex Perrębia oriundi sunt: sita est urbs super Peneum amnem. Nihil trepidauere Thessali ad primum aduentum Roma norum. Et Philippus sicut in Thessaliam ipse progredi non audebat, ita intra Tempe stati/uis positis, ut quisque locus ab hoste tentabatur, præsidia per occasiones summittebat. Sub idem ferè tempus, quo consul aduersus Philippum primum in Epiri faucibus castra posuit: & L. Quintius frater consulis, cui classis cura, maritimæq; oræ imperium mandatum ab senatu erat, cum duabus quinqueremibus Corcyram transuectus, postquã profectam inde classem audiuit, nihil morandũ ratus, cum ad Zammam insulam assecutus esset, dimisso L. Apustio, cui successerat: tarde inde ad Maleã trahendis plerunq; remulco nauibus, quæ cum commea/tu sequebantur, peruenit. A Malea, iussis cæteris quantũ maxime possent maturate sequi, ipse tribus quinqueremibus expeditis Piræeum præcepit, accepitq; naues ibi relictas ab L. Apu/stio legato ad præsidiũ Athenarũ. Eodem tempore duę ex Asia classes profectæ, una cum Attalo rege: (eæ quatuor & uiginti quinqueremes erant) Rhodia altera x x nauium tecta/rum. Agesimbrotus præerat. hæ circa Andrum insulam classes coniunctæ, Eubœam inde exi/guo distãtem freto traiecerunt. Carystiorũ primum agros uastarũt: deinde ubi Carystus præ/sidio à Chalcide raptim misso, firma uisa est: ad Eretriam accesserunt. Eodem & L. Quintius cum iis nauibus quæ Piræei fuerant, Attali regis aduentu audito uenit, iussitq;, ut quæ ex sua classe uenissent naues, Eubœam peterent. Eretria summa ui oppugnabat: nam & trium iuncta rum classium naues omnis generis tormenta, machinasq; ad urbium excidia secum portabãt: & agri affatim materiæ pręebant ad noua molienda opera. Oppidani primo haud impigre tuebantur mœnia: deinde fessi uulneratiq; aliquot, cum & muri partem euersam operibus ho stium cernerent, ad deditionem inclinarunt. sed præsidiũ erat Macedonum, quos non minus, quàm Romanos metuebant: & Philocles regius præfectus à Chalcide nuntios mittebat: se in tempore affuturum, si sustinerent obsidionem. Hæc mista metu spes ultra quàm uellent

aut quàm possent, trahere eos tempus cogebat. deinde posteaquam Philoclem repulsum, trepidantemq́ refugisse Chalcidem accepêrũt: oratores extemplo ad Attalum ueniam, fidemq́ eius petentes miserunt. Dum in spem pacis intenti segnius munera belli obeunt: & ea modo parte, qua murus dirutus erat, cæteris neglectis, stationes armatas opponunt: Quintius noctu ab ea parte, quæ minime suspecta erat, impetu facto, scalis urbem cepit. oppidanorum omnis multitudo cum coniugibus ac liberis in arcem confugit: deinde in deditionem uenit. pecuniæ, auriq́ & argenti haud sanè multum fuit: signa, tabulæ priscæ artis, ornamentaq́ eius generis plura, quàm pro urbis magnitudine, aut opibus cæteris inuenta. Carystus inde repetita. unde, priusquàm è nauibus copiæ exponerentur, omnis multitudo urbe deserta in arcem confugit. inde ad fidem ab Romano petendam oratores mittunt. oppidanis extemplo uita ac libertas concessa est: Macedonibus treceni nummi in capita statutum est pretium: & ut armis traditis abirent. hac summa redempti in Bœotiam inermes traiecti. Nauales copiæ duabus claris urbibus Eubœæ intra dies paucos captis, circũuectæ Sunium Atticæ terræ promontorium, Cenchreas Corinthiorum emporium petierunt. Consul interim omnium spe longiorem atrocioremq́ oppugnationem habuit: & eà, quà minimum credidisset, resistebant hostes. nam omnem laborem in muro diruendo crediderat fore, si aditum armatis in urbem patefecisset: fugam inde, cædemq́ hostium fore: qualis captis urbibus fieri solet. cæterũ posteaquam parte muri arietibus decussa per ipsas ruinas transcenderunt in urbem armati: illud principium uelut noui atq; integri laboris fuit. nam Macedones, qui in præsidio erant & multi & delecti, gloriam etiam egregiam rati, si armis potius & uirtute, quàm mœnibus urbem tuerentur: conferti pluribus introrsus ordinibus acie firmata, cum transcendere ruinas sensissent Romanos: per impeditum ac difficilem ad receptum locum expulerunt. Id cõsul ægre passus, nec eam ignominiam ad unius modo expugnandæ moram urbis, sed ad summam uniuersi belli pertinere ratus, quod ex momentis paruarum plerunq; rerum penderet: purgato loco, qui strage semiruti muri cumulatus erat: turrim ingentis altitudinis, magnam uim armatorũ multiplici tabulato portantem, promouit: & cohortes inuicem sub signis, quæ cuneum Macedonum (phalangẽ ipsi uocant) si possent, ui perrumperent, emittebat. Sed ad loca angusta, haud late patente interuallo diruti muri, genus armorum pugnæq́ hosti aptius erat. ubi conferti hastas ingentis longitudinis præ se Macedones obiecissent, uelut in constructam densitate clypeorum testudinem Romani pilis nequicquam emissis cum strinxissent gladios: neque congredi propius, neque præcidere hastas poterant: & si quã incidissent aut præfregissent, hastile fragmento ipso acuto inter spicula integrarum hastarum uelut uallum explebat. ad hoc & muri pars adhuc integra utraq; tuta præstabat latera: nec ex longo spatio aut cedendum, aut impetus faciendus erat: quę res turbare ordines solet. accessit etiam fortuita res ad animos eorum firmandos. nam cum turris per aggerem parum densati soli ageretur, rota una in altiorem orbitam depressa ita turrim inclinauit, ut speciem ruentis hostibus, trepidationemq́ insanam superstantibus armatis præbuerit. Cum parum quicquam succederet: consul minime æquo animo comparationem militum generis armorumq́ fieri patiebatur: simul nec maturam expugnandi spem, nec rationem procul à mari, & in euastatis belli cladibus locis hybernandi ullam cernebat. itaq; relicta obsidione, quia nullus in tota Acarnaniæ atq; Ætoliæ ora portus erat, qui simul & omneis onerarias, quæ cõmeatum exercitui portabant, caperet: & tecta ad hybernandum legionibus præberet: Anticyra in Phocide in Corinthiũ uersa sinum ad id opportunissime sita uisa: quia nec procul Thessalia, hostiumq́ locis abibant: & ex aduerso Peloponnesum exiguo maris spatio diuisam, ab tergo Aetoliã Acarnaniamq́, ab lateribus Locridem ac Bœotiã habebant. Phocidis primo impetu Phanoteam sine certamine cepit. Anticyra haud multũ in oppugnando præbuit moræ. Ambrysus inde, Hyampolisq́ receptę. Daulis, quia in tumulo excelso sita est: nec scalis, nec operibus capi poterat. lacessendo missilibus eos, qui in præsidio erãt, cum ad excursiones elicuissent: refugiendo inuicẽ, insequendoq́, & leuibus sine effectu certaminibus, eò negligẽtiæ & cõtemptus adduxerunt, ut cũ refugiẽtibus in portã permisti impetũ Romani facerẽt. & alia ignobilia castella Phocidis terrore magis, q̃ armis in potestatem

testatem

testatem uenerunt. Elatia clausit portas: nec, nisi ui cogerentur, recepturi moenibus uidebãtur aut ducem, aut exercitũ Romanum. Elatiam obsidenti consuli rei maioris spes affulsit, Achaeorum gentem ab societate regia ad Romanam amicitiam auertendi. Cycliadam principem factionis ad Philippum trahentiũ res, expulerant. Aristhenus, qui Romanis gentem iungi uolebat, praetor erat. Classis Romana cum Attalo & Rhodijs Cenchreis stabat, parabantq́; communi omnes consilio Corinthũ oppugnare. Optimum igitur ratus est, priusquã eam rem aggrederent, legatos ad gentem Achaeorũ mitti, pollicentes: si ab rege ad Romanos defecissent, Corinthũ ijs contributuros in antiquum gentis concilium. Autore consule legati à fratre eius L. Quintio, & Attalo, & Rhodijs, & Atheniensibus ad Achaeos missi. Sicyone datum ijs est conciliũ. Erat autem non admodum simplex habitus animorũ inter Achaeos. terrebat eos Lacedaemonius, grauis & assiduus hostis, horrebant Romana arma: Macedonum beneficijs & ueteribus & recentibus obligati erant: regem ipsum suspectum habebant: pro eius crudelitate perfidiaq́; ex ijs, quae tum ad tempus faceret, aestimantes, grauiorem post bellum dominum futurum cernebant: neq; solum quid in senatu quisq; ciuitatis suae, aut in communibus concilijs gentis pro sententia dicerent, ignorabãt: sed ne ipsis quidem secum cogitantibus, quid uellent, aut quid optarent, satis constabat. Ad homines ita incertos introductis legatis potestas dicendi facta est. Romanus primũ legatus L. Calpurnius, deinde Attali regis legati, post eos Rhodij disseruerunt. Philippi deinde legatis dicendi potestas facta est. postremi Atheniẽses, ut refellerent Macedonum dicta, auditi sunt. ij ferè atrocissime in regem, quia nulli nec plura, nec tam acerba passi erant, inuecti sunt. Et illa quidem concio sub occasum solis, tot legatorum perpetuis orationibus die absumpto, dimissa est. Postero die aduocatur cõcilium. ubi cum per praeconem, sicut Graecis mos est, suadendi, si quis uellet, potestas à magistratibus facta esset: nec quisquam prodiret: diu silentium aliorum alios intuentium fuit. neq; mirum, si, quibus sua sponte uolutantibus res inter se pugnãtes obtorpuerant quodammodo animi: eos orationes quoq; insuper turbauerant, utrinq; quae difficilia essent, promendo, admonendoq́; per totum diem habitae. Tandem Aristhenus praetor Achaeorum, ne tacitum cõcilium dimitteret. Vbi, inquit, illa certamina animorum Achaei sunt, quibus in conuiuijs, & circulis, cum de Philippo, & Romanis mentio incidit: uix manibus temperatis? nunc in concilio ad eam rem unam indicto, cum legatorũ utriusque uerba audieritis, cum referant magistratus, cum praeco ad suadendum uocet, obmutuistis. si non cura communis salutis, ne studia quidem, quae in hanc aut illam partem animos uestros inclinarunt, uocem cuiquam possunt exprimere? cum praesertim nemo tam hebes sit, qui ignorare possit, dicendi ac suadendi quod quisque aut uelit, aut optimum putet, nũc occasionem esse, priusquam quicquam decernamus: ubi semel decretum erit, omnibus id, etiam quibus ante displicuerit: pro bono atq; utili foedere defendendum. Haec adhortatio praetoris non modo quenquam unum elicuit ad suadendum: sed ne fremitum quidem, aut murmur concionis tantae, ex tot populis cõgregatę, mouit. Tum Aristhenus praetor rursus. Non magis consilium uobis principes Achaeorum deest, quàm lingua. sed suo quisque periculo in commune consultum non uult. forsitan ego quoq; tacerem, si priuatus essem. nunc praetor uideo aut non dandum concilium legatis fuisse: aut inde sine responso eos dimittendos non esse. respondere autẽ nisi ex uestro decreto qui possum? & quãdo nemo uestrum, qui in hoc concilium aduocati estis: pro sententia quicquam dicere uult, aut audet: orationes legatorum hesterno die dictas pro sententijs percenseamus: perinde ac non postulauerint quae e re sua essent: sed suaserint quae nobis cẽserent utilia esse. Romani Rhodijq́;, & Attalus societatem amicitiamq́; nostrã petunt: & in bello quod aduersus Philippum gerunt, se à nobis adiuuari aequum censent. Philippus societatis secum admonet, & iurisiurandi: & modo postulat ut secum stemus: modo ne intersimus armis, contentum ait se esse. Nulli ne uenit in mentem: cur qui nondum socij sunt, plus petunt, quàm socius? Non fit hoc neque modestia Philippi, neq; impudentia Romanorũ. Achaei portus & dant fiduciam postulantibus, & demunt. Philippi praeter legatum uidemus nihil. Romana classis ad Cenchreas stat, urbium Euboeae spolia prae se ferens: consulem, legionesq́; eius exiguo maris spatio disiunctas Phocidem ac Locridem

eridem peruagantes uidemus. Miramini cur diffidenter Cleomedon legatus Philippi, ut pro rege arma caperemus aduersus Romanos, modo egerit. qui si ex eodem fœdere ac iureiurando, cuius nobis religionem inijciebat: rogemus eum, ut nos Philippus & ab Nabide ac Lacedæmonijs, & ab Romanis defendat: non modo præsidium, quo nos tueatur, sed ne quid re spondeat quidem nobis, sit inuenturus: non Hercle magis, quàm ipse Philippus priore anno: qui pollicendo se aduersus Nabidem bellum gesturum, cum tentasset nostram iuuentutem hinc in Eubœam extrahere, posteaquam nos neque decernere id sibi præsidium, neque uelle illigari Romano bello uidit, oblitus societatis eius quam nunc iactat, uastandos depopulandosq; Nabidi ac Lacedæmonijs reliquit. Ac mihi quidem minime conueniens inter se oratio Cleomedontis uisa est. Eleuabat Romanum bellum, euentumq; eius eundem fore, qui prioris belli, quod cum Philippo gesserint, dicebat. Cur igitur nostrum ille auxilium absens petit potius, quàm præsens nos ueteres socios simul ab Nabide ac Romanis tueatur? nos dico? quid ita passus est Eretriam, Carystumq; capi? quid ita tot Thessaliæ urbes? quid ita Locridem, Phocidemq;? quid ita nunc Elatiam oppugnari patitur? cur excessit faucibus Epiri, claustrisq; illis inexpugnabilibus super Aoum amnem aut ui, aut metu, aut uoluntate? relictoq;, quem insidebat, saltu, penitus in regnum abijt? si sua uoluntate tot socios reliquit hostibus diripiendos: quid recusare potest quin & socij sibi consulant? si metu, nobis quoque ignoscat timentibus. si uictus armis cessit, Achæi nos arma Romana sustinebimus Cleomedon: quæ uos Macedones non sustinuistis? An tibi potius credamus: Romanos non maioribus copijs, nec uiribus nũc bellum gerere, quàm antea gesserint: potius quàm res ipsas intueamur? Aetolos tum classe adiuuerunt. nec duce consulari, nec exercitu bellum gesserunt. sociorũ Philippi maritimæ urbes in terrore ac tumultu erant. mediterranea adeo tuta ab Romanis armis fuerunt, ut Philippus Aetolos nequicquam opem Romanorum implorantes depopularetur. nunc autem defuncti bello punico Romani, quod per sexdecim annos uelut intra uiscera Italiæ tolerauerunt: non præsidium Aetolis bellantibus miserunt, sed ipsi duces belli arma terra mariq; simul Macedoniæ intulerunt. tertius iam consul summa ui gerit bellum. Sulpicius in ipsa Macedonia congressus fudit fugauitq; regem, partem opulentissimam regni eius depopulatus. nunc Quintius tenentem claustra Epiri, natura loci, munimentis, exercituq; fretum castris exuit: fugientem in Thessaliam persecutus, præsidia regia, sociasq; eius urbes propè in conspectu regis ipsius expugnauit. Ne sint uera quæ Athenienses modo legati de crudelitate, auaritia, & libidine regis dixerunt: nihil ad nos pertineant quæ in terra Attica scelera in superos inferosq; deos sint admissa: multo minus, quàm quæ Elæuntij, Abydeniq;, qui procul à nobis absunt, passi sunt: nostrorum ipsi uulnerum, si uultis, obliuiscamur: cædes, direptionesq; bonorum Messenæ in media Peloponneso factas, & hospitem Cyparissiæ Garitenem contra ius omne ac fas inter epulas prope ipsas occisum, & Aratum patrem filiumque Sicyonios, cum senem infelicem parentem etiam appellare solitus esset, interfectos: filij etiam uxorem libidinis causa in Macedoniam asportatam: cætera stupra uirginum, matronarumq; obliuioni dentur. ne sint cum Philippo res, cuius crudelitatis metu obmutuistis omnes: (nam quæ alia tacendi aduocatis in concilium causa est?) cum Antigono mitissimo, ac iustissimo rege, & de nobis omnibus optime merito existimemus disceptationem esse: num id postularet facere nos, quod tum fieri nõ posset? Peninsula est Peloponnesus angustis Isthmi faucibus continenti adhærens, nulli apertior atq; opportunior quàm nauali bello. si centum tectę naues, & quinquaginta leuiores apertę, & triginta Issaici lembi maritimã oram uastare, et expositas propè in ipsis litoribus urbes cœperint oppugnare, in mediterraneas scilicet nos urbes recipiemus? tanquã non intestino, & hętente in ipsis uisceribus uramur bello? cum terra Nabis, & Lacedæmonij, mari Romana classis urgebunt: unde regiam societatẽ, & præsidia Macedonũ implorem? an ipsi nostris armis ab hoste Romano tutabimur urbes, quæ oppugnabunt? egregie enim Dymas priore bello sumus tutati. Satis exemplorũ nobis alienæ clades præbent, ne quæramus queadmodũ cæteris exẽplo simus. nolite, quia ultro Romani petũt amicitiã, id q̃d optandũ uobis ac summa ope petendũ erat, fastidire. metu cm̃ uidelicet cõpulsi in aliena terra,

quia

quia sub umbra auxilij uestri latere uolunt, in societatem uestram confugiunt, ut portubus uestris recipiantur, ut cõmeatibus utantur. Mare in potestate habent: terras quascunq; adeunt, extemplo ditionis suæ faciunt. quod rogant, cogere possunt. quia pepercisse uolunt, cõmittere uos cur pereatis, non patiuntur. Nam quod Cleomedon modo tanquam mediam, & tutissimam uobis uiam consilij, ut quiesceretis, abstineretisq; armis, ostendebat, ea non media, sed nulla uia est. etenim præterquàm quod aut accipienda, aut aspernanda nobis Romana societas est: quid aliud quàm nusquam gratia stabili, uelut qui euentum expectauerimus, ut fortunæ applicaremus nostra consilia: prǽda uictoris erimus? Nolite, si quod omnibus uotis petendum erat, ultro offertur, fastidire. non quemadmodum hodie utrunq; uobis licet, sic semper liciturũ est. nec sæpe, nec diu eadem occasio erit. Liberare uos à Philippo iamdiu magis uotis, quàm armis audetis. sine uestro labore & periculo qui uos in libertatem uindicarent, cum magnis classibus exercitibusq; mare traiecerunt. hos si socios aspernamini, uix sanæ mentis estis. sed aut socios, aut hostes habeatis oportet. Secundũ orationem prætoris murmur ortum aliorum cum assensu, aliorum inclementer assentientes increpantiũ: & iam nõ singuli tantum, sed populi uniuersi inter se altercabantur: tum inter magistratus gentis (Damiurgos uocant: decem numero creantur) certamen nihilo segnius, quàm inter multitudinem esse. quinq; relaturos se de societate Romana aiebant: suffragiumq; daturos. quinq; lege cautum testabantur: nequid, quod aduersus Philippi societatem esset, aut referre magistratibus, aut decernere concilio ius esset. Hic quoq; dies iurgijs est consumptus. Supererat unus iusti concilij dies: (tertio enim lex iubebat decretũ fieri) in quẽ adeo exarsere studia, ut uix parentes à liberis temperauerint. Rhisiasus Pellenẽsis erat, filium Damiurgum, nomine Memnonem habebat, partis eius, quæ decretum recitari, perrogariq; sententias prohibebat. is diu obtestatus filium, ut consuleret Achæos cõmuni saluti pateretur: neu pertinacia sua gentem uniuersam perditũ iret: postea quam parum proficiebãt preces: iuratus se eum sua manu interempturũ: nec pro filio, sed pro hoste habiturum, minis peruicit, ut postero die coniungeret ijs se, qui referebant. qui cum plures facti referrent: omnibus ferè populis haud dubie approbantibus relationem, ac præ se ferentibus quid decreturi essent: Dymæi, ac Megalopolitani, & quidam Argiuorũ, prius quàm decretum fieret, consurrexerunt, ac reliquerunt concilium: neq; mirante ullo, neq; improbante. nam Megalopolitanos auorum memoria pulsos ab Lacedęmonijs restituerat in patriam Antigonus. & Dymæis captis nuper, direptisq; ab exercitu Romano, cum redimi eos, ubicunque seruirent, Philippus iussisset: non libertatem modo, sed etiam patriam reddiderat. iam Argiui præterquã quod Macedonum reges ab se oriundos credunt, priuatis etiam hospitijs, familiariq; amicitia pleriq; illigati Philippo erant. ob hæc concilio, quod inclinauerat ad Romanam societatem ineundã, excesserunt. ueniaq; ijs huius secessionis fuit, & magnis & recentibus obligatis beneficijs. Cęteri populi Achæorum, cum sententiæ perrogarentur: societatem cum Attalo ac Rhodijs præsenti decreto confirmarunt. cum Romanis, quia iniussu populi non poterat rata esse: in id tempus, quo Romam mitti legati possent, dilata est. in præsentia tres legatos ad L. Quintium mitti placuit, & exercitũ omnem Achæorum ad Corinthum admoueri, captis Cenchreis, iam urbem ipsam Quintio oppugnante. Et ij quidem è regione portæ, quæ fert Sicyonem, posuerunt castra. Romani ad Cenchreas uersam partem urbis, Attalus traducto per Isthmum exercitu, ab Lechæo alterius maris portu, oppugnabant primo segnius, sperantes seditionem intus fore inter oppidanos, ac regium pręsidium. postea quã uno animo omnes, & Macedones tanquam cõmunem patriam tuebant: & Corinthij ducem pręsidij Androsthenem haud secus, quàm ciuem, & suffragio creatum suo, imperio iusto patiebantur: omnis inde spes pugnantibus in ui, & armis, & operibus erat: undiq; aggeres haud facili aditu ad mœnia admouebantur. Aries ex ea parte, quam Romani oppugnabant: aliquantum muri diruerat. in quem locum, quia nudatus munimento erat, protegẽdum armis cum Macedones concurrissent: atrox prælium inter eos ac Romanos ortum est. ac primo multitudine facile expellebantur Romani, assumptis deinde Achæorum, Attaliq; auxilijs, æquabant certamen: nec dubium erat, quin Macedonas Græcosq; facile loco pulsuri fuerint. Transfugarũ Italicorum magna

magna multitudo erat: pars ex Annibalis exercitu metu pœnæ à Romanis Philippum secuti: pars nauales socij relictis nuper classibus ad spem honorationis militiæ transgressi. hos desperata salus, si Romani uicissent, ad rabiem magis, quàm audaciam accendebat. Promontorium est aduersus Sicyonem Iunonis, quam uocant Acræam, in altum excurrens: traiectus inde Corinthum, septem millia fermè passuum. eò Philocles regius & ipse præfectus, mille & quingentos milites per Bœotiam duxit. præsto fuere à Corintho lembi, qui præsidium id acceptum Lechæum traijcerent. Autor erat Attalus incensis operibus omittendæ extemplo oppugnationis. pertinacius Quintius in incepto perstabat. is quoq;, ut pro omnibus portis disposita uidit præsidia regia: nec facile erumpentium impetus sustineri posse: in Attali sententiam concessit. ita irrito incepto, dimissis Achæis, reditum ad naues est. Attalus Piræeum, Romani Corcyram petierunt. Dum hæc à nauali exercitu geruntur: cos. in Phocide ad Elatiam castris positis, primo colloquijs rem per principes Elatiensium tentauit. posteaquam nihil esse in manu sua, & plures ualidioresq; esse regios, quàm oppidanos respondebatur: tum simul ab omni parte operibus armisq; urbem est aggressus. Ariete admoto quantum inter turres muri erat prorutum cum ingenti fragore ac strepitu nudasset urbē: simul & cohors Romana per apertum recenti strage iter inuasit: & ex omnibus oppidi partibus, relictis suis quisq; stationibus, in eum, qui premebatur impetu hostium, locum concurrerunt. Eodem tempore Romani & ruinas muri superuadebant: & scalas ad stantia mœnia inferebant. & dum in unam partem oculos animosq; hostium certamen auerterat: pluribus locis scalis capitur murus, armatiq; in urbem transcenderunt. quo tumultu audito territi hostes, relicto, quem conferti tuebantur, loco, in arcem omnes metu, inermi quoq; sequente turba, cōfugerunt. ita urbe potitur cos. qua direpta, missis in arcem, qui uitam regijs, si abire uellent inermes: libertatem Elatiensibus pollicerentur: fideq; in hæc data, post paucos dies arcem recipit. Cæterum aduentu in Achaiam Philoclis regij præfecti non Corinthus tantum liberata obsidione: sed Argiuorum quoq; ciuitas per quosdam principes Philocli prodita est, tentatis prius animis plebis. Mos erat, comitiorum die primo uelut ominis causa prætores pronuntiare Iouem Apollinemq; & Herculem. additum legi erat, ut ijs Philippus rex adijceretur. cuius nomen post pactam cum Romanis societatē quia præco non adiecit, fremitus primo multitudinis ortus, deinde clamor subijcientium Philippi nomen, iubentiumq; legitimum honorem usurpare: donec cum ingenti assensu nomen recitatum est. Huius fiducia fauoris Philocles accersitus nocte occupat collem imminentem urbi: (Larissam eam arcem uocant) positoq; ibi præsidio, cum lucis principio signis infestis ad subiectum arci forum uaderet: instructa acies ex aduerso occurrit. præsidium erat Achæorum nuper impositum, quingenti ferè iuuenes delecti omnium ciuitatum. Ænesidemus Dymæus præerat. Adhortator à præfecto regio missus, qui excedere urbe iuberet: (neq; enim pares eos oppidanis solis, qui idem quod Macedones sentirent, nedum adiunctis Macedonibus esse: quos ne Romani quidē ad Corinthum sustinuissent) primo nihil nec ducem, nec ipsos mouit. post paulo ut Argiuos quoq; armatos ex parte altera uenientes magno agmine uiderunt: certam perniciem cernentes, omnē tamen casum, si pertinacior dux fuisset: uidebantur subituri. Ænesidemus, ne flos Achæorum iuuentutis simul cum urbe amitteretur: pactus cum Philocle ut abire illis liceret, ipse quo loco steterat, armatus cum paucis clientibus non excessit. missus à Philocle, qui quæreret, quid sibi uellet: nihil fatus, tantūmodo cum proiecto præ se clypeo staret: in præsidio creditę urbis moriturum se armatū respondit. tum iussu præfecti à Thracibus coniecta tela, interfectiq; omnes. Et post pactam inter Achæos & Romanos societatem duæ nobilissimæ ciuitates, Argi & Corinthus, in potestate regis erant.

Hæc ab Romanis ea æstate in Græcia terra mariq; gesta. In Gallia nihil sanè memorabile ab Sex. Ælio cos. gestum. cum duos exercitus in prouincia habuisset: unum retentum, quem dimitti oportebat: cui L. Cornelius procos. præfuerat (ipse ei C. Aelium prætorem præfecit) alterum, quem in prouinciam adduxit: totum propè annum Cremonensibus Placentinisq; cogendis redire in colonias, unde belli casibus dissipati erant, consumpsit. Quemadmodum Gallia præter spem quieta eo anno fuit: ita circa urbem seruilis propè tumultus exci-

tatus est. Obsides Carthaginiensium Setiæ custodiebantur:cum ijs,ut principum liberis,magna uis seruorum erat.augebant eorum numerum,ut ab recenti Africo bello, & ab ipsis Setinis captiua aliquot nationis eius ex præda empta mancipia.Cum coniuratione fecissent: missis ex eo numero,qui in Setino agro,deinde circa Norbam,& Circeios seruitia solicitarent:satis iam omnibus præparatis,ludis,qui Setiæ propediem futuri erant: spectaculo intentum populum aggredi statuerant:Setia per cædem & repentinum tumultum capta,Norbam & Circeios occupare. Huius rei tam fœdæ indicium Romam ad L. Cornelium Lentulū prætorem urb. delatum est. Serui duo ante lucem ad eum uenerunt,atq; ordine omnia, quæ acta,futuraq; erant,exposuerunt.quibus domi custodiri iussis,prætor senatu uocato,edoctoq; quæ indices afferrent,proficisci ad eam coniurationem quærendam atq; opprimendam iussus. cum quinq; legatis profectus, obuios in agris sacramento rogatos arma capere, & sequi cogebat. Hoc tumultuario delectu duobus millibus fermè hominum armatis, Setiam, omnibus quò pergeret ignaris,uenit.ibi raptim principibus coniurationis comprehensis, fuga seruorum ex oppido facta est. dimissi deinde per agros,qui uestigarent.Egregia duorum opera seruorum indicum,& unius liberi fuit.ei centum millia grauis æris dari patres iusserunt:seruis uicena quina millia æris,& libertatem.pretium eorum ex ærario solutum est dominis. Haud ita multo post ex eiusdē coniurationis reliquijs nuntiatū est seruitia Præneste occupatura.Eò L.Cornelius prætor profectus de quingentis ferè hominibus,qui in ea noxa erãt,supplicium sumpsit. In timore ciuitas fuit,obsides captiuosq; Pœnorū ea moliri. itaq; & Romæ uigiliæ per uicos seruatæ:iussiq; circumire eas minores magistratus: & triumuiri carceris latomiarum interiorem custodiam habere iussi.& circa nomen Latinum à prætore literæ missæ: ut & obsides in priuato seruarentur, neq; in publicum prodeundi facultas daretur: & captiui ne minus decem pondo compedibus uincti in nulla alia,quàm in carceris publici custodia essent. Eodem anno legati ab rege Attalo coronā auream CCXLVI pondo in Capitolio posuerunt: gratiasq; senatui egerūt:quod Antiochus legatorum Romanorum autoritate motus finibus Attali exercitum deduxisset. Eadem æstate equites ducēti,& elephanti decem,& tritici modiûm CC millia ab rege Masanissa ad exercitum, qui in Græcia erat, peruenerunt. Item ex Sicilia Sardiniaq; magni commeatus, & uestimenta exercitui missa. Siciliam M.Marcellus,Sardiniam M.Porcius Cato obtinebat,sanctus & innocens,asperior tamen in fœnore coercendo habitus.fugatiq; ex insula fœneratores,& sumptus, quos in cultum prætorum socij facere soliti erant, circumcisi,aut sublati. Sex.Aelius COS. ex Gallia comitiorum causa Romam cum redisset,creauit COSS.Cn.Cornelium Cethegum,& Q.Minucium Rufum. Biduo post prętorum comitia habita. Sex prætores illo anno primum creati:crescentibus iam prouincijs,& latius patescente imperio.creati autē hi:L. Manlius Volso, Cn. Sempronius Tuditanus,M.Sergius Silus,M.Heluius,M.Minucius Rufus, L. Acilius. Sempronius,& Heluius ex ijs ædiles plebis erant. ædiles curules Q. Minucius Thermus, & T. Sempronius Longus. Ludi Romani eo anno quater instaurati. Cn.Cornelio,& Q.Minucio COSS.omnium primum de prouincijs consulū prætorumq; actū.prius de prætoribus transacta res, quæ transigi sorte poterat.urbana Sergio,peregrina iurisdictio Minucio obtigit.Sardiniam Acilius, Siciliam Manlius,Hispaniam Sempronius citeriorem,Heluius ulteriorem est sortitus.Consulibus Italiam Macedoniamq; sortiri parantibus L.Oppius,& Q.Fuluius Tr. pl. impedimento erant:quod longinqua prouincia Macedonia esset:neq; ulla alia res maius bello impedimentum ad eam diem fuisset,quàm quod uixdū inchoatis rebus in ipso conatu gerendi belli prior COS.reuocaretur. Quartum iam annum esse ab decreto Macedonico bello. quærendo regem,& exercitum eius,Sulpicium maiorem partem anni absumpsisse. Villium congredientem cum hoste re infecta reuocatum.Quintium rebus diuinis Romæ maiorem partem anni retentum,ita gessisse tamen res:ut si aut maturius in prouinciam uenisset,aut hyems magis sera fuisset,potuerit debellare.nunc propè in hyberna profectum ita comparare dici bellum, ut nisi successor impediat,perfecturus ęstate proxima uideatur. His orationibus peruicerunt: ut cōsules in senatus autoritate fore dicerent se,si idem tribuni facerēt. Permittentibus utrisq; liberam

liberam consultationē, patres consulibus ambobus Italiam prouinciam decreuerunt: T. Quintio prorogarunt imperium: donec successor ei uenisset. Consulibus binæ legiones decretæ: & ut bellum cum Gallis cisalpinis, qui defecissent à populo Romano, gererent. Quintio in Macedoniam supplementum decretum peditum quinq; millia, & CCC equites, & sociorum naualium tria millia. Præesse idem, qui præerat, classi L. Quintius Flamininus iussus. Prætoribus in Hispanias octona millia peditum sociûm ac Latini nominis data: & quadringeni equites, ut dimitterent ueterem ex Hispanijs militem. & terminare iussi: quà ulterior citeriórue prouincia seruaretur. Macedoniæ legatos P. Sulpicium, & P. Villium, qui COSS. in ea prouincia fuerant, adiecerunt. Prius quàm COSS. prætoresq; in prouincias proficiscerentur, prodigia procurari placuit: quod ædes Vulcani Summaniq; Romæ, quod & Fregellis murus, & porta de cœlo tacta erant: & Frusinone inter noctem lux orta: & Asculo agnus biceps cum quinq; pedibus natus: & Formijs duo lupi oppidum ingressi obuios aliquot laniauerant: Romæ nō in urbem solum, sed in Capitolium penetrauerat lupus. C. Acilius Tr. pl. tulit, ut quinq; coloniæ in oram maritimam deducerentur: duæ ad ostia fluminum Vulturni Literniq;: una Puteolos, una ad castrum Salerni. his Buxentum adiectū. tricenæ familiæ in singulas colonias iubebantur mitti. triumuiri deducendis ijs, qui per triennium magistratum haberent, creati: M. Seruilius Geminus, Q. Minucius Thermus, T. Sempronius Longus. Delectu rebusq; alijs diuinis humanisq;, quæ per ipsos agendæ erant, perfectis, COSS. ambo in Galliam profecti. Cornelius recta ad Insubres uia, qui tum in armis erant, Cenomanis assumptis: Q. Minucius in læua Italiæ ad inferum mare flexit iter: Genuamq; exercitu abducto, ab Liguribus orsus est bellum. Oppida Clastidium & Litubium, utraq; Ligurum, & duę gentis eiusdem ciuitates, Celelates, Cerdiciatesq; sese dediderunt. Et iam omnia cis Padum, pręter Gallorum Boios, Iluates Ligurum, sub ditione erant. quindecim oppida, hominum uiginti millia esse dicebantur, quæ se dediderant. inde in agrum Boiorum legiones duxit. Boiorum exercitus haud ita multo ante traiecerat Padum, iunxeratq; se Insubribus & Cenomanis: quod ita acceperant, coniunctis legionibus COSS. rem gesturos, ut & ipsi collatas in unum uires firmarent. posteaquam fama accidit: alterum COS. Boiorum urere agros: seditio extemplo orta est. postulare Boij, ut laborantibus opem uniuersi ferrent. Insubres negare se sua deserturos. ita diuisæ copiæ, Boijsq; in agrum suum tutandum profectis, Insubres cum Cenomanis super amnis Mincij ripas consederunt. Infra eum locum quinq; millia passuum & COS. Cornelius eidem flumini castra applicuit. inde mittendo in uicos Cenomanorum Brixiamq;, quę caput gentis erat, ut satis comperit, non ex autoritate seniorum iuuentutem in armis esse: nec publico cōsilio Insubrium defectioni Cenomanos se adiunxisse: excitis ad se principibus, id agere ac moliri cœpit, ut desciscerēt ab Insubribus Cenomani, & signis sublatis aut domos redirēt aut ad Romanos transirent. & id quidem impetrari nequijt. in id data fides COS. est, ut in acie aut quiescerent, aut si qua etiam occasio fuisset, adiuuarent Romanos. Hæc ita conuenisse Insubres ignorabant: suberat tamen quædam suspicio animis, labare fidem sociorum. itaq; cum in aciem eduxissent, neutrum ijs cornu committere ausi, ne si dolo cessissent, rem totā inclinarent: post signa in subsidijs eos locauerunt. COS. principio pugnæ uouit ædem Sospitæ Iunoni, si eo die hostes fusi fugatiq; essent: à militibus clamor sublatus, compotem uoti COS. se facturos, & impetus in hostes est factus. non tulerunt Insubres primum concursum. Quidam & à Cenomanis terga repente in ipso certamine aggressis tumultum ancipitem iniectum autores sunt: cæsaq; in medio V & XXX millia hostium, quinq; millia & DCC uiuos captos: in ijs Amilcarem Pœnorum imperatorem, qui belli causa fuisset: signa militaria CXXX: & carpenta supra CC. Oppida, quæ defectionem secuta erant: dediderunt se Romanis. Minucius COS. primo effusis populationibus peragrauerat fines Boiorum: deinde ut relictis Insubribus ad sua tuenda receperant sese, castris se tenuit, acie dimicandum cum hoste ratus. Nec Boij detrectassent pugnam: ni fama uictos Insubres allata animos fregisset. itaq; relicto duce castrisq;, dissipati per uicos, sua ut quisq; defenderent, rationem gerendi belli hosti mutarunt. omissa enim spe per unam dimicationē rei decernendæ, rursus populari agros, & urere tecta, uicosq;

expugnare cœpit. Per eosdem dies Clastidium incensum. inde in Ligustinos Iluates, qui soli non parebāt: legiones ductæ. Ea quoq; gens, ut Insubres acie uictos, Boios, ita ut tentare spem certaminis non auderent, territos audiuit: in deditionem uenit. Literæ consulum à Gallia de gestis prospere sub idem tempus Romam allatæ. M. Sergius Pr. urb. in senatu eas, deinde ex autoritate patrum ad populum recitauit. supplicatio in quatriduum decreta. Hyems iam eo tempore erat. Cum T. Quintius capta Elatia, in Phocide ac Locride hyberna disposita haberet: Opunte seditio orta est. Factio una Aetolos, qui propiores erant: altera Romanos accersebat. Aetoli priores uenerunt. sed opulentior factio exclusis Aetolis, missoq; ad imperatorem Romanum nuntio, usq; ad aduentum eius tenuit urbem. arcem regium tenebat præsidium: neq; ut discederent inde, aut Opuntiorum minis, aut autoritate imperantis COS. Romani perpelli potuerunt. Mora cur non extemplo oppugnarentur, ea fuit: quod caduceator ab rege uenerat, locum ac tempus petens colloquio. id grauate concessum regi est. non quin cuperet Quintius per se partim armis, partim conditionibus confectum uideri bellum. necdum enim sciebat, utrū successor sibi alter ex nouis consulibus mitteretur: an, quod summa ui ut tenderent, amicis & propinquis mandauerat, imperium prorogaretur. aptum autem fore colloquium credebat, ut sibi liberum esset, uel ad bellum manenti, uel ad pacem decedenti rem inclinare. In sinu Maliaco propè Niceam littus elegere. eò rex ab Demetriade cum quinq; lembis, & una naue rostrata uenit. Erant cum eo principes Macedonum, & Achæorum exul uir insignis Cycliadas. Cum imperatore Romano rex Aminander erat, & Dionysodorus Attali legatus, & Agesimbrotus præfectus Rhodiæ classis, & Phaneas princeps Aetolorum, & Achæi duo, Aristhenus & Xenophon. Inter hos Romanus ad extremum littus progressus, cum rex in proram nauis in anchoris stantis processisset: commodius, inquit, si in terram egrediaris, ex propinquo dicamus inuicem, audiamusq;. Cum rex facturum se id negaret: quem tandem, inquit Quintius, times? Ad hoc ille superbo & regio animo. Neminem equidem timeo, præter deos immortales, non omnium autem credo fidei, quos circa te uideo, atq; omnium minime Aetolis. Istud quidem, ait Romanus, par omnibus periculum est, qui cum hoste ad colloquium congrediuntur: ut nulla fides sit. Non tamen, inquit rex, T. Quinti par perfidiæ præmium est, si fraude agatur, Philippus & Phaneas. neq; enim æque difficulter Aetoli prætorem alium, ac Macedones regem in meum locum substituant. Secundum hæc silentium fuit. Cum Romanus cum æquum censeret priorem dicere, qui petisset colloquium: rex, eius esse priorem orationem, qui daret pacis leges, non qui acciperet: tum Romanus. simplicem suam orationem esse. ea enim se dicturū, quæ ni fiant, nulla sit pacis conditio. Deducenda ex omnibus Græciæ ciuitatibus regi præsidia esse. captiuos & transfugas socijs populi Romani reddendos, restituenda Romanis ea Illyrici loca, quæ post pacem in Epiro facta occupasset. Ptolemæo regi Aegypti reddēdas urbes, quas post Philopatoris Ptolemæi mortem occupasset. Suas populiq; Romani conditiones has esse: cæterum & sociorum audiri postulata uerū esse. Attali regis legatus naues captiuosq;, quæ ad Chium nauali prælio captæ essent, & Nicephorium, Venerisq; templum, quæ spoliasset euastassetq;, pro incorruptis restitui. Rhodij Peræam (regio est continentis aduersus insulam, uetustæ eorum ditionis) repetebant: postulabantq; præsidia deduci ab Iasso, & Bargyllis, & Euromensium urbe, & in Hellesponto Sesto atque Abydo, & Panopolin Byzantijs in antiqui formulam iuris restitui, & liberari omnia Asiæ emporia portusq;. Achæi Corinthum & Argos repetebant. Prætor Aetolorum Phaneas cum eadem ferè quæ Romani, ut Græcia decederetur, postulasset: redderenturq; Aetolis urbes, quæ quondā iuris aut ditionis eorū fuissent: excepit orationē eius princeps Aetolorum Alexander, uir (ut inter Aetolos) facundus. Iamdudum se reticere, ait: non quo quicquam agi putet eo colloquio, sed ne quem sociorum dicentem interpellet. Neq; de pace cum fide Philippum agere, neq; bella uera uirtute unquam gessisse. in colloquijs insidiari & captare: in bello non congredi æquo campo, neq; collatis signis dimicare: sed refugientem incendere ac diripere urbes, & uincentium præmia uictum corrumpere. At non antiquos Macedonum reges: sed acie bellare solitos: urbibus parcere, quantum possent, quo opulentius

imperium

imperium haberent. Nam de quorum possessione dimicetur tollentem, nihil sibi præter bellum relinquere, quod consilium esse? Plures priore anno sociorum urbes in Thessalia euastasse Philippum: quàm omnes qui unquam hostes Thessaliæ fuerint. ipsis quoq; Ætolis eum plura socium, quàm hostem ademisse. Lysimachiam pulso Prætore & præsidio Ætolorũ occupasse eum. Chium item suæ ditionis urbem funditus euertisse, ac delesse. eadem fraude habere eum Thebas Phthias, Echinũ, Larissam & Pharsalum. Motus oratione Alexandri Philippus nauem, ut exaudiretur, propius terram applicuit. Orsum eum dicere in Ætolos maxime uiolenter, Phaneas interfatus, non in uerbis rem uerti, ait. aut bello uincendum, aut melioribus parendum esse. Apparet id quidem, inquit Philippus, etiam cæco: iocatus in ualitudinem oculorum Phaneæ. & erat dicacior natura, quàm regem decet: & ne inter seria quidem risu satis temperans. Indignari inde cœpit: Ætolos, tanquam Romanos decedi Græcia iubere: qui, quibus finibus Græcia sit, dicere non possint. ipsius enim Ætoliæ Agræos Apodeotasq; & Amphilochos, quæ permagna eorum pars sit, Græciam non esse. An quod à socijs eorum non abstinuerim, iustam querelam habent? cum ipsi pro lege hunc morẽ antiquitus seruent: ut aduersus socios ipsi suos publica tantum autoritate dempta iuuentutem suam militare sinant: & contrariæ persæpe acies in utraq; parte ætolica auxilia habeãt? Neq; ego Chium expugnaui: sed Prusiam socium & amicum oppugnantem adiuui: & Lysimachiam ab Thracibus uindicaui. sed quia me necessitas ad hoc bellum à custodia eius auertit, Thraces habent. Et Ætolis hæc. Attalo autem Rhodijsq; nihil iure debeo. non enim à me, sed ab illis principium belli ortum est. Romanorum autem honoris causa Peræam Rhodijs, & naues Attalo cum captiuis, qui comparebunt, restituam. nam quod ad Nicephorium Venerisq; templi restitutionem attinet: quid ea restitui postulantibus respondeam? nisi quo uno modo luci syluæq; cæsæ restitui possunt, curam impensamq; sationis me præstaturum: quoniam hæc inter se reges postulare & respondere placet. Extrema eius oratio aduersus Achæos fuit: in qua orsus ab Antigoni primum, suis deinde erga eam gentem meritis, recitari decreta eorum iussit, omneis diuinos humanosq; honores complexa. atq; ad ea adiecit recens de exercitu, quod ab se desciuisset. inuectusq; grauiter in perfidiam eorum, Argos tamen se redditurum eis dixit. de Corintho cum imperatore Romano deliberaturum esse, quæsiturumq; simul ab eo, utrum, ijs ne, urbibus decedere se æquum censeat, quas à seipso captas iure belli habeat? an ijs etiam, quas à maioribus suis accepisset? Parantibus Achęis Ætolisq; ad ea respondere, cum prope occasum sol esset: dilato in posterum diem colloquio, Philippus in stationem, ex qua profectus erat: Romani socijq; in castra redierunt. Quintius postero die ad Nicæam (is enim locus placuerat) ad constitutum tempus uenit. Philippi nullus usquam nec nuntius ab eo per aliquot horas ueniebat: & iam desperantibus uenturum repente apparuerunt naues. atq; ipse quidem, cum tam grauia & indigna imperarentur: inopem consilij diem se consumpsisse deliberando aiebat. Vulgo credebatur de industria rem in serum tractam, ne tempus dari posset Achæis Ætolisq; ad respondendum. & eam opinionem ipse affirmauit, petendo, ut summotis alijs, ne tempus altercando tereretur, & aliquis finis rei imponi posset: cum ipso imperatore Romano liceret sibi colloqui. Id primo non acceptum, ne excludi colloquio uiderentur socij. deinde cum haud absisteret petere, ex omnium consilio Romanus imperator cum Ap. Claudio Tr. mil. cæteris summotis, ad extremum littus processit. Rex cum duobus, quos pridie adhibuerat, in terrã est egressus. Ibi cum aliquandiu secreto locuti essent: quæ acta ad suos Philippus retulerit, minus compertum est. Quintius hæc retulit ad socios. Romanis eum cedere tota Illyrici ora, perfugas remittere, ac si qui essent captiui. Attalo naues, & cum ijs captos nauales socios: Rhodijs regionem, quam Peræam uocant, reddere: Iasso & Bargyllis non cessurum. Aetolis Pharsalum Larissamq; reddere: Thebas nõ reddere. Achęis non Argis modo, sed etiam Corintho cessurum. Nulli omnium placere partium, quibus cessurus aut nõ cessurus esset, destinatio. plus enim amitti in ijs, quàm acquiri: nec unquam, nisi tota deduxisset Græcia præsidia, causas certaminum deponere. Cum hęc toto ex cõcilio certatim omnes uociferarentur: ad Philippũ quoq; procul stantem uox est perlata. itaq; à Quintio petit, ut rem totam

in posterum diem differret.profecto aut persuasurum se,aut persuaderi sibi passurum. Littus ad Thronium colloquio destinatur.eò mature conuentum est.Ibi Philippus primo & Quintium,& omnes,qui aderant,rogare, ne spem pacis turbare uellent. postremo petere tempus: quo legatos Romam ad senatũ mittere posset.aut his conditionibus se pacem impetraturum, aut quascunq; senatus dedisset,leges pacis accepturũ. Id cæteris haudquaquam placebat. nec enim aliud,quàm moram & dilationem ad colligendas uires quæri. Quintius uerum id futurum fuisse,dicere:si æstas,& tempus rerum gerendarũ esset. nunc hyeme instante nihil amitti dato spacio ad legatos mittendos. nam neq; sine autoritate senatus quicquam eorum ratum fore,quæ cum rege ipsi pepigissent:& explorati, dum bello necessariam quietem ipsa hyems daret,senatus autoritatem posse.In hanc sententiam & cæteri sociorum principes cõcesserunt: induciisq; datis in duos menses,& ipsos mittere singulos legatos ad edocendum senatum,ne fraude regis caperetur,placuit. additum induciarum pacto,ut regia præsidia Phocide ac Locride extemplo deducerẽtur. Et ipse Quintius cum sociorum legatis Aminandrum Athamanum regem, utq; speciem legationis adiiceret, Q. Fabium (uxoris Quintii sororis filius erat) & Q.Fuluium,& P.Claudium misit. Vt uentum Romam est, prius sociorum legati, q̃ regis auditi sunt. cætera eorum oratio cõuiciis regis cõsumpta est. mouerunt eo maxime senatum, demonstrando maris terrarumq; regionis eius situm,ut omnibus appareret:si Demetriadem in Thessalia,Chalcidem in Euboea,Corinthũ in Achaia rex teneret:non posse liberam Græciam esse:& ipsum Philippum non cõtumeliosius,quàm uerius cõpedes eas Græciæ appellare.Legati deinde regis intromissi. quibus longiorem exorsis orationẽ breuis interrogatio, cessurus ne iis tribus urbibus esset,sermonem incidit:cum mandatum sibi de his nominatim negarent quicq̃.Sic infecta pace regii dimissi. Quintio liberũ arbitriũ pacis ac belli permissum.

Quod ut satis apparuit,nõ tædere belli senatum:& ipse uictoriæ quàm pacis auidior,neq; colloquium postea Philippo dedit, neq; legationem aliam, quàm quæ omni Græcia decedi nuntiaret,admissurum dixit. Philippus cum acie decernendum uideret,& undiq; ad se contrahendas uires, maxime de Achaiæ urbibus,regionis ab se diuersæ, & magis tamen de Argis, quàm de Corintho solicitus, optimum ratus Nabidi eam Lacedæmoniorum tyranno uelut fiduciariam dare,ut uictori sibi restitueret:si quid aduersi accidisset,ipse haberet: Philocli,qui Corintho Argisq; præerat,scribit,ut tyrannum ipse conueniret.Philocles præterquam quod iam ueniebat cum munere: adiicit ad pignus futuræ regi cum tyranno amicitiæ:filias suas regem Nabidis filiis matrimonio cõiungere uelle. Tyrannus primo negare aliter urbem eam se accepturum,nisi Argiuorum ipsorum decreto accersitus ad auxilium urbis esset.deinde,ut frequenti cõtione non aspernatos modo,sed abominatos etiam nomen tyranni audiuit:causam se spoliandi eos nactum ratus,tradere ubi uellet,urbem,Philoclem iussit. Nocte ignaris omnibus acceptus in urbem est tyrannus. prima luce occupat superiora omnia loca, portæq; clausæ,paucis principum tumultum inter primum elapsis.eorum absentiũ direptæ fortunæ. præsentibus aurum atq; argentum ablatum:pecuniæ imperatæ ingentes. qui nõ cunctanter contulere, sine contumelia & laceratione corporum sunt dimissi.quos occulere aut retrahere aliquid suspicio fuit:in seruilem modum lacerati atq; extorti.Contione inde aduocata, rogationem promulgauit:unam de tabulis nouis, alteram de agro uiritim diuidendo, duas faces nouantibus res ad plebem in optimates accendendam.Posteaquam In potestate Argiuorum ciuitas erat:nihil eius memor tyrannus, à quo eam ciuitatem,& quam in conditionem accepisset:legatos Elatiam ad Quintium & Attalum Æginæ hybernantem mittit,qui nuntiarẽt,Argos in potestate sua esse:eò si ueniret Quintius ad colloquium, non diffidere sibi omnia cum eo cõuentura. Quintius,ut eo quoq; præsidio Philippum nudaret:cum annuisset se uenturum,mittit ad Attalum,ut ab Ægina Sicyonem sibi occurreret.ipse ab Anticyra decem quinqueremibus:quas iis forte ipsis diebus L.Quintius frater eius adduxerat ex hybernis Corcyræ: Sicyonem transmisit. Iam ibi Attalus erat. qui cum tyranno ad Romanum imperatorem, nõ Romano ad tyrannũ eundum diceret: in sententiã suam Quintium traduxit: ne in urbem ipsam Argos iret.Haud procul urbe Mycenica uocatur.in eo loco ut cõgrederentur, cõuenit.

Quintius cum fratre & Tr.mil.paucis, Attalus cum regio comitatu, Nicostratus Achæorum Pr.cum auxiliaribus paucis uenit.tyrannũ ibi cum omnibus copijs opperientem inuenerunt. progressus armatus cum satellitibus armatis est in medium fere interiacentis campi: inermis Quintius cum fratre & duobus Tr.militũ, inermes item regi Pr.Achęorũ,& unus ex purpuratis latus cingebant.Initium sermonis ab excusatione tyranni ortum:quod armatus ipse armatisq; septus,cum inermes Romanũ imperatorem regemq; cerneret,in colloquiũ uenisset.neq; enim se illos timere dixit:sed exules Argiuorum.Inde ubi de conditionibus amicitiæ cœptum agi est:Romanus duas postulare res:unam,ut bellũ cum Achæis finiret: alteram, ut aduersus Philippum mitteret secum auxilia.Auxilia se missurum dixit. pro pace cum Achæis induciæ impetratæ,donec bellum cum Philippo finiretur.De Argis quoq; disceptatio ab Attalo rege est nata:cum fraude Philoclis proditam urbem ui ab eo teneri argueret: ille, ab ipsis Argiuis, ut se defenderet,accitum.Contionem Argiuorum rex postulabat:ut id sciri posset. nec tyrannus abnuere.sed deductis ex urbe præsidijs liberam cõtionem, non immistis Lacedæmonijs declaraturam quid Argiui uellent,prẹberi debere dicebat rex.tyrannus negauit deducturum. Hæc disceptatio sine exitu fuit.de colloquio discessum: sexcentis Cretensibus ab tyranno datis Romano: inducijsq; inter Nicostratum Pr. Achæorum & Lacedæmoniorum tyrannum in quatuor menses factis.Inde Quintius Corinthum est profectus: & ad portã cum Cretensium cohorte accessit:ut Philocli præfecto urbis appareret tyrannum à Philippo descisse.Philocles & ipse ad imperatorem Romanum in colloquium uenit: hortantiq; ut extemplo transiret urbemq; traderet,ita respondit: ut distulisse rem magis, quàm negasse uideretur. A Corintho Quintius Anticyram traiecit: inde fratrem ad tentandam Acarnãnum gentem misit. Attalus ab Argis Sicyonẽ est profectus.Ibi & ciuitas nouis honoribus ueteres regis honores auxit:& rex ad id,quod sacrum Apollinis agrum grandi quondã pecunia redemerat eis, tum quoq; ne sine aliqua munificentia præteriret ciuitatem sociam atq; amicam:decem talenta argenti dono dedit: & decem millia medimnûm frumenti. atq; ita Cenchreas ad naues redijt. Et Nabis firmato præsidio Argis Lacedæmonem regressus,cum ipse uiros spoliasset: ad fœminas spoliandas uxorem Argos remisit.Ea nunc singulas illustres, nunc simul plures genere inter se iunctas domum accersendo blandiendoq; ac minando,non aurum modo ijs, sed postremo uestem quoq;,mundumq; omnem muliebrem ademit.

DECADIS QVARTAE LIBER TERTIVS ACEPHALVS.

* *

ijs partibus cohærens Acarnaniæ.quingentos fermè passus longæ fauces erant:latæ haud amplius centum & uiginti. in his angustijs Leucas posita est, colli applicata uerso in orientem,& Acarnaniam. ima urbis plana sunt,iacentia ad mare: quo Leucadia ab Acarnania diuiditur. inde terra mariq; expugnabilis est.nam & uada sunt stagno similiora, quàm mari:& campus terrenus omnis operiq; facilis. itaque multis simul locis aut subruti aut ariete decussi ruebant muri.Sed quàm urbs ipsa opportuna oppugnantibus erat:tam inexpugnabiles hostium animi.die ac nocte intenti reficere quassata muri:obstruere quæ patefacta ruinis erant: prælia impigre inire:& armis magis muros, quàm seipsos mœnibus tutari.diutiusq; spe Romanorum obsidionem eam extraxissent:ni exules quidam Italici generis Leucade habitantes ab arce milites accepissent.eos tamen ex superiore loco magno cum tumultu decurrentes,acie in foro instructa iusto prælio aliquandiu Leucadij sustinuerunt.interim & scalis capta multis locis mœnia:& per stragem lapidum ac ruinas transcensum in urbem.iamq; ipse legatus magno agmine circumuenerat pugnantes.pars in medio cæsi. pars armis abiectis dediderunt sese uictori. Et post dies paucos audito prælio, quod ad Cynoscephalas pugnatum erat: omnes populi Acarnanię in deditionẽ legati uenerũt. Iisdem diebus,omnia simul inclinãte fortuna,Rhodij quoq; ad uindicandam à Philippo continentem regionem (Peræam uocant) possessam à maioribus suis, Pausistratum prætorem cum octingentis Achæis pedibus, mille & noningentis ferè armatis ex uario genere auxiliorum collectis,miserũt. Galli,& Nisuetæ,& Pisuetæ,

 & Tamiani

& Tamiani, & Arei ex Africa, & Laodiceni ex Asia erant. cum his copijs Pausistratus tendebat in Stratonicensi agro. locum peropportunum, ignaris regijs qui tenuerant, occupauit. In tempore & ad idipsum excitum auxiliũ mille Achæi pedites cum centum equitibus superuenerunt. Theoxenus ijs præerat. Dinocrates regius præfectus recuperandi castelli causa primo castra ad ipsa tendebat. mouit inde ad alterum castellum, item Stratonicensis agri. Astragon uocant. omnibusq; ex præsidijs, quæ multifariã disiecta erant, deuocatis, & ab ipsa Stratonicea Thessalorum auxiliaribus, Alabanda, ubi hostes erãt, ducere pergit. Nec Rhodij pugnam detrectauerunt. atq; castris in propinquum collatis, extemplo in aciem descensum est. Dinocrates quingentos Macedonas dextro cornu, læuo Agrianos locat: in mediũ accipit contractos ex castellorum (Cares maxime erant) præsidijs, equites cornibus circundat. Cretensium auxiliares Thracumq; Rhodia cohors dextro cornu, sinistro mercenarios milites, lectam peditum manum habuere: medios mista ex pluribus gentibus auxilia. equites leuisq; armaturæ quod erat, cornibus circuniectum. Eo die steterunt tantum acies utræq; super ripam, qui tenui aqua interfluebat torrentis: paucisq; telis emissis, in castra receperunt sese. Postero die eodem ordine instructi maius aliquanto prælium quàm pro numero edidere pugnantium. nec enim plus terna millia peditum fuere: & centeni fermè equites. cæterum non numero tantum, nec armorum genere, sed animis quoq; paribus, & æqua spe pugnarunt. Achæi primi torrẽte superato in Agrianos impetũ fecere. deinde tota propè cursu transgressa amnem acies est. diu anceps pugna stetit. numero Achæi mille & ipsi quadringentos loco expulere. inclinat dein dextrum omne cornu. Macedones, usque dum ordine & uelut stipata phalanx consistebat: moueri nequiuerunt. postquam læuo latere nudato circuniacere hastas in uenientem ex transuerso hostem conati sunt: turbati extemplo tumultũ primo inter se fecerũt: terga deinde uertunt: postremo abiectis armis, in præcipitẽ fugam effusi, Bargyllas petentes fugerunt. Eodem & Dinocrates perfugit. Rhodij quantum diei superfuit secuti, receperunt sese ad castra. Satis constat: si confestim uictores Stratoniceam petissent, recipi eam urbem sine certamine potuisse. Prætermissa eius rei occasio est: dum in castellis uicisq; Perææ recipiendis tempus teritur. interim animi eorum, qui Stratoniceam præsidio obtinebant, cõfirmati sunt. mox & Dinocrates cum ijs, quæ prælio supererant, copijs intrauit muros. nequicquam inde obsessa oppugnataq; urbs est. recipi nisi aliquanto post per Antiochum non potuit. Hæc in Thessalia, hæc in Achaia, hæc in Asia per eosdem dies fermè gesta. Philippus cum audisset Dardanos transgressos fines regni, superiora Macedoniæ euastare: quãuis toto propè orbe terrarum undiq; se suosq; profligante fortuna urgebatur: tamen morte tristius ratus Macedoniæ etiã possessione pelli, delectu raptim per urbes Macedonũ habito, cum sex millibus peditum & quingentis equitibus circa Stobos Pœoniæ improuiso hosteis oppressit. Magna multitudo hominũ in prælio, maior prædãdi cupidine palata per agros cæsa est. quibus fuga expeditior fuit, ne tentato quidem casu pugnæ, in fines suos redierunt. Ea una expeditione non pro reliquo statu fortunæ facta, refectis suorũ animis, Thessalonicam sese recepit. Non tam in tempore punicum bellũ terminatũ erat: ne simul & cum Philippo foret bellandũ: ꝙ opportune, iam Antiocho in Syria moliente bellũ, Philippus est superatus. nam præterq; quod facilius cum singulis ꝙ si in unum ambo simul cõtulissent uires, bellatũ est: Hispania quoq; sub idem tempus magno tumultu ad bellũ cõsurrexit. Antiochus cum priore æstate omnibus, quæ in Cœle Syria sunt, ciuitatibus Ptolemæi in suã potestatẽ redactis, in hyberna Antiochiã concessisset: nihilo quietiores postea res habuit. omnibus enim regni uiribus cõnixus cum ingentes copias terrestres maritimasq; cõparasset: principio ueris præmissis terra cum exercitu filijs duobus, Ardue ac Mithridate, iussisq; Sardibus se opperiri, ipse cum classe centũ tectarum nauium, ad hoc leuioribus nauigijs cercurisq; ac lembis ducentis proficiscitur: simul per omnem oram Ciliciæq; & Cariæ tentaturus urbes, quæ in ditione Ptolemæi essent: simul Philippum (nec dum enim debellatũ erat) exercitu nauibusq; adiuturus. Multa egregia Rhodij pro fide erga P. R. proq; uniuerso nomine Græcorum terra mariq; ausi sunt, nihil magnificentius ꝙ quod ea tempestate non territi tanta mole imminentis belli legatos ad regem miserunt: ne

Helicinas

Helicinas (promontorium Ciliciæ eſt, inclytum fœdere antiquo Athenienſium) ſuperaret. ſi eo non contineret copias ſuas, ſe obuiã iturõs:non ab odio ullo, ſed ne cõiungi cum Philippo paterentur, & impedimento eſſe Romanis liberantibus Græciam. Coraceſium eo tempore Antiochus operibus oppugnabat: Zephyrio, & Solis, & Aphrodiſiade, & Coryco, & ſupera to Anemurio (promontoriũ id quoq; Ciliciæ eſt) Selinunte recepto. omnibus his alijſq; eius oræ caſtellis aut metu, aut uoluntate ſine certamine in deditionẽ acceptis, Coraceſium præter ſpem clauſis portis tenebat eum. ibi legati Rhodiorum auditi. & quanquam ea legatio erat, quæ accendere regium animum poſſet, temperauit iræ: & legatos ſe Rhodũ miſſurum reſpon dit: iiſq; mandaturum, ut renouarent uetuſta iura cum ea ciuitate, ſua maiorumq; ſuorum: & uetarent eos aduentum pertimeſcere regis, nihil his aut ſocijs eorum noxę futurum fraudiue. nam Romanorum amicitiam ſe non uiolaturum, argumento & ſuam recentem ad eos legationem eſſe, & ſenatus honorifica in ſe decreta reſponſaq;. tum forte legati redierãt ab Roma, comiter auditi dimiſſiq;: ut tempus poſtulabat, incerto adhuc aduerſus Philippũ euentu belli. Cum hæc legati regis in concione Rhodiorum agerent: nuntius uenit, debellatum ad Cynoſcephalas eſſe. Hoc nuntio accepto Rhodijs, dempto metu à Philippo omni, erat conſilium obuiam eundi claſſe Antiocho. illam alteram curam non omiſerunt tuendę libertatis ciuitatum ſociarum Ptolemæi: quibus bellũ ab Antiocho imminebat. nam alias auxilijs iuuerunt: alias prouidendo ac præmonendo conatus hoſtis: cauſaq; libertatis fuerunt Caunijs, Myndijs, Halicarnaſſenſibus, Samijſq;. Non operæ eſt perſequi ut quæq; acta in his locis ſint, cum ad ea, quæ proprie Romani belli ſunt, uix ſufficiam. Eodẽ tempore & Attalus rex æger Thebis Pergamum aduectus moritur, altero & ſeptuageſimo anno: cum quatuor & quadraginta annos regnaſſet. Huic uiro præter diuitias nihil ad ſpem regni fortuna dederat. his ſimul prudenter, ſimul magnifice utendo effecit: primum ut ſibi, deinde ut alijs non indignus uideretur regno. uictis deinde prælio uno Gallis, quæ tum gens recenti aduentu terribilior Aſiæ erat, regium aſciuit nomen: cuius magnitudini ſemper animum æquauit. ſumma iuſtitia ſuos rexit: unicam fidem ſocijs præſtitit. uxorem, ac liberos duos ſuperſtites habuit. mitis ac munificus amicus fuit. regnum adeo ſtabile ac firmum reliquit, ut ad tertiam ſtirpem poſſeſſio eius deſcenderit. Cum is ſtatus rerũ in Aſia Græciaq; & Macedonia eſſet, uixdum terminato cum Philippo bello, pace certe nondum perpetrata, ingens in Hiſpania ulteriore coortum eſt bellum. M. Heluius eam prouinciã obtinebat. is literis ſenatũ certiorem fecit: Culcam & Luſcinum regulos in armis eſſe: cum Culca decem & ſeptem oppida, cum Luſcino ualidas urbes, Cardonem & Bardonem: & maritimã oram omnem, quæ nondũ animos nudauerat, ad finitimorũ motus conſurrecturam. His literis à M. Sergio Pr. cuius iuriſdictio inter ciues & peregrinos erat, recitatis, decreuerunt patres: ut comitijs prætorũ perfectis, cui prætori prouincia Hiſpania obueniſſet, is primo quoq; tempore de bello Hiſpaniæ ad ſenatũ referret. Sub idem tempus coss. Romam uenerunt. quibus in æde Bellonæ ſenatum habentibus poſtulantibusq; triumphum ob res proſpere bello geſtas, C. Atinius Labeo, & C. Vrſanius Tr. pl. ut ſeparatim de triumpho agerent coss. poſtularunt. communem ſe relationem de ea re fieri non paſſuros: ne par honos in diſpari merito eſſet. Cumq; Minucius utriq; prouinciam Italiam obtigiſſe diceret, communi animo conſilioq; ſe & collegam res geſſiſſe, Cornelius adijceret: Boios aduerſus ſe tranſgredientes Padum, ut Inſubribus Cenomaniſq; auxilio eſſent, depopulante uicos eorum atq; agros collega, ad ſua tuenda auerſos eſſe: tribuni res tantas bello geſſiſſe Cornelium fateri, ut non magis de triumpho eius, quàm de honore dijs immortalibus habendo dubitari poſſet. nõ tamen nec illum, nec quenquam alium ciuem, tantum gratia atq; opibus ualuiſſe: ut cum ſibimet triumphum impetraſſet, collegæ eundem honorem impudenter petenti daret. Q. Minucium in Liguribus leuia prælia, uix digna dictu feciſſe, in Gallia magnum numerum militum amiſiſſe. nominabant etiam tribunos militum T. Iuuentium, & Cneum Labeonis fratrẽ: qui aduerſa pugna cum multis alijs uiris fortibus, ciuibus ac ſocijs cecidiſſent. oppidorum paucorum ac uicorum falſas, & in tempus ſimulatas, ſine ullo pignore deditiones factas eſſe. Hæ inter conſules tribunoſq; altercationes biduum tenuerunt

nuerunt, uictiq; perseuerantia tribunorum consules separatim retulerunt. Cn. Cornelio omnium consensu decretus triumphus. & Placentini Cremonensesq; addiderunt fauorem consuli, gratias agentes commemorantesq;, obsidione se esse ab eo liberatos, plerosq; etiam, cum apud hostes essent, seruitute exceptos. Q. Minucius tentata tantum relatione, cum aduersum omnem senatum uideret: in monte Albano se triumphaturum & iure imperij consularis, & multorum clarorum uirorum exemplo dixit. Cn. Cornelius de Insubribus Cenomanisq; in magistratu triumphauit. multa signa militaria tulit: multa Gallica spolia captiuis carpentis transuexit. multi nobiles Galli ante currū traducti. inter quos quidā Amilcarem ducē Poenorum fuisse autores sunt. cæterū magis in se conuertit oculos Cremonensium Placentinorumq; colonorum turba pileatorum currum sequētium. Tulit in triumpho ducenta triginta septem millia quingentos, argenti bigati septuaginta nouem millia. septuagenos æris militibus diuisit: duplex equiti, triplex centurioni. Q. Minucius cos. de Liguribus Boijsq; Gallis in monte Albano triumphauit. is triumphus ut loco, & fama rerum gestarum, & quod sumptū non erogatum ex ærario omnes sciebāt, inhonoratior fuit: ita signis carpentisq;, & spolijs fermè æquabat. pecuniæ etiā propè par summa fuit. æris translata ducenta & quinquaginta quatuor millia, argēti bigati quinquaginta tria millia, & ducenti militib. centurionibusq; & equitibus item in singulos datum, quod dederat collega. Secundum triumphum consularia comitia habita. creati coss. L. Furius Purpurio, & M. Claudius Marcellus. Prr. postero die facti Q. Fabius Buteo, T. Sempronius Longus, Q. Minucius Thermus, M. Acilius Glabrio, L. Apustius Fullo, C. Lælius. Exitu eius anni literæ à T. Quintio uenerunt: se signis collatis cum rege Philippo in Thessalia pugnasse: hostium exercitum fusum fugatumq;. Hæ literæ prius in senatu à Sergio Pr. deinde ex autoritate patrum in concione sunt recitatæ. Ob res prospere gestas in dies quinq; supplicationes decretæ. Breui post legati & à T. Quintio, & ab rege uenerunt. Macedones deducti extra urbem in uillam publicam: ibiq; ijs locus, & lautia præbita: & ad ædem Bellonę senatus est habitus. haud multa uerba facta: cum Macedones quæcunq; senatus censuisset, id regem facturum esse dicerent. Decem legati more maiorum, quorum ex consilio T. Quintius imperator leges pacis Philippo daret, decreti: adiectumq;, ut in eo numero legatorum P. Sulpicius, & P. Villius essent: qui coss. prouinciam Macedoniam obtinuissent. Cosanis eo die postulantibus ut sibi colonorum numerus augeretur, mille ascribi iussi: dum ne quis in eorum numero esset, qui post L. Cornelium & T. Sempronium coss. hostis fuisset. Ludi Romani eo anno in circo scenaq; ab ædilibus curulibus Cornelio Scipione, & Cn. Manlio Volsone & magnificentius quàm aliās facti, & lætius propter res bello bene gestas spectati, totiq; ter instaurati. Plebeij septies instaurati. Acilius Glabrio, C. Lęlius eos ludos fecerunt. ex argento mulctatitio tria signa ænea, Cereri Liberoq; & Liberę posuerunt.

L. Furius, & M. Claudius Marcellus consulatu inito, cum de prouincijs ageretur: & Italiam utriq; prouinciam senatus decerneret: ut Macedoniam cum Italia sortirentur, petebant. Marcellus prouinciæ cupidior, pacem simulatam ac fallacem dicendo, & rebellaturum, si exercitus inde deportatus esset, regem, dubios sententia patres fecerat. & forsitan obtinuissent coss. ni Q. Marcius Rex, & C. Atinius Labeo Tr. pl. se intercessuros dixissent: ni prius ipsi ad plebem tulissent, uellent, iuberentne cum rege Philippo pacem esse? Ea rogatio in Capitolio ad plebem lata est. omnes quinq; & triginta tribus uti rogatæ iusserunt. Et quo magis pacem ratam esse in Macedonia uulgo lætarentur, tristis ex Hispania nuntius allatus effecit, uulgatæq; literæ: C. Sempronium Tuditanum procos. in citeriore Hispania prælio uictum, exercitum eius fusum fugatumq;: & illustres uiros in acie cecidisse. Tuditanum cum graui uulnere latum ex prælio haud ita multo post expirasse. coss. ambobus Italia prouincia cum his legionibus, quas superiores coss. habuissent, decreta, & ut quatuor legiones nouas scriberent: duas quæ quò senatus censuisset, mitterentur. & T. Quintius Flamininus cum duabus legionibus prouinciam eodem exercitu obtinere iussus, imperium ei prorogatum. Prr. deinde prouincias sortiti: L. Apustius Fullo urbanā iurisdictionem, M. Acilius Glabrio inter ciues & peregrinos: Q. Fabius Buteo Hispaniā ulteriorem, Q. Minucius Thermus citeriorē: C. Lælius Siciliam,

T. Sempro-

T. Sempronius Longus Sardiniam. Q. Fabio Buteoni, & Q. Minucio, quibus Hispaniæ prouinciæ euenerant: cos. legiones singulas ex quatuor ab se scriptis quas uiderentur uti darent, decretum est: sociûm ac nominis Latini quaterna millia peditum, trecenos equites. hiq; primo quoq; tempore in prouincias ire iussi. Bellum in Hispania quinto post anno exortum est, quàm simul cum punico bello fuerat finitum. Priusquam hi prætores ad bellum propè nouum, quia tum primum suo nomine, nullo punico exercitu aut duce ad arma ierant, proficiscerentur: aut ipsi cos. ab urbe mouerent, procurare, ut assolet, prodigia, quę nunciabantur, iussi.

L. Iulius equestris in Sabinos proficiscens fulmine ipse equusq; exanimati fuerant. ædes Feroniæ in Capenate de cœlo tacta erat, ad Monetæ duarum hastarum spicula arserant. lupus Esquilina porta ingressus frequentissima parte urbis cum in forum decurrisset, Tusco uico atq; inde Melio per portam Capenam propè intactus euaserat. Hæc prodigia maioribus hostijs sunt procurata. Iisdem diebus Cn. Cornelius Lentulus, qui ante Sempronium Tuditanum citeriorem Hispaniã obtinuerat: cum ex s c urbem esset ingressus, tulit præ se auri mille & quingenta pondo quindecim, argenti uiginti millia, signati denarios trigintaquatuor millia, & quingentos quinquaginta. L. Stertinius ex ulteriore Hispania, ne tentata quidem triumphi spe, quinquaginta millia pondo argenti in ærarium tulit: & de manubijs duos fornices in foro Boario ante Fortunæ ædem, & matris Matutæ, unum in maximo circo fecit: & his fornicibus signa aurata imposuit. Hæc per hyemẽ fermè acta. Hybernabat eo tempore Athenis Quintius. à quo cum multa socij peterent, Bœoti petierunt impetraueruntq;: ut hi, qui suæ gentis militassent apud Philippum, sibi restituerentur. id à Quintio facile impetratum: non quia satis dignos eos credebat: sed quia Antiocho rege iam suspecto fauor conciliandus nomini Romano apud ciuitates erat. Restitutis, confestim apparuit: quàm nulla inita apud Bœotos gratia esset. nam & ad Philippum gratias agentes pro redditis hominibus, perinde atq; id ipsi à Quintio & Romanis datum esset, miserũt: & comitijs proximis Bœotarchen nullam aliam ob causam Barcillam quendam, quàm quod præfectus Bœotorum apud regem militantium fuisset, fecerunt, præteritis Zeusippo & Pisistrato, alijsq; qui Romanæ societatis autores fuerunt. Id ægre & in præsentia hi passi, & in futurũ etiam metum ceperunt: cum ad portas propè sedente exercitu Romano ea fierent: quidnam se futurum esset profectis in Italiam Romanis, Philippo ex propinquo socios adiuuante, & infesto his, qui partis aduersę fuissent. Dum Romana arma propinqua habebant: tollere Barcillam principem fautorum regis statuerunt. & tempore ad eam rem capto, cum in publico epulatus reuerteretur domum temulentus, prosequentibus mollibus uiris, qui ioci causa conuiuio celebri interfuerant: ab sex armatis, quorum tres Italici, tres Aetoli erant: circumuentus occiditur. Fuga comitum, & quiritatio facta: & tumultus tota urbe discurrentium cum luminibus. percussores proxima porta euaserũt. Luce prima concio frequens, uelut ex ante indicio, ad uocem præconis conuocata in theatro erat. palàm ab suo comitatu, & obscœnis illis uiris fremebant interfectum: animis autem Zeusippum autorem destinabant cædis. in præsentia placuit comprehendi eos, qui simul fuissent, quæstionemq; ex his haberi. Qui dum quæruntur, Zeusippus consimili animo auertendi ab se criminis causa in concionem progressus, errare ait homines, qui tam atrocem cædem pertinere ad illos semiuiros crederent. multaq; in eam partem probabiliter argumentatus: quibus fidem apud quosdam fecit: nunquam, si conscius esset, oblaturũ se multitudini, mentionémue cædis nullo lacessente facturum fuisse. alij non dubitare: obuiam eundo impudenter criminis suspicionem auerti. Torti post paulo insontes, cum scirent ipsi opinionem omnium: ea pro indicio usi Zeusippum & Pisistratum nominauerũt, nullo adiecto, cur scire quicquam uiderentur, argumẽto. Zeusippus tamen cum Stratonida quodam nocte perfugit Tanagram, suam magis conscientiam, quàm indicium hominum nullius rei consciorũ metuens. Pisistratus spretis indicibus Thebis mansit. Seruus erat Zeusippo, totius internuntius & minister rei. quem indicem Pisistratus timens, eo ipso timore ad indicium protraxit. literas ad Zeusippum mittit: seruum cõscium tolleret. non tam idoneum ad celandã rem eum uideri sibi, quàm ad agendam fuerit. Has qui tulit literas, iussit Zeusippo dare quàmprimum. is, quia non sibi conueni

endi eius copia fuit:ipsi illi seruo,quem ex omnibus domino fidissimum credebat, tradidit:& adiecit, à Pisistrato de re magnopere pertinente ad Zeusippum esse. Conscientia ictus, cum extemplo traditurum eas affirmasset,aperit.perlectis litteris pauidus Thebas refugit.Et Zeusippus quidem fuga serui motus Athenas,tutiorem exilio locum ratus,concessit. De Pisistrato aliquæ quæstiones tormētis habitæ:& sumptum supplicium est. Efferauit ea cædes Thebanos Bœotosq́ omnes ad execrabile odium Romanorum: Zeusippum principem gentis id facinus conscisse.ad rebellandum neq; uires,neq; ducem habebant. proximum bello quod erat:in latrocinium uersi,alios hospites,alios uagos per hyberna milites ad uarios commeantes usus excipiebant.quidam in ipsis itineribus ad notas latebras insidiantibus,pars in deserta per fraudem diuersoria deuecti deductiq́ opprimebantur. postremo non tantum odio,sed etiam auiditate prædæ ea facinora faciebant: quia negotiandi fermè causa argentum in zonis habentes in commeatibus erant.Cum primo pauci,deinde in dies plures desiderarentur infamis esse Bœotia omnis cœpit:& timidius quàm in hostico egredi castris miles.tum Quintius legatos ad querendum de latrocinijs per ciuitates mittit. Plurimi pedites circa Copaidem paludem inuenti.ibi ex limo eruta,extractaq́ ex stagno cadauera,saxis aut amphoris,ut ponderé traherentur in profundum, adnexa. multa facinora Acræphiæ,& Coroneæ facta inueniebantur. Quintius primo noxios tradi sibi iussit: & pro quingentis militibus (tot enim intercepti erant)quingenta talenta Bœotos conferre.quorum neutrum cum fieret, uerbis tantum ciuitates excusarent: nihil publico consilio factum esse:missis Athenas, & in Achaiam legatis, qui testarentur socijs:iusto pioq́ bello se persecuturum Bœotos:& cum parte copiarū P.Claudio Acræphiam ire iusso,cum parte Coroneam circumsedit:euastatis prius agris, quà ab Elatia duo diuersa agmina iere.Hac perculsi clade Bœoti, cum omnia terrore ac fuga cōplessent: legatos mittunt. qui cum in castra non admitterentur: Achæi Athenienseśq́ superuenerunt. Plus autoritatis Achæi habuerunt deprecantes. ac ni impetrassent pacem Bœotis, bellum simul gerere decreuerūt.Per Achæos & Bœotis copia adeundi alloquendiq́ Romanum facta est.iussisq́ tradere noxios,& mulctæ nomine triginta talenta conferre,pax data:& ab oppugnatione recessum. Post paucos dies decem legati ab Roma uenerunt.quorum ex consilio pax data Philippo in has leges est.Omnes Græcorū ciuitates,quæ in Europa, quæq́ in Asia essent,libertatem,ac suas leges haberent.quę earum sub ditione Philippi fuissent: præsidia ex his Philippus deduceret:his, quæ in Asia essent: Euromo Pedasisq́ & Bargyllis, & Iasso, & Myrina,& Abydo,& Thaso,& Perintho.eas quoq; enim placere liberas esse Decianotum libertate.Quintius Prusiæ Bithyniorum regi scriberet: quid senatui & decem legatis placuisset. captiuos, transfugasq́ reddere Philippum Romanis: & naues omnes tectas tradere:quin & regiam unam inhabilis propè magnitudinis,quam sexdecim uersus remorū agebant. ne plus quingentis armatorum haberet:neue elephantum ullum. bellum extra Macedoniæ fines ne iniussu senatus gereret.mille talentûm daret populo Romano:dimidium præsens: dimidium pensionibus decem annorum. Valerius Antiàs quaternûm millium pondo argenti uectigal in decem annos,triginta quaterna millia pondo,& ducenta,præsens uiginti millia pondo: idem nominatim adiectum scribit,ne cum Eumene Attali filio(nouus is tum rex erat) bellum gereret.In hæc obsides accepti:inter quos Demetrius Philippi filius.Adijcit Valerius Antiàs: Attalo absenti Æginam insulam elephantosq́ dono datos:& Rhodijs Stratoniceam Cariæ, atq; alias urbes,quas Philippus tenuisset: Atheniensibus insulas datas,Parou, Imbrum, Delum,Scyrum. Omnibus Græciæ ciuitatibus hanc pacem approbantibus, soli Ætoli id decretum decem legatorum clam mussantes carpebant. literas inanes uana specie libertatis adumbratas esse. cur enim alias Romanis tradi urbes: nec nominari cas: alias nominari, & sine traditione iubere liberas esse? nisi ut quæ in Asia sint, liberentur longinquitate ipsa tutiores: quæ in Græcia sint,ne nominatæ intercipiātur,Corinthus,& Chalcis,& Oreum, cum Eretria & Demetriade. Nec tota ex uano criminatio erat. dubitabatur enim de Corintho, & de Chalcide, & Demetriade, quia in S C quo missi decem legati ab urbe erant: cæteræ Græciæ, atq; Asiæ haud dubie liberabantur:de his tribus urbibus legati, quod tempora Reip. postulassent

lassent,id è repub.fideꝗ sua facere statuere iussi erant. Antiochus rex erat:quem trãsgressu rum in Europam,cum primum ei res suæ placuissent: non dubitabant. ei tam opportunas ad occupandum patere urbes nolebant. Ab Elatia Anticyram cum decem legatis,inde Corinthum traiecit.ibi consilia decem legatorum tractabantur.Identidem Quintius:liberandam omnem Græciam,si Aetolorum linguas retundere: si ueram caritatẽ,maiestatem apud omnes nominis Romani uellent esse:si fidem facere,ad liberandam Græciam,non ad transferendũ à Philippo ad se imperium se mare traiecisse. Nihil contra ea de libertate urbium alij dicebãt. cæterum ipsis tutius esse, manere paulisper sub tutela præsidij Romani, quàm pro Philippo Antiochum dominum accipi.Postremo ita decretum est:Corinthus redderetur Achæis,ut in Acrocorintho tamen præsidium esset : Chalcidem ac Demetriadem retineri, donec cura de Antiocho decessisset. Isthmiorum statum ludicrũ aderat,semper quidem & aliàs frequens, cum propter spectaculi studium insitum gẽti, quo certamina omnis generis artium, uiriumꝗ ac pernicitatis uisuntur: tum quia propter opportunitatẽ loci per duo diuersa maria omnium græcorũ undiꝗ cõuentus erat.Sed expectatiõe erecti,qui deinde status futurus Græciæ,quæ sua fortuna esset:alij non taciti solum opinabãtur,sed sermonibus etiam serebant. Romani ad spectaculum consederunt.& præco cum tubicine,ut mos est, in mediam arenam, unde solenni carmine ludicrum indici solet,processit:& tuba silentio facto ita pronunciat. Senatus Romanus, & T.Quintius imperator,Philippo rege, Macedonibusꝗ deuictis,liberos,immunes suis legibus esse iubet Corinthios,Phocenses, Locrensesꝗ omnes,& insulã Euboeam: & Magnetas,Thessalos,Perrębios, Achæos Phthiotas. Percensuerat omnes gentes,quæ sub ditione Philippi regis fuerant. Audita uoce præconis, maius gaudium fuit, quàm quod uniuersum homines caperent.uix satis credere se quisꝗ audisse:alij alios intueri mirabundi,uelut somnij uanam speciem: quod ad quenꝗ pertineret, suarum aurium fidei minimum credentes, proximos interrogabant. Reuocatus præco.cum unusquisꝗ non audire, sed uidere libertatis suæ nuntium aueret,iterum pronuntiaret eadem. tum ab certo iam gaudio tantus cum clamore plausus est ortus,totiesꝗ repetitus,ut facile appareret: nihil omniũm bonorũ multitudini gratius,quàm libertatem esse. Ludicrum deinde ita raptim peractum est:ut nullius nec animi, nec oculi spectaculo intenti essent.adeo unum gaudium præoccupauerat omnium aliarũ sensum uoluptatũ.Ludis uero dimissis,cursu prope omnes tendere ad imperatorem Romanum: ut ruente turba in unũ,adire,contingere dextram cupientiũ, coronas lemniscosꝗ iacientium, haud procul periculo fuerit. sed erat trium fermè & triginta annorum: & cum robur iuuentæ, tum gaudium ex tam insigni gloriæ fructu uires suppeditabant. nec præsens omnium modo effusa lætitia est, sed per multos dies gratis & cogitationibus & sermonibus reuocata. Esse aliquã in terris gentẽ,quæ sua impẽsa,suo labore ac piculo bella gerat pro libertate aliorũ. nec hoc finitimis,aut propinquæ uicinitatis,hominibus,aut terris continenti iunctis pręstet.maria traijciat: ne quod toto orbe terrarũ iniustum imperiũ sit: & ubiꝗ ius,fas,lex potẽtissima sint. una uoce præconis liberatas omnes Græciæ atꝗ Asiæ urbes. hoc spe concipi audacis animi fuisse: ad effectum adducere uirtutis & fortunæ gentis. Secundum ista iam Quintius,& decem legati legationes regum,gẽtium,ciuitatumꝗ audiuere.Primi omnium regis Antiochi uocati legati sunt. his eadem quæ ferè Romæ erant uerba sine fide rerum iactantibus, nihil iam perplexe,ut ante,cum dubiæ res incolumi Philippo erant: sed aperte pronuntiatũ,ut excederet Asiæ urbibus:quæ aut Philippi, aut Ptolemæi regum fuissent. abstineret liberas, omnesꝗ Græcas. ante omnia denuntiatum:ne in Europam,aut ipse transiret,aut copias traijceret. Dimissis regis legatis,conuentus gentium ciuitatumꝗ est haberi cœptus.eoꝗ maturius peragebatur,quod decreta decem legatorum ciuitates nominatim pronuntiabant. Orestis,(Macedonum ea gens est) quod primi ab rege defecissent: suæ leges redditæ. Magnetes, & Perrębi,& Dolopes liberi quoque pronuntiati. Thessalorum genti præter libertatem concessam Achæi Phthiotæ dati, Thebis Phthioticis & Pharsalo excepto. Aetolos de Pharsalo & Leucade postulantes, ut ex foedere sibi restituerent,ad senatum reiecerũt. Phocenses, Locrenses,& quæ sicut ante fuerant adiecta decreti autoritate his contribuerunt. Corinthus & Triphylia & He-

rea (Peloponnesi & ipsa urbs est) reddita Achæis. Oreum & Eretriam decem legati Eumeni regi Attali filio dabāt: dissentiente Quintio, uenit res in arbitrium senatus: senatus libertatem his ciuitatibus dedit, Caristo adiecto. Pleutato Lingus & Partheni dati. Illyriorum utraque gens sub ditione Philippi fuerat. Aminandrū tenere iusserunt castella, quæ per belli tempus Philippo capta ademisset. Dimisso cōuentu decem legati partiti munia inter se, ad liberandas suæ quisq; regionis ciuitates discesserūt: P. Lentulus Bargyllas: L. Stertinius Hephæstiam & Thasum & Thraciæ urbes: P. Villius & L. Terentius ad regem Antiochum: Cn. Cornelius ad Philippum. Cui de minoribus rebus editis mandatis, percunctatus si consiliū non utile solum, sed etiam salutare admittere auribus posset: cum rex gratias quoq; se acturum diceret, si quid quod in rem suam esset, exprompsisset: magnopere ei suasit, quoniam pacem impetrasset, ad societatem amicitiamq; petendam mitteret Romam legatos: ne si quid Antiochus moueret, expectasse, & temporum opportunitates captasse ad bellandū uideri posset. Ad Tempe Thessalica Philippus est cōuentus. qui cum se missurum extemplo legatos respondisset: Cornelius Thermopylas, ubi frequens Græciæ statis diebus esse solet conuentus: (Pylaicum appellant) uenit. Ætolos præcipue monuit: ut cōstanter & fideliter in amicitia populi Romani permanerent. Ætolorum principes alij interquesti sunt, quod non idem erga sua gentē Romanorum animus esset post uictoriam, qui in bello fuisset: alij ferocius incusarunt, exprobraruntq;: nō modo uinci sine Ætolis Philippum, sed ne transire quidem in Græciam Romanos potuisse. Aduersus ea respōdere, ne altercationem excederet res, cum supersedisset Romanus: omnia eos æqua impetraturos, si Romam misissent, dixit. itaq; ex autoritate eius decreti legati sunt. Hunc finem bellum cum Philippo habuit. Cum hæc in Græcia Macedoniaq;, & Asia gererentur: Hetruriam infestam propè coniuratio seruorum fecit. Ad quærendam opprimendamq; eam M. Acilius prętor: cui inter ciues peregrinosq; iurisdictio obtigerat: cum una ex duabus legione urbana missus, alios iam cōgregatos pugnādo uicit. ex his multi occisi, multi capti. alios uerberatos crucibus affixit, qui principes cōiurationis fuerant. alios dominis restituit. Consules in prouincias profecti sunt. Marcellum Boiorum ingressum fines, fatigato per diem totum milite uia facienda, castra in tumulo quodam ponentem Corolamus regulus Boiorum cum magna manu adortus, ad tria millia hominū occidit. & illustres uiri aliquot in illo tumultuario prælio ceciderunt. inter quos præfecti sociūm T. Sempronius Gracchus, M. Iunius Syllanus, & tribuni militum de legione secunda A. Ogulnius & P. Claudius. castra tamen ab Romanis impigre permunita retentaq;, cum hostes à prospera pugna nequicquam oppugnassent. Statiuis deinde eisdem per dies aliquot sese tenuit, dum & saucios curaret, & tanto terrore animos militum reficeret. Boij, ut est gens minime ad moræ tædiū patiens, in castella sua uicosq; dilapsi sunt. Marcellus Pado confestim traiecto in agrum comensem, ubi Insubres comensibus ad arma excitis castra habebant, ducit. legiones in ipso itinere præliū committunt. & primo adeo acriter inuaserunt, ut antesignanos impulerint. quod ubi animaduertit: ueritus ne moti semel pellerentur, cohortē Marsorum opposuit: & equitum latinorum omnes turmas in hostem emisit. quorum cum primus secūdusq; impetus retudisset inferentē se ferociter hostem, confirmata & reliqua acies Romana restitit primo, deinde signa acriter intulit. nec ultra sustinuerūt certamen Galli, quin terga uerterent, atq; effuse fugerent. In eo prælio supra quadraginta millia hominum cæsa Valerius Antiás scribit: & quingenta septem signa militaria capta, & carpenta quadringenta triginta duo, & aureos torques multos. ex quibus unum magni ponderis Claudius in Capitolio Ioui donū in æde positum scribit. Castra eo die Gallorum expugnata direptaq;. & Comum oppidum intra dies paucos captum. castella inde duodetriginta ad consulem defecerunt. Id quoq; inter scriptores ambigitur: utrum in Boios prius, an Insubres consul exercitum induxerit: aduersamq; prosperam pugna obliterauerit, an uictoria ad Comum parata deformata clade in Boijs accepta sit.

Sub hæc tam uaria fortuna gesta, L. Furius Purpurio alter consul per tribum Sappiniam in Boios uenit. Iam castro Murilo appropinquabat, cū ueritus ne intercluderet simul à Boijs Liguribusq;, eadem uia qua adduxerat, reduxit: & magno circuitu per aperta, eaq; tuta loca

ad col-

ad collegam peruenit. Dein iunctis exercitibus primum Boiorum agrum usque ad Felsinā oppidum populantes peragrauerunt. Ea urbs cæteraque castella, & Boij ferè omnes, præter iuuentutem, quæ prædandi causa in armis erat (tunc in deuias syluas recesserat) in deditionem uenerunt. In Ligures deinde traductus exercitus. Boij negligētius coactum agmen Romanorum, quia ipsi procul abesse uiderētur, improuiso aggressuros se rati, per occultos saltus secuti sunt. quos non adepti Pado repente nauibus traiecto Leuos Libuosque cum peruastassent: redeuntes inde Ligurum extremo fine cum agresti præda in agmen incidunt Romanum. Celerius prælium acriusque commissum: quàm si tempore locoque ad certamen destinatis, preparatis animis concurrissent. Ibi quantam uim ad stimulandos animos ira haberet, apparuit. nam ita cædis magis quàm uictoriæ auidi pugnarunt Romani: ut uix nuntium cladis hosti relinquerēt.

Ob eas res gestas, consulum literis Romam allatis, supplicatio in triduū decreta est. Breui post Marcellus Romam uenit, triumphusque ei magno consensu patrum est decretus.

Triumphauit in magistratu de Insubribus Comensibusque. Boiorum triumphi spem collegæ reliquit: quia ipsi proprie aduersa pugna in ea gente euenerat, collegæ secunda. Multa spolia hostium captiuis carpentis traducta: multa militaria signa lata: æris trecenta uiginti millia: argenti bigati ducenta triginta quatuor millia. in pedites singulos dati octingenti æris: triplex equiti centurionique. Eodem anno Antiochus rex cum hybernasset Ephesi, omnes Asiæ ciuitates in antiquam imperij formulā redigere est conatus: reliquas quidem, aut quia locis planis positæ erant: aut quia parum mœnibus armisque ac iuuentuti fidebant, haud difficulter iugum accepturas. Smyrna & Lampsacus libertatē usurpabant. periculumque erat, ne si cōcessum his foret quos metuebat, Smyrnam in Aeolide Ioniaque, Lampsacum in Hellesponto, aliæ urbes sequerentur. Igitur & ipse ab Ephesо ad Smyrnam obsidendam misit: & quæ Abydi copiæ erant, præsidio tantū modico relicto, duci ad Lampsacum oppugnandū iussit. nec ui tantum terrebat: sed per legatos leniter alloquendo, castigādoque temeritatē & pertinaciam, spem conabatur facere: breui quæ peterent habituros. & tum satis & ipsis, & omnibus alijs apparere: ab rege impetratam eos libertatem, non per occasionem raptam habere. Aduersus quæ respondebant, nihil neque mirari, neque succensere Antiochū debere: si spem libertatis differri non satis æquo animo paterentur. Ipse initio ueris nauibus ab Epheso profectus Hellespontū petit. terrestreis copias ab Abydo traijcit Chersonesi urbem. terrestri naualem exercitum iunxit. & quia clauserant portas, circundedit mœnia armatis. & iam opera admouenti deditio est facta. Idem metus tum incolentes alias Chersonesi urbes in deditionem dedit. Lysimachiam in de omnibus simul naualibus terrestribusque copijs uenit. quam cum desertam ac stratam prope ruinis inuenisset: (ceperant autem, direptamque incenderant Thraces paucis ante annis) cupido eum restituēdi nobilem urbem, & loco sitam opportuno, cepit. itaque omni cura simul est aggressus & tecta, murosque restituere: & partim redimere seruienteis Lysimachienses, partim fuga sparsos per Hellespontum Chersonesumque conquirere contrahereque: partim nouos colonos, spe commodorum proposita, ascribere: & omni modo frequentare. simul ut Thracum summoueretur metus: ipse parte dimidia terrestrium copiarum ad depopulandum proxima Thraciæ est profectus: partem, naualesque socios omnes reliquit in operibus reficiendæ urbis.

Sub hoc tempus & L. Cornelius, missus ab senatu ad dirimenda inter Antiochum Ptolemæumque reges certamina, Selymbriæ substitit: & decem legatorum P. Lentulus à Bargyllis, P. Villius & L. Terētius à Thasso Lysimachiā petierunt. eodem & à Selymbria L. Cornelius, & ex Thracia post paucos dies Antiochus conuenerunt. Primus congressus cum legatis, & deinceps inuitatio benigna & hospitalis fuit. ut de mandatis statuque præsenti Asiæ agi cœptum est: animi exasperati sunt. Romani omnia acta eius, ex quo tempore è Syria classe soluisset: displicere senatui non dissimulabant: restituique Ptolemæo ciuitates omnes, quæ ditionis eius fuissent, æquum censebant. nam quod ad eas ciuitates attineret, quas à Philippo possessas Antiochus per occasionem, auerso Philippo in Romanum bellum intercepisset: id uero ferēdum nō esse, Romanos per tot annos terra marique tanta pericula ac labores exhausisse: Antiochum belli præmia habere. Sed ut in Asiam aduentus eius dissimulari ab Romanis, tanquam nihil

ad eos pertinens,potuerit:quod iam etiam in Europam omnibus nanalibus terrestribusq; co-
pijs transierit,quantum à bello aperto Romanis abesse? illum quidem etiam si in Italiam traij
ciat negaturũ.Ad ea rex:Satis iam ante uidere se,Romanos inquirere quid regi Antiocho fa-
ciendum,at quousq; terra mariq; progrediendum fuerit ipsis,nõ cogitare.Asiam nihil ad po-
pulum Romanum pertinere:nec magis illis inquirendum esse,quid Antiochus in Asia,quàm
Antiocho,quid in Italia populus Romanus faciat.Quod ad Ptolemæum attineat : cui adem-
ptas ciuitates querantur:sibi cum Ptolemæo & amicitiam esse:& id agere se,ut breui etiam af-
finitas iungatur . Nec ex Philippi quidem aduersa fortuna spolia ulla se petisse : aut aduersus
• Romanos in Europam traiecisse.fuerit,quo uicto omnia,quæ illius fuissent, iure belli Seleuci
facta sint : existimare suæ ditionis esse.occupatis maioribus suis rerum aliarũ alia cura,primo
quædam ex his Ptolemæũ,deinde & Philippum usurpando aliena possedisse:sicut quædam
ex proxima Thracia,quę indubitate Lysimachi fuerint.ad ea faciẽda in antiquũ uenisse:& Ly
simachiam deletam Thracum impetu deintegro condere: ut Seleucus filius eam sedem regni
habeat. His disceptationibus per dies aliquot habitis, rumor sine ullo satis certo autore al-
latus de morte Ptolemæi regis : ut nullus exitus imponeretur sermonibus . nam dissimulabat
pars utraque se audisse.& L.Cornelius,cui legatio ad duos reges,Antiochum Ptolemæumq;
mandata erat:spatium modici temporis ad cõueniendum Ptolemæum petebat:ut priusquam
moueretur aliquid in noua possessione regni,perueniret in Ægyptum.& Antiochus suam fo-
re Aegyptum,si tum occasio esset,cẽsebat.itaq; dimissis Romanis,relictoq; Seleuco filio cum
terrestribus copijs ad restituendã,ut instituerat,Lysimachiam:ipse omni classe nauigãs Ephe-
sum, legatis ad Quintium missis, qui ad fidem de societate agerent:oram Asiæ legens perue-
nit in Lyciam.Patarisq; cognito uiuere Ptolemæũ,nauigandi quidem in Ægyptum omissum
cõsilium est.Cyprum nihilo minus tendens cum Chelidonium promontoriũ superasset,pau-
lisper seditione remigum est retentus in Pamphylia circa Eurymedontem amnem. Inde pro-
fectum cum ad capita (quæ uocant) Sari fluminis fœda tempestas oborta propè cum omni
classe demersit.multæ naues eiectæ : multæ ita haustæ mari,ut nemo in terrã euauerit.magna
uis hominum ibi interijt, non remigum tantum , militumq; ignotorum , sed etiam insignium
amicorũ.Collectis reliquijs naufragij,cum res nõ in eo esset ut Cyprum tentaret, minus opu-
lento agmine quàm profectus erat,Seleuciam redit.ibi subduci nauibus iussis(iam enĩ hyems
instabat) ipse in hyberna Antiochiam processit. In hoc statu regum erant res. Romæ eo
primũ anno triũuiri epulones facti,C. Licinius Lucullus,T.Romuleius qui legẽ de creãdis his
tulerat:& P.Porcius Lecca. His triumuiris item ut pontifici lege datum togæ prætextæ haben
dæ ius. Sed magnum certamen cum omnibus sacerdotibus eo anno fuit quæstoribus ur-
banis, Q.Fabio Labeoni & L. Aurelio . Pecunia opus erat:quod ultimã pensionem pecuniæ
in bellum collatæ persoluere placuerat priuatis . quæstores ab auguribus,pontificibus , quod
stipendium per bellum non contulissent, petebant. ab sacerdotibus tribuni nequicquã appel-
lati : omniumq; annorum,per quos non dederant,exactum est. Eodem anno duo mortui
pontifices:nouiq; in eorum locum suffecti : M.Marcellus cõsul in locum T. Sempronij Tudi-
tani,qui prætor in Hispania decesserat:& L.Valerius in locum M.Cornelij Cethegi. Et Q.Fa
bius Maximus augur mortuus est, admodum adolescens,priusquam ullum magistratum ca-
peret:nec eo anno augur in eius locũ est suffectus. Comitia inde cõsularia habita à M.Mar-
cello consule.creati coss. L.Valerius Flaccus,M.Porcius Cato.Prætores inde facti C. Fabri
cius Luscinus,C.Atinius Labeo,C.Manlius Volso,Ap.Claudius Nero,P.Manlius,P.Porci-
us Lecca.Aediles curules, M.Fuluius Nobilior & C. Flaminius, tritici decies centum millia bi-
nis ęris populo diuiserunt.id C.Flaminij honoris causa,ipsius patrisq;,aduexerant Siculi Ro
mam.Flaminius gratiam eius communicauerat cum collega.Ludi Romani & apparati magni
fice sunt : & ter toti instaurati. Aediles pl. Cn.Domitius Aenobarbus, & C.Scribonius curio
maximus multos pecuarios ad populi iudicium adduxerunt . tres ex his condemnati sunt. ex
eorum mulctaticia pecunia ædem in insula Fauni fecerunt. Ludi plebeij per biduum instaura-
ti : & epulum fuit ludorũ causa. L.Valerius Flaccus,& M.Porcius quo die magistratũ inie-
runt

runt,de prouincijs cum ad senatum retulissent:patres censuerunt cum in Hispania tantum gliscceret bellum,ut iam consulari & duce & exercitu opus esset:placere: consules Hispaniam citeriorem & Italiam prouincias aut comparare inter se,aut sortiri.utri Hispania prouincia euenisset,eum duas legiones & quinq; millia sociûm latini nominis,& quingentos equites secū portare: & naues longas uiginti ducere. alter COS. duas legiones scriberet. his Galliam prouinciam obtineri satis esse,fractis proximo anno Insubrium & Boiorum animis. Cato Hispaniam,Valerius Italiam est sortitus. Praetores deinde prouincias sortiti: C.Fabricius Luscinus urbanam:C.Atinius Labeo peregrinam:C.Manlius Volso Siciliam:Ap. Claudius Nero Hispaniam ulteriorem: P.Porcius Lecca Pisas,ut ab tergo Liguribus esset:P. Manlius in Hispaniam citeriorem adiutor consuli datur. T.Quintio,suspectus non solum Antiocho & Aetolis, sed etiam Nabide Lacedaemoniorum tyranno,prorogatum in annum imperium est:duas legiones ut haberet.in eas si quid supplementi opus esset: consules scribere,& mittere in Macedoniam iussi.Ap. Claudio praeter legionem,quam Q.Fabius habuerat: duo millia peditum & ducentos equites nouos conscribere permissum. Par numerus peditum equitumq; nouorum P. Manlio in citeriorem Hispaniam decretus: & legio eadem, quae fuerat sub Minucio praetore,data. Et P. Porcio Leccae ad Hetruriam circa Pisas ducenti peditum,& quingenti equites ex gallico exercitu decreti.In Sardinia prorogatum imperium Sempronio Longo. Prouincijs ita distributis, consules priusquam ab urbe proficiscerētur: uer sacrum ex pontificum iussu fecere: quod C. Cornelius Mammula praetor uouerat de senatus sententia, populiq́ue iussu Cn.Seruilio, C. Flaminio COSS. annis post uno & uiginti factum est,quàm uotum.Per eosdem dies C.Claudius,Appij filius,Pulcher augur in Q.Fabij Maximi locum,qui priore anno mortuus erat: lectus, inauguratusq; est. Mirantibus iam uulgo hominibus quod Hispania mouisset bellum negligi:literae à Q.Minucio allatae sunt,se ad Turbam oppidum cum Budare & Besaside imperatoribus Hispanis signis collatis prospere pugnasse:duodecim millia hostium caesa:Budarem imperatorem captum:caeteros fusos fugatosq;. His literis lectis minus terroris ab Hispanis erat: unde ingens bellum expectatum fuerat. Omnes curae post aduentum utiq; decem legatorum in Annochum regem conuersae. Hi expositis prius quae cum Philippo acta essent: & quibus legibus data pax: non minorem belli molem restare ab Antiocho docuerunt. Ingenti classe, egregio terrestri exercitu in Europam eum traiecisse.nisi auertisset uana spes ex uaniore rumore orta Aegypti inuadēdae,mox bello Graeciam arsuram fuisse. neque enim ne Aetolos quidem quieturos, cum ingenio inquietam,tum iratam Romanis gentem.haerere & aliud in uisceribus Graeciae ingens malum,Nabin nūc Lacedaemoniorum,mox si liceat, uniuersae Graeciae futurum tyrannum, auaritia & crudelitate omneis fama celebratos tyrannos aequantē. cui si Argos uelut arcem Peloponneso impositam tenere liceat: deportatis in Italiam Romanis exercitibus, nequicquam liberatam à Philippo Graeciam fore:pro rege,si nihil aliud,longinquo uicinum tyrannum dominum habituram.

Haec cum iam ab grauibus autoribus,tum qui omnia per se ipsos explorata referrent,audirent maiores,quod ad Antiochum attineret:maturāda his,cum rex quacunq; de causa in Syriam concessisset, de tyranno consultatio uisa est. Cum diu disceptatum esset,utrum iam causae satis uideretur,cur decerneretur: an permitterent T. Quintio quod ad Nabin Lacedaemonium attineret, faceret quae è repub.censeret esse, permiserūt:eam rem esse rati,quae maturata dilatasie non tam magni momenti ad summam rem populi Romani esset: magis id animaduertendum esse, quid Annibal & Carthaginiēses,si cum Antiocho ortum foret bellum, acturi essent. Aduersae Annibali factionis homines principibus Romanis, amicis quisque suis, identidem scribebant:nuntios literasq; ab Annibale ad Antiochum missas:& ab rege ad eum clàm legatos uenisse. ut feras quasdam nunquam mitescere: sic immitem, implacabilem eius uiri animum esse.marcescere otio situq; ciuitatē,queri eum,& inertia operis:nec sine armorum sonitu excitari posse. Haec probabilia memoria prioris belli per unum illum non magis gesti quàm moti faciebat.Irritauerat etiam recenti facto multorum potentium animos. Iudicum ordo Carthagine ea tempestate dominabatur eo maxime, quod ijdem perpetui iudices

erant.res,fama,uitaq; omnium in illorum poteſtate erat. qui unum eius ordinis,& omneis ad-
uerſos habebat.nec accuſator apud iudices infenſos deerat. Horum in tam impotenti regno
(neq; enim ciuiliter nimijs opibus utebátur) prætor factus Annibal uocare ad ſe quæſtorem.
Idem pro nihilo habuit. nam & aduerſæ factionis erat:& quia ex quæſtura in iudices, poten-
tiſſimum ordinem referebantur:iam pro futuris mox opibus animos gerebat. Enimuero indi-
gnum id ratus Annibal uiatorem ad prehendendũ quæſtorẽ miſit:ſubductumq; in contionẽ,
non ipſum magis quàm ordinem iudicũ,prę quorũ ſuperbia atq; opibus nec leges quicquam
eſſent nec magiſtratus,accuſauit.& ut ſecundis auribus accipi orationem animaduertit:& infi-
morum quoq; libertati grauem eſſe ſuperbiam eorum: legem extemplo promulgauit pertu-
litq;:ut in ſingulos annos iudices legerentur,ne quis biennium continuum iudex eſſet. Cæte-
rum quantam eo facto ad plebem inierat gratiam:tantum magnæ partis principum offende-
bat animos. Adiecit aliud,quod bono publico ſibi proprias ſimultates irritauit. Vectigalia pu
blica partim negligentia dilabebantur:partim prædæ ac diuiſui principum quibuſdam & ma-
giſtratibus erant. quin & pecunia,quæ in ſtipendium Romanis ſuo quoq; anno penderetur,
deerat:tributumq; graue priuatis imminere uidebatur. Annibal poſtquam uectigalia quanta
terreſtria maritimaq; eſſent,& in quas res erogarentur,animaduertit: & quid eorum ordina-
rij reipub.uſus conſumerent,quantum peculatus auerteret:omnibus reſiduis pecunijs exactis,
tributo priuatis remiſſo,ſatis locupletem rempub.fore ad uectigal præſtandũ Romanis, pro-
nunciauit in contione,& præſtitit promiſſum. Tum uero iſti, quos pauerat per aliquot annos
publicus peculatus,uelut bonis ereptis, non furto eorum manibus extorto, infenſi & irati Ro
manos in Annibalem,& ipſos cauſam odij quærentes,inſtigabant. Itaq; diu repugnante Sci-
pione Africano, quia parum ex dignitate ſua ducebat ſubſcribere odijs accuſationibusq; An-
nibalis, & factionibus Carthaginiẽſium inſerere publicam autoritatem: nec ſatis habere bel-
lo uiciſſe Annibalem, niſi uelut accuſatores calumniam in eum iurarent, ac nomen deferrent:
tandem peruicerunt,ut legati Carthaginem mitterentur: qui apud ſenatum eorum arguerent
Annibalem cum Antiocho rege conſilia belli faciendi inire. Legati tres miſſi, C. Seruilius,
M. Claudius Marcellus, Q. Terentius Culleo. qui cum ueniſſent,ex conſilio inimicorum An-
nibalis,quærentibus cauſam aduentus dici iuſſerunt:ueniſſe ad controuerſias,quæ cum Maſa
niſſa rege Numidarum Carthaginiẽſibus eſſent, dirimendas.id creditum uulgo. Annibalem
unum ſe peti ab Romanis nõ fallebat:& ita pacem Carthaginienſibus datam eſſe,ut inexpia-
bile bellum aduerſus ſe unum maneret.itaq; cedere tempori & fortunæ ſtatuit. & præparatis
iam omnibus ante ad fugam,obuerſatus eo die in foro auertendæ ſuſpicionis cauſa,primis te-
nebris ueſtitu forenſi ad portã cum duobus comitibus ignaris conſilij eſt egreſſus. Cum equi
quo in loco fuerant præſto fuiſſent,nocte uia cita regionem quandam agri Vocani tranſgreſ-
ſus,poſtero die mane inter Adrumetum & Tapſum ad ſuam turrim peruenit.ibi eum parata,
inſtructaq; remigio excepit nauis. ita Africa Annibal exceſſit,ſępius patriæ quàm ſuorũ euen
tus miſeratus. Eo die In Cercinam inſulam traiecit. ubi cum in portu naues aliquot Pœni one-
rarias cum mercibus inueniſſent:& ad egreſſum eum è naue cõcurſus ſalutantium eſſet factus:
percontantibus legatum ſe Tyrum dici iuſſit.ueritus tamen ne qua earum nauis nocte profe-
cta Tapſum aut Adrumetum nuntiaret,ſe Cercinæ uiſum:ſacrificio apparari iuſſo,magiſtros
nauium mercatoresq; inuitari iuſſit:& uela cum antennis ex nauibus corrogari,ut umbra(etẽ-
nim media æſtas forte erat)cœnantibus in littore fieret.quantum res & tempus patiebatur,ap
paratæ celebrATæq; eius diei epulæ ſunt: multoq; uino in ſerum noctis conuiuiũ productum.
Annibal quamprimũ fallendi eos qui in portu erant,tempus habuit:nauem ſoluit. cæteri ſopi
ti cum poſtero die tandẽ ex ſomno pleni crapulæ ſurrexiſſent,id quod ſerum erat,aliquot ho-
ras remis in naues collocandis & aptandis armamentis abſumpſerunt. Carthagine & mul-
titudinis aſſuetæ domum Annibalis frequentare concurſus ad ueſtibulum ædium eſt factus:
& ut non comparere eum uulgatum eſt, in forum turba conuenit principem ciuitatis quæren-
tium.& alij fugam conſciſſe: (id quod erat) alij fraude Romanorum interfectum, idq; magis
ferebant.uariosq; uultus cerneres,ut in ciuitate aliorum alias partes fouentium factionibus.ui

ſum

ſum deinde Cercinæ eum tandem allatum eſt. Romani legati cum in ſenatu expoſuiſſent, compertũ patribus Romanis eſſe, & Philippum regem ante ab Annibale maxime accenſum, bellũ populo Romano feciſſe: & nunc literas nuntiosq; ab eo ad Antiochũ regem profectos, haud quieturũ ante quàm bellũ toto orbe terrarũ cõciſſet:ne his debere impune eſſe, ſi ſatisfacere Carthaginienſes populo Romano uellent: nihil eorum ſua uoluntate, nec publico conſilio factum eſſe, Carthaginienſes reſponderunt. quicquid æquũ cenſuiſſent Romani, facturos eſſe. Annibal proſpero curſu Tyrum peruenit: exceptusq; à conditoribus Carthaginis ut alia patria uir tam clarus omni genere honorũ, paucos moratus dies Antiochiam nauigat. ibi profectum iam regem cum audiſſet: filium eius ſolenne ludorum ad Daphnen celebrantem conueniſſet: comiter ab eo exceptus, nullam moram nauigandi fecit. Epheſi regem eſt conſecutus, fluctuantem adhuc animo, incertumq; de Romano bello. ſed haud paruum momentum animo eius ad moliendũ aduentus Annibalis fecit. Ætolorum quoq; eodem tempore alienati ab ſocietate Romana animi ſunt: quorum legatos Pharſalum & Leucadem, & quaſdam alias ciuitates ex primo fœdere petentes ſenatus ad Quintium reiecit.

DECADIS QVARTAE LIBER QVARTVS

NTER bellorum magnorũ, aut uixdum finitorum, aut imminentiũ curas interceſſit res parua dictu: ſed quæ ſtudijs in magnũ certamen exceſſerit. M. Fundanius, & L. Valerius tribuni plebis ad plebem tulerunt de Oppia lege abroganda. Tulerat eam C. Oppius tribunus plebis, Q. Fabio, T. Sempronio coss. in medio ardore punici belli: ne qua mulier plus ſemuncia auri haberet: neu ueſtimento uerſicolori uteretur: neu iuncto uehiculo in urbe oppidóue, aut propius inde mille paſſus, niſi ſacrorum publicorum cauſa ueheretur. M. & P. Iunij Bruti tribuni plebis legem Oppiam tuebãtur: nec eam ſe abrogari paſſuros aiebant. Ad ſuadendum diſſuadendumq; multi nobiles prodibant. Capitolium turba hominum fauentiũ aduerſantiumq; legi complebat. matronæ nulla nec autoritate, nec uerecundia, nec imperio uirorũ cõtineri limine poterant: omnes uias urbis, aditusq; in forũ obſidebant, uiros deſcendentes ad forum orantes: ut florente republica, creſcente in dies priuata omniũ fortuna, matronis quoq; priſtinum ornatum reddi paterentur. augebatur hæc frequentia mulierum in dies: nam etiam ex oppidis conciliabuliſq; conueniebant. iam & conſules prætoreſq;, & alios magiſtratus adire & rogare audebant. cæterũ minime exorabilem alterum utiq; conſulem M. Porciũ Catonem habebant. qui pro lege quæ abrogabatur, ita diſſeruit. Si in ſua quiſq; noſtrum matrefamiliãs Quirites ius & maieſtatem uiri retinere inſtituiſſet, minus cum uniuerſis fœminis negotij haberemus. nunc domi uicta libertas noſtra impotentia muliebri hic quoq; in foro obteritur & calcatur: & quia ſingulas ſuſtinere non potuimus, uniuerſas horremus. Equidem fabulã & fictam rem ducebã eſſe, uirorũ omne genus in aliqua inſula coniuratione muliebri à ſtirpe ſublatũ eſſe. Ab nullo genere nõ ſummũ periculũ eſt, ſi cœtus & concilia, & ſecretas cõſultationes eſſe ſinas. Atq; ego uix ſtatuere apud animũ meũ poſſum: utrum peior ipſa res, an peiore exemplo agatur. quorũ alterum ad nos coss. reliquosq; magiſtratus, alterũ ad uos Quirites magis pertinet. nam utrũ è repub. ſit, nec ne, id quod ad uos fertur: ueſtra exiſtimatio eſt, qui in ſuffragiũ ituri eſtis. Hæc cõſternatio muliebris, ſiue ſua ſponte, ſiue autoribus nobis M. Fundani & L. Valeri facta eſt, haud dubie ad culpã magiſtratuũ pertinens, neſcio uobis tribuni, an coss. magis ſit deformis. uobis ſi fœminas ad cõcitandas tribunitias ſeditiones iam adduxiſtis: nobis ſi ut plebis quondam, ſic nunc mulierũ ſeceſſione leges accipiendæ ſunt. Equidem non ſine rubore quodam paulo ante per mediũ agmen mulierum in forũ perueni. quod niſi me uerecundia ſingularũ magis maieſtatis & pudoris, quàm uniuerſarum tenuiſſet: ne compellatæ à conſule uiderent: dixiſſem. qui hic mos eſt in publicũ procurrendi & obſidendi uias, & uiros alienos appellandi? iſtud ipſum ſuos quæq; domi rogare non

 potuiſtis?

potuiſtis? an blandiores in publico quàm in priuato,& alienis quàm ueſtris eſtis? quanquã ne
domi quidem uos, ſi ſui iuris finibus matronas cõtineret pudor:quæ leges hic rogarentur ab-
rogarentúe,curare decuit.Maiores noſtri nullam ne priuatam quidẽ rem agere fœminas ſine
autore uoluerunt:in manu eſſe parentũ,fratrum,uirorum.nos (ſi dijs placet) iam etiam remp.
capeſſere eas patimur:& foro propè,& cõtionibus & comitijs immiſceri.quid enim nunc aliud
per uias & cõpita faciunt,quàm quod aliæ rogationes tribunorum plebis ſuadent:aliæ legem
abrogandã cenſent? Date frenos impotenti naturæ, & indomito animali:& ſperate ipſas mo-
dum licentiæ facturas,niſi uos faciatis.Minimũ hoc eorum eſt,quæ iniquo animo fœminæ ſi
bi aut moribus aut legibus iniunctum patiuntur.omnium rerum libertatem,imò licentiam, ſi
uera dicere uolumus,deſyderant.quid enim,ſi hoc expugnauerint,non tentabunt? Recenſete
omnia muliebria iura,quibus licentiã earum alligauerint maiores noſtri:per quęq́ ſubiecerint
uiris:quibus omnibus cõſtrictas uix tamen continere poteſtis.quid ſi carpere ſingula & extor
quere,& exæquari ad extremum uiris patiemini:tolerabiles uobis eas fore creditis? extemplo
ſimul pares eſſe cœperint,ſuperiores erũt.At Hercule ne quid nouũ in eas rogetur recuſant:non
ius,ſed iniuriã deprecãtur. imò ut quam accepiſtis, iuſſiſtis ſuffragijs ueſtris legem, quam uſu
tot annorum & experiendo comprobaſtis, hanc ut abrogetis:id eſt, ut unam tollendo legem
cæteras infirmetis.Nulla lex ſatis commoda omnibus eſt.id modo quæritur:ſi maiori parti,&
in ſummam prodeſt.ſi quod cuiquam priuatim officiet ius,id deſtruet ac demolietur:quid atti
nebit uniuerſos rogare leges,quas mox abrogare,in quos latæ ſunt,poſſint? Volo tamen audi
re quid ſit,propter quod matronæ conſternatæ procurrant in publicum:ac uix foro ſe & con-
tione abſtineant.ut captiui ab Annibale redimantur,parentes,uiri,liberi,fratres earum? procul
abeſt, abſitq́ ſemper talis fortuna reipub. ſed tamẽ cũ fuit,negaſtis hoc pijs precibus earum.
At non pietas,nec ſollicitudo pro ſuis,ſed religio congregauit eas. matrem Idæam Peſinunte
ex Phrygia uenientem acceptur̨ę ſunt.Quid honeſtũ dictu ſaltem ſeditioni prætenditur mulie
bri? ut auro & purpura fulgeamus,inquiũt:ut carpẽtis profeſtis quoq́ diebus,uelut triũphan-
tes de lege uicta & abrogata, & captis & ereptis ſuffragijs ueſtris per urbem uectemur : ne ul-
lus modus ſumptibus,nec luxuriæ ſit.Sæpe me querentem de fœminarum,ſępe de uirorum,
nec de priuatorum modo, ſed etiam magiſtratuum ſumptibus audiſtis:diuerſisq́ duobus ui-
tijs,auaritia & luxuria ciuitatem laborare : quæ peſtes omnia magna imperia euerterunt.Hęc
ego quo melior lætiorq́ in dies fortuna reipub.eſt,quo magis imperium creſcit:& iam in Gręciam Aſiamq́ tranſcendimus, omnibus libidinum illecebris repletas:& regias etiam attrecta-
mus gazas:eo plus horreo:ne illæ magis res nos ceperint,quàm nos illas.Infeſta,mihi credite,
ſigna ab Syracuſis illata ſunt huic urbi.iam nimis multos audio Corinthi & Athenarũ orna-
menta laudanteis miranteisq́,& ante fixa fictilia deorum Romanorũ ridenteis. ego hos ma-
lo propitios deos,& ita ſpero futuros,ſi in ſuis manere ſedibus patiemur. Patrum noſtrorum
memoria per legatũ Cyneam Pyrrhus nõ uirorũ modo,ſed etiam mulierũ animos donis ten-
tauit.nondũ lex Oppia ad coercendam luxuriã muliebrem lata erat:tamẽ nulla accepit.quam
cauſam fuiſſe cenſens? eadem fuit,quæ maioribus noſtris nihil de hac re lege ſanciendi. nulla
erat luxuria quę coerceretur.Sicut ante morbos neceſſe eſt cognitos eſſe,quàm remedia eorum:
ſic cupiditates prius natæ ſunt quàm leges,quæ ijs modũ facerent.Quid legem Liciniam exci-
tauit de quingentis iugeribus:niſi ingens cupido agros cõtinuandi? quid legem Cinciã de do-
nis & muneribus,niſi quia uectigalis iam & ſtipendiaria plebs eſſe ſenatui cœperat? Itaq́ mi-
nime mirum eſt:nec Oppiam,nec aliam ullam tum legem deſyderatã eſſe:quæ modũ ſumpti
bus mulierũ faceret:cum aurum & purpurã data & oblata ultro nõ accipiebãt.Si nunc cum il-
lis donis Cyneas urbem circumiret:ſtantes in publico inueniſſet quę acciperent.Atq́ ego nõ-
nullarũ cupiditatũ ne cauſam quidẽ,aut rationẽ inire poſſum.nam ut quod alij liceat, tibi non
licere,aliquid fortaſſe naturalis aut pudoris,aut indignationis habeat : ſic æquato omniũ cul-
tu,quid unaquæq́ ueſtrum uereretur,ne in ſe cõſpiciatur? Peſſimus quidem pudor eſt uel parſi
moniæ uel paupertatis,ſed utrunq́ lex uobis demit:cum id quod habere non licet,non habe-
tis.Hanc inquit ipſam exęquationem non fero,illa locuples.cur non inſignis auro & purpura
cõſpicior?

conspicior? cut paupertas aliarum sub hac legis specie latet? ut quod habere non possunt: habiturae, si liceret, fuisse uideantur. Vultis hoc certamen uxoribus uestris iniicere Quirites: ut diuites id habere uelint, quod nulla alia possit? pauperes, ne ob hoc ipsum cōtemnantur: supra uires se extendant? Ne simul pudere, quod nō oportet, coeperit: quod oportet, nō pudebit. quae de suo poterit, parabit: quae nō poterit, uirum rogabit. Miserum illum uirum, & qui exoratus, & qui non exoratus erit: cum quod ipse non dederit, datum ab alio uidebit. Nunc uulgo alienos uiros rogant, & quod maius est, legem & suffragia rogant: & à quibusdam impetrant aduersus te, & rem tuam, & liberos tuos inexorabiles. simul lex modū sumptibus uxoris tuae facere desierit: tu nunquā facies. Nolite eodem loco existimare Quirites futurā rem: quo fuit, antequam lex de hoc ferretur. & hominē improbū non accusari tutius est quàm absolui: & luxuria nō mota tolerabilior esset, quàm erit nūc ipsis uinculis, sicut fera bestia, irritata, deinde emissa. Ego nullo modo abrogandā legem Oppiam censeo. nos quod faxitis, deos omnes fortunare uelim. Post haec tribuni quoq; plebis, qui se intercessuros professi erant, cum pauca in eandem sententiā adiecissent: tum L. Valerius pro rogatione ab se promulgata ita disseruit. Si priuati tantummodo ad suadendum dissuadēdumq; id, quod à nobis rogatur, processissent: ego quoq; cum satis dictum pro utraq; parte existimarem: tacitus suffragia uestra expectassem. nunc cum uir grauissimus COS. M. Porcius nō autoritate solum, quae tacita satis momenti habuisset: sed oratione etiam longa, & accurata insectatus sit rogationem nostram, necesse est paucis respondere. qui tamen plura uerba in castigandis matronis, quàm in rogatione nostra dissuadenda consumpsit. & quidē ut in dubio poneret: utrum id quod reprehenderet, matronae sua sponte, an nobis autoribus fecissent. Rem defendam, non nos: in quos iecit magis hoc COS. uerbotenus, quàm ut re insimularet. Coetum & seditiones, & interdū secessionē muliebrem appellauit: quod matronae in publico uos rogassent: ut legem in se latam per bellum temporibus dūris, in pace & florēte ac beata repub. abrogaretis. Verba magna, quae rei augendae causa conquirant, & haec & alia esse scio: & M. Catonem oratorē nō solum grauem, sed interdum etiā trucem esse scimus omnes, cum ingenio sit mitis. Nam quid tandē noui matronae fecerunt, quod frequētes in causa ad se pertinēte in publicū processerunt? nunquam ante hoc tempus in publico apparuerunt? tuas aduersus te Origines reuoluam. accipe quoties id fecerint, & quidē semper bono publico. Iam à principio regnante Romulo, cum Capitolio ab Sabinis capto medio in foro signis collatis dimicaretur: nonne intercursum matronarū inter acies duas praelium sedatū est? Quid regibus exactis, cum Coriolano Martio duce legiones Volscorum castra ad quintum lapidem posuissent? nōne id agmen, quo obruta hęc urbs esset, matronae auerterunt? Iam urbe capta à Gallis aurum, quo urbs redempta est: nempe matronae consensu omnium in publicum contulerunt. Proximo bello (ne antiqua repetam) nonne & cum pecunia opus fuit, uiduarū pecuniae adiuuerūt aerarium? & cum dij quoq; noui ad opem ferendā dubijs rebus accerserent: matronae uniuersae ad mare profectae sunt ad matrē Idaeam accipiendam. Dissimiles, inquit, causae sunt. nec mihi causas aequare propositum est. nihil noui factum purgare satis est. Caeterum quod in rebus ad omnes pariter uiros foeminasque pertinentibus fecisse eas nemo miratus est: in causa proprie ad ipsas pertinente miramur fecisse? quid autem fecerunt? superbas mediusfidius aures habemus: si cum domini seruorum nō fastidiant preces, nos rogari ab honestis foeminis indignamur. Venio nūc ad id de quo agitur: in quo duplex cōsulis oratio fuit. nam & legē ullam omnino abrogari est indignatus: & eam praecipue legem, quae luxuriae muliebris coercēdae causa lata esset. & illa cōmunis pro legibus uisa consularis oratio est: & haec aduersus luxuriam seuerissimis moribus cōueniebat. Itaq; periculum est, nisi quid in utraq; uani sit, docuerimus: ne quis error uobis offundatur. Ego enim quemadmodū ex his legibus, quę nō in tempus aliquod, sed perpetuae utilitatis causa in aeternum latae sunt: nullam abrogari debere fateor, nisi quam aut usus coarguit, aut status aliquis reipub. inutilē fecit: sic quas tempora aliqua desyderarunt leges, mortales (ut ita dicā) & temporibus ipsis mutabiles esse uideo. quae in pace latae sunt, plerunq; bellum abrogat: quae in bello, pax: ut in nauis administratiōe alia in secunda, alia in aduersa tempestate usui sunt. Haec cū ita

natura

natura distincta sint:ex utro tãdem genere ea lex esse uidetur: quam abrogamus?quid,uetus regia lex,simul cum ipsa urbe nata?aut (quod secundũ est) à decemuiris ad cõdenda iura creatis in XII tabulis scripta?sine qua cum maiores nostri nõ existimarunt matronale decus seruari posse: nobis quoq; uerendum sit:ne cum ea pudorem sanctitatemq; fœminarũ abrogemus?Quis igitur nescit,nouam istam legem esse,Q.Fabio,T.Sempronio cõsulibus XX annis ante latam?sine qua cum per tot annos matronæ optimis moribus uixerint:quod tãdem, ne abrogata ea effundantur ad luxuriam,periculũ est? nam si ista lex ideo lata esset, ut finiret libidinem muliebrem,uerendum foret: ne abrogata incitaret.cur sit autem lata,ipsum indicauit tempus. Annibal in Italia erat uictor ad Cannas:iam Tarẽtum, iam Arpos,iam Capuam habebat:ad urbem Romam admoturus exercitum uidebatur: defecerant socij:non milites in supplementum,nõ socios nauales ad classem tuendam, non pecuniam in ærario habebamus: serui,quibus arma darentur,ita ut pretium pro ijs bello perfecto dominis solueretur, emebantur:in eandem diem frumentum & cætera quæ belli usus postulabant, præbenda publicani se conducturos professi erant:seruos ad remum,numero ex censu constituto, cum stipendio nostro dabamus:aurum & argentum omne,à senatoribus eius rei initio ortõ,in publicum conferebamus:uiduæ & pupilli pecunias suas in ærarium deferebant:cautum erat,quo ne plus auri & argenti facti,quo ne plus signati argenti & æris domi haberemus.Tali tempore in luxuria & ornatu matronæ occupatæ erant:ut ad eam coercẽdam lex Oppia desyderata sit:cum,quia Cereris sacrificium lugẽtibus omnibus matronis intermissum erat: senatus finiri luctũ triginta diebus iussit.Cui non apparet,inopiam & miseriam ciuitatis,quia omnium priuatorum pecuniæ in usum publicum uertendę erant:istam legem scripsisse,tandiu mansuram,quãdiu causa scribendæ legis mansisset? nam si quæ tunc temporis causa aut decreuit senatus, aut populus iussit:in perpetuũ seruari oportet:cur pecunias reddimus priuatis?cur publica præsenti pecunia locamus?cur serui,qui militent,non emuntur?cur priuati non damus remiges:sicut tunc dedimus? Omnes alij ordines,omnes homines mutationem in meliorem statum reipublicæ sentient:ad cõiuges tantũ nostras pacis & tranquillitatis publicæ fructus non perueniet? Purpura uiri utemur,prætextati in magistratibus,in sacerdotijs:liberi nostri prætextis purpura togis utentur: magistratibus in colonijs municipijsq;,hic Romæ infimo genere magistris uicorum,togæ prętextæ habendæ ius permittemus: nec id ut uiui solũ habeant tantũ insigne,sed etiam ut cum eo crementur mortui:fœminis duntaxat purpuræ usu interdicemus?& cum tibi uiro liceat purpura in ueste stragula uti:matremfamiliãs tuã purpureum amiculũ habere non sines?& equus tuus speciosius instratus erit,quàm uxor uestita?Sed in purpura,quæ teritur,absumitur,iniustam quidẽ,sed aliquã tamen causam tenacitatis uideo:in auro uero, in quo præter manus pretiũ nihil intertrimẽti fit,quę malignitas est?pręsidiũ potius in eo est & ad publicos, & ad priuatos usus:sicuti experti estis.Nullam æmulationem inter se singularũ, quando nulla haberet: esse aiebat.At Hercule uniuersis dolor & indignatio est: cum sociorũ latini nominis uxoribus uident ea cõcessa ornamẽta,quę sibi adempta sint:cum insignes eas esse auro & purpura:cum illas uehi per urbem,se pedibus sequi:tanquã in illarum ciuitatibus,non in sua imperium sit. Virorũ hoc animos uulnerare posset:quid muliercularũ censetis,quas etiã parua mouent? Non magistratus, nec sacerdotia,nec triumphi,nec insignia,nec dona aut spolia bellica his cõtingere possunt:munditiæ & ornatus,& cultus, hęc fœminarũ insignia sunt:his gaudent & gloriantur:hunc mundũ muliebrẽ appellarũt maiores nostri.Quid aliud in luctu,quàm purpuram atq; aurum deponũt: quid cum eluxerũt,sumunt?quid in gratulationibus supplicationibusq;,nisi excellentiorẽ ornatũ adijciunt?Scilicet si legem Oppiã abrogaueritis:nõ uestri arbitrij erit:si quid eius uetare uolueritis,quod nunc lex uetat. minus filiæ,uxores, sorores etiam quibusdã in manu erunt . Nunquã saluis suis exuitur seruitus muliebris. & ipsæ libertatẽ quam uiduitas & orbitas facit, detestantur . In uestro arbitrio suum ornatum, quàm in legis malunt esse.& uos in manu & tutela, non in seruitio debetis habere eas, & malle patres uos aut uiros, quàm dominos dici . Inuidiosis nominibus utebatur modo COS. seditionem muliebrẽ & secessionem appellãdo.id enim periculum est:ne Sacrum montem, sicut quondam irata plebs,

aut

aut Auentinũ capiant. Patiendum huic infirmitati est quodcunq; uos censueritis. quo plus potestis, eo moderatius imperio uti debetis. Hæc cum cõtra legem, procq; lege dicta essent: aliquanto maior frequentia mulierum postero die sese in publicũ effudit: unocq; agmine omnes Brutorum ianuas obsederunt, qui collegarum rogationi intercedebant: nec ante abstiterunt, quàm remissa intercessio à tribunis est. nulla deinde dubitatio fuit, quin omnes tribus legem abrogarent. annis XX post abrogata est, quàm lata. M. Porcius cos. postquam abrogata est Oppia lex: extemplo XXV nauibus longis, quarum quinq; sociorũ erant: ad Lunæ portum profectus, eodem exercitu conuenire iusso: & edicto per oram maritimã misso nauibus omnis generis contractis, à Luna proficiscens edixit, ut ad portum Pyrenei sequerent: inde se frequenti classe ad hostes iturum. Prætervecti Ligustinos montes, sinumq; gallicum, ad diem quam edixerat, conuenerunt. inde Rhodam uentum, & præsidium Hispanorũ, quod in castello erat, ui deiectum. ab Rhoda secundo uento Emporias peruentum. ibi copiæ omnes, præter socios nauales, in terram expositæ. Iam tunc Emporiæ duo oppida erant muro diuisa. unum Græci habebant à Phocæa, unde & Massilienses, oriundi: alterum Hispani. sed græcum oppidum in mare expositum totum orbem muri minus quadringentos passus patẽtem habebat: Hispanis retractior à mari trium millium passuum in circuitu murus erat. Tertiũ genus Romani coloni ab diuo Cæsare post deuictos Pompeij liberos adiecti. nunc in corpus unum confusi omnes: Hispanis prius, postremo & Græcis in ciuitatem Romanam ascitis. Miraretur quis, cum cerneret aperto mari ab altera parte, ab altera Hispanis, tam ferę & bellicosæ genti obiectos, quæ res eos tutaretur. disciplina erat custos infirmitatis, quàm inter ualidiores optime timor continet. Partem muri uersam in agros egregie munitam habebant, una tãtum in eam regionem porta imposita: cuius assiduus custos semper aliquis ex magistratibus erat. nocte pars tertia ciuium in muris excubabat: neque moris tãtum, aut legis causa: sed quanta si hostis ad portas esset, obseruabant uigilias & circumibant cura. Hispanum neminem in urbem recipiebant, ne ipsi quidem temere urbe excedebant. ad mare patebat omnibus exitus. porta ad Hispanorum oppidum uersa nunquam nisi frequentes, pars tertia ferè, cuius proxima nocte uigiliæ in muris fuerant, egrediebantur. causa exeundi hæc erat. commercio eorum Hispani imprudentes maris gaudebant: mercariq; & ipsi ea, quæ externa nauibus inueherentur: & agrorum exhibere fructus uolebant. huius mutui usus desiderium ut Hispana urbs Græcis pateret, faciebat. Erant etiam eo tutiores: quod sub umbra Romanæ amicitię latebãt, quam sicut minoribus uiribus, quàm Massilienses, ita pari colebant fide. tunc quoque consulem exercitumq; comiter ac benigne acceperunt. Paucos ibi moratus dies Cato, dum exploraret, ubi & quantæ hostium copiæ essent, ut ne mora quidem segnis esset: omne id tempus exercendis militibus consumpsit. Id erat forte tempus anni, ut frumentum in areis Hispani haberent. itaq; redemptoribus uetitis frumentũ parare, ac Romam dimissis, bellum, inquit, seipsum alet. profectus ab Emporijs agros hostium urit, uastatq;: omnia fuga & terrore cõplet. Eodem tempore M. Heluio decedenti ex ulteriore Hispania cum præsidio sex millium dato ab Ap. Claudio prætore Celtiberi agmine ingenti ad oppidũ Iliturgi occurrerunt. Viginti millia armatorum fuisse Valerius scribit: duodecim millia ex ijs cæsa: oppidum Iliturgi receptum, & puberes omneis interfectos. Inde ad castra Catonis Heluius peruenit. & quia tuta iam ab hostibus regio erat: præsidio in ulteriorem Hispaniã remisso, Romam est profectus: & ob rem feliciter gestam ouans urbem est ingressus. Argẽti infecti tulit in ęrarium quatuordecim millia pondo septingenta triginta duo: & signati bigatorum XVII millia XXIII, & oscensis argenti CXX millia CCCCXXXVIII. Causa triumphi negandi senatui fuit: quod alieno auspicio, & in aliena prouincia pugnasset. Cæterum biennio post redierat, cum prouincia successori Q. Minucio tradita, annum insequentem retentus ibi longo & graui morbo fuisset. itaque duobus modo mensibus ante Heluius ouans urbem est ingressus: q; successor eius Q. Minucius triumpharet. Hic quoque tulit argenti pondo triginta quatuor millia octingenta: bigatorum LXXVIII millia, & oscensis argenti CCLXXVIII millia. In Hispania interim consul haud procul Emporijs castra habebat. eò legati tres ab Ilergetum regulo Bilistage, in

quibus unus filius erat:uenerunt,querentes castella sua oppugnari: nec spem ullã esse resistendi, nisi præsidio Romanus miles esset. v millia militum satis esse: nec hostes, si tanta manus uenisset,mansuros.Ad ea consul,moueri quidem se uel periculo eorum,uel metu dicere: sed sibi nequaquã tantum copiarũ esse, ut cum magna uis hostiũ haud procul absit: cum qua mox signis collatis dimicandũ sibi in dies expectet: diuidendo exercitum, minuere tuto uires posset.Legati ubi hæc audiuerunt, flentes ad genua consulis prouoluuntur. Orant, ne se in rebus tam trepidis deserat.quò enĩ se repulsos ab Romanis ituros? nullos se socios,nihil usquam in terris aliud spei habere.potuisse se extra id periculum esse: si decedere fide, si coniurare cum cæteris uoluissent.nullis minis,nullis terriculis se motos,sperãtes satis opis & auxilij sibi in Romanis esse. id si nullum sit,si sibi à consule negetur: deos hominesq; se testes facere, inuitos & coactos se,ne eadem quæ Saguntini passi sunt patiant,defecturos, & cum cæteris potius Hispanis,quàm solos perituros esse. Et illo quidem die sic sine responso dimissi.Consulem nocte quæ insecuta est,anceps cura agitare.nolle deserere socios,nolle minuere exercitum, quod aut moram sibi ad dimicandũ,aut in dimicando periculum afferre posset.stat sententia nõ minuere copias , ne quid interim hostes inferant ignominiæ : socijs spem pro re ostendendam censet.Sæpe uana pro ueris,maxime in bello ualuisse:& credentẽ se aliquid auxilij habere,per inde atq; haberet,ipsa fiducia & sperãdo atq; audendo seruatũ.Postero die legatis respondit: quanquã uereatur ne suas uires,alijs eas cõmodando minuat, tamen illorũ se temporis ac periculi magis quàm sui rationem habere . denuntiari militum parti tertiæ ex omnibus cohortibus iubet:ut cibum quem in naues imponant,mature coquant:nauesq; in diem tertium expediri iussit.duos ex legatis Bilistagi, atq; Ilergetibus nuntiare ea iubet:filium reguli comiter habendo,& muneribus apud se retinet.Legati non ante profecti, quàm impositos in naues milites uiderunt:id pro haud dubio iam nuntiantes,nõ suos modo, sed etiam hostes fama Romani auxilij aduentantis impleuerunt. Consul ubi satis quod in speciem fuit, ostentatũ est, reuocari ex nauibus milites iubet.ipse cum iam id tempus anni appeteret, quo geri res possent : castra hyberna mille passuum ab Emporijs posuit. inde per occasiones nunc hac parte, nunc illa,modico præsidio castris relicto, prædatũ milites in hostium agros educebat. Nocte fermè proficiscebantur,ut & quãlongissime à castris procederent,& inopinantes opprimerẽt. & exercebat ea res nouos milites, & hostium magna uis excipiebat:nec iam egredi extra munimenta castellorum audebãt. Vbi satis admodum & suorum & hostium animos est expertus:conuocari tribunos præfectosq;,& equites omnes,& centuriones iussit. Tempus,inquit,quod sæpe optastis,uenit:quo uobis potestas fieret uirtutẽ uestram ostendendi. adhuc prædonum magis quàm bellantium militastis more.nunc iusta pugna hostes cum hostibus cõferetis manus.non agros inde populari,sed urbiũ opes haurire licebit.Patres nostri cum Hispania Carthaginiẽsium & imperatores ibi & exercitus essent:ipsi nullum imperatorem, nullos in ea milites haberent:tamen addere hoc in fœdere uoluerunt,ut imperij sui Iberus fluuius esset finis. nunc cum duo prætores, cum cos. cum tres exercitus Romani Hispaniam obtineant : Carthaginensium iam propè x annis nemo in his prouincijs sit:imperium nobis citra Iberum amissum est.hoc armis & uirtute recuperetis oportet : & nationem rebellantem magis temere, quàm constanter bellantem, iugum quo se exuit accipere rursus cogatis. In hunc modum maxime adhortatus pronuntiat,se nocte ad castra hostium ducturũ . ita ad corpora curanda dimissi.Nocte media,cum auspicio operã dedisset,profectus, ut locum quem uellet, priusquam hostes sentirent,caperet:præter castra hostiũ circũducit:& prima luce acie instructa sub ipsum uallum tres cohortes mittit.Mirãtes barbari à tergo apparuisse Romanum, discurrere ipsi ad arma.interim consul apud suos,Nusquam,nisi in uirtute spes est milites, inquit, & ego sedulo, ne esset,feci.inter castra nostra & nos,medij hostes:ab tergo hostium ager est.quod pulcherrimum idem tutissimũ est : in uirtute spem positam habere. Sub hæc cohortes recipi iubet,ut barbaros simulatione fugæ eliceret. Id quod crediderat,euenit. pertimuisse & cedere rati Romanos,porta erumpunt:& quãtum inter castra sua & hostium aciem relictum erat loci,armatis complent. Dum trepidant acie instruenda,consul iam paratis ordinatisq; omnibus,incompositos

positos

positos aggreditur. equites primos ab utroq; cornu in pugnam induxit. sed in dextro extemplo pulsi, cedentesq; trepidi etiam pediti terrorem intulere. Quod ubi uidit COS. duas cohortes delectas ab dextro latere hostium circumduci iubet: & ab tergo se ostendere: prius quàm concurrerent peditum acies. Is terror obiectus hosti rem metu Romanorum equitum inclinatam æquauit. tamen adeo turbati erant dexteræ alæ equites peditesq;, ut quosdam COS. manu ipse reprehenderit, & aduersos in hostem uerterit. ita & quandiu missilibus pugnatum est, anceps pugna erat: & iam ab dextera parte, unde terror & fuga cœperat, ægre Romanus resistebat. à sinistro cornu, & ab fronte urgebantur barbari: & cohortes ab tergo instantes pauidi respiciebant. Vt emissis soliferreis falaricisq; gladios strinxerunt, tum uelut redintegrata est pugna. non cæcis ictibus procul ex improuiso uulnerabantur: sed pede collato, tota in uirtute ac uiribus spes erat. Fessos iam suos COS. ex secunda acie subsidiarijs cohortibus in pugnam inductis, accendit: noua acies facta, integri recentibus telis fatigatos adorti hostes primū acri impetu uelut cuneo perculerūt: deinde dissipatos in fugam auerterunt: effusoq; per agros cursu castra repetebantur. Vbi omnia fuga completa uidit Cato: ipse ad secundam legionē, quæ in subsidio posita erat, equo reuehitur: & signa præ se ferri, plenoq; gradu ad castra hostium oppugnanda succedere iubet. siquis extra ordinem auidius procurrit, & ipse interequitans sparo percutit, & tribunos centurionesq; castigare iubet. Iam castra hostium oppugnabantur: saxisq; & sudibus & omni genere telorum summouebantur à uallo Romani. ubi recens admota legio est, tum & oppugnātibus animus creuit, & infensius hostes pro uallo pugnabāt. COS. omnia oculis perlustrat: ut qua minima ui resistatur, ea parte irrumpat. ad sinistram portam infrequentes uidet: eò secundæ legionis principes hastatosq; inducit. Non sustinuit impetum eorum statio quæ portæ apposita erat. & cæteri posteaquam intra uallum hostes uidēt, ipsis castris exuti signa armaq; abijciūt. cæduntur in portis suomet ipsi agmine in arcto hærentes. secundani terga hostium cædunt, cæteri castra diripiunt. Valerius Antiàs supra XL millia hostium cæsa eo die scribit. Cato ipse haud sanè detrectator laudum suarū multos cæsos ait, numerum non scribit. Tria eo die laudabilia fecisse putatur. unum, quod circumducto exercitu, procul nauibus suis castrisq;, ubi spem nisi in uirtute haberēt, inter medios hosteis prælium cōmisit. alterum, quod cohortes ab tergo hostibus obiecit. tertium, quod secundam legionem, cæteris omnibus effusis ad sequendos hosteis, pleno gradu sub signis compositam instructamq; subire ad portam castrorum iussit. Nihil deinde à uictoria cessatum: cum recepui signo dato suos spolijs onustos in castra reduxisset, paucis horis noctis ad quietem datis, ad prædandum in agros duxit. effusius, ut sparsis hostibus fuga, prædati sunt. quæ res nō minus, quàm pugna pridie aduersa Emporitanos Hispanos accolasq; eorum in deditionē compulit. multi & aliarum ciuitatum, qui Emporias perfugerant, dediderunt se. quos omneis appellatos benigne, uinoq; & cibo curatos, domos dimisit. Confestim inde castra mouit. & quacunq; incedebat agmen, legati dedentium ciuitates suas occurrebant. & cum Tarraconem uenit, iam omnis cis Iberum Hispania perdomita erat, captiuiq; & Romani & sociūm ac Latini nominis uarijs casibus in Hispania oppressi, donum COS. à barbaris reducebātur. Fama deinde uulgatur, COS. in Turditaniam exercitum ducturum. & ad deuios montanos profecturum etiam falsò perlatum est. Ad hunc uanum, & sine autore ullo rumorem Bergistanorum ciuitatis septem castella defecerunt. eos deducto exercitu COS. sine memorando prælio in potestatem redegit. Haud ita multo post ijdem, regresso Tarraconem COS. priusquā inde quoquam procederet, defecerūt. Iterum subacti. sed non eadem uenia uictis fuit. sub corona ueniere omnes, ne sæpius pacem solicitarent. Interim P. Manlius Pr. exercitu uetere à Q. Minucio, cui successerat, accepto, adiuncto & Ap. Claudij Neronis ex ulteriore Hispania uetere item exercitu, in Turdetaniam proficiscitur. Omnium Hispanorum maxime imbelles habentur Turdetani. freti tamen multitudine sua obuiā ierunt agmini Romano. Eques immissus turbauit extemplo aciem eorum. pedestre prælium nullius fermè certaminis fuit. milites ueteres periti hostium belliq; haud dubiam pugnam fecerunt. Nec tamen ea pugna debellatum est. X millia Celtiberūm mercede Turduli conducunt, alienisq; armis parabant bellum. COS. interim

rebellione Bergistanorum ictus,cæteras quoq; ciuitates ratus per occasionem idem facturas, arma omnibus cis Iberum Hispanis ademit.quam rem adeo egre passi, ut multi mortem sibimetipsi consciscerent:ferox gens nullā uitam rati sine armis esse. Quod ubi cos. renuntiatum est,senatores omnium ciuitatum ad se uocari iussit. atq; ijs, Non nostra,inquit,magis, quàm uestra referr uos nō rebellare.siquidem id maiore Hispanorum malo,quàm exercitus Romani labore semper adhuc factum est.id ut ne fiat,uno modo arbitror caueri posse, si effectum erit ne possitis rebellare.uolo id quàmmollissima uia consequi.uos quoq; in ea re consilio me adiuuate.nullum libentius sequar,quàm quod uosmetipsi attuleritis. Tacentibus spatium se ad deliberandum dierum paucorū dare dixit. cum reuocati secundo quoq; cōcilio tacuissent: uno die muris omnium dirutis,ad eos,qui nondum parebant,profectus,ut in quamq; regionem uenerat:omnes,qui circa incolebant,populos in deditionem accepit.Segesticam tantum grauem atq; opulentam ciuitatem uineis & pluteis cepit. Eo maiorem habebat difficultatem in subigendis hostibus,quàm qui primi uenerant in Hispaniam:quod ad illos tædio imperij Carthaginiensium Hispani deficiebant:huic ex usurpata libertate in seruitutem uelut asserendi erant.& ita mota omnia accepit,ut alij in armis essent,alij obsidione ad defectionem cogerentur:nec,nisi in tempore subuentum foret, ultra sustentaturi fuerint.Sed in cos. ea uis animi atq; ingenij fuit, ut omnia maxima minimaq; per se adiret atq; ageret: nec cogitaret modo imperaretq;,quæ in rem essent,sed pleraq; ipse per se transigeret:nec in quenquam omnium grauius seueriusq;,quàm in semetipsum imperium exerceret: parsimonia & uigilijs & labore cum ultimis militum certaret:nec quicquam in exercitu suo pręcipui,præter honorē atq; imperium haberet. Difficilius bellum in Turdetania prætori P.Manlio Celtiberi mercede exciti ab hostibus,sicut ante dictum est,faciebant.itaq; eò cos.accersitus literis prætoris legiones duxit.Vbi eò uenit,(castra separatim Celtiberi & Turdetani habebant) cum Turdetanis extemplo leuia prælia incursantes in stationes eorum, Romani facere: semperq; uictores ex quàm uis temere cœpto certamine abire. Ad Celtiberos in colloquium tribunos militum ire cos.atq; ijs trium conditionum electionē ferre iubet.primam,si transire ad Romanos uelint, & duplex stipendium accipere,quàm quantum à Turdetanis pepigissent. alteram, si domos abire,publica fide accepta,nihil eam rem noxæ futuram,quod hostibus se Romanorum iunxissent.tertiam,si utiq; bellum placeat,diem locumq; constituant,ubi secum armis decernant. A Celtiberis dies ad consultandum petita. concilium immistis Turdetanis habitum magno cum tumultu:eo minus decerni quicquam potuit.Cum incertum bellum an pax cum Celtiberis esset,cōmeatus tamen haud secus quàm in pace,ex agris castellisq; hostium Romani portabant:dein sæpe munimenta eorum,uelut communi pacto cōmercio priuatis inducijs ingredientes.cos.ubi hostes ad pugnam elicere nequit: primum prædatum sub signis aliquot expeditas cohortes in agrum integræ regionis ducit:deinde audito, Seguntiæ Celtiberûm omneis sarcinas impedimentaq; relicta,eò pergit ducere ad oppugnandum. Posteaquam nulla mouentur re,persoluto stipendio non suis modo,sed etiam prætoris militibus, relictoq; omni exercitu in castris pretorianis,ipse cum septem cohortibus ad Iberum est regressus.Ea tam exigua manu oppida aliquot cepit. defecere ad eum Sedetani, Ausetani, Suessetani.Lacetanos,deuiam & syluestrem gentem,cum insita feritas continebat in armis:tum cōscientia, dum cos.exercitusq; Turdulo bello est occupatus,depopulatorū subitis incursionibus sociorum. Igitur ad oppidum eorum oppugnandum cos.ducit non Romanas modo cohortes, sed iuuentutem etiam merito infensorum ijs sociorum. Oppidum longum in latitudinē haudquaquam tantundem patens habebant.quadringentos inde fermè passus cōstituit signa. ibi delectarum cohortium stationem relinquens, præcepit eis,ne se ex eo loco ante mouerēt: quàm ipse ad eos uenisset.cæteras copias ad ulteriorem partem urbis circunducit.maximum ex omnibus auxilijs numerum Suessetanæ iuuentutis habebat. eos ad murum oppugnandū subire iubet. Quorum ubi arma signaq; Lacetani cognouere:memores,quàm sæpe in agro eorum impune persultassent:quoties ipsos signis collatis fudissent fugassentq;:patefacta repēte porta uniuersi in eos erumpunt. Vix clamorem eorum,nedum impetum Suessetani tulere. quod

posteaquā

posteaquam sicut futurum ratus erat, cos. fieri etiam uidit, equo citato subter murum hostium ad cohortes aduehitur: atque eas arreptas, effusis omnibus ad sequendos Suessetanos, quà silentium ac solitudo erat, in urbem inducit: priusque omnia cepit, quàm se reciperent Lacetani. mox ipsos nihil præter arma habentes in deditionem accepit. Confestim inde uictor ad Vergium castrum ducit. Receptaculum id maxime prędonū erat: & inde incursiones in agros pacatos prouinciæ eius fiebant. Transfugit inde ad cos. princeps Vergestanus: & purgare se ac populares cœpit. non esse in manu ipsis Remp. prædones receptos totum suæ potestatis id castrum fecisse. cos. eum domum redire, conficta aliqua probabili cur abfuisset causa, iussit. cum se muros subisse cerneret, intentosque prædones ad tuenda mœnia esse: tum uti cum suæ factionis hominibus meminisset arcem occupare. Id uti præceperat, factum. repente anceps terror, hinc muros ascendentibus Romanis, illinc arce capta, barbaros circumuasit. Huius potitus loci cos. eos, qui arcem tenuerant, liberos esse cum cognatis, suaque habere iussit: Vergestanos cæteros quæstori ut uenderet imperauit: de prædonibus supplicium sumpsit. Pacata prouincia, uectigalia magna instituit ex ferrarijs argentarijsque, quibus tum institutis locupletior in dies prouincia fuit. Ob has res gestas in Hispania supplicationē in triduum patres decreuerunt. Eadem æstate alter cos. L. Valerius Flaccus in Gallia cum Boiorum exercitu propter Litanam syluam signis collatis secundo prælio conflixit. Octo millia Gallorum cæsa traduntur. cæteri omisso bello in uicos suos atque agros dilapsi. cos. reliquum æstatis circa Padum Placentiæ & Cremonæ exercitum habuit, restituitque quæ in ijs oppidis bello diruta fuerant. Cum hic status rerum in Italia Hispaniaque esset, T. Quintio, in Græcia ita hybernis actis, ut exceptis Ætolis, quibus nec pro spe uictoriæ præmia contigerant, nec diu quies placere poterat, uniuersa Græcia simul pacis libertatisque perfruens bonis, egregie statu suo gauderet: nec magis in bello uirtutem Romani ducis, quàm in uictoria temperantiam iustitiamque & moderationem miraretur: senatusconsultum, quo bellum aduersus Nabin Lacedæmoniū decretum erat, affertur. quo lecto Quintius, conuentu Corinthum omnium sociarum ciuitatum legationibus in diem certam edicto, ubi frequentes undique principes conuenerunt, ita ut ne Ætoli quidem abessent, tali oratione est usus. Bellū aduersus Philippum nō magis communi animo consilioque Romani & Græci gesserunt, quàm utrique suas causas belli habuerūt. nam & Romanorum amicitiam, nunc Carthaginienses hostes eorum iuuando, nunc hic socijs nostris oppugnandis uiolauerat: & in uos talis fuit, ut nobis, etiam si nostrarum obliuisceremur iniuriarum, uestræ iniuriæ satis digna causa belli fuerint. Hodierna consultatio tota ex uobis pendet. refero enim ad uos, utrum Argos, sicut scitis ipsi, ab Nabide occupatos pati uelitis sub ditione eius esse: an æquum censeatis nobilissimam uetustissimamque ciuitatē in media Græcia sitam repeti in libertatē: & eodem statu, quo cæteras urbes Peloponnesi & Græciæ esse. Hæc consultatio, ut uidetis, tota de re pertinente ad uos est: Romanos nihil contingit, nisi quatenus liberatæ Græciæ unius ciuitatis seruitus nō plenam nec integram gloriam esse sinit. Cæterum si uos nec cura eius ciuitatis, nec exemplum, nec periculum mouet, ne serpat latius cōtagio eius mali: nos æqui bonique facimus. de hac re uos consulo, staturus eo, quod plures censueritis.

Post orationem Romani imperatoris percenseri aliorum sententiæ cœptæ sunt. Cum legatus Atheniensium quantum poterat gratijs agendis Romanorum in Græciam merita extulisset, imploratos auxilium aduersus Philippum tulisse opem: non rogatos ultro aduersus tyrannum Nabin offerre auxilium: indignatusque esset hæc tanta merita sermonibus tamen aliquorum carpi futura calumniantium, cum fateri potius præteritorum gratiam deberent, appa rebat incessi Ætolos. Igitur Alexander princeps gentis inuectus primum in Athenienses, qui libertatis quondam duces & autores, assentationis propriæ gratia communē causam proderent: questus deinde Achæos Philippi quondam milites, postremum ab inclinata eius fortuna transfugas, & Corinthum recepisse, & id agere, ut Argos habeant: Ætolos primos hostes Philippi, semper socios Romanorum, pactos in fœdere suas urbes agrosque fore deuicto Philippo, fraudari Echino & Pharsalo: insimulauit fraudis Romanos, quod uano titulo libertatis ostentato, Chalcidem & Demetriadem pręsidijs tenerent: qui Philippo cunctanti dedu

cere inde præsidia obijcere semper soliti sunt:nunquã, donec Demetrias Chalcisq́ & Corinthus tenerentur,liberam Græciam fore:postremo, manendi in Græcia, retinendiq́ exercitus Argos & Nabin causam facerent. Deportarent legiones in Italiam: Ætolos polliceri,aut conditionibus & uolũtate sua Nabin præsidium Argis deducturum,aut ui atq; armis coacturos in potestate consentientis Græciæ esse. Hac uaniloquentia primum Aristænum prætorem Achæorum excitauit. Ne istuc,inquit,Iuppiter Opt.Max.siuerit Iunoq́; regina:cuius in tutela Argi sunt,ut illa ciuitas inter tyrannum Lacedęmonium & latrones Ætolos præmium sit posita in eo discrimine,ut miserius à nobis recipiatur,quàm ab illo capta est.Mare interiectum ab istis prædonibus non tuetur nos T.Quinti.quid,si in media Peloponneso arcem sibi fecerint,futurum nobis est? Linguam tantum Græcorũ habent, sicut speciem hominũ,moribus ritibusq́; efferatioribus quàm ulli barbari,imò q; rapacis.beluæ utuntur. Itaq; uos rogamus Romani,ut & ab Nabide Argos recuperetis:& ita res Græciæ cõstituatis, ut à latrocinio quoque Ætolorum satis pacata hæc relinquatis. Romanus cunctis undiq; increpantibus Ætolos,responsurum se fuisse ijs dixit,nisi ita infensos omneis in eos uideret,ut sedandi potius, q; irritandi essent.contentum itaq; opinione ea,quæ de Romanis Ætolisq́; esset,referre se dixit: quid de Nabidis bello placeret,nisi redderet Achæis Argos. Cum omnes bellũ decressent, auxilia ut pro uiribus suis quæq; ciuitates mitterent,est hortatus. Ad Ætolos legatum etiam misit,magis ut nudaret animos,id quod euenit, quàm spe impetrari posse. Tribunis militum ut exercitũ ab Elatia accerserent,imperauit. Per eosdem dies & Antiochi legatis de societate agentibus respondit,nihil se absentibus decem legatis sententię habere,Romã eundum ad senatum ijs esse.Ipse copias eductas ab Elatia ducere Argos pergit.atq; ei circa Cleonas Aristænus Pr. cum X millibus Achęorum, equitibus mille occurrit. & haud procul inde iunctis exercitibus posuerunt castra. Postero die in campum Argiuorum descenderunt:& quatuor ferè millia ab Argis locum castris capiunt. Præfectus præsidio Laconum erat Pythagoras,gener idem tyranni,& uxoris eius frater.qui sub aduentum Romanorum,& utrasq; arces, (nam duas habent Argi)& loca alia,quæ aut opportuna,aut suspecta erant: ualidis præsidijs firmauit. sed inter agenda hæc pauorem iniectum aduentu Romanorum dissimulare haudquaquam poterat:& ad externum terrorem intestina etiam seditio accessit. Damocles erat Argiuus,adolescens maioris animi,quàm consilij:qui primo,iureiurando interposito, de præsidio expellendo cum idoneis collocutus,dum uires adijcere cõiurationi studet,incautior fidei æstimator fuit. colloquentem cum cum suis satelles à præfecto missus cum accerseret, sensit proditum consilium esse:hortatusq́; coniuratos qui aderant,ut potius quàm extorti morerentur, arma secum caperent:atq; ita cum paucis in forum ire pergit,clamitans, ut qui saluam Remp. uellent,autorem & ducem se libertatis sequerentur. Haud sanè mouit quenquam, quia nihil usquam spei propinquæ, nedum satis firmi præsidij cernebant. Hæc uociferantem eum Lacedæmonij circumuentum cum suis interfecerunt. comprehensi deinde quidam & alij: ex ijs occisi plures, pauci in custodiam coniecti. multi proxima nocte funibus per murum demissi ad Romanos transfugerunt. Quintius affirmantibus ijs, si ad portas Romanus exercitus fuisset,non sine effectu futurum eum motum fuisse:& si propius castra admouerētur,non quieturos Argiuos:misit expeditos pedites equitesq́;. qui circa Cylarabin (gymnasium id est minus trecentos passus ab urbe) cum erumpentibus à porta Lacedæmonijs prælium commiserunt,atq; eos haud magno certamine compulerũt in urbem.& castra eo ipso loco,ubi pugnatum erat,imperator Romanus posuit.Diem inde unum in speculis fuit,siquid noui motus oriretur.posteaquam oppressam metu ciuitatem uidit, aduocat concilium de oppugnandis Argis. Omnium principum Græciæ, præter Aristænum, eadem sententia erat,cum causa belli non alia esset,inde potissimum ordiendum bellum.Quintio id nequaquam placebat,sed Aristænum contra omnium consensum disserentem cum haud dubia approbatione audiuit. & ipse adiecit:cum pro Argiuis aduersus tyrannum bellum susceptum sit, quid minus conueniens esse,quàm omisso hoste Argos oppugnari? se uero caput belli Lacedæmonem & tyrannum petiturum.Et dimisso concilio,frumentatum expeditas cohortes misit.quod maturi erat

circa

circa, demessum & conuectum est. uiride, ne hostes mox haberent, protritum & corruptum. castra deinde mouit, & Parthenio monte superato, præter Tegeam tertio die ad Caryas posuit castra. ibi, priusquã hostium intraret agrum, sociorũ auxilia expectauit. Venerũt Macedones à Philippo mille quingenti, & Thessalorum equites quadringenti. nec iam auxilia, quorum affatim erat, sed commeatus finitimis urbibus imperati morabãtur Romanum. Nauales quoque magnæ copiæ conueniebant. iam ab Leucade L. Quintius cum XL nauibus uenerat: iam Rhodiæ X & octo tectæ naues: iam Eumenes rex circa Cycladas insulas erat cum X tectis nauibus, triginta lembis mistisq; alijs minoris formæ nauigijs. ipsorum quoq; Lacedæmoniorum exules permulti tyrannorum iniuria pulsi, spe recuperandæ patriæ in castra Romana conuenerant. Multi autem erant iam per aliquot ætates, ex quo tyranni tenebant Lacedæmonem, alij ab alijs pulsi. princeps erat exulum Agesipolis, cuius iure gentis regnum Lacedæmone erat: pulsus infans ab Lycurgo tyranno post mortem Cleomenis, qui primus tyrannus Lacedæmone fuit. Cum terra mariq; tantum belli circumstaret tyrannum, & propè nulla spes esset uires suas hostiumq; æstimanti, non tamen omisit bellum. sed & à Creta mille delectos iuuentutis eorum exciuit, cum mille iam haberet: & tria millia mercenariorum militum, X millia popularium cum castellanis agrestibus in armis habuit: & fossa ualloq; urbem communiuit. & nequid intestini motus oriretur, metu & acerbitate pœnarũ tenebat animos. Quoniam ut saluum uellent tyrannum, sperare non poterat, cum suspectos quosdam ciuium haberet: eductis in campum omnibus copijs, (Dromon ipsi uocant) positis armis ad contionem uocari iussit Lacedæmonios, atq; eorum contioni satellites armatos circumdedit. & pauca præfatus cur sibi omnia timenti cauentiq; ignoscendum in tali tempore foret: & ipsorum referre, si quos suspectos status præsens rerum faceret, prohiberi potius nequid moliri possint, quàm puniri molientes. itaq; quosdam se in custodia habiturũ, donec ea quæ instet tempestas prætereat. hostibus repulsis, à quibus, si modo proditio intestina satis caueatur, minus periculi esse, extemplo eos emissurũ. Sub hæc citari nomina octoginta fermè principum iuuentutis iussit: atq; eos, ut quisq; ad nomen responderat, in custodiam tradidit: & nocte insequenti omnes interfecit. Ilotarũ deinde quidam (hi sunt iam inde antiquitus castellani, agreste genus) transfugere uoluisse insimulati, per omnes uicos sub uerberibus acti necantur. Hoc terrore obstupuerant multitudinis animi ab omni conatu nouorũ consiliorũ. Intra munitiones copias continebat, nec parem se ratus, si dimicare acie uellet: & urbem relinquere tam suspensis & incertis omnium animis metuens. Quintius satis iam omnibus paratis profectus ab statiuis, die altero ad Sellasiam super Oenunta flumium peruenit: quo in loco Antigonus Macedonũ rex cum Cleomene Lacedæmoniorum tyranno signis collatis dimicasse dicebatur. inde, cum audisset ascensum difficilis & arctæ uiæ esse, breui per monteis circuitu præmissis, qui munirent uiam: lato satis & patenti limite ad Eurotam amnem sub ipsis propè fluentem mœnibus, peruenit. ubi castra metantes Romanos, Quintiumq; ipsum cum equitibus atq; expeditis prægressum auxiliares tyranni adorti, in terrorem ac tumultũ coniecerunt nihil tale expectantes: quia nemo his obuius toto itinere fuerat, ac ueluti pacato agro transierant. Aliquandiu, peditibus equites, equitibus pedites uocãtibus, cum in se cuiq; minimum fiduciæ esset, trepidatum est. tandem signa legionum superuenerunt: & cum primi agminis cohortes inductæ in prælium essent, qui modo terrori fuerant, trepidantes in urbem compulsi sunt. Romani cum tantum à muro recessissent, ut extra ictum teli essent, acie directa paulisper steterũt. posteaquam nemo hostium contra exibat, redierunt in castra. Postero die Quintius prope flumen præter urbem sub ipsas Mænali montis radices ducere copias instructas pergit. primę legionariæ cohortes ibant: leuis armatura & equites agmen cogebant. Nabis intra murum instructos paratosq; sub signis habebat mercenarios milites, in quibus omnis fiducia erat, ut ab tergo hostem aggrederetur. posteaquam extremum agmen præterijt, tum ab oppido eodem, quo pridie eruperant, tumultu pluribus simul locis erumpunt. Ap. Claudius agmen cogebat: qui ad id quod futurum erat, ne inopinatum accideret, præparatis suorum animis, signa extemplo conuertit, totumq; in hostem agmen circumegit. itaq; uelut rectæ acies concurrissent, iustum

aliquandiu prælium fuit.tandem Nabidis milites in fugam inclinarunt. quæ minus infida ac trepida fuisset, ni Achæi locorum prudentes institissent. hi & cædem ingentem ediderunt, & dispersos passim fuga plerosq; armis exuerunt. Quintius prope Amyclas posuit castra. inde cum perpopulatus omnia circumiecta urbi frequentis & amœni agri loca esset, nullo iam hostium porta excedente, mouit castra ad flumen Eurotam. inde uallem Taygeto subiectam, agrosq; ad mare pertinentes euastat. Eodem ferè tempore L. Quintius maritimæ oræ oppida partim uolũtate, partim metu aut ui recepit. certior deinde factus, Gytheum oppidum omnium maritimarum rerum Lacedæmonijs receptaculum esse: nec procul à mari castra Romana abesse, omnibus id copijs aggredi constituit. Erat eo tempore ualida urbs & multitudine ciuiũ incolarumq;, & omni bellico apparatu instructa. In tempore Quintio rem haud facilem aggredienti rex Eumenes & classis Rhodiorum superuenerunt. ingens multitudo naualium sociorum è tribus contracta classibus intra paucos dies omnia, quæ ad oppugnationem urbis terra mariq; munitæ facienda opera erant, effecit. Iam testudinibus admotis murus subruebatur: iam arietibus quatiebatur. itaq; una crebris ictibus euersa est turris: quodq; circa muri erat, casu eius prostratum. & Romani simul à portu, unde aditus planior erat, ut distenderent ab apertiore loco hostes: simul per patefactum ruina iter irrumpere conabãtur. nec multum abfuit, quin quà intenderant, penetrarent. sed tardauit impetum eorum spes obiecta dedendæ urbis, mox deinde eadem turbata. Dexagoridas & Gorgopas pari impetio præerant urbi. Dexagoridas miserat nuntium ad legatum Romanum, traditurũ se urbem. & cum ad eam rem tempus & ratio conuenisset: à Gorgopa proditor interficitur. intentiusq; ab uno urbs defendebatur: & difficilior facta oppugnatio erat, ni T. Quintius cum quatuor millibus delectorum militum superuenisset. Is cum supercilio haud procul distantis tumuli ab urbe instructam aciem ostendisset: & ex altera parte L. Quintius ab operibus suis terra mariq; instaretetum uera desperatio Gorgopam quoq; coegit id consilij, quod in altero morte uindicauerat, capere. & pactus ut abducere inde milites, quos præsidij causa habebat, liceret, tradidit Quintio urbem. Priusquam Gytheum traderetur, Pythagoras præfectus Argis relictus, tradita custodia urbis Timocrati Pellenensi, cum mille mercenarijs militibus, & duobus millibus Argiuorũ Lacedæmonem ad Nabin uenit. Nabis sicut primo aduentu Romanæ classis, & traditione oppidorum maritimæ oræ conterritus erat: sic parua spe cum acquieuisset, Gytheo ab suis retento: posteaquam id quoq; traditum Romanis audiuit esse: cum ab terra omnibus circa hostibus, nihil spei esset: à mari quoq; toto se interclusum: cedendum fortunæ ratus, caduceatorem primum in castra misit ad explorandum: si paterentur legatos ad se mitti. qua impetrata re, Pythagoras ad imperatorem uenit nullis cum alijs mandatis, quàm ut tyranno colloqui cum imperatore liceret. Concilio aduocato, cum omnes dandum colloquium censuissent: dies locusq; constituitur. In mediæ regionis tumulos modicis copijs sequentibus cum uenissent: relictis ibi in statione conspecta utrinq; cohortibus, Nabis cum delectis custodibus corporis, Quintius cum fratre & Eumene rege, & Sosilao Rhodio, & Aristæno Achæorum prætore tribunisq; militum paucis descendit. Ibi permisso ut seu dicere prius, seu audire mallet, ita cœpit tyrannus. Si ipse per me T. Quinti uosq; qui adestis, causam excogitare, cur mihi aut indixissetis bellum, aut inferretis, possem: tacitus euentũ fortunæ meæ expectassem: nunc imperare animo nequiui, quin priusquam perirem, cur periturus essem scirem. & Hercule si tales essetis, quales esse Carthaginienses fama est: apud quos nihil societatis fides sancti haberet: in me quoq; uobis quid faceretis minus pensi esse, non mirarer. nunc cum uos intueor, Romanos esse uideo, qui rerum diuinarum fœdera, humanarum fidem socialem sanctissimam habeatis: cum me ipse respexi, cum esse spero: cui & publice, sicut cæteris Lacedæmonijs, uobiscum uetustissimũ fœdus sit: & meo nomine priuatim amicitia ac societas nuper Philippi bello renouata. At enim ego eam uiolaui & euerti, quod Argiuorum ciuitatẽ teneo. Quo modo hoc tuear? re, an tempore? Res mihi duplicem defensionem præbet. nam & ipsis uocantibus ac tradentibus urbem eam accepi, non occupaui: & accepi, cum Philippi partium, non in uestra societate esset. Tempus autem eo me liberat, quod cum iam Argos haberem,

societas

societas mihi uobiscum conuenit:& ut uobis mitterem ad bellum auxilia, non ut Argis præsidium deducerem,pepigistis. At Hercle in ea controuersia, quæ de Argis est,superior sum,& æquitate rei:quod non uestram urbem,sed hostium,quod uolentem,non ui coactam accepi: & uestra confessione,quod in conditionibus societatis mihi Argos reliquistis. Cæterum nomen tyranni,& facta me premunt,quod seruos ad libertatē uoco,quod in agros inopem plebem deduco. De nomine hoc respondere possum:me, qualiscunq; sum, eundem esse, qui fui cum tu ipse mecum T. Quinti societatem pepigisti. tum me regem appellari à uobis memini:nunc tyrannum uocari uideo.itaq; si ego nomen imperij mutassem, mihi meæ inconstantiæ,cum uos mutetis,uobis uestræ reddenda ratio est. Quod ad multitudinem seruis liberatis auctam,& egentibus diuisum agrum attinet: possum quidem & in hoc me iure temporis tutari.iam feceram hæc,qualiacunq; sunt, cum societatem mecum pepigistis,& auxilia in bello aduersum Philippum accepistis.sed si nunc ea fecissem,non dico,quid in eo uos læsissem, aut uestram amicitiā uiolassem:sed illud,me more atq; instituto maiorū fecisse. Nolite ad uestras leges atq; instituta exigere ea,quæ Lacedæmone fiunt.nihil cōparare singula necesse est. uos à censu equitem,à censu peditem legitis:& paucos excellere opibus,plebem subiectam esse illis uultis.noster legum lator non in paucorum manu Remp.esse uoluit: quem uos senatū appellatis:nec excellere unum aut alterum ordinem in ciuitate: sed per æquationē fortunæ ac dignitatis fore credidit, ut multi essent, qui arma pro patria ferrent. Pluribus me ipse egisse, q̄ pro patrię sermone breuitatis,fateor.& breuiter peroratum esse potuit:nihil me,posteaquam uobiscum amicitiam institui:cur eius uos pœniteret,commisisse. Ad hæc imperator Romanus, Amicitia & societas nobis nulla tecum, sed cum Pelope rege Lacedæmoniorum iusto ac legitimo facta est.cuius ius tyranni quoq;,qui postea per uim tenuerunt Lacedæmone imperium:quia nos bella nunc Punica,nunc Gallica,nunc alia ex alijs occupauerant,usurparunt, sicut tu quoq; hoc Macedonico bello fecisti.nam quid minus conueniret, quàm nos qui pro libertate Græciæ aduersus Philippum gereremus bellum, cum tyranno instituere amicitiam? & eo tyranno,quàm qui unquam fuit,sæuissimo & uiolentissimo in suos? Nobis uero,etiam si Argos nec cepisses per fraudē nec teneres,liberantibus omnē Grǽciam Lacedæmon quoq; uindicanda in antiquam libertatem erat,atq; in leges suas:quarum modo, tanquam æmulus Lycurgi,mentionem fecisti. An ut ab Iasso & Bargyllis pręsidia Philippi deducātur, curæ erit nobis:Argos & Lacedæmonem,duas clarissimas urbes,lumina quondam Græciæ, sub pedibus tuis relinquemus:quæ titulum nobis liberatæ Græciæ seruiētes deforment? At enim cum Philippo Argiui senserunt. Remittimus hoc tibi,ne nostram uicem irascaris. satis compertum habemus,duorum,aut summum trium in ea re nō ciuitatis culpam esse: tam Hercle,quàm in te tuoq; præsidio accersendo accipiendoq; in arcem,nihil sit publico consilio actum. Thessalos & Phocenses & Locrenses consensu omnium scimus partium Philippi fuisse. tamen cum cæteram liberauerimus Græciam: quid tandem censes in Argiuis,qui insontes publici consilij sint,facturos? Seruorum ad libertatem uocatorum,& egentibus hominibus agri diuisi crimina tibi obijci dicebas:non quidem nec ipsa mediocria.sed quid ista sunt præ ijs,quę à te,tuisq; quotidie alia super alia facinora eduntur? exhibe liberam contionē uel Argis,uel Lacedæmone:si audire iuuat uera dominationis impotētissimæ crimina. Vt omnia alia uetustiora omittam:quam cædem Argis Pythagoras iste gener tuus penè in oculis meis edidit:quam tu ipse, cum iam propè in finibus Lacedæmoniorum essem? Agedum,quos in contione comprehensos,omnibus audientibus ciuibus tuis,in custodia te habiturū esse pronuntiasti: iube uinctos produci,ut miseri parentes,quos falsò lugēt,uiuere sciant. At enim ut iam ita sint hæc,quid ad uos Romani? hoc tu dicas liberantibus Græciam? hoc ijs,qui ut liberare possent, mare traiecerunt,terra mariq; gesserunt bellum? Vos tamen,inquis,uestramq; amicitiā ac societatem proprie nō uiolaui. Quoties uis te id arguam fecisse? sed nolo pluribus:summā rem complectar. Quibus igitur rebus amicitia uiolatur? nempe his maxime duabus, si socios meos pro hostibus habeas,si cum hostibus te cōiungas. Vtrunq; à te factum est. nam & Messenen uno atq; eodem iure fœderis,quo & Lacedæmonem,in amicitiā nostram acceptam socius ipse sociam

fff 4 nobis

nobis urbem ui atq; armis cepisti:& cum Philippo hoste nostro non societatẽ solũ,sed, si dijs placet,affinitatem etiam per Philoclem præfectum eius pepigisti: & bellũ aduersum nos gerens mare circa Maleam infestum nauibus piraticis fecisti:& plures propè ciues Romanos,quàm Philippus,cepisti atq; occidisti:tutiorq; Macedoniæ ora,quàm promontorium Maleæ commeatus ad exercitus nostros portantibus nauibus fuit.Proinde parce sic fidem ac iura societatis iactare:& omissa populari oratione,tanquam tyrannus & hostis loquere. Sub hæc Aristænus nunc monere Nabin,nunc etiam orare:ut dum liceret,dum occasio esset,sibi, ac fortunis suis consuleret.referre deinde nominatim tyrannos ciuitatum finitimarũ cœpit: qui deposito imperio,restitutaq; libertate suis, non tutam modo,sed etiam honoratã inter ciues senectutem egissent. His dictis inuicem,auditisq;,nox propè diremit colloquium. postero die Nabis Argis se cedere ac deducere præsidiũ,quãdo ita Romanis placeret: & captiuos & perfugas redditurum dixit.aliud si quid postularent,scriptum ut ederẽt petijt: ut deliberare cum amicis posset.Ita & tyranno ad consultandum tempus datum est: & Quintius sociorũ etiam principibus adhibitis,habuit consiliũ.Maximæ partis sententia erat, perseuerandum in bello esse,& tollendũ tyrannum:nunquam aliter tutam libertatem Græciæ fore. satius multo fuisse non moueri bellũ aduersus eum,quàm omitti motũ. & ipsum uelut cõprobata dominatione firmiorem futurum,autore iniusti imperij assumpto P R: & exemplo multos in alijs ciuitatibus ad insidiandum libertati ciuium suorum incitaturũ.Ipsius imperatoris animus ad pacem inclinatior erat.uidebat enim,cõpulso intra mœnia hoste,nihil præter obsidionẽ restare: eam autem fore diuturnã.non enim Gytheum,quod ipsum tamen traditũ,non expugnatũ esset: sed Lacedæmonẽ ualidissimã urbem uiris armisq; oppugnaturos.unã spem fuisse, si qua admouentibus exercitũ dissensio inter ipsos ac seditio excitari posset: cum signa portis propè inferri cernerent,neminem se mouisse. Adijciebat & cum Antiocho infidam pacem Villium legatum inde redeuntem nuntiare. multo maioribus,quàm ante, terrestribus naualibusq; copijs in Europam eum transisse.si occupasset obsidio Lacedæmonis exercitum, quibus alijs copijs aduersus regem tam ualidum ac potentem bellum gesturos?Hæc propalam dicebat.illa tacita suberat cura,ne nouus COS. Græciam prouinciã sortiretur:& inchoati belli uictoria successori tradenda esset.Cum aduersus tendendo nihil moueret socios: simulando se transire in eorum sententiã,omnes in assensum cõsilij sui traduxit.Bene uertat,inquit,obsideamus Lacedæmonem,quando ita placet.cæterum cum res tam lenta, quàm ipsi scitis, oppugnatio urbium sit:& obsidentibus prius sæpe,quàm obsessis tædium afferat:iam nunc hoc ita proponere uos animis oportet:hybernandum circa Lacedæmonis mœnia esse. quæ mora si laborẽ tantum, ac periculum haberet,ut & animis & corporibus ad sustinenda ea parati essetis, hortarer uos. nunc impensa quoq; magna eget in opera, in machinationes & tormenta, quibus tanta urbs oppugnanda est:in commeatus uobis nobisq; in hyemem expediendos. Itaq; ne aut repente trepidetis,aut rem inchoatam turpiter destituatis, scribendum ante uestris ciuitatibus censeo,explorandumq;:quid quæq; animi,quid uirium habeat. Auxiliorũ satis superq; habeo. sed quo plures sumus, pluribus rebus egebimus. nihil iam præter nudum solũ ager hostium habet:ad hoc hyems accedit,ad cõportandum ex longinquo difficilis. Hæc oratio primum animos omnium ad respicienda cuiq; domestica mala conuertit: segnitiam, inuidiam & obtrectationem domi manentium aduersus militantes: libertatem difficilem ad consensum, inopiam publicam,malignitatem conferendi ex priuato.uersis itaq; subito uoluntatibus,facere quod è Rep. populi Romani,sociorumq; esse crederet,imperatori permiserunt. Inde Quintius adhibitis legatis tantum,tribunisq; militum, conditiones, in quas cum tyranno pax fieret,has conscripsit. Sex mensium induciæ ut essent Nabidi, Romanisq;, & Eumeni regi,& Rhodijs.Legatos extemplo mitterent Romã T.Quintius,& Nabis,ut pax ex autoritate senatus cõfirmaretur.Ex qua die scriptæ cõditiones pacis editæ Nabidi forent: ea dies ut induciarum principiũ esset: & ut ex ea die intra decimũ diem ab Argis cæterisq; oppidis, quæ in Argiuorũ agris essent,præsidia omnia deducerẽtur:uacuaq; & libera traderẽtur Romanis: & ne quod inde mancipiũ regium publicũmue aut priuatũ educeretur:& siqua ante educta forent, dominis

dominis recte restituerentur. Naues, quas ciuitatibus maritimis ademisset, redderet: neue ipse nauem ullam, præter duos lembos, qui non plus quàm sexdecim remis agerētur, haberet. Perfugas & captiuos omnibus socijs populi Romani ciuitatibus redderet. & Messenijs omnia, quæ comparerent, quæq; domini cognoscerēt. Exulibus quoq; Lacedæmonijs liberos, & coniuges restitueret: quæ earum uiros sequi uoluissent. inuita ne qua exulis comes esset. Mercenariorum militum Nabidis, qui aut in ciuitates suas, aut ad Romanos transissent, ijs res suæ omnes recte redderentur. In Creta insula ne quam urbem haberet: quas habuisset, redderet Romanis. ne quam societatem cum ullo Cretensium, aut quoquam alio institueret, neu bellū gereret. Ciuitatibus omnibus, quas ipse restituisset: quæq; se suaq; in fidem ac ditionem populi Romani tradidissent, omnia præsidia deduceret: seq; ipse suosq; ab his abstineret. Ne quod oppidum, ne quod castellum in suo alienóue agro conderet. Obsides ea ita futura, daret quinque: quos imperatori Romano placuisset: filium in his suum: & talenta centum argenti in præsenti, & quinquaginta talenta in singulos annos per annos octo. Hæc cōscripta castris propius urbem motis Lacedæmonem mittuntur. nec sanè quicquam eorum satis placebat tyranno: nisi quod præter spem reducendorum exulum mentio nulla facta erat. maxime autē omnium ea res offendebat: quod & naues & maritimæ ciuitates ademptæ erant. fuerat autem ei magno fructui mare, omnem oram à Malea prædatorijs nauibus infestam habenti. iuuentutem præterea ciuitatum earum ad supplementum longe optimi generis militū habebat. Has conditiones, quanq; ipse in secreto uolutauerat cum amicis: uulgo tamen omnes fama ferebant: uanis, ut ad cæteram fidem, sic ad secreta tegenda satellitum regiorū ingenijs. Non tam omnia uniuersi, quàm ea, quæ ad quenq; pertinerent, singuli carpebant. qui exulum coniuges in matrimonio habebant, aut ex bonis eorum aliquid possederant, tanquam amissuri, nō redituri, indignabantur. seruis liberatis à tyranno non irrita modo futura libertas, sed multo fœdior quàm fuisset ante, seruitus, redeuntibus in iratorum dominorum potestatem, ante oculos obuersabatur. mercenarij milites & pretia militiæ casura in pace ægre ferebant, & reditum sibi nullum esse in ciuitates uidebant, infensas non tyrannis magis, quàm satellitibus eorum. Hæc inter se primo in circulis serentes fremere: deinde ad arma subito discurrerunt, quo tumultu cum per se satis irritatam multitudinem cerneret tyrannus, contionem aduocari iussit. ibi cum ea, quæ imperarētur à Romanis, exposuisset: & grauiora atq; indigniora quædam falso affinxisset: & ad singula nūc ab uniuersis, nunc à partibus cōtionis acclamaretur, interrogauit: quid se respondere ad ea, aut quid facere uellent? propè una uoce omnes nihil respondere, bellum geri iusserunt: & pro se quisq;, qualia multitudo solet, bonum animum habere, & bene sperare iubentes, fortes fortunam adiuuare aiebant. His uocibus incitatus tyrannus, & Antiochum Ætolosq; adiuturos pronuntiat: & sibi ad obsidionem sustinendam copiarum affatim esse. Exciderat pacis mentio ex omnium animis, & in stationes non ultra quieturi discurrunt. Paucorum lacessentium excursio, & emissa iacula extemplo Romanis dubitationē, quin bellandum esset, exemerūt. leuia inde prælia per quatriduum primum sine ullo satis certo euentu commissa. quinto die propè iusta pugna adeo pauentes in oppidum Lacedæmonij compulsi sunt, ut quidam milites Romani terga fugientium cædentes per intermissa, ut tunc erant, mœnia urbem intrarint. Et tunc quidem Quintius satis eo terrore coercitis excursionibus hostium, nihil præter ipsius oppugnationem urbis superesse ratus: missis qui omnes nauales socios à Gytheo accerserent, ipse interim cum tribunis militum ad uisendum urbis situm mœnia circumuehitur. Fuerat quondam sine muro Sparta. tyranni nuper locis patentibus planisq; obiecerant murum: altiora loca, & difficiliora aditu stationibus armatorum pro munimento obiectis tutabantur. Vbi satis omnia inspexit, corona oppugnandum ratus, omnibus copijs (erant autem Romanorū sociorumq;, simul peditum equitumq;, simul terrestriumq; ac naualium copiarum ad quinquaginta millia hominum) urbē cinxit. Alij scalas, alij ignem, alij alia quibus non oppugnarent modo, sed etiam terrerent, portabant. iussi clamore sublato subire undiq; omnes, ut quà primum occurrerēt, quàue opem ferrent, ad omnia simul pauentes Lacedæmonij ignorarēt. Quod roboris in exercitu erat, trifariā diuisum, parte una à Phœ

beo

bro, altera à Dictynneo, tertia ab eo loco, quem Heptagonias appellant. (omnia autem hæc aperta sine muro loca sunt) aggredi iubet. Cum tantus undiq; terror urbem circunuasisset: primo tyrannus & ad clamores repentinos, & ad nuntios trepidos motus, ut quisq; maxime laboraret locus, aut ipse occurrebat, aut aliquos mittebat. deinde circumfuso undiq; pauore ita obtorpuit, ut nec dicere quod in rem esset, nec audire posset: nec inops modo consilij, sed uix mentis compos esset. Romanos primo sustinebant in angustijs Lacedæmonij, ternæq; acies tempore uno locis diuersis pugnabant. deinde crescente certamine oequaq; erat prælium par. missilibus enim Lacedæmonij pugnabant, à quibus se & magnitudine scuti perfacile Romanus tuebatur miles, & quod alij uani alij leues admodum ictus erant. nam propter angustias loci, confertamq; turbam non modo ad emittenda cum procursu, quo plurimum concitantur tela, spatium habebant: sed ne ut de gradu quidem libero ac stabili conarentur. itaq; ex aduerso missa tela nulla in corporibus, rara in scutis hærebant. à circumstantibus ex superioribus locis quidam uulnerati sunt: mox progressos iam etiam ex tectis non tela modo, sed tegulæ quoq; inopinantes perculerunt. sublatis deinde supra capita scutis, continuatisq; ita inter se: ut non modo ad cæcos ictus, sed ne ad inserendum quidem ex propinquo telum loci quicquam esset: testudine facta subibant. & primo angustiæ paulisper sua hostiumq; refertę turba tenuerunt. postea quam in pateotiorem uiam urbis paulatim urgentes hostem processere: non ultra uis eorum atq; impetus sustineri poterant. Cum terga uertissent Lacedæmonij, & effusa fuga superiora peterent loca: Nabis quidem, ut capta urbe trepidans, qua nam ipse euaderet, circumspectabat. Pythagoras cum ad cætera animo officioq; ducis fungebatur: tum uero unus ne caperetur urbs, causa fuit. succendi enim ædificia proxima muro iussit. quæ cum momento temporis arsissent, ut adiuuantibus ignem, qui aliàs ad extinguendum opem ferre solent, ruere in Romanos tecta: nec tegularum modo fragmēta, sed etiam ambusta tigna ad armatos peruenire, & flamma late fundi, fumus terrorem etiam maiorem quàm periculum facere. Itaq; & qui extra urbem erant Romanorū, tum maxime impetus facientes recessere à muro: & qui iam intrauerant, ne incendio à tergo oriente intercluderentur à suis, receperūt sese. & Quintius postea quam quid rei esset, uidit: receptui canere iussit. ita iam à capta propè urbe reuocati redierunt in castra. Quintius plus ex timore hostium quàm ex re ipsa spei nactus, per triduū insequens territauit eos, nūc prælijs lacessendo, nunc operibus intersepiendo quædam, ne exitus ad fugam esset. His comminationibus compulsus tyrannus Pythagoram rursus oratorem misit. quem Quintius primo aspernatus excedere castris iussit: deinde suppliciter orantem, aduolutumq; genibus tandē audiuit. Prima oratio fuit omnia permittentis arbitrio Romanorum. dein cum ea uelut uana & sine effectu nihil proficerent, eò deducta res est, ut his conditionibus, quæ ex scripto paucis ante diebus editæ erant, induciæ fierent, pecuniaq; & obsides accepti. Dum oppugnatur tyrannus, Argiui nuntijs alijs propè super alios afferentibus, tantum non iam captam Lacedæmonem esse, erecti & ipsi, simul eo quod Pythagoras cum parte ualidissima præsidij excesserat, contempta paucitate eorum, qui in arce erant, duce Archippo quodam præsidium expulerunt. Timocratem Pellenensem, quia clementer præfuerat: uiuū fide data emiserunt. Huic lætitiæ Quintius superuenit, pace data tyranno, dimissisq; ab Lacedæmone Eumene & Rhodijs, & L. Quintio fratre ad classem. Læta ciuitas celeberrimum festorum dierum ac nobile ludicrum Nemeorum, die stata propter belli mala prætermissum, in aduentum Romani exercitus ducisq; indixerunt: præfecerunt q; ludis ipsum imperatorem. Multa erāt, quæ gaudiū cumularent. reducti ciues ab Lacedæmone erāt, quos nuper Pythagoras, quosq; ante Nabis abduxerant. redierant, qui post cōpertam à Pythagora coniurationem, & cæde iam cœpta effugerant. libertatem ex longo interuallo, libertatisq; autores Romanos, quibus causa bellandi cum tyranno ipsi fuissent, cernebāt. testata quoq; ipso Nemeorū die uoce præconis libertas est Argiuorū. Achæis quantū restituti Argi in cōmune Achaiæ conciliū lætitiæ afferebant: tantū serua Lacedæmon relicta, & lateri adhærens tyrannus, non syncerū gaudiū præbebāt. Ætoli uero eam rem omnibus cōcilijs lacerare. Cum Philippo non ante desitum bellari, quàm omnibus excederet Græciæ urbibus. tyranno relictam

Lacedæ-

Lacedæmonem:regem autem legitimum, qui in Romanis fuerat castris, cæterosq́ nobilissimos ciues in exilio uicturos. Nabidis dominantis satellitem factum populum Ro. Quintius ab Argis Elatiam, unde ad bellum Spartanum profectus erat, copias reduxit. Sunt, qui non ex oppido proficiscentem bellum gessisse tyrannum tradant:sed castris aduersus Romana castra positis:diuq́ cunctatum, cum Aetolorum auxilia expectasset, coactum ad extremū acie confligere, impetu in pabulatores suos ab Romanis facto. eo prælio uictū, castrisq́ exutum pacem petisse, cum cecidissent quindecim millia militū, capta plus quatuor millia essent. Eodem ferè tempore & à T. Quintio de rebus ad Lacedæmoné gestis, & ab M. Porcio cos. ex Hispania literæ allatæ. utriusq́ nomine ternos in dies supplicatio à senatu decreta est. L. Valerius cos. cum post fusos circa Litanam syluam Boios quietam prouinciam habuisset, comitiorum causa Romam rediit:& creauit coss. P. Cornelium Scipionem Africanum iterum, & T. Sempronium Longum. Horum patres primo anno secundi punici belli coss. fuerāt. Prætoria inde comitia habita. creati P. Cornelius Scipio, & duo Cn. Cornelij, Merenda & Blasio, & Cn. Domitius Aenobarbus, & Sex. Digitius, & T. Iuuētius Talua. Comitijs perfectis cos. in prouinciam rediit. Nouum ius eo anno à Ferentinatibus tentatum, ut Latini, qui in coloniam Romanam nomina dedissent, ciues Romani essent. Puteolos Salernumq́ & Buxentum ascripti coloni qui nomina dederant, cum ob id se pro ciuibus Romanis ferrent, senatus iudicauit non esse eos ciues Romanos. Principio anni, quo P. Scipio Africanus iterū, & T. Sempronius Longus coss. fuerunt, legati Nabidis tyranni Romam uenerunt. his extra urbem in æde Apollinis senatus datus est. pax, quæ cum T. Quintio conuenisset, ut rata esset, petierunt impetraueruntq́. De prouincijs cum relatum esset, senatus frequens in eam sententiā ibat: ut, quoniam in Hispania & Macedonia debellatum foret, consulibus ambobus Italia prouincia esset. Scipio satis esse Italiæ unum consulem censebat. alteri decernendā Macedoniam esse. Bellum graue ab Antiocho imminere. iam ipsum sua sponte in Europam transgressum, quid deinde facturum censerent? cum hinc Aetoli haud dubie hostes uocarent ad bellū, illinc Annibal Romanis cladibus insignis imperator stimularet? Dum de prouincijs consulum disceptatur, prætores sortiti sunt. Cn Domitio urbana iurisdictio, T. Iuuentio peregrina euenit: P. Cornelio Hispania ulterior, Sex. Digitio citerior: duobus Cn. Cornelijs, Blasioni Sicilia, Merendæ Sardinia. In Macedoniam nouum exercitum transportari nō placuit: eum, qui esset ibi, reduci in Italiam à Quintio, ac dimitti. item eum exercitū dimitti, qui cum M. Porcio Catone in Hispania esset. consulibus ambobus Italiam prouinciam esse, & duas urbanas eò legiones scribere: ut dimissis, quos senatus censuisset, exercitibus, VIII omnino Romanæ legiones essent. Ver sacrum factum erat priore anno, M. Porcio, & L. Valerio coss. id cum P. Licinius pontifex non esse recte factum collegio primū, deinde ex autoritate collegij patribus renunciasset: deintegro faciendum arbitratu pontificum censuerunt: ludosq́ magnos, qui unà uoti essent: tanta pecunia, quanta assoleret, faciendos. Ver sacrum uideri pecus, quod natum esset inter Cal. Martias, & pridie Cal. Maias, P. Cornelio Scipione, & T. Sempronio Lōgo coss. Censorū inde comitia habita sunt. creati censores Sex. Aelius Pætus, & C. Cornelius Cethegus, principem senatus P. Scipionem cos. quem & priores censores legerāt, legerunt. treis omnino senatores, neminem curuli honore usum, prætetierunt. gratiam quoq́ ingenté apud eum ordinem pepererunt: quod ludis Romanis ædilibus curulibus imperarūt, ut loca senatoria secernerent à populo. nam antea in promiscuo spectabāt. equitibus quoq́ per paucis adempti equi, nec in ullum ordinem sæuitum. atrium Libertatis, & uilla publica ab eisdem refecta, amplificataq́. Ver sacrum, ludiq́ uotiui, quos uouerat Ser. Sulpicius Galba cos. facti. Cum spectaculo eorum occupati animi omnium essent, Q. Pleminius, qui propter multa in deos hominesq́ scelera Locris admissa in carcerem coniectus fuerat, comparauerat homines, qui pluribus simul locis urbis nocte incendia facerent, ut in consternata nocturno tumultu ciuitate refringi carcer posset. ea res indicio consciorum palàm facta delataq́ ad senatum est. Pleminius in inferiorem demissus carcerem est necatusq́. Coloniæ ciuium Romanorum eo anno deductæ sunt Puteolos, Vulturnum, Liternum, treceni homines in singulas. Item Salernū, Buxentumq́

tumq́ coloniæ ciuiū Ro.deductæ sunt.deduxere triumuiri,T.Semptonius Longus, qui tum cos.erat:M.Seruilius,Q.Minucius Thermus.Ager diuisus est, qui Campanorū fuerat. Sipontum item,in agrum qui Arpinorum fuerat,coloniam ciuium Romanorum alij triumuiri, D.Iunius Brutus,M.Bæbius Pamphilus,M.Heluius deduxerunt.Tempsam item, & Crotonem ciuium Romanorum coloniæ deductæ. Tempsanus ager de Brutijs captus erat. Brutij Græcos expulerant.Crotonem Græci habebant.Triumuiri,Cn.Octauius,L. Æmilius Pau
* lus,C. Pletorius Crotonem: Tempsam L.Cornelius Merula,& C.Salonius deduxerūt. Prodigia quoq; alia uisa eo anno Romæ sunt, alia nuntiata. in foro & comitio & Capitolio sanguinis guttæ uisæ sunt.& terra aliquories pluuit.& caput Vulcani arsit.nūtiatum est,Interamnæ lac fluxisse,pueros ingenuos Arimini sine oculis ac naso,& in Piceno agro nō manus,non pedes habentem natum.Ea prodigia ex pontificum decreto procurata, & sacrificium nouendiale factum,quod Adriani nuntiauerant,in agro suo lapidibus pluuisse. In Gallia L. Valerius Flaccus procos. circa Mediolanum cum Gallis,Insubribus & Boijs,qui Dorulaco duce ad concitandos Insubres Padum transgressi erant,signis collatis depugnauit. X millia hostium sunt cæsa. Per eos dies collega eius M. Porcius Cato ex Hispania triumphauit. tulit in eo triumpho argenti infecti XXV millia pondo,bigati centum uiginti tria millia, oscensis quingenta quadraginta:auri pondo mille quadringēta. militibus ex prę da diuisit,in singulos ducenos septuagenos æris,triplex equiti. T.Sempronius cos.in prouinciam profectus,in Boiorum primum agrum legiones duxit. Boiorix tum regulus eorum cum duobus fratribus tota gente concitata ad rebellandum, castra locis idoneis posuit: ut appareret dimicaturos,si hostis fines intrasset.cos.ubi quantæ copiæ,quanta fiducia esset hosti,sensit:nuntium ad collegam mittit,ut si uideretur ei,maturaret uenire:se tergiuersando in aduentum eius rem extracturum.Quæ causa cos. cunctandi, eadem Gallis, præterquam quod cunctatio hostiū animos faciebat,rei maturandæ erat,ut priusquam coniungerentur consulum copiæ, rem transigerent.per biduum tamen nihil aliud,quàm steterunt parati ad pugnam , si quis contra egrederetur. tertio subiere ad uallū,castraq́; ab omni simul parte aggressi sunt.cos. extemplo arma capere milites iussit.armatos inde paulisper continuit,ut & stolidam fiduciam hosti augeret:& disponeret copias,quibus quæq; portis erumperēt. duæ legiones duabus principalibus portis signa efferre iussæ.sed in ipso exitu ita conferti obstitere Galli,ut clauderent uiam. Diu in angustijs pugnatū est:nec dextris magis gladijsq́; gerebatur res,quàm scutis corporibusq́; ipsis obnixi urgebant: Romani,ut signa foras efferrent:Galli, ut aut ipsi in castra penetrarēt, aut exire Romanos prohiberent. nec ante in hanc aut illam partem moueri acies potuerunt, quàm Q.Victorius primi pili centurio,& C.Atinius Tr.mil.quartæ hic, ille secundæ legionis (rem in asperis prælijs sępe tentatam) signa adempta signiferis in hostes iniecerunt.dum repetunt enixe signum,priores secundani se porta eiecere.Iam hi extra uallum pugnabant, quarta legione in porta hærēte,cum alius tumultus ab auersa parte castrorum est exortus. in portam quæstoriam irruperant Galli:resistentesq́; pertinacius occiderant L. Posthumiū quæstorem, cui Tympano fuit cognomen:& M.Atinium,& P.Sempronium præfectos sociûm,& ducentos ferme milites. Capta ab ea parte castra erāt,donec cohors extraordinaria missa à cos.ad tuendam quæstoriam portam,& eos,qui intra uallum erant,partim occidit, partim expulit castris,& irrumpentibus obstitit.Eodem ferè tempore & quarta legio cum duabus extraordinarijs cohortibus porta erupit.ita simul tria prę lia circa castra locis distantibus erant:clamoresq́; dissoni ad incertos suorum euentus à præsenti certamine animos pugnantiū auertebāt. Vsq; ad meridiem æquis uiribus,ac propè pari spe pugnatū est.labor & æstus mollia & fluida corpora Gallorum,& minime patientia sitis, cum decedere pugna coegisset: in paucos restantes impetum Romani fecerunt,fusosq́; cōpulerunt in castra.Signum inde receptui à cos. datum est.ad quod pars maior receperūt sese,pars certaminis studio, & spe potiundi castris hostium perstitit ad uallum.eorum paucitate contempta Galli uniuersi ex castris erumpunt. fusi inde Romani,quæ imperio cos.noluerant,suo pauore ac terrore castra repetūt. ita uaria hinc atq; illinc nunc uictoria,nunc fuga fuit. Gallorum tamen ad XI millia, Romanorum V millia

sunt

sunt occisa. Galli recepere in intima finium sese. Consul Placentiam legiones duxit. Scipionem alij coiuncto exercitu cum collega, Boioru Liguruq; agros populatu isse, quoad progredi sylua paludesq; passae sint, scribunt: alij, nulla memorabili re gesta comitiorum causa rediisse Romam. Eodem hoc anno T. Quintius Elatiae, quo in hyberna reduxerat copias: totum hyemis tempus iure dicundo cosumpsit: mutandisq; ijs quae aut ipsius Philippi, aut praefectorum eius licentia in ciuitatibus facta erant, cum suae factionis hominum uires augendo, ius ac libertatem aliorum deprimeret. Veris initio Corinthum, conuentu edicto, uenit. ibi omniu ciuitatum legationes in contionis modum circumfusas est allocutus, orsus ab inita primum Romanis amicitia cum Graecorum gente, & imperatoru qui ante se in Macedonia fuissent, suisq; rebus gestis. Omnia cum approbatione ingenti sunt audita, praeterqua cum ad mentionem Nabidis uentum esset. id minime conueniens liberanti Graeciam uidebatur, tyrannu relinquisse, non suae solum patriae grauem, sed omnibus circa ciuitatibus metuendu, haerentem uisceribus nobiliss. ciuitatis. Nec ignarus huius habitus animoru Quintius, si sine excidio Lacedaemonis fieri potuisset, fatebatur pacis cum tyranno mentionem admittendam auribus non fuisse: nuc cum aliter quam ruina grauissima ciuitatis opprimi non posset, satius uisum esse: tyrannu debilitatum, ac totis prope uiribus ad nocendum cuiquam ademptis, relinqui: quam intermori uehementioribus, quam quae pati posset, remedijs ciuitatem sinere, in ipsa uindicta libertatis perituram. Praeteritorum comemorationi subiecit: proficisci sibi in Italiam atq; omnem exercitum deportare in animo esse. Demetriadis Chalcidisq; praesidia intra decimum diem audituros deducta: Acrocorinthum ipsis extemplo uidentibus uacuam Achaeis traditurum: ut omnes scirent, utrum Romanis an Aetolis mentiri mos esset: qui male commissam libertate populo Ro. sermonibus distulerint: & mutatos pro Macedonibus Romanos dominos. Sed illis nec quid dicerent, nec quid facerent, quicquam unquam pensi fuisse. Reliquas ciuitates monere: ut ex factis no ex dictis amicos pensent: intelligantq; quibus crededum, & a quibus cauendum sit. libertate modice utantur. temperatam eam salubrem & singulis & ciuitatibus esse: nimiam & alijs grauem, & ipsis qui habeant effrenatam & praecipitem esse. concordiae in ciuitatibus principes, & ordines inter se, & in commune omnes ciuitates consulerent. aduersus cosentientes nec regem quenquam satis ualidum, nec tyrannum fore. discordiam & seditione omnia opportuna insidiantibus facere: cum pars quae domestico certamine inferior sit, externo potius se applicet, quam ciui cedat. alienis armis partam, externa fide redditam libertate, sua cura custodirent seruarentq;: ut populus Romanus dignis datam libertate, ac munus suum bene positum sciret. Has uelut parentis uoces cum audirent, manare omnibus gaudio lachrymae: adeo ut ipsum quoq; confunderent dicentem. Paulisper fremitus approbantiu dicta fuit: monentiumq; aliorum alios, ut eas uoces uelut oraculo missas in pectora animosq; demitterent. silentio deinde facto petijt ab ijs, ut ciues Romanos, siqui apud eos in seruitute essent: coquisitos intra duos menses mitterent ad se in Thessaliam. ne ipsis quidem honestu esse: in liberata terra liberatores eius seruire. Omnes acclamarunt: gratias se inter caetera etiam ob hoc agere, quod admoniti essent, ut tam pio ac necessario officio fungerent. Ingens numerus erat bello punico captorum: quos Annibal, cum a suis no redimerentur, uenundederat. Multitudinis eorum argumentum est, quod Polybius scribit centum talentis eam rem Achaeis stetisse: cum quingenos denarios pretium in capita, quod redderet dominis, statuissent. mille enim ducentos ea ratione Achaia habuit. adijce nuc pro portione quot uerisimile sit totam Graeciam habuisse. Nondum conuentus dimissus erat, cum respiciunt praesidium ab Acrocorintho descendens protinus ad portam duci atq; abire. Quorum agmen imperator secutus, prosequentibus cunctis, seruatorem liberatoremq; acclamantibus, salutatis dimissisq; eis, eadem qua uenerat uia Elatiam redijt. inde cum omnibus copijs Ap. Claudium legatum dimittit. per Thessaliam atq; Epirum ducere Oricum iubet: atq; ibi se opperiri. inde nanq; in animo esse exercitu in Italiam traijcere. & L. Quintio fratri legato & praefecto classis scribit: ut onerarias ex omni Graeciae ora eodem contraheret. Ipse Chalcidem profectus, deductis non a Chalcide solum, sed etiam ab Oreo atq; Eretria praesidijs, conuentu ibi Euboicarum ciuitatum habuit: commonitosq;

tosq; in quo statu rerum accepisset eos, & in quo relinqueret, dimisit. Demetriadem inde proficiscitur: deductoq; præsidio, prosequentibus cunctis, sicut Corinthi & Chalcide, pergit ire in Thessaliam: ubi nõ liberandæ modo ciuitates erant: sed ex omni colluuione & cõfusione in aliquam tolerabilẽ formam redigendæ. Nec enim temporũ modo uitijs, ac uiolentia, & licentia regia turbati erant: sed inquieto etiam ingenio gentis: nec comitia, nec conuentũ, nec concilium ullum, nõ per seditionem ac tumultum, iam inde à principio ad nostram usq; ætatem traducentes. A censu maxime & senatum & iudices legit: potentioremq; eam partem ciuitatum fecit: cui salua trãquillaq; omnia magis esse expediebat. Ita cum percensuisset Thessaliam, per Epirum in Oricum, unde erat traiecturus, uenit. Ab Orico copiæ omnes Brundisium transportatæ, inde per totam Italiam ad urbem propè triumphantes nõ minore agmine rerum captarum, quàm suo præ se acto uenerunt. Posteaquam Romam uentum est, senatus extra urbem Qnintio ad res gestas edisserendas datus est: triumphusq; meritus ab lubentibus decretus. Triduũ triumphauit. die primo arma, tela, signaq; ærea & marmorea transtulit, plura Philippo adempta quàm quæ ex ciuitatibus ceperat. secundo die aurum argentumq;, factum infectumq; & signatum. infecti argenti fuit decem & octo millia pondo, & ducenta LXX. facti uasa multa omnis generis, cælata pletaq;, quædam eximiæ artis: & ex ære multa fabre facta: ad hoc clypea argentea X. signati argenti octoginta quatuor millia fuere Atticorum. tetradrachmam uocant. trium ferè denariorum in singulis argenti est pondus. auri pondo fuit tria millia septingenta quatuordecim, & clypeum unum ex auro totum: & Philippei nummi aurei quatuordecim millia, quingenti XIIII. tertio die coronæ aureæ, dona ciuitatum, translatæ CXIIII, & hostiæ ductæ, & ante currum multi nobiles captiui obsidesq;, inter quos Demetrius regis Philippi filius fuit: & Armenes Nabidis tyranni filius, Lacedæmonius. ipse deinde Quintius in urbem est inuectus. milites secuti currum frequẽtes, ut omni ex prouincia exercitu deportato. his duceni quinquageni æris in pedites diuisi: duplex centurioni, triplex equiti. præbuerunt speciẽ triumpho capitibus rasis secuti, qui seruitute exempti fuerant. Exitu huius anni Q. Aelius Tubero trib. pleb. ex S C tulit ad plebem, plebesq; sciuit: ut latinæ duæ coloniæ, una in Brutios, altera in Thurinum agrum deduceretur. his deducendis triumuiri creati, quibus in triennium imperium esset: in Brutios Q. Næuius, M. Minucius Rufus, M. Furius Crassipes: in Thurinum agrum A. Manlius, P. Aelius, L. Apustius. ea bina comitia Cn. Domitius prætor urbanus in Capitolio habuit. Aedes eo anno aliquot dedicatæ sunt. una Iunonis Matutæ in foro olitorio, uota locataq; quadriennio ante à C. Cornelio consule gallico bello. censor idem dedicauit. altera Fauni. ædiles eam biennio ante ex mulctatitio argẽto faciendam locarant, C. Scribonius, & Cn. Domitius: qui prætor urbanus eam dedicauit. & ædem Fortunæ Primigeniæ in colle Quirinali dedicauit Q. Martius Ralla, duumuir ad idipsum creatus. uouerat eam decem annis ante punico bello P. Semptonius Sophus: locauerat idem censor. & in insula Iouis ædem C. Seruilius duumuir dedicauit. uota erat sex annis ante gallico bello ab L. Furio Purpurione prætore: ab eodem postea consule locata. Hæc eo anno acta.

P. Scipio ex prouincia Gallia ad consules subrogandos redijt. Comitia cõsulum fuere. quibus creati sunt L. Cornelius Merula, & Q. Minucius Thermus. Postero die creati sunt prætores L. Cornelius Scipio, M. Fuluius Nobilior, C. Scribonius, M. Valerius Messala, L. Porcius Licinius, & C. Flaminius. Megalesia, ludos scenicos, C. Attilius Seranus, L. Scribonius Libo ædiles curules primi fecerunt. Horum ædilium ludos Romanos primum senatus à populo secretus spectauit: præbuitq; sermones (sicut omnis nouitas solet) alijs tandem quod multo ante debuerit, tributum censentibus amplissimo ordini: alijs demptum ex dignitate populi quicquid maiestati patrũ adiectum esset interpretantibus: & omnia discrimina talia, quibus ordines discernerentur, & concordiæ & libertati æque minuendæ esse. Ad quingentesimum octauum annum in promiscuo spectatum esse. quid repente factũ: cur immisceri sibi in cauea patres plebem nollent? cur diues pauperem consessorem fastidiret? nouam & superbam libidinem ab nullius ante gentis senatu neq; desyderatã neq; institutam. Postremo ipsum quoque Africanum, quod cõsul autor eius rei fuisset, pœnituisse ferunt. Adeo nihil motum ex antiquo

tiquo

tiquo probabile est. neteribus, nisi quæ usus euidenter arguit, stari malunt. Principio anni, quo L.Cornelius,Q.Minucius coss. fuerunt:terræ motus ita crebri nnntiabantur:ut non rei tantum ipsius, sed feriarum quoq; ob id indictarum homines tæderet. nam neq; senatus haberi,neq; respublica administrari poterat, sacrificando expiandoq; occupatis consulibus. postremo decemuiris adire libros iussis,ex responso eorum supplicatio per triduum fuit.coronati ad omnia puluinaria supplicauerunt.edictumq; est,ut omnes qui ex una familia essent,pariter supplicarent.item ex autoritate senatus cōsules edixerunt:ne quis,quo die terræ motu nuntiato feriæ indictæ essent, eo die alium terræ motū nuntiaret. Prouincias deinde cōsules prius tum prætores sortiti.Cornelius Galliā,Minucius Ligures,sortiti sunt.C.Scribonius urbanam, M.Valerius peregrinam.L.Cornelius Siciliam,L.Porcius Sardiniā,C.Flaminius Hispaniam citeriorem,M.Fuluius Hispaniam ulteriorem. Nihil belli eo anno expectantibus cōsulibus literæ M.Cincij (præfectus is Pisis erat) allatæ:Ligurum XX millia armatorū,cōiuratione per omnia cōciliabula uniuersæ gentis facta,lunensem primum agrum depopulatos, Pisanū deinde finem transgressos,omnem oram maris peragrasse.Itaq; Minucius cos. cui Ligures prouincia euenerat,ex autoritate patrū in rostra ascendit: & edixit, ut legiones duæ urbanæ,quæ superiore anno cōscriptæ essent,post diem decimum Arretij adessent. in earum locum se duas legiones urbanas scripturū.item socijs & latini nominis magistratibus,legatisq; eorum qui milites dare debebant, edixit: ut in Capitolio se adirent.ex ijs XV millia peditū, & quingentos equites pro nnmero cuiusq; iniorum descripsit: & inde è Capitolio protinus ire ad portam, & ut maturaretur res,proficisci ad delectū iussit.Fuluio Flaminioq; terna millia Romanorum peditum,& centeni equites in supplementum,& quina millia sociūm latini nominis,& duceni equites decreti:mandatūq; prætoribus, ut ueteres dimitterent milites, cum in prouinciam uenissent.Cum milites qui in legionibus urbanis erant:frequētes tribunos plebeios adissent: uti causas cognoscerēt eorum,quibus aut emerita stipendia,aut morbus causæ essent, quo minus militarent:eam rem literæ T.Sempronij discusserunt.in quibus scriptum erat:Ligurum X millia in agrnm Placētinum uenisse: & eum usq; ad ipsa coloniæ mœnia, & Padi ripas cum cædibus & incendijs perpopulatos esse. Boiorū quoq; gētem ad rebellionem spectare: ob eas res tumultum esse.Decreuit senatus, tribnnos plebeij nō placere causas militares cognoscere,quo minus ad edictum conuenirēt. adiecerunt etiam:ut socij nominis latini,qui in exercitu P. Cornelij,T.Sempronij fuissent:& dimissi ab ijs consulibus essent,ad quā diem L.Cornelius cos. edixisset:& in quem locum edixisset Hetruriæ,conuenirent:& ut L.Cornelius cos. in prouinciam proficiscens in oppidis agrisq;,quà iturus esset:si quos ei uideretur,milites scriberet arma retq;,& duceret secum:dimittendiq; ei,quos eorum,quādoq; uellet,ius esset. Posteaquam cōsules delectu habito profecti sunt in prouincias: tum T.Quintius postulauit:ut de his quæ cum decem legatis ipse statuisset:senatus audiret:eaq; si uideretur,autoritate sua cōfirmaret.id eos facilius facturos, si legatorum uerba, qui ex uniuersa Græcia & magna parte Asiæ,quiq; ab regibus uenissent,audissent.Hæ legationes à C.Scribonio Pr.urbano in senatum introductæ sunt:benigneq; omnibus responsum. cum Antiocho quia longior disceptatio erat:decem legatis, quorum pars in Asia, aut Lysimachiæ apud regem fuerant, delegata est. Quintio mandatum,ut adhibitis ijs legatorum regis uerba audiret:responderetq; ijs,quæ ex dignitate atq; utilitate populi Romani responderi possent. Menippus & Hegesianax principes regiç legationis erant.ex ijs Menippus ignorare se dixit:quidnam perplexi sua legatio haberet: cum simpliciter ad amicitiam petendam, iungendamq; societatē uenissent.esse autem tria genera fœderum,quibus integre paciscerētur amicitias ciuitates regesq;.unum : cum bello uictis dicerentur leges.ubi enim omnia ei, qui armis plus posset,dedita essent:quæ ex ijs habere uictos,quibus mulctari eos uelit,ipsius ius atq; arbitrium esse.alterū, cum pares bello æquo fœdere in pacem atq; amicitiam uenirent.tūc enim repeti,reddiq; per cōuentionem res:& si quarum turbata bello possessio sit,eas aut ex formula iuris antiqui, aut ex partis utriusq; commodo componi.tertium esse genns,cum qui hostes nunquam fuerint,ad amicitiam sociali fœdere inter se inngendam coeant.eos neq; dicere,neq; accipere leges.id enim nictoris & uicti esse.

ex eo genere cum Antiochus esset: mirari se, quod Romani æquum censeant ei leges dicere, quas Asiæ urbium liberas & immunes, quas stipēdiarias esse uelint: quas intrare præsidia regia regemq; uetent. cum Philippo enim hoste pacem, non cum Antiocho amico societatis fœdus ita sanciendum esse. Ad ea Quintius. Quoniam uobis distincte agere libet, & genera iungendarū amicitiarum enumerare: ego quoq; duas conditiones ponam, extra quas nullam esse regi nuntietis amicitiæ cum populo Romano iungendæ. unam, si nos nihil, quod ad urbes Asiæ attinet, curare uelit, ut & ipse omni Europa abstineat. alterā, si se ille Asiæ finibus non contineat, & in Europam transcendat: ut & Romanis ius sit Asiæ ciuitatū amicitias & tueri quas habeant, & nouas complecti. Enimuero id auditu etiam dicere indignū esse Hegesianax, Thraciæ & Chersonesi urbibus arceri Antiochum, quæ Seleucus proauus eius, Lysimacho rege bello uicto & in acie cæso, per summū decus parta liquerit: pari cum laude eadem ab Thracibus possessa partim armis receperit Antiochus: partim deserta, sicut ipsam Lysimachiam, & reuocatis cultoribus frequentauerit: & quæ strata ruinis atq; incendiis erant, ingentibus impensis ædificauerit. Quid igitur simile esse, ex ea possessione ita parta, ita recuperata deduci Antiochum, & Romanos abstinere Asia, quæ nunquā eorum fuerit? Amicitiam Romanorum expetere Antiochum: sed quæ impetrata gloriæ sibi, non pudori sit. Ad hæc Quintius, Quandoquidem, inquit, honesta pensamus: sic, ut aut sola, aut prima certe pensari decet principi orbis terrarū populo & tanto regi: utrum tandem uidetur honestius, liberas uelle omneis, quæ ubiq; sunt Græciæ urbes: an seruas & uectigales facere? Si sibi Antiochus pulchrum esse censet, quas urbes proauus belli iure habuerit, auus paterq; nunquam usurpauerint, pro suis eas repetere in seruitutem: & populus Romanus susceptum patrociniū libertatis Græcorum non deserere, fidei constantiæq; suæ ducit esse. sicut à Philippo Græciam liberauit: ita ab Antiocho Asiæ urbes, quæ Graij nominis sint, liberare in animo habet. neq; enim in Æolidem Ioniamq; coloniæ in seruitutē regiam missæ sunt: sed stirpis augendæ causa, gentisq; uetustissimæ per orbem terrarū propagandæ. Cum hęsitaret Hegesianax, nec inficiari posset, honestiorem causam libertatis quam seruitutis prætexi titulo: quin mittimus ambages, inquit P. Sulpicius, qui maximus natu ex decem legatis erat. alteram ex duabus conditionibus quæ modo diserte a Quintio datæ sunt, legite: aut supersedete de amicitia agere. Nos uero, inquit Menippus, nec uolumus, nec possumus pacisci quicquam, quo regnum Antiochi minuatur. Postero die Quintius legationes uniuersas Græcię Asiæq; cum in senatum introduxisset, ut scirent quali animo populus Romanus, qualiq; Antiochus erga ciuitates Græciæ essent: postulata & sua & regis exposuit. Renuntiarent ciuitatibus suis, populum Romanū qua uirtute quaq; fide libertatē eorum à Philippo uindicauerit: eadem ab Antiocho, nisi decedat Europa, uindicaturū. Tum Menippus deprecari & Quintiū & patres institit, ne festinarent decernere: quo decreto turbaturi orbem terrarum essent. tempus & sibi sumerēt, & regi ad cogitandum darent. cogitaturū cum renuntiatæ conditiones essent, & impetraturum aliquid: aut pacis causa consensurū. Ita integra dilata res est. legatos mitti ad regem eosdem, qui Lysimachiæ apud eum fuerant, placuit: P. Sulpicium, P. Villium, P. Aelium. Vix dum ij profecti erant, cum à Carthagine legati bellum haud dubie parare Antiochum Annibale ministro attulerunt: iniecerunt'q; curam, ne simul & punicum bellum excitaretur. Annibal patria profugus peruenerat ad Antiochum, sicut ante dictum est: & erat apud regem in magno honore, nulla alia arte, nisi quod uolutanti diu consilia de Romano bello nemo aptior super tali re particeps sermonis esse poterat. Sententia eius una atq; eadem semper erat, ut in Italia bellum gereretur. Italiam & commeatus & militem præbituram externo hosti. si nihil ibi moueatur: liceatque populo Romano uiribus & copijs Italiæ extra Italiam bellum gerere: neq; regem neq; gentem ullam parem Romanis esse. Sibi centum tectas naues, XVI millia peditum, mille equites deposcebat. ea se classe primum Africam petiturum. magnopere cōfidere, & Carthaginienses ad rebellandum ab se compelli posse. si illi cunctent', se aliqua parte Italiæ bellum excitaturum Romanis. Regem cum cæteris omnibus transire in Europā debere, & in aliqua parte Græciæ copias continere: neq; traijcientem, & quod in speciem famamq; belli satis sit, para

tum

tum traijcere. In hanc ſententiã cum adduxiſſet regem, præparandos ſibi ad id populariũ animos ratus, literas, ne quo caſu interceptæ palàm facerent conata, ſcribere non eſt auſus. Ariſtonem quendam Tyrium nactus Epheſi, expertuſq́ꝫ ſolertiam leuioribus miniſterijs, partim donis, partim ſpe præmiorum oneratum, quibus etiam ipſe rex annuerat: Carthaginem cum mandatis mittit. edit nomina eorum, quibus conuentis opus eſſet. inſtruit etiam ſecretis notis: per quas haud dubie agnoſcerent ſua mandata eſſe. Hunc Ariſtonem Carthagine obuerſantem non prius amici quàm inimici Annibalis, qua de cauſa ueniſſet, cognouerunt. & primo in circulis conuiuijſq́ꝫ celebrata ſermonibus res eſt. deinde in ſenatu quidam nihil actum eſſe dicere exilio Annibalis: ſi abſens quoq́ꝫ nouas moliri res, ſolicitandoq́ꝫ animos hominum turbare ſtatum ciuitatis poſſet. Ariſtonem quendam Tyrium aduenam, inſtructum mãdatis ab Annibale & ab Antiocho rege, ueniſſe: certos homines quotidie cum eo ſecreta colloquia ſerere & in occulto colloqui: quod mox in omnium perniciem erupturum eſſet.

Conclamauere omnes, uocari Ariſtonem debere, & quæri quid ueniſſet: & niſi expromeret, cum legatis Romam mitti. ſatis pro temeritate unius hominis ſuppliciorum penſum eſſe. priuatos ſuo periculo peccaturos. rempublicam nõ extra noxam modo, ſed etiam extra famam noxæ conſeruandam eſſe. Vocatus Ariſton purgare ſeſe, et firmiſſimo propugnaculo uti: quod nihil literarum ad quenquam attuliſſet. cæterum nec cauſam aduentus ſatis expediebat, & in eo maxime hæſitabat: quod cum barchinæ ſolum factionis hominibus collocutum eum arguebant. Orta deinde altercatio eſt, alijs pro ſpeculatore comprehendi iam & cuſtodiri iubentibus: alijs negantibus tumultuandi cauſam eſſe. mali rem exempli eſſe, de nihilo hoſpites corripi. idem Carthaginenſibus & Tyri, & in alijs emporijs in quæ frequẽter commeent, euenturum. Dilata eo die res eſt. Ariſton punico ingenio inter Pœnos uſus, tabellas conſcriptas celeberrimo loco ſupra ſedem quotidianam magiſtratus prima ueſpera ſuſpendit. ipſe de tertia uigilia nauem cõſcendit & profugit. poſtero die cum ſuffetes ad ius dicendum conſediſſent: conſpectæ tabellę, demptæq́ꝫ & lectæ. ſcriptum erat: Ariſtonem priuatim ad neminem, publice ad ſeniores (ita ſenatum uocabant) mandata habuiſſe. Publicato crimine minus intenta de paucis quæſtio erat. mitti tamen legatos Romam, qui rem ad COSS. & ſenatum deferrent, placuit: ſimul qui de iniurijs Maſaniſſæ quererentur.

Maſaniſſa poſteaquam & infames Carthaginienſes, & inter ſeipſos diſcordes ſenſit, principibus propter colloquia Ariſtonis ſenatui, ſenatu propter indicium eiuſdẽ Ariſtonis populo ſuſpecto, locũ iniuriæ eſſe ratus, agrũ maritimũ eorum & depopulatus eſt, & quaſdam urbes uectigales Carthaginiẽſium ſibi coegit ſtipendium pendere.

Emporia uocant eam regionem. ora eſt minoris ſyrtis & agri uberis. una ciuitas eius Lepris: ea ſingula in dies talenta uectigal Carthaginiẽſibus dedit. Hanc tum regionem & totam infeſtam Maſaniſſa, & ex quadam parte dubiæ poſſeſſionis, ſui regni an Carthaginienſium eſſet, effecerat. & quia ſimul ad purganda crimina, & queſtum de ſe Romam eos ituros comperit, qui & illa onerarent ſuſpicionibus, & de iure uectigalium diſceptarẽt, legatos & ipſe Romam miſit.

Auditi de Tyrio aduena primum Carthaginienſes curam iniecere patribus, ne cum Antiocho ſimul & Pœnis bellandũ eſſet. maxime ea ſuſpicio crimẽ urgebat: quod quem comprehenſum Romam mitti placuiſſet, nec ipſum nec nauem eius cuſtodiſſent. De agro deinde cum regis legatis diſceptari cœptum. Carthaginiẽſes iure finium cauſam tutabant̃, quod intra eos terminos eſſet, quibus P. Scipio uictor agrum, qui iuris eſſet Carthaginiẽſium finiſſet: & confeſſione regis, qui cum Aphirem profugum ex regno ſuo cum parte Numidarũ uagantem circa Cyrenas perſequeretur: precario ab ſe iter per eum ipſum agrum, tãquam haud dubie Carthaginienſium iuris, petiſſet.

Numidæ & de terminatione Scipionis mentiri eos arguebant: & ſi quis ueram originem iuris exigere uellet, quem proprium agrum Carthaginienſium in Africa eſſe? aduenis, quantum ſecto bonis tergo amplecti loci potuerint: tantum ad urbem communiendam precario datum. quicquid Byrſam ſedem ſuam exceſſerint, ui atq́ꝫ iniuria partum habere. Neque enim de quo agatur, probare eos poſſe: non modo ſemper, ex quo cœperint, ſed ne diu quidem eos poſſediſſe. per opportunitates nunc illos nunc reges Numidarum uſurpaſſe ius: ſemperq́ꝫ penes eum poſſeſſionẽ fuiſſe, qui plus armis potuiſſet. Cu

drato agmine ad Pisas duxit. & cum hostes mille passuũ ab oppido trans fluuium mouissent castra,consul urbem haud dubie seruatam aduentu suo est ingressus.Postero die & ipse trans fluuium quingentos ferè passus ab hoste posuit castra. inde leuibus prælijs à populationibus agrum sociorũ tutabatur. in aciem exire nõ audebat, nouo milite & ex multis generibus hominum collecto, necdũ noto satis inter se, ut fidere alij alijs possent. Ligures multitudine freti & in aciem exibãt,parati de summa rerũ decernere:& abundantes militũ numero passim multas manus per extrema finium ad prædandũ emittebant: & cum coacta uis magna pecorum prædæq; esset,paratũ erat præsidiũ per quod in castella eorum uicosq; ageretur. Cum bellum Ligustinum ad Pisas cõstitisset, consul alter L.Cornelius Merula per extremos Ligurum fines exercitũ in agrum Boiorum induxit.ubi longe alia belli ratio quàm cum Liguribus erat. consul in aciem exibat:hostes pugnam detrectabant: prædatumq; ubi nemo obuiam exiret, discurrebant Romani: Boij diripi sua impune quàm tuendo ea conserere certamen malebant. Posteaquam omnia ferro igniq; satis euastata erant,consul agro hostium excessit,& ad Mutinam agmine incauto,ut inter pacatos ducebat.Boij ubi egressum è finibus suis hostem sensere: sequebantur silenti agmine, locum insidijs quærentes. nocte prætergressi castra Romana saltum, quà transeundum erat Romanis, insederunt. Id cum parum occulte fecissent, consul qui multa nocte solitus erat mouere castra,ne nox terrorem in tumultuario prælio augeret,lucem expectauit.& cum luce moueret,tamẽ turmam equitũ exploratũ misit. Posteaq; relatum est,quantæ copiæ & in quo loco essent, totius agminis sarcinas in mediũ conijci iussit: & triarios uallum circũijcere:cætero exercitu instructo ad hostem accessit.Idem & Galli fecerunt,posteaquã apertas esse insidias,& recto ac iusto prælio,ubi uera uirtus uinceret, dimicandum uiderunt.Hora secunda fermè concursum est.sinistra sociorũ equitũ ala,& extraordinarij prima in acie pugnabant.præerant duo cõsulares legati,M. Marcellus & T. Sempronius prioris anni cõsul.Nouus cos. nunc ad prima signa erat:nunc legiones cõtinebat in subsidijs,ne certaminis studio prius procurrerent:quàm datum signũ esset. equites earũ extra aciem in locũ patentem Q.& P.Minucios tribunos militũ educere iussit:inde cum signũ dedisset, impetum ex aperto facerent.Hæc agenti nuntius uenit à T. Sempronio Longo,nõ sustinere extraordinarios impetũ Gallorũ:& cæsos permultos esse: & qui supersint, partim labore,partim metu remisisse ardorẽ pugnæ.legionem alteram ex duabus,si uideretur, summitteret,priusquã ignominia acciperetur.Secunda legio missa est,& extraordinarij recepti. tum redintegrata est pugna:cum & recens miles & frequẽs ordinibus legio successisset:& sinistra ala ex prælio subducta est,dextera in primã aciem subijt. Sol ingẽti ardore torrebat minime patientia æstus corpora Gallorũ.densis tamẽ ordinibus nũc alij in alios,nunc in scuta incũbentes sustinebãt impetus Romanorũ.Quod ubi animaduertit cos. ad perturbãdos ordines eorũ C. Liuiũ Salinatorem,qui præerat alarijs equitibus:quãconcitatissimos equos immittere iubet:& legionarios equites in subsidijs esse.Hæc procella equestris primo confudit & turbauit, deinde dissipauit aciem Gallorũ,non tamen ut terga darent.obstabant duces,hastilibus cędẽtes terga trepidantium,& redire in ordines cogentes: sed interequitantes alarij nõ patiebantur. Consul obtestabatur milites,ut paululũ adniterentur.uictoriã in manibus esse.dum perturbatos & trepidantes niderent,instarent.si restitui ordines siuissent, integro rursus eos prælio & dubio dimicaturos.Inferre uexillarios iussit signa.omnes cõnixi tandẽ auerterunt hostem. postquã terga dabant & in fugã passim effundebant:tum ad persequẽdos eos legionarij equites immissi.Quatuordecim millia Boiorũ eo die cæsa sunt:uiui capti mille nonaginta duo:equites ducẽti uiginti:tres duces eorum,signa militaria ducenta XII, carpēta LXIII. Nec Romanis incruenta uictoria fuit.supra quinq; millia militũ ipsorũ,aut sociorũ sunt amissa:cẽturiões tres & XX, præfecti sociũ quatuor,& M.Genucius & M.Marcius trib.militũ secundæ legionis. Eodẽ ferè tempore duorũ consulũ literę allatæ sunt:L.Cornelij de prælio ad Mutinã cum Boijs facto & Q.Minucij à Pisis. Comitia suę sortis esse.cæterũ adeo suspensa omnia in Liguribus se habere,ut abscedi inde sine pernicie sociorũ & damno reip.nõ possit.si ita uideretur patribus,mitterent ad collegam:ut is qui profligatũ bellum haberet,ad comitia Romam rediret. si id facere

grauaretur,quod nō suæ sortis id negotium esset: se quidem facturū,quodcunq; senatus censuisset.sed etiam atq; etiā uidērent:si magis è repub.esset interregnū iniri,q̄ ab se in eo statu relinqui prouinciam. Senatus C.Scribonio negotiū dedit,ut duos legatos ex ordine senatorio mitteret ad L.Corneliū consulem,qui literas collegę ad senatum missas deferrent ad eum: & nunciarent,senatum,ni is ad magistratus subrogandos Romā ueniret,potius quàm Q.Minucius à bello integro auocaret̄,interregnum iniri passurū. Missi legati renunciarūt,L.Cornelium ad magistratus subrogandos Romam uenturū. De literis L.Cornelij,quas scripserat secundū prælium cum Boijs factū:disceptatio in senatu fuit,quia priuatim plerisq; senatoribus legatus M.Claudius scripserat:fortunę populi Ro.& militum uirtuti gratiā habendam: quod res bene gesta esset. consulis opera & militū aliquantū amissum:& hostium exercitū,cuius delendi oblata fortuna fuerat,non deletū.milites eo plures perisse, quod tardius ex subsidijs qui laborātibus opem ferrēt,successissent.hostes è manibus emissos,quod equitibus legionarijs & tardius datum signum esset,& persequi fugientes nō licuisset. De ea re nihil temere decerni placuit:ad frequentiores consultatio delata est. instabat enim cura alia,quod ciuitas fœnore laborabat:& cum multis fœnebribus legibus constricta auaritia esset, uia fraudis inita erat,ut in socios qui non tenerentur ijs legibus,nomina transcriberent.ita libero fœnore obruebant debitores.cuius coercendi cum ratio quæreret̄,diem finiri placuit, Feralia quæ proxime fuissent:ut qui post eam diē socij ciuibus Romanis credidissent pecunias,profiterent:& ex ea die pecuniæ creditę,quibus debitor uellet legibus,ius creditori diceret̄. Deinde posteaq̄ professionibus detecta est magnitudo æris alieni per hāc fraudem cōtracti: M. Sempronius tribunus ple.ex autoritate patrū plebem rogauit:plebesq; sciuit, ut cum socijs ac nomine latino pecunię creditę ius idem,quod cum ciuibus Romanis, esset. Hæc in Italia domi militięq; acta. In Hispania nequaq̄ tantum belli fuit, quantū auxerat fama. C.Flaminius in citeriori Hispania oppidum Iluciam in Oretanis cepit:deinde in hyberna milites deduxit,& per hyemem prœlia aliquot nulla memoria digna aduersus latronū magis q̄ hostium excursiones,uario tamen euentu,nec sine militū iactura sunt facta. Maiores res gestæ à M.Fuluio.Is apud Toletū oppidū cum Vacceis Vectonibusq; & Celtiberis signis collatis dimicauit:exercitū earum gentiū fudit fugauitq;:regem Hilermū uiuū cepit. Dum hæc in Hispania gerebant̄,comitiorū iam appetebat dies.itaq; L. Cornelius COS. relicto ad exercitū M.Claudio legato, Romam uenit.Is in senatu cum de rebus à se gestis disseruisset:quoq; in statu prouincia esset: questus est cū patribus cōscriptis, quod tanto bello una secūda pugna tam feliciter perfecto, nō esset habitus dijs immortalib. honos.postulauit deinde, ut supplicationē simul triūphūq; decernerent. Prius tamen quàm relatio fieret,Q.Metellus,qui consul dictatorq; fuerat,literas eodem tempore dixit & cōsulis L.Cornelij ad senatū, & M.Marcelli ad magnam partem senatorum allatas esse inter se pugnantes: eoq; dilatam esse consultationem, ut præsentibus autoribus earum literarum disceptaretur. itaque expectasse sese, ut consul qui sciret ab legato suo aduersus se scriptum aliquid,cum ipsi ueniendum esset,duceret eum secum Romam:cum etiam uerius esset,T.Sempronio imperium habenti tradi exercitum,quàm legato.nunc uideri esse amotum de industria, ne ea quæ scripsisset, præsens diceret, aut argueret corām: & si quid uani afferret,argui posset,donec ad liquidum ueritas explorata esset. itaque nihil eorum quæ postularet COS. decernendum in præsentia censere. Cum pergeret nihilo segnius referre,ut supplicatio decerneretur: triumphantiq; sibi in urbem inuehi liceret: M.& C.Titinij tribuni plebis se intercessuros, si de ea re fieret senatus consultum,dixerunt. Censores erant priore anno creati Sex.Ælius Pætus,& C.Cornelius Cethegus:Cornelius lustrum condidit. censa sunt ciuium capita CXLIII millia septingenta quatuor. Aquæ ingentes eo anno fuerunt: & Tyberis loca plana urbis inundauit. circa portam Flumentanam etiam collapsa quędam ruinis sunt.& porta Cœlimontana fulmine icta est,murusq; circa multis locis de cœlo tactus. & Aritiæ & Lanuuij & in Auentino lapidibus pluuit. & à Capua nunciatum est: examen uesparum ingens in forum aduolasse, & in Martis æde consedisse. eas collectas cum cura,& igni crematas esse. Horum prodigiorum causa decemuiri libros adire iussi, & nouendiale

diale sacrũ factum,& supplicatio indicta est atq; urbs lustrata.Iisdem diebus ędiculam Victoriæ uirginis prope ædem Victoriæ M.Porcius Cato dedicauit,biennio postquã uouit. Eodem anno coloniam latinam in castrum ferentinum triumuiri deduxerunt, A. Manlius Volso, L. Apustius Fullo, P. Aelius Tubero, cuius lege deducebantur tria millia peditum ferè, ccc equites:numerus exiguus pro copia agri.Dari potuere quadragena iugera in pedites,sexagena in equites.Apustio autore tertia pars agri dempta est:quò postea si uellent, nouos colonos ascribere possent.uicena iugera pedites,quadragena equites acceperunt. In exitu iam annus erat,& ambitio magis quàm unquam aliàs exarserat consularibus comitijs. multi & potentes petebãt patritij plebeijq;:P.Cornelius,Cn.filius,Scipio, qui ex Hispania prouincia nuper decesserat magnis rebus gestis:& L.Quinnius Flamininus, qui classi in Græcia præfuerat: & Cn.Manlius Volso: hi patritij. plebeij autem, C.Lælius, Cn.Domitius,C. Liuius Salinator,M.Acilius.sed omnium oculi in Quinnium Corneliumq; coniecti.nam et in unum locum petebant ambo patricij, & rei militaris gloria recens utrunque commendabat. Cæterum ante omnia certamen accendebãt fratres candidatorum,duo clarissimi ætatis suæ imperatores.maior gloria Scipionis,& quo maior,eo propior inuidiæ:Quintij recentior,ut qui eo anno triumphasset. Accedebat quod alter decimum iam propè annum assiduus in oculis hominũ fuerat:quæ res minus uerendos magnos homines ipsa satietate facit:cõsul iterum post deuictum Annibalem censorq; fuerat.in Quintio noua & recentia omnia ad gratiam erant.nihil nec petierat à populo post triumphum,nec adeptus erat.Pro fratre germano, non patruele se petere aiebat:pro legato & participe administrandi belli.se terra, fratrem mari rem gessisse. Is obtinuit,ut præferretur candidato, quem Africanus frater ducebat: quem Cornelia gens, Cornelio consule comitia habente: quem tantum præiudiciũ senatus uirum è ciuitate optimum iudicatum,qui matrẽ Idæam Pessinunte uenientem in urbem acciperet. L.Quintius & Cn.Domitius Ænobarbus coss. facti.adeo ne in plebeio quidẽ consule,cũ pro C. Lælio niteretur, Africanus ualuit.Postero die prętores creati L.Scribonius Libo,M.Fuluius Cẽtimalus,A. Atilius Serranus,M.Bebius Pamphilus,L.Valerius Tappus,Q.Salonius Sarra.Aedilitas insignis eo anno fuit M.Aemylij Lepidi & L.Aemylij Pauli. Multos pecuarios damnarũt:ex ea pecunia clypea inaurata in fastigio Iouis ædis posuerunt.porticũ unam extra portã Trigeminam,emporio ad Tyberim adiecto:alterã à porta Fontinali ad Martis aram,quà in campum iter esset,perduxerunt. Diu nihil in Liguribus dignũ memoria gestũ erat.extremo eius anni bis in magnum periculũ res adducta est.nam & castra consulis oppugnata ægre sunt defensa: & nõ ita multo post per saltum angustũ cum duceret agmen Romanũ: ipsas fauces exercitus Ligurum insedit.quà cum exitus non pateret,conuerso agmine redire instituit consul.& à tergo fauces saltus occupatæ à parte hostiũ erant: caudinæq; cladis memoria nõ animis modo, sed propè oculis obuersabat.Numidas octingentos fermè equites inter auxilia habebat. Eorum præfectus consuli pollicet: se parte utra uellet cum suis erupturũ.tantum uti diceret: utra pars frequentior uicis esset.in eos se impetum facturum: & nihil prius quàm flammam tectis iniecturum,ut is pauor cogeret Ligures excedere saltu,quem obsiderent:& discurrere ad opem ferendam suis. Collaudatũ eum consul spe pręmiorũ onerat. Numidæ equos cõscendunt,& obequitare stationibus hostiũ neminẽ lacessentes cœperũt. Nihil primo aspectu cõtemptius, equi hominesq; paululi & graciles:discinctus & inermis eques,præterquã quod iacula secum portat:equi sine frenis,deformis ipse cursus rigida ceruice & extento capite currentium. Hunc contemptũ de industria augentes labi ex equis,& per ludibriũ spectaculo esse.Itaq; qui primo intenti paratiq;,si lacesserentur, in stationibus fuerant:iam inermes, sedentesq; pars maxima spectabant.Numidæ adequitare,dein refugere: sed propius saltũ paulatim euehi:uelut quos impotentes regendi equi inuitos efferrent. postremo subditis calcaribus per medias stationes hostium erupere, & in agrum latiorem euecti omnia propinqua uiæ tecta incendunt: proximo deinde uico inferunt ignem:ferro flammaq; omnia peruastant. Fumus primo cõspectus, deinde clamor trepidantiũ in uicis auditus, postremo seniores puerìq; refugientes tumultum in castris fecerũt.itaq; sine consilio,sine imperio pro se quisq; currere ad sua tutanda:momen-

toq;

toto temporis castra relicta erant, & obsidione liberatus c o s. quò intenderat, peruenit.
Sed neque Boij, neque Hispani, cum quibus eo anno bellatum erat: tam inimici infestique erat Romanis, quàm Aetolorũ gens. Ii post deportatos ex Graecia exercitus primo in spe fuerant, & Antiochum in uacuam Europae possessionem uenturũ: nec Philippum aut Nabin quietu ros. ubi nihil usquam moueri uiderunt: agitandũ aliquid miscendumque rati, ne cunctando se nescirent consilia: cõcilium Naupactum indixerunt. Ibi Thoas praetor eorum conquestus iniurias Romanorũ statumque Aetoliae, quod omnium Graeciae gentium ciuitatumque inhonoratissimi post eam uictoriã essent, cuius causa ipsi fuissent: legatos censuit circa reges mittendos: qui nõ solum tentarent animos eorum, sed suis quenque stimulis mouerent ad Romanum bellum. Damocritus ad Nabin, Nicander ad Philippum, Dicaearchus frater praetoris ad Antiochum est missus. Tyranno Lacedaemonio Damocritus ademptis maritimis ciuitatibus eneruatam tyrannidem dicere: inde militem, inde naues, naualesque socios habuissẽ: inclusum suis propè muris Achaeos uidere dominantes in Peloponneso, nunquã habiturũ recuperandi sua occasionem: si eam quae tum esset, praetermisisset. nullũ exercitum Romanũ in Graecia esse: nec propter Gytheũ, aut maritimos alios Laconas dignam causam existimaturos Romanos, cur legiones in Graeciam rursum transmittant. Haec ad incitandũ animum tyranni dicebantur: ut cum in Graeciam Antiochus traiecisset, conscientia uiolatae per sociorum iniurias Romanae amicitiae coniungeret se cum Antiocho. Et Philippũ Nicander haud dissimili oratione incitabat. erat etiam maior orationi materia, quo ex altiore fastigio rex, quàm tyrannus detractus erat: quoque plures ademptae res. ad hoc uetusta regum Macedoniae fama, peragratusque orbis terrarũ uictorijs eius gentis referebat. Et tutum uel incoepto, uel euentu se consiliũ afferre. nam neque ut ante se moueat Philippus, quàm Antiochus cum exercitu transierit in Graeciã, suadere: & qui sine Antiocho aduersus Romanos Aetolosque tandiu sustinuerit bellum, ei adiuncto Antiocho, socijs Aetolis, qui tum grauiores hostes quàm Romani fuerint, quibus tandem uiribus resistere Romanos posse? Adijciebat de duce Annibale, nato aduersus Romanos hoste, qui plures & duces & milites eorũ occidisset, quàm quot superessent. Haec Philippo Nicander. Alia Dicaearchus Antiocho, & omnium primum praedam de Philippo Romanorum esse dicere, uictoriam Aetolorũ. & aditum in Graeciam Romanis nullos alios, quàm Aetolos dedisse: & ad uincendũ uires eosdem praebuisse. deinde quantas peditum equitumque copias praebituri Antiocho ad bellũ essent: quae loca terrestribus copijs, quos portus maritimis. Tum de Philippo & Nabide libero mendacio abutebat: paratum utrunque ad rebellandum esse: & primam quanque occasionem recuperandi ea quae bello amisissent, arrepturos. Ita per totum simul orbem terrarum Aetoli Romanis concitabant bellum. reges tamen aut non moti, aut tardius moti sunt. Nabis extemplo circa omneis uicos maritimos dimisit ad seditiones in ijs miscendas: & alios principum donis ad suam causam perduxit: alios pertinaciter in societate Romana manentes occidit. Achaeis omnium maritimorum Laconum tuendorum à T. Quintio cura mandata erat. itaque extemplo & ad tyrannum legatos miserunt, qui admonerent foederis eum Romani, denuntiarentque ne pacẽ, quam tantopere petisset, turbaret: & auxilia ad Gytheũ, quod iam oppugnabat à tyranno: & Romam qui ea nuntiarent, legatos miserunt. Antiochus rex ea hyeme Raphiae in Phoenice Ptolemaeo regi Aegypti filia in matrimonium data, cum Antiochiã se recepisset: per Ciliciam Tauro monte superato, extremo iam hyemis Ephesum peruenit. inde principio ueris, Antiocho filio misso in Syriã ad custodiam ultimarũ partium regni, ne quid absente se à tergo moueret: ipse cum omnibus terrestribus copijs ad Pisidas, qui circa Selgam incolunt, oppugnandos est profectus. Eo tempore legati Romani P. Sulpicius, & P. Villius, qui ad Antiochũ (sicut ante dictum est) missi erãt, iussi prius Eumenẽ adire, Elaeã uenere: inde Pergamũ (ibi regia Eumenis fuit) ascenderũt. Cupidus belli aduersus Antiochũ Eumenes erat: grauem si pax esset, accolã tanto potentiorẽ regem credens: eundem si motũ bellũ esset, nõ magis parem Romanis fore, quàm Philippus fuisset: & aut funditus sublatũ iri: aut si pax uicto daretur, multa illi detracta sibi accessura: ut facile deinde se ab eo sine ullo Romano auxilio tueri posset. etiã si quid aduersi casurũ foret: satius esse Romanis

manis socijs quamcunq; fortunam subire: quàm solum aut imperiũ pati Antiochi: aut abnuen tem ni atq; armis cogi. Ob hæc quantum autoritate, quantum consilio ualebat, incitabat Romanos ad bellum. Sulpicius æger Pergami substitit. Villius cum Pisidiæ bello occupatum esse regem audisset: Ephesum profectus, dum paucos ibi moratur dies, dedit operam, ut cum Annibale, qui tum ibi forte erat, sæpe congrederetur: ut animum eius & tentaret, si qua posset, & metum demeret periculi ei quicquã ab Romanis esse. His colloquijs aliud quidem actum nihil est: secutũ tamẽ sua sponte est, uelut cõsilio petitũ esset: ut uilior ob ea regi Annibal & suspectior ad omnia fieret. Claudius secutus Græcos Acilianos libros, P. Africanũ in ea fuisse legatione tradit: eumq; Ephesi collocutum cum Annibale. & sermonem etiam unum refert: quo quærenti Africano quem fuisse maximum imperatorem Annibal crederet, respondisset Alexandrum Macedonũ regem: quod parua manu innumerabiles exercitus fudisset: quodq; ultimas oras, quas uisere supra spem humanã esset, peragrasset. quærenti deinde quem secundum poneret, Pyrrhum dixisse. castra metari primum docuisse: ad hoc neminem elegãtius loca cepisse, præsidia disposuisse: artem etiam conciliandi sibi homines eam habuisse, ut Italicæ gentes regis externi, quàm populi Romani tandiu principis in ea terra imperium esse mallent. exequenti quem tertiũ duceret, haud dubie semetipsum dixisse. tum risum obortum Scipioni, & subiecisse. quidnam tu diceres, si me uicisses? tum me uero, inquit, & ante Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante omnes alios imperatores esse. & perplexum punico astu responsum & assentationis genus Scipionem mouisse: quod è grege se imperatorũ uelut inæstimabilem secreuisset. Villius ab Ephesо Apameam processit. eò & Antiochus audito Romanorum legatorum aduentu occurrit. Apameæ congressis disceptatio eadem fermè fuit: quæ Romæ inter Quintium, & legatos regis fuerat. mors nuntiata Antiochi filij regis, quem missum paulo ante dixeram in Syriam, diremit colloquia. Magnus luctus in regia fuit, magnũq; eius iuuenis desyderium. id enim iam specimen sui dederat, ut si uita longior cõtigisset, magni iustiq; regis in eo indolẽ fuisse appareret. Quo carior acceptiorq; omnibus erat: eo mors eius suspectior fuit. grauem successorem eum instare senectuti suæ patrem credentem, per spadones quosdam, talium ministerijs facinorum acceptos regibus, ueneno sustulisse. Eam quoq; causam clandestino facinori adijciebant, quod cum Seleuco filio Lysimachiam dedisset: Antiocho quam simi lem daret sedem, ut procul ab se per honorem eum quoq; ablegaret, non habuisset. Magni tamen luctus species per aliquot dies regiam tenuit: legatusq; Romanus, ne alieno tempore incommodus obuersaretur, Pergamum cõcessit. rex Ephesum omisso quod inchoauerat bello, rediјt. ibi per luctum regia clausa cum Minione quodam, qui princeps amicorum eius erat: secreta consilia agitauit. Minio ignarus omnium externorum, uiresq; æstimans regis ex rebus in Syria aut Asia gestis, non causa modo superiorem esse Antiochum, quod nihil æqui postularent Romani, sed bello quoq; superaturũ credebat. Fugienti regi disceptationem cum legatis, seu iam experto eam minus prosperam, seu mœrore recenti confuso, professus Minio, se quæ pro causa esset dicturum, persuasit: ut à Pergamo accerserentur legati. Iam conualuerat Sulpicius. itaq; ambo Ephesum uenerunt. rex à Minione excusatus: & absente eo res agi cœpta est. Ibi præparata oratione Minio. Specioso titulo, inquit, uti nos Romani græcarũ ciuitatum liberandarum uideo. sed facta uestra orationi non conueniunt: & aliud Antiocho iuris statuistis, alio ipsi utimini. Qui enim magis Smyrnæi Lampsaceniq; Græci sunt, quàm Neapolitani & Rhegini & Tarentini, à quibus stipẽdium, à quibus naues ex fœdere exigitis? Cur Syracusas atq; in alias Siciliæ græcas urbes prætorem quotannis cum imperio & uirgis & securibus mittitis? nihil aliud profecto dicatis, quàm armis superatis uos ijs has leges imposuisse. Eandem de Smyrna & Lampsaco, ciuitatibusq; quæ Ioniæ aut Æolidis sunt, causam ab Antiocho accipite. bello superatas à maioribus, & stipendiarias ac uectigales factas, in antiquum ius repetit. itaq; ad hæc ei responderi uelim, si ex æquo disceptatur, & non belli causa quæritur.

Ad ea Sulpicius. Fecit uerecunde, inquit, Antiochus, qui si alia pro causa eius non erant quæ dicerentur, quemlibet ista quàm se dicere maluit. Quid enim simile habet ciuitatũ earum quas comparasti causa? Ab Rheginis & Neapolitanis & Tarentinis, ex quo in nostram uenerunt

runt poteſtatem:uno & perpetuo tenore iuris ſemper uſurpato, nunquam intermiſſo,quæ ex fœdere debent,exigimus.Potésne tandem dicere,ut ij populi non per ſe,non per alium unquam fœdus mutauerint: ſic Aſiæ ciuitates,ut ſemel uenerunt in maiorum Antiochi poteſtatem: in perpetua poſſeſſione regni ueſtri permanſiſſe? & non alias earum in Philippi,alias in Ptolemæi fuiſſe poteſtate?alias per multos annos nullo ambigente libertatē uſurpaſſe?Nam ſi,quod aliquando ſeruierunt temporum iniquitate preſſi: ius poſt tot ſecula aſſerendi eos in ſeruitutē faciet:quid abeſt quin actum nobis nihil ſit,quod à Philippo liberauimus Græciam? & repetant poſteri eius Corinthum,Chalcidem,Demetriadem,& Theſſalorum totam gentem? Sed quid ego cauſam ciuitatum ago:quam ipſis agentibus & nos,& regem ipſum cognoſcere æquius eſt? Vocari deinde ciuitatum legationes iuſſit, præparatas iam ante & inſtructas ab Eumene:qui quantumcunque uirium Antiocho deceſſiſſet, ſuo id acceſſurum regno ducebat.Admiſſi plures,dum ſuas quiſque nunc querelas, nunc poſtulationes inſerit,æqua iniquis miſcentes,è diſceptatione altercationem fecerunt.itaque neque remiſſa ulla re, neque impetrata,æque ac uenerant,omnium incerti legati Romam redierunt. Rex dimiſſis ijs conſiliū de bello Romano habuit.Ibi alius alio ferocius:quia quo quiſque aſperius aduerſus Romanos locutus eſſet,eo ſpes gratiæ maior erat.alius ſuperbiam poſtulatorū increpare,tanquam Nabidi uicto,ſic Antiocho,maximo Aſiæ regum,imponentium leges.quanquam Nabidi tamen dominationem in patriam ſuam, & patriam Lacedæmonem remiſſam:Antiocho ſi Smyrna & Lampſacus imperata faciant,indignum uideri.alij paruas,& uix dictū dignas belli cauſas tanto regi eas ciuitates eſſe.ſed initium ſemper per ius iniuſta imperandi fieri. niſi crederent: Perſas cum aquam terramque ab Lacedæmonijs petierunt,gleba terræ & hauſtu aquæ eguiſſe.per ſimilem tentationem Romanis de duabus ciuitatibus agi.& alias ciuitates, ſi ſimul duas iugum exuiſſe uidiſſent,ad liberatorem populū defecturas. ſi non libertas ſeruitute potior ſit,tamen omni præſenti ſtatu ſpem cuique nouandi res ſuas blandiorem eſſe. Alexander Acarnân in concilio erat,Philippi quondam amicus,nuper relicto eo ſecutus opulētiorem regiam Antiochi:& tāquam peritus Græciæ,nec ignarus Romanorū, in eum gradum amicitiæ regis,ut conſilijs quoque arcanis intereſſet,acceptus erat.Is tanquam nō utrum bellandum eſſet, nec ne,conſuleretur:ſed ubi,& qua ratione bellum gereretur,uictoriam ſe haud dubiam proponere animo affirmabat: ſi in Europam tranſiſſet rex, & in aliqua Græciæ parte ſedem bello cepiſſet. Iam primum Ætolos,qui umbilicum Græciæ incolerent in armis eum inuenturum,anteſignanos,ad aſperrima quæque belli paratos.in duobus uelut cornibus Græciæ,Nabin à Peloponneſo concitaturū omnia,repetētem Argiuorū urbem,repetētem maritimas ciuitates:quibus eum depulſum Romani Lacedæmonis muris incluſiſſent: à Macedonia Philippum , ubi primum bellicum cani audiſſet, arma capturum.noſſe ſe ſpiritus eius,noſſe animum:ſcire ferarum modo,quæ clauſtris aut uinculis teneantur, ingenteis iamdiu iras eum in pectore uoluere. meminiſſe etiam ſe , quoties in bello precari omnes deos ſolitus ſit , ut Antiochum ſibi darent adiutorem.cuius uoti ſi compos nunc fiat:nullam moram rebellandi facturum.tantum non cunctandum neque ceſſandum eſſe.in eo enim uictoriam uerti:ſi & loca opportuna,& ſocij præoccuparentur. Annibalem quoque ſine mora mittendum in Africam eſſe ad diſtringendos Romanos. Annibal non adhibitus eſt in conſilium,propter colloquia cum Villio ſuſpectus regi,& in nullo poſtea honore habitus.Primo eam cōtumeliam tacitus tulit: deinde melius eſſe ratus,& percunctari cauſam repentinæ alienationis, & purgare ſe tempore apto, quæſita ſimpliciter iracundiæ cauſa,auditaque. Pater Amilcar,inquit,Antioche paruum admodum me, cum ſacrificaret,altaribus admotum iureiurando adegit: nunquam amicum fore populi Romani.ſub hoc ſacramēto ſex & XXX annos militaui: hoc me in pace patria mea expulit:hoc patria extorrem in tuam regiam adduxit: hoc duce,ſi tu ſpem meam deſtitueris,ubicunque uires,ubi arma eſſe ſciam,inueniam toto orbe terrarum quærens aliquos Romanis hoſtes. itaque ſi quibus tuorum meis criminibus apud te creſcere libet,aliam materiam creſcendi ex me quærant. odi odioque ſum Romanis: id me uerum dicere pater Amilcar, & dij teſtes ſunt. proinde cum de bello Romano cogitabis, inter primos amicos Annibalem habeto. ſiqua res te ad pacem

cem compellet, in id consilium alium cum quo deliberes quærito. Non mouit modo talis oratio regem, sed etiam reconciliauit Annibali. Ex consilio ita discessum est, ut bellum gereretur. Romæ destinabant quidem sermonibus hostem Antiochum, sed nihil dum ad id bellum præter animos parabant. Consulibus ambobus Italia prouincia decreta est: ita ut inter se compararent, sortirentúrue: uter comitijs eius anni præesset: ad utrum ea non pertineret cura, ut paratus esset, si quò eum extra Italiam opus esset ducere legiones. Huic consuli permissum, ut duas legiones scriberet nouas, & sociûm ac Latini nominis XX millia, & equites DCCC. Alteri COS. duæ legiones decretæ, quas L. Cornelius COS. superioris anni habuisset: & sociûm ac Latini nominis ex eodem exercitu pedites XV millia, & equites quingenti. Q. Minucio cum exercitu, quem in Liguribus habebat: prorogatum imperiũ. additum: in supplementum ut IIII millia peditum Romanorum scriberentur, & CL equites: & socijs eodem V millia peditum imperarentur, CCL equites. Cn. Domitio extra Italiam, quò senatus censuisset, prouincia euênit, L. Quintio Gallia & comitia habenda. Prætores deinde prouincias sortiti: M. Fuluius Centimalus urbanam, L. Scribonius Libo peregrinam: L. Valerius Tappus Siciliam, Q. Salonius Sarra Sardiniam: M. Bebius Pamphilus Hispaniam citeriorem, A. Attilius Serranus ulteriorem. Sed his duobus primum S C, deinde plebis etiam scito permutatæ prouinciæ sunt. Attilio classis & Macedonia: Bebio Brutij decreti. Flaminio Fuluioq; in Hispanijs prorogatum imperium. Bebio Pamphilo in Brutios duæ legiones decretæ: quæ priore anno urbanæ fuissent: ut & socijs eodem millia peditum XV imperarentur, & quingenti equites. A. Attilius triginta naues quinqueremes facere iussus: & ex naualibus ueteres deducere: si quę utiles essent, & scribere nauales socios. Et consulibus imperatum: ut ei duo millia sociûm ac Latini nominis, & mille pedites darent Romanos. Hi duo Prr. & duo exercitus, terrestris naualisq;, aduersus Nabin aperte iam oppugnantem socios P R dicebantur parari. cæterum legati ad Antiochum missi expectabatur: & priusquam ij redissent, uetuerat Cn. Domitium COS. senatus ab urbe discedere. Prr. Fuluio & Scribonio, quibus ut ius dicerent Romæ prouincia erat: negotium datum: ut præter eam classem, cui Attilius præfuturus erat, centum quinqueremes pararent. Priusquam COS. prætoresq; in prouincias proficiscerentur: supplicatio fuit prodigiorum causa. Capram sex hœdos uno fœtu edidisse, ex Piceno nuntiatum est: & Arretij puerum natum unimanum: Amiterni terra pluuisse: Formijs portam murumq; de cœlo tacta: & (quod maxime terrebat COS. Cn. Domitium) bouem locutum: Roma caue tibi. Cæterorum prodigiorum causa supplicatum est: bouem cum cura seruari aliq; aruspices iusserunt. Tyberis infestiore, quàm priore impetu illatus urbi duos pontes, ædificia multa, maxime circa portam Flumentanam euertit. saxum ingens, siue imbribus, siue motu terræ leniore quàm ut alioqui sentiretur, labefactatum, in uicum Iugarium ex Capitolio procidit, & multos oppressit. in agris passim inundatis pecua ablata: uillarum strages facta est. Priusquã L. Quintius COS. in prouinciam perueniret Q. Minucius in agro Pisano cum Liguribus signis collatis pugnauit: nouem millia hostium occidit: cęteros fusos fugatosq; in castra compulit. ea usq; in noctem magno certamine oppugnata defensaq; sunt. nocte clàm profecti Ligures: prima luce Romanus uacua castra inuasit. prædæ minus inuentum est, quod subinde spolia agrorum capta domos mittebant. Minucius nihil deinde laxamenti hostibus dedit. ex agro Pisano in Ligures profectus, castella uicosq; eorum igni ferroq; peruastauit. ibi præda Hetrusca, quæ missa à populatoribus fuerat: repletus est miles Romanus. Sub idem tempus legati ab regibus Romam reuerterunt. qui cum nihil, quod satis maturam causam belli haberet, nisi aduersus Lacedæmonium tyrannum attulissent: quem & Achęi legati nuntiabant contra fœdus maritimam oram Laconum oppugnare: Attilius Pr. cum classe missus est in Gręciam ad sociós tuendos. COSS. quando nihil ab Antiocho instaret: proficisci ambo in prouincias placuit. Domitius ab Arimino, quà proximum fuit: Quintius per Ligures in Boios uenit. Duo consulum agmina diuersa late agrũ hostiũ peruastarũt. Primo equites eorũ pauci cum præfectis, deinde uniuersus senatus, postremo, in quibus aut fortuna aliqua, aut dignitas erat: ad mille quingenti ad COSS. transfugerunt. Et in utraq; Hispania eo anno res prospere gestæ. nam

hhh &C. Fla-

& C. Flaminius oppidum Litabrum munitum opulentumq; uineis expugnauit, & nobilem regulum Corribilonem uiuum cepit: & M. Fuluius procos. cum duobus exercitibus hostium duo secunda prælia fecit: oppida duo Hispanorum, Vesceliam Holonemq; & castella multa expugnauit. alia uoluntate ad eum defecerunt. tum in Oretanos progressus, & ibi duobus po titus oppidis, Noliba & Cusibi, ad Tagum amnem ire pergit. Toletũ ibi parua urbs erat: sed loco munita. eam cum oppugnaret: Vectonum magnus exercitus Toletanis subsidio uenit. cum his signis collatis prospere pugnauit: & fusis Vectonibus, operibus Toletum cepit. Cæterum eo tempore minus ea bella quæ gerebãtur, curæ patribus erant, quàm expectatio nondum cœpti cum Antiocho belli. nam & si per legatos identidem omnia explorabantur: tamen rumores temere sine ullis autoribus orti multa falsa ueris miscebant. inter quæ allatum erat: cum in Ætoliam uenisset Antiochus, extemplo classem eum in Siciliam missurum. Itaq; senatus & si Pr. Atilium cum classe miserat in Græciam: tamen quia non copijs modo sed etiam autoritate opus erat ad tuendos sociorum animos, T. Quintium & Cn. Octauium & Cn. Seruilium & P. Villium legatos in Græciam misit: & ut M. Bebius ex Brutijs ad Tarentum & Brundisium promoueret legiones, decreuit: ut inde, si res posceret, in Macedoniam trajceret: & ut M. Fuluius Pr. classem nauium triginta mitteret ad tuendam Siciliæ oram: & ut cum imperio esset, qui classem eam duceret: (duxit L. Oppius Salinator, qui priore anno ędilis plebis fuerat) & ut idem Pr. L. Valerio collegæ scriberet, periculum esse ne classis regis Antiochi ex Ætolia in Siciliam trajceret. itaq; placere senatui, ad eum exercitum quem haberet, tumultuariorum militum ad XII millia pedites, & quadringentos equites scribere eum: quibus oram maritimam prouincię, quà uergeret in Græciam, tueri posset. Eum delectum Pr. non ex Sicilia ipsa tantum, sed etiam ex circuniacentibus insulis habuit: oppidaq; omnia maritima, quæ in Græciam uersa erant, præsidijs firmauit. Addidit alimenta rumoribus aduentus Attali, Eumenis fratris, qui nuntiauit: Antiochum regem Hellespontum cum exercitu transisse: Ætolos ita se parare, ut sub aduentum eius in armis essent. Et Eumeni absenti, & præsenti Attalo gratiæ actæ: & ædes liberæ Attalo ac lautia decreta, & munera data, equi duo, bina equestria arma, & uasa argentea centũ pondo, & aurea uiginti pondo. Cum alij atq; alij nuntij bellum instare afferrẽt, ad rem pertinere uisum est, coss. primo quoq; tẽpore creari. itaq; S C factum est: ut M. Fuluius Pr. literas extemplo ad COS. mitteret, quibus certior fieret senatui placere: prouincia exercituq; tradito legatis, Romã reuerti eum: & ex itinere præmittere edictum, quo comitia COSS. creandis ediceret. Paruit his literis cos. & præmisso edicto, Romam uenit. Eo quoq; anno magna ambitio fuit: quod patritij tres in unum locum petierunt: P. Cornelius Cn. F. Scipio, qui priore anno repulsam tulerat: & L. Cornelius Scipio, & Cn. Manlius Volso. P. Scipioni, ut dilatum uiro tali, non negatum honorem appareret: cõsulatus datus est. additus ei de plebe collega, M. Acilius Glabrio. Postero die Prr. creati L. Æmylius Paulus, M. Æmylius Lepidus, M. Iunius Brutus, A. Cornelius Mammula, C. Liuius, & L. Oppius. utriq; eorum Salinator cognomen erat. Oppius is erat, qui classem triginta nauium in Siciliam duxerat. Interim dum noui magistratus sortirentur prouincias, M. Bebius à Brundisio cum omnibus copijs transire in Epirum est iussus, & circa Apolloniam copias continere: & M. Fuluio prætori urbano negocium datum est, ut quinqueremes nouas quinquaginta faceret. Et populus quidẽ Romanus ita se ad omnes conatus Antiochi præparabat. Nabis iam non differebat bellum, sed summa ui Gytheum oppugnabat: & infestus Achæis, quod miserant obsessis præsidium, agros eorum uastabat. Achæi non antea ausi capessere bellum, quàm ab Roma reuertissent legati: ut quid senatui placeret, scirent: post reditum legatorum, & Sicyonem concilium edixerunt, & legatos ad T. Quintium miserunt, qui consiliũ ab eo peterent. In concilio omnium ad bellum extemplo capessendum inclinatæ sententiæ erant: literæ T. Quintij cunctationem inicecerunt: quibus autor erat prætorem classemq; Romanam expectãdi. Cum principum alij in sententia permanerent: alij utendũ eius, quẽ ipsi cõsuluissent, consilio censerent: multitudo Philopœmenis sententiam expectabat. Pr. is tum erat, & omnes eo tempore & prudentia & autoritate anteibat. Is præfatus, bene comparatum apud Ætolos esse, ne Pr. cum de

cum de bello consuluisset, ipse sententiam diceret: statuere quàmprimum ipsos quid uellent, iussit. prætorem decreta eorum cum fide & cura executurum: annixurumq; ut quantū in consilio humano positū esset: nec pacis eos pœniteret, nec belli. Plus ea oratio momēti ad incitandos ad bellum habuit: q si aperte suadendo cupiditatem res gerendi ostendisset. itaq; ingenti consensu bellum decretū est: tempus & ratio administrandi eius libera prætori permissa sunt. Philopœmen præterq; quod ita Quintio placeret, & ipse existimabat classem Romanam expectandam, quæ à mari Gyttheum tueri posset. sed metuens, ne dilationem res nō pateretur, & non Gyttheum solum, sed præsidiū quoq; missum ad tuendam urbem amitteretur: naues Achæorum deduxit. Comparauerat & tyrannus modicam classem ad prohibenda, si qua obsessis mari summitterentur, præsidia, tres tectas naues, & lembos pristeisq;, tradita uetere classe ex fœdere Romanis. harum nouarū nauium agilitatem ut experiretur: simul ut omnia satis apta ad certamen essent, prouectos in altū quotidie remigem militemq; simulachris naualis pugnæ exercebat: in eo ratus uerti spem obsidionis, si præsidia maritima interclusisset.

Prætor Achæorum sicut terrestrium certaminū arte quemuis clarorum imperatorū uel usu uel ingenio æquabat: ita rudis in re nauali erat: Arcas, mediterraneus homo, externorū etiam omnium, nisi quod in Creta præfectus auxiliorum militauerat: ignarus. Nauis erat quadriremis uetus, capta annis octoginta ante: cum Crateri uxorē Nicæam à Naupacto Corinthum ueheret. huius fama motus (fuerat enim nobile in classe regia quondam nauigium) deduci ab Aegio putrem eam admodum, & uetustate dilabentem iussit. Hac tum prætoria naue præcedente classem, cum in ea Patrensis Tiso præfectus classis ueheretur, occurrerūt à Gyttheo Laconum naues: & primo statim incursu ad nouam & firmam nauem uetus, quæ per se ipsa omnibus compagibus aquam acciperet, diuulsa est: captiq; omnes, qui in naui erant. cætera classis prætoria naue amissa, quantum quæq; remis ualuit, fugerunt. ipse Philopœmen in leui speculatoria naue fuit: nec ante fugæ finem, quàm Patras uentum sit, fecit. Nihil ea res animum militaris uiri, & multos experti casus imminuit: quin cōtra, si in re nauali, cuius esset ignarus, offendisset: eo plus in ea, quorum usu calleret, spei nactus, breue id tyranno gaudium se effecturum affirmabat. Nabis cum prospera elatus re, tum spem etiam haud dubiam nactus, nihil iam à mari periculi fore, & terrestres aditus claudere opportune positis præsidijs uoluit. tertia parte copiarum ab obsidione Gytthei abducta, ad Pleias posuit castra. Imminet is locus & Leucis & Acris: quà uidebantur hostes exercitum admoturi. Cum ibi statiua essent: & pauci tabernacula haberent: multitudo alia casas ex arundinibus textas fronde, quæ umbram modo præberet, texissent: priusquam in cōspectum hostium ueniret Philopœmen, nec opinantem eum improuiso genere belli aggredi statuit. Nauigia parua in stationem occultam agri Argiui contraxit: in ea expeditos milites, cetratos plerosq; cum fundis & iaculis & alio leui genere armaturæ imposuit. inde littora legens cum ad propinquum castris hostium promontorium uenisset: egressus callibus notis nocte Pleias peruenit: & sopitis uigilibus, ut in nullo propinquo metu, ignem casis ab omni parte castrorum iniecit. Multi prius incendio absumpti sunt, q hostium aduentum sentirent: & qui senserant, nullam opem ferre potuerunt. ferro flammaq; omnia absumpta. perpauci tamen ex tam ancipiti peste ad Gyttheum in maiora castra perfugerunt. Ita perculsis hostibus Philopœmen protinus ad depopulandā Tripolim Laconici agri, qui proximus finem Megalopolitarū est, duxit: & magna ui pecorū hominumq; inde abrepta, priusquā à Gyttheo tyrannus præsidium agris mitteret, discessit. Idem Tegeam exercitu cōtracto concilioq; eodem & Achæis & socijs indicto, in quo & Epirotarū & Acarnānum fuere principes: statuit, quoniam satis & suorum à pudore maritimæ ignominiæ restituti animi, & hostium cōterriti essent, ad Lacedæmonem ducere: eo modo uno ratus ab obsidione Gytthei hostem abduci posse. Ad Carias primum in hostiū terra posuit castra. Eo ipso die Gyttheum expugnatū est. cuius rei ignarus Philopœmen castra ad Barbosthenem (mons est decem millia passuum ab Lacedæmone) promouit. Et Nabis recepto Gyttheo, cum expedito exercitu inde profectus, cum præter Lacedæmonem raptim duxisset: Pyrrhi (quæ uocant) castra occupauit: quē peti locum ab Achæis non dubitabat. inde hostibus occurrit. Obtinebant

autem longo agmine propter angustias uiæ propè quinq; millia passuum: cogebatur agmen ab equitibus, & maxime à parte auxiliorum: quod existimabat Philopœmen: tyrannum mercenarijs militibus, quibus plurimum fideret, à tergo suos aggressurum. Duæ res simul inopinatæ perculerunt eum: una, præoccupatus quem petebat locus: altera, quod primo agmini occurrisse hostem cernebat: ubi cum per loca confragosa iter esset, sine leuis armaturæ præsidio signa ferri non uidebat posse. Erat autem Philopœmen præcipuæ in ducendo agmine locisq; capiendis solertiæ atq; usus: nec belli tantum temporibus, sed etiam in pace ad id maxime animum exercuerat. Vbi iter quopiam faceret, & ad difficilem transitu saltũ uenisset, contemplatus ab omni parte loci naturam, cum solus iret, secum ipse agitabat animo: cum comites haberet, ab ijs quærebat: si hostis eo loco apparuisset: quid, si à fronte, quid, si ab latere hoc, aut illo, quid si à tergo adoriretur, capiendum consilij foret: posse instructos recta acie, posse inconditum agmen, & tantummodo aptum uiæ, occurrere. quem locũ ipse capturus esset, cogitando aut quærendo exequebatur: aut quot armatis, aut quo genere armorum (plurimum enim interesse) usurus: quò impedimenta, quò sarcinas, quò turbam inermem rejceret, quanto ea, aut quali præsidio custodiret: & utrum pergere qua cœpisset ire, uia, an eam qua uenisset, repetere melius esset: castris quoq; quem locum caperet, quantum munimento amplecteretur loci, quà opportuna aquatio, quà pabuli lignorumq; copia esset: quà postero die castra mouenti tutum maxime iter, quæ forma agminis foret. His curis cogitationibusq; ita ab ineunte ætate animũ agitauerat: ut nulla ei noua in tali re cogitatio esset. Et tum omniũ primum agmen cõstituit: dein Cretenses auxiliares, & quos Tarentinos uocabãt, equites binos secum trahentes equos ad prima signa misit: & iussis equitibus subsequi, super torrẽtem, unde aquari possent, rupem occupauit: eò impedimenta omnia, & calonum turbam collectam armatis circumdedit: & pro natura loci castra communiuit. tabernacula statuere in aspretis, & inæquabili solo difficile erat. Hostes quingentos passus aberant. ex eodem riuo utrinq; cum præsidio leuis armaturæ aquati sunt: & priusquã, qualia in propinquis castris solent, contraheretur certamen: nox interuẽnit. postero die apparebat pugnandũ pro aquatoribus circa riuum esse. nocte in ualle à conspectu hostium auersa, quantam multitudinem locus occulere poterat, condidit cetratorũ. Luce orta Cretensium leuis armatura & Tarentini equites super torrentẽ prælium commiserunt. Letemnastus Cretensis popularibus suis, equitibus Lycortas Megalopolitanus præerat. Cretenses & hostium auxiliares, equitumq; idem genus Tarentini præsidio aquatoribus erant. aliquandiu dubium prœliũ fuit: ut eodem ex parte utraq; hominũ genere, & armis paribus. procedente certamine, & numero uicere tyranni auxiliares: & quia ita præceptum à Philopœmene præfectis erat: ut modico edito prælio in fugam inclinarent, hostemq; ad insidiarum locum pertraherent. effuse secuti fugientes per conuallem pleriq; & uulnerati, & interfecti sunt, priusquã occultum hostem uiderent. Cetrati ita, quantũ latitudo uallis patiebatur, instructi sederãt: ut facile per interualla ordinũ fugientes suos acciperent. cõsurgunt deinde ipsi integri, recentes, instructi: & in hostes inordinatos, effusos, labore etiã & uulneribus fessos impetũ faciũt. nec dubia uictoria fuit: extemplo terga dedit tyrãni miles: & haud paulo concitatiore cursu, quàm secutus erat, fugiens in castra est compulsus. multi cæsi captiq; in ea fuga sunt. & in castris quoq; foret trepidatũ: ni Philopœmen receptui cani iussisset: loca magis confragosa, & quacunq; temere processisset, iniqua, quàm hostem metuens. Inde & ex fortuna pugnæ & ex ingenio ducis coniectans, in quo tum is pauore esset, unũ de auxiliaribus specie transfugæ mittit ad eum: qui pro cõperto afferret: Achæos statuisse postero die ad Eurotam amnem, qui propè ipsis affluit mœnibus, progredi: ut intercluderẽt iter: ne aut tyrannus cum uellet, receptũ ad urbem haberet: aut cõmeatus ab urbe in castra portarẽtur: simul etiam tentaturos, si quorũ animi solicitari ad defectionẽ à tyranno possent. Non tam fidem dictis persuga fecit, quàm perculso metu relinquẽdi castra causam probabilem prębuit. Postero die Pythagoram cum auxiliaribus & equitatu stationẽ agere pro uallo iussit. ipse tanquam in aciem cum robore exercitus egressus, signa ocyus ferri ad urbẽ iussit. Philopœmen posteaquam citatum agmen per angustam & procliuem uiam duci raptim uidit: equitatũ omnem & Cretensium

ro comperto afferr / ō nulli dubitāt nō eē / tinam orōnes

tenſium auxiliares in ſtationem hoſtium, quæ pro caſtris erat, emittit. Illi ubi hoſtes adeſſe, & à ſuis ſe deſertos uiderunt, primo in caſtra recipere ſe conati ſunt: deinde poſteaquam inſtructa acies tota Achæorum admouebatur: metu ne cum ipſis caſtris caperentur, ſequi ſuorum agmen aliquantum prægreſſum inſiſtunt. Extemplo cetrati Achæorum in caſtra impetum faciunt, & diripiunt: cæteri ad perſequendos hoſtes ire pergunt. Erat iter tale, per quod uix tranquillum ab hoſtili metu agmen expediri poſſet. Vt uero ad poſtremos prælium ortũ eſt, clamorq; terribilis à tergo pauentium ad prima ſigna eſt perlatus: pro ſe quiſq; armis abiectis in circumiectas itineri ſyluas diffugiũt: momentoq; temporis ſtrage armorum ſepta uia eſt: maxime haſtis: quæ pleræq; aduerſæ cadentes, uelut uallo obiecto iter impediebant. Philopœmen utcũq; poſſent, inſtare & perſequi auxiliaribus iuſſis (utiq; enim equitibus haud facilem futuram fugam) ipſe grauius agmen uia patentiore ad Eurotam amnem deduxit. ibi caſtris ſub occaſum ſolis poſitis, leuem armaturam, quam ad perſequendum reliquerat hoſtem: opperiebatur. qui ubi prima uigilia uenerunt, nuntiantes: tyrannum cum paucis ad urbem penetraſſe, cæteram multitudinem inermem toto ſparſam uagari ſaltu: corpora curare eos iubet. ipſe ex cætera copia militum, qui, quia priores in caſtra uenerant, refecti & cibo ſumpto & modica quiete erant: delectos, nihil præter gladios ſecum ferentes extemplo educit: & duarũ portarum itineribus, quæ Pheras, quæq; Barboſthenem ferunt, eos inſtruxit: quà ex fuga recepturos ſeſe hoſtes credebat. Nec eum opinio fefellit. nam Lacedæmonij quoad lucis ſuperfuit quicquam, deuijs callibus medio ſaltu ſe recipiebant. primo ueſpere ut lumina in caſtris hoſtium conſpexere: è regione eorum occultis ſemitis ſe tenuerunt. ubi prætergreſſi ea ſunt: iam tutum rati, in patenteis uias deſcenderunt. ibi excepti ab inſidente hoſte paſſim ita multi cæſi captiq; ſunt: ut uix quarta pars de toto exercitu euaſerit. Philopœmen incluſo tyranno in urbem, inſequentes dies propè triginta uaſtandis agris Laconũ abſumpſit: debilitatisq; ac propè fractis tyranni uiribus, domum redijt: æquantibus cum gloria rerum Achæis imperatori Romano, & quod ad Laconicum bellum attineret, præferentibus etiam.

Dum inter Achæos & tyrannum bellum erat: legati Romanorum circumire ſociorum urbes ſoliciti, ne Aetoli partis alicuius animos ad Antiochum auertiſſent. minimum operæ in Achæis adeundis conſumpſerunt: quos, quia Nabidi infeſti erant: ad cætera quoq; ſatis fidos cenſebant eſſe. Athenas primum, inde Chalcidem, inde in Theſſaliam iere: allocutiq; concilio frequenti Theſſalos, Demetriadem iter flexere. eò Magnetum concilium indictum eſt. Accuratior ibi habenda oratio fuit: quod pars principum alienati à Romanis, totiq; Antiochi & Aetolorum erant: quia cum reddi filium obſidem Philippo allatum eſſet: ſtipendiumq; impoſitum remitti: inter cætera uana allatum erat: Demetriadem quoq; ei reddituros Romanos eſſe. id ne fieret, Eurylochus princeps Magnetum, factioniſq; eius quidam omnia nouari Aetolorum Antiochiq; aduentu malebãt. Aduerſus eos ita diſſerendũ erat: ne timorem uanũ ijs demendo ſpes inciſa Philippum abalienaret: in quo plus ad omnia momenti, quàm in Magnetibus eſſet. Illa tantum commemorata: cum totam Græciam beneficio libertatis obnoxiã Romanis eſſe: tum eam ciuitatem præcipue. ibi enim non præſidium modo Macedonum fuiſſe, ſed regiam exædificatam: ut præſens ſemper in oculis habendus eſſet dominus. cæterum nequicquã ea facta, ſi Aetoli Antiochum in Philippi regiam adducerent: & nouus & incognitus pro uetere & experto habendus rex eſſet. Magnetarchen ſummum magiſtratum uocant. is tum Eurylochus erat: ac poteſtate ea fretus negauit diſſimulandum ſibi & Magnetibus eſſe, quæ fama uulgata de reddenda Demetriade Philippo foret. id ne fieret, omnia & conanda & audenda Magnetibus eſſe. & inter dicendi contentionem inconſultius euectus proiecit: tum quoq; ſpecie liberam Demetriadem eſſe: re uera omnia ad nutum Romanorum fieri.

Sub hanc uocem fremitus uariantis multitudinis fuit, partim aſſentientium, partim indignantium dicere id auſum eum. Quintius quidem adeo exarſit ira, ut manus ad cœlũ tendens deos teſtes ingrati ac perfidi animi Magnetum inuocaret. Hac uoce perterritis omnibus, Zeno ex principibus unus, magnæ cum ob eleganter actam uitam autoritatis, tum quod ſemper Romanorum haud dubie partis fuerat: ab Quintio legatiſq; alijs flens petijt, ne unius amentiam ciuitati aſſignarẽt.

suo quenq; periculo furere. Magnetas non libertatem modo, sed omnia quæ hominibus sancta caraq; sint, T. Quintio & populo Romano debere. nihil quenquam à dijs immortalibus precari posse, quod non Magnetes ab illis haberent: & in corpora sua citius per furorem sæuituros, quàm ut Romanam amicitiam uiolarent. Huius orationem subsecutæ multitudinis preces sunt. Eurylochus ex concilio itineribus occultis ad portam, atq; inde protinus in Aetoliam profugit. Iam enim, & id magis in dies, Ætoli defectionem nudabant: eoq; ipso forte tempore Thoas princeps gentis, quem miserant ad Antiochum, redierat: indeq; Menippum secum adduxerat, regis legatum. qui, priusquam concilium ijs daretur: impleuerant omnium aures, terrestres naualesq; copias commemorando: ingentem uim peditum equitumq; uenire: ex India elephantos accitos: ante omnia, quo maxime moueri credebant multitudinis animos: tantum aduehi auri, ut ipsos emere Romanos possit. Apparebat, quid ea oratio in concilio motura esset: nam & uenisse eos, & quæ agerēt, omnia Romanis legatis deferebantur. & quanquam propè abscisa res erat, tamen non ab re esse Quintio uisum est, sociorum aliquos legatos interesse ei concilio, qui admonerent Romanæ societatis Aetolos, qui uocem liberam mittere aduersus regis legatū auderēt. Athenienses maxime in eam rem idonei uisi sunt, propter & ciuitatis dignitatem, & uetustam societatem cum Aetolis. ab ijs Quintius petijt, ut legatos ad Panætolicum concilium mitterent. Thoas primus in eo concilio renunciauit legationem. Menippus post eum intromissus, Optimum fuisse omnibus qui Græciam Asiamq; incolerēt, ait, integris rebus Philippi potuisse interuenire Antiochum. sua quenq; habiturum fuisse: neq; omnia sub nutum ditionemq; Romanam peruentura. nunc quoq;, inquit, si modo uos quæ inchoastis, consilia constanter perducitis ad exitum: poterit dijs iuuantibus, & Aetolis socijs, Antiochus quamuis inclinatas Græciæ res restituere in pristinam dignitatem. ea autem in libertate posita est: quæ suis stat uiribus, non ex alieno arbitrio pendet. Athenienses quibus primis post regiam legationem dicendi quæ uellent potestas facta est: mentione omni regis prætermissa, Romanę societatis Aetolos, meritorumq; in uniuersam Græciā T. Quintij admonuerunt: ne temere eam celeritate nimia consiliorum euerterent. Consilia callida & audacia prima specie lęta, tractatu dura, euentu tristia esse. legatos Romanos, & in ijs T. Quintium haud procul inde abesse. dum integra omnia essent, uerbis potius de ijs quæ ambigerentur disceptarent, quàm Asiam Europamq; ad funestum armarent bellum. Multitudo auida nouandi res, Antiochi tota erat: & ne admittendos quidem in concilium Romanos censebant. principum maxime seniores autoritate obtinuere, ut daretur ijs concilium. Hoc decretum Athenienses cum retulissent, eundum in Aetoliā Quintio uisum est. aut enim moturum aliquid, aut omneis homines testes fore: penes Aetolos belli culpam esse: Romanos iusta ac propè necessaria sumpturos arma. Posteaquam uentum est eò: Quintius in concilio orsus à principio societatis Aetolorum cum Romanis, & quoties ab ijs fides mota fœderis esset, pauca de iure ciuitatū, de quibus ambigeretur, disseruit. Si quid tamen ęqui se habere arbitrarentur: quanto esse satius, Romā mittere legatos, seu disceptare, seu rogare senatum mallēt: quàm populum Romanum cum Antiocho lanistis Ætolis, nō sine motu magno generis humani & pernicie Græciæ, dimicare? nec ullos prius cladem eius belli sensuros, q̄ qui mouissent. Hæc nequicq; uelut uaticinatus Romanus. Thoas deinde cæteriq; factionis eiusdem cum assensu omniū auditi peruicerunt: ut ne dilato quidē concilio, & absentibus Romanis decretum fieret: quo accerseretur Antiochus ad liberandā Græciam, disceptandumq; inter Ætolos & Romanos. Huic tam superbo decreto addidit propriā cōtumeliam Damocritus Pr. eorum. nam cum idipsum decretum posceret eum Quintius: non ueritus maiestatem uiri, aliud in præsentia, quod magis instaret, præuertendum sibi esse dixit: decretum responsumq; breui in Italia, castris super ripam Tyberis positis, daturum. tantus furor illo tempore gentem Ætolorum, tantusq; magistratus eorū cepit. Quintius legatiq; Corinthum redierunt. Inde, ut quæq; de Antiocho nihil per se ipsi moti, & sedentes expectare aduentū uiderentur regis: conciliū quidem uniuersæ gentis post dimissos Romanos non habuerūt: per apocletos autem (ita uocant sanctius concilium: ex delectis constat uiris) id agitabant, quo nam modo res in Græcia nouarentur

uarentur. Inter omneis constabat, in ciuitatibus principes, & optimum quenque Romanæ societatis esse, & præsenti statu gaudere: multitudinem, & quorũ res non ex sententia ipsorum essent, omnia nouare uelle. Ætoli consilium uno die spei quoque nõ audacis modo, sed etiam impudentis ceperunt: Demetriadem, Chalcidem, & Lacedæmonem occupandi. Singuli in singulas missi sunt principes: Thoas Chalcidem, Alexamenus Lacedæmonem, Diocles Demetriadem. Hunc exul Eurylochus, de cuius fuga causaque fugæ ante dictum est: quia reditus in patriam nulla spes alia erat, adiuuit. Literis Eurylochi admoniti propinqui amicique, & qui eiusdem factionis erant, liberos & coniugem eius cum sordida ueste tenentes uelamenta supplicum contionem frequentem adire iubent, singulos uniuersosque obtestantes: ne insontem, indemnatum consenescere in exilio sinerent. Et simplices homines misericordia, & improbos seditiososque immiscendi res tumultu Ætolico spes mouit. pro se quisque reuocare iubebant. His præparatis Diocles cum omni equitatu (& erat tunc præfectus equitum) specie reducentis exulem hospitem profectus, die ac nocte ingens iter emensus, cum millia sex ab urbe abesset: luce prima tribus electis turmis, cætera multitudine equitum subsequi iussa, præcessit. posteaque portæ appropinquabat, desilire omnes ex equis iussit, & loris ducere equos, itineris maxime modo solutis ordinibus: ut comitatus magis præfecti uideretur, quàm præsidium. Ibi una ex turmis ad portam relicta, ne excludi subsequens equitatus posset: media urbe ac per forum manu Eurylochum tenens, multis occurrentibus gratulantibusque, domum deduxit. mox equitum plena urbs erat, & loca opportuna occupabantur. tum in domos missi, qui principes aduersæ factionis interficerent. Ita Demetrias Ætolorũ facta est. Lacedæmone non urbi uis afferenda, sed tyrannus dolo capiendus erat: quem spoliatum maritimis oppidis à Romanis, tunc intra mœnia etiam Lacedæmonis ab Achæis compulsum, qui occupasset occidere, eum totius gratiã rei apud Lacedæmonios laturum. Causam mittendi ad eum habuerunt: quod fatigabat precibus: ut auxilia sibi, cum illis autoribus rebellasset, mitterentur. Mille pedites Alexameno dati sunt, & triginta delecti ex iuuentute equites. Iis à Pr. Damocrito in concilio arcano gentis, de quo ante dictum est, denunciatũ: ne se ad bellum Achaicũ, aut rem ullam, quam sua quisque opinione præcipere posset: crederent missos esse. quicquid Alexamenũ res mouisset subiti consilij capere: ad id quàm uis inopinatũ, temerariũ, audax, obedienter exequendum parati essent: ac pro eo acciperent, tanquam ad id unum agendum missos à domo se scirent. Cum his ita præparatis Alexamenus ad tyrannum uenit, quem aduenìens extemplo spei impleuit.

Antiochum iam in Europam transisse: mox in Græcia fore, terras maria armis uiris completurum. non cum Philippo rem esse credituros Romanos. numerum iniri peditum equitumque, ac nauium non posse: elephantorũ aciem conspectu ipso debellaturam. Ætolos toto suo exercitu paratos esse uenire Lacedæmonem, cum res poscat: sed frequentes armatos ostendere aduenienti regi uoluisse. Nabidi quoque & ipsi faciendũ esse: ut quas haberet copias, non sineret sub tectis marcescere ocio. sed educeret, & in armis decurrere cogeret, simul animos acueret, & corpora exerceret. consuetudine leuiorẽ laborem fore, & comitate ac benignitate ducis etiam non iniucundum fieri posse. Educi inde frequẽter ante urbem in campum ad Euroram amnem cœpere. Satellites tyranni media ferè in acie consistebant. tyrannus cum tribus summum equitibus, inter quos plerunque Alexamenus erat, ante signa uectabatur cornua extrema inuisens. in dextero cornu Ætoli erant: & qui ante auxiliares tyranni fuerant: & qui uenerant mille cum Alexameno. Fecerat sibi morem Alexamenus, nunc cum tyranno inter paucos ordines circumeundi, monendique eum quæ in rem esse uidebantur: nunc in dextrum cornu ad suos adequitandi: mox inde, uelut imperato quod res poposcisset, recipiendi se ad tyrannum. Sed quem diem patrando facinori statuerat: eo paulisper cum tyranno uectatus, cum ad suos concessisset: tum equitibus à domo secũ missis, Agenda, inquit, res est iuuenes, audẽdaque, quam me duce impigre exequi iussi estis. parate animos dextrasque: nequis in eo, quod me uiderit facientem, cesset. qui cunctatus fuerit, & suum cõsilium meo interponet, sciat sibi reditum ad penates non esse. Horror cunctos cepit: & meminerant, cum quibus mandatis exissent. Tyrannus ab læuo cornu ueniebat. Ponere hastas equites Alexamenus iubet, & se intueri. colligit &

ipſe animum confuſum tantæ cogitatione rei.poſteaquam appropinquabat , impetum facit:
& transfixo equo tyrannum deturbat.iacentem equites confodiunt:multis fruſtra in loricam
ictibus datis,tandem in nudum corpus uulnera peruenerunt : & priuſquam à media acie ſuc-
curreretur,expirauit.Alexamenus cum omnibus Ætolis citato gradu ad regiam occupãdam
pergit.Corporis cuſtodes,cum res in oculis gereretur , pauor primo cepit: deinde poſteaquã
abire Ætolorum agmen uidere,concurrunt ad relictum tyranni corpus:& ſpectatorum turba
ex cuſtodibus uitæ mortisq; ultoribus eſt facta.nec mouiſſet ſe quiſquam,ſi extemplo poſitis
armis uocata in contionem multitudo fuiſſet,& oratio habita tempori conueniens . Frequen-
tes inde retenti in armis Ætoli,ſine iniuria cuiuſquam. ſed, ut oportuit in conſilio fraude cœp-
to,omnia in maturandam perniciem eorum, qui fecerant,ſunt acta . Dux regia incluſus diem
ac noctem in ſcrutandis theſauris tyranni conſumpſit:Ætoli uelut capta urbe, quam liberaſſe
uideri uolebant,in prædam uerſi.Simul indignitas rei,ſimul contemptus, animos Lacedæmo
nijs ad coeundum fecit.alij dicere:exturbandos Aetolos,& libertatem,cum reſtitui uideretur,
interceptam repetendam.alij:ut caput agendæ rei eſſet,regij generis aliquem in ſpeciem aſſu-
mendum.Laconicus eius ſtirpis erat puer admodũ,educatus cũ liberis tyranni.eum in equum
imponunt,& armis arreptis Aetolos uagos per urbem cædunt:tum regiam inuadunt:ibi Ale
xamenum cum paucis reſiſtentem obtruncant . Aetoli circa Chalciœcon (Mineruæ eſt tem-
plum æreum)cõgregati cæduntur.pauci armis abiectis,pars Tegeam,pars Megalopolin per-
fugiunt.ibi comprehenſi à magiſtratibus ſub corona uenierunt. Philopœmen audita cęde
tyranni profectus Lacedæmonem,cum omnia turbata metu inueniſſet:euocatis principibus,
& oratione habita,qualis habenda ab Alexameno fuerat:ſocietati Achæorum Lacedęmoni-
os adiunxit: eo etiam facilius, quod ad idem forte tempus A. Attilius cum quatuor & uiginti
quinqueremibus ad Gyttheum acceſſit. Iisdem diebus circa Chalcidem Thoas per Euthy
midam principem pulſum opibus eorum,qui Romanæ ſocietatis erant,poſt T.Quintij lega-
torumq; aduentũ , & Herodorũ Cianum mercatorẽ,ſed potentẽ Chalcide propter diuitias,
præparatis ad proditionẽ ijs,qui Euthymidæ factionis erant:nequaq; eandem fortunã , qua
Demetrias per Eurylochũ occupata erat,habuit.Euthymidas ab Athenis(cum domicilio de-
legerat locum)Thebas primũ,hinc Salganea proceſſit.Herodorus ad Thronium inde haud
procul in Maliaco ſinu duo millia peditũ,& Thoas ducentos equites,onerarias leues ad trigin
ta habebat.eas cum ſexcentis peditibus Herodorus traijcere in inſulã Atalantam iuſſus: ut in-
de,cum pedeſtres copias appropinquare iam Aulidi atq; Euripo ſenſiſſet:Chalcidem traijce-
ret. ipſi cæteras copias nocturnis maxime itineribus quanta poterant celeritate,Chalcidẽ du-
cebant. Mictio & Xenoclides,penes quos tum ſumma rerum pulſo Euthymida , Chalcide
erat:ſeu ipſi per ſe ſuſpicati,ſeu indicata re,primo pauidi nihil uſquam ſpei, niſi in fuga pone-
bant:deinde poſteaq; reſedit terror,& prodi & deſeri non patriã modo, ſed etiam Romano-
rum ſocietatẽ cernebant,conſilio tali animũ adiecerunt.Sacrum anniuerſariũ eo forte tempo-
re Eretriæ Amarynthidis Dianæ erat:quod non populariũ modo, ſed Caryſtiorũ etiam cœ-
tu celebratur.Eò miſerunt qui orarent Eretrienſes Caryſtiosq; : ut & ſuarum fortunarũ in ea-
dem inſula geniti miſererẽtur:& Romanam ſocietatẽ reſpicerent: ne ſinerent Aetolorũ Chal-
cidem fieri.Eubœam habituros,ſi Chalcidem habuiſſent.graues fuiſſe Macedonas dominos,
multo minus tolerabiles futuros Aetolos. Romanorũ maxime reſpectus ciuitates mouit,&
uirtutẽ nuper in bello,& in uictoria iuſtitiã benignitatemq; expertas.itaq; quod roboris in iu
uentute erat,utraq; ciuitas armauit,miſitq;. His tuenda mœnia Chalcidis oppidani cum tra
didiſſent:ipſi omnibus copijs tranſgreſſi Euripũ ad Salganea poſuerũt caſtra.inde caduceator
primũ,deinde legati ad Aetolos miſſi percunctatũ:quo ſuo dicto factóue, ſocij atq; amici ad
ſe oppugnandos uenirẽt.Reſpondit Thoas dux Aetolorũ:non ad oppugnandos,ſed ad libe
randos ab Romanis uenire ſeſe.ſplẽdidiore nunc eos catena,ſed multo grauiore uinctos eſſe:
q; cum præſidiũ Macedonũ in arce habuiſſent . Se uero negare Chalcidenſes aut ſeruire ulli,
aut præſidio cuiuſquam egere.Ita digreſſi ex colloquio legati ad ſuos.Thoas & Aetoli, ut qui
ſpem omnẽ in eo,ut improuiſo opprimerent,habuiſſent: ad iuſtũ bellum oppugnationemq;
urbis

urbis mari ac terra munitæ haudquaquam pares, domum rediere. Euthymidas posteaquam castra popularium ad Salganea esse, profectosq; Aetolos audiuit: & ipse à Thebis Athenas rediit. Et Herodorus cum per aliquot dies intentus ab Atalanta signum nequicq; expectasset: missa speculatoria naue, ut quid moræ esset, sciret: posteaquam rem omissam à socijs uidit: Thronium, unde uenerat, repetit. Quintius quoq; his auditis à Corintho ueniens nauibus, in Chalcidis euripo Eumeni regi occurrit. placuit, quingentos milites præsidij causa relinqui Chalcide ab Eumene rege: ipsum Athenas ire. Quintius quò profectus erat, Demetriadem contendit, ratus Chalcidem liberatam momenti aliquid apud Magnetas ad repetendam societatem Romanam facturam. & ut præsidij aliquid esset suæ partis hominibus: Eunomo Pr. Thessalorum scripsit, ut armaret iuuentutem. & Villium ad Demetriadem præmisit ad tentandos animos, non aliter, nisi pars aliqua inclinaret ad respectum pristinæ societatis: rem aggressurus. Villius quinqueremi naue ostium portus est inuectus. Eò multitudo Magnetum omnis cum se effudisset: quæsiuit Villius, utrum ad amicos, an ad hostes sese uenisse mallent. Respondit Magnetarches Eurylochus: ad amicos uenisse eum. sed abstineret portu, & sineret Magnetas in concordia & libertate esse: nec per colloquij speciem multitudinē solicitaret. Altercatio inde, non sermo fuit: cum Romanus ut ingratos increparet Magnetas, imminentesq; prædiceret clades: multitudo obstreperet, nunc senatum, nunc Quintium accusando. Ita irrito incepto Villius ad Quintium sese recepit. At Quintius nuntio ad Pt. misso, ut reduceret domum copias: ipse nauibus Corinthum rediit. Abstulerunt me uelut de spacio, Græciæ res immistæ Romanis: non quia ipsas operæpretiū esset perscribere: sed quia causæ fuerunt cum Antiocho belli. COSS. designatis (inde nanq; diuerterā) L. Quintius, & Cn. Domitius COSS. in prouincias profecti sunt: Quintius in Ligures: Domitius aduersus Boios. Boij quieuerunt: atq; etiam senatus eorum cum liberis, & præfecti cum equitatu (summa omniū mille & quingenti) COS. dediderunt sese. Ab altero COS. ager Ligurum late est uastatus, castellaq; aliquot capta: unde non præda modo omnis generis cum captiuis parta: sed recepti quoq; aliquot ciues socijq;, qui in hostium potestate fuerant. Eodem hoc anno Vibonem colonia deducta est ex S C plebisq; scito. tria millia & septingenti pedites ierunt, trecenti equites. triumuiri deduxerunt eos, Q. Næuius, M. Minucius, M. Furius Crassipes. quinadena iugera agri data in singulos pedites sunt: duplex equitibus. Brutiorum proxime fuerat ager: Brutij ceperant de Græcis. Romæ per idem tempus duo maximi fuerunt terrores, diutinus alter, sed segnior. terra dies duodequadraginta mouit. per totidem dies feriæ in solicitudine ac metu fuere: in triduum eius rei causa supplicatio habita est. alter non pauor uanus, sed uera multorum clades fuit. incendio à foro Boario otto diem noctemq; ædificia in Tyberim uersa arsere: tabernæq; omnes cum magni pretij mercibus conflagrauerunt. Iam ferè in exitu annus erat: & in dies magis fama de Antiochi bello, & cura patribus crescebat. itaq; de prouincijs magistratuum designatorum, quo intentiores essent omnes: agitari cœptum est. Decreuere, ut COSS. Italia, & quò senatus censuisset: (iam esse bellum aduersus Antiochū regem omnes sciebant) prouinciæ essent. cuius ea sors esset, quatuor millia peditum ciuium Romanorum & trecenti equites, sex millia sociûm Latini nominis cum quadringentis equitibus sunt decreta. eorum delectum habere L. Quintius COS. iussus: ne quid moraretur, quo minus COS. nouus quò senatus censuisset, extemplo proficisci posset. Item de prouincijs prætorum decretum est: prima ut sors duæ, urbanaq; & inter ciues ac peregrinos iurisdictio esset: secunda Brutij: tertia classis, ut nauigaret, quò senatus censuisset: quarta Sicilia: quinta Sardinia: sexta Hispania ulterior. Imperatum præterea L. Quintio COS. est: ut duas legiones ciuium Romanorum nouas conscriberet: & sociûm ac Latini nominis uiginti millia peditum, & octingentos equites. eum exercitum prætori, cui Brutij prouincia euenisset, decreuerunt. Aedes duæ Ioui eo anno in Capitolio dedicatæ sunt. Vouerat L. Furius Purpurio prætor Gallico bello unam, alteram COS. Dedicauit Q. Marcius Ralla duumuir. Iudicia in fœneratores eo anno multa seuere sunt facta, accusantibus priuatos ædilibus curulibus, M. Tuccio, & P. Iunio Bruto. de mulcta damnatorum quadrigæ inauratæ in Capitolio positæ in cella Iouis supra fastigiū ædiculæ, & XII

clypea

clypea inaurata. & ijdem porticum extra portam Trigeminam inter lignarios fecerunt. Intentis in apparatum noui belli Romanis, ne ab Antiocho quidem cessabatur. Tres eum ciuitates tenebāt, Smyrna, & Alexandria Troas, & Lampsacus: quas neq; ui expugnare ad eam diem poterat: neq; cōditionibus in amicitiam perlicere: neq; à tergo relinquere traijciens ipse in Europam uolebat. Tenuit eum & de Annibale deliberatio: & primo naues apertæ, quas cum eo missurus in Africam fuerat, moratæ sunt: deinde an omnino mittendus esset, consultatio mota est: maxime à Thoante Aetolo. qui omnibus in Græcia tumultu completis, Demetriadem afferebat in potestate esse: & quibus mendacijs de rege, multiplicando uerbis copias eius, erexerat multorum in Græcia animos: ijsdem & regis spem inflabat. omnium notis cum accersiri. concursum ad littora futurum, unde classem regiam prospexissent. Hic idem ausus de Annibale est mouere sententiam propè iam certam regis. nam neq; dimittendam partem nauium à classe regia censebat: neque si mittendæ naues forent, minus quempiam ei classi, quàm Annibalem præficiendum. Exulem illum, & Pœnum esse: cui mille in dies noua consilia uel fortuna sua, uel ingenium possit facere. & ipsam eam gloriam belli, qua uelut dote Annibal concilietur, nimiam in præfecto regio esse. regem conspici, regem unum ducem, unum imperatorem uideri debere. Si classem, si exercitum amittat Annibal: idem damni fore, ac si per alium ducem amittantur. si quid prospere eueniat: Annibalis eam, non Antiochi gloriam fore. Si uero uniuerso bello uincendi Romanos fortuna detur, quam spem esse, sub rege uicturum Annibalem uni subiectum, qui patriam propè non tulerit? non ita se à iuuenta eum gessisse, spe animoq; complexum orbis terrarum imperiū, ut in senectute dominum laturus uideatur. Nihil opus esse regi Annibale duce, comite & consiliario eodem ad bellum uti posse. modicum fructum ex ingenio tali neq; grauem neq; inutilem fore. si summa petantur, & dantem & accipientem prægrauatura. Nulla ingenia tam prona ad inuidiam sunt, quàm eorum qui genus ac fortunam suam animis non æquant: quia uirtutem & bonum alienum oderunt. Extemplo consilium mittendi Annibalis, quod unum in principio belli utiliter cogitatum erat, abiectum est. Demetriadis maxime defectione ab Romanis ad Aetolos elatus, non ultra differre profectionem in Græciam constituit. Prinsquam solueret naues, Ilium à mari ascendit, ut Mineruæ sacrificaret. Inde ad classem regressus, proficiscitur XL tectis nauibus, apertis LX. & ducentæ onerariæ cum omnis generis commeatu, bellicoq; alio apparatu sequebantur. Imbrum primo insulam tenuit: inde Scyathum traiecit. ubi collectis in alto quæ dissipatæ erant nauibus, ad Ptelcum primum continentis uenit. Ibi Eurylochus ei Magnetarches, principesq; Magnetum ab Demetriade occurrerunt. quorum frequentia lætus die postero in urbis portum nauibus est inuectus. Copias haud procul inde exposuit. X millia peditum fuere, & quingenti equites, sex elephanti: uix ad Græciam nudam occupandam satis copiarum, ne dum ad sustinendum Romanum bellum. Aetoli posteaquam Demetriadem uenisse Antiochum allatum est: concilio indicto decretum, quo accerserent eum, fecerunt. Iam profectus ab Demetriade rex, quia ita decreturos sciebat: Phalaram in sinum Maliacum processerat. inde decreto accepto Lamiam uenit, exceptus ingenti fauore multitudinis cū plausibus clamoribusq;, & quibus alijs lætitia effusa uulgi significatur. In concilium ut uentum est: à Phanea prætore principibusq; alijs introductus, facto silentio rex dicere orsus. Prima eius oratio fuit excusantis, quod tanto minoribus spe atq; opinione omnium copijs uenisset. Id suæ impensæ erga eos uoluntatis maximum debere indicium esse: quod nec paratus satis ulla re, & tempore ad nauigandum immaturo, uocantibus legatis eorum haud grauate obsecutus esset: credidissetq;, cum se uidissent Aetoli, omnia uel in se uno posita præsidia existimaturos esse. Cæterum eorum quoq; se, quorum expectatio destituta in præsentia uideatur, spem abunde expleturum. nam simul primū anni tempus nauigabile præbuisset mare: omnē se Græciā armis, uiris, equis, omnē oram maritimā classibus cōpleturum, nec impensæ, nec labori, nec periculo parsurum: donec depulso ceruicibus eorū imperio Romano, liberam uere Græciam, atq; in ea principes Aetolos fecisset. cum exercitibus cōmeatus quoq; omnis generis ex Asia uenturos. in præsentia curæ esse Aetolis debere, ut copia frumēti suis, & annona

& annona tolerabilis rerum aliarum suppeditetur. In hanc sententiam rex cum magno omnium assensu locutus discessit. Post discessum regis inter duos principes Ætolorum, Phaneam & Thoantem, contentio fuit. Phaneas reconciliatore pacis, & disceptatore de ijs, quæ in controuersia cum populo Romano essent: utendum potius Antiocho censebat, quàm duce belli. Aduentum eius & maiestatem ad uerecundiam faciendam Romanis uim maiorem habituram, quàm arma. Multa homines, ne bellare necesse sit, uoluntate remittere: quæ bello & armis cogi non possint. Thoas negare, paci studere Phaneam: sed discutere apparatum belli uelle: ut tædio & impetus relanguescat regis, & Romani tempus ad comparandum habeant. Nihil enim æqui ab Romanis impetrari posse, toties legationibus missis Romã, toties cum ipso Quintio disceptando, satis expertum esse. nec nisi abscisa omni spe, auxilium Antiochi imploraturos fuisse. quo celerius spe omnium oblato, non esse elanguescendum: sed orandum potius regem: ut quoniam, quod maximum fuerit, ipse uindex Græciæ uenerit: copias quoq; terrestres naualesq; accersat. armatum regem aliquid impetraturum: inermem non pro Ætolis modo, sed ne pro se quidem ipso momenti ullius futurum apud Romanos. Hæc uicit sententia: imperatoremq; regem appellandum censuerunt: & XXX principes, cum quibus, si qua uellet, consultaret, delegerunt. Ita dimisso concilio, multitudo omnis in suas ciuitates dilapsa est. Rex postero die cum apocletis eorũ unde bellum ordiretur, consultabat. optimum uisum est, Chalcidem frustra nuper ab Ætolis tentatam primũ aggredi: & celeritate in eam rem magis, quàm magno conatu & apparatu opus esse. Itaq; cum mille peditibus rex, qui ab Demetriade secuti erant, profectus per Phocidem est. & alio itinere principes Ætoli, iuniorũ paucis euocatis, ad Chæroniam occurrerunt: & X constratis nauibus secuti sunt. Rex ad Salganea castris positis, nauibus ipse cum principibus Ætolorum Euripũ traiecit. & cum haud procul portu egressus esset: magistratus quoq; Chalcidensium, & principes ante portam processerunt. pauci utrinq; ad colloquium congressi sunt. Ætoli magnopere suadere, ut salua Romanorum amicitia regem quoq; assumerẽt socium atq; amicum. Neq; enim eum inferendi belli, sed liberandæ Græciæ causa in Europam traiecisse, & re liberandæ, non uerbis & simulatione, quod fecissent Romani. Nihil autem utilius Græciæ ciuitatibus esse, quàm utranq; complecti amicitiam. ita enim ab utriusq; iniuria tutam alterius semper præsidio & fiducia fore. nam si non recepissent regem, uiderent quid patiendum ijs extemplo foret: cum Romanorum procul auxilium, hostis Antiochus, cui resistere uiribus suis non possent, ante portas esset. Ad hæc Mictio unus ex principibus, mirari se dixit, ad quos liberandos Antiochus relicto regno suo in Europam traiecisset. nullam enim ciuitatem se in Græcia nosse: quæ aut præsidium habeat, aut stipendium Romanis pendat: aut fœdere iniquo alligata, quas nolit, leges patiatur. itaq; Chalcidenses neq; uindice libertatis ullo indigere, cum liberi sint: neq; præsidio, cum pacem eiusdem P R beneficio & libertatem habeãt. Amicitiã regis non aspernari, neq; ipsorum Ætolorum. id primum eos pro amicis facturos: si insula excedant, atq; abeant. nam ipsis certum esse: non modo nõ recipere mœnibus: sed ne societatem quidem ullam pacisci, nisi ex autoritate Romanorum. Hæc renuntiata regi ad naues, ubi restiterat, cum essent: in pręsentia (neq; enim ijs uenerat copijs, ut ui agere quicquam posset) reuerti Demetriadem placuit. ibi, quoniam primum inane inceptum euasisset, consultare cum Aetolis rex quid deinde fieret. Placuit, Achęos & Aminandrum regem Athamanum tentare. Bœotiorum gentem auersam ab Romanis iam inde à Barcyllę morte, & quæ secutæ eam fuerant, censebant. Achæorũ Philopœmenem principem æmulatione gloriæ in bello Laconũ, infestum inuisumq; esse Quintio credebant. Aminander uxorem Apamiam, filiam Alexandri cuiusdam Megalopolitani, habebat: qui se oriundum à Magno Alexandro ferens, filijs duobus Philippum atq; Alexandrum, & filiæ Apamiam nomina imposuerat: quam regijs inclytam nuptijs maior ex fratribus Philippus secutus in Athamaniam fuerat. Hunc forte ingenio uanum Aetoli & Antiochus impulerant in spem, quod is uere regũ stirpis esset, regni Macedoniæ: si Aminandrum Athamanesq; Antiocho coniunxisset. & ea uanitas promissorum non apud Philippum modo, sed etiam apud Aminandrum ualuit. In Achaia legatis Antiochi Aetolorumq; coràm

T. Quintio

T.Quintio Ægij datum est concilium. Antiochi legatus prior, quàm Aetoli est auditus. Is, ut pleriq; quos opes regiæ alunt, uaniloquus maria terras inani sonitu uerborum compleuit. Equitum innumerabilem uim traijci Hellesponto in Europam: partim loricatos, quos cataphractos uocant: partim sagittis ex equo utentes, & à quo nihil satis tecti sit, auersos refugiente equo certius figentes. His equestribus copijs quanq; uel totius Europæ exercitus in unum coacti obrui possent, adijciebat multiplices copias peditũ: & nominibus quoq; gentium uix fando auditis terrebat: Dahas, Medos, Elimæosq; & Cadusios appellans. Naualium uero copiarum, quas nulli portus capere in Græcia possent: dextrum cornu Sidonios & Tyrios, sinistrum Aradios & ex Pamphylia Sidetas tenere: quas gentes nullæ unquam nec arte, nec uirtute nauali æquassent. Iam pecuniam, iam alios belli apparatus referre superuacaneum esse. scire ipsos, abundasse semper auro regna Asię. Itaq; non cum Philippo, nec Annibale rem futuram Romanis: principe altero ciuitatis: altero Macedoniæ tantum regni finibus incluso: sed cum magno Asiæ totius, partisq; Europæ rege. Eum tamen, quanquã ab ultimis orientis terminis ad liberandam Græciam ueniat: nihil postulare ab Achæis: in quo fides eorum aduersus Romanos, priores socios atq; amicos lædatur. non enim ut secum aduersus eos arma capiant: sed ut neutri parti sese cõiungant, petere: pacem utriq; parti, quod medios deceat amicos, optent: bello se non interponant. Idem fermè & Aetolorum legatus Archidamus petijt: ut quæ facillima & tutissima esset, quietem præstarẽt: spectatoresq; belli fortunarum alienarum euentum sine ullo discrimine rerum suarum operirentur. Prouectus deinde est intemperantia linguæ in maledicta, nunc communiter Romanorũ, nunc proprie ipsius Quintij: ingratos appellans & exprobans non uictoriam modo de Philippo uirtute Aetolorum partam, sed etiam salutem: ipsumq;, & exercitũ sua opera seruatos. Quo enim illum unquã imperatoris functum officio esse? auspicantẽ immolantemq;, & uota nuncupantem sacrificuli uatis modo in acie uidisse, cum ipse corpus suum pro eo telis hostium obijceret. Ad ea Quintius Coràm quibus magis, quàm apud quos uerba faceret, dicere Archidamum rationem habuisse. Achæos enim probe scire: Aetolorũ omnem ferociam in uerbis, non in factis esse: & in concilijs magis contionibusq;, quàm in acie apparere. itaq; parui Achæorum existimationem, quibus notos esse se scirent, fecisse: legatis regis, & per eos absenti regi cum se iactasse. Quod si quis antea ignorasset: quæ res Antiochum & Aetolos coniunxisset: ex legatorum sermone potuisset apparere. mentiendo inuicem, iactandoq; uires, quas non haberent, inflasse uana spe, atque inflatos esse: dum ij ab se Philippum uictum, sua uirtute protectos Romanos, & quæ modo audiebatis, narrant: uos, cæterasq; ciuitates & gentes, suam sectam esse secuturos: rex contra peditum equitumq; nubes iactat, & consternit maria suis classibus. Est autem res simillima cœnæ Chalcidensis hospitis mei, hominis & boni & sciti conuiuatoris. apud quem solstitiali tempore comiter accepti cum miraremur, unde illi eo tempore anni tam multa & uaria uenatio: homo non quàm isti sunt gloriosus, renidens condimentis ait uarietatem illam, & speciem ferinæ carnis ex mansueto sue factam. Hoc dici apte in copias regis, quæ pauloante iactatæ sint: posse. uaria enim genera armorum, & multa nomina gentium inauditarum, Dahas, & Medos, & Cadusios, & Elimæos, Syros omnes esse: haud paulo mancipiorum melius, propter seruilia ingenia, quàm militum genus. Et utinam subijcere oculis uestris Achęi possem concursationem regis magni ab Demetriade nunc Lamiam in concilium Aetolorum, nunc Chalcidem. uideretis uix duarum male plenarum legiuncularum instar in castris regis. uideretis regem nunc mendicantem propè frumentum ab Aetolis, quod militi admetiatur: nunc mutuas pecunias fœnore in stipendium quærentem, nunc ad portas Chalcidis stantem: & mox inde exclusum, nihil aliud quàm Aulide atq; Euripo spectatis, in Aetoliam redeuntem. Male crediderunt & Antiochus Aetolis, & Aetoli regiæ uanitati. quo minus uos decipi debetis, sed expertæ potius spectatæq; Romanorum fidei credere. Nam quod optimum esse dicant: non interponi uos bello: nihil imò tam alienum rebus uestris est. quippe sine gratia, sine dignitate præmium uictoris eritis. Nec absurde aduersus utrosq; respondisse uisus est: & facile erat orationem apud fauentes æquis auribus accipi. nulla enim nec disceptatio, nec dubitatio fuit: quin

quin omnes, eosdē genti Achæorū hosteis & amicos, quos populus Romanus cēsuisset, indicarent: bellumq; & Antiocho & Aetolis nuntiari iuberent. Auxilia etiam quò censuit Quintius, quingentorum militum Chalcidem, quingentorū Piræeum extemplo miserunt. Erat enim haud procul seditione Athenis res, trahentibus ad Antiochum quibusdam spe largitionum uenalem pretio multitudinem, donec ab ijs qui Romanæ partis erant, Quintius est accitus, & accusante Leonte quodam Apollodorus autor defectionis damnatus, atq; in exilium est eiectus. Et ab Achæis quidem cum tristi responso legatio ad regem rediit. Bœoti nihil certi responderūt. Cum Antiochus in Bœotiam uenisset, tum quid sibi faciundum esset, se deliberaturos esse. Antiochus cum ad Chalcidis præsidiū & Achæos & Eumenem regem misisse audisset: maturandū ratus, ut & præuenirent sui: & uenientes si possent, exciperent: Menippum cum tribus fermè millibus militum, & cum omni classe Polyxenidam mittit. ipse paucos post dies sex millia suorum militum, & ex ea copia quę Lamiæ repente colligi potuit, non ita multos Ætolos ducit. Achæi quingenti, ab Eumene rege modicum auxilium missum, duce Xenoclide Chalcidensi nōdum obsessis itineribus tuto transgressi Euripum, Chalcidem peruenerunt. Romani milites quingenti fermè & ipsi, cum iam Menippus castra ante Salganea ad Hermeum, quà transitus ex Bœotia in Eubœam insulam est, haberet: uenerūt. Mictio erat cum ijs legatus à Chalcide ad Quintium ad id ipsum præsidium petendū missus. qui posteaquam obsessas ab hostibus fauces uidit: omisso ad Aulidem itinere, Delium conuertit, ut inde in Eubœam transmissurus. Templum est Apollinis Delium imminens mari: quinque millia passuū a Tanagra abest. minus quatuor millium inde in proxima Eubœæ est mari traiectus. Vbi & in fano lucoq;, ea religione & eo iure sancto quo sunt templa quæ asyla Græci appellant: & nondum aut indicto bello aut ita commisso, ut strictos gladios, aut sanguinē usquam factum audissent: cum per magnum otium milites, alij ad spectaculū templi lucią; uersi, alij in litore inermes uagarētur: magna pars per agros lignatum pabulatumq; dilapsa esset: repente Menippus palatos passim aggressus eos cecidit, ad quinquaginta uiuos cepit. perpauci effugerunt, in quibus Mictio parua oneraria naue exceptus. Ea res Quintio Romanisq; sicut iactura militum molesta, ita ad ius inferendi Antiocho belli adiecisse aliquātum uidebatur. Antiochus admoto ad Aulidem exercitu, cum rursus oratores partim ex suis, partim Aetolos Chalcidē misisset: qui eadem illa quæ nuper cum minis grauioribus agerent nequicquam contra Mictione & Xenoclide tendentibus, facile tenuit, ut portæ sibi aperirentur. Qui romanæ partis erāt, sub aduētum regis urbe excesserunt. Achęorū & Eumenis milites Salganea tenebant. Et in Euripo castellum Romani milites pauci custodiæ causa loci communiebant. Salganea Menippus, rex ipse castellum Euripi oppugnare est adortus. Priores Achei & Eumenis milites pacti ut sine fraude liceret abire, præsidio excesserūt. pertinacius Romani Euripum tuebantur. Hi quoq; tamen cum terra mariq; obsiderent, & iam machinas tormentaq; comportari uiderent, non tulere obsidionem. Cum id quod caput erat Eubœę, teneret rex, ne cæteræ quidem eius insulæ urbes imperium abnuerunt. magnoq; principio sibi orsus bellum uidebatur: quod tanta insula & tot opportunæ urbes in suam ditionem uenissent.

DECADIS QVARTAE LIBER SEXTVS

VBLIVM Cornelium Cn. F. Scipionem & M. Acilium Glabrionem consules inito magistratu, patres priusquā de prouincijs agerent, res diuinas facere maioribus hostijs iusserūt in omnibus fanis, in quibus lectisternium maiore parte anni fieri solet: precariq;, quod senatus de nouo bello in animo haberet, ut ea res senatui populoq; Romano bene atq; feliciter eueniret. Ea omnia sacrificia læta fuerunt: primisq; hostijs perlitatū est: & ita aruspices responderunt eo bello terminos populi Romani propagari, uictoriam ac triumphum ostendi. Hæc cum renuntiata essent, solutis religione animis, patres rogationem ad populum ferri iusserūt: uellent iuberent' ne cum Antiocho rege, quiq; sectam eius secuti essent, bellum iniri: si ea rogatio perlata esset: tum, si ita uideretur consulibus, rem in

tegram ad ſenatum referrent. P.Cornelius eam rogationem pertulit. tum ſenatus decreuit,ut
conſules Italiam & Græciam prouincias ſortirētur: cui Græcia eueniſſet,ut præter eum nume-
rum militū,quem L.Quintius in eam prouinciā ex autoritate ſenatus ſcripſiſſet imperaſſet'ue,
eum exercitum acciperet,quem M.Bebius prætor anno priore ex S C in Macedoniam traie-
ciſſet.& extra Italiā permiſſum, ut ſi res poſtulaſſet, auxilia ab ſocijs ne ſupra quinq; millium
numerum acciperet. L.Quintium ſuperioris anni conſulem legari ad id bellum placuit. Alter
COS. cui Italia prouincia eueniſſet,cum Boijs iuſſus bellum gerere utro exercitu mallet ex duo
bus,quos ſuperiores COSS. habuiſſent: alterum ut mitteret Romam:eæq; urbanæ legiones
eſſent paratæ,quò ſenatus cenſuiſſet.His ita in ſenatu ad id,quę cuius prouincia foret,decretis
tum demum ſortiri conſules placuit. Acilio Græcia,Cornelio Italia euēnit. Certa deinde ſorte
ſenatuſconſultū factum eſt: quod populus Romanus eo tempore duellum iuſſiſſet cum rege
Antiocho eſſe,quiq; ſub imperio eius eſſent, ut eius rei cauſa ſupplicationem imperarent con-
ſules:utiq; M.Acilius COS. ludos magnos Ioui uoueret, & dona ad omnia puluinaria. Id uo-
tum in hæc uerba præeunte P.Licinio pontifice maximo cōſul nuncupauit. Si duellū,quod
cum Antiocho rege ſumi populus iuſſit:id ex ſententia ſenatus populiq; Romani confectum
erit:tum tibi Iupiter populus Romanus ludos magnos dies X continuos faciet:donaq; ad o-
mnia puluinaria dabuntur de pecunia, quantam ſenatus decreuerit. quiſqnis magiſtratus eos
ludos quando ubiq; faxit,hi ludi recte facti,donaq; data recte ſunto. Supplicatio inde ab
duobus COSS. edicta per biduum fuit. Conſulibus ſortitis prouincias, extemplo & præto
res ſortiti ſunt.M.Iunio Bruto iuriſdictio utraq; euēnit:A.Cornelio Mammulę Brutij,M.Ae
myllo Lepido Sicilia, L. Oppio Salinatori Sardinia, C. Liuio Salinatori claſſis, L. Aemylio
Paulo Hiſpania ulterior. His ita exercitus decreti.A.Cornelio noui milites,conſcripti prio-
re anno ex S C à L.Quintio cōſule dati ſunt:iuſſusq; tueri omnem oram circa Tarentū Brun
diſiumq;.L.Aemylio Paulo in ulteriorem Hiſpaniam præter eum exercitum,quem à M.Ful-
uio proprętore accepturus eſſet:decretum,ut nouorum militum tria millia duceret, & trecētos
equites:ita ut in ijs duæ partes ſociûm latini nominis,tertia ciuium Romanorū eſſet.Idem ſup-
plemēti ad C. Flaminium, cui imperium prorogabatur,in Hiſpaniam citeriorem eſt miſſum.
M.Aemylius Lepidus à L.Valerio,cui ſucceſſurus eſſet, ſimul prouinciam exercitumq; accipe
re iuſſus:L.Valerium,ſi ita uideretur,proprętorem in prouincia retinere:& prouinciam ita di-
uidere,ut una ab Agrigento ad Pachynum eſſet: altera à Pachyno Tyndarium.eam mariti-
mam oram L.Valerius XX nauibus longis cuſtodiret.Eidem prætori mandatū,ut duas deci
mas frumenti exigeret:id ad mare comportādum deuehendumq; in Græciam curaret. Idem
L.Oppio de alteris decimis exigendis in Sardinia imperatum.cæterum non in Græciam, ſed
Romam id frumentum portari placere.C.Liuius prætor,cui claſſis euenerat,cum XXX naui
bus paratis trajcere in Græciam primo quoque tempore iuſſus, & ab Attilio naues accipere.
ueteres naues quæ in naualibus erant, ut reficeret & armaret,M. Iunio prætori negotium da-
tum eſt,& in eam claſſem ſocios nauales libertinos legeret. Legati terni in Africā, ad Cartha-
ginienſes & in Numidiam,ad frumentum rogandum,quod in Gręciam portaretur,miſſi:pro
quo pretium ſolueret populus Romanus. Adeoq; in apparatū curamq; eius belli ciuitas inten
ta fuit,ut P.Cornelius COS. ediceret,qui ſenatores eſſent,quibusq; in ſenatu ſententiam dice
re liceret:quiq; minores magiſtratus eſſent: ne quis eorū longius ab urbe Roma abiret,quàm
unde eo die redire poſſet:neue uno tēpore quinq; ſenatores ab urbe Roma abeſſent. In com-
paranda impigre claſſe C. Liuium prætorem contentio orta cum colonis maritimis pauliſper
tenuit. nam cum cogerentur in claſſem, tribunos plebis appellarunt. ab ijs ad ſenatum reiecti
ſunt.ſenatus ita,ut ad unum omnes conſentirent, decreuit: uacationem rei naualis his colonis
non eſſe.Hoſtia,& Fregena,& Caſtrum nouum,& Pyrgi,& Antium,& Tarracina,& Mintur
næ,& Sinueſſa fuerunt,quæ cum prætore de uacatione certauerunt. conſul deinde M.Acilius
ex S.C ad collegium fœcialium retulit:ipſi'ne utiq; regi Antiocho indiceretur bellum? an ſa-
tis eſſet ad præſidium aliquod eius nuntiare? & num Aetolis quoq; ſeparatim indici iuberent
bellum? & num prius ſocietas eis & amicitia renuntianda eſſet quàm bellum indicendū? Fœ-

cia les

ciales responderunt: iam ante sese, cum de Philippo consulerentur, decreuisse: nihil referre, ipsi coram, an ad præsidium nuntiaret. amicitiam renuntiatam uideri, cum legatis toties repetentibus res nec reddi nec satisfieri æquum censuissent. Aetolos ultro sibi bellum indixisse, cum Demetriadem sociorum urbem per uim occupassent: Chalcidem terra mariq; oppugnatũ issent: regem Antiochum in Enropam ad bellum populo Romano inferẽdum traduxissent. Omnibus iam satis comparatis, M. Acilius cos. edixit: ut quos L. Quintius milites conscripsisset, & quos socijs nominiq; latino imperasset, quos secum in prouinciam ire oporteret, & tribuni militum legionis primæ & tertiæ, uti omnes Brundisium idibus Maijs cõuenirent. ipse ad quintum nonas maias paludatus nrbe egressus est. Per eosdem dies & prætores in prouincias profecti sunt. Sub idem tempus legati ab duobus regibus, Philippo & Ptolemæo Ægypti rege, Romam uenerunt, pollicentes ad bellum auxilia, & pecuniã & frumentũ. ab Ptolemæo etiam mille pondo auri, xx millia pondo argenti allata. Nihil est acceptum, gratiæ regibus actæ. & cum uterq; se cum omnibus copijs in Aetoliam nenturum belloq; interfuturũ polliceretur: Ptolemæo id remissum. Philippi legatis responsum: gratum eum senatui populoq; Romano facturum, si M. Acilio consuli non defuisset. Item ab Carthaginiensibus & Masanissa rege legati uenerunt. Carthaginienses tritici modiûm mille, hordei quingenta millia ad exercitum, dimidium eius Romam apportaturos polliciti sunt: id ut ab se munus Romani acciperent, petere se: & classem suorum suo sumptu comparaturos: & stipendium quod pluribus pensionibus in multos annos deberent, præsens omne daturos. Masanissæ legati quingenta millia modiûm tritici, trecenta hordei ad exercitum in Græciam: Romam trecenta millia modiûm tritici, cc quinquaginta hordei: equites quingentos, elephantos xx regem ad M. Acilinm consulem missurum. De frumento utrisque responsum: ita usurum eo popnlum Romanum, si pretium acciperent. De classe Carthaginiensibus remissum: præterquã si quid nauium ex fœdere deberent. de pecunia ita responsum: nullam ante diem accepturos. Cum hæc Romæ agebantur: Chalcide Antiochus ne cessaret per hybernorũ tempus: partim ipse solicitabat ciuitatum animos mittendis legatis: partim ultro ad enm ueniebant: sicut Epirotæ cõmuni gentis consensu, & Elei è Peloponneso uenerunt. Elei auxilium aduersus Achæos petebant, quos post bellum non ex sua sententia indictum Antiocho, primum ciuitati suæ arma illaturos credebant. Mille ijs pedites cum duce Cretensi Euphane sunt missi. Epirotarũ legatio erat minime in partem ullam liberi ant simplicis animi. apud regem gratiam initam uolebant, eum eo ut cauerent ne quid offenderent Romanos. petebant etiim ne se temere in causam deduceret, expositos aduersus Italiam pro omni Græcia, & primos impetus Romanorũ excepturos. sed si ipse posset terrestribus naualibusq; copijs præsidere Epiro: cupide eum omnes Epirotas & urbibus & portubus suis accepturos. si id non posset, deprecari: ne se nndos atq; inermes Romano bello obijceret. Hac legatione id agi apparebat: ut siue (quod magis credebatur) abstinuisset Epiro, integra sibi omnia apud exercitus Romanos essent, conciliata satis apud regem gratia, quod accepturi fuissent nenientẽ: siue nenisset, sic quoq; spes neniæ ab Romanis foret, quod non expectato longinquo auxilio ab se, præsentis uiribus succubuissent. Huic tam perplexæ legationi quia non satis in promptu erat quid responderet: legatos se missurum ad eos dixit, qni de ijs quæ ad illos seq; cõmuniter pertinerent, loquerentur. In Bœotiam ipse profectus est, causas in speciem iræ aduersus Romanos eas, quas ante dixi, habentem, Barcillæ necem & bellum à Quintio Coroneæ propter Romanorum militum cædes illatum: te nera per multa iam secula publice priuatimq; labente egregia quondam disciplina gentis, & multorum eo statu, qui diuturnus esse sine mutatione rerum non posset. Obuiam effusis undiq; Bœotię principibus, Thebas nenit. Ibi in concilio gentis, quanquã & ad Delium impetu in præsidium Romanum facto, et ad Chalcidem cõmiserat nec à paruis nec dubijs principijs bellum: tamen eandem orationem exorsus, qna in colloquio primo ad Chalcidem, quaq; per legatos in concilio Achæorum usus erat, ut amicitiam secum institui, nõ bellum indici Romanis postularet, neminem quid ageretur, fallebat. decretum tamen sub leui uerborũ prætextu pro rege aduersus Romanos factum est. Hac quoq; gente adiuncta Chalcidem regressus, præmissis inde li-

teris,ut Demetriadem cōuenirent principes Aetolorum, cum quibus de summa rerum deliberaret: nauibus eò ad diem indictam concilio uenit. Et Aminander accitus ad consultandū ex Athamania, & Annibal Pœnus iamdiu non adhibitus,interfuit ei consilio. Consultatum de Thessalorum gente est,quorum omnibus qui aderant,uoluntas tentāda uidebatur.in eo modo diuersæ sententiæ erant: quod alij extemplo agendum, alij ex hyeme,quæ tunc fermè media erat,differendum in ueris principiū:& alij legatos tantummodo mittendos,alij cum omnibus copijs eundum censebant:terrendosq; metu,si cunctarentur. Cum circa hanc ferè consultationem disceptatio omnis uerteretur:Annibal nominatim interrogatus sententiā,in uniuersi belli cogitationem regem, atq; eos qui aderant,tali oratione auertit. Si ex quo traiecimus in Græciam, adhibitus essem in consilium: cum de Eubœa,de Achæis, de Bœotia agebatur, eandem sententiam dixissem, quam hodie cum de Thessalis agitur,dicam.Ante omnia Philippum & Macedonas in societatē belli quacunq; ratione censeo deducendos esse.nam quod ad Eubœam Bœotosq; & Thessalos attinet, cui dubium est: quin ut quibus nullæ suæ uires sint,præsentibus adulando semper quem metū in consilio habeant, eodem ad impetrandam ueniam utantur? simul ac Romanū exercitum in Græcia uiderint,ad consuetum imperium se auertant?nec ijs noxæ futurum sit: quod cum Romani procul abessent, uim tuam præsentis, exercitusq; tui experiri noluerint? Quāto igitur prius potiusq; est Philippum nobis coniungere quàm hos: cui si semel in causam descenderit,nihil integri futurū sit:quiq; eas uires affe-rat,quæ non accessio tantum ad Romanū esse bellum: sed per se ipsæ nuper sustinere potuerint Romanos.Hoc ego adiuncto (absit uerbo inuidia) qui dubitare de euentu possim? cum quibus aduersus Philippum ualuerint Romani,ijs nunc fore uideam ut ipsi oppugnētur.Aetoli qui Philippum (quod inter omnes constat) uicerunt:cum Philippo aduersus Ro. pugnabunt. Aminander atq; Athamānum gens, quorum secundum Aetolos plurima fuit opera in eo bello,nobiscum stabunt.Philippus tum te quieto totam molem sustinebat belli: nunc duo maximi reges,Asiæ Europæq; uiribus aduersus unum populum,ut meam utranq; fortunam taceam, patrum certe ætate ne uni quidem Epirotarum regi parem,quicquid tandem erit nobiscum comparatus: geretis bellum. Quæ igitur res mihi fiduciā præbet coniungi nobis Philippum posse?una cōmunis utilitas,quæ societatis maximum uinculum est.altera autores nos Aetoli.uester enim legatus hic Thoas inter cætera,quæ ad exciendū in Græciam Antiochum dicere est solitus:ante omnia hoc semper affirmauit:fremere Philippum,& ægre pati sub specie pacis leges seruitutis sibi impositas.ille quidem feræ bestiæ uinctæ aut clausæ, & refringere claustra cupienti,regis iram uerbis æquabat.cuius si talis animus est,soluamus nos eius uincula & claustra refringamus:ut erumpere diu coercita ira in hostes communes possit. Quod si nihil cum legatio nostra mouerit:at nos,quoniā nobis eum adiungere non possumus:ne hostibus nostris ille adiungi possit,caueamus.Seleucus filius tuus Lysimachiæ est:qui si eo exercitu quem secum habet,per Thraciam proxima Macedoniæ cœperit depopulari:facile ab auxilio ferendo Romanis Philippum ad sua potissimū tuenda auertet.De Philippo meam sententiam habes.De ratione uniuersi belli quid sentirē,iam ab initio non ignorasti.quod si tum auditus forem:non in Eubœa Chalcidem captam & castellum Euripi expugnatum Romani, sed Hetruriam Ligurumq; & Galliæ Cisalpinæ oram bello ardere, & qui maximus ijs terror est: Annibalem in Italia esse audirent.Nunc quoq; accersas cēseo omneis nauales terrestresq; copias:sequantur classem onerariæ cum commeatibus.nam hic sicut ad belli munera pauci sumus:sic nimis multi pro inopia cōmeatuum.Cum omneis tuas contraxeris uires: diuisa classe partem Corcyræ in statione habebis,ne transitus Romanis liber ac tutus pateat:partem ad litus Italiæ, quod Sardiniam Africamq; spectat,traijcies:ipse cum omnibus terrestribus copijs in Byllinum agrum procedes:inde Græciæ præsidebis,& speciem Romanis traiecturū te praebens,& si res poposcerit,traiecturus.Hęc suadeo,qui ut non omnis peritissimus sim belli:cum Romanis certe bellare bonis malisq; meis didici.In quę consiliū dedi:in eadem nec infidelem, nec segnem operā polliceor.Dij approbent eam sententiā,quæ tibi optima uisa fuerit. Hæc fermè Annibalis oratio fuit,quam laudarunt magis in præsentia,qui aderāt,quàm rebus ipsis executi

executi sunt. nihil enim eorum est factum, nisi quod ad classem copiasq; accersendas ex Asia Polyxenidam misit. Legati Larissam ad conciliũ Thessalorum sunt missi. & Aetolis Aminandroq; dies ad conueniendum exercitui Pheras est indictus: eodem & rex cum suis copijs confestim uenit. Ibi dum opperitetur Aminãdrum atq; Aetolos: Philippum Megalopolitanum cum duobus millibus hominum ad legenda ossa Macedonũ circa Cynoscephalas, ubi debellatum erat cum Philippo, misit: siue ab ipso quærẽte sibi commendationem ad Macedonum gentem et inuidiam regi, quod insepultos milites reliquisset, monitus: siue ab insita regibus uanitate, ad consilium specie amplum, re inane, animo adiecto. Tumulus est in unum ossibus, quæ passim strata erãt, coaceruatis factus: qui nullam gratiam ad Macedonas, odium ingens ad Philippum mouit. Itaq; qui ad id tempus fortunam esset in cõsilio habiturus, is extemplo ad M. Bebium proprætorem misit: Antiochum in Thessaliam impetum fecisse. si uideretur ei, moueret ex hybernis. se obuiam processurum, ut quid agendum esset, consultarent. Antiocho ad Pheras iam castra habenti, ubi coniunxerant ei se Aetoli & Aminander: legati ab Larissa uenerunt, quærentes: quod ob factum dictumúe Thessalorũ bello lacesseret eos: simul orantes, ut remoto exercitu per legatos, si quid ei uideretur, secum disceptaret. Eodem tempore quingentos armatos duce Hippolocho Pheras in præsidium miserũt. hi exclusi aditu, iam omnia itinera obsidentibus regijs, Scotussam se receperunt. Legatis Larissęorũ rex clementer respondit: non belli faciendi, sed tuendæ & stabiliendæ libertatis Thessalorũ causa se Thessaliam intrasse. Similia his qui cum Pheræis ageret, missus. cui nullo dato respõso, Pheræi ipsi suum legatũ ad regem, principem ciuitatis Pausaniam miserunt. Qui cum haud dissimilia his, ut in causa pari, quæ pro Chalcidensibus in colloquio ad Euripi fretum dicta erant: quædam etiam ferocius egisset: rex etiam atq; etiam deliberare eos iussos, ne id consilij caperent: cuius dum in futurũ nimis cauti & prouidi essent, extẽplo pœniteret: dimisit. Hæc renũtiata Pheras legatio cum esset, ne paulũ quidẽ dubitarũt, quin pro fide erga Romanos quicquid sors belli tulisset, paterẽtur. Itaq; & hi summa ope parabant se ad urbem defendendam: & rex ab omni parte simul oppugnare mœnia est aggressus: & ut qui satis intelligeret, (neq; enim dubiũ erat) in euentu eius urbis positum esse, quam primam aggressus esset: aut sperni deinde ab uniuersa gente Thessalorum, aut timeri se: omnem undiq; terrorem obsessis iniecit. Primum impetum oppugnationis satis constanter sustinuerunt: deinde cum multi propugnantes caderent aut uulnerarẽtur, labare animi cœpere. reuocati deinde castigationibus principum ad perseuerandum in proposito, relicto exteriore circulo muri deficiẽtibus iam copijs, in interiorem partem urbis concesserunt: cui breuior orbis munitionis circumiectus erat. postremo uicti malis cum timerent, ne ui captis nulla apud uictorem uenia esset, dediderũt sese. Nihil inde moratus rex, IIII millia armatorũ, dum recens terror esset, Scotussam misit. Nec ibi mora deditionis est facta, cernentibus Pheræorum recens exemplum: qui quod pertinaciter primo abnuerant, malo domiti tandem fecissent. cum ipsa urbe Hippolochus Larissæorumq; deditum est præsidium. Dimissi ab rege inuiolati omnes, quod eam rem magni momenti futuram rex ad conciliandos Larissęorum animos credebat. Intra decimum diem quàm Pheras uenerat, his perfectis, Cranonem profectus cum toto exercitu primo aduentu cepit. inde Cyerum & Metropolin, & ijs circumiecta castella recepit. omniaq; iam regionis eius, præter Attacẽ & Gyrtonẽ, in potestate erant. Tum aggredi Larissam cõstituit: ratus uel terrore cæterarũ expugnatarũ, uel beneficio præsidij dimissi, uel exemplo tot ciuitatũ dedentiũ sese, nõ ultra in pertinacia mansuros. Elephãtis agi ante signa terroris causa iussis, quadrato agmine ad urbem incessit: ut incerti fluctuarent animi magnæ partis Larissæorũ inter metum præsentẽ hostiũ, & uerecundiam absentiũ sociorũ. Per eosdem dies Aminander cum Athamanũ iuuẽtute occupat Pelinneũ: & Menippus cum tribus millibus peditũ Aetolorũ, & ducentis equitibus in Perræbiã profectus, Malloeam & Cyretias ui cepit: depopulatusq; est agrũ Tripolitanũ. His raptim peractis Larissam ad regem redeunt. cõsultanti quidnã agendũ esset de Larissa, superuenerũt. Ibi in diuersum sententiæ tendebãt: alijs uim adhibendã & non differendũ censentibus, quin operibus ac machinis simul undiq; mœnia aggrederentur urbis. sitæ in plano, à parte campestri undiq; faci

lis aditu:alijs nūc uires urbis nequaq̃ Pheris cōferendæ memorantibus:nunc hyemem & tem pus anni nulli bellicæ rei,minime obsidioni atq; oppugnationi urbiū aptum.Incerto regi inter spem metumq; legati à Pharsalo,qui ad dedendā urbem suā forte uenerant:animos auxerūt. M.Bebius interim cum Philippo in Dassaretijs cōgressus Ap.Claudiū ex cōmuni consilio ad præsidiū Larissæ misit.qui per Macedoniā magnis itineribus in iugum montium, quod super Gonnos est,peruenit.Oppidū Gonni xx millia ab Larissa abest,in ipsis faucibus saltus,quę Tempe appellant̄,situ̅.Ibi castra metatus latius quàm pro copijs,et plureis quàm quod satis in usum erant,ignes cū accendisset:speciē quam quæsierat,hosti fecit:omnē ibi Ro. exercitū cum rege Philippo esse.Itaq; hyemē instare apud suos causatus rex, unū tantū moratus diē ab Larissa recessit,& Demetriadē rediit.Aetoliq; & Athamanes in suos receperunt se fines.Appius etsi,cuius rei causa missus erat,solutā cernebat obsidionē: tamen Larissam ad cōfirmandos in reliquum sociorū animos descendit:duplexq; lætitia erat,quod & hostes excesserāt finibus,& intra moenia præsidiū Ro.cernebāt. Rex Chalcidē à Demetriade profectus,amore captus uirginis Chalcidensis Cleoptolemi filię:cum patrē, primo adlegando,deinde corā ipse rogando fatigasset,inuitū se grauioris fortunæ cōditioni illigantē:tādem impetrata re,tanquā in media pace nuptias celebrat:et reliquū hyemis,oblitus quantas simul duas res suscepisset,bellum Ro.& Græciā liberandā,omissa omniū rerum cura, in cōuiuijs & uinū sequentibus uoluptatibus,ac deinde ex fatigatione magis quàm satietate earū in somno traduxit.Eadē omnes præfectos regios,qui ubiq; ad Bœotiā maxime præpositi hybernis erāt,cepit luxuria. in eandem & milites effusi sunt:nec quisquā eorum aut arma induit, aut stationē aut uigilias seruauit:aut quicquā quod militaris operis aut muneris esset,fecit.Itaq; principio ueris cum per Phocidem Chæroneā,quò cōuenire omnem undiq; exercitū iusserat, uenisset:facile animaduertit nihilo seueriore disciplina milites quàm ducē hybernasse.Alexandrū inde Acarnānē & Menippum Macedonē Stratum Aetoliæ copias ducere iussit.ipse Delphis sacrificio Apollini facto, Naupactū processit. cōcilio principū Aetoliæ habito,uia quæ pręter Calidonē & Lysimachiā fert ad Stratum,suis qui per Maliacū sinum ueniebāt,occurrit. Ibi Mnesilochus princeps Acarnanum multis emptus donis, nō ipse solum gentē regi conciliabat, sed Clytum etiā prætorē,penes quē tum summa potestas erat,in suam sententiā adduxerat.Is cum Leucadios,quod Acarnaniæ caput est, nō facile ad defectionē posse cerneret impelli propter metū Romanæ classis, quæ cum Attalo,quæq́ue circa Cephaleniā erat,arte eos est aggressus. nam cum in concilio dixisset:tuenda mediterranea Acarnaniæ esse,& omnibus qui arma ferrēt, exeundū ad Medeonem & Tyrrheum, ne ab Antiocho aut Aetolis occuparent̄: fuere qui dicerent: nihil attinere omneis tumultuose concitari:satis esse quingentorū hominum præsidiū. eam iuuentutem nactus,trecentis Medeone,ducentis Tyrrhei in præsidio positis,id agebat, ut pro obsidibus futuri uenirent in potestatem regis.Per eosdem dies legati regis Medeonem uenerunt. quibus auditis,cum in contione quidnam respondendū regi esset,consultaret̄: & alij manendū in Romana societate,alij non aspernandā amicitiam regis censerent: media uisa est Clyti sententia, eoq; accepta est:ut ad regem mitterent legatos, peterentq; ab eo,ut Medeonios super tāta re consultare in concilio Acarnānū pateretur. In eam legationem Mnesilochus,& qui eius factionis erant,de industria collecti, clām missis qui regem admouere copias iuberent, ipsi terebant tēpus.itaq; uixdū ijs egressis legatis,Antiochus in finibus, & mox ad portas erat:& trepidantibus qui expertes proditionis fuerant, tumultuoseq; iuuentutē ad arma uocantibus,ab Clyto & Mnesilocho in urbem est inductus.& alijs sua uoluntate affluentibus,metu coacti etiam qui dissentiebant,ad regem conuenerunt. quos placida oratione territos cum permulsisset, ad spem uulgatæ clementiæ aliquot populi Acarnaniæ defecerunt. Tyrrheum à Medeone profectus est: Mnesilocho eodem & legatis præmissis.Cæterū detecta Medeone fraus cautiores, nō timidiores Tyrrhenses fecit:dato ei haud perplexo responso:nullā se nouam societatē,nisi ex autoritate Romanorū imperatorū accepturos:portisq; clausis, armatos in muris disposuerunt. Et peropportune ad confirmandos Acarnānū animos Cn. Octauius missus à Quintio,cum præsidiū & paucas naues ab A.Posthumio,qui ab Attilio legato Cephaleniæ prępositus

situs fuerat, accepisset: Leucadem uenit, impleuitꝗ spei socios: M. Aciliũ COS. iam cum legionibus mare traiecisse, & in Thessalia castra Romana esse. Hunc rumorẽ quia similem ueri tempus anni maturũ iam ad nauigandũ faciebat: rex præsidio Medeone imposito, & in quibusdam alijs Acarnaniæ oppidis, Tyrrheo abscessit: & per Aetolię ac Phocidis urbes Chalcidem rediit. Sub idem tempus M. Bebius & Philippus rex iam ante per hyemem in Dassaretis congressi, cum Ap. Claudiũ, ut obsidione Larissam eximeret, in Thessaliam misissent: quia id tempus rebus gerendis immaturũ erat, in hyberna regressi, principio ueris coniunctis copijs in Thessaliã descenderunt. in Acarnania tum Antiochus erat. aduenientes, Philippus Mallœam Perrhæbiæ, Bebius Phacium est aggressus. quo primo propè impetu capto, Phestum eadẽ celeritate capit. inde Atracem cum se recepisset, Cyretias hinc & Eriniũ occupat: præsidijsꝗ per recepta oppida dispositis, Philippo rursus obsidenti Mallœam se cõiungit. Sub aduentũ Romani exercitus seu ad metum uiriũ, seu ad spem ueniæ cum dedidissent sese, ad ea recipienda oppida, quæ Athamânes occupauerant, uno agmine ierunt. Erant autem hæc: Æginium, Ericinium, Gomphi, Silana, Tricca, Melibœa, Phaloria. Inde Pelinnæũ, ubi Philippus Megalopolitanus cum quingentis peditibus & equitibus XL. in præsidio erat, & circunsidunt: & priusꝗ oppugnarent, mittunt ad Philippum qui moneret: ne uim ultimam experiri uellet. Quibus ille satis securiter respondit, uel Romanis uel Thessalis se crediturũ fuisse: in Philippi se potestatem commissurum non esse. Posteaquã apparuit ui agendum, quia uidebat̃ & Limnæam eodem tempore oppugnari posse: regem ad Limnæam ire placuit: Bebius restitit ad Pelinnęum oppugnandũ. Per eos forte dies M. Acilius COS. cum X millibus peditũ, duobus millibus equitum, XV elephantis mari traiecto, pedestres copias Larissam ducere delectos militũ tribunos iussit: ipse cum equitatu Limnæam ad Philippum uenit. Aduentu consulis deditio sine cunctatione est facta: traditumꝗ præsidium regiũ & cum ijs Athamânes. Ab Limnæa Pelinnæum consul proficiscit̃. Ibi primi Athamânes tradiderunt sese: deinde & Philippus Megalopolitanus. cui decedenti de pręsidio cum obuius forte fuisset Philippus rex: ad ludibriũ regem eum cõsalutari iussit: ipse cõgressus fratrem haud sanè decoro maiestati suę ioco appellauit. deductus inde ad COS. custodiri iussus: & haud ita multo post in uinculis Romam missus. cætera multitudo Athamânũ aut militum Antiochi regis, quæ in præsidijs deditorũ per eos dies oppidorũ fuerat: Philippo tradita regi est. fuere autem ad tria millia hominũ. Cõsul Larissam est profectus, ibi de summa belli cõsultaturus. in itinere ab Pieria & Metropoli legati tradẽtes urbes suas occurrerunt. Philippus Athamânũ præcipue captiuis indulgẽter habitis, ut per eos cõciliaret gentem: nactus spem Athamaniæ potiundę, exercitũ eò duxit, præmissis in ciuitates captiuis. Et illi magnam autoritatẽ apud populares habuerunt, clementiã erga se regis munificentiamꝗ cõmemorantes: & Aminander cuius præsentis maiestas aliquos in fide cõtinuisset: ueritus ne traderet̃ Philippo iampridẽ hosti, & Romanis merito tum propter defectionẽ infensis, cum coniuge ac liberis regnò excessit, Ambraciamꝗ se contulit. ita Athamania omnis in ius ditionemꝗ Philippi cõcessit. Consul ad reficienda maxime iumenta, quæ & nauigatione & postea itineribus fatigata erãt: paucos Larissæ moratus dies, uelut reparato modica quiete exercitu, Cranonẽ est profectus. Venienti Pharsalus, Scotussa & Phæræ, quæꝗ in eis præsidia Antiochi erant, dedũtur. ex ijs interrogatis qui manere secum uellent, mille uolentes Philippo tradit: cæteros inermes Demetriadẽ remittit. Proernam inde recepit: & quæ circa eam castella erant. Ducere tum porro in sinũ Maliacũ cœpit. Appropinquante faucibus, super quas siti Thaumaci sunt, deserta urbe iuuentus omnis armata syluas & itinera insedit: & in agmen Romanũ ex superioribus locis incursauit. Consul primo mittere, qui ex propinquo colloquentes deterrerent eos à tali furore. posteaquã perseuerare in incepto uidit: tribuno cum duorũ signorum militibus circũmisso, interclusit ad urbem iter armatis, uacuamꝗ eam cepit. tum clamore ab tergo captæ urbis audito, refugientiũ undiꝗ ex syluis insidiatorũ cædes facta est. A Thaumacis altero die cõsul ad Sperchiũ amnem peruenit: inde Hypatęorũ agros uastauit.

Cum hæc agebant̃, Chalcide ęrat Antiochus. qui iam tum cernens, nihil se ex Græcia, præter amœna Chalcide hyberna & infames nuptias petisse, Ætolorũ uana promissa incusare &

Thoantem: Annibalem uero nō ut prudentem tantū uirum, sed propè uatem omnium quæ tum euenirent, admirati. ne tamen temere cœpta segnitia insuper euerteret, nuntios in Aetoliam mittit, ut omni contracta iuuentute cōuenirent. Iam & ipse eò decem millia ferè peditum ex ijs qui postea uenerāt ex Asia expleta, & equites quingentos duxit. Quò cū aliquanto pauciores quàm unquam antea cōuenissent: & principes tantūmodo cum paucis clientibus essent: atq; ij dicerent, omnia sedulo ab se facta, ut quàmplurimos ex ciuitatibus suis euocarent: nec autoritate nec gratia nec imperio aduersus detrectantes militiam ualuisse: destitutus undiq; & ab suis qui morabantur in Asia: & ab socijs qui ea in quorum spem uocauerant, non præstabant: intra saltum Thermopylarū sese recepit. Id iugum, sicut Apennini dorso Italia diuiditur, ita mediam Græciam dirimit. ante saltum Thermopylarū septentrionem uersus Epirus, & Perræbia & Magnesia & Thessalia est, & Phthiotæ Achæi, & sinus Maliacus. intra fauces ad meridiem uergunt Ætoliæ pars maior, & Acarnania, & cum Locride Phocis, & Bœotia, adiunctaq; insula Eubœa, & excurrente in altum uelut promontorio Attica terra sita ab tergo & Peloponnesus. Hoc iugum ab Leucade & mari ad occidētem uerso per Aetoliam ad alterum mare orienti obiectum tendens, ea aspreta rupesq; interiectas habet: ut non modo exercitus, sed ne expediti quidem facile ullos ad transitū calles inueniant. extremos ad orientem montes Oetam uocant, quorum quod altissimū est, Callidromon appellatur: in cuius ualle ad Maliacum sinum uergente iter est nō latius quàm sexaginta passus. hæc una militaris uia est, quà traduci exercitus, si non prohibeantur, possunt. ideo Pylę, & ab alijs, quia calidæ aquæ in ipsis faucibus sunt, Thermopylæ locus appellatur: nobilis Lacedæmoniorū aduersus Persas morte magis memorabili quàm pugna. Haudquaquā pari tum animo Antiochus intra portas loci eius castris positis, munitionibus insuper saltum impediebat. & cum duplici uallo fossaq;, & muro etiam quà res postulabat, ex multa copia passim iacentium lapidū permunisset omnia: satis fidens nunquam eò uim Romanum exercitum facturum, Aetolos ex IIII millibus (tot enim conuenerant) partim ad Heracleam præsidio obtinendam, quæ ante ipsas fauces posita est, partim Hypatam mittit: & Heracleam haud dubius consulem oppugnaturū, & iam multis nuntiantibus circa Hypatam omnia euastari. Consul depopulatus Hypatensem primo, deinde Heracleensem agrum, inutili utrobiq; auxilio Aetolorū, in ipsis faucibus prope fontes calidarum aquarum aduersus regem castra posuit. Aetolorū utræq; manus Heracleam sese incluserunt. Antiochum, cui priusquā hostem cerneret, satis omnia permunita & præsidijs obsepta uidebantur: timor deinde incessit, ne quos per imminentia iuga calles inueniret ad transitum Romanus. nam & Lacedæmonios quondam ita à Persis circumitos fama erat: & nuper Philippū ab ijsdem Romanis. itaq; nuntium Heracleā ad Aetolos mittit, ut hanc saltem sibi operam eo bello præstarent: ut uertices circa montium occuparent obsiderentq;: ne quà transire Romanus posset. Hoc nuntio audito dissensio inter Aetolos orta est. pars imperio parendum regis, atq; eundum censebant: pars subsistendū Heracleæ ad utranq; fortunam: ut siue uictus à consule rex esset, in expedito haberent integras copias ad opem propinquis ferendam ciuitatibus suis: siue uinceret, ut dissipatos in fugam Romanos persequerentur. Vtraq; pars non mansit modo in sententia sua, sed etiam executa est consiliū. duo millia Heracleæ substiterūt: duo trifariā diuisa, Callidromum & Rhoduntiā, & Tichiunta (hęc nomina cacuminibus sunt) occupauere. Consul posteaquā infessa superiora loca ab Aetolis uidit: M. Porcium Catonem & L. Valeriū Flaccum consulares legatos cum binis millibus delectorū peditū ad castella Aetolorum, Flaccū in Rhoduntiā & Tichiunta, Catonem in Callidromū mittit. ipse priusquam ad hostem copias admoueret, uocatos in contionē milites paucis est allocutus. Plerosq; omnium ordinū milites inter uos esse uideo, qui in hac eadē prouincia T. Quintij ductu auspicioq; militaueritis. Macedonico bello inexuperabilis magis saltus ad amnē Aoum fuit, quàm hic. quippe portæ sunt hę: & unus inter duo maria clausis omnibus, uelut naturalis trāsitus est. munitiones & locis opportunioribus tunc fuerunt, & ualidiores impositæ. exercitus hostiū ille & numero maior, & militū genere aliquanto melior. quippe illic Macedones Thracesq; & Illyrij erant, ferocissimæ omnes gentes: hic Syri & Asiatici Græci sunt, leuissima genera hominum

num & seruituti nata:rex ille bellicosissimus,exercitatus iam inde ab iuuēta finitimis Thracum atq; Illyriorū, & circa omnium accolarū bellis:hic,ut aliam omnem uitā omittā,is est,qui cum ad inferendū populo Ro.bellum ex Asia in Europā trāsisset: nihil memorabilius toto tempore hybernorū gesserit,quàm quod amoris causa ex domo priuata & obscuri etiam inter popu lares generis uxorē duxit:& nouus maritus uelut saginatus nuptialibus cœnis, ad pugnā processit.Summa uiriū speciēq; eius in Aetolis fuit,gente uanissima & ingratissima, ut uos prius expertı estis, nunc Antiochus experitur.nam nec cōuenerunt frequētes,nec cōtineri in castris po tuerunt,& in seditione ipsi inter se sunt: & cum Hypatā tuendā Heracleamq; depoposcissent: neutram tutati pars refugerunt in iuga montium:pars Heracleæ incluserunt sese.Rex ipse confessus nusquā æquo campo nō modo congredi se ad pugnam audere,sed ne castra quidem in aperto ponere, relicta omni ante se regione ea quam se nobis ac Philippo ademisse gloriabatur,condidit se intra rupes:ne ante fauces quidē saltus, ut quondam Lacedæmonios fama est: sed intra penitus retractis castris.quod quantū interest ad timorem ostendendū:an muris alicuius urbis obsidendum sese incluserit? Sed neq; Antiochum tuebuntur angustiæ : nec Aetolos uertices illi,quos ceperūt.satis undiq; prouisum atq; præcautum est, ne quid aduersus uos in pugna præter hosteis esset.Illud proponere animo uestro debetis: non uos pro Græciæ libertate tantum dimicare,(quanquā is quoq; egregius titulus esset,liberatam à Philippo ante, nunc ab Aetolis & ab Antiocho liberare) neque ea tantum in præmium uestrum cessura,quæ nunc in regijs castris sunt:sed illum quoq; omnem apparatum,qui in dies ab Epheso expectatur,prædæ futurū:Asiam deinde Syriamq;,& omnia usq; ad ortus solis ditissima regna imperio Ro.aperturos.Quid deinde aberit,quin ab Gadibus ad mare rubrum oceano fineis terminemus,qui orbem terrarum amplexu finit? & omne humanum genus secūdum deos nomen Romanū ueneretur? In hæc tanta præmia dignos parate animos,ut crastino die bene iuuantibus dijs acie decernamus. Ab hac contione dimissi milites,priusquā corpora curarent,arma telaq; parant.Luce prima signo pugnæ proposito,instruit aciem consul arcta fronte,ad naturam & angustias loci. Rex posteaquā signa hostium conspexit, & ipse copias eduxit. Leuis armaturæ partē ante uallum in primo locauit:tum Macedonū robur, quos sarissophoros appellabant,uelut firmamentū circa ipsas munitiones cōstituit.his ab sinistro cornu iaculatorum sagittariorumq; & funditorū manum sub ipsis radicibus montis posuit, ut ex altiore loco nuda latera hostium incesserent.ab dextro Macedonibus ad ipsum munimentorū finem,quà loca usq; ad mare inuia palustri limo & uoraginibus claudunt,elephantos cum assueto præsidio posuit:post eos equites:tum modico interuallo relicto,cæteras copias in secunda acie.Macedones pro uallo locati primo facile sustinebant Romanos tentantes ab omni parte aditus: multum adiuuantibus qui ex loco superiore fund^is,uelut nimbum,glandes,& sagittas simul ac iacula ingerebant. deinde, ut maior nec iam toleranda uis hostium inferebat se, pulsi loco intra munimenta subductis ordinibus concesserunt . inde ex uallo propè alterū uallum hastis præ se obiectis fecerunt . & ita modica altitudo ualli erat, ut & locum superiorē ad pugnandū suis præberet:& propter longitudinē hastarum subiectū haberet hostem. Multi temere subeuntes uallum transfixi sunt:& aut incœpto irrito recessissent,aut plures cecidissent : ni M.Porcius ab iugo Callidromi,deiectis inde Aetolis,& magna ex parte cæsis,(incautos enim & plerosq; sopitos oppresserat) super imminentē castris collem apparuisset.Flacco nō eadem fortuna ad Tichiunta & Rhodontiam , nequicquam subire ad ea castella conato, fuerat. Macedones, quiq; alij in castris regijs erant, primo,dum procul nihil aliud quàm turba & agmen apparebat : Aetolos credere uisa procul pugna subsidio uenire. cæterum ut primum signaq́ue & arma ex propinquo cognita errorem aperuerunt, tātus repente pauor omneis cepit,ut abiectis armis fugerent. Et munimenta sequentes impedierunt , & angustiæ uallis, per quam sequendi erant:& maxime omnium quod elephanti nouissimi agminis erant, quos pedes ægre præterire , eques nullo poterat modo , timentibus equis, tumultumq; inter se maiorem quam in prælio edentibus . aliquantum temporis & direptio castrorum tenuit . Scarphiam tamen eo die persecuti sunt hostem.Multis in ipso itinere cæsis captisq́ue, non equis uirisq; tantum,

sed

ſed etiam elephantis,quos capere non potuerant,interfectis, in caſtra reuerterunt:quę tentata eo die inter ipſum pugnæ tempus ab Aetolis Heracleam obtinētibus prętidio ſine ullo haud parum audacis incœpti effectu fuerant.Conſul noctis inſequentis tertia uigilia pręmiſſo equitatu ad perſequendū hoſtem,ſigna legionum prima luce mouit. Aliquantum uiæ præceperat rex,ut qui nō ante quàm Elatiæ ab effuſo conſtiterit curſu.ubi primum reliquijs pugnæq; & fugæ collectis,cum perexigua manu ſemermiū militum Chalcidem ſe recepit. Romanus equitatus ipſum quidem regem Elatiæ aſſecutus non eſt,ſed magnā partem agminis aut laſſitudine ſubſiſtētis,aut errore, ut qui ſine ducibus per ignota itinera fugerēt, diſſipatos oppreſſerunt.nec præter quingentos,qui circa regem fuerunt, ex toto exercitu quiſquā effugit:etiam ex X millibus militum, quos Polybio autore traieciſſe ſecum regem in Græciam ſcripſimus, exiguus numerus.Quid ſi Antiati Valerio credamus, LX millia militum fuiſſe in regio exercitu ſcribēti? XL inde millia cecidiſſe? ſupra V millia capta cum ſignis militaribus CCXXX? Romanorū CL interfecti ſunt.Conſule per Phocidem & Bœotiam exercitū ducente,conſciæ defectionis ciuitates cum uelamentis ante portas ſtabant, metu ne hoſtiliter diriperent: cæterum per omnes dies haud ſecus quàm in pacato agro ſine uiolatione ullius rei agmen proceſſit:donec in agrum Coronenſem uentū eſt. ibi ſtatua regis Antiochi poſita in templo Mineruæ Itonęæ iram accendit:permiſſumq; militi eſt ut circūiectum templo agrum popularet.deinde cogitatio animū ſubijt: cum cōmuni decreto Bœotiorum poſita eſſet ſtatua,indignū eſſe in unum Coronenſem agrum ſæuire.reuocato extemplo milite finis populandi factus: caſtigati tantum uerbis Bœoti ob ingratū in tantis tamq; recentibus beneficijs animū erga Romanos. Inter ipſum pugnæ tempus X naues regiæ cum præfecto Iſidoro ad Thronium in ſinu Maliaco ſtabant. eò grauis uulneribus Alexander Acarnān nuntius aduerſæ pugnæ cum perfugiſſet,trepidæ inde recenti terrore naues Ceneum Eubœæ petierunt. ibi mortuus ſepultusq; Alexander.Tres,quæ ex Aſia profectæ eundem portum tenuerant naues:audita exercitus clade,Epheſum redierunt.Iſidorus ab Ceneo Demetriadē,ſi fortè eò deferret fuga regem traiecit. Per eoſdem dies A.Attilius præfectus Romanę claſſis magnos regios commeatus iam fretum,quod ad Andrum inſulam eſt,pręteruectos excepit.alias merſit,alias cepit naues. quæ nouiſſimæ agminis erant,curſum in Aſiam uerterunt. Attilius Piræeum,unde profectus erat,cum agmine captiuarū nauium reuectus, magnam uim frumēti & Athenienſibus & alijs eiuſdem regionis ſocijs diuiſit. Antiochus ſub aduentū conſulis à Chalcide profectus,Tenum primo tenuit, inde Epheſum tranſmiſit. Conſuli Chalcidem uenienti portę patuerūt, cum appropinquante eo Ariſtoteles præfectus regis urbe exceſſiſſet. & cæteræ urbes in Eubœa ſine certamine traditę.paucoſq; per dies omnibus perpacatis,ſine ullius noxa urbis exercitus Thermopylas reductus,multo modeſtia poſt uictoriā, quàm ipſa uictoria laudabilior.

Inde conſul M.Catonē per quem quæ geſta eſſent,ſenatus populuſq; Romanus haud dubio autore ſciret:Romam miſit. Is à Creuſa (Theſpienſiū emporium eſt,in intimo ſinu corinthiaco retractū) Patras Achaiæ petit: à Patris Corcyrā uſq; Aetoliæ atq; Acarnaniæ litora legit:atq; ita ad Hydruntū Italiæ traiecit:quinto die inde pedeſtri itinere Romam ingenti curſu peruenit.ante lucem ingreſſus urbem,à porta ad prætorē M.Iunium iter intendit. Is prima luce ſenatum uocauit.quò L.Cornelius Scipio aliquot diebus ante à conſule dimiſſus cum aduenicns audiſſet prægreſſum Catonē in ſenatu eſſe, ſuperuenit exponenti, quæ geſta eſſent. Duo inde legati iuſſu ſenatus in contionem ſunt producti:atq; ibi eadem,quæ in ſenatu de rebus in Aetolia geſtis expoſuerunt.Supplicatio in triduū decreta eſt:& ut XL hoſtijs maioribus prætor,quibus dijs ei uideret,ſacrificaret. Per eoſdem dies & M. Fuluius Nobilior,qui biennio ante prætor in ulteriorē Hiſpaniam erat profectus,ouans urbem eſt ingreſſus. Argenti bigati præ ſe tulit CXXX millia:& extra numeratū XII millia pondo argenti: auri pondo CXXVII. Acilius conſul ab Thermopylis Heracleā ad Aetolos pręmiſit:ut tunc ſaltē experti regiam uanitatē reſipiſcerent:traditaq; Heraclea, cogitarent de petenda ab ſenatu ſeu furoris ſui,ſeu erroris uenia. Et cæteras Græciæ ciuitates defeciſſe eo bello ab optime de ſe meriti Romanis:ſed quia poſt fugā regis,cuius fiducia ab officio deceſſiſſent:nō addidiſſent pertina

ciam

ciam culpæ,in fidem receptas esse. Ætolos quoq;, quanquam non secuti sint regem,sed accer/ sierint,& duces belli non socij fuerint:si pœnitere possint,posse & incolumes esse. Ad ea cum pacati nihil responderetur,appareretq; armis rem gerendam:& rege superato bellum Aetoli/ cum integrum restare,castra ab Thermopylis ad Heracleã mouit: eoq; ipso die, ut situm no/ sceret urbis,ab omni parte equo mœnia est circũuectus. Sita est Heraclea in radicibus Oe/ tæ montis: ipsa in campo,arcem imminentem loco alto, & undique præcipiti habet. Con/ templatus omnia quæ noscenda erant,quatuor simul locis aggredi urbem constituit. à flumi/ ne Asoro,quà & gymnasium est,L. Valerium operibus atq; oppugnationi præposuit. arcem extra muros, quæ frequentius propè quàm urbs habitabatur, T. Sempronio Longo oppu/ gnandam dedit. à sinu Maliaco, quæ aditum haud facilem pars habebat, M.Bebium: ab al/ tero amniculo, quem Melana uocant, aduersus Dianæ templum Ap. Claudium opposuit. Horum magno certamine intra paucos dies turres arietesq; e, & alius omnis apparatus op/ pugnandarum urbium perficitur. & cum ager Heracliensis paluster omnis, frequensq; e pro ceris arboribus benigne ad omne genus operum materiam suppeditabat:tum quia refugerãt intra mœnia Aetoli, desertaq; in uestibulo urbis erant tecta, in uarios usus nõ tigna modo & tabulas, sed laterem quoque & cæmenta & saxa uariæ magnitudinis præbebant. Et Romani quidem operibus magis quàm armis urbem oppugnabant, Aetoli contra armis se tuebãtur. nam cum ariete quaterentur muri,non laqueis,ut solet,exceptos declinabant ictus:sed armati frequentes quidam ignes etiam,quos aggeribus inijcerent,ferebant.fornices quoque in muro erant apti ad excurrendum:& ipsi cum pro dirutis reficerent muros:crebriores eos,ut pluribus erumperetur in hostem locis, faciebant. Hoc primis diebus, dum integræ uires erant,& fre/ quentes & impigre fecerunt: in dies deinde pauciores & segnius. etenim cum multis urgeren/ tur rebus,nulla eos res æque ac uigiliæ conficiebant:Romanis in magna copia militum succe/ dentibus alijs in stationem aliorum, Aetolos propter paucitatem eosdem dies noctesq; assi/ duo labore urente.per IIII & XX dies,ita ut nullum tempus uacuum dimicatione esset,ad uersus quatuor è partibus simul oppugnantem hostem nocturnus diurno continuatus labor est.Cum fatigatos iam Aetolos sciret COS. & ex ratione temporis,& quod ita transfugæ af/ firmabant,tale consilium inijt. media nocte receptui signum dedit,& ab oppugnatione simul omnes milites deductos usque ad tertiam diei horam quietos in castris tenuit: inde cœpta op/ pugnatio ad mediam rursus noctem perducta est, intermissa deinde usq; ad tertiam diei ho/ ram.Fatigationem rati causam esse Aetoli non continuandæ oppugnationis, quæ & ipsos af/ fecerat:ubi Romanis datum receptui signum esset,uelut ipsi quoq; hoc reuocari, pro se quisq; ex stationibus decedebant:nec ante tertiam diei horam armati in muris apparebant. Consul cum nocte media intermisisset oppugnationem,quarta uigilia rursus ab tribus partibus sum/ ma ui aggressurus,ab una T.Sempronium tenere intentos milites signumq; expectare iussit: ad ea in nocturno tumultu, unde clamor exaudiretur, haud dubie ratus hostes concursuros. Aetoli pars sopiti affecta labore ac uigilijs corpora ex somno moliebãtur: pars uigilantes ad/ huc ad strepitum pugnantiũ in tenebris currunt.Hostes partim per ruinas iacentis muri tran/ scendere conantur:partim scalis ascensus tentant.aduersus quos undiq; ad opem ferẽdam con currunt Aetoli.Pars una in qua ædificia extra urbem erãt, neq; defenditur neq; oppugnatur: sed qui oppugnarẽt intenti signum expectabãt,defensor nemo aderat.Iam dilucescebat,cum signum consul dedit:& sine ullo certamine partim per semiruta, partim scalis integros muros transcendêre. Simul clamor index capti oppidi est exauditus, undiq; Aetoli desertis stationi/ bus in arcem fugiunt. Oppidum uictores permissu consulis diripiunt: non tam ab ira,nec ab odio,quàm ut miles coercitus in tot receptis ex potestate hostium urbibus aliquo tandem lo/ co fructum uictoriæ sentiret.Reuocatos inde à medio fermè die milites cum in duas diuisisset partes:unam radicibus montium circũduci ad rupem iussit:quę fastigio altitudinis par,media ualle uelut abrupta ab arce erat:sed adeo propè geminata cacumina eorum montium sunt, ut ex uertice altero conijci tela in arcem possent:cum dimidia militum parte cõsul ab urbe ascen/ surus in arcem,signum ab ijs,qui ab tergo in rupem euasuri erãt,expectabat. Non tulere qui in arcẽ

in arce erant Aetoli primum eorum qui rupem ceperant clamorem, deinde impetum ab urbe Romanorum:& fractis iam animis, & nulla ibi præparata re ad obsidionem diutius toleran/dam:utpote congregatis fœminis puerisq;,& imbelli alia turba in arcem, quæ uix capere,ne/dum tueri multitudinem tantam posset. itaq; ad primum impetum abiectis armis dediderũt sese. Traditus inter cæteros principes Aetolorum & Damocritus est: qui principio belli decre tum Aetolorum,quo accersendum Antiochum censuerant,T. Quintio poscenti responderat: in Italia daturũ,cum castra ibi Aetoli posuissent.ob eam ferociam maius uictoribus gaudium traditus fuit. Eodem tempore quo Romani Heracleam,Philippus Lamiã ex composito op/pugnabat, circa Thermopylas cum consule redeunte ex Bœotia, ut uictoriam ipsi populoq; Romano gratularetur,excusaretq; quod morbo impeditus bello non interfuisset,congressus. inde diuersi ad duas simul oppugnandas urbes profecti. intersunt septem millia fermè pas suum. & quia Lamia cum posita est in tumulo, tum regionem eà maxime despectat oppi/dum quà breue interuallum uidetur, & omnia in conspectu sunt: cum enixe uelut proposito certamine Romani Macedonesq; diem ac noctem aut in operibus aut in prælijs essent: hoc maior difficultas Macedonibus erat, quod Romani aggere & uineis, & omnibus supra ter/ram operibus, subtus Macedones cuniculis oppugnabant: & in asperis locis silex sæpe im/penetrabilis ferro occurrebat.& cum parum procederet inceptum, per colloquia principũ op/pidanos tentabat rex,ut urbem dederent:haud dubius,quin si prius Heraclea capta foret,Ro/manis se potius quàm sibi dedituri essent: suamq; gratiã consul in obsidione liberanda factu/rus esset. Nec eum opinio est frustrata:confestim enim ab Heraclea capta nuntius uenit,ut op pugnatione abstineret. Aequius esse,Romanos milites qui acie dimicassent cum Aetolis,præ/mia uictoriæ habere. Ita recessum ab Lamia est, & propinquæ clade urbis ipsi, ne quid simile paterentur, effugerunt. Paucis priusquã Heraclea caperetur diebus Aetoli concilio Hypa/tam coacto,legatos ad Antiochũ miserunt:inter quos & Thoas idem qui & antea,missus est. mandata erant,ut ab rege peterent primum:ut ipse coactis rursus terrestribus naualibusq; co/pijs,in Græciam trajceret: deinde si qua ipsum teneret res, ut pecuniam & auxilia mitteret. id cum ad dignitatem eius fidemq; pertinere,nõ prodi socios: tum etiam ad incolumitatẽ regni, non sinere Romanos omni cura uacuos,cum Ætolorum gentem sustulissent, omnibus copijs in Asiam trajcere. Vera erant quæ dicebantur:eo magis regem mouerunt. itaq; in præsentia pecuniam quę ad usus belli necessaria erat,legatis dedit:auxilia terrestria naualiaq; affirmauit missurum. Thoantem unum ex legatis retinuit,& ipsum haud inuitum morantem:ut exactor præsens promissorum adesset. Cæterum Heraclea capta fregit tandem animos Aetolorum: & post paucos dies quàm ad bellum renouandum,acciendumq; regem,in Asiam miserant le gatos:abiectis belli consilijs,pacis petendæ oratores ad consulem miserunt. Quos dicere exor sos cõsul interfatus,cum alia sibi pręuertenda esse dixisset: redire Hypatam eos,datis dierum x inducijs,& L. Valerio Flacco cum ijs misso,iussit:ei quæ secum acturi fuissent,exponere: & si qua uellent alia. Hypatam ut est uentum,principes Aetolorum apud Flaccum concilium habuerunt,consultantes, quonam agendum modo apud consulem foret. Parantibus ijs anti/qua iura fœderum ordiri,meritaq; in populum Romanum,absistere ijs Flaccus iussit,quę ipsi uiolassent: confessionem ijs culpæ magis profuturam, & totam in preces orationem uersam. nec enim in causa ipsorum,sed in populi Romani clemẽtia spem salutis positam esse.& se sup/pliciter agentibus ijs adfuturum & apud consulem & Romæ in senatu.eò quoq; enim mitten dos fore legatos.Hæc una uia omnibus ad salutem uisa est,ut in fidem se permitterent Roma norum.ita enim & illis uiolandi supplices uerecundiã se imposituros: & ipsos nihilo minus suę potestatis fore,si quid melius fortuna ostendisset.Posteaquã ad consulem uentũ est,Phaneas legationis princeps longam orationem, & uarie ad mitigandam iram uictoris compositã ita ad extremum finiuit: ut diceret,Aetolos se suaq; omnia fidei populi Romani permittere. Id consul ubi audiuit,etiam atq; etiam uidete,inquit,Aetoli,ut ita permittatis. Tum decretũ Pha neas,in quo id diserte scriptum erat,ostendit. Quando ergo,inquit, ita permittitis:postulo ut mihi Dicæarchum ciuem uestrum,& Menetam Epirotam, (Naupactum is cum præsidio

ingressus

ingressus ad defectionem compulerat)& Aminandrum cum principibus Athamanum,quorum consilio ab nobis defecistis:sine mora dedatis. Propè dicentem interfatus Romanum, non in seruitutem,inquit,sed in fidem tuam nos tradimus: & certum habeo te imprudẽtia labi:qui nobis imperes,quæ moris Græcorum non sint. Ad hæc cos: nec Hercule,inquit,magnopere nunc curo,quid Aetoli satis ex more Græcorum factum esse censeant:dum ego more Romano imperiũ id habeam in deditos modo decreto suo,ante armis uictos. itaq; ni propere fit quod impero, uinciri uos iam iubeo. afferriq; catenas,& circumsistere lictores iussit. Tum fracta Phaneæ ferocia,Ætolisq; alijs est:& tandem cuius conditionis essent,sensere. & se quidem Phaneas, & qui adsint Aetolorũ,scire facienda esse quæ imperẽtur, dixit:sed ad decernenda ea cõcilio Aetolorũ opus esse:ad id petere ut x dierum inducias daret. Petente Flacco pro Aetolis,induciæ datæ:& Hypatam reditum est. Vbi cum in cõcilio delectorum, quos apocletos uocant:Phaneas & quæ imperarentur,& quæ ipsis propè accidissent,exposuisset:ingemuerunt quidem principes conditioni suæ: parendũ tamen uictori censebant: & ex omnibus oppidis conuocandos Aetolos ad concilium.Posteaquam uero omnis coacta multitudo eadem illa audiuit, adeo sæuitia imperij atq; indignitate exasperati animi sunt: ut si in pace fuissent,illo impetu iræ concitari potuerint ad bellum. Ad iram accedebat & difficultas eorum quæ imperarentur:quonam modo enim utiq; regem Aminandrum se tradere posse? & spes forte oblata:quod Nicander eo ipso tempore ab rege Antiocho ueniens impleuit expectatione uana multitudinem:terra mariq; ingens parari bellum. Is duodecimo die quàm conscenderat nauem, in Aetoliam perfecta legatione rediens, Phalaram in sinu Maliaco tenuit. inde Lamiam pecuniam cum deuexisset,ipse cum expeditis uespera prima inter Macedonum Romanaq; castra medio agro dum Hypatam notis callibus petit, in stationem incidit Macedonum:deductusq; ad regem est,nondum cõuiuio dimisso. Quod ubi nuntiatum est,uelut hospitis, non hostis aduentu motus Philippus,accumbere eum epularíq; iussit:atq; inde dimissis alijs solum retentum, ipsum quidem de se timere quicquam uetuit. Aetolorum praua consilia,atq; in ipsorum caput semper recidentia accusauit: qui primum Romanos,deinde Antiochum in Græciam adduxissent. sed præteritorum, quæ magis reprehendi quàm corrigi possint, oblitum se non facturum ut insultet aduersis rebus eorum. Aetolos quoq; finire tandem aduersus se odia debere: & Nicandrum priuatim eius diei, quo seruatus à se foret,meminisse.Ita datis qui in tutum eum prosequerẽtur,Hypatam Nicander consultantibus de pace Romana superuenit. M.Acilius uendita aut concessa militi circa Heracleam prǽda, posteaquam nec Hypatæ pacata esse consilia,& Naupactum concurrisse Aetolos, ut inde totum impetum belli sustinerent,audiuit: præmisso Ap.Claudio cum IIII millibus militum ad occupanda iuga,quà difficiles transitus montium erant:ipse Oetam ascendit: Herculiq; sacrificium fecit in eo loco,quem Pyram,quod ibi mortale corpus eius dei sit crematum,appellant.inde toto exercitu profectus reliquũ iter satis expedito agmine fecit. Vt ad Coracem est uentum: (mons est altissimus inter Callipolin & Naupactum) ibi & iumenta multa ex agmine præcipitata cum ipsis oneribus sunt,& homines uexati. & facile apparebat, quàm cum inerti hoste res esset,qui tam impeditum saltum nullo præsidio, ut clauderet transitum, insedisset.Tum quoq; uexato exercitu ad Naupactum descendit:& uno castello aduersus arcem posito,cæteras partes urbis,diuisis copijs pro situ mœnium,circumsedit. nec minus operis laborisq; ea oppugnatio,quàm Heracleæ habuit. Eodem tempore & Messene in Peloponneso ab Achæis,quod concilij eorum recusaret esse,oppugnari cœpta est. Etenim duæ ciuitates Messene & Elis,extra concilium Achaicum erant,cum Aetolis sentiebant.Elei tamen post fugatum ex Græcia Antiochum legatis Achæorum lenius respõderãt:dimisso præsidio regio cogitaturos se,quid sibi faciendum esset.Messenij sine responso dimissis legatis mouerãt bellum:trepidiq; rerum suarum,cum iam ager effuso exercitu passim ureretur:castraq; prope urbem poni uiderent:legatos Chalcidem ad T.Quintium autorem libertatis miserunt,qui nuntiarent: Messenios Romanis, non Achæis, & aperire portas, & dedere urbem paratos esse. Auditis legatis extẽplo profectus Quintius,à Megalopoli ad Diaphanem Pr.Achæorum

kkk misit

misit: qui extemplo reducere eum à Messene exercitum, & uenire ad se iuberet. Dicto paruit Diaphanes: & soluta obsidione expeditus ipse prægressus agmen, circa Andaniam, paruum oppidum inter Megalopolin Messenenq́ positum, Quintio occurrit. & cum causas oppugnationis exponeret, castigatum leniter, quod tantam rem sine autoritate sua conatus esset, dimittere exercitum iussit: nec pacem omnium bono partam turbare. Messenijs imperauit, ut exules reducerent, & Achæorum concilij essent. si qua haberent, de quibus aut recusare, aut imposterum cauere sibi uellent: Corinthum ad se uenirent. Diaphanem concilium Achęorum extemplo sibi prębere iussit. Ibi de Zacyntho intercepta per fraudẽ insula questus, postulauit ut restitueretur Romanis. Philippi Macedonum regis Zacynthus fuerat: eam mercedem Aminandro dederat: ut per Athamaniam ducere exercitum in superiorem partem Aetolię liceret: qua expeditione fractis animis Aetolos compulit ad petendam pacem. Aminander Philippum Megalopolitanum insulæ præfecit: postea per bellũ, quo se Antiocho aduersus Romanos coniunxit: Philippo ad munia belli reuocato, Hieroclem Agrigentinum successorem misit. Is post fugã ab Thermopylis Antiochi, Aminandrumq́ à Philippo Athamania pulsum, missis ultro ad Diaphanem Pr. Achæorum nuntijs, pecunia pactus insulam Achæis tradidit. Id præmium belli suum esse, æquum censebant Romani. non enim M. Aciliũ cos. legionesq́ Romanas Diaphani & Achæis ad Thermopylas pugnasse. Diaphanes aduersus hæc purgare interdum sese, gentemq́: interdum de iure facti disserere. Quidam Achæorũ & initio eam se rem aspernatos testabantur, & tunc pertinaciam increpitabant prætoris: autoribusq́ ijs decretum est: ut T. Quintio ea res permitteretur. Erat Quintius sicut aduersantibus asper: ita, si cederes, idem placabilis. Omissa igitur contentione uocis uultusq́. Si utilem, inquit, possessionem eius insulæ censerem Achæis esse, autor essem senatui populoq́ Romano: ut eam uos habere sinerent. cæterum sicut testudinem, ubi collecta in suum tegimen est, tutam ad omneis ictus uideo esse: ubi exerit partes aliquas, quodcunq; nudauit, obnoxium atq; infirmum habere: haud dissimiliter uos Achæi clausos undiq; mari, quæ intra Peloponnesi sint terminos ea & iungere uobis, & iuncta tueri facile: simul auiditate plura amplectendi hinc excedatis: nuda uobis omnia, quæ extra sint, & exposita ad omnes ictus esse. Assentiente omni concilio, nec Diaphane ultra tendere auso, Zacynthus Romanis traditur. Per idem tempus Philippus rex proficiscentem cos. ad Naupactum percunctatus, si se interim quæ defecissent ab societate Romana urbes, recipere uellet: permittẽte eo ad Demetriadẽ copias admouit, haud ignarus, quãta ibi tum perturbatio esset. Destituti enim ab omni spe: cum desertos se ab Antiocho, spem nullam in Aetolis esse cernerẽt: dies noctesq́ aut Philippi hostis aduentum, aut infestiorem etiam, quo iustius irati erant, Romanorum expectabant. Turba erat ibi inconditã regiorum: qui primo pauci in præsidio relicti, postea plures, pleriq; inermes ex prælio aduerso fuga delati, nec uirium, nec animi satis ad obsidionem tolerandam habebant. itaq; præmissis à Philippo, qui spem impetrabilis ueniæ ostendebant: responderũt patere portas regi. Ad primum eius ingressum principum quidam urbe excesserunt: Eurylochus mortẽ sibi consciuit. Antiochi milites (sic enim pacti erant) per Macedoniam Thraciamq́, prosequentibus Macedonibus ne quis eos uiolaret, Lysimachiam deducti sunt. Erant & paucæ naues Demetriade: quibus præerat Isidorus. eæ quoq; cum præfecto suo dimissæ sunt. Inde Dolopiam & Aperantiã & Perrhæbiæ quasdã ciuitates recepit. Dum hæc à Philippo gerũtur, T. Quintius recepta Zacyntho ab Achaico concilio Naupactum traiecit: quæ iam per duos menses (sed propè excidium erat) oppugnabatur: & si capta ui foret, omne ibi nomen Aetolorum ad internicionem uidebatur uenturum. Cæterum quanquã merito iratus erat Aetolis, quod solos obtrectasse gloriæ suæ, cum liberaret Gręciam, meminerat: & nihil autoritate sua motos esse, cum quæ tum maxime acciderant, casura præmonens, à furioso incepto eos deterreret: tamen sui maxime operis esse credens, nullam gentem liberatæ à se Græciæ funditus euerti, obambulare muris, ut facile nosceretur ab Aetolis, cœpit. Confestim à primis stationibus cognitus est, uulgatumq́ per omnes ordines, Quintium esse. itaq; concursu facto undiq; in muros, manus pro se quisque tendentes consonante clamore nominatim Quintium orare, ut opem

ferret

ferret ac seruaret. Et tum quidem, quanquã mouetetur his uocibus: manu tamen annuit: quidnam opis in se esset? Cæterum posteaquã ad cos. uenit: Vtrum fallit, inquit, te M. Acili, quid agatur? an cum satis prouideas, nihil id magnopere ad summam Reip. pertinere censes? Erexerat expectatione cos. & quin expromis, inquit, quid rei sit? Tum Quintius. Ecquid uides te deuicto Antiocho in duabus urbibus oppugnandis tempus terere: cum iam propè annus circumactus sit imperij tui? Philippum autem, qui non aciem, non signa hostium uidit: non solum urbes, sed tot iam gentes, Athamaniam, Perræbiam, Aperantiam, Dolopiam sibi adiunxisse? atqui non tantum interest nostra, Aetolorum opes ac uires minui: quantum non supra modum Philippum crescere: & uictoriæ tuæ præmium te milites& tuos nondũ duas urbes, Philippum tot gentes Græciæ habere. Assentiebatur his cos. sed pudor, si irrito incepto abscederet obsidione, occurrebat: tota inde Quintio res permissa est. Is rursus ad eam partem muri, qua pauloante uociferati Aetoli fuerant, redijt. ibi cum impensius orarent, ut misereretur gentis Aetolorũ: exire aliquos ad se iussit. Phaneas ipse principes& alij extemplo egressi sunt. quibus prouolutis ad pedes, Fortuna, inquit, uestra facit, ut & iræ meæ & orationi temperem. euenerunt quæ prædixi euentura: & ne hoc quidem reliqui uobis est, ut indignis accidisse ea uideantur: ego tamen sorte quadam nutriendæ Græciæ datus, ne ingratis quidem benefacere absistam. mittite oratores ad cos. qui inducias tantum temporis petant, ut mittere legatos Romam possitis, per quos senatui de uobis permittatis. ego apud cos. deprecator defensor& uobis adero. Ita ut censuerat Quintius, fecerunt: nec aspernatus est legationẽ cos. inducijs& in diem certam datis, qua legatio renuntiari ab Roma posset: soluta obsidio est, & exercitus in Phocidem missus. cos. cum T. Quintio ad Achaicum concilium Aegium traiecit. ibi de Eleis & de exulibus Lacedæmoniorũ restituendis actum: & neutra perfecta res: quia suæ gratiæ reseruari eam Achæi, Elei per se ipsi, quàm per Romanos maluerunt Achaico contribui concilio. Epirotarum legati ad cos. uenerunt: quos non syncera fide in amicitia fuisse satis constabat: militem tamen nullum Antiocho dederant: pecunia iuuisse eum insimulabantur: legatos ad regem ne ipsi quidem misisse inficiabãtur. Iis petentibus, ut in amicitia pristina esse liceret: respondit cos. se, utrum hostium, an pacatorum eos numero haberet, nondum scire: senatum eius rei iudicem fore. integram se causam eorum Romam reijcere: inducias ad id dierum XC dare. Epirotæ Romam missi senatum adierunt. ijs magis q: ıæ non fecissent hostilia referentibus, quàm purgantibus ea, de quibus arguebantur: responsum datũ est, quo ueniã impetrasse, nõ causam probasse uideri possent. Et Philippi regis legati sub idem tempus in senatũ introducti gratulantes de uictoria. ijs petentibus, ut sibi sacrificare in Capitolio, donum& ex auro liceret ponere in ęde Iouis OPT. MAX. permissum ab senatu. C pondo coronam aureã posuerunt. Non responsum solum benigne legatis est: sed Philippi quoq; filius Demetrius, qui obses Romæ erat, ad patrem reducendus legatis datus est. Bellũ quod cum Antiocho rege in Græcia gestum est à M. Acilio cos. hunc finem habuit. Alter cos. P. Cornelius Scipio Galliam prouinciam sortitus, priusquã ad bellum, quod cum Boijs gerendum erat, proficisceretur: postulauit ab senatu, ut pecunia sibi decerneretur ad ludos, quos Pr. in Hispania inter ipsum discrimen pugnæ uouisset. Nouum atq; iniquum postulare est uisus. censuerunt ergo, quos ludos inconsulto senatu ex sua unius sententia uouisset: eos uel de manubijs, si quam pecuniam ad id reseruasset, uel sua ipse impensa faceret. Eos ludos per dies X P. Cornelius fecit. Per idem ferè tempus ædes matris magnæ Idææ dedicata est: quam deam is P. Cornelius aduectã ex Asia, P. Cornelio Scipione, cui post Africano fuit cognomen: P. Licinio coss. in palatiũ à mari detulerat. Locauerant ædem faciendã ex S C M. Liuius, C. Claudius censores, M. Cornelio, T. Sempronio coss. tredecim annis postquam locata erat, dedicauit eam M. Iunius Brutus: ludi& ob dedicationẽ eius facti: quos primos scenicos fuisse Valerius Antiàs est autor, Megalesia appellatos. Item Iuuentutis ædem in circo maximo C. Licinius Lucullus duũuir dedicauit. uouerat eam sexdecim annis ante M. Liuius cos. quo die Asdrubalem exercitum& eius cecidit. idem censor eam faciendã locauit, M. Cornelio, T. Sempronio coss. Huius quoq; dedicãdæ causa ludi facti: & eo omnia cũ maiore religione

facta, quod nouũ cum Antiocho instabat bellum. Principio eius anni, quo hæc iam profecto ad bellum M. Acilio, manente adhuc Romæ P. Cornelio cos. agebantur: boues duos domitos in Carinis per scalas peruenisse in tegulas ædificij proditum memoriæ est. eos uiuos comburi, cineremq́ eorum deijci in Tyberim aruspices iusserunt. Tarracinæ & Amiterni nunciatum est aliquoties lapidibus pluuisse: Minturnis ædem Iouis, & tabernas circa forũ de cœlo tactas esse: Vulturni in ostio fluminis duas naues fulmine ictas conflagrasse. Eorum prodigiorum causa libros Sibyllinos ex S C decemuiri cum adissent, renunciarunt, ieiunium instituendum Cereri esse: & id quinto quoq; anno seruandũ: & ut nouendiale sacrũ fieret, & unum diem supplicatio esset: coronati supplicarẽt: & cos. P. Cornelius quibus dijs quibusq́ hostijs edidissent decemuiri, sacrificaret. Placatis dijs nunc uotis rite soluendis, nunc prodigijs expiandis, in prouinciam proficiscitur cos. atq; inde Cn. Dominium procos. dimisso exercitu Romam decedere iussit: ipse in agrum Boiorum legiones induxit. Sub idem ferè tempus Ligures lege sacrata coacto exercitu, nocte improuiso castra Q. Minucij procos. aggressi sunt. Minucius usq; ad lucem intra uallum militem instructum tenuit, intentus ne quà transcenderet hostis munimenta: prima luce duabus simul portis eruptionem fecit. nec primo impetu, quod sperauerat, Ligures pulsi sunt: duas amplius horas dubiũ certamen sustinuere. postremo cum alia atq; alia agmina erumperẽt, & integri fessis succederent ad pugnam: tandem Ligures inter cætera etiam uigilijs confecti, terga dederunt. cæsa supra quatuor millia hostiũ: ex Romanis, socijsq́ minus CCC perierunt. Duobus ferè post mensibus P. Cornelius cos. cum Boiorum exercitu signis collatis egregie pugnauit. Duodetriginta millia hostiũ cæsa Antias Valerius scribit: capta tria millia & quadringentos: signa militaria CXXIIII: equos mille ducentos triginta: carpenta ducenta quadraginta septẽ: ex uictoribus mille quadringentos octogintaquatuor cecidisse. Vbi ut in numero scriptori parũ fidei sit: quia in augendo eo non alius intemperantior est, magnam tamen uictoriã fuisse apparet, quod & castra capta sunt: & Boij post eam pugnam extemplo dediderunt sese, & quod supplicatio eius uictoriæ causa decreta ab senatu, uictimæq́ maiores cæsæ. P. Cornelius cos. primo obsidibus à Boiorum gente acceptis, agri parte ferè dimidia eos mulctauit: quò si uellet, P R colonias mittere posset. inde Romam, ut ad triumphum haud dubium, decedens exercitum dimisit: & adesse Romæ ad diem triumphi iussit. ipse postero die quàm uenit, senatu in ædẽ Bellonæ uocato, cum de rebus ab se gestis disseruisset, postulauit, ut sibi triumphanti liceret in urbem inuehi. P. Sempronius Blæsus Tr. pl. non negandum Scipioni, sed differendum honorẽ triumphi censebat. Bella Ligurũ Gallicis semper iuncta fuisse: eas inter se gentes mutua ex propinquo ferre auxilia. Si P. Scipio deuictis acie Boijs, aut ipse cum uictore exercitu in agrũ Ligurum transisset, aut partẽ copiarum Q. Minucio misisset: qui iam tertium ibi annũ dubio detineretur bello, debellari cum Liguribus potuisse. Nunc ad triumphum frequentandum deductos esse milites, qui egregiam nauare operam Reip. potuissent: possent etiam, si senatus, quod festinatione triumphi prætermissum esset: id restituere differendo triumpho uellet. Iuberent cos. cum legionibus redire in prouinciã: dare operam ut Ligures subigantur. nisi illi cogãtur in ius ditionemq́ P R: ne Boios quidem quieturos. aut pacem, aut bellũ utrobiq; habenda. deuictis Liguribus paucos post menses procos. P. Cornelium multorum exemplo, qui in magistratu non triumphauerunt, triumphaturum esse. Ad ea cos. neq; se Ligures prouinciam sortitum esse, ait, neq; cum Liguribus bellum gessisse, neq; triumphum de ijs postulare. Q. Minucium confidere breui subactis ijs meritum triumphum postulaturum atq; impetraturum esse. se de Gallis Boijs postulare triumphum, quos acie uicerit, castris exuerit: quorum gentem biduo post pugnam totam acceperit in deditionẽ, à quibus obsides abduxerit, pacis futuræ pignus. Verum enimuero illud multo maius esse, quod tantum numerum Gallorum ceciderit in acie, quod cum tot millibus certe Boiorum nemo ante se imperator pugnauerit. plus partem dimidiam ex quinquaginta millibus hominum cæsam, multa millia capta, senes puerosq́ Boijs superesse. Itaq; id quenquam mirari posse, cur uictor exercitus, cum hostem in prouincia neminem reliquisset, Romam uenerit ad celebrandum cos. triumphum? Quorum militum si & in alia

prouincia

prouincia opera uti senatus uelit: utro tandem modo promptiores ad aliud periculum, nouumq; laborem ituros credat? si persoluta ijs sine detrectatione prioris periculi laborisq; merces sit? an si spem pro re ferentes dimittat, iam semel in prima spe deceptos? Nam quod ad se attineat, sibi gloriæ in omnem uitam illo die satis quæsitum esse: quo se uirum optimum iudicatum ad accipiendam matrem Idæam misisset senatus. hoc titulo, & si nec consulatus, nec triumphus addatur, satis honestam honoratamq; P. Scipionis Nasicæ imaginem fore. Vniuersus senatus non ipse modo ad decernendum triumphum consensit, sed etiam Tr. pl. autoritate sua compulit ad remittendam intercessionem. P. Cornelius COS. triumphauit de Boijs. in eo triumpho Gallicis carpentis arma signaq; & spolia omnis generis transuexit, & uasa ænea Gallica: & cum captiuis nobilibus equorum quoq; captorum gregem traduxit: aureos torques transtulit MCCCCLXX: ad hæc auri pondo CCXLV: argenti infecti factiq; in Gallicis uasis non infabre suo more factis, duo millia CCCXL pondo: bigatorum nummorum CCXXXIIII. militibus, qui currum secuti sunt, trecenos uicenos quinos asses diuisit: duplex centurioni, triplex equiti. Postero die contione aduocata de rebus ab se gestis, & de iniuria tribuni bello alieno se illigãtis, ut suæ uictoriæ fructu se defraudaret, cum disseruisset: milites exautoratos dimisit. Dum hæc in Italia geruntur, Antiochus Ephesi securus admodum de bello Romano erat, tanq; non transituris in Asiam Romanis. quam securitatẽ ei magna pars amicorum aut per errorem, aut assentando faciebat. Annibal unus, cuius eo tempore maxima apud regem autoritas erat, magis mirari se aiebat, quod non iam in Asia essent Romani, quàm uenturos dubitare. Propius esse in Asiam ex Græcia, quàm ex Italia in Græciam traijcere: & multo maiorem causam Antiochum, quàm Ætolos esse. neq; enim mari minus, q̃ terra pollere Romana arma. iampridẽ classem circa Maleam esse. audire sese nuper nouas naues, nouumq; imperatorem rei gerendæ causa ex Italia uenisse. itaq; desineret Antiochus pacem sibi ipse spe uana facere: in Asia, & de ipsa Asia breui terra mariq; dimicandum ei cum Romanis esse, & aut imperium adimendum orbem terrarũ affectantibus, aut ipsi regnum amittendum. Vnus uera & prouidere & fideliter prædicere uisus. itaq; ipse rex nauibus, quæ paratæ instructæq; erant, Chersonesum petit: ut ea loca, si forte terra uenirent Romani, præsidijs firmaret. cæteram classem Polyxenidam parare & deducere iussit: speculatorias naues ad omnia exploranda circa insulas dimisit. C. Liuius præfectus Romanæ classis cum quinquaginta nauibus tectis profectus ab Roma Neapolim, quò ab socijs eius oræ conuenire iusserat apertas naues, quæ ex fœdere debebantur, Siciliam inde petit: fretoq; Messanam prætereuectus, cum sex punicas naues ad auxiliũ missas accepisset: ab Rheginis Locrisq;, & eiusdem iuris socijs debitas exegisset naues: lustrata classe ad Lacinium altum petit. Corcyram, quam primam Græciæ ciuitatem adijt, cum uenisset, percunctatus de statu belli (necdum enim omnia in Græcia perpacata erant) & ubi classis Romana esset, posteaquam audiuit circa Thermopylarum saltum in statione COS. ac regem esse, classem Piræei stare, maturandum ratus omniũ rerum causa, pergit protinus nauigare Peloponnesum: Samum Zacynthumq;, quia partis Ætolorum maluerant esse, protinus depopulatus, Maleam petit, & prospera nauigatione usus, paucis diebus Piræeum ad ueterẽ classem peruenit. Ad Scyllæum Eumenes rex cum tribus nauibus occurrit, cum Æginæ diu incertus consilij fuisset, utrum ad tuendũ rediret regnum: (audiebat enim Antiochum Ephesi nauales terrestresq; parare copias) an nusquam abscederet ab Romanis, ex quorum fortuna sua penderet. A Piræeo A. Attilius traditis successori quinq; & XX nauibus tectis Romã est profectus. Liuius una & LXXX rostratis nauibus, multis præterea minoribus, quæ aut apertæ rostratæ, aut sine rostris speculatoriæ erãt, Delũ traiecit. Eo ferè tempore COS. Acilius Naupactũ oppugnabat. Liuiũ Deli per aliquot dies (& est uentosissima regio inter Cycladas, fretis alias maioribus, alias minoribus diuisas) aduersi uẽti tenuerũt. Polyxenidas certior per dispositas speculatorias naues factus Deli stare Romanã classem, nuntios ad regẽ misit. qui omissis, quæ in Hellesponto agebat, cum rostratis nauibus, quantum accelerare potuit, Ephesum redijt: & consilium extemplo habuit, faciendúmne periculum naualis certaminis foret. Polyxenidas negabat cessandum: &

utiq; prius confligendum, quàm classis Eumenis, & Rhodiæ naues coniungerentur Romanis. ita nnmero non fermè impares futuros se, cæteris omnibus superiores, & celeritate nauium, & uarietate auxiliorum. nam Romanas naues, cum ipsas inscite factas immobiles esse, tum etiam, ut quæ in terram hostium ueniant, oneratas commeatu uenire. suas autem, ut pacata omnia circa se relinquentes, nihil præter militem atq; arma habituras. multum etiam adiuturam notitiam maris terrarumq; & uentorum, quæ omnia ignaros turbatura hostes essent. Mouit omnes autor consilij, qui & re consilium executurus erat. Biduum in apparatu moratis tertio die C nauibus, quarum LXX tectæ, cæteræ apertæ, minoris omnes formæ erant, profecti Phocæam petierunt. inde cum audisset appropinquare iam Romanam classem rex, quia non interfuturus nauali certamini erat: Magnesiam, quæ ad Sipylum est, côcessit ad terrestres copias comparandas. classis ad Cissuntem portum Erythræorum, tanquam ibi aptius expectatura hostem, contendit. Romani ubi primum aquilones (ij nanq; per aliquot dies tenuerant) cecidere, ab Delo Phanas, portum Chiorum in Ægeum mare uersum, petunt: inde ad urbem circumegere naues: commeatuq; sumpto, Phocæam traijciunt. Eumenes Elæam ad suam classem profectus: paucis post inde diebus cum quatuor & XX nauibus tectis, apertis pluribus, paulo à Phocæa ad Romanos parantes instruentesq; se ad naualc certamen redijt. Inde C quiquaginta tectis nauibus, apertis fermè L profecti, primo aquilonibus transuersis cum urgerentur in terram, cogebantur tenui agmine propè in ordinem singulæ naues ire: deinde ut lenita paulum uis uenti est, ad Corycum portum, qui super Cissuntem est, conati sunt traijcere. Polyxenidas, ut appropinquare hostes allatum est, occasione pugnandi lætus, sinistrum ipse cornu in altum extendit: dextrum cornu præfectos nauium ad terram explicare iubet, & æqua fronte ad pugnam procedebat. Quod ubi uidit Romanus, uela contrahit malosq; inclinat, & simul armamenta componens opperitur insequentes naues. Iam fermè XXX in fronte erant: quibus ut æquaret læuum cornu, dolonibus erectis altum petere intendit: iussis, qui sequebantur, aduersus dextrum cornu prope terram proras dirigere. Eumenes agmen cogebat: cæterum ut demendis armamentis tumultuari primum cœptum est, & ipse quanta maxima celeritate potest, concitat naues. Iam omnibus in conspectu erant: duę punicæ naues antecedebant Romanam classem. quibus obuiæ tres fuerunt regiæ naues: &, ut in numero impari, duæ regiæ unam circumsistunt. & primum ab utroq; latere remos detergunt: deinde transcendunt armati, & deiectis cæsisq; propugnatoribus, nauem capiunt. Vna, quæ compari marte concurrerat, postquam captam alteram nauem uidit, priusquam à tribus simul circumueniretur, retro ad classem refugit. Liuius indignatione accensus prętoria naue in hostes tendit. aduersus quem eadem spe duæ, quæ punicam unam nauem circumuenerant: cum inferrentur, demittere in aqnam remos ab utroq; latere remiges stabiliendæ nauis causa iussit, & in aduenientes hostium naues ferreas manus inijcere: & ubi pugnã pedestri similem fecisset, meminisse Romanæ uirtutis, nec pro uiris ducere regia mancipia. Haud paulo facilius, quàm ante duæ unam, tunc una duas naues expugnauit cepitq;. Et iam classes quoq; undiq; concurrerant, & passim permistis nauibus pugnabatur. Eumenes, qui extremus commisso certamine aduenerat, ut animaduertit læuum cornu hostium ab Liuio turbatum: dextrum ipse, ubi æqua pugna erat, inuadit. Nec ita multo post, primum ab læuo cornu fuga cœpit. Polyxenidas enim ut uirtute militum haud dubie superari se uidit: sublatis dolonibus effuse fugere intendit. mox idem & qui prope terram cum Eumene contraxerant certamen, fecerũt. Romani & Eumenes, quoad sufficere remiges potuerunt, & in spe erant extremi agminis uexandi, satis pertinaciter secuti sunt. posteaquam celeritate nauium, utpote leuiũ, suas commeatu onustas eludi frustra tendentes uiderunt, tandem substiterunt: XIII captis nauibus cum milite ac remige, X demersis. Romanæ classis una punica nauis in primo certamine ab duabus circumuenta perijt. Polyxenidas non priusquam in portu Ephesi fugæ finem fecit. Romani eo die, unde egressa regia classis erat, manserunt: postero die hostem persequi intenderũt. Medio ferè in cursu obuiæ fuere ijs V & XX tectæ Rhodiæ naues cum Pausistrato præfecto classis. Iis adiunctis Ephesum hostem persecuti, ante ostium portus acie instructa steterunt.

Posteaquã

Posteaquam confessionem uictis satis expresserunt, Rhodij & Eumenes domos dimissi: Romani Chium petentes, Phoenicuntem ptimum portum Erythrææ terræ prætereuecti, nocte anchoris iactis, postero die in insulam ad ipsam urbē traiecerunt. ubi paucos dies remige maxime reficiendo morati, Phocæam transmittunt. ibi relictis ad præsidiū urbis IIII quinqueremibus, ad Canas classis uenit: & cum iam hyems appeteret, fossa ualloq; circundatis naues subductæ. Exitu anni comitia Romæ habita, quibus creati sunt COSS. L. Cornelius Scipio, & C. Lælius: intuentibus cunctis ad finiendum cum Antiocho bellum: Postero die Prr. creati, M. Tuccius, L. Aurunculeius, Cn. Fuluius, L. Æmylius, P. Iunius, C. Atinius Labeo.

DECADIS QVARTAE LIBER SEPTIMVS

VCIO Cornelio Scipione, & C. Lælio coss. nulla prius secundum religiones acta in senatu res est, quàm de Ætolis. & legati eorū institere: quia breuem induciarum diem habebant: & ab T. Quintio, qui tum Romam ex Græcia redierat, adiuti sunt. Ætoli, ut quibus plus in misericordia senatus, quàm in causa spei esset, suppliciter egerūt, ueteribus benefactis noua pensantes maleficia. cæterum & præsentes interrogationibus undiq; senatorum confessionem magis noxæ, quàm responsa exprimentium fatigati sunt, & excedere curia iussi magnum certamen præbuere. Plus ira, quàm misericordia in causa eorum ualebat: quia non ut hostibus modo, sed tanquam indomitæ & insociabili genti succensebant. Per aliquot dies cum certatum esset, postremo neq; dari, neq; negari pacem placuit. duæ conditiones eis latæ sunt: uel senatui liberum arbitrium de se permitterent: uel mille talentúm darent, eosdemq; amicos atq; inimicos haberent. Exprimere cupientibus, quarum rerum in se arbitrium senatui permitterent, nihil certi responsum est. ita infecta pace dimissi, urbe eodem die, Italia intra XV dies excedere iussi. Tum de consulum prouincijs cœptum est agi. Ambo Græciam cupiebant: multum Lælius in senatu poterat. Is, cum senatus aut sortiri aut comparare inter se prouincias cōsules iussisset, elegantius facturos dixit, si iudicio patrum quàm si sorti eam rem permisissent. Scipio respōso ad hoc dato, cogitaturum quid sibi faciendum esset, cum fratre uno locutus iussusq; ab eo permittere audacter senatui, renuntiat collegæ, facturum se, quod is censeret. Cum res aut noua, aut uetustate exemplorū memoriæ iam exoletæ, relata expectatione certaminis senatum erexisset: P. Scipio Africanus dixit: si L. Scipioni fratri suo prouinciā Græciam decreuissent, se legatū iturū. Hæc uox magno assensu audita sustulit certamen. Experiri libebat, utrū plus regi Antiocho in Annibale uicto, an in uicto re Africano COS. legionibusq; Romanis auxilij foret: ac propè omnes Scipioni Græciā, Lælio Italiam decreuerūt. Prr. inde prouincias sortiti: L. Aurunculeius urbanā, Cn. Fuluius peregrinam: L. Aemylius Regillus classem, P. Iunius Brutus Tuscos, M. Tuccius Apuliā & Brutios, C. Atinius Siciliam. Consuli deinde, cui Græcia prouincia decreta erat: ad eum exercitum quem à M. Acilio (duæ autē legiones erant) accepturus esset: in supplementū addita peditum ciuium Romanorū tria millia, equites centum, & sociûm Latini nominis quinq; millia, equites CC: & adiectum, ut cum in prouinciā uenisset: si è Rep. uideretur esse, exercitum in Asiam traijceret. Alteri COS. totus nouus exercitus decretus: duæ legiones Romanæ, & sociûm Latini nominis XV millia peditum, equites sexcenti. Exercitū ex Liguribus Q. Minucius (iam enim cōfectam prouinciam scripserat, & Ligurum omne nomen in deditionē uenisse) traducere in Boios, & P. Cornelio procos. tradere iussus. Ex agro, quo uictos bello mulctauerat Boios, deductæ urbanæ legiones, quæ priore anno conscriptæ erant, M. Tuccio Pr. datæ, & sociûm Latini nominis peditum XV millia, equites sexcenti, ad Apuliam Brutiosq; obtinendos. A. Cornelio superioris anni Pr. qui Brutios cum exercitu obtinuerat, imperatum: si ita consuli uideretur, ut legiones in Aetoliā traiectas M. Acilio traderet: si is manere ibi uellet. si Acilius redire Romam mallet, ut A. Cornelius cum eo exercitu in Aetolia remaneret. C. Atinium Labeonem prouinciam Siciliam exercitumq; à M. Aemylio accipere placuit, & in supplementum scribere ex ipsa prouincia, si uellet, peditum duo millia, & centum equites. P. Iu-

nius Brutus in Tuſcos exercitum nouum, legionem unam Romanam, & decem millia ſociûm
Latini nominis ſcribere, & quadringẽtos equites: L. Aemylius, cui prouincia maritima erat, ui/
ginti naues longas, & ſocios nauales à M. Iunio Pr. ſuperioris anni accipere iuſſus, & ſcribere
ipſe mille nauales ſocios, duo millia peditum: cum ijs nauibus militibusq́ in Aſiam proficiſci,
& claſſem à C. Liuio accipere. Duas Hiſpanias Sardiniamq́ obtinentibus prorogatum in
annum imperium eſt: & ijdem exercitus decreti: Siciliæ Sardiniæq́ binæ eo anno decimæ fru
menti imperatæ: ſiculum omne frumentum in Aetoliam ad exercitum portari iuſſum: ex Sar
dinia pars Romã, pars in Aetoliam, eodem quò Siculum. Priuſquã coss. in prouincias pro/
ficiſcerentur, prodigia per pontifices procurari placuit. Romæ Iunonis Lucinæ templum de
cœlo tactum erat, ita, ut faſtigium ualuæq́ deformarentur. Puteolis pluribus locis murus, &
porta fulmine icta, & duo homines exanimati. Nurſiæ ſereno ſatis cõſtabat nimbum ortum,
ibi quoq́ duos liberos homines exanimatos. Terra apud ſe pluuiſſe Tuſculani nuntiabant:
& Reatini mulã in agro ſuo peperiſſe. Ea procurata: Latinæq́ inſtauratæ, quod Laurentibus
carnis, quæ dari debet, data non fuerat. Supplicatio quoq́ earum religionum cauſa fuit, qui/
bus dijs decemuiri ex libris ut fieret, ediderunt. decem ingenui, decem uirgines, patrimi omnes
matrimiq́ ad id ſacrificium adhibiti: & decemuiri nocte lactentibus rem diuinam fecerunt.

P. Cornelius Scipio Africanus, priuſquam proficiſceretur, fornicem in Capitolio aduerſus
uiam, qua in Capitolium aſcenditur, cum ſignis ſeptem auratis, duobus equis, & marmorea
duo labra ante fornicem poſuit. Per eoſdem dies principes Aetolorũ tres & XL, inter quos
Damocritus & frater eius erant, ab duabus cohortibus miſſis à M. Acilio Romam deducti, &
in Latomias coniecti ſunt. cohortes inde ad exercitum redire L. Cornelius cos. iuſſit. Legati
ab Ptolemæo & Cleopatra, regibus Aegypti, gratulantes, quod M. Acilius cos. Antiochum
regem Græcia expuliſſet, uenerunt: adhortantesq́, ut in Aſiam exercitum trajcerent. omnia
perculſa metu non in Aſia modo, ſed etiam in Syria eſſe. reges Aegypti ad ea, quæ cenſuiſſet
ſenatus, paratos fore. Gratiæ regibus actæ: legatis munera dari iuſſa, in ſingulos quater/
nûm millium æris. L. Cornelius cos. peractis, quæ Romæ agenda erant, pro contione edi/
xit, ut milites, quos ipſe in ſupplementũ ſcripſiſſet, quiq́ in Brutijs cum A. Cornelio propræ/
tore eſſent, ut hi omnes Idibus Quintilibus Brundiſium cõuenirent. item treis legatos nomi/
nauit: Sex. Digitiũ, L. Apuſtium, C. Fabriciũ Luſcinũ, qui ex ora maritima undiq́ naues Brun
diſium contraherent, & omnibus iam paratis, paludatus ab urbe eſt profectus. Ad V millia
uoluntariorum ex Romanis ſocijsq́, qui emerita ſtipendia ſub imperatore P. Africano habe/
bant, præſto fuere exeunti cos. & nomina dederunt. Per eos dies, quibus eſt profectus ad
bellum cos. ludis Apollinaribus, ad Quintũ Idus Quintiles cœlo ſereno interdiu obſcurata
lux eſt, cum luna ſub orbem ſolis ſubiſſet. Et L. Aemylius Regillus, cui naualis prouincia eue
nerat: eodem tempore profectus eſt. L. Auruncuſcio negotiũ ab ſenatu datũ eſt: ut XXX
quinqueremes, uiginti triremes faceret: quia fama erat, Antiochum poſt præliũ nauale maio/
rem claſſem aliquãto reparare. Aetoli poſteaq́ legati ab Roma retulerũt, nullã ſpem pacis
eſſe: quanq́ omnis ora maritima eorũ, quæ in Pelopõneſum uerſa eſt, depopulata ab Achæ/
is erat, periculi magis, q́ damni memores, ut Romanis intercluderent iter, Coracem montem
occupauerunt. neq́ enim dubitabant, ad oppugnationem Naupacti eos principio ueris redi/
turos eſſe. Acilio, qui id expectari ſciebat, ſatius uiſum eſt inopinatã aggredi rem, & Lami/
am oppugnare. nam & à Philippo propè ad excidium adductos eſſe, & tunc eo ipſo, quod
nihil tale timerent, opprimi incautos poſſe. Profectus ab Elatia primũ in hoſtium terra circa
Sperchium amnem poſuit caſtra: inde nocte motis ſignis, prima luce corona mœnia eſt ag/
greſſus. Magnus pauor ac tumultus, ut in re improuiſa, fuit. conſtantius tamen, quàm quis
facturos crederet in tam ſubito periculo, cum uiri propugnarent, fœminæ tela omnis gene/
ris ſaxaq́ in muros gererent, multifariam ſcalis appoſitis, urbem eo die defenderunt. Acilius
ſigno receptui dato, ſuos in caſtra medio fermè diei reduxit: & tunc cibo & quiete refectis cor/
poribus, priuſquam prætorium dimitteret, denuntiauit, ut ante lucem armati paratiq́ eſſent:
niſi expugnata urbe ſe eos in caſtra nõ reducturũ. Eodem tempore quo pridie pluribus locis
aggreſſus

aggressus, cum oppidanos iam uires, iam tela, iam ante omnia animus deficeret, intra paucas horas urbem cepit. Ibi partim diuendita, partim diuisa præda, cōsilium habitum, quid deinde faceret. Nemini ad Naupactum iri placuit, occupato ad Coracem ab Ætolis saltu. ne tamen segnia æstiua essent, & Ætoli non impetratā pacem ab senatu nihilo minus per suam cunctationem haberent, oppugnare Acilius Amphissam statuit. ab Heraclea per Oetam exercitus eò ductus. Cum ad mœnia castra posuisset, nō corona, sicut Lamiam, sed operibus oppugnare urbem est adortus. Pluribus simul locis aries admouebatur, & cum quaterentur muri, nihil aduersus tale machinationis genus parare aut cōminisci oppidani conabantur: omnis spes in armis & audacia erat. eruptionibus crebris & stationes hostiū, & eos ipsos, qui circa opera & machinas erant, turbabant. Multis tamen locis murus decussus erat, cum allatum est, successorem Apolloniæ exposito exercitu, per Epirum ac Thessaliam uenire. Cum tribus millibus peditum, & quingentis equitibus COS. ueniebat. Iam in sinum Maliacū uenerat. & præmissis Hypatam, qui tradere urbem iuberent, postea quam responsum est: nihil, nisi ex communi Ætolorum decreto facturos: ne teneret se oppugnatio Hypatæ, nondum Amphissa recepta: præmisso fratre Africano, Amphissam ducit. Sub aduentum eorum oppidani relicta urbe (iam enim magna ex parte nudata mœnibus erat) in arcem, quam inexpugnabilem habent: omnes armati atq; inermes concessere. COS. sex millia fermè passuum inde posuit castra. eò legati Athenienses primum ad P. Scipionem, prægressum agmen (sicut ante dictum est) deinde ad COS. uenerunt, deprecantes pro Ætolis. Clementius responsum ab Africano tulerunt, qui causam relinquendi honeste Ætolici belli quærens, Asiam & regem Antiochum spectabat: iusseratq; Athenienses non Romanis solum, ut pacem bello præferrent, sed etiam Aetolis persuadere. Celeriter auctoribus Atheniensibus frequens ab Hypata legatio Aetolorū uenit. & spem pacis eis sermo etiam Africani, quem priorem adierunt, auxit, commemorantis: multas gentes populosq; in Hispania prius, deinde in Africa in fidem suam uenisse: in omnibus se maiora clementiæ benignitatisq;, quàm uirtutis bellicæ monimenta reliquisse. Perfecta uidebatur res, cum aditus COS. idem illud responsum retulit, quo fugati ab senatu fuerant. Eo tanq; nouo cum icti Aetoli essent (nihil enim nec legatione Atheniensium, nec placido Africani responso profectum uidebant) referre ad suos dixerunt uelle. Reditum inde Hypatam est, nec consilium expediebatur. nam neq; unde mille talentûm daretur, erat: & permisso libero arbitrio, ne in corpora sua sæuiretur, metuebāt. redire itaq; eosdem legatos ad COS. & Africanum iusserunt, & petere: ut, si dare uere pacem, non tantum ostendere, frustrātes spem miserorum, uellent: aut ex summa pecuniæ demerent, aut permissionem extra ciuium corpora fieri iuberent. Nihil impetratū, ut mutaret COS. & ea quoq; irrita legatio dimissa est. Secuti & Athenienses sunt. & princeps legationis eorum Echedemus fatigatos tot repulsis Ætolos, & complorantes inutili lamentatione fortunam gentis, ad spem reuocauit, autor inducias sex mensium petendi: ut legatos Romam mittere possent. dilationem nihil ad præsentia mala, quæ ultima essent, adiecturam. leuari per multos casus tempore interposito præsentes clades posse. Autore Echedemo ijdem missi, prius P. Scipione cōuento, per eum inducias temporis eius, quod petebāt à COS. impetrauerūt. & soluta obsidione Amphissę, M. Acilius tradito cōsuli exercitu prouincia decessit. & COS. ab Amphissa Thessaliam repetit, ut per Macedoniā Thraciamq; duceret in Asiam. Tum Africanus fratri. Iter, quod insistis L. Scipio, ego quoq; approbo: sed totum id uertitur in uoluntate Philippi. qui si imperio nostro fidus est: & iter, & commeatus, & omnia quæ in longo itinere exercitus alunt iuuantq;, nobis suppeditabit. si is destituat, nihil per Thraciam satis tutum habebis. itaq; prius regis animū explorari placet: optime explorabitur, si nihil ex præparato agentem opprimet qui mittetur. T. Sempronius Gracchus longe tum acerrimus iuuenum ad id delectus, per dispositos equos propè incredibili celeritate ab Amphissa (inde enim est dimissus) die tertio Pellam peruenit. In conuiuio rex erat, & in multum uini processerat: ea ipsa remissio animi suspicionem dempsit nouare eum quicquam uelle. Et tum quidem comiter acceptus hospes. postero die commeatus exercitui paratos benigne, pontes in fluminibus factos, uias, ubi transitus difficiles erant, munitas uidit. Hęc

referens

referens eadem, qua ierat, celeritate Thaumacis occurrit conſuli. Inde certiore & maiore ſpe
lætus exercitus ad præparata omnia in Macedoniam peruenit. Venientes regio apparatu ac-
cepit,& proſecutus eſt rex. Multa in eo & dexteritas & humanitas uiſa, quæ commendabilia
apud Africanum erant,uirum ſicut ad cætera egregium,ita à comitate,quæ ſine luxuria eſſet,
non auerſum. Inde non per Macedoniam modo,ſed etiam Thraciam proſequente & præpa
rante omnia Philippo,ad Helleſpontum peruentum eſt. Antiochus poſt naualem ad Co-
rycum pugnam,cum totam hyemem liberam in apparatus terreſtres maritimosq; habuiſſet:
claſſi maxime reparandæ,ne tota maris poſſeſſione pelleretur,intentus fuerat. Succurrebat,ſu
peratum ſe cum claſſis abfuiſſet Rhodiorum:quod ſi ea quoq;(nec commiſſuros Rhodios,ut
iterum morarentur)certamini adeſſet:magno ſibi nauium numero opus fore,ut uiribus & ma
gnitudine claſſem hoſtium æquaret. Itaq; & Annibalem in Syriam miſerat ad Phœnicũ ac-
cerſendas naues,& Polyxenidam, quo minus proſpere geſta res erat: eo enixius & eas, quæ
erant,reficere,& alias parare naues iuſſit. Ipſe in Phrygia hybernauit. Vndique auxilia acce-
ſens,etiam in Gallogræciã miſerat. Bellicoſiores ea tempeſtate erãt, Gallicos adhuc, nondum
exoleta ſtirpe gentis, ſeruantes animos. Filium Seleucũ in Æolide reliquerat cum exercitu ad
maritimas continendas urbes,quas illinc à Pergamo Eumenes,hinc à Phocæa Erythrisq; Ro
mani ſollicitabant. Claſſis Romana,ſicut ante dictum eſt,ad Canas hybernabat. eò media
fermè hyeme rex Eumenes cum duobus millibus peditum,equitibus centũ uenit. Is cum ma-
gnam prædam agi poſſe dixiſſet ex hoſtium agro,qui circa Thyatira eſſet, hortando perpu-
lit Liuium,ut quinq; millia militum ſecum mitteret. miſſi ingentem prædam intra paucos dies
auerterunt. Inter hęc Phocææ ſeditio orta,quibuſdam ad Antiochum multitudinis animos
auocantibus. Grauia hyberna nauium erant,graue tributũ, quod togæ quingentæ imperatæ
erant cum quingentis tunicis:grauis etiam inopia frumenti:propter quã naues quoq;, & præ-
ſidium Romanum exceſſit. tum uero liberata metu factio erat,quę plebem in contionibus ad
Antiochum trahebat. ſenatus & optimates in Romana ſocietate perſtandũ cenſebãt: defectio
nis autores plus apud multitudinem ualuerunt. Rhodij, quo magis ceſſatum priore æſtate
erat,eo maturius ęquinoctio uerno eundẽ Pauſiſtratum claſſis præfectum cum ſex & triginta
nauibus miſerunt. Iam Liuius à Canis cum XXX nauibus,& VII quadriremibus,quas
ſecum Eumenes rex adduxerat,Helleſpontũ petebat,ut ad tranſitũ exercitus,quem terra uen-
turum opinabatur,prępararet quæ opus eſſent. In portũ,quem uocant Achæorũ,claſſem pri-
mum aduertit:inde Ilium aſcendit,ſacrificioq; Mineruæ facto,legationes finitimas ab Eleun-
te & Dardano & Rhœteo, tradentes in fidem ciuitates ſuas benigne audiuit. inde ad Helle-
ſponti fauces nauigat: & decem nauibus in ſtatione contra Abydum relictis, cætera claſſe in
Europam ad Seſton oppugnandã traiecit. Iam ſubeuntibus armatis muros fanatici Galli pri-
mum cum ſolenni habitu ante portam occurrũt. iuſſu ſe matris deûm famulos deæ uenire me-
morant ad precandum Romanũ,ut parceret mœnibus urbiq;. Nemo eorũ uiolatus eſt. mox
uniuerſus ſenatus cum magiſtratibus ad dedendã urbem proceſſit. Inde Abydum traiecta
claſſis. ubi cum tentatis per colloquia animis nihil pacati reſponderetur,ad oppugnationẽ ſeſe
expediebant. Dum hæc in Helleſponto geruntur, Polyxenidas regius præfectus (erat au-
tem exul Rhodius)cum audiſſet,profectã ab domo populariũ ſuorum claſſem, & Pauſiſtra-
tum præfectũ ſuperbe quædam & cõtemptim in ſe contionantẽ dixiſſe, præcipuo certamine
animi aduerſus eum ſumpto,nihil aliud dies noctesq; agitabat animo,q; ut uerba magnifica
eius rebus cõfutaret. Mittit ad eum hominẽ & illi notũ,qui diceret:& ſe Pauſiſtrato patriæq;
ſuæ magno uſui,ſi liceat,fore,& à Pauſiſtrato ſe reſtitui in patriã poſſe. Cum quonam modo
ea fieri poſſent,mirabundus Pauſiſtratus percunctaretur,fidem petenti dedit agendæ cõmu-
niter rei,aut ſilentio tegendæ. Tum internuntius aperit, regiã claſſem aut totam aut maiorem
eius partem Polyxenidam traditurũ ei. pretium tanti meriti nullũ aliud paciſci, q; reditum in
patriam. Magnitudo rei,nec ut crederet,nec ut aſpernaretur dicta effecit. Panormum Samiæ
terræ petit,ibiq; ad explorandam rem,quæ oblata erat,ſubſtitit. Vltro citroq; nuntij curſare,
nec fides ante Pauſiſtrato facta eſt,q; coràm nuntio eius Polyxenidas ſua manu ſcripſit, ſe ea

quæ

quæ pollicitus esset, facturum: signoq; suo impressas tabellas misit. eo uero pignore uelut auctoratum sibi proditorem ratus est. neq; enim eum, qui sub rege uiueret, commissurum fuisse, ut aduersus semetipsum indicia manu sua testata daret. Inde ratio simulatæ proditionis composita. Omnium se rerum apparatum omissurum, Polyxenidas dicere, non remigem, non socios nauales ad classem frequentes habiturum: subducturum per simulationem reficiendi quasdam naues, alias in propinquos portus dimissurum: paucas ante portum Ephesi in salo habiturum: quas, si exire res cogeret, obiecturus certamini foret. Quam negligentiam Polyxenidam in classe sua habiturum Pausistratus audinit, eam ipse extemplo habuit: partem nauium ad commeatus accersendos Halicarnassum, partem Samum ad urbem misit, ut paratus esset, cum signũ aggrediendi à proditore accepisset. Polyxenidas augere simulando errorem. subducit quasdã naues, alias uelut subducturus esset, naualia reficit: remiges ex hybernis non Ephesum accersit, sed Magnesiam occulte cogit. Forte quidã Antiochi miles, cum Samum rei priuatæ causa uenisset, pro speculatore comprehensus deducitur Panormũ ad præfectum. is percunctanti quid Ephesi ageretur, incertum metu, an erga suos haud syncera fide, omnia aperit: classem instructam paratamq; in portu stare: remigiũ omne Magnesiam ad Sipylum missum: perpaucas naues subductas esse, & naualia tegi: nunquam intentius rem naualẽ administratam esse. Hæc ne pro ueris audirentur, animus errore & spe uana præoccupatus fecit. Polyxenidas satis omnibus comparatis, nocte remige à Magnesia accersito, deductisq; raptim quæ subductæ erant nauibus, cum diem non tam in apparatu absumpsisset, quod conspici proficiscentem classem nolebat: post solis occasum profectus LXX nauibus tectis, uento aduerso ante lucem Pygela portum tenuit. ubi cum interdiu ob eandem causam quieuisset, nocte in proxima Samiæ terræ traiecit. Hinc Nicandro quodam archipirata cum quinque nauibus tectis Palinurum iusso petere, atq; inde armatos, quà proximum per agros iter esset, Panormum ad tergum hostium ducere, ipse interim classe diuisa, ut ex utraq; parte fauces portus teneret, Panormum petit. Pausistratus primo, ut in re nec opinata, turbatus parumper, deinde uetus miles celeriter collecto animo, terra melius arceri, quàm mari hostes posse ratus, armatos duobus agminibus ad promontoria, quæ cornibus obiectis ab alto portum faciunt, ducit: inde facile telis ancipitibus hostem summoturus. id inceptum eius Nicander à terra uisus cum turbasset, repente mutato consilio naues cõscendere omnes iubet. Tum uero ingens pariter militum nautarumq; trepidatio orta, & ueluti fuga in naues fieri, cum se mari terraq; simul cernerent circumuentos. Pausistratus unam uiam salutis esse ratus, si uim facere per fauces portus, atq; erumpere in mare apertum posset: posteaquam conscendisse suos uidit, sequi cæteris iussis, ipse princeps cõcitata naue remis ad ostium portus tendit. Superantem iam fauces nauem eius Polyxenidas tribus quinqueremibus circunsistit. Nauis rostris icta supprimitur: telis obruũtur propugnatores: inter quos & Pausistratus impigre pugnans interficitur. Nauium reliquarum ante portum aliæ, aliæ in portu deprehensæ: quędam à Nicandro, dum moliuntur à terra, captæ. Quinq; tantum Rhodiæ naues cum duabus Cois effugerunt: terrore flammæ micantis uia sibi inter confertas naues facta. contis enim binis à prora prominentibus trullis ferreis multum cõceptũ ignem præ se portabant. Erythrææ triremes, cum haud procul à Samo Rhodijs nauibus, quibus ut essent præsidio ueniebant, obuiæ fugientibus fuissent, in Hellespontum ad Romanos cursum auerterunt. Sub idem tempus Seleucus proditam Phocæam porta una per custodes aperta, recepit: & Cymæ aliæq; eiusdem oræ urbes ad eum metu defecerunt. Dum hæc in Aeolide gerũtur, Abydus cum per aliquot dies obsidionem tolerasset, præsidio regio tutante mœnia, iam omnibus fessis, Philota quoq; præfecto præsidij permittente, magistratus eorũ cum Liuio de conditionibus tradendæ urbis agebant. rem distinebat, quod utrum armati, an inermes emitterentur regij, parum conueniebat. Hæc agentibus cum interuenisset nuntius Rhodiorum cladis, emissa de manibus res est. metuens enim Liuius, ne successu tantæ rei elatus Polyxenidas classem, quæ ad Canas erat, opprimeret: Abydi obsidione custodiaq; Hellesponti extemplo relicta, naues, quæ subductæ Canis erant, deduxit. Et Eumenes Elæam uenit. Liuius omni classe, cui adiunxerat triremes duas

duas Mitylenæas, Phocæam petit. quam cum teneri ualido regio præsidio audisset: nec procul Seleuci castra esse: depopulatus maritimam oram, & præda maxime hominum raptim in naues imposita, tantum moratus, dum Eumenes cum classe assequeretur: Samũ petere intendit. Rhodijs primo audita clades simul pauorem, simul luctum ingentem fecit. nam præter nauium militumq; iacturam, quod floris, quod roboris in iuuentute fuerat, amiserant: multis nobilibus secutis inter cætera autoritatem Pausistrati: quæ inter suos merito maxima erat. deinde quod fraude capti, quod à ciue potissimum suo forent: in iram luctus uertit. Decem extemplo naues, & diebus post paucis decem alias præfecto omnium Eudamo miserunt: quem alijs uirtutibus bellicis haudquaquam Pausistrato parem, cautiorem quo minus animi erat, ducem futurum credebant. Romani & Eumenes rex in Erythræam primum classem applicuerunt: ibi noctem unam morati, postero die Corycum Teiorum promontorium tenuerunt. inde cum in proxima Samiæ uellent trajcere: nõ expectato solis ortu, ex quo statum cœli notare gubernatores possent, in incertam tempestatem miserunt. medio in cursu aquilone in septentrionem uerso, exasperato fluctibus mari iactari cœperunt. Polyxenidas Samum petituros ratus hostes, ut se Rhodiæ classi coniungerent: ab Epheso profectus primo ad Myonesum stetit: inde ad Macrin (quam uocant) insulam traiecit: ut prætervehentis classis, si quas aberrantes ex agmine naues posset, aut postremum agmen opportune adoriretur. Posteaquam sparsam tempestate classem uidit: occasionem primo aggrediendi ratus, paulo post increbrescente uento, & maiores iam uoluente fluctus, quia peruenire se ad eos uidebat non posse: ad Aethaliam insulam traiecit: ut inde postero die Samum ex alto petentes naues aggrederetur.

Romani pars exigua, primis tenebris portum Samiæ desertum tenuerũt: classis cætera noctem totam in alto iactata in eundem portũ decurrit. Ibi ex agrestibus cognito, hostium naues ad Aethaliam stare, consilium habitum, utrum extemplo decernerent, an Rhodiam expectarent classem. dilata re (ita enim placuit) Corycum, unde uenerant, traiecerunt. Polyxenidas quoq; cum frustra stetisset, Ephesum redijt. Tum Romanæ naues uacuo ab hostibus mari Samum traiecerũt. Eodem & Rhodia classis post dies paucos uenit. Quam ut expectatam esse appareret, profecti extemplo sunt Ephesum: ut aut decernerẽt nauali certamine: aut si detrectaret hostis pugnam, quod plurimum intererat ad animos ciuitatum, timoris confessionem exprimerent. Contra fauces portus instructa in frontem nauium acie stetere. posteaquã nemo aduersus ibat: classe diuisa, pars in salo ad ostiũ portus in anchoris stetit: pars in terram milites exposuit. In eos iam ingentẽ prædam late depopulato agro agentes Andronicus Macedo qui in præsidio Ephesi erat: iam mœnibus appropinquantes eruptionem fecit, exutosq; magna parte prædæ ad mare ac naues redegit. Postero die insidijs medio fermè uiæ positis, ad eliciendum extra mœnia Macedonem Romani ad urbem agmine iere. inde, cum ea ipsa suspicio, ne quis exiret deterruisset, redierũt ad naues: & terra mariq; fugientibus certamen hostibus, Samum, unde uenerat, classis repetit. inde duas sociorum ex Italia, duas Rhodias triremes cum præfecto Epicrate Rhodiorum ad fretum Cepholeniæ tuendum Pr. misit. Infestum id latrocinio Lacedæmonius Hybristas cum iuuentute Cephalenum faciebat: clausumq; iam mare commeatibus Italicis erat. Piræei L. Æmylio Regillo succedenti ad nauale imperium Epicrates occurrit. qui audita clade Rhodiorum, cum ipse duas tantum quinqueremes haberet: Epicratem cum quatuor nauibus in Asiam secum reduxit. prosecutæ etiam apertæ Atheniensium naues sunt. Ægeo mari traiecit. Eodem Timasicrates Rhodius cum duabus quadriremibus ab Samo nocte intempesta uenit: deductusq; ad Æmyliũ, præsidij causa se missum ait: quod eam oram maris infestam onerarijs regiæ naues excursionibus crebris ab Hellesponto atq; Abydo facerent. Trajcienti Æmylio à Chio Samum duæ Rhodiæ quadriremes missæ obuiam à Liuio, & rex Eumenes cum duabus quinqueremibus occurrit. Samum postcaq; uentum est: accepta à Liuio classe, & sacrificio, ut assolet, rite facto, Aemylius consilium aduocauit. Ibi C. Liuius (is enim est primus rogatus sententiam) neminẽ fidelius dare posse consilium dixit, quàm eum, qui id alteri suaderet, quod ipse, si in eodẽ loco esset, facturus fuerit. Se in animo habuisse tota classe Ephesum petere, & onerarias ducere multa saburra grauatas,

atq; eas

atq; eas in faucibus portus supprimere. & eo minoris molimenti ea claustra esse: quod in fluminis modum, longū & angustū & uadosum ostiū portus sit. ita ademptorū se maris usum hostibus fuisse, inutileṁq; classem facturū. Nulli ea placere sententia. Eumenes rex quęsiuit: quid tandē ubi demersis nauibus frenassent claustra maris: utrū libera sua classe abscessuri inde forent ad opē ferendā socijs, terroreṁq; hostibus præbendū? an nihilo minus tota classe portum obsessuri? siue enim abscedāt, cui dubium esse quin hostes extracturi demersas moles sint? & minore molimēto aperturi portum quàm obstruatur? sin autem manēdum ibi nihilo minus sit, quid attinere claudi portum? Quin contra, illos tutissimo portu, opulentissima urbe fruentes, omnia Asia præbente, quieta æstiua acturos: Romanos aperto in mari fluctibus tempestatibusq; obiectos, omnium inopes in assidua statione futuros: ipsos magis alligatos impeditosq;, ne quid eorum quæ agenda sint, possint agere: quàm ut hostes clausos habeant. Eudamus præfectus Rhodię classis magis eam sibi displicere sententiā ostendit, quàm ipse quid censeret, faciendum dixit. Epicrates Rhodius, omissa in præsentia Epheso mittendam nauium partem in Lyciam censuit: & Patara caput gentis, in societatē adiungendam. in duas res magnas id usui fore: & Rhodios pacatis contra insulam suam terris, totis uiribus incumbere in unius belli, quod aduersus Antiochum sit, curam posse: & eam classem quæ in Lycia compararetur, intercludi ne Polyxenidæ coniungatur. Hæc maxime mouit sententia. placuit tamen Regillum tota classe euehi ad portum Ephesi, ad inferendū hostibus terrorem. C. Liuius cum duabus quinqueremibus Romanis, & quatuor quadriremibus Rhodijs, & duabus apertis Smyrnæis in Lyciam est missus, Rhodum prius iussus adire, & omnia cum ijs communicare consilia. Ciuitates quas prætereuectus est, Miletus, Myndus, Halicarnassus, Cnidus, Cous, imperata enixe fecerūt. Rhodum ut est uentum: simul & ad quam rem missus esset, ijs exposuit; & consuluit eos. Approbantibus cunctis, & ad eam quam habebat classem assumptis tribus quadriremibus nauigat Patara. Primo secundus uentus ad ipsam urbem ferebat eos: sperabantq́; subito terrore aliquid moturos. posteaquā circumagēte se uento fluctibus dubijs uolui cœptum est mare: peruicerunt quidem remis, ut tenerent terram: sed neq; circa urbem tuta statio erat: nec ante hostium portus in salo stare poterant, aspero mari & nocte imminēte. prætereuecti mœnia portum Phœnicunta minus duûm millium spatio inde distantem petiere, nauibus à maritima ui tutum. sed altæ rupes insuper imminebant. quas celeriter oppidani assumptis regijs militibus quos in præsidio habebant, ceperunt. aduersus quos Liuius, quanquā erāt iniqua ac difficilia ad exitus loca, Issæos auxiliares, & Smyrnęorum expeditos iuuenes misit. Ii, dum missilibus primo, & aduersus paucos leuibus excursionibus lacessebatur magis quàm conserebatur pugna: sustinuerunt certamen. posteaquam plures ab urbe affluebant, & iam omnis multitudo effundebatur, timor incessit Liuium, ne & auxiliares circūuenirentur: & nauibus etiam ab terra periculum esset. ita nō milites solum, sed etiam nauales socios, remigum turbam, quibus quisq; poterat telis, armatos in prælium eduxit. Tum quoq; anceps pugna fuit: neq; milites solum aliquot, sed L. Apustius tumultuario prælio cecidit. postremo tamē fusi fugatiq́; sunt Lycij, atq; in urbem compulsi. & Romani cum haud incruēta uictoria ad naues rediērunt. inde in Telmessicum profecti sinum, qui latere uno Cariam, altero Lyciam cōtingit: omissa Patara amplius tentādi spe Rhodij domum dimissi sunt. Liuius prætereuectus Asiam, in Græciam transmisit: ut conuentis Scipionibus, qui tum circa Thessaliam erant, in Italiā traijceret. Aemylius posteaquam omissas in Lycia res, & Liuium profectum in Italiam cognouit: cum ipse ab Epheso repulsus tempestate irrito incepto Samum reuertisset: turpe ratus, tentata frustra Patara esse, proficisci eò tota classe, et summa ui aggredi urbem statuit. Miletum & cæteram oram sociorum prætereuecti, in Bargylletico sinu exscensionem ad Iassum fecerunt: Vrbem regium tenebat prēsidium: agrum circa Romani hostiliter depopulati sunt. Missis deinde qui per colloquia principum & magistratuū tentarent animos: posteaquam nihil in potestate sua respondērunt esse, ad urbem oppugnandam ducit. Erant Iassensium exules cum Romanis: ij frequentes Rhodios orare instituerunt, ne urbem & uicinam sibi & cognatam innoxiam perire finerent. sibi exilij nullam aliam causam esse, quàm fidem erga Romanos. eadem

ui regiorum,qua ipsi pulsi sint,teneri eos qui in urbe mancăt. omnium Iassensium unam men tem esse,ut seruitutem regiam effugere uellent.Rhodij moti precibus, Eumene etiam rege assumpto,simul suas necessitudines cõmemorãdo,simul obsessæ regio præsidio urbis casum miserando peruicerunt,ut oppugnatione abstineretur. Profecti inde pacatis cæteris, cum oram Asiæ legerent,Loryma (portus aduersus Rhodum est) peruenerũt. Ibi in principijs sermo primo inter tribunos militum secretus oritur: deinde ad aures ipsius Æmylij peruenit: abduci classem ab Epheso, ab suo bello:ut ab tergo liber relictus hostis in tot propinquas sociorũ urbes omnia impune conari posset. Mouère ea Aemylium: uocatosq; Rhodios cum percunctatus esset:possetne Pataris uniuersa classis in portu stare? cum respondissent nõ posse: causam nactus omittendæ rei, Samum reduxit naues. Per idem tempus Seleucus Antiochi filius, cum per omne hybernorũ tempus exercitum in Aeolide continuisset: partim socijs ferendo opem:partim quos in societatem pellicere non poterat,depopulandis:trãsire in fines regni Eumenis,dum is procul à domo cum Romanis & Rhodijs Lyciæ maritima oppugnaret, statuit. Ad Elæam primo infestis signis accessit:deinde omissa oppugnatiõe urbis agros hostiliter depopulatus,ad caput arcemq; regni Pergamũ ducit oppugnãdum. Attalus primo stationibus ante urbem positis, & excursionibus equitum leuisq; armaturæ magis lacessebat quàm sustinebat hostem: postremo cum per leuia certamina expertus nulla parte uirium se parem esse, intra mœnia se recepisset,obsideri urbs cœpta est. Eodem ferme tempore & Antiochus ab Apamea profectus, Sardibus primum, deinde haud procul Seleuci castris ad caput Caici amnis statiua habuit,cum magno exercitu misto uarijs ex gentibus.plurimum terroris in Gallorum mercede conductis quatuor millibus erat.hos,paucis admistis,ad peruastandũ passim Pergamenũ agrum misit. Quæ posteaquam Samum sunt nũtiata, primo Eumenes auocatus domestico bello cum classe Elæam petit: inde cum præsto fuissent equites peditumq; expediti:præsidio eorum tutus priusquam hostes sentirent aut mouerentur, Pergamum contendit. ibi rursus leuia per excursiones prælia fieri cœpta, Eumene summæ rei discrimen haud dubie detrectante. Paucos post dies Romana Rhodiaq; classis,ut regi opem ferrent,Elæam ab Samo uenerunt. Quos ubi exposuisse copias Elææ,& tot classes in unum conuenisse portum Antiocho allatum est:& sub idem tempus audiuit consulem cum exercitu iam in Macedonia esse:parariq; quæ ad trãsitum Hellesponti opus essent: tempus uenisse ratus, prius quàm terra mariq; simul urgeretur, agendi de pace, tumulum quendam aduersus Elæam castris cepit. ibi peditum omnibus copijs relictis,cum equitatu (erant autem sex millia equitũ) in campos sub ipsa Elææ mœnia descendit:misso caduceatore ad Æmylium,uelle se de pace agere. Aemylius Eumene à Pergamo accito, adhibitis & Rhodijs, consiliũ habuit. Rhodij haud aspernari pacem. Eumenes nec honestum esse dicere,eo tempore de pace agi:nec exitũ rei imponi posse. Qui enim,inquit,aut honeste inclusi mœnibus,& obsessi uelut leges pacis accipiemus? aut cui rata ista pax erit:quam sine consule,non ex autoritate senatus,non iussu populi Romani pepegerimus? Quæro enim, pace per te facta, rediturus'ne extemplo in Italiam sis? classem exercitumq́ue deducturus? an expectaturus, quid de ea re consuli placeat? quid senatus censeat? aut populus iubeat? Restat ergo ut maneas in Asia: & rursus in hyberna copiæ reductæ, omisso bello, exhauriant cõmeatibus præbendis socios: deinde,si ita uisum sit ijs penes quos potestas fuerit, instauremus nouum de integro bellum: quod possumus,si ex hoc impetu rerum nihil prolatando remittitur,ante hyemem dijs uolentibus perfecisse. Hæc sententia uicit: responsumq; Antiocho est,ante consulis aduentum de pace agi non posse. Antiochus pace nequicquã tentata, uastatis Elæensium primum, deinde Pergamenorũ agris, relicto ibi Seleuco filio, Adramytteũ hostiliter itinere facto petit:agrum opulentum,quem uocant Thebes campum,carmine Homeri nobilitatũ.neq; alio ullo loco Asiæ maior regijs militibus parta est præda. Eodem Adramytteum,ut urbi præsidio essent,nauibus circumuecti Aemylius & Eumenes uenerunt. Per eosdem forte dies Elæam ex Achaia mille pedites cum centum equitibus, Diaphane oĩbus his copijs præposito,accesserũt. quos egressos nauibus obuiam missi ab Attalo nocte Pergamum deduxerũt.ueterani omnes & periti belli erant: & ipse dux Philopœ-

Philopœmenis, summi tum omniũ Græcorum imperatoris discipulus. qui biduum simul ad quietem hominum equorumq;, & ad uisendas hostium stationes, quibus locis temporibusq; accederent reciperentq; sese, sumpserunt. Ad radices ferè collis, in quo posita est urbs, regij suc cedebant: ita libera ab tergo populatio erat, nullo ab urbe, ne in stationes quidẽ qui procul iacularetur, excurrente. postquã semel compulsi metu se mœnibus incluserunt, contemptus eorum, & inde negligentia apud regios oritur: non stratos, non infrenatos magna pars habebãt equos: paucis ad arma & ordines relictis, dilapsi cæteri sparserant se toto passim campo: pars in iuueniles lusus lasciuiamq; uersi, pars uescẽtes sub umbra, quidam somno etiam strati. Hæc Diaphanes ex alta urbe Pergamo contemplatus, arma suos capere, & ad portam præsto esse iubet: ipse Attalum adijt, & in animo sibi esse dixit, hostium stationem tentare. Aegre id permittente Attalo, quippe qui centũ equitibus aduersus trecentos, mille peditibus cum quatuor millibus pugnaturũ cerneret: porta egressus, haud procul statione hostium occasionem operiens consedit. Et qui Pergami erant, amentiam magis quàm audaciam credere esse: & hostes paulisper in eos uersi, ut nihil moueri uiderunt: nec ipsi quicquã ex solita negligentia, insuper etiam eludentes paucitatem, mutarunt. Diaphanes quietos aliquãdiu suos, uelut ad spectaculum modo eductos, continuit: posteaquam dilapsos ab ordinibus hostes uidit, peditibus quantum accelerare possent, sequi iussis, ipse princeps inter equites cum turma sua quantũ potuit effusissimis habenis, clamore ab omni simul pedite atq; equite sublato, stationẽ hostium improuiso inuadit. Non homines solum, sed equi etiam territi, cum uincula abrupissent: trepidationem & tumultum inter suos fecerunt. pauci stabant impauidi equi: eos ipsos non sternere, non infrenare aut ascendere facile poterant: multo maiorem quàm pro numero equitũ terrorem Achæis inferentibus. pedites uero ordinati & præparati sparsos per negligentiam, & semisomnes propè adorti sunt: cædes passim fugaq; per campos facta est: Diaphanes secutus effusos quoad tutum fuit, magno Achæorum genti decore parto (spectauerant enim è mœnibus Pergami non uiri modo, sed fœminæ etiam) in præsidium urbis redijt. Postero die regiæ magis compositæ & ordinatæ stationes quingẽtis passibus longius ab urbe posuerunt castra: & Achæi eodem fermè tempore atq; in eundem locum processerunt. Per multas horas intenti utrinq; uelut iam futurum impetum expectauere: posteaquam haud procul occasu solis redeundi in castra tẽpus erat, regij signis collatis abire agmine ad iter magis quàm ad pugnam composito cœpere. Quieuit Diaphanes, dum in conspectu erant: deinde eodem, quo pridie, impetu in postremũ agmen incurrit: tantumq; rursus pauoris ac tumultus incussit, ut cum terga cæderentur, nemo pugnandi causa restiterit: trepidantesq;, & uix ordinem agminis seruantes in castra compulsi sunt. Hæc Achæorum audacia Seleucum ex agro Pergameno mouere castra coegit. Antiochus posteaquam Romanos & Eumenẽ ad tuendum Adramytteum uenisse audiuit, ea quidem urbe abstinuit: depopulatus agros, Peræam inde coloniam Mitylenæorum expugnauit. Cotton & Corylenus & Aphrodisias crene primo impetu captæ sunt. inde per Thyatira Sardeis redijt. Seleucus in maritima ora permanẽs alijs terrori, alijs præsidio erat. Classis Romana cum Eumene Rhodijsq; Mitylenen primo, inde retro, unde profecta erat, Elæam redijt. Inde Phocæam petentes, ad insulam quam Bacchium uocant: (imminet urbi Phocensium) appulerunt: & quibus ante abstinuerant templis, signisq; (egregie autem exornata insula erat) cum hostiliter diripuissent, ad ipsam urbem transmiserũt. eam diuisis inter se partibus cum oppugnarent: & uiderent sine operibus, armis, scalisq; capi non posse: missum ab Antiocho præsidium trium millium armatorum cum intrasset urbem: extemplo oppugnatione omissa, classis ad insulam se recepit: nihil aliud quàm depopulato circa urbem hostium agro. Inde placuit Eumenem domum dimitti, & præparare consuli atq; exercitui, quæ ad transitũ Hellesponti opus essent: Romanã Rhodiamq; classem redire Samum, atq; ibi in statione esse, ne Polyxenidas ab Epheso moueret. Rex Elæam, Romani & Rhodij Samũ redierunt. Ibi M. Aemylius frater prætoris decessit. Rhodij celebratis exequijs aduersus classem quam fama erat ex Syria uenire, XIII suis nauibus, & una Coa quinqueremi, altera Gnidia, Rhodum ut ibi in statione essent, profecti sunt. Biduo ante quàm Eudamus

cum classe à Samo ueniret, XIII à Rhodo naues cum Pamphilida præfecto aduersus eandem syriacam classem missæ, assumptis nauibus quatuor quæ Cariæ præsidio erant, oppugnantibus regijs Dædala, & quædam alia parua castella obsidione exemerũt. Eudamum con festim exire placuit. additæ huic quoq; sunt ad eam classem quam habebat, sex apertæ naues. Profectus cum quantũ accelerare poterat, maturasset ad portum quem Megisten nocãt, prægressos cõsequitur. inde uno agmine Phaselidem cum uenissent, optimũ uisum est ibi hostem opperiri. In confinio Lyciæ & Pamphyliæ Phaselis est: prominet penitus in altum, conspiciturq; prima terrarũ Rhodum à Cilicia petentibus, & procul nauiũ præbet prospectũ. eo maxime ut in obuio classi hostium essent, electus locus est. Cæterũ quod non prouiderunt, & loco graui & tempore anni (mediũ enim æstatis erat) adhoc insolito odore ingruere morbi uulgo, maxime in remiges cœperunt. cuius pestilentiæ metu profecti cum præterueherent Pamphylium sinum, ad Eurymedontẽ amnem appulsa classe, audiũt ab Aspendijs ad Sidam iam hostes esse. Tardius nauigauerãt regij aduerso tempore etesiarũ, quod uelut statũ fauonijs uentis esset. Rhodiorũ duæ & triginta quadriremes, quatuor triremes fuere. Regia classis VII & XXX maioris formæ nauium erat, in quibus tres hepteres & quatuor hexeres habebat, præter has decem triremes erant. & ij adesse hostes ex specula quadam cognouere.

Vtraq; classis postero die luce prima, tanquam eo die pugnatura, è portu mouit: & posteaquam superauere Rhodij promontoriũ, quod ab Sida prominet in altum, extemplo & cõspecti ab hostibus sunt, & ipsi eos uiderunt. Ab regio sinistro cornu, quod ab alto obiectũ erat, Annibal: dextero Apollonius purpuratorũ unus præerat. & iam in frontem directas habebãt naues. Rhodij longo agmine ueniebant. prima prætoria nauis Eudami erat: cogebat agmen Chariclitus: Pamphilidas mediæ classi præerat. Eudamus posteaquam hostium aciem instructam & paratam ad concurrendũ uidit, & ipse in altum euehitur: & deinceps quæ sequebãtur, seruantes ordinem in frontem dirigere iubet. Ea res primo tumultũ præbuit. nam nec sic in altum euectus erat, ut ordo omniũ nauium ad terram explicari posset: & festinans ipse præpropere cum quinq; solis nauibus Annibali occurrit: cæteri quia in frontẽ dirigere iussi erant, non sequebantur: extremo agmine loci nihil ad terram relicti erat: trepidantibusq; ijs inter se, iam in dextro cornu aduersus Annibalem pugnabatur. Sed momento temporis & nauium uirtus & usus rei maritimæ terrorem omnẽ Rhodijs dempsit. nam & in altum celeriter euectæ naues locum post se quæq; uenienti ad terrã dedere: & si qua concurrerat rostro cum hostiũ naui, aut proram lacerabat, aut remos detergebat, aut libero inter ordines discursu præteruecta in puppim impetũ dabat. Maxime exterruit hepteris regia à multo minore Rhodia naue uno ictu demersa. itaque iam haud dubie dexterũ cornu hostium in fugam inclinabat. Eudamũ in alto multitudine nauium maxime Annibal, cæteris omnibus longe præstantẽ, urgebat: & circumuenisset, ni signo sublato ex prætoria naue, quo dispersam classem in unum colligi mos erat: omnes quæ in dextero cornu uicerant naues, ad opem ferendã suis concurrissent. tum & Annibal quæq; circa eum erant naues, capessunt fugam: nec insequi Rhodij ex magna parte ægris & ob id celerius fessis remigibus, potuerunt. Cum in alto, ubi substiterãt, cibo reficerent uires, cõtemplatus Eudamus hostes claudas mutilatasq; naues apertis nauibus remulco trahentes, XX paulo amplius integras abscedẽtes, è turri prætoriæ nauis silentio facto, exurgite, inquit, & egregiũ spectaculũ capessite oculis. Cõsurrexere omnes, cõtemplatiq; trepidationẽ fugãq; hostiũ, propè una uoce exclamauere omnes, ut sequerentur. Ipsius Eudami multis ictibus uulnerata nauis erat, Pamphilidã & Chariclitum insequi, quoad putarent tutum, iussit. Aliquandiu secuti sunt: posteaquã terræ appropinquabat Annibal, ueriti ne includerentur uento in hostium ora, ad Eudamũ reuecti hepterem captã, quæ primo concursu icta erat, ægre Phaselidem pertraxerunt. inde Rhodum non tam uictoria læti quàm alius alium accusantes, quod cum potuisset, non omnis summersa aut capta classis hostiũ foret, redierunt. Annibal ictus uno prælio aduerso ne tum quidem præteruehi Lyciã audebat, cum coniungi ueteri regiæ classi quam primum cuperet. Et id ne ei facere liberũ esset, Rhodij Chariclitũ cum XX nauibus rostratis ad Pataram & Megisten portũ miserunt. Eudamũ cum VII nauibus maximis ex ea classe

cui

cui præfuerat, Samum redire ad Romanos iusserunt: ut quantū consilio, quantū autoritate ualeret, cōpelleret Romanos ad Patara oppugnandā. Magnam lętitiā Romanis iam prius nuntius uictoriæ, deinde aduentus attulit Rhodiorū. & apparebat, si ea cura Rhodijs dempta esset, uacuos eos tuta eius regionis maria præstaturos. sed profecto Antiocho ab Sardibus, ne opprimerent urbes maritimę, abscedere custodia Ioniæ atq; Aeolidis prohibuerūt. Pamphilidam cum quatuor nauibus tectis ad eam classem quæ circa Patara erat, miserunt. Antiochus non ciuitatū modo quæ circa se erant, cōtrahebat præsidia, sed ad Prusiam Bithyniæ regem miserat legatos literasq;, quibus trāsitū in Asiam Romanorū increpabat. Venire eos ad omnia regna tollenda, ut nullū usquam orbis terrarū, nisi Romanū imperiū esset. Philippum & Nabin expugnatos, se tertiū peti. ut quisq; proximus ab oppresso sit, per omneis uelut continens incendiū peruasurū. ab se gradum in Bithyniam fore, quando Eumenes in uoluntariam seruitutem cōcessisset. His motum Prusiam literæ Scipionis consulis, sed magis eius fratris Africani, à suspicione tali auerterunt. qui præter consuetudinem perpetuā populi Romani augendi omni honore regum sociorū maiestatem, domesticis ipse exemplis Prusiam ad promerendam amicitiā suam compulit: Regulos se acceptos in fidem in Hispania reges reliquisse: Masanissam nō in patrio modo locasse regno, sed in Syphacis à quo ante expulsus fuisset, regnum imposuisse: & esse eum non Africæ modo regum longe opulentissimū: sed toto in orbe terrarū cuiuis regum uel maiestate uel uiribus parem. Philippū & Nabin hostes & bello superatos ab T. Quintio, tamen in regno relictos: Philippo quidem anno priore etiam stipendium remissum & filium obsidem redditū: & quasdam ciuit**s extra Macedoniā, patientibus Romanis imperatoribus, recepisse eum. In eadem dignitate & Nabin futurum fuisse, nisi eum suus primo furor, deinde fraus Aetolorū absumpsisset. Maxime cōfirmatus est animus regis, posteaquā ad eum C. Liuius, qui prætor ante classi præfuerat, legatus ab Roma uenit: & edocuit, quanto & spes uictoriæ certior Romanis quàm Antiocho, & amicitia sanctior firmiorq; apud Romanos futura esset. Antiochus posteaquā à spe societatis Prusiæ decidit, Ephesum ab Sardibus est profectus ad classem, quæ per aliquot mēses instructa ac parata fuerat, uisendam: magis quia terrestribus copijs exercitū Romanum & duos Scipiones imperatores uidebat sustineri non posse: quàm quod res naualis ipsa per se aut tentata sibi unquā feliciter, aut tunc magnæ & certæ fiduciæ esset. erat tamen momentū in præsentia spei: quod & magnam partem Rhodię classis circa Patara esse, & Eumenem regem cum omnibus nauibus suis consuli obuiam in Hellespontū profectum audierat. aliquid etiam inflabat animos classis Rhodia ad Samum per occasionē fraude præparata absumpta. His fretus, Polyxenida cum classe ad tentandā omni modo certaminis fortunā misso, ipse copias ad Notium ducit: (id oppidum colophoniū mari imminēs abest à uetere Colophone duo fermè millia passuum) & ipsam urbem suæ esse potestatis nolebat, adeo propinquā Epheso, ut nihil terra mariue ageret: quod non subiectū oculis Colophoniorū ac per eos notum extemplo Romanis esset: quos auditā obsidione non dubitabat ad opem ferendā sociæ urbi classem à Samo moturos: eam occasionem Polyxenidæ ad rem gerendā fore. Igitur operibus oppugnare urbē aggressus, & ad mare partibus duabus pariter munitionibus deductis, utrinq; uineas & aggerem muro iniunxit, & testudinibus arietes admouit. Quibus territi malis Colophonij oratores Samum ad L. Aemylium, fidem prætoris populiq; Romani implorantes miserunt. Aemylium & Sami segnis diu mora offendebat, nihil minus opinātem quàm Polyxenidam bis nequicquā ab se prouocatum potestatem pugnę facturum esse: & turpe existimabat, Eumenis classem adiuuare consulem ad traijciendas in Asiam legiones: se Colophonis obsessæ auxilio incertā finem habituro alligari. Eudamus Rhodius qui & tenuerat eum Sami cupientem proficisci in Hellespontum, cunctiq; instare & dicere: quanto satius esse uel socios obsidione eximere, uel uictam iam semel classem uincere iterum, totamq; maris possessionem hosti eripere, quàm desertis socijs, tradita Antiocho Asia terra mariq; in Hellespontū, ubi satis esset Eumenis classis, à sua parte belli discedere. Profecti à Samo ad petendos cōmeatus, consumptis iam omnibus, Chium parabant traijcere. Id erat horreum Romanis: eoq; omnes ex Italia missæ onerariæ dirigebāt

cursum. Circumuecti ab urbe ad auersa insulæ, obiecta aquiloni, ad Chium & Erythras sunt. Cum pararent traijcere, literis certior fit prætor, frumenti uim magnam Chium ex Italia uenisse: uinum portantes naues tempestatibus retētas esse. simul allatū est: Teios regiæ classi benigne cōmeatus præbuisse: quinq; millia uasorū uini esse pollicitos. Teiū ex medio cursu classem repente auertit, aut uolentibus ijs usurus cōmeatu parato hostibus, aut ipsos pro hostibus habiturus. Cum direxissent ad terrā proras, quindecim fermè eis naues circa Myonesum apparuerunt. quas primo ex classe regia prætor esse ratus, instituit sequi: apparuit inde piraticas celoces & lembos esse. Chiorum maritimā oram depopulati, cum omnis generis præda reuertentes posteaquā uidere ex alto classem, in fugam uerterunt. & celeritate superabāt leuioribus & ad id fabrefactis nauigijs, & propiores terræ erant. itaq; priusquam appropinquaret classis, Myonesum perfugerunt. unde se à portu ratus abstracturū naues ignarus loci sequebat' prætor. Myonesus promontoriū inter Teium Samumq; est: ipse collis est in modum metæ in acutum cacumen à fundo satis lato fastigiatus: à cōtinenti arctæ semitę aditum habet: à mari exesæ fluctibus rupes claudunt: ita ut quibusdam locis superpendentia saxa plus in altum quàm quæ in statione sunt naues, promineant. Circa ea appropinquare non ausæ naues, ne sub ictu superstantiū in rupibus piratarū essent, diem triuere. tandem sub noctem uano incepto cū abstitissent, Teium postero die accessere: & in portu qui à tergo urbis est (Geræsticū ipsi appellant) nauibus cōstitutis, prætor ad depopulandū circa urbem agrū milites emisit. Teij cum in oculis populatio esset, oratores cum infulis & uelamentis ad Romanū miserunt. Quibus purgātibus ciuitatem omnis facti dictiq; hostilis aduersus Romanos, & iuuisse eos cōmeatu classem hostiū arguit, & quantū uini Polyxenidæ promisissent. quæ si eadem classi Romanæ darent, reuocaturū se à populatione militem: si minus, pro hostibus eos habiturū. Hoc tam triste responsum cum retulissent legati: uocatur in cōtionem à magistratibus populus, ut quid agerent, consultarent. Eò forte Polyxenidas cum regia classe à Colophone profectus, posteaquam mouisse à Samo Romanos audiuit, & ad Myonesum piratas psecutos Teiorū agrum depopulari, naues in Geræstico portu stare: ipse aduersus Myonesum in insula (Macrin nauti ci uocant) anchoras portu occulto iecit. inde ex propinquo explorans quid hostes agerent, primo in magna spe fuit, quemadmodū Rhodiam classem ad Samum circunsessis ad exitū faucibus portus expugnasset, sic & Romanā expugnaturū. nec est dissimilis natura loci: promontorijs coeuntibus inter se ita clauditur portus, ut uix duæ simul inde naues possint exire. nocte occupare fauces Polyxenidas in animo habebat, & denis nauibus ad promontoria stantibus, quæ ab utroq; cornu in latera exeuntiū nauium pugnarēt: ex cætera classe, sicut ad Panormum fecerat: armatis in littora expositis, terra mariq; simul hostes opprimere. quod non uanum ei cōsilium fuisset, ni cum Teij facturos se imperata promisissent, ad accipiendos cōmeatus aptius uisum esset Romanis in eum portum qui ante urbem est, classem trāsire. Dicitur & Eudamus Rhodius uitium alterius portus ostendisse, cum forte duæ naues in arcto ostio implicitos remos fregissent. & inter alia id quoq; mouit prætorē ut traduceret classem, quod ab terra periculum erat, haud procul inde Antiocho statiua habente. Traducta classe ad urbem, ignaris omnibus egressi milites nautæq; sunt, ad cōmeatus & uinum maxime diuidendum in naues, cum medio forte diei agrestis quidā ad prætorem adductus nuntiat: alterum iam diem classem stare ad insulā Macrin: & paulo ante uisas quasdā moueri tanquā ad profectionem naues. Re subita perculsus prætor tubicines canere iubet, ut si qui per agros palati essent, redirent. tribunos in urbem mittit ad cogendos milites nautasq; in naues. Haud secus quàm in repentino incendio aut capta urbe trepidatur: alijs in urbem currentibus ad suos reuocandos: alijs ex urbe naues cursu repetentibus: incertisq; clamoribus quibus ipsis tubæ obstreperent, turbatis imperijs, tandem cōcursum ad naues est. Vix suā quisq; noscere aut adire præ tumultu poterat: trepidatumq; cum periculo & in mari & in terra foret, ni partibus diuisis Æmylius cum prætoria naue primus è portu in altum euectus, excipiens insequenteis suo quanq; ordine in frontem instruxisset: Eudamus Rhodiaq; classis substitissent ad terram, ut & sine trepidatione conscenderent: & ut quæq; parata esset, exiret nauis. ita & explicuere ordinem primæ

in cōspectu

In conspectu prætoris, & coactum agmen ab Rhodijs est: instructaq; acies uelut cerneret regios, in altum processit. inter Myonesum & Corycum promontoriũ erant, cum hostem cõspexere. Et regia classis binis in ordinem nauibus longo agmine ueniens, & ipsa aciem aduersam explicuit, tantum læuo euecta cornu, ut amplecti & circumire dexterum cornu Romanorum posset. quod ubi Eudamus qui cogebat agmen, uidit: non posse æquare ordinem Romanos, & tantũ non iam circumiri à dextero cornu: concitat naues: (& erant Rhodiæ naues longe omnium celerimæ tota classe) æquatoq; cornu, prætoriæ naui in qua Polyxenidas erat, suam obiecit. Iam totis classibus simul ab omni parte pugna conserta erat. Ab Romanis L X X X naues pugnabant, ex quibus Rhodiæ duæ & X X erant. Hostium classis undenonaginta nauium fuit, & maximæ formæ naues, tres hexeres habebat, duas hepteres. Robore nauiũ & uirtute militum Romani longe Rhodios præstabant: Rhodiæ naues agilitate, & arte gubernatorum & scientia remigum. Maximo tamen hostibus terrori fuere, quæ ignes præ se portabant: & quod unum ijs ad Panormum circumuentis saluti fuerat, id tum maximum momentum ad uictoriam fuit. nam metu ignis aduersi regiæ naues, ne prora concurrerẽt cum declinassent, neque ipsę ferire rostro hostem poterant: & obliquas se ipsæ ad ictus præbebant: & si qua concurrerat, obruebatur infuso igni, magisq; ad incendium quàm ad prælium trepidabant. Plurimum tamen quæ solet, militum uirtus in bello ualuit. mediam nanque aciem hostium Romani cum rupissent, circũuecti ab tergo pugnantibus aduersus Rhodios regijs sese obiecere: momentoq; temporis & media acies Antiochi, & læuo in cornu circumuentæ naues mergebãtur. Dextera pars integra sociorum magis clade quàm suo periculo terrebatur. cæterum postea quam alias circumuentas, prætoriam nauem Polyxenidæ relictis socijs uela dantem uidere: sublatis raptim dolonibus (& erat secundus petentibus Ephesum uentus) capessunt fugam: quadraginta duabus nauibus in ea pugna amissis: quarum tredecim captæ in potestatem hostium uenerunt: cæteræ incensæ aut demersæ. Romanorum duæ naues fractæ sunt, uulneratæ aliquot. Rhodia una capta memorabili casu. nam cum rostro percussisset Sidoniam nauem anchora ictu ipso excussa è naue sua, unco dente uelut manu ferrea iniecta, alligauit alterius proram: inde tumultu iniecto cum diuellere se ab hoste cupientes inhiberent Rhodij, tractum anchorale & implicitum remis latus alterum detersit: debilitatam ea ipsa quæ icta cohæserat, nauim cepit. Hoc maxime modo ad Myonesum nauali prælio pugnatũ est. Quo territus Antiochus, quia possessione maris pulsus longinqua tueri diffidebat se posse: præsidium ab Lysimachia, ne opprimeretur ibi ab Romanis: deduci prauo, ut res ipsa postea docuit, consilio iussit. non enim tueri solum Lysimachiam à primo impetu Romanorum facile erat: sed obsidionem etiam per totam hyemem tolerare, & obsidentes quoque ad ultimam inopiam adducere extrahendo tempus: & interim spem pacis per occasiones tentare. Nec Lysimachiam tantum hostibus tradidit post aduersam naualem pugnam: sed etiam Colophonis obsidione abscessit, & Sardeis recepit se. atque inde in Cappadociam ad Ariaraten, qui auxilia accerserent: & quocunq; aliò poterat ad copias contrahendas, in unum iam consilium, ut acie dimicaret, intentus misit. Regillus Aemylius post uictoriam naualem profectus Ephesum, direptis ante portum nauibus cum confessionem concessi maris ultimam hosti expressisset: Chium, quo ante nauale prælium cursum à Samo intenderat, nauigat. ibi naues in prælio quassatas cum refecisset, L. Aemylium Scaurum cum X X X nauibus Hellespontũ ad exercitum traijciendum misit. Rhodias parte prædæ & spolijs naualibus decoratas domum redire iubet. Rhodij impigre præuertére, ad traijciendasq; copias consulis iere: atq; eo quoq; functi officio tum demum Rhodũ rediere. Classis Romana ab Chio Phocæam traiecit. In sinu maris intimo posita hęc urbs est, oblonga forma: duũm millium & quingentorũ passuũ spatium murus amplectit: coit deinde ex utraq; parte in arctiorẽ uelut cuneum: Lamptera ipsi appellant. mille & ducentos passus ibi latitudo patet: inde in altum lingua mille passuum excurrens medium ferè sinum uelut nota distingnit: ubi cohæret faucibus angustis, duos in utranque regionem uersos portus tutissimos habet. qui in meridiem uergit, Naustathmos ab re appellatur, quia ingentem uim nauium capit: alter prope ipsum Lamptera est. Hos portus tutissi-

mos cum occupasset Romana classis: priusquam aut scalis aut operibus mœnia aggrederetur, mittendos censuit prætor qui principum magistratuumq; animos tentarẽt. posteaquam obstinatos uidit: duobus simul locis, oppugnare est adortus. Altera pars infrequẽs ædificijs erat: templa deûm aliquantum tenebant loci. eà prius ariete admoto, quatere muros turresq; cœpit. deinde cum eò multitudo occurreret ad defendendum: altera quoq; parte admotus aries: & iam utrinq; sternebãtur muri. ad quorum casum cum impetum Romani milites per ipsam stragem ruinarum facerent, alij scalis etiam ascensum in muros tentarent, adeo obstinate restiterunt oppidani: ut facile appareret plus in armis & uirtute, quàm in mœnibus auxilij esse. coactus ergo periculo militũ prætor receptui cani iussit, ne obijceret incautos furentibus desperatione ac rabie. Dirempto prælio, ne tum quidem ad quietem uersi, sed undique omnes ad muniendα & obmoliendα quæ ruinis strata erant, concurrerunt. Huic operi intentis superuenit Q. Antonius à prætore missus: qui castigata pertinacia eorum, maiorẽ curam Romanis quàm illis ostẽderet esse, ne in perniciem urbis pugnaretur. si absistere furore uellent, potestatem ijs dare eadem cõditione qua prius C. Liuij in fidem uenissent, se tradendi. Hæc cum audissent, quinq; dierum spatio ad deliberandum sumpto, tentáta interim spe auxilij ab Antiocho, posteaquam legati missi ad regem nihil in eo esse præsidij retulerant: tum portas aperuerunt, pacti ne quid hostile paterentur. Cum signa in urbem inferrent & pronuntiasset prætor: parci se deditis uelle: clamor undiq; est sublatus: indignũ facinus esse Phoceẽses nunquã fidos socios, semper infestos hostes impune eludere. ab hac uoce, uelut signo à prætore dato, ad diripiendam urbem passim discurrerunt. Aemylius primo resistere & reuocare: dicendo captas, nõ deditas diripi urbes, & in his tamen arbitrium esse imperatoris non militum. posteaquam ira & auaritia imperio potentiora erant: pręconibus per urbem missis, liberos omnes in forum ad se cõuenire iubet, ne uiolarentur: & in omnibus quæ ipsius potestatis fuerunt, fides constitit prætoris. urbem agrosq; & suas leges ijs restituit: & quia iam hyems appetebat, Phocææ portus ad hybernandum classi delegit.

Per idem ferè tempus consuli transgresso Aeniorum Maronitarumq; fines nuntiatur: uictam regiam classem ad Myonesum, relictãq; à præsidio Lysimachiam esse. Id multo quàm de nauali uictoria lætius fuit: utiq; posteaquam eò uenerunt, refertaq; urbs omnium rerum commeatibus, uelut in aduentum exercitus præparatis, eos excepit: ubi inopiam ultimam laboremq; in obsidenda urbe sibi proposuerant. Ibi paucos dies statiua habuere, ut impedimenta ægriq; consequerentur: qui passim per omnia Thraciæ castella fessi morbis ac longitudine uiæ relicti erãt. Receptis omnibus ingressi rursus iter per Chersonnesum Hellespontũ perueniũt. ubi omnibus cura regis Eumenis ad traijciendũ præparatis, uelut in pacata litora nullo prohibente, alijs aliò delatis nauibus, sine tumultu traiecere. Ea uero res Romanis auxit animos, concessum sibi transitum cernentibus in Asiam, quam rem magni certaminis futuram crediderant. Statiua deinde ad Hellespontũ aliquandiu habuerunt: quia dies forte quibus ancylia mouent, religiosi ad iter inciderant. ijdem dies P. Scipionem propiore etiam religione, quia salius erat, disiunxerant ab exercitu: causaq; & is ipse moræ erat, dum consequeretur.

Per eos forte dies legatus ab Antiocho in castra uenerat, Byzantius Heraclides de pace afferens mandata: quam impetrabilem fore magnã ei spem attulit mora & cunctatio Romanorũ: quos simul Asiam attigissent, effuso agmine ad castra regia ituros crediderat. Statuit tamen nõ prius adire cõsulem quàm P. Scipionẽ: & ita mandatũ ab rege erat. in eo maximã spem habebat: præterquam quod & magnitudo animi & satietas gloriæ placabilem cum maxime faciebat, notumq; erat gentibus, qui uictor ille in Hispania, qui deinde in Africa fuisset: etiam quod filius eius captus in potestate regis erat.

Is ubi & quando, & quo casu captus sit, sicut pleraq; alia, parũ inter autores cõstat. alij principio belli à Chalcide Oreum petentem circumuentum ab regijs nauibus tradunt. alij, posteaquam transitum in Asiam est: cum turma Fregellana missum exploratum ad regia castra, effuso obuiam equitatu cum reciperet sese, in eo tumultu delapso equo cum duobus equitibus oppressum. ita ad regem deductum esse. Illud satis constat, si pax cum populo Romano maneret: hospitiumq; priuatim regi cum Scipionibus esset: neq; liberalius neq; benignius haberi, colíq; adolescentẽ quàm cultus

tus est, potuisse. Ob hæc cum aduentū P. Scipionis legatus expectasset, ubi is uenit, consulem adit, petitq; ut mādata audiret. Aduocato frequenti cōcilio legati uerba sunt audita. Is multis ante legationibus nequicquā ultro citroq; de pace missis, eam ipsam fiduciam impetrandi sibi esse dixit, quod priores legati nihil impetrassent. Smyrnam enim & Lampsacū & Alexandriam Troadem, & Lysimachiam in Europa, iactatas in illis disceptationibus esse: quarū Lysimachia iam cessisse regem, ne quid in Europa habere eum dicerent: eas quæ in Asia sint ciuitates tradere paratum esse: & si quas alias Romani quod suarum partium fuerint, uindicare ab imperio regio uelint. impensę quoq; in bellum factæ partem dimidiam regem præstaturum populo Romano. Hæ conditiones erant pacis. Reliqua oratio fuit, ut memores rerum humanarum & suæ fortunę moderarentur, & alienam ne urgerēt. finirent Europa imperium, id quoq; immensum esse: & parari singula acquirendo facilius potuisse quàm uniuersa teneri posse. Quod si Asiæ quoq; partem aliquam abstrahere uelint, dummodo non dubijs regionibus finiant: uinci suam temperantiam Romana cupiditate pacis & concordiæ causa regem passurum. Ea quæ legato magna ad pacem impetrandam uidebatur, parua Romanis uisa. nam & impensam quæ in bellum facta esset, omnem præstare regem æquum censebant: cuius culpa bellum excitatum esset. & non Ionia modo atq; Æolide deduci debere præsidia regia: sed sicut Græcia omnis liberata esset, ita quæ in Asia sint, omnes liberari urbes. id aliter fieri non posse, quàm ut cis Taurum montem possessione Asiæ Antiochus cedat. Legatus posteaquam nihil æqui in concilio impetrare se censebat: priuatim (sic enim imperatū erat) P. Scipionis tentare animū est conatus. Omniū primū filiū ei sine pretio redditurū regem dixit: deinde ignarus & animi Scipionis & moris Romani, auri pondus ingens est pollicitus, & nomine tantum regio excepto, societatē omnis regni, si per eum pacem impetrasset. Ad ea Scipio. Quod Romanos omneis, quod me ad quem missus es, ignoras, minus miror: cum te fortunam eius à quo uenis, ignorare cernam. Lysimachia tenenda erat, ne Chersonnesum intraremus: aut ad Hellespontū obsistendū, ne in Asiam traijceremus: si pacem tanquā à solicitis de belli euentu petituri eratis. concesso uero in Asiam transitu, & non solū frenis, sed etiam iugo accepto, quæ disceptatio ex æquo, cum imperium patiendū sit, relicta est? Ego ex munificētia regia maximū donum filium habebo: alijs deos precor ne unquā fortuna egeat mea, animus certe non egebit. pro tanto in me munere gratū me esse in se sentiet: si priuatā gratiam pro priuato beneficio desyderabit. publice nec habebo quicquā ab illo, nec dabo. quod in præsentia dare possim, fidele consiliū est. abi, nuntia meis uerbis, bello absistat, pacis cōditionem nullam recuset. Nihil ea mouerunt regem, tutā fore belli aleam ratū: quando perinde ac uicto iam sibi leges dicerentur. omissa igitur in præsentia mentione pacis, totā curam in belli apparatum intendit. Consul omnibus præparatis ad proposita exequenda, cum ex statiuis mouisset: Dardanum primum, deinde Rhœteum, utraq; ciuitate obuiam effusa, uenit. inde Ilium processit: castrisq; in campo qui est subiectus mœnibus positis, in urbem arcemq; cum ascendisset, sacrificauit Mineruæ præsidi arcis: & Iliensibus in omni rerum uerborumq; honore ab se oriundos Romanos præferentibus, & Romanis lætis origine sua. inde profecti sextis castris ad caput Caici amnis peruenerunt. Eò & Eumenes rex, conatus primo ab Hellesponto reducere classem in hyberna Elæā, aduersis deinde uentis cum aliquot diebus superare Lecton promontorium non potuisset, in terram egressus, ne deesset principijs rerum, quà proximum fuit, in castra Romana cum parua manu contendit. Ex castris Pergamum remissus ad cōmeatus expediendos, tradito frumento quibus iusserat COS. in eadē statiua redijt. inde plurium dierum præparatis cibarijs, consilium erat ire ad hostem priusquam hyems opprimeret. Regia castra circa Thyatira erant. ibi cum audisset Antiochus P. Scipionem ęgrum Elæam delatum, legatos qui filium ad eum reducerēt, misit. Non solum animo patrio gratum munus, sed corpori quoque salubre gaudium fuit. satiatusq́ue tandem complexu filij, Renuntiate, inquit, gratias regi me agere: referre gratiā aliam nunc non posse, quàm ut suadeam, ne ante in aciem descendat, quàm ut in castra me redisse audierit. Quanquam LX millia peditum, plus XII millia equitū animos interdum ad spem certaminis faciebant: motus tamen Antiochus tanti

autoritate uiri, in quo ad incertos belli euẽtus omnis fortunę poſuerat ſubſidia, recepit ſe tranſgreſſus Phrygium amnem: circaq; Magneſiam quæ ad Sipylum eſt, poſuit caſtra. & ne ſi extrahere tempus uellet, munimenta Romani tentarent: foſſam ſex cubitis altam, X II latam cum duxiſſet, extra duplex uallum foſſæ circũdedit: interiore labro murum cum turribus crebris obiecit: unde facile arceri tranſitu foſſæ hoſtis poſſet. Conſul circa Thyatirã regem eſſe ratus, cõtinuis itineribus quinto die ad Hircanũ campum deſcendit. inde cum profectũ audiſſet, ſecutus ueſtigia citra Phrygiũ amnẽ quatuor millia ab hoſte poſuit caſtra. Eò mille fermè equites (maxima pars Gallogræci erãt, & Dahæ quidã aliarumq; gentiũ ſagittarij equites intermiſti) tumultuoſe amne traiecto, in ſtationes impetũ fecerunt. Primo turbauerũt incompoſitos. deinde cum longius certamẽ fieret: Romanorũ, ex propinquis caſtris facili ſubſidio, creſceret numerus: regij feſſi iam & plures nõ ſuſtinẽtes recipere ſe conati, circa ripã amnis priuſq; flumen ingrederent, ab inſtantibus tergo aliquot interfecti ſunt. Biduum deinde ſilentiũ fuit, neutris tranſgredientibus amnẽ. tertio poſt die Romani ſimul omnes tranſgreſſi ſunt: & duo millia fermè & quingentos paſſus ab hoſte poſuerũt caſtra. Metantibus & muniendo occupatis tria millia delecta equitũ peditumq; regiorũ magno terrore ac tumultu aduenere. aliquanto pauciores in ſtatione erant: & tamen per ſe nullo à munimento caſtrorũ milite auocato, & primo æquum prælium ſuſtinuere, & creſcente certamine pepulerunt hoſtes, centum ex his occiſis, centũ fermè captis. Per quatriduũ inſequens inſtructæ utrinq; acies pro uallo ſtetere. quinto die Romani proceſſere in mediũ campi. Antiochus nihil promouit ſigna, ita ut extremi minus mille pedes à uallo abeſſent. Conſul poſteaq; detrectari certamẽ uidit, poſtero die in conſilium aduocauit, quid ſibi faciendũ eſſet, ſi Antiochus pugnandi copiã nõ faceret. inſtare hyemem: aut ſub pellibus habẽdos milites fore: aut ſi cõcedere in hyberna uellent, differendũ eſſe in æſtatem bellũ. Nullum unquã hoſtem Romani ęque cõtempſerunt. conclamatũ undiq; eſt, duceret extemplo & uteretur ardore militũ, qui tanquã non pugnandũ cum tot millibus hoſtium, ſed par numerus pecorum trucidandus eſſet: per foſſas, per uallũ caſtra inuadere parati erant, ſi in præliũ hoſtis non exiret. Cn. Domitius ad explorandũ iter, & qua parte adiri uallum hoſtium poſſet, miſſus poſteaquã omnia certa retulit, poſtero die propius caſtra admoueri placuit: tertio ſigna in medium campi prolata, & inſtrui acies cœpta eſt. Nec Antiochus ultra tergiuerſandũ ratus, ne & ſuorum animos minueret detrectando certamen, & hoſtium ſpem augeret, & ipſe copias eduxit, tantum progreſſus à caſtris ut dimicaturũ appareret. Romana acies unius propè formæ fuit & hominũ & armorum genere. duæ legiones Romanæ, duæ ſociũm ac latini nominis erant: quina millia & quadringenos ſingulæ habebãt. Romani mediã aciem, cornua Latini tenuerũt: haſtatorũ prima ſigna, deinde principũ erant: triarij poſtremos claudebant. Extra hanc ueluti iuſtam aciem à parte dextera conſul Achæorum cetratis immiſtos auxiliares Eumenis tria millia fermè peditum æquata fronte inſtruxit: ultra eos equitũ minus tria millia oppoſuit, ex quibus Eumenis octingenti, reliquus omnis equitatus Romanus erat: extremos Tralleis & Cretenſes (quingentorũ utriq; numerum explebant) ſtatuit. læuum cornu non uidebatur egere talibus auxilijs, quia flumen ab ea parte ripæq; diruptæ claudebant: quatuor tamen inde turmæ equitum oppoſitæ. Hęc ſumma copiarum erat Romanis, & duo millia miſtorum Macedonũ Thracumq;, qui uoluntate ſecuti erant. hi præſidio relicti ſunt caſtris. ſexdecim elephantos poſt triarios in ſubſidio locauerunt. nam prætérquam quod multitudinem regiorum elephantorum (erant autem quatuor & L) ſuſtinere non uidebantur poſſe: ne pari quidem numero indicis africi reſiſtunt: ſiue quia magnitudine, (longe enim illi præſtant) ſiue robore animorum uincuntur. Regia acies uaria magis multis gentibus, diſſimilitudine armorum auxiliorumq; erat. X & ſex millia peditum more Macedonum armati fuere, qui phalangitæ appellabantur. hęc media acies fuit in fronte in decem partes diuiſa. partes eas interpoſitis binis elephantis diſtinguebat. à fronte introrſus in duos & X X X ordines armatorum acies patebat. hoc & roboris in regijs copijs erat: & perinde cum alia ſpecie, tum eminentibus tantum inter armatos elephantis magnum terrorem præbebat. Ingentes ipſi erant: addebant ſpeciem frontalia & criſtæ & tergo impoſitæ turres, tur-

ribusq;

ribusq́ superstantes præter rectorē quaterni armati. Ad latus dexterum phalangitarū mille & quingentos pedites Gallogræcorū opposuit. his tria millia peditum loricatorum (cataphractos ipsi appellant) adiunxit. addita his ala mille fermè equitum. agema eam uocabant. Medi erant lecti uiri, & eiusdem regionis misti multarum gentium equites. continens his grex XVI elephantorum est oppositus in subsidijs. ab eadem parte paululum producto cornu regia cohors erat: Argyraspides à genere armorum appellabantur. Dahæ deinde equites sagittarij mille & ducenti. tum leuis armatura trium millium, pari fermè numero pars Cretenses, pars Tralles, duo millia & quingenti Mysi, sagittarijs adiuncti erant. Extremum cornu claudebant quatuor millia misti Cyrtæi funditores, & Elymæi sagittarij. Ab læuo cornu phalangitis adiuncti erant Gallogræci pedites mille & quingenti, & similiter his armati duo millia Cappadocum ab Ariarate missi rege. inde auxiliares misti omnium generum duo millia & septingenti, & tria millia cataphractorum equitum, & mille alij equites, regia ala leuioribus tegumentis suis equorumque, alio haud dissimili habitu: Syri plerique erant Phrygibus & Lydis immisti. ante hunc equitarum falcatæ quadrigę & cameli, quos appellant dromadas. his insidebant Arabes sagittarij gladios habentes tenues, longos quaterna cubita: ut ex tanta altitudine contingere hostem possent. inde alia multitudo par ei quæ in dextro cornu erat: primi Tarētini, deinde Gallogræcorum equitum duo millia & quingenti: inde Neocretes mille: & eodem armatu Cares & Cilices mille & quingenti, & totidem Tralles, & tria millia cetratorum: Pisidæ hi erant & Pamphylij & Lycij: rum Cyrtæorum & Elymæorum paria in dextero cornu locatis auxilia: & XVI elephanti modico interuallo distantes. Rex ipse in dextero cornu erat: Seleucum filium & Antipatrum fratris filium in læuo præposuit: media acies tribus permissa: Minioni & Zeusidi & Philippo magistro elephantorum. Nebulā matutina crescente die leuata in nubes caliginem dedit: humor inde ab austro uelut perfudit omnia. quæ nihil admodum Romanis, eadem perincommoda regijs erant. nam & obscuritas lucis in acie modica Romanis non adimebat in omneis parteis conspectum: & humor toto ferè graui armatu nihil gladios aut pila hebetabat. regij tam lata acie ne ex medio quidem cornua sua circumspicere poterant, nedum extremi inter se conspicerentur: & humor arcus fundasq́ue, & iaculorum amenta emollierat. falcatæ quoque quadrigæ, quibus se perturbaturum hostium aciem Antiochus crediderat, in suos terrorem uerterunt. Armatæ autem in hunc maxime modum erant. cuspides circa temonem ab iugo decem cubita extantes uelut cornua habebant: quibus quicquid obuium daretur, transfigerent: & in extremis iugis binæ circa eminebant falces: altera æquata iugo, altera inferior in terram deuexa: illa, ut quicquid ab latere obijceretur, abscinderet: hæc, ut prolapsos subeuntesq́ contingeret. item ab axibus rotarum utrinque binæ eodem modo diuersæ deligabātur falces. Sic armatas quadrigas, quia si in extremo aut in medio locatæ forent, per suos agendæ erant: in prima acie, ut ante dictū est, locauerat rex. Quod ubi Eumenes uidit, haud ignarus pugnæ, & quàm anceps esset auxilij genus, si quis pauorem magis equis inijceret quàm iusta adoriretur pugna: Cretenses sagittarios funditoresq́ & iaculatores equitum nō cōfertos, sed quammaxime possent dispersos excurrere iubet: simul omnibus partibus tela ingerere. Hæc uelut procella partim uulneribus missilium undiq́ coniectorum, partim clamoribus dissonis ita cōsternauit equos, ut repente uelut effrenati passim incerto cursu ferrentur: quorum impetus & leuis armatura, & expediti funditores, & uelox Cretensis momento declinabāt: & eques insequendo, tumultum ac pauorem equis camelisq́ & ipsis simul consternatis augebat, clamore & ab alia circunstantium turba multiplici adiecto. Ita medio inter duas acies campo exiguntur quadrigæ: amotoq́ue inani ludibrio, tum demum ad iustum prælium, signo utrinque dato, concursum est. Cæterum uana illa res ueræ mox cladis causa fuit. auxilia enim subsidiaria quæ proxima locata erant, pauore & cōsternatione quadrigarum territa, & ipsa in fugā uersa nudarunt omnia usq́ ad cataphractos equites. ad quos cum dissipatis subsidijs peruenisset equitatus Romanus: ne primum quidem impetum pars eorum sustinuerunt: alij fusi sunt, alij propter grauitatem tegumentorum armorumq́ oppressi sunt. totum deinde læuum cornu inclinauit: & turbatis auxiliaribus qui inter equitē & quos appellant

appellant phalangitas erant,usq; ad mediam aciem terror peruenit. Ibi simul perturbati ordi-nes,& impeditus intercursu suorum usus prælongarū hastarum:(sarissas Macedones uocant) intulere signa Romanæ legiones,& pila inter turbatos coniecere.ne interpositi quidē elephan ti militem Romanum deterrebant,assuetum iam ab Africis bellis & uitare impetum belluæ,& ex transuerso aut pilis incessere,aut si propius subire posset,gladio neruos incidere.Iam media acies ferè omnis à fronte prostrata erat:& subsidia circumita à tergo cædebantur:cum in parte alia fugam suorum,& propè iam ad ipsa castra clamorem pauentium accepere.namq; Antio-chus à dextro cornu ,cum ibi fiducia fluminis nulla subsidia cerneret, præter quatuor turmas equitum:& eas dum applicant se suis,ripam nudantes:impetum in eam partem cum auxilijs, & cataphracto equitatu fecit:nec à fronte tantum instabat,sed circumito à flumine cornu,iam ab latere urgebat,donec fugati equites primum, deinde proximi peditum effuso cursu ad ca-stra compulsi sunt. Præerat castris M. Aemylius tribunus militū, M.Lepidi filius,qui post annos paucos pontifex maximus factus est.is quà fugam cernebat suorū,cum præsidio omni occurrit:& stare primo,deinde redire in pugnam iubebat,pauorē & turpem fugam increpans. minæ exinde erant:in perniciem suam cæcos ruere,ni dicto parerent.postremo dat signū suis, ut primos fugientium cædant:turbam insequentiū ferro & uulneribus in hostes redigant.Hic maior timor minorem uicit.ancipiti coacti metu primo cōstiterunt, deinde & ipsi redierunt in pugnam,& Aemylius cum suo præsidio (erant autem duo millia uirorum fortium) effuse se-quenti regi acriter restitit:& Attalus Eumenis frater à dextro cornu,à quo læuum hostium pri mo impetu fugatum fuerat:ut ab sinistro fugam suorum et tumultum circa castra uidit:in tem pore cum ducentis equitibus aduenit.Antiochus posteaquā & eos quorum terga modo uide rat, repetentes pugnam:& aliam & à castris & ex acie affluentem turbam conspexit:in fugam uertit equum.ita utroq; cornu uictores Romani per aceruos corporum,quos in media maxi-me acie cumulauerant : ubi & robur fortissimorū uirorum,& arma grauitate fugam impedie-rant:pergunt ad castra diripienda . equites primi omnium Eumenis,deinde & alius equitatus toto passim campo sequuntur hostem: & postremos ut quosq; adepti sunt,cædunt.cæterū fu gientibus maior pestis intermistis quadrigis elephantisq; & camelis erat sua ipsorum turba: cum solutis ordinibus uelut cæci super alios alij ruerent,& incursu beluarum obtererentē.In ca-stris quoq; ingens& maior propè quàm in acie cędes est edita.nam & primorū fuga in castra maxime inclinauit:& huius fiducia multitudinis,qui in præsidio erāt pertinacius pro uallo pu gnarunt.retenti in portis ualloq;,quæ se impetu ipso capturos crediderant Romani,posteaq; tandem perruperunt,ab ira grauiorem ediderūt cædem. Ad quinquaginta millia peditum cæsa eo die dicuntur:equitum quatuor millia,mille & quadringenti capti,& quindecim cum re ctoribus elephanti.Romanorū aliquot uulnerati sunt:ceciderunt non plus CCC pedites,qua tuor & uiginti equites,& de Eumenis exercitu quinq; & uiginti. Et illo quidem die uictores direptis hostium castris cum magna præda in sua reuerterūt.postero die spoliabant cæsorum corpora,& captiuos contrahebant. legati ab Thyatira & à Magnesia ad Sipylum ad deden-das urbes uenerunt. Antiochus cum paucis fugiens,in ipso itinere pluribus congregantibus se,modica manu armatorum media fermè nocte Sardeis concessit . inde cum audisset Seleu-cum filium & quosdam amicorū Apameam prægressos , & ipse quarta uigilia cum coniuge ac filia petit Apameam:Zenoni tradita custodia urbis, Timone Lydię prępositio.quibus spretis consensu oppidanorū & militum qui in arce erant,legati ad consulem missi sunt. Sub idem ferè tempus & ab Trallibus & à Magnesia quæ super Mæandrum est,& ab Epheso legati ad dedendas urbes uenerunt. Reliquerat Ephesum Polyxenidas audita pugna: & classe usq; ad Patara Lyciæ peruectus,metu stationis Rhodiarum nauium quę ad Megisten erat,in terram egressus cum paucis itinere pedestri Syriam petijt. Asię ciuitates in fidem cōsulis dinonemq; populi Romani sese tradebāt. Sardibus iam consul erat:eò & P.Scipio ab Elæa,cum primum pati laborem uiæ potuit, uenit . Sub idem ferè tempus caduceator ab Antiocho per P.Scipio nem à consule petijt impetrauitq;,ut oratores mittere liceret regi.paucos post dies Zeusis,qui præfectus Lydię fuerat,& Antipater fratris filius, uenerūt.hi prius Eumene cōuento,quē pro

pter

pter uetera certamina auersum maxime à pace credebant esse, & placatiore eo & sua & regis spe inuento, tum P. Scipionem, & per eum COS. adierunt: præbitoq; ijs petentibus frequenti consilio ad mandata edenda, Non tam quid ipsi dicamus, habemus, inquit Zeusis: quàm ut à uobis quæramus Romani, quo piaculo expiare errorem regis, pacem ueniamq; impetrare à uictoribus possimus. Maximo semper animo uictis regibus populisq; ignouistis. quanto id maiore & placatiore animo decet uos facere in hac uictoria, quæ uos dominos orbis terrarum fecit? positis iam aduersus omnes mortales certaminibus, haud secus, quàm deos consulere & parcere uos generi humano oportet. Iam antequam legati uenirent, decretum erat, quid responderetur. respondere Africanum placuit. is in hunc modũ locutus fertur. Romani ex ijs, quæ in deûm immortalium potestate erant, ea habemus, quæ dij dederunt: animos, qui nostræ mentis sunt, eosdem in omni fortuna gessimus gerimusq;: neq; eos secundæ res extulerunt, nec aduersæ minuerunt. eius rei, ut alios omittam: Annibalem uestrum uobis darem testem, nisi uos ipsos dare possem. Posteaquam Hellespontum traiecimus, priusquam castra regia, priusquam aciem uideremus, cum communis mars, & incertus belli euentus esset, de pace uobis agentibus, quas pares paribus ferebamus conditiones, easdem nunc uictores uictis ferimus. Europa abstinete: Asiaq; omni, quæ cis Taurum montem est, decedite. pro impensis deinde in bellum factis XV millia talentûm Euboicorum dabitis. quingenta præsentia, duo millia & quingenta, cum S P Q R pacem cõprobauerint, mille deinde talentûm per XII annos. Eumeni quoq; reddi CCCC talenta, & quod frumenti reliquum ex eo, quod patri debitum est, placet. Hæc cum pepigerimus, facturos uos ut pro certo habeamus, erit quidem aliquod pignus, si obsides uiginti nostro arbitratu dabitis. Sed nunquam satis liquebit nobis, ibi pacem esse P R ubi Annibal erit. eum ante omnia deposcimus. Thoantem quoq; Aetolum, concitatorem Aetolici belli, qui & illorum fiducia uos, & uestra illos in nos armauit, dedetis, & cum eo Mnasimachum Acarnana, & Chalcidenses Philonem & Eubulidam. In deteriora sua fortuna pacem faciet rex, quia serius facit, quàm facere potuit. si nunc moratus fuerit, sciat, regum maiestatem difficilius ab summo fastigio ad mediũ detrahi, quàm à medijs ad ima præcipitari. Cum his mandatis ab rege missi erant legati, ut omnem pacis conditionem acciperent. itaq; Romam mitti legatos placuit. COS. in hyberna exercitum Magnesiam ad Mæandrum & Tralleis Ephesumq; diuisit. Ephesum ad COS. paucos post dies obsides ab rege adducti sunt: & legati, qui Romam irent, uenerunt. Eumenes quoq; eodem tempore profectus est Romam, quo legati regis. secutæ eos sunt legationes omnium Asiæ populorum. Dum hæc in Asia geruntur, duo ferè sub idem tempus cum triumphi spe procoss. de prouincijs Romam redierunt: Q. Minucius ex Liguribus, M. Acilius ex Aetolia. Auditis utriusq; rebus gestis, Minucio negatus triumphus, Acilio magno consensu decretus: isq; triumphans de rege Antiocho & Aetolis urbem est inuectus. Prælata sunt in eo triumpho signa militaria CCXXX: & argenti infecti tria millia pondo: signati tetradrachmûm Atticûm CXIII millia: cistophori CCXLVIII: uasa argentea cælata multa, magniq; ponderis: tulit & supellectilem regiam argẽteam ac uestem magnificam: coronas aureas, dona sociarum ciuitatũ, XLV: spolia omnis generis: captiuos nobiles, Aetolos, & regios duces sex & triginta duxit. Damocritus Aetolorum dux paucos ante dies cum è carcere nocte effugisset, in ripa Tyberis consecutis custodibus, priusquam comprehenderetur, gladio se transfixit. milites tantum, qui sequerentur currum, defuerunt: alioqui magnificus & spectaculo, & fama rerũ triumphus fuit. Huius triumphi minuit lætitiam nuntius ex Hispania tristis: aduersa pugna in Vascetanis ductu L. Aemylij proprætoris apud oppidum Lyconem cum Lusitanis, sex millia de exercitu Romano cecidisse: cæteros pauentes intra uallum cõpulsos ægre castra defendisse, & ad modum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reductos. Hæc ex Hispania nuntiata. Ex Gallia legatos Placentinorum & Cremonensium L. Aurunculeius Pr. in senatum introduxit. Iis querentibus inopiam colonorum, alijs belli casibus, alijs morbo absumptis, quosdã tædio accolarum Gallorum reliquisse colonias, decreuit senatus, uti C. Lælius COS. si ei uideretur, sex millia familiarum conscriberet, quæ in eas colonias diuiderentur: & ut L. Aurunculeius Pr. tri-

umuiros crearet ad eos colonos deducẽdos. Creati M. Attilius Serranus, L. Valerius P. F. Flaccus, L. Valerius C F. Tappo. Haud ita multo post cum iam consulariũ comitiorum appeteret tempus: C. Lælius cos. ex Gallia Romã redijt. is non solũ ex facto absente se s c in supplementum Cremonæ & Placentiæ colonos scripsit, sed ut nouæ coloniæ duæ in agrũ, qui Boiorum fuisset, deducerẽtur & retulit, & autore eo patres censuerunt. Eodẽ tempore L. Aemylij Pr. literæ allatæ de nauali pugna ad Myonesum facta, & L. Scipionẽ cos. exercitũ in Asiam traiecisse. Victoriæ naualis ergò in unũ diem supplicatio decreta est: in alterũ diem, quod exercitus Romanus tum primum in Asia posuisset castra, ut ea res prospera & læta eueniret. uicenis maioribus hostijs in singulas supplicationes sacrificare cos. est iussus. Inde cõsularia comitia magna contentione habita. M. Æmylius Lepidus petebat, aduersa fama hominũ: quod prouinciam Siciliam petendi causa, non consulto senatu ut sibi id facere liceret, reliquisset. petebant cum eo M. Fuluius Nobilior, Cn. Manlius Volso, M. Valerius Messala. Fuluius cos. unus creatur, cum cæteri centurias non explessent. isq; postero die Cn. Manlium, Lepido deiecto (nam Messala tacuit) collegam dixit. Prr. exinde facti, duo Q. Fabij, Labeo & Pictor, (flamen Quirinalis eo anno inauguratus fuerat) M. Sempronius Tuditanus, Sp. Posthumius Albinus, L. Plautius Hypseus, L. Bebius Diues. M. Fuluio Nobiliore, & Cn. Manlio Volsone coss. Valerius Antiàs autor est, rumorem celebrem Romæ fuisse, & penè pro certo habitum, recipiendi Scipionis adolescentis causa cos. L. Scipionem, & cum eo P. Africanum in colloquiũ euocatos regis, & ipsos comprehensos esse, & ducibus captis confestim ad castra Romana exercitum ductum, eaq; expugnata, & deletas omnes copias Romanorum esse: ob hęc Aetolos sustulisse animos, & abnuisse imperata facere, principesq; eorum in Macedoniam & in Dardanos & in Thraciã ad conducenda mercede auxilia profectos: hæc qui nunciarent Romam A. Terentium Varronem, & M. Claudium Lepidum ab A. Cornelio proprętore ex Aetolia missos esse. Subtexit deinde fabulæ huic, legatos Aetolos in senatu inter cætera hoc quoq; interrogatos esse: unde audissent imperatores Romanos in Asia captos ab Antiocho rege, & exercitum deletum esse? Aetolos respondisse, ab suis legatis se, qui cum cos. fuerint, certiores factos. Rumoris huius quia neminem alium autorem habeo, neq; affirmata res mea opinione sit, nec pro uana prætermissa. Aetoli legati in senatum introducti, cum & causa eos sua & fortuna hortaretur, ut confitendo seu suæ culpæ, seu errori ueniam peterent supplices: orsi à beneficijs in populum Romanum, & propè exprobrantes uirtutem suam in Philippi bello, & offenderunt aures insolentia sermonis, & eò, uetera & obliterata repetendo, rem adduxerunt, ut haud paulo plurium maleficiorum gentis, quàm beneficiorum memoria subiret animos patrum, & quibus misericordia opus erat, iram & odium irritarent. Interrogati ab uno senatore, permitterẽntne arbitrium de se populo Romano? deinde ab altero, habiturine eosdem, quos populus Romanus, socios & hostes essent? nihil ad ea respõdentes, egredi templo iussi sunt. Conclamatum deinde propè ab uniuerso senatu est, totos adhuc Antiochi Aetolos esse, & ex unica ea spe pendere animos eorum. itaq; bellum cum haud dubijs hostibus gerendum, perdomandosq; feroces animos esse. Etiam illa res accendit, quod eo ipso tempore, quo pacem ab Romanis petebant, Dolopiæ atq; Athamaniæ bellum inferebant. Senatusconsultum in M. Acilij sententiam, qui Antiochum Aetolosq; deuicerat, factum est, ut Aetoli eo die iuberentur proficisci ab urbe, & intra quintumdecimum diem Italia excedere. A. Terentius Varro ad custodiendum iter eorum missus: denuntiatumq;, si qua deinde legatio ex Aetolis, nisi permissu imperatoris, qui eam prouinciam obtineret, & cum legato Romano uenisset Romam, pro hostibus omnes futuros. Ita dimissi Aetoli. De prouincijs deinde coss. retulerunt. sortiri eos Aetoliam & Asiam placuit. qui Asiam sortitus esset, exercitus ei, quem L. Scipio haberet, est decretus, & in eum supplementum quatuor millia peditũ Romanorum, ducenti equites, & sociorum ac Latini nominis octo millia peditum, & quadringenti equites: his copijs ut bellum cum Antiocho gereret. Alteri cos. exercitus, qui erat in Aetolia, ęst decretus: & ut supplementum scriberet permissum, ciuium sociorumq; eundem numerum quem collega. naues quoq; idem cos. quæ priore anno paratæ erant, ornare iussus, ac ducere

secum

secum, nec cum Ætolis solum bellum gerere, sed etiam in Cephaleniam insulã traijcere. Mandatum eidem, si per commodum Reip. facere posset, ut ad comitia Romam rediret. nam præterquam quod magistratus annui subrogandi essent, censores quoque placere creari. si qua res eum teneret, senatum certiorem faceret: se ad comitiorum tempus occurrere non posse. Aetolia M. Fuluio, Asia Cn. Manlio sorte euenit. Prr. deinde sortiti sunt, Sp. Posthumius Albinus urbanam, & inter peregrinos, M. Sempronius Tuditanus Siciliam, Q. Fabius Pictor flamen quirinalis Sardiniam, Q. Fabius Labeo classem, L. Plautius Hypseus Hispaniam citeriorem, L. Bebius Diues Hispaniam ulteriorem. Siciliæ legio una, & classis, quæ in ea prouincia erat, decreta. & ut duas decimas frumenti nouus Pr. imperaret Siculis. earum alteram in Asiam, alteram in Ætoliam mitteret. Idem ab Sardis exigi, atque ad eosdem exercitus id frumentum, ad quos Siculum, deportari iussum. L. Bebio supplementum in Hispaniam datum mille Romani pedites, equites quinquaginta, & sex millia peditum Latini nominis, & CC equites. Plautio Hypseo in Hispaniam citeriorem mille Romani dati sunt pedites, duo millia sociũm Latini nominis, & ducenti equites. cum his supplementis ut singulas legiones duæ Hispaniæ haberent. Prioris anni magistratibus, C. Lælio cum suo exercitu prorogatum in annum imperium est. prorogatum & P. Iunio proprætori in Hetruria cum eo exercitu, qui in prouincia esset: & M. Tuccio proprætori in Bruttijs & Appulia. Priusquã in prouincias Prr. irent, certamen inter P. Liciniũ pontificem maximũ fuit, & Q. Fabium Pictorem flaminem quirinalem, quale patrum memoria inter L. Metellũ, & Posthumium Albinũ fuerat. COS. illum cum C. Lutatio collega in Siciliam ad classem proficiscentem ad sacra retinuerat Metellus PONT. MAX. prætorem hunc, ne in Sardiniã proficisceretur, P. Licinius tenuit. & in senatu, & ad populum magnis contentionibus certatũ est: & imperia inhibita ultro citroque, & pignora capta, & multæ dictæ, & tribuni appellati, & prouocatum ad populum est. religio ad postremum uicit, & dicto audiens esse flamen pontifici iussus. & multæ ex iussu populi remissæ. ira prouinciæ ereptæ prætorem magistratu abdicare se conantem patres autoritate sua deterruerunt: & ut ius inter peregrinos diceret, decreuerũt. Delectibus deinde intra paucos dies (neque enim multi milites legendi erant) perfectis, COSS. prætoresque in prouincias proficiscuntur. Fama deinde de rebus in Asia gestis temere uulgata sine autore: & post dies paucos nuntij certi, literæque imperatoris Romam allatæ. quæ non tantum gaudium ab recenti metu attulerant: (desierant enim uictam Ætoliam metuere) quàm auerterunt famam: quod ineuntibus id bellum grauis hostis & suis uiribus, & quod Annibalem rectorem militiæ haberet, uisus fuerat. nihil tamen aut de COS. mittendo in Asiam mutandum, aut minuendas eius copias censuerunt: metu, ne cum Gallis foret bellandũ. Haud multo post M. Aurelius Cotta, legatus L. Scipionis, cum Antiochi regis legatis, & Eumenes rex Rhodijque, Romam uenerũt. Cotta in senatu primum, deinde in contione iussu patrũ, quæ acta in Asia essent, exposuit. supplicatio inde in triduum decreta est: & XL maiores hostiæ immolari iussæ. Tum omnium primũ Eumeni senatus datus est. Is cum breuiter & egisset gratias patribus, quod obsidione se ac fratrem exemissent, regnumque ab iniurijs Antiochi uindicassent: & gratulatus esset, quod mari terraque prospere res gessissent: quodque regem Antiochũ fusum fugatumque & exutum castris, prius Europa, post & Asia, quæ cis Taurũ montẽ est, expulissent: sua deinde merita malle eos ex imperatoribus suis legatisque, quàm se commemorante, cognoscere, dixit. Hæc approbãtibus cunctis iubentibusque dicere ipsum omissa in id uerecundia, quid sibi ab S P Q R tribui æquum censeret: propensius cumulatiusque, si quo posset, prout eius merita sint, senatum facturũ: ad ea rex. Si ab alijs sibi præmiorum optio deferretur, libenter, data modo facultate consulendi senatum Romanum, cõsilio amplissimi ordinis usurum fuisse, ne quid aut immoderate cupisse, aut petisse parũ modeste uideri posset. uerũ enimuero cum ipsi daturi sint, multo magis munificentiam eorum in se fratresque suos ipsorum arbitrij debere esse. Nihil hac oratione eius P C deterriti sunt, quo minus dicere ipsum iuberẽt. & cum aliquandiu, hinc indulgentia, hinc modestia, inter permittentes inuicem, tã magis mutua quàm inexplicabili facilitate certatum esset, Eumenes templo excessit. Senatus in eadem perstare sententia, ut absurdũ esse diceret, ignorare regem

quid ſperans aut petens uenerit.quç commoda regno ſuo ſint,ipſum optime ſcire: Aſiam lon
ge melius,quàm ſenatum noſſe.reuocandum igitur & cogendum,quæ uellet, quæq́ ſentiret,
expromere.Reductus à prætore in templum rex,& dicere iuſſus: Perſeueraſſem, inquit, ta-
cere P C niſi Rhodiorum legationem mox uocaturos uos ſcirem:& illis auditis, mihi neceſſita
tem fore dicendi.quæ quidem eo difficilior oratio erit,quod ea poſtulata eorum futura ſunt,
ut non ſolum nihil,quod contra me ſit,ſed ne quod ad ipſos quidem proprie pertineat,petere
uideantur.agent enim cauſam ciuitatum Grçcarum,& liberari eas dicent debere. quo impetra
to,cui dubium eſt,quin & à nobis auerſuri ſint non eas modo ciuitates,quæ liberabuntur, ſed
etiam ueteres ſtipendiarias noſtras?ipſi autem tãto obligatos beneficio,uerbo ſocios, re uera
ſubiectos imperio & obnoxios habituri ſint? & (ſi dijs placet) cum has tantas opes affecta-
bunt,diſſimulabunt ulla parte id ad ſe pertinere:uos modo id decere, & conueniens eſſe ante-
factis,dicent.Hæc uos ne decipiat oratio,prouidendum uobis erit: ne ue non ſolum inæqua-
liter alios nimium deprimatis ex ſocijs ueſtris,alios præter modũ extollatis : ſed etiam ne qui
aduerſus uos arma tulerint,in meliore ſtatu ſint,quàm ſocij & amici ueſtri . Quod ad me atti-
net,in alijs rebus ceſſiſſe intra finem iuris mei cuilibet uideri malim,quàm nimis pertinaciter in
obtinendo eo tetendiſſe.in certamine autem amicitiæ ueſtræ,beneuolentiæ erga uos,honoris
qui à uobis habebitur,minime æquo animo uinci poſſum.Hanc ego maximam hçreditatem
à patre accepi.qui primus omnium Aſiam Græciamq́ incolentium in amicitiam ueſtram ue-
nit,eamq́ perpetua & conſtanti fide ad extremum finem uitæ perduxit : nec animum dunta-
xat nobis bonum ac fidelem præſtitit,ſed omnibus interfuit bellis,quæ in Græcia geſſiſtis,ter
reſtribus naualibusq́:omni genere commeatuum ita,ut nemo ſociorum ueſtrorũ æquari ulla
parte poſſet,uos adiuuit.poſtremo cum Bœotos ad ſocietatem ueſtrã hortaretur, in ipſa con-
tione intermortuus haud multo poſt expirauit . Huius ego ueſtigia ingreſſus uoluntati qui-
dem & ſtudio in colendis uobis adijcere (etenim inexuperabilia hæc erant) nihil potui : rebus
ipſis meritisq́ & impenſis officiorũ ut ſuperare poſſem,fortuna,tempora , Antiochus, & bel-
lum in Aſia geſtũ præbuerunt materiam.Rex Aſiæ,& partis Europæ Antiochus filiam ſuam
in matrimonium mihi dabat,reſtituebat extemplo ciuitates,quæ deſecerãt à nobis,ſpem ma-
gnam in poſterũ amplificandi regni faciebat,ſi ſecum aduerſus uos bellũ geſſiſſem. Non glo-
riabor eo,quod nihil in uos deliquerim.illa potius,quæ uetuſtiſſima domus noſtrç nobiſcum
amicitia digna ſunt,referam . terreſtribus naualibusq́ copijs,ut nemo ueſtrorũ ſociorum me
æquiparare poſſet,imperatores ueſtros adiuui:cõmeatus terra mariq́ ſuppeditaui:naualibus
prçlijs,quæ multis locis facta ſunt,omnibus affui:nec labori meo,nec periculo uſquã peperci.
quod miſerrimũ eſt in bello,obſidionem paſſus ſum,Pergami incluſus cum diſcrimine ultimo
ſimul uitæ regniq́.liberatus deinde obſidione,cum alia parte Antiochus , alia Seleucus circa
arcẽ regni mei caſtra haberẽt,relictis rebus meis tota claſſe ad Helleſpontũ L. Scipioni COS.
ueſtro occurri,ut eum in traijciendo exercitu adiuuarem.Poſtq́ in Aſiam exercitus ueſter eſt
tranſgreſſus,nunquam à COS. abſceſſi:nemo miles Romanus magis aſſiduus in caſtris ueſtris
fuit,quàm ego,fratresq́ mei.nulla expeditio,nullum equeſtre prælium ſine me factum eſt. in
acie ibi ſteti,eam partẽ ſum tutatus,in qua me COS. eſſe uoluit.Nõ ſum hoc dicturus P C quis
hoc bello meritis erga uos mecum comparari poteſt?ego nulli omnium neq; populorũ,neq;
regum , quos in magno honore habetis,non auſim me comparare . Maſaniſſa hoſtis uobis
antequam ſocius fuit:nec incolumi regno cum auxilijs ſuis,ſed extorris,expulſus,amiſſis om-
nibus copijs,cum turma equitum in caſtra confugit ueſtra.tamen eum , quia in Africa aduer-
ſus Syphacem & Carthaginienſes fideliter atq; impigre uobiſcum ſtetit, non in patriũ ſolum
regnum reſtituiſtis:ſed adiecta opulentiſſima parte Syphacis regni,præpotentẽ inter Africæ
reges feciſtis.Quo tandẽ igitur nos præmio atq; honore digni apud uos ſumus , qui nunquã
hoſtes,ſemper ſocij fuimus?pater,ego,fratresq́ mei non in Aſia tantum,ſed etiam procul ab
domo in Pelopõneſo,in Bœotia, in Aetolia, Philippi,Antiochi, Aetolico bello,terra mariq́
pro uobis arma tulimus.Quid ergo poſtulas? dicat aliquis.Ego P C quoniam dicere utiq; uo-
lentibus uobis parendũ eſt:ſi uos ea mente ultra Tauri iuga Antiochũ emouiſtis,ut ipſi tene-

retis

retis eas terras, nullos accolas, nec finitimos habere, quàm uos malo: nec ulla alia re tutius stabiliusq; regnum meum futurũ spero. sed si uobis decedere inde, atq; exercitus deducere in animo est: neminem digniorẽ esse ex socijs uestris, qui bello à nobis parta possideat, quàm me, dicere ausim. At enim magnificum est liberare ciuitates seruas. ita opinor: si nihil hostile aduersus uos fecerunt. sin autem Antiochi partis fuerunt: quanto est uestra prudentia & æquitate dignius, socijs benemeritis, quàm hostibus uos consulere? Grata oratio regis patribus fuit, & facile apparebat munifice omnia, & propenso animo facturos. Interposita Smyrnæorum breuis legatio est, quia non aderãt quidam Rhodiorũ. Collaudatis egregie Smyrnæis, quod omnia ultima pati, quàm se regi tradere maluissent: introducti Rhodij sunt. quorũ princeps legationis, expositis initijs amicitiæ cum P R meritisq; Rhodiorũ Philippi prius, deinde Antiochi bello: Nihil, inquit, nobis tota nostra actione P C neq; difficilius, neq; molestius est, quàm quod cum Eumene nobis disceptatio est, cum quo uno maxime regum & priuatũ singulis, &, quod magis nos mouet, publicum ciuitati nostræ hospitium est. cæterum non animi nostri P C nos, sed rerum natura, quæ potentissima est, disiungit: ut nos liberi etiam aliorũ libertatis causam agamus: reges serua omnia, & subiecta imperio suo esse uelint. Vtcũq; tamen res se habet: magis uerecũdia nostra aduersus regem nobis obstat, quàm ipsa disceptatio aut nobis impedita est, aut uobis perplexam deliberationẽ præbitura uidetur. nam si aliter socio atq; amico regi, & benemerito hoc ipso in bello, de cuius præmijs agitur, honos haberi nullus posset, nisi liberas ciuitates ei in seruitutẽ traderetis, esset deliberatio anceps: ne aut regem amicum inhonoratum dimitteretis, aut decederetis instituto uestro, & gloriam Philippi bello partam nunc seruitute tot ciuitatum deformaretis. sed ab hac necessitate aut gratiæ in amicum minuendæ, aut gloriæ uestræ, egregie uos fortuna uindicat. est enim deûm benignitate non gloriosa magis, quàm diues uictoria uestra: quæ uos facile isto uelut ære alieno exoluat. nam & Lycaonia, & Phrygia utraq;, & Pisidia omnis, & Chersonesus, quæq; circũiacent Europæ, in uestra sunt potestate: quarum una quælibet regi adiecta multiplicare regnum Eumenis potest: omnes uero datæ maximis eum regibus æquare. licet ergo uobis & præmijs belli ditare socios, & non decedere instituto uestro: & meminisse, quem titulum prætenderitis prius aduersus Philippum, nunc aduersus Antiochum belli: quid feceritis Philippo uicto, quid nunc à uobis, non magis quia fecistis, quàm quia id uos facere decet, desideretur atq; expectetur. alia enim alijs & honesta & probabilis est causa armorum. illi agrum, hi uicos, hi oppida, hi portus oramq; aliquã maris ut possideant. uos nec cupistis hæc, antequam haberetis, nec nunc, cum orbis terrarũ in ditione uestra sit, cupere potestis. pro dignitate & gloria apud omne genus humanũ, quod uestrum nomen imperiumq; iuxta ac deos immortales iampridem intuetur, pugnastis. quæ parare & quærere arduum fuit: nescio an tueri difficilius sit. gentis uetustissimæ nobilissimæq; uel fama rerum gestarum, uel omni commendatione humanitatis doctrinarumq;, tuendam ab seruitio regio libertatem suscepistis. hoc patrocinium receptæ in fidem & clientelam uestram uniuersæ gentis perpetuũ uos præstare decet. Non quæ in solo modo antiquo sunt, Græcæ magis urbes sunt, quàm coloniæ earum, illinc quondam profectæ in Asiam: nec terra mutata mutauit genus aut mores. certare pio certamine cuiuslibet bonę artis ac uirtutis ausi sumus cum parentibus quæq; ciuitas, & conditoribus suis. Adistis Græciæ, adistis Asiæ urbes pleriq;. nisi quod longius à uobis absumus, nulla uincimur alia re. Massilienses, quos, si natura insita uelut ingenio terrę uinci posset, iamypridẽ efferassent tot indomitæ circumfusæ gentes: in eo honore, in ea merito dignitate audimus apud uos esse, ac si medium umbilicum Græciæ incolerent. nõ enim sonum modo linguæ, uestitumq; & habitum, sed ante omnia mores & leges & ingenium syncerum integrumq; à contagione accolarũ seruarunt. Terminus est nunc imperij uestri mons Taurus. quicquid intra eum cardinem est, nihil longinquum uobis uideri debet. quò arma uestra peruenerunt: eodem ius hinc profectum perueniat. Barbari, quibus pro legibus semper dominorum imperia fuerunt, quo gaudent, reges habeant: Græci suam fortunam, uestros animos gerunt. domesticis quondam uiribus etiam imperium amplectebantur. nunc imperium ubi est, ibi ut sit perpetuũ, optant: libertatem ue-

ftris tueri armis fatis habent, quoniam fuis non poffunt. At enim quædam ciuitates cum Antiocho fenferunt. & aliæ prius cum Philippo, & cum Pyrrho Tarentini. ne alios populos enumerem, Carthago libera cum fuis legibus eft. huic ueftro exemplo quantum debeatis, uidete P C. inducetis in animũ negare Eumenis cupiditati, quod iuftiffimæ iræ ueftræ negaftis. Rhodij & in hoc & in omnibus bellis, quæ in illa ora geffiftis, quàm forti fideliq́ opera uos adiuuerimus, ueftro iudicio relinquimus. nunc in pace id confilium afferimus: quod fi comprobaueritis, magnificẽtius uos uictoria ufos effe, quàm uiciffe, omnes exiftimaturi fint. Apta magnitudini Romanæ oratio uifa eft. Poft Rhodios Antiochi legati uocati funt. Ii uulgato petentium ueniam more, errorem faffi regis, obteftati funt P C, ut fuæ potius clementiæ, quàm regis culpę, qui fatis fuperq́ pœnarum dediffet, memores confulerent: poftremo pacẽ datam à L. Scipione imperatore, quibus legibus dediffet, cõfirmarẽt autoritate fua. Et fenatus eam pacem feruãdam cenfuit: & paucos poft dies populus iuffit. fœdus in Capitolio cum Antipatro principe legationis, & eodẽ fratris filio regis Antiochi eft ictum. Auditæ deinde & aliæ legationes ex Afia funt. quibus omnibus datum eft refponfum, decem legatos more maiorum fenatum miffurum ad res Afiæ difceptandas componendasq́: fummam tamen hanc fore, ut cis Taurum montem quæ intra regni Antiochi fines fuiffent, Eumeni attribuerẽtur, præter Lyciam Cariamq́, ufq; ad Mæandrum amnem. ea ciuitatis Rhodiorum effent. cæteræ ciuitates Afiæ, quæ Attali ftipendiariæ fuiffent, eædem Eumeni uectigal penderent: quæ uectigales Antiochi fuiffent, eæ liberæ atq; immunes effent. Decem legatos hos decreuerũt: Q. Minucium Rufum, L. Furium Purpurionem, Q. Minucium Thermum, Ap. Claudiũ Neronem, Cn. Corneliũ Merulam, M. Iunium Brutum, L. Aurunculeium, L. Aemyliũ Paulum, P. Cornelium Lentulũ, P. Aelium Tuberonem. His quæ præfentis difceptationis effent, libera mandata. De fumma rerum fenatus conftituit. Lycaoniam omnem, & Phrygiam utranq;, & Myfiam, regias fyluas, & Lydiæ Ioniæq́, extra ea oppida, quæ libera fuiffent, quo die cum rege Antiocho pugnatum eft, & nominatim Magnefiam ad Sipylum: & Cariam, quæ Hydrela appellatur, agrumq́ Hydreletanum ad Phrygiam uergentem, & caftella uicosq́ ad Mæandrum amnem, & oppida, nifi quæ libera ante bellum fuiffent: Telmeffum item nominatim, & caftra Telmeffium, præter agrum qui Ptolemæi Telmeffij fuiffet: hæc omnia, quæ fupra fcripta funt, regi Eumeni iuffa dari. Rhodijs Lycia data, extra eundem Telmeffum, & agrum qui Ptolemæi Telmeffij fuiffet: hæc & ab Eumene & ab Rhodijs excepta. Ea quoq; his pars data Cariæ, quæ propior Rhodum infulam trans Mæandrum amnem eft: oppida, uici, caftella, agri, qui ad Pifidiam uergunt: nifi quæ eorum oppida in libertate fuiffent, pridie quàm cum Antiocho rege in Afia pugnatum eft. Pro his cum gratias egiffent Rhodij: de Solis urbe, quæ in Cilicia eft, egerunt. Argis & illos, ficut fefe, oriundos effe. ab ea germanitate fraternam fibi cum ijs caritatem effe. petere hoc extraordinarium munus, ut eam ciuitatem ex feruitute regia eximerent. Vocati funt regis Antiochi legati, actumq́ cum ijs eft: nec quicquam impetratum, teftante fœdera Antipatro: aduerfus quæ ab Rhodijs non Solos, fed Ciliciam peti, & iuga Tauri tranfcendi. Reuocatis in fenatum Rhodijs, cum quantopere tenderet legatus regius, expofuiffent patres, adiecerunt: fi utiq; eam rem ad ciuitatis fuæ dignitatem pertinere cenferent Rhodij, fenatum omni modo expugnaturum pertinaciam legatorũ. Tum uero impenfius, quàm ante Rhodij gratias egerunt: ceffurosq́ fe potius arrogantiæ Antipatri, quàm caufam turbandæ pacis præbituros, dixerunt. ita nihil de Solis mutatum eft. Per eos dies, quibus hæc gefta funt: legati Maffilienfium nuntiauerunt, L. Bebium Pr. in prouinciam Hifpaniam proficifcentem ab Liguribus circumuentum: magna parte comitum cæfa, uulneratum ipfum cum paucis fine lictoribus Maffiliam perfugiffe, & intra triduum expiraffe. Senatus ea re audita decreuit, uti P. Iunius Brutus, qui proprætor in Hetruria effet, prouinciam exercituq́ traditis uni cui uideretur ex legatis, ipfe in ulteriorem Hifpaniã proficifceretur: eaq́ ei prouincia effet. Hoc S C, literæq́ à Sp. Pofthumio Pr. in Hetruriã miffæ funt. profectusq́ in Hifpaniam eft P. Iunius proprætor. in qua prouincia prius aliquanto, quàm fucceffor ueniret, L. Æmylius Paulus, qui poftea regem Perfea magna gloria uicit, cum priore anno haud

profpere

prospere rem gessisset:tumultuario exercitu collecto, signis collatis cum Lusitanis pugnauit. fusi fugatiq́ sunt hostes.cæsa decem & octo millia armatorum,tria millia CCC capti, & castra expugnata. Huius uictoriæ fama tranquilliores in Hispania res fecit. Eodẽ anno ante diem tertium calendas Ianuarias Bononiam Latinam coloniam ex S C L. Valerius Flaccus, M.Attilius Serranus,L.Valerius Tappo triumuiri deduxerunt.tria millia hominum sunt deducta. equitibus septuagena iugera, cæteris colonis quinquagena sunt data. ager captus de Gallis Boijs fuerat.Galli Tuscos expulerãt. Eodem anno censuram multi & clari uiri petierunt.quæ res tanꝗ in se parum magni certaminis causam haberet: aliam contentionẽ multo maiorem excitauit.petebant T.Quintius Flamininus,P.Cornelius Cn.F.Scipio,L. Valerius Flaccus,M.Porcius Cato,M.Claudius Marcellus,M.Acilius Glabrio:qui Antiochũ ad Thermopylas Ætolosq́ deuicerat. in hunc maxime, quod multa congiaria habuerat, quibus magnam partem hominũ obligarat:fauor populi se inclinabat.Id cum ægre paterẽtur tot nobiles,nouum sibi hominẽ tantum præferri:P.Sempronius Gracchus,& C.Sempronius Rutilius Tr.pl.ei diem dixerunt,quod pecuniæ regiæ prædæq́ aliquantũ captæ in Antiochi castris, neq; in triumpho tulisset,neq; in ærariũ detulisset. Varia testimonia legatorũ tribunorumq́ militũ erant.M.Cato ante alios testes cõspiciebatur. cuius autoritatem perpetuo tenore uitæ partam toga candida eleuabat.is testis,quæ uasa aurea atq; argentea captis castris inter aliam prædam regiam uidisset:ea se in triumpho negabat uidisse. postremo in huius maxime inuidiam desistere se petitione Glabrio dixit:quando quod taciti indignarẽtur nobiles homines, id æque nouus cõpetitor inæstimabili periurio incesseret. centum milliũ mulcta irrogata erat. bis de ea re certatũ est. tertio,cum de petitione destitisset reus: nec populus de mulcta suffragium ferre uoluit:& tribuni eo negocio destiterũt.Censores,T.Quintius Flamininus,M.Claudius Marcellus creati. Per eosdem dies L.Æmylio Regillo,qui classe præfectũ Antiochi regis deuicerat:extra urbem in æde Apollinis cum senatus datus esset, auditis rebus gestis eius, quantis cum classibus hostiũ dimicasset,quot inde naues demersisset aut cepisset, magno consensu patrum triumphus naualis est decretus. Triumphauit Cal.Februarijs. in eo triumpho undequinquaginta coronæ aureæ translatæ sunt: pecunia nequaꝗ tanta pro specie regij triumphi:tetradrachma Attica XXXIIII millia DCC: cistophori CXXXII millia CCC.

Supplicationes deinde fuerunt ex S C quod L.Æmylius in Hispania prospere Remp. gessisset. Haud ita multo post L. Scipio ad urbem uenit.qui,ne cognomine fratri cederet,Asiaticum se appellari uoluit.& in senatu, & in contione de rebus ab se gestis disseruit. Erant qui fama id maius bellũ,ꝗ difficultate rei fuisse interpretarentur.uno memorabili prælio debellatum,gloriamq́ eius uictoriæ defloratã ad Thermopylas esse. Cæterũ uere æstimanti Ætolicum magis ad Thermopylas bellũ,ꝗ regium fuit.quota enim parte uiriũ suarum ibi dimicauit Antiochus?in Asia totius Asiæ steterunt uires,ab ultimis orientis omniũ gentium contractis auxilijs.Merito ergo & dijs immortalibus,quantus maximus poterat,habitus est honos: quod ingentẽ uictoriã facilem etiã fecissent:& imperatori triumphus est decretus. Triumphauit mense intercalario pridie Cal.Martias.qui triumphus spectaculo oculorũ maior,ꝗ Africani fratris eius fuit:recordatione rerũ, & æstimatione periculi certaminisq́ non magis comparandus,ꝗ si imperatorem imperatori, aut Antiochũ ducem Annibali cõferres. Tulit in triumpho signa militaria CCXXXIIII: oppidorũ simulachra CXXXIIII: eburneos dentes mille CCXXXI: aureas coronas CCXXXIIII: argenti pondo CXLVII millia, & CCCCXX: tetradrachmûm Atticorũ CCXXIIII millia:cistophori CCCXXXI millia, & LXX: nummos aureos Philippeos CXL millia:uasorũ argenteorũ (omnia cælata erant) mille pondo,& CCCCXXIIII: aureorũ mille pondo XXIIII. & duces regij præfecti,& purpurati duo & XXX ante currũ ducti.Militibus quiniuiceni denarij dati: duplex centurioni:triplex equiti.& stipendiũ militare, & frumentũ duplex post triumphũ datum. prælio in Asia facto duplex dederat.Triumphauit anno ferè,posteaꝗ cõsulatu abijt. Eodẽ ferè tempore & Cn.Manlius COS.in Asiam,& Q.Fabius Labeo Pr.ad classem uenit.cæterũ COS.non deerat cum Gallis belli materia.mare pacatũ erat,deuicto Antiocho.cogitantiq́ Fabio,cui rei

potissimnm insisteret, ne otiosam prouinciã habuisse uideri posset: optimũ uisum est in Cretam insulam trajcere. Cydoniatæ bellum aduersus Gortynios Gnosiosq; gerebant. & captiuorum Romanorũ, atq; Italici generis magnus numerus in seruitute esse per totã insulam dicebatur. Classe ab Epheso profectus, cum primũ Cretę litus attigit, nuntios circa ciuitates misit, ut armis abstinerent, captiuosq; in suis quæq; urbibus agrisq; conquisitos reducerent, & legatos mitterẽt ad se, cum quibus de rebus ad Cretenses pariter Romanosq; pertinẽtibus ageret. Nihil magnopere ea Cretenses mouerunt. captiuos, præter Gortynios, nulli reddiderunt.

Valerius Antiàs ad quatuor millia captiuorũ, quia belli minas timuerũt: ex tota insula reddita scripsit: eamq; causam Fabio, cum rem nullam aliam gessisset, naualis triumphi impetrandi ab senatu fuisse. A Creta Ephesum Fabius redijt. inde tribus nauibus in Thraciæ oram missis, ab Æno & Maronia præsidia Antiochi deduci iussit, ut in libertate eæ ciuitates essent.

DECADIS QVARTAE LIBER OCTAVVS

DVM IN Asia bellum geritur, ne in Ætolia quidẽ quietæ res fuerant, principio à gente Athamânum orto. Athamania ea tempestate, pulso Aminandro, sub præfectis Philippi regio tenebatur præsidio: qui superbo atq; immodico imperio desiderium Aminandri fecerant. Exulanti tum Aminandro in Ætolia literis suorum, indicantium statum Athamaniæ, spes recuperandi regni facta est. remissiq; nuntij ab eo ad principes Argitheam: (id enim caput Athamaniæ erat) si popularium animos satis perspectos haberet, impetrato ab Aetolis auxilio, in Athamaniam se uenturũ cum delrctis Aetolorum, quod consiliũ esset gentis, & Nicandro Pr. Quos ubi ad omnia paratos esse uidit, certiores subinde facit: quo die cum exercitu Athamaniam ingressurus esset. Quatuor primo fuere coniurati aduersus Macedonum præsidium. hi senos sibi adiutores ad rem gerendam assumpserunt. deinde paucitate parum freti, quæ cælandæ rei quàm agendæ aptior erat: parem priori numerum adiecerunt. ita duo & L facti quadrifariam se diuiserunt. pars una Heracleam, altera Tetraphyliam petit, ubi custodia regiæ pecuniæ esse solita erat: tertia Theudoriam, quarta Argitheam. Ita inter omnes conuẽnit: ut primo quieti, uelut ad priuatam rem agendam uenissent, in foro obuersarentur: die certa multitudinem omnem conuocarent ad præsidia Macedonum arcibus expellenda. Vbi ea dies aduẽnit, & Aminander cum mille Aetolis in finibus erat: ex composito quatuor simul locis præsidia Macedonum expulsa, literæq; in alias urbes passim dimissæ, ut uindicarent sese ab impotenti dominatione Philippi, & restituerent in patrium ac legitimum regnum. Vndiq; Macedones expelluntur. Theium oppidum, literis à Zenone præfecto præsidij interceptis, & arce ab regijs occupata, paucos dies obsidentibus restitit: deinde id quoq; traditum Aminandro est, & omnis Athamania in potestate erat, præter Athenæum castellũ, finibus Macedoniæ subiectum. Philippus audita defectione Athamaniæ, cum sex millibus armatorum profectus ingenti celeritate Gomphos peruẽnit. ibi relicta maiore parte exercitus (neq; enim ad tanta itinera suffecissent) cum duobus millibus Athenæum, quod unum à præsidio suo retentũ fuerat, peruẽnit. inde proximis tentatis, cum facile animaduertisset cætera hostilia esse, Gomphos regressus, omnibus copijs simul in Athamaniam redijt. Zenonem inde cum mille peditibus præmissum Ethopiam occupare iubet, opportune Argitheæ imminentem. quem ubi teneri à suis locum uidit, ipse circa templũ Iouis sacrum posuit castra. ibi unũ diem fœda tempestate retentus, postero die ducere ad Argitheam intendit. Euntibus extemplo apparuere Athamânes, in tumulos imminenteis uiæ discurrentes. ad quorũ conspectũ constitere prima signa, totoq; agmine pauor & trepidatio erat: & pro se quisq;, quidnam futurũ esset, cogitare, si in ualles subiectas rupibus agmen foret demissum. Hæc tumultuario regẽ cupientẽ, si se sequerẽtur, raptim euadere angustias, reuocare primos, & eadem, qua uenerat, uia referre coegit signa. Athamanes primo ex interuallo quieti sequebantur. posteaq; Aetoli se cõiunxerunt: hos, ut ab tergo agmini instarent, reliquerunt. ipsi à lateribus se circumfuderunt. quidam per notos calles breuiore uia prægressi transitus insedere: tantumq;

tantumq́ tumultus Macedonibus est iniectum, ut fugæ magis effusæ, quàm itineris ordinati modo, multis armis uirisq́ relictis, flumen traiecerint. Hic finis sequendi fuit. inde tuto Macedones Gomphos, & à Gomphis in Macedoniam redierunt. Athamânes Aetoliq́ Ethopiam ad Zenonem ac mille Macedonas opprimendos undiq́ concurrerunt. Macedones parum loco freti, ab Ethopia in altiorem diruptioremq́ undiq́ tumulũ concessere. quo pluribus locis aditu inuēto expulere eos Athamanes: dispersosq́ & per inuias atq́ ignotas rupes iter fugæ non expedientes partim ceperunt, partim interfecerunt. multi pauore in derupta præcipitati, perpauci cum Zenone ad regem euaserūt. postera die per inducias sepeliendi cæsos potestas facta est. Aminander recuperato regno legatos & Romam ad senatum, & ad Scipiones in Asiam, Ephesi post magnum cum Antiocho prælium morantes, misit. Pacem petebat excusabatq́ sese, quod per Ætolos recuperasset paternũ regnum. Philippũ incusabat. Aetoli ex Athamania in Amphilochos profecti sunt, & maioris partis uoluntate in ius ditionemq́ totam redegerunt gentem. Amphilochia recepta (nam fuerat quondam Aetolorum) eadem spe in Aperantiam transcenderunt. ea quoq́ magna ex parte sine certamine in deditionem uenit. Dolopes nunquam Aetolorum fuerant: Philippi erant. hi primum ad arma cõcurrerunt: cæterum postea quā Amphilochos cum Aetolis esse, fugamq́ ex Athamania Philippi, & cædem præsidij eius accepere, & ipsi à Philippo ad Aetolos deficiunt. Quibus circumiectis gentibus, iam undiq́ se à Macedonibus tutos credentibus esse Aetolis, fama affertur, Antiochum in Asia uictum ab Romanis. nec ita multo post legati ab Roma rediere sine spe pacis: Fuluiumq́ COS. nunciantes iam cum exercitu traiecisse. His territi, prius ab Rhodo & Athenis legationibus excitis, ut per autoritatem ciuitatum earum suę preces nuper repudiatę faciliorem aditum ad senatum haberent: principes gentis ad tentandum ultimam spem Romam miserunt, nihil, ne bellum haberent, priusquam penè in conspectu hostis erat, præmeditati. Iam M. Fuluius Apolloniam exercitu traiecto, cum Epirotarum principibus cõsultabat, unde bellum inciperet. Epirotis Ambraciam placebat aggredi: quæ tum cõtribuerat se Aetolis. siue ad tuendam eam uenirent Ætoli, apertos circa campos ad dimicandum esse: siue detrectarēt certamen, oppugnationem fore haud difficilem. nam & copiam in propinquo materiæ ad aggeres excitandos, & cætera opera esse: & Arethontem nauigabilē amnem opportunum ad comportanda, quæ usui sint, præter ipsa mœnia fluere: & æstatem aptam rei gerendæ adesse. His persuaserunt, ut per Epirum duceret. Consuli ad Ambraciam aduenienti magni operis oppugnatio uisa est. Ambracia tumulo aspero subiecta est. Perranthem incolæ uocant. urbs, quà murus uergit in campos & flumen, occidentem: arx, quæ posita in tumulo est, orientem spectat. amnis Arethon ex Acarnania fluens cadit in sinũ maris, ab nomine propinquæ urbis Ambracium appellatum. præterquam quod hinc amnis munit, hinc tumuli, muro quoque firmo septa erat, patente in circuitu paulo amplius tria millia passuum. Fuluius bina à campo castra modico inter se distantia interuallo, unũ castellum loco edito contra arcē obiecit. ea omnia uallo ac fossa ita iungere parat, ne exitus inclusis ab urbe, neúe aditus foris ad auxilia intromittenda esset. Ad famam oppugnationis Ambraciæ Stratum iam edicto Nicandri Pr. conuenerant Aetoli. inde primo copijs omnibus ad prohibendam obsidionem uenire in animo fuerat. deinde postea quam urbem iam magna ex parte operibus septam uiderunt: Epirotarum trans flumen loco plano castra posita esse: diuidere copias placuit. cum mille expeditis Eupolemus Ambraciam profectus, per nondum commissa inter se munimēta urbem intrauit. Nicandro cum cætera manu primo Epirotarum castra nocte aggredi consilium fuerat: haud facili ab Romanis auxilio, quia flumen intererat. deinde periculosum inceptum ratus, ne qua sentirēt Romani: & regressus inde in tutum non esset: deterritus ab hoc consilio ad depopulandam Acarnaniam iter conuertit. COS. iam munimentis: quibus sepienda urbs erat: iam operibus, quæ admouere muris parabat: perfectis, quinq́ simul locis mœnia est aggressus: tria paribus interuallis faciliore aditu à campo, aduersus Pyrrheum quod uocāt, admouit: unum è regione Aesculapij: unum aduersus arcē. arietibus muros quatiebat: asseribus falcatis detergebat pinnas. Oppidanos primo & ad speciem, & ad ictus mœniũ cum terribili sonitu

editos pauor ac trepidatio cepit.deinde ut præter ſpem ſtare muros uiderunt: collectis rurſus animis,in arietes tollenonibus librameta plumbi aut ſaxorũ,ſtipitésue robuſtos incutiebant, falces anchoris ferreis iniectis in interiorem partem muri trahentes aſſerem præfringebant:ad hoc eruptionibus & nocturnis in cuſtodias operum,& diurnis in ſtationes ultro terrorem inferebant. In hoc ſtatu res ad Ambraciam cum eſſent, iam Ætoli à populatione Acarnaniæ Stratum redierant.inde Nicander Pr.ſpem nactus ſoluendę incepto forti obſidionis, Nicodamum quendam cum Aetolis quingentis Ambraciam intromittit. noctem certam tempusq́ etiam noctis conſtituit,quo & illi ab urbe opera hoſtium,quæ aduerſus Pyrrheum erant, aggrederentur,& ipſe ad caſtra Romana terrorem faceret:poſſe ratus ancipiti tumultu, & nocte augente pauorem,memorabilem rem geri.Et Nicodamus intempeſta nocte,cum alias cuſtodias feſelliſſet,per alias impetu conſtanti erupiſſet,ſuperato brachio in urbē penetrat,animiq́ aliquantum ad omnia audenda,& ſpei obſeſſis adiecit:& ſimul conſtituta nox uenit, ex compoſito repente opera eſt aggreſſus.Id inceptum conatu,quàm effectu grauius fuit, quia nulla ab exteriore parte uis admota eſt:ſeu metu deterrito prætore Aetolorum , ſeu quia potius uiſum eſt Amphilochis opem ferre nuper receptis:quos Perſeus Philippi filius miſſus ad Dolopiam Amphilochosq́ recipiēdos,ſumma ui oppugnabat.Tribus locis, ſicut ante dictũ eſt, ad Pyrrheũ opera Romana erant.quæ omnia ſimul,ſed nec apparatu, nec ui ſimili Aetoli aggreſſi ſunt.alij cum ardētibus facibus,alij ſtuppā picemq́ & malleolos ferentes,tota collucente flammis acie,aduenere:multos primo impetu cuſtodes oppreſſerunt.deinde poſteaq́ clamor tumultusq́ in caſtra eſt perlatus,datumq́ à COS.ſignũ,arma capiunt,& omnibus portis ad opem ferendā effunduntur.uno in loco ferro igniq́ geſta res eſt. à duobus irrito incepto, cum tentaſſent magis q́ iniſſent certamen,Aetoli abſceſſerunt.atrox pugna in unũ inclinauerat locũ.ibi diuerſis partibus duo duces,Eupolemus & Nicodamus pugnantes hortabātur,& propè certa fouebāt ſpe:iam Nicandrũ excompoſito affore,& terga hoſtiũ inuaſurũ.Hæc res aliquandiu animos pugnantiũ ſuſtinuit. cæterum poſteaq́ nullum excōpoſito ſignum à ſuis accipiebāt,& creſcere numerũ hoſtium cernebāt,deſtituti ſegnius inſtare:poſtremo re omiſſa, iam uix tuto receptu,fugientes in urbem compelluntur,parte operum incenſa, & pluribus aliquanto,q́ ipſi ceciderant,interfectis.quod ſi ex compoſito acta res fuiſſet,haud dubium erat expugnari una uniq́ parte opera cum magna cęde hoſtiũ potuiſſe.Ambracienſes,quiq́ intus erant Aetoli,non ab eius ſolũ noctis incepto receſſere,ſed in reliquũ quoq́ tempus,uelut proditi à ſuis,ſegniores ad pericula erant.iam nemo eruptionibus,ut ante,in ſtationes hoſtiũ, ſed diſpoſiti per muros & turres ex tuto pugnabāt. Perſeus ubi adeſſe Aetolos audiuit, omiſſa obſidione urbis,quam oppugnabat,depopulatus tantum agros, Amphilochia exceſſit , atq́ in Macedoniam redijt. Et Aetolos inde auocauit populatio maritimę oræ.Pleuratus Illyriorum rex cum LX lembis Corinthiũ ſinum inuectus,adiunctis Achæorũ,quæ Patris erant, nauibus maritima Aetoliæ uaſtabat.aduerſus quos mille Aetoli miſſi, quacunq́ ſe claſſis circumegerat,per littorũ anfractus breuioribus ſemitis occurrebant. Et Romani ad Ambraciam pluribus locis quatiendo arietibus muros aliquantũ urbis nudauerant: nec tamen penetrare in urbem poterant.nam & pari celeritate nouus pro diruto murus obijciebatur, & armati ruinis ſuperſtantes inſtar munimenti erant.Itaq́ cum aperta ui parum procederet COS. res, cuniculum occultũ, uineis ante cōtecto loco,agere inſtituit.& aliquandiu , cum dies noctesq́ in opere eſſent,non ſolũ ſub terra fodientes,ſed egerentes etiam humũ,fefellere hoſtē. cumulus repente terræ eminens index operis oppidanis fuit. pauidiq́ ne iam ſubrutis muris facta in urbē uia eſſet,foſſam intra murũ è regione eius operis,quod uineis contectũ erat,ducere inſtituunt.cuius ubi ad tantā altitudinē,quantæ eſſe ſolum infimũ cuniculi poterat, peruenerũt: ſilentio facto pluribus locis aure admota ſonitũ fodientiũ captabant.quē ubi acceperunt,aperiunt rectam in cuniculũ uiam.nec fuit magni operis.momēto enim ad inane , ſuſpenſo fulturis ab hoſtibus muro,peruenerũt.ibi cōmiſſis operibus,cum è foſſa in cuniculũ pateret iter,primo ipſis ferramētis, quibus in opere uſi erant:dein celeriter armati etiā ſubeuntes occultā ſub terram ediderunt pugnā.ſegnior deinde ea facta eſt,interſepientibus cuniculum , ubi uellent,

nunc cilicijs prætentis,nunc foribus raptim obiectis. Noua etiam haud magni operis aduersus eos,qui in cuniculo erãt,excogitata res est.doliũ à fundo pertusum,quà fistula modica inseri posset,& fistulam ferream,operculumq; dolij ferreũ, & ipsum pluribus locis perforatum fecerunt.hoc tenui pluma completum dolium ore in cuniculum uerso posuerunt. per operculi foramina prælongæ hastæ,quas sarissas uocant,ad summouendos hostes eminebant, scintillam leuem ignis inditam plumæ,folle fabrili ad caput fistulæ imposito, flando accenderunt. inde non solum magna uis fumi,sed acrior etiam fœdo quodã nidore ex adusta pluma cum totum cuniculum complesset, uix durare quisquam intus poterat. Cum in hoc statu res ad Ambraciam esset:legati ab Ætolis Phaneas & Damoteles cum liberis mandatis decreto gentis ad cos.uenerunt. nam Pr.eorum cum alia parte Ambraciam oppugnari cerneret:alia infestam oram nauibus hostiũ esse,alia Amphilochos Dolopiamq; à Macedonibus uastari: nec Ætolos simul ad tria diuersa bella occursantes sufficere:conuocato concilio Ætolos principes, quid agendum esset,consuluit. Omnium eò sententiæ decurrerunt, ut pax, si posset,æquis,si minus,tolerandis conditionibus peteretur. Antiochi fiducia bellum susceptum. Antiocho terra mariq; superato,& propè extra orbem terræ ultra iuga Tauri exacto,quam spem esse sustinendi belli? Phaneas & Damoteles quod è re Ætolorum, ut in tali casu fideq; sua esse censerent,agerent.quod enim sibi consilium,aut cuius rei electionem à fortuna relictam? Cum his mandatis legati missi orare cos.ut parceret urbi,misereretur gentis quondam sociæ, nolle dicere iniurijs, miserijs certe coactæ insanire. non plus mali meritos Ætolos Antiochi bello, q; boni ante,cum aduersus Philippum bellatum sit,fecisse.nec tum large gratiã relatam sibi, nec nunc immodice pœnam iniungi debere. Ad ea cos.respondit. Magis sæpe, quàm uere unquam Ætolos pacem petere.imitarentur Antiochum in petenda pace,quem in bellum traxissent.non paucis urbibus eum,de quarum libertate certatum sit,sed omni Asia cis Taurũ montem,opimo regno excessisse. Aetolos,nisi inermes,de pace agentes non auditurum se.arma illis prius,equosq; omnes tradẽdos esse,deinde mille talentũm argẽti p R dandum: cuius summæ dimidium præsens numeretur,si pacem habere uellent.ad ea adiecturum etiam in fœdus esse,ut eosdem,quos p R. amicos atq; hostes habeant. Aduersus quæ legati, & quia grauia erant,& quia suorum animos indomitos ac immutabiles nouerãt:nullo reddito responso,domum regressi sunt: ut etiam atq; etiam,quid agendum esset,re integra prætorem & principes consulerent. Clamore & iurgio excepti,quàm diu rem traherent: qualemcunq; pacem referre iussi cum redirent Ambraciam, Acarnanum insidijs prope uiam positis, quibuscum bellum erat,circumuenti,Tyrrheum custodiendi deducuntur. Hæc mora iniecta est paci. Cum iam Atheniensium Rhodiorumq; legati,qui ad deprecandũ pro his uenerant, apud cos. essent: Aminander quoq; Athamanum rex fide accepta uenerat in castra Romana,magis pro Ambracia,ubi maiorem partem temporis exulauerat,quàm pro Aetolis sollicitus.per hos certior factus cos.de casu legatorum,adduci eos à Tyrrheo iussit. quorum post aduentum agi cœptum est de pace. Aminander,quod sui maxime operis erat,impigre agebat, ut Ambracienses compelleret ad deditionem.id cum per colloquia principum succedens murum parum proficeret:postremo cos. permissu ingressus urbem,partim cõsilio,partim precibus euicit, ut permitterent se Romanis. Et Aetolos C. Valerius Leuini filius, qui cum ea gente primum amicitiam pepigerat,consulis frater,matre genitus eadẽ,egregie adiuuit. Ambracienses prius pacti,ut Aetolorum auxiliares sine fraude emitterent:aperuerunt portas. dein ut quingenta Euboica darẽt talenta,ex quibus cc præsentia, ccc per annos sex pensionibus æquis: captiuos perfugasq; redderent Romanis.urbem ne quam formulæ sui iuris facerẽt,quæ post id tempus,quo T. Quintius traiecisset in Græciam,aut ui capta ab Romanis esset, aut uoluntate in amicitiam uenisset. Cephalenia insula ut extra ius fœderis esset. Hæc quanquam spe ipsorum aliquanto leuiora erant:petentibus Aetolis,ut ad concilium referrẽt, permissum est. Parua disceptatio de urbibus tenuit.quæ cum sui iuris aliquando fuissent,auelli uelut à corpore suo ægre patiebantur.ad unum tamen omnes accipi pacem iusserunt. Ambracienses coronam auream cos. centum & quinquaginta pondo dederunt. signa ænea marmoreaq; & tabulæ

tabulæ pictæ, quibus ornatior Ambracia, quia regia ibi Pyrrhi fuerat, quàm cęteræ regionis eius urbes erant, sublata omnia auectaq́. nihil præter ea tactum, uiolatúmue. Profectus ab Ambracia cos. in mediterranea Aetoliæ, ad Argos Amphilochium (XXII millia ab Ambracia abest) castra posuit. eò tandem legati Aetoli mirante cos. quod morarentur, uenerunt. Inde posteaquam approbasse pacem concilium Aetolorum accepit, iussis proficisci Romam ad senatum, permissoq́, ut & Athenienses & Rhodij deprecatores irent, dato, qui simul cum ijs proficisceretur, C. Valerio fratre, ipse in Cephaleniā traiecit. Pręoccupatas aures animosq́ principum Romæ criminibus Philippi inuenerunt. qui per legatos, per literas, Dolopas Amphilochosq́ & Athamaniā ereptas sibi querens, præsidiaq́ sua, postremo etiam filium Persea ex Amphilochis pulsum, auerterat senatum ab audiendis precibus eorum. Rhodij tamen & Athenienses cum silentio auditi sunt. Atheniensis legatus Leon, Icesię filius, eloquentia etiam dicitur mouisse. qui uulgata similitudine, mari tranquillo, quod uentis concitaretur, æquiparando multitudinem Aetolorū, usus, cum in fide Romanæ societatis mansissent, insita gentis tranquillitate quiesse eos aiebat. posteaquam flare ab Asia Thoas & Dicæarchus, ab Europa Menetas & Damocritus cœpissent: tum illam tempestatē coortam, quæ ad Antiochum eos, sicuti in scopulum, intulisset. Diu iactati Aetoli, tandem ut conditiones pacis conuenirent, effecerunt. fuerunt autem hæ. Impérium maiestatemq́ P R gens Aetolorū conseruato sine dolo malo. ne quem exercitū, qui aduersus socios amicosq́ eorum ducetur, per fines suos transire sinito: néue ulla ope iuuato. hostes eosdem habeto, quos P R. armaq́ in eos ferto, bellumq́ pariter gerito. perfugas, fugitiuos captiuosq́ reddito Romanis socijsq́: præterquam si qui capti, cum domos redissent, iterum capti sunt: aut si qui eo tempore ex ijs capti sunt, qui tum hostes erant Romanis, cum inter præsidia Romana Aetoli essent. aliorum qui comparebunt, intra dies centum Corcyræorum magistratibus sine dolo malo tradātur. qui non comparebunt, quando quisq́ eorum primū inuentus fuerit, reddatur. obsides XL arbitratu COS. Ro. dato: ne minores XII annorum: neu maiores XL. obses ne esto prętor, præfectus equitum, scriba publicus: neu quis, qui ante obses fuerit apud Ro. Cephalenia extra pacis leges esto. De pecuniæ summa, quā penderent, pensionibusq́ eius nihil ex eo, quod cum COS. conuenerat, mutatum. pro argento si aurum dare mallent, darent cōuenit: dum pro argenteis decem aureus unus ualeret. Quæ urbes, qui agri, qui homines Aetolorū iuris aliquando fuerunt: qui eorum T. Quintio, Cn. Domitio COSS. postúe eos COSS. aut armis subacti, aut uoluntate in ditionem P R uenerunt, ne quem eorum Aetoli recepisse uelint. Aeniadæ cum urbe agrisq́ Acarnanum sunto. His legibus fœdus ictum cum Aetolis est. Eadem non æstate solum, sed etiam ijsdem propè diebus, quibus hæc à M. Fuluio COS. in Aetolia gesta sunt: COS. alter Cn. Manlius in Gallogræcia bellū gessit, quod nunc ordiri pergam. Vere primo Ephesum COS. uenit. acceptisq́ copijs à L. Scipione, & exercitu lustrato, concionem apud milites habuit. qua collaudata uirtute eorū, quod cum Antiocho uno prælio debellassent: adhortatus eos ad nouum cum Gallis suscipiendum bellum, qui & auxilijs Antiochum iuuissent: & adeo indomita haberent ingenia, ut nequicquā Antiochus emotus ultra iuga Tauri montis esset, nisi frangerentur opes Gallorum: de se quoq́ pauca, nec falsa, nec immodica adiecit. Læti milites cum frequenti assensu COS. audiuerunt, partem uirium Antiochi fuisse Gallos credentes: rege superato nullum momentum in solis per se Gallorum copijs fore. Eumenem haud in tempore abesse (Romæ tunc erat) credere COS. gnarum locorum hominumq́, & cuius interesset frangi Gallorum opes. Attalum igitur fratrem eius accersit à Pergamo. hortatusq́ ad capessendum secum bellum, pollicentem suam suorumq́ operam, domum ad comparandum dimittit. Paucos post dies profecto ab Epheso COS. ad Magnesiam occurrit Attalus cum mille peditibus, equitibus CC: Athenæo fratre iusso cum cæteris copijs subsequi: cōmendata ijs custodia Pergami, quos fratri regnoq́ fidos credebat. COS. collaudato iuuene, cum omnibus copijs ad Męandrum progressus castra posuit: quia uado superari amnis non poterat: & contrahendæ naues erant ad exercitum trajciendū. Transgressi Mæandrum ad Hieran comen peruenerunt. fanum ibi augustū Apollinis, & oraculū: sortes uersibus haud inconditis dare uates dicuntur.

hinc

hinc alteris castris ad Harpasum flumen uentum est.quò legati ab Alabandis uenerunt,ut cà stellū quod ab ipsis nuper defecisset,aut autoritate aut armis cogeret iura antiqua pati.Eodem & Athenęus Eumenis & Attali frater cum Cretensi Leuso, & Corrago Macedone uenit.mille pedites mistarum gentium,& trecentos equites secum adduxerūt. Consul tribuno militum misso cum modica manu castellum ui receptū Alabandensibus reddit.ipse nihil uia digressus ad Antiochiam super Mæādrum amnem posuit castra. Huius amnis fontes Celenis oriuntur.Celenæ urbs caput quondam Phrygiæ fuit. migratum inde haud procul ueteribus Celenis:nouæq; urbi Apameę nomē inditum ab Apamea sorore Seleuci regis.Et Marsyas amnis haud procul à Mæandri fontibus oriens, in Mæandrum cadit.famaq; ita tenet:Celenis Marsyam cum Apolline tibiarum cantu certasse.Mæander ex arce summa Celenarum ortus, media urbe decurrens per Caras primum,deinde Ionas in sinum maris editur, qui inter Prienen & Miletum est. Ad Antiochiam in castra consulis Seleucus Antiochi filius ex fœdere ictō cum Scipione ad frumentū exercitui dandū uenit . parua disceptatio de Attali auxiliaribus orta est:quod Romano tantum militi pactum Antiochum ut daretur frumentum Seleucus dicebat.discussa ea quoq; est cōstantia consulis.qui misso tribuno edixit, ne Romani milites acciperent priusquā Attali auxilia accepissent.Inde ad Gordiutichos (quod uocant) processum est.ex eo loco ad Tabas tertijs castris peruentū.In finibus Pisidarum posita est urbs,in ea parte quæ uergit ad Pamphylium mare.integris uiribus regionis eius, feroces ad bellandum habebat uiros.Tum quoq; equites,in agmen Romanū eruptione facta,haud modice primo impetu turbauere . deinde ut apparuit, nec numero se nec uirtute pares esse,in urbem cōpulsi ueniam erroris petebant,dedere urbē parati. v & x x talenta argenti,& x millia medimnūm tritici imperata.ita in deditionem accepti.Tertio inde die ad Chaum amnem peruentum.inde profecti Erizam urbem primo impetu ceperunt. Ad Thabusion castellum imminens fluminiIndo uentum est , cui fecerat nomen Indus ab elephanto deiectus . Haud procul à Cibyrā aberant:nec legatio ulla à Moagete tyranno ciuitatis eius, homine ad omnia infido atque importuno,ueniebat. ad tentandū eius animum C. Heluium cum quatuor millibus peditum & quingentis equitibus consul præmittit.Huic agmini iam fineis ingredienti legati occurrerunt, nunciantes:paratum esse tyrannū imperata facere.orabant,ut pacatus fines iniret,cohiberetq; à populatione agri militem.& in coronam auream x v talenta afferebant. Heluius integros à populatione agros seruaturū pollicitus,ire ad consulem legatos iussit.quibus eadem referentibus cōsul Neq; Romani, inquit,bonæ uoluntatis ullum signum erga nos tyranni habemus, & ipsum talem esse inter omnes constat,ut de pœna eius magis quàm de amicitia nobis cogitandum sit. Perturbati hac uoce legati nihil aliud petere quàm ut coronam acciperet: ueniendiq; ad eum potestatem tyranno & copiam loquendi ac purgandi se, faceret.Permissu consulis postero die in castra tyrannus uenit,uestitus comitatusq; uix ad priuati modice locupletis habitum.& oratio fuit summissa & infracta,extenuantis opes suas,urbiumq; suę ditionis egestatem querentis.Erant autem sub eo,pręter Cibyram,Syleum & quæ Alimne appellatur.ex his,ut se suosq; spoliaret, v & x x talenta se confecturū,propè ut diffidens pollicebatur. Enimuero,inquit consul,ferri iam ludificatio ista non potest.parum est nō erubuisse absentem, cum per legatos frustrareris nos,nisi pręsens quoq; in eadem impudētia perstitas? v & x x talenta tyrannidem tuam exhaurient?quingenta ergo talenta nisi triduo numeras,populationem in agris,obsidionem in urbe expecta. Hac denuntiatione conterritus, perstare tamen in pertinaci simulatione inopiæ:& paulatim illiberali adiectione,nunc per cauillationē,nunc precibus & simulatis lachrymis,ad centum talenta est perductus. adiecta x millia medimnūm frumenti.Hęc omnia intra sex dies exacta. A Cibyra per agros Sidensium exercitus ductus transgressusq; Caularem amnem,posuit castra.postero die est præter Caralitin paludem agmen ductum.ad Mandrupyum manserunt . inde progredientibus ad Lagon proximam urbem,metu incolæ fugerunt.uacuum hominibus, & refertum rerum omnium copia oppidū diripuerunt.inde ad Lysis fluminis fontem,postero die ad Cobulatum amnem progressi. Termessenses eo tempore Isiondæ arcem urbe capta oppugnabant . inclusi cum alia spes auxilij

nulla esset:legatos ad consulem orantes opem miserunt. cum coniugibus ac liberis in arce inclusos se mortem indies aut ferro aut fame patiendā expectare. Volenti consuli causa in Pamphyliam diuertendi oblata est. aduenièns obsidione Isiondenses excmit. Termesso pacē dedit: quinquaginta talentis argenti acceptis.item Aspendrjs cæterisq; Pamphyliæ populis. Ex Pamphylia rediens ad flumen Taurum primo die, postero ad Xylinen (quam uocant) comen posuit castra. profectus inde cōtinentibus itineribus ad Cormasam urbem peruenit. Darsa proxima urbs erat. eam metu incolarum desertam, plenam omnium rerum copia inuenit. Progredienti præter paludes legati ab Lysinoe dedentes ciuitatem uenerunt. Inde in agrū Sagalassenum, uberem fertilemq; omni genere frugum, uentum est. Colunt Pisidæ, longe optimi bello regionis eius. cum ea res animos facit: tum agri fœcunditas & multitudo hominū, & situs inter paucas munitæ urbis. Consul, quia nulla legatio ad fines præsto fuerat, prædatum in agros misit. tum demum fracta pertinacia est, ut ferri agiq; res suas uiderunt. legatis missis pacti quinquaginta talentis, & xx millibus medimnûm tritici, & xx hordei, pacem impetrauerunt. Progressus inde ad Rhotrinos fontes, ad uicum quem Aporidos comen uocāt, posuit castra. Eò Seleucus ab Apamea postero die uenit. Agros inde & inutilia impedimenta cum Apameam dimisisset, ducibus itinerū à Seleuco acceptis, profectus eo die in Metropolitanum cāpum, postero die Dinias Phrygiæ processit. inde Sinnada uenit: metu omnibus circa oppidis desertis. quorum iam præda graue agmen trahens, uix quinq; millium die toto itinere perfecto, ad Beundos, quod uetus appellāt, peruenit. ad Anabura inde, & altero die ad Alexādri fontes, tertio ad Abbassum posuit castra. ibi plures dies statiua habuit: quia peruentum erat ad Tolistobogiorū fines. Galli, magna hominum uis, seu inopia agri, seu prædæ spe, nullam gentem per quas ituri essent, parem armis rati, Brenno duce in Dardanos peruenerunt. ibi seditio orta, & ad xx millia hominū cum Lomnotio ac Lutario regulis, secessione facta à Brenno, in Thraciam iter auerterunt. ubi cum resistentibus pugnando, pacem petentibus stipendium imponendo, Byzantium cum peruenissent, aliquandiu oram Propontidis uectigalem habendo, regionis eius urbes obtinuerunt. Cupido inde eos in Asiam transeundi, audientes ex propinquo quanta ubertas terræ eius esset, cepit. & Lysimachia fraude capta Chersonesoq; omni armis possessa, ad Hellespontum descenderunt. ibi uero exiguo diuisis freto cernentibus Asiam multo magis animi ad transeundum accensi. nuntiosq; ad Antipatrū præfectum eius oræ de transitu mittebant. quæ res cum lentius spe ipsorum traheretur: alia rursus noua inter regulos orta seditio est. Lomnorius retro, unde uenerat, cū maiore parte hominum repetit Byzantium. Lutarius Macedonibus per speciem legationis ab Antipatro ad speculandum missis duas tectas naues, et tres lembos adimit. his alios atq; alios dies noctesq; transuehendo, intra paucos dies omnes copias traiecit. Haud ita multo post Lomnorius, adiuuante Nicomede Bithyniæ rege, à Byzantio transmisit. coeunt deinde in unum rursus Galli, & auxilia Nicomedi dant, aduersus Zybœam partem tenentem Bithyniæ gerenti bellum. atque eorum maxime opera deuictus Zybœa est: Bithyniaq; omnis in ditionem Nicomedis concessit. Profecti ex Bithynia in Asiam processerunt. non plus ex xx millibus hominum quàm decē armata erant. tamē tantū terroris omnibus quæ cis Taurum incolunt, gentibus iniecerūt: ut quas adissent quasq; non adissent, pariter ultimæ propinquis imperio parerent. Postremo cum tres essent gentes, Tolistobogi, Trocmi, Tectosagi: in tres partes, quà cuiq; populorū suorum uectigalis Asia esset, diuiserunt. Trocmis Hellesponti ora data: Tolistobogŋ Æolida atque Ioniam, Tectosagi mediterranea Asiæ sortiti sunt. & stipendiū tota cis Taurum Asia exigebant. sedem autem ipsi sibi circa Halyn flumen ceperunt. tantusq; terror eorum nominis erat, multitudine etiam magna sobole aucta: ut Syrię quoq; ad postremum reges stipendium date non abnuerent. Primus Asiam incolentium abnuit Attalus, pater regis Eumenis. audaciq; incepto præter omnium opinionem affuit fortuna: & signis collatis superior fuit. non tamen ita infregit animos eorum, ut absisterent imperio. Eisdem opes usq; ad bellum Antiochi cum Romanis manserunt. tum quoq; pulso Antiocho, magnam spem habuerunt: quia procul mari incolerent, Romanum exercitum ad se non peruenturū. Cum hoc hoste tam terribili omnibus

mnibus regionis eius quia bellum gerendum erat: pro contione milites maxime in hunc modum allocutus est cõsul. Non me præterit milites, omnium quæ Asiam colunt, gentiũ Gallos fama belli præstare. inter mitissimũ genus hominum ferox natio peruagata bello propè orbem terrarum, sedem cepit. procera corpora, promissæ & rutilatæ comæ, uasta scuta, prælongi gladij: ad hoc cantus ineuntium prælium, & ululatus & tripudia, & quatientiũ scuta in patrium quendam morem horrendus armorum crepitus: omnia de industria composita ad terrorem. Sed hæc, quibus insolita atq; insueta sunt, Græci & Phryges & Cares timeant: Romanis gallici tumultus assuetis etiam uanitates notæ sunt. Semel primo congressu ad Alliam eos olim fuderunt: maiores nostri ex eo tempore per ducentos iam annos pecorum in modũ consternatos cædunt fugantq;: & plures propè de Gallis triumphi quàm de toto orbe terrarum acti sunt. Iam usu hoc cognitum est: si primum impetum, quem feruido ingenio & cæca ira effundunt, sustinueris: fluunt sudore & lassitudine membra: labant arma: mollia corpora, molles ubi ira consedit, animos sol, puluis, sitis, ut ferrũ non admoueas, prosternunt. Non legionibus legiones eorum solum experti sumus: sed uir unus cum uiro cõgrediendo, T. Manlius, M. Valerius, quantum gallicam rabiem uinceret romana uirtus, docuerunt. iam M. Manlius unus agmine scandentes in Capitolium Gallos detrusit. & illis maioribus nostris cum haud dubijs Gallis in terra sua genitis res erat. hi iam degeneres sunt, mixti, & Gallogræci uere, quod appellantur. sicut in frugibus pecudibusq;, non tantum semina ad seruandam indolem ualent: quantum terræ proprietas cœliq;, sub quo aluntur, mutat. Macedones, qui Alexandriã in Ægypto, qui Seleuciam ac Babyloniam, quiq; alias sparsas per orbem terrarũ colonias habent, in Syros, Parthos, Aegyptios degenerarunt. Massilia inter Gallos sita traxit aliquantũ ab accolis animorum: Tarentinis quid ex spartana dura illa & horrida disciplina mansit? Generosius in sua quicquid sede gignitur: insitum alienæ terræ in id quo alitur, natura uertente se, degenerat. Phrygas igitur gallicis oneratos armis, sicut in acie Antiochi cecidistis, uictos uictores cædetis. Magis uereor, ne parum inde gloriæ quàm ne nimium belli sit. Attalus eos rex sæpe fudit fugauitq;. Nolite existimare, beluas tantũ recens captas feritatem illam syluestrem primo seruare: deinde cum diu manibus humanis alantur, mitescere: in hominũ feritate mulcenda non eandem naturam esse. Eosdem'ne hos creditis esse, qui patres eorum auiq; fuerũt? extorres inopia agrorum profecti domo per asperrimã Illyrici oram, Pæoniam inde & Thraciam, pugnando cum ferocissimis gentibus emensi, has terras ceperunt. duratos eos tot malis exasperatosq; accepit terra, quæ copia rerum omnium saginaret. uberrimo agro, mitissimo cœlo, clementibus accolarum ingenijs omnis illa, cum qua uenerant, mansuefacta est feritas. Vobis mehercule Martis uiris cauenda ac fugienda quàprimum amœnitas est Asiæ. tantum hæ peregrinæ uoluptates ad extinguendũ uigorem animorum possunt, tantum contagio disciplinæ morisq; accolarum ualet. Hoc tamen feliciter euenit: quod sicut uim aduersus uos nequaquam, ita famã apud Græcos parem illi antiquæ obtinent, cum qua uenerunt: bellíq; gloriam uictores eandem inter socios habebitis, quam si seruantes antiquum specimen animorũ Gallos uicissetis. Contione dimissa, missisq; ad Eposognatũ legatis, qui unus ex regulis & in Eumenis amicitia manserat, & negauerat Antiocho aduersus Romanos auxilia, castra mouit. primo die ad Alandrum flumen, postero ad uicum quem uocant Tyscon, uentum. Eò legati Oroandensium cum uenissent amicitiã petentes, CC talenta ijs sunt imperata: precantibusq; ut domum renunciarent, potestas facta. Ducere inde exercitum consul ad Plitendum. deinde ad Alyattos castra posita. Eò missi ad Eposognatũ redierunt, & legati Compulsi reguli, orantes ne Tectosagis bellum inferrent. & ipsum in eam gentem iturum & Eposognatũ, persuasurumq; ut imperata faciant. Data uenia regulo, duci inde exercitus per Axylon (quam uocãt) terram, cœptus. Ab re nomen habet. nõ ligni modo quicquã, sed ne spinas quidem, aut ullum aliud alimentum fert ignis: fimo bubulo pro lignis utũtur. Ad Cuballum Gallogræciæ castellum castra habentibus Romanis apparuere cum magno tumultu hostium equites. nec turbarunt tantum stationes romanas repente inuecti: sed quosdam etiam occiderunt. qui tumultus cum in castra perlatus esset, effusus repente omnibus portis equitatus Romanus fudit, fuga-

uitq; Gallos, & aliquot fugientes occidit. Inde consul, ut qui iam ad hostes peruentum cerne-
ret: explorato deinde, & cum cura coacto agmine procedebat. & cõtinentibus itineribus cum
ad Sangarium flumen peruenisset, pontem, quia uado nusquam transitus erat, facere insti-
tuit. Sangarius ex Adoreo monte per Phrygiam fluens, miscetur ad Bithyniam Tymbre-
ti fluuio: inde maior iam geminatis aquis per Bithyniam fertur, & in Proponntidem sese effun-
dit, non tamen tam magnitudine memorabilis, quàm quod pisciũ accolis ingentem uim præ-
bet. Transgressis ponte perfecto flumen, præter ripam euntibus Galli matris magnæ à Pe
sinunte occurrêre cum insignibus suis, uaticinãtes fanatico carmine: deam Romanis uiam bel-
li & uictoriam dare, imperiumq; eius regionis. Accipere se omen cum dixisset cõsul: castra eo
ipso loco posuit. postero die ad Gordium peruenit. Id haud magnum quidem oppidum
est, sed plusquam mediterraneum celebre & frequens emporium. tria maria pari fermè distan
tia interuallo habet: Hellespontum, ad Sinopen, & alterius oræ litora, quà Cilices maritimi
colunt. multarum magnarumq; præterea gentium finès contingit, quarum commercium in
eum maxime locum mutui usus contraxere. Id tum desertum fuga incolarum oppidum, re
fertum idem copia rerum omnium inuenerunt. Ibi statiua habentibus legati ab Eposognato
uenerunt, nuntiantes: profectum eum ad regulos Gallorum nihil æqui impetrasse. ex campe-
stribus uicis agrisq; frequẽtes demigrare, & cum cõiugibus ac liberis, quę ferre atq; agere pos-
sent, præ se agentes portantesq;, Olympum montem petere, ut inde armis locorumq; situ se-
se tueantur. Certiora postea Oroandensium legati attulerunt. Tolistobogiorum ciuitatem
Olympum montem cepisse. diuersos Tectosagos alium montem qui Magaua dicatur, petis-
se. Trocmos, coniugibus ac liberis apud Tectosagos depositis, armatorum agmine Tolistobo
gijs statuisse auxilium ferre. Erant autem tunc trium populorum reguli Orgiago & Combo-
lomarus, & Gaulotus. Iis hæc maxime belli ratio sumendi fuerat, quod cum montes editissi-
mos eius regionis tenerent: conuectis omnibus, quæ ad usum quamuis longi temporis suffice
rent: tædio se fatigaturos hostes censebant. nam neq; ausuros per tam ardua atq; iniqua loca
subire eos, & si conarẽtur, uel parua manu prohiberi ac deturbari posse: nec quietos in radici-
bus gelidorum montium sedentes frigus, aut inopiam laturos. Et cum ipsa altitudo locorũ eos
tutaretur, fossam quoq; & alia munimenta uerticibus ijs quos insederãt, circumiecere. minima
apparatus missilium telorum cura fuit: quod saxa affatim præbituram asperitatem ipsam lo-
corum credebant. Consul, quia non comminus pugnam, sed procul locis oppugnandis fu-
turam pręceperat animo: ingentem uim pilorum, uelitarium hastarum, sagittarum, glandisq;
& modicorum qui funda mitti possent lapidum parauerat. instructusq; missilium apparatu
ad Olympũ montem ducit: & à quinq; fermè millibus locat castra. Postero die cum quadrin-
gentis equitibus, & Attalo progressum eum ad naturam montis, situmq; gallicorum castro-
rum uisendum, equites hostium, duplex numerus, effusi castris in fugam auerterũt. occisi quo
que pauci fugientiũ, uulnerati plures. Tertio die cum omnibus ad loca exploranda profectus,
quia nemo hostium extra munimenta processit: tuto circumuectus montem, animaduertit me
ridiana regione terrenos, & placide accliuos ad quendam finem colles esse: ad septentriotẽ ar-
duas & rectas propè rupes. atq; omnibus fermè alijs inuijs, itinera tria esse: unum medio mon
te, quà terrena erant: duo difficilia ab hyberno solis ortu, & ab æstiuo occasu. Hæc contempla
tus eo die sub ipsis radicibus posuit castra. postero die sacrificio facto, cum primis hostijs li-
tasset: trifariã exercitum diuisum ducere ad hostem pergit. ipse cum maxima parte copiarum,
quà æquissimum aditum præbebat mons, ascendit. L. Manliũ fratrem ab hyberno ortu, quo-
ad loca patiantur, & tuto possit, subire iubet. si qua periculosa & prærupta occurrant: non pu-
gnare cum iniquitate locorũ, neq; inexuperabilibus uim afferre, sed obliquo monte ad se de-
clinare, & suo agmini coniungi. C. Heluium cum tertia parte circumire sensim per infima mon
tis: deinde ab æstiuo occasu erigere agmen. & Attali auxilia trifariam æquo numero diuisit. se
cum esse ipsum iuuenem iussit. equitatum cum elephãtis in proxima tumulis planicie reliquit.
edictum præfectis, ut intenti quid ubiq; geratur, animaduertant: opemq; ferre, quò postulent
res, properent. Galli duobus lateribus satis fidentes inuia esse, ab ea parte, quæ in meridiem
uergeret

uergeret, ut armis clauderent uiam, quatuor fermè millia armatorum ad tumulum imminentem uiæ minus M. passuū à castris occupandum mittūt: eo se rati uelut castello iter impedituros. Quod ubi Romani uiderunt, expediunt sese ad pugnam. ante signa modico interuallo uelites eunt, & ab Attalo Cretenses sagittarij & funditores, & Tralleis Thraces: signa peditum ut per arduum leni gradu ducuntur, ita præ se habentium scuta, ut missilia tantum uitarent: pede collato non uiderentur pugnaturi. Missilibus ex interuallo loci prælium commissum est, primo par, Gallos loco adiuuante, Romanos uarietate & copia telorum. procedente certamine nihil iam æqui erat. scuta longa, cæterum ad amplitudinē corporum parum lata, & ea ipsa plana male tegebant Gallos. nec iam tela alia habebant, pręter gladios, quorum cum manum hostis non consereret, nullus usus erat. saxis nec modicis, ut quæ non præparassent: sed quod cuiq; temere trepidanti ad manum uenisset: ut insueti, nec arte nec uiribus adiuuantes ictum, utebantur. sagittis, glande, iaculis incauti ab omni parte configebantur: nec quid agerent, ira & pauore obcæcatis animis, cernebant. & erant deprehensi genere pugnæ, in quod minime apti sunt. nam quemadmodum cominus, ubi inuicem pati & inferre uulnera licet, accendit ira animos eorum: ita ubi ex occulto, & procul leuibus telis uulnerantur: nec quo ruant cæco impetu, habent: uelut feræ transfixæ in suos temere incurrunt. Detegebat uulnera eorum, & quod nudi pugnant: & sunt fusa & candida corpora, ut quæ nunquā nisi in pugna nudentur. ita & plus sanguinis è multa carne fundebatur, & fœdiores patebant plagæ: & candor corporum magis sanguine atro maculabatur. sed non tam patentibus plagis mouentur: interdum insecta cute, ubi latior quàm altior plaga est, etiam gloriosius se pugnare putant. ijdem cum aculeus sagittæ, aut glandis abditæ introrsus tenui uulnere in speciem urit: & scrutanteis quę uellant, telum non sequitur: tum in rabiem & pudorem tam paruæ perimentis pestis uersi prosternunt corpora humi: sic ut passim procumberent. alij ruentes in hostem undiq; configebantur: & cum comminus uenerant, gladijs à uelitibus trucidabantur. Hic miles tripedalem parmam habet, & in dextera hastas, quibus eminus utitur. gladio hispaniensi est cinctus. quod si pede collato pugnandū est, trāslatis in lęuam hastis, stringit gladium. Pauci supererant iam Gallorum: qui posteaquam ab leui armatura superatos se uiderunt, & instare legionum signa, effusa fuga castra repetunt, pauoris & tumultus iam plena: ut ubi fœminæ puerîq;, & alia imbellis turba permista esset. Romanos uictores deserti fuga hostium acceperunt tumuli. Sub idem tempus L. Manlius & C. Heluius, cum quoad uiam colles obliqui dederunt, ascendissent: postea quam ad inuia uentum est, flexere iter in partem montis, quæ una habebat iter: & sequi consulis agmen modico uterq; interuallo, uelut ex composito, cœperunt: quod primo optimum factu fuisset, in id necessitate ipsa compulsi. subsidia enim in talibus iniquitatibus locorum maximo sæpe usui fuerunt: ut primis forte deturbatis, secūdi & tegant pulsos, & integri pugnam excipiant. Consul posteaquam ad tumulos ab leui armatura captos prima signa legionū peruenerunt: respirare & conquiescere paulisper militem iubet. simul strata per tumulos corpora Gallorum ostentat. & cum leuis armatura tale prælium ediderit, quid ab legionibus, quid ab iustis armis, quid ab animis fortissimorum militum expectari? castra illis capienda esse, in quę compulsus ab leui armatura hostis trepidet. præcedere tamen iubet leuem armaturam: quæ cum staret agmen, colligēdis per tumulos telis, ut missilia sufficerent, haud segne idipsum tempus consumpserat. Iam castris appropinquabant. & Galli ne parum se munimenta sua tegerent, armati pro uallo cōstiterant. obruti deinde omni genere telorum, cum quo plures ac densiores erant, eo minus uani quicquam intercideret teli: intra uallum momento temporis compelluntur, stationibus tantum firmis ad ipsos aditus portarum relictis. In multitudinem compulsam in castra uis ingens missilium telorum cōijciebatur. & uulnerati multos, clamor permistus mulierum atq; puerorum ploratibus significabat. In eos qui portas stationibus suis clauserant: legionum antesignani pila coniecerunt. hi uero non uulnerabantur, sed transuerberatis scutis plerique inter se conserti hærebant. nec diutius impetum Romanorum sustinuerunt. Patentibus iam portis, priusquam irrumperent uictores, fuga è castris Gallorum in omnes partes facta est. ruunt cæci per uias, per inuia: nulla præcipitia saxa, nullæ rupes obstant, nihil præ

ter hostem metuunt. itaq; pleriq; præcipites per uastam altitudinẽ prolapsi aut debilitati exanimantur. Consul castris captis, direptione prædaq; abstinet. militem sequi pro se quenq; & instare, & perculsis pauorem addere iubet. Superuenit & alterũ cum L. Manlio agmen. nec eos castra intrare siuit. protinus ad persequendos hostes mittit. & ipse paulo post, tradita captiuorum custodia tribunis militum sequitur, debellatũ ratus: si in illo panore quamplurimi cæsi forent aut capti. Egresso consule, C. Heluius cum tertio agmine aduenit. nec cõtinere suos à direptione castrorũ ualuit. prædaq; eorum iniquissima sorte, qui pugnæ non interfuerant, facta est. Equites diu iguati & pugnæ, & uictoriæ suorum steterunt. deinde & ipsi, quantũ equi in colles subire poterant: sparsos fuga Gallos circa radices moutis consectati cæcidere aut cepere. Numerus interfectorum haud facile iniri potuit, quia late inter omnes anfractus montium fugaq; & cædes fuit: & magna pars rupibus inuijs in profundæ altitudinis conualles delapsa est, pars in syluis uepribusq; occisa. Clandius qui bis pugnatum in Olympo monte scribit, ad XL millia hominum cæsa autor est. Valerius Antias qui magis immodicus in numero augendo esse solet, non plus decem millia. Numerus captiuorũ, haud dubie millia XL expleuit: quia omnis generis ętatisq; turbam secum traxerant, demigrantiũ magis quàm in bellum euntium modo. Consul armis hostium in uno concrematis cumulo, cæteram prædam conferre omnes iussit: & aut uendidit quod eius in publicum tedigendum erat: aut cum cura, ut quamęquissima esset, per milites diuisit. Laudati quoq; pro cõtione omnes suut, donatiq; pro merito quisq;: ante omnes Attalus summo cæterorũ assensu. nam singularis eius iuuenis cum uirtus & industria in omnibus laboribus periculisq;, tum modestia etiam fuerat. Superetat bellum integrum cum Tectosagis. Ad eos profectus COS. tertijs castris Ancyram, nobilem in illis locis urbem, peruenit: unde hostes paulo plus X millia aberant. ubi cum statiua essent, facinus memorabile à captiua factum est. Orgiagontis reguli uxor forma eximia custodiebatur inter plures captiuos. cui custodiæ centurio præerat, & libidinis & auaritię militaris. is primo eius animũ tentauit. quem cum abhorrentẽ à uoluntario uideret stupro, corpori quod seruum fortuna erat, uim fecit. deinde ad leniendam indignitatẽ iniurię, spem reditus ad suos mulieri facit: & ne eam quidem ut amans gratuitã. certo auri pondere pactus, ne quem conscium suorum haberet, ipsi permittit, ut quem uellet, unum ex captiuis nuntium ad suos mitteret. locum prope flumen constituit: quò duo, ne plus, necessarij captiuæ cum auro uenirent nocte insequenti ad eam accipiendã. Forte ipsius mulieris seruus inter captiuos eiusdem custodię erat. hunc nuntiũ primis tenebris extra stationes centurio educit. Nocte insequenti & duo necessarij mulieris ad constitutum locum, & centurio cum captiua uenit. ubi cum aurum ostenderent, quod summam talenti attici (tanti enim pepigerat) expleret: mulier lingua sua stringerent ferrum, & centurionem pensantem aurum occiderent, imperauit. Iugulati præcisum caput ipsa in uolutum ueste ferens ad uirum Orgiagontem, qui ab Olympo domum refugerat, peruenit. quem priusquam cõplecteretur, caput centurionis ante pedes eius abiecit. mirantiq; cuiusnam id caput hominis, aut quod id facinus haudquaquã muliebre esset, & iniuriam corporis & ultionem uiolatæ per uim pudicitiæ confessa uiro est. aliaq; (ut traditur) sanctitate & grauitate uitæ huius matronalis facinoris decus ad ultimum cõseruauit. Ad Ancyram in statiua Tectosagum oratores ad cõsulem uenerunt petentes, ne ante ab Ancyra castra moueret, quàm collocutus cum suis regibus esset. nullas conditiones pacis ijs non bello fore potiores. Tempus in posterum diem constituit: locusq; qui maxime medius inter castra Gallorum & Ancyram est nisus. Quò cum cõsul ad tempus cum pręsidio quingentorũ equitum uenisset: nec ullo gallorum ibi uiso, regressus in castra esset: oratores ijdem redeunt, excusantes, religione obiecta uenire reges non posse. principes gentis, per quos æque res transigi posset, uenturos. Consul, se quoq; Attalum missurum dixit. Ad hoc colloquium utrinq; uentum est. trecentos equites Attalus præsidij causa cum adduxisset, actæ sunt pacis conditiones. Finis rei quia absentibus ducibus imponi non poterat: conuenit uti consul regesq; eo loco postero die congrederentur. Frustratio Gallorũ eò spectabat: primum ut tererent tempus, donec res suas cum quibus periclitari nolebant, cum cõiugibus ac liberis trans Halyn flumen trajcerẽt: deinde quod ipsi consuli

ſuli parum cauto aduerſus colloquij fraudem inſidiabant̃. Mille ad eam rem ex omni numero audaciæ expertæ delegerunt equites. & ſucceſſiſſet fraus, ni pro iure gentium, cuius uiolandi conſiliũ initum erat, ſtetiſſet fortuna. Pabulatores lignatoresq; Romani in eam partem, in qua colloquiũ futurum erat, ducti ſunt: tutius id futurũ tribunis ratis, quia conſulis præſidium & ipſum pro ſtatione habituri erant, hoſti oppoſitũ. ſuam tamen alteram ſtationem propius caſtra ſexcentorũ equitum poſuerunt. Conſul affirmãte Attalo uenturos reges & tranſigi rem poſſe, profectus è caſtris cum eodem quo antea præſidio equitum quinq; millia ferè proceſſiſſet, nec multum à conſtituto loco abeſſet: repente concitatis equis cum impetu hoſtili uidet Gallos uenientes. conſtituit agmen, & expedire tela animoſq; equitibus iuſſis, primo conſtanter initium pugnæ accepit, nec ceſſit. dein cum prægrauaret multitudo, cedere ſenſim, nihil confuſis turmarum ordinibus, cepit. poſtremo cum iam plus in mora periculi quàm in ordinibus conſeruãdis præſidij eſſet, omnes paſſim in fugam effuſi ſunt. tum uero inſtare diſſipatis Galli & cædere. magnaq; pars oppreſſa foret, ni ſtatio pabulatorũ ſexcenti equites occurriſſent. ij procul clamore pauido ſuorum exaudito, cum tela equoſq; expediſſent: integri profligatã pugnam acceperunt. itaq; uerſa extemplo fortuna eſt, uerſus in uictores à uictis terror. & primo impetu fuſi Galli ſunt, & ex agris concurrebant pabulatores, & undiq; obuius hoſtis Gallis erat: ut ne fugam quidem facilem aut tutam haberent, quia recentibus equis Romani feſſos ſequebantur. pauci ergo effugerunt. captus eſt nemo. maior multo pars per fidem uiolati colloquij pœnas morte luerunt. Romani ardentibus ira animis poſtero die omnibus copijs ad hoſtem perueniunt. biduum natura montis per ſeipſum exploranda, ne quid ignoti eſſet, abſumpſit conſul. tertio die cum auſpicio operam dediſſet, deinde immolaſſet: in quatuor partes diuiſas copias educit: duas ut medio monte duceret: duas ab lateribus ut aduerſus cornua Gallorum erigeret. Hoſtium quod roboris erat, Tectoſagi & Trocmi mediam tenebant aciem, millia hominũ quinquaginta. equitatum, quia equorũ nullus inter inæquales rupes uſus erat: ad pedes deductum x millia hominum, ab dextro locauerunt cornu. Ariaratis Cappadoces & Morzi auxiliares in læuo quatuor ferme millium numerũ explebant. Conſul, ſicut in Olympo monte, prima in acie locata leui armatura, telorũ omnis generis ut æque magna uis ad manum eſſet, curauit. Vbi appropinquarunt, omnia eadem utrinq; quæ fuerant in priore prælio, erant: præter animos & uictoribus ab re ſecunda auctos, et hoſtibus fractos. quia etſi non ipſi uicti erant, ſuæ gentis hominũ cladem pro ſua ducebant. itaq; à paribus initijs cœpta res eundem exitum habuit. Velut nubes leuium telorũ coniecta obruit aciem Gallorum. nec aut procurrere quiſquã ab ordinibus ſuis, ne nudaret undiq; corpus ad ictus, audebat: & ſtantes quo denſiores erant, hoc plura uelut deſtinatũ petentibus, uulnera accipiebant. Conſul iam per ſe turbatis ſi legionum ſigna oſtendiſſet, uerſuros extemplo in fugam omnes ratus, receptis inter ordines uelitibus, & alia turba auxiliorũ, aciem promouit. Galli & memoria Toliſtobogiorum cladis territi, & inhærentia corporibus gerentes tela, feſſiq; & ſtando & uulneribus, ne primum quidem impetum & clamorem Romanorũ tulerunt. Fuga ad caſtra inclinauit. ſed pauci intra munimẽta ſe recepere. pars maior dextra læuaq; prælati, quà quenq; impetus tulit, fugerunt. uictores uſq; ad caſtra ſecuti ceciderunt terga. deinde in caſtris cupiditate prædæ hæſerunt, nec ſequebat̃ quiſquam. In cornibus Galli diutius ſteterunt, quia ſerius ad eos peruentum eſt. cæterũ ne primum quidem coniectũ telorum tulerunt. Conſul, qui ingreſſos in caſtra ab direptione abſtrahere non poterat: eos qui in cornibus fuerant, protinus ad ſequendos hoſtes miſit. per aliquantum ſpatium ſecuti, non plus tamen octo millia hominum in fuga (nam pugna nulla fuit) ceciderunt. reliqui flumen Halyn traiecerunt. Romanorũ magna pars ea nocte in hoſtiũ caſtris manſit. cæteros in ſua caſtra conſul reduxit. poſtero die captiuos prædãq; recenſuit. quæ tanta fuit, quantã auidiſſima rapiendi gens, cum cis montem Taurũ omnia armis per multos tenuiſſet annos, coaceruare potuit.

Galli ex diſſipata paſſim fuga in unũ locũ congregati, magna pars ſaucij aut inermes, nudati omnibus rebus, oratores de pace ad conſulem miſerunt. Eos Manlius Epheſum uenire iuſſit, ipſe (iam enim mediũ autumni erat) locis gelidis propinquitate Tauri montis excedere properans, uictorem exercitum in hyberna ma

ritimæ oræ reduxit. Dum hæc in Asia geruntur, in cæteris prouincijs tranquillæ res fuerunt.

Censores Romæ T. Quintius Flamininus & M. Claudius Marcellus senatum perlegerũt. princeps in senatu tertium lectus P. Scipio Africanus. quatuor soli præteriti sunt, nemo curuli usus honore. & in equitatu recensendo mitis admodum censura fuit. substructionem super Æquimelium in Capitolio, & uiam silice sternendam à porta Capena ad Martis locauerunt.

Campani ubi censerentur, senatum cõsuluerunt. decretum, uti Romæ censerentur. Aquæ ingentes eo anno fuerunt. Tyberis duodecies campum Martium planaq́ue urbis inundauit.

Ab Cn. Manlio consule bello in Asia cum Gallis perfecto, alter COS. M. Fuluius perdomitis Aetolis, cum traiecisset in Cephaleniam, circa ciuitates insulę misit percunctatum: utrum se dedere Romanis, an belli fortunã experiri mallent? metus ad omnes ualuit, ne deditionẽ recusarent. obsides inde imperatos pro uiribus inopes populi uicenos, Nesiotę, Cranonij, Palenses & Samæi dederũt. Insperata pax Cephaleniæ affulserat, cũ repente una ciuitas, incertum quam ob causam Samæi desciuerunt. Quia opportuno loco urbs posita esset, timuisse se aiebant, ne demigrare cogerentur ab Romanis. cæterum ipsi ne sibi cum finxerint metum, & timore uano quietem exuerint: an iactata sermonibus res apud Romanos perlata ad eos sit, nihil comperti est, nisi quod datis iam obsidibus, repente portas clauserunt: & ne suorum quidem precibus (miserat enim sub muros consul ad tentandam misericordiam parentum populariumq́ue) desistere ab incepto uoluerunt. Oppugnari deinde, posteaquã nihil pacati respondebatur, cœpta urbs est. apparatum omnem tormentorum machinarumq́ue transuectum ab Ambraciæ oppugnatione habebat: & opera quæ facienda erant, impigre milites perfecerunt. duobus igitur locis admoti arietes quatiebant muros. Nec ab Samæis quicquã, quo aut opera aut hostis arceri posset, prætermissum est. duabus tamen maxime resistebant rebus, una interiorem semper iuxta ualidum pro diruto nouum obstruentes murum: altera eruptionibus subitis nunc in opera hostium, nunc in stationes. & plerunq́ue ijs prælijs superiores erant. Vna ad coercendos inuenta haud magna memoratu res est. centum funditores ab Aegio & Patris & Dymis acciti. A pueris ij more quodam gentis, saxis globosis, quibus fermè arenę immistis strata litora sunt, funda mare apertum incessentes exercebantur. itaq́ue longius certiusq́ue & ualidiore ictu quàm Balearis funditor, eo telo usi sunt. & est non simplicis habenæ, ut balearica aliarumq́ue gentium funda: sed triplex scutale crebris suturis duratum, ne fluxa habena uolutetur in iactu glans, sed librata cum sederit, uelut neruo missa excutiatur. coronas modici circuli magno ex interuallo loci assueti trajcere, non capita solum hostium uulnerabant: se quem locum destinassent. Ex fundæ Samæos cohibuerunt, ne tam crebro, néue tam audacter erumperent: adeo ut precarentur ex muris Achæos, ut parumper abscederent: & se cum Romanis stationibus pugnantes quiete spectarent. Quatuor menses obsidionem Samæi sustinuerunt. cum ex paucis quotidie aliqui eorum caderent aut uulnerarentur: & qui supererant, fessi & corporibus & animis essent: Romani nocte per arcem quam Cyatidem uocant: (nam urbs in mare deuexa in occidentẽ uergit) muro superato in forum peruenerunt. Samæi posteaquam captam urbis partem ab hostibus senserunt: cum coniugibus ac liberis in maiorem refugerũt arcem. inde postero die dediti, direpta urbe, sub corona omnes uenierunt. Consul compositis rebus Cephaleniæ, præsidio Samæ imposito, in Peloponnesum, iam diu accersentibus Aegiensibus maxime ac Lacedæmonijs traiecit. Aegium à principio Achaici concilij semper conuentus gentis indicti sunt, seu dignitati urbis id, seu loci opportunitati datum est. hũc morem Philopœmen eo primum anno labefactare conatus, legem parabat ferre, ut in omnibus ciuitatibus quæ Achaici concilij essent, inuicem conuentus agerentur. & sub aduentũ consulis Damiurgis ciuitatum, qui summus est magistratus, Aegium euocantibus, Philopœmen (prætor tum erat) Argos conuentũ edixit. quò cum appareret omnes ferè conuenturos: consul quoq́ue quanquã Aegiensium fauebat causæ: Argos uenit. ubi cũ disceptatio fuisset, & rem inclinatam cerneret, incepto destitit. Lacedæmonij deinde eum in sua certamina auerterunt. Sollicitam eam ciuitatem exules maxime habebant. quorũ magna pars in maritimis laconicæ oræ castellis, quæ omnis adempta erat, habitabant. id egre patientes Lacedæmonij, ut aliquem liberum ad mare

ad mare haberent aditum: si quãdo Romam, aliόue quo mitterent legatos: simulq́ ut empo/rium & receptaculum peregrinis mercibus ad necessarios usus esset: nocte adorti uicum mariti mum, nomine Lan, improuiso occupauere. Vicani, quiq́ ibi exules habitabãt, primo inopina/ta re territi sunt: deinde sub lucem cõgregati leui certamine expulerunt Lacedæmonios. terror tamen omnem maritimam oram peruasit: legatosq́ communiter & castella omnia uiciq́, & exules quibus ibi domicilia erant, ad Achæos miserunt. Philopœmen prætor, iam inde ab ini/tio exulum causæ amicus, & autor semper Achæis minuendi opes & autoritatem Lacedæmo niorum, concilium quærentibus dedit. decretumq́ eo referente factũ est: cum in fidem Achęo rum tutelamq́ T. Quintius & Romani Laconicæ oræ castella & uicos tradidissent, & cum ab stinere his ex fœdere Lacedæmonij deberent, Las uicus oppugnatus esset, cædesq́ ibi factas qui eius rei autores affinesq́ essent, nisi dederentur Achæis, uiolatum uideri fœdus. Ad expo scendos eos legati extemplo Lacedæmonem missi sunt. Id imperium adeo superbum & indi/gnum Lacedæmonijs uisum est, ut si antiqua ciuitatis fortuna esset, haud dubie arma extem/plo capturi fuerint. maxime autem cõsternauit eos metus: si semel primis imperijs obediendo iugũ accepissent, ne id quod iamdiu moliretur, Philopœmen exulibus Lacedęmonẽ traderet. Furentes igitur ira triginta hominibus ex factione, cum qua consiliorum aliqua societas Phi/lopœmeni atq́ exulibus erat, interfectis, decreuerunt renunciandam societatem Achæis: lega/tosq́ extemplo Cephaleniam mittendos, qui consuli M. Fuluio, quiq́ Romanis Lacedæmo/nem dederent: orarentq́ eum ut ueniret in Peloponnesum ad urbem Lacedæmonẽ in fidem, ditionemq́ populi Romani accipiendam. Id ubi legati ad Achæos retulerunt, omnium ciuita tum quæ eius concilij erant, consensu bellum Lacedæmonijs indictum est. ne extemplo gere/retur, hyems impedijt. incursionibus tamen paruis, latrocinij magis quam belli modo, non ter ra tantũ, sed etiam nauibus à mari fines eorum uastati. Hic tumultus consulem in Pelopon nesum adduxit: iussuq́ eius Elin concilio indicto, Lacedęmonij ad disceptandũ acciti. Magna ibi non disceptatio modo, sed etiam altercatio fuit. cui consul cum alia satis ambitiose, partem utranq́ fouendo incerta respondisset: una denuntiatione, ut bello abstinerent, donec Romam legatos ad senatũ misissent, finem imposuit. Vtrinq́ legatio missa Romam est. exules quoque Lacedæmoniorũ suã causam legationemq́ Achæis iniunxerunt. Diaphanes & Lycortas, Me galopolitani ambo, principes legationis Achęorum fuerunt. qui dissidentes in rep. tum quoq́ minime inter se cõuenientes orationes habuerunt. Diaphanes senatui disceptationẽ omnium rerum permittebat. eos optime controuersias inter Achæos ac Lacedæmonios finituros esse. Lycortas ex pręceptis Philopœmenis postulabat, ut Achæis ex fœdere ac legibus suis quę de creuissent, agere liceret: libertatemq́ sibi illibatam, cuius ipsi autores essent, præstarent. Magnæ autoritatis apud Romanos tum gens Achæorum erat. nouari tamen nihil de Lacedæmonijs placebat. cæterum respõsum ita perplexum fuit, ut & Achæi sibi de Lacedæmone permissum acciperent: & Lacedæmonij non omnia concessa ijs interpretarentur. Hac potestate immodice Achæi ac superbe usi sunt. Philopœmeni cõtinuatur magistratus. qui ueris initio exercitu indi cto, castra in finibus Lacedæmoniorum posuit. legatos deinde misit ad deposcendos autores defectionis: & ciuitatem in pace futurã, si id fecissent, pollicens: et illos nihil indicta causa passu ros. Silentium præ metu cęterorum fuit. quos nominatim depoposcerat, ipsi se ituros professi sunt: fide accepta ab legatis, uim abfuturam donec causam dixissent. Ierunt alij etiam illustres uiri, & aduocati priuatis: & quia pertinere causam eorum ad rempublicam censebant. Nun/quam aliàs exules Lacedæmoniorum Achæi secum adduxerant in fines: quia nihil æque alie/naturum animos ciuitatis uidebatur. tunc exercitus totius propè antesignani exules erãt. Ii ue/nientibus Lacedæmonijs ad portam castrorum agmine facto occurrerunt. & primo lacessere iurgijs: deinde altercatione orta cum accenderentur iræ, ferocissimi exulum impetum in Lace/dæmonios fecerunt. Cum illi deos & fidem legatorum testarentur: & legati & prætor summo ueret turbas, & protegeret Lacedæmonios: uinculaq́ iam quosdam inijcientes arceret: cresce bat tumultus concitata turba. Et Achæi ad spectaculum primo cõcurrerunt. deinde uociferan tibus exulibus quæ passi forent, & orantibus opem, affirmãtibusq́ simul nunquam talem oc/casionem

casionem habituros,si eam prætermisissent:fœdus quod in Capitolio,quod Olympiæ,quod in arce Athenis sacratum fuisset, irritum per illos esse: priusquam alio deintegro fœdere obligarentur,noxios puniendos esse:accensa his uocibus multitudo ad uocē unius,qui ut ferirent, inclamauit,saxa coniecit:atq; ita X V I I, quibus uincula per tumultum iniecta erant,interfecti sunt. L X I I I postero die comprehensi,à quibus prætor uim arcuerat,nō quia saluos uellet,sed quia perire causa indicta nolebat:obiecti multitudini iratæ, cum auersis auribus pauca locuti essent:damnati omnes & traditi sunt ad supplicium . Hoc metu iniecto Lacedæmonijs, imperatum primū ut muros diruerent.deinde ut omnes externi auxiliares,qui mercede apud tyrannos militassent,terra Laconica excederent. tum uti quæ seruitia tyranni liberassent, (ea magna multitudo erat) ante diem certā abirent:qui ibi mansissent, eos prehendendi,uendendi,abducendi Achæis ius esset. Lycurgi leges moresq; abrogarent:Achæorum assuescerent legibus institutisq;.ita unius eos corporis fore, & de omnibus rebus facilius consensuros . Nihil obedientius fecerunt,quàm ut muros diruerent:nec ægrius passi sunt,quàm exules reduci.Decretum Tegeæ in concilio communi Achæorum de restituendis ijs factum est.& mentione illata,externos auxiliares dimissos,& Lacedæmonijs ascriptos (ita enim uocabant qui à tyrannis liberati erant) urbe excessisse,in agros dilapsos: priusquam dimitteretur exercitus,ire prætorem cum expeditis , & comprehendere id genus hominum, & uendere iure prædæ placuit. multi comprehensi uenierunt . porticus ex ea pecunia Megalopoli permissu Achæorum refecta est,quam Lacedæmonij diruerāt.Et ager Belbinatis,quem iniuria tyranni Lacedæmoniorum possederāt:restitutus eidem ciuitati ex decreto uetere Achęorum,quod factum erat Philippo Amyntæ filio regnante. Per hæc uelut eneruata ciuitas Lacedæmoniorū diu Achæis obnoxia fuit.nulla tamen res tanto erat damno,quàm disciplina Lycurgi,cui per octingentos annos assueuerant,sublata. A concilio,ubi apud consulem inter Achæos Lacedæmoniosq; disceptatum est: M . Fuluius , quia iam in exitu annus erat, comitiorum causa profectus Romam,creauit consules M.Valerium Messalam & C.Liuium Salinatorem:cum M.Æmylium Lepidum inimicū eo quoq; anno petentem deiecisset.Pretores inde creati Q. Marcius Philippus,M.Claudius Marcellus, C.Stertinius, C.Catinius,P.Claudius Pulcher,L.Manlius Acidinus.Comitijs perfectis,consulem M.Fuluium in prouinciam ad exercitū redire placuit.eiq; & collegæ Cn.Manlio imperium in annum prorogatum est. Eo anno in ædem Herculis signum dei ipsius ex decemuirorum responso , & seiuges in Capitolio aurati ab Cn. Cornelio positi.consulem dedisse inscriptū est . & duodecim clypea ærata ab ædibus curulibus P. Claudio & Ser.Sulpicio Galba sunt posita ex pecunia , qua frumentarios ob annonā compressam damnarunt.& ædilis plebis Q.Fuluius Flaccus duo signa aurata,uno reo damnato(nam separatim accusauerant) posuit.collega eius A.Cæcilius neminem condemnauit.Ludi romani ter, plebeij quinquies toti instaurati. M. Valerius Messala inde, & C.Liuius Salinator consulatum idibus martijs cum inissent,de republica,deq; prouincijs & exercitibus senatum consuluerunt.De Aetolia & Asia nihil mutatum est.Consulibus,alteri Pisæ cum Liguribus,alteri Gallia prouincia decreta est.comparare inter se aut sortiri iussi : & nouos exercitus,binas legiones scribere : & ut socijs latini nominis quinadena millia peditum imperarent , & mille ducentos equires.Messalæ Ligures,Salinatori obtigit Gallia.Prætores inde sortiti sunt. M.Claudio urbana,P.Claudio peregrina iurisdictio euenit. Q.Marcius Siciliam, C.Stertinius Sardiniam, L.Mālius Hispaniam citeriorem,C.Catinius ulteriorem est sortitus. De exercitibus ita placuit.è Gallia legiones quæ sub C.Lælio fuerant,ad M.Tuccium proprætorem in Brutios traduci.& qui in Sicilia esset,dimitti exercitū.& classem quæ ibi esset,Romam reducere M.Sempronium proprætorem. Hispanijs legiones singulæ, quæ tum in ijs prouincijs erant,decretæ: & ut terna millia peditum, ducenos equites ambo prætores in supplementum socijs imperarent,secumq; transportarent. Priusquam in prouincias noui magistratus proficiscerentur,supplicatio in triduum pro collegio decemuirorum imperata fuit in omnibus compitis : quod luce inter horam tertiam ferme & quartam tenebræ obortæ fuerant . & nouendiale sacrificium indictum est, quod in Auentino lapidibus pluisset. Campani, cum eos ex senatusconsulto

quod

quod priore anno factum erat, cēsores Romæ censeri coegissent: (nam antea incertum fuerat, ubi censerentur) petierūt, ut sibi ciues Romanas ducere uxores liceret: & si qui prius duxissent, ut habere eas. & ante eam diem nati uti iusti sibi liberi hæredesq; essent. utraq; res impetrata.

De Formianis Fundanisq; municipibus, & Arpinatibus C. Valerius Tappo tribunus plebis promulgauit: uti ijs suffragij latio (nam ante sine suffragio habuerāt ciuitatem) esset. Huic rogationi quatuor tribuni plebis, quia nō ex autoritate senatus ferretur, cum intercederēt: edocti populi esse, non senatus ius, suffragium quibus uelit impartiri, destiterunt incepto. Rogatio perlata est, ut in Æmylia tribu Formiani & Fundani, in Cornelia Arpinates ferrent. atq; in his tribubus tum primū ex Valerij plebiscito censi sunt. M. Claudius Marcellus censor, sorte superato T. Quintio, lustrum condidit. censa ciuium capita C Ç L V I I I millia, C C C V I I I.

Lustro perfecto consules in prouincias profecti sunt. Hyeme ea qua hæc Romæ gesta sunt, ad Cn. Manlium consulem primum, deinde proconsulem hybernantem in Asia legationes undiq; ex omnibus ciuitatibus gentibusq;, quæ cis Taurum montem incolunt conueniebant. & ut clarior nobiliorq; uictoria Romanis de rege Antiocho fuit quàm de Gallis: ita lætior socijs erāt de Gallis quàm de Antiocho. Tolerabilior regia seruitus fuerat, quàm feritas immanium barbarorum, incertusq; indies terror, quò uelut tempestas eos populantes inferret. itaq; ut quibus libertas Antiocho pulso, pax, Gallis domitis, data esset: non gratulatū modo uenerant, sed coronas etiam aureas pro suis quæq; facultatibus, attulerant. Et ab Antiocho legati, & ab ipsis Gallis, ut pacis leges dicerentur: & ab Ariarate rege Cappadocum uenerunt ad ueniam petendam, luendamq; pecunia noxam, quod auxilijs Antiochum iuuisset. Ei C C talenta argenti sunt imperata. Gallis responsum, cum Eumenes rex uenisset, tum daturum ijs leges. ciuitatum legationes cum benignis responsis lętiores etiam quàm uenerant, dimissæ. Antiochi legati pecuniam in Pamphyliam, frumentumq; ex pacto cum L. Scipione fœdere iussi aduehere. eò se cum exercitu uēturum. Principio deinde ueris lustrato exercitu profectus, die octauo Apameā uenit. ibi triduū statiuis habitis, tertijs rursus ab Apamea castris in Pamphyliam, quò pecuniam frumentumq; regios conuehere iusserat, peruenit. M & D talenta argenti accepta Apameam deportantur. frumentum exercitui diuiditur. Inde ad Pergam ducit: quæ una in ijs locis regio tenebatur præsidio. appropinquanti præfectus præsidij obuius fuit, X X X dierum tempus petens, ut regem Antiochum de urbe tradenda consuleret. dato tempore, ad eam diem præsidio decessum est. à Perga L. Manlio fratre cum I I I I millibus militum Oroanda ad reliquum pecuniæ ex eo quod pepigerant exigendū misso, ipse quia Eumenem regem & decem legatos ab Roma Ephesum uenisse audierat, iussis sequi Antiochi legatis, Apameā exercitum reduxit. Ibi ex X legatorum sententia fœdus in hæc uerba ferè cum Antiocho conscriptū est. Amicitia regi Antiocho cum populo Romano his legibus & conditionibus esto. Ne quem exercitū qui cum populo Romano, socijsúe bellū gesturus erit: rex per fines regni sui, eorumúe qui sub ditione eius erunt, transire sinito. neu commeatu, neu qua alia ope iuuato. idem Romani socijq́ue Antiocho, & ijs qui sub imperio eius erunt, præstent. Belli gerendi ius Antiocho ne esto cum ijs qui insulas colunt, neúe in Europam transeundi. Excedito urbibus, agris, uicis, castellis cis Taurum montem usque ad Tanaim amnem, & à ualle Tauri usque ad iuga quà in Lycaoniam uergit. Ne qua arma efferto ex ijs oppidis, agris castellisq; quibus excedat. si qua extulit, quæ quóque oportebit, rectè restituito. Ne militem neu quem alium ex regno Eumenis recipito. Si qui earum urbium ciues quæ regno abscedunt, cum rege Antiocho, intraq́ue fines eius regni sunt: Apameam omnes ante diem certam redeant. Qui ex regno Antiochi apud Romanos sociosq; sunt, ijs ius abeundi manendiq; esto. Seruos, seu fugitiuos, seu bello captos, seu qui liber captus aut transfuga erit, reddito Romanis socijsq;. Elephantos tradito omnes, neq; alios parato. Tradito & naues longas armamentaq; earum: néue plures quàm decem naues actuarias, nulla quarum plus quàm X X X remis agatur, habeto: neúe monerem ex belli causa, quod ipse illaturus erit. néue nauigato citra Calycandrum, néue Sarpedonium, promontoria: extra quam si qua nauis pecuniam, stipendium, aut legatos, aut obsides portabit. Milites mercede conducendi ex ijs gentibus quæ

sub

ſub ditione populi Romani ſunt, Antiocho regi ius ne eſto: ne uoluntarios quidem recipiendi. Rhodiorum ſociorumúe quæ ædes ædificiaq́ intra fines regni Antiochi ſunt, quo iure ante bellum fuerunt, eo Rhodiorum ſociorumúe ſunto. Si quæ pecuniæ debentur, earum exactio eſto. Si quid ablatum eſt, id conquirendi, cognoſcendi repetendiq́ ius item eſto. Si quas urbes quas tradi oportet, ij tenent quibus Antiochus dedit, ex ijs præſidia deducito: utiq́ recte tradantur, curato. Argenti probi XII millia attica talenta dato intra duodecim annos penſionibus æquis. talentum ne minus pondo LXXX Romanis ponderibus pendat. & tritici DXL millia modiûm. Eumeni regi talenta CCCL intra quinquennium dato: & pro frumento quod æſtimatiōe fiat, taléta CXXVII. Obſides Romanis XX dato, & triēnio mutato, ne minores octonûmdenûm annorū, neu maiores quinûmquadragenûm. Si qui ſociorum populi Romani ultro bellum inferent Antiocho, uim ui arcendi ius eſto: dum ne quam urbem aut belli iure teneat, aut in amicitiam accipiat. controuerſias inter ſe iure ac iudicio diſceptento: aut ſi utriſq́ placebit, bello. De Annibale Pœno & Aetolo Thoante, & Mnaſimacho Acarnāne, & Chalcidenſibus Eubulida & Philone dedendis, in hoc quoq́ fœdere aſcriptum eſt: & ſi quid poſtea addi mutariúe placuiſſet, ut id ſaluo fœdere fieret. Cōſul iurauit in hoc fœdus. ab rege qui exigerent iuſiurandum, profecti Q. Minucius Thermus & L. Manlius: qui tum forte ab Oroandis rediēt. & Q. Fabio Labeoni, qui claſſi prçerat, ſcripſit: ut Patara extemplo proficiſceretur: quæq́ ibi naues regiæ eſſent, cōcideret cremaretq́. Profectus ab Epheſo quinquaginta tectas naues aut concidit aut incendit. Telmeſſum eadem expeditione, territis ſubito aduentu claſſis oppidanis recepit. Ex Lycia protinus, iuſſis ab Epheſo ſequi qui ibi relicti erant, per inſulas in Græciā traiecit. Athenis paucos moratus dies, dum Piræeum ab Epheſo naues uenirent, totam inde claſſem in Italiam reduxit. Cn. Mālius, cum inter cætera quæ accipienda ab Antiocho erant, elephantos quoq́ accepiſſet, donoq́ Eumeni omnes dediſſet: deinde cauſas ciuitatum, multis inter nouas res turbatis, cognouit. Et Ariarates rex, parte dimidia pecuniæ imperatæ Eumenis beneficio, cui deſponderat per eos dies filiā, remiſſa in amicitiam eſt acceptus. Ciuitatum autem cognitis cauſis decem legati aliam aliarum fecerunt conditionem. Quæ ſtipendiariæ regi Antiocho fuerant, & cum populo Romano ſenſerant, ijs immunitatem dederunt: quæ partium Antiochi fuerant, aut ſtipendiariæ Attali regis, eas omneis uectigal pendere Eumeni iuſſerunt. nominatim præterea Colophonijs qui in Notio habitāt, & Cymæis & Mileſijs immunitatē conceſſerunt. Clazomenijs ſuper immunitatem & Drymuſam inſulam dono dederunt. & Mileſijs quem Sacrum appellant, agrum reſtituerunt. & Ilienſibus Rhœteum & Gergithum addiderunt, non tam ob recentia ulla merita, quàm originum memoria. eadem & Dardanum liberandi cauſa fuit. Chios quoq́ & Smyrnæos & Erythræos pro ſingulari fide quam eo bello præſtiterunt, & agro donarunt, & in omni præcipuo honore habuerunt. Phocœenſibus & ager quem ante bellum habuerāt, redditus: & ut legibus antiquis uterentur, permiſſum. Rhodijs affirmata, quæ data priore decreto erant. Lycia & Caria datæ uſq́ ad Mæandrū amnem, præter Telmeſſum. Regi Eumeni Cherſonneſum in Europa, & Lyſimachiam, caſtella, uicos, agros eius, quibus finibus tenuerat Antiochus, adiecerūt: in Aſia Phrygiam utranq́: alteram ad Helleſpontū, maiorem alteram uocant: et Myſiā quam Pruſias rex ademerat ei, reſtituerūt: & Lycaoniam, & Milyada, & Lydiam, & nominatim urbes Trallcis, atq́ Epheſum & Termeſſum. De Pamphylia diſceptatū inter Eumenem & Antiochi legatos cum eſſet, quia pars eius citra, pars ultra Taurum eſt: integra res ad ſenatum reijcitur. His fœderibus decretiſq́ datis, Manlius cum decem legatis, omniq́ exercitu ad Helleſpontum profectus, euocatis eò regulis Gallorum, leges quibus pacem cum Eumene ſeruarēt, dixit: denūtiauitq́, ut morem uagandi cum armis finirent, agrorumq́ ſuorū terminis ſe continerent. Contractis deinde ex omni ora nauibus, & Eumenis etiam claſſe per Athenæum fratrem regis ab Elæa adducta, copias omneis in Europam traiecit. inde per Cherſoneſum modicis itineribus graue præda omnis generis agmē trahens, Lyſimachiæ ſtatiua habuit: ut quam maxime recentibus & integris iumentis Thraciam, per quam iter uulgo horrebant, ingrederetur. Quo profectus eſt ab Lyſimachia die ad amnem Melana, quem uocant: inde poſtero die

Cypſela

Cypsela peruenit. à Cypselis uia decem millium ferè syluestris, angusta, confragosa excipie-bat. propter cuius difficultatē itineris in duas partes diuisus exercitus. & præcedere una iussa; altera magno interuallo cogere agmen, media impedimenta interposuit: plaustra cum pecu-nia publica erant, pretiosaq; alia præda. Itaq; cum per saltum iret, Thracū decem haud am-plius millia ex quatuor populis, Astij & Cæni & Maduateni & Coreli ad ipsas angustias ui-am circunsederunt. Opinio erat, non sine Philippi regis Macedonum fraude id factum. eum sciisse, non aliâ, quàm per Thraciam redituros Romanos, & quantam pecuniam secum porta-rent. In primo agmine imperator erat, sollicitus propter iniquitatem locorum. Thraces nihil se mouerunt, donec armati transirent. postea quam primos superasse angustias uiderunt, po-stremos nondum appropinquantes, impedimenta & sarcinas inuadunt. cæsisq; custodibus, partim ea, quæ in plaustris erant, diripere, partim sub oneribus iumenta abstrahere. Vnde po-steaquam clamor primum ad eos, qui iam ingressi saltum sequebantur, deinde etiam ad pri-mum agmen est perlatus, utrinq; in medium concurritur, & inordinatum simul pluribus locis prælium conseritur. Thracas præda ipsa impeditos oneribus, & plerosq;, ut ad rapiendū ma-nus uacuas haberent, inermes ad cædem præbet: Romanos iniquitas locorum barbaris per calles notos occursantibus, & latentibus interdum per cauas ualles, prodebat. ipsa etiam one-ra plaustraq;, ut fors tulit, his aut illis incommode obiecta pugnantibus impedimento sunt: alibi prędo, alibi prędæ uindex cadit. prout locus iniquus æquusue his aut illis, prout animus pugnantium est, prout numerus (alij enim pluribus quàm ipsi erant, alij paucioribus occurre-rant) uaria pugnę fortuna est: multi utrinq; cadunt. Iam nox appetebat, cum prælio excedunt Thraces, non fuga uulnerum, aut mortis: sed quia satis prædæ habebant. Romanorum pri-mum agmen extra saltum circa templum Bendidium castra loco aperto posuit. pars altera ad custodiam impedimentorum medio in saltu duplici circundata uallo mansit. postero die pri-us explorato saltu, quàm mouerent, primis se coniungunt. In eo prælio, cum & impedimento rum pars & calonum, & milites aliquot, cum passim toto propè saltu pugnaretur, cecidissent: plurimum Q. Minucij Thermi morte damni est acceptum, fortis ac strenui uiri. Eo die ad He brum flumen peruentum est. inde Æniorum fines præter Apollinis, Zerynthium quem uo-cant incolæ, templum superant. Aliæ angustiæ circa Tempyra excipiūt, (hoc loco nomen est) nec minus confragosæ, quàm priores. sed quia nihil syluestre circa est: ne latebras quidem ad insidiandum præbent. Huc ad eandem spem prædæ Thrausi, gens & ipsa Thracum, conue-nere. sed quia nudæ ualles, procul ut conspicerentur angustias obsidentes, efficiebāt: minus ter roris tumultusq; fuit apud Romanos. quippe & si iniquo loco, prælio tamen iusto, acie aperta, collatis signis dimicandum erat. conferti subeuntes cum clamore impetu facto primum expu-lere loco hostes, deinde auertere. fuga inde cædesq; suis ipsos impedientibus angustijs fieri cœpta est. Romani uictores ad uicum Maronitarum (Saren appellant) posuerunt castra. po-stero die patenti itinere Priaticus campus eos excepit, triduumq; ibi frumentum accipientes manserunt, partim ex agris Maronitarum, cōferentibus ipsis, partim ex nauibus suis, quę cum omnis generis commeatu sequebantur. Ab statiuis dieí uia Apolloniam fuit. hinc per Abde-ritarum agrum Neapolim peruentum est. Hoc omne per Græcorum colonias pacatum iter fuit. reliquum inde per medios Thracas dies noctesq;, & si non infestum, suspectum tamen, donec in Macedoniā peruenerūt. Mitiores Thracas idem exercitus, cum à Scipione eadem uia duceretur, habuerat, nullam ob aliam causam, quàm quod prædæ minus quod peteretur, fuerat. Quanquam tum quoq; Claudius autor est ad quindecim millia Thracum præcedenti ad exploranda loca agmen Mutini Numidæ occurrisse. quadringentos equites fuisse Numi-das, paucos elephantos. Mutinis filium per medios hosteis cum centum quinquaginta dele-ctis equitibus perrupisse. eundem mox cum iam Mutines in medio elephantis collocatis, in cornua equitibus dispositis, manum cum hoste cōseruisset, terrorem ab tergo præbuisse: atq; inde turbatos equestri uelut procella hosteis ad peditum agmen non accessisse. Cn. Manli-us per Macedoniam in Thessaliam exercitum traduxit. inde per Epirum Apolloniā cum per-uenisset, nondum adeo hyberno cōtempto mari, ut traijcere auderet, Apolloniæ hybernauit.

Exitu propè anni M. Valerius cos. ex Liguribus ad magistratus subrogãdos Romam uenit, nulla memorabili in prouincia re gesta, ut ea probabilis moræ causa esset, quod solito serius ad comitia uenisset. Comitia coss. rogandis fuerũt ad XII Cal. Martias. creati M. Æmylius Lepidus, C. Flaminius. Postero die Prr. facti Ap. Claudius Pulcher, Ser. Sulpicius Galba, Q. Terentius Culleo, L. Terẽtius Massaliota, Q. Fuluius Flaccus, M. Furius Crassipes. Comitijs perfectis, quas prouincias prętoribus esse placeret, retulit ad senatum cos. decreuerunt duas Romæ iuris dicundi causa, duas extra Italiam, Siciliam & Sardiniam: duas in Italia, Tarentum, & Galliam. & extemplo, priusquam inirent magistratum, sortiri iussi. Ser. Sulpicius urbanam, Q. Terentius peregrinam est sortitus. L. Terentius Siciliam, Q. Fuluius Sardiniam, Ap. Claudius Tarentum, M. Furius Galliam. Eo anno L. Minucius Myrtilus, & L. Manlius, quod legatos Carthaginienses pulsasse dicebantur: iussu M. Claudij Pr. urb. per fœciales traditi sunt legatis, & Carthaginẽ auecti. In Liguribus magni belli, & gliscẽtis in dies magis fama erat. itaq; coss. nouis, quo die de prouincijs & de Rep. retulerunt, senatus utrica; Ligures prouinciam decreuit. Huic s c Lepidus cos. intercedebat, indignũ esse prædicans coss. ambos in ualles Ligurum includi. M. Fuluium & Cn. Manlium biennium iam, alterum in Europa, alterum in Asia, uelut pro Philippo atq; Antiocho substitutos regnare. si exercitus in his terris esse placeat, coss. ijs potius quàm priuatos præesse oportere. Vagari eos cum belli terrore per nationes, quibus bellum indictum non sit, pacem pretio uenditantes. si eas prouincias exercitibus obtinere opus esset: sicut M. Acilio, L. Scipio cos. L. Scipioni, M. Fuluius & Cn. Manlius successissent consules: ita Fuluio Manlioq; C. Liuium & M. Valeriũ coss. debuisse succedere. nũc certe perfecto Ætolico bello, recepta ab Antiocho Asia, deuictis Gallis, aut coss. ad exercitus consulares mitti, aut reportari legiones inde, reddiq; tandem Reip. debere. Senatus his auditis in sententia perseuerauit, ut coss. ambobus Ligures prouincia esset: Manliũ Fuluiumq; decedere de prouincijs, & exercitus inde deducere, ac redire Romam placuit. Inimicitiæ inter M. Fuluium & M. Æmylium cos. erant, & supra cætera Aemylius serius biennio se cos. factum M. Fuluij opera aiebat. itaq; ad inuidiam ei faciendã legatos Ambracienses in senatum subornatos criminibus introduxit. Qui sibi, cum in pace essent, imperataq; à prioribus coss. fecissent, & eadem præstare obediẽter M. Fuluio parati essent, bellum illatum questi. agros primum depopulatos, terrorem direptionis & cędis urbi iniectum, ut eo metu claudere cogerentur portas. obsessos deinde, & oppugnatos se, & omnia exempla belli edita in se, cædibus, incendijs, ruinis, direptione urbis. coniuges, liberos in seruitiũ abstractos: bona adempta: &, quod se ante omnia moueat, templa tota urbe spoliata ornamentis. simulachra deũm, deos imò ipsos cõuulsos ex sedibus suis ablatos esse. parietes postesq; nudatos, quos adorent, ad quos precentur & supplicent, Ambraciensibus superesse. Hæc querentes interrogando criminose ex composito cos. ad plura, uelut non sua sponte dicenda, eliciebat. Motis patribus, alter cos. C. Flaminius M. Fuluij causam excepit. qui ueterem & obsoletam uiam ingressos Ambracienses dixit. Sic M. Marcellum à Syracusanis, sic Q. Fuluiũ à Campanis accusatos. quin eadem opera T. Quintium à Philippo rege, M. Aciliũ, & L. Scipionem ab Antiocho, Cn. Manlium à Gallis, ipsum Fuluium ab Aetolis & Cephaleniæ populis accusari paterentur? Ambraciam oppugnatam & captam, & signa inde ornamentaq; ablata, & cætera facta, quæ captis urbibus soleant, negaturum aut me pro M. Fuluio, aut ipsum M. Fuluium censetis P C? qui ob has res gestas triumphum à uobis postulaturus sit? Ambraciam captam, signaq;, quæ ablata criminantur, & cætera spolia eius urbis ante currum laturus? & fixurus in postibus suis? Nihil est, quod se ab Aetolis separent. eadem Ambraciensium & Aetolorum causa est. Itaq; collega meus uel in alia causa inimicitias exerceat, uel si in hac utiq; mauult, retineat Ambracienses suos in aduentum M. Fuluij. ego nec de Ambraciensibus, nec de Aetolis decerni quicquam absente M. Fuluio patiar. Cum Aemylius callidam malitiam inimici, uelut omnibus notam, insimularet, & tempus cum morando extractuũ diceret, ne consule inimico Romam ueniret, certamine consulum biduum absumptum est. nec præsente Flaminio decerni quicq; uidebatur posse. captata occasio est, cum æger forte Flaminius abesset.

& referente

& referente Aemylio, s c factum est, ut Ambraciensibus omnes suæ res redderentur: in libertate essent, ac legibus suis uterentur. portoria, quæ uellent, terra mariq; caperent, dum eorum immunes Romani ac socij Latini nominis essent. signa aliaq; ornamenta, quæ quererentur ex ædibus sacris sublata esse: de ijs, cum M. Fuluius Romam reuertisset, placere ad collegiũ pontificum referri, & quod ij censuissent, fieri. Neq; his contentus c o s. fuit, sed postea per infrequentiam adiecit s c Ambraciam non uideri ui captam esse. Supplicatio inde ex decemuirorum decreto pro ualetudine populi fuit per triduũ: quia grauis pestilentia urbẽ atq; agros uastabat. Latinæ inde fuerunt. Quibus religionibus liberati c o s s. & delectu perfecto (nouis enim uterq; maluit uti militibus) in prouinciam profecti sunt: ueteresq; omnes dimiserunt.

Post consulum profectionem Cn. Manlius procos. Romam uenit. cui cum ab Ser. Sulpicio Pr. senatus ad ædem Bellonæ datus esset: & ipse cõmemoratis rebus ab se gestis postulasset: ut ob eas dijs immortalibus honos haberetur: sibiq; triumphanti urbem inuehi liceret: contradixerunt pars maior decem legatorum, qui cum eo fuerant, & ante alios L. Furius Purpurio, & L. Aemylius Paulus. Legatos sese Cn. Manlio datos pacis cum Antiocho faciendæ causa, fœderisq; & legũ, quæ cum L. Scipione inchoatæ fuissent, perficiendarũ. Cn. Manlium summa ope tetendisse, ut eam pacem turbaret, & Antiochum, si sui potestatem fecisset, insidijs exciperet. sed illum cognita fraude c o s. cum sæpe colloquijs petitis captatus esset, non congressum modo, sed conspectum etiam eius uitasse. cupientem transire Taurum, ægre omnium legatorum precibus, ne carminibus Sibyllæ prædictam superantibus terminos fataleis cladem experiri uellet, retentum. admouisse tamen exercitum, & prope ipsis iugis ad diuortia aquarum castra posuisse. cum nullam ibi causam belli inueniret, quiescentibus regijs, circumegisse exercitum ad Gallogræcos. cui nationi non ex senatus autoritate, non populi iussu bellum illatum. quod quem unquam de sua sententia facere ausum? Antiochi, Philippi, Annibalis, & Pœnorum recentissima bella esse. de omnibus his consultum senatũ populumq; iussisse. sæpe legatos ante missos, res repetitas: postremo qui bellum indicerent, missos. Quid eorum Cn. Manli factum est, ut istud publicum p r bellum, & non tuum priuatum latrocinium dicamus? At eo ipso contentus fuisti, recto itinere duxisti exercitum ad eos, quos tibi hostes desumpseras. an per omneis anfractus uiarum, cum ad biuia consisteres, ut quò flexisset agmen Attalus Eumenis frater, eò c o s. mercenarius cum exercitu Romano sequereris, Pisidiæ Lycaoniæq; & Phrygiæ recessus omnes atq; angulos peragrasti, stipẽ à tyrannis castellanisq; dedijs colligens? quid enim tibi cum Oroandis? quid cum alijs æque innoxijs populis? Bellum autem ipsum, cuius nomine triumphum petis, quo modo gessisti? loco æquo, tempore tuo pugnasti? Tu uero recte, ut dijs immortalibus honos habeatur, postulas: primum, quod pro temeritate imperatoris nullo iure gentium bellum inferentis pœnas luere exercitum noluerunt: deinde, quod beluas, non hostes nobis obiecerunt. Nolite nomen tantum existimare mistum esse Gallogræcorum: multo ante & corpora & animi misti ac uitiati sunt. an si illi Galli essent, cum quibus milies uario euentu in Italia pugnatum est, quantum in imperatore nostro fuit, nuntius illinc redisset? bis cum ijs pugnatum est, bis loco iniquo subijt, in ualle inferiore pedibus penè hostium aciem subiecit, ut si non tela ex superiore loco mitterent: sed corpora sua nuda inijcerent, obruere nos potuerint. Quid igitur incidit? magna fortuna p r est, magnum & terribile nomen. recenti ruina Annibalis, Philippi, Antiochi propè attonitæ erant tantæ corporum moles. fundis sagittisq; in fugam consternatæ sunt. gladius in acie cruentatus non est Gallico bello. uelut auium examina ad crepitum primũ missilium auolauere. At Hercule nos ijdem: admonente fortuna quid, si hostem habuissemus, casurum fuisset: cum redeuntes in latrunculos Thracas incidissemus: cæsi, fugati, exuti impedimentis sumus: Q. Minucius Thermus, in quo haud paulo plus damni factum est, quàm si Cn. Manlius, cuius temeritate ea clades inciderat, perisset: cum multis uiris fortibus cecidit. exercitus spolia regis Antiochi referens trifariam dissipatus, alibi primum, alibi postremum agmen, alibi impedimenta, inter uepres in latebris ferarum noctem unam delituit. Pro his triumphus petitur? Si nihil in Thracia cladis ignominiæq; foret acceptum, de quibus hostibus triumphum peteres? de ijs, ut opinor,

quos tibi hostes senatus, aut P R dedisset. sic huic L. Scipioni, sic illi M. Acilio de rege Antiocho, sic paulo ante T. Quintio de rege Philippo, sic P. Africano de Annibale & Pœnis & Syphace triumphus datus. & minima illa, cum iam senatus censuisset bellum, quæsita tamen sunt: quibus nuntiandum esset? ipsis utique regibus nuntiaretur? an satis esset ad præsidium aliquod nuntiari? Vultis ergo hæc omnia pollui & confundi? tolli fœcialia iura? nullos esse fœciales? fiat (pace deûm dixerim) iactura religionis: obliuio deorum capiat pectora uestra. num senatum quoque de bello cōsuli non placet? non ad populū ferri? uelint, iubeant ne cum Gallis bellum geri? Modo certe coss. Græciam atque Asiam uolebāt. tamen perseuerantibus uobis Ligures prouinciam decernere, dicto audientes fuerunt. merito ergo à uobis prospere bello gesto triumphū petent, quibus autoribus gesserunt. Talis oratio Furij & Æmylij fuit. Manlium in hunc maxime modum respondisse accepimus. Tr. pl. antea solebant triumphum postulantibus aduersari P C. quibus ego gratiam habeo, quod seu mihi, seu magnitudini rerum gestarum hoc dederunt, ut non solum silentio comprobarent honorem meum, sed referre etiam, si opus esset, uiderentur parati esse. ex decem legatis, si dijs placet, quod consilium dispensandæ cohonestandæque uictoriæ imperatoribus maiores dederunt nostri: aduersarios habeo. L. Furius, L. Aemylius currū triumphalem me conscendere prohibent, coronā insignem capiti detrahunt. quos ego, si tribuni me triumphare prohiberent, testes citaturus fui rerum à me gestarum. Nullius equidem inuideo honori P C. uos tribunos plebei nuper, uiros fortes ac strenuos, impedientes Q. Fabij Labeonis triumphum autoritate uestra deterruistis. triumphauit, quem non bellum iniustum gessisse, sed hostem omnino nō uidisse, inimici iactabant. ego, qui cum centum millibus ferocissimorum hostium signis collatis toties pugnaui: qui plus XL millia hominum cepi aut occidi, qui bina castra eorum expugnaui, qui citra iuga Tauri omnia pacatiora, quàm terra Italia est, reliqui: nō triumpho modo fraudor, sed causam apud uos P C accusantibus meis ipse legatis dico. Duplex eorum, ut animaduertistis P C accusatio fuit. nam nec gerendum mihi fuisse bellum cum Gallis, & gestum temere atque imprudenter, dixerunt. non erant Galli hostes, sed tu eos pacatos imperata facientes uiolasti. Non sum postulaturus à uobis P C. ut quæ communiter de immanitate gentis Gallorum, de infestissimo odio in nomen Romanum scitis: ea de illis quoque, qui Asiam incolunt, existimetis Gallis. remota uniuersæ gentis infamia atque inuidia, per se ipsos æstimate. Vtinam rex Eumenes, utinam Asiæ ciuitates omnes adessent, & illos potius querentes, quàm me accusantem audiretis. mittite agedum legatos circa omnes Asiæ urbes, & quærite, utra grauiori seruitute, Antiocho ultra Tauri iuga emoto, an Gallis subactis, liberati sint? quoties agri eorum uastati sint, quoties prædæ abactæ, referant: cum uix redimendi captiuos copia esset, & mactatas humanas hostias immolatosque liberos suos audirent. Stipendiū scitote pependisse socios uestros Gallis: & nunc liberatos per uos regio imperio, fuisse pensuros: si à me foret cessatum. quo longius Antiochus emotus esset, hoc impotentius in Asia Galli dominarentur: & quicquid est terrarum citra Tauri iuga, Gallorum imperio, non uestro adiecissetis. At enim sunt quidem ista uera. etiam Delphos, quondam commune humani generis oraculum, umbilicum orbis terrarum, Galli spoliauerunt: nec ideo P R his bellum indixit aut intulit. Equidem aliquid interesse rebar inter id tempus, quo nondum in iure ac ditione uestra Græcia atque Asia erat, ad curandum animaduertendumque quid in his terris fieret: & hoc, quo finem imperij Romani Taurum montem statuistis, quo libertatem immunitatem'ue ciuitatibus datis, quo alijs fines adijcitis, alias agro mulctatis, alijs uectigal imponitis: regna augetis, minuitis, donatis, adimitis: curæ uestræ censetis esse, ut pacem terra marique habeant. An, nisi præsidia deduxisset Antiochus, quæ quieta in suis arcibus erant, non putaretis liberatam Asiam? si Gallorum exercitus effusi uagarentur: rata dona uestra, quæ dedistis regi Eumeni: rata libertas ciuitatibus esset? Sed quid ego hæc ita argumentor? tanquam non acceperim, sed fecerim hostes Gallos. Te L. Scipio appello, cuius ego mihi, succedens in uicem imperij tui, uirtutem felicitatemque pariter non frustra ab dijs immortalibus precatus sum: te P. Scipio, qui legati ius, collegæ maiestatem, & apud fratrem COS. & apud exercitum habuisti: sciaius'ne in exercitu Antiochi Gallorum

lorum legiones fuisse? uideritis in acie eos, in cornu utroque (id enim roboris esse uidebatur) locatos? pugnaueritis ut cum hostibus iustis? cecideritis? spolia eorum retuleritis? Atqui cum Antiocho, non cum Gallis bellum his senatus decreuerat, & populus iusserat. Sed simul, ut opinor, cum his decreuerant iusserantque, qui inter eius præsidia fuissent. ex quibus præter Antiochum, cum quo pacem pepigerat Scipio: & cum quo nominatim fœdus ut fieret, mandaueratis: omnes hostes erant, qui pro Antiocho arma aduersus non tulerunt. in qua causa cum Galli ante omnes fuissent, & reguli quidam & tyranni: ego tamen & cum alijs pro dignitate imperij uestri coactis luere peccata sua, pacem pepigi: & Gallorum animos, si possent mitigari à feritate insita, tentaui: & posteaquã indomitos atque implacabiles cernebam, tum demum ui atque armis coercendos ratus sum. Nunc quoniam suscepti belli purgatum est crimen, gesti reddenda est ratio. in quo confiderem equidem causæ meæ, etiam si non apud Romanũ, sed apud Carthaginiensem senatum agerem: ubi in crucem tolli imperatores dicuntur, si prospero euentu, prauo consilio rem gesserunt. Sed ego in ea ciuitate, quæ ideo omnibus rebus incipiendis gerendisque deos adhibet, quia nullius calumniæ subijcit ea quæ dij cõprobauerunt: & in solennibus uerbis habet, cum supplicationem aut triumphum decernit, quod bene ac feliciter Remp. administrarit: si nollem, si graue ac superbum existimarem uirtute gloriari: pro felicitate mea exercitusque mei, quod tantam nationem sine ulla militũ iactura deuicimus, postularem ut dijs immortalibus honos haberetur, & ipse triumphans in Capitolium ascenderem, unde uotis rite nuncupatis profectus sum: negaretis hoc mihi cũ dijs immortalibus? Iniquo enim loco dimicaui. Dic igitur quo æquiore potuerim dimicare? cum montem hostes cepissent? loco munito se tenerent? nempe eundum ad hostes erat, si uincere uellem. Quid? si urbem eo loco haberẽt? & mœnibus se tenerent? nempe oppugnandi erant. Quid? ad Thermopylas æquo'ne loco M. Acilius cum rege Antiocho pugnauit? quid? Philippum non eodem modo super Aoum amnem iuga tenentẽ montium T. Quintius deiecit? Equidẽ adhuc qualem aut sibi fingant, aut uobis uideri uelint hostem fuisse, non inuenio. si degenerem & emollitum amœnitate Asiæ, quid periculi uel iniquo loco subeuntibus fuit? si timendum & feritate animorum & robore corporum: huic'ne tantæ uictoriæ triumphum negatis? Cæca inuidia est P. C. nec quicquã aliud scit, quàm detrectare uirtutes, corrumpere honores ac præmia earum. Mihi, quæso, ita ignoscatis P. C, si longiorem orationẽ non cupiditas gloriandi de me, sed necessaria criminum defensio fecit. An etiam per Thraciam saltus patentes, qui angusti erant, & plana ex arduis, & culta ex syluestribus facere potui? & præstare, necubi notis sibi latebris delitescerent latrones Thraces? ne quid sarcinarũ raperetur? ne quod iumentũ ex tanto agmine abstraheretur? ne quis uulneraretur? ne ex uulnere uir fortis ac strenuus Q. Minucius moreretur? In hoc casu, quo infeliciter incidit, ut talem ciuem amitteremus, hęrent. quod, saltu iniquo, loco alieno cum adortus hostis nos esset, duæ simul acies primi & nouissimi agminis hærentem ad impedimenta nostra exercitũ barbarorum circumuenerũt: quod multa millia ipso die, plura multo post dies paucos ceciderũt & ceperunt: hoc si ipsi tacuerint, uos scituros, cum testis orationis meæ totus exercitus sit, non credũt. Si gladiũ in Asia non strinxissem, si hostem nõ uidissem: tamen procos. triumphũ in Thracia duobus prælijs merueram. Sed iam dictum satis est. quin pro eo, quod pluribus uerbis uos, quàm uolui, fatigaui: ueniam à uobis petitã impetratamque uelim P. C. Plus crimina eo die, quàm defensio ualuissent: ni altercationẽ in serum perduxissent. dimittitur senatus in ea opinione, ut negaturus triumphũ fuisse uideretur. Postero die & cognati amicique Cn. Manlij summis opibus annixi sunt, & autoritas seniorũ ualuit, negantium exemplũ proditum memoriæ esse: ut imperator, qui perduellibus deuictis, confecta prouincia, exercitũ reportasset: sine curru & laurea priuatus, inhonoratusque urbem iniret. hic pudor malignitatẽ uicit, triumphumque frequentes decreuerũt. Oppressit deinde mentionem memoriamque omnẽ contentionis huius maius, & cum maiore & clariore uiro certamen ortum. P. Scipioni Africano (ut Valerius Antiâs autor est) duo Q. Petilij diem dixerunt. id, prout cuiusque ingeniũ erat, interpretabantur. Alij non tribunos pl. sed uniuersam ciuitatẽ, quæ id pati posset, incusabant. duas maximas orbis terrarũ urbes ingratas uno propè tempore in

principes inuentas, Romam ingratiorem. siquidē uicta Carthago uictum Annibalem in exilium expulisset: Roma uictrix uictorem Africanum expellat. Alij, neminem unum ciuem tantum eminere debere, ut legibus interrogari nō possit. nihil tam æquandæ libertatis esse, quàm potentissimum quenq; posse dicere causam. quid autem tutò cuiquam, nedum summā Reip. permitti, si ratio non sit reddenda? qui ius æquum pati non possit, in eum uim haud iniustam esse. Hæc agitata sermonibus, donec dies dicendæ causæ uenit. nec alius antea quisquam, nec ille ipse Scipio cos. censor ue maiore omnis generis hominum frequentia, quàm reus illo die in forum est deductus. Iussus dicere causam, sine ulla criminum mentione orationē adeo magnificam de rebus ab se gestis est exorsus, ut satis constaret: neminem unquam neq; melius, neq; uerius laudatum esse. dicebantur enim ab eodem animo ingenioq;, à quo gesta erant. & aurium fastidium aberat: quia pro periculo, non in gloriā referebantur. Tr. pl. uetera luxuriæ crimina Syracusanorum hybernorum, & Locris Pleminianum tumultum cum ad fidem præsentium criminū retulissent: suspicionibus magis, quàm argumentis pecuniæ captæ reum accusarunt. Filium captum sine precio redditum. omnibusq; alijs rebus Scipionem, tanquam in eius unius manu pax Romana, bellumq; esset, ab Antiocho cultum. dictatorem cum consuli, non legatum in prouincia fuisse. nec ad aliam rem eò profectū, quàm ut id, quod Hispaniæ, Galliæ, Siciliæ, Africæ iampridem persuasum esset: hoc Græciæ Asiæq; & omnibus ad orientem uersis regibus gentibusq; appareret: unum hominem caput columenq; imperij Romani esse: sub umbra Scipionis ciuitatem dominam orbis terrarū latere: nutus eius pro decretis patrum, pro populi iussis esse. Infamia intactū, inuidia qua possunt urgent. Orationibus in noctem perductis, producta dies est. ubi ea uenit, tribuni in rostris prima luce consederunt. citatus reus magno agmine amicorū clientiumq; per mediam contionem ad rostra subijt. silentioq; facto. Hoc, inquit, die tribuni pl. uosq; Quirites, cum Annibale & Carthaginiensibus signis collatis in Africa bene ac feliciter pugnaui. itaq; cum hodie litibus & iurgijs supersederi æquū sit, ego hinc extemplo in Capitoliū ad Iouem O P T. M A X. Iunonemq; & Mineruam, cæterosq; deos, qui Capitolio atq; arci præsidēt, salutādos ibo: hisq; gratias agam, quod mihi & hoc ipso die, & sæpe aliàs egregie Reip. gerendæ mentē facultatemq; dederunt. uestrum quoq; quibus cōmodum est, ite mecum Quirites: & orate deos, ut mei similes principes habeatis: ita si ab annis septemdecim ad senectutē semper uos ætatem meā honoribus uestris anteistis, ego uestros honores rebus gerendis præcessi. Ab rostris in Capitoliū ascendit. simul se uniuersa contio auertit, & secuta Scipionem est: adeo, ut postremo scribæ uiatoresq; tribunos relinquerent: nec cum ijs præter seruilem comitatū, & præconem, qui reum ex rostris citabat, quisquā esset. Scipio non in Capitolio modo, sed per totam urbem omnia templa deûm cum P R circumijt. Celebratior is propè dies fauore hominum, & æstimatione ueræ magnitudinis eius fuit: quàm quo triumphans de Syphace rege & Carthaginiensibus urbem est inuectus. Hic speciosus ultimus dies P. Scipioni illuxit. post quē, cum inuidiam & certamina cum tribunis prospiceret: die longiore producta in Literninum concessit, certo cōsilio ne ad causam dicendam adesset. maior animus & natura erat, ac maiori fortunæ assuetus, quàm ut reus esse sciret, & summittere se in humilitatem causam dicentium. Vbi dies uenit, citariq; absens est cœptus, L. Scipio morbum causæ esse cur abesset, excusabat. quam excusationem cum tribuni qui diem dixerant, non acciperent: & ab eadem superbia non uenire ad causam dicendam arguerent, qua iudicium & tribunos pl. & contionem reliquisset: & quibus ius de se dicendæ sententię & libertatem ademisset, his comitatus, uelut captos trahens, triumphum de P R egisset: secessionemq; eo die in Capitolium à Tr. pl. fecisset. Habetis ergo temeritatis illius mercedem. quo duce & autore nos reliquistis, ab eo ipsi relicti estis. & tantum animorum indies nobis decrescit: ut ad quem ante annis X V I I exercitum & classem habentem tribunos plebis ædilemq; in Siciliam mittere ausi sumus, qui prehenderent eum & Romam reducerent: ad eum priuatum ex uilla sua extrahendum ad causam dicendam mittere non audeamus? Tribuni pl. appellati ab L. Scipione ita decreuerunt: si morbi causa excusaretur, sibi placere accipi eam causam, diemq; à collegis produci. Tribunus pl. eo tempore Tib. Sempronius Gracchus

chus erat,cui inimicitiæ cum P.Scipione intercedebant. is, cum uetuisset nomen suum decreto collegarum ascribi,tristioremq; omnes sententiam expectarent, ita decreuit.Cum L. Scipio exculet morbum esse causæ fratri:satis id sibi uideri.se P.Scipionem, priusquam Romam rediisset,accusari non passurum.tum quoq;,si se appellet,auxilio ei futurum ne causam dicat. ad id fastiginm rebus gestis,honoribus P R P.Scipionem deorum hominumq; consensu peruenisse,ut sub rostris reum stare & præbere aures adolescentium conuitijs,populo Romano magis deforme,quàm ipsi sit.Adiecit decreto indignanonem. Sub pedibus uestris stabit tribuni domitor ille Africæ Scipio?ideo quatuor nobilissimos duces Pœnorum in Hispania, quatuor exercitus fudit fugauitq; : ideo Syphacem cepit, Annibalem deuicit, Carthaginem uectigalem nobis fecit,Antiochum (recepit enim fratrem consortem huius gloriæ L. Scipio) ultra Tauri iuga emouit,ut duobus Petilijs succumberet?uos de P.Africano palmã peterens? nullis ne meritis suis,nullis uestris honoribus unquam in arcem tutam,& uelut sanctam clari uiri peruenient: ubi si non uenerabilis,inuiolata saltem senectus eorum considat. Mouit & decretum,& adiecta oratio non cæteros modo, sed ipsos etiam accusatores: & deliberaturos se quid sui iuris & officij esset,dixerunt.Senatus deinde,concilio plebis dimisso, haberi est cœptus. ibi gratiæ ingentes ab uniuerso ordine, præcipue à consularibus senioribusq; Tib. Graccho actæ sunt, quod Remp. priuatis simultatibus potiorem habuisset. & Petilij uexati sunt probris, quod splendere aliena inuidia uoluissent, & spolia ex Africani triumpho peterent.

Silentium deinde de Africano fuit.uitam Literni egit sine desiderio urbis. Morientem rure eo ipso loco sepeliri se iussisse ferunt,monumentumq; ibi ædificari,ne funus sibi in ingrata patria fieret. Vir memorabilis, bellicis tamen quàm pacis artibus memorabilior prima pars uitæ,quàm postrema fuit:quia in iuuenta bella assidue gesta, cum senecta res quoq; deflorere,nec præbita est materia ingenio.quid ad primum consulatum secundus, etiam si censuram adijcias?quid Asiatica legatio & ualetudine aduersa inutilis,& filij casu deformata,& post reditum necessitate aut subeundi iudicij,aut simul cum patria deserendi?Punici tamen belli perpetrati,quo nullum neq; maius neq; periculosius Romani gessere, unus præcipuam gloriam tulit.Morte Africani creuere inimicorum animi.quorum princeps fuit M. Porcius Cato, qui uiuo quoq; eo allatrare eius magnitudinem solitus erat.hoc autore existimantur Petilij & uiuo Africano rem ingressi,& mortuo rogationẽ promulgasse. Fuit autem rogatio talis. Velitis,iubeatis,quæratur,quæ pecunia capta,ablata,coacta ab rege Antiocho est,quiq; sub eius imperio fuerunt : quod eius in publicum relatum non est,uti de ea re Ser. Sulpicius Pr. urbanus ad senatum referat?quem eam rem uelit senatus quærere de ijs, qui prætores nunc sunt? Huic rogationi primo Q.& L.Nummij intercedebant.senatum quærere de pecunia non relata in publicum, ita ut antea semper factum esset, æquum censebant.Petilij nobilitatem & regnum in senatu Scipionum accusabant.L.Furius Purpurio consularis,qui in decem legatis in Asia fuerat : latius rogandum censebat: non quæ ab Antiocho modo pecuniæ captæ forent, sed quæ ab alijs regibus gentibusq;:Cn.Manlium inimicum incessens.Et L.Scipio,quem magis pro se quàm aduersus legem dicturum apparebat, dissuasor processit. is post mortem P.Africani fratris, uiri omnium fortissimi clarissimiq; eam exortam rogationem est conquestus.parum enim fuisse, non laudari pro rostris P. Africanum post mortem,nisi etiam accusaretur. & Carthaginienses exilio Annibalis contentos esse: populum Romanum ne morte quidem P.Scipionis exatiari:nisi & ipsius fama sepulti laceretur, & frater insuper accessio inuidiæ mactetur. M. Cato suasit rogationem: extat oratio eius de pecunia regis Antiochi: & Nummios tribunos autoritate deterruit,ne aduersarentur rogationi.Remittentibus ergo his intercessionem,omnes tribus uti rogasset,iusserunt.Ser.Sulpicio deinde referente,quem rogatione Petilia quærere uellent, Q. Terentium Culleonem patres iusserunt. Ad hunc prætorem adeo amicum Corneliæ familiæ, ut qui Romæ mortuum elatumq; P. Scipionem (est enim ea quoq; fama) tradunt, pilearum sicut in triumpho ierat,in funere quoq; ante lectum isse memoriæ prodiderint: & ad portam Capenam mulsum prosecutis funus dedisse, quod ab eo inter alios captiuos in Africa ex hostibus receptus esset: aut adeo inimicum eundem, ut

propter insignem simultatem ab ea factione quæ aduersa Scipionibus erat, delectus sit potissimum ad quæstionem exercendam: cæterum ad hunc nimis æquum aut iniquum prætorem reus extemplo factus L. Scipio. simul & delata & recepta nomina legatorum eius, A. & L. Hostiliorum Catonum, & C. Furij Aculeonis quæstoris: & ut omnia contacta societate peculatus uiderentur, scribæ quoque duo & accensus. L. Hostilius, & scribæ & accensus, priusquam de Scipione iudicium fieret, absoluti sunt: Scipio & A. Hostilius legatus, & C. Furius damnati: quo cômodior pax Antiocho daretur, Scipionem VI millia pondo auri, quadringenta octoginta argenti plus accepisse, quàm in ærarium retulerit: A. Hostilium LXXX pondo auri, argenti CCCCIII: Furium quæstorem auri centum XXX, argenti CC pondo. Has ego summas auri & argenti relatas apud Antiatem inueni. In L. Scipione malim equidem librarij mendum, quàm mendacium scriptoris esse in summa auri atque argenti. similius enim ueri est, argenti quàm auri maius pondus fuisse: & potius quadragies, quàm ducenties quadragies litem æstimatam: eo magis, quod tantæ summæ rationem etiam ab ipso P. Scipione requisitam esse in senatu tradunt: librumque rationis eius cum Lucium fratrem afferre iussisset, inspectante senatu suis ipsum manibus concerpsisse, indignantem quod cum bis millies in ærarium intulisset, quadragies ratio ab se posceretur. ab eadem fiducia animi, cum quæstores pecuniam ex ærario contra legem promere non auderent: poposcisse claues, & se aperturum ærarium dixisse, qui ut clauderetur effecisset. Multa alia in Scipionis exitu maxime uitæ, dieque dicta, morte, funere, sepulchro in diuersum trahût: ut cui famæ, quibus scriptis assentiar, non habeam. non de accusatore conuenit. alij M. Næuium, alij Petilios diem dixisse scribunt. non de tempore, quo dicta dies sit: non de anno, quo mortuus sit: non ubi mortuus, aut elatus sit. alij Romæ, alij Literni & mortuum & sepultum. utrobique monumenta ostendûtur, & statuæ. nam & Literni monumentum monumentoque statua superimposita fuit: quam tempestate disiectam nuper uidimus ipsi. & Romæ extra portam Capenam in Scipionum monumento tres statuæ sunt: quarum duæ P. & L. Scipionum dicûtur esse: tertia poetæ Q. Ennij. Nec inter scriptores rerum discrepat solum, sed orationes quoque (si modo ipsorum sunt, quæ feruntur P. Scipionis & Tib. Gracchi) abhorrent inter se. Index orationis P. Scipionis, nomen M. Næuij Tr. pl. habet: ipsa oratio sine nomine est accusatoris: nebulonem modo, modo nugatorem appellat. Ne Gracchi quidem oratio aut Petiliorum accusatorû Africani, aut diei dictæ Africano ullam mentionem habet. alia tota serenda fabula est Gracchi orationi conueniens: & illi autores sequendi sunt: qui, cum L. Scipio & accusatus & damnatus sit pecuniæ captæ ab rege, legatum in Hetruria fuisse Africanum tradût. quò post famam de fratris casu allatam, relicta legatione cucurrisse eum Romam: & cum à porta recta ad forum se contulisset: quod in uincula duci fratrem dictum erat, repulisse à corpore eius uiatorem, & tribunis retinentibus magis pie quam ciuiliter uim fecisse. hæc enim ipsa Gracchus queritur, dissolutam esse à priuato tribunitiam potestatem. & ad postremum cum auxilium L. Scipioni polliceretur, adijcit, tolerabilioris exempli esse à Tr. pl. potius, quàm à priuato uictam uideri & tribunitiam potestatem, & Remp. esse. sed ita hanc unam impotentem eius iniuriã inuidia onerat, ut increpando quod degenerarit tantum à se ipse, cumulatas ei ueteres laudes moderationis & temperãtiæ pro reprehensione præsenti reddat. castigatum enim quondam ab eo populum ait, quod eum perpetuum consulem & dictatorem uellet facere. prohibuisse statuas sibi in comitio, in rostris, in curia, in Capitolio, in cella Iouis poni. prohibuisse ne decerneretur: ut imago sua triumphali ornatu è templo Iouis OPT. MAX. exiret. Hæc uel in laudatione posita ingentem magnitudinem animi moderandis ad ciuilem habitum honoribus significarét: quæ exprobrando inimicus fatetur. Huic Graccho minorẽ ex duabus filijs (nam maior P. Cornelio Nasicæ haud dubie à patre collocata erat) nuptam fuisse conuenit. illud parum constat, utrũ post mortẽ patris & desponsa sit, & nupserit: an ueræ illæ opiniones sint: Gracchũ, cum L. Scipio in uincula duceretur, nec quisquã collegarũ auxilio esset, iurasse sibi inimicitias cum Scipionibus, quæ fuissent, manere, nec se gratiæ quærendæ causa quicquã facere: sed in quem carcerem reges & imperatores hostium ducentem uidisset P. Africanum, in eum se fratrem eius duci nõ passurum.

senatum

Senatum eo die forte cœnantem in Capitolio cōsurrexisse & petisse, ut inter epulas Graccho filiam Africanus despondet. quibus ita inter publicum solenne sponsalibus rite factis cum se domum recepisset, Scipionem Æmyliæ uxori dixisse: filiam se minorem despondisse. cum illa muliebriter indignabunda nihil de communi filia secum consultatum, adiecisset: non si Tib. Graccho daret, expertem consilij debuisse matrē esse: lætum Scipionem tam concordi iudicio, ipsi desponsam respondisse. Hæc de tanto uiro, quanquā & opinionibus & monumentis literarum uariarent, proponenda erant. Iudicijs à Q. Terentio Pr. perfectis, Hostilius & Furius damnati prædes eodem die quæstoribus urbanis dederunt. Scipio cum contenderet, omnem quam accepisset pecuniam, in ærario esse, nec se quicquam publici habere, in uincula duci est cœptus. P. Scipio Nasica tribunos appellauit: orationemq; habuit plenā ueris decoribus, non communiter modo Corneliæ gentis, sed proprie familiæ suæ. Parentes suos & P. Africani ac L. Scipionis, qui in carcerem duceretur, fuisse Cn. & P. Scipiones, clarissimos uiros. eos, cum per aliquot annos in terra Hispania aduersus multos Pœnorum Hispanorumq; & duces & exercitus nominis Romani famam auxissent, non bello solum, sed quod Romanæ temperantiæ fideiq; specimen illis gentibus dedissent, ad extremum ambos pro P R morte occubuisse. cum illorum tueri gloriam posteris satis esset, P. Africanum tantum paternas superauisse laudes, ut fidem fecerit, non sanguine humano, sed stirpe diuina satum se esse. L. Scipionem, de quo agatur: ut quæ in Hispania, quę in Africa, cum legatus fratris esset, gessisset, prætereantur: consulem & ab senatu dignum uisum, cui extra sortem Asia prouincia, & bellū cum Antiocho rege decerneretur: & à fratre, cui post duos consulatus censuramq; & triumphum legatus in Asiam iret. ibi ne magnitudo & splendor legati laudibus COS. officeret: forte ita incidisse, ut quo die ad Magnesiam signis collatis L. Scipio Antiochum deuicisset, æger P. Scipio Elææ dierum aliquot uia abesset. non fuisse minorem eum exercitum, quàm Annibalis, cum quo in Africa esset pugnatū. Annibalem eundem fuisse inter multos alios regios duces, qui imperator Punici belli fuerit. & bellum quidem ita gestum esse, ut ne fortunam quidem quisquam criminari possit. in pace crimen queri: eam dici uenisse. hic X legatos simul argui, quorum ex consilio data pax esset. quin extitisse ex X legatis, qui Cn Manlium accusarent. tamen non modo ad criminis fidem, sed ne ad moram quidem triumphi eam accusationem ualuisse. At Hercule in Scipione ipsas leges pacis, ut nimium accommodatas Antiocho, suspectas esse. integrum enim ei regnum relictum: omnia possidere eum uictum, quæ ante bellum eius fuerint. auri & argenti cum uim magnam habuisset, nihil in publicum relatum, omne in priuatum uersum. An non præter omnium oculos tantū auri argentiq; in triumpho L. Scipionis, quantum non decem alijs triumphis, si omne in unum cōferatur, sit latum? Nam quid de finibus regni dicam? Asiam omnem, & proxima Europæ tenuisse Antiochum: ea quanta regio orbis terrarum sit à Tauro monte in Ægeum usq; prominens mare: quor nō urbes modo, sed gentes amplectatur, omnes scire. hanc regionem dierū plus triginta in longitudinem, decem inter duo maria in latitudinem patētem, usq; ad Tauri montis iuga Antiocho ademptam, expulso in ultimum angulum orbis terrarum. Quid, si gratuita pax esset, plus adimi ei potuisse? Philippo uicto Macedoniam, Nabidi Lacedæmonē relictam: nec Quintio crimen quæsitum. non enim habuisse eum Africanum fratrem: cuius cum gloria prodesse L. Scipioni debuisset, inuidiam nocuisse. tantum auri argentiq; iudicatum esse in domum L. Scipionis illatum, quantum uenditis omnibus bonis redigi nō posset. ubi ergo esse regium aurum? ubi tot hæreditates acceptas? in domo, quam sumptus nō exhauserint, extare debuisse nouæ fortunæ cumulū. At enim quod ex bonis redigi non possit, ex corpore & tergo per uexationem & contumelias L. Scipionis petituros inimicos: ut in carcere inter fures nocturnos & latrones uir clarissimus includatur, & in robore & tenebris expiret: deinde nudus ante carcerem projiciatur. non id Corneliæ magis familiæ, quàm urbi Romanæ fore erubescendum. Aduersus ea Terentius Pr. rogationem petiliam, & senatusconsultum, & iudiciū de L. Scipione factum recitauit. se, ni referatur pecunia in publicum, quæ iudicata sit: nihil habere quod faciat, nisi ut prehendi damnatum, & in uincula duci iubeat. Tribuni cum in consiliū secessissent, paulo

post

post C. Fannius ex sua collegarumq; aliorum, praeter Gracchum, sententia pronunciauit, praetori nō intercedere tribunos, quo minus sua potestate utatur. Tib. Gracchus ita decreuit. Quo minus ex bonis L. Scipionis quod iudicatū sit, redigatur, se non intercedere praetori. L. Scipionem, qui regem opulentissimum orbis terrarum deuicerit, imperium P R propagauerit in ultimos terrarum fines: regem Eumenem, Rhodios, alias tot urbes Asiae deuinxerit P R beneficijs: plurimos duces hostium in triumpho ductos carcere incluserit, non passurū inter hostes P R L. Scipionem in carcere & in uinculis esse, mittiq; eum se iubere. Tanto assensu auditum est decretum, adeo dimissum L. Scipionem laeti homines uiderunt, ut uix in eadem ciuitate uideretur factum iudicium. In bona deinde L. Scipionis possessum publice quaestores praetor misit. neq; in ijs non modo uestigium ullum comparuit pecuniae regiae, sed nec tantum redactum est, quantae summae damnatus fuerat. Collata pecunia à cognatis amicisq; & clientibus est L. Scipioni, ut si acciperet eam, locupletior aliquanto esset, quam ante calamitatem fuerat. nihil accepit. quae necessaria ad cultum erant, redempta ei à proximis cognatis sunt. uerteratq; Scipionum inuidia in praetorem, & consilium eius, & accusatores.

DECADIS QVARTAE LIBER NONVS

DVM haec (si modo hoc anno acta sunt) Romae aguntur: COSS. ambo in Liguribus gerebant bellum. Is hostis uelut natus ad continendā inter magnorum interualla bellorum Romanis militarem disciplinā erat: nec alia prouincia militem magis ad uirtutem acuebat. nam Asia & amoenitate urbium, & copia terrestrium maritimarumq; rerum, & mollitia hostium, regijsq; opibus ditiores, quàm fortiores exercitus faciebat. praecipue sub imperio Cn. Manlij solute ac negligenter habiti sunt. itaque asperius paulo iter in Thracia, & exercitatior hostis magna clade cos castigauit. in Liguribus omnia erāt, quae militem excitarent. loca montana & aspera, quae & ipsis capere labor erat, & ex praeoccupatis deijcere hostem: itinera ardua, angusta, infesta insidijs: hostis leuis, & uelox & repentinus, qui nullum usquam tempus, nullum locum quietum aut securum esse sineret: oppugnatio necessaria munitorum castellorum, laboriosa simul periculosaq;: inops regio, quae parsimonia astringeret milites, praedae haud multum praeberet. itaq; non lixa sequebatur, non iumentorum longus ordo agmen extendebat. nihil, praeter arma & uiros omnem spem in armis habētes, erat. nec deerat unquam cum ijs uel materia belli, uel causa: quia propter domesticam inopiam uicinos agros incursabant. nec tamen in discrimen summae terū pugnabatur. C. Flaminius COS. cum Friniatibus Liguribus in agro eorum pluribus praelijs secundis factis, in deditionē gentem accepit, & arma ademit: & quia non syncera fide tradebant, cum castigarentur, relictis uicis in montem Auginū confugerunt. cōfestim secutus est COS. caeterū effusi rursus, & pars maxima inermes per inuia & rupes diruptas praecipitantes fugerūt, quà sequi hostis non posset. ita trans Apenninū abierunt. qui castris se tenuerāt, circumsessi & expugnati sunt. Inde trans Apenninū ductae legiones. ibi montis, quē ceperant, altitudine paulisper se tutati, mox in deditionem cōcesserūt. tum cōquisita cum intentiore cura arma, & omnia adempta. Translatum deinde ad Apuanos Ligures bellū, qui in agrū Pisanum Bononiensemq; ita incursauerant, ut coli nō possent. his quoq; perdomitis COS. pacē dedit finitimis. & quia à bello quieta ut esset prouincia, effecerat: ne in otio militē haberet, uiam à Bononia perduxit Arretiū. M. Aemylius alter COS. agros Ligurū uicosq;, qui in campis aut uallibus erant: ipsis montes duos Balistam Suismontiumq; tenētibus, deussit depopulatusq; est. deinde eos qui in montibus erant adortus, primo leuibus praelijs fatigauit: postremo coactos in aciem descendere iusto praelio deuicit, in quo & aedem Dianae uouit. Subactis cis Apenninū omnibus, tum transmontanos adortus: in his & Frisinates Ligures erant, quos non adierat C. Flaminius. omnes Aemylius subegit, armaq; ademit, & de mōtibus in campos multitudinē deduxit. Pacatis Liguribus in agrum Gallicum exercitū duxit, uiamq; ab Placentia, ut Flaminię cōmitteret, Ariminum perduxit. praelio ultimo, quo cum Liguribus signis collatis conflixit: aedem Iunoni reginae uouit.

Haec

Hæc in Liguribus eo anno gesta. In Gallia M. Furius Pr. insontibus Cenomanis, in pace speciem belli quærens, ademerat arma. id Cenomani conquesti Romæ apud senatũ, reiectiq; ad cos. Æmylium, cui ut cognosceret statueretq; senatus permiserat, magno certamine cum prætore habito, tenuerunt causam. arma reddita Cenomanis, decedere è prouincia Pr. iussus.

Legatis deinde sociorum Latini nominis, qui toto undiq; ex Latio frequentes cõuenerant: senatus datus est. his querentibus magnam multitudinem ciuium suorum Romam commigrasse, & ibi censos esse, Q. Terentio Culleoni Pr. negotium datum est, ut eos conquireret, & quem C. Claudio M. Liuio censoribus, post'ue eos censores, ipsum parentem'ue eius apud se censum esse probassent socij, ut redire eò cogeret, ubi censi essent. Hac conquisitione XII millia Latinorum domos redierunt, iam tum multitudine alienigenarum urbem onerante.

Priusquam coss. redirent Romã, M. Fuluius procos. ex Ætolia redijt. isq; ad ædem Apollinis in senatu cum de rebus in Aetolia Cephaleniaq; ab se gestis disseruisset, petijt à patribus, ut æquum censerent ob Remp. bene ac feliciter gestam, & dijs immortalibus honorem haberi iubere, & sibi triumphũ decernere. M. Aburius Tr. pl. si quid de ea re ante M. Aemylij cos. aduentum decerneretur, intercessurum se ostendit. eum cõtradicere uelle, proficiscentemq; in prouinciam ita sibi mandasse, ut ea disceptatio integra in aduentum suum seruaretur. Fuluium temporis iacturam facere. senatum etiam præsente cos. quod uellet, decreturum. M. Fuluius: Si aut simultas M. Aemylij secum ignota hominibus esset, aut quàm is eas inimicitias im potenti ac propè regia ira exerceret: tamen non fuisse ferendum, absentem cos. & deorũ immortalium honori obstare, & meritum debitumq; triumphum morari: imperatorem rebus egregie gestis, uictoremq; exercitum cum præda ac captiuis ante portas stare, donec cos. ob hoc ipsum moranti redire Romã libitum esset. Verum enimuero cum sint notissimæ sibi cum cos. inimicitiæ, quid ab eo quenquam posse æqui expectare? qui per infrequentiam furtim S C factum ad ærarium detulerit: Ambraciam non uideri ui captã, quæ aggere ac uineis oppugnata sit, ubi incensis operibus alia deintegro facta sint, ubi circa muros supra subterq; terram per dies quindecim pugnatũ: ubi à prima luce, cum iam transcendisset muros miles, usq; ad noctem diu anceps prœlium tenuerit: ubi plus tria millia hostium sint cæsa. Iam de deorum immortalium templis spoliatis in capta urbe, qualem calumniam ad pontifices attulerit? nisi Syracusarum cæterarumq; captarum ciuitatũ ornamentis urbem exornari fas fuerit, in Ambraciam unam captam non ualuerit belli ius. se & P C orare, & à tribunis petere, ne se superbissimo inimico ludibrio esse sinant. Vndiq; omnes alij deprecari tribunũ, alij castigare. Tib. Gracchi collegæ plurimum oratio mouit. Ne suas quidem simultates pro magistratu exercere boni exempli esse. alienarum uero simultatum Tr. pl. cognitorem fieri, turpe & indignum collegij eius potestate & sacratis legibus esse. suo quenq; iudicio & homines odisse aut diligere, & res probare aut improbare debere, non pendere ex alterius uultu ac nutu, nec alieni momentis animi circumagi, astipularic; irato consuli tribunum pl. & quid priuatim M. Aemylius mandauerit, meminisse, tribunatum sibi à P R mandatum obliuisci, & mandatum pro auxilio ac libertate priuatorum, non pro consulari regno. ne hoc quidẽ cernere eum, fore ut memoriæ ac posteritati mandetur, eiusdem collegij alterum è duobus Tr. pl. suas inimicitias remisisse Reip. alterum alienas & mandatas exercuisse. His uictus castigationibus tribunus cum templo excessisset, referente Ser. Sulpicio Pr. triumphus M. Fuluio est decretus. Is cum gratias P C egisset, adiecit, ludos magnos se Ioui O P T. M A X. eo die, quo Ambraciam cepisset, uouisse. in eam rem sibi centum pondo auri à ciuitatibus collatum. petere ut ex ea pecunia, quam in triumpho latam in ærario positurus esset: id aurum secerni iuberent. Senatus pontifi cum collegium cõsuli iussit, num omne id aurum in ludos cõsumi necessum esset? cum pontifices negassent ad religionem pertinere, quanta impensa in ludos fieret: senatus Fuluio, quantum uellet impenderet, permisit, dum ne summam octoginta millium excederet. Triumphare mense Ianuario statuerat. sed cum audisset cos. Aemylium literis Aburij Tr. pl. acceptis de remissa intercessione, ipsum ad impediendum triumphum Romam uenientem ægrum in uia substitisse, ne plus in triumpho certaminum, quàm in bello haberet, prætulit triumphi diem.

Trium

Triumphauit ad x Cal.Ianuarias de Aetolis,& de Cephalenia. Aureæ coronæ centũ x i i pondo ante currũ latæ sunt:argenti pondo millia L x x x i i i: auri pondo c c x L i i i i: tetradrachma Attica c x v i i i millia:Philippei nummi x i i millia c c c c x x i i. signa ęnea c c L x x x v: signa marmorea c c x x x. arma,tela,cætera spolia hostiũ magnus numerus.ad hæc catapultæ, balistæ, tormenta omnis generis:duces aut Aetoli & Cephalenes, aut regij ab Antiocho ibi relicti ad septem & x x. Multos eo die,priusquam in urbem inueheretur:in circo Flaminio tribunos,pręfectos,equites,centuriones,Romanos sociosq; donis militaribus donauit: militibus ex præda uicenos quinos denarios diuisit: duplex centurioni: triplex equiti. Iam cõsularium comitiorum appetebat tempus, quibus quia M.Aemylius,cuius sortis ea cura erat, occurrere non potuit, C. Flaminius Romam uenit. ab eo creati c o s s. Sp.Posthumius Albinus,Q.Marcius Philippus.Prr.inde facti T.Męnius,P.Cornelius Sulla, C. Calpurnius Piso, M. Licinius Lucullus, C. Aurelius Scaurus, L. Quintius Crispinus.

Extremo anni magistratibus iam creatis,ad tertium nonas Martias Cn.Manlius Volso de Gallis,qui Asiam incolunt,triumphauit.serius ei triumphandi causa fuit,ne Q.Terentio Culleone Pr. causam lege petilia diceret,& incendio alieni iudicij, quo L.Scipio damnatus erat, conflagraret:eo infensioribus in se,quàm in illum iudicibus,quod disciplinam militarem seuere ab eo conseruatã successor ipse omni genere licentiæ corruperat.neq; ea sola infamiæ erant, quæ in prouincia procul ab oculis facta nattabantur: sed etiam magis, quæ in militibus eius quotidie conspiciebantur.Luxuriæ enim peregrinæ origo ab exercitu Asiatico inuecta in urbem est.ij primũ lectos æratos,uestem stragulam pretiosam,plagulas, & alia textilia, &,quæ tum magnificæ supellectilis habebantur,monopodia,& abacos Romã aduexerũt. tunc psaltriæ sambucistriæq; & conuiualia ludionum oblectamenta addita epulis: epulæ quoq; ipsæ & cura,& sumptu maiore appatari cœptæ.tum coquus,uilissimum antiquis mancipiũ & æstimatione & usu,in pretio esse,& quod ministeriũ fuerat,ars haberi cœpta. uix tamen illa, quæ tum conspiciebantur,semina erant futuræ luxuriæ.In triumpho tulit Cn.Manlius coronas aureas c c duodecim pondo: argenti pondo c c x x millia:auri pondo M M C I I I: tetradrachmũm Atticũm c x x v i i millia, cistophori c c L: Philippeorum aureorum nummorum sedecim millia c c c x x. & arma spoliaq; multa Gallica carpẽtis transuecta. duces hostium duo & quinquaginta ducti ante cutrum. Militibus quadragenos binos denarios diuisit, duplex centurioni.& stipendiũ duplex in pedites dedit, triplex in equites. Multi omnium ordinum donati militaribus donis currum secuti sunt. carminaq; à militibus ea in imperatorẽ dicta,ut facile appareret,in ducem indulgentem ambitiosumq; ea dici:triumphum esse militari magis fauore,quàm populari celebrem.Sed ad populi quoq; gratiam cõciliandã amici Manlij naluerunt.quibus annitentibus s c factum est,ut ex pecunia,quæ in triumpho translata esset:stipendium collatum à populo in publicum,quod eius solutum antea nõ esset, solueretur. uicenosquinos & semisses in millia ęris quęstores urbani cum fide & cura soluerũt. Per idem tempus Tr. mil. duo ex duabus Hispanijs cum literis C.Catinij & L.Manlij, qui eas prouincias obtinebant, uenerunt. ex ijs literis cognitum est: Celtiberos Lusitanosq; in armis esse,& sociorum agros populari.de ea re consultationem integram senatus ad nouos magistratus reiecit. Ludis Romanis eo anno,quos P.Cornelius Cethegus,A.Posthumius Albinus faciebant,malus in circo instabilis in signũ Pollentiæ procidit,atq; id deiecit. ea religione moti patres,& diem unum adijciendum ludorum celebrati censuerunt, & signa duo pro uno reponenda,& nouum auratũ faciendũ. Et plebeij ludi ab ædilibus C.Sempronio Blæso,& M. Furio Lusco diem unũ instaurati sunt. Insequens annus Sp. Posthumiũ Albinum, & Q.Marcium Philippum c o s s.ab exercitu bellorumq; & prouinciarum cura ad intestinæ coniurationis uindictam auertit.Prr.prouincias sortiti sunt:T. Mænius urbanam: M. Licinius Lucullus inter ciues & peregrinos:C.Aurelius Scaurus Sardiniã:P.Cornelius Sulla Siciliam:L.Quintius Crispinus Hispaniam citeriorem:C. Calpurnius Piso Hispaniã ulteriorem. c o s s.ambobus quæstio de clandestinis coniurationibus decreta est. Græcus ignobilis in Hetruriam primum uenit, nulla cum arte earum, quas multas ad animorum corporumq; cultum nobis

eruditissima

eruditissima omnium gens inuexit, sed sacrificulus & uates: nec is qui aperta religione propalam & quæstum & disciplinam profitendo animos errore imbueret, sed occultorum antistes sacrorum. Initia erãt, quæ primo paucis tradita sunt: deinde uulgari cœpta per uiros mulieresq;. additæ uoluptates religioni uini & epularũ, quo plurium animi illicerẽtur. cum uinum animos & nox, & misti fœminis mares, ætatis teneræ maioribus, discrimẽ omne pudoris extinxissent: corruptelæ primum omnis generis fieri cœptæ: cum ad id quisq;, quò natura pronioris libidinis esset, paratam uoluptatem haberet. nec unum genus noxæ stupra promiscua ingenuorum fœminarumq; erant. sed falsi testes, falsa signa testimoniaq; & iudicia ex eadem officina exibant. uenena indidem intestinæq; cædes, ita ut ne corpora quidem interdum ad sepulturam extarent. multa dolo, pleraq; per uim audebantur. occulebat uim quod præ ululatibus tympanorumq; & cymbalorum strepitu nulla uox quiritantiũ inter stupra & cædes exaudiri poterat. Huius mali labes ex Hetruria Romam uelut cõtagione morbi penetrauit. primo urbis magnitudo capacior patientiorq; talium malorum ea celauit. tandem indicium hoc maxime modo ad Posthumium consulem peruenit.

P. Ebutius, cuius pater publico equo stipendia fecerat, pupillus relictus, mortuis deinde tutoribus sub tutela Duroniæ matris & uitrici T. Sempronij Rutili educatus fuerat. & mater dedita uiro erat: & uitricus, quia tutelam ita gesserat, ut rationem reddere non posset: aut tolli pupillum, aut obnoxium sibi uinculo aliquo fieri cupiebat. uia una corruptelæ Bacchanaliũ erant. mater adolescentulum appellat, se pro ægroto uouisse, ubi primum conualuisset, Bacchis eum se initiaturam. damnatam uoti deûm benignitate exoluere id uelle. x dierum castimonia opus esse. decimo die cœnatum, deinde pure lautum in sacrarium deducturam. Scortum nobile libertina Hispala Fecenia nõ digna quæstu, cui ancillula assueuerat: etiam postquã manumissa erat, eodem se genere tuebatur. huic consuetudo iuxta uicinitatem cum Ebutio fuit, minime adolescentis aut rei aut famæ damnosa. ultro enim amatus appetitusq; erat: & maligne omnia præbentibus suis, meretriculę munificentia sustinebatur. quin eò processerat consuetudine capta, ut post patroni mortem, quia in nullius manu erat: tutore à tribunis & prætore petito, cum testamentum faceret, unum Ebutium institueret hæredem. Hæc amoris pignora cum essent, nec quicquã secretum alter ab altero haberent, per iocum adolescens uetat eam mirari, si per aliquot noctes secubuisset. religionis se causa, ut uoto pro ualetudine sua facto liberetur, Bacchis initiari uelle. Id ubi mulier audiuit, perturbata, dij meliora, inquit. mori & sibi & illi satius esse, quàm id faceret. & in caput eorum detestari minas periculaq;, qui id suasissent. Admiratus cum uerba, tum perturbationẽ tantam adolescens parcere execrationibus iubet. matrem id sibi assentiẽte uitrico imperasse. Vitricus ergo, inquit, tuus (matrem enim insimulare forsitan fas non sit) pudicitiam, famam, spem, uitamq; tuam perditũ ire hoc facto properat? Eo magis mirabũdo, quærentiq; quid rei esset, pacẽ ueniamq; precata deorum dearumq;, si coacta caritate eius silenda enuntiasset: ancillam se ait dominæ comitem id sacrarium intrasse, liberam nunquam eò accessisse. scire corruptelarum omnis generis eam officinam esse: & iam biennio constare neminem initiatum ibi maiorem annis xx. ut quisq; introductus sit, uelut uictimam tradi sacerdotibus. eos deducere in locum, qui circunsonet ululatibus cantuq; symphoniæ, & cymbalorũ & tympanorum pulsu, ne uox quiritantis cum per uim stuprum inferatur, exaudiri possit. Orare deinde atq; obsecrare, ut eam rem quocunq; discuteret modo: nec se eò præcipitaret, ubi omnia infanda patienda primum, deinde facienda essent. neq; ante dimisit eum quàm fidem dedit adolescens, ab his sacris se temperaturum. Posteaquã domum uenit & mater mentionem intulit: quid eo die, quid deinceps cæteris quæ ad sacra pertinerent, faciendum esset: negat eorum se quicquam facturũ, nec initiari sibi in animo esse. aderat sermoni uitricus, confestim mulier exclamat: Hispalæ concubitu carere eum decem noctes non posse. illius excetræ delinimentis, & uenenis imbutum nec parẽtis, nec uitrici, nec deorum uerecundiam habere: iurgantes hinc mater, hinc uitricus cum quatuor eum seruis domo exegerunt. Adolescens inde ad Ebutiam se amitam cõtulit, causamq; ei cur esset à matre eiectus, narrauit. deinde ex autoritate eius postero die ad COS. Posthumiũ, arbitris remotis, rem detulit. Consul post diem tertium ad se iussum redire dimisit. ipse Sulpiciam gra

uem fœminam, focrum fuam percunctatus eft: ecquam anum Ebutiam ex Auentino noffet? cum ea noffe probam,& antiqui moris fœminam refpondiffet,opus effe fibi ea conuenta dixit. mitteret nuntium ad eam,ut ueniret. Ebutia accita ad Sulpiciam uenit.& cõful paulo poft,uelut forte interueniffet,fermonem de Ebutio fratris eius filio infert. Lacrymæ mulieri obortę, & miferari cafum adolefcentis cœpit: qui fpoliatus fortunis à quibus minime oporteret,apud fe tunc effet,eiectus à matre:quod probus adolefcens (dij propitij effent) obfcœnis , ut fama effet,facris initiari nollet. Satis de Ebutio exploratũ ratus conful,non uanum autorem effe:dimiffa Ebutia, focrum rogat ut Hifpalam indidem ex Auentino libertinam non ignotam uiciniæ accerferet ad fefe. eam quoq; effe quæ percunctati uellet. Ad cuius nuntiũ perturbata Hifpala,quod ad tam nobilem & grauem fœminam ignara caufæ accerferetur:pofteaquã lictores in ueftibulo turbamq; confularem & confulem ipfum confpexit, propè exanimata eft. In interiorem partem ædium abductam focru adhibita cõful, fi uera dicere inducere in animum poffet,negat perturbari debere. fidẽ uel ab Sulpicia tali fœmina,uel ab fe acciperet. expromeret fibi quę in luco Similę Bacchanalibus in facro nocturno folerent fieri. Hoc ubi audiuit,tantus pauor tremorq; omnium membrorũ mulierem cœpit,ut diu hifcere non poffet. tandẽ confirmata, puellam admodum fe ancillam initiatam cum domina ait. aliquot annis,ex quo manumiffa fit, nihil quid ibi fiat,fcire. Iam idipfum conful laudare, quod initiatam fe non inficiaretur . fed & cætera eadem fide exprometet . neganti ultra quicquam fcire, non eandem dicere fi coarguatur ab alio , ac per fe fatenti ueniam aut gratiam fore . cum fibi omnia expofuiffe qui ab illa audiffet. Mulier haud dubie,id quod erat, Eburium indicem arcani rata effe,ad pedes Sulpiciæ procidit: & eam primo orare cœpit,ne mulieris libertinæ cũ amatore fermonem in rem non feriam modo, fed capitalem etiam uerti uellet. fe terrendi eius caufa, non quod fciret quicquã,ea locutam effe. Hic Pofthumius accenfus ira,tum quoque ait eam cum Ebutio fe amatore cauillari credere , non in domo grauiffimæ fœminæ & cum confule loqui. & Sulpicia attollere pauentem,fimul illam adhortari,fimul iram generi lenire. Tandem confirmata, multum incufata perfidia Ebutij, qui optimi in eo ipfo meriti talem gratiam retuliffet: magnum fibi metum deorum quorum occulta enuntiaret: maiorem multo dixit hominum effe,qui fe indicem manibus fuis difcerpturi effent. itaque hoc fe Sulpiciam,hoc confulem orare,ut fe extra Italiam aliquò amandarent,ubi reliquũ uitæ degere tuto poffet. Bono animo effe iubere eam conful,& fibi curæ fore dicere,ut Romæ tuto habitaret. Tum Hifpala originem facrorum expromit. Primo facrarium id fœminarũ fuiffe,nec quenquam uirum eò admitti folitum. tres in anno ftatos dies habuiffe,quibus interdiu Bacchis initiarẽtur. facerdotes inuicem matronas creari folitas. Paculłam Miniam Campanam facerdotem omnia tanquã deûm monitu immutaffe. nam & uiros eam primam fuos filios initiaffe, Minium & Herennium Cerrinios, & nocturnum facrum ex diurno,& pro tribus in anno diebus quinos fingulis menfibus dies initiorum feciffe. ex quo in promifcuo facra fint:& permifti uiri fœminis & noctis licentia acceffferit: nihil ibi facinoris,nihil flagitij prætermiffum. plura uirorum inter fefe,quàm fœminarum effe ftupra. fi qui minus patientes dedecoris fint,& pigriores ad facinus,pro uictimis immolari nihil nefas ducere. hanc fummã inter eos religionem effe. uiros uelut mente capta cum iactatione fanatica corporis uaticinari. matronas baccharum habitu crinibus paffis cum ardentibus facibus decurrere ad Tyberim : demiffafq; in aquam faces,quia uiuum fulphur cum calce infit, integra flamma efferre. Raptos à dijs homines dici, quos machinæ illigatos ex cõfpectu in abditos fpecus abripiant. eos effe, qui aut coniurare aut fociari facinoribus,aut ftuprum pati noluerint. Multitudinem ingẽtem,alterum iam propè populũ effe:in his nobiles quofdam uiros fœminafq;. biennio proximo inftitutum effe,ne quis maior X X annis,initiaretur. captari ętates & erroris & ftupri patientes. Peracto indicio aduoluta rurfus genibus preces eafdem, ut fe ablegaret,repetiuit. Conful rogat focrum,ut aliquam partem ædium uacuam faceret,quò Hifpala immigraret. cœnaculũ fuper ædes datum eft,fcalis ferentibus in publicum obferatis,aditu in ædes uerfo. res omnes Feceniæ extemplo tranflatæ,& familia accerfita. & Ebutius migrare ad confulis clientem iuffus. Ita cum indices ambo in poteftate effent,rem ad fenatũ Pofthu

mius defert. Omnibus ordine expositis, quæ delata primo, quæ deinde ab se inquisita forent, patres pauor ingens cepit: cum publico nomine, ne quid ex coniurationes cœtusq; nocturni fraudis occultæ aut periculi importarẽt: tum priuatim suorum quisq; uicẽ, ne quis affinis ei noxæ esset. Censuit autem senatus gratias consuli agendas, quod eam rem & cum singulari cura & sine ullo tumultu inuestigasset. quęstionem deinde de Bacchanalibus sacrisq; nocturnis extra ordinem consulibus mandat. indicibus Ebutio ac Feceniç ne fraudi ea res sit, curare, & alios indices præmijs inuitare iubet. sacerdotes eorum sacrorũ, seu uiri seu fœminæ essent: non Romę modo, sed per omnia fora & cõciliabula conquiri, ut in consulũ potestate essent. edici præterea in urbe Roma, & per totam Italiam edicta mitti, ne quis qui Bacchis initiatus esset, coisse aut conuenisse causa sacrorum uelit: neu quid talis rei diuinæ fecisse. ante omnia ut quæstio de his habeatur, qui coierint coniurauerintúe, quo stuprum flagitiumúe inferretur. Hæc senatus decreuit. Consules ædilibus curulibus imperarunt, ut sacerdotes eius sacri omnes conquirerent, comprehensosq; libero condaui ad quæstionem seruarent. ædiles plebis uiderc, ne qua sacra in operto fierent. triumuiris capitalibus mandatũ est, ut uigilias disponerent per urbem, seruarentq; ne qui nocturni cœtus fierent: utq; ab incẽdijs caueretur, adiurores triũuiris quinque uiri uti cis Tyberim suæ quisq; regionis ædificijs præessent. Ad hæc officia dimissis magistratibus, consules in rostra ascenderunt. & contione aduocata cum solenne carmen precationis, quod præfari priusquã populum alloquantur, magistratus solent peregisset consul, ita cœpit. Nulli unquam contioni Quirites tam no solum apta, sed etiam necessaria hæc solennis deorum comprecatio fuit, quæ uos admoneret: hos esse deos, quos colere, uenerari, precariq; maiores uestri instituissent: non illos qui prauis & externis religionibus captas mentes uelut furialibus stimulis ad omne scelus & ad omnem libidinem agerent. Equidem nec quid taceam nec quatenus proloquar, inuenio. si aliquid ignorabitis, ne locum negligẽtiæ dem: si omnia nudauero, ne nimium terroris offundam uobis, uereor. quicquid dixero, minus quàm pro atrocitate & magnitudine rei dictum scitote esse. ut ad cauendũ satis sit, dabitur opera à nobis. Bacchanalia tota iampridem Italia, & nunc per urbem etiam multis locis esse, non fama modo accepisse uos, sed crepitibus etiam ululatibusq; nocturnis, qui personant tota urbe, certũ habeo: cæterum quæ ea res sit, ignorare: alios deorum aliquem cultum, alios concessum ludum & lasciuiam esse credere: & qualecunq; sit, ad paucos pertinere. quod ad multitudinem eorum attinet, si dixero multa millia hominũ esse, ilico necesse est exterreamini, nisi adiunxero, qui qualesq; sint. Primum igitur mulierum magna pars est, & is fons mali huiusce fuit. deinde simillimi fœminis mares stuprati & constupratores, fanatici uigiles, uino, strepitibus, clamoribusq; nocturnis attoniti. Nullas adhuc uires coniuratio, cæterũ incrementum ingens uirium habet, quod indies plures fiunt. Maiores uestri ne uos quidem, nisi cum aut uexillo in arce posito comitiorum causa exercitus edictus esset, aut plebi cõcilium tribuni edixissent: aut aliquis ex magistratibus ad contionem uocasset, forte temere coire uoluerunt: & ubicunq; multitudo esset, ibi & legitimũ rectorem multitudinis censebant debere esse. Quales primum nocturnos cœtus, deinde promiscuos mulierum ac uirorum esse creditis? si quibus ętatibus initientur mares, sciatis: non misereat uos eorum solum, sed etiam pudeat. Hoc sacramento initiatos iuuenes milites faciendos censetis Quirites? ijs ex obscœno sacrario eductis arma cõmittenda? hi cooperti stupris suis alienisq; pro pudicitia coniugum ac liberorũ uestrorum ferro decernent? Minus tamen esset, si flagitijs tantum effœminati forent, (ipsorum id magna ex parte dedecus erat) à facinoribus manus, mentem à fraudibus abstinuissent. Nunquam tantum malum in repub. fuit, nec ad plures, nec ad plura pertinẽs. quicquid ijs annis libidine, quicquid fraude, quicquid scelere peccatum est: ex illo uno sacrario scitote ortum esse. nec dum omnia in quæ coniurauerunt, edita facinora habent. adhuc priuatis noxijs, quia nondũ ad rempub. opprimendam satis uirium est, cõiuratio sese impia tenet. crescit & serpit quotidie malum: iam maius est, quàm ut capere id priuata fortuna possit: ad summam reipub. spectat. nisi præcaueatis Quirites, iam huic diurnæ legitime ab consule uocatæ par nocturna contio esse poterit. nunc illi uos singuli uniuersos contionantes timent. iam ubi uos dilapsi domos & in rura uestra eritis, illi coierint

consultabunt de sua salute simul, ac uestra pernicie. tum singulis uobis uniuersi timendi erunt. Optare igitur unusquisque uestrum debet, ut bona mens suis omnibus fuerit. si quem libido, si furor in illum gurgitem abripuit, illorum eum cum quibus in omne flagitium & facinus coniurauit, non suum iudicet. Ne quis etiam errore labatur uestrũ quoque nõ sum securus. nihil enim in speciem fallacius est quàm praua religio. ubi deorum numen prætenditur sceleribus, subit animum timor, ne fraudibus humanis uindicandis diuini iuris aliquid immistum uiolemus. Hac uos religione innumerabilia decreta pontificũ, senatuscõsulta, aruspicum denique responsa liberant. Quoties hoc patrum auorumque ætate negotium est magistratibus datum, ut sacra externa fieri uetarent? sacrificulos uatesque foro, circo, urbe prohiberent? uaticinios libros conquirerent comburerentque? omnem disciplinam sacrificandi, præterquam more Romano abolerent? Iudicabant enim prudẽtissimi uiri omnis diuini humanique iuris, nihil æque dissoluendæ religionis esse, quàm ubi non patrio, sed externo ritu sacrificaretur. Hæc uobis prædicenda ratus sum, ne qua superstitio agitaret animos uestros, cum demoliẽtes nos Bacchanalia, discutientesque nefarios cœtus cerneretis. omnia dijs propitijs, uolentibusque ea faciemus. qui quia suum numen sceleribus libidinibusque contaminari indigne ferebant, ex occultis ea tenebris in lucem extraxerunt: nec patefieri ut impunita essent, sed ut uindicarentur & opprimerentur, uoluerunt. Senatus quæstionem extra ordinem de ea re mihi collegæque meo mandauit: nos quę ipsis nobis agenda sunt, impigre exequemur: uigiliarũ nocturnarũ curam per urbem minoribus magistratibus mandauimus. uos quoque æquum est quæ uestra munia sunt, quo quisque loco positus erit, quod imperabitur impigre præstare, & dare operã, ne quid fraude noxiorum periculi aut tumultus oriatur. Recitari deinde senatusconsulta iusserunt, indicique præmium proposuerunt: si quis quem ad se deduxisset, nomenue absentis detulisset. qui nominatus profugisset, diem certam se finituros, ad quam nisi citatus respõdisset, absens damnaretur. si quis eorum qui tum extra terram Italiam essent, nominaretur, ei laxiorem diem daturos, si uenire ad causam dicendam uellet. Edixerunt deinde, ne quis quid fugæ causa uendidisse, neue emisse uellet: ne quis reciperet, cælaret, ope ulla iuuaret fugientes. Contione dimissa terror magnus urbe tota fuit: nec mœnibus se tãtum urbis, aut finibus Romanis cõtinuit: sed passim per totam Italiam literis hospitum de senatusconsulto & cõtione & edicto consulum acceptis, trepidari cœptum est. Multi ea nocte quæ diem insecuta est, quo in contione res palàm facta est, custodijs circa portas positis, fugiẽtes à triumuiris comprehensi & reducti sunt: multorum nomina delata. quidam ex ijs uiri fœminæque mortem sibi cõsciuerunt. Coniurasse supra VII millia uirorum ac mulierum dicebantur: capita autẽ coniurationis constabat esse, M. & L. Catinios de plebe Romana, & Faliscum L. Opiternium, & Minium Cerrinium Campanum. ab his omnia facinora & flagitia orta, eos maximos sacerdotes cõditoresque eius sacri esse. data opera est, ut primo quoque tempore comprehenderentur. Adducti ad COS. fassique de se nullam moram iudicio fecerunt. Cæterum tanta fuga ex urbe facta erat, ut quia multis actiones & res peribant, cogerentur prætores T. Mænius & M. Licinius per senatum res in diem tricesimum differre, donec quæstiones à COSS. perficerentur. Eadem solitudo, quia Romæ non respondebant nec inueniebantur, quorum nomina delata erant, coegit consules circa fora proficisci, ibique quærere & iudicia exercere. Qui tantum initiati erant, & ex carmine sacro, præeunte uerba sacerdote, precationes fecerant, in quibus nefanda coniuratio in omne facinus ac libidinem continebatur: nec earum rerum ullã rem, in quas iureiurando obligati erant, in se aut alios admiserant, eos in uinculis relinquebãt. qui stupris aut cædibus uiolati erant, qui falsis testimonijs, signis adulterinis, subiectione testamẽtorum, fraudibus alijs contaminati, eos capitali pœna afficiebant. plures necati quàm in uincula coniecti sunt. magna uis in utraque causa uirorum mulierumque fuit. Mulieres damnatas cognatis, aut in quorum manu essent, tradebant: ut ipsi in priuato animaduerterent in eas. si nemo erat idoneus supplicij exactor, in publico animaduertebatur. datum deinde consulibus negotium est, ut omnia Bacchanalia Romę primum, deinde per totam Italiam diruerent: extraquam si qua ibi uetusta ara, aut signum consecratum esset. in reliquum deinde S. C. cautum est, ne qua Bacchanalia Romæ, neue in Italia essent.

si quis

si quis tale sacrũ solenne & necessariũ duceret, nec sine religione & piaculo se id omittere posse, apud prætorem urbanum profiteret: prætor senatum consuleret. si ei permissum esset, cum in senatu centum nõ minus essent, ita id sacrũ faceret, dum ne plus quinq; sacrificio interessent: neu qua pecunia cõmunis, neu quis magister sacrorũ, aut sacerdos esset. Aliud deinde huic coniunctum, referente Q. Marcio COS. S C factum est, ut de ijs quos pro indicibus consules habuissent, integra res ad senatum referretur, cum Sp. Posthumius quæstionibus perfectis Romam redisset: Minium Cerrinium Campanũ Ardeam in uincula mittendum censuerunt, magistratibusq; Ardeatium prędicendũ, ut in intentiore eum custodia asseruarent, non solum ne effugeret, sed ne mortis cõsciscendæ locum haberet. Sp. Posthumius aliquanto post Romam uenit. eo referente de P. Ebutij & Hispalæ Feceniæ præmio, quod eorum opera indicata Bacchanalia essent, S C factum est, ut singulis his centena millia æris quæstores urbani ex ærario darent: utiq; COS. cum tribunis plebis ageret, ut ad plebem primo quoq; tempore ferrẽt, ut P. Ebutio emerita stipendia essent, ne inuitus militaret, néue censor ei equum publicum assignaret: utiq; Feceniæ Hispalæ datio, diminutio, gentis enuptio, tutoris optio item esset, quasi ei uir testamento dedisset: utiq; ei ingenuo nubere liceret: neu quid ei qui eam duxisset, ob id fraudi ignominiæúe esset: utiq; cõsules prætoresq; qui nunc essent, quíue postea futuri essent, curarẽt ne quid ei mulieri iniuriæ fieret, utiq; tuto esset. id senatũ uelle & æquum censere, ut ita fieret. Ea omnia lata ad plebem, factaq; sunt ex S C. & de cæterorũ indicum impunitate præmijsq; consulib. permissum est. Et iam Q. Marcius quæstionibus suæ regionis perfectis, in Ligures prouinciã proficisci parabat, tribus millibus peditũ romanorũ, CL equitibus, & quinque millibus latini nominis peditũ, ducẽtis equitibus in supplementũ acceptis. Eadem prouincia, idem numerus peditũ equitumq; & collegæ decretus erat. Exercitus acceperunt, quos priore anno C. Flaminius & M. Aemylius COSS. habuerunt. duas præterea legiones nouas ex S C scribere iussi sunt. & XX millia peditũ socijs & nomini latino imperarunt, & equites mille trecentos, & tria millia peditum romanorũ, CC equites. totum hunc exercitũ, præter legiones in supplementũ Hispaniensis exercitus duci placebat. itaq; consules dum ipsi quæstionib. impediebantur, T. Męnium delectui habendo præfecerunt. Perfectis quæstionibus prior Q. Marcius in Ligures Apuanos est profectus. Dum penitus in abditos saltus, quæ latebræ receptaculaq; semper illis fuerãt, persequitur: in præoccupatis angustijs loco iniquo est circumuentus. quatuor millia militum amissa, & legionis secundæ signa tria, undecim uexilla sociũm ac latini nominis in potestatem hostium uenerunt: & arma multa, quæ quia impedimento fugientibus per syluestres semitas erant, passim iactabant. nec prius sequendi Ligures finem q̃ fugæ Romani fecerunt. Consul ubi primum ex hostium agro euasit, ne quantũ diminutæ copiæ forent appareret, in locis pacatis exercitũ dimisit. nõ tamen obliterare famam rei male gestæ potuit. nam saltus, unde eum Ligures fugauerant, Marcius est appellatus. Sub hũc nuntium ex Ligustinis uulgatũ literæ ex Hispania mistam gaudio tristitiã afferentes recitatę sunt.

C. Cannius, qui biennio ante prætor in eam prouinciam profectus erat, cum Lusitanis in agro Astensi signis collatis pugnauit. ad sex millia hostiũ sunt cęsa: cæteri fusi, fugati, castrisq; exuti. ad oppidum deinde Astam oppugnandum legiones ducit. id quoq; haud multo maiore certamine cepit quàm castra. sed dum incautius subit muros, ictus ex uulnere post dies paucos moritur. Literis de morte proprætoris recitatis, senatus censuit mittendũ, qui ad Lunæ portum C. Calpurniũ prætorem consequeretur, nuntiaretq; senatum æquum censere, ne sine imperio prouincia esset, maturare eum proficisci. Quarto die, qui missus erat, Lunã uenit. paucis ante diebus Calpurnius profectus erat. Et in citeriore Hispania L. Mãlius Acidinus, qui eodem tempore quo C. Catinius in prouinciam ierat, cum Celtiberis acie conflixit. incerta uictoria discessum est. nisi quod Celtiberi castra inde nocte proxima mouerunt: Romanis & suos sepeliendi, & spolia legendi ex hostibus potestas facta est. Paucos post dies coacto maiore exercitu Celtiberi ad Calagurrim oppidum ultro lacessiuerunt prælio Romanos. Nihil traditur, quæ causa numero aucto infirmiores eos fecerit. superati prælio sunt. ad XII millia hominum cęsa, plus duo capta, & cãstris Romanus potitus. & nisi successor aduẽtu suo inhibuis-

ſet impetum uictoris,ſubacti Celtiberi forent.Noui prætores ambo exercitus in hyberna deduxerunt. Per eos dies, quibus hæc ex Hiſpania nunciata ſunt, ludi Taurilia per biduum facti religionis cauſa.apparatos deinde ludos M.Fuluius,quos uouerat ętolico bello,fecit.Multi artifices ex Græcia uenerãt honoris eius cauſa. athletarum quoq; certamen tum primo Romanis ſpectaculo fuit, & uenatio data leonum & pantherarum:& propè huius ſeculi copia ac uarietate ludicrum celebratum eſt. Nouendiale deinde ſacrum tenuit,quod in Piceno per triduum lapidibus pluerat,ignesq́; cœleſtes multifariam orti adusſiſſe compluriũ leui afflatu ueſtimenta maxime dicebãtur.Addita & unum diem ſupplicatio eſt ex decreto pontificũ, quod ædes Opis in Capitolio de cœlo tacta erat. hoſtijs maioribus cõſules procurarunt,urbemq́; luſtrauerũt. Sub idem tempus & ex Vmbria nunciatũ eſt,ſemimarem duodecim fermè annos natum inuentum , id prodigium abominantes arceri romano agro, necariq́; quãprimum iuſſerunt. Eodem anno Galli tranſalpini tranſgreſſi in Venetiam ſine populatione,aut bello,haud procul inde,ubi nunc Aquileia eſt,locum oppido condendo ceperunt.Legatis romanis de ea re trans Alpes miſſis reſponſum eſt: neq; profectos ex autoritate gẽtis eos,nec quid in Italia facerent,ſe ſcire. L.Scipio ludos eo tempore, quos bello Antiochi uouiſſe ſeſe dicebat : ex collata ad id pecunia ab regibus ciuitatibusq́; per dies decem fecit. Legatum eum poſt damnationem & bona uendita miſſum in Aſiam,ad dirimenda inter Antiochum & Eumenem reges certamina, Valerius Antiâs eſt autor. tum collatas ei pecunias,congregatosq́ue per Aſiam artifices.& quorum ludorum poſt bellum,in quo uotos diceret,mentionem non feciſſet,de ijs poſt legationẽ demum in ſenatu actum. Cum iam in exitu annus eſſet.Q.Marcius abſens magiſtratu abiturus erat. Sp. Poſthumius quæſtionibus cum ſumma fide curaq́; perfectis,comitia habuit.creati ſunt conſules Ap.Claudius Pulcher, M.Sempronius Tuditanus.Poſtero die prætores facti P.Cornelius Cethegus,A.Poſthumius Albinus, C.Afranius Stellio,C.Attilius Serranus,L.Poſthumius Tempſanus,M.Claudius Marcellus. Extremo anni,quia Sp.Poſthumius cos. renunciauerat,peragrantem ſe propter quæſtiones utrunq; littus Italiæ,deſertas colonias Sipontum ſupero, Buxẽtum infero mari inueniſſe,triumuiri ad colonos eò ſcribendos ex s c ab T. Mænio prætore urbano creati ſunt, L. Scribonius Libo, M.Tuccius, Cn.Bebius Pamphilus. Cum Perſeo rege & Macedonibus bellũ quod imminebat,non unde pleriq; opinant,nec ab ipſo Perſeo cauſas cepit.inchoata initia à Philippo ſunt: & is ipſe,ſi diutius uixiſſet,id bellũ geſſiſſet. Vna ea res cum uicto leges imponerentur,maxime angebat.quod qui Macedonum ab ſe defecerãt in bello,in eos ius ſæuiendi ademptum ei ab ſenatu erat:cum quia rem integrã Quintius in cõditionibus pacis diſtulerat, nõ deſperaſſet impetrari poſſe . Antiocho rege deinde bello ſuperato ad Thermopylas, diuiſis partibus, cum per eoſdẽ dies conſul Acilius Heracleã,Philippus Lamiam oppugnaſſet:capta Heraclea quia iuſſus abſcedere à mœnibus Lamiæ erat, Romanisq́; oppidum deditum eſt: ægre eam rem tulerat . permulſit iram eius conſul, quod ad Naupactum ipſe feſtinans, quò ſe ex fuga Ætoli contulerant:Philippo permiſit ut Athamaniæ & Aminandro bellum inferret: & urbes quas Theſſalis Aetoli ademerant, regno adijceret. Haud magno certamine & Aminandrum Athamania expulerat, & urbes aliquot ceperat. Demetriadem quoq; urbem ualidam, & ad omnia opportunam,& Magnetũ gentem ſuæ ditionis fecit.inde & in Thracia quaſdam urbes nouæ atq; inſuetæ libertatis uitio,ſeditionibus principum turbatas,partibus quæ domeſtico certamine uincerentur,adiungendo ſe,cepit.His ſedata in præſentia regis ira in Romanos eſt.nunquam tamen remiſit animum à colligendis in pace uiribus, quibus quandocunq; data fortuna eſſet,ad bellum uteretur. Vectigalia regni nõ fructibus tantum agrorum,portorijsq́; maritimis auxit:ſed metalla etiam & uetera intermiſſa recoluit,& noua multis locis inſtituit. ut uero antiquam multitudinẽ hominum,quæ belli cladibus amiſſa erat,reſtitueret:nõ ſobolem tantum ſtirpis parabat,cogẽdis omnibus procreare atq; educare liberos : ſed Thracum etiam magnam multitudinem in Macedoniam traduxerat : quietusq́; aliquandiu à bellis omni cura in augendas regni opes intentus fuerat.Rediere deinde cauſæ,quę de integro iram mouerent in Romanos. Theſſalorum & Perræborum querelæ de urbibus ſuis ab eo poſſeſſis,& legatorum

torum Eumenis regis de Thracijs oppidis per uim occupatis, traductaq; in Macedoniã multitudine, ita auditæ erant, ut eas non negligi satis appareret. Maxime mouerat senatum, quod iam Aeni & Maroneæ affectari possessionem audierant. minus Thessalos curabant. Athamânes quoq; legati uenerunt, non partis amissæ, nõ finium iacturam querentes, sed totam Athamaniam sub ius iudiciumq; regis uenisse. Et Maronitarum exules erant pulsi, quia libertatis causam defendissent ab regio præsidio. hi non Maroneam modo, sed etiam Ænum in potestate nuntiabant Philippi esse. Venerant & à Philippo legati ad purganda ea. qui nihil nisi permissu romanorũ imperatorum factum affirmabant. Ciuitates Thessalorum & Perræborum & Magnetum, & cum Aminandro Athamânum gentem in eadem causa, qua Aetolos fuisse. Antiocho rege pulso, occupatum oppugnandis ætolicis urbibus consulem ad recipiendas eas ciuitates Philippum misisse. armis subactos parere. Senatus ne quid absente rege statueret, legatos ad eas cõtrouersias disceptandas misit, Q. Cæcilium Metellum, M. Bebium Pamphilum, T. Sempronium. Quorum sub aduentum, ad Thessalica Tempe omnibus ijs ciuitatibus, quibus cum rege disceptatio erat, cõcilium indictum est. Ibi cum romani legati disceptatorum loco, Thessali Perræbiq; & Athamânes haud dubij accusatores, Philippus ad audienda crimina tanquam reus, consedissent: pro ingenio quisq; eorum qui principes legationum erant, & gratia cum Philippo aut odio, acerbius leniús'ue egerunt. In controuersiã autem ueniebãt, Philippopolis, Tricca, Phaloria, & Eurymenæ, & cętera circa eas oppida: utrum Thessalorum iuris, cum ui ademptæ possessęq; ab Aetolis forent: (nam Philippũ Aetolis ademisse eas constabat) an ætolica antiquitus ea oppida fuissent. ita enim Acilium regi cõcessisse, si Aetolorum fuissent: & si uoluntate, nõ ui atq; armis coacti, cum Aetolis essent. Eiusdem formulæ disceptatio de Perręborum Magnetumq; oppidis fuit. omnium enim iura possidendo per occasiones Aetoli miscuerant. Ad hæc quæ disceptationis erant, querelæ Thessalorum adiectæ, quod ea oppida, si iam redderentur sibi, spoliata ac deserta redditurus esset. nam præter belli casibus amissos, quingentos principes iuuentutis in Macedoniam abduxisse, & opera eorum in seruilibus abuti ministerijs: & quę reddiderit coactus Thessalis, inutilia ut redderet, curasse. Thebas Phthias unum maritimum emporium fuisse quondam Thessalis quęstuosum & frugiferum. ibi nauibus onerarijs comparatis regem, quæ præter Thebas Demetriadem cursum dirigerent: negotiationem maritimã omnem eò auertisse. Iam ne à legatis quidem, qui iure gentium sancti sint, uiolandis abstinere. insidias positas euntibus ad T. Quintium. itaque ergo in tantum metum omnes Thessalos coniectos, ut non in ciuitatibus suis, non in communibus gentis concilijs quisquam hiscere audeat. procul enim abesse libertatis autores Romanos: lateri adhærere grauem dominum, prohibentem uti beneficijs populi Romani. quid autem si uox libera non sit, liberum esse? nunc se fiducia & præsidio legatorum ingemiscere magis quàm loqui. nisi prouideãt aliquid Romani, quo & Græcis Macedoniam accolentibus metus, & audacia Philippi minuatur: nequicquã & illum uictum, & se liberatos esse. ut equum tenacem non parentem, frenis asperioribus castigandum esse. Hæc acerbe postremi: cum priores leniter permulsissent iram eius, petentes, ut ignosceret pro libertate loquentibus: & ut deposita domini acerbitate assuesceret socium, atque amicum sese pręstare: & imitaretur populũ Romanum, qui caritate quàm metu adiungere sibi socios mallet. Thessalis auditis, Perræbi Connocondylum, quod Philippus Olympiadem appellauerat, Perræbiæ fuisse, & ut sibi restitueretur, agebant. & de Malloea & Ericinio eadem postulatio erat. Athamânes libertatem repetebant, & castella Athenæum & Pœtneum. Philippus, ut accusatoris potius quàm rei speciem haberet, & ipse à querelis orsus, Menelaidem in Dolopia quæ regni sui fuisset: Thessalos ui atque armis expugnasse questus est. item Petram in Pieria ab ijsdem Thessalis Perræbisq; captam. Xynias quidem haud dubie ætolicum oppidum sibi eos contribuisse: & Paracheloida, quæ sub Athamania esset, nullo iure Thessalorum formulæ factam. Nam quæ sibi crimina obijciantur de insidijs legatorum, & maritimis portubus frequentatis aut desertis: alterum deridiculum esse, se reddere rationem, quos portus mercatores, aut nautici petant: alterum mores suos respuere. tot annos esse, per quos nunquam cessauerint legati nunc ad imperato-

res Romanos,nunc Romam ad senatū crimina de se deferre.quem nnquā uerbo uiolatū esse! semel ad Quintium euntibus insidias dici factas,sed quid ijs acciderit non adijci.quærentium quid falso obijciant,cum ueri nihil habeāt,ea crimina esse.insolenter & immodice abuti Thessalos indulgentia populi Romani, uelut ex diutina siti nimis auide meram haurientes libertatem.ita, seruorum modo præter spem repente manumissorū, licentiam uocis & linguæ experiri,& iactare sese insectatione & conuitijs dominorum. Elatus deinde ira adiecit,nondum omnium dierum solem occidisse. Id minaciter dictum non Thessali modo in sese, sed etiam Romani acceperunt.& cum fremitus post eam uocem ortus, & tandem sedatus esset:Perrębo rum inde Athamanumq; legatis respondit:eandem de quibus illi agant,ciuitatū causam esse. cōsulem Acilium & Romanos sibi dedisse eas,cum hostium essent. si suum munus qui dedissent,adimere uelint,scire se cedendum esse. sed meliori ac fideliori amico in gratiam leuium & inutilium sociorum iniuriam eos esse facturos. nec enim ullius rei minus diuturnam esse gratiam q̃ libertatis,præsertim apud eos,qui male utendo eam corrupturi sint. Causa cognita pronuntiauerūt legati,placere deduci præsidia Macedonū ex ijs urbibus,& antiquis Macedoniæ terminis regnū finiri.de iniurijs quas ultro citroq; illatas querant,quo modo inter eas gentes & Macedonas disceptetur, formulam iuris exequendi constituendam esse. Inde grauiter offenso rege,Thessalonicen ad cognoscendum de Thraciæ urbibus proficiscuntur. Ibi legati Eumenis. Si liberas esse Aenum & Maroneam uelint Romani, nihil sui pudoris esse ultra dicere,quàm ut admoneant: re, non uerbo eos liberos relinquant: nec suum munus intercipi ab alio patiantur.sin autem minor cura sit ciuitatum in Thracia positarum, multo uerius esse, quæ sub Antiocho fuerint, præmia belli Eumenem quàm Philippum habere: uel pro patris Attali meritis bello,quod aduersus Philippū ipsum gesserit populus Romanus: uel suis quod Antiochi bello terra mariq; laboribus,periculisq; omnibus interfuerit.Habere eum præterea decem legatorum in eam rem præiudicium. qui cum Chersonnesum Lysimachiamq; dederint,Maroneam quoque atque Aenum profecto dedisse,quæ ipsa propinquitate regionis ue lut appendices maioris muneris essent.Nam Philippum quidem quo aut merito in populum Romanum,aut iure imperij,cum tam procul à finibus Macedoniæ absint,ciuitatibus his præsidia imposuisse? uocari Maronitas iuberent. ab ijs certiora omnia de statu ciuitatum earum sciturос. Legati Maronitarum uocati, non uno loco tantum urbis præsidium regium esse, sicut in alijs ciuitatibus, dixerūt: sed pluribus simul,& plenam Macedonum Maroneam esse. itaq; dominari assentatores regios: his solis loqui & in senatu & in contionibus licere: eos omnes honores & capere ipsos, & dare alijs.optimum quenq;, quibus libertatis,quibus legum cura sit: aut exulare pulsos patria, aut inhonoratos & deterioribus obnoxios silere. De iure etiam finium pauca adiecerūt.Q.Fabium Labeonem,cum in regione ea fuisset,direxisse finem Philippo ueterem uiam regiam, quæ ad Thraciæ paroreiam subeat,nusquam ad mare declinantem:Philippū nouam postea deflexisse uiam, qua maronitarū urbes agrosq; amplectat.

Ad ea Philippus longe aliam,quàm aduersus Thessalos Perrębosq; nuper,ingressus disse rendi uiam, Non cum Maronitis,inquit,mihi aut cum Eumene disceptatio est,sed iam uobiscum Romani,à quibus nihil æqui me impetrare iamdiu animaduerto. Ciuitates Macedonum quæ à me inter inducias defecerant,reddi mihi æquū censebam:nō quia magna accessio ea regni futura esset:(sunt em̄ & parua oppida,& in finibus extremis posita) sed quia multum ad reliquos Macedonas cōtinendos exemplum pertinebat. negatū est mihi.Bello ætolico Lamiam oppugnare iussus à consule M. Acilio, cum diu fatigatus ibi prælijs operibusq; essem: transcendentem me iam muros à capta propè urbe reuocauit consul, & abducere copias inde coegit.ad huius solatium iniuriæ permissum est, ut Thessaliæ Perræbiæq; & Athamanū reciperem quędā castella magis quàm urbes.ea quoq; ipsa uos mihi Q. Cæcili paucos ante dies ademistis.Pro nō dubio paulo ante,si dijs placet,legati Eumenis sumebant:quæ Antiochi fuerunt,Eumenem æquius esse quàm me habere. Id ego aliter longe iudico esse. Eumenes enim, non nisi uicissent Romani,sed nisi bellum gessissent,manere in regno suo non potuit.itaq; ille uestrum meritum habet, non uos illius. mei autem regni tantum aberat ut ulla pars in discri
mine

mine fuerit:ut tria millia talentûm,& quinquaginta tectas naues, & omnes Græciæ ciuitates, quas antea tenuissem,pollicentem ultro Antiochū in mercedem societatis sim aspernatus. hostemq; ei me esse prius etiā quàm M.Acilius exercitū in Græciā traijceret, præ me tuli:& cum eo consule belli partē quancunq; mihi delegauit,gessi.& insequenti cōsuli L.Scipioni,cum terra statuisset ducere exercitū ad Hellespontum,non iter tantū per regnum nostrū dedi,sed uias etiam muniui,pontes feci,cōmeatus præbui: nec per Macedoniā tantum,sed per Thraciā,ubi etiam inter cætera pax quoq; præstanda à barbaris erat. Pro hoc studio meo erga uos,ne dicam merito,utrum adijcere uos Romani aliquid, & amplificare & augere regnū meum munificentia uestra oportebat? an quæ haberē aut meo iure,aut beneficio uestro,eripere? id quod nunc facitis. Macedonū ciuitates,quas regni mei fuisse fatemini,nō restituunt? Eumenes tanquam ad Antiochum spoliandū me uenit: & si dijs placet, decem legatorū decretū calumniæ impudentissimæ prætendit,quo maxime & refelli & coargui potest.disertissime enim planissimeq; in eo scriptum est:Chersonesum & Lysimachiā Eumeni dari.ubi tandem Aenus & Maronea & Thraciç ciuitates ascriptç sunt? quod ab illis ne postulare quidē est ausus,id apud uos tanquā ab illis impetrauerit,obtinebit? Quo in numero me apud uos esse uelitis,refert.si tanquam inimicū & hostē insectari propositū est: pergite ut cœpistis,facere.sin aliquis respectus est mei,ut socij atq; amici regis:deprecor,ne me tanta iniuria dignū iudicetis. Mouit aliquantum oratio regis legatos. itaq; medio responso rem suspenderunt. si decem legatorū decreto Eumeni datæ ciuitates eæ essent,nihil se mutare.si Philippus bello cepisset eas,prçmium uictoriæ iure belli habiturū. si neutrū eorum foret,placere cognitionē senatui reseruari: & ut omnia in integro manerent,præsidia quæ in ijs urbibus sint,deduci. Hç causæ maxime animū Philippi alienauerunt ab Romanis,ut non à Perseo filio eius nouis causis motum,sed ob has à patre bellum relictum filio uideri possit. Romç nulla belli Macedonici suspicio erat. L.Manlius proconsul ex Hispania redierat. cui postulanti ab senatu in æde Bellonæ triumphum,rerum gestarum magnitudo impetrabilem faciebat, exemplum obstabat.quod ita cōparatum more maiorum erat,ne quis qui exercitum non deportasset,triumpharet,nisi perdomitam pacatamq; prouinciam tradidisset successori.medius tamen honos Manlio habitus,ut ouans urbem iniret. Tulit coronas aureas quinquagintaduas: auri præterea pondo CXXXII, argenti XVI millia, CCC. & pronuntiauit in senatu:decem millia pondo argenti, & LXXX auri Q.Fabium quçstorem aduehere. id quoq; se in ærarium inlaturum. Magnus motus seruilis eo anno in Apulia fuit. Tarentū prouinciā L.Posthumius prætor habebat. is de pastorum coniuratione,qui uias latrocinijs pascuaq; publica infesta habuerāt, quæstionem seuere exercuit.ad septem millia hominum cōdemnauit.multi inde fugerunt.de multis sumptum est supplicium. Consules diu retenti ad urbem delectibus, tandem in prouincias profecti sunt.

Eodem anno in Hispania prætores C.Calpurnius & L.Quintius,cum primo uere ex hybernis copias eductas in Beturia iunxissent:in Carpetaniā ubi hostium castra erāt,progressi sunt, communi animo consilioq; parati rem gerere. Haud procul Hippone & Toleto urbibus inter pabulatores pugna orta est.quibus dum utrinq; subuenitur à castris,paulatim omnes copiæ in aciem eductæ sunt. in eo tumultuario certamine & loca sua, & genus pugnæ pro hoste fuere.duo exercitus Romani fusi,atque in castra compulsi sunt.non institere perculsis hostes. Prætores Romani,ne postero die castra oppugnarentur:silentio proximæ noctis tacito signo exercitū abduxerunt. Luce prima Hispani acie instructa ad uallum accesserunt:uacuaq; præter spem castra ingressi,quæ derelicta inter nocturnā trepidationem erāt, diripuerunt:regressiq; in sua castra paucos dies quietis statiuis manserunt. Romanorū sociorumq; in prælio fugaq; ad quinq; millia occisa: quorum se spolijs hostes armarunt.inde ad Tagum flumen profecti sunt.Prætores interim romani omne id tēpus cōtrahendis ex ciuitatibus socijs Hispanorū auxilijs,reficiendisq; ab terrore aduersæ pugnæ militū animis consumpserunt.ubi satis placuere uires,& iam miles quoq; ad delendā priorē ignominiā hostē poscebat: XII millia passuum ab Tago flumine posuerunt castra.inde tertia uigilia sublatis signis, quadrato agmine principio lucis ad Tagi ripam peruenerūt.Trans fluuiū in colle hostium castra erant. extemplo quā

duobus

duobus locis nada nudabat amnis,dextera parte Calpurnius,læua Quintius exercitus traduxerunt:quieto hoste,dum miratur subitum aduentū, consultatq; qui tumultum inijcere trepidantibus in ipso transitu amnis potuisset.interim Romani impedimentis quoq; omnibus traductis contractisúque in unum locum, quia iam moueri uidebant hostem, nec spatium erat castra communiendi, aciem instruxerunt.in medio locatæ, quinta Calpurnij legio & octaua Quintij.id robur totius exercitus erat.campū apertum usq; ad hostium castra habebant,liberum à metu insidiarū. Hispani posteaquam in citeriore ripa duo Romanorū agmina conspexerunt,ut priusquam se iungere atque instruere possent,occuparent eos,castris repente effusi cursu ad pugnam tendunt.Atrox in principio prælium fuit,& Hispanis recenti uictoria inflatis,& insueta ignominia milite Romano accenso. acerrime media acies, duæ fortissimæ legiones dimicabāt.quas cum aliter moueri loco non posse hostis cerneret, cuneo instituit pugnare: & usq; plures cōfertioresq;,medios urgebant.Ibi postea quā laborare aciem Calpurnius prætor uidit,T.Quintilinm Varum & L. Iuuētium Taluam legatos ad singulas legiones adhortandas propere mittit.docere & monere iubet:in illis spem omnem uincendi & retinendæ Hispaniæ esse.si illi loco cedant,neminem eius exercitus non modo Italiam,sed ne Tagi quidem ulteriorem ripam unquam uisurum.ipse cum equitibus duarū legionum paululum circumuectus,in cuneum hostiū,qui mediam urgebat aciem,ab latere incurrit:Quintius cum suis equitibus alterum hostium latus inuadit.sed longe acrius Calpurniani equites pugnabant,& prætor ipse ante alios.nam & primus hostem percussit,& ita se immiscuit medijs,ut uix utrius partis esset,nosci posset.& equites prætoris eximia uirtute & equitum pedites accensi sunt.pudor mouit primos centuriones,qui inter tela hostium prætorem conspexerunt.itaq; urgere signiferos pro se quisque,iubere inferre signa,& confestim militem sequi.renouatur ab omnibus clamor.impetus fit uelut ex superiore loco. haud secus ergo quàm torrentis modo fundunt,sternuntq; perculsos:nec sustinere alij super alios inferentes sese possunt.fugientes in castra equites persecuti sunt,& permisti turbæ hostiū intra uallum penetrauerunt. ubi ab relictis in præsidio castrorū prælium instauratū:coactiq; sunt Romani equites descendere ex equis. dimicantibus ijs legio quinta superuenit:deinde,ut quæq; potuerant,copiæ affluebāt.Cæduntur passim Hispani per tota castra.nec plus q̄ quatuor millia hominū effugerunt.inde tria millia ferè qui arma retinuerāt,montē propinquū ceperunt. mille, semiermes maxime per agros palati sunt. supra XXXVI millia hostium fuerant,ex quibus tam exigua pars pugnæ superfuit. signa capta CXXXIII. Romani socijq; paulo plus sexcenti,& prouincialiū auxiliorum CL fermè ceciderunt.tribuni militum quinque amissi, & pauci equites Romani,cruentæ maxime uictoriæ speciem fecerunt. In castris hostium, quia ipsis spatium sua communiendi non fuerat,manserunt.Pro concione postero die laudati, donatiq; à C. Calpurnio equites phaleris.pronuntiauitq;,eorum maxime opera hostes fusos,castra capta & expugnata esse.Quintius alter prætor suos equites catellis ac fibulis donauit.donati & centuriones ex utriusq; exercitu permulti, maxime qui mediam aciem tenuerunt. Consules delectibus alijsq; quæ Romæ agendæ erāt, peractis rebus, in Ligures prouinciam exercitum duxerunt. Sempronius à Pisis profectus in Apuanos Ligures, uastando agros urendoq; uicos & castella eorum, aperuit saltum usq; ad fluuium Macram & Lunæ portum. Hostes montem antiquā sedem maiorum suorū,ceperūt. & inde,superata locorū iniquitate,prælio deiecti sunt. Et Ap.Claudius felicitatē uirtutemq; collegæ in Liguribus Ingaunis æquauit secundis aliquot prælijs: sex præterea oppida eorum expugnauit. multa millia hominū in ijs cepit. belli autores III & XL securi percussit. Iam comitiorum appetebat tempus. prior tamē Claudius quàm Sempronius,cui sors comitia habendi obtigerat, Romam uenit: quia P. Claudius frater eius cōsulatum petebat.Competitores habebat patricios,L.Aemyliū,Q.Fabiū Labeonē,Ser.Sulpiciū Galbā,ueteres cādidatos, & ab repulsis eo magis debitum quia primo negatus erat, honorem repetentes. etiam quia plus quàm unum ex patricijs creari non licebat, arctior petitio quatuor petentibus erat. Plebeij quoque gratiosi homines petebant, L. Porcius, Q. Terentius Culleo,Cn. Bebius Pamphilus, & ij repulsi in spem impetrandi tandem aliquando honoris dilati. Claudius unus ex

omnibus

omnibus nouus candidatus erat. Opinione hominum haud dubie destinabantur Q.Fabius Labeo & L.Porcius Licinius. sed Claudius consul sine lictoribus cum fratre toto foro uolitando: clamitantibus aduersarijs,& maiore parte senatus, meminisse eum debere prius se cõsulem populi Romani, quàm fratrem P.Claudij esse: quin ille sedens pro tribunali aut arbitrum, aut comitiorum tacitũ spectatorem se præberet: coerceri tamen ab effuso studio nequijt. Magnis contentionibus tribunorum quoq; plebis, qui aut contra consulem, aut pro studio eius pugnabant, comitia aliquoties turbata: donec peruicit Appius, ut deiecto Fabio, fratrem traheret. Creatus P.Claudius Pulcher, præter spem suam & cæterorum: locum suum tenuit L. Porcius Licinius, quia moderatis studijs, non ui claudiana, inter plebeios certatum est. Prætorum inde comitia sunt habita. C.Decimius Flauus, P.Sempronius Longus, P.Cornelius Cethegus, Q.Nævius Matho, C.Sempronius Blæsus, A.Terentius Varro, prætores facti. Hæc eo anno quo Ap.Claudius, M.Sempronius consules fuerunt, domi militiæq; gesta. Principio insequentis anni, quo P.Claudius, L. Porcius consules erant: cum Q. Cæcilius, M. Bebius & T.Sempronius, qui ad disceptandum inter Philippum & Eumenem reges, Thessalorumq; ciuitates missi erant, legationem renuntiassent: regum quoq; eorum ciuitatumq; legatos in senatum introduxerunt. Eadem utrinq; iterata, quæ dicta apud legatos in Græcia erant. Aliam deinde legationem nouam patres, cuius princeps Ap. Claudius fuit, in Macedoniam & in Græciam decreuerunt ad uisendum, redditæ'ne ciuitates Rhodijs & Thessalis & Perræbis essent. Iisdem mandatum, ut ab Æno & Maronea præsidia deducerentur, maritimaq́ue omnis Thraciæ ora à Philippo & Macedonibus liberaretur. Peloponnesum quoque adire iussi, unde prior legatio discesserat incertiore statu rerum, quàm si non uenissent. nam super cætera etiam sine responso dimissi, nec datum petentibus erat Achæorum cõcilium. de qua re querente grauiter Q.Cæcilio, simul Lacedæmonijs deplorantibus mœnia diruta, abductam plebem in Achaiam & uenundatam, ademptas quibus ad eam diem ciuitas stetisset, Lycurgi leges: Achæi maxime concilij negati crimen excusabant, recitando legem: quæ nisi belli pacisúe causa, & cum legati ab senatu cum literis, aut scriptis mandatis uenirent, uetaret indici concilium. Ea ne postea excusatio esset, ostendit senatus curæ ijs esse debere, ut Romanis legatis semper adeundi concilium gentis potestas fieret: quemadmodum & illis, quoties uellent, senatus daretur. Dimissis ijs legationibus, Philippus à suis certior factus, cedendum ciuitatibus, deducẽdaq; præsidia esse, infensus omnibus in Maronitas iram effundit. Onomasto qui præerat maritimæ oræ mandat, ut partis aduersæ principes interficeret. Ille per Casandrum quendam unum ex regijs iamdiu habitantẽ Maroneæ, nocte Thracibus intromissis, uelut in bello capta urbe, cædẽ fecit. Id apud Romanos legatos querentes tam crudeliter aduersus innoxios Maronitas, tam superbe aduersus populũ Ro. factum, ut quibus libertatem restituendã senatus censuisset, ij pro hostibus trucidarentur: abnuebat quicquã eorum ad se, aut quenquã suorum pertinere. seditione inter ipsos dimicatũ, cum alij ad se, alij ad Eumenem ciuitatem traherent. id facile scituros esse, si percunctarent ipsos Maronitas: haud dubius, perculsis omnibus terrore tam recentis cædis, neminem hiscere aduersus se ausurũ. Negare Appius, rem euidentem pro dubia quærendã: si ab se culpam remouere uellet, Onomastum & Casandrum, per quos acta res diceret, mitteret Romam, ut eos senatus percunctari posset. Primo adeo perturbauit ea uox regem, ut nõ color, non uultus ei cõstaret. deinde collecto tandem animo, Casandrum qui Maroneæ fuisset, si utiq; uellent, se missurũ dixit. ad Onomastũ quidem quid eam rem pertinere? qui non modo Maroneæ, sed ne in regione quidem propinqua fuisset. Et parcebat magis Onomasto honoratiori amico, & eundem indicẽ haud paulo plus timebat: quia & ipse sermonem cum eo contulerat, & multorum talium ministrũ & conscium habebat. Casander quoq;, missis qui per Epirũ ad mare prosequerent eum, ne qua indicium emanaret, ueneno creditur sublatus. Et legati à Philippi colloquio ita digressi sunt, ut præ se ferrent nihil eorum sibi placere: & Philippus minime quin rebellandum esset dubius, quia tamen immaturæ ad id uires erant: ad moram interponẽdam Demetrium minorem filium mittere Romam simul ad purganda crimina, simul ad deprecandam iram senatus statuit: satis credens ipsum

etiam iuuenē,quod Romę obses specimen regiæ indolis dedisset,aliquid momenti facturum. Interim per speciem auxilij Byzantijs ferendi,re ipsa ad terrorem regulis Thracū inijciendum profectus,perculsis ijs uno prælio,& Amadnco duce capto, in Macedoniam redijt : missis ad accolas Istri fluminis barbaros, ut in Italiam irrumperent sollicitandos. Et in Peloponneso aduentus Romanorū legatorum, qui ex Macedonia in Achaiam ire iussi erant, expectabatur.aduersus quos ut præparata consilia haberent, Lycortas prætor concilium indixit. Ibi de Lacedæmonijs actum.Ex hostibus eos accusatores factos.& periculum esse,ne uicti magis timendi forent quàm bellantes fuissent.quippe in bello socijs Romanis Achęos usos:nunc eosdem Romanos æquiores Lacedæmonijs quàm Achæis esse : ubi Areus etiam & Alcibiades, ambo exules suo beneficio restituti,legationem Romam aduersus gentem Achæorum ita de ipsis meritā suscepissent:adeoq; infesta oratione usi essent,ut patria pulsi, non restituti in eam uiderentur. Clamor undiq; ortus,referret nominatim de ijs.& cum omnia ira,non consilio gererentur,capitis damnati sunt. Paucos post dies Romani legati uenerūt.his Clitore in Arcadia datum est concilium.Priusquā agerent quicquam,terror Achæis iniectus erat & cogitatio,quàm non ex æquo disceptatio futura esset:quod Areum & Alcibiadē,capitis ab se in concilio proximo damnatos, cum legatis uidebant : nec hiscere quisquam audebat. Appius ea quæ apud senatum questi erāt Lacedæmonij, displicere senatui ostendit:cædem primum ad conflictum factam eorum, qui à Philopœmene ad causam dicendam euocati uenissent:deinde cum in homines ita sæuitum esset, ne in ulla parte crudelitas eorum cessaret:muros dirutos urbis nobilissimæ esse,leges uetustissimas abrogatas, inclytamq; per gentes Lycurgi disciplinam sublatam.Hæc cum Appius dixisset,Lycortas & quia prætor & quia Philopœmenis auctoris omnium quę Lacedęmone acta fuerant,factionis erat,ita respondit. Difficilior nobis Ap.Claudi apud uns oratio est,quàm Romę nuper apud senatum fuit.tunc enim Lacedęmonijs accusantibus respondendū erat:nunc à uobis ipsis accusati sumus,apud quos causa dicenda est.quam iniquitatem cōditionis subimus illa spe, iudicis animo te auditurū esse posita contentione qua paulo ante egisti. Ego certe cum ea,quæ & hic antea apud Q. Cæcilium, & postea Romæ questi sunt Lacedæmonij, à te paulo ante relata sint:non tibi, sed illis me apud te respondere credam. Cædem obijcitis eorum, qui à Philopœmene prætore euocati ad causam dicendā interfecti sunt.hoc ego crimen non modo non à uobisRomani,sed ne apud uos quidem nobis obijciendū fuisse arbitror.quid ita?quia in uestro fœdere erat, ut maritimis urbibus abstinerent Lacedæmonij. Quo tempore armis captis urbes, à quibus abstinere iussi erant,nocturno impetu occupauerunt:si T.Quintius,si exercitus Romanus,sicut antea in Peloponneso fuisset,eò nimirum capti & oppressi confugissent.cum uos procul essetis:quò aliò,nisi ad nos socios uestros, quos antea Gytheo opem ferēteis,qnos Lacedæmonem uobiscum simili de causa oppugnanteis uiderant,confugerent?Pro uobis igitur iustum piumq; bellum suscepimus.quod cum alij laudent,reprehendere ne Lacedæmonij quidem possint,& dij quoq; ipsi comprobauerint,qui nobis uictoriā dederunt: quonam modo ea quæ belli iure acta sunt, in disceptationem ueniunt? quorum tamen maxima pars nihil pertinet ad nos. nostrum est, quod euocauimus eos ad causam dicendam,qui ad arma multitudinem exciuerant,qui expugnauerant maritima oppida,qui diripuerant,qui cędem principum fecerant.quod uero illi uenientes in castra interfecti sunt:uestrum est Areu & Alcibiade,qui nunc nos,si dijs placet,accusatis,non nostrum.exules Lacedæmoniorū,quo in numero ij quoq; duo fuerunt,& tunc nobiscum erant:quod domicilio sibi delegerant maritima oppida, se petitos credentes,in eos quorum opera patria extorres ne in tuto quidem exilio posse consenescere se indignabantur, impetum fecerunt. Lacedæmonij igitur Lacedæmonios,non Achæi interfecerunt.nec iure,an iniuria cæsi sint,argumentari refert.At enim illa certe uestra sunt Achæi,quod leges disciplināq; uetustissimam Lycurgi sustulistis, quod muros diruistis.quæ utraq; ab ijsdem obijci qui possunt?cum muri Lacedæmonijs non ab Lycurgo,sed paucos ante annos ad dissoluendam Lycurgi disciplinam exstructi siut? tyranni enim nuper eos arcem & munimentū sibi, nnn ciuitati parauerunt.& si exsistat hodie ab inferis Lycurgus,gaudeat ruinis eorum,& nunc se patriam

& Spartam

& Spartam antiquam agnoscere dicat. Non Philopœmena expectare, nec Achæos, sed uos ipsi Lacedæmonij uestris manibus amoliri & diruere omnia tyrannidis uestigia debuistis.uestræ enim illæ deformes ueluti cicatrices seruitutis erāt.& cum sine muris per octingentos prope annos liberi, aliquando etiam principes Græciæ fuissetis:muris uelut compedibus circundatis uincti per centum annos seruistis. Quod ad leges ademptas attinet: ego antiquas Lacedæmonijs leges tyrannos ademisse arbitror: nos non suas ademisse,quas non habebant, sed nostras leges dedisse:nec male consuluisse ciuitati,cum concilij nostri eam fecerimus, & nobis miscuerimus:ut corpus unum,& concilium totius Peloponnesi esset.tunc opinor,si alijs ipsi legibus uiueremus,alias istis iniunxissemus,queri se iniquo iure esse,& indignari possent. Scio ego Appi Claudi hanc orationem,qua sum adhuc usus,neq; sociorum apud socios,neq; liberæ gentis esse: sed seruorum uerius disceptantiū apud dominos. nam si nō uana illa uox præconis fuit,qua liberos esse omnium primos Achæos iussistis: si fœdus ratum est, si societas & amicitia ex æquo obseruatur:cur ego quid Capua capta feceritis Romani,non quæro:̃ uos rationem reposcitis,quid Achæi Lacedæmonijs bello uictis fecerimus:̃ Interfecti aliqui sunt,finge,à nobis.quid:̃ uos senatores Campanos securi non percussistis:̃ muros diruimus.uos non muros tantum,sed urbem & agros ademistis. Specie,inquis,æquū est fœdus apud Achæos, re precaria libertas: apud Romanos etiam imperium est.Sentio Appi:& si non oportet, non indignor. sed oro uos,quantumlibet intersit inter Romanos & Achęos,modo ne in æquo hostes uestri nostriq; apud uos sint,ac nos socij:imò ne meliore iure sint:nam ut in æquo essent, nos fecimus:cum leges ijs nostras dedimus:cum ut Achæi concilij essent,effecimus.parum est uictis, quod uictoribus satis est:plus postulant hostes,quàm socij habent. quæ iureiurando, quæ monumentis literarum in lapide insculptis in æternam memoriā sancta atq; sacrata sunt: ea cum periurio nostro tollere parant. Veremur quidem uos Romani:&,si ita uultis, etiam timemus.sed plus & ueremur & timemus deos immortales. Cum assensu maximæ partis est auditus:& locutum omnes pro maiestate magistratus censebant: ut facile appareret, molliret agendo dignitatem suam tenere Romanos non posse. Tum Appius suadere se magnopere Achæis dixit,ut dum liceret uoluntate sua facere,gratiam inirent,ne mox inuiti & coacti facerent. Hæc uox audita quidem cum omnium gemitu est, sed metū iniecit imperata recusandi. id modo petierunt,ut Romani,quæ uiderentur,de Lacedæmonijs mutarent:nec Achęos religione obstringerent, irrita ea, quæ iureiurando sanxissent,faciendi.damnatio tantum Arei & Alcibiadis, quæ nuper facta erat,sublata est. Romæ principio eius anni cum de prouincijs consulum & prætorum actum esset:consulibus Ligures, quia bellum nusquam alibi erat, decreti.Prr. C.Decimius Flauus urbanam,P.Cornelius Cethegus inter ciues & peregrinos sortiti sunt:C.Sempronius Blæsus Siciliam,Q.Næuius Matho Sardiniam, & ut idem de ueneficijs quæreret:A.Terentius Varro Hispaniam citeriorem,P.Sempronius Longus Hispaniam ulteriorē. De ijs duabus prouincijs legati per id ferè tempus L.Iuuentius Talua,& T. Quintilius Varus uenerunt.qui quantum bellum iam profligatū in Hispania esset, senatu edocto, postularūt simul,ut pro rebus tam prospere gestis dijs immortalibus haberetur honos, & ut prætoribus exercitum deportare liceret.Supplicatio in biduum decreta est. de legionibus deportandis,cum de cōsulum prætorumq; exercitibus ageretur, rem integram referri iusserunt. Paucos post dies coss.in Ligures binæ legiones,quas Appius Claudius & M. Sempronius habuerant,decretæ sunt.De exercitibus Hispaniensibus magna cōtentio fuit inter nouos Prr. & amicos absentium, Calpurnij Quintijq;.utraq; causa tribunum pl. utraq; cos.habebat.ij se intercessuros s c si deportandos censerent exercitus,denuntiabant. illi si hæc intercessio fieret,nullam rem aliam se decerni passuros. Victa postremo absentiū gratia est:& s c factum, ut Prr.quatuor millia peditum Romanorū scriberent,quadringentos equites,& quinq; millia sociorum peditum Latini nominis,quingentos equites,quos secum in Hispaniam portarent. cum eas legiones quatuor descripsissent,quod plus quàm quina millia peditum, treceni equites in singulis legionibus esset,dimitterent:eos primum,qui emerita stipendia haberent,deinde ut cuiusq; fortissima opera Calpurnius & Quintius in prælio usi essent.Hac sedata contentione

tione,alia subinde C.Decimij Pr. morte exorta est.Cn.Sicinius,& L.Puppius,qui ædiles proximo anno fuerant: & C. Valerius flamen Dialis,& Q. Fuluius Flaccus:is quia ædilis curulis designatus erat,sine toga candida,sed maxima ex omnibus contentione petebat: certamenq; ei cum flamine erat.& posteaquam primo æquare,mox superare etiam est uisus:pars tribunorum plebis negare rationem eius habendam esse,quod duos simul unus magistratus,præsertim curules,neq; capere posset nec gerere:pars legibus eum solui æquum censere,ut quem uellet Pr.creandi populo potestas fieret.L.Porcius cos.primo in ea sententia esse, ne nomen eius acciperet.deinde ut ex autoritate senatus idem faceret: cōuocatis patribus referre se ad eos dixit: quod nec iure ullo, nec exemplo tolerabili liberæ ciuitati ædilis curulis designatus præturam peteret: sibi, nisi quid aliud ijs uideretur, in animo esse è lege comitia habere. Patres censuerunt, uti L. Porcius cos. cum Q. Fuluio ageret, ne impedimento esset quo minus comitia Pr. in locum C. Decimij subrogandi è lege haberentur. Agenti cos. ex s c respondit Flaccus:nihil,quod se indignum esset,facturum. Medio responso spem ad uoluntatem interpretantibus fecerat: cessurum patrum autoritati esse.comitijs acrius etiam quàm ante petebat,criminando extorqueri sibi à cos. & senatu p r beneficium:& inuidiam geminati honoris fieri: tanquam non appareret,ubi designatus Pr.esset,extemplo ædilitate se abdicaturū. cos. cum & pertinaciam petentis crescere, & fauorem populi magis magisq; in eum inclinari cerneret, dimissis comitijs senatum uocauit. censuerunt frequentes, quoniam Flaccū autoritas patrum nihil mouisset,ad populum cum Flacco agendū.Contione aduocata cum egisset cos.ne tum quidem de sententia motus,gratias p r egit,quod tanto studio,quotiescunq; declarandæ uoluntatis potestas facta esset,Pr.se uoluisset facere.ea sibi studia ciuium suorum destituere non in animo esse.Hæc uero tam obstinata uox tantū ei fauorē accendit,ut haud dubius Pr. esset, si cos.accipere nomen uellet.Ingens certamen tribunis & inter seipsos,& cum cos.fuit:donec senatus à cos.est habitus,decretumq;: quoniam prætoris subrogandi comitia ne legibus fierent,pertinacia Q.Flacci,& praua studia hominum impedirent, senatum censere satis prætorum esse.P.Cornelius utranq; in urbe iurisdictionē haberet: Apollinicq; ludos faceret. His comitijs prudentia & uirtute senatus sublatis, alia maioris certaminis, quo & maiore de re,& inter plures potentioresq; uiros,sunt exorta.Censuram summa contentione petebant L. Valerius Flaccus, P. & L. Scipiones,Cn. Manlius Volso,L. Furius Purpurio,patricij:plebeij autem,M. Porcius Cato, M. Fuluius Nobilior,T.& M.Sempronij, Longus & Tuditanus. sed omneis patricios plebeiosq; nobilissimarum familiarum M.Porcius longe anteibat. In hoc uiro tanta uis animi ingenijq; fuit,ut quocunq; loco natus esset,fortunam sibi ipse facturus fuisse uideretur.nulla ars neq; priuatæ,neq; publicæ rei gerendæ ei defuit.urbanas rusticasq; res pariter callebat.ad summos honores alios scientia iuris,alios eloquentia, alios gloria militaris prouexit.huic uersatile ingenium sic pariter ad omnia fuit:ut natum ad id unū diceres, quodcunq; ageret.in bello manu fortissimus, multisq; insignibus clarus pugnis: idem posteaquam ad magnos honores peruenit, summus imperator:idem in pace si ius cōsuleres,peritissimus:si causa oranda esset,eloquentissimus.nec is tantum,cuius lingua uiuo ego uiguerit, monumentum eloquentiæ nullum extet.uiuit imò uigetq; eloquentia eius, sacrata scriptis omnis generis.orationes & pro se multæ,& pro alijs,& in alios.nam non solum accusando,sed etiam causam dicēdo fatigauit inimicos.simultates nimio plures & exercuerūt eum, & ipse exercuit eas. nec facile dixeris,utrum magis presserit eum nobilitas,an ille agitauerit nobilitatē.Asperi procul dubio animi,& linguæ acerbæ,& immodice liberæ fuit: sed inuicti cupiditatibus animi, & rigidæ innocentiæ,contemptor gratiæ,diuitiarum:in parsimonia, in patientia laboris periculiq;,ferrei propè corporis animiq;: quem ne senectus quidem, quæ soluit omnia,fregerit:qui sextum & octogesimum annū agens causam dixerit,ipse pro se orauerit, scripseritq;:nonagesimo anno Sergium Galbam ad populi adduxerit iudiciū.Hunc,sicut omni uita, ita tum petentem premebat nobilitas:consenserantq; præter L.Flaccum,qui collega in consulatu fuerat, candidati omnes ad deijciendum honore: non solum ut ipsi potius adipiscerētur, nec quia indignabantur nouum hominem censorem uidere:sed etiam quod tristem censuram,periculosamq;

famęq; multorũ famæ & ab læso, à plerisq;, & lædendi cupido expectabant. etenim tum quoq; minitabundus petebat, refragari sibi qui liberam & fortem censuram timerent, criminando. & simul L. Valerio suffragabatur: illo uno collega castigare se noua flagitia, & priscos mores reuocare posse. His accensi homines, aduersa nobilitate non M. Porcium modo censorem fecerunt, sed etiam collegam ei L. Valerium Flaccum adiecerunt. Secundum comitia censorum coss. prætoresq; in prouincias profecti sunt: præter Q. Næuium. quem quatuor non minus menses, priusquam in Sardiniam iret, quæstiones ueneficij, quarum magnã partem extra urbem per municipia conciliabulaq; habuit, quia ita aptius uisum erat, tenuerunt. Si Antiati Valerio credere libet, ad duo hominum millia damnauit. Et L. Posthumius Pr. cui Tarentũ prouincia euenerat, magnas pastorum coniurationes uindicauit, & reliquias bacchanalium quæstionis cum omni executus est cura. multos, qui aut citati non affuerãt, aut uades deseruerãt: in ea regione Italiæ latentes, partim noxios iudicauit, partim comprehensos Romam ad senatum misit. in carcerem omnes à P. Cornelio coniecti sunt. In Hispania ulteriore, fractis proximo bello Lusitanis, quietę res fuerunt. In citeriore A. Terentius in Suessetanis oppidũ Corbionem uineis & operibus expugnauit, captiuos uendidit. quieta deinde hyberna & citerior prouincia habuit. Veteres Prr. C. Calpurnius Piso, & L. Quintius Romam redierunt: utriq; magno patrum consensu triumphus est decretus. prior C. Calpurnius de Lusitanis & Celtiberis triumphauit. coronas aureas tulit LXXXIII: & duodecim M pondo argenti. paucos post dies L. Quintius Crispinus ex ijsdem Lusitanis Celtiberisq; triumphauit. tantũdem auri atq; argẽti in eo triumpho translatum. Censores M. Porcius & L. Valerius metu mista expectatione senatum legerunt. septem mouerunt senatu: ex quibus unum insignẽ & nobilitate & honoribus, L. Quintium Flamininum consularem. Patrum memoria institutum fertur, ut censores motis è senatu asscriberent notas. Catonis & aliæ quidem acerbæ orationes extant in eos, quos aut senatorio loco mouit, aut quibus equos ademit. longe grauissima in L. Quintium oratio est. qua si accusator ante notã, non censor post notã usus esset, retinere Quintium in senatu ne frater quidẽ T. Quintius, si tum censor esset, potuisset. Inter cætera obiecit ei Philippum Pœnum, carum ac nobile scortum ab Roma in Galliam prouinciam spe ingentium donorum perductum. eum puerum, per lasciuiam cum cauillaretur, exprobrare consuli persæpe solitum, quod sub ipsum spectaculum gladiatorum abductus ab Roma esset, ut obsequium amatori iactaret. forte epulantibus ijs, cum iam uino incaluissent, nunciatum in conuiuio esse, nobilem Boium cum liberis transfugam uenisse. conuenire cos. uelle, ut ab eo fidem præsens acciperet. introductum in tabernaculum per interpretem alloqui cos. cœpisse. inter cuius sermonem Quintius scorto, uis tu, inquit, quoniam gladiatorium spectaculum reliquisti, iam hunc Gallum morientem aspicere? & cum is uixdum serio annuisset, ad nutum scorti cos. stricto gladio, qui super caput pendebat, loquenti Gallo caput primum percussisse, deinde fugienti, fidemq; P.R. atq; eorum qui aderant imploranti, latus transfodisse. Valerius Antias, ut qui nec Catonis orationem legisset, & fabulæ tantum sine autore editæ credidisset: alind argumentum, simile tamen & libidine & crudelitate peragit. Placentiæ famosam mulierem, cuius amore deperiret, in conuiuium accersitam scribit. ibi iactantem sese scorto inter cætera retulisse, quàm acriter quæstiones exercuisset, & quàm multos capitis damnatos in uinculis haberet, quos securi percussurus esset. tum illam infra eum accubantem negasse unquam uidisse quenquam securi ferientem, & peruelle id uidere. hic indulgentem amatorẽ unum ex illis miseris attrahi iussum securi percussisse. Facinus siue eo modo, quo censor obiecit, siue ut Valerius tradit, commissum est, sæuum atq; atrox: inter pocula atq; epulas, ubi libare dijs dapes, ubi bene precari mos esset, ad spectaculum scorti procacis, in sinu cos. recubantis, mactatam humanam uictimã esse, & cruore mensam respersam. In extrema oratione Catonis conditio Quintio fertur, ut si id factũ negaret, cæteraq; quæ obiecisset, sponsione defenderet sese: sin fateretur, ignominiáne sua quenquam doliturum censeret, cum ipse uino & uenere amens, sanguine hominis in cõuiuio lusisset? In equitatu recognoscendo L. Scipioni Asiatico ademptus equus. in censibus quoq; accipiendis tristis & aspera in omnes ordines censura fuit. orna-

menta & uestem muliebrem & uehicula, quæ pluris quàm quindecim millium æris essent, in censum referre uiatores iussi. item mancipia minora annis XX, quæ post proximū lustrum X millibus æris aut eo pluris uenijssent, uti ea quoq; decem, tanto pluris quàm quanti essent, æstimarentur, & his rebus omnibus terni in millia æris attribuerentur. aquam publicam omnem in priuatum ædificium aut agrum fluentem ademerunt. & quæ in loca publica inædificata, immolitáue priuati habebant, intra dies XXX demoliti sunt. opera deinde faciēda ex pecunia in eam rem decreta, lacus sternendos lapide, detergendasq; quà opus esset cloacas, in Auentino & in alijs partibus, quà nondum erant, faciendas locauerunt. & separatim Flaccus molem ad Neptunias aquas, ut iter populo esset, & uiam per Formianum montē. Cato atria duo, Mænium & Titium in lautomijs, & quatuor tabernas in publicum emit: basilicamq; ibi fecit, quæ Porcia appellata est. & uectigalia summis pretijs, ultro tributa infimis locauerunt. Quas locationes cum senatus precibus & lachrymis publicanorum uictus induci, & de integro locari iussisset: censores edicto summotis ab hasta, qui ludificati priorē locationem erant: omnia eadem paulum imminutis pretijs locauerunt. Nobilis censura fuit, simultatiumq; plena: quæ M. Porcium, cui acerbitas ea assignabatur, per omnem uitam exercuerunt. Eodem anno coloniæ duæ, Pollentia in Picenum, Pisaurum in Gallicum agrum deductæ sunt. sena iugera in singulos data. diuiserunt agrum coloniasq; deduxerunt ijdem triumuiri, Q. Fabius Labeo, & M. & Q. Fuluij, Flaccus & Nobilior. COSS. eius anni nec domi, nec militiæ memorabile quicquam egerunt. in insequentem annum crearunt COSS. M. Claudium Marcellum, Q. Fabium Labeonem. M. Claudius, Q. Fabius idibus Martijs, quo die cōsulatum inierunt: de prouincijs suis prætorumq; retulerūt. Prr. creati erant, C. Valerius flamen Dialis, qui & priore anno petierat: & Sp. Posthumius Albinus, & P. Cornelius Sisenna, L. Puppius, L. Iulius, Cn. Sicinius. Consulibus Ligures cum ijsdē exercitibus, quos P. Claudius, & M. Porcius habuerant, prouincia decreta est. Hispaniæ extra sortē prioris anni prætoribus cum suis exercitibus seruatæ. Prr. ita sortiri iussi: uti flamini Diali utiq; altera iuris dicendi Romæ prouincia esset. peregrinam est sortitus. Sisennæ Cornelio urbana, Sp. Posthumio Sicilia, L. Puppio Apulia, L. Iulio Gallia, Cn. Sicinio Sardinia euenit. L. Iulius proficisci matute est iussus. Galli transalpini per saltus ignotæ antea uiæ (ut ante dictum est) in Italiam transgressi, oppidum in agro, qui nunc Aquileiensis est, ædificabant. id eos ut prohiberet, quoad eius fine bello posset, prætori mandatum est. si armis prohibendi essent, COSS. certiores faceret. ex his placere alterum aduersus Gallos ducere legiones. Extremo prioris anni comitia auguris creādi habita erant. in demortui Cn. Cornelij Lentuli locum creatus erat Sp. Posthumius Albinus.

Huius principio anni P. Licinius Crassus PONT. MAX. mortuus est: in cuius locum M. Sempronius Tuditanus pontifex est cooptatus. PONT. MAX. est creatus C. Seruilius Geminus. P. Licinij funeris causa uisceratio data, & gladiatores CXX pugnauerunt. & ludi funebres per triduum facti: post ludos epulum. in quo, cum toto foro strata tridinia essent: tempestas cum magnis procellis coorta coegit plerosq; tabernacula statuere in foro. eadem paulo post, cum undiq; conserenasset, sublata. defunctosq; uulgo ferebant, quod inter fatalia uates cecinissent, necesse esse tabernacula in foro statui. Hac religione leuatis altera iniecta, quod sanguine per biduū pluuisset in area Vulcani: & per decemuiros supplicatio indicta erat eius prodigij expiandi causa. Priusquam COSS. in prouincias proficiscerentur, legationes transmarinas in senatum introduxerunt. nec unquam ante tantum regionis eius hominum Romæ fuerat. nam ex quo fama per gentes, quæ Macedoniam accolūt, uulgata est, crimina querimoniasq; de Philippo non negligenter ab Romanis audiri, multis operæpretiū fuisse queri, pro se quæq; ciuitates gentesq;, singuli etiam priuatim (grauis enim accola omnibus erat) Romam aut ad spem leuandæ iniuriæ, aut ad deflendæ solatium uenerunt. Et ab Eumene rege legatio cum fratre eius Athenæo uenit ad querendū, simul quod non deducerētur ex Thracia præsidia: simul quod in Bithyniam Prusiæ bellū aduersus Eumenem gerenti auxilia missa forent.

Respondendum ad omnia iuueni tum admodū Demetrio erat: cum haud facile esset, aut ea quæ obijcerentur, aut quæ aduersus ea dicenda erant, memoria complecti. nec enim multa

solum, sed etiam pleraque oppido quàm parua erant: de controuersia finium, de hominibus raptis, pecoribusque abactis, de iure aut dicto per libidinem, aut non dicto, de rebus per uim aut per gratiam iudicatis. nihil horum neque Demetrium docere dilucide, nec se satis liquido discere ab eo senatus cum cerneret posse: simul & tyrocinio & perturbatione iuuenis moueretur, quæri iussit ab eo: ecquem de his rebus commentarium à patre accepisset? cum respondisset, accepisse se, nihil prius nec potius uisum est, quàm regis ipsius de singulis responsa accipere. librum extemplo poposcerunt: deinde ut ipse recitaret, permiserunt. Erant autem de rebus singulis in breue coactæ causæ: ut alia fecisse se secundũ decreta legatorum doceret: alia non per se stetisse quo minus faceret, sed per eos ipsos, qui accusarent. interposuerat & querelas de iniquitate decretorũ, & quàm nõ ex æquo disceptatum apud Cæcilium foret: indigneque sibi, nec ullo suo merito insultatum ab omnibus esset. Has notas iritati eius animi collegit senatus. cæterum alia excusanti iuueni, alia recipienti futura ita, ut maxime nellet senatus, responderi placuit: Nihil patrem eius neque rectius, nec magis quod ex uolũtate senatus esset, fecisse, quàm quod, utcunque ea gesta essent, per Demetriũ filium satis fieri uoluisset Romanis. multa & dissimulare & obliuisci & pati præterita senatum posse, & credere etiam Demetrio credendũ esse. obsidem enim se animum eius habere: & si patri corpus reddiderit. & scite, quantũ salua in patrem pietate possit, amicum eum P R esse. honorisque eius causa missuros in Macedoniam legatos: ut si quid minus factum sit, quàm debuerit, tum quoque sine piaculo rerũ prætermissarum fiat. uelle etiam sentire Philippum, integra omnia sibi cum P R Demetrij filij beneficio esse. Hæc quæ augendæ amplitudinis eius causa facta erant: extemplo in inuidiam, mox etiam in perniciem adolescenti uerterunt. Lacedæmonij deinde introducti sunt. Multæ & paruæ disceptationes iactabantur. sed quæ maxime rem continerent, erant: utrum restituerentur, quos Achæi damnauerant, nec ne: inique, an iure occidissent, quos occiderant. uertebatur & utrum manerent in Achaico concilio Lacedæmonij, an ut ante fuerat, secretum eius unius in Peloponneso ciuitatis ius esset. Restitui, iudiciaque facta tolli placuit: Lacedæmonem manere in Achaico concilio: scribique id decretum, & consignari à Lacedæmonijs & Achæis. Legatus in Macedoniam Q. Marcius est missus, iussus idem in Peloponneso sociorũ res aspicere. nam ibi quoque & ex ueteribus discordijs residui motus erant: & Messenij desciuerant à concilio Achaico. cuius belli & causas & ordinem si expromere uelim, immemor sim propositi, quo statui non ultra attingere externa, nisi quà Romanis cohærerent rebus. Euentus memorabilis est: quod cum bello superiores essent Achæi, Philopœmen Pr. eorum capitur ad præoccupandam Coronen, quam hostes petebant: in ualle iniqua cum equitibus paucis oppressus. Ipsum potuisse effugere Thracum Cretensiumque auxilio tradunt. sed pudor relinquendi equites nobilissimos gentis, ab ipso nuper lectos, tenuit. quibus dum locum ad euadendas angustias cogendo ipse agmen præbet, sustinens impetus hostium: prolapso equo, & suo ipse casu, & onere equi super eum ruentis haud multum abfuit quin exanimaretur, septuaginta annos iam natus, & diutino morbo, ex quo tum primum reficiebatur, uiribus admodum attenuatis. Iacentem hostes superfusi oppresserunt. cognitumque primum à uerecundia memoriaque meritorum haud secus quàm ducem suum attollunt reficiuntque, & ex ualle deuia in uiam portãt: uix sibimetipsi præ necopinato gaudio credẽtes. pars nuntios Messenen præmittunt, debellatũ esse: Philopœmenem captum adduci. Primũ adeo incredibilis uisa res, ut nõ pro uano modo, sed uix pro sano nuntius audiretur. deinde ut super aliũ alius idem omnes affirmantes ueniebant: tandem facta fides. & priusquã appropinquare urbi satis scirent, ad spectaculũ omnes simul liberi ac serui, pueri quoque cum fœminis effundũtur. itaque clauserat portã turba: dum pro se quisque, nisi ipse oculis suis credidisset, uix pro cõperto tantam rem habiturus uideretur. Ægre summouentes obuios intrare portam, qui adducebant Philopœmenem, potuerunt: atque turba cõferta iter reliquũ clauserat. & cum pars maxima exclusa à spectaculo esset: theatrum repente, quod uiæ propinquum erat, cõpleuerunt: & ut eò in conspectum populi adduceretur, una uoce omnes exposcebant. Magistratus & principes ueriti ne quẽ motum misericordia præsentis tanti uiri faceret, cum alios uerecundia pristinæ maiestatis collata præsenti fortunę, alios recordatio

ingentium meritorũ motura esset, procul in conspectu eum statuerunt: deinde raptim ex oculis hominum abstraxerunt. Pr. Dinocrate dicente, esse quæ pertinentia ad summam belli percunctari eum magistratus uellent. inde adducto eo in curiam, & senatu uocato, consultari cœptum. Iam inuesperascebat, & non modo cætera, sed ne in proximam quidem noctem ubi satis tuto custodiretur, expediebant. obstupuerant ad magnitudinem pristinæ eius fortunæ uirtutisq; & neq; ipsi domum recipere custodiendum audebant, nec cuiqnam uni custodiã eius satis credebãt. admonent deinde quidam, esse thesaurum publicum sub terra, saxo quadrato septum. eò uinctus demittitur, & saxum ingens, quo operitur, machina superimpositum est. ita loco potius quàm homini cuiquã credendam custodiam rati, lucem insequentem expectauerunt. Postero die multitudo quidem integra, memor pristinorum eius in ciuitatem meritorum, parcendum, ac per eum remedia quærenda esse præsentium malorum, censebãt: defectionis autores, quorum in manu Resp. erat, in secreto cõsultantes omnes ad necem eius consentiebant: sed utrum maturarent, an differrent, ambigebatur. uicit pars auidior pœnæ: missusq; qui uenenum ferret. Accepto poculo nihil aliud locutũ ferunt, quàm quæsisse, si incolumis Lycortas (is alter imperator Achæorũ erat) equitesq; euasissent. postea q; dictum est incolumes esse: bene habet, inquit, & poculo impauide exhausto, haud ita multo post expirauit. Nec diuturnum mortis eius gaudium autoribus crudelitatis fuit. uicta nanq; Messene bello exposcentibus Achæis noxios dedit, ossaq; reddita Philopœmenis sunt: & sepultus ab uniuerso Achaico est concilio, adeo omnibus humanis congestis honoribus, ut ne diuinis quidem abstineretur. Ab scriptoribus rerum Græcis Latinisq; tantum huic uiro tribuitur, ut à quibusdã eorum uelut ad insignem notam huius anni memoriæ mandatum sit: tres claros imperatores eo anno decessisse, Philopœmenem, Annibalem, P. Scipionem. adeo in æquo eum duarum potentissimarum gentiũ summis imperatoribus posuerunt. Ad Prusiam regẽ legatus T. Quintius Flamininus uenit, quem suspectũ Romanis & receptus post fugam Antiochi Annibal, & bellum aduersus Eumenem motum faciebat. ibi seu quia à Flaminino inter cætera obiectũ Prusiæ erat, hominem omniũ qui uiuerent infestissimum P R apud eum esse: qui patriæ suæ primum, deinde fractis eius opibus Antiocho regi autor belli aduersus P R fuisset: seu quia ipse Prusias, ut gratificaretur præsenti Flaminino Romanisq;, per se necandi aut tradendi eius in potestatem consilium cepit: à primo colloquio Flaminini milites extemplo ad domum Annibalis custodiendam missi sunt. Semper talem exitum uitæ suæ Annibal prospexerat animo, & Romanorum inexpiabile odium in se cernens, & fidei regum nihil sane confisus. Prusiæ uero leuitatem etiam expertus erat. Flaminini quoq; aduentum uelut fatalem sibi horruerat. ad omnia undiq; infesta ut iter semper aliquot præparatum fugæ haberet, septem exitus è domo fecerat: & ex ijs quosdam occultos, ne custodia sepirentur. sed graue imperium regum nihil inexploratum, quod uestigari uolunt, efficit. totius circuitum domus ita custodijs complexi sunt: ut nemo inde elabi posset. Annibal, posteaquam est nuntiatum milites regios in uestibulo esse: postico, quod deuium maxime atq; occultissimi exitus erat, fugere conatus, ut id quoq; occursu militum obseptum sensit, & omnia circa clausa custodijs dispositis esse: uenenum, quod multo ante præparatum ad tales habebat casus, poposcit. Liberemus, inquit, diuturna cura P R, quando mortem senis expectare longum censent. nec magnam, nec memorabilem ex inermi proditoq; Flamininus uictoriam feret. mores quidem P R quantum mutauerit, uel hic dies argumento erit. horum patres Pyrrho regi hosti armato exercitum in Italia habenti, ut à ueneno caueret, prædixerunt: hi legatum consularem, qui autor esset Prusiæ per scelus occidendi hospitis, miserunt. Execratus deinde in caput regnumq; Prusiæ, & hospitales deos uiolatæ ab eo fidei testes inuocans, poculum exhausit. Hic uitæ exitus fuit Annibalis. Scipionem & Polybius & Rutilius hoc anno mortuum scribunt. Ego neq; his, neq; Valerio assentior: his, quod censoribus M. Porcio, L. Valerio principẽ senatus ipsum L. Valerium censorem lectum inuenio, cum superioribus duobus lustris Africanus fuisset: quo uiuo, nisi ut ille senatu moueretur, quam notam nemo memoriæ prodidit, alius princeps in locum eius lectus non esset. Antiatem autorem refellit tribunus plebis M. Næuius: aduersus quem oratio inscripta P. Africani

pta P. Africani est. Hic Næuius in magistratuum libris est tribunus pl. P. Claudio, L. Porcio coss. sed iniit tribunatum Appio Claudio, M. Sempronio coss. ad quartum idus Decembres. inde tres menses ad idus Martias sunt: quibus P. Claudius, L. Porcius consulatum inierunt. ita & uixisse in tribunatu Næuij uidetur: diesq; ei dici ab eo potuisse: decessisse autem ante L. Valerij & M. Porcij censuram. Trium clarissimorum suæ cuiusq; gentis uirorum non magis tempore congruente comparabilis mors uidetur esse, quàm quod nemo eorum satis dignum splendore uitæ exitum habuit. iam primum omnes non in patrio solo mortui, nec sepulti sunt. ueneno absumpti Annibal & Philopœmen: exul Annibal proditus ab hospite: captus Philopœmen in carcere & in uinculis expirauit. Scipio, & si non exul, neq; damnatus, die tamen dicta, ad quam non affuerat, reus absens citatus uoluntarium non sibimetipse solum, sed etiam funeri suo exilium indixit. Dum ea in Peloponneso, à quibus diuertit oratio, geruntur: reditus in Macedoniam Demetrij legatorumq; aliter aliorum affecerat animos. uulgus Macedonum, quos belli ab Romanis imminentis metus terruerat, Demetrium ut pacis autorem cum ingenti fauore conspiciebant: simul & spe haud dubia regnum ei post mortem patris destinabant. nam & si minor ætate, quàm Perseus esset: hunc tamen iusta matrefamilias, illum pellice ortum esse. illum, ut ex uulgato corpore genitũ, nullam certi patris notam habere: hunc insignem Philippi similitudinem præ se ferre. ad hoc, Romanos Demetrium in paterno solio locaturos: Persei nullam apud eos gratiam esse. Hæc uulgo loquebantur. itaq; & Persea cura angebat, ne parum pro se una ætas ualeret, cum omnibus alijs rebus frater superior esset: & Philippus ipse, uix sui arbitrij fore quem hæredem regni relinqueret credens, sibi quoq; grauiorem esse quàm uellet, minorem filium censebat. offendebatur interdum concursu Macedonum ad eum: & alterã iam se uiuo regiam esse indignabatur. Et ipse iuuenis haud dubie inflatior redierat, subnixus erga se iudicijs senatus, concessisq; sibi, quæ patri negata essent. & omnis mentio Romanorum quantam dignitatem ei apud cæteros Macedonas, tantam inuidiam non apud fratrem modo, sed etiam apud patrem cõciliabat: utiq; posteaquam alij legati Romani uenerunt, & cogebatur decedere Thracia, præsidiaq; deducere, & alia aut ex decreto priorum legatorum, aut ex noua constitutione senatus facere. sed omnia mœrens quidem & gemens, eo magis, quod filium frequentiorem propè cum illis, quàm secum cernebat: obediẽter tamen aduersus Romanos faciebat, ne quam mouendi extemplo belli causam præberet. auertendos etiam animos à suspicione talium consiliorum ratus, mediam in Thraciam, exercitum in Odrysas & Dentheletas & Bessos duxit. Philippopolin urbem fuga desertam oppidanorum, qui in proxima montium iuga cum familijs receperant sese, cepit: campestresq; barbaros, depopulatus agros eorum, in deditionem accepit. relicto inde ad Philippopolin præsidio, quod haud multo post ab Odrysis expulsum est, oppidum in Derriopo condere instituit. Pæoniæ ea regio est prope Erigonum fluuium, qui ex Illyrico per Pæoniam fluens in Axium amnem editur. Haud procul Stobis, uetere urbe, nouam urbem Perseida, ut is filio maiori haberetur honos, appellari iussit. Dum hæc in Macedonia gerũtur, coss. in prouincias profecti. Marcellus nunciũ præmisit ad L. Porcium proconsulem, ut ad nouum Gallorum oppidum legiones admoueret. aduenienti consuli Galli sese dediderunt. duodecim millia armatorum erant. pleriq; arma ex agris rapta habebant. ea ægre patientibus ijs adempta, quæq; alia aut populantes agros rapuerant, aut secum attulerant. de his rebus qui quererentur, legatos Romam miserunt. Introducti in senatum à C. Valerio Pr. exposuerunt: se, superante in Gallia multitudine, inopia coactos agri & egestate, ad quærendam sedem Alpes transgressos. quæ inculta per solitudines uiderent, ibi sine ullius iniuria consedisse. oppidum quoq; ædificare cœpisse: quod indicium esset, nec agro nec urbi ulli uim allaturos uenisse. nuper M. Claudium ad se nuntium misisse: bellum se cum ijs, ni dedetẽtur, gesturum. se certam, & si non speciosam pacem, quàm incerta belli præoptantes, dedisse se prius in fidem, quàm in potestatem populi Romani. post paucos dies iussos & agro & urbe decedere, sese tacitos abire quò terrarum possent, in animo habuisse. arma deinde sibi, & postremo omnia alia quæ ferrent agerent'ue, adempta. orare se S P Q R ne in se innoxios deditos acerbius quàm in ho-

stes sæuirent. Huic orationi senatus ita responderi iussit. Neq; illos recte fecisse, cum in Italiam uenerint, oppidumq; in alieno agro nullius Romani magistratus, qui ei prouinciæ præesset, permissu ædificare conati sint: neq; senatui placere deditos spoliari. itaq; se cum ijs legatos ad cos. missuros: qui, si redeant, unde uenerint, omnia ijs sua reddi iubeant: quiq; protinus eant trans Alpes, & denuntient Gallicis populis: multitudinem suam domi contineant. Alpes propè inexuperabilem finem in medio esse. non utiq; ijs melius fore, qui eas primi peruias fecissent. Legati missi L. Furius Purpurio, Q. Minucius, L. Manlius Acidinus. Galli redditis omnibus, quę sine cuiusquā iniuria habebant, Italia excesserunt. Legatis Romanis transalpini populi benigne responderunt. seniores eorum nimiam lenitatem populi Romani castigarunt: quod eos homines, qui gentis iniussu profecti occupare agrum imperij Romani, & in alieno solo ædificare oppidum conati sunt, impunitos dimiserint. debuisse grauem temeritatis mercedem statui. quod uero etiam sua reddiderint: uereri ne tanta indulgentia plures ad talia audenda impellantur. Et exceperunt & prosecuti cum donis legatos sunt. M. Claudius cos. Gallis ex prouincia exactis, Istricum bellum moliri cœpit: literis ad senatum missis, ut sibi in Istriam traducere legiones liceret. Id senatui placuit. Illud agitabant, uti colonia Aquileia deduceretur. nec satis constabat, utrum Latinam, an ciuium Romanorum deduci placeret. Postremo Latinam potius coloniam deducendam patres censuerunt. triumuiri creati sunt P. Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Eodem anno Mutina & Parma coloniæ Romanorū ciuium sunt deductæ. bina millia hominum in agro, qui proxime Boiorum, ante Tuscorum fuerat, octona iugera Parmæ, quina Mutinæ acceperunt. deduxerunt triumuiri M. Æmylius Lepidus, T. Eburius Carus, L. Quintius Crispinus. Et Saturnia colonia ciuium Romanorum in agrum Caletranum est deducta. deduxerunt triumuiri Q. Fabius Labeo, C. Afranius Stellio, Tib. Sempronius Gracchus. iugera in singulos data decem. Eodem anno A. Terentius propr. haud procul flumine Ibero in agro Ausetano, & prælia secūda cum Celtiberis fecit: & oppida, quæ ibi communierant, aliquot expugnauit. Citerior Hispania eo anno in pace fuit: quia & P. Sempronius propr. diutino morbo est implicitus, & nullo lacessente, peropportune quieuerunt Lusitani. Nec in Liguribus memorabile quicquā à Q. Fabio cos. gestum. M. Marcellus ex Istria reuocatus, exercitu dimisso Romam comitiorum causa rediit. creauit coss. Cn. Bebium Pamphilum, & L. Æmylium Paulum. Cum M. Æmylio Lepido hic ędilis curulis fuerat. à quo consule quintus annus erat: cum is ipse Lepidus post duas repulsas cos. factus esset. Pr. inde facti Q. Fuluius Flaccus, M. Valerius Leuinus, P. Manlius iterum, M. Ogulnius Gallus, L. Cæcilius Dentrix, C. Terentius Istra. Supplicatio extremo anno fuit prodigiorum causa: quod sanguinem per biduū pluuisse in area Concordiæ satis credebant: nuntiatumq; erat, haud procul Sicilia insulam, quæ non ante fuerat, nouam editam è mari esse. Annibalem hoc anno Antiàs Valerius decessisse autor est: legatis ad eam rem ad Prusiam missis præter T. Quintium Flamininum, cuius in ea re celebre est nomen: L. Scipione Asiatico, & P. Scipione Nasica.

DECADIS QVARTAE LIBER DECIMVS

PRINCIPIO insequentis anni coss. prætoresq; sortiti prouincias sunt. consulibus nulla prẹter Ligures, quæ decerneretur erat. Iurisdictio urbana M. Ogulnio Gallo, inter peregrinos M. Valerio euenit. Hispaniarum Q. Fuluio Flacco citerior, P. Manlio ulterior, L. Cæcilio Dentrici Sicilia, C. Terentio Istræ Sardinia. coss. delectus habere iussi. Q. Fabius ex Liguribus scripserat: Apuanos ad rebellionem spectare, periculumq; esse, ne impetū in agrum Pisanū facerēt. Et ex Hispanijs citeriorē in armis esse, & cum Celtiberis bellari sciebāt: in ulteriore, quia diu æger Pr. esset, luxuria & otio solutam disciplinam militarē esse. Ob ea nouos exercitus cōscribi placuit. quatuor legiones in Ligures: uti singulæ quina millia, & ducenos pedites, trecenos haberent equites: sociorū ijsdem Latini nominis XV millia peditum addita, & octingenti equites. hi duo consulares exercitus essent.

scribere præterea iussi septem millia peditum sociorum ac Latini nominis, & quadringentos
equites,& mittere ad M.Marcellum in Galliam:cui ex consulatu prorogatum imperium erat.
in Hispaniam etiam utranq; quæ ducerentur,quatuor millia peditum ciuiũ Romanorum,&
c c equites,& sociorum septem millia peditum cum c c c equitibus scribi iussa. & Q. Fabio
Labeoni cum exercitu,quem habebat in Liguribus, prorogatũ in annũ imperium est. Ver
procellosum eo anno fuit.pridie parilia medio fermè die atrox cum uento tempestas coorta,
multis sacris profanisq; locis stragem fecit.signa ænea in Capitolio deiecit: forem ex æde Lu/
næ,quæ in Auentino est,raptam tulit,& in posticis partibus Cereris templi affixit: signa alia
in Circo maximo cum columnis, quibus superstabant,euertit: fastigia aliquot templorum à
culminibus abrupta fœde dissipauit.itaq; in prodigium uersa ea tempestas, procurariq; aru/
spices iusserunt.simul procuratum est, quod tripedem mulum Reate natum nuntiatum erat:
& à Formijs ædem Apollinis ac Caietæ de cœlo tactam.ob ea prodigia x x hostijs maio/
ribus sacrificatum est,& diem unum supplicatio fuit. Per eosdem dies ex literis A. Terentij
proprætoris cognitum:P.Sempronium in ulteriore prouincia, cum plus annum æger fuisset,
mortuum esse.eo maturius in Hispaniam Prr.iussi proficisci. Legationes transmarinæ deinde
in senatum introductę sunt.prima Eumenis & Pharnacis regum,& Rhodiorum querentium
de Sinopensium clade. Philippi quoq; legati & Achæorum & Lacedæmoniorum sub idem
tempus uenerunt. ijs prius Marcio audito,qui ad res Græciæ Macedoniæq; uisendas missus
erat:responsa data sunt. Asiæ regibus ac Rhodijs responsum est: legatos ad eas res uisendas
missurum senatum.De Philippo auxerat curam Marcius.nam ita fecisse eum quæ senatui pla
cuissent, fatebatur, ut facile appareret,nõ diutius quàm necesse esset,facturũ: neq; obscurum
erat,rebellaturũ,omniaq;,quæ tunc ageret diceretq;,eò spectare.Iam primũ omnẽ ferè multi/
tudinem ciuiũ ex maritimis ciuitatibus cum familijs suis in Emathiam,quę nunc dicitur,quon
dam appellata Pæonia est,traduxit:Thracibusq; & alijs barbaris urbes tradidit habitandas:
fidiora hæc genera hominum fore ratus in Romano bello.Ingentem ea res fremitum in tota
Macedonia fecit.relinquentesq; penates suos cum coniugibus ac liberis pauci tacitũ dolorem
continebant: execrationesq; in agminibus proficiscentium in regem, uincente odio metum,
exaudiebãtur.His ferox animus omnes homines, omnia loca temporaq; suspecta habebat.
postremo negare propalàm cœpit.satis tutum sibi quicquam esse:nisi liberos eorum,quos in/
terfecisset,cõprehensos in custodia haberet,& tempore alium alio tolleret. Eam crudelitatem
fœdam per se,fœdiorem unius domus clades fecit.Herodicum principem Thessalorũ multis
ante annis occiderat.generos quoq; eius postea interfecit.in uiduitate relictæ filiæ,singulos fi
lios paruos habẽtes. Theoxena & Archo nomina his mulieribus erant.Theoxena multis pe
tentibus aspernata nuptias est.Archo Poridi cuidam longe principi gentis Ænianũ nupsit, &
apud eum plures enixa partus,paruis admodũ relictis omnibus,decessit.Theoxena,ut in suis
manibus liberi sororis educarentur,Poridi nupsit:& tanq; omneis ipsa enixa foret, suum soro
risq; filios in eadem habebat cura.posteaq; regis edictum de cõprehendendis liberis eorum,
qui interfecti essent,accepit:ludibrio futuros non regis modo, sed custodũ etiam libidinis ra/
ta,ad rem atrocem animũ adiecit.ausaq; est dicere,se sua manu potius omnes interfecturam,
quàm in potestatẽ Philippi uenirent.Poris abominatus mentionẽ tam fœdi facinoris, Athe/
nas deportaturũ eos ad fidos hospites dixit,comitemq; ipsum fugę futurum esse.Proficiscun
tur ab Thessalonica Æniam ad statum sacrificiũ:quod conditori Æneæ cum magna cerimo/
nia quotannis faciunt.ibi die per solennes epulas cõsumpto,nauem præparatam à Poride so/
pitis omnibus de tertia uigilia conscendunt,tanquã redituri in Thessalonicam.sed traijcere in
Eubœam erat propositum. cæterum in aduersum uentum nequicquam eos tendentes prope
terram lux oppressit.& regij,qui præerant custodiæ portus,lembum armatum ad pertrahen/
dam eam nauim miserunt,cum graui edicto,ne reuerterẽtur sine ea.Cum iam appropinqua/
bant,Poris quidem ad hortationem remigum nautarumq; intentus erat:interdum manus ad
cœlum tendens,opem ut dij ferrent,orabat.ferox interim fœmina ad multo ante præcogita/
tum reuoluta facinus,uenenũ diluit,ferrumq; promit.& posito in conspectu poculo,strictisq;

gladijs, mors, inquit, una uindicta est. uiæ ad mortem hæ sunt. qua quenque animus fert, effugite superbiam regiam. agite iuuenes mei primum qui maiores estis, capite ferrum: aut haurite poculum, si segnior mors iuuat. Et hostes aderant, & autor mortis instabat. alij alio leto absumpti semianimes è naue præcipitantur. ipsa deinde uirū comitē mortis cōplexa in mare sese deiecit. naue uacua dominis regij potiti sunt. Huius atrocitas facinoris nouā uelut flammam regis inuidiæ adiecit, ut uulgo ipsum liberosque eius execrarentur. quæ diræ breui ab omnibus dijs exauditæ, ut sæuiret ipse in suum sanguinem, effecerunt. Perseus enim, cum indies magis cerneret fauorem dignitatemque Demetrij fratris apud Macedonum multitudinem crescere, & gratiam apud Romanos, sibi spem nullam regni superesse, nisi in scelere ratus, ad id unum omnes cogitationes intendit. cæterum cum se ne ad id quidem, quod muliebri cogitabat animo, satis per se ualidum crederet: singulos amicorum patris tentare sermonibus perplexis instituit. & primo quidam ex his, aspernantium tale quicquam speciem præbuerunt, quia plus in Demetrio spei ponebant. deinde crescente indies Philippi odio in Romanos, cui Perseus indulgeret, Demetrius summa ope aduersaretur: prospicientes animo exitum incauti à fraude fraterna iuuenis, adiuuandum quod futurum erat rati, fouendamque spem potentioris, Perseo se adiungunt. cætera in suum quæque tempus agenda differunt. in præsentia placet, omni ope in Romanos accendi regem, impellique ad consilia belli, ad quæ iam sua sponte animum inclinasset. simul ut Demetrius indies suspectior esset, ex composito sermones ad spem Romanorum trahebant. ibi cum alij mores & instituta eorū, alij res gestas, alij speciem ipsius urbis non dum exornatæ neque publicis neque priuatis locis, alij singulos principum eluderent, iuuenis incautus & amore nominis Romani, & certamine aduersus fratrem, omnia tuendo suspectum se patri, & opportunum criminibus faciebat. itaque expertem eum pater omnium de rebus Romanis consiliorum habebat. totus in Persea uersus, cum eo cogitationes eius rei dies ac noctes agitabat. Redierant, quos forte miserat in Bastarnas ad accersenda auxilia: adduxerantque inde nobiles iuuenes, & regij quosdam generis. quorum unus sororem suam in matrimonium Philippi filio pollicebatur: erexeratque consociatio gentis eius animum regis. Tum Perseus, quid ista prosunt? inquit. nequaquam tantum in externis auxilijs est præsidij, quantum periculi fraude domestica. proditorem nolo dicere, certe speculatorem habemus in sinu: cuius ex quo obses Romæ fuit, corpus nobis reddiderunt Romani, animum ipsi habent. omnium penè Macedonum in eum ora conuersa sunt, nec regem se alium habituros aiunt, quàm quem Romani dedissent. His per se ægra mens senis stimulabatur, & animo magis quàm uultu ea crimina accipiebat. Forte lustrandi exercitus uenit tempus. cuius solenne est tale. Caput mediæ canis præcisæ, & prior pars ad dexteram cum extis, posterior ad læuam uiæ ponitur. inter hanc diuisam hostiam copiæ armatæ traducuntur. præferuntur primo agmini arma insignia omnium ab ultima origine Macedoniæ regum, deinde rex ipse cum liberis sequitur. proxima est regia cohors, custodesque corporis: postremum agmen Macedonum cætera multitudo claudit. latera regis duo filij iuuenes cingebant, Perseus iam tricesimum annum agens, Demetrius quinquennio minor, medio iuuentæ robore ille, hic flore: fortunati patris matura soboles, si mens sana fuisset. Mos erat lustrationis, sacro peracto exercitum decurrere, & diuisas bifariam duas acies cōcurrere ad simulachrum pugnæ. regij iuuenes duces ei ludicro certamini dati. cæterum non imago fuit pugnæ. sed tanquam de regno dimicaretur, ita concurrerunt: multaque uulnera sudibus facta: nec præter ferrum quicquā defuit ad instā belli speciem. Pars ea quæ sub Demetrio erat, longe superior fuit. id ægre patiente Perseo, lætari prudentes amici eius, eamque rem ipsam dicere præbiturā causam criminandi iuuenis. Conuiuiū eo die sodalium, qui simul decurrerāt, uterque habuit: cum uocatus ad cœnā ab Demetrio Perseus negasset. festo die inuitatio benigna, & hilaritas iuuenilis utrosque in uinū traxit. cōmemoratio ibi certaminis ludicri, & iocosa dicta in aduersarios, ita ut ne ipsis quidem ducibus abstineretur, iactabantur. ad has excipiendas uoces speculator ex cōuiuis Persei missus cum incautior obuersaretur, exceptus à iuuenibus forte triclinio egressis male mulctat. Huius rei ignarus Demetrius, quin comessatū, inquit, ad fratrem imus? & iram eius, si qua ex certamine residet, simplicitate

& hilaritate

& hilaritate nostra lenimus? omnes se ire conclamarunt, præter eos, qui speculatoris ab se pulsati præsentem ultionem metuebant. cum eos quoq; Demetrius traheret: ferrum ueste abdiderunt, quo se tutari, si qua uis fieret, possent. Nihil occulti esse in intestina discordia potest. utraq; domus speculatorum & proditorum plena erat. præcucurrit index ad Persea, ferro succinctos nuntians cum Demetrio quatuor adolescentes uenire. & si causa apparebat: (nam ab ijs pulsatum conuiuam suum audierat) tamen infamandæ rei causa ianuam obserari iubet: & ex parte superiore ædium, uersisq; in uiam fenestris, comessatores tanquam ad cædem suam uenientes aditu ianuæ arcet. Demetrius per uinum quod excluderetur paulisper uociferatus, in conuiuium redit, totius rei ignarus. Postero die Perseus quàmprimum conueniendi potestas patris fuit, regiam ingressus perturbato uultu in conspectu patris tacitus procul constitit. cui cum pater, satin' salue? & quænam ea mœstitia esset? interrogaret eum: deludicro tibi, inquit, uiuere me scio. iam non occultis à fratre petimur insidijs. nocte cum armatis domum ad interficiendum me uenit: clausisq; foribus, parietum præsidio me à furore eius sum tutatus. Cum pauorē mistum admiratione patri iniecisset: atqui si aures præbere potes, inquit, manifestam rem teneas, faciam. Enimuero se Philippus dicere auditurum, uocariq; extemplo Demetrium iussit: & seniores duos amicos, expertos inter fratres certaminū, infrequentes iam in regia, Lysimachum & Onomastum accersit, quos in consilio haberet. Dum ueniunt amici, solus, filio procul stante, multa secum animo uolutans inambulauit. postea quam uenisse eos nuntiatum est, secessit in partem interiorem cum duobus amicis, totidem custodibus corporis. filijs ut ternos inermes secum introducerēt, permisit. Ibi cum consedisset: Sedeo, inquit, miserrimus pater iudex inter duos filios, accusatorem parricidij, & reum, aut conficti aut admissi criminis labem apud meos inuenturus. Iampridem quidem hanc procellā imminentem timebam, cum uultus inter uos minime fraternos cernerem, cum uoces quasdā exaudirem. sed interdum spes animum subibat, deflagrare iras uestras, purgari suspiciones posse. etiam hostes armis positis fœdus icisse, & priuatas multorum simultates finitas. subituram uobis aliquando germanitatis memoriam, puerilis quondam simplicitatis consuetudinisq; inter uos, meorū deniq; præceptorum: quæ uereor ne uana surdis auribus cecinerim. Quoties ego audientibus uobis detestatus exempla discordiarum fraternarum, horrendos euentus eorum retuli? quibus se stirpemq; suam, domos, regna funditus euertissent? meliora quoq; exempla parte altera posui, sociabilem consortionem inter binos Lacedæmoniorū reges, salutarem per multa secula ipsis patriæq;. eandem ciuitatem, posteaquā mos sibi cuiq; rapiendi tyrannidem, exortus sit, euersam. iam hos Eumenem Attalumq; fratres à quàm exiguis rebus, propè ut puderet tegij nominis: mihi, Antiocho, & cuilibet regum huius ætatis, nulla re magis quàm fraterna unanimitate regnum æquasse. ne Romanis quidem exemplis abstinui, quæ aut uisa, aut audita habebam: T. & L. Quintiorum, qui bellum mecum gesserunt: P. & L. Scipionum, qui Antiochum deuicerunt: patris patruiq; eorum, quorum perpetuam uitæ concordiam mors quoq; miscuit. neq; uos illorū scelus, similisq; sceleri euentus deterrere à uecordi discordia potuit: neq; horum bona mens, bona fortuna, ad sanitatem flectere. Viuo & spirante me hæreditatē meam ambo & spe & cupiditate improba creuistis. eousq; me uiuere nultis, donec alterius uestrum superstes, haud ambiguum regem alterum mea morte faciam. nec fratrem, nec patrem potestis pati. nihil cari, nihil sancti est: in omniū uicem regni unius insatiabilis amor successit. Agite conscelerate aures paternas: decernite criminibus, mox ferro decreturi: dicite palàm, quicquid aut ueri potestis, aut comminisci libet. referatæ aures sunt, quæ posthac secretis alterius ab altero criminibus claudentur. Hæc furens ira cum dixisset, lachrymæ omnibus obortæ, & diu mœstum silentium tenuit. Tum Perseus. Aperienda nimirum nocte ianua fuit, & armati comessatores accipiendi, præbendumq; ferro iugulum: quando nō creditur nisi perpetratum facinus, & eadem petitus insidijs audio, quæ latro atq; insidiator. non nequicquam isti unum Demetrium filium te habere, me subditum & pellice genitum appellant. nam si gradum, si caritatem filij apud te haberem: non in me querentem deprehensas insidias, sed in eum, qui fecisset, sæuires: nec adeo tibi uilis uita esset nostra, ut nec preterito periculo meo mouereris, neq;

futuro

futuro,si insidiantibus sit impune.itaq; si mori tacitum oportet,taceamus, precati tantum deos,ut à me cœptum scelus in me finem habeat,nec per meũ latus tu petaris. sin autem, quod circunuentis in solitudine natura ipsa subijcit,ut hominum,quos nunquam uiderint, fidem tamen implorent:mihi quoq; ferrum in me strictum cernenti uocem mittere liceat:per te,patrium'q; nomen,quod utri nostrum sanctius sit,iampridē sentis,ita me audias precor: tanquam si uoce & comploratione nocturna excitus mihi quiritanti interuenisses: Demetrium cum armatis nocte intempesta in uestibulo meo deprehendisses.quod tum uociferarer in te præsenti pauidus,hoc nunc postero die queror. Frater, non comessantium in uicem iamdiu uiuimus inter nos.regnare utiq; uis.huic spei tuæ obstat ætas mea, obstar gentiũ ius, obstat uetustus Macedoniæ mos,obstat uero etiam patris iudicium.huc transcendere nisi per meum sanguinem nō potes.omnia moliris & tentas.adhuc seu cura mea, seu fortuna restitit parricidio tuo. Hesterna die in lustratione & decursu & simulachro ludicro pugnæ funestũ propè prælium fecisti.nec me aliud à morte uindicauit,q̃ quod me ac meos uinci passus sum. ab hostili prælio tanquam fraterno lusu pertrahere me ad cœnam uoluisti. Credis me pater inter inermes conuiuas cœnaturum fuisse,ad quem armati comessatum uenerunt? credis nihil à gladijs nocte periculum fuisse, quem sudibus te inspectante propè occiderunt? Quid hoc noctis, quid inimicus ad iratum,quid cum ferro succinctis iuuenibus uenis?conuiuam me tibi committere ausus non sum,comessatorem te cum armatis uenientem recipiam? Si aperta ianua fuisset, funus meum parares hoc tempore pater, quo querentem audis. Nihil ego tanquam accusator criminose,nec dubia argumentis colligendo ago.quid enim?negat se cum multitudine uenisse ad ianuã meam?an ferro succinctos secum fuisse?quos nominauero,accerse. possunt quidem omnia audere,qui hoc ausi sunt,non tamen audebunt negare.si deprehensos intra limen meum cum ferro ad te deducerem,pro manifesto haberes: fatentes pro deprehensis habe. Execrare nunc cupiditatē regni,& furias fraternas concita.sed ne sint cææ pater execrationes tuę, discerne & dispice insidiatorem & petitum insidijs: noxium huic esse caput. qui occisurus fratrem fuit,habeat etiam iratos paternos deos:qui periturus fraterno scelere fuit, perfugium in patris misericordia & iustitia habeat.quò enim aliò confugiam?cui non solenne lustrale exercitus tui,non decursus militum,non domus,non epulæ,non nox ad quietem data naturæ beneficio mortalibus,tuta est?si iero ad fratrem inuitatus,moriendum est.si recepero intra ianuam comessatum fratrem,moriendum est.nec eundo,nec manendo insidias euito.quò me conferam?nihil præter deos pater,& te colui. non Romanos habeo,ad quos confugiam. perisse expetunt,quia tuis iniurijs doleo,quia tibi ademptas tot urbes,tot gentes, modo Thracię maritimam oram indignor.nec me,nec te incolumi Macedoniam suam futurã sperant. si me scelus fratris,te senectus absumpserit,aut nec ea quidem expectata fuerit, regem regnum'q; Macedonię sua futura sciunt.Si quid extra Macedoniam tibi Romani reliquissent,mihi quoq; id relictum crederem receptaculum.At in Macedonibus satis præsidij est. Vidisti hesterno die impetum in me militum.quid illis defuit,nisi ferrum? quod illis defuit interdiu, conuiuæ fratris noctu assumpserunt.Quid de magna parte principum loquar? qui in Romanis spem omnem dignitatis & fortunæ posuerunt,& in eo qui omnia apud Romanos potest. neq; Hercule istum mihi tantum fratri maiori,sed prope est ut tibi quoq; ipsi regi & patri præferant. iste enim est,cuius beneficio pœnam tibi senatus remisit, qui nunc te ab armis Romanis protegit, qui tuam senectutem obligatam & obnoxiam adolescentiæ suæ esse æquum censet. pro isto Romani stant,pro isto omnes urbes tuo imperio liberatæ,pro isto Macedones, qui pace Romana gaudent.mihi præter te pater,quid usquam aut spei aut præsidij est? Quò spectare illas literas ad te nunc missas T.Quintij credis?quibus & bene te cōsuluisse rebus tuis ait, quod Demetrium Romã miseris,& hortatur,ut iterũ & cum pluribus legatis, & primoribus quoq; Macedonum remittas eum? T.Quintius nunc est autor omnium rerum isti & magister. eum sibi,te abdicato patre,in locum tuum substituit.illic ante omnia clandestina concocta sunt consilia.quæruntur adiutores consilijs,cum te plures, & principes Macedonum cum isto mittere iubet.qui hinc integri & synceri Romam eunt,Philippum regem se habere credentes, imbuti illinc

illinc & infecti Romanis delinimentis redeunt. Demetrius ijs unus omnia est, cum iam regem uiuo patre appellant. Hæc si indignor, audiendum est statim non ab alijs solum, sed etiam à te pater, cupiditatis regni crimen. ego uero, si in medio ponitur, nō agnosco. quem enim suo loco moueo, ut ipse in eius locum succedā? unus ante me pater est, & ut diu sit, deos rogo. superstes ei ita sim, si merebor ut ipse me esse uelit. hæreditatem regni si pater tradet, accipiam. Cupit regnum, & quidem scelerate cupit, qui transcendere festinat ordinem ætatis, naturæ, moris Macedonum, iuris gentium. Obstat frater maior, ad quem iure, uoluntate etiam patris regnū pertinet. tollatur. non primus regnum fraterna cæde petiero. pater senex, & filio solus orbatus, de se magis timebit, quàm ut filij necem ulciscatur. Romani lætabuntur, probabunt, defendent factum. Hæ spes incertæ pater, sed non inanes sunt. ita enim res se habet: periculum uitę propellere à me potes, puniendo eos qui ad me interficiendū ferrum sumpserunt: si facinori eorum successerit, mortem meam idem tu persequi non poteris. Posteaquā dicendi finem Perseus fecit, coniecti eorum qui aderant oculi in Demetrium sunt, uelut confestim responsurus esset. deinde diu silentium fuit. Cum perfusum fletu appareret omnibus loqui nō posse, tandem uicit dolorem ipsa necessitas, cum dicere iuberent. atq; ita orsus est. Omnia quæ reorum antea fuerant auxilia, pater, præoccupauit accusator. Simulatis lachrymis in alterius perniciē, ueras meas lachrymas suspectas tibi fecit. cum ipse ex quo ab Roma redij, per occulta cum suis colloquia dies noctesq; insidietur, ultro mihi non insidiatoris modo, sed latronis manifesti & percussoris speciē induit. Periculo suo te exterret, ut innoxio fratri per eundem te maturet perniciem. perfugium sibi nusquam gentium esse ait, ut ego ne apud te quidem quicquam spei reliquæ habeam. circumuentum, solum, inopem, inuidia gratiæ externę, quæ obest potius quàm prodest, onerat. Iam illud quàm accusatorie? quod noctis huius crimen miscuit cum cætera insectatione uitæ meæ: ut & hoc, quod iam quale sit scies, suspectum alio uitæ nostræ tenore faceret, & illam uanam criminationem spei, uoluntatis, consiliorū meorum, noctu no hoc ficto & composito argumento fulciret. simul & illud quæsiuit, ut repētina & minime præparata accusatio uideretur: quippe ex noctis huius metu & tumultu repentino exorta. Oportuit autem Persen, si proditor ego patris regniq; eram: si cū Romanis, si cum alijs inimicis patris inieram consilia, non expectatam fabulam noctis huius esse, sed proditionis meæ ante me accusatum: si illa separata ab hac uana accusatio erat, inuidiamq; tuam aduersus me magis quàm crimen mecum indicatura, hodie quoq; eam aut prætermitti, aut in aliud tempus differri: ut perspiceretur, utrum ego tibi an tu mihi, nouo quidē et singulari genere odij, insidias fecisses. ego tamen quantum in hac subita perturbatione potero, separabo ea quæ tu confudisti: & noctis huius insidias aut tuas aut meas detegam. Occidendi sui consilium me inisse uideri uult: ut scilicet maiore fratre sublato, cuius iure gentium, more Macedonum, tuo etiam, ut ait, iudicio regnum est futurum: ego minor in eius quem occidissem, succederem locū. quid ergo illa sibi uult pars altera orationis, qua Romanos à me cultos ait? atq; eorum fiducia in spem regni me uenisse? nam si & in Romanis tantum momenti esse credebam, ut quem uellent, imponerent Macedoniæ regem: & meæ tantum apud eos gratiæ cōfidebam, quid opus parricidio fuit? an ut cruentum fraterna cæde diadema gererem? ut illis ipsis, apud quos aut uera, aut certe simulata probitate partam gratiam habeo, si quam forte habeo, execrabilis & inuisus essem? nisi T. Quintium credis, cuius uirtute & consilijs me nunc arguis regi, cum & ipse tali pietate uiuat cum fratre, mihi fraternæ cædis fuisse autorem. Idem nō Romanorū solum gratiam, sed Macedonum iudicia, ac penè omnium deorum hominumq; consensum collegit, per quæ omnia se mihi parem in certamine non futurum crediderit: idem tanquā in alijs omnibus rebus inferior essem, ad sceleris spem ultimam confugisse me insimulat. Vis hanc formulam cognitionis esse? ut uter timuerit ne alter dignior uideretur regno, is consiliū opprimendi fratris cepisse iudicetur? Exequamur tamen quocunq; modo cōficti ordinem criminis. Pluribus modis se petitum criminatus est: & omneis insidiarum uias in unum diem contulit. uolui interdiu eum post lustrationem cum concurrimus: & quidem, si dijs placet, lustrationū die occidere. uolui cum ad cœnam inuitaui, ueneno scilicet tollere. uolui cum comessatū gladijs accincti me secuti sunt, ferro

 interficere

interficere.tempora quidem qualia sint ad parricidium electa,uides:lusus,cõuiuij, comessatiõnis:quid dies,qualis,quo lustratus exercitus, quo inter diuisam uictimã prælatis omnium qui unquam fuere Macedoniæ regum armis regijs, duo soli tua tegentes latera pater præuecti sumus,& secutum est Macedonũ agmen.hoc ego etiã si quid ante admisissem piaculo dignum, lustratus & expiatus sacro, tum cum maxime in hostiam itineri nostro circumdatam intuens, parricidium,uenena,gladios in comessationẽ præparatos uolutabam in animo,ut quibus alijs deinde sacris contaminatam omni scelere gentem expiarem? sed cæcus criminandi cupiditate animus,dum omnia suspecta efficere uult, aliud alio cõfundit. nam si ueneno te inter cœnam tollere uolui,quid minus aptum fuit,quàm pertinaci certamine & concursu iratum te efficere? ut merito,sicut fecisti,inuitatus ad cœnam abnueres?cum autem iratus negasses,utrum ut placarem te danda opera fuit,ut aliam quærerem occasionem, quoniam semel uenenum parauerạm:an ab illo cõsilio uelut transiliendũ ad aliud fuit,ut ferro te, & quidem eo die per speciem comessationis occiderẽ? quo deinde modo,si te metu mortis credebã cœnam euitasse meam, non ab eodem metu comessationem quoq; euitaturum existimabam? Non est res qua erubescam pater,si die festo inter æquales largiore uino sum usus:tu quoq; uelim inquiras,qua lætitia,quo lusu apud me celebratum hesternum conuiuiũ sit, illo etiam (prauo forsitan) gaudio prouehente,quod in iuuenili armorum certamine pars nostra non inferior fuerat.miseria hæc & metus crapulam facile excusserunt: quæ si non interuenissent, insidiatores nos sopiti iaceremus.Si domum tuam expugnaturus,capta domo dominum interfecturus eram, non temperassem uino in unum diem?non milites abstinuissem meos? Et ne ego me solus nimia simplicitate tuear,ipse quoq; minime malus ac suspicax frater,nihil aliud scio,inquit,nihil arguo,nisi quod cũ ferro comessatũ uenerunt. si quæram unde id ipsum sciens,necesse erit te fateri,aut speculatorum tuorũ plenam domũ fuisse meam , aut illos ita aperte sumpsisse ferrum ,ut omnes uiderent . Et ne quid ipse aut prius inquisisse,aut nunc criminose argumentari uideretur, te quærere ex ijs quos nominasset, iubebat:an ferrũ habuissent?ut tanquam in re dubia cum id quæsisses,quod ipsi fatentur,pro conuictis haberẽtur.Quin tu illud quæri iubes? num tui occidendi causa ferrum sumpserint?num me,autore & sciente?hoc enim uideri uis,non illud quod fatentur.& palàm est,& sui se tuendi causa sumpsisse dicunt. rectè an perperam fecerint, ipsi sui facti rationem reddent.meã causam quæ nihil eo facto contingitur,ne misceueris. aut explica, utrum aperte an clàm te aggressuri fuerimus?si aperte,cur non omnes ferrum habuimus? cur nemo præter eos qui tuum speculatorem pulsarunt ? si clàm,quis ordo consilij fuit ? conuiuio soluto cum comessator ego discessissem,quatuor substitissent,ut sopitum te aggrederent? quo modo fefellissent,& alieni,& mei,& maxime suspecti,quia paulo ante in rixa fuerant? quomodo autem trucidato te ipsi euasuri fuerint ? quatuor gladijs domus tua capi & expugnari potuit? Quin tu omissa ista nocturna fabula,ad id quod doles,quod inuidiã urit,reuerteris ? cur usquam regni tui mentio fit Demetri ? cur dignior patris fortunæ successor quibusdam uideris quàm ego?cur spem meam,quæ si tu non esses certa erat,dubiam & sollicitam facis ? Hæc sentit Perseus,etsi non dicit:hæc istum inimicum,hęc accusatorem faciunt:hæc domum, hęc regnum tuum,criminibus & suspicionibus replent.Ego autem pater,quemadmodũ nec nũc sperare regnum,nec ambigere unquam de eo forsitan debeam,quia minor sum, quia tu me maiori cedere uis:sic illud nec debui facere,nec debeo, ut indignus te patre,indignus omnibus uidear.id enim uitijs meis,non cedendo cui ius fasq; est,non modestia consequar. Romanos obijcis mihi:& ea quæ gloriæ esse debent,in crimẽ uertis. ego nec obses Romanis ut traderer, nec ut legatus mitterer Romam,petij:à te missus ire non recusaui.utroq; tempore ita me gessi, ne tibi pudori,ne regno tuo,nẽ genti Macedonũ essem.itaq; mihi cum Romanis amicitię causa tu fuisti pater.quoad tecum illis pax manebit,mecum quoq; gratia erit. si bellum esse cœperit,qui obses,qui legatus pro patre non inutilis fui,idem hostis illis acerrimus ero . Nec hodie ut prosit mihi gratia Romanorũ postulo.ne obsit,tantum deprecor.nec in bello cœpit,nec ad bellum reseruatur.pacis pignus fui,ad pacem retinendam legatus missus sum.neutra res mihi nec gloriæ nec crimini sit.Ego si quid impie in te pater,si quid scelerate in fratrem admisi, nullam

iam deprecor pœnam. si innocens sum, ne inuidia conflagrem, cum crimine nō possim, deprecor. Non hodie me primum frater accusat: sed hodie primum aperte, nullo meo in se merito. Si mihi pater succenseret, te maiorem fratrem pro minore deprecari oportebat, te adolescentiæ, te errori ueniam impetrare. in eo ubi præsidium esse oportebat, ibi exitium est. E conuiuio & comessationibus propè semisomnus raptus sum ad causam parricidij dicendam. sine aduocatis, sine patronis ipse pro me dicere cogor. si pro alio dicendū esset, tempus ad meditandum & componendā orationem sumpsissem, cum quid aliud quàm ingenij fama periclitarer? ignarus quid accersitus essem, te iratum & iubentem dicere causam, fratrem accusantem audiui. ille diu ante præparata, meditata in me oratione est usus: ego id tantum temporis, quo accusatus sum, ad cognoscendū quid ageretur habui. utrum momento illo horæ accusatorem audirem? an defensionem meditarer? attonitus repentino atq; inopinato malo uix quid obijceretur intelligere potui: nedum satis sciam quo modo me tuear. Quid mihi spei esset, nisi patrem iudicem haberem? apud quem etiā si caritate à fratre maiore uincor, misericordia certe reus uinci non debeo. ego enim ut me mihi tibiq; serues, precor: ille ut me in securitatē suam occidas, postulat. quid eum cum regnum ei tradideris, facturum credis in me esse, qui iam nunc sanguine meo sibi indulgeri æquum censet? Dicenti hæc lachrymæ simul spiritum & uocem interclu serunt. Philippus summotis ijs paulisper collocutus cum amicis, pronuntiauit: nō uerbis se nec unius horę disceptatione causam eorum dijudicaturū, sed inquirendo in utriusq; uitam, mores & dicta factaq; in magnis paruisq; rebus obseruādo: ut omnibus appareret, noctis proximæ crimen facile reuictum, suspectam nimiam cum Romanis Demetrij gratiam esse. Hæc uiuo Philippo uelut semina iacta sunt macedonici belli, quod maxime cum Perseo gerendum erat. Consules ambo in Ligures, quæ tum una consularis prouincia erat, proficiscuntur. & quia prospere ibi res gesserunt, supplicatio in unum diem decreta est. Ligurum duo millia ferè ad extremum finem prouinciæ Galliæ, ubi castra Marcellus habebat, uenerunt uti reciperentur orantes. Marcellus operiri eodem loco Liguribus iussis, senatum per literas consuluit. senatus rescribere M. Ogulnium prætorem Marcello iussit: uerius fuisse consules, quorum prouincia esset, quàm se, quid è republica esset decernere. tum quoque non placere sibi, si per deditionem Ligures recipiet, receptis arma adimi: atq; eos ad consulem mitti senatum æquum censere. Prætores eodem tempore, P. Manlius in ulteriorem Hispaniam, quam & priore præturā prouinciam obtinuerat: Q. Fuluius Flaccus in citeriorem peruenit, exercitumq; à Terentio accepit. nam ulterior morte P. Sempronij proprætoris sine imperio fuerat. Fuluium Flaccum oppidum Hispanum Vrbicuam nomine oppugnantem Celtiberi adorti sunt. dura ibi prælia aliquot facta. multi Romani milites et uulnerati et interfecti sunt. uicti perseuerātia Fuluij, quod nulla ui abstrahi ab obsidione potuit, Celtiberi fessi prælijs uarijs abscesserunt. urbs amoto auxilio eorum intra paucos dies capta & direpta est. prædam militibus prætor concessit. Fuluius hoc oppido capto, P. Manlius exercitu tātum in unum coacto, qui dissipatus fuerat: nulla alia memorabili gesta re, exercitus in hyberna deduxerunt. Hæc ea æstate in Hispania gesta.

Terentius, qui ex ea prouincia decesserat, ouans urbem inijt. trāslatum argenti pondo IX millia CCCXX, auri LXXX pondo: & duæ coronæ aureę pondo LXVII. Eodem anno inter populum Carthaginiēsem & regem Masanissam in re præsenti disceptatores Romani de agro fuerunt. ceperat eum ab Carthaginiensibus pater Masanissę Gala. Galam Syphax inde expulerat: postea in gratiam soceri Asdrubalis Carthaginiensibus dono dederat. Carthaginienses eo anno Masanissa expulerat. Haud minore certamine animorū, quàm cum ferro et acie dimicarunt, res acta apud Romanos. Carthaginiēses, quod primo maiorum suorum fuisset, deinde à Syphace ad se peruenisset, repetebant. Masanissa paterni regni agrum se & recepisse, & habere iure gentium aiebat. & causa & possessione superiorem esse. nihil aliud se in ea disceptatione metuere, quàm ne pudor Romanorum, dum uereantur ne quid socio atq; amico regi aduersus communes suos atq; illius hostes indulsisse uideātur, damno sit. Legati possessionis ius non mutarunt. causam integram Romam ad senatum reiecerunt. In Liguribus nihil postea gestum. recesserāt primum in deuios saltus. deinde dimisso exercitu, passim in uicos ca/

stellacp sua dilapsi sunt. Consules quoq; dimittere exercitum uoluerunt, ac de ea re patres consuluerunt. Alterum ex his dimisso exercitu ad magistratus in annum creãdos uenire Romam iusserunt: alterum cum legionibus suis Pisis hyemare. Fama erat, Gallos trãsalpinos iuuentutem armare: nec in quam regionem Italiæ effusura se multitudo esset, sciebatur. ita inter se consules compararunt, ut Cn. Bebius ad comitia iret, quia M. Bebius frater eius consulatum petebat. Comitia consulibus rogandis fuere. creati P. Cornelius Lentulus, M. Bebius Pamphilus. Prætores inde facti duo Q. Fabij, Maximus & Buteo, T. Claudius Nero, Q. Petilius Spurinus, M. Pinarius Posca, L. Duronius. his inito magistratu prouinciæ ita sorte euenerunt. Ligures consulibus: prętoribus, Q. Petilio urbana, Q. Fabio Maximo peregrina, Q. Fabio Buteoni Gallia, T. Claudio Neroni Sicilia, M. Pinario Sardinia, L. Duronio Appulia & Istri adiecti, quod Tarentini Brundisinicp nuntiabant: maritimos agros infestos transmarinarũ nauium latrocinijs esse. eadem Massilienses de Ligurum nauibus querebant. Exercitus inde decreti. quatuor legiones consulibus, quæ quina millia ducenos Romanos pedites, trecenos haberẽt equites, & quindecim millia sociũm ac latini nominis, octingentos equites. In Hispanijs prorogatum ueteribus prætoribus imperium est cum exercitibus, quos haberent: & in supplementum decreta tria millia ciuium Romanorum, ducenti equites, & sociũm latini nominis sex millia peditum, trecenti equites. Nec rei naualis cura omissa. duũuiros in eam rem consules creare iussi, per quos naues uiginti deductæ naualibus socijs ciuibus Romanis qui seruitutem seruissent, complerentur: ingenui tantum in ijs præessent. Inter duumuiros ita diuisa tuenda denis nauibus maritima ora, ut promontoriũ ijs Mineruæ uelut cardo in medio esset: alter in dexteram partem usq; ad Massiliam, læuam alter usque ad Barium tueretur. Prodigia multa fœda & Romæ eo anno uisa, & nuntiata peregre. In Area Vulcani & Concordiæ sanguinem pluit, & pontifices hastas motas nuntiauere: & Lanuuij simulachrum Iunonis Sospitæ lachrymasse. & pestilentia in agris forisq́ue & conciliabulis, & in urbe tanta erat, ut libitina tunc uix sufficeret. His prodigijs cladibuscp anxij patres decreuerunt: ut & consules quibus dijs uideretur, hostijs maioribus sacrificarẽt, & decẽuiri libros adirent. eorũ decreto supplicatio circa omnia puluinaria Romæ in diem unum indicta est. ijsdem autoribus & senatus censuit, & consules edixerunt: ut per totam Italiam triduum supplicatio & feriæ essent. Pestilentiæ tanta uis erat, ut cum propter defectionem Corsorum, bellumq́ue ab Iliensibus concitatum in Sardinia, octo millia peditum ex socijs latini nominis scribi placuisset, & CCC equites, quos M. Pinarius prætor secum in Sardiniam trajceret: tantum hominum demortuum esse, tantum ubique ægrorum consules renuntiauerint, ut is numerus effici militum non potuerit. quod deerat militum, sumere à Cn. Bebio proconsule, qui Pisis hybernabat, iussus prætor, atque inde in Sardiniam trajcere. L. Duronio prætori, cui prouincia Appulia euenerat, adiecta de Bacchanalibus quæstio est: cuius residua quædam uelut semina ex prioribus malis iam priore anno apparuerant. sed magis inchoatæ apud L. Puppium prætorẽ quæstiones erant, quàm ad exitum ullum perductæ. id persecare nouum prætorem, ne serperet iterum latius, patres iusserunt. Et leges de ambitu consules ex autoritate senatus ad populum tulerunt. Legationes deinde in senatum introduxerunt: regum primas, Eumenis & Ariaratis Cappadocis & Pharnacis Pontici. nec ultra quicqnam ijs responsum est, quàm missuros qui de cõtrouersijs eorum cognoscerent statuerentq́ue. Lacedæmoniorum deinde exulum & Achæorum legati introducti sunt. & spes data exulibus est: scripturũ senatum Achæis, ut restituerentur. Achæi de Messene recepta, compositisq́ue ibi rebus cum assensu patrum exposuerunt. Et à Philippo rege Macedonum duo legati uenerunt, Philocles & Apelles, nulla super re quæ ab senatu petenda esset: speculatum magis inquisitumq́ue missi de ijs, quorum Perseus Demetrium insimulasset sermonum cum Romanis, maxime cum T. Quintio, aduersus fratrem de regno habitorum. Hos tanquam medios, nec in alterius fauorem inclinatos miserat rex. erant autem & hi Persei fraudis in fratrem ministri & participes. Demetrius omnium, præterquam fraterni sceleris quod nuper eruperat, ignarus, primo neque magnam neque nullam spem habebat, patrem sibi placari posse. minus deinde indies patris animo fidebat, cum ob-

sideri autes à fratre cerneret. itaque circunspiciens dicta factaqué sua, ne cuius suspiciones augeret, maxime ab omni mentione & contagione Romanorum abstinebat, ut neque scribi sibi uellet: quia hoc præcipue criminum genere exasperari animum sentiebat. Philippus simul ne otio miles deterior fieret, simul auertendæ suspicionis causa quicquam à se agitari de Romano bello, Stobos Pæoniæ exercitu indicto, in Mædicam ducere pergit. Cupido eum ceperat in uerticem Aemi montis ascendendi, quia uulgatæ opinioni crediderat: Ponticum simul & Adriaticum mare, & Istrum amnem, & Alpeis conspici posse. subiecta oculis ea haud parui sibi momenti futura ad cogitationem Romani belli. Percunctatus regionis peritos de ascensu Aemi, cum satis inter omnes constaret, uiam exercitui nullam esse, paucis & expeditis perdifficilimum aditum: ut sermone familiari minorem filium permulceret, quem statuerat non ducere secum: primum quærit ab eo, cum tanta difficultas itineris proponatur: utrum perseuerandum sit in incepto? an abstinendum? si pergat tamen ire, non posse obliuisci se in talibus rebus Antigoni: qui sæua tempestate iactatus, cum in eadē naue secum suos omnes habuisset, præcepisse liberis diceretur: ut & ipsi meminissent, & ita posteris proderent, ne quis cum tota gente simul in rebus dubijs periclitari auderet. memorem ergo se præcepti eius, duos simul filios non commissurum in aleam eius, qui proponeretur casus. & quoniam maiorem filium secum duceret: minorem ad subsidia spei & custodiam regni remissurum in Macedoniam esse. Non fallebat Demetrium ablegari se, ne adesset consilio: cum in conspectu locorum consultaret: quà proxime itinera ad mare Adriaticum atque Italiam ducerent: quæq; belli ratio esset futura. sed non solum parendum patri tum, sed etiam assentiendum erat, ne inuitum parere suspicionem faceret. Vt tamen iter ei tutum in Macedoniam esset: Didas ex prætoribus regijs unus, qui Pæoniæ præerat, iussus est prosequi eum cum modico præsidio. Hunc quoque Perseus, sicut plerosque patris amicorum, ex quo haud dubium cuiquam esse cœperat, ad quem ita inclinato regis animo hæreditas regni pertineret, inter coniuratos in fratris perniciem habuit. in præsentia dat ei mandata, ut per omne obsequium insinuaret se in quàmaxime familiarem usum: ut eliceret omnia arcana, specularique abditos eius sensus posset. ita digreditur Demetrius cum infestioribus, quàm si solus iret, præsidijs. Philippus Mædicam primum, deinde solitudines interiacentes Mædicæ atque Æmo transgressus, septimis demum castris ad radices montis peruēnit. ibi unum moratus diem ad deligēdos quos duceret secum, tertio die iter est ingressus. Modicus primo labor in imis collibus fuit. quantum in altitudinem egrediebanť, magis magisqúe syluestria & pleraque inuia loca excipiebant. peruenere deinde in tam opacum iter, ut præ densitate arborum immissorumque aliorum in alios ramorum perspici cœlum uix posset. ut uero iugis appropinquabant, quod rar um in alijs locis esset: adeo omnia contecta nebula, ut haud secus quàm nocturno itinere impedirentur. tertio demum die ad uerticem peruentū. nihil uulgatæ opinioni digressi inde detraxerunt: magis credo ne uanitas itineris ludibrio esset, quàm quod diuersa inter se maria montesque & amnes ex uno loco conspici potuerint. Vexati omnes, & ante alios rex ipse, quo grauior ętate erat, difficultate uię est. duabus aris ibi, Ioui & Soli, sacratis cum immolasset: (quatriduo ascenderat) biduo est digressus, frigora nocturna maxime metuens, quæ caniculæ ortu similia brumalibus erant. Multis per eos dies difficultatibus conflictatus, nihilo lætiora in castris inuenit: ubi summa penuria erat, ut in regione quam ab omni parte solitudines clauderent. itaque unum tantum moratus diem quietis eorum causa, quos habuerat secum, itinere inde simili fugæ in Dentheletas trāscurrit. Socij erant: sed propter inopiam haud secus quàm hostium fines Macedones populati sunt. rapiēdo enim passim uillas primū, dein quosdam uicos etiam euastarunt, non sine magno pudore regis: cum sociorum uoces nequicquam deos sociales nomenq; suum implorantes audiret. Frumēto inde sublato in Mædicam regressus, urbem quam Petram appellant, oppugnare est adortus. ipse à campestri aditu castra posuit. Perseum filium cum modica manu circūmisit, ut à superioribus locis urbem aggrederetur. Oppidani, cum terror undique instaret: obsidibus datis, in præsentia dediderunt sese. ijdem, postcaquam exercitus recessit, obliti obsidum, relicta urbe in loca munita & montes

 refugerunt.

refugerunt. Philippus omni genere laboris sine ullo effectu fatigatis militibus, & fraude prætoris Didæ auctis in filium suspicionibus, in Macedoniam rediit. Missus hic comes (ut ante dictum est) cum simplicitatem iuuenis incauti, & suis haud immerito succensentis, assentando in dignandoq; & ipse uicem eius, captaret in omnia ultro suam offerens operam, fide data arcana eius elicuit. Fugam ad Romanos Demetrius meditabatur. cui consilio adiutor deûm beneficio oblatus uidebatur Pæoniæ prætor: per cuius prouinciam spem ceperat elabi tuto posse. Hoc consilium extemplo & fratri proditur, & autore eo indicatur patri. Literæ primum ad obsidentem Petram allatæ sunt. inde Herodorus (princeps hic amicorum Demetrij erat) in custodiam est coniectus: & Demetrius dissimulanter asseruari iussus. Hæc super cætera tristem aduentum in Macedoniam regi fecerunt. mouebant eum & præsentia crimina. expectandos tamen quos ad exploranda omnia Romam miserat, censebat. His anxius curis cum aliquot menses egisset: tandem legati, iam ante præmeditatis in Macedonia quæ ab Roma renunciarent, uenerunt. qui super cætera scelera falsas etiam literas signo adulterino T. Quintij signatas reddiderunt regi. deprecatio erat in literis: si quid adolescens cupiditate regni prolapsus secum egisset. nihil eum aduersus suorum quenquam facturum. neque eum sese esse, qui ullius impij consilij autor futurus uideri possit. Hæ literæ fidem Persei criminibus fecerunt. itaq; Herodorus extemplo diu excruciatus sine indicio rei ullius in tormentis moritur. Demetrium iterum ad patrem accusauit Perseus. fuga per Pæoniam præparata arguebatur, & corrupti quidam, ut comites itineris essent. maxime falsæ literæ T. Quintij urgebant. nihil tamen palam grauius pronuntiatum de eo est, ut dolo potius interficeretur. nec id cura ipsius, sed ne pœna eius consilia aduersus Romanos nudaret. Ab Thessalonica Demetriadem ipsi cum iter esset, ad Astreum Pæoniæ Demetrium mittit cum eodem comite Dida: Perseum ad Philippopolin ad obsides Thracum accipiendos. digredienti ab se Didæ mandata dedisse dicitur de filio occidendo. Sacrificium ab Dida seu institutum seu simulatum est: ad quod celebrandum inuitatus Demetrius ab Astreo Heracleam uenit. in ea cœna dicitur uenenum datum. poculo epoto extemplo sensit. & mox coortis doloribus, relicto conuiuio, cum in cubiculum recepisset sese, crudelitatem patris conquerens, parricidium fratris, ac Didæ scelus incusans, torquebatur. intromissi deinde Thyrsis quidam Stubaræus, & Berreus Alexander, iniectis tapetibus in caput faucesq́ue spiritum intercluserunt. ira innoxius adolescens, cum in eo ne simplici quidem genere mortis cōtenti inimici fuissent, interficitur. Dum hęc in Macedonia geruntur, L. Aemylius Paulus prorogato ex consulatu imperio, principio ueris in Ligures Ingaunos exercitum introduxit. Vbi primum in hostiū finibus castra posuit: legati ad eum per speciem pacis petendæ speculatum uenerunt. neganti Paulo nisi cum deditis pacisci se pacem, non tam id recusabant quàm tempore opus esse aiebant, ut generi agresti hominum persuaderetur. ad hoc decem dierum induciæ cum darentur: petierunt deinde, ne trans montes proximos castris pabulatum lignatumq́ue milites irent. culta ea loca suorum finium esse. id ubi impetrauere: post eos ipsos montes unde auerterant hostem, exercitu omni coacto, repente multitudine ingenti castra Romanorum oppugnare simul omnibus portis aggressi sunt. summa ui totum unum diem oppugnarunt: ita, ut ne efferendi quidem signa Romanis spatium, nec ad explicandam aciem locus esset. conferti in portis obstando magis quàm pugnando castra tutabantur. sub occasum solis cum recessissent hostes, duos equites ad M. Bebium cōsulem cum literis Pisas mittit: ut obsesso sibi per inducias quamprimum subsidio ueniret. Bebius exercitum M. Pinario prætori eunti in Sardiniam tradiderat. cæterum & senatum literis certiorem fecit, obsideri à Liguribus L. Aemylium: & M. Claudio Marcello, cuius proxima inde prouincia erat, scripsit ut si uideretur ei, exercitum ex Gallia traduceret in Ligures, & L. Aemylium liberaret obsidione. Hęc sera futura auxilia erant. Ligures postero die ad castra redeunt. Aemylius cum & uenturos scisset, & educere in aciem copias potuisset, intra uallum suos tenuit, ut extraheret rem in id tempus, quo Bebius cum exercitu uenire à Pisis posset. Romæ magnam trepidationem literæ Bebij fecerunt: eo maiorem, quod paucos post dies Marcellus tradito exercitu Fabio Romam cum uenisset, spem ademit, eum qui in Gallia esset, exercitum in

Ligures

Ligures traduci posse,quia bellum cum Istris esset,prohibentibus coloniam Aquileiam dedu ci. eò profectū Fabium, neq; inde regredi bello inchoato posse. Vna & ea ipsa tardior quàm tempus postulabat,subsidij spes erat,si consules maturassent in prouinciā ire.id ut facerēt,pro se quisq; patrū uociferari. Consules nisi confecto delectu negare se ituros.nec suam segnitiam sed uim morbi in causa esse,quo serius perficeretur.nō tamen potuerunt sustinere consensum se natus,quin paludati exirent,& militibus quos conscriptos haberent,diem edicerent,quo Pisas conuenirent.permissum ut quā irent,protinus subitarios milites scriberent,ducerentq; secum.

Et prætoribus Q.Petilio & Q.Fabio imperatū est,ut Petilius duas legiones ciuium Roma norum tumultuarias scriberet, & omnes minores quinquaginta annis sacramento rogaret:Fa bio ut socijs latini nominis XV millia peditum,octingentos equites imperaret. Duumuiri na uales creati C.Maticnus & C. Lucretius, nauesq; ijs ornatæ sunt:Matienoque,cuius ad galli cum sinū prouincia erat, imperatū, ut classem primo quoq; tempore duceret in Ligurū oram, si quo usui esse L.Aemylio atq; eius exercitui posset. Aemylius,posteaquā nihil usquam au xilij ostendebat:interceptos credens equites, non ultra differendū ratus quin per se fortunam tentaret, priusquam hostes uenirent, qui iam segnius secordiusq; oppugnabant: ad quatuor portas exercitū instruxit,ut signo dato simul ex omnibus partibus eruptionem facerent. qua tuor extraordinarijs cohortibus duas adiunxit,præposito M.Valerio legato:erumpere extra ordinaria porta iussit.ad dexteram principalem hastatos legionis primæ instruxit: principes ex eadem legione in subsidijs posuit. M.Seruilius & L.Sulpicius trib.mil.his præpositi.tertia legio aduersus principalem sinistram portam instructa est. id tantum mutatum:principes pri mi,& hastati in subsidijs,locati: Sex.Iulius Cæsar & L. Aurelius Cotta trib. mil. huic legioni præpositi sunt.Q.Fuluius Flaccus legatus cum dextera ala ad quæstoriā portam positus.duæ cohortes & triarij duarum legionum in præsidio castrorum manere iussi.Omnes portas con tionabundus ipse imperator circumijt: & quibuscunq; irritamentis poterat, iras militum acue bat:nunc fraudem hostium incusans,qui pace petita,inducijs datis, per ipsum induciarū tem pus contra ius gentium ad castra oppugnanda uenissent:nunc quantus pudor esset edocēs:ab Liguribus latronibus uerius quàm hostibus iustis Romanum exercitum obsideri. Quo ore quisquam uestrum, si hinc alieno præsidio, non uestra uirtute euaseritis:occurret,non dico eis militibus,qui Annibalem,qui Philippum,qui Antiochum,maximos nostræ ætatis reges du cesq; uicerunt:sed ijs qui hos ipsos Ligures aliquoties pecorum modo fugientes per saltus in uios consectati ceciderunt?quod Hispani,quod Galli, quod Macedones Pœniue nō audeāt: Ligustinus hostis uallum Romanum subit:obsidet ultro & oppugnat: quem scrutantes antea deuios saltus,abditum & latentem uix inueniebamus? Ad hæc consentiens reddebatur mi litum clamor, nullam militum culpam esse: quibus nemo ad erumpendum signum dedisset. daret signum:intellecturum eosdem qui antea fuerint,& Romanos & Ligures esse. Bina cis montes castra Ligurum erant. ex ijs primis diebus sole orto pariter omnes compositi & in structi procedebant:tum nisi exsatiati cibo uinoq; arma non capiebāt.dispersi,inordinati exi bant: ut quibus pro spe certum esset,hostes extra uallum signa non elaturos. Aduersus ita incompositos eos uenientes clamore pariter omnium qui in castris erant, calonum quoque & lixarum sublato, simul omnibus portis Romani eruperūt. Liguribus adeo improuisa res fuit, ut perinde ac si insidijs circumuenti forent,trepidarēt.Exiguum temporis aliqua forma pugnæ fuit.fuga deinde effusa & fugientium passim cædes erat. equitibus dato signo, ut conscende rent equos,nec effugere quenquam sinerent: in castra omnes trepida fuga compulsi sunt:de inde ipsis exuti castris. Supra XV millia Ligurum eo die occisa: capta duo millia & quin genti. Triduo post Ligurum Ingaunorum omne nomen obsidibus datis in deditionem ue nit.gubernatores nautæque conquisiti,qui prędatores fuissent nauibus:atque omnes in custo diam coniecti. Et à Matieno duumuiro naues eius generis in Ligustina ora XXXII ca ptæ sunt.Hæc qui nuntiarēt literasq; ad senatum ferrent,L.Aurelius Cotta,C.Sulpicius Gal lus Romam missi: simulq; peterent, ut L.Aemylio confecta prouincia decedere, & deducere secum milites liceret, atque dimittere. Vtrunq; permissum ab senatu.& supplicatio ad omnia

puluinaria per triduum decreta. iussiq; prætores, Petilius urbanas dimittere legiones: Fabius socijs atq; nomini latino remittere delectum. & uti prætor urbanus consulibus scriberet, senatum æquum censere, subitarios milites tumultus causa cõscriptos primo quoq; tempore dimitti. Colonia Grauiscæ eo anno deducta est in agrum hetruscum de Tarquiniensibus quondam captum. quina iugeta agri data. triumuiri deduxerunt, C. Calpurnius Piso, P. Claudius Pulcher, C. Terentius Istra. Siccitate & inopia frugum insignis annus fuit. sex menses nunquam pluuisse memoriæ proditum est. Eodem anno in agro L. Petilij scribæ sub Ianiculo, dum cultores agri altius moliunt terram: duæ lapideæ arcæ octonos fermè pedes longæ, quaternos latæ inuentæ sunt, operculis plumbo deuinctis. literis Latinis Græcisq; utraq; arca inscripta erat. in altera Numã Pompilium, Pomponis filium regem Romanorũ sepultum esse: in altera, libros Numæ Pompilij inesse. Eas arcas cum ex amicorum sententia dominus aperuisset, quæ titulum sepulti regis habuerat: inanis inuenta sine ullo uestigio corporis humani, aut ullius rei, per tabem tot annorum omnibus absumptis. in altera duo fasces candelis inuoluti septenos habuere libros, non integros modo, sed recentissima specie. septem Latini de iure pontificio erant: septem Græci de disciplina sapientiæ, quæ illius ætatis esse potuit. Adijcit Antias Valerius Pythagoricos fuisse, uulgatæ opinioni, qua creditur Pythagoræ auditorem fuisse Numam, mendacio probabili accommodata fide. Primo ab amicis, qui in re præsenti fuerunt, libri lecti. mox pluribus legentibus cum uulgarentur: Q. Petilius prætor urbanus studio sus legendi eos libros à L. Petilio sumpsit. & erat familiaris usus, quod scribam eum quæstor Q. Petilius in decuriam legerat. Lectis rerum summis cum animaduertisset pleraq; dissoluendarum religionum esse, L. Petilio dixit, sese eos libros in ignem coniecturũ esse. prius quàm id faceret, se ei permittere uti si quod seu ius, seu auxilium se habere ad eos libros repetendos existimaret, experiretur. id integra sua gratia eum facturũ. Scriba tribunos pleb. adit. ab tribunis ad senatum res est reiecta. prætor se iusiurandũ dare paratum esse aiebat, libros eos legi seruariq; non oportere. Senatus censuit satis habendũ, quod prætor iusiurandum polliceret. libros primo quoq; tempore in comitio cremandos esse. pretium pro libris quantum Q. Petilio prætori maiorić; parti tribunorum plebis uideretur, domino esse soluendum. id scriba nõ accepit. libri in comitio igne à uictimarijs facto in conspectu populi cremati sunt. Magnum bellum ea æstate coortum in Hispania citeriore. Ad v & xxx millia hominũ, quantum nunquam fermè antea, Celtiberi comparauerant. Q. Fuluius Flaccus eam obtinebat prouinciam. is quia armare iuuentutem Celtiberos audierat, & ipse quanta poterat à socijs auxilia cõtraxerat. sed nequaquam numero militum hostem æquabat. Principio ueris exercitum in Carpetaniam duxit, & castra locauit ad oppidum Eburam, modico presidio in urbe posito. Paucis post diebus Celtiberi millia duo fermè inde sub colle posuerunt castra. quos ubi adesse prætor Romanus sensit: M. Fuluium fratrem cum duabus turmis sociorum equitum ad castra hostium speculatum misit, quàm proxime succedere ad uallum iussum, ut uisceret quanta essent. pugna abstineret, reciperetq; sese, si hostium equitatum exeuntem uidisset. Ita ut præceptum erat, fecit. per dies aliquot nihil ultra motum, quàm ut hæ duæ turmæ ostenderentur, dein subducerenť, ubi equitatus hostium castris procucurrisset. Postremo & Celtiberi omnibus simul peditum equitumq; copijs castris egressi, acie directa medio fermè spatio inter bina castra cõstiterunt. Campus erat planus omnis & aptus pugnæ. ibi stetere Hispani hostem expectantes. Romanus intra uallum suos continuit per quatriduum continuũ, & illi eodem loco aciem instructã tenuerunt. ab Romanis nihil motum. inde quieuere in castris Celtiberi, quia pugnæ copia non fiebat. equites tantum in stationem egrediebantur, ut parati essent, si quid ab hoste moueref. pone castra utriq; pabulatũ & lignatum ibant, neutri alteros impedientes. Prætor Romanus ubi satis tot dierum quiete credidit spem factam hosti, nihil se priorem moturum: L. Acilium cum ala sinistra, & sex millibus prouincialiũ auxiliorum circumire montem iubet, qui ab tergo hostibus erat: inde ubi clamorẽ audisset, decurrere ad castra eorum. nocte profecti sunt, ne possent conspici. Flaccus luce prima C. Scribonium præfectum sociũm ad uallum hostium cum equitibus extraordinarijs sinistræ alæ mittit. quos ubi & propius accedere, & plures quàm soliti

liti erant, Celtiberi conspexerũt: omnis equitatus effunditur castris, simul & peditibus signum ad exeundum datur. Scribonius, uti præceptum erat, ubi primum fremitum equestrium audiuit, auertit equos, & castra repetit. eo effusius sequi hostes. primo equites, mox & peditũ acies aderat: haud dubia spe castra eo die se oppugnaturos. quingentos passus nõ plus à uallo aberant. Itaq; ubi Flaccus satis abstractos eos à præsidio castrorum suorũ ratus est: intra uallum exercitu instructo, tribus partibus simul erumpit: clamore non tantũ ad ardorem pugnæ excitandum sublato: sed etiam ut qui in montibus erant, exaudirent. nec morati sunt quin decurrerent, sicut imperatum erat, ad castra: ubi quinq; millium armatorum, non amplius, relictum erat præsidium. quos cum & paucitas sua & multitudo hostiũ, & improuisa res terruisset, propè sine certamine capiuntur castra. castris, quæ pars maxime à pugnantibus conspici poterat: iniecit Acilius ignem. postremi Celtiberorum qui in acie erant: primi flammam conspexere. deinde per totam aciem uulgatum est, castra amissa esse, & tum cum maxime ardere. unde illis terror, inde Romanis animus creuit. iam clamor suorum uincentium accidebat, iam ardentia hostium castra apparebant. Celtiberi parumper incertis animis fluctuati sunt. cæterũ posteaquam receptus pulsis nullus erat: nec usquam, nisi in certamine spes: pertinacius de integro capessunt pugnam. Acie media urgebantur acriter à quinta legione. aduersus læuum cornu, in quo sui generis prouincialia auxilia instruxisse Romanos cernebãt, cum maiore fiducia intulerunt signa. Iam propè erat ut sinistrum cornu pelleretur Romanis, ni septima legio successisset: simul ab oppido Ebura, qui in præsidio relicti erant, in medio ardore pugnæ aduenerunt, & Acilius ab tergo erat. Diu in medio cæsi Celtiberi. qui supererãt, in omnes passim partes capessunt fugam. equites bipartito in eos emissi, magnã cædem edidere. ad uiginti tria millia hostium eo die cæsa: capta quatuor millia, & DCCC, cum equis plus quingentis: & signa militaria LXXXVIII. Magna uictoria, non tamen incruenta fuit. Romani de duabus legionibus milites paulo plus CC, sociũm Latini nominis DCCC triginta, externorum auxiliarium duo millia fermè & quadringenti ceciderũt. Pr. in castra uictorem exercitum reduxit: Acilius manere in castris ab se captis iussus. postero die spolia de hostibus lecta, & pro concione donati, quorum uirtus insignis fuerat. Saucijs deinde in oppidum Eburam deuectis, per Carpetaniã ad Contrebiam ductæ legiones. ea urbs circumsessa cum à Celtiberis auxilia accersisset: morantibus ijs, non quia ipsi cunctati sunt, sed quia profectos à domo inexplicabiles continuis imbribus uiæ, & inflati amnes tenebant: desperato auxilio suorum in deditionẽ uenit. Flaccus quoq; tempestatibus fœdis coactus exercitum omnem in urbem introduxit. Celtiberi, qui domo profecti erant, deditionis ignari cum tandem superatis, ubi primum remiserunt imbres, amnibus Contrebiam uenissent: posteaquã castra nulla extra mœnia uiderunt, aut in alteram partem translata rati, aut recessisse hostes, per negligentiam effusi ad oppidum accesserunt. In eos duabus portis Romani eruptionem fecerunt, & incompositos adorti fuderunt. quæ res ad resistendum eos, & ad capessendam pugnam impedijt, quod non uno agmine, nec ad signa frequentes ueniebãt, eadem magnæ parti ad fugam saluti fuit. sparsi enim toto passim campo se diffuderunt: nec usquam confertos eos hostis circumuenit. tamen ad duodecim millia fuot cæsa, capta plus quinq; millia hominum, equi quadringenti. signa militaria LXII. qui palati è fuga domum se recipiebant, alterum agmen Celtiberorum uenientium, deditionem Contrebiæ & suam cladem narrãdo, auerterunt. extemplo in uicos castellaq; sua omnes dilapsi. Flaccus à Contrebia profectus per Celtiberiam populabũdus ducit legiones: multa castella oppugnauit, donec maxima pars Celtiberorum in deditionem uenit. Hæc in citeriore Hispania eo anno gesta. Et in ulteriore Manlius Pr. secũda aliquot prælia cum Lusitanis fecit. Aquileia colonia Latina eodem anno in agro Gallorum est deducta. tria millia peditum, quinquagena iugera, centuriones centena, centena quadragena equites acceperunt. triumuiri deduxerunt P. Cornelius Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Ædes duæ eo anno dedicatæ sunt. una Veneris Erycinæ ad portam Collinam. dedicauit L. Porcius L. F. Licinus duumuir. uota erat ab COS. L. Porcio Ligustino bello. altera in foro olitorio Pietatis. eam ædem dedicauit M. Acilius Glabrio duumuir: statuamq; auratam, quæ prima om-

nium in Italia statua aurata est: patris Glabrionis posuit. Is erat, qui ipse eam ędem uouerat, quo die cum rege Antiocho ad Thermopylas depugnasset. locaueratq; idem ex s c. Per eosdem dies, quibus hæ ædes dedicatæ sunt: L. Æmylius Paulus procos. ex Liguribus Ingaunis triumphauit. Transtulit coronas aureas quinq; & uiginti. nec præterea quicquam auri argentiq; in eo triumpho latum. captiui multi principes Ligurum ante currum ducti. æris trecenos militibus diuisit. Auxerunt eius triumphi famam legati Ligurum pacem perpetuã orantes. ita in animum induxisse Ligurum gentem: nulla unquam arma, nisi imperata a P R, sumere. Responsum à Q. Fabio Pr. est Liguribus iussu senatus: orationem eam non nouam Liguribus esse. mens uero ut noua & orationi cõueniens esset, ipsorum id plurimũ referre. ad coss. irent, & quæ ab ijs imperata essent, facerent. nulli alij quàm consulibus senatum crediturũ esse: syncera fide in pace Ligures esse. Pax in Liguribus fuit. In Corsica pugnatum est cum Corsis. ad duo millia eorum M. Pinarius Pr. in acie occidit. qua clade compulsi obsides dederunt, & ceræ centum millia pondo. Inde in Sardiniam exercitus ductus: & cum Iliensibus, gente ne nunc quidem omni parte pacata, secunda prælia facta. Carthaginiensibus eodem anno c obsides redditi. pacemq; cum ijs P R non ab se tantum, sed ab rege etiam Masanissa præstitit: qui tum præsidio armato agrum, qui in controuersia erat, obtinebat. Otiosam prouinciam coss. habuerũt. M. Bebius comitiorum causa Romam reuocatus coss. creauit: A. Posthumium Albinum Luscum, & C. Calpurnium Pisonem. Prr. exinde facti Tib. Sempronius Gracchus, L. Posthumius Albinus, P. Cornelius Mamercus, T. Minucius Melliculus, A. Hostilius Mancinus, C. Mænius. ij omnes magistratum Idibus Martijs inierunt. Principio eius anni, quo A. Posthumius Albinus, & C. Calpurnius Piso coss. fuerũt: ab A. Posthumio cos. in senatum introducti, qui ex Hispania citeriore uenerant à Q. Fuluio Flacco: L. Minucius legatus, & duo Tr. mil. T. Mænius, & L. Terentius Massaliota. hi cum duo secunda prælia, ditionem Celtiberiæ, confectam prouinciã nunciassent: nec stipendio, quod mitti soleret, nec frumento portato ad exercitum in eum annum opus esse: petierunt ab senatu primum, ut ob res prospere gestas dijs immortalibus honos haberetur: deinde, ut Q. Fuluio decedẽti de prouincia deportare inde exercitum, cuius forti opera & ipse, & multi ante eum Prr. usi essent, liceret. quod fieri, præterquam quod ita deberet, etiam propè necessarium esset. ita enim obstinatos esse milites, ut non ultra retineri posse in prouincia uiderẽtur, iniussuq; abituri inde essent, si non dimitterentur: aut in perniciosam, si quis impense retineret, seditionem exarsuri. coss. ambobus prouinciã Ligures esse senatus iussit. Prr. inde sortiti sunt. A. Hostilio urbana, T. Minucio peregrina obuenit: P. Cornelio Sicilia, C. Mænio Sardinia. Hispanias sortiti, L. Posthumius ulteriorem, Tib. Sempronius citeriorem. Is quia successurus Q. Fuluio erat: ne uetere exercitu prouincia spoliaretur: quæro, inquit, de te L. Minuci, cum confectam prouinciam nuncies, existimes ne Celtiberos perpetuo in fide mansuros? ita ut sine exercitu ea prouincia obtineri possit? si neq; de fide barbarorum quicquam recipere aut affirmare nobis potes: & habendum illic utiq; exercitum censes: utrum tandem autor senatui sis supplemẽtum in Hispaniam mittendi? ut ij modo, quibus emerita stipendia sint, milites dimittãtur: ueteribus militibus tyrones immisceantur? an deductis de prouincia ueteribus legionibus nouas cõscribendi & mittendi? cum contemptum tyrocinium etiam mitiores barbaros excitare ad rebellandũ possit? dictu, quàm re facilius sit prouinciam ingenio ferocem rebellatricem confecisse. Paucæ ciuitates, ut quidem ego audio, quas uicina maxime hyberna premebant, in ius ditionemq; uenerunt: ulteriores in armis sunt. quæ cum ita sint, ego iam hinc prædico P C me exercitu eo qui nunc est, Remp. administraturũ: si deducat secum Flaccus legiones, loca pacata me ad hybernacula electurum, neq; nouum militem ferocissimo hosti obiecturum. Legatus ad ea, quæ interrogatus erat, respondit: neq; se, neq; quenquã alium diuinare posse, quid in animo Celtiberi haberẽt, aut porrò habituri essent. itaq; negare non posse, quin rectius sit etiam ad pacatos barbaros nondum satis assuetos imperio exercitum mitti. nouo autem, an uetere exercitu opus sit, eius esse dicere, qui scire possit, qua fide Celtiberi in pace mansuri sint: simul & qui illud exploratum habeat, quieturos milites si diutius in prouincia retineãtur. si ex eo, quod aut

inter

inter ſe loquantur, aut ſucclamationibus apud contionantem imperatorem ſignificent, quid ſentiant coniectandum ſit, palàm uociferatos eſſe, aut imperatorem in prouincia retenturos, aut cum eo in Italiam uenturos eſſe. Diſceptationem inter prætorem legatumq́;, conſulum relatio interrupit: qui ſuas ornari prouincias priuſquã de prætoris exercitu ageretur, æquum cenſebant. Nouus omnis exercitus conſulibus eſt decretus: binæ legiones Romanæ cum ſuo equitatu, & ſociûm Latini nominis, quantus ſemper numerus, XV millia peditum, & DCCC equites. cum hoc exercitu Apuanis Liguribus ut bellum inferrẽt, mandatum eſt. P. Cornelio & M. Bebio prorogatũ imperium: iuſſiq́; prouincias obtinere, donec COSS. ueniſſent. tum imperatum, ut dimiſſo quem haberent exercitu, reuerterentur Romam. de Tib. Sempronij deinde exercitu actum eſt. nouam legionem ei quinq; millium & ducentorũ peditum cum equitibus quadringentis conſules ſcribere iuſſi: & mille præterea peditum Romanorum, quinquaginta equites, & ſocijs è nomine Latino imperare ſeptem millia peditum, CCC equites. cum hoc exercitu placuit ire in Hiſpaniam citeriorem Tib. Sempronium. Q. Fuluio permiſſum, ut qui milites ante Sp. Poſthumium & Q. Marcium COSS. ciues Romani ſocij'ue in Hiſpaniam tranſportati eſſent: & præterea ſupplemento adducto quod amplius duabus legionibus, quàm X millia, & CCCC pedites, ſexcenti equites eſſent, & ſociûm Latini nominis XII millia, DC equites: quorũ forti opera duobus aduerſus Celtiberos prælijs uſus Q. Fuluius eſſet: eos, ſi uideretur, ſecum deportaret. Et ſupplicationes decretæ, quod is proſpere Remp. geſſiſſet. & cæteri Prr. in prouincias miſſi. Q. Fabio Buteoni prorogatum in Gallia imperium eſt. Octo legiones præter exercitum ueterem, qui in Liguribus in ſpe propinqua miſſionis erat: eo anno eſſe placuit. & is ipſe exercitus ægre explebatur propter peſtilentiam, quæ iam tertium annum urbem Romanam atq; Italiam uaſtabat. Pr. T. Minucius, & haud ita multo poſt COS. C. Calpurnius moritur. multiq́; alij omnium ordinũ illuſtres uiri. poſtremo prodigij loco ea clades haberi cœpta eſt. C. Seruilius PONT. MAX. piacula iræ deûm conquirere iuſſus, decemuiri libros inſpicere: conſul Apollini, Æſculapio, Saluti dona uouere, & dare ſigna inaurata. quæ uouit, deditq́;. Decemuiri ſupplicationem in biduum ualitudinis cauſa in urbe, & per omnia fora conciliabulaq́; edixerunt. maiores duodecim annis omnes coronati, & lauream in manu tenentes ſupplicauerunt. Fraudis quoq; humanæ inſinuauerat ſuſpicio animis. & ueneficij quæſtio ex SC quod in urbe propius'ue urbem decem millibus paſſuũ eſſet commiſſum, C. Claudio Pr. qui in locum T. Minucij erat ſuffectus: ultra decimum lapidem per fora conciliabulaq́; C. Mænio, priuſquã in Sardiniam prouinciam traijceret, decreta. Suſpecta COS. erat mors maxime. necatus à Quarta Hoſtilia uxore dicebatur. ut quidem filius eius Q. Fuluius Flaccus in locum uictrici COS. eſt declaratus: aliquanto magis infamis mors Piſonis cœpit eſſe. & teſtes exiſtebant: qui poſt declaratos COSS. Albinum & Piſonem, quibus comitijs Flaccus tulerat repulſam, & exprobratum ei à matre dicerent, quod iam ei tertium negatus cõſulatus petenti eſſet, & adiecíſſe, pararet ſe ad petendum. intra duos menſes effecturam ut COS. fieret. Inter multa alia teſtimonia ad cauſam pertinentia hæc quoq; uox nimis uero euentu comprobata ualuit cur Hoſtilia damnaretur. Veris principio huius dum COSS. nouos delectus Romæ tenet: mors deinde alterius, & creandi comitia conſulis in locum eius, omnia tardiora fecerunt: interim P. Cornelius, & M. Bebius, qui in conſulatu nihil memorabile geſſerant: in Apuanos Ligures exercitum induxerunt. Ligures, qui ante aduentum in prouinciam conſulum non expectaſſent bellum, improuiſo oppreſſi, ad duodecim millia hominum dediderũt ſe. Eos, cõſulto per literas prius ſenatu, deducere ex montibus in agros campeſtreis procul ab domo, ne reditus ſpes eſſet, Cornelius & Bebius ſtatuerunt, nullũ alium ante finem rati fore Liguſtini belli. Ager publicus PR erat in Samnitibus, qui Tauraſinorũ fuerat. cum traducere Ligures Apuanos uellent, edixerunt: Ligures ab Anido montibus deſcendere cum liberis coniugibusq́;: ſua omnia ſecum portarent. Ligures ſæpe per legatos deprecati ne penates, ſedem in qua geniti eſſent, ſepulchra maiorum cogerentur relinquere, arma, obſides pollicebantur. poſteaquam nihil impetrabant, neq; uires ad rebellandum erant, edicto paruerunt. Traducti ſunt publico ſumptu ad quadraginta millia liberorũ capitũ cum fœminis pueriſq́;

argenti data centum & quinquaginta millia, unde in nouas ædes cōpatarent quę opus essent. agro diuidendo dandoq́; ijdem qui traduxerant, Cornelius & Bebius præpositi. postulantibus tamen ipsis quinq; uiri ab senatu dati, quorum ex cōsilio agerent. Transacta re cum ueterem exercitum Romam deduxissent: triumphus ab senatu est decretus. Hi omnium primi nullo bello gesto triumpharunt. tantum hostes ducti ante currū: quia nec quid ferretur, neq; quid duceretur captum, neque quid militibus daretur, quicquam in triumphis eorum fuerat.

Eodem anno in Hispania Fuluius Flaccus propr. quia successor in prouinciam tardius ueniebat, educto exercitu ex hybernis, ulteriorem Celtiberiæ agrū, unde ad deditionem non uenerant, instituit uastare. qua re irritauit magis quàm conterruit animos barbarorū: & clàm comparatis copijs saltum Manlianum, per quem transiturum exercitum Romanum satis sciebant, obsederunt. In Hispaniam ulteriorem eunti L. Posthumio Albino collegæ Gracchus mandauerat, ut Q. Fuluium certiorem faceret, Tarraconem exercitum adduceret. ibi dimitti ueteranos, supplementumq́; distribuere, & ordinare omnem exercitum sese uelle. dies quoq;, & ea ptopinqua edita Flacco est, qua successor esset uenturus. Hæc noua allata res, omissis quæ agere instituerat, Flaccum rapim deducere exercitum ex Celtiberia cum coegisset: barbari causæ ignari suam defectionem, & clàm comparata arma sensisse eum, & pertimuisse rati, eo ferocius saltum insederunt. Vbi eum saltum prima luce agmen Romanum intrauit, repente ex duabus partibus simul exorti hostes Romanos inuaserūt. quod ubi uidit Flaccus, primos tumultus in agmine per centuriones stare omneis suo quenq; loco, & arma expedire iubendo, sedauit: & sarcinis iumentisq́; in unum locum coactis, copias omneis partim ipse, partim per legatos tribunosq́; militum, ut tempus, ut locus postulabat, sine ulla trepidatione instruxit: cum bis dedítis rem esse admonens, scelus & perfidiam illis, non uirtutem nec animum accessisse. reditum ignobilem in patriā, clarū ac memorabilem eos sibi fecisse: cruentos ex recenti cæde hostium gladios, & manantia sanguine spolia, Romam ad triumphum delaturos. Plura dici tempus nō patiebatur. inuchebāt se hostes, & in partibus extremis iam pugnabatur. deinde acies concurrerunt. atrox ubiq; præliū, sed uaria fortuna erat. egregie legiones, nec segnius duæ alæ pugnabant: externa auxilia ab simili armatura, meliore aliquantum militum genere urgebantur, nec locum tueri poterant. Celtiberi ubi ordinata acie, & signis collatis se non esse pares legionibus senserunt: cuneo impressionem fecerunt. quo tantum ualent genere pugnæ, ut quacunq; parte perculere impetu suo, sustineri nequeant. tunc quoq; turbatæ legiones sunt, propè interrupta acies. Quam trepidationem ubi Flaccus conspexit, equo aduehitur ad legionarios equites: &, ecquid auxilij in uobis est? actū iam de hoc exercitu erit? cum undiq; acclamassent, quin ederet quid fieri uelit, non segniter imperium executuros: duplicate turmas, inquit, duarum legionum equites, & permittite equos in cuneum hostiū, quo nostros urgent. id cum maiore ui equorū facietis, si effrenatos in eos equos immittitis: quod sæpe Romanos equites cum magna laude fecisse sua memoriæ proditū est. Dicto paruerunt, detractisq́; frenis bis ultro citroq́; cum magna strage hostium infractis omnibus hastis transcurrerunt. Dissipato cuneo, in quo omnis spes fuerat, Celtiberi trepidare, & propè omissa pugna locum fugæ circumspicere. Et alarij equites, postquam Romanorum equitum tam memorabile facinus uidere: & ipsi uirtute eorū accensi, sine ullius imperio, in perturbatos iam hostes equos immittunt. Tunc uero Celtiberi omnes in fugam effundūtur. & imperator Romanus auersos hosteis contemplatus, ædem Fortunæ equestri, Iouiq́; OPT. MAX. ludos uouit. cæduntur Celtiberi per totum saltum dissipati fuga. Decem & septem millia hostium cæsa eo die traduntur: uiui capti plus tria millia, ducētis septuaginta septem cum signis militaribus: equis propè mille centum. nullis castris eo die uictor exercitus mansit. uictoria non sine iactura militū fuit. quadringenti LXXII milites Romani, sociûm ac Latini nominis mille decem & nouem, cum his tria millia militum auxiliariorum perierunt. ita uictor exercitus renouata priore gloria Tarraconem est perductus. Venienti Fuluio Tib. Sempronius Pr. qui biduo ante uenerat, obuiam processit: gratulatusq́; est, quod Remp. egregie gessisset. cum summa concordia quos dimitterent, quosq́; retinerēt milites, cōposuerunt. Inde Fuluius exauthoratis militibus in naues impositis,

Romam est profectus. Sempronius in Celtiberiam legiones duxit. coss. ambo in Ligures exercitus induxerũt diuersis partibus. Posthumius prima & tertia legione Balistam Suismontiumq; monteis obsedit: & premendo præsidijs angustos saltus eorum cõmeatus interclusit, inopiaq; omniũ rerũ eos perdomuit. Fuluius secunda & quarta legione adortus à Pisis Apuanos Ligures, qui eorum circa Macram fluuium incolebant in deditionem acceptos, ad septem millia hominum in naueis impositos præter oram Hetrusci maris Neapolim transmisit. inde in Samnium traducti, agerq; his inter populares datus est. Montanorũ Ligurum ab A. Posthumio uineæ cæsæ, frumentaq; deusta. donec cladibus omnibus belli coacti in deditionẽ uenerunt, armaq; tradiderunt. Nauibus inde Posthumius ad uisendam oram Ingaunorum Intemeliorumq; Ligurum processit. Priusquam hi coss. uenirent, ad exercitum qui Pisas inductus erat, præerant A. Posthumius, & frater Q. Fuluij M. Fuluius Nobilior. secundæ legionis Fuluius Tr. mil. erat. is mensibus suis dimisit legionem, iureiurando adactis centurionibus, æs in ærariũ ad quæstores esse delaturos. Hoc ubi Placentiam (nam eò forte erat profectus) Fuluio nunciatum est: cum equitibus expeditis secutus dimissos, quos eorum potuit assequi, deduxit castigatos Pisas. de cæteris cos. certiorem fecit. eo referente s c factum est: ut M. Fuluius in Hispaniam relegaretur ultra nouam Carthaginem. Literæq; ei datæ sunt à cos. ad P. Manlium in Hispaniam ulteriorẽ deferendæ. milites iussi ad signa redire. causa ignominiæ uti semestre stipendium in eum annum esset ei legioni, decretum. qui miles ad exercitum non redisset, eum ipsum bonaq; eius uendere cos. iussus. Eodem anno L. Duronius, qui prætor anno superiore ex Illyrico cum decem nauibus Brundisium redierat: inde in portu relictis nauibus cum uenisset Romam, inter exponendas res, quas ibi gessisset, haud dubie in regem Illyriorum Gentiũ latrocinij omnis maritimi causam auertit. ex regno eius omnes naues esse, quæ superi maris oram depopulatæ essent. de his rebus se legatos misisse, nec conueniendi regis potestatem factam. Venerant Romam legati à Gentio: qui quo tempore Romani conueniendi regis causa uenissent: ægrũ forte eum in ultimis partibus fuisse regni dicerent. petere Gentiũ ab senatu, ne crederent confictis criminibus in se, quæ inimici detulissent. ad ea Duronius adiecit, multis ciuibus Romanis & socijs Latini nominis iniurias factas in regno eius, & ciues Romanos dici Corcyræ retineri. eos omneis Romam adduci placuit. C. Claudium Pr. cognoscere: neq; ante Gentio regi legatis ue eius responsum reddi. Inter multos alios, quos pestilẽtia eius anni absumpsit: sacerdotes quoq; aliquot mortui sunt, L. Valerius Flaccus pontifex mortuus est. in eius locum suffectus est Q. Fabius Labeo. P. Manlius, qui nuper ex ulteriore Hispania redierat: triumuir epulo. Q. Fuluius, M. F. in locũ eius triumuir cooptatus. tum prætextatus erat. de rege sacrifico sufficiendo in locum C. Cornelij Dolabellę contentio inter C. Seruilium PONT. MAX. fuit: & L. Corneliũ Dolabellam duumuirum naualem, quem ut inauguraret pontifex magistratu sese abdicare iubebat. recusantiq; id facere, ob eam rem mulcta duumuiro dicta à pontifice. deq; ea cum prouocasset, certatum ad populum. cum plures iam tribus intrò uocatę dicto esse audientem pontifici duumuirũ iuberent, mulctamq; remitti, si magistratu se abdicasset: ultimũ de cœlo quod comitia turbaret interuẽnit. religio inde fuit pontificibus inaugurandi Dolabellæ. P. Clœlium Siculum inaugurarunt: qui secundo loco inauguratus erat. Exitu anni & C. Seruilius Geminus PONT. MAX. decessit. idem decemuir sacrorum fuit. pontifex in locũ eius à collegio cooptatus est Q. Fuluius Flaccus: in pontificem maximũ Æmylius Lepidus, cũ multi clari uiri petissent. & decemuir sacrorũ Q. Marcius Philippus in eiusdem locum est cooptatus. & augur Sp. Posthumius Albinus decessit. in locum eius P. Scipionẽ filium Africani augures cooptarunt. Cumanis eo anno petentibus permissum, ut publice Latine loquerentur: & præconibus Latine uendendi ius esset. Pisanis agrũ pollicentibus, quò Latina colonia deduceretur, gratię ab senatu actæ. triumuiri creati ad eam rem Q. Fabius Buteo, M. & P. Popilij Lenates. A C. Mænio Pr. cui prouincia Sardinia cum euenisset, additũ erat, ut quæreret de ueneficijs longius ab urbe decem millibus passuũ: literæ allatæ: se iam tria millia hominũ damnasse, & crescere sibi quæstionẽ indicijs. aut eam sibi esse defendendam, aut prouinciam dimittendam. Q. Fuluius Flaccus ex Hispania redijt Romam

cum magna fama gestarum rerum. qui cum extra urbem triumphi causa esset, cos. est creatus cum L. Manlio Acidino. & post paucos dies cum militibus, quos secum deduxerat, triumphans urbem est inuectus. Tulit in triumpho coronas aureas centum uiginti quatuor: praeterea auri pondo triginta unum, & signati oscensis nummûm centũ septuaginta tria M. ducentos. militibus de praeda quinquagenos denarios dedit: duplex centurionibus, triplex equiti: tantundem socijs Latini nominis: & stipendiũ omnibus duplex. Eo anno rogatio primum lata est ab L. Iulio Tr. pl. quot annos nati quenq; magistratum peterent caperentq;. inde cognomen familiae inditum: ut Annales appellarẽtur. Prr. quatuor post multos annos lege Bebia creati, qui alternis quaternos iubebat creari. Hi facti, C. Cornelius Scipio, L. Valerius Leuinus, Q. & M. Mutij Scaeuolae. Q. Fuluio, & L. Manlio coss. eadem prouincia, quae superioribus, pari numero copiae peditum, equitum, ciuium, sociorum decretae. In Hispanijs duabus Tib. Sempronio & L. Posthumio cum ijsdem exercitibus, quos haberent, prorogatum imperium est. & in supplementum coss. scribere iussi ad tria millia peditum Romanorum, CCC equites: quinq; millia sociorum Latini nominis, & quadringentos equites. P. Mutius Scaeuola urbanam sortitus prouinciam est: & ut idem quaereret de ueneficijs in urbe, & propius urbem decem millia passuum. C. Cornelius Scipio peregrinam. Q. Mutius Scaeuola Siciliam, L. Valerius Leuinus Sardiniam. Q. Fuluius cos. priusquã ullam rem publicam ageret, liberare & se, & Remp. religione uotis soluendis dixit uelle. uouisse se quo die postremum cum Celtiberis pugnasset, ludos Ioui OPT. MAX. & aedem equestri Fortunę sese facturum: in eas res sibi pecuniam collatam esse ab Hispanis. Ludi decreti: & ut duumuiri ad aedem locandam crearentur. de pecunia finitur, ne maior causa ludorum consumeretur: quàm quanta Fuluio Nobiliori post Aetolicum bellum ludos facienti decreta esset: néue quid ad eos ludos arcesseret, cogeret, acciperet, faceret aduersus id S C quod L. Aemylio C. Bebio coss. de ludis factum esset. Decreuerat id senatus propter effusos sumptus factos in ludos T. Sempronij aedilis, qui graues non modo Italiae ac socijs Latini nominis, sed etiam prouincijs externis fuerant. Hyems eo anno niue saeua & omni tempestatum genere fuit, arbores, quae obnoxiae frigoribus sunt, deussit cunctas: & ea tum aliquãto quàm aliàs longior fuit. itaq; Latinas mox subito coorta & intolerabilis tempestas in monte turbauit: instauratae'q; sunt ex decreto pontificum. Eadem tempestas & in Capitolio aliquot signa cõstrauit, fulminibus'q; complura loca defotmauit. aedem Iouis Tarracinae: aedem albam Capuae, portam'q; Romanam: muri pinnas aliquot locis decussit. Haec inter prodigia nuntiatũ & ab Reate, tripedem natum mulum. Ob ea decemuiri iussi adire libros edidere quibus dijs, & quot hostijs sacrificaretur: & ob fulminibus complura loca deformata ad aedem Iouis ut supplicatio diem unum esset. Ludi dein de uotiui Q. Fuluij cos. per dies decem magno apparatu facti. Censorum inde comitia habita. creati M. Aemylius Lepidus PONT. MAX. & M. Fuluius Nobilior: qui ex Aetolis triumphauerat. Inter hos uiros nobiles inimicitiae erant, saepe multis & in senatu, & ad populum atrocibus celebratae certaminibus. comitijs confectis, ut traditũ antiquitus est: censores in campo ad aram Martis sellis curulibus consederunt. quò repente principes senatorum cum agmine uenerunt ciuitatis, inter quos Q. Caecilius Metellus uerba fecit. Non obliti sumus censores, uos paulo ante ab uniuerso P R moribus nostris praepositos esse: & nos à uobis & admoneri & regi, nos uos à nobis debere. indicandum tamen est quid omneis bonos in uobis aut offendat, aut certe mutatum malint. Singulos cum intuemur M. Aemyli, M. Fului: neminem hodie in ciuitate habemus, quem, si reuocemur in suffragium, nelimus uobis praelatum esse. ambo cum simul aspicimus, non possumus non uereri ne male cõparati sitis: nec tantum Reip. prosit, quod omnibus nobis egregie placetis: quàm quod alter alteri displicetis, noceat. Inimicitias per annos multos uobismetipsis graues & atroces geritis: quae periculum est ne ex hac die nobis & Reip. quàm uobis grauiores fiant. De quibus causis hoc timeamus, multa succurrunt quae dicerentur: nisi forte implacabiles fueritis, implicauerint animos uestros. Has ut hodie, ut in isto templo finiatis simultates, quaesumus uos uniuersi, & quos coniunxit suffragijs suis P R, hac etiam reconciliatione gratiae coniungi à nobis sinatis. uno animo, uno cõsilio legatis

senatum

senatum, equites recenseatis: agatis censum, lustrum condatis. quod omnibus ferè precationibus nuncupabitis uerbis, ut ea res mihi collegæq; meo bene & feliciter eueniat: ita, ut uere, ut ex animo uelitis euenire: efficiatisq;, ut quod deos precati eritis, id uos uelle etiam homines credamus. T. Tatius & Romulus in cuius urbis medio foro acie hostes concurrerant, ibi concordes regnarũt. Non modo simultates, sed bella quoq; finiuntur. ex infestis hostibus plerunq; socij fideles, interdum etiam ciues fiunt. Albani diruta Alba Romam traducti sunt: Latini, Sabini in ciuitatem accepti. Vulgatum illud quia uerum erat, in prouerbium uenit: Amicitias immortaleis, inimicitias mortaleis debere esse. Fremitus ortus cum assensu, deinde uniuersorum uoces idem petentium confusæ in unum, orationem interpellarunt. Inde Æmylius questus cum alia, tum bis à M Fuluio se certo consulatu deiectum. Fuluius contra queri, se ab eo semper lacessitum, & in probrum suum sponsionem factam. tamen ambo significare, si alter uellet, se in potestate tot principum ciuitatis futuros. Omnibus instantibus qui aderant, dextetas fidemq; dedere, mittere uere ac finire odium. deinde collaudantibus cunctis deducti sunt in Capitolium. & curæ super tali re principum, & facilitas censorum egregie comprobata ab senatu, & laudata est. Censoribus deinde postulantibus, ut pecuniæ summa sibi, qua in opera publica uterentur, attribueretur: uectigal annuum decretum est. Eodem anno in Hispania L. Posthumius & Tib. Sempronius propr. comparauerunt ita inter se, ut in Vacceos per Lusitaniam iret Albinus, inde in Celtiberiam reuerteretur. Gracchus quod maius ibi bellũ esset, in ultima Celtiberiæ penetrauit. Mundam urbem primum ui cepit, nocte ex improuiso aggressus. acceptis deinde obsidibus, præsidioq; imposito, castella oppugnare, agros urere, donec ad præualidam aliam urbem (Certimam appellant Celtiberi) peruenit. ubi cum iam opera admoueret: ueniunt legati ex oppido. quorum sermo antiquæ simplicitatis fuit, non dissimulantium bellaturos, si uires essent. petierunt enim ut sibi in castra Celtiberorũ ire liceret ad auxilia accipienda. si non impetrassent, tum separatim eos ab illis se consulturos. Permittente Graccho ierunt. & post paucis diebus alios decem legatos secum adduxerũt. Meridianũ tempus erat. nihil prius petierunt à Pr. quàm ut bibere sibi iuberet dari. epotis primis poculis iterum poposcerũt, magno risu circunstantium in tam rudibus, & moris omnis ignaris ingenijs. tum maximus natu ex ijs, Missi sumus, inquit, à gente nostra qui sciscitaremur: qua tandem re fretus arma nobis inferres? Ad hanc percunctationẽ Gracchus, exercitu se egregio fidentem uenisse respondit. quem si ipsi uisere uelint, quo certiora ad suos referant, potestatem se eis facturum esse. tribunisq; mil. imperat, ut ornati omneis copias peditum equitumq;, & decurrere iubeant armatas. Ab hoc spectaculo legati missi deterruerũt suos ab auxilio circunsessæ urbi ferendo. Oppidani cum ignes nocte turribus nequicquam (quod signum conuenerat) sustulissent: destituti ab unica spe auxilij in deditionem uenerunt. sestertiũ nummúm quater & uicies ab ijs est exactũ, quadraginta nobilissimi equites: nec obsidum nomine (nam militare iussi sunt) & tamen re ipsa ut pignus fidei essent. Inde iam duxit ad Alcen urbem, ubi castra Celtiberorum erant, à quibus uenerant nuper legati. eos cum per aliquot dies armaturam leuem immittẽdo in stationes lacessisset paruis prælijs: indies maiora certamina serebat, ut omnes extra munitiones eliceret. Vbi quod petebatur sensit effectum: auxiliorũ præfectis imperat, ut contracto certamine, tanquã multitudine superarẽtur, repente tergis datis ad castra effuse fugerent. ipse intra uallũ ad omneis portas instruxit copias. Haud multũ temporis intercessit: cum ex cõposito refugientium suorum agmen, pòst effuse sequentes barbaros cõspexit. instructam ad hoc ipsum intra uallũ habebat aciem. itaq; tantũ moratus, ut suos refugere in castra libero introitu sineret: clamore sublato simul omnibus portis erupit. Non sustinuere impetum necopinatum hostes. qui ad castra oppugnanda uenerant, ne sua quidem tueri potuerunt. nam extemplo fusi, fugati: mox intra uallum pauentes compulsi, postremo exuuntur castris. Eo die nouem millia hostium cæsa: capti uiui treceni uiginti, equi centum duodecim: signa militaria triginta septem. de exercitu Romano centum nouem ceciderunt. Ab hoc prælio Gracchus duxit ad depopulandũ Celtiberiã legiones. & cum ferret passim cuncta atq; ageret: populiq; alij uoluntate, alij metu iugũ acciperent: CIII oppida intra paucos dies in dedi-

tionem accepit. præda potitus ingenti est. Conuertit inde agmen retro, unde uenerat, ad Alcen, atque eam urbem oppugnare instititt. Oppidani primum impetum hostium sustinuerunt. deinde cum iam non armis modo, sed etiam operibus oppugnarentur: diffisi præsidio urbis in arcem uniuersi concesserunt. postremo & inde præmissis oratoribus, in ditionem se suaque omnia Romanis permiserunt. Magna inde præda facta est. multi captiui nobiles in potestatem uenerũt. inter quos & Thurri filij duo, & filia. Regulus hic earum gentium erat, longe potentissimus omnium Hispanorum. Audita suorum clade missis, qui fidem uenienti in castra ad Gracchum peterent: uenit. & primum quæsiuit ab eóne sibi liceret, ac suis uiuere: cum prætor uicturum respondisset: quæsiuit iterum, si cum Romanis militare liceret? id quoque Graccho permittente, sequar inquit uos aduersus ueteres socios meos, quoniam illos ad me propiunt suspicere. Secutus est inde Romanos, fortique ac fideli opera multis locis rem Romanam adiuuit. Ergauia inde nobilis & potens ciuitas, aliorum circa populorum cladibus territa, portas aperuit Romanis. Eam deditionem oppidorum haud cum fide factam quidam auctores sunt. è qua regione abduxisset legiones, extemplo inde rebellatum, magnoque cum postea prælio ad montem Chaunum cum Celtiberis à prima luce ad sextam horam diei signis collatis pugnasse: multos utrinque cecidisse. nec aliud magnopere uictores fuisse Romanos, nisi quod postero die manentes intra uallum prælio lacessierint: spolia per totum diem legisse. tertio die prælio maiore iterum pugnatum: & tum demũ haud dubie uictos Celtiberos: castraque eorum capta & direpta esse. uiginti duo millia hostium eo die esse cæsa: plus trecentos captos: parem ferè equorum numerum: & signa militaria septuaginta duo: inde debellatũ, ueramque pacem, non fluxa ut ante fide Celtiberos fuisse. Eadem æstate & L. Posthumium in Hispania ulteriore bis cum Vacceis egregie pugnasse scribunt. ad triginta & quinque millia hostium occidisse & castra oppugnasse. Propius uero est, serius in prouinciam peruenisse, quam ut ea æstate potuerit res gerere. Censores fideli concordia senatum legerunt. princeps electus est ipse censor M. Æmylius Lepidus PONT. MAX. tres eiecti de senatu. retinuit quosdam Lepidus à collega præteritos. Opera ex pecunia attributa diuisaque inter se, hæc confecerunt. Lepidus molem ad Tarracinam, ingratum opus, quod prædia habebat ibi, priuatamque publicæ rei impensam insuerat. Theatrũ & proscenium ab Apollinis ædem Iouis in Capitolio, columnasque circa poliendas albo locauit. & ab his columnis, quę incõmode opposita uidebãtur, signa amouit: clypeaque de columnis, & signa militaria affixa omnis generis dempsit. M. Fuluius plura, & maioris locauit usus. portum, & pilas pontis in Tyberim, quibus pilis fornices post aliquot annos P. Scipio Africanus, & L. Mummius censores locauerunt imponendos: basilicam post argentarias nouas, & forum piscatorium circundatis tabernis, quas uendidit in priuatum: & forum & porticum extra portam Trigeminam, & aliam post naualia, & ad fanum Herculis, & post Spei ad Tyberim ędem Apollinis Medici. habuere & in promiscuo prętores pecuniam: ex ea communiter locarunt aquam adducendam, fornicesque faciendos. impedimento operi fuit M. Licinius Crassus, qui per fundũ suum duci nõ est passus. Portoria quoque, & uectigalia ijdem multa instituerũt. cõplura sacella publicaque occupata à priuatis, publicaque sacra ut paterent, essentque populo curarũt. mutarũt suffragia: regionatimque generibus hominũ, causisque & quęstibus, tribus descripserunt. Et alter ex censoribus M. Æmylius petijt ab senatu, ut sibi dedicationis templorũ Reginę Iunonis & Dianę, quę bello Ligustino ante annis octo uouisset: pecunia ad ludos decerneretur. uiginti millia æris decreuerunt. Dedicauit eas ædes utranque in circo Flaminio. ludosque scenicos triduum post dedicationem templi Iunonis, biduum post Dianæ, & singulos dies fecit in circo. Idem dedicauit ædem Larium permarinũm in campo. uouerat eam annis quadraginta ante L. Æmylius Regillus, nauali prælio aduersus præfectos regis Antiochi. supra ualuas templi tabula cum titulo hoc fixa est. Duello magno regibus dirimendo caput subigendis patrandæ pacis hæc pugna exeunti L. Æmylio M. Æmylij filio, auspicio, imperio, felicitate ductuque eius inter Ephesum Camuchumque inspectante cos. ipso Antiocho exercitu omni, equitatu, elephantisque classis regis Antiochi antea sic uicta, fusa, contusa fugataque est. ibique eo die naues longæ cum omnibus socijs captæ sexaginta duæ. ea pu-

ea pugna pugnata rex Antiochus,regnumq; . eius rei ergó ædem Laribus permarinis uouit.

Eodem exemplo tabula in æde Iouis in Capitolio ſupra ualuas fixa eſt. Biduo quo ſenatum legerunt cenſores: Q. Fuluius cos. profectus in Ligures, per inuios montes uallesq; ſaltus cum exercitu tranſgreſſus,ſignis collatis cum hoſte pugnauit.neq; tantum acie uicit,ſed caſtra quoq; eodem die cepit.Tria millia ducenti hoſtium,omnisq; ea regio Ligurum in deditionem uenit.cos.deditos in campeſtreis agros deduxit,præſidiaq; montibus impoſuit. Celeriter & ex prouincia literæ Romam uenerunt. ſupplicationes ob eas res geſtas in triduũ decretæ ſunt. Prr. quadraginta hoſtijs maioribus per ſupplicationes rem diuinam fecerunt. Ab altero cos. L. Manlio nihil memoria dignũ in Liguribus eſt geſtum. Galli tranſalpini tria millia hominum in Italiam tranſgreſſi,neminem bello laceſſentes,agrum à cos. & ſenatu petebant:ut pacati ſub imperio P R. eſſent.Eos ſenatus excedere Italia iuſſit:& cos. Q.Fuluium quærere & animaduertere in eos,qui principes & autores tranſcendendi Alpes fuiſſent. Eodem anno Philippus rex Macedonum ſenio & mœrore conſumptus poſt mortem filij deceſſit. Demetriade hybernabat, cum deſiderio anxius filij, tum pœnitentia crudelitatis ſuæ, quæ ſtimulabat animum:& alter filius haud dubie & ſua & aliorum opinione rex, conuerſiq; in eum omnium oculi,& deſtituta ſenectus: alijs expectantibus ſuam mortem : alijs ne expectantibus quidẽ,quo magis angebatur:& cum eo Antigonus Echecratis filius, nomen patrui Antigoni ferens:qui tutor Philippi fuerat,regiæ uir maieſtatis, nobili etiam pugna aduerſus Cleomenem Lacedæmonium clarus. Tutorem eum Græci, ut cognomine à cæteris regibus diſtinguerent,appellarunt.Huius fratris filius Antigonus ex honoratis Philippi amicis unus incorruptus permanſerat: eiq; ea fides nequaquam amicum Perſea inimiciſſimum fecerat. is proſpiciens animo, quanto cum periculo ſuo hæreditas regni uentura eſſet ad Perſea, ut primum labare animum regis,& ingemiſcere interdum filij deſiderio ſenſit: nunc præbendo aureis,nunc laceſſendo etiam mentionem rei temere actæ, ſæpe querenti querens & ipſe aderat: & cum multa adſoleat ueritas prębere ueſtigia ſui,omni ope adiuuabat,quo maturius omnia emanarent.Suſpecti & miniſtri facinoris Apelles maxime & Philocles erant, qui Romam legati fuerant,literasq; exitiales Demetrio ſub nomine Flaminini attulerãt.falſas eſſe,& à ſcriba uitiatas,ſignumq; adulterinum,uulgo in regia fremebant. Cęterũ cum ſuſpecta magis,quàm manifeſta eſſet res: forte Xychus obuius fit Antigono, comprehenſusq; ab eo in regiam eſt perductus. relicto eo cuſtodibus, Antigonus ad Philippum proceſſit. Multis,inquit, ſermonibus intellexiſſe uideor, magno te æſtimaturum, ſi ſcire uera omnia poſſis de filijs tuis,uter ab utro petitus frande & inſidijs eſſet.homo unus omnium,qui nodum huius erroris exoluere poſſit:in poteſtate tua eſt Xychus.forte uocatum perductumq; in regiam, uocari iuberet.

Adductus primo ita negare inconſtanter, ut paruo metu admoto paratum indicem eſſe appareret.conſpectum tortoris uerberumq; non ſuſtinuit:ordinemq; omnem facinoris legatorum miniſterijq; ſui expoſuit. Extemplo miſſi qui legatos comprehenderẽt:Philoclem,qui præſens erat,oppreſſerunt. Apelles miſſus ad Chæream quendam perſequendum, indicio Xychi audito in Italiam traiecit.De Philocle nihil certi uulgatum eſt. alij primo audaciter negantem, poſtquam in conſpectum adductus ſit Xychus, non ultra tetendiſſe: alij tormenta etiam inficiantem perpeſſum affirmãt.Philippo redintegratus eſt luctus, geminatusq;. & infelicitatem ſuã in liberis grauiorẽ quod alter periſſet,cenſebat. Perſeus certior factus omnia detecta eſſe,potentior quidẽ erat, ꝙ ut fugam neceſſariã duceret:tantum ut procul abeſſet,curabat,interim uelut ab incendio flagrantis iræ, dum Philippus uiueret, ſe defenſurus.qui ſpe potiundi ad pœnã corporis eius amiſſa,quod reliquum erat,id ſtudere:ne ſuper impunitatem etiam præmio ſceleris frueretur.Antigonum igitur appellat: cui & palàm facti parricidij gratia obnoxius erat,neq; pudendũ aut pœnitendũ eum regem Macedonibus propter recentem patrui Antigoni gloriã fore cenſebat.Quando in eam fortunã ueni,inquit,Antigone, ut orbitas mihi,quã alij deteſtãtur parẽtes,optabilis eſſe debeat: regnũ,quod à patruo tuo forti non ſolum fideli tutela eius cuſtoditũ & auctum etiã accepi:id tibi tradere in animo eſt. Te unum habeo,quem dignũ regno iudicem.ſi neminem haberem, perire & extingui id mallem,quàm

Perſeo

Perseo scelestæ fraudis præmium esse. Demetrium excitatum ab inferis, restitutumq; credam mihi: si te, qui morti innocentis, qui meo infelici errori unus inlachrymasti, in locū eius substitutum relinquam. Ab hoc sermone omni genere honoris producere eum non destitit. cum in Thracia Perseus abesset: circumire Macedoniæ urbes, principibusq; Antigonum commendare. & si uita longior suppetisset, haud dubium fuit quin eum in possessione regni relicturus fuerit. Ab Demetriade profectus, Thessalonicæ plurimū temporis moratus fuerat. inde cum Amphipolin uenisset, graui morbo est implicitus. Sed animo tamen ægrum magis fuisse, q̄ corpore constat: curisq; & uigilijs, cum identidem species & umbræ insontis interempti filij eum diris agitarent, extinctū esse cum execrationibus alterius. admoneri tamen potuisset Antigonus, si haud statim palàm facta esset mors regis. Medicus Calligenes, qui curationi præerat, non expectata morte regis, à primis desperationis notis nuntios prædispositos, ita ut conuenerat, misit ad Perseum: & mortem regis in aduentū eius omnes, qui extra regiam erant, celauit. Oppressit igitur nec opinanteis ignarosq; omnes Perseus, & regnū scelere partum inuasit. Peropportuna mors Philippi fuit ad dilationem, & ad uires bello cōtrahendas. nam post paucis diebus gens Bastarnarum diu sollicitata ab suis sedibus magna peditū equitumq; manu Istrum traiecit. inde prægressi qui nuntiarēt regi, Antigonus & Cotto: nobilis erat Bastarna. de ea re Antigonus sæpe inuitus cum ipso Cottone legatus ad cōcitandos Bastarnas missus. haud procul Amphipoli famæ incerti nuntij occurrerunt, mortuum esse regem. quæ res omnem ordinem consilij turbauit. Compositum autem sic fuerat. transitum per Thraciam tutum, & commeatus Bastarnis ut Philippus præstaret. id ut facere posset, regionum principes donis coluerat, fide sua obligata: pacato agmine transituros Bastarnas. Dardanorum gentem delere propositum erat, inq; eorum agro sedes dare Bastarnis. duplex inde erat commodum futurum: si & Dardani, gens semper infestissima Macedoniæ, temporibusq; iniquis regum imminens tolleretur: & Bastarnæ relictis in Dardania coniugibus liberisq;, ad populandam Italiam possent mitti. per Scordiscos iter esse ad mare Adriaticum Italiamq;. alia uia traduci exercitū non posse. facile Bastarnis Scordiscos iter daturos. nec enim aut lingua aut moribus æquales abhorrere. & ipsos adiuncturos se, cum ad prędam opulentissimæ gentis ire uidissent. Inde in omnem euentum consilia commodabantur. siue cæsi ab Romanis forent Bastarnæ, Dardanos tamen sublatos, prædamq; ex reliquijs Bastarnarum, & possessionem liberam Dardaniæ, solatio fore. siue prospere gessissent: Romanis auersis in Bastarnarū bellum, recuperaturum se in Græcia quæ amisisset. Hæc Philippi consilia fuerant. Ingressi sunt pacato agmine, fide Cottonis & Antigoni: sed haud multo post famam mortis Philippi, neque Thraces commercio faciles erant, neq; Bastarnæ empto contenti esse poterant, aut in agmine contineri, ne decederent uia. Inde iniuriæ ultro citroq; fieri: quarum indies incremento bellum exarsit. Postremo Thraces, cum uim ac multitudinem sustinere hostium non possent, relictis campestribus uicis in montem ingentis altitudinis (Donucam uocant) concesserunt. Quò ubi ire Bastarnæ uellent: quali tempestate Gallos spoliantes Delphos fama est peremptos esse: talis tum Bastarnas nequicquam ad iuga montium appropinquantes oppressit. Neq; enim imbre tantum effuso, dein creberrima grandine obruti sunt, cum ingenti fragore cœli tonitribusq; & fulguribus præstringentibus aciem oculorū: sed fulmina etiam sic undiq; micabant, ut peti uiderentur corpora: nec solum milites, sed etiam principes icti caderent. itaq; cum præcipiti fuga per rupes præaltas improuidi sternerentur ruerentq;, instabant quidem perculsis Thraces. sed ipsi deos autores fugæ esse, cœlumq; in se ruere aiebant. Dissipati procella cum tanquā ex naufragio pleriq; semiermes in castra, unde profecti erant, redissent: cōsultari quid agerent cœptum. inde orta dissensio: alijs redeundum, alijs penetrandū in Dardaniam censentibus. Triginta fermè millia hominum (Clondico duce profecti erant) peruenerunt. cætera multitudo retro quà uenerat, transdanubianam regionē repetijt. Perseus potitus regno interfici Antigonum iussit. & dum firmaret res, legatos Romam ad amicitiā paternam renouandam petendumq; ut rex ab senatu appellaretur, misit. Hæc eo anno in Macedonia gesta.

Alter consulū, Q. Fuluius ex Liguribus triumphauit. quem triumphū magis gratiæ quàm

terum

rerum gestarum magnitudini datum constabat. Armorum hostilium magnam uim transtulit. nullam pecuniam admodum. diuisit tamen in singulos milites tricenos æris: duplex centurionibus, triplex equiti. Nihil in eo triũpho magis insigne fuit, quàm quod forte euênit ut eodem die triumpharet: quo priore anno ex prætura triumphauerat. Secundum triumphum comitia edixit. quibus creati coss. sunt M. Iunius Brutus, A. Manlius Volso. Prætorum inde tribus creatis, comitia tempestas diremit. postero die reliqui tres facti, ante diem quartũ Idus Martias, M. Titinius Curuus, T. Claudius Nero, T. Fonteius Capito. Ludi Romani instaurati ab ædilibus curulibus, Cn. Seruilio Cepione, Ap. Claudio Centone, propter prodigia quæ euenerant. Terra mouit. in foris publicis, ubi lectisternium erat: deorum capita, quæ in lectis erant, auerterunt se: lanacꝫ cum integumentis, quæ Ioui opposita fuit, decidit. de mensa oleas quoqꝫ prægustasse mures, in prodigium uersum est. Ad ea expianda nihil ultra, quàm ut ludi instaurarẽtur, actum est.

FINIS

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS QVINTAE LIBRI QVINQVE.

IN OFFICINA FROBENIANA, ANNO
M D XXXIIII

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA LIBRI QVADRAGESIMIPRIMI EPITOME

GNIS in æde Vestæ extinctus est. Tib. Sempronius Gracchus proconsul Celtiberos uictos in deditionem accepit: monimentumq; operum suorum, Gracchurim oppidum in Hispania constituit. A Posthumio Albino proconsule Vaccei, ac Lusitani subacti sunt. de utrisq; triumphauit. Antiochus Antiochi filius obses Romanis à patre datus, mortuo fratre Seleuco, qui patri defuncto successerat: in regnũ Syriæ ab urbe dimissus. Lustrum à censoribus conditum est, Censa sunt ciuium capita CCLXIII milia, CCXLIIII. Q. Volumnius Saxa tribunus plebis legem tulit: nequis hæredem mulierem institueret. suasit legem M. Cato. extat oratio eius. Præterea res contra Ligures, Istros, Sardos, & Celtiberos à compluribus ducibus gestas continet. & initia belli Macedonici, quod Perseus Philippi filius moliebatur. miserat enim ad Carthaginenses legationem, & ab ijs nocte audita erat. sed & alias Græciæ ciuitates solicitabat. qui præter religionem, quod quàmmulta templa magnifica multis locis erexit: Athenis Iouis Olympij, & Antiochiæ, uilissimum regem egit.

LIBRI XLII

FVluius Flaccus censor templum Iunonis Laciniæ tegulis marmoreis spoliauit, ut ædem quam dedicauerat, tegeret. tegulæ ex S C reportatæ. Eumenes Asiæ rex in senatu de Perseo Macedoniæ rege questus est. cuius iniuriæ in populum Romanum referuntur, ob quas bello ei indicto, P. Licinius Crassus COS. cui Macedonia decreta erat: in Macedoniam transijt, leuibusq; expeditionibus, equestribus prælijs in Thessalia cum Perseo felici euentu pugnauit. Inter Masanissam, & Carthaginenses de agro fuit dies ad disceptandum à senatu datus. Legati missi ad ciuitates socias, & reges rogandos: ut in fide permanerent, dubitantibus Rhodijs. Lustrum à censoribus conditũ est. Censa sunt ciuiũ capita CCLVII milia, CCXXXI. Res præterea aduersus Corsos, & Ligures prospere gestas continet.

LIBRI XLIII

PRætores nonnulli, eo quod auare & crudeliter prouincias administrassent, damnati sunt. P. Licinius Crassus proconsul complures in Græcia urbes expugnauit, & crudeliter diripuit. ob id captiui, qui ab eo uenierant, ex S C postea restituti sunt. A præfectis classium Romanarum multa impotenter in socios facta. Res præterea à Perseo rege in Thracia prospere gestas continet: uictis Dardanis, & Illyrico: cuius rex erat Gentius. Motus, qui in Hispania ab Olonico factus erat, ipso interempto consedit. M. Æmylius Lepidus à censoribus princeps in senatu lectus.

LIBRI XLIIII

QVintus Marcius Philippus per saltus penetrauit in Macedoniam: compluresq; urbes occupauit. Rhodij misere legatos Romam, minantes: ut Perseo essent auxilio: nisi populus Romanus cum eo pacem atque amicitiam coniungeret. indigne id latum. Cum id bellum L. Æmylio Paulo sequentis anni consuli iterum, mandatũ esset: Paulus in concione precatus est, ut quicquid diri populo Romano immineret, supra domum suam conuerteretur. & in Macedoniam profectus Perseum uicit, uniuersamq; Macedoniam in potestatem redegit. antequam confligeret, dixit exercitui, ne miraretur, quod luna nocte proxima defectura esset. Gentius quoq; rex Illyriorũ, cum rebellasset: ab Anicio prætore uictus uenit in deditionem, & cum uxore & liberis & propinquis Romam missus. Ab Alexandria legati à Cleopatra, & Ptolemæo regibus uenerunt, querentes de Antiocho rege Syriæ, quod is bellum inferret. Perseus solicitatis in auxilium Eumene rege Pergami, & Gentio rege Illyriorum, quia ijs pecuniam, quam promiserat, minime dabat, ab eis relictus est.

PErseus ab Æmylio Paulo in Samothracia captus est. Cum Antiochus Syriæ rex Ptolemæum & Cleopatram, Ægypti reges obsideret:& missis ad eum à senatu legatis, qui iuberent : ab obsidione socij regis absisteret: editisq; mandatis cōsideraturum se ille, quid faciundum esset, respondisset: unus legatorum Popilius uirga regem circumscripsit : iussitq; antequam circulo excederet, responsum daret. qua asperitate effecit, ut Antiochus bellum omitteret. Legationes gratulantium populorum, ac regum in senatum admissæ. Rhodiorum, quia eo bello contra populum Romanum fuerant, exclusa. postero die cum de eo quæreretur: ut ijs bellum indiceretur: causam in senatu patriæ suæ legati egerunt : nec tanquam hostes, nec tanquam socij dimissi. Macedonia in prouinciç formam redacta est. Æmylius Paulus repugnantibus militibus eius propter minorem prædam, & cōtradicente Seruio Sulpitio Galba triumphauit: & Perseum cum tribus filijs ante currum duxit. cuius triumphi lætitia, ne solida ei contingeret : duorum filiorum funeribus insignita est . quorum alterius mors patris triumphum præcessit: alterius secuta est. Lustrum conditum est à censoribus. Censa sunt ciuium capita CCCXII milia, DCCCV. Prusias Bithyniæ rex Romam, ut senatui gratias ageret ob uictoriā ex Macedonia partā, uenit: & Nicomedem filium suum senatui cōmendauit. rex plenus adulationis libertum se populi Romani esse dicebat.

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS QVINTAE LIBER PRIMVS ACEPHALVS.

* *

à patre in pace habitam armasse, eoq; iuuentuti prædandi cupidæ pergratus esse dicebatur. Consilium de Histrico bello cum haberet consul, alij gerendum extemplo, antequam contrahere copias hostes possent: alij consulendum prius senatum censebant. Vicit sententia, quæ diem non proferebat. Profectus ab Aquileia consul, castra ad lacum Timaui posuit. Imminet mari is lacus. Eodem decem nauibus C. Furius duumuir naualis uenit. Aduersus Illyriorum classem creati duumuiri nauales erant, qui tuendā uiginti nauibus mari superiore Anconam uelut cardinem haberent: inde L. Cornelius dextra littora usq; ad Tarentum, C. Furius læua usq; ad Aquileiam tueretur. Eæ naues ad proximum portum in Histriæ fines cum onerarijs & magno commeatu missæ: secutusq; cum legionibus consul quinque fermè milia à mari posuit castra. In portu emporium breui perfrequens factum, omniaq; hinc in castra subportabantur: & quo id tutius fieret, stationes ab omnibus castrorum partibus circumdatæ sunt: in Histriamq; suum præsidium statiuum, repentina cohors placentina opposita inter mare & castra. & ut idem aquatoribus ad fluuium esset præsidium, M. Ebutius tribunus militum secundæ legionis duos manipulos militum adijcere iussus est. T. & C. Ælij tribuni militum legionem tertiam, quæ pabulatores & lignatores tueretur, uia quæ Aquileiam fert, duxerant. Ab eadem regione mille fermè passuum castra erāt Gallorum: Catmelus pro regulo erat tribus aut amplius millibus armatorum. Histri ut primum ad lacum Timaui castra sunt Romana mota, ipsi post collem occulto loco consederunt: & inde obliquis itineribus agmen sequebantur in omnem occasionem intenti: nec quicquam eos quę terra mariq; agerentur fallebat. Postquam stationes inualidas esse pro castris, eorū turba inermis frequens inter castra & mare mercantium, sine ullo terrestri aut maritimo munimento uiderunt: duo simul præsidia, Placentinæ cohortis, & manipulorum secundæ legionis adgrediuntur. Nebula matutina texerat inceptum: qua dilabente ad primum teporem solis, perlucens iam aliquid, incerta tamen ut solet lux speciem omnium multiplicem intuenti reddens, tum quoq; frustrata Romanos, multo maiorem ijs quàm erat hostium aciem ostendit: qua territi utriusq; stationis milites ingenti tumultu cum in castra confugissent, haud paulo ibi plus, quàm quod secum ipsi attulerant, terroris fecerunt. Nam neq; dicere quid fugissent, nec percontantibus reddere responsum poterant: & clamor in portis, ut ubi nulla esset statio, quæ sustineret impetum, audiebatur: & concursatio in obscuro incidentium aliorum in alios, incertū fecerat, an hostis intra uallum esset. Vna uox audiebatur, ad mare uocantium. Id forte temere ab uno exclamatum, totis passim personabat castris. Itaq; primo uelut iussi id facere, pauci armati, maior pars inermes, ad mare decurrunt: dein plures, postremo propè omnes, & ipse consul cum frustra reuocare fugienteis conatus, nec imperio, nec autoritate, nec precibus ad extremum ualuisset. Vnus remansit M. Licinius Strabo tribunus militū tertiæ legionis, cum tribus signis ab legione sua relictus. Hunc in uacua castra impetu facto Histri, cum alius armatus ijs nemo obuiam isset, in prætorio instruentem atq; adhortantem suos oppresserunt. Prælium atrocius quàm pro paucitate resistentium fuit: nec ante finitum est, quàm tribunus militum quiq; circa eum constiterant, interfecti sunt. Prætorio deiecto, direptis quæ ibi fuerūt, ad quæstoriū, forum, quintanamq; hostes peruenerunt. Ibi cum omnium rerum paratam expositamq; copiam, & stratos lectos in quæstorio inuenissent, regulus accubans epulari cœpit: mox idem cæteri omnes armorum hostiumq; obliti faciunt: &, ut quibus insuetus liberalior uictus esset, auidius uino ciboq; corpora onerant. Nequaquam eadem est tum rei forma apud Romanos: terra mari trepidatur, nautici tabernacula detendunt, commeatumq; in littore expositum in naues rapiunt: milites in scaphas & mare territi ruunt: nautæ metu ne compleantur nauigia, alij turbæ obsistunt, alij

ab littore naues in altum expellunt: iode certamen, mox etiam pugna cum tuloeribus & cæde iouicem militum nautarumꝗ oritur, donec iuſſu cõſulis procul à terra claſſis ſubmota eſt. Secernere inde inermes ab armatis cœpit: uix M C C ex tanta multitudine, qui arma haberent, perpauci equites, qui equos ſecum eduxiſſent, inuenti ſunt: cætera deformis turba, uelut lixarum calonumꝗ, præda uere futura ſi belli hoſtes meminiſſent. Tuoc demum ouncius ad tertiam legiooem reuocandam & Gallorum præſidium: & ſimul ex omnibus locis ad caſtra recipienda, demendamꝗ ignominiam rediri cœptum eſt. Tribuni militum tertiæ legionis pabulum lignaꝗ proijcere iubent: centuriooibus imperant, ut grauiores ætate milites binos in ea iumenta, ex quibus onera deiecta erant, imponant: equites ut ſiogulos è iuuenibus pedites ſecum in equos tollant. egregiam gloriam legionis fore, ſi caſtra metu ſecundaoorum amiſſa, ſua uirtute recipiant, & recipi facile eſſe, ſi io præda occupati barbari ſubito opprimantur: ſicut ceperint, poſſe capi. Summa militum alacritate adhortatio audita eſt. Ferunt citati ſigoa, nec ſigniferos armati morantur: priores tamen conſul copiæꝗ, quæ à mari reducebantur ad uallum acceſſerunt. L. Atius tribunus primus ſecundæ legionis ooo hortabatur modo milites, ſed docebat etiã: ſi uictores Hiſtri quibus armis cepiſſent caſtra, iiſdem capta retioere io animo haberent, primum exutum caſtris hoſtem ad mare perſecuturos fuiſſe, deiode ſtanones certe pro uallo habituros: uino ſomnoꝗ uerisimile eſſe merſos iacere. Sub hæc A. Bæculooium ſigniferum ſuum, notæ fortitudinis uirum, inferre ſignum iuſſit. Ille ſi unũ ſe ſequerentur, quo celerius fieret facturum dixit: coonixusꝗ cum trans uallum ſignum traieciſſet, primus omnium portam intrauit. Et parte alia T. & C. Ælij Tr. mil. tertiæ legionis cum equitatu aduenit, ut confeſtim & quos bioos oneraria in iumenta impoſuerãt ſecuti: & cõſul cum toto agmine. At Hiſtrotum pauci, qui modice uinoſi erant, memotes fuerãt fugę, alijs ſomoo mors continuata eſt: integraꝗ ſua omnia Romani, præterquam quod uioi cibiꝗ abſumptum erat, receperunt. Ægri quoꝗ milites, qui in caſtris relicti fuerant, poſtquam intra uallum ſuos ſenſerunt, armis arreptis cædem ingentem fecerũt. Ante omneis inſignis opera fuit C. Popilij equitis: Sabello cognomen erat. is pede ſaucio relictus, longe plurimos hoſtium occidit. Ad octo millia Hiſtrorum ſunt cæſa, captus nemo: quia ira & indignatio immemores prædæ fecit. Rex tamen Hiſtrorum temulentus ex conuiuio raptim à ſuis in equum impoſitus fugit. Ex uictoribus CC XXXVII milites perierunt, plures io matutina fuga quàm in recipiendis caſtris. Forte ita euenit, ut Co. & L. Gauillij, nouelli Aquileieoſes, cum commeatu uenieotes, ignari propè in capta caſtra ab Hiſtris iociderent. Ii cum Aquileiam relictis impedimentis refugiſſent, omoia terrore ac tumultu, non Aquileiæ modo, ſed Romæ quoꝗ poſt paucos dies impleuerunt: quò non capta tantum caſtra ab hoſtibus, nec fuga quæ uera erat, ſed perditas res deletumꝗ exercitum omnem adlatum eſt. Itaꝗ, quod io tumultu fieri ſolet: delectus extra ordinem non in urbe tantum, ſed tota Italia indicti. Duæ legiones ciuium Romanorum conſcriptæ, & X millia peditum cum equitibus D ſocijs nominis Latini imperata. M. Iunius cooſul tranſire in Galliam, & ab ciuitatibus prouinciæ eius quantum quæꝗ poſſet militum exigere iuſſus. Simul decretum, ut T. Claudius Pr. militibus legioois quartæ, & ſociũm Latioi nominis V milibus: equitum CCL Piſas ut coouenirent ediceret, eamꝗ prouinciam dum cooſul inde abeſſet tutaretur. M. Titinius Pr. legionem primam, parem numerum ſociorum peditum equitumꝗ Ariminum conuenire iuberet. Nero paludatus Piſas in prouiociam eſt profectus. Titinius C. Caſſio Tr. mil. Ariminum qui præeſſet legioni miſſo, delectum Romæ habuit. M. Iunius Cos. ex Liguribus in prouinciam Galliam tranſgreſſus, auxilijs protinus per ciuitates Galliæ, militibusꝗ colonis imperatis Aquileiam peruenit. Ibi certior factus exercitum incolumem eſſe, ſcriptis literis Romã oe tumultuarentur, ipſe remiſſis auxilijs quæ Gallis imperauerat, ad collegam eſt profectus. Romæ magna ex necopinato lætitia fuit: delectus omiſſus eſt, exauctorati qui ſacramento dixerãt: & exercitus qui Arimini peſtilentia affectus erat, domum dimiſſus. Hiſtri magnis copijs cum caſtra haud procul cõſulis caſtris haberent, poſtquam alterum conſulem cum exercitu nouo aduenisse audierunt, paſſim in ciuitates dilapſi ſuot: cõſules Aquileiam in hiberna legiones reduxerũt. Sedato taodem Hiſtrico tumultu

S C factum est, ut cõsules inter se compararent uter eorum ad comitia habenda Romã rediret. Cum absentem Manliũ Tr. pl. Licinius Nerua, & C. Papirius Turdus in cõcionibus lacerarent, rogationemq; promulgarent, ne Manlius post Idus Martias (prorogatæ nanq; consulibus iam in annum prouinciæ erant) imperium retineret: uti causam extemplo dicere, cum abisset magistratu, posset: huic rogationi Q. Ælius collega intercessit, magnisq; contentionibus obtinuit ne perferretur. Per eos dies Tib. Sempronius Gracchus, & L. Posthumius Albinus ex Hispania Romam cum reuertissent, senatus ijs à M. Titinio Pr. datus in æde Bellonæ, ad disserendas res quas gessissent, postulandosq; honores meritos, ut dijs immortalibus haberetur honos. Eodem tempore & in Sardinia magnum tumultum esse literis T. Ebutij Pr. cognitum est, quas filius eius ad senatum attulerat. Ilienses adiunctis Balarorum auxilijs pacatam prouinciam inuaserant: nec eis inualido exercitu, & magna parte pestilentia absumpto, resisti poterat. Eadem & Sardorum legati nuntiabant, orantes ut urbibus saltem: iam enim agros deploratos esse, opem senatus ferret. Hæc legatio totumq; quod ad Sardiniã pertinebat, ad nouos magistratus reiectum est. Æque miserabilis legatio Lyciorũ, qui crudelitatem Rhodiorum, quibus ab L. Cornelio Scipione attributi erant, querebantur. fuisse sub ditione Antiochi: eam regiam seruitutem collatam cum præsenti statu, præclaram libertatem uisam. Non publico tantum se premi imperio, sed singulos iustum pati seruitium: iustos coniuges liberosq; uexari: in corpus, in tergum sæuiri: famam, quod indignũ sit, maculari dehonestariq; & palàm res odiosas fieri, iuris etiam usurpandi causa: ne pro dubio habeant, nihil inter se & argento parata mancipia interesse. Motus his senatus, literas Lycijs ad Rhodios dedit: nec Lycios Rhodijs, nec ullos alicuiquam, qui nati liberi sint, in seruitutem dari placere. Lycios ita sub Rhodiorum simul imperio & tutela esse, ut in ditione P R ciuitates sociæ sint. Triumphi deinde ex Hispania duo continui acti. Prior Sempronius Gracchus de Celtiberis socijsq; eorum: postero die L. Posthumius de Lusitanis, alijsq; eiusdem regionis Hispanis triumphauit. X L milia pondo argenti Tib. Gracchus transtulit. X X milia Albinus. Militibus denarios quinos uicenos, duplex centurioni, triplex equiti, ambo diuiserunt, socijs tantũdem quantum Romanis. Per eosdem forte dies M. Iunius COS. ex Histria comitiorum causa Romam uenit. Eum cum in senatu fatigassent interrogationibus Tr. pl. Papirius & Licinius, de his quæ in Histria essent acta, in concionem quoq; produxerunt. Ad quæ cum consul, se dies non plus XI in ea prouincia fuisse, responderet: quæ se absente acta essent, se quoq;, ut illos, fama comperta habere: exequebantur deinde quærentes, quid ita non potius A. Manlius Romam uenisset, ut rationẽ redderet P R cur ex Gallia prouincia quã sortitus esset, in Histriã transisset: quando id bellum senatus decreuisset, quando id bellum P R iussisset. At Hercule priuato quidem consilio bellum susceptum esse, sed gestum prudenter fortiterq;. Immo utrum susceptum sit nequius, an inconsultius gestum dici non posse. Stationes duas nec opinãtes ab Histris oppressas, castra Romana capta: quod peditum, quod equitum in castris fuerit. cæteros inermeis fusosq;, ante omneis consulem ipsum ad mare ac naueis fugisse. priuatum rationem redditurum earum rerum esse, quoniã consul noluisset. Comitia deinde habita: cõsules creati C. Claudius Pulcer, Tib. Sempronius Gracchus. & postero die prætores facti: P. Ælius Tubero iterũ, C. Quintius Flamininus. C. Numisius, C. Mũmius, Cn. Cornelius Scipio, C. Valerius Læuinus. Tuberoni urbana iurisdictio, Quintio peregrina euenit, Numisio Sicilia, Mummio Sardinia: sed ea propter belli magnitudinem prouincia consularis facta. Gracchus eam sortitur, Histriam Claudius. Scipio & Læuinus Galliã, in duas diuisam prouincias sortiti sunt. Idibus Martijs, quo die Sempronius Claudiusq; consulatum inierunt, mentio tantum de prouincijs Sardinia Histriaq; & utriusq; hostibus fuit, qui in his prouincijs bellum conciuissent. Postero die legati Sardorũ, qui ad nouos magistratus dilati erant: L. Minutius Thermus, qui legatus Manlij consulis in Histria fuerat, in senatum uenit. Ab his edoctus est senatus, quantum belli eæ prouinciæ haberent. Mouerunt senatum & legationes sociúm nominis Latini, quæ & censores, & priores consules fatigauerũt, tandem in senatum introductæ. Summa querelarum erat, ciues suos Romæ censos plerosq; Romã commigrasse. Quod si permittatur

tatur, perpaucis lustris futurum, ut deserta oppida, deserti agri, nullum militem dare possent. Fregellas quoq; milia IIII familiarum transisse ab se Samnites Pelignię querebantur: neq; eo minus aut hos, aut illos in delectum militum dare. Genera autem fraudis duo mutandæ uiritim ciuitatis inducta erant. Lex socijs ac nominis Latini, qui stirpem ex sese domi relinquerent, dabat, ut ciues Romani fierent. Ea lege male utendo, alij socijs, alij populo Romano iniuriam faciebant. Nam &, ne stirpem domi relinquerent, liberos suos quibusquibus Romanis in eam conditionem ut manumitterentur mancipio dabant, libertiniq; ciues essent: & quibus stirpes deesset quam relinquerent, ut ciues Romani fiebãt. Postea his quoq; imaginibus iuris spretis, promiscue sine lege, sine stirpe, in ciuitatem Romanam per migrationem & censum transiebant. Hæc ne postea fierent, petebant legati, & ut redire in ciuitates iuberẽt socios. deinde ut lege cauerẽt, ne quis quem ciuitatis mutandæ causa suum faceret, néue alienaret, & si quis ita ciuis Romanus factus esset. Hæc impetrata ab senatu. Prouinciæ deinde quæ in bello erant, Sardinia atq; Histria decretæ. In Sardiniam duæ legiones scribi iussæ, quina milia in singulas & duceni pedites, treceni equites: & duodecim milia peditum sociorum ac Latini nominis, & DC equites, & X quinqueremes naues, si deducere ex naualibus uellet. Tantundem peditum equitumq; in Histriam, quantum in Sardiniam decretum. Et legionem unam cum equitibus CCC, & V milia peditum sociorum, & CCL mittere equites in Hispaniam consules ad M. Titinium iussi. Priusquam consules prouincias sortirentur, prodigia nuntiata sunt: lapidem in agro Crustumino in lacum Martis de cœlo cecidisse. Puerum trunci corporis in agro Romano natum, & quadrupedem anguem uisum: & Capuæ multa in foro ædificia de cælo tacta, & Puteolis duas naues fulminis ictu concrematas esse. Inter hæc quæ nuntiabantur, lupus etiam Romæ interdiu agitatus, cum Collina porta intrasset, per Æsquilinam magno consectantium tumultu euasit. Eorum prodigiorũ causa consules maiores hostias immolarunt, & diem unum circa omnia puluinaria supplicatio fuit. Sacrificijs rite perfectis, prouincias sortiti sunt. Claudio Histria, Sẽpronio Sardinia obuenit. Legẽ dein de socijs C. Claudius tulit S. C. & edixit: qui socij ac nominis Latini ipsi maiorésue eorũ, M. Claudio T. Quintio censoribus postq; ea apud socios nominis Latini censi essent, ut omnes in suam quisq; ciuitatem ante Cal. Nouembres redirent. Quęstio, qui ita non redissent. L. Mummio Pr. decreta est. Ad legem & edictum COS. S C adiectũ est: ut dictator, COS. interrex, censor, Pr. qui nunc esset apud forum, quem manumitteretur, in libertatem uindicaretur, ut iusiurandũ daret: qui eum manumitteret, ciuitatis mutandæ causa manu non mittere: qui id non iuraret, eum manu mittendum non censuerunt. Hæc in posterũ causa iurisq; dictio C. Claudio COS. decreta est.

Dum hæc Romæ gerúntur, M. Iunius, & A. Manlius, qui priore anno cõsules fuerant, cum Aquileiæ hybernassent, principio ueris in fineis Histrorum exercitum introduxerũt. ubi cum effuse popularentur, dolor magis & indignatio diripi res suas cernenteis Histros, quàm certa spes satis sibi uirium aduersus duos exercitus, exciuit. cõcursu ex omnibus populis iuuentutis facto, repentinus & tumultuarius exercitus acrius primo impetu quàm perseuerantius pugnauit, Ad quatuor milia eorum in acie cæsa, cæteri omisso bello in ciuitates passim diffugerunt. Inde legatos primum ad pacem petendam in castra Romana, deinde obsides imperatos miserunt. Hæc cum Romæ cognita literis proconsulum essent, C. Claudius consul ueritus, ne forte ea res prouinciam exercitumq; sibi adimeret, non uotis nuncupatis, non paludatis lictoribus, uno omniũ certiore facto collega, nocte profectus præceps in prouinciam abijt: ubi inconsultius quàm uenerat se gessit. Nam cum cõcione aduocata fugam è castris A. Manlij aduersis auribus militum, quippe qui primi ipsi fugissent, iactasset, ingessisset probra M. Iunio, quod se dedecoris sociũ collegæ fecisset: ad extremũ utrunq; decedere prouincia iussit. Quod cum milites consulis imperio dicto audientes futuros sese dicerent, cum is more maiorum secundum uota in Capitolio nuncupata, lictoribus paludatis profectus ab urbe esset: furens ira uocatum qui pro quæstore Manlij erat: catenas poposcit, uinctos se Iunium Manliumq; minitans Romam missurum. Ab eo quoq; spretum consulis imperium est: & circumfusus exercitus fauens imperatorum causæ, & consuli infestus, animos ad non parendũ addebat. Postremo fati

mo fatigatus consul & contumelijs singulorum, & multitudinis (nam insuper irridebant) ludibrijs, naue eadem qua uenerat Aquileiam redijt. Inde collegæ scripsit, ut militum nouorum ei parti, quæ scripta in Histriam prouinciam esset, ediceret, Aquileiam ut conueniret: ne quid se Romæ teneret, quo minus uotis nuncupatis paludatus ab urbe exiret. Hæc collegæ obsequenter facta, breuisq; dies ad conueniendum edicta est. Claudius propè consecutus est literas suas. Contione aduenians de Manlio & Iunio habita, non ultra triduum moratus Romæ, paludatis lictoribus uotisq; in Capitolio nuncupatis, in prouinciam æque amplius præcipiti celeritate abit. Paucis ante diebus Iunius Manliusq; oppidū Nesattium, quò se principes Histrorum & regulus ipse Æpulo receperat, summa ui oppugnant. Eò Claudius duabus legionibus nouis adductis, uetere exercitu cum suis ducibus dimisso, ipse oppidum circumsedit, & uineis oppugnare intendit: amnemq; præterfluentem mœnia, qui & impedimento oppugnantibus erat, & aquationem Histris præbebat, multorum dierum opere exceptum nouo alueo auertit. Ea res barbaros miraculo terruit abscissæ aquæ: & ne tum quidē memores pacis, in cædem coniugum ac liberorum uersi, etiam ut spectaculo hostibus tam fœdum facinus esset, palàm in muris trucidatos præcipitabant. Inter simul complorationem fœminarum puerorumq;, simul nefandam cædem, milites transgressi murum oppidum intrarunt. Cuius capti tumultum ut ex pauido clamore fugientium accepit rex, traiecit ferro pectus, ne uiuus caperetur: cæteri capti aut occisi. Duo deinde oppida Mutila & Faueria ui capta & deleta. Præda, ut in gente inopi, spe maior fuit, & omnis militibus concessa est. V milia capitum DCXXXII sub corona uenierunt. Autores belli uirgis cæsi, & securi percussi. Histria tota trium oppidorum excidio, & morte regis pacata est: omnesq; undiq; populi obsidibus datis in ditionem uenerunt. Sub Histrici finem belli, apud Ligures concilia de bello haberi cœpta. T. Claudius procōsul, qui Pr. priore anno fuerat, cum præsidio legionis unius Pisis præerat. Cuius literis senatus certior factus, eas ipsas literas ad C. Claudium (nam alter consul iam in Sardiniam traiecerat) deferendas censet. & adijcit decretum. quoniam Histria prouincia cōfecta esset, si ei uideretur exercitum traduceret in Ligures. Simul ex literis consulis quas de rebus in Histria gestis scripserat, in biduum supplicatio decreta. Et ab altero consule Tib. Sempronio in Sardinia prospere res gestæ. Exercitum in agrum Sardorum Iliensium induxit. Balarorum magna auxilia Iliensibus uenerant. Cum utraq; gente signis collatis conflixit: Fusi fugatiq; hostes. castrisq; exuti. XII milia armatorum cæsa. Postero die arma lecta conijci in aceruum iussit consul, sacrumq; id Vulcano cremauit. Victorem exercitum in hiberna sociarum urbium reduxit. Et C. Claudius literis T. Claudij & S C accepto, ex Histria legiones in Ligures transduxit. Ad Scultennam flumen in campos progressi castra habebant hostes. Ibi cum his acie dimicatum. XV M cæsa, plus DCC aut in prælio, aut in castris (nam ea quoque expugnata sunt) capti. & signa militaria unum & L capta. Ligures reliquiæ cædis in montes refugerunt passim, populantiq; campestreis agros consuli nulla usquam apparuerunt arma. Claudius duarum gentium uno anno uictor, duabus, quod raro alius, in consulatu pacatis prouincijs, Romam reuertit. Prodigia eo anno nuntiata: in Crustumino auem sangualem (quam uocant) sacrum lapidem rostro cecidisse. Bouem in Campania locutum. Vaccam æneam Syracusis ab agresti tauro, qui pecore aberrasset, initā, ac semine aspersam. In Crustumino diem unum in ipso loco supplicatio fuit. & in Campania bos alenda publice data: Syracusanumq; prodigium expiatum, editis ab aruspicibus dijs, quibus supplicaretur. Pontifex eo anno mortuus est M. Claudius Marcellus, qui consul censorq; fuerat. In eius locum suffectus est pontifex filius eius M. Marcellus. Et Lucam colonia eodem anno MM ciuium Romanorum sunt deducta. Triumuiri deduxerunt P. Ælius, L. Egilius, Cn. Sicinius. Quinquagena & singula iugera & semisses agri in singulos dati sunt. De Ligure captus is ager erat, Hetruscorum antequam Ligurum fuerat. C. Clàudius COS. ad urbem uenit: cui, cum in senatu de rebus in Histria Liguribusq; prospere gestis disseruisset, postulanti triumphus est decretus. triumphauit in magistratu de duabus simul gentibus. Tulit in eo triumpho denariûm CCCVII milia, & uictoriatûm LXXXV milia DCCII. militibus in singulos quinideni denarij dati, du-

plex

plex centurioni, triplex equiti: socijs dimidio minus, quàm ciuibus datum. Itaq; taciti, ut iratos esse sentires, secuti sunt currum. Dum is triumphus de Liguribus agebatur, Ligures postquã senserunt, non consularem tantum exercitum Romã adductum, sed legionem ab T. Claudio Pisis dimissam: soluti metu clàm exercitu indicto, per transuersos limites superatis mootibus in campos digressi, agrum Mutioensem populati, repentino impetu coloniã ipsam ceperunt. Id ubi Romam allatũ est, senatus C. Claudium consulem comitia primo quoq; tempore habere iussit, creatisq; in annũ magistratibus in prouinciam redire, & coloniam ex hostibus eripere. Ita uti ceosuit senatus, comitia habita, Coss. creati Cn. Cotoelius Scipio Hispalus, Q. Petilius Spurinus. Prætores inde facti, M. Popilius Lænàs, P. Licioius Crassus, M. Cornelius Scipio, L. Papirius Maso, M. Aburius, L. Aquilius Gallus. C. Claudio cos. protogatũ in annum imperium & Gallia prouincia. Et oe Histri quoq; idem quod & Ligures facerent, socios nominis Latini in Histriã mitteret, quos triumphi causa de prouincia deduxisset. Cn. Cornelio, & Q. Petilio coss. quo die magistratũ inierunt, immolantibus Ioui siogulis bubus, uti solet: in ea hostia, qua Q. Petilius sacrificauit, in iocinore caput non inuentũ. Id cum ad senatum retulisset, boue perlitare iussus. De prouincijs deinde cõsultus senatus Pisas & Ligures prouincias consulibus decreuit. Cui Pisæ prouincia obuenisset, cum magistratuũ creandorum tempus esset, ad comitia reuerti iussit. Additũ decreto, ut binas legiones oouas scriberent, & CCC equites: & dena milia peditũ socijs nominiq; Latino, & DC imperarent equites. T. Claudio prorogatum est imperiũ in id tempus, quo io prouinciam cos. uenisset. Dum de his rebus in senatu agitur, Cn. Cornelius euocatus à uiatore cum templo egressus esset, paulo post redije confuso uultu: & exposuit patribus conscriptis: bouis sescenaris, quem immolauisset, iecur defluxisse: id se uictimario nuntianti parum credentẽ, ipsum aquam effundi ex olla ubi exta coquerentur, iussisse, & uidisse cæteram integrã partem extorum, iecur omne inenarrabiliter absumptum. Territis eo prodigio patribus & alter cos. curam adiecit: qui se, quod caput iocinori defuisset, tribus bubus perlitasse negauit. Senatus maioribus hostijs usq; ad litationẽ sacrificari iussit. Cæteris dijs perlitatũ ferunt, Saluti Petilium perlitasse oegant. Inde consules prætoresq; prouincias sortiti. Pisæ Cn. Cornelio, Ligures Petilio obuenerunt. Prætores L. Papirius Maso urbanã, M. Aburius inter peregrinos sortiti sunt. M. Cornelius Scipio Maluginensis Hispaniam ulteriorem, L. Aquilius Gallus Siciliam habuit. Duo deprecati sunt, ne in prouincias irent: M. Popilius in Sardiniã. Gracchum eam prouinciam pacare, & T. Ebutium Pr. adiutorem ab senatu datũ esse. Interrumpi tenorem rerum, io quibus peragendis continuaoo ipsa efficacissima esset, minime conuenire. Inter tradioonem imperij, nouitatemq; successoris, quę noscendis prius q̃ agendis rebus imbuenda sit, sæpe beoe gereodæ rei occasiones intercidere. Probata Popilij excusatio est. P. Licinius Crassus sacrificijs se impediri solẽnibus excusabat, ne in prouinciam iret. Citerior Hispania obuenerat. Cęterũ aut ire iussus, aut iurare pro concione solenni sacrificio se prohiberi. Id ubi in P. Licinio ita statutũ est, & ab se uti iusiurandum acciperẽt, M. Cornelius postulauit, ne io Hispaniã ulteriotem irẽt. Prætores ambo io eadem uerba iureiurarunt. M. Titinius & T. Fonteius proconsules manere cum eodem imperij iure in Hispania iussi: & ut in supplemẽtum his tria milia ciuium Romaoorum cum equitibus CC, V milia sociũm Latini nominis & CCC equites mitterentur. Latinæ feriæ fuere ad diem III Non. Maij, in quibus quia in una hostia magistratus Lanuuinus precatus noo erat, P. R. Quiritium, religioni fuit. Id cum ad senatũ relatum esset, senatusq; ad pontificum collegium reiecisset: pontificibus quia non recte factæ Latinæ essent, instauratis Latinis, placuit Lanuuinos, quorũ opera instauratæ essent, hostias præbere. Accesserat ad religionẽ quod Cn. Cornelius cos. ex monte Albano rediens concidit: & parte membrorũ captus, ad aquas Cumanas profectus, ingrauescente morbo Cumis decessit: sed iode mortuus Romam allatus, & fuoere magnifico elatus sepultusq; est. Pontifex idem fuerat. cos. Q. Petilius, cum primũ per auspicia posset, collegæ subrogando comitia habere iussus, & Latinas edicere: comitia in diem III. nonas Sextiles, Latinas ad diem III Idus Sextiles, edixit. Plenis religionũ animis prodigia insuper nuntiata: Tusculi facẽ in cælo uisam: Gabijs ędem Apollinis & priuata ędificia cõplura,

Grauiscis

Grauiscis murū portamq; de cælo tacta. Ea patres procurari, uti pontifices censuissent, iusserunt. Dum COSS. primum religiones, deinde alterum alterius mors & comitia & Latinarum instaurationes impediunt: interim C. Claudius exercitum ad Mutinam, quam Ligures priore anno ceperant, admouit. Ante triduum quàm oppugnare cœperat, receptā ex hostibus, colonis restituit. VIII milia ibi Ligurū intra muros cæsa: litteræq; Romā extemplo scriptæ, quibus nō modo rem exponeret, sed etiā gloriaretur: sua uirtute ac felicitate neminem iam cis Alpeis hostem PR, agriq; aliquantum captum, qui multis milibus hominum diuidi uiritim posset. Et Tib. Sempronius eodem tempore in Sardinia multis secundis prælijs Sardos perdomuit. XV milia hostium sunt cæsa. Omnes Sardorū populi, qui defecerant, in ditionem redacti. Stipendiarijs ueteribus duplex uectigal imperatum exactumq;, cæteri frumentū contulerunt. Pacata prouincia, obsidibusq; ex tota insula CCXXX acceptis, legati Romam, qui ea nuntiarent, missi: quiq; ab senatu peterent, ut ob eas res ductu auspicioq; Tib. Sempronij prospere gestas, dijs immortalibus honos haberetur, ipsiq; decedenti de prouincia exercitum secum deportare liceret. Senatus in æde Apollinis legatorum uerbis auditis, supplicationem in biduum decreuit, & XL maioribus hostijs consules sacrificare iussit: Tib. Sempronium proconsulem exercitumq; eo anno in prouincia manere. Comitia deinde consulis unius subrogandi, quæ ad diem III Nonas Sextiles edicta erant, eo ipso die sunt confecta. Q. Petilius COS. collegam, qui extemplo magistratū occiperet, creauit M. Valeriū Læuinum. Is iam diu cupidus prouinciæ, cum opportunæ cupiditati eius literæ allatæ essent, Ligures rebellasse: nonis Sextilibus paludatus, literis auditis, tumultus eius causa legionē tertiam ad C. Claudium proconsulem in Galliā proficisci iussit: & duumuiros nauales cum classe Pisas ire, qui Ligurum oram, maritimū quoq; terrorem admouentes, circumuectarentur. Eodem & Q. Petilius COS. ad conueniendum exercitui diem edixerat. Et C. Claudius proconsul audita rebellione Ligurum, præter eas copias, quas secum Parmæ habebat, subitarijs collectis militibus, exercitum ad fines Ligurum admouit. Hostes sub aduentū C. Claudij, à quo duce se meminerant nuper ad Scultennam flumen uictos fugatosq;, locorum magis præsidio aduersus infeliciter expertam uim, quàm armis se defensuri, duos montes Letum & Balistam ceperunt: muroq; insuper amplexi, tardius ex agris demigrantes, oppressi ad M & D perierunt. Cæteri montibus se tenebant, & ne in metu quidem feritatis ingenitæ obliti, sæuiunt in prædam, quæ Mutinæ parta erat: captiuos cum fœda laceratione interficiunt: pecora in fanis trucidant uerius passim, quàm rite sacrificant. Satiati cæde animantiū, quæ inanima erant parietibus affigunt, uasa omnis generis usui magis quàm ornamento in speciem facta. Q. Petilius COS. ne absente se debellaretur, literas ad C. Claudium misit, ut cum exercitu ad se in Galliam ueniret: campis Macris se eum expectaturum. Literis acceptis Claudius ex Liguribus castra mouit, exercitumq; ad campos Macros consuli tradidit. Eodem paucis post diebus C. Valerius consul alter uenit. Ibi diuisis copijs, priusquam digrederentur, communiter ambo exercitus lustrauerunt. tum fortiti, quia nō ab eadem utrunque parte aggredi hostem placebat, regiones quas peterent. Valerium auspicato fortitū constabat, quod in templo fuisset: in Petilio id uitio factum, postea augures responderūt, quod extra templum sortem in sitellam in templum latam foris ipse posuerit. Profecti inde in diuersas regiones: Petilius aduersus Balistæ & Leti iugum, quod eos montes perpetuo dorso inter se iungit, castra habuit. Ibi adhortatitem eum pro contione milites, immemorem ambiguitatis uerbi ominatū ferunt: se eo die Letum capturum esse. Duabus simul partibus subire in aduersos montes cœpit. Ea pars, in qua ipse erat, impigre succedebat. Alteram hostes cum propulissent, ut restitueret rem inclinatam, consul equo aduectus, suos quidē à fuga reuocauit: ipse dum incautius ante signa obuersatur, missili traiectus cecidit. Nec hostes ducem occisum senserunt: & suorum pauci, qui uiderant, haud negligenter, ut qui in eo uictoriam uerti scirent, corpus occultauere. Alia multitudo peditum equitumq;, deturbatis hostibus monteis sine duce cepere. Ad V milia Ligurū occisa: ex Romano exercitu duo & quinquaginta ciderūt. Super tam euidentem tristis ominis euentum etiā ex pullario auditū est uitiū in auspicio fuisse, nec id cōsulē ignorasse. C. Valerius audita

 deduxit

deduxit. Cis Apenninũ Garuli & Lapicini, & Hercates, trãs Apenninũ Briniates fuerãt. Inter Audenam amnẽ Q. Mucius cũ ijs qui Lunã Pisasq; depopulati erãt, bellũ gessit, omnibusq; in ditionẽ redactis arma ademit. Ob eas res in Gallia Liguribusq; gestas duorũ consulũ ductu auspicioq;, senatus in triduũ supplicationes decreuit, & XL hostijs sacrificari iussit. Et tumultus quidẽ Gallicus & Ligustinus, qui principio eius anni exortus fuerat, haud magno conatu breui oppressus erat. Belli Macedonici subibat iam cura, miscẽte Perseo inter Dardanos Bastarnasq; certamina. & legati, qui missi ad res uisendas in Macedoniã erãt, iam reuerterant Romã, renũtiauerantq;, bellum in Dardania esse. Simul uenerãt & ab rege Perseo oratores, qui purgarent, nec accitos ab eo Bastarnas, nec autore eo quicq; facere. Senatus nec liberauit eius culpæ regem neq; arguit: moneri eum tantũmodo iussit, ut etiam atq; etiã curaret, ut sanctum haberet fœdus, quod ei cum Romanis esse uideri posset. Dardani cum Bastarnas non modo non excedere finibus suis, quod sperauerant, sed grauiores fieri indies cernerent, subnixos Thracum accolarum & Scordiscorum auxilijs: audendũ aliquid uel temere rati, omnes undiq; armati ad oppidũ quod proximum castris Bastarnarũ erat conueniunt. Hiems erat, & id anni tempus elegerant, ut Thraces Scordisciq; in fines suos abirẽt. Quod ubi ita factum, & solos iam esse Bastarnas audierunt, bifariam diuidunt copias: pars, ut recto itinere ad lacessendum ex aperto iret: pars deuio saltu circumducta, ab tergo adgrederetur. Cæterũ priusq; circumire castra hostiũ possent, pugnatũ est: uictiq; Dardani cõpelluntur in urbem, quæ ferè XII milia ab castris Bastarnarũ aberat. Victores cõfestim circumsidunt urbem, haud dubie postero die aut metu dedituris se hostibus, aut ui expugnaturi. Interim Dardanorũ altera manus, quæ circumducta erat, ignara cladis suorum, castra Bastarnarum sine præsidio relicta

* *

more sella eburnea posita ius dicebat, disceptabatq; cõtrouersias minimarum rerum: adeoq; nulli fortunæ adhærebat animus per omnia genera uitæ errans, uti nec sibi nec alijs, qui nam homo esset satis cõstaret. Non alloqui amicos, uix notis familiariter arridere. munificentia inæquali sese aliosq; ludificari: quibusdam honoratis magnoq; æstimãtibus se, puerilia ut escæ aut lusus, munera dare: alios nihil expectantes ditare. Itaq; nescire quid sibi uellet quibusdam uideri, quidã ludere eum simpliciter, quidam haud dubie insanire aiebant. In duabus tamen magnis honestisq; rebus uere regius erat animus, in urbium donis & deorũ cultu. Megalopolitanis in Arcadia murum se circumdaturũ urbi est pollicitus, maioremq; partem pecuniæ dedit. Tegeæ theatrũ magnificum è marmore facere instituit. Cyzici in prytaneum: id est penetrale urbis, ubi publice quibus is honos datus est uescuntur: uasa aurea mensæ unius posuit. Rhodijs nihil unũ insigne, ita omnis generis, ut quæq; usus eorũ postulauerunt, dona dedit. Magnificentiæ uero in deos uel Iouis Olympij templũ Athenis, unum in terris inchoatũ pro magnitudine dei, potest testis esse. Sed & Delon maris insignibus, statuarumq; copia exornauit: & Antiochiæ Iouis Capitolini magnificum templũ, non laqueatũ auro tantum, sed parietibus totis lamina inauratum, & alia multa in alijs locis pollicitus, quia perbreue tempus regni eius fuit, non perfecit. Spectaculorum quoq; omnis generis magnificentia superiores reges uicit: reliquorum sui moris & copia Græcorum artificum: gladiatorum munus Romanæ consuetudinis: primo maiore cum terrore hominũ insuetorum ad tale spectaculũ, q̃ uoluptate dedit: deinde sæpius dando, & modo uulneribus tenus, modo sine missione etiam, & familiare oculis gratumq; id spectaculum fecit, & armorũ studium plerisq; iuuenũ accendit. Itaq; qui primo ab Roma magnis præmijs paratos gladiatores accersere solitus erat, iam suo

* *

pio inter peregrinos. M. Attilio Pr. prouincia Sardinia obuenerat: sed cũ legione noua, quam consules conscripserant, V milibus peditum, CCC equitibus in Corsicam iussus est transire. Dum is ibi bellum gereret, Cornelio prorogatum imperium, uti obtineret Sardiniã. Cn. Seruilio Cepioni in Hispaniam ulteriorem, & P. Furio Philo in citeriorem tria milia peditũ Romanorum, equites CL, & sociũm Latini nominis V milia peditum, CCC equites. Sicilia L. Claudio sine supplemento decreta. Duas præterea legiones COSS. scribere iussi cũ iusto

numero

numero peditum equitumq́, & x milia peditum socijs imperare, & D C equites. Delectus consulibus eo difficilior erat, quod pestilentia quæ priore anno in boues ingruerat, eo uerteret in hominum morbos. qui inciderant, haud facile septimũ diem superabant: qui superauerant, longinquo maxime quartanæ implicabantur morbo. Seruitia maxime moriebantur: eorum strages per omneis uias insepultorum erat. Ne liberorum quidem funeribus libitina sufficiebat. Cadauera intacta à canibus ac uulturibus tabes absumebat: satisq́ constabat nec illo nec priore anno in tanta strage boum hominumq́ uulturium usquam uisum. Sacerdotes publici ea pestilentia mortui sunt, Cn. Seruilius Cepio pontifex pater prætoris, & Tib. Sempronius, T. F. Longus Xuir sacrorũ, & P. Ælius Pætus augur, & Tib. Sempronius Gracchus, & C. Attelius Æmilius curio maximus, & M. Sempronius Tuditanus põtifex. Põtifices suffecti sunt, C. Sulpitius Galba in locum Tuditani. Augures suffecti sunt: in Gracchi locũ T. Veturius Gracchus Semprouianus: in P. Ælij, Q. Ælius Pætus. Xuir sacrorum C. Sempronius Longus: curio maximus C. Scribonius curio sufficitur. Cum pestilentiæ finis non fieret, senatus decreuit, uti Xuiri libros Sibyllinos adirent. Ex decreto eorum diem unum supplicatio fuit: & Q. Marcio Philippo uerba præeunte, populus in foro uotum concepit: si morbus pestilentiaq́ ex agro Romano emota esset, biduum ferias ac supplicationem se habiturum. In Veienti agro biceps natus puer, & Sinuessæ unimanus, & Oximi puella cum dentibus, & arcus interdiu sereno cælo super ædem Saturni in foro Romano intentus, & tres simul soles effulserunt: & faces eadem nocte plures per cælum lapsæ sunt in Lanuuino. Cæritesq́ anguem in oppido suo iubatũ aureis maculis sparsum apparuisse affirmabant: & in agro Campano bouem locutum esse satis constabat. Legati non. Iul. ex Africa redierunt, qui cõuento prius Masinissa rege Carthaginem ierant: cæterum certius aliquanto quæ Carthagine acta essent ab rege resciuerant, quàm ab ipsis Carthaginiensibus. compertum tamen affirmauerunt legatos ab rege Perseo uenisse, ijsq́ noctu senatum in æde Æsculapij datum esse. ab Carthagine legatos in Macedoniam missos & rex affirmauerat, & ipsi parũ constanter negauerant. In Macedoniam quoq́ mittendos legatos senatus censuit. Tres missi sunt, C. Lælius, M. Valerius Messala, Sex. Digitius. Perseus per id tempus, quia quidam Dolopum non parebant, & de quibus ambigebatur rebus disceptationem ab rege ad Romanos reuocabant: cum exercitu profectus, sub ius iudiciumq́ suum totam coegit gentẽ. Inde per Oetæos montes transgressus, religionibus quibusdam animo obiectis, oraculum aditurus Delphos ascendit. Cum in media repente Græcia apparuisset, magnum non finitimis modo urbibus terrorem præbuit, sed in Asiam quoq́ ad regem Eumenen nuntius tumultus eius uenit. Triduũ non plus Delphis moratus, per Phthiotidem Achaiam, Thessaliamq́ sine damno iniuriaq́ agrorum, per quos iter fecit, in regnum redijt. Nec earum tantum ciuitatium, per quas iturus erat, satis habuit animos sibi conciliare: aut legatos, aut literas dimisit, petens ne diutius simultatum, quæ cum patre suo fuissent, meminissent: nec enim tam atroces fuisse eas, ut non cum ipso potuerint ac debuerint finiri: secum quidem omnia illis integra esse ad instituendam fideliter amicitiam. Cum Achęorũ maxime gente reconciliandæ gratiæ uiam quærebat. Hæc una ex omni Græcia gens, & Atheniensium ciuitas, eò processerat irarum, ut finibus interdiceret Macedonibus. Itaq́ seruitijs ex Achaia fugientibus receptaculum Macedonia erat, quia cum finibus suis interdixissent, intrare regni terminos ipsi non audebant. Id cum Perseus animaduertisset, comprensis omnibus literas. Cæterum ne similis fuga seruorum postea fieret, cogitandum & illis esse. Recitatis his literis per Xenarchum prætorem, qui priuatæ gratiæ aditum apud regem quærebat: & plerisq́ moderate & benigne scriptas esse censentibus literas, atque his maxime, qui præter spem recepturi essent amissa mancipia: Callicrates ex ijs, qui in eo uerti salutem gentis crederent, si cum Romanis inuiolatum fœdus seruaretur. Parua, inquit, aut mediocris res Achęi quibusdam uidetur agi: ego maxime grauissimam omnium, non agiq́ tantum arbitror, sed quodam modo actam esse. Nam qui regibus Macedonum Macedonibusq́ ipsis, finibus interdixissemus, manereq́ id decretum, scilicet ne legatos, ne nuntios admitteremus regum, per quos aliquorum ex nobis animi sollicitarentur: ij concionantem quo-

dammodo absentem audimus regem,&,si dijs placet,orationem eius probamus:& cum feræ bestiæ cibum ad fraudem suam positũ plerunq; aspernentur & refugiant,nos cæci specie parui beneficij inescamur:& seruulorum minimi pretij recipiendorum spe, nostram ipsorum libertatem subrui & tentari patimur.Quis enim non uidet,uiam regiæ societatis quæri:qua Romanum fœdus, quo nostra omnia continentur,uioletur? Nisi hoc dubium alicui est, bellandum Romanis cum Perseo esse: & quod uiuo Philippo expectatum, morte eius interpellatum est,id post mortem Philippi futurum.Duos,ut scitis, habuit filios Philippus, Demetrium & Persea.Genere materno,uirtute,ingenio, fauore Macedonum, longe præstitit Demetrius.Sed quia in Romanos odij regnum posuerat præmium,Demetrium nullo alio crimine, quàm Romanæ amicitiæ initæ,occidit: Persea, quem P R prius pœnæ quàm regni hæredem futurum sciebat,regem fecit.Itaq; quid hic post mortem patris egit aliud, quàm bellum parauit?Bastarnas primum ad terrorem omnium Dardaniam immisit: qui si sedem eam tenuissent,grauiores eos accolas Græcia habuisset,quàm Asia Gallos habeat.Ea spe depulsus, non tamen belli consilia omisit:imò si uera uolumus dicere,iam inchoauit bellum. Dolopiam armis subegit, nec prouincijs de controuersis ad disceptationem P R adiuit. inde transgressus Oetam,ut repente in medio umbilico Græciæ conspiceretur,Delphos ascendit. Hæc usurpatio itineris insoliti quo uobis spectare uidetur?Thessaliam deinde peragrauit, quod sine ullius eorum quos oderat noxia,hoc magis tentationem metuo. Inde literas ad nos cum muneris specie misit:& cogitare iubet quomodo in reliquum hoc munere non egeamus, hoc est,ut decretum,quo arceantur Peloponneso Macedones,tollamus:rursus legatos regios, & hospitia cum principibus,& mox Macedonum exercitus, ipsum quoq; à Delphis (quantum enim interluit fretum?)trajcientem in Peloponnesum uideamus.Immiscemur Macedonibus armantibus se aduersus Romanos.Ego nihil noui censeo decernẽdum, seruandaq; omnia integra, donec ad certum dirigantur:uanúsne hic timor noster,an uerus fuerit. Si pax inuiolata inter Macedonas Romanosq; manebit,nobis quoq; amicitia & commercium sit:nunc de eo cogitare periculosum & immaturum uidetur. Post hunc Arco frater Xenarchi prætoris ita disseruit.Difficilem orationem Callicrates & mihi,& omnibus qui ab eo dissentimus fecit.agendo enim Romanæ societatis causam ipse,tentariq; & oppugnari dicendo, quam nemo neq; tentat neq; oppugnat:effecit ut qui ab se dissentiret,aduersus Romanos dicere uideretur.Ac primum omnium tanquam non hic nobiscum fuisset,sed aut ex curia P R ueniret, aut regum arcanis interesset: omnia scit & nuntiat quæ occulte facta sunt: diuinat etiã quæ futura fuerant, si Philippus uixisset.Quid ita Perseus regni hæres sit,quid parent Macedones, quid cogitent Romani.Nos autem,qui nec ob quam causam, nec quemadmodum perierit Demetrius scimus,nec quid Philippus si uixisset facturus fuerat: ad hæc quæ palàm geruntur, consilia nostra accommodare oportet.Ac scimus Persea regno accepto ad legatos Romanos uenisse, ac regem Persea à P R appellatum:audimus,legatos Romanos uenisse ad regem,& eos benigne exceptos.Hęc omnia pacis equidem signa esse iudico non belli:nec Romanos offendi posse, si ut bellum gerentes eos secuti sumus,nunc quoq; pacis autores sequamur. Cur quidem nos inexpiabile omnium soli bellum aduersus regnum Macedonum geramus,non uideo.Opportuni propinquitate ipsa Macedoniæ sumus: an infirmissimi omnium, tanquam quos nuper subiecit Dolopes?Imò contra ea uel uiribus nostris,deũm benignitate,uel regionis interuallo tuti.Sed sumus æque subiecti ac Thessali Ætolięq;.nihilo plus fidei autoritatisq; habemus aduersus Romanos,qui semper socij atq; amici fuimus,quàm Ætoli,qui paulo ante hostes fuerunt.Quod Aetolis,quod Thessalis, quod Epirotis,omni deniq; Gręcię,cum Macedonibus iuris est,idem & nobis sit.cur execrabilis ista nobis solis uelut desertio iuris humani est? Fecerit aliquid Philippus,cur aduersus eum armatum & bellum gerẽtem hoc decerneremus: quid Perseus nouus rex,omnis iniuriæ insons, suo beneficio paternas simultates obliterans meruit?Cur soli omnium hostes ei sumus?Quanquam & illud dicere poteram: tanta priorum Ma* cedoniæ regum merita erga nos fuisse, ut Philippi unius iniurias,si quæ forte fuerunt,utique post mortem.cum classis Romana Cenchris staret, cos. cum exercitu Velatiæ esset,triduum

inconcilio

in concilio fuimus consultantes utrum Romanos an Philippum sequeremur. nonnihil metus præsens ab Romanis sententias nostras inclinarit: fuit certe tamen aliquid, quod tam longam deliberationem fecerat. id quod erat uetusta coniunctio cum Macedonibus, uetera & magna in nos regum merita. Valeant & nunc eadem illa, non ut præcipue amici, sed ne præcipue inimici simus. Ne id quod non agitur Callicrates simulauerimus: nemo nouæ societatis aut noui fœderis, quo nos temere illigemus conscribendi est autor: sed commercium tantũ iuris præbendi repetendiq; sit, ne interdictione finium nostrorum & nos quoq; regno arceamus, ne seruis nostris aliquò fugere liceat. Quid hoc aduersus Romana fœdera est? Quid rem paruam & apertam, magnam & suspectam facimus? Quid uanos tumultus ciemus? Quid ut ipsi locum assentandi Romanis habeamus, suspectos alios ac inuisos efficimus? Si bellum erit, ne Perseus quidem dubitat quin Romanos secuturi simus: in pace etiam si non odia finiuntur, intermittantur. Cum ijdem huic orationi, qui literis regis adsentierant, adsentirentur: indignatione principum, quod quam rem ne legatione quidem dignam iudicasset Perseus, literis paucorum uersuum imperaret, decretum differtur. Legati deinde postea missi ab rege, cum Megalopoli concilium esset, datacq; opera est ab ijs, qui offensionem apud Romanos timebant, ne admitterentur. Per hęc tempora Ætolorũ in semetipsos uersus furor, mutuis cædibus ad internecionem adducturus uidebatur gentem. Fessi deinde & Romam utraq; pars miserunt legatos, & inter se ipsi de reconcilianda concordia agebant: quæ nouo facinore discussa res, ueteres etiam iras excitauit. Exulibus Hypateis qui factionis Proxeni erant, cum reditus in patriam promissus esset, fidesq; data per principẽ ciuitatis Eupolemum: L X X X illustres homines, quibus redeuntibus inter cæteram multitudinem Eupolemus etiam obuius exierat, cum salutatione benigne excepti essent, dextræq; datæ: ingredientes portam, fidem datam deosq; testeis nequicquam inuocantes interfecti sunt. Inde grauius de integro bellum exarsit. C. Valerius Læuinus, & Ap. Claudius Pulcer, & C. Memmius, & M. Popilius, & L. Canuleius missi ab senatu uenerant. Apud eos cum Delphis utriusq; partis legati magno certamine egerint, Proxenus maxime cum causa tum eloquentia præstare uisus est: qui paucos post dies ab Orthobula uxore ueneno est sublatus, damnataq; eo crimine in exilium abijt. Idem furor & Cretenses lacerabat. aduentu deinde Q. Minucij legati, qui cum X nauibus missus ad sedanda eorum certamina erat, in spem pacis uenerant: cæterum induciæ & antea sex mensium fuerunt: inde multo grauius bellum exarsit. Lycij quoq; per idem tempus ab Rhodijs bello uexabantur. Sed externorum inter se bella, quo quæq; modo gesta sunt, persequi non operæ est, satis superq; oneris sustinenti res à populo Romano gestas scribere. Celtiberi in Hispania, qui bello domiti se Tib. Graccho dediderant, pacati manserãt M. Titinio Pr. obtinente prouinciam, rebellarunt sub aduentũ Ap. Claudij: orsiq; bellum sunt ab repentina oppugnatione castrorum Romanorum. Prima lux fermè erat, cum uigiles in uallo, quiq; in portarum stationibus erant, cum uidissent procul uenientem hostem, ad arma conclamauerunt. Ap. Claudius signo proposito pugnæ ac paucis adhortatus milites, tribus simul portis eduxit. Obsistentibus ad exitum Celtiberis, primo par utrinq; prælium fuit, quia propter angustias non omnes in faucibus pugnare poterant Romani: urgentes deinde alij alios secuti euaserunt extra uallum, ut pandere aciem & exæquari cornibus hostibus, quibus circumibantur, possent: ita repente eruperunt, ut sustinere impetum eorum Celtiberi nequirent. Ante horam secundam pulsi sunt, ad X V milia cæsa aut capta: signa adempta duo & X X X. castra etiam eo die expugnata, debellatumq;: nam qui superfuere prælio in oppida sua dilapsi sunt, quieti deinde paruerũt imperio. Censores eo anno creati Q. Fuluius Flaccus, & A. Postumius Albinus legerunt senatum: princeps lectus M. Aemilius Lepidus pont. max. De senatu nouem eiecerunt. Insignes notæ fuerunt M. Cornelij Maluginensis, qui biennio ante Pr. in Hispania fuerat: & L. Cornelij Scipiõis Pr. cuius tum inter ciueis & peregrinos iurisdictio erat, & L. Fuluij, qui frater germanus, & ut Valerius Antiâs tradit, consors etiam censoris erat. COSS. uotis etiam in Capitolio nuncupatis in prouincias profecti sunt. Ex ijs M. Aemylio senatus negotium dedit, ut Patauinorum in Venetia seditionem comprimeret, quos certamine factionum

ad intestinum bellum exarsisse & ipsorum legati attulerant. Legati qui in Ætoliam ad simi-
leis motus comprimendos ierant, renunciarunt coerceri rabiem gentis non posse. Patauinis sa
luti fuit aduentus consulis, neq; aliud quod ageret in prouincia cum habuisset, Romã redijt.
Censores uias sternendas silice in urbe, glarea extra urbem substruendas marginandasq; pri
mi omniũ locauerunt, pontesq; multis locis faciendos: & scænam ædilibus prætoribusq; præ-
bendam: & carceres in circo & oua ad notas curriculis numerandas, & dam, & metas trans
& caueas ferreas pe intromitterentur ferreis in monte Albano consulibus. & cli-
uum Capitolinum silice sternendum curauerunt, & porticum ab æde Saturni in Capitolium
ad senaculum, ac super id curiam. & extra portam Trigeminam emporium lapide strauerunt,
stipitibusq; sepserunt: & porticum Æmiliam reficiendam curarunt: gradibusq; ascensum ab
Tyberi in emporium fecerunt. & extra eandem portam in Auentinum porticum silice strave
runt, & eo publico ab æde Veneris fecerunt. Iidem Calatiæ & Oximi muros faciendos loca-
uerunt: uenditisq; ibi publicis locis, pecuniam quæ redacta erat, tabernis utriq; foro circum-
dandis consumpserunt. & alter ex ijs Fuluius Flaccus (nam Postumius nihil nisi senatus Ro-
mani populiúe iussu se locaturum ipsorum pecunia) Iouis ædem Pisauri & Fundis, & Pollen-
tiæ etiam aquam adducendam, & Pisauri uiam silice sternendã, & Sinuessam à ga auia-
riæ. In his & clo um circumducend & forum porticibus tabernisq; claudendum,
& ianos tris faciendos. Hæc ab uno censore opera locata cum magna gratia colonorum. Mo-
ribus quoq; regendis diligens & seuera censura fuit: multis equi adempti. Exitu propè anni di-
em unum supplicatio fuit, ob res prospere gestas in Hispania ductu auspicioq; Ap. Claudij
proconsulis, & maioribus hostijs x x sacrificatum, & alterum diem supplicatio ad Cereris
Liberi Liberæq; fuit, quod ex Sabinis terræ motus ingens cum multis ædificiorũ ruinis nun-
tiatus erat. Cum Ap. Claudius ex Hispania Romam redisset, decreuit senatus, ut ouans ur-
bem iniret. Iam consularia comitia appetebant, quibus magna contentione habitis propter
multitudinem petentium, creati L. Postumius Albinus, & M. Popilius Lænates. Prætores in-
de facti, Cn. Fabius Buteo, M. Matienus, C. Cicereius, M. Furius Crassipes iterum, A. Attili-
us Seranus iterum, C. Cluuius Saxula iterum. Comitijs perfectis Ap. Claudius Cento ex
Celtiberis ouans cum in urbem iniret, decem milia pondo argenti, quinque mil auri in æra-
rium tulit. Flamen dialis inauguratus est Cn. Cornelius. Eodem anno tabula in ædem Ma-
tris Matutæ cũ indice hoc posita est: Tib. Sempronij Gracchi consulis imperio auspicioq; le-
gio exercitusq; P R Sardiniam subegit. In ea prouincia hostiũ cæsa aut capta supra L X X X
milia. Rep. felicissime gesta atque liberatis uectigalibus restitutis exercitum saluom atque in-
columem plenissimum præda domum reportauit: iterum triumphans in urbem Romam re-
dijt: cuius rei ergó hanc tabulam donum Ioui dedit. Sardiniæ insulæ forma erat, atque in ea
simulacra pugnarum picta. Munera gladiatorum eo anno aliquot parua alia data: unum an-
te cætera insigne fuit T. Flaminij, quod mortis causa patris sui cum uisceratione epuloq; &
ludis scænicis quadriduum dedit. magni tamen muneris ea summa fuit, ut per triduum qua-
tuor & septuaginta homines pugnarint.

DECADIS QVINTAE LIBER SECVNDVS

LVCIVS Postumius Albinus, M. Popilius Lænás, cum omnium primum
de prouincijs exercitibusq; ad senatum retulissent, Ligures utrique decre-
ti sunt: ut nouas ambo quibus eam prouinciam obtinerent legiones (binæ
singulis decretæ) & sociũm Latini nominis dena milia peditum, & D C
equites, & supplementum Hispaniæ III milia peditum Romanorum
scriberent, & C C equites. Ad hoc mille & D pedites Romani cum cen
tum equitibus scribi iussi, cum quibus Pr. cui Sardinia obtigisset, in Corsicam transgressus
bellum gereret: interim M. Attilius uetus prætor prouinciam obtineret Sardiniam. Prætores
deinde prouincias sortiti sunt: A. Attilius Serranus urbanã, C. Cluuius Saxula inter ciues &
peregrinos, Cn. Fabius Buteo Hispaniam citeriorem, M. Matienus ulteriorẽ, M. Furius Cras-

sipes

fipes Siciliam, C. Cicereius Sardiniam. Priusquam magistratus proficiscerentur, senatui placuit L. Postumium cos. ad agrum publicum à priuato terminandum, in Campaniam ire: cuius ingentem modũ possidere priuatos, paulatim proferendo fines, constabat. Hic iratus Praenestinis, quod cum eò priuatus, sacrificij in templo Fortunae faciundi causa profectus esset, nihil in se honorifice neq; publice, neq; priuatim factum à praenestinis esset: priusquam ab Roma proficisceretur, literas Praeneste misit, ut sibi magistratus obuiam exiret, locum publice pararet ubi diuerteretur, iumentaq; cum exiret inde praesto essent. Ante hunc cos. nemo unquam socijs in ulla re oneri aut sumptui fuit: ideo magistratus mulis tabernaculisq;, & omni alio instrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent socijs: priuata hospitia habebant, ea benigne comiterq; colebant: domusq; eorũ Romae hospitibus patebant, apud quos ipsis diuerti mos esset. Legati qui repente aliquò mitterentur, singula iumenta per oppida, iter qua faciundum erat, imperabant: aliam impensam socij in magistratus Romanos non faciebant. Iniuria cos. etiam si iusta, non tamen in magistratu exercenda, & silentium nimis aut modestum, aut timidum Praenestinorum, ius, uelut probato exemplo, magistratibus fecit grauiorum indies talis generis imperiorum. Principio huius anni, legati qui in Aetoliam & Macedoniam missi erant, renuntiarunt, sibi conueniendi regis Persei, cum alij abesse eum, alij aegrum esse, falsò utrunq; fingerent, potestatem non factam. Facile tamen apparuisse sibi, bellum parari, nec ultra ad arma ire dilaturum. Item in Aetolia seditionem gliscere in dies, neque discordiarum principes autoritate sua coerceri potuisse. Cum bellum Macedonicum in expectatione esset, priusquam id susciperetur, prodigia expiari, pacemq; deûm peti precationibus quae editae ex fatalibus libris essent, placuit. Lanuuij classis magnae species in caelo uisae dicebantur: & Priuerni lana pulla terra enata: & in Veienti apud Rementem lapidatum: Pomptinum omne uelut nubibus locustarum coopertum esse: In Gallico agro, quà induceretur aratrum, sub existentibus glebis pisces emersisse. Ob haec prodigia libri fatales inspecti editumq; ab decemuiris est, & quibus dijs, quibusq; hostijs sacrificaretur, & ut supplicatio prodigijs expiandis fieret: altera quae priore anno ualetudinis populi causa uota esset, ea uti feriaeq; essent. Itaq; sacrificatum est, ut decemuiri scriptum ediderunt. Eodem anno aedis Iunonis Laciniae detecta. Q. Fuluius Flaccus censor aedem Fortunae equestris, quam in Hispania Pr. bello Celtiberico uouerat, faciebat enixo studio ne ullum Romae amplius aut magnificentius templum esset. Magnum ornamentum se templo ratus adiecturum, si tegulae marmoreae essent: profectus in Brutios aedem Iunonis Laciniae ad partem dimidiam detegit, id satis fore ratus ad tegendum quod aedificaretur. Naues paratae fuerunt, quae tollerent atque asportarent, autoritate censoria socijs deterritis id sacrilegium prohibere. Postquam censor redijt, tegulae expositae de nauibus ad templum portabantur. quanquam unde essent silebatur, non tamen celari potuit. Fremitus igitur in curia ortus est: ex omnibus partibus postulabatur ut consules eam rem ad senatum referrent. Vt uero accersitus in curiam censor uenit, multo infestius singuli uniuersiq; praesentem lacerare: templum augustissimum regionis eius, quod non Pyrrhus, non Annibal uiolassent, uiolare parum habuisse, nisi detexisset foede, ac propè diruisset. Detractum culmen templo, nudatum tectum patere imbribus putrefaciendum. cen sorem moribus regendis creatum, cui sartatecta exigere sacris publicis, & loca tuenda more maiorum traditum esset: eum per sociorum urbes diruentem templa, nudantemq; tecta aedium sacrarum uagari: & quod si in priuatis sociorum aedificijs faceret, indignum uideri posset, id deûm immortalium demolientem facere, & obstringere religione P R ruinis templorum templa aedificantem: tanquam non ijdem ubiq; dij immortales sint, sed spolijs aliorum alij colendi exornandiq;. Cum priusquam referretur appareret quid sentirent patres, relatione facta in unam omnes sententiam ierunt: ut hae tegulae reportandae in templum locarentur, piaculariaq; Iunoni fierent. Quae ad religionem pertinẽt, cum cura facta: tegulas relictas in area templi, quia reponendarum nemo artifex inire rationem potuerit, redemptores nuntiarunt. Ex praetoribus qui in prouincias ierant, Cn. Fabius Massiliae moritur, cum in citeriorem Hispaniam iret. Itaq; cum id nuntiatum à Massiliensibus legatis esset, senatus decreuit: ut P. Fu

rius & Cn. Seruilius, quibus ſuccedebatur, inter ſe ſortirentur, uter citeriorem Hiſpaniam prorogato imperio obtineret. Sors opportuna fuit, P. Furius idem, cuius ea prouincia fuerat, remaneret. Eodem anno cum agri Liguſtini & Gallici quod bello captum erat, aliquantũ uacaret, S C factum, ut is ager uiritim diuideretur. Decemuiros in eam rem ex S C creauit A. Attilius Pr. urbanus, M. Æmylium Lepidum, C. Caſſium, T. Ebutium Parrum, C. Tremellium, P. Cornelium Cethegum, Q. & L. Apuleios, M. Cæcilium, C. Salonium, C. Munatium. Diuiſerunt dena iugera in ſingulos, ſocijs nominis Latini terna. Per idem tempus quo hęc agebantur, legati ex Ætolia Romam uenerunt, de diſcordijs ſeditionibusq; ſuis: & Theſſali legati, nuntiantes quæ in Macedonia gererentur. Perſeus iam bellum uiuo patre cogitatum in animo noluens, omneis non genteis modo Græciæ, ſed ciuitates etiam, legationibus mittendis, pollicendo plura quàm præſtando, ſibi conciliabat. Erant tamen magna ex parte hominum ad fauorem eius inclinati animi, & aliquanto quàm in Eumenem propenſiores: cum Eumenis beneficijs muneribusq; omnes Græciæ ciuitates & pleriq; principum obligati eſſent: & ita ſe in regno ſuo gereret, ut quæ ſub ditione eius urbes, nullius liberę ciuitatis fortunam ſecum mutatam uellent. Contra Perſea fama erat poſt patris mortem uxorem manu ſua occidiſſe: Apellem miniſtrum quondam fraudis in fratre tollendo, atq; ob id requiſitum à Philippo ad ſupplicium, exulantem, accerſitum poſt patris mortẽ ingentibus promiſſis ad præmia tantæ perpetratę rei, clàm interfeciſſe. Inteſtinis externisq; præterea multis cædibus infamem, nec ullo commendabilem merito, præferebant nulgo ciuitates, tam pio erga propinquos, tam iuſto in cineis, tam munifico erga omneis homines regi: ſeu fama & maieſtate Macedonum regum præoccupati ad ſpernendum originem noui regni, ſeu mutationis rerum cupidi, ſeu quia eum obiectum eſſe Romanis uolebant. Erant autem non Ætoli modo in ſeditionibus propter ingentem uim ęris alieni, ſed Theſſali etiam ea contagione uelut tabes in Perrębiam quoq; id peruaſerat malum. Cum Theſſalos in armis eſſe nuntiatum eſt, Ap. Claudium legatum ad eas res aſpiciendas componendasq; ſenatus miſit. Qui utriuſq; partis principibus caſtigatis, cum iniuſto fœnore grauatum æs alienum, ipſis magna ex parte concedentibus qui onerarant, leuaſſet, iuſti crediti ſolutionem in annorum penſiones diſtribuit. Per eundem Appium eodemq; modo compoſitæ in Perræbia res. Ætolorum cauſas Marcellus Delphis per idem tempus hoſtilibus actas animis, quas inteſtino geſſerant bello: cognouit. Cum certatum utrinq; temeritate atq; audacia cerneret, decreto quidem ſuo neutram partem aut leuare, aut onerare uoluit: communiter ab utriſq; petijt, abſtinerent bello, & obliuione præteritorum, diſcordias finirent. Huius reconciliationis inter ipſos fides obſidibus ultro citroq; datis firmata eſt. Corinthum, ut ibi deponerentur obſides, conuenitur. A Delphis & Ætolico concilio Marcellus in Peloponneſum traiecit, quò Achæis edixerat conuentum. Vbi collaudata gente, quod conſtanter uetus decretum de arcendis aditu finium regibus Macedonum tenuiſſent, inſigne aduerſus Perſea odium Romanorum fecit: quod ut maturius erumperet, Eumenes rex, commentarium ferens ſecum, quod de apparatibus belli omnia inquirens fecerat, Romam uenit. Per idem tempus quinq; legati ad regem miſſi, qui res in Macedonia aſpicerent. Alexandriam ijdem ad Ptolemæum renouandæ amicitiæ cauſa proficiſci iuſſi. Legati erant hi, C. Valerius, Cn. Lutatius Cerco, Q. Bebius Sulca, M. Cornelius Mammula, M. Cæcilius Denter. Et ab Antiocho rege ſub idem tempus legati uenerũt: quorum princeps Apollonius in ſenatum introductus, multis iuſtisq; cauſis regem excuſauit, quod ſtipendium ſerius quo ad diem præſtaret: id ſe omne aduexiſſe, ne cuius niſi temporis gratia regi fieret. Donum præterea afferre, uaſa aurea quingentûm pondo. Petere regem, ut quæ cum patre ſuo ſocietas atq; amicitia fuiſſet, ea ſecum renouaretur: imperaretq; ſibi P R quæ bono fidelìq; ſocio regi eſſent imperanda, ſe nullo uſquã ceſſaturũ officio. Ea merita in ſe ſenatus fuiſſe, cum Romæ eſſet, eam comitatem iuuentutis, ut pro rege non pro obſide omnibus ordinibus fuerit. Legatis benigne reſponſum, & ſocietatem renouare cum Antiocho quæ cum patre eius fuerat, A. Attilius Pr. urb. iuſſus. Quæſtores urbani ſtipendium, uaſa aurea cenſores acceperunt: eisq; negociũ datum eſt, ut ponerent ea in quibus templis uideretur: legatoq; centũ milium

æris munus missum, & ædes liberæ hospitio datæ, sumptusq; decretus, donec in Italia esset. Legati qui in Syria fuerant, renuntiauerunt, in maximo eum honore apud regem esse, amicissimumq; P R. In prouincijs eo anno hæc. C. Cicereius Pr. in Corsica signis collatis pugnauit: septem milia Corsorum cæsa: capti amplius M & DCC. Vouerat in ea pugna prætor ædem Iunonis Monetæ. Pax deinde data petentibus Corsis, & exacta ceræ ducena milia pondo. Ex Corsica subacta Cicereius in Sardiniam transmisit. Et in Liguribus in agro Statellati pugnatum ad oppidum Carystum. Eò se magnus exercitus Ligurum contulerat. Primo sub aduentum M. Popilij consulis mœnibus sese continebant: deinde postquam oppidum oppugnaturum Romanum cernebant, progressi ante portas aciem struxerunt: nec consul, ut qui id ipsum oppugnatione comminanda quæsisset, moram certamini fecit. Pugnatum est amplius treis horas, ita ut neutrò inclinaret spes. Quod ubi consul uidit, nulla parte moueri Ligurum signa, imperat equitibus ut equos conscendant, ac tribus simul partibus in hosteis quanto maximo possent tumultu incurrant. pars magna equitum, mediam traiecit aciem, & ad terga pugnantium peruasit. Inde terror iniectus Liguribus: diuersi in omnes partes fugerunt, perpauci retro in oppidum, quia inde se maxime obiecerat eques. & pugna tam peruicax multos absumpserat Ligurum, & in fuga passim cæsi sunt. decem milia hominũ cæsa traduntur, amplius DCC passim capti. Signa militaria relata LXXXII. nec incruenta uictoria fuit, amplius tria milia militum amissa, cum cedentibus neutris ex parte utraq; primores caderent. Post hanc pugnam ex diuersa fuga in unum collecti Ligures, cum maiorẽ multo partem ciuium amissam quàm superesse cernerent (nec enim plus decem milia hominum erant) dediderunt sese, nihil quidem illi pacti: sperauerant tamen non atrocius quàm superiores imperatores cos. in se sæuiturum. At ille arma omnibus ademit, oppidum diruit, ipsos bonaq; eorum uendidit: literasq; senatui de rebus ab se gestis misit. Quas cum A. Attilius Pr. in curia recitasset (nam cos. alter Postumius agris recognoscendis in Campania occupatus aberat) atrox res uisa senatui: Statellates qui uni ex Ligurum gente non tulissent arma aduersus Romanos, tum quoq; oppugnatos, non ultrò inferenteis bellũ, deditos in fidem populi Romani, omni ultimæ crudelitatis exemplo laceratos ac deletos esse: tot milia capitum innoxiorum, fidem implorantia populi Romani, ne quis unqnam se postea dedere auderet, pessimo exemplo uenisse: & distractos passim, iustis quondam hostibus P R pacatis seruire. Quas ob res placere senatui, M. Popilium cos. Ligures pretio emptoribus reddito, ipsos restituere in libertatem: bonaq; ut ijs, quicquid eius recuperari possit, reddantur curare: arma quoq; tempore fieri in ea gente: consulem de prouincia decedere, cum deditos in sedem suam Ligures restituisset: claram uictoriam uincendo oppugnanteis, non sæuiendo in afflictos fieri. cos. qua ferocia animi usus erat in Liguribus, eandem ad non parendum senatui habuit: legionibus extemplo Pisas in hibernacula missis, iratus patribus, infestus prætoribus Romam redijt: senatuq; extemplo ad ædem Bellonæ uocato, multis uerbis inuectus est in prætorem: qui cum ob rem bello bene gestam, uti dijs immortalibus honos haberetur, referre ad senatum debuisset, aduersus se pro hostibus S C fecisset, quo uictoriam suam ad Ligures transferret, dediq; ijs propè cõsulem prętor iuberet. Itaq; mulctam ei se dicere: à patribus postulare, ut S C in se factum tolli iuberent: supplicationemq;, quam absentes ex literis de bene gesta Rep. missis decernere debuerint, præsentes honoris deorum primum causa, deinde & sui aliquo tandem respectu decernerent. Nihilo lenioribus quàm absens senatorum aliquot orationibus increpitus, neutra impetrata re in prouinciam redit. Alter cos. Postumius consumpta æstate in recognoscendis agris, ne uisa quidem prouincia sua, comitiorum causa Romam redijt. coss. C. Popilium Lenatem, P. Ælium Ligurem creauit. Prætores exinde facti, C. Licinius Crassus, M. Iunius Pœnus, Sp. Lucretius, Sp. Cluuius, Cn. Sicinius, C. Memmius iterum. Eo anno Lustrum conditum est. Censores erant Q. Fuluius Flaccus, L. Postumius Albinus: Postumius condidit. Censa sunt ciuium Romanorum capita CCLXIX milia, & XV. Minor aliquanto numerus, quia L. Postumius cos. pro concione edixerat: qui sociũm Latini nominis ex edicto C. Claudij cos. redire in ciuitates suas debuissent, ne quis eorum Romæ & omnes

in suis ciuitatibus censerentur. Concors & è Rep. censura fuit: omneis quos senatu mouerunt, quibusq; equos ademerunt, ærarios fecerunt & tribu mouerunt: neque ab altero notatum alter probauit. Fuluius ædem Fortunæ Equestris, quam proconsul in Hispania dimicans cum Celtiberorum legionibus uouerat, annos sex postquam uouerat dedicauit: & scænicos ludos per quadriduum, unum diem in circo fecit. L. Cornelius Lentulus Xuir sacrorum eo anno mortuus est: in locum eius suffectus A. Postumius Albinus. Locustarum tantæ nubes à mari uento repente in Apuliam illatæ sunt, ut examinibus suis agros late operirēt. Ad quam pestem frugum tollendam Cn. Sicinius Pr. designatus cum imperio in Apuliam missus ingenti agmine hominum ad colligendas eas coacto, aliquantum temporis absumpsit. Principium insequentis anni, quo C. Popilius & P. Ælius fuerunt coss. residuas contentiones ex priore anno habuit. Patres referri de Liguribus renouariq; s c uolebāt, & cos. Ælius referebat: Popilius & collegam & senatum pro fratre deprecabatur: & præ se ferens siquid decernerent intercessurum, collegam deterruit: patres eo magis utriq; pariter coss. infensi in cœpto perstabant. Itaque cum de prouincijs ageretur, & Macedonia, iam imminente Persei bello, peteretur, Ligures ambobus consulibus decernuntur: Macedoniam decreturos negant, ni de M. Popilio referretur. Postulantibus deinde ut nouos exercitus scribere, aut supplementum ueteribus liceret, utrunque negatum est. Prætoribus quoq; in Hispaniam supplementum petentibus negatum: M. Iunio in citeriorem, Sp. Lucretio in ulteriorem. C. Licinius Crassus urbanam iurisdictionem, Cn. Sicinius inter peregrinos erat sortitus: C. Memmius Siciliam, Sp. Cluuius Sardiniam. coss. ob ea irati senatui, Latinis ferijs in primam quamq; diem indictis, in prouinciam abituros se denuntiarunt, nec quicquam reipublicæ acturos præterquam quod ad prouinciarum administrationem attineret. Attalum regis Eumenis fratrem legatum uenisse Romam Valerius Antiàs his cos s. scribit, ad deferenda de Perseo crimina, indicandosq; apparatus belli. Plurium annales, & quibus credidisse malis, ipsum Eumenem uenisse tradunt. Eumenes igitur ut Romam uenit, exceptus cum tanto honore, quantum non meritis tantum eius, sed beneficijs etiam suis, ingentia quæ in eum congesta erant, existimaret deberi P R, in senatum est introductus. Causam ueniendi sibi Romam fuisse dixit, præter cupiditatem uisendi deos, hominesq;, quorum beneficio in ea fortuna esset, supra quam ne optare quidem auderet: etiam ut coram moneret senatum, ut Persei conatis obuiam iret. Orsus inde à Philippi consilijs, necem Demetrij filij retulit, aduersantis Romano bello. Bastarnarum gentem excitam sedibus suis, quorum auxilijs fretus in Italiam transiret. Hæc cum uolutantem in animo, oppressum fato regnum ei reliquisse, quem infestissimum esse sensisset Romanis. Itaque Persea hæreditarium à patre relictum bellum, & simul cum imperio traditum, iamiam primū alere ac fouere omnibus consilijs. Florere præterea iuuentute, quam stirpem longa pax ediderit: florere opibus regni: florere etiam ætate. Quæ cum corporis robore ac uiribus uigeat, animum esse inueteratum diutina arte atq; usu belli. Iam inde à puero, patris contubernio, Romanis quoq; bellis, non finitimis tantum assuetum: missum à patre in expeditiones multas uariasq;. Iam ex quo ipse accepisset regnum, multa quæ non ui, non dolo, Philippus omnia expertus potuisset moliri, admirando rerum successu tenuisse. Accessisse ad uires eam, quæ longo tempore, multis magnisq; meritis pareretur, autoritatem. Nam apud Græciæ atque Asiæ ciuitates, uereri maiestatem eius omnes. Nec pro quibus meritis, pro qua munificentia, tantum ei tribuatur, cernere: nec dicere pro certo posse, utrum felicitate id quadam eius accidat, an, quod ipse uereatur dicere, inuidia aduersus Romanos fauorem illi conciliet. Inter ipsos quoque reges ingentem autoritate, Seleuci filiam duxisse eum non petentem, sed petitum ultrò: sororem dedisse Prusiæ precanti ac oranti: celebratas esse utrasque nuptias gratulatione donisq; innumerabilium legationum, & uelut auspicibus nobilissimis populis deductas esse. Boeotorum gentem captatam Philippo, nunquam ad scribendum amicitiæ fœdus adduci potuisse: tribus nunc locis cum Perseo fœdus incisum literis esse: uno Thebis, altero ad Sidenum augustissimo & celeberrimo in templo, tertio Delphis. In Achaico concilio uero, nisi discussa res per paucos Romanum imperium intentanteis esset,

eò rem

eò rem propè adductam, ut aditus & in Achaiam daretur. At Hercule suos honores, cuius merita in eam gentem priuatim an publice sint maiora, uix dici posset, partim desertos per incultum ac negligentiam, partim hostiliter sublatos esse. Iam Aetolos quem ignorare in seditionibus suis non ab Romanis, sed à Perseo præsidium petiisse. His eum fultum societatibus atq; amicitiis, eos domesticos apparatus belli habere, ut externis non egeat: XXX milia peditum, V milia equitum: in decem annos frumentum præparare, ut abstinere & suo & hostium agro frumentãdi causa possit. Iam pecuniam tantam habere, ut decem milia mercennariorum militum præter Macedonum copias, stipendium in totidem annos præparatum habeat, præter annuum, quod ex metallis regiis capiat uectigal. Arma uel tribus tantum exercitibus in armamentaria cõgessisse. Iuuentutem, ut iam Macedonia deficiat, uelut ex perenni fonte unde hauriat, Thraciam subiectam esse. Reliquum orationis adhortatio fuit. Non ego hæc, inquit, incertis iactata rumoribus, & cupidius credita, quia uera esse de inimico criminauolebam, adfero ad uos P. C. sed comperta & explorata, haud secus quàm si speculator missus à uobis subiecta oculis referrem. Neq; relicto regno meo, quod amplum & egregium uos fecistis, mare tantum traiecissem, ut uana ad uos afferendo fidem abrogarem mihi. Cernebam nobilissimas Asiæ & Græciæ ciuitates indies magis denudanteis iudicia sua, mox si permitteretur, eò processuras unde receptum ad pœnitendum non haberent. Cernebam Persea non continentem se Macedoniæ regno, alia armis occupantem: alia, quæ ui subigi non possunt, fauore ac beneuolentia complectentem. Videbam quàm impar esset sors, cum ille uobis bellum, uos ei securam pacem præstaretis. Quanquam mihi quidem non parare, sed gerere penè bellum uidebatur. Abrupolim socium atque amicum uestrum regno expulit. Artetarum Illyrium, quia scripta ab eo quædam uobis comperit, socium item atque amicum uestrum interfecit. Euersam & Callicritum Thebanos, principes ciuitatis, quia liberius aduersus eum in concilio Boetorum locuti fuerant, delaturosq; ad uos quæ agerentur professi erant, tollendos curauit. Auxilium Byzantiis aduersus fœdus tulit. Dolopiæ bella intulit, Thessaliam & Doridem cum exercitu peruasit, ut in bello intestino deterioris partis auxilio meliorem affligeret. Confudit & miscuit omnia in Thessalia Perrhæbiaq; spe nouarum tabularum, ut manu debitorum obnoxia sibi optimateis opprimeret. Hæc cum uobis quiescentibus & patientibus fecerit, & concessam sibi Græciam esse à uobis uideat: pro certo habet, neminem sibi antequam in Italiam traiecerit, armatum occursurum. Hoc quàm uobis tutum aut honestum sit, uos uideritis: ego certe mihi turpe esse duxi, prius Persea ad bellum inferendũ, quàm me socium ad prædicendum ut caueretis, uenire in Italiam. Functus necessario mihi officio, & quodam modo liberata atque exonerata fide mea, quid ultra facere possum, quàm uti deos deasq; precer, ut uos & uestræ reipublicæ, & nobis sociis atque amicis, qui ex uobis pendemus, cõsulatis. Hæc oratio mouit patres conscriptos: cæterũ in præsentia nihil, præterquam fuisse in curia regem, scire quisquam potuit: eo silentio clausa curia erat. Bello deniq; perfecto, quæq; dicta ab rege, quæq; responsa essent, emanauere. Persei deinde regis legatis post paucos dies senatus datus est. Cæterum præoccupatis non auribus magis quàm animis ab Eumene rege, omnis & defensio & deprecatio legatorum respuebatur: & exasperauit animos ferocia animi Harpali, qui princeps legationis erat. Is uelle quidem & laborare dixit regem, ut purganti se nihil hostile dixisse aut fecisse fides habeatur: cæterum si peruicacius causam belli quæri uideat, forti animo defensurum se. Martem communem esse, & euentum incertum belli. Omnibus ciuitatibus Græciæ atque Asiæ curæ erat, quid Persei legati, quid Eumenes in senatu egisset: & propter aduentum eius, quem moturum aliquid rebantur, miserant pleræq; ciuitates alia in speciem præferenteis legatos: & legatio Rhodiorum erat, ac Satyrus princeps, haud dubius, quin Eumenes ciuitatem quoque suam Persei criminibus iunxisset. Itaque omni modo per patronos hospitesq; disceptandi cum rege locum in senatu quærebat. Quod cum contigisset, libertate intemperantius inuectus in regem, quod Lyciorum gentem aduersus Rhodios concitasset, grauiorq; Asiæ esset quàm Antiochus fuisset: popularem quidem ac gratam populis Asiæ (nam eò quoque iam fauor Persei uenerat) orationem habuit: cæterum

inuisam

inuisam senatui inutilemq; sibi & ciuitati suæ. Eumeni uero conspiratio aduersus eum, fauo/
rem apud Romanos fecit: ita omnes ei honores habiti, donaq; quàm amplissima data, cum
sella curuli atq; eburneo scipione. Legationibus dimissis, cum Harpalus, quanta eximia ce/
leritate poterat, regressus in Macedoniam, nuntiasset regi: nondum quidem paranteis bel/
lum reliquisse se Romanos, sed ita infestos, ut facile appareret non dilaturos: & ipse, præter/
quam quod & ita credebat futurum, iam etiam uolebat, in flore uirium se credens esse. Eume/
ni ante omneis infestus erat: à cuius sanguine ordiens bellum, Euandrum Cretensem ducem
auxiliorum, & Macedonas tres assuetos ministerijs talium facinorum, ad cædem regis sub/
ornat: literasq; eis dat ad Praxò hospitam, principem autoritate & opibus Delphorum. Sa/
tis constabat, Eumenem ut sacrificaret Apollini Delphos ascensurum. Progressi cum Euan/
dro insidiatores, nihil aliud ad peragendum inceptum, quàm loci opportunitatem omnia cir/
cumeuntes quærebant. Ascendentibus ad templum à Cirra, priusquam perueniretur ad fre/
quentia ædificijs loca, maceria erat ab læua semitæ paulum extans à fundamento, quà singu/
li transirent: dextra pars labe terræ in aliquantum altitudinis diruta erat. post maceriam se ab/
diderunt, gradibus astructis, ut ex ea uelut è muro tela in prætereuntem conijcerent. Primo
à mari circumfusa turba amicorum ac satellitum procedebat: deinde extenuabant paulatim
angustiæ agmen. Vbi ad eum locum uentum est, quà singulis eundum erat, primus semitam
ingressus Pantaleon Ætoliæ princeps, cum quo institutus regis sermo erat. Tum insidiatores
exorti saxa duo ingentia deuoluunt: quorum altero caput ictum est regi, altero humerus so/
pitus: ex semita procliui in decliue multis super prolapsum iam saxis congestis. & cæteri qui/
dem etiam amicorum & satellitum postquam cadentẽ uidere diffugiunt: Pantaleon constan/
ter impauidus mansit ad protegendum regem. Latrones cum breui circumitu maceriæ decur/
rere ad conficiendum saucium possent, uelut perfecta re in iugum Parnasi refugerunt eo cur/
su: ut cum unus, non facile sequendo per inuia atq; ardua, moraretur fugam eorum: ne com/
prenso indicium emanaret, occiderint comitem. Ad corpus regis primo amici, deinde satelli/
tes ac serui concurrerunt: tollentes sopitum uulnere ac nihil sentientem, uiuere tamen ex calo/
re & spiritu remanente in præcordijs senserunt: uictutũ exigua ac propè nulla spes erat. Qui/
dam ex satellitibus secuti latronum uestigia, cum usq; ad iugum Parnasi nequicquam fatiga/
ti peruenissent, re infecta redierunt. Aggressi facinus Macedones ut inconsulte ita audacter
cœptum, nec consulte & timide reliquerunt. Compotem iam sui regem amici postero die de/
ferunt ad nauem: inde Corinthum, à Corintho per isthmi iugũ nauibus traductis, Æginam
traijciunt. Ibi adeo secreta eius curatio fuit, admittentibus neminem, ut fama mortuum in Asi/
am perferret. Attalus quoq; celerius quàm dignum concordia fraterna erat, credidit. Nam &
cum uxore fratris, & præfecto arci, tanquam iam haud dubius regni hæres est locutus. Quæ
postea nõ fefellere Eumenem: & quanquam dissimulare & tacite habere id patiq; statuerat,
tamen in primo congressu non temperauit quin uxoris petendæ præmaturam festinationem
fratri obijceret. Romam quoq; fama de morte Eumenis perlata est. Sub idem tẽpus C. Va
lerius ex Græcia: qui legatus ad uisendum statum regionis eius, speculandaq; consilia Persei
regis missus erat, redijt: cõgruentiaq; omnia criminibus ab Eumene allatis referebat: simul &
adduxerat secum Praxò à Delphis, cuius domus receptaculum latronum fuerat: & L. Ram/
mium Brundisinum, qui talis indicij delator erat. Princeps Brundisij Rammius fuit: hospitio
quoq; & duces Romanos omnes, & legatos, exterarum quoq; gentium insignes, præcipue re
gios, accipiebat. Ex eo notitia ei cum absente Perseo fuerat: literisq; spem amicitiæ interioris,
magnæq; inde fortunæ facientibus, ad regem profectus: breui perfamiliaris haberi, trahiq;
magis quàm uellet in arcanos sermones est cœptus. Promissis enim ingentibus præmijs pete/
re institit ab eo rex, quoniã duces omnes legatiq; Romani hospitio eius uti assuessent, quibus
eorum ipse scripsisset, ut uenenũ dandum curaret. Cuius scire se comparationẽ plurimum dif/
ficultatis & periculi habere, pluribus conscijs cõparari: euentu præterea incerto esse, ut aut satis
efficacia ad rem peragendam, aut tuta ad rem celandam detur. se daturum quod nec in dan/
do, nec datũ, ullo signo deprendi posset. Rammius ueritus ne si abnuisset, primus ipse ueneni
experimentũ

experimentum esset: facturum pollicitus proficiscitur. nec Brundisium ante redire, quàm conuento C. Valerio legato, qui circa Chalcidem esse dicebatur, uoluit. Ad eum primum indicio delato, iussu eius Romam simul uenit. introductus in curiam, quæ acta erant exposuit. Hæc ad ea quæ ab Eumene delata erant accessere, quo maturius hostis Perseus iudicaretur: quippe quem non iustum modo apparare bellum regio animo, sed per omnia clandestina grassari scelera latrociniorum ac ueneficiorum cernebant. Belli administratio ad nouos COSS. reiecta est: in præsentia tamen Cn. Sicinium Pr. cuius inter ciues & peregrinos iurisdictio erat, scribere milites placuit, qui Brundisium ducti primo quoque tempore Apolloniam in Epirum traijcerentur, ad occupandas maritimas urbes, ubi COS. cui prouincia Macedonia obuenisset, classem appellere tuto & copias per commodum exponere posset. Eumenes aliquandiu Æginæ retentus periculosa & difficili curatione, cum primum tuto potuit, profectus Pergamum, præter pristinum odium recenti etiam scelere Persei stimulante summa ui parabat bellum. Legati eò ab Roma, gratulantes quod è tanto periculo euasisset, uenerunt. Cum Macedonicum bellum in annum dilatum esset, cæteris Pr. iam in prouincias profectis, M. Iunius & Sp. Lucretius quibus Hispaniæ prouinciæ obuenerant, fatigato sæpe idem petendo senatu tandem peruicerunt, ut supplementum sibi ad exercitum daretur tria milia peditum, C & quinquaginta equites in Romanas legiones: in socialem exercitum V milia peditum, & CCC equites imperare socijs iussi. Hoc copiarum in Hispanias cum Pr. nouis portatum est. Eodem anno quia per recognitionem Postumij COS. magna pars agri Campani, quem priuati sine discrimine passim possederant, recuperata in publicum erat: M. Lucretius Tr. pl. promulgauit, ut agrum Campanum censores fruendum locarent: quod factum tot annis post captam Capuam non fuerat, ut in uacuo uagaretur cupiditas priuatorum. Cum in expectatione senatus esset, bello & si nõ indicto, tamen iam decreto, qui regum suam, Persei qui secuturi amicitiam essent: legati Ariaratis, puerum filium regis secum adducentes Romam uenerunt. Quorum oratio fuit, regem educandum filium Romam misisse: ut iam inde à puero assuesceret moribus Romanis hominibusque. Petere, ut eum non sub hospitum modo priuatorum custodia, sed publicæ etiam curæ ac uelut tutelæ uellent esse. Ea regis legatio grata senatui fuit. Decreuerunt ut Cn. Sicinius prætor ædeis instructas locaret, ubi filius regis comitesque eius habitare possent. Et Thracum legatis apud se disceptantibus, & societatem amicitiamque petentibus, & quod petebant datum est, & munera binûm milium æris summę in singulos missa. Hos utique populos, quod ab tergo Macedoniæ Thracia esset, assumptos in societatem gaudebant. Sed ut in Asia quoque & insulis explorata omnia essent, T. Claudium Neronem, M. Decimium legatos miserunt. Adire eos Cretam & Rhodum iusserũt, simul renouare amicitiam, simul speculari, num sollicitati animi sociorum ab rege Perseo essent. In suspensa ciuitate ad expectationem noui belli, nocturna tempestate colũna rostrata in Capitolio, bello punico COS. cui collega Ser. Fuluius fuit, tota ad imum fulmine discussa est. Ea res prodigij loco habita, ad senatum relata est. Patres ad aruspices referre, & decemuiros adire libros iusserunt. Decemuiri lustrandum oppidum, supplicationem obsecrationemque habendam, uictimis maioribus sacrificandum & in Capitolio Romæ, & in Campania ad Mineruę promontorium renuntiarunt: ludos per X dies IOM primo quoque die faciendos. Ea omnia cum cura facta. aruspices in bonum uersurum id prodigium, prolationemque finium & interitum perduellium portendi responderunt: quod ex hostibus spolia fuissent ea rostra, quæ tempestas disiecisset. Accesserunt quæ cumularent religiones animis, Saturniæ nunciatum erat sanguine per triduum in oppido pluuisse: Calatieiæ asinum tripedem natum, & taurum cum quinque uaccis uno ictu fulminis exanimatos: Oximi terra pluuisse. Horum quoque prodigiorum causa res diuinæ factæ, & supplicatio unum diem feriæque habitæ. Consules ad id tempus in prouincias non exierant: quia neque, uti de M. Popilio referrent, senatui obsequebantur: & nihil aliud decernere prius, statutum patribus erat. Aucta etiam inuidia est Popilij, literis eius, quibus iterum cum Statellatibus Liguribus proconsul pugnasse se scripsit, ac se decem milia eorum occidisse. Propter cuius iniuriam belli, cæteri quoque Ligurum populi ad arma ierunt. Tum uero non

absens

absens modo Popilius,qui deditis contra ius ac fas bellum intulisset, & pacatos ad rebellionem incitasset:sed coss. quod non exirent in prouinciam,in senatu increpiti. Hoc cõsensu patrum accẽsi M. Marcius Sermo,& Q.Marcius Scylla tribuni plebis & coss. mulctam se dicturos nisi in prouinciam exirent,denuntiarunt:& rogationem,quam de Liguribus deditis promulgare in animo haberent,in senatu recitarunt.Sanciebatur, ut qui ex Statellis deditis in libertatem restitutus ante Calendas Sextiles primas non esset, cuius dolo malo is in seruitutẽ uenisset,ut iuratus senatus decerneret,qui eam rem quæreret animaduerteretq;. Ex autoritate deinde senatus eam rogationem promulgarunt.Priusquam proficiscerentur coss. C. Cicereio prætori prioris anni ad ædem Bellonę senatus datus est.Is expositis, quas in Corsica res gessisset, postulatoq; frustra triumpho:in monte Albano, quod iam in morem uenerat, ut sine publica autoritate fieret, triumphauit.Rogationem Marciam de Liguribus magno consensu plebes sciuit iussitq;. ex eo plebiscito C. Licinius Pr.consuluit senatum,quem quærere ex rogatione uellet.Patres ipsum eum quærere iusserũt.Tum demum coss.in prouinciam profecti sunt,exercitumq; à M.Popilio ceperunt. Neq; tamen M. Popilius reuerti Romam audebat,ne causam diceret aduerso senatu,infestiore populo,apud Pr.qui de quęstione in se posita senatum consuluisset. Huic detrectationi eius Tr.pl.alterius rogationis denuntiatione occurrerunt:ut si non ante Idus Nouembres in urbem Romam introisset, de absente eo C.Licinius statueret ac iudicaret. Hoc tractus uinculo cum redisset, ingenti cum inuidia in senatum uenit.Ibi cum laceratus iurgijs multorum esset,s c factum est.ut qui Ligurum post Q.Fuluium L.Manlium coss.hostes non fuissent, ut eos C. Licinius,Cn.Sicinius Prr. in libertatem restituendos curarent, agrumq; ijs trans Padum cos. C. Popilius daret. Multa milia hominum hoc s c restituta in libertatem,transductisq; Padum ager est assignatus.M. Popilius rogatione Marcia bis apud C.Licinium causam dixit:tertio Pr. gratia cos. absentis & Popiliæ familiæ precibus uictus Idibus Martijs adesse reum iussit, quo die noui magistratus inituri erant honorem:ne diceret ius, qui priuatus futurus esset. Ita rogatio de Liguribus arte fallaci elusa est. Legati Carthaginienses eo tempore Romæ erant,& Gulussa filius Masanissæ:inter eos magnę contentiones in senatu fuere.Carthaginienses querebantur:prǽter agrum,de quo ante legati ab Roma qui re præsenti cognoscerent, missi essent: amplius L X X oppida castellaq; agri Carthaginiensis biẽnio proximo Masanissam ui atq; armis possedisse.Id illi,cui nihil pensi sit,facile esse: Carthaginiẽses fœdere illigatos silere.Prohiberi enim extra fines efferre arma.Quanquam sciant in suis finibus, si inde Numidas pellerent, se gesturos bellum: illo haud ambiguo capite fœderis deterreri,quo diserte uetentur cum socijs P R bellum gerere. Sed iam ultra superbiam crudelitatemq; & auaritiam eius nõ pati posse Carthaginiensis missos esse qui orarent senatum,ut trium harum rerum unam ab se impetrari sinerent: ut uel ex æquo apud socium populum,quid cuiusq; esset, disceptarent: uel permitterent Carthaginiensibus,ut aduersus iniusta arma pio iustoq; se tutarentur bello:uel ad extremum,si gratia plus quàm ueritas apud eos ualeret,semel statuerẽt, quid donatum ex alieno Masanissæ uellent. Modestius certe daturos eos,& scituros quid dedissent:ipsum nullum præterquam suæ libidinis arbitrio,finem facturum. Horum si nihil impetrarent, & aliquod suum post datam à P. Scipione pacem delictum esset: ipsi potius animaduerterent in se. Tutam seruitutem se sub dominis Romanis,quàm libertatem expositam ad iniurias Masanissæ malle. Perire namque semel ipsis satius esse, quàm sub acerbissimi carnificis arbitrio spiritum ducere. Sub hæc dicta lacrimantes procubuerunt,stratiq; humi non sibi magis misericordiam quàm regi. Interrogari Gulussam placuit,quid ad ea responderet:aut si prius mallet,expromeret super qua re Romam uenisset. Gulussa neq; sibi facile esse dixit de ijs rebus agere,de quibus nihil mandati à patre haberet:neq; patri facile fuisse mandare,cum Carthaginienses nec de qua re acturi essent,nec omnino ituros se Romam indicauerint. In æde Æsculapij clamdestinum eos per aliquot noctes consilium principum habuisse, unde præterea legatos occultis cum mandatis Romam mitti. Eam causam fuisse patri mittendi se Romam,qui deprecaretur senatũ, ne quid communibus inimicis criminantibus se crederent,quem ob nullam aliam causam nisi propter

constantem

constantẽ fidem erga P R odissent. His utrinq; auditis, senatus de postulatis Carthaginiensium cõsultus respondere ita iussit: Gulussam placere extemplo in Numidiã proficisci, & nuntiare patri, ut de ijs, de quibus Carthaginienses querantur, legatos quàmprimum ad senatum mittat, denuntietq; Carthaginiensibus ut ad disceptandum ueniant. Si aliquid possent Masanissę honoris causa & fecisse & facturos esse: ius gratiæ non dare: agrum qua cuiusq; sit possideri uelle: nec nouos statuere fines, sed ueteres obseruari in animo habere. Carthaginiensibus uictis se & urbes & agros concessisse, non ut in pace eriperent per iniuriam, quæ iure belli nõ ademissent. Ita regulus Carthaginiensesq; dimissi. Munera ex instituto data utrisq;, aliaq; hospitalia comiter conseruata. Sub idem tempus Cn. Seruilius Cepio, Ap. Claudius Cento, T. Annius Luscus, legati ad res repetendas in Macedoniam renuntiandamq; amicitiam regis missi, redierunt: qui iam sua sponte infestũ Persi senatum insuper accenderunt, relatis ordine quæ uidissent quæq; audissent. Vidisse se per omnes urbes Macedonum summa ui parari bellum. Cum ad regem peruenissent, per multos dies conueniendi eius potestatẽ non factam. Postremo cum desperato iam colloquio profecti essent, tum demum se ex itinere reuocatos & ad eum introductos esse. Suæ orationis summam fuisse, fœdus cum Philippo ictum, cum ipso eo post mortem patris renouatum: in quo diserte prohiberi eum extra fines arma efferre, prohiberi socios P R lacessere bello. Exposita deinde ab se ordine, quę ipsi nuper in senatu Eumenen uera omnia & comperta referentem audissent. Samothracæ pręterea per multos dies occultum consiliũ cum legationibus ciuitatium Asiæ regem habuisse. Pro his iniurijs satisfieri senatum æquum censere, reddiq; sibi res socijsq; suis, quas cõtra ius fœderis habeat. Regem ad ea primo accensum ira inclemẽter locutum, auaritiam superbiamq; Romanis obijcientem frequenter: quod alij super alios legati uenirent, speculari dicta factaq; sua: quod se ad nutum imperiumq; eorum omnia dicere ac facere æquum censerent: postremo multum ac diu uociferatum reuerti postero die iussisse, scriptum se responsum dare uelle: tum ita sibi scriptum traditũ esse. Fœdus cum patre ictum ad se nihil pertinere. Id se renouari, non quia probaret, sed quia in noua possessione regni patienda omnia essent, passum. Si nouum fœdus secum facere uellent, cõuenire prius de condicionibus debere: & si in animum inducerent ut ex æquo fœdus fieret, & se uisurum quid sibi faciundum esset, & illos credere reipub. consulturos. Atq; ita se proripuisse, & summoueri è regia omneis cœptos: tum se amicitiam & societatem renuntiasse. Qua uoce eum accensum restitisse, atq; uoce clara denunniasse sibi, ut triduo regni sui decederent finibus. Ita se profectos, nec sibi aut uenientibus, aut manentibus quidquã hospitaliter aut benigne factũ. Thessali deinde Aetoliq; legati auditi. Senatui, ut scirent quàprimum quibus ducibus usura respub. esset, literas mitti consulibus placuit: ut uter eorum esset, Romam ad magistratus creãdos ueniret. Nihil magnopere quod memorari attineat reipub. eo anno consules gesserant, magis è repub. uisum erat comprimi ac sedari exasperatos Ligures. Cum Macedonicũ bellum expectaretur, Gentium quoq; Illyriorum regem suspectum Issenses legati fecerunt: simul questi fines suos secundo populatum: simul nuntiantes uno animo uiuere Macedonum atq; Illyriorum regem, cõmuni consilio parare Romanis bellum: & specie legatorũ Illyrios speculatores Romæ esse, Perse autore missos ut quid ageretur scirent. Illyrij uocati in senatum: qui cum legatos se esse missos ab rege dicerent ad purganda crimina, si qua de rege Issenses deferrent: quæsitum & quid ita non adissent magistratũ, ut ex instituto loca lautia acciperent: sciretur deniq; uenisse eos & super qua re uenissent. Hæsitantibus in responso, ut curia excederent dictum: responsum tanquã legatis, ut qui adire senatum non postulassent, dari non placuit: mittendosq; ad regem legatos censuerunt, qui nuntiarent, qui socij quererentur apud senatum exustum à rege agrum. non æquum eum facere, qui ab socijs suis non abstineret iniuriam. In hanc legationem missi, A. Terentius Varro, C. Pletorius, C. Cicereius. Ex Asia qui circa socios reges missi erant legati redierunt, qui renuntiarũt Eumenen in ea, Antiochum in Syria, Ptolemæum in Alexandria sese conuenisse. Omnes sollicitatos legationibus Persei, sed egregie in fide permanere, pollicitosq; omnia quæ P R imperasset præstaturos. & ciuitates socias adisse: cæteras satis fidas, solos Rhodios fluctuanteis & im-

butos Persei consilijs inuenisse. Venerant Rhodij legati ad purganda ea quę uulgo iactari de ciuitate sciebant: cæterum senatum ijs dari cum noui consules magistratū inissent placuit. Belli apparatū non differendum censuerunt. C. Licinio Pr. negotium datur, ut ex ueteribus quinqueremibus in naualibus Romæ subductis, quæ possent usui esse reficeret, pararetq; naues quinquaginta. Si quid ad eum numerū explendum deesset, C. Memmio collegæ in Siciliam scriberet, ut eas quæ in Sicilia naues essent, reficeret atq; expediret, ut Brundisium primo quoque tempore mitti possent. Socios nauales libertini ordinis in uiginti & quinque naues ex ciuibus Romanis C. Licinius Pr. scribere iussus, in quinq; & uiginti parem numerum Cn. Sicinius socijs imperaret: idem Pr. peditum VIII milia, CCCC equites à socijs Latini nominis exigeret. Hunc militem qui Brundisij acciperet atq; in Macedoniā mitteret, A. Attilius Serranus, qui priore anno Pr. fuerat deligitur, C. Sicinius Pr. qui exercitum paratum ad traijciendū haberet. C. Popilio COS. ex autoritate senatus C. Licinius Pr. scribit, ut & legionem secundā, quæ maxime ueterana in Liguribus erat: & socios Latini nominis IIII milia peditum, CC equites Idib. Feb. Brundisij adesse iuberet. Hac classe & hoc exercitu Cn. Sicinius prouinciam Macedoniā obtinere donec successor ueniret iussus, prorogato in annum imperio. Ea omnia quæ senatus censuit impigre facta sunt. Duodequadraginta quinqueremes ex naualibus deductæ: qui deduceret eas Brundisiū, L. Porcius Licinius præpositus: duodecim ex Sicilia missę. Ad frumētum classi exercituiq; coëmendū in Apuliam Calabriamq; tres legati missi, Sex. Digitius, T. Iuuētius, M. Cæcilius. Ad omnia præparata Cn. Sicinius Pr. paludatus ex urbe profectus Brundisium uenit. Exitu propè anni C. Popilius COS. Romam redijt, aliquanto serius quàm senatus censuerat: cui primo quoq; tempore magistratus creari, cum tantum bellum immineret, iussum erat. Itaq; nō secundis auribus patrum auditus est COS. cum in æde Bellonæ de rebus in Liguribus gestis dissereret. Succlamationes frequentes erant interrogationesq;, cur scelere fratris oppressos Ligures in libertatem non restituisset. Comitia consularia in quā edicta erant diem ad XII Cal. Mart. sunt habita. Creati COSS. P. Licinius Crassus. C. Cassius Longinus. Postero die prætores facti, C. Sulpitius Galba, L. Furius Philus L. Canuleius Diues, C. Lucretius Gallus, C. Caninius Rebilus, L. Iunius Annalis. His prętoribus prouinciæ decretæ, duæ iure Romæ dicendo, Hispania, & Sicilia, & Sardinia, ut uni sors integra esset quò senatus censuisset. Cōsulibus designatis imperauit senatus, ut qua die magistratum inissent, hostijs maioribus rite mactatis precarentur, ut quod bellum PR in animo haberet gerere, ut id prosperum eueniret. Eodem die decreuit senatus, C. Popilius COS. ludos per dies X Ioui Opt. Max. uoueret, donaq; circa omnia puluinaria dari, si RP X annos in eodē statu fuisset. Ita ut censuerant in Capitolio uouit COS. ludos fieri donariaq; dari, quanta ex pecunia decresset senatus: cum centum & quinquaginta non minus adessent, præeunte uerba Lepido pontifice maximo id uotum susceptum est. Eo anno sacerdotes publici mortui, L. Æmilius Pappus Xuir sacrorū, & Q. Fuluius Flaccus pontifex, qui priore anno fuerat censor. Hic fœda morte perijt. Ex duobus filijs eius, qui tum in Illyrico militabant, nuntiatum alterum decessisse, alterum graui & periculoso morbo ęgrum esse. Obruit animum simul luctus metusq;: mane ingressi cubiculū serui laqueo dependentem inuenere. Erat opinio, post censuram minus compotem fuisse sui: uulgo Iunonis Laciniæ iram ob spoliatū templum alienasse mentem ferebant. Suffectus in Æmilij locum Xuir M. Valerius Messala, in Fuluij pontifex Cn. Domitius Aenobarbus, oppido adulescēs sacerdos lectus. P. Licinio, C. Cassio COSS. non urbs tātum Roma, nec terra Italia, sed omnes reges ciuitatesq; quæ in Europa quæq; in Asia erant, conuerterant animos in curā Macedonici ac Romani belli. Eumenen cum uetus odium stimulabat, tum recens ira, quod scelere eius propè ut uictima mactatus Delphis esset. Prusias Bithyniæ rex statuerat abstinere armis, euentumq; expectare. Nam neque pro Romanis se ęquum censere aduersus fratrem uxoris arma ferre: & apud Persea uictorem ueniam per sororem impetrabilem fore. Ariarates Cappadocum rex præterquàm quod Romanis suo nomine auxilia pollicitus erat: ex quo est iunctus Eumeni affinitate, in omnia belli pacisq; se consociauerat consilia. Antiochus imminebat quidem Aegypti regno & pueritiam regis, & inertiam

tiam tutorum spernens: & ambigendo de Coelesyria causam belli se habiturum existimabat: gesturumq́ sine ullo impedimento, occupatis Romanis in Macedonico bello, id bellum: tamen omnia & per suos legatos senatui, & ipse legatis eorum eximie pollicitus erat. Ptolemæus propter ætatem alieni etiam tum arbitrij erat: tutores & bellum aduersus Antiochū parabant, quo uindicarent Coelemsyriam, & Romanis omnia pollicebantur ad Macedonicum bellum. Masanissa & frumento iuuabat Romanos, & auxilia cum elephantis Misagenenq́ filium mittere ad bellum parabat. Consilia autem in omnem fortunam ita disposita habebat. Si penes Romanos uictoria esset, suas quoq; in eodem statu mansuras res, neq; ultra quicq́ mouendū: non enim passuros Romanos uim Carthaginiēsibus afferri. Si fractæ essent opes Romanorum, quæ tum protegerent Carthaginienses, suam omnem Africam fore. Gentius rex Illyriorum fecerat potius cur suspectus esset Romanis, quàm satis statuerat utram fouere partem: impetuq́ magis quàm cōsilio ijs aut illis se adiuncturus uidebatur. Cotys Thrax Odrysarum rex euidenter Macedonum partis erat. Hæc sententia regibus cum esset de bello, in liberis gentibus populisq́, plebs ubiq; omnis ferme, ut solet, deterioribus erat ob regem Macedonasq́ inclinata: principum diuersa cerneres studia. Pars ita in Romanos effusi erant, ut autoritatem immodico fauore corrumperēt: pauci ex ijs iustitia imperij Romani capti: plures ita, si præcipuam operam nauassent, potentes sese in ciuitatibus suis futuros rati. Pars altera regiæ adulationis erat, quos æs alienum & desperatio rerum suarum eodem manente statu, præcipites ad nouanda omnia agebat: quosdam uentosum ingenium, quia Perseus magis auræ popularis erat. Tertia pars optima eadem & prudentissima, si utiq; optio domini potioris daretur, sub Romanis quàm sub rege malebat esse: si liberum inde arbitriū fortunæ esset, neutram partem uolebant potentiorem altera oppressa fieri: sed illibatis potius uiribus utriusque partis pacem ex eo manere: ita inter utrosq; optimam conditionem ciuitatium fore, protegente altero semper inopem ab alterius iniuria. Hæc sentientes certamina fautorum utriusq; partis taciti ex tuto spectabāt. COSS. quo die magistratū inierunt ex SC cū circa omnia fana in quibus lectisterniū maiorem partem anni esse solet, maioribus hostijs immolassent, inde preces suas acceptas ab dijs immortalibus ominati, senatui rite sacrificatū precationemq́ de bello factam renuntiarunt. Aruspices ita responderunt, si quid rei nouę inciperetur id maturandum esse: uictoriam, triumphū, prorogationem imperij portendi. Patres quod faustum felixq́ PR esset, centuriatis comitijs primo quoq; die ferre ad populum COSS. iusserunt: ut quod Perseus Philippi filius Macedonū rex aduersus foedus cum patre Philippo ictum, & secum post mortem eius renouatum, socijs PR arma intulisset, agros uastasset, urbesq́ occupasset: quodq́ belli parandi aduersus PR consilia iniisset, arma, milites, classem eius rei causa comparasset: ut, nisi de ijs rebus satisfecisset, bellū cum eo iniretur. Hæc rogatio ad populum lata est. SC inde factum est, ut consules inter se prouincias Italiam & Macedoniam compararent sortirentur ue. Cui Macedonia obuenisset, ut is regem Persea, quiq; eius sectam secuti essent, nisi PR satisfecissent, bello persequeretur. Legiones quatuor nouas scribi placuit, binas singulis COSS. Id præcipue prouinciæ Macedoniæ datum, quod cum alterius COS. legionibus quina milia & duceni equites ex uetere instituto darentur in singulas legiones: in Macedoniam sena milia peditū scribi iussa, equites treceni æqualiter in singulas legiones. & in sociali exercitu cōsuli alteri auctus numerus: XVI milia peditū, DCCC equites, præter eos quos Cn. Sicinius duxisset DC equites, in Macedoniā trajceret. Italiæ satis uisa XII milia sociorum peditū, DC equites. Illud quoq; præcipuū datum sorti Macedoniæ, ut centuriones milites q; ueteres scriberet quos uellet COS. usq; ad quinquaginta annos. In tribunis militū nouatum eo anno propter Macedonicū bellū, quod COSS. ex SC ad populū tulerunt, ne trib. mil. eo anno suffragijs crearentur, sed COS. prætorumq́ in ijs faciendis iudiciū arbitriumq́ esset. Inter prętores ita partita imperia. Prętorem cuius sors fuisset ut iret quò senatus censuisset, Brundisiū ad classem ire placuit: utq́ ibi recognosceret socios nauales, dimissisq́ si qui parum idonei essent, supplementū legeret ex libertinis: & daret operam, ut duæ partes ciuiū Romanorum, tertia sociorū esset. Commeatus classi legionibusq́ ut ex Sicilia Sardiniaq́ subue-

herentur, prætoribus qui eas prouincias sortiti essent mandari placuit, ut alteras decumas Siculis Sardisq; imperarent, utq; id frumentũ ad exercitum in Macedoniã portaretur. Siciliam C.Caninius Rebilus est sortitus, L.Furius Philus Sardiniã, L.Canuleius Hispaniam, C.Sulpicius Galba urbanã iurisdictionẽ, L.Iunius Annalis inter peregrinos. C. Lucretio Gallo, quòd senatus censuisset sors euenit. Inter COSS. magis cauillatio quàm magna contentio de prouincia fuit. Cassius sine sorte se Macedoniã oppugnaturum dicebat, nec posse collegam saluo iureiurando secũ sortiri. Prætorem eum, ne in prouinciã iret, in concione iurasse, se stato loco statisq; diebus sacrificia habere, quæ absente se recte fieri non possent: quæ non magis COS. quàm prætore absente recte fieri possent. Si senatus nõ quid uellet in consulatu potius, quàm quid in prætura iurauerit P.Licinius, animaduertendũ esse censeat: se tamen futurũ in senatus potestate. Consulti patres, cui consulatũ P R non negasset, ab se prouinciã negari superbũ rati, sortiri consules iusserunt. P.Licinio Macedonia, C.Cassio Italia obuenit. Legiones inde sortiti sunt: prima & tertia in Macedoniã traijcerentur, secunda & quarta ut in Italia remanerent. Delectus COSS. multo intentiore quàm aliàs curam habebant. Licinius ueteres quoq; scribebat milites centurionesq;: & multi uoluntate nomina dabant, quia locupletes uidebant qui priore Macedonico bello, aut aduersus Antiochũ in Asia stipendia fecerant. Cum tribuni militum centuriones sed primũ quenq; citarent, tres & XX centuriones qui primos pilos duxerant, citati Tr.pl. appellarunt. Duo ex collegio, M.Fuluius Nobilior, & M.Claudius Marcellus ad COSS. reijciebãt. Eorum cognitionẽ esse debere, quibus delectus quibusq; bellũ mandatum esset. Cæteri cogrituros se de quo appellati essent aiebant, & si iniuria fieret auxilium ciuibus laturos. Ad subsellia Tr. res agebatur. Eò M.Popilius consularis aduocatus, centuriones, & consul uenerunt. COS. inde postulanti ut in cõcione ea res ageretur, populus in concionem aduocatus. Pro centurionibus M.Popilius, qui biennio ante cõsul fuerat, ita uerba fecit. Militares homines, & stipendia iusta, & corpora & ætate & assiduis laboribus confecta habere: nihil recusare tamen quo minus operam R P dent, id tantũ deprecari, ne inferiores ijs ordines quàm quos cum militassent habuissent attribuerentur. P.Licinius COS. S C recitari iussit. Primum, quod bellum senatus Perseo iussisset: deinde quod ueteres centuriones quàmplurimum ad id bellum scribi censuisset: nec ulli, qui non maior annis quinquaginta esset, uacationem militiæ esse. Deprecatus est deinde, ne nouo bello, tam ꝓpinquo Italiæ, aduersus regem potentissimũ, aut tribunos militũ delectũ habenteis impedirent: aut prohiberent COS. quem cuiq; ordinem assignari è rep. esset, eum assignare. Si quid in ea re dubium esset, ad senatũ reijcerent. Postquã COS. quæ uoluerat dixit, Sp.Ligustinus ex eo numero qui Tr.pl. appellauerant, à COS. & ab tribunis petijt, ut sibi paucis ad populum agere liceret. Permissu omnium ita locutus fertur. Sp. Ligustinus tribus Crustuminæ ex Sabinis sum oriundus Quirites. Pater mihi iugerum agri reliquit, & paruum tuguriũ, in quo natus educatusq; sum, hodieq; ibi habito. Cum primũ in ætatem ueni, pater mihi uxorem, fratris sui filiam dedit: quæ secum nihil attulit præter libertatẽ pudicitiamq;, & cum his fœcunditatem quanta uel in diti domo satis esset. Sex filij nobis, duæ filiæ sunt, utræq; iam nuptæ. Filij IIII togas uirileis habent, duo prætextati sunt. Miles sum factus P.Sulpicio, C.Aurelio COSS. In eo exercitu, qui in Macedoniam est transportatus, bienniũ miles gregarius fui aduersus Philippũ regem: tertio anno uirtutis causa mihi T. Quintius Flamininus decumũ ordinem hastatum assignauit. Deuicto Philippo Macedonibusq;, cum in Italiam portati ac dimissi essemus, continuo miles uoluntarius cum M.Porcio COS. in Hispaniã sum profectus. Neminem omnium imperatorũ qui uiuant acriorem uirtutis spectatorem ac iudicem fuisse sciunt, qui & illum & alios duces longa militia experti sunt. Hic me imperator dignum iudicauit, cui primum hastatũ prioris centuriæ assignaret. Tertio iterum uoluntarius miles factus sum in eum exercitũ, qui aduersus Ætolos & Antiochum regem est missus. à M.Cælio mihi primus princeps prioris centuriæ est assignatus. Expulso rege Antiocho, subactis Ætolis reportati sumus in Italiam, & deinceps bis quæ annua merebãt legiones stipendia feci. Bis deinde in Hispania militaui, semel Q.Fuluio Flacco, iterũ Tib. Sempronio Graccho Pr. à Flacco inter cæteros, quos uirtutis causa secũ ex pro-

uincia ad triumphū deducebat, deductus sum: à Tib. Graccho rogatus in prouinciā ij. Quater intra paucos annos primum pilum duxi. quater & tricies uirtutis causa donatus ab imperatoribus sum. sex ciuicas coronas accepi. XXII stipēdia annua in exercitu emerita habeo, & maior annis sum quinquaginta. Quod si mihi nec stipendia omnia emerita essent, nec dum ætas uacationē daret, tamen cum quatuor milites pro me uno uobis dare P. Licini possem, æquum erat me dimitti. Sed hæc pro causa mea dicta accipiatis uelim: ipse me, quo ad quisq; qui exercitus scribit idoneum militem iudicabit, nunquā sum excusaturus. Ordinem quo me dignum iudicent Tr. militum ipsorum est potestatis: ne quis me uirtute in exercitu præstet dabo operam, ut semper ita fecisse me & imperatores mei, & qui unà stipendia fecerunt testes sunt. Vos quoq; æquum est cōmilitones, & si appellationis uobis usurpatis ius, cum adulescentes nihil aduersus magistratuū senatusq; autoritatem usquam feceritis, nunc quoq; in potestate senatus ac consulū esse, & omnia honesta loca ducere, quibus remp. defensuri sitis. Hæc ubi dixit, collaudatū multis uerbis consul ex concione in senatū duxit. Ibi quoq; ei ex autoritate senatus gratiæ actæ, tribuniq; militares in legione prima primū pilum uirtutis causa ei assignarūt. Cæteri centuriones omissa appellatione, ad delectum obedienter responderunt. Quo maturius in prouincias magistratus proficiscerent, Latinæ Calend. Iun. fuere: eoq; solenni perfecto C. Lucretius Pr. omnibus quæ ad classem opus erant præmissis, Brundisiū est profectus. Præter cos exercitus quos COSS. comparabant, C. Sulpicio Galbæ Pr. negotium datum, ut quatuor legiones scriberet urbanas, iusto numero peditum equitumq;: hisq; IIII Tr. mil. ex senatu legeret qui præessent. Socijs Latini nominis imperaret XV milia peditum, M & CC equites. Is exercitus uti paratus esset quò senatus censuisset. P. Licinio COS. ad exercitum ciuilem socialemq; petenti addita auxilia, Ligurum MM, Cretenses sagittarij incertus numerus, quantū rogati auxilia Cretenses misissent. Numidæ item equites elephantiq;. In eam rem legati ad Masinissam Carthaginiensesq; missi, L. Postumius Albinus, Q. Terentius Culleo, C. Aburius. In Cretam item legatos tres ire placuit, A. Postumiū Albinum, C. Decium, A. Licinium Neruam. Per idem tempus legati ab rege Perseo uenerunt. Eos in oppidū intromitti non placuit, cum iam bellum regi eorū & Macedonibus, & senatus decresset, & populus iussisset. in ædem Bellonæ in senatum introducti ita uerba fecerūt. Mirari Persea regem, quid in Macedoniam exercitus transportati essent. Si impetrari à senatu posset, ut ij reuocentur, regem de iniurijs, si quas socijs factas quererentur, arbitratu senatus satisfacturū esse. Sp. Caruilius, ad eam ipsam rem ex Græcia remissus ab Cn. Sicinio, in senatu erat. Is Perrhębiam expugnatā armis, Thessaliæ aliquot urbes captas, cætera quæ aut ageret, aut pararet rex, cum argueret: respondere ad ea legati iussi postquā hæsitabant, negantes sibi ultra quidquam mandatū esse: iussi renuntiare regi COS. P. Licinium breui cum exercitu futurum in Macedonia esse. Ad eum si satisfacere in animo esset, mitteret legatos: Romam quod præterea mitteret non esse: neminem eorum per Italiam ire liciturū. Ita dimissis, P. Licinio COS. mandatum, intra XI diem iuberet eos Italia excedere: & Sp. Caruiliū mitteret, qui donec nauem conscendissent, custodiret. Hæc Romæ acta nondū profectis in prouinciā COSS. Iam Cn. Sicinius, qui priusquā magistratus abiret, Brundisium ad classem & ad exercitum præmissus erat, traiectis in Epirum V M peditum, CCC equitibus, ad Nymphæum in agro Apolloniati castra habebat. Inde tribunos cum duobus milibus militum, ad occupāda Dassaretiorū & Illyriorum castella, ipsis accersentibus præsidia, ut tutiores à finitimorū impetu Macedonum essent, misit. Paucis post diebus Q. Marcius, A. Attilius, & P. & Ser. Cornelij Lentuli, & L. Decimius, legati in Græciam missi, Corcyram peditum mille secum aduexerunt: ibi inter se & regiones quas obirent & milites diuiserunt. Decimius missus est ad Gentiū regem Illyriorum: quem, si aliquem respectum amicitiæ eum habere cerneret, tentare: aut etiam ad belli societatem pellicere, iussus. Lentuli in Cephalleniam missi, ut in Peloponnesum traijcerent, oramq; maris in occidentem uersi ante hyemem circumirent. Marcio & Attilio, Epirus Ætolia & Thessalia circumeundæ assignantur. Inde Boetiam atq; Eubœam aspicere iussi, tum in Peloponnesum traijcere: ibi congressuros secum Lentulis cōstituunt. Priusquā digrederentur à Corcyra, literæ à Perseo allatæ sunt:

quibus quærebat, quæ causa Romanis aut in Græciam traijciendi copias, aut urbes occupandi esset. Cui rescribi nihil placuit: núrio ipsius qui litteras attulerat dici, præsidij causa ipsarum urbium Romanos facere. Lentuli circumeuntes Peloponnesi oppida, cum sine discrimine omnes ciuitates adhortarent: ut quo animo qua fide adiuuassent Romanos Philippi primum deinde Antiochi bello, eodem aduersus Persea iuuarent: fremitum in cōcionibus audiebant Acheis indignantibus eodem se loco esse, qui omnia à principijs Macedonici belli præstitissent Romanis, & Macedonum Philippi bello hostes fuissent: quo Messenij atque Elij qui pro Antiocho hoste arma aduersus P R tulissent: ac nuper in Achaicum contributi conciliū, uelut præmium belli se uictoribus Acheis tradi quererentur. Marcius & Attilius ad Gitanas Epiri oppidum X milia ab mari cum ascenderent, concilio Epirotarum habito cum magno omnium assensu auditi sunt: & quadringentos iuuentutis eorum in Orestas, ut præsidio essent liberatis ab se Macedonibus, miserunt. Inde in Aetoliam progressi, ac paucos ibi morati dies, dum in prætoris mortui locum alius sufficeretur, & Lycisco Pr. facto, quem Romanorum fauere rebus satis compertum erat, transierunt in Thessaliam. Eò legati Acarnanum, & Boetorum exules uenerunt. Acarnanes nuntiare iussi, quæ Philippi primum, Antiochi deinde bello, decepti pollicitationibus regis aduersus P R commisissent, ea corrigendi occasionem illis oblatam. Si male meriti clementiam P R experti essent, bene merendo liberalitatem experirentur. Boetis exprobratum, societatem eos cum Perseo iunxisse. ijs cum culpam in Ismeniam principem alterius partis conferrent, & quasdam ciuitates dissentiēteis in causam deductas: apparitururum id esse Marcius respondit. Singulis enim ciuitatibus de se ipsis consulendi potestatem facturos. Thessalorum Larissæ fuit concilium. Ibi & Thessalis benigna materia gratias agendi Romanis pro libertatis munere fuit: & legatis, quod & Philippi prius & post Antiochi bello enixe adiuti à gente Thessalorum essent. hac mutua commemoratione meritorum accensi animi multitudinis ad omnia decernenda quæ Romani uellent. Secundum hoc concilium legati à Perseo rege uenerunt, priuati maxime hospitij fiducia, quod ei paternum cum Marcio erat. Ab huius necessitudinis commemoratione orsi, petierunt legati, in colloquiū ueniendi regi potestatem faceret. Marcius & se ita à patre suo accepisse dixit, amicitiam hospitiumq́; cum Philippo fuisse: minime immemorem necessitudinis eius legationem eam suscepisse. Colloquium, si satis commode ualeret, non fuisse dilaturum: nunc, ubi primum posset, ad Peneum flumen, quà transitus ab Omolio Dium esset, præmissis qui nuntiarent regi, uenturos. Et tum quidem ab Dio Perseus in interiora regni recipit se, leui aura spei obiecta, quod Marcius ipsius causa suscepisse se legationem dixisset. Post dies paucos ad constitutum locum uenerunt. Magnus comitatus fuit regius, cum amicorum, tum satellitum turba stipante: nō minore agmine legati uenerunt, & ab Larissa multis prosequentibus, & legationibus ciuitatium: quæ conuenerant Larissam, & renuntiare domum certa quæ audissent uolebant. Inerat cura insita mortalibus uidendi congredienteis nobilem regem, & populi principis terrarū omnium legatos. Postquam in conspectu steterunt dirimente amne, paulisper internuntiando cunctatio fuit, utri transgrederentur: aliquid illi regiæ maiestati, aliqid hi P R nomini, cum præsertim Perseus petiisset colloquium, existimabant deberi, ioco etiam Marcius cunctanteis mouit. Minor, inquit, ad maiorem, & (quod Philippo ipsi cognomen erat) filius ad patrem transeat. Facile persuasum id regi est. Aliud deinde ambigebatur, cum quàm multis transiret. Rex cum omni comitatu trāsire æquum censebat: legati uel cum tribus uenire iubebant, uel si tantum agmen traduceret, obsides daret, nihil fraudis fore in colloquio. Hippian & Pantaucum, quos & legatos miserat, principes amicorum obsides dedit. Nec tam in pignus fidei obsides desiderati erant, quàm ut appareret socijs, nequaquam ex dignitate pari congredi regem cum legatis. Salutatio non tanquam hostium, sed hospitalis ac benigna fuit, positisq́; sedibus consederunt. Cum paulisper silentium fuisset: Expectari nos, inquit Marcius, arbitror, ut respondeamus literis tuis quas Corcyram misisti: in quibus quæris, quid ita legati cum militibus uenerimus, & præsidia in singulas urbes dimittamus. Ad hanc interrogationem tuam, & non respondere uereor, ne superbum sit: & uera respondere, ne nimis acerbum audienti tibi uideatur.

uideatur. Sed cum aut uerbis castigandus aut armis sit, qui fœdus rumpit: sicut bellum aduersus te alij quàm mihi mandatum malim: ita orationis acerbitatem aduersus hospitem, utcunque est, subibo: sicut medici, cum salutis causa tristiora remedia adhibent. Ex quo regnum adeptus es, unam rem te quæ facienda fuerit senatus fecisse censet, quod legatos Romam ad renouandum iudicat potius quàm cum renouatum esset uiolandum. Abrypolim socium atque amicum populi Romani regno expulisti. Artetari interfectores, ut cæde (ne quid ultra dicam) lætatum appareret, recepisti: qui omnium Illyriorum fidissimum Romano nomini regulum occiderant. Per Thessaliam & Maliensem agrum cum exercitu contra fœdus Delphos isti. Byzantijs item contra fœdus misisti auxilia. Cum Boetijs socijs nostris secretam tibijpsi societatem, quam non licebat, iureiurando pepigisti. Thebanos legatos Euersam & Callicritum uenienteis à nobis, quærere malo quis interfecerit, quàm arguere. In Aetolia bellum intestinum & cædes principum, per quos nisi per tuos factæ uideri possunt? Dolopes à te ipso euastati sunt. Eumenes rex ab Roma cum in regnum rediret, prope ut uictima Delphis in sacrato loco ante aras mactatus, quem insimulet piget referre: quæ hospes Brundisinus occulta facinora indicet, certum habeo & scripta tibi omnia ab Roma esse, & legatos tuos renuntiasse. Hæc ne dicerentur à me, uno modo uitare potuisti, non quærendo quam ob causam exercitus in Macedoniam trajicerentur, aut præsidia in sociorum urbes mitteremus. Quærenti tibi superbius tacuissemus, quàm uera respondimus. Equidem pro paterno nostro hospitio faueo orationi tuæ, & opto ut aliquam mihi materiam præbeas agendæ tuæ apud senatum causæ. Ad ea rex: Bonam causam, si apud iudices æquos ageretur, apud eosdem & accusatores & iudices agam. Eorum autem quæ obiecta sunt mihi, partim ea sunt quibus nescio an gloriari debeam, partim quæ fateri non erubescam, partim quæ uerbo obiecta, uerbo negare sit. Quid enim, si legibus uestris hodie reus sim, aut index Brundisinus, aut Eumenes mihi obijciat, ut accusare potius uere, quàm conuiciari uideantur? Scilicet nec Eumenes, cum tam multis grauis publice ac priuatim sit, alium quàm me inimicum habuit: neque ego potiorem quenquam ad ministeria facinorum, quàm Rammium, quem neque unquam ante uideram, nec eram postea uisurus, inuenire potui: & Thebanorum, quos naufragio perisse constat, & Artetari cædis mihi reddenda ratio est: in qua tamen nihil ultra objicitur, quàm interfectores eius in regno exulasse meo. Cuius conditionis iniquitatem ita non sum recusaturus, si uos quoque accipitis, ut quicunque exules in Italiam aut Romam se contulerunt, his facinorum, propter quæ damnati sunt, autores uos fuisse fateamini. Si hoc & uos recusabitis & omnes aliæ gentes, ego quoque inter cæteros ero. Et Hercule quid attinet cuiquam exilium patere, si nusquam exuli futurus locus est? Ego tamen istos, ut primum in Macedonia esse admonitus à uobis comperi, requisitos abire ex regno iussi, & in perpetuum interdixi finibus meis. Et hæc quidem mihi tanquam causam dicenti reo obiecta sunt: illa tanquam regi, & quæ de fœdere quod mihi est uobiscum disceptationem habeant. Nam si est in fœdere ita scriptum, ut ne si bellum quidem quis inferat, tueri me regnúmque meum liceat: mihi fatendum est, quod me armis aduersus Abrypolim socium populi Romani defenderim, fœdus uiolatum esse. Sin autem hoc & ex fœdere licuit, & iure gentium ita comparatum est, ut arma armis propulsentur: quid tandem me facere decuit, cum Abrypolis fineis mei regni usque ad Amphipolim peruastasset, multa libera capita, magnam uim mancipiorum, multa milia pecorum abegisset? Quiescerem & paterer, donec Pellam & in regiam meam armatus peruenisset? At enim bello quidem iusto sum persecutus: sed uinci non oportuit eum, neque ea quæ uictis accidunt pati: quorum casum cum ego subierim, qui sum armis lacessitus, quid potest queri sibi accidisse, qui causa belli fuit? Non sum eodem modo defensurus Romani, quod Dolopas armis coërcuerim: quia etsi non merito eorum, iure feci meo: cum mei regni, meæ ditionis essent, uestro decreto patri attributi meo. Nec, si causa reddenda sit, non uobis nec fœderatis, sed ijs qui ne in seruos quidem sæua atque iniusta imperia probant, plus æquo & bono sæuisse in eos uideri possum: quippe Euphranorem præfectũ à me impositum ita occiderunt, ut mors pœnarum

eius leuissima fuerit. Ac cum processissem inde ad uisendas Larissam & Antrona & Pylleon, quo in propinquo multo ante debita uota persoluerem, Delphos sacrificandi causa ascendi. Et hic criminis augendi causa cum exercitu me fuisse adijcitur: scilicet, ut quod nūc uos facere queror, urbes occuparem, arcibus imponerem præsidia. uocate in concilium Græciæ ciuitates per quas iter feci: queratur unusquilibet militis mei iniuriam, non recusabo quin simulato sacrificio aliud petisse uidear. Aetolis & Byzantijs pręsidia misimus, & cum Boetis amicitiam fecimus. Hæc qualiacunq; sunt, per legatos meos nō solum indicata, sed etiam excusata sunt sæpe in senatu uestro: ubi aliquos ego disceptatores, nō tam ęquos quàm te Q. Marci paternum amicum & hospitem, habebam. Sed nondum Romam accusator Eumenes uenerat, qui calumniando omnia detorquendoq; suspecta & inuisa efficeret: & persuadere uobis conaretur, non posse Græciam in libertate esse & uestro munere frui, quoad regnum Macedoniæ incolume esset. Circumagetur hic orbis: erit mox qui arguat, nequicquam Antiochū ultra iuga Tauri remotum: grauiorem multo Asiæ, quàm Antiochus fuerit Eumenen esse. nec conquiescere socios uestros posse, quoad regia Pergami sit: eam arcem supra capita finitimarū ciuitatium impositam. Ego hæc Q. Marci & A. Attili, quæ aut à uobis obiecta, aut purgata à me sunt, talia esse scio, ut aures, ut animi audientium sint: nec tam referre, quid ego aut qua mente fecerim, quàm quomodo id uos factum accipiatis. Conscius mihi sum, nihil me scientem deliquisse: & si quid fecerim imprudentia lapsus, corrigi me & emendari castigatione hac posse. Nihil certe insanabile, nec quod bello & armis persequendū esse censeatis, commisi. Aut frustra clementiæ grauitatisq; uestræ fama uulgata per gentes est, si talibus de causis, quæ uix querela & expostulatione dignæ sunt, arma capitis & regibus socijs bella infertis. Hæc dicenti tum assensus Marcius, autor fuit mittendi Romam legati, cum experienda omnia ad ultimū, nec prætermittendum spem ullam censuisset. reliqua consultatio erat, quo nam modo tutum iter legatis esset. ad id cum necessaria petitio inducíarum uideretur, cuperetq; Marcius, neq; aliud colloquio petisset, grauate & in magnam gratiam petentis concessit. Nihil enim satis paratum ad bellum in præsentia habebant Romani, non exercitum non ducem: cum Perseus, ni spes uana pacis occæcasset consilia, omnia præparata atque instructa haberet, & suo maxime tempore atque alieno hostibus incipere bellum posset. Ab hoc colloquio, fide induciarum interposita, legati Romani in Boetiam comparati sunt. Ibi iam motus cœperat esse, discedentibus à societate communis consilij Boetorum quibusdam populis: ex quo renuntiatum erat respondisse legatos, appariturum quibus populis proprie societatem cum rege iungi displicuisset. Primi a Cheronia legati, deinde à Thebis in ipso itinere occurrerunt, affirmantes non interfuisse se quo societas ea decreta esset concilio: queis legati nullo in præsentia responso dato, Chalcidem se sequi iusserunt. Thebis magna contentio orta erat ex alio certamine. Comitijs prætorijs Boetorum uicta pars iniuriam persequens, coacta multitudine decretum fecit Thebis, ne Boetarchæ urbibus reciperentur. Exules Thespias uniuersi concesserunt: inde (recepti enim sine cunctatione erant) Thebas iam mutatis animis reuocati decretum faciunt, ut XII qui priuati cœtum & concilium habuissent, exilio multarentur. Nouus deinde prætor, Ismenias is erat uir nobilis ac potens, capitalis pœnæ absenteis eos decreto damnat. Chalcidem fugerant: inde ad Romanos Larissam profecti, causam cum Perseo societatis in Ismeniam contulerant. Ex contentione ortum certamen: utriusque tamen partis legati ad Romanos uenerunt, & exules accusatorésque Ismeniæ, & Ismenias ipse. Chalcidem ut uentum est, aliarum ciuitatium principes, id quod maxime gratum erat Romanis, suo quique proprio decreto Persei societatem aspernati, Romanis se adiungebant. Ismenias gentem Boetorum in fidem Romanorum permitti æquum cēsebat. Inde certamine orto, nisi in tribunal legatorum perfugisset, haud multum abfuit quin ab exulibus fautoribusq; eorum interficeretur. Thebæ quoque ipsæ, quod Boetiæ caput est, in magno tumultu erant, alijs ad regem trahentibus ciuitatem, alijs ad Romanos: & turba Coronæorum Aliartiorumq; conuenerat ad defendendum decretum regiæ societatis. Sed constantia principum, docentiū cladibus Philippi Antiochiq; quanta esset uis & fortuna imperij Romani, uicta eadem multitudo & ut tolleretur re-

gia societas decreuit,& eos,qui autores paciscendæ amicitiæ fuerant, ad satisfaciendum lega/tis Chalcidem misit,fideiq; legatorum cõmendari ciuitatem iussit. Thebanos Marcius & Atti/lius læti audierunt,autoresq; & his separatim singulis fuerunt ad renouandam amicitiam mit/tendi Romam legatos. Ante omnia exules restitui iusserunt,& autores regiæ societatis decre/tõ suo damnarunt.Ita,quod maxime uolebant,discusso Bœotico consilio Peloponnesum pro/ficiscuntur. Ser. Cornelio Chalcidẽ accersito. Argis præbitũ est ijs concilium: ubi nihil aliud à gente Achæorũ petierunt, quàm ut mille milites darent.Id præsidium ad Chalcidẽ tuendã, dum Romanus exercitus in Græciã trajceretur,missum est.Marcius & Attilius,peractis quæ agenda in Græcia erant, principio hyemis Romam redierunt. Inde legatio sub idem tempus in Asiam circum insulas missa.Tres erant legati,T. Claudius,P. Postumius, M. Iunius. ij cir/cumeuntes, hortabantur socios ad suscipiendũ aduersus Persea pro Romanis bellum: & quo quæq; opulentior ciuitas erat,eo accuratius agebant: quia minores secuturæ maiorum autori tatem erant.Rhodij maximi ad omnia momenti habebantur:quia non fauere tantum,sed ad iuuare etiam uiribus suis bellum poterant XL nauibus autore Hegesilo cõparatis. Qui cum in summo magistratu esset (prytanin ipsi uocant) multis rationibus peruicerat Rhodios: ut omissa,quam sæpe uanam experti essent,regum fouendorũ spe,Romanam societatem,unam tum in terris uel uiribus,uel fide stabilem,retinerent. Bellum imminere cum Perseo:deside ra/turos Romanos eundem naualem apparatũ,quem nuper Antiochi, quem Philippi ante bel/lo uidissent:trepidaturos tum repente paranda classe cum mittenda esset,nisi reficere naues,ni si instruere naualibus socijs cœpissent.Id eo magis enixe faciundum esse,ut crimina delata ab Eumene,fide rerum refellerent.His incitati XL nauium classem instructam,ornatamq; lega tis Romanis aduenientibus,ut non expectatam adhortationẽ esse adpareret,ostenderunt.Et hæc legatio magnum ad conciliandos animos ciuitatium Asiæ momentũ fuit.Decimius unus sine ullo effectu, captatũ etiam pecuniatum ab regibus Illyriorũ suspicione infamis, Romam redijt. Perseus cum à colloquio Romanorũ in Macedoniam recepisset sese,legatos Romam de inchoatis cum Marcio condicionibus pacis misit:& Byzantium & Rhodum literas legatis ferendas dedit.In literis eadem sententia ad omneis erat:collocutum se cum Romanorũ lega/tis: quæ audisset quæq; dixisset ita disposita, ut superior fuisse in disceptatione uideri posset. Apud Rhodios legati addiderunt,confidere pacem futuram. Autoribus enim Marcio atque Attilio, missos Romam legatos. Si pergerent Romani contra fœdus mouere bellum, tum o/mni gratia omni ope enitendũ fore Rhodijs,ut reconcilient pacem,Si nihil deprecando pro/ficiant,id agendum ne omnium rerum ius ac potestas ad unum populum perueniat.Cum cæ terorum id interesse tum præcipue Rhodiorum,qui plus inter alias ciuitates dignitate atq; opi bus excellant: quæ serua atque obnoxia fore,si nullus aliò sit quàm ad Romanos respectus. Magis & literæ & uerba legatorum benigne sunt audita, quàm momentũ ad mutandos ani/mos habuerunt: potentior esse partis melioris autoritas cœperat.Responsum ex decreto est, optare pacem Rhodios:si bellum esset, ne quid ab Rhodijs speraret aut peteret rex,quod ue/terem amicitiam, multis magnisq; meritis pace belloq; partam, dijungeret sibi ab Romanis. Ab Rhodo redeuntes,Bœotiæ quoq; ciuitates & Thebas,& Coroneam,& Aliartum adierũt, quibus expressum inuitis existimabatur, ut relicta regia societate Romanis adiungerentur. Thebani nihil moti sunt,quanquam nonnihil & damnatis principibus & restitutis exulibus, succensebant Romanis. Coronæi & Aliartij fauore quodã insito in reges,legatos in Macedo niam miserunt,præsidiũ petentes,quo se aduersus impotentem superbiam Thebanorum tue ri possint.Cui legationi responsum ab rege est: præsidium se propter indutias cum Romanis factas mittere non posse:tamen suadere ita à Thebanorum iniurijs quà possent ut se uindica rent, ne Romanis præberent causam in se sæuiendi. Marcius & Attilius Romam cum uenis/sent, legationem in Capitolio ita renunciarunt, ut nulla re magis gloriarentur, quàm decepto per indutias & spem pacis rege. Adeo enim apparatibus belli fuisse instructum, ipsis nul/la parata re, ut omnia oppottuna loca præoccupari ante ab eo potuerint, quàm exercitus in Græciam trajceretur. Spatio autem indutiarum sumpto uenturum illum nihilo paratiorem,

Romanos

Romanos omnibus instructiores rebus cœpturos bellum. Boëtorum quoq; se concilium arte distraxisse, ne coniungi amplius ullo consensu Macedonibus possent. Hæc, ut summa ratione acta, magna pars senatus approbabat: ueteres & moris antiqui memores, negabant se in ea legatione Romanas agnoscere artes. Non per insidias & nocturna prælia, nec simulatam fugam improuisosq; ad incautum hostem reditus, nec ut astu magis quàm uera uirtute gloriarentur, bella maiores gessisse. Indicere prius quàm gerere solitos bella, denuntiare etiam, interdum locum finire in quo dimicaturi essent. Eadem fide indicatum Pyrrho regi medicum, uitę eius insidiantem: eadem Faliscis uinctum traditum proditorem liberorum regis. Hæc Romana esse, non uersutiarũ Punicarum, neq; calliditatis Græcæ, apud quos fallere hostem quàm ui superare gloriosius fuerit. Interdum in præsens tempus plus profici dolo quàm uirtute: sed eius demum animum in perpetuũ uinci, cui cõfessio expressa sit, se neq; arte, neq; casu, sed collatis cõminus uiribus iusto ac pio bello esse superatum. Hæc seniores, quibus noua hęc minus placebat sapiẽtia: uicit tamen ea pars senatus, cui potior utilis quàm honesti cura erat, ut comprobaretur prior legatio Marcij: & eodem rursus in Græciã cum quinqueremibus remitteretur, iuberetur q; cætera, uti è rep. maxime uisum esset, agere. A. quoque Attilium miserunt ad occupandam Larissam in Thessalia, timentes ne si induciarũ dies exisset, Perseus præsidio eò misso, caput Thessaliæ in potestate haberet. duo milia peditũ Attilius ab Cn. Sicinio accipere ad eam rem agendam iussus. & P. Lentulo, qui ex Achaia redierat, CCC milites Italici generis dati, ut Thebis daret operam, ut in potestate Boëtia esset. His præparatis, quanquam ad bellum consilia erant destinata, senatum tamen præberi legatis placuit. Eadem ferè quæ in colloquio ab rege dicta erant, relata ab legatis. Insidiarum Eumeni factarum crimen, & maxima cura, & minime tamẽ probabiliter: manifesta enim res erat, defensum. Cętera deprecatio erat: sed non eis animis audiebantur, qui aut doceri, aut flecti possent. Denuntiatũ, exemplo mœnibus urbis Romæ, Italia intra XXX diem excederent. P. Licinio deinde COS. cui Macedonia prouincia obuenerat, denuntiatum, ut exercitui diem primam quanq; diceret ad conueniendum. C. Lucretius Pr. cui classis prouincia erat, cũ XL quinqueremibus ab urbe profectus: nam ex refectis nauibus alias in aliũ usum retineri ad urbem placuit. Præmissus à Pr. est frater Lucretius cum quinquereme una: iussusq; ab socijs ex fœdere acceptis nauibus ad Cephaleniã classi occurrere, ab Rheginis triremi una, ab Locris duabus, ab Vritibus quatuor, præter oram Italiæ superuectus Calabriæ extremũ promontoriũ in Ionio mari, Dyrrachium traijcit. Ibi decem ipsorum Dyrrachinorũ, XII Issæorum LIIII Gentij regis lembos nactus, simulans se credere eos in usum Romanorũ comparatos esse, omnibus abductis, die tertio Corcyram, inde protinus in Cephaleniã traijcit. C. Lucretius Pr. ab Neapoli profectus, superato freto, die quinto in Cephaleniã transmisit. Ibi stetit classis, simul operiens ut terrestres copiæ traijcerent, simul ut onerariæ ex agmine suo per altum dissipatæ consequerent. Per hos forte dies P. Licinius COS. uotis in Capitolio nuncupatis, paludatus ab urbe profectus est. Semper quidẽ ea res cum magna dignitate ac maiestate geritur: præcipue cõuertit oculos animosq;, cum ad magnum nobilemq; aut uirtute, aut fortuna hostem, euntem COS. prosequunt. Cõtrahit enim non officij modo cura, sed etiam studiũ spectaculi, ut uideant ducem suum, cuius imperio consilioq; summam RP tuendam permiserunt. Subit deinde cogitatio animum, qui belli casus, quàm incertus fortunæ euentus, communisq; Mars belli sit: aduersa secunda, quæq; inscitia & temeritate ducum clades sæpe acciderint: quæ contrà bona prudentia & uirtus attulerit. Quem scire mortaliũ, utrius mentis, utrius fortunæ COS. ad bellum mittant: triumphantem ne mox cum exercitu uictore scandentem Capitolium, ad eosdem deos à quibus proficiscatur, uisuri: an hostibus eam præbituri lætitiam sint. Persi autem regi, aduersus quem ibatur, famam & bello clara Macedonum gens, & Philippus pater, inter multa prospera gesta Romano etiam nobilitatus bello, præbebat: tum ipsius Persei nunquam, ex quo regnum accepisset, desitum belli expectatione celebrari nomen. cum his cogitationibus omniũ ordinum homines proficiscentem consulem prosecuti sunt. Duo consulares tribuni militũ cum eo missi. C. Claudius, Q. Mucius: & tres illustres iuuenes, P. Lentulus & duo Manlij Acidini: alter

M. Manlij

M.Manlij,alter L.Manlij filius erat.Cum ijs COS. Brundisium ad exercitum,atq; inde cum
omnibus copijs transuectus ad Nympheum in Apolloniati agro posuit castra. Paucos ante
dies Perseus, postquã legati ab Roma regressi præciderant spem pacis,consilium habuit. Ibi
aliquam diuersis sententijs certatũ est.Erant,quibus uel stipendium pendendum,si iniungere
tur, uel agri parte cedendũ si mulctarẽt, quidquid deniq; aliud pacis causa patiendũ esset,non
recusandum uideretur:nec cõmittendum ut in aleam tanti casus se regnumq; daret. Si posses/
sio haud ambigua regni maneret,multa diem tempusq; afferre posse,quibus non amissa mo
do recuperare,sed timendus ultro ijs esse quos nunc timeret posset.Cęterũ multo maior pars
ferocioris sententiæ erat.Quidquid cessisset,cum eo simul regno protinus cedendum esse affir
mabant. Neque enim Romanos pecunia aut agro egere : sed hoc scire, cum omnia humana,
tum maxima quæq; & regna & imperia sub casibus multis esse . Carthaginiensium opes fre/
gisse sese, & ceruicibus eorum præpotentem finitimum regem imposuisse:Antiochum proge
niemq; eius ultra iuga Tauri remotum . Vnum esse Macedoniæ regnum, & regione propin/
quum, & quod sicubi P R sua fortuna labet, antiquos animos regibus suis uideatur posse fa/
cere.Dum integræ res,apud animum suum Persea debere : utrum singula concedendo nuda/ *
tus ad extremum opibus extorrisq; regno,Samothraciam aliámue quam insulam petere ab
Romanis,ubi priuatus superstes regno suo in contemptu atq; inopia consenescat, malit:an ar
matus uindex fortunæ dignitatisq; suæ,ita ut uiro forti dignum sit, patiatur quodcunque ca/
sus belli tulerit : aut uictor liberet orbem terrarum ab imperio Romano.Non esse admirabi/
lius Romanos Gręcia pelli,quàm Annibalem Italia pulsum esse. Neq; hercule uidere,qui con
ueniat,fratri affectanti per iniuriam regnum summa ui restitisse, alienigenis bene parto eo ce
dere. Postremo ita bello & pace quæri, ut inter omnes conueniat, nec turpius quicquam esse
quàm sine certamine cessisse regno:nec præclarius quicquam,quàm pro dignitate ac maiesta/
te omnem fortunã expertum esse. Pellæ in uetere regia Macedonum hoc consilium erat. Ge/
ramus ergo, inquit, dijs bene iuuantibus,quando ita uidetur,bellum:literisq; circa præfectos
dimissis Citium (Macedoniæ oppidũ est) copias omneis contrahit. Ipse centum hostijs sacri
ficio regaliter Mineruæ quam uocant Alcidem confecto, cum purpuratorũ & satellitum ma/
nu profectus Citium est.Eò iam omnes Macedonũ externorumq; auxiliorũ conuenerant co
piæ. Castra ante urbem ponit,omneisq; armatos in campo struxit.Summa omniũ XL mi/
lia armata fuere:quorum pars fermè dimidia phalangitæ erant:Hippias Bereus præerat.De/
lecta deinde & uiribus & robore ætatis ex omni cetratorum numero duo erant agemata, hãc
ipsi legionem uocabant:præfectos habebant Leonatum & Thrasippum Eulyestas.Cætero/
rum cetratorum trium fermè milium hominum dux erat Antiphilus Edessæus.Pæones,& ex
Patoria & Parstrymonia (sunt autem ea loca subiecta Thraciæ) & Agrianes admixtis etiam
Thracibus incolis trium milium fermè & ipsi expleuerunt numerũ.Armauerat contraxeratq;
eos Didas Pæon,qui adulescentem Demetriũ occiderat. Et armatorum duo milia Gallorum
erant,præfecto Asclepiodoto. Ab Heraclea ex Sintijs tria milia Thracum liberorũ suum du
cem habebant.Cretensiũ par penè numerus suos duces sequebatur,Susum Phalasarneum &
Syllum Gnosium.Et Leonides Lacedæmonius quingentis ex Gręcia, misto generi hominũ,
præerat.Regij is generis ferebatur,exul damnatus frequenti concilio Achæorũ,literis ad Per/
sea deprensis. Ætolorũ & Boẽtorum,qui nõ explebãt plus quàm quingentorũ omnes nume
rum,Lyco Acheus præfectus erat. Ex his mixtis tot populorũ tot gentiũ auxilijs XII milia
armatorũ fermè efficiebantur.Equitum ex tota Macedonia cõtraxerat III milia. Venerat eo
dem Cotys Seuthæ filius rex gentis Odrysarũ cum mille delectis equitibus,pari fermè pedi/
tum numero.Summa totius exercitus XXXIX milia peditũ erant, IIII equitũ.Satis con/
stabat secundũ eum exercitũ,quem magnus Alexander in Asiam traiecit,nunquã ullius Ma/
cedonum regis copias tantas fuisse.Sextus & uicesimus annus agebatur,ex quo petenti Phi/
lippo data pax erat : per id omne tempus quieta Macedonia, & progeniẽ ediderat,cuius ma/
gna pars matura militiæ esset , & leuibus bellis Thracum accolarum quæ exercerent magis
quàm fatigarent,sub assidua tamen militia fuerat:& diu meditatũ Philippo primo, deinde &

Persi

Persi Romanum bellum omnia ut instructa parataq; essent effecerat. Mota parumper acies, non iusto decursu tamen, ne stetisse tantũ in armis uiderentur: armatosq;, sicut erant, ad concionem uocauit. Ipse constitit in tribunali, circa se habens filios duos: quorum maior Philippus natura frater adoptione filius: minor quem Alexandrũ uocabant, naturalis erat. Cohortatus est milites ad bellum: iniuriam P R in patrem seq; cõmemorauit. Illum omnibus indignitatibus compulsum ad rebellandum, inter apparatũ belli fato oppressum: ad se simul legatos, simul milites ad occupandas Græciæ urbes missos. Fallaci deinde colloquio per speciẽ reconciliandæ pacis extractam hyemem, ut tempus ad comparandũ haberent. Consulem nũc uenire cum duabus legionibus Romanis, quę tricenos equites habeant, & pari fermè numero sociorum peditum equitumq;. Eò ut accedant regum auxilia Eumenis & Masanissæ, nõ plus VII milia peditum II equitum futura. Auditis hostium copijs, respicerent suum ipsi exercitum: quantum numero, quantum genere militum præstarent, tironibus raptim ad id bellum conscriptis, ipsi à pueris erudiri artibus militiæ, tot subacti atq; durati bellis. Auxilia Romanis Lydos, & Phrygas, & Numidas esse: sibi Thracas Gallosq;, ferocissimas gẽtium. Arma illos habere ea, quæ sibi quisq; parauerit, pauper miles: Macedonas prompta ex regio apparatu, per tot annos patris sui cura & impensa facta. Commeatũ illis, cum procul, tum omnibus sub casibus maritimis fore: se & pecuniam & frumentũ, præter reditus metallorum, in decem annos sepofuisse. Omnia quæ deorum indulgentia, quæ regia cura præparanda fuerant, plena cumulataq; habere Macedonas: animum habendũ esse, quem habuerint maiores eorum: qui Europa omni domita transgressi in Asiam, incognitum famæ aperuerint armis orbem terrarum: nec ante uincere desierint, quàm rubro mari inclusis quod uincerent defuerit. At Hercule nunc non de ultimis Indiæ oris, sed de ipsius Macedoniæ possessione certamen fortunã indixisse. Cum patre suo gerenteis bellum Romanos, speciosum Græciæ liberandæ tulisse titulũ: nunc propalam Macedoniã in seruitutem petere: ne rex uicinus imperio sit Romano, ne gens bello nobilis arma habeat. Hæc enim tradẽda superbis dominis esse cum rege regnoq;, si absistere bello & facere imperata uelint. Cum per omnem orationem satis frequenti assensu succlamatum esset: tum uero ea uociferatio simul indignantiũ minitantiumq;, partim iubentium bonum animũ habere regem, exorta est, ut finem dicendi faceret, tantum iussis ad iter parere: iam enim dici, mouere castra ab Nympheo Romanos. Concione dimissa ad audiendas legationes ciuitatium Macedoniæ se cõtulit. Venerant autem ad pecunias, pro facultatibus quęq; suis, & frumentũ pollicendum ad bellum. Omnibus gratiæ actæ, remissum omnibus, satis regios apparatus ad ea dictum sufficere: uehicula tantum imperata, ut tormenta, telorũq; missilium ingentem uim præparatam, bellicumq; aliud instrumentũ ueherent. Profectus inde toto exercitu Eordeam petens, ad Begorritem quem uocant lacum positis castris, postero die in Elimeã ad Haliacmona fluuiũ processit. Deinde saltu angusto superatis montibus, quos Cambunios uocant, descendit ad (Tripolim uocant) Azorum, Pythonm, & Dolichen incolenteis. Hæc tria oppida paulisper cunctata, quia obsides Larisseis dederãt: uicta tamen præsenti metu in deditionem concesserunt. Benigne his appellatis, haud dubius Perrębos quoq; idem facturos, urbem nihil cunctatis qui incolebãt, primo aduentu recipit. Cyretias oppugnare coactus, primo etiam die acri concursu ad portas armatorũ est repulsus: postero die omnibus copijs adortus, in deditionem omnes ante noctem accepit. Mylæ proximum oppidum, ita munitum, ut inexuperabilis munimenti spes incolas ferocioreis faceret: non portas claudere regi satis habuerunt, sed probris quoq; in ipsum Macedonasq; procacibus iaculati sunt. Quæ res cum infestiorem hostem ad oppugnandũ fecisset: ipsos desperatione ueniæ ad tuendos sese acrius accendit. Itaque per triduum ingentibus utrinq; animis & oppugnatæ sunt & defensæ. Multitudo Macedonum ad subeundum inuicem prælium haud difficulter succedebat: oppidanos diem noctem eosdem tuenteis mœnia, non uulnera modo, sed etiam uigiliæ & continens labor conficiebat. Quarto die cum & scalæ undiq; ad muros erigerentur, & porta ui maiore oppugnaretur: oppidani depulsi muris ad portam tuendam concurrunt, eruptionemq; repentinam in hostes faciunt. Quæ cum iræ magis inconsultæ, quàm ueræ fiduciæ uiriũ esset: pauci

pauci & fessi ab integris pulsi terga dederunt, fugientesq; per patentem portam hostes acceperunt. Ita capta urbs ac direpta est: libera quoq; corpora, quæ cædibus superfuerunt, uenundata. Diruto magna ex parte & incenso oppido, profectus ad Phalannam castra mouit: inde postero die Gyrtonem peruenit. Quò cum T. Minucium Rufum & Hippiam Thessalorum Pr. cum præsidio intrasse accepisset: ne tentata quidem oppugnatione prætergressus, Velatias & Connum, perculsis inopinato aduentu oppidanis recepit. Vtraque oppida in faucibus sunt, quæ Tempe adeunt, magis Connus: itaq; & firmiore id præsidio tutum equitum peditumq;, ad hoc fossa triplici ac uallo munitum reliquit. Ipse ad Sycurium progressus, opperiri ibi hostium aduentum statuit: simul & frumentari passim exercitum iubet in subiecto hostium agro. Nanq; Sycurium est sub radicibus Ossæ montis, quà in meridiem uergit: subiectos habet Thessaliæ campos, ab tergo Macedoniam atq; Magnesiam. Ad has opportunitates accedit summa salubritas & copia, pluribus circumiectis fontibus perennium aquarum. COS. Romanus per eosdem dies Thessaliam cum exercitu petens, iter expeditum primo per Epirum habuit: deinde postquã in Athamaniam est transgressus, asperi ac propè inuij soli, cum ingenti difficultate paruis itineribus ægre Gomphos peruenit. cui si uexatis hominibus equisq; tironem exercitum ducenti acie instructa & loco suo & tempore obstitisset rex, ne Romani quidem abnuunt magna sua cum clade fuisse pugnaturos. Postquam Gomphos sine certamine uentum est, præter gaudium periculosi saltus superati, contemptus quoq; hostium adeo ignorantium opportunitates suas accessit. Sacrificio rite perfecto COS. & frumento dato militibus, paucos ad requiem iumentorum hominumq; moratus dies: cum audiret uagari Macedonas effusos per Thessaliam, uastariq; sociorum agros, satis iam refectum militem ad Larissam ducit. Inde cum III milia fermè abesset à Tripoli (Sceam uocant) super Peneum amnem posuit castra. Per idem tempus Eumenes ad Chalcidem nauibus accessit cum Attalo atq; Athenæo fratribus, Philetero fratre relicto Pergami ad tutelam regni. inde cum Attalo & quatuor milibus peditum, mille equitum ad COS. uenit. Chalcide relicta duo milia peditum, quibus Athenæus præpositus. Et alia eodem auxilia Romanis ex omnibus undique Græciæ populis conuenerunt, quorũ pleraq; (adeo parua erant) in obliuionẽ adducta. Apolloniatæ CCC equites, centum pedites miserunt. Ætolorum alæ unius instar, quantum in tota gente equitum erat, uenerant. & Thessalorũ omnis equitatus separatus erat: non plus quàm CCC erant equites in castris Romanis. Achæi iuuentutis suæ, Cretico maxime armatu, ad mille dederunt. Sub idem tempus & C. Lucretius Pr. qui nauibus præerat ad Cephaleniam, M. Lucretio fratre cum classe super Maleam Chalcidem iusso petere, ipse triremem conscendit sinum Corinthium petens ad præoccupandas in Boetia res. tardior ei nauigatio propter infirmitatem corporis fuit. M. Lucretius Chalcidem adueniens, cum à P. Lentulo Aliartum oppugnari audisset, nuntiũ Pr. uerbis, qui abscedere eum inde iuberet, misit. Boetorum iuuentute, quæ pars cũ Romanis stabat, eam rem aggressus legatus à mœnibus abscessit. Hæc soluta obsidio locum alteri nouæ obsidioni dedit. Nanq; exemplo M. Lucretius cum exercitu nauali X milibus armatorum, ad hoc duobus milibus regiorum qui sub Athenæo erant, Aliartum circumsedit: parantibusq; iam oppugnare superuenit à Creusa Pr. Ad idem ferè tempus & ab socijs naues Chalcidem conuenerunt: duæ Punicæ quinqueremes, duæ ab Heraclea ex Ponto triremes, quatuor Chalcedone, totidem Samo, tum quinq; Rhodiæ quadriremes. Pr. quia nusquam erat maritimum bellum, remisit socijs. & Q. Marcius Chalcidem nauibus uenit, Halope capta, Larissa quæ Cremaste dicitur, oppugnata. Cum hic status in Boetia esset: Perseus cum ad Sycurium (sicut ante dictum est) statiua haberet, frumento undique circa ex agris conuecto, ad uastandum Pheræorum misit: ratus ad iuuandas sociorum urbes longius ab castris abstractos deprehendi Romanos posse. Quos cum eo tumultu nihil motos animaduertisset, prædam quidem præterquam hominum, pecora autem maxime omnis generis fuere, diuisit ad epulandum militibus. Sub idem deinde tempus consilium & consul & rex habuerunt, unde bellum ordirentur. Regis creuerunt animi uastatione concessa sibi ab hoste Pheræi agri. Itaq; eundum inde ad castra, nec dandũ ultra spatium cunctandi censebat.

& Romani censebant, cunctationem suam infamem apud socios esse, maximopere indigne ferenteis non latam Pheræis opem. consultantibus quid agerent: aderant autem Eumenes & Attalus in consilio: trepidus nuntius affert, hostem magno agmine adesse. Consilio dimisso, signum extemplo datur ut arma capiant. Interim placet ex regijs auxilijs centũ equites & parem numerum iaculatorum peditum exire. Perseus fermè diei quarta cum paulo plus mille passus abesset à castris Romanis, consistere signa peditum iussit: prægressus ipse cum equitibus ac leui armatura, & Cotys cum eo ducesq; aliorum auxiliorum præcesserũt. Minus quingentos passus ab castris aberant, cum in conspectu fuere hostium equites: duæ alæ erant magna ex parte Gallorum, Cassignatus præerat: & leuis armaturæ centum ferè & quinquaginta Mysi aut Cretenses. Constitit rex, incertus quantum esset hostium. Duas inde ex agmine turmas Thracum, duas Macedonum, cum binis Cretensium cohortibus & Thracum misit. Prælium, cum pares numero essent, neq; ab hac aut illa parte noua auxilia subuenirent, incerta uictoria finitum est. Eumenis fermè x x x interfecti: inter quos Cassignatus dux Gallorum cecidit. & tunc quidem Perseus ad Sycurium copias reduxit: postero die circa eandem horam in eundem locum rex copias admouit, plaustris cum aqua sequentibus: nam duodecim milium passuum uia omnis sine aqua & plurimi pulueris erat: affectosq; siti, si primo in cõspectu dimicassent, pugnaturos fuisse apparebat. Cum Romani quiessent, stationibus etiam intra uallum reductis, regij quoq; in castra redeunt. Hoc per aliquot dies fecerunt, sperantes fore ut Romani equites abeuntium nouissimum agmen aggrederẽtur: inde certamine orto, cum longius à castris eos elicuissent, facile ubiubi essent se, qui equitatu & leui armatura plus possent, conuersuros aciem. Postquam inceptum non succedebat, castra propius hostem mouit rex, & à quinque milibus passuum communijt. Inde luce prima in eodem quo solebat loco peditum acie instructa, equitatum omnem leuemq; armaturam ad castra hostium ducit. Visus & plurium & propior solito puluis trepidationem in castris Romanis fecit: & primo nix credi tum nuntianti est: quia prioribus continuis diebus nunquã ante horam quartam hostis apparuerat, tum solis ortus erat. Deinde ut plurium clamore & cursu à portis dubitatio exempta est, tumultus ingens oboritur: tribuni præfectiq; & centuriones in prætorium, miles ad sua quisq; tentoria discurrit. Minus quingentos passus à uallo instruxerat Perseus suos, circa tumulum quem Callicinum uocant. Læuo cornu Cotys rex præerat cum omnibus suæ gentis: equitum ordines leuis armatura interposita distinguebat. In dextro cornu Macedones erant equites, intermixti turmis eorum Cretenses. Huic armaturæ Midon Bereus, equitibus & summæ partis eius Meno Antigonensis præerat. Proximi cornibus constiterant regij equites, & mixtum genus delecta plurium gentium auxilia: Patrocles Antigonensis hic & Pæoniæ præfectus Didas, erant præpositi. Medius omnium rex erat: circa eum agema quod uocant, equitumq; sacræ alæ. ante se statuit funditores iaculatoresq;: quadringentorum manus utraq; numerum expleuerat. Ionem Thessalonicensem & Timanora Dolopem ijs præfecit. Sic regij constiterant. Consul intra uallum peditum acie instructa, & ipse equitatum omnem cum leui armatura misit: pro uallo instructi sunt. Dextro cornu præpositus C. Licinius Crassus consulis frater cum omni Italico equitatu, uelitibus intermixtis: sinistro M. Valerius Læuinus sociorum ex Græcis populis equites habebat, eiusdem gentis leuem armaturam. Mediam autem aciem cum delectis equitibus extraordinarijs tenebat Q. Mucius. c c equites Galli ante signa horum instructi, & de auxilijs Eumenis Cyrtiorum gentis c c c. Thessali c c c c equites paruo interuallo super læuum cornu locati. Eumenes rex Attalusq; cum omni manu sua ab tergo inter postremam aciem ac uallum steterunt. In hunc modum maxime instructæ acies, par fermè utrinq; numerus equitum ac leuis armaturæ concurrunt, à funditoribus iaculatoribusq; qui præcesserunt prælio orto. Primi omnium Thraces, haud secus quàm diu claustris retentæ feræ, concitati cum ingenti clamore in dextrum cornu Italicos equites incurrerũt, ut usu belli & ingenio impauida gens turbaretur. gladijs hastas petere pedites, nũc succidere crura equis, nunc ilia suffodere. Perseus in mediam inuectus aciem, Græcos primo impetu auertit: quibus cum grauis ab tergo instaret hostis, Thessalorum equitatus, qui à læuo cornu

cornu breui spatio diiunctus in subsidijs fuerat, extra concursum primo spectator certaminis,
deinde inclinata re maximo usui fuit. Cedentes enim sensim integris ordinibus, postquam se
Eumenis auxilijs adiunxerunt, & cum eo tutum inter ordines suos receptum socijs fuga dissi/
patis dabant: & cum minus conferti hostes instarent, progredi etiam ausi multos fugientium
obuios exceperunt. Nec regij sparsi iam ipsi passim sequendo, cum ordinatis & certo inceden
tibus gradu manus cõserere audebant: cum uictor equestri prælio rex paruo momento si ad/
iuuisset, debellatum esset. opportune adhortanti superuenit phalanx, quam sua sponte ne au/
daci cœpto deesset Hippias & Leonatus raptim adduxerant, postquam prospere pugnasse
equitem acceperũt. Fluctuante rege inter spem metumq́ tantæ rei conandæ, Creteosis Euan/
der, quo ministro Delphis ad insidias Eumenis regis usus erat: postquam agmen impeditum
uenientium sub signis uidit, ad regem accurrit, & monere institit: ne elatus felicitate summam
rerum temere in non necessariã aleam daret. Si contentus bene re gesta quiesset eo die, uel pa/
cis honestæ conditionem habiturum, uel plurimos belli socios, qui fortunam sequerentur, si
bellare mallet. In hoc consiliũ pronior erat animus regis. Itaque collaudato Euandro, signa re/
ferri, peditumq́ agmen redire in castra iubet, equitibus receptui canere. cecidere eo die ab Ro/
manis CC equites, duo milia haud minus peditum: capti fermè CC equites. ex regijs au/
tem XX equites, XL pedites interfecti. Postquam redire in castra uictores, omnes qui/
dem læti, ante alios Thracum insolens lætitia eminebat: cum cantu enim superfixa capita ho/
stium portantes redierunt. Apud Romanos non mœstitia tantum ex male gesta re, sed pa/
uor etiam erat, ne extemplo castra hostis aggrederetur. Eumenes suadere, ut trans Peneum
transferret castra: ut pro munimento amnem haberet, dum perculsi milites animos collige/
rent. cos. moueri flagitio timoris fatendi: uictus tamen ratione, silentio noctis transductis co
pijs, castra in ulteriore ripa cõmunit. Rex postero die ad lacessendos prælio hostes progres/
sus, postquam trans amnem in tuto posita castra animaduertit, fatebatur quidem peccatum,
quod pridie non institisset uictis: sed aliquanto maiorem culpam esse, quod nocte foret cessa
tum. Nam ut neminem alium suorum moueret, leui armatura immissa, trepidantium in tran/
situ fluminis hostium deleri magna ex parte copias potuisse. Romanis quidem præsens pa/
uor demptus erat, in tuto castra habentibus: damnum inter cætera præcipue famæ mouebat.
& in consilio apud cos. pro se quisque in Ætolos conferebant causam: ab ijs fugæ terrorisq́
principium ortum, secutos pauorem Ætolorum & cæteros socios Græcorum populorum.
Quinq́ principes Ætolorum primi terga uertentes conspecti dicebantur. Thessali pro con/
cione laudati, ducesque eorum etiam uirtutis causa donati. Ad regem spolia cæsorum ho/
stium referebantur: dona ex his alijs arma insignia, alijs equos, quibusdam captiuos dono
dabat. Scuta erant supra M D: loricæ thoracesq́ M amplius summam explebant: galearum
gladiorumq́ & missilium omnis generis maior aliquanto numerus. Hæc per se ampla, ple/
raq́ multiplicata uerbis regis, quæ ad concionem uocato exercitu habuit. Præiudicatum euen
tum belli habetis: meliorem partem hostium, equitatum Romanum, quo inuictos se esse glo/
riabantur, fudistis. Equites enim illis principes iuuentutis, equites seminarium senatus: inde le/
ctos in patrum numerum consules, inde imperatores creant. Horum spolia paulo ante diui/
simus inter uos. Nec minorem de legionibus peditum uictoriam habetis, quæ nocturna fu/
ga uobis subtractæ, naufragorum trepidatione passim natantium flumen compleuerũt. Sed
facilius nobis sequentibus uictos Peneum superare erit, quàm illis trepidantibus fuit: trans/
gressiq́ extemplo castra oppugnabimus, quæ hodie cepissemus, ni fugissent. Aut si acie de/
cernere uolent, eundem pugnæ pedestris euentum expectate, qui equitum in certamine fue/
rit. Et qui uicerant alacres, spolia cæsorum hostium humeris gerentes ante ora sua, audiuere,
ex eo quod acciderat spem futuri præcipientes: & pedites aliena gloria accensi, præcipue qui
Macedonum phalangis erant, sibi quoq́ & nauandæ regi operæ, & similem gloriam ex ho/
ste pariendi occasionem optabant. concione dimissa, postero die profectus inde ad Mopse/
lum posuit castra: tumulus hic inter Tempe & Larissam medius est. Romani non absceden/
tes ab ripa Penei, transtulerunt in locum tutiorem castra. Eò Misagenes Numida uenit cum

mille equitibus,pari peditum numero,ad hoc elephantis duobus & x x. Per eos dies consi/lium habenti regi de summa, cum iam consedisset ferocia ab re bene gesta: ausi sunt quidam amicorum consilium dare, ut secunda fortuna in conditione honestæ pacis uteretur, potius quàm spe uana euectus in casum irreuocabilem se daret. Modum imponere secundis rebus, nec nimis credere serenitati præsentis fortunæ,prudentis hominis & merito felicis esse. Mitte/ret ad COS. qui fœdus in easdem leges renouarent, quibus Philippus pater eius pacem à T. Quintio uictore accepisset:neq; finiri bellũ magnificentius, quàm à tam memorabili pugna: neque spem firmiorem pacis perpetuæ dari, quàm quæ perculsos aduerso prælio Romanos molliores factura sit ad paciscendum. Quod si Romani tum quoq; insita pertinacia æqua aspernarentur: deos hominesq;, & moderationis Persei,& illorum peruicacis superbiæ, futu/ros testes.Nunquam ab talibus consilijs abhorrebat regis animus:itaq; plurium assensu com probata est sententia.Legati ad COS.missi, adhibito frequenti consilio auditi sunt. Pacem pe/tere,uectigal,quantum Philippus pactus esset,daturum Persea Romanis pollicentes:urbibus agris locisq;,quibus Philippus cessisset,cessurũ primum.Hæc legati. Summotis his,cum con/sultarent,Romana constantia uicit in consilio. Ita tum mos erat,in aduersis uultum secundæ fortunæ gerere,moderari animos in secundis.Responderi placuit:ita pacem dari,si de summa rerum liberum senatui permittat rex de se deq; uniuersa Macedonia statuendi ius. Hæc cum renuntiassent legati,miraculo ignaris moris pertinacia Romanorum esse: & pleriq; uetare am plius mentionem pacis facere:ultro mox quæsituros quod oblatum fastidiant. Perseus hanc ipsam superbiam,quippe ex fiducia uirium esse,timere:& summam pecuniæ augens,si pretio pacem emere posset,non destitit animum COS. tentare. Postquam nihil ex eo, quod primo responderat,mutabat:desperata pace ad Sycurium,unde profectus erat,rediјt belli casum de integro tentaturus. Fama equestris pugnæ uulgata per Græciam, nudauit uoluntates homi/num:non enim solum qui partis Macedonum erant,sed pleriq; ingentibus Romanorum ob/ligati beneficijs, quidam uim superbiamq; experti, læti eam famam accepere: non ob aliam causam quàm prauo studio,quo etiam in certaminibus ludicris uulgus utitur, deteriori atque infirmiori fauendo. Eodem tempore in Boetia summa ui Aliartum Lucretius Pr. oppugna rat:& quanquam nec habebant externa auxilia obsessi,præter Coronæorũ iuniores, qui pri/ma obsidione mœnia intrauerant,neq; sperabant: tamen ipsi animis magis quàm uiribus re/sistebant.Nam & eruptiones in opera crebro faciebant:& arietem admotũ,libramento plum bi grauatum ad terram urgebant: & si quà declinarent qui agebant ictum, pro diruto muro nouum tumultuario opere,raptim ex ipsa ruinæ strage congestis saxis,extruebant.Cum ope ribus oppugnatio lentior esset,scalas per manipulos diuidi Pr.iussit,ut corona undiq; mœnia aggressurus: eo magis suffecturam ad id multitudinem ratus, quod qua parte palus urbem cingit,nec attinebat oppugnari,nec poterat.Ipse ab ea parte,qua duæ turres quodq; inter eas muri prorutum fuerat,duo milia militum delectorum admouit: ut eodem tempore quo ipse transcendere ruinas conaretur,concursu aduersus se oppidanorum facto,scalis uacua defenso ribus mœnia capi parte aliqua possent.Haud segniter oppidani uim eius arcere parant.Nam super stratum ruinis locum fascibus aridis sarmentorum iniectis, stantes cum ardentibus fa/cibus accensuros ea se sæpe minabantur, ut incendio intersepti ab hoste spacium ad obijcien/dum interiorem murum haberent:quod inceptum eorum fors impediјt. Nam tantus repen/te effusus est imber,ut nec accendi facile pateretur,& extingueret accensa. Itaque & transitus per distracta fumantia uirgulta patuit:& in unius loci præsidium omnibus uersis, mœnia quo que pluribus simul partibus scalis capiuntur. In primo tumultu captæ urbis seniores impu/besq;,quos casus obuios obtulit,passim cæsi:armati in arcem confugerũt,& postero die, cum spei nihil superesset,deditione facta sub corona uenierunt. fuerunt autem M M fermè & D: ornamenta urbis statuæ & tabulæ pictę,& quidquid preciosæ prędæ fuit,ad naues delatum: urbs diruta à fundamentis.inde Thebas ductus exercitus: quibus sine certamine receptis, ur/bem tradidit exulibus & qui Romanorum partis erant: aduersæ factionis hominum, fauto/rumq; regis ac Macedonum, familias sub corona uendidit. His gestis in Boetia, ad mare ac

naues

naues rediit. Cum hæc in Boetia gererentur, Perseus ad Sycurium statiua dierum aliquot habuit. Vbi cum audisset, raptim Romanos circa ex agris demessum frumentum conuehere, deinde ante sua quenque tentoria spicas falcibus desecantem, quo purius frumentum tereret, ingenteis aceruos per tota castra stramentorum fecisse: ratus incendio opportuna esse, faces tædamque & malleolos stuppæ illitos pice parari iubet: atque ita media nocte profectus, ut prima luce aggressus falleret. nequicquam primæ stationes oppressæ tumultu ac terrore suo cæteros exciuerunt: signumque datum est arma extemplo capiendi: simulque in uallo, ad portas, miles instructus erat & intentus propugnationi castrorum. Perseus & extemplo circumegit aciem, & prima impedimenta ire, deinde peditum signa ferri iussit. Ipse cum equitatu & leui armatura substitit ad agmen cogendum, ratus id quod accidit insecuturos ad extrema ab tergo carpenda hosteis. Breue certamen leuis armaturæ maxime cum procursatoribus fuit, equites peditesque sine tumultu in castra redierunt. Demessis circa segetibus, Romani ad Crannonium intactum agrum castra mouent. Ibi cum securi, & propter castrorum longinquitatem, & uiæ inopis aquarum difficultatem, quæ inter Sycurium & Crannona est, statiua haberent: repente prima luce in imminentibus tumulis equitatus regius cum leui armatura uisus ingentem tumultum fecit. Pridie per meridiem profecti ab Sycurio erant: peditum agmen sub lucem reliquerant in proxima planicie. Stetit paulisper in tumulis, elici posse ratus ad equestre certamen Romanos: qui postquam nihil mouebant, equitem mittit qui pedites referre ad Sycurium signa iuberet, ipse mox insecutus. Romani equites modico interuallo sequẽtes, sicubi sparsos ac dissipatos inuadere possent: postquam confertos abire signa atque ordines seruantes uiderunt, & ipsi in castra redeunt. Inde offensus longinquitate itineris rex ad Mopselum castra mouit. & Romani demessis Crannonis segetibus in Phalanneum agrum transeunt. Ibi cum ex transfuga cognosset rex, sine ullo armato præsidio passim uaganteis per agros Romanos metere: cum M equitibus, duobus milibus Thracum & Cretensium profectus, cum quantum accelerare poterat effuso agmine issent, improuiso aggressus est Romanos. Iuncta uehicula, pleraque onusta, mille admodum capiuntur, DC ferme homines. Prædam custodiendam ducendamque in castra CCC Cretensium dedit: Ipse reuocato ab effusa cæde equite & reliquis peditum, ducit ad proximum præsidium, ratus haud magno certamine opprimi posse. L. Pompeius Tr. militum præerat, qui perculsos milites repentino hostium aduentu in propinquum tumulum recepit, loci se præsidio, quia numero & uiribus impar erat, defensurus. Ibi cum in orbem milites coegisset, ut densatis scutis ab iactu sagittarum & iaculorum sese tuerentur: Perseus circundato armatis tumulo, alios ascensum undique tentare iubet, & cominus prælium conserere, alios eminus tela ingerere. Anceps Romanos terror circumstabat: nam neque conferti pugnare, propter eos qui ascendere in tumulum conabantur, poterant: & ubi ordines procursando soluissent, patebant iaculis sagittisque. Maxime cestrosphendonis uulnerabãtur: hoc illo bello nouum genus teli inuentum est. Bipalme spiculum hastili semicubitali infixum erat, crassitudine digiti: huic ad libramen pinnæ tres, uelut sagittis solent, circumdabantur: funda media, duo funalia imparia habebat: cum maiori sinu libratum funditor habena rotaret, excussum uelut glans emicabat. Cum & hoc & alio omni genere telorum, pars uulnerata militum esset, nec facile iam arma fessi sustinerent: instare rex ut dederent se, fidem dare, præmia interdum polliceri: nec cuiusquã ad deditionem flectebatur animus: cum ex insperato iam obstinatis mori spes affulsit. Nam cum ex frumentatoribus refugientes quidam in castra, nunciassent COS. circumsideri præsidium: motus periculo tot ciuium (nam DCCC fermè & omnes Romani erant) cum equitatu ac leui armatura (accesserãt noua auxilia Numidę pedites equitesque & elephanti) castris egreditur: & tribunis militũ imperat, ut legionum signa sequantur. Ipse uelitibus ad firmanda leuium armorum auxilia adiectis, ad tumulum præcedit. Consulis latera tegunt, Eumenes, Attalus, & Misagenes regulus Numidarũ. Cum in conspectu prima signa suorum circumsessis fuerunt, Romanis quidem ab ultima desperatione recreatus est animus. Perseus, cui primum omnium fuerat, ut contentus fortuito successu, captis aliquot frumentatoribus occisisque, non tereret tempus in obsidione præsidij: secundum, ea quoque ten-

tata utcunque, cum sciret nihil roboris secum esse, dum liceret intacto, abire: & ipse hostium aduentum elatus successu mansit, & qui phalangem accerseret propere misit: qua & serius quàm res postulabat, & raptim acta, turbati cursu aduersus instructos & præparatos erant aduentu ri. cos. ante uenicns, extemplo prælium conseruit. Primo resistere Macedones, deinde ut nulla re pares erant, amissis C C C peditibus, X X I I I I ptimoribus equitũ ex ala quam Sacram uocant, inter quos Antimachus etiam præfectus alæ cecidit, abire conantur. Cæterũ iter pro pè ipso prælio tumultuosius fuit. Phalanx abs trepido nuntio accita cum raptim duceretur, primo in angustijs captiuorum agmini oblata uehiculisque frumento onustis: ijs cæsis ingens ibi uexatio partis utriusque fuit, nullo expectante utcunque explicaretur agmen: sed armatis detrudentibus per præceps impedimenta (neque enim aliter uia aperiri poterat) iumẽtis cum stimularentur in turba sæuientibus. Vix ab incondito agmine captiuorum expedierat sese, cum regio agmini perculsisque equitibus occurrunt. Ibi uero clamor iubentium referre signa, ruinæ quoque propè similem trepidationem fecit: ut si hostes introire angustias ausi longius insecuti essent, magna clades accipi potuerit. cos. recepto ex tumulo præsidio, contentus modico successu, in castra copias reduxit. Sunt qui eo die magno prælio pugnatum autores sunt, V I I I milia hostium cæsa, in his Sopatrum & Antipatrum regios duces: uiuos captos circiter M M D C C C. Signa militaria capta X X V I I. Nec incruentam uictoriam fuisse: supra I I I I M & C C C de exercitu consulis cecidisse: signa sinistræ alæ quinque amissa. Hic dies & Romanis refecit animos, & Persea perculit: ut dies paucos ad Mopselum moratus, sepulturæ maxime militum amissorum cura: præsidio satis ualido ad Connum relicto in Macedoniam reciperet copias. Timotheum quendam ex regijs præfectis cum modica manu relinquit ad Philam, iussum Magnetas & propinquos tentare. Cum Pellam uenisset, exercitu in hiberna dimisso, ipse cum Cotye Thessalonicam est profectus. Eò fama affertur, Atlesbim regulum Thracum, & Corragum Eumenis præfectum, in Cotyis fines impetũ fecisse: & regionẽ Marenen (quam uocant) ccpisse. Itaque dimittendum Cotyn ad sua tuenda ratus, magnis proficiscentem donis prosequitur. Ducenta talenta, semestre stipendium equitatui numerat: cum primo annuum dare constituisset. cos. postquam profectum Persea audiuit, ad Connum castra mouet, si potiri oppido posset. Ante ipsa Tempe in faucibus situm, Macedoniæ claustra tutissima præbet, & in Thessaliam opportunum Macedonibus decursum. Cum & loco & præsidio ualido inexpugnabilis res esset, abstitit incepto. In Perræbiam flexis itineribus, Mallœa primo impetu capta ac direpta, Tripoli aliaque Perræbia recepta, Larissam redijt: inde Eumene atque Attalo domum remissis, Misagenem Numidasque in hiberna in proximis Thessalis urbibus distribuit, & partem exercitus ita per totam Thessaliam diuisit, ut & hiberna commoda omnes haberẽt, & præsidio urbibus essent. Q. Mucium legatum cum duobus milibus ad obtinendam Ambraciam misit. Græcarum ciuitatium socios omnes præter Achæos dimisit. cum exercitus parte profectus in Achaiam Pthiotim, Preleum desertum fuga oppidanorum diruit à fundamentis, Antrona uoluntate colentium recepit. Ad Larissam deinde exercitum admouit: urbs deserta erat, in arcem omnis multitudo concesserat: eam oppugnare aggreditur. Primi omnium Macedones, regium præsidium, metu excesserant, à quibus relicti oppidani, in deditionem extemplo ueniunt. Dubitari inde, utrum Demetrias prius aggredienda foret, an in Boetia aspiciendæ res. Thebani uexantibus eos Coronæis in Boetiam accersebant: ad horum preces, quia hibernis aptior regio quàm Magnesia erat, in Boetiam duxit.

DECADIS QVINTAE LIBER TERTIVS

ADEM æstate, qua in Thessalia equestri pugna uicere Romani, legatus in Illyricum à cos. missus opulẽta duo oppida ui atque armis coegit in deditionem, omniaque ijs sua concessit, ut opinione clementiæ eos qui Carnuntem munitã urbem incolebant alliceret. Postquam nec ut dederent se compellere, neque capere obsidendo poterat, ne duabus oppugnationibus nequicquam fatigatus miles esset, quam prius intactam urbem reliquerat, diripuit

ripuit. Alter cos. C. Cassius nec in Gallia, quam sortitus erat, memorabile quicquã gessit: & per Illyricum ducere legiones in Macedoniã uano incepto est conatus. Ingressum hoc iter consulem, senatus ex Aquileiensium legatis cognouit: qui querentes coloniam suam nouã & infirmam, nec dum satis munitã inter infestas nationes Histrorũ & Illyriorum esse, cum peterent ut senatus curæ haberet quomodo ea colonia muniretur, interrogati uellent ne eam rem C. Cassio cos. mandari, responderunt Cassium Aquileiam indicto exercitu, profectũ per Illyricum in Macedoniã esse. Ea res primo incredibilis nisa, & pro se quisq; credere, Carnis forsitan aut Histris bellũ illatum. Tum Aquileienses, nihil se ultra scire, nec audere affirmare, quàm xxx dierum frumentũ militi datum, & duces, qui ex Italia itinera in Macedoniam nossent, conquisitos abductosq;. Enimuero senatus indignari, tantũ consulem ausum, ut suam prouinciam relinqueret, in alienã transiret, exercitum nouo periculoso itinere inter exteras gentes duceret, uiam tot nationibus in Italiã aperiret. Decernunt frequentes ut C. Sulpicius Pr. treis ex senatu nominet legatos, qui eo die proficiscãtur ex urbe, & quantũ accelerare possent, Cassium cos. ubicunq; sit persequantur, nuntient ne bellũ cum ulla gente moueat, nisi cum qua senatus gerendum censuerat. Legati ij profecti, M. Cornelius Cethegus, M. Fuluius, P. Marcius Rex. Metus de consule atq; exercitu distulit eo tempore muniendæ Aquileiæ curã. Hispaniæ deinde utriusq; legati aliquot populorũ in senatu introducti. Ii de magistratuũ Romanorum auaritia superbiaq; conquesti, nixi genibus ab senatu petierũt, ne se socios fœdius spoliati uexariq; q̃ hosteis paterentur. Cum & alia indigna quererentur, manifestum autẽ esset pecunias captas, L. Canuleio Pr. qui Hispaniã sortitus erat, negotiũ datum est, ut in singulos à quibus Hispani pecunias peterent, quinos recuperatores ex ordine senatorio daret, patronosq; quos uellent sumendi potestatẽ faceret. Vocatis in curiam legatis, recitatũ est s. c. iussiq; nominare patronos, quatuor nominauerunt, M. Porcium Catonem, P. Cornelium Cn. F. Scipionem, L. Æmylium M. F. Paulum, C. Sulpiciũ Gallum. Cum M. Titinio primũ, qui Pr. A. Manlio M. Iunio coss. in citeriore Hispania fuerat, recuperatores sumpserũt. Bis ampliatus, tertio absolutus est reus. Dissensio inter duarum prouinciarum legatos est orta: citerioris Hispaniæ populi M. Catonem & Scipionẽ, ulterioris L. Paulum & Gallum Sulpiciũ patronos sumpserũt. Ad recuperatores adducti, à citerioribus populis P. Furius Philus, ab ulterioribus M. Matienus. Ille Sp. Postumio, Q. Mucio coss. triennio ante, hic biennio prius L. Postumio, M. Popilio coss. Pr. fuerat. Grauissimis criminibus accusati ambo ampliatiq;, cum dicenda de integro causa esset, excusati exilij causa solũ uertisse, Furius Præneste, Matienus Tibur exulatum abierunt. Fama erat, prohiberi à patronis nobileis ac potentes cõpellare: auxitq; eam suspicionem Canuleius Pr. quod omissa ea re delectum habere instituit: dein repente in prouinciam abijt, ne plures ab Hispanis uexarentur. Ita præteritis silentio obliteratis, in futurũ consultum ab senatu Hispanis, quod impetrarunt ne frumenti æstimationẽ magistratus Romanus haberet, néue cogeret uicesimas uendere Hispanos quanti ipse uellet, & ne præfecti in oppida sua ad pecunias cogendas imponerentur. Et alia noui generis hominũ ex Hispania legatio uenit. Ex militibus Romanis, & ex Hispanis mulieribus, cũ quibus connubiũ non esset, natos se memorantes, supra quatuor milia hominum, orabant, ut sibi oppidũ in quo habitarent daretur. senatus decreuit, uti nomina sua apud L. Canuleium profiterentur: eorumq; si quos manumisisset, eos Carteiam ad Oceanum deduci placere. Qui Carteiensium domi manere uellẽt, potestatem fore, uti numero colonorum essent, agro assignato. Latinam eam coloniam fuisse, libertinorumq; appellari. Eodẽ tempore ex Africa & Gulussa Masanissæ regis filius legatus patris, & Carthaginienses uenerunt. Gulussa prior in senatũ introductus, & quæ missa erant ad bellũ Macedonicũ à patre suo exposuit, & si qua præterea uellent imperare, præstaturũ merito P R est pollicitus: & monuit patres conscriptos ut à fraude Carthaginiensium cauerent. Classis eos magnæ parandæ consilium cepisse, specie pro Romanis & aduersus Macedonas: ubi ea parata instructaq; esset, ipsorum fore potestatis quem hostem aut socium habeant.

* *

tantum pauorem ingressi castra ostentantes capita fecerunt, ut si admotus extemplo exerci-

tus foret, capi castra potuerint. Tum quoque fuga ingens facta est: & erant qui legatos mittendos, ad pacem precibus petendã, censerent: ciuitatesque cõplures eo nuntio audito in deditionem uenerunt. Quibus purgantibus sese, culpamque in duorũ amentiam conferentibus, qui se ultro ad pœnã ipsi obtulissent, cum ueniã dedisset prætor: profectus extemplo ad alias ciuitates, omnibus imperata facientibus, quieto exercitu pacatũ agrum, qui paulo ante ingenti tumultu arserat, peragrauit. Hæc lenitas prætoris, qua sine sanguine ferocissimã gentem domuerat, eo gratior plebi patribusque fuit, quo crudelius auariusque in Græcia bellatum & ab consule Licinio & ab Lucretio prætore erat. Lucretium tribuni plebis absentem concionibus assiduis lacerabant, cum reipublicæ causa abesse excusaretur: sed tum adeo uicina etiam inexplorata erant, ut is eo tempore in agro suo Antiati esset, aquamque ex manubijs Antium ex flumine Loracinæ duceret. Id opus centum triginta milibus æris locasse dicitur: tabulis quoque pictis ex præda fanum Æsculapij exornauit. Inuidiam infamiamque ab Lucretio auerterunt in Hortensium successorem eius Abderitæ legati, flentes ante curiam, querentesque oppidum suum ab Hortensio expugnatũ ac direptum esse. Causam excidij fuisse urbi, quod cum centum milia denariûm, & tritici L milia modiûm imperaret, spatium petierunt: quo de ea re & ad Hostilium consulem & Romam mitterent legatos. uix dum ad consulem se peruenisse, & audisse oppidum expugnatũ, principes securi percussos, sub corona cæteros uenisse. Indigna senatui uisa: decreueruntque eadem de Abderitis, quæ de Coronæis decreuerant priore anno: eademque pro concione edicere Q. Mænium prætorem iusserunt. Et legati duo C. Sempronius Blæsus, Sex. Iulius Cæsar ad restituendos in libertatem Abderitas missi. Iisdem mandatum, ut & Hostilio consuli & Hortensio prætori nuntiarent: senatum Abderitis iniustum bellum illatum, conquirique omnes qui in seruitute sint, & restitui in libertatem æquum censere. Eodem tempore de C. Cassio, qui cos. priore anno fuerat, tum Tr. militum in Macedonia cum A. Hostilio erat, querelæ ad senatum delatæ sunt: & legati regis Gallorum Cincibili uenerunt. Frater eius uerba in senatu fecit, questus Alpinorum populorum agros sociorum suorum depopulatum C. Cassium esse: & inde multa milia hominum in seruitutem abripuisse. Sub id tempus Carnorum Histrorumque & Iapidum legati uenerunt: Duces sibi ab consule Cassio primum imperatos, qui in Macedoniam ducenti exercitum iter monstrarent: pacatum ab se tanquam ad aliud bellum gerendum abisse: inde ex medio regressum itinere, hostiliter peragrasse fines suos: passim rapinasque & incendia facta: nec se ad id locorum scire, propter quam causam consuli pro hostibus fuerint. Et regulo Gallorum absenti, & his populis responsum est: senatũ ea quæ facta querantur, neque scisse futura, neque si sint facta probare. Sed indicta causa damnari absentem consularem uirum iniurium esse, cum is reipublicæ causa absit. Vbi ex Macedonia redisset C. Cassius, tum si corãm eum arguere uellent, cognita re senatum daturum operam, uti satis fiat. Nec responderi tantum ijs gentibus, sed legatos mitti, duos ad regulũ trans alpeis, tres circa eos populos placuit: qui indicarent quæ patrum sententia esset. Munera mitti legatis ex binis milibus æris censuerunt: duobus fratribus regulis hæc præcipua, torques duo ex quinque pondo auri facti, & uasa argentea quinque ex uiginti pondo, & duo equi phalerati cum agasonibus, & equestria arma ac sagula: & comitibus eorum uestimenta liberis seruisque. Hæc missa, illa petentibus data, ut denorum equorum ijs commercium esset, educendique ex Italia potestas fieret. legati cum Gallis missi trans Alpeis, C. Lælius, M. Æmilius Lepidus: ad cæteros populos C. Sicinius, P. Cornelius Blasio, T. Memmius. Multarum simul Græciæ Asiæque ciuitatum legati Romam conuenerunt. Primi Athenienses introducti: ij se quod nauium habuerint militumque P. Licinio consuli & C. Lucretio prætori misisse exposuerunt, quibus eos non usos, frumenti sibi centum milia imperasse: quod quanquam sterilem terram arent, ipsosque etiam agresteis peregrino frumento alerent, tamen ne deessent officio cõfecisse: & alia quæ imperarentur præstare paratos esse. Milesij nihil præstitisse memorantes, si quid imperare ad bellum senatus uellet, præstare se paratos esse polliciti sunt. Alabandenses templum urbis Romæ se fecisse commemorauerunt, ludosque anniuersarios ei diuæ instituisse: & coronam auream quinquaginta pondo, quam in Capitolio ponerent, donũ Ioui opt. max. attulisse

attulisse: & scuta equestria CCC. ea cui iussissent tradituros. Donum ut in Capitolio ponere, & sacrificare liceret petebant. Hoc Lampsaceni LXXX pondo coronam afferentes petebant, commemorantes discessisse se à Perseo, postquam Romanus exercitus in Macedoniam uenisset, cum sub ditione Persei & ante Philippi fuissent. Pro eo, & quod imperatoribus Romanis omnia praestitissent, id se tantum orare, ut in amicitiam populi Romani reciperentur, & si pax cum Perseo fieret, exciperentur ne in regiam potestatem reciperentur. caeteris legatis comiter responsum. Lampsacenos in sociorum formulam referre Q. Maenius Pr. iussus. munera omnibus in singulos binûm milium aeris data. Alabandenses scuta reportare ad A. Hostilium consulem in Macedoniam iussi. Et ex Africa legati simul Carthaginiensium tritici decies centum milia & hordei quinquaginta indicantes se ad mare deuecta habere, ut quò senatus censuisset deportarent. Id munus officiumque suum scire minus esse quàm pro meritis populi Romani & uoluntate sua: sed saepe aliàs bonis in rebus utriusque populi se gratorum fideliumque sociûm muneribus functos esse. Item Masanissae legati tritici eandem summam polliciti, & mille & CC equites, XII elephantos, & si quid aliud opus esset, uti imperaret senatus: aeque propenso animo, ac quae ipse ultro pollicitus sit, praestaturum esse. Gratiae & Carthaginiensibus & regi actae, rogatique ut ea quae pollicerentur ad Hostilium consulem in Macedoniam deportarent. Legatis in singulos binûm milium aeris munera missa. Cretensium legatis commemorantibus se quantum sibi imperatum à P. Licinio cos. esset sagittariorum in Macedoniam misisse: cum interrogati non inficiarentur apud Persea maiorem numerum sagittariorum quàm apud Romanos militare, responsum est: si Cretenses bene ac gnauiter destinarent potiorem populi Romani quàm regis Persei amicitiam habere, senatum quoque Romanum ijs tanquam certis socijs responsum daturum esse. Interea nuntiarent suis, placere senatui, dare operam Cretenses, ut quos milites intra praesidia regis Persei haberent, eos primo quoque tempore domum reuocarent. Cretensibus cum hoc responso dimissis, Chalcidenses uocati: quorum legatio ipso introitu, ob id quod Miccion princeps eorũ pedibus captus lectica est introlatus, ultimae necessitatis extemplo uisa res: in qua ita affecto excusatio ualetudinis, aut ne ipsi quidem petẽda uisa foret, aut data petenti non esset. Cum sibi nihil uiui reliquum praeterquam linguam ad deplorandas patriae suae calamitates praefatus esset, exposuit ciuitatis primũ suae benefacta, & uetera, & ea quae Persei bello praestitissent ducibus exercitibusque Romanis: tum quae primo C. Lucretius in populares suos praetor Romanus superbe, auare, crudeliter fecisset: deinde quae tum cum maxime L. Hortensius faceret. Quemadmodum omnia sibi, etiam ijs quae patiantur tristiora, patienda esse ducant, potius quàm se dedant Persi. quod ad Lucretiũ Hortensiumque attineret: scire, tutius fuisse claudere portas, quàm in urbem eos accipere. Qui exclusissent eos, Emathiam, Amphipolim, Maroneam, Ænum, incolumes esse: apud se templa omnibus ornamentis compilata spoliataque sacrilegijs C. Lucretium nauibus Antium deuexisse: libera corpora in seruitutem abrepta, fortunas sociorum P R direptas esse, & quotidie diripi. Nam ex instituto C. Lucretij Hortensiũ quoque in tectis hyeme pariter atque aestate nauales socios habere, & domos suas plenas turba nautica esse: uersari inter se coniuges liberosque suos, quibus nihil neque dicere pensi, neque facere. Accersere in senatum Lucretium placuit, ut disceptaret coràm purgaretque sese. Caeterũ multo plura praesens audiuit, quàm in absentem iacta erant: & grauiores potentioresque accessere accusatores duo Tr. pl. M. Iuuentius Talua, & Cn. Aufidius. Ii non in senatu modo eum lacerarunt, sed in contionẽ etiam pertracto multis obiectis probris diem dixerunt. Senatus iussu Chalcidensibus Q. Maenius Pr. respondit: quae bene meritos sese, & ante, & in eo bello quod geratur, de populo Romano dicant, ea & scire uera eos referre senatũ, & perinde ac debeant grata esse. Quae facta à C. Lucretio fierique ab L. Hortensio Prr. Romanis querantur, ea neque facta, neque fieri uoluntate senatus, quem non posse existimare, qui sciat bellum Persi & ante Philippo patri eius intulisse P R pro libertate Graeciae, non ut ea à magistratibus socijs atque amicis paterentur. Literas se ad L. Hortensium Pr. daturos esse, quae Chalcidenses querantur acta, ea senatui non placere. Si qui in seruitutem liberi uenissent, ut eos conquirendos primo quoque tempore restituendosque in liber

in libertatem curaret. Sociorum naualium neminem præter magistros in hospitia deduci æquum censere. Hæc Hortensio iussu senatus scripta. Munera binûm milium æris legatis missa, & uehicula Miccioni publice locata, quæ cum Brundisium cômode perueherent. C. Lucretium, ubi dies quæ dicta erat uenir, tribuni ad populum accusarût, mulctámq; decies centum milium æris dixerunt. Comitijs habitis omnes quinque & XXX tribus eum condemnarunt. In Liguribus eo anno nihil memorabile gestum. Nam nec hostes mouerunt arma, neque côsul in agrum eorum legiones induxit: & satis explorata pace eius anni, milites duarum legionum Romanarum, intra dies LX quàm in prouinciam uenit, dimisit: sociotum nominis Latini exercitu mature in hiberna Lunam & Pisas deducto, ipse cum equitibus Galliæ prouinciæ pleraq; oppida adijt. Nusquam alibi quàm in Macedonia bellû erat, suspectum tamen & Gentium Illyriorum regem habebant. itaq; & octo naueis ornatas à Brundisio senatus censuit mittendas ad C. Furium legatum Issam, qui cum præsidio duarum Issensium nauium insulæ præerat. duo milia militum in eas naues sunt imposita, quæ Q. Mænius Pr. ex S C in ea parte Italiæ, quæ obiecta Illyrico est conscripsit. & COS. Hostilius Ap. Claudium in Illyricum cum quatuor milibus peditum misit, ut accolas illyrici tutarentur. Qui non contentus ijs quas addnxerat copijs, auxilia ab socijs corrogando ad VIII milia hominum uario genere armauit: peragrataq; omni ea regione ad Lycnidum Dassaretiorum consedit. Haud procul inde Vscana oppidum finium plerunq; Persei erat. X milia ciuium habebat, & modicum custodiæ causa Cretensium præsidium. Inde nuntij ad Claudiû occulti ueniebant, si propius copias admouisset, paratos fore qui proderent urbem, & operæpretium esse, non se amicosq; tantum, sed etiam milites præda expleturum. Spes cupiditati admota ita occæcauit animum, ut nec ex ijs qui uenerunt quenquam retineret, nec obsides pignus futuros furto & fraude agendæ rei posceret, nec mitteret exploratum, nec fidem acciperet: die tantum statuta profectus à Lycnido, duodecim milia ab urbe, ad quam tendebat, posuit castra. Quarta inde uigilia signa mouit, mille fermè ad præsidiû castrorum relictis: incôpositi longo agmine effusi, infrequentes, cum nocturnus error dissiparet, ad urbem peruenerût. Creuit negligentia postquam neminem armatû in muris uiderunt. Cæterum ubi primum sub iactu teli fuerunt, duabus simul portis erumpitur: & ad clamorem erumpentium ingens strepitus è muris ortus ululantium mulierum cum crepitu undiq; æris: & incondita multitudo turba immixta seruili uarijs uocibus personabat. Hic tam multiplex undique obiectus terror effecit, ne sustinere primam procellam eruptionis Romani possent. Itaq; fugientes plures quàm pugnantes interempti sunt: uix duo milia hominû cum ipso legato in castra perfugerunt. Quo longius iter in castra erat, eo plureis fessos consectandi hostibus copia fuit. Ne moratus quidé in castris Appius, ut suos dissipatos fuga colligeret: quæ res palatis per agros saluti fuisset: ad Lycnidum protinus reliquias cladis reduxit. Hæc & alia haud prospere in Macedonia gesta ex Sexto Digitio Tr. militum, qui sacrificij causa Romam uenerat, sunt audita. Propter quæ ueriti patres ne quæ maior ignominia acciperetur, legatos in Macedoniâ M. Fuluium Flaccum & M. Caninium Rebilum miserunt, qui comperta quæ agerentur referrent: & ut A. Hostilius COS. comitia côsulibus subrogandis ita ediceret, uti mense Ianuario comitia haberi possent, & ut primo quoq; tempore in urbem rediret. Interim M. Recio Pr. mandatum, ut edicto senatores omnes ex tota Italia, nisi qui reipublicæ causa abessent, Romam reuocaret: qui Romæ essent, ne quis ultra mille passuum ab Roma abesset. Ea uti senatus censuit sunt facta. Comitia côsularia ad V Calend. Septemb. fuere. Creati COSS. sunt Q. Marcius Philippus iterum, & Q. Seruilius Cepio. Post diem tertium Pr. sunt facti, C. Decimius, M. Claudius Marcellus, M. Sulpicius Gallus, C. Marcius Figulus, Ser. Cornelius Lentulus, P. Fonteius Capito. Designatis Pr. præter duas urbanas quatuot prouinciæ sunt decretæ, Hispania, & Sardinia, & Sicilia, & classis. Legati ex Macedonia exacto admodum mense Februario redierunt. Hi quas res ea æstate prospere gessisset rex Perseus, referebant: quantusq; timor socios populi Romani cepisset tot urbibus in potestatem regis redactis. Exercitum consulis infrequentem commeatibus uulgo datis per ambitionem esse: culpam eius rei consulem in tribunos militum, contra

illos in consulem conferre. Ignominiam Claudij temeritate acceptam eleuare eos patres acceperunt, qui perpaucos Italici generis, & magna ex parte tumultuario delectu conscriptos ibi milites amissos referebant. Consules designati ubi primũ magistratum inissent, de Macedonia referre ad senatum iussi: destinatæq; prouinciæ ijs sunt Italia & Macedonia. Hoc anno intercalatum est: tertio die post Terminalia Calendæ intercalares fuere. Sacerdotes intra eum annum mortui L. Flaminius. pontifices duo decesserunt, L. Furius Philus, & C. Liuius Salinator. In locum Furij T. Manlium Torquatum, in Liuij M. Seruilium pontifices legerũt. Principio insequentis anni cum COSS. noui Q. Marcius, & Q. Seruilius de prouincijs retulissent, primo quoq; tempore aut comparare eos inter se Italiam, & Macedoniam, aut sortiri placuit. Priusquam id sors cerneret, in incertum, ne quid gratia momenti faceret, in utranq; prouinciam quod res desideraret supplementi decerni. In Macedoniam peditum Romanorũ sex milia, sociorum nominis Latini VI milia: equites Romanos CCL, socios CCC. Veteres milites dimitti, ita ut in singulas Romanas legiones ne plus sena milia peditum, CCC equites essent. Alteri COS. nullus certus finitus numerus ciuium Romanorum quem in supplementum legeret: id modo finitum, ut duas legiones scriberet, quæ quina milia peditum & ducentenos haberent, equites trecenos. Peditum Latinorum maior quam collegæ decretus numerus: pedi tum X milia & DC equites. quatuor præterea legiones scribi iussæ, quæ si quò opus esset educerentur. Tribunos ijs non permissum ut consules facerent, populus creauit. Socijs nominis Latini XVI milia peditum, & mille equites imperati. Hunc exercitum parari tantũ placuit, ut exiret si quò res posceret. Macedonia maxime curam præbebat: in classem mille socij nauales ciues Romani, libertini ordinis ex Italia scribi iussi: totidem ut ex Sicilia scriberentur, & cui ea prouincia euenisset mandatum, ut eos in Macedoniam ubicunq; classis esset deportandos curaret. In Hispaniam tria milia peditum Romanorum in supplementum, CCC equites decreti. Finitus ibi quoq; in legiones militum numerus, peditũ quina milia, treceni & XXX equites. Et socijs imperare prætor, cui Hispania obuenisset, iussus IIII milia peditum, & CCC equites. Non sum nescius, ab eadẽ negligentia, qua nihil deos portendere uulgo nunc credant, neq; nuntiari admodum nulla prodigia in publicum, neq; in annales referri. cæterum & mihi uetustas res scribenti nescio quo pacto antiquus fit animus: & quædã religio tenet, quæ illi prudentissimi uiri publice suscipienda censuerint, ea pro dignis habere, quæ in meos annales referam. Anagnia duo prodigia eo anno sunt nuntiata: facem in cælo conspectam, & bouem fœminam locutam publice ali. Minturnis quoq; per eos dies cæli ardentis species affulserat. Reate imbri lapidauit. Cumis in arce Apollo triduum ac treis nocteis lacrimauit. in urbe Romana duo æditui nuntiarunt: alter in æde Fortunæ anguem iubatum à compluribus uisum esse: alter in æde Primigenæ Fortunæ, quæ in colle est, duo diuersa prodigia: palmam in area enatam, & sanguine interdiu pluuisse. Duo non suscepta prodigia sunt, alterum quod in priuato loco factum esset: palmam enatam impluuio suo T. Marcius Figulus nuntiabat. alterum quod in loco peregrino: Fregellis in domo L. Atrei hasta quam filio militi emerat, interdiu plus duas horas arsisse, ita ut nihil eius ambureret ignis, dicebatur. Publicorum prodigiorum causa libri à decemuiris adiri, XL maioribus hostijs quibus dijs consules sacrificarent. & addiderunt uti supplicatio fieret, cunctiq; magistratus circa omnia puluinaria uictimis maioribus sacrificarent, populusq; coronatus esset. Omnia uti Xuiri præierunt facta. Censoribus deinde creandis comitia edicta sunt. Petierunt censuram principes ciuitatis C. Valerius Læuinus, L. Postumius Albinus, P. Mucius Scæuola, C. Iunius Brutus, C. Claudius Pulcer. Tib. Sempronius Gracchus. Hos duos censores creauit populus Romanus. Cum delectus haben di maior quàm aliàs propter Macedonicum bellum cura esset, COSS. plebem apud senatum accusabant, quod & iuniores non responderent. Aduersus quos C. Sulpicius & M. Claudius tribuni, plebis causam egerunt. Non consulibus, sed ambitiosis consulibus delectũ difficilem esse: neminem inuitum militem ab ijs fieri. Id ita ut esse scirent & Patres conscripti: prætores, quibus & uis imperij minor & autoritas esset, delectum, si ita senatui uideretur, perfecturos esse. Id prætoribus magna patrum non sine suggillatione consulum mandatũ est. Censores,

ut eam

ut eam rem adiuuarent,ita in concione edixerunt:legem censui censendo dicturos esse,ut præter commune omnium ciuium iusiurandum hæc adiurarent:tu minor annis sex & quadraginta es,tuq; ex edicto C.Claudij,Tib. Sempronij censorum ad delectum prodito , & quotiescunq; delectus erit,quem hic censores magistratum habebunt, si miles factus non eris in delectu prodibis.Item quia fama erat,multos ex Macedonicis legionibus,incertis commeatibus per ambitionem imperatorum ab exercitu abesse : edixerunt de militibus P.Ælio,C.Popilio coss.pòstue eos coss.in Macedoniam scriptis:ut qui eorum in Italia essent,intra dies XXX censi prius apud sese in prouinciam redirent.qui in patris aut aui potestate essent , eorum nomina ad se ederētur.Missorum quoq; causas sese cogituros esse:& quorum ante emerita stipendia gratiosa missio sibi uisa esset , eos milites fieri iussuros . Hoc edicto literisq; censorum per fora & conciliabula dimissis,tanta multitudo iuniorum Romam conuenit , ut grauis urbi turba insolita esset.Præter delectum eorum, quos in supplemētum mitti oportebat , quatuor à C.Sulpicio Pr.scriptæ legiones sunt,intraq; undecim dies delectus est perfectus. Consules deinde sortiti prouincias sunt:nam Pr. propter iurisdictionem maturius sortiti erant . Vrbana C. Sulpicio,peregrina C. Decimio obtigerat.Hispaniam M. Claudius Marcellus, Siciliam Ser. Cornelius Lentulus , Sardiniam P. Fonteius Capito , classem C. Marcius Figulus erat sortitus.consulum Q.Seruilio Italia,Q.Marcio Macedonia obuenit:Latinisq; actis Marcius extemplo est profectus.Cepione deinde referente ad senatum,quas ex nouis legionibus duas legiones secum in Galliā duceret, decreuere patres ut C.Sulpicius,M. Claudius Pr. ex his quas scripsissent legionibus quas uideretur consuli darent . Indigne patiente prætorum arbitrio consulem subiectum,dimisso senatu ad tribunal prætorum stans postulauit,ex S C destinarent sibi duas legiones : prætores consuli in eligendo arbitrium fecerunt . Senatum deinde censores legerunt:M.Æmilius Lepidus princeps ab tertijs iam censoribus lectus.Septem è senatu eiecti sunt.In censu accipiendo populi,milites ex Macedonico exercitu , qui quàm multi abessent ab signis census docuit,in prouinciam cogebant: causas stipendijs missorum cognoscebant,& cuius nondum iusta missio uisa esset , ita iusiurandum adigebant . Ex tui animi sententia tu ex edicto C. Claudij,Tib. Sempronij censorum in prouinciam Macedoniam redibis , quod sine dolo malo facere poteris . In equitibus recensendis tristis admodū eorum atq; aspera censura fuit : multis equos ademerunt : in ea re cum equestrem ordinem offendissent, flammam inuidiæ adiecere,edicto quo edixerunt,ne quis eorum qui Q.Fuluio,A. Postumio censoribus publica uectigalia aut ultro tributa conduxissent,ad hastam suam accederet, sociúsue aut affinis eius conductionis esset . Sæpe id querendo ueteres publicani cum impetrare nequissent ab senatu,ut modum potestati censoriæ imponerent,tandem Tr.pl.Rutilium , ex rei priuatæ contentione iratum censoribus,patronum causæ nacti sunt . Clientem libertinum parietem in Sacra uia aduersus ædes publicas demoliri iusserant , quod publico inædificatus esset . appellati à priuato tribuni.cum præter Rutilium nemo intercederet,censores ad pignora capienda miserūt, mulctamq; pro concione priuato dixerunt.Hinc contentione orta, cum ueteres publicani se ad tribunum contulissent,rogatio repente sub unius tribuni nomine promulgatur.Quę publica uectigalia,ultro tributa,C.Claudius & Tib.Sempronius locassent,ea rata locatio ne esset:de integro locarentur,& ut omnibus redimendi & conducendi promiscue ius esset . Diem ad eius rogationem concilio Tr. pl.dixit.Qui postquam uenit,ut censores ad dissuadendum processerunt,Graccho dicente silentium fuit : cum Claudio obstreperetur,audientiam facere præconem iussit . Eo facto auocatam à se concionem tribunus questus , & in ordinem se coactum,ex Capitolio ubi erat conciliū abijt . Postero die ingenteis tumultus ciere. Tib. Gracchi primum bona consecrauit,quod in mulcta pignoribusq; eius qui tribunum appellasset,intercessioni non parendo se in ordinē coegisset.C.Claudio diem dixit,quod concionem ab se auocasset : & utriq; censori perduellionem se iudicare pronuntiauit , diemq; comitijs à C.Sulpicio Pr.urbano petijt . Non recusantibus censoribus qui minus primo quoq; tempore iudicium de se populus faceret in ante dies VIII & VII Calend.Octob.comitijs perduellionis dicta dies. Censores extemplo in atrium Libertatis ascenderunt , & ibi signatis

tabellis

rabellis publicis, clausoque tabulario, & dimissis seruis publicis, negarunt se prius quidquam publici negocij gesturos, quàm iudiciũ populi de se factum esset. Prior Claudius causam dixit: & cum ex. XII centurijs equitum VIII censorem condemnassent, multæque aliæ primæ classis: extemplo principes ciuitatis in conspectu populi annulis aureis positis uestem mutarunt, ut supplices plebem circumirent. Maxime tamen sententiam uertisse dicitur Tib. Gracchus, quod cum clamor undique plebis esset, periculum Graccho non esse, conceptis uerbis iurauit, si collega damnatus esset, non expectato de se iudicio comitem exilij eius futurum. Adeo tamen ad extremum spei uenit reus, ut octo centuriæ ad damnationem defuerint. Absoluto Claudio Tr. pl. negauit se Gracchum morari. Eo anno postulantibus Aquileiensium legatis ut numerum colonorum augeret, M & D familiæ ex S C scriptæ: triumuirique qui eas deducerent missi sunt T. Annius Luscus, P. Decius Subulo, M. Cornelius Cethegus. Eodem anno C. Popilius & Cn. Octauius legati, qui in Græciam missi erant, S C Thebis primũ recitatum per omnes Peloponnesi urbes circumtulerunt, ne quis ullam rem in bellũ magistratibus Romanis conferret, præter quàm quod senatus censuisset. Hoc fiduciam in posterum quoque præbuerat, leuatos se oneribus impensisque, quibus alia alijs imperantibus exhauriebãtur. Achaico concilio Argis agitato benigne locuti auditique, egregia spe futuri status fidissima gente relicta in Ætoliam traiecerunt. Ibi nondũ quidem seditio erat, sed omnia suspecta criminumque inter ipsos plena. ob quæ obsidibus postulatis, neque exitu rei imposito, in Acarnaniam inde profecti legati sunt. Tyrrei concilium legatis Acarnanes dederunt. Ibi quoque inter factiones erat certamen: quidam principum postulare, ut præsidia in urbes suas inducerentur, aduersus amentiam eorum, qui ad Macedonicam gentem trahebant: pars recusare, ne quod bello captis & hostibus mos esset, id pacatæ & sociæ ciuitates ignominiæ acciperent. Iusta deprecatio hæc uisa. Larissam ad Hostilium proconsulem, ab eo enim missi erant, legati redierunt. Octauium retinuit secum, Popilium cum mille fermè militibus in hiberna Ambraciam misit. Perseus principio hyemis egredi Macedoniæ finibus non ausus, ne qua in regnum uacuum irrumperent Romani, sub tempus brumę, cum inexsuperabileis ab Thessalia montes niuis altitudo facit, occasionem esse ratus frangendi finitimorum spes animosque, ne quid auerso se in Romanum bellum periculi subesset: cum à Thracia pacem Cotys, ab Epiro Cephalus repentina defectione à Romanis præstarent, Dardanos recens domuisset bello, solum infestum esse Macedoniæ latus, quod ab Illyrico pateret, cernens, neque ipsis quietis Illyrijs, & aditũ præbentibus Romanis: si domuisset proximos Illyriorum, Gentium quoque regem iam diu dubiũ in societatem perlici posse: cum X milibus peditum quorum pars phalangitæ erant, & duobus milibus leuium armatorum, & quingentis equitibus profectus Stubetam uenit. Inde frumento complurium dierum sumpto, iussoque apparatu oppugnandarum urbium sequi, tertio die ad Vscana (Penestianæ terræ ea maxime urbs est) posuit castra: prius tamen quàm uim admoueret, missis qui tentarent nunc præfectorum præsidij, nunc oppidanorum animos. erat autem ibi cum iuuentute Illyriorum Romanum præsidium. Postquam nihil pacati referebãt, oppugnare est adortus, & corona eam capere conatus est. Cum sine intermissiõe interdiu noctuque alij alijs succedentes, pars scalas muris ignem portis inferrent, sustinebant tamen eãm tempestatem propugnatores urbis: quia spes erat neque hyemis uim diutius pati Macedonas in aperto posse, nec ab Romano bello tantum tegi laxamenti fore, ut posset morari. Cæterum postquam uineas agi turresque excitari uiderunt, uicta pertinacia est. Nam præter quàm quod aduersus uim pares non erant, ne frumenti quidẽ aut ullius alterius rei copia intus erat, ut in nec opinata obsidione. Itaque cum spei nihil ad resistendũ esset, C. Caruilius Spoletinus, & C. Afranius à præsidio Romano missi, qui à Perseo peterent: primo ut armatos suaque secum ferenteis abire sineret: dein, si id minus impetrarent, uitæ tantum libertatisque fidem acciperent. Promissum id benignius est ab rege quàm præstitum. Exire enim sua secum efferentibus iussis, primum arma ademit. His urbe egressis, & Illyriorum cohors (quingenti erant) & Vscanienses se urbemque dediderũt. Perseus pręsidio Vscanæ imposito, multitudinem omnem deditorum, quæ prope numero exercitũ æquabat, Stuberam abducit. Ibi Romanis, quatuor milia autem

hominum erant, præter principes in custodiam ciuitatum diuisis, Vscanensibus Illyrijsq́ uenditis, in Penestiam exercitum reducit ad Oæneum oppidum in potestatem redigendum, & alioqui opportune situ, & transitus ea est in Labeates, ubi Gentius regnabat. Prætereunti frequens castellum Draudacum nomine peritorum quidam regionis eius, nihil Oæneo capto opus esse ait, nisi in potestate & Draudacum sit: opportunius etiam ad omnia positum esse. Admoto exercitu omnes extemplo dediderũt sese. Qua spe celeriore deditione erectus, postquam animaduertit quantus agminis sui terror esset, undecim alia castella eodem metu in potestatem redigit. Ad perpauca ui opus fuit, cætera uoluntate dedita, & in his recepti M & D dispositi per præsidia milites Romani. Magno usui Caruilius Spoletinus erat in colloquijs, dicendo nihil in ipsos sæuitum. ad Oæneum peruentum est, quod sine iusta oppugnatione capi non poterat: & maiore aliquanto quàm cætera iuuentute & ualidum oppidũ mœnibus erat, & hinc amnis Artatus nomine, hinc mons præaltus & aditu difficilis cingebat. Hæc spem ad resistendum oppidanis dabant. Perseus circumuallato oppido, aggerem à parte superiore ducere instituit, cuius altitudine muros superaret. Quod opus dum perficitur, crebris interim prælijs, quibus per excursiones & mœnia sua oppidani tutabantur, & opera hostium impediebant, magna eorum multitudo uarijs casibus absumpta est: & qui supererant, labore diurno nocturnoq́, & uulneribus inutiles erant. Vbi primum agger iniunctus muro est, & cohors regia, quos Nicatoras appellãt, transcendit, & scalis multis simul partibus impetus in urbem est factus. Puberes omnes interfecti sunt, coniuges liberosq́ eorum in custodiam dedit: prædæ alia militum cessere. Stuberam inde uictor reuertẽs ad Gentium legatos, Pleuratum Illyrium exulantem apud se, & Aputeum Macedonem à Berœa, mittit. Iis mandat, ut exponerẽt æstatis eius hyemisq́; acta sua aduersus Romanos Dardanosq́: adijcerẽt recẽtia in Illyrico hibernæ expeditionis opera: hortarentur Gentium in amicitiam secum & cum Macedonibus iungendam. Hi transgressi iugum Scordi montis, per Illyrici solitudines, quàs de industria populando Macedones fecerant, ne transitus faciles Dardanis in Illyricũ aut Macedoniam essent, Scodram labore ingenti tandem peruenerunt. Lissi rex Gentius erat. eò acciti legati mandata exponentes benigne auditi sunt. Qui responsum sine effectu tulerũt: uoluntatem sibi non deesse ad bellandum cum Romanis: cæterum ad conandum id quod uelit, pecuniã maxime deesse. Hęc Stuberam retulere regi, tum maxime captiuos ex Illyrico uendenti. Extemplo ijdem legati addito Glaucia ex numero custodum corporis, remittuntur, sine mentione pecuniæ, qua una barbarus inops impelli ad bellum poterat. Ancyram inde populatus Perseus in Penestas rursum exercitum reducit: firmatisq́ Vscanæ, & circa eam per omnia castella quæ receperat, præsidijs in Macedoniam sese recipit. L. Cœlius legatus Romanus præerat Illyrico: qui moueri non ausus cum in ijs locis rex esset, post profectionem demum eius conatus in Penestis Vscanam recipere, à præsidio quod ibi Macedonum erat, cum multis uulneribus repulsus Lycnidum copias reduxit. Inde post dies paucos M. Trebellium Fregellanum cum satis ualida manu in Penestas misit, ad obsides ab his urbibus quæ in amicitia cum fide permanserant accipiendos. Procedere etiã in Parthinos (ij quoq; obsides dare pepigerant) iussit: ab utraque gente sine tumultu exigi. Penestarum obsides Apolloniam, Parthinorũ Dyrracium (tum Epidamni magis celebre nomen Græcis erat) missi. Ap. Claudius acceptam in Illyrico ignominiam corrigere cupiens, Phanotem Epiri castellũ adortus oppugnare, & auxilia Athamanum Thesprotorumq; præter Romanum exercitum ad sex M hominum secum adduxit: neq; operæpretium fecit, Cleua qui relictus à Perseo erat cum ualido præsidio defendente. Et Perseus in Elimeam profectus, & circa eam exercitu lustrato, ad Stratum uocantibus Epirotis ducit. Stratus ualidissima tum urbs Ætoliæ erat. Sita est super Ambracium sinum, propè amnem Acheloum. Cum decem milibus peditum eò profectus est, & equitibus trecentis, quos pauciores propter angustias uiarum & asperitatem duxit. Tertio die cum peruenisset ad Citium montem, uix transgressis propter altitudinem niuis, locum quoq; castris ægre inuenit. Profectus inde, magis quia manere non poterat, quàm quod tolerabilis aut uia, aut tempestas esset, cum ingenti uexatione præcipue iumentorum altero die ad templum Iouis, quem

Niceum

Niceum uocant, posuit castra. Ad Arachthum inde flumen itinere ingenti emenso, retentus altitudine amnis mansit. Quo spatio temporis ponte perfecto, traductis copijs diei progressus iter obuium Archidamum principem Ætolorum, per quem ei Stratus tradebatur, habuit. Eo die ad finem agri Ætoli castra posita. Inde altero die ad Stratum peruentum: ubi prope Acheloum amnem castris positis, cum expectaret effusos omnibus portis Ætolos in fidem suam uenturos, clausas portas, atque ipsa ea nocte qua uenerat receptum Romanum præsidium cum C. Popilio legato inuenit. Principes qui præsentis Archidami autoritate compulsi regem accersierant, obuiam egresso Archidamo segniores facti locum aduersæ factioni dederant ad Popilium cum mille peditibus ab Ambracia accersendum. In tempore & Dinarchus præfec. equitum gentis Ætolorum cum DC peditibus & equitibus C uenit. Satis constabat, eum tanquam ad Persea tendentem Stratum uenisse: mutato deinde cum fortuna animo Romanis se aduersus quos uenerat iunxisse. Nec Popilius securior quàm debebat esse, inter tam mobilia ingenia erat: claues portarum custodiamque murorum suæ extemplo potestatis fecit: Dinarchum Ætolosque cum iuuentute Stratiorum in arcem per præsidij speciem amouit. Perseus ab imminentibus superiori parti urbis tumulis tentatis colloquijs, cum obstinatos atque etiam telis procul arceneis uideret, quinque milia passuum ab urbe trans Petitarũ amnem posuit castra. Ibi consilio aduocato, cum Archidamus Epitotarumque transfugæ retinerent, Macedonum principes non pugnandum cum infesto tempore anni censerent, nullis præparatis commeatibus: cum inopiam prius obsidentes quàm obsessi sensuri essent, maxime quod hostium haud procul inde hiberna erant, territus in Aperantiam castra mouit. Aperantij eum propter Archidami magnam in ea gente gratiam autoritatemque consensu omnium acceperunt: is ipse cum octingentorum militum præsidio his est præpositus. Rex cum minore uexatione iumentorum hominumque quàm uenerat in Macedoniã redijt. Appium tamen ab obsidione Phanotis fama ducentis ad Stratum Persei summouit. Cleuas cum præsidio impigrorũ iuuenum insecutus, sub radicibus propè inuijs montiũ ad mille hominum ex agmine impedito occidit, ad ducentos cepit. Appius superatis angustijs in campo quẽ Eleona uocant, statiua dierũ paucorum habuit. Interim Cleuas assumpto Philostrato qui Epirotarum gentem habebat, in agrum Antigonensem transcẽdit. Macedones ad depopulationem profecti, Philostratus cum cohorte sua in insidijs loco obscuro consedit. In palatos populatores cum erupissent ab Antigonea armati, fugientes eos persequentes effusius in uallem infessam ab hostibus præcipitãt. ibi ad M occisis, centum fermè captis, ubique prospere gesta re, propè statiua Appij castra mouent, ne qua uis socijs suis ab Romano exercitu inferri possit. Appius nequicquam in his locis terens tempus, dimissis Chaonumque & si qui alij Epirotæ erant præsidijs, cum Italicis militibus in Illyricum regressus, per Partinorũ socias urbes in hiberna militibus dimissis, ipse Romam sacrificij causa redijt. Perseus ex Penestarum gente M pedites CC equites reuocatos Cassandriam præsidio ut essent misit. Ab Gentio eadem afferentes redierunt. Nec deinde alios atque alios mittendo tentare cum destitit, cum appareret quantum in eo præsidij esset: nec tamen impetrare ab animo posset, ut impensam in rem maximi ad omnia momenti faceret.

DECADIS QVINTAE LIBER QVARTVS

PRINCIPIO ueris quod hyemem eam qua hæc gesta sunt insecutum est, ab Roma profectus Q. Marcius Philippus cos. cum quinque milibus, quod in supplementum legionũ traiecturus erat, Brundisium peruenit. M. Popilius consularis & alij pari nobilitate adulescentes Tr. mil. in Macedonicas legiones consulem secuti sunt. Per eos dies & C. Marcius Figulus Pr. cui classis prouincia euenerat, Brundisium uenit: & simul ex Italia profecti, Corcyram altero die, tertio Actium Acarnaniæ portum tenuerunt. Inde consul ad Ambraciam egressus, itinere terrestri petit Thessaliam. Pr. superato Leucata Corinthium sinum inuectus, & Creusæ relictis nauibus, terra & ipse per mediã Boetiam dies unius expedito itinere Chalcidem ad classem contendit. Castra eo tempore A. Hostilius in Thessalia circa Palæpharsalũ habebat, sicut nulla

re bellica memorabili gesta,ita ad cunctam militarem disciplinam ab effusa licentia formato milite,& socijs cum fide cultis,& ab omni genere iniuriæ defensis.Audito successoris aduentu, * cum arma uiros equos cum cura inexisset, ornato exercitu obuiam uenienti consuli processit. Et primus eorum congressus ex dignitate ipsorum ac Romani nominis,& in rebus deinde ge* rendis.Proconsul.enim ad exercitum paucis post diebus consul concionem apud milites habuit.orsus à parricidio Persei perpetrato in fratrem,cogitato in parentem,adiecit post scelere partum regnum,ueneficia,cædes,latrocinio nefaudo petitum Eumenen,iniurias in P R. direptiones sociarum urbium contra fœdus:ea omnia quam dijs quoq; inuisa essent, sensurū in exitu rerum suarum.Fauere enim pietati fideiq; deos,per quæ P R ad tantum fastigij uenerit. Vires deinde P R iam terrarum orbem complectentis cum uiribus Macedoniæ,exercitus cum exercitibus comparauit. Quanto maiores Philippi Antiochiq; opes nō maioribus copijs fractas esse.Huius generis adhortatione accensis militum animis,consultare de summa gerendi belli cœpit. Eò & C.Marcius Pr. à Chalcide classe accepta uenit. Placuit non ultra morando in Thessalia tempus terere, sed mouere extemplo castra atq; pergere inde in Macedoniam: & prætorem dare operam ut eodem tempore classis quoq; inueheretur hostium littoribus. Prætore dimisso consul menstruum iusso milite secum ferre,profectus decimo post die quàm exercitum acceperat,castra mouit:& unius diei progressus iter,cōuocatis itinerū ducibus cum exponerent in concilio iussisset quà quisq; ducturus esset,summotis ijs,quam potissimum peteret retulit ad consilium.Alijs per Pythoum placebat uia:alijs per Cambunios montes,quà pri ore anno duxerat Hostilius C O S:alijs præter Ascuridem paludem.Restabat aliquantum uiæ communis:itaq; in id tempus, quo prope diuortium itinerum castra posituri erant, deliberatio eius rei differtur.In Perrhæbiam inde ducit,& inter Azorum & Dolichen statiua habuit,ad consulendum rursus,quam potissimum capesseret uiam.Per eosdem dies Perseus,cum appropinquare hostem sciret,quod iter petiturus esset ignarus, omneis saltus insidere præsidijs statuit.In iugum Cambuniorum montium(Volustana ipsi uocant) X milia leuis armaturæ iuuenum cum duce Asclepiodoto mittit: ad castellū quod super Ascuridem paludem erat (Lapathus uocatur locus)Hippias tenere saltum cum X I I milium Macedonū præsidio iussus. Ipse cum reliquis copijs primo circa Dium statiua habuit:deinde , adeo ut obtorpuisse inops consilij uideretur,cum equitibus expeditis littore nunc Heracleam, nunc Philam percurrebat, eodem inde cursu Dium repetens.Interim consuli sententia stetit eo saltu ducere, ubi propter Octolopum diximus regis castra.Præmitti tamen I I I I M armatorum ad loca opportuna præoccupanda placuit, queis præpositi sunt M.Claudius & Q.Marcius cōsulis filius: confestim & uniuersæ copiæ sequebantur.Cæterum adeo ardua & aspera & confragosa uia fuit,ut præmissi expediti biduo quindecim milium passuum ægre itinere confecto castra posuerint: turrim Eudieru quem cepere locū appellant.Inde postero die V I I M progressi,tumulo haud procul hostium castris capto,nuntium ad consulem remittunt:peruentum ad hostem esse,loco se tuto & ad omnia opportuno consedisse:ut quantum extendere iter posset, consequeretur.Sollicito consuli & propter itineris difficultatem quod ingressus erat, & corū uicem quos paucos inter media præsidia hostium præmiserat, nuntius ad Ascuridem paludem occurrit. Addita igitur & ipsi fiducia est,coniunctisq; copijs castra tumulo qui tenebatur, quà aptissimum ad loci naturam erat,sunt acclinata. Non hostium modo castra, quæ paulo plus mille passuum aberant,sed omnis regio ad Dium & Philam,oraq; maris,late patente ex tam alto iugo prospectu,oculis subijcitur. Quæ res accendit militi animos, postquam summam belli, ac regias omneis copias,terramq; hostilem tam è propinquo conspexerūt. Itaq; cum alacres, protinus duceret ad castra hostium,consulem hortarētur,dies unus fessis labore uiæ ad quietem datus est. Tertio die parte copiarum ad præsidium castrorum relicta, consul ad hostem ducit. Hippias nuper ad tuendum saltum ab rege missus erat: qui ex quo castra Romana in tumulo conspexit,præparatis ad certamen animis suorum, uenienti agmini C O S. obuius fuit. & Romani expediti ad pugnam exierant,& hostes leuis armatura erat, promptissimū genus ad lacessendum certamen. Congressi igitur extemplo tela coniecerunt: multa utrinq; uulnera

temerario

temerario incursu & accepta & illata, pauci utriusq; partis ceciderūt. Iritatis in posterum diem animis, maioribus copijs atq; infestius concursum ab illis, si loci satis ad explicandam aciem, fuisset: iugum montis in angustum dorsum cuneatum, uix ternis ordinibus armatorū in fronte patuit. Itaq; paucis pugnantibus, cætera multitudo præcipue qui grauium armorum erant, spectatores pugnæ stabāt: leuis armatura etiam per anfractus iugi procurrere, & ab lateribus cum leui armatura cōserere, per iniqua atq; æqua loca pugnam petere: ac pluribus ea die uulneratis quàm interfectis prælium nocte diremptum est. Tertio die egere consilio Romanus imperator: nam neq; manere in iugo inopi, neq; regredi sine flagitio atq; etiam periculo, sed cedenti ex superioribus locis instare hostis poterat: nec aliud restabat, quàm audacter cōmissum pertinaci audacia, quę prudens interdum in exitu est, corrigere. Ventum quidem erat eò, ut si hostem similem antiquis Macedonum regibus habuisset consul, magna clades accipi potuerit. Sed cum ad Dium per littora cum equitibus uagaretur rex, & ab XII M propè clamorem & strepitum pugnantium audiret, nec auxit copias integros fessis submittendo, neq; ipse, quod plurimum intererat, certamini affuit, cum Romanus imperator maior LX annis & prægrauis corpore, omnia militaria munera ipse impigre obiret: egregie ad ultimum in audacter commisso perseuerauit, & Popilio relicto in custodia iugi, per inuia transgressus: præmissis qui repurgarent iter: Attalum & Misagenem, cum suæ gentis utrunq; auxiliaribus, præsidio esse saltum aperientibus iubet. Ipse equites impedimentaq; præ se habens, cum legionibus agmen cogit. Inenarrabilis labor descendentibus cum ruina iumentorum sarcinarumq;: progressis uix dum IIII milia passuum nihil optabilius esse quàm redire quà uenerāt, si possent. Hostilem propè tumultum agmini elephanti præbebant, qui ubi ad inuia uenerant, deiectis rectoribus cum horrendo stridore pauorem ingentem equis maxime incutiebant, donec traducendi eos ratio inita est. Per procliue sumpto fastigio, longi duo ualidi asseres ex inferiore parte in terra defigebantur, distantes inter se paulo plus quam quanta beluæ latitudo est: in eos transuersi incumbentes tigni ad tricenos longi pedes, ut pons esset, iniungebantur: humusq; insuper inijciebatur. modico deinde infra interuallo, similis alter pons: deinde tertius, & plures ex ordine, quà rupes abscisæ erant, fiebant. Solido præcedebat elephas in pontem: cuius priusquam in extremum procederet, succisis asseribus collapsus pons usq; alterius initiū pontis prolabi eum leniter cogebat: alij elephanti pedibus insistētes, alij clunibus subsidentes prolabebantur: ubi planicies altera pontis excepisset eos, rursus simili ruina inferioris pontis deferebantur, donec ad æquiorem uallem peruentum est. Paulo plus VII M die Romani processerunt: minimum pedibus itineris confectum: plerunq; prouoluētes se simul cum armis alijsq; oneribus, cum omni genere uexationis processerunt: adeo ut ne dux quidem & autor itineris inficiaretur, parua manu deleri omnem exercitum potuisse. Nocte ad modicam planiciem peruenerunt: neq; an infestus is locus esset, septus undiq;, circumspiciendi spatium fuit. uix tandem ex insperato stabilem ad insistendum nactis locū, postero quoq; die in tam caua ualle opperiri Popilium ac relictas cum eo copias necesse fuit: quos & ipsos cum ab nulla parte hostis terruisset, locorum asperitas hostiliter uexauit. Tertio die coniunctis copijs eunt per saltum, quem incolæ Callipeucen appellant. tertio inde die per æque inuia, sed assuetudine peritius & meliore cum spe, quod nec hostis unquam apparebat, & mari appropinquabāt: digressi in campos, inter Haracetum & Libethrum posuerunt castra peditum, quorum pars maior tumulos tenebat: ij uallem, campi quoq; partem ubi eques tenderet, amplectebantur. Lauanti regi dicitur nuntiatum, hosteis adesse: quo nuntio cum pauidus exiluisset è solio, uictum se sine prælio clamitans proripuit. & subinde per alia atq; alia pauida consilia & imperia trepidans, duobus ex amicis Pellam alterum Asclepiodotum, ubi pecunia deposita erat, ex præsidijs reuocat: omnesq; aditus aderit bello. Ipse ab Dio auratis statuis omnibus raptim, ne præda hosti essent, in classem congestis, ocius demigrare Pydnam cogit. & quæ temeritas consulis uideri potuisset: quod eò processisset, unde inuito hoste regredi nequiret: eam nō consultam audaciam fecit. Duos enim saltus, per quos inde euadere possent, habebant Romani: unum per Tempe in Thessaliam, alterum in Macedoniam præter Dium, quæ utraq; regijs

tenebantur præsidijs. Itaq; si dux intrepidus x dies primam speciem appropinquantis terroris sustinuisset, neq; receptus Romanis per Tempe in Thessaliam, neq; commeatibus peruehendis eò patuisset iter. Sunt enim Tempe saltus, etiamsi nõ bello fiat infestus, transitu difficilis. nam præter angustias per quinq; milia, quà exiguũ iumento onusto iter est: rupes utrinque ita abscisæ sunt, ut despici uix sine uertigine quadam simul oculorum animiq; possit. terret & sonitus & altitudo per mediam uallem fluentis Penei amnis. Hic locus tam suapte natura infestus, per quatuor distantia loca præsidijs regis fuit infessus. Vnum in primo aditu ad Connum erat, alterum Condylon castello inexpugnabili: tertium circa Lapathunta: quẽ Characa appellant, quartum, uiæ ipsi, quà & media & angustissima uallis est, impositũ: quam uel decem armatis tueri facile est. Intercluso per Tempe simul aditu commeatibus, simul reditu, ipsi montes per quos descenderant repetendi erant. quod ut furto fefellerant: ita propalàm, tenentibus superiora cacumina hostibus, non poterãt: & experta difficultas spem omnem incidisset. Supererat nihil aliud in temere commisso, quàm in Macedoniam ad Dium per medios euadere hosteis: quod, nisi dij mentem regi ademissent, ipsum ingentis difficultatis erat. Nam cum Olympi radices montis paulo plus quàm mille passuum ad mare relinquant spatium, cuius dimidium loci occupat ostium late restagnans Baphyri amnis: partẽ planitiæ aut Iouis templum aut oppidum tenet: reliquum perexiguum fossa modica uallóq; claudi poterat. & saxorum ad manum syluestrisq; materiæ tantum erat, ut uel murus obijci turresq; excitari potuerint. Quorum nihil cum dispexisset cæcata mens subito terrore, nudatis omnibus præsidijs, patefactisq; bello, ad Pydnam refugit. cos. plurimum & præsidij & spei cernens in stultitia & segnitie hostis, remisso nuntio ad Sp. Lucretiũ Larissam, ut castella relicta ab hoste circa Tempe occuparet: præmisso Popilio ad explorãdos transitus circa Dium: postquàm patere omnia in omnes partes animaduertit, secundis castris peruenit ad Dium: metariq; sub ipso templo, ne quid sacro in loco uiolaretur, iussit. Ipse urbem ingressus sicut non magnam, ita exornatam publicis locis & multitudine statuarum, munitamq; egregie, uix satis credere in tantis rebus sine causa relictis non aliquem subesse dolum. unum diem ad exploranda circa omnia moratus, castra mouet: satisq; credens paratam frumenti copiam fore, eo die ad amnem nomine Mityn processit. Postero die progressus, Agassam urbem tradentibus sese ipsis recepit: & ut reliquorum Macedonum animos sibi conciliaret, obsidibus contentus sine præsidio relinquere se eis urbem, immunesq; ac suis legibus uicturos est pollicitus. Progressus inde dici iter, ad Ascordum flumen posuit castra: & quantum procederet longius à Thessalia, eo maiorem rerum omnium inopiam sentiens, regressus ad Dium est: dubitatione omnibus exempta, quid intercluso ab Thessalia patiendum fuisset, cui procul inde abscedere tutum non esset. Perseus contractis in unum omnibus copijs ducibusq;, increpare præfectos præsidiorum, ante omnes Asclepiodotum atq; Hippiam: ab his dicere claustra Macedoniæ tradita Romanis esse: cuius culpæ reus nemo iustius quàm ipse fuisset. Consuli postquam ex alto conspecta classis spem fecit cum commeatu naues uenire (ingens enim caritas annonæ, ac propè inopia erat) ab inuectis iam portum audit, onerarias naues Magnesiæ relictas esse. Incerto inde quid nam agendũ foret (adeo sine ulla ope hostis quæ aggrauaret, cum ipsa difficultate rerum pugnandum erat) peropportune literæ à Sp. Lucretio allatæ sunt: castella se quæ super Tempe essent & circa Philan tenere omnia, frumentiq; in ijs & aliarũ in usum rerum copiã inuenisse. His magnopere lætus cos. ab Dio ad Philan ducit: simul ut præsidiũ eius firmaret, simul ut militi frumentũ, cuius tarda subuectio erat, diuideret. Ea profectio famã haud quaq; secundã habuit: nam alij metu recessisse eum ab hoste ferebant, quia manenti imperatori prælio dimicandũ foret: alij ignarum belli quæ indies fortuna nouaret: ut qui offerentibus sese rebus omisisset è manibus ea, quæ mox repeti non possent. Simul enim cessit possessione Dij, excitauit hostẽ, ut tunc tandem sentiret recuperanda esse, quæ prius culpa amissa forent. Audita enim profectione cõsulis, regressus Dium quæ disiecta ac uastata ab Romanis erãt reficit, pinnas mœniũ decussas reponit, ab omni parte muros firmat: deinde quinq; milia passuum ab urbe citra ripam Enipei amnis castra ponit, amnẽ ipsum transitu perdifficilem pro mu

nimento

nimento habiturus. Fluit ex ualle Olympi montis, ęstate exiguus. hibernis idem incitatus plu uijs & supra rupes ingenteis gurgitibus facit: & intra prorupta in mare euoluendo terram præ altas uoragines, cauatoq; medio alueo ripas utrinq; præcipites. Hoc flumine Perseus septum iter hostis credens, extrahere reliquũ tempus eius æstatis in animo habebat. Inter hæc COS. à Phila Popiliũ cum duobus milibus armatorum Heracleam mittit. Abest à Phila V M fermè passuũ, media regione inter Dium Tempeq;, in rupe amni imminente positũ. Popilius prius quam armatos muris admoueret, misit qui magistratibus principibusq; suaderent, fidem de mentiamq; Romanorũ q̃ uim experiri mallent. Nihil ea consilia mouerũt, quia ignes ad Enipeum ex regis castris apparebãt. Tum terra mariq; (& classis appulsa ab littore stabat) simul armis simul operibus machinisq; oppugnari cœpti. Iuuenes etiã quidã Romani, ludicro circensi ad usum belli uerso, partẽ humillimã muri ceperunt. Mos erat tum, nondũ hac effusione inducta bestijs omniũ gentiũ circum cõplendi, uaria spectaculorũ cõquirere genera: nec semel quadrigis, semel desultore misso, uix unius horæ tempus utrunq; curriculũ cõplebat. Inter cætera sexageni fermè iuuenes, interdũ plures, apparitoribus ludi armati inducebantur. Horum inductio in parte simulacrũ decurrentis exercitus erat: ex parte elegantioris exercitij q̃ militaris artis, propiorq; gladiatoriũ armorũ usum. Cum alios decursus edidissent motus: quadrato agmine facto, scutis super capita densatis, stantibus primis, secũdis summissioribus, tertijs magis & quartis, postremis etiam genu nixis fastigiatã, sicut tecta ędificiorũ sunt, testudinẽ faciebant. Hinc L fermè pedũ spatio distantes duo armati procurrebãt, cõminatiq; inter se, ab ima in summã testudinẽ per densata scuta cum euasissent: nunc uelut propugnãtes per oras extremæ testudinis, nunc in media inter se cõcurrentes, haud secus q̃ stabili solo persultabãt. Huic testudini simillima parti muri admota, cum armati superstãtes subissent, propugnatoribus muri fastigio altitudinis ęquabãtur: depulsisq; ijs, in urbẽ duorum signorũ milites transcenderũt. Id tantũ dissimile fuit, q; & in fronte extrema, & ex lateribus, soli nõ habebãt super capita elata scuta, ne nudarent corpora: sed prætecta pugnantiũ more. ita nec ipsos tela ex muro missa subeunteis læserũt, & testudini iniecta imbris in modũ lubrico fastigio innoxia ad imum labebantur. Et COS. capta iam Heraclea castra eò promouit, tanq̃ Dium, atq; inde summoto rege in Pieriam etiã progressurus. Sed hiberna iam præparans, uias cõmeatibus subuehendis ex Thessalia muniri iubet, & eligi horreis opportuna loca, tectaq; ædificari ubi diuersari portantes cõmeatus possent. Perseus tandẽ pauore eo quo attonitus fuerat recepto animo, mallet imperijs suis nõ obtemperatũ esse, cum trepidans gazam in mare deijci Pellæ, Thessalonicæ naualia iusserat incendi. Andronicus Thessalonicã missus traxerat tempus, id ipsum quod accidit, pœnitentiæ relinquens locũ. incautior Nicias Pellæ proijciẽdo pecuniæ partẽ, quod fuerat nactus: sed in rem emendabilem uisus lapsus esse, q; per urinatores omne fermè extractũ est. tantusq; pudor regi pauoris eius fuit, ut urinatores clàm interfici iusserit: deinde Andronicum quoq; & Nician, ne quis tam dementis imperij cõscius existeret. Inter hæc C. Marcius cum classe ab Heraclea Thessalonicã profectus, & agrũ pluribus locis expositis per littora armatis late uastauit: & procurrentes ab urbe secundis aliquot prælijs trepidos intra mœnia cõpulit. iamq; ipsi urbi terribilis erat, cum dispositis omnis generis tormẽtis non uagi modo circa muros temere appropinquantes, sed etiã qui in nauibus erant saxis tormento emicantibus percutiebantur. Reuocatis igitur in naues militibus, omissaq; Thessalonicę oppugnatione, Æniam inde petiit. XV milia passuũ ea urbs abest, aduersus Pydnam posita, fertili agro. Peruastatis finibus eius legentes oram Antigoneã perueniũt: ibi egressi in terrã primo & uastarunt agros passim, & aliquantũ prædæ contulerunt ad naues. dein palatos eos adorti Macedones mixti pedites equitesq;, fugientes effuse ad mare persecuti D fermè occiderunt, & non minus ceperunt. nec aliud q̃ ultima necessitas, cum recipere se tuto ad naues prohiberentur, animos militum Romanorũ simul desperatione alia salutis, simul indignitate irritauit. redintegrata in littore pugna est: adiuuere & qui in nauibus erãt. Ibi Macedonũ ducenti fermè cæsi, par numerus captus. Ab Antigonea classis profecta ad agrũ Pallenensem exscensionẽ ad populandũ fecit. Finium is ager Cassandrensium erat, longe fertilissimus omnis orę quam pręteruecti fuerant,

Ibi Eumenes rex XX tectis nauibus ab Elea profectus obuius fuit, & quinq; missæ à Prusia rege tectæ naues. Hac uirium accessione animus creuit prætori ut Cassandream oppugnaret. Condita est à Cassandro rege in ipsis faucibus quæ Pallenensem agrum ceteræ Macedoniæ iungunt, hinc Toronaico, hinc Macedonico septa mari. Eminet nanq; in altum lingua in qua sita est: nec minus q̃ in altum magnitudine Atho mons excurrit, obuersa in regioné Magnesiæ duobus imparibus promontorijs: quorum maiori Posideum est nomen, minori Canastreum. Diuisis partibus oppugnare adorti. Romanus ad Clitas quas uocant, munimenta ceruis etiam obiectis ut uiam intercluderet, à Macedonico ad Toronaicum mare perducit. ab altera parte Euripus est: inde Eumenes oppugnabat. Romanis in fossa complenda, quam nuper obiecerat Perseus, plurimum erat laboris. Ibi quærenti Pr. quia nusquam cumuli apparebant, quò regesta è fossa terra foret: monstrati sunt fornices: non ad eandem crassitudiné qua ueterem murum, sed simplici laterũ ordine structos esse. Consiliũ igitur cepit, transfosso pariete iter in urbem patefacere. Fallere auté ita se posse, si muros à parte alia scalis adortus, tumultu iniecto in custodiá eius loci propugnatores urbis auertisset. Erant in præsidio Cassandreæ præter non contemnendá iuuentutem oppidanorum DCCC Agrianes, & MM Penestarum Illyriorum à Pleurato inde missi, bellicosum utrunq; genus. His tuentibus muros cum subire Romani summa ui niterentur, momento temporis parietes fornicum perfossi urbem patefecerunt. quod si qui irrupere armati fuissent, extemplo cepissent. Hoc ubi perfectum esse opus militibus nuntiatum est, clamoré alacres gaudio repente tollunt, alijs parte alia in urbem irrupturis. Hosteis primũ admiratio cepit, quid nam sibi repentinus clamor uellet. Postq; patere urbem accepere præfecti præsidij Pytho & Philippus Proco, qui occupasset aggredi opus factum esse rati, cum ualida manu Agrianũ Illyriorumq; erumpunt: Romanosq;, qui alij aliunde coibant, conuocabanturq; ut signa in urbé inferrent, incõpositos atq; inordinatos fugant persequunturq; ad fossam: in qua cõpulsos ruina cumulãt. DC fermè ibi interfecti, omnesq; propè qui inter murũ fossamq; deprensi erant, uulnerantur. Ita suo ipse conatu perculsus prætor, segnior ad alia factus consilia erat: & ne Eumeni quidé simul à mari simul à terra aggredienti quidquam satis procedebat. Placuit igitur utriq;, custodijs firmatis ne quod præsidiũ ex Macedonia intromitti posset, quoniá uis aperta non processisset, operibus mœnia oppugnare. Hæc parantibus his X regij lembi ab Thessalonica cum delectis Gallorum auxiliaribus missi, cum in salo stantes hostiũ naues conspexissent, ipsi obscura nocte simplici ordine q̃ poterant proxime littus tenentes intrarunt urbem. Huius noui præsidij fama absistere oppugnatione simul Romanos regemq; coegit: circumuecti promontorium ad Toronem classem appulerunt. Eam quoq; oppugnare adorti, ubi ualida defendi manu animaduerterunt, irrito incepto Demetriadem petunt. Ibi cum appropinquantes repleta mœnia armatis uidissent, præteruecti ad Iolcon classem appulerunt, inde agro uastato Demetriadé quoq; aggressuri. Inter hæc & COS. ne segnis sederet tantũ in agro hostico, M. Popiliũ cum V milibus militũ ad Melibœam urbem oppugnandá mittit. Sita est in radicibus Ossæ montis, qua parte in Thessaliam uergit, opportune imminens super Demetriadem. Primus aduentus hostium perculit incolas loci: collectis deinde nec opinato pauore animis, discurrunt armati ad portas ac mœnia quà suspecti aditus erant: spemq; extemplo inciderunt eapi primo impetu posse. Obsidio igitur parabatur, & opera oppugnationum fieri cœpta. Perseus cum audisset simul Melibœam à consulis exercitu oppugnari, simul classem Iolci stare, ut inde Demetriadem aggrederetur: Euphranorem quendam ex ducibus cum delectis duobus milibus Melibœam mittit. eidem imperatum, ut si à Melibœa submouisset Romanos, Demetriadem prius occulto itinere intraret, quàm ab Iolco ad urbem castra mouerent Romani. & ab oppugnatoribus Melibœæ cum in superioribus locis repẽte apparuisset, cũ trepidatione multa relicta opera sunt, ignisq; iniectus: ita à Melibœa abscessum est. Euphranor soluta unius urbis obsidióe, Demetriadem extemplo ducit. Nec tum mœnia modo, sed agros etiam confiderunt se à populationibus tueri posse: & eruptiones in uagos populatores non sine uulneribus hostium factæ sunt. Circumuecti tamen mœnia sunt Pr. & rex, situm urbis cõtemplãtes, si qua parte tentare aut opere, aut ui possent

ui possent. Fama fuit, per Cydantem Cretensem & Antimachum qui Demetriadi præerat, tractatas inter Eumenen & Persea conditiones amicitiæ: ab Demetriade certe abscessum est. Eumenes ad consulem nauigat:gratulatus qnod prospere Macedoniam intrasset, Pergamum in regnum abit. Marcius Figulus prætor parte classis in hiberna Sciathum missa, cum reliquis nauibus Oreum Boetiæ petiit:eam urbem aptissimam ratus, unde exercitibus, qui in Macedo nia quiq; in Thessalia erant, mitti commeatus possent. De Eumene rege longe diuersa tradunt. Si Valerio Antiati credas, nec classe adiutum ab eo prætorem esse, cum sæpe eum literis accersisset, tradit: nec cum gratia ab consule profectum in Asiam. indignatum quod ut ijsdem castris tenderet permissum non fuerit: ne ut equites quidem Gallos quos secum adduxerat relinqueret impetrari ab eo potuisse. Attalum fratrē eius, & remansisse apud consulem: & sinceram eius fidem æquali tenore, egregiamq; operā in eo bello fuisse. Dum bellum in Macedonia geritur, legati transalpini ab regulo Gallorum (Balanos ipsius traditur nomen, gentis ex qua fuerit non traditur) Romam uenerunt, pollicentes ad Macedonicum bellnm auxilia. Gratiæ ab Senatu actæ, muneraq; missa, torquis aureus duo pondo, & pateræ aureæ quatuor pondo, equus phaleratus armaq; equestria. Secundum Gallos Pamphyli legati coronam auream ex XX milibus Philippiorum factam in curiam intulerunt: petentibusq; ijs ut id do num in cella IOM ponere, & sacrificare in Capitolio liceret, permissum: benigneq; amicitiam renouare nolentibus legatis responsum, & binūm milium æris singulis missum munus. Tum ab rege Prusia, & paulopost ab Rhodijs, de eadem re longe aliter differētes legati auditi sunt. utraq; legatio de pace reconcilianda cum rege Perseo egit. Prusiæ preces magis q̃ postulatio fuere, profitentis & ad id tempus se cum Romanis stetisse, & quo ad bellum foret staturum. Cæterū cum ad se à Perseo legati uenissent de finiendo cum Romanis bello, & ijs pollicitum deprecatorem apud senatum futurum, petere, si possent inducere in animū ut finiant iram: se quoq; in gratia reconciliatæ pacis posse uti. Hæc regij legati. Rhodij superbe commemoratis erga P R beneficijs, & penè uictoriæ utiq; de Antiocho rege maiore parte à se uindicata, adiecerunt: cum pax inter Macedonas Romanosq; esset, sibi amicitiam cum rege Perseo cœptam. eam se inuitos, nullo eius in se merito, quoniam ita Romanis uisum sit in societatem se belli trahere, interrupisse. Tertium se annum multa eius incōmoda belli sentire: mari intercluso inopia insulam premi, amissis maritimis uectigalibus atq; cōmeatibus. Cnm id ultra pati nō possent, legatos alios ad Persea in Macedoniam misisse, qui ei denuntiarent, Rhodijs placere pacem eum componere cum Romanis: se Romam eadem nuntiatum missos: per quos stetisset quo minus belli finis fieret, aduersus eos quid sibi faciundū esset Rhodios consideraturos esse. Ne nunc quidem hæc sine indignatione legi audiriúe posse certum habeo: inde existimari potest qui habitus animorū audientibus ea patribus fuerit. Clandius nihil responsum autor est: tantum SC recitatū, quo Caras & Lycios liberos esse iuberet P R: literasq; extemplo ad utranq; gentem scirent indicatum mitti. Qua audita re, principem legationis, cuius magniloquentiam uix curia pauloante ceperat, corruisse. Alij responsum esse tradunt: P R & principio eius belli, haud uanis autoribus compertum habuisse, Rhodios cum Perseo rege aduersus Remp. suam occulta consilia iniisse: & si id ante dubium fuisset, legatorum pauloante uerba ad certum redegisse: & plerunq; ipsam se fraudem, etiam si initio cautior fuerit, detegere. Rhodios nuntio in orbe terrarū arbitria belli pacisq; agere: deorum nutu arma sumpturos posituros q; Romanos esse. Iam non deos fœderum testeis, sed Rhodios habituros. Ita ne tandem ijs pareatur, exercitusq; de Macedonia deportentur? Visuros esse quid sibi faciundum sit. quid Rhodij, uisuri sint, ipsos scire: populum certe Romanum deuicto Perseo, qnod propediem sperent fore, uisurum ut pro meritis cuiusq; in eo bello ciuitatis gratiam dignam referat. Munus tamen legatis in singulos binúm milinm æris missum est, quod ij non acceperunt. Literæ deinde recitatæ Q. Marcij consulis sunt, quemadmodum saltu superato in Macedoniam transisset. Ibi & ex alijs locis commeatus rempublicam prospectos in hyemem habere, & ab Epirotis XX milia modiūm tritici, X hordei sumpsisse, ut pro eo frumento pecunia Romæ legatis eorum curaretur. Vestimenta militibus ab Roma mittēda esse: equis CC fermè opus esse maxime

P. Cornelij Scipionis Nasicæ, & P. Lentuli ædiliũ curuliũ LXIII africanas, & XL ursos & elephãtos lusisse. L. Æmilio Paulo, C. Licinio coss. Idib. Martijs principio insequẽtis anni cum in expectatione patres fuissent, maxime quid nam cõsul de Macedonia cuius ea prouincia esset referret, nihil se habere Paulus quod referret, cum nondum legati redissent, dixit. Cæterum Brundisij legatos iam esse, bis ex cursu Dyrracium eiectos. Cognitis mox, quæ nosci prius in rem esset, relaturum: id fore intra perpaucos dies. Et ne quid profectionem suam teneret, pridie Id. April. Latinis esse constitutam diem. Sacrificio rite perfecto, se & Cn. Octauium simul senatus censuisset exituros esse: C. Licinio collegæ suo fore curæ se absente, ut si qua parari mittiq́ue ad id bellum opus sit parentur mittanturq́. Interea legationes exterarum nationum audiri posse. Sacrificio rite perfecto, primi Alexandrini legati ab Ptolemæo & Cleopatra regibus uocati sunt. Sordidati, barba & capillo promisso, cum ramis oleæ ingressi curiam procubuerunt: & oratio quàm habitus fuit miserabilior. Antiochus Syriæ rex, qui obses Romæ fuerat: per honestam speciem maioris Ptolemæi reducendi in regnũ, bellum cum minore fratre eius, qui tum Alexandriã tenebat, gerens: & ad Pelusium nauali prælio uictor fuerat, & tumultuario opere ponte per Nilum facto transgressus cum exercitu obsidione ipsam Alexandriam tenebat: nec procul abesse quin potiretur regno opulentissimo uidebatur. Ea legati querentes orabant senatum, ut opem regno regibusq́ amicis imperio ferrent. Ea merita P R in Antiochum, eam apud omnes reges gentesq́ autoritatem esse: ut si legatos misissent, qui denuntiarent non placere senatui socijs regibus bellum fieri, extemplo abscessurus à mœnibus Alexandreæ abducturusq́ exercitum in Syriam esset. Quod si cunctentur facere, breui extorres regno Ptolemæum & Cleopatram Romam uenturos cum pudore quodam P R quod nullam opem in ultimo discrimine fortunarum tulissent. Moti patres precibus Alexandrinorum, extemplo C. Popilium Lenatem, & C. Decimium, & C. Hostilium, legatos ad finiendum inter reges bellum miserunt. Prius Antiochum, dein Ptolemæum adire iussi, & nuntiare, ni absistatur bello, per utrum stetisset, eum non pro amico nec pro socio habituros esse. His intra triduum simul cum legatis Alexandrinis profectis, legati ex Macedonia quinquatribus ultimis adeo expectati uenerunt, uti nisi uesper esset extemplo senatum uocaturi consules fuerint. Postero die senatus fuit, legatiq́ auditi sunt. Ii nuntiãt, maiore periculo quàm emolumento exercitum per inuios saltus in Macedoniam inductum. Pieriam, quò processisset, regem tenere: castra castris propè ita collata esse, ut flumine Enipeo interiecto arceantur: neq́ regem pugnandi potestatem facere, nec nostris uim ad cogendum esse: hyemem etiam asperam rebus gerendis interuenisse, in otio militem ali, nec plus quàm VI frumentum habere. Macedonum dici XXX milia armatorum esse. Si Ap. Claudio circa Lycnidum satis ualidus exercitus foret, potuisse ancipiti bello distinere regem: nunc & Appium & quod cum eo præsidij sit, in summo periculo esse: nisi propere aut iustus exercitus eò mittatur, aut illi inde deducantur. Ad classem se ex castris profectos, sociorum naualium partem morbo audisse absumptam, partem, maxime qui ex Sicilia fuerint, domos suas abisse, & homines nauibus deesse: qui sint, neq́ stipendiũ accepisse, neq́ uestimenta habere. Eumenen classemq́ eius, tanquam uento allatas naues, sine causa & uenisse, & abisse: nec animum eius regis constare satis uisum. Sicut omnia de Eumene dubia, Attali egregie constantem fidem nuntiabant. Legatis auditis tunc de bello referre sese L. Æmilius dixit. Senatus decreuit ut in octo legiões parẽ numerum tribunorum consules & populus crearẽt: creari autem neminem eo anno placere, nisi qui honorem gessisset. Tum ex omnibus Tr. mil. uti L. Æmilius in duas legiones in Macedoniam quos eorum uelit eligat: & ut solenni Latinarum perfecto, L. Æmilius cos. Cn Octauius Pr. cui classis obtigisset, in prouinciam proficiscantur. Additus est his tertius L. Anicius Pr. cuius inter peregrinos iurisdictio erat. Eum in prouinciam Illyricum circa Lycnidum Ap. Claudio succedere placuit. Delectus cura C. Licinio consuli imposita: is VII milia ciuiũ Romanorum & equites CC scribere iussus: & socijs nominis Latini septem milia peditũ imperare, CCCC equites: & Cn. Seruilio Galliam obtinenti prouinciam literas mittere, ut DC equites conscriberet. Hunc exercitum ad collegam primo quoq́ tempore mittere in Macedoniam iussus, ne

que

que in ea prouincia plus quàm duas legiones esse.eas repleri,ut sena milia peditum, trecenos haberent equites. cæteros equites peditesq́ in præsidijs disponi. Qui eorum idonei ad militandom noo esseot,dimitti. x præterea milia peditum imperata socijs,& D C C C equites. Id præsidij additum Anicio præter duas legiones,quas portare in Macedooiam est iussus, quina milia peditum & ducenos habentes,trecenos equites.& in classem v milia naualium sociúm sunt scripta.Licinius consul duabus legionibus obtinere prouinciam iussus:eò addere sociorum x milia peditum,& D C equites. S C perfectis L. Æmilius C O S. è curia in concionem processit orationemq́ talem habuit.Animaduertisse uideor Quirites, maiorem mihi sortito Macedoniam prouinciam gratulationem factam, quàm cum aut consul essem consalutatus, aut quo die magistratum inissem:neq; id ob aliam causam, quàm quia bello in Macedonia, quod diu trahitur,existimastis digoum maiestate P R exitū per me impooi posse.deos quoque huic fauisse sorti spero, eosdemq́ in rebus gerendis affuturos esse. Hæc partim opinari, partim sperare possum. Illud affirmare pro certo habeo audeoq́, me omni ope adnisurum esse,ne frustra uos hanc spem de me conceperitis.Quæ ad bellum opus sunt,& senatus decreuit,&(quoniam extemplo proficisci placet,neq; ego io mora sum)C.Licinius collega,uir egregius,æque enixe parabit ac si ipse id bellom gesturus esset.Vos quæ scripsero senatui aut uobis,credite:rumores credulitate uestra ne alatis,quorum autor nemo extabit. Nam nunc quidem quod uulgo fieri hoc præcipue bello animaduerti,nemo tam famæ contemptor est, cuius non debilitari animus possit.In omnibus circulis,atq; etiam(si dijs placet)in conuiuijs sunt qui exercitum in Macedooiam ducant:ubi castra locanda sint sciant,quę loca præsidijs occupanda,quaodo aut quo saltu intranda Macedonia:ubi horrea ponēda,quà terra mari subuehaotur commeatus: quando cum hoste manus conserendæ,quaodo quiescendū sit.Nec quid melius faciendum sit modo statuunt,sed quidquid aliter quàm ipsi censuere factum est, consulem ueluti dicta die accusant.Hæc magna impedimēta res gerentibus sunt.Neq; enim omnes tam firmi & coostantis animi contra aduersum rumorem esse possent, quàm Fabius fuit: qui suum imperium minui per uanitatem populi maluit,quàm secunda fama male rem gerere.Non sum is qui non existimem admooendos duces esse:imò eum,qui de sua unius sententia omnia gerat,superbum iudico magis quàm sapientem.Quid ergo est? Primum à prudentibus, & proprie rei militaris peritis, & usu doctis mooendi imperatores sunt: deinde ab his qui intersunt gerendis loco,qui hostem qui temporum opportunitatem uidēt, qui in eodem uelut nauigio participes sunt periculi.Itaq; si quis est qui quod è Rep.sit suadere se mihi in eo bello quod gesturus sum confidat,ne deneget operam Reip.& io Macedoniam mecum ueniat:naue,equo,tabernaculo,uiatico etiam à me iuuabitur.Si quem id facere piget, ocium urbanom militiæ laboribus præoptat,è terra ne gubernauerit.Sermonū satis ipsa præbet urbs: loquacitatem suam contineat:nos castreosibus consilijs contentos futuros esse sciat.Ab hac concione,Latinis quæ pridie Calend.April.fuerunt,in monte sacrificio rite perpetrato, protinus inde & C O S.& Pr.Cn.Octauius in Macedoniam profecti sunt.Traditum est memoriæ,maiore quàm solita frequentia prosequentium consulem celebratum : ac propè certa spe ominatos esse homines,finem esse Macedonico bello, maturumq́ reditum cum egregio triumpho consulis fore. Dum hæc io Italia geruntur,Perseus quod iam inchoatum perficere, quia impensa pecuniæ facienda erat,noo inducebat in animum, ut Gentium Illyriorū regem sibi adiungeret:hoc postquam iotrasse saltum Romanos,& adesse discrimen ultimum belli animaduertit,non ultra differendum ratus:cum per Hippiam legatum C C C argenti taleota pactus esset,ita ut obsides ultro citroq́ darentur,Pantaucum misit ex fidissimis amicis ad ea perficienda. Medec .ne Labeatidis terræ Pantaucus regi Illyrio occurrit: ibi & iusiurandum ab rege, & obsides accepit.Missus & à Gentio est legatus oomine Olympio,qui iusiurādum à Perseo obsidesq́ exigeret.Cum eodem ad pecuniam accipiendā missi sunt:& autore Paotauco, qui Rhodum legati cum Macedonibus ireot Parmenio & Morcus destinatur.Quibus ita mandatum,uti iureiurando obsidibusq́ & pecunia accepta,tum demum Rhodum proficiscerentur. Duorum simul regum nomine incitari Rhodios ad bellum Romanum posse. Adiunctam

ciuitatem penes quam unam tum rei naualis gloria esset, nec terra, nec mari spem relicturam Romanis. Venientibus Illyrijs, Perseus ab Enipeo amni ex castris cum omni equitatu profectus, ad Dium occurrit. Ibi ea quæ conuenerunt circumfuso agmine equitũ facta, quos adesse fœderi sancitæ cum Gentio societatis uolebat rex, aliquantũ eam rem ratus animorũ ijs adiecturam. & obsides in conspectu omnium dati acceptiq; : & Pellam ad thesauros regios missis qui pecuniam acciperent, qui Rhodũ irent cum Illyrijs legatis Thessalonicæ conscendere iussi. Ibi Metrodorus erat, qui nuper ab Rhodo uenerat: autoribusq; Dione & Polyarato principibus ciuitatis eius, affirmabat Rhodios paratos ad bellum esse. Is princeps iunctæ cum Illyrijs legationis datus est. Eodem tempore ad Eumenen, & ad Antiochum cõmunia mandata, quæ subijcere cõditio rerum poterat. Natura inimica inter se esse liberam ciuitatem & regem. Singulos P R aggredi, & quod indignius sit, regum uiribus reges oppugnare. Attalo adiutore patrem suũ oppressum: Eumene adiuuante, & quadam ex parte etiam Philippo patre suo, Antiochum oppugnatum: in se nunc & Eumenen & Prusian armatos esse. Si Macedoniæ regnum sublatum foret, proximam Asiam esse: quam iam ex parte sub specie liberandarũ ciuitatium suam fecerint: deinde Syriã. Iam Prusiam Eumeni honore præferri, iam Antiochum uictorem præmio belli ab Ægypto arceri. Hæc cogitantẽ prouidere iubebat, ut aut ad pacem secum faciendam compelleret Romanos, aut perseuerantes in bello iniusto cõmunes duceret omnium regum hostes. Ad Antiochũ aperta mandata erant, ad Eumenen per speciem captiuorum redimendorũ missus legatus erat: uerum occultiora quædam agebantur, quæ in præsentia inuisum quidem & suspectum Romanis Eumenen falsis grauioribus. Proditor enim ac * propè hostis habitus, dum inter se duo reges captantes fraude & auaritia certant. Cydas erat Cretensis ex intimis Eumenis: hic prius ad Amphipolim cum Chimaro quodã populari suo militante apud Persea, inde postea ad Demetriadem semel cum Menecrate quodam, iterum cum Antiocho regijs ducibus sub ipsis mœnibus urbis collocutus fuerat. Eropon quoq;, qui tum missus est, duabus ad eundem Eumenen iam ante legationibus functus erat. Quæ colloquia occulta & legationes infames quidem erant, sed quid actum esset, quidúe inter reges conuenisset, ignorabatur. Res autem ita se habuit. Eumenes neq; fauit uictoriæ Persei, neq; bello eum inuadere animo habuit: non tam quia paternæ inter eos inimicitiæ erant, quàm ipsorum odijs inter se accensæ. Non ea regum æmulatio, ut æquo animo, Persea tãtas adipisci opes, tantamq; gloriã quanta Romanis uictis eum manebat, Eumenes uisurus fuerit. Cernebat & Persea iam inde ab initio belli omni modo spem pacis tentasse, & indies magis quo propior admoueretur terror nihil neq; agere aliud neq; cogitare. Romanos quoq; quia traheretur diutius spe ipsorum bellum, & ipsos duces & senatum non abhorrere à finiendo tam incõmodo ac difficili bello. Hac utriusq; partis uoluntate explorata, quod fieri etiam sua sponte tędio ualidioris metu infirmioris credebat posse, in eo suam operam uenditare concilianda gratia magis cupijt. Nam modo ne iuuaret bello Romanos terra mariq;, modo pacis patrãdæ cum Romanis paciscebatur mercedem: ne bello interesset M & D. in utroq; non fidem modo se, sed obsides quoq; dare paratũ esse ostendebat. Perseus ad rem inchoandam promptissimus erat cogente metu, & de obsidibus accipiẽdis sine dilatione agebat, cõuenerat q; ut accepti Cretam mitterẽtur. ubi ad pecuniæ mentionem uentum erat, ibi hæsitabat: & utiq; alteram in tanti nominis regibus turpem ac sordidã, & danti & magis accipienti mercedem esse. Malebat in spem Romanæ pacis non recusare impensam: sed eam pecuniam perfecta re daturũ, interea Samothracæ in templo depositurũ. Ea insula cum ipsius ditionis esset, uidere Eumenes nihil interesse an Pellæ pecunia esset: id agere ut partem aliquam præsentem ferret. Ita nequiquã inter se captati nihil præter infamiã mouere. Nec hæc tantum Perseo per auaritiã est dimissa res, cum pecuniam tutam & pacem habere per Eumenen, quæ uel parte regni redimenda esset: ac receptus protrahere inimicum mercede onustum, & hostes merito ei Romanos posset facere. Sed etiam Gentij regis parata societas, & tum Gallorum effusorum per Illyricũ ingens oblatum auaritia dimissum est. Veniebant X milia equitũ par numerus peditum, & ipsorum iungentium cursum equis, & in uicem prolapsorũ equitum uacuos capientium ad pugnam equos. Hi

pacti erant,eques denos præſentes aureos,pedes quinos,mille dux eorum. Venientibus his
Perſeus ab Enipeo ex caſtris profectus obuiam cum dimidia copiarum parte,denuntiare per
uicos urbesq́ quæ uiæ propinquæ ſunt cœpit,ut commeatus expedirent,frumenti uini peco
rum ut copia eſſet. Ipſe equos phalerasq́ & ſingula donum principibus ferre, & parum auri
quod inter paucos diuideret,multitudinē credens trahi ſpe poſſe. Ad Almanam urbem per/
uenit,& in ripa fluminis Axij poſuit caſtra: circa Deſudabam in mædica exercitus Gallorum
conſederat mercedē pactam operiens. Eò mittit Antigonū ex purpuratis unum, qui iuberet
multitudinē Gallorum ad Bylazora (Pæoniæ is locus eſt) caſtra mouere,principes ad ſe ueni
re frequentes. LXXV milia ab Axio flumine & caſtris regis aberant. Hæc mandata ad eos
cum pertuliſſet Antigonus,adieciſſetq́ per uiam quanta omnium præparata cura regis copia
multitudini foret, quibusq́ muneribus principes aduenientes ueſtis argenti equorumq́ exce
pturus rex eſſet:de his quidem ſe coram cognituros reſpondent. Illud quod præſens pepigiſ/
ſent interrogant,ecquid aurū,quod in ſingulos pedites equitesq́ diuidendū eſſet,ſecum addu
xiſſet. Cum ad id nihil reſponderetur, Clondicus regulus eorū, Abi,renuntia ergo,inquit,re/
gi:niſi aurū obſidesq́ accepiſſent,nuſquam inde Gallos longius ueſtigiū moturos. Hæc rela/
ta regi cum eſſent aduocato conſilio, cum quid omnes ſuaſuri eſſent appareret: ipſe,pecuniæ
quàm regni melior cuſtos,inſtitit de perfidia & feritate Gallorū diſſerere. Multorum iam an/
te cladibus expertū,periculoſum eſſe tantam multitudinē in Macedoniam accipere,ne grauio
res eos ſocios habeant quàm hoſtes Romanos. Quinq́ milia equitū ſat eſſe,quibus & uti ad
bellum poſſent, & quorum multitudinē ipſi non timeant. Apparebat in omnibus mercedem
multitudinis timere,nec quidquā aliud: ſed cum ſuadere conſulenti nemo auderet,remittitur
Antigonus qui nuntiaret,quinq́ milium equitū opera tantum uti regem,contemnere multitu
dinem aliam. Quod ubi audiuere barbari,cæterorū quidem fremitus fuit indignantium ſe fru
ſtra excitos ſedibus ſuis: Clondicus rurſus interrogat,ecquid ipſis quinq́ milibus quod con/
ueniſſet numeraret. Cum aduerſus id quoq́ miſceri ambages cerneret,inuiolato fallaci nūtio
(quod uix ſperauerat ipſe poſſe contingere) retro ad Hiſtrum perpopulati Thraciā quà uici/
na erat uiæ redierunt. Quæ manus quieto ſedente rege ad Enipeum,aduerſus Romanos Per/
rhæbiæ ſaltum in Theſſaliā traducta,non agros tantū nudare populando potuit,ne quos inde
Romani cōmeatus expectarēt, ſed ipſas exſcindere urbes,tenente ad Enipeum Perſeo Roma
nos, ne urbibus ſocijs opitulari poſſent. Ipſis quoq́ Romanis de ſe cogitandū fuiſſet:quando
neq́ manere amiſſa Theſſalia unde exercitus alebatur potuiſſent, neq́ progredi, cum ex ad/
• uerſo caſtra Macedonū,qui ea pependerāt ſpe,haud mediocriter debilitauit. Eadem auaritia
Gentium regē ſibi alienauit. Nam cum CCC talēta Pellæ miſſis à Gentio numeraſſet,ſignare
eos pecuniam paſſus eſt. Inde X talenta ad Pantaucū miſſa,eaq́ pręſentia dari regi iuſſit: reli
quam pecuniam ſignatam Illyriorum ſigno portantibus ſuis præcipit paruis itineribus uehe/
rent:dein cum ad finem Macedoniæ uentum eſſet,ſubſiſterēt ibi ac nuntios ab ſe operirentur.
Gentius exigua parte pecuniæ accepta,cum aſſidue Pātauco ad laceſſendos hoſtili facto Ro
manos ſtimularetur,M. Perpennam & L. Petiliū legatos,qui tum forte ad eum uenerant,in cu
ſtodiam coniecit. Hoc audito Perſeus,contraxiſſe eum neceſſitates ratus ad bellum utiq́ cum
Romanis,ad reuocandū qui pecuniam portabat miſit:uelut nihil aliud agens,quàm ut quan/
ta maxima poſſet præda ex uicto Romanis reſeruaretur. Et ab Eumene Eropon ignotis quæ
occulte acta erant,redit. De captiuis actum eſſe & ipſi euulgauerant,& Eumenes conſulem uí
tandæ ſuſpicionis cauſa certiorem fecit. Perſeus poſt reditum ab Eumene Eropontis ſpe deie/
ctus, Antenorē & Callippum pręfectos claſſis cum XL lembis (adiectæ ad hunc numerum
quinq́ priſtes erant) Tenedū mittit,ut inde ſparſæ per Cycladas inſulas naues,Macedoniam
cum frumento petentes,tutarent. Caſſandreæ deductæ naues,in portus primū qui ſub Atho
monte ſunt, inde Tenedū placido mari cum traieciſſent:ſtantes in portu Rhodias apertas na/
ues Eudamumq́ præfectū earum,inuiolatas atq́ etiam benigne appellatos dimiſerunt. Co/
gnito deinde in latere altero quinquaginta onerarias ſuarum, ſtantibus in oſtio portus Eume
nis roſtratis quibus Damius præerat,incluſas eſſe:circumuectus propere ac ſummotis terrore
hoſtium

hostium nauibus, onerarias datis qui prosequerentur x lembis in Macedoniam mittit:ita ut in totum prosecuti redirent Tenedum. Nono post die ad classem iam ad Sigium stantem redierunt. Inde Subota (insula est interiecta Eleæ & Atho) traijciunt. Forte postero die quàm Subota classis tenuit, quinq; & xxx naues quas hippagogus uocant, ab Elea profectæ cum equitibus Gallis equisq;, Phanas promontoriũ Chiorum petebant, unde transmittere in Macedoniam possent: Attalo ab Eumene mittebantur. Has naues per altum ferri cum ex specula signum datum Antenori esset, profectus à Subotis, inter Erythrarũ promontoriũ Chiumq; quà artissimum fretum est, ijs occurrit. Nihil minus credere præfecti Eumenis, quàm Macedonum classem in illo uagari mari: nunc Romanos esse, nunc Attalum aut remissos aliquos ab Attalo ex castris Romanis Pergamum petere. Sed cum iam appropinquantium forma lemborum haud dubia esset, & concitatio remorum directæq; in se proræ, hosteis appropinquare apparuisset: tũc iniecta trepidatio est, cum resistendi spes nulla esset, inhabiliq; nauium genere, & Gallis uix quieté ferentibus in mari. Pars eorum qui propiores cõtinenti littori erant, in Erythream enarunt: pars uelis datis ad Chium naues eiecere, relictisq; equis effusa fuga urbem petebant. Sed propius urbem lembi accessuq; commodiore cum exposuissent armatos, partim in uia fugientes Gallos adepti Macedones ceciderunt: partim ante portam exclusos: clauserant enim Chij portam, ignari qui fugerent aut sequerentur. DCCC fermè Gallorũ occisi, CC uiui capti: equi pars in mari fractis nauibus absumpti, partim neruos succiderunt in litore Macedones. xx eximiæ equos formæ cum captiuis, eosdem x lembos, quos ante miserat, Antenor deuehere Thessalonicam iussit, & primo quoq; tempore ad classem reuerti: Phanis se eos expectaturum. Triduum fermè classis ad urbem stetit. Phanas inde progressi sunt, & spe celerius reuersis x lembis euecti Aegeo mari Delum traiecerunt. Dum hæc geruntur, legati Romani C. Popilius & C. Decimius, & C. Hostilius à Chalcide profecti tribus quinqueremibus Delum cum uenissent, lembos ibi Macedonum xɩ; & v regis Eumenis quinqueremeis inuenerunt. Sanctitas templi insulæq; inuiolatos præstabat omnes. Itaq; permixti Romaniq; & Macedones, & Eumenis nauales socij, in templo: inducias religione loci præbente, uersabantur. Antenor Persei præfectus, cum aliquas alto præferri onerarias naues ex speculis significatũ foret: parte lemborum ipse insequẽs, parte per Cyclades disposita, præter quàm si quæ Macedoniã peterent, omnes aut supprimebat, aut spoliabat naues: quibus poterat Popilius aut Eumenis naues, succurrebat: sed necti nocte binis aut ternis plerunq; lembis Macedones fallebant. Per id ferè tempus legati Macedones Illyrijq; simul Rhodum uenerunt: quibus autoritatem addidit, non lemborum modo aduentus passim per Cycladas atq; Aegeum uagantium mare, sed etiam coniunctio ipsa regum Persei Gentijq;, & fama cum magno numero peditum equitumq; uenientium Gallorum. Et iam cum accessissent animi Dioni ac Polyarato qui Persei partium erant, non benigne modo responsum regibus est, sed palàm pronuntiatum bello finem se autoritate sua imposituros esse: itaq; ipsi quoq; reges æquos adhiberent animos ad pacem accipiendã. Iam ueris principium erat, nouiq; duces in prouinciã uenerant: COS. Aemilius in Macedoniam, Octauius Oreum ad classem, Anicius in Illyricum, qui bellandum aduersus Gẽtium. Patre Pleurato rege Illyriorum, & matre Eurydica genitus, fratres duos Platorem utroq; parente, Carauantium matre eadem natum habuit. Hoc propter ignobilitatem paternam minus suspecto, Platorem occidit: & duos amicos eius, Etritũ & Epicadum, impigros uiros: quo tutius regnaret. Fama fuit Honuni Dardanorum principis filiam Etutam pacto fratri cum inuidisse, tanquam his nuptijs adiungenti sibi Dardanorũ gentem: & similius id uero fecit ducta ea uirgo. Platore interfecto grauis deinde dẽpto fratris metu popularibus esse cœpit: & uiolentiam insitam ingenio intemperantia uini accendebat. Cæterum, sicut ante dictum est, ad Romanum incitatus bellum, Lissum omneis copias contraxit. XV M armatorum fuerunt. Inde fratre in Cauiorum gentem ui aut terrore subigendam cum mille peditibus & quinquaginta equitibus misso, ipse ad Bassaniam urbem quinque milia ab Lisso ducit. Socij erant Romanorum: itaq; per missos nuntios prius tentati, obsidionem pati quàm dedere sese maluerunt. Carauantium in Cauijs Durnium oppidum aduenientem be-

nigne accepit:Carauantis altera urbs exclusit:& cum agros eorum effuse uastaret, aliquot palati milites agrestium concursu interfecti sunt.Iam & Ap.Claudius,adsumptis ad eum exercitum quem habebat Bullianorum & Apolloniatium & Dyrracinorum auxilijs, profectus ex hibernis circa Genusuum amnem castra habebat: audito fœdere inter Persea & Gentium,& legatorum uiolatorum iniuria accensus, bellum haud dubie aduersus eum gesturus. Anicius Pr.eo tempore Apolloniæ auditis quæ in Illyrico gererentur,pręmissisq; ad Appium litteris, ut se ad Genusuum opperiretur, triduo & ipse in castra uenit: & ad ea quæ habebat auxilia, Partinorum iuuentutis duobus milibus peditum & equitibus CC, peditibus Epicadus equitibus Agalsus pręerat.Parabat ducere in Illyricū,maxime ut Bassanitas solueret obsidiōe:tenuit impetū eius fama lemborum uastantiū maritimā oram. LXXX erāt lembi, autore Pantanco missi à Gentio ad Dyrracinorum & Apolloniatium agros populandos.Tum classis ad

* . *

to eo tradiderunt se:deinceps & urbes regionis eius idem faciebant, adiuuante inclinationem animorum clementia in omneis & iustitia prętoris Romani.Ad Scodram inde uentum est,id quod belli caput fuerat: non eo solū quod Gentius eam sibi ceperat uelut regni totius arcem, sed etiam quod Labeatiū gentis munitissima longe est & difficilis aditu.Duo cingunt eam flumina, Clausala latere urbis quod in orientem patet præfluens, Barbana ab regione occidentis ex Labeatide palude oriens.Hi duo amnes confluentes incidunt Oriundi flumini,quod ortum ex monte Scodro,multis & alijs auctum aquis mari Hadriatico infertur.Mons Scodrus longe altissimus regionis eius,ab oriēte Dardaniam subiectā habet, à meridie Macedoniam, ab occasu Illyricum. Quanquam munitum situ naturali oppidum erat, gensq; id tota Illyriorum & rex ipse tuebatur:tamen prætor Romanus,quia prima successerāt prospere,fortunam totius rei principia secuturam esse ratus,& repentinum ualiturum terrorem,instructo exercitu ad mœnia succedit.Quod si clausis portis muros portarumq; turreis dispositis armatis defendissent,uano cum incepto mœnibus pepulissent Romanos. Nunc porta egressi prælium loco æquo maiore animo commiserunt quàm sustinuerunt.Pulsi enim & fuga conglobati,cum CC amplius in ipsis faucibus portæ cecidissent, tantum intulerunt terrorem,ut oratores extemplo ad prætorem mitteret Gentius Teuticum & Bellum principes gentis, per quos inducias peteret,ut deliberare de statu rerum suarum posset.Triduo in hoc dato,cum castra Romana quingentos fermè passus ab urbe abessent, nauē conscendit & flumine Barbano nauigat in lacum Labeatum,uelut secretum locum petens ad consultandum: sed,ut apparuit, falsa spe excitus, Carauantium fratrem multis milibus armatorum actis ex ea regione in quam missus erat aduentare.qui postquàm euanuit rumor,tertio post die nauem eadem secundo amni Scodram demisit:præmissisq; nuntijs ut sibi appellandi prętoris potestas fieret,copia facta in castra uenit.Et principium orationis ab accusatione stultitiæ orsus suæ, postremo ad preces lacrimasq; effusus,genibus prætoris accidens in potestatem sese dedit. Primo bonum animum habere iussus, ad cœnam etiam inuitatus, in urbem ad suos redijt, & cum prætore eo die honorifice est epulatus:deinde in custodiam C. Cassio Tr. militum traditus, uix gladiatorio accepto X talentis ab rege rex ut in eam fortunam recideret. Anicius Scodra recepta nihil prius quàm requisitos Petilium Perpennamq; legatos ad se duci iussit: quibus splendore suo restituto, Perpennam extemplo mittit ad comprehendendos amicos cognatosq; regis. qui Medeonē Labeatium gentis urbem profectus Etleuam uxorem cum filijs duobus Scerdilio Pleuratoq; & Carauantium fratrem Scodram in castra adduxit.Anicius bello Illyrico intra XXX dies perfecto,nuntium uictoriæ Perpennam Romam misit:& post dies paucos Gentium regē ipsum cum parente coniuge ac liberis ac fratre alijsq; principibus Illyriorum.Hoc unum bellū prius perpetratū quàm cœptum Romæ auditum est. Quibus diebus hæc agebātur,Perseus quoque in magno terrore erat,propter aduentum simul Aemilij noui consulis,quem cum ingentibus minis aduentare audiebat,simul Octauij Pr. Nec minus terroris à classe Romana & periculo maritimæ oræ habebat.Thessalonicę Eumenes & Athenagoras pręerāt cum paruo præsidio MM cetratorum. Eò & Androclen præfectum mittit, iussum sub ipsis naualibus castra

habere

habere. Aeniam II equites cum Antigono misit ad tutandam maritimam oram, ut quocunque litore applicuisse naues hostium audissent, extemplo ferrent agrestibus opem. VM Macedonum missa ad præsidium Pythoi & Petræ, quibus præpositi erant Histiæus & Theogenes & Midon. His profectis ripã munire Enipei fluminis aggressus est, quia sicco alueo transiri poterat. Huic ut omnis multitudo uacaret, fœminæ ex propinquis urbibus coactæ cibaria in castra afferebant: miles iussus ex propinquis syluis

* *

postremo sequi se utrarios ad mare, quod minus CCC passus aberat, iussit, & in litore alios alibi modicis interuallis fodere. montes ingẽtis altitudinis spem faciebant, eo magis quia nullos apertos euergerent riuos, occultos cõtinere latices, quorum uenæ in mare permanantes undæ miscerẽtur. Vix deducta summa harena erat, cum scaturigines turbidæ primo & tenues emicare, dein liquidam multamq́ fundere aquam uelut deûm dono cœperũt. Aliquantum ea quoque res duci famæ & autoritatis apud milites adijcit. Iussis deinde militibus expedire arma, ipse cum tribunis primisq́ ordinibus uadit ad contemplandos transitus, quà descensus facilis armatis, quà in ulteriorem ripam minime iniquus ascensus esset. His satis exploratis, illa quoque primum ut ordine ac sine tumultu omnia in agmine ad nutum imperiumq́ ducis fierent prouidit. Vbi omnibus simul pronuntiaretur quod fieret, neq; omnes exaudirent, incerto imperio accepto alios ab se adijcientes, plus eo quod imperatum sit, alios minus facere: clamores deinde dissonos oriri omnibus locis, & prius hostes quàm ipsos quid paretur scire. Placere igitur, Tr. militum primo pilo legionis secretum edere imperium: illum & dein singulos proximo cuiq; in ordine centurioni dicere quid opus facto sit: siue à primis signis ad nouissimũ agmen, siue ab extremis ad primos perferẽdum imperium sit. Vigiles etiam nouo more scutum in uigiliam ferre uetuit: nõ enim in pugnam uigilem ire ut armis utatur, sed ad uigilandum: ut cum senserit hostium aduentum, recipiat se excitetq́ ad arma alios. Scuto præ se erecto stare galeatos: deinde ubi fessi sint innixos pilo, capite super marginem scuti posito sopitos stare: ut fulgentibus armis procul conspici ab hoste possit, ipse nihil prouideat. Stationum quoque morem mutauit. armati omnes, & frenatis equis equites, diem totũ perstabant. id cum æstiuis diebus urente assiduo sole fieret, tot horarum æstu & languore ipsos equosq́ fessos, integri sæpe adorti hostes uel pauci plures uexabant. Itaq; ex matutina statione ad meridiem decedi, & in postmeridianam succedere alios iussit: ita nunquam fatigatos recens hostis aggredi poterat. Hæc cum ita fieri placere concione aduocata pronuntiasset, adiecit urbanæ cõcioni conuenientem orationem. Vnum imperatorẽ in exercitu prouidere & consulere quid agendum sit debere, nunc per se, nunc cum ijs quos aduocauerit in consilium: qui non sint aduocati eos nec palàm nec secreto iactare consilia sua. Militem hæc tria curare debere: corpus ut quàm ualidissimum & pernicissimum habeat, arma apta, cibum paratum ad subita imperia: cætera scire de se dijs immortalibus & imperatori suo curæ esse. In quo exercitu milites cõsul & imperator rumoribus uulgi circumagatur, ibi nihil salutare esse. Se, quod sit officium imperatoris prouisurum, ut bene gerendæ rei occasionem eis præbeat: illos nihil quod futurum sit quærere, ubi datum signum sit, tum militarem operam nauare. Ab his præceptis concionem dimisit, uulgo etiam ueteranis fatentibus, se illo primũ die tanquam tirones quid agendum esset in re militari didicisse. Non sermonibus tantum his, cum quanto assensu audissent uerba consulis, ostenderunt: sed rerum præsens effectus erat. Neminem totis mox castris quietum uideres. acuere alij gladios: alij galeas bucculasq́, scuta alij loricasq́ tergere: alij aptare corpori arma, expeririq́ sub his membrorũ agilitatem: quatere alij pila, alij micare gladijs, mucronemq́ intueri: ut facile quis cerneret, ubi primum conserendi manum cum hoste data occasio esset, aut uictoria egregia, aut morte memorabili inituros bellum. Perseus quoque, cum aduentu consulis simul & ueris principio strepere omnia moueriq́ apud hostes uelut nouo bello cerneret: mota à Phila castra in aduersa ripa posita: nunc ad cõtemplanda opera sua circumire ducem, haud dubie transitus speculantem:

* *

norum esse. Quæ res Romanis auxit animos, Macedonibus regiq; eorum haud mediocrem attulit terrorẽ. Et primo supprimere in occulto famam eius rei est conatus, missis qui Pantaucum inde uenientem appropinquare castris uetarent: sed iam & pueri quidã uisi ab suis erant inter obsides Illyrios ducti, & quo quæq; accuratius curãtur, eo facilius loquacitate regiorum ministrorum emanant. Sub idem tempus Rhodij legati in castra uenerunt, cum ijsdem de pace mandatis, quæ Romæ ingentẽ iram patrũ excitauere. Multo iniquioribus animis à castrensi consilio auditi sunt. Itaq; cum alij præcipites sine responso agendos castris, pronũtiauit post diem quintumdecimũ se responsum daturum. Interim ut appareret quantum pacificantium Rhodiorum autoritas ualuisset, cõsultare de ratione belli gerendi cœpit. Placebat quibusdam & maxime maioribus natu, per Enipei ripam munitionesq; uim facere: cõfertis & uim facientibus resistere Macedonas non posse, ex tot castellis aliquãto altioribus ac munitioribus, quæ ualidis presidijs insedissent, priore anno deiectos. alijs placebat Octauium cum classe Thessalonicam petere, & populatione maritimæ oræ distringere copias regias: ut altero ab tergo se ostendente bello, circumactus ad interiorẽ partem regni tuendam, nudare aliqua parte transitus Enipei cogeretur. Ipsi natura & operibus inexuperabilis ripa uidebatur: & præterquàm quod tormenta ubiq; disposita essent, missilibus etiam melius & certiore ictu hosteis uti audierat. Aliò spectabat mens tota ducis: dimissoq; consilio Perræbos mercatores Schœnum & Menophilum, notæ & fidei iam sibi & prudentiæ homines, accersitos secreto percunctatur, quales ad Perræbiam transitus sint. Cum loca non iniqua esse dicerent, præsidijs autem regis obsideri: spem cepit, si nocte improuiso ualida manu aggressus nec opinanteis esset, deijci præsidia posse. Iacula enim & sagittas & cætera missilia in tenebris, ubi quid petatur procul prouideri nequeat, inutilia esse: gladio comminus geri rem in permixta turba, quo miles Romanus uincat. His ducibus usurus, prætorem Octauium accersitum, exposito quid pararet, Heracliam cum classe petere iubet, & mille hominibus decem dierum cocta cibaria habere. Ipse P. Scipionem Nasicam, Q. Fabium Maximum filium suum cum quinq; delectis milibus Heracleam mittit, uelut classem conscensuros ad maritimam oram interioris Macedoniæ, quod in consilio agitatum erat, nastandam. Secreto indicatum cibaria his præparata ad classem esse, ne quid eos moraretur. Inde iussi duces itineris ita diuidere uiam, ut quarta uigilia tertio die Pythoum adoriri possent. Ipse postero die, ut distineret regem ab circũspectu rerum aliarum, prima luce medio in alueo cum stationibus hostium prælium commisit: pugnatumq; utrinq; est leui armatura, nec grauioribus armis in tam inæquali alueo pugnari poterat. Descensus ripæ utriusq; in alueum trecentorum fermè passuum erat: medium spatium torrentis alibi aliter cauati pauloplus quàm mille passus patebat. Ibi in medio, spectantibus utrinque ex uallo castrorum hinc rege, hinc consule cum suis legionibus, pugnatum est. Missilibus procul regia auxilia melius pugnabant, comminus stabilior & tutior aut parma, aut scuto Ligustino Romanus erat. Meridie ferè receptui cani suis consul iussit: ita eo die diremptum prælium est, haud paucis utrinque interfectis. Sole orto postero die, iritatis certamine animis etiam acrius concursum est: sed Romani, non ab his tantum cum quibus contractum certamen erat, sed multo magis ab ea multitudine, quæ disposita in turribus stabat, omni genere missilium telorum ac saxis maxime uulnerabantur. Vbi propius ripam hostium subissent, tormentis missa etiam ad ultimos perueniebant. Multo pluribus eo die amissis, consul paulo serius recepit suos. Tertio die prælio abstinuit, digressus ad imam partem castrorũ, ueluti per deuexum in mare brachium transitum tentaturus. Perseus quod in oculis erat

* *

anni post circumactum solstitium erat, hora diei iam ad meridiem uergebat, iter multo puluere & incalescente sole factum erat. lassitudo & sitis iam sentiebatur, & meridie instante magis accessurum utrunq; apparebat. Statuit sic affectos recenti atque integro hosti non obijcere. Sed tantus ardor in animis ad dimicandum utrinque erat, ut consuli non minore arte ad suos eludendos quàm ad hosteis opus esset. Nondum omnibus instructis, instabat tribunis militum ut maturarent instruere, circumibat ipse ordines, animos militum hortando in pugnam

gnam accendebat. Ibi primo alacres signum poscebant: deinde quantum increscere æstus, & uultus minus uigentes & uoces segniores erant, & quidam incumbentes scutis nixiq; pilis stabant. Tum iam aperte primis ordinibus imperat, metarentur frontem castrorum, & impedimenta constituerent. Quod ubi fieri milites sensere, alij gaudere palàm quod fessos uiæ labore flagrantissimo æstu non coegisset pugnare: legati circa imperatorem ducesqúe externi erant, inter quos & Attalus, omnes approbantes, cum pugnaturum consulem credebant. Neque enim ne his cunctationem aperuerat suam. Tunc mutatione consilij subita cum alij silerent, Nasica unus ex omnibus ausus est monere consulem. ne hostem quidem ludificatos priores imperatores. fugiendo certamen manibus emittere. uereri ne nocte abeat sequendus maximo labore ac periculo in intima Macedoniæ: exercitusq;, sicut prioribus ducibus, per calles saltusqúe Macedonicorum montium uagando circumagatur. Se magnopere suadere: dum in campo patenti hostem habeat, aggrediatur, nec oblatam occasionem uincendi amittat. Consul nihil offensus libera admonitione tam clari adulescentis: & ego, inquit, animum istum habui Nasica, quem tu nunc habes: & quem ego nunc habeo, tu habebis. Multis belli casibus didici, quando pugnandum, quando abstinendum pugna sit. Non operæ sit stanti nunc in acie docere, quibus de causis hodie quiesse melius sit: rationes aliàs reposcito, nunc autoritate ueteris imperatoris contentus eris. Conticuit adulescens: haud dubie uidere aliqua impedimenta pugnæ consulem, quę sibi non apparerent. Paulus postquàm metata castra impedimentaqúe collocata animaduertit, ex postrema acie triarios primos subducit, deinde principes, stantibus in prima acie hastatis, si quid hostis moueret: postremo hastatos, ab dextro primum cornu singulorum paulatim signorum milites subtrahens. Ita pedites equitibus cum leui armatura ante aciem hosti oppositis, sine tumultu abducti: nec ante quàm prima frons ualli ac fossa perducta est, ex statione equites reuocati sunt. Rex quoque, cum sine detrectatione paratus pugnare eo die fuisset, contentus quod per hostem moram fuisse pugnæ scirent, & ipse in castra copias reduxit. Castris permunitis C. Sulpicius Gallus tribunus militum secundæ legionis qui prætor superiore anno fuerat, consulis permissu ad concionem militibus uocatis pronuntiauit: nocte proxima, ne quis id pro portento acciperet, ab hora secunda usque ad quartam horam noctis lunam defecturam esse. Id quia naturali ordine statis temporibus fiat, & sciri ante & prædici posse. Itaque quemadmodum, quia certi solis lunæq; & ortus & occasus sint, nunc pleno orbe, nunc senescente exiguo cornu fulgere lunam non mirarentur: ita ne obscurari quidem, cum condatur umbra terræ, trahere in prodigium debere. Nocte, quam pridie Nonas Septembris insecuta est dies, edita hora luna cum defecisset, Romanis militibus Galli sapientia propè diuina uideri: Macedonas ut triste prodigium occasum regni perniciemq; gentis portendens mouit: nec aliter uates clamor ululatusq; in castris Macedonum fuit, donec luna in suam lucem emersit. Postero die tantus utrique ardor exercitui ad concurrendum fuerat, ut & regem & consulem suorum quidam quod sine prælio discessum esset accusarent. Regi prompta defensio erat, non eo solum quod hostis prior aperte pugnā detractans in castra copias reduxisset: sed etiam quod eo loco signa constituisset, quo phalanx, quam inutilem uel mediocris iniquitas loci efficeret, promoueri nō posset. Consul ad id quod pridie prætermisisse pugnandi occasionem uidebatur, & locum dedisse hosti si nocte abire uellet, tunc quoque per speciem immolandi terere uidebatur tempus, cum luce prima signum propositum pugnæ ad exeundum in aciem fuisset. Tertia demum hora, sacrificio rite perpetrato, ad consilium uocauit: atq; ibi quod rei gerendæ tempus esset, loquendo & intempestiue consultando uidebatur quibusdam extrahere: post sermones tamen consul orationē habuit. P. Nasica egregius adulescens omnibus ex unus quibus hesterna die pugnari placuit, denudauit mihi suum consilium: idem postea, ita ut transisse in sententiam meam uideri posset, tacuit. Quibusdam alijs absentem carpere imperatorem quàm præsentem monere melius uisum est. & ubi P. Nasica & quicunq; idem quod tu occultius ferunt, non grauabor reddere dilatæ pugnæ rationem. Nam tantū abest ut me hesternæ quietis pœniteat, ut seruatum à me exercitum eo consilio credam. In qua me opinione esse ne quis

ſine cauſa ueſtrum credat,recognoſcat agedũ mecum,ſi uidetur,quàm multa pro hoſte & aduerſus nos fuerint.Iam omniũ primũ quãtum numero nos præſtent, neminem ueſtrũ nec ante ignoraſſe,& heſterno die implicatam intuenteis aciem animaduertiſſe certũ habeo. Ex hac noſtra paucitate quarta pars militum præſidio impedimentis relicta erat, nec ignauiſſimum quemq; relinqui ad cuſtodiam ſarcinarum ſcitis.Sed fuerimus omnes:paruũ hoc tandem eſſe credimus, quod ex his caſtris in quibus hac nocte manſimus, exituri in aciem hodierno aut ſummum craſtino die,ſi ita uidebitur,dijs bene iuuãtibus ſumus? Nihil ne intereſt,utrum militem,quem neq; uiæ labor hodie neq; operis fatigauerit,requietum integrum in tentorio ſuo arma capere iubeas,atq; in acie plenum uirium uigentẽ & corpore & animo educas:an longo itinere fatigatum,& onere feſſum,madentẽ ſudore, ardentibus ſiti faucibus,ore atq; oculis repletis puluere,torrẽtem meridiano ſole,hoſti obijcias recenti,quieto,qui nulla re ante conſumptas uires ad prælium adferat? Quis,prò deûm fidem,ita comparatus uel iners atq; imbellis fortiſſimum uirum non uicerit? Quid quod hoſtes per ſummum otium inſtruxerant aciem,reparauerant animos,ſtabant compoſiti ſuis quiſq; ordinibus: nobis tunc repente trepidandum in acie inſtruenda erat,& incompoſitis concurrẽdum? At Hercule aciem quidem inconditam inordinatamq; habuiſſemus:caſtra munita,prouiſam aquationẽ,tutum ad eam iter,præſidijs impoſitis,explorata circa omnia:an nihil noſtri habentes præter nudum campum in quo pugnaremus? Maiores ueſtri caſtra munita,portum ad omneis caſus exercitus ducebant eſſe:unde ad pugnã exirent,quò iactati tempeſtate pugnæ receptum haberent. Ideo cum munimentis ea ſepiſſent,præſidio quoq; ualido firmabãt:quod qui caſtris exutus erat,etiam ſi pugnando acie uiciſſet pro uicto haberetur.Caſtra ſunt uictori receptaculum,uicto perfugiũ.Quàm multi exercitus, quibus minus proſpera pugnæ fortuna fuit, intra uallum compulſi, tempore ſuo,interdum momento poſt eruptione facta uictorem hoſtem pepulerunt? Patria altera eſt militaris hæc ſedes, uallumq; pro mœnibus, & tentorium ſuum cuiq; militi domus ac penates ſunt.Sine ulla ſede uagi dimicaſſemus,ut quò uictores nos reciperemus? His difficultatibus & impedimentis pugnæ illud opponit? Quid ſi hoſtis hac interpoſita nocte abiſſet,quantum rurſus ſequendo eo penitus in ultimam Macedoniam exhauriendum laboris erat? Ego autem neq; manſurũ eum, neq; in aciẽ copias educturum fuiſſe certum habeo, ſi cedere hinc ſtatuiſſet.Quanto enim facilius abire fuit cum procul abeſſemus,quàm nũc cum in ceruicibus ſumus? Nec falleret nos,nec interdiu,nec nocte abeundo.Quid aũt eſt nobis optatius,quàm ut quorum caſtra præalta fluminis ripa tuta,uallo inſuper ſepta ac crebris turribus,oppugnare adorti ſumus,eos relictis munimentis agmine effuſo abeunteis in patẽtibus campis ab tergo adoriamur? Hæ dilatæ pugnæ ex heſterno die in hodiernum cauſæ fuerũt. Pugnare enim & ipſi mihi placet:& ideo quia per Enipeum amnem ſepta ad hoſtem uia erat,alio ſaltu deiectis hoſtium præſidijs nouum iter aperui: neq; priuſquàm debellauero abſiſtam. Poſt hanc orationem ſilentium fuit, partim traductis in ſentẽtiam eius, partim uerentibus nequicquam offendere in eo quod utcunq; prætermiſſum reuocari non poſſet. Ac ne illo ipſo quidem die aut conſule,aut rege,quod nec feſſos ut pridie ex uia neq; trepidãteis in acie inſtruenda & uix dum compoſitos aggreſſurus erat:conſule,quod in nouis caſtris non ligna,non pabulum conuectum erat,ad quæ petenda ex propinquis agris magna pars militum è caſtris exierat: neutro imperatorum uolente,fortuna quæ plus conſilijs humanis pollet,contraxit certamen.Flumen erat haud magnum propius hoſtium caſtris, ex quo & Macedones & Romani aquabantur,præſidijs ex utraq; ripa poſitis,ut id facere tuto poſſent.Duæ cohortes à parte Romanorum erant Marrucina & Peligna,duæ turmæ Samnitium equitum,quibus præerat M.Sergius Sylus legatus:& aliud pro caſtris ſtatiuum erat præſidium ſub C. Cluuio legato tres cohortes Firmana Veſtina Cremonenſis, duæ turmæ equitum Placentina & Eſſernina. Cum otium ad flumen eſſet neutris laceſſentibus,hora circiter quarta iumentum è manibus curantium elapſum, in ulteriorem ripam effugit. Quod cum per aquam fermè genuſtenus altam tres milites ſequerentur, Thraces duo id iumentum ex medio alueo in ſuam ripam trahentes: altero eorum occiſo,receptóque eo iumento ad ſtationem ſuorum ſe recipiebant. Octin-

gentorum

gentorum Thracum præsidium in hostium ripa erat: ex his pauci primo, ægre passi popula rem in suo conspectu cæsum ad persequẽdos interfectores fluuium transgressi sunt: dein plures, postremo omnes, & cum præsidio * * * * *

prælium ducit. Mouebat imperij maiestas, gloria uiri, ante omnia ætas, quod maior L X annis iuuenum munia in parte præcipua laboris periculiq́ capessebat. Interuallum, quod inter cetratos & phalanges erat, impleuit legio, atq; aciem hostium interrupit. A tergo cetratis erat, frontem aduersus clypeatos habebat: aglaspides appellabantur. Secundam legionem L. Albinus consularis ducere aduersus leucaspidem phalangem iussus: ea media acies hostium fuit. In dextrum cornu, unde circa fluuium commissum prælium erat, elephantes inducti & ala sociorum: & hinc primũ fuga Macedonũ est orta. Nam sicut pleraq; noua cõmenta mortalium in uerbis uim habent explendo, cum agi non quemadmodũ agantur edisseri oportet sine ullo effectu euanescunt: ita tum elephanti in acie nomen tantũ sine usu fuerant. Elephantorũ impetum subsecuti sunt socij nominis Latini, pepuleruntq́ læuum cornu. In medio secũda legio immissa dissipauit phalangẽ: neq; ulla euidentior causa uictoriæ fuit, quàm quod multa passim prælia erant, quæ fluctuantẽ turbarunt primo, deinde disiecerunt phalangẽ: cuius confertę & intentis horrentis hastis intolerabiles uires sunt. Si carptim aggrediendo circumagere immobilem longitudine & grauitate hastam cogas, confusa strue implicantur: si uero aut ab latere, aut ab tergo aliquid tumultus increpuit, ruinę modo turbantur: sicut tum aduersus cateruatim incurrentes Romanos, & interrupta multifariã acie obuiam ire cogebãtur: & Romani quacunque data interualla essent, insinuabant ordines suos. Qui si uniuersa acie in frontem aduersus instructam phalangẽ concurrissent, quod Pelignis principio pugnæ incaute congressis aduersus cetratos euenit, induissent se hastis, nec confertã aciem sustinuissent. Cæterũ sicut peditum passim cædes fiebant, nisi qui abiectis armis fugerũt: sic equitatus propè integer pugna excessit. Princeps fugæ rex ipse erat: iam à Pydna cum sacris alis equitũ Pellam petebat. confestim Costocus sequebatur, Odrysarũq́ equitatus. cæteræ quoq; Macedonũ alæ integris abibant ordinibus: quia interiecta peditum acies, cuius cædes uictores tenebant, immemores fecerat sequendi equites. Diu phalanx à fronte à lateribus ab tergo cæsa est: postremo qui ex hostium manibus elapsi erant, inermes ad mare fugiẽtes, quidam aquam etiam ingressi, manus ad eos qui in classe erant tendentes, suppliciter uitam orabant. & cum scaphas concurrere undiq; ab nauibus cernerent, ad excipiendos sese uenire rati, ut caperent potius quàm occiderent: longius in aquam quidam etiam natantes progressi sunt. Sed cum hostiliter è scaphis cæderentur, retro qui poterant nando repetentes terram, in aliam fœdiorem pestem incidebant: Elephanti enim ab rectoribus ad litus acti exeunteis obterebant elidebantq́. Facile conueniebat Romanis nunquam una acie tantum Macedonum interfectũ. Cæsa enim ad X X milia hominum sunt: ad sex M qui Pydnam ex acie perfugerant, uiui in potestatem peruenerunt: & uagi è fuga V M hominum capta. Ex uictoribus ceciderunt non plus centum, & eorum multo maior pars Peligni: uulnerati aliquanto plures sunt. Quod si maturius pugnari cœptum esset, ut satis diei uictoribus ad persequendũ superesset, deletæ omnes copiæ forent: nunc imminẽs nox & fugientes texit, & Romanis pigritiem ad sequendum locis ignotis fecit. Perseus ad Pieriam syluam uia militari frequenti agmine equitum & regio comitatu fugit. Simul in syluam uentum est, ubi plures diuersæ semitæ erant, & nox appropinquabat, cum perpaucis maxime fidis uia diuertit. Equites sine duce relicti alij aliã in ciuitates suas dilapsi sunt: perpauci inde Pellam celerius quàm ipse Perseus, quia recta expedita uia ierant, peruenerunt. Rex ad mediam fermè noctem terrore & uarijs difficultatibus uiæ uexatus est. In regia Perseo qui Pellæ præerat Euctus regijq́ pueri præsto erãt: contra ea amicorũ qui alij alio casu seruati ex prælio Pellam uenerant, cum sæpe accersiti essent, nemo ad eum uenit. Tres erant tantũ cum eo fugæ comites, Euander Cretẽsis, Neon Boetius, & Archidamus Ætolus. Cum ijs iam metuẽs, ne qui uenire ad se abnuerent, maius aliquid mox auderent, quarta uigilia profugit. Secuti eum sunt admodum D Cretẽses: petebat Amphipolim. sed nocte à Pella exierat, properãs ante lucẽ Axium amnem

amnem traijcere,cum finem sequendi propter difficultatē transitus fore ratus Romanis.Consulem cum se in castra uictor recepisset,ne sincero gaudio frueretur cura de minore filio stimulabat.P.Scipio is erat,Africanus & ipse postea deleta Carthagine appellatus,naturalis consulis Pauli,adoptione Africani nepos. Is septimum decimum tūc annum agens,quod ipsum curam augebat,dum effuse sequitur hostes in partem aliam turba ablatus erat: & serius cum redisset, tunc demum recepto sospite filio uictoriæ tantæ gaudium consul sensit. Amphipolim cum iam fama pugnæ peruenisset,concursusq; matronarum in templum Dianæ quam Tauropolon uocant ad opem exposcendam fieret,Diodorus qui præerat urbi metuens ne Thraces quorum duo milia in præsidio erant urbem in tumultu diriperent, ab subornato ab se per fallaciam in tabellarij speciem,litteras in foro medio accepit.Scriptū in ijs erat, ad Emathiam classem Romanā appulsam esse,agrosq; circa uexari:orare præfectos Emathię ut præsidium aduersus populatores mittat.His lectis hortatur Thracas,ut ad tuendā Emathiæ oram proficiscantur:magnam eos cædem prædamq; palatis passim per agros Romanis facturos: simul eleuat famam aduersæ pugnæ:quæ si uera foret,alium super alium recentes ex fuga uenturos fuisse. Per hanc causam Thracibus ablegatis, simul transgressos eos Strymonē uidit, portas clausit.Tertio die Perseus quàm pugnatū erat Amphipolim uenit:inde oratores cum caduceo ad Paulum misit. Interim Hippias & Midon & Pantauchus principes amicorū regis Berœam quò ex acie confugerant,ipsi ad consulē profecti Romanis dedunt:hoc idem & aliæ deinceps metu perculsæ parabant facere. COS. nuntijs uictoriæ Q. Fabio filio & L.Lentulo,& Q.Metello cum litteris Romam missis,spolia iacentis hostium exercitus peditibus concessit: equitibus prædam circūiecti agri,dum ne amplius duabus noctibus à castris abessent. Ipse propius mare ad Pydnam castra mouit. Berœa primum, deinde Thessalonica & Pella,& deinceps omnis ferme Macedonia intra biduum dedita. Pydnæi qui proximi erant nondum miserāt legatos:multitudo incondita pluriū simul gentium, turbaq; quæ ex acie fuga in unum compulsa erat,consilium & consensum ciuitatis impediebat:nec clausæ modo portæ,sed etiam inædificatæ erant.Missi Midon & Pantauchus sub muros ad colloquium Solonis qui præsidio erat: per eum emittitur militaris turba, oppidum deditum militibus datur diripiendū.Perseus una tantum spe Bisaltarum auxilij tentati, ad quos nequicquam miserat legatos, in concionē processit Philippum secum filium habens, ut & ipsos Amphipolitanos,& equitū peditumq;,qui aut semper secuti,aut fuga eodem delati erant,adhortando animos confirmaret. Sed aliquotiens dicere incipientē cum lacrimæ præpedissent, quia ipse dicere nequijt, Euandro Cretensi edit is quæ agi cum multitudine uellet,de templo descendit. Multitudo sicut ad cōspectum regis fletumq; tam miserabilem & ipsa ingemuerat lacrimaueratq;, ita Euandri orationē aspernabatur:& quidam ausi sunt media ex concione succlamare,Abite hinc,ne qui pauci superstumus propter uos pereamus.Horum ferocia uocem Euandri clausit.Rex in domū se recepit,pecuniaq; & auro argentoq; in lembos qui in Strymone stabāt delatis,& ipse ad flumē descendit.Thraces nauibus se cōmittere non ausi domos dilapsi,& aliæ militaris generis turbæ:Cretenses spem pecuniæ secuti.& quoniā in diuidendo plus offensionum quàm gratiæ erat, L talenta ijs posita sunt in ripa diripienda. Ab hac direptione cum per tumultū nauesconscenderent, lembum unum in ostio amnis multitudine grauatū merserūt. Galepsum eo die, postero Samothracā quam petebāt perueniunt:ad duo milia talentûm peruecta eò dicuntur. Paulus per omnes deditas ciuitates dimissis qui præessent,ne qua iniuria in noua pace uictis fieret:retentisq; apud se caduceatoribus regis,P.Nasicam ignarus fugę regis Amphipolim misit cum modica peditum equitúmque manu, simul ut Sinticen euastaret, & ad omnes conatus regis impedimento esset.Inter hæc Melibœa à Cn. Octauio capitur diripiturq;:ad Aeginium, ad quod oppugnandum Cn.Anicius legatus missus erat, CC eruptione ex oppido facta amissi sunt,ignaris Aeginiensibus debellatū esse. COS. à Pydna profectus cum toto exercitu die altero Pellā peruenit:& cum castra M passus inde posuisset, per aliquot dies ibi statiua habuit, situm urbis undique aspiciens,quam non sine causa delectam esse regiam aduertit.Sita est in tumulo uergente in occidentem hibernum: cingunt paludes inexuperabilis altitudinis æstate

& hyeme

& hyeme, quas restagnantes faciunt lacus. In ipsa palude quà proxima urbi est, uelut insula eminet aggeri operis ingentis imposita: qui & murum sustineat, & humore circumfusæ paludis nihil læditur. Muro urbis coniuncta procul ui detur: diuisa est intermurali amni, & eadem ponte iuncta: ut nec oppugnante externo aditum ab ulla parte habeat, nec si quem ibi rex includat, ullum nisi per facillimæ custodiæ pontem effugium. Et gaza regia in eo loco erat: sed tum nihil præter CCC talenta, quæ missa Gentio regi deinde retenta fuerant, inuentum est. Per quos dies ad Pellam statiua fuerunt, legationes frequentes quæ ad gratulandum conuenerant, maxime ex Thessalia, auditæ sunt. Nuntio deinde accepto Persea Samothracam traiecisse, profectus à Pella cõsul quartis castris Amphipolim peruenit. Effusa omnis obuiam turba cuiuis indicio erat, non bono ac iusto rege ob ra* *

DECADIS QVINTAE LIBER QVINTVS

ICTORIAE nuntij Quintus Fabius & Lucius Lentulus, & Quintus Metellus quanta potuit adhiberi festinatio celeriter Romam cum uenissent, præceptã tamen eius rei lætitiam inuenerũt. Quarto post die quàm cum rege est pugnatum, cum in circo ludi fierent, murmur repente populi tota spectacula peruasit, pugnatum in Macedonia & deuictum regem esse: dein fremitus increbuit, postremo, clamor plaususque uelut certo nuntio uictoriæ allato est exortus. Mirari magistratus, & quærere autorẽ repentinæ lætitiæ: qui postquàm nullus erat, euanuit quidem tãquam certæ rei gaudium, omen tamen lætum insidebat animis. Quod postquàm ueris nuntijs Fabij Lentulique & Metelli aduentu firmatum est, cum uictoria ipsa tum augurio animorũ suorum lætabantur. Et aliter traditur circensis turbæ nõ minus similis ueri lætitia. ad X Calend. Octob. ludorum Romanorum secundo die, C. Licinio consuli ad quadrigas mittendas escendenti tabellarius, qui se ex Macedonia uenire diceret, laureatas litteras dicitur. quadrigis missis consul currum conscendit: & cum per circum reueheretur ad foros publicos laureatas tabellas populo ostendit. Quibus conspectis repente immemor spectaculi populus in medium decurrit: eò senatum consul uocauit, recitatisque tabellis, ex autoritate patrum pro foris publicis denuntiauit populo: L. Aemilium collegam signis collatis cum rege Perseo pugnasse: Macedonum exercitum cæsum fusumque, regem cum paucis fugisse: ciuitates omnes Macedoniæ in ditionem P R uenisse. His auditis clamor cum ingenti plausu ortus: ludis relictis domus magna pars hominum ad coniuges liberosque lætum nuntium portabant. Tertiusdecimus dies erat ab eo quo in Macedonia pugnatum est. Postero die senatus in curia habitus, supplicationesque decretæ: & S C factum est, ut consul quos præter milites sociosque nauales coniuratos haberet, dimitteret: de militibus socijsque naualibus dimittendis referretur, cum legati ab L. Aemilio consule, à quibus præmissus tabellarius esset. Ad VI Calend. Octob. hora ferè secunda legati urbẽ ingressi sunt: ingentem secum occurrentium quacunque ibant prosequentiumque trahentes turbam in forum ad tribunal perrexerũt. Senatus forte in curia erat: eò legatos COS. introduxit. Ibi tantum temporis retenti dum exponerent, quantæ regiæ copiæ peditum equitúmque fuissent, quot milia ex his cæsa, quot capta forent, quàm paucorum militum iactura tanta hostium strages facta, quàm cum paucis rex fugisset: existimari Samothraciam petiturum, paratam classem ad persequendum esse, neque terra neque mari elabi posse: eadem hæc paulo post in cõcionem traducti exposuerunt: renouataque lætitia, cum COS. edixisset, ut omnes ædes sacræ aperirent, pro se quisque ex concione ad gratias agendas ire dijs: ingentique turba non uirorũ modo sed etiam fœminarũ conferta tota urbe deorum immortaliũ templa. Senatus reuocatus in curiã supplicationes ob rem egregie gestam ab L. Æmilio COS. in quinque dies circa omnia puluinaria decreuit, hostijsque maioribus sacrificari iussit. Naues quæ in Tiberi paratæ instructæque stabant, ut si rex posset resistere in Macedoniam mitterentur, subduci & in naualibus collocari: socios naualeis dato annuo stipendio dimitti, & cum his omnes qui in consulis uerba iurauerant: & quod militum Corcyræ, Brundisij, ad mare Superũ, aut in agro Larinati esset (omnibus his locis dispositus

exercitus

exercitus fuerat, cum quo si res posceret C. Licinius collegæ ferret opem) hos omnes milites dimitti placuit. Supplicatio pro concione populi indicta est ex ante ad V Idus Octob. cum eo die in quinq; dies. Ex Illyrico duo legati C. Licinius Nerua & P. Decius nuntiarunt, exercitum Illyriorũ cæsum, Gentium regẽ captum in ditione P R & Illyricum esse. Ob eas res gestas ductu auspicioq; L. Anicij Pr. senatus in triduum supplicationes decreuit, ut Latinæ edictæ à consule sunt in ante. IIII & III & prid. Id. Nouemb. Tradidere quidam legatos Rhodios nondum missos, post uictoriã nuntiatam, uelut ad ludibriũ stolidæ superbiæ, in senatum uocatos esse. Ibi Agepolim principẽ eorum ita locutum: missos esse legatos ab Rhodijs ad pacem inter Romanos & Persea faciendam, quod id bellum graue atq; incómodum Græciæ omni, sumptuosum ac damnosum ipsis Romanis esset. Fortunam perbene fecisse, quando finito aliter bello, gratulandi sibi de uictoria egregia Romanis opportunitatem dedisset. Hæc ab Rhodio dicta. Responsum ab senatu esse, Rhodios nec utilitatiũ Græciæ, neq; cura impensarum P R, sed pro Perseo legationẽ eam misisse. Nam si ea fuisset cura quæ simularetur, tum mittendos legatos fuisse, cum Perseus in Thessaliã exercitu inducto per biennium Græcas urbes, alias obsideret, alias denuntiatione armorũ terreret. Tum nullam pacis ab Rhodijs mentionem factam: postquã superatos saltus transgressosq; in Macedoniã Romanos audirent, & inclusum teneri Persea, tunc Rhodios legationẽ misisse, non ad ullam aliam rem, quàm ad Persea ex imminenti periculo eripiẽdũ. Cum hoc responso legatos dimissos. Per eosdẽ dies & M. Marcellus ex prouincia Hispania decedens Marcolica nobili urbe capta X pondo auri, & argenti ad summã sestertiũ deciens in ærarium retulit. Paulus Aemilius C O S. cum castra, ut supra dictũ est, ad Siras terræ Odomantidicæ haberet, cum literas ab rege Perseo per ignobiles tres legatos cerneret, & ipse illacrimasse dicitur sortis humanæ: quod qui paulo ante non cõtentus regno Macedoniæ Dardanos Illyriosq; oppugnasset, Bastarnarũ ciuisset auxilia: is tum amisso exercitu, extorris regno, in paruam insulam cõpulsus, supplex, fani religione non uiribus suis tutus esset. Sed postquã regem Persea cõsuli Paulo S. legit, miserationem omnem stultitia ignorantis fortunã suam exemit. Itaq; quanquã in reliqua parte literarũ minime regiæ preces erant, tamen sine responso ac sine litteris ea legatio dimissa est. Sensit Perseus cuius nominis obliuiscendũ uicto esset: itaq; alteræ litteræ cum priuati nominis titulo missæ & petiere & impetrauere, ut aliqui ad eum mitterentur, cum quibus loqui de statu & conditione suæ fortunæ posset. Missi sunt tres legati, P. Lentulus, A. Postumius Albinus, A. Antonius. nihil ea legatione perfectũ est, Perseo regium nomen omni ui amplectente: Paulo, ut se suaq; omnia in fidem & clementiam P R permitteret, contendente. Dum hæc aguntur, classis Cn. Octauij Samothracã est appulsa. Is quoq; præsenti admoto terrore, modo minis modo spe perlicere ut se traderet cum conaretur, adiuuit in hoc eum res seu casu contracta, seu consilio. L. Attilius illustris adulescens cum in concione esse populũ Samothracum animũ aduertisset, à magistratibus petijt, ut sibi paucis alloquendi populi potestatẽ facerent. Permisso, utrũ nos, hospites Samothraces, uere accepimus an falsò sacram hanc insulam & augusti totam atq; inuiolati soli esse? Cum creditæ sanctitati assentirentur omnes, cur igitur, inquit, pollutam homicida sanguine regis Eumenis uiolauit? & cum omnis præfatio sacrorũ eos quibus non sint puræ manus sacris arceat, nos penetralia uestra cõtaminari cruento latronis corpore sinetis? Nobilis fama erat apud omnes Græciæ ciuitates, Eumenis regis per Euandrum Delphis propè perpetrata cædes. Itaq; præterquã quod in potestate Romanorũ sese insulamq; totam & templum cernebant esse, ne immerito quidem ea sibi exprobrari rati, Theondan qui summus magistratus apud eos erat (regem ipsi appellant) ad Persea mittunt, qui nuntiaret argui cædis Euandrum Cretensem: esse autem iudicia apud sese more maiorũ comparata, de ijs qui incestas manus intulisse intra terminos sacratos templi dicantur. Si confideret Euander innoxium se rei capitalis argui, ueniret ad causam dicendam: si cõmittere se iudicio non auderet, liberaret religione templum ac sibimet ipse consuleret. Perseus euocato Euandro, iudiciũ subeundi nullo pacto autor esse: nec causa nec gratia parem fore. Suberat & ille metus, ne damnatus autorem se nefandi facinoris protraheret. Reliqui quid esset, nisi ut fortiter moriatur. Nihil palàm

abnuere

abnuere Euander. Sed cum ueneno se malle mori quàm ferro dixisset, occulte fugã parabat. Quod cum renuntiatum regi esset, metuens ne, tanquã à se subtracto pœnæ reo, iram Samothracum in se conuerteret, interfici Euandrũ iussit. Qua perpetrata temere cæde, subijt extemplo animũ, in se nimirum receptam labem quę Euandri fuisset: ab illo Delphis uulneratũ Eumenen, ab se Samothracæ Euandrũ occisum: ita duo sanctissima in terris templa, se uno autore sanguine humano uiolata. Huius rei crimen corrupto pecunia Theonda auertitur, ut renuntiaret populo Euandrũ sibi ipsum mortẽ consciisse. Cæterum tanto facinore in unicũ relictum amicum, ab ipso per tot casus expertũ, proditumq́ quia nõ prodiderat, omniũ ab se abalienauit animos. pro se quisq́ transire ad Romanos: fugæq́ consiliũ capere solum prope relictum coegerunt: Oroandemq́ Cretensem, cui nota Thraciæ ora erat, quia mercaturas in ea regione fecerat: appellat, ut se sublatũ in lembum ad Cotym deueheret. Demetrium est portus in promontorio quodã Samothracæ: ibi lembus stabat. Sub occasum solis deferuntur quæ ad usum necessaria erant, defertur & pecunia quanta clàm deferri poterat. Rex ipse nocte media cum tribus conscijs fugæ per posticum ædium in propinquũ cubiculo hortũ, atq́ inde maceriam ægre transgressus ad mare peruenit. Oroandes iam tum dum pecunia deferretur primis tenebris soluerat nauem, ac per altum Cretam petebat. Postq́ in portu nauis nõ inuenta est, uagatus Perseus aliquandiu in littore, postremo timens lucem iam appropinquantẽ, in hospitium redire non ausus, in latere templi prope angulũ obscurum delituit. Pueri regij apud Macedonas uocabantur principum liberi ad ministerium electi regis: ea cohors persecuta regem fugientem ne tum quidem abscedebat, donec iussu Cn. Octauij pronuntiatum est per præconem: regios pueros Macedonasq́ alios qui Samothracæ essent, si transirent ad Romanos incolumitatem libertatemq́ & sua omnia seruaturos, quæ aut secum haberent, aut in Macedonia reliquissent. Ad hanc uocem transitio omnium facta est, nominaq́ dabant ad C. Postumium tribunum militum. Liberos quoq́ paruos regios Ion Thessalonicensis Octauio tradidit: nec quisquã præter Philippum maximũ natu è filijs cum rege relictus. Tum sese filiumq́ Octauio tradidit, fortunam deosq́ quorum templo erant, nulla ope supplicem iuuanteis accusans. In prætoriam nauem imponi iussus, eodem & pecunia quæ superfuit delata est, extemploq́ classis Amphipolim repetit. Inde Octauius regem in castra ad COS. misit, præmissis literis ut in potestate eum esse & adduci sciret. Secundam eam Paulus, sicut erat, uictoriam ratus, uictimas cecidit eo nuntio: & consilio aduocato literas Pr. cum recitasset, Q. Ælium Tuberonem obuiam regi misit, cæteros manere in prætorio frequenteis iussit. Non aliâs ad ullum spectaculum tanta multitudo occurrit. Patrũ ætate Syphax rex captus in castra Romana adductus erat: præter quàm quod nec sua, nec gentis fama cõparandus, tunc quoq́ accessio Punici belli fuerat, sicut Gentius Macedonici. Perseus caput belli erat: nec ipsius tantum, patris auiq́ quos sanguine ac genere contingebat, fama conspectum eum efficiebat: sed effulgebant Philippus ac Magnus Alexander, qui summum imperium in orbe terrarum Macedonum fecerant. Pullo amictus illo Perseus ingressus est castra, nullo suorum alio comite qui socius calamitatis miserabiliorem eum faceret. progredi præ turba occurrentium ad spectaculum non poterat, donec COS. lictores misisset, qui summouendo iter ad prætorium facerent. Consurrexit COS. & iussis sedere alijs, progressusq́ paulũ introeunti regi dextram porrexit: summittentemq́ se ad pedes sustulit: nec attingere genua passus, introductum in tabernaculũ aduersus aduocatos in consilium considere iussit. Prima percontatio fuit, qua subactus iniuria contra P R bellum tam infesto animo suscepisset, quo se regnumq́ suum ad ultimum discrimen adduceret. Cum responsum expectantibus cunctis, terrã intuens diu tacitus fleret, rursum COS. Si iuuenis regnum accepisses, minus equidem mirarer ignorasse te quàm grauis aut amicus, aut inimicus esset P R: nunc uero cum & bello patris tui quod nobiscum gessit interfuisses, & pacis postea quam cum summa fide aduersus eum coluimus meminisses, quod cõsilium quorum & uim bello & fidem in pace expertus esses, cum ijs tibi bellum esse quàm pacem malle? Nec interrogatus, nec accusatus cum responderet: Vtcunq́ tamen hæc siue errore humano, seu casu, seu necessitate inciderunt, bonum animum habe: multorum regum, populorum, casi-

bus cognita P. R. clementia non modo spem tibi, sed propè certam fiduciam salutis præbet. Hæc Græco sermone Perseo, Latine deinde suis. Exemplum insigne cernitis, inquit, mutationis rerum humanarum: uobis hoc præcipue dico iuuenes: ideo in secundis rebus nihil in quenquam superbe ac uiolenter consulere decet, nec præsenti credere fortunæ, cum quid uesper ferat incertum sit. Is demum uir erit, cuius animũ nec prospera flatu suo efferet, nec aduersa infringet. Consilio dimisso tuendi cura regis Q. Ælio mandatur. Eo die & inuitatus ad cõsulem Perseus, & alius omnis ei honos habitus est, qui haberi in tali fortuna poterat. Exercitus deinde in hiberna dimissus est: maximam partem copiarum Amphipolis, reliquas propinquæ urbes acceperunt. Hic finis belli, cum quadriennium continuũ bellatũ esset inter Romanos ac Persea fuit: idemq; finis inclyti per Europæ plerunq; atq; Asiam omnem regni. Vicesimũ ab Carano qui primus regnauit Persea numerabãt. Perseus Q. Fuluio, L. Manlio coss. regnum accepit: à senatu rex est appellatus M. Iunio, A. Manlio coss. regnauit XI annos. Macedonum obscura admodum fama usq; ad Philippum Amyntæ filium fuit: inde ac per eum crescere cum cœpisset, Europæ se tamen finibus continuit, Græciam omnem & partem Thraciæ atq; Illyrici amplexa. Superfudit deinde se in Asiam: & XIII annis quibus Alexander regnauit, primum omnia, quã Persarum propè immenso spatio imperiũ fuerat, suæ ditionis fecit. Arabas hinc Indiamq;, quã terrarum ultimus finis Rubrum mare amplectitur, peragrauit. Tum maximum in terris Macedonum regnum nomenq;, inde morte Alexandri distractum in multa regna: dum ad se quisq; opes rapiunt lacerantes uiribus, à summo culmine fortunæ ad ultimum finem centum quinquaginta annos stetit. Victoriæ Romanæ fama cum peruasisset in Asiam, Antenor qui cum classe lemborum ad Phanas stabat, Cassandriam inde traiecit. C. Popilius qui ad Delum præsidio nauibus Macedoniam petentibus erat, postquã debellatum in Macedonia & statione summotos hostium lembos audiuit, dimissis & ipse Atticis nauibus, ad susceptam legationem peragendam nauigare Ægyptũ pergit: ut prius occurrere Antiocho posset, quàm ad Alexandreæ mœnia accederet. Cum prætereueherentur Asiam legati & Loryma uenissent, qui portus XX paulo amplius milia ab Rhodo abest ex aduerso urbi ipsi positus: principes Rhodiorum occurrunt (iam enim eò quoq; uictoriæ fama perlata erat) orantes ut Rhodum deueherẽtur. pertinere id ad famam salutemq; ciuitatis, noscere ipsos omnia quæ acta essent agerenturq; Rhodi, & comperta per se non uulgata fama Romam referre. Diu negantes perpulerunt, ut moram nauigationis breuem pro salute sociæ urbis paterentur. Postquam Rhodum uentum est, in concionem quoq; eos ijdem precibus pertraxerunt. Aduentus legatorum auxit potius timorem ciuitati quàm minuit: omnia enim Popilius, quæ singuli uniuersiq; eo bello hostiliter dixerant fecerantq;, retulit: & uir asper ingenio augebat atrocitatem eorum quæ dicerentur, uultu truci & accusatoria uoce, ut cum propriæ simultatis nulla causa cum ciuitate esset, ex unius senatoris Romani acerbitate, qualis in se uniuersi senatus animus esset, cõiectarent. C. Decimij moderatior oratio fuit: qui in plerisq; eorum quæ cõmemorata à Popilio essent, culpã non penes populũ, sed penes paucos concitores uulgi esse dixit: eos uenalem linguã habenteis decreta plena regiæ assentationis fecisse, & eas legationes misisse, quarum Rhodios semper non minus puderet q̃ pœniteret: quæ omnia, si tamen populo foret, in capita noxiorum uersura. Cum magno assensu auditus est, non magis eo quod multitudinis noxam eleuabat, quàm quod culpam in autores uerterat. Itaq; cum principes eorum Romanis responderent, nequaquam tamen tam grata oratio eorũ fuit, qui quæ Popilius obiecerat diluere utcunq; conati sunt: quàm eorũ qui Decimio in autoribus ad piaculum noxæ obijciendis assensi sunt. Decretũ igitur extemplo, ut qui pro Perseo aduersus Romanos dixisse quid aut fecisse conuincerentur, capitis condemnarentur. Excesserunt urbe sub aduentũ Romanorum quidam, alij mortem sibi consciuerunt. Legati non ultra quàm quinq; dies Rhodi morati, Alexandriam proficiscuntur. Nec eo segnius iudicia ex decreto coram his facto Rhodi exercebantur: quàm perseuerantiam in exequenda re Decimij lenitas. Cum hæc gererentur, Antiochus frustra tentatis mœnibus Alexandriæ abscesserat: cæteraq; Ægypto potitus, relicto Memphi maiore Ptolemæo, cui regnũ quæri suis uiribus simulabat, ut uicto

ut uictorem mox aggrederetur, in Syriam exercitũ abduxit. Nec huius uoluntatis eius ignarus Ptolemæus, dum conterritum obsidionis metu minorem fratrem haberet, posse se recipi Alexandreæ & sorore adiuuante & non repugnantibus fratris amicis ratus: primum ad sororem, deinde ad fratrẽ amicosq; eius non prius destitit mittere quàm pacem cum ijs confirmaret. Suspectum Antiochum effecerat, quod cætera Ægypto sibi tradita Pelusij ualidum relictum erat præsidium: apparebat claustra Ægypti teneri, ut cum uelit rursus exercitũ induceret. Bello intestino cum fratre enm exitnm fore, ut uictor fessus certamine nequaq; par Antiocho futurus esset. Hæc prudẽter animaduersa à maiore, cum assensu minor frater quiq; cum eo erant acceperunt: soror plurimũ adiuuit, non cõsilio modo, sed etiam precibus. Itaq; consentiennbus cunctis pace facta Alexandream recipitur, ne multitudine quidem aduersante: quæ in bello non per obsidionem modo, sed etiam postq̃ à mœnibus abscessum est, quia nihil ex Ægypto subuehebatur, omnium rerum attenuata inopia erat. His cum lætari Antiochũ conueniens esset, si reducendi eius causa exercitũ Ægyptum induxisset, quo specioso titulo ad omneis Asiæ & Græciæ ciuitates legationibus recipiendis literisq; dimittendis usus erat: adeo est offensus, ut multo acrius infestiusq; aduersus duos, quàm ante aduersus unũ pararet bellum. Cyprum extemplo classem misit: ipse primo uere cum exercitu Ægyptum petens in Cœlen Syriam processit. Circa Rhinocolura Ptolemæi legatis agentibus gratias quod per eum regnum patrium recepisset, petentibusq; ut suũ munus tueretur, & diceret potius quid fieri uellet, quàm hostis ex socio factus ui atq; armis ageret, respondit: non aliter neq; classem reuocaturum, neq; exercitum reducturum, nisi sibi & tota Cypro & Pelusio agroq; qui circa Pelusiacum ostiũ Nili esset cederet: diemq; præstituit, intra quam de conditionibus peractis responsum acciperet. Postquam dies data inducijs præterijt, nauigantibus hostio Nili ad Pelusium per deserta Arabiæ ad Memphim incolebant. & ab cæteris Ægyptijs partim uoluntate, partim metu, ad Alexandriã modicis itineribus descendit. Ad Leusinem transgresso flumen, qui locus quatuor milia ab Alexandria abest, legati Romani occurrerunt. Quos cum aduenienteis salutasset, dextramq; Popilio porrigeret, tabellas ei Popilius scriptũ habenteis tradit, atq; omnium primum id legere iubet. Quibus perlectis, cum se consideraturum adhibitis amicis quid faciendũ sibi esset dixisset: Popilius pro cætera asperitate animi uirga quam in manu gerebat circũscripsit regem, ac prius quàm hoc circulo excedas, inquit, redde responsum senatui quod referam. Obstupefactus tam uiolento imperio parũper cum hæsitasset, Faciam, inquit, qnod censet senatus. Tum demũ Popilius dextram regi tanquam socio atq; amico porrexit. Die deinde finita cum excessisset Ægypto Antiochus, legati cõcordia etiam autoritate sua inter fratres firmata, inter quos uix dum conuenerat, pars Cyprũ nauigant: & inde qnæ iam uicerat prælio Ægyptias naues classem Antiochi dimittunt. Clara ea per genteis legatio fuit, quod haud dubie adempta Antiocho Aegyptns habentj iam, redditumq; patrium regnum stirpi Ptolemæi fuerat. COSS. eius anni sicut alterius clarus consulatus insigni uictoria, ita alterius obscura fama, quia materiã res gerendi non habuit. Iam primũ cum legionibus ad conueniendum diem dixit, nõ auspicato templũ intrauit: uitio diem dictam esse augures, cum ad eos relatũ est, decreuerunt. Profectus in Galliã circa Macros campos ad monteis Siciminam & Papinũ statiua habuit: deinde circa eadem loca cum socijs nominis Latini hibernabat. Legiones Romanæ, quod uitio dies exercitui ad conueniendũ dicta erat, Romæ manserant. Et prætores, præter C. Papirium Carbonẽ cui Sardinia euenerat, in prouincias iere: eum ius dicere Romæ (nam eam quoq; sortem habebat) inter ciues & peregrinos patres censuerant. Et Popilius & ea legatio quæ missa ad Antiochũ erat Romam redijt: rettulit controuersias inter reges sublatas esse, exercitumq; ex Aegypto in Syriam reductũ. Post ipsorum regum legati uenerunt: Antiochi legati referentes omni uictoria potiorem pacem regi quæ senatui placuisset uisam, eumq; haud secus q̃ deorum imperio legatorum Romanorũ iussis paruisse. gratulati deinde uictoriam sunt, ad quam ope si quid imperatum foret adfuturum regem fuisse. Ptolemæi legati communi nomine regis & Cleopatræ gratias egerunt. plus eos S P Q R quàm parentibus suis, plus q̃ dijs immortalibus debere: per quos obsidione miserrima liberati essent,

regnum patrium propè amissum recepissent. Responsum ab senatu est, Antiochum rectè atque ordine fecisse quod legatis paruisset, gratumque id esse S P Q R. Regibus Aegypti Ptolemaeo Cleopatraeque si quid per se boni commodique euenisset, id magnopere senatum laetari, daturumque operam, ut regni sui maximum semper praesidium positũ esse in fide populi Romani ducant. Munera legatis ut ex instituto mittenda curaret, C. Papirio praetori mandatum. Literae deinde Macedonia allatae, quae uictoriae laetitiam geminarent: Persea regem in potestatem cos. uenisse. Dimissis legatis, disceptatũ inter Pisanos Lunensesque legatos: Pisanis querentibus agro se à colonis Romanis pelli, Lunensibus affirmantibus eum de quo agatur à triumuiris agrum sibi assignatum esse. Senatus qui de finibus cognoscerent statuerentque quinquevuiros misit, Q. Fabium Buteonem, P. Corneliũ Blasionem, T. Sempronium Muscam, L. Naeuium Balbum, C. Apuleium Saturninum. Et ab Eumene & ab Attalo, & ab Athenaeo fratribus communis legatio de uictoria gratulatum uenit. Et Masgabae regis Masanissae filio Puteolis nauem egresso praesto fuit obuiam missus cum pecunia L. Manlius quaestor, qui Romam eum publico sumptu perduceret. Aduenienti extemplo senatus datus est. Is adulescens ita locutus est, ut quae rebus grata erant, gratiora uerbis faceret. Commemorauit quot pedites equitesque, quot elephantos, quantum frumenti eo quadriennio pater suus in Macedoniam misit. Sed duas res ei rubori fuisse, unam quod rogasset eum per legatos senatus quae ad bellũ opus esset, & non imperasset, alteram quod pecuniam ei pro frumento misisset. Masanissam meminisse regnum à populo Romano partum auctumque & multiplicatum habere: usu regni contentum, scire domiuium & ius eorum qui dederint esse. Sumere itaque eosdem non se rogare aequum esse: neque emere ea ex fructibus agri ab se dati quae ibi proueniant. Id Masanissae satis esse & fore, quod populo Romano superesset. Cum his mandatis à patre profectum, postea consecutos equites, qui deuictam Macedoniam nuntiarent: gratulatumque senatui iuberent indicare, tantae eam rem laetitiae patri suo esse, ut Romam uenire uelit Iouique Opt. Max. in Capitolio sacrificare & grates agere: id, nisi molestum sit, ut ei permittatur ab senatu petere. Responsum regulo est: Facere patrem eius Masanissam quod uirum gratum bonumque facere deceat, ut pretium honoremque debito beneficio addat. Et populum Romanũ ab eo bello punico forti fidelique opera adiutum, & illum fauente regnum populo Romano adeptum: aequitate sua postea trium regum bellis deinceps, omnibus functũ officijs. Victoria uero populi Romani laetati eum regem mirum non esse, qui sortem omnem fortunae regnique sui cum rebus Romanis immiscuisset. Grates dijs pro populi Romani uictoria apud suos penates ageret, Romae filium pro eo acturum. Gratulatum quoque satis suo ac patris nomine esse. Ipsum relinquere regnum & Africa excedere, praeterquam quod illi inutile esset, non esse è Rep. P R senatum censere. petenti Masgabae ut Hanno Hamilcaris filius obses in locum exigeret. Munera ex senatus consulto emere regulo quaestor iussus ex C pondo argenti, & prosequi eum Puteolos, omnemque sumptum quoad in Italia esset praebere, & duas naues conducere quibus ipse comitesque regis in Africam deueherẽtur: & comitibus omnibus liberis seruisque uestimenta data. Haud ita multo post de altero Masanissae filio Misagene literae allatae sunt: missum eum ab L. Paulo post deuictum Persea in Africã cum equitibus suis, nauigantẽ dispersa classe in Hadriatico mari Brũdisiũ tribus nauibus aegrũ delatũ. Ad eũ cũ hisdem muneribus, quae data Romae fratri eius erãt, L. Stertinius quaestor Brũdisiũ missus: iussusque curare ut aedes hospi

* * *

In quatuor urbanas tribus descripti erant libertini, praeter eos quibus filius quinquenni maior ex SC esset. Eos ubi proximo lustro censi essent censeri iusserunt: & eos qui praediũ praediaue rustica pluris sestertium XXX milium haberent, censendi ius factum est. Hoc cum ita seruatum esset, negabat Claudius suffragij lationem iniussu populi censorem cuiquam homini, nedum ordini uniuerso adimere posse. Neque enim si tribu mouere posset, quod sit nihil aliud quàm mutare iubere tribum, ideo omnibus V & XXX tribubus emouere posse: id est ciuitatem libertatemque eripere, non ubi censeatur finire, sed censu excludere. Haec inter ipsos disceptata: postremo eò descensum est, ut ex IIII urbanis tribubus unã palàm in atrio Libertatis

sortiren-

sortirentur,in quam omnes qui seruitutē seruissent conijcerent. Exquilinæ sors exijt:in ea Tib. Gracchus pronuntianit libertinos omneis censeri placere. Magno ea res honori censoribus apud senatū fuit.gratiæ actæ & Sempronio,qui in bene cœpto perseuerasset: & Claudio qui non impedisset. Plures quàm à superioribus, & senatu emoti sunt: & equos uendere iussi:omnes ijdem ab utroq; & tribu remoti,& ærarij facti:neq; ullius quem alter notaret, ab altero leuata ignominia. Petentibus ut ex instituto ad sartatecta exigenda, & ad opera quæ locassent probanda, anni & bimensis tempus prorogaretur: Cn. Tremellius tribunus,quia lectus non erat in senatum,intercessit. Eodem anno C. Cicereius ædem in monte Albano dedicauit, quinquēnio postq; uouit. Flamen Martialis inauguratus est eo anno L. Postumius Albinus. Q.Ælio,M.Innio coss.de prouincijs referētib. censuere patres duas prouincias Hispaniam rursus fieri,quæ una per bellū Macedonicum fuerat:& Macedoniā Illyricumq; eosdē L.Paulum,& L.Anicium obtinere, donec de sententia legatorū & res bello turbatas, & statū alium eius regni formando composuissent. coss.Pisæ & Gallia decretę cum binis legionibus peditum,& equitum quadringentenis. Prætorum sortes fuere,Q.Cassij urbana, M.Iuuentij Taluæ inter peregrinos,Tib.Claudij Neronis Sicilia,Cn.Fuluij Hispania citerior,C. Licinij Neruæ ulterior. A. Manlio Torquato Sardinia obuenerat: nequijt ire in prouinciā,ad res capitaleis quęrendas ex s c retentus. De prodigijs deinde nuntiatis senatus est cōsultus. Aedes deorum penatiū in Velia de cælo tacta erat,& in oppido Mineruio duę portę & muri aliquātum. Anagniæ terra pluerat,& Lanuuij fax in cælo uisa erat. Et Calatię in publico agro M. Valerius ciuis Romanus nuntiabat è foco suo sanguine per triduum & duas noctes manasse. Ob id maxime Xuiri libros adire iussi,supplicationē in diem unum populo edixerunt,& L capris in foro sacrificauerunt:& aliorū prodigiorū causa diem alterū supplicatio circa omnia puluinaria fuit,& hostijs maioribus sacrificatū est,& urbs lustrata. Inde quod ad honorē deûm immortalium pertineret,decreuit senatus,ut quoniā perduelles superati Perseus & Gentius reges cum Macedonia atq; Illyrico in potestate P R essent:ut quāta dona Ap.Claudio,M. Sempronio coss.ob deuictū Antiochū regem data ad omnia puluinaria essent,tāta Q.Cassius & M.Iuuentius Prr.curarent danda. Legatos deinde,quorū de sententia impp.L. Paulus,L. Anicius, cōponerent res,decreuerunt:decem in Macedoniā,quinq; in Illyricū. In Macedoniam sunt hi nominati. A. Postumius Luscus,C.Claudius, ambo censorij: C. Licinius Crassus collega in consulatu Pauli,tum prorogato imperio prouinciā Galliā habebat. His cōsularibus addidere Cn.Domitiū Aenobarbū,Ser.Cornelium Syllam,L.Iuniū,C.Antistium Labeonem,T.Numisium Tarquiniensem,A.Terentiū Varronē. In Illyricum autē hi nominati,P. Aelius Ligus cōsularis.C.Cicereius,& Cn.Bębius Pamphilus(hic priore anno,Cicereius multis ante annis Pr.fuerat)P.Terentius Tusciueicanus,P.Manilius. Moniti deinde coss.à patribus, ut quoniam alterū ex his succedere C.Licinio, qui legatus nominatus erat, in Galliā oporteret:primo quoq; tempore pronincias aut compararent inter se,aut sortirentur.sortiti sunt.M. Iunio Pisæ obuenerunt(quem prius q̄ in prouinciam iret,legationes quę undiq; Romā gratulatum conuenerunt,introducere in senatū placuit)Q.Aelio Gallia. Cæterum quanq; tales niri mitterentur,quorū de consilio sperari posset impp.nihil indignū nec clementia, nec grauitate P R decreturos esse:tamen in senatu quoq; agitata est summa consiliorum,ut inchoata omnia legati ab domo ferre ad imperatores possent. Omniū primū liberos esse placebat Macedonas atq; Illyrios,ut omnibus gentibus appareret,arma P R non liberis seruitutē, sed contra seruientibus libertatem afferre:ut & in libertate gentes quę essent,tutam eam sibi perpetuamq; sub tutela esse:& quæ sub regibus uiuerent, & in præsens tempus mitiores eos iustioresq; respectu populi Romani habere se:& si quando bellum cum populo Romano regibus fuisset suis,exitum eius uictoriam Romanis,sibi libertatem allaturum crederent. Metalli quoq; Macedonici,quod ingens uectigal erat,locationesq; prædiorum rusticorū tolli placebat. Nam neq; sine publicano exerceri posse: & ubi publicanus est, ibi aut ius publicū uanum, aut libertatē socijs nullā esse. Ne ipsos quidē Macedonas idem exercere posse:ubi in medio præda administrantibus esset,ibi nunquam causas seditionum & certaminis defore. Commune consilium gentis

esset,ne improbum uulgus à senatu aliquando libertatē salubri moderationi datam, ad licentiam pestilentem traheret.In quatuor regiones describi Macedoniam,ut suum quæque consilium haberet,placuit:& dimidium tributi quàm quod regibus ferre soliti erant,populo Romano pendere.Similia his & in Illyricum mandata:cætera ipsis imperatoribus legatisque relicta, in quibus præsens tractatio rerum certiora subiectura erat consilia. Inter multas regum gentiumque & populorum legationes Attalus frater regis Eumenis maxime conuertit in se omnium oculos animosque.exceptus enim est ab his qui simul eo bello militauerūt, haud paulo benignius quàm si ipse rex Eumenes uenisset.Adduxerāt eum duæ in speciem honestæ res,una gratulatio conueniens in ea uictoria quam ipse adiuuisset: altera querimonia Gallici tumultus,Aduersæque gladijs regnum in dubium adductum esse. Suberat & secreta spes honorum præmiorumque ab senatu,quæ uix salua pietate eius contingere poterant. Erant enim quidam Romanorum quoque non boni autores,qui spe cupiditatem eius elicerent: eam opinionem de Attalo & Eumene Romæ esse, tanquam de altero Romanis certo amico, altero nec Romanis,nec Persi fido socio.Itaque uix statui posse,utrum quæ pro se, an quæ contra fratrem petiturus esset,ab senatu magis impetrabilia forent:adeo uniuersos omnia & huic tribuere, & illi uero negare. Eorum hominum (ut res docuit) Attalus erat, qui quantum spes spopondisset cuperent,ni unius amici prudens monitio uelut frenos animo eius gestienti secundis rebus imposuisset.Stratius cum eo fuit medicus,ad id ipsum à nō securo Eumene Romam missus speculator rerum quæ à fratre agerentur,monitorque fidus si decedi fide uidisset. Is ad occupatas iam aures sollicitatumque iam animum cum uenisset, aggressus tempestiuis temporibus rem propè prolapsam restituit:alijs alia regna creuisse rebus dicendo,regnum eorum nouum, nullis uetustis fundatum opibus fraterna stare concordia:quod unus nomen regium & præcipuum capitis insigne gerat,omnes fratres regnent.Attalum uero,quia ętate proximus,quis non pro rege habeat:neque eo solum quia tantas præsentes eius opes cernat, sed quod haud ambiguum propè diem regnaturum eum infirmitate ætateque Eumenis esset nullam stirpem liberūm habentis.(nec dum enim agnouerat eum qui postea regnauit.)Quid attineret uim afferre rei sua sponte mox ad eum aduenturæ? Accessisse etiam nouam tempestatē regno tumultus Gallici,cui uix consensu & concordia regum resisti queat.Si uero ad externum bellum domestica seditio adijciatur,sisti non posse:nec aliud eum quàm ne frater in regno moriatur,sibi ipsi spem propinquam regni erepturum.Si utraque gloriosa res esset,& seruasse fratri regnū & eripuisse,seruati tamen regni quæ iuncta pietati sit potiorem laudem fuisse. Sed enimuero cum detestabilis altera res & proxima parricidio sit,quid ad deliberationē dubij superesse? Vtrum enim partem regni petiturum esse,an totum erepturum? si partem: ambo infirmos distractis uiribus,& omnibus iniurijs obnoxios fore. Si totum,priuatum ne ergo maiorem fratrem,an exulem illa ætate,illa corporis infirmitate,an ultimum mori iussurum? Egregium enim ut fabulis traditus impiorum fratrum euentus taceatur,Persei exitum uideri: qui ex fraterna cæde raptum diadema, in templo Samothracum, uelut præsentibus dijs exigentibus pœnas, ad pedes uictoris hostis prostratus posuerit. Eos ipsos,qui non illi amici, sed Eumeni infesti,stimulent eum,pietatem constantiamque laudaturos,si fidem ad ultimum fratri præstitisset. Hæc plus ualuere in Attali animo.Itaque introductus in senatum,gratulatus uictoriam, & sua merita eo bello, fratrisque (si qua erant) & Gallorum defectionem, quæ nuper ingenti motu facta erat,exposuit. Petijt ut legatos mitteret ad eos,quorum autoritate ab armis auocarentur. His pro regni utilitate editis mandatis,Aenum sibi & Maroneam petijt. Ita destituta eorum spe, qui fratre accusato partitionem regni petiturum crediderant, curiam excessit. Vt raro aliàs quisquam rex aut priuatus, tanto fauore tantoque omnium assensu est auditus: omnibus honoribus muneribusque & præsens est cultus, & proficiscentem prosecuti sunt. Inter multas Asiæ Græciæque legationes, Rhodiorum maxime legati ciuitatem conuerterunt. Nam cum primo in ueste candida uisi essent, quod & gratulanteis decebat, &, si sordidam uestem habuissent,lugentium Persei casum præbere speciem poterant:postquam consulti ab Marco Iunio consule patres, stantibus in comitio legatis, an locum lautia senatumque darent, nullum hospitale

hospitale ius in ijs seruandum censuerunt:egressus è curia consul, cum Rhodij gratulatū se de uictoria purgatumq́ ciuitatis crimina dicentes uenisse, petissent ut senatus sibi daretur, pronuntiat:socijs & amicis,& alia comiter atq; hospitaliter præstare Romanos, & senatum dare consuesse:Rhodios non ita meritos eo bello,ut amicorum sociorū numero habendi sint. His auditis prostrauerunt se omnes humi, consulemq́ & cunctos qui aderant orantes, ne noua falsaq́ crimina plus obesse Rhodijs æquum censerent,quàm antiqua merita quorum ipsi testes essent. Extemplo ueste sordida sumpta domos principum cum precibus ac lacrymis circumibant orantes ut prius cognoscerent causam quàm condemnarentur. Marcus Iuuentius Talua prætor cuius inter ciues & peregrinos iurisdictio erat,populum aduersus Rhodios incitabat:rogationemq́ promulgauerat,ut Rhodijs bellum indiceretur,& ex magistratibus eius anni deligerent qui ad id bellum cum classe mitteretur,se eum sperans futurū esse. Huic actioni Marcus Antonius & Marcus Pomponius tribuni plebis aduersabantur. Sed & prætor nouo maloq́ exemplo rem ingressus erat,quod ante non consulto senatu,non consulibus certioribus factis,de sua unius sententia rogationem ferret: uellent iuberéntne Rhodijs bellum indici:cum antea semper prius senatus de bello consultus esset,deinde ad populum latum. & tribuni plebis: cum ita traditum esset ne quis prius intercederet legi,quàm priuatis suadendi dissuadendiq́ legem potestas facta esset:eoq́ persæpe euenisset,ut qui non professi essent se intercessuros,animaduersis uitijs legis ex ratione dissuadentium, intercederent: & qui ad intercedendum uenissent,desisterent uicti autoritatibus suadentium legem. Tum inter prætorem tribunosq́ omnia intempestiue agendi certamen erat. Tribuni festinationem prætoris ante tempus intercedendo in aduentum imp

* * * *

peccauerimus ne adhuc dubium est,pœnas ignominias omnes iam patimur. Antea Carthaginiensibus uictis,Philippo Antiocho superatis,cum Romam uenissemus, ex publico hospitio in curiam gratulatum nobis Patres conscripti,ex curia in Capitolium ad deos uestros dona ferentes:nunc ex sordido diuersorio uix mercede recepti,ac propè hostium more extra urbem manere iussi,in hoc squalore uenimus in curiam Romanam Rhodij, quos prouincijs nuper Lycia atq; Caria,quos præmijs atq; honoribus amplissimis donastis. Et Macedonas Illyriosq́ liberos esse,ut audimus iubetis,cum seruierint antequam uobiscum bellarent(nec cuiusquam fortunæ inuidemus,imò agnoscimus clementiam populi Romani) Rhodios qui nihil aliud quàm quieuerūt hoc bello,hostes ex socijs facturi estis? Certe quidem uos estis Romani,qui ideo felicia bella uestra esse,quia iusta sint præ uobis fertis:nec tam exitu eorū quod uindicatis,quàm principijs,quod non sine causa suscipiatis,gloriamini. Messana in Sicilia oppugnata,Carthaginienses:Athenæ oppugnatæ,& Græcia in seruitutē petita, & adiutus Annibal pecunia auxilijs Philippum hostem fecerunt. Antiochus ipse ultro, ab Ætolis hostibus uestris accersitus,ex Asia classe in Græciā traiecit:Demetriade & Chalcide & saltu Thermopylarum occupato,de possessione imperij uos deijcere conatus. Cum Perseo, socij uestri oppugnati,alij interfecti reguli principesq́ gentiū aut populorū,causa belli uobis fuere. Quem tandem titulum nostra calamitas habitura est, si perituri sumus? Nondum segrego ciuitatis causam à Polyarato & Dione ciuibus nostris,& ijs quos ut traderemus uobis adduximus. Si omnes Rhodij æque noxij essemus,quod nostrum in hoc bello crimen esset? Persei partibus fauimus,& quemadmodum Antiochi Philippiq́ bello,pro uobis aduersus reges, sic nūc pro rege aduersus uos stetimus. Quemadmodum soleamus socios iuuare, & quàm impigre capessere bella, C.Liuium,L.Æmilium Regillum interrogate, qui classibus uestris in Asia præfuerunt. Nunquam uestræ naues pugnauere sine nobis: nostra classe pugnauimus semel ad Samum,iterum in Pamphylia aduersus Annibalem imperatorem: quæ uictoria nobis eo gloriosior est,quod cum ad Samum magnam partem nauiū aduersa pugna & egregiam iuuentutem amisissemus,ne tanta quidem clade territi,iterum ausi sumus regiæ classi ex Syria uenienti obuiam ire. Hæc non gloriandi causa retuli, neq; enim ea nunc nostra est fortuna: sed ut admonerem quemadmodū adiuuare socios solerent Rhodij. Præmia Philippo & Antiocho deuictis

deuictis amplissima accepimus à uobis. Si quæ uestra nunc est fortuna deûm benignitate & uirtute uestra, ea Persei fuisset, & præmia petitum ad uictorem regem uenissemus in Macedoniam, quid tandem diceremus? Pecunia ne à nobis adiutum, an frumento? auxilijs terrestribus an naualibus? Quod præsidiū tenuisse nos? Vbi pugnasse, aut sub illius ducibus, aut per nos ipsos? Si quæreret, ubi miles noster, ubi nauis intra præsidia sua fuisset, quid respondere mus? Causam fortasse diceremus apud uictorem, quemadmodum apud uos dicimus. Hoc enim legatos utroque de pace mittendo consecuti sumus, ut ne ab utraque parte gratiā iniremus, ab altera etiam crimen & periculum esset. Quanquā Perseus uere obijceret, id quod uos non potestis Patres conscripti: nos principio belli misisse ad nos legatos, qui pollicerentur nobis quæ ad bellum opus essent: naualibus armis, iuuentute nostra, sicut prioribus bellis, ad omnia paratos fore. ne præstaremus per uos stetit, qui de quacunque causa tum aspernati nostra auxilia estis. Neque fecimus igitur quicquam tanquam hostes, neque bonorum sociorum defuimus officio, sed à uobis prohibiti præstare fuimus. Quid igitur? nihilne factum neque dictum est in ciuitate uestra Rhodij quod nolletis, quo merito offenderetur populus Romanus? Hinc iam non quod factum est defensurus sum: non adeo insanio, sed publicam causam à priuatorum culpa segregaturus. Nulla enim est ciuitas quæ non & improbos ciues aliquando, & imperitam multitudinem semper habeat. Etiam apud uos fuisse audiui, qui assentando multitudini grassarentur: & secessisse aliquando à uobis plebem, nec in potestate uestra Remp. fuisse. Si hoc in hac tam bene morata ciuitate accidere potuit, mirari quisquam potest aliquos fuisse apud nos, qui regis amicitiam petentes plebem nostram consilijs deprauarent? qui tamen nihil ultra ualuerunt, quàm ut in officio cessaremus. Non præteribo id, quod grauissimum est in hoc bello, crimen ciuitatis nostræ. Legatos eodem tempore & ad uos & ad Persea de pace misimus. quod infelix consilium furiosus (ut postea audiuimus) orator stultissimum fecit: quem sic locutum constat, tanquam C. Popilius legatus Romanus, quem ad summouendos à bello Antiochum & Ptolemæum reges misistis, loqueretur. Sed tamen ea siue superbia, siue stultitia appellanda est, eadem quæ apud uos & apud Persea fuit. Tam ciuitatium quàm singulorum hominum mores sunt: gentes quoque aliæ iracundæ, aliæ audaces, quædam timidæ, in uinum, in uenerem proniores aliæ sunt. Atheniensium populum fama est celerem & supra uires audacem esse ad conandum: Lacedæmoniorum cunctatorem & uix in ea quibus fidit ingredientem. Non negauerim & totam Asię regionem inaniora parere ingenia, & nostrorum tumidiorem sermonē esse, quod excellere inter finitimas ciuitates uideamur: & id ipsum non tam uiribus nostris, quàm uestris honoribus ac iudicijs. Satis quidem & tunc in præsentia castigata illa legatio erat, cum tam tristi responso uestro dimissa. si tum parum ignominiæ pensum est, hæc certe tam miserabilis ac supplex legatio, etiam insolentioris quàm illa fuit, legationis satis magnum piaculum esset. Superbiam uerborū præsertim, iracundi oderunt, prudentes irriderēt, utique si inferioris aduersus superiorem est: capitali pœna nemo unquam dignam iudicauit. Id enim uero periculum erat, ne Romanos Rhodij contemnerent: etiam deos aliqui uerbis ferocioribus increpant, nec ob id quenquam fulmine ictum audimus. Quid igitur superat quod purgamus, si nec factum hostile ullum nostrum est, & uerba tumidiora legati offensionem aurium non perniciem ciuitatis meruerunt? Voluntatis nostræ tacite uelut litem æstimari uestris inter uos sermonibus audio P. C: fauisse nos regi & illum uincere maluisse: ideo bello persequendos esse credunt. Alij uestrum, uoluisse quidem nos hoc, non tamen ob id bello persequendos esse: neque moribus, neque legibus ullius ciuitatis ita comparatum esse, ut si quis uellet inimicum perire, ut si nihil fecerit quo id fiat, capitis damnetur. His qui nos pœna non crimine liberant, gratiam quidē habemus: ipsi nobis hanc dicimus legem, si omnes uolumus quod arguimur, non distinguimus uoluntatem à facto, omnes plectamur. Si alij principum nostrorum nobis, alij regi fauerunt: non postulo ut propter nos, qui partium uestrarum fuimus, regis fautores salui sint. illud deprecor, ne nos propter illos pereamus. Non estis uos illis infestiores, quàm ciuitas ipsa: & hoc qui sciebant, plerique eorum aut profugerunt, aut mortem sibi consciuerūt: alij damnati à nobis in potestate uestra erunt Patres cōscripti. Cęteri Rhodij,

ficut gratiam nullam meriti hoc bello,ita ne pœnam quidem fumus.Priorum noftroru̅ bene/factorum cumulus,hoc quod nunc ceffatu̅ in officio eft,expleat. Cum tribus regibus geffiftis bella per hos annos:ne plus obfit nobis quod uno bello ceffauimus,quàm quod duobus bel/lis pro uobis pugnauimus.Philippum Antiochum Perfea tanqua̅ treis fententias ponite.duæ nos abfoluunt:una dubia eft,ut grauior fit.Illi de nobis fi iudicarent,damnati effemus.uos iu/dicate Patres confcripti,fit Rhodus in terris,an funditus deleatur.Non enim de bello delibe/ratis Patres confcripti,quod inferre poteftis,gerere non poteftis,cum nemo Rhodioru̅ arma aduerfus uos laturus fit.Si perfeuerabitis in ira,tempus à nobis petemus,quo hanc funefta̅ le/gationem domum referamus: omnia libera capita,quidquid Rhodiorum uirorum fœmina/rum eft,cum omni pecunia noftra naues confcendemus: ac relictis penatibus publicis priua/tisq;,Roma̅ ueniemus:& omni auro & argento,quicquid publici,quicquid priuati eft,in comi tio in ueftibulo curiæ ueftræ cumulato, corpora noftra coniugumq; ac liberoru̅ ueftræ pote/ftati permittemus,hic paffuri quodcunq; patiendum erit:procul ab oculis noftris urbs noftra diripiatur,incendatur. Hofteis Rhodios effe Romani iudicare poffunt:eft tamen & noftrum aliquod de nobis iudicium, quod nunquam iudicauimus nos ueftros hofteis,nec quicqua̅ ho ftile,etiamfi omnia patiemur,faciemus.Secundu̅ talem oratione̅ uniuerfi rurfus prociderunt, ramosq; oleæ fupplices iactantes tandem excitati curia exceffeerunt. Tunc fententiæ interro/gari cœptæ. Infeftiffimi Rhodijs erant, qui confules prætoresúe aut legati gefferant in Mace donia bellu̅.Plurimu̅ caufam eoru̅ adiuuit M. Portius Cato,qui afper ingenio tum lenem mi/temq; fenatorem egit. Non inferam fimulachru̅ uiri copiofi quæ dixerit referendo:ipfius ora tio fcripta extat,Originum quinto libro inclufa.Rhodijs refponfum ita redditu̅ eft,ut nec ho/ftes fierent,nec focij permanerent.Philocrates & Aftymedes principes legationis erant:partem cum Philocrate renuntiare Rhodum legationem placuit,partem cum Aftymede Romæ fub/fiftere,quæ agerétur fciret,certioresq; fuos faceret. In præfentia deducere ante certam diem ex Lycia̅ Cariaq; iufferunt præfectos.Hæc Rhodu̅ nuntiata,quæ per fe triftia fuiffent:quia ma/ioris mali leuatus erat timor,cum bellum timuiffent,in gaudium renuntiata uerterunt. Itaque extemplo coronam x x milibus aureorum decreuerunt: Theodotum præfectum claffis in eam legationem miféru̅t.Societatem ab Romanis ita uolebant peti,ut nullum de ea re fcitum populi fieret aut litteris mandaretur:quod nifi impetrarent,maior repulfis ignominia effet:Præ fecti claffis id unius erat ius,ut agere de ea re fine rogatiõe ulla perlata poffet.Nam ita per tot annos in amicitia fuerant,ut fociali fœdere fe cum Romanis non illigarent:ob nullam alia̅ cau fam,quàm ne fpem regibus abfciderent auxilij fui,fi cui opus effet,neu fibi ipfis fructus ex be nignitate & fortuna eorum percipiendi.Tunc utiq; petenda focietas uidebatur,non quę tutio res eos ab alijs faceret:nec enim timebant quenquam præter Romanos, fed quæ ipfis Roma/nis minus fufpectos.Sub idem ferè tempus & Caunij defciuere ab his, & Mylaffenfes Euro/menfium oppida occuparunt.Non ita fracti animi ciuitatis erant, ut non fentirent,fi Lycia & Caria ademptæ ab Romanis forent, cætera aut feipfa per defectionem liberarent,aut à finiti/mis occuparentur: includi fe infulæ paruæ & fterilis agri litoribus,quæ nequaqua̅ alere tantæ urbis populum poffet. Miffa igitur iuuentute propere & Caunios, quanquam Cybiratarum afciuerant auxilia,coëgerunt imperio parere: & Mylaffenfes Alabandenofq;,qui Eurome/fium prouincia adempta,ad ipfos cõiuncto exercitu uenerunt,circa Orthofiam acie uicerunt. Dum hæc ibi,alia in Macedonia,alia Romæ geruntur,interim in Illyrico L.Anicius rege Gen tio,ficut ante dictum eft, in poteftatem redacto, Scodræ quæ regia fuerat præfidio impofito Gabinium præfecit:Rhizoni & Olcinio urbibus opportunis C.Licinium. Præpofitis his Illy/rico cum reliquo exercitu in Epirum eft profectus. Vbi prima Phanota ei dedita,tota multitu dine cum infulis obuiam effufa.Hic præfidio impofito,in Moloffidem tranfgreffus: cuius op pidis præter Paffaronem & Tegmonem,& Phylacen, & Horreum receptis, primu̅ ad Paffa/ronem ducit.Antinous & Theodotus principes eius ciuitatis erant,infignes & fauore Perfei & odio aduerfus Romanos,tjdem uniuerfæ genti autores defcifcendi ab Romanis.Hi confcien/tia priuatæ noxæ,quia ipfis nulla fpes ueniæ erat, ut cõmuni ruina patriæ opprimerentur clau

ferunt portas, multitudinē ut mortem seruituti præponerent hortantes. Nemo aduersus præpotentis uiros hiscere audebat. Tandem Theodotus quidam nobilis & ipse adulescens, cum maior à Romanis metus timorem à principibus suis uicisset: quæ uos rabies, inquit, agitat, qui duorum hominū noxæ ciuitatis accessionē facitis? Equidem pro patria qui letum oppetissent sæpe fando audiui, qui patriam pro se perire æquū censerent hi primi inuenti sunt. Quin aperimus portas, & imperium accipimus quod orbis terrarū accepit? Hæc dicentem cum multitudo sequeretur, Antinous & Theodotus in primam stationem hostium irruperunt, atq; ibi offerentes se ipsi uulneribus interfecti: urbs dedita est Romanis. Simili pertinacia Cephalonis principis clausum Tegmonem, ipso interfecto per deditionem recepit. Nec Phylace nec Horreum oppugnationem tulerunt. Pacata Epiro diuisisq; in hiberna copijs per opportunas urbes, regressus ipse in Illyricum, Scodræ, quò quinq; legati ab Roma uenerant, euocatis ex tota prouincia principibus conuentum habuit. Ibi pro tribunali pronuntiauit de sententia consilij, S P Q R Illyrios esse liberos iubere, præsidia ex omnibus oppidis arcibus & castellis sese deducturum: non solum liberos, sed etiam immunes fore Issenses & Taulantios, Dassaretiorum Tirustas Rizonitas Olciniatas, quod incolumi Gētio ad Romanos defecissent. Daorseis quoque immunitatē dare, quod relicto Carauantio cum armis ad Romanos transissent. Scodrensibus & Dassarensibus & Selepitanis cæterisq; Illyrijs uectigal dimidium eius quod regi pendissent. Inde in tres partes Illyricum diuisit. unam eam fecit, quæ supradicta est, alterā Labeatas omneis, tertiam Agrauonitas, & Rizonitas, & Olciniatas accolasq; eorum. Hac formula dicta in Illyrico, ipse in Epiri Passaronē in hiberna redijt. Dum hæc in Illyrico geruntur, Paulus ante aduentum decem legatorum Q. Maximum filium iam ab Roma regressum ad Æginium & Agassas diripiendas mittit: Agassas quod cum Marcio COS. tradidissent urbem, petita ultro societate Romana, defecerant rursus ad Persea: Aeginiensium nouum crimen erat. Famæ de uictoria Romanorum fidem non habentes, in quosdam militum urbem ingressos hostiliter sæuierāt. Ad Aetiorum quoq; hostiliter urbem diripiendam L. Postumium misit, quod pertinacius quàm finitimæ ciuitates in armis fuerant. Autumni ferè tempus erat, cuius temporis initio circumeundam Græciam, uisendaq; quæ nobilitata fama magis auribus accepta sunt quàm oculis noscūtur, ut statuit: præposito castris C. Sulpicio Gallo, profectus cum haud magno comitatu, tegentibus latera Scipione filio & Athenæo Eumenis regis fratre, per Thessaliam Delphos petit inclytū oraculum. Vbi sacrificio Apollini facto, inchoatas in uestibulo columnas, quibus impositurі statuas regis Persei fuerant, suis statuis uictor destinauit. Lebadiæ quoq; templum Iouis Trophonis adijt: ibi cum uidisset os specus, per quod oraculo utentes sciscitatū deos descendunt, sacrificio Ioui Hercynnęq; facto, quorum ibi templum est, Chalcidem ad spectaculum Euripi, æuoq; ante insulæ ponte continenti iunctæ descendit. A Chalcide Aulidem traicit trium milium spatio distantem, portum inclytū statione quondam mille nauium Agamemnoniæ classis. Dianęq; templum: ubi nauibus cursum ad Troiam, filia uictima aris admota rex ille regum petijt. Inde Oropum Atticæ uentum est, ubi pro deo uates Amphilochus colitur, templumq; uetustum est fontibus riuisq; circa amœnum. Athenas inde, plenas quidem & ipsas uetustate famæ, multa tamen uisenda habenteis: arcem, portus, muros Pireum urbi iungenteis, naualia magnorum imperatorū, simulacra deorū hominumq; omni genere & materiæ & artiū insignia. Sacrificio Mineruæ præsidi arcis in urbe facto profectus, Corinthum altero die peruenit. Vrbs erat tunc præclara ante excidium, arx quoque & isthmus præbuere spectaculū: arx inter omnia in immanem altitudinem edita, scatens fontibus: isthmus duo maria ab occasu & ortu solis finitima artis faucibus dirimēs. Sicyonem inde & Argos nobiles urbes adit: inde haud parem opibus Epidaorū, sed inclytam Aesculapij nobili templo: quod V millibus passuum ab urbe distans, nonc uestigijs reuulsorū donorū, tum donis diues erat, quæ remediorū salutarium ægri mercedem sacrauerant deo. Inde Lacedęmonem adit, non operum magnificentia, sed disciplina institutisq; memorabilem: unde per Megalopolim Olympiā ascendit. Vbi & alia quidem spectanda uisa, & Iouem uelut præsentem intuēs motus animo est. Itaq; haud secus quàm si in Capitolio immolaturus esset, sacrificium amplius

amplius solito apparari iussit. Ita peragrata Græcia, ut nihil eorum, quæ quisque Persei bello priuatim ac publice sensisset, inquireret, ne cuius metu sollicitaret animos sociorum: Demetriadem cum reuertit, in itinere sordidata turba Aetolorũ occurrit. mirantiq; & percunctanti quid esset, defertur D L principes ab Lycisco & Tisippo circumsesso senatu per milites Romanos missos à Bebio præside interfectos: alios in exilium actos esse: bonaq; eorum qui interfecti essent & exulum possidere qui arguebant. Iussis Amphipolim adesse, ipse cõuento Cn. Octauio Demetriade, postquàm fama accidit traiecisse iam mare X legatos, omnibus alijs omissis Apolloniam ad eos pergit. Quò cum Perseus obuiam Amphipoli nimis soluta custodia processisset (id diei iter est) ipsum quidem benigue allocutus est: cæterum postquam in castra ad Amphipolim uenit, grauiter increpuisse traditur C. Sulpicium: primum quod Persea tam procul à se uagari per prouinciam passus est: deinde quod adeo indulsisset militibus, ut nudare tegulis muros urbis ad tegenda hibernacula sua pateretur: referriq; tegulas & resarciri tecta sicut fuerant iussit. Et Persea quidem cum maiore filio Philippo traditos A. Postumio in custodiam misit: filiam cum minore filio à Samothrace accitos Amphipolim, omni liberali cultu habuit. Ipse ubi dies uenit, quo adesse Amphipoli denos principes ciuitatiũ iusserat, litterasq; omneis quæ ubiq; depositæ essent & pecuniam regiam conferri, cum X legatis circumfusa omni multitudine Macedonum in tribunali consedit. Assuetis regio imperio tamen nouũ formam terribilem præbuit tribunal, summotor aditus, præco, accensus, insueta omnia oculis auribusq;, quæ uel socios nedum hosteis uictos terrere possent. Silentio per præconẽ facto, Paulus Latine quæ senatui quæ sibi ex consilij sententia uisa essent pronuntiauit: ea Cn. Octauius Pr. (nam & ipse aderat) interpretata sermone Gręco referebat. Omnium primum liberos esse iubere Macedonas, habenteis urbes easdem agrosq;, utẽtes legibus suis, annuos creanteis magistratus: tributum dimidium eius quod pependissent regibus pendere P R. Deinde in IIII regiones diuidi Macedoniam. unam fore & primam partem, quod agri inter Strymonem & Nessum amnem sit: accessurum huic parti trans Nessum ad orientem uersum, quà Perseus tenuisset uicos castella oppida, præter Aenum & Maroneam & Abdera: trans Strymonem autem uergẽtia ad occasum Bisalticam omnem cum Heraclea quam Sinticen appellant. Secundam fore regionem quam ab ortu Strymo amplecteretur amnis, præter Sinticen Heracleam & Bisaltas: ab occasu quà Axius terminaret fluuius, additis Pæonis qui prope Axium flumen ad regionem orientis colerent. Tertia pars facta, quam Axius ab oriente, Peneus amnis ab occasu, cingunt: ad septentrionem Bora mons obijcitur. adiecta huic parti regio Pæoniæ, quà ab occasu præter Axium amnem porrigitur: Edessa quoq; & Berœa eodem concesserunt. IIII regio trans Boram montem, una parte confinis Illyrico, altera Epiro. Capita regionũ ubi concilia fierẽt, primæ regionis Amphipolim, secundæ Thessalonicen, tertiæ Pellam, quartæ Pelagoniam fecit. Eò concilia suæ cuiusq; regionis indici, pecuniam conferri, ibi magistratus creari iussit. Pronuntiauit deinde, neq; connubium, neq; cõmercium agrorum ædificiorumq; inter se placere cuiquam extra fines regionis suæ esse. Metalla quoq; auri atq; argenti non exerceri: ferri & æris permitti: uectigal exercentibus dimidium eius impositum quod pependissent regi. Et sale inuecto uti uetuit. Dardanis repetentibus Pæoniam, quod & sua fuisset, & continens esset finibus suis, omnibus dare libertatẽ pronuntiauit, qui sub regno Persei fuissent. Post non impetratam Pæoniam, salis cõmercium dedit: tertiæ regioni imperauit ut Stobos Pæoniæ deueherent, pretiumq; statuit. Naualem materiam & ipsos cædere, & alios pati uetuit. Regionibus, quæ affines barbaris essent: excepta autem tertia omnes erant: permisit ut præsidia armata in finibus extremis haberent. Hæc pronuntiata primo die conuentus, uarie affecerunt animos. Libertas præter spem data arrexit, & leuatum annuum uectigal: regionatim commercijs interruptis ita uideri lacerata tanquã animalia in artus alterum alterius indigenteis distracta: adeo quanta Macedonia esset, quàm diuisui facilis, & à seipsa queq; contempta pars esset, Macedones quoq; ignorabãt. Pars prima Bisaltas habet fortissimos uiros (trans Nessum amnem incolunt, & circa Strymonem) & multas frugum proprietates, & metalla, & opportunitatem Amphipolis, quæ obiecta claudit omnes ab oriente sole in Macedoniã aditus. Secunda pars

celeberrimas urbes Thessalonicen & Cassandriam habet, ad hoc Pallenem fertilem ac frugiferam terram: maritimas quoq; opportunitates ei præbent portus ad Toronen ac montem Athô (Aeneæ uocant hunc) alij ad insulam Euboeam, alij ad Hellespontum opportune uersi. Tertia regio nobileis urbes Edessam & Beroeam, & Pellam habet, & Vettiorū bellicosam gentem, incolas quoque permultos Gallos & Illyrios impigros cultores. Quartam regionem Eordei & Lincestæ, & Pelagones incolūt: iuncta his Atintania & Stymphalis & Elimiotis. Frigida hæc omnis duraq; cultu & aspera plaga est: cultorum quoq; ingenia terræ similia habet: ferociores eos & accolæ barbari faciūt, nunc bello exercētes, nunc in pace miscentes ritus suos. Diuisæ itaq; Macedoniæ partium usibus separatis, quanta uniuersos teneat Macedonas formula dicta, cum leges quoq; se daturū ostendisset. Aetoli deinde citati, in qua cognitione magis utra pars Romanis utra regi fauisset quæsitum est, quàm utri fecissent iniuriam aut accepissent. Noxa liberati interfectores, exilium pulsis æque ratum fuit ac mors interfectis. A. Bæbius unus est damnatus, quod milites Romanos præbuisset ad ministerium cædis. Hic euētus Aetolorum causæ, in omnibus Græciæ gentibus populisq; eorum qui partis Romanorū fuerant, inflauit ad intolerabilem superbiam animos: & obnoxios pedibus eorum subiecit, quos aliqua parte suspicio fauoris in regem contigerat. Tria genera principum in ciuitatibus erant: duo quæ adulando aut Romanorum imperium aut amicitiam regum sibi priuatim opes oppressis faciebant ciuitatibus: medium unum utriq; generi aduersum libertatem & leges tuebatur. His ut maior apud suos caritas, ita minor apud externos gratia erat. Secundis rebus elati Romanorum partis eius fautores, soli tum in magistratibus, soli in legationibus erant. Hi cum frequentes & ex Peloponneso & ex Boetia, & ex alijs Græciæ concilijs adessent, impleuere aures decem legatorum: non eos tantum, qui se propalàm per uanitatem iactassent tanquā hospites & amicos Persei, sed multo plures alios ex occulto fauisse: reliquos per speciem tuendæ libertatis in cōcilijs aduersus Romanos omnia instruxisse: nec aliter eas mansuras in fide gentes, nisi fractis animis partium, aleretur confirmareturq; autoritas eorum, qui nihil præter imperium Romanorum expectarent. Ab his editis nominibus, euocatis litteris imperatoris ex Aetolia Acarnaniaq; & Epiro & Boetia, qui Romam ad causam dicendam sequerentur: in Achaiam ex decem legatorum numero profecti duo, C. Claudius, & Cn. Domitius, ut ipsi edicto euocarent. Id duabus de causis factum: una quod fiduciæ plus animorumq; esse Acheis ad nō parendū credebant, & forsitan etiam in periculo fore Callicratem & cæteros criminum autores delatoresq;. altera cur præsentes euocarēt causa erat: quod ex alijs gentibus principum litteras deprensas in cōmentarijs regijs habebant: in Achæis cæcum erat crimen, nullis eorum litteris inuentis. Aetolis dimissis, Acarnanum citata gens: in his nihil nouatum, nisi quod Leucas exempta est Acarnanum concilio. Quærendo deinde latius, qui publice aut priuatim partium regis fuissent, in Asiam quoq; cognitionem extendere: & ad Antissam in Lesbo insula diruendam, traducendos Methymnam Antissæos, Labeonem miserunt: quod Antenorem regium præfectum, quo tempore cum lembis circa Lesbum est uagatus, portu receptum cōmeatibus iuuissent. Duo securi percussi uiri insignes: Andronicus Andronici filius Aetolus, quod patrem secutus arma contra populum Romanum tulisset: & Neo Thebanus, quo autore societatem cum Perseo iunxerant. His rerum externarum cognitionibus interpositis, Macedonum rursus aduocatum concilium: pronuntiatū quod ad statum Macedoniæ pertinebat, senatores quos Synedros uocant legendos esse, quorum consilio respublica administraretur. Nomina deinde sunt recitata principum Macedonū, quos cum liberis maioribus quàm XV annos natis præcedere in Italiam placeret. Id prima specie sæuū, mox apparuit multitudini Macedonum pro libertate sua esse factū. Nominati sunt enim regis amici purpuratiq; duces exercituum, præfecti nauium aut præsidiorū, seruire regi humiliter, alijs superbe imperare assueti: prædiuites alij, alij quos fortuna non æquarent his sumptibus pares: regius omnibus uictus uestitusq;, nulli ciuilis animus neq; legum neq; libertatis æquę patiens. Omnes igitur qui in aliquibus ministerijs regijs etiā qui in minimis legationibus fuerant, iussi Macedonia excedere, atq; in Italiā ire: qui non paruisset imperio, mors denuntiata. Leges Macedoniæ dedit cum

tanta

tanta cura,ut non hostibus uictis,sed socijs bene meritis date uideret: & quas ne usus quidem longo tempore, qui unus est legum correctior, experiendo argueret. Ab serijs rebus ludicrum,quod ex multo ante præparato,& in Asiæ ciuitates & ad reges missis qui denunciarent, & cum circumiret ipse Græciæ ciuitates indixerat principibus, magno apparatu Amphipoli fecit. Nam & artificum omnis generis qui ludicram artem faciebant,ex toto orbe terrarũ multitudo & Athletarum & nobilium equorũ conuenit: & legationes cum uictimis, & quidquid aliud deorum hominumq́ causa fieri magnis ludis in Græcia solet.Ita factum est,ut nõ magnificentiam tantum,sed prudentiam in dandis spectaculis, ad quæ rudes tum Romani erãt, admirarentur.Epulæ quoque legationibus paratę & opulentia & cura eadem.Vulgo dictum ipsius ferebant, & conuiuium instruere, & ludos parare, eiusdem esse qui uincere bello sciret. Edito ludicro omnis generis, clypeisq́ ęreis in naues impositis,cætera omnis generis arma cũ mulata in ingentem aceruũ, precatus Martem Mineruam Luamq́ matrem & cæteros deos quibus spolia hostium dicare ius fasq́ est,ipse imp.face subdita succendit:deinde circumstantes tribuni militum pro se quisque ignes coniecerunt: Notata est in illo conuentu Europæ Asiæq́ undique partim ad gratulationem partim ad spectaculum contracta multitudine,tantis naualibus terrestribusq́ exercitibus, eã copia rerum ea uilitas annonæ,ut & priuatis,& ciuitatibus, & gentibus dona data pleraque eius generis sint ab imperatore, non in usum modo præsentem, sed etiam quod domos aueherent. Spectaculo fuit ei quæ uenerat turbæ, non scænicum magis ludicrum, non certamina hominum aut curricula equorum, quàm præda Macedonica omnis ut uiseretur exposita, statuarum tabularumque, textilium, & uasorum ex auro & argento, ære,& ebore factorum ingenti cura in ea regia: ut non in præsentem modo speciem, qualibus referta regia Alexandreæ erat, sed in perpetuum usum fierent. Hæc in classem imposita, deuehenda Romam Cn. Octauio data. Paulus benigne legatis dimissis, transgressus Strymonem, mille passuum ab Amphipoli castra posuit: inde profectus, Pellam quinto die peruenit. Prætergressus urbem, ad Spelæum (quod uocant) biduum moratus, P.Nasicam, & Q. Maximum filium cum parte copiarum ad depopulandos Illyrios qui Persea iuuerant bello, misit, iussos ad Oricum sibi occurrere: ipse Epirum petens quintisdecimis castris Passaronem peruenit. Haud procul inde Anicij castra aberant.ad quem litteris missis,ne quid ad ea quæ fierent moueretur: senatum prædam Epiri ciuitatium, quæ ad Persea defecissent,exercitui dedisse: summissis centurionibus in singulas urbes,qui se dicerent ad præsidia deducenda uenisse,ut liberi Epirotæ sicut Macedones essent: denos principes ex singulis euocauit ciuitatibus. Quibus cum denuntiasset, ut aurum atque argentum in publicum proferretur, per omnes ciuitates cohortes dimisit.ante in ulteriores quàm in propiores profecti,ut uno die in omnes perueniretur. Edita tribunis centurionibusq́ erant quę agerentur:manè omne aurum argentumq́ collatum: hora quarta signum ad diripiendas urbes datum est militibus: tantaq́ præda fuit, ut in equitem CCCC denarij, peditibus duceni diuiderentur, centum quinquaginta milia capitum humanorum abducerẽtur.Muri deinde direptarum urbium diruti sunt: eã fuere oppida circa LXX. uendita præda omnium, de eã summa militi numeratum est. Paulus ad mare Oricum descendit, nequaquam ut ratus erat expleris militum animis: qui tanquam nullum in Macedonia gessissent bellum, experteis regiæ prædæ esse indignabantur. Orici cum missas cum Scipione Nasica Maximoq́ filio copias inuenisset, exercitu in naues imposito in Italiam traiecit. Et post paucos dies Anicius conuentu reliquorum Epirotarum Acarnanumq́ acto, iussisq́ in Italiam sequi principibus, quorum cognitionem causæ reseruarat: & ipse nauibus expectatis, quibus usus Macedonicus exercitus erat,in Italiam traiecit. Cum hæc in Macedonia Epiroq́ gesta sunt,legati, qui cum Attalo ad finiendum bellum inter Gallos & regem Eumenen missi erant, in Asiam peruenerunt. Induciis per hyemem factis, Galli domos abierant,& rex in hiberna cõcesserat Pergamum,grauiq́ morbo æger fuerat. Ver primum ex domo exciuit:iamq́ Synnada peruenerant,cum Eumenes ad Sardeis undiq́ exercitum contraxerat. Ibi & Romani Solouettium ducem Gallorum Synnadis allocuti, & Attalus cum eis profectus: sed castra Gallorum intrare cum non

H 3 placuit

placuit, ne animi ex disceptatione irritarentur. P. Licinius cum regulo Gallorum est locutus, retulitque ferociorem eum deprecando factum: ut mirum uideri posset, inter opulentos reges Antiochum Ptolemæumque tantum legatorum Romanorum uerba ualuisse, ut extemplo pacem facerent, apud Gallos nullius momenti fuisse. Romam primũ reges captiui Perseus & Gentius in custodiam cum liberis abducti, dein turba alia captiuorum: tum quibus Macedonum denuntiatum erat, ut Romam uenirent, principumquе Græciæ. nam hi quoque non solum præsentes exciti erant: sed etiam si qui apud reges esse dicebantur, litteris accersiti sunt. Paulus ipse post dies paucos regia naue ingentis magnitudinis, quam XVI uersus remorum agebant, ornata Macedonicis spolijs, non insignium tantum armorum, sed etiam regiorum textilium, aduerso Tiberi ad urbem est subuectus, completis ripis obuiam effusa multitudine. Paucos post dies Anicius & Octauius classe sua aduecti. Tribus ijs omnibus decretus est ab senatu triumphus: mandatumque Q. Cassio prætori cum tribunis plebis ex autoritate patrum ageret, rogationem ad plebem ferrent, ut ijs quo die urbem triumphantes inueherentur imperium esset. Intacta inuidia media sunt, ad summa fermè tendit. Nec de Anicij, nec de Octauij triumpho dubitatum est: Paulum, cui ipsi quoque se comparare erubuissent, obtrectatio carpsit. Antiqua disciplina milites habuerat: de præda parcius quàm sperauerant ex tantis regijs opibus dederat, nihil relicturus, si auiditati indulgeretur, quod in ærarium deferret: totus Macedonicus exercitus imperatori erat negligenter adfuturus comitijs ferendæ legis. Sed eos Seruius Sulpicius Galba, qui tribunus militum secundæ legionis in Macedonia fuerat, priuatim imperatori inimicus, prensando ipse, & per suæ legionis milites sollicitando, stimulauerat ut frequentes ad suffragium adessent: imperiosum ducem & malignum, antiquando rogationem quæ de triumpho eius ferretur, ulciscerentur: plebem urbanam secuturam esse militum iudicia: pecuniam illum dare non potuisse, militem honorem dare posse: ne speraret ibi fructum gratiæ ubi non meruisset. His incitatis, cum in Capitolio rogationem eam T. Sempronius tribunus plebis ferret, & priuatis lege dicendi locus esset ad suadendum, ut in re minime dubia, si quisquam procederet: Seruius Galba repente processit: & à Tr. postulauit, ut quoniam hora iam octaua diei esset, nec satis temporis ad demoustrandum haberet, cur L. Aemilium non iuberent triumphare: in posterum diem differrent, & mane eam rem agerent. Integro sibi die ad causam eam orandam opus esse. Cum tribunus dicere eo die si quid uellet iuberet: in noctem rem dicendo extraxit, referendo admonendoque exacta acerbe munia militiæ, plus laboris, plus periculi quàm desiderasset res iniunctum: contrà in præmijs, in honoribus, omnia arctata: militiamque, si talibus succedat ducibus, horridiorem asperioremque bellantibus, eandem uictoribus inopem atque inhonoratam futuram. Macedonas in meliori fortuna, quàm milites Romanos, esse. Si frequentes postero die ad legem antiquandam adessent, intellecturos potenteis uiros, non omnia in ducis, aliquid & in militũ manu esse. His uocibus incitati, postero die milites tanta frequentia Capitolium compleuerunt, ut aditus nulli præterea ad suffragium ferendum esset. Intro uocatæ primæ tribus cum antiquarent, concursus in Capitolium principum ciuitatis factus est, indignum facinus esse clamitantium, L. Paulum tanti belli uictorem dispoliari triumpho: obnoxios imperatores tradi licentiæ atque auaritiæ militari: in uno nimis se per ambitionem peccare. Quid si domini milites imperatoribus imponantur? In Galbam pro se quisque probra ingerere. Tandem hoc tumultu sedato, M. Seruilius qui COS. & magister equitum fuerat, ut de integro eam rem agerent ab tribunis petere, dicendique sibi ad populum potestatem facerent. Tribuni cum ad deliberandum secessissent, uicti autoritatibus principum, de integro agere cœperunt: reuocaturosque se easdem tribus renuntiarunt, si M. Seruilius alijque priuati qui dicere uellent dixissent. Tum Seruilius: Quantus imp. L. Æmilius fuerit Quirites, si ex alia re nulla æstimari possit, uel hoc satis erat, quod cũ tam seditiosos & leues milites, tam nobilem, tam temerarium, tam eloquentem ad instigandã multitudinem inimicum in castris haberet, nullam in exercitu seditionem habuit. Eadem seueritas imperij quam nunc oderunt, tunc eos continuit. Itaque antiqua disciplina habiti neque fecerunt. Seruius quidem Galba, si

in L. Pau-

in L.Paulo accusando tirocinium ponere & documentum eloquentiæ dare uoluit, non triumphum impedire debuit: quem, si nihil aliud, senatus iustum esse iudicauerat: sed postero die quàm triumphatum est priuatum eum uisurus esset, nomen deferret, & legibus interrogaret: aut serius paulo, cum primum magistratus ipse cepisset, diem diceret, inimicum ad populum accusaret. Ita & pretium recte facti triumphum haberet L. Paulus pro egregie bello gesto: & pœnam, si quid & uetere gloria sua & noua indignum fecisset. Sed uidelicet cui crimen nullum probrum dicere poterat, eius obtrectare laudes uoluit. Diem integrum hesterno die accusandum L. Paulum petijt: quatuor horas quantũ supererat diei, dicendo absumpsit. Quis unquam tam nocens reus fuit, cuius uitia uitæ tot horis expromi non possent? Quid interim obiecit quod L.Paulus, si causam dicat, negatum uelit? Duas mihi aliquis conciones parumper faciat: unam militum Macedonicorum, puram alteram integrioris iudicij & à fauore & odio: uniuerso iudicante P R apud concionem togatam & urbanam prius reus agatur. Quid apud Quirites Romanos Serui Galba diceres? Illa enim tibi tota abscisa oratio esset: in statione seuerius & intentius institisti: uigiliæ acerbius & diligentius circũitæ sunt: operis plus quàm antea fecisti, cum ipse imperator & exactor circumires. Eodem die & iter fecisti, & in aciem ex itinere duxisti. Ne uictorem quidem te adquiescere passus est: statim ad persequendos hostes duxit. Cum te præda partienda locupletẽ facere posset, pecuniã regiam translaturus in triumpho est, & in ærariũ laturus. Hæc sicut ad militũ animos stimulandos aliquem aculeum habent, qui parum licẽtiæ parũ auariciæ suæ inseruitũ censent, ita apud P R nihil ualuissent: qui ut uetera atq; audita à parentibus suis nõ repetat, quæ ambitione imperatorum clades acceptæ sint, quæ seueritate imperij uictoriæ partæ: proximo certe Punico bello, quid inter M.Minuciũ magistrum equitũ, & Q.Fabium Maximum dictatorẽ interfuerit, meminit. Itaq; accusatorẽ id scire potuisse, & superuacaneam defensionẽ Pauli fuisse. Transeatur ad alterã cõcionem: nec Quirites uos, sed milites uideor appellaturus, si nomen hoc saltem ruborem incutere, & uerecundiã aliquam imperatoris uiolãdi adferre possit. Equidem ipse aliter affectus animo sum, qui apud exercitũ mihi loqui uidear, quàm paulo ante eram, cum ad plebem urbanã spectabat oratio. Quid etiã dicitis milites? Aliquis est Romæ, præter Persea, qui triumphari de Macedonibus nolit, & eum nõ ijsdem manibus discerpitis, quibus Macedonas uicistis? Vincere nos prohibuisset, si potuisset, qui triumphanteis urbem inire prohibet. Erratis milites, si triumphũ imperatoris tantum, & non militum quoq;, & uniuersi P R esse decus censetis. Non unius hoc Pauli. Multi etiã qui ab senatu non impetrarunt triumphũ, in monte Albano triumpharunt. Nemo L.Paulo magis eripere decus perfecti belli Macedonici potest, quàm C.Lutatio primi Punici belli, quàm P. Cornelio secundi, quàm illis qui triumphauerũt. Nec L.Paulum minorem aut maiorẽ imperatorem triumphus faciet: militũ magis in hoc uniuersiq; populi Romani fama agitur: primũ ne inuidiæ & ingrati animi aduersus clarissimum quemq; ciuem opinionem habeat, & imitari in hoc populũ Atheniensem lacerantem inuidia principes suos uideatur. Satis peccatũ in Camillo à maioribus uestris est, quem tamen ante receptam per eum à Gallis urbẽ uiolarunt: satis insuper uobis in P.Africano, Literni domicilium & sedem fuisse domitoris Africæ, Literni sepulchrum ostendi. Erubescamus, gloria si par illis uiris L.Paulus, iniuria uestra exæquetur. Hæc igitur primũ infamia deleatur, fœda apud alias gẽtes, damnosa apud nostros. Quis enim aut Africani, aut Pauli similis esse in ingrata & inimica bonis ciuitate uelit? Si infamia nulla esset, & de gloria tantum ageretur, qui tandem triumphus non cõmunem nominis Romani gloriam habet? Tot de Gallis triumphi, tot de Hispanis, tot de Pœnis, ipsorum tãtum imperatorũ, an populi Romani dicuntur? Quemadmodum non de Pyrrho modò, nec de Annibale, sed de Epirotis Carthaginiẽsibusq; triũphi acti sunt: sic non M.Curius tantum nec P.Cornelius, sed Romani triumpharũt. Militum quidem propria est causa: qui & ipsi laureati, & quisq; donis quibus donati sunt insignes, triumphum nomine cient, suasq; & imp. laudes canentes per urbem incedunt. Si quando non deportati ex prouincia milites ad triumphũ sint, fremunt: & tamen suum quoq;, se absenteis, quod suis manibus parta uictoria sit, triumphare credunt. Si quis uos interroget milites, ad quã rem in Ita

liam deportati & non statim confecta prouincia dimissi sitis: quid Romam frequentes sub si-gnis ueneritis: quid moremini hic, & non diuersi domos quisque abeatis uestras: quid aliud respondeatis, quàm uos triumphanteis uideri uelle? Vos certe uictores conspici uelle debebatis. Triumphatum nuper de Philippo patre huius & de Antiocho est: ambo regnabant cum de his triumphatum est. De Perseo capto in urbem cum liberis abducto non triumphabitur? Quod si in curru scandenteis Capitolium auratos purpuratosq;, ex inferiore loco Lucius Paulus in turba togatorum unus priuatus interroget: Luci Anici, Cn. Octaui, utrum uos digniores triumpho esse, an me censetis? currum ei cessuri, & præ pudore uidentur insignia ipsi sua tradituri: & uos Gentium quàm Persea duci in triumphum mauultis Quirites, & de accessione potius belli quàm de bello triumphari? Et legiones ex Illyrico laureatæ urbem inibunt, & nauales socij? Macedonicæ legiones suo abrogato triumphos alienos spectabunt? Quid deinde tam opimæ prædæ, tam opulentæ uictoriæ spolijs fiet? Quò nam abdentur illa tot milia armorum detracta corporibus hostium? an in Macedoniam remittentur? Quo signa aurea, marmorea, eburnea: tabulæ pictæ, textilia: tantum argenti cælati, tantum auri, tanta pecunia regia? An noctu tanquam furtiua in ærarium deportabuntur? Quid illud spectaculum maximum? nobilissimus opulentissimusq; rex captus ubi uictori populo ostendetur? Quos Syphax rex captus, accessio Punici belli, concursus fecerit, pleriq; meminimus. Perseus rex captus, Philippus & Alexander filij regis, tanta nomina subtrahētur ciuitatis oculis? Ipsum L. Paulum bis cos. domitorem Græciæ, omnium oculi conspicere urbem curru ingredientem auent. Ad hoc fecimus consulem, ut bellum per quadriennium ingenti etiam pudore nostro tractum perficeret: cui sortito prouinciam, cui proficiscenti præsagientibus animis uictoriam triumphumque destinauimus, ei uictori triumphum negaturi? & quidem non homines tantum, sed deos etiam suo honore fraudaturi: dijs quoque enim non solum hominibus debetur. Vtrum maiores uestri omnium magnarū rerum & principia exorsi ab dijs sunt, & finem cum statuerunt? Consul proficiscens prætoríue paludatis lictoribus in prouinciam & ad bellum, uota in Capitolio nuncupat: uictor perpetrato eodem, in Capitolio triumphās, ad eosdem deos quibus uota nuncupauit, merita dona populi Romani traducit. Pars non minima triumphi est, uictimæ præcedentes: ut appareat dijs grates agentem imperatorem ob rempublicam bene gestam redire. Omneis illas uictimas quas traducendas in triumpho uindicauit, alias alio cædente mactate. illas quidem epulas senatus, quæ nec priuato loco, nec publico profano, sed in Capitolio eduntur: utrum hominum uoluptatis causa, an deorum hominumq; autore Seruio Galba turbaturi estis? L. Pauli triumpho portæ claudentur? rex Macedonum Perseus cum liberis & turba alia captiuorum, spolia Macedonum, circa flumen relinquentur? L. Paulus priuatus tanquam rure rediens à porta domum ibit? Et tu centurio, miles, quid de imp. Paulo senatus decreuit potius, quàm quid Seruius Galba fabuletur audi: & hoc dicere me potius quàm illū audi. Ille nihil præterquàm loqui, & ipsud maledice ac maligne didicit: ego ter & uiciens cum hoste per prouocationem pugnaui: ex omnibus cum quibus manum conserui spolia retuli: insigne corpus honestis cicatricibus omnibus aduerso corpore exceptis habeo. Nudasse deinde se dicitur, & quo quæq; bello uulnera accepta essent retulisse. Quæ dum ostentat, adapertis forte quæ uelanda erant, tumor inguinum proximis risum mouit. tum, hoc quoque quod rideis, inquit, in equo dies noctesq; persedendo habeo: nec magis me eius quam cicatricum harum pudet pœnitetq;, quando nunquam mihi impedimento ad rempublicam bene gerendam domi militiæq; fuit. Ego hoc ferro sæpe uexatū corpus uetus miles adulescentibus militibus ostendi. Galba nitens & integrum denudet. Reuocate, si uidetur, tribuni ad suffragium tribus: ego ad uos milites

* *

summam omnis captiui auri argentiq; translati H-S millies ducenties fuisse, Valerius Antiàs tradit: quæ haud dubie maior aliquanto summa ex numero plaustrorum ponderibusq; auri argenti generatim ab ipso scriptis efficitur. Alterum tantum aut in bellum proximum absumptum, aut in fuga cum Samothracem peteret dissipatum, tradunt: eoque id mirabilius

erat

erat, quod tantum pecuniæ intra triginta annos post bellum Philippi cum Romanis, partim ex fructu metallorum, partim ex uectigalibus alijs coaceruatũ fuerat. Itaq; admodum inops pecuniæ Philippus, Perseus cõtrà prædiues, bellare cum Romanis cœpit. Ipse postremo Paulus in curru, magnam cum dignitate alia corporis, tum senecta ipsa maiestatem præ se ferens. post currũ inter alios illustres uiros filij duo, Maximus & P. Scipio: deinde equites turmatim, & cohortes peditum suis quæq; ordinibus. Pediti in singulos dati centeni, duplex centurioni, triplex equiti: tantum pediti daturũ fuisse credunt, & pro rata alijs, si aut non refragati honori eius fuissent, aut benigne hac ipsa summa nuntiata acclamassent. Sed nõ Perseus tantum per illos dies documentum humanorum casuum fuit, in catenis ante currum uictoris ducis per urbem hostium ductus, sed etiam uictor Paulus auro purpuraq; fulgens. Nam duobus e filijs, quos duobus datis in adoptionem, solos nominis sacrorum familiæq; hæredes retinuerat domi, minor fermè XII annos natus, quinque diebus ante triumphum, maior XIIII annorum triduo post triumphum decessit: quos prætextatos curru uehi cum patre, sibi ipsos similes prædestinantes triumphos oportuerat. Paucis post diebus data a M. Antonio tribuno plebis concione, cum de suis rebus gestis more cæterorum imperatorum disseruisset, memorabilis eius oratio & digna Romano principe fuit. Quanquã & quàm feliciter rempublicam administrauerim, & quod duo fulmina domum meam per hos dies perculerint, non ignorare uos Quirites arbitror, cum spectaculo uobis nunc triumphus meus, nũc funera liberorum meorum fuerint: tamen paucis quæso sinatis me cum publica felicitate comparare eo quo debeo animo priuatam meam fortunam. Profectus ex Italia classem à Brundisio sole orto solui, nona diei hora cum omnibus meis nauibus Corcyram tenui. Inde quinto die Delphis Apollini pro me exercitibusq; & classibus lustra sacrificaui. A Delphis quinto die in castra perueni: ubi exercitu accepto, mutatis quibusdam, quæ magna impedimenta uictoriæ erant, progressus quia inexpugnabilia castra hostium erant, neque cogi pugnare poterat rex, inter præsidia eius saltum ad Petram euasi: & ad pugnam rege coacto acie uici: Macedoniam in potestatem populi Romani redegi. & quod bellum per quadriennium quatuor ante me consules ita gesserunt, ut semper successori traderent grauius, id ego quindecim diebus perfeci. Aliarum deinde secundarum rerum uelut prouentus secutus: ciuitates omnes Macedoniæ se dediderunt: gaza regia in potestatem uenit: rex ipse, tradentibus prope ipsis dijs, in templo Samothracum cum liberis est captus. Mihi quoque ipsi nimia iam fortuna mea uideri, eoq; suspecta esse. Maris pericula timere cœpi in tanta pecunia regia in Italiam trajcienda & uictore exercitu transportando. Postquàm omnia secundo nauiũ cursu in Italiam peruenerunt, neque erat quod ultra precarer, illud optaui, ut cum ex summo retro uolui fortuna consuesset, mutationem eius domus mea potius, quàm respublica sentiret. Itaque defunctam esse fortunam publicam mea tam insigni calamitate spero, quod triumphus meus, uelut ad ludibrium casuum humanorum, duobus funeribus liberorum meorum est interpositus. Et cum ego & Perseus nunc nobilia maxime fortis mortalium exempla spectemur, ille qui ante se captiuos captiuus ipse duci liberos uidit, incolumes tamen eos habet: ego qui de illo triumphaui, ab altero funere filij currum ex Capitolio propè iam expirantem ueni: neque ex tanta stirpe liberûm superest qui Lucij Aemilij Pauli nomen ferat. Duos enim tanquam ex magna progenie liberorum in adoptionem datos Cornelia & Fabia gens habent. Pauli in domo præter se nemo superest. Sed hanc cladem domus meæ, uestra felicitas & secunda fortuna publica consolať. Hæc tanto dicta animo magis confudere audientium animos, quàm si miserabiliter orbitatem suam deflendo locutus esset. Cn. Octauius Calend. Decembribus de rege Perseo naualẽ triumphum egit. Is triumphus sine captiuis fuit, sine spolijs. Dedit socijs naualibus in singulos denarios septuagenos quinq;. gubernatoribus qui in nauibus fuerant duplex, magistris nauium quadruplex. Senatus deinde habitus est: patres censuerunt ut Quintus Cassius Persea regem cum Alexandro filio Albam in custodiam duceret, comites pecuniam argentum instrumentum quod haberet. Bitis regis Thracum filius cum obsidibus in custodiam Carseolos est missus. Cæteros captiuos, qui in triumpho ducti erant, in carcerẽ condi placuit.

cuit. Paucos post dies quàm hæc acta, legati ab Cotye rege Thracum uenerunt, pecuniam ad redimendum filium aliosque obsides adportantes. Eis in senatum introductis, & id ipsum argumenti prætendentibus orationis, non sua uoluntate Cotyn bello iuuisse Persea, quod obsides dare coactus esset: orantibusque ut eos pretio quantum ipsi statuissent patres redimi paterentur: responsum ex autoritate senatus est: populum Romanum meminisse amicitiæ quæ cum Cotye maioribusque eius & gente Thracum fuisset. obsides datos crimen non criminis defensionem esse, cum Thracum genti ne quietus quidem Perseus, nedum bello Romano occupatus, timendus fuerit. Cæterum etsi Cotys Persei gratiam prætulisset amicitiæ populi Romani, magis quid se dignum esset, quàm quid merito eius fieri posset, æstimaturum: filium atque obsides ei remissurum. Beneficia gratuita esse populi Romani: pretium eorum malle relinquere in accipientium animis, quàm præsens exigere. Legati nominati, T. Quintius Flamininus, C. Licinius Nerua, M. Caninius Rebilus, qui obsides in Thraciam reducerent: & Thracibus munera data in singulos binûm milium æris. Bitis cum cæteris obsidibus à Carseolis accersitus, ad patrem cum legatis missus. Naues regiæ captæ de Macedonibus inusitatæ ante magnitudinis, in campo Martio subductæ sunt. Hærente adhuc nō in animis modo, sed penè in oculis memoria Macedonici triumphi, L. Anicius Quirinalibus triumphauit de rege Gentio Illyrijsque. Similia omnia magis uisa hominibus quàm paria: minor ipse imp. & nobilitate Anicius cum Aemilio, & iure imperij Pr. cum COS. collatus: non Gentius Perseo, non Illyrij Macedonibus, non spolia spolijs, non pecunia Macedonicæ, non dona donis comparari poterant. Itaque sicut præfulgebat huic triumphus recens: ita apparebat ipsum per se intuentibus nequaquam esse contemnendum. Perdomuerat intra paucos dies terra mariq; ferocem locisq; munitis fretam gentem Illyriorum: regem regiæq; omneis stirpis ceperat: transtulit in triumphum multa militaria signa spoliaq; alia & supellectilem regiam: auri pondo XX & VII, argenti X & IX pondo: denariûm tria milia: & CXX milia Illyrici argenti. Ante currum ducti Gentius rex cum coniuge & liberis, & Carauantius frater regis & aliquot nobiles Illyrij. De præda militibus in singulos quadragenos quinos denarios, duplex centurioni, triplex equiti, socijs nominis Latini quantum ciuibus, & socijs naualibus dedit quantum militibus. Lætior hunc triumphum est secutus miles, multisq́ue dux ipse carminibus celebratus. H-S ducenties ex ea præda redactum esse, autor est Antias, præter aurum argentumq; quod in ærariū sit latum: quod quia unde redigi potuerit non apparebat, autorem pro re posui. Rex Gentius cum liberis & coniuge & fratre Spoletium in custodiam ex senatus consulto ductus: cæteri captiui Romæ in carcerem coniecti: recusantibusq; custodiam Spoletinis Iguuium reges traducti. Reliquum ex Illyrico prædę CCXX lembi erant: de Gentio rege captos eos Corcyreis & Apolloniatibus & Dyrracinis Q. Cassius ex senatus cōsulto tribuit. Consules eo anno agro tantum Ligurum populato, cum hostes exercitus nunquam eduxissent, nulla re memorabili gesta, Romam ad magistratus subrogandos redierunt & primo comitiali die consules crearunt, M. Claudium Marcellum, C. Sulpicium Gallum. Deinde prætores postero die, L. Iulium, L. Apuleium Saturninum, A. Licinium Neruam, P. Rutilium Caluum, P. Quintilium Varum, M. Fonteium. His prætoribus duæ urbanæ prouinciæ sunt decretæ, duæ Hispaniæ, Sicilia ac Sardinia. Intercalatum eo anno: postridie Terminalia intercalares fuerunt. Augur eo anno mortuus est C. Claudius: in eius locum augures legerunt T. Quintium Flaminiū: & flamē Quirinalis mortuus M. Fabius Pictor. Eo anno rex Prusia uenit Romam cum filio Nicomede. Is magno comitatu urbem ingressus, ad forum à porta tribunalq; Q. Cassij prætoris perrexit: concursuq; undiq; facto, deos qui urbem Romam incolerent, senatumq; & populum Romanū salutatum se dixit uenisse: & gratulatum quod Persea Gentiumq; reges uicissent, Macedonibusq; & Illyrijs in ditionem redactis auxissent imperium. Cum prætor senatum ei, si uelit, eo die daturū dixisset, biduum petijt, quo templa deûm urbemq; & hospites amicosq; uiseret. Datus qui circumduceret eum L. Cornelius Scipio quæstor, qui & Capuam ei obuiam missus fuerat: & ædes, quę ipsum comitesq; eius benigne reciperent, conductæ. Tertio post die senatum adit, gratulatus uictoriam est: merita sua in eo bello

bello commemorauit:petijt, ut uotum sibi soluere, Romæ in Capitolio X maiores hostias, & Præneste unam Fortunę liceret: ea uota pro uictoria populi Romani esse. Et ut societas secum renouaretur: agerq́ sibi de rege Antiocho captus, quem nulli datum à populo Romano Galli possiderent, daretur. Filium postremo Nicomedem senatui commendauit. Omnium qui in Macedonia imperatores fuerant, fauore est adiutus. Itaq; cætera quæ petebat cõcessa: de agro responsum est, legatos ad rem inspiciendam missuros. Si ager P R fuisset, nec cuiquam datus esset, dignissimũ eo dono Prusiam habituros esse. Si autem Antiochi non fuisset, eo ne populi quidem Romani factum apparere: aut si datus Gallis esset, ignoscere Prusiam debere, si ex nullius iniuria quidquã ei datum uellet P R. Ne quod detur quidem gratũ esse donum posse, quod eum qui det ubi uellet ablaturum esse sciat. Facile Nicomedis cõmendationem accipere. Quanta cura regum amicorũ liberos tueatur P R documento Ptolemæum Aegypti regem esse. Cum hoc responso Prusias est dimissus. Munera ei ex sestertijs iussa dari, & uasorum argenteorum pondo L. & filio regis Nicomedi ex ea summa munera dari censuerũt, ex qua Masgabæ filio regis Masanissæ data essent: & ut uictimæ aliaq́ quæ ad sacrificium pertinerent, seu Romę, seu Præneste immolare uellet, regi ex publico sicut magistratibus Romanis præberentur: & ut ex classe quæ Brundisij esset naues longe uiginti assignarentur quibus uteretur: donec ad classem dono datam ei rex peruenisset, L. Cornelius Scipio ne ab eo abscederet, sumptumq́ ipsi & comitibus præberet donec nauem conscendisset. Mire lætum & ea benignitate in se populi Romani regem fuisse, feruntq; munera sibi ipsum emisse: filiũ iussisse donum P R accipere. Hæc de Prusia nostri scriptores. Polybius eum regem indignum maiestate nominis tanti tradit: pileatum capite raso obuiam ire legatis solitum, libertumq́ se P R ferre, & ideo insignia ordinis eius gerere. Romæ quoq; cum ueniret in curiam summisisse se, & osculo limen curię contigisse: & deos seruatores suos senatum appellasse: aliamq́ orationem non tam honorificam audientibus, quàm sibi deformem habuisse.

Moratus circa urbem XXX haud amplius dies, in regnum est profectus.

FINIS

BASILEAE, IN OFFICINA FROBENIANA
per Hieronymum Frob. & Nicolaum Episcopium,
M D XXXIIII

PRO
BEN.

TITI LIVII PATAVINI DECADVM XIIII EPITOME

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA LIBRI PRIMI EPITOME.

ADVENTVS Æneæ in Italiam,& res ab eo gestæ, Ascanij regnum Albę,& Syluij Aneę,ac deinceps Syluiorũ regum primo libro continentur. Numitoris filia à Marte compressa.nati Romulus,& Remus. Amulius obtruncatus. Vrbs à Romulo condita.Senatus lectus. Cum Sabinis bellatum.Opima spolia Ioui Feretrio lata. In centurias populus diuisus. Fidenates,& Veientes uicti. Romulus consecratus. Numa Pompilius ritus sacrorum tradidit: Iano templum constituit:eiusq; portã,pacatis omnibus circa populis,primus clausit:cum dea Aegeria sibi congressus nocturnos esse simulans,feroces populi animos ad religionem perpulit. Tullus Hostilius Albanos bello petijt. Post hæc trigeminorũ pugna, Horatius absolutus. Metij Suffetij supplicium. Alba diruta. Albani in ciuitatem recepti. Sabinis bellum indictum. Ad postremũ fulmine absumptus est. Ancus Martius cærimonias à Numa institutas renouauit: Latinis uictis,& ad ciuitatem ascitis montem Auentinum assignauit: Politorium urbem Latinorum bello repetitam,quam prisci Latini occupauerant: diruit:pontem Sublicium in Tyberim fecit: Ianiculum collem urbi addidit: fines imperij protulit: Ostiam condidit. Tarquinius Priscus in Anci amicitiam receptus. Centum additis patrum numerum auxit:Latinos subegit:circum designauit:ludos edidit: Sabinorum bello potitus,equitum centurias ampliauit. Tentãdæ scientiæ causa Accij Nauij auguris,consuluisse fertur:an id,de quo cogitaret:effici posset:quod cum ille fieri posse respondisset: iussisse eum nouacula cotem præcidere:idq; protinus factum. Sabinos præterea acie uicit: urbem muro circundedit:cloacas fecit. Seruius Tullius natus ex captiua corniculana,cui puero in cunis posito caput arsisse traditum est: Veientes atq; Hetruscos prælio fudit: censum primus omnium egit:lustrum condidit: classes, centuriasq; descripsit: Pomœrium protulit:colles urbi, Quirinalem, Viminalem, Esquilinumq; adiecit: templum Dianæ cum Latinis in Auentino fecit.

Lucius Tarquinius Superbus, occiso Seruio eius socero, inuasit regnum.quo die scelerata Tullia per patris iacentis corpus carpentum egit. Armatos circa se ad custodiam corporis sui habuit: Turnum Herdonium fraude interemit: bellum cum Volscis gessit:& ex eorum præda templum Ioui in Capitolio fecit. Terminus,& Iuuentas non addixere: quorum aræ moueri non potuerunt. Filius Sextus Tarquinius dolo Gabios in potestatem suam redegit.

Huius filijs Delphos profectis,& consulentibus,quis eorũ regnaturus esset Romæ:dictum est:eum regnaturum: qui primus matrem osculatus esset. quod responsum cum ipsi aliter interpretarentur:Iunius Brutus,qui cum ijs profectus erat:prolapsum se simulauit: & terram osculatus est.idq; factum eius euentus rei comprobauit.nam cum impotenter se gerendo Tarquinius Superbus omnes in odium suum adduxisset: ad ultimum propter expugnatam nocturna ui à Sex. filio eius Lucretiæ pudicitiam, quæ uocato patre ad se Tricipitino, & uiro Collatino obtestata ne inulta mors eius esset,cultro se interemit: Bruti opera maxime expulsus est:cum regnasset annos uiginti quinq;. Tunc consules primum creati sunt L.Iunius Brutus,& L.Tarquinius Collatinus.

LIBRI II

BRutus iureiurando populum astrinxit:neminem regnare Romæ passurum:Tarquinium Collatinum collegam suum propter affinitatem Tarquiniorum suspectum, coegit consulatu se abdicare,& ciuitate cedere:bona regum diripi iussit:agrũ Marti consecrauit: qui Campus Martius nominatus est.adolescentes nobiles, in quibus suos quoq;,& fratris filios, quia coniurauerant de recipiendis regibus:securi percussit:seruo indici,cui Vindicius nomen fuit:libertatem dedit: ex cuius nomine uindicta est appellata. Cum aduersus reges,qui contractis Veientium,& Tarquiniorum copijs bellum intulerãt:exercitum duxisset: in acie cum Arunte

 filio

filio Superbi commortuus est:eumq; matronæ annum luxerunt. L. Valerius consul legem de prouocatione ad populum tulit. Capitolium dedicatum est. Porsena rex Clusinorum, bello pro Tarquinijs suscepto,cum ad Ianiculum uenisset:ne Tyberim transiret,uirtute Coclitis Horatij prohibitus est.qui,dum alij pontem Sublicium rescindunt: solus Hetruscos sustinuit: & ponte rupto armatus se in flumen misit: & ad suos tranauit. Alterum accessit uirtutis exemplum à Mutio.qui,cum ad feriendum Porsenam castra hostium intrasset: occiso scriba, quem regem esse putabat: comprehensus, impositam altaribus manum, in quibus sacrificatum erat:exuri passus est: dixitq; tales trecentos esse coniuratos in mortem ipsius regis. quorum admiratione coactus Porsena pacis conditiones ferre,bellum omisit, acceptis obsidibus. ex quibus uirgo una Cloelia deceptis custodibus per Tyberim ad suos tranauit: & cum reddita esset:à Porsena honorifice remissa, equestriq; statua donata est. Ap. Claudius ex Sabinis Romam transfugit:ob hoc Claudia tribus adiecta est. Numerus tribuum ampliatus est:ut essent triginta una. Aduersus Tarquinium Superbum cum Latinorum exercitu bellum inferentem A. Postumius dictator prospere pugnauit apud lacum Regillum. Plebs, cum propter nexos ob æs alienum Sacrum in montem secessisset: consilio Menenij Agrippę à seditione reuocata est.Idem Agrippa cum decessisset:propter paupertatem publico impendio elatus. Tribuni plebis quinq; creati sunt.Oppidum Volscorum Corioli captum est uirtute & opera Cn. Martij: qui ob hoc Coriolanus uocatus est. T. Latinus uir de plebe, cum in uisu admonitus esset:ut de quibusdam religionibus ad senatũ perferret:& neglexisset: amisso filio,debilis factus,postea quam delatus ad senatũ lectica eadem illa indicauerat, usu pedum recepto,domum reuersus est. Cum Cn.Martius Coriolanus,qui in exiliũ pulsus, dux Volscorum factus exercitum hostium urbi primo admouisset:& missi ad eum primum legati,postea sacerdotes frustra deprecati essent,ne bellum patrię inferret: Veturia mater,& Volumnia uxor impetrauerunt ab eo:ut recederet. Lex agraria primum lata est. Sp. Cassius consularis regni crimine damnatus est,necatusq;. Oppia uirgo uestalis ob incestũ uiua defossa est.

Cum uicini hostes Veientes incommodi magis, quàm graues essent:familia Fabiorum id bellum gerendũ depoposcit:misitq; in id trecentos sex armatos: qui ad Cremeram ad unum ab hostibus cæsi sunt, uno impubere domi relicto. Res præterea aduersum Volscos,& Æquos, & Veientes, & seditiones inter patres, plebemq; continet. Appius Claudius consul, cum aduersus Volscos contumacia exercitus male pugnatum esset: decimum quenque militum fuste percussit.

LIBRI III

SEditiones de agrarijs legibus factæ.Capitolium ab exulibus,& seruis occupatum,cæsis ijs receptum est. Census bis actus est.priore lustro censa sunt ciuium capita centũ, quatuor & uiginti milia, CCXIIII, præter orbos,orbasq;:sequenti, CXXXII milia, CCCCXIX. Cum aduersus Æquos res male gesta esset:L.Quintius Cincinnatus dictator factus,cum rure intentus rustico operi esset: ad bellum gerendum accersitus est.Is uictos hostes sub iugum misit. Tribunorũ plebis numerus ampliatus est: ut essent decem: XXXVI anno à primis tribunis plebis. Petitis per legatos,& allatis atticis legibus,ad constituendas eas,proponendasq; decemuiri pro consulibus sine ullis alijs magistratibus creati,altero & trecentesimo anno,quàm Roma cõdita erat:& ut à regibus ad consules,ita à consulibus ad decemuiros translatum imperium.Ii decem tabulis legum positis,cum modeste se in honore gessissent:& ob id in alterum quoq; annum eundem esse magistratum placuisset: cum complura impotenter fecissent:magistratum noluerunt deponere:& in tertium annum detinuerunt:donec inuicto eorum imperio finem attulit libido Ap.Claudij.qui cum in amorem uirginis incidisset: summisso,qui eam in seruitutem peteret:necessitatem patri eius Virginio imposuit, rapto ex taberna proxima cultro:ut filiam interimeret:cum aliter eam tueri nõ posset: ne in potestatẽ stuprum illaturi ueniret. hoc tam magnę luxuriæ exemplo plebs incitata montem Auentinum occupauit: coegitq; decemuiros abdicare se magistratu. ex quibus Appius, & unus collegarum, qui præcipue pœnam meruerant,in carcerem cõiecti: cæteri in exiliũ acti. Res præterea contra

Sabinos

Sabinos,& Volscos,& Æquos prospere gestas continet: & parum honestum populi Romani iudicium: qui iudex inter Ardeates & Aricinos sumptus, agrum de quo ambigebatur sibi adiudicauit.

LIBRI IIII

Lex de connubio patrum & plebis contentione magna,patribus repugnãtibus,perlata est à trib.pl. Aliquot annis res populi Ro. domi militiæq; per hoc genus magistratus administratæ sunt. Item censores tunc primum creati sunt. Ager Ardeatinus Romani populi iudicio ablatus,missis in eum colonis,restitutus est. Cum fame populus Ro.laboraret:Sp.Melius eques Romanus frumentũ populo sua impensa largitus est: & ob id factum conciliata sibi plebe,regnum affectans à C.Seruilio Hala magistro equitũ iussu Quintij Cincinnati dictatoris occisus est. L.Minutius index boue aurata donatus est. Legatis Romanis à Fidenatibus occisis,quoniam ob Remp.occubuerant:statuæ in rostris positæ sunt. Cornelius Cossus tribunus militum, occiso Tolumnio rege Veientium,opima spolia secunda retulit. Mamercus Aemylius dictator censuræ honore,qui antea per quinquennium gerebatur:anni & sex mensium spacio finito,ob eam rem à censoribus notatus est. Fidenæ in potestaté redactæ: eoq; coloni missi sunt. quibus occisis Fidenates cum defecissent à populo Ro. à Mamerco Aemylio dictatore uicti sunt:& Fidenæ captæ. Coniuratio seruorum oppressa est. Postumius tribunus militum propter crudelitatem ab exercitu occisus est. Stipendium ex ærario tum primum militibus datum est. Res præterea gestas aduersum Volscos & Veientes continet.

LIBRI V

IN obsidione Veiorum hibernacula militibus facta sunt.ea res cum esset noua: indignationem tribunorum plebis mouit, querentium non dari plebi nec per hyemem militiæ requiem. Equites tum primum equis suis merere cœperũt. Cum inundatio in lacu Albano facta esset: uates, qui eam rem interpretaretur: ab hostibus captus est. Furius Camillus dictator decem annos obsessos Veios cepit:simulacrum Romam transtulit: decimam partem prædæ Delphos Apollini misit. Idem tribunus militum, cum Faliscos obsideret: proditos hostium filios parentibus remisit: statimq; deditione facta, Faliscorum uictoriam iustitia consecutus est. Cum alter ex censoribus,Iulius decessisset:in locum eius M.Cornelius suffectus est. nec id postea factum est: quoniam eo lustro à Gallis Roma capta est. Furius Camillus, cum ei dies à L.Apuleio trib.pl.dicta esset:in exilium abijt. Cum Senones Galli Clusium obsiderent & legati à senatu missi ad componendum inter eos,& Clusinos pacem, pugnantes contra Gallos in acie Clusinorum stetissent: hoc facto eorum concitati Senones urbem infesto exercitu petierunt:fusisq; ad Alliam flumen Romanis,cepere urbem,præter Capitolium: in quod se iuuenes contulerant.maiores natu cum insignibus honorum,quos quisq; gesserat: in uestibulis ædium sedentes occiderũt. & cum per auersam partem Capitolij iam in summum euasissent:proditi clangore anserum, M. Manlij præcipue opera deiecti sunt. coactis deinde propter famem Romanis despondere,ut mille pondo auri darent: & hoc pretio finem obsidionis emerent:Furius Camillus dictator absens creatus inter pendendum aurum cum exercitu uenit:& Gallos post sextum mensem urbe expulit: ceciditq;. Aedes Loquutio facta: quo loco ante urbem captam uox audita erat: aduentare Gallos. Dictum est ad Veios migrandum esse,propter incensam,& dirutam urbem. quod cõsilium Camillo autore discussum est. Mouit populum nocis quoq; omen ex centurione auditæ. qui,cum in forum uenisset: manipularijs suis dixerat:sta miles:hic optime manebimus.

LIBRI VI

REs aduersus Aequos,& Volscos,& Hetruscos prospere gestas continet. Quatuor tribus additæ sunt:Stellatina,Sabbatina,Promentina,Armensis.M. Manlius, qui Capitolium à Gallis defenderat:cũ obstrictos ære alieno liberaret:nexos exolueret:crimine affectati regni damnatus,de saxo Tarpeio deiectus est.in cuius notam SC. factũ est: ne cui de Manlia gente Marco cognomen esset. C.Licinius,& L.Sestius trib.pl.legem promulgarunt:ut consules etiam ex plebe fierent:qui ex patribus creabantur.eam legem cum magna contentione repu-

gnantibus patribus, cum ijdem tribuni plebis per quinquenniũ soli magistratus fuissent: pertulerunt. & primus omnium ex plebe consul L. Sextius creatus est. Lata est altera lex: ne cuiquam plus quingentis iugeribus agri liceret possidere.

LIBRI VII

DVo noui magistratus adiecti sunt: praetura, & aedilitas curulis. Pestilentia ciuitas laborauit: eamq; insignem fecit mors Furij Camilli. cuius remedium, & finis cum per nouas religiones quaereretur: ludi scenici tunc primum facti sunt. Cum dies L. Manlio dicta esset à M. Pompeio trib. pl. propter delectum acerbe factum, & ob T. Manlium filium relegatũ sine ullo crimine: adolescens ipse, cuius relegatio patri obijciebatur: uenit in cubiculum tribuni: strictoq; gladio coegit eum in uerba sua iurare: non perseueraturũ se in accusatione. tunc omnia perniciosa omissa sunt. In patentem uoraginem urbis Romae Curtius armatus equo se praecipitauit: eaq; expleta est. Manlius adolescens qui patrem à tribunitia uexatione liberauerat: contra Gallum prouocantem aliquem ex militibus Romanis, in singulare certamen descendit: eiq; occiso torquem aureum detraxit: quem ipse postea tulit, & ex eo Torquatus est nuncupatus. Duae tribus additae: Pontina, & Publicia. Licinius Stolo lege ab ipso lata damnatus est: quod plus quingentorum iugerum agri possideret. M. Valerius trib. militũ Gallum, à quo prouocatus erat: insidente galea coruo, & unguibus rostroq; infestante hostem, interemit: & ex eo Coruini nomen accepit: consulq; proximo anno creatus est ob uirtutem: cum XXIII ageret annum. Amicitia cum Carthaginensibus iuncta. Campani, cum urgerentur à Samnitibus bello: auxilio aduersus eos à senatu petito, cum id non impetratent: urbem, atq; agros populo Romano dediderunt. ob quam causam ea, quae populi Romani facta essent: defendi bello aduersus Samnites placuit. Cum ab A. Cornelio consule exercitus in iniquum locum deductus in magno discrimine esset: P. Decij tribuni militũ opera seruatus est. qui occupato colle super id iugum, in quo Samnites sederant: occasionem consuli in aequiorem locum euadendi dedit: ipse ab hostibus circũsessus erupit. Milites Romani, qui Capuae in praesidio erant relicti: cum de ea occupanda urbe cõspirassent: & detecto consilio, metu supplicij à populo Romano defecissent: per M. Valerium Coruinum dictatorem, qui cõsilio suo eos à furore reuocauerat: patriae restituti sunt.

LIBRI VIII

LAtini cum Campanis defecerunt: & missis legatis ad senatum conditionem tulerunt: ut, si pacem habere uellent: alterum ex Latinis consulem facerent. Qua legatione perlata, praetor eorum Annius de Capitolio ita prolapsus est: ut exanimaretur. T. Manlius cõsul filium suum, quod contra edictum pugnauerat aduersum Latinos: quãuis prospere pugnasset: securi percussit. Laborãtibus Romanis, P. Decius tunc cum Manlio deuouit se pro exercitu: & concitato equo cum in medios hostes se intulisset: interfectus morte sua Romanis uictoriam restituit. Latini in deditionẽ uenerunt. T. Manlio in urbem reuerso nemo ex iuuentute obuiam processit. Minucia uirgo Vestalis incesti damnata est. Ausonibus uictis, in oppidum Cales colonia deducta est. Item Fregellae colonia deductae sunt. Veneficium cõplurium matronarum deprehensum: quarum plurimae statimq; epotis medicaminibus perierunt. Lex de ueneficio tunc primũ constituta est. Priuernatibus, cum rebellassent: uictis ciuitas data est. Palaepolitani uicti bello: & obsidione in deditionem uenerũt. Q. Publilio, qui eos obsederat: primum imperiũ prolatum: & per consules ei decretus triumphus. Plebs nexu liberata est propter Lucij Papyrij creditoris libidinem: qui C. Publilio debitori suo stuprum inferre uoluerat.

Cum L. Papyrius dictator reuersus in urbem ab exercitu esset propter auspicia repetenda: Q. Fabius magister equitum occasione rei bene gerendae inuitatus, contra edictũ eius praeliatus est: qui prospere aduersus Samnites pugnauit. ob eam causam cum dictator de magistro equitum supplicium sumpturus uideretur: Fabius Romam profugit: & cum causa parum proficeret: populi precibus donatus est. Res praeterea contra Samnites prospere gestas cõtinet.

LIBRI IX

TItus Veturius, & Sp. Posthumius apud Caudinas furcas, deducto in locum iniquum exercitu

ercitu cum nulla spes euadēdi esset: fœdere cum Samnitibus facto, & sexcentis equitibus Romanis obsidibus datis, ita exercitū abduxerunt: ut omnes sub iugum mitterentur. ijdemq́ auctore Sp. Posthumio cos. qui in senatu suaserat: ut eorum deditione, quorum culpa tam deforme fœdus ictum erat: publica fides liberaretur: cum duobus trib. plebis, & omnibus, qui per fœdus spoponderant: dediti Samnitibus non sunt recepti. nec ita multo post fusis à Papyrio Cursore Samnitibus, & sub iugum missis, receptisq́ sexcentis equitibus Romanis, qui obsides dati erant: pudor prioris flagitij abolitus. Tribus duæ adiectæ sunt: Vfentina, & Falerina. Suessa, & Pontiæ coloniæ deductæ sunt. Ap. Claudius censor aquam Claudiam perduxit: uiam strauit, quæ Appia uocata est: libertinorum filios in senatu legit. ideoq́, quoniam is ordo uidebatur inquinatus indignis: sequentis anni consules in senatu legendo obseruauerunt: quemadmodum ante per proximos censores obseruatum fuerat. Res præterea contra Apulos, Hetruscos, Vmbros, Marsos, Pelignos, Æquos, & Samnites, quibus fœdus erat restitutum: prospere gestas continet. Flauius Scriba libertino patre natus ædilis curulis fuit, per forensem factionem creatus, quæ, cum comitia & campum turbaret: & in ijs propter nimias uires dominaretur: à Q. Fabio censore in quatuor tribus redacta est: eaq́ res Fabio Maximo nomen dedit.

LIBRI X

Coloniæ deductæ sunt Sora, & Alba. Carseoli Marsi in deditionē accepti sunt. Collegium augurum ampliatum est: ut essent nouem: cum antea quaterni fuissent. Lex de prouocatione ad populū à Valerio consule tunc primum lata est. Duæ tribus adiectæ sunt: Aniensis & Terentiana. Samnitibus bellum indictum: & aduersus eos prospere pugnatum est. Cum aduersus Hetruscos, Vmbros, Samnites, Gallos P. Decio, & Q. Fabio ducibus pugnaretur: Romanusq́ exercitus in maximo esset discrimine: P. Decius secutus exemplum patris deuouit se pro exercitu: & morte sua uictoriam eius pugnæ populo Romano dedit. Papyrius Cursor Samnitium exercitū, qui iureiurādo astrictus suo: quo maiore constantia uirtutis in aciem descenderet: fudit. Census actus est: lustrum conditum. censa sunt ciuium capita ducenta sexagintaduo millia, & trecenta uigintiduo.

LIBRI XI

Cvm Fabius Gurges cōsul male aduersum Samnites pugnasset: & senatus de remouendo eo ab exercitu ageret: Fabius Maximus pater deprecatus hanc sibi ignominiam, eo maxime senatum mouit: quod iturum se filio legatum pollicitus est: idq́ præstitit, atque eius consilijs, & opera filius consul adiutus, cæsis Samnitibus triumphauit: C. Pontium imperatorem Samnitium ductum in triumpho securi percussit. Cum ciuitas pestilentia laboraret: missis legatis, ut Æsculapij signum Romam ab Epidauro transferrent: anguem, qui se in nauem eorum contulerat: in quo ipsum numen esse constabat: deportauere: eoq́ in insulam Tyberis egresso, eodem loco sedes Æsculapij constituta est. L. Posthumius consularis, quoniam, cum exercitui præesset, opera militum in agro suo usus esset: damnatus est. Cum Samnitibus pacem petentibus fœdus quarto renouatū est. Curius Dentatus consul Samnitibus cæsis, & Sabinis, qui rebellauerant, uictis, & in deditionem acceptis, bis in eodem magistratu triumphauit. Coloniæ deductæ sunt, Castrum, Sena, Adria. Triumuiri capitales tunc primum creati sunt. Census actus est: lustrum conditum. censa sunt ciuium capita CCLXXIII milia. Plebs propter æs alienum, & graues, & longas seditiones ad ultimum secessit in Ianiculum: unde à Q. Hortensio dictatore deducta est: isq́ in ipso magistratu decessit. Res præterea contra Volsinienses gestas cōtinet: item aduersus Lucanos: contra quos auxilium Tyrrhenis ferre placuerat.

LIBRI XII

Cvm legati Romanorum à Gallis Senonibus interfecti essent: bello ob id Gallis indicto, L. Cæcilius prætor cum legionibus ab ijs cæsus est. Cum à Tarentinis classis Romana direpta esset, duce, qui præerat classi, occiso: legati ad eos à senatu, ut de ijs iniurijs quererētur, missi, pulsati sunt. ob id bellum ijs indictum est. Samnites defecerunt. Aduersus eos, & Lu

canos, & Brutios, & Hetruscos aliquot prælijs à compluribus ducibus bene pugnatum est.

Pyrrhus Epirotarum rex, ut auxilium ferret Tarentinis: in Italiam uenit. Cum in præsidium Rheginorum legio campana cum præfecto Decio Iubellio missa esset: occisis Rheginis Rhegium occupauit.

LIBRI XIII

VAlerius Leuinus consul parum prospere aduersus Pyrrhum pugnauit: elephantorum maxime inusitata facie territis militibus. Post id prælium cum corpora Romanorum, qui in acie ceciderant: Pyrrhus inspiceret: omnia uersa in hostem inuenit: populabundusque ad urbem Romam processit. C. Fabricius missus ad eum, ut de redimendis captiuis ageret: frustra ut patriam desereret à rege tentatus est. captiui sine pretio remissi sunt. Cyneas legatus à Pyrrho ad senatum missus petijt: ut componendæ pacis causa rex in urbem reciperetur. de qua re cum ad frequentiorem senatum referri placuisset: Ap. Claudius, qui propter inualitudinem oculorum iamdiu à consilijs publicis abstinuerat: uenit in curiam: & sententia sua tenuit: ut id Pyrrho negaretur. P. Domitius censor primus ex plebe lustrum condidit. censa sunt ciuium capita CCLXXVIII milia, CCXXII. Iterum aduersus Pyrrhum dubio euentu pugnatum est. Cum Carthaginensibus quarto fœdus renouatum est. Cum C. Fabricio consuli is, qui ad eum à Pyrrho transfugerat: polliceretur se regi uenenum daturum: cum indicio ad regem remissus est. Res præterea contra Hetruscos, Lucanos, & Brutios, & Samnites prospere gestas continet.

LIBRI XIIII

PYrrhus in Siciliam traiecit. Cum inter alia prodigia fulmine deiectum esset in Capitolio Iouis signum: caput eius per aruspices inuentũ est. Curius Dentatus, cum delectum haberet: eius qui citatus non responderat: bona uendidit. Pyrrhum iterum ex Sicilia in Italiam reuersum uicit: & Italia expulit. Fabricius censor P. Cornelium Rufinum consularem senatu mouit: quod decem argenti pondo facti haberet. Lustro à censoribus cõdito, censa sunt capita ciuium CCLXXI milia, CCXXIIII. Cum Ptolemæo Ægypti rege societas iuncta est. Sextilia uirgo Vestalis damnata incesti uiua defossa est. Coloniæ deductæ sunt Posidonia, & Consa. Carthaginensium classis auxilio Mamertinis uenit. quo facto ab ijs fœdus uiolatum est. Res præterea contra Lucanos, Samnites, & Brutios feliciter gestas & Pyrrhi mortem continet.

LIBRI XVI

VIctis Tarentinis pax & libertas data est. Legio Campana, quæ Rhegium occupauerat: obsessa, deditione facta, securi percussa est. Cum legatos Apolloniatium ad senatum missos quidam iuuenes pulsassent: dediti sunt Apolloniatibus. Picentibus uictis pax data.

Coloniæ deductæ: Ariminum in Piceno: Beneuentum in Samnio. Tunc primum populus Romanus argento uti cœpit. Vmbri, & Salentini uicti in deditionẽ accepti sunt. Quæstorum numerus ampliatus est.

LIBRI XVI

ORigo Carthaginensium, & primordia urbis referuntur: cõtra quos, & Hieronem regem Syracusanorum auxilium Mamertinis ferendum censuit senatus. Cum de ea re inter suadentes, ut id fieret: dissuadentesque contentio fuisset: transgressis tum primum mare equitibus Romanis aduersus Hieronem sæpius bene pugnatum. Petenti pax data est. Lustrũ à censoribus conditum. censa sunt ciuium capita CCCLXXII milia, CCXXIIII. D. Iunius Brutus munus gladiatorium in honorem defuncti patris edidit primus. Colonia Esernia deducta est. Res præterea contra Pœnos, & Volscos prospere gestas continet.

LIBRI XVII

CN. Cornelius COS. à classe punica circumuentus, & per fraudem ueluti in colloquiũ euocatus captus est. Cn. Duilius COS. aduersus classem Pœnorum prospere pugnauit: primusque omnium Romanorũ ducum naualis uictoriæ duxit triumphum. ob quam causam ei perpetuus honos habitus est: ut reuertenti à cœna tibicines canerent: & funale præferretur.

L. Cor-

L. Cornelius cos. in Sardinia contra Sardos, & Corsos, & Hannonem Pœnorum ducem feliciter pugnauit. Attilius Calatinus cos. cum in locum iniquum à Pœnis circumsessum temere duxisset exercitum: M. Calpurnij tribuni militum uirtute, & opera euasit. qui cum trecentis militibus eruptione facta hostes in se conuertit. Annibal dux Pœnorum uicta classe, cui præfuerat: à militibus suis in crucem sublatus est. Attilius Regulus cos. uictis nauali prælio Pœnis, in Africam traiecit.

LIBRI XVIII

ATilius Regulus in Africa serpentem portentosæ magnitudinis cum maxima militum clade occidit. & cum aliquot prælijs aduersum Carthaginenses pugnasset: successorq; à senatu prospere bellum gerenti nõ mitteretur: idipsum per literas ad senatum missas conquestus est. in quibus inter causas petendi successoris erat, quod agellus eius à mercenarijs deuastaretur. Quærente deinde fortuna ut magnum utriusq; casus exemplum in Regnlo proderetur: accersito à Carthaginensibus Xanthippo Lacedæmoniorum duce, uictus in prælio, & captus est. Res deinde à ducibus Romanis omnibus terra mariq; prospere gestas deformauere naufragia classium. T. Coruncanus primus ex plebe põtifex maximus creatus est. M. Sempronius Sophus, Valerius Maximus censores cum senatum legerent: XIII senatu mouerũt. lustrum condiderunt. quo censa sunt ciuium capita CCCXVII milia. CCXVII. Regulus missus à Carthaginensibus ad senatum, ut de pace, & si eam minime impetraret: de captiuis commutandis ageret: iureiurando astrictus est rediturum se Carthaginem: si commutari captiuos non placuisset. utrunq; negandi aotor senatui fuit: & cum fide custodita reuersus esset: supplicio à Carthaginensibus de eo sumpto, perijt.

LIBRI XIX

CÆcilius Metellus, rebus aduersus Pœnos prospere gestis, speciosissimũ egit triumphum: XIII ducibus hostium, & centum uiginti elephantis in eo ductis. Claudius Pulcher cos. qui contra auspicia profectus iussit immergi pullos: qui cibari nolebant: infeliciter aduersus Carthaginenses classe pugnauit: & reuocatus à senatu, iussusq; dictatorẽ dicere, C. Glauciam dixit, sortis ultimæ hominẽ: qui coactus abdicare se magistratu, postea ludos prætextatus spectauit. Attilius Calatinns primus dictator extra Italiam exercitum duxit. Cum Pœnis captiuorum commutatio facta est. Coloniæ deductæ sunt, Fregellæ, in agro Salentino Brundisium Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt ciuium capita CCLI milia CCXXII. Clandia soror P. Claudij, qui contemptis auspicijs male pugnauerat: à ludis diuertens, cum turba premeretur: dixit. utinam frater meus uiueret: iterumq; classem duceret. ob eam causam mulctata est. Duo prætores tum primum creati sunt. Cęcilius Metellus pontifex maximus A. Postumium cõsulem, quoniam idem & flamen Martialis erat: eum ille ad bellum gerendum proficisci uellet: in urbe tenuit: nec passus est à sacris recedere. Rebus aduersus Pœnos pluribus ducibus gestis, summam uictoriæ C. Luctarius consul uicta ad Ægates insulas classe Pœnorũ, finem bello imposuit. Petentibus Carthaginensibus pax data est. Cum templum Vestæ arderet, Cæcilius Metellus pontifex maximus ex incendio sacra rapuit. Duæ tribus adiectæ sunt: Velina, & Esquilina. Falisci, cum rebellassent: sexto die domiti in deditionem uenerunt.

LIBRI XX

SPoletium colonia deducta est. Aduersus Ligures tunc primum exercitus promotus est. Sardi & Corsi, cum rebellassent: subacti sunt. Tutia uirgo Vestalis incesti damnata est. Bellum Illyrijs propter unum ex legatis, qui ad eos missi erãt: occisum indictũ est: subactiq; in deditionem uenerunt. Prætorum numerus ampliatus est: ut essent quatuor. Galli transalpini, qui in Italiam eruperant: cæsi sunt. Eo bello populus Romanus sociorũ, Laniniq; nominis trecenta milia armatorum habuisse dicitur. Exercitibus Romanis tum primum trans Padum ductis, Galli Insubres aliquot prælijs in deditionem uenerunt. M. Claudius Marcellus consul, occiso Insubrium Gallorum duce Viridomaro, opima spolia retulit. Istri subacti sunt. Item Illyrij, cum rebellassent: domiti in deditionem uenerunt. Lustrum à censo-

ribus

ribus conditum est: ex quo censa sunt ciuium capita CCLXX milia. Libertini in quatuor tribus redacti sunt: cum antea dispersi fuissent Esquilinam, Palatinam, Suburranam, Collinam * muniuit: & circum flaminium extruxit. Coloniæ deductæ sunt in agro de Gallis capto, Placentia, & Cremona.

LIBRI XXI

IN Italia belli punici secundi acta narrantur: & Annibalis Pœnorum ducis contra fœdus per Iberum amnem transitus: à quo Saguntus sociorum populi Romani ciuitas octauo mense capta est. de quibus iniurijs missi legati ad Carthaginenses, qui quererentur. & cum satisfacere nollent: bellum ijs indictum est. Annibal superato Pyreneo saltu, per Gallias fusis, qui obsistere ei conati erant: ad Alpes uenit: & laborioso per eas transitu cum montanos quoq; Gallos obuios aliquot prælijs repulisset: descendit in Italiam: & ad Ticinum amnem Romanos equestri prælio fudit: in quo uulneratum P. Cornelium Scipionem protexit filius: qui Africani postea nomē accepit. iterumq; exercitu Romano ad flumen Trebiam fuso, Annibal Apenninum per maximam militum uexationem propter uim tempestatum transijt. Cn. Cornelius Scipio in Hispania contra Pœnos prospere pugnauit, duce hostium Magone capto.

LIBRI XXII

ANnibal per continuas uigilias in paludibus oculo amisso, uenit in Hetruriam: per quas paludes quatriduo, & tribus noctibus sine ulla requie iter fecit. C. Flaminius consul homo temerarius contra auspicia profectus, signis militaribus effossis, quæ tolli non poterant: & ab equo, quem conscenderat: per caput deuolutus, insidijs ab Annibale circumuentus ad Thrasimenum lacum cum exercitu cæsus est. Sex milia, quæ eruperant: fide ab Maharbale data, perfidia Annibalis uincta sunt. Cum ad nuntiū cladis Romæ luctus esset: duæ matres insperato receptis filijs, gaudio mortuæ sunt. Ob hanc cladem ex sibyllinis libris uer sacrum uotum. Dum deinde Q. Fabius Maximus dictator aduersus Annibalem missus nollet acie cum eo confligere: ne contra ferocem tot uictorijs hostem territum aduersis prælijs militem pugnæ committeret: & opponendo se tantummodo conatus Annibalis impediret: M. Minucius magister equitum, ferox & temerarius, criminando dictatorem, tanquam timidum & segnem, effecit: ut populi iussu ei imperium cum dictatore æquaretur. diuisoq; exercitu, cum in iniquū locū conflixisset: & in maximo discrimine legiones eius essent: superueniente cum exercitu Fabio Maximo ex discrimine liberatus est. quo beneficio uictus castra cum eo iunxit: & patrē eum salutauit: idemq; milites facere cōmilitonibus iussit. Annibal uastata Campania inter Casilinum oppidum, & Calliculam montem à Fabio clausus, sarmentis ad cornua boum alligatis, & incensis, præsidium Romanorum, quod Calliculam insidebat: fugauit: & sic transgressus est saltum. idemq; Fabij Maximi dictatoris, cum circumposita ureret: agro pepercit: ut illum tanquā proditorem suspectum faceret. Æmylio deinde Paulo, & Terentio Varrone consulibus, & ducibus cum maxima clade aduersus Annibalem ad Cannas pugnatum est, cæsaq; eo prælio Romanorum quadragintaquinq; millia cum Paulo consule, & senatoribus LXXX. consularibus atq; prætorijs aut ædilicijs triginta. Post quam cladem cum à nobilibus adolescentibus propter desperationem consiliū de relinquenda Italia iniretur: P. Cornelius Scipio tribunus militū, qui postea Africanus nuncupatus est: stricto super capita deliberantium ferro, iurauit pro hoste se habiturū eum, qui in uerba sua non iurasset, effecitq;, ut omnes minime relictum iri à se Italiam iureiurando astringerētur. Præterea trepidationem urbis, & luctum, & res in Hispania meliore euentu gestas cōtinet. Opimia, & Floronia Vestales uirgines incesti damnatæ sunt. Propter paucitatem uero militum seruorum octo milia armata sunt. captiui cum potestas esset redimendi: redempti non sunt. Varroni obuiam itum est: & gratiæ actæ: quod de republica non desperasset.

LIBRI XXIII

CAmpani ad Annibalem defecere. Nuntius Cannensis uictoriæ Mago Carthaginem missus annulos aureos à digitis occisorum Romanorū detractos in uestibulo curiæ fudit: quos

dit:quos excessisse modij mensuram traditur.post quem quidem nuntium Hanno ex Pœnis uir nobilissimus suadebat senatui Carthaginensium:ut pacem à populo Romano peterent: nec tenuit,obstrepente barchina factione. Cl.Marcellus prætor ad Nolam eruptione aduersus Annibalem ex oppido facta prospere pugnauit. Exercitus Annibalis per hiberna Capuæ ita luxuriatus est:ut corporum uiribus,atq; animorum eneruaretur. Casilinum à Pœnis obsessum ita fame uexatum est:ut lora,& pelles scutis detractas,item mures essent:& nucibus per Vulturnum amnem à Romanis missis uixerint. Senatus ex equestri ordioe hominibus centum oonaginta septem suppletus est. L.Posthumius prætor à Gallis cum exercitu cæsus est. Cn.& P.Scipiones io Hispania Asdrubalem uicerunt:& Hispaniã suam fecerunt. Reliquiæ cannensis exercitus in Siciliam relegatæ sunt: ne recederent inde,oisi finito bello. Inter Philippum Macedooum regem, & Annibalem societas iuncta est. Sempronius Gracchus cos.Campanos cecidit. Præterea in Sardinia feliciter à T.Manlio prætore aduersus Pœnos,Sardosq; res gestas continet:à quo Asdrubal dux,& Mago,& Haono capti. Claudius Marcellus prætor Annibalis exercitum ad Nolam prælio fudit:& uicit: primusq; omnium tot cladibus fessis Romanis meliorem spem belli dedit.

LIBRI XXIIII

HIeronymus Syracusanorum rex, cuius auus Hiero amicus populo Ro. fuerat: ad Carthagioenses defecit:& propter crudelitatẽ, superbiamq; à suis interfectus est. T. Sempronius proconsul prospere aduersus Pœnos, & Hannonẽ ducem ad Beneuentũ pugnauit, seruorum maxime opera:quos liberos esse iussit. Cl. Marcellus cos. in Sicilia, quæ propè tota ad Pœnos defecerat:Syracusas obsedit. Philippo Macedonũ regi bellum indictum est. qui ad Apolloniam nocturno prælio oppressus,fugatusq;,in Macedoniam cum propè inermi exercitu profugit.ad id bellum gerendũ Valerius prætor missus est. Res præterea in Hispania à P. & Cn. Scipionibus aduersus Carthaginenses gestas continet. Syphax rex Numidarum in amicitiam ascitus cootra Masanissam regem Masæsulorum pro Carthaginensibus pugnans,uictus,io Hispaniam ad Scipionem cum maxima manu transijt contra Gades: ubi angusto freto Africa, & Hispania dirimuntur. Celtiberi quoq; in amicitiã recepti sunt: quotum auxilijs accitis, tunc primum mercenarium militem Romana castra habuerunt.

LIBRI XXV

P Cornelius Scipio,postea Africanus,ante legitimos annos ædilis factus est. Annibal urbem Tareotum præter arcem per Tarentinos iuuenes, qui se noctu uenatũ ire simulauerant,cepit. Ludi Apollinates ex Marcij carminibus, quibus cannensis clades prædicta fuerat,instituti sunt.A Q.Fuluio,& Ap. Claudio coss. aduersus Hannonem Pœnorum ducem prospere pugnatũ est. T.Semptonius Gracchus proconsul ab hospite suo Lucano in insidias ductus à Magone interemptus est. Centenius Penula,qui centurio militauerat: cum petisset à senatu:ut sibi exercitus daretur:pollicitusq; esset,si hoc impetrasset: de Anoibale uictoriam:octo millibus acceptis militum dux factus cõflixit acie cum Annibale: qui cum exercitu cum cecidit. Cn.Fuluius prætor male aduersus Annibalẽ pugnauit:in quo prelio hominum sexdecim millia ceciderunt:ipse cum equitibus ducentis effugit. Capua obsessa est à Q. Fuluio,& ab Ap.Claudio coss. Cl.Marcellus Syracusas expugnauit anoo tertio:& ingentem se uirũ gessit.in eo tumultu urbis captæ Archimedes intentus formis,quas in puluere descripserat:interfectus est. P.& Co. Scipiooes in Hispania tot tantatumq; rerũ feliciter gestarũ tristem exitũ tulerunt,propè cum totis exercitibus cæsi aono octauo, q̃ in Hispaniam ieraot. amissaq; eius prouinciæ possessio foret:oisi L.Martij equitis Romani uirtute & industria contractis exercituum reliquijs,eiusdem hortatu bina castra hostium expugnata essent.ad triginta septem millia cæsa:ex mille octingentis:præda ingens capta.dux Martius appellatus est.

LIBRI XXVI

ANnibal ad tertium ab urbe Roma lapidem super Aoienem castra posuit.ipse uero cum duobus millibus equitum usq; ad portam Capenam,ut urbis situm exploraret,obequitauit.& cum per triduum in aciem utrinq; exercitus omnis descendisset: certamen tempestas

diremit

diremit. nam cum in castra rediissent: statim serenitas erat. Capua capta est à Q. Fuluio, & Ap. Claudio coss. principes Campani ueneno sibi consciuerūt mortem. Cum senatus Campanorum deligatus esset ad palos: ut securi feriretur: literas à senatu missas Q. Fuluius coss. quibus iubebatur parcere: antequam legeret, in sinu posuit: & lege agi iussit: & suppliciū peregit.

Cum in comitijs apud populum quæreretur: cui mandaretur Hispaniarum imperium: nullo id uolente suscipere, P. Scipio P. filius, qui in Hispania ceciderat: professus est se iturum. & suffragio populi, consensuq; omniū missus, Nouam Carthaginem uno die expugnauit: cum ageret uigesimum quartum annum: uidereturq; diuina stirpe creatus: quoniam & ipse poste aquam togam acceperat, quotidie in Capitolio erat: & in cubiculo matris eius anguis sæpenumero uisus est. Res præterea in Sicilia gestas continet: & amicitiam cum Ætolis iunctam, bellumq; gestum aduersus Acarnânas, & Philippum Macedonum regem.

LIBRI XXVII

CN. Fuluius prætor cum exercitu ab Annibale cæsus est. Meliore euentu à Claudio Marcello coss. aduersus eundē ad Numistronem pugnatum est. inde Annibal noctu recessit. Marcellus insecutus est: & subinde cedentem pressit: donec effugeret. priore pugna Annibal superior fuit: Marcellus in sequenti. Fabius Maximus pater consulis Tarentinos per deditionem accepit. In Hispania ad Betulam Scipio cum Asdrubale Amilcaris conflixit: & uicit. inter alia captum puerum regalem eximiæ formę ad auunculum Masanissam cum donis misit. Cl. Marcellus, T. Quintius Crispinus coss. speculandi causa egressi è castris insidijs ab Annibale circumuenti sunt. Marcellus occisus fuit: Crispinus fugit. Res præterea à P. Sulpicio prætore aduersus Philippum, & Achęos gestas continet. Lustrum à censoribus conditum est: censa sunt ciuium capita centum triginta septem milia, centum & octo. ex quo numero apparuit quantum hominum tot præliorum aduersa fortuna populo Romano abstulisset.

Asdrubal, qui cum exercitu nouo transcenderat Alpes: ut se Annibali coniungeret: cum milibus hominum LVI cæsus est M. Liuij consulis ductu, non minore opera Claudij Neronis consulis. qui cum Annibali oppositus esset: relictis castris, ita ut inimicū falleret: electa manu profectus Asdrubalem circumuenit.

LIBRI XXVIII

RES in Hispania prospere gestæ à Syllano Scipionis legato, & L. Scipione fratre aduersus Pœnos, à Sulpicio procos. & ab Attalo rege Asiæ aduersus Philippum regem Macedonum pro Ætolis referūtur. Cum M. Liuio, & Claudio Neroni coss. triumphus decretus esset: Liuius, qui in prouincia sua rem gesserat: quadrigis inuectus est: Nero, qui in collegæ prouinciam, ut uictoriam eius adiuuaret: uenerat: equo est secutus: & in hoc habitu plus gloriæ, reuerentiæq; habuit. nam & plus in bello, quàm collega fecerat. Ignis in æde Vestæ negligentia uirginis, quæ non custodierat: extinctus est. uirgo cæsa est flagro. P. Scipio in Hispania cum Pœnis debellauit XIIII anno eius belli, anno quinto, posteaq̄ ierat: exclusisq; in totum possessione eius hostibus, Hispaniā recepit: & à Tarracone in Africam ad Syphacem regem Numidarum duobus nauigijs transuectus, fœdus iunxit. Asdrubal Gisgonis ibi cum eo in eodem lecto accubuit. munus gladiatorium in honorem patris, patruiq; Carthagini Nouæ dedit, non ex gladiatoribus: sed ex ijs, qui aut in honorem ducis, aut ex prouocatione in certamen descendebant: in quo reguli fratres de regno ferro contenderunt. Cum Astapa urbs ab Romanis oppugnaretur: oppidani liberos, & coniuges rogo extructo occiderunt: se insuper præcipitauerunt. Ipse Scipio dum graui morbo implicitus esset: seditionem in parte exercitus motam confirmatus discussit: rebellantesq; Hispaniæ populos coegit in deditionem uenire. Et amicitia facta est cum Masanissa rege Numidarum: qui illi quidem auxilium, si in Africam traiecisset: pollicebatur. cum Gaditanis quoq; post discessum inde Magonis, cui ex Carthagine scriptum erat: ut in Italiam traijceret. Romam reuersus, consulq; creatus, Africam prouinciam petenti, cōtradicente Q. Fabio Maximo, Sicilia data est: permissumq; ut in Africam traijceret: si ex republica esse censeret. Mago Amilcaris filius à minore Baleari insula, ubi hyemarat: in Italiam traiecit.

LIBRI XXIX

Ex Sicilia C. Lælius in Africam à Scipione missus ingentē prędam reportauit: & mādatā Masanissæ Scipioni exposuit, conquerentis quod non exercitum in Africam traiecisset. Bellum in Hispania finitū, uictore Romano: quod Indibilis excitauerat. ipse in acie occisus: Mandonius exposcentibus Romanis à suis deditus est. Magoni, qui in Galliam, & Liguriam ierat: ex Africa & militum ampla manus missa: & pecuniæ, quibus auxilia conduceret: præceptumq́, ut se Annibali iungeret. Scipio à Syracusis in Brutios traiecit: & Locros, pulso punico præsidio, fugatoq́ Annibale recepit. Pax cum Philippo facta est. Idæa mater deportata est Romā à Pesinunte oppido Phrygiæ, carmine in libris sibyllinis inuēto: pelli Italia alienigenam hostem posse: si mater Idæa deportata Romam esset. tradita autē est Romanis per Attalum regem Asiæ. lapis erat: quem matrem deûm incolæ dicebant. excepit P. Scipio Nasica, Cn. filius, eius, qui in Hispania perierat: uir optimus à senatu iudicatus, adolescens nōdum quęstorius: quoniā ita responsum habebatur: ut numen id ab optimo uiro reciperetᷓ, consecraretur q́. Locrenses legatos Romā miserunt: qui de impotētia Q. Pleminij legati quererent: quod pecuniā Proserpinæ abstulerat: & liberos eorū & coniuges stuprauerat. Pleminius in catenis Romā perductus in carcere mortuus est. Cum falsus rumor de P. Scipione proconsule, qui in Sicilia erat, in urbem perlatus esset, tanquā luxuriaretur: missis ob hoc legatis à senatu: qui explorarent, an ea uera essent: purgatus infamia Scipio in Africam traiecit senatus permissu. Syphax accepta in matrimoniū Asdrubalis Gisgonis filia, amicitiæ, quā cum Scipione ipse iunxerat, renunciauit. Masanissa rex Masæsulorum, dum pro Carthagine in Hispania militat: amisso patre Galā, de regno exciderat. quo per bellum sæpe repetito, aliquot prælijs à Syphace regē Numidarum uictus, in totum priuatus est: & cum ducentis equitibus exul Scipioni se iunxit: & cum eo primo statim bello Hānonem Amilcaris filium cum ampla manu interemit. Scipio aduentu Asdrubalis & Syphacis, qui propè cum centum millibus armatorum uenerāt: ab obsidione Vticę depulsus hyberna cōmuniuit. Sempronius cos. in agro crotoniensi prospere aduersus Annibalem pugnauit. Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt ciuiū capita CCXV millia. Inter censores M. Liuium, & Claudiū Neronem notabilis discordia fuit. nam & Claudius Liuio collegæ equum ademit, quod à populo Romano damnatus, actusq́ in exilium fuerat: & Liuius Claudio, quod falsum in se testimonium dixisset: & quod minime bona fide secum in gratiam redisset. idem omnes tribus, extra unā, ęrarias reliquit: quod & innocentē se damnassent, & postea consulē censoremq́ fecissent.

LIBRI XXX

IN Africa Scipio Carthaginiēses, & eundem Syphacem Numidarū regem, Asdrubalemq́ pluribus prælijs uicit, adiuuante Masanissa: binaq́ hostium castra expugnauit: in quibus XL millia hominū ferro ignicq́ consumpta sunt. Syphacem per C. Lælium cepit. Masanissa Sophonisbam uxorē Syphacis, filiam Asdrubalis, captam statim adamauit: & nuptijs factis uxorem habuit: castigatusq́ à Scipione uenenū ei transmisit: quo quidem hausto illa decessit. Effectumq́ est multis Scipionis uictorijs: ut Carthaginēses in desperationē acti in auxilium publicæ salutis Annibalem ex Italia reuocarēt. isq́ anno decimosexto Italia discedens in Africam traiecit: tentauitq́ per colloquiū pacem cum Scipione cōponere: & cum de cōditionibus pacis non conuenisset: acie uictus est. Pax Carthaginensibus data est petentibus. Annibal Gisgonem pacem dissuadentem manu sua detraxit: excusata deinde temeritate facti, ipse pacem suasit. Mago bello, quo in agro Insubrium cum Romanis cōflixerat: uulneratus, dum in Africam per legatos reuocatus reuerteretur: ex uulnere mortuus est. Reuersus in urbem Scipio amplissimū, nobilissimumq́ egit triumphū: quem Q. Terentius Culleo senator pileatus secutus est. Scipio Africanus, incertum militari prius fauore, an populari aura ita cognominatus sit. primus certe hic imperator uictæ à se nomine gentis nobilitatus est.

LIBRI XXXI

BELLI aduersus Philippū Macedoniæ regem, quod intermissum erat: repetiti causæ feruntur hæ. Tempore initiorū duo iuuenes Acarnanes, qui non initiati erant,

Athen~s uenerunt: & in sacrariũ Cereris cum alijs pluribus suis intrauerunt.ob hoc,tanquam nefas summum cõmisissent:ab Atheniẽsibus cæsi sunt. Acarnânes mortibus suorum commoti ad uindicandũ illos auxilium à Philippo petierunt. Paucis mensibus post pacem Carthaginensibus datam, quingentesimo quadragesimo anno ab urbe condita, cum Atheniensiũ,qui obsidebantur à Philippo:legati auxilium à senatu petissent:& senatus id censuisset ferendum, plebe,quod tot bellorũ continuus labor grauis erat,dissentiente:tenuit autoritas patrum,ut sociæ ciuitati ferri opem populus quoq; iuberet. Bellum id P. Sulpicio consuli mandatũ est: qui exercitu in Macedoniã ducto, equestribus prælijs cum Philippo prospere pugnauit. Abydeni à Philippo obsessi ad exemplum Saguntinorum suos sesq; occiderunt. L. Furius prætor Gallos Insubres rebellãtes, & Amilcarem Pœnũ bellum in ea parte molientem acie uicit.

Amilcar eo in bello occisus est,& millia hominum XXXV. Præterea expeditiones Philippi regis,& Sulpicij consulis,expugnationesq; urbiũ ab utroq; factas continet. Sulpicius COS. adiuuãtibus rege Attalo,& Rhodijs bellũ gerebat. Triumphauit de Gallis L. Furius prętor.

LIBRI XXXII

COMPLVRA prodigia ex diuersis regionibus nuntiata referuntur:inter quæ in Macedonia in puppi longæ nauis lauream esse natam. T. Quintius Flamininus COS. aduersus Philippum feliciter pugnauit in faucibus Epiri:fugatúq; coegit in regnum reuerti. Ipse Thessaliam,quę est uicina Macedonię socijs Aetolis,& Athamanibus,uexauit. L. Quintius Flamininus cõsulis frater nauali prælio, Attalo rege, & Rhodijs adiuuantibus, Eubœam,& maritimam oram cepit. Achei in amicitiam recepti sunt. Coniuratio seruorum facta de soluendis Carthaginensibus obsidibus oppressa est. Prætorũ numerus ampliatus est:ut seni crearentur. Cornelius COS. Gallos Insubres prælio fudit. Cum Lacedæmonijs,& tyranno eorum Nabide amicitia iuncta est. Præterea expugnationes urbiũ in Macedonia referunt.

LIBRI XXXIII

TITVS Quintius Flamininus procõsul cũ Philippo ad Cynoscephalas in Thessalia acie uicto debellauit. L. Quintius Flamininus frater procõsulis, Acarnanes,Leucade urbe, quæ caput est Acarnaniæ, expugnata, in deditionem accepit. C. Sempronius Tuditanus prætor à Celtiberis cum exercitu cæsus est. Attalus à Thebis ob subitam ualitudinẽ trãslatus decessit. Pax petenti Philippo,Græciæ libertas data est. L. Furius,& Claudius Marcellus consules Boios,& Insubres Gallos subegerunt. Marcellus triumphauit. Annibal frustra in Africa bellum molitus,& ob hoc Romanis per epistolas aduersæ factionis principum delatus,propter metum Romanorum,qui legatos ad Carthaginensium senatum de eo miserant:profugus ad Antiochum regem Syriæ se contulit,bellum contra Romanos parantem.

LIBRI XXXIIII

LEX Oppia,quam C. Oppius tribunus plebis bello punico de stringẽdis cultibus matronarum tulerat:cum maxima contentione abrogata est:cum Porcius Cato autor fuisset:ne ea lex aboleretur. Is in Hispaniam profectus bello quod Emporijs orsus est: citeriorẽ Hispaniam pacauit. T. Quintius Flamininus bellum aduersus Lacedæmonios,& tyrannũ eorũ Nabidem prospere gestum, data ijs pace, qualem ipse uoluit: liberatisq; Argis: qui sub ditione tyranni erant: finiuit. Senatus tunc primum secretus à populo ludos spectauit. ut id fieret, Sex. Ælius Pętus,& L. Cornelius Cethegus censores interuenerunt cum indignatione plebis.

Coloniæ pleræq; deductę sunt. M. Porcius Cato de Hispania triumphauit. Res præterea aduersus Boios,& Insubres Gallos feliciter gestæ referũtur. T. Quintius Flamininus, qui Philippũ Macedonũ regem,& Nabidem Lacedæmoniorũ tyrannũ uicerat: Græciáq; omnem liberauerat:ob hanc rerũ gestarũ multitudinẽ triduo triumphauit. Legati Carthaginensium nuntiauerunt: Annibalẽ,qui ad Antiochũ cõfugerat bellũ cum eo moliri. tentauerat aũt per Aristonẽ Tyrium sine literis Carthaginẽ missum ad rebellandum Pœnos concitare.

LIBRI XXXV

P. SCIPIO Africanus legatus missus ad Antiochum,Ephesi cum Annibale,qui se Antiocho iunxerat:collocutus est:ut,si fieri posset,metum uitæ,quem ex populo Romano conceperat

ceperat,eximeretur.Inter alia cum quæreret ab Annibale,quem fuisse maximum imperatorem Annibal crederet,respondit:Alexandrum Macedonum regem,quod parua manu innumerabiles exercitus fudisset:quodq; ultimas oras,quas uisere supra fidem humanā esset, peragrasset.quærēti deinde quem secundum poneret,inquit,Pyrrhū: eo quod castra metari docuisset: ad hæc neminem elegantius loca cepisse,præsidia disposuisse.exequēti quem tertium diceret: semet dixit.ridens Scipio,quidnam tu diceres:si me,inquit,uicisses?tunc uero,inquit,me & ante Alexandrum,& ante Pyrrhum, & ante alios posuissem. Inter ea prodigia, quæ plurima fuisse traduntur:bouem,Cn.Domitio consule,locutum : Roma caue tibi,refertur. Apparātur in Antiochum bellum Romani.Nabis Lacedæmoniorum tyrannus incitatus ab Aetolis,qui & Philippum,& Antiochum ad inferendum bellum populo Romano solicitabant,à populo Romano desciuit, & bello aduersus Philopœmenem Achęorum prætorem gesto , ab Aetolis interfectus est. Aetoli quoq; ab amicitia populi Romani defecerunt.cum quibus societate iuncta Antiochus Syriæ rex cum bellum Græciæ intulisset, complures urbes occupauit:inter quas Chalcidem , & totam Eubœam. Res præterea in Liguribus gestas ; & apparatum belli ab Antiocho continet.

LIBRI XXXVI

MARCVS Acilius Glabrio cos. Antiochum apud Thermopylas , Philippo rege adiuuante,uictum Gręcia expulit:idemq; Aetolos subegit. P.Cornelius Scipio Nasica cos. ædem matris deūm,quam ipse in Palatiū intulerat,uir optimus à senatu iudicatus:dedicauit:idemq; Boios,& Gallos uictos in deditionem accepit,& de ijs triumphauit. Præterea naualia certamina prospera aduersus præfectos Antiochi regis referuntur.

LIBRI XXXVII

CORNELIVS Scipio cos. legato P.Scipione Africano,qui se fratris legatū futurum dixerat:si ei Græcia,& Asia prouincia decerneretur,cum C. Lælio,qui multum in senatu poterat,ea prouincia dari uideretur:profectus ad bellum aduersus Antiochum gerendum in Asiam primus omnium Romanorum ducum traiecit. Aemylius Regillus aduersus regiam classem Antiochi feliciter pugnauit ad Myonesum,Rhodijs adiuuantibus. Filius Africani ab Antiocho captus patri remissus est. M. Acilius Glabrio de Antiocho , quē Græcia expulerat,& de Aetolis triumphauit. Victo deinde Antiocho à L. Cornelio Scipione, adiuuante Eumene rege Attali Pergameni filio,pax data,ea conditione,ut omnibus prouincijs citra Taurum montem cederet. Eumeni,quo iuuante Antiochus uictus erat:regnum ampliatum:Rhodijs quoq; qui & ipsi iuuerant, quædam ciuitates concessæ. Colonia deducta est Bononia. Aemylius Regillus,qui præfectos Antiochi nauali certamine uicerat: naualem triumphum duxit. L.Cornelius Scipio,qui cum Antiocho bellauerat,cognomine fratri coæquatus,Asiaticus appellatus est.

LIBRI XXXVIII

MARCVS Fuluius cos. in Epiro Ambracienses obsessos,per deditionem accepit:Cephaleniam subegit:Aetolis perdomitis pacem dedit. Cn.Manlius cos. collega eius Gallogræcos Tolistobogios Tectosagos,& Trocmos,qui Brenno duce in Asiam trāsierant: cum soli citra Taurum montem minime parerent,uicit. Eorum origo,& cum eo loca,quæ tenent:occupauerantq;, referuntur. Exemplum quoq; uirtutis, & pudicitiæ in fœmina traditur.Quæ cum regis Gallogræcorū uxor fuisset: capta centurionē, qui ei uim intulerat,occidit.

Lustrū à cēsoribus cōditū est,cēsa sunt ciuiū capita CCLVIII millia,& CCCXXVIII.

Cum Ariarathe rege Cappadociæ amicitia iuncta est. Cn.Manlius,cōtradicentibus decem legatis,ex quorum consilio fœdus cum Antiocho conscripserat:de Gallogræcis,acta per se causa in senatu , triumphauit. Scipio Africanus , die ei dicta,ut quidam aiunt , à Petilio Actæo tribuno plebis,ut quidam, à Næuio, quod præda cum Antiocho capta ærarium fraudasset : postea quam is dies uenit,euocatus in rostra,hac die,inquit,Quirites Carthaginē uici, & prosequente populo,Capitoliū ascendit : inde, ne amplius tribunitijs iniurijs uexaretur : in uoluntariū exilium Liternū cōcessit,incertū ibi,an Romæ defunctus. nam eius monimentum

 utrobiq;

utrobiq; fuit. L.Scipio Asiaticus, frater Africani, eodē peculatus crimine accusatus, damnatusq;, cum in uincula, & carcerē duceretur: Tib. Sempronius Gracchus tribunus plebis, qui antea Scipionibus inimicus erat, intercessit: & ob id beneficium Africani filiam duxit. Cum populus quæstores in bona eius publice possidenda misisset: non modo in ijs nullum uestigium pecuniæ regiæ apparuit: sed nequaquam tantum in ærarium redactum, quantæ summæ erat damnatus. collatam à cognatis, & amicis innumerabilem pecuniā accipere noluit: quæ necessitati ei erat ad cultum, retenta.

LIBRI XXXIX

AEMYLIVS COS. Liguribus subactis, uiam à Placentia usq; Ariminum perductā Flaminiæ iunxit. Initia luxuriæ introducta ab exercitu Asiatico referuntur. Ligures, quicūq; circa Apenninū erant, subacti sunt. Bacchanalia sacrum Græcū, & quidem nocturnum, scelerum omnium maximum seminarium, cum ad ingentis turbæ cōiurationem peruenisset: à consule inuestigatū, & multorum pœna sublatum est. A censoribus L. Valerio Flacco, & M. Porcio Catone, uir & belli & pacis artibus maximus motus est senatu L. Quintius Flamininus T. Quintij frater, eo quod cum Galliam prouinciam COS. obtinuerat: rogatus à Philippo Pœno, quem amabat: scorto nobili, Gallum quendam sua manu occiderat: siue, ut quidam tradiderūt, unum damnatorū securi percusserat, rogatus à meretrice Placentina: cuius amore deperibat. Extat in eum M. Catonis oratio. Scipio Literni decessit. Et tanquam iungente fortuna circa id tempus duo funera maximorum uirorum, Annibal à Prusia Bithyniæ rege, ad quem uicto Antiocho confugerat, cum dederetur Romanis: qui ad exposcendum illum T. Quintium Flamininum miserant: ueneno sibi mortem cōsciuit. Philopœmen quoque dux Achęorum, uir maximus est à Messenijs interemptus ueneno, cum ab ijs bello captus esset. Coloniæ Pollentia, & Pisaurum, & Mutina, & Parma, deductæ sunt. Preterea res aduersum Celtiberos prospere gestas, & initia, causasq; belli Macedonici cōtinet. cuius origo inde uenit, quod Philippus ægre ferebat regnum suum minui à Romanis, eo quod cogeretur à Thracibus, alijsq; locis præsidia deducere.

LIBRI XL

CVM Philippus liberos eorum, quos in uinculis nobilissimorum quidem hominū habebat, conquiri ad mortem iussisset: Theoxena pro liberis suis & sororis admodum pueris regis uerita libidinem, prolatis in medium gladijs, & poculo, in quo erat uenenum, suasit ijs, ut imminens ludibrium morte effugerent: & cum persuasisset, ipsa etiam se interemit. Certamina inter Philippi Macedonię regis liberos Perseum & Demetrium referuntur: & ut fraude fratris sui Demetrius confictis criminibus, inter quæ accusatione parricidij, & affectati regni, primum petitus, ad ultimum, quoniam populi Romani amicus erat, ueneno necatus est: regnumq; Macedoniæ mortuo Philippo ad Perseum deuenit. Item res in Liguribus, & Hispania contra Celtiberos à compluribus feliciter gestas continet. Libri Numæ Pompilij in agro L. Penlij scribæ sub Ianiculo à cultoribus agri, in arca lapidea clausi & græci & latini, inuenti sunt. in quibus plura quæ dissoluendarū religionum erant: prætor ad quem delati erant, cum legisset: iurauit senatui cōtra rempub. esse, ut legerentur, seruarenturq;: & ex S.C. in comitio exusti sunt. Colonia Aquileia deducta est. Philippus ægritudine animi confectus, quod Demetrium filium falsis alterius filij in eundem delationibus impulsus ueneno sustulisset: & de pœna Persei cogitauit: uoluitq; Antigonum potius amicum suum successorem regni sui relinquere. sed in hac cogitatione morte raptus est. regnum Perseus accepit.

LIBRI XLI

IGNIS in æde Vestę extinctus est. Tib. Sempronius Gracchus proconsul Celtiberos uictos in deditionem accepit: monimentumq; operum suorum, Gracchurim, oppidum in Hispania cōstituit. A Posthumio Albino proconsule Vaccei, ac Lusitani subacti sunt. de utrisq; triumphauit. Antiochus Antiochi filius obses Romanis à patre datus, mortuo fratre Seleuco, qui patri defuncto successerat, in regnum Syriæ ab urbe dimissus. Lustrū à censoribus cōditū est, Censa sunt ciuiū capita CCLXXIII millia, CCXLIIII.

Q. Volu-

Q. Volumnius Saxa trib. ple. legem tulit, ne quis hæredem mulierem institueret. suasit legem M. Cato. extat oratio eius. Præterea res cōtra Ligures, Istros, Sardos, & Celtiberos à compluribus ducibus gestas cōtinet. & initia belli Macedonici, quod Perseus Philippi filius moliebatur. miserat enim ad Carthaginenses legationē, & ab ijs nocte audita erat. sed & alias Græciæ ciuitates solicitabat. qui præter religionem, quod quàmulta templa magnifica multis locis erexit: Athenis Iouis Olympij, & Antiochiæ, uilissimum regem egit.

LIBRI XLII

FVLVIVS Flaccus censor templū Iunonis Laciniç tegulis marmoreis spoliauit: ut ædem, quam dedicauerat, tegeret. tegulæ ex S.C. reportatæ. Eumenes Asiæ rex in senatu de Perseo Macedoniæ rege questus est. cuius iniuriæ in populum Romanum referūtur. ob quas bello ei indicto, P. Licinius Crassus COS. cui Macedonia decreta erat, in Macedoniā transijt: leuibusq; expeditionibus, equestribus prælijs in Thessalia cum Perseo felici euentu pugnauit. Inter Masanissam, & Carthaginēses de agro fuit dies ad disceptandū à senatu datus. Legati missi ad ciuitates socias, & reges rogandos, ut in fide permanerent: dubitātibus Rhodijs. Lustrum à censoribus conditū est. Censa sunt ciuium capita CCLVII millia CCXXXI. Res præterea aduersus Corsos, & Ligures prospere gestas continet.

LIBRI XLIII

PRAETORES nōnulli, eo quod auare & crudeliter prouincias administrassent, damnati sunt. P. Licinius Crassus procōsul complures in Græcia urbes expugnauit, & crudeliter diripuit. ob id captiui, qui ab eo uenierāt, ex S.C. postea restituti sunt. A præfectis classium Romanarū multa impotenter in socios facta. Res præterea à Perseo rege in Thracia prospere gestas cōtinet: & uictis Dardanis, & Illyrico, cuius rex erat Gentius: motus, qui in Hispania ab Olonico factus erat: ipso interempto consedit. M. Aemylius Lepidus à censoribus princeps in senatu lectus.

LIBRI XLIIII

Q. MARCIVS Philippus per saltus penetrauit in Macedoniā: compluresq; urbes occupauit. Rhodij misere legatos Romam, minantes, ut Perseo essent auxilio: nisi populus Romanus cum eo pacem atq; amicitiā coniungeret. indigne id latum. Cum id bellū L. Aemylio Paulo sequentis anni consuli iterum mandatum esset, Paulus in concione precatus est, ut quidquid diri populo Ro. immineret, supra domum suam conuerteretur: & in Macedoniam profectus Perseum uicit: uniuersamq; Macedoniam in potestatem redegit. antequam confligeret, dixit exercitui, ne miraretur quod luna nocte proxima defectura esset. Gentius quoque rex Illyricorum, cum rebellasset: ab Anicio prætore uictus uenit in deditionē: & cum uxore, & liberis, & propinquis Romā missus. Ab Alexandria legati à Cleopatra, & Ptolemæo regibus uenerunt, querentes de Antiocho rege Syriæ, quod is bellum inferret. Perseus solicitatis in auxilium Eumene rege Pergami, & Gētio rege Illyriorum, quia is pecuniam, quam promiserat minime dabat: ab eis relictus est.

LIBRI XLV

PERSEVS ab Aemylio Paulo in Samothracia captus est. Cum Antiochus Syriç rex Ptolemæū & Cleopatrā, Aegypti reges obsideret: & missis ad eum à senatu legatis, qui iuberent, ab obsidione socij regis absisteret: editisq; mandatis consideraturū se ille, quid faciundum esset, respondisset: unus legatorū Popilius uirga regem circūscripsit: iussitq; antequam circulo excederet, respōsum daret. qua asperitate effecit ut Antiochus bellum omitteret. Legationes gratulantiū populorum, ac regum in senatū admissę. Rhodiorum, quia eo bello contra populum Romanū fuerant, exclusa. postero die cum de eo quęreretur, ut ijs bellū indiceretur: causam in senatu patriæ suę legati egerunt: nec tanquā hostes, nec tanquā socij dimissi. Macedonia in prouinciæ formam redacta est. Aemylius Paulus repugnantibus militibus eius propter minorē prædam, & cōtradicente Seruio Sulpicio Galba triumphauit: & Persēu cum tribus filijs ante currū duxit. cuius triumphi lætitia, ne solida ei cō ringeret: duorum filiorū funeribus insignita est. quorum alterius mors patris triumphū præcessit: alterius secuta est. Lustrum conditū est à censoribus. Censa sunt ciuiū capita CCCXII millia, DCCCV. Prusias

Bithyniæ rex Romam,ut senatui gratularetur ob uictoriã ex Macedonia partam,uenit,& Nicomedem filium suum senatui commendauit. rex plenus adulationis libertum se populi Romani esse dicebat.

LIBRI XLVI

EVMENES rex Romã uenit.qui, quia Macedonico bello se mediũ egerat: ne aut inimicus iudicatus uideretur,si exclusus esset:aut liberatus crimine, si admitteretur:in comitio lex lata est, ne cuiquam regi Romã uenire liceret. Claudius Marcellus cos. alpinos Gallos, C.Sulpicius Gallus Ligures subegit. Legati Prusiæ regis conquesti sunt de Eumene: quod fines suos depopularetur:dixeruntq́, eum conspirasse cum Antiocho cõtra populum Romanum. Societas cum deprecantibus Rhodijs iuncta est. Lustrũ à censoribus cõditum est. Cẽsa eo sunt ciuiũ capita CCCXXVII millia, XXII. Princeps senatus lectus M. Æmylius Lepidus. Ptolemęus Aegyptiorũ rex à minore fratre è regno pulsus, missis ad eum legatis, in regnũ restitutus est. Ariarathe Cappadociæ rege mortuo, filius eius Ariarathes accepit regnũ:& amicitiam per legatos cum populo Ro. renouauit Res præterea aduersus Ligures, Corsos,& Lusitanos uario euentu gestas,& motus Syriæ,mortuo Antiocho,qui filiũ Antiochum puerum admodum reliquerat,cõtinet. Hunc Antiochum puerũ cum Lysia tutore Demetrius,Seleuci filius,qui Romam obses missus fuerat:clàm,quia minime dimittebatur à Romanis,interemit:& ipse in regnũ receptus. L.Aemylius Paulus, qui Perseum uicerat,mortuus: cuius tanta abstinẽtia fuit:ut cum ex Hispania, & Macedonia maximas opes retulisset:uix ex auctione bonorũ eius redactũ sit,unde dos uxori eius redderetur. Pomptinæ paludes à Cornelio Cethego consule,cui ea prouincia euenerat,siccatæ:agerq́ ex ijs factus.

LIBRI XLVII

CN. Tremellio trib.ple. mulcta dicta est:quod cũ M.Aemylio Lepido pontifice maximo iniuriose contenderat. sacrorum quoq; magistratuũ ius potentius fuit. Lex de ambitu lata. Lustrum à censoribus conditum est.censa sunt ciuium capita CCCXXVIII millia, CCCXIIII. Et princeps senatus lectus Aemylius Lepidus. Inter Ptolemæos fratres, qui dissidebant,fœdus ictum:ut alter in Aegypto,alter Cyrenis regnaret. Ariarathes Cappadociæ rex consilio Demetrij regis Syriæ,& uiribus pulsus regno à senatu restitutus est. Missi à senatu legati,qui inter Masanissam,& Carthaginenses de agro iudicarent. C.Marcius cos. aduersum Dalmatas parum prospere primũ,postea feliciter pugnauit.cum quibus bello confligendi causa fuit:quod Illyricos populi Romani socios uastauerant.eandemq; gentem Cornelius Nasica cos. domuit. Q.Opimius cos. transalpinos Ligures,qui Massiliensiũ oppida Antipolim & Nicæam nastabant, subegit. Præterea in Hispania à compluribus parum prospere res gestas continet. Consules anno quingentesimo nonagesimo octauo ab urbe condita magistratũ, peractis comitijs, insequentisq; anni consulibus creatis, inire cœperunt.Mutandi comitia causa fuit, quod Hispani rebellabãt Legati ad disceptandũ inter Masanissam, & Carthaginenses missi nuntiauerũt:uim naualis materiæ se Carthagine deprehendisse. Quidam prætores à prouincijs auaritiæ nomine accusati,& damnati sunt.

LIBRI LXVIII

LVSTRVM à censoribus conditũ est. Censa sunt ciuiũ capita CCCXXIIII millia.Semina tertij belli punici referunt. Cum in finibus Carthaginensiũ maximus Numidarum exercitus,Archobarzane duce Syphacis nepote,diceretur esse: M.Porcius Cato suasit,ut Carthaginensibus,qui exercitũ specie contra Masanissam regem, sed re uera cõtra Romanos accitum in finibus haberẽt: bellum indiceretur.contradicente P. Cornelio Nasica,placuit legatos mitti Carthaginẽ,qui specularentur, quid ageretur. Castigato senatu Carthaginensiũ, quod contra fœdus exercitũ & nauales materias haberẽt:pacem inter Masanissam, & eos facere uoluerunt:Masanissa agro,de quo lis erat, cedente. sed Gisgo,Amilcaris filius, homo seditiosus, qui tunc in magistratu erat: cum senatus paritursũ se indicio legatorũ dixisset:ita bellum aduersus Romanos suadendo cõcitauit: ut legatis,quo minus uiolarentur, fugam explicuerit. Id nuntiantes infestũ iam senatũ Carthaginensibus infestiorẽ fecerũt. M.Porcius Cato funus mortui filij in prætura tenuissimo, ut ualuit: (nam pauper erat) sumptu fecit. Andriscus,qui

se Persei

se Persei filium, regis quondam Macedoniæ, ingenti asseueratione mentiret, Romam missus.

M. Aemylius Lepidus, qui princeps senatus sextis iam censoribus erat lectus, antequã expiraret: præcepit filijs, lecto se strato sine linteis, sine purpura efferrẽt: in reliquũ funus ne plus quàm æris denos cõsumerent. imaginũ specie, non sumptibus nobilitari maximorũ uirorum funera solere. De ueneficijs quęsitũ. Publilia, & Licinia nobiles fœminæ, quæ uiros suos necasse insimulabant, cognita causa, cum prætori prædes, uadesq; dedissent, cognatorũ decreto necatæ sunt. Gulussa Masanissæ filius denuntiauit Carthagine delectus agi, classem comparari: & haud dubiũ bellũ strui. Cum Cato suaderet, ut ijs bellũ indiceret: P. Cornelio Nasica dicẽte nihil temere faciundum, placuit, decẽ mitti legatos exploratũ. L. Licinius Lucullus, A. Posthumius Albinus COSS. cum delectũ seuere agerent, nec quenquã gratia dimitterent, à tribunis plebis, qui pro amicis suis uacationẽ impetrare nõ potuerunt, in carcerẽ cõiecti sunt. Hispaniense bellũ cum parũ prospere aliquoties gestũ ita confudisset ciuitatẽ Romanam: ut ne ij quidẽ inuenirẽtur, qui aut tribunatũ exciperẽt, aut legati ire uellent, P. Cornelius Aemylianus processit: & excepturum militiæ genus, quodcunq; imperatũ esset, professus est. quo exemplo ad militandi studiũ omnes incitauit. L. Lucullus COS. cui Claudius Marcellus successerat, pacasse omnes Celtiberię populos cum uideretur: Vacceos, Cantabros, & alias regiones, & iterũ alias incognitas nationes in Hispania subegit. Ibi P. Cornelius Africanus Scipio Aemylianus, L. Pauli filius, Africani nepos, sed adoptiuus prouocatorẽ barbarũ tribunus militũ occidit: & in expugnatiõe captæ urbis maius multo etiam periculũ adijt. nam murũ primus omniũ transcendit. Seruius Sulpicius Galba prætor male aduersus Lusitanos pugnauit. Cum legati ex Africa cum Carthaginiensiũ oratoribus, & Gulussa Masanissæ filio redijssent, dicerentq;: & exercitũ & classem Carthagine deprehendisse, perrogari sententiã placuit, Catone, & alijs principibus senatus suadentibus: ut in Africã cõfestim transportaret exercitus. quia uero Cornelius Nasica dicebat: nondũ sibi iustã causam belli uideri: placuit, ut bello desisteretur: si Carthaginenses classem exussissent, & exercitũ dimisissent: si minus, proximi consules de bello punico referrent. Cum locatũ à censoribus theatrum extrueretur, P. Cornelio Nasica autore, tanquã inutile & nociturum publicis moribus, ex S.C. destructũ est populusq; aliquandiu stans ludos spectauit. Carthaginenses cum aduersum fœdus bellum Masanissę intulerunt. Victi ab eo nonagesimũ secundum annum habente, & sine pulpamine mandere, & gustare cibum tantummodo solito, insuper Romanum bellum meruerunt.

LIBRI XLIX

TERTII punici belli initiũ altero & sexcentesimo anno ab urbe condita: intra quintũ annum, quàm erat cœptũ, consummatũ omnino est. Inter M. Porcium Catonem, & Scipionem Nasicã, quorum alterum sapientissimũ uirum in ciuitate habebant: alter uir optumus à senatu iudicatus erat, diuersis certatũ est sententijs, Catone suadente bellũ: & ut omnino deleretur Carthago, Nasica dissuadente: placuit nihilominus, eo quod contra fœdus naues haberent: & extra fines exercitũ duxissent: quodq; socio populi Ro. & amico Masanissæ arma intulissent: & quod filiũ eius Gulussam, qui cũ legatis Romanis erat, in oppidũ minime recepissent, bellũ ijs indici. Prius quàm ullæ copiæ in naues imponerent: Vticenses legati Romã uenerunt, se, suaq; omnia dedentes. Ea legatio, ueluti maximum belli omen grata patribus, acerba Carthaginẽsibus fuit. Diti patri ludi ad Tarentum ex præcepto librorũ Sybillinorũ facti: qui anno primo primi punici belli quingentẽsimo & altero anno ab urbe condita facti erant.

Legati triginta Romã uenerunt, per quos Carthaginenses se dedebant. Catonis sententia peruicit, ut decreto perstaret: & ut consules quãprimum proficiscerentur ad bellũ. Qui ubi in Africã transierunt, acceptis, quos imperauerãt, trecentis obsidibus, & armis, omnibusq; instrumentis belli, siqua Carthagine erant: tunc cum ex autoritate patrum iuberent, ut in alio loco procul à mari decem millia passuum, nec minus, remoto oppidum facerent: indignitate rei ad bellandum Carthaginenses compulerunt. Obsideri, oppugnariq; cœpta est Carthago à L. Marcio, M. Manlio consulibus. In qua oppugnatione, cum neglectos ab una parte muros duo tribuni temere cum cohortibus irrupissent: & ab oppidanis grauiter cęderentur: à Scipio-

ne Africano explicati sunt.per quem & castellum Romanorũ,quod nocte oppugnabant, pau cis equitibus iuuantibus liberatum est:castrisq;, quæ Carthaginenses omnibus copijs pariter ab urbe egressi oppugnabant:liberatis,is præcipuam gloriam tulit. Præterea cum ab irrita op pugnatione Carthaginis cos. (alter enim Romam ad comitia ierat) exercitum ducere aduer sus Asdrubalem uellet:qui cum altera manu iniquum saltum insederat: suasit primo cõsuli,ne tam iniquo loco confligeret. uictus deinde complurium, qui & prudentiæ eius,& uirtuti inui debant:sentẽtijs,& ipse saltum ingressus est.cumq;,sicut prædixerat, fusus fugatusq; esset Ro manus exercitus:& duæ cohortes ab hoste obsiderentur: cum exiguis equitũ turmis in saltum reuersus liberauit eas,& incolumes reduxit. Quam uirtutẽ eius & Cato uir promptioris mul to ad uituperandũ linguæ,in senatu sic prosecutus est, ut diceret:reliquos,qui in Africa milita rent,umbris militare:Scipionem uigere.& populus Romanus eo fauore illum complexus est: ut comitijs complurimæ eum tribus consulem scriberent: cum hoc per ætatem minime liceret. Cum.L.Scribonius tribunus ple.rogationem promulgasset,ut Lusitani, qui ex fœdere popu lo Ro.dediti à Sergio Galba in Galliam uenissent,in libertatẽ restituerentur: M. Cato acerri me suasit.extat oratio in annalibus eius inclusa. Q.Fuluius Nobilior etiam ab eo in senatu la ceratus respondit pro Galba.ipse quoq; Galba,cum se damnari uideret: complexus duos fi lios prætextatos,& filium Caij Sulpicij, cuius tutor erat: ita miserabiliter pro se locutus est,ut rogatio antiquaretur.extant tres orationes eius: duæ aduersum Libonem tribunũ plebis,roga tionesq; eius habitas de Lusitanis,una contra L.Corneliũ Cethegũ,in qua Lusitanos propter sese castra habentes cæsos fatetur: quod compertũ habuerit, equo atq; homine suo immola tis per speciem pacis adoriri exercitũ suum in animo habuisse. Andriscus quidã ultimæ sor tis homo,Persei regis se filiũ ferens,& mutato nomine Philippus uocatus,cum ab urbe Roma quò illum Demetrius Syriæ rex ob hoc ipsum mendaciũ miserat,clàm profugisset: multis ad falsam eius famam uelut ad uerã euntibus,contracto exercitu, totam Macedoniã aut uolunta te incolentiũ,aut armis occupauit. Fabulam autem huiusmodi finxerat. Ex pellice se Perseo re ge ortum,traditũ educandum Cyrthesæ cuidam esse:ut in belli casus,quod ille cum Romanis ageret,aliquod uelut semen stirpis regiæ extaret. Perseo demortuo, Adramiti se educatũ usq; ad duodecimũ annum ætatis,patrem esse credentem,à quo educaretur: ignarum generis fuis se sui. affecto deinde eo, cum prope uitæ finem ultimum esset, detectam tandem originem suam: falsæq; matri libellum datum signo Persei regis signatũ,quem sibi traderet,cum ad pu berem ætatem uenisset:obtestationesq; ultimas adiectas,ut res in occulto ad id tempus serua retur.pubescenti libellum traditũ:in quo relicti sibi duo thesauri à patre dicerentur.tum scien tem mulierem subditititiũ se esse,uerã stirpem ignoranti edidisse genus:atq; obtestatã,ut prius quàm ad Eumenem manaret res, Perseo inimicum, excederet ijs locis, ne interficeretur.eo se exterritum, simul sperãtem aliquod auxilium à Demetrio, in Syriam se contulisse:atq; ibi pri mum quis ipse omnino esset,palàm expromere ausum.

LIBRI L

THESSALIA, cum & illam inuadere armis, atq; occupare Pseudophilippus uellet: per Romanorũ legatos auxilijs Achæorũ defensa est. Prusias rex Bithyniæ omnium hu millimorũ fautor,atq; uitiorum, à Nicomede filio,adiuuãte Attalo rege Pergami occisus est. Habebat aliũ filium, qui pro superiore ordine dentiũ enatũ habuisse unũ os continẽs dicitur.

Cum legatos ad pacẽ inter Nicomedẽ & Prusiã faciendã Romani misissent: & unus ex ijs caput multis cicatricibus sparsum haberet: alter pedibus æger esset:tertius ingenio socors ha beret:dixit Cato,eam legationẽ nec caput,nec pedes,nec cor habere. In Syria,quę eo tẽpo re ex stirpe generis Persei regis Macedonũ inertia socordiaq; similẽ Prusiæ regẽ habebat: ia cente eo in ganeo & lustris,Ammonius regnabat.per quẽ & amici omnes regis, & Laodice re gina,& Antigonus Demetrij filius,occisi. Masanissa Numidiæ rex maior nonaginta annis uir insignis decessit. Inter cætera opera iuuenilia,quæ ad ultimũ edidit:adeo etiam uersus in se nectam uiguit:ut post sextũ & octogesimũ annum genuerit unum filiũ. Inter tres liberos,ma ximum natu Mycipsam, Gulussam, & Manastabalem, qui etiam græcis literis erat eruditus:

P.Scipio

P.Scipio Æmylianus, cum commune eis pater regnũ reliquisset, & diuiderte eos arbitrio Scipionis iussisset, administrationem regni diuisit. Item Phaniæ Himilconis præfecto equitum Carthaginensium, uiro forti, & cuius opera præcipua Pœni utebãtur, suasit, cum equitatu suo ad Romanos transire. Trium legatorum, qui ad Masanissam missi fuerant: Claudius Marcellus coorta tempestate fluctibus obrutus est. Carthaginenses Asdrubalem Masanissæ nepotem, quem prætorem habebant, proditionis suspectum, in curia interemerunt. quæ suspicio inde emanauit, quod propinquus esset Gulussæ, auxilia Romanorũ iuuantis. P. Scipio Æmylianus cum ædilitatem peteret, consul à populo dictus, quoniam per X annos consulem fieri minime licebat, cum maximo certamine suffragantibus plebeijs, & repugnantibus aliquantum patribus, legibus solutus, & COS. creatus est. M. Æmylius nonnullas urbes circumpositas Carthagini expugnauit. Pseudophilippus in Macedonia, cæso cum exercitu M.Iuuentio prætore, à Q. Cæcilio uictus, captusq;, relicta Macedonia.

LIBRI LI

CARTHAGO uiginti tria milia quidem passuum in circuitu labore maximo obsessa, & per partes capta est, primum à Mancino legato, deinde à Scipione consule, cui extra sortem prouincia Africa data est. Carthaginenses portu nouo, quia uetus a Scipione erat obstructus, facto, & contracta exiguo tempore ampla classe, nauali prælio infeliciter pugnauerunt. Asdrubalis quoque eorum ducis castra ad Nefentem oppidum loco difficillimo sita cum exercitu deleta sunt à Scipione. qui tandem urbem expugnauit septingentesimo anno, quàm erat condita. spoliorum maior pars Siculis, quibus ablata erant, reddita. Vltimo urbis excidio cum se Asdrubal Scipioni dedidisset, uxor eius, quæ paucis ante diebus de marito minime impetrare potuerat ut ad uictorem transfugeret, se flagrantis in medium urbis incendium duobus cum liberis ex arce præcipitauit. Scipio exemplo patris eius Æmylij Pauli qui Macedoniam uicerat, ludos fecit, transfugas, atque fugitiuos bestijs obiecit. Belli Achaici semina referuntur hæc, quod legati populi Romani ab Achaicis pulsati sunt. Corinthum missi erant, ut eas ciuitates, quæ sub ditione Philippi fuerant, ab Achaico concilio secernerent.

LIBRI LII

CVm Achæis, qui in auxilium Bœotios, & Chalcidenses habebant: Q. Cæcilius Metellus ad Thermopylas bello conflixit. quibus uictis, dux eorum Critolaus ueneno sibi mortem consciuit. in cuius locum Dracus Achaici motus primus autor ab Achæis dux creatus, ad Isthmon à L.Mumio consule uictus est. qui, omni Achaia in deditionẽ accepta, Corinthum ex S. C. diruit, quia ibi legati Romanorum uiolati erant. Thebæ quoq;, & Chalcis, quæ auxilio fuerant, dirutæ. Ipse L.Mumius se abstinentissimum uirum egit. nec quicquam ex ijs opibus ornamentisq;, quæ prædiues Corinthus habuit, in domum eius peruenit. Q.Cæcilius Metellus de Andrisco triumphauit: P. Cornelius Africanus Scipio Æmylianus de Carthagine, & Asdrubale. Viriatus primum in Hispania ex pastore uenator, & ex uenatore latro, mox iusti quoq; exercitus dux factus, uniuersam Lusitaniam occupauit, M. Vetilium prætorem, fuso eius exercitu, cepit. post quẽ C.Plautius prætor nihilo felicius rem gessit, tantumq; terrorem is hostis intulit, ut aduersus eum consulari opus esset & duce & exercitu. Præterea motus Syriæ, & bella inter reges gesta referuntur. Alexander homo ignotus, & incertæ stirpis, occiso (sicut ante dictum est) Demetrio rege, in Syria regnabat. hunc Demetrius, Demetrij filius, qui à patre quondam ob incertos belli casus ablegatus in Gnidon fuerat, contempta socordia inertiaq; eius, adiuuante Ptolemæo Ægypti rege, cuius filiam Cleopatram acceperat in matrimoniũ, bello interemit. Ptolemęus in caput grauiter uulneratus, inter curationem, dum ossa medici terebrare contendunt, expirauit, atq; in locum eius frater minor Ptolemæus, qui Cyrenis regnabat, successit. Demetrius ob crudelitatem, quam per tormenta in suos exercebat: à Diodoro quodam uno ex subiectis, qui Alexandri filio bimulo admodum regnum asserebat, bello superatus, Seleuciam fugit. L.Mumius de Achæis triumphauit. signa ærea, marmoreaq;, & tabulas pictas in triumpho tulit.

Libri

LIBRI LIII

AP. Claudius cos. Salassos, gentem alpinam, domuit. Alter Pseudophilippus in Macedonia à L. Tremellio quæstore cũ exercitu cæsus est. Q. Cæcilius Metellus proconsul Celtiberos cecidit. à Q. Fabio proconsule pars maxima Lusitaniæ, expugnatis multis urbibus, recepta est. C. Iulius senator græce res Romanas scripsit.

LIBRI LIIII

Q. POMPEIVS cos. in Hispania Termestinos subegit. cum eisdem quidẽ, & Numantinis pacẽ ob infirmitatẽ fecit. Lustrum à censoribus conditũ est. Censa sunt ciuium capita CCCCXXVIII millia, CCCXLII. Cum Macedonũ legati conquestũ uenissent de Iunio Syllano prætore: quod acceptis pecunijs prouinciã spoliasset: & senatus de querelis eorũ uellet cognoscere: T. Mãlius Torquatus, Syllani pater, petijt, impetrauitq́ꝫ, ut sibi huiusmodi cognitio mandaretur. & domi causa cognita, filiũ condemnauit, abdicauitq́ꝫ: ac ne funeri quidẽ eius, cum suspendio uitã finisset, interfuit: sedensq́ꝫ domi potestatẽ consultantibus ex instituto fecit. Q. Fabius proconsul, rebus in Hispania prospere gestis, labem imposuit, pace cum Viriato æquis cõditionibus facta. Viriatus à proditoribus cõsilio Seruilij Cepionis interemptus est: & ab exercitu eius multũ imploratus, ac nobilissime tumulatus, uir duxq́ꝫ maximus, per quatuordecim annos, quibus cum Romanis bellum gessit, frequentius superior.

LIBRI LV

P. CORNELIO Nasica, cui cognomen Serapion fuit, ab irridente Curiatio tribuno ple. impositum: & D. Iunio Bruto coss. delectum habentibus in conspectu tyronum res saluberrimi exempli facta est. nam C. Matienus accusatus est apud tribunos plebis: quod exercitum in Hispania deseruisset: damnatusq́ꝫ sub furca diu uirgis cæsus est: & sestertio nummo uenijt. Tribuni pl. quia nõ impetrarunt ut sibi denos, quos uellent, milites eximere liceret: consules in carcerem mitti iusserunt. Iunius Brutus cos. in Hispania ijs, qui sub Viriato militauerant, agros, oppidumq́ꝫ dedit, quod Valentia uocatum est. M. Popilius à Numantinis, cum quibus pacem factam senatus irritam censuerat: cum exercitu fusus fugatusq́ꝫ. C. Hostilio Mancino consule sacrificante, pulli ex cauea euolauerunt. conscendenti deinde in nauim, ut in Hispaniam proficisceretur: accidit audiri. mane mane Mancine. Mancino auspicia tristia fuisse probatum est: uictus enim à Numantinis, & castris exutus, cum spes nulla seruandi exercitus esset: pacem cum eis fecit ignominiosam, quam ratam esse senatus uetuit. Triginta millia Romanorum à Numantinorũ millibus quatuor uicta erant. D. Iunius Lusitaniam urbium expugnationibus usq́ꝫ ad oceanum perdomuit: & cum fluuium Obliuionem transire nollent, raptum signifero signum ipse transtulit: & sic ut transgrederẽtur persuasit. Alex. filius, rex Syriæ, decem annos admodum habens, à Diodoro, qui Triphon cognominabatur, tutore suo per fraudem occisus est: corruptis quidem medicis, qui cum calculi dolore consumi ad populum mentiti dum secant illum, occiderunt.

LIBRI LVI

D. IVNIVS Brutus in ulteriore Hispania feliciter aduersus Gallecios pugnauit: dissimili euentu M. Aemilius Lepidus proconsul aduersus Vacceos rem gessit: clademq́ꝫ similem Numantinę passus est. Ad exoluendum numantini fœderis religione populum Mancinus, cum huius rei autor fuisset: deditus Numantinis minime est receptus. Lustrum à cẽsoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCXXIII millia. Fuluius Flaccus cos. Vardeos in Illyrico subegit. M. Cæsonius prætor in Thracia cum Scordiscis prospere pugnauit. Cum uitio ducum bellum numantinũ non sine publico pudore duraret: delatus est ultro Scipioni Africano à senatu, populoq́ꝫ Romano consulatus. quẽ cum ille capere ob legem, quæ uetabat, quenquam intra decem annos iterum consulem fieri licere, minime uellet: sicuti priori consulatu, legibus solutus est. Bellum seruile in Sicilia ortum, cum opprimi à prætoribus minime ualuisset: C. Fuluio consuli mandatum est, cuius belli initium fuit Eunus seruus, natione Syrus, qui cõtracta agrestium seruorum manu, & solutis ergastulis, iusti exercitus numerum impleuit. Cleon quoq́ꝫ alter seruus ad LXX millia seruorum contraxit. & copijs iun-

ctis contra populum Romanum,exercitumq́ eius bellum sæpenumero gesserunt.

LIBRI LVII

SCIPIO AFRICANVS Numantiam obsedit: & corruptum licentia,luxuriaq́ exercitum ad generosissimam militiæ disciplinam reuocauit. omnia enim deliciarũ instrumenta recidit: duo millia scortorũ à castris reiecit: militẽ omni die in opere habuit: & triginta dierum frumentũ,ad septenos uallos ferre cogebat. ægre propter onus incedenti dicebat: cum gladio recte uallare scieris,uallum ferre desinito. Alij nimirũ parum habiliter scutum ferenti eum scutum amplius iusto ferre iussit.neq; id se reprehendere: quoniã melius scuto,quàm gladio uteretur. Quem militem extra ordinem deprehendit: si Romanus esset,uitibus: si extraneus,uirgis cecidit. Iumenta quidem omnia, ne exoneraret milites, uendidit. multoties contra hostium eruptiones feliciter pugnauit. Vaccei obsessi,liberis & cõiugibus trucidatis,ipsi se interemerũt. Scipio amplissima munera sibi ab Antiocho rege Syriç missa, cũ cęlare alijs imperatoribus regum munera mos esset: pro tribunali accepturũ se esse dixit. eaq́ omnia referre quæstorẽ in publicas tabulas iussit.ex ijs uiris fortibus munera se daturũ. Cũ undiq; Numantiam obsidione clausisset: & oppressos fame uideret urgeri: hostes qui pabulatũ exierãt,uetuit interimi: q; diceret,uelocius eos absumpturos frumẽtũ, q̃d haberẽt, si plures quidẽ fuissent.

LIBRI LVIII

TIB. SEMPRONIVS Gracchus tribunus plebis cum agrariã legem ferret aduersus uoluntatem senatus,& equestris ordinis, nequis ex publico agro plus quàm decem iugera possideret,in eum furorẽ exarsit: ut M. Octauio collegæ causam diuersæ partis defendenti potestatem lege lata abrogaret: seq́,& fratrem Gracchum,& Ap. Claudium socerum triumuiros ad diuidundum agrum crearet. Promulgauit & aliam legem agrariam. qua si quis latius agrũ patefaceret: ut ijdem omnino triumuiri iudicarent quà publicus ager,quà priuatus esset. Deinde cum minus agri esset,quàm quod diuidi posset: sine offensa etiam plebis, quoniã eos ad cupiditatem amplam modo sperãdi incitauerat: legem se promulgaturum ostendit ob id: ut ijs, qui Sempronia lege agrum accipere deberent: pecunia,quæ regis Attali fuisset,diuideretur. Hæredem autem populum Romanũ reliquerat Attalus,rex Pergami,Eumenis filius. Tot indignitatibus commotus grauiter senatus: ante omnes C. Antonius COS. qui cum in senatu in Gracchum perorasset: raptus ab eo ad populũ,delatusq́ plebi, rursus in eum pro rostris concionatus est. Cum iterum tribunus plebis creari uellet Gracchus,autore P. Cornelio Nasica in Capitolio à primaribus occisus est, ictus primum fragmentis subselliorum: & inter alios, qui in eadem seditione occisi erãt,insepultus est in flumẽ proiectus. Res præterea in Sicilia uario euentu aduersum fugitiuos gestas continet.

LIBRI LIX

NVMANTINI fame maxime coacti,ipsi se per uices trucidauerunt. Captã urbem Scipio Africanus deleuit,& de ea triumphauit: quartodecimo anno post Carthaginẽ deletam. P. Attilius COS. in Sicilia cũ fugitiuis debellauit. Aristonicus, regis Eumenis filius, Asiam occupauit: cum testamẽto Attali regis legata populo Romano libera esse deberet. Ad uersus eum P. Licinius Crassus COS. cum idem pontifex maximus esset: quod nunquã antea factũ erat: extra Italiam profectus,prælio uictus,& interemptus est. M. Perpenna COS. uictum Aristonicũ in deditionẽ accepit. Q. Pompeius, & Q. Metellus tunc primũ uterq; ex plebe cẽsores facti. Lustrũ à censoribus est conditũ. Censa sunt capita CCCXIII millia, DCCCXXIII, præter pupillos & uiduas. Q. Metellus cẽsor cẽsuit,ut ducere uxores omnes omnino cogerent liberorũ creandorũ causa. extat oratio eius,quam Augustus Cæsar,cum de maritãdis ordinibus ageret: uelut eo tempore scriptã in senatu recitauit. C. Atinius Labeo tribunus pl. Q. Metellũ censorẽ,à quo in senatu legendo præteritus erat: de saxo deijci iussit. quod ne fieret,cęteri tribuni ple. auxilio quãmaxime fuerunt. Cum Carbo tribunus ple. rogationem tulisset,ut eundem tribunũ ple. quoties quidẽ uellet,creari liceret: rogationem eius P. Africanus grauissima oratione dissuasit. in qua dixit: Tib. Gracchũ iure cæsum uideri. Gracchus contra suasit rogationem: sed Scipio tenuit. Bella inter Antiochum regem Syriæ, & Phraatem

Phraatem Parthorũ regem gesta, nec magis quietæ res Aegypti referuntur. Ptolemæus Euergetes cognominatus, ob nimiam eius crudelitatem suis inuisus, incensa à populo regia clàm in Cyprum profugit. & cum sorori eius Cleopatræ, quam eius uirgine filia per uim compressa, & in matrimoniũ ducta, repudiauerat: regnum à populo datum esset: infensus filium, quem ex illa habebat: in Cypro occidit: caputq; eius, & manus, & pedes matri misit. Seditiones à triumuiris Fuluio Flacco, C. Graccho, & C. Carbone de agro diuidundo creatis excitatæ. quibus cum P. Scipio Africanus aduersaretur: fortisq; ac ualidus pridie domum se recepisset: mortuus in cubiculo inuẽtus est. Suspecta fuit, tanquã uenenum ei dedisset Sempronia uxor: hinc maxime, quod soror esset Gracchorũ: cum quibus simultas Africano fuerat. de morte tamen eius nulla quæstio acta. quo defuncto, seditiones triumuirales acrius exarserunt. C. Sempronius COS. contra Iapidas primo rem male gessit: mox uictoria cladem acceptam emendauit, uirtute D. Iunij Bruti, eius qui Lusitaniam subegerat.

LIBRI LX

AVRELIVS COS. Sardos subegit. Fuluius Flaccus primus omnium Transalpinos Ligures bello domuit, missus in auxilium Massiliensibus aduersus Falanios Gallos: qui populabantur fines Massiliensiũ. L. Opimius prætor Fregellanos, qui defecerant: in deditionem accepit: Fregellas diruit. Pestilentia in Africa à maxima multitudine locustarum, & deinde necatarum strage fuisse traditur. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCXC millia, DCCXXXVI. C. Gracchus, Tyberij frater, tribunus plebis eloquentior quàm frater, perniciosas aliquas leges tulit: inter quas frumentariã, ut semisse & triente frumentũ plebi daretur: alteram legem agrariam, quam frater eius tulerat: tertiam qua equestrem ordinẽ cum senatu consentientẽ corruperat: (trecenti senatores erant, sexcenti equites) ut trecentis senatoribus admiscerenẽ: id est: ut equester ordo bis tantũ uirium in senatu haberet. & cõtinuato in alterum annum tribunatu, legibus agrarijs latis effecit: ut cõplures coloniæ in Italia deducerentur: & una in solo dirutæ Carthaginis. quo ipse triumuir creatus coloniã deduxit. Præterea res à Q. Metello consule aduersus Baleares gestas cõtinet: quas Græci Gymnesias appellant: quia æstatem nudi exigant. Baleares à teli missu appellati: uel à Baleo Herculis comite ibi relicto tunc, cum Hercules ad Geryonen nauigaret. Motus quoq; Syriæ referuntur. in quibus Cleopatra Demetriũ uirum suum, & Seleucum filium, multum indignata, quod occiso patre eius à se, iniussu suo diadema sumpsisset: interemit.

LIBRI LXI

C. SEXTIVS proconsul uicta Saluiorũ gente, coloniam Aquas Sextias cõdidit, ob aquarum copiam & calidis & frigidis fontibus, atque à nomine suo ita appellatas. Cn. Domitius proconsul contra Allobroges ad oppidum Vindaliũ multũ feliciter pugnauit. Quibus bellum inferẽdi causa fuit: quod Teutomaliũ Saluiorum regem fugientem recepissent, & omni ope iuuissent: quodq; Heduorum agros, sociorum populi Romani uastauissent. C. Gracchus seditioso tribunatu acto, cum Auentinum armata quoq; multitudine occupauisset: à L. Opimio cõsule, ex S. C. uocato ad arma populo, pulsus interemptus est: & cum eo Fuluius Flaccus socius eiusdem. Q. Fabius Maximus COS. Pauli nepos, aduersus Allobroges, & Bituitum Aruernorum regem feliciter pugnauit. Ex Bituiti exercitu cæsa millia hominum centum uiginti. & cum ipse ad satisfaciendum senatui Romam profectus esset: Albæ custodiendus datus est: quia contra pacem uidebatur, ut in Galliam remitteretur. decretum quoq; est: ut Congentiatus, filius eius, comprehensus Romam mitteretur. Allobroges in deditionem accepti. L. Opimius accusatus apud populũ à Q. Decio tribuno plebis, quod indemnatos ciues in carcerem coniecisset: liberatus est.

LIBRI LXII

CN. Marcius COS. Sarnios gentem alpinam expugnauit. Micipsa Numidarum rex mortuus, regnum tribus filijs reliquit, Adherbali, Hyempsali, & Iugurthæ fratris filio: quem in filium adoptauerat. L. Cæcilius Metellus Dalmatas obsedit. Iugurtha Hyempsalem fratrem bello petijt: quem uictum interemit: Adherbalem regno expulit: qui à senatu

restitutus

restitutus est. L.Cæcilius Metellus, Cn.Domitius Ænobarbus censores, duos & triginta senatu amouerunt. Præterea motus Syriæ regum continet.

LIBRI LXIII

CAto Porcius cos. in Thracia male aduersus Scordiscos pugnauit. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCXCIIII millia, CCCXXXVI. Æmylia, Licinia, & Marcia uirgines Vestales incesti damnatæ sunt. idq; incestum quemadmodum commissum, deprehensum, & iudicatũ sit, refertur. Cimbri gens uaga populabundi in Illyricum uenerunt. ab ijs Papyrius Carbo cos. cum exercitu fusus est. Liuius Drusus cos. aduersus Scordiscos gentem à Gallis oriundam in Thracia feliciter pugnauit, magnumq; honorem tulit.

LIBRI LXIIII

ADherbal bello petitus à Iugurtha, & in oppido Cirta obsessus, contra denuntiationem senatus ab eo occisus est. Ob hoc ipsi Iugurthæ bellum indictum. idq; etiam Calpurnius Bestia cos. gerere iussus pacem cum Iugurtha iniussu populi & senatus fecit. Iugurtha fide publica euocatus ad indicandum consiliorũ autores, quod multos pecunia in senatu corrupisse dicebatur, Romam uenit. & propter cædem admissam in regulum quendam nomine Massiuam, qui regnum eius populo Romano inuisi appetebat, interfectum, Romæ cum periclitaretur, causam capitis dicere iussus clàm profugit, & discedens urbe fertur dixisse. O urbem uenalem, & cito perituram, si emptorem inuenerit. A. Posthumius legatus infeliciter prælio aduersus Iugurtham gesto conflixit: pacemq; etiam multum ignominiosam adiecit, quam quidem minime esse seruandam senatus censuit.

LIBRI LXV

Q Cæcilius Metellus cos. duobus prælijs Iugurtham fudit, & uniuersam Numidiam uastauit. M.Iunius Syllanus cos. aduersum Cimbros infeliciter pugnauit. legatis Cimbrorum sedem & agros, in quibus considerent, postulantibus senatus negauit. M.Minutius proconsul contra Thracas feliciter quidem pugnauit. L.Cassius cos. à Tigurinis Gallis pago Heluetiorum, qui à ciuitate secesserant, in finibus Allobrogum cum exercitu cæsus est. milites qui ex ea clade superauerant, obsidibus datis, & dimidia rerum omnium parte, ut incolumes dimitterentur, cum hostibus pacti sunt.

LIBRI LXVI

IVgurtha pulsus à C. Mario ex Numidia, auxilio Bochi Maurorũ regis adiutus est. & cæsis prælio Bocchi quoq; copijs, nolente Boccho bellũ infeliciter susceptũ diutius sustinere uinctus ab eo, et traditus Mario est. in qua re pręcipua opa L.Cornelij Syllę, quęstoris Marij fuit.

LIBRI LXVII

AVrelius Scaurus legatus consulis à Cimbris fuso exercitu, captus est. & cum in consilium ab ijs euocatus deterreret eos, ne alpes transirent Italiam petituri, eo quod diceret Romanos uinci minime posse: à Bolo rege feroce iuuene occisus est. Ab ijsdẽ hostibus C.Manlius, & Q.Seruilius Cepio proconsules uicti prælio, castrisq; binis exuti sunt. octoginta millia militum occisa: calonum ac lixarum quadraginta millia. Secundum populi Romani iussionem Cepionis, cuius temeritate clades accepta erat: dãnati bona publicata sunt. primoq; post regem Tarquinium imperium ei abrogatum. In triumpho C.Marij ductus ante currum eius Iugurtha cum duobus filijs, & in carcere necatus. Marius triumphali ueste in senatum uenit, quod nemo ante eum fecerat: eiq; propter Cimbrici belli metum continuatus per complures annos magistratus est. consulatu secundo & tertio absens cos. creatus, quartum consulatum dissimulanter captans consecutus est. Cn.Domitius pontifex maximus populi suffragio creatus est. Cimbri, uastatis omnibus, quæ circa Rhodanum, & Pyreneum sunt, per saltum in Hispaniã transgressi, ibiq; multa loca populati, à Celtiberis fugati sunt, reuersiq; in Galliam bellicosis quidem se Theutonis coniunxerunt.

LIBRI LXVIII

ANtonius prætor in Sicilia maritimos prædones persecutus est. C.Marius cos. summa

ui oppugnata à Teuthonis & Ambronibus castra defendit. duobus deinde prælijs circa Aquas Sextias eos hostes deleuit. in quibus cæsa traduntur hostium ducenta millia, capta nonaginta. Marius absens quintum cos. creatus est. triumphum oblatum, donec Cimbros uinceret, distulit. Cimbri repulso ab alpibus fugatoq́; Q. Catulo proconsule, qui fauces alpium obsederat, & ad flumen Athesim castellum editum insederat, reliqueratq́;, ubi uirtute sua explicata fugientem proconsulem, exercitumq́; profecuti in Italiam traiecissent, iunctis eiusdem Catuli, & C. Marij exercitibus, prælio uicti sunt ab eis, in quo cæsa traduntur hominum centum quadraginta milia, capta sexaginta. Marius totius ciuitatis cõsensu receptus pro duobus triumphis, qui offerebantur, uno contentus fuit. Primores ciuitatis, qui aliquantulum, ut nouo homini ad tantos honores euecto, inuiderant, conseruatam ab eo Remp. fatebantur. P. Malleolus, matre interempta, primus omnium insutus culleo in mare præcipitatus est. Ancylia cum strepitu mota esse, antequam Cimbricum bellum consummaretur, referũtur. Bella præterea inter Syriæ reges continet.

LIBRI LXIX

CN. Apuleius Saturninus, adiuuante C. Mario, & per milites occiso A. Numio competitore, tribunus plebis per uim creatus non minus uiolenter tribunatum, quàm petierat, gessit. & cum legem agrariam per uim tulisset: Metello Numidico, eo quod in eam minime iurasset, diem dixit. qui cum à bonis ciuibus defenderetur, ne causa malorum certaminum esset, in uoluntarium exilium Rhodum profectus est. ibiq́; legendo, & audiendis magnis uiris uacabat. Profecto C. Marius seditionis autor, qui sextum quidem consulatum per tribus sparsa pecunia emerat: aqua & igni interdixit. Idem Apuleius Saturninus tribunus pl. C. Memmium candidatum consulatus petitorem, quem maxime aduersarium actionibus suis timebat, interemit. quibus rebus concitato quamplurimum senatu in eius causam, & C. Marius homo mutabilis, & uarij consilij, ingenijq́;, qui semper secundam fortunam transierat, cum eum tueri minime posset, oppressus armis cum Glaucia prætore, & alijs eiusdem furoris socijs bello quodam interfectus est. Q. Cæcilius Metellus ab exilio ingenti totius fauore ciuitatis reductus est. M. Aquilius cos. in Sicilia bellum seruile concitatum confecit.

LIBRI LXX

CVm M. Aquilius de pecunijs repetũdis causam diceret, ipse rogare iudices noluit. M. Antonius, qui pro eo perorabat: tunicã à pectore eius discidit, ut honestas cicatrices ostenderet, quibus conspectis, indubitanter absolutus est. Cicero eius rei solus autor. Didius pro consul aduersum Celtiberos feliciter pugnauit. Ptolemæus Cyrenarum rex, cui cognomen tum Apionis fuit, mortuus hæredem populum Romanum reliquit. & eius regni ciuitates senatus liberas esse iussit. Ariobarzanes in regnum Cappadociæ à L. Cornelio Sylla reductus est. Parthorum legati à rege Arsace missi ad Syllam uenerunt, ut amicitiam à populo Romano peterent. P. Rutilius, uir summæ innocentiæ, qui legatus C. Marij proconsulis à publicanorum iniurijs Asiam defenderat, inuisus equestri ordini, penes quem iudicia erant: repetundarum damnatus in exilium missus est. C. Geminius prætor contra Thracas infeliciter pugnauit. Senatus cum impotentiam equestris ordinis in iudicijs exercẽdis ferre nollet, omni ui niti cœpit, ut ad se iudicia transferrentur, sustinente causam eius M. Liuio Druso tribuno plebis, qui, ut uires sibi acquireret, perniciosa spe largitionis plebem concitauit. Præterea motus Syriæ regum continet.

LIBRI LXXI

M. LIVIVS Drusus tribunus pl. ut maioribus uiribus senatus causam susceptam tueretur: socios, & Italicos populos, spe ciuitatis Romanæ solicitauit. ijsq́; adiuuantibus per uim legibus agrarijs, frumentarijsq́; latis legem quoq; iudicialem tulit, ut æqua parte iudicia penes senatum, & equestrem ordinem essent. Cum deinde promissa socijs ciuitas præstari non posset: irati Italici defectionem cœperunt agitare. eorum coitus, coniurationes, orationesq́; in concilijs principum referuntur. propter quæ Liuius Drusus etiam senatui inuisus factus, uelut socialis belli autor, incertum à quo, domi occisus est.

Libri

LIBRI LXXII

ITalici populi defecerunt, Picentes, Vestini, Marsi, Peligni, Matrucini, Lucani, Samnites: initio belli à Picentibus moto. Q. Seruilius proconsul in oppido Asculo cum omnibus ciuibus Romanis, qui in eo oppido erant: occisus est. saga populus sumpsit. Seruius Galba à Lucanis comprehensus, unius fœminæ opera, ad quam diuertebatur, captiuitate exemptus est. Esernia, & Alba coloniæ ab Italicis obsessæ sunt. Auxilia demum Latini nominis, externarumq; gentium missa populo Romano, & expeditiones inuicem, urbiumq; expugnationes referuntur.

LIBRI LXXIII

L Cæsar cos. male aduersus Samnites pugnauit. Nola colonia in potestatem Samnitium cum L. Posthumio prætore uenit: qui interemptus est. Complures populi ad hostes defecerunt. Cum P. Rutilius cos. parum prospere cõtra Marsos pugnasset: & in prælio cecidisset: C. Marius legatus eius meliore quidẽ euentu cum hostibus conflixit. Ser. Sulpicius Pelignos fudit. Q. Cepio legatus Rutilij cũ obsessus prospere in hostes erupisset: & ob eum successum æquatum ei cum C. Mario esset imperiũ: temerarius factus, & circũuentus insidijs, fuso exercitu, cecidit. L. Cæsar cos. feliciter contra Samnites pugnauit. ob eam uictoriã Romæ saga posita sunt. & ut uaria belli fortuna esset: Esernia colonia cum M. Marcello in potestatem Samnitium uenit. Sed & C. Marius prælio Marsos fudit: Hirnio Asinio prætore Marrucinorum occiso. C. Cæcilius in Gallia transalpina Saluios rebellantes uicit.

LIBRI LXXIIII

CN. Pompeius Picentes prælio fudit: & obsedit. propter quam uictoriam Romæ prætextę, aliaq; magistratuũ ornamenta insignia sumpta sunt. C. Marius cum Marsis dubio euentu pugnauit. Libertini tum primum militare cœperũt. Aurelius Plotius legatus Vmbros, L. Porcius prætor Marsos, cum uterq; populus defecisset: prælio uicerunt. Nicomedes in Bithyniæ, Ariobarzanes in Cappadociæ, regna reducti sunt. Cn. Pompeius cos. Marsos acie uicit. Cum ære alieno oppressa esset ciuitas: A. Sempronius Asellus prætor, quoniam secundum debitores ius dicebat: ab ijs, qui fœnerabantur: in foro occisus est. Præterea incursiones Thracum in Macedoniam, populationesq; continet.

LIBRI LXXV

A Posthumius Albinus legatus in obsidione castrorum hostilium cecidit. Sulpicius legatus, cũ classi præesset: infamis crimine proditionis ab exercitu suo interfectus. L. Cornelius Sylla legatus Samnites prælio uicit: & bina castra eorum expugnauit. Cn. Pompeius Vestinos in deditionẽ accepit. L. Porcius cos. rebus prospere gestis, fusisq; aliquoties Marsis, dum castra eorum expugnat: cecidit. Ea res hostibus uictoriam eius prælij dedit. Cosconius, & Luccius Samnites acie uicerunt, Marium Egnatium, nobilissimũ hostium ducem occiderunt: compluraq; eorum oppida in deditionẽ acceperũt. L. Sylla Hirpinos domuit: Samnites multis prælijs fudit: aliquot populos recepit: quantisq; raro quisquam ante consulatum rebus gestis, ad petitionem consulatus Romam est profectus.

LIBRI LXXVI

A Gabinus legatus, rebus aduersum Lucanos prospere gestis, multis oppidis expugnatis, in obsidione castrorum hostilium cecidit. Sulpicius legatus Marrucinos cecidit: uniuersamq; eam regionem recepit. Cn. Pompeius proconsul Vestinos & Pelignos in deditionem accepit. Marsi quoq; à L. Murena, & Cæcilio Pinna legatis aliquot prælijs fracti pacem petierunt. Asculum à Cn. Pompeio captum est: cæsis à Mamerco Æmylio legato Italicis. Silo Popedius, dux Marsorum, autor huius rei in prælio cecidit. Ariobarzanes Cappadociæ, Nicomedes Bithyniæ regno à Mithridate Ponti rege pulsi sunt. Præterea incursiones Thracum in Macedoniam continet.

LIBRI LXXVII

CVm P. Sulpicius tribunus plebis, autore C. Mario, perniciosas leges promulgasset: ut exules reuocarẽtur: & noui ciues, libertiniq; distribuerẽtur in tribus: & ut Marius aduersus

Mithridatem Ponti regem dux crearetur: & aduersantibus coss. Q. Pompeio, & L.Syllæ uim intulisset:occisoq; Pompeij consulis filio,genero Syllæ:L.Sylla cos. cum exercitu in urbem uenit,& aduersus factionem Sulpicij, & Marij in ipsa urbe pugnauit: eamq; expulit. ex quo duodecim à senatu hostes,inter quos C.Marius pater,& filius iudicati sunt. P. Sulpicius cum in quadam uilla lateret:indicio serui sui retractus,& occisus est.seruus, ut præmiũ promissi indicij haberet:manumissus est:& ob scelus domini proditi de saxo deiectus est.C.Marius filius in Africam traiecit.C.Marius pater,cum in paludibus Minturnensium lateret, extractus est ab oppidanis. & cum ad occidendum eum missus seruus natione Gallus maiestate tanti uiri perterritus recessisset: impositus publice in nauim delatus est in Africam. L.Sylla ciuitatis statum ordinauit:exinde colonias deduxit.Q. Pompeius cos. ad capiendum à Cn. Pompeio proconsule exercitum profectus, consilio eius occisus est. Mithridates Ponti rex Bithynia & Cappadocia occupatis, & pulso Aquilio legato, Phrygiam prouinciam populi Romani cum ingenti exercitu intrauit.

LIBRI LXXVIII

Mithridates Asiam occupauit:Q.Oppium proconsulem,item Aquilium legatum in uincula cöiecit:iussuq; eius quicquid ciuium Romanorum in Asia fuit, uno die trucidatum est.urbem Rhodum,quæ sola in fide permanserat,oppugnauit: & aliquot prælijs naualibus uictus recessit. Archelaus præfectus regis in Græciam cum exercitu uenit,Athenas occupauit. Præterea trepidationem urbium,insularumq;,alijs ad Mithridatem, alijs ad populum Romanum ciuitates suas trahentibus,continet.

LIBRI LXXIX

Cornelius Cinna cum perniciosas leges per uim ferret: pulsus urbe à Cn. Octauio collega cum Sextio tribuno plebis: imperioq; ei abrogato, corruptum Ap. Claudij exercitum in potestatem suam redegit,& bellum urbi intulit: accersito C. Mario cum alijs exulibus ex Africa.in quo bello duo fratres,alter ex Pompeij exercitu,alter ex Cinnæ,ignorantes concurrerunt.& cum uictor mortuum spoliaret:agnito fratre ingenti lamentatione edita, rogo ei extructo ipse supra rogum se transfodit:& eodem igni consumptus est.Et cum opprimi inter initia potuisset:Cn.Pompeij fraude,qui utranq; partem fouendo,uires Cinnæ dedit: nec nisi profligatis optimatium rebus auxilium tulit,& consulis segnitie,confirmati Cinna & Marius quatuor exercitibus, quorum duo Q. Sertorio, & Carboni dati sunt:urbem circunsederunt. Ostiam coloniam Marius expugnauit,& crudeliter diripuit.

LIBRI LXXX

Italicis populis à senatu ciuitas data est.Samnites,qui soli arma recipiebant:Cinnæ,& Mario se coniunxerunt.ab ijs Plancius cum exercitu cæsus est.Cinna & Marius cum Carbone & Sertorio Ianiculũ occupauerunt: & fugati ab Octauio consule recesserunt.Marius Antium quidem,& Ariciam,& Lauinium colonias deuastauit. Cum nulla omnino spes esset optimatibus resistendi propter segnitiem & perfidiam & ducum,& militum,qui corrupti aut pugnare nolebant,aut ad diuersas partes transibant:Cinna & Marius in urbem recepti sunt.qui uelut captam eam cædibus & rapinis uastarunt:Cn.Octauio consule occiso, & omnibus aduersæ partis nobilibus trucidatis:inter quos M. Antonio eloquentissimo uiro, & C. Cæsare, quorum capita in rostris posita.Crassus filius ab equitibus Fimbriæ interemptus.pater Crassus,nequid indignum uirtute sua pateretur,gladio se transfixit. Et citra ulla comitia consules in sequentem annum seipsos renuntiauerunt.eodem die,quo magistratum inierant: Marius Sex.Licinium senatorem de saxo deijci iussit: editisq; multis sceleribus Idibus Ianuarijs decessit:uir, cuius si examinentur cum uirtutibus uitia, haud facile sit dictu:utrum bello melior, an pace perniciosior fuerit. adeo quam rempublicam armatus seruauit: eam primo togatus omni genere fraudis, postremo armis euertit.

LIBRI LXXXI

SYLLA Athenas, quas Archelaus præfectus Mithridatis occuparat, circunsedit, & cum maximo labore expugnauit:urbi libertatem,& ciuibus quæ habuerant, reddidit

didit. Magnesia,quæ sola in Asia ciuitas in fide manserat,summa uirtute aduersus Mithridatem defensa est. Præterea à Thracibus in Macedonia gesta continet.

LIBRI LXXXII

SYlla copias regis,quæ Macedonia occupata in Thessaliam uenerāt,prælio uicit, cæsis hostium centū millibus,castris quoq; expugnatis. renouato deinde bello, iterum exercitum eius fudit,ac deleuit. Archelaus cum classe regia Syllæ se tradidit. L. Valerius Flaccus cos. collega Cinnæ missus,ut Syllæ succederet, propter auaritiam inuisus exercitui suo à C. Fimbria legato ipsius,ultimæ audaciæ homine,occisus est:& imperium ad Fimbriam translatum.

Præterea expugnatæ in Asia urbes à Mithridate, & crudeliter direpta prouincia: incursionesq; Thracum in Macedoniam referuntur.

LIBRI LXXXIII

C Fimbria in Asia fusis aliquot copijs Mithridatis, urbem Pergamum cepit, obsessumq; regem non absuit multum quin caperet:urbem Ilion, quæ se potestati Syllæ reseruabat, expugnauit, ac deleuit, & magnam partem Asiæ recepit. Sylla multis prælijs Thracas cecidit. Cum L.Cinna, & Cn. Papyrius Carbo à se ipsis consules per biennium creati, bellum contra Syllam pararent: effectum quidem est per L. Valerium Flaccum principem senatus, qui orationem in senatu habuit:& per eos, qui concordiæ studebant: ut legati ad Syllam de pace mitterentur.Cinna ab exercitu suo,quem inuitum cogebat naues conscendere, & aduersus Syllam proficisci: interemptus est.consulatum Carbo solus gessit. Sylla cum in Asiam traiecisset, pacē cum Mithridate fecitita,ut his cederet prouincijs:Asia,Bithynia, Cappadocia. Fimbria desertus ab exercitu, qui ad Syllam transierat:ipse se percussit, impetrauitq; à seruo præbens ceruicem,ut eum omnino interficeret.

LIBRI LXXXIIII

SYlla legatis,qui à senatu missi erant,futurum se in potestate senatus respondit, si ciues qui à Cinna pulsi ad se confugerant,restituerentur. quæ conditio cum iusta senatui uideretur, per Carbonē,factionemq; eius,cui bellum uidebatur utilius,ne cōueniret,effectum est. Idem Carbo,cum ab omnibus oppidis Italiæ obsides exigere uellet,ut fidem illorum cōtra Syllam obligaret,consensu senatus prohibitus. Nouis ciuibus s. c. suffragium datum est. Q. Metellus Pius,qui partes optimatiū sequutus erat:cum in Africa bellū moliretur:à C.Fabio prætore pulsus est,senatusq; consultum per factionem Carbonis, & marianarum partiū factum est, ut omnes ubiq; exercitus dimitterētur. Libertini in quinq; & triginta tribus distributi sunt.

Præterea belli apparatum contra Syllam,quod plurimum excitabatur,continet.

LIBRI LXXXV

SYlla in Italiam cum exercitu traiecit:missisq; legatis,qui de pace agerent, & à consule Cn. Carbone, & C. Norbano uiolatis, eundem Norbanum prælio uicit. Et cum L.Scipionis alterius consulis,cum quo per omnia id egerat,ut pacem iungeret,nec potuerat:castra oppugnaturus esset,uniuersus exercitus consulis solicitatus per emissos à Sylla milites signa ad Syllam transtulit: Scipio, cum interimi posset,dimissus est.Cn. Pompeius,Cn.F.eius, qui Asculum ceperat, conscripto quidem uoluntariorum exercitu, cum tribus legionibus ad Syllam uenerat, ad quē se nobilitas omnis cōferebat, ita ut deserta urbe ad castra ueniretur. Præterea expeditiones per uniuersam Italiam utriusq; partis ducum referuntur.

LIBRI LXXXVI

CVm C. Marius, C. Marij filius cos. ante annos uiginti per uim creatus esset, C. Fabius in Africa propter crudelitatem & auaritiam in prætorio suo uiuus exustus est. L.Philippus legatus Syllæ Sardiniam, Q.Antonio prætore pulso & occiso occupauit. Sylla cum Italicis populis,ne timeretur ab ijs uelut erepturus ciuitatem,& suffragij ius nuper datum, fœdus percussit. itemq; ex fiducia iam certæ uictoriæ litigatores, à quibus adhibebantur uadimonia,Romā deferre iussit. Cum à parte diuersa urbs adhuc teneretur:L.Damasipus prætor ex uoluntate C.Marij consulis,cum senatum contraxisset,omnem,quæ in urbe erat, nobilitatem trucidauit.ex cuius quidem numero Q. Mutius Scæuola pontifex maximus fugiens

in uestibulo ædis Vestæ occisus est. Præterea bellum à L. Murena aduersus Mithridatem in Asia renouatum continet.

LIBRI LXXXVII

SYlla C. Marium, exercitu eius fuso deletoq; ad Sacriportum, in oppido Præneste obsedit, urbem Romam ex inimicorum manibus recepit, Marium erumpere tentātem repulit. Præterea res à legatis eius eadem ubiq; fortuna partium gestas continet.

LIBRI LXXXVIII

SYlla Carbonē, exercitu eius ad Clusiū, ad Fauentiā, Fidentiamq; cæso, Italia expulit: cum Samnitibus, qui soli Italicorū populorū nondū arma deposuerāt, iuxta urbē Romam ante portā Collinā debellauit: recuperataq; Rep. pulcherrimā uictoriā crudelitate, quanta in nullo homine unq; fuit, inquinauit. Octo milia deditorū in uia publica trucidauit: tabulā proscriptionis posuit: urbem, & uniuersam Italiā cædibus repleuit. inter quos omnes Prænestinos inermes interimi iussit. Mariū senatorij ordinis uirum cruribus, brachijsq; fractis, auribus præsectis, & effossis oculis necauit. C. Marius Præneste obsessus à Lucretio Afella, Syllanarū partium uiro, cum per cuniculū captaret euadere, septus ab exercitu mortem sibi consciuit in ipso cuniculo, cum sentiret se euadere minime posse: cum Pontio Telesino fugæ comite stricto utrinq; gladio concurrit. quem cum occidisset, saucius à seruo impetrauit, ut se occideret.

LIBRI LXXXIX

LBrutus à Cn. Papyrio Carbone, qui Corcyram appulerat, missus naue piscatoria Lilybæum, ut exploraret, an ibi Pompeius esset, & circunuentus à nauibus, quas Pompeius miserat, in se mucrone uerso ad transtrum nauis obnixus corporis pondere occubuit. Cn. Pompeius in Siciliā cum imperio à senatu missus Cn. Carbonem, qui flens muliebriter mortē tulit, captum occidit. Sylla dictator factus, quod nemo quidē unquam fecerat: cum fascibus uiginti quatuor processit, rebusq; nouis Reip. statum confirmauit. tribunorū plebis potestatem minuit: & omne ius legum ferendarū ademit: pontificum, augurumq; collegium ampliauit, ut essent quindecim: senatum ex equestri ordine suppleuit: proscriptorum liberis ius petendorum honorum eripuit, & bona eorū uendidit. ex quibus primo multa rapuit, redactum est sestertiūm ter millies quingentiesq;. Lucretium Afellam consulatū contra uoluntatē suam petere ausum iussit interimi in foro: & cum indigne ferret populus Romanus, concione uocata se iussisse dixit. Cn. Pompeius in Africa Cn. Dominiū proscriptum, & Hieram regem Numidarum bellum moliētes, uictos interemit: & IIII & XX annos natus adhuc eques Romanus, quod quidem nemini contigerat, ex Africa triumphauit. Cn. Norbanus consularis proscriptus in urbe Rhodo, cum comprehenderetur, se ipse interemit. Metellus ex proscriptis unus clàm capite adoperto ad posticum ædis Bastiæ uxoris cum accessisset, admissus minime est, quia illum proscriptū diceret. itaq; se transfodit, & sanguine suo fores respersit. Sylla Nolam in Samnio recepit. XLVII. legiones in agros captos deduxit, & eos ijs diuisit. Volaterras quod oppidum adhuc in armis erat, obsessum in deditionem accepit. Mitylenæ quoq; in Asia, quæ sola urbs post uictum Mithridatem arma retinebat, expugnatæ, dirutæq; sunt.

LIBRI XC

SYlla decessit, honosq; ei à senatu habitus est, ut in campo Martio sepeliretur. M. Lepidus, cum acta Syllæ tentaret rescindere, bellum excitauit. & à Q. Catulo collega Italia pulsus est, & in Sardinia frustra bellum molitus perijt. M. Brutus, qui Cisalpinam Galliam tenebat, à Cn. Pompeio occisus est. Q. Sertorius proscriptus in ulteriore Hispania ingens bellum excitauit. L. Manlius proconsul, & M. Antonius legatus ab Hirtuleio quæstore prælio uicti sunt. Præterea à P. Seruilio proconsule aduersus Cilicas res gestas continet.

LIBRI XCI

N. Pompeius, cū adhuc quæstor esset: cū imperio cōsulari aduersus Sertoriū missus est. Sertorius aliquot urbes expugnauit, plurimasq; ciuitates in potestatē suam redegit. Ap. Claudius proconsul Thracas pluribus prælijs uicit. Q. Metellus proconsul L. Hirtuleium quæstorem Sertorij omni cum exercitu cecidit.

Libri

LIBRI XCII

CN. Pompeius adhuc dubio euentu cum Sertorio pugnauit, ita, ut singula ex utraque parte cornua uicerint. Q. Sertorius Metellū & Perpennam cum duobus exercitibus prælio fudit. cuius uictoriæ partem cupiens auferre Pompeius parū prospere pugnauit. obsessus deinde Calagurij Sertorius assiduis eruptionibus nō leuiora damna obsidētibus tulit. Præterea à Curione proconsule in Thracia res gestas aduersus Dardanos, & Q. Sertorij multa crudelia in suos facta continet. qui plurimos amicorum, & secum proscriptorum crimine proditionis insimulatos interemit.

LIBRI XCIII

P. Seruilius proconsul in Cilicia Isauros domuit, & aliquot urbes piratarū expugnauit. Nicomedes Bithyniæ rex moriens populum Romanum fecit hæredem, regnumque eius in prouinciæ formam redactum est. Mithridates, fœdere cum Sertorio icto, bellum populo Romano intulit. Apparatus deinde regiarum copiarum pedestrium naualiumque, & occupata Bithynia. M. Aurelius Cotta cos. ad Chalcedonem prælio à rege uictus est, rexque à Pompeio, & Metello uictus. & ut contra Sertorium egerunt. qui omnibus belli militiæque artibus par fuit. quos etiam ab obsidione Calagurij oppidi depulsos coegit diuersas regiones petere, Metellum ulteriorem Hispaniam, Pompeium Galliam.

LIBRI XCIIII

L. Lucullus cos. aduersus Mithridatem equestribus prælijs feliciter pugnauit: & expeditiones aliquot prosperas fecit, poscentesque pugnam milites à seditione inhibuit. Deiotarus Gallogræciæ tetrarches præfectos Mithridatis bellum in Phrygia mouentes cecidit. Præterea res à Pompeio in Hispania contra Sertorium prospere gestas continet.

LIBRI XCV

C. Curio proconsul Dardanos in Thracia domuit. Quatuor & septuaginta gladiatores Capuæ ex ludo Lentuli profugerunt, & congregata seruorum & ergastulorum multitudine, Chryso, & Spartaco ducibus bello excitato, Claudium Pulchrum legatum, & P. Vorenum prætorem prælio uicerunt. L. Lucullus proconsul ad Cyzicum urbem exercitum Mithridatis fame ferroque deleuit, pulsumque à Bithynia regem uarijs belli ac naufragiorum casibus fractum coegit in Pontum profugere.

LIBRI XCVI

Q. Arius prætor Chrysum, fugitiuorum ducem, cum uiginti millibus hominum cecidit. C. Lentulus cos. male aduersus Spartacum pugnauit. Ab eodem L. Gellius, & Q. Arius prætor acie uicti sunt. Sertorius à M. Antonio, & M. Perpenna, & alijs coniuratis in conuiuio interfectus est, octauo ducatus sui anno, magnus dux, & aduersus duos imperatores, Pompeium & Metellum sæpe par, ut frequentius uictor, ad ultimum desertus & proditus. Imperium partium ad Marium tralatum est. quem Cn. Pompeius uictum, captumque interemit, ac recepit Hispanias decimo ferè anno, quàm cœptū erat bellum. C. Cassius proconsul, Cn Manlius prætor male aduersus Spartacum pugnauerunt, idque bellum M. Crasso prætori mandatum est.

LIBRI XCVII

M. Crassus prætor primum cum parte fugitiuorum, quæ ex Gallis, Germanisque constabat, feliciter pugnauit, cæsis inimicorum XXXV millibus, & duce eorum Granico. Cum Spartaco dein debellauit, cæsis cum ipso millibus quadraginta. M. Antonius prætor bellum aduersus Cretenses parum prospere gestum morte sua finiuit. M. Lucullus proconsul Thracas subegit. L. Lucullus in Ponto aduersus Mithridatem feliciter pugnauit, cæsis hostium amplius quàm sexaginta millibus. M. Crassus, & Cn. Pompeius coss. facti sunt. * sicut Pompeius, antequā quæsturam gereret, ex equite Romano. tribunitiam potestatem restituerunt. Iudicia quoque per M. Aurelium Cottam prætorem ad equites Romanos translata sunt. Mithridates desperatione rerum suarum coactus ad Tigranem Armeniæ regem confugit.

LIBRI XCVIII

LAchares filius Mithridatis, Bosporí rex, à L. Lucullo in amicitiam receptus est. C. Lentulus, & L. Gellius censores asperam censuram egerunt: quatuor & sexaginta senatu motis à quibus lustrum conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCCL millia. L. Metellus prętor in Cilicia aduersum piratas prospere rem gessit. Templum Iouis in Capitolio, quod incendio consumptū erat, refectū à Q. Catulo dedicatū est. L. Lucullus in Armenia Mithridatem, & Tigranem, & immēsas utriusq; regis copias multis certaminibus fudit. Q. Metellus proconsul, bello sibi aduersum Cretenses mandato, Cydoniam urbem obsedit. C. Triarius legatus Luculli aduersus Mithridatem parum prospere pugnauit. Lucullum, ne persequeretur Mithridatē, ac Tigranem, summamq; uictoriæ imponeret, seditio militū tenuit, qui sequi nolebant: quia legiones Valerianæ, impleta à se stipeodia dicentes, Lucullū reliquerunt.

LIBRI XCIX

Q. Metellus proconsul Gnoson, & Lyctum, & Cydoniam, & alias plurimas ciuitates expugnauit. L. Roscius tribunus plebis legem tulit, ut equitibus Romanis in theatro quatuordecim gradus proximi assignarentur. Cn. Pompeius lege ad populum lata persequi piratas iussus, qui commercium annonæ intercluserant: intra quadragesimum diem toto mari eos expulit, belloq; cum ijs in Cilicia confecto, acceptis in deditionem piratis, agros & urbes dedit. Præterea res à Q. Metello aduersus Cretenses cōtinet: & epistolas Metelli, & Cn. Pompeij inuicem missas. queritur Metellus gloriam rerum à se gestarum à Pompeio sublatam præteriri, qui in Cretam miserit legatum suum ad accipiendas urbium deditiones. Pompeius Romæ rationem reddit, hoc se facere debuisse.

LIBRI C

C. Manlius tribunus plebis indignatione maxima nobilitatis legem tulit, ut Pompeio bellum Mithridaticum mandaretur. Concio eius bona. Q. Metellus domitis Cretensibus, liberæ in id tempus insulæ leges tulit. Cn. Pompeius ad gerendum bellum aduersus Mithridatem profectus, cum rege Parthorum Phraate amicitiam renouauit: equestri prælio Mithridatem uicit. Præterea bellum inter Phraatem regem Parthorum, & Tigranem Armeniorum regem, ac demum inter filium Tigranem, patremq; gestum continet.

LIBRI CI

CN. Pompeius Mithridatem nocturno prælio uictum coegit Bosporon profugere: Tigranem in deditionē accepit, eiq;, ademptis Syria, Phœnicia, & Cilicia, regnum Armeniæ restituit. Coniuratio eorū, qui in petitione consulatus ambitus damnati erant: facta de interficiendis coss. oppressa est. Cn. Pompeius cum Mithridatem persequeretur, in ultimas ignotasq; gentes penetrauit: Iberos, Albanos, qui transitum minime dabant, prælio uicit. Præterea fugam Mithridatis per Colchos, Heniochosq;, & res ab eo in Bosporo gestas continet.

LIBRI CII

CN. Pompeius in prouinciæ formam Pontū redegit. Pharnaces filius Mithridatis bellum patri intulit. ab eo Mithridates obsessus in regia, cum ueneno sumpto parum profecisset ad mortem: à milite Gallo, nomine Bithoco, à quo ut iuuaretur petierat, interfectus est.

Cn. Pompeius Iudæos subegit. fanum eorum Hierosolyma inuiolatum ante id tempus cepit. L. Catilina bis repulsam in petitione consulatus passus, cum Lentulo prætore & Cethego & pluribus coniurauit, de cæde consulum & senatus, incendijs urbis, opprimenda republica: exercitu quoq; in Hetruria comparato. Ea coniuratio industria M. Tullij Ciceronis eruta est. Catilina urbe pulso, de reliquis coniuratis omnino sumptum supplicium est.

LIBRI CIII

CAtilina à C. Antonio proconsule cum exercitu cæsus. P. Clodius accusatus, quod in muliebris habitu sacrarium, in quod uirum intrare nefas est, intrasset: cumq; uxorem Metelli Pontificis stuprauisset, absolutus. Cn. Potitius prætor Allobroges, qui rebellauerant, ad Solonem domuit. P. Clodius ad plebem transijt. C. Cæsar Lusitanos subegit. eoq; con-

sulatus candidato,& captante rempublicam inuadere, conspiratio inter tres principes cinita tis facta est,Cn.Pompeium,M.Crassum,& C.Cæsarem. Leges agrariæ à Cæsare consule cum maxima contentione,inuito senatu & altero consule M.Bibulo,latæ sunt. C. Antonius proconsul in Thracia parum prospere rem gessit. M.Cicero lege à P.Clodio tribuno plebis lata,quia indemnatos ciues necauisset,in exilium missus est. Cæsar in prouinciā Galliā profectus Heluetios,gentem uagam,domuit,quæ sedem quęrens per prouinciam Cæsaris Narbonem iter facere nolebat.Præterea situm Galliarum continet. Pompeius de liberis Mithridatis,Tigrane & Tigranis filio triumphauit: Magnusq; à tota concione consalutatus est.

LIBRI CIIII

PRima pars libri situm Germaniæ, moresq; continet. C. Cæsar contra Germanos, qui Ariouisto duce in Galliam descenderant: cum exercitum duceret, rogatus ab Heduis, & Sequanis:quorum ager possidebatur:trepidationem militum propter metum nouorum hostium ortam allocutione exercitus inhibuit,& uictos prælio Germanos Gallia omni expulit.

M.Cicero,Pompeio inter alios orante,& T.Annio Milone tribuno pl.ingenti gaudio senatus,ac uniuersæ Italiæ ab exilio reductus est. Cn. Pompeio per quinquennium annonæ cura mandata est. Cæsar Ambianos,Suessiones, Viromanduos, Atrebates, Belgarū populos, quorum quidem maxima multitudo erat, prælio uictos in deditionē accepit: ac deinde contra Neruios unam harum ciuitatum cum maximo discrimine pugnauit, eamq; gentem deleuit,quæ bellum gessit,donec ex sexaginta millibus armatorum trecenti superessent: ex nonaginta quinq; senatoribus tres tantummodo euaderent. Lege lata de redigenda in prouincię formam Cypro,& publicanda pecunia regia, M. Catoni administratio eiusdem rei mandata est. Ptolemæus Ægypti rex ob iniurias,quas patiebantur,à suis regno pulsus Romam uenit. C.Cæsar gentem oceano iunctam, Venetos,nauali prælio uicit. Præterea à legatis eius eadem fortuna res gestas continet.

LIBRI CV

CVm M.Catonis tribuni plebis intercessionibus comitia tollerentur: senatus uestem mutauit. M. Cato in petitione præturæ, prælato Vatinio repulsam tulit. idem cum legem impediret:qua prouinciæ consulares in quinquennium, Pompeio Hispaniæ, Crasso Syria & Parthicum bellum, Cæsari Gallia & Germania dabantur,à C.Trebonio tribuno plebis legis autore in uincula ductus est. A.Gabinius proconsul Ptolemæum in regnum reduxit Ægypti,reiecto Archelao,quem sibi regem asciuerant. Cæsar,uictis Germanis, & in Gallia cæsis, Rhenum transcendit, proximam partem Germaniæ domuit,ac deinde oceano in Britaniam parum prospere tempestatibus aduersis traiecit:iterumq; parū felicius, maximaq; hominum multitudine cæsa,reliquam partem insulæ in potestatem redegit.

LIBRI CVI

IVlia Cæsaris filia,Pompeij uxor,decessit,honosq; maximus ei à Populo habitus est, ut in campo Martio sepeliretur. Gallorum multi populi, Ambiorige duce Eburonum defecerunt.à quibus Cotta,& T.Auruncuteius legati Cæsaris insidijs circumuenti,cum exercitu, cui præerant,cæsi sunt.& cum aliarum quoq; legionum castra oppugnata maximo labore defensa essent:interq; eos,qui in Treuiris præerat,Q.Cicero,ab ipso Cęsare hostes pręlio fusi sunt.

M.Crassus bellum Parthis illaturus Euphratem fluuium transiuit.uictusq; prælio, in quo & filius eius cecidit,cum reliquias exercitus in collem recepisset,euocatus in colloquium ab hostibus,ut de pace acturus,quorum dux erat Surenas,comprehensus, & nequid uiuus pateretur,repugnans interemptus est,& ita perijt.

LIBRI CVII

C Cæsar Treuiris in Gallia uictis, iterum in Germaniā transit, nulloq; ibi inuento hoste, reuersus in Galliam Eburones,& alias ciuitates,quæ conspirauerant,uicit, & regem Ambiorigem in fuga persecutus. P.Clodij à T.Annio Milone,candidato cōsulatus, Appia uia ad Bouillas occisi corpus plebs in curia cremauit. Cum seditiones inter candidatos consulatus,Hypseum,Scipionem,& Milonem essent,qui armis ac ui contendebant: ad comprimen-

das eas Cn. Pompeius legatus à senatu consul tertium factus est absens, & solus, quod nemini unquam contigit. Quæstione decreta de morte P. Clodij, Milo iudicio damnatus in exilium actus est. Lex dicta est, ut ratio absentis Cæsaris in petitione consulatus haberetur, inuito & contradicente M. Catone. Præterea res gestas à C. Cæsare aduersum Gallos, qui prope uniuersi Vercingentorige Aruerno duce, defecerunt, & laboriosas obsidiones urbium continet: inter quas Auarici Biturigum, Gergouię Aruernorum.

LIBRI CVIII

C Cæsar Gallos ad Alexiam uicit, omnesq; Galliæ ciuitates, quæ in armis fuerant, in deditionem accepit. C. Cassius quæstor M. Crassi Parthos, qui in Syriam transcenderant, cecidit. In petitione consulatus M. Cato repulsam tulit: creatis coss. Ser. Sulpicio, & M. Marcello. C. Cæsar Bellouacos cum alijs Gallorum populis domuit. Præterea contentiones inter coss. de successore C. Cæsari mittēdo, agente in senatu M. Marcello consule, ut Cæsar ad petitionē consulatus ueniret, cum is, lege lata in id tempus consulatus, prouincias obtinere deberet: resq; à M. Bibulo gestas in Syria continet.

LIBRI CIX

Causæ ciuilium armorum, & initia referuntur, cōtentionesq; de successore C. Cæsari mittendo, cum se dimissurum exercitum negaret, nisi à Pompeio dimitteretur. & C. Curionis tribuni plebis primum aduersus Cæsarem actiones continet. Cum s c. factum esset, ut successor Cæsari omnino mitteretur: M. Antonio, & Q. Cassio tribunis plebis, quoniam intercessionibus id s c. impediebant, urbe pulsis, mandatum à senatu consulibus, & Cn. Pompeio, ut uiderent nequid Resp. detrimenti caperet. C. Cæsar bello inimicos persecutus cum exercitu in Italiam uenit: Corfinium cum L. Domitio, & L. Lentulo cepit, eosq; dimisit: Cn. Pompeium, uniuersosq; eius partium Italia omnino expulit.

LIBRI CX

C Cæsar Massiliam, quæ portas ipsi clauserat, obsedit, & relictis in obsidione C. Trebonio, & D. Bruto, profectus in Hispaniā L. Afraniū, & C. Petreium legatos Cn. Pompeij cū septē legionibus ad Ilerdā in deditionē accepit, omnesq; incolumes dimisit: Varrone quoque legato Pompeij cum exercitu in potestatē suā redacto. Gaditanis ciuitatē dedit. Massilienses duobus naualibus prælijs uicti, post longā obsidionē in potestatē Cæsaris se permiserunt. C. Antonius legatus Cæsaris male contra Pompeianos pugnauit, & in Illyrico captus est. in quo bello Opitergini trāspadani Cæsaris auxiliares rate sua ab hostilibus nauibus clausa, potius q; in potestatē inimicorū uenirent, inter se concurrentes occubuerunt. C. Curio legatus Cæsaris in Africa, cum aduersus Pompeianarum partium ducem Varronem pugnasset: à Iuba rege Mauritaniæ cum exercitu cæsus est. C. Cæsar in Græciam traiecit.

LIBRI CXI

Cæcilius Rufus prætor cum seditiones in urbe quàmmaxime concitaret, nouarum tabularum spe plebe solicitata, abrogato magistratu, pulsus urbe Miloni exuli, qui fugitiuorum exercitum contraxerat, se coniunxit. uterq;, cum bellum molirentur, interempti sunt. Cleopatra Ægypti regina à Ptolemæo fratre regno pulsa est. Propter Q. Catuli prætoris auaritiā crudelitatemq; Cordubenses in Hispania cum duabus Varianis legionibus à partibus Cæsaris desciuerunt. Cn. Pompeius ad Brundisium obsessus à Cæsare, & præsidijs eius cum magna clade diuersæ partis expugnatis, obsidione liberatus, translato in Thessaliam bello, apud Pharsaliam acie uictus est. Cicero in castris remansit, uir nihil minus, quàm ad bella natus: omnibusq; aduersarum partium, qui se potestati uictoris permiserunt, Cæsar ignouit.

LIBRI CXII

Trepidatio uictarum partium per diuersas orbis terrarum partes, & fuga refertūr. Cn. Pompeius, cum Ægyptum petisset, iussu Ptolemæi regis pupilli, autore Theodoro præceptore, cuius apud regē maxima erat autoritas: & Photino occisus est ab Achilla, cui delegatum id facinus erat, in nauicula, antequam in terrā exiret. Cornelia uxor, & Sex. Pompeius

filius in Cyprum refugerunt. Cæsar post tertium diem insecutus, cum ei Theodorus caput Pompeij,& annulum obtulisset,infensus est,& illachrymauit, sine periculo Alexandriam tumultuantem intrauit. Cæsar dictator creatus Cleopatram in regnũ Ægypti reduxit, & inferentem bellum ijsdem autoribus Ptolemæum, quibus Pompeium interfecerat, cum maximo suo discrimine uicit. Ptolemæus,dum fugit,in Nilo nauicula subsedit. Præterea laborio sum M. Catonis in Africa per deserta cum legionibus iter, & bellum à Cn. Domitio contra Phraatem Parthum prospere gestum continet.

LIBRI CXIII

COnfirmatis in Africa Pompeianis partibus,earum imperium P.Scipioni delatũ est,Catone cui ex æquo deferebatur imperium,cedente.Et cum de diruenda urbe Vtica propter fauorem ciuitatis eius in Cæsarem deliberaretur,idq́ ne fieret,M.Cato tenuisset:Iuba suadente,ut dirueretur,tutela eius,& custodia mãdata est Catoni. Põpeij Magni filius in Hispania cõtractis uiribus quarũ ducatũ nec Afranius,nec Petreius excipere uolebãt,bellũ aduersus Cæsarem renouauit. Pharnaces Mithridatis filius,rex Ponti sine ulla belli mora uictus est.

Cum seditiones Romæ à P.Dolobella tribuno pl. legẽ ferente de nouis tabulis excitatæ essent,& ex ea causa plebs tumultuaretur,inductis à M.Antonio magistro equitũ in urbem militibus octingenti e plebe cæsi sunt. Cæsar ueteranis cum seditione missionẽ postulantibus dedit.& cũ in Africã traiecisset,contra copias Iubæ regis cum discrimine maximo pugnauit.

LIBRI CXIIII

BEllum in Syria Cæcilius Bassus eques Romanus Pompeianarum partium excitauit,& relicto à legione Sexto Cæsare, quæ ad Bassum transierat: occisoq́ eo Cæsar Scipionem prætorem,Afranium,Iubamq́ uicit ad Tapsum,castris eorum expugnatis. Cato audita re, cum se percussisset Vticæ,& interueniente filio curaretur,inter ipsam curationem rescisso uulnere expirauit,anno ætatis quadragesimonono.Petreius Iubam,seq́ interemit.P.Scipio in naue circumuentus honestæ morti uocem quoq; adiecit. quærentibus enim hostibus imperatorem,dixit.imperator bene se habet.Faustus & Afranius occisi:Catonis filio uenia data. Brutus legatus Cæsaris in Gallia Bellouacos rebellantes uicit.

LIBRI CXV

CÆsar quatuor triumphos duxit: ex Gallia, ex Ægypto, ex Ponto,& Africa.epulum,& omnis generis spectacula edidit. M. Marcello consulari, senatu rogante, concessit reditum.qui Marcellus beneficio eius frui minime potuit,à P.Magio Chilone cliente suo Athenis occisus.Et censum egit,quo censa sunt ciuium capita centum quinquaginta millia.Profectus in Hispaniam contra Sex.Pompeium,utrinq; multis expeditionibus factis, & aliquot urbibus expugnatis,summam uictoriam cum maximo discrimine ad Mundam urbem cõsecutus est. Pompeius Sex.effugit.

LIBRI CXVI

C.Cæsar ex Hispania quintum triumphum egit. & cum multi, quammaximiq́ honores ei à senatu decreti essent, inter quos, ut pater patriæ appellaretur, & sacrosanctus,ac dictator in perpetuum esset, inuidiæ causam aduersus eum præstitere, quod senatui deferenti hos honores,cum ante ædem Veneris genitricis sederet, minime assurrexit,& quod M. Antonio consule collega suo inter Lupercos currente Diadema capiti suo impositum in sella reposuit: & quod Epidio Marullo, & Cæsetio Flauo tribunis plebis inuidiam ei tanquam regnum affectanti mouentibus potestas abrogata est.Ex ijs causis conspiratione in eum facta, cuius capita fuerunt,M.Brutus,& C.Trebonius,& C.Cassius,& ex Cæsaris partibus D.Brutus, in curia Pompeij occisus est uiginti tribus uulneribus, occupatumq́ ab interfectoribus eius Capitolium. Obliuione deinde cædis eius à senatu decreta, obsidibus Antonij,& Lepidi liberis acceptis, coniurati à Capitolio descenderunt. Testamento Cæsaris hæres ex parte dimidia institutus C. Octauius ex sorore nepos, & in nomen adoptatus est. Cæsaris corpus cum in campũ Martium ferretur,à plebe ante rostra crematũ est. Dictaturæ honos in perpetuum sublatus est. Chamaces humillimæ sortis homo,qui se C. Marij filium

ferebat

ferebatur,cum apud credulam plebem seditiones moueret,interfectus est.

LIBRI CXVII

C Octauius Romam ex Epiro uenit.eò enim illum Cæsar præmiserat, bellum in Macedonia gesturus,ominibusq; prosperis exceptus, etiam nomē Cęsaris sumpsit,in cōfusione rerum, ac tumultu Lepidum pontificem maximum interemit. Sed M. Antonius cos.cum impotenter dominaretur,legemq; de prouinciarum permutatione tulisset per uim, & Cæsarem quoq; petentē,ut sibi aduersum auunculi percussores adesset,magnis iniurijs affecit. Cæsar,ut sibi & reipublicę uires contra eum paraturus,deductos in colonias ueteranos excitauit. Legiones quoque quarta & Martia signa ab Antonio ad Cæsarem tulerunt. deinde plures sæuitia M.Antonij passim in castris suis trucidati,quia & suspecti erant,& ad Cæsarem desciuerunt. D.Brutus,ut petenti Cisalpinam Galliam Antonio obsisteret, Mutinam cum exercitu occupauit. Præterea discursus utriusq; partis uitorum ad accipiendas prouincias,apparatusq; belli continet.

LIBRI CXVIII

M Brutus in Græcia sub prætextu reipublicæ, & suscepti contra M. Antonium belli,exercitum,cui Vatinius præerat, cum prouincia in potestatem suam redegit. C. Cæsari,qui primus reipub.arma sumpserat pro populo Romano:imperium à senatu datum est cum consularibus ornamentis:adiectumq;:ut senator esset. M.Antonius D. Brutum Mutinæ obsedit missiq; ad eum legati à senatu de pace parum ad eam componendam ualuerunt. Populus Romanus saga sumpsit. M. Brutus in Epiro C. Antonium prætorem cum exercitu potestati suæ subegit.

LIBRI CXIX

C Trebonius in Asia fraude P. Dolobellæ occisus est.ob id facinus Dolobella à senatu hostis iudicatus est. Cum Pansa Cos. male aduersus Antonium pugnasset: A.Hircius Cos.cum exercitu superueniens, fusis M. Antonij copijs,fortunam utriusq; partis æquauit. Victus deinde ab Hircio & Cæsare Antonius in Galliam confugit: & M. Lepidū cum legionibus, quæ sub ipso erant:sibi iunxit: hostisq; à senatu cum omnibus, qui intra præsidia eius erant: indicatus est. A. Hircius,qui post uictoriam ipsius in inimicorum castris ceciderat: & L.Pansa è uulnere,quod in aduerso prælio exceperat: defunctus, in Campo Martio sepulti sunt. Aduersus C. Cæsarem, qui solus è tribus ducibus supererat: parum gratus senatus fuit,qui D.Bruto obsidione mutinensi à Cæsare liberato,honore triumphi decreto, Cæsaris, militumq; eius mentionem non satis gratam habuit. ob quæ C. Cæsar, reconciliata per M. Lepidum cum M. Antonio gratia, Romam cum exercitu uenit: & perculsis aduentu eius ijs,qui in eum iniqui erant: cum annos XVIII haberet,cos.creatus est.

LIBRI XX

C Cæsar cos.legem tulit de quæstione habenda in eos,quorum opera pater occisus esset. postulatiq; ea lege M.Brutus,C.Cassius,D. Brutus absentes damnati sunt. Cum M. Antonio uires Asinius quoq; Pollio,& Munacius Plancus cum exercitibus suis adiuncti amplіassent,& D.Brutus,cui senatus ut persequeretur Antoniū,mandauit: relictus à legionibus suis profugisset,iussu Antonij,in cuius potestatem uenerat, à Capeno Sequano interemptus est. C.Cæsar pacem cum Antonio, & Lepido fecit, ita, ut tres uiri Reip.constituendæ quidem per quinquennium pręessent.ipse Lepidus,& Antonius statuerunt,ut suos quisq; inimicos proscriberent.in qua proscriptione plurimi equites, CXXX senatorum nomina fuerant, & inter eos L.Pauli fratris M.Lepidi,& L. Cæsaris Antonij auūculi,M.Ciceronis,cuius occisi à Popilio legionario milite, cum haberet annos LXIII, caput quoq; cum manu dextra in rostris positum est. Præterea res à M.Bruto in Græcia gestas continet.

LIBRI CXXI

ASSIUS cui mandatum à senatu erat, ut Dolobellam inimicum iudicatum bello persequeretur:autoritate Reip.adiutus Syriam cum tribus exercitibus, qui in eadem prouincia erant, in potestatem suam redegit: Dolobellam in urbe Laodicea obsessum

obsessum mori coegit. M.quoque Bruti iussu C. Antonius captus occisus est.

LIBRI CXXII

M.Brutus aduersus Thracas parum prospere rem gessit, omnibusq́ transmarinis prouinciis, exercitibusq́ in potestate eius, & C.Cassii redactis, coierunt Smyrnæ uterq; ad ordinanda futuri belli consilia. M. Messalæ Publicolam fratrem iunctum communi consilio condemnauerunt.

LIBRI CXXIII

Sex. Pompeius, Magni filius, lectis ex Epiro proscriptis ac fugitiuis, cũ exercitu diu sine ulla loci cuiusquam possessione prædatus in mari, Messanam oppidum in Sicilia primum, deinde totam prouinciã occupauit: occisoq́ à Pompeio A. Bithynico prætore, Saluidienum legatum Cæsaris nauali prælio uicit. Cæsar & Antonius cum exercitibus in Græciam traiecerunt, bellũ contra Brutum, & Cassium gesturi. Q.Cornificius in Africa T.Sestium Cassianarum partium ducem prælio uicit.

LIBRI CXXIIII

C.Cæsar, & Antonius apud Philippos uario euentu contra Brutum, & Cassium pugnauerunt: ita, ut utriusq; dextera cornua uicerint, & castra quoq; utrinq; ab iis, qui uicerant, expugnarentur. Sed inæqualem fortunam partium mors quidem Cassii fecit. qui cum in eo cornu fuisset, quod pulsum erat: totum exercitum fusum ratus, mortem sibi consciuit. Altero deinde prælio uictus M.Brutus & ipse uitã finiuit, exorato Stratone fugæ comite, ut sibi gladium adiiceret. annorũ erat circiter ætatis XL. Inter quõs Q.Hortensius occisus est.

LIBRI CXXV

C.Cæsar, relicto Antonio (transmarinæ prouinciæ ex parte imperium ei cessit) reuersus in Italiam ueteranis agros diuisit. seditionis exercitus sui, quas corrupti à Fuluia M. Antonii uxore milites contra imperatorẽ suum concitauerant, cum grandi periculo inhibuit. L. Antonius COS. M.Antonii frater, eadem Fuluia consulente, bellum Cæsari intulit: receptis in partes suas populis, quorum agri ueteranis assignati erant: & M.Lepido, qui custodiæ urbis cum exercitu præerat: fusso, hostiliter in urbem irrupit.

LIBRI CXXVI

C.Cæsar, cum esset annorum XXII. obsessum in oppido Perusia L.Antonium, conatumq́ aliquoties erumpere, & repulsum fame coegit in deditionem uenire: ipsiq́, & omnibus quidem militibus eius ignouit: Perusiam diruit: redactis in potestatem suam omnibus diuersæ partis exercitibus, bellum citra ullum sanguinem confecit.

LIBRI CXXVII

Parthi, Labieno, qui Pompeianarum partium fuerat, duce, in Syriam irruperunt: uictoq́ Didio Saxa M.Antonii legato, uniuersam eam prouinciã occupauerunt. M.Antonius cum ad bellum contra Cæsarem gerendum incitaretur, uxore Fuluia dimissa, ne concordiæ ducum obstaret: pace facta cum Cæsare, sororẽ eius Octauiam in matrimoniũ duxit. Q.Saluidienum consilia nefaria contra Cæsarem molitum indicio suo detexit: isq́ damnatus mortem sibi consciuit. P.Ventidius Antonii legatus Parthos prælio uictos Syria expulit: Labieno eorum duce occiso. Cum uicinus Italiæ hostis Sex.Pompeius Siciliam teneret, & annonæ commeatum impediret: cum eo postulatam pacem Cæsar, & Antonius quidem fecerunt: ita ut Siciliam prouinciam haberet. Præterea motus Africæ, & bella gesta continet.

LIBRI CXXVIII

CVm Sex.Pompeius rursum latrociniis mare infestum redderet: nec pacem, quam acceperat, præstaret: Cæsar necessario bellõ contra eum suscepto, duõbus naualibus præliis dubio euentu pugnauit. L.Ventidius legatus M.Antonii Parthos in Syria uicit: Regemq́ eorum interemit. Iudæorũ quoq; legati ab Antonio interempti sunt. Præterea belli Siculi apparatum continet.

LIBRI CXXIX

ADuersus Sex. Pompeium uario euentu naualibus certaminibus pugnatum est: ita, ut duarum

duarum classium, Cæsaris altera, cui Agrippa præerat, uinceret: altera, quam Cæsar duxerat, deleta, expositi in terram, in quàmmaximo periculo essent. uictus deinde Pompeius in Siciliam profugit. M. Lepidus, ex Africa uelut ad societatem belli contra Sex. Pompeium à Cæsare gerēdi traiecerat: ei bellū cum Cæsar quoq; inferret, relictus ab exercitu, abrogato triumuiratus honore, uitam impetrauit. M. Agrippa nauali corona à Cæsare donatus est. qui honos nemini ante eum habitus est.

LIBRI CXXX

MArcus Antonius, dum cum Cleopatra luxuriaretur: Mediam prouinciā ingressus bellum cum legionibus XVIII. & XVI millibus equitum Parthis intulit. & cum duabus legionibus amissis, nulla re prospere cedente retro rediret: insecutis subinde Parthis, & ingenti trepidatione, & magno totius exercitus periculo, in Armeniam reuersus est, XXI die trecenta milia fuga emensus. circa octo milia hominum tempestatibus amisit. tempestates quoq; infestas super infeliciter susceptum Parthicum bellum culpa sua passus est: quia hyemare in Armenia nolebat: dum; ad Cleopatram festinat.

LIBRI CXXXI

SEx. Pompeius, cum in fidem M. Antonij ueniret, bellū aduersus eum in Asia moliens à legatis eius oppressus est. Cæsar seditionē ueteranorū cum magna pernicie motam inhibuit: Iapidas, Dalmatas, & Pannonios subegit. Antonius Artauasdem Armeniæ regem fide data perductum in uincula conijci iussit, regnumq; Armeniæ filio suo ex Cleopatra nato dedit: quam uxoris loco iampridem captus amore eius habere cœperat.

LIBRI CXXXII

C. Cæsar in Illyrico Dalmatas domuit. Cum M. Antonius ob amorem Cleopatræ, ex qua duos filios habebat, Philadelphum, & Alexandrū: neq; in urbem uenire ueller, neq; finito eius tempore triumuiratus imperiū deponere, bellumq; moliretur, quod urbi, Italiæq; inferret, ingentibus tam naualibus, q̄ terrestribus copijs ob hoc contractis, remissoq; Octauiæ sorori Cæsaris repudio, Cæsar in Epirum cum exercitu traiecit. Pugnæ deinde nauales & prælia equestria secunda Cæsaris referuntur.

LIBRI CXXXIII

M. Antonius ad Actium classe uictus Alexandriam profugit: obsessusq; à Cæsare in ultima rerum desperatione, præcipue occisæ Cleopatræ falso rumore impulsus, seipse interemit. Cæsaris Alexandria in potestatem redacta. Cleopatra, ne in arbitrium uictoris ueniret, uoluntaria morte occubuit. In urbem reuersus tres triumphos egit: unum ex Illyrico, alterum ex Actiaca uictoria, tertium ex Cleopatra: imposito fine ciuilibus bellis altero & trigesimo anno. M. Lepidus, qui Lepidi triumuiri fuerat filius: coniuratione contra Cæsarem facta, bellum moliens oppressus, & occisus est.

LIBRI CXXXIIII

C. Cæsar rebus compositis, & omnibus prouincijs in certam formam redactis, Augustus quoq; cognominatus est: & mēsis Sextilis in honorē eius appellatus est. Cum ille conuentum Narbonæ egit, census à tribus Gallijs, quas Cæsar pater uicerat, actus. Bellum contra Bastarnas, & Mœsos, & alias gentes à M. Crasso refertur.

LIBRI CXXXV

BEllum à M. Crasso aduersus Thracas, & à Cæsare aduersus Hispanos gestum refertur: & Salassi, gentes alpinæ, perdomiti.

LIBRI CXXXVI

RHetia à Tyberio Nerone, & Druso Cæsaris priuigno domita: Agrippa Cæsaris gener mortuus, & à Druso census actus est.

LIBRI CXXXVII

CIuitates Germaniæ cis Rhenum, & trans Rhenum positæ oppugnantur à Druso, & tumultus, qui ob censum exortus in Gallia erat, compositus. Ara Cæsari ad confluentem Araris & Rhodani dedicata, sacerdoteq; creato C. Iulio Vercondatidubio Heduo.

LIBRI CXXXVIII

THraces domiti à Scipione: item Cherusci, Tenchateri, Cauci, aliæq; Germanorum trans Rhenum gentes subactæ à Druso referuntur. Octauia soror Augusti defuncta, ante amisso filio Marcello. cuius monimenta sunt theatrum, & porticus, eius nomini dicata.

LIBRI CXXXIX

BEll um contra transrhenanas gentes à Druso gestum refertur. in quo inter primores pugnauerunt, Senectius & Anectius, tribuni ciuitatis Neruiorum. Dalmatas, & Pannonios Nero frater Drusi subegit. Pax cum Parthis facta est: signis à rege eorum, quę sub Crasso & postea sub Antonio capta erant redditis.

LIBRI CXL

BEllum aduersus Germanorum trans Rhenum ciuitates gestum à Druso refertur. ipse ex fractura equo super crus eius collapso, XXX die quàm id acciderat, mortuus est. corpus à Nerone fratre, qui nuntio ualetudinis euocatus raptim occurrerat, Romam reuectum, & in C. Iulij tumulo conditum. Laudatus à Cæsare Augusto uictrico, & supremis illius funeribus plures honores additi.

FINIS

RERVM ET VOCVM apud T. Linium insigniorū index, ubi prior numerus Decadē, posterior paginam notat: quē qui sibi usui uolet esse, imprimis prænominū propriorū curā habeat,

Per Nicolaū Episcopium congestus.

Annibalis

A. Virginius

Cn. Sci-

D

D.Quintius

Feciales

Hetrusci

M

Macedonum

M. Horatius

Peloponnesus

Q

V

FINIS

ELENCHVS REGVM DICTATORVM, COSS. TRIBVN. MILITVM QVI consulari fuerint potestate, praetorum, censorum, & pontificum max. qui prima decade continentur.

Qu. Fa/

Qu. Fabius iterum
C. Martius Rut. iterum 214
Qu. Fabius III
P. Decius 218
Ap. Claudius
L. Volumnius 219
P. Cornelius Aruina
Qu. Martius Tremulus 219
L. Posthumius
T. Minutius 220
P. Sulpitius
P. Sempronius 221
L. Genutius
Ser. Cornelius 222
M. Linius Denter
C. Aemylius 222
M. Valerius Max.
Qu. Apuleius Pansa 224
L. Fuluius Paetus
T. Manlius Torquatus Suffectus M. Valerius 226
L. Cornelius Scipio
Cn. Fuluius 226
Qu. Fabius Maximus IIII
P. Decius Mus 227
L. Volumnius
Ap. Claudius 228
Qu. Fabius Maximus V
P. Decius Mus 232
L. Posthumius Megellus
M. Attilius Regulus 237
L. Papyrius Cursor
Sp. Carutilius 240
Qu. Fabius Gurges Maximi filius
Iunius Brutus Scaeua 244

TRIBVNI MIlitum consulari potestate.

A. Sempronius Atratinus
L. Attilius
T. Caecilius 89
L. Quintius Cincinnati filius
Mamercus Aemylius
L. Iulius 93
M. Fabius Vibulanus
M. Folius
L. Sergius Fidenas 96
L. Pinarius Mamercus
L. Furius Medullinus
Sp. Posthumius Albus 96
T. Quintius Poenus ex consulatu
C. Furius
M. Posthumius
A. Cornelius Cossus 99
A. Sempronius Atratinus
L. Quintius Cincinnatus
L. Furius Medullinus
L. Horatius Barbatus 100
Cl. Crassus
Sp. Nautius Rutilius
T. Sergius Fidenas
Sex. Iulius Tullus 100
L. Manlius Capitolinus
Qu. Antonius Merenda
L. Papyrius Mugillanus 103
L. Quintius Cincinnatus III
Sex. Furius Medullinus iterũ
M. Manlius
A. Sẽpronius Atratinus 104
Agrippa Menenius Lanatus
P. Lucretius Tricipitinus
Sp. Nautius 104
L. Sergius Fidenas
M. Papyrius Mugillanus
C. Seruilius Prisci filius 105
Agrippa Menenius Lanatus
L. Seruilius Structus
P. Lucretius Tricipitinus 105
Sp. Rutilius Crassus
A. Sempronius Atratinus III
M. Papyrius Mugillanus iterum
Spurius Nautius Rutilius iterum 105
P. Cornelius Cossus
C. Valerius Potitus
Quintius Cincinnatus
M. Fabius Vibulanus 106
Cn. Cornelius Cossus
L. Valerius Potitus
Qu. Fabius Vibulanus iterum
M. Posthumius Regillẽsis 106
C. Iulius Tullus
Cn. Cornelius Cossus
C. Seruilius Hala 109
L. Furius Medullinus
C. Valerius Potitus
Cn. Fabius Vibulanus
C. Seruilius Hala 110
P. Cornelius Cossus
Cn. Cornelius Cossus
C. Fabius Ambustus
L. Valerius Potitus 112
T. Quintius Capitolinus
Qu. Quintius Cincinnatus
C. Iulius Tullius iterum
A. Manilius
L. Furius Medullinus III
M. Aemylius Mamercus 111
C. Valerius Potitus III
M. Sergius Fidenas
P. Cornelius Maluginensis
Cn. Cornelius Cossus
C. Fabius Ambustus
Sp. Nautius iterum 111
M. Aemylius Mamercus iterum
L. Valerius Potitus III
Ap. Claudius Crassus
M. Quintilius Varus
M. Iulius Tullus
M. Posthumius
M. Furius Camillus
M. Posthumius Albinus iterum omnes 112
C. Seruilius Hala III
Qu. Seruilius
P. Virginius
Qu. Sulpitius
A. Manlius iterum
M. Sergius iterum 115
L. Valerius Potitus IIII
M. Furius Camillus iterum
M. Aemylius Mamercus III
C. Cornelius Cossus iterum
C. Fabius Ambustus
L. Iulius Tullus 116
P. Licinius Caluus ex plebe
P. Manlius
P. Titinius
L. Furius Medullinus
P. Melius
L. Popilius Volscu 118
M. Veturius Patricius

V PLEBEI

L. Titinius
P. Menenius
Racilius
Cn. Genutius
L. Attilius 118

PATRICII omnes

L. Valerius Potitus
M. Valerius Maximus
M. Furius Camillus III
L. Furius Medullinus III
Qu. Seruilius Fidenas iterum
Qu. Sulpitius Camerinus iterum 118

PATRICII

L. Iulius Tullus
P. Furius Medullinus IIII
L. Sergius Fidenas
A. Posthumius Regillensis
P. Cornelius Maluginensis
A. Manilius 119

PLEBEI

P. Licinius iterum
L. Titinius
P. Menenius
Cn. Genutius
L. Attilius
P. Licinius Filius Licinij pro patre 120

PATRICIS

P. Cornelius Cossus
P. Cornelius Scipio
M. Valerius Maximus iterũ
C. Fabius Ambustus iterum
L. Furius Medullinus V
Qu. Seruilius III 122

PATRICII

M. Furius Camillus III
L. Furius Medullinus VI
C. Aemylius
L. Valerius Publicola
Sp. Posthumius
P. Cornelius iterum 123

PATRICIS

L. Lucretius Flauus
Ser. Sulpitius
M. Aemylius
L. Furius Medullinus VII
Agrippa Furius
C. Aemylius iterum 126

PATRICIS

Fabij tres
P. Sulpitius Longus
Qu. Seruilius IIII
P. Seruilius Maluginensis 128

PATRICII

A. Valerius Publicola iterum
L. Virginius
P. Cornelius
A. Manlius
L. Aemylius
L. Posthumius 137

PATRICIS

T. Quintius Cincinnatus
Qu. Seruilius Fidenas V
Iulius Tullus
L. Aquilius Coruus
L. Lucretius Tricipitinus
Ser. Sulpitius Ruffus 138

PATRICIS

L. Papyrius
Cn. Sergius
L. Aemylius iterum
L. Licinius
M. Menenius
L. Valer. Publicola III 139

PATRICII

M. Furius Camillus IIII
Sergius Cornelius Maluginensis
Qu. Seruilius Fidenas VI
L. Quintius Cincinnatus
L. Horatius Puluillus
P. Valerius 139

PATRICII

A. Manilius
P. Cornelius
T. Quintius Capitolinus iterum
L. Quintius Capitolinus iterum
L. Papyrius Cursor 141

PATRICII

Sergius Cornelius II
P. Valerius Potitus iterum
M. Furius Camillus V
Ser. Sulpitius Ruffus iterum
C. Papyrius Crassus
T. Quintius Cincinnatus II 144

Patritij

SYLLABVS DICTATORVM CONSVLVM
PRAETORVM, CENSORVM ET PONTIFICVM MAX.
qui tertia continentur decade.

CENSORES

PONTIFICES MAXIMI

FINIS

SYLLABVS PRAETORVM CONSVLVM
CENSORVM, PONTIFICVMQVE MAX.
qui quarta continentur decade.

PRAETORES

VI primum creati

CONSVLES

Ap. Claudius Pulcher
M. Sempronius Tuditanus
P. Claudius Pulcher (174
L. Porcius Licinius 179
M. Claudius Marcellus
Q. Fabius Labeo 184
Cn. Bebius Pamphilus
L. Aemylius Paulus 188
P. Cornelius Lentulus
M. Bebius Pamphilus 196
A. Posthum. Albinus Luscus
C. Calpurnius Piso 202
Pisoni defuncto suffectus est
Q. Fulnius Placcus 202
Q. Fuluius Flaccus
L. Manlius Acidinus 206
M. Iunius Brutus
A. Manlius Volso 211

CENSORES
P. Cornelius Scipio Africanus
P. Aelius Paetus 28
Sex. Aelius Paetus
C. Cornelius Cethegus 71
T. Quintius Flaminius
M. Claudius Marcellus 152
M. Portius Cato
L. Valerius Flaccus 185
M. Aemylius Lepidus
M. Fuluius Nobilior 206

PONTIFICES MAXIMI
M. Sēpronius Tuditanus 185
C. Seruilius 205
M. Aemylius Lepidus 206

FINIS

SYLLABVS CONSVLVM PRAETORVMQVE QVI QVINTAE DECADIS

dis quinq; libris continentur.

CONSVLES
C. Claudius Pulcher
T. Sempronius Gracchus 7
Cn. Cornelius Scipio Hispalus
Qu. Petilius Spurinus 11
M. Valerius Leuinus suffectus
Qu. Mutius Scaeuola
M. Aemylius Lepidus 12
Sp. Posthumius
P. Mutius Scaeuola
L. Posthumius Albinus
M. Popilius Lenâs 16
C. Pupilius Lenas
P. Aelius Ligus 19
P. Licinius Crassus
C. Caßius Longinus 26
A. Hostilius Mancinus
C. Attilius Seranus 44
Qu. Marcius Philippus
Qu. Seruilius Cepio 46
L. Aemylius Paulus
C. Licinius Crassus 58
Qu. Aelius Paetus
M. Iunius Poenus 76
M. Claudius Marcellus
C. Sulpitius Gallus 90

PRAETORES
P. Aemylius Tubero iterum
C. Quintius Flamininus
C. Numisius
C. Mummius
Cn. Cornelius Scipio
C. Valerius Leuinus 7
M. Popilius Lenâs
P. Licinius Crassus
M. Cornelius Scipio
L. Papyrius Maso
M. Aburius
L. Aquilius Gallus 11
M. Atilius
Cn. Seruilius Cepio
P. Furius Philus
L. Claudius
L. Cornelius Scipio 13
Cn. Fabius Buteo
M. Matienus
C. Cicereius
M. Furius Craßipes iterum
A. Atilius Seranus iterum
C. Cluuius Saxula iterum 16
C. Licinius Crassus
M. Iunius Poenus
Sp. Lucretius
Sp. Cluuius
Cn. Sicinius
C. Memmius iterum 19
C. Sulpitius Galba
L. Furius Philus
L. Canuleius Diues
C. Lucretius Gallus
C. Caninius Rebilus
L. Iunius Annalis 26
L. Hortensius
Qu. Maenius
M. Recius 44
M. Claudius Marcellus
C. Decimius
M. Sulpitius Gallus
C. Marcius Figulus
Sergius Cornelius Lentulus
P. Fonteius Capito 46
Cn. Baebius Pamphilus
L. Anicius Gallus
Cn. Octauius
P. Fonteius Balbus
M. Ebutius Helua
C. Papyrius Carbo 58
Qu. Caßius
M. Iuuentius Talua
Tib. Claudius Nero
Cn. Fuluius
C. Licinius Nerua
A. Manlius Torquatus 76
L. Iulius
L. Apuleius Saturninus
A. Licinius Nerua
P. Rutilius Caluus
P. Quintilius Varus
M. Fonteius 90

FINIS

BASILEAE IN OFFICINA FROBENIANA PER HIERONYMVM FROBENIVM ET NICOLAVM EPISCOPIVM MENSE DECEMBRI. AN. M. D. XXXIIII

Erratorum quæ post æditionem relegentes deprendimus castigatio, ubi ex duobus numeris primus paginam, alter uersum denotat.

Decadis primæ.pag.13.lin.4 Curiatiarum.pag.34 lin.37 ad Rom.pag.35 lin.40 extemplo.pag.73 lin.48 Maias.pag.85 lin.4 præmissus.pag.102 lin.34 compotes.pag.110 lin.38 is annus. pag. 115 lin.9 ad obsi. pag. 127 lin.34 occupauerãt.pag.149 lin.40 Romani.pag.156 lin.25 occupuerit.pa.160 lin.43 Gallus.pag.180 lin.16 auerruncandæ.pag.181 lin.1 T. Manli ibidem lin.4 meorumq;. pag.188.42 in fida aduer.Ro.societate.pag.191 lin.7 adhuc.pag.197 lin.5 quicquid.pag.217.21 ulla.pag. 221.38 Ferentini.pag.232 lin.27 boario Tertiæ decadis.pag.8 lin.4 patri.15.28 ultra.42.46 sordidus.44.31 spreuerãt.60.32 fere. 66.1 euertauerũt.73.8 amicitiam.89.12 ab gerendis rebus.99.38 accersiti.119.21 uneraria.120.33 peditũ.145.17 nauigium.208.20 ad se.221.19 ingentem.257.8 expugnatarũ. Quartæ decad.pag.4 lin.ę fi.2 At nõ sie amis. 49.30 lemniscos. 60.34 cum in Hisp.68 16 motum.91.44 adequitandi. 106.49 meritis.120.47 concilium.127.7 celerrimæ.144.44 comparandum cupias dimittit.152.31 sed quem locum destinassent ara.162. 22 agmine.171.19 non sulũ.182.38 uino eo. 206.41 non uos. Quintæ decad.pag.34.43 extemplo.51.lin.penult.dici.53.46 aperit.

INDEX TERNIONVM

αβγδεζ abcdefghiklmnopqrstu aa bb cc dd ee ff gg hh ii kk ll mm nn oo pp qq rr ss tt uu aaa bbb ccc ddd eee fff ggg hhh iii kkk lll mmm nnn ooo ppp qqq rrr sss ABCDEFGHIKL *abcde abc* *Omnes Terniones præter ζ u uu L c quaterniones & rrr G c duerniones*

FRO
BEN.

